Hamapatowm : Cors Awetarannerown Parownakowt'iwnë

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

{BnF

gallica
BIBLIOTHÈQUE
NUMÉRIQUE

Ormanian, Malachie (1841-1918). Hamapatowm : Cors Awetarannerown Parownakowt'iwnë. 1911.

1/ Les contenus accessibles sur le site Gallica sont pour la plupart des reproductions numériques d'oeuvres tombées dans le domaine public provenant des collections de la BnF.Leur réutilisation s'inscrit dans le cadre de la loi n°78-753 du 17 juillet 1978 :
*La réutilisation non commerciale de ces contenus est libre et gratuite dans le respect de la législation en vigueur et notamment du maintien de la mention de source.
*La réutilisation commerciale de ces contenus est payante et fait l'objet d'une licence. Est entendue par réutilisation commerciale la revente de contenus sous forme de produits élaborés ou de fourniture de service.

Cliquer ici pour accéder aux tarifs et à la licence

2/ Les contenus de Gallica sont la propriété de la BnF au sens de l'article L.2112-1 du code général de la propriété des personnes publiques.

3/ Quelques contenus sont soumis à un régime de réutilisation particulier. Il s'agit :

*des reproductions de documents protégés par un droit d'auteur appartenant à un tiers. Ces documents ne peuvent être réutilisés, sauf dans le cadre de la copie privée, sans l'autorisation préalable du titulaire des droits.
*des reproductions de documents conservés dans les bibliothèques ou autres institutions partenaires. Ceux-ci sont signalés par la mention Source gallica.BnF.fr / Bibliothèque municipale de ... (ou autre partenaire). L'utilisateur est invité à s'informer auprès de ces bibliothèques de leurs conditions de réutilisation.

4/ Gallica constitue une base de données, dont la BnF est le producteur, protégée au sens des articles L341-1 et suivants du code de la propriété intellectuelle.

5/ Les présentes conditions d'utilisation des contenus de Gallica sont régies par la loi française. En cas de réutilisation prévue dans un autre pays, il appartient à chaque utilisateur de vérifier la conformité de son projet avec le droit de ce pays.

6/ L'utilisateur s'engage à respecter les présentes conditions d'utilisation ainsi que la législation en vigueur, notamment en matière de propriété intellectuelle. En cas de non respect de ces dispositions, il est notamment passible d'une amende prévue par la loi du 17 juillet 1978.

7/ Pour obtenir un document de Gallica en haute définition, contacter reutilisation@bnf.fr.

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

41184677

ՀԱՄԱՊԱՏՈՒՄ

III, 15, 3

ԶՈՐՍ ԱԽԵՏԱՐԱՆՆԵՐՈՒՆ

ՊԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

ՇԱՐԱՅԱՐԵԼՈՎ ԵՒ ՀԱՄԱՁԱՅՆԵԼՈՎ ԵՒ ԲԱՅԱՏՐԵԼՈՎ ՊԱՏՄՈՒԱԾ

Հատուածով
Ազատ Դարձուածքի — Վանիկի

ՊԱՐԶԱԲԱՆԵՑ

ՄԱՂԱՔԻԱ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՕՐՄԱՆԵԱՆ

ՆԱԽԿԻՆ ՊԱՏՐԻԱՐՔ

ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉՔ՝ Վ. ԵՒ Հ. ՏԷՐ-ՆԵՐՄԷՍԵԱՆ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

1911

2008-124387

ACQ 1993004849

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ Վ. եւ Հ. ՏԷՐ-ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ, ՊԱՀՃԷ-ԳԱԼԲՈՒ

ՆԱԽԱԲԱՆ

ԱԻԵՏԱՐԱՆԸ այն գիրքն է, ուսկից աւելի բարձր մտաւորական արտադրութիւն մը ի լոյս ևկած չէ աշխարհս վրայ:

Այդ բանը կրնանք համարձակ հռչակել, ոչ միայն իբրև ճըշմարիտ քրիստոնեայ, անոր մէջ տեսնելով սաստուածային ներշնչումով պատրաստուած գիրք մը, այլև իբրև անկախ դիտող մը, քննելով և գնահատելով անոր յաւակ բերած արդիւնքը և անոր անյիշելի կենդանութիւնը:

Մարդկութեան ամենամեծ յեղափոխութիւնը Քրիստոսի անունին հետ կապուած է: Քրիստոնէութեան կը պարտի աշխարհք, ինչ որ իբր մարդկային ինքնագիտակցութեան, ազատագրութեան, արժանապատուութեան, եղբայրակցութեան և գործակցութեան յառաջադիմութեան անուններու ներքև ստացած է, և իրեն պարծանքի և վայելքի կէտեր ըրած է: Իսկ Քրիստոնէութիւնը իրեն սկզբունքները Աւետարանէ է քաղած, իր կանոնները Աւետարանով է կազմած, իր ճանապան Աւետարանով է գծած, իր ոյժը Աւետարանով է ունեցած:

Աւետարանը եղած է լուսաւոր սիւն մը, որ իր լոյսը ամէն կողմ տարածած է, իր ճառագայթներով ցնցած ու ոգեւորած է ամէնքը, ոչ միայն անոնք՝ որ սէրտերնուր հպատակութեամբ ընդունած են անոր պատգամները, այլ նաեւ անոնք՝ որ անկէ հեռու մնացած ըլլալ կը կարծեն, բայց գործով և արդեամբ անոր նամանողութեան ճանապան են բռնած, և անով միայն իրենց կացութիւնը բարձրացնել կը յաջողին:

Աւետարանին անուրանալի արդիւնքներուն չափ բացայայտ է

անոր անչինչանալի կենդանութիւնը: Աւետարանն ունեցած է և ունի իւր ոխերիմ հակառակորդները, և ինչ որ վերջին դարերու քննադատները կը գրեն, արդէն առաջին դարերու քննադատներէն գրուած են. և դարէ դար չարունակած են: Բայց այդ անընդհատ պայքարը չէ կրցած նուաղեցնել Աւետարանին յարգը, չէ կասեցուցած անոր ընդունելութիւնը, չէ տկարացուցած անոր ոյժը, չէ կըրցած խախտել անոր անսասանելի պատուանդանը: Աւետարանը այն է այսօր, ինչ որ էր իւր ակզբնաւորութեան առեն, ամէնուն ցանկալի և ամէնուն սիրալի գիրքը:

Այդ անզուգական տոկունութեան գաղտնիքը եւս քանզեւս հետաքրքրական կը դառնայ, երբոր դիտենք, որ անոր ոյժը ոչ իմաստասիրական ներութիւններէ և ոչ տեսութեան ճարտարութիւններէ յառաջ կու գայ, ոչ գիտական մակածութիւններէ և ոչ արուեստական առաւելութիւններէ կը բղխի. այլ նորատքանչ ներքին օծութենէ մը, որ միտքը կը պարարէ և սիրտը կը գրաւէ, հոգին կը հանգչեցնէ և կամքը կը զօրացնէ: Նոյն իսկ անոր անարուեստ, թոզ ներուն մեզ այս յանդուգն բացատրութիւնը, անոր անարուեստ կազմութենէն դուրս կը բղխի չոզ մը որ կը լուսաւորէ, յոյզ մը որ կը ցնցէ, չունչ մը որ կ'ոգեւորէ, ոյժ մը որ կը մղէ:

Աւետարանի հետազոտութեան հակառակորդներ եղած են, թէ անունք, որ զայն իրենց իմաստասիրական, չքսենք իմաստակական, ձեւակերպութեանց ենթարկելով, բծախնդիր քննադատութեան կէտեր կարծած են գտնել, և թէ անունք որ զայն արուեստակեալ եղրակացութեան ենթարկելով, ուզած են անոր ըսել տալ, ինչ որ Աւետարանը ըսել ուզած չէ:

Աւետարանը իւր պարզ ինքնութեան մէջ պտնուած առեն, և առանց հակառակչունչ կամ նախապաշարեալ ըմբռնումներու կարդացուած առեն, անսխալ ուղեցոյց մըն է հետազոտողին՝ իւր գիտնական խորհուրդներով. քարոզիչին՝ իւր անսուտ պատուէրներով, կենցաղագէտին՝ իւր ուղիղ սկզբունքներով, յաղորդ-

թեան մէջ՝ իբր խոհական խրատներով, ձախորդութեան մէջ՝ իբր սրատապնդիչ մխիթարութիւններով։

Այդ խորհրդաւոր սկզբունքն է, որ մեր ամէնուն սիրելի ըրած է Աստուածային ընթերցումն և ուսումնասիրութիւնը, գործնականապէս ալ գիտնալով անոր բարեյաջող արգասիքը, և փորձառութիւն ալ գալով միևնոյն արդիւնքը։ Աղբերու ընդհանուր բարեկականին տեսակէտէն ալ չտեսնուեր միթէ, որ լաւագոյն բարեկականի տէր ճանչցուած են այն ազգերը, որոնց մէջ աւելի ընտելացած է Աստուածայնի ընթերցումը։ Մեր ազգային պատմութիւնն ալ, չվկայեր միթէ, որ մեր քաջարի նահատակներ և քաջասիրտ կիներ, ժիրաժիր երիտասարդներ և ատակաժալախ ծերակուտականներ, Աստուածային ձեռնադրին կը զօրանային ճակատամարտներու մէջ, կ'ոգեւորուէին հալածանքներու հանդէպ, և պատնէշութեան կը յորդորուէին գրկանքներու ներքև։

Այդ համոզմամբ առաջնորդուած եմ ես ալ, թէ իրրև քարոզիչ վարդապետ և թէ իրրև կրօնուսոյց դաստատու։ Սիրած եմ Աստուածայնով քալել թէ խրատաբանութեանց և թէ դաստատութեանց մէջ, ինչպէս յաւ պիտի յիշեն մայրաքաղաքի ու գաւառներու ունկնդիրներս, և Ճեմարանի ու Գրիգորեանի ու Կեդրոնականի աշակերտներս։ Այդ ուղղութեան հետևանքը պիտի ըլլար, գրութեամբ ալ սեւեռական ընել նոյն մեծ փափաքը, որ է ընտելացնել և սիրցընել մեր ազգայիններուն Աստուածայինն ու իր պարունակութիւնը։ Արդէն բազմազբաղ օրերուս մէջ ձեռնարկած էի այդ աշխատութեան Հոյս կրօնաթերթի պրակներուն մէջ, որուն չարունակութիւնը պահ մը Աբէ-Եէ օրաթերթի մէջ ալ տեսնուեցաւ, բայց անոնք անցողակի ձեւ ունէին, և պէտք էր մնայուն հատորով մը առնուն պատրաստ ընծայել ձեռնարկեալ գործը։ Ան այս ուղեյի օգտակար ընել պաշտօնական զբաղումներէ առացած ազատութիւնս, վերաքննելով ինչ որ պարբերականներու մէջ հրատարակած էի. և

լրացնելով ինչ որ սակաւին կը պակսէր գործին ամբողջութեան, որ և ոչ իսկ կէս էր եղած։

Այս է Համապատումիս նպատակը, և այսպէս սկսան անոր պատրաստութեան պարագաները։

Անհատական ուսումնասիրութեամբ զբաղողներ, դանազան և բազմազան ուղղութիւններ և նպատակներ ունեցած են։

Որովհետև եղած են այնպիսիներ, որ պրուեսաստկաւ ձեւերով չանսցած են Անտարանները դէմ մաքսուիլ, և անոնց մէջ գիտական կամ հմտական թերութիւններ, և նոյն իսկ ուղիղ մտայ հակառակ տեսութիւններ տրոնել, պէտք եղած է որ ուրիշներ ալ չատադովական դեր սանձնեն, և Անտարաններու պաշտպանութեան համար գրեն։

Նոյնպէս եղած են քննադատներ, որոնք Անտարաններուն ծագումը, յօրինուածը, խմբագրութիւնը, ժամանակը, հեղինակները, և ուրիշ նմանօրինակ կէտերը հետազօտութեանց առարկայ ընելով, մինչեւ իսկ անոնց վաւերականութեան վրայ կասկածներ յարուցած են. այս պատճառով պէտք եղած է, որ այդ առարկութիւնները ցրելու համար քննադատական ուսումնասիրութիւններ կատարուին, և յաւուրկ այնպիսիներ հրատարակուին։

Միւս կողմէն դաւանաբանական խնդիրներով զբաղողներ, ձեռնարկած են Անտարաններուն բառերն ու առները վերլուծելով, անոնց մէջէն կամայական սկզբունքներ քաղել և և հաստատ կէտեր կազմել, և Քրիստոսի Եկեղեցւոյն պատմութիւնները պատճառ հանդիսացնել նոյն իսկ Անտարանը։ Այսպիսիներուն դէմ ալ պէտք եղաւ անկողմնակալ հոգւով Անտարաններուն պարունակութիւնը ուսումնասիրել, և առանց բարդելու և առանց պակսելու, անոնց պարունակած վարդապետութիւնը մէջ սեղ դնել, ինչ որ խղճամիտ դաւանաբաններու յատկացուած ճիւղ մրնէ։

Համապատումիս առանձնած դերը ոչ չատադովականն է, ոչ քննա-

բանակը, ոչ պատանեկանը. որովհետև ոչ Քրիստոսեթեան դէմ մաքառողներու և ոչ Աւետարաններուն յարձակողներու ուղղուած է այս հատորը։ Հայաստանեայց Ուղղափառ Եկեղեցւոյ հաւատացեալց համար է սոյն ախտաւորութիւնը, որոնք Աւետարանը սիրով նախնեաց տրուեր են, և Աւետարանի առակ սկզբունքներուն հետեւողներ են. բայց և միանգամայն չորս Աւետարանները ձեռքնին առած առնեն, իրենց սրտի հաստատութիւնը պրպտել կ'ուզեր դիմացինին կը գոնեն։

Չորս Աւետարաններէն իւրաքանչիւրը իրարմէ անկախ ընթացք մը ցոյց կու տայ։ Ոմանք սկիզբ կը դնեն իրարու կապակցելով ամբողջի մը գոյութիւնը ունենալ։

Չորս Աւետարաններէն միջինը շատ աւելի դժուարութիւններ կը պարունակէ, առանձին ուսումնասիրութեան հետ բաղդատած առնեն։ Ոեսոն վարիք կ'ունենան այդ մասին ուսումնասիրել։

Աւետարաններուն մէջ մարդ ընդ մարդ խօսելու և բացատրութիւններու կը հանդիպին, որոնք կարծես թէ իրարու հակառակ կ'երեւան։ Կը սիրեն այդ դժուարութեանց լուծումը տալ։

Աւետարանիչներ ժամանակագրող պատմիչներ և տարրող գրողի դերը չունեցանուն, դէպքերը յետ և յառաջ կը շարեն, և իրարմէ միջոցները չեն ճշդեր։ Աւետարանի ընթերցողներ հետաքրքիր են պատմական ոճի ճշդութեան եղելութիւնները շարադրուած տեսնել։

Աւետարանի քարոզութեան մէջ շատ կէտեր կատարեալ յստակութեամբ չեն գրուած, և մեզի միտքը ու լուծման կարօտ կընծայեն դիրքեր տեղ տեղ դիմաց կ'ելլան։ Ասոնց լուսաբանութիւնը ոչ միայն հաճելի, այլ և կերպով մը բարեպաշտ զբաղումներու անհրաժեշտ պահանջ կը դառնայ։

ՀԱՄԱՊԱՏՈՒՄ *նպատակ ունի այդ օրինաւոր պէտքերուն հասմեան չափով մը գոհացում տալ։ Նախադասած, կամ թէ նոր յօրինուած, այս անունը կը ցուցնէ, թէ պատմական ոճը վերադաս-*

ուած է, և պահպան կէտերը համախմբելու ոճը ընտրուած է, ուզելով Զարս Վահատանններուն պարտնակութիւնը չարտայարելով և համաձայնեցնելով և բացատրելով պատմել։ Նոյն իսկ քարոզութիւններն ու վարդապետութիւնները ալ՝ պատմելու ձեւով յառաջ բերուած են։

Այդ պատճառով չանք դրուած է բոլոր կարեւոր տեղեկութիւնները ամփոփել, որով ընթերցողը պիտի գտնէ, ոչ միայն պատմական, վարդապետական, դաւանական և բարոյական տեսութիւններ, այլեւ ժամանակագրական, տեղագրական, հնախօսական, գիշագրական և լեզուաբանական տեղեկութիւններ, ինչպէս որ և ինչքան որ ընդ առաջ եկող խնդիրներ կը պահանջէին, առանց հատորը չափազանց ծանրաբեռնելու։

Նախնական և գլխաւոր փափաքն եղած է Վահատանները ժողովրդականացնել, եթէ այսպէս ներելի է բացատրել, այսինքն է Վահատանները հասանելի ժողովուրդին ձեռնհասութեան և կարողութեան չափով դնել, որպէս զի Վահատանները հասկցած ըլլալու պոհանակութիւնը զգայ, և նկրքին յագուրդը առնոյ։ Վահատանը ըլլայ իր տոգեկան մնունդը, բարոյացուցիչ ընթերցումը, և հատորը զօրացնելու միջոցը։

Համապատասխան կը նկատէինք այսօրինակ պաշտօնէից ալ իրեւ օգտակար ձեռնարկ մը, — վարգացնել դասակարգը բացատրութիւն համարելով — ։ Սակայն ոչ մէկուն անիրաւած ըլլալ կը կարծեմ, երբոր ըսեմ թէ քահանայական դասուն առաւել մեծամասնութիւնը պէտք ունի իւր ձեռայ նկրքեւ ունենալ, Վահատանները ամփոփող և լուսաբանող գիրք մը, ուր պէտք եղածը գտնէ առանց այս ու այն կողմ թափառելու և թարթափելու։

Դասատուներու և գիւղական չրջանակներու մէջ, Համապատասխան կրնայ, եթէ ոչ բոլորը, գէթ շատ մասերը, նոյն իսկ յատնկի եկեղեցւոյ կարդացուիլ, երբեւ ժողովուրդին ուղղուած քրիստոնէական բարոյա-

կան խրատաբանութիւն, աւելի չինչ և օգտակար, քան թէ կարկաւն և անյարիր քարոզներ։

Ուրախ պիտի ըլլայի եթէ նոյն իսկ կրօնաւորներ իրենց դասանդութեանց ընթացքը Աւետարանի վրայ հաստատէին։ Այդ պարագային Համապատում կրնայ իրրեւ ուսուցչական ձեռնարկ ալ ծառայել, աշակերտաց հաճելի դարձնելով ճանձրացուցիչ կարծուած դասախօսութիւնը։

Ստոյգ եմ, թէ ամենայն ոք, գիտցիկ և հրապուրիչ պիտի գտնէ սոյն գաղափարները, ինդիր է միայն, թէ կրցած եմ լիովին համապատասխանել նոյն գաղափարին իրականացման։ Չեմ յաւակնիր նպատակաւոր դատաստան յայտնել, որ ոչ իրաւական է, և ոչ ալ թերեւս իրական։ Միայն թէ ջանացած եմ յօգուտ գործածել, ինչ որ աշակերտական, ուսուցչական, վարդապետական և հովուական ընթացքներու մէջ ուսումնասիրած եմ, թէ գիրքերու վրայ և թէ պաշտօններու մէջ։ Յաւուկ ուղեցոյց կամ աւանդապահ հեղինակ մը ունեցած չեմ, բայց օգտուած եմ Աւետարաններու վրայ գրուած աւելի տեսակ գործերէն, նոյն իսկ հակառակորդաց քննադատութիւններէն։ Ջանացած եմ ընդհանուր տեսութիւնները իւրացնելով խտացնել, և ուրիշներուն ըսածները մեր Ազգային Եկեղեցւոյն և մեր ժողովուրդին պատշաճեցնել։

Մէկ բան միայն պակաս մնացած է ինձի։ Պաղեստինի տեղերը անձամբ այցելելով աւելի կենդանի և աւելի ճշգրտապատում ընել անոնց նկարագրութիւնները։ Դժբախտաբար պաշտօններու անընդհատ կաշկանդումը անհնար դարձուցած է փափաքիս կատարումը։

Փափաք մը եւս ունիմ սիրտիս մէջ։ Ինչպէս ներկայ հատորովս չորս Աւետարանները դիւրահասկանալի ձեւով կը ներկայեմ մեր օրհնեալ ժողովուրդին, կարեւոր նոր կտակարանի մնացեալ մասերն ալ, այսինքն Գործք Առաքելոցը և Առաքելական թուղթերը, միեւնոյն ոճով իրարու շարադրելով և համախմբելով և

պատշաճապէս լուսաբանելով ժողովուրդին դիւրամատչելի ընել, և Համապատումի սոյն առաջին հատորին, որ կրնայ ՅԻՍՈՒՍ մակագրուիլ, երկրորդ մը կոչել ԱՌԱՔԵԱԼՔ մակագրութեամբ։ Բայց կը վախնամ որ այս փափաքս անգործադրելի մնայ, վասն զի կեանքիս օրն ալ երեկոյացեալ է. և հարկ թէ կարճատակ ձեռքիս տակ եղած աշխատասիրութիւնները լրացնել։

ՆԱԽԱԳԻՏԵԼԻՔ

Համապատումիս կազմութեան համար ընտրուած ուղղութիւնը, որչափ ալ գործիս ընթացքին մէջ պէտք եղած տեղեր բացատրած եմ, սակայն ընթերցողներու դիւրութեան համար, կ'ուզեմ այստեղ ամփոփելով յատուկ բերել անոր գլխաւորներ կէտերը։

Ս. Թրիատոսի Թուականը, որ այսօր ընդհանուր Քրիստոնէութեան մէջ ընդունուած է, անմիջապէս առաջին դարէ գործածական չէր եղած, այլ անոգան սկսաւ ը. ընդունուելուս։ Դիոնեսիոս Սկիւթացի, կրտսեր մականուանեալ, առաքելական իմաստասէրէ ըրած հետազօտութեանց և կազմած հաշուոյն վրայ, որուն մէջ Յիսուսի ծնունդը դրուած էր Հռոմայ 754 Թուականին սկսելէն քանի մը օր առաջ։ Սակայն վերջին դարերու ուղղագոյն հաշիւներ և պատմական զանազան կէտերու ուսումնասիրութիւններ, և գլխաւորապէս Հերովդէս Մեծի մահուան Թուականը, Դիոնեսիոսի հաշիւին սխալը ցուցուցին, և Յիսուսի ծնունդը 4 տարի առաջ տեղի ունեցած

լինելը հաստատուցին։ Արեւմտեայք իրենց ծննական դրութեամբ, Ցիսուսի ծնունդը կը դնեն Հռոմայ 749 տարուց վեկտումբեր 25'ին, զոր Հայ եկեղեցւոյ, կամ լաւ եւս Հին եկեղեցւոյ տոնական դրութեամբ, պէտք տեսած են դնել 750 տարուց յունուար 6'ին։ Ինչպէս ալ այս կերպով սխալը ուղղուած եղաւ, քայց թուականը չշտկուեցաւ, և այսօր սովորական դարձած է ըսել թէ Ցիսուս ծնաւ 4 Ն. Ք. թուականին, այսինքն Քրիստոսի թուականէն չորս տարի առաջ։

Բ. Ցիսուսի կեանքը ծնունդէն մինչև մկրտութիւն 30 տարի ընդունուած է ամենէն անհակառակ, իսկ մկրտութենէն մինչև մահը կարծիքները կը տարբերին, որովհետև երեք աւետարանիչներ քնաւ տարիներու կամ տօներու յիշատակութիւն չեն ըներ։ Ոմանք մկրտութենէն մինչև մահը, 1 տարի, 2 տարի, 3 տարի հաչուելու դրութիւններ կան։ Քայց այդ մասին Յովհաննու աւետարանին մէջ նշանակուած տօները ուշադրութեամբ, ընդհանուր կարծիքը ընդունած է երեք ամիսի միջոց մկրտութենէն մինչև առաջին զատիկ, և անկէ ետքը միջանկեալ երկու զատիկներ, և վերջապէս չարչարանաց և մահուան վերջին զատիկը, որով կը լրանայ երեք տարուց և երեք ամիսի միջոց մը։ Այդ հաչուով կարգուած է Ցիսուսի պատմութեան մէջ՝ Ցիսուսի հրապարակային կեանքին և գործերուն և եղելութեանց ժամանակագրութիւնը։

Գ. Ընդունուած է թէ աւետարանիչներուն գրութեան կերպը, պատմագրական և ժամանակագրական խնամապահանջ ոճը չէ, այլ աւետարանի ընթացքը և Ցիսուսի վարդապետութեան հոգին բացատրել։ Անոր համար աւելի ուշած են նման գործողութիւններ իրարու քով բերել, քան թէ ժամանակի կարգը պահել։ Այս պատճառով զարմանալու չէ, եթէ պատմական ոճին հետեւելու համար պէտք եղած է աւետարաններու կտորները յետ և յառաջ դասաւորել, չորս աւետարանները իրարու բաղդատելով, և եղելութեանց բնական կապակցութիւնը ուսումնասիրելով։

Դ. Այդ սեռակէտէն չորսերուն մէջ աւելի պատմական կարգ պահողը Դուկաս է, թէպէտ անոր մէջ ալ նմաններ միացնելու, և քարոզութիւններ և հրաշքներ իրարու մօտ բերելու ճիգը յայտնի է: Մարկոս քարոզութեանց մասին ամենէն քիչ գրողն է: Մատթէոս աւելի մեսիականութեան խնդիրին հետեւէ է, մարգարէութիւններ յիշելով, և պատմական պահանջներու նուազ մատչութիւն դարձնելով: Յովհաննէս ամենէն վերջը գրած ըլլալով, մուս երեքին կանխաւ գրածներէն շատ քիչ բան կը կրկնէ, հոյակապ եղելութիւններ կը պատմէ, և աւետարանական վարդապետութեան հոգին բացատրելու աւելի ոյժ կու տայ:

Ե. Հետեւաբար իրեւ ընդհանուր կանոն պէտք է ընդունիլ, թէ մէկուն պատմելը և միւսներուն լռելը, բնաւ երկբայութեան տեղի չկրնար ներկայացնել, և ամէն կողմնէ ընդհանուր շարքին մէջ իրենց տեղը կը գտնեն: Այս կերպով գործնականապէս ալ հերքուած կ'ըլլայ ամէն կարծիքը, թէ Յովհաննէսի աւետարանը հիմնապէս տարբեր է միւս երեքէն, և թէ անհնար կ'ըլլայ չորսերէ աւետարանի պատմութիւնը միւս երեք խմբագրեալ կոչուած աւետարաններու հետ ձուլել:

Զ. Երբոր չորս աւետարանները բաղդատութեան կը դրուին, կը տեսնուի որ շատ մը եղելութիւններ կան, գլխաւորապէս հրաշագործութիւններ, որոնք իրարու շատ նման ըլլալով հանդերձ, տեղի, տանի, և ինչ ինչ պարագաներու հանգամանքներով կը տարբերին: Այս տիպերուն մէջ շատեր կը ճգնին նմանները նոյնացնել, և այս պատճառով կը ստիպուին պատահարները բնաղբօսել և ծանծաղել, կամ թէ անլուծանելի կնճիռներու կը մատնուին: Մակայն լուսոյն տեսութեամբ տեղի և տանի տարբերութիւնները ապացուցական են եղելութիւններն ալ տարբերելու, իսկ տեղն ու ժամանակը նոյն եղած տեղն միւս պարագաներ իրար կը լրացնեն: Պէտք չէ երբեք ենթադրել թէ Յիսուս իւր եռամեայ աւետարանական չրջագայութեանց մէջ, միայն մէկ անգամ մէկ տեսակ հը-

բաշք կատարած ըլլայ, մինչ գործն իսկ կը պահանջէր որ շատ տեղ-
նաման լրտեսութիւններ կատարուէին։

Է. Նոյն սկզբունքը պէտք է պատշաճեցնել քարոզութեանց
համար ալ։ Չեմ կրնար համաձայնիլ ոմանց, որոնք առակ մը կամ
քարոզութիւն մը միայն մէկ անգամ խօսուած ենթադրելով, տեղ-
ւոյ, ժամանակի և յարակից մասերու տարբերութեանց հանդիպած
տեղերին կը չանան զանազանութիւնները բնութագրօրէն նոյնացնել,
և անդուլ ճիգեր կը թափեն իրարու համաձայնեցնելու համար։
Անհնար է չընդունիլ, թէ Յիսուս արտաբերած էր միևնոյն քա-
րոզութիւնները զանազան տեղեր կրկնել, միևնոյն առակները
տարբեր առիթներ գործածել, և պարագային համեմատ անոնց նո-
րանոր ձեւեր տալ կամ յաւելուածներ ընել. տակաւ ին ոչ տեղ մը և
անգամ մը գրուածը հնար չէր որ աւետեն լսուած ըլլար։ Կրկ-
նութիւնը առաքելական քարոզութեանց անդրաժեշտ պայման է,
մանաւանդ երբոր եւսմեայ չրջագայութեամբ կը կատարուին։ Հա-
մապատումը սոյն կանոնով նամանները իրենց կարգին կրկնած է,
առանց նոյնացնելու ճիգերով յոգնելու։

Ը. Յիսուսի վարդապետութիւնները բացատրելու համար,
վերանոյ մեկնութիւններու ձեռով գնուածութիւններ յառաջ բերելու, և
առումներ և դարձուածներ գիտական ոճով ջննելու, որ ժողովր-
դական ընթերցողներու ծանր ու տաղտկալի կրնար երեւիլ, լա-
տգոյն և աւելի չտնեկան սկզբած եմ մեկնաբանուած իմաստով Յի-
սուսին բերանը դնել, կենդանի խօսակցութեան ձեւեր գործածել,
և հանրամատչելի բացատրութիւններու վերածել։ Դէմդէմի խօս-
քերու մէջ ալ լռելեայն իմացուած կապերը աւելցնելով՝ բնական
դրուցատրութիւններ կազմուած են։ Մէկ խօսքով հաճոյական ըն-
թերցանութեան գիրք մը ընծայելու դիտումն է տիրապետող ոճը։

Թ. Գործին ընթացքին մէջ չեմ ուզած զանազան կարծիքներ
ունեցող հեղինակները անունով՝ և իրենց գրուածները մակադրով
և գլուխով յիշել։ Այդպիսի յիշատակութիւններ աւելորդ բան մը

պիտի ըլլային ընթերցողներուն: Այս աշխատութիւնն ալ պրուած է, ոչ թէ անոնց դիրքերը աչքի առջև ունենալով, այլ այնպէս սա-
րնոթէ իւրեր աշակերտութեամբ և ուսուցչութեամբ, ուսումնասի-
րութեամբ և քարոզութեամբ միտքի մէջ համբարուած, բազդա-
տութեամբ լուսաբանուած, և ներակացութեամբ կազմուած սե-
ռութիւնները ինքնաբերաբար գրիչի առնելով, ինչ որ կը տարբերի գիտական և քննադատական գործոց ոճէն: Այսպէս է ամէն ձիւ-
ղերու մէջ ժողովրդական երկասիրութեանց հնդինակներուն հետե-
ւած կերպը:

Ժ. Ես ոչ ալ էջերուն նիքև ծանօթութիւններ աւելցուցած եմ, միեւնոյն ժողովրդական գրութեանց ընդունած ոճին համեմատ: Այդ ծանօթութիւնները, որ ընթերցողը կը պարտաւորեն աստէպ գրուածին թելը կտրելով աչքն ու միտքը ուրիշ կողմ դարձնել, ընթերցանութեան հաճն ու ճաշակը կը խանգարեն: Ուստի ծանո-
թութեան նիւթ ըլլալիք կէտերը, եթէ կարեւոր են, գրութեան մէջ խառնուած են. իսկ եթէ կարեւոր չեն, և միայն հմտութիւն ցուցնելու պիտի ծառայէին, բոլորովին դանց եղած են:

ԺԱ. Աշխատութեան կատարելագործութեան համար աւել-
ցուած են, մէկը Պաղեստինի և միւսը Երուսաղէմի ու շրջակայից երկու քարտէսներ, յատկապէս այս գործին համար պատրաստուած, ուր յիշուած են միայն այն տեղերը, որք աւետարանին պատմու-
թեան համար անհրաժեշտ են:

ԺԲ. Նոյն նպատակով պէտք եղած է քանի մը պատկերներ ալ աւելցնել, որոնցմէ հատորիս մէջ կան 32 հատ՝ ընտրելագոյն լուսանկարներէ առնուած: Այս պատկերները գործողութեանց երե-
ւակայական կազմութիւններ չեն, ինչպէս պատկերազարդ հրատա-
րակութիւններ սովոր են տալ. այլ պարզապէս տեղագրական տե-
սարաններ են, որպէսզի ընթերցողը կարենայ աչքով ալ գաղափար մը կազմել այն տեղերու, ուր աւետարանի պատմած եղելութիւն-
ները պատահեցան, և ասով աւելի կենդանի և աւելի ազդեցիկ

տպատրաստել ունենայ առաջ բերուած գործողութիւններուն վրայ։ Որովհետև առձեռն պատրաստ լուսանկարներէ օգտուած եմ, և ոչ յատկապէս պատրաստել տուած, ուստի չեմ կրնար ըսել թէ բոլոր պէտք եղած տեսարանները կան, այլ գոնէ գլխաւորները կը գըտնուին յիշեալ 32 պատկերներուն մէջ։

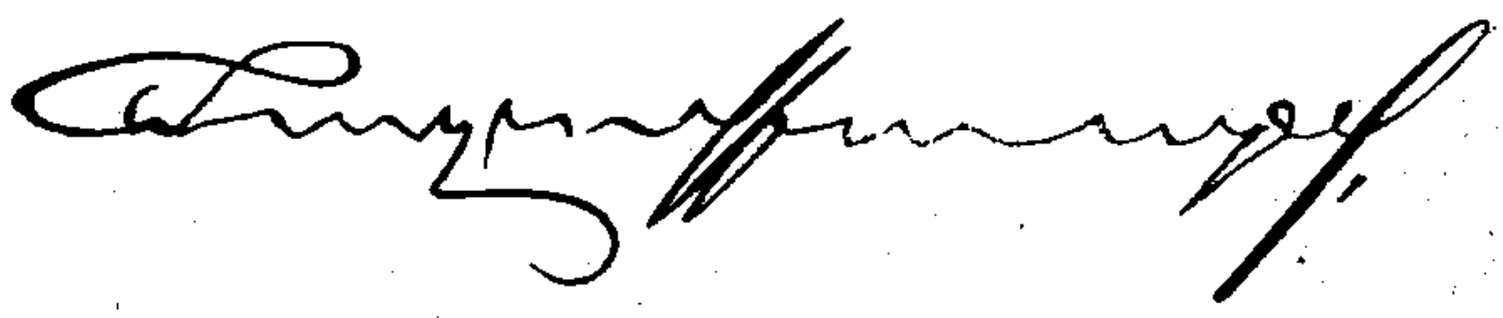
ԺԴ. Աստուածաշունչի ընթերցանութեամբ զբաղողներուն պէտք եղած դիւրութիւններն ընծայելու համար, զանազան ցուցակներ աւելցուցի հատորիս վերջը, որպէս զի ամէն տեսակ հետազօտութեանց կամ վերստուգութիւններու գոհացում տուած ըլլամ։ Նախապէս ցուցակ մը կայ տեսարանական եղելութեանց Համապատասխան գլուխներուն ժամանակագրական կարգովը, ամէն մէկ գլուխի դիմաց նշանակելով չորս տեսարաններուն համապատասխանութիւնը, թէ ամէն մի նիւթը որ տեսարանին որ գլուխին և որ համարին մէջ կը պարունակուի։ Ասոր կը յաջորդէ ուրիշ ցուցակ մը ուր տեսարանական եղելութիւնները և նիւթերը յատուկ խումբերու վերածուած են, օրինակ իմն բժշկութիւնները, առակները, քարոզները և այլն, որպէս զի նման նիւթերը վերստուգելու պէտք չունենայ։ Երրորդ ցուցակով մըն ալ չորս տեսարաններուն գլուխներն ու համարները ցուցակի առնուած են, ցուցնելու համար թէ տեսարաններուն որ կարդը Համապատասխանի որ գլուխին մէջ պարունակուած ու բացատրուած է։ Այդ երեք ցուցակներուն մէջ՝ տեղը գտնելու բանալին, ոչ թէ գիրքին երեսներով, այլ համապատասխանութիւն յօդուածներուն թիւերով ցուցուած են, որ մինչև 390 կը հասնին։

ԺԴ. Այս երեք ցուցակներէն զատ, որ Համապատասխանի համար առանձնայատուկ են, երեք ուրիշ ցուցակներ ալ աւելցուցած եմ, որ ամէն գիրքերու սովորական են. մէկը կը պարունակէ Սուրբ Գիրքին ուրիշ մասերէն իբրև վկայութիւն յատուկ բերուած համարները, միւսը անձերու յատուկ անունները, և երրորդը տեղերու յատուկ անունները։ Այս երեք ցուցակներու համար

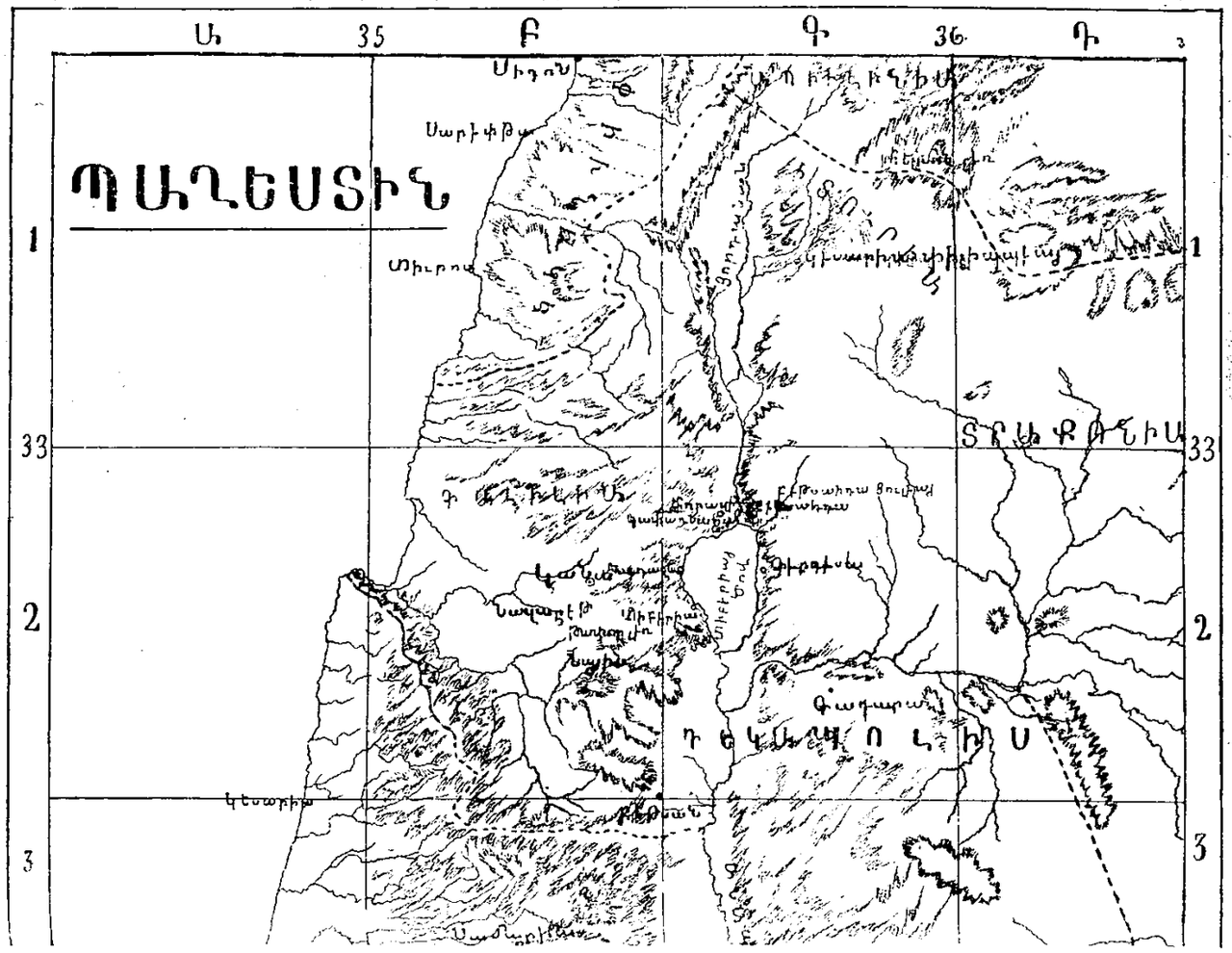
իբրև բանալի գործածուած են հատորին էջերը: Ցուցակներուն կիրառութեան համար պէտք եղած գիտելիքները, իւրաքանչիւրին հետ արուած են:

Յայտնեցի նպատակս, բացատրեցի աշխատութիւնս: Նպատակս իրականացնելու արժանացած և աշխատութեանս վարձատրութիւնը ստացած պիտի ըլլամ, եթէ ընթերցողներս Համապատասխանեն օգտուելին:

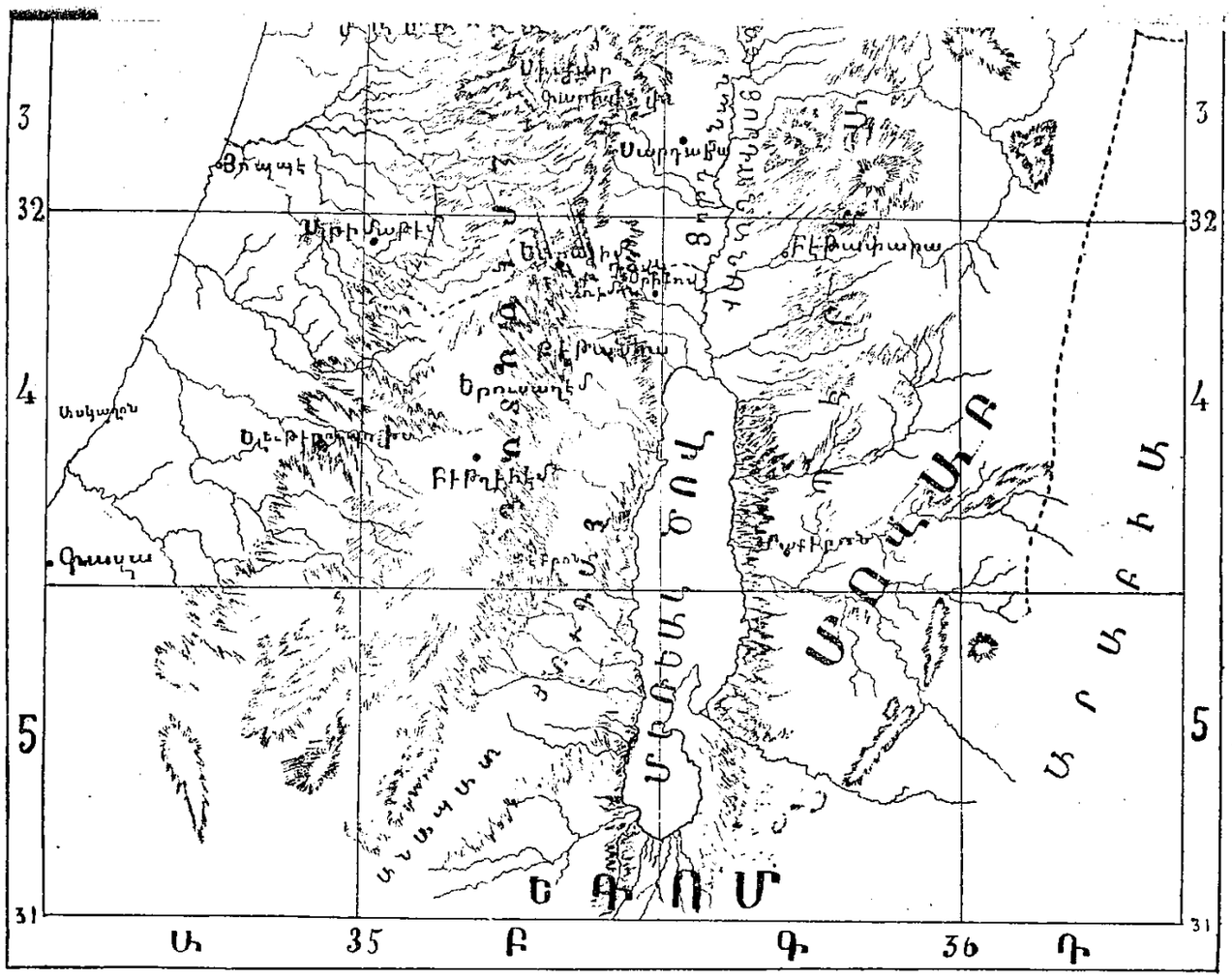
1911 յունուար 1,
Բերա

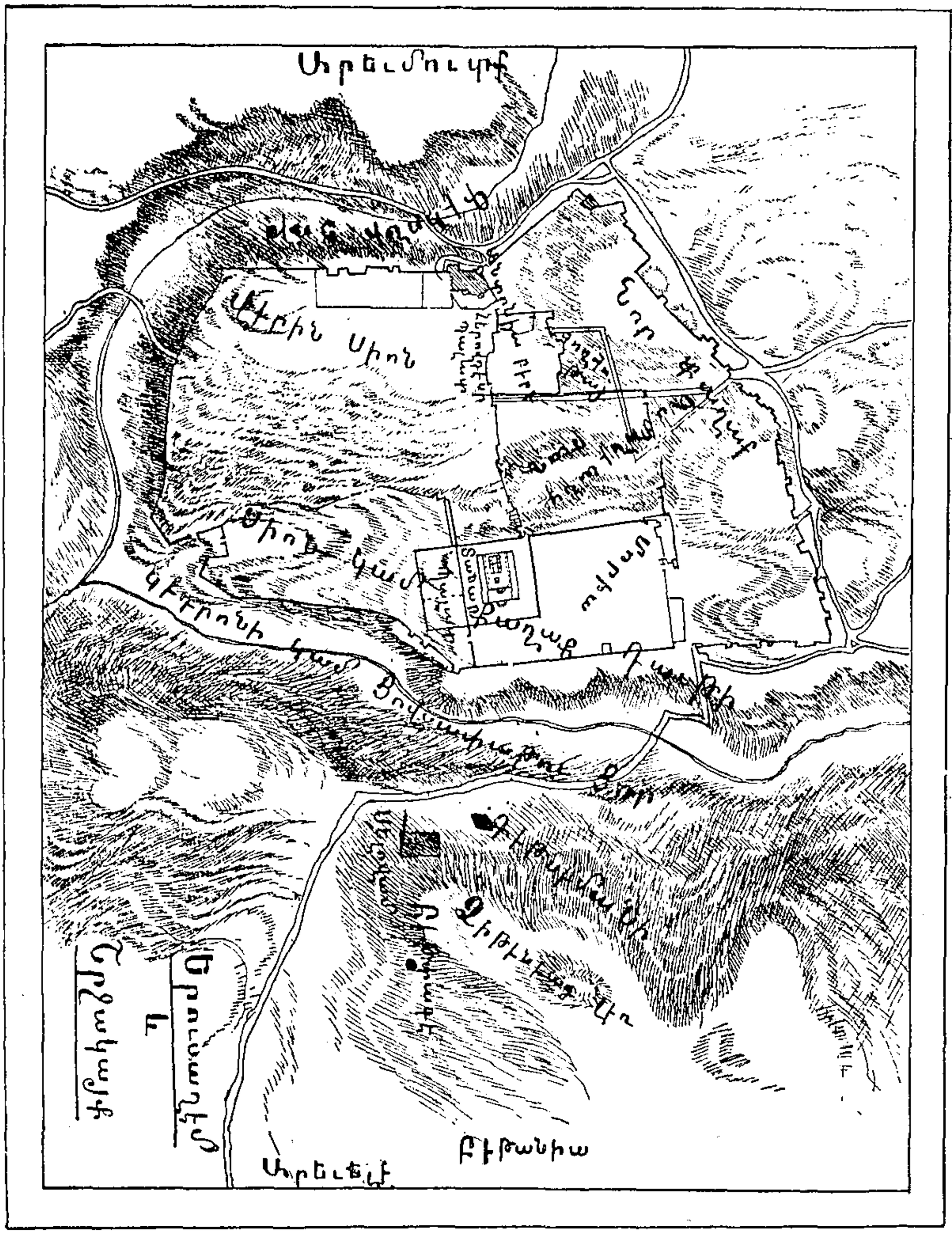
1. ավվվաթ - ցվետոպա

2. Պաղեստին - Հրէաստան

Գծեց՝ Ա. Տէր-Ներսէսեան

3. Երուսաղէմ եւ շրջակայք

ՀԱՄԱՊԱՏՈՒՄ

Ա. ՀԵՂԻՆԱԿԻ ԱՆՀԱՏԱԿԱՆ ԱՌԹԻՒՆ

Ղուկ. Ա. 1—4

*Ամէն գիրքի հեղինակը սովորութիւն ունի սկիզբը աղդարա-
բութիւն մը դնել, ուր կը բացատրէ թէ ի՛նչ նպատակով, ի՛նչ
միջոցներով եւ ինչ ուղղութեամբ գրած է իր գիրքը: Այդպիսի
կանխաբանութիւն մը միայն Ղուկան ունի աւետարանիչներուն
մէջէն: Իր անունը չտար, բան մը՝ որ ամէն հին հեղինակներու
սովորութիւնն է, բայց կը վկայէ՝ թէ ի պիտի ընթերցողն
ոճնային ճշմարտութեամբ. որ է ըսել, թէ ինքն առաջուընէ հետեւած
է Քրիստոսի, եւ պրեվիլեները տեսած եւ իմացած է: Ընդհանուր
կարծիք է, թէ Ղուկաս Անտիոք գացած եւ այնտեղ ուսած հրէայ
մըն է, բժիշկ եւ նկարիչ եղած, որ Երուսաղէմ դառնալով Քրիս-
տոսի հետեւած, եւ Եօթանասնուերկու աշակերտներէն մին
եղած է: կը յիշէ թէ ուրիշներ ալ իրմէ առաջ Քրիստոսի պատմու-
թիւնը գրած են, բայց ինքը իր գիտցածէն զատ, լսած եւ ժողո-
ված է Քրիստոսի առաքեալներուն աւանդութիւնները, որոնք
ի սկիզբանէ ականատես եւ սպասաւորք եղեն Բանին. միայն թէ ինքն
յատուկ մտադրութիւն ունի ամէն բան կարգաւ գրել. որ է ըսել,
թէ՛ առաջուան գրուածները, թէ՛ իր գիտցածները, եւ թէ՛ իր
լսածները ամփոփելով կ'ուզէ կարգաւոր պատմութիւն մը կազմել:
կարծես թէ Ղուկաս ալ միտք ունեցած ըլլայ մեր ծրագրած ձեւով
ՀԱՄԱՊԱՏՈՒՄ մը կազմելու:*

Ղուկաս իր Աւետարանը կ'ուղղէ Թէոփիլէ անուն մէկու մը, որ վերջէն աշակերտած է Պրիսկոսի ճշմարիտ վարդապետութեան։ Թէոփիլէ անունը յունարէն է եւ կը թարգմանուի Աստուածասէր, եւ շատեր կարծեցին՝ թէ ընդհանուր կերպով ամէն Նորահաւատ Քրիստոնեայ կը նշանակէ Աւետարանիչը։ Սակայն Քոլէ Թէոփիլէ կոչումը աւելի բան մը ցոյց կու տայ։ Քոլ ածականը, քալատոնմիկ կամ պետական իմաստով գործածուած է, որ յատուկ եւ որոշ եւ պատուոյ անձնաւորութիւն մը ցոյց կու տայ։ Այդ ենթադրութիւնը աւելի պիտի զօրանար, եթէ Նոր Կտակարանի որեւէ մի կողմը այդ անունով մէկը յիշուած ըլլար. սակայն բնաւ չկայ։ Ասոնցմէ զատ կը պատմուի՝ թէ Ղուկաս իր Աւետարանը Պօղոսի հրամանով եւ Պօղոսի համար գրած ըլլայ, ինչպէս կը վկայէ Նախաբանը։ Նոյն ինքն Պօղոս ալ կը յիշատակէ՝ թէ Ղուկասի գովելի եղբայրն է ամէն եկեղեցիք (Բ. Կորնթ. Ը. 18), եւ շատ մեկնիչներ, որ Պօղոս կը գրէ Վերնայն իմ (Ա. Կորնթ. ԺԶ. 1), նոյն իսկ Ղուկասու Աւետարանը կ'իմանան։ Մեզ կողմանէ կը կարծենք թէ Պօղոս հռոմէական քաղաքացի եւ ունեալ եւ պատուաւոր անձնաւորութիւն էր, եւ կրնար իրաւամբ Քոլ պատուանունով յիշուիլ։ Արդ ուղիղ չըլլա՞ր Թէոփիլէն նոյն ինքն Պօղոսը կարծել։ Գիտնալով որ Ղուկաս Եօթանասուններէն մէկն էր, Պօղոս իրօք անկէ եռքը աշակերտած կ'ըլլայ ճշմարտութեան։ Մեր կարծիքն աւելի այժ կ'առնէր, եթէ Գործք Առաքելոցի մէջ աւելի յատակ ակնարկ մը գտնուէր։ Առ այժմ կարծիք մըն ալ այս է, զոր կը յայտնենք, առանց պնդելու։

2. ԾԻՆՈՒՍ ԿՐԻՍՏՈՍ

Յովհ. Ա. 1—6

Աւետարանը Յիսուսի գործերուն պատմութիւնն ու վարդապետութեանց ամփոփումն է: Ղուկաս ալ իր կանխաբանութեան մէջ այդ դիտումը յայտնած էր, և այն անձը, որուն գործերը ու խօսքերը պիտի գրէր, անուանած էր ԲԱՆ: Բանն, ըստ Ղուկասու, անձ մը պէտք էր ըլլար, որովհետեւ զինք տեսողներ և իրեն հետեւողներ եղած էին. Ակառաքեա ե- ոպատաւոր եղեն Բանէն (Ղուկ. Ա. 2): Ով էր ուրեմն Բանն:

Այդ հարցումին կը պատասխանէ Յովհաննէս, թէ Բանն ի սկզբան էր, այսինքն՝ ի յաւիտենից էր: Աշխարհի համար ըսուած է, թէ ի սկզբան արար Աստուած, այսինքն՝ աշխարհք չկար և եղաւ. բայց Բանն ի սկզբան էր, այսինքն՝ միշտ էր. և չեղաւ ժամանակ յորում չէր: Աւելի բացայայտելու համար կը յաւելու Յովհաննէս, թէ Բանն Աստուծոյ հետ էր, և Աստուած էր. թէ Բանն ամէն արարածներու ստեղծող է, և առանց Բանի եղած իր մը չկայ, թէ ամէն իրի կեանքը Բանն է, և մարդկներու լոյս է, ինքն խաւարէ անմասն է, և խաւար զայն չիմանար և չընդունէր:

Այսպէս կը պարզուի՝ թէ Յիսուս՝ Քրիստոսն է, Քրիստոս՝ Բանն է, և Բանն ալ Աստուած է. այսպէս Ղուկաս և Յովհաննէս որոշ կերպով իրենց Աւետարանին սկիզբը յայտնած և վկայած կ'ըլլան Քրիստոսի աստուածութիւնը, ինչ որ մեծապէս օգտակար պիտի ըլլայ աւետարանական պատմութեանց և վարդապետութեանց բուն հոգին և խորութիւնը իմանալու:

Յիսուսի պատմութիւնը չսկսաւ, պէտք էր կանխել անոր կատարեալ պատմութիւնը, որ թէ՛ ժամանակով առաջ է, և թէ՛ անոր գործերուն և վարդապետութեանց ճամպան բացողն է: Յովհաննէս Աւետարանիչ պարզապէս կ'ակնարկէ այդ կարապետին, և Յովհաննէս անուն ունենալը կը յայտնէ, բայց անոր ծննդեան և ծագման վրայ չխօսիր:

Ց. ԶԱՔԱՐԻԱՅԻ ԱՒԵՏՈՒՄԸ

Ղուկ. Ա. 5—25

Ինչ որ Յովհաննէս կը լռէ, Ղուկաս ընդարձակ կերպով կը պատմէ։ Հերովդէս Մեծին ժամանակ Զաքարիա անունով քահանայ մը կ'ապրէր, որուն կինն էր Եղիսաբեթ, ան ևս Ահարոնեան քահանայական ցեղէն։ Ամէն եղան կարապետին ծնողքը։ Ժամանակը ճիշտ տարիով բացատրուած չէ. բայց Յովհաննէսի և Յիսուսի ծնունդներուն վեց ամսուան տարբերութիւնը գիտնալով (Ղուկ. Ա. 26), և Յիսուսի ծննդեան ժամանակը Հռովմայ 750 թուին յունուար 6'ին դնելով, Զաքարիայի աւետումը կ'իյնայ 748 թուին սեպտեմբերի վերջերը։ Բայց Զաքարիա շատ կանուխէն ալ կ'ապրէր, որովհետեւ այդ թուականին արդէն օրերը անցուցած ծեր մըն էր։ Զաքարիայի անձը ոմանք մեծ քահանայապետ ենթադրեցին, բայց Ղուկաս այդ կարծիքին չնպաստեր և յայտնապէս կ'ըսէ թէ Զաքարիա պարզ քահանայ էր Աբիայի դասակարգէն։

Երբոր քահանայական սերունդը բազմացաւ, Դաւիթ քահանաները 24 դասակարգերու բաժնեց, որոնք հերթով կամ չրջանով Տաճարի մէջ պիտի ծառայեն և մէկ մէկ շաբաթ պիտի սպասաւորէին։ Այս 24 դասակարգներէն ութերորդն էր Աբիայի դասակարգը (Ա. Մնաց. ԻԴ. 10), որուն կը պատկանէր Զաքարիա։ Եղիսաբեթ ալ նոյն 24 դասակարգերուն մէկէն էր, բայց Աւետարանը որ դասէն ըլլալը չհղեր։ Հաւանական աւանդութիւնը կ'ըսէ, թէ Եղիսաբեթի մեծ հայրն էր Մատթան քահանայ, որ երեք աղջիկներ ունեցաւ, Աննա և Սովիւէ և Մարիամ. Աննայի զաւակն է Մարիամ Աստուածամայր, Սովիւէի աղջիկն է ոյն Եղիսաբեթ, և Մարիամու աղջիկն է Սողոմէ՝ Զեբեդեանց մայրը։ Բայց անորոշ կը մնայ Եղիսաբեթի հայրը, որ պէտք է 24 քահանայական դասակարգներուն մէկէն ըլլայ։ Իսկ Զաքարիայի բնակութեան տեղը, ընդհանրապէս ընդունուած է Քէբրոն քաղաքը, այժմ Խալէլ էլ Ռահման, որ երբեք ալ Ահարոնի ցեղէ քահանաներու յատկացուած էր Յեսուի հրամանով (Յեսու. ԻԱ. 11)։ Թէպէտ Զաքարիայի գտնուած քաղաքին անունը Աւետարանը այս տեղ յիշած չէ, բայց ստոյգ Յուդայի գլխաւոր քաղաքն ըլլալը կը գրուցէ (Ղուկ. Ա. 39), և Քեբ-

րոնը մատնանիշ կ'ընէ: Այս է աւելի տարածուած կարծիքը. բայց ուրիշներ կը կարծեն թէ Քեբրոնի մօտ եղող Յեռուա քաղաքն է, որ նոյնպէս քահանայական է (Յեսու ԻԱ. 16), և որ ուրիշ Թարգմանութեանց մէջ Յո-թթա գրուած է, և իբր թէ չիոթմամբ Յո-թթա եղած ըլլար: Այսօր ալ նոյն տեղը Ե՛ո-թթա անունով գիւղ մը կայ:

Զաքարիա և Եղիսաբեթ ծերացած էին և անզաւակ, և արդար և պատուիրանապահ կեանքով կ'ապրէին: Բայց Զաքարիա դործէ դադրած չէր, և երբ իր շաբաթը հասաւ, Քեբրոնէ Տաճար եկաւ, պաշտօնին մատաւ, և օր մը, Հռովմայեցւոց Թուականին 748 տարուոյն սեպտեմբերի վերջը, խնկարկելու պահուն, հրեշտակ մը տեսաւ Սեղան-Խնկոցին աջ կողմը: Զաքարիա չիոթեցաւ, բայց հրեշտակը, որ Գաբրիէլ հրեշտակապետն էր, զինքը հանդարտեցուց, և աւետեց թէ Եղիսաբեթէն զաւակ մը պիտի ունենայ, և հրամայեց՝ որ անունը Յովհաննէս դնէ: Աւելցուց միանգամայն՝ թէ այդ տղան ամէնուն ուրախութիւն պիտի պատճառէ, մեծ անձնաւորութիւն մը պիտի ըլլայ, նազովրեցի ուխտաւորի մը կեանք պիտի անցնէ, Իսրայէլի ժողովուրդը ուղղութեան պիտի բերէ, և Եղիայի նման նախանձայոյզ հոգի պիտի ունենայ.

Զաքարիա թերահաւատեցաւ, որովհետեւ ինքն ծերացած էր և Եղիսաբեթ՝ պառաւցած: Հրեշտակապետին ծանր թուեցաւ Զաքարիայի թերահաւատութիւնը և պատիժ նշանակեց, թէ համր պիտի ըլլայ և պապանձած պիտի մնայ մինչեւ խոստացեալ տղուն ծնունդը: Տեսիլքը լմնցաւ, բայց Զաքարիա Տաճարին ներսը ուշացած էր և ժողովուրդին հետաքրքրութեան պատճառ եղած. բազմութիւնը բացատրութիւն կ'ուզէր, բայց Զաքարիա չէր կրնար խօսիլ, և նշանացի կը բացատրէր պատահածը: Այսու հանդերձ, իր շաբաթական հերթը աւարտեց, երուսաղէմէն Քեբրոն դարձաւ, Եղիսաբեթի ալ նշանացի հասկցուց եղածը և ըլլալիքը, և հրեշտակին հրամանին համեմատ գործադրեցին ծերացեալ ամուսիններուն: Քանի մը ամիս անցաւ և Եղիսաբեթ յղացած ըլլալը զգաց, բայց երբ մէկ կողմանէ կ'ուրախանար՝ թէ ամլութեան նախատինքէն ազատեցաւ, միւս կողմէն կը քաշուէր, և ծանօթներէն ու դրացիներէն ինքզինքը կը պահէր:

4. ՄԱՐԻԱՄԻ ԱԽԵՏՈՒՄԸ

Ղուկ. Ա. 26—38

Որչափ ալ Յիսուսի պատմութիւնը չսկսած լրէպ էր կարապետին պատմութիւնը լրացնել, բայց Ղուկաս ժամանակագրական կարգին հետեւելով, Մարիամի աւետումը կը դնէ. մենք ալ նոյն կարգը կը պահենք։

Զաքարիայի աւետումին վեցերորդ ամիսը, Հռոմայ 749 թուին, ապրիլին սկիզբը, Գաբրիէլ հրեշտակապետ նոր պաշտօնով կը ղրկուի, ոչ եւս Հրէաստանի Բեթրոնը, այլ Գալիլիոյ Նազարէթը, այժմ Նասրա, ուր կը ներկայանայ կուսի մը, որուն անունն էր Մարիամ, և որ խօսեցեալ կամ նշանուած էր Դաւիթի ցեղէն մէկու մը, որուն անունն էր Յովսէփ։ Թէ՛ Մարիամին և թէ՛ Յովսէփին համար Աւետարանը ուրիշ բացատրութիւն չտար, թէ ո՞վ են և ինչ հանգամանաց ներքեւ կ'ապրին, բայց բոլոր քրիստոնեայ եկեղեցին ներէ հաւատարմէս ընդունուած աւանդութիւնները կը լրացնեն այդ տեղեկութիւնները։ Մարիամ զաւակ է Յուակիմ կամ Եղիակիմ անուն անձի մը Դաւիթի ցեղէն, որուն կինն է Աննա՝ Մատթան քահանայի աղջիկը։ Յուակիմ և Աննա ալ անզաւակ ծերացած են, և միայն իրենց յառաջացած տարիքին մէջ աղօթքով և ուխտով աղջիկ զաւակ մը ունեցած են, որ է Մարիամ։ Երեք տարեկան եղած ատենը Մարիամը իրենց ուխտին համեմատ ընծայած են Տաճարին, և յանձնած Տաճարի նուիրեալ այրիներուն խնամքին, կրթուելու և Տաճարին ծառայելու համար։ Չափահաս ըլլալէն ետքը, այսինքն 12 տարեկան ըլլալէն ետքը, Մարիամ դարձած է իր ծնողաց տունը Նազարէթ, և քիչ ետքը նշանուած կամ խոստացուած է Յովսէփին։

Յովսէփ ալ, թէպէտ Դաւիթի արքունական ցեղէն սերած, բայց իշխանական դիրք ունեցող մէկը չէ, համեստ հիւսն մըն է (Մատթ. ԺԳ. 55), Նազարէթի մէջ բնակող։ Յովսէփի և Մարիամի նշանուելուն վրայ ալ աւանդութեամբ կը պատմուի, թէ չատեր եղան որ Մարիամը առնել ուզեցին, բայց Յուակիմ և Աննա իրենց ուխտի զաւակը մէկու մը տալու որոշումը իրենք չուզեցին տալ, այլ Աստուծոյ յանձնեցին, և այս առթիւ նորոգուեցաւ Ահարոնի զաւա-

զանին ծաղկելուն հրաշքը (Թիւ. ԺԷ. 8)։ Յովսէփի պատգամը ծաղկեցաւ և Մարիամը առնելու բախտին արժանացաւ։

Գաբրիէլ՝ Մարիամու երեւցաւ. բայց Աւետարանը չի ճշդեր թէ ինչ կերպարանով, և ո՛ւր տեղ երեւցաւ, և աւելորդ է տեսակ տեսակ աւանդութիւնները կամ ենթադրութիւնները յիշել։ Հրեշտակն անոր աւետեց՝ թէ ընտրուած է Մեսիային կոյս մայրը լինելու, պիտի յղանայ և որդի պիտի ունենայ, որուն անունը պիտի դրուի Յիսուս, որ պիտի ըլլայ Փրկիչ և երկնից արքայութեան յաւիտենական թագաւոր։ Մարիամ զարմացաւ և հարցուց թէ ինչպէս մայր պիտի ըլլայ, քանի որ ինք միշտ կոյս է։ Հրեշտակը Հոգւոյն Սրբոյ զօրութիւնը յիշեցուց իբր բացատրութիւն, աւելցնելով թէ ինչպէս Եղիսաբեթ Աստուծոյ հրաշքով յղացած է իր ծերութեան օրը, ինքն ալ Աստուծոյ հրաշքով պիտի յղանայ կոյս մնալով։ Մարիամ իր զարմացումը թերահաւատութեան չտարաւ Զաքարիայի պէս, այլ ինքզինքը պատրաստական ընծայեց աստուածային կամաց կատարման։ «Ես, ըսաւ, Աստուծոյ յանձնուած մի աղախինն եմ, նա ինչ կ'ուզէ կրնայ տրամադրել իմ վրայ. ես պատրաստական եմ անոր հրամաններուն, ըորս դուն ինծի կը հաղորդես»։ Այս կերպով Մարիամ ոչ՝ յանդիմանութիւն և ոչ պատիժ ունեցաւ։ Գաբրիէլ ալ իր պաշտօնը լրացնելով մեկնեցաւ Մարիամու քովէն։

5. ՄԱՐԻԱՄԻ ՍՏՑԵԼՈՒԹԻՒՆԸ

Ղուկ. Ա. 39—56

Գաբրիէլ հրեշտակապետին տուած լուրը՝ թէ Եղիսաբեթ ալ յղի է, Մարիամը յորդորեց, անձամբ երթալ և անոր չնորհաւորութեան այցելութիւն տալ։ Նազարեթէ Քեբրոն եկաւ և իր մօրաքեռորդին ողջունեց։ Եղիսաբեթի երկնային ազդեցութեամբ լեցուած էր Մարիամու եղած մեծ չնորհը, օրհնեց զայն և օրհնեց անոր որովայնին պտուղը։ Հրաշալի երեւոյթ մըն ալ եղաւ, որ մարդու փոփոխ խնդակցութեան մանակից եղան եւս իրենց զաւակները, դեռ լոյս չտեսած, զոր եկեղեցին կը բացատրէ՝ Յովհաննէս յովհան Եկնէպաֆող կոչելով Յովհաննէս Կարապետը։ Մարիամ այդ

պատեհութեամբ խօսեցաւ իր Մեծապատիւ օրհնութիւնը, յորում երախտապարտ և խոնարհամիտ ըղձիւք կը բարձրացնէ աստուածային ողորմութիւնը և կը հռչակէ անոր աքանչելի կարողութիւնը։ Մեծապատիւ օրհնութիւնը չատ նմանութիւն ունի Սամուէլի մօր Աննայի Հատոփեցւոյ օրհնութեան հետ (Ա. Թագ. Բ. 1—10), ինչ որ ցոյց կուտայ, թէ Մարիամ, որ Տաճարի հովանւոյն ներքեւ կրթուած էր, հմուտ էր Սուրբ Գրոց։ Երեք ամիսի չափ հիւր մնաց Մարիամ Ելիսբեթ, Զաքարիայի տունը, և անկից Նազարէթ դարձաւ և իր ծնողաց տունը եկաւ։

6. ԾՈՎՍԷՓԻ ԾԱԾՏՆՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. Ա. 18—25

Մարիամ, աւետման առթիւ կոչուած է միայն Յովսէփի խօսեցեալը (Ղուկ. Ա. 27), իսկ Յիսուսի ծնունդէն առաջ կոչուած է Յովսէփի կինը (Մատթ. Ա. 20), որ ցոյց կուտայ՝ թէ նոյն միջոցին կատարուեցաւ Յովսէփի ու Մարիամու օրինական ամուսնութիւնը։ Աւետումէն անմիջապէս ետքը Մարիամ Ելիսբեթ գնաց, և Նազարէթ դառնալէն ետքը վեց ամիս եւս առեն անցաւ մինչեւ Յիսուսի ծնունդը, և այդ միջոցին հարկ կ'ըլլայ դնել ամուսնութեան օրինական արարողութիւնը։ Մարիամի Ելիսբեթէ դառնալէն և ամուսնութեան օրհնուելէն ետքը այլեւս յղի ըլլալը պէտք էր երեւար, ինչ որ Յովսէփի միտքը չփոթելու պատճառ եղաւ։ Բայց Յովսէփ ուղիղ մարդ էր. ծանր էր իրեն իր կնոջ պատուոյն դպչիլ, լաւագոյն կը սեպէր առանց ձայնի և աղմուկի բաժնուիլ անկէ։ Աւետարանիչը ակնարկել կ'ուզէ բացատրութիւնը կը գործածէ, որ օրհնաւոր կնոջ մը ապահարզանը ցոյց կուտայ, քան թէ պարզ նշանածի մը բաժանումը, և այդ հիմամբ ըսինք, թէ նախ ամուսնութեան օրինական արարողութիւն կատարուեցաւ, և ետքը Յովսէփի իմացաւ Մարիամի յղի վիճակը։ Հարկաւ աքանչելիօք յղութեան բացատրութիւնը խօսուեցաւ երկուքին մէջ, հարկաւ այդ պարագան Մարիամի ծնողքէն ալ գաղտնի չէր կրնար մնալ. բայց Յովսէփի տակաւին մտմտուքէ զերծ չէր։ Աստուածային այցելութիւնն ուղեց բարի և արդար Յովսէփը այդ մտային տագնապէ

փրկել, և հրեշտակը, հարկաւ դարձեալ Գաբրիէլ, այս անգամ ալ Յովսէփին երեւցաւ, Մարիամին եղած յայտնութիւնները Յովսէփի ալ հաղորդեց, բացատրեց սքանչելակերպ յղութիւնը, ծնանելիք որդւոյն ո՛վ լինելը, և մարդկային փրկագործութեան խորհուրդը։ Յովսէփի միտքը լուսաւորուեցաւ և սիրտը հանդարտեցաւ. կինը առձակելու խորհուրդը հեռացուց, Մարիամը իբր օրինաւոր կին պահեց, բայց անոր կուսութիւնը յարգեց, և կոյս մօր և կուսածին որդւոյն պաշտպան ու պահապանն եղաւ, իսկ արտաքիններէն իբրև Մարիամու այր և Յիսուսի հայր ճանչցուեցաւ։ Աւետարանին մէջ՝ Յիսուսի համար Մարիամի անդրանիկը կոչուելէն (Մատթ. Ա. 25) հետեւցնողներ եղան, թէ Յիսուսէ ետքը Յովսէփէ ու Մարիամէ ուրիշ զաւակներ ալ եղան, և թէ ասոնք են Տեառնեղբայր կոչուած չորս եղբայրները, Յակոբ և Յովսէս և Սիմոն և Յուդա (Մատթ. ԺԳ. 55)։ Բայց այս ընդունելի կարծիք մը չէ, և Տեառնեղբայրներուն վրայ իրեն կարգին պիտի խօսինք։ Մօր մը առջինէկը կոչուելու համար, պէտք չկայ հրկիզուիլ զաւակ մը ծնելուն սպասել, առաջուընէ ուրիշ զաւակ չունեցած լինելը բաւական է։

Մատթէոս իր սովորութեան համեմատ, որ իւրաքանչիւր մեսիական մարգարէութեանց Քրիստոսի վրայ կատարուած լինելը կ'ուզէ ապացուցանել, այդ պարագային կը յիշէ, Ահա կոյս յղացեալ և ծնցէ որդի մարգարէութիւնը (Եսայի Է. 14)։ Մենք կը բաւականանանք մարգարէութիւնները յիշել, իսկ անոնք մեկնել և հաստատել Աւետարանի մեկնիչներուն կը պատկանի։

7. ԿԱՐԹԱՊԵՏԻՆ ԾՆՈՒՆԴԸ

Դուկ. Ա. 57—79

Երբ Նազարէթի մէջ այդ գործողութիւնները կը կատարուէին, անդին Քեբրոնի մէջ Եղիսաբեթի յղութեան ինն ամսեայն կը լրանար, Հռովմայ 749 թուին յունիսին սկիզբը, և կը ծնէր արու զաւակ մը, որ թոլորին ուրախութեան պատճառ կ'ըլլար. որովհետեւ Աստուծոյ ողորմութիւնը յայտնուած էր Զաքարիայի տունին վրայ։ Ութերորդ օրը թլփատելու արարողութեան հետ տղուն անուանակոչութիւնն ալ պիտի կատարուէր, և ազգականներ կ'ուզէին Զա-

քարիա կոչել զայն, համր և ծերունի Զաքարիան չկայի տեղ դնելով: Մայրը կ'ուզէր որ Յովհաննէս կոչուի, հարկաւ հրեշտակին հրամանը Զաքարիայէ իմացած էր գիրով կամ նշանով: Վերջապէս հօրը դիմացին, որ դեռ չէր խօսէր: Գիրի տախտակ ուզեց, և գրեց Յովհաննէս անունը, և գրելուն հետ լեզուն ալ բացուեցաւ և խօսեցաւ, և ամէնուն ուրախութիւնը կրկնապատկեցաւ: Զաքարիա նոյն տանն գեղեցիկ օրհնաբանութիւն մըն ալ խօսեցաւ, որ Օրհնեալ Տէր Աստուած բառերով կը սկսի, ուր նորածին տղուն Մեսիային կարապետութեան ըլլալը, և խոստացեալ Փրկչին մօտալուտ յայտնութիւնը, և փրկագործութեան խորհուրդին երկնային արդիւնքը կը բացատրէ: Այս օրհնութիւնը մարգարէական հոգւով խօսուած ըլլալուն՝ Զաքարիա Հին Օրէնքի մարգարէներուն կրտսէրը կը համարուի:

8. ԱՆԱՊԵՏԻՆ ՊԱՏՇՕՆԸ

Յովհ. Ա. 7—14

*Զաքարիայի մարգարէական օրհնութեան հատուածութիւնը կու տայ աւետարանիչն Յովհաննէս, ճշդելով Կարապետին կոչումն ու պաշտօնը: Զաքարիայի որդուն ծնունդը այնչափ հրաշալի եղաւ, որ չատերուն միտքին մէջ կարծիք ծագեցաւ, մի՛ գուցէ խոստացեալ Մեսիան նա ըլլայ: Աւետարանիչը կ'ուզէ այդ միտքը հեռացնել, և հաստատել՝ թէ պէտք է զատել վկայեալը վկայութիւնն առողէն: Զաքարիայի Յովհաննէսը Լոյս Մեսիան չէ, այլ անոր առջեւէն եկող կարապետը, անոր համար վկայութիւն առողը, աշխարհքը անոր հաւատալու հրաւիրողը: Իրաւ և բուն Լոյս Մեսիան ալ աշխարհք եկաւ, այն աշխարհքը՝ զոր ինքն ստեղծեց, բայց աշխարհք զայն չճանչցաւ: Մեսիան իր ընտրեալ ժողովուրդին՝ Իսրայէլին մէջ եկաւ, բայց այս ժողովուրդը զայն չընդունեցաւ: Իսկ որոնք որ ընդունեցին, անոնք Աստուծոյ Որդի լինելու պատուոյն բարձրացան. որդիութիւն մը, որ բնական որդիութեան կերպով չէ: Բնական որդիութիւնը արեան կապակցութեամբ, մարմնոյ խառնմամբ և մարդկային կամքով կը կատարուի. իսկ այս գերբնական որդիութիւնը միայն Աստուծոյ կամքովը կատարուեցաւ: Որովհետև Բանն, որուն վրայ արդէն խօսած էր աւետարանիչը, մարմին

առաւ, մարդ եղաւ, մարդոյ հետ բնակեցաւ. ինքն Բանն և Որդին Աստուած, եղաւ Որդի Մարդոյ. որով և որդիք մարդոյ բարձրացան լինել որդիք Աստուծոյ: Բայց ոչ թէ առավ Բանին աստուածութեան փառքը նուազեցաւ, որովհետեւ մենք ամենքնիս, կ'ըսէ աւետարանիչը, տեսանք անոր փառքը. իրաւցնէ աստուածային փառք Որդուոյն Աստուծոյ, ըստ ինքեան ճշմարիտ, և մեզ համար չնորհաբեր:

9. ՅԻՍՈՒՍԻ ԱԶԳԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. Ա. 1—17. Ղուկ. Գ. 23—38.

Յիսուսի Քրիստոսի աստուածային ծագման բացատրութիւնները կ'երթանք տալ, անոր մարդկութեան բացատրութիւններն են որ կը սկսին: Յիսուսի պատմութիւնը չատուած, նորա ազգաբանութիւնը կու տայ Մատթէոս, որպէս զի հաւատաչ՝ թէ նա՛ է Աբրահամու զաւակէն և Դաւիթի ցեղէն գալիք Մեսիան, և այս պատճառով Աբրահամէ մինչեւ Յիսուս ծնունդներու չարք մը յառաջ կը բերէ, և հօրմէն զաւկին անցնելով կը հասնի մինչեւ Յիսուս Քրիստոս:

Ազգաբանութեան ցուցակ մըն ալ Ղուկաս ունի տարբեր ձեւով կազմուած, որովհետեւ Յիսուսէն սկսելով դէպ ի ետեւ կ'երթայ, և զաւակէն հօրը անցնելով կը հասնի մինչեւ Աբրահամ, և այն տեղէն ալ կ'երթայ մինչեւ Աղամ, նպատակ ունենալով ցուցանել՝ թէ Յիսուս Քրիստոս Աղամի սերունդէն ճշմարիտ մարդ էր:

Որչափ և մենք լոկ պատմական և ոչ քննադատական ոճին նպատակ ունինք հետեւիլ, սակայն երկու ազգաբանութեանց բաղդատութիւնը քաղել կարեւոր կը սեպենք. որովհետեւ պատմական բովանդակութիւն մըն է ըստ ինքեան, և Յիսուսի պատմութեան ալ ամբողջացուցիչ է: Արդ՝ թէպէտեւ Մատթէոս և Ղուկաս հակառակ ուղղութեամբ կը քալեն, մին դէպի վար և միւսը դէպի վեր, մենք Ղուկասն ալ Մատթէոսի պէս դէպի վար ուղղութեան կը վերածենք, և նախապէս երկու ցուցակները դէմ դէմի չարելէն ետքը, տարբերութեանց նկատմամբ պէտք եղած բացատրութիւնները պիտի տանք:

Ա Զ Գ Ա Բ Ա Ն Ա Կ Ա Ն Յ Ո Ի Յ Ա Կ

Ըստ Մատթեոսի	Ըստ Ղուկասու
	ԱՍՏՈՒԱԾ
	Ադամ
	Սէթ
	Ենովս
	Կայնան
	Մաղաղայէլ
	Յարետ
	Ենովք
	Մաթուսաղա
	Ղամեք
	Նոյ
	Սեմ
	Արփաքսադ
	Կայնան
	Սաղա
	Եբեր
	Փաղեկ
	Ռագաւ
	Սերուք
	Նաքովր
	Թարա
Աբրահամ	Աբրահամ
Իսահակ	Իսահակ
Յակոբ	Յակոբ
Յուդա	Յուդա
Փարէս	Փարէս
Եզրոմ	Եսրոմ
—	Առնէ
—	Ադմէ
Արամ	Արամ
Ամինադաբ	Ամինադաբ
Նասսոն	Նասսոն
Սաղմոն	Սաղման
Բոոս	Բոոս
Ովբէդ	Ովբէդ
Յեսսէ	Յեսսէ
Դաւիթ	Դաւիթ
Սողոմոն	Նաթան
Ռոբուամ	Մատտաթա
—	Մէննա

Ըստ Մատթեոսի	Ըստ Ղուկասու
Աբիա	Մելքա
—	Եղեկիմ
Ասաֆ (Ասա)	Յովնամ
Յովսափատ	Յովսէփ
—	Յուդա
—	Սիմէոնի
—	Ղեւի
—	Մատթէս
Յովրամ	Յովրամ
Ոզիա	Եղիազար
Յովաթամ	Յեսու
Աքազ	Եր
Եզեկիա	Ելմոդադ
Մանասէ	Կովսամ
Ամովս	Ադդէ
Յովսիա	Մելքի
Յեքոնիա	Նէրի
Սաղաթիէլ	Սաղաթիէլ
Զօրաբաբէլ	Զօրաբաբէլ
—	Րեսէ
Աբիուդ	Յովնան
—	Յովդա
Եղիակիմ	Յովսէք
—	Սեմէի
Ազովր	Մաաթիա
—	Մաթէս
Սադովկ	Նաղէս
—	Եսղէս
Աքին	Նաւում
—	Ամովս
Եղիուդ	Մաթէս
—	Յովսէփ
Եղիազար	Յաննէս
—	Մելքի
—	Ղեւի
Մատթան	Մատաթ
—	Հեղի
Յակոբ	Յակոբ
Յովսէփ	Յովսէփ
ՅԻՍՈՒՍ	ՅԻՍՈՒՍ

երկու աղգաբանութեանց պարզ ցուցակն իսկ ցոյց կուտայ անոնց տարբերութիւնները, ինչ որ տեղի տուած է բազմապատ դիտողութեանց: Մենք կը բաւականանանք գլխաւորները յիշել և հաւանականագոյն լուծումները յառաջ բերել:

Ղուկաս Ադամէն վեր Աստուծոյ անունն ալ կու տայ. ոչ Ափտաին, ոչ Ապռահոյն. հարկաւ առաջին մարդուն աստուածատեղծ լինելը իմացնելու համար, որովհետեւ հնար իսկ չէ կարծել՝ թէ Ադամ այն կերպով Աստուծոյ որդի է, ինչ կերպով որ Սէթ որդի է Ադամայ, կամ Ենոս որդի Սեթայ, և ուրիշներ նոյն կերպով:

Ղուկաս աղգաբանական ցուցակ մըն ալ ունի Ադամէն մինչեւ Աբրահամ, զոր Մատթէոս չունի, և հետեւաբար բաղդատութեան ալ տեղի չկայ:

Աբրահամէն մինչեւ Դաւիթ երկու ցուցակները յարեւնման են իրարու: Միայն մեր սովորական օրինակներուն մէջ Ղուկասու աղգաբանութիւնը Եղրոմի և Արամի մէջ երկու անուն աւելի ունի, ոչ Ափշէյն, ոչ Առնէյն, որոնք յունական բազմագոյն և լատինական բոլոր օրինակներուն մէջ չեն գտնուիր, և մեր թարգմանութեան յատուկ կը մնան: Սակայն մեկնիչք կը դիտեն, որ փարէսէն Նաասոնէն 430 տարուց միջոցին համար միայն երեք միջանկեալ ծնունդներ, Եզրոմ և Արամ և Ամինադաբ, չատ քիչ կը նկատուին, և միւս երկու անուններն աւանդութենէ առնուելով դրուած պիտի ըլլան, և յոմանց զեղչուած՝ Ծննդոց գլուխին մէջ չյիշուելուն համար:

Դաւիթէ մինչեւ վերջ բոլորովին տարբեր են երկու աղգաբանութիւնները, որովհետեւ Մատթէոս Դաւիթի Սողոմոն զաւկին գիծը կ'առնէ, իսկ Ղուկաս Նաթան զաւկին ճիւղը, որ նոյնպէս Բերսաբէէն ծնած էր (Ա. Մնաց. Գ. 5): Քանի որ տարբեր ճիւղերու անուններ են, հաշտեցնելու պէտք ալ չկայ, միայն ինչո՞ւ տարբեր ճիւղերու դիմելնին կը փնտռուի: Սովորական եղած մեկնութիւնն է՝ թէ Մատթէոս Սողոմոնով կը հասնի Յովսէփին. իսկ Ղուկաս Նաթանով կ'իջնէ Մարիամին: Այս կարծիքը պաշտպանողներուն տեսութեամբ՝ Ոչ ոչ կոչէր որդի Յովսէփայ խօսքը՝ միջանկեալ և փակագծեալ է, իբրեւ թէ Ղուկաս փափուկ կերպով մը Յովսէփը դուրս թողուլ կ'ուզէ: Արդէն ոչ Յակոբոյն անունն ալ Յոյն և Լատին օրինակներուն մէջ չկայ, և առաջին անունը կ'ըլլայ ոչ Հեղեայն:

Այդ Հեղի և Եղիակիմ և Յովակիմ անուններըը միեւնոյն են, ինչպէս Յուդիթի գիրքին մէջ միեւնոյն քահանան Եղիակիմ և Յովակիմ կը կոչուի անխտիր (Յուդիթ ԺԵ. 5 եւ 9 ըստ յատկի օրինակին):

Ուրիշ մեկնութիւն մըն ալ, որ աւելի եւս ընդհանրացած է հնոց մէջ և հին աւանդութեամբ հաստատուած է, կ'ըսէ թէ Մատթէոսի ազգաբանութեան համեմատ Սողոմոնէ սերած Մատթանը, Յակոբ անուն զաւակ մը ունեցաւ Եսթա կնոջմէն. իսկ Մատթանի մահուընէ ետքը Եսթա ամուսնացաւ Նաթանէ սերած Մատթի հետ, ուսկից եղաւ Հեղի անուն զաւակ մը, և Յակոբ և Հեղի եղան համամայր եղբայրներ: Հեղի ամուսնանալով անզաւակ մեռաւ, և իր համամայր եղբայրը Յակոբ պարտաւոր եղաւ մովսիսական օրինաց համաձայն առնուլ անոր կինը և իր մեռած Հեղի եղբօրը զաւակ և ժառանգ տալ (Բ. Օր. ԻԵ. 5): Այդ զաւակը եղաւ Յովսէփ, բնական զաւակ Յակոբի և օրինական զաւակ Հեղիի, բնական ճիւղով Սողոմոնէ և օրինական ճիւղով Նաթանէ, բայց երկու կերպով ալ Դաւիթէ և Աբրահամէ սերած: Յառաջ բերուած երկու կարծիքներն ալ նախնի սուրբ Հայրերէն ընդունուած և քաջատրուած են:

Իսկ Յովսէփին Դաւիթին ցեղէն լինելը կը բաւէ արդեօք Քրիստոսի Դաւիթի ցեղէն լինելը հաստատել, քանի որ Քրիստոս կոյս մօր զաւակ է և ոչ Յովսէփէ: Այդ խնդրոյն պատասխանն է, թէ Քրիստոս օրինական տեսակետով Յովսէփի զաւակ ըմբռնուեցաւ, որովհետեւ Յովսէփ Մարիամու օրինաւոր այրն էր, և օրինաւոր ամուսնութիւնն է հայրութեան փաստը, և կուսական ծննդեան հրաշքը կենցաղական և օրինական ձեւակերպութիւնները չէր կըրնար խանգարել: Միւս կողմանէ Մարիամ՝ Յովակիմի միամօր աղջիկ զաւակն էր, որ պէտք էր մովսիսական օրէնքով նոյն իսկ իր հօր ցեղէն ու տունէն մէկու մը հետ ամուսնանար, որպէսզի ժառանգութիւնը ցեղէ ցեղ չփոխանցուէր (Թիւ, ԼԶ. 8), և Յովակիմ ու Յովսէփ պէտք էր որ նոյն ցեղէ ու տունէ եղած լինէին, որպէսզի Յովակիմի միամօր աղջիկը կարենար Յովսէփի կին տրուիլ, որով և Յովակիմի ալ Դաւիթի ցեղէն լինելը կը հաստատուի:

Երկու ազգաբանութեանց մէջ միայն Սաղաթիէլի և Զօրաբաբէլի անուններն են, որ նոյն կարգով, և գրեթէ մեծաւոր ժամանակով իրարու կը համաձայնին: Արդեօք ասոնք միեւնոյն ծանօթ

և Բաբելոնէ դարձող Զօրաբաբէլն ու իր հայրն ճն, թէ ոչ՝ նոյն անունով տարբեր անձեր: Կարեւոր չենք տեսներ երկար հետազօտել, որովհետեւ երկու անուններըը բաւական փաստ մը չեն ընծայեր՝ տարբեր ճիւղերով կազմուած և հաղար տարուան ազգաբանութեան լուծում տալու:

Նկատողութեան առնլի արժանաւոր է ազգաբանութեան մէջ մանուլ անուններուն թիւը: Մատթէոս դիտել կուտայ՝ թէ Աբրահամէ Յիսուս երեք չորեքտասաններ կազմուած են, Աբրահամէ Դաւիթ, Դաւիթէ Յեքոնիա, և Յեքոնիայէ Յիսուս. իրօք ալ Աբրահամ և Դաւիթ մէջը ըլլալով առաջին չորեքտասանը կը ձգուի: երկրորդը Սողոմոնէ սկսելով Յեքոնիա կը հասնի, սակայն Յովրամէ Ոզիա երեք անուն զանց եղած է: Մատթէոս կը գրէ թէ Յովքամ ձնաւ ընդէ. սակայն Ս. Գրոց Սողոմոնեան ճիւղագրութեան մէջ, Յովրամի որդին է Ոքոզիա (Դ. Թագ. Ը. 24), Ոքոզիայի որդին է Յովաս (Դ. Թագ. ԺԱ. 2), Յովասի որդին է Ամասիա (Դ. Թագ. ԺԴ. 1), Ամասիայի որդին է Ոզիա (Բ. Մաց. ԻՁ. 1): Մատացութիւն կամ անգիտութիւն չենթադրուիր այդպիսի յայտնի կէտի մը վրայ, և ոչ ալ ընդօրինակութեան պանցատութիւն, քանի որ չորեքտասանի հաշիւը կայ: Հաւանականագոյն է կարծել, թէ Մատթէոսէ զանց եղած են, որովհետեւ նախանձախոյզ Հրէից մէջ սովորութիւն էր զանց ընել այդ երեք անուններըը, որք Ախաաբի և Յեզաբէլի աղջիկէն սերած էին և պիղծ կը նկատուէին:

Երկրորդ և երրորդ չորեքտասաններուն մէջ Յեքոնիա անունը երկու անգամ առնուած կ'երեւի, որով մէկը կամ միւսը երեքտասան կը մնայ. սակայն խնդիրը կը լուծուի դիտելով՝ որ Յեքոնիաներ երկու եղան: Առաջինը Յովսիայի որդի Յեքոնիա կամ Եղիակիմ, և երկրորդը սոյն Եղիակիմի որդի Յեքոնիա կամ Յովակիմ, որք իրարու յաջորդեցին (Երեմ. ԻԲ. 18), և երկրորդը Բաբելոն տարուեցաւ (Երեմ. ԻԸ. 4): Վերջնոյս զաւակն է Սաղաթիէլ (Ա. Մնաց. Գ. 17): Ըստ այսմ՝ Յեքոնիաներէն մին առաջին չորեքտասանին և միւսը երկրորդ չորեքտասանին տալով թիւը կը լրանայ: Վերջին չորեքտասանին համար 538 տարուց միջոց մը կայ և թերևս քիչ երեւնան տասնուչորս ծնունդներ. սակայն ուրիշ կողմէն անհնար է տրուած անուններըը բաղդատել: Ամէն առթի մէջ չորեքտասան թիւը խորհրդաւոր կերպով առնուած է իբրեւ կրկին եօթը, իսկ

եօթը թիւը միշտ խորհրդաւոր եղած է ամէն տեղ և ամէն աւեն։ Ղուկասի ազգաբանութիւնն ալ եօթանասնուեօթը անուն կը պարունակէ, որ է ըսել տասնումէկ եօթնեակ, և այն ալ խորհրդաւոր կերպով բաշխուած, երեք եօթնեակ Ադամէ մինչեւ Աբրահամ, երկու եօթնեակ Աբրահամէ մինչեւ Դաւիթ, երեք եօթնեակ Դաւիթէ մինչեւ Զօրաբաբէլ, և երեք եւս եօթնեակ Զօրաբաբէլէ մինչեւ Յիսուս, թէպէտ Ղուկաս չէ ուզած այդ մասին մատնութիւն հրաւիրել Մատթէոսի նման։ Այսչափս բաւ լինի Յիսուսի ազգաբանութեան վրայ, որ ինչպէս տեսանք, բաւական խնդիրներու առիթ տուած է Աւետարաններու համաձայնութեան կարգին, և մենք չէինք կրնար բոլորովին լռութեամբ անցնիլ։

10. ՆԱԶԱՐԷԹԷ ԲԵԹԼԵՀԵՄ

Ղուկ. Բ. 1—5

Յովսէփ և Մարիամ, օրինական ամուսնութեամբ միացած, բայց աստուածային յայտնութեան հետեւողութեամբ ամուսնական կեանակցութենէ ղգուշանալով, կ'ապրէին Գալիլիոյ Նազարէթ քաղաքը, երբ քաղաքական պարտաւորութեան մը պատճառով հարկադրուեցան ուղեւորութիւն մը ընել դէպի Պաղեստինի հարաւակողմը, Բեթղեհէմ քաղաքը։ Օգոստոս Կայսր Հռովմայեցոց, Հռովմայ 747 թուին ընդհանուր խաղաղութիւնը հաստատած և Հռովմէական ազդային արարողութեան համաձայն Յանուսի տաճարին փակումը կատարած էր, 205 տարի չարունակ բաց մնալէն յետոյ, անընդհատ պատերազմներու պատճառով։ Այդ խաղաղութենէ օգտուելով ընդհանուր կայսրութեան մէջ աշխարհագիր, այսինքն ազգահամար կատարելու հրովարտակ հանած էր։ Հրէաստան Հռովմայ կայսերութեան ներքեւ էր. և Հերովդէս Թէպէտ թագաւորի անուն ունէր, բայց կուսակալէ մը աւելի իշխանութիւն չունէր. արդէն ալ լոկ Օգոստոս կայսեր չնորհքովը այդ անունը ստացած էր։ Հեռւաւպէս Հրէաստան ալ ուրիշ Հռովմէական նահանգներու պէս աշխարհագիրին պարտաւորութեան ներքեւ կ'իյնար. իսկ կիւրենէս կամ Կուիրինոս, Ասորւքի մեծ բդեշխը, Պաղեստինի աշխարհագիրին վրայ ալ պաշտօն ունէր, իբր ընդհանուր Ասորւքի պատ-

կանող գաւառի մը վրայ։ Այդ աշխարհագիրը պէտք չէ շփոթել իբր տասը տարի ետքը նորէն հրատարակուած աշխարհագիրին հետ, ինչպէս ոմանք կ'ուզեն իրարու հետ խառնելով դժուարութիւն ստեղծել։ Ժամանակին պատմիչները իրարմէ կը գաւեն երկու աշխարհագիրները. Ղուկաս ալ յատակ կերպով կ'որոշէ ու կը դնէ, թէ Այս առաջին աշխարհագիրն եղե՛ւ։

Հռոմայեցւոց կայսրութեան մէջ ազգահամարները լոկ ժողովուրդը համրելով չէին վերջանար, այլ այդ առթիւ տուրքերու համար կարեւոր տեղեկութիւններ կ'առնուէին և կարգադրութիւններ կը լինէին, հպատակութեան երդումներ կը տրուէին, և ոչ միայն այր անհատներ, այլ և կին անհատներ որոշակի կը գրուէին, երբ դիրք ու կարեւորութիւն և ստացուածքներ ունէին։ Այդ նպատակին համար պէտք էր որ իւրաքանչիւր մարդ, ոչ թէ ուր որ գտնուէր այն տեղը արձանագրուէր, այլ իր ծննդեան կամ ծագման տեղը երթար և այն տեղ աշխարհագիրի տումարներու մէջ անցնէր։

Յովսէփ պարտաւորուեցաւ աշխարհագիրի համար Նազարէթէ Բեթղեհէմ երթալ, ոչ միայն իր ծագման պատճառով իբր Դաւիթի ցեղէն սերած, այլեւ հաւանաբար իր ծննդեան պատճառով, իբր զի աւանդութեան նայելով Յովսէփի Բեթղեհէմ ծնած էր, և յետոյ Նազարէթ գացած և այնտեղ բնակութիւն և գործ հաստատած։ Մարիամ ալ, թէ՛ իբր Յովսէփի ամուսին, և թէ՛ իբր Դաւիթի ցեղէն սերած, արձանագրուելու պէտք ունէր, ուստի երկուքը միասին՝ Նազարէթէ եկան, և բաւական կարեւոր ճամբորդութեան մը ձեռնարկեցին Բեթղեհէմ երթալու համար։ Մարիամու յղի վիճակը ճամբորդութիւնը չխափանեց, որովհետեւ աշխարհագիրին պայմանաժամը լրանալու մօտ էր և հնար չէր այլեւս յետաձգել։ Ղուկաս այստեղ ալ Մարիամը Յովսէփի խօսեցեալը կը կոչէ պարզապէս, նոյնին չէ լինելն ալ աւելցնելով, որպէսզի կուսական յղութեան խորհուրդը չեչտէ, և ամուսնական զուգակցութեան գաղափարը հեռացնէ, ինչ որ աւելի բացայայտ իսօսքերով ըսած է Մատթէոս ալ՝ թէ Յովսէփ ոչ գիտէր զնա, այսինքն զՄարիամ։

11. ԾՆՈՒՆԴԸ

Ղուկ. Բ. 6—20. Մատթ. Ա. 25

Յովսէփ և Մարիամ հասան Բեթղեհէմ, բայց իրենց համար պատրաստ և հանգիստ տուն չգտան, և ոչ իսկ ուղեւորներու իջևանին մէջ տրամադրելի տեղ մնացած էր. բնիկ Բեթղեհէմցիներ ամէն կողմէ եկած և խռնուած և գէշ աղէկ տեղաւորուած էին. մինչ Յովսէփ ու Մարիամ ուշ մնացողներէն էին: Այդ դժուարին և անհանգիստ պարագաներու մէջ տեղի կ'ունենայ Յիսուսի ծնունդը, Մարիամու օրերը լրացած ըլլալով: Նորածինին հանգստութեան համար ամէն բան կը պակսէր. հազիւ խանձարուր կազմելու չափ լաթեր կը ճարեն, կը պատեն կը փաթթեն Նորածինը, և իջեւանի ախոռին մէջ, անասնոց մսուրին յարդին ու խոտին վրայ կը հանգչեցնեն զայն, ախոռը ունենալով իբր բնակարան և մսուրը իբր օրրոց:

Ընդհանուր աւանդութիւն է՝ թէ Յիսուս այրի մը մէջ ծնաւ. եկեղեցւոյ մէջ ալ կ'երգենք, Ի ՈՒԲԸ ԱՅՐԻՆ ԲԱՂՄԵԱՑ, և Բեթղեհէմի Ս. Ծնունդ եկեղեցւոյն մէջ այսօր ցուցուած տեղն ալ քարայր մըն է: Աւետարանը քարայրի խօսքը չըներ. սակայն ի հնումն, ինչպէս և մինչեւ այսօր, գիւղերու մէջ քարայրներն իբր ախոռ կը գործածուէին, և այսպէս ալ եղած պիտի ըսենք այն իջեւանին մէջ, ուր Յիսուս ծնաւ և մսուրի մէջ դրուեցաւ:

Ծննդեան պատկերներուն մէջ մսուրին քով եզ մը ու էշ մըն ալ կը նկարուին, որոնք կ'ներթադրուին թէ ախոռին մէջ գտնուած ըլլան, և անոնց չունչը ծառայած ըլլայ Նորածինը խնամելու և տաքցնելու: Սակայն աւելի ճիշդը այլաբանութիւն է այն, և կ'ակնարկէ Եսայիի բերնով Իսրայէլի ժողովուրդին դէմ խօսուած յանդիմանութեան. Ծանեաւ եզն զտիրոջէ՛ւ և էշ զմսուր տիրոջ՛ւ, և Իսրայէլ զիս ոչ ծանեաւ (Ես. Ա. 2):

Երբ մէկ կողմէն այսպէս անշուք և խոնարհ կերպով կը կատարուէր Յիսուսի ծնունդը, որ ոչ մէկ կերպով չէր կրնար մտադրութիւն հրաւիրել, և տեղի ունեցած մեծ և սքանչելի խորհուրդին բարձրութիւնը իմացնել, միւս կողմէ երկնային հրաշք մը կը յայտնէր զայն և կ'աւետէր աշխարհի: Բեթղեհէմի չուրջը դաշտերուն և

բարձունքներուն վրայ սիրուած էին ոչխարներու հօտերը, գիշերային ժամուն իսկ բացօթեայ, և հովիւներ ալ անոնց շուրջը նոյնպէս բացօթեայ, ոչխարներուն պահպանութեան կը հսկէին։ Յանկարծ երկինքէն լուսաւոր տեսիլք մը երեւցաւ անոնց աչքին, Փառք Տէրոն յաղթեցին ա՛ռ նոսա. հովիւները ահուդողի բռնուեցան, բայց հրեշտակ մը իրենց մօտենալով քաջալերութեան և աւետիսի խօսքեր ուղղեց անոնց, և ըսաւ. «Մի՛ վախնաք, ահա մեծ ուրախութեան աւետիս մը, որ միանգամայն բոլոր ժողովուրդին համար ալ ուրախութիւն պիտի ըլլայ։ Այսօր այս ժամուս, այս Դաւիթի քաղաքին մէջ ծնաւ Փրկիչը, որ է խոստացեալ Օծեալը (Մեսիան). եկէ՛ք գացէք զայն տեսնելու. մսուրի մը մէջ պրուած խանձարրապատ տղայ մը որ տեսնէք, գիտցէք թէ նա՛ է. այս ըլլայ ձեզի ճանչնալու նշանը»։

Հազիւ թէ հրեշտակը այդ խօսքերը ըսաւ, երկինքի հրեշտակներուն խմբովին օրհնաբանութեան ձայները լսուեցան, որք քաղցրաձայն կ'երգէին և զԱստուած կը փառաբանէին. երգածնին էր, Փառք ի բարձունս Աստուծոյ, և յերկրի խաղաղութիւն, ի մարդիկ հաճութիւն։ Հրեշտակային օրհնաբանութիւնը պահ մը տեւեցին եւքը լուեց. հրեշտակներ երկինք դարձան. հովիւներ իրենց հիացումէն սթափեցան, և սկսան իրարու ըսել. «Արի՛ք, քաղաք իջնենք, մեզ ըրուած երկնային աւետիսը տեսնենք»։ Անմիջապէս խումբ մը հովիւներ կուգան, Բեթղեհէմ կը մտնեն, ախոռները կը փնտռեն, և անոնցմէ մէկուն մէջ կը գտնեն, մսուրի մէջ պրուած խանձարրապատ Մանուկը, Մարիամ ու Յովսէփ ալ մսուրին մօտ Նորածինը խնամելու զբաղած։ Հովիւները ուրախութեամբ լեցուած, որ ըրուած աւետիսը իրական բան մըն է եղեր, մէկ կողմէն Նորածինին կ'ընծայեն երենց յարգանքը, և միւս կողմէ Մարիամու և Յովսէփի կը պատմեն իրենց եղած տեսիլքը և տրուած աւետիսը։ Պահ մը այնտեղ մնալէ յետոյ իրենց գործին կը դառնան, ոչխարները արածելու կը հանեն, բայց որուն որ կը հանդիպին չեն դադրիր լսածնին և տեսածնին պատմելէ, և իրենցմէ լսողներն ալ իրենց պէս կ'ուրախանան, և. Աստուծոյ օրհնութիւններ կը մուտուցանեն երկնային այցելութեան հասնելուն և ակնկալեալ Փրկչին և խոստացեալ Մեսիային ծնած ըլլալուն համար։

Ղուկաս, որ այս ամէն պարագաները մանրամասնօրէն կը պատ-

մէ, կ'աւելցնէ թէ Մարիամ այս ամէն լսածները իր սիրտին մէջ կը պահէր և անոնց վրայ կը խորհրդածէր: Այդ յիշատակութիւնն իսկ կը ցուցնէ թէ Ղուկաս ալ իր գրածները ուղղակի Մարիամէ լսած և իմացած է, և անոր վկայութեամբ անցուցած է իր Աւետարանին մէջ: Մատթէոս չատ քիչ պարագայ կը պատմէ Յիսուսի ծնունդին առեն և ծնունդէն առաջ հանդիպած բաներու վրայ, իսկ Մարկոս բնաւ իսկ Յիսուսի ծնունդին վրայ չխօսիր: Յայտնի կերպով ըսուած չէ թէ Մարիամ և Յովսէփ ալ երկնային տեսիլքը տեսան և օրհնաբանութիւնները լսեցին, թէ ոչ ամէն բան միայն հովիւներուն պատմութենէն իմացան: Բայց Մոքիամ ըսելնուն պէտք էր պահէր բացատրութիւնը, այսինքն, Մոքիամ լսած խօսքերը ինքն ալ պահէր՝ ըսելը, աւելի այն իմաստը կու տայ, թէ Մարիամ և Յովսէփ, պարզապէս տեսիլքին լսող եղան:

12. ԾՆՈՒՆԴԻՆ ՕՐԸ

Մատթ. Ա. 25

Աւետարանին մէջ բնաւ նշանակութիւն մը չկայ, թէ Յիսուս ո՛ր տարուան և ո՛ր ամսոյն մէջ ծնաւ, և ոչ ալ ամսոյն կամ շաբթուն ո՛ր օրը. այսուհանդերձ քրիստոնէից մէջ Յիսուսի ծնած օրուան վրայ վիճաբանութիւններ եղած են, և աւելի այդ վէճը մեր Հայ Եկեղեցւոյն հետ կ'ըլլայ, որովհետև մինչ Լատիններ և Յոյներ և Ասորիներ դեկտեմբեր 25'ին Ծնունդ և յունուար 6'ին Յայտնութիւն կը տօնեն, մենք յունուար 6'ին Աստուածայայտնութեան տօն կը կատարենք, Ծնունդն ալ անոր մէջ պարունակելով:

Մեր Ընդհանրին, Ալեքս իշխանին մատուցած հաւատոյ գիրին մէջ, կ'աշխատի նոյն իսկ Աւետարանէն հաստատել՝ թէ Յիսուս յունուար 6'ին ծնաւ և ոչ դեկտեմբեր 25'ին, և ահա իրեն պատճառաբանութիւնը: Զաքարիա քահանայապետ քաւութեան տօնին առթիւ Տաճար մտած էր խնկարկելու, որ կը հանդիպի Հրէից Թշրինի 10'ին, իսկ մեր սեպտեմբերի 27'ին: Զաքարիա Տաճարէն տուն չդարձած իր պաշտաման օրերը աւարտեց, որոնք էին հինգ օր Քաւութեան տօնին և եօթն օր Տաղաւարահարաց տօնին, բուվանդակ տասներկու օր, ուրեմն Եղիսաբեթի յղութիւնը եղաւ

Հրէից Թշրինի 22'ին, իսկ մեր հոկտեմբերի 9'ին: Մարիամու աւետումը եղաւ վեց ամիս ետքը, ուրեմն ապրիլ 7'ին, և Ծնունդը յունուար 6'ին:

Բայց մենք պիտի չկարենանք պնդել այդ հաշիւին վրայ, քանի որ գլխաւոր ենթադրութիւնն է Զաքարիան իբր մեծ քահանայապետ ընդունիլ, որուն յատուկ էր Քաւութեան տօնին Տաճարին մէջ պաշտօն վարել, մինչ ըստ Աւետարանի, Զաքարիա պարզ քահանայ էր Աբիայի դասակարգէն, և ոչ իսկ Աւետարանի մէջ խմբովին յիշուած քահանայապետներուն կարգէն, որք լոկ դասակարգներու աւագ քահանաներն էին: Շնորհալին հաշուոյն հիմնական ենթադրութիւնն Աւետարանէն հաստատել դժուարին եղած առեն, հաշուոյն վրայ պնդել աւելի դժուար կը լինի: Մանաւանդ որ Թշրինը լուսնական ամիս է, և ամէն տարի արեգակնային ամսուն նոյն օրին չպատահիանիր:

Նոյն իսկ Աւետարանի Յովհաննէն վերցուած խօսքը, ճիշդ ու ճիշդ օրը օրին վեց ամիս հասկնալն ալ աւանդական իմաստ է. թէ ոչ՝ վերցուած տեսնն ընդհատին մէջ կ'իմացուի, և ոչ՝ վերցուած տեսնն լրացած օրը: Աւետարանիչը ճիշդ օրերով խօսելու ոճը չունի երբեք, ինչպէս որ Մարիամու այցելութեան ժամանակն ալ, Իբրեւ ամիս եղեւ մերձաւոր չափով կը բացատրէ, և ո՛չ որոշ ամիսներու թուով: Յիսուսի տարիքին համար ալ կը գրէ. Էր մօտ երբ երեսունէ սկսեալ, և որչափ ալ Շնորհալին դայն կը բացատրէ Էր մօտ երեսունէ սկսեալ է ձննդենէ առաջ, սակայն աւետարանիչին խօսքին մերձաւոր չափով մը գրուած ըլլալը յայտնի է:

Յիսուսի ծննդեան տօնը եկեղեցւոյ առաջին դարուն մէջ կատարուած չէ, և դարու երկրորդ դարէն սկսած է տօնուիլ, իբր երկրորդ քրիստոնէական տօն: Առաջինը եղած է Յարութիւնը, որ Հրէից զատկի օրերուն տեղի ունեցած լինելով, հրէական զատիկը փոխանակից և քրիստոնէական զատիկ եղաւ. և հրէական զատիկին նման լուսնային հաշուով կը կատարուէր, իրեն նախընթաց չարչաբանաց և հետեւող պենտեկոստէի օրերով միացած: Իսկ երկրորդ տօնը կը պարունակէր Քրիստոսի կենաց առաջին տնօրէնութիւնները, որոնց մէջ Քրիստոս իբր Օծեալ և Փրկիչ յայտնուեցաւ, Աւետումէն մինչեւ Մկրտութիւն և մինչեւ Կարապետին տուած վկայութիւնները: Այս ամէնքը Ասորւոց եկեղեցին անուան ներքեւ

միակ ոօն մը կազմեցին, և յունուար 6'ին դրուեցան, ոչ թէ որևէ աւետարանական ժամանակագրութեամբ, այլ պարզապէս նոյն օրը կատարուող հեթանոսական ոօնը փոխանակելով։ Ժամանակ անցընելով է, որ Աւետումը և Քառասնօրեայ գալուստը զատուեցան, և յունուար 6'էն հաշուելով ինն ամիս առաջ և քառասուն օր ետքը դրուեցան։

Իսկ դեկտեմբեր 25'ը աւելի անագան մէջտեղ ելաւ, երբ Երուսաղէմի մէջ Բեթղեհէմի ուխտագնացութիւնը Յորդանանի ուխտագնացութենէն զատել հարկ եղաւ, և ինչպէս նոյն ինքն Ոսկեբերան հայրապետ կը վկայէ, թէ իր օրերը սկսած նորամուտ կարգադրութիւն մըն է յունուար 6'ի և դեկտեմբեր 25'ի ոօներուն բաժանումը։

Մեր նպատակը ծիսական խնդրոյն մէջ մտնել չլինելով, բաւական կը սեպենք միայն ըսել, թէ Աւետարանը ծնունդի օրուան նկատմամբ բնաւ փաստ մը չտար, թէ յունուար 6'ի և դեկտեմբեր 25'ի խնդիրը պարզ պատահական ծագում ունի, և թէ յունուար 6'ի դրութիւնը աւելի նախնական և հնաւանդ է։ Այսուհանդերձ մենք ալ, գոնէ իբրեւ աւանդական յիշատակ, կը սիրենք պահել Հռովմայ 750 թուին յունուար 6'ը իբր Յիսուսի ծննդեան թուական, և ըստ այնմ կազմել Յիսուսի կեանքին ժամանակագրութիւնը։ Պէտք չէ մոռնալ, որ Յովսէփի և Մարիամի Նազարեթէ ճամպորդելուն պարագան, և ոչխարներուն և հովիւներուն բացօթեայ գիշերելուն յիշատակութիւնը, յունուարի սկիզբէն կամ դեկտեմբերի վերջէն՝ տարբեր և մեղմ և գարնանային օդով ամիսի մէջ տեղի ունեցած լինելը հաւանական կը ցուցնեն։ Իրօք ալ ամէնէն հին ժամանակներու մէջ ապրիլի կամ մայիսի մէջ ծնունդի ոօն կատարուած ըլլալուն յիշատակն ալ կայ, որ այդ տեսութիւնը կը հաստատէ։ Արդէն Զաքարիայի աւետման պատմական պարագան, Քառասնօրեան ոօնին հետ կապելու հարկն ալ Աւետարանէն չհետեւիր։

13. ԾԻՍՈՒՍԻ ԹԼՓԱՏՈՒԹԻՒՆՆ ԵՒ ԱՆՈՒՆԸ

Ղուկ. Բ. 21. Մատթ. Ա. 25

Ատուած հրամայած էր Աբրահամին, որ բոլոր նորա սերունդին արուները պէտք է թլփատուին ծնելնուն ութերորդ օրը (Ծննդ.

ժէ. 12), և Մովսէս ալ կրկնեց զայն իր օրէնքներուն կարգին, թէ մայր մը, որ արու զաւակ կը ծնի՝ եօթն օր պիղծ պիտի սեպուի, եւ յաւուրն ութերորդի ընփոփեսցէ զմարմին անընփոփունեան նորա (Ղեւտ. ժԲ. 3)։ Թլփատութեան օրէնքը խիստ էր, և մահուան պատժով հրամայուած. Ութն անընփոփ, որ ոչ ընփոփեսցէ զմարմին անընփոփունեան է՚րոյ յաւուրն ութերորդի, սատակեսցէ անձն այն յազգէ է՚րմէ (Ծննդ. ժէ. 14)։ Թլփատութիւնը պարտք մըն էր, որ բնականին չրջանակի մէջ կը կատարուէր, մերձաւորներու համախմբութեամբ, առանց քահանայի պաշտօնավարութեան պէտք ունենալու, և այդ առթիւ նորածինին անունն ալ կ՚որոչուէր, ինչպէս կարապետին վրայ խօսելու առեն յիշեցինք (§ 7)։

Յովսէփ և Մարիամ Բեթղհէմի մէջ պանդուխտ էին. քանի մը մերձաւոր և ազգական թերեւս կրցած էին ճանչնալ Դաւիթի ցեղէն եղողներուն մէջէն. հարկաւ բնակութեան տեղ մըն ալ հոգացած էին, և ոչ եւս իջեւանին ախոռին մէջ կը մնային։ Թլփատեան արարողութիւնը կատարեցին շաբաթ հաճախ չրջանակի մէջ, օրինական պարտաւորութիւնը լրացուցած ըլլալու համար։ Մարիամ՝ որ առաջին աւետիսը ընդունած էր, Յովսէփ ալ՝ որ հրեշտակէն խորհուրդին յայտնութիւնը ստացած էր, կրնային հարկաւ մոռնալ թէ սքանչելի Նորածինին վրայ չէին կրնար ծանրանալ օրինական պահպանումները, սակայն օրէնքը գանց ընելու իշխանութիւն չունէին, և աստուածային կամքն ալ օրինաց պարծարութիւն կը պահանջէր, օրինապահութեան պատուիրանը օրինակով հաստատելու համար։

Նորածինին անունը կոչուեցաւ Յիսուս, որ կը թարգմանուի Փրկիչ, և որ Յեսու և Յովսէ անուններուն մի տարբեր ձեւն է։ Աւետարանիչը, անուանակոչութիւնը հրեշտակին յանձնարարութեան համաձայն կատարուած լինելը յիշելով այստեղ, իմացնել կ՚ուզէ՝ թէ Մարիամ և Յովսէփ պիտակ էին սքանչելի խորհուրդին, և պիտալով մէկտեղ կը համակերպէին օրէնքին հրամաններուն։

14. ԾՆՈՒՆԴԻՆ ԿԱՌՈՒՑՈՒՆԿԸ

Դուվ. Բ. 22–38

Ուխտերուդ օրը թլփատելու օրէնքին հետ, քառասներորդ օրը սրբուելու օրէնքն ալ տրուած էր արու զաւակ ծնող մայրերուն։ Նախ եօթն օր պիտի սպասէին իրր պղծեալ, ութերորդ օրը տղան պիտի թլփատէին, երեսնուերեք օր ևս պիտի սպասէին, և քառասներորդ օրը տաճար պիտի երթային սրբուելու, տարեկան գառ մը, որ է հերուենայ ոչխար մը, տանելով ողջակէզ զոհի համար, և երկու տատրակ կամ երկու աղաւնեակ վանդ ներոց զոհին համար. իսկ եթէ աղքատ րլլային ծնողքը, միայն երկու տատրակ կամ երկու աղաւնեակ կը տանէին. մէկը ողջակէզ և միւսը վանդ ներոց ի համար (Ղեւս. ԺԲ. 2—8)։

Յատուկ օրէնք մըն ալ կար անդրանիկ արուներու համար։ Եգիպտացւոց անդրանիկներուն դարուածին առթիւ Աստուած հրամայած էր, որ Հրէից բոլոր անդրանիկ արուները, թէ մարդու ըլլան և թէ անասունի, իրեն նուիրուին (Ելք. ԼԴ. 19—20), այսինքն Աստուծոյ տաճարին ծառայութեան յատկացուին։ Բայց երբ Հրէայք ոսկի հորթը չինեցին և Աստուած ուզեց անոնք պատժել, Ղեւիի ցեղը Մովսէսին գործակից եղաւ հորթապաշտները պատժելու (Ելք. ԼԲ. 26), և ասոր վրայ Ղեւիի ցեղը ամբողջապար, մարդերով և անասուններով, Աստուծոյ պաշտաման համար ընտրուեցաւ, և այնուս միւս ցեղերուն բոլոր արուները այդ ծառայութենէն ազատեցան (Թուվ. Գ. 12), բայց ոչ ձրիապար. այլ ամէն արու անդրանիկ ունեցող՝ պէտք էր իր անդրանիկին փրկանքը վճարէր Ղեւտացւոց. փրկանքը Ղեւտացւոց պիտի ըլլար և Ղեւտացիք Աստուծոյ։ Իսկ փրկանքը առաջին անգամ որոշուեցաւ հինգ սիկղ արծաթ. իւրաքանչիւր սիկղ քսան ղանկի կշիռքով, որ է ըսել չորս ու կէս տրամ արծաթ (Թուվ. Գ. 47)։ Բայց յետոյ սովորութեամբ փրկանքը իւրաքանչիւրին կարողութեան և փոխադարձ համաձայնութեան կապուեցաւ։

Այդ երկու օրէնքներուն գործադրութիւնները սովորաբար ի միասին կը կատարուէին քառասունքին առթիւ, և աւետարանիչն ալ երկուքը իրարու կը կցէ, երբ Յիսուսի և իր մօր քառասունքին

համար երուսաղէմ գալերնին կը պատմէ: Տարեւոր գառին ողջակէզը չկրնար իսկ, որովհետեւ Յովսէփ և Մարիամ ունեւորներու կարգէն չէին, նոյն համեմատութեամբ փրկանքի նուէրն ալ մեծ քան մը չկրնար եղած ըլլալ: Օրինական գործողութեանց նկատմամբ մանրամասնութիւններ չկիշեր Աւետարանը. որովհետեւ անոնց պայմանները յայտնի են, այլ երկու անակնկալ պարագաներու վրայ մատդրութիւն կը դարձնէ, որոնք Քրիստոսի յայտնութեան փաստերն եղան: Այդ անակնկալ պարագաներու անձնաւորութիւններն են Սիմէոն ծերունին և Աննա մարգարէուհին:

Սիմէոն ծերունի Աւետարանին մէջ պարզապէս այր մը կոչուած է. չըսուիր թէ ծեր էր, չըսուիր թէ քահանայ էր, բայց այդ երկու հանգամանքներն ալ աւանդութենէ ընդունուած են, և Աւետարանն ալ աւանդութեան նպաստաւոր է: Սիմէոնի համար ըսուած է, թէ էր նորա հրաման առեալ ի Հոգւոյն Սրբոյ՝ մի՛ պեսանել զմահ մինչեւ պեսցէ զՔեսուն Տեառն. և այդ յիշատակութիւնը, այսինքն թէ Սիմէոն խոստացեալ Մեսիան տեսնելու համար էր որ տակաւին կ'ապրէր, բաւական է ցուցնելու թէ ծեր մըն էր, գոնէ հինսնամեայ մը, եթէ ոչ աւելի: Ոմանք ըսին՝ թէ Սիմէոն մէկն էր այն եօթանասուն թարգմանիչներէն՝ որք Աղեքսանդրիոյ մէջ Ս. Գիրքը երրայեցերէնէ յունարէնի թարգմանեցին, և թէ Ահա կոյս յղասցէ մարգարէութեան վրայ զարմանալուն, մինչեւ մարգարէութեան լրումը տեսնել և անոր իրականութիւնը տեսնելու երկնային հրամանը ընդունեցաւ: Արդ՝ եօթանասնից թարգմանութիւնը կատարուեցաւ Քրիստոսէ 285 տարի առաջ, և եթէ Սիմէոնը 35 տարեկան ըսենք թարգմանութիւնը րրած ատեն, գոնէ 320 տարեկան եղած պիտի ըլլար, որ ոչ ուստեք հաստատուած է, և ճշմարտանմանութիւն ալ չներշնչեր: Սիմէոնը Հիլէլի որդի և Գամաղիէլի հայր կարծողներն ալ հաւանականութենէ անդին չեն անցներ:

Սիմէոնի քահանայ ըլլալուն ալ կը նպաստէ Աւետարանը, ուրիշ օրինակաւոր քահանայ մը չյիշելով, և օրինական գործողութեան կատարումը ուղղակի Սիմէոնի վերագրելով. Երբ- ածին ծնողքն զմանուկն Յիսուս առնել նոցա ըստ սովորութեան օրինացն ի վերայ նորա, և նա առնոյր զնա ի գիրկս իւր: Աւետարանին են հոգւոյն և պատճառն ըսելը, և ոչ թէ իբր հերթապահ քահանայ այնտեղ գտնուած յուզմունքը, մեծ գժուարութիւն չյարուցաներ, որովհետեւ չատ աւելի զօրաւոր է իբր օրինակաւոր պաշտօնեայ գործելուն փաստը:

Սիմէոն այս առթիւ նախ օրհնաբանութիւն մը ուղղեց առ Աստուած, խնդրելով որ Աստուած այլեւս զինքն այդ կենաց կապերէն արձակէ, որովհետեւ արժանացաւ աչքովը տեսնել խոստացեալ Փրկիչը: Յետոյ տեսանողական հոգւով տեսաւ թէ այդ ընծայեալ Մանուկն է որ պիտի ըլլայ Աստուծոյ պատրաստած փրկութիւնը, հեթանոսաց լոյսը և Իսրայէլի փառաւորութիւնը: Եւ երբ Յովսէփ ու Մարիամ զարմացմամբ մտիկ կ'ընէին այդ ներշնչեալ խօսքերը, Սիմէոն դարձաւ Մարիամին և մարգարէական հոգւով Յիսուսի կենաց և Մարիամու վշտաց պարագաները գուշակեց ու ըսաւ. «Յիսուս, ինչպէս իրեն հաւատացողներուն կանգնուելուն պատճառ պիտի ըլլայ, անանկ ալ չհաւատացողներուն գլորուելու առիթ պիտի տայ. իր անուան չուրջը հակառակութիւններ պիտի բորբոքին, և սիրտերու գաղտնիքներ երեւան պիտի գան, և այս պատճառով Մարիամի սիրտն ալ ցաւերով պիտի խոցոտի»: Հարկաւ Մարիամի վրայ մեծ ազդեցութիւն րրին այդ ծանր գուշակութիւնները, բայց այդ պատճառով չնուազեցաւ այն զարմացումը՝ զոր առաջին մարգարէական օրհնաբանութիւնները ներշնչած էին:

Մեւս նորաստեղծ պարագան Աննա մարգարէուհւոյն օրհնաբանութիւնն է: Սրտէն յիշեցինք թէ տաճարին մէջ կ'ապրէին այրիներ, որք տաճարին պաշտամանց հետ. նուիրեալ կուսանաց ու աղջկանց խնամքն ալ ունէին (§ 4): Աստոց գլխաւորը կ'երեւի եղած ըլլալ Աննա անուամբ այրի մը, Փանուէլի դուստրը, Ասերի ցեղէն, 84 տարեկան պառաւ մը, որ կարդուելէն եօթը տարի ետքը այրի մնացած էր և տաճար քաշուած: Աւետարանի խօսքը, էր այրի մոտ ՚ՀՀՀ- ՈՂՈՒՆ և ՂՐՒՑ. ոմանք ուզեցին իմանալ՝ թէ 84 տարիէ իվեր այրի էր. արդ եօթը տարի ալ ամուսնոյն հետ ապրած և գոնէ 14 տարեկան ամուսնացած ենթադրելով իբր 105 տարեկան կին մը եղած կ'ըլլայ, որ անհնարին չէ. բայց հաւանական մեկնութիւն ալ չէ: Աննա իր այրիութեան տարիները միշտ տաճարին մէջ անցուցած էր, և չարունակ պահեցողութեամբ և անդադար աղօթքով ապրած: Այս Աննան ալ, որ ներկայ էր Յիսուսի ընծայման և Սիմէոնի օրհնաբանութեանց, ինքն ալ իր կարգին աստուածային ներշնչմամբ լցուած, սկսաւ օրհնութիւններ խօսիլ. և անոնց որ Մեսիայով խոստացուած փրկութեան կը սպասէին, կ'աւետէր ժա-

մանակին լրացած և Փրկչին աչխարհ եկած ըլլալը։ Քանի որ Մարիամի զաւկին վրայ կը կատարուէին այդ տնօրինութիւնները, Աննա իր խնդակցութիւնները կ'ուզղէր հարկաւ անոր, որ այդ մեծ չնորհին արժանացած էր։ Ըսինք արդէն, թէ Մարիամ ինը տարիի չափ իր տղայութիւնը տաճարին այրիներուն ձեռքին տակ անցուցած էր (§ 4), ժամանակները կը համաձայնին ըսելու՝ թէ Մարիամ Աննայի խնամքը վայելած էր. որով և Աննայի հոգին կը խնդար և կը խնդակցէր իր սանուհւոյն եղած մեծ չնորհը տեսնելով։

Ոմանց համար դիտողութեան նիւթ եղած է, Յովսէփի և Մարիամի տրուած Մնոպէն նոթա ու Հայր և մայր նոթա բացատրութիւնները։ Սակայն Ղուկասի գրիչին տակ, որ հանգամանօրէն պատմած է վերեւ կուսական յղութեան առեթիը, որևէ կարծիքի տեղի չեն կրնար տալ այդ խօսքերը, որք պարզապէս արտաքին ձեւով արտաքիններուն աչքին երեւցող կերպարանը բացատրելու կը ծառայեն։

15. ՄՈԳԵՐՈՒՆ ԳԱԼՈՒՍՏԸ

Մատթ. Բ. 1—12

Մոգերուն գալուստը ծանօթ պարագայ մըն է և Յիսուսի ծննդեան նորաստեղծ նչաններէն մին, զոր կը պատմէ միայն Մատթէոս, որ ծննդեան ուրիշ նչանները չյիշեր. մինչ Ղուկաս, որ ամէնէն աւելի ընդարձակ գրած է Յիսուսի ծննդեան վրայ, մոգերուն յիշատակութիւնը չըներ։ Երկուքին պատմածները իրարու համաձայնելու և չարայարելու մասին կարծիքներու տարբերութիւններ տեղի ունեցած են. բայց մենք նախ պատմութիւնը քաղենք և յետոյ ժամանակագրական չարքին վրայ տեսութիւններս յայտնենք։

Յիսուսի ծննդեան օրերուն, Հերովդէսի թագաւորութեան աեն, յանկարծ քանի մը մոգեր Երուսաղէմ հասան, և սկսան հարցնել՝ թէ ո՛ւր է Հրէից նորածին արքան, որուն լուսաւորը տեսան իրենք Արեւելքի մէջ, և եկան որ իրենց յարգանքն ընծայեն։ Երուսաղէմի մէջ փոփոթք և չփոթ մը ինկաւ, իսկ Հերովդէս տոլորուվին իսկ այլայլեցաւ, և ինքն ալ սկսաւ մոգերուն օգնել որպէսզի Նորածինին ուր ըլլալն իմանայ. ոչ թէ յարգանք ընծայելու, այլ

*գայն մէջտեղէն վերցնելու համար։ Հերովդէս ժողովի հրաւիրեց Հրէից օրինականները և գիտնականները և քահանայից գլխաւորները, և յանձնարարեց որ Ս. Գիրքը պրպտեն և գտնեն, թէ ո՛ւր պիտի ծնի խոստացեալ Մեսիան։ Ժողովը իր ուսումնասիրութիւնները կեդրոնացուց Միքիայի մարգարէութեան վրայ, որ Բեթղեհէմը մանուկին ըրած էր, ըսելով, թէ թէպէտ Յուդայի քաղաքներուն մէջ պզտիկ է, բայց անկէ պիտի ծագի Իսրայէլի իշխանը. Ի +էն ելլէ ինձ լինել իշխան Իսրայէլի (Միխ. Ե. 2), կամ Ի +էն ելլէ ինձ իշխան՝ որ հովուէսցէ զժողովուրդ իմ զԻսրայէլ (Մատթ. Բ. 6)։ Ըստ այսմ Հրէից գիտնականները Հերովդէսի ըսին, և Հերովդէս մոգերուն հաղորդեց, թէ Բեթղեհէմի մէջ պէտք է գտնեն նորածին արքայն, և իրենց որ տեղը ստուգած աւեննին իրեն լուր տան, որ ինքն ալ գայ իր յարգանքն ընծայելու։ Մոգերը ճամբայ ելան դէպի Բեթղեհէմ, և ահա նորէն տեսան այն լուսաւորը, որ իրենց երեւցած էր, և լուսաւորին հետեւելով քալեցին, մինչեւ որ ան կեցաւ նորածինին ծնած տեղը։ Մոգերը տունէն ներս մտան, տեսան Նազարէթի

քառասունքն ալ անցնելէն ետքը: Մեր կարծիքին իբր փաստ կը գտնենք նախ՝ թէ մոգերուն գալուն և Երուսաղէմ չհանդիպելով դառնալուն անմիջապէս յաջորդից Հերովդէսի բարկութիւնը և մանուկներու կոտորածը. և եթէ քառասունքը արդէն կատարուած չըլլար, Երուսաղէմ գալ և քառասունք կատարել անհնար կ'ըլլար այլեւս: Երկրորդ դիտելու ենք՝ որ լուսաւորը Յիսուսի ծնունդէն առաջ չերեւցաւ. զի այն ատեն նշանակութիւն չէր ունենար: Արդ, եթէ լուսաւորը Յիսուսի ծնունդին հետ երեւցաւ, մինչեւ որ մոգերը տեսնեն, քննեն, ճանապայ ելլեն, Երուսաղէմ հասնին, Հերովդէսէն բացատրութիւն ընդունին, և Բեթղեհէմ երթան, 12 օրէ աւելի երկար միջոց մը անպատեհ է, և գոնէ երկու ամիս միջոց մը նշանակել հարկ է: Նկատելու է նաեւ Մատթէոսի պատմութեան մէջ յիշուած մոգերուն պոռն մը մտած ըլլալու պարագան. Ե- ԷՔԵ- տին է պոռն, որով յայտնի կ'ըլլայ թէ Մարիամ և Յովսէփ ոչ եւս իջեւանին ախոռին մէջ մնացած էին, այլ իրենց համար պարսկուելու տուն մը հոգացած, ու թէ ոչ հաստատուն, գոնէ կիսաւէր տեղատրուած էին: Իրաւ՝ Ղուկաս գրած է, թէ քառասունքի արարողութիւնը լրացնելէն ետքը Նազարէթ դարձան (Ղուկ. Բ. 39). սակայն Ղուկաս մոգերուն գալուստին և Եգիպտոս փախուստին վրայ չխօսիր, և վերջնական կերպով Նազարէթի բնակութիւն հաստատելնին կը յիշէ, ինչ որ Մատթէոս ալ կը հաստատէ Եգիպտոսէ դարձին պատմութեան մէջ (Մատթ. Բ. 23): Այլ թէ ինչու- ապգահամարի համար Բեթղեհէմ գալերնէն ետքը անմիջապէս Նազարէթ չդարձան, կրնանք ըսել թէ Յիսուսի ծնունդէն քառասունքը նոյն տեղ ընել թէ օրինական և թէ բնական մի բան էր, և քառասունքէն ետքն ալ չատ չուշացաւ մոգերուն գալուստը ու Եգիպտոս փախուստը, որով Նազարէթ դառնալնին արդիլուեցաւ: Միւս կողմէն Մատթէոս կը յիշէ թէ Եգիպտոսէ դառնալնուն վախցան Հրէաստան գալ (Մատթ. Բ. 22), այսինքն է Երուսաղէմ ու Բեթղեհէմ դառնալ, որ կը ցուցնէ՝ թէ նոյն ատեն և անկէ առաջ ալ Յովսէփ ու Մարիամ միտք ունեցան Նազարէթը թողուլ ու Բեթղեհէմ հաստատուիլ, բայց չկրցան իրենց այդ մտադրութիւնը գործադրել:

Մոգերուն գալուստին առթիւ կը փնտռուի՝ թէ ո՞րոնք էին և ո՞ր տեղէն եկան: Նախ և առաջ ըսենք, թէ Աւետարանէն բնաւ նշան մը չքաղուիր. միայն կ'ըսէ թէ Հրէաստանի արեւելեան կող-

մէն եկած էին, իսկ Հրէաստանի արեւելքն ալ՝ Եդոմի և Մովաբի երկիրներէն սկսելով մինչեւ Պարսից և Հնդկաց կողմերը կրնայ տարածուիլ: Աւետարանը չըսեր եւս թէ իչխաններ եղած ըլլան. և ինչ որ այդ մասին պատկերներու վրայ կը տեսնենք, լոկ աւանդութիւն է Սաղմոսի խօսքերուն հետեւողութեամբ կազմուած. Թագաւոր Թարսիսի և կղզեաց պատարագս մատուցանեն նմա. Ընծայս Արաբիոյ և Սաբայ պատարագս քերցեն նմա (Սաղմ. ՀԱ. 10): Մոգ անունը յարաբերութեան մէջ դրուեցաւ Պարսից մոգերուն հետ, և այն կողմէն եկած կարծուեցան Բրիտանիոյ վիտուղ մոգերը: Ուրիշներ Մոգ անունը Մոկ գաւառին հետ նոյնացուցին, ուրիշներ ալ ուրիշ կերպ բացատրութիւններ մտածեցին, որք և ոչ աւանդական հաւանականութիւն ունին: Ամէնէն աւելի ճշմարտանման է ըսել, թէ Հրէաստանի մերձաւորագոյն երկիրներէն եկող իմաստուններ էին, փոքրիչատէ տեղեակ հրէական մարգարէութեանց:

Տեղէն աւելի հաստատուն է անունին աւանդութիւնը, և բոլոր եկեղեցիներ համաձայնութեամբ, Մելքոն և Գասպար և Պաղտասար անուններով կը ճանչնան երեք մոգերը, որոնց ոսկրներն ալ կը պատուին Գերմանիոյ Քէօլն քաղաքի հրաշակերտ Մայր եկեղեցւոյն մէջ, ուր բերուած են 1162'ին, Իտալիոյ Միլանօ քաղաքէն:

Մոգերուն տուած ընծաներուն ալ խորհրդաւոր նշանակութիւն կը տրուի, որովհետեւ ոսկին՝ որ ճոխութեան նշան է, ընծայուած է իբր թագաւորի, կնդրուկ՝ որ անոյշ խունկ է, ընծայուած է իբր Աստուծոյ. զմուռսը՝ որ դառնահամ խէժ է, ընծայուած է իբր փրկչի: Ըստ այսմ կատարեալ դաւանութիւն մը եղած կ'ըլլայ մոգերուն ընծայած պաշտօնը, ճանչնալով զՔրիստոս մանուկ, իբր երկնաւոր թագաւոր, իբր Աստուած և մարդ, և իբր փրկիչ աշխարհի իր անձին զոհողութեամբ:

Ինդրոյ առարկայ է նաեւ մոգերուն երեւցած լուսաւորը, թէ լոկ հրաշալի երեւոյթ մըն էր կամ թէ բնական լուսաւոր երեւոյթ մը, պարբերական գիսաւոր մարմին մը կամ թէ նոր յայտնուող լուսաւոր մը: Ամէն կարծիքներն ալ իրենց պաշտպաններն ունեցան, քրիստոնեայ աղաթաչներ նոյնիսկ հաշիւներով՝ իրական և երկնային լուսաւորի մը երեւոյթը պաշտպանեցին: Ցիսուսի ծննդեան մօտաւոր թուականի մէջ Լուանթաթ և Երեւակ և Հրատ մոլորակներու մերձեցումը, ոմանց կարծիքով, մոգերուն երեւցած հրաշալի

աստղը եղած պիտի ըլլայ։ Մինչեւ իսկ Զինաց աւանդութիւններէն յիշատակութիւններ առջեւ կը բերուին բնական երեւոյթի մը գտնելու համար։ Մենք այս տեսութիւններու չենք մտներ, որովհետեւ Աւետարանի պատմութեան նպատակը՝ ոչ թէ բնական լուսաւոր մը, այլ գերբնական երեւոյթ մը ցուցընելն է, յատկապէս Քրիստոսի ծննդեան յայտարար, և ոչ թէ երկնային բնական և պարբերական շարժումներու հետեւանք։

16. ՀԵՐՈՎԴԷՍԻ ՄԱՆՈՒԿԱՆԵՐԸ

Մատթ. Բ. 16—18

Հերովդէսի բնիկ հրէայ չլինելը, և Եղովմայեցի Անտիպատրոսի պաւակ ըլլալը, զինքն տարօրինակ գործերու կը մղէր։ Մոգերուն բերած լուրը՝ թէ խոստացեալ Մեսիան ծնած է, իր կասկածը չափցուց և ուզեց այդ իրողութիւնը տեսնել։ Ս. Գիրքը քննել տուաւ, մոգերուն յանձնարարութիւններ ըրաւ որ իրեն լուր բերեն, և՛ աւետաւոր լուսաւորին երեւնալուն ժամանակն ալ խնամով ճշդել ուզեց։ Իր կարծիքով՝ երբ մոգերը լուր բերէին, կերպով մը Նորածինը մէջտեղէն վերցնելու կերպը պիտի գտնէր։ Բայց արդիւնքը տարբեր եղաւ. որովհետեւ մոգերը ինչպէս ըսինք (§ 15), առանց Երուսաղէմ հանդիպելու և առանց լուր բերելու՝ իրենց երկիրը վերադարձան։

Հերովդէս չփոթեցաւ ու զայրացաւ, որովհետեւ կարծեց՝ թէ մոգերը իրեն խաղ խաղացին. սակայն Նորածինին Բեթղեհէմի մէջ գտնուիլը տուգուեցաւ, թէ մարգարէութեանց մեկնութեամբը և թէ մոգերուն այցելութեամբը, որուն լուրը հարկաւ Հերովդէսին ալ հասած էր։ Այդ դիպուածը Հերովդէսը իր նպատակին դիմելէն ետ չկեցուց, և երբ նշանակեալ Նորածինին վրայ ուղղակի ձեռք դնելու եղանակը վրիպեցաւ, բոլոր Բեթղեհէմի Նորածիններուն վրայ տարածեց իր ծրագիրը։ Հրաման տուաւ, որ Բեթղեհէմի և անոր շրջակայից մէջ գտնուող բոլոր երկու տարեկանէ վար տղաքը սպաննուին, որպէսզի Քրիստոս ալ սպաննուած ըլլայ։ Սպանութեան կերպը ցուցուած չէ. բայց ѡѡѡѣѡѵ կոտորէսց բացատրութիւնը բաւական է յայտնելու, որ զինուորներ ղրկուեցան Երուսաղէմէ,

և Բեթղեհէմի մէջ առնէ տուն փնտռելով հրամանը գործադրելին։

Մինչեւ երկու տարեկաններուն վրայ հրամանին տարածումը, երբէք պէտք չէ մոռնալ տայ, թէ մի՛ գուցէ Յիսուս աւելի կանուխ ծնած ըլլայ, մինչ մեր հաշուով իբր երկու երեք ամսական կրնար եղած ըլլալ։ Ինդիրը ապահովութեան վրայ էր, ասոնց եւ նանձարրապատ տղաքներուն օրն ու տարին որոշել դիւրին չէր, վիճակագրական զննութեանց ալ կարելի չէր մտադրութիւն դարձնել. հոգ չէր որ քանի մը տղայ աւելի մեռնէր, բաւական էր որ նշանակեալ նորածինը դուրս մնացած չըլլար։ Աւետարանին յիշելը՝ թէ զայդ հրամայեց ըստ ժամանակին զոր ուսումնասիրեալ է մոգուց, այսինքն աստղին երեւնալուն ժամանակին, և երկու տարեկանը վերջին ծայր նշանակելը, ժամանակագրական խիստ նշանակութիւն չկրնար ունենալ։

Իսկ ապանուած Անմեղ Մանուկներու թիւը, քանի մը եկեղեցիներու յայտաւուրքներուն մէջ մինչեւ 144,000 կը բարձրացուի, բայց ոչ թէ պատմական ապացուցութեամբ, այլ լոկ մեկնողական բացատրութեամբ Յայտնութեան խօսքերուն. Ես սպեղ և ահա Գառն կայր ի վերայ լերինն Սիովն, և ընդ նմա հարիւր քառասուն և չորս հազար, որ ունէին զանուն նորա (Յայտ. ԺԴ. 1)։ Արդ՝ Բեթղեհէմի մանուկները Յիսուսի անունով և Յիսուսի տեղը սպանուած լինելով, սուրբ Հայրերէն ոմանք ուզեցին այդ կտորը անոնց վրայ մեկնել։ Սակայն 144,000 երկու տարեկանէն վար տղայ գտնուելու համար, եթէ սովորական համեմատութիւնը առնենք, որ հազար հոգւոյ վրայ տարուէ տարի երեսուն նորածին միայն կ'ընդունի, և երկու տարուայ վրայ վաթսուն նորածին հաշուենք, Բեթղեհէմի և չրջակայից մէջ երկուքուկէս մրլիոն բնակչութիւն պէտք է նկատենք, մինչ Բեթղեհէմ, որ ամէն տեղ փոքրիկ և սակաւաւոր կոչուած է, հազիւ երեք հազար անձ կրնար ունեցած ըլլալ։ Եթէ այդ թիւը կրկնենք ալ, տակաւին չատ հեռու կը մնանք Յայտնութեան գիրքէն առնուած թիւէն։ Այս համեմատութեամբ երկու հարիւրէ աւելի չեն կրնար եղած ըլլալ կոտորուած Անմեղները։

Բեթղեհէմի Անմեղ Մանուկները տօնելի սուրբեր են ամէն եկեղեցիներու մէջ, իբրեւ Յիսուսի անուան վկայողներ և մարտիրոսներ։ Որչափ ալ իբր տհաս մանուկներ իրենց վրայ կատարուած գործողութեան գիտակցութիւնը չէին կրնար ունենալ, և իբր այնպէս արդիւնաւոր սրբութիւն ստանալ, սակայն Եկեղեցին ուզած

է յաւուկ կերպով պատուել այս անմեղ և սուրբ մանուկները, որոնք առաջին անգամ ըլլալով Յիսուսի անուան վկաներն ու մարտիրոսներն եղան։

Աւետարանիչն Մատթէոս, որ ամէն պարագայի մէջ հին մարգարէութիւնները Յիսուսի պատչաճելու մտադիր է, այստեղ ալ յաւաչ կը բերէ երեմիայի խօսքերը. Ձայն գոհաբոց է Հռամայ, ողբոտ և լալոտ և աշխոյժ յոյժ, Ռաքէլ լայր զորդիս իւր, և ոչ կամէր մխիթարել զի ոչ էին. կամ թէ երեմիային բնագիրին համեմատ՝ Ձայն է Հռամայ լսելի եղեւ, ողբոտ և լալոտ և գոհոտ. Ռաքէլ լայր զորդիս իւր, և ոչ կամէր մխիթարել ի վերայ որդւոց իւրոց՝ զի ոչ գոյին (երեմ. ԼԱ. 15)։ Ռաքէլ, Յակոբի կինը, Եփրաթայի մօտ ծնաւ իր վերջին զաւակը՝ Բենիամինը, և երկանց յաւէրէն մեռնելով թողեաւ ի ճանապարհին Եփրաթայ, այն ինչ ի Բեթղեհեմ (Ծննդ. ԼԵ. 19)։ Այդ պարագայէն Բեթղեհէմի բոլոր արկածները Ռաքէլի ողբեր կոչուեցան, և Ռաքէլ Բեթղեհէմայի վշտակիր մայրերուն օրինակն եղաւ։ Երեմիա իր մարգարէութեան մէջ կը խօսի Բենիամինի ցեղին գերութեան վրայ, և սուրբ Հայրերուն տուած մեկնութեան համեմատ, անոր մէջ օրինակուած է Բեթղեհէմի մանուկներուն ալ կոտորածը, ինչպէս և Մատթէոս գեղեցիկ կերպով Ռաքէլի որդեծնութեան ցաւը, Բեթղեհէմի որբեկորոյս մայրերուն ցաւին ու ողբին նախատիպ ընդունած է։

17. ԵԳԻՊՏՈՍ ՓԱԽՈՒՍՏԸ

Մատթ. Բ. 13—15 եւ 19—21

Հերովդէսին գտած միջոցը իր նպատակին չհասաւ, Բեթղեհէմի պզտիկ տղաքը սպաննուեցան, բայց նորածին Յիսուսը ազատեցաւ։ Երկնային տեսչութիւնը, որ մարդեղութեան և փրկագործութեան խորհրդոյն անօրէնութիւնները կարգադրած էր, Հերովդէսին պաշտօնեաներուն Բեթղեհէմ գալէն առաջ, հրեշտակային տեսիլքով ազդարարեց Յովսէփի վերահաս վտանգը, և հրամայեց որ Յիսուսն ու մայրն առնէ, Բեթղեհէմէ երթայ և Եգիպտոսի ճամպան բռնէ, հոն երթայ և հոն մնայ մինչեւ որ նոր ազդարարութիւն ընդունի։

Ա.ճապարեց Յովսէփ և նոյնիսկ տեսիլքին վայրկեանը, գիշե-

քան Բեթղեհէմէ ելլուս, և Եգիպտոսի ճամբան ձեռք առաւ, ելեւէջներուն ու դագա քաղաքներու վրայէն: Ճամբորդութիւնը թէ՛ երկար էր և թէ՛ դժուարին, միանգամայն բաւական ժամանակի կարօտ, ինչ որ Յովսէփի համեստ վիճակը չէր ներեր ընել: Աւանդական պատկերները խնդճ իշուկ մը միայն կը ներկայացնեն իբր Յովսէփի և Մարիամի և մանուկ Յիսուսի փոխադրութեան միջոց, ինչ որ չատ տաժանակիր և չատ ալ երկար պիտի ընէր Բեթղեհէմէ մինչեւ Եգիպտոս ճանապարհը, թէեւ կարաւաններու սովորական ուղիով նրմայն անապատին մէջէն:

Ինչպէս աւանդուած մէջ Եգիպտոս հասան, այնտեղ ո՛եր բնակեցան, ինչպէս առեն մնացին, ինչ գլխաւոր դիպուածներ տեղի ունեցան. ասոնք ամէնքը աւետարանին մէջ չեն գտնուիր. միայն Մատթէոս բան իւր աւետարանին մարգարէական պատգամ մը կը պատչաճեցնէ այդ ուղեւորութեան ալ, յիչելով Ովսէի խօսքերը. յԵգիպտոսէ կոչեցի զորդի իմ: Երրայականը ունի. յԵգիպտոսէ կոչեցի զորդի իմ. իսկ մեր Թարգմանութեան ամբողջ համարն ունի. Քանզի պզոյ էր Իսրայէլ, և ես սիրեցի զնա, և յԵգիպտոսէ կոչեցի զորդիս նորա (Ովս. ԺԱ. 1): Այդ պատգամին մէջ Իսրայէլ Յիսուսի օրինակն է, ինչպէս ուրիչ չատ մարգարէութեանց մէջ ալ, և Իսրայէլի Եգիպտոսէ Պաղեստին դալու օրինակը, նախատիպը եղած կ'ըլլայ Յիսուսի Եգիպտոսէ Հրէաստան գալուն: Գահիրէի մօտ, Հղիւսպոլիսի տեղը, այժմեան Մաթարիէ աւանի մէջ, մինչեւ ցայսօր կը տեսնուի ծառ մը, որուն ներքեւ հանդչած կ'ըսուին Մարիամ ու Յովսէփ, մանուկ Յիսուսի հետ:

Եգիպտոսէ դառնալու ազդարարութիւնը տրուեցաւ Յովսէփի է վախճանեալ Հերովդէս: Այդ Հերովդէս մեռաւ Հռովմայ նոյն 450 թուին մէջ, որուն սկիզբը տեղի ունեցաւ Յիսուսի ծնունդը, ուրեմն չատ երկար պէտք չէ եղած ըլլայ Յովսէփի, Մարիամի և Յիսուսի Եգիպտոսի մէջ պանդխտութիւնը: Հետեւաբար դեռ հասատատուն կերպով չտեղաւորուած, Յովսէփ և Մարիամ ձեռք առին միեւնոյն ատեն նոյն երկայն և դժուարին ճանապարհը, մանուկ Յիսուսն ալ տակաւին գիրկի տղայ ըլլալով: Հրեչտակային հրամանը կը յիչեցնէր՝ թէ Հերովդէս մեռաւ, հետեւաբար այլեւս վախ չկար Հրէաստանի մէջ ապրելու: Ըստ այսմ ալ Յովսէփ ուզեց նորէն Բեթղեհէմ դառնալ, և իր նախնական և հայրենական քաղաքին մէջ բնակիլ

հաստատուն կերպով, և դէպի այնտեղ ուղղեց իր քայլերը: Հազիւ թէ Հրէաստան հասաւ, այնտեղ իմացաւ, թէ Երուսաղէմի մէջ Հերովդէսի յաջորդած է իր զաւակներէն Արքեղայոսը, որ լաւ անուն չէր վայելեր: Յովսէփ կասկածեցաւ որ կրնար առաջինին նման նոր վտանգ մը եւս հասնիլ Յիսուսին վրայ, ուստի Հրէաստան չմտաւ, և Բեթղեհէմ չեկաւ, այլ իր առաջին բնակութեան տեղը վերադարձաւ, Գալիլիոյ Նազարէթ քաղաքը:

18. ՄԱՆԿՈՒԹԻՒՆ Ի ՆԱԶԱՐԷԹ

Մատթ. Բ. 22—23. Ղուկ. 39—40.

Հերովդէսէն ետքը Հրէաստան չորս մասերու բաժնուեցաւ, Հրէաստան, Գալիլիա, Իտուրիա և Աբիւլինիա, և սոնցմէ առաջին երեքներուն իշխեցին Հերովդէսի զաւակներէն Արքեղայոս, Անտիպաս և Փիլիպպոս, որք միանգամայն Հերովդէս անունն ալ իրենց անունին կցուած գործածեցին: Նազարէթ, ուր կ'երթար Յովսէփ, Գալիլիոյ մէջ էր և Հերովդէս Անտիպասի իշխանութեան ներքեւ, և երբ Յովսէփ Արքեղայոսին իշխանութենէն կը խուսափէր, Անտիպասի իշխանութեան վրայ աւելի վստահութիւն կը ցուցնէր, իբրեւ թէպէտ չուայտութեանց և պղծութեանց հետեւող մը, բայց չար բռնաւորի անուն չունէր: Նազարէթի մէջ տուն տեղ ունէր արդէն Յովսէփ, և որչափ ալ Բեթղեհէմ վերադառնալու մտադիր, բայց Նազարէթի մէջ ունեցածը ձեռքէ հանած չէր. հետեւաբար դիւրութեամբ դարձաւ և տեղաւորուեցաւ իր տանը մէջ, ուր ի վերոյ տարիէ պակաս միջոց մը անկէ հետանալէ, Բեթղեհէմ և Եգիպտոս պանդխտելէ, և բաւական դժուարութիւններով լեցուն ժամանակներ անցընելէ ետքը. բայց և միանգամայն վայելելով Յիսուսի ծննդեան և աքանչելի յայտնութեանց և երկնային միխթարութեանց ուրախութիւնները: Նազարէթի մէջ նորէն մնայուն բնակութիւն հաստատելնին Ղուկաս ալ կը գրէ, յիշելով զայն քաղաքանօրեայ տաճար ընծայուելէն անմիջապէս ետքը. սակայն՝ քանի որ Եգիպտոսի միջադէպը չէ յիշած, բնական է որ ընծայումը ու Նազարէթ երթը իրարու հետեւէն պատմէր:

Յիսուսի մանկութիւնը, առաջին տարիէն մինչեւ տասներկու

տարին լրացնելը, Նազարէթի մէջ անցաւ տղոց սովորական կեանքէ պայմաններուն ներքեւ։ Ղուկաս կը գրէ՝ թէ Յիսուս մանուկը կը մեծնար և իմաստութեամբ կը փայլէր, և Աստուծոյ շնորհաց յայտնի նշանները կու տար. որ է ըսել, թէ ուրիշ տղաներէ տարբեր առաքելութիւններ կը ցուցունէր, և ամէնուն աչքին զարնելու չափ կանխահաս իմաստութեան և զարգացման նշաններ կը տեսնուէին։ Թէ Յիսուս դասդիարակութեան և ուսման ալ հետեւեցաւ՝ յայտնի բան մը գրուած չկայ, բայց իբր սոյգ պէտք է ընդունիլ։ Իրաւ՝ տեղ մը գրուած է Յիսուսին համար, թէ Զաքմանայկին Հրէայն և ասէին, ղէտէր ղԳիբ՝ գիտէ ա՞ս, կ՚ուսեալ քնա՞ս չէ՞ (Յովհ. է. 15)։ Բայց այս ըսել չէ թէ կարդալ գրել սորված չէր. որովհետեւ ոչ ոք կը զարմանար երբ ժողովարաններուն մէջ մարգարէական գիրքեր կը կարդար. միայն կը զարմանային թէ Յիսուս դպիրներուն և օրինականներուն պէս գիտնական դասակարգէն չլինելով ալ, Ս. Գիրքին վրայ խորունկ ու կատարեալ տեղեկութիւններ ունէր։ Մես կողմէ երբ կը տեսնենք որ Յիսուսի կեանքը ծնունդէն սկսելով մարդկային բնութեան օրէնքներուն համաձայն քալեց, պէտք չկայ ըսելու՝ թէ մարդկային հանգամանքներն ալ առանց մարդկային դաստիարակութեան ստացաւ, և ամենայն ինչ լոկ աստուածային կարողութեամբ ունեցաւ։ Ջատ բան է երբոր խօսքը այն կէտերուն վրայ է, որոնք մարդկային կարողութենէ վեր են, և լոկ աստուածային կարողութեան կը վերաբերին և փրկագործական տնօրէնութեանց կը պատկանին։

19. ԾՆՈՒՍ ՄԱՆՈՒԿԻ ՎԱՐԴԱՊԵՏԸԼԸ

Ղուկ. Բ. 41—49

Յիսուսի առանձնական կեանքին առաջին մասէն դիպուած մը միայն կը յիշէ Ղուկաս, բաւական սեպելով այսչափը Յիսուս մանուկին աստուածային բարձրութիւնը ապացուցանելու։

Ամէն Հրէի համար օրէնք էր զատիկը կատարել գառնապետութեամբ և բաղարջակերութեամբ, և ամէն բարեպաշտ Հրէի ալ օրէնք էր զատկական զոհն ալ մատուցանել. իսկ զոհի համար պէտք էր անհրաժեշտաբար Երուսաղէմ երթալ, զի տաճարէն դուրս

զոհ մատուցանել օրէն չէր (Բ. Օր. ԺԶ. 16)։ Յովսէփ և Մարիամ, իբրեւ բարեպաշտոն հաւատացեալներ, ամէն տարի զատկի տօնին Նազարէթէն Երուսաղէմ կ'երթային, զատկի օրէնքն ու զոհը կը կատարէին և կը դառնային, Գալիլիայի ուխտաւորներուն կարաւաններէն մէկուն հետ, որք ամէն տարի զաւառացի ուխտաւորներու մեծ բազմութիւն մը կը բերէին Երուսաղէմ։ Նախընթաց տարիներու նման Երուսաղէմ եկած էին Յովսէփ ու Մարիամ երբ Յիսուս տասներկու տարին լրացուցած էր, որ է ըսել Հռովմայ 464 թուականի զատկին, Յիսուսի ծննդեան 13 տարին, իսկ մեր սովորական թուականին 9 տարին, երբ Յիսուս արդէն նորահաս պատանի մը կրնար ըսուիլ։ Տօնը լմնցաւ, կարաւանին դառնալու օրը եկաւ, ամէնքը իրենց պատրաստութիւնները տեսնելով դիմեցին առաջին օթարանը. Մարիամ և Յովսէփ ալ ճամպայ ելան առանց Յիսուսը վիճառելու, որ ուրիշ ազգականներուն ու ծանօթներուն կ'երթար կու գար, և անոնց հետ առաջին օթարանը գացած կրնար ըլլալ։ Պէտք է գիտնալ, թէ կարաւաններու սովորութիւնն էր, և մինչեւ այսօր ալ նոյնն է, որ ճամպորդներուն ժամադրավայրը առաջին օթարանն է, որ սովորաբար քաղաքէն քիչ հեռու տեղ մըն է. ամէն ոք ուղած ժամանակ այնտեղ կ'երթայ, մինչեւ իսկ դիշերուան մէջն ալ. և միւս առտուն սոյն առաջին օթարանէն կանոնաւորապէս ճամպայ կ'ելլէ կարաւանը։ Հետեւաբար չատ բնական էր Յովսէփին և Մարիամին մինչեւ առաջին օթարան երթալը առանց Յիսուսը վիճառելու, որ իրեւ գործը գիտցող պատանի մը կրնար ուրիշ ծանօթի հետ նոյն օթարան հասնիլ աւելի ուշ։

Սյն տեղ կը սկսին բոլոր ազգականներուն և ծանօթներուն մօտ վիճառուլք ընել, բայց Յիսուսը չեն գտներ, և տատգելով թէ քաղաքէ ալ ելած չէ, Երուսաղէմ կը դառնան, և երեք օր չատ բունակ քաղաքին մէջ ամէն կողմ կ'իյնան կը թափառին, ամէնուն կը հարցնեն, կը վիճառեն, և վերջապէս երեք օրէն ետքը որեւէ բարեդէպ հանդիպմամբ, կամ որեւէ բարեսէր մէկու մը տեղեկատուութեամբ, կը գտնեն զայն տաճարին մէջ, որ դպիրներու և օրինականներու համախմբութեան մէջ, անոնց հետ խառնուած և անոնց մօտ նստած, անոնց ալ համահաւասար խօսքի կը մտնէր. Ս. Գիրքի վերաբերեալ խնդիրներու վրայ կը խօսէր, անոնց ըսածը կը լսէր. ինքն ալ խնդիրներ կ'առաջարկէր, և իրեն առաջարկուած

խնդիրներն ալ կը լուծէր, այնպիսի ճեռնհասութեամբ և հմտութեամբ, որ նոյնիսկ օրինաց վարդապետները կը հիանային անոր հանճարին և իմաստութեան, և անոր տուած լուծումներուն բարձրութեան և ճշդութեան վրայ:

Յովսէփ ու Մարիամ իրենք ալ զարմացան երբոր Յիսուսը այսպիսի վիրքի և պատուոյ մէջ տեսան, բայց չկրցան իրենց ցաւը զսպել, որ երէք օրէ իվեր վիրենք անտանելի տագնապներու և կասկածներու մէջ թողած էր, առանց կանխաւ իրենց լուր տալու: «Ա՛ս ի՞նչ է քու մեր գլուխը հասուցածը, ըսաւ Մարիամ անոյշ դանգաոի չեչտով, այս երէք օր է, որ հայրդ ու ես քեզ փնտռելով յոգնեցանք ու տառապեցանք»: Յիսուս մօրը դանգաոին պատասխանելով ըսաւ. «Ինչո՞ւ պարապ տեղ ասդին անդին իմկաք, պէտք էր չիտակ տաճար գայիք ու այստեղ փնտռէիք. ես ի՞նչ ընեմ, եմէ դուք միտք չդրիք որ տաճարը Աստուծոյ տունն է, իմ հօրս տունն է, և ինձ ալ պարտք էր՝ որ հօրս տունն ըլլայի»: Յիսուսի խօսքերը ուղղակի իր աստուածորդիութեան կ'ակնարկէին, բաւական ճիշդ իմաստով, բայց Յովսէփ ու Մարիամ այդ միտքին չգացին, և ընդհանուր կերպով մը առին, թէ ամէն հաւատացեալի համար հօրենական տուն է տաճարը, քանի որ Աստուած բոլոր մարդկութեան հայրն է:

Մարիամ հրեշտակին ուսմանն էր ընդունած, ծննդեան հրաշալի պարագաներուն ականատես եղած, հրեշտակներուն և հովիւներուն և մոգերուն երկրպագութիւնը տեսած. Սիմէոնի և Աննայի գուշակութիւնները լսած. Յովսէփ ալ Մարիամի գիտցածները գիտնալէ զատ, յաճախ հրեշտակային տեսիլքներ ալ ունեցած էր. այսու հանդերձ տակաւին, աւետարանիչին դիտողութեան համեմատ, չէին կրնար Յիսուսի խօսքերուն ներքին իմաստը թափանցել: Այդ պարագան պէտք չէ դժուարութիւն յարուցանէ: Բարձր խորհուրդներու բացատրութիւնները, առաջ առանձինն առանձինն կը մնան և մէկը միւսին չեն խառնուիր, մինչեւ որ ամենայն ինչ լրանալէ և աւարտելէ յետոյ ամբողջական դրութեան մը ձեւը կը առնան: Աստուածեաններուն վրայ ալ նոյն վիճակը տեսնուեցաւ աւետարանին առաջին քարոզութեան միջոցին:

20. ՅԻՍՈՒՍԻ ԱԾԱՆՋՆԱԿԱՆ ԿԵՔՆԵՐԸ

Մատթ. Բ. 23. Ղուկ. Բ. 50—51

Յիսուսի 13 տարեկան եղած տանն տաճարի մէջ պատահած դէպքէն՝ մինչեւ 30 տարեկան եղած տանն մկրտութիւը ու քարոզութեան սկիզբը, աւետարաններ քան մը չեն պատմեր, մինչ բաւական նշանաւոր ժամանակ մըն է 18 տարուան միջոցը որեւէ կեանքի համար, և սակայն աննշան կ'անցնի այն Յիսուսի կեանքին մէջ: Ատոր ուրիշ մեկնութիւն չունինք, բայց եթէ այն ընդհանուր սկզբունքը, որ հասարակ է ամէն ազգերու և նոյնիսկ ժամանակիս օրէնքներուն ալ, թէ գործի սէր ըլլալու համար երեսուն տարեկան ըլլալու է: Այդ սկզբունքը Հրէայք ալ ունէին. և Յիսուս իր մարդեղութեան խորհուրդին ամէն պահանջներուն յանձնառու եղած ըլլալով, ուզեց այդ պայմանն ալ յարգել, և երեսուն տարեկան չեղած գործի չսկսաւ:

Այդ ժամանակը Յիսուս անցուց Նազովրէթ կերթով Նազարէթի մէջ, ուսկից Նազովրեցի, այսինքն՝ Նազարէթցի անունն ալ իրր մականուն տրուեցաւ իրեն իր կեանքին մէջ, և իր խաչին վրայ ալ Յեսու Նազովրեցի անունը իրր յատուկ անուն գործածուեցաւ: Մաթէոս այդ անունին համար ալ մարգարէական պատգամ մը կը յիշէ, Նազովրեցի կոչուիլ խօսքերով: Բայց այդ կարը՝ այդ բառերով՝ մարգարէութեանց մէջ չգտնուիր. և որովհետեւ յոյն ու լատինը ունին Ligge քան տոքթորէց, և ոչ Ligge քան տոքթորէն, ինչպէս ունին ասորին ու մերը, մեկնիչներէն շատեր ըսին, թէ ընդհանուր կերպով զանազան մարգարէներէն յիշուած խօսքերուն կ'ակնարկէ աւետարանիչը: Ուրիշներ կ'ըսեն, թէ աւետարանիչը դարձուած բով մը Եսայիի խօսքերուն կ'ակնարկէ. Բղխեցոյ ցօ-ալան յարմարուն Յեսաեայ (Ես. ԺԱ. 1), ուր եբրայականն ունի Բղխեցոյ ձողիկ, և Նազովրեցի անունը լծորդ կը համարին եբրայական Նեղեր = ձողիկ բառին: Դարձեալ Նազովրեցի կը կոչուէին Հրէից մէջ ուխտադիր նուիրեալները, հին օրէնքի ճգնաւորները, և այդ անունը ըստ ոմանց եբրայական Նազոր = քաժանել բայէն, և ըստ այլոց Նազարէթ քաղաքէն առնուած էր: Յիսուսի վրայ երկուքն ալ ճշմարտուեցան, թէ՛ Նազովրեցի եղաւ ուխտադիր պայմաններով, և թէ Նազարէթցի

եղաւ բնակութեամբ։ Միւս կողմանէ՝ նազովրեցիք անարգեալ և նախատեալ անձեր էին ընկերութեան մէջ. Յիսուսի համար ալ ըսուած էր մարգարէութեանց մէջ. Այլեւս ոչ եմ և ոչ եմ տըրտ, նախատինք տըրտմանց և արհամարանք ժողովրդոց (Սաղմ. ԻԸ. 7), և Տէսել նորա անարգ նուաղեալ էան ղամենայն ոչխարաց տըրտմեան (Ես. ԾԳ. 3)։

Յիսուսի առանձնական կեանքին դառնալով, յիշեցինք արդէն՝ թէ նա բարձր դպրանոցներու մէջ ուսանող չէրաղեցաւ, թէպէտ հասարակ ուսումէ ալ անմասն չմնաց, այլ ընտանեկան յարկին մէջ անցուց իր տարիները, զոլորովին քաշուած կեանքով մը։ Ղուկաս հետեւալ խօսքերու մէջ կամփոփէ Յիսուսի 18 տարիները. Ե՝ էր նոցա հնազանդ... և ջրբեանոյր խոհեմութեամբ և հասակաւ և շնորհօք յԱստուծոյ և ի մարդկանէ։ Այդ խօսքերը տարօրինակ վայր մը և նշանաւոր առաւելութիւններ կը ցուցընեն Յիսուսի վրայ, իր խորհրդաւոր անձնաւորութեան իսկութիւնը կը յայտնեն նոյնիսկ առանձնական անչուք կեանց գաղտնութեան ներքեւ, որք իհարկէ կը վկայուէին զարմացմամբ Նազարէթի բնակիչներէն, որք հիւան Յովսէփի համեստ տնակին մէջ հիացմամբ կը դիտէին սքանչելահրաշ երիտասարդի մը գերազանց ձիրքերը։

Աւանդութիւնը կը ցուցընէ, թէ Յիսուս աչակերտ և օգնական էր իր հայրագիրին Յովսէփի հիւանութեան արհեստին, և գործակից փոքրիկ բնատնէքին ապրուստը հայթայթելու։ Յիսուսի համար Հրէայք կ'ըսէին. Ո՞չ սա է դանօղ հիւսանն և որդին Մարեմայ (Մրկ. Զ. 3). ուր յոյնն ու լատինն ունին, Ո՞չ է սա է հիւսն, որդին Մարեմայ. որ աւելի յայտնի կը ցուցընէ թէ Յիսուս ինքն ալ հիւանութեամբ զբաղած է իր առանձական կեանց մէջ, այնպէս որ մեր թարգմանութեան մէջ ալ դանօղ և որդին բառերուն զատաբար կրկնութիւնն ալ դիտելով՝ պէտք է դանօղ հիւսանն խօսքը իմանալ աւելի հիւսին չքնաղ քան թէ հիւսն որդի։ Այդ կէտը պէտք է ուրախութեամբ ու պարծանօք նկատողութեան առնուի այնհետեւաւոր և գործաւոր դասակարգէն, տեսնելով որ Յիսուս ինքն ալ իրենց պէս արհեստաւոր-գործաւոր մը եղած է։

Դիտելու պարագայ մըն ալ Յովսէփի մահն է։ Յիսուսի հրապարակային կեանքին սկսելէն առքը, ոչ ուրեք այլեւս կը յիշուի Յովսէփ, մինչ Մարիամի յիշատակութիւնը կը լինի յաճախ, և այս իրր տոյգ նշան ընդունուած է թէ Յովսէփ մեռած էր Յիսուսի

մկրտութենէն առաջ. ուսկից կը հետեւի եւս, թէ միջոց մը ինքն Ցիսուս պարտաւորուեցաւ իր արհեստով ու աշխատութիւնով իր և մօրը ապրուսաը հոգալ:

21. ԿԱՐԱՊԵՏԻՆ ԱՌԱՋԻՆ ԿԵՍԱՆԳԸ

Մատթ. Գ, 4. Մարկ. Ա. 6. Ղուկ. Ա. 80

Յովհաննու կարապետին պատմութիւնը ընդմիջեցինք իր ծնունդը պատմելնէս և պաշտօնը բացատրելնէս ետքը (§ 7, 8): Յովհաննէս ալ երեսուն տարիներու առանձնական կեանք մը վարեց իր կարապետութեան պաշտօնին ձեռնարկելէն և քարոզութեան սկսելէն առաջ: Իր ծնողքը ծեր էին արդէն, և հարկաւ իր ծնելէն ետքը երկար ապրած չեն, որով Յովհաննէս ընտանեկան կեանք ունեցած չէ. ինչպէս շատ յայտնի կերպով կ'ակնարկէ Ղուկաս, երբոր անդստին մանկութենէն անապատի կեանք ունեցած լինելը կը յիշէ. ես- մանաւն աճեր և զօրանայր հոգւով և էր յանապատս: Յովհաննէսին կանուխէն անապատ քաշուելուն պատճառ կամ չարժառիթը բնաւ տեղ մը գրուած չէ, և ոմանք կարծեցին՝ թէ Բեթղեհէմին մանուկներուն սպառնարին առթիւ, Յովհաննու ծնողքը իրենց տղան Քերոնէն մօտակայ անապատը փախուցին, ոչ թէ լոկ տեղւոյն մօտաւորութեան համար, այլեւ իրենց զաւկին ալ աքանչելի ծնունդին և անոր նշանաւոր անձ մը և նախանձի առարկայ մը նկատուելուն համար:

Յովհաննէսի գտնուած անապատը՝ Յուդայի Անապատ կոչուած երկիրն է, Յուդայի լեռներուն և Մեռեալ ծովին մէջտեղը, անբնակ և անմշակ մաս մը, որ այժմ ալ նոյն ձեւը կը պահէ: Յովհաննէսի գործադրքը՝ անապատականներուն յատուկ հոգեւորական կեանքն էր հարկաւ, մարգարէութեանց խորհրդաժութեամբ իր ապագայ պաշտօնին պատրաստուելով, և աստուածային խոկմունքներով իր հոգին բարձրացնելով: Արտաքին միջոցներէն բոլորովին զուրկ, ուղտի մորթ մը ունէր միայն իբրեւ բուսանդակ զգեստ և մերկութեան ծածկոյթ, կաշիէ գօտիով մը մէջքէն կապուած. կեբակուրի համար ալ կը գոհանար անապատին մէջ գտնուող վայրի մեղրով և մարախով: Արդէն մինչեւ հիմա ալ անապատի բնակիչ-

ներուն համար սովորական ուսելիքներուն կարգէն է մարախը, զոր կիսեփ խորովելով կ'ուտեն։ Հրէից օրէնքն ալ մարախը կը թոյլատրէր ուտել իբր սուրբ կերակուր (Ղեւտ. ԺԱ. 22)։ Այդ ճղնաւորն կենցաղին հեռեւանքով Յովհաննէս եղաւ խստակրօն անապատական մը, օրէնքի բծախնդիր պաշտօնեայ, ժողովուրդին խաստպահանջ յանդիմանող, և իր գերագանց առաքինութիւնովը մեծ մարգարէ մը, մանաւանդ թէ մարգարէէ աւելի բան մը, այնպէս որ բոլոր մարդիկներուն մէջ Յովհաննէսէ մեծ մէկ մը եղած չէ (Մատթ. ԺԱ. 9 եւ 11)։

22. ՍԿԻԶԲՆ ԱՒԵՏԱՐԱՆԻՆ

Մատթ. Գ. 1—3 եւ 5—6. Մարկ. Ա. 1—5. Ղուկ. Գ. 1—6

Մինչեւ հիմա պատմուածները Աւետարանին նախապատրաստութիւնները կը նկատուին։ Աւետարանին սկիզբը, ինչպէս Մարկոս ալ կը գրէ, կը սկսի այն կէտէն, երբ Երկնից Արքայութիւնն հասնելուն, խոստացեալ Մեսիային երեւնալուն, փրկագործութեան խորհուրդին սկսելուն աւետիսը կը սկսի հնչել Յովհաննէսի բերնէն, Աւետարանին կարապետութեան պաշտօնին ձեռնարկելով։ Այդ պաշտօնը կատարելու համար Յովհաննէս Յուդայի Անապատը թողուց և Յորդանանի եզերքները իջաւ։ Անոր հարաւային մասին մէջ, ոչ շատ հեռու այն տեղէն ուր Յորդանան Մեռեալ ծովին մէջ կը թափի, գետին արեւելեան եզերքին վրայ, կը գտնուի Բեթաբարա կամ Բեթաբարա կոչուած գիւղը, ուր Յորդանան դուն մըն ալ կը կազմէ. դոն հաստատուց Յովհաննէս իր կեդրոնը, և սկսաւ իր նորօրինակ քարոզութիւններուն։

Այստեղ, բացառիկ կիրքով, Ղուկաս ժամանակը կը ճշդէ այն առնուազն իշխաններուն անուններն տալով, և կ'ըսէ՝ թէ Յովհաննէսի քարոզութիւնը սկսաւ, երբ Տիբերիոս կայսր էր Հռոմայ. Պիղատոս Պոնտացի՝ դատաւոր Հրէաստանի, Հերովդէս Անտիպաս՝ չորրորդապետ Գալիլիոյ, Հերովդէս Փիլիպպոս՝ չորրորդապետ Իտուրիոյ և Տրաքոնիտոյ, Լիւսանիաս՝ չորրորդապետ Աբիլինիոյ, և Աննա և Կայիափա՝ քահանայապետ Երուսաղէմի։ Ասոնցմէ իւրաքանչիւրը երկար տարիներ պաշտօն վարած ըլլալով, անոնց իշխա-

նուիրեան առնը տակաւին որոշ թուական պիտի չկարենար ցուցընել, եթէ անոնցմէ գոնէ մէկին իշխանութեան տարին ալ որոշուած չըլլար: Բարեբախտաբար Տիբերիոսի տարին որոշուած է, ի հնգեփաստանէրորդէ ամէ, և այս թուականը հիմնակէտ մը կը լինի բոլոր պատմագիրներու, Յիսուսի կեանքին ժամանակագրութիւնը կազմելու:

Արդ, Տիբերիոս կայսր Օգոստոս կայսեր յաջորդեց Հռովմայ 767 թուին, որով 15'րդ տարին կ'իյնայ 782'ին. սակայն մէկ՝ Հռովմայեցի պատմագիրներուն տուած թուականներէն և մէկ՝ զանազան պատմական բաղդատութիւններէն կը տեսնուի, որ Տիբերիոսի տարիները սկսան հաշուիլ, ոչ թէ Օգոստոսի յաջորդելէն, այլ Օգոստոսի աթոռակից կամ կեսար անուանուելուն թուականէն, որ տեղի ունեցաւ 764'ին, և այս հաշուով 15'րդ տարին կ'իյնայ Հռովմի 779 թուին, որ է մեր սովորական թուականին 26'րդ և Յիսուսի կենաց 30'րդ տարին:

Միւսներուն համար ալ անյոդլաբար յիշենք, թէ Հրէաստանի մէջ Հերովդէս Մեծի յաջորդ Արքելայոսը տարագրուեցաւ 759'ին, և իրեն տեղ Հռովմայեցի դատաւորներ կամ կառավարիչներ սկսան նշանակուիլ, իրենց կեդրոն ունենալով Կեսարիա Պաղեստինացւոց, այժմ Քայսարիէ, ծովեզերեայ քաղաքը, և միայն ծննդեան Երուսաղէմ գալով: Յաջորդաբար դատաւոր անուանեցան Կուպնիոս 759'ին, Մարկոս Ամբիվիոս 762'ին, Աննիոս Հուֆոս 765'ին, Վալերիոս Պրատոս 768'ին, որ տասը տարի ալ վարեց, և վերջապէս Պիղատոս Պոնտացի 778'ին: Հերովդէս Անտիպաս 750'ին պաշտօնի անցաւ և 42 տարի վարեց մինչեւ 793. Հերովդէս Փիլիպպոս ալ 750'ին սկսաւ և 37 տարի վարեց, մինչեւ 786, իսկ Լիւսանիասի վրայ արտաքին պատմութիւններէն յիշատակութիւն չունինք: Քահանայապետներուն գալով՝ Աննա քահանայապետ եղաւ 759'ին, և 768'ին պաշտօնանկ ըլլալով, սկսան տարուէ տարի քահանայապետներ փոխուիլ. 768'ին եղաւ Իսմայիլ որդի Փաբեայ, 769'ին Եղիազար որդի Աննայի, 770'ին Սիմէոն որդի Կամիթեայ, և 771'ին Յովսէփ Կայիափա փեսայ Աննայի: Այդ փոփոխութիւնները կերպով մը տարեկան քահանայապետութեան գաղափարը կապուել տուին (Յովհ. ԺԱ. 49), և թէպէտ Կայիափա մինչեւ 789 պաշտօնի վրայ մնաց, սակայն չարունակ վերահաստատուելու ձեւով: Միւս կողմէ մինչ Կայիափա

առաքին պաշտօնները կը վարէր, Աննա ալ կենդանի էր և իր օրինական իրաւասութիւնը չէր կորնցուցած, անոր համար Ղուկաս երկուքին անունն ալ իրարու կը միացընէ ժամանակին քահանայապետը յիշելու համար։

Հռովմայ 779 և մեր թուականին 26'րդ տարին ժամանակագրութեան հաշուով չարաթական տարի էր, յորում ժողովուրդը հոգւոյ ծոմապահութիւններէ կը դադրէր, և աւելի օրինական և բարոյական գործերով կը զբաղէր (Վեր. ԻԵ. 10), և այդ պարագան չատ յարմար եկաւ Յովհաննու պաշտօնին սկզբնաւորութեան, երբ 779 աւետուան, իր 30'րդ տարին լրացուցած լինելով՝ իրեւ նոր մարգարէ քարոզութիւններու սկսաւ Յորդանանու գետեզերեայ երկիրներուն մէջ։ Յովհաննէսի քարոզութեան նպատակն էր աւետել՝ թէ Մեսիայ-ը-ն-ը-ն էրինէց, և իր պատրաստութիւն ազդարարել և յորդորել, Ապաշխարեցէ՛ք։ Իր ձայնը մեծ ընդունելութիւն գտաւ, ամէն կողմ տարածուեցաւ համբաւը, և ժողովուրդը գունդագունդ սկսաւ դիմել ամէն կողմերէ, Երուսաղէմէն, Հրէաստանէն, Գալիլիայէն և Յորդանանու չրջակայ գաւառներէն։ Անոնք որ կը լսէին և Յովհաննէսի խօսքերուն կը հաւատային, իրենց ապաշխարութիւնը յայտնելու համար կը խոստովանէին իրենց մեղքերը. խոտովան լինելին ընդ ը-բեանց, և Յովհաննէս զանոնք կը մկրտէր Բեթարրայի հունին մէջ ը Ակրո-ն-ը-ն ապաշխարո-ն-եան, ը ն-ա-ղո-ն-ը-ն Ակաց։

Աւետարանիչները համաձայնութեամբ Յովհաննու պաշտօնին մնկնութիւնն ալ կու տան, թէ մարգարէներով գուշակուած Մեսիային նախաչաւիղ և ճահճոտ եղող աւտուածային կարապետին ձայնն էր՝ որ սկսած էր հնչել անապատին մէջ։ Ա. այս Մատթէոս և Մարկոս և Ղուկաս միաբերան առջեւ կը բերեն Եսայիին խօսքերը. Ձայն բ-ա-ղ-ա-ղ-ո-ղ-ի, պ-ա-պ-ր-ա-ս-ք-ի ա-ր-ք-ա ճ-ա-ն-ա-պ-ա-ր-հ-ս Տ-ե-ա-ռ-ն, և ա-ղ-ե-ղ ա-ր-ք-ա ղ-շ-ի-ղ-ս Ա-ս-տ-ա-ծ-ո-յ ն-ր-ա (Եսայ. ԽՕ. 3)։ Ղուկաս կը շարունակէ և հետեւեալ խօսքերն ալ կ'աւելցնէ. Ամենայն յոր-ւ լցցի և ամենայն լերինն-ւ և բլուր-ւ խոնարհեսցին, և եղիցին ամենայն ծռո-ր-ք-ն-ւ ի ճի-ր-ք-ն-ս, և ա-ս-պ-ա-ր-ն ի հարց ճանապարհս, և պեսցէ ամենայն մարմին զբրկո-ն-ի-ն Ա-ս-տ-ա-ծ-ո-յ (Եսայ. ԽՕ. 4—5)։ Իսկ Մարկոս Եսայիի մարգարէութեան կը կցէ Մաղաքիայի խօսքերն ալ. Ահա-ա-ո-ւ-ի ես ա-ա-ք-ս զհրեշտակ իմ ա-ա-ջի ք-ո-յ, ո-ր հ-ա-ն-ձ-ր-յ-ե-ց-ի զճանապարհս ք-ո ա-ա-ջի ք-ո-յ (Մաղ. Գ. 1)։

23. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԻ ԿԱՐԱԶՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. Գ. 7—10. Ղուկ. Գ. 7—14

Սաղտարանիչներ մեզի քաղուածներ կու տան Յովհաննու քարոզութիւններէն, թէ ի՛նչ կը գրնացէր և ի՛նչ ոճով կը խօսէր իրեն դիմողներուն։ Բայց ամէնուն մէջն ալ դիւրին է տեսնել այն խըստակրօն անապատականը, որ ոչ յանդիմանութիւն կը խնայէր՝ և ոչ կծու ճշմարտութիւններ ըսելէ կը քաշուէր։ Մինչև էֆէց կոչումով կ'ողջունէ Յովհաննէս իրեն դիմողները, ըլլան հասարակ ժողովուրդին մէջէն, ինչպէս կ'ըսէ Ղուկաս, ըլլան Սադուկեցիներուն և Փարիսեցիներուն դասակարգներէն, ինչպէս կը յիշէ Մատթէոս։ «Կը կարծէ՞ք արդեօք, կ'ըսէր Յովհաննէս, ապաչխարութեան արատաքին ձեւով մը աստուածային բարկութինէն խուսափիլ. չէ՛. այլ պէտք է որ ապաչխարութեան արժանաւոր արդիւնքներ ալ ցուցնէք։ Մի՛ մեծամտիք ինքզինքիդ Աբրահամու զաւակներ պիտանալով. Աբրահամու զաւակներ լինելիդ ձեր գործը չէ. Աստուած է ըրեր. բայց Աստուած քարերէ ալ Աբրահամու զաւակներ կրնայ կազմել։ Ճշմարտեցէ՛ք, ապաչխարութեան արդիւնքները վերթացուցէ՛ք. տապարը ծառին արմատին մօտեցած է, անպտուղ գտնուող ծառը չուտով կը կտրուի և կրակը կը նետուի»։

Ասոր վրայ զանազան դասակարգի անձեր առանձինն առանձինն մօտենալով՝ իւրաքանչիւրը իրեն վիճակին յարմար խրատը կը հարցընէր։ Նախ հասարակ ժողովուրդներն են որ կը հարցնեն. Ի՞նչ ընենք։ Յովհաննէս ողորմութեան խրատը կու տայ. «Երկու հագուստ ունեցողը՝ մէկը չունեցողին տայ»։ Տուէն մաքսաւորները կու գան նոյնպէս ի՞նչ ընենք հարցումով։ Անոնց ալ Յովհաննէս արդարութեան խրատը կու տայ. «Ձեզի որուած հրամանէն աւելի բան մի՛ ընէք. որ է ըսել, ձեր իրաւունքէն աւելի մի՛ պահանջէք»։ Հերովդէսի Գալիլիացի զինուորներն ալ իրենց կարգին կու գան նոյն հարցումը ընել։ Անոնց ալ չափաւորութեան և կանոնաւորութեան խրատը կու տայ։ «Ձեր թոշակովը գոհացէ՛ք, մի՛ նեղէք, մի՛ զրպարտէք, մի՛ յափշտակէք»։ Յովհաննու քարոզութիւնները, նոյնիսկ այս համառօտ ամփոփումներու մէջ, չատ նման

Նոքին ունին Աստուածային ընծայքին մէջ Յիսուսի խօսած խրատներուն, և Յովհաննէսի և Յիսուսի քարոզած երկնից Արքայութեան նոյնութիւնը կը հաստատեն։

24. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԻ ԿԱՆԽԱՍԱՑՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. Գ. 11—12. Մրկ. Ա. 7—8. Ղուկ. Գ. 15—18

Յովհաննէս Մկրտիչ քիչ ժամանակուան մէջ ընդարձակ հռչակ մը չինեց իր անուան շուրջը. իրեն քարոզութիւնը լսողներ և իրեն մկրտութիւնը ընդունողներ տարածուեցան Հրէաստանի ամէն կողմերը. նոր և մեծ երեւոյթը ամէնքը յուզեց, և ուրիշ բացատրութիւն չէին կրնար տալ, բայց եթէ՝ որ Յովհաննէս ինքն է խոստացեալ Մեսիան։ Ակնկալեալ Մեսիային մօտալուտ յայտնութեան համոզումը տիրած էր ամէնուն միտքին վրայ, որովհետեւ ամէնուն ալ ծանօթ էր Դանիէլի մարգարէութիւնը և եօթանասուն եօթներկուորդներու հաշիւը (Դան. Թ. 24)։ Միւս կողմանէ Յովհաննէսի անձնաւորութիւնը հրաշալի ատարքներ ունեցած էր իր ծնունդէն սկսելով, հետեւաբար հետզհետէ կ'ընդհանրանար Յովհաննու վրայ կազմուած կասկածը. Մի՞թէ ա՛ն չէ Քրիստոսը։

*Յովհաննէս պէտքը զգայ ժողովուրդը այդ սխալ ենթադրութեան մէջ չթողուլ, և սկսաւ բացարձակ կերպով յայտարարել թէ, «Ես ձեր կարծածին պէս խոստացեալ Մեսիան չեմ. նա ուրիշ է, ինչ եսքը պիտի յայտնուի, և քիչ օրէն կը յայտնուի. նա ինչ մեծի բարձր և ինչ մեծի կարող է, այնպէս որ ես հազիւ թէ կրնամ անոր կօշիկները վերցնող կամ կօշիկին կապերը քակող ծառան ըլլալ։ Իմ տուած մկրտութիւնս լոկ ջուրի արտաքին մկրտութիւն է. անոր տալիք մկրտութիւնը Սուրբ Հոգւոյ ներքին մկրտութիւն ալ է, որ կրակի պէս ամէն աղտ կը սրբէ։ Իմ պաշտօնս է ապաշխարութեան հրաւիրել ձեզ, որպէսզի պատրաստ գտնուիք անոր յայտնուելուն. նա գօրաւոր կալտիրոջ մը պէս պիտի հասնի, հոսելին ձեռքը կալը մաքրելու և խառնուրդ դէզը երնելու պիտի սկսի, ցորենը յարդէն պիտի զատէ, բարիները չարերէն պիտի որոշէ, ցորենը իր չոեմարանը պիտի լեցնէ, իսկ յարդը կրակի պիտի տայ, կրակ մը որ մարելիք չունի»։

Յովհաննէսի խօսքերը խիստ էին և անարկու, բայց նա գիտէր իր խօսքերը անուշել ալ, որպէսզի ժողովուրդը չվրդովի, այլ ապաշխարութեան յորդորուի, ուստի սպառնալիքի խօսքերուն հետ միխիթարական աւետիսներ ալ կը խառնէր, և փրկագործութեան մեծ խորհուրդը կը բացատրէր:

25. ՅԻՍՈՒՍԻ ՄԿՐՏՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. Գ. 13—17. Մրկ. Ա. 9—11. Ղուկ. Գ. 21—22

Վեց ամսուն չափ էր՝ որ Յովհաննէս Յորդանանու եզերքները իր կարապետութեան պաշտօնը կը վարէր. այսպէս կը լրանար Հռոմէական 779, և մեր թուականին 26 տարուան վերջին կէսը: Կը լրանար միանգամայն Յիսուսի երեսներորդ տարին, և սիրտ բաղուէր նորա հրապարակային կեանց սկսելը: Յովհաննէսի կազմած համբաւը աւելի մըն էր Յիսուսի յայտնութիւնը պատրաստելու. որովհետեւ աստուածային կարգադրութեամբ ամէն անօրինական պարագաները՝ մարդկային կեանց պահանջներուն հետ համաձայնութեամբ պիտի քալէին, և Յիսուսի յայտնութիւնն ալ աննշմարելի նախապատրաստութիւններով պիտի սկսէր: Յիսուս նազարէթէ եկեղով և Գալիլիայէ Սամարիա ու հարաւային Հրէաստան անցնելով եկաւ Յորդանանու եզերքը՝ Բեթաբարայի կողմերը, ուր էր Յովհաննէսի կեդրոնը, և ուր կատարուած էին Հին Օրինաց սքանչելիքները, Յեսուէ առաջնորդուած Հրէաներուն անթաց ոտքով Յորդանանէն անցնիլը (Յես. Գ. 16), և Եղիայի մաշկեակով գետին չուերուն երկուքի բաժնուիլը (Դ. Թագ. Բ. 8):

Ժողովուրդէն չատերուն Յովհաննէսի դիմելով և զգեստները վար դնելով Յորդանանու հունը մտած առեն, Յիսուս ալ մօտեցաւ իբրեւ հասարակ ժողովուրդէն մէկ մը: Բայց Յովհաննէս զայն ճանչցաւ, հարկաւ Սուրբ Հոգւոյն ազդեցութեամբ. որովհետեւ ինչչափ ալ առաջին տարիներէն Եղիսաբեթի և Մարիամի զաւակները, իբր իրարու ազգակից թոռնորդիներ, զիրար ճանչցած ըլլային, սակայն բաւական առեն էր, որ Յովհաննէս Յուդայի Անապատին մէջ և Յիսուս Գալիլիոյ Նազարէթին մէջ իրարմէ հեռու էին և իրար չտեսնելով կ'ապրէին: Ինչ առաջ Յովհաննէս յայտնած էր

Յիսուսին մեծութիւնը. և երբ տեսաւ, որ Յիսուս ալ հասարակ ժողովրդականի մը պէս իրմէ մկրտութիւն ընդունիլ կ'ուզէ. չկրցաւ զինքն զսպել, քաշուեցաւ Յիսուսը մկրտելէ. «Ես, ըսաւ, պէտք է քենէ մկրտութիւն ընդունիմ. դու ինչպէս ինծ մկրտութիւն ընդունիլ կ'ուզես»: Յիսուս չհերքեց Յովհաննէսի խօսքերը. «Ինչչափ որ ալ, ըսաւ, քու ըսածը ճշմարիտ է, բայց աստուածային անօրէնութեամբ այնպէս կարգադրուած է, որ պէտք է մարդկներուն աչքին օրէնք ու արդարութիւն կարծուածը գործադրուի. ուստի դուն քու գործը կատարէ»: Յիսուս ըսել կ'ուզէր, թէ ինքն ալ վարդապետելու չսկսած, աշակերտութեան շրջանը պէտք է անցուցած ըլլայ, ինչպէս որ մարդկային կարգ ու կանոնը կը պահանջէ: Յովհաննէս գիջաւ հրամանին առջեւ և Յիսուսը մկրտեց Բեթաբրայի հունին մէջ:

Նկարիչները Յիսուսը կը պատկերացնեն գարշապարով միայն ջուրին մէջ մտած, և Յովհաննէսը որ փոքրիկ ամանով կամ ոստրէի պատեանով մը ջուր կը հեղու Յիսուսի գլխուն: Բայց սա չէ իրականութիւնը: Մկրտուողը բոլոր մարմնով ջուրին մէջ պիտի մտնէր, և գլխով մէկառեղ ջուրին մէջ պիտի մխրճէր, և Մկրտիչին դերը կը կայանար մկրտուողին գլուխը ջուրին մէջ մտցնելու և հանելու մէջ:

Յիսուսի մկրտութիւնը երկու երկնային նշաններ ալ ունեցաւ ի միասին: Հայր Աստուած երկնային ձայնով մը վկայեց ի վերուստ. Դու՞ ես Որդի՛ս սիրելի, ընդ քեզ հաճեցայ. որ ըստ Մատթէոսի, պատմաբանօրէն յիշուած է. Դո՛ւ ես Որդի՛ս սիրելի, ընդ որ հաճեցայ: Իսկ Հոգին Սուրբ Աստուած, բացուած երկինքէն կը տեսնուէր մարմնաւոր երեւոյթով, և աղաւնակերպ կերպարանքով կ'իջնէր ու կը հանգչէր Յիսուսի վրայ՝ որ էր ճշմարիտ Որդին Աստուած. և այս յայտնութեամբ Երրորդութեան կամ Երեքանձնեայ Աստուածութեան հաւատքը կը բացատրուէր անդամին Աւետարանին սկիզբէն, ինչպէս գեղեցիկ կը խորհրդածեն բոլոր սուրբ Հայրերը:

Այդ տեսիլքը իբր Յիսուսէ տեսնուած կը ցուցընէ Մարկոս, գրելով՝ թէ Եւթե ցելեալ զերկինս. Մկրտիչ ինքն ալ կը հաստատէ՝ թէ Ես եմ տեսի (Յովհ. Ա. 34). այլ թէ բոլոր ժողովուրդն ալ, կամ թէ ժողովուրդէն ոմանք ալ այդ տեսիլքը տեսան, աւետարանիչներէն յայտնի կերպով գրուցուած չէ, և ոչ ալ ակնարկութիւն մը կայ,

4. Կանա խոյամ

թէ նորահրաշ տեսիլքն ու ձայնը զարմացում կամ սոսկում մը ազդած ըլլան ներկաներուն վրայ։ Հետեւաբար մեկնիչներ աւելի հաւանական կը կարծեն ըսել՝ թէ տեսիլքը սահմանուած էր Յովհաննու հաւատքը ամրապնդելու Յիսուսին վրայ. որպէսզի ինքն ալ համարձակ վկայութիւն տայ անոր համար ժողովրդեան առջեւ։

26. ԱՆԱՊԱՏՆ ՈՒ ՓՈՐՁՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. Դ. 1—11. Մրկ. Ա. 12—13. Ղուկ. Դ. 1—13

Մկրտութեան օրը Աւետարանի մէջ ճշդիւ որոշուած չէ, բայց Հռովմայ 780, և մեր թուականին 27 տարուան յունուարը աւանդութեամբ ընդունուած է ամէն եկեղեցիներէ։ Լատինք մկրտութիւնը կը տօնեն յունուար 13'ին. մենք ալ թէպէտ յունուար 6'ին բոլոր Աստուածայայտնութեան տնօրէնութիւնները ի միասին կը տօնենք և Ջրօրհնենք ալ կը կատարենք, բայց ուխտերորդ օրուան, այսինքն՝ յունուար 13'ին չարականներն ու կարգերը բացառիկ կերպով մկրտութեան նուիրուած են։ Յիսուս մկրտուելէն ետքը նոյն տեղ չմնաց, և նոյն ժամին, ինչպէս կը գրէ Մարկոս, Հոգւոյն զօրութեամբ հեռացաւ Յորդանանէն, և արեւմտեան եզերքը անցնելով յառաջացաւ Յուդայի Անապատին հիւսիսային կողմը, ապառաժոտ լերան մը վրայ, ուր մինչեւ ցայսօր կը պահուի քահանայապետական պահեցողութեան քարայրին յիշատակը, որ Յիսուսի անապատային կեանց բնակարանը եղաւ։

Այդ քառասնօրեայ առանձնութիւնն ու պահեցողութիւնն ալ միեւնոյն տնօրինական նախապատրաստութեանց կարգէն էր։ Ով որ մեծ գործի մը պիտի ձեռնարկէ և նոր կեանքի պիտի սկսի, պէտք ունի նախապէս իր մէջ ամփոփուիլ. աւելի անզբաղ միտք ունենալու համար՝ աշխարհի սովորական վայելքներէն կտրուիլ. մարմինը ճնշել՝ որ հոգին զօրանայ, արտաքիններէն ժուժկալել՝ որ ներքինը ճոխանայ։ Այդ պատրաստութիւնը պիտի կատարուի նոր պաշտօնի և նոր կեանքի պաշտօնական գործողութիւնը ընդունելէ ետքը, և պաշտօնական գործունէութեան ձեռնարկելէ առաջ։ Յիսուսի մկրտութիւնը իր գործնական կեանքին և հրապարակային գործունէութեան պաշտօնականութիւնն էր, որ առաջ կատարուեցաւ, գործելու պատրաստութիւնն ալ անոր հետեւեցաւ։

Նմանօրինակ իմն կը կատարուի այսօր մեր Եկեղեցւոյն մէջ. նոր ձեռնադրեալները ձեռնադրութեան օրէն քառասնօրեայ առանձնութեան և ապաշխարութեան կը մանեն, և անկէ ետքը իրենց քահանայական նորատացիկ պաշտօնին կը ձեռնարկեն:

Յիսուսի քառասնօրեայ առանձնութիւնը բացարձակ եղաւ, այնպէս որ Մարկոսի բացատրութեան համաձայն, իրեն բնակակիցներ՝ միայն վհրան գազաններն էին, և պաշտպան՝ երկնից հրեշտակները միայն: Իսկ քառասնօրեայ պահեցողութիւնն ալ, Մատթէոսի և Ղուկասու խօսքերուն համաձայն, նոյնպէս բացարձակ եղաւ, այսինքն թէ քառասուն օր չարունակ և անընդհատ. ոչ ուտելու և ոչ խմելու բան մը անոր բերնէն ներս չմտաւ: Պահել զ-ո-ւ-ա-ռ-ա-ն զէշէր... Ե- ոչ եկէր, և ոչ ալ ետքը յա-ո-ւ-ա-ն յոյնուէն, և է կոպտերէն նոցա +ողջե-: Այդ բացատրութիւնները կը սոսկին ընդունիլ՝ թէ իրօք 40 ցերեկ և 40 գիշեր, որ է ըսել հազար ժամ անընդհատ, Յիսուս անճաշակ մնաց, և ոչ իսկ Յովհաննէսի մարախները ուտելով: Ասպա թէ ոչ՝ եթէ պահեցողութիւնը հին ու սովորական իմաստով պիտի առնենք, պահել կ'ըսուէր 24 ժամ անճաշակ մնալ, և միայն 24 ժամը անգամ մը երեկոյին հազիւ ապրելու բաւական ոգեպահիկ թեթեւ ուտելիք մը առնուլ և պուտ մը ջուր խմել: Այդ կերպով քառասուն օր ապրողներն ալ քառասնօրեայ պահեցողութիւն ըրած կ'ըսուին: Իսկ քառասուն օր բացարձակ անճաշակ և անօթի մնալու կրնայ արդեօք մարդկային բնութիւնը դիմանալ, թէ ոչ գերբնական զօրութեամբ միայն կրցաւ Յիսուս պահել, խնդիր մըն է, որուն մէջ մանել աւելորդ կը դատենք. որովհետեւ ամէն առթի մէջ բացատիկ և գերազանց կարողութիւն մը պէտք է ընդունիլ:

Յիսուսի անօրինական պատրաստութեանց լրումը պակաս մնացած պիտի ըլլար, եթէ մարմնոյ փորձանքներուն հետ հոգւոյ փորձութիւններն ալ չունենար. և եթէ անձին փորձառութեամբ չգուցըներ որ մարմնոյ ճնշումը հոգին կը զօրացընէ, և թէ աւելի ուժով կը գտնուի հոգին՝ երբ մարմնով ուկար կ'երեւի մարդ: Այդ միայն է Յիսուսի փորձութիւններուն նպատակն ու մեկնութիւնը, ապա թէ ոչ մեզի համար, որ Յիսուսի ով ըլլալը լաւ գիտենք, սոյգ ինչ է, թէ Յիսուս փորձութեանց չէր կրնար ենթարկուիլ, և թէ սատանայական փորձութեանց յաղթել Յիսուսի համար նչանակութիւն չէր կրնար ունենալ:

Մատթէոսի խօսքերուն կարդէն ի դէպ էր հետեւցնել, թէ փորձիչը այն առեն միայն յանդգնեցաւ փորձել Յիսուսը, երբ նա քառասնօրեայ պահեցողութենէ ետքը սկսաւ անօթութենէ նեղուիլ. Ապա թողեաւ: Ե՛ տպուցեալ փոչին: Բայց Մարկոս և Ղուկաս աւելի ընդարձակ ցոյց կու տան փորձութեան միջոցը, բովանդակ քառասուն օրերու մէջ. Էր նա անդ ղաւուրս քառասուն փորձեալ ի սատանայէ: Հետեւաբար երեք փորձութիւնները զորս յառաջ կը բերեն Մատթէոս և Ղուկաս, միայն և միակ փորձութիւնները չեն, այլ օրինակներ են այն փորձութիւններուն, զորս աւելի ընդարձակ կերպով ջանաց մեքենայել սատանան Յիսուսը գայթակղեցնելու համար, և կամ ինչպէս սուրբ Հայրերէն ոմանք կ'ըսեն, ինքն սատանայ կ'աշխատէր ստուգել Յիսուսի անձնաւորութիւնը, և անոր աստուածութեան վրայ ապահովութիւն ստանալ: Այնպէս՝ որ Ապա ելլով ընթ ապտնոյ խօսքերն ալ կ'ուզեն հասկնալ իբրեւ ըսէր, թէ Յիսուսի աստուածութիւնը ստուգելով ձեռք քաշեց անկէ: Իսկ Ղուկասու ըսելը՝ թէ Ի քոց եկաց ի նմանէ ա՛ժամանակ մի: կը մեկնեն ըսելով, թէ ձեռք քաշեց, բայց ոչ թէ անգամ մըն ալ փորձելու մտադրութենէն հրաժարեցաւ:

Սատանային երեք փորձութիւնները նպատակ ունեցան, մարմնաւորութեան, չհամոլութեան և փառամոլութեան կիրքերը: Այդ բառերը կը գործածենք. և մարմնասիրութիւն, չհասիրութիւն և փառասիրութիւն չենք ըսեր, որովհետեւ թէ՛ մարմնոյ, թէ՛ չհոս և թէ՛ փառաց օրինաւոր սէր մը կայ, որ երբեք մոլի կիրք չէ, և մարդը ուղղութեան ճամպէն չշեղեցներ:

Առաջին փորձութեան մէջ, սատանան օգուտ քաղելով Յիսուսի պահեցողութենէն, կը գրգռէ զայն որ իր աստուածութեան զօրութեամբ քարերը հացի փոխէ և իր անօթութիւնը դարմանէ, քանի որ Յուդայի Անապատին մէջ քարերէ պատ բան չկար: Երկրորդ փորձութեան մէջ, սատանայ բարձր լերան մը վրայէն, որ կրնայ նոյն իսկ պահեցողութեան լեռը ըլլալ, կը ցուցընէ բոլոր երկրի մեծութիւնները ու ճոխութիւնները, և կը յայտարարէ թէ կրնայ անոնք ամէնքը Յիսուսի պարգեւել, պայմանաւ որ իրեն երկրպագութիւն ընէ և պինքն պաշտէ: Երրորդ փորձութեան մէջ, սատանայ՝ Յիսուսը տաճարին աշտարակին բարձրութեան վրայ հանելով, կը յորդորէ որ իր աստուածութեան փառքը ցուցընէ և յայտնէ՝

ինքզինքը այն տեղէն վար նետելով. քանի որ Սուրբ Գիրքին մէջ ալ գրուած է, որ հրեշտակներն Աստուծոյ սպասաւորներն ու պահապաններն են, և զայն կը պաշտպանեն ամէն չարժումներուն մէջ, իրենց ձեռքին վրայ զայն կը վերցնեն, և թող չեն տար՝ որ ոտքը քարի զարնէ (Սաղ. Ղ. 11, 12):

Երեք փորձութիւններն ալ մերժեց Յիսուս, մինչ Սուրբ Գիրքի սկզբունքներուն դիմելով, և աստուածային պատգամները սատանայի դէմ իբր զէնք գործածելով, և ամէն մէկ փորձութեան Սուրբ Գիրքէն թելադրեալ խօսք մը դիմադրելով: Առաջին փորձութեան դէմ յիշեց Մովսէսի ըսածը. Ոչ հացէ՛ւ ոչն կէցցէ մարդ, այլ ամենայն բանէ՛, որ ելանէ ի բերանոյ Աստուծոյ (Բ. Օր. Ը. 3): Երկրորդ փորձութեան դիմադրեց դարձեալ Մովսէսի մէկ պատգամով. Երկիւղած եղիր Աստուծոյ քո՛ւոյդ և զնա ոչինչ պաշտեսցե՛ս (Բ. Օր. Զ. 13): Վերջապէս երրորդ փորձութեան ալ դարձեալ Մովսէսէն առնուած սկզբունքով մը պատասխանեց. Ո՛չ փորձեսցե՛ս զտէր Աստուած քո (Բ. Օր. Զ. 16):

Յիսուսի գործածած ձեւը կատարեալ ազդեցութիւն ունեցաւ, և ամօթահար թողուց փորձիչը, մեզի ալ սորվեցնելով՝ որ աստուածային պատգամներու մէջ միայն՝ կրնանք գտնել փորձութեանց դէմ դնելու զօրութիւնը, և թէ մեր անձէն կամ աշխարհքէն փնտռուած միջոցներ ազդեցիկ չեն կրնար ըլլալ փորձութեանց դէմ:

Երբ սատանայ իր ճիգերուն մէջ ձախողելով կը պարտաւորուի ամօթապարտ ձեռք քաշել և փորձութիւնները դադրեցընել, Ահա հրեշտակ+ մոտեան և պաշտէին զնա: Արդէն հրեշտակաց սպասարկութիւնը և պաշտելութիւնը բոլոր քառանօրեայ պահեցողութեան ժամանակ չարունակ լինելը յիշած էր Մարկոս. Ե՛ւ էր ընդ գազանս և հրեշտակ+ պաշտէին զնա: Բայց կարծես թէ փորձութեանց միջոցին թոյլտուութիւն մը տրուած էր սատանային իր ոյժը փորձելու, և Յիսուսի յաղթութիւնը փառաբանելու պաշտօնն էր, զոր հրեշտակներ չեչտելով մը կը կատարէին փորձութիւններէ վերջ:

27. ԾՈՎ ՀԱՆԴԷՍԻ ԱՌԱՋԻՆ ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆԸ

Յովհ. Ա. 15—28

Յիսուսի մկրտութիւնը Հռոմայ 780, *և մեր* 27 *թուականին*

*ակիզբը յունուար 6'ին դնելով, 40 օր եւս պիտի աւելցնենք եւ փետրուարին կէսը պիտի հանինք, Յիսուսի հրապարակի վրայ տեսնուիլը նշանակելու համար: Այդ միջոցին Յովհաննէս կը շարունակէր իր քարոզութիւնն ու մկրտութիւնը՝ ինչպէս առաջները, միայն Յիսուսի գալստեան մասին տուած վկայութեան ոճը փոխած էր: Յիսուսի մկրտութենէն առաջ սովոր էր ըսել. Ո՛ւ դուն ե՞ս գոյ ըզոմգոյն +ան դու (Մատթ. Գ. 11), կամ թէ Գոյ ըզոմգոյն +ան դու (Ղուկ. Գ. 16). բայց Յիսուսի մկրտութիւնը կատարելէն եւ երկնային նշանները տեսնելէն ետքը սկսաւ ըսել. Սա է ըզոմե ասէի, որ դուն ե՞ս գալոցն էր, ա՛ւաջն ե՞ս եղե՛ս: Յիսուսի յայտնութեան վկայութիւնը՝ Նոր Ուխտի հաստատութեան խորհուրդն է, ինչ որ բացայայտ բառերով ալ յիշուած է, իբր Յովհաննու վկայութեան բացատրութիւնը: Յիսուսի յայտնութեան լրանալովը, չնորհքի տեղ չնորհք ունեցանք, ուխտի տեղ ուխտ, Հինին տեղ Նորը. Հինը՝ օրէնքի եւ առաքելանութեան ուխտ էր, որ Մովսէսի ձեռքով տրուեցաւ. Նորը՝ չնորհաց եւ ճշմարտութեան ուխտ է՝ որ Յիսուսի Քրիստոսի ձեռքով հաստատուեցաւ: Նոր Ուխտով կատարեալ կերպով ճանչցանք զԱստուած, ոչ թէ մեզ տեսնելով, որ հնար չէր, այլ Միածին Որդւոյն կողմանէ կատարուած յայտնութեամբ: Այդ եզրակացութեան խօսքերը ուզած Յովհաննէս Մկրտիչի բերնէն եղած կ'ընդունին, այլ Յովհաննէս Աւետարանիչի գրիչէն բղխած կը կարծեն, որովհետեւ Աւետարանն ալ յստակ անցամ մը չունի տարբերութիւնը գատելու: Մէկ կերպով կամ մեւս կերպով առնուած ասեն ալ, խօսքերուն ոյժը միեւնոյն կը մնայ. սակայն բացատրութեան ոճին եւ գործածուած բառերուն նայելով՝ աւելի Աւետարանիչի գրիչին յարմար կու գան քան Մկրտիչին բերնին: Մանաւանդ որ Աւետարանիչը, նոր հաստատածը ե՛ւ ոյ՛ն է վկայո՛ւթեան Յովհաննու բացատրութեամբ սկսելով, այնպիսի իմաստ մը տալ կ'երեւի, իբր թէ ըսէր, Բայց ինչ Յովհաննէսի փոսած վկայութիւնը պատմեմ:

Մինչեւ հիմա պատմուածները ընդհանուր էին, քաղուածօրէն ակնարկելով Յովհաննէսի ունեցած դերին, իսկ այս անգամ որոշ եւ յստակ դիպուած մը յառաջ կը բերուի: Յովհաննու համբաւը բոլոր Պաղեստինի մէջ տարածուած էր. նորօրինակ մարգարէին ծնունդն ու կեանքը, խօսքն ու գործը, լուրջ նկատողութեան առարկայ եղած էին, եւ կանուխէն ալ խորհէին անոնց մասին ե՛ւ «էրտա ե՞րբեմն վան Յով-

հաննա՛, ինչ ա՛ եղե՞ Քրիստոսն (Ղուկ. Գ. 15). և նոյնիսկ Երուսաղէմի քահանայապետական մեծ ժողովն ալ՝ պահ մը գործը ստուգելու հարկը տեսած էր։ Յատուկ պատուիրակութիւն մը, քահանաներէ և ղեւտացիներէ բաղկացած, և փարիսեցի վարդապետութեան հետեւողներէն առնուած, Երուսաղէմէ Յորդանան յղուեցաւ, որպէսզի երթայ պաշտօնական քննութիւն բանայ. Յովհաննէսն ալ հարցաւորձէ և որոշ տեղեկութիւն մը բերէ։ Եկողներ կը հասնին Բեթաբարա, Յորդանանի հզերքը, Յովհաննէսի կեդրոնը, և ժողովրդական խանդը տեսնելով կարծես իրենք ալ Յովհաննէսի վրայ մեսիականութեան նշաններ կը գտնեն, և հարկ կը տեսնեն իրեն մօտենալ և զինքը լսել։ Առաջին հարցումը, Դո՛ ո՞ Ես, պարզապէս պէտք է իմանալ իրը Քրիստո՞ն Ես դո՛. նկատի առնելով Յովհաննուս տուած պատասխանը, Ես ոչ Եմ Քրիստոսն։ Երկրորդ հարցումն է. Ո՞վ Ես դո՛, Եղիա՞ Ես, ասոր ալ պատասխանն է. Ոչ Եմ։ Երրորդ հարցումն է, Մարգարէն Ե՞ս դո՛, Յովհաննէս դարձեալ կը պատասխանէ. Ոչ։

Երեք հարցումներն ալ մարգարէական պատգամներէն քաղուած են և ժողովրդական ակնկալութեանց համաձայն են։ Բոլոր մարդարէները Մեսիա=Քրիստոս=Օծեալի մը հասարքը ներչնչած էին, և փրկչի մը գալստեան ակնկալութիւնը ընդհանուր էր բոլոր Հրէից մէջ, մինչեւ իսկ սուտ Քրիստոսներ մէջտեղ կ'ելլէին ընդհանուր ոգեւորութենէն օգտուելով. ինչպէս Թեւդասի մը, և Յուդա Գալիլեացիի մը անուններն ալ կու տայ Գամաղիէլ (Գործ. Ե. 36-37)։ Եղիայի գալստեան համար խօսուած էր Մաղաքիայի բերնով. Ահա Ես առաքեմ առ Ձեզ զԵղիա Թեզբացի (Մաղ. Գ. 5). իսկ անանուն կերպով նշանաւոր և մեծ մարգարէի համար խօսած էր Մովսէս. Մարգարէ Ազգաց ոտից էբբե՝ նէ յարուցցէ Աստուած ձեզ զՄարգարէ (Բ. Օր. ԺԸ. 15)։ Յովհաննէս երեք հարցումներուն ալ բացասական պատասխան կու տար, զի Քրիստոս չէր, և Մովսէսի նախագուշակած մարգարէն ալ չէր, որ միեւնոյն Քրիստոսն էր. նոյն իսկ Եղիա լինելն ալ կը մերժէր իրաւամբ։ Թէպէտ Քրիստոս իրեն համար ըսաւ, թէ Նա է Եղէա, որ գալոցն է (Մատթ. ԺԱ. 14), բայց Քրիստոս չուզեց ըսել՝ թէ նոյն ինքն Թեզբացի Եղիան է, այլ Եղիայի հոգւով վառուած մէկ մը լինելը ուզեց իմացնել։ Մինչ Հրէայք կը հարցնէին թէ իրօք երկինք վերացած Եղիան է՞ աչխարհք վերադարձած։

Պատուիրակութեան անդամները ուրիշ հարցում չգտնելով, և պարտաւորեալ ըլլալով որոչ տեղեկութիւն մը տանիլ Երուսաղէմի մեծ ժողովին, ուրեմն կ'ըսեն, Աւա՛ղ, դո՛ւ ո՞վ ես, դէ՞ պոէս վասն է։ Յովհաննէս կը կրկնէ, ինչ որ կանուխէն տեսանք Աւետարանիչներէն ալ բացատրուած (§ 22), եսայի մարգարէութեան մէջ յիշատակուած անապատին ձայնը, որ պիտի աւետէ հասնիլ Փրկիչը և պիտի պատրաստէ անոր ճանապարհը։ Այդ պարագային մէջ պատգամաւորները նորէն կը հարցնեն. թէ քանի որ ինքը Քրիստոսը չէ, և ոչ ալ Եղիան է, և ոչ ալ Մեծ մարգարէն, ի՞նչ իշխանութեամբ նոր օրէնք մը և նոր կանոն մը ստեղծելու համարձակած է, մկրտութիւն մը հաստատելով, որ օրէնքի մէջ չկայ։ Յովհաննէս դարձեալ կը կրկնէ իր և Քրիստոսի մկրտութիւններուն տարբերութիւնը, ինչպէս որ իր տեղը բացատրեցինք (§ 24), և նորէն կրկնելու հարկ չենք տեսներ։

28. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱՐԹՈՒՆ ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆԸ

Յովհ. Ա. 29—34

Փարիսեցի պատգամաւորները կը մեկնին Բեթաբրայէ Երուսաղէմ, ուր ժողովին պիտի հաղորդեն ժողովրդական լսածը, Յովհաննէսի ստացած դերը, և անոր իր նկատմամբ ըրած խոստովանութիւնները և տուած բացատրութիւնները։ Յաջորդ օրը Յովհաննէս կը տեսնէ Յիսուսը, որ հեռուէն դէպ իրեն կու գայ։ Այդ գալուստը պէտք է դնել անապատի քառասնօրեայ առանձնութենէն և պահեցողութենէն ետքը. երբ Յիսուս այդ անօրէնութիւնն աւարտած լինելով, կամաց կամաց հրապարակային գործունէութեան կը սկսէր ձեռնարկել։ Հապա թէ Յովհաննէս Յիսուսը կը տեսնէ, զայն իրեն չորս կողմը եղողներուն կը ցուցընէ, կը մատնանշէ, և բացայայտ կերպով կը վկայէ, թէ այն՝ որուն վրայ խօսած էր առէպ, և որուն մեծութիւնն ու կարողութիւնը բացատրած էր, սոյն այս Յիսուս Նազովրեցին է, զոր անգամ մը իրենք ալ տեսան, երբ նա Յովհաննէսէ մկրտութիւն ընդունեցաւ։ Աստուած իրեն յայտնած էր, թէ երբ մկրտած ատեն տեսնէ մէկը, որուն վրայ Հոգին Սուրբ կ'իջնէ, գիտնայ թէ նա է խոստացեալ Մեսիան, որ Հոգւով Սրբով

մկրտելու իշխանութիւնն ունի: Արդ, ինքն սոյն այս Յիսուս նազովրեցին մկրտելու առնն, տեսած էր անոր վրայ Հոգւոյն Սրբոյ իջնելը. անոր համար ամենայն վստահութեամբ կրնար վկայութիւն տալ անոր համար: Հետեւաբար Յովհաննէս արձակ համարձակ սկսաւ քարոզել, և հեռուէն տեսնուող Յիսուսը ցուցընելով բարձրաձայն գոչել. Ահաւասիկ Գառն Աստուծոյ՝ որ քառնայ զնեղը աշխարհի, և դարձեալ, թէ Սա է Որդին Աստուծոյ: Այդ երկրորդ բացատրութիւնը, ուրիշ մէկ դարձուածն է երկինքէն եկած աստուածային ձայնին. Դա է Որդի իմ՝ սիրելի (Մատթ. Գ. 17), զոր Յովհաննէս լսեց Յիսուսը մկրտած առնն, և իր լսածն է որ կը կրկնէ, միացնելով զայն Հոգւոյն Սրբոյ իջման վկայութեանը հետ: Արդէն կրկին եղած էին երկնային նշանները Յիսուսին ով ըլլալը վկայուած առնն, Հոգւոյն Աստուծոյ երեւումը և Հօր Աստուծոյ ձայնը:

Գալով Գառն Աստուծոյ բացատրութեան, ընդհանրապէս ծանօթ է զաւակական գառին Քրիստոսի օրինակ և նմանութիւն լինելը. որովհետեւ ինչպէս զաւակական գառը նշան եղաւ Հրէից փարաւոնեան ծառայութենէ փրկուելուն, նոյնպէս Քրիստոս նշան եղաւ մարդկութեան՝ մեղաց գերութենէ ազատուելուն: Այդ իմաստով Պետրոս առաքեալ գրեց. Քանզի դուք էք... քրիստոսէ... պատուական արեամբն քան զոսկի և զարծաթ (Ա. Պետ. Ա. 19): Սակայն զաւակական գառը փրկութեան նշանակը եղաւ, և ոչ մեղքը վրան առնողը, ինչ որ կը ճշմարտուէր վանն Ղեղոյ զոհերուն մէջ. զի օրէնքին մէջ հրամայուած էր ոչխար մը մատուցանել իր մեղքին տեղը (Ղեւտ. Ե. 6): Բայց զաւակական գառն ալ երբեմն ոչխար կոչուած է (Եղ. ԺԲ. 3), և անսովոր պէտք չէ նկատուի ոչխար և գառն անուններըը անխտիր իրարու տեղ գործածել, զաւակականը ոչխար և վանն Ղեղոյը գառն կոչելով:

Գառն Աստուծոյ՝ որ քառնայ զնեղը աշխարհի բացատրութիւնը, յայտնի կերպով կ'ակնարկէ Եսայիի մարգարէութեան. Նա զնեղը մեր քառնայ... երբեք ոչխար է պատրաստ վերեցուածը... երբէք պատրաստ վանն Ղեղոյն... զնեղը նոցա նա վերցուսցէ (Ես. ԾԳ. 4, 7, 10, 11): Յովհաննու տուած Գառն Աստուծոյ կոչումը, այլեւս սովորական դարձած է Քրիստոսի համար, և Յայտնութեան գիրքին մէջ Քրիստոս չարունակ Գառն կոչուած է, և եկեղեցական արարողութեանց մէջ ալ ամէն այդ կոչումը կը կրկնուի: Որովհետեւ Քրիստոս է՝ որ իր փրկա-

գործութեամբ Բառնայ զնեղս աշխարհէ, քառնայ բառին կրկին առումնեբուվը, թէ՛ մեղքերը աշխարհի վրայէն վերցնելու, և թէ՛ աշխարհի մեղքերը իր վրայ առանձնելու իմաստներով։ Եւայի՝ Նա զնեղս ձէ քառնայ ըսելէն ետքը, երկու կերպերն ալ կը յիշէ և կը յաւելու. Նա վէրաւորեցաւ վասն մեղաց մերոց և Նա զնեղս քաղմաց վէրացոյց։

29. ՅԻՍՈՒՍԻ ԱՌԱՋԻՆ ՀԵՏԵՒՈՂՆԵՐԸ

Յովհ. Ա. 35—42

*Աւետարանիչը Յովհաննէսի տուած վկայութիւնները երեան հանելու միայն մտադիր, մեզի չպատմեր թէ Յիսուս, որ Յովհաննէսին մօտ կաւ գար, ի՛նչ ըրաւ և ի՛նչ ըսաւ, և թէ ի՛նչպէս նորէն բաժնուեցան, և այս մանրամասնութիւնները զանց ընելով, կը պատմէ՝ թէ երկու վարդապետներ նորէն Յովհաննէս տեսան որ Յիսուս այն կողմերը պտտելու վրայ է։ Յովհաննէսին հետ էին իր հետեւողներէն երկուքը. անոնց դարձաւ և անգամ մըն ալ Յիսուսը ցուցուց, և նորէն առջի օրուան վկայութիւնը հաստատեց. Ահաւասիկ Գրքոյն Գառն Աստուծոյ։ Այդ երկու աշակերտները լսելով, որ իրենց վարդապետն Յովհաննէս, այդպէս պնդելով և այդչափ խորհրդաւոր կերպով կը բարձրացնէ Նազովրեցի Յիսուսը, հետաքրքրուեցան և ուզեցին երթալ անոր մօտ, և իրենք ալ կերպով մը իմանալ Յիսուսի մեծութեան հանգամանքները։ Յովհաննէսէն կը հեռանան և Յիսուսին կոզմը կ'երթան. և երբ անոր կը մօտենան, Յիսուս կը դառնայ և իրեն հետեւէն գալերնուն պատճառը կը հարցնէ. Ջ՞նչ ինդրէք։ Բնական էր որ անոնք յանկարծ չկարենային խօսքի մտնել և ըսել, «Յովհաննէս քեզի համար Մեսիան ես ըսաւ. ակռր ենք որ մենք ալ իմանանք»։ Այս պատճառով, խօսքը դարձնելով և խօսքի մտնելու կերպով մը կ'ըսեն. «Այդ կողմերը կու գայինք. օթեւանի տեղ չունինք, կ'ուզէինք գիտնալ թէ մեզ հետ կ'ընդունի՞ս». և ինչան յարգանաց վարդապետ տիտղոսով կ'ողջունեն զինքը, տիտղոս մը որ կը տրուէր աստուածային օրինաց և Սուրբ Գրոց հմուտ անձերու. Վարդապետ, ո՞ւր են օթեւանդ։ Յիսուս կ'ընդունի անոնց առաջարկը. «Ես ալ տուն կ'երթամ, կ'ըսէ, մէկտեղ եկէք, տեղս կը տեսնէք և եթէ կը հաճիք՝ հետ կը մնաք»։ Երեկոյեան

ժամը տասն էր, մեր արեւելեան ժամահաշուի ոճով, այլեւս ուրիշ տեղ երթալու ատեն չկար, երկուքն ալ Յիսուսի տունը դիմերեցին, Ահա նոյն օրն էր: Հարկաւ ժամը տասնէ մինչեւ երեկոյ և մինչեւ դիմեր առիթ ունեցան երկարօրէն խօսակցիլ, Յովհաննէսի խօսած յայտնութեանը իրականութիւնը տեսնել, Յիսուսի վրայ մեծ գաղափար մը կազմել, և Յիսուսի հետեւողներուն առաջինները ըլլալ: Ո՞ւր էր Յիսուսի բնակութիւնը, ո՞ր գիւղ գացին, Յիսուս այնտեղ ինչ յարաբերութիւններ ունէր, ինչ կերպով իրեն որոշ օթեւան կրցած էր ճարել. ասոնք ամէնքը անորոշ կէտեր են, զորս Աւետարանը չբացատրեր: Գուցէ նոյն իսկ Յովհաննէսի ընտրած կեդրոնին մօտ՝ Բեթաբարա գիւղն էր, որուն մէջ Յիսուս ծանօթ ալ գտած էր, կամ թէ իրեն առժամեայ բնակարան մը յարմարցուցած էր. որովհետեւ միջոց մը այդ կողմերը կ'ուզէր մնալ՝ իր գաւառը Գալիլիա չդարձած:

Նկատելու կէտ մըն ալ է, որ Յիսուս անապատէն դառնալէն մէկ օր ետքը կը սկսի անմիջապէս աշակերտութիւն կազմել: Յիսուսի համար հարկաւ դժուարութիւն ըլլալու պարագայ մը չէր, այլ գործոյ բնական ընթացքով կրնայ չատ չատպուած կէտ մը երեւալ: Պատգամաւորութեան գալէն ետքը՝ Յովհաննէս է վկայած կը տեսնէ Յիսուսը, որ անապատէն կու գար, և անկէ օր մը ետքը է վկայած, Յովհաննէսի երկու աշակերտները Յիսուսի հետեւէն կ'երթան: Ինչպէս ալ Յովհաննէսի տուած մեծամեծ վկայութիւնները բաւական պատճառ են իր աշակերտաց հետաքրքրութիւնը չարժելու, սակայն բոլորովին անհաւանական չէ, Ի վկայած որ Յիսուս ետքէն իմանալ իրր ո՛րչէ ի օր, և ոչ ճիշդուճիշդ յաջորդ օր:

Երկու հետեւողներէն մէկուն անունը կու տայ աւետարանիչը, և կ'ըսէ թէ Անդրէասն էր, Սիմոնի եղբայրը, և հաւանաբար կրտսեր եղբայրը: Իսկ միւսին անունը կը լռէ. բան մը զոր չէր կրնար չգիտնալ և ոչ զանց ընել. հետեւաբար բոլոր սուրբ Հայրեր և մեկնիչներ միաձայն հաւանութեամբ այդ զանցառութեան մէջ կամաւոր լռութիւն մը կը տեսնեն, և Անդրէասի ընկեր կը ճանչնան նոյն ինքն Յովհաննէս աւետարանիչը, որ ուրիշ արգելու հեղինակներու նման համեստութեամբ ինքն իր անունը տալ չէ ուզած: Միւս կողմէ աւետարանիչներուն զանազան կտորներէն կը

տեսնուի, որ Յովհաննու որդիքը Սիմոն և Անդրէաս, և Զեբեդէոսի որդիքը Յակոբոս և Յովհաննէս իրարու չատ մօտիկ էին, բարեկամներ և ձկնորսութեան ալ ընկերներ, և արհեստի չահակիցներ կամ ոլոաիչներ (Ղուկ. ե. 10)։ Իսկ Յովհաննէս Զեբեդեան, Սողոմէի զաւակը, Յիսուսի օտար մըն ալ չէր, քանի որ Մարիամ և Սողոմէ իրարու մօրաքեռորդիներ էին. գուցէ այդ պարագան ալ գրգիռ մը եղաւ, որ Յովհաննէս և Անդրէաս այդչափ չուտով ու այդչափ դիւրաւ Յիսուսի ետեւէն երթալու յորդորուեցան։

Այն գիշերը Յիսուսի օթեւանին մէջ, երեքին մէջ անցած խօսակցութիւնները բաւական եղան երկու հետեւողները համոզելու, թէ ակնկալեալ Մեսիան ոչ թէ Յովհաննէս Մկրտիչն է, այլ սոյն ինքն Յիսուս Նազովրեցին։ Անդրէաս իր զգացումն ու յուզումը չկրցաւ զսպել, առաւօն անմիջապէս դուրս ելաւ, իր եղբայրը՝ Սիմոնը գտաւ, և ուրախութեամբ աւետեց, Գտայ զՄեսիան. և առջեւը էյնալով բերաւ զայն և Յիսուսին ներկայացուց։ Ինչպէս Անդրէասի ընկերին անունը՝ կամաւոր լռութեան քօղը փարատելով՝ Զեբեդեան Յովհաննէս լինելը հետեւցուցինք, չատ պատշաճ է որ աւելցնենք թէ Յովհաննէս ալ գնաց իր երէց եղբայր Յակոբոսը գտաւ և զայն ալ բերաւ և Յիսուսին ներկայացուց։ Աւետարանին մէջ միշտ Զեբեդեան եղբայրները իրարմէ անբաժան կը գտնենք, և նոյն իսկ առաքելոց չարքին մէջ ամէն տեղ և ամէն պարագայի մէջ այդ չորսերը Սիմոն և Անդրէաս, Յակոբոս և Յովհաննէս, նախապատուեալ և նախադասեալ խումբ մը կը կազմեն, և հնար չէ կարծել, որ առնցմէ մէկը աւելի ետքը և տարբեր ժամանակ Յիսուսի հետեւած ըլլայ։

Աւետարանիչը Սիմոնի անունին վրայ դիտել կու տայ, թէ Յիսուս անոր մակդիր մըն ալ աւելցուց, որ է ժամանակին երբայերէնով Կեփա, յունարէնը Պետրոս, և հայերէնը Վէմ։ Այդ չորս կոչումներն ալ միանգամայն կը յիշուին այստեղ, Սիմոն-Կեփաս-Պետրոս-Վէմ. սակայն անունի մը յատկացումը երբէք վարդապետութեան մը փաստ չկրնար ըլլալ, ինչպէս լատինք կը փափաքին ընել, և Պետրոսի անձին չուրջը դարձած ամէն պարագաներէն, նոյնիսկ ուրանալէն և յանդիմանուելէն, իրենց դրութեան նպաստաւոր մեկնութիւն մը կը կազմեն։ Արդէն այդ միջոցին, երբ Յիսուս դեռ մէկ օրէ իվեր միայն հրապարակ եկած էր, ոչ վարդապետու-

Թեան քարոզութիւն մը ըրած էր, ոչ ալ եկեղեցւոյ կազմակերպութիւն մը կամ նմանօրինակ նշանակութիւն ունեցող գործ մը կատարած էր։ Աւետարանական այսպիսի խնդիրներուն վրայ պատճառութիւն պիտի ունենանք նորէն վերադառնալ, այստեղ երկարել պէտք չենք տեսներ։

30. ԾԻՍՈՒՍԻ ՄԻՒՍ ՀԵՏԵՒՈՂՆԵՐԸ

Յովհ. Ա. 43—51

Առաքեալներէն առաջին անգամ Յիսուսը ճանչցողներուն և անոր հետեւողներուն անունները և պարագաները՝ կը պատմէ աւետարանիչը կրկնակի դիտումով. նախ առաքեալներուն և Յիսուսի միջև շատ կանուխէն սկսած յարաբերութիւնները ցուցընելու, և երկրորդ Յիսուսի մասին տրուած վկայութիւնները իմացնելու համար։ Առաջին հետեւող խումբին մէջէն չորս անուններ ունեցանք, երկուքը յայտնի յիշուած, Անդրէաս և Սիմոն, և երկուքն ալ գործութեամբ ցուցուած Յովհաննէս և Յակոբոս։ Աւետարանիչը կը շարունակէ ուրիշ անուններ ալ տալ, կ'ուզէ իր ընկերները ծանօթացընել։

Յովհաննան և Զեբեդեան եղբայրներու հետ ծանօթանալէն օր մը ետքը, Յիսուս միտքը կը դնէ դառնալ իր գաւառը՝ Գալիլիա, և այդ միջոցին կը հանդիպի Փիլիպպոսին, որ Պետրոսի և Անդրէասի քաղաքակից էր, Գալիլիոյ Բեթսայիդա քաղաքէն, ձկնորսներու քաղաք մը՝ նոյնիսկ անունովը, որ կը թարգմանի Տուն Ձկնորսութեան։ Փիլիպպոս ինքն ալ ձկնորս մը, միւսներուն արհեստակից և ծանօթ, հարկաւ այդ պատեհութեամբ Յիսուսի մօտ կու գայ, և Յիսուս իբր ծանօթի մը կը խօսի անոր ու կ'ըսէ. Եկ դուն ետևս։ Այդ հանդիպումնքին պարագաները չեն պատմուած. բայց յետագայ խօսքերուն մէջ պիտի տեսնենք, որ Փիլիպպոս Նաթանայէլը կ'ուզէ համոզել՝ թէ Յիսուսը նոյն ինքն Մեսիան է. ուրեմն՝ թէ՛ կանուխէն առաջին հետեւողներէն կարեւորը լսած էր, և թէ՛ ինք ալ Յիսուսին հետ խօսած՝ և այնպէս համոզում գոյացուցած էր, որ յանձն կ'առնու մէկ պարզ հրաւէրով Յիսուսի հետեւողներուն խառնուիլ։

Փիլիպպոս ոչ միայն ինքն կը հետեւի Յիսուսի, այլ և ուրիշ-

ներն ալ յորդորելու կը սկսի։ Նախ իր ծանօթներէն Կանացի Նաթանայէլին կը հանդիպի, և իրր մեծ աւետիս մը տալով. «Գիտե՞ս, կ'ըսէ, Մովսէսին և ուրիշ մարգարէներուն գուշակած Մեսիան եկած է, և մենք զայն ճանչցանք»։ Բնական է որ Նաթանայէլ հարցնէր. «Ո՞վ է ուրեմն գտած Մեսիանիդ». և Փիլիպպոս վրայ կը բերէ. «Նազարէթցի Յիսուսը, Յովսէփի որդին»։ Սա այս Նաթանայէլ թերահաւատ չեչտով մը կը պատասխանէ. «Միթէ Նազարէթէն աղէկ բան կրնա՛յ ելլել». իրր թէ ըսեր՝ «Նազարէթէն ո՛չ մարգարէ կ'ելլէ, և ո՛չ Մեսիա»։ Ասիկայ Հրէից ընդհանուր գաղափարն էր, թէ՛ Նազարէթի և թէ՛ բոլոր Գալիլիայի վրայ (Յովհ. է. 52), և Նաթանայէլն ալ նոյն գաղափարին վրայ կը հիմնուէր։ Սակայն Փիլիպպոս միտքը չփոխեր. «Եթէ չես հաւատար, կ'ըսէ, եկո՛ւր մէկտեղ անոր երթանք, պիտի տեսնես և պիտի համոզուիս»։

Երբոր Փիլիպպոս ու Նաթանայէլ Յիսուսի կու գան, Յիսուս Նաթանայէլի ակնարկելով կը սկսի խօսիլ իրեն մօտ եղողներուն հետ, այսինքն առաջին հետեւողներուն հետ, որոնց մէջ է նաեւ այս պարագաները պատմող Յովհաննէս աւետարանիչը։ Յիսուս Նաթանայէլը ցուցընելով ըսաւ. «Ահա՛ արդար իսրայէլացի մը, որ բնաւ խարդախութիւն չունի»։ Նաթանայէլ լսեց այդ խօսքերը, որով Յիսուս կերպով մը կ'ուզեր զայն քաջալերել, իմացընելով թէ Փիլիպպոսին ուղղած թերահաւատութեան խօսքերուն կարեւորութիւն չտար, գիտնալով թէ բարեմտութեամբ ըսած է, առանց ծուռ միտք մը ունենալու։ Նաթանայէլ իրեն նկատմամբ խօսուած գովեստը լսելով, համեստութեամբ մը կը պատասխանէ. «Ուսկի՞ց իմացար որ ես այդպէս բարի եմ, ինչ գիտես իմ վրաս»։ Յիսուս կը պատասխանէ. «Դուն այն անձը չե՞ս, որ Փիլիպպոս քեզ չհրաւիրած՝ թզենիին տակ նստած էիր»։ Այդ պատասխանը մեծ տպաւորութիւն կը գործէ Նաթանայէլի վրայ. անոր միտքը բոլորովին կը փոխէ Յիսուսի վրայ, Փիլիպպոսի իրաւունք կու տայ, և իր խոստովանութիւնն ու դաւանութիւնը կ'արտայայտէ. «Վարպետ, կ'ըսէ, կը հաւատամ որ դուն ես Հրէից սպասած Մեսիան, դուն ես Աստուծոյ Որդին»։ Նաթանայէլի վրայ տեղի ունեցած փոփոխութիւնը այնչափ մեծ է, որ միայն թզենիին տակ նստած լինելը տեսանելէն չկրնար առաջ գալ։ Շատ սովորական բան մըն է մէկ մը ծառի տակ նստած տեսնել, և երկրորդ անգամ տեսնելուն զայն

ճանչնալ, և եթէ այսչափ միայն ըլլար պարագան, թերահաւատ Նաթանայէլը այսչափ չուտով չէր փոխուեր։ Պէտք է ուրիշն հետեւցնել, թէ Նաթանայէլ թզենիին տակ այնպէս բաներ կը մտածէր կամ՝ այնպիսի բաներ կը խօսէր, որոնք Յիսուսի յայտնի չէին կրնար ըլլալ սովորական կերպով, և թէ Յիսուս յայտնեց՝ ոչ միայն Նաթանայէլը տեսած լինելը, այլ և ակնարկով կամ խօսքով կամ պատչած բացատրութեամբ, հասկցուց Նաթանայէլի, որ անոր մտածմունքներն ալ կ'իմանայ։ Այդ պարագային մէջ չատ իրաւացի էր Նաթանայէլի միտքին փոխոխութիւնը և անկեղծ դաւանութիւնը։

Յիսուս գոհ մնալով աննենգաւոր իսրայէլացւոյն այդ խոստովանութեան վրայ, դարձաւ քաջալերեց. «Թէ որ, ըսաւ, թզենիին պարագան այդչափ քեզ յուզեց, դուն չատ աւելի նշանաւոր բաներ ալ տեսնելու արժանի պիտի ըլլաս»։ Այս ըսելով Յիսուս դարձաւ և բոլոր իրեն մօտ եղողներուն ուղղելով խօսքը՝ աւելցուց. «Ձեզ կը վստահեցնեմ, որ մինչեւ իսկ պիտի տեսնէք, թէ երկինք կը բացուի վերեւս, և երկինքի հրեշտակները իջնելով ելլելով ինծի կը սպասաւորեն, և իմ հրամանները կը կատարեն»։ Այդ վերջին խօսքերը խորհրդաւոր են, նոյն ժամուն կատարուած տեսիլքի մը չեն ակնարկեր. որովհետեւ ապառնի ըսուած է. յետոյ ալ որոշակի այսպիսի տեսիլք մը յիշուած չէ։ Յիսուսի խօսքը գերազանց նշաններու և հրաշալի գործերու վրայ ընդհանուր ակնարկ մըն է, և իրաւ ալ, առաքեալները չատ նորանշան պարագաներու վկայ եղած են, ինչպէս նաեւ յարութեան և համբարձման առթիւ հրեշտակներուն գալը տեսած են։

Այդ պատմութեանց մէջ յիշուած Փիլիպպոսը, սոյն անունով ճանչցուած երկոտասաններէն մին է. իսկ Նաթանայէլ թէպէտ նոյն անունով յիշուած չէ, սակայն այլեւս առանց երկբայութեան հաստատուած է՝ թէ Բարթողիմէոս առաքեալն է։ Գրեթէ բոլոր առաքեալներուն երկու անուն ունենալը յայտնի է, մին զուտ եբրայական և միւսը քաղաքական անուն մը՝ յունական կամ լատինական։ Այժմեան Հրէաներն ալ, որք քաղաքական օտարազգի անուններ ունին, անպատճառ զուտ հրէական անուն մըն ալ ունին մէկտեղ։ Մեր մէջ ալ չատեր երկու անուն ունին, որոնց մին ծննական կամ կրօնական անուն է։ Ըստ այսմ Փիլիպպոս ալ իր

յունական անունէն զատ՝ զուտ հրէական անուն մը ունեցած է հարկաւ. ինչպէս Նաթանայէլ–Բարթողիմէոս մեզ կը ծանօթանայ իր կրկին անուններով: Այդ երկու անուններուն միեւնոյն անձի պատկանիլը կը յայտնուի դիւրին բազդատութեամբ մը: Նաթանայէլ անունը միայն Յովհաննէսի աւետարանին մէջ գործածուած է, որ յետոյ կը ցուցընէ թէ Նաթանայէլը երկոտասաններէն մէկն է (Յովհ. ԻԱ. 2). մինչ միւս երեք աւետարանիչներ երկոտասաններուն անունները տուած ատենին Նաթանայէլ չեն յիշեր, այլ հաստատուն կերպով առաջին խումբին չորսերը յիշելէ ետքը, երկրորդ խումբին առաջին կը դնեն Փիլիպպոսը և երկրորդ Բարթողիմէոսը (Մատթ. Ժ. 3, Մարկ. Գ. 18, Ղուկ. Զ. 14), ինչպէս որ այստեղ Յովհաննէս յառաջ բերուած պատմութեանց մէջ ալ, առաջին խումբին կոչումը պատմելէն ետքը, երկրորդ խումբին առաջին կը յիշուի Փիլիպպոս, և երկրորդ Նաթանայէլ, որ է Բարթողիմէոս: Նաթանայէլ–Բարթողիմէոսի համար մեծ արժանիք է Յիսուսի գովեստը. Ահա ոպտոբե՝ խոյելոցէ, յոթո՝ նենգո՝ ին՝ ոչ ես. և մեզի մեծ արժանիք է առաջին անգամ Յիսուսի Քրիստոսի աստուածութիւնը դաւանիլը. Ռաբբի, դո՝ ես Որդի Աստուծոյ: Իսկ մեզի Հայերուս համար պարծանք է, Նախապատան Բարթողիմէոսը մեզի Առաջին Լուսաւորիչ և մեր առաքելական եկեղեցւոյ հիմնադիր ունենալնիս:

Այստեղ կ'աւարտի Յորդանանու կողմերը Յիսուսի հետեւող եղած առաքեալներուն կոչման պատմութիւնը. սակայն եթէ աւետարանիչը չպատմեր, պէտք չէ հետեւցնել, թէ Յիսուս իր մկրտութենէն անմիջապէս ետքը Յորդանանու կողմերը ուրիշ հետեւող չունեցաւ: Երբոր Իսկարիովտացի Յուդային անկումէն ետքը հարկ եղաւ անոր տեղ ուրիշ մը ընտրելով երկոտասաններուն թիւը լրացնել, Պետրոս պայման դրաւ որ ընտրելին պէտք է Յիսուսին մկրտութենէն սկսելով մինչեւ համբարձման օրը անոր հետեւող եղած ըլլայ (Գործ. Ա. 22), որ ըսել է, թէ ամբողջ երկոտասաններն ալ Յորդանանէն սկսելով անոր հետեւող եղած էին. և թէ երկոտասաններէն դուրս ուրիշներ ալ կային այդ ժամանակէն հետեւող եղած, որոնց մէջէն հնար էր մէկն ընտրել Յուդային յաջորդելու համար: Ուրեմն Յիսուս իր մկրտութենէն ու փորձութենէն ետքը Յորդանանու կողմերէն չհեռացած, յիշեալ վեցերէն դուրս ուրիշ

բաւական թուով հետեւողներ ալ ունեցաւ, որոնց մէջէն յետոյ ինքը երկոտասաններն ընտրեց, և իր համբառնալէն ետքը Յուդայէ յաջորդը ընտրուեցաւ։

31. ԿԱՆԱՑԻ ՀԱՐՍԱՆԻՔԸ

Յովհ. Բ. 1—11

Նաթանայէլի կոչումէն երեք օր ետքը Յիսուսը կը գտնենք Կանա, Գալիլիոյ քաղաքներէն մին, որ կը գտնուի Նազարէթի և Կափառնաումի մէջտեղը և պէտք չէ շփոթել ուրիշ համանուն Կանաներու հետ։ Արդէն Յիսուս Փիլիպոսը տեսած օրէն՝ Գալիլիոյ ճամպան բռնած էր, հետեւաբար դժուարութիւն չկայ որ երեք օր ետքը Գալիլիա հասած ըլլայ։ Նազարէթ իր տունը չգացած Կանա հանդիպիլն ալ տարօրինակ չէ. որովհետեւ Կանացի Նաթանայէլը կրնայ ուզած ըլլալ իր տունը տանիլ, մինչ Յիսուսի մայրն ալ արդէն Կանա եկած էր հարսնիքի մը համար։ Կարելի թէ մօրը հոն գտնուելուն համար Յիսուս ալ հոն եկաւ, և նոյն առիթով հարսնիքի ալ հրաւիրուեցաւ, և Յորդանանէն իրեն հետեւող աշակերտներուն հետ յանձնառու եղաւ հարսնիքի երթալ. Անդ էր մայրն Յիսուսի, կոչեցաւ ետ Յիսուս և աշակերտքն նորա ի հարսանիքն։

Հարսնիքին մանր մունր միջադէպը առիթ կ'ընծայէ Յիսուսի, որ առաջին անգամ հրաշք մը գործէ։ Յանկարծ հարսնեւորներուն գինին կը հատնի, և ուրախութիւնին կոտրուելու վրայ կ'ըլլայ։ Մարիամ այդ պարագային կը զգածուի, և իր որդւոյն կամացուկ մը լուր կուտայ. Հարսնեւորները գինի չունին։ Յիսուս վրան բան մը առնել չուզեր և կը պատասխանէ. Ինչ ինձ, եւ քեզի կին, պիտի, որ գինին պակսեր է. պակսելու յայտնելու ատենը չէ հասած։ Ինչպէսի որ Յիսուս առջի բերան բան մը ընել չուզեր. բայց յետոյ, հարկաւ մօրը թախանձանացը վրայ, Լա՛ւ, քանի մը կը հոգանէ խօսքը կ'ըսէ, որ մայրն ալ սպասաւորներուն կ'ապսպրէ՝ թէ Յիսուսին հրամայածը չուտով կատարեն։ Յիսուս ալ կը հրամայէ որ մաքուր ջուրի համար յատկացուած և քարէ փորուած վեց թակոյկները ջրով լեցնեն որոնց իւրաքանչիւրը երկու կամ երեք մար հեղուկ պարունակելու բաւական անօթներ էին։ Սպասաւորները անմիջապէս

5. Նազարէթ քաղաք

կը դարձնէին։ Անոր վրայ դարձեալ կը հրամայէ սպասաւորներուն, որ թախտիներուն մէջ դրած չուբէն առնեն և կոչունքին վերակացուին կամ մատակարարին տանին։ Սա, որ յանկարծական չփոթութեան մատնուած էր գինին պակսելուն, գինին տեսնելուն կ'ուրախանայ, համը նայելով կը տեսնէ որ շատ լաւ գինի է. և կարծելով թէ նոյն ինքն տանուտէր փեսան այն նեղ ժամուն բան մը ճարած է, անոր կ'երթայ և կատակի դարձուածքով մը կ'ուզէ նոր գինին գովել. «Սովորութիւն է, կ'ըսէ, լաւ գինին առաջ տալ, որ կոչնականները գնահատեն. սեղանին վերջը որեւէ գինի կրնայ անցնիլ։ Դուն հակառակը ըրիր. երբոր արդէն ամէնքը քիչ ու շատ խմած են, և որեւէ գինի կրնայ անցնիլ, հիմակ ելեր աւելի լաւ գինին մէջտեղ կը հանես»։ Մատակարարը այդ կ'ըսէր, որովհետեւ նոր գինիին ինչպէս ճարուած ըլլալը չէր լսած, բայց սպասաւորները ջուր կարաններուն լեցուցած և գինի հանած էին, եղածը գիտէին, չլռեցին, գործը մատակարարին հասկցուցին, և հրաշալի փոխարկութիւնը ամէնքը իմացան, կոչնականները հիացան, Յիսուսի հրաշագործութեան փառքը հռչակուեցաւ։ Իսկ Յիսուսին հետեւողները, որ լոկ Յովհաննէս Մկրտիչի վկայութեամբ և Յիսուսի հետ իսօսակցութեամբ անոր Մեսիա լինելուն համոզուած էին, հրաշք մըն ալ տեսնելով իրենց համոզման վրայ հաստատուեցան և կատարեալ հաւատացող եղան։ Այս եղաւ Յիսուսի հրաշքներուն առաջինը։

Պարզ պատմութիւնն ըրինք Աւետարանի հետեւողութեամբ, բայց բացատրութեան արժանի քանի մը կէտեր կան։

Ո՞վ էր փեսան։ Ոմանք կարծեցին թէ նոյն ինքն Նաթանայէլ-Բարթողիմէոս է, որովհետեւ կանացի ըլլալը պիտանք (Յովհ. ԻԱ. 2). սակայն երեք օր առաջ Յիսուսի հետ Յորդանանու կողմերը գտնուող մէկու մը անմիջապէս կանա հասնելով փեսայանալը ճշմարտանման չէ. մանր որ եթէ նոյն ինքն քիչ առաջ յիշուած Նաթանայէլը ըլլար, աւետարանիչը հարկաւ կերպով մը զայն իմացուցած կ'ըլլար։ Ուրիշներ կարծեցին՝ թէ Սիմոն կանանացի առաքեալն է. սակայն կանանացին՝ կանացի ըսել չէ, այլ երբայեցերէն կանա բառէն է, որ նախանձ կը նշանակէ։ Սրդէն Մատթէոսէն կանանացի անուանուած Սիմոնը (Մատթ. ժ. 4), Ղուկասէն Նախանձայոյզ կոչուած է թարգմանաբար (Ղուկ. Զ. 15)։ Ուրիշներ ալ կար-

ծեցին՝ թէ Տէտեռնեզեաներէն մէկն է. սակայն Ա.Հաւարանը որեւէ նշան չտար: Ամէն առիթի մէջ պէտք է ընդունիլ, թէ Մարիամի հետ ազգակցութեամբ կամ սերտ բարեկամութեամբ կապուած փեսայի կամ հարսի մը հարսնիքն էր, որ Մարիամ կանուխէն եկած էր, և այդչափ ալ հոգ կը տանէր հարսնեւորդին երկրորդական պէտքերուն իսկ:

Կը խնդրուի նաև թէ ինչ ակնկալութեամբ կամ ինչ մտադրութեամբ Մարիամ կը դիմէր Յիսուսի. արդեօք կանուխէն տեսած էր Մարիամ Յիսուսին հրաշքով մը դժուարութիւններ և պակասութիւններ դարմանելը, թէ ոչ պարզապէս սովորական միջոցներով բան մը ճարելու առաջարկը կ'ընէր: Այդ մասին ինչ որ ըսած են կամ կ'ըսուին մեկնիչներ, սակ ենթադրութենէ աւելի չէ. որովհետև Ա.Հաւարանին մէջ նշանակեց մը անգամ չկայ, ուակից հետ ըլլայ հետեւութիւն մը քաղել: Յիսուսէն դրամական կամ ուրիշ սովորական կերպով ճար մը ապասելու անհաւանականութիւնը, և Յիսուսին ուուած պատասխանը, թէ Չե՞ է հասել ժամանակ իմ, աւելի ճշմարտանման կը ցուցընեն կարծել, թէ Մարիամ իրօք Յիսուսէ կը սպասէր հրաշալի կերպով կատարելիք դարմանի մը:

Յիսուսի իր մօրը ուղած, Չէ՞ կայ իմ Ե +ո, կին դո- պատասխանն ալ՝ քիչ մը խիստ և յանդիմանական կ'երեւի առջի բերան. սակայն Չէ՞ կայ իմ Ե +ո բացատրութիւնը՝ սովորական երբայարանութիւն մըն է, որ մեր ականջին հնչածին պէս խորթ և խիստ չէ Հրէից լեզուին մէջ. իսկ Կին դո- կոչումը, ոչ մայրութեան ուրացութիւն է և ոչ ալ մօրը անարգութիւն է, այլ ընդհակառակն պատուաւոր կոչում մը, մեր մէջ գործածական Տիկին կոչումին նման:

Յիսուսի բոլոր հրաշքները հիւանդներու և վշտացեալներու մխիթարութեան համար կատարուած գործեր ըլլալուն, տարօրինակ կը թուի հարսանեւորներու ղուարթութեան համար գինի չատցնել ուզելը, կարծես արբեցութիւնը քաջալերելու դիտումով: Սակայն Ա.Հաւարանին պատմութիւնը բնաւ այս անտեղի հետեւութեան առիթ չընծայեր: Յիսուս իր փառքը յայտնելու համար առիթ առած է միշտ դիմայլը եղած պարագաներէ, և իր վարդապետութեան հակառակ չէ եղած օրինաւոր ուրախութիւնն ալ և ամուս-

նուիրեան դրութիւնն ալ, որ խորհուրդներու պատիւն ալ բարձրացաւ: Հետեւաբար ոչինչ կ'արգելուր՝ որ Յիսուս այդ ուղղութեամբ գործէր, կանայի հարսանեաց հրաշքը կատարելով եւ ամուսնութիւնը պատուելով:

Աւետարանին դէմ խօսողներու մէջ գանուեցան ըսողներ, թէ գինիի փոխուած ջուրը ուրիշ բան չէր, բայց եթէ կարասներու մնացորդ գինիներէն կապմուած չրախառն բան մը: Սակայն ոչ միայն մատակարարին վկայութեամբ փոխարկեալը ընտիր գինի էր, այլ եւ լեցուած թակոյկները ոչ թէ գինիի կարասներ էին, այլ հրէական սրբութեանց համար սահմանուած ջուրի կարասներ, որոնց մէջ ներելի չէր մաքուր ջուրէ տարբեր բան մը դնել: Իսկ կարասներու պարունակութիւնը ցուցընող տող կոչուած հեղուկի չափը տարբեր տեսակներ ունէր, և 30 կամ 22 1/2 կամ 15 քաշ հեղուկ առնող տոփեր կային զանազան տեղեր: Պաղեստինի մէջ աւելի սովորական էր 30 քաշ հեղուկ պարունակող տոփը: Աւելի մանր դիտողութիւններու չենք մաներ:

32. ՅԻՍՈՒՍ Ի ԳԱԼԻԼԻԱ

Յովհ. Բ. 12

Յիսուս իր մկրտութենէն ետքը քառասուն օր անապատը մնաց, քանի մը օրեր ալ Յորդանանու եզերքները կեցաւ, ետքէն Գալիլիա եկաւ, անկէ Երուսաղէմ երթալու համար Զատկի տօնին առթիւ: Մկրտութիւնը յունուարի սկիզբը դնելով, և Զատիկն ալ ապրիլի առաջին օրերը, և հաւանագոյն հաշուով ապրիլ 6'ին հանդիպած լինելը գիտնալով, միայն երեք ամսուան միջոց ունինք այդ եղելութիւնները դասեղելու Հռովմայ 780, Քրիստոսի թուականին 27, և Յիսուսի կեանքին 31 տարուոյն առաջին քառորդին մէջ: Համեմատական բաշխումով մը պէտք է կանայի հարսնիքը դնել մարտի սկիզբները, ուր հարկաւ քանի մը օրեր ալ մնաց: Նազարէթի տունը գացած ըլլալուն յիշատակութիւնը չընէր բնաւ աւետարանիչը, և ուրիշ տեղէ ալ գիտենք՝ թէ երբ Յիսուս առաջին անգամ Նազարէթ գնաց, արդէն Գալիլիոյ ուրիշ քաղաքներու մէջ շատ հրաշքներ գործած էր (Ղուկ. Դ. 23), և ակէ հասատատուն կերպով կը հե-

տեսցեն ք՛է այս անգամ նազարէթի չգնաց, մանաւանդ որ իր մայրն ալ և ուրիշ աղգականներն ալ նազարէթէ կանա եկած էին։

Կանայէն Յիսուս եկաւ Կափառնաում, Գալիլիոյ գլխաւոր քաղաքը, երուսաղէմէն Դամասկոս գացող մեծ ճանապարհին վրայ. Տիբերեայ լիճին կամ ծովին հիւսիս-արեւմտեան անկիւնը, այն տեղն անցուդարձի և վաճառականութեան մեծ չահաստան մը, այլ որուն դիրքն իսկ հազիւ ք՛է ծանր աշխատութեամբ կը ճչդուի այժմ Մէնէ կոչուած տեղը։ Երկինքի հաւասար բարձրացող քաղաքը անդունդներու մէջ կորսուած կը մնայ. ինչպէս Յիսուս ալ ըսած էր. Ե՛ւ դու՝ Կափառնաում՝ մի՛ գուցէ երկինք բարձրասցիս, այլ մինչեւ ի դժոխս իջցես (Մատթ. ժ.Ա. 23)։ Կափառնաում գալուն պատճառը պէտք է նկատենք իբր նախապատրաստութիւն մը Յիսուսի քարոզութեանց ապագայ կեդրոնին, որովհետեւ այս անգամ այնտեղ ո՛չ քարոզութիւն ըրաւ և ո՛չ հրաշք գործեց, այլ միայն քանի մը օրուան դադար մը ըրաւ. Ե՛ւ անդ լինէր ոչ քաղո՛ւ ինչ ասո՛ւր։ Յիսուսի հետեւողներ բեմասիրացի էին մեծաւ մասամբ, որ չատ մօտ էր Կափառնաումի, և իրենց արհեստին բերմամբ ալ Կափառնաումի հրապարակին վրայ պիտի գտնուէին ձկնորսութեան արդիւնքը վաճառելու. արդէն Պետրոսի տունն ալ Կափառնաումի մէջ էր (Մատթ. Ը. 14), միւսներն ալ հաւանաբար այնտեղ ք՛է ոչ հաստատուն բնակութիւն, գոնէ իրենց համար գիչերելու տեղեր ունէին։ Հարկաւ Յիսուսի հաղորդեցին տեղւոյն յարմարութիւնները. Յիսուս ալ Ջաւիկի համար երուսաղէմ չգացած, ուզեց Կափառնաումը տեսնել, որ երուսաղէմէ դառնալուն իր քարոզութեանց ձեռնարկէ այնտեղ։

Յիսուսի կանայէն Կափառնաում գալուն իրեն ընկերացան իր մայրն ալ և իր եղբայրներն ալ, և հարկաւ իր հետեւողներն ալ, որք կանա չէին կրնար մնալ և իրենց տունը և իրենց գործին պիտի դառնային ի Կափառնաում։ Յիսուսի եղբայր կոչուած անձերուն անունները ունինք ուրիշ տեղ յիշուած, Յակոբ և Յովսէս և Սիմոն և Յուդա (Մատթ. ԺԳ. 55), որ եկեղեցւոյ մէջ Տեառնեղբայր անունով պատուուած են, սակայն երբէք Յիսուսի համահայր կամ համամայր եղբայրներ չեն, այլ լոկ հօրեղբօրորդիներ, ինչպէս որ պիտի բացատրենք՝ երբ Տեառնեղբայրներուն վրայ յատկապէս խօսելու առիթը ներկայանայ։

33. Առաջին Զատիկ

Յովհ. Բ. 13—25

Կախառնաւումէն Յիսուս Երուսաղէմ եկաւ մարտի վերջերը. որովհետեւ Զատկի համար եկողները օր առաջ Երուսաղէմ պէտք է գանուէին, օրինական և ծիսական պատրաստութիւններն ընելու: Աւետարանիչը կը գրէ պարզապէս. ե՛ւ ի Յիսուս չնշուոդէմ. ո՛չ մօրը, ո՛չ եղբայրներուն և ո՛չ հետեւողներուն միատեղ եկած լինելը չգրուցեր, և թէպէտ յետոյ անգամ մը աշակերտները կը յիշէ, այլ ներկայութիւնին չյայտներ, որով խնդիրը որոշ լուծում չստանար: Միւս կողմէ որչափ ալ Յիսուսի աշակերտները դեռ հաստատուն կերպով իրեն հետ պատելու սկսած չէին, բայց գլխաւոր առիթներով անոր մօտը կու գային, իսկ Զատկին պատճառաւ հարկաւ իրենք ալ, իրրեւ բարեպաշտ անձեր, Երուսաղէմի մէջ ուխտերնին կատարելու եկած կ'ըլլային: Յիսուսի գաւական օրինակատարութեան պարագաները չեն պատմուած, այլ միայն սակաւիկ նախանձայուզութեան մի՛ջադէպ մը կը պատմուի:

Զատկական օրինակատարութեան պայմաններուն մէջ էին՝ նախընթաց երեկոյին գառնատէնութիւնը, ծոլին առտուն կատարելիք զոհը, և տաճարին տրուելիք դրամական նուէրը: Ընթրիքի համար անարատ տարեկոր գառներ, զոհի համար ընտիր ոչխարներ և արջառներ և աղաւնիներ, և նուէրին համար հեթանոսականներէ խորչելով հրէական դրամներ պէտք էին, և այդ նպատակաւ մեծ առեւտուր մը կը բացուէր Երուսաղէմի մէջ, որ աւելի դիւրութեան համար տաճարի մօտերը կը կատարուէր:

Տաճարի վերակացուները այդ առթիւ իրենց չահու ազբիւր մը գտած էին, տաճարին ներքին բակերը ու գաւիթները չուկայի վերածելով, եւ իրենք ա՛լ առեւտուրի գլուխ անցնելով կամ առեւտուր ընողներու վարձելով։ Յիսուս երուսաղէմ որ հասաւ, այն ոգեղ տեսարանը իր աչքին առջեւ պարզուեցաւ, Սաւուծոյ տունին այդպէս անարգուիլը իր նախանձայուզութիւնը չարժեց։ Հարկաւ առջի բերան դիտողութիւն ըրաւ, ազդարարեց և յանդիմանեց. և երբ տեսաւ որ լսող չկայ, չուան մը ձեռք անցուց, գայն խարազանի պէս ոլորեց, և սկսաւ ոչխարները և արջառները քշել ու տաճարին բակէն դուրս հանել. առեւտրանը չըսէր թէ ծախողներն ալ գանակոծեց։ Լումայափոխներուն սեղանները կոտրտանեց և սղնձէ դրամները ցրուեց, աղաւնի ծախողները սոխեց որ ապրանքնին դուրս տանին, աղաւնիներուն աղաւ թռիչ տալով տէրերը իրենց տուացուածէն զրկել չուզեց։ Այդ գործողութիւններն կատարուած առեն չարունակ կը կրկնէր Յիսուս. «Այս տաճարը Աստուծոյ տունն է, իմ Հօրս տունն է. աղօթքի տեղ է, առեւտուրի տեղ չէ. դուք գայն չուկայի և վաճառանոցի էք դարձուցած, եկէ՛ք, գացէ՛ք, ապրանքնիդ տարէ՛ք, ուրիշ տեղ վաճառեցէ՛ք»։ Հրէաները Յիսուսի այդ համարձակութեան վրայ՝ սկսան իրեն դիմադրել, թէ ինքն իշխանութիւն չունի, ասիկայ իրեն խառնուելու գործը չէ. տաճարը իր վերակացուներն ունի։ Սակայն պատասխանելով յիշեցուց Յիսուս իր ունեցած գերագոյն իշխանութիւնը, իբր Աստուծոյ կողմէ եկած մէկ մը, ուղղութիւն տալեցնելու և հաստատելու համար։ Հրէայք չկրցան ժխտել Յիսուսի ըրած յայտնութիւնը, անոր վրայ տեսնուած հոգւոյն և զօրութեան առջեւ պատկառանք մը զգացին. այլ միայն պահանջեցին որ հրաշքով մը կամ երկնային նշանով մը հաստատէ՝ թէ իրաւցնէ ինքն Աստուծոյ կողմէն եկած է։ Յիսուս ալ փոխադարձաբար անոնց առակարկը չանարգեց, այլ համակերպելով ըսաւ. «Եթէ այս տաճարը քակէք, երեք օրէն գայն կը չինեմ»։ Հրէաները այնպէս իմացան, որ Յիսուս Երուսաղէմի տաճարին համար կը խօսի, որուն բակին մէջ կը գտնուէին, և Յիսուսի խօսքը ծաղրելու կերպով մը ըսին. «Քառասունուվեց տարի տեւած է այդ տաճարին չինուիլը, դուն ի՞նչպէս պիտի կարենաս երեք օրուան մէջ աւարտել»։ Այստեղ կանգ կ'առնու աւետարանին պատմու-

թիւնը, և գրուած չէ թէ Յիսուս ի՛նչ ըսած է Հրէաներուն։

Նախ տաճարի չինութեան քառասունուվեց տարիները պէտք չէ Բաբելոնի գերութենէն ետքը Զօրաբաբէլի չինած երկրորդ տաճարին վրայ իմանալ։ Հերովդէս իր իշխանութիւնը վառաւորելու և Հրէից համակրութիւնը շահելու համար, իր թագաւորութեան 16'րդ տարին, որ է Քրիստոսի ծնեալէն 19 տարի առաջ, Զօրաբաբէլի տաճարը քակել տուաւ, իր փոքրիկ և անշուք մի չինուած, և Սողոմոնի տաճարին նման ընդարձակ և վառաւոր չինուած մը կանգնեց ի հիմանց, որուն թէպէտ գլխաւոր մասերը չուտով աւարտեցան և տաճարը սկսաւ գործածուիլ, բայց յարդարութիւնները ու զարդարանքները շատ երկար տեւեցին, և Յիսուսի օրով դեռ կը շարունակէին, և անշէ ետքն ալ բաւական տարիներ ևս տեւեցին։ Երբոր տաճարին այդ մկրատէսը տեղի ունեցաւ՝ Քրիստոսի 27 թուականն էր, և չինութիւնը Քրիստոսի ծնեալէն 19 տարի առաջ սկսած լինելով, ճիշտ 46 տարի էր որ տաճարը կը չինուէր. որով Հրէայք Յիսուսի կ'ըսէին թէ՝ «Այս, որ կը տեսնես, 46 տարիներով մկրտեղ եղաւ, երբ օրուան մէջ նորէն չինուելիք բան չէ»։

Տաճարին բակէն վաճառողները արտաքսելու գործողութիւնը Յովհաննէս աւետարանիչ առաջին Զատկին կը դնէ. մինչ միւս աւետարանիչներ նոյն գործողութիւնը կը պատմեն երրորդ Զատկին առթիւ (Մատթ. ԻԱ. 12, Մարկ. ԺԱ. 15, Ղուկ. ԺԹ. 45), ուսկից ոմանք ուզեցին գործողութեան վրայ անստուգութիւն կամ չփոթութեան կասկածներ յարուցանել։ Սակայն ոչինչ կ'արգիլէ ընել, թէ նմանօրինակ գործողութիւններ նորոգուած ատեն, Յիսուս ալ նմանօրինակ նախանձայուզութիւնը գործածից, և ոչ միայն առաջին և չորրորդ Զատիկներուն, այլ դուցէ ուրիշ պարագաներու մէջ ալ տաճարին նուիրականութիւնը գործնականապէս պաշտպանից։ Կայիափայի աներանին առջեւ Յիսուսի այս խօսքերը իբր հայհոյութիւն և իբր մահապարտութեան փաստ յիշուեցան (Մատթ. ԻՋ. 61, Մարկ. ԺԴ. 58), առանց տարի և անգամ որոշելու. ինչ որ աւելի կը հաստատէ, թէ այդ խօսքը Յիսուսի կողմէ ոչ թէ մէկ անգամ անցողաբար գրուցուած էր, այլ առէջ կրկնուած և ծանօթ եղելութիւն դարձած։ Իրաւ միւս աւետարանիչներ տաճարին չինութեան մասին ակնարկը չեն յիշեր գործողութեան կարգին,

քայց ամբաստանութեան առթիւ կը յիշեն, ինչ որ Յովհաննէս աւետարանիչ գործողութեան կարգին պատմած է, և այսպէս բոլոր աւետարանիչներ նոյն իրողութեան և նոյն խօսակցութեան մասին համաձայն կը գտնուին:

Սակայն Յիսուսի խօսքը Երուսաղէմի տաճարը վերականգնելու վրայ չէր, այլ իր մարմնոյն խորհրդական տաճարը վերականգնելու՝ երեքօրեայ յարութեամբն ի մահուանէ. ինչպէս Յովհաննէս աւետարանիչն ալ կը խոստովանի, թէ իրենք ալ Քրիստոսի յարութենէն ետքը խօսքին իմաստը հասկըցան և հաստատութիւնը տուան, և անգամ մը եւս ամրացուցին իրենց հաւատքը Քրիստոսի վրայ: Նոյն կերպով Յիսուսի ցոյց տուած նախանձայուզութեան մասին ալ յիշեցին և համոզուեցան, թէ այն ալ կանխաւ եղած մեսիական մարգարէութեան մը կատարումն էր. Նախանձ պան տո կէբէջ զը. որ է Սաղմոսի խօսքը. Նախանձ պան տո եկէբ զը (Սաղմ. ԿՀ. 10):

Աւետարանիչը Զաւկին պատմութիւնը լրացնելու համար կը յաւելու, թէ Յիսուս այդ միջոցին չաւ հրաշքներ կատարեց Երուսաղէմի մէջ, թէ հրաշքները սեմանողներ զարմացան, թէ Յիսուսի վրայ սկսան հաւատք կալմել, որ նա ինքն է խոստացեալ Մեսիան, և Յիսուսի հետեւող լինելու յայտարարութիւններ սկսան ընել: Բայց Յիսուս ամէն յայտարարութիւն ընողներուն վստահութիւն չէր ըններ, և անոնց խօսքերուն հաւատք չէր ընծայեր, վասնզի իրեն համար պէտք չէր յայտարարութիւններ լսել իւրաքանչիւրին զգացումն ու միտքն իմանալու. ինքը մարդու նեսն ալ կը ճանչնար, սիրտն ալ կը քննէր կ'իմանար, և գիտէր՝ թէ ամէն մէկ մարդուն նեսը ի՛նչ կայ և ի՛նչ կը դառնայ: Այդ բացատրութիւնները աւետարանիչը մէկ կողմէն կը բարձրացնէ Յիսուսի անձը և նորա աստուածային կատարելութեանը կ'ակնարկէ և միւս կողմէ կ'ուզէ իմացնել, թէ Հրէայք անհատական կարծիք մը ունէին Յիսուսի հանդէպ. հրաշքներ սեսած ատեններնին կը հիանային և կը բարձրացնէին և իբր Մեսիա կ'ընդունէին, և քիչ ետքը ամէն բան մոռնալով հակառակութիւն կ'ընէին և դատաճանութիւններ կը գործէին:

34. ՆԻԿՈԴԵՄՈՍԻ ՀԵՏ ՏԵՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ

Յովհ. Գ. 1—21

Յիսուս՝ իր Երուսաղէմ եղած միջոցին՝ գիշեր մը անակնկալ այցելութիւն մը ընդունեցաւ: Փահանայապետարանի իշխանական մեծ ժողովին անդամներէն և Փարիսեցիներու ալանդէն, ռաբբի Նիկոդեմոս, որ Յիսուսի ըրած հրաշքները լսած էր, և անոնց վրայ զննութիւն և ուսումնասիրութիւն կատարելով՝ հրաշքներուն ճշմարտութեան և աստուածայնութեան վրայ համոզում գոյացուցած էր, միտքը դրաւ մօտէն ալ Յիսուսը տեսնել, խօսակցիլ և խորհրդակցիլ, և անոր վրայ կատարեալ գաղափար մը կազմել: Իր ընկերներէն քաշուելով, և նոյն իսկ իր դիրքէն սոխպուելով, երեւոյթներէ խաբուող ամիսկ մը չերեւնալու դիտմամբ, չհամարձակեցաւ ցերեկ առնն Յիսուսին մօտ երթալ և գիշերուան գաղտնութիւնը նախընտրեց:

Նիկոդեմոս՝ Ռաբբի պատուանունով ողջունեց Յիսուսը, որ խորունկ համոզման հետեւանք միայն էր խրոխտ Փարիսեցի վարդապետին բերնին մէջ, և վրայ բերաւ իմ եղած հրաշքները տեսնելով պարտաւորուած է ճանչնալ, որ Յիսուս աստուածառաք անձ մըն է և աստուածային գործողութեանց միջնորդ: Հարկաւ այդ խոստովանութեանց վրայ սկսաւ ինչ ինչ նկատիներ առաջարկել Յիսուսի, Մեսիայի գալստեան և մեսիական երկնից Արքայութեան յայտնութեան վրայ, որովհետեւ Յիսուսի խօսքը ողջոյնին պատասխան չէ, այլ խնդիրի լուծում է: Յիսուս կ'ըսէ. «Ով որ վերածնեալ չէ, երկնից Արքայութեան մասնակից չէ»: Նիկոդեմոս վերածնութիւն բառը նիւթական իմաստով կ'առնէ, իբր թէ մարդ նորէն մօրը արգանդը մտնելու և ծնելու պէտք ունենար: Յիսուս պէտք կը զգայ բացատրել Նիկոդեմոսի, թէ ինքը ոչ թէ նիւթական, այլ հոգեկան վերածնութեան վրայ կը խօսի, որ կը յայտնուի Ջուրի արտաքին նշանով, և որ անհրաժեշտ է երկնից Արքայութեան մասնակից լինելու համար: Կ'երեւի որ Նիկոդեմոսի միտքին չատ բարձր և անհասկնալի եղան Յիսուսի խօսքերը. անոր համար հոգին օրինակ բերաւ Յիսուս, որուն ձայնն ու ղօրութիւնը

կ'իմանաս, բայց ինչպէս լինելը, ուսկից գալը և ուր երթալը չես իմանար, այդպէս ալ հոգւոյն գործողութիւնները ասոյգ են, հոգ չէ որ ինչպէսը և այլ հանգամանքները չիմացուին։ Նիկոդեմոս տակաւին չկրցաւ Յիսուսի խօսքերուն ներքին իմաստին թափանցել, և կը պնդէր. «Ինչպէս կրնայ ըլլալ այդ բանը, ինչպէս Ջուրի վերածնութիւնը երկնից Արքայութիւան կը հասցնէ»։ Յիսուս այս անգամ մեզաբերով կը պատասխանէ. «Իսրայէլի ժողովուրդին վարդապետ ես, Սուրբ Գիրքը գիտես, ինչո՞ւ չես գիտեր որ Ջուրը սրբութեան նշանակ է, ինչպէս մարգարէն ալ գրած է. Ես ջանեցէք է վերայ ձեր Ջուր սուրբ, և սրբեսջիք յամենայն պղծութենէ ձերոց (Եզեկ. Լ.Զ. 25)։ Պէտք է ամէն ոք վառան ըլլայ թէ ինչ որ կը խօսիմ, դիտութեամբ կը խօսիմ և տեսութեամբ կը վկայեմ, և պէտք չէ որ վկայութիւնս մերժուի։ Դեռ ինչ որ խօսելցայ քեզի՝ գիւրին և մարդկային միտքին սահմանին մէջ բաներ են, և ասոնց խակ հաւատալու կը դժուարանաս. ինչ պիտի ընես և ինչպէս պիտի հաւատաս, երբ աւելի բարձր և աստուածային խորհուրդներու պատմանոյ կէտերու վրայ խօսիմ»։

Մինչեւ այստեղ, Յիսուս՝ մկրտութեան խորհրդով կատարուելիք վերածնութեան և աստուածքիք Երկնից Արքայութեան վրայ խօսած էր. խակ հետեւեալ խօսքերուն մէջ մարդեղութեան խորհրդոյն բացատրութեան կը մանէ։ Այդ բացատրութիւնները երեք կէտերու կրնան վերածուիլ. 1. Որդւոյն Աստուծոյ մահը մարդկային փրկութեան համար. 2. Մարդեղութեան խորհրդով ցոյցուած Աստուծոյ սէրը մարդուն վրայ. 3. Մարդուն փրկութեան և դատապարտութեան Քրիստոսի հաւատալուն հետ կապուած լինելը։ Առաջին կէտը (Յովհ. Գ. 14—15) բացատրուած է պղինձէ օձին օրինակովը (Թիւ. ԻԱ. 9), որ Քրիստոսի խաչին նախատիպն էր։ Երկրորդ կէտը (Յովհ. Գ. 16—17) բացատրուած է քաղդատութեամբ մը, որ եթէ Աստուած իր Միածինը աշխարհ դրկեց, աշխարհը կորսուանելու և աշխարհը դատապարտելու նպատակ չէր կրնար ունենալ, այլ միայն աշխարհի փրկութեան և աշխարհի սէրոյն համար հնար էր այդպիսի բան մը տնօրինել։ Երրորդ կէտին մէջ (Յով. Գ. 18—21) հաւատքը լոյսի նմանցուցած է. ինչպէս որ լոյսին մօտ եկողը կը լուսաւորուի, և լոյսէն հեռու միտքը խաւարի մէջ կը մնայ, այսպէս ալ Քրիստոսին հաւա-

ացողը կը փրկուի, և Քրիստոսի հաւատքէն խոլշողը կը դատապարտուի: Քրիստոս եկաւ, ինքն լոյս է, բայց մարդիկ իրմէ կը վախչին և խաւարը կը սիրեն. ուր որ բարեպաշտութիւն կը գործէ լոյսէն չվախնար, այլ ուր որ չարութիւն կը գործէ լոյսէն կը վախնայ, և խաւարը կը սիրէ՝ որպէսզի իր գործերը չյայտնուին:

Մեր նպատակը չէ՛ինել աւետարանի կատարեալ մեկնաբանութիւնը կատարել, Յիսուսի վարդապետութեան ամփոփումը տալ քանականը կը սեպենք այս տեղ. և այնպէս պիտի բնենք ուրիշ առիթներու մէջ ալ, առանց մանրամասն լուծմանց և բառական պնդութեանց մանելու: Այդ վարդապետական հատուածին մէջ հատատոյ երկու գլխաւոր կէտեր կը պարունակուին, որք քրիստոնէական դաւանութեան հիմնաքարերն են. 1. Մկրտութեան զօրութիւնն ու անհրաժեշտութիւնը, և 2. Մարդեղութեան խորհրդով կատարուած փրկագործութիւնը:

Ամբողջ հատուածը մենք բայատրելնք իբր Յիսուսէ Նիկոդեմոսին խօսուած ամբողջութիւն մը, այս է մեկնիչներուն ընդհանուր կարծիքը: Բայց ոմանք դիտելով, գէ՛ՀԵՏ, խօսէ՛ՀԵՏ, վկայէ՛ՀԵՏ յոգնակի բառերը, դարձեալ ոչ ընդո՛ՆԷ, ոչ հաւատա՛յ բառերը լսողին հասցէին, կարծեցին թէ Յովհ. Գ. 11 համարէն սկսելով հատուածը գառուած է, և աւետարանիչը իր բերնէն կը խօսի առ Հրէայս կամ առ ընթերցողս. որովհետեւ ուրիշ տեղեր ալ աւետարանիչը Յիսուսի բերնով խօսուած վարդապետութեան կը յարէ իր կողմէ գրուած մաս մը, առանց որոշ անցում մը դնելու: Բայց այստեղ բոլորը Յիսուսէ խօսուած ընդունիլը աւելի ընդհանրացած է:

Նիկոդեմոսի անձին վրայ ալ առիթ պիտի ունենանք նորէն խօսելու: Իսկ թէ այս տեսակցութիւնը ինչպէս վերջացաւ, Նիկոդեմոս ի՛նչ տպաւորութեամբ մեկնեցաւ, Յիսուսի հետ ի՛նչ կերպով և ի՛նչ ձեւով յարաբերութիւն հաստատեց, աւետարանը բան մը չգրեր. միայն թէ Յիսուսի ի ծածուկ աշակերտ մնաց, և առանց ինքզինքը յայտնելու Յիսուսի պաշտպանութիւն ալ ըրաւ:

35. ԾԻՍՈՒՍ ԵՒ ԾՈՎՀԱՆՆԷՍ ԿԸ ՄԿՐՏԵՆ

Յովհ. Գ. 22—36

Յիսուս զաւակի ուխտը Երուսաղէմի մէջ լրացընելէն, տաճարի նուիրականութիւնը պաշտպանելէն, Նիկոդեմոսի այցելութիւնը ընդունելէն, և հրաշքներով իր վարդապետութիւնը զօրացընելէն ետքը, երկար ատեն Երուսաղէմ չմնաց: Իր քարոզութեանց սերմերը միայն ատանդեց Սուրբ Քաղաքին, և մեկնեցաւ. թողուց որ անոնք տակաւ հասունանան, և Պաղեստինի զանազան կողմերը կատարուած հրաշքներ և քարոզութիւններ ազդեն Երուսաղէմի վրայ, ուր տիրապետած էին Փարիսեցւոց աւելորդապաշտութիւնները և Սադուկեցւոց նախապաշարումները, և բոլորովին խեղդած էին անկեղծ և միամիտ զգացմանց ազդեցութիւնը:

Յիսուս իր հետեւողներէն մաս մըն ալ ունէր միշտ իրեն հետ, որք իր աշակերտներն են կոչուած, և անտարակոյս ատոնց մէջ են անոնք՝ որոնց կոչումը վերեւ պատմեցինք, և որոնք յետոյ Երկոտասաններու խումբը կազմեցին: Երուսաղէմը թողուլ չատ չհեռացաւ Յիսուս, այլ Հրէաստանի մէջ մնաց, բաւին ամիսի իմաստով. որովհետեւ թէպէտ երբեմն Հրէաստան անունը բոլոր Պաղեստինի համար ալ կը գործածուի, բայց աւետարանի մէջ կը ցուցընէ միայն Պաղեստինի հարաւային մասը, որ երբեմն Յուդայի թագաւորութեան սահմանն էր, և որ ուրիշ լեզուներու մէջ կը կոչուի Յուդայաստան: Այստեղ միջանկեալ կերպով դիտել կու տանք, թէ Հրէայ, Հրէաստան, Հրէերէն բառերը, որ մեր մէջ գործածական են, ուրիշ լեզուներու մէջ տառական համանշանակը չունին, այլ Յուդայեան, Յուդայաստան, Յուդայերէն բառերը կը գործածուին, իսկ մեր գործածած անուններուն տուգաբանական ծագումն ալ կ'երեւի թէ Հեբրայեցի, Հեբրայաստան, Հեբրայերէն բառերու աղաւաղումէն առաջ եկած է ը գիրին սղուելովը:

Յիսուսի չքնաղայութենանց գառնալով, աւետարանը կ'ըսէ թէ նա կը պտտէր Հրէաստանի մէջ, բայց չըսէր թէ ո՛ր քաղաքները և ո՛ր կողմերը գնաց, այլ որովհետեւ կ'աւելցնէ թէ շրջէր և վարէր, հարկ կ'ըլլայ ըսել, թէ Յորդանան գետի կողմերէն չէր հեռանար,

և եթէ երթեք քաղաքներու մէջ ալ քարոզէր, չուտով դեսին կողմերը կ'իջնէր, ուր իրեն աշակերտութենն ընդունողները և իր քարոզութեան հետեւողները կը մկրտէր։ Յիսուս սկսած էր ուրիշին իր հաստատած մկրտութիւնը տարածել, որուն նշանակութիւնը կանուխ Յովհաննէս Մկրտիչ յայտնած էր, Յիսուս ալ Նիկոդեմոսի բացատրած էր, և հարկաւ իր քարոզութեանց մէջ ալ նորէն ու նորէն կը կրկնէր ու կը հաստցնէր։ Ստորեւ ըսուած է թէ Յիսուսի աշակերտներն ալ կը մկրտէին (Յովհ. Դ. 2), ուստի պէտք է ընդունիլ թէ Յիսուս նախապէս իր աշակերտները մկրտեց, թէ Յովհաննէսէ մկրտուողներ նորէն Յիսուսէ ալ կը մկրտուէին. և թէ Յիսուս իր առաքելութեան մէջ պաշտօնեաներ ունենալու դրութիւնը մուծած էր, և ինքն իրեն պերպոյն գլուխ և պետ կը ներկայանար, ինչ որ Յովհաննէս չէր համարձակած ընել, այլ ինքն ինքնին միայն կը մկրտէր իբր յանձնակատար պաշտօնեայ մը, և ոչ իբր յանձնարարող պետ մը։ Դիտելի է միայն՝ որ այստեղ աւետարանիչը հրաշքներու խօսք չընէր. ոսկայն հարկաւ երբ սաղէմի մէջ գործածը մեւս տեղեր ալ կը կատարէր։

Երբ Յիսուս իր աշակերտներով Յորդանանու հարաւային կողմերը՝ Հրէաստանի սահմաններուն մէջ կը պատէր, կը քարոզէր և կը մկրտէր, Յովհաննէս արդէն այն կողմերէն հեռացած, և Բեթաբարայի կեդրոնը թողած, անցած էր Յորդանանի այս կողմը, յառաջացած էր դէպի հիւսիս, մտած էր Գալիլիոյ սահմանները, և իր կեդրոնը հաստատած էր Աինոնի կոչուած տեղը, Սաղիմ գիւղին մօտ, ոչ շատ հեռու Պաղեստինի Բեթսան քաղաքէն, զոր Յոյնք ու Հռովմայեցիք Սկիւթոպոլիս կոչած էին։ Այժմեան Թէլ-է-Սաբէմը իբր հին Սաղիմ գիւղն ընդունուած է։ Յովհաննէս դադրած չէր իր պաշտօնէն, այլ կը գործէր ըստ առաջնոյն, ոչ իբրեւ Յիսուսի մրցակից մը, այլ իբրեւ Յիսուսի նախապատրաստող կարապետը. Յովհաննէս կը մկրտէր օրինական մկրտութեամբ, կը մկրտէր և Յիսուս խորհրդական մկրտութեամբ։

Եթէ Յովհաննէս Յիսուսի մրցակից չէր, բայց Յովհաննէսեանք այս զգացումէ զերծ չմնացին։ Անոնք որ Յովհաննէսին հաւատարիմ մնացած էին և Յիսուսի հետեւող չէին եղած, սկսան ցաւիլ, որ Յիսուս Յովհաննէսը կ'անցնի, Յովհաննէսեաններէն ալ շատեր Յիսուսի կը հետեւին, և Յիսուսի կողմը կը շահայ և կը զօրա-

նայ: Երկու խումբերէն դուրս գտնուող Հրէաներն ալ սկսան խըծբծելու խնդիրներ հանել և հարցումներ ուղղել, թէ ո՞ր մկրտութիւնն է որ արդիւնաւէտ կուտայ, Յովհաննէսին մկրտութի՞ւնը թէ Յիսուսին մկրտութիւնը: Այս տեղ մեր թարգմանութիւնը և յոյն բնագիրն ալ եղակի ունին: Եղե՛ք ինքիք աշակերտաց Յովհաննու ընդ Հրէի վասն սրբութեան. մինչ լատինն յոգնակի կ'դնէ ընդ Հրէից, իսկ իմաստը եղակի ձեւին ներքեւ ալ յոգնակի է, զի բազմութեան բերնով յառաջացող և վիճաբանող մըն է Յովհաննէսեանց հետ խօսող Հրէայն:

Յովհաննէսի աշակերտներ իրենց ուսուցանելէն ցաւած, գանգատելու կերպով իրենց վարպետին կը դիմեն ու կ'ըսեն, «Ռաբբի, այն Յիսուսը որ քեզի հետեւող մը եղած և քեզմէ մկրտուած էր, նրբ Յորդանանի միւս կողմը ճեմարրա կը գտնուէինք, և որուն համար դուն վկայութիւն տուիր, նա այժմ այն տեղ զօրացած է, նա ալ մկրտութիւններ կ'ընէ, և բոլորը անոր կ'երթան. մերիններէն ալ շատեր անոր կողմը կ'անցնին»: Հարկաւ կը սպասէին որ Յովհաննէս իրենց գանգատին իրաւունք տար, և Յիսուսին յաջողութիւնը արգիլելու ճամբայ մը ցուցընէր: Բայց իրենք մարդկային հոչուտով կը մտածէին, մինչ Յովհաննէս աստուածային հոգւով ներչնչուած էր: «Պարապ տեղ կ'այլայլի՛ք, կ'ըսէ Յովհաննէս այդ գանգատողներուն, ոչ ոք կրնայ ինքնիրեն երկնային առաքելութեան ձիրքը ունենալ և յաջողիլ, այլ պէտք է որ Աստուծմէ տրուած ըլլայ իրեն այս կոչումը: Նաև կ'ընէք որ կը յիշէք թէ ես արդէն կանուխէն ձեզի իմացուցած եմ, թէ ես Քրիստոսը չեմ, այլ թէ Յիսուս Նազովրեցին է խոստացեալ Մեսիան. ես միայն անոր ճամբան բանալու եւ անոր կարապետը ըլլալու յղուած եմ. ինչո՞ւ ուրեմն կը զայրմանաք՝ որ նա իր մեսիայութիւնը կը ցուցընէ: Ինքն է Քրիստոսը, որովհետեւ նա է երկնից Արքայութեան տէրը, ինչպէս որ փեսայ է այն՝ որ հարսին տէրն է: Ես փեսաէրն եմ միայն. փեսային բարեկամը. ինչպէս որ փեսաէրը փեսային գտած յաջողութեանը և ստացած հաճքաւին համար կ'ուրախանայ, ես ալ Յիսուսի գտած յաջողութեան վրայ կ'ուրախանամ. դուք ցաւ կը զգաք, բայց ես իմ ուրախութեանս ծայրն եմ հասած: Այսուհետեւ աստիրէզը անորն է. նա հետզհետէ պիտի բարձրանայ և պիտի ընդարձակուի, իսկ ես հետզհետէ պիտի քաշուիմ և պիտի ամ-

փոխուիմ» : Յովհաննէս այսպէս բացորոշ կերպով Յիսուսի համար նոր վկայութիւն մը ևս տալէ յետոյ, և Բեթաբրայի վկայութիւնները (§ 27, 28) Այենովքի մէջ ալ յստակօրէն կրկնելէ ետքը, առիթ կ'առնու քանի մը ընդհանուր խօսքերով, նոր Ուխտի քահանայապետութեան և փրկագործութեան խորհրդոյն վրայ ալ բացատրութիւններ տալ : «Երկինքէն եկողը, կ'ըսէ, երկրէ եղողէն վեր է. երկինքէն եկողը ամենուքին պատգամներ կը բերէ, երկրէ եղողը այդ բանը չկրնար ընել : Երկինքէն եկողը Աստուծմէ լսածը կը խօսի և կը հաստատէ, ոտք չէ՛ որ անոր վկայութիւնը չընդունողներ ալ գտնուին : Նա որ կ'ընդունի այդ վկայութիւնը, Աստուծոյ ճշմարտութիւնը ընդունած կ'ըլլայ, որովհետև կը հաւանի անոր, գիտնալով թէ Աստուծմէ դրկուողը Աստուծոյ խօսքը կը խօսի, որովհետև Աստուած որոշ չափով մը տուած չէ անոր իր հոգին, այլ տրած է զայն, ինչպէս Հայր իր Որդին, և ամէն բան յանձնած է անոր : Յիսուսն է Հօր Աստուծոյ Որդին, ինչպէս որ ես երկինքէն եկած ձայնով լսեցի, հետևաբար պէտք է ամէնքը անոր հաւատան : Ով որ կը հաւատայ անոր, յաւիտենական կեանք արժանի կ'ըլլայ. իսկ ով՝ որ անոր չհաւատար և անոր պատուէրներուն չհնազանդիր, երբեք յաւիտենական կեանքի արժանի պիտի չըլլայ, այլ Աստուծոյ բարկութեան ներքեւ պիտի իյնայ» : Այդ համառօտ խօսքերով ամփոփուած է աւետարանական քարոզութեանց բովանդակութիւնը, զոր աւետարանիչը Յովհաննէսի բերնէն կը դրէ : Բայց անոնք այնչափ բացորոշ և յստակ են, որ մեկնիչներէն ոմանք, ինչպէս Նիկոդեմոսի հետ եղած խօսակցութեանց մասին յիշեցինք (§ 34), այդ վարդապետական ամփոփման վերջին մասը Յովհ. գ. 31 համարէն սկսելով, յարմար կը տեսնեն առաջին մասէն դատել, և ուղղակի աւետարանիչին կողմէ գրուած ընել, սակայն իբր Յովհաննէս Մկրտիչի բերնէն ելած ընդունողները աւելի են :

Մինչ այս ամէնը Այենովքի մէջ կը կատարուէր, Յիսուս կը շարունակէր իր Հրէաստանի պտոյտներն ու քարոզութիւնները : Հռովմայ 380 և Քրիստոսի 27 թուականին զատիկը ապրիլին մէջ դնելով, Յիսուսի պտոյտի սկիզբը կ'իյնայ մայիսին, և պտոյտը կը տեւէ մինչեւ տարւոյն վերջը, մինչեւ դեկտեմբեր ամիսը. և Յիսուս ութը ամբողջ ամիսներ այդ կողմերը կ'անցընէ : Հրէաստան

գալուն ժամանակը ճշդուած է պատիկի յիշատակութեամբ, իսկ Հրէաստանէ հեռանալուն առթին ալ ճշդուած է հունձքի եղանակէն չորս ամիս առաջ լինելը յիշուելով (Յովհ. Դ. 35)։ Հունձքը Պաղեստինի մէջ ապրիլին վերջերը կը սկսի, անկէ չորս ամիս առաջ դեկտեմբերի մէջ կը գտնուինք. և Յիսուսի իր կենաց 31'րդ տարուան ապրիլէն դեկտեմբեր միջոցը Հրէաստանի մէջ անցուցած լինելը կը հաստատուի։

Այլ թէ ո՛ր կողմերը և որ քաղաքներ պտտեցաւ՝ չէ յիշուած, թէ Յորդանանու միւս կողմը Պէրէայի գաւառն ալ մտաւ՝ չենք գիտեր, կամ թէ երբեմն Երուսաղէմ ալ հանդիպեցաւ՝ չենք կրնար ըսել. միայն թէ հաւանական կը գտնենք որ այս ժամանակէն Բեթանիա և երիքով իրեն սովորական տեղը եղած, և այն քաղաքներուն մէջ հետեւողներ և բարեկամներ և տպնջականներ ունեցաւ։

36. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԻ ԲԱՆՏԱՐԿՈՒԹԻՒՆԸ

Մտթ. ԺԴ. 3—5, Մրկ. Զ. 17—20; Ղուկ. Գ. 19—20

Ինչ որ Յիսուսի մկրտուելեն և պահպղուելեն ետքը մինչեւ այս տեղ պատմեցինք (§ 27 - 35), Յովհաննէս աւետարանիչ միայն գրած է և միւս երեքը զանց են ըրած, և որպէս զի իր պատմածները չեչտէ. Յովհաննէս աւետարանիչ կը յիշեցնէ, թէ երբ ատեն եղան Ձեռնադրեցաւ Մկրտիչ է քանդ (Յովհ. Գ. 24). արդ այս բանտարկութիւնը, ինչպէս առաջին պատմագիրներն ալ կը համաձայնին, տեղի ունեցաւ Հռոմայ 780 թուականին վերջերը։

Հերովդէս Մեծի ազգատոհմը խառնակ բաւիղ մըն է, որ իր մէջ կը չիոթտուի եւ կը կնճռոտի։ Հերովդէս տասը կիներ ունեցաւ։ Երկրորդ կնոջմէն՝ Հիւրկանեան Մարիամնէէ՝ ունեցաւ Արիստոբուղոս որդին, որ ամուսնացաւ Բերենիկէի հետ, որ Հերովդէսի քրոջ աղջիկն էր, և այս ամուսնութեան վերջին զաւակը եղաւ Հերովդիադա կամ Հերովդիա։ Երրորդ կնոջմէն՝ Սիմոնեան Մարիամնէէ՝ ունեցաւ Փիլիպպոս որդին, որ ամուսնացաւ իր եղբօրորդուոյն յիշեալ Հերովդիայի հետ, և այդ ամուսնութենէն ծնաւ Սողոմէ։

Զորրորդ կնոջմէն ունեցաւ Հերովդէս Անտիպաս որդին, Գալիլիոյ չորրորդ-ապետը, որ ամուսնացաւ Արաբիոյ Արէտաս թագաւորին աղջկանը հետ: Այսչափը բաւ կը սեպենք մեր նիւթին համար: Հերովդիադա թոյլ և զեղծ բարոյականի կին մը և Անտիպաս անկարգ կեանց հետեւող մը լինելով, չուտով այդ երկուքը իրարու համաձայնեցան, եւ Հերովդիադա իր ամուսինը Փիլիպպոսը լքեց և սկսաւ յայտնապէս Անտիպասի հետ կենակցիլ, առանց իր այրէն արձակուած լինելու: Այդ գայթակղական ընթացքը ամէնուն խիղճը վրդոված էր, բայց ոչ ոք կը համարձակէր դիտողութիւն ընել, և Հերովդէս Անտիպաս ու Հերովդիադա համարձակ իրենց ապօրինի կեանքը կը շարունակէին: Բայց երբ ամէնքը կ'ակնածէին, անապատաւն նախանձայոյզն Յովհաննէս լուռ չէր կրնար: Նա Գալիլիոյ կողմերը գալէն ետքը առիթ ունեցած էր երթալու քաղաքները ալ այցելել: Նոյնիսկ Հերովդէս Անտիպաս, լսած էր անոր համբաւը, և որովհետեւ ինքն ալ Գէթէր ըլլալով այդ ազգէն և տեղէ, իրեն մօտ կը հրաւիրէր Յովհաննէսը Տիբերիա քաղաքը, և վախազանօք կը սպասէր անոր հանդիպումն, հարցումներ կ'ուղղէր և լուծումներ կ'ընդունէր, խորհուրդներ կը հարցնէր և իրատեսութեամբ կ'անսար: Յովհաննէս այդ առաքելութիւններէն օգտուելով համարձակ կերպով կ'ազդարարէր Հերովդէս Անտիպասի, թէ ուրիշի ամուսնացած և անկէ չարձակուած կինը առնել նստիլ օրէնքի հակառակ է, չնութիւն է. հետեւապէս կ'ըսէր, ՈՂԵ ՕՐԷՆ ԵՂՍՈՒՆԵԼ ԿԻՆ ԵՂԲՕՐ ԵՍՑ: Հերովդիադա, որ Յովհաննէսի հակառակութիւն չէր ցուցըներ քանի որ անոր խրատները իրեն չէին դպչեր, չէր կրնար ներել որ Յովհաննէս յանդգնի իր հաճոյքը եւ իր բախտը վտանգել. ուստի սաստիկ ատելութիւն մը գոյացուցած էր անոր դէմ, և կը գրգռէր Հերովդէսը, որ Յովհաննէսը մեռցնէ և մէկտեղէն վերցընէ իրը յանցապարտ, բայց չէր յաջողեր: Հերովդէսի սիրտին մէջ տեղ ունէին տակաւին օրինական երկիւղածութիւնը և ժողովուրդին ակնածութիւնը, և կը քաշուէր մեռցնել տալ մէկ մը, որ ամէնէն իբրեւ մարգարէ և արդար ընդունուած էր:

Բայց Յովհաննէս չէր դադարեր յանդիմանելէ, և Հերովդիադայի ատելութիւնը եւս քան զեւս կը զայրանար, և ամէն տեսակ միջոցներ կը գործածէր որ Հերովդէսի վարանման յաղթէ: Այսպէս անցաւ ժամանակ մը, մինչեւ որ Հերովդիադա յարմար առիթ մը գը-

տաւ, և Հերովդէս երկու հակառակ զգացմանց մէջ չտարած, Յովհաննէսը չմեռցնելու եւ Հերովդիադան չցաւցնելու. ծայրերուն մէջ, որոշեց Յովհաննէսը բանտարկել տալ: Պաշտօնեաներ ղրկեց Յովհաննէսին նզած տեղը, Բեթսան քաղաքի մօտերը, ձերբակալել տուաւ, և շղթայի զարնելով բանտարկեց Մաքերոնի բերդը, Մուեալ ծովի եզերքը, ըստ Յովսեպոսի, թէպէտ վերջի պարագաներ պիտի ցուցընեն թէ այդչափ հեռու չէր յղուած կամ թէ ետ էր բերուած, որովհետեւ վերջին առեններ նոյնիսկ Տիբերիա քաղաքը կամ մօտակայ բերդի մը մէջ կը պահէր բանտարկուած ու շղթայակապ Յովհաննէսը: Աւետարանները բանտարկութեան պատճառ կը ցուցընեն Հերովդէսի յանդիմանութիւնը և Հերովդիադայի առնութիւնը. մինչ Յովսեպոս կ'ըսէ թէ ժողովուրդը գրգռելուն համար բանտարկուեցաւ, բայց երկուքն ալ կրնան համաձայնիլ. մէկը իր ներքին պատճառ, եւ միւսը իր արտաքին պատրուակ ընդունելով:

37. ՅԻՍՈՒՍ ՀՐԷԱՍՏԱՆԷ ԿԸ ՄԵԿՆԻ

Մատթ. Դ. 12, Մարկ. Ա. 14, Յովհ. Դ. 1—3

Երբ Յովհաննու Մկրտչի վրայ այդ ամէն նեղութիւնները կը հասնէին, Յիսուս տակաւին Յորդանան. և Հրէաստանի կողմերը իր քարոզութիւնները և մկրտութիւնները կը շարունակէր, իր գործունէութիւնը ընդարձակ ասպարէզի վրայ տարածուած էր, եւ իր հետեւողներուն թիւը հետզհետէ կը շատնար, և նոյնիսկ Յովհաննէս Մկրտչի հետեւողներէն աւելի շատ կ'ըլլար: Այդ մասին կը նպաստէր եւս այն պարագան, որ Յիսուս այլեւս մկրտելու աշխատանքը իր աշակերտներուն էր յանձնած, և ինքն միայն քարոզութեան կը զբաղէր, և գաւառին մէջ պտոյտներ կ'ընէր: Այդ ամէնը Փարիսեցիներուն աչքին զարկաւ և աչուընեռնուն հաճելի չերեւցաւ: Հարկ թէ իրենք կրցեր էին Յովհաննէս Մկրտիչը լռեցնել, Հերովդիադայի և Հերովդէսի վրայ ազդեցութիւն գործելով, և ահա աւելի զօրաւոր և աւելի գործօն մէկ մը կ'ելլէր դիմացնին, որ կը սպառնար բոլորովին իսկ իրենց ամբարտաւանութեան աշտարակը քանդել:

Յիսուս նկատի առաւ փարիսեցիական հակառակութեան սաստկանալը և Յովհաննէս Մկրտիչի լարուած ծուղակը, մտածեց նմանօրինակ բանի մըն ալ իրեն գլուխը գալուն հաւանականութիւնը. և որովհետեւ դեռ իրեն ժամանակը չէր հասած, ուստի խոհական սեպեց պահ մը տեղի տալ զայրացած հակառակութեան: Փարիսեցիներուն նոր դրդիռ չտալու համար, թողուց Յորդանանն ու Հրէաստանը, եւ ուզեց մնալ ի Գալիլիա, այս նկրտրէ անգամ: Առաջին անգամը մկրտութենէն ետքը կանա գալը եղած էր:

Յովհաննէս Մկրտիչի դէմ գործուած թշնամութեան հոգիկը Հերովդէս եղած էր, Գալիլիոյ չորրորդապետը, Յիսուս ալ ուղղակի անոր ձեռքը կ'իյնար Գալիլիա գալովը: Բայց Յիսուս խիթալու բան մը չունէր. վի Հերովդէս ինքնիրեն ակնածու և զգուշաւոր մէկն էր, իսկ Հերովդիադայի դէմ ալ Յիսուս երեք դեր մը չէր ստանձնած, և չէր կասկածեր, որ փարիսեցիք ապդեցութիւն գործածելու պատճառնք մը պտնան. մանաւանդ որ Հրէաստանէ հեռանալով փարիսեցւոց հակառակութիւնը մեղմացած կ'ըլլար:

Յիսուսի Հրէաստանէ մնկնիլը տեղի կ'ունենայ Հռոմայեցուական 780, Քրիստոսի ծուսկանին 27, և Յիսուսի կեանց 31 տարուան դեկտեմբեր ամիսին վերջերը:

38. ՅԻՍՈՒՍ ԻՍԱՄԱՐԻԱ

Յովհ. Դ. 4—43

Յիսուս Հրէաստանէ Գալիլիա անցնելու համար Սամարիայի կեդրոնական ճանապարհ բռնեց: Զնաք գիտեր թէ ուրիշ անգամ ալ այդ ճանապարհ անցաւ, թէ ոչ: Թէպէտեւ Գալիլիայի և Հրէաստանի մէջ ինկած է Սամարիա, և անոր մէջէն անցնիլ հարկ կ'ըլլար մէկէն միւսը ճանպարհելու համար, բայց նթէ ուղերձ ոք Սամարիայի մէջէն չանցնիլ, կրնար Գալիլիայէ Պերէա անցնիլ Յորդանանու միւս կողմը, և Յորդանանէ նորէն այս կողմ անցնելով Հրէաստան մտնել, կամ թէ Սամարիոյ արեւելակողմէն անցնիլ Յորդանան գետի մօտէն և նուազ բնակուած գիծով մը: Այդպիսի չեղում ընելու պատճառըն էր Հրէից և Սամարացւոց միջեւ տեղի ունեցած խորութիւնը, որով Հրէայք Սամարացիները խորշելի կը նկատէին եւ անոնց հետ

խառնակելէ, այսինքն յարաբերութիւն ունենալէ, կը զգուշանային։ Սամարիա քաղաք էր Եփրեմի ցեղին մէջ, զոր չինեց Ամրի Իսրայէլի թագաւորը Սամեր անուն անձէ մը առացած հողին վրայ (Գ. Թագ. ԺԶ. 6), և գայն իրեն մայրաքաղաք ըրաւ, ինչ որ տեւեց մինչեւ Իսրայէլի իշխանութեան վերջանալը և քաղաքին Սաղմանասար առնուելը (Դ. Թագ. ԺԷ. 6)։ Այն առեն Սամարիայի Հրէաները Մարաց երկիրը գերի տարուեցան, եւ անոնց տեղ Բաբելոնի կողմերէ Քութայեցի գաղթականներ բերուեցան, որք Սամարիա և Իսրայէլի ուրիշ քաղաքները բնակեցան, և այս ժամանակէն Սամարիա անունը սկսաւ գործածուիլ իբր գաւառի անուն, Իսրայէլի իշխանութեան հարաւային մասը ցուցընելու, մինչ անկէ առաջ միայն մայրաքաղաքին անունն էր (Դ. Թագ. ԺԷ. 24)։ Նոր եկող գաղթականներ հեթանոս էին եւ իրենց կուռքերը կը պաշտէին, և երբ վայրի գազաններէ սկսան վնասներ կրել, երկրին աստուածը չպաշտելնուն պատիժ համարեցան, և հրէայ քահանայ մը բերին, որ Իսրայէլի Աստուծոյն կրօնքը ու պաշտօնը սորվեցնէ իրենց (Դ. Թագ. ԺԷ. 28)։ Հեթանոս գաղթականները Հրէից Աստուածն ալ ընդունեցան առանց իրենց հեթանոսական սովորութիւնները թողելու, եւ այսպէս խառնուրդ կրօնք մը կազմեցին, որով և ճըշմարիտ աստուածապաշտ չլինելնուն՝ Հրէաներուն համար հասարակ հեթանոսներու նման խորշելի նկատուեցան (Դ. Թագ. ԺԷ. 41)։ Առեն անցնելով՝ ինչչափ ալ այդ խառնուրդ Սամարացիք հետզհետէ տեղւոյն Հրէաներուն հետ ձուլուեցան, հեթանոսական մասերը թուլցուցին ու թողուցին եւ կատարեալ աստուածպաշտութեան մօտեցան, սակայն Հրէից աչքին խորշելի ըլլալէ չդադրեցան։ Երբ Բաբելոնի գերութենէն ետքը, Երուսաղէմի տաճարի վերաշինութիւնը սկսաւ, Զօրաբաբէլ Սաղաթիէլեան և Յեսու Յովսեդեկեան մերժեցին Սամարացւոց առաջարկը, որոնք իբր Մովսէսի օրէնքի հետեւողներ՝ ուզեցին մասնակցութիւն ունենալ Երուսաղէմի տաճարին շինութեան մէջ (Ա. Եզր. Ե. 70, Բ. Եզր. Դ. 3)։ Ասոր վրայ Սամարացիք նոր տաճար մը կանգնեցին Գարիզին լերան վրայ, պնդելով թէ Աստուծոյ իր պաշտամանն համար ընտրած տեղը Գարիզին է, ինչպէս Մովսէս նշանակեց (Բ. Օր. ԻԷ. 12), եւ ոչ Երուսաղէմը, զոր յետոյ Դաւիթ որոշեց (Բ. Թագ. Ի Դ. 24)։ Գարիզինէ տաճարին շինութիւնը ոմանք Նէեմիի ժամանակը կը դնեն՝ Յովհ-

դիա քահանայապետի որդի Եղիասիբ քահանայի ձեռօք (Նեհեմի ԺԲ. 28). և ուրիշներ կէս դար աւելի ետքը կը նշանակեն՝ Յադդոա քահանայապետի եղբայր Մանասէ քահանայի ձեռօք (Յովսեպոս ԺԱ. 7), որ վերանորոգութիւն պէտք է ըսուի։ Սամարացւոց և Հրէից հակառակութիւնն աճեցաւ եւ փոխադարձ թշնամութիւնն արծարծեցաւ, երբ Մակաբեանց իշխանութիւնը զօրացաւ, և Յովհաննէս Հիւրկանոս, Քրիստոսի Թուականէն 129 տարի առաջ, Գարիզինի տաճարը կործանեց։ Սամարացիք չը դադրեցան նոյն լեռը իրենց պաշտամանի կեդրոն ճանչնալէ։ Յիսուսի ատենն ալ Հրէից և Սամարացւոց հակառակութիւնը կը տեւէր, և Սամարացիք, թէպէտ հեթանոսութեան նշաններ չունէին այլեւս, բայց միշտ խորչելի էին. որովհետեւ Հրէաններէ կը տարբերէին Երուսաղէմի եւ Գարիզինի խնդիրով, Մովսէսի հնգամատեանէն դուրս մնացած գիրքերը կը մերժէին և աւանդութեան փաստը չէին ընդունիր։ Ահա իրաց վիճակը՝ երբ Յիսուս Սամարիայի մէջէն կ'անցնէր, Հռոմայ 780 եւ մեր Թուականին 27 տարւոյն դեկտեմբերի վերջերը կամ Հռոմայ 781 և մեր 28 թիւին յունուարի սկիզբները։

Հրէաստանէ Գալիլիա տանող ճանապարհը կ'անցնէր Սամարիոյ Սիւքար գիւղին մօտէն, որ մասն է Սիւքէմ կամ Սիկիմ քաղաքին զոր Յակոբ նահապետ ստացաւ Ամովրացի Եմովրէն (Ծննդ. ԼԳ. 19) և յետոյ տուաւ իր Յովսէփ որդւոյն (Ծննդ. ԽԸ. 22), ուր եւ փոխադրուեցան Յովսէփի ոսկրները Եգիպտոսէ եկած ատենին (Ելս. ԻԳ. 32)։ Սիւքարի մօտ էր Յակոբի Աղբիւր կոչուած հորը, ուսկից կը խմէին Սիւքարի և Սիւքէմի բնակիչները և բոլոր ճանապարհները։ Սիւքար և Սիւքէմ կը գտնուին ձորի մը մէջ, որուն վրայ կը բարձրանայ Գարիզին լեռը եւ դիմացը կը գտնուի Գեւալ լեռը։ Սիւքէմ Հռոմայեցւոց ատեն նորէն չինուեցաւ եւ ընդարձակուեցաւ և նէապոլիս կոչուեցաւ, եւ այժմ ալ կը կոչուի Նապլուզ։

Ժամը վեց կ'ըլլար, կէս օրին մօտ, տաք ատեն, Յիսուս ալ հետի ճանապարհութենէն յոգնած, Յակոբի Աղբիւրին քով կը նստի՝ ջուր մը խմելու և հանգիստ ընելու։ Յիսուսի հետ եղող աշակերտները քաղաք կ'երթան ուտելիք ճարելու, եւ ահա նոյն պահուն Սամարացի կին մը կուգայ հորէն ջուր քաշելու եւ տուն տանելու, երբ Յիսուս մինակ նստած էր։ Յիսուս պարզ կերպով մը խմելու ջուր կ'ուզէ անկէ։ Սամարացի կինը, որ, ինչպէս պիտի տեսնուի,

համարձակ կեանքի տէր մէկն էր, ջուր ուզողին հրէայ մը ըլլալը կը հասկնայ և խօսք նետելու միտքով կը պատասխանէ. «Հրէաներ Սամարացիներէն կը խորշին, ինչպէ՞ս կ'ըլլայ որ դուն Հրէայ և ես Սամարացի, դուն ինէ ջուր ուզես որ խմես»: Յիսուս, ինչպէս միշտ, այս անգամ ալ կ'ուզէ առիթէն օգտուիլ և աւելի բարձրը նիւթելու մտնել և իր Աւետարանը պարզել: «Եթէ դուն, կ'ըսէ, Աստուծոյ անօրէնութիւնները գիտնայիր և քեզի հետ խօսողին ո՛վ ըլլալը ճանչնայիր, թերեւս դուն անոր կը դիմէիր որ քեզի կենդանի ջուր տայ»: Կենդանի ջո՞ւր խօսքը կինը նիւթական իմաստով կ'առնէ. իր անմիջապէս ակէն եւած ջուր, անոր համար կ'ըսէ. «Ջրհորս խոր, իսկ դուն ո՛չ դոյլ ունիս, ո՛չ չուան, ինչպէս պիտի կարենաս մինչեւ ջրհորին ներքեւը հասնիլ եւ կենդանի ջուր հանել: Յակոբ նահապետն ալ, թէ՛ ինքը, թէ՛ իր զաւակները և թէ՛ իր ոչխարները այդ ջրհորին երնեկէն առնուած ջուրը խմեցին, դուն Յակոբ նահապետէ ալ արդեօ՞ք մեծ ես, որ անոր խմածով չես գոհանար եւ կենդանի ջուրը կը փնտռես»: Յիսուս քայլ մը եւս կ'առնէ և աւետարանական վարդապետութեանց մէջ կը մտնէ ու կ'ըսէ կնոջ. «Ով որ ջուրէդ խմողը նորէն կը ծարաւի, իսկ իմ ջուրս խմողը ա՛լ անգամ մըն ալ չծարաւիր. իմ տալիք ջուրս, յաւիտենական կեանքի համար բուսող ջուրի աղբիւր կ'ըլլայ անոր»: Կինը Յիսուսի խօսքերը կատակի կը տանի և հեգնելով կը պատասխանէ. «Հանի որ առանց հրաշալի ջուր մը ունիս, ինծի ալ տուր, որ մէյ մըն ալ չծարաւիմ, և այս հորէն ջուր կրելու այնասանքէն ազատիմ»:

Յիսուսի և Սամարացի կնոջ խօսակցութիւնը քառ առ քառ գրուած չէ, ուստի մէկ խօսքէն միւսը միջանկեալ խօսքեր ալ եղած կ'ըլլան, մինչ աւետարանիչը միայն գլխաւորները յառաջ կը բերէ: Ըստ այսմ կը տեսնենք որ յանկարծ խօսքը ուրիշ նիւթի մը վրայ կ'անցնի, և Յիսուս Սամարուհիին կ'ըսէ. «Գնա՛, երիկը ալ հրաւիրէ, և մէկտեղ եկէք և խօսինք»: Կինը համարձակ կերպով մը կ'ըսէ. «Ես էրիկ չունիմ»: Յիսուս կը պատասխանէ. «Իրաւունք ունիս, էրիկ չունիմ ըսելդ ալ ճիշդ է. հինգ այրերու հետապրած ես և թողած, և որուն հետ որ հիմայ կ'ապրիս, քու էրիկդ չէ»: Կինը չուարեցաւ, կատակը դադրեցաւ, տեսաւ որ իր դիմացինը բոլոր իր գաղտնիքները գիտցող մըն է, ուրեմն, ըսաւ

միտքէն, մարգարէ մըն է այս մարդը, և խօսքը վոխեց, և լուրջ խնդիրներու մէջ սկսաւ մտնել։ Այս տեղ աւելորդ կը սեպենք փընտռել թէ աստուածային գիտութեամբ է՞ որ Յիսուս Սամարուհուին կեանքը գիտէր, թէ ոչ միւքարէ անցնելով դատնալով այդ պիտի կնկան մը վրայ տեղեկութիւններ լսած էր։ Բաւական է դիտել թէ Սամարուհուին անծանօթ մըն էր, որ անոր նկարքին կեանքը այդչափ պարզութեամբ կը պատմէր, և այս ալ կնոջ վրայ մեծ ազդեցութիւն գործեց։

Կինը լուրջ խնդիրներու մտած ատեն, նախ և առաջ Հրէից և Սամարացւոց մէջ յուզուած գլխաւոր վէճը մէջտեղ կը նետէ, այսինքն Գարիզինի և Երուսաղէմի խնդիրը։ Գարիզին մասամբ կը գտնուէր, ի լրջոյ չգիտեմ ըսելով, ուր իրենց նախնիքը Յոսուայ տաճար մը ունեցան, մինչ Հրէաները կը պնդեն թէ Սաուղայ բնութած տաճարին տեղը Երուսաղէմն է։ «Ո՞ւր պէտք է ուրիմն, կ'ըսէ կինը, Աստուծոյ երկրպագութիւն ընել». այսինքն տաճար կանգնել և զոհեր մատուցանել. որովհետեւ պարզ աղօթքներ ու պաշտօններ ամէն տեղ կրնային կատարուիլ։ Յիսուս կ'ուզէ կնոջ միտքը լուսաւորել և աստուածային տնօրէնութեանց խորհուրդը իմացնել. «Այդ խնդիրը, կ'ըսէ Յիսուս, իր նշանակութիւնը կորնցուցած է, որովհետեւ այլ եւս Աստուծոյ պաշտօնը ոչ Երուսաղէմի և ոչ Գարիզինի հետ կապուած է, որովհետեւ հասած է այն ժամանակը որ կանխաւ գուշակուած էր. Յովհաննէս պէկիս մարդին խոստովանութեան և պատրաստ ոտքի (Մաղ. Ա. 11). իսրայելական վիճակագրութիւնն հասած է. բայց այն Հրէից մէջէն պիտի ելլէ, որ մարգարէներ ուղղան և իմացուն ու գիտցան թէ ինչ պիտի ըլլայ. մինչ դուք որ մարգարէները չէք ընդունիր, այդ գիտութենէ զուրկ էք մնացած, և ձեր երկրպագութեանց որուն ուղղուած ըլլալն ալ չէք գիտեր։ ճշմարիտ երկրպագութիւնը, որ այսուհետեւ կը փնտռուի, ոչ թէ տեղի պայմաններով է որ ընդունելի կը համարուի, այլ հոգւոյ և ճշմարտութեան պայմաններով։ Աստուծոյ պահանջածն ալ այս է. Աստուած հոգի է և ընդհանուր կը տարածուի. տեղւոյ մը մէջ ամփոփուած չէ, պէտք է ուրիմն երկրպագութիւնն ալ՝ ուր որ ալ ըլլայ՝ հոգւով և ճշմարտութեամբ ընել, որ Աստուծոյ վայել և ընդունելի ըլլայ»։ Կինը այդ բարձր սկզբունքները լսելով չդուսրիր. «Մենք ալ, կ'ըսէ, կ'ընդունինք որ Մեսիա մը պիտի գայ, եւ

կը ապաւինք անոր գալուն, երբոր նա կու գայ ամէն բան նա կը բացատրէ մեզի»: Յիսուս կնոջ վրայ այդչափ պատրաստականութիւն, աւելցնենք նաև, այդչափ բանիմաց միտք տեսնելով, չուզեր այլևս զրկել զայն Սամարացիին յայտնութեան շնորհքէն, և բացայայտ խօսքով կ'աւետէ. «Այն ապաստած Մեսիան՝ ես եմ, որ քեզի հետ կը խօսիմ»:

Սամարուհին այս անգամ բոլորովին նոր և անակնկալ յայտնութեան դիմացը գտնուելով, ինչ ըսելիքը կը չփոթէ, բան մը չը կրնար պատասխանել, միւս կողմէ կը տեսնէ որ Յիսուսի ընկերները ալ քաղաքէ կը դառնան, չուր տանիլն ալ կը մոռնայ, սափորն ալ կը թողու, և չուտով կը վազէ քաղաք կ'երթայ և քաղաքացիներուն լուր կու տայ. «Զրհորին գլուխը մէկը կայ, որ ամէն գաղտնիք գիտէ, որ նոր վարդապետութիւններ կը խօսի, որ Մեսիա եմ կ'ըսէ. իմ միտքս քիչ մը պառկեցաւ, դուք ալ եկէ՛ք, մէկտեղ երթանք, քննենք ու տեսնենք թէ արդեօք նա իրաւցնէ խոստացեալ Մեսիա՛ն է»: Քաղաքացիք ալ զարմացան, հետաքրքրքրուեցան, և խումբ խումբ եղած Յակոբի Աղբիւրը գալու ճանապայ ելան:

Այն միջոցին, որ կինը կ'երթար և քաղաքացիք կու գային, աշակերտները զարմացմամբ դիտեցին՝ թէ Յիսուս առանձինն Սամարացի կնոջ մը հետ խօսակցութեան բռնուած է: Կնոջ հետ խօսակցութիւն եւ Սամարացիի հետ մտերմութիւն, երկուքն ալ Հրէից տվլորութեան համաձայն չէին, բայց աշակերտները չհամարձակեցան դիտողութիւն ընել. այլ միայն թերած ուտելիքին մէջտեղ հանելով, կերակուրի հրաւիրեցին. «Ռաբբի, հաց կե՛ր»: Հարկաւ թերածնին Սիւքարի Հրէաներէն և ոչ Սամարացիներէն հոգացած էին: Յիսուս կ'ըսէ. «Ես ուրիչ կերակուր ունիմ, ուսկից դուք տեղեկութիւն չունիք»: Աշակերտները իրարու կը նային. Յիսուս իրեն հետ ուտելիք չունէր, ո՛վ կրնայ իրեն կերակուր թերած ըլլալ. միւնակ կին մը եկած էր, բայց նա ալ սամարացի էր, և Յիսուս ասոր կերակուրէն չէր ուտեր: Յիսուս կը տեսնէ որ աշակերտները չփոթած են և հարկ կը համարի իր խօսքը լուսաբանել· «Ես նիւթական ուտելիքի վրայ չեմ խօսիր, կ'ըսէ. կերակուր ըսածս հոգեւոր յաղուրդն է, և ես յագեցած եմ, երբ երկնաւոր Հօրս կամքը կը կատարեմ, որ զիս առաքեց: Ձեր հաշուով չորս ամիս կ'ուզէ որ

հունձքի աւետն է հասեր. բայց իմ ըսած հունձքս արդէն իսկ հասած է։ Աչուընիդ վերուցէք, նայեցէք դաշտերուն. արդէն դեղնցեր են, հունձքը հասեր է»։ Այս խօսքերը ըսած աւեն՝ Յիսուս կ'ակնարկէր Սամարացիներուն. որոնք կնոջ խօսքէն չարժեւորելով և բարի տրամադրութիւններով իրեն կու գային։ «Ահա՛ հասած հունձքը, կը շարունակէ Յիսուս, ասոր սերմանողն ալ ուրախ է, հնձողն ալ. ան ալ իր վարձքը ունի, աս ալ, եւ արդիւնքն ալ նիւթական չէ, այլ յաւիտենական կեանքի պտուղ է։ Եթէ ճիշդը ըսենք, ուրիշ է սերմանողը և ուրիշ է հնձողը. այժմ ես սերմանեցի, դուք ալ մէկտեղ պիտի հնձէք. սերմանելու աշխատանքը չքաշեցիք. անիկայ ընողը ուրիշ եղաւ, բայց հնձողներդ ալ ձեր աշխատութեան համար վարձքի արժանի պիտի ըլլաք։ Այս է հիմակուհիմայ իմ ձեզի տուած պաշտօնը»։

Երբ Յիսուս իրեններուն այդ կէտերը կը բացատրէր, ահա կը հասնին Սամարացիները Յակովբի Աղբիւրին տեղը. ճանապարհի քանի աւելի մանրամասնութիւններ կը լսէին կնոջ բերնէն, այնչափ աւելի անծանօթ հիւրին Մեսիա ըլլալուն խելուքնին կը պատկէր։ Երբոր հասան, իրենք ալ Յիսուսի հետ խօսելու սկսան. անոր վարդապետութիւնները, բացատրութիւնները, յայտնութիւնները լսեցին, եւս քան զեւս առաջին համոզման վրայ հաստատուեցան, և առաջին եկող կնոջ դառնալով կ'ըսէին. «Մինչեւ հիմա քու պատմածներուդ վստահելով գաղափար կազմած էինք, բայց հիմակ մենք ալ տեսանք ու լսեցինք. այլ եւս երկբայութիւն չունինք, եթէ Դո՛ է ճշմարիտ փրկիչ աշխարհս»։ Յիսուսի վրայ կազմած հաստատունն հետեւանքով՝ աղաչեցին, թախանձեցին, և Յիսուսը թող չտուին նոյն օր ճանապարհ շարունակել. առին իրենց գիւղը տարին, երկու օր ալ հիւր ըրին, հարկաւ այն օրերուն մէջ շարունակ Յիսուսի վարդապետութիւնները լսեցին և աւելի հաստատուեցան։ Յիսուս որ կը վուխար Գալիլիա դառնալ, երկու օր կենալէն ետքը Սիւքարի և Սիւքէմի Սամարացիներէն հրաժեշտ առաւ, հարկաւ իր ուղեւորութեանց առթիւ նորէն անոնց այցելելու յուսադրեց, և ճանապարհ շարունակելով հասաւ Գալիլիա։ Այսպէս կը փակուի Յիսուսի Սամարիոյ մէջ անցուցած օրերուն պատմութիւնը։

Սամարուհին ուրիշ անգամ չյիշուիր Աւետարանին մէջ, թէպէտ աւանդութիւնը կը կարծէ թէ նա Յիսուսի սովորական հիւրասի-

րոզը եղաւ՝ անոր Գալիլիոյ և Հրէաստանի մէջ ըրած յաճախակի ճանապարհորդութիւններուն առթիւ: Ոչ միայն այսչափ, այլ նա Յիսուսի հետեւող կիներուն մէջ ալ կը համարուի, որոնք յետոյ Իւղաբեր կոչուեցան, և Փառինէ անունով կը յիշատակուի Յայտնութեան մէջ Իւղաբեր կանանց տօնին օրը: Փառինէի հինգ քոյրերն ալ կը յիշուին լատին Յայտնութեանց մէջ, Անաստալիա, Փոտիա, Փոտիդիա, Պարասքեւիա և Կիւրակիա անուններով, և երկու ալ պատանիները՝ Վիկտոր և Յուվէնտի, որոնք ամէնքը հալածանքի ժամանակ մարտիրոս եղած կ'ըսուին Հռոմի մէջ:

39. ԳԱԼԻԼԻՈՑ ԿԱՐՈՂՈՒԹԻՒՆ ՍԿԻԶԲԸ

Դուկ. Դ. 14—15, Յովհ. Դ. 45

Յիսուսին առաջին անգամ Գալիլիա գալը չէ այս, որովհետեւ յիշեցինք արդէն կանայի հարսնիքը (§ 31) և կաթառնաում հաստատելը (§ 32), սակայն այն անգամ Յիսուս ընդհանուր քարոզութիւններու չսկսաւ և պատգամներ չըրաւ, լոկ իր անած ու ապրած պատահին այցելութիւն մըն էր ըրածը: Իսկ վարդապետութեանց քարոզութիւնը Յորդանանու կողմերը սկսաւ, մկրտութիւն հաստատեց, հետեւորդներ կազմեց, եւ անկէ ետքը իր անօրինական առաքելութիւնը Գալիլիոյ վրայ ալ տարածեց: Եթէ այդպէս օրէն է բացատրել, այն անգամ անպատմոն այցելութիւն մըն էր ըրածը, այս անգամ պաշտօնական գալուստ մըն է՝ Գալիլիացիները Աւետարանի վարդապետութեան հրաւիրելու: Յիսուս խնդութեամբ և վստահութեամբ ընդունուեցաւ: Յիսուսի համբաւը արդէն կազմուած էր. Երուսաղէմի մէջ մեծ անուն մը թողած էր. Յորդանանու կողմերը նշանաւոր գործունէութիւն ունեցած էր. Սամարիոյ մէջ ալ անակնկալ յաջողութիւն գտած էր: Յիսուս Գալիլիացի էր, Գալիլիացիները Յիսուսով վստահութեան և Յիսուսով պարծենալու իրաւունք կը զգային, հարկաւ կը սպասէին ալ՝ որ Երուսաղէմի մէջ հրաշքներ գործելէ եւ Յորդանանու կողմերը իր ազդեցութիւնը յայտնելէ ետքը, աւելի նշանաւոր գործեր պիտի կատարէ Գալիլիոյ մէջ: Ըստ այսմ Յիսուսի Գալիլիա հասնիլը հանդիսային և հռչակաւոր եղելութեան մը կերպարանքը առաւ:

Ինչե՛ր ըրաւ Յիսուս այդ միջոցին, ո՛ւր տեղեր պտտեցաւ, ո՛ր քաղաքներ քարոզեց, ինչ հրաշքներ գործեց, մի առ մի պատմըւած չեն։ Աւետարանիչներ ընդհանուր բացատրութիւններով կը պոհանան։ Բոլոր Գալիլիոյ մէջ համբաւը տարածուեցաւ, ժողովրդեան ժողովարան պտտեցաւ, ամէն տեղ իր վարդապետութիւնները քարոզեց, և ամէնէն ալ փառաւորուեցաւ. բան մը որ առանց հրաշքներու չէր ըլլար, քանի որ հրաշքներն էին միայն, որ այդ ժողովուրդին աչքին առջեւ նշանակութիւն կը տանային և պատուոյ կ'արժանացնէին։ Աւետարաններու մէջ որոշ կերպով պատմուած հրաշալի բժշկութիւնները հազիւ թէ քսանի կը հասնին, մինչ մեւ կողմէն տէր կը կրկնուի, թէ՛ հիւանդները բժշկեց բացատրութիւնը, որ հարիւրաւոր և հազարաւոր հրաշքներու կատարումը կը պարունակէ, և որ յայտնէ յայտնի չեն պատմուիր։ Իրօք ալ կը տեսնենք՝ որ մինչեւ իսկ հեռաւոր կողմերէ ախտաւորներ կը վազեն և բժշկուած կը դառնան։ Յիսուսի պլուխն ալ հազարաւոր անձերու լ մեսին հատաքաւած լինելը յիշուած է (Մատթ. ԺԴ. 21 ԺԵ. 38), որոնք լոկ բժշկութեան պատճառով Յիսուսի շուրջը խռնուած էին, և ամէնքն ալ իրենց փափագին հասած կը դառնային։ Եթէ այդչափ բազմաթիւ հրաշքներու մէջէն միայն քանի չափ յայտնի յանուանէ պատմուած են, պատճառը ուրիշ բան չկըրնար ըլլալ, բայց եթէ նոյն հրաշքներով օգտուողներուն՝ առաջ կամ ետքէն նշանաւոր դեր մը ունեցած ըլլալը։

Պատած տեղերուն նկատմամբ ալ որոշակի յիշատակութիւններ կը պակսին այս տեղ, բայց քանի որ Գալիլիոյ ժողովարանները կը յիշուին, բոլոր գլխաւոր գաղաքները պէտք է իմացուին, զոր օրինակ Կափառնաում, Բեթսայիդա, Տիբերիա, Մագդալա, Կանա, և առհասարակ Գալիլիոյ բոլոր կեդրոնական մասը, քաղաքներով եւ գիւղերով մէկտեղ, որովհետեւ Յիսուս միայն գլխաւոր քաղաքները չէր քարոզեր, այլ գիւղեր եւ ագարակներ ալ կը մտնէր, կը խօսէր և կը բժշկէր (Մարկ. Զ. 56),

40. ԹԱԳԱՒՈՐԱԶՆԻՆ ՈՐԴՒՈՅՆ ԲԺՇԿՈՒԹԻՒՆԸ

Յովհ. Դ. 46—54

Ահա՛ առանձին հրաշքի մը պատմութիւնը, ու այն ալ բժշկութեան հրաշքներու տեսակէն, ինչպէս են ընդհանրապէս աւետարանի մէջ պատմուած հրաշքները: Այդ հրաշքին համար Յովհաննէս աւետարանիչ կ'ըսէ թէ երկրորդ հրաշքն է՝ զոր Յիսուս կատարեց Գալիլիոյ մէջ. առաջինը Կանայի հարսնիքին գինիի հրաշքն էր, այս երկրորդն ալ դարձեալ Կանա քաղաքին մէջն էր, և հաւանաբար Կանայի մէջ երկրորդ հրաշք ըլլալը իմացընել ուզած է, և պէտք չ'ըլլար Յիսուսի Սամարիայէ Գալիլիա հասնելէն անմիջապէս եւթը դնել այս հրաշքը: Իրօք ալ Կանա քաղաքը Գալիլիոյ հարաւակողմը, Սամարիայէ Գալիլիա մեծ պողոտային առաջին օթարանն է: Հրաշքին պարագաներն հետեւեալներն են:

Նշանաւոր անձ մը կը բնակէր Կափառնաում. մեր թարգմանութիւնը կը կոչէ զայն Նափաւոփ, իսկ յոյն բնագիրը ունի միայն Նափաւոփական, որով կ'իմանանք թէ Գալիլիոյ չորրորդապետ Հերովդէսին ցեղէն մէկը չէր, այլ Թագաւորական ծառայութեան մէջ գտնուող, և Թագաւորին կողմէն պաշտօն ունեցող պետական անձ մըն էր միայն: Այդ մարդուն որդին հիւանդ էր երկար առնէ իվեր, և բժշկութիւն չեր գտներ: Խեղճ հայրը հազիւ թէ լսեց, որ հրաշքով բժշկութիւններ կատարող Յիսուսը Կանա կը գտնուի, չուտով Կափառնաումէ Կանա կու գայ, կ'աղաչէ կը պաղատի որ չուտով Կափառնաում գայ և իր որդին բժշկէ, առնն ալ չանցընէ, վասն զի տղան այսօրուան վաղուան է: Յիսուս առանց շտապելու կը սկսի քարոզ եւ խրատ խօսիլ, իր վարդապետութիւնը բացատրել, եւ լսողներն ալ մեղադրել, որ մինչեւ որ հրաշք ու սքանչելիք չը տեսնեն հաւատալ չեն ուզեր: Խեղճ հայրը Յիսուսը կ'ընդմիջէ, որ քարոզը ուրիշ առթի թողու, և մնասին ճանապայ ելլեն Կափառնաում երթալու, և տղան չմեռած այնտեղ հասնելու: Հարկաւ խեղճ հայրը տեսածին և լսածին վրայ կը չափէր. Յիսուս իրեն մօտեցող հիւանդները կը բժշկէր, պէտք էր ուրեմն որ հիւանդ տղուն ալ քովը երթայ որ բժշկէ: Այդ պարագան ալ կը հաւաստէ՝ որ Յիսուս այդ հրաշքէն առաջ, ուրիշ բժշկութիւններ

ըրած էր, որովհետեւ Կափառնաումի թագաւորազնը չտեսած եւ չլսած բանի մը եռեւէն չէր կրնար ըլլալ։ Յիսուս աղաչաւոր հօրը դառնալով, իշխանական չեչտով մը կը պատասխանէ. «Ինծի կափառնաում գալու պէտք չկայ, տղադ առողջացած է, դուն գնա ու տե՛ս»։ Մարդը Յիսուսի վստահօրէն եւ իշխանաբար խօսքին առջեւ կը գլխանի, կը հաւատայ թէ իրականութենէ բան մը բսած չկրնար ըլլալ, և չուտով ճանպայ կ'ելլէ Կափառնաում իր տունը դառնալու։ Կէս օրը քիչ անցած էր, ժամը հօթն էր, մեր արեւելեան ժամահաշուի ոճով։

Կանայէ Կափառնաում նոյն օրն ալ հասնիլ անհնար էր, գիշերն ալ հարկաւ օթեւան մը պիտի անցնէր. մինչ առտուն ճանապարհ չարունակած առնն, իր տան ծառաներէն ոմանք դիմացը ելան։ Տղան առջի օր առողջացած էր. և մայրը փութացած էր աւետաւորներ հանել կանա որ հօրը սիրտը հանդարտի, և անակընկալ առողջութեան լուրը առնէ։ Ծառաները նղելութիւնը կը պատմեն. հայրը յանկարծական բժշկութեան ժամը կ'ուզէ ճշդել. ծառաները կ'ըսեն. «Երէկ ժամը հօթնին, մէկէն տաքութիւնը իջաւ, տղան իր վրայ եկաւ, և հիւանդութիւնը անցաւ»։ Ճիշդ Յիսուսին իրեն խօսած և «որդին ապրեցաւ» ըսած ժամն էր։ Այլեւս երկբայութիւն չէր մնար, որ Յիսուս էր հրաչալի եւ անակնկալ բժշկութիւնը կատարողը. որ ոչ թէ միայն հիւանդին մօտենալով, խօսելով ու ձեռք դնելով, այլ և հեռուէն ալ հրամայելով կրնար բժշկութիւն կատարել։

Ուրախութեամբ լեցուն ճանպան մնացածն ալ կ'առնէ թագաւորազնը, տուն կը հասնի, տղան կը գրկէ, մօրը կը պատմէ նղելութեան պարագաները, քարեսէր կինն ալ կատարեալ էութիւնք կու տայ մարդուն տեսութեան. տունով տեղով Յիսուսի աչակերտութեան կը մտնեն, և սիրտերնուն մէջ հաստատուն հաւատք կը կազմեն՝ թէ ատուգիւ Յիսուս Նազովրեցին խոստացեալ Մեսիան է։

Վերեւ յիշեցինք (§ 39) թէ առանձինն կերպով պատմուած հրաշքներուն պատճառը, անոնց մէջ եղող անձերուն Յիսուսի հետ ունեցած յատուկ կապակցութիւնն է։ Այդ հրաշքին վերջն ալ, Հաւատոց ընդն և ամենայն պոռն ի-ը խօսքը, ոչ միայն իշխանական անձին, այլ նորա կնոջ, գուցէ և որդւոյն ակնարկութիւն կը պարունակէ։ Արդ, Աւետարանի զանազան կողմերը իրարու մօտեցը-

նելով կը տեսնենք, որ Յիսուսի հետեւող եւ Յիսուսը խնամող կիներուն կարգին մէջ կայ Յոհաննա կին Քուզայ հոգաբարձուին Հերովդէ (Ղուկ. Ը, 3)։ Կախառնաւումի մէջ թագաւորական ծառայութեան մէջ գտնուող անձը, ամենայն յարմարութեամբ Հերովդէսի ծառայութեան մէջ եղող Քուզա հազարապետն է, եւ անոր հաւատացեալ կինն ալ՝ նոյն ինքն Յոհաննա է, որ երախտապարտ զգացմամբ ինքզինքը Յիսուսի հետեւողութեան եւ աշակերտութեան նուիրած է, որ է ըսել, Յիսուսի հաւատացած ըլլալուն գործնական արտայայտութիւնը տուած է։ Ըստ այսմ մենք ալ մեկնիչներու մեծամասնութեան հետ կ'ընդունինք, թէ Կախառնաւումի թագաւորականը Քուզա հազարապետն է, եւ իր հաւատացեալ կինը՝ Յոհաննա է. իսկ բժշկուած որդւոյն համար բան մը չենք կրնար ըսել։ Կը կարծըւի եւս թէ Քուզայի մահուընէ ետքն էր, որ Յոհաննա ինքզինքը ազատ կը զգար Յիսուսի պատգամներուն մէջ անոր հետեւելու։

41. ՅԻՍՈՒՍ Ի ՆԱԶԱՐԷԹ

Ղուկ. Դ. 16—30, Յովհ. Դ.44

Յիսուս Գալիլեայ պատգամներուն մէջ զանց ըրած էր իր բնակավայր քաղաքը Նազարէթը, որուն բնակիչներուն վրայ վստահութիւն չունէր, որովհետեւ Յիսուսի մանկութիւնը եւ երիտասարդութիւնը, անոնք կեանքը եւ սովորական կենցաղը տեսած ինեւով, իրեն նկատմամբ մեծ գաղափար չէին կազմած, եւ չէին ընդունիր՝ որ հիւն Յովէլին որդին կրնայ Մեսիա ըլլալ։ Այսու հանդերձ պէտք էր անգամ մըն ալ անոնց հանդիպիլ, որ իրենց թերահաւատութեան պատճառանքը չունենան. պէտք էր անոնց ալ Աւետարանի վարդապետութիւնը լսսած ըլլալ։ Կրնար յուսացուիլ թէ, Հրէաստանի եւ Գալիլեայ մէջ Յիսուսի գտած յաջողութիւնը, պէտք էր Նազարէթցիներու վրայ ազդեցութիւն գործած ըլլար։ Այդ նպատակով Յիսուս Նազարէթ կու գայ Հռովմայ 781 եւ մեր 28 եւ իր կենաց 32 թուականին սկիզբէն ամիսի մը չափ ետքը։ Որ օր հոն հասած լինելը չէ յիշուած, բայց առաջին շաբաթ օրուան առտուն ըստ սովորութեան ժողովարան կ'երթայ, որ 28 տարուն յունուար 31 կամ փետրուար 7 կրնայ ըլլալ։ Այդչափ փառաւորուած եւ

հուչակ հանած Յիսուսին ինչ արժեքը իմանալու կերպով մը, նազարէթցիք գինքը Ս. Գիրք մեկնելու կը հրաւիրեն, եւ հատորը առջեւը կը դնեն։ Սովորութիւն էր Ս. Գիրքը կարդալ ու մեկնել, իւրաքանչիւր շաբաթ հատուած մը առնելով, բայց Յիսուս առանց այլ կարգին նայելու, որեւէ մէկ տեղ մը բացաւ, և դիմացը եկաւ Եսայիի սա կտորը. Հոգի Տէրոջն է վրաս, քանզի զիս օծանեց աղքատաց աւետեաց ղրկեց, բժշկելու զբեկեալս սրտիւ, քարոզելու գերելոց ազատութիւն, և կուրաց տեսութիւն, արձակելու զվիրաւորս ի ներողութիւն, քարոզելու ընդունելի ամ Տեառն (Եսայ. ԿԱ. 1. 2)։ Աւետարանին մէջ այդ կտորը յաճախ բերուած է Քրիստոսի թարգմանութեան համեմատ, ինչպէս է մեր Աստուածաշունչն ալ. իսկ բերայական օրինակը, ուսկից թարգմանուած է լատինականը, ունի այսպէս. Հոգի Տէրոջն է վրաս քանզի, զիս օծանեց աւետել հեղոց աւետեաց ղրկեց, զի բժշկեցից զբեկեալս սրտիւ, և քարոզեցից գերեաց ազատութիւն, և փակելոց զբացումն, և քարոզեցից ամն հաճոյից Տեառն։ Խմաստները շատ չեն տարբերիր, և մեր դիտողութիւնը անոնց համար է, որոնք երբայական օրինակին կառչած՝ Քրիստոսեան թարգմանութեան կ'անարգեն, առանց յիշելու որ Աւետարանն ալ Քրիստոսեան թարգմանութեան կը հետեւի։

Եսայիի այդ հատուածը մեսիական մարգարէութեանց գլխաւորներէն է. և այսպէս ալ ընդունուած էր հրէական օրինապէտներէն և ժողովուրդէն, և հետեւաբար մեծ եղաւ ժողովրդեան կընդիմներուն հետաքրքրութիւնը, թէ Յիսուս ինչ բացատրութիւն պիտի տայ։ Ընթերցումը աւարտելէն, գիրքը փակելէն և տեղը դնելու համար պաշտօնէին յանձնելէն ետքը, աչքերը լուին կերպով Յիսուսի վրայ սեւեռած կը մնային։ Յիսուս հատուածին մեսիականութիւնը յայտնել կուզէ, անոր կատարումն ալ իր վրայ լրացած ըլլալը աւելցուց. «Ինչ որ, ըսաւ, Եսայի կանխէն գուշակած էր, ահա այսօր դուք ձեր ականջով անոր կատարումը կը լսէք», և չարունակելով, երկնից Արքայութեան վարդապետութիւնը բացատրեց այնպիսի բարձր և չնորհալի կերպով մը, որ ամէնքը սիրելեաց եղած իրարու կը փսփսային. «Հիւս Յովսէփի որդին, մեր գիտցած Յիսուսը չէ՞ արդեօք, հապա ուր տեղէն ո՞ւր այդչափ իմաստութիւն և այդչափ չնորհք առացաւ»։ Նազարէթցիներուն զարմացումը ամուլ և անպտուղ զարմացում մըն

էր, որ անոնց սրտին մէջ հաւատք չէր յարուցաներ, և չէին ուզեր ընդունիլ՝ թէ իրենց քաղաքացին Յիսուսը իրաւցնէ Մեսիան ըլլայ։

Վարդապետութեան ճաշակը առնելէն ետքը կ'ուզէին՝ որ ինքզինքը ցուցընելու համար հրաշքներ ալ ընէ. լսած էին որ կապիառնաումի, Կանայի, և ուրիշ քաղաքներու մէջ հրաշքներ ըրած էր. «Հոս ալ ըրէ՛, կ'ըսէին, որ մենք ալ տեսնենք»։ Սակայն հաւատքով բժշկութիւն հայցողներ չէին որ այս կ'ըսէին, այլ պարզապէս տեսարանի խաղեր տեսնել ուզողներ, հետեւապէս չուզեց պոհացնել անոնց թերահաւատ հետաքրքրութիւնը։ «Ինծի պիտի կրկնէք, ըսաւ, սովորական առակը. Բժիշկ, բժշկէ՛ ղանձն ի ս. ուրիշ տեղերու համար բժշկութիւններ ըրեր ես, քու քաղաքիդ համար ալ ըրէ։ Սակայն ես ալ միւս առակը պիտի յիշեցնեմ. Չէ՛ մոբբոբէ ընդունելի է ի ասլա՛է ե՞ս. մարդ իրեններուն առջեւ կարեւորութիւն չունենար։ Աւանկ ալ եղած է ի սկզբանէ անտի, մարգարէներէն ալ օտարներ օգտուած են և իրենցներ անտես մնացած են։ Երբոր Եղիայի ատեն երեքուկէս տարի երաշտութիւն եղաւ և ընդհանուր սով տիրեց, Իսրայէլացւոց տուներէն ոչ մէկը թախտաւորուեցաւ Եղիայի ներկայութեամբ, այլ միայն Սարեփթա բնակող Սիդոնացի կինը։ Եղիսէի ատենն ալ բորոտութիւնը ընդարձակ վարակած էր Իսրայէլացիները, և անոնցմէ ոչ մէկը արբուեցաւ Եղիսէի հրաշքովը, բայց եթէ ասորի Նէեմանը» (Գ. Թագ. ԺԷ. 8—16, եւ Դ. Թագ. Ե. 9—14)։

Յիսուսի տուած բացատրութիւնը Նազարէթցոց ականջին իբր արհամարհանք հնչեց, որովհետեւ Յիսուս զիրենք հրաշք ընդունելու անարժան, և մինչեւ իսկ հեթանոս անձերէ աւելի ասորին կը սեպէր։ Ինքզինքին պարզապէս նախատուած զգացին. առջի զարմացումնին, որ սրտաբուխ ալ չէր, բարկութեան փոխուեցաւ, և իրենց քաղաքացիին վրայ իշխանութիւն ունենալու միտքով, և անոր ըրած անարգանքին վրէժը հանելու համար, Յիսուսին վրայ յարձակեցան, բռնեցին, ժողովարանէն դուրս հանեցին, և փոխանակ քարկոծելու, ինչ որ Հրէից սովորական ժողովրդային պատժոյն կերպն էր, ամբոխով ու աղմուկով Յիսուսը հանեցին մինչեւ լերան գագաթը, որուն ստորոտը չինուած էր Նազարէթ քաղաքը, որպէս զի անոր գագաթը գտնուող գահավէժ ժայռէն վար գլորեն և սպաննեն։

Յիսուս թողուց ու ներթց՝ որ պահ մը իրենց քարկուԹեան զայրոյԹը յագեցնեն, ուստի ոչ ժողովարանին մէջ եւ ոչ լեռն ի վեր անոնց ըրածը չարգիլեց եւ զինքն չպաշտպանեց. իսկ չար խորհուրդը չը թողուց որ գործադրուի: Հազիւ Թէ սկսած էր քարոզուԹեան, իր ծառայական գործունէուԹեան չրջանը պէտք էր աւարտէր. կամ ինչպէս Աւետարանի լեզուով կը բացատրուի, տակաւին չէր հասած իր կամաւոր մահուան ժամանակը, անոր համար երբոր Նազարէթի լերան գագաԹը հասան, և կարծեցին որ Յիսուսը գահավէժ ընելով պիտի սպաննեն, նա ընդհակառակն անոնց ձեռքէն ազատուեցաւ, և անոնց աչքէն աներեւոյԹ եղաւ, մէջերնէն անցաւ ու չը տեսան, և Նազարէթ չդարձաւ, այլ թողուց այն քաղաքը, և Կափառնաումի ճանպան բռնեց ու հեռացաւ:

Այդ եղելուԹիւնը ամբողջապար մեզի պատմողն է Ղուկաս, սակայն Յովհաննէս աւետարանիչն ալ միչանկեալ քանի մը խօսքերով կ'ակնարկէ նոյն դիպուածին: Ըստ որում Յովհաննէս ալ յառաջ կը բերէ, Մոքսոչ չէ՞ս գաս պոպէ ոչ ոնչ առածը. որուն իմաստը չէր արդարանար եԹէ Նազարէթի դիպուածին չակնարկէր, ինչու որ նախընԹաց խօսքին մէջ ըսուած էր, Թէ Յոքան էն նա է Գալիլէա, ընկալան զնա Գալիլեացիք. Գալիլիացւոց ընդունելուԹիւնը և իր գաւառին մէջ անընդունելիուԹիւնը իրարու չէին կապեր, եԹէ չգիտնայինք որ ոչ Թէ Գալիլիացւոց ընդունելուն, այլ ՆազարէԹցոց չընդունելուն կ'ուզէ ակնարկել աւետարանիչը:

ԽԶ. ՅՈՎՆԱՆՆԷՍԻ ԵՒ ՋԵՐԵԳԵՍԻՆ ՆՈՐ ԿՈՉՈՒՄԸ

Մատթ. Դ. 17—22, Մարկ. Ա. 14—20

Յիսուս վերջին անգամ Գալիլիա դառնալէն ետքը՝ կանայի քժըկուԹեան և Նազարէթի այցելուԹեան պատմուԹեանց մէջ աշակերտներու յիշատակուԹիւն չըլլար բնաւ, և այդ պարագան պարզապէս պատահական լռուԹիւն չէ: Յիսուս իրեն հետ աշակերտներ ունէր Հրէաստանի մէջ. բայց անոնց անունները չեն յիշուած, որպէս զի հնար ըլլար որոշ բան մը ըսել Թէ որոնք էին եւ Թէ չորսնակ անբաժան ընկերներ էին: Ընդհակառակն ամէն պարագաներ կը համաձայնին ըսելու, Թէ այդ առաջին չրջանին մէջ Յի-

սուսի աշակերտներէն միչտ նոյնները չէին քովը, և ոչ ալ շարունակ Յիսուսի հետ կը չրջէին: Նազարէթի միջադէպը շատ յայտնի կերպով կը ցուցընէ թէ Յիսուս միայնակ այցելեց իր քաղաքը և բնաւ իրեն հետ հետեւողներ չունէր: Մինակ էր նաեւ երբոր Նազարէթէ եկաւ, և վինքն մեռցնել ուզող ամբոխին ձեռքէն հրաշալի կերպով ազատուելէն ետքը Կափառնաում ճանապարհ բռնեց:

Իրեն հետեւող աշակերտներէն ամէնքն ալ, առանց սիրուով Յիսուսէ բաժնուած րլլալու, իրենց տունը եւ իրենց արհեստին դարձած էին: Յիսուս իրեն եւ իրեններուն ապրուստին բաւական միջոցներու տէր չէր, գուցէ ինքն ալ իրեններուն ձեռքը կը նայէր: Հետեւաբար Նազարէթէ եկած ատենը՝ և դէպի Կափառնաում յառաջացած ատենը մինակ էր, բայց զանց չէր ըներ քարոզութիւններ ընել՝ ուր որ հանդիպէր, և քարոզածն ալ միչտ խոստացեալ մարգարէութեանց լրման, Երկնից Արքայութեան հասնելուն, և իր մեսիայութեան չուրջը կը դառնար: Յիսուսի չարունակ կրկնած նիւթերն էին. Կատարեալ է ժամանակ. հասեալ է Արքայութիւն Աստուծոյ, ապաշխարեցէ՛ք, հաւատացէ՛ք յԵւանգելիոն (Մարկ. Ա. 15):

Այս կերպով Յիսուս հետզհետէ Կափառնաումի կը մօտենար, երբ Տիբերիայ լիճին քովէն Բեթսայիդայի եւ Կափառնաումի միջեւ գտնուող նկարքէն անցած ատեն, տեսաւ որ Պետրոս եւ Անդրէաս Յովհաննան եղբայրներ, իրեն նախածանօթ աշակերտներ, ծովափին մէջ ձկնորսութեան եղած են, իրենց արհեստով կը զբաղին, ուրականներ նետած են, իրենք ալ նաւակի մէջ ուրկաններու գլուխը կը սպասեն: Շատ առաւ անոնց, և ցամաք մօտեցան: Այն ատեն սկսաւ խօսիլ ու յայտնեց, թէ Աւետարանի գործը կ'ընդարձակուի, և ինքն ալ այլեւս առանց հաստատուն օգնականներու պիտի չը կարենայ րլլալ, ուստի հարկ էր որ այլեւս մշտնջենաւոր կերպով իրեն հետ մնան, ձկնորսութիւնը ու քարոզութիւնը միանգամայն ընել չատ դժուար պիտի րլլայ իրենց, պէտք էր այլեւս ձուկեր որսալու գործը թողուլ և բոլորովին մարդեր որսալու հետեւէ ըլլալ: Պետրոս և Անդրէաս յօժարակամ հաւանեցան, և նոյն վայրկեանին իսկ չուզեցին Յիսուսը մինակ թողուլ. նետուած ուրականները ժողովելու գործն ալ իրենց մարդիկներուն յանձնեցին, և իրենք Յիսուսի հետ սկսան դէպի Կափառնաում յառաջել:

Ինչ մըն ալ առջեւ երթալով, ուրիշ նաւ մըն ալ տեսան ծո-

վին վրայ, ան ալ ուսկաններ նետած, կը սպասէր որ ձուկեր մըտնեն և վեր առնէ։ Այս նաեւ ալ ծանօթ եւլաւ։ Յակոբոս և Յովհաննէս Զեբեդեան եղբայրներն էին. հայրերնին Զեբեդէոս ալ ի միասին, և վարձկան նաւավարներ ալ մէկտեղ։ Յիսուս անոնց ալ ձայն տուաւ, անոնք ալ մօտեցան, մանաւանդ որ տեսան թէ իրենց արհեստակից և ընկերակից Պետրոսն ու Անդրէասն ալ Յիսուսի մօտը եկեր են արդէն։ Սիեւնոյն խօսքերը Յիսուս անոնց ալ կրկնեց, որ այլ ևս հոգ տանին ու կերպ գտնեն չարունակ իրեն հետ ըլլալու։ Զեբեդեանք ալ հաւանեցան, նաւն ու գործը, ուսկաններն ու որսը հօրերնուն Զեբեդէոսին յանձնեցին՝ որ վարձկաններու հետ կարգադրէ, և իրենք Յիսուսի հետ, հինգերնին մէկտեղ կափառնաում մօտեցան։

48. ՅԻՍՈՒՍ ԿԱՓԱՌՆԱՈՒՄ ԿԸ ՀԱՍՏԱՏՈՒԻ

Մատթ. Դ. 13—16. Մարկ. Ա. 21—22. Ղուկ. Դ. 31—32.

Նազարէթի միջադէպը Ղուկաս միայն կը պատմէ, բայց Մատթէոս ալ կ'ակնարկէ Նազարէթցոց անտեղի ընթացքին, երբ յայտնապէս կ'ըսէ թէ Յիսուս քարոզութեանց շրջանին մէջ այլ ևս Նազարէթի մէջ չէր բնակիր, և իր բնակութիւնը կափառնաում հաստատեց. Թողեալ զՆազարէթ, եկն բնակեցաւ ի Կափառնաում։ Այդ տեղափոխութեան մէջ կը տեսնենք ոչ միայն Նազարէթցոց անչնորհք վարմունքին հետեւանքը, այլեւ անօրինական քարոզութեանց պահանջը։ Որպէս դի Աւետարանի քարոզութիւնը տարածուէր, պէտք էր որ յայտնի քաղաք մը, յարաբերութեանց կեդրոն մը, անցուդարձի տեղ մը կատարուէր այն, որպէսզի շուտով տարածուէր անոր համբաւը, եւ ամէն կողմէ հնար ըլլար մօտենալ և յարաբերութիւն հաստատել։ Նազարէթ, Գալիլիոյ քաշուած մէկ կողմը, յոյժ յարմար էր Յիսուսի առանձնական կեանց շրջանին. բայց յարմար չէր այլ եւս հրապարակային կեանց շրջանը սկսելէ ետքը։ Նոյն իսկ Նազարէթցոց Յիսուսի հանդէպ բռնած կոչտ ընթացքը կը ցուցընէ, թէ հանրային կեանքի ձիրքերէ զուրկ մարդիկներ էին, և ոչ իսկ հետաքրքրութիւնն էին մշակելու չնորհքն ունէին։ Ընդհակառակն էր կափառնաում, երուսաղէմէ Դամասկոս

տանող մեծ պողոտային վրայ գտնուող նշանաւոր կէտերէն մին. առեւտուրի չահասոան, թէ ցամաքէն գլխաւոր քաղաքներու հետ կապուած, և թէ ծովակողմէն Տիբերեայ լիճին քանի չափ նաւահանգիստներու հետ յարաբերութեան մէջ, և որուն հրապարակի վրայ անպակաս էին, Ասորւոց և Հրէից գանազան գաւառներու ուղեւորները և վաճառականները. որք ամէն կողմ կրնային տանիլ և պատմել Յիսուսի ըսածն ու ըրածը և տարածել անոր համբաւը: Արդէն առաջին գատիկէն առաջ ալ Յիսուս հարեւանցի կերպով Գալիլիա եկած առենը, ինչպէս տեսանք (§ 32), Կափառնաումը աչքէ անցուցած էր, և իր ապագայ կեդրոնը նախընտրած էր:

Կափառնաում, Տիբերեայ լիճին հիւսիսարեւմտեան եզերքը, Նեփթաղիմի և Զաբուղոնի երկիրներուն սահմանագլխուն մօտ կը գտնուէր, թէպէտեւ բուն Նեփթաղիմի ցեղին կը պատկանէր: Այդ պարագան առիթ կուտայ Մատթէոսի մեսիական մարգարէութիւնն մը յառաջ բերել Եսայիի գիրքէն, ուր մարգարէն կը գուշակէ, թէ Նեփթաղիմի և Զաբուղոնի երկիրները, որք Հրէաստանի իբր յետնեալ եւ խաւարեալ կողմերը ճանչցուած էին, յանկարծ իրենց մէջ ջէն ծագած պիտի տեսնեն կենաց մեծ լոյսը, որ է ըսել, թէ այն տեղէն պիտի յայտնուի խոստացեալ Մեսիան: Եբիւբ Զաբ-ւլոն և Եբիւբ Նեփ-թ-ղիմ, ճանապարհ Ծովու, յայնկոյս Յորդանանու, Գալիլիա հեթանոսաց. ժողովուրդ որ նստէր է խաւարի եթէս լոյս մեծ. և որոց նստէին յաշխարհին և է ստուերս մահու՝ լոյս ծագեաց նոցա (Եսայ. թ. 1, 2):

Յիսուս բնակութիւնը տեղափոխած ըլլալու համար պէտք էր որ մայրն ալ ի միասին Կափառնաում բերած ըլլար. ինչ որ թէպէտ յայտնի գրուած չէ, բայց աւետարանական պատմութեան ընթացքէն դիւրաւ կը քաղուի:

Կափառնաումի մէջ հաստատուն բնակութիւն ունենալուն հետեւանքներէն մին ալ այն էր, որ թէպէտ երբեմն քաղաքէն դուրս ալ պտոյտներ կ'ընէր, բայց աւելի յաճախ շաբաթ օրերը Կափառնաումի մէջ կ'անցընէր, եւ անոր ժողովարանին մէջ կը կատարէր ուսնական օրուան պաշտամունքը, և Ս. Գրոց մեկնութիւնը կը խօսէր, աւելի մեսիական գուշակութեանց կատարումը բացատրելով. Ե- ԷՀ է Կափառնաում է տղան Գալիլեացւոց, և ասացանէր ընոա է ըՀբաՀու: Այդ ժողովարանի քարոզութիւններն ալ մեծապէս նպաստեցին Յիսուսին համբաւը կազմելու: Որովհետեւ տարօրինակ բար-

ձրութիւն մը կը ցուցընէր իր վարպետութեանց մէջ, և երկնային ծնութիւն մը ունէին իր խօսքերը, յատնապէս Ս. Գրոց տէրը կ'ներեւէր, իշխանական շեշտ մը ունէր իր մեկնութեանց մէջ. Իշխանութեամբ էր քանն նորա, սովորական մեկնիչներէն բոլորովին տարբեր. է— ոչ որպէս գրչէն:

44. ԱՓՓԱՌՆԱՈՒՄ ԴԻՒԱՀԱՐԻՆ ԲԺՇԿՈՒԹԻՒՆԸ

Մարկ. Ա. 23—28 Ղուկ. Դ. 33—37

Այդ չարաթական քարոզութիւններէն առաջինին կամ առաջիններէն մէկուն մէջ մտադրութիւն գրաւող դիպուած մը պատահեցաւ, որ իր հրապարակային պարագաներովը աւելի ևս դիտուեցաւ ու խոստուեցաւ: Յիսուս իր խօսքը կը չարունակէր ու Ս. Գրոց մեկնութեան մէջ զարմանալի կէտեր երեւան կը բերէր, երբ ժողովարանին մէկ անկիւնէն բարձրաձայն ճիչ մը լսուեցաւ, նեղի մտած և զապուած մէկու մը ձայնը, որ պրծիլ կ'աշխատի. «Թուլ-ցո'ւր, թո'ղ տուր, Յիսուս Նազովրեցի, մեզմէ ինչ կ'ուզես, եկեր ես որ մեզ բոլորովին ընկճես ու ջնջես, մի' պնդեր այլ ևս, արդէն իմացած ենք թէ դուն ո'վ ես, կը խոստովանինք թէ դուն ես Սուրբն Աստուծոյ, խոստացեալ Մեսիան»: Բանախօսութիւնը ընդհատուեցաւ, ամէնուն աչքերը այն կողմը դարձան, Յիսուս ալ դարձաւ ձայնին կողմը, և իշխանական ձայնով մը սաստեց ու հրամայեց. «Պապանձէ՛, ձայնդ կտրէ՛, տակէ դուրս ե՛լ, այդ մարդը մի՛ տանջեր»: Սատանան՝ որ դիւահարին բերնով կը խօսէր, չկըրցաւ հրամանին դէմ դնել, մէջտեղ նետուեցաւ. գետինը զարկաւ, տապլտկեց ձայն հանող մարդը, մէկ մեծ ձայն մըն ալ հանեց, և ահա խեղճ մարդը հանդարտած էր բոլորովին, ուշքը վրան եկած, մոլեգնութենէն ազատած, որովհետեւ չար ոգին, այն պիղծ, ելած էր այն մարդէն, և մարդը իր անբնական վիճակէն փրկուած ու բնական կացութեանը դարձած էր:

Հարկաւ մեծ եղաւ այդ խեղճին ապշութիւնը՝ երբ յանկարծ ինքզինքին եկաւ, բայց անկէ աւելի ալ մեծ եղաւ ժողովարանին մէջ խմբուած բազմութեան զարմացումը տեսնուած հրաշքին վրայ, ինչպէս նաեւ ժողովարանէ դուրս գտնուողներուն զարմանքը, երբ

առաջիններէն կը լսէին եղելութեան հրաշալի մանրամասնութիւնները։ Ամէնուն միտքին առջեւ զարմացման առարկայ եղող կէտերը երկուք էին, վարդապետութիւնն ու հրաշագործութիւնը. եթէ հրաշագործութիւնը զարմանք կը պատճառէր իրեն անակնկալներով, աւելի մեծ զարմանք կը պատճառէր վարդապետութիւնը իր նորանոր տեսութիւններով եւ մեսիական յայտարարութիւններով։ Դժուար պիտի չըլլար վարդապետութիւնը մերժել և խօսողը անարգել իր տարօրինակ ոճին համար, բայց միւս կողմէ հրաշագործութիւնը կու գար վարդապետութիւնը զօրացնել, եւ այսպիսի յայտնի հրաշագործ մը մօտար վարդապետող մը չէր կրնար ըլլալ։ Աւետարանիչը չատ պարզ կերպով կը յայտնէ ունկնդիր ու ականատես ժողովուրդին այդ մտաւորական տագնապը, երբ Յիսուսի բառնն ու ըրածը իրարու կը խառնէ ու կը միացնէ իրր զարմացման միակ կամ միաւորեալ պատճառ, և ժողովուրդին մէջ պտտող հնծիւնի ու փսփսուքի խօսքերը առջեւ կը բերէ. Ջինէ այս նորա վարդապետութիւն, զի եշխանութեամբ այսոց պղծից ոսպե, և հնազանդին նմա (Մրկ. Ա. 27)։ Եւ այս ամէնը կը խօսուէր և կը զրուցուէր ոչ թէ լոկ կափառնաումի մէջ, այլ բոլոր շրջակայ գաւառները՝ ուր կ'երթային կափառնաումէ անցնողները։

Դիւահարներու բժշկութեան այս առաջինն է, որ Աւետարանի պատմութեան մէջ դիմացնիս կ'ելլէ. առաջիկային նորանոր նման բժշկութիւններու ալ պիտի հանդիպինք, թէպետեւ Յովհաննէսի աւետարանին մէջ բնաւ դիւահարի բժշկութիւն պատմուած չէ։ Ս. Գրոց մնացեալ մասերուն մէջ ալ միայն Գործք Առաքելոցը քանի մը յիշատակութիւններ ունի։ Դիւահարներու ինչ ըլլալուն վրայ բաւական հետազօտութիւններ եւ վիճաբանութիւններ տեղի ունեցած են նոյն իսկ Ս. Գրոց լաւ մեկնիչներու մէջ։ Իսկ անոնք որ Ս. Գիրքը խծբծելու դիտում ունին, դիւահարութիւնը բոլորովին իրր անընդունելի բան կը նկատեն, և դիւահար ըսուողները չզարգարութեան ախտերու տեսակներով բացատրելու չանքեր կ'ընեն։ Որովհետեւ ատոնց կարծիքը անտեսանելի հոգիներու գոյութիւնը մերժելու վրա կը հիմնուի, մենք պէտք չենք տեսներ ատոնց մասին խօսիլ, քանի որ հիներուն Եպիկուրեան փիլիսոփայութիւնը, Հրէից Սադուկեցի աղանդը, և նորերուն Նիւթապաշտական դրութիւնը հաւատարապէս ընդունելի կարծիքներ չեն։ Ուստի, մեզի համար

և ուղիղ վարդապետութեան համաձայն՝ բարի և չար հոգիներ կան, և կրնան մարդոց հետ յարաբերութեան մէջ ըլլալ։ Իսկ եթէ երբեմն նոյն իսկ բնական ախտեր, աւելորդապաշտ կարծիքներով դիւական ազդեցութիւններ կրնան կարծուած ըլլալ, այս երբեք ուղիղ վարդապետութիւնը չկրնար եղծել։ Ինչպէս նաեւ սուտ երդմնեցուցչութեան, կախարդութեան, դիւթութեան և յուսթութեան խաբէութիւնները, դիւահարաց ճշմարիտ բժշկութեան գոյութիւնը չեն ջնջեր, մանաւանդ թէ կը հաստատեն. որովհետեւ մէկ բանին իսկականը չեղած կեղծը չկազմուիր։ Իսկ թէ Աւետարանի մէջ պատմուած և Յիսուսի կատարած բժշկութիւնները ամէն կասկածէ վերծ եւ ամէն քննադատութենէ վեր են, Աւետարանի հետեւողներուն համար խնդրոյ նիւթ իսկ չկրնար ըլլալ։

45. ՊԵՏՐՈՍԻ ՋՈՐԱՆՉԻՆ ԲԺՇԿՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. Ը. 14 15. Մարկ. Ա. 29—31. Ղուկ. Դ. 38—40

Շաբաթ օրեր ժողովարանի մէջ հոգեւոր քարոզութիւնը ընող ուսքին, կէսօրուան ճաշին բարեպաշտի մը տուն կը հրաւիրուէր. նոյն իսկ անձանօթի մը տուն, իբր պարզ եկեղեցասիրական գործ մը։ Նմանօրինակ սովորութիւնը մեր մէջ ալ մինչեւ այսօր կը պահուի, և յատուկ ժամարարներ և քարոզիչներ բարեսէր ծաղկեայ մը կողմէ ճաշի կը հրաւիրուին։ Յիսուս ալ երբեմն այս՛ կերպով անծանօթ փարիսեցիներու սեղանին գանուեցաւ։ Այն շաբաթ օրը, յորում դիւահարը բժշկուեցաւ, Պետրոս չմոռցաւ որ Յիսուս ուրիշի տուն երթայ։ Յիսուս նոր կու գար կափառնաում բնակելու, Պետրոս փափագեցաւ որ առաջին հիւրամեծարութիւնն ինքն ընէ, և Յիսուսը իր տունը տարաւ. Զեբեդեան եղբայրներն ալ մէկտեղ, իր եղբայր Անդրէասն ալ ի միասին, որուն համար սորյգ չենք գիտեր թէ զատ տուն էր, թէ ոչ աբեւելեան սովորութեան համեմատ մեծ եղբօր հետ կը բնակէր։

Պետրոս տուն տեղ ունեցող, մեծ նաւի մը տէր և. ձկնորսութեան լաւ գործի գլուխ եղող անձ մըն էր, Յիսուսն ու ուրիշ հիւրեր ի միասին մեծարելու կարող։ Բայց դժբախտաբար զոքանչը տենդով անկողին ինկած էր, և հարկաւ տնական հոգածութիւնն

ալ լաւ չէր երթար, և Պետրոս վարանած էր: Զոքանչին անունը յիշուած չէ երբեք. թէպէտ լատին եկեղեցւոյ աւանդութեամբ Պետրոսին կնոջ անունն էր Պերպետուա, և աղջկան անունը Պետրոնիլլա, որոյ տօնն ալ կը կատարէ լատին եկեղեցին: Յիսուս Պետրոսին և նորա զոքանչին ալ ուրախութիւն պատճառել ուզեց, դեռ մէկը խնդիր չըրած, հիւանդին անկողինին մօտեցաւ, ձեռքէն բռնեց, և հրամայեց ոտք ելլել: Եւ ահա յանկարծ սաստիկ տենդը թօթափեցաւ, տկարութիւն չմնաց, կինը կատարելապէս առողջացաւ, եւ սկսաւ ներս դուրս երթալ ու գալ, կերակուրի պատրաստութիւնները լրացնել, նոր պատուասիրութիւններ ալ աւելցնել, և իր նշանաւոր հիւրը, իր փեսային վարդապետը, իր հրաշագործ բժշկողը, ձեռքէն եկածին չափ մեծարել ու պատուել: Այն օրը մեծ ուրախութեան օր մըն էր Պետրոսին տունին համար, միւս կողմէ Յիսուսի և իր աշակերտներուն մէջ տեղ եղող կապն ու վստահութիւնը ևս քան զեւս կը հաստատուէր ու կը զօրանար:

46. ՅԻՍՈՒՍԻ ԿԱՐՈՂՈՒԹԵԱՆՑ ԸՆԹԱՑՔԸ

Մտթ. Դ. 23—25 եւ Ը. 16—17, Մրկ. Ա. 32—39 Ղուկ. Դ. 41—45

Այն չաբաթ օրուան երեկոյին, որուն առաւօտն ժողովարանին մէջ դիւահարը բժշկեց և կէս օրէն ետքը Պետրոսի զոքանչին ջերմը դադրեցուց, Յիսուս Պետրոսի տունը գիշերեց: Երկու բժշկութեանց ձայնը տարածուեցաւ, եւ ամէն հիւանդ ունեցողներ բժըշկութեան փափաքելով ոգեւորուեցան: Հազիւ թէ չաբաթ աւուր հանգիստին ժամը լրացաւ եւ արեւը մարը մտաւ, ահա ամէն կողմէն բոլոր կափառնաումցիք, որք տուներնին որ եւ է ախտէ ու ցաւէ նեղուած հիւանդներ ունէին, կը չալկէին և Յիսուսին եղած տունը կը բերէին և կը խնդրէին որ բժշկէ: Յիսուս բնաւ մէկը անմխիթար եւս չըդարձուց, այլ ամէն հիւանդները կ'ընդունէր, և ձեռքը վրանին դնելով անմիջական կերպով կը բժշկէր: Բերուած հիւանդներուն մէջ կային և շատ դիւահարներ, որոնք Յիսուսի հրամանով դեւերուն ձեռքէն և դիւական ախտէն կը փրկուէին, ինչ որ դեւերը բարձրաձայն ալ կը խոստովանէին և կ'ըսէին. «Գիտենք որ Դո՛ւ ես Որդի Աստուծոյ». սակայն Յիսուս չէր քաջալերեր այսպի-

ակ խոստովանութիւններ, եւ դեւերուն կը սաստէր որ լռեն։ Եթէ գինքն Քրիստոս-Մեսիա եւ Որդի Աստուծոյ կը ճանչնան, թող իրենք գիտնան եւ ըստ այնմ զգուշանան. իրենց խօսքն ու խոստովանութիւնը չէր որ Յիսուսի իբր փաստ ու զօրութիւն պիտի ծառայէր, այլ Յիսուսի գործերն պէտք էր խօսէին ժողովուրդին սիրտին, եւ անոնց միտքը գրաւէին իր վարդապետութեան։

Գիշերը վրայ հասնելուն՝ դիմողները պակսեցան, եւ Յիսուս պահ մը Պետրոսի տունը հանգստացաւ, բայց արշալոյսին դեռ արեւ չելած՝ կանուխէն եւ առանձինն տունը թողուց, քաղաքէն մեկնեցաւ, եւ բնակութենէ հեռու տեղ մը, յանապատ տեղ, քաշուեցաւ, եւ անդ աղօթքի սկսաւ պարապիլ։ Աւտու եղաւ, նորէն հիւանդ ունեցողներ Պետրոսի տունը ափ առին, բայց Յիսուս հոն չէր, Պետրոս ալ ուր գացած ըլլալը չէր գիտեր։ Քանի մը ընկերներով Յիսուսը փնտռելու ելաւ, եւ հարցնելով որոնելով Յիսուսի քաշուած տեղը գտաւ, եւ սկսաւ աղաչել որ Կափառնաում դառնայ, ուր բոլոր ժողովուրդը զինքն կը փնտռէ, եւ բազմաթիւ հիւանդներ իրմէ բժշկուելու կըսպասեն։ Յիսուս յանձն չառաւ Կափառնաում դառնալ. «Միակ մէկ քաղաքի մէջ, ըսաւ, քարոզելու եկած չեմ. պէտք է ամէն կողմ պտտիմ, պէտք է ուրիշ քաղաքներ ալ քարոզեմ, անոնց ալ Երկնից Արքայութեան աւետիսը հաղորդեմ»։ Պետրոս եւ ընկերները Յիսուսը կը սիրէին եւ ուրիշ տեղեր երթալէ արգիլել կ'ուզէին, բայց Յիսուս վերջնականապէս մերժեց նոյն ժամուն Կափառնաում դառնալու առաջարկը. «Իմ պարտքըս, ըսաւ, ու իմ պաշտօնս է ամէն կողմ երթալ, ամէն քաղաք քարոզել»։ Բայց չմերժեց պտոյտէ մը ետքը նորէն Կափառնաում դառնալ։

Աստր վրայ ինքնիրեն նոր շրջան մըն ալ երաւ Գալիլիոյ քաղաքները, ինչպէս անգամ մը բացատրեցինք (§ 39). ժողովարաններու մէջ կը քարոզէր, հիւանդներ կ'առողջացնէր, դիւահարներ կը բժշկէր, ցաւեր կը դարմանէր, եւ ամէնուն բարիք կ'ընէր։ Այս տեղ Մատթէոս նորէն մեսիական մարգարէութիւն մը կը յիշէ եւ զայն Յիսուսի կը պատշաճեցնէ. Նա ընտրեալս իմ որ սիրեցաւ անձն իմ ընդունեալ է. Հոգի իմ ի նմա հանգեաւ։ Այս վկայութիւնը յառաջ բերուած է Եսայիի մարգարէութենէն՝ համաձայն երրայականին, ուր Եօթանասնից թարգմանութիւնը ունի. Նա ընտրեալս իմ որ հաճեցաւ անձն իմ ընդունել (Եսայ.

ծգ. 4), և իմաստը ոչ թէ մանկոյ այլ հոգւոյ ցաւերուն կը պատկանի. և այս իմաստով յառաջ բերած են և Պօղոս. Քրիստոս ձեռնադիր տարօրինակ պատճառ է քառասնից ղեկս քառնալոյ (Երր. ե. 28), և Պետրոս, Որ ղեր ձեզն է-լով տարծոնքն վերացոյց է խաչափայտն, որոյ վէրօքն քժկէյտ (Ա. Պետ. բ. 24): Մատթէոս, որ եբրայական օրինակը գործածած է, անոր հետեւողութեամբ պատչաճեցուած է մարգարէութիւնը. իսկ Պօղոս ու Պետրոս հետեւած են եօթանասնից օրինակին, թէպէտեւ եսայիի մարգարէութեան մէջ հոգւոյ ցաւերն ալ յիշուած են աւելի առորեւ. Նա ղեղը քառղոյ վերացոյց և վասն անօրէնութեանց նոցա տարնէցաւ (Եսայ. ծգ. 12): Բայց հոգւոյ և մարմնոյ ցաւերուն փոխադարձ յարաբերութիւնը Յիսուս ալ հաստատեց, երբ անդամալոյծին՝ նախ մեղքը նորից և հոգին առողջացոյց, և յետոյ մարմինը բժշկեց (Մատթ. թ. 2, 6), ինչպէս իր կարգին ալ պիտի տեսնենք:

Որչափ և աւետարանիչները այս տեղ որոչ օրուան մը դիպուածները կը պատմեն, բայց անոնք յատուկ եղելութեան մը յիշատակութիւն չեն, այլ Յիսուսի իր քարոզութեանց մէջ բռնած ընթացքը կը պարզեն: Յիսուս՝ հրաշագործութիւնը, քարոզութիւնն և աղօթքը իրարմէ անբաժան կը գործածէ, գլխաւոր նպատակը վարդապետել և ուսուցանելն է. հրաշքները կը գործածէ իբր սիրտերու վրայ ազդող փաստ և իբր բարերարութեան և սիրոյ պարտաւորութեանց գործադրութիւն, արգիլելով սակայն ինչ որ սուկ իբր երեւոյթ և իբր ցուցմունք կրնայ կարծուիլ: Միւս կողմէ ընդմիջեալ առանձնութեամբ կը ջանայ զինքն ամփոփել. և չարունակ աղօթքով զինքն զօրացնել: Յիսուսի այդ ընթացքը, երբ մէկ կողմէ կը պարզէ մեզ իր կենաց պատկերը, միւս կողմէն կը ցուցընէ մեզի հետեւելի կենաց կանոնը:

47. ՀՐԱՇԱԼԻ ՁԿՆՈՐՍՈՒԹԻՒՆԸ

Ղուկ. ե. 1—11.

Յիսուսի պատգամները պարզաբանական էին, բայց միշտ իր ընտրած կերպէն, կատարնաւումէն իսպառ չէր հեռանար: Ձէ՞ որ իր մայրն ալ նազարէթէ կատարնաւում փոխադրուած էր. ուստի ոչ

միայն պաշտօնական այլ եւ ընտանեկան տեսակետէն պարտաւոր էր կափառնաումը աչքէ չհեռացնել, և պզտիկ պտոյտէ մը ետքը նորէն այն տեղ դառնալ: Այդ պատճառով է որ Ղուկաս Յիսուսի վերջին պտոյտը և նորա քարոզութեանց ընթացքը բացատրելէ ետքը, նորէն Յիսուսը ծովին մօտ իջած կը ցուցընէ, Բեթսայիդայի և կափառնաումի միջեւ գտնուող ծովեզերքին վրայ, և կափառնաում քաղաքի մօտ:

Նորէն Յիսուսի գլուխը անհնարին բազմութիւն մը խռնուած է. Լաւել պիտի Ասպուծոյ, կ'ըսէ աւետարանիչը. բայց թերեւս աւելի հիւանդասիրութիւններէ բժշկուելու համար: Յիսուս Գեննեսարէթի ծովակին եզերքն էր. որ է նոյն ինքն Գալիլիոյ լիճը, ծով կամ ծովակ կոչուած տեղացիներէն, և որ իր չուրջը գտնուող քաղաքներէն առնելով տարբեր անուններ ալ ունէր, Տիբերեայ ծով, Գեննեսարէթի ծով, Կէննէրէթի ծով, Գերգեսացւոց ծով, բայց միշտ միեւնոյն Գալիլիոյ լիճն է, հազիւ 14 մղոն երկայնութիւն ունեցող չափաւոր լիճ մը:

Յիսուս տեսնելով՝ որ ժողովուրդը չուրջը պատած է և ինքն ամէնուն խօսելու և ամէնէն լսուելու դիւրութեան կը հանդիպի, պէտք զգաց չուրջը դասարկ մը կազմել, ուզեց օգուտ քաղել Յովհաննանց և Ջեբեդեանց ձկնորսութեան նաւերուն այն տեղ մօտ եզերքը գտնուելէն, որոնք այնինչ ծովէն եկած, և ցամաք ելած ուռկանները կը լուային, որպէս զի մաքրեն և չորցնեն և նորէն ձկնորսութեան ելլեն: Պետրոսին նաւը մօտաւ, նաեւ ալ քիչ մը ցամաքէն հեռացնել տուաւ, որով քիչ մը միջոց կը մնար իր և ժողովրդեան միջեւ, և ինք ալ կրնար նաեւին խելքը կանգնած համարձակ խօսիլ և քարոզութիւնը չարունակել: Յիսուս ինչ և ինչ-չափ որ իսօսելիք ունէր լրացուց, և իջաւ նստաւ Պետրոսի նաեւին մէջ:

Մտերմական խօսակցութեան կարգին Յիսուս կ'առաջարկէ Պետրոսի, որ քիչ մը բացուին և ձկնորսութեան ելլեն: Պետրոս դիտել կուտայ որ ձկնորսութեան ելլելու ժամանակը չէ. իրենք բոլոր գիշերը ծովի վրայ անցուցած են, բայց բան մը չեն կրցած բռնել, ջուրերը յաջող չեն, ձուկերը այս կողմը չեն, ուռկան նետելու աշխատութիւնը չարժեր, բան մը բռնելու յոյս չկայ, իրենք արհեստին վարպետ են, ջուրերուն եւ հոսանքներուն վարժ են,

այն ժամուն ձուկի հյլել պարապ աշխատանք է։ Յիսուս կը կրկնէ որ հյլեն և փորձեն։ Պետրոս տեսնելով Յիսուսի պնդելը, վերջապէս պատուասիրական զիջում ընելու կը հաւանի. «Այն որ այսչափ փափաք ունիս, կ'ըսէ, թող խօսքդ տեղը երթայ, պարապի յոգնած պիտի ըլլանք, բայց հոգ չէ, մէկ մը մեզի համար պարապի աշխատեցանք, մէկ մըն ալ քեզի համար պարապ աշխատած ըլլանք»։ Պետրոսի և Անդրէասի նաւը կը թիավարէ դէպի ներս, Յակոբոսի և Յովհաննէսի նաւն ալ անոր ետեւէն ճանապայ կ'երթէ, Յիսուսի գլխաւորութեամբ ձկնորսութիւն մը կը կազմուի և անոր տուած ուղղութեամբ Պետրոս ուռկանները կը սփռէ, և ահա մէկէն ուռկանները կը չարժուին, լեցուած ըլլալու նշան կուտան։ Պետրոս եւ Անդրէաս իրենց մարդիկներով ուռկանները կը սկսին վեր քաշել, որոնք տարօրինակ կերպով լեցուն են. այնպէս որ ուռկանները պատռիլ կը սպառնան, ձուկերուն ծանրութեան չեն դիմանար։ Նոյն իսկ նաւն ալ ներս առնուած և լեցուն ուռկանները պատճառած ծանրութենէն կը սկսի ջուրին մէջ ցածնալ, կարծես թէ պիտի ընկղմի։ Հարկ կ'երեայ որ ուրիշներ օգնութեան դիմեն։ Յակոբոսի և Յովհաննէսի նաւը՝ որ հեռուն չէ, առաջին նշանին մօտ կու գայ. ուռկանները վեր հանելու կ'օգնեն, ձկնալիր ուռկաններուն մէկ մասն ալ իրենց նաւը կը լեցընեն. երկու նաւերն ալ ձուկով լեցուն մինչեւ բերանը, և գրէթէ ընկղմելու չափ բեռնաւորուած դէպի ցամաք կու գան ահուդողով լեցուն։

Պետրոս և եղբայրը և իրենց որսակիցները Յակոբոս և Յովհաննէս, և երկու նաւերուն ալ վարձկանները սարսափահար կը մնան։ Եթէ իրենք իրենց արհեստէն բան մը գիտեն, այն պահուն, այն ջուրերով և այն հովերով, այն տեղ այնպիսի առատութեամբ ձուկ գտնուիլ անհնար էր, հետեւաբար յայտնի և բացարձակ Յիսուսի հրաշքն էր, որ այս առթիւ կը կատարուէր։ Նաւքերը եւ յոյզերը իրենց մէջ կը բորբոքէին, երբ Պետրոս յանկարծ կը դառնայ և Յիսուսի ծունկը կ'իյնայ և զարմացմամբ կը գոչէ. «Դուն ճշմարիտ Աստուծոյ Որդին ես, դուն իրաւցնէ արարածոց տէրն ես, որ ծովուն խորերն ալ քու իշխանութիւնդ կը ցուցընես, ես մեղաւոր եւ խեղճ մէկն եմ, ես քեզի ընկերակից ըլլալու արժանի չեմ, քեզի գործակից ըլլալու կարող չեմ. դուն քեզի գործակիցի ալ պէտք չունիս, դուն քու գործդ կատարելու ամենակարող ես,

զիս ազատ թող, ես չեմ համարձակիր քեզի հետ ըլլալ»։ Յիսուս արգահատելով Պետրոսի հիացման և չփոթութեան վրայ, կ'ուզէ զայն քաջալերել. «Մի՛ վախնար, կ'ըսէ, մի՛ չփոթիր, միայն իմ խօսքիս հաւատա՛ և ինծի հետեւէ՛. ինչպէս որ իմ խօսքով ձկնորսութեան մէջ յաջողութիւն ունեցար, անանկ ալ ինծի հաւատալով եւ հետեւելով յաջողութիւն պիտի ունենաս մարդիկներ որսալու գործին մէջ՝ որուն զձեզ հրաւիրեցի»։

Պետրոս և Անդրէաս, Յակոբոս և Յովհաննէս, անգամ մըն ալ հաստատուեցան իրենց համոզման մէջ, հաւատացին թէ Յիսուս Նազովրեցին խոստացեալ Մեսիան է, վստահեցան թէ անոր հետեւելով յաջողութիւն պիտի ունենան, հետեւաբար անգամ մըն ալ կապուեցան անոր անձին, հրաշալի եւ առատ ձկնորսութենէն հանելիք չահերնին չմոռցեցին. գործին կարգադրութիւնը իրենց մարդիկներուն թողուցին, և որովհետեւ Յիսուս կ'ուզէր իր աւետարանական պաշտօնը չարունակել, իրենք ալ անոր հետեւեցան եւ պաշտօնին ընկերացան։

Այդ պատմութեան վերջին մասը, այսինքն է՝ ձուկ որսալու տեղ մարդ որսալու խօսքը, տեսանք մենք Յովհաննէսի և Ջեբեդեանց կոչման պատմութեան մէջ, զոր վերեւ յառաջ բերինք Մատթէոսէ եւ Մարկոսէ քաղելով (§ 42)։ Այդ նմանութիւնը պատճառեղած է՝ որ մեկնիչներէն շատերը, Ղուկասու պատմած հրաշալի ձկնորսութեան պարագան նոյնացընեն վերոյիշեալ կոչման պարագային հետ, զոր մենք նախընտրեցինք իրարմէ զատել։ Աւետարանի համաձայնութեան կազմողները ընդհանրապէս կ'առաջնորդուին այն սկզբունքէ, որ զանազան աւետարաններու մէջ գտնուող նոյնիմաստ խօսքերը հարկաւ միեւնոյն պարագայի մէջ զրուցուած ցուցընեն, իբր այն թէ Յիսուս իր կեանց մէջ մէկ խօսքը մէկ անգամ զրուցած ըլլար. և երբ տարբեր աւետարաններ նոյն խօսքը տարբեր պարագաներու մէջ յառաջ կը բերեն, պարտաւորեալ ըլլանք պատմութիւնը բռնազբօսել, որպէս զի անոնք իրարու միացնենք։ Մենք բոլորովին հակառակ սկզբունքին կը սիրենք հետեւիլ։ Յիսուս երբ տարիներ և աւելի խօսեցաւ ու քարոզեց, ու իր խօսքերը տարբեր անձերու և տարբեր ժամանակներու մէջ կատարեց, հարկաւ և անհրաժեշտաբար պէտք ունեցաւ իր սկզբունքները զանազան տեղերու մէջ ազդարարել, և նոյն տեղերու մէջ ալ կրկնել

և երեքկնել : Հետեւաբար մեր կարծիքով , չատ բնական է , և չատ ընդունելի պիտի ըլլայ , մի եւ նոյն խօսքերը զանազան պարագաներու մէջ կրկնուած ըսել , երբոր տարբեր պարագաներու մէջ յառաջ կը բերուին :

Դիտուելու երկրորդ կէտն ալ այն է , որ ինչպէս Մատթէոսի և Մարկոսի պատմութեանց մէջ Յովհաննան և Ջեբեդեան եղբայրները , նաև եւ ուսկան թողլով Յիսուսի հետեւած կ'ըսուին (Մատթ. Դ. 20—22, Մարկ . Ա.. 18—20) , նոյնը կ'ըսուի նաեւ Ղուկասու պատմութեան վերջը (Ղուկ. Ե. 11) : Այդ նմանութիւնն ալ չատ բուն հիմ եղած է երկու եղելութիւնները նոյնացնելու , այն համոզմամբ թէ այս աշակերտները, անգամ մը որ նաև եւ ուսկան թողուցին , մէկ մըն ալ նաւի եւ ուսկանի չդարձան : Ընդհակառակն մենք կը կարծենք թէ աշակերտներ երբեք իրենց նաւին ու ուսկանին վերջնական և անդառնալի հրաժեշտ չտուին . իրենց գործը իրենց մարդիկներուն թողուցին , իրենք ատէպ և կանոնաւորապէս Յիսուսի ընկերակցեցան , մանաւանդ Երկոտասաններուն ընտրուելէն ետքը . սակայն նաւերնին ու ուսկաննին իրենց մնացին , և պէտք եղած ատեն կը գործածէին : Յիսուսի Տիբերեայ լիճին վրայ ծուլացնաց ճանապարհութիւնները , հարկաւ այդ նաւերով կը կատարուէին , և ոչ թէ վարձեալ նաւերով (Մատթ. Ը. 28. ԺԴ. 22) : Երբ Յիսուս Պետրոսի կը հրամայէր երթալ ձուկ մը որսալ և անոր բերնին մէջ գտնուած դահեկանով տուրքը վճարել , կ'ենթադրէր՝ թէ Պետրոս նաւ ու կարթ և ուսկան ունի (Մատթ. ԺԷ. 26) : Երբոր Յիսուսի մահուանէ ետքը առաքեալները Գալիլիա դարձած էին և Պետրոս և ուրիշները նորէն ձկնորսութեան եւած էին , հարկաւ նորէն նաւ եւ ուսկան գնած չէին , այլ հինէն ունեցածնին կը գործածէին (Յովհ. ԻԱ. 3) : Ասոնց նման ուրիշ չատ նշաններ ալ կրնանք քաղել աւետարանական պատմութիւններէն , որով կը տեսնուի թէ աշակերտներուն նորէն ձկնորսութեան վրայ տնտնուիլը աւետարանական պատմութեան կարգը չխանգարեր :

Միւս կողմէ եթէ Մատթէոսի և Մարկոսի պատմութիւնը Ղուկասու պատմութեան հետ բաղդատենք , չատ ու չատ տարբեր պարագաներ կը տեսնենք երկու պատմութեանց մէջ , զորս ատանց բանատրուելու հնար չէ մէկի վերածել : Առաջիններուն պատմածին մէջ լոկ կոչում մըն է՝ զոր Յիսուս ցամաքի վրայ եղած ատեն ծո-

վին վրայ եղողներուն կ'ուզէ, և այն ալ երկու նաւերուն զատ զատ, և երկուքին մէջտեղ քիչ մըն ալ ծովեզերքէն ճանապայ առնելով. ո՛չ քարոզութեան յիշատակութիւն կայ, ո՛չ նաւ մտնելուն, ո՛չ ձկնորսութեան փափաքելուն, ո՛չ հրաշալի կերպով առատ ձուկ որսալուն, ոչ ծովի վրայ երկու նաւերուն իրարու մօտ գալուն, և ո՛չ հրաշքին առթիւ աշակերտաց չվոթելուն խօսքերը կան, որք Ղուկասու պատմութեան էական կէտերը կը կազմեն, իսկ Մատթէոսի և Մարկոսի մէջ չեն յիշուիր: Առանց պատմութեան պարզութիւնը խանգարելու, Ղուկասու պատմած եղելութեան պարագաները մեւս պատմութեան վրայ չեն կրնար բարդուիլ:

Վերջապէս եթէ դիտուի, թէ ինչո՛ւ Պետրոս, որ կանայի պիտին, թագաւորազնի որդւոյն, իր զբաղմունքին ապաքինութեան, դիւահարին բժշկութեան, և բազմաթիւ հիւանդներուն առողջանալուն հրաշքները տեսած էր, անակնկալ ձկնորսութեան հրաշքէն այսչափ կ'այլայլի և յանկարծական արտայայտութեանց կը մղուի, դժուար չէ խորհրդածել, թէ ամէն մարդ աւելի կը յարգատակուի այն բանէն, որուն մէջ ինքն ալ քիչ ու շատ յաջողակութիւն մը ունի: Բժշկութիւններ Պետրոսի համար անծանօթ բաներ էին, որուն ներքինը չէր գիտեր, եւ Յիսուսէ զատ ուրիշներու ալ բժշկութիւններ ընելը գիտէր: Իսկ ձկնորսութեան արհեստին մէջ ինքն հմուտ էր, ուր եւ երբ ձուկ գտնուիլը գիտէր, նոյն պահուն այն տեղ ձուկ չգտնուելուն համոզուած էր, քիչ առաջ ալ նոյն տեղը ամբողջ գիշերուան մը անպտուղ աշխատութիւնը կրած էր. Յիսուսին ըսած տեղը և ըսած ատենը ձուկ պիտի չգտնէր: Սակայն հակառակ ձուկ գտնուիլը, և առատօրէն գտնուիլը, եւ սարսռելի առատութեամբ գտնուիլը, ձկնորսութեան վարպետ և ձկնորսապետ Պետրոսին համար հրաշքներուն հրաշքն էր, ուրիշ ամէն հրաշքներէ բարձր ու գերազանց հրաշք մըն էր, եւ իր այլայլութիւնը չատ իրաւացի և կատարեալապէս արդարացեալ էր:

48. ԳԱԼԻԼԵԱՅԻ ԲՈՐՈՏԻՆ ԲԺՇԿՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. Ը. 2—4. Մարկ. Ա. 40—45, Ղուկ. Ե. 12—16

Յիսուս պտոյտի վրայ է Գալիլիոյ մէջ. մէկ քաղաքէ միւս քաղաք կը չրջի, կը քարոզէ և կը բժշկէ։ Բազմաթիւ հրաշալի բժշկութիւններէն հատ մըն ալ այս անգամ յառաջ կը բերեն երեք խմբագիր աւետարանիչները, բորոտի մը անմիջական բժշկութիւնը։ Ժամանակագրական կարգը կը պահենք Մարկոսի և Ղուկասի հետեւողութեամբ. Մատթէոսի համար քանիցս յիշեցինք՝ թէ նա նման նիւթեր իրարու մօտ հաւաքելու ոճին հետեւած է. նախ քարոզութեանց ամփոփումը կու տայ, յետոյ բոլոր հրաշքները հետզհետէ կը պատմէ։

Տեղը, ուր այդ բժշկութիւնը կատարուեցաւ, որոշ չէ. Ղուկաս կը գրէ, Ե- եղե- է հատանէնէ նոցա է ի է +ոչ+ոցն Գալիլիոյ, որ բորոտ մը դիմացը ելաւ, դեռ քաղաք չմտած. որովհետեւ բորոտները, իբր վարակիչ ախտէ բռնուածներ, պէտք էր քաղաքէ դուրս առանձին տեղեր մնային (Ղեւտ. ԺԳ. 46)։ Բորոտը Յիսուսը տեսնելուն՝ կ'ոգեւորի, յոյս մը կը ծագի իր սիրտը, թէ սա՝ որ ամէն հիւանդութիւններ կը բժշկէ, կրնայ ինքն ալ բժշկել. ուստի վրատահ կերպով կ'աղաչէ, ծնկան վրայ կու գայ, խոնարհ երկրպագութիւն կ'ընէ, ու կ'ըսէ. Տէր, եթէ կամիս, կարող ես զիս սրբել։ Բորոտին խոնարհ ձեւը և վստահ չեշտը՝ ներքին և խորին համոզման արձագանգն էին, և իր հաստատուն հաւատքին փաստերը. Յիսուսի համար ալ ուրիշ պայման չկար իր չնորհը առատացնելու։ Հետաքրքրութեան համար պահանջողները կը մերժէր. հաւատքով խնդրողները կ'ընդունէր, բորոտին դիմումը այդ պայմաններուն համաձայն էր։ Գութը չարժուեցաւ, անոր մօտեցաւ, ձեռքը երկնցուց, բորոտին հասցուց, և ըսաւ, Կամիմ սրբեաց, և ահա հրաշքը կատարուեցաւ. կեղեւները թափուեցան, բոլոր մարմինը մաքրուեցաւ, բորոտութեան նշան չմնաց, առողջ մարմին դարձաւ։

Օրէնքը կը պահանջէր՝ որ բորոտութեամբ բռնուողներ քահանայէ քննուին և պղծութեան որոչումը տրուի և այնպէս հեռացուին. իսկ բորոտութենէ բժշկուողներ դարձեալ քահանայից քննութեան պիտի ենթարկուէին, որպէս զի արածներուն անցած

6. Կտրտաձայնում հաղաղ

ըլլալը հաստատուի, և սրբութեան արարողութիւնը կատարուի, եւ այնպէս նորէն քաղաք և տուն ընդունուին։ Ղեւտացւոց գիրքին մէջ նկարագրուած արարողութիւնը այսպէս է։ Երկու հաւ պիտի բերէ սրբուողը, մէկը պիտի մորթէ քահանայն և արիւնը խեցեղէն ամանի մը մէջ պիտի առնէ, եւ անոր հետ պիտի խառնէ մաքուր ջուր, և եղեւնիի և ղոպայի ճիւղերէ կարմիր մանածով մչտիկ պիտի կապմէ, և անով հաւին արիւնը սրբուողին վրայ եօթն անգամ պիտի սրսկէ, կենդանի հաւն ալ նոյն արիւնով պիտի թրջէ և ազատ պիտի ձգէ։ Սրբուողն ալ ամբողջ պիտի լուացուի, բոլոր մազերը պիտի գերծէ, հագուստներն ալ պիտի լուայ. եօթը օր ալ տակաւին զգուշութեան ներքեւ պիտի մնայ. եօթներորդ օրը նորէն լուացումները ու գերծումները պիտի կրկնէ, և ութերորդ օրը զոհերը պիտի մատուցանէ, երկու տարեւոր գառներ, մէկ որոջ, եւ չափ մը նաշիհ ու իւղ։ Սրբուողին ականջին բլթակները եւ ձեռքերուն ու ոտքերուն ծայրերը արիւնով ու իւղով պիտի օծուին և որոջն ալ ողջակէզ պիտի ըլլայ. և այսպէս սրբուողը պիտի կաթնայ իր տունը դառնալ։ Աղքատներուն համար ներեալ էր երկու գառի և մէկ որոջի տեղ, երկու տատրակ և մէկ գառն միայն նըւիրել (Ղեւտ. ԺԴ. 1—32)։

Յիսուս բորոտը բժշկելէն ետքը հրամայեց՝ որ անմիջապէս քահանային երթայ և սրբութեան քննութեանը ենթարկուի, եւ օրինական արարողութիւնները լրացնէ։ Յիսուս որչափ եւ մովսիսական օրէնքներուն դաշտուումը կը ծանուցանէր, բայց երբեք անոնց պահպանութիւնը չանարդեց, եւ միշտ անոնց կատարմանը հաւատարիմ եղաւ։ Քահանային քննութիւնը արդէն պիտի հաստատէր իր գործած հրաշքը. հարկ չկար որ բորոտը ամէն կողմ զայն տարածելու ելլէր. իր խօսքը չէր կրնար ունենալ այն ոյժը, զոր օրինական քննութիւնը պիտի ունենար. հետեւաբար բժշկուած բորոտին հրամայեց որ լուռ մնայ և ամէն տեղ չխօսի։

Սակայն բորոտը չէր կրնար իր ուրախութիւնը զսպել և հրաշալի բժշկութիւնը չհռչակել. նա ամէն կողմ եւ ամէն տեղ կը խօսէր ու կը պատմէր, ուստի համբաւը չուտով տարածուեցաւ բոլոր հեռաւոր և մերձաւոր քաղաքներ։ Պէտք էր որ այս բորոտը նշանաւոր անձ մը կամ դիպուածը նշանաւոր բան մը ըլլար, որուն բժշկութիւնը ամէնքը գրգռեց, ու ամէն կողմէ դիմումներ չսպասան

քաղաքներ և գիւղեր չարժուի մեռան, Յիսուսին անհնար կ'ըլլար տեղէ մը անցնիլ, առանց իր ճանապարհն վրայ խառնուած հիւանդները հանդիպելու. պարտաւորեալ էր անտառոտ ճանապարհէն անցնիլ եւ անթնակ կոշմեր կը քայուէր, բայց այն տեղերն ալ միշտ չէր մնար. ժողովուրդը կը փնտռէր կը գտնէր, եւ իր հիւանդները Յիսուսին կը բերէր եւ առողջացած կը դարձնէր:

49. ԿԱՓԱՌՆԱՈՒՄ ԱՆԴԱՄԱԼՈՑԾԻՆ ԲԺՇԿՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. Թ. 2–8. Մարկ. Բ. 1–12. Ղուկ. Է. 17—26

Յիսուս չորս մը եւս լրացնելով նորէն կու գայ կափառնաում առանձինն կերպով, այնպէս որ քանի մը օր ետքը կը լսեն կափառնաումցիք թէ Յիսուս քաղաք դարձած է, եւ անոր կը սկսի շարժում մը քաղաքին մէջ, ոմանք զայն լսուելու եւ ուրիշներ անոր բժշկուելու փափաքով: Հասնելէն քիչ օր ետքը Յիսուս հասարակութեան մը մէջ կը խօսէր եւ կը վարդապետէր, եւ չատ մը Փարիսեցիներ եւ օրէնսգէտներ չուրջը բոլորած մտիկ կ'ընէին. ժողովուրդն ալ լեցուած եւ մինչեւ դուռը խնդուած էր. մուտքն ու ելքը խափանուած էին, այնպէս որ ներս մտնելը անհնար դարձած էր. եւ անոնք որ բժշկութիւն խնդրելու համար մօտենալ կ'ուզէին, յուսահատութեան մատնուած կը մնային: Փարիսեցիներուն եւ օրէնսգէտներուն մէջ՝ Գալիլիոյ եւ մինչեւ իսկ Երուսաղէմէ եկողներ կային. Երուսաղէմէ եկողներ անգամ կը գտնուէին. նոյնպէս հիւանդներուն մէջ ալ դուրսէն եկողներ պակաս չէին, ամէնքը համոզում գոյացուցած էին՝ թէ Յիսուսով յայտնուած աստուածային զօրութեան համար չըլլալիք բան չկար:

Բժշկութեան համար եկող հիւանդներուն մէջ կար անդամալոյծ մըն ալ, զոր չորս հոգի պատգարակի վրայ բերած էին, եւ կ'ուզէին հարկաւ Յիսուսին առջեւը հանել, բայց ներս մտնելու հնար չկար: Կ'երեւի թէ անդամալոյծը կամքի տէր մէկն էր. ինքը բերողներն ալ դժուարութենէ ընկրկող մարդիկ չէին, գուռնէն մտնելու դժուարութեան առջեւ տանիքէն մտնելու առաջը, սոնք իրական գործադրութեան փոխեցին: Աւետարանիչին բացատրութիւնը թէ Յիսուս ի տան է, յարմար է իմանալ այն կերպով, ինչ-

պէս որ մինչեւ այժմ պոռն բառը կը գործածուի ժողովրդական առ-
մամբ եւ մանաւանդ գաւառներու մէջ: Բնակութեան մը կեդ-
րոնական եւ ընդարձակ մասն է, որ յատկապէս պոռն կը կոչուի եւ
որուն շուրջը կան սենեակներ. սունը չորս կողմի պատերուն վրայ
պատուհաններ չունի. այլ առաստաղը գմբեթաձեւ վայտերով կը
բարձրանայ եւ մէջ տեղը պարապ է, եւ այն տեղէն է որ օդ եւ
լոյս ներս կը մտնեն. այս է եղեխ կամ լուսոտոպ կամ լուսանցոյց եղէգ
կոչուածը: Յիսուս իր բնակարանին կամ թէ ուրիշ մեծ բնակարա-
նի մը պոռնը նստած կը վարդապետէր, երբ անդամալոյծը քերող
չորս երիտասարդներ դուռէն մտնելու անհնարութեան համոզուե-
ցան, սակայն անդամալոյծը Յիսուսի առջեւ հանելու միտքէն եւս
չկեցան. անդամալոյծն ալ, որ իր տրամադրութեան ներքեւ չորս
հոգի ունէր, ունեւոր կամ նշանաւոր անձ մըն էր հարկաւ: Դու-
ռէն մտնելէ յուսահատ, երդիքէն մտցընելու խորհուրդը կը կայ-
ծնի, պատգարակը տանիք կը հանին սանդուխներով կամ չուան-
ներով, և երբ կը տեսնեն՝ որ երդիքն ալ պզտիկ է, երդիքին չորս
կողմէն մէկ երկու կարգ վայտեր կը քակեն և ծակը կ'ընդարձա-
կեն, եւ անդամալոյծին մահիճին չուաններ կապելով երդիքէն ընդ-
արձակուած անցքէն վար կը կախեն, և կամաց կամաց մինչեւ
Յիսուսի առջեւը կ'իջեցընեն անդամալոյծը:

Նորօրինակ պարագան ամէնուն հիացումը կը չարժէ. Յիսուս
ալ կը զգածուի այդ ախտաւորին անյողդողդ և անվհատ կամքին
առջեւ. և կը հաւանուի անոր հաւատքին վրայ, և որովհետեւ գի-
տէ թէ ի՛նչպէս և ի՛նչու այդ անդամալուծութեան ախտը հասած
էր անոր, իրր իր մեղքերուն պատիժ, նախ հիւանդութեան սկըզ-
բնապատճառը կ'ուզէ վերցնել. ուստի կը դառնայ և անդամալոյ-
ծին անոյշ ձեչտով մը կ'ըսէ. Որդեակ, [illegible] ձեր մեղքերը
քիահեյինար, դպիրներ, օրէնսգէտներ: որ նոյն տեղը հաւաքուած
էին, կը սպասէին որ Յիսուս այս անդամալոյծն ալ խօսքով մը
ոտք հանէ. բժշկութեանց հրաշքները չատ տեսած էին, բայց մեղ-
քերու թողութիւն տալուն նախընթաց չունէին. ուստի այլայլեցան
և գայթակղեցան, և սկսան միտքերնէն խորհիլ. «Մեղքերու թո-
ղութիւն տալն ալ ո՞ր տեղէն ելաւ. Աստուած միայն կրնայ այդ
քանը ընել. ոչ ոք կրնայ այդ իշխանութիւնը անձին սեփականել.
այդ բանին յաւակնիլը հայհոյութիւն է. Յիսուս ո՞վ կըլլայ՝ որ այս

պէս հայհոյութեան խօսքեր կը խօսէ»։ Այդ մտածմունքները իրենց միտքէն կ'անցնէին, բայց խօսելու չէին համարձակեր. Յիսուս կանխեց եւ անոնց միտքէն անցածը մէջտեղ հանեց։ «Կ'երեւի, ըսաւ, իմ խօսքերէս չփոթեցաք, եւ այնպէս կարծեցիք թէ ես այն տեսակ բան մը ըսի՝ զոր չեմ կրնար ընել, եւ կը կարծէք թէ ես մեղքերու թողութիւն տալու կարողութիւն չունիմ։ Արդ ո՞ր կարողութիւն աւելի մեծ է քան երեւոյթին. որ քանը աւելի դիւրին է. մեղքեր ներո՞ղ թէ անդամալոյծը ոտք հանել. որովհետեւ մեղքեր ներելը զգայութեանց ներքեւ ինկող բան չէ, եւ ըսելն ալ դիւրին է. մինչ անդամալոյծը ոտք հանել աւելի մեծ է, որովհետեւ տեսանելի և չօշափելի արդիւնք պէտք է։ Արդ՝ եթէ խօսքով միայն այդ տեսանելի արդիւնքը ցուցնեմ և անդամալոյծը ոտք հանեմ, պէտք է ընդունիք՝ որ մեղքեր ներելու խօսքս ալ իրական և գործնական արդիւնք ունի»։ Այս խօսքերուն վրայ Յիսուս անդամալոյծին դառնալով հրամայական ձեւով մը կ'ըսէ. «Ե՛լ, մահիճդ վերցուր, տունդ գնա»։ Յիսուսին հրամայելը և անդամալոյծին ելնելը մէկ կ'ըլլան. պառկած տեղէն կը կանգնի, իր արուն-քներուն ու բոլոր անդամներուն առած ոյժին նշան, մահիճն ալ կը չալկէ, բազմութիւնը կը ճեղքուի, անոր ճանապայ կուտայ, եւ նա ալ ուրախ գուարթ, հոգւով սրբուած և մարմնով բժշկուած գուռնէն կ'ելլէ եւ տունը կ'երթայ։ Ներսը եղող բազմութիւնը և դուրսը խռնուած ժողովուրդը և առհասարակ ամէնքը զարմացմամբ կը սկսին պատմել այդ բժշկութեան եղելութիւնը։ Ամէնքը կը վկայէին՝ թէ շատ բժշկութիւններ տեսան, բայց այդ կերպը չէին տեսած, մեղքերուն ալ թողութիւն տալու եղանակը բոլորովին նոր բան մըն էր, նորահրաշ նշան մը։

50. ՄԱՏԹԷՈՍԻ ԿՈՉՈՒՄԸ

Մատթ. Թ. 9—17. Մարկ. Բ. 13—22. Ղուկ. Ե, 26—39

Ջանի մը օր կափառնաումի մէջ մնալէն ետքը՝ Յիսուս դուրս կ'ելլէ չրջակաները պտոյտներ ընելու։ Տիբերեայ ծովակին եզերքէն անցած ատենը, կը տեսնէ մաքսերու պաշտօնեայ մը ճանպուն վրայ իր պաշտօնին տաղաւարին մէջ նստած, եւ ծովէն ելած ձու-

կերէն և քաղաք մանող ապրանքներէն մաքսի տուրքը գանձելու պըտղած։ Մաքսաւորին անունն էր Ղեւի որդի Ալփէոսի, որ ուրիշ տեղեր յիշուած սովորութեան համաձայն՝ երկրորդ անուն մըն ալ ունէր հրապարակի վրայ և կը կոչուէր Մատթէոս։ Հարկաւ Ղեւի-Մատթէոսն ալ Յորդանանու եզերքէն Յիսուսին ականատես և հետեւող եղողներէն մէկն էր (Գործ. Ա. 22), որ Յիսուսին հետ ալ եղած էր երբեմն. բայց հիմայ որ Յիսուս կ'ուզէր հաստատուն կերպով իրեն հետ պատող մարմին մը կազմել, ինչպէս Յովհաննէսի և Ջեբեդեան եղբայրներուն ըրած էր, նոյնպէս Մատթէոսի ալ կ'ապդարարէր, որ այնուհետեւ ինքն ալ հաստատուն կերպով իրեն հետ պատողներէն մէկը պէտք է ըլլայ. Ե՛կ ինձ յետ։ Մատթէոս հրաւէրը ընդունեցաւ, և ի նշան իր նոր որոշման Յիսուսը իր տունը հրաւիրեց. նորէն կափառնաում դարձան, և հոն տեղ սեղան մըն ալ տուաւ Յիսուսին և անոր հետեւորդներուն, եւ ինչպէս բնական էր, իր բարեկամներն ալ հրաւիրեց, որոնք իրեն պէս մաքսաւորներ էին, ընդհանրապէս մեղաւոր սեպուած մարդեր։

Մաքսաւորներուն մեղաւոր սեպուելուն պատճառը՝ ոչ թէ իրենց պաշտօնին բնութենէն էր, այլ անոր կատարման հանգամանքներէն։ Ան ատեններ տուրքերը կապալով կը տրուէին, և պետութեան հետ պայմանաւորուելով սակը վճարելու համար՝ Հռովմայեցի ասպետներ՝ իբր կապալառուներ՝ ամէն տեսակ արտօնութիւն կը վայելէին. ոչ միայն տուրքերուն չափն ու քանակը իրենք կը սահմանէին, այլ և գանձելու համար ամէն միջոց գործածելու իշխանութիւն ունէին. ոչ միայն պարտապանին ինչքն ու կարասին տունն ու կալուածը վաճառելու իրաւունք ունէին, այլ և նոյնիսկ կինն ու զաւակները, և մինչեւ իսկ նոյն ինքն պարտապանը իբր ստրուկ կրնային վաճառել և գինը գանձել պարտքին փոխարէն։ Հարկաւ այդ գործողութեանց մէջ անիրաւութիւններ գործելու քաց ասպարէզ կը գտնէին, և կապալառուներուն պաշտօնեաներն ալ անոնց գործիք կը դառնային, և ամէնքն ալ մեղաւոր անուանին կ'արժանանային։ Բայց աւետարանի մէջ մեղաւոր ըսուածները միայն մաքսաւորներ չեն, այլ նաև ուրիշ անոնց նմաններ, այսինքն է հրապարակի վրայ խիղճը ծալած և ամօթը մոռցած առեւտրականներ և վաչխառուներ։

Յիսուս առանց դժուարութեան Մատթէոսի տունը մտաւ, ա-

նոր հաւկերոյթին դէմքը նստաւ, մաքսաւորներու եւ մեղաւորներու սեղանակից ըլլալէ չխորշեցաւ. սակայն այդ բանը դիւր չեկաւ Փարիսեցիներուն եւ դպիրներուն, որք իբրեւ սուրբ և արդար անձեր յանձն չէին առնուր անսուրբներու և անիրաւներու հետ սեղան նստիլ և պղծուիլ, և կը մեղադրէին անոնք՝ որ այդ զգուշութիւնները չէին ըներ: Փարիսեցիներէն և դպիրներէն ոմանք չհամարձակեցան ուղղակի Յիսուսի խօսիլ, այլ անոր աշակերտներէն ոմանց մօտեցան և դիտողութիւն ըրին. «Ինչպէ՞ս կ'ըլլայ որ դուք զգուշութիւն չէք ըներ, եւ մաքսաւորներու ու մեղաւորներու հետ սեղանակից կ'ըլլաք»: Աշակերտները հարկաւ պիտի դժուարանային եղած առարկութեան պատասխանել. իրենք ալ նոյն նախապաշարումներով անած անձեր էին. որչափ ալ Յիսուսի վրայ անպայման վստահութիւն ունէին, սակայն անոր հոգին ու սկզբունքները բացատրելու չափ զարգացում ստացած չէին. ուստի պարտաւորուեցան Փարիսեցիներուն դիտողութիւնները Յիսուսի հաղորդել: Այս կերպով խօսակցութիւնը ուղղակի Յիսուսի և դիտողութիւն ընողներուն մէջ սկսաւ գառնալ:

Յիսուս դիտողութիւն ընող Փարիսեցիներուն ու դպիրներուն՝ դառնալով դիտել տուաւ, թէ ոչ միայն արդելք մը չկայ մաքսաւորներուն ու մեղաւորներուն մօտենալու մէջ, այլ մանաւանդ պարտք ալ կայ մօտենալու: Ուսուցիչներ և վարդապետներ, օրէնսդէտներ և դպիրներ՝ հոգւոյ բժիշկներ են. արդ՝ բժիշկները ոչ թէ առողջներուն այլ հիւանդներուն մօտ կ'երթան. մաքսաւորներ և մեղաւորներ հոգւով հիւանդներ են. հոգւոյ բժիշկներն ալ պէտք է անոնց մօտենան: «Ես ալ, կ'ըսէ, այդ պաշտօնը ունիմ. ապաշխարութեան հրաւիրակ եմ եւ երկնից Արքայութեան ուսուցիչ, արդարներուն ուղղուած չէ իմ պաշտօնս, այլ մեղաւորներուն»: Ս. Գիրքն ալ նայեցէք: Ո՞չ ապաքէն Աստուած ալ ըսած է. Զօղջմա՛ցիւն կամիմ և ոչ զպղծն (Ովս. Զ. 6), որ է ըսել՝ թէ Աստուած աւելի կ'ուզէ գութն ու սէրը,, քան թէ օրինական զգուշաւորութիւնները. մեղաւորներէն խորշիլ օրինական զգուշութիւն է. բայց մեղաւորներուն մօտենալ գութի ու սիրոյ գործ է»:

Այս միջոցին, կամ լաւ եւս այն օրը, որ Մատթէոսի հաւկեթոյթը կը կատարուէր, պահքի օր մըն էր Փարիսեցիական սովորութեան համեմատ, զոր խստիւ կը պահէին օրինապահ Հրէաները,

ինչպէս նաեւ Յովհաննէս Մկրտիչի աչակիրները։ Յովհաննէս Մկրտիչ, արդէն ինքն ալ անուսանաւոն ճգնաւոր մը, սովորական դարձած պահքերն ալ աւելցնելու կողմն եղած էր։ Յիսուս ընդհակառակն օրէնքէ դուրս սովորութիւն եղած պահքերուն կարեւորութիւն չէր տար. ինքն ալ չէր պահեր, իրեններուն ալ պահել չէր սիրեր, որով եւ նոյն օր Մատթէոսի կոչունքն ալ պատուած էր համարձակօրէն։ Այդ կէտն ալ յատուկ մտադրութեան առարկայ եղաւ, քանի որ Յիսուս ալ Յիսուսի հետեւողներն ալ, կանուխէն Յովհաննէս Մկրտիչէ մկրտուած ըլլալով, անոր աշակերտութենէ կը սեպուէին եւ անոր ընթացքին հետեւողներ պէտք է ըլլային։ Փարիսեցիք Յովհաննէսականներուն հետ ուղղակի Յիսուսին կը խօսին. «Մենք ամէնքիս, կ'ըսեն, ստէպ պահքեր ունինք եւ ճշդութեամբ կը պահենք. ինչո՞ւ դուն ալ չես պահեր եւ աշակերտներուդ ալ չես հրամայեր որ պահեն»։

Հրէական պահքը Մովսէսի օրէնքով տարին մէկ օր է միայն. ետքներուդ ամսուն տասներորդ օրը Քաւութեան ծոմին (Ղեւտ. ԺԶ. 31). բայց որովհետեւ կամաւոր պահքի դրութիւնն ընդունուած էր (Թիմ. Ա. 14), անոր համար կամաւորները սովորական, եւ առաքեալները օրինական դառնալով, Յիսուսին առնը քանական չատցած էին պահքի օրերը։ Ոչ միայն ամէն եօթնեկին մէջ երկու օր (Ղուկ. ԺԸ. 12), երկուշաբթին ու հինգշաբթին պահքի օրեր էին, այլ եւ ամսաթիւի հաշուով երեսունի չափ պահքի օրեր ալ կային Հրէից մէջ պատահած ինչ ինչ ցաւալի պէտից առիւդարձներուն համար, թող բոլորովին կամաւոր պահքերն ալ։ Իսկ պահքն էր արեւ մտնելէն սկսելով ամբողջ քսան ու չորս ժամ անճաշակ անցընել. միաժամ միայն ուտել, այն ալ ախորժելի կերակուրներէ զգուշանալով, միանգամայն նոյն օրը աշխատութիւն չընել, աղօթքով անցնել, քուրձ հագնիլ, մոխիր ցանել, չլուացուիլ, չօծուիլ, բոլոր չորս կողմ չրջիլ, առագաստէ զգուշանալ, եւ ասոնք ամէնքը կը պահանակէին՝ եղեգ յեղաշրջեալ եւ անեծք ի ներքոյ յերկրաշարժութեան մէջ (Ղեւտ. ԺԶ. 31)։

Յիսուսի պատասխանը երկու կէտեր կը շօշափէ. մին իրեն աշակերտներուն պահքէ ազատ ըլլալը, եւ միւսը օրինական սեպուած պահքերուն հաստատուն բան մը չինելը։ Իր աշակերտներուն մասին խօսելով կ'ըսէ. «Հարսնիքի մէջ հղոզներուն ցաւ և տխրութեան

գործեր չեն վայլեր. իմ աշակերտներս հարսնիքի մէջ կը սեպուին քանի որ փեսան իրենց հետ է. երբ փեսան իրենցմէ հեռանայ, անոնք ալ ցաւի և տխրութեան գործերուն կը ձեռնարկեն ու կը պահեն»: Յիսուս ինքզինքը փեսայի նմանցնելով՝ կ'ակնարկէր Յովհաննէս Մկրտիչի խօսքերուն, որ ղինքը փեսաւէրի և Յիսուսը փեսայի նմանցուցած էր (§ 35), և Յովհաննէսեան՛ք պէտք էր լսէին իրենց վարդապետին խօսքերը:

Իսկ օրինական սեպուած սովորութիւններուն վրայ խօսելով կ'ըսէ. «Հին ու մաշած հագուստի վրայ, նոր եւ ամուր կտոր չը դրուիր. վասն զի մաշած հագուստը ամուր կտորը չվերցընէր, աւելի պատռտուելու պատճառ կըլլայ: Հին ու մաշած տիկի մէջ ալ նոր ու եռայոդ գինի չդրուիր, որովհետեւ մաշած տիկը եռքին չդիմանար, տիկը կը պայթի եւ գինին կը վաթի»: Յիսուսի բերած նմանութեամբ հին օրինական սովորութիւնները մաշած հագուստի եւ հինցած տիկի, իսկ իր քարոզութիւնները նոր կտորի և նոր գինիի կը նմանին. հինին հետ միանալու չեն յարմարիր. պէտք է նոր գինին նոր տիկի մէջ դնել, Նոր Ուխտը նոր օրէնքներով կազմել, որպէս զի հաստատուն հիմով պատրաստուի և պահպանուի: Յիսուս այդ ժամանակէն կը սկսի Հին Ուխտին դադարումը յայտարարել, հինը հինցած ու մաշած իրերու կը նմանցընէ, որք այլ եւս տեւել և գործածուիլ չեն կրնար:

Ղուկաս գինիի օրինակէն առնուած պարագայ մըն ալ կ'աւելցընէ, թէ ինչպէս պէտք է կամաց կամաց հինը նորին փոխարկել: Օրինակը ճաշակէն առնուած է: Հին գինիին վարժուողը, մէկէն նորը խմելու չը վարժուիր, միշտ հինը իրեն համար աւելի հաճելի կ'երեւայ. պէտք է կամաց կամաց ճաշակը փոխել: Յիսուսի այդ խօսքերը կ'ինթադրեն ուրիշ առարկութիւն մը, զոր աւետարանիչը լռութեան մէջ թողած է: Յիսուս Հին Ուխտին դադարումը յայտնած առեն, կրնար ըսուիլ. ինչո՞ւ ուրեմն դուն առաւին օրինական պահպանութիւններ կ'ընես և բոլորուին չես խզեր: Այդ առարկութեան պատասխանն է Յիսուսի վերջին խօսքը. «Հինին վարժուողին պէտք չէ մէկէնիմէկ զայն մէկ կողմ թողուլ, այլ պէտք է աստիճանաբար նորին վարժուիլ»: Եւ իրօք այսպէս ըրին Յիսուս և իր առաքեալները. Հին Ուխտի պահպանութիւնը Յիսուսի օրով իր նախապատրաստութիւններէն մեր-

կացնելու ջանք եղաւ, յետոյ օրինական պատուէրները հեթանոսութենէ դարձողներու վրայ չբեռցընելու որոշումը տրուեցաւ, վերջապէս բուն Հրէից համար ալ պարտաւորիչ չըլլալը հռչակուեցաւ. Հինը ամբողջապէս դադրեցաւ, եւ նորը հաստատուեցաւ եւ տարածուեցաւ:

51. ԵՐԿՐՈՐԴ ՋԱՏԻԿ

Յովհ. Ե. 1

Յիսուսի կեանքին եւ գործերուն չուրջը դարձող խնդիրներուն գլխաւորը՝ նորա հրապարակային կեանքին տեւողութիւնը ճշդելու կէտն է։ Ինչչա՞փ տեսն անցաւ Յիսուսի մկրտութենէն մինչեւ նորա մահը։ Աւետարանիչներէն առաջին երեքը, Մատթէոս եւ Մարկոս եւ Ղուկաս, հրաշքները ու քարոզութիւնները միահետ կը պատմեն առանց ժամանակագրական ակնարկներու եւ առանց տօներու յիշատակութեան. ամէնէն վերջը միայն պատիկ մը կը յիշեն (Մատթ. ԻՋ. 17. Մարկ. ԺԴ. 1. Ղուկ. ԻԲ.1). եւ այնպէս իմն կը ցուցընեն՝ թէ Յիսուս միայն մէկ տարուայ միջոցին մէջ աւարտեց իր հրապարակային կեանքը։ Եւ իրօք այս պրուիթիւնը ընդունողներ եւ պաշտպանողներ ալ եղան, որ սակայն չկրնար ընդունիլ երբ Յովհաննու աւետարանն ալ նկատի առնենք։

Յովհաննէս աւետարանիչ իր պատմութեան կարգին զանազան տօներ կը յիշատակէ, նախ Զատիկ մը մկրտութենէն անմիջապէս ետքը (Բ. 13), զոր արդէն յառաջ բերինք (§ 33), յետոյ Տօն մը (Ե. 1), որուն վրայ այս տեղ պիտի խօսինք, դարձեալ Զատիկ մը եւս (Զ. 4), յետոյ Տաղաւարահարց տօնը (է. 2), Նաւակատեաց տօնը (ժ. 22), եւ հուսկ յետոյ վերջին Զատիկը (ԺԹ. 1)։ Այդ յիշատակութիւնները ամենաճիշդ կերպով Յիսուսի հրապարակային կեանքին տեւողութիւնը տուած կ'ըլլային, եթէ ՅԽ տօնէն ետք էր Հրեից խօսքին մէջ բան մը աւելի դրած ըլլար աւետարանիչը, եւ տօնին անունը տուած ըլլար, որով մեկնիչները դժուարին եւ անել

խնդիրներու պիտի չմասնուէին: Բայց այժմ ամէնէն ողջախոհ և ընդունելի մեկնիչներու մէջ ալ կարծեաց տարաձայնութիւն կը տիրէ. և գրեթէ ամէն տօներու վրայ ալ մեկնելու դրութիւններ կան, որոնց հետեւելու պարտք չենք զգար:

Գլխաւոր մեկնութիւնները երկուք են, մէկը փոն ըսելով Զատիկ կ'իմանայ, միւս Փուրիմի կամ վիճակաց տօնին վրայ մեկնելը նախապատս կը համարի: Երկու մեկնութեանց հետեւանքն այն է, որ Յիսուսի հրապարակային կեանքին տեւողութիւնը տարի մը կը տարբերի: Առաջին կարծիքով երեք տարի և երեք ամիս տեւած կ'ըլլայ, իսկ վերջին ենթադրութեամբ երկու տարի և երեք ամիսի կը վերածուի և մեր կարծիքով նախապատսելի է առաջին դրութիւնը, և սոյն հիմամբ կազմած ենք մեր ՀԱՄԱՊԱՏՈՒՄ ը:

Մեր կարծիքին գլխաւոր փաստն է աւանդական և հաստատուն և ընդհանրացած կարծիքը, թէ Յիսուսի քարոզութիւնները երեք տարի և երեք ամիս տեւեցին. որ կարծիքը լրին ծագումը առած է առջի դարերու մէջ ապրող Ս. Հայրերու դիրքերէն և աւանդութիւններէն, և լրեն լրբ նախահայր կը ճանչնայ Ս. Երանոս (կամ Իրենէոս) հայրապետը, որ երկրորդ դարուն մէջ ապրեցաւ և կոչուեցաւ եւ եղաւ հետեւող առաքելոց:

Մեր կարծիքին կը նպաստէ և այս փոն կոչումը, որ պարզապէս յիշուած առնը գլխաւոր եւ գերազոյն տօնը միայն կրնայ նշանակել, այն է Զատիկը, և այդ իմաստով գործածած է նոյն Յովհաննէս աւետարանիչը. Զի փեռեալ Լա էր ղաղեռայն նշանն զոր ոչոք յերուսաղէմ է փոնին, Թանզի և նոտա եկեալ էին է փոնն (Յովհ. Բ. 45), ուր յայտնապէս նախընթացարար յիշուած զատիկին և այն առթիւ եղած հրաշքներուն կ'ուզէ ակնարկել (Յովհ. Բ. 23):

Մեր կարծիքին կը նպաստէ նոյնպէս պիտելը, թէ աւետարանիչը այնպիսի տօնի մը կ'ուզէ ակնարկել, որ ստիպեց Յիսուսը երուսաղէմ երթալ. Յետ այորիկ փոն էր Հրէից, և ել Յեսուս յերուսաղէմ (Յովհ. Ե. 1): Արդ՝ միայն Զատիկի տօնն էր՝ որ կը պարտաւորէր Հրէաները երուսաղէմ երթալ, որպէս զի օրէնքին հրամայած զոհն ալ մատուցանեն:

Ընդհակառակն փուրիմ կամ վիճակաց տօն ըսուածը ոչ զոհագործութեան պարտք ունէր, ոչ երուսաղէմ երթալու հարկ կը դնէր, եւ ոչ իսկ տօն ըսուելու չափ նշանաւոր բան մըն էր: Փու-

րիմը մովսիական օրէնքով հաստատուած չէր, այլ եսթերի աոեն Համանի թշնամութենէն ազատելնուն տարեդարձն էր: Համան իր թշնամութեան օրը ուզած էր վիճակ նետելով որոշել, և Անկա-ղնոն է ընբէ+պատան ամսոյն Ադար (Եսթ. Գ. 9): Այս պատճառով Հրէաները սկսան Ադար 13'ին ծոմ պահել և Ադար 14'ին ուրախութիւններ կատարել. Հրէաչն ընդ ամենայն երկիր և ընդ գաւառս ամենայն ուր ուրախութիւն էր ընդ ընբէ+պատանէրօրդ Ադար ամսոյ (Եսթ. Թ. 19): Այդ ուրախութիւնները չափազանցութեան կը տարուէին, աատուրնական եւ բագոսական ծայրայեղութեանց կը հասնէին, յարգալից կերպարաններ կը կախէին և կ'այրէին իբր Համանի պատկեր, և կրօնական վայելչութիւններն ալ իսպառ կ'անարգուէին: Հարկաւ այսպիսի ծոն մը աւիթ չէր կրնար ընծայել՝ որ Յիաուս պէտք զգար զայն կատարելու համար յատկապէս երուսաղէմ երթալ:

Հակառակ կարծիքին պաշտպանները, դիտել կուտան՝ որ Յովհաննէս աւետարանիչ երբ Զատիկի խօսք կըլլայ, զայն յայտնապէս կը յիշէ. (Բ. 13, 23, Զ. 4. ԺԱ. 55. ԺԲ. 1, ԺԳ. 1) և այսպէս ալ յիշած կ'ըլլար, եթէ զատիկը իմացընել ուզէր: Սակայն Յովհաննէս ուրիչ ծոն մը յիշած աոեննն ալ անոր անունը կու տայ, ինչպէս Տաղաւարահարաց (Է. 2) և Նաւակատեաց (Թ. 22) ծոները, ուստի եթէ Վիճակաց ծոնը իմացընել ուզէր, զայն պիտի յիշէր: Մինչ ընդհակառակն արդէն տեսանք որ լոկ ծոն ըսած աոեն, յատկապէս զատիկը իմացած է (Դ. 45, ԺԲ. 12. 20). նոյնը ըրած են մեւս աւետարանիչներն ալ (Մատթ. ԻԷ. 15, Մարկ. ԺԵ. 6, Ղուկ. ԻԳ. 16):

Հակառակ կարծիքը պաշտպանողներ դիտել կու տան եւս, որ Յովհաննէս անմիջապէս մեւս գլուխին սկիզբը զատկի յիշատակութիւն կ'ընէ (Զ. 4) և եթէ այս տեղ յիշուած ծոնն ալ. (Ե. 1) զատիկ իմանանք, երկու զատիկներ իրարու ետեւ յիշած կ'ըլլան առանց միջանկեալ տարւոյն պատմութիւնը տալու: Սակայն Յովհաննէս ալ ժամանակագրական ոճով պատմութիւն գրած չէ, այլ միայն մեւս աւետարանիչներէն չպատմուած կէտերը լրացնելու մըտադրութիւն ունեցած է: Եւ եթէ լաւ դիտենք, Գալիլիոյ մէջ կատարուած գործերէն չատ քիչ բան կը յիշէ, և գլխաւորապէս ծոնական աւիթներով կատարուած գործերը կը պատմէ, աեւլէ

նոյն առիթներուն մէջ պարզուած վարդապետութիւնները յառաջ բերելու դիտմամբ։ Եւ եթէ երկրորդ զաւակէ երրորդ զաւակ անցած տարւոյն համար Յովհաննէս բան չպատմեր, մենք միւս աւետարանիչներէն պատմուած շատ բաներ ունինք, զորս իրենց կարգով յառաջ պիտի բերենք։

Մեր պաշտպանած կարծիքին ի նպաստ յառաջ բերուած պատմական տեսութեանց վրայ եթէ մարգարէական վկայութիւն մըն ալ աւելցնել ներուի, կ'ուզենք յիշեցընել թէ Դանիէլի կէս եօթնեօթէն (Դան. Թ. 16)՝ ամէն մեկնիչներէն Յիսուսի վրկագործ հրաչքներուն և քարոզութեանց ժամանակին վրայ կը մեկնուի, եւ կէս եօթնեօթէ մը՝ երեք ու կէս տարի է, որ կը յարմարի և կը համապատասխանէ Յիսուսի հրապարակային գործունէութեանը տրուած երեք տարի եւ երեք ամիս տեւողութեան։

Ըստ այսմ՝ Յիսուսի հրապարակային կեանքէն տարի մը եւ երեք ամիսը արդէն անցած կ'ունենանք իր երկրորդ զաւակին, որ է Հռոմայեցւոց 781, Քրիստոսեան թուականին 28, և Յիսուսի կեանքին 32 տարւոյն ապրիլ ամսոյն սկիզբները։

ՃԶ. ՊՐՈՒԱՏԻԿԷԻ ԱՆԴԱՄԱԼՈՑԻՆ ԲԺՇԿՈՒԹԻՒՆԸ

Յովհ. Ե. 2—18

Պրոբատիկէի աւազանը կը գտնուէր Երուսաղէմ, տաճարին հիւսիսակողմը. բաւական ընդարձակ չրամբար մըն էր այն, որուն շուրջը կային հինգ սրահներ։ Պրոբատիկէ անունը յունարէն է, և կը թարգմանուի ոչխարային կամ խաշնային, իբր զի այդ աւազանը կը ծառայէր զոհուելիք ոչխարներուն թէ՛ լամելուն և թէ՛ լուացուելուն ու սրբուելուն։ Հրէայք իրենց լեզուով այդ աւազանը կը կոչէին Բեթհեզդա, որ կը թարգմանուի Տուն ողորմութեան, իբր զի այդ աւազանին չրով հիւանդներ կը բժշկուէին և աստուածային ողորմութիւնը կը յայտնուէր։ Այս տեղ աւելորդ չը համարուի դիտել տալ որ մեր թարգմանութեան բացատրութիւնը, Ե՛ր էր չԵբու-ողէմ է Պրոբատիկէ ա՛ոպանին, ոչ կուգէ ԷբբոյԷցԷրէն Բեթհեզդա, հինգ սրահ, պէտք չէ այնպէս իմանալ, իբր թէ հինգ սրահ խօսքը Բեթհեզդա բառին թարգմանութիւնն ըլլար, այլ պէտք է իմանալ. Ե՛ր էր հինգ

պահ յիշատակէ՛ ի Պրոքոպիկէ պատմչէն, որ կոչէր եբբայեցիքէն Բէրհեպա։

Պրոքոպիկէի չուրերուն բժշկարար ըլլալը պատահական պատահագայի մը կապուած էր։ Անազանին չուրերը մերթ ընդ մերթ կը յուզուէին, առանց որոշ եւ պարբերական օր և ժամ ունենալու, այլ քան ժամանակէն, որ է ըսել՝ Սատուծոյ ուզած առենը, եւ չուրերուն յուզուելուն ալ որ առաջին անգամ չուրը կը նետուէր, ինչ ախտ ալ ունեցար, անմիջապէս և կատարելապէս կը բժշկուէր, առանց հիւանդութեան հետք մը ունենալու։ Հրէից համոզումը այն էր՝ թէ հրեշտակ մը Սատուծոյ կողմէն յատկապէս կը զրկուէր չուրերը չարժելու, և առաջուած բժշկութիւնն ալ հրաշքով կ'ըլլար։ Որովհետեւ չուրերուն յուզուելուն ժամանակը անորոշ էր և բոլորովին անակնկալ կերպով կը կատարուէր, ամէն տեսակ հիւանդներ, կոյրեր, կաղեր, գօսացեալներ, անդամալոյծներ, Պրոքոպիկէի հինգ-սրահներուն ներքեւ խռնուած կը սպասէին, չուրերուն յուզումը առաջին անգամ տեսնելու եւ առաջին անգամ չուրին մէջ նետուելու ակնկալութեամբ։

Ոմանք ուզեցին Պրոքոպիկէի աւազանին չուրերուն յուզուիլը բոլորովին բնական պատճառի վերագրել, և հանքային չուրերուն մերթ ընդ մերթ եռալուն և պղպջակներ հանելուն երեւոյթովը մեկնել։ Սա այս նպատակաւոր գաւան՝ որ չատ յունական օրինակներ, ինչպէս նաեւ բազմաթիւ հայ ձեռագիրներ, այդ երեւոյթին պատկանող տողերը չեն պարունակեր, եւ զանց կ'ընեն հետեւեալ խօսքերը, Որ ան ոտնէն չրոցն յօղելոյ։ Եւ հրեշտակ Տեառն ըստ ժամանակի կջանէր յաւազանն և յօղէր զչուրսն, և որ նախ ի շարժուածն չուրցն կջանէր՝ բժշկէր ոչ ոտնէվ նշան հիւանդութեան։ Իսկ աւետարանին խօսքերը կը հաստատեն այսպէս. Յորս անկեալ դնէր բազմութիւն յոյժ հիւանդաց, կուրաց, կաղաց, գօսացելոց։ Եւ անդ էր այր մի եւն։ Մենք աւելորդ կը նկատենք հետազօտել՝ թէ պակաս տողերը բնագիրէն զեղչուա՞ծ են թէ բնագիրին վրայ աւելցած. որովհետեւ այդ տողերը վերցուելով ալ եղելութիւնը եւ կարծիքը կը յիշատակուին առանց անդամալոյծին բերնով, Տէր, ոչ ունիմ, ընէ յորժամ չուրսն յօղիցին, ձգիցէ զիս յաւազանն։ Իսկ աւետարանիչը, որ պարզապէս եղելութիւն մը և տարածուած կարծիք մը կը յիշատակէ, պարզ պատմութիւն ընող մըն է. տեսածն ու լսածը յայտնող, և ոչ երբեք իրողութեան ստուգութիւնը կամ իսկութիւնը երաշխաւորող։

Յիսուս զատկին առթիւ Երուսաղէմ գնալուն Պրոբատիկէի աւազանին կողմերը կու գայ և խռնուած հիւանդները կը դիտէ. իր մտադրութիւնը կը հրաւիրէ անդամալոյծ մարդ մը, երեսունութը տարիէ իվեր իր հիւանդութեան անկողնին գամուած, և որ չատ տարիներէ իվեր հինգ սրահներու մէջ տեղաւորուած կը մնար Պրոբատիկէի ջուրով բժշկուելու ակնկալութեամբ: Հարկաւ Յիսուս տեսած առնն ողորմուկ նայուածք մը դարձուց անոր: Յիսուս կը մօտենայ և պարզ կերպով մը կը հարցնէ. «Առողջանալ կ'ուզե՞ս»: Հիւանդին միտքը Պրոբատիկէի ջուրերուն յուզուելուն սեւեռած էր, ու կը պատասխանէ. «Ինչպէ՞ս չեմ ուզեր. բայց ինչ ընեմ որ ես չեմ կրնար չարժուիլ և աւազանը նետուիլ. մէկն ալ չունիմ՝ որ ջուս չարժէ ու աւազան նետէ, և մինչեւ որ ես դանդաղ կերպով չարժուիմ, չուս չարժուող կամ մարդ ուրեցող հիւանդ մը ինէ առջեւս՝ կ'անցնի, կը բժշկուի, և ես կը մնամ»: Հարկաւ այս խօսքերուն վրայ աւելցուց անդամալոյծը. «Բայց դուն չե՞ս կրնար արդեօք, առանց այս ջուրերու ալ ջուս բժշկել:» Յիսուս այս հաւատոյ յայտարարութիւնը անհրաժեշտաբար կը պահանջէր միշտ, և այն պայմանով միայն հրաշալի բժշկութիւնները կը կատարէր: Անդամալոյծին խօսքերը իր գութը չարժեցին. բժշկութեան հրամանը արձակեց. «Ելի՛ր, մահիճդ չալկէ՛, ու գնա՛»: Իսկոյն կանգնեցաւ անդամալոյծը, մահիճը վերցուց, և սկսաւ ուրախ դուարթ պտտիլ, և մօտերը գտնուողներուն իր բախտաւորութիւնը տեսնել, դեռ իր տունը երթալու համար ճանապայ չելած:

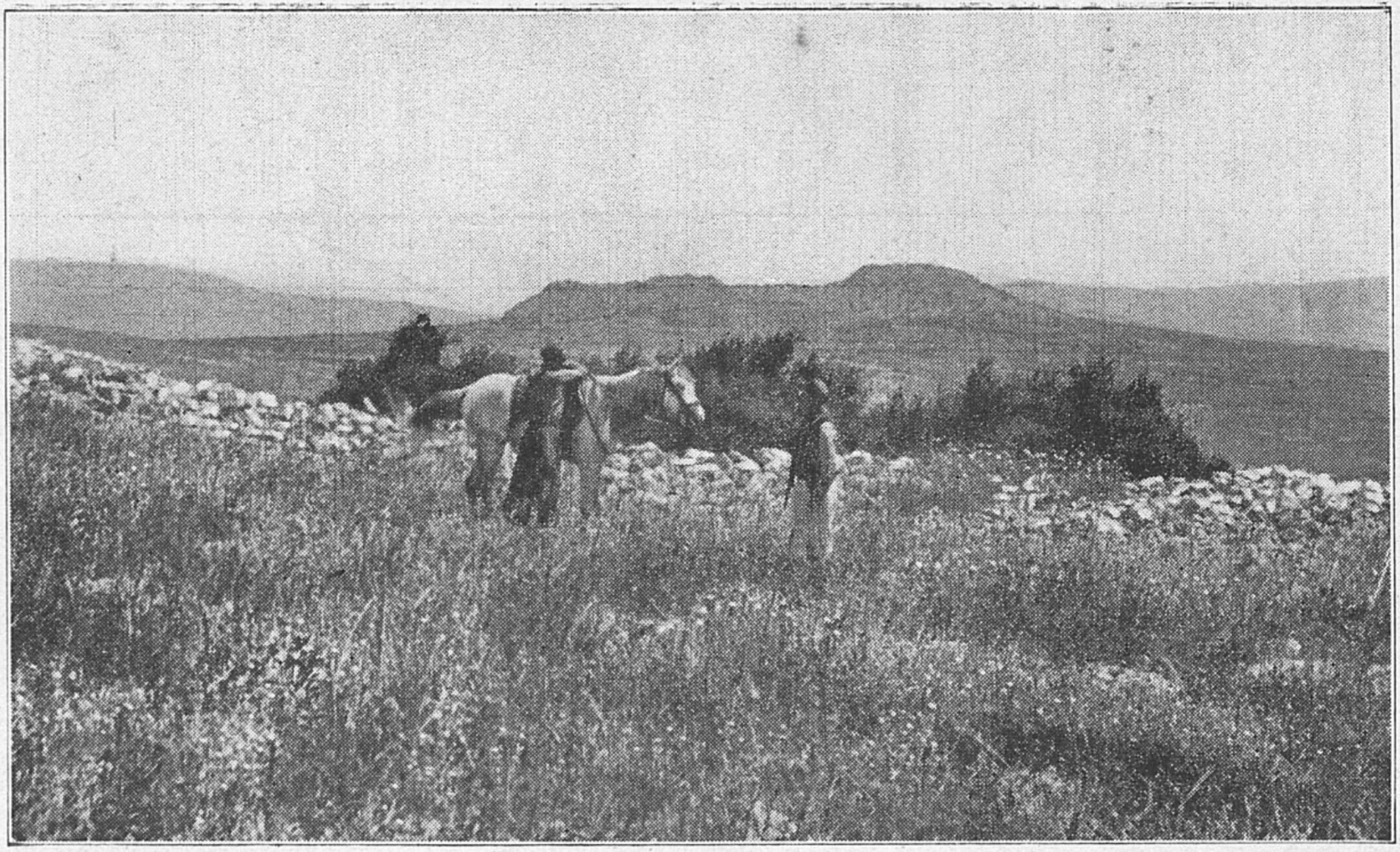
Օրը չաբաթ էր, երբ Յիսուս Պրոբատիկէի անդամալոյծը բժշկեց և անդամալոյծն ալ մահիճը չալկեց ու ճանապայ ելաւ: Օրինապահութեան նախանձայոյզ Հրէաները, հարկաւ փարիսեցիներու խումբէն, հրաշալի բժշկութեան լոյսին աչուընին գոցելով, չաբաթ հանգստեան խնդիրը կը յուզեն, և բժշկեալ անդամալոյծը կը յանդիմանեն՝ թէ ինչու չաբաթ օրով անկողինը տեղափոխելու աշխատութիւնը կ'ընէ: Բժշկեալը իրեն արդարացման համար, զինքը բժշկողին հրամանը մէջտեղ կը դնէ. կը մտածէ թէ հարկաւ հրաշք գործող մարդ մը օրէնքին պահանջն ալ գիտէ: Հրէաները հարցումին կը պնդեն. «Ո՞վ է ուրեմն անկողինդ չալկէ ու պտտէ՝ ըսողը»: Զարմանալի չարամտութիւն. չեն խոնարհիր իսկ ըսել. «Ո՞վ է քեզ բժշկողը»:

Բժշկեալը կը չփոթի, ինչ ըսելիքը չգիտեր։ չէր կրցած լաւ տես-
պել թէ բժշկողը ո՞վ էր. իր յանկարծական բժշկութիւնը հետա-
քրքիր բազմութիւն մը հաւքած էր իր գլուխը, Յիսուս ալ կամա-
ցուկ մը հեռացած էր այն տեղէն։ Զգիտնալուն յայտարարութեամ-
բը խօսքը կը փակուի, և Պրօբատիկէի ամբոխը կը ցրուի։

Ինչ եաքը բժշկող Յիսուսը եւ բժշկեալ անդամալոյծը իրարու
կը հանդիպին տաճարին մէջ. անդամալոյծը կը ճանչնայ զայն եւ
քովը կը մօտենայ, Յիսուս ալ անոր քանի մը խրատներ կու տայ.
«Մեղքերդ, կ'ըսէ, պատճառ եղած էին հիւանդութեանդ. զգու-
շացի՛ր նորէն մեղքի մէջ իյնալ, կրնայ ըլլալ որ աւելի ծանր փոր-
ձանքներով պատժուիս»։ Մեղքերու եւ անոնց փոխադարձ կա-
պակցութեան վրայ կատմնաւոր անդամալոյծին բժշկութեան առ-
թիւ խօսեցանք (§ 49), հետեւաբար արդէն խօսուած նիւթ մը
կրկնել աւելորդ է։

Բժշկեալը կարծեց լաւ բան մը ընել զինքն բժշկողին անունը
հաչակելով, եւ անմիջապէս զինքը հարցափորձող Հրէաներուն զա-
նալով հաղորդեց. «Ձիս բժշկողին ով ըլլալը առուգեցի. նազով-
թեցի Յիսուսն է եղեր»։ Հրէայք, և մանաւանդ նախանձայոյզ
դպիրներ և Փարիսեցիներ, որք արդէն Յիսուսի դէմ առելութեամբ
բորբոքած էին, առաւել եւս կը զայրանան, և չաբաթի հանգիստը
չը յարգելուն պատրուակով, ընդարձակ հալածանք մը կը կարգա-
դրեն Յիսուսի դէմ։ Բայց Յիսուս համարձակօրէն կը պատասխանէ
անոնց, և չաբաթի հանգստեան վրայ իր համոզումը և ուղղու-
թիւնը կը լուսաբանէ Աստուծոյ օրինակով. «Աստուած միշտ և ան-
դադար մարդոց բարութեան համար կը գործէ, ո՛վ որ մարդոց
բարութեան համար կը գործէ, Աստուծոյ գործը գործած կ'ըլլայ,
և կրնայ զայն միշտ և անդադար գործել, օրինական հանգիստը
չկրնար աստուածային գործը խափանել։ Ես ալ, կ'աւելցնէ Յիսուս,
քանի որ մարդոց բարութեան համար է, միշտ կը գործեմ, և օրի-
նական հանգիստը զիս չկրնար արգելուլ։ Աստուած՝ իմ Հայրն է,
ես Աստուծոյ Որդին եմ, ինչպէս Նա մարդոց բարութեան համար
կը գործէ անդադար, ես ալ մարդոց բարութեան համար անդա-
դար կը գործեմ։»

Յիսուսի տուած բացատրութիւնը փոխանակ Հրէաները հան-
դարտեցնելու, աւելի եւս զայրացուց. որովհետեւ չաբաթը չյար-

7. Երանութեանց Լեռ

գելու համարձակութեան վրայ, զինքն Աստուծոյ հետ բաղդատելու և Աստուծոյ նմանցնելու յանդգնութիւնն ալ կ'աւելնար, եւ կը սկսէին ըսել, թէ պէտք է իրրեւ հայհոյիչ քարկոծել և սպաննել Յիսուսը: Բայց տակաւին այս մտադրութիւնը գաղտնի մտածմունք մըն էր Հրէից համար, որ եւս քանզեւս գայրացաւ ու չատցաւ, մինչեւ որ զատիկէ զատիկ ճիշդ երկու տարի եռքը գործադրութիւնն ալ ունեցաւ: Դիտելի է ևս, որ սպանութեան խորհուրդը կը յղացուի, կը կերպաւորուի, կը լրանայ միշտ Երուսաղէմի մէջ: Քանի անգամ որ Յիսուս Երուսաղէմ կու գայ, խորհուրդն ալ կը նորոգուի, բայց երբ Յիսուս կը թողու եւ կը հեռանայ, խորհուրդն ալ կը յետաձգուի. և եթէ չխափանուիր, գոնէ գործնական հետապնդում չըլլար: Յաջորդ երկու տարիներու պատմութեան մէջ սակայն առիթ պիտի ունենանք այդ եւևէջը դիտել տալու. սպանութեան խորհուրդը մէջ տեղ կ'ելլէ՝ երբ Յիսուս Երուսաղէմ կու գայ. խօսքը կը դադարի՝ երբ Գալիլիա կը դառնայ: Յիսուս, որ իր տնօրինական ընթացից լրմանը կը նայէր, և իր ժամանակին հասնելուն կը սպասէր, չէր վարաներ վտանգներէն խուսափիլ, և զգուշաւորութեան միջոցներ գործածել, մինչեւ իր չորրորդ և վերջին զատկին օրը:

58. ՊՐՈՔԱՏԻԿԷԻ ԿԱՐՈՂՈՒԹԻՒՆԸ

Յովհ. ե. 19—47

Պրոքատիկէի անունով մակագրեցինք Յիսուսի ընդարձակ քարոզութիւններէն այս հատուածը, որովհետեւ Յովհաննէսի աւետարանին մէջ անմիջապէս կը հետեւի Պրոքատիկէի բժշկութեան, և անոր հետ յարակցութիւն մըն ալ կը ցուցընէ խօսքին սկզբնաւորութիւնը. Պատրաստուեցէք եւ Յիսուս է՝ ասէ ցնոսա: Այսու հանդերձ չենք անպիտանար, թէ աւետարանիչներ սովորութիւն ունին իրարու միացընելու իրողութիւններ և քարոզութիւններ, որոնք միայն հեռաւոր կապեր ունին իրարու հետ, եւևէ նիւթերու կապակցութեան չնորհիւ ի մի կը ձուլեն տարբեր առիթներու մէջ խօսուած քարոզութիւններ: Ներկայ պարագային մէջ ալ դիտելի է որ Յիսուս արդէն Պրոքատիկէէ հեռացած էր և տաճարին մէջ քը-

ժըչկեալ անդամալոյծին հանդիպած, եւ անկէ ետքը Հրէից հակառակարանութենանց լուծում տալու սկսած էր։

Ուրիշ դիտելի կէտ մըն ալ սա է, որ սոյն քարոզութիւնը ժողովրդեան խօսուածք ընդարձակ եւ հրապարակային քարոզութենանց առաջինն է. եւ որչափ ալ իմաստը բարձր եւ անօրինական խորհրդոց հետ առնչութիւնը չատ, եւ որչափ ալ թէ՛ իմաստները եւ թէ՛ բառերն իսկ մեկնութենան կարօտ, եւ սրբազան մեկնիչներու կողմէ ընդարձակ գրութենանց նիւթ ընձեռած, այսու հանդերձ մենք որ պարզապէս պատմական ոճին կը հետեւինք, պիտի բաւականանանք քարոզութիւններ պարունակող հատուածներու լոկ ներքին իմաստը քաղել եւ զայն համառօտիւ յառաջ բերել, առանց բառերու եւ բացատրութիւններու մանրամասն մեկնութենանց մտնելու, եւ ոչ ալ կ՛ուզենք անոնց դժուարութիւնները կամ խորհուրդները լուսաբանելու համար երկարօրէն գրել։

Սոյն քարոզութեան մէջ Յիսուսի նպատակն է իր մեսիայութիւնը պաշտպանել յայտնապէս, յաւելելով անոր վրայ պարագայ մըն ալ, որ Հին Կտակարանի մէջ չատ բացայայտ չէր, թէ անհրաժեշտ էր Մեսիան, որ իբր Որդի Մարդոյ կ՛երեւի, իսկապէս Որդի Աստուծոյ է, աստուածային գործողութենանց հաղորդ, եւ աստուածային կարողութեան մասնակից։ Քարոզութեան առաջին մասին մէջ այդ կէտերուն վրայ կը խօսի եւ գլխաւոր պարագաներ յառաջ կը բերէ, իսկ երկրորդ մասին մէջ իր մեսիայութեան փաստերը կամ վկայութիւնները կը թուէ եւ կը բացատրէ։ Քարոզութիւնը կը կնքէ Հրէից թերահաւատութիւնը յանդիմանելով։

Հրէայք գայթակղեր էին եւ Յիսուսը իբր հայհոյիչ կը նկատէին, որովհետեւ զԱստուած իրեն Հայր, եւ զինքն Աստուծոյ Որդի կոչելով, Աստուծոյ հաւասար Աստուած ըլլալ կը յաւակնէր։ Յիսուս այդ ամբաստանութեան հանդէպ, Քա՛ւ, չ՛լլայ, անանկ խօսք չէ, պատասխանը չատ. այլ ըսածը բացատրել ուզելով՝ ըսածը հաստատել կ՛ուզէ, միայն թէ այլընդայլոյ իմաստ մը չտրուի իր խօսքին։

Ինչո՞վ է որ յայտարարութեան մը ստուգութիւնը կրնայ հաստատուիլ.— ի հարկէ գործով։ Արդ՝ Յիսուս աստուածային կարողութեան միայն հնարաւոր գործեր կը կատարէր, ինչպէս էր Պրոբաթիկէի անդամալոյծին բժշկութիւնը, ինչպէս էին տարիէ իվեր

կատարուած հրաշալի բժշկութիւնները: Արդ՝ իբր լոկ որդի մարդոյ, պիտի չկարենար նա առնել յանձինէ և ոչինչ. իսկ Հրէայք կը տեսանեն որ կը գործէ, պէտք է ուրեմն համոզուին թէ ինքն ալ կը գործէ, ինչպէս որ կը տեսնէ որ կը գործէ Հայր Աստուած, որ իր Որդւոյն կը ցուցընէ ինչ որ ինքն կը գործէ: Եւ տակաւին մինչեւ հիմայ ըրածները աստուածային գործերուն լրումը չեն, այլ իրենց զարմանք ազդող գործերէն չատ աւելի մեծ գործեր ալ պիտի տեսնեն տակաւին: Իբր օրինակ աւելի մեծ գործերու կը յիշէ Յիսուս մեռելներու վերակենդանութիւնը և մարդոց դատաստանը, որոնք Հօր Աստուծոյ գործերն են, այլ Որդին ալ նոյնները կը գործէ՝ իբր հաղորդ աստուածային կարողութեան,

Յաջո-ինը այդ տեղ իր կրկին իմաստներուն ներքեւ ալ կ'առնուի. մարմնական մահուանէ յետոյ՝ ի մեռելոց վերակենդանութիւն, և հոգեկան մահուանէ յետոյ՝ ի մեղաց վերարդարութիւն. իսկ դատաստանն ալ կ'իմացուի թէ՛ իբր դատավարութիւն և թէ՛ իբր դատապարտութիւն: Հօր Աստուծոյ վերագրուած՝ վերակենդանութիւն և վերարդարութիւն տալու կարողութիւնը ունի նաեւ Որդին, որ իր քարոզութեամբ փրկութիւն կը շնորհէ. եւ զայդ կը կատարէ առանց իրեք բռնադատութեան, այլ իր կատարեալ կամքով, ուստի ինչ պատիւ որ կ'ընծայուի Հօր, նոյնը պիտի ընծայուի և Որդւոյն:

Այս տեղ խօսքը աւելի յստակ կերպով վերարդարութեան վրայ կ'ամփոփուի, և դատաստանն ալ դատապարտութեան իմաստով կ'առնուի: Ով որ Յիսուս-Մեսիան կ'ընդունի ու խօսքերուն կ'անսայ եւ կը հնազանդի, եւ կը հաւատայ թէ նա Աստուծոյ կողմանէ եկած է, նա կ'ապրի, այսինքն յաւիտենական փրկութեան կ'արժանանայ, դատապարտութեան ներքեւ չի'նար, և իր հոգեւոր մահը հոգեւոր կենդանութեան կը փոխուի: Այդ փրկութեան ժամանակը մօտալուտ է, մանաւանդ թէ հասած իսկ է: Յիսուս այդ կեանքը պիտի տայ, որովհետեւ նա կենդանացնելու կարողութիւն ունի, միանգամայն աստուածային իշխանութեան մանակցութեամբ կարող է դատել մարդիկը և փրկութեան արժանաւորները զատել անարժաններէն:

Հոգեւոր վերակենդանութեան հաստատութիւնը կը քաղէ Յիսուս մարմնաւոր վերակենդանութենէն: Ինչպէս որ բոլոր մարդիկ որ մեռան ու թաղուեցան, օր մը աստուածային հրամանով պիտի

վերակենդանանան, բայց ոչ ամէնքը նոյն կերպ. այլ ոմանք վարձատրութեան պիտի արժանանան իրենց բարի գործոց համար, եւ ուրիշներ դատապարտութեան պիտի ենթարկուին իրենց չար գործոց համար: Նոյնպէս ալ Յիսուսի ձայնով ամէնքը հոգեւոր կենդանութեան կը կոչուին, այլ կը փրկուին միայն անոնք, որ անոր քարոզութեանց կը հնազանդին. իսկ անոնք որ անոր քարոզութիւններուն չեն ընդունիր, պիտի դատապարտուին: Որչափ ալ խիստ երեւի այդ որոշումը, սակայն արդար դատաստանի վճիռ է այն: Յիսուս անով իր կամքը առաջ տանող կամ իր փառքը փնտռող մը չըլլար. որովհետեւ կը կատարէ Աստուծոյ կամքը եւ կը պաշտպանէ Աստուծոյ փառքը, որուն կողմէն եկած է:

Այս կէտէն կ'անցնի Յիսուս իրեն Աստուծոյ կողմէն եկած լինելուն փաստերը յառաջ բերել. որովհետեւ լոկ ինքն չէ որ իրեն համար Աստուծոյ կողմէ եկած լինելը կը վկայէ: Եթէ միայն ինքն վկայած ըլլար, գուցէ իր վկայութիւնը ճշմարիտ չսեպուէր, իբր իր անձին համար վկայող. բայց ահա ուրիշ չատ վկայողներ ալ կան:

Առաջին վկայութիւնը Յովհաննէս Մկրտիչի վկայութիւնն է (Յովհ. Ե. 32—35), որուն կարծիքը ուզեցին հարցընել Հրէաները թէ արդեօք ինքն է Մեսիան. իսկ նա յայտարարեց թէ ինքն չէ՝ այլ Յիսուս Նազովրեցին է ակնկալեալ Մեսիան (§ 27): Այդ վկայութեան ճշմարիտ լինելը պէտք է ընդունին Հրէաները, որոնք Յովհաննէսը իբր մարգարէ պատուեցին, մինչեւ իսկ պահ մը կարծեցին թէ նա ինքն Մեսիան է, կամ թէ սպասուած արեւն է, եւ անով ուզեցին մխիթարուիլ. բայց նա պզտիկ ճրագ մըն էր միայն:

Երկրորդ վկայութիւնը Յովհաննէսի վկայութենէն աւելի մեծ, Յիսուսի կատարած գործերուն վկայութիւնն է (Յովհ. Ե. 36): Յիսուս այնպիսի գործեր կատարեց, որ միայն աստուածային զօրութեամբ կրնային կատարուիլ, և որ աստուածային զօրութիւն կը յայտնուի, այն տեղ ճշմարտութիւն է. որովհետեւ Աստուած իր զօրութեամբ ստութիւնը և խաբէութիւնը չկրնար հաստատել:

Երրորդ վկայութիւնը նոյն իսկ Հօր Աստուծոյ ուղղակի տուած վկայութիւնն է (Յովհ. Ե. 37—38), որ Յորդանանու վրայ հաստատեց Յիսուսի՝ Աստուծոյ կողմէ եկած ըլլալը (§ 25), թէպէտ Հրէայք ոչ անոր ձայնը լսեցին և ոչ անոր կերպարանքը տեսան,

եւ ոչ ալ անոր չնորհքը ընդունեցան, վասն զի չուզեցին հաւատալ իրեն։

Զորրորդ վկայութիւնը ամբողջ Հին Կտակարանի մարգարէութեանց վկայութիւնն է (Յովհ. Ե. 39—40)։ Հրէայք բոլոր իրենց հաւատքը այն Գիրքերուն վրայ դրած են. արդ՝ եթէ լաւ քննեն պիտի տեսանեն, որ բոլոր մեսիական մարգարէութիւնները իր վրայ ամբողջապէս կը ճշմարտուին. և եթէ իրենց հաւատքին իրօք հաւատարիմ լինէին, պէտք էր իր մեսիայութիւնը ընդունէին։

Ասոր հակառակը՝ երբ ուրիշ մեսիաներ գան, որք միայն իրենց փառքին եւ իրենց չահուն համար կը գործէին, անոնց հետեւէն երթալ չը վարանեցան. և եթէ նորէն ալ անանկներ գլլան, դարձեալ անոնց կը հետեւին, մինչ չեն ուզեր ընդունիլ զինքն, որ միայն Աստուծոյ անուամբ կը գործէ, իր փառքը չփնտռեր, և իր անձին ու չահուն համար չաշխատիր։ Ես տարբեր բան մըն ալ չէր սպասուեր Հրէաներէ, որ միայն անձնական փառքերու հետեւէ են, Աստուծոյ փառքը չեն փնտռեր, և Աստուծոյ սէրը չունին սիրտերնուն մէջ։

«Այդ ամբաստանութիւնն ընողն ալ ես չեմ, կ'ըսէ Յիսուս, հարկ չկայ՝ որ ես ձեզ ամբաստանեմ, ինէ առաջ Մովսէս մարգարէն կայ, որուն անունով կը պարծենաք, բայց գրածները չէք ընդունիր։ Եթէ դուք Մովսէսի հաւատարիմ հետեւող ըլլայիք, գիս ալ կ'ընդունէիք. վասն զի Մովսէս իմ գալուստս նախագուշակեց։ Երբ Մովսէսին գրածին ալ չէք հաւատար, հարկաւ իմ խօսածներուս հաւատալիդ յուսալի չէ»։ Այս տեղ Յիսուս կ'ակնարկէ Մովսէսին գրած եւ ամէնուն ծանօթ մեսիական մարգարէութեան. Մոլգաբէ յեղբարց ոմն ելբե- զե- յարոոզե ոեզ Տէր Աոոոած ո, նմա լա-ելզե+ (Բ. Օր. ԺԸ. 15)։

Այս է Պրոթաեիկէի քարոզութեան բովանդակութիւնը, զոր խօսեցաւ Յիսուս երկրորդ զատկին Երուսաղէմ գանուած միջոցին, եւ քիչ ետքը Երուսաղէմէ մեկնեցաւ։

54. ԱՇԱԿԵՐՏԱՑ ՀԱՍԿ ԿՈՐՉԵԼԸ

Մատթ. ԺԲ. 1—8. Մարկ. Բ. 23 28. Ղուկ. Զ. 1—5

Զաւիկը լրացաւ և Յիսուս Գալիլիա դարձաւ, և չիտակ կապրեռնաում եկաւ, ուր էր իր սովորական բնակութիւնը: Շաբաթ օր մըն էր, զոր Ղուկաս կը ճշդէ ի շաբաթս երկրորդոյ առաջնոյ. եւ որուն վրայ թէպէտ տարբեր մեկնութիւններ տուողներ ալ կան, սակայն բաւական յստակ է Ղուկասու բացատրութիւնը, որ կը ցուցնէ Զաւկին ութօրէքէն եօքը հանդիպող երկրորդ շաբաթը, առաջին շաբաթին յաջորդողը: Զաւիկին որ օր եկած ըլլալը ճշդել դժուար է, տոմարական հաշիւներու չփոթութեան պատճառով, բայց ամէն առթի մէջ Զաւկի ութօրէքէն երկու եօթնեակի չափ եօքը պէտք է գնել այս շաբաթ օրը, Յիսուսի Երուսաղէմէ Գալիլիա հասնելէն անմիջապէս եօքը:

Յիսուս և իր աշակերտները քաղաքին մօտիկ արտերուն մէջէն կ'անցնէին, հաւանաբար պտոյտի համար, որովհետեւ շաբաթ օր մը ուղեւորութեան մէջ ըլլալնին ենթադրելու չէ: Աշակերտներուն փորը անօթեցաւ, և անցած առենին ճանապարհն եղերքը գտնուող եւ արդէն հասունցած արտերէն քանի մը հասկ փրցուցին, ձեռքերնին մէջ չփեցին, հատիկները ափերնին լեցուցին, եւ բերանին նետելով սկսան ուտել: Յիսուսին եւեւէն պտտող եւ զայն մեղադրելու պատճառանք փնտռող Փարիսեցիներէն քանի մը հատը այն տեղ ալ գտնուեցան, և անմիջապէս աչակերտաց մօտենալով դիտողութեան սկսան. «Օրը շաբաթ ըլլալը չէ՞ք գիտեր. հապա ինչո՞ւ հանդիսաւոր օրէնքը կ'աւրէք, և կերակուր պատրաստելու աչխատութիւն կ'ընէք»: Եօքը Յիսուսին դառնալով կ'աւելցնեն. «Աչակերտներուդ ըրածը չե՞ս տեսներ, ինչպէ՞ս կը ներես՝ որ քու աչքիդ ներքեւ շաբաթի օրէնքը հրապարակաւ ոտնակոխ ընեն»:

Յիսուս փութաց իր աչակերտներուն ըրածը պաշտպանել. հարկաւ աչակերտները Յիսուսի խրատներէն ու հրահանգներէն քաջալերուած կը գործէին, ինչ որ Յիսուսի պաշտպանելու կանքէն ալ կը յայտնուի: Իսկ պաշտպանելու միտքը ոչ շաբաթի օրէնքը հերքելէն կ'առնէ, եւ ոչ ալ կատարուած աշխատութեան աննշանակ բան մը ըլլալէն, այլ ուղղակի օրէնքի հոգիին թափանցելով անոր

գործադրութեան պայմանները կը բացատրէ։ Յիսուսի խօսքերուն մէջէն աւետարանիչներուն իւր հզրակացութիւնն յառաջ բերած նախադասութիւնը, Ապա սկսաւ պէտք է որդի մարդոյ և շքեղ-, նոյն իսկ հիմնական փաստն է։ Շաբաթ օրուան հանգիստի օրէնքը դերուեցաւ իրրեւ մարդուն պէտքը լրացնելու միջոց, եւ ոչ թէ մարդը դրկելու եւ անոր վնասելու համար. շաբաթը պիտի ծառայէ մարդուն օգուտին. եւ ոչ թէ մարդը պիտի ծառայէ շաբաթին օգուտին. Շաբաթն վասն մարդոյ եղեւ, և ոչ մարդ վասն շաբաթոյ։ Հետեւաբար երբոր այնպիսի հարկեցուցիչ պարագայ մը հանդիպի, յորում շաբաթի հանգիստը մարդուն վնաս մը պիտի բերէ, պէտք է շաբաթը տեղի տայ մարդուն օգուտին, և ոչ թէ մարդը վնասուի շաբաթուն օգուտին։ Այս սկզբունքը Յիսուսի տեսութեամբ ընդհանուր է, և կը պատշաճի ամէն դրական օրէնքներու, որք այս տեսակ արգելքներ կամ զրկումներ կը պատուիրեն։

Այս սկզբունքը հաստատելու համար Յիսուս յառաջ կը բերէ ուրիշ օրէնք մը եւ անոր արդարացեալ բացատրութիւնը։ Օրէնք էր որ խորանին կամ տաճարին մէջ Առաջաւորաց կոչուած տեղանին վրայ տասերկու հացեր կամ պաներ պիտի կենային շարունակ իբր նուէր Աստուծոյ. որք իւրաքանչիւր շաբաթ օր թարմ հացերով պիտի փոխանակուէին, իսկ վերցուածները պիտի ուտէին միայն Ահարոնեան քահանայութեան տունէն եղողներ, սանդ խորանին կամ տաճարին չկրնային դուրս հանելու (Ղեւս. ԻԴ. 5—9)։ Արդ Ս. Գիրք կը պատմէ, թէ Դաւիթ երբ Սաւուղին երեսէն կը փախչէր, իր մարդիկներէն զատուած և քանի մը ընկերներով միասին հանդիպեցաւ Նոմբա, ուր էր խորանն ու սպասները, և շատ անօթի ըլլալով հոգ խնդրեց Աբիմելեք քահանայապետէն։ Սա բնաւ հասարակ հաց չունէր պատրաստ, այլ միայն Առաջաւորաց տեղանէն նոր վերցուած հացերը։ Աբիմելեք չկրնալով նկրել՝ որ Դաւիթ եւ իրենները անօթութենէ նեղուին ու վնասուին, և ապահովութիւն առնելով որ օրինական պղծութիւն ալ չունին, առանց նայելու որ Դաւիթ և իրենները Ահարոնի քահանայական տունէն չեն, Առաջաւորաց հացէն տուաւ անոնց ու կերան (Ա. Թագ. ԻԱ. 1—6)։ Օրէնքին բացատրութիւնը օրինաւոր համարուեցաւ, զի Ս. Գիրքն ալ զայն չէ մեղադրած։ Դրական օրէնք մըն էր՝ որ հարկին առջեւ տեղի կու տար. նոյն օրինաւորութեամբ այս

պարագային մէջն ալ, աշակերտներուն անօթութիւնը եւ անօթութեան վնասը կ'արդարացընէր, չաբաթի օրէնքին հակառակ, բացառաբար հասկ քաղելնին եւ չփելնին եւ ցորենահատները ուտելնին։

Թէ ինչ պարագայով էր որ աշակերտները այսպիսի անօթութեան մէջ ինկած էին, աւետարանը չբացատրեր. թերեւս նոր հասած ըլլալով կամ թէ քարոզութեան աշխատութեամբ՝ ուրբաթէն կերպիսի պատրաստութիւն չէին տեսած. ամէն առթի մէջ Փարիսեցիները չկրցան Յիսուսին խօսքերուն դէմ դնել, և ոչ ալ ըսել թէ հարկաւ առուընէ փորերնին կշտացուցած պիտի ըլլային պըտույտի չելած։

Այս տեղ դժուարութիւն մը կը կազմէ Մարկոսի աւետարանին մէջ յիշուած անունը. Առ Աբիաթարայ+ քահանայապետէ+ (Մարկ. Բ. 26), զոր չեն յիշեր Մատթէոս և Ղուկաս. իսկ Ս. Գիրք յայտնապէս Աբիմելեքի անունը կու տան, որ Դաւիթին օգնութիւն ըրած ըլլալուն համար Սաուղի հրամանով սպաննուեցաւ ալ (Ա. Թագ. ԻԲ. 16)։ Իսկ Աբիաթար Աբիմելեքի որդին էր, որ իր հօր և անոր զաւակաց սպանութենէն ազատուելով Դաւիթին քով ապաւինեցաւ և հօրը տեղը անցաւ (Ա. Թագ. ԻԲ. 20)։ Աւետարանէն և բովանդակ Ս. Գիրքէն որոշ փաստ մը չենք գտներ այս դժուարութիւնը լուծելու։ Ամենայն հաւանականութեամբ Մարկոս ալ անուն յիշած չէր Մատթէոսի և Ղուկասի նման, և յետոյ պատահաբար մուծուեցաւ այն, կամ թէ Աբիմելեք անունը ընդօրինակութեանց սխալմամբ Աբիաթարի փոխուեցաւ. մանաւանդ որ նըմանի փոփոխութիւն մը ուրիշ տեղ ալ հանդիպած կը գտնենք, ուր փոխանակ ըսելու Աբէտ՚որ որդի Աբէնէլէ+այ գրուած է Աբէնէլէ+ որդի Աբէտ՚որայ (Բ. Թագ. Ը. 17)։ Ուրիշ մեկնութիւններ տուողներ ալ կան, զոր օրինակ, երկուքն ալ զոյգ անուն ունեցած ըսել, կամ Աբիաթարը իր հօրը կենդանութեան անոր պաշտօնակից դնել, բայց ասոնց ամէնն ալ ենթադրութենէ անդին չեն անցներ։

Ուրիշ փաստ մըն ալ կը յիշէ Յիսուս չաբաթու հանգիստին բացառութիւնը արդարացնելու (Մատթ. ԺԲ. 5—7)։ «Չէ՞ք կարդացած, կ'ըսէ, որ քահանաները չաբաթ օրերը տաճարին մէջ աշխատութիւններ կը կատարեն, հանգիստը կ'աւրեն, եւ յանցաւոր չեն սեպուիր»։ Եւ իրօք ալ Մովսէսի օրէնքով նոյն իսկ չաբաթ օրերը տաճարին մէջ զոհեր կը մատուցուէին եւ քահանաներ կենդանի-

նները մորթելու և ողջակիզելու, և նախինն եւ իւղը չաղուելու աշխատութիւնները կրնային կատարել (Թիւք. ԻՀ. 9)։ Այս պատճառաբանութեան դիմաց հարկաւ Փարիսեցիները պիտի ըսէին, թէ քահանաները չաբաթը կ'աւրեն, որովհետեւ Աստուած զոհ ու պատարագ կ'ուզէ։ Յիսուս այս բացատրութեան դիմաց յառաջ կը բերէ Ովսէի բերնով Աստուծոյ ըսածը. Ողորմութիւն կամիմ և ոչ զոհ (Ովս. Զ. 6), ուսկից կը հետեւէր որ եթէ զոհի եւ պատարագի համար չաբաթը կը լուծուի, ապա եւս առաւել գթութեան եւ սիրոյ համար, վասն զի Աստուած սէրն ու գթութիւնը զոհին ու պատարագին կը նախապատէ։ Եթէ տաճարին և Աստուծոյ պաշտամունքին պատիւը աւելի մեծ ըլլալուն, չաբաթի օրէնքը անոր տեղի կուտայ, եւս առաւել պէտք է տեղի տայ երբեմն տաճարէն և Աստուծոյ պաշտամունքէն աւելի բարձր, և նոյն իսկ Աստուծմէ նախատաւած գործ մը գանուի, ինչպէս է սիրոյ և գթութեան գործը։ Յիսուսի այդ պատճառաբանութիւնը աւելի ընդհանուր կերպով չաբաթի օրէնքին հոգին ու կերպը բացատրելու նպատակն ունի, աշակերտներուն մանաւոր գործէն առիթ առնելով. ինչպէս որ ուրիշ առիթներու մէջ ալ տեսանք, որ մանաւոր պարագային օգտուելով ընդհանուր վարդապետութիւններ կը բացատրէ։ Բայց հասկերուն մանաւոր պարագային ալ պատշաճեցնելով, դիւրին է սիրոյ եւ գթութեան պարագան տեսնել Յիսուսի ներողամտութեան մէջ, որ գթալով աշակերտներուն անօթութեան՝ կը ներէր անոնց չաբաթ օրով ալ իրենց անօթութիւնը անցընելու չափ աշխատութիւն մը ընել։ Փարիսեցիք հաւասարապէս մեղադրած էին աշակերտներուն օրինազանցութիւնը և Յիսուսի թոյլատրութիւնը։

Ովսէի խօսքէն քաղուած փաստը Յիսուսի համար չատ սովորական փաստ մը եղած է, և ուրիշ առթի մէջ ալ անկէ օգտուելը յառաջ բերած ենք արդէն (§ 50)։

55. ԱՆՓԱՌՆԱՈՒՄԻ ԳՕՍԱՅԵԱԼԻՆ ԲԺՇԿՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. ԺԲ. 9—14, Մարկ. Գ. 1—6, Ղուկ. Զ. 6—11

Հասկ կորզելու խնդիրէն չաբաթի մը եւսքը, ինչպէս Ղուկաս կը ճշդէ, Յիսուս կափառնաումի ժողովարանը եկած է սովորական

պաշտօնը կատարելու եւ ժողովուրդին խօսելու։ Դպիրներ եւ Փարիսեցիներ ալ այն տեղ հաւաքուած էին Յիսուսի դէմ հակառակութեան նոր փաստ մը ճարելու, շաբաթու հանգիստը անարգելէն քաղելով։ Յիսուս շաբաթու հանգիստին վրայ համարձակօրէն իր տեսութիւնը յայտնած էր. նա իր տեսութենէն ետ կեցող չէր. բաւական էր ուրեմն՝ Յիսուսի առջեւ հիւանդ մը հանել եւ բժշկութիւն խնդրել տալ, որ Յիսուս բժշկութիւնը կատարէր եւ շաբաթը աւրած սեպուէր։

Կափառնաումի ժողովարանին մէջ կը գտնուէր այ ձեռքը գօսացած եւ անկար մէկը, եւ գուցէ նոյն իսկ դպիրներու եւ Փարիսեցիներու յորդորմամբ նա այն տեղ եկած էր, եւ առջեւ անցած եւ Յիսուսի առջեւ կանգնած աղերսարկու կերպով։ Յիսուս տեսաւ ու հասկցաւ դպիրներուն ու Փարիսեցիներուն չարամտութիւնը, թէ ինչպէս չարախօսելու առիթ կը փնտռեն, եւ հետեւաբար բժշկութիւնը չըրած շաբաթու խնդիրը մէջ առնել դրաւ, որպէս զի այս անգամ լուծումը գործին յառաջէ։ Գօսացեալին հրամայեց մէջ տեղ ելլել, եւ Փարիսեցիներուն ու դպիրներուն դառնալով հարցուց. «Ինչպէ՞ս պէտք է իմանալ շաբաթու հանգիստին օրէնքը։ Օրէ՞ն չէ արդեօք բարեգործութիւն մը ընել. թէ ոչ պէտք է բարի գործը զանց ընել եւ չարութիւն մը ըրած գտնուիլ։ Պէտք չէ՞ արդեօք մէկը ճնաել ու վտանգէ ազատել, թէ ոչ պէտք է թողուլ որ ճնաի ու վտանգն տեղի ունենայ եւ ան մարդը կորսուի»։ Փարիսեցիներ եւ դպիրներ ո՛չ կրնային ըսել՝ թէ լաւ է գէշութիւն ընել քան թէ չարութիւը աւրել, եւ ո՛չ ալ կ'ուզէին խոստովանիլ թէ աղէկութիւն ընելով շաբաթը չաւրուիր, ու լուռ ու մունջ կը կեցնային Յիսուսի հարցումին առջեւ։ Յիսուս իր խօսքը աւելի եւս ազդու ընելու եւ ժողովուրդին հակազդութեան յարմարցնելու համար կը շարունակէ. «Եթէ դուն ոչխար մը ունենաս, եւ շաբաթ օր մը ոչխարը փոսի մէջ իյնայ, ո՞չ ապաքէն անմիջապէս փոսէն հանելու կ'աշխատիս, եւ ոչ թէ մինչեւ միւսաբաթ փոսին մէջ կը թողուս։ Արդ եթէ ոչխար մը ազատելու համար շաբաթ օր աշխատիլը կ'արդարանայ, որչափ եւս աւելի մարդ մը ճնաի մը ազատելու աշխատութիւնը պէտք է օրինաւոր սեպուի, քանի որ շատ աւելի է մարդ մը քան թէ ոչխար մը։ Մէկ խօսքով՝ պէտք է ընդունիք թէ շաբաթի օրէնքը բարիք մը ընելու արգելք չը

կրնար ըլլալ»։ Փարիսեցիներ և դպիրներ նոյնն կը լուեն. ճշմարտութիւնը խոստովանիլ չեն ուզեր, իրենց կարծիքը պաշտպանելու ալ համարձակութիւն չունին։ Այս վիճակն է զոր աւետարանը «քօ-քօ-ՂՀ» կը կոչէ, որ է ճշմարտութեան լոյսը ճանչնալ, և մտաց աչքը փակել, որ այս լոյսը չտեսնէ։ Այս է չարութեան ամէնէն սաստիկ աստիճանը, որ հետզ հետէ ներողամիտ Յիսուսն ալ զայրոյթի և ցասումի կը հանէ։ Յիսուս Փարիսեցիներուն քերնէն ճշմարտութեան խոստովանութիւնը լսելէ յուսահատ, գոնէ ժողովուած բազմութեան հաւատքը պնդելու և իր վարդապետութեան ճշմարտութիւնը հաստատելու համար, կը դառնայ ու գօսպելին կը հրամայէ. «ՁՔՀ ՂՀՀՀ ՀՈ. ՔՀԵՂ ԵՐԿՆՑՈՒ»։ Հիւանդը կը հնազանդի և գօսպելալ ալ ձեռքը կը տարածուի, կ'ողջնայ, չարժուի կը սանայ մեռս առողջ ձեռքին հաւասար։ Փարիսեցիներ և դպիրներ հրաշքը կը տեսանեն, բայց անոլ ալ չեն համոզուիր. ժողովարանէն դուրս կ'ելլեն, խորհրդակցութեան կը սկսին։ Յիսուսի յաջողութիւնը մեծ է, բայց վարդապետութիւնը իրենց ուղածին հակառակ է. զայն լուծնել անհնար է, որովհետև նա գործութիւններէն փախչող և վհատող չէ. ուրիմն զայն խաչի դատապարտել կամ դատապարտել տալէ զատ կերպ մը չկայ։ Այս կ'իմանայ իրենց խորհրդակցութեան նպատակը։ Շատ լաւ կը գնահատէ Ղուկաս՝ Փարիսեցւոց անխորհուրդ ընթացքը. ՆՀՀ ՙՈՀՀ ՀՔՀՀ-ՂՔՀՀՄՔ. որովհետև ոչ իսկ իրենց դրութիւնը կամ մտադրութիւնը զօրացնելու կրնային ծառայել այս տեսակ գաղափարները, այլ միայն իրենց կոյր կիրքը յագեցնելու։

56. ԾՈՎ ԵՋԵՐՈՒ ՊՏՈՁՏՆԵՐԸ

Մատթ. ԺԲ. 15—21. Մարկ. Գ. 7—12

Փարիսեցիներուն և դպիրներուն մէջ ստեղծ գաղափարը և Յիսուսի սպանութեան խորհուրդը գաղտնի չէր կրնար մնալ. Յիսուսի ականջն ալ հասաւ, և յարմար դատեց կալիւռնատէմ քաղաքը թողուլ և հեռանալ, և չուզեց առիթ տալ անոնց՝ մտաբերածնին գործադրելու։ Գաղաքէն ելլելով սկսաւ երթալ դէպի Բեթսայիդա, չհեռանալով իր սովորական և սիրելի կեդրոնէն, Կափառ-

նաումի և Բեթսայիդայի միջեւ գտնուող ծովեզերեայ կողմերէն, ուր ճանապարհներու յարմարութիւնը ամէն կողմէ եկողներու պիտոյթիւն կ'ընծայէր: Այս անգամ ալ Պաղեստինի զանազան գաւառներէն, Գալիլիայէն, Հրէաստանէն եւ Պերէայէն (որ է Յորդանանու գաւառը), եւ մանաւորապէս Երուսաղէմ քաղաքէն, և նոյն իսկ Փիւնիկեցւոց երկրէն՝ Տիւրոսի և Սիդոնի կողմերէն անհնարին բազմութիւն կը խռնուէր: Զի քանի կը լսուէր Յիսուսի կատարած հրաշալի բժշկութեանց ձայնը, այնչափ աւելի ամէն տեսակ հիւանդներ ու ախտաւորներ, անդամալոյծներ ու դիւահարներ, դէպի կափառնաում կը դիմէին, եւ բժշկութիւն ըստանալով կը դառնային իրենց տեղերը, աւելի մեծ բազմութիւններու Յիսուսի դիմելուն պատճառ ըլլալով:

Յիսուսի չուրջը խռնուող ախտաւորներու բազմութիւնը չափազանց չատ էր, և ամէնուն ալ համոզումը Յիսուսի մօտենալու և անոր դպչելու վրայ հաստատուած էր: Յիսուս պարտաւորեցաւ, ինչպէս ուրիշ անգամ ալ յիշուեցաւ (§ 47), նաւ մը մտնել, եւ քիչ մը ցամաքէն բաժնուելով այն տեղէն խօսիլ և ուսուցանել և բժշկել, որպէս զի ամէն կողմէ զինքը չրջապատող բազմութենէն չարգիլուի ու չը նեղուի, եւ ամէնուն խնդիրքը կատարէ: Այդ նաւին պարագան կը հաստատէ նորէն այն կարծիքը, զոր արդէն յայտնեցինք (§ 47), թէ Յիսուսի աշակերտները, և ի մասնաւորի Յովհաննան և Ջեբեդեան եղբայրները, իրենց նաւերը միշտ իրենց տրամադրութեան ներքեւ պահած էին, թէպէտ ձկնորսութեան գործը իրենց մարդերուն յանձնելով իրենք յաճախակի, եւ գրեթէ չարունակաբար Յիսուսի կը հետեւէին:

Յիսուսէ բժշկութիւն գտնողներ, ինչպէս բնական էր, ամէն կողմ լուր տալու եւ երախտապարտ զգացումներ յայտնելու կը փութային. բայց Յիսուս կ'ապսպրէր, թէ պէտք չէ այդպէս ընեն, և ոչ ալ իրեն համար գովեստներ խօսին: Դիւահարներն ալ Յիսուսը տեսածնուն պէս իրենց խոստովանութիւնը կ'ընէին եւ այնպէս իրենց բժշկութիւնը կը խնդրէին. դեւերն էին որ անոնց բերնով բարձրաձայն կը պոռային, Դո՛ւ ես Որդի Աստուծոյ: Յիսուս այդ խոստովանութիւններն ալ չէր սիրեր, չէր քաջալերեր, այլ լռութիւն կը հրամայեր. որովհետեւ Յիսուս իր գործերուն ունեցած ներքին ազդեցութեամբը կ'ուզէր հաստատել իր վարդապետութիւնը,

և ոչ թէ բժշկութեան դիմողներու կամ բժշկութիւն ընդունողներու բերանացի յայտարարութիւններով եւ խօսած գովեստներով (§ 46)։

Մատթէոս, որ իր աւետարանը Հրէից համար գրելով՝ աւելի մտադրութիւն դարձուցած է Հին և Նոր կտակարաններուն կապակցութիւնը լուսաբանելու՝ և մեսիական մարգարէութենանց Յիսուսի վրայ լրացած ըլլալը հաստատելու, այս տեղ ալ Եսայիէն հատուած մը կը բերէ եւ Յիսուսի կը պատչաճեցընէ, Ահա մանուկ իմ ղոր ընտրեցի, և սիրելի իմ՝ ընդ որ հաճեցաւ անձն իմ, եդից զոգի իմ ի վերայ նորա, և իրաւունս հեթանոսաց պատմեսցէ. ոչ հակաճակեսցի և ոչ աղաղակեսցէ, և ոչ ոք լուիցէ ի հրապարակս զբաբեռա նորա, զեղեգն ջախջախեալ ոչ փշրեսցէ, և զպաղրոյկն ածխացեալ ոչ շիջուսցէ, մինչև հանցէ ի յաղթութիւն զպատասպան, և յանուն նորա հեթանոսք յուսասցին (Մատթ. ԺԲ. 18—21)։ Այդ կտորը Եօթանասնից գիրքին և մեր հայկէն թարգմանութեան համեմատ՝ հետեւեալ կերպով կը գտնենք Եսայիի մէջ. Յակոբ ծառայ իմ, օգնական եղէց նմա, Իսրայէլ ընտրեալ իմ, զոր ընկալաւ անձն իմ. եդից զոգի իմ ի վերայ նորա, և իրաւունս հեթանոսաց հանցէ, ոչ աղաղակեսցէ և ոչ հասանէսցէ ընդ անձն, և ոչ լինի լսելի ձայն նորա արտաքոյ. զեղեգն ջախջախեալ ոչ՝ փշրեսցէ, և զպաղրոյկն ածխացեալ ոչ՝ շիջուսցէ, հանցէ ճշմարտութեան։ Ես. ԽԲ. 1—4)։ Սակայն Մատթէոս ոչ թէ Եօթանասնից, այլ Եբրայական օրինակին հաւմեմատ յառաջ բերած է Եսայիի խօսքերը, որք իր տեղը հետեւեալներն են. Ահա ծառայ իմ, ընկալայց զնա. ընտրեալ իմ, ընդ որ հաճեցաւ անձն իմ. եդից զոգի իմ ի վերայ նորա, և պատմեսցէ հեթանոսաց խօսեսցի. ոչ աղաղակեսցէ, և ոչ հասանէսցէ ընդ անձն, և ոչ լինի լսելի ձայն նորա արտաքոյ. զեղեգն ջախջախեալ ոչ՝ փշրեսցէ, և զպաղրոյկն ածխացեալ ոչ՝ շիջուսցէ, հանցէ ճշմարտութեան. ոչ՝ լինի ընդունայն և ոչ՝ ընկճեսցի, մինչև դիցէ յերկիր զդատաստան, և օրէնաց նորա կղզիք ակնկալեսցեն։ Եօթանասնից և եբրայական օրինակները ըստ իմաստին համաձայն են, և կը գուշակեն Յիսուսի հեզութիւնը, և հակառակութեանց հանդէպ քաղցրութիւնը, տկարին ու անկեալին խնայելու բարեսրտութիւնը, եւ իրաւունք և ճշմարտութիւն պաշտպանելը։ Միայն Եօթանասնից օրինակին մէջ յիշուած Յակոբ և Իսրայէլ անուանները կը պակսին եբրայականին մէջ. սա-

կայն աւելցընելով ալ՝ մարգարէութեան մեսիականութիւնը չվաւիանաւիր. որովհետեւ մեսիական գուշակութիւնները չատ անգամ խորհրդական և օրինական բացատրութեամբ գրուած են, եւ Յակոբ-Իսրայէլ, թէ՛ նահապետը և թէ՛ ժողովուրդը, Յիսուս-Մեսիայի օրինակն է նկատուած, ինչպէս ուրիշ տեղ ալ տեսանք (§ 17):

57. ԱՌԱՔԵԼԱՆԸ ԸՆՏՐՈՒԹԻՆԸ

Մարկ. Դ. 14—14. Ղուկ. Զ. 12—13

Յիսուսի հրապարակային կեանքէն, այսինքն Յորդանանու մկրտութենէն գրեթէ տարի ու կէս անցած էր, որովհետեւ մերձաւոր հայտուած երկրորդ զատիկէն երկու ամիսի չափ ետքը հասած կը գտնուինք, Հռոմայ 781, Քրիստոսեան թուականին 28, և Յիսուսի կեանքին 32 տարուան մայիս ամիսը: Յիսուս ժամանակ մը կափառնաումէ դուրս Տիբերեայ ծովակին հիւսիսակողմը գտնուող քաղաքները ու գիւղերը և ծովեզերքը խոնուած ժողովուրդին քարոզելէն ետքը, երբոր տեսաւ՝ թէ Աւետարանի գործը բաւական ընդարձակուած է, եւ միեւնոյն ժամանակ զանազան քաղաքներու մէջ ալ միանգամայն Աւետարանի քարոզութիւնը կատարել եւ ժողովրդեան հոգին վառ պահել անհրաժեշտ է, որչեց իրեն յատուկ օգնականներ նշանակել: Մինչեւ հիմայ բոլոր իրեն աշակերտները իրեն հետ կը պտտէին, իրեն կ'օգնէին, իսկ ինքնիրեն բան մը չէին կրնար ընել. բայց երբ տարի ու կէս իրեն մօտ մնալէ և իրեն հետ գործելէ ետքը, անոնք բաւական համոզութիւն ու վարժութիւն ստացած էին. կրնային արդէն քարոզուած տեղեր երթալ և նոյն քարոզութիւնները կրկնել, և Յիսուսի անունով և ստացեալ իշխանութեամբ հիւանդներ ալ առողջացնել և դիւահարներ ալ բժշկել:

Յիսուսի այդ որոշումին իբր նպատակ կը ցուցընէ Մարկոս, Զի էցեն ընդ նմա և զի առաքեցէ զնոսա: Յիսուսի չուրջը ըլլալ կը նշանակէ պարզապէս անոր օգնականները ճանչցուիլ, եւ Յիսուսի գործակցութեան յիրաւանց ընկերակից և մանակից ըլլալ, և ոչ թէ միայն անոր մօտիկ կեանալ, զի այն առանց յղուելու նպատակը իմաստ չէր ունենար: Այդ զրկուելու նպատակը այնչափ էական էր

սոյն ընտրութեան համար, որ Յիսուս ընտրեալներուն յատկապէս և որոշակի Առաքեալ անունը տուաւ, ինչպէս Ղուկաս դիտել կու տայ։

Ընտրելոց թիւը, տասներկու թիւը, հարկաւ որոշուեցաւ Իսրայէլի տասներկու ցեղերուն համեմատութեամբ, թէպէտև տասներկու թիւը ընդհանրապէս ամէն աղգայ մէջ, և մանաւանդ Հրէից մէջ, հնաւանդ նուիրականութիւն մը ունէր։ Իսկ ընտրեալները առնուեցան հարկաւ բազմաթիւ աշակերտներուն մէջէն աւելի աչառատաէրներն ու անձնուէրներն եւ աւելի հիներն ու վարժուածները նախադասելով։ Գանիցս յառաջ բերուած Պետրոսի խօսքերէն (Գործ. Ա. 22) կը հետեւցնենք, թէ տասներկու ընտրեալներուն գոլորն ալ Յիսուսի Յորդանանու մէջ մկրտուած ժամանակէն իրեն հետեւող եղած, և այնուհետեւ չարունակաբար մինչեւ այս միջոցը Յիսուսի հետ մէկտեղ եղած անձեր էին։ Չենք գիտեր թէ որչափ էին Յիսուսի աշակերտներ ճանչցուած գոլոր անձերը. միայն թէ այս անգամ ընտրուած երկոտասանից խումբը, և տարի մը ետքը ընտրուած եօթանասունեակներուն խումբը (Ղուկ. ժ. 1), եւ ասոնցմէ զատ չընտրուածներ ալ տակաւին մնացած լինելը, կը թելադրեն երկու հարիւրի մօտ ենթադրել Յիսուսի աշակերտ կոչուողներուն թիւը։

Յիսուս այդ ընտրութիւնը ընելու համար յատուկ նախապատրաստութիւն մըն ալ կատարեց. գործին կարեւորութիւնը իմայլնելու համար։ Ծովեզերքին ամբոխէն և ժխորէն հեռացաւ և կափառնաումի լեռը ելաւ, քաղաքէն երեք ժամի չափ հեռու երկու գագաթներու բաժնուած և մէջտեղը ընդարձակ տափարակ ունեցող լեռ մը, զոր Քրիստոնեայք Երանութեանց Լեռ կ'անուանեն, և տեղացիք Ճէպէլ Քօրուն-Հաթթին անունով կը կոչեն։ Հարկաւ ուրիշ անգամներ ալ Յիսուս այդ լերան վրայ անցուցած էր հակումի և աղօթքի գիշերներ. զի իրրեւ սովորական բան մը կը յիշէ Ղուկաս. Եւ է լեառն կոչեցեալ։ Այն տեղ բոլոր գիշերը հրաւկումով և աղօթքով անցուց Յիսուս, մեզի սորվեցնելու թէ մեր որոշումները չտուած՝ պէտք է աղօթքով Աստուծոյ դիմենք, եւ միտքերնուս լոյս խնդրենք։

Երբոր նոր օր ծագեցաւ, աշակերտները չորս կողմը հաւաքեց, կատարուելիք ընտրութեան նպատակն ու արժէքը բացատրեց, և

աշակերտներուն մէջէն տասներկու հատ յարմարագոյնները զատեց, բայարձակ իր ընտրութեամբ, Զոր ինքն կոչեցաւ, եւ զորս պիտի յիշենք և ներկայացնենք յաջորդ յօդուածով: Թէպէտ եւ այդ ընտրեալները Առաքեալ անունը առին ու Յիսուսի կողմէ զանազան քաղաքներ յղուելու սահմանուեցան, սակայն իսկոյն ճանապայ չեղան եւ չմեկնեցան, այլ ինչպէս պիտի տեսնենք, միջոց մը ևս Յիսուսի հետ գործեցին, հրահանգներ ընդունեցան, աւելի մօտէն վարժութիւններ ըրին, և Աւետարանի հոգւով զօրացան, եւ անկէ ետքը սկսան ցրուիլ, առանց Յիսուսի՝ Յիսուսի գործը զօրացընելու. և տարածելու համար: Առաքեալներուն մեկնիլը ընտրութենէն երկու երեք ամիս ետքը տեղի ունեցաւ:

58. ԵՐԿՈՏԱՍԱՆ ԱՌԱՔԵԱԼՆԵՐԸ

Մատթ, ժ. 2—4. Մարկ. Գ. 16—19. Ղուկ. Զ. 14—16

Աւետարանիչները՝ Առաքեալներուն ընտրութիւնը պատմելնուն աւթիւ, երկոտասաններուն անուններըկու տան ամբողջաբար, և հարկ է որ մենք ալ այստեղ զանոնք ներկայացնենք, դիտողութեանց տեղի տուող կէտերը լուսաբանենք, և իւրաքանչիւրին ծագումն ու գործերն ալ բացատրենք մինչեւ պատմութեանս կէտը. իսկ անոնց ապագայ գործերը աւետարանին ընթացքին մէջ պիտի տեսնենք:

Մատթէոսի տուած ցուցակը հետեւեալ կերպով կազմուած է:

1. Սիմոն Պետրոս.
2. Անդրէաս, անոր եղբայրը.
3. Յակովբոս Զեբեդեայ.
4. Յովհաննէս, անոր եղբայրը.
5. Փիլիպպոս.
6. Բարթուղիմէոս.
7. Թովմաս.
8. Մատթէոս մաքսաւոր.
9. Յակովբոս Ալփեայ.
10. Ղեբէոս Թադէոս.

11. *Սիմոն Կանանացի.*
12. *Յուդա Իսկարիովտացի:*

Մարկոսի տուած ցուցակն ալ հետեւեալն է.

1. *Սիմոն Պետրոս.*
2. *Յակոբոս Զեբեդեայ Բաներգէս.*
3. *Յովհաննէս Բաներգէս, Յակոբոսի եղբայրը.*
4. *Անդրէաս.*
5. *Փիլիպպոս.*
6. *Բարթուղիմէոս.*
7. *Մատթէոս մաքսաւոր.*
8. *Թովմաս.*
9. *Յակոբոս Ալփեայ.*
10. *Թադէոս:*
11. *Սիմոն Կանանացի.*
12. *Յուդա Իսկարիովտացի:*

Ղուկասու տուած ցուցակն ալ հետեւեալն է.

1. *Սիմոն Պետրոս.*
2. *Անդրէաս, անոր եղբայրը.*
3. *Յակոբոս.*
4. *Յովհաննէս.*
5. *Փիլիպպոս.*
6. *Բարթուղիմէոս.*
7. *Մատթէոս.*
8. *Թովմաս.*
9. *Յակոբոս Ալփեայ.*
10. *Սիմոն Նախանձայոյզ.*
11. *Յուդա Յակոբայ.*
12. *Յուդա Իսկարիովտացի:*

Ղուկաս ուրիշ տեղ ալ առաքելոց ցուցակը կու տայ (Գործ. Ա. 13) և միեւնոյն անձերը կը նշանակէ. միայն թէ Պետրոսին՝ Սիմոն անունը չաւելցներ. Անդրէասը չորրորդ կը դնէ. Սիմոն Նախանձայոյզը՝ Շմաւոն կը գրէ, որ միեւնոյն անունի տարբեր հնչումն է, Յուդա Յակոբայ անունը Յուդա Յակոբեան գրուած է, որ մեր

թագմանութեան կը պատկանի և տարբերութիւն չունի. իսկ Յուդա Իսկարիովացին մատնութենէն և խեղդուելէն ետքը չէր կըրնար այլ եւս յիշուիլ։

Յովհաննէս ամբողջ երկոտասաններուն ցուցակը տալէտղ սեպած է դնել. բայց առաքելոց թիւը ու անունները յիշատակուած են աւետարանին մէջ։

Առաքեալներուն թիւը տասներկու ըլլալը յիշած է զանազան անգամներ (Յովհ. Զ. 68, 71, 72. եւ Ի. 24)։

Սիմոն Պետրոս (Յովհ. Ա. 40, 42, 44, եւ ուրիշ երեսուն անգամ)։

Որդիք Զեբեդեայ, այսինքն Յակոբոս և Յովհաննէս. (Յովհ. ԻԱ. 2)։

Անդրէաս (Յովհ. Ա. 40, 44, եւ ուրիշ երեք անգամ).

Փիլիպպոս (Յովհ. Ա. 43, 44, եւ ուրիշ հինգ անգամ).

Նաթանայէլ (Յովհ. Ա. 45, 46, եւ ուրիշ չորս անգամ)։

Թովմաս երկուորեակ (Յովհ. ԺԱ. 16, եւ ուրիշ եօթը անգամ).

Յուդա ոչ-Իսկարիովացի. (Յովհ. ԺԴ. 22)։

Յուդա Իսկարիովացի (Յովհ. Զ. 72, եւ ուրիշ եօթը տեղեր)։

Կը պակսին միայն մաքսաւոր Մատթէոսի, Ալփեան Յակոբի և Կանանացի Սիմոնի անունները, որ Յովհաննէսէ չեն յիշուած. սակայն առաքելոց ամբողջին թիւը տասներկու ըլլալը յայտնի գրուած լինելով, զօրութեամբ յիշուած կրնան նկատուիլ։

Զանազան ցուցակները, ինչպէս ակնարկուիլ մըն ալ կը տեսնուի, իրարու հետ բաղդատուած ատեն մեծ դժուարութիւններ չեն յարուցաներ. միայն ոմանց տարբեր անուններ կրելը կը հասատատեն, ինչ որ չատերուն համար յայտնապէս ալ գրուած է։

Շարքին մէջ թէպէտ ոմանք յետ և յառաջ նշանակուած են, սակայն չորս չորս առնուած ատեն. երեք քառեակներն ալ միևնոյն անուններով կազմուած են, և այս կը հաստատէ թէ առաքելոց մէջ ալ երիցութեան կամ առաջնութեան կարգ մը կար, ինչ որ անհրաժեշտ է ամէն խումբերու և դասակարգերու առհասարակ։ Այդ կարգը երկու ծագում կրնար ունենալ. մին Յիսուսի աշակերտութեան մտնելուն կարգը. որովհետեւ արդէն տեսանք թէ առաջին քառեակը կազմողները ամէնէն յառաջ հետեւեցան Յիսուսի (§ 29), իսկ անոնցմէ ետքը Յիսուսի հետեւողներն ալ երկրորդ

քառակի մէջ կը անանուին (§ 30): Մխա պատճառը կրնայ առնուիլ իսրայէլացիներին տարիքին կամ Յիսուսի հետեւելէ յառաջ քաղաքին և արհեստին մէջ ունեցած դիրքէն: Թուչէ երկու պատճառներն ալ միանգամայն ազդեցութիւն ունեցան առաքեալներուն մէջ ընդունուած հասատատուն չարքին վրայ:

Հայրենեօք բոլոր առաքեալներն ալ Գալիլեացի էին, թէպէտև ոմանց ծննդավայրը յայտնի յուզուած չէ. սակայն ժողովուրդը յայտնապէս վկայէ Ո՞չ ա—ա—ի՞կ ա—ե+ե—ա ո+ա... Գալիլեացի+ են (Գործ. Բ. 7): Միայն Յուդա Իսկարիովացիի համար ոմանք բացատրութիւն ընել ուզեցին, բայց այն ալ հիմնական կարծիք մը չէ:

Տարիքով ամէնքն ալ վերիվերոյ Յիսուսին տարիքին մօտ կ'ենթադրուին, շուրջ երեսուն տարեկան անձեր. միայն Յովհաննէսի համար աւանդութիւնն ընդունած է թէ ամէնէն պզտիկն էր տարիքով, և շուրջ քսանեհինգ տարեկան երիտասարդ մը: Ընտանեկան հանգամանքով միայն Յովհաննէսի ամուրի լինելը ընդունուած է, իսկ մնացեալները բոլոր ամուսնացեալ անձեր կը կարծուին. թէպէտև միայն Պետրոսի ամուսնացած լինելը և զեւ կենդանի զաւակ մը ունենալը յիշուած է, ինչպէս մենք ալ յառաջ բերինք (§ 45): Այժմ իսրայէլին յառաջ պարագաները բացատրենք:

ՊԵՏՐՈՍ, որուն նախնական հրէական անունն էր Սիմոն. իսկ Պետրոսը, որ և Կեփաս, և Վէմ, իր մականուն յետոյ աւելցած է Յիսուսի կամքով, հետեւաբար բնաւորութենէն առնուած պարագայի վրայ հիմնուելով. որովհետեւ Զեբեդեայ որդիներուն ալ նոյն պատճառով մականուն մը տուաւ Յիսուս: Հօրը անունը Յովնան, և ո՛չ Յովհան, ինչպէս ոմանք գրած են չփոթութեամբ: Հայրը բնաւ չյիշուիր և մեռած պէտք է լինի: Ծննդեամբ բնիկ Բեթսայիդա քաղաքէն, թէպէտ յետոյ բնակութեամբ Կափառնաում հաստատուած. արհեստով ձկնորս, բայց ոչ հասարակ արհեստաւոր մը, այլ գրեթէ արհեստապետ մը, արհեստակիցներուն մէջ գլխաւորութիւն վայելող, իբր արհեստին քաջալարժ և իբր մեծ նաւի և կառավարելու կազմածի տէր: Բնաւորութեամբ եռանդուն, գործունեայ, ձեռնարէց, և համարձակ մինչեւ յանդգնութիւն. գործի մէջ առջեւ նետուող, յաճախ խոհական չափաւորութիւնն ալ մոռնալով և վտանգի իսկ ենթարկուելով: Առաքելութենէն առաջ ունեցած դիրքը, և իր գործունեայ ձիրքը, և Յիսուսի ամէնէն առաջ այս-

կերտած լինելը, Պետրոսին համար առաւելութիւններ նկատուեցան, և ամէն ցուցակներու մէջ առաջին տեղը նշանակուած է. մինչեւ իսկ Մատթէոս որոշակի կը գրէ. Առաջին Սիմոն անուանեալ Պետրոս: Այդ բառը Հռոմէականաց կողմէն իբր փաստ կը նկատուի Պետրոսի բացարձակ առաջնութեան մը առեղծելու, մինչ առաջին բառը երկրորդին ու երրորդին հետ նոյն աստիճանէ լինելը կը ցուցընէ. միայն կարգին մէջ յառաջադէմ տեղ մը առած լինելը յայտնելով, հարկաւ որ և է նախընթաց և գլխաւոր առաւելութիւն մը ունենալուն համար: Ջի Յիսուս առաքելու հաւատար ընկերներ ընտրեց, և ոչ թէ մէկ գլուխ մը և տասնըմէկ ենթարկեալներ, որպիսի ինչ առաջնորդներ ոչ կը յիշեն և ոչ ալ կ'ակնարկեն: Պետրոս, Յիսուսի աշակերտելէ առաջ, Յովհաննէս Մկրտիչի աշակերտ եղած էր:

ԱՆԴՐԷԱՍ. Պետրոսի հարազատ և կրտսեր եղբայրը, նոյն ծննդավայրը եւ նոյն արհեստը ունեցած է: Յովհաննէս Մկրտիչի աշակերտը լինելով, Յիսուսին եռեւէն գնաց, և եղբայրը Յիսուսին ներկայացուց, ինչպէս որ իր տեղը պատմեցինք (§ 20): Անդրէասի տրուած է նախախոշ աշակերտի անունը, որովհետեւ առաջին անգամ Յիսուսի եռեւէն գացող երկու աշակերտներէն իր անունը միայն յայտնապէս կը յիշուի (Յովհ. Ա. 40):

ՅԱԿՈՎԲՈՍ, Զեբեդէոսի և Սողոմէի որդին, և որովհետեւ Սողոմէ սիրամայր Մարիամու մօրքրոջ դուստրն էր, Յակովբոս ալ Յիսուսի մամքրոջ թոռը կ'ըլլայ, վեցերորդ աստիճանի ազգակցութեամբ: Յակովբոս ալ Բեթսայիդացի էր, այլ հաւանաբար կապիտանութեամբ հաստատուած ձկնորսութեան գործով, ինչպէս էր և իր հայրը Զեբեդէոս. իր արհեստին մէջ լաւ դիրք ունեցող մը. որովհետեւ վարձկաններ գործածելու միջոցներ ունէր (Մարկ. Ա. 20): Յակովբոսի Յորդանանու եզերքէն Յիսուսի հետեւած լինելը գրեթէ սոյգ է, ինչպէս իր տեղը ըսինք (§ 29). անկէ յետոյ եղած դէպքերն ալ արդէն բացատրուեցան (§ 42 եւ 47):

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ, վերոյիշեալ Յակովբոսի հարազատ և կրտսեր եղբայրը. իր եղբօրմէն առաջ Յիսուսի հետեւած, և անոր ընկերակից ամէն գործերու մէջ, որք հետզհետէ պատմուեցան: Յովհաննէս իր ազգակցութեամբ, իր կրտսերութեամբ, և իր համակրելի բնաւորութեամբ Յիսուսի յատուկ սիրոյն արժանացած էր. մինչեւ ինքն իսկ համարձակ կը գրէ իրեն համար, աշակերտն ըզ

«էրէն Յէսու» (Յովհ. ԺԹ. 23. ԻԱ. 20)։ Սակայն այդ սիրելութիւնն հետ բուռն և ցասկոտ և աղմկայոյզ բնաւորութիւն մը ունեցած են Զեբեդէոսի երկու զաւակները, որուն համար Յիսուս անոնց Բոանէրգէս կամ Բոանէրգէս մականունը տուաւ, որ կը թարգմանի Որդի Որոտման, և կը նշանակէ որոտում, այսինքն է աղմուկ և խանդիր յուզող և ցասկոտ բնաւորութիւն ունեցող մարդեր։ Այդ բնաւորութեան հետեւանքն են, Սամարացիներու վրայ երկինքէն կրակ իջեցընելու առաջարկը (Ղուկ. Թ. 54), և ընկերներուն վրայ բարձր դիրք մը ձեռք ձգելու հետամտութիւնը (Մարկ. Ժ. 35)։

Առաքելական խումբին այդ առաջին քառեակը միշտ նախապատուական պիտի տեսնենք, միշտ Յիսուսին հետ և անոր մօտ գլխաւոր տիւթներու մէջ, երբ միւս առաքեալները եռեւ կը թողուին, ինչպէս պատմութեան շարքին պիտի տեսնուի, Յայրոսի տունը, Ալլակերպութեան տեղը, Ձիթենեաց լեռը, և Գեթսեմանի պարտէզը։

ՓԻԼԻՊՊՈՍ. Այս ալ Բեթսայիդայի և Կնոտա, հօրը անունը չէ յիշուած, և ոչ ալ իր նախնական և հրէական անունը, զի Փիլիպպոս յայտնի յունական անուն է. իսկ կոչումը եղաւ Յորդանանէ եկեր քէն, ինչպէս արդէն պատմեցինք (§ 30)։ Երկրորդ անգամ մըն ալ կոչուելուն պատմութիւնը կը պակսի, բայց նախապատիւ դիրք մը ունենալը կը յայտնուի. որովհետեւ հաստատուն կերպով երկրորդ քառեակին առաջինն է ամէն ցուցակներու մէջ։

ԲԱՐԹՈՂԻՄԷՈՍ, որուն համար արդէն խօսեցանք, թէ նոյն ինքն Նաթանայէլն է Յովհաննու աւետարանին մէջ պատմուած, և որոյ կոչումն ալ յառաջ բերինք նոյն աւետարանէն (§ 30)։ Նաթանայէլ-Բարթողիմէոսը կանա քաղաքէն էր, իսկ արհեստով ձկնորս (Յովհ. ԻԱ. 2)։ Առաջին կոչումէն յետոյ ուրիշ պատգայ չունինք պատմութեան մէջ. բայց իրեն համար մեծ պատիւ է Յիսուսի բերնով Աննենգ Իսրայելացի հռչակուիլը, և մեծ գովեստ է առաջին անգամ Յիսուսը Որդի Աստուծոյ դաւանելը, և Նախոպհան առաքեալ եղած լինելը։

ՄԱՏԹԷՈՍ, իր նախնական հրէական անունով Ղեւի, հօրը անունը Ալփէոս, ծննդեամբ Կ'երեւի Կափառնաումցի, արհեստով մաքսաւոր, որոյ անունը չէ յիշուած Յորդանանէ հետեւողներուն մէջ. թէպէտ սոյն տեղէն հետեւած լինելը երկբայութեան չկրնար

ենթարկուիլ : Կափառնաումի մօտ՝ ծովեզերքին վրայ վերջին կո-չումը պատմեցինք արդէն (§ 50) :

ԹՈՎՄԱՍ , որոյ նախնական և հրէական անունն է Յուդա ըստ աւանդութեան . հօրը անունը և ծննդավայրը չեն յիշուած , այլ արձանագրուած կայ միայն երկուորեակին անունը : Բայց Արեւելեան եկեղեցին աւանդութիւնը կը կարծէ՝ թէ Թովմայն երկուորեակ եղբայրն է Թադէոս . Եօթանասունեւերկու աշակերտներուն թիւէն , որ եղբօրը յանձնարարութեամբ Եդեսիա գնաց ու քարոզեց եւ Աբգարը մկրտեց : Թովմայի ոչ առաջին եւ ոչ երկրորդ կոչումին վրայ բնաւ մանրամասն յիշատակ չկայ աւետարաններուն մէջ . սակայն միանգամայն նման Յորդանանէ հետեւած եւ Տիբերեայ ձկնորսութենէն կոչուած լինելը իրր սորա պէտք է ընդունիլ :

ՅԱԿՈԲ կամ Յակոբոս որդի Ալփէոսի , որուն վրայ ուրիշ յիշատակութիւն չունինք աւետարանի մէջ . միայն դիտելի է հաստատուն կերպով երրորդ քառեակին առաջինը նշանակուիլը : Հայրանունը Ալփէոս է , և Մատթէոսի հայրանունին հետնոյն լինելը առիթ եղաւ ոմանց Յակոբը Մատթէոսի եղբայր կարծել եւ արհեստով մաքսաւոր ենթադրել . սակայն ձրի կարծիք մըն է , որ բնաւ հաւանականութեան հիմ չունի . որովհետեւ եթէ անանկ ըլլար , հարկաւ աւետարանիչներ , եւ մանաւանդ ինքն Մատթէոս , չէր պանցըներ այդ պարագան յիշել , ինչպէս յիշուած է Պետրոսի եւ Անդրէասի , Յակոբոսի եւ Յովհաննէսի եղբայր լինելը . այլ կը մնայ միայն հայրանուններու պատահական նոյնութիւն մը :

ՍԻՄՈՆ , կամ ուրիշ հնչմամբ Շմաւոն , Կանանացի կամ Նախանձայոյզ մականուանեալ . որուն ոչ ծննդավայրը , ոչ հայրանունը եւ ոչ արհեստը յիշուած չեն աւետարանին մէջ . բայց հաւանաբար ձկնորս մըն է սա եւս , Բեթսայիդայէ կամ մօտաւոր մէկ գիւղէ : Սրբէն յիշեցինք (§ 31) թէ Կանանացի մականունը երբէք Կանացի չնշանակեր , այլ թէ թարգմանաբար յիշուած Նախանձայոյզ մականունին հրէարէն բառն է : Այդ մականունը ըստ ոմանց Յիսուսած է Սիմոն աւազակեալին , նման Պետրոս և Բաներգէս մակա-

նունները, Սիմոնի բնաւորութեանը յայտարար: Իսկ ըստ այլոց Սիմոն յատկացոյն տեսեալ եղած է Յուդա Գալիլեացին (Գործ. Ե. 37), որ իբր Սուտ-Քրիստոս ժողովրդական կուսակցութիւն մը կազմեց, և որուն հետեւողները Նախանձայոյզ անունը կը կրէին:

ԹԱԴԷՈՍ. Այս առաքեալին անունները մեր ցուցակներու մէջ աչքի զարնելու. տարբերութիւն մը ունին որուն հետ իրարմէ բաւական հեռու են, Ղեբէոս, Թադէոս և Յուդա անունները: Սակայն միեւնոյն անուններու վրայ տեսնուած ամենակատարեալ նամանձնութիւնը կը սպիտէ այս անունի վրայ ալ տարբերութիւն չնկատելու, մանաւանդ որ հակիցուցիչ պատճառ մը չկայ: Սրբէն առաքեալներուն երկու անուններ ունենալը տեսանք միւսներուն վրայ ալ. ըստ այմ այս առաքելոյն նախնական հրէական անուն է Յուդա, մականունը Թադէոս. իսկ Յակոբայ կամ Յակոբեան հայրանուն է, որով կ'ուննանք Յուդա Թադէոս որդի Յակոբայ: Իսկ Ղեբէոս անունը կը կարդայուի յատնարկն սովորական օրինակներուն մէջ առանց Թադէոսի, մինչ լատիներէն սովորական օրինակներուն մէջ ալ կը կարդացուի Թատէոս առանց Ղեբէոսի, և եզուսաղէմեան երկու անուններն համիմատ կը գտնեն, մին եբրայական և միւսը առրական ստուգաբանութեամբ. և մեր հայ մարգմանիչներն երկու տարբեր օրինակներ տեսնելով, աւելի ապահով սեպած են դնել Ղեբէոս ոչ անուանեցեալ Թադէոս (Մատթ. Ժ. 3):

Այս վերջին երեք, Յակոբ և Սիմոն և Յուդա առաքեալներուն վրայ աւելի ծանր խնդիր մը կը յուզուի, անոնց ո՛վ լինելը ճշդելու համար: Յիսուսի եղբայրներ կոչուած չորս եղբայրներ կը յիշատակուին աւետարանի մէջ, Յակոբ եւ Յովսէս եւ Սիմոն և Յուդա անուններով (Մատթ. ԺԳ. 55), և այսպէս երեք հատ զոյգ անուններ կ'ելլեն դէմերնիս, Յակոբ ու Սիմոն ու Յուդա մը՝ առաքեալներուն մէջ քովէ քով նշանակուած, Յակոբ ու Սիմոն ու Յուդա մը Տեառնեղբայրներուն մէջ: Լատինք եւ առհասարակ Արեւմտեայք կ'ուզեն նոյնացընել այդ երեք համանուններն, և կը պաշտպանեն թէ նոյն ինքն երեք Տեառնեղբայրներն են, որ երկուասանից մէջ առնուեցան: Իրենց փաստերն են. 1. Երեք անուններուն կատարեալ նոյնութիւնը, 2. Կղէովպաս անունին, որ Տեառնեղբայրներուն հօր անունն էր, Աղփէոս անունի հետ նոյնութիւնը. 3. Տեառնեղբայր Յակոբի քոյրին կոչումը (Մարկ. Ժ.Ե. 40)

իբր դիմաքաժանեալ Երկոտասանից մէջ գտնուող Զեբեդեան Յակոբոսի, որ եղէց էր. 4. Իրենց ակեղեցւոյն աւանդութիւնը։

Սակայն բոլորովին հակառակն է Արեւելեան ակեղեցեաց և մեր ակեղեցւոյն աւանդութիւնը, զոր եւ մենք ալ կ'ընդունինք և կը պաշտպանենք, եւ Տեառնեղբայրները Երկոտասանից մէջ մուծանելը աւետարանի պատմութեան անհամաձայն կը գտնենք։ Մեր փաստերն են.

1. Երկոտասանից ընտրութենէն յետոյ՝ Տեառնեղբայրները Տիրամօր հետ հետեւէն կու գան Յիսուսը փնտռելու եւ զայն անգամ մը տեսնելու համար (Մարկ. Գ. 31), ինչ որ չյարմարիր Յիսուսի հետ իւ միասին չրջող առաքեալներուն։

2. Երկոտասանից ընտրութենէն տարի մը ետքը Տեառնեղբայրները կը յորդորեն Յիսուսը Երուսաղէմ երթալ և գինքն այնտեղ ցցուցնել. Քանդէ, կ'ըսէ աւետարանիչը, և՝ եղբարքն իւր էին հաւատացեալ էնա (Յովհ. է. 5)։ Այդպիսի գործ եւ այդպիսի թերահաւատութիւն չյարմարիր չարունակ Յիսուսի հետ գործող առաքեալներուն։

3. Յիսուսի Համբարձումէն յետոյ վերնատան մէջ հաւաքուածներուն վրայ խօսելով Ղուկաս, Մեռածները յանուանէ կը յիշէ, որոնց մէջ են նաեւ Յակոբոս Ալփեան և՝ Շմաւոն Նախանձաւորը և Յուդա Յակոբեան եւ ապա կը յաւելու՝ թէ Սուտ ամենէին այսինքն մեռածնան առաքեալք, էին հանապազորդեալ ինքեան յաղօթս հանդերձ կանանբ և՝ Մարիամ մօրքն Յիսուսի և եղբարբ նորա (Գործ. Ա. 13. 14). որով առաքեալք յայտնապէս կը զատուին Տեառնեղբայրներէն։

4. Եթէ երեք Երկոտասանից մէջ երեք հարազատ եղբայրներ կային, աւետարանիչները զայն նշանակած կ'ըլլային, ինչպէս կ'ընեն Յովհաննեան եւ Զեբեդեան եղբարց համար։

5. Կղէոպասս եւ Ալփէոս անուններն նոյն կարծել, եւ Cleophas = *Կղէոպասս եւ* Alphaeus = *Ալփէոս անուններն տառերու տեղափոխութեամբ իրարու նմանցընել, աւելի բառախաղ է քան պատճառաբանութիւն։*

6. Երեք անուններուն հաւասար կերպով երկու խումբերուն մէջ ալ գտնուիլը անօրինակ պատահար մը չէ. նկատելով որ Հրէից մէջ անուններու թիւը ընդարձակ չէր, եւ նոյն իսկ տասներկու առաքելոց մէջ չատ նոյնանուններ կային, այսինքն երկու Սիմոններ՝ Պետրոս և Կանանացի, երկու Յակոբոսներ՝ Զեբեդեան եւ

Ալփեան, եւ երեք Յուդաներ՝ Յակոբեան եւ Թովմաս եւ Իսկարիովտացի,

7. Բոլորովին տարօրինակ է Յոպէ Յակոբոյ անունը մեկնել իբր Յոպէ Եղբօրէ Յակոբոյ (Յուդա. 1), վասն զի այս ձեւով միայն հայրանուններըը նշանակուած են, զորօրինակ, Սիմոն Յովհաննու, Յակոբոս Զեբեդեայ, Ղեւի Ալփեայ, Յուդա Սիմոնի, եւն. ըսա այսմ ալ Յուդա Յակոբոյ, կը նշանակէ Յուդա որդի Յակոբայ, և ոչ երբեք Յուդա եղբայր Յակոբայ:

8. Տեառնեղբայր Յակոբոսի ֆոտէն կոչումը պարզ մականուն մըն է, գուցէ կազմով վոքրիկ լինելուն, կամ թէ նոյն գերդաստանին մէջ ուրիշ Յակոբոս մը գտնուելուն համար, եւ երբեք չպարտաւորեր երկոտասանից մէջէն Զեբեդեան Յակոբոսի հետ դիմաբաժանեալ կարծել, որ երբեք աւետարանի մէջ Յակոբոս եղեց կոչուած չէ, այլ միայն վկայաբանութեանց մէջ յիշուած է Յակոբոս Ալփեանի հետ բազդատմամբ.

9. Արեւմտեան եկեղեցւոյ աւանդութենէն աւելի հնագոյն եւ աւելի տարածեալ եւ հաստատուն է Արեւելեան եկեղեցեաց միաձայն աւանդութիւնը:

Այս տեսութեանց ու փաստերու հիմնուելով կը հետեւցնենք՝ թէ Յակոբոս Զեբեդեայ, Յակոբոս Ալփեայ եւ Յակոբոս Տեառնեղբայր, երեք տարբեր Յակոբոսներ են, ինչպէս որ մեր եկեղեցին ալ երեք տարբեր տօներ կը կատարէ երեք առաքեալներուն համար:

Երկոտասաններուն թիւը լրացնելու համար կը մնայ քանի մը խօսք ալ Յուդա Իսկարիովտացիի համար ըսել, որ յետոյ Յիսուսի մատնիչն եղաւ եւ երկոտասան սուրբ առաքելոց մէջէն դուրս թողուեցաւ: Յուդայի հօրը անունն է Սիմոն, եւ ինքը կը կոչուի Իսկարիովտացի, իբր բնակիչ Կարիովտ քաղաքի, որ Յուդայի ցեղին մէջ կ'իյնայ, եւ Աստվր ալ կոչուած էր (Յես. ԺԵ. 24), եւ Գալիլիայէ դուրս լինելուն, ոմանք այս Յուդան Գալիլիացի չեն կարծեր: Սակայն ոչ թէ ինքն Յուդա բուն Իսկարիովտացի էր, այլ որդի էր Սիմոնի Իսկարիովտացւոյ (Յովհ. ԺԳ. 24), եւ հետեւաբար հայրն Կարիովտէ գաղթած եւ Գալիլիոյ մէջ բնակութիւն հաստատած էր, եւ անունը վրան մնացած: Ոմանք Իսկարիովտ աւանը կը կարծեն գտնել Եվրեմի ցեղին մէջ, բայց այն ալ Գալիլիայէ դուրս կը մնայ, եւ նոյն մեկնութիւնը կրնանք տալ: Իսկարիովտա-

ցին թէպէտ վերջին կը յիշուի երկոտասանից մէջ, այլ կ'երեւի թէ պատուով եւ կարգով յետինը չէր, որովհետեւ առաքելական խումբին գանձապահն ու մատակարարն էր (Յովհ. ԺԲ. 6. ԺԳ 29), և վերջին ընծրելին անմիջապէս Յիսուսի մօտ նստած էր (Մատթ. ԻՉ. 23)։ Հետեւապէս անունը վերջին դրուիլը մասնութեան համար է, եւ թերեւ աւետարանիչներն ալ անոր անունին եռանդն, Որ և տոկնեցաւ ընա քոյատրութիւնը կ'աւելցնեն։ Իսկ Իսկարիովացւոյն արհատը յարմարագոյն է մաքառար քան թէ ձկնորս ենթադրել։ Այլ թէ ինչո՞ւ Յիսուս ապագայ մանկէ մը երկոտասանից մէջ դասեց, եւ աչակերտ մը, որ կանուխէն գող էր (Յովհ. ԺԲ. 6), և որուն համար ինքն կանուխէն ըսած էր, թէ Մէնք է չէնչ ոոթոնոց է (Յովհ. Չ. 17), ինչո՞ւ նախընց որ մինչեւ վերջը առաքելոյ շարքին մէջ մնաց, ո՛չ ընտրուեցաւ զրկեց, և ո՛չ ալ ընտրուեցաւ եաքը մեռցաւ, մենք ալ ուրիշ բան չենք կրնար ըսել, բայց եթէ աստուածային անհուն ողորմութեան եւ անքակ նկրտղամտութեան մի նոր արտայայտութիւնը տեսնել, որ չուզեր մեղաւորները իսկոյն պատժել, այլ զղջման եւ ուղղութեան դիւրութիւններ և պատեհութիւններ կը շնորհէ, վասն զի, Ձոհնոյն տրտքէկ կոտ զի կեցցեն, և ի գեղութեան ճշմարտութեան եկեցցեն (Տիմոթ. Բ. 4)։

59. Լերան քարոզութիւնը

Մատթ. ե. 1 — 2. Ղուկ. Զ. 17 — 20

Առաքեալները ընտրուեցան երբ Յիսուս իր աշակերտներով կափառնաումի լերան գագաթը կը գանուէր: Յիսուս երբ այդ պաշտօնական գործողութիւնը լրացուց, նորընտիր առաքեալներն ու միւս աշակերտները ի միասին առած լերան գագաթէն իջան, երկու գագաթներուն մէջ գտնուող տափարակը, ուր արդէն իրեն նստած էր ժողովուրդին բազմութիւնը, Պաղեստինի ամէն կողմերէն, Հրէաստանէն, Երուսաղէմէն, Պերէայէն, եւ Տիւրոսի ու Սիդոնի ծովեզերքներէն. հարկաւ Գալիլեայէն ա'լ աւելի շատեր կային: Այս այն բազմութիւնն էր, որ օր առաջ Յիսուսը չընդունած էր Տիբերեայ ծովակին եզերքը, եւ Յիսուսի լեռ երթալուն վրայ, ինքն ալ ուրախացած էր հետեւիլ լեռն ի վեր, նպատակ ունենալով վարդապետութիւնը լսել, հիւանդութիւններէ բժշկուիլ, եւ սիրտ դնելէն ազատուիլ: Ամէնուն փափաքն ու ջանքն էր Յիսուսին մօտենալ, դպչիլ նմա. եւ իրօք ալ ամէն մօտեցողներ, որք կամ Յիսուսին կը դպչէին կամ անոր աչքին կը ներկայանային, իսկոյն կը բժշկուէին. եւ բժշկուողներու ոչ թիւը կրնար համրուիլ եւ ոչ չափը որոշուիլ. դի Յիսուսի կարողութիւնը չափ չունէր. Զօրութի՜ւն քաղա՜ծ ելանէը ի նմանէ:

Այս տեղ Յիսուս իր գլխաւոր քարոզութիւններէն մին լսուցաւ, որ Լերան Քարոզ անունով ճանչցուած է աւետարանի մեկնիչներուն կողմէն. իսկ լեռը, ինչպէս արդէն յիշեցինք (§ 57), կափառնաումի լեռն է, զոր քրիստոնեայք Եփռեմ-ըէանց Լեռ կը կո-

չեն, վասն զի Լերան քարոզը եբռնիներուլ կը սկսի: Սոյն քարոզութիւնը չատ ընդարձակ կերպով յառաջ կը բերէ Մատթէոս երեք գլուխներու մէջ, որք համանգամայն 107 համարներ կը կազմեն, իսկ Ղուկաս աւելի համառօտ կերպով կ'ամփոփէ 30 համարներու մէջ: Յիսուսի խօսածները սղագրութեամբ բառ առ բառ յառաջ բերուած չեն, այլ վարդապետութիւնները յիշուած են ամփոփման ոճով, և անոնք ալ դարձեալ տարբեր կերպով ամփոփուած են երկու աւետարանիչներէն, թէպէտ խօսից ուղղութիւնն ու հիմերը միեւնոյն են երկուքին մէջ: Մատթէոս իր աւետարանին սկիզբը ընդարձակօրէն վարդապետութիւնը և յետոյ չարունակաբար հրաշքներ գրած լինելով, հարկաւ զանազան առիթներու մէջ խօսուածները ի մի հաւաքելու նպատակ ունեցած է: Բայց այս քնաւ չտարբերեր Լերան Քարոզին ամբողջութիւնը, որ հրաշալի հիւսուած մըն է աւետարանական բարոյականին գերազանց և գերբնական սկզբունքներուն:

Հնար չէ միակ յօդուածով բոլոր Լերան քարոզութեան ամփոփումն ու բացատրութիւնը տալ. հետեւաբար պարտաւորուած ենք զայն զանազան մասերու բաշխել: Ըստ այսմ, թէ՛ եկեղեցւոյ ընթերցուածոց մէջ ընդունուած բաժանումը, և թէ՛ ներքին իմաստին կապակցութիւնը նկատի առնելով, յարմարագոյն կը դատենք հետեւեալ կերպով բաշխել Լերան Քարոզին մասերը:

Ա. Մատ. Աշակերտաց կոչման ներքին և արտաքին կերպարանութեան յարաբերութիւնները, (Մատթ. Ե, 3—16)

Բ. Մատ. Հին օրէնքին պատուիրաններուն Նոր օրէնքին մէջ ստացած նշանակութիւնը. (Մատթ. Ե. 17—48):

Գ. Մատ. Երեք մեծ բարեպաշտական գործերը կատարելու կերպը. (Մատթ. Զ. 1—18):

Դ. Մատ. Անհատական կեանքին կատարելութեան պայմանները. (Մատթ. Զ. 19—34):

Ե. Մատ. Ընկերական կեանքին մէջ նկատուելիք սկզբունքները. (Մատթ. է. 1—23), և իր քարոզին վերջաբանը (է. 24—27).

Հարկ չենք տեսներ մանրամասնաբար հետազօտութեանց մտնել, թէ որոնց ուղեց Յիսուս այդ քարոզութիւնները. իր աշակերտներո՞ւն մասնաւորապէս, թէ ընդհանրապէս ժողովուրդին: Աւետարանին պատմութեան համեմատ Լերան տափարակին վրայ ժողով-

ուած էր բազմութիւնը, եւ չէ ըսուած թէ աւոր ցրուելէն ետքը խօսեցաւ։ Միւս կողմէն ալ կը կարդանք Մատթէոսի մէջ, թէ Մոսէան ա՛ռ նա աշակերտն նորա. և քաջեալ զբերան իւր ուսուցանէր զնոսա։ Ղուկաս ալ դիտել կու տայ թէ Յիսուս Ամբոխէն զատ էր յաշակերտէն իւր։ Ուրեմն Յիսուս իր քարոզութիւնն ուղղեց թէ՛ նորընտիր երկոտասաններուն՝ իբրեւ իրենց վարդապետութեան ծրագիր, թէ՛ միւս աշակերտներուն՝ իբր հիմնական վարդապետութեանց համփոփում, եւ թէ անոնց եռանդը խանդուած ժողովրդեան՝ իբր ընդհանուր խրատաբանութիւն. կամ մէկ խօսքով, ուղղակի աշակերտներուն խօսեցաւ եւ անուղղակի ժողովուրդին։

60 ԼԵՐԱՆ ՔԱՐՈԶԻՆ ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍԸ.

Մտթ. Ե. 3—16 Ղուկ. Զ. 20—26. եւ Ժ.Ա. 33

Յիսուսի կազմած աշակերտութիւնը և գլխաւոր գործունէութեան կոչուած առաքեալները, իրենց արտաքին ձիրքերով այլ զարնող բան մը չէին ներկայեցներ, ոչ ուսման ու զարգացման, ո՛չ իշխանութեան ու ազդեցութեան, եւ ո՛չ ալ հարստութեան ու ճարտարութեան կողմէն։ Այդ կերպարանը կրնար թէ՛ գործին ներկային եւ անոր ապագային վրայ վնասութիւն բերել, և թէ՛ խոստացեալ Երկնից Արքայութեան, այսինքն, Յիսուսով սկսած նոր հաստատութեան կամ Աւետարանին յաղթութիւնը կասկածի ներքեւ թողուլ։ Յիսուս կ'ուզէ իր աշակերտները վստահացնել թէ ինքն բարոյական եւ առաքինական առաւելութիւններ կը փնտռէ։ Ներքին ձիրքերն են որ կը զօրացընեն եւ կը յաղթացընեն իր գործը. եւ ոչ թէ արտաքին եւ աշխարհային առաւելութիւնները։ Այդ մեծ ճշմարտութիւնը կը բացատրէ Երկնէ՛ կարդալով անոնց՝ որք ներքին առաւելութիւններ ունին, եւ վա՛յ կարդալով անոնց, որք լոկ արտաքին առաւելութիւններ ունին։

Ներքին առաւելութիւններ ունեցողներ եւ երանիի արժանացողներն են, հոգւով աղքատներ, սգաւորներ, հեզ եղողներ, արդարութիւն սիրողներ, ողորմածներ, ուղիղ սիրտ ունեցողներ, խա-

պաղատարներ, եւ արդարութեան համար հալածուածներ: Հոգեւոր աղքատութեան նշանակութիւնը ամէն ատրաստարտ կերպով իւր հոգեկան ձիրքերէ զուրկ լինել ուզելին իմանալ: Սակայն նիւթական աղքատութիւնը միրայօժար առնելու իմաստն ալ չբաւեր Յիսուսի նպատակը իրականացնելու. այլ պէտք է իմանալ իւր ներքին պիտակցութիւն իր սկարութիւնները ճանչնալու, եւ փոխանակ իր վրայ վստահելու, պէտք եղած առաւելութիւնները Աստուծմէ ապասելու համոզում: Պաւոր են արտաքին ուրախութեանց եռեւէ չեզոքներ. հոն են ամբարտաւանութենէ հեռի՝ չինող եւ հաչտարար ընթացք ունեցողներ. ողորմածներ են ուրիշին օգնելու եւ կարօտին պէտքը լցընելու աշխատողներ: Արդարութիւն սիրողներ, կամ աւետարանի բառերով, արդարութեան անօթութիւնն ու ծարաւը զգացողներն են, մի միայն ուղղութիւնը իրենց նպատակ ունեցողները: Խաղաղարարներ են զժտութիւններէ և հակառակութիւններէ վախչողներն և զայն արգելելու աշխատողներ, վերջապէս արդարութեան համար հալածուածներ անոնք են, որք իրենք բարի կը գործեն և ճշմարտութեան կը հետեւին, այլ հակառակութենէ տարակոյս կը դառնան: Ամէնքն ալ բարոյական եւ առաքինական ու ներքին առաւելութիւններ են, և սկարութեան կերպարանին ներքեւ սիրապէս ոյժ և զօրութիւն են. և այս տեսակ զօրութեամբ է որ Աւետարանը պիտի յաղթէ:

Ութաբանչիւր երանութեան, այսինքն է ներքին առաւելութեան հանդէպ, իւր հետեւանք նշանակուած արդիւնքներն ալ պատգամ բացատրութեանց ներքեւ միեւնոյն Յիսուսի գործին, այսինքն Աւետարանին յաղթութիւնը կ'իմացնեն. միայն դիմաբանաժանել բացատրութեանց համեմատութիւնը պահուած է և խօսքին ձեւերը պէսպիսուած են: Ութը երանութեանց խոստացուած, կամ լաւ ևս նախատեսուած ու երաչխաւորուած արդիւնքներն են. Երկնից Արքայութիւնը ստանալ, մխիթարուիլ, երկրի մէջ ալ զօրանալ, սիրով կշտանալ, ողորմութիւն և օգնութիւն գտնել, Աստուծոյ տեսութեան արժանանալ, Աստուծոյ որդի սեպուիլ, եւ վերջապէս, առաջին արդիւնքը նորէն կրկնուած, Երկնից Արքայութիւնը ստանալ: Ղուկաս, որ աւելի ամփոփ կերպով յառաջ կը բերէ Յիսուսի խօսքերը, երեք տեսակ երանութեան արժանացողներ միայն կը յիշէ, որք են հոգւով աղքատներ, քաղցածներ կամ

արդարութիւն սիրողներ, և յայդոներ կամ ոգաւորներ։

Ինններորդ երանութիւն մըն ալ կայ, որ ութերորդին նման է, եւ միայն բացատրութեամբ կը տարբերի, որ արդարութեան համար հալածուողներ ըսելու տեղ, իմ պատճառով հալածուողներ ըսած է. բայց ըստ իմաստին արդարութիւնն՝ Յիսուս է, և Յիսուս՝ Աստուածն է։ Ուրիշ տարբերութիւն մըն ալ իսկզին դէմքն է. առաջին ութը երանութիւնները երրորդ դէմքով խօսուած են, անոնց համար որ այսպէս կամ այնպէս են. իսկ այս իններորդը ուղղակի երկրորդ դէմքով ի դէմս աչակերտաց գրուցուած է. Եթէ ձէ է ՅԷ. եւ նոյն ձեւով յառաջ կը բերեն թէ՛ Մատթէոս և թէ՛ Ղուկաս։ Աշակերտներ Աստուծոյ համար պիտի հալածուին, պիտի նախատուին, եւ ամէն խօսքերով և անիրաւ գրպարտութիւններով պիտի բամբասուին, սակայն ուրախ պիտի ըլլան, մարդկութեան չըլլանակէն գուրս պիտի նկատուին եւ գէշ անուն ունեցողներ պիտի սեպուին։ «Երբոր այսպիսի անկիւալ վիճակի մէջ ալ գտնուիք, կ'ըսէ Յիսուս, մի՛ յուսիք, մի՛ վհատիք, այլ մանաւանդ ուրախ եղէ՛ք, որովհետեւ Աստուծոյ կողմէն օրհնութիւն և յաջողութիւն պիտի ստանաք, եւ այս պիտի ըլլայ ձեր կրած նեղութեանց երկնային վարձքը։ Ո՞չ առաքին Իսրայէլի մարգարէներուն ալ նոյնը հանդիպեցաւ. անոնք աստուածային ճշմարտութիւններ խօսեցան, և անոր համար հալածուեցան. եւ ինչչափ որ ալ հալածուեցան, նորէն ճշմարտութիւնն ու յաջողութիւնը անոնց եղաւ։ Անոնց օրինակը ուրիմն ձեզի քաջալերութիւն ներշնչէ»։

Ղուկաս երանութեանց դիմաբաժանակ վայր ալ կ'աւելցնէ, աւելի յառակ իմացնելու համար՝ թէ արտաքին առաւելութիւններ եւ զօրութիւններ անցաւոր և անպատական են, չտեսով կը լմնան ու կը վհանան եւ նպատակին չեն հասցներ։ Ինչպէս երանութիւններէն ընդ ամէնն չորս գլուխ միայն յիշած էր, վայերէն ալ չորս գլուխ միայն կը յիշէ Ղուկաս. անոնց որ մեծատուն են, այսինքն իրենց արտաքին հարստութեան և ազդեցութեան կը վստահին. անոնց որ կշտացած են, այսինքն անիրաւութեամբ յաջողութիւն գտած են. անոնց որ կը ծիծաղին, այսինքն ցաւերէ ու վիշտերէ զերծ կը մնան. և վերջապէս այն քրիստոնեաներուն որ չեն հալածուիր, այլ աշխարհքէ կը գովուին։ Այսպիսիներուն վերջը ձախողութեամբ պիտի ըլլայ. մեծատուններ ժամանակին ղգացած ան-

հինն դիւրակեցութիւններէն զատ բան պիտի չունենան. կշտացած-
ներ պիտի անօթենան առանց նորէն յագենալու, ծիծաղողներ վերջը
լաց ու ողբ, ցաւ ու սուգ միայն պիտի տեսանեն. իսկ աչխարհէս
գոլուած քրիստոնեաններ՝ սուտ մարգարէներու պէս աւօրեայ պա-
ակուէ մը եաքը ամէնէն պիտի լքուին:

Երանիներ եւ վայեր չատ յստակ կերպով կը գծէին աչակեր-
տաց առջեւ իրենց կոչման, այսինքն Աւետարանի քարոզութեան
մէջ յաջողելու պայմանները: Բայց Յիսուս տակաւին կը չարունակէ
նոյն նիւթը, և քանի մի առակաւոր օրինակներով կը զգացնէ Աւե-
տարանի քարոզիչներուն վիճակը, դիրքը և գործնական կերպով
իրենց քարոզութիւնը հաստատելու պարտքը, որպէս զի սաստիկ
զգուշութիւն ունենան իրենց անձին վրայ, և զերծ մնան ձախո-
ղելու վտանգէ:

Առաջին օրինակը աղն է: Աղը ամէն կերակուրի համ տուողն
է. ամէն ծախք ու չանք չկրնար համադամին համ տալ եթէ աղ
ալ չդրուի: Բայց աղը, որ այսպէս կարեւոր մի բան է, երբոր իր
համը, այսինքն իր իակութիւնը կը կորսնցնէ, բոլորովին անօգուտ
կը դառնայ, ոչ միայն կերակուրը համեմելու ոյժը կը կորսուի,
այլ եւ ոչ իակ ուրիշ ապականեալ նիւթերու նման աղբի տեղ կըր-
նայ ծառայել, որ գոնէ հողը պարարտացնէ եւ բոյսերը աճեցնէ,
այլ փողոց նետուելէ և ամէնուն ատքին տակ կոխկռտուելէ զատ
գործածութիւն չունենար, Սոյա իրենց կոչումէն չդղող եկեղեցական
պաշտօնէից համար ամէնէն զարհուրելի վճիռը:

Երկրորդ օրինակը լերան գագաթը չինուած քաղաքն է, որ
աչխարհը լուսաւորող արեւին ճառագայթներուն ներքեւ ամէն
կողմէն կը տեսնուի, և ոչ թէ լերան կողերուն կամ ձորերուն մէջ
չինուած քաղաքներու նման տեսութենէ կը ծածկուի: Աւետարանի
պաշտօնեայն ամէնուն աչքին ներքեւն է, ամէն մարդ գինքը կը
դիտէ. պէտք չէ թաքչի ու ծածկուի, այլ պէտք է այնպէս ան-
բասիր ապրի եւ համարձակ գործէ, որ երբեք բամբասանքի պատ-
ճառ չտայ:

Երրորդ օրինակը ճրագն է: Երբ որևէ ճրագ մը կամ մոմ մը
կը վառես, վառելէն եաքը զայն գրուանի, կամ տուփի ու
ծածկոյթի մը ներքեւ չես գներ, այլ աչտանակի վրայ մէջտեղ կը
դնես, որպէս զի տունի մէջ եղողները լոյսը տեսանեն և օգտուին:

Այսպէս աւետարանի պաշտօնեաներն ալ պէտք չէ որ ծածկուին, այլ այնպէս ապրին որ մէջտեղ դրուին և ամէնուն հոգին ու միտքը լուսաւորեն։ Ղուկաս միայն այս երրորդ օրինակը կը յիշէ, թէպէտ ուրիշ տեղ գրուած։ Որչափ ալ Ղուկասու պատմութեան կարգը պահելու ջանք կ'ընենք, սակայն Ղուկասու Ժ.Ա. գլուխին մի մասը այս կէտին զանազան յօդուածներու մէջ բաշխել նախադասելի գտած ենք։

Այս առաջին մասը կը փակէ Յիսուս եռանդուն յորդորակով մը իրեն աշակերտներուն. «Զանացէք, կ'ըսէ, աշխատեցէք, այնպէս ապրեցէք և այնպէս գործեցէք, որպէս զի լոյսի պէս փայլիք ամէնուն աչքին, և լոյսի պէս օգտակար լինիք ամէնուն. ձեր գործերը լուսաւոր և ընտիր ըլլան, մարդիկ ձեր գործերէն ձեր քարոզութեանց ճշմարտութեան համոզումը գոյացնեն, Աւետարանը ընդունին, Աւետարանը գործադրեն, և օրհնեն ու փառաւորեն ձեր Երկնաւոր Հայրը, որ իրենց փրկութեան համար Աւետարանը հաստատեց, և մարդկային փրկագործութիւնը անօրինեց»։

61. ԼԵՐԱՆ ԿԱՐՈԶԻՆ ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍԸ

Մտթ. ե. 17—48, Ղուկ. Զ, 27—36.

Յիսուս, Հին Օրէնքի ներքեւ ծնած ու սնած եւ Հին Օրէնքի իշխանութեան ներքեւ ապրող, նոր Օրէնք մը սկսած էր քարոզել և նոր վարդապետութիւններ կը սորվեցնէր։ Հինին ու նորին յարաբերութիւնն ու համեմատութիւնը խնդրոյ նիւթ կ'ըլլար, և Յիսուսի ընթացքն ալ մեղադրանաց և հակառակութեանց առարկայ սկսած էր ըլլալ։ Հին Օրէնքն ալ աստուածայինե էր, Մովսէս մարգարէի ձեռօք տրուած և միւս մարգարէներու բերնով հաստատած. եւ Յիսուս պիտի չկարենար ըսել, թէ Հին Օրէնքը գէշ է, սխալ է, դատապարտելի է։ Բայց և ոչ պիտի կարենար զայն հաստատել և ամրացնել, առանց ինքն իրեն հակասող գտնուելու և իր քարոզած նոր Օրէնքը դատապարտելու։ Այդ մեծ և կարեւոր խնդիրն է, զոր Յիսուս իր խօսակցութեան նիւթ կ'առնէ Լերան Քարոզին երկրորդ մասին մէջ։

Յիսուսի տուած բացատրութիւնը և իր նոր վարդապետութեան

պատասխանատվութիւնը, ամբողջովին կը հիմնուի օրէնքը քակելու եւ օրէնքը լրացնելու պահանջատիրութեան վրայ։ Երկու պարագաներու մէջ ալ օրէնքը կը վտիտնայ, բայց ոչ նոյն կերպով. առաջին պարագային մէջ հինը ամբողջովին կը ջնջուի, եւ բոլորովին տարբեր օրէնք մը տեղը կ'անցնի. իսկ երկրորդ պարագային մէջ հինը չջնջուիր, այլ կը կատարելագործուի եւ կ'ամբողջանայ, իր կիսակատար կերպարանքն լրացնել կերպարան մը կ'առնու։ Այս են ահա Յիսուսի կարուկ եւ յստակ խօսքերը. Մի՛ համարիք+ Էին եկի լուծանել զբերան կամ զմարգարէս, ոչ եկի լուծանել, այլ ընել։ Հետեւաբար Յիսուս կը վճռանոյնէ, թէ ատկի դիրքին է որ երկինք ու երկիր կործանին ու ջնջուին, քան թէ Հին Օրէնքէն, Մովսէսին եւ միւս մարգարէներուն գրածներէն, կէտ մը անգամ, երրայական յոլովատառին չատ փոքրիկ գիր մը անգամ, վերցուի ու ջնջուի։

Այդ բացատրութեան վերջը, Մինչեւ- ատենայն եղիցի յատկուած մը կայ, զոր ոմանք կարծեցին իմանալ իբր թէ ըսէր, թէ մովսէսական Հին Օրէնքը ամբողջապէս պիտի մնայ, մինչեւ որ քրիստոնէական նոր օրէնքը իր կատարելութեան հասնին. սակայն այդ իմաստը Յիսուսի խօսքերուն ոյժը կը կորսէր։ Ընդհակառակն Յիսուս կ'ըսէ, թէ օրէնքներէն կէտ մը անգամ պիտի չջնջուի։ այլ ամէնքն ալ իրենց լրումը պիտի առնան. և այսպէս Հին Օրէնքը հետզհետէ իր ամբողջական կատարելագործութեանը պիտի հասնի։ Իսկ կատարելագործութիւնը, Յիսուսի տեսակէտով, օրէնքը իր առաջին առումէն նուն իմաստին և հոգիին բարձրացնելն է, նիւթական իմացումէն հոգեկան գործադրութեան տանելն է, արտաքին ձեւէն ներքին իսկութեան փոխելն է։ Հին Օրէնքը առաջական և նիւթական ու արտաքին վիճակէն, իմայական և հոգեկան և ներքին վիճակին պիտի անցնի, այսպէս Հին Օրէնքի կատարելագործութիւնէն պիտի յառաջէ Նոր Օրէնքը կամ Աւետարանը, կամ Յիսուսի բացատրութեամբ՝ Երկնից Արքայութիւնը.

Պզտիկ և մեծ պատուիրանի խնդիր մը առջեւ կը բերէ Յիսուս։ Ուր որ պատուիրաններէն ամէնէն պզտիկն ալ լուծցէ՝ և ուսուցէ, Երկնից Արքայութեան մէջ նա պզտիկ պիտի կոչուի. իսկ որ պզտիկ և ուսուցէ նա մեծ պիտի կոչուի. և եթէ ոք զայրներէն և փարիսեցիներէն աւելի արդարութիւն չունենայ, նա Երկնից Արքայութիւն պիտի չմտնէ։ Թերեւս աւելի ճիշդ պիտի ըլլար ըսել, թէ

պատուիրանները քակողը բնաւ իսկ մաս պիտի չունենար երկնից Արքայութեան մէջ, եւ թէ դպիրներուն եւ Փարիսեցիներուն արդարութիւնը կեղծաւորութիւն լինելուն, բնաւ իսկ արդարութեան անունին պէտք չէր արժանանար: Բայց այս բացատրութիւնները երկայաբանութեանց հետքեր ունին իրենց մէջ. պզտիկութիւնը անարգեալ ըլլալն է. իսկ մեծութիւնը ընտրեալ ըլլալ կը նչանակէ, եւ մէկ եզրին ընդունելի լինելը՝ նոյնն իսկ միւս եզրին մերժումը կը ցուցընէ: Հետեւապար Յիսուսի մատղութիւնն է արտաքին եւ ստուգական օրինապահութիւնը հերքել, եւ ներքին ու հոգեկան օրինապահութիւնը յանձնարարել: Պատուիրանը քակողը չէ ընդունելի, այլ զայն լրացնողը. դպիրներուն եւ Փարիսեցիներուն արտաքնապարզ օրինապահութիւնը չբաւեր Աւետարանին հետեւող լինելու. պէտք է Յիսուսի քարոզած ներքին եւ իսկական օրինապահութիւնը գործադրել:

Յիսուս այս ընդհանուր կէտերը իբր հիմնական սկզբունք հաստատելէ ետքը, իրենց իր վարդապետութեան բացատրութիւն քանի մը օրէնքներ կը յիշէ, անոնց նկատմամբ դպիրներուն եւ Փարիսեցիներուն տուած ստուգական եւ արտաքին իմաստը կը բացատրէ, եւ յետոյ իր աւետարանին համեմատ արուեստիք ներքին եւ իսկական իմաստը կը ցուցընէ: Հին Օրէնքները կը յիշէ՝ Լ-ոչ-ոչ-ոչ պէ-ոչ-ոչ սկզբնաւորութեամբ, եւ իր պարզաբանութիւնները կ'ուսուցընէ՝ Այլ ես ասեմ ձեզ բանաձեւով:

Առաջին օրէնքը զոր կը յիշէ՝ Մի՛ սպանաներ, ստանապատուեալ պատուիրաններուն վեցերորդն է (Ել. Ի. 13): Այդ օրէնքին իմաստը, փարիսեցիական ստմամբ, մէկու մը կեանքը չվերջացնելն էր, Յիսուս այդ պատուիրանին իմաստը կը տարածէ որեւէ կերպով ընկերին դէմ եղած անիրաւութեան վրայ. վասն զի ներքին իմաստն է՝ ընկերին վնաս մը չհասցնել. եւ ինչ կերպով ալ ընկերին վնաս գործուի, այդ պատուիրանին զանցառութիւն կը համարուի: Հետեւաբար կ'արգիլուի ընկերին տարապարտուց բարկանալ, յիմար ըսել, մորթս ըսել, եւ ով որ այս յանցանքները գործէ պարտաւոր կը մնայ դատաստանի առջեւ կամ տեառնի առջեւ, եւ մինչեւ իսկ Գեհենի կրակին կը դատապարտուի: Բարկանալուն մէջ փոփոխութեան պայմանը ասկցած է, ծնողին կամ դաստիարակին, մեծին կամ իշխանաւորին ուրիշին բարւոյն եւ ուղղութեան համար բարկանալը

դուրս թողլու համար: Յ[illegible]մ եւ Մոլոս կոչումներն ալ կը նշանակեն՝ ընկերը նախատել եւ անուանարկել եւ պատուոյն վնաս հասցընել: Օրինազանցները ոչ միայն մարդկային դատաստանով կը դատապարտուին, այլ եւ աստուածային դատաստանով հանդերձեալ աշխարհի կրակին ալ արժանի կ'ըլլան: Ս. կրակը Գ[illegible]ՀԵՆ բառով բացատրուած է Նոր Կտակարանին մէջ. եւ այս անունն ալ աղաւաղումն է Գէ-Ենոմ կամ Ձէ-Ենոմ անունին, որ կը նշանակէ Զոր-Ենոմայ: Այս ձորը կը տարածուի Երուսաղէմի մօտը, եւ արեւմըտեան կողմէն սկսելով կ'իջնէ դէպի հարաւ եւ կը խառնուի Զորոյն կեդրոնի: Ենոմի Զորը Յեսուի ժամանակ նշանակուեցաւ իբրեւ սահման Յուդայի եւ Բենիամինի ցեղերուն, (Յես. ԺԵ. 8), եւ Աքազու եւ Մանասէի ժամանակ Բահաղ եւ Մողոք կուռքերուն նուիրուեցաւ (Բ. Մնաց. ԻՀ. 3. ԼԳ: 6). իսկ Յովսիա կուռքերը կործանեց եւ ձորը պղծեց (Գ. Թագ. ԻԳ. 10). եւ անկէ ետքը Գէ-Ենոմ կամ Գ[illegible]ՀԵՆ կամ Բ[illegible]ՆՈՄ անունը պիղծ տեղւոյ համանշանակ եղաւ, և Նոր Կտակարանին մէջ գործածուեցաւ իբրեւ դատապարտելոց դժոխք:

Յիսուս ուզելով ընկերին դէմ եղած վնասին մեծութիւնը ցուցընել, կը յաւելու. որ եթէ մէկ մը Աստուծոյ զոհ մատուցանելու վրայ ըլլայ, եւ զոհը սեղանին վրայ դնելէն ետքը միտքը գայ, որ ընկերը ցաւցուցած է, պարտաւոր է զոհը կէս թողուլ, երթալ ընկերը գտնել, անոր սիրտը առնել և հաշտուիլ, և յետոյ զոհը լրացընելու դառնալ: Զոհի անունով կ'իմացուին Աստուծոյ պատուոյն եղած ամէն բարեպաշտութեան եւ ողորմութեան գործեր. և Յիսուսի սկզբունքով այսպիսի գործերն ալ Աստուծոյ ընդունելի չեն, եթէ ընողը ընկերին վնասած, ընկերը ցաւցուցած եւ ընկերին հետ դժուած վիճակի մէջ է:

Արդ եթէ ընկերը ցաւցընողը Աստուծոյ դատաստանով ալ դժոխքի դատապարտութեան կրնայ ենթարկուիլ, պէտք է մարդ ժամանակին, այս կեանքի մէջ հաշտուի եւ արդարանայ, ապա թէ ոչ աստնը անցնելէն ետքը, զղջում օգուտ չըներ: Ինչպէս որ այս աշխարհի մէջ ալ ընկերին պարտք ունեցողը պէտք է վճարէ ու կարգադրէ դատաստանին չհասած, թէ ոչ՝ հակառակորդը գործը դատաւորին կը հանէ, դատաւորը դահիճին կը յանձնէ. դահիճն ալ բանտ կը նետէ, եւ բանտէն ելլելիք չունի, մինչեւ որ վերջին ասակը չվճարէ:

Ա.յսպէս օրէնքի օրինակ մը պարզելէ ետքը, երկրորդ մըն ալ առջեւ կը բերէ Յիսուս. Մէ՛ շեղ օրէնքը (Ել. Ի. 14): Բառական իմաստով եւ Փարիսեցիական մեկնութեամբ արգիլուած գործն էր, ուրիշ կնոջ մը հետ՝ որ իւրը չէ՝ մարմնական յարաբերութիւն ընել: Յիսուս պատուիրանին իմաստը կը տարածէ բոլոր ցանկական գործոց վրայ. և նոյն իսկ ցանկական նայուածքը սիրտով կատարուած չնութիւն կը հռչակէ: Հետեւաբար լաւագոյն կը սեպէ որ մարդ այդպիսի գայթակղութեանց եւ սխալանաց մէջ չիյնալու համար, մէկ աչքը կամ մէկ ձեռքը զոհէ, քան թէ երկու աչքով եւ երկու ձեռքով գայթակղի եւ մեղքի մէջ իյնայ եւ բոլոր մարմնով Գեհենի կրակին դատապարտուի: Ա.յդ վերջին բացատրութեանց մէջ ալ պէտք է միտք բերել եբրայեցութեան ոճը և արեւելեան երեւակայութեան բուռն ձեւերը, և երբեք նիւթական իմաստով չառնել աչքը խլելու, ձեռքը կտրելու կամ մի անդամէ զրկուելու յայտարարութիւնը: Յիսուսի իմացընել ուզածը պարզապէս գործին կարեւորութիւնն է. թէ աւելի լաւ էր աչքը հանել կամ ձեռքը կտրել, քան թէ մեղքի մէջ իյնալով հոգին կորնցնել:

Երրորդ օրէնք մըն ալ կը յիշէ Յիսուս, և չնութեան վրայ խօսք ըրած առեն, կին արձակելու կամ ապահարզանի օրէնքը կը կցէ: Ա.յս առաջին անգամն է, որ աւետարանի մէջ կը հանդիպինք այս նիւթին. բայց առաջիկային աւելի ընդարձակ եւ մանրամասնեալ կերպով այդ նիւթին վրայ խօսելու աւիւթ պիտի ունենանք. ուստի առ այժմ լոկ ակնարկութեամբ մը գոհ ըլլանք: Մովսէսի օրէնքը կը ներէր, որ այրը երբ իր կինէն գոհ չը մնայ, ձեռքը ապահարզանի գիր մը տայ և արձակէ (Բ. Օր. ԻԴ. 1): Յիսուս այդ կամայական իշխանութիւնը կը բառնայ այր մարդէն. չներեր որ նա կարենայ իր կամքով կինը արձակել. բացառութիւն միայն կ'ընէ պոռնիկ կնոջ համար: Ա.յս առթիւ քանի պոռնկութեան բացատրութիւնը տարբեր կերպով կը մեկնուի քրիստոնեայ եկեղեցիներու մէջ: Արեւմտեայք կ'ուզեն զայն մեկնել լոկ ամուսնական բաժանման վրայ. իբր զի պոռնկութեան պատճառով կրնան ամուսինք զատուիլ, այլ չեն կրնար կրկնամուսնութեան մտնել, և այս իմաստը արտայայտելու համար վերջակէտ մը կը դնեն խօսքին մէջ, Նա պոյ նմա ընել բառերէն ետքը. եւ բոլորովին ընդհանուր և անկախ խօսք մը կը դարձնեն հետեւեալը, Եւ որ ըմբյոկեալն առնէ՝ շնայ: Իսկ Արեւ-

եւեայք կ'ընդունին պոռնկութեան աւթիւ կրկնամատնութեան օրի-նաւորութիւնը, բայց ոչ արձակելով, այլ լուծելով. իսկ այս երկուքին տարբերութիւնը իր տեղը պիտի բացատրենք (§ 178)։

Չորրորդ օրէնք մըն ալ առջեւ կը բերէ Յիսուս նոյն կերպով պարզաբանելու համար. Մի՛ երդնուցանել (Դեւտ. ԺԹ. 12)։ Երդումը երկու կերպով կը գործադրուի, և Աստուծոյ անունը ի հաստատութիւն կը կոչուի կամ վկայութեան մը կամ խոստումի մը. կամ աւելի բացայայտ կերպով, Աստուած վկայ կը կոչուի կամ եղած բան մը հաստատելու, կամ ըլլալիք բան մը երաշխաւորելու։ Հաւատացեալ Տէրտէր ըմբռնում էր յաւելուածը, որ փարիսեցիական մեկնութեամբ կը տրուէր, ըլլալիք բանի մը կ'ակնարկէ, և զոր մենք աւելի սովորաբար «խոտ կը կոչենք։ Յիսուս օրէնքը լրացնելու դիտմամբ անոր ներքին զօրութիւնը կը յայտնէ, եւ իմաստը կը տարածէ, գլխաւորապէս առաջին տեսակ երդումին վրայ ծանրանալով։ Երդումը կապակցութիւն ունէր առանաբանեայ երրորդ պատուիրանին հետ. Մի՛ առնուցուս զանուն Տեառն Աստուծոյ ի ձէնջ առոփոյ (Ել. Ի. 7). եւ Փարիսեցիք կը հետեւցնէին՝ թէ երբ Աստուծոյ պաշտօնական անունը չարուեր, երդումը ներելի է և հնար է երդնուլ երկինքի վրայ, երկրի վրայ, Երուսաղէմի վրայ, իր գլխուն վրայ, եւն։ Յիսուս դիտել կու տայ թէ երկինք՝ Աստուծոյ աթոռն է. երկիր՝ Աստուծոյ պատուանդանն է. Երուսաղէմ՝ Աստուծոյ քաղաքն է. գլուխդ ալ՝ Աստուծոյ իշխանութեան ներքեւ է. հետեւաբար առանց վրայ եղած երդումն ալ նոքէն Աստուծոյ անուան վրայ եղած կը սեպուի, եւ արգիլեալ է։ Յիսուս ի վերջոյ բոլորովին իսկ երդումը կ'արգելու, որովհետեւ պարզապէս ալ մարդուն տուած խօսքի կամ տուած խոստանալ ներելի չէ։ Ճշմարտութիւնը ամէն աւելի մէջ մարկապարանոց և կատարեալ պիտի լինի. բերնէն ելած խօսքը ճշմարտութեան համապատասխան պիտի ըլլայ. բերնով այո՝ պէտք է իրօք այո՛ ըլլայ, բերնով ոչը իրօք ալ ո՛չ պիտի ըլլայ. եւ ոչ երբեք այո՝ ոչ, կամ ոչը այո՛, որ չարութիւն է եւ մեղք։

Հինգերորդ օրինակ մըն ալ կը բերէ Յիսուս օրէնքին բուն դրոյթը պարզաբանելու։ Մովսէսին օրէնքը կը հրամայէր. Աչն ընդ աչան և ատամն ընդ ատամն, ինչպէս Յիսուս յառաջ կը բերէ, կամ բուն Մովսէսի խօսքերով, Տայցէ անյն ընդ անյնն, աչն ընդ աչան, ատամն ընդ ատմանն, ձեռն ընդ ձեռինն, ոտն ընդ ոտին, խոցան ընդ խոցանէ, վէրս ընդ

վէրէ, հաբուած ընդ հաբուածոյ (եկ. ԻԱ. 23—25)։ Այդ օրէնքը սբրուած էր դատաստանի իրաւամբ, մինչ Փարիսեցիք կը պատչաճեցընէին զայն անհատական իրաւանց, եւ իրաքանչիւր ումեք նեղեալ կը համարէին վրէժ լուծել գործնական եւ համեմատական վնասուլ։ Յիսուս օրէնքը իր ճշդութեան բերելով, եւ անհատական գործերու մէջ պահանջելիք ուղղութեան օրէնքը լրացնելով՝ կը հրամայէ Մի՛ կալ հակառակ չարին. ո՛չ թէ չարութիւնը քաջալերելու, այլ անհատական վրէժխնդրութենէ խրչելու դիտմամբ։ Յիսուս ներողամտութեան ընթացքը եւ հեզութեան ոգին մինչեւ վերջին ծայրը կը տանի, եւ կը հրամայէ ազ երեսը ապտակողին՝ ձախ երեսն ալ դարձընել, բաճկոնը յափշտակողին՝ շապիկն ալ վրայ տալ (Դան. Զ. 29). մղոն մը տարապարտուկ աշխատցընողին հետ երկու մղոն ալ երթալ, բան մը ուզողին չէ չըսել, ինչ մը ուզողէն երես չդարձնել։ Ասոնք, ինչպէս կը տեսնուի, ծայրագոյն ներողամտութեան գործեր են, որք միայն բարձրագոյն եւ ոչ-սովորական առաքինութեամբ կրնան իրականանալ։ Սակայն Յիսուսի խօսքերուն մէջ սակայն կը հանդիպինք արեւելեան չափազանցութեանց. զորս սառասպէս պէտք չէ ընդունիլ, ինչպէս վերեւ յիշուած ոչք խլելու եւ ձեռք կտրելու բացատրութիւնն ալ։ Այսպիսի չափազանցութեան ձեւեր մեզի ալ ընտանի են մինչեւ ցարդ, ինչպէս առօրեայ վերաբերութիւնն ալ կը ցուցընէ։ Միւս կողմանէ եթէ բառացի իմացուածով ալ ուզենք հասկընալ, պէտք է դիտել թէ Յիսուս դատական եւ հանրական իրաւանց տեսակէտէն չխօսիր, այլ միայն ու միայն անհատական եւ անձնական յարաբերութեանց տեսակէտէն, եւ այս իմաստով իրապէս ստոյգ է թէ վոխադարձ պահանջմանց եւ վրէժխնդրութեանց ոչին չառուչառ կը մնայ վոխոխ յարաբերութեանց, եւ դուռ կը բանայ գժտութեանց եւ չմտերմութեանց, եւ առիթ կ'ընծայէ ընտանեկան և հասարակական անտեղութեանց։ Ուր ընդհակառակն ամենամտքը ներողամտութիւն եւ բարեսէր զգացումն ալ բաւական է հարութեանց ուռայը առնուլ եւ բարութեանց նպաստել։ Այդ իմաստով ծօղոս ալ խրատած է իրեններուն. Մի՛ յոպնիր ի լաւն. այլ յոպնեա քաջեաւն լաւին (Հռոմ. ԺԲ. 21)։

Վեցերորդ եւ վերջին օրինակ մըն ալ սիրոյ օրէնքէն կ'առնէ. Աչքեաց ջինէք +ա. (Ղեւս. ԺԹ. 18). եւ որովհետեւ ընկեր բառը միայն սիրելոյն համար կը գործածուի, Փարիսեցիք կը հետեւցնէին.

Եւ ապեցէս զՆոյեան ։ որպիսի ինչ օրէնքին մէջ չկայ երբեք ըսուած : Ցիսուս սիրոյ օրէնքին լրումն ալ պարզաբանելով կը հրամայէ թշնամիները սիրել , անիծողներն օրհնել , առելիներուն աղէկութիւն ընել . չարչարողներուն եւ հալածողներուն համար աղօթել : Սիրոյ այդ արտայայտութիւնները գործադրելու համար երկու միաստեր մէջտեղ կը դնէ , մէկը ի հակառակն եւ միւսը ի դէմն : Ի հակառակն միաստը կը կազմէ բաղդատութեամբ մը . եթէ աչքը այդ կերպով չգործադրուի , կը մնայ ուրիշն միայն սիրելիները սիրել , բարեկամները ողջունել , բարերարներուն փոխարէն բարութիւն ցուցնել , ապահով և չանաւոր պայմաններով փոխ տալ : Իսկ արդ՝ այդ ամէնը մաքսաւորներն ու մեղաւորներն անգամ կ'ընեն , իրենց սիրելիները կը սիրեն , իրենց բարեկամներուն հետ կը տեսակցին , իրենց աղէկութիւն ընողներուն երախտագիտութիւն կը ցուցընեն , եւ ասնելնին ապահովելով փոխ կուտան : Իսկ արդ եթէ Աւետարանի հետեւողներն ալ այդչափով պիտի գոհանան , մաքսաւորներէն և մեղաւորներէն բարձր առաքինութիւն ունեցած չեն ըլլար :

Իսկ ի դէմն կոչուած միաստը Աստուծոյ օրինակովն է : Աստուած որ մեր Հայրն է , իր բարութիւնն ու չնորհները հաւասարապէս կը բաշխէ բարիներուն և չարերուն համար , անձրեւը կը դրկէ ամէնուն համար . իր քաղցրութիւնը կը գործածէ ամէնուն հանդէպ : Արդ եթէ մենք ալ Աստուծոյ զաւակներն ենք , պէտք է որ մեր Երկնաւոր Հօրը օրինակին հետեւինք . ամէնուն հաւասար կերպով սէր ցուցնենք , սիրելին առելիէն , բարեկամը թշնամիէն , բարին չարէն չզատնենք , և ամենուն հաւասարապէս սէր ու քաղցրութիւն ու բարութիւն ընենք և դիմութիւն ցուցընենք , ինչպէս կ'ընէ մեր Երկնաւոր Հայրը , եւ ըլլանք կատարեալ , ինչպէս կատարեալ է մեր Երկնաւոր Հայրը : Այսպէսով լրացուցած կ'ըլլանք սիրոյ պատուիրանը իր բուն ընդարձակութեան և իր բուն իմաստին մէջ :

Ահա թէ ինչ կերպով կ'իմանայ և կ'ուզէ Ցիսուս , ոչ թէ Հին Օրէնքը քակել , այլ լրացնելով Նոր Օրէնքի վերածել :

ՃԶ. ԼԵՐԱՆ ՔԱՐՈԶԻՆ ԵՐԵՈՐԴ ՄԱՍԸ

Մատթ. Զ. 1—18, Ղուկ. ԺԱ. 1—4

Յիսուսի քարոզութեան այս երրորդ մասը սերտ կապակցութիւն ունի նախընթաց երկրորդ մասին հետ. իբր զի այն մասին մէջ հին օրինական պարտաւորութեանց նոր Ուխտի մէջ ունենալիք առաւելութիւնները կը բացատրէր. իսկ այս մասին մէջ կը բացատրէ բարեպաշտական գործողութեանց ստանալիք առաւելութիւնները: Այն տեղ քանի մը պատուիրաններ յառաջ կը բերէր իբր օրինակ, և սորվեցուցած սկզբունքին գործադրութիւնը կը մեկնէր. այս տեղ ալ քանի մը բարեպաշտական գործեր կը յիշէ և անոնց գործածական ձեւերը կը պարզաբանէ: Յառաջ բերուած բարեպաշտական գործերը երեք են, ողորմութիւն և աղօթք և պահք. իւրաքանչիւրին վրայ կարգաւ պէտք է խօսիլ:

Ողորմութեան մասին մէջ (Մատթ. Զ. 1—4), Յիսուսի նկատի առած գլխաւոր կէտը ցուցամոլութիւնն է, և ոչ թէ պարզապէս գաղանութիւնը: Ողորմութիւն ընողը պէտք է նպատակ ունենայ գործին ներքին արդիւնաւորութիւնը, և ոչ թէ նոյն գործէն յառաջ գալիք արտաքին փառաւորութիւնը: Բոլորովին հակառակը կը վարուէին ժամանակին դպիրներն ու փարիսեցիները, աւելի մտադրութիւն դարձնելով ողորմած երեւալու, քան թէ ողորմութիւն ըրած ըլլալու: Յիսուսի պատճառաբանութիւնը գործէն յառաջ գալիք անձնական օգուտին վրայ կը հիմնուի: Յիսուս կ'ընդունի թէ ողորմութիւն ընողը արդիւնք մը պիտի ստանայ, իր ողորմածութենէն ինքն ալ օգուտ մը պիտի քաղէ, միայն ողորմութիւն ընդունող անձին օգուտով գործը չվերջանար, ողորմութիւն տուող անձն ալ իր օգուտը ունի և պիտի ունենայ, և կրնայ իսկ այդ օգուտը փնտռել. այս է ողորմութեան վարձք կոչուածը: Այդ օգուտները երկու կերպ են Յիսուսի բացատրութեամբ. Առաւածոյ կողմանէ չնորհուելիք օգուտը, և մարդերուն կողմէն ստացուած օգուտը: Մարդիկ ողորմութիւն ընողը կը գովեն, կը հռչակեն, կը ծափահարեն, կը փառաւորեն. այս տեղ կը լսենայ իրենց

ընելիքը : Աստուած ողորմութիւն ընդդէմ ներքին չնորհքներ կը պարգեւէ, ինչպէս են, մեղաց թողութիւն, հոգեկան զօրութիւն, գործոց յաջողութիւն, և յաւիտենական երանութիւն : Որոնք որ բոլոր մասդրութիւններին կը դարձընեն որ ըրածնին սրբիչներ անուանեն և գիրենք գովեն, ըսել է թէ մարդերէն գալիք օգուտին հետամուտ են, գոյն միայն կը սասանան. Անդ եկ են վերջ նոցա : «Բայց եթէ դուք ալ, կ'ըսէ Յիսուս, այս կերպով կը վարուիք, մարդերուն գովեստով կը վերջանայ ձեր օգուտը, ա՛լ Աստուծմէ բան մի՛ սպասէք. Գո՞յէ և վերջ ոչ ընդունէք ի Հօրէն ձերմէ» :

Ողորմութիւն տալու գործողութեան համար գործածուած չափազանցական բացատրութիւնները, Մէ հաքէանէ փող ոչ ՚ի, և Մէ գէթոսոյէ յոխ ո պէնդ փոքէ ա՛լ ո, կը նմանին այն բացատրութեանց, որոնցմէ քանիները տեսանք, որ արևելեան ոճին հետևանքներն են, և նմանցընելով կամ խտացընելով ըսուած են, և ոչ թէ բառական և տառական ճշդութեամբ : Յիսուս ըսել կուզէ. «Մի՛ աշխատիր որ ողորմածութիւնդ ամէնուն գիտցընես ու հռչակես, իբր թէ առջեդ փողտար մը կամ մանեակ մը ձգած ըլլաս, այլ գոհ եղիր որ Աստուած միայն գիտնայ ըրածդ, և եթէ հնար ըլլար, ձախ ձեռքդ իսկ չգիտնայ աջ ձեռքիդ ունածը : Վասն զի մարդերուն գովեստին հետեւած առնդ, այլ եւս Աստուծմէ փոխարինութիւն սպասելու իրաւունք չես ունենար. իսկ երբ Աստուած ներքին կերպով կը տեսնէ ըրած ողորմութիւնդ, նա թէ՛ ներքին և թէ՛ արտաքին կերպով քեզի փոխարինութիւններ կը շնորհէ. Հայր ո, ոչ պէտք է ձածոյ, գոյպնոպէս» :

Ողորմութեան մասին դիտելու կէտ մըն է, թէ ինչ է բուն ողորմութիւնը : Որովհետեւ պէտք չէ կարծել, թէ ողորմութիւն է միայն մուրացկանին ձեռքը առանց մը դնել կամ աղքատաց գանձանակին առակ մը ձգել. այլ նոյն իսկ Յիսուսի խօսքերով ողորմութեան մէջ կ'իմացուին ամէն բարեգործութիւններ. ինչպէս ներանձնին հաց տալ, ծարաւիին ջուր խմցընել, մերկին հագուստ հոպալ, պանդուխտին օթևան ձարել, հիւանդին խնամք ընծայել, բանտարկելոց տեսութեան երթալ (Մատթ. ԻԵ. 37—39), սգաւորները մխիթարել, գժտեալներ հաչտեցընել (Մատթ. Ե· 4—9), տգէտներ ուսուցանել, մոլորեալներ ուղղութեան բերել, յուզեալներ հանդարտեցնել, կարօտութեան նպաստել, պակասութիւններ լրացնել,

լքեալին օժանդակել, անկեալը պատսպարել. և այս ամէնը ոչ թէ միայն դէպի անհատները ու մասնաւորները, այլ նոյնպէս, մանաւանդ թէ առաւելապէս, ընել հասարակութեան կամ հանրութեան մը, գիւղի կամ քաղաքի կամ երկրի կամ եկեղեցիի մը օգնութիւններ ընծայելով:

Դիտուելու կէտ մըն ալ է բարեգործութիւններուն նկատմամբ եղած հրատարակութիւնը, ծանուցումներով եւ յիշատակարաններով և արձանագրութիւններով և պէսպէս գովաբանութիւններով, զորս սովոր ենք ընծայել ամէն անոնց, որոնցմէ ոևէ նպաստ մը կամ օգնութիւն մը կ'ընդունինք: Արդեօք այս մարդկային կամ արուեստին վարձքով՝ աստուածային կամ ներքին վարձքէն վնասած կ'ըլլանք: Յիսուս երբոր ողորմութիւն ընողին կը պատուիրէ մարդկային գովեստներու կամ վարձքերու հետամուտ չըլլալ, ողորմութիւն ընդունողին արգիլած չէ երթեք իր երախտապիտութիւնը յայտնել և իր բարերարին գործը հռչակել: Ասոր երբ ողորմութիւն ընդունողներն են որ արուեստին յոյսերը կ'ընեն և կ'աստուածացընեն, երբեք ողորմութիւն ընողը անկէ վնաս չեն ունիր, և ոչ ալ Աստուած իր վարձքերը կը նուազեցնէ: Սակայն մենք ասկէ կը տեսնենք որ նոյն իսկ ողորմութիւն ու բարերարութիւն ընողներ, ոչ միայն տարեկից աղօթքներու, հոգեհանգիստներու, յատուկ յիշատակութիւններու պահանջներ ունին, այլ գրութեանց և արձանագրութեանց և հրատարակութեանց պայմաններ կը դնեն: Եթէ իրօք այդ պայմանները դնողներ իրենց ամբողջ նպաստակը այդ ցուցամոլութեանց վրայ կը դնեն, երկրայութիւն չկայ՝ որ Յիսուսի վճռոյն տակ կ'իյնան. Ան ինք են վարձք նոցա: Բայց եթէ այս պայմաններուն մէջ հոգեւորական պաշտամանց, հոգեհանգստեան աղօթից, բարեօրինակի, իւրայնոց յիշատակի, և այլ այսպիսի անմեղադրելի նպատակներ միայն ունին, և իսկական և ամբողջական ցուցամոլութեան կէտերը չեն դիտեր, մենք չենք խոստանար մեր գնահատման մէջ. և կը յուսանք թէ Աստուած ալ չխոստանար իր դատաստանին մէջ:

Վերջապէս ողորմութիւնը չափի օրէնք մը ունի արդեօք: Յիսուս այս տեղ այս մասին ակնարկ մը չըներ. բայց ուրիշ տեղ եւ ուրիշ անգամ այլուին մէկ նաքարակիսը գովելէն, և մեծասունները բաղձալ ինչ տալը չգովելէն (Մատ. ԺԲ. 41. 42), կը նշանեցնենք, թէ Յիսուսի տեսութեամբ ողորմութեան չափը բացարձակ

ձակ քանակով չէ, այլ իւրաքանչիւրին ունեցածին յարաբերական համեմատութեամբ: Հետեւաբար չատ հարուստներ բաւականաչափ ողորմութիւն ու բարերարութիւն ընելէ ետքն ալ աստուածային վարձքին չեն արժանանար, եթէ ունեցածին և տուածին համեմատութիւնը չարդարանար:

Երկրորդ բարեգործութիւնը, զոր Յիսուս իբր օրինակ յառաջ կը բերէ, աղօթքն է (Մատթ. Զ. 5—15): Աղօթքին մէջ քանի մը տարբեր կէտեր նկատի կ'առնու Յիսուս. աղօթքին տեղը՝ այսինքն է հրապարակաւ կամ առանձին. աղօթքին երկարաբանութիւնը կամ դատարկաբանութիւնը. աղօթքին մէջ խնդրելու կէտերը կամ բանաձեւը. աղօթքին համար պէտք եղած ներքին զգացումը կամ նեղոզամտութիւնը: Ասոնց ամէնն ալ մինչ բաղդատական ոճի մը ներքեւ կը դնէ, ինչպէս որ ողորմութեան համար ալ ըրած էր: Դպիրներուն և Փարիսեցիներուն գործածած կեղծաւոր ձեւերը կը նկատէ իբր հին արդարութեան կերպ. իսկ իր հրահանգած ձեւերը՝ իբր Նոր Ուխտի կամ Աւետարանի կամ Երկնից Արքայութեան նոր արդարութեան կերպ:

Տեղւոյն նկատմամբ Յիսուս կը խրատէ կեղծաւորներուն չնմանիլ, որ ժողովարաններուն մէջ յայտնի տեղեր և հրապարակներու վրայ անցուդարձի անկիւններ աղօթքի կը նստին, որպէս զի ամէնքը տեսնեն. որովհետեւ նպատակնին աղօթել չէ, այլ երեւնալն է. վարձքերնին ալ տեսնողներուն գովեստն է: Ընդհակառակն աղօթելու համար միտքը Աստուծոյ ուղղուած ըլլալու է, և նպատակը պիտի ըլլայ խնդրուածը Աստուծոյ լսելի ընել. և եթէ ոք սենեակը մտնէ և դուռը գոցէ, եւ առանց մէկէ մը տեսնուելու Աստուծոյ աղօթէ, Աստուած այն ծածուկ տեղէն ալ անոր աղօթքը կը լսէ ու կ'ընդունի, և յայտնի ու իրական կերպով խնդրուածքը կը կատարէ, և մարդն ալ իր բարեգործութեան հատուցումը ստացած կ'ըլլայ: Այս կէտին մէջ պէտք չէ որ Յիսուսի խօսքերը տառական իմաստով առնենք, իբր թէ Յիսուս արգիլած ըլլայ ժողովարաններու կամ եկեղեցիներու մէջ աղօթել, կամ թէ հասարակաց եւ ընդհանուր աղօթքները ներուած չըլլան, կամ թէ հարկաւ պէտք ըլլայ փակուած սենեակի մէջ միայն աղօթել: Յիսուսի նպատակն է կեղծաւորութիւնը, լոկ երեւնալու նպատակն ու ցուցամոլութիւնը դատապարտել. անոր համար ամէնէն խիստ և ամէնէն չափա-

զանցնալ բացատրութիւնները կը գործածէ, կ'ուզէ իմացընել եւ համոզել թէ աղօթքին մէջ արտաքին հանդերձանքն ու երեւոյթին երբեք արժանիք չեն կազմեր, այլ աղօթքին ոյժը Աստուծոյ հետ ներքին միաւորութիւն մըն է: Արդ՝ այս ներքին միաւորութիւնը ընդհանուր աղօթքներու մէջ ալ կրնայ գանուիլ. մանաւանդ մեր եկեղեցիին տեսութեամբ՝ ճիշդ այդ ներքինը զօրացնելու նպատակով արտաքին ձեւերն ու ծէսերը և համախմբութիւնները կը կատմակերպեն: Մարդ առանձինն մնալով կը թուլնայ ու կը ձանձրանայ. իսկ ընդհակառակն, ընկերակցութեամբ և միաբանութեամբ և արտաքին հրապոյրներու ու գրգիռներու ներքեւ աւելի ժրացած և աւելի ոգեւորուած կը զգայ ինքզինքը, և աւելի եռանդեամբ կըրնայ աղօթել: Ինչպէս նաեւ միաբանութեամբ եղած աղօթքին մէջ, արժանաւորապէս արդիւնքը մատուցուած ընդհանուր աղօթքին վրայ ազդելով, կրնայ ամէնուն ալ տարածուիլ, և մէկը միւսին արդիւնքով նպաստաւորուիլ: Յիսուս երբեք նպատակ չունի աղօթքին արտաքին պայմաններուն վրայ կանոններ դնել, այլ պարզապէս կ'ուզէ իմացընել և աչքերնին ու հետեւողները հասցնել, թէ աղօթքին արժանիքն ու արդիւնքը ներքին պատրաստութեան և Աստուծոյ հետ ներքին միաւորութեան վրայ հիմնուած է, և ոչ երբեք արտաքին երեւոյթներու վրայ, որոնք եթէ առանձին մնան, առանց ներքին պայմաններու, աղօթքը պարզապէս անպտուղ կը դարձընեն:

Երկրորդ կէտը, Մէ՛ շատախօս լինէք, բնաւ աղօթքի երկարութեան վրայ չմեկնուիր: Ով որ երկար ատեն իմաստալից ճառ մը կը խօսի կամ հմտօրէն խնդիր մը կը բացատրէ կամ չափազանց խօսակցութիւն մը կ'ընէ, երբեք շատախօս չըսուիր, այլ շատախօս է նա՝ որ կամ և ցոյց կը ճամարտակէ կամ անիմաստ կը չաղակրատէ եւ կամ անխորհուրդ կը դատարկաբանէ: Այդ շատախօսութիւնն է, զոր Յիսուս կը քննադատէ և կը մեղադրէ, երբոր աղօթքին մէջ ո՛չ սիրտ կայ և ոչ հոգի, ոչ միտք և ո՛չ իմաստ, ունայն խօսքեր կը թռչին բերնէն. խնդրուածքներ կ'ընէ՝ որ նպատակ չունին, աղաչանքներ՝ որ օգուտ չունին, հայցուածներ՝ որ յարմարութիւն չունին. միտուքնին դրած են որ աղօթքին արժանիքը քաղցր խօսքն է միայն, և ոչ թէ միտքի ու սիրտի սրբութիւնը, ուղղութիւնը, կամքի համեստութիւնը, աստուածահաճոյ զգացումը և Աստուծոյ

հետ միաւորութիւնը: Եթէ այդէս չլինէր. ինչպէ՞ս մեկնենք որ ինքն Յիսուս հանէր ղեկչէրն ի գլուխ յաղջոն Աստուծոյ (Ղուկ. Զ. 12), եւ միւս կողմէ կը պատուիրէր՝ թէ պարտ է յաճենայն ժամ կալ ու յոգի յաղջոն Լ՛ յանդիմանալ (Ղուկ. ԺԸ. 1):

Աղօթքի բանաձեւը Յիսուս աւանդեց տէրունական աղօթքով, զոր անդադրին ապացութենէն ամէն քրիստոնեայ կը տրվի, ամէն օր քանիցս կը կրկնէ, եկեղեցին պաշտօնապէս կը տրվեցընէ, և որ մինչեւ կեանքին վերջը կը տեւէ, և այն օրէն մինչեւ այսօր հազար ինհարիւր տարիներ են, միեւնոյն թարմութեամբ և միեւնոյն ուժգնութեամբ կը գործածուի: Հայր Մեր աղօթքը ամէնուն ծանօթն է, և ամէնուն հոգեւոր մխիթարութիւնն է: Թէպէտ Յիսուս կ'ըսէ, Այսպէս կ՚ըսէք դուք յաղջոն. սակայն ակնարկ չէ երբեք այսպէսը իմանալ տառական ձեւակերպութեամբ, թէ այդ աղօթքը, միայն այս բառերով և այս չափով և այս կերպով գործածելէք. այլ պէտք է հասկնալ իմաստին ըստ ոգւոյ, միեւնոյն Մատթէոսի յառաջ բերածն է, թէպէտեւ քիչ մը համառօտ կերպով: Ի դիւրութիւն դիմացէ դիմաց կը դնենք տէրունական աղօթքին երկու ձեւերը, բաժնելով զայն սովորաբար ընդունուած տասը մասերու:

Ըստ Մատթեոսի	Ըստ Ղուկասու
1. Հայր մեր որ յերկինս.	Հայր մեր.
2. Սուրբ եղիցի անուն քո.	Սուրբ եղիցի անուն քո.
3. Եկեսցէ արքայութիւն քո.	Եկեսցէ արքայութիւն քո.
4. Եղիցին կամք քո որպէս յերկինս եւ յերկրի.	—
	—

5. Զհաց մեր հանապազորդ տուր մեզ այսօր.	Զհաց մեր հանապազորդ տուր մեզ զօրըստօրէն.
6. Եւ թող մեզ զպարտիս մեր.	Եւ թող մեզ զպարտիս մեր.
7. Որպէս եւ մեք թողումք մերոց պարտապանաց.	Զի և մեք թողումք ամենայն որ պարտիցին մեզ.
8. Եւ մի՛ տանիր զմեզ ի փորձութիւն.	Եւ մի տանիր զմեզ ի փորձութիւն.
9. Այլ փրկեա զմեզ ի չարէն.	—
10. Զի քո է արքայութիւն եւ զօրութիւն եւ փառք յաւիտեանս. ամէն:	—

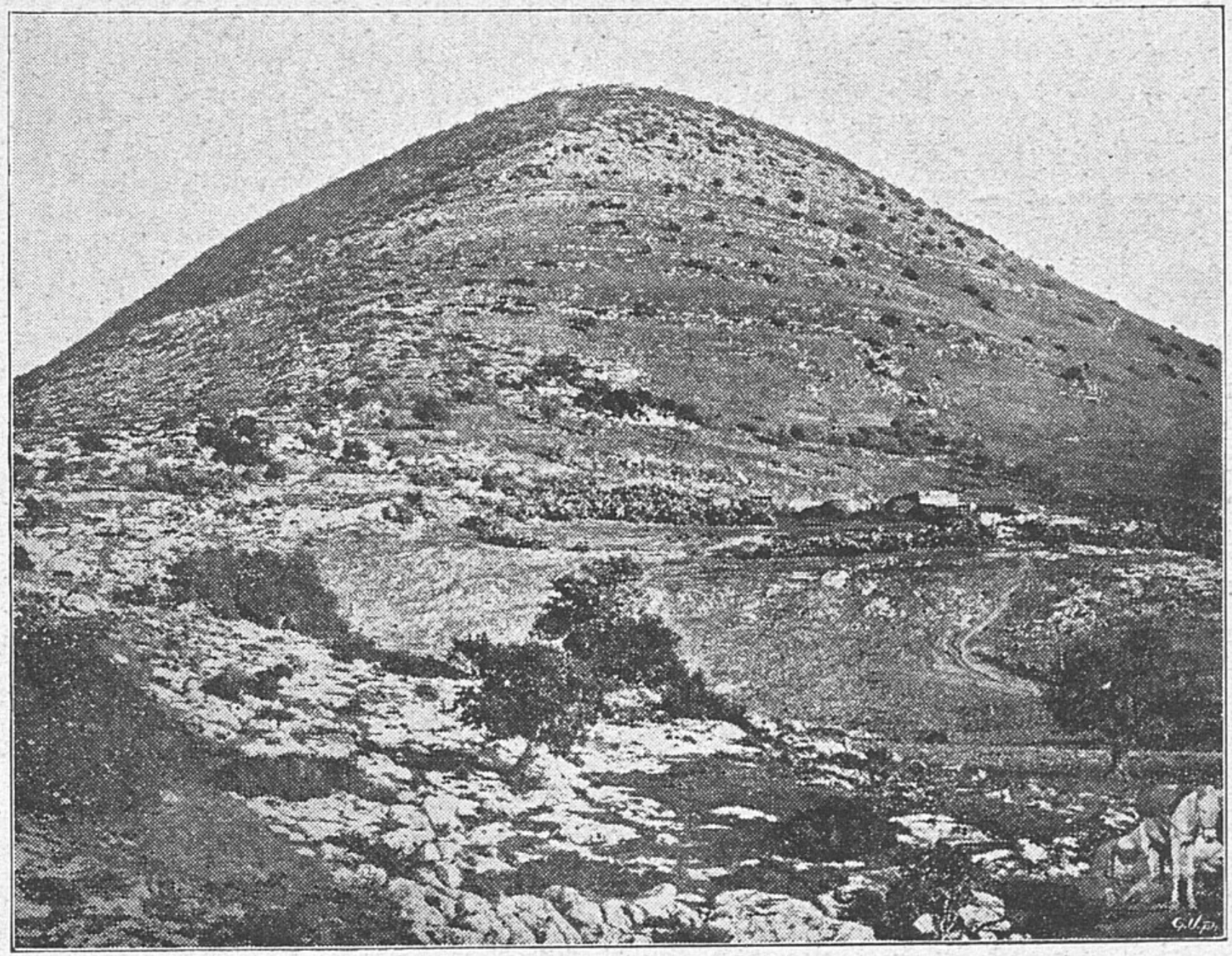
Պարզ ակնարկով ալ կը տեսնուի Հայր Մեր երկու խմբագրութեանց նոյնութիւնը. զի Ղուկասի ձեւին մէջ պակսած մասերը բնաւ նիւթը չեն այլայլեր: Առաջին հատուածին «ո չերկինս» բառերը զօրութեամբ կը պարունակուին Աստուծոյ կոչման մէջ. չորրորդ հատուածին իմաստը ընդլայնուելն է երրորդ հատուածին, ինչպէս եւ իններորդը ութերորդ հատուածին, իսկ վերջին հատուածը փակման օրհնաբանութիւն մըն է: Այսու հանդերձ Մատթէոսի յաւաչ բերած ձեւը իւր աւելի լուսաբանեալ և աւելի ընդարձակ՝ գործածական եղած է եկեղեցւոյ մէջ, և Ղուկասի յաւաչ բերած ձեւը գործածութեան չէ մտած:

Հայր Մեր ասոր հատուածներով բացատրուած և մեր պահքին հետ նպատակ ընելիք կէտերը կը լուսաբանենք հետեւեալ կերպով. 1. ԶԱստուած իբրեւ հայր նկատել եւ վստահօրէն դիմել անոր: 2. Սիրոյն ինչ անոր անուան եւ փառաբանութեան նուիրել: 3. Ինք զինքը յանձնային նորոյ Ուխտի գերադանց սկզբունքներուն ենթարկել: 4. Աստուծոյ բարի կամաց հետ նոյնանալ իր կամքն ու յօժարութիւնները: 5. Աղաքին պէտքերուն անհրաժեշտ եղածը խնդրել իրմէ, ուր աւելի յատակ կը տեսնուի Ղուկասի յաւաչ բերած օրըստօրէ բառը: 6. Իր մեղաց ներումն ու թողութիւնը հայցել: 7. Աստուծմէ ներման արժանանալու համար ինքն ալ ընկերին ներել: 8. Բարոյական փորձութիւններէ չյաղթուելու համար աղաչել: 9. Զանազան ձախորդութիւններէ եւ տառապանքներէ զերծ մնալնիս խնդրել: 10. Ամէն բանէ վեր Աստուծոյ փառայ նախանձախնդիր գտնուիլ:

Հայր Աբբի մեկնութիւններէ չատերէն տրուած են, և մենք մեկնիչի դեր ստանձնելու ծրագիր չունինք: Միայն դիտել կուտանք՝ թէ տէրունական աղօթքին մէջ պէտք է յատուկ մատ-դրութիւն դարձնել եօթներորդ հատուածին, որ է ընկերին ներել Աստուծմէ ներում գտնելու համար. քանի որ Յիսուս ալ այդ կէտին վրայ մասն կ'անդրադառնայ, սպառնալով բացարձակապէս՝ թէ մարդ պէտք չէ Աստուծմէ նման յոյս ունենայ, եթէ կանխա-լինքն իր ընկերներուն ներած չէ: Այս ալ ընկերին քէն պահելով զոհ մատուցանելուն համար զրուցածին կրկնութիւն է (§ 61):

Երրորդ բարեգործութիւնը պահքն է (Մատթ. 6. 16—18), որուն վրայ արդէն խօսեցանք ըստ բաւականին (§ 50): Այդ կէտին մէջ ալ Յիսուս կը պատանչէ՝ որ պահեցողը չպէտաւոր ինքզինքը պահեցող ցուցընել, մարդերուն առջեւ սուրբի եւ օրինապահի համբաւ կազմելու համար. այլ մանաւանդ նայիլ որ իր պահելը Աստուած միայն գիտնայ, ինքզինք չգիտնան: Անոր համար կ'ըսէ, որ չլուացուիլ եւ չօծուիլ պահքի պայմաններ չեն, ընդհակառակն պահքի օրն ալ կրնայ մարդ երեսը լուալ եւ գլուխը անուշահոտութիւններով օծել, և նայիլ որ մարդիկ իր պահելն ալ չգիտնան: Այս տեղ ալ, Ծ՛ա պէտ-ի և պէտ-ա՛ պէրէտ-ի հրամայական չէ, հրահանգական չէ, որ պահեցողները հարկաւ լուացուին և օծուին, այլ միեւնոյն սկզբունքն է, որ բարի գործին ներքին խոկութեան հետեւելու է, և ոչ արտաքին ցուցամոլութեան. քարի գործը Աստուած պէտք է իմանայ և ընդունի, և ոչ թէ մարդիկ տեսնեն և գովեն. արտաքին առաքինութիւն Հին Օրէնքին պաշտպաններուն կեղծաւորութիւնն էր, ներքին առաքինութիւնը Նոր Օրէնքին հետեւողներուն կատարելութիւնը պէտք է ըլլայ:

Ինչ որ ողորմութեան և աղօթքի և պահքի վրայ խրատ օրինակ բացատրուեցաւ, պէտք է ընդարձակել և տարածել բոլոր քարեգործութեանց և առաքինութեանց վրայ, և իբր հիմնական և աւետարանական սկզբունք ընդունիլ. թէ պէտք է ներքին խոկութեան նախանձախնդիր ըլլալ, և ոչ թէ արտաքին երեւոյթին: Աստուած ներքինը կը վարձատրէ՝ զոր մարդ կ'անդիտանայ, մարդ արտաքինը կը գովէ՝ զոր Աստուած կ'անարգէ:

8. Թաքոր Լեռ

63 ԼԵՐԱՆ ԿԱՐՈՂՈՒԹԻՆ ՁՈՐՐՈՐԴ ՄԱՍԸ

Մատթ. Զ. 19—34, Ղուկ. ԺԱ. 34—36

Լերան քարոզը չորրորդ մասին մէջ տարբեր ուղղութիւն մը կը առնայ։ Նախընթաց երկու մասերուն մէջ Յիսուս բաղդատական ոճ մը առած էր, և իր քարոզած Աւետարանին կատարելութիւնները կը բացատրէր Հին Օրէնքին, կամ լաւ եւս Հին Օրէնքը ապականող դպիրներուն ու Փարիսեցիներուն, կեղծաւորական առաքինութիւնները նշաւակելով, և իր Աւետարանին իսկական և բարձր կատարելութիւնները դիմադրութեամբ բացատրելով։ Այլ եւս այդ բաղդատական ոճը կը թողու, և ուղղակի աւետարանական կատարելութեան պէտք եղած պայմանները կը ցուցնէ և հրահանգները կ'աւանդէ։ Այդ հրահանգներէն մի մասը իւրաքանչիւր անձին ինքն իրեն հետ յարաբերութեանց կը պատկանի, և մի մասն ալ իւրաքանչիւր անձին ուրիշին հետ յարաբերութեանց, որ է անհատական կեանք և ընկերական կեանք. անհատական կեանց հրահանգները կ'ամփոփուին այդ չորրորդ մասին մէջ, և ընկերական կեանց հրահանգները կը սկսին յաջորդ հինգերորդ, և վերջին մասին։

Յիսուսի տուած խրատները խմբագրական ոճով յառաջ բերուած են աւետարանչին. հետեւաբար պէտք չէ անոնց մէջ փնտռել չարակարգեալ խօսակցութիւն մը կամ արուեստաւոր գրութեան մը ներքին կապերը և կապակցութիւնները։ Երբ Յիսուս կը խօսէր, կապակցութեան կէտերը բնական կերպով կը պահուէին. բայց երբ Յիսուսի խօսածներուն ամփոփումը կը տրուի, ընդհատ կտորներ իրարու հետեւ կը չարուին։ Նոյն բանը այսօր ալ կը ճշմարտուի, երբ առնեաբանի մը կամ փաստաբանի մը ընդարձակ ճառին՝ և կամ ուսուցչի կամ վարդապետի մը կարգաւոր խօսակցութեան խմաստը համառօտակի ամփոփելու աւիթը կը ներկայանայ։ Ուստի պէտք չէ բնաւ զարմացման կամ քննադատութեան առարկայ ընել, եթէ Լեռան քարոզին մէջ ալ տարբեր նիւթեր իրարու կը յաջորդեն, կամ թէ հատուածները պատշաճ անցումներով և կապերով չեն ներկայացուիր։

Առաջին խրատը մարդուն ճշմարիտ հարստութեան վրայ է։

Ճշմարիտ հարստութիւն արուեստին ստացուածները չեն. որովհետեւ անոնք եղծուելու և կորսուելու ենթակայ են. տեսակ տեսակ ճըճիւներ, հագուստի ցեցը և փայտի ուտիճը զանոնք կը փճացընեն, անոնց չափաւն ալ գողերը խարդախ ճանպաններով ձի յափշտակեն, և ստացողին ձեռքը հասուստուն և անձեռնմխելի բան մը չմնար: Ճշմարիտ հարստութիւնը ներքին առաքինութիւնն է, զոր ոչ ոք կրնայ մարդուն ձեռքէն խլել. ճճիներ և գողեր չեն կրնար անոնց մօտենալ: Յիսուս ստացութիւնը գանձ կը կոչէ, և երկրի գանձին դիմաքաժանելով՝ երկինքի գանձը կը ցուցընէ. և այս երկու գանձերը մեկնիչներ կը բացատրեն ողորմութեան վրայ. իբր զի ողորմութիւն առողը իր ստացութիւնը Աստուծոյ ձեռք յանձնած և ապահով տեղ դրած կ'ըլլայ, Իմաստունին խօսքին հետեւողութեամբ. Փոխ տայ Աստուծոյ ով ողորմ գոնէին [Առակ. ԺԹ. 17): Իրաւ, այդ մեկնութիւնն ալ Յիսուսի խօսքերէն օտար չէ, բայց Յիսուսի խօսքը աւելի ընդարձակ առում ունի. բովանդակ առաքինութիւնները միանգամայն կը պարփակէ, որոնց մէկն է ողորմութեան առաքինութիւնն ալ:

Աստաքինութեանց բովանդակութեան կամ կատարելութեան համար: Յիսուս ուրիշ կարեւոր պայման մըն ալ կը յիշէ. և այն ալ մտաց ուղղութիւնը կամ ուղիղ միտքն է, և որ ամէն գործունէութեան վարիչն է: Աչքն է մարմնոյն առաջնորդը, մարմինը լուսաւորողը, ուղղութիւն ցուցընողը, դիրքն ու կացութիւնը յայտնողը. ուր աչք չկայ՝ ամենայն ինչ չփոթ է, ամէն գործ իր ուղղութիւնը կը կորսընցընէ, ամենայն ինչ խաւարի կը մատնուի: Արդ՝ եթէ այն որ պիտի լուսաւորէր, ինքն խաւարեալ է, ո՞րչափ աւելի մեծ պիտի ըլլայ մարդուն ներքին խաւարը, որ այդ լոյսով միայն լուսաւորուիլ կը սպասէր:

Դարձեալ ուրիշ սկզբունք մը, Աստուծոյ և Մամոնայի չափերը համեմատելու նկատմամբ: Մամոնայ բառը՝ ասորական արմատէ ծագում առած է, կը նշանակէ ինչք և ստացուածք. իմա՛ այն որ զգալի է և նիւթական, և կ'առնուի իբր աչխարհ՝ դիմաքաժանելով Աստուծոյ, կամ իբր արարած՝ դիմաքաժանելով արարչին: Ինչպէս ծառայ մը չկրնար երկու ներհակ տէրեր միանգամայն գոհացընել, և երբ մէկը գոհացընէ, հարկաւ միւսը չգոհացներ, այսպէս ալ մարդ չկրնար միանգամայն գոհացընել զԱստուած և զաշխարհ, իրա-

րու ներհակ նշանակութեամբ առնուած, բայց եթէ հպատակեցընելով աչխարհի գործերը աստուածային ուղղութեան:

Այս երեք կէտերը, անկորուստ գանձը, հոգւոյն լոյսը, և աստուածային չահը, եթէ լաւ քննուին՝ իրարու հետ ներքին կապակցութիւն ունին. և Յիսուս չատ լաւ կրնար այդ երեք խրատները իրարու հետ միացնել, թէպէտ աւետարանիչին ամփոփումին մէջ իւր իրարմէ անջատ կը ներկայացուին:

Ատոնց կը հետեւի բաւական ընդարձակ հատուած մը (Մատթ. Զ, 25—34), մարդուն արտաքին պէտքերուն և աստուածային նախախնամութեան իրարու հետ ունեցած կապակցութեան վրայ: Յիսուս մէկ կողմէն կ'ըսէ. «Մի՛ հոգայք թէ ձեր կեանքը պահպանելու համար ի՛նչ պիտի ուտէք կամ ի՛նչ պիտի խմէք, մի՛ մտածէք թէ ձեր մարմինը պատսպարելու համար ի՛նչ պիտի հագնիք, և պէտք չէ՛ որ չարունակ իրարու մէջ ալ խօսիք. ի՞նչ ուտենք, ի՞նչ խմենք, ի՞նչ հագնինք: Ատոնցմէ հոգալու պէտք չկայ՝ թէ վաղը ի՛նչի պէտք ունիք. ամէն օրուան համար իր հոգն ու իր փորձանքը բաւական է. վաղուանն ալ բարկել պէտք չկայ. թո՛ղ վաղուանն ալ վաղուան մնայ»: Տեսակ մը անհոգութիւն և յանձնապաստան ճակատագրականութիւն կը նչմարեն ոմանք այդ խրատին մէջ, զոր Յիսուս կը հիմնէ բոլանդակ աստուածային նախախնամութեան հաստատին վրայ, և կ'ըսէ. «Օդին մէջ թռչտող թռչուններըը, ո՛չ հող կը վարեն, ո՛չ արտ կը հնձեն, ո՛չ ցորենի համբարանոցներ ունին, բայց կ'ապրին. Աստուած անոնք կը կերակրէ. ո՞չ ապաքէն դուք թռչուններէն աւելի կարեւոր էք: Հոգաք ալ՝ ի՞նչ կրնաք ընել, կրնա՞ք արդեօք ձեր հոգածութեամբ հասակնիդ կանգուն մը երկընցնել: Հագուստին ալ գալով, վայրի չուշանը դիտեցէք. ոչ աշխատանքի պէտք ունի և ոչ լնամքի. այլ ինքնիրեն կ'աճի և կը զարդարուի այնչափ, որչափ Սողոմոն ալ չկրցաւ զարդարուիլ բոլոր իր փառաւորութեամբը: Շուչանը վերջապէս խոտ մըն է բայց դաշտի վրայ, այս օր ծաղկած, վաղը չորցած, միւս օր կրակի կը նետուի. եթէ Աստուած այդ խոտն ալ այսպէս գեղեցիկ հագուեցընէ լու հոգ կը տանի, թերահաւատներ, ինչո՞ւ չէք հաւատար թէ ձեզ ալ աւելի կը հոգայ: Ուրեմն այդ կողմէն մի՛ երկբայիք հեթանոսներու նման. ձեր Երկնաւոր Հայրը գիտէ թէ դուք ուտեստի եւ զգեստի պէտք ունիք, և կը հոգայ»: Յիսուսի խօսքերը եթէ մե-

կուսացեալ և տառական իմաստով առնուին, երբ մէկ կողմէն թե-
բահուառութեան դէմ կը մաքառին, կրնան միւս կողմէն յանգըգ-
նութեան և ճակատագրականութեան և ծուլութեան յանգիլ, զոր
հնար չէ երբեք Յիսուսի մաքուր և արդար վարդապետութեան վե-
րագրել: Յիսուսի խօսքերուն դաղտնիքը երկու ծայրերուն քաղդա-
տական առման մէջ է: Յիսուս ոչ անապահով վստահութիւն կ'ուզէ,
և ոչ յանձնապաստան թերահաւատութիւն. ոչ ներքին պիտոյից մա-
սին բովանդակ անձնատուութիւն, և ոչ արտաքին պիտոյից մասին
յանդուգն անհոգութիւն: Այլ միայն կ'ուզէ տրվեցընել՝ թէ ներ-
քին պէտքերը նախապատուութիւն պիտի ունենան. թէ արտաքին
պէտքերը մարդուն բովանդակ մտադրութիւնը պիտի չգրաւեն:
Մարդ իր աչխատութեան վրայ չկրնար վստահիլ. առանց Աստու-
ծոյ՝ մարդուն աչխատութիւնն ալ չկրնար արդիւնաւորուիլ: Այդ
բացատրութիւնը կը պարունակուի Յիսուսի քարոզին մա տողե-
րուն մէջ: «Նախապէս Աստուծոյ Արքայութիւնը, այսինքն Աստ-
ուածային կատարելութիւնը փնտռեցէք. եւ անոր քարոզած
սկզբունքներուն հետեւեցէք: Մնացած բոլոր արտաքին պէտքերը
անոնցմէ ետքը կը գան. որովհետեւ ինչպէս կեանքը կերակուրէն
աւելի կարեւոր է՝ և հագուստը մարմինէն աւելի, նոյնպէս ներքին
պէտքերը նախապատուած են արտաքին պէտքերուն»:

64. ԼՈՒՐԱՆ ՓԱՐԱԶԻՆ ԱՅՍ ՄԱՍԸ

Մատթ. Է. 1—27. Ղուկ. Զ. 37—49. եւ ԺԱ. 5—13.

Լերան քարոզին այս վերջին մասը, ինչպէս վերը յիշեցինք
(§ 63), կը պարունակէ ուրիշի հետ յարաբերութեանց մէջ պահ-
ուելիք կատարելութեան պայմանները, կամ ուրիշ բառով՝ ընկերա-
կան առաքինութիւնները. սակայն, որովհետեւ ամփոփում մըն է,
պէտք չէ շատ պնդել եթէ ինչինչ մանաւոր ակնարկներ ալ հան-
դիպին, որք խստիւ ու ճշդիւ ընկերական յարաբերութեանց չվե-
նային չեն պատկանիր: Այս մասին մէջ ալ հատուած հատուած
տարբեր նիւթեր պիտի տեսնենք. որ խորին նկատողութեամբ ներ-
քին աղերս ունին իրարու հետ, թէպէտ առաջին ակնարկով իրար-
մէ հեռու երեւան:

Առաջին կէտը յանդուգն և անխորհուրդ կերպով ընկերին գործերը դատափետուղներուն համար է: «Մարդեր կան, կ'ըսէ Յիսուս, որ ընկերին աչքին վրայ պզտիկ չիւղ-մը տեսած առեննին, անմիջապէս անոր երեսին կը զարնեն, առանց մտածելու որ իրենք իրենց գործերուն մէջ խոշոր խոշոր պակասութիւններ կը գործեն. կամ այլաբանական լեզուով, առանց նկատելու՝ որ իրենք իրենց աչքին մէջ ոչ թէ չիւղ մը, այլ գերան մը ունին»: Այս տեղ այ աչքին մէջ գերան ունենալ՝ բառական առմամբ անհնարին քացատրութիւն է, այլ կարծեմ թէ այլ եւս պէտք չունինք ամէն անգամ յիշել՝ թէ Յիսուսի քացատրութիւնները արեւելեան և առմկական առակութեան ոճին կը հետեւին ժողովուրդին զգալի ըլլալու համար: Այսպիսիներուն խրատ կուտայ Յիսուս, նախ իրենց պակասութիւնները ուղղել, և յետոյ ընկերին պակասութեանց նախանձախնդրութիւն ունենալ, և կը սպառնայ անոնց թէ ըրածնին կը գանեն, և թէ ուրիշին հատուցածնին իրենց գլուխը կը դառնայ: Ինչպէս կը դատափետեն, նոյնպէս կը դատափետուին. ինչպէս կը չափեն նոյնպէս իրենց ալ կը չափուի. հետեւաբար պէտք է որ չդատեն՝ որպէս զի չդատուին. չարիք չհատցնեն՝ որպէս զի չարիք չգտանեն. այլ ներողամիտ ըլլան, որպէս զի ներողամտութեան հանդիսին. բարիք ընեն, որպէս զի բարիք գտանեն: Ոմէ որ ինչ բարիք կ'ընէ կամ կուտայ, ըրածին վրայ խոհարէնը՝ առատ, լեցուն, լեփլեցուն, գեղուն չափով՝ իրեն կը տրուի:

Երկու խրատական օրինակներ կը յիշէ այս տեղ (Ղուկ Զ. 39—40): Երկու կոյրեր իրարու առաջնորդելու կ'ելլեն, բայց երկուքն ալ գացած տեղերնին չտեսնելնուն, երկուքը մէկտեղ խորխորատի մէջ կը գլորին: Աչակերտ մըն ալ՝ որ իր չափը չգիտեր և վարպետեցու կը յանդգնի, և գինքը իր վարդապետէն աւելի կը կարծէ, կը սխալի. մինչ ինչ որ ունի իր վարդապետէն առած է, և որչափ ալ շատ բան առած ըլլայ, վարդապետին ունեցածէն աւելին առած չըլլար: Երկու օրինակներ ալ իրեն քացարձակ և բնական իմաստով պիտի առնուին: Կոյրեր կան՝ որ տեղւոյ մը կամ ճանապարհ մը կատարեալ վարժութիւն ունին և չգիտցող ընկերի մը օգնելնին անհնար չէ: Աչակերտներ կան, որ իրենց վարդապետին մօտ ընթացքնին աւարտելէն ետքը, նորանոր աշխատութեանց կամ ունկնդրութեանց ձեռօք իրենց առաջին վարդապետէն աւելի բան մը կրնան

ունեննալ : Յիսուսի օրինակները ոչ թէ այսպէս բացատրիկ, այլ առ-վորական պարագայից վրայ հիմնուած են, և կատարեալապէս առոյգ են : Այս խրատական օրինակներուն իմաստը պերանի և չիւղի օրի-նակին մօտ է. այսինքն պէտք է որ մարդ չափաւորութեամբ գոր-ծէ, և իր չափէն անդին չանցնի :

Յաջորդ խրատը կերպով մը առաջինները կը մեղմացնէ (Մատթ. է. 6) : Յիսուս երբեմն կը խրատէ ընկերին պահպանութիւնը երեսին չգարնել, իրեն մեծագոյն պահպանութիւնները միտք բերելով, չու-զեր ըսել՝ որ բնաւ ընկերին պահպանութեան մտադրութիւն չդար-ձնենք. և ամէնուն հետ հաւասար և նմանօրինակ յարաբերութիւն պահենք : Ամէն մարդ նոյն չէ : Մեր գործերը և խրատները և բա-րիքները և օգնութիւնները՝ արդարութենէ նման նուիրական են, մար-գարիտի նման յարգի են. արդարութիւնները պիղծներուն և ապիրա-թիւններուն անարգներուն անխտիր բաշխել՝ իրեցիութիւն չէ. ո՛չ անոնց յարգը կը ճանչնան, ո՛չ անոնցմէ օգտուիլ գիտեն. ընդհա-կառակն կամ ագիտութեամբ կամ չարութեամբ արդարը ոտնակոխ կ'ընեն և աւազին դէմ կը դառնան, և չնորհքը հակառակութեան առիթ կ'ընեն :

Ետեւէն նկատի խրատը Աստուծոյ և մարդուն յարաբերութենէն կը պատկանի : (Մատթ. է. 7—12., Դրկ. ԺԱ. 9 - 13), և աղօթքին ոյժը կը բացատրէ, հաստատելով աստուածային բարութեան և բա-րեխնամութեան վրայ, որ չկրնար իրեն եղած դիմումը մերժել, և ոչ ալ իրեն եղած խնդրուածը ղլանալ : Աղօթքի վարդապետութեան մի մասն է այս, որուն վրայ խօսուեցաւ արդէն (§ 62). բայց այն տեղ Յիսուս աղօթելու կերպը կը սորվեցնէր. այս տեղ աղօթքի զօ-րութիւնը կը սորվեցընէ : Թէպէտեւ ընկերական յարաբերութենէն չվայանակէն դուրս կէտ մի է, բայց միշտ ընդհանուր յարաբե-թեան մէջն է, և Յիսուսի հիմնական վարդապետութիւնն է. «խնդրեցէ՛ք և խնդիրքնիդ կը կատարուի. աղաչեցէ՛ք և աղաչանք-նիդ կը լսուի, դիմութեան դուռը բախեցէ՛ք և դուռը կը բացուի : Ով որ կը խնդրէ՝ կ'առնէ, ով որ կը փնտռէ՝ կը գտնէ, ով որ կը բա-խէ՝ կը մտնէ» : Յիսուսի բացարձակ և վճռական խօսքերը կը հիմ-նուին աստուածային բարութեան վրայ : Վերապոյնդ սորվեցուց դԱստուած իբրեւ հայր ճանչնալ, և հոս հօրը օրինակէ կ'առնէ իր պատճառաբանութիւնը : «Եթէ, կ'ըսէ, զաւակ մը իր հօրմէն հաց

ուզէ, հայրը չկրնար անոր քար տալ, եթէ ձուկ ուզէ, չկրնար օձ տալ. եթէ հաւկիթ ուզէ, չկրնար կարիճ տալ: Արդ՝ եթէ մարդիկ, որ պակասաւոր են և չարիք ընելու ալ միտեալ են, չեն կրնար իրենց զաւկին խնդրուածները մերժել, այլ միշտ բարիք կ'ընեն անոնց, ո՞րչափ եւս առաւել երկնաւոր Հայրը, որ ամենաբարի է քնութեամբ և ամենակատարեալ, բարիքներ պիտի չնորհէ անոնց՝ որ իրեն կը դիմեն:

Երկրորդ օրինակ մըն ալ յառաջ կը բերէ Յիսուս նոյն կէտին համար, բարեկամութեան սեռակէտէն պատճառաբանելով (Ղուկ. ԺԱ. 5—8): Մարդու մը բարեկամը գիշերուան մէջ յանկարծ իրեն հիւր կու գայ. բայց մարդը պատրաստ հաց չունի անոր առջեւ դնելու, որ հնուառոր ձանպէն նկած և անօթի է: Դրացին կ'երթայ երեք նկանակ վաղ կ'ուզէ, պատճառն ալ կը բացատրէ: Դրացին ներսէն ձայն կու տայ, թէ արդէն դուռները գոցած և անկողին մտած է, ուստի չի կրնար ելլել հաց տալու համար չատ մը՝ աչխատանք ակտ է և ուշց արթննալու վտանգ կայ. ուստի ուրիշ տեղ նայի: Նայց մարդը նորէն իր աղաչանքը կը կրկնէ, կը ժամէ, կը թախանձէ. վերջապէս դրացին սիրտը կը գթայ, մարդուն անհրաժեչտ պէտքը և տառապած թախանձանքը զինքը կը չարժեն, կամաց մը անկողինէն կ'ելլէ, երեք նկանակը կը հանէ, դուռը կը բանայ, և մարդուն աղաչանքը կը կատարէ: Այս օրինակն ալ աղօթքին այժ իմացնելու համար է. է փոխ առ ընչն, բազդատութեամբ: Եթէ բարեկամ մարդն ալ աղաչանքին չդիմացնար և զայն կը կատարէ, ո՞րչափ եւս առաւել Աստուած: Այդ օրինակը նպատակով եւ կերպով նմանութիւն ունի դատաւորին եւ այրեոյն առակին հետ (Ղուկ. ԺԸ. 2—5), զոր իր կարգին պիտի յիչենք (§ 183):

Ընկերական յարաբերութենէն դասնալով, եղբայրական սիրոյն հիմնական օրէնքը կու տայ Յիսուս յայտնի խօսքերով (Մատթ. է. 12). «Ինչ որ կ'ուզէք՝ որ ուրիչներ ձեզի ընեն, նոյնը երէք դուք ուրիչին: Այս է օրէնքներուն եւ մարգարէներուն սիրոյ վրայ խօսածներուն էութիւնն ու ամբողջութիւնը»: Խօսքը յառակ է, խնդիրն ալ դիւրին. եւ որովհետեւ մեկնիչութիւն չէ ըրածնիս, այլ պատմութիւն, յայտնի խօսքերու վրայ երկարել չենք ուզեր:

Յիսուսի քարոզութենէն քաղուածը, նորէն տարբեր կէտի մը

կ'ակնարկէ. որ է հոգւոյն կեանքը կամ հոգւոյ վրկութիւնը. հետեւանք մարդուն բովանդակ գործունէութեանը, եւ բոլոր նորա յարաբերութեանց՝ անձին կամ ընկերին կամ Աստուծոյ հետ: Յիսուս կ'ըսէ. «Երբ մարդուն կեանքը լայն ու արձակ, հանգիստ եւ դիւրին կերթայ, այնպէս որ մարդուն գացած ճանապարհը լայն եւ ուղին ընդարձակ է, գիտցէ՛ք որ անոր ծայրը յաջող չէ. իսկ ընդհակառակն երբ դուռը անձուկ եւ ուղին նեղ է, վասն հոգէ՛ք որ անոր ծայրը յաջող է: Սովորաբար շատը լայն կարծուած ճանապէն կը քալեն եւ քիչեր միայն նեղ ճանապան կը մանեն, բայց դուք երթէ ձեր օգուտը կ'ուզէք, նեղ դուռնէն մտէ՛ք եւ նեղ ճանապէն քալեցէ՛ք»:

Լայն դուռն ու ճանապան՝ մարդուն արտաքին կերպով հանգիստ եւ աշխարհի դիւրութիւններով առատ եւ աշխարհի փառքերով ճոխ կեանքն է, իսկ նեղ դուռն ու ճանապան՝ արտաքին նեղութեանց ու վշտաց կեանքն է, որ մարդուն հոգին այս աշխարհի մէջ ուղղութեան մէջ կը պահէ եւ հանդերձեալ աշխարհին մէջ վրկութեան կը տանի: Քարոզութեան սկիզբն ալ Յիսուս, մկրտութեան առթիւ եւ հանգիստ երանի ըսած առեն, միեւնոյն սկզբունքը յայտնած էր (§ 59):

Յիսուս իր քարոզութենէն վերջ նոր սկնարկ մը կը նետէ եւ իր աշակերտաց միտքը կ'ուզէ բանալ (Մատթ. Ի. 15. Դուկ. 43—46): Աստուածային օրէնքները բոլորտորէ եւ աստուածային պատուիրանները ատանդ մըն է ինձի. եւ իրր այն կը պահանջէ՝ որ մարդիկ իր բառերը ընդունին: Սակայն այդ պաշտօնը կատարել իրէ գան ուրիշներ ալ կան, փարիսեցիներ եւ դպիրներ ալ նոյն գործը կը կատարեն. եւ այսուհետեւ ալ պիտի կատարեն: Սակայն անոնք ճշմարտութեան վարդապետներ չեն, ուղղութիւն չեն տուվեցներ. բայց ժողովուրդը, որ ներքինը լուսել եւ տեսել չգիտեր, կրնայ սխալիլ եւ մոլորիլ, Ասոր համար է՝ որ Յիսուս ժողովուրդը կը զգուշացընէ անոնցմէ, զորս կ'անուանէ սուտ մարգարէներ, եւ ոչխարի մորթով ծածկուած գայլեր: Բայց ինչպէս զգուշանան, ինչպէս զգուշանան, ինչպէս ճանչնան, ինչպէս պատեն: Ի պողոց նոցա ձեռնէ՛ք ընդ նոսա. իսկ անոնց պատուղներն ալ անոնց գործերն են: Մարդուն գործերը յայտնի են՝ եթէ միտքը յայտնի չէ. բուածը դիւրաւ կը հասկըցուի՝ եթէ ըսածը հասկնալ դիւրին չէ: Ծառին ի՛նչ եւ ի՛նչ-

պէս ըլլալը իր պատուղէն կը հասկցուի. կը տեսնես որ այս ինչ պատուղը կը հանի, կ'իմանաս թէ այս ինչ ծառն է: Երբոր ծառը խաղող ունի՝ փուչ է չես ըսեր, և երբոր թուզ ունի՝ տատասկ է չես ըսեր, և հակառակէն երբոր փուչ ըլլալը գիտես, խաղող չես փնտռեր, երբոր տատասկ ըլլալը գիտես, թուզ քաղելու չես սպասեր:

Պատուղին ինչ ըլլալուն նման է ինչպէս ըլլալուն ալ խնդիրը: Եթէ ծառը բարի է, այսինքն՝ լաւ է, առողջ է, զօրաւոր է, պատուղն ալ բարի է, այսինքն պաղատար է, համով է, անախտուծ է: Իսկ երբ ծառը չար է, այսինքն տկար է, փտած է, որդնոտ է, պատուղն ալ չար է, այսինքն տկար է, անհամ է, փտուկ է: Ուրեմն՝ երբ կը տեսնես չար պատուղ, իմացիր որ ծառը չար է. այսինքն երբ կը տեսնես որ գործերը չար են, գիտցիր որ գործողն ալ չար է: Ծառը մարդուն սիրտն է, պատուղը անոր գործերն են, և ինչպէս է մարդուն սիրտը, այնպէս են անոր գործերը: Գէշ ծառը որ այլեւս լաւ պատուղ չտար. իրր անպէտ փայտ կը կտրուի և վառելու կը տանուի. այսպէս չար վարդապետներն ալ, ատոնք մարգարէներ և գաղտնագէտ գայլեր, աստուածային պատուհասի արժանի են և Աստուծոյ չնորհքէն կը զրկուին: Երկնից Արքայութեան մէջ մտնելու համար, բաւական չէ բերանով զԱստուած պատուել, և Տէր, Տէր, ըսելով փառաբանութիւններ երգել. այլ պէտք է բարի գործերով երկնաւոր Հօր պատուիրանները գործադրել: Բաւական չէ Աստուծոյ անուամբ մարգարէութիւններ ընել, դեւեր հալածել, և հրաշքներ գործել, որպէս զի մարդ Աստուծոյ ընդունելի ըլլայ, եթէ միանգամայն ապօրէն գործեր կ'ընէ ոք: Անոնցմէն գաւառանալի օրը պիտի ըսէ Յիսուս, «Չեզ բնաւ չեմ ճանչնար, դուք ինձմէ հեռացէ՛ք գործ չունիք. հեռացէ՛ք, մէկդի գացէ՛ք, դուք օրէնքներ չպահեցիք, ապօրէն գործեր ըրիք»:

Յիսուսի խրատն ու գաւառաւանը յայտնի են, միայն թէ կրնայ մտածուիլ, թէ չար մարդիկ կրնա՞ն արդեօք իրաւունք մարգարէութիւն ընել, դեւեր հալածել և հրաշք գործել: Թէպէտ եւ մարգարէութիւն և հրաշք և բժշկութիւն աստուածային զօրութեան արգիւնք ըլլալով, մարդկային արդիւնաւորութիւնը եւ արժանաւորութիւնը պայման չեն, եւ Աստուած կրնայ որեւէ մէկուն ձեռքով իր զօրութիւնը յայտնել. սակայն մեւս կողմէ Աստուած չնորհեր՝ որ

իր զօրութեան արտայայտութիւնը՝ մարդեր սխալեցնելու՝ չարութիւնը պաշտպանելու եւ մոլորութիւններ քարոզելու պատճառ ըլլայ. անոր համար թոյլ չտար՝ որ իր զօրութիւնները անարժան ներու ձեռօք գործուին։ Իսկ այս տեղ յիշուած սուտ մարգարէներ, որոնք կը պարծին հրաշքներ եւ բժշկութիւններ եւ մարգարէութիւններ կատարած ըլլալ, ճշմարիտ հրաշք եւ բժշկութիւն եւ մարգարէութիւն ընողներ չեն, այլ խարեբաներ եւ ձեւացողներ։ Այս է մեկնիչներուն ընդունած կարծիքը։ Բայց կան ալ, որ մագարէութիւններ ընել, դեւեր հալածել եւ զօրութիւններ կատարել բացատրութիւնները, պարզապէս պաշտօնական գործողութենէն վրայ կը մեկնեն, այսինքն է Աւետարան քարոզել, խորհուրդներ մատակարարել եւ հովուութիւն վարել, եւ այդ առիթին մէջ ստոյգ է, թէ անարժան պաշտօնեաներուն գործերը օրինական են եւ վաւերական, թէպէտ անոնց անձերը անարժան եւ դատապարտելի են։

Յետոս կը վախէ իր քարոզութիւնը, վերջին խրատը տարածելով բոլոր իր բացատրած եւ ուսանդած կէտերուն վրայ (Մատթ. է. 24.—27. Ղուկ. է. 47—49)։ Աշակերտ եւ ժողովուրդ մատրութեամբ կը լսէին Յիսուսի խօսքերը. բայց այս չէր բաւեր անոնցմէ օգտուելու համար, պէտք էր լսածնին ալ գործադրել։ Յիսուս չինուածի օրէնքով կը լուսաբանէ իր խօսքը։ Ով որ Յիսուսի խօսքերը կը լսէ ու կը գործադրէ, իմաստուն մարդու կը նմանի, որ իր չինած տունին հիմը դնելու համար՝ խորցուց ու փորից, հաստատուն քարը գտաւ եւ անոր վրայ հիմը դրաւ, եւ երբ տեղատարափներ եկան, գետերը բարձրացան ու ողողեցին, փոթորիկէն քամիներ ամէն կողմէ ծեծեցին, տունը հաստատուն մնաց եւ չկործանեցաւ։ Իսկ ով որ Յիսուսի խօսքերը կը լսէ ու չգործադրեր, նա անխելք մարդու կը նմանի, որ իր չինած տունին հիմն աւազի, այսինքն՝ պարզ հողին վրայ դրաւ, եւ երբ տեղատարափներ եկան, գետերը ողողեցին եւ փոթորկալից քամիներ չինուածը ծեծեցին, տունը չդիմացաւ ու կործանեցաւ։ «Այսպէս պիտի ըլլայ, կ'ըսէ Յիսուս, ամէնուն ալ։ Խօսքերս լսել չբաւեր, գործադրել պէտք է, որ օգուտը տեսնուի»։ Ահա Լերան Քարոզին լսման կէտը։

65. ՆՈՐԷՆ ԿԱՓԱՌՆԱՈՒՄ

Մատթ. է. 28—Ղ. 1. Դող. է. 1.

Յերան քարոզութիւնը մեծ ոգեւորութիւն թողուց ունկնդիրներուն վրայ. Զաքմանային ժողովրդին ընդ վրդովեցուցիչն նորա, կ'ըսէ Մատթէոս, և այսու կը հասուսատուի ինչ որ արդէն գիտեմք տեսնք (§ 59), թէ քարոզութիւնը ուղղուած էր հաւասարապէս աշակերտներուն ալ, ժողովուրդին ալ: Կրնանք նաև դիտել, որ գուցէ Յիսուս ամէնը մէկ անգամէն և մէկ օրէն չխօսեցաւ. յետոյ վրայ քանի մը օր առանձնացած մնաց. և ժողովուրդն ալ մասամբ մեկնեցաւ և մասամբ վոխուեցաւ. որով սոյն այս օրերու տարբերութիւնը պատճառ եղած է նիւթերու տարբերութեան:

Ժողովուրդին զարմանքը այնու աւելի նաև կը չափանար, որ Յիսուս իր քարոզութեանց այնպիսի չեչտ մը և ոճ մը կը խառնէր, որ բնաւ չէր նմաներ դպրիններուն խօսուածքին, այսինքն սովորաբար չափաթ օրեր ժողովարաններուն մէջ Մ. Գիրք մեկնողներուն: Յիսուս եշխանութեամբ ուսուցանէր, իր հեղինակութեամբ կէտեր կ'աւելցնէր, գրուածին իմաստը առանց տարբերելու վճռաբար կը բացատրէր, ընդդիմախօսներու կարծիքները դիւրաւ կը հերքէր, ապօրէն գործերը և կեղծաւորական ընթացքները հանդիմանական կը պախարակէր: Նոյն իսկ աւետարանիչներուն մեզի հասուցած ամփոփումը չատ պարզ և որոշ կերպով կը յայտնէ սոյն հանգամանքները: Իրաւունք ունէր ուրեմն ժողովուրդը Յիսուսի վրայ մեծ գաղափար մը կազմելու, զայն իբր մեծ և արտասովոր վարդապետ մը ընդունելու. մանաւանդ որ միայն խօսքով չէր յայտներ իր մեծութիւնը,

այլ գործով ալ կը հասատաէր. անբասրելի և բոլորովին աստուածարեալ կեանքը մէկ կողմէն, հրաշքներ ու բժշկութիւններ միւս կողմէն,

Յիսուս կափառնաումէ հեռացած էր, երբ այն տեղ իրեն դէմ դպիրներուն հակառակութիւնը զօրացած էր և դաւելու խոսքեր կը սասէին (§ 56): Մկոյ մը անցեր էր այն օրէն իվեր, զրոյցներ մատած էին, իսկ լերան վրայ կատարուած բժշկութիւններ և հրաշքներ, ընտրութիւններ և քարոզութիւններ ժողովուրդին եռանդը աւելցուցած էր, Յիսուս կրնար այլ եւս նախկին համարձակութեամբ քաղաք դառնալ, եւ հետեւաբար սկսաւ լեռնէն վար իջնել. ժողովուրդն ալ խուռն բազմութեամբ անոր հետեւեցաւ: Այնպէս անցաւ ծովեզերքը, ու եկաւ նորէն կափառնաում մտաւ, իր սովորական բնակարանը, ուր էր նաեւ իր մայրը, ինչպէս արդէն տեսանք (§ 43):

66. ՅԱՅԻՐՈՍԻ ԴՈՒՍՈՒՑԻՆ ԲԺՇԿՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. Ը. 5—13. Ղուկ. Է. 2—10

Յիսուսի կափառնաում դառնալուն լուրը ուրախացուց քաղաքին հիւանդներն ու ախտաւորները, որոնք քանի օրէ իվեր զըրկուած էին հրաշագործ բժիշկին ներկայութենէն. և ամէնուն սիրտին մէջ վառնց մօտալուտ առողջութեան ակնկալութիւնը: Մինչև հիմայ միայն Հրէաներն էին՝ որ Յիսուսի կը դիմէին, և կրնար ալ կարծուիլ՝ թէ Յիսուս միայն իրենները, իր հաւատքէն ու կրօնքէն եղողները կը բարերարէ: Բայց այնչափ ընդարձակուած էր Յիսուսի բարութիւնը և ամէն ախտաւորներու վրայ հաւասարապէս ցուցած կարեկցութիւնը, որ կատպաչտ Հռովմայեցիներն ալ սկսան յուսալ՝ թէ Յիսուս իրենց ալ հիւանդները կը բժշկէ:

Կափառնաումի մէջ Հռովմայեցի պահակ զինուորներու չոկատ մը կը մնար. թէպէտ քաղաքը Փիլիպոս չորրորդապետութեան կը պատկանէր, բայց Հռովմայեցւոց կայսրութեան ներքեւ էր, և սահմանագլուխներու պաշտպանութիւնը և քաղաքին ունեցած կարեւորութիւնը հարկաւոր ըրած էին այդ պահպանութիւնը: Հռովմայեցի չոկատին հարիւրապետը իրեն սիրելի ծառայ մը ունէր. ծա-

ման պիտի իմանան քառին խիստ նշանակութեամբ. ընդհին գեր-
րի տղայ մը, իր սիրոյ սեփական եւ բուն տղու պէս սիրական: Մաս-
թէոս Տանող կը կոչէ զայն, զոր պէտք չէ իբր «ղեկ» իմանալ, այլ
ձառայ՝ ինչպէս կ'ըսէ Ղուկաս, որովհետեւ իր սիրոյ զաւկի մը չափ
սիրելի էր: Ա.յդպիսի մանուկներու գոյութիւնը յայտնի է պատմու-
թիւններէն եւ վարձառութիւններէն: Ա.րդ՝ այս տղան հիւանդացած
էր ծանրապէս, հարիւրապետին բրած խնամքներն ու դարմաններն
Տնացած էին ապարդիւն, ախտը յառաջացած էր եւ բժշկութիւնը
անյուսալի: Ա.ւետարաններ հիւանդութեան անունը չեն տար:

Հարիւրապետը լսեց Յիսուսի քարոզը դառնալը, եւ մտածեց
թէ հնար չէ՞ արդեօք այդ պարագային օգտուիլ, եւ տղան բժշկու-
թիւնը ընդունիլ: Բայց ինքն հեթանոս էր. Յիսուս հեթանոսներու
համար դեռ բան մը բրած չէր: Իր միտքը յայտնեց Հրէից գլխա-
ւորներէն քանիներուն, որովհետեւ ամենայն յարաբերութեամբ
կապուած էր անոնց հետ: Ինքը ժողովուրդը կը սիրէր, անոնց հետ
օրէնքով եւ սիրով կը վարուէր, անոնց օգնութիւններ բրած էր,
մինչեւ իսկ ժողովարանին չինութեան պաշտպանութիւն բրած եւ
ծախքին ալ նպաստած էր: Հրէից գլխաւորները չմերժեցին հարիւ-
րապետին խնդիրքը եւ յանձն առին երթալ Յիսուսի տղայէն եւ մին-
նորդել. հարիւրապետն ալ հետեւեցաւ եւ Հրէից գլխաւորներէն մէկ
քանին Յիսուսը տեսնելու եւ անոր խօսելու դրկեց: Ա.նոնք նկատ
Յիսուսին ներկայացան. խօսեցան, աղաչեցին, թախանձեցին, եւ մի
առ մի առաջ բերին հարիւրապետին բրած բարիքները. ըսելու հա-
մար՝ որ եթէ բուն հրէայ մը չէ, սակայն հրէայէ մը աւելի հրէու-
թեան օգտակար եղած է. եւ հնար է հարիւրապետին խնդիրքը կա-
տարել նոյն իսկ հրէութեան օգտին տեսակէտէն: Ա.ւետարանը չըսեր՝
որ Յիսուս դժուարութիւն ցուցած ըլլայ. բայց պէտք չէ որեւէ
խօսքը կը ցուցընէ՝ թէ Յիսուս մէկէնիմէկ հետեւութիւն չտուաւ:
Ոչ թէ չնորհը ընելու դժկամակութիւն ունեցաւ, այլ Հրէաներուն
թախանձանքները աւելցընել տալով՝ ուզեց առաջքն առնել փարի-
սեցւոց եւ դպրաց հակառակութեան, որոնք կրնային կռապաչանե-
րուն մօտենալը ամբաստանութեան պատճառանք կազմել: Թէ ոչ
Յիսուսի անծանօթ չէին հարիւրապետին արժանիքն ալ հետեւան-
ալ, եւ անոր հիւանդը բժշկելու դժուարութիւն չունէր: Վերջապէս
Յիսուս իրրեւ թէ Հրէաներուն աղաչանքին ղիջանելով, ճանապայ
ելաւ հիւանդին երթալու համար:

*Լուրը հարիւրապետին հասաւ, մարդը ուրախացաւ, բայց միանգամայն չիոթեցաւ. գիտէր՝ թէ Հրէայք հեթանոսի տուն չեն մտաներ՝ որ չպղծուին, Յիսուս ալ տարբեր կերպով պիտի չկարենար վարուիլ. ուրեմն ինքն Յիսուսը պիտի չկրնար իր տունը ընդունիլ, հիւանդին քովը տանիլ, և անոր բժշկութիւնը տեսանել: Զգիտնալով ինչ ընել, իր բարեկամներէն ոմանց աղաչեց՝ որ երթան Յիսուսը դիմաւորեն, երբ նա տունին բաւական մօտեցած էր. Իբրեւ ալին կոչ հեռէ էր է պատճէն, և յայտնեն թէ ինք արժանի չէ Յիսուսը իր տունը ընդունելու, անոր համար աոջի բերան ալ անձամբ չներկայացաւ և միջնորդներ ղրկեց. բայց այդ արգելք չէ բժշկութիւնը շնորհելու. որովհետեւ ինքն կը հաւատայ՝ թէ Յիսուս հեռուէն ալ կրնայ բժշկութիւններ կատարել. և թէ հիւանդութիւնները Յիսուսին կը հնազանդին, ինչպէս զինուորները հարիւրապետին: Ինչպէս որ հարիւրապետին զինուորներէն մէկուն Կնա՛ ըսած ատեն՝ զինուորը կուգայ. կամ երբ ըսէ Գնա, զինուորը կ'երթայ. նոյնպէս ալ երբ Յիսուս աղուն հիւանդութեան Գնա ըսէ, հիւանդութիւնը կը հնազանդի ու կ'երթայ, այս է հարիւրապետին հաւատքը: Յիսուս այս յայտարարութիւնը լսելէն ետքն ալ կը կրկնէ, թէ կ'ուզէ գալ և հիւանդը բժշկել: Հարիւրապետը եւս քան զիւս կը չիոթի, Յիսուս հեթանոսի տուն մտնելէ պիտի զգուշանայ, և եթէ բժշկութիւնն ալ անոր գալուն կապուի, բժշկութիւնը պիտի չկատարուի. պէտք է որ Յիսուս հաճի հեռուէն ալ բժշկել, որպէս զի գործը ապահովուի: Այս անգամ ինքն ալ անձամբ տունէն կ'ելլէ և Յիսուսի դիմաց կ'երթայ. բարեկամներուն ձեռօք ըսել տուած բացատրութիւնները ինքն ալ կը կրկնէ, աւելի ազդու չեչտով և աւելի անկեղծ հաւատքով: Զինուորին կամ ծառային իր հարիւրապետին հանդէպ ունեցած հնազանդութեան օրինակը, հիւանդութիւններուն Յիսուսի հանդէպ ցուցընելիք հնազանդութեան հետ նորէն կը բաղդատէ, և կը պատճառի՝ որ Յիսուս տունին դուրսէն ալ տունին մէջ եղող հիւանդը բժշկէ: Յիսուսին աոջեւ պղաչաւոր եկող Հրէաներ և ուրիշ ներկաներ, հարկաւ նոյն իսկ աշակերտներն ալ միջնորդութիւնին կը սասկացընեն. վերջապէս Յիսուս տեղի կու տայ: «Այսչափ հաւատքի, կ'ըսէ. Հրէից մէջ ալ մնաւ չհանդիպեցայ. բայց այսպէս ալ պիտի ըլլայ. արեւելքէն ու արեւմուտքէն և աշխարհի ամէն կողմերէն հրէայ չեղողներ իմ քարոզած վարդապետութիւնս պիտի

ընդունին, և իմ հաստատած Աւետարանիս պիտի հետեւին և երկնից Արքայութեան մանակից պիտի ըլլան, իբրեւ Աբրահամի եւ Իսահակի և Յակոբի՝ հաւատացեալ նահապետներուն հարազատ զաւակներ, իսկ անոնք՝ որ այդ նահապետներուն քան զաւակները կը կարծուին, պիտի զրկուին իրենց իրաւունքէն, լուսաւոր օմարականներէն զուրս պիտի արտաքսուին ու խաւարի պիտի մատնուին, ուր սիրտերնուն ցաւերէն պիտի լան ու ողբան, եւ առակիններուն բացատրութեան վրայ ակռայ պիտի կրճտեն»:

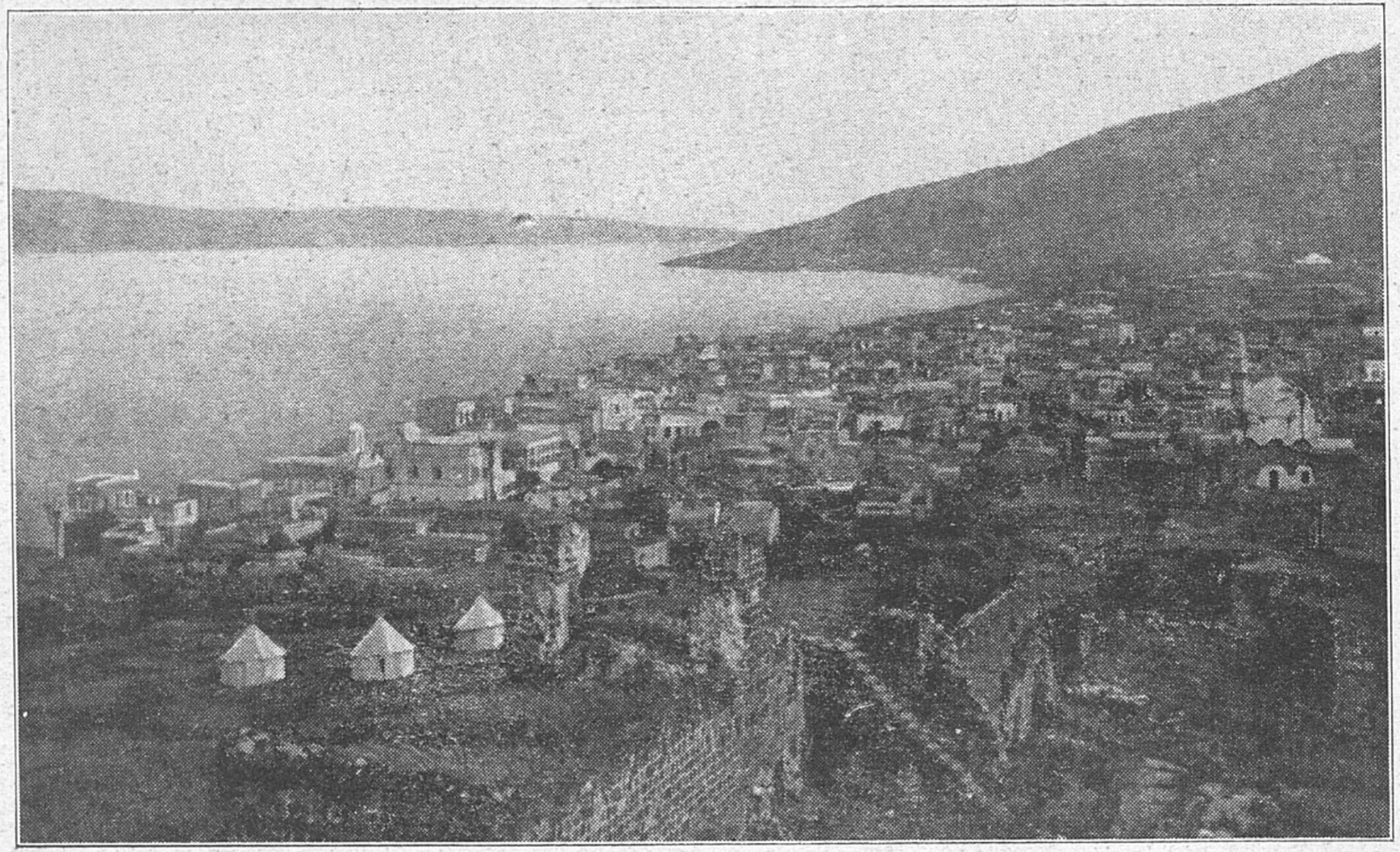
Այս խօսքերուն վրայ Յիսուս կը դառնայ հարիւրապետին եւ անոր պատգամաւոր բարեկամներուն, ու կ'ըսէ. «Լաւ ուրեմն, ինչպէս որ կը հաւատաս այնպէս ալ ըլլայ. վստահութեամբ տուն դարձի՛ր, հիւանդդ բժշկուած է այս վայրկեանին»: Հարիւրապետը այդ հրամանին կը սպասէր, վասն զի ըլլալով՝ թէ Յիսուսի կամքը ու հրամանը բաւական են: Սմէնքին մէկտեղ տուն կը դառնան, եւ ահա հիւանդ տղան, ողջ առողջ վիճակ կը դիմաւորէ:

Հարիւրապետին ծառային բժշկութեան պատմութիւնը կազմեցինք Մատթէոսի և Ղուկասի պատմութիւնները միացնելով: Սակայն պէտք չէ մոռնալ՝ թէ երկու աւետարանիչներ թէպէտեւ նմանօրինակ բժշկութիւն մը կը պատմեն, սակայն բաւական տարբեր պարագաներ ունին: Մատթէոսի հիւանդը հարիւրապետին մանուկն է, մինչ Ղուկասու հիւանդը հարիւրապետին ծառան է. թէպէտ անոր սիրականը կամ պաշտօնականը: Մատթէոսի մէջ տղայկի առաջին անգամէն հարիւրապետը Յիսուսին կը ներկայանայ ու կը խօսի, մինչ Ղուկասու մէջ առաջ Հրէից ծերերը կամ գլխաւորները միջնորդութեան կու գան. յետոյ հարիւրապետին բարեկամները կամ պատգամաւորները կը խօսին. իսկ հարիւրապետը անձամբ չերեւիր: Նոյն իսկ Գալիլիոյ մէջ, այսինքն Հերովդէս Անտիպաս հրէայ չորրորդապետին իշխանութեան ներքեւ հեթանոս հարիւրապետի մը ներկայութիւնը խնդրոյ նիւթ եղած է, և Հերովդէս Անտիպասի մեծամեծներէն թագաւորազնին որդւոյն բժշկութիւնը, զոր Յովհաննէս կը պատմէ (Յովհ. Դ. 46 – 52), հարիւրապետին պատմութեան հետ բաւական նման կէտեր ունի:

Այդ դիտողութիւններուն հետեւողութեամբ՝ մեկնիչներու մէջ կարծեաց տարբերութիւններ գոյացած են, եւ երբ ոմանք մէկ կողմէ Մատթէոսի եւ Ղուկասի եւ Յովհաննէսի պատմութիւնները մէկ

բժշկութեան կ'ուզեն վերածել, մինչ կեղմէ ուրիշներ ալ ոչ միայն Յովհաննու, այլ Մատթէոսի եւ Ղուկասի պատմածներն ալ իրարմէ զատելով երեք բժշկութեանց կ'ուզեն բամնել: Մենք՝ դիտելով որ Յովհաննու պատմածը ժամանակով եւ պարագաներով նշանաւոր տարբերութիւններ կը ներկայէ, զայն ալ ըստ կարգին պատմեցինք (§ 40). իսկ Մատթէոսի եւ Ղուկասի պատմածները այնչափ նոյնութիւններ ունին՝ որ զատելը անհնարին է: Հրէից ծերերուն միջնորդելը՝ պատգայ մըն է, զոր Մատթէոս զանց ըրած է. իսկ հարիւրապետի բարեկամներուն խօսքերը, զոր Մատթէոս նոյն իսկ հարիւրապետին բերանը կը դնէ, հաւանաբար միեւնոյն խօսքերը՝ թէ՛ առաջիններուն եւ թէ՛ վերջինին կողմէ ըսուցուած եւ կրկնուած են; ինչպէս մենք ալ դրինք: Բոլորովին անհաւանական չէ անոնց կարծիքն ալ՝ որ կ'ըսեն, թէ պատգամաւորին ըսած՝ ըրկողին ըսածն է. եւ պատգամաւորին խօսքը ըրկողին բերանը դնել, բնաւ իրողութիւնը այլայլել չէ, որով հարիւրապետին ներկայանալը կ'ուզեն զերծել, քայց մենք նախապատմելի չենք սեպեր:

Իսկ Տեթանոս հարիւրապետին հրէայ իշխանին առնմանութեան մէջ գտնելուն մասին կարծիքներ տարբեր են, քանի որ առնուազն չորս տարբերակ մը կ'ունին: Ըստ ոմանց՝ բոլոր Հերովդէսները իրենց ծառայութեան մէջ հեթանոս պաշտօնեաներ ալ ունէին, իսկ ըստ այլոց Հռովմայեցիք նոյն իսկ Հերովդէս Անտիպասի գաւառներուն մէջ՝ տեղ տեղ պահանդի գունդեր դրած էին յատկապէս թիւն եւ ի պաշտպանութիւն կայսերական սահմանաց: Հայրիւրապետը, թէպէտ տակաւին պաշտօնապէս հեթանոս, սակայն կ'երեւի թէ հեթանոսութենէն այն խումբին կը պատկանէր, որոնք միաստուածութեան եւ անուանական աստուածութեան դրութիւնը ընդունած էին սրտով եւ Հրէից կրօնքը կը յարգէին: Մեկնիչներէն ուրիշ մըչեւ գացողներ ալ կան, որք այս հարիւրապետը կը նոյնացնեն Կուռնելիոսի հետ, որ Իտալայի կոչուած լեգէոնին տասը հարիւրապետներէն մէկն էր, եւ որ Բաբելոնեան եւ Երկիւղած Աստուծոյ ամենայն տունեցի էր (Գործ. ժ. 2): Նկարագիրը շատ նման է աւետարանի հարիւրապետին նկարագրին, իսկ պահնորդ տղայի մը միջոց մը կափառնաւոմ պաշտօնավարելէ ետքը, միջոց մըն ալ կեսարիա Պաղեստինացւոց անցած ըլլալը շատ բնական է, եւ զինուո-

9. Տիբերիա հողաf

բական գունդերու պարբերական տեղափոխութեան մասին ընդունուած սովորութեան համաձայն է։

ԳՇ. ՆԱԳԻՆ ՊԱՏԱՆԻՆ ԳԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

Ղուկ. Է. 11—17

Հարեւթապետին ծառային և նային պատանիին պատմութիւնները կը կցէ Ղուկաս պարզ Ի վերջ բացատրութեամբ, սակայն կափարնաումէ Նային կամ Նայիմ բաւական տեռաւորութիւն է, և մէկ օրէ միւս օր՝ մէկէն միւսը անցած ըլլալը, թէպէտ ոչ անհնար, սակայն յարմար չէ Յիսուսին ուղեւորութեանը, որ տեղէ տեղ քարոզելով կը պտտէր։ Ուստի յարմարագոյն կ'երեւի մեզ Ի վերջ իմանալ՝ ուրիշ օր մը. ինչպէս լատինն ալ ունի ալեր ուրիշի, մանաւանդ որ, ըստ աւետարանին, բազմութիւն ալ ունէր միասին. Երեկոյեան ընդ նմա և աշակերտք նորա և ժողովուրդ բազում։

Յիսուս այս անգամ կափարնաումէն կը քալէ դէպի հարաւարեւմուտք, և կը հասնի Նային քաղաքը, այսօր Նէյն անունով գիւղ մը, և քաղաքին դրան առջեւ մեռելի մը յուղարկաւորութեան կը հանդիպի, որ դեռահաս պատանիի մը մարմինը քալաքէն դուրս կը տանէին թաղելու։ Այրի կնոջ մը միակ զաւակն էր. պարագայն կսկծալի, երեւի մա՛յրն ալ ծանօթ, և տղան ալ յուսալից. որովհետեւ Ժողովուրդ բազմ մեռելին եռեւէն կը քալէր և ցաւակցաբար կ'ընկերանար որդեկորոյս այրիին, որ արցունք թափելով իր միակ յոյսը հողին յանձնելու կ'երթար։ Յիսուս տեսաւ ու փղձկեցաւ, այրիին վիշտը իր սիրտը չարժեց, հարկաւ այրին ալ բոլոր ժողովուրդն ալ հրաշագործ Յիսուսը տեսնելուն զգածուեցան, և տղոմուկ նայուածքները, գուցէ և հայցուածներ ուղղեցին անոր, որ եթէ քիչ մը կանուխ հասած ըլլար, տղան կը բժշկէր և մայրը կը մխիթարէր։

Յիսուս ընդունեցաւ անոնց հաւատաւոր կերպը, առաջ անցաւ, նախ մօրը ըսաւ՝ Մի՛ լար. յետոյ դագաղին մօտեցաւ, դագաղակիրները կայնեցան. մեռելին դիակին դարձաւ ու խօսեցաւ, և հրամայական չեշտով մը ըսաւ. Պատանի՛ դո՛ւ, ես ասեմ, արի՛։ Յիսուսի հրամանը իսկոյն կատարուեցաւ, անկենդան դիակը կենդանացաւ, մե-

ռած պատանին չարժուեցաւ, վեր ելաւ, դպրոցին մէջ նստաւ, չորս կողմիններուն խօսեցաւ, Յիսուսին ալ իր երախտապարտութիւնը դաւանեցաւ: Յիսուս պատանիին ձեռքէն բռնեց դպրոցէն դուրս հանեց, մայրը մօտ կանչեց, և տղան անոր յանձնեց: Ամէնքն ալ չփոթեցան. ի՛նչ ընելիքնին՝ ի՛նչ ըսելիքնին չուարեցան, ողբեր խնդութեան փոխուեցան, աստուածային այցելութիւնը հասած ճանչցան. մէկ կողմէն պատկառանաց երկիւղի մէջ ինկան, միւս կողմէն աստուածային այցելութեան վրայ ուրախացած, փառաբանութեան նուագներու փոխեցին իրենց տխրահնչիւն մեղեդիական երգերը, և սկսան խոստովանիլ և ըսել. «Մեծ մարգարէ մը երեւցած է մեր մէջ. խոստացեալ Փրկիչը ահա յայտնուած է. Աստուած իր ժողովուրդին բարեկեցիկ այցելութիւնը կատարած է»:

Նայինի հրաշքը քոլորովին նորութիւն մըն էր. որովհետեւ ցարդ աւետարանները մահացու հիւանդներուն բժշկութիւնը պատմած էին. բայց մեռելէն հոգը կենդանութեան դառնալու օրինակ չէին տուած, և ոչ ալ հետեւէն ակնարկած: Իրաւացի էր ուրեմն, որ Նայինի հրաշքը նոր ոգեւորութիւն մը գոյացնէր: Նայինցիք չուեցին, ամէն կողմ պատմեցին. ոչ միայն քոլոր Գալիլիա լսեց, այլ և Հրէաստանի մէջ ալ համբաւ տարածուեցաւ, որովհետեւ Նային Գալիլիոյ գաւառին հարաւակողմը Հրէաստանի սահմանագլուխին վրան է: Գալիլիայէ և Հրէաստանէ դուրս ալ ընդ ամենայն կողմանս աշխոյժ էին, պաղեստինի ամէն կողմերը և դրացի երկիրները, սկսաւ պատմուիլ, թէ Յիսուս ոչ միայն հիւանդներ կ'առողջացնէ, այլ եւ մեռելներ կ'ողջնացնէ:

Նայինցի կնոջ և պատանիին ով ըլլալը աւետարանը յիշած չէ, աւանդութիւնն ալ ատոր տեղեկութիւն չտար, եւ մենք ալ աւելորդ ենթադրութեանց չենք մտներ:

68. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄԿՐՏԻՉԻ ՊԱՏԳԱՄԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. ԺԱ. 2—6, Ղուկ. Է. 18—23.

Յովհաննէս Մկրտիչի բանտարկութիւնը պատմելնէս յետոյ (§ 36) ուրիշ առիթ չունեցանք կարապետը յիշելու: Տարիէ մօտ էր որ իր բանտին մէջ կղզիացած ու անգործ կ'ապրէր Յովհաննէս, բայց

մոռցուած չէր : Որչափ ալ Յովհաննէսի աշակերտութիւնը նուազած եւ տկարացած էր , եւ չատեր Յիսուսի աշակերտութեան անցած էին , սակայն Յովհաննէսեաններ դեռ կային , որոնք հաւատարիմ կը մնային Յովհաննէս Մկրտիչին , նոյն իսկ անոր քանտուելէն ետք ալ աճեցուելէն նոր փառատ ու քաջալերութիւն քաղելով : Բայց Յիսուսի յառաջանալը իրենց միտքը չփոթած էր , նա չատ աւելի զօրաւոր կերպով կը գործէր , մանաւանդ որ անթիւ ու անհամար հրաշքներ ալ կը գործէր , մինչ Յովհաննէս երբեք նշան ինչ ոչ ոքէ (Յովհ. ժ. 41) : Հոգւոյն չփոթած հարկ կը զգան , իրենց վարդապետին դիմելու , տեսածնին պատմելու եւ խորհուրդը լսելու : Յովհաննու քանտարկութիւնը արտաքին յարաբերութեանց բացարձակ դադարութեամ չէր , ուստի եւ իր աշակերտներուն իրեն դիմելու արգելք մը չկար :

Յովհաննէս , որ քանի չմտած ալ բարձրաբարբառ քարոզած էր՝ թէ ինքն խոստացեալ Մեսիան չէ , իր համոզումը չէր փոխած հարկաւ , մանաւանդ երբ գործերն ալ իր զրուցածը կը հաստատէին չատութեամբ : Անոր համար ոչ երբեք կրնանք ընդունիլ . թէ երբ Յովհաննէս Յիսուսին պատգամաւորներ ղրկեց և հարցընել տուաւ , Դո՞ւ ես որ գալոցն ես , եթէ այլոմ ակնկալե՞ւ , Յիսուսի մասին կասկած ունեցած ըլլայ , այլ միայն իր աշակերտներուն հաւատքը զօրացնելու կերպ մը մտածեց : Հարկաւ ըսաւ իրենց . «Ես կանուխէն ձեզի ըսի , բոլոր ժողովուրդին ալ հռչակեցի , թէ ես ալ եմ Քրիստոսն (Յովհ. Ա. 20) , երբոր Յիսուս ալ երեւեցաւ և քարոզելու սկսաւ , նորէն ձեզի կրկնեցի , թէ Նմա պարտ է աճել , և ինձ պղտնալ (Յովհ. Գ. 30). հիմա ալ ձեզի տարբեր ըսելիք չունիմ : Քրիստոս ես չեմ , եթէ չէք ուզեր ընդունիլ՝ որ Յիսուսն է Քրիստոսը , գացէք իրեն հարցուցէ՛ք , թէ Քրիստոս դո՞ւն ես , թէ ոչ ուրիշի սպասենք» : Այդ ձեւով միայն կրնար արդարանալ Յովհաննու կողմանէ ղրկուած երկու պատգամաւոր աշակերտներու առաքումը , ապա թէ ոչ Յովհաննէս ինքն իրեն հակասած կ'ըլլար . և Յիսուսին սկզբնաւորութեան ժամանակ գայն փառաւորողը , չէր կրնար երկբայիլ՝ երբ գործերը իր խօսքերը կ՝արդարացնէին : Յիսուսի տուած պատասխանին կերպն ալ Յովհաննու անարգանք մը եղած կ'ըլլար , եթէ իրօք Յովհաննու հաւատքը հաստատելու նպատակ ունենար , եւ քնաւ չէր յարմարեր այն մեծամեծ գովեստներուն , զորս յետոյ Յով-

հանու վրայ խօսեցաւ։ Յիսուս իրեն եկող երկու Յովհաննէսեան աշակերտները լսեց, անոնց բնաւ բացատրութիւն չտուաւ, Մ. Գիրքէն մարգարէութիւններ չբացատրեց, այլ անոնց աչքին առջեւ շատ մը հրաշքներ կատարեց, կոյրերու աչքեր բացաւ, կաղեր և անդամալոյծներ չիտակ քալցուց, բորոտներ սրբեց ու բժշկեց, համր ու խուլեր խօսեցուց, մեռելներու յարութիւն տուաւ, զանազան տեսակ հիւանդներ առողջացուց, այսահարներէն դեւերը հալածեց, եւ ուրիշ կերպ կերպ փորձանքներու հանդիպածները ցաւերէն ազատեց, և յետոյ եկողներուն դառնալով ըսաւ. «Գացէ՛ք, ու տեսածնուդ պէս Յովհաննէսին պատմեցէք։ Ահա մէկն տեսակ փորձանաւորներ ինձմով կը մխիթարուին, և երանի անոնց, որոնք այս փառերով իրենց հաւատքը կը զօրացնեն, և անոնցմէ գայթակղութեան առիթներ չեն կազմեր»։

Եկող երկուքը ով էին, կամ թէ նորէն Յովհաննէսին դարձան ու պատասխան տարին, կամ թէ Յովհաննէս ինչ ըսաւ կամ ինչ ըրաւ, ասոնք ամէնքը լռութեամբ կ'անցնին աւետարանները. և այս ալ դարձեալ նշան մըն է, որ Յովհաննէսի բուն նպատակը իր աշակերտներուն Յիսուսի վրայ հաւատքը զօրացնելն էր։ Իրեն այլ եւս բանտէ արձակուելուն ու գործունէութեան դառնալուն վրայ յոյսը կտրած, կը փափաքէր որ իրեր Յովհաննէսեան աշակերտութիւնը ամբողջապէս Յիսուսի աշակերտութեան անցնէր։

Աւետարանին մէջ բայատրուած չէ, թէ ուր հանդիպեցաւ այդ պատգամաւորութիւնը։ Վերջին անգամ Յիսուս Նային էր, յաջորդ եղելութեան մէջ նորէն գինքը կափառնաում կը գտնենք. հաւանաբար այդ պատգամաւորութիւնն ալ Կափառնաումի մօտ տեղի ունեցաւ։

69. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԻ ԴՈՎԵՍՏԸ

Մատթ. ԺԱ. 7—19. Ղուկ. է. 24—35.

Հազիւ թէ Յովհաննէս Մկրտիչի կողմէ եկող երկու պատգամաւորները հեռացան, Յիսուս պարտք զգաց ընդարձակ տեսութիւն մը ընել անոր անձին և գործին և արժանիքին վրայ, և յետոյ անոր գործունէութեան հոգին բացատրել և իր գործունէութեան հետ բաղ-

գաաել : Բաւական բարձր և բաւական զժուարին նիւթ ունի Յիսուսի այս խօսակցութիւնը. զոր հարկաւ քիչ ու չատ բանիմաց ունկնդիրներու պէտք է ուզած ըլլայ, և այդ տեսութեամբ ալ կափառնաումէ տարբեր տեղ մը խօսուած չենք ենթադրեր :

Յովհաննու վրայ ամէն մարդ մեծ գաղափար կազմած էր, բայց կ'երեւի թէ վերջին ժամանակներու մէջ անոր աննշանակ կերպով բանտարկութիւնը և բանտարկութեան մէջ իր հոչակին ու արդիւնքին նուազիլը, ումանց վրայ տարաղէպ ազդեցութիւն ըրած էր, և Յովհաննէսը իր փառքն ու արժէքը կորնցուցած կը կարծէին : Յիսուս այդ գաղափարները կ'ուզէ ցրել, և նոյն իսկ Յովհաննու նկատմամբ տեսնուած ձախող պարագաներէն կ'ուզէ քաղել անոր մեծութեան վաստակը : «Ի՞նչ էր ձեր գաղափարը, կը հարցնէ Յիսուս, երբոր խուռն բազմութեամբ Յորդանանու անապատը կը դիմէիք Յովհաննէսը տեսնելու : Ի՞նչ կը սպասէիք տեսնել : Արդեօ՞ք թեթեւաբարոյ մարդ մը՝ որ չարժուն եղէգի մը պէս ամէն հովին դիմաց կը ծռի ու կը խոնարհի : Ոչ. Յովհաննէս անանկ չէ. հոգ չէ՝ որ իր հաստատամտութեան հետեւանքը ծանր ըլլայ իրեն համար : կամ թէ արդեօ՞ք հարստութեան մէջ թաթխուած և արտաքին փառաւորութեամբ ճոխացեալ մարդ մը տեսնելու կ'երթայիք, որ իւր գանձերով ձեզ ուրախացնէր : Եթէ անանկ միտք մը ունէիք, փոխանակ անապատ երթալու պէտք էր չքեղ ապարանքներ երթայիք : Ձեր փնտռածը և տեսնել ուզածը մարգարէ մըն էր, եւ իրաւ ալ մարգարէ մը տեսաք, կամ թէ աւելի ճիշդ խօսելու համար, մարգարէէ ալ մեծ մէկ մը : Որովհետեւ սա ինքն Յովհաննէս է, որուն համար ըսուեցաւ. Ահա առաքեմ զհրեշտակ իմ առաջի քո, որ պատրաստեսցէ զճանապարհս քո առաջի քո (Մաղ. Գ. 1.) : Նոյն ինքն Յովհաննէսն է, որուն համար ըսուեցաւ. Ահա եա առաքեմ զձեզ Տեառն մեծ և երեւելի (Մաղ. Դ .5.) : Հետեւաբար թէ՛ ճանապայ բացող հրեշտակը և թէ՛ կարապետ եղող եղիան, սա ինքն Յովհաննէսն է, որ մարգարէներէն մեծ է : Որովհետեւ բոլոր մարգարէներ հետեւէն նախագուշակեցին թէ Մեսիա մը պիտի գայ. իսկ սա արդէն եկած Մեսիան մատնանիշ ըրաւ, յայտնեց ու վկայեց անոր : Իսրայէլեան մարգարէութիւնները չատնակեցին մինչեւ Յովհաննէս, բայց Յովհաննէսէ ետքը դադրեցան, որովհետեւ Մեսիան եկաւ և անոնց հարկ չմնաց. այլ եւս

Երկնից Արքայութիւնը եկած է եւ Աւետարանը կը քարոզուի, այլ եւս ապասելու առիթը չէ, այլ ձեռք ձգելու առիթն է: Յովհաննէսի օրէն սկսելով Երկնից Արքայութիւնը ամինուն փափաքանաց եւ ճգանց առարկայ է, և ով որ օրինաւոր կերպով հետամուտ կ'ըլլայ, նա միայն կը յաջողի Երկնից Արքայութիւնը ձեռք ձգել եւ Աւետարանի հետեւող ըլլալ: Յովհաննէս մեծ է, Իսրայէլի մարգարէներէն ալ ալ մեծ, եւ նոյն իսկ բոլոր մարդերուն մէջ Յովհաննէսէ մեծ մէկը եղած չէ. քանի որ նա Երկնից Արքայութեան հասած ըլլալը աւետած է. բայց անիկայ՝ որ Երկնից Արքայութիւնը կը առանայ, ըլլայ իսկ առաջողներուն ամէնէն վոքրիկը, աւելի բախտաւոր կը սեպուի, քան թէ Յովհաննէս, որ հասնիլը վկայեց: Երկնից Արքայութեան սեռակէտէն խօսելով, գալիքը գուշակելէն աւելի է հասած լինելը վկայել, եւ հասած լինելը վկայելէն աւելի է զայն առանալ. Ահա թէ ինչու Երկնից Արքայութեան վոքրիկն ալ Յովհաննէսէն աւելի բախտաւոր եւ աւելի մեծ է, եւ թէ ինչու Յովհաննէս Իսրայէլի ամէն մարգարէներէն մեծ կ'ըսուի»:

Այդ խօսքերը ժողովուրդը յուզեցին ու քայլերնին, և մանաւանդ Յովհաննու աշակերտները, որոնք սկսան Աստուծոյ փառք տալ, որ Յովհաննէսէ մկրտուելու արժանի եղան, և Երկնից Արքայութեան արժանանալու առաջին քայլը առին:

Բայց Փարիսեցիներ եւ դպիրներ և օրինականներ, Յիսուսի խօսքերուն յարգ չտուին, և աստուածային խորհուրդները անարգեցին. անոր համար ո՛չ Յովհաննու մկրտութիւնը ընդունեցին, եւ ո՛չ Յիսուսի քարոզած Երկնից Արքայութիւնը ձեռք ձգելու կամք ունեցան: Յիսուս խօսքը այսպիսիներուն դարձնելով սկսաւ զիրենք մեղադրել ու յանդիմանել: «Դուք, ըսաւ, ձեր կամակորութեան մէջ թաղուած, ամէն բանի պատճառանք մը և ամէն խօսքի մեկնութիւն մը տալով՝ Երկնից Արքայութեան հետեւիլ չէք ուզեր. ոչ Յովհաննէսի կը լսէք, որ հասած ըլլալուն վկայեց, և ոչ ինձի կը հաւանիք, որ հասածը կը քարոզեմ: Երկուքնիդնուս ալ կեանքին ու կերպին մէյմէկ չար մեկնութիւն կը գտնէք անարգելու համար: Յովհաննէս ճգնաւորի մը պէս կ'ապրէր, ուտելիքէ ու խմելիքէ կը զգուշանար. առանձին անապատի մէջ կը մնար, մարդկային ժխորէն կը փախչէր. սկսաք ըսել թէ նա դեւահար մըն է:

Ես ընդհակառակն աշխարհի սովրական կեանքով կ'ապրիմ, ամեն նոն հետ կը նստիմ կ'ելլեմ, ուտելու խմելու զրկումներ չեմ ըներ, ամէն պատակարգէ անձերու կը մօտենամ. լինդի համար ալ կ'ըսէք, կերող և արբեցող մէկն է, մաքսաւորներու բարեկամը եւ մեղաւորներու ընկերակիցը: Դուք կը նմանիք այն սահակ ու կամապաշտ տղաքներու, զորս հնար չէ ոչ մէկ կերպով գոհացնել, և որք ներքեւ իրենց ընկերներուն հաճացնիլ չեն ուզեր. ուրախութեան փող կը զարնուի, պարելու կաքաւելու կը դժուարանան. ողբի երգեր կը նուագուին, լալու չեն յօժարիր: Ամէն բանէ դժգոհ, ամէն բան չարին մեկնող՝ այդ սահակ տղոց պէս էք, որ միշտ կը գանգատին, որ իրենց ընկերները երբեք լաւ բանի չեն ձեռնարկեր, երբէք օրինաւոր բան մը չեն ըներ, որովհետեւ իրենց կամքին հաճացեր չեն»: Յիսուս խօսքը կը վերջացնէ ըսելով. «Եթէ դուք չէք յօժարիր երկնից Արքայութեան հետեւիլ, սակայն երկնից Արքայութեան իմաստութիւնը իրեն հետեւողներն ունի և անոնցմով կը փառաւորուի»:

70. ՄԵԳԱՒՈՐ ԱՆԴԸ

Ղուկ. Է. 36—50.

Փարիսեցի մը, որուն անունը վերջէն Սիմոն կը յիշուի, Յիսուսէ կը խնդրէ՝ որ ճաշելու համար իր տունը գայ. և Յիսուս կը հաւանի, և սեղանին պտուխը կը բազմի: Այդ յանկարծական հրաւէրը, թէպէտեւ կրնայ որեւէ բարեկամութեան եւ պատուասիրութեան մը նպատակով եղած ըլլալ, սակայն ընկալնալ սովրութեան եւ Յիսուսի հետեւած ուղղութեան աւելի յարմար պիտի ըլլայ, եթէ ըսենք թէ շաբաթ օր էր, Յիսուս ժողովարանի քարոզութիւնը ըրած էր, և ներկայ անձերուն մէջէն նոյն տեր մէկը՝ օրուան քարոզիչը բարեպաշտական զգացմամբ կերակուրի կը հրաւիրէր: Այս սովրութեան օրինակները շատ են աւետարանի մէջ, որով Յիսուս որեւէ անծանօթի տունը սեղանի կը հրաւիրուի: Սեղանին պատմութիւնը չէ, զոր Ղուկաս կ'ուզէ մեզի տալ, այլ այդ սեղանին առթիւ յառաջ եկած միջադէպ մը:

Քաղաքին մէջ ծանօթ մեղաւոր, այսինքն յայտնի և նշանաւոր

պոռնիկ կին մը կար, որ վնասուեց և իմացաւ՝ թէ Յիսուս որուն տունն է, եւ ըստ այմ չիտակ եկաւ Սիմոն Փարիսեցիին տունը, չիշ մը աղնիւ անուշահոտ իւղ ալ մէկտեղ առնելով: Հոգ չընելով՝ որ ամէնքը սեղանի են, եւ ոչ ալ հրապարակախաս ըլլալէ քաշուելով, Յիսուսի ետեւը անցաւ, ծունկի եկաւ, ողբընելուն պըլլլլեւցաւ, եւ սկսաւ առատ արցունքներ թափել, մինչեւ որ Յիսուսին ոտքերը արցունքովը կը թրջէր, մազերովը կը չորցնէր, անոյշ իւղով կ'օծէր եւ եռանդեամբ կը համբուրէր. բան մը կը խնդրէր, սիրտին խորերէն աղաչանքներ կը խօսէր: Զղջման արտայայտութիւնն էր, կատարեալ ուժգնութեամբ ղգացուած եւ գործադրուած. Հաւանաբար Յիսուսի այն օրուան քարոզութիւնն էր, որ մեղաւոր կնոջ սիրտը դպած էր, իր կեանքին ոգեղութիւնը ցուցած, և վինչ ղղջումի բերած: Զղջումի խօսքեր բարձրաձայն չէր արտասաներ հարկաւ, որ Սիմոն Փարիսեցին սկսաւ գայթակղիլ պոռնիկ կնոջ մը կողմէ Յիսուսի եղած պատուասիրութեան, և միտքէն անցընել, թէ ինչո՞ւ մեղաւոր կնոջ կը ներէ իրեն մօտենալ՝ եթէ անոր ո՞վ ըլլալը գիտէ. կամ թէ ինչպէս մարգարէ մը կրնայ ըլլալ Յիսուս՝ եթէ իրեն մօտեցողին ով ըլլալը չգիտեր: Փարիսեցին այսպէս կը մտածէր, բայց խօսելու չէր համարձակեր:

Յիսուս յայտնելու համար՝ թէ ինչքան այդ կնոջ ով ըլլալն ալ գիտէ, և ուրեմն սիրան ու միտքն ալ կը ճանչնայ, Փարիսեցիին կը դառնայ ու կ'ըսէ. «Սիմոն, քեզի հարցում մը ունիմ»: «Շատ լաւ, վարդապետ, կը պատասխանէ Սիմոն, հարցուր, պատասխանեմ»: «Փոխառու մը, կ'ըսէ Յիսուս, երկու հոգիներու փոխ դրամ տուած էր, մէկուն յիսուն դահեկան, միւսին հինգ հարիւր դահեկան, օրը եկաւ, երկուքն ալ վճարելու դրամ չունէին, սկսան աղաչել որ պարտքերնին չնարհէ, և նա հաւանեցաւ ու երկուքին ալ չնորհեց. երկուքն ալ երախտապարտ մնացին. բայց ո՞վ կարծես՝ աւելի երախտապարտութիւն ու սէր ցուցընելու պարտաւոր է»: Փարիսեցին առանց չատ երկնցնելու կը պատասխանէ: «Ես անանկ կը կարծեմ, թէ նա, որ աւելի գումարի մը չնորհը ստացաւ»: Յիսուս կը հաւանի այս պատասխանին. բայց անով լուծուած էր կնոջ ալ խնդիրը և Փարիսեցիին միտքին գայթակղութիւնը: Կինը աւելի կը սիրէր Յիսուսը, որովհետեւ Յիսուս անոր աւելի չատ մեղքերուն նեղուած չնորհած էր, փոխադարձաբար Յիսուս ալ աւելի ներում ու սէր

չնորհած իր կնոջ, որովհետեւ կինն ալ աւելի զղջում ու սէր ունեցած էր։ Յիսուս օրինակն ու անոր լուծումը տալէետքը, նորէն Փարիսեցիին կը խօսի. «Տունդ մտայ, ոտքիս ջուր չհանեցիր ու չլուացիր, գլխուս գոնէ հասարակ իւղ մը չտուիր ու չօծեցիր, ինծի պարզ համբոյր մըն ալ չտուիր. իսկ այս կինը, որուն վրայ այսչափ կը գայթակղիս, ոտուընեիս իր արցունքով լուաց և մազերով չորցուց, անուշահոտ ընաիր իւղով օծեց, և չարունակ համբուրել չդադրեցաւ։ Այս անկեղծ զղջումի և եռանդուն սիրոյ փոխարէն, արժանի է՝ որ իր շատ մեղքերը իրեն ներուին, և որովհետեւ շատ մեղքերու ներումը կ'ընդունի, նա ալ շատ կը սիրէ. վասն զի, ինչպէս դուն ալ ըսիր, որուն որ շատ կը ներուի, շատ կը սիրէ, որուն քիչ կը ներուի, քիչ կը սիրէ»։ Այդ բացատրութիւնները տալէն ետքը Յիսուս իր վարդապետութեան գործադրութեանը կ'անցնի, և մեղաւոր կնոջ դառնալով կ'ըսէ. «Բոլոր քու մեղքերուդ թողութիւն տրուած է, քու հաւատքդ քու հոգւոյդ կեանք տուաւ, քաղաքերուէ՛, խաղաղութեամբ՛, ու ե՛լ գնա՛ խաղաղութեամբ»։ Յիսուսի կողմանէ մեղքերու թողութիւն տրուիլը, նորէն անդամակիցները պայթակղեցնելու ձեւ մը առաւ. որովհետեւ կ'ըսէին՝ թէ Աստուծմէ զատ ոչ ոք կարող է մեղքերու թողութիւն տալ։ Յիսուս այդ կէտին վրայ ուրիշ անգամ խօսած էր և կախառնաւմի անդամալոյծին բժշկութեան առթիւ գործնական կերպով հաստատած էր մեղքերու թողութիւն տալու իշխանութիւն ունենալը (§ 49)։ Բայց միթէ ճշմարտութիւն մը բացատրած ըլլալը կը բաւէ համակրանքը ուղղելու։ Միւս միեւնոյն հակառակութեան հոգին սիրեց Յիսուսի թշնամիներուն վրայ, և մինչեւ վերջը ետ չկեցան Յիսուսը զրպարտելէ և մեղադրելէ։

Այս պատմութեան մէջ դիտելու կէտերէն մէկն է. թէ ինչպէ՞ս կրնար կինը Յիսուսի ոտքերը թրջել և օծել, երբ նա կերակուրի սեղանին առջեւ նստած էր։ Այս կը բացատրուի հին ժամանակներ սեղան նստելու ձեւով, որ ոչ թէ սեղանին առջեւ ոտքերնին կախ կը նստէին, այլ սեղաններու չուրջը տարածուած բազմոցներ կային, որոնց վրայ սեղանակիցներ կ'երկննային, գլուխնին եւ ձեռքերնին դէպի սեղան և ոտուընին դէպի դուրս, որով շատ դիւրին էր ոտուընիերնուն մօտենալ, լուալ կամ օծել կամ համբուրել։

Միւս կէտն է դիտել, թէ այդ օծումը բոլորովին տարբեր է

Դ.ազարու քրոջ Մարիամին, Յիսուսի մահուընէ վեց օր առաջ Բեթանիայի մէջ կատարած օծումէն. թէպէտ այն ալ Բորոտ Սիմոնի մը տունն էր (Մատթ. ԻՋ. 6. Մարկ. ԺԴ. 3, Յովհ. ԺԲ. 3)։ Այնչափ տարբեր են երկու սեղաններուն և օծումներուն տեղերը, առնները և ուրիշ պարագաները, որ զարմանալի է՝ թէ ինչպէս նոյն իսկ հիներէն ոմանք երկուքը իրարու չփոխած են։

Վերջին կէտ մըն ալ այն է, թէ այս մեզաւոր պոռնիկ կինը Մարիամ Մագդաղենացին չէ, ինչպէս Լատինք կը սիրեն երկուքը իրարու միացընել եւ նոյնացընել, եւ զայդ պիտի ցուցընենք յաջորդ յօդուածին մէջ Յիսուսի աշակերտուհիներու վրայ խօսելով։

21. ՅԻՍՈՒՍԻ ՀԱՏԵՒՈՂ ԿԻՆԸ

Ղուկ. Ը, 1—3.

Յիսուսի կեանքը չարունակեալ պատմա մըն է Գալիլիոյ մէջ. եթէ պահ մը զինքը կաիաունաուժ կը գտնենք և անմիջապէս յետոյ չրչագայութեան ելած լինելը կը լսենք, պէտք չէ որ քաղաքէն մեկնելուն և դառնալուն ժամանակացոյցը չինելու աշխատինք, քանի որ աւետարանիչներն ալ այսպիսի աշխատութիւն մը չեն կատարած. ոչ ալ պէտք է կաիաունաուժի մէջ և կաիաունաուժէ դուրս կատարուած գործերը օրերու չարայարութեամբ իրարու համեմատել։ Աւետարանիչներ մեզի նչանաւորագոյն դիպուածներու և զրեխաւոր քարոզութիւններու հաւաքածոյ մը կու տան, և իրենց կողմէ իւրաքանչիւր հատուածին սկիզբը նչանակուած բառերը, Եղե-, կամ Ձեռ այնոքիկ, կամ Ե- էբէ-, կամ Յա-ա-բան յայնոքիկ, և այլն, ընդհանուր իմաստով պիտի առնուին, և ոչ ամփոփելով երկու իրարու հետ պատմուած իրողութեանց վրայ. ճիշտ այնպէս՝ ինչու թէ ըսուած ըլլար. Ձեռա- այս գործն ալ էրա-, կամ Ձեռա- այս խօսքն ալ ըսա-։ Ըստ այսմ Ղուկասու այս տեղ ըսածն ալ, Ե- եղե- յետ այնոքիկ ե- ինք զՔէր, պարզապէս Յիսուսի չարունակեալ քարոզչական պատմութեան վրայ պիտի հասկըցուի. միայն թէ Ե- եղէոթասունքն ընդ նմա յաւելուածը կը յայտնէ, թէ ճիշդ այն միջոցին մէջ ևը, յորում երկոտասան առաքեալները ընտրուած էին, բայց տակաւին

ցրուած չէին։ Յիսուսի պատմութիւնն սահմանն ալ ընդարձակ է. Ընդ Հռոմ և ընդ Բեղը. Գալիլիոյ ամէն կողմերը կը հանէր Յիսուս, թէ՛ գլխաւոր և թէ՛ փոքր տեղերը։ Իսկ քարոզածն ալ միշտ մխիթարութիւն էր. Ա՜խ պատրաստէք ձեր սիրտերը Տեառն. Նոր Ուխտին համ Աւետարանին ժամանակը հասած և Մեսիային գալուստը տեղի ունեցած լինելը կը ծանուցանէր, մարգարէութիւնները կը մեկնէր, նոր օրէնքները կը բացատրէր, և կը կրկնէր չարունակ այն նիւթերը, որոնց ընդարձակ ամփոփումը տեսանք Լերան քարոզին մէջ։ Անգամ մըն ալ կը կրկնենք, թէ Յիսուս չարունակ միևնոյն քարոզութիւնները կը խօսէր, և պէտք չէ երբեք կարծել, թէ նիւթ մը միայն մէկ անգամ և միայն մէկ տեղ ըրուցած ըլլայ։

Դուկաս այս տեղ բոլորովին նոր պարագայ մը կը ներկայէ մեզի. Յիսուսի պատմութեան մէջ իրեն կը հետեւէին ոչ միայն երկոտասան աշակերտներ, այլ եւ կանոյթ ոմանք։ Յիսուս աշակերտներուն հետ աշակերտուհիներ ալ ունէր, իրեն նուիրեալ հետեւորդներ ունէր ոչ միայն այրերէն, այլ և կիներէն, և որ աւելին է, այդ պարագան երբեք Յիսուսի դէմ բամբասանքի կամ մեղադրանքի առիթ չէր ընծայեր։ Աւետարանիչներ Յիսուսի դէմ խօսուած ամէն տեսակ ամբաստանութիւնները ու զրպարտութիւնները համարձակ կը յիշեն, բայց այս կէտին վրայ բանը ըսուած լինելը երբեք չեն յիշեր։ Յիշեալ կիներուն գործն էր Յիսուսի օգնել արտաքին միջոցներով։ Յիսուս իրեն օրապահիկը ճարելու պէտք մը չունէր, առաքեալներ Յիսուսին հետեւելու համար նաւակ ու կրպակ թողուցեր ու գործէ քաշուեր էին, դրամապուսի հարցմամբ ապրող դասակարգէն ալ չէին, իրենց ուսեան ու պգեան ու պահեստը կամ հասարակաց նպաստով կա՛մ բարեխիրաց նուէրով պիտի հայթայթուէր, և ճիշդ այդ վերջին կերպը կը գործադրէին այդ կիները, որ պաշտօնեայ չունէր ի՜ըեանց։ Ուրեմն, մէկ կողմանէ ունեւոր և միջոցներ ունեցող կիներ էին, միւս կողմանէ երախտաւորեալներ էին. որովհետեւ քաշկռտուած էին չարչարանքէ և հիւանդութենէ. և եթէ այսահարներուն մէջ իմանանք կատարի եւ բուռն ջղային ախտերէ տառապողներն ալ, կ՛ունենանք արտաքին միջոցներէ յուսահատ և Յիսուսի հրաշագործ բժշկութեամբ առողջացած ախտաւոր կիներ, որք Յիսուսին ձեռնարկած մեծ գործին և Յիսուսով քարոզուած Աւետարանին յաջողութեան ձեռնտու կը լի-

նէին. Յիսուսին ընծայելով արտաքին դիւրութիւններ, որպէս զի ո՛չ զինքն և իրեններըը անուշանելու հոգերով զբաղի, և ո՛չ աստր անոր ձեռքը նայելու ստիպուի:

Այդ կիները աս այժմ Յ[illegible]ի հետևողը անունով կը ներկայացնեն. թէպէտև միևնոյն ատենք են Գալիլեայ կոչուած կիները, սակայն այդ անունը ստացան Յիսուսի մահուանէ ետքը՝ անոր մինը օծելու համար Գալիլեայ ըլլալնէն: Հետևապէս դեռ չենք կարող գործածել անուն մը, որ գործողութեան մը կապուած է, իսկ գործողութիւնն ալ վերջէն տեղի ունեցած է: Նոյն պատճառով չենք ուզեր այս տեղ նկատի առնել Յիսուսի հետևող կիներուն չուրջը յուզուած բոլոր խնդիրները, թող տալով որ իւրաքանչիւր խնդիր յիշուի՝ երբ պատմական շարքն ու պարագային անոր կարգն ու տեղը գուշընեն:

Այս կիներուն թիւը որոշակի ըսուած չէ. աւետարանիչը անգամ մը կ'ոնոյէ ոմանէ ըսելէն, և միայն երեք անուն տալէն ետքը, որք են 1. Մարիամ Մագդալենացի, 2. Յովհաննա Քուզայ, և 3. Շուշան, կ'աւելցնէ, և այլ քոլո՛ն, որ իր անորոշութեան մէջ ալ տանեակէ աւելի թիւ մը կը ցուցընէ: Ոչ միայն այս տեղ, այլ աւետարաններուն ուրիշ տեղերուն մէջ ալ այդ թիւը լրացնելու բաւական անուններ չենք գտներ. որովհետև իւղաբերութեան աւթիւ կը յիշուին նաև Մարիամ Կղէոպայ և Սողոմէ Զեբեդեայ, որով ծանօթ անուններ հինգի կը լրանան: Աւանդութիւնը՝ և այլ քոլո՛ն բացատրութիւնը արդարացնելու համար, որչափ Յիսուսէ երախտաւորեալ կիներ կան, ամէնն ալ այդ շարքին կ'անցընէ, և ըստ այմ կը յիշէ, 1. Պետրոսի զոքանչը, որուն բժշկութիւնը պատմեցինք (§ 45). 2. Սամարացի կինը, Փոտինէ կոչուած, որուն դարձը պատմեցինք (§ 38). 3. Նայինի այրին, որուն որդւոյն յարութիւնը յիշեցինք (§ 67), եւս և այն կիները, որոնց ընդունած բժշկութիւնները այս ժամանակէն ետքը տեղի ունեցան ինչպէս են. 4. Քանանացի կինը, Լուսինէ կոչուած. 5. Տեռատես կինը. 6. Յայրոսի կինը. և աստղմէ զատ ո՛չ պիտէ ուրիշ որ բարերարուհիներուն կիները կամ մայրերը: Բայց մենք այս տեղ այս ամէն խնդիրներով զբաղելու միտք չունինք, և պէտք չէ որ կանխենք խօսիլ այնպիսի կէտերու մասին, որոնց վրայ պիտի պարտաւորուինք նորէն դառնալ իրենց կարգին. այլ բաւականանք խօսիլ

միայն այն երեք անուններու վրայ, որ այս տեղ կը յիշուին, եւ մանաւանդ Մագդալենացիի վրայ, որուն անձնաւորութիւնը տեղի տուած է կարեւոր խնդիրներու։

Լաւինք կը սիրեն Մագդալենացի Մարիամը նոյնացնել մեղաւոր կնոջ հետ, որուն մասին նախընթաց յօդուածին մէջ խօսուեցաւ, եւ այդ մեղաւոր կնոջ կատարած օծումը կը նոյնացնեն այն օծումին հետ, զոր Ղազարու քոյր Մարիամ կատարեց Սիմոն Բորոսին տունը (Յովհ. ԺԲ. 3), եւ այսպէս երիքէն մէկ անձնաւորութիւն կը կազմեն։ Մագդալենացիին նկարագիրը, նախ գեղանի պոռնիկ մը, եւ յետոյ ճգնաւոն ապաշխարող մը, գեղեցիկ արտադրութիւններ ալ ներշնչած է Եւրոպայի ճարտար նկարիչներուն եւ քանդակիչներուն։

Սակայն մենք կը պնդենք, թէ Մագդալենացին Մարիամ ոչ յիշուած մեղաւոր կինն է, եւ ոչ ալ Բեթանիացի Ղազարու քոյր Մարիամն է։ Մագդալենացիի անունը Մագդալա քաղաքէն է, որ կը գտնուի Գալիլիոյ ծովակին արեւմտեան եզերքը, եւ Մարիամ այդ անունը առացած է հարկաւ նոյն անուան քնիկը կամ քնակը լինելէն։ Անոր կեանքը ինչ էր, աւետարանը չըսեր. եթէ ընդունինք ալ, որ պճնասէր եւ աչխարհասէր կին մըն էր, պոռնիկ կինը չըլլար. միայն ատոյգ է թէ դիւահարութեան հանդիպած էր. եւ Յիսուսի չնորհիւ Էօքն դեռ ելեալ էր անկէ. ինչպէս այսօրեղ կը գրէ Ղուկաս, եւ ինչպէս յիշուած է նաեւ Մարկոսի վերջին մասին մէջ (Մարկ. ԺՋ. 6). բայց այս բոլորովին տարբեր պարագայ մըն է հրապարակային պոռնիկ եւ հանրակին ըլլալէ։ Արդ, եթէ իրօք այսպիսի կին մը եղած ըլլար Մագդալենացին, Յիսուս զգուշացած կ'ըլլար զայն իրեն մօտ ունենալէ. եւ եթէ Փարիսեցին, մեղաւոր կնոջ պատահարար մօտենալուն վրայ գայթակղեցաւ, ինքն եւ բոլոր իրեն պէս Փարիսեցիները, կանուխէն գայթակղած պիտի ըլլային, եւ մեղաւոր կնոջ մը պատահական մերձեցումը նոր զարմանք պիտի չպատճառեր այլեւս։

Իրօք ալ Յիսուս, մեղաւոր կինը, ապաշխարելէն եւ սրբուելէն յետոյ իսկ իրմէ հեռացուց, եւ Ե՛րբ է Խոլղոթան ողջոյնով արձակեց (Ղուկ. է. 50)։ Արդ՝ այն որ արձակուեցաւ եւ մեկնեցաւ, այլեւս Յիսուսի հետ չկրնար ըսուիլ, եւ չկրնար այն կիներէն մէկն ըլլալ, որք էին ընդ նմա։ Ղուկասու խօսքերը լաւ զննելով կը տես-

նաև եւս, որ Յիսուսի հետեւող կիներ, ոչ թէ մեղաւոր կնոջ պատգայէն յետոյ Յիսուսի հետ սկսան չըլլել, այլ անկէ առաջ ալ արդէն Յիսուսի հետ էին. ուրեմն Մագդաղենացին ալ՝ որ այդ խառնքին առաջինն ու գլխաւորն էր, նա ալ մեղաւոր կնոջ պատահարէն առաջ Յիսուսի հետ էր, և չկրնար անարգ և անկեալ վիճակէ մը հոգիս վերականգնեալ կինը ըլլալ: Ինչ որ Լատինք սեղծեցին, ժամանակին կազմուած պարզ երեւակայական սուտիւն մըն էր, զոր այժմ նոյն իսկ նորագոյն և լաւագոյն լատին հեղինակներ այլեւս պաշտպանելի չեն գաներ:

Իսկ Մագդաղենացին նոյն ինքն Ղազարոս քոյրը կարծել, մի միայն հետեւանք է երկու նման գործողութիւններու. որովհետեւ երկու տեղ ալ Յիսուսի ոտքերու օծում մը կը տեսնեն, եւ ամենեւին չեն ուզեր երկու նման գործողութիւններ իրր տարբեր ընդունիլ, այլ իրր թէ Յիսուսի կեանքին մէջ ամէն գործ միայն մէկ անգամ եղած ըլլար, ամէն նման պատահարները նոյնացնելու անյագ սովոր կը տառապին: Սակայն բաւական պարագաներ կան, որ Մարիամ Մագդաղենացին եւ Մարիամ Բեթանիացին իրարմէ կը զատեն, ենթադրելով իսկ՝ որ Յիսուսի ոտքը օծող մեղաւոր կինը նոյն ինքն Մագդաղենացին ըլլայ, ինչ որ արդէն մերժեցինք եւ մերժելիս հաստատեցինք: Մագդալա և Բեթանիա տարբեր տեղեր են, առաջինը Տիբերեայ ծովակին եզերքը, երկրորդը Երուսաղէմի մօտ, և Մագդաղենացին Բեթանիայի չկրնար ըլլալ կամ ըսուիլ: Առաջին օծումը Գափառնաումի մէջ է, երկրորդը Բեթանիայի մէջ, թէպէտ Սիմոն փարիսեցի և Սիմոն Բորոտ համանուն ըլլան: Առաջին օծումը կատարուած է դեռ Երկուսաններուն պաշտօնի չելած: երկրորդը Յիսուսի խաչելութենէն վեց օր առաջ: Մէկը ապաշխարութեան արտայայտութիւնն էր, իսկ միւսը եղբօրը յարութեան համար պատուադիր երախտագիտութիւն: Ասոնք ինչպէս աւելի չերկնցընենք պատմականապէս բացայայտ խնդիրի մը վրայ, ինչ որ ալ ըլլայ ոմանց կամ մանաւորաց կարծիքը: Քանի որ աւետարանը յստակօրէն կը ցուցընէ, թէ Մարիամ Մագդաղենացի և Մարիամ Բեթանիացի եւ Գափառնաումի մեղաւորը երեք տարբեր կիներ են:

Յովհաննա նշանակուած է ինչ կին Փոլոյ Գալատացիին Հերովդէսի, այսինքն Գալիլիոյ չորրորդապետ Հերովդէս Անտիպասի ծառայութեան մէջ գտնուող Քուզա հազարապետին կինը. բայց Քուզա

հաղարապետ ոչ աւետարանի ուրիշ տեղը յիշուած է, և ոչ արտաքին պատմութեան մէջ նշանակուած է, և անծանօթ մէկ մը կը մնայ: Այլ հաւանական մեկնութեամբ կը կարծուի՝ թէ նոյն ինքն Կափառնաումի Թագաւորապետն է, ինչպէս իր տեղն ալ ակնարկեցինք (§ 40): Իսկ Յովհաննա անգամ մըն ալ կը յիշուի Յիսուսի գերեզմանին իւղ բերող կիներուն հետ (Ղուկ. Ի՞. 10), որ կը ցուցընէ՝ թէ այս բարեպաշտ կինը մինչեւ վերջը հաւատարմութեամբ Յիսուսի հետեւող եղած է:

Իսկ Շուշան, առանց ուրիշ յատկութեան յիշուած է, և այլ եւս բնաւ չյիշուիր, որով իր խոկութեան և անձնուիրութեան վրայ ինչ որ ալ ըսուի, լոկ ենթադրական է. միայն Յիսուսի հետեւող կիներուն մէջէն՝ երեք գլխաւորներէն մէկն ըլլալը, իրեն համար գովեստի և արժանաց փառաց է:

ՃԲ. ՅԻՍՈՒՍ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻՆ ՀԵՏ

Մարկ. Գ. 20—21,

Յիսուսի կափառնաում դառնած օրերէն միջադէպ մը կը յիշէ Մարկոս. Թերեւս քիչ մը տարօրինակ, եւ որ միայն Մարկոսի մէջ կը գտնուի, և միւս աւետարանիչներ զգուշացած են այսպիսի բացատրութիւններէ: Անգամ մը Յիսուս տուն եկած էր, բայց ժողովուրդը տակաւին զայն չէր ծողուր, եռեւէն կու գար և տան առջեւ կը խռնուէր: Տունը՝ առանց յատկուածական բացայայտութեան նոյն՝ իսկ Յիսուսի տունը պէտք է իմանալ, ուր կը բնակէր իր մօր հետ, հարկաւ ազգականներ ալ և աշակերտներ ալ ի միասին ունենալով: Յիսուս ժողովուրդով զբաղած՝ անոնցմէ չբաժնուիր. կը բժշկէ և կը մխիթարէ, կը խօսի և կը խրատէ. ժողովուրդը չգրուիր, նորեր կը հանին. Յիսուս անոնցմէ չբաժնուիր, խելքը միտքը ժողովուրդին տուած, տուն ալ չմտներ, կերակուր ուտելու ալ չգար, ինքն իրմէ դուրս եղած, զինքն բոլորովին մոռցած, անեցիներուն ազգարարութեանց ալ չանսար: Իրեններուն մտահոգութիւնը կը չատնայ, այդպիսի տարապարտ աշխատութեան մէջ չարունակելը, ազգարարութեանց ալ անլսող լինելը, մենամոլութեան նշաններ կը կարծուին, և կ'որոշեն դուրս ելլել և Յիսուսը բռնի տուն մտցնել, որպէս զի հանդարտի, ինքզինքը գտնէ և կերակուր ուտէ:

Այլ բանը ընողներ «ը է-ը» էին կոչուած են, և այս բառով կըրնանք իմանալ մայրը, աղջականները և նոյն իսկ մոերմագոյն աչակերտները, ինչպէս էին Զեբեդեան և Յովհաննան եղբայրները: Սեաոարանի պատմածը ոչ անսովոր ինչ է և ոչ տարօրինակ: Յիսուս չափազանց կերպով ժողովուրդին համար գոհուելը, սովորական կերպով մտածողներուն՝ իրեն վնասակար և արգիլուելու արժանի կէտ մը նկատուած է. ուստի ոչ հարկ կայ Յիսուսի վրայ տարապէպ մեղադրութիւն ննթադրել, և ոչ իրեններուն պակասամիտ թերահաւատութիւն վերագրել:

73. ՀԱՄՐՈՒԿՈՑ ԴԻՒԱՀԱՐԻՆ ԲԺՇԿՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. ԺԲ. 22 — 23.

Այս բժշկութիւնը. որ պարզ յոյնչոմով մը՝ յաւաչ կը բերուի, և որուն ճշդիւ օրն ու ժամանակը չեզացատրուիր, հարկաւ այդ միջոցին պատահած եղելութեանց կարգը կը մանէ: Տեղն ալ որոշակի յայտնուած չէ, բայց Կափառնաումի մէջ կատարուած բժշկութիւններէն կ'երեւի պարագայից ընդունելութեամբ: Պատմական պարագայ մըն ալ չէ յիշուած նկատողութեան արժանի. բժշկուողին ո՛վ ըլլալն ալ յայտնի չէ. միայն նշանաւոր եղած է անոր, որ Յիսուսի դեւերուն վրայ իշխանութիւն յանձնելնելը, աւելի ընծայից Փարիսեցւոց զրպարտութեանց, և Յիսուսի պատճառաբանեալ հերքումին:

Դիւահարներու տեսակները չատ էին. դեւը ոչ միայն իրեն գրաւած անձերուն ուշն ուրուշը կապտելով զանոնք կատաղի յիմարութեան եւ անզուսպ մոլեգնութեան կը մատնէր, այլ եւ զգայարաններու վրայ կ'իշխէր եւ անոնց ներգործութիւնը կը դադրեցնէր: Համրուկոյր դիւահարին վրայ դեւն այլեւս ականջին ալ տիրապետած, եւ տեսողութենէ ու լսողութենէ զրկած էր, այնպէս որ դեւին հեռանալը բաւական եղաւ, որպէս զի կոյր ճանչցուածը տեսնէ եւ խուլ ճանչցուածը լսէ:

Ժողովուրդը կը զարմանայ, եւ որովհետեւ ոչ միայն հասարակ մարդու, այլ եւ որեւէ մարգարէի մը ըրածներէն չատ վեր էին Յիսուսի ըրածները. ժողովուրդը բնական լինի բերմամբ մե-

սիական գաղափարին կ'երթայ, եւ կը սկսի իրարու մէջ վիճաբանիլ, Ո՞վ է այն Քրիստոս որուն Դա՞ն է։ Ժողովրդեան երեսին Յիսուս իբր Մեսիա ընդունիլը, երեսին երկրայիլը, երեսին ալ բացէբաց հակառակիլը, նոյն ինքն ժողովրդեան յեղյեղուկ բնաւորութեան իսկական նկարագիրն է, եւ պէտք չէ մոռնալ, թէ ինչո՞ւ իրարու անյարիր միտքեր կը յայտնէ։

74. ԴԻՒԱԿԱՆ ՁՕՐՈՒԹԵԱՆ ՀԵՐՔՈՒՄ

Մատթ. ԺԲ. 24—37 եւ 43—45. Մարկ. Գ. 22—30. Ղուկ.ԺԱ.17—26.

Փարիսեցիք և դպիրք Յիսուսի ուխտակցեցան հակառակորդներ, ամէն տեսակ թշնամութիւններ մղեցին անոր դէմ, որպէսզի եթէ հնար էր խափանեն և ջնջեն անոր քարոզած վարդապետութիւնը, որ հիմէն կը քանդէր իրենց կառուցած կեղծաւորութեան ամբարտակը։ Լուսանք և անարգանք, հալածանք և դաւաճանութիւնք գործածուեցան հետզհետէ, բայց անօգուտ։ Յիսուսի ազդեցութիւնն ու վարդապետութիւնը աւելի համբաւ կը գտնէր, և այս մեծ յաջողութեան պատճառներուն գլխաւորը բժշկութիւններն էին, եւ մանաւանդ դիւահարներու բժշկութիւնը, որ բոլորովին խելքէ միտքէ վեր պայմաններով կը փայլէր։ Սառնային վրայ իշխանութիւնը աստուածային միայն կրնար ըլլալ՝ ուրեմն Յիսուս աստուածային իշխանութեամբ զօրացած էր։ Այդ ժողովրդական պատճառաբանութեան ոյժը կոտրելու համար Փարիսեցիք սկսան ըսել թէ Յիսուս Աստուծոյ զօրութեամբ չգործեր, վասն զի Աստուծոյ հաճոյ մէիը չէ, քանի որ օրինազանց մըն է. այլ սառնայներուն գլխաւորին հետ յարաբերութեան մէջ է, և մեծ սառնային զօրութեամբ պզտիկները կը ճնշէ։ Բէէլզեբուղ անունը

Դեւերուն մեծին, մեծ սառնային, Բէէլզեբուղ անունը երբայեական բառախաղութիւն մըն է Սոփոն անունը բերան առած չըլլալու համար։ Բահալ-Զեբուբ Փղշտացւոց մեծ աստուածն էր, նոյն ինքն Ակկարոնի ճանճիկ աստուածը, որուն անունը իբր անարգական սկսաւ որուիլ սառնային։ Սոյն անունը օրինականայ գրիչին տակ եղաւ Բահալ-Զեբուղ, յարմարական իմաստ մը տուած ըլլալու համար, որովհետեւ այդ ձեւին տակ կը նշանակէր Տէր-Բնակո-

ընեանց, այսինքն սէր դիւական ընակութեանց կամ Տէր-Դժոխոց: Բահազ-Զիւռղը հնչման վոքրիկ այլայլմամբ եղաւ Բէէզզեբուղ, որ հրէական վերջին գիրքերու մէջ կը գտնուի նաեւ Բէեզզեբուղ գրուած, որ ըսել է Տէր-Սղբե՛ոց:

Յիսուսի ականջը հասաւ՝ ինչ որ Փարիսեցիք իրեն համար կ'ըսէին, և որուն ոյժ կու տային յատկապէս Երուսաղէմէ եկած գպրոցներ, որ պաչոն ունէին Յիսուսի ընթացքը կասեցընել և գործը տապալել: Յիսուս ուզեց ցրել անոնց բարբանջանքը, և նոյն իսկ իրենց խօսքով զիրենք յաղթահարել: «Փութէք ըսաւ, որ տուն կամ քաղաք կամ հաստատութիւն կամ իշխանութիւն որ ինքն իրեն դէմ կ'ելլէ, հաստատուն մնալ կարող չէ, և հարկաւ կը կործանի: Արդ՝ եթէ Բէէզզեբուղն է որ ինծի կ'օգնէ, որպէս զի դեւերը յաղթահարեմ և հալածեմ, ըսել է թէ սատանայն իշխանութիւնը ինքն իրեն դէմ կը գործէ, ինքն իրեն դէմ եւած է, իր իշխանութիւնը այլ եւս հաստատուն մնալ կարող չէ. եւ եթէ հաստատուն չէ, կործանած կ'ըլլայ սատանայն իշխանութիւնը: Ուրեմն անհիմն է ձեր խօսքը, և ես դիւական իշխանութեամբ դեւեր հալածող չեմ»:

Այդ պատճառաբանութեան ուրիշ մըն ալ կ'աւելցնէր Յիսուս՝ հրէայ երդմնեցուցիչներու բաղդատութենէն քաղելով: Հրէից մէջ կային դիւահար բժշկողներ որոնք Սաղոմոյ անուան զօրութեամբ ու Ս. Գրոց ընթերցմամբ դիւահարներ կը բժշկէին: Յիսուս այս պարագան յիշելով կ'ըսէ. «Դուք դիւահար բժշկելու կարողութիւնը առանց Սաղոմոյ՝ Բէէզզեբուղի վերագրած ասելնիդ, ըսած կ'ըլլաք՝ որ դեւեր հալածել հնար է պարզապէս դիւական իշխանութեամբ. ուրեմն անուղղակի ընդունած պիտի ըլլաք, որ ձեր մէջէն եղող երդմնեցուցիչներն ալ նոյն կերպ կ'ընեն. և այն առեն անոնք ձեր դէմ դատախազ պիտի կանգնին, և ձեզ պիտի դատապարտեն. որովհետեւ անոնք ալ դիւական զօրութեամբ գործող պիտի սեպուին»:

Մեր նպատակէն դուրս է խնդիր յուզել՝ թէ ինչ էին այստեղ յիշուած դիւահար բժշկողները, որովհետեւ կրնային ըլլալ կամ պարզ խաբեբաներ, կամ մարդկային ճարտարութեամբ բժշկութիւն ընողներ, և կամ Սաղոմոյ ու Ս. Գրոց զօրութեամբ հրաշալի գործեր կատարողներ: Երեք կերպերն ալ հնարաւոր են և հաւանական, և երեք տեսակներն ալ միանգամայն կրնային ըլլալ: Հրաշքներ կա-

տարողներ կան և եղան. Յիսուսէ առաջ մարգարէներ և աստուածահաճոյ անձեր, Յիսուսէ ետքը առաքեալներ և աւետարանի հետեւողներ։ Ինչպէս նաեւ եղան և կան մարդկային ճարտարութեամբ բժշկութիւն ընողներ՝ այնպիսի դիւահար կարծուողներու վրայ, որք պարզապէս բնական հիւանդներ են։ Եւ վերջապէս խաբեբաներ ալ պակաս չեն եղած, որովհետեւ ամէն ճշմարտին տուրը, և ամէն իրին կեղծը եղած է և պիտի ըլլայ։ Յիսուս այս տեղ տեսակ չտարբերեր, այլ անորոշ և ժողովրդական առմամբ կը խօսի։ Քանի որ այսպիսի գործողութիւն մը ընդունուած էր ընդհանրապէս, Յիսուս անոր հետ բաղդատութիւն մը կրնար կազմել իր խօսքը հաստատելու համար։ Բայց մենք Յիսուսի խօսածներուն դառնանք։

«Ուրեմն, կ'եզրակացնէ Յիսուս, ընդունեցէք՝ որ ես աստուածային զօրութեամբ կը գործեմ. և եթէ աստուածային զօրութեամբ կը գործեմ, ուրեմն ճշմարտութիւն կը վարդապետեմ, և եթէ ճշմարտութիւն կը վարդապետեմ, ուրեմն սույգ է իմ քարոզածս՝ թէ Աստուծոյ Արքայութիւնն յայտնուած է, Աստուծոյ խոստումը կատարուած է, ու խոստացեալ Մեսիան եկած է, եւ այլ ևս մի՛ հակառակիք իմ վարդապետութեան։ Եթէ ես Աստուծոյ զօրութեամբ կը գործեմ և ճշմարտութիւն կը քարոզեմ, ուրեմն աստուածութիւնը ու դիւական իշխանութիւնը կործանած է։ Ով որ ուրիշ զօրաւորի մը տունը կը մտնէ, անոր գէնքերը կը յափշտակէ, և ունեցածը աւարի կ'առնէ, պէտք է առաջուընէ զօրաւորը յաղթահարած, կապած ու կաշկանդած ըլլայ։ Եւ եթէ ես, կ'ըսէ Յիսուս, դիւական իշխանութեան գործերը կը խափանեմ, ուրեմն յաղթուած է սատանան, և ես հզօրագոյն քան զնա զայն յաղթահարած եմ. և այն ամէն միջոցները, որոնց վրայ դրած էր սատանայ իր ակնկալութիւնները, անոր ձեռքէն առած աւարած եմ»։

Այս տեղ բացարձակ ձեւի ներքեւ նախադասութիւն մը կը գտնենք. Որ ոչ է ընդ ի՝ հակառակ չ'է, և որ ոչ ժողվէ ընդ ի՝ ցրուէ (Ղուկ. ԺԱ. 23)։ Այդ նախադասութեան բոլորովին ընդհանուր իմաստ տալով, կը բաղդատեն զայն ոմանք Յիսուսի միւս խօսքին հետ. Որ ոչն է յեր ընդ ոտ է յեր կողմն է (Ղուկ. Թ. 50), և հրկուքը իրարու հակասող կ'ուզեն գտնել։ Սակայն Յիսուսի խօսքերը ինչպէս այստեղ, նոյնպէս և միւս տեղ, ընդհանուր սկզբուն-

քի ձեւով չեն, այլ յարաբերական են պարագային հետ, ուր խօսուած են: Ով որ գործին բերմամբ պարտաւոր էր համամիտ ըլլալ և չէ. նա հակառակող կը սեպուի. իսկ ով որ գործին բերմամբ հակառակ ըլլալ պարտաւոր էր և չըլլար, նա համամիտ կը սեպուի: Այս տեղ սատանային վրայ է խօսքը, քանի որ Աւետարանին գործին չհպատակեր, հարկաւ անոր հակառակ եղած կ'ըլլայ. մինչ մեւ աւիթի մէջ խօսքը Յիսուսի անուամբ բժշկութիւն ընդունելուն վրայ է, որուց համար բաւական է Յիսուսի անունը պատուելնին, թէպէտ Յիսուսի հետ չերթային, որպէս զի Յիսուսի համամիտ եւ համակիր նկատուին:

Այս տեղ յառաջ կը բերեն Մատթէոս և Մարկոս Յիսուսի այն նշանաւոր խօսքը, զոր Ղուկաս ուրիշ աւիթի թողած է (Ղուկ. ժ.Բ. 10), և ուր կը խօսուի Որդւոյ Մարդոյ և Հոգւոյն Սրբոյ դէմ մեղքերուն կամ հայհոյութիւններուն տարբերութեան վրայ, առաջինները դիւրաւ ներելի, իսկ վերջիններուն թոյլինները անները վինելը յայտնելով.

Մեր նպատակը չէ՛ ոչ տարբեր մեկնութիւններ յառաջ բերել և ոչ ալ աստուածաբանական տեսութեանց մէջ մանել, այլ բացատրել միայն այն պարզ իմաստը, զոր Յիսուսի խօսքերը ունին, համեմատ այն պարագաներուն՝ որոնց մէջ կը խօսէր: Փարիսեցիք յայտնի կը տեսնէին Յիսուսի ձեռօք յայտնուած աստուածային զօրութիւնը, և կամակոր չարութեամբ զայն դիւական զօրութիւն կ'ուզէին կարծեցնել: Յիսուս ատոնց կ'ըսէ. «Ձեր ըրածը Որդւոյ Մարդոյ դէմ չէ, այլ Հոգւոյն Սրբոյ դէմ է: Եթէ Որդւոյ Մարդոյ՝ այսինքն ինծի դէմ ըրած ըլլայիք, ես ձեզ կրնայի ներել. բայց որովհետեւ ըրածնիդ Հոգւոյն Սրբոյ դէմ է, ներում պիտի չգըտնէք»: Յիսուսի դէմ մեղանչած և անիրաւած կ'ըլլային Փարիսեցիք՝ եթէ ճանչցած չըլլային և անպիտանային Յիսուսի ով ըլլալը և ինչպէս գործելը, անիրաւութիւնը իրենց անպիտութենէն յառաջ եկած կ'ըլլար, Յիսուս ալ անոնց հանդէպ ներողամիտ գտնուելու դժուարութիւն չէր զգար: Բայց ներկայումս անոնք ուղիղը ճանչցած և լաւ գիտցած են՝ թէ Յիսուսի գործերը յայտնի աստուածային զօրութեամբ գործուած են և Յիսուս ինքն աստուածատաք է, բայց գիտնալով հանդերձ կը ջանան ճշմարտութիւնը խեղաթիւրել և մտացածին և անհիմն մեկնութիւն մը կը ստեղծեն, դիւական

զօրութեամբ դևերը կործանելու դրութիւնը. Չէ ասէին ընէ այս պէդ չէ նմա (Մարկ. Գ. 30): Արդ այս յայտնի չարութիւն է, կամակոր կերպով չար գործելու կամքն է. և յորչափ մարդ այդ կամակոր չարութեան մէջ կը մնայ, յաւիտեան յաւիտենից ներում ու թողութիւն չկրնար առանալ, այլ պէտք է նախապէս այդ կամակոր չարութեան վիճակը թօթափէ, լռնարհի, զղջայ, իր մեղքէն դարձի, որ կարենայ թողութեան հանդիպիլ:

Այս տեղ իդէպ է յիշել մեղքերու մասին բարոյագէտներուն սովեցուցած բաժանումը, իբր զի մարդ կրնայ յանցանք ու մեղք գործել կամ անկարութենէ կամ անգիտութենէ և կամ չարութենէ: Այդ երեք տեսակ մեղքերը կը պատչաճեցուին Աստուծոյ երրորդութեան երեք անձերուն, Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն, որովհետև Հայրը կ'ըմբռնենք իբր կարողութիւն, Որդին իբր իմաստութիւն և Հոգին իբր բարութիւն. և այդ ըմբռնման համաձայն անկարութեան մեղքեր կը կոչուին ընդդէմ Հօր, անգիտութեան մեղքեր ընդդէմ Որդւոյ, և չարութեան մեղքեր ընդդէմ Հոգւոյն. ինչպէս յայտնի կը տեսնուի, այդ բաղդատական առումը և այդ կոչումները ծագում առած են ճիշդ Քրիստոսի այս խօսքէն, ուր ընդդէմ Որդւոյ և ընդդէմ Հոգւոյն մեղքեր կը տարբերին, և ընդդէմ Հոգւոյ մեղքերը անները լի կը դատակուին. բայց ոչ այն միտքով՝ որ այնպիսի մեղքի մէջ իյնողը ոչ մէկ կերպով ներում չկարենայ գտնել, այլ միայն այն իմաստով՝ որ ներում պիտի չգտնէ ցորչափ մեղքին մէջ չարութեան վիճակը կը տեւէ. այլ երբ չարութեան վիճակը կը դադրի, մեղքին ալ ներման ճանապարհը կը բացուի:

Աւետարանիչներ ամէնքն ալ միեւնոյն կերպով չեն ամփոփեր Յիսուսի քարոզութիւնները. և որովհետև Յիսուս միեւնոյն նիւթը ու միեւնոյն վարդապետութիւնը զանազան տեղեր և զանազան անգամներ կրկնած է իր երեքամեայ քարոզութեանց միջոցին, աւետարանիչներ կրցան ամենայն իրաւամբ նոյն կամ նման նիւթերը տարբեր պարագաներու մէջ յառաջ բերել: Ասով ոչ իրարու կապուած կ'ըլլան և ոչ մէկուն բաժը միւսը մերժած կ'ըլլայ, այլ միայն երկու կամ աւելի տարբեր պարագաներէն մէկը այս և միւսը այն յառաջ բերած կ'ըլլայ: Ըստ այսմ Մատթէոս դիւական զօրութեան վերաբերեալ քարոզութեան իր չարունակութիւն յառաջ կը բերէ

քանի մը ուրիշ կէտեր ալ, զորս միւս աւետարանիչներ կը լռեն, կամ թէ ուրիշ պարագայի մէջ յառաջ կը բերեն։ Մաթէոսի յառաջ բերածները առջի հօսքերէն օտար չեն, այլ միեւնոյն կէտը կը չօշափեն և Փարիսեցւոց կամակոր չարութեան յանդիմանութիւնն են։ «Ամէն ծառ իր պտուղէն կը ճանչցուի, կ'ըսէ Յիսուս Փարիսեցւոց ընթացքին ակնարկելով. չար պտուղնիդ, այսինքն չար ընթացքնիդ, չար ծառ ըլլալնիդ կը ցուցընէ. ծառը բարի ըրէք որ պտուղն ալ բարի ըլլայ»։ Այդ օրինակը արդէն բացատրուեցաւ Լեռան քարոզին վերջին մասին մէջ (§ 64), «Մարդուն գանձը իր սիրտն է, կը չարունակէ Յիսուս, բարի սիրտ ունեցողը բարիք կը հանէ այն գանձէն. չար սիրտ ունեցողը չարիք կը հանէ նոյն գանձէն, հանած բարիքն ու չարիքն ալ բարի ու չար խօսքերն են. սիրտէն բղխածն է որ մարդուն բերնէն կ'ելլէ երբ կը խօսի։ Խօսքն ալ թէեւ բանի տեղ մի աներ. ամէն խօսք դատաստանի օրը պիտի քննուի ու կշռուի, և նոյն իսկ թեթեւ ու դատարկ խօսքի մը համար պատասխան պիտի ըլլաք դատաստանին առջեւ պատասխանատու, և խօսքերնուդ համեմատ վճիռ պիտի առնաք։ Խօսքերնիդ կրնան ձեզ արդարացնել՝ եթէ բարի են. կրնան ձեզ դատապարտել՝ եթէ չար են»։ Հարկաւ Յիսուս չուզեր ըսել, որ միայն խօսքն է մարդուն արդարացման կամ դատապարտութեան պատճառը, և ոչ ալ կ'ուզէ գործոց արժէքը հերքել և անոնց նշանակութիւնը թեթեւցնել, այլ միայն կ'ըսէ թէ մարդուն խօսքն ալ, որ իր արտաքին գործունէութեան կարեւոր մի մասն է, իրեն արդարացման կամ իրեն դատապարտութեան պատճառ կ'ըլլայ։ Ներկայ պարագային մէջ ալ, յորում Յիսուս կը խօսի, Փարիսեցւոց օտարոտի խօսքերը՝ իրենց չարութեան արտայայտութիւնն էին։

Նոյն դիտողութեան հիմամբ, զոր վերագոյնը բացատրեցինք աւետարանիչներուն ամփոփում կազմելուն վրայ, այս տեղ կը կցենք այն խօսքերն ալ, զորս Ղուկաս իմիտեա կը դրէ (Ղուկ. ԺԱ. 24—26), իսկ Մաթէոս պզտիկ ընդհատութեամբ քիչ մը անդին կը թողու (Մատթ. ԺԲ. 43—45)։ Յիսուսի այս խօսքերը առանձնաւոր են, և այն ալ ժողովրդական նախապաշարումներէ քաղուած. որովհետեւ հնար չէ բառական ճշդութեամբ իմանալ այս խօսքերը։ «Երբոր դեւը, կ'ըսէ Յիսուս, մարդէ մը կ'ելլէ, անապատ և անջուր տեղեր կը պտտի, բայց այն տեղ իրեն մանելու և

հանգիստ ընելու մարդ կամ տեղ չգաներ, միտքը կը դնէ եղած տեղը դառնալ, բայց երբոր կու գայ կը տեսնէ որ այն մաքրուած և սրբագործուած է, ու իրեն ընդունելութիւն չըներ. զի սատանան պիղծ տեղեր միայն կրնայ բնակիլ: Որպէս զի յաջողիլ մտնել եւ հաստատուիլ, իրմէ զօրաւոր ուրիշ հօմը դեւեր օգնութեան կը բերէ, և անոնց օգնութեամբ մարդը կը մոլորեցընէ, որով կրնայ նորէն նէրս մտնել և հաստատուիլ, և խեղճ մարդը առաջինէն աւելի նեղել ու լկել և չարաչար դիւահար դարձընել»: Դուկատս պատմութեան համաձայն օրինակը կը պատչաճեցուի ամէն դիւահարի, որ եթէ ակարանայ և առջի պիղծ վիճակին դառնայ, նորէն դիւահարութեան մէջ կ'իյնայ, և առաջինէն աւելի սաստիկ կերպով: Իսկ Մատթէոսի պատմածին համաձայն օրինակը իրոր Հրէից վրայ կը տարածուի. Ա՛նպէս եղիցի և ազգիս այսմիկ չարիս: Ըստ այսմ Հրէից ազգին, Աստուծոյ ընտրած ժողովուրդին վիճակը ցոյց կը տրուի, թէ նա երբեմն դիւական ազդեցութեան ներքեւ էր, բայց աստուածային ընտրութեամբ սրբուեցաւ ու դեւերէն ազատեցաւ, սակայն այժմ նորէն ինկած է դիւական ազդեցութեան ներքեւ, չէ դիմացած դեւերու ուժգնակի հարուածին դէմ: Երկու մկնութիւններն ալ Քրիստոսի ոճէն օտար չեն, և Յիսուսի երկու տարբեր պատգամներու մէջ միեւնոյն առակատր օրինակէն օգտուած լինելը կը ցուցընեն: Միայն թէ ղգոյշ լինինք բառացի իմաստ տալէ առակներուն անապատները պատելուն, իր առջին տեղը դառնալ ուզելուն, հօթը ուրիշ դեւեր օգնական առնելուն: Անապատներ պատելը՝ մտնելու տեղ չգտանելն է. առաջին տեղը դառնալ ուզելը՝ մարդերուն չարունակ մտնութիւն ընելն է. հօթը դիւեր օգնութեան առնելը՝ փորձութեանց զօրանալն է. աւելի արդիւնքն ալ՝ կրկին մեղքի մէջ իյնողներուն վիճակին ծանրանալն է:

Ուրեմն այս վերջին մասն ալ օտար չէ դիւական զօրութեան նկատմամբ իսուած վարդապետութենէն: Բայց պէտք է նկատի առնուի՝ որ Յիսուս իր պատճառաբանութիւնները կը կազմէ, ոչ թէ դեւերու նկատմամբ իրր հիմնական ընդունելի ակզբունքներէն, այլ միայն ժողովրդական ըմբռնման մէջ իրր առտց կարծուած գաղափարներէն, նկատելով որ անոնց մէջ պարզ նախապաշարումներ ալ կը գտնուին: Ուրիշը համոզելու համար՝ բացարձակ ակզբունքներէ աւելի զօրաւոր փաստեր կ'ընձեռեն դիմացինին ընդունած

կարծիքները. և այդ պատճառաբանութեան ձեւը, որ համաձայն է հանրային սովորութեան, Յիսուս ալ գործածած է չատ անգամ։

75. ՓԱՐԻՍԵՑԻԿ ՀՐԱՇԸ ԿԸ ՊԱՀԱՆՋԵՆ

Մատթ. ԺԲ. 38—42. Դուկ. 16 եւ 29—32.

*Յիսուսի կատարած բժշկութիւնները և գլխաւորապար դեւերու հալածումները՝ Փարիսեցիք ուզեցին ճշմարիտ հրաշքներու՝ կարգէն դուրս թուլլ, ինչպէս նախընթաց յօդուածի մէջ տեսանք։ Նոյն հոգւով կը չանան միշտ Յիսուսի վարկը կոտրել, և նոր եղանակ մը կը մտածեն ժողովրդական եռանդը մարելու։ Յիսուսէ կը պահանջեն, որ այնպիսի հրաշք մը գործէ որ իսկի տեղ չմնայ։ «Հիւանդներու և դիւահարներու բժշկութիւնները, կ'ըսեն, բաւական չեն մեր մէջ կատարեալ համոզում գոյացնելու, անոնց նման բաներ ուրիշներ ալ ըրած են, և մենք ալ տեսած ենք։ Եթէ կ'ուզես որ մենք կատարեալապէս քեզի հաւատանք և բաժնեւորուիլ համոզումը, պէտք է այն տեսակ հրաշք մը գործես, որ մենք տեսած չըլլանք. օրինակի համար, երկինքի վրայ կատարուած հրաշալի փոփոխութիւն մը. նշան չեր կրնէք»։ Փարիսեցիներ կ'ուզէին հարկաւ ակնարկել Յեսուին, որ արեւն ու լուսինը իրենց ընթացքին մէջ կանգուցած էր (Յեսու ժ. 13), կամ Եսայիի, որ արեւին սահուելը եռակի դարձուցած էր (Դ. Թագ. Ի. 11). և վատահ ըլլալով՝ թէ Յիսուս սանկ բան մը պիտի չկարենայ ընել, որովհետեւ ցարդ ըրած չէր, կը սպասէին անմիջապէս ժողովրդեան դառնալ և ըսել. «Տեսէ՛ք ան հրաշագործ ըսուած վարդապետը. բան մը չկրնար ընել, ըրածներն ալ սովորական բժշկութիւններ են»։

Յիսուս երբեք սովորութիւն չըրաւ հետաքրքրութիւնը յագեցնելու համար հրաշքներ ընել, ինչպէս Նազարէթցիներուն ալ պատահեցաւ (§ 41). հետեւաբար տարբեր պիտի չըլլար այս անգամ Փարիսեցիներուն ու դպիրներուն ալ տալիք պատասխանը։ Միեւ կողմէն պէտք էր անոնց բերանն ալ կարկել, որպէս զի չկարենան աւելի առիթ ունենալ տարապարտ քսութիւններ յերիւրելու և ժողովուրդին

միաքը մոլորցնելու: Փարիսեցիներուն ու դպիրներուն այդ չարամըտութիւնը զայրացուց հեզահամբոյր Յիսուսի սիրտն ալ, և չկրցաւ կարծես իր ցասումը զսպել. հետեւաբար ծանր յանդիմանութեամբ և արհամարհական բացատրութեամբ կը բանայ իր բերանը. Ագէ չոբ և ընացող ըշան խնդրէ, և ըշան ի՛ պոցէ նմա: Ընացող կոչումը միայն մարմնական պղծութեամբ մեղանչողը չնչանակեր, այլ ամէն անտեղի և աղտեղի գործեր չնութեամբ կը բացատրուին Ս. Գրոց մէջ, և նոյն իսկ իրապաշտութիւնն ալ պոռնկութիւն ու քարի ու փայտի հետ չնութիւն կոչուած է (երեմ. Գ. 9), և այս ընդարձակ իմաստով առնուած է այս տեղ ալ:

Երբ Յիսուս կը զանայ Փարիսեցիներուն ու դպիրներուն քմահաճոյքին ծառայելու նպատակով հրաշք գործել, կամ, ինչպէս աւետարանը կ'ըսէ, ըշան պոլ, միւս կողմանէ վրայ կը բերէ՝ թէ դարձի գալու յօժարութիւն ունեցողներ հրաշքի չեն սպասեր, եւ առ այս կը բաւէ Յովնանի օրինակը. «Սնա ձևզի, կ'ըսէ, ըշանն Յովնանու տպըծոցէ: Երբոր Յովնան Նինուէացւոց քարոզեց, բնաւ հրաշք չգործեց, բայց Նինուէացիք Յովնանին հաւատացին. ղկնացին ու ապաչխարեցին, որովհետեւ առանց հրաշքի ալ Յովնանի խօսքերուն ու գործերուն մէջ տեսան և ճանչցան աստուածառաք մարգարէի կերպարանը (Յովն. Գ. 5): Հարաւէն եկող Սաբայի դչխոյն ալ երբոր այցելեց Սողոմոնի՝ Սողոմոն հրաշքներ չգործեց, այլ միայն Սողոմոնի խօսքերն ու գործերն բաւական եղան զինքն համոզել, թէ Սողոմոն աստուածային իմաստութիւն ունի, և խոստովանիլ՝ թէ Սողոմոնի Աստուածը ճշմարիտ է (Գ. Թագ. ժ. 9]: Ուստի մի՛ կարծէք թէ ձեր ուզած հրաշքը չընելուս համար պիտի կարենաք արդարանալ, այլ դատաստանի օրը պիտի դատապարտուիք, և Նինուէացիներու ու Սաբայի դչխոյին օրինակները ձեզ դատապարտելու փաստեր պիտի ըլլան: Ուռայինները Յովնանի մը խօսքերով ու գործերով, և վերջինը Սողոմոնի մը խօսքերով ու գործերով ապաչխարութեան դարձան և ուղղութեան եկան. և ահա ձեր առջեւ կայ մէկ մը՝ որ խօսքերով ու գործերով Յովնանէն ալ աւելի է՝ Սողոմոնէ ալ աւելի»:

Յիսուսի պատճառաբանութեան այդ իմաստը ուղղակի կը քաղուի Ղուկասի յառաջ բերած ձևէն, ինչպէս նաեւ Մատթէոսի խօսքերէն՝ երբ ժ-ը. 40 համարը փակագիծի մէջ առնենք, որ

ումանք ի վերջոյ յաւելուած համար մը կարծեցին։ Ղուկասի այդ մասին լռութիւնը վճռական սեպելով, կը կարծեն Յիսուսի պատճառաբանութեան ոյժը խախտած համարել, եթէ երբեք հրաչալի պարագայի մը յիշատակութիւնը րրած լինէր նոյն պահուն։ Մատթէոսի ժԲ. 40 համարին մէջ կը յիշուի, թէ ինչպէս Յովնան կէտին փորին մէջ երեք տիւ ու երեք գիշեր թաղուած մնալէ յետոյ կենդանի դուրս պիտի ելլէ։ Այդ մասին մեր դիտողութիւններն են, թէ ամենէն խիստ քննադատողներն ալ հաստատուն փաստ մը չեն կրցած գտնել սոյն համարը իբր յետոյ մուծուած ապացուցանելու. թէ Յովնանի օրինակը չատ տրամաբանական եւ գործածական է Յիսուսի երեքօրեայ յարութիւնը ցուցընելու. թէ աւետարանիչի մը լռութիւնը վերջնական փաստ չէ միւս աւետարանիչին գրածը ներքելու. և թէ Յովնանի օրինակին տարբեր մէկ առումը՝ երբեք չջնջեր և չհակասեցներ վերոյիշեալ առումէն քաղուած պատճառաբանութեան ոյժը։ Յիսուս երկու կերպով գործածած կ'ըլլայ Յովնանի օրինակը, թէ՛ առանց հրաչքի հաւատացող Նինուէացիներուն օրինակը Փարիսեցւոց դատապարտութեան փաստ ցուցընելով, և թէ՛ Փարիսեցւոց նշանաւոր հրաչք մը ուզելուն կերպով մը գոհացում տալով. թէ նշանաւոր հրաչքն ալ պիտի տեսնան իր երեքօրեայ յարութեան առեն, բայց այդ հրաչքին վրայ ալ իրենց կամակոր անհաւատութենէն պիտի չհեռանան։ Դիւահարներու բժշկութիւնը դիւական զօրութեան վերագրելնուն նման, երեքօրեայ յարութիւնն ալ ուրիշ խաբէական գործողութեան պիտի վերագրեն։

76. ՅԻՍՈՒՍԻ ՄԱԳԸ ԵՐԱՆԱԳ ԱՒԱԶԸ

Ղուկ. ԺԱ. 27—28

Յիսուսի վարդապետելու և քարոզելու գրաղած միջոցին, երբ մէկ կողմէն այսպիսի զօրաւոր ոճով իր հակառակորդները կը պատանձեցնէր, և միւս կողմէն բազմաթիւ բժշկութիւններով ժողովուրդին կը բարերարէր, և ամէն կողմ իր համբաւը կը տարածուէր, և ամենուն կողմէ կը փառաւորուէր, յանկարծ ձայն մըն է որ

ժողովուրդին մէջէն կը բարձրանայ. կանացի փափկանկատ և մայրական զգայուն ձայն մը: Կին մըն է ժողովուրդին մէջէն, որ Յիսուսին վրայ հիացած առնն, անոր մօրը կը տանի իր միտքը, եւ հազար ու բիւր երանէկ կու տայ այն կնոջ, որ այսպիսի զաւկի մը մայրը ըլլալու բախտը ունեցած է. «Երանէ՛կ, կը գոչէ զարմացող կինը, երանէ՛կ արգանդին՝ որ քեզ կրեց, երանէ՛կ ստինքներուն՝ որ քեզի կաթ տուին»: Զայնը Յիսուսին ականջը կը հասնի, որ ամէն մի պարագայէ օգտակար խրատ մը հանելու սովորութիւնն ունէր, եւ կնոջ խօսքերը առիթ առնելով, իրեն չուրջը եղողներուն դառնալով կ'ըսէ. «Զեզի ալ երանէ՛կ, եթէ իմ քարոզածներս, ու Աստուծոյ պատգամները, սրտով կը լսէք և գործով կը կատարէք»:

Նախընթաց և հետեւորդ պարագաներէ անկախ, մինչանկեալ մի դիպուած է զոր կը յիշէ Ղուկաս, և որ մի կողմանէ Յիսուսի հանդէպ զգացուած ժողովրդական խանդավառ համակրութիւնը կը յայտնէ, և միւս կողմանէ Յիսուսի հոգին կը բացատրէ, որ ամէն փառքէ և ամէն արժանիքէ վեր կը դասէ Աւետարանի հետեւողութիւնը և աւետարանական սկզբունքներու գործադրութիւնը:

Գալով այդ ձայնը արձակող կնոջ, ոչ մի նշան չկայ աւետարանի մէջ անոր ո՛վ ըլլալը հետեւցնելու, հետեւաբար բոլորովին կամայական կ'ըլլար ըսել, թէ Յիսուսի հետեւող աչակերտուհիներէն մէկն էր, կամ թէ նոյն ժամուն թժշկութիւն ընդունող կին մըն էր: Միայն թէ մեզ, այդ եղելութիւնը կը մտեցնենք անմիջապէս յետոյ Յիսուսի մօրը այն տեղ երեւնալուն պարագային, և հաւանական կը կարծենք ըսել, թէ այդ ձայնը արձակող կինը հետեւէն Տիրամօր Մարիամի գալը տեսնելով, Յիսուսին վայելած փառքէն մօրը ունենալիք փառակցութեան անցաւ իր միտքով, եւ Յիսուսի մօրը երանէկ կարդալու ձայնը արձակեց խանդավառ զգացմամբ: Այդ մեր տեսութեան կը նպաստէ դիտելը, թէ Յիսուս այս տեղ խօսածը, սորեւ մօրը գալուն առթիւ ըսած խօսքերուն հետ միեւնոյն է:

77. ԵՒՍՈՒՍԻՆ ՄԱՆԸՐՆ ՈՒ ԵԿԱՒԱՐՆԵՐԸ

Մատթ. ԺԲ. 46 - 50. Մարկ. Գ. 31—35. Ղուկ. Ը, 19—21

Տիրամայրն Մարիամ ու Տեառնեղբայր կոչուած Յիսուսի ազգականները՝ Յիսուսը տեսնելու կ'ելլեն, հարկաւ ժամանակէ մը իվեր զայն չտեսած ըլլալնուն համար։ Գործին բնութիւնն ալ կը պահանջէ ըսել՝ թէ Յիսուս կաիաոնատեմէ դուրս էր, քաղաքին չրջակայ կոզմերը ժողովուրդի հետ զբաղած, մինչ միւս կողմանէ Փարիսեցիներու և դպիրներու ծանր հակառակութեանց և թշնամութեանց առարկայ էր դարձած։ Վերագոյն տեսանք՝ թէ Յիսուսի անդուլ անդադար ժողովուրդին հետ զբաղիլը, և նոյն իսկ կերակուրն ու հանգիստն մոռնալը՝ իրենները չփոթութեան մէջ թողած էր. և քանի կերպով Յիսուսը ժողովուրդէն դուրս հանելու ու տուն մտցնելու ու հանգչեցնելու որոշման յանգեցան (§ 72)։ Անկէ ետքն ալ Յիսուսի ընթացքը փոխուած չէր, նա շարունակ ժողովուրդին հետ էր. մէկ կողմէ կը բարերարէր, միւս կողմէ կը թշնամանուէր, դատաճանութեան խօսքեր ալ կը պատէին. սովորական պայմանաժամերուն ալ տուն չէր դարձած, Մարիամի սիրտը անհանգիստ, Տեառնեղբայրներէն քանի մը հատը ընկեր առնելով քաղաքէն կ'ելլէ որդին փնտուելու, լուր մը առնելու, աչքով տեսնելու, սիրտը հանդարտեցնելու։ Որքեսէր մօր մը սովորական գործն է։

Ըստ Մատթէոսի՝ Յիսուս ընդ ժողովուրդն խօսէր, ըստ Մարկոսի՝ ժողովուրդն շուրջ ընտրեալ նստէր, և ըստ Ղուկասու՝ եկողները ոչ կրնէին հասանել է նա վասն բազմութեանն։ Ուրեմն նրբ կը կարդանք՝ թէ Յիսուսի մայրն ու Տեառնեղբայրները կան արտաքոյ, ոչ թէ տունէ կամ բնակութենէ մը դուրս պիտի հասկնանք, այլ Յիսուսի շուրջը ժողովուրդին կազմած չրջանակէն դուրս, զոր չեն համարձակիր ճեղքել և ներս մտնելով Յիսուսին հասնիլ։ Յիսուսը գտած ըլլալնին չթաւեր սիրտերնին հանդարտելու, այլ Մարիամ կը փափաքի անգամ մըն ալ երեսը տեսնել, տատգել թէ տկարացած ու հիւծած

կերպարան մը չունի՞, թէ գո՞հ է արդեօք, կամ թէ ինչ բանի պէտք ունի: Չկրնալով իրենք առաջ անցնիլ, ձայն կու տան դէպի ներս, և իրարու ազդարարելով, վերջապէս Յիսուսին մօտ եղողներէն մէկ մը լուր կու տայ անոր. «Մայրդ ու եղբայրներդ եկեր են, մինչեւ քեզի մօտենալ չեն կրնար, հեռուն կայներ են, կը սպասեն, կ'ուզեն քեզ տեսնել».

Յիսուս որ վարդապետելու և քարոզելու զբաղած էր, չհաճիր քարոզութիւնը ընդհատել և մօրը տեսութեան երթալ: Ասոնց օրինակ մը՝ թէ աստուածային գործերը անձնական գործերէն պէտք է յառաջ անցնին, պաշտօնականներ անհատականներու վրայ պէտք է նախապատուութիւն ունենան: Ինչ որ գործով կ'ընէ, մեկնութեամբ ալ կը չեշտէ. «Ո՞նչ մայր, ո՞նչ եղբայր» կ'ըսէ շուրջ եղողներուն զգայուն չեչտով մը, և ձեռքը տարածելով և մատնանիշ ընելով իր աշակերտները ու իր հետեւողները, «Ահա, կ'ըսէ, իմ մայրս, ահա իմ եղբայրներս, անոնք որ Աստուծոյ խօսքը կը լսեն, Աստուծոյ խօսքը կը գործադրեն, Աստուծոյ կամքը կը կատարեն, անոնք են իմ եղբայրս ալ, իմ քոյրս ալ, մինչեւ իսկ իմ մայրս ալ»: Յիսուսի խօսքերը այնչափ յոյսով են՝ որ բացատրութիւն պէտք չէ: Յիսուսի եղբայրը եւ քոյրը եւ մայր ըլլալ, Աստուծոյ սիրոյն արժանի ըլլալ է. և Յիսուսի վկայութեամբ ոչ թէ ազգակցական կամ արտաքին յարաբերութիւններն են՝ որ այդ արժանաւորութիւնը կը կազմեն, այլ միայն ու միայն կատարեալ օրինապահութիւնը: Որովհետեւ աւետարանիչներ կ'ուզեն Յիսուսի այդ մեծ սկզբունքը յիշել, անոր համար անկատար կը թողուն մօրը գալուն պատմութիւնը, և չեն յիշեր՝ թէ տեսա՞ւ և ինչ խօսեցան և ինչպէս բաժնուեցան. գուցէ ի միասին իրենց տունը գարձան:

Յիսուսի խօսքերը առակաւոր ձեւով և ընդհանուր ոճով գրուցուած ըլլալուն, միտքէ իսկ անցընելու բան չէ, թէ Յիսուս ուզած ըլլայ իր բուն մօրը ակնարկել, և ղայն նուազ սիրոյ արժանի սեպել քան իր առաքեալները ու իրեն հետեւողները: Իսկ Մարիամի հետ եկողներուն և Յիսուսի եղբայր կոչուածներուն մասին, ստոյգ է, թէ ասոնք նոյն ինքն Տեառնեղբայր կոչուածներն էին, կամ չորան ալ ի միասին կամ թէ չորսերէն մի քանին, որոնց վրայ խօսեցանք Երկոտասան առաքեալներուն ո՛վ ըլլալը բացատրած

առնելիս (§ 58): *Եւ ինչպէս այնտեղ յիշեցինք, սոյն այս դիպուածն ալ փաստ մըն է՝ թէ Տեառնեղբայրները երկուսանոց թիւին մէջ չէին: Իսկ թէ Տեառնեղբայր ըլլալու կամ կոչուելու ազգակցական կապը ինչ էր, այս անգամ ալ բացատրութեան չենք մտներ, վերապահելով զայն ուրիշ տեղ մը այն հատուածին, ուր այս Տեառնեղբայրներ յանուանէ կը յիշուին* (§ 89):

78. ՅԻՍՈՒՍԻ ԱՌԱԿՆԵՐԸ

Մատթ. ԺԹ. 1—3, Մարկ. Դ. 1—2. Ղուկ. Ը. 4.

Աւետարանին ինքնատիպ հանգամանքներէն մէկն ալ Յիսուսի առակներն են, որոնց այս տեղ կը հանդիպինք։ Նմանութիւններով խօսուածքներ, առակաւոր դարձուածքներ՝ ասկէ առաջ ալ տեսանք, սակայն ամբողջ վիպական ձեւի տակ առակներ չտեսանք ցարդ։ Բայց այս պատճառաւ չենք կրնար ըսել՝ թէ Յիսուս ասկէ առաջ այդ տեսակ առակներ բնաւ չէր խօսեր. նոյն իսկ զանազան առակներու ամփոփումը մտածել կու տայ, թէ աւետարանիչներ, ինչպէս անգամ մը հրաչքները կամ քարոզութիւնները, նոյնպէս անգամ մըն ալ զանազան պարագաներու մէջ խօսուած առակները իրմէ հաւաքել ուզած են։ Յիսուսի առակները մեծաւ մասամբ ժողովրդական կեանքէն և հասարակ ժողովուրդի զբաղումներէն առնուած են, վիպական ձեւ մը տրուած է անոնց, որպէս զի աւելի տպաւորիչ և ազդեցիկ ըլլան, և առակներուն ետեւէն մեկնութիւնները ցուցուած են. երբեմն ընդարձակ բացատրութեամբ և երբեմն համառօտ ակնարկութեամբ։ Առակներուն ոյժը անուրանալի է, քանի որ հասարակ ժողովրդեան միտքին վրայ չատ աւելի տպաւորութիւն կը գործէ նիւթական կամ նիւթական ձեւի վերածուած պատկեր մը, քան թէ վերացեալ սկզբունք մը։

Յիսուսը վերջին անգամ տեսանք խուռն ժողովուրդէ շրջապատուած և Տիրամայրը զինքը փնտռելու եկած։ Մատթէոս նոր պարագայ մը պատմելու համար սա խօսքերով կը սկսի. Յոյժ յոգնիլ եկեալ Յիսուս ի գոմէն՝ նստէր առ ձովեզերն։ Արդեօք ըսել կ'ու-

զ՚ թէ Յիսուս մօրը հետ տուն դարձաւ, և եղբէն նորէն տունէն ելաւ, քաղաքէն ալ ելաւ, և Գալիլիոյ լիճին եզերքը գնաց: Մեկնութիւնը անհաւանական չէ, բայց պնդելու ալ աւետարանէն նշան չունինք: Սորգն այն է՝ որ նորէն Յիսուսը ժողովուրդին բազմութեան մէջ կը գտնենք, կափառնաումէ դուրս դէպի հիւսիս տարածուող լճեզերեայ տափարակին վրայ, որ Յիսուսի քարոզութեանց գլխաւոր ասպարէզը դարձած: Բազմութիւնն ալ այնչափ շատ էր, որ դիւրութեամբ խօսել կարենալու համար, պարտաւորուեցաւ Յիսուս իրեն սովորական միջոցին դիմել, ինքն նաւը մտնել, և այն տեղէն խօսիլ եզերքին վրայ խռնուած ժողովուրդին, ինչ որ ուրիշ անգամ ալ ըրած էր (§ 47): Այդ նաւին պարագան կուգայ հաստատելու՝ թէ Յիսուս իր արամադրութեան ներքեւ նաւեր կրնար գտնել, և այս նաւերն ալ անշուշտ Յովհաննեան և Զեբեդեան եղբայրներուն ձկնորսութեան նաւերն էին. և եթէ Պետրոս ու Անդրէաս, Յակոբոս և Յովհաննէս ձկնորսութենէ քաշուած էին՝ չարունակ Յիսուսի հետ ըլլալու համար, իրենց նաւերը վարձկանեցուն ձեռքը և իրենցներուն հսկողութեան ներքեւ կ՚աշխատէին տակաւին, և երբ այնքան ըլլար Յիսուսն ու իրիններըը տեղափոխելու կը ծառայէին:

79. ՅԵՐՄԱՆԱՅԻՆԻՆ ԱՌԱԿՆ ՈՒ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. ԺԳ. 4—23. Մարկ. Դ. 3—25. Ղուկ. Ը. 5—18

Առաջին առակը, զոր Յիսուս նաւէն ժողովուրդին խօսեցաւ, սերմանողի մը առակն է. «Երկմտահոգն կամ «երկմտանոց կամ «երկմտացան: Երկրագործը՝ դոգն ու ձեռքը լաւ սերմով լեցուն՝ արտին վրայ կ՚երթայ ցորեն ցանելու: Իր արտը պատրաստ է, բայց արտին ամէն կողմը նոյն չէ. մէջէն ու քովէն անցուդարձի ճանապարհ կան՝ որ հերկուած չեն, քարուտ կողմեր կան՝ որոնց վրայէն աւօր չէ անցած, փշոտ տեղեր կան՝ որոնք խոպան մնացած են: Հողագործը չկրնար ամէն մէկ կէտին համար մտադրութիւն դարձնել, նա բուռը ցորենով կը լեցընէ ու սերմերը կը սփռէ ընդհանուր կերպով. հետեւաբար ամէնքը. լաւ ու

պատրաստ հողի վրայ չեն իյնար. կան որ քարուտ տեղեր կ'իյնան, կան որ չմերկուած ճանապարհուն վրայ կ'իյնան, կան որ փշոտ խոպանին մէջ կ'իյնան: Ճանապարհն վրայ ինկող սերմեր կը միսան բացին, հողին մէջ չեն մտներ, թռչուններ կ'ուտեն ու կ'ուտեն: Քարուտ տեղեր ինկողներ չուտով կը ծլին թեթեւ հողին ու ապառաժին տաքութեան պատճառով, բայց խորունկ արմատ չեն ձգեր, և չուտով կը չորնան. փշոտ տեղեր ինկողներ ալ կը ծլին, սակայն չեն կրնար աճիլ ու առաքանալ. փուշեր ամէն կողմէ կը պատեն ու ծիլերը կը խզդեն: Լաւ հողի մէջ ինկողներն ալ հաւասար արդիւնք չեն բերեր, հասկ կայ որ երեսուն ցօրեան ունի վրան, հասկ կայ որ վաթսուն ունի, մինչեւ իսկ հարիւր ցօրենոյ հասկեր ալ կը գտնուին:

Յիսուսի առակը բաւական պարզ էր իր քարոզութեանց արդիւնքը նշանակելու, և իր ունկնդիրներուն տեսակները տարբերելու. բայց նոյն տեղ ժողովուրդին բացատրութիւն չտար. կը թողու որ անոնք մտածեն ու իմանան: Հետաքրքիր նայուածքով բացատրութիւն սպասողներուն ալ գոհացում տալ չուզեր, «Իմացողը թող իմանայ», կ'ըսէ. Ո՞վ ականջ ունենալ՝ լսէ, ու խօսքը կը վերջացնէ:

Աւետարանիչներ այս կտորին մէջ մէկէ աւելի առակներ եռանէ եռե յառաջ կը բերեն, այնպիսի հատաքածոյ կերպով, որ ոմանք ժողովուրդին և ոմանք աշակերտներուն խօսուած կ'երեւին, մեկնութիւններն ալ նոյն տեղ ժողովուրդին չեն տրուիր, այլ եռքը առանձինն աշակերտներուն. չեչտելով իսկ թէ կամաւ մեկնութիւնները ժողովուրդին չեն տրուիր:

Մենք կը սիրենք առակներուն և մեկնութեանց կապերը չկորսընցընել, և հետեւաբար անոնք իրարու մօտ կը բերենք: Միւս կողմէ կը կարծենք՝ թէ առակներ տարբեր ժամանակներու մէջ խօսուած են, պատահական պարագաներէ օգուտ քաղելով. և ժամանակներուն հանգամանքները նկատի առնելով: Օրինակ իմն, սերմանողին առակը հարկաւ խօսուած է, երբ հողագործները այլ աշխատութիւնը կ'ընէին Յիսուսին պատահած տեղերը. որմանց առակըն ալ խօսուած է՝ երբ կալի գործողութիւններ կը կատարուէին: Սակայն աւետարանիչները, համաձայն իրենց ընդունած ոճին, նմանները քովէ քով բերել կը սիրեն, և հետեւաբար զանազան առակ-

ներ եաեէ եաե կը յիշեն, բայց մեզ չեն ասիպեր որ այդ առակները հետզհետէ ի մի չար խօսուած ընդունինք:

Սերմանացանին առակին խօսուելուն օրը, երբ ժողովուրդը կը ցրուի և Յիսուս իր աշակերտներով առանձին կը մնայ, վերջինները Յիսուսին կը դիմեն որպէս զի առակին մեկնութիւնը լսեն: Եթէ աշակերտներն ալ չեն իմացած առակին իմաստը, հարկաւ ժողովուրդն ալ չէր կրցած իմանալ. և այս կէտը աշակերտներուն միտքը չառներ. Ինչո՞ւ Յիսուս ժողովուրդին այնպիսի կերպով կը խօսի, որ ժողովուրդը բնաւ չկրնար հասկանալ: Անոկէ խօսիլ, թէ առակ մը պրպտել ըսել է, և թէ իրողութիւնը վարագուրեալ օրինակով քօղարկելու ձև մըն է: Աշակերտներն այդ երկրորդ իմաստով է՝ որ Յիսուսին կը հարցնեն, «Ընդէ՞ր անոկէ խօսիս ընդ նոսա»: Հարցում ընող աշակերտներուն հետ ուրիշներ ալ կային, Մարկոս կ'ըսէ, Որ չորեքտասն էին աշակերտքն հանդերձ: Ուրեմն միայն երկոտասան աշակերտները չէին հարցընողները, այլ ուրիշ հետեւողներ ալ, որք սկզբանէ Յիսուսի հետ էին, որոց մէջէն առնուեցան երկոտասանները (§ 57), և որոց մէջէն յետոյ եօթանասունները ընտրուեցան:

Յիսուսի պատասխանը կարուկ է. «Ժողովուրդը. կ'ըսէ, քաւական վարժուած ու սովրած չէ, որ ամէն խորհուրդ ու ճշմարտութիւն կատարեալ կերպով հասկնայ: Վարդապետութիւն մը հասկնալու համար պատճառաբանութեան ընդունակ միտք պէտք է. ժողովրդական միտքերու վրայ աւելի զօրաւոր է երեւակայութիւնը. և օրինակ և առակ աւելի կը ներգործէ երեւակայութեան վրայ»: Այս է Յիսուսի խօսքերուն իմաստը. Քանդէ չեղ պոեալ է գնել զկորհո-դը Աբեայո-ընեան եբկնից և նոցա չէ պոեալ.., նոցա որ արտաքինէն են անդնայն քնչ առակ լինի (Մատթ. ԺԳ. 11. Մարկ. Դ. 11): «Ով որ արդէն մաս մը ինչք ունի, կը չարունակէ Յիսուս, նա ունեցածը չհագրծելով. իր ստացութիւնը կ'աւելցնէ. ընդհակառակն ով որ քիչ մը բան ունի և չունեցածի տեղ կը դնէ այն ու քիչն ալ չհագրծեր, բոլորովին կը կորսնցնէ ստացութիւնը»: Յիսուսի այս խօսքը նախընթացներուն հետ համեմատուած առեն, այն իմաստը կու տայ՝ թէ ինքն առաքելոց և ուրիշ աշակերտաց ունեցած մասնակի հմտութիւնը կ'ուզէր զարգացնել, և կը յորդորէր որ մտադիր ըլլան ունեցածնին չհագրծել: Խօսքը նորէն ժողովրդա-

կան ըմբռնման վրայ դարձնելով, որ լոկ երեւակայութեան ազդեցութիւնը կը ղգայ, առակով խօսելուն նպատակը կը պարզէ. «Որովհետեւ, կ'ըսէ, բան մը կը տեսանեն, բայց կատարեալ չեն տեսներ. բան մը կը լսեն, բայց կատարեալ չեն լսեր. հասկցած կը կարծեն, բայց կատարեալ խելք չեն հասցներ»:

Այդ տեսնելու և չտեսնելու խօսքերը, որ մարգարէական ոճ ունին, առիթ կ'ընծայեն Եսայի մարգարէութենէն հատուած մը յառաջ բերելու, հետեւեալ կերպով. Եւ կատարէ ա՛ռ նոսա մտքփաբեռնէն եւոյեայ ոբ ասէ. Լսելով լուիջիք և ո՛ չհասուիջիք, և տեսանելով տեսուիջիք և ո՛ ոչ ճանչնայիք, զի խաւարացաւ սիրտ ժողովրդեանս այսորիկ, և ականջօք ծանրացան լսել, և զաչս իւրեանց հատուցին, զի ո՛ երբեք տեսցեն աչօք և ականջօք լսեսցեն և սրտիւն իմասցին, և դարձին և բժշկեսցիմ զնոսա: Այսպէս Մատթէոս ընդարձակ կերպով (Մատթ. ԺԳ. 14, 15). իսկ Մարկոս կը համառօտէ. Զի տեսանելով տեսցեն և ո՛ ոչ ոչ տեսցեն, և լսելով լուիցեն և ո՛ հասցեն, զի ո՛ երբեք դառնայցեն և թողցէ նոցա (Մարկ, Դ. 12): Ղուկաս աւելի եւս կը համառօտէ. Զի տեսցեն, և ո՛ տեսցեն, և լուիցեն և ո՛ հասցեն (Ղուկ. Ը. 10): Իսկ Եսայիի բուն խօսքերը հետեւեալ կերպով են. Լսելով լուիջիք և ո՛ հասուիջիք, և տեսանելով տեսուիջիք և ո՛ ոչ ճանչնայիք. զի խաւարացաւ սիրտ ժողովրդեանդ այսորիկ, և ականջօք ծանրացան լսեան, և զաչս իւրեանց հատուցին, զի ո՛ երբեք տեսցեն աչօք և ականջօք լսեսցեն և սրտիւք իմասցին և դարձին և բժշկեսցիմ զնոսա (Եսայ. Զ. 9—10): Մարգարէին վկայութեան մէջ՝ աւելի խիստ չեչտ մը կայ, քան Յիսուսի իր կողմէ յառաջ բերածներուն մէջ. առաջինը լոկ արգահատական էր, վերջինը մեղադրական է, և այդ մասը անուղղակի կերպով կը յանդիմանէ դպրաց և Փարիսեցւոց կամաւոր ընդդիմութիւնը, որ ականջնին կը խցեն և աչքերնին կը վրակեն, որպէս զի չլսեն, չտեսնեն, չիմանան ու դարձի չգան, որով և թողութեան և շնորհաց չեն արժանանար: Թէ Յիսուսին և թէ մարգարէին խօսքերուն մէջ, ո՛չ թացատրութիւնն ումանց չիոթ կ'երեւի, իբր թէ Աստուծոյ և Յիսուսի վերագրուէր ժողովուրդին դարձի չգալը. սակայն դժուարութիւնը չուտ կը հարթուի, երբ դիտենք՝ թէ կամակորներն են որ չեն ուզեր լսել ու տեսնել. և հետեւաբար ոչ թէ Աստուծոյ կամքով չեն տեսներ ու չեն լսեր՝ որպէս զի դարձի չգան ու նեղրում չգտնեն, այլ իրենց կամքով չեն տեսներ ու չեն լսեր ոչով

դարձի ալ չեն գար և ներում չեն գտներ։ Այսպիսիներուն վայ է. բայց երանելի են աչակերտները, որ այուբինն կը բանան տեսնելու և ականջնին կը սրեն լսելու համար. որով և արժանի կ'ըլլան երկնից Արքայութեան աւետիսը լսել և հասնիլը տեսնել, որուն Հին Օրէնքին արդարներն ու մարգարէները փափաքեցան, բայց չկրցան տեսնել ու լսել։ Այլ որովհետև աչակերտք կը փափաքին առակին խորհուրդն ալ իմանալ, Յիսուս առաջք լուսելուն բացատրութիւնները տալէ ետքը, կ'անցնի իր աչակերտներուն առանձին մեկնութիւնը հաղորդել։

Սերմանողը Յիսուս է, որ երկնից Արքայութեան աւետիքը կը տարածէ. սերմերը նոյն ինքն այդ աւետիսին քարոզութիւններն են. և Մարկոսի Նոթա ընը, հնար չէ երթեք անձերու վրայ տանիլ, այլ սերմերուն վրայ պէտք է իմանալ։ Զորս տարբեր տիպերն ալ չորս տեսակ ունկնդիրներ են, որոնցմէ մէկը միայն լաւ է, և երթքը վատ. բայց պէտք չէ լսողներուն երթք քաւորութը վատ ըսել, որովհետև արտին մեծագոյն մասը հերկուած և պատրաստուած կ'ըլլայ, և միայն կողմնակի և մանակի կտորներ են՝ ճանապարհ ու ապառաժը ու փշոտ խոպանը։

Ճանապարհն վրայ ինկած սերմերը կը նմանին անոր, որ քարոզութիւնը կը լսէ բայց մտադրութիւն չդարձներ. ոչ ուշնու է ինչ. սերմը անոր սիրտը չմտներ, բային կը մնայ. սատանան կամ չարը, վրայ կը հասնի, թռչունի պէս կ'իջնէ, կ'առնէ կը վերցնէ, և լսողին սիրտէն սերմն ալ կը յափշտակէ կը տանի։

Ապառաժին վրայ ինկած սերմերը կը նմանին անոնց, որ սերմը կ'ընդունին, ուրախութեամբ կ'ի բացնեն, կը ծլնցնեն, բայց ամուր ու տկուն չեն. ամէն պզտիկ հալածանքի կամ նեղութեան կամ փորձութեան առջեւ կը տկարանան. լաւ վարդապետութիւններին չեն պահպաններ, սիրտերնուն ներսը բաւական հող չկայ՝ որ վարդապետութիւններ արմատ ձգեն, մնդեան հիւթ ալ չեն գտներ, կը թառամին և կը ցամքին։

Փշոտ խոպանին մէջ ինկած սերմերը կը նմանին անոնց, որ թէպէտ քարոզութիւնը կ'ընդունին, բայց սիրտերնին մաքուր ու սուրբ չէ, աշխարհային հոգեր, երկրային ցանկութիւններ, աշխարհի խաբէութիւններ, տեսակ տեսակ կիրքեր, անոնց մէջ արմատացած են, և լսողն ալ անոնք խլելու հոգ չէ տարած. լաւ սերմին

բոյսը փուչերուն մէջ կը խեղդուի , և ուղիղ քարոզութիւնը պտուղ չհաներ :

Լաւ հողին մէջ ինկած սերմերը կը նմանին անոնց , որոնք լսելով կը լսեն , խնդութեամբ կ'ընդունին , զուարթագին կը հետեւին , համբերութեամբ փորձութեանց դէմ կը դնեն , աչխարհային ցանկութիւններէ կը հրաժարին , բոլոր մտադրութիւններն սերմերը արդիւնաւորելու կը դարձնեն , և սերմերն ալ լաւ կը բողբոջին , կ'աճին , կ'ուռճանան , կ'առաքանան , և հասկերն ալ թէպէտ իրարմէ տարբեր արդիւնաւորութեամբ , բայց միշտ լաւ արդիւնաւորութեամբ կը պտղաբերեն :

Մատթէոսի հետեւելով առակին մեկնութենէն առաջ յիշեցինք այն խօսքերը , զորս Յիսուս աշակերտներուն ուղղած էր , ժողովուրդին հետ առակով խօսելուն նպատակն ու պատճառը բացատրելով : Մարկոս (Դ . 21—25) և Ղուկաս (Ը . 16—18) նմանօրինակ խօսքեր կ'աւելցնեն առաջին մեկնութիւնը տալէն ետքը , որք իրենց մէջ ամբողջութիւն մը չեն կազմեր , այլ կրկնութիւններ են այն սկզբունքներուն և իրաւներուն , որք Յիսուսին քերնին մէջ ատէպ կը յեղյեղուէին , ու որք թէ ըստ ինքեան բացայայտ են , և թէ ուրիշ առիթներու մէջ բացատրութեան կամ պիտի բացատրուին :

Ճրագը գրուանի ներքեւ չեն դներ (§ 60 . Մատթ . ե , 15) . ամէն բան կը յայտնուի , գաղտնի բան չմնար . ինչ չափով որ կը չափէ՛ք ըստ այնմ կը չափուի՛ք (§ 64 . Մատթ . ե . 2) . ունեցածը յարգողին՝ աւելցածը կ'աւելնայ (Մատթ . ԺԳ . 12) : Այս խօսքերը , որք՝ աւետարանին մէջ ատէպ կը յիշուին , իբր հիմնական սկզբունքներ ամէն պատեհ առթին կը կրկնուին :

80. ՎԵՑ ՓՈՔՐ ԱՌԱԿՆԵՐ

Մատթ . ԺԳ . 31—35 եւ 44—50 . Մարկ . Դ . 26—34 Ղուկ . ԺԳ . 18—21

Այս հատուածին մէջ կ'ամփոփենք զանազան փոքր առակներ , զորս երկու մեծ առակներուն՝ սերմանացանի և որոմանց առակներուն հետ կը յիշեն աւետարանիչները . ամէնն ալ նպատակ ունենալով երկնից Արքայութեան կամ Աւետարանին հասնիլը ու տարած-

ուիլը ու կաղմուիլիւնը բացատրել, ժողովրդական զգալի և պրեիէ չօչափելի օրինակներով: Աւետարանի քարոզուիլիւնը եկեղեցւոյ հաստատուիլեն ըսել լինելով, ասէպ այդ առակներ եկեղեցւոյ վրայ կը մեկնուին: Աւելորդ կը սեպնէք, ասոնց չարքը հետազօտել, քանի որ, ինչպէս ըսինք, աւետարանիչներն ալ քաղուածոյ ոճով այս առակները իրարու քով բերած են, և մենք ալ հետզհետէ յառաջ կը բերենք համառօտ կերպով մեկնուիլիւնն ալ աւելցնելով:

ՍԵՐՄԱՆՑ ԱՌԱԿԸ (*Մարկ. Դ. 26—29*): Երկրագործ մը իր հողին վրայ սերմը կը ցանէ, և այլ եւս խնամ տանելու պէտք չզգար. կը պառկի, կ'ելլէ, գիշեր ու ցերեկ իրարու կը յաջորդեն. սերմեր կը ծլին, բողբոջներ կ'աճին, մարդը ինչպէսին խնդք հասցընելու պէտք չունի, որովհետեւ երկիրը իր բնական ընթացքով պտղաբերուիլիւնը կը լրացնէ, սերմը կը կանաչնայ, խոտի պէս կ'ելլայ, խոտեր ցօղուն կու տան և հասկ կը կապեն, հասկին վրայ ալ ցորենը կ'ատոքանայ, և երբոր ատոք հասկը կը տեսնուի, հունձքի ատենը հասած կըլլայ, և հնձողներ կը հանին մանգալ ձեռքնին՝ կտրել, ժողվել և վայելել: Աւետարանի յառաջանալուն օրինակն է: Բաւական է որ սերմերը, այսինքն քարոզուիլիւնները ցանուին. անոնք օր մը կը ծլին, կը հասնին, կը պտղաբերեն: Եկեղեցին ինչպէս քեզի բացատրուիլիւնը պէտք չէ խստիւ իմանալ առանց մի ուրիշ օգնուիլեան, այլ պէտք է մեկնել իբր գործոց բնական ընթացք: Ինչպէս որ ցանուած սերմը առանց երկինքի անձրեւին և արեւին չպտղաբերեր, նոյնպէս Աւետարանն ալ առանց աստուածային օգնուիլեան չտարածուիր: Ե՞նա ոչ գիտէ՝ ըլլ եկեղեցին ինչպէս քեզի պղտոզ. բնակիրին և ուրիշ թարգմանուիլեանց մէջ կը կարդացուի. Ե՞նա ոչ գիտէ: Չէ եկեղեցին ինչպէս քեզի պղտոզ. բայց երկու ընթերցուածներն ալ միեւնոյն գաղափարը կը յայտնեն:

ՄԱՆԱՆԵԻԻ ԱՌԱԿԸ (*Մատթ. ԺԳ. 31—32. Մարկ. Դ. 30. Ղուկ. ԺԳ. 18—19*): Մանանեխի սերմը չատ պզտիկ հատիկ մըն է: Հողագործը զայն իր ագարակին մէջ ցանեց, ծլեցաւ ու մեծցաւ, ու խոշորկեկ սերմ ունեցող բոյսերէն ալ չատ աւելի բարձրացաւ. դիւրաւնկ կարծուող ճիւղերը ամրացան, բոյսը ծառի կերպարանք առաւ, այնպէս որ թռչուններ կրնային անոր ճիւղերուն վրայ ապահովութեամբ թառիլ: Աւետարանի ապագայ մեծութեան և զօրու-

թեան օրինակն է։ Թէպէտ անոր սերմը, այնքան եղած քարոզութիւնը չատ մանր ու ջնջին երեւի, սակայն այն պիտի մնայ ու զօրանայ, և անոր ճիւղերուն վրայ և անոր հովանւոյն ներքեւ ժողովուրդներ պիտի պատսպարուին։

ԽՄՈՐԻ ԱՌԱԿԸ (Մատթ. ԺԳ. 33. Ղուկ. ԺԳ. 20—21)։ Կին մը երեք գրիւ, այնքան երեսուն քայլ ալիւր չափեց և մէջը պզտիկ խմոր մը նետեց, ծածկեց, պահեց ու սպասեց, մինչեւ տեսաւ որ երեսուն քայլ ալիւրի հայրը փոքրիկ խմորին զորութեամբ ամբողջապէս խմորուած էր։ Աւետարանի քարոզութեան զօրութիւնը կը յուցընէ, նման նախընթաց օրինակին։ Եթէ եղած քարոզութիւնը չատ փոքր երեւի ալ՝ թերահաւատելու չեն, մո՛ղ զայն խոհականութեամբ գործածեն, ու զգուշութեամբ պահպանեն և համբերութիւն ունենան, օր մը այն քարոզութիւնը բազմաթիւ ժողովուրդներ իրեն կը միացնէ։

ԳԱՆՁԻ ԱՌԱԿԸ (Մատթ. ԺԳ. 44)։ Մարդ մը հետազօտութիւններ ըրած աւանն կը տեսնէ, որ արտի մը մէջ ծածկուած մեծ գանձ մը կայ. կը գոյէ, կը ծածկէ, ձայն չհաներ, և կ'երթայ ինչ ունի չունի կը վաճառէ, ստակն կը փոխէ, և կու գայ այն արտը կը գնէ, և գանձին տէր կ'ըլլայ ու կը հարստանայ։ Աւետարանի արուեստք յարգին մեծութիւնը կը բացատրէ։ Աւետարանը այնպիսի մի մեծ գանձ է, և այնպիսի ապագայ հարստութիւն կ'ապահովէ, որ կ'արժէ ամէն բան վրայ տալ, ամէն դիւրութիւնէ ու վայելքէ հրաժարիլ, ամէն ունեցածը աչքէ հանել, և անոնց փոխարէն Աւետարանը ստանալ, որ ստոյգ երանութեան միջոց ու գրաւական է։

ՄԱՐԳԱՐԻՏԻ ԱՌԱԿԸ (Մատթ. ԺԳ. 45—46։ Վաճառական մը փափաք ունէր կամ պէտք ունէր ընտիր մարգարիտ մը ձեռք անցընել. այս տեղ այն տեղ հետազօտելէ ետքը վերջապէս փնտռածին պէս հատ մը գտաւ, գնաց ու ձեռքը ինչչափ ապրանք որ ունէր վաճառեց, ու անոնց դրամով այդ թանկագին մարգարիտը գնեց, վստահ ըլլալով՝ թէ այն մարգարիտով աւելի մեծ չափ պիտի ունենար, քան թէ ձեռքը եղած չատ մը սովորական ապրանքներով։ Աւետարանէ ստացուելիք օգուտին մեծութիւնը կը յուցընէ նախընթաց առակին նման։ Աւետարանը այնչափ թանկագին բան մըն է, և այնչափ օգուտ կ'երաշխաւորէ զայն ստացողին, որ զայն ձեռք անցնելու համար ամէն զոհողութիւն ընելու է։

ՈՒՌԿԱՆԻ ԱՌԱԿԸ (Մատթ. ԺԳ. 47—50)։ Չկնորհներ ձուկ եւան ուսկաններին պարզեցին եւ սպասեցին՝ որ ձուկերը մանեն, եւ երբ վեր քաշեցին տեսան՝ որ ամէն տեսակ ձուկեր խառնուած են մէջը, թէ՛ ուտելու յարմար եւ թէ՛ ուտելու անյարմար ձուկեր։ Նաւերուն մէջ նստած սկսան ուսկանները պարպել, լաւ ձուկերը ամաններու մէջ ամփոփեցին, իսկ անպիտան ձուկերը ետ նետեցին։ Աւետարանի քարոզութիւն ընդունողներէն ամենուն ալ հաւասարապէս ընտիր չըլլալը կը ցուցընէ այդ առակը։ Եկեղեցին որդեգրուած եւ Քրիստոսին հետեւող եղած ամէն անձ՝ նոյնն իսկ լաւ եւ ընդունելի չկրնար ըսուիլ. անոնց մէջ վատեր, անպիտաններ ու խոտաններ ալ կը գտնուին, որ ժամանակին իրարմէ պիտի զատուին։ Այս անգամ մեկնութիւնն ինքն Յիսուս կ'աւելցնէ։ Ուսկաններուն չուրչն քաշուիլը՝ աշխարհիս կատարածն է. ուսկանները պարպող ձկնորսներ՝ հրեշտակներ են. լաւ ձուկեր՝ արդարներ են. խոտան ձուկեր՝ չար քրիստոնեաներ են. ամաններ՝ արքայութիւնն են. ետ նետուիլը՝ դժոխքի կրակին դատապարտուիլն է, որ է ցաւոց եւ ողբոյ եւ անօգուտ ցաւման ու զղջումեան ու յուսահատութենէ ակռաները կրճտելու տեղը։

Այս առակներուն իրր կնիք կը գրէ Մատթէոս. Զայս ամենայն խօսեցաւ Յիսուս առակօք ընդ ժողովրդեան, և առանց առակի ոչինչ խօսէր ընդ նոսա. զի լցցի ասացեալն ի մարգարէէն. Բացից առակօք զբերան իմ, բղխեցից զձառիկեալն ի սկզբանէ աշխարհի (Մատթ. ԺԳ. 34—35). Իսկ մարգարէական վկայութիւնը Դաւիթէն է. Բացից առակօք զբերան իմ, խօսեցայց զառակս ի սկզբանէ (Սաղ. ՀԷ. 2)։ Մարկոս ալ վրայ կը բերէ. Եւ այնպիսի առակօք խօսէր ընդ նոսա զբան, որպէս կարող լինէին լսել, և առանց առակի ոչինչ խօսէր ընդ նոսա, բայց առանձինն աշակերտաց իւրոց մեկնէր զամենայն (Մարկ. Դ. 33—34)։ Այդ խօսքերէն կը հետեւցնենք, թէ առակները միշտ ժողովուրդին կը խօսուէին, թէ առակները ժողովուրդին ծանօթ և անոնց հասկցողութեան մօտիկ օրինակներէ կ'առնուէին, թէ ժողովուրդին հետ առակի կիրառութիւնը յաճախ էր, ինչ որ մենք նախընթաց քարոզութեանց մէջ ալ դիտցինք, թէ Յիսուսի խօսքերուն մէջ օրինակներ, նմանութիւններ, այլաբանութիւններ գրեթէ չարունակ են, և առ այս բաւական է Լերան Քարոզին խօսքերը զննել։ Վերջապէս դիտելու կէտ է, թէ ինչ որ ժողովուրդին մօտ կը մնար, առանձինն աշակերտներուն կը բացատրուէր։

ՑԱ. ՈՐՈՄԱՆՑ ԱՌԱԿՆ ՈՒ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. ԺԳ. 24—30, եւ 36—43, եւ 51–52

Երկնից Արքայութեան վրայ խօսուած առակներէն մէկ մըն ալ վեց փոքր առակներ յառաջ բերինք արդէն. նոյն նիւթին կը պատկանի որմանց առակն ալ, որ ընդարձակ մանրամասնեալ կերպով կազմուած է, և մեկնութիւնն ալ նոյն ինքն Յիսուսէն արուած է. որով մեզի կը մնայ միայն աւետարանիչին խօսքերը պարզաբանելով յառաջ բերել:

Մարդուն մէկը, որ ագարակի տէր էր, արդէն պատրաստուած արտերը ցանել կու տայ, խնամ տանելով՝ որ գառուած ու մաքրուած և մաղէ անցած ցորենը ցանեն իր մշակները: Մշակները կը գործադրեն և արտին պահպանութիւնը կ'ընեն սովորական կերպով և ժամանակին կը քնանան: Ագարակին տէրը թշնամի մը ունի, որ կը ջանայ անոր վնաս հասցընել, և կը նայի թէ երբ և ինչպէս կրնայ չարութիւն մ'ընել: Մշակներուն քնացած առնէն օգտուելով՝ գաղտնի կերպով արտին մէջ կը մանէ, և մէկտեղ բերած որոմին սերմը կը ցանէ լաւ ցորեան ցանուած արտերուն վրայ, և մէկը բան չիմացած կը մեկնի: Մշակները կ'արթննան, բայց բան մը չեն իմանար: Ցանքը կը սկսի կանաչնալ, ցորեն ու որոմ մէկտեղ կը մեծնան, և երկուքին բողբոջներն ու տերևները իրարմէ չեն որոշուիր, մինչեւ որ ցօղունները կը սկսին պտուղնին ցուցընել, այսինքն է հասկ կապելու կը մօտենան. այն առեն որոմի գլուխին ցորենի գլուխէն տարբերութիւնը կը սկսի հասկցուիլ: Մշակներ իրար կ'անցնին, կը տեսնեն՝ որ չատ առատ է որոմը արտին մէջ, լուր կը տանին ագարակատէրին, և դիտել կու տան թէ կ'երեւի որ ցանուած ցորենը մաքրուած ու մաղուած չէր, և բոլորովին ազատ սերմ մը ցանուած է արտերուն մէջ, ապա թէ ոչ ուսկի՞ց ուր այսչափ որոմ ցանքին մէջ: «Ցորենս գառուած էր, կ'ըսէ ագարակատէրը, սերմս ալ ընտիր, մեզմէ չէ որոմի առաւութիւնը, դրացի թշնամիին գործն է. տեզեկութիւն առացած եմ այդ մասին»: «Ինչ է նէ, կ'ըսեն մշակները, հրաման տուր, երթանք արտը մաքրենք, որոմի ցօղուն-

ները խլեմնք, և ցորենը ազատենք՝ որ համարձակ աճի և հասուն-նայ»: «Որոմի ներկայութիւնը, կ'ըսէ ապարակատէրը, ցորենին հասունալուն արգելք չէ, անոնք կրնան քովէ քով մեծնալ առանց իրարու արգելք ըլլալու, բայց եթէ հիմայ հերք արտը մտնէք և որոմ խլելու ձեռնարկէք, կը վախնամ որ ցորենն ու որոմը իրարու կը չփոթէք, և որոմ ըսելով ցորենը կը խլէք. երկուքին արմատները իրարու խառնուած են, որոմը քաշած ատենիդ ցորեն ալ կը խախտէք և մէկտեղ կը հանէք: Հետևապէս սպասեցէք, ցորեն և որոմ մէկտեղ թո՛ղ հասուննան, և մինչեւ հունձքի օրը խառն մնան. հունձքի ատենը երթամ մանգաղն ու գերանդին արտը կը մտնեն և կը կտրեն, հնձողներուն կ'ապսպրեմ, որ կտրուածը ժողված ատենին դիտողութիւն ընեն, ցորենն ու որոմը իրարմէ զատեն և այնպէս կապեն, որոմի խուրձերը մէկ կողմ դնեն՝ որ կրակի տրուին, ցորենի որայներն ալ դէզեր կազմեն, որ կալէն ետքը համբարանոցին մէջ լեցընեն»: Հոս կ'աւարտի առակը: Տանուտէրին մտադրութիւնը ժամանակին կատարուած ըլլալն ըսուած չէ, բայց կանխաւ ըսուածը գործադրուած ըսել է: Առակը օրինակ է, պատմութիւն չէ. նմանութիւնը պիտի ցուցընէ եւ ոչ ամբողջ եղելութիւնը:

Յիսուս՝ այս ու նախընթաց առակներն ալ իսկէն ետքը, ժողովուրդէն բաժնուեցաւ, Կափառնաումի արուարձանէն ու Տիբերեայ լիճին եղերքէն քաղաք եկաւ, տուն մտաւ, հանդարտեցաւ: Աշակերտները քանի մը առակները լսած էին, բայց որոմանց առակը, իր մանրամասնեալ պարագաներով, և իր դժուարիմաց կողմերով աւելի աշակերտներուն միտքը գրաւած էր, որոնցմէ ամէնէն տրուած հասանութիւնն ալ անոնց միտքը չփոթութեան մատնած էր. իրարու հետ խորհրդակցելով ալ մէջէն չէին կրցած հերք. վերջապէս չկրնալով հետաքրքրութիւնին զոհացնել ու հանդարտիլ, Յիսուսին կը դիմեն ու կ'ըսեն. Մեկնեա՛ մեզ զառակ որոմանց ոչոչէ: Յիսուս առանց դժուարութեան կը հաճի աշակերտներուն փափաքը լրացնել և առակին մեկնութիւնը կու տայ: Աւետարանիչն ալ այս տեղ կատարեալ պարզ և յստակ ոճով յառաջ կը բերէ մեկնութիւնը, որպիսի ինչ ուրիշ տեղ չենք հանդիպիր. բայց կըրնանք հետեւցնել՝ թէ Յիսուսի տուած մեկնութիւններ միշտ յստակ ու մանրամասնեալ էին, և աւետարանիչներ են, որ չատ անս-

գամ կը գոհանան ամիսի ու համառօտ խօսքերով առակներուն մեկնութիւնն ակնարկել։

Յիսուս նախ առակին մէջ յիշուած անձերուն և իրերուն դէմ առ դէմ բացատրութիւնները կը դնէ։

Ագարակատէրը՝ որ սերմանել կուգայ, Որդի Մարդոյ է, այսինքն ինքն Յիսուս է։ Ագարակը, որուն մէջ կը սերմանուի, այս աշխարհն է։ Յորնի լաւ սերմը, որդիք արքայութեան են, այսինքն է լաւ մարդիկ ու երկնից Արքայութեան հետեւողներն են։ Թշնամին, որ որոմը ցանեց, սատանան է։ Որոմի վատ սերմը, որդիք չարին են, այսինքն է անօրէնութիւն գործողներ ու երկնից Արքայութեան մէջ գայթակղութիւն հանողներն են։ Հունձքը աշխարհի վերջն է, երբ ամէն բան պիտի վերջանայ։ Հնձողներ հրեշտակներ են, որոնք ագարակատէր Յիսուսին մշակներն ու սպասաւորներն են։ Սատանք այսպէս հետզհետէ կը չարէ Յիսուս, և առակին մեկնութիւնը անմիջապէս կը կազմուի, անձին անձ, գործողութեան գործողութիւն փոխանակելով։ Առաջին անգամ սերմը ցանող և արտը պարզապէս մշակներ չեն յիշուած; բայց սատանք հարկաւ միեւնոյն ընձող մշակներն են։ Որոմ այրելու տեղը, դատապարտելոց դժոխքն է, իսկ ցորեն պահելու չտեմարանը, արդարներուն համար պահուած արքայութիւնն է, և այս երկուքն ինքն Յիսուս ալ յիշած է խօսքին չարունակութեան մէջ։

Յիսուսի առակներուն մէջ նշանաւոր տեղ մը կը գրաւէ որոմանց առակը, որովհետեւ աստուածային նախախնամութեան մեծ գաղտնիքներէն մէկը, չարերուն հանդէպ ցուցուած աստուածային երկայնամտութեան խորհուրդը կը բացատրէ։ Ուրկանի առակին մէջն ալ կայ աշխարհքին վերջը չարերուն բարիներէն զատուիլը, բայց յիշուած չէ չարերուն բարիներուն հետ մէկտեղ ւիւալուն ու աճելուն թոյլտուութիւնը, և այս կը կազմէ աստուածային նախախնամութեան անթափանցելի գաղտնիքներէն մէկն ու մեծը։ Աստուածային բարկութեան և արդարութեան նշանները, անոր համար անմիջապէս չեն ուիւալուր աշխարհի վրայ, որովհետեւ չարերուն հետաձգ վտանգներէն բարիներն ալ կրնան ւիւալուիլ, երբ աշխարհի վրայ տակաւին խաղն է անոնց կենցաղը և իրարու կապուած են անոնց աչքերն յարաբերութիւնները։ Բայց կայ օր մը, ուր այլեւս այն կենցաղն ու այդ յարաբերութիւնները դադրած պիտի լը-

լան , իւրաքանչիւր անհատ ինք իր մէջ պիտի ամփոփուի , մանգաղէ անցած ու արտին երեսը պառկած արմաւիքներուն պէս , ըլլան ցորեն , ըլլան որոմ : Ա.ին առեն մէկը միւսէն լաւ կը զատուի , մէկը միւսին վտանգ չբերեր , այլ իւրաքանչիւրը իրեն արժանի վիճակը կը գտնէ . ցորենը մնունդի համար կը պահուի պատուով , որոմը կրակի մէջ կը նետուի անապատնօք , որովհետեւ և ոչ իսկ օգտակար կրակի կրնայ գործածուիլ ,տաքնալու կամ եփելու չծառայեր , այլ միայն իբր անպիտան ինչ կրակի կը տրուի , որպէս զի ապառի և մէջտեղէն վերնայ :

Որոմը ծանօթ բոյս մըն է , արմաւիքներուն տեսակէն , ինչպէս են ցորեն ու գարի , հաճար ու վարսակ . ամէն կերպով անոնց կը նմանի կանաչ եղած և ցօղուն բարձրացուցած և հասկ կապած առնելը : Միայն հասկին ձեւը կը տարբերի , որովհետեւ միակտուր չէ , այլ մաս մաս բաժնուած է , որոնք փոքրիկ ճիւղերու նման ցօղունին գլուխը աստի և անտի չարուած են : Որոմի հատիկները ուտելու յարմար չեն և վնասակար են , գլուխի պտոյտ և սիրտխառնուրդ կու տան եթէ ցորենին խառնուած ըլլան , և ի միասին աղացուելէ և ալիւր ըլլալէ ետքը ուտելու գործածուին : Ա.րտաքինը լաւ և ներքինը վնասակար ըլլալուն պարագան տեղի տուած է քաւթիւններն ու գաղտնի վնասակարութիւնները որոմի նմանցնելու , և քաւթիւն ու բամբասանք ընողները որոմնացան անուանելու : Որոմը , ինչպէս ուրիշ վայրի բոյսեր , առանց ցանուելու ալ կր բուսնի , և առանց որոմնացան թշնամի գտնուելու ցորեանի խառնուած կը գտնուի արտերու մէջ : Յիսուս իր առակը զգալի ընելու համար , և աչխարհի վրայ սատանային դերը իմացնելու համար , որոմնացան թշնամուն պարագան աւելցուցած է :

Յիսուս իր այս առակը խօսելու սկսած առեն ըսած էր , Նմա- նեցաւ արքայութիւնը երկնից առն որ սերմանեց : Իրը իրին և բառը բառին դիմադրելով պէտք է ըսել՝ թէ երկնից Արքայութիւնը կամ Աւետարանը մարդ մը չէ , այլ հաստատութիւն մըն է , հետեւաբար այդ խօսքին մէջ ալ պէտք չէ իմանալ թէ Արքայութիւն երկնից՝ սերմանող մարդ մըն է , այլ թէ Արքայութիւն երկնից մարդու մը սերմանելն է : Յիսուս իր առակը կը խօսի իր քարոզած Աւետարանին կազմութիւնն ու ապագան բացատրելու համար , որուն մէջ կրնան անարժանները ալ գտնուիլ , որոնք այդ խորհրդաւոր ագարակին մէջ

մաած են, բայց անոնց մուտքը օրինաւոր կերպով չէ։ Սակայն քանի որ մաած են կը մնան, իսկ օր մը կը զատուին ու կը հեռացուին։ Որոմանց ագարակը թէպէտ երկնից Արքայութեան կամ Աւետարանի կամ Եկեղեցւոյ համար ըսուած է, սակայն մխեւնոյն սկզբունքով կրնայ պատչաճիլ և պատչաճեցուիլ ընդհանուր աշխարհի ալ, մասնաւոր համախմբութեան մըն ալ, մինչեւ իսկ անհատի մը ներկայ կեանքին և հանդերձեալ վիճակին։

Յիսուս առաքին մեկնութիւնը տալէն, և ուրիշ փոքր առաքներն ալ խօսելէն ետքը, կը դառնայ ինքն ալ իր աշակերտներուն կը հարցնէ, Իմացաք՞ ըայո ասենայն։ Անոնք բոլորովին ուրախ ու զուարթ և գոհ իրենց լսած մեկնութեանց վրայ, առանց վարանելու կը պատասխանեն. Այո՛ Տէր։ Այդ իրենց գոհունակութիւնը և իմանալու միխիթարութիւնը հետեւանք էր Յիսուսի խօսած երկնից Արքայութեան քարոզութիւնները լսելնուն ու ընդունելնուն։ Որպէս զի այդ պարագան իրենց միտքին մէջ լաւ տպաւորուի, Յիսուս վրայ կը բերէ. «Իրաւունք ունիք հասկցած ըլլալու գոհունակութիւններդ յայտնելու, որովհետեւ դուք, որ իմ քարոզութիւններս լսած և երկնից Արքայութեան աշակերտած էք, դուք Աւետարանին ուսեալներն կամ դպիրներն եղած էք, և ձեզի հետ ձեր նման ուրիշ Աւետարանի աշակերտածներն ալ Ամենքնիդ ալ կը նմանիք հարուստ տանուտէրի մը, որ ամէն տեսակ ինչք ու հարստութիւն ունի իր գանձին մէջ, դուք ալ ձեր միտքին գանձէն կըրնաք հանել թէ՛ Հին Օրէնքի պատգամներուն նշանակութիւնը եւ թէ՛ Նոր Օրէնքին քարոզութեանց իմաստը։

ՁԲ. ԱՒԵՏԱՐԱՆՉԱՑ ՀԱՆԴԱՐՁԸ

Մատթ. Ը. 18 եւ 23—27. Մարկ. Դ. 35—40, Ղուկ. Ը. 22—25.

Առաջին անգամն է՝ որ աւետարանիչներ կը յիշեն, Յիսուսի Գալիլիայի ծովակին արեւելեան կողմն անցնիլը։ Առաջին անգամ յիշելնին բնաւ չսիրեր ըսել՝ թէ ուրիշ անգամ անցած չէր, որովհետեւ աւետարանիչներ ոչ թէ Գալիլիայէ դիմաց անցնելնուն նպատակութիւնը կը չեչտեն, այլ անցած տեղերնին հանդիպած ալեկոծու-

թիւնը և ալեկոծութեան հրաշքով հանդարտիլը։ Գալիլիոյ ծովակին արեւելեան կողմը Դեկապոլիս կոչուած գաւառն է, որ կը նշանակէ Տասն-պոլ-եան գաւառ, զոր կազմեց Պոմպէոս այս կողմերը Հռովմայեցւոց հնազանդեցնելէ ետքը։ Տասն քաղաքները կառաբեալ ճչդութեամբ որոշուած չեն. որովհետեւ հետզհետէ ուրիշ քաղաքներ ալ այդ կազմակերպութեան մէջ մտան, սակայն Դեկապոլիս անունը անփոփոխ մնաց։ Երկիրը մեծաւ մասամբ Սուրոց աշխարհին մասն էր, սակայն աւելի Հրէայ գաղթականներ բնակած էին այդ կողմերը, և ասոնց քարոզելու մատղութեամբ՝ Յիսուս Գալիլիայէն Դեկապոլիս կ'անցնէր։

Երեկոյեան դէմ էր, երբ ընդ երեկս լինէր, որ Յիսուս իր աշակերտներուն հրաման տուաւ կափառնաումէ նաւել հանդիպակաց ծովեզերքը. ինքն առջեւէն նաւ մտաւ, աշակերտներն ալ, այսինքն երկոտասաններըը իրեն եռեւէն մտան., բայց ոչ թէ ամէնքը մէկտեղ մէկ նաւի մէջ։ Մարկոս յայտնապէս դիտել կուտայ. Անոնք ընդ նաւսն հանդերձ, և ուրեք եւս նաւսն որ էին ընդ նմա։ Այդ նաւերն ալ յատուկ վարձուած նաւեր չէին, ձկնորս առաքեալներուն նաւերն են, որ միշտ իրենց տէրերուն տրամադրութեան ներքեւ են՝ երբ պէտք ըլլայ, և առաքելոց մերձաւորներուն ու վարձկաններուն ձեռօք կը գործածուին։ Սովորաբար այնպէս կը նկատուի և կը նկարագրուի, որ մինակ նաւակի մէջ են Յիսուս և տասներկու առաքեալներ. և նոյն ինքն առաքեալներն են թիավարները ու առագաստ գործածողները։ Բարոյական նշանակութեանը համար յարմարագոյն է այդ ձեւը, այլ աւելի պատմական կ'ըլլայ, եթէ մէկէ աւելի նաւեր ընդունինք, վարձկաններն ալ նաւերուն ծառայութեան մէջ, և առաքեալներէն ոմանք նաւապետի և գլխաւոր նաւավարի գործերուն ղբաղած, որովհետեւ ձկնորս չեղող առաքեալներ ալ կային։

Գիշեր է արդէն երբ ճանապայ կ'ելլեն, օդը կ'ամպոտի, երկինք կը մթագնի, սաստիկ քամի մը կը փչէ հակառակ կողմէն, ալիքները կ'ուռին կը մեծնան, նաւը կոհակներուն խաղալիք կը դառնայ, ջուրը նաւակին մէջ կը սկսի լեցուիլ, առագաստ գործածել անհնար կ'ըլլայ։ Ղեկը չզօրեր նաւին ուղղութիւն տալ, թիավարներ չեն կրնար ալիքներուն բռնութեան դիմադրել. նաւակը հովին ու ալիքներուն մատնուած, իր բախտին թողուած, ընկղմելու վտանգը աչքերեւ կը տեսնուի։

Նաւին մէջ եղողներ իրարու անցած յետին ճգնաժամին մէջ ամէն չանք ու ճարտարութիւն կը թափեն։ Յիսուս միայն անցած դարձածէն անպիտակ և ծովուն ալեկոծութեան հանդէպ անտարբեր, գիշերուան քունը կը քաշէր նաւին խելքին վրայ. այսինքն նաւին եռեւի կամ ղեկին կողմը՝ բարձի կամ ձնոէբի վրայ ընկողմանած։ Աշակերտներ, ուզելով թերեւս Յիսուսին անհանգստութիւն չպատճառել և անոր անոյշ քունը չխանգարել, միւս կողմէն իրե՛ւ հինաւուրց ձկնորսներ և վարժ նաւաղներ իրենց ճարտարութեան վստահելով, պահ մը ձայն չեն հաներ, բայց վերջիվերջոյ տեսնելով՝ որ իրենց ճիգերը անօգուտ կը դառնան, նաւը ալիքներուն մէջ կը մանէ կ'ելլէ և ջուրով կը լեցուի, նաւին կողերն ալ կոհակներուն բռնութեան դէմ տեղի տալ կ'երեւնան, վերջին յուսահատութեան մէջ կը սկսին գոչել. Վարպետ՛ե, վարպետ՛ե, ոչինչ է մեզ փոյթ՝ դո՛ւն կորնչի՛ս աւա՛ռիկ. ե՛ր, զարթի՛ր՝ դո՛ւն կորնչի՛ս։ Աւետարանիչներուն խօսքերը իրարու յարակցելով կը գտնենք, որ առաքելոց բաժնեբուն մի մասը զարմանքի և գանգատանքի իմաստ ունի. ինչպէս կ'ըլլայ որ այդպիսի սարսափելի վայրկեանի մէջ նա կարենայ հանդարտ քնանալ. մինչ իրեն ալ, առաքեալներուն ալ խղդուելու վտանգը վերահաս է։ Իսկ միւս մասը սղաչանքի և պաղատանքի իմաստ ունի, Յիսուսէ խնդրելով՝ որ վտանգը հեռացնէ։ Առաքեալներ հարկաւ նաւապետի վարպետութիւն չէին սպասեր Յիսուսէ, որ իրենց արհեստին ալ հմուտ չէր, այլ միայն հրաշալի կերպ մը, ինչպէս որ ուրիշ փորձանաւորներուն օգնութեան կը հասնէր։

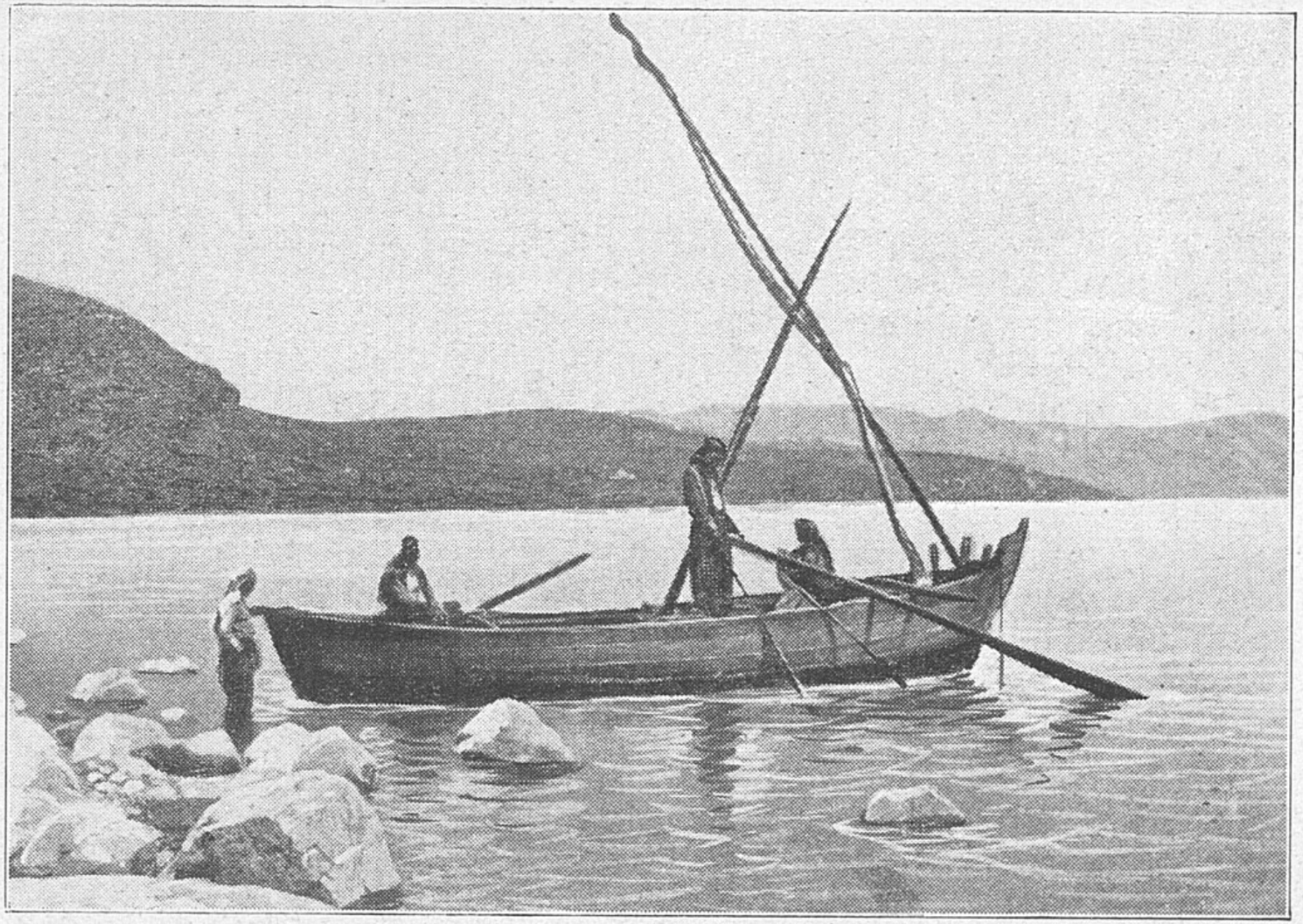
Յիսուս, քունէն արթնցաւ, չորս կողմը նայեցաւ, առաքեալներուն չփոթութիւնը տեսաւ, ծովին վիճակն ալ նկատեց, և մէկէն ոտքի ելլելով, և հրամայական չեչտով մը ծովին ու հովին ուղղելով իր խօսքը, բարձրաձայն ըսաւ. Դադարե՛ք, կարկե՛ցէք. և իսկոյն ծովն ալ հովն ալ իրենց սաստկութենէն թուլցան, հանդարտեցան, և ընդհանուր խաղաղութիւն տիրեց։ Երբ առաքեալները զարմացմամբ իրենց սպասածէն ալ աւելին տեսնելով յայտնուած զօրութեան վրայ կը հիանային, Յիսուս յանդիմանական չեչտով մը սկսաւ զիրենք մեղադրել. «Սակաւահաւատներ, ինչո՞ւ այսպէս վատասիրտ էք. այնչափ զօրութիւններ ու հրաշքներ տեսաք, բայց տակաւին պէտք եղած հաւատքը չկազմեցիք իմ վրայ. ո՞ւր է այն

հաւատքը. զոր ատեպ խօսքով կը փութայիք յայտնել. ո՞չ ապաքէն այսպիսի պարագաներուն մէջ պէտք էր որ զօրաւոր հաւատք ցուցընէիք. և քանի որ ես ձեզի հետ եմ, յուսահատութեան չէյնայիք»:

Աւետարանիչներ միաձայնութեամբ կը պատմեն՝ թէ առաքեալները նորօրինակ զարմացումով մը լեցուեցան այդ առթիւ: Հիւանդներու և ախտաւորներու և դիւահարներու բժշկութիւններ հրաշքներուն բաղդատութեամբ. որովհետեւ իրենց արհեստին փորձառութեամբ գիտէին՝ թէ հովին ու ծովին դէմ դնել, հովը ու ծովը դադրեցնել, մարդկային կարողութեան գործերէն չէր: Այս պատճառով Յիսուսը խոստացեալ Մեսիա ճանչցած ըլլալով հանդերձ, տակաւին իրարու կը հարցնէին. Ո՞ ⁘ԲԲԵԻ էջ ⁘. Ո՞ՐՊՔ ⁘+ էջ ⁘:

Անոնք, որ մանր բաներ պրպտելու սովորութիւն ունին, խնդիր կ'ընեն թէ Յիսուս իրօք կը քնանա՞ր այդ չփոթութեան մէջ, թէ ոչ քնանալ կը ձեւացնէր. թէ ինչո՞ւ աշակերտները առաջուընէ չէր արգիլեր, թէ արդեօ՞ք ուզելով աշակերտները հանած էր. թէ հով ու ծով յանկարծակի՝ թէ ոչ աստիճանաբար հանդարտեցան՝ բայց այս ու այս տեսակ խնդիրներ յուզել աւելորդ կը սեպնէք, բաւական համարելով աւետարանի գրածները իբր եղելութիւններ ընդունիլ, ճիշդ ինչպէս որ գրուած են:

Ծովին աշակերտութեան և հանդարտութեան ամէն պարագաներ գեղեցիկ կերպով կը համեմատին՝ կենաց պայքարի յուզումներուն, որ ոչ մեր ղօրութեամբ, այլ Աստուծոյ օգնութեամբ այդ պայքարին մէջ կարող ենք անվտանգ մնալ: Այդ առակաւոր մեկնութիւնը չատ յարմար կերպով կը գործածուի քարոզիչներէն, ինչպէս որ ուրիշ չատ պատմական եղելութիւններ ալ օրինակ կ'ըլլան խրատականի և քարոյական սկզբունքներու:

10. Տիբերիոյ ճաւ

ՁՁ. ԳԵՐԳԵՍԱՑԻ ԳԻՒՂԱՀԱՐԻՆ ԲԺՇԿՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. Ը. 28—34. Մարկ. Ե. 1—20. Ղուկ. 26—39.

*Ծովը Տանդարտեցաւ, ալեկոծութիւն դադրեցաւ, Նաւը յաղողութեամբ իր ճանապարհ չարունակեց, առաւօտեան առաջին լոյսը ծագեցաւ, և Յիսուս և առաքեալներ Գալիլիոյ ծովակին արեւելեան եզերքը հասան, ու ցամաք ելան. հարկաւ ոչ որևէ անբնակ կողմ մը, այլ յարմար նաւահանգիստ մը: Աւետարանը չ'ըսեր թէ ո՛ր նաւահանգիստը մտեցան կամ որ քաղաքը ելան, այլ ընդհանուր բացատրութեամբ բաւական ընդարձակ տեղ մը կը ցուցընէ. Ցերկեր Գերգեսացւոց կամ Յաշխոբեն Գերգեսացւոց: Գերգեսացիք հաւանայ որքան ինանալի սերտունդէն յառաջ եկած ցեղերէն մէկն էին (Ծննդ. ժ. 16), որոնց բնակութիւնը եղած է Պաղեստինի հիւսիս արեւելեան եզերքը, Գալիլիոյ ծովակին արեւելեան կողմը, որոնց երկիրը Աբրահամու զաւակներուն խոստացուեցաւ ինանանու տասը ազգերու երկիրներու հետ (Ծննդ. ժԵ. 21), և զոր ատեպ կը յեղյեղէ Մովսէս Հրէից ժառանգելիք հօծը ազգերու երկիրներուն մէջ (Եղ. ԼԳ. 2), և որ վերջէն վիճակեցաւ Մանասէի ցեղին արեւելեան բաժնին: Սակայն խնդիրը կը ինճուռտի, երբ դիտենք որ մեր և քանի մը ուրիշ թարգմանութեանց մէջ գրուած Գերգեսացւոց անունը, ամէն թարգմանութեանց և ամէն օրինակաց մէջ նոյն չէ: Թէպէտ Յունաց գործածական օրինակը Գերգեսացւոց անունը կը յիշէ, բայց անոնց հնագոյն օրինակները տարբեր էին (Ծննդ. ժ. 16), որոնց բնակութիւնը եղած է Պաղեստինի հիւսիս արեւելեան եզերքը, Գալիլիոյ ծովակին արեւելեան կողմը, որոնց երկիրը Աբրահամու զաւակներուն խոստացուեցաւ ինանանու տասը ազգերու երկիրներու հետ (Ծննդ. ժԵ. 21), և զոր ատեպ կը յեղյեղէ Մովսէս Հրէից ժառանգելիք հօծը ազգերու երկիրներուն մէջ (Եղ. ԼԳ. 2), և որ վերջէն վիճակեցաւ Մանասէի ցեղին արեւելեան բաժնին: Սակայն խնդիրը կը ինճուռտի, երբ դիտենք որ մեր և քանի մը ուրիշ թարգմանութեանց մէջ գրուած Գերգեսացւոց անունը, ամէն թարգմանութեանց և ամէն օրինակաց մէջ նոյն չէ: Թէպէտ Յունաց գործածական օրինակը Գերգեսացւոց անունը կը յիշէ, բայց անոնց հնագոյն օրինակները նոյնանման չեն: Լատին թարգմանութիւնը երեք աւետարաններուն մէջ ալ կը գրէ Գերգեսացւոց, մինչ ասորին ուրիշներուն հետ ունի Գադարացւոց, և հնագոյն յոյն օրինակներուն մէջ երեք ընթերցումներն ալ կը գտնուին; նոյն իսկ մէկ աւետարանը միւս աւետարաններէն տարբեր լինելու պայմանաւ. այնպէս որ սկզբնական և բնագրական ընթերցուածը խնդրոյ նիւթ կը լինի, և լուծումն ալ կը դժուարանայ: Եւ ոչ իսկ հնար է ընդօրինակութեանց սխալին կամ անուններուն աղաւաղման վերագրել տարբերութիւնները, վասնզի թէ Գերասա (այսօր Ջերաշ), և թէ Գադարա (այսօրիւմքէյս), Գեկապոլսոյ ծանօթ

քաղաքներն են. իսկ Պէրգէ (այսօր Պերսա) Պամփիլիոյ ծովակին արեւելեան ազերքը լաւագոյն նաւահանգիստն է։ Ամէն մեկնիչներ և հնագէտներ համաձայն են ընդունելու թէ Յիսուս Կախառնաւումի լճին դիմացի կողմը անցնելով Պերգեսա ըսուած տեղը ցամաք եւած է, որովհետեւ թէ Պատարա և թէ Պերսա ազերքէն հեռու ցամաքային քաղաքներ են, որ չեն յարմարիր աւետարանի պատմութեան։ Ոմանք կը կարծեն թէ այժմեան Ճերաչէն տարբեր Պերսա մըն ալ չինուած էր հին Պերգեսային մօտ, երբ սա աւերուած էր Պոմպէոսի ատեններէն, որով Պերգեսա նոյն տեղւոյն հին անունը, իսկ Պերսա նոր անուն եւած կ'ըլլայ։ Ամէն աւթի մէջ աւետարանին բացատրութիւնն որոշ տեղի անուն չէ, այլ երկիրին այսինքն գաւառին անունն է։ Գաղատիա Փռիկիոյ գլխաւոր քաղաքն էր, և Պերսա նոյն գաւառին ամէնէ նշանաւոր քաղաքն էր, և երկիրին կամ կողմին անունը գլխաւոր քաղաքներէն առնուելով Եղէր Պերգացոց կամ Աշխարհ Պոպոլոցո՛ց կրնար կոչուիլ զանազան թարգմանութեանց մէջ, միշտ հաստատուն պահելով, որ Յիսուս այն գաւառին մէջ Պերգեսա նաւահանգիստը ցամաք եւաւ։

Յիսուս առաքեալներուն հետ ցամաք եղելով ուրիշ քաղաք չգնաց, այլ քաղաքէն դուրս սկսաւ պատիլ, այն կողմերը գանուող քարայրներու և քարանձաւներու մօտ, որոնք հին ժամանակներու սովորութեան համեմատ գերեզմաններու կը ծառայէին, և ուր կը պատսպարուէին քաղաքային բնակութենէ փախչող փորձանաւորներ, կառապի ջլախտաւորներ և դիւահարներ։ Իրօք ալ այն քարանձաւներուն մէջ կը գտնուէին այսպիսի ախտաւորներ, որոնք անցնող դարձողի վրայ ալ կը յարձակէին, և անոր համար ոչ ոք կը համարձակէր այդ քարայր գերեզմաններու ճանապով անցնիլ։ Յիսուս ճիշդ այդ ճանապով անցած ատենը դիւահարներէն երկուքը, աւելի կատաղիներ, Յիսուսի վրայ կ'երթան, բայց յանկարծ կը կասին, կը կենան։

Աւետարաններու բաղդատութիւնը այս տեղ ալ խնդրոյ նիւթ մը կուտայ։ Մատթէոս կ'ըսէ. Պոտհէցին ձմա գէ-ահոթ եզէո- էլեալ է գերեզմանոցն ընդ ալ։ Մարկոս կ'ըսէ. Պոտհեաց այր մի է գերեզմանոցն, ընդ ոանէր այս պիղծ։ Իսկ Ղուկաս կը գրէ. Պոտհեաց ձմա այր մի է ելաւէն, յորմէ էին դեւք։ Գլխաւոր տարբերութիւնը դիւահարներու թիւին վրայ է. երկո՞ւ էին թէ մէկ միայն։ Երեք աւե-

տարանչներուն պատմութիւնները ամէն պարագաներով ու մանրամասնութիւններով, տեղւոյ, ժամանակի, խօսակցութեանց և այլ հանգամանաց, այնչափ իրարու նման են, որ դժուարին է երկու եղելութիւններ զատել, և անգամ մը մէկ դիւահարի, և անգամ մը երկու դիւահարներու բժշկութիւնը կատարուած ըսել, և պէտք է երեք աւետարանիչներն ալ միեւնոյն եղելութեան վրայ խօսած ընդունիլ: Իսկ մէկ ու երկու թիւերը այնչափ որոշ ու յստակ են, որ չփոթութեան տեղի չեն թողուր: Մեկնիչներուն հաւանապոյն դիտողութեանց համեմատ՝ Մարկոս և Ղուկաս մէկ դիւահարի վրայ այնչափ մանրամասնութիւններ կուտան, որ երկուքի պատչաճեցնել դժուար է: Իսկ Մատթէոս որ երկու դիւահար կը յիշէ, շատ համառօտ պատմութիւն մը կուտայ, և շատ մանրամասնութիւններ չատ. և թէպէտ կ'ըսէ. Աղաղակեցին և ասեն, սակայն յետագայ խօսքին մէջ, Ե՞ր դե՞ռ աղաղակն ըսելով, առաջին խօսքն ալ դեւերուն և ոչ դիւահարներուն իրէպ է պատչաճեցնել, մինչ Մարկոս ալ Ղուկաս ալ կ'ընդունին թէ այդ դիւահարին մէջ ոչ թէ մէկ՝ այլ չատ դեւեր որջացած էին: Մատթէոսի Զէրս դե՞ռահասցին բացատրութիւնն ալ, եղելութեան անունն է ասելի, և ոչ պատմական հանգամանք մը: Հետեւաբար կրնանք եզրակացնել թէ Յիսուսի դիմաց առաջ երկու դիւահարներ ելան, սակայն ասոնցմէ մէկն էր ասելի նշանաւորը և ասելի կատաղին. և խօսակցութիւններ և գործողութիւններ այդ մէկի հետ կատարուեցան. միւսը երկրորդական և աննշան դեր մը ունեցաւ, որով Մարկոս և Ղուկաս կրցան անոր յիշատակութիւնը չընել, և միայն գլխաւոր դիւահարին բժշկութեան պարագաները պատմել:

Այդ գլխաւոր դիւահարին հանգամանքները յառաջ բերելով կը գրեն Ղուկաս ու Մարկոս, թէ նա տունի մէջ չէր բնակեր, հագուստները գգեստելով բոլորովին մերկ էր, քաղաքին մէջ ալ մնալ չուզելով քաղաքէն դուրս գերեզմանի ծառայող քարայրներու մէջ կ'ապրէր, զինք քաղաքին մէջ պահելու համար՝ քանի անգամներ ոտուքները չղթայի զարկած և զինք ալ չղթաներով կապած էին, բայց նա ոտնակապները կոտրելով և չղթաները փրցընելով, կրցած էր խոյս տալ և իր քարայրները դառնալ, և բնաւ հնար չէր ըլլար զինք զսպել: Գիշեր ու ցորեկ այն գերեզմաններուն մէջը աոեն կ'անցընէր, ահագին պոռչտուքներով լեռները կը թնդացնէր, իր

մարմինը կը կոչկոճէր, անցող դարձողներու վրայ կը յարձակէր, եւ անոր համար Գերգեսայի բնակիչներ եւ ճանապարհներ կը զգուշանային այն կողմէն անցնիլ։

Յիսուս հեռուէն կը տեսնուի իր աւագքեալներուն, եւ անոնց դիւահարը տեղէն կը խոյանայ, ընկերն ալ եաեւէն. բայց Յիսուսը տեսածին պէս կ'այլայլի, կը չփոթի, անոգին տպաւորութիւն ու փոխոխութիւն կը գործուի անոր վրայ։ Անդուսպ ու կատաղի դիւահարը՝ կը ճնշուի, կը քծնի, կը սկսի գեամն թաւալիլ, երկերպագելու նման չարժեւմներ ընել, աղաչաւորի կերպարանք առնուլ, աւելի արգահատանք հրաւիրել քան արհամարհանք։ Յիսուս իր բարուքեան ու կարողութեան նշանը կ'ուզէ տալ դիւահարին, եւ կը հրամայէ որ դեւը թողու զայն ու հեռանայ։ Ուրիշ անգամներ Յիսուսին հրամանը վարկենական կերպով կը կատարուէր. այս անգամ սատանան համարձակութիւն կ'ունենայ եղելէն առաջ Յիսուսին աղաչանք մը ընել, բայց միշտ դիւական կերպով մը, ու կ'ըսէ. «Յիսուս, Բարձրեալ Աստուծոյ Որդի ես, կը ճանչնամ, ինչ կ'ուզես դու ինէ. ինչո՞ւ առնէն առաջ կ'ուզես տանջել, Աստուծոյ անունին համար երդայ, առանց զիս մի՛ տանջեր, դժոխքին անդունդը զիս մի՛ նետեր»։ Այդ իսաքերուն իմաստը ճշդելու համար, պէտք է գիտնալ թէ Ս. Հարց բացատրութեան համեմատ, անկեալ հրեշտակներէն՝ այսինքն սատանաներէն մաս մը արդէն դժոխքի մէջ կը գտնուին, մինչ ուրիշ մաս մը աշխարհի վրայ կամ օդին մէջ են տակաւին, մարդիկներ փորձելու կ'աշխատին և մարդիկներ նեղելու կը ձգտեցին, և միայն աշխարհքին վերջը դժոխք պիտի մտնեն։ Ուրիշ դիւահարներու բժշկութեանց մէջ մեկէն եղող սատաններ նորէն ուրիշը փորձելու կամ ուրիշի մտնելու վիճակը կը պատէին, և այդ պարագային կ'ակնարկէր Յիսուս երբ կ'ըսէր, թէ դիւահարէն եղող սատանան անգնակ տեղ կը փնտռէ և օգնութիւններ գտնելով իրեն նոր բնակարան կը ճարէ (§ 74)։ Իսկ այս անգամ, նկատելով թերեւս այդ դիւահարին մէջ գտնուող դեւին առեւելագոյն չարութիւնը, Յիսուս անմիջապէս անոր դժոխք երթալը կը վճռէր, և այդ պարագային էր որ Գերգեսացի դիւահարին բերնէն՝ յիսուած ոճով դեւին խօսել կու սար։

Այդ աղաչանքին հանդէպ Յիսուս զիջողութիւն ցուցընելու

կերպով մը կը հարցընէ. «Ութին դուն որն ես. անունդ ինչ է». և սատանան կը պատասխանէ «Լէգէոն է անունս. մինակ չեմ, բազմութիւն ենք»: Այս բացատրութենէն կ'իմանանք թէ Գերգեսացի դիւահարին կատաղութիւնը, ոչ այնչափ մէկ դեւին ասելի զօրութենէն ու չարութենէն, այլ շատ դեւերուն մէկտեղ գործելէն առջեւ կու գար: Իսկ լէգէոն անունը, կը թարգմանուի ընտրեալ գունդ, և այս անունը կը կրէին Հռովմայեցւոց զինուորական գունդերը: Ի սկզբան լէգէոն մը 3000 հոգի կը պարունակէր, հետզհետէ աճեցաւ, մինչեւ որ կեսար 6000 հոգիէ կազմեց լէգէոնները. իւրաքանչիւր լէգէոնը տասը վաշտի, վաշտը երեք չոկատի, և չոկատը երկու հարիւրական բաժնելով: Այս տեղ լէգէոն անունը որոշ թիւ ցուցնելու իմաստ չունի, այլ ժողովրդական առումով լոկ բազմութիւն ցուցընելու համար գործածուած է: Անոր համար ոչ միայն Մատթէոս, այլ և Մարկոս և Ղուկաս, որ միայն մէկ դիւահար կը ճշդեն, լէգէոն անունը տալէն ետքը, յոգնակիի կը փոխեն խօսքը. Աղաչէին ըլլա. Մի՛ տաւ[illegible]ոյէ ընտա, Աղաչէին ըլլա. Ելլեն այսէն պիղծ:

Դեւերը Յիսուսի մեղմօրինակ հարցումէն քաջալերուած և դիւահարէն ելլելու բունադաւած. թոյլտուութիւն խնդրեցին որ ելլելնուն պէս կարենան այն տեղ մօտերը արծող խոզերու երամակին մէջ մանել: Յիսուս հաւանեցաւ, դեւերը դիւահարէն ելան և երամակին խոզերուն մէջ ցրուեցան. խոզերը մոլեգնեցան, այս կողմ այն կողմ վազվռտած առեւնին, ծովեզերքին վրայ գտնուող տեղէն վար դիմեցին դէպի ծով, և ներքին բորբոքման պրպուռթեանը ներքեւ ջուրը մտան ու խղդուեցան: Ենհադին երամակ մը այդ կերպով կորսուեցաւ. Մարկոս երկու հազար կ'ըսէ խեղդուած խոզերուն թիւը: Հարկ չենք տեսներ խնդիր յուզել խոզերու դիւահարութեան վրայ. թէ ինչպէս և ինչո՞ւ կը դիւահարին խոզերը, որովհետեւ ոչ մի բարոյականութիւն չկրնար ըլլալ այդ գործին մէջ, այլ լոկ դեւերուն ուզածին համեմատ՝ անոնց աշխարհքիս վրայ մնալու պայմանին գործողութիւնն է: Իսկ խոզերուն խղդուելէն ետքը, ոչ դեւերը անոնց մէջ կրնային մնալ, և ոչ ալ դեւեր խոզերուն հետ կը մեռնէին: Դեւերուն դիւահարէն խոզերուն մտնելը՝ պարզ արտայայտութիւն մըն է ուրեմն, թէ դեւերը դժոխք ինկնելու վճիռէն ազատուած են: Ըսողներ եղան թէ դիւահարին մոլեգին ընթացքը խոզերը խրտչեցուցած և դէպի վար և դէպի ջուր

տարած է խուճապի բերմամբ. սակայն ինչ որ դիւական ղօրութեան վրայ գրեցինք (§ 44), և ինչ որ աւետարանը յառաջ կը բերէ իբր պարզ պատմութիւն, մեզ չեն սոխակը մուրացածոյ բացատրութիւններ վնասելու:

Ուրիշներ ալ երկու հազար խոզերու կորուստը նկատի առնելով և անոնց տէրերուն հասած վնասը հաշուելով, անտեղի կը գտնեն Յիսուսի կողմէ եղած թոյլտուութիւնը՝ ի զուր այդպիսի վնասը պատճառելուն: Սակայն դիտելի է թէ խոզի միսը օրէնքով արգիլուած էր, և արգիլեալ բանի մը առեւտուրն ալ օրինաւոր չէր, որով տրուած վնասը ապօրէն գործին պատիժը կ'ըլլար:

Այդ չիմաց աղմկալից իրողութիւնները սեղի կ'ունենային քաղաքէն հեռու: Գերգեսայի քնակիչները բանէ մը տեղեկութիւն չունէին, մինչեւ որ սարսափահար խոզարածները վազնիվազ քաղաք հասան, և իրենց աղաղակներով ամէնքը չիմաթեցին: Միւս կողմէ խոզարածներէն ոմանք ալ չրջակայ ագարակները տարածեցին տարօրինակ եղելութեան լուրը: Լսողներն ալ խուռներ, և քաղաքէն և ուրիշ կողմերէն հետաքրքիր քայլերով եղելութեան տեղը եկան, տեսնել իմանալ թէ ի՛նչ կ'անցնի և ի՛նչ կը դառնայ: Խոզարածներն ալ դարձան. որոնք եղելութիւնները տեսած էին, և տեղւոյն վրայ մի առ մի պատմեցին ամենուն, Յիսուսի հանդիպելը, դիւահարին հանդիպելը, յանկարծական բժշկութիւնը, խոզերուն մոլեգնելը, և դէպի ծով խուճապել ու ջուրին մէջ խղդուիլը: Տեսան դիւահարն ալ որ հագուած ու խելօքցած, պէեցեալ և պատասխօսելով, Յիսուսի քով կը նստէր: Յիսուս հարկաւ լուռ չկեցաւ, բայց թէ ինչ ըսաւ չենք գիտեր. աւետարանիչներ ակնարկութիւն չեն ըներ. այս միայն յայտնի է որ Գերգեսացիք չքաղցրերուեցան Յիսուսը պահելու, և անկէ օգտուելու չփափաքեցան: Կ'երեւի թէ դիւահարի մը կամ երկու դիւահարի բժշկութիւնը երկու հազար խոզերու կորուստին հետ համեմատելով, չահաւոր չգտան, եւ առանց Յիսուսը անարգելու, բայց առանց անոր ներկայութիւնը սիրելու, պատշաճ կերպով խնդրեցին, որ ուր տեղէն եկաւ նորէն հոն երթայ, իրեն փափաքողներուն դառնայ, և զիրենք զերծ թողու այդ տեսակ չնորհներէ, որք իրենց ուրախութենէ աւելի վախ ազդած էին. ահէ- ձեռ- պոռնոպէին: Յիսուս որ զինքը վնասող ժողովուրդին համար կը գոհուէր. զինքը չուզողներուն ալ մօտ

մնալու կամքը չյայտնեց. այլ հառանգեաւ Գերգեսա քաղաքն ալ չմտնել, Գերգեսայի շուրջերն ալ չպտտիլ, և հրաման առաւ որ ետ դառնալու համար նաւերը պատրաստուին։ Ինչպէս առեն մնաց Յիսուս Գերգեսայի մօտ՝ ձշդել դժուար է, քանի որ աւետարանը բան մը չըսեր, բայց պատմական հանգամանքները ուսումնասիրելով կրնանք հետեւցնել, թէ Յիսուս առջի իրիկուն կափառնաումէ ելաւ և միւս առտու Գերգեսա հասաւ, ցորեկը այնտեղ անցուց դիւահարին բժշկութեամբ և Գերգեսացոց հետ տեսակցութեամբ. երեկոյին նորէն նաւ մտաւ, և յաջորդ առտու կափառնաումէ դարձաւ.

Միայն բժշկեալ դիւահարը երախտագէտ զգայմամբ կապուած էր Յիսուսին, չէր ուզեր անկէ բաժնուիլ. և կ'աղաչէր որ Յիսուս զինքն ալ իր հետեւողներուն մէջ ընդունի, ու չարունակ Յիսուսի հետ ըլլայ։

Գանենց դիտեցինք թէ Յիսուս երբ բժշկութիւն մը կ'ընէր, բժշկեալին կ'ապաշրէր որ ոչակերս չպիտատի, և մէկու մը չպատմէ եղածը։ Այս անգամ տարբեր ընթացք մը կը բռնէ. իրեն հետ գալ ուզող բժշկեալը չուզեր մէկտեղ տանիլ և Գերգեսայէ հեռացնել, այլ կ'ապաշրէ, որ նա իր տունը դառնայ, ընդունած բժշկութիւնը և աստուածային ողորմութիւնը անոնց պատմէ, իրեն քաղաքացիներուն ալ հաղորդէ, և Դեկապոլիս գաւառին մէջ քաղաքէ քաղաք ալ երթայ և ամէն տեղ քարոզէ ու հռչակէ հրաշքին պատահածները և հրաշագործին անունը։ Իրօք ալ բժշկեալը յանձն կ'առնու Յիսուսին հրամանը գործադրել։ Յիսուսին չրնկերանար, նախ Գերգեսա, յետոյ Սիմոնա, Պելլա, Գադարա։ Գերասա, և բոլոր Դեկապոլսոյ քաղաքները կը պտտի, ամէն տեղ մանրամասնութեամբ կը պատմէ իր վրայ կատարուած հրաշալի բժշկութիւնը, և ամէնքը կը սկսին զարմանալ և սքանչանալ. և Յիսուսի անունը ու կարողութիւնը կը սկսի խօսուիլ ու տարածուիլ Դեկապոլսոյ ամէն կողմերը, հակառակ Գերգեսայի քնակիչներուն անխորհուրդ առաջարկութեանը։

Յիսուսի ամէն խօսքերն ու գործերը իրենց խորին նշանակութիւնն ունին. Յիսուս չսիրեր աւելորդ ցոյցեր, բայց կը սիրէ օգտակար միջոցներ։ Գալիլիոյ մէջ, ուր ամէն կողմ տարածուած էր Յիսուսի համբաւը և ժողովուրդը ինքնին կը փութար անոր. քա-

*ողուխթեանց և կը դիմէր անոր բժշկութեանց, բժշկականներուն պատ-
մութիւնները պէտք չէին, և աւելորդ և պատրաստուած ցուցամու-
լութեան ձեւ կ'առնէին. հետեւարար Յիսուս կ'արգիլէր Գալիլիացի
բժշկականներուն իրենց ընդունած չնորհները հռչակել: Գեհապղտոյ
մէջ, ուր տակաւին չէր լսուած Յիսուսի համբաւը, և ուր չէր մտած
Աւետարանի քարոզութիւնը, ու Գերգեսացւոց անխորհուրդ առա-
ջարկն ալ արգիլք կը լինէր այդ քարոզութեանց, պէտք էր որ
Աւետարանի սերմերը սկսէին ցանուիլ, և այդ ալ լաւագոյն կեր-
պով չէր կրնար կատարուիլ, քան թէ Գերգեսացի նշանաւոր և
հանրածանօթ դիւահարին բժշկութեան ծանօթութեամբը, ուստի Յի-
սուս Գերգեսացի բժշկեալին կը հրամայէր Գեհապղտոյ մէջ պատ-
մել և հռչակել. և իրօք ալ սիրտ սեռնելք որ յետոյ Յիսուս կ'ըն-
դունուի և համարձակ կը քարոզէ Գեհապղտոյ գաւառին մէջ
(Մարկ. ե. 31):*

84. ՅԻՍՈՒՍ ԱՆԳՈՒՆԱՆՈՒՄ ԿԸ ԴԱՌՆԱՅ

Մատթ. Թ 1, եւ 18—19. Մարկ. Ե. 21—24. Դուկ. Ը. 40—42

*Յաչող նաւարկութեամբ Յիսուս իրեններով մէկտեղ Գերգեսա-
ցէն կը դառնայ կափառնաում, երկոյէ ճանապարհ եղած ըլլալով
առաւօտուն կը գտնուի իր քաղաքը, այսինքն իր հաստատուն բնա-
կութեան քաղաքը, որ տարիէ իվեր կափառնաումն էր եղած, նա-
պարէմի բնակութենէն հրաժարելէն ետքը (§ 43): Հազիւ թէ օր
մը կամ երկու անցած էր Յիսուսի մնկնելուն վրայ, բայց այդ բա-
ցակայութիւնը չատ երկար կ'երեւար կափառնաումցիներուն, որ
վարժուած էին Յիսուսը չատունակ իրենց մօտ ունենալ: Յիսուս
յաճախ Գալիլիոյ քաղաքները ու գիւղերը պտոյտներ կ'ընէր, անոր
վարժուած էին, միշտ իրենց գաւառին մէջ կը սեպուէր. մինչ Գե-
կատրէս անցնիլը կասկածի տեղի տուած էր. մի՛ գուցէ բոլորովին
հեռանալու միտք ունեցած ըլլայ, գպիրներու հալածանքէն ազա-
տելու համար: Անոր համար անհամբերութեամբ դառնալուն կը
սպասէին, և մեծ խնդութիւն ղգնունեցին Յիսուսի վերադարձը, երբ
առաւօտեան դէմ Գերգեսայէն դարձող նաւերը նշմարեցին, և իրա-
րու ձայն տալով ծովեզերքը ժողվուեցան, և մեծ ուրախութեամբ*

Յիսուսը դիմաւորելին : Հարկաւ գլխաւոր չարժառիթը բժշկութեանից ակնկալութիւնն էր :

Սպասողներէն մէկն էր Յայրոս, զոր Մատթէոս եղեան, և Ղուկաս եղեան ժողովրդեան կ'անուանեն, իսկ Մարկոս ասելի ճշդութեամբ կ'անուանէ զի է ժողովրդապետներից, այսինքն կախառնաւմի ժողովուրդին և ժողովարանին հոգաբարձուներէն մէկը, որոնք եղեան կը կոչուէին ժողովուրդէն. ինչպէս մեր օրն ալ սովորութիւն եղած է եկեղեցիէ եղեան կոչել թաղական խորհուրդներու անդամները : Յայրոս տասներկու տարեկան աղջիկ մը ունէր, միամօր և սիրելի, որ ծանր հիւանդութեան հանդիպած էր, և հակառակ ամէն չանքերու վիճակը ծանրացած էր, և աղջկան կեանքը վտանգաւոր կ'երեւար : Յայրոս չփոթած էր, որովհետև Յիսուս կախառնաւմէ մեկնած էր : Երբ լսից՝ թէ Յիսուսի նաւը հետուէն կ'երեւայ, դիմաւորելու վազողներուն հետ ինքն ալ չատպեց ծովեզերք իջնել, և հազիւ թէ Յիսուս նաւէն ելաւ՝ Յայրոս անոր ոտքը իյնալով սկսաւ աղաչել ու թախանձել, որ ամէն բանէ առաջ իր տունը գայ, վասն զի իր աղջիկը մեռնելու վրայ է. և եթէ ուշանայ գալէ մեռած գտնէ, ձեռք դնելու տանն չմնայ և բժշկութիւնը անհնար ըլլայ : Յիսուս հաւանեցաւ, և իսկոյն ճամպայ եղան ծովեզերքէն դէպի Յայրոսին տունը :

35. ՏԵԱՍՏԵՍ ԱՆՈՋ ԲԺՇԿՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. Թ. 20—22. Մարկ. Ե. 25—34. Ղուկ. Ը. 43—48

Յիսուս կ'երթայ, Յայրոս առջեւէն, աշակերտները մէկտեղ, խուռն բազմութիւն մը եւեւէն, որ ամէն կողմէ Յիսուսի մօտենալու, իր պէտքը յայտնելու, բժշկութիւն խնդրելու և չնորհք ընդունելու չանքեր կ'ընէ, կը խռնի, և Յիսուսը կը նեղէ : Այդ բազմութեան մէջ է կին մըն ալ ցաւագար և տխուր, որ Յիսուսէ բժշկութիւն կը սպասէ, Յիսուսի մօտենալու համար դիմաւորողներուն խառնուած է, և ամէն ճիգ կը թափէ, որպէս զի կերպով մը անցք մը գտնայ և Յիսուսին դպնէ հագուստներուն քուրձ, համոզուած ըլլալով որ այսչափին ալ կը բաւէ իրեն հնացեալ ախտէն

բուժուելու համար։ Տասուերկու տարի է որ տեռատեսութեամբ կը տառապի, ունեցածը չունեցածը բժիշկներու և դեղերու ծախսած է և բժիշկներու խորհուրդով չատ մը վչտալի դարմաններու ալ ենթարկուած ու տոկացած է. բայց ոչ մի կերպով չէ կրցած իր անկանոն և յարատեւ արիւնահոսութիւնը դադրեցնել, որ նոյն իսկ օրէօր աւելի ծանրացած էր։ Աւետարանը չէ ըսած թէ ո՛վ էր այս կինը, բայց հաւանական է ըսել՝ թէ կափառնաումցի չէր, որովհետեւ տասուերկու տարիէ իվեր ախտացեալ մը, եթէ կափառնաումի մէջ ըլլար, ճիշդ Տէրգեասէ դարձին նեղ ժամուն սպասած չէր ըլլար Յիսուսին դիմելու։ Բայց այդ քանը կրնար ընել այնպիսի մէկ մը, որ հեռուէն Յիսուսը փնտռելու եկած ըլլալով, դէպի չէր գտած, և հասնիլը լսելով իսկոյն անոր կը դիմէր։ Եւսեբիոս կը յիշէ թէ կինը Պանէասցի էր, այսինքն է կեսարիա Փիլիպեայ քաղաքէն, ուրիշ աւանդութիւն մը վերոնիա անունը կու տայ այս կնոջ, առանց յայտնելու՝ թէ խաչելութեան օրուան վերոնիկէին հետ նո՛յն, թէ անկէ տարբեր մէկն է։

Բայց քաղաքին և անունին մասին ինչ ալ ըլլայ, տեռատես կինը իր հաստատուն կամքին զօրութեամբ կը ջանայ, կը յաջողի խուռն բազմութեան մէջէն իրեն անցք մը ճարել, և կամաց կամաց սպրդելով Յիսուսին հասնիլ եռւէ կողմէն, առանց առջեւ մնացեալ ու առանց իր խեղճ վիճակը պատմելու, հարկաւ ունեցած ախտն ալ հրապարակաւ ծանուցանելու ամօթէն։ Երբ կը մօտենայ՝ ձեռքը կ'երկնցնէ և Յիսուսի հանդերձին քղանցքը բռնելով վրան կը քսէ, հաստատուն համոզմամբ, ըէ ինչ ըէչնամ է հանդերձս նորա փրկիմ։ Իրօք ալ նոյն ժամուն հանդարտութեան զգացում մը կ'ունենայ իր մարմնոյն մէջ, տառապանք և խիթք կը դադրին, և կը զգայ թէ բժշկուած է։

Յիսուս ալ կը զգայ իր հանդերձին չարժումը, միանգամայն գիտէ, որ այդ չարժումով գործողութիւն մը կատարուեցաւ, իր զօրութիւնը բժշկական արդիւնք մը կատարեց։ Ոչ թէ եղածը ինքն հասկնալու ու իմանալու, այլ եղածը ուրիշներուն հասկըցնելու և իմացնելու դիտմամբ, Յիսուս չորս կողմը կը դառնայ, կը նայի, և երբ աչքով չտեսներ, բերնով կը հարցնէ չորս կողմը գտնուողներուն հետաքրքիր չեչտով մը. «Հագուստիս դպչողը ո՞վ էր»։ Մօտը եղողներ կը պատասխանեն, թէ քանի մը չեն տեսած ու քանի մը չեն

գիտեր։ Իսկ Պետրոս և միւս առաքեալներ՝ որ քովը կը գտնուէին, զարմանալով, մանաւանդ թէ մեղադրելով, ըսեր կու տան. «Ահա ամէն կողմէն ժողովուրդը կը խռնուի, քեզի հասնելու կ'աշխատի, կը հրէ ու կը հրմշտկէ, կը քաշի ու կը նեղէ, ու դուն ալ կ'ելլես մէկ մը մօտեցաւ ըսել և ով ըլլալը փնտռել»։ Բայց Յիսուս չորս կողմը կը դառնար, աչքը մօտ եղողներուն վրայ կը պտտցնէր, կ'ուզէր ո՛վ ըլլալը մէջ տեղ հանել։ Հարկաւ Յիսուսի նայուածքը կնոջ աչքին ալ հանդիպեցաւ, հաւանաբար Յիսուս նայուածքով ալ անոր բան մը հասկցուց, բայց առանց անոր ալ կինը՝ գաղտնի բան մը ընողներու բնական կասկածով կը չփոթի, և երածին մէջտեղ ելած և իր վիճակին ամենուն ծանօթացած ըլլալը տեսնելով, դողդողալով դողդողալով Յիսուսին ոտքը կ'իյնայ, ու մէկ կողմէ խոնելով և միւս կողմէ ուրախանալով կը պատմէ իր ցաւը, իր վախը, իր ճիգը ու իր բժշկուիլը։ Յիսուս, որ ոչ թէ իրեն վատառաքանութիւն մը ճարելու, այլ կնոջ հաւատքը և նաւատքին զօրութիւնը հռչակելու դիտում ունէր, ամէն բան լսելէ ետքը կնոջ կը դառնայ ու կ'ըսէ. «Մի՝ վախնար, աղջիկս, մի՛ չփոթիր, մանաւանդ թէ քաջալերուէ՛ ու միխիթարուէ՝, որովհետև զօրաւոր ու զովելի հաւատք ունեցած ես, որով ցաւէդ ալ ազատուած ես. այսուհետև մի՛ կասկածիր, բոլորովին ազատուած ես քու ախտէդ, գնա՛ բարեաւ, սպրէ՛ խաղաղութեամբ»։ Հոս կը վերջանայ աւետարանին պատմութիւնը։

86. ՅԱՅՐՈՍԻ ԱՂՋԿԱՆ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. Թ. 23 — 26. Մարկ. Ե. 35 — 43. Ղուկ. Ը, 49 — 57.

Տեռատես կնոջ բժշկութիւնը կատարուեցաւ կափառնաումի ծովեզերքէն Յայրոսի տունը երթալուն ճանպուն վրայ։ Յիսուս պահ մըն ալ ճանպուն վրայ կանգ առաւ. բայց խեղճ Յայրոսին սիրտը կ'եփէր, Յիսուսին ուշանալը իրեն համար մահու և կենաց վայրկեան կ'երեւէր. մէկ հատիկ աղջիկը գրեթէ հոգեվարք թողած էր, ու ծովեզերք վազած։ Յիսուս հաճած էր գալ. պահ մը Յայրոսին սիրտը մխիթարութիւն զգացած էր, բայց ահա տեռատեսին միջադէպը նորէն Յայրոսին սիրտը վարանմանց կը մատնէր։ Վերջապէս

մկրատը վակուելով Յիսուս նորէն քալելու սկսած էր, և անոնք հեռուէն Յայրոսին տունի մարդերէն մէկ երկու հոգի չտապով դէպ իրեն կու գան։ Յայրոս կը յառաջէ, հեռաքրքիր է, լուր կ'ուզէ, բայց յանկարծ կը լսէ. «Աղջիկը մեռաւ, կ'ըսեն, պարապ տեղ վարդապետը մի՛ յոգնեցներ, բժշկութեան առեղը անցաւ», Յիսուս անոնց խօսելը անսկսելով, ինչ ըսելին կը հարցնէ, և անոնց տուած գոյժը կը լսէ. բայց առանց ալլայելու Յայրոսին կը դառնայ ու կ'ըսէ. «Մի՛ չփոթիր, մի՛ վհատիր. հաւատքդ կատարեալ պահէ՛, աղջիկդ կ'ապրի»։ Մատթէոս երկրորդ անգամ եկողները չյիշեր, առաջին անգամէն աղջկան մեռնելը կը յիշէ։

Ճանապան կը յառաջեն, Յայրոսին տունը կը հասնին, որ արդէն մեռելի աուն դարձած է, կոծ ու արցունք ամենուն կողմէ, սգաւկիրներու բազմութիւն, ծանօթներու ամբոխ մը ժողովրդապետին պատուոյն, լալականներ բազմաթիւ իրենց իսանաձայն գոռում գոչեմամբ։ Յիսուս հանդարտութեն ներս կը մտնէ, ամենուն կը խրատէ լացն ու կոծը դադրեցնել, յուսահատ ոգիերը լուացնել։ «Աղջիկը մեռած չէ, այլ քուն է», կ'ըսէ Յիսուս համոզեալ չնչաւոր. բայց անեցիներ, ծանօթներ, լալականներ, որք աղջկան վերջին շունչ տալը տեսած էին, Յիսուսը պարապ խօսքեր ծախող մը կը կարծէին, և ծաղրելու ձեւեր կ'ընէին։

Յիսուս անվրդով, Յայրոսն ու կինը կը քաջալերէ, և այս երկուքը և իր աշակերտներէն միայն երեքը, Պետրոսն ու Յակոբոսը ու Յովհաննէսը, որք իրեն հետ տուն եկած էին, մէկտեղ տունը լուլ՝ կը մտնէ այն սենեակը, ուր մեռած աղջիկը գետնին վրայ տարածած էին, և այս հինգէն զատ ուրիշ որ կայր ոտրա կը հանէ ու դուռը կը փակէ։ Անկէ ետքը կը մօտենայ աղջկան անշունչ մարմնոյն, ձեռքէն կը բռնէ, ու հրամայական չեչաուլ կ'ըսէ. «Աղջիկս, ե՛լ», և իսկոյն աղջիկը կը կանգնի։ Ղուկաս կ'ըսէ. Դարձաւ ոգին նորա, որով աղջիկին իրաւցնէ մեռած լինելը կը հաստատուի։ Մարկոս ճիշդ ու ճիշդ Յիսուսի գործածած բառերը յառաջ կը բերէ, Տալիթա կում, ժամանակին Հրէից իսօսած արամերէնով, և զայն կը թարգմանէ. Աղջիկ պոռ, ելլ ասեմ, ըսի. որ Ղուկասու մէջ թարգմանուած է. Սըբ՛ կո՛ց, համառօտ պոռ, իսկ Մատթէոս կը բաւականանայ միայն իրողութիւնը յիշել առանց շատ մանրամասնութեանց, մինչ Մարկոս, հակառակ իր համառօտարան ոճին, Յայրոսի աղջկան պատմութիւնը ամենէն երկար գրած է։

Անհնար է Յայրոսի եւ իր կնոջ ուրախութիւնը բացատրել, ինչպէս նաեւ նոյն տան մէջ խռնուած բազմութեան զարմացումը յայտնել, երբ սեւնեակին դուռը կը բացուի եւ մեռեալ կարծուած աղջիկը, ողջ առողջ, զուարթ ու կայտառ, իւրովի քալելով մօրը հետ սեւնեակէն դուրս կու գայ անոյշ քունէ արթնցած տղու մը պէս։ Յիտուս դարձաւ ծնողացը ապսպրեց որ աղջկան քիչ մը կերակուր տան, որով թէ՛ իրացնէ կենդանացած եւ թէ՛ կատարեալ առողջացած ըլլալը պիտի հաստատուէր։ Ինչպէս որ ալ Յիտուս յայտարարեց՝ թէ եղածը ձանձնելու պէտք չկայ, եւ տարտ անտ պատմելն ու տարածելը աւելորդ է, այսու հանդերձ հնար չէր որ մեծադղորդ եղելութիւնը գաղտնի մնար. որով Յայրոս ժողովրդապետին միամօր աղջկան վերակենդանութիւնը բոլոր Գալիլիոյ մէջ լսուեցաւ։ Նայինի այրին տղուն յարութենէն ետքը այս երկրորդ յարութեան հրաշքն է, որ աւետարանները կը պատմէ, եւ երեք աւետարանիչներն ալ իրր իսկական յարութեան հրաշք մը կը պատմեն զայն։ Հետեւաբար բոլորովին անտեղի եւ աւետարանական պատմութեանց անյարմար է կարծել, թէ պարզապէս աւերեալ մահուան պարագայ մըն էր Յայրոսի աղջկան դէպքը, որպիսի երբեմն կը պատմուին, եւ սեռնուած ալ են, մեռած կարծուելէ եւ թաղուելէ ետքն ալ կենդանի գտնուիլ։

ՏԶ. ԵՐԿՈՒ ԿՈՅՐԵՐՈՒՆ ՃԺԴԵԼՈՒԹԻՒՆԸ

Մարկ. Թ, 27—31.

Յիտուս Յայրոսին աղջկան յարութիւն տալէն ետքը իր տունը կը դառնար, երբ երկու կոյրեր անոր ետեւէն ինկած չարունակ կ'աղաչէին եւ բարձրաձայն կ'աղաղակէին. Ողորմեաց մեզ, որդի Դաւիթ։ Աղաչանքնին անորոշ էր, թէ՛ուզէին թէ պարզապէս ողորմութիւն. եւ կ'երեւի թէ այս պատճառով Յիտուս իր ճանապարհը չարունակեց, առանց անոնց աղաչանքներուն մտադրութիւն դարձընելու։ Կոյրերը հարկաւ Յիտուսին շուրջը գտնուող ամբոխէն իմացան, թէ անցնողը Գալիլիացի հրաշագործ վարդապետն է, որ իրր Մեսիա սկսած էր ողջունուիլ, եւ այն պատճառով իրենք ալ Որդի

Դա-ի անունով կը կոչէին, որ Մեսիա ըսելու իմաստն ունէր։

Յիսուս առջեւէն, կոյրեր ետեւէն առանց ձանձրանալու անոր հետեւեցան մինչեւ որ Յիսուս իր տունը հասաւ. և տեսնելով որ երկու կոյրեր չեն հեռանար, հարցուց անոնց թէ ուզածնին ի՞նչ է։ Անոնք չուտով բացատրեցին թէ բժշկութիւն կը խնդրեն. և Յիսուս վրայ բերաւ թէ, «Հաւատաք ունի՞ք որ ես կրնամ ձեր կուրութիւնը բժշկել»։ Կոյրեր համարձակ պատասխանեցին. «Այո, Տէր»։ Բժշկութեանց համար Յիսուսին պահանջած միակ պայմանը լրացած էր։ Յիսուս միշտ հաւատքով աղաչողներուն խնդիրը կը կատարէր. հեռատեսքրիստեամբ կամ անուղիղ դիտամբ հրաշք փնտռողներուն գոհունակութիւն չէր տար։ Երբ ստուգեց իրենց խոստովանութեամբը՝ թէ երկու կոյրերն ալ պահանջուած պայմանին համաձայն են, իսկոյն կատարեց անոնց խնդրուածքը. ձեռքը անոնց աչքերուն վրայ դրաւ ու ըսաւ. Ըստ հաւատոց ձերոց եղիցի ձեզ. որ է ըսել. «Ձեր հաւատքին արժանաւոր և համեմատ արդիւնքը ունենաք, և իրապէս բժշկուիք եթէ ճշմարիտ հաւատք ունիք»։ Արդիւնքը եղաւ երկուքին ալ անմիջական բժշկութիւնը, որ է նշան թէ կատարեալ հաւատքով զօրացած էին, և հասարակ փողոցի մուրացկաններ չէին։

Յիսուս ասոնց ալ ապագային չպատմել ու չհռչակել, ինչպէս որ ուրիշ անգամ ալ տեսանք և դիտեցինք։ Գալիլիոյ մէջ Աւետարանի քարոզութիւնը լուսաժ էր, վարդապետութիւնը ամենուն ծանօթացած էր, նոր հռչակի պէտք չկար, կրնար իսկ մարդկային ճարտասրութեան կամ հնարից դիտում կարծուիլ, կամ թէ սին փառասրութեան հետեւանք համարուիլ։ Սակայն, ինչպէս ուրիշներ, այս երկու կոյրերն ալ տրուած պատուէրին չանսացին, և բոլոր գաւառին մէջ, ուր որ հանդիպեցան իրենց հրաշալի բժշկութիւնը պատմեցին։

88. ՀԱՄՐ ԴԻՒԱՀԱՐԻՆ ԲԺՇԿՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. Թ. 32—34. Ղուկ. ԺԱ. 14—15.

Համրուկոյր դիւահարի մը բժշկութիւնը տեսանք արդէն և բացատրեցինք (§ 73). Նմանօրինակ բայց տարբեր բժշկութիւն մըն է և այս, պարզապէս համր դիւահարի մը բժշկութիւնը։ Ան տեղ

յիշեցինք՝ թէ ի՛նչ կերպով դիւական զօրութիւնը կրնայ իշխել մարդկային ղեկայարանուց վրայ, և անոնցմէ մէկին կամ միւսին գործունէութիւնը խափանել։ Մարդու մը լեզուին ու աչքին վրայ ներգործած լինելով, հաւրուկոյր դիւահար մը ըրած էր դեւը, լուկ լեզուին վրայ ներգործելով ըրած էր համր դիւահարը։ Հաւրեր նաեւ խուլ եղած կ'ըլլան, երբոր իմնէ խլութիւնը պատճառ կ'ըլլայ խօսել չսորվելուն. սակայն յեւսագայ դիւահարութեան պարագային մէջ լուկ լեզուի գործողութեան խափանելուլը, ականջի գործողութիւնն ալ խափանած չըլլար. կրնար լսել բայց չխօսիլ ու պատանձած մնալ։ Համր դիւահարը Յիսուսի մատուցուեցաւ առնէն եղած առենը. հաւանաբար կոյրերուն բժշկութեան յաջորդ առաւուն։ Յիսուս, հարկաւ հաւատոյ մասին երաչխաւորութիւն և խոստովանութիւն առանալէ ետքը, բժշկեց դիւահարը և դեւը հալածեց անկէ, որով դեւին հեռանալուլը, լեզուին գործողութիւնը համարձակ սկսաւ կատարուիլ, ու համրը խօսեցաւ։

ժողովուրդը հետզհետէ կատարուած բժշկութիւնները դիտելով սկսաւ խոստովանիլ, թէ Հրէից մէջ երբեք առանկ հրաշագործ մէկ մը երեւցած չէ՝ բազմաթիւ և բազմակողմանի բժշկութիւններ կատարող. Ո՛չ Եղիա՝ Եղիսէոս՝ այսպէս ինչ չիրայելէ։ Իսկ Փարիսեցիներ Յիսուսին համբաւն ու հռչակը կոտրելու համար նորէն սատանայական զօրութեամբ հրաշք գործելու բարու-բանքը սկսան կրկնել, զոր արդէն ընդարձակօրէն բացատրեցինք և հերքեցինք (§ 74), որով այդ մասին նոր բանիք մը չմնաց։

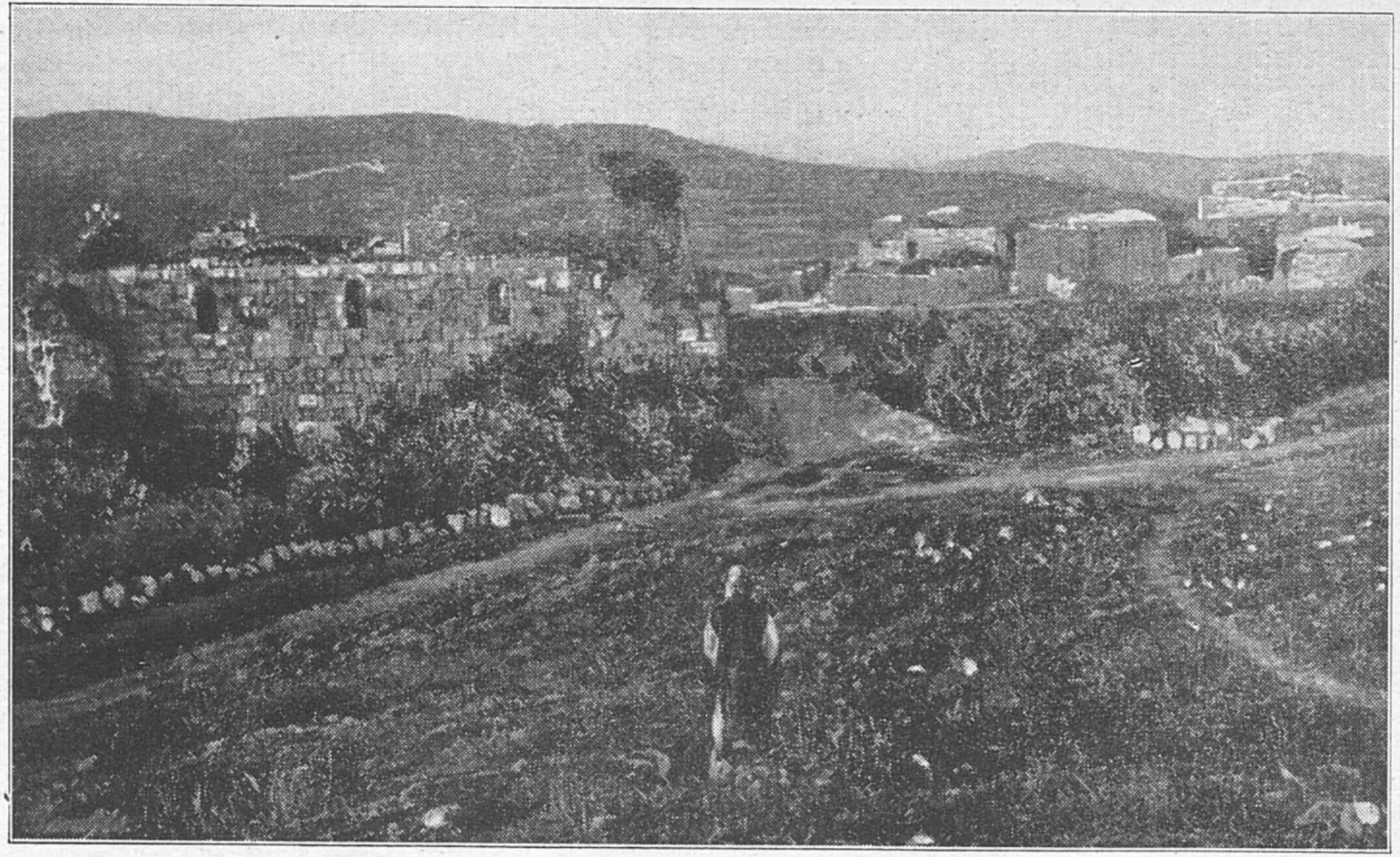
ՏԹ. ԵՐԿՐՈՐԴ ԱՆԳԱՄ Ի ՆԱԶԱՐԷԹ

Մատթ. ԺԹ. 53—58, Մարկ. Զ. 1—6

Յիսուս անգամ մը եկած էր Նազարէթ, իր քարոզութեանց սկիզբներէն, Հռովմայ 751, մեր թուականին 28 և իր կենաց 32 տարուան յունուար կամ փետրուար ամսոյն մէջ (§ 41)։ Երկրորդ այցելութիւն մըն ալ ըրաւ նոյն տարին, հաւանական հաշուով օգոստոսին կամ սեպտեմբերին մէջ։ Ինչպէս որ ալ ամենալաւ ընդունելութիւն գտնելուն համար իր քաղաքէն հեռացած էր, և նորէն

մեծ ընդունելութիւն մը գտնելու ակնկալութիւն ալ չունէր, բայց քանի որ Գալիլիոյ ամէն քաղաքները ու գիւղերը կը մտնէր կ'ելլէր, պատշաճ էր՝ որ իր հայրենիքն ալ բոլորովին զանց չընէր, չեկաւ ըսել չտալու համար: Այդ երկրորդ այցելութիւնը կը պատմեն միայն Մատթէոս ու Մարկոս, մինչ առաջին այցելութիւնը պատմած էին միայն Ղուկաս և Յովհաննէս. ինչ որ առիթ ընծայած է մեկնիչներէ ոմանց երկու այցելութիւնները մէկի վերածելու: Սակայն այնչափ տարբեր պարագաներ կան երկու պատմութեանց մէջ, որ իրարմէ հիմնապէս կը զանազանուին, և իրարու հետ բաղդատութեան դրուած առնն, այցելութեանց տարբերութիւնը երևան կը հանեն: Յիսուսը գահավիժելու փորձը յաւուրկ է առաջին այցելութեան, որ քնաւ չկրնար յարմարիլ երկրորդ այցելութեան. առաջին անգամ քնաւ բժշկութիւն ըրած չէր, իսկ երկրորդին մէջ սակաւաթիւ բժշկութիւններ ըրաւ. բաց առած երկու այցելութեանց առիթներուն տարբերութիւնները, և ուրիշ շատ մանր պարագաներ համոզած են մեկնիչներուն մեծամասնութիւնը երկու տարբեր Նազարէթի այցելութիւններ ընդունիլ. թէպէտ և ընդհանուր գիծերուն մէջ Նազարէթցիք միշտ նոյն թերահաւատ ընթացքը ունեցած են, քանի որ Յիսուսին առաջին կեանքը գիտնալով՝ անոր վրայ շատ տորին գաղափար կազմած էին: Անցինք պատմութեան կարգին:

Կախառնաւմէ ելլելով Գալիլիոյ մէջ նոր շրջան մը ընելուն առթիւ, Յիսուս իր առաքեալներով մէկտեղ եկաւ իր հին ու բուն բնակավայրը, որ է Նազարէթ, ուր երեսուն տարիներ անցուցած էր առանձնական և քաշուած և սովորական կեանքով, Շաբաթ օր ժողովարան երթալ, և քարոզելու հրաւիրուելով սկսաւ աւետարանական վարդապետութիւնը բացատրել, և երկնից Արքայութեան յայտնութիւն և նոր Ուխտի սկսելուն խորհուրդները մեկնել, այնպիսի խորունկ ու զօրաւոր կերպով, որ բոլոր լսողներ ափիբերան եղած, սկսան իրարու ըսել. «Ո՞ւր տեղէ ուր ստացած է սա այդ ամէն ուսումը. կամ ի՞նչ տեսակ իմաստութիւն է՝ որ սորվելու վրայ կը յայտնուի. ի՞նչ կերպով այնչափ զօրութիւններ ու հրաշքներ կարող կ'ըլլայ սա կատարել, ինչպէս ամէն կողմէն կը լսենք: Ո՞չ սա՛ք էն սա մեր գիտցած հիւսն Յովսէփին ու Մարիամին տղան է, ո՛չ սա՛ք էն Յովսէփին հետ աշխատող հիւսնութեան արհեստն է, ո՛ր ուրեմն կրցաւ նա Ս. Գրոց աշակերտիլ, և այսչափ

11. Սամարիա հոդած

իմաստութիւն ու հմտութիւն իր միտքին մէջ տարբերել : Մեր քաղաքացի Յակոբին, Յովսէփին, Յուդային ու Սիմոնին եղբայրը չէ՞ նա, անոր քոյրերն ալ տակաւին մեր քաղաքին մէջ չե՞ն : Գանի որ անոր ցեղը գիտենք, անցուցած կեանքը գիտենք, մինչեւ վերջին տարիները մեր մօտ անցուցած կենցաղը գիտենք, Ս. Գրոց եւ դպրութենանց աչակերտած չըլլալն ալ գիտենք, այդպիսի անձէ մը այդչափ իմաստութիւն ու զօրութիւն չենք սպասեր. հարկաւ այս տեղ խաբէական բան մը կայ, որ մենք չենք իմանար» :

Նազարէթցիք ամէն իրաւունք ունէին՝ երբ Յիսուսի վրայ կը զարմանային, և երբ մինչեւ երեսուն տարիական եղած տեսնը իրենց քաղաքին մէջ համեստ և սովորական և ոչ ուսումնական կեանք անցընող Յիսուսը, տարի մը եւթը անհամեմատ իմաստուն, կատարեալ գիտուն, դպիրները պատասխանող, Փարիսեցիները լռեցընող, ժողովուրդը զարմացնող, և հրաչքներով փառաւորուող վարդապետ մը եղած կը տեսնէին : Այլ անիրաւ էին՝ երբ այդպիսի նորահրաչ երեւոյթի մը առջեւ փոխանակ աստուածային նչան և երկնային շնորհ մը տեսնելու, և անով իրենց ալ պարծանք մը հայթայթելու, կ'ելլէին ընդհակառակն խաբէութեան և խորամանկութեան ենթադրութիւններ կ'ընէին : Այս է աւետարանիչներու բաածը. Գայֆակղէին է նա :

Յիսուս կը սպասէր հարկաւ՝ որ Գալիլիոյ մէջ կատարուած գործերուն համբաւը բուժած ըլլայ Նազարէթցոց առաջին թերահաւատութիւնը. բայց տեսնալով որ դեռ առաջին ընթացքին կը չարունակեն. կը զարմանայ անոնց յամառ և անիմաստ թերահաւատութեան վրայ, և չկրնալով ուրիշ մեկնութիւն տալ, նորէն ձանօթ առակը կը կրկնէր. Ոչ է մարգարէ անարգ, բայց եթէ ի գաւառի իւրում և յազգականս և ի տան իւրում : Անոնք որ մարգարէի մը քաղաքացիներն ու մերձաւորներն են, ու անոր մանկութիւնը և առաջին կեանքը տեսած են, չեն կրնար անոր վրայ յարգ ու վարկ ունենալ, երբ նա աստուածային շնորհաց ձեռամբ իմաստութիւն կը ստանայ և զօրութիւններ կը կատարէ :

Յիսուս իր հրաչքներուն զօրութիւնը ցուցընելու համար, հաւատք կը պահանջէր իրմէ անհրաժեշտ պայման և իրր արժանաւորութեան վկայ, ուստի Նազարէթցոց անհաւատութեան դիմաց չկրցաւ իր ուղղութենէն չեղիլ, և ընդհանուր կերպով բժշկութիւն-

ներ չկատարեց, այլ միայն քանի մը բարեմիտ և վստահութիւն ու հաւատք յայտնող հիւանդներուն ձեռք դրաւ ու բժշկեց; ու նա-զարեմէ մեկնեցաւ:

*Եղելութեան բացատրութիւնը այս տեղ կը վերջանայ, սակայն կը մնայ բացատրել՝ թէ ինչ կերպով և ինչ կապակցութեամբ Յակոբ և Յովսէս և Յուդա և Սիմոն կրնան Յիսուսի եղբայրներ կոչուիլ: Այս չորս Տեառնեղբայրներուն վրայ խօսելէն նոյց ընտրութեան առթիւ (§ 58), և Տիրամօր հետ գալերնին յիշած ատեննիս (§ 77), նկատի յօդուածիս թողլով անոնց ազգակցութեան գնահատութիւնն ընել: Եղբայր կոչման խիստ իմաստին հետեւելով, հինէրէն ոմանք այս չորսերը իբր Յիսուսի հարազատներ ընդունեցան, Յովսէփի և Մարիամու զաւակներ, Յիսուսի ծնունդէն առքը եղած. քանի որ Յիսուս կոչուած է անդրանիկ (Ղուկ. Բ. 7). սակայն ասոր եղծած կ'ըլլային Աստուածածնայ՝ կոյս յաւնդեան և միշտ կոյս լինելուն պատիւը: Ասոր համար ուրիշներ ըսին՝ թէ Յովսէփ առաջին ամուսնութենէ յիշեալ չորսերը ունեցած էր, և Մարիամ իրեն իբր երկրորդ կին կը սեպուէր, որով Յիսուս յայն հանգուցեան միւս չորսերուն եղբայր կը ճանչցուէր, ինչպէս որ Յովսէփի որդի ալ կը կոչուէր: Այս դրութիւնն ալ Յիսուսի ծնունդը իր եղական և գերազանց պատիւին մէջ չպահեր: Կը մնայ ուրեմն Յիսուսի և չորս Տեառնեղբայրներուն ազգակցութիւնը, ոչ հարազատ եղբայրութեան՝ այլ պարզ համարիւն եղբայրութեան՝ մէջ վերաւել. ինչպէս որ սովորաբար և մանաւանդ Աբեւելքի մէջ իրարու եղբայր և քոյր կը կոչուին՝ եղբայրներու և քոյրերու զաւակներ (լատ. consobrinus, իտալ. cugino, գալղ. cousin, անգղ. cousin, գերմ. vetter), որոնց համար հայերէն ընդհանուր բառը եղբօրորդի է, և հօրեղբօրորդի, հօրաքեռորդի, մօրեղբօրորդի, մօրաքեռորդի բառերն ալ կը գործածենք ըստ պատշաճին: Այդ կէտը ոչ թէ իբր ննթադրութիւն կը դնենք մէջտեղ, այլ աւետարանէն քաղելով կրնանք հաստատել:

Աւետարանները Յիսուսի խաչին ներքեւ դտնուող կիները յիշելու առթիւ հետեւեալ անուններըը կու տան: Մարիամ Մագդաղենացի, և Մարիամ Յակոբէայ և Յովսէայ մայր. և մայր որդւոցն Զեբեդեայ (Մատթ. ԻԷ. 56): Մարիամ Մագդաղենացի, և Մարիամ Յակոբոս փոքրկան և Յովսէայ մայրն, և Սողովմէ (Մարկ. ԺԵ. 40):

Մայրն նորա և հոյր մօր նորա Մոբիամ Կղեովպայ և Մոբիամ Մագդաղենացի (Յովհ. ԺԹ. 25)։ Տիրամայրէն զատ՝ զոր միայն Յովհաննէս յիշած է, երեք կիներու անուններ կը գտնենք։ Առաջինը Մարիամ Մագդաղենացի արդէն ծանօթ է, և միշտ միևնոյն անունով յիշուած։ Երկրորդ Մարիամ մը Յակովբի և Յովսէսի մայր կ'ըսուած, որ հետեւաբար պէտք է չորս Տեառնեղբայրներուն մայր ճանչցուի։ Ոմն այս Մարիամ, մի ուղղ իր որդիներով կը ծանօթանայ, ուրիշ ուղղ իր ամուսինէն առնելով կոչուած է Կղէովպասի կին, և հետեւաբար Կղէովպաս կ'ըլլայ չորս Տեառնեղբայրներուն հայրը։ Արդ՝ եթէ Տեառնեղբայրներուն հայրն է Կղէովպաս, և մայրն է Տիրամայրէ տարբեր Մարիամ մը, ուրեմն Տեառնեղբայրներ Յիսուսի համամայր և համահայր եղբայրներ չեն, այլ պարզապէս համարիւն եղբայրներ. կը մնայ գտնել թէ արդեօք Տիրամայրն ու Մարիամ Կղէովպայ քոյրեր էին, թէ ոչ Յովսէսի ու Կղէովպաս եղբայրներ էին. որովհետեւ քնաւ իսկ ենթադրող եղած չէ որ Մարիամ Տիրամայր Կղէովպայի քոյր կամ Մարիամ Կղէովպայ Յովսէսի քոյր եղած ըլլայ։ Շատեր Յովհաննու բացատրութեան հետեւելով, որ գրած է. Եւ հոյր մօր նորա Մոբիամ Կղէովպայ, ուզեցին պնդել թէ Մարիամ Տիրամայր և Մարիամ Կղէովպայ հարազատ քոյրեր են։ Սակայն ըստ աւանդութեան Տիրամայրն Մարիամ Յովակիմայ և Աննայի միամօր աղջիկն էր և քոյր չունէր, և միւս կողմէ կարի բռնազբօսիկ և անհատնալի է երկու հարազատ քոյրեր համանուն և երկուքն ալ Մարիամ կոչուած կարծել։ Հետեւաբար եթէ երկու Մարիամներ քոյրեր չեն, կը մնայ որ Յովսէսի և Կղէովպաս եղբայրներ ըլլան, և այս է ընկալեալ աւանդութիւնն ալ, որով Յիսուս և Տեառնեղբայրներ ըստ արտաքնոյն հօրեղբօրորդիներ կ'ըլլան, և ժամանակին առաքելութեամբ իրարու եղբօր կը նկատուին և կը կոչուին։

Ինչպէս ալ ներկայ յօդուածիս նպատակէն դուրս ըլլայ, բայց ակտւած նիւթը աւարտելու համար պիտի կուտանք, թէ Յովհաննու գրած՝ Եւ հոյր մօր նորա Մոբիամ Կղէովպայ խօսքով Մարիամ Կղէովպայ Մարիամ Տիրամօր իբր հարազատ քոյր չկրնար իմացուիլ, ինչպէս տեսանք, զի և երկու Մարիամներ, տրուած բացատրութեան համեմատ իրարու նման կ'ըլլան, իսկ նմերէն ալ իրարու քոյր անուանել սովորական չէ։ Միւս կողմէ եթէ հոյր մօր նորա խօսքը ուղղակի Մարիամ Կղէովպային պատչաճեցնենք, խաչին տակը

Յովհաննէս երկու կիներ յիշած կ'ըլլայ Տիրամայրէն զատ. մինչ միւս աւետարանիչներ երեք կիներ կը յիշատակեն. և Յովհաննէս մոռցած կ'ըլլայ յիշել իր մայրը՝ Սողոմէն. մինչ ինքն ալ իր մօրը հետ խաչին տակը կը գտնուէր, որ է բոլորովին անընդունելի ենթադրութիւն մը: Ըստ մեզ Յովհաննու ամբողջ խօսքը սորտակէս մը աւելցնելով կարդալու է այսպէս. Մայրն նորա և քոյր մօր նորա, Մարիամ Կղէովպայ և Մարիամ Մագդաղենացի: Այս կերպով Տիրամայրէն զատ երեք կիներ յիշատակուած կ'ըլլան Յովհաննէսէ, յարեւնման միւս աւետարանիչներուն, և Տիրամօր քոյր կոչուած կինը կ'ըլլայ Սողոմէն, որ իրօք ալ Մարիամու մօրաքեռորդին, այսինքն համարիւն քոյրն էր: Որովհետեւ ըստ ընկալեալ և ընդհանրացեալ աւանդութեան Մաոթէի քահանայ երեք աղջիկներ ունեցաւ, Աննա՝ Տիրամայր Մարիամու մայրը. Սուիւէ՝ Եղիսաբեթի մայրը, և Մարիամ՝ Սողոմէի մայրը, որով Տիրամայրն և Եղիսաբեթ և Սողոմէ իրարու մօրաքեռորդիներ կամ համարիւն քոյրեր կ'ըլլան: Ահա այս բացատրութեամբ Յովհաննէս նշանակած է իր մայրը, զոր բնաւ ուրիշ տեղ ալ իր աւետարանին մէջ յանուանէ չյիշեր, յիշուելու անհրաժեշտ պարագային ալ դարձուածով մը կ'ակնարկէ. ինչ որ իր անունին համար ալ ըրած է իր աւետարանին մէջ:

Նազարէթցոց խօսքին մէջ ոչ միայն չորս Տեառնեղբայրներ յանուանէ կը յիշուին, այլ եւ կ'ըսուի թէ, Քոյրե՞ր մեր ասդ ահդ. որով Տեառնեղբայրներէն զատ Տեառնքոյրերու գոյութիւնն ալ կը հաստատուի: Ոչ աւետարանէն և ոչ աւանդութենէն ասոնց մասին ակնարկ մը եղած չկայ: Ուզիղ իմացուածով պէտք է ըսենք՝ թէ չորս Տեառնեղբայրներ քոյրեր ալ ունէին, որոնք Նազարէթի մէջ մնացած էին, հարկաւ ամուսնութեամբ հաստատուած ըլլալնուն համար, մինչ Տեառնեղբայրներ Տիրամօր հետ կափառնաում կը գտնուէին, և թէեւ Երկուսասաններէն չէին, բայց Յիսուսի հետուղներէն էին, և Յիսուսի աչակերտ կը սեպուէին: Այսպէս Տեառնքոյրերուն ո՛վ եւ քանի՛ ըլլալը խոր թագնուածեան մէջ մնացած է:

ՅՕ. ՔԱՐՈՋՈՒԹԻՒՆԸ ԿԸ ՏԱՐԱԾՈՒԻ

Մատթ. Թ. 35—37 Մարկ. Ջ. 6.

Աւետարանիչներ որ և է մէկ հրաշք կամ եղելութիւն պատմելնէն առքը՝ կը փութան աւելցնել, թէ Յիսուս քաղաքներ ու գիւղեր կը պտտէր, և շարունակ քարոզչական չրջաններ կը կատարէր: Նմանօրինակ բացատրութիւն մը նպատակի այցելութենէն առքն ալ կ'աւելցնեն: Մենք այդպիսի բացատրութեանց իմաստը քանիցս աւելի ունեցանք պարզաբանել և ցուցընել, թէ ինչպէս Յիսուս մէկ կողմէ կ'ուսուցարէր և միւս կողմէ բժշկութիւններ կը կատարէր առաւօրէն, այնպէս որ աւետարանիչը իրաւունք կ'ունենայ գրել. Բժշկէ զանձնդ ախտս և զանձնդ հիւանդութիւնս:

Մատթէոս յատուկ դիտողութիւն մը կ'աւելցնէ այս անգամ: Աւետարանի քարոզութիւնը բաւական տարածուած էր Գալիլիոյ մէջ և Գալիլիայէ դուրս, ժողովուրդը կը փափաքէր զայն լսել ու տրուիլ, և անօր հետեւիլ և աշակերտիլ. բայց որովհետեւ ինքն Յիսուս միայն կը գործէր, և առաքեալները ինքնիրենց գործողներ չէին, քարոզութիւնը միայն մէկ տեղ կը կատարուէր, իսկ միւս կողմերու ժողովուրդները կը մնային առանց ուսուցիչի և առանց առաջնորդի, այս կողմ այն կողմ կը ցրուէին Յիսուս գտնելու, ի զուր կը յոգնէին, և հոգիս չունեցող ոչխարներու պէս առիւծն անդին կը թափառէին: Ոչխարներու օրինակին վրայ հունձքի օրինակն ալ կ'աւելցնէր Յիսուս: Աւետարանի փափաքող ժողովուրդը հասած հունձքի կը նմանէր, ամէն կողմ արտեր դեղնցած ու հասունցած՝ հնձողներու կը սպասէին, բայց հնձողներ կը պակսէին, պէտք էր

աղաչել բանաւոր հունձքերու ագարակատիրոջ, որ միշտներ հասցընէ, և հունձքեր անտէր չվճանան։

Յիսուս այս խօսքերով իր առաքեալները կը նախապատրաստէր առանձին պատճառ, և ոչ թէ չարունակ իր թեւին ներքեւ և իրեն կպած մնալու։ Հնձոց տէրը կամ ագարակին տանուտէրը ինքն Յիսուսն է, ինչպէս սերմացանին և սերմանց առակներուն մէջ տեսանք. իսկ հունձքն՝ Աւետարանի տարածումն է։ Յիսուս ուրիշ անգամներ ալ երրորդ դէմքով խօսած է իր վրայ, ինքզինքը Որդի Մարդոյ անուանելով, և այս սովորական ոճ մըն է արեւելեան խօսակցութեանց մէջ. այս տեղ ալ Յիսուսի երրորդ դէմքով խօսիլը չպարտաւորեր զմեզ Յիսուսէ տարբեր անձի վրայ մեկնել Տէր հնձոց անունը։ Սակայն իմաստէն օտար և նկատին անյարմար չըլլար՝ եթէ Տէր հնձոց կոչմամբ իմանանք զԱստուած, Յիսուսի երկնաւոր Հայրը, զոր նա միշտ կը յիշէր, և որուն ամենայն ինչ կը վերագրէ. թէպէտ և միւս կողմէ կը յայտարարէ՝ թէ Ես և Հայր եմ մի եմք (Յովհ. ժդ. 9)։

91. ԵՐԿՈՏԱՍԱՆ ԱՌԱՔԵԼՆԵՐՈՅ ՊԱՏՑՈՒՆԸ

Մատթ. ժ. 1. Մարկ. Զ. 7. Ղուկ. Թ. 1—2

Յիսուս իր երկոտասան առաքեալները ընտրելէն ետքը անմիջապէս անոնց առաքումը չկատարեց, այլ ինչպէս իր տեղն ալ ըսինք (§ 57), բաւական ժամանակ իրեն մօտ պահեց զանոնք, որպէս զի թէ՛ իր վարդապետութեան ընտելանան, թէ՛ իր գործունէութեան կերպը տրվին, և թէ՛ հալածանաց և նեղութեանց համբերել արժանանան, և Աւետարանը քարոզելու կատարեալ համարձակութիւն ունենան։ Այսպէս անցաւ Հռոմայ 781, մեր թուականին 28, և Յիսուսի կեանց 32 տարուան ամառը։ Երթոր աչունն եկաւ, հոգագործական զբաղումներ դադրեցան, ժողովուրդներ իրենց տուներուն մէջ ամփոփուեցան, և ինչպէս ամէն երկիր սովորութիւն է, գաւառներու և գիւղերու մէջ առանձին կեանցաղը սկսաւ, Յիսուս հարկ տեսաւ Աւետարանի քարոզութիւնն ընդարձակել, և անոր տարածման նոր գարկ մը տալ, և իր ընտրած առաքեալները ղրկել այն տեղեր՝ ուր ինքն անգամ մը քարո-

զած էր, և ուր Աւետարանի սերմերը ընդունելութիւն գտած էին. որպէս զի առաքեալներ վարդապետութիւնը վերարծարծեն քարոզութեամբ և հաստատեն զօրութեամբ, այսինքն է հրաշալի բժշկութիւններով:

Յիսուս իր երկոտասաններըը վեց զոյգի բաժնեց. մէկ մէկ չզրկեց, այլ երկու երկու, որպէս զի փոխօգնակի իրարու օգնական և պաշտպան ըլլան: Զոյգերը որոշակի չեն յուցուած բայց Մաթէոսի իրաքանչիւր երկու անունին մէջ Ե մը դնելը, բաւական յայտնի կը ցուցնէ զոյգերուն բաշխումը, այսինքն է, Պետրոս և Անդրէաս, Յակովբոս և Յովհաննէս, Փիլիպպոս և Բարթողիմէոս, Թովմաս և Մաթէոս, Յակոբ և Թադէոս, Սիմոն և Յուդա (§ 58): Նմանապէս բաւած չէ թէ որ որ կողմը գնաց, բայց Տարիւս Յիսուս իրաքանչիւրին որոշ չրջանակ մը սահմանեց, որպէս զի թէ՛ Աւետարանի գործը կանոնաւոր ըլլայ, և թէ՛ երկու զոյգեր մի և նոյն տեղ իրարու չհանդիպին: Թէպէտ յայտնի բաւած չէ, բայց իրր տոյժ պէտք է ընդունիլ, թէ առաքեալներուն գծուած սահմանը Գալիլիայէ անդին չէր անցներ. այլ սմիտուած էր Յիսուսի աշխատութեան գլխաւոր ասպարէզն եղող Գալիլիոյ մէջ:

Առաքեալներուն տրուած պաշտօնը երկու գլխաւոր մաս ունէր, ինչ որ Յիսուսի տեսնուած ոճին մէջ ալ յայտնի է, քարոզութիւն և բժշկութիւն: Առաջինին համար Մարկոս կ'ըսէ Քարոզէին զի ապաշխարեցէն, և Ղուկաս կ'ըսէ. Քարոզել զԱրքայութիւն Աստուծոյ: Իսկ երկրորդին համար աւելի ընդարձակ յիշատակութիւն կ'ընեն աւետարանիչները: Մաթէոս կ'ըսէ, Երթ նոցա եղիտարուքեան այսոց պըէտ ձոց հանել զնոսա և բժշկել զամենայն ցաւս և զամենայն հիւանդութիւնս: Մարկոս կ'ըսէ. Եւ նոցա զբարուքեան և եղիտարուքեան է վերայ ամենայն դեւոց, և բժշկել զախտաժէտս: Յատուկ կերպով գրուած խօսքերուն մէջ գրաւոր տեղ կը գրաւէ դիւահարներու բժշկութիւնը, իսկ հիւանդութիւններուն մասին քնաւ չափ կամ տեսակ որոշուած չէ. այլ պիտի կարենան բժշկել ամէն ցաւեր՝ ամէն հիւանդութիւններ և ամէն ախտեր: Այդ բժշկութիւնն ալ դեղերու միջոցաւ չէ, այլ ձեռք դնելով և աղօթելով, և թէպէտ Մարկոսի մէջ կը կարդանք թէ, Ձանէին եղեւ զբազում հիւանդս և բժշկէին զնոսա. սակայն հնար չէ այդ իւղի յիշատակութեամբ տեսակ տեսակ ախտաբոյժ ձէթեր և իւղեր իմանալ, զոր Յիսուս ալ չէր գործածեր, այլ միայն Յիսու-

ակ իրենց յանձնուած և միակ օրհնուած իւղ մը, որ եթէ ամէն տեսակ ցաւերը և ախտերը և հիւանդութիւնները բժշկելու կը ծառայէր, պէտք է ընդունիլ՝ թէ ոչ ներքին բուժական զօրութիւն ունեցող իւղ մըն էր, այլ պարզապէս աստուածային զօրութեան հաղորդակցութեան նշան էր, յարեւնման ձեռք դնելու նշանին, որ երբեք բժշկելու բնական զօրութիւն չէր կրնար պարունակել։ Այդ պաշտօնեին էին զոր առաքեալներ սկսան գործադրել իրենց գայթած ուղերը։

92. ԵՐԱՏԱՍԱՆ ԱՌԱՔԵԼՈՑ ՀՐԱՀԱՆԳԸ

Մատթ. ժ. 5—16 Մարկ. Զ. 8—13. Ղուկ. Թ. 3—6

Յիսուս բաւական չսեպեց առաքեալներուն պաշտօն տալ, այլ անոնց պաշտօնավարու[թ]եան համար ընդարձակ հրահանգներ ալ տուաւ, մասամբ պաշտօնական պայմաններ և մասամբ իրաւական յորդորներ։ Այդ հրահանգներէն քանի մը համառօտ ակնարկներ միայն յառաջ կը բերեն Մարկոս և Ղուկաս, իսկ Մատթէոս երկարօրէն և մանրամասնօրէն կը գրէ, ինչ որ շատ բնական է. քանի որ ինք ալ հրահանգները ընդունող երկոտասաններէն մէկն էր, և պէտք էր որ աւելի մասնաւորութիւն դարձնէր իր անձնական դրածին վրայ։ Իսա Յակոբոսի անուանակից ալ նոյն երկոտասաններէն էր, սակայն արդէն ըսինք՝ թէ Յակոբոս անուշադրելով չկրնար միւս աշակերտներուն գրածները, նոյն իսկ առաքելոց գործունէութիւնը. այլ մտադիր է չգամտած կէտեր գտնել և վարդագոյնացնել։

Յիսուս առաջին պատուէրները կամ հրահանգները պարզելու համար պէտք է զանոնք մասերու բաժնել, նիւթերուն տարբերութեան համեմատ։

Առաջին մասը (Մատթ. ժ. 5—8) ընդհանուր ծրագիր մըն է՝ ընդլայնման ամէնուղղ։ Քարոզութեանց նիւթը պիտի ըլլայ՝ երկնից Արքայու[թ]եան յայտնու[թ]իւնը, և զայն ընդունելու համար տարկ եղած ապաշխարու[թ]իւնը. Քաղղեցէք եւ ասացէք, մերձեցաւ է արքայու[թ]իւն երկնից։ Ն[ա] տարան դէպ ապաշխարեցան։ Այդ քարոզութեան

նիւթը աւետարանին ընդհանուր բնաբանն է. Յովհաննէս Մկրտիչ ալ այդ խօսքերով սկսաւ (§ 22). Յիսուս ալ նոյն խօսքերով սկսաւ իր քարոզութիւնները (§ 42), հարկաւ իր աչակերտներն ալ սարքեր ուղղութիւն և սկզբնաւորութիւն չէին կրնար ունենալ: Քարոզութիւնք անձեր պիտի ըլլային Հրէաները. հնթանոանեու և Սամարացիներու քարոզելը կ'արգիլէր, սակայն արգելքը ժամանակաւոր էր և ժամանակին պարագայից համեմատ էր, որովհետև աւելի ուշ պիտի գար հնթանոանեուն ալ քարոզելու ժամանակը, առաջ պէտք էր Հրէաներուն հետ գործել: Արդէն արգելքն ալ բացարձակ չէ, այնպէս որ հնթանոանեու և Սամարացիներու քարոզելը յանցանք համարուի. առաքեալներ Հրէաներուն կ'ըսէ, Այլ երթայ առաջ ապաշխարեն կոչուածները պահել Իսրայէլի: Քարոզութեանց հետ բժշկութիւններ ընելը նոյնն կը կրկնէ, և յատկապէս կը յիշէ հիւանդները և բորոնները և դիւահարները: Քարոզութեանց բնութիւնն ալ պիտի ըլլայ բոլորովին ձրի առանց վճարքի կամ գին պահանջելու. Աւետարանի յայտնութիւնն իրնք ձրի առացան, պէտք է իրնք ալ ուրիշներուն ձրի հաղորդեն: Այդ խօսքին մէջ կը պարունակուի տգիտաց օրէնքը նիւթական վճարումնութեամբ չտալու պայմանը, որ Եկեղեցւոյ համար հիմնական օրէնք եղած է:

Ձրիաբար քարոզելու պայմանը, անմիջապէս ինդիր մը կրնար յարուցանել. «Ուսկից ուրեմն քարոզողներուն ապրուստը»: Նիւթականին նկատմամբ պատուէրները կը կապուին հրահանգին երկրորդ կէտը (Մատթ. ժ. 9—15. Մարկ. Զ. 8—11. Ղուկ. Թ. 3—5): Յիսուս կը յայտնէ. Արժանի է հշգին իւրոյ ինչ: Առաքեալներ՝ և ընդհանրապէս բոլոր քարոզողներ՝ Աւետարանի մշակներն կամ աշխատող ծառաներն են. ինչպէս ամէն մշակ նիւթ մը չվաճառեր, այլ ուրիշին նիւթին վրայ աշխատութիւն կը թափէ, և թափած աշխատութեան փոխարէն իր մունդը կամ մունդին արժէքը առնելու իրաւունք ունի, նոյնպէս և առաքեալները: Նիւթը իրնց չէ որ վաճառեն. կ'աշխատին, ուրիշին մունդնին ալ առնելու իրաւունք ունին, այդ իրաւունքով պէտք է գոհ ըլլան: Հետևաբար պէտք չէ՝ որ նախահոգ պգուշութեամբ, իրնց գօտիին մէջ ոսկի կամ արծաթ կամ պղինձ դրամ կրնեն. և ոչ ալ ուղեւորութեան պարկ կամ մունկ, ոչ պաշարի հաց և ոչ ալ երկրորդ ձոնք հագուստ միասին պատրաստեն, այն պատճառով որ իրնց պէտք եղածը

գայած և քարոզած տեղերնին պիտի գտնեն. իսկ աւելորդ առաջնութիւն և ընչից մեծերք կրնայ զիրենք գայթակղեցնել։ Մատթէոս մէջ. Մէ՛ երկու հանդերձ ըսել եաքը գրած է. Մէ՛ կօղկո, մէ՛ ցօպ. բայց աւետարաններու քաղդառութենէն կը տեսնենք, որ Մարկոսի մէջ գրած է ունենալ Բայց ոեան գաւազան. ինչպէս գրած է եւս՝ Այլ ոեանել հողմեաց. որով կ'իմանանք թէ հրամայած չէ բոլիկ քայլել առանց կօղկի, և ոչ ալ ուղեւորի անհրաժեշտ ցուպէն զրկուիլ. այլ արգիլուած պիտի հասարակ կօղիկն և երկրորդ ցուպը, ինչպէս արգիլուած է երկրորդ պահեստ զգեստը։

Քաղաք մը կամ գիւղ մը մտած առենին, պիտի հարցնեն ու իմանան՝ իջեւանելու յարմար կամ արժանաւոր տունին ո՛րը ըլլալը, որ է ըսել քաղաքին կամ գիւղին կողմէ իրենց իջեւանելու համար ցուցուած տունը որը լինելը, և անոր գոն պիտի ըլլան, առանց տուածէն դժգոհելու, և առանց լաւագոյնները փնտռելու. այլ մինչեւոյն ատեն մէջ պիտի մնան հաստատուն, մինչեւ այն տեղէն ելլելու օրը։ Քաղաքներու կամ գիւղերու մէջ, ուր հիւրանոցներ և պանդոկներ չկային և չկան, պանդուխտները և հիւրերը կարգով և սահմանով գիւղացիներու վրայ կը բաշխուին թէ օթեւանելու և թէ կերակրուելու համար, և տեսակ մը մեծարոտ և անվայել ընթացք կը նկատուի, երբ հիւրը կամ պանդուխտը ցուցուած տեղէն գոգոն, լաւագոյնը ունենալու համար գիւղացիներուն վրայ ծանրանայ։ Յիսուս այդ յոխորտ և պահանջկոտ ընթացքը կ'արգիլէ.

«Երբոր ցուցուած տունը մտնաք, կ'ըսէ, ողջոյն տուէք ո՛վ որ ալ ըլլայ անոնրը. արժանաւորը կամ անարժանը, պատուաւորը կամ անպատիւը մի՛ խորհիք, որովհետեւ, ինչպէս առածը կ'ըսէ, ողջոյնը Աստուծոյ է. և ամենուն պիտի տրուի» Ողջոյնի ձեւն ալ կը տրվեցնէ. Ողջոյն քոնոյ տունդ։ Ողջոյն բառով ամէն բարիք միտքերնիս կը բերեմ, ողջոյնը ողջունիւ է, ողջոյնը ամբողջունիւ է, ողջութիւնը բովանդակութեամբ բարութեանց լրումն է։ «Մատթէոս քեզ ոուն ըրէ՛, մի՛ վատանիր, կ'ըսէ Յիսուս, եթէ տունը ողջոյնիդ արդիւնքը տեսնալու արժանի է, մատթէոս քեզ յարմար տեղ նկատած է, թող բարիքներ իջնեն այն տունին վրայ, իսկ եթէ տունը ողջոյնդ տեսնելու արժանի չէ. մատթէոս քեզ յարմար տեղ նկատած չէ, բաղձացած բարիքներդ այն տունին վրայ չեն իջներ, բայց քու բարի միտքդ և լաւ սիրտդ քեզի համար օգտա-

կար կ'ըլլան, իբր բարի գործ, և փոխանակ տունին՝ դուն վայելած կ'ըլլաս բարեմաղթանքիդ արդիւնքը»: Այս է Ողջոյն ձեր առնելուն իմաստը:

«Բայց եղաւ որ, կ'աւելցնէ Յիսուս, քաղաք մը կամ գիւղ մը ձեզ ընդունել ալ չուզեց, ձեզ լսել իսկ չկամեցաւ, և ձեզմէ օթեւանի տուն իսկ չգուշակեց, ամենեւին մի պնդէք, այլ թողէք այն քաղաքը կամ գիւղը, և դուրս ելէք. և իբր նշան բողոքոյ, որ դուք ուղեցիք քարոզել՝ և անոնք չուզեցին ձեզ լսել, և ձեզմէ հեռացան հաղորդակցութիւն ու մանակցութիւն չունեցան, ձեր ոչխիկներուն փոշին ալ թօթուեցէք»: Այդ բանտման ձեւը ժամանակին սովորութեան մէջ գործածական ձեւ մը և առածի անցած խօսուածք մը եղած պիտի ըլլայ, իմացնելու համար թէ քանի որ դիմացինը քեզմէ հեռա յարաբերութիւն ունենալ չուզեր, դուն ալ անոր հետ բնաւ մանակցութիւն ունենալ չես բաղձար: Յիսուսի հրահանգած ձեւը աւելի ըստ իմաստին պիտի առնենք, և ոչ թէ ըստ նիւթական գործողութեան. ճիշդ ինչպէս Մ. Պօղոս մէջ ըսած է. Ոչ հոգս ջըմնուքեան, հեռէ եղեցէ ի նմանէ (Սաղմ. ՃԸ. 18): «Բայց միւս կողմէ, կ'աւելցնէ Յիսուս, այն քաղաքը կամ գիւղը պէտք է գիտնայ, որ իրեն չատ ծանր պիտի նստի ձեզ մերժելը և Սեւսարանը անարգելը. որովհետեւ դատաստանին օրը, աւելի ծանր դատապարտութիւն և պատիժ պիտի կրէ, քան թէ Սոդոմ ու Գոմոր իրենց մեծամեծ ամբարշտութեանց համար»: Դատաստանի օր ըսուածը՝ որը լինելը մնատելու հարկ չկայ, որովհետեւ վերջին դատաստանի օրը անհատներ պիտի դատուին և ոչ հասարակութիւններ: Քաղաքներ կամ գիւղեր կամ երկիրներ օր մը չէ օր մը աստուածային բարկութեան ներքեւ կ'իյնան, և այն է իրաքանչիւրին դատաստանին կամ դատապարտութեան օրը:

Առաքեալներուն տեղէ մը չընդունուելուն ննջատրութիւնը աւելի կուտայ անոնց տեսնելիք հակառակութեանց և հալածանաց և նեղութեանց վրայ խօսիլ: Յիսուս կամաց կամաց իր առաքեալներուն առջեւ կը բանայ Սեւսարայի քարոզողներուն և հետեւողներուն հանդիպելիք դժուարութիւնները, որովհետեւ Սեւսարայի սկզբունքները հաճելի պիտի չըլլան, իր խրատներն ու պատուիրանները ընդունելութիւն պիտի չգտնեն, մարդիկ պիտի դժուարանան անոր տրուելցուցած ուղղութեան և սրբութեան և արդարութեան

համակերպիլ, և Աստուածը իր իրենց թշնամի նկատելով անոր քարոզներուն ու հետեւողներուն դէմ պիտի դառնայ: «Դուք աշխարհի մէջ մտած առեննիդ, կը չարունակէ Յիսուս, գայլերու վոհմակին մէջ գտնուած ոչխարներու պիտի նմանիք. ամէն կողմէ ձեր վրայ յարձակողներ պիտի տեսնէք, պէտք է ուրեմն որ խոհեմութիւնն ու միամտութիւնը իրարու միացընէք ուղիղ գործելու համար»: Խոհեմութիւն ըսածը խոհականութիւնն է պարագաները կշռելու, անձերը ճանչնալու, և իւրաքանչիւր հակառակութեան առիթներ չընծայելու: Միամտութիւնն ալ անկեղծութիւնն է քարոզութիւնը չխարդախելու, և կեղծիքներով անոր վեհութիւնը չկորնչնցնելու: Խոհեմութեան օրինակ տրուած է օձը, իսկ միամտութեան օրինակ տրուած է աղաւնին, ինչպէս որ առաջ ալ անգութի հակառակութեան օրինակ տրուեցաւ գայլը, և ակար արդարութեան օրինակ տրուեցաւ ոչխարը: Յիսուսի խօսքերուն մէջ օրինակներ և նմանութիւններ և առակներ յաճախ են, և այս տեղ ալ նոյն ձեը պահուած է:

Մինչեւ այստեղ յառաջ բերուած Յիսուսի խօսքերը չատ լաւ կը պատչաճին պատմութեանս ներկայ միջոցին, յորում Յիսուս առաջին անգամ իր աւետեանները Գալիլեոյ քաղաքները կը ղրկէր, և ուր դպիրներու և Փարիսեցիներու խոլ հակառակութենէ աւելի բան մը չէր սպասուեր իրենց դէմ: Յիսուս այն հրահանգին չարունակութեան մէջ, կը սկսի խօսիլ առեաններու և դատաստաններու, դատաւորներու և իշխաններու, հալածանքներու, յանդիմանութիւններու և սպանութիւններու վրայ. որոնք բառականի խնամում առնուած առեն չեն կրնար ոչ պատչաճիլ և ոչ արդարանալ Գալիլեոյ անձուկ սահմաններուն համար, ուր այս անգամ կ'երթային առաքեալները, հետեւաբար և ամիսի և աւ աւելի քանի մը ամիսներու պատրաստ մը ընելու համար:

Հետեւական ալ չէ որ Յիսուս ուզած ըլլայ առաքեալներուն այդ առեն անփորձ և դաղդոլան քայլերուն առջեւ զիրենք վհատեցնելու չարմար խօսքեր ընել, ուր աւելի քաջալերութիւն տալու և երկիւղ ու կասկած փարատելու չարմար խօսքեր պէտք էր խօսէր: Հետեւաբար ո՛չ աւետարանին հակառակ և ոչ ալ աւետարանչին ուղղութենէն օտար կ'ըլլայ ըսել, թէ Մատթէոս, որ ինչպէս առաջ, միշտ նմանները իրարու միացնելու ձին կը հետեւի, եր-

կոտաանններուն տրուած առաջին պատուէրներուն ու հրահանգներուն հետ կցած է այն պատուէրներն ու հրահանգները ալ, զորս Յիսուս իրենց խօսեցաւ իրենց վերջին օրերուն մէջ և իր յարութենէն ալ յետոյ, նախապատրաստելով իր առաքեալները Հրէաներու և Հեթանոսներու կողմէ յարուցուելիք հալածանքներուն: Այդ առաքելութիւնը կը հաստատուի, Մատթէոսի ներկայ ժ. գլուխը իր գլուխին հետ բաղդատելով, և դիտելով որ Մարկոս և Ղուկաս այդպիսի պատուէրները չեն յիշեր բնաւ այս առթիւ, եւ միայն քանի մը համառօտ հրահանգներով կը բաւականանան:

93. ԱՌԱՔԵԼՈՑ ՊԱՏՈՒԷՐՆԵՐՈՒՆ ԵՒ ՀՐԱՀԱՆԳՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. ժ. 17—42.

Մատթէոս աւետարանչի կողմէ յատուկ բերուած պատուէրները մասին, որչափ ալ խորհրդածեցինք մէկ ուրիշ առթի մէջ խօսուած կ'երեւին, սակայն աւետարանիչին կազմած ամբողջութիւնը չխախտելու համար, կը պարտաւորենք այս տեղ այն նախատեսել դժուարութիւններն ու նեղութիւնները, որոնց պիտի հանդիպէին Աւետարանի քարոզողները և հետեւողները:

Առաջին անգամ կը յիշատակէ Յիսուս (ժ. 17—20) դատաստաններ տարուելու, հարցաքննի ենթարկուելու, տանջանքներ կրելու, դատուելու եւ դատապարտուելու վտանգը: Այդ բաները պիտի հանդիպին վասն Յիսուսի, այսինքն Յիսուսի Աւետարանը տարածելու ու տարեգրուած ըլլալնուն համար: Այդ առթին վերջնք կը վստահացնէ առտուածային օգնութեան վրայ, որ վերնք մինակ պիտի չթողու, և նոյն իսկ պիտի ներշնչէ, և հարցաքննութեանց միջոցին պիտի թելադրէ իրենց պէտք եղած պատասխաններն ու լուսաբանութիւնները:

Հակառակութիւններ ոչ թէ օտարներէն պիտի ծագին, այլ նոյն իսկ մերձաւորներէն (ժ. 21—22). ծնող զաւկին դէմ պիտի ելլէ, երբոր ատենմէ մին Աւետարանի աշակերտած ըլլայ և միւսը ոչ. հակառակութիւնները պիտի յառաջանան մինչեւ իսկ հարազատներու դատապարտելու կէտը: «Սիրելի անունք, կ'ըսէ, որոնք Աւետարանի աշակերտած չըլլան, ձեզ պիտի ատեն, բայց դուք պէտք է համբերէք՝ եթէ կ'ու-

պէք որ Աստուածով վրկուիք. միայն թէ նա՛ միայն արժանի կ'ըլլայ վրկութեան, որ մինչեւ վերջը, մինչեւ իր կեանց վախճանը համբերութեամբ տոկայ: Պահ մը համբերող և յետոյ դադարողը՝ առաջուընէ ստացած արդիւնքը կը կորնցնէ»:

Հալածանքներու համեմատ Յիսուս ընդհմատրութիւն չներեր (ժ. 23), այլ կը թելադրէ խուսափիլ և հեռանալ. «Եթէ տեղէ մը, կ'ըսէ, ձեզ չեն ուզեր, ուրիշ տեղ մը կրնաք երթալ. և տեղէ տեղ փոխուելով թէ՛ Իսրայէլի և թէ՛ բոլոր աշխարհի մէջ տեղի պակասութեան չէք հանդիպիր, եթէ իսկ՝ մինչեւ Որդւոյ Մարդոյ՝ այսինքն իր Յիսուսի մեւանգամ գալուստը փախստական թափառելու ստիպուիք»:

«Ինծի նայեցէք, կ'ըսէ Յիսուս, ոչ ոտքէն չարունակ հալածուած կ'ապրիմ (ժ. 24—27), դուք որ աչակերտներս էք, ինչ աւելի բախտաւոր ըլլալ մի՛ ապատէք, ինչպէս որ ծառայ մըն ալ իր տիրոջմէն աւելի ըլլալու աչք չկրնար ունենալ: Թող գոհ ըլլայ աչկերտը, եթէ ինքն ալ իր վարպետին պէս կ'ըլլայ, թող գոհ ըլլայ ծառան, եթէ իր տիրոջ պէս կ'ըլլայ: Եթէ վարպետան ու տէրը Բէեղզէբուղ անուանեցին, որչափ եւս աւելի նոյնը պիտի ընեն անոր աչակերտներուն և անոր ծառաներուն: Բայց չըլլայ թէ այսպիսի կոչումներէ վախնաք կամ թէ ազդուիք. ճշմարտութիւնը վերջէն վերջ երեան կու գայ. որովհետեւ աշխարհի վրայ չկայ ծածուկ բան մը որ չյայտնուի, չկայ գաղտնի բան մը որ չճանչցուի: Ինչ որ ձեզի կ'ազդարարեմ ճշմարտութիւն է, ամենուն կրնաք յայտնել. ինչ որ ես առանձին կը խօսիմ, դուք հրապարակաւ կրկնեցէք. ինչ որ ականջէ ականջ կը խօսիմ, դուք տանիքներու վրայ պոռացէք»: Տանիքներու վրայ խօսելու բացատրութիւնը կ'արդարանայ արեւելեան գաւառներու սովորութեամբ, ուր տուները միայարկ են և տանիքները տափարակ, և երբեմն արհ կը ծառայեն համախմբութեանց ու ընդհանուր դործողութեանց, նաեւ տաք ամիսներուն մէջ՝ իբր քացօթեայ ննջարան:

«Եթէ վախնալու բան մը կայ մարդուն, կ'ըսէ Յիսուս, հոգւոյն մահն է, մարմնոյ մահը իսկական վնաս չէ (ժ. 28). հետեւապէս անոնք՝ որ մարմին կը սպաննեն այնչափ վախցուելու չեն, ինչպէս նա՝ որ հոգին մարմինին հետ կը սպաննէ, այսինքն մարմնոյ մահ ուընէ ետքը հոգին կը դատապարտէ յաւիտենական պատժոյ, և հո-

գին ու մարմինը միանգամայն դժոխքին կը մատնէ։ Երբոր դուք Աստուծոյ և Աւետարանին հաւատարիմ կը մնաք, Երկնաւոր Հայրը ձեզ կը պաշտպանէ (ժ. 29—31)։ Նա թող չասար, որ և ոչ ճրնճղուկ մը անպաշտպան մնայ, թէպէտեւ ճնճղուկ մը այնչափ անարժէք բան մըն է, որ գոյքը դանգի մը (երեք փարայի) կը ծախուի։ Արդ՝ եթէ Երկնաւոր Հայրը այդ ճնճղուկն ալ կը պաշտպանէ, վասն եղէք որ նա ձեզ ալ կը պաշտպանէ՝ որ բազմաթիւ ճրնճղուկներէ շատ աւելի կ'արժէք։ Վասն եղէք որ երբ Երկնաւոր Հայրը ձեզ կը պաշտպանէ, ձեր մէկ մազին ալ դպչիլ չկրնար գըտնուիլ, բայց միշտ իսկական և հոգեկան կեանքին իմաստով»։ Այդ օրինակը Լերան քարոզին մէջ ալ գործածած էր (§ 63)։

«Հետեւաբար, կ'ըսէ Յիսուս, պէտք չէ վարանիք հրապարակաւ և յայտնի Աւետարանի հետեւող ըլլալնիդ յայտնել ու խոստովանիլ (ժ. 32—33)։ Ով որ իմ վարդապետութիւնս ուրիշներուն առջեւ կը դաւանի ու կը պաշտպանէ, ես ալ պայն Երկնաւոր Հօր առջեւ կը յայտնեմ և կը պաշտպանեմ։ Եւ ընդհակառակն ով որ ուրիշներուն առջեւ պիտ չդանչնալ կը ցուցնէ և իմ վարդապետութիւնս կը մերժէ, ես ալ երկինքին մէջ Երկնաւոր Հօր առջեւ պայն պիտի չդանչնամ ու պիտի մերժեմ։ Մի՛ կարծէք թէ ես Աւետարանով ձեզի երկրաւոր հանդարտութիւն կամ ընտանեկան միխիթարութիւն տալու միտք ունեցած ըլլամ (ժ. 34—37)։ Ընդհակառակը. Աւետարանի վարդապետութիւնը պայն ընդունողներուն համար հակառակութիւններ պիտի պատրաստէ, և ընտանեկան չրջանակին մէջ ալ տունի մը անդամները իրարմէ պիտի քակէ, որդին հօրմէն պիտի պատէ, աղջիկը մօրմէն, հարսը կեսուրէն, և բոլոր ընտանիքի անդամները իրարու դէմ պիտի հանէ։ Աւետարանը չընդունողները ընդունողներուն թշնամի պիտի ընէ։ Հետեւաբար ով որ ծնողական սէրէն տկարանալով Աւետարանը կը մերժէ, ու իր հայրն ու մայրը իմ վարդապետութենէս վեր կը դասէ, այնպիսին իմ աշակերտս չկրնար ըլլալ. նոյնպէս ով որ իր զաւկին սիրուն, մանչ ըլլայ թէ աղջիկ, Աւետարանս կը մերժէ, այն ալ իմ աշակերտութեանս արժանի չէ. իմ վարդապետութեանս սէրը պէտք է ամէն զգացումէն վեր դասուի»։

«Աւետարանի հետեւողութեան նշանակութիւնը պիտի ըլլայ նեղութենէ չը փախչիլ (ժ. 38—39)։ Ով որ յօժարութեամբ յանձ-

նառու չլինիր նայը ուսին վրայ ինձի հետեւիլ, այլ Աւետարանի հետեւողութեան մէջ արտաքին դիւրութիւններ կը վնասէ, այնպիսին Աւետարանի արժանաւոր աշակերտ չի կրնար ըլլալ: Ով որ Աւետարանով իր հոգւոյն փրկութիւնը կ'ուզէ գտնել, այնպիսին պէտք է յանձն առնու բոլոր մարմնոյ դիւրութիւնները կորնչնել. իսկ ով որ մարմնոյ դիւրութիւնները կը կորնչնէ, նա իր հոգւոյն փրկութիւնը կը գտնէ»:

«Ահա ձեր քարոզելիք կէտերը, ահա Աւետարանի հիմնական սկզբունքները (ժ. 40—42): Ով որ կը հաւանի և ձեզի կը տեսնէ և այդ սկզբունքները կ'ընդունի, նա իմ ղրկեալութիւնս ու իմ Աւետարանս ընդունած կ'ըլլայ, և ով որ իմ Աւետարանս կ'ընդունի, կ'ընդունի երկնաւոր Հօրս պատգամները՝ զոր ինծի յանձնեց գալ և ձեզի յայտնել: Ով որ ձեզ իր տունը կ'ընդունի և ձեզ կը հիւրընկալէ, զիս ընդունած և հիւրընկալած կ'ըլլայ. նա ձեր վարձքին և ձեր գործին արդիւնաւորութեան ալ մասնակից կ'ըլլայ. որովհետև ձեզի ընծայած դիւրութեամբ ձեր գործին գործակից կը հանդիսանի: Ով որ Աստուծոյ կողմէ ղրկուած անձը կ'ընդունի, որովհետև Աստուծոյ կողմէ ղրկուած է, նա ալ Աստուծոյ պատգամաւորին կամ մարգարէին վարձքը կ'ընդունի, որովհետև անոր գործակից եղաւ: Նոյնպէս ով որ արդար մը կը պատուէ և կը հիւրընկալէ, նորա արդարութիւնը ճանչնալով և պատուելով, ինքն ալ արդարութեան արժանի գործ մը երած կ'ըլլայ, և արդարին հատուցար վարձքի արժանաւոր կ'ըլլայ: Ո՛չ մէկ բարի գործ պարապի չերթար ու չկորսուիր, մինչեւ իսկ իմ հետեւողներէս պզտիկներէն մէկուն Աւետարանին սիրոյն դասաթ մը պաղ ջուր առողը, այն ալ իր երած այս պզտիկ բարի գործին համար վարձք մը պիտի առնէ: Վասն եղէք և հատուցէք. Աւետարանի սիրոյն և պատուոյն եղած ամէն գործ, ինչպիսի ալ պզտիկ ըլլայ, իրեն արժանաւոր արդիւնքն ունի ու վարձքը կ'ընտանայ:»

Այդ ամէն յորդորական և խրատական խօսքերը, ինչպէս որ առաջուընէ դիտել տուինք, և ինչպէս որ տրուած պարզաբանութիւններէն ալ տեսնուեցաւ, մասամբ կ'արդարանան և կը յարմարին այն պարագային և այն թեթեւ պայմաններուն, որոնց ներքեւ կը կատարուէր առաքեալներուն առաջին անգամ Գալիլիոյ մէջ պաշտօնի ելլելը. իսկ մեծ մասամբ պէտք է վերապահուին այն

ձանր պայմաններուն, որոնց ներքեւ պիտի կատարուէր Աւետարանի ընդարձակ քարոզութիւնը Յիսուսի յարութենէն եւ համբարձումէն ետքը։ Մաաթէոս ուզած է երկու պարագաները իրարու կցելով, իրենց տրուած հրահանգներուն եւ պատուէրներուն ամբողջութիւնը մէկէն յառաջ բերել, առանց երկու անգամ նոյն կէտին վրայ դառնալու։

94. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄԿՐՏԻՉԻ ՄԱՀԸ

Մատթ. ԺԴ. 6 – 12. Մարկ. Զ. 21—29.

Երբ առաքեալները գրուեցան, Յիսուս ալ կը չարունակէր պտտիլ եւ քարոզութիւններ ընել. Տարկուբ ոչ մինակ եւ առանձին, այլ Երկոտասաններէն տարբեր կրոսերագոյն աշակերտներէն ոմանք իրեն հետ ունենալով։ Այդ միջոցին էր որ Յիսուսին տեղեկութիւն բերուեցաւ Յովհաննէս Մկրտիչի մահուան վրայ։

Յովհաննէս Մկրտիչի գործունէութիւնը երկարատեւ չէր եղած. որովհետեւ իր քարոզութեան երկրորդ տարին բանտարկուեցաւ (§ 36), եւ անկէ ետքը անգամ մըն ալ անոր յիշատակութիւնը ըրինք Յիսուսի ղրկած պատգամաւորութեան առթիւ (§ 68), որ առիթ տուաւ Յիսուսի մեծամեծ գովեստներ խօսելու անոր նկատմամբ (§ 69)։ Համառօտ գործունէութեամբ մը միայն տեղակուած եւ տարիէ իվեր բանտարկուած եւ անգործութեան բռնադատուած Յովհաննէսը, այդ կացութեան մէջ ալ Հերովդիադայի նախանձոտ եւ վրէժխնդիր աչքին ասկեւէն չէր հետանար։ Հանդարտ պիտի չըլլար այդ կինը, ցորչափ Յովհաննէս կենդանի էր, ուստի ամէն միջոց կը հնարէր իր վրէժը հանելու, պարկեշտութեան ու ամուսնական սրբութիւնը անկուն պաշտպանող, եւ իր անաւակութիւնը յանդիմանող Յովհաննէսէն։ Հերովդէս Անտիպաս, որչափ եւ Հերովդիադայի մեղսակից, սակայն երկչոտ ու վարանոտ, աւելի առջեւ չեւ չէր անցներ, եւ կնոջ կամքը չկատարելու չափ զգուշութիւն ալ կ'ընէր, եւ Յովհաննէս բանտարկեալ կը մնար, մինչ Հերովդիադա կը չանար առիթներէն օգուտ քաղել, իր վրէժխնդրութիւնը լրացընելու։

Հերովդէս Անտիպաս իր ծննդեան տարեդարձին համար խնջոյք

մը և ուրախութեան հանդէս մը կը կատարէր իր ապարանքին մէջ։ Իր իշխանութեան մեծամեծները հոն հրաւիրուած էին, գլուխներ տաքցած ու գարձած։ Հերովդիադա ուզեց իր հոմանիին հաճութիւն մը տեսնել. և իր Փիլիպպոսէն ունեցած Սողոմէ աղջիկը, մօրը համանման թեթեւ բալքի սէր աղջիկ մը, գարդարեց ու շպարեց, և հրաւիրելոց սրահը դրկեց որ կաքաւէ։ Սողոմէի կաքաւը սմնդուն գարմանքը գրաւեց, Հերովդէս ալ իրմէ ելած, ուզեց վարձատրել կաքաւող աղջիկը, և անոր թողուց որոշել վարձքին տեսակն ու քանակը, և խոստացաւ ու երդումնցաւ որ ուզածը պիտի տայ, մինչև իսկ եթէ իր իշխանութեանը և իր ունեցածին կէսն ուզէ։

Սողոմէ չկրցաւ որոշում տալ, չիտակ մօրը քով վազեց, և հարցուց թէ ինչ ուզէ։ Հերովդիադայի համար հաճոյք պակաս չէր որ նոր մը ուզէր, ինչ որ բաղձար՝ Հերովդէսին գործադրել կուտար. Յովհաննէսի խնդիրն էր միայն, յորում Հերովդէս կատարեալ զինքը չէր գոհացներ, Հերովդիադայի միտքին մէջ ալ ասկէ զատ մտածմունք չկար։ Առիթը պատեհ էր։ Աղջկան տրուեցաւ որ երթայ ըսէ, թէ ուզածը բանտարկեալ Յովհաննէսին գլուխն է մարմինէն բաժնուած ու սկուտեղի մը մէջ դրուած։ Աղջիկն ալ տրուածին պէս նկատ կրկնեց։

Հերովդէս այլայլեցաւ, ամէն բան կը սպասէր, բայց այսպիսի խուժդուժ պարգեւի մը առաջարկը չէր սպասեր. կը կարծէր թէ կաքաւող աղջիկը գարդարանքէ անդին բան մը պիտի չկարենար բաղձալ։ Ծօսքը հոս առնել ամօթ էր. երդումը չը գործադրելու խիղճ կ'ընէր, բայց ծանրագոյնն էր այնչափ հանդիսաւոր կերպով և այնչափ մեծամիծներու առջեւ տրուած խօսքը չկրնալ գործադրել կամ գործադրելէ քաշուիլ։ Զգաց որ Հերովդիադա յաջողեցաւ վերջապէս իր վրայ յաղթանակ տանիլ։ Բայց խիղճի խայթէ աւելի զօրաւոր էր Հերովդիադայի հաճոյքը, ուղղութենէն աւելի զօրաւոր եղաւ անխորհուրդ խոստման անուղիղ գործադրութիւնը, և թէպէտ յակամայից, բայց վերջապէս հրամանը արձակեց՝ որ աղջկան խընդրուածը կատարուի։

Հերովդիադա կը կասկածէր, որ տրուած հրամանը եւս կրնայ առնուիլ, կամ թէ առեն անցնելով կրնայ փոփոխութիւն կրել, և Սողոմէի ալ տրուցած էր անմիջական գործադրութիւն պա-

հանջել : Հետեւաբար իսկոյն ազդարարութիւն արուեցաւ դահճապետին. նա ալ նոյն ժամուն դահիճ մը ղրկեց բանտը որ Յովհաննէսի գլուխը կտրէ ու բերէ, ինչ որ գործադրուեցաւ, և դեռ նա արիւնաղանգ գլուխը՝ սկուտեղի մը վրայ Հերովդէսի ներկայացուեցաւ, որ աղջկան յանձնեց, և նա ալ իր մօրը տարաւ, և այսպէս իբր գուարճութեանց լրում կամ իբր խրախճանութեանց կատակ մը կատարուեցաւ անօրէն դատաստանութեան գործը : Հերոնիմոս վարդապետ, որ երկար աստն Պաղեստին եղեր էր, տեղական աւանդութիւններէ քաղելով կը յիշէ, թէ Հերովդիադա կատարեալ գոհունակութեան զգացումով ձեռք առաւ Յովհաննէսի գլուխը, և կանացի վրէժխնդրութեան բորբոքմամբ՝ ասեղով ծակծկեց անոր լեզուն, որ իր անառակութիւնները յանդիմանելու սուրբ նախանձայուզութիւնն ունեցած էր :

Անոնք որ Յովսեպոսի պատմութեան հետեւելով կը պնդեն՝ թէ Յովհաննէս բանտարկուած էր Մեռեալ Ծովին եզերքը գտնուող Մաքերոնի ամրոցին մէջ, աւետարանի պատմութեան մէջ տեսնելով որ Հերովդէսի ինջոյքը, Սողոմէի խնդրուածը, և Յովհաննէսի գլխատումը իրարու կից և նոյն ժամուն մէջ կատարուած գործեր են, կը տախտուին ըսել՝ թէ Հերովդէս այն օրը ոչ թէ Տիբերիա քաղաքը իր արքունեաց մէջ, այլ Մաքերոնի ամրոցը կը գտնուէր : Բայց այս՝ աւետարանի պատմութեան պարագաներուն հակառակ չէ՞ համաձայնիր, որ կատարեալ չքեղութեամբ և բոլոր պալատականաց և մեծամեծաց ներկայութեամբ պաշտօնական հանդիսաւորութիւն մը կը նկարագրէ, և որ մայրաքաղաքէ և արքունիքէն տարբեր տեղ մը չէր կրնար տեղի ունենալ : Հետեւաբար մենք չենք կրնար մեծ կշիռ մը ընծայել Յովսեպոսէ յիշուած Մաքերոնի անունին, և հաւանագոյն կը կարծենք ըսել՝ թէ Յովհաննէս Տիբերիա քաղաքին մէջ բանտարկուած էր : Նոյնը կը հաստատուի Յովհաննէս Մկրտիչի պատգամաւորութեան պատմութեամբ ալ (§ 68), զի շատ դժուար էր որ Մաքերոնէ Գալիլիա լուրեր տրուէին և առնուէին, մինչ շատ դիւրին էր այդ բանը Գալիլիոյ սահմաններուն մէջ :

Աւետարանը կը պատմէ թէ Յովհաննէսի մահուան լուրը անմիջապէս լսուեցաւ և իր աշակերտներուն ականջը հասաւ, որք բանտին կողմը գացին առնելու և իմանալու : Աւանդական պատմութիւն մը կ'ըսէ թէ Յովհաննու անգլուխ մարմինը անարգաբար բան-

ոչ դուրս նետուեցաւ. ուրիշ պատմութիւն մըն ալ կ'ըսէ թէ Յովհաննէսեանք աղաչանքով ու պարզեւով զայն ստացան. վերջապէս աւետարանը կը պատմէ թէ Յովհաննէսեանք որևէ կերպով կրցան զայն ձեռք ձգել, և անոր օրինական թագուհի ընել։

Յովհաննէսի աշակերտները թէպէտեւ թուով քիչ էին և անոր բանտարկութեան պատճառով դժգունէութիւննին և աղեխռովութիւննին նուաղած, սակայն կը չարունակէին տակաւին յաւուրէ աշակերտութիւն մը ընել։ Յովհաննէսի մահուամբ աւելի եւս չփոթեցան, ուստի իրենց ուրիշ ճանապայ չմնաց, բայց եթէ Յիսուսի դիմել, անոր աշակերտութեան յարիլ, և անոր հովանւոյն ներքեւ մտնել, և այս նպատակով Յիսուսի եկան, եղելութիւնը պատմեցին, և իրենց մտադրութիւնը յայտնեցին։ Այսու հանդերձ Յովհաննէսեանք խափան չդարձան. բաւական տարիներ ետքը Պօղոս առաքեալ Եփեսոսի մէջ Յովհաննէսեաններ գտաւ (Գործ. ԺԹ. 3), և ուրիշ առիթներու մէջ ալ Յովհաննէսեանց գոյութիւնը յիշուած է, թէպէտ յայժ նուազ և աննշան թուով։

95. ՅԻՍՈՒՍԻ ՎԵՐԱՑ ԿԱՐԾԻՔՆԵՐ

Մատթ. ԺԱ. 1, ԺԴ. 1—2. Մարկ. Զ. 14—16 եւ 30, Ղուկ. Թ. 7—10.

Երբ մի կողմանէ Երկոտասաններ Յիսուսի տրամանով Գալիլիոյ զանազան կողմերը ցրուած կը գործէին, այսինքն Աւետարանը կը քարոզէին և բժշկութիւններ կը կատարէին, և միւս կողմանէ Յովհաննէսի անուան չուրջը կազմուած ակնկալութիւնն ալ կը դադրէր անոր մահուամբ, ամէն կողմ ուրիչի վրայ չէր խօսուեր, բայց եթէ Նազարէթցի Յիսուսին վրայ, նորօրինակ և տարօրինակ վարդապետին վրայ, որուն ո՛չ քարոզութեան ոգութիւնը ունեցող մը երեւցած էր մինչեւ հիմայ, և ո՛չ ալ անոր պէս սքանչելագործ մը յայտնուած էր Պաղեստինի մէջ։ Առաքեալներուն ցրիւ գործելովը Յիսուս բազմապատկուած կ'երեւնար. վասն զի ամէն բան Յիսուսի անունով կը կատարուէր, և հետեւապէս երբեք այս կամ այն առաքելոյն անունը չէր լսուեր, այլ միայն Յիսուսի անունը կը խօսուէր։ Յիսուս ալ այդ միջոցին առանձինն իր պտոյտը կը չարունակէր, առանց Երկոտասաններէն իրեն հետ ունենալու, թէպէտ մնացեալ աշակերտներէն իրեն ընկերացողներ ունէր։

Համբաւը մեծնալով և ընդարձակելով Հերովդէս Անտիպասին ալ ականջը հասաւ։ Մինչեւ այն առեն Յովհաննէս Մկրտիչի խօսքով միտքը լեցուած, Յովհաննէս Մկրտիչի ակնածանքէն սիրտը յուզուած, անկէ դուրս ուրիչի մը մտադրութիւն չէր դարձներ. Յիսուս իրեն համար միտք յոգնեցնող առարկայ չէր եղած, վասնզի Յիսուս ալ իրմով չէր զբաղեր. իր խառնակ ընթացքին դասափեռութը չէր լիներ։ Անկէց որ երբ իրեն ըսին մէկ ահա նշանաւոր վարդապետ մը երեւցեր է, բարձր վարդապետութեան մը քարոզիչ և երկնային հրաշքներու դործիչ, Հերովդէսի միտքը մէկէն Յովհաննէս Մկրտիչի վրայ դնաց, անկէ զատ երկնաւոր անձ մը չէր կրնար երեւակայել, և հարկաւ Յիսուս կոչուած անձը, նոյն ինքն Յովհաննէսը կը կարծէր, վերսին կենդանութենն առած իր հրամայած պլսատութէն համբը։

Հերովդէսէ զատ ալ Յովհաննէսի զարմացողներ կային, որք Յիսուսը յարուցեալ Յովհաննէս կը կարծէին, սակայն ժողովուրդին մեծագոյն մասը Յիսուսի վրայօք տարբեր տարբեր կարծիքներ կը կազմէր։ Ոմանց համար կանուխէն վերացած եղիա Թեզբացի մարգարէն էր, որ նորէն աչխարհ դարձած կ'ըսուէր. ուրիշներուն համար մեծ մարգարէներէն որևէ մէկն էր՝ որ յարութենն առած էր, կամ թէ նոր մեծ մարգարէ մըն էր, կամ նոյնիսկ իրօք մարգարէ մը չէր՝ մարգարէներու համապատիւ մէկն էր։ Այս տարբեր կարծիքները Հերովդէսի վրայ մեծ ազդեցութիւն չըրին. անոր աչքերուն երեւակայութենն մէջ միշտ պէտք էր Յիսուսը յարուցեալ Յովհաննէս եղած ըլլար, որովհետեւ Յովհաննէսէ զատ ոչ ոք կրնար այնպիսի զօրութիւն ունենալ։ Այլ որովհետեւ Յովհաննէս իր հրամանով պլսատուած ու մեռած էր, ուրեմն Յովհաննէսի յարութենն առած լինելուն պէտք էր համոզուիլ։ Այդ իրեն պատճառաբանութենն էր, և որչափ ալ իր միտքին վրայ վատահ, սակայն միշտ կասկածի տեղ մը կը մնար, անոր համար կը փափաքէր որ կերպով մը գայն կարենայ տեսնել, քննել և հարցաքննել, և իր տեսութեամբ հաստատել՝ թէ Յիսուս ըսուածը իրօք Յովհաննէսէ տարբեր մէկը չէ։

Այս չրջապատութիւններով և այս գրոյցներով անցան ձմեռուան ամիսները, այսինքն Հռովմայ 781 տարուոյն վերջին և 782 տարուոյն առաջին ամիսները։ Յիսուս կը պտտէր մէկ կողմէ, առաքեալները

վեց ձիւղ եղած կը պատէին միւս կողմէ, և բովանդակ Գալիլիա Աւետարանի քարոզութեամբ կը լեցուէր։ Երբոր առաքեալներուն համար որոշուած ժամանակը լրացաւ. անոնք սկսան հետզհետէ կափառնաում դառնալ և Յիսուսի չուրջը հաւաքուիլ. իւրաքանչիւրը մանրամասնեալ տեղեկութիւն տալով իր խօսածին ու ըրածին, կատարած գործերուն և գտած յաջողութիւններուն վրայ։ Աւետարանը չաւելցներ՝ թէ ի՛նչ դիտողութիւն ըրաւ Յիսուս. սակայն նոյն իսկ այդ լռութիւնը կը հաստատէ, թէ Յիսուս հաւանեցաւ բոլոր պատմուածներուն և գոհ եղաւ անոնց ըրածներուն վրայ։ Արդէն յիշեցինք թէ առաքեալներ Աւետարանն ալ քարոզեցին, բժշկութիւններ ալ ըրին, դեւեր ալ հալածեցին, և հիւանդներ ալ առողջացուցին, և հարկաւ ներքին մեծ ուրախութիւն զգացին. իրենք մխիթարուեցան սիրտով, և Յիսուսը մխիթարեցին։

96. ՅԻՍՈՒՍ ԲԵԹՍԱՅԻԴԱՅԻ ԱՆԱՊԱՏԸ

Մատթ. ԺԴ. 13—14. Մարկ. Զ. 31—34. Ղուկ. 10—11. Յովհ. Զ. 1—3.

Երբոր քանի մը ամիս աշխատութենէ ետքը առաքեալներ Յիսուսի քով հաւաքուեցան, նորէն ահագին ամբոխ ու աղմուկ սկսաւ խռնուիլ անոնց չուրջը կափառնաումի մէջ. որովհետեւ Գալիլիոյ մէջ դադրեցան քարոզութիւններն ու բժշկութիւնները, և կեդրոնացան ի կափառնաում. ժողովուրդն ալ սարսաւորուեցաւ կափառնաում վազել։

Առաքեալներ յոգնած, պահ մը հանդարտութեան պէտք ունէին, բայց ընդհակառակն այնպիսի վիճակի մէջ ինկան, որ եկողներու և գացողներու երեսէն հանդարտ կերպով պատառ մը հացուանելու իսկ միջոց չէին գտներ։ Յիսուս տեսնելով որ իրեն ալ իրիններուն ալ քիչ մը յոգնութիւն առնելու և հանգստանալու պէտք կայ. «Եկէք, ըսաւ առաքեալներուն, երթանք, այս տեղէն հեռանանք, հեռու ու անբնակ կողմ մը քաշուինք, մարդ չգիտնայ ուր ըլլալնիս, և քանի մը օր գլուխնիս հանդարտի»։ Ան ըսաւ, առաքեալները չտապցուց, մարդու բան չիմացուցին, գիշերախառն նաւ մտան, և չիտակ Գալիլիոյ ծովակին հիւսիս-արեւելեան ան-

կինը՝ դէպի Բեթսայիդա նաւելին, ծովեզրեայ փոքրիկ քաղաքը, Պետրոսի և Անդրէասի և Փիլիպպոսի հայրենիքը: Այնտեղ ցամաք ելլելով ուղղութեան չխոտակ դէպի հիւսիս, դէպի միւս Բեթսայիդա, զոր Փիլիպպոս չորրորդապետ չինած և զարդարած էր, և ի պատիւ Օգոստոս կայսեր Յուլիա անուանած էր, բայց սովորաբար կը կոչուէր Բեթսայիդա-Յուլեայ: Անկէ անդին կը սահմանուին Գաւղոնի լեռները, այժմ Ջուլա, գրեթէ անբնակ իրենց արեւմտեան մասին մէջ, Յորդանան գետին հիւսիսային մասին ձախ եզերքին վրայ: Անոնք առանձնութիւնն էր, ուր Յիսուս քաչուեցաւ առաքեալներուն հետ, և որ առաստրանիչներէն կը կոչուի Բեթսայիդայի անապատը, Գալիլեայ ծովակին միւս կողմը:

Գալիլեացի ժողովուրդը Յիսուսը յանկարծ սկսէ կրանցնելուն վրայ յուզուած, ամէն միջոց գործածից, և վերչապէս անոր ուր ըլլալը իմացաւ: Քաղաքէ քաղաք, գիւղէ գիւղ լուրը սփռուեցաւ, և ահա սակաւօրայ հանգիստէ ետքը, Յիսուս և իրեներ նորէն իրենց ազատութիւնը կորնցուցին: Առաւ մը աչալրին բացին և տեսան որ անապին բազմութիւն մը և ամէն կողմերէ ոտքով մը անբնակ վայրերը բազմամարդ կը դարձնէ, այր ու կին ծեր ու տղայ, մեծ ու պզտիկ, առողջ ու հիւանդ իրարու խառնուած Բեթսայիդայի անապատը կը լեցնեն: Յիսուս կը սիրէր ժողովուրդէն փախչիլ երբեմն և իրեններուն պէտք եղած մարմնոյ հանգիստը տալու և հոգւոյ հանդստութիւնը պատրաստելու, և զօրաւորագոյն կերպով նորէն դարձի մանելու համար. բայց երբ հակառակ իր խոստմնելուն՝ ժողովուրդը եռանդէն կը հասնէր, մերժել և զրկել չէր կրնար: Հազիւ թէ այդ բարեսէր ժողովուրդը իրեն հասաւ, ինքն առանց մէկ դժուարութիւն յայտնելու, սկսաւ անոնց բարի վարդը լրացնել, Երկնից Արքայութեան քարոզութիւնները չարունակել, Աւետարանին խորհուրդները բացատրել, հիւանդները առողջացնել, դիւահարները բժշկել, և ամէն տեսակ խնդրուածները լրացնել: Այսպէս անցուց օրն իրեն, երբ մէկ կողմէ մեկնողներուն վրայ, չատ աւելիներ նորէն կը հասնէին, և չարունակեալ բազմութիւն մը կը մնար Բեթսայիդայի անապատին մէջ:

97. ՀԻՆԳՀԱԶԱՐՆԵՐՈՒՆ ԿԵՐՈՒԿՐՈՒԻԼԸ

Մտթ. ԺԹ. 15—21. Մրկ. Զ. 35—44. Ղկ. Թ. 12 17. Յովհ. Զ. 5 13.

Աստուածաշնչական պատմութիւնը այնպէս կը դուրգնէ թէ ժողովուրդին խնամքը օրուան մը միայն գործողութիւն էր, առաւօտէ մինչեւ երեկոյ. և առաւօտէն հանին սկսող բազմութիւնը, երեկոյեան դէմ, արեւմանելէն շատ յառաջ հինգհազարը անցեր էր, բան որում աստուածաշնչեան հինգհազարին թուական ներկայութիւնը չէր ամբողջ տղամարդիկ ու տղաքները հաշուէ դուրս կը թողուն: Ուրիշ անգամ մըն ալ Յիսուսի գլուխը տասնեակ տարիներու բազմութիւն մը խռնուած տանեն, երբ օրուան մէջ այնչափ շատցած լինելնին նշանակուած է (Մատթ. ժե. 32), գուցէ այս անգամ ալ տղմի օրեր չափուար բազմութիւն մը կար, և միայն քանի մը օր հոգը տրամադրած լինելու մը հասած էր: Ինչպէս ալ ըլլայ, Բեթսայիդայի անապատը հասարակած բազմութիւնը անխորհուրդ կերպով եկած էր, ոչ տեղւոյն վրայ ուտելիք չգտնուիլը խորհած էր, և ոչ ալ մկտելով պաշար բերել մոռցած էր: Իրիկունը կը մօտենար, ժողովուրդը կը մնար, պաշար չկար. Յիսուս քարոզութիւններ և բժշկութիւններ կը շարունակէր, առաքեալներ սկսան հոգ բնել:

Յիսուսի կը մօտենան երկոտասաններն իսկոյն, և պարտաւորուած անհանգստութեամբ դիտել կուտան. «ժողովուրդը շատ, տեղս անապատ, անուշ պաշար չեն բերած, մենք պատրաստ պաշար չունինք. իրիկուն կ'ըլլայ, տակաւ տղին անդին երթալու չափ առեն կը մնայ, արեւը չմտած ու գիշեր չեղած քարոզութիւնները վերջացուր. բժշկութիւնները դադրեցո՛ր, ժողովուրդին ալ հրամայէ՛ որ մօտիկ գիւղեր ու ագարակներ երթան, իրենց ուտելիք ճարեն. եթէ այսօր մնան, անօթեւանէ պիտի նեղուին»: Յիսուս առանց այլայլելու և զուարթ կերպով մը կը պատասխանէ. «Ինչ հարկ կայ ժողովուրդը ցրուելու. ինչ պէտք կայ որ կերակուր հոգալու եռանդ ըլլան. մինչ դուք չէք կրնար անոնք կերակրել, ուրեմն դուք հոգացէք անոնց կերակուրը»: Աշակերտները իրարու երես

կը նային, չիմանալով թէ ինչ մտածել կը խոսի Յիսուս. որովհետեւ նա պէտք էր լաւ գիտնար, թէ իրենց հետ հոգեւորական մարդ կերակրելու պաշարներ չեն բերած։ Կերեւի թէ ունեցած մթերքին պաշարն ալ բոլորովին հատած էր, որովհետեւ կ'ըսեն. «Բուվերնիա քան մնացած չէ. եթէ կ'ուզես մեզ երթալ, պէտք եղած հացը գնենք ու ժողովուրդին բաշխենք. բայց երկու հարիւր դահեկանի հայն ալ բաւական չըլլար այդչափ բազմութեան, եթէ և մէկմէկ պզտիկ կտոր ալ ուզենք»։ Հռոմէական դահեկանը լաւագոյն գնուեթեանց համեմատ մէկ ֆրանքէ քանի մը հարիւրով աւելի է. մեր դրամով հինգ դուրշի չափ կ'ըլլայ, որով աշակերտաց ցուցած գումարը հազար դուրշի կը մօտենայ. բայց մենք չենք գիտեր թէ այս դրամով ո՛րչափ հաց հնար էր ճարել, որ հինգհազար հոգի կարենար մէկմէկ կտոր առնել։

Յիսուս փիլիպպոսին կը դառնայ ու կը հարցնէ. «Ո՞ւր տեղէն կրնանք այդ ժողովուրդին համար հաց գնել»։ Փիլիպպոսին հարցընելը հարկաւ Բեթսայիդայի ըլլալուն համար էր, որով պէտք էր շրջականերան վրայ ձիդ տեղեկութիւն ունենար։ Բայց Յիսուսի այդ խօսքերը ուրիշ առաքեալները փորձելու համար էր, առնելու թէ ո՛րչափ վստահութիւն ունին իր վրայ, այնչափ հրաշքներ տեսնելնէն ետքը. թէ ոչ ինքն արդէն ընելիքը որոշած էր, և կամաց կը լսէր և բազմութեան չցրտելուն անհոգ կ'երեւար։ Այդ միտքով նոյնն կը հրամայէ առաքեալներուն որ երթան նային թէ պարապատ ինչ ունին։ Անդրէաս, նա ալ Բեթսայիդացի, և այս պատճառով աւելի գործի գլուխ, լսած կը բերէ՝ թէ իրենցմէ երիտասարդի մը մօտ միայն հինգ գարիի նկանակ և երկու ալ չոր ձուկ մնացած է։ Յիսուս այդ լսելը առնելով, կը հրամայէ որ գոնուածը իրեն բերեն, և իրեւ թէ պարապատ ու բաւական պաշար ճարուած ըլլար, կը հրամայէ առաքեալներուն, որ այդ անթնակ լեռներուն խոտաւէտ հովիտներուն ու տափարակներուն վրայ ժողովուրդը խումբ խումբ նստեցնեն, ամէն մէկ խումբը հիսուն հոգի, իբրեւ քանչիւր անձի կիներն ու տղաքներն ալ իրեն հետ, և այսպէս հարիւր խումբեր կը կազմուին, և կիներէն ու տղաքներէն զատ՝ հինգ հազար հոգի ներկայ լինելը կ'իմացուի։

Հինգ նկանակները և երկու ձուկերը Յիսուս ձեռքը առաւ, աչքը բարձրացուց առ Հայրն Երկնաւոր, տղօթեց, օրհնեց,

կատաց, և սկսաւ առաքեալներէն իւրաքանչիւրին ձեռքը գըտնուած սակաւին մէջ լեցնել. առաքեալներն ալ լեցուն սակառները գացին ժողովուրդին բաշխեցին, ժողովուրդն ալ սկսաւ հացէն ու ձուկէն ուտել, ուտել առատօրէն և կշտանալ կատարեալապէս։ Երբոր ամենքը կըրան ու եկան, Յիսուս հրամայեց առաքեալներուն որ երթան աւելցուկները ժողվեն, անոնք ալ ամէն անդին պատեալով ձեուրնին եղած սակառները լեցուցին, ու առաքեալքը տասներկու լեցուն սակառներով Յիսուսի դարձան, ու առջևը ղրին։

Թէ ինչ կերպով կատարուեցաւ հինգ հացին ու երկու ձուկին, հինգ վեց հազար ուտողներու բաւելը, աւետարաններու մէջ բնաւ բացատրութեան բան մը չենք գտներ, որպէս զի անոր վրայ հիմնաւելով և զայն մեկնելով, կարող ըլլանք հրաշքին կեպը բացատրել։ Մեկնիչներ, որ շատ անգամ երկրորդական խնդիրներու վրայ ալ միաբերնին կը յոգնեցնեն, տարբեր կերպեր խորհած և բացատրած են։ Ոմանք ըսին՝ թէ Յիսուսին ձեռքը հացն ու ձուկը երբեք չպակսեցան, այլ քանի անգամ որ առաքեալներր իրենց սակառները պարպելով Յիսուսին դարձան, միշտ Յիսուսէն պէտք եղածը առին ու տարին, ուսին ու եկան, նորէն առին ու բաշխեցին։ Ուրիշներ ըսին՝ թէ առաքեալներուն սակառներուն մէջ դրուած քիչ մը հացը և կտոր մը ձուկը, սակաւին մէջ աճեցաւ, և քանի աշակերտներր ձեուրնին սակառը խօթեցին, միշտ բաշխելու բան մը գտան։ Ու րիշներ ալ ըսին թէ պզտիկ հացի պատառը և ձուկի փշուր մը այնպիսի յաղեցուցիչ ոյժ մը առացան, որ ուտողներ նորէն ուտելիք պահանջելու պէտք չունեցան։ Ըսողներ ալ եղան, որ ժողովուրդը սաստիկ հոգեկան յուզման ներքեւ ինքզինք կշտացած զգաց՝ այնպէս, ինչպէս կրնար ըլլալ՝ եթէ իւրաքանչիւրին կշտանալու բաւական ուտելիք տրուած ըլլար։ Այս տարբեր բացատրութեանց մէջ մեզի հաւանագոյն երեւցածն առաջինն է, և այս մտնաւանդ անոր համար, որ աւետարանի պատմութեան մէջ յիշուած են սակառներուն պարպուիլը, և աւելցուկներով նորէն լեցուիլը և առաքեալ սակառ լեցուն աւելցուկներ ամենուն աչքին ներքեւ մէջտեղ դրուիլը։ Մեւս մեկնութիւններու մէջ այդ պարագան չը կրնար արդարանալ։

Սակայն քան մեզ աւելորդ է հրաշքներու ինչպէսին բացա-

տրութեան վրայ յոգնիլ. որովհետեւ հրաշքը ճիշդ ու ճիշդ ինչպէսը չիմանալնուս վրայ կը կայանայ. և այն ամէն բաներ որոնց ինչպէսը կ'իմացուի ու կը բացատրուի, նոյնին իսկ հրաշք ըլլալէ կը դադրին։

Յօդուածը չփակած մեր ընթերցողներուն մտադրութիւնը կը հրաւիրենք վերջին երկու յօդուածներուն վերնագրած առաքեալներուն յիշատակութեանց վրայ։ Մեր Հոմոպաթօսին սկիզբէն այս առաջին անգամն է, որ չորս աւետարանիչները միանգամայն յիշելու առիթը կ'ունենանք 96 և 97 յօդուածներուն գլուխը։ Բեթսայիդայի անապատին մէջ հինգհազարներուն կերակրուելուն հրաշքը՝ առաջին եղելութիւնն է, զոր չորս աւետարանիչներ հաճայն և համամիտ կերպով կը պատմեն, ըլլոր էական կէտերու վրայ կատարելապէս կը միաբանին, և երկրորդական կէտերու մէջ իրար կը լրացնեն։ Սակէ եւքն ալ ուրիշ առիթ պիտի չունենանք չորս աւետարանիչները միանգամայն յիշելու, բայց եթէ Յիսուսի վերջին տնօրէնութեանց հասած ատենիս։

98. ՄԵՍԻԱԿԱՆ ԲՈՐԲՈՔՈՒՄԸ

Մատթ. ԺԴ. 22—23. Մարկ. Զ. 45—47։ Յովհ. Զ. 14—16.

Բոլորովին նոր և անակնկալ եռանդ մը յուզուեցաւ յանկարծ Բեթսայիդայի անապատը հաւաքուած ամբոխին մէջ։ Յիսուսի քաջկութիւնները հնչակուած էին արդէն, վարդապետութիւնները ապշեցուցած էին բազմութիւնը, նոր Ուխտի և Աւետարանի սկզբնաւորութիւնը խոր տպաւորութիւններ գործած էր, Յիսուսի անձը խորհրդաւոր կերպարան մը ստացած էր. մարգարէ մը, մեծ մարգարէ մը, խոստացեալ մարգարէն, ակնկալեալ Մեսիան կը կարծուէր չատերէն, թէպէտեւ ոչ աւանց վարանման։ Եթէ երբեմն իբր Որդի Դաւթի կ'ողջունուէր, սակայն իր խոնարհ կերպարանքը և սակաւ երեւոյթը միտքերը կը չփոթէր. եթէ ըստ հոգւոյ մեծ ըլլալը կը վկայուէր, ըստ աչխարհի մեծ չէր երեւէր, և յորդոքեալ եռանդներ յանկարծ կը մարէին, պատրաստ սիրտեր եաեւ կը քաշուէին, և Յիսուս նաղովրեցին իբր Մեսիա ընդունելու մտադրութիւնէն կը կասեցնէին։

Հացերուն հրաշքը իրաց կեսպարանը փոփոխեց հիմնապէս։ Յիսուս ուրեմն կայր ու կաղ, խուլ ու համր բժշկող չէր միայն, դեւեր հալածելու իշխանութիւն ունեցող չէր միայն. նա իր հետեւողները ոչինչով ալ կերակրելու կարող ումն էր, որ ամէն արուաքին վտանգներու և փորձանքներու ալ դարմանը կրնար գտնել, կ'արժէր ուրմին անոր վստահիլ, անոր հետեւիլ. խոստացեալ Մեսիան անկէ աւելի, անկէ ղօրաւոր, անկէ կարող մէկ մը պիտի չըլլար։ Ժողովուրդը իր համոզումը կազմեց, իր որոշումը տուաւ, և Բեթսայիդա անապատին մէջ հրաշքով կերակրուած հինգհազարները, ամէնքը միաձայն ու միաբերան, սկսան աղաղակել ու պոռալ, ու իրենց գոռում պոչումով լեռներ ու հովիտներ թնդացնել. Ա՛ն է ճշմարիտ մարգարէն որ գալոց է յաշխարհ. ա՛ն է Մեսիան, ա՛ն է Փրկիչը, ա՛ն պիտի ըլլայ մեր գլուխը։ Հրէայք քաղաքին արուաքին՝ երկրային ու աշխարհային գաղափար մը կազմած էին Մեսիայի վրայ, և նոյն գաղափարով այժմ կ'ողջունէին Յիսուսը. և իրենց համար աշխարհային Մեսիա մը յայտնուած ըլլալը կարծելով, իրենք ալ նոյն հոգւով ու նոյն կերպով անոր հպատակութեան և անոր ծառայութեան ներքեւ մտած կը յայտնէին ինքզինքին։

Ծանր էր պարտքան, այլ անակնկալ մեսիական եւանդեան այժ տալ վտանգաւոր էր, թո՛ղ թէ այդ բանը քաղաքին հետս և օտար էր Յիսուսի հոգին ու գործէն. հիմնովին հակառակ էր Աւետարանին սկզբանց, ոչ մէկ կերպով չէր հնար համաձայնեցնել զայն Յիսուսի վարդապետութեան, և նորա վիրապարծ անօրէնութեանց հետ։ Յիսուս ուրիշ եղանակ չգտաւ այդ անակնկալ եւանդը մարելու, բայց եթէ խուսափելով յաւախառ թողուլ ժողովուրդը, և քանի քաղաքութիւն չտալ անոնց անիմաստ բորբոքման, և չմշակել անոնց բուռն երեւակայութիւնը։

Կերակուրը լմնցած էր, և արեւը մտնելու մօտ, աւետեաններուն հրամայեց, որ իսկոյն Բեթսայիդա-Յուլեայ նոր քաղաքի անբնակ լեռներէն հեռանան, ուղիղ իջնեն հին Բեթսայիդայի նաւահանգիստը, և իրենց նաւով, որով՝ եկած էին, նորէն ետ դառնան ու կախանուտամ երթան, ու հոն իրեն սպասեն. ինքն ալ ժողովուրդը դրուելէն ետքը եւեւնէն կը հասնի։

Աւետեաններն առնելէն ղրկած ըլլալը իրր փաստ գործածելով, սկսաւ ժողովուրդը համոզել, թէ այնտեղ իրենց ընելիք

չկայ. թէ պէտք է որ ինքը կափառնաւոմ դառնայ՝ իր գործունէութիւնը այնտեղ չարունակելու համար, և պէտք է ուրիմն որ ժողովուրդն ալ այնտեղը չը մնայ, այլ դառնայ իր տեղերը: Յիսուսի համոզկեր խօսքերը հանդարտեցուցին անխնամ յորդորքումը. հարկաւ Յիսուս չատ աւելի գօրաւոր յորդորանքներ խօսելու, զորս աւետարանները չեն յիշեր, և մենք մեզմէ լրացնել չենք յանդգնիր:

Յիսուսի յորդորները իրենց արդիւնքը ունեցան, գիշերն ալ վրայ հասաւ, ժողովուրդը հանդարտեցաւ, և սկսաւ կամաց կամաց ցրուիլ, մեծագոյն մասը ծովեզերքին ճանապարհ բունեց Բեթսայիդայի նաւահանգիստը իջնելու. մաս մըն ալ իրենց մօտակայ գիւղերն ու քաղաքները երթալու. և նորէն խոր լռութիւնը սկսաւ տիրել Բեթսայիդա-Յուլեայ քաղաքին անդին գտնուող անբնակ լեռներն ու հովիտները, որ պահ մը առաջին ամբոխի և ահաւոր դղրդիւնի մը թատրը դարձած էին:

Յիսուս ալ բոլորովին միայնակ մնացած, նոյն անապատին բարձրադոյն գագաթներէն մէոյն վրայ առանձնացաւ, և սկսաւ իր գիշերային աղօթքին զբաղիլ, մինչեւ կէս գիշերէն նաւը: Աշակերտք Բեթսայիդայէ մեկնած ծովուն վրայ կը գտնուէին, ժողովուրդը անապատէն դէպի ծովեզր ճանապարհ կ'ընէր, Յիսուս լերան վրայ կը նայէր. այս էր նշանաւոր օրուան վրան եկող գիշերին վիճակը:

99. ԱՌԱՔԵԱԼՆԵՐՈՒՆ ՆԱՒԱՓԱՆԱՅՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. ԺԴ. 24—34. Մարկ. Զ. 48—53. Յովհ. Զ. 17—21.

Երկոտասաններ առանց Յիսուսի, իրենց նաւովը գիշերը կոխեկէն նաւը Բեթսայիդայի նաւահանգիստէ մեկնած, հակառակ ճանապարհին կարճութեան, և հակառակ իրենց նաւական ճարտարութեան, դեռ չէին կրնար դիմացի ցամաքը հասնիլ, որ չատ հեռու չէր, այլ ծովին վրայ կը մնային, վասն զի հովմը իրենց հակառակ էր, աւազաստանները զիրենք հետուն կը նետէին, և թիակներով ալ ալիքներուն դէմ դնել դժուար կ'ըլլար: Գիշերուան երեք քառորդը անցած էր. վերջին քառորդը սկսած էր, և դեռ աւաքեալներուն նաւը հովին ուժ ովին խաղալիք եղած կը տարուբերէր: Հին

առաններ օրուան երկու մասերը բուն լոյսով ու խաւարով կը բաժնուէին անհաւասար չափով, և երկու մասերն ալ չորս քառորդներու կը բաժնուէին, որք պահ կը կոչուէին, ուսոի երբոր աւետարանին մէջ կը կարդանք. Ի ընդոծոյ պահու- ֆիլիբոյն կ'իմանանք գիշերուան վերջին մասը, լուսնալուն մօտ։ Ի-րաքանչիւր պահ ալ երեք մասերու կը բաժնուէր՝ որ կը կոչուէին Ֆամ, բայց ժամեր ամէնքը հաւասար չէին, թէ՛ գիշերին և թէ՛ ցերեկին տասներկու մասերէն մին Ֆամ էր, բայց գիշերին ու ցերեկին երկննալուն ու կարճնալուն հետ ժամերն ալ աւելի երկար կամ աւելի կարճ կ'ըլլային։ Մենք պատմութեան դառնանք։

Գիշերուան չորրորդ պահը եղած էր, և տակաւին առաքեալները ծովի վրայ կը հողմակոծուէին, բեթսայիդային եւլելով հազիւ 25 կամ 30 ասպարէզ, այսինքն 3 կամ 4 մղոն ճանպայ տած էին, երբ յանկարծ Յիսուս ծովին վրայ քալելով քովերնէն կ'անցնի և բնաւ իրենց մտադրութիւն չդարձներ։ Մութին մէջ իրաւ Յիսուսի նմանցուցին տեսածնին. բայց Յիսուս ըլլալուն չհաւատացին, ու- ր տեղէն ո՞ւր իրենց մօտ, և ինչպէս ծովէն կ'անցնի առանց նաւի։ Աչուըներնուն երեւցած առուերական տեսիլ մը կարծեցին, բայց այսպիսի տեսիլներն ալ լաւ բան չէին ըլլար. հետեւաբար չփոթեցան, խռովեցան, վախցան, և սկսան խառնաձայն պոռչտուք մը հանել։ Յիսուս երբ անոնց ահուդողը կը տեսնէ և ողաղակը կը լսէ, վրանին կը խղճայ, ինքզինքը կը յայտնէ, սիրտ կու տայ. Քաջալերեցարո՛ւ, կ'ըսէ, ես եմ, մի՛ երկնչի՛ք։ Յիսուսին ձայնը կը ճանչնան, բայց տակաւին հաւատալ չեն ուզեր. միթէ հնար չէ՞ր որ ինչպէս տեսիլը աչուըներնուն կ'երեւար, ձայնն ալ ականջներնուն հնչէ՞ր։ Սմնուն չփոթութեան և վարանման մէջ, թէ արդեօ՞ք իրաւ Յիսուսն է երեւցողն ու խօսողը, թէ ոչ առաչօք խաբէպատիր երեւոյթի մը առջեւ կը գտնուին, Պետրոս որ միշտ այսպիսի առիթներու մէջ նախայարձակ ու խիզախ նետուիլ մը ունէր. «Թէ որ իրաւցնէ դուն Յիսուսն ես, կ'ըսէ, անձամբ այտեղ եկած և հրաշալի կերպով ջուրերուն վրայ քալող, հրամայէ՛ որ ջուրերը զիս ալ վերցնեն, և ես ալ քալելով քեզի գամ»։ Ե՛կ, կը պատասխանէ Յիսուս, և Պետրոս ոտքը նաւէն դուրս կը հանէ ջուրերուն վրայ կը կոխէ, քանի մը քայլ առնելով Յիսուսին երեւցած տեղը կը մօտենայ, բայց տակաւին սիրտը վարանոտ է. Յիսուսը կը տեսնէ,

բայց Յիսուս ըլլալուն հաստատուն հաւատք չունի. միւս կողմէ հովը կը փչէ, ալիքները կը ծփան, ոտուընները կը դողան. կարծես պնդացած ջուրը նորէն հալած է, և ինքն ալ կամաց կամաց ջուրին մէջ կ'ընկղմի։ վախը կը տիրէ, խղդուելու մօտ կը կարծէ զինքը. ողորմուկ ձայնով կը սկսի աղաչել. Տէր, փրկէ՛ զիս։ Յիսուս, որ իրեններուն հաւատքը կը փորձէր և զանոնք բարձր սկզբունքներու մէջ կը կրթէր, անոնց վտանգը չէր ուզեր, մէկէն ձեռքը կ'երկնցնէ, Պետրոսը ձեռքէն կը բռնէ, վեր կը կանգնեցնէ և անոյշ կերպով կը յանդիմանէ. «Թերահաւատ, ընդէ՞ր երկմտեցեր. եթէ հաւատք չունէիր, ինչո՞ւ առջև նետուեցար. և եթէ առջև նետուելու քաջութիւնը ունեցար, ինչո՞ւ ետքը վարանեցար. այս ընթացքը կատարեալ հաւատք ունեցողի գործ չէ»։ Նաւը մօտ էր, աշակերտներ Յիսուսը ներս առնել ուզեցին. Յիսուս ալ ներս մտաւ, Պետրոս ալ եռեւէն. Յիսուս ծովին ակնարկեց և հովին հրամայեց, երկուքն ալ խաղաղեցան, և ցամաքին մնացած քանի մը մղոն տեղը հանդարտութեամբ նաւարկելով չարունակեցին։ Նաւին մէջ եղող աշակերտները, նոր յարգանք և նոր մեծարանք ընծայեցին Յիսուսի խոնարհ երկրպագութեամբ, և բերնով արտիւ սկսան խոստովանիլ. Արդարեւ Որդի Աստուծոյ ես դու։ Բայց այս ալ կը խօսէին վարանեալ ու չվոխեալ միտքով, այնչափ բան տեսած էին, նախապէս կատարուած հրաշքներուն վրայ հայերուն հրաշքն ալ աւելցած էր, այս ծովի հրաշքն ալ վրան կու գար, Գերգեսա անցնելնուն գիշերուան հրաշքը նորոգելով. բայց տակաւին ճշմարտութիւնը ոչ նմոցան, կ'ըսէ Մարկոս յայտնապէս, և չը վարանիր աշակերտները բացարձակապէս մեղադրել, թէ էր սիրտ նոցա ընդբեալ։

Յիսուսի և աշակերտներուն ցամաք ելած տեղին անունը Մատթէոս և Մարկոս կը գրեն Գեննեսարեթ, իսկ Յովհաննէս կը բաւականանայ ըսել, Յերկիրն յոր երթային, աշակերտներէ բաւած ըլլալով թէ կ'երթային ի Կափառնաում։ Երկու բացատրութիւնները կատարեալ համաձայն են, զի Գեննեսարեթ քաղաքի անուն չէ, այլ գաւառի, և Կափառնաում՝ Գեննեսարեթի գաւառին մէջն է։ Հետեւապէս կրնանք ճշդել՝ թէ Յիսուս և աշակերտներ Կափառնաում եկան Բեթսայիդայէ գալով։ Արդէն գիտենք թէ Յիսուս Կափառնաումէ մեկնած էր, և Կափառնաում իր կեդրոնն ու հաստատուն բնակավայրն էր։

100. ՅԻՍՈՒՍ ԵՒ ԿԱՓԱՌՆԱՈՒՄԸ

Մատթ. ԺԹ. 35—36. Մարկ. Զ. 54—56. Յովհ. Զ. 22—25.

Կափառնաումի ժողովուրդը երկու կողմեր կը գտնուէր Յիսուսի այն տեղ հասած պահուն. մաս մը Յիսուսի ետեւէն Բեթսայիդա էր գացած և անապատին մէջ հացերու հրաշքին մասնակցած, մաս մըն ալ քաղաքին մէջ մնացած էր: Երբոր Յիսուս Կափառնաում հասաւ, ոչ միայն քաղաքին ժողովուրդը, այլ բոլոր գիւղերէն գաւառի ժողովուրդը իրարու անցան. ամէն կողմ լուրը լսուցած, և գիւղերէն ու քաղաքներէն հիւանդ էր որ կու գար. հիւանդ էր որ կը բերուէր, զի մինչեւ իսկ անկողին ինկած հիւանդները մահճներու և պատգարակներու մէջ Կափառնաում կը վազցնէին, և կը տանէին անոր գտնուած տեղը, քաղաքին մէջ կամ դուրսը:

Երբոր Յիսուս պատն առիթ կը գտնէր Կափառնաումէ հեռանալ, և ուրիշ քաղաքներ ու գիւղեր և ազգարաններ պտըտիլ, միեւնոյն դիմումն ու խրատումն էր որ կը ճշմարտուէր, և տակաւին Յիսուս չնկած, հիւանդները տունէրէ կը հանէին և ճանապարհու մէջ կը շարէին, որ եկած ատեն չհասով առիթ ունենան անոր ներկայանալ, անոր ձեռքին հպման արժանանալ, կամ անոր հրամայական ձայնը լսել. մինչեւ իսկ գոհ կը մնային եթէ գոնէ անոր հագուստին քղանցքին քսուէին, զի նոյն իսկ լոկ քղանցքին քսուողներ անմիջական բժշկութիւն կը ստանային:

Այս եղելութիւնները, զոր Մատթէոս ու Մարկոս մանրամասնօրէն կը յիշեն, հարկաւ միայն Կափառնաում հասած օրերնուն չեն պատկանիր, այլ յաջորդ օրերու և ամիսներու վրայ կը տարածուին, և առհասարակ Յիսուսի Գալիլիոյ մէջ կատարած անթիւ անհամար բժշկութեանց համառօտ ամփոփումն են: Բայց ասոնցմէ առաջ պէտք է դառնանք Կափառնաումցիներու այն մասին, որ մինչեւ Բեթսայիդա քաղաքը և Բեթսայիդայի անապատը Յիսուսին հետեւած էր:

Ամանք գիշերուան սկիզբը անապատէն մեկնելով՝ միւս առ-

տուն ծուխդ՝ իչան, և ուղեյին ծուխ ճամփով կախաւնաւում անցնիլ, բայց նաւ չգտան։ Լսեցին որ այն նաւն ալ՝ որ Յիսուս քներած էր, տաւքեալները մոած՝ և առանց Յիսուսի սպասելու մեկնած էին. որ ըսել էր թէ Յիսուս տակաւին իրենցմէ նաւե կր մնար Բեթսայիդայի լուռը, ուր առջի գիչեր բարձրացած էր, իրենցմէ բաժնուելէ առքը։ Պան մը ինչ ընելիքներուն վրան վաթանեցան. Յիսուսը գտնելու համար նաւե դառնան, թէ ճանապնին չարունակեն դէպ իրենց քաղաքը։ Երբոր տեսան որ հետքհետէ Տիբերեայ ծովակին մէջ գտնուող նաւեր իրենց կուգան, դիրենք առնելու նպատակաւ, մոածեցին որ հարկաւ Յիսուս առանձին չմնար, և հարկաւ ինքն ալ կախաւնաւում անցած կ'ըլլայ, և որոչեցին կախաւնաւում երթալ. մէկ մասը նաւերով և ծովի ճանապով, և անոնք որ նաւ չկրցան ճարել, պարտաւորեալ յամաքի ճանապան բռնեցին ծովեղերքին գիծով, ինչպէս որ առաջին անգամ ալ եկած էին։ Բայց ոչ ծովի վրայ և ոչ յամաքի ճանպով Յիսուսի անցած ըլլալուն վրայ տեղեկութիւն ունեցող կամ տեսնող մը չհանդիպեցան, և հետեւցուցին՝ թէ Յիսուս դեռ կախաւնաւում եկած պիտի չըլլայ, այլ Բեթսայիդա մնացած, կամ թէ ուրիչ անծանօթ կողմ մը գացած պիտի ըլլայ, ինչ որ իրենց բաւական մոածմունքի նիւթ դարձաւ։

Երբ կախաւնաւում հասան, մեծ զարմացմամբ լսեցին՝ թէ Յիսուս իրենցմէ առաջ կախաւնաւում եկած է, և արդէն թժկութիւններ ալ ընել սկսած է. լսեցին, բայց ինչպէս եկած ըլլալուն վրայ բացատրութիւն մը չկրցան տալ մէկներնին։ Ուստի առաջին անգամ որ Յիսուսի հանդիպեցան, հետաքրքրութեամբ սկսան հարցնել. Ռաբբի, ԷՐԲ ԵԿԱՒ ՍՅՈՂ. և սկսան մեծ կարեւորութիւն ցուցնել իրեն հանդիպելնուն, ինքզինքնին բախտաւոր համարիլ Յիսուսը գտած ըլլալնուն համար, և վկայել թէ մեծապէս ցաւած պիտի ըլլային եթէ իրենցմէ հեռացած ըլլար։ Այս խօսակցութիւնները նոյն օրերը առէպ կրկնուեցան, մինչեւ մօտաւոր չաբաթ օրը, յորում Յիսուս կախաւնաւումցոյ յայտնած փափաքը և իրեն ցուցած կարեւորութիւնը առնելով, ժողովարանին մէջ գեղեցիկ և խորհուրդ քարոզ մը խօսեցաւ, երկնաւոր հացին վարդապետութիւնը լուսաբանելով։

101. Ա ԱՓԱՌՆ ԱՌՈՒՄԻ ԿԱՐՈՂՈՒԹԻՒՆԸ

Յովհ. Զ. 26—60.

Աշակերտներուն մէջ վարդապետական քարոզութիւններ մաս մաս սկսուած են ամէն եղելութենէ և հրաշագործութենէ հետ. սակայն տեղ տեղ այդ վարդապետութիւններ աւելի ընդարձակ կերպով քարոզուած են, և ասոնք մեզ յատկապէս իրր քարոզ մը կը նկատենք, և անոնց ամբողջին ամփոփումը կուտանք: Այդպէս ըրինք Պորտասիկէի քարոզութեան (§ 53) և Լերան քարոզութեան համար (§ 59—64), և ներկայս Կափառնաումի քարոզութիւնը՝ երբոր կ'ըլլայ նոյն չաբթին մէջ: Այս քարոզութիւնը խօսուցաւ Յիսուս Կափառնաումի ժողովարանին մէջ յո—ող—ան—ը, այսինքն է երբ պաշտօնապէս չաբաթ օր մը Ս. Գրոց մեկնութեամբ և ժողովուրդը խրատելով կը զբաղէր, չաբաթ օրերու յատուկ սովորութեամբ: Այդ չաբաթ օրն ալ պէտք է Բեթսայիդայէ դարձին յաջորդող առաջին չաբաթ օրն ըլլայ, ինչպէս նախընթաց յօդուածով բացատրուած պարագաները և քարոզին ամփոփման մէջ տեսնուած խօսքերը կը ցուցնեն: Սոյն քարոզութեան յատկանշական պարագաներէն մին ալ ժողովուրդին ընդմիջումներով և Յիսուսի բացատրութիւններով կազմուած ըլլալն է, այնպէս որ ունկի դէմ դէմի վիճաբանութեան՝ քան թէ արձակ առնաբանութեան ձեւն ունի:

Յիսուսի քարոզութիւնը կը սկսի Հրէից զինքը փնտռելուն պարագայէն: «Ձեր այդ փտիաքը, կ'ըսէ Յիսուս, բնաւ ուղիղ սիրտէ և բարձր զգացումէ յառաջ եկած չէ. զիս կը փնտռէք, ոչ թէ անոր համար որ ես աստուածային նշաններ կը կատարեմ և ճշմարիտ վարդապետութիւններ կը քարոզեմ, այլ պարզապէս անոր համար՝ որ ձեզի հաց ճարեցի և ձեր փորը կշտացուցի: Բոլոր միտքերնիդ սա նիւթական կերակուրին շուրջը կը դառնայ, որ վերջապէս հաստատուն կեանք չտար, այլ ինքն ալ կ'անցնի կը կորսուի. հետեւապէս իսկական օգուտ չունի, և չարժեր որ անոր ետեւէն ըլլաք: Եթէ կերակուր կը փնտռէք, հաստատուն և յաւիտենական

կեանք առաջ կերակուրը վնասեցէ՛ք, որ է ճշմարիտ վարդապետութիւնը, և զոր Որդին Մարդոյ միայն կրնայ ձեզի տալ, վասնզի Հայր Աստուած զինքն այդ պաշտօնին սահմանեց, կնքեց, օծեց և աշխարհ ղրկեց: Մարդկային բաներու եռեւէ մի՛ ըլլաք, այլ Աստուծոյ գործերը կատարեցէ՛ք»:

Հրէայք պահ մը ապշեցան Յիսուսի այդ որոշ և կտրուկ խօսքերէն, իրենց ալ խելքը պահեցաւ. որ մը հացի համար այդչափ իրար անցնիլ չատ է, այլ պէտք է հացին ոչ նիւթը՝ այլ հրաշքը նկատի առնել, անոր յայտնուած աստուածային վարդապետութեան և Աստուծոյ գործերուն մտադրութիւն դարձնել. «Ի՞նչ ընենք ուրեմն, կը հարցնեն Յիսուսին, որ Աստուծոյ գործերը կատարած ըլլանք»:

«Շատ պարզ և չատ դիւրին է, կը պատասխանէ Յիսուս, Աստուծոյ գործ ըսածս արդէն բացատրեցի. Աստուծոյ ձեզի ղրկածը ճանչնալ և ընդունիլ, և անոր հաւատալ, այսինքն անոր վարդապետութեան հետեւիլ և անոր խրատները գործադրել»: Յիսուսի այդ խօսքերը չատ յայտնի կերպով իրեն վրայ էին, և ոչ թէ ուրիշի մը վրայ, թէպետեւ ինքն երրորդ դէմքով կը խօսէր: Հրէայք լաւ հասկնալով Յիսուսի ըսածներուն նպատակը, խօսքը իրեն կը գարձնեն ու կ'ըսեն. «Ի՞նչ վտաս, ի՞նչ նշան, ի՞նչ հրաշք կրնաս ցուցընել որ մենք վստահօրէն քեզի հաւատանք. ի՞նչ նոր բան պիտի ընես, վասն զի Բեթսայիդայի հացերուն նշանը մեծ բան մը չէ: Մովսէս անապատին մէջ երկինքէն մանանայ ինչցուց, և մեր նախահայրերը կերակրուց. ինչպէս Ս. Գիրքն ալ կ'ըսէ, Հաց յերկնից եւ նոցա ետ ուտել: Այդ հրաշքին հետ բաղդատելով, քու ըրածդ աւելի մեծ չէ, որ Մովսէսը Թոզունք և քեզի հետեւինք»: Հրէայք կ'ակնարկէին Սաղմոսին մէջ գրուածին. Տեղեաց է նոցա մանանայ է կերակուր: Զհաց երկնից ետ նոցա, ընդ հրեշտակաց կերան մարդիկ (Սաղմ. ՀԷ. 24—25):

Երբոր Հրէայք Մովսէսի խօսքը մէջտեղ դրին, և մանանայի ինչնելը Մովսէսի վերագրելով իր և անոր մէջ բաղդատութեան մտան, Յիսուս պարտաւորուեցաւ խօսքը ուղղել, և աստուածային գործերուն պատճառը և հեղինակը ճշդել. «Լաւ գիտցէ՛ք, ըսաւ Յիսուս, մանանայն ինչցնողը Մովսէս չէ եղած, այլ երկնաւոր Հայրն է, որ այն առեն երկինքէն նիւթական հաց ու կերակուր

ինչեցուց, և այս անգամ ճշմարիտ հայն ու կերակուրը ինչեցուցած է, և այս երկինքէն իջած և աշխարհի կեանք տուող հայն է, զոր ես ձեզի կը յանձնարարեմ, որ ինուէք և անով ճշմարիտ կեանքը ստանաք»: Բեթսայիդայի հացին օրինակէն զատ՝ մանանայի օրինակն ալ այս կերպով Յիսուսի խօսքերուն խառնուիլ սկսաւ:

Ի զուր Յիսուս իր խօսքը լուսաբանելու և իր միտքը ժողովուրդին հասկցնելու կ'աշխատի. Հրէաները վոր կչտացնելու հացին միտքէն անդին չեն անցնիր, և լսելով որ տեսակ մը հաց կայ երեր, որ մարդը հաստատուն և տեւական կերպով կը մնուցանէ երեր, այն հացը ունենալու փափաք մը կը ղգան. «Տէ՛ր, կ'ըսեն, միշտ մեզի այն հացէն տուր»: Սամարուհին ալ կենդանի ջուրին խօսքը լսելով, և իմանալով թէ զայն խմողը նորէն պիտի չծարաւի, Յիսուսէն այն ջուրը կը խնդրէր, (§ 38): Ճիշդ նոյն խելքով կափառնաումցիներն ալ ուտելէն ետքը չանօթեցնող հացը կ'ուզեն:

Յիսուս տեսնելով որ Հրէայք իրենց նիւթական գաղափարներէն չեն հեռանար և իր խօսքերուն ներքին իմաստին չեն թափանցներ, կը պատրաստուի իր ըսածները աւելի ևս պարզաբանել, և յայտնապէս կ'ըսէ անոնց. «Այն հայը, որ կեանք կու տայ և որուն վրայ ձեզի կը խօսիմ, ես իսկ եմ. ուր որ այն հայը կ'ուզէք, ինձի հետեւի, ուր որ ինձի կը հետեւի նա իր հոգւոյն անօթութիւնը կ'անցընէ և այլեւս չանօթենար ու չծարաւիր: Ինչ մը առաջ ձեզի կ'ըսէի, թէ զիս միայն փորձնուդ կչտանալուն համար կը փնտռէք, և ոչ թէ իմ վարդապետութիւններով հոգիով անուցանելու համար. նորէն կ'ըսեմ թէ իմ գործերս կ'իմանաք, հրաչքները կը տեսնէք, ճշմարտութիւնները կը լսէք, բայց և այնպէս չէք հաւատար: Ուր որ Երկնաւոր Հօրմէն կ'առաջնորդուի, նա ինձի կու գայ, և ուր որ ինձի կու գայ, ես զայն ինէ չեմ հեռացներ, որովհետեւ իմ կամքս ընելու համար չէ՝ որ երկինքէն եկած եմ, այլ միայն զիս առաքող Երկնաւոր Հօր կամքը կատարելու համար: Իսկ Երկնաւոր Հօր կամքն ալ ուրիշ բան չէ, բայց եթէ ամէն անոնցմէ, որ ինձի յանձնուած են, ոչ մէկը դուրս չթողում ու չկորսնցնեմ, այլ աշխարհի վերջը անոնց ամենուն վերականգնութիւն տամ և անոնք յաւիտենական կեանքին առաջնորդեմ: Իմ Երկնաւոր Հայրը բացարձակապէս կ'ուզէ, որ ամէն անոնք՝ որ իր Որդին կը ճանչնան և անոր կը հաւատան՝ յաւիտենական կեանքը ընդունին, և իվերջոյ կենաց յարութեան արժանանան»:

Յիսուսի այդ խօսքերը կատարեալ նմանութիւն ունին Պրոթաղիկէի քարոզութեան խօսքերուն հետ (§ 53), ուր նոյնպէս դատաստանի, յարութեան և յաւիտենական կենաց վրայ խօսուած է, հետեւաբար նոյն կէտերուն վրայ անդրադառնալ պէտք չենք տեսներ: Յարութիւնն ու կեանքը, հոգեւորական վերակենդանութիւնն է, որ է վերարդարութիւն, այսինքն մեղաց մէջ ինկած ըլլալով նորէն արդարութեան դառնալ: Յիսուսի խօսքերը այլաբանական իմաստ ունին. Բեթսայիդայի նիւթական հացը առիթ կ'ընծայէ ճշմարիտ վարդապետութիւնը հոգեւորական հաց անուանելու, եւ այդ վարդապետութիւնն ալ իր քարոզածն ըլլալով՝ ինքն կ'ըլլայ երկնաւոր հացը տուողը, ինչպէս եղած էր նիւթական հացը տուողը: Յիսուսի անձին և պաշտօնին և վարդապետութեան մէջ եղած անձուկ և սերտ կապակցութիւնը իրաւունք կու տայ Յիսուսի այլաբանութիւնը ընդարձակելու, և ինչպէս կ'ըսէր՝ թէ իր ակնարկած հոգեւորական հացը՝ իր վարդապետութիւնն է, նոյն կերպով ալ կ'աւելցնէ. Ես եմ հացն կենաց:

Բացատրութեան կարօտ կէտ մըն ալ միւս խօսքն է. Ձաղնաց ըզ տայ ինձ Հայր՝ ոտ ի ինէոցէ: Այս խօսքերը այնպէս իմն կը հընչեն, իբր թէ Յիսուսի եկողները Հայր Աստուած ինքը կ'որոշէ եւ կը սահմանէ, և այս առթին մէջ կերպով մը կը տկարանան Յիսուսի Հրէաներուն ուղղած յանդիմանութիւնները, թէ իրեն չեն գար և չեն հաւատար: Մեր նպատակը չէ աստուածային ձրիաւոր շնորհաց և աստուածային նախասահմանութեան աստուածաբանական ծանր խնդիրներուն մէջ մանել: Մեզի բաւական ըլլայ ակնարկել թէ ամէն կրօնապէս բարոյական և հոգեւորապէս արդիւնական գործերուն մէջ, երկու պայմաններ համընթաց և անբաժան կը քալեն. աստուչութիւնը Աստուծմէ է ու ձրի է, ընդունելութիւնը մարդէն է ու կամաւոր է: Աստուծմէ տրուածը շնորհք է, մարդուն րրածը գործ է: Շնորհք աստուածային և գործ մարդկային իրարու համաձայնեալ մեր հոգեւոր փրկութիւնը կը պատրաստեն: Եթէ ոչ ըստ ամենայնի համաձայն, բայց շատ պայմաններով նման օրինակ մըն է անձրեւը: Անձրեւը ձրիաբար և առանց մարդուն աչխատութեան և գործակցութեան հողը չարգասաւորեր, եւ մարդուն կեանքին հարկաւոր եղող արտերն ու այգիները ու պարտէզները պտղաբերել չտար:

Շարունակենք Յիսուսի քարոզութեան պարզաբանութիւնը։ Հրէաները սկսան իրարու փսխսալ և Յիսուսի ըսածին վրայ գայթակղելով իրարու հետ վիճաբանիլ, և լսած խօսքերնուն վրայ տրտունջներ ընել, թէ ինչպէս կ'ըլլայ որ Յիսուս իրեն հաւատար ըսէ. Ես էմ հացն իջեալ յերկնից։ Վերագոյնը աւետարանիչին յառաջ բերած խօսքն էր, առաջ Ես էմ հացն կենաց, և յետոյ Իջի ես յերկնից. այստեղ երկու կտորները իրարու կցուած են և ճիշդ վերջին մասն է Հրէաներուն գայթակղութիւն տուողը։ Յիսուս ալ իր բացատրութեան մէջ այդ բացատրութիւնը չհերքեր, մանաւանդ թէ կը հաստատէ. և այդ բառերը բնական կերպով ալ պէտք էր գոնուէին. քանի որ բացատրութիւնը մանանային հետ էր, որ երկինքէն ինկած հաց էր, և Յիսուս ալ առաջ իր վարդապետութիւնը, յետոյ իր պաշտօնը, և վերջապէս իր անձը, մանանային հետ բաղդատութեան դրած էր։ Հրէաներուն համար անմարսելի կը մնայ ոչ թէ հաց ըսուելուն, այլ երկինքէն ինկած ըլլալուն խօսքերը. «Ո՞չ սպաքէն, կ'ըսէին, մենք գիտենք անոր ու տնղէն ըլլալը, ո՞չ սպաքէն հայրն ալ գիտենք. ո՞չ սպաքէն Յովսէփին զաւակն է. հապա ինչպէս կրնայ ըսել թէ ես երկինքէն ինկած եմ»։

Յիսուսի պատասխանը աւելի ընդլայնմամբ և աւելի բացատրութեամբ կրկնումն է առաջ ըսածներուն. հացի այլաբանութիւնը կը շարունակէ, մանանային նմանութիւնը կը տեւէ, ներքին և հոգեւորական կեանքը կը բացատրէ, առանց Յիսուսի և առանց անոր վարդապետութեան ու հետեւողութեան հոգեւորական կեանք չըլլալը կը տառգռէ, և միանգամայն Հօր Աստուծոյ կողմէ նոյն կեանքին տրուիլը բացարձակապէս կը շեշտէ։ «Պարապ տեղ իրարու հետ մի՛ փսխսաք, կ'ըսէ Յիսուս, և խօսքերուս իմաստը մի՛ ծամածռէք. ոչ ոք ինձի կը հետեւի, եթէ Հայր Աստուած ինչպէս զիս ղրկեց, անանկ ալ անիկայ չկոչէ, որպէս զի ես ալ անոր հոգեւոր վերականգնութիւն տամ։ Մարգարէներուն թերնով ալ ըսուած է. Եղիցին ամենեքեան ուսեալ յԱստուծոյ»։ Այդ վկայութիւնը Եսայիի գրուածքին մէջ կը կարդացուի. Ե՛ եղիցի... զամենայն որպէս+ ուսեալս յԱստուծոյ. իսկ յոյն որինակը կը գրէ. Ե՛ եղիցին ամենեքեան ուսանելի+ Աստուծոյ. մինչ մեր թարգմանութիւնն ունի. Ե՛ զամենայն որպէս+ ի բարձեալս յԱստուծոյ (Ես. ԾԴ. 13)։ Ըստ այսմ ուսանիլը կ'առնուի Աստուծմէ, ազդուելու և այնպէս դէպի վերստե-

թիւն առաջնորդելու խմաւոյ: Յիսուս Եսայիի վկայութիւնը յիշելէն ետքը կը չարունակէ. «Ով որ Հօր Աստուծոյ ձայնը կը լսէ եւ լսածը կ'ուսանի, նա ինձի կը հասնի: Այդ բանը կ'ըսեմ ներքին եւ իմանալի կերպով, թէ ոչ՝ զԱստուած տեսնող ու լսող չկայ. այլ միայն նա որ Աստուծմէ է, Հայր Աստուածը տեսած է»: Այս խօսքով դարձեալ Յիսուս իրեն կ'ակնարկէ, ու կը չարունակէ. «Ով որ կը հաւատայ, յաւիտենական կեանց կ'արժանանայ. կենաց հացը ես եմ: Ձեր հայրերը անապատին մէջ մանանան կերան ու մեռան, այլ ով որ իմ ցուցած եւ երկինքէն ինջած հացէն կ'ուտէ, պիտի չմեռնի. իսկ երկինքէն ինջած կենդանի հացը ես եմ, ով որ անկէ կ'ուտէ, յաւիտեան կ'ապրի»: Մինչեւ այստեղ արդէն խօսուած եւ բացատրուած կէտերը կը կրկնէին, ու Հրէաները մոկ կ'ընէին:

Յիսուսի վրայ բերած խօսքը կարծես թէ ունկնդիրներուն վրայ նոր գայթակղութիւն եւ նոր սարսուռ մը կը բերէ. Հոգի՞ ըլլ ես որ մարմին կ'ըլլես, ըլլ ես որ վառ կենաց ակնարկէ: Այդ խօսքին ծանրութիւնը աւելի է յոյն եւ լատին օրինականութեան համեմատ. վասն զի մեր թարգմանութեան մէջ ընդհանուր կերպով հոգին բառին տեղ գանուած բառը, յաճախ կերպով ոգի կը նշանակէ, ինչ որ մարմին բառին այլաբանութիւնը կը նուազեցնէ: Այլեւս ունկնդիր Հրէաներուն կիրքը կը գայրանայ. Յիսուսը բերնին եկածը խօսողի մը պէս կը սկսին նկատել, մէկէտ կայ միւս կողմէ Յիսուսի հետեւողներու խումբ մըն ալ: Գայթակղութիւն յայտնողները հարկաւի սկզբանէ անոր հակառակութիւն վարող դպիրներն ու օրէնսդէտներն են, որք եւ բարձրաձայն կը սկսին պոռալ. «Ինչպէ՞ս այս անձը կրնայ իր միսը մեզի կերցնել»:

Ոչափ այսպիսիներուն գայթակղութեանը հանած չփոթութիւնը կը չատնայ, նոյնչափ ալ Յիսուս իր բացատրութիւնները կը ծանրացնէ, եւ իր խօսքերուն վրայ կը չեչտէ: Ահա Յիսուսի քարոզութեան վերջին մասը. «Ամէն ամէն ասում ձեզ, թէ որ Որդւոյն Մարդոյ միսը չուտէք եւ արիւնը չխմէք, կեանք պիտի չստանաք. ով որ իմ միս կ'ուտէ ու արիւնս կը խմէ՝ յաւիտենական կեանք կը ստանայ, եւ ես անոր վերակենդանութիւն կու տամ: Իմ միս ճշմարիտ կերակուր է, իմ արիւնս ճշմարիտ խմելիք է. ով որ անոնց մէկ կ'ուտէ ու կը խմէ, նա իմ մէջս է, եւ ես անոր մէջն եմ:

Ինչպէս զիս կենաց տէր Աստուած զրկեց, և ես անոյ կենաց տէր եմ, նոյնպէս ալ ով որ զիս կ'ուտէ, ինձմով կեանք կը ստանայ։ Ահա իմ զրուցած՝ երկինքէն ինջած հացը. ոչ թէ ձեր հայրերուն կերած մանանային պէս, որոնք կերան ու մեռան, մինչ այս հացը ուտողը յաւիտեան պիտի ապրի»։

Գրեթէ թարգմանարար յաւակ բնորինք աւետարանին խօսքերը որպէս զի անոնց չնչան ու ծանրութիւնը տեսնուի։ Յիսուսի վերջին խօսքերը իր քարոզութեան առակին մասին չարունակութիւն, պէտք է մեկնուին իրեն վարդապետութեան և իրեն հետեւողութեամբ առաքելիք հոգեւոր վերակենդանութեան կամ վերարդարութեան վրայ։ Այս է քարոզութեան ամբողջութիւնն և մասերուն իրարու հետ կապակցութեան իմաստը։ Սակայն քարոզութեան վերջին մասին մէջ պրուած նոր չնչառը և միսի ու արիւնի ճղռաբանութիւնը, վերջին ընթրիքին մէջ հաստատուած Ս. Հաղորդութեան խորհուրդի հետ բաղդատելով, եկեղեցւոյ Ս. Հայրերը ու նախնական մեկնիչները առաջնորդած են, Յիսուսի այդ քարոզութեան մէջ կանխատեսութիւն մը տեսնել Քրիստոսի կենարար Մարմնոյ և Արեան խորհուրդին և անոնցմով պատարագին նկատմամբ։ Ուրիշներ ալ յիշելով Զոր ես պոչ վասն կենաց աշխարհի խօսքերուն, Յիսուսի քարոզութեան այդ մասը կը նկատեն իրր կանխապատմութիւն Golgothայի արիւնազանգ պատարագին։

Միւս կողմէ դիտել տուողներ կան, թէ Յիսուսի նպատակէն դուրս էին թէ՛ խոչնդոտութիւնը և թէ՛ հաղորդութիւնը, թէ՛ հաղորդութեան այս խորին խորհուրդ մը հնար չէր այսպէս անուղղակի կերպով բացատրել, թէ Յովհաննէս աւետարանիչ՝ որ միևնոյն այս քարոզութիւնը յաւակ բերած է, նոյն իսկ վերջին ընթրեաց մէջ հաղորդութեան խորհուրդին վրայ բնաւ խօսք կամ ակնարկ ըրած չէ, թէ Յիսուսի խօսքերը ուղղակի միսին և արիւնին վրայ ըլլալով, հացի և գինիի տեսակներով կատարուելիք խորհուրդին հետ կապ չեն կրնար ունենալ։

Իսկ մենք հարկ կը սեպնենք դիտել տալ, թէ Ս. Գիրքին խօսքերը կրկին իմաստներ ունին, մէկը գրական և միւսը խորհրդական։ Գրական իմաստով պատմական իրողութիւնը կամ նիւթական իրը կը ցուցուի, իսկ խորհրդական իմաստով կ'իմացուին նոյն իրողութիւններուն և իրերուն ներքեւ օրինակեալ և պատկերացեալ և

նչանակեալ բաներըը: Արդ՝ եթէ Յիսուսի քարոզութեան խօսքերը պրակտն և պատմական իմաստով իր վարդապետութեան վրայ ալ մեկնուին, սակայն վարդապետութենէն հեռզհեռէ իր պաշտօնին, իր անձին, իր կատարելիք փրկագործութեան, իր խորհրդաւոր ներկայութեան, և իրեններուն հետ միաւորութեան անցնելով, բաւական յստակ և խորհրդական իմաստով ակնարկուած է միանգամայն իր Մարմնոյ և Արեան կենարար խորհուրդին:

10Ջ. ԵՒՍՈՒՍԻ ՀԵՏԵՒՈՂՆԵՐՈՒՆ ՎԱՐԱՆՈՒՄԸ

Յովհ. Զ. 61—72.

Յիսուս հետեւողներու բազմութիւն մը ունէր, որք իրեն աշակերտները կը սեպուէին, չարունակ անոր հետ ըլլալուն, անոր հնազանդելուն և զայն պաշտպանելուն համար: Այս խումբին մէջէն զատուեցան երկոտասաններըը, այս խումբէն առնուեցան քիչ հաւքը եօթանասունները, բայց խումբը չատ աւելի բազմաթիւ էր, և Յիսուսի հետեւորդները կը պարունակէր: Յիսուսի կառավարութեան մէջ ըրած քարոզութեան արդիւնքը եղած էր ժողովուրդին միտքը խախտել, և հրաչալի և հրաշագործ վարդապետին վրայ ունեցած վստահութիւնն ակարացնել, կարծել տալով թէ Յիսուս բոլորովին օտարոտի և անհնար և նոյն իսկ միտքի հակառակ խօսքեր կ'ընէ, որով այլեւս անկէ օգուտ մը սպասել անհնար է: Մինչ Բեթսայիդայի հացերուն հրաչքէն հետքը ճչմարիտ ու փըրկիչ Մեսիան գտած ըլլալու չափ առջեւ գացած էին, այժմ գրեթէ խարտուած ըլլալնին կը խոստովանէին, և Յիսուսի խօսքերը կը քննադատէին, գործերը կը պախարակէին, կամ աւետարանի բացատրութեամբ՝ կը տրտնջէին. «Ըստեղիք բաներ չեն այս խօսքերը, ո՞վ է որ կրնայ անոնց ականջ կախել»: Յիսուս իմացաւ անոնց միտքը, թէպէտեւ անոնք գաղտնի պահել կը ջանային, և խօսքը այս անգամ լոկ աշակերտներուն, և ոչ թէ ընդհանուր ժողովուրդին ուղղելով, ըսաւ. «Արդեօք ժողովուրդին խօսածներուս վրայ գայթակղած էք. չէ՞ք կարծեր միթէ որ ըրուցածներուս տէրն եմ, թէ իրացնէ կրնամ հոգեւոր կեանք տալ, և թէ իրացընէ իմ տուած հացը հոգեւոր վերակենդանութիւն կու տայ, և թէ

ով որ ինձի հետ կը միանայ, ինչպէս ուսելիքը ուսողին հետ, նա յաւիտենական կեանքը կը ստանա՞յ։ Բայց գիտեմ, թէ պիտի հաւատաք վերջապէս և պիտի ընգունիք՝ թէ ես երկինքէն եկած եմ, երբ սեանաք, որ Որդին Մարդոյ նորէն երկինք կը բարձրանայ, եւ կը դառնայ այն տեղ, ուր առաջ կը գտնուէր։ Դուք արտաքինին մի՛ նայիք, ներքինին նայեցէ՛ք. արտաքինը մարմին մըն է որ օգուտ մը չունի, ներքինը հոգի է՝ որ կենդանութիւն կուտայ. ինչ որ ես խօսեցայ հոգի է, հետեւաբար կենդանութիւն տուող է. ուսոյ իմ խօսքիս հաւատացէ՛ք, որպէս զի կենդանութիւնն ալ առնաք։ Թէպէտ գիտեմ որ ձեր մէջ հաւատացողներ կան, սակայն ինձի հետեւելով հանդերձ չհաւատացողներ ալ կան։ Ինչպէս ժողովուրդին խօսած առենս ըսի, մինչեւ որ մէկը իմ երկնաւոր Հօրս կողմէ այդ չնորհքը առացած չըլլայ, նա իմ ճշմարիտ և հաւատարիմ հետեւողս չկրնար ըլլալ»։

Յիսուս այդ վերջին խօսքերը զրուցած առենը, կը դիտէ աւետարանիչը, կատարեալ արտագիտութեամբ կը խօսէր. որովհետեւ նա առաջուընէ կը ճանչնար աւիշն մէկուն ներքինը, գիտէր՝ թէ ով է հաւատարիմ մնացողը, և ով է որ դատին իրեն հետեւող կ'երեւայ, բայց սիրտով հաւատացող չէ. մինչեւ իսկ գիտէր՝ թէ նախապատած և նախընտրած երկուասաններուն մէջ ալ մէկը կայ, որ վինքը պիտի մատնէ։ Յիսուսի խօսքերը և տուած բացատրութիւնները չբաւեցին ամենուն սիրտը հաստատել. ուստի իր հետեւողներէն բաւական մաս մը, Բալամի յաշակերտութեան նոթա, ինչպէս կ'ըսէ աւետարանիչը, սկսան այլեւս հետու պատիլ, անոր պատուիրաններուն չմասնակցիլ, քարոզութիւններուն չգտնուիլ, և յայտարարել՝ թէ այլեւս Յիսուսի հետ գործ չունին։ Ատոնց ըրածը, թէ՛ հեռանալը էր ժողովուրդին պաղելուն, և թէ՛ պատճառ էր ժողովուրդին նւոքանդելու պաղելուն, անոնք որ Յիսուս սկսաւ իր շուրջը պարպուած տեսնել, և գրեթէ իր երկոտասաններով մնաց։

Յիսուս ուզեց անոնք ալ փորձել, և անոնց գառնալով հարցուց. Մէ՞ք ե՞ք դուք կամ կորնթոս։ Ասով անոնց առջեւ ճամպայ կը բանար, որ եթէ իրենք ալ մրտքերնուն մէջ վարանումներ ունին, եւ իրեն հետեւելնուն վրայ զղջացած են, թող չքաշուին, և համարձակ իրենք ալ հեռանան։ Քանիցս տեսանք որ Սիմոն Պետրոս ամէն առիթներու մէջ առաջ նետուող էր, և խիզախ կերպով կը խօսէր,

թէպէտեւ չաս անգամ խօսքին տակէն չէր կրնար ելլել, զրուցաձին կը զղջար, կամ խօսածը դժուածդրելու կը տկարանար: Այս անգամ ալ նոյն Պետրոս կը պատասխանէ. «Ինչ թողուն՝ ո՞ւր երթանք, վարդապետ, քեզմէ զատ ո՞վ կայ որ յաւանկ ոգեւորիչ ու կենդանացուցիչ վարդապետութիւններ խօսի. մենք ճանչցած ենք՝ թէ դուն ո՛վ ես, և հաւատացած ենք որ Դու ես Քրիստոս Որդի Աստուծոյ»: Պետրոս կը խօսէր յանուն իր բոլոր ընկերներուն, և ամէնքն ալ ձայնակցելով կը հաստատէին Պետրոսի խօսքերը, Իսկարիովացի Յուդան ալ մէկտեղ: Յիսուս երբոր այդ յայտարարութիւնները կը լսէ, անոնց ալ կերպով մը կ'ուզէ հակցնել, թէ իրենց խօսքերուն ալ չհաւատար. «Իրաւ, կ'ըսէ, ես ընտրեցի տասներկու-քնիդ ալ, բայց այս ալ բաւական չէ ձիս վստահայնութ, որ ամենքնիդ ալ մէկմէկ հրեշտակներ էք, ինչու որ ձեր մէջն ալ սատանայ մը կայ»: Արդեօք այս խօսքին վրայ առաքեալներ իրարու չանյա՞ն, ինչպէս վերչին ընթրիքի առեն նմանօրինակ խօսքի մը վրայ հանդիպեցաւ, թէ ոչ այնպէս կարծեցին՝ թէ Յիսուս անվստահութեան չափազանց ձեւ մը կը գործածէ, և աւելի կ'ուզէ հետեւողներուն ակնարկել, քան թէ իրենց՝ որ հաւատարիմ մնացած են: Ամէն առթի մէջ աւետարանիչը բնաւ դիտողութիւն մը չաւելցներ այս մասին, և կը բաւականանայ ըսել՝ թէ Յիսուսէ ակնարկած սատանան, նոյն ինքն երկոտասաններուն թիւէն եղող Իսկարիովացի Սիմոնի որդի Յուդան էր, որ իրօք ալ վերչէն Յիսուսը մատնեց:

Աւետարանիչը չպատմեր թէ ի՛նչ եղաւ Յիսուսի չուրչը յարուցուած այդ վարանման և տագնապին հետեւանքը. արդեօ՞ք վազանցուկ երեւոյթ մը, թէ ոչ տեւական հետեւանք մը ունեցա՞ւ: Սակայն յայտնի ակնարկութիւն չգտած առեններս, կը պարտաւորինք եղելութեանց ընթացքը դիտել, և կը տեսնենք՝ որ կափառնաումի և անոր չրջակայից մէջ քիչցած է Յիսուսի անուան չուրչը բորբոքած եռանդը. և ինչպէս ամէն ժողովրդական յուզմանց մէջ կը պատահի, մէկ ծայրայեղութենէ միւս ծայրայեղութեան կը նետուին, և Բեթսայիդայի հացերուն հրաչքէն ետքը՝ իբր ճշմարիտ Մեսիա պաշտելու դիմող ժողովուրդն ու հետեւողները, քիչ օր ետքը անկէ հեռանալու և գրեթէ զայն մինակ թողլու վիճակին կը հասնին; կը տեսնենք նմանապէս, ինչպէս յաչորդ

յօդուածներով պիտի յայտնուի, որ Յիսուս կը թողու կը լքանէ իր կախառանաւումի կեդրոնը, իր չրջագայութիւնները կը տարածէ Գալիլիոյ հեռաւոր կողմերը, և կը հասնի Փիւնիկէի մօտերը, Իտուրիոյ, Դեկապոլսոյ և Պերէոյ կողմերը. տեղի տալով գայրացած հակառակութեան, և կախառնաւումցոց և չրջակայ Գալիլիացոց կողմէ ցուցուած պաղութեան։ Այն բազմաթիւ հրաչքները, որոնք այս կողմերը գործուեցան, և որոնք առիթ ունեցան մինչեւ հիմա պատմել կամ յիշել, յաչորդ ժամանակներու մէջ չեն կրկնուիր առատութեամբ, և Գալիլիացոց ընթացքը և Յիսուսի Գալիլիացոց հանդէպ բռնած ուղղութիւնը՝ հիմնապէս փոխուած կ'երեւին։

103. ԵՐՐՈՐԴ ՋԱՏԻԿԸ

Յովհ. Զ. 4. եւ Է. 1.

Երբոր Յիսուսի երկրորդ գաւակին վրայ խօսեցանք (§ 51), ըսա բաւականին բացատրեցինք Յիսուսի հրապարակային կեանց տեւողութեան և տարիներու թիւին հաշիւը, հետեւապէս նորէն պէտք չունինք բացատրել՝ թէ մենք Յիսուսի հրապարակային կեանց տեւողութեան և տարիներու թիւին հաշիւը, ընդունած ենք երեք տարի և երեք ամիս, և թէ չորս զատիկներ անցած են այդ միջոցին մէջ, որոնցմէ երկուքը արդէն տեսանք (§ 33 եւ 51), երրորդը այս յօդուածին մէջպիտի դուցենանք, իսկ չորրորդն ալ Յիսուսի կենաց վերջին զատիկն եղաւ։

Այդ զատկին յիշատակութիւնը ըրած է Յովհաննէս յայտնի բառերով, Բեթսայիդայի հացերուն հրաշքը չպատմած. ն- էր ժէջ զատիկ ժողն Հրէից։ Ըստ այսմ կը գտնուինք մենք Հռոմայ 782, մեր թուականին 29, և Յիսուսի կեանքին 33 տարուան սկիզբները ապրիլ ամսոյն առաջին օրերուն մէջ, այդ թուականէն քիչ յառաջ Բեթսայիդայի հացերուն հրաշքը կատարուեցաւ, զոր կրնանք նոյն տարուց մարտ ամսոյն մէջ դնել։

Մենք նկատելով Յովհաննէս աւետարանիչին զատիկը յիշելէն ետքը՝ Յիսուսի Երուսաղէմ երթալը չյիշելը, և միւս կողմէ Երուսաղէմի մէջ կատարուած գործողութեանց միշտ մատրութիւն դարձուցած ըլլալը, ինչպէս նաև աւելի ստորեւ (է. 1), Յիսուսի համար Ոչ կամէր ի Հրէաստան երթել զբօսնելու համար, Տեառնեղբայրներու Յիսուսը մեղադրելը, որ Հրէաստան և Երուսաղէմ երթալէն կը խուսափի (է. 3),

այս ամէն կէտերը նկատելով, և իրարու հետ բաղդատելով կ'ուզենայինք, ոչ թէ լոկ իբր հաւանագոյն, այլեւ իբր կատարեալ ապէս ստոյգ ընդունիլ, թէ Յիսուս երրորդ գաւիկին Երուսաղէմ չգնաց: Այս է այժմ լաւագոյն մեկնիչներուն կարծիքը. ինչ ալ ըլլայ հիներէն ումանց տարբեր կարծիք յայտնած ըլլալը, որպէս զի Յիսուսի վրայ օրինապահութեան կողմէն որեւէ մեղադրանք չդներուի: Սակայն Երուսաղէմ երթալը Հրէաներուն համար բացարձակ օրէնք չէր, ապա թէ ոչ պէտք էր ենթադրել, որ բովանդակ Հրէաստան ամէն տարի պարտաւոր էր բոլոր Պաղեստինը պարպել և Երուսաղէմ հաւաքուիլ. ինչ որ նիւթականապէս ալ անհնարին կ'ըլլար. կեանքին մէջ քանի մը անգամ գացած ըլլալ, և դիւրութիւն ունեցած ատոնն զանց չընել, այդչափ էր օրէնքը: Յիսուս իր կեանքին մէջ մէկ անգամ միայն գաւիկին Երուսաղէմ գացած չըլլար. ինչ որ մեղադրանաց տեղի չտար: Իսկ չերթալուն պատճառը կը բացատրուի Հրէից դաւաճանութեան վախով. Չէ թէ՛ Հրէաստան չուզեր գալ Յիսուսի անօրինական ժամանակները լրացած չէին, և իր անձնուէր պատարագին ատենը հասած չէր, վանդներէն խուսափիլը պարտք մըն էր. և Յիսուս այդ պարագութեան կը համակերպէր:

Այս կէտէն մինչեւ Յիսուսի մահը, գաւիկէ գաւիկ ճիշտ տարեայ մը միջոց կայ տակաւին. սակայն աւետարաններուն մեծագոյն մասը այդ վերջին տարին գրաւած է, և չորս աւետարաններուն համագումար 89 գլուխներէն ցարդ հազիւ 37. գլուխներ աւարտած ենք, և դեռ բաւական դէպքեր և քարոզութիւններ և անօրինական գործեր կան, որոնցմով պիտի զբաղինք:

104: ՓԱՐԻսԵՑԻՈՑ ՀԵՏ ԱԽԱՆԴՈՒԹԵԱՆ ՎԷՃԸ

Մատթ. ԺԲ. 1—9. Մարկ. Լ. 1—13

Հրէաստանի մէջ Երուսաղէմի սինեդրիոնին դպիրներուն եւ փարիսեցիներուն հալածանքը ինչ էր, և ինչ դաւաճանութիւններ լրած էին Յիսուսի դէմ, մանրամասնեալ չունինք աւետարաններէն. բայց դժուար չէ իմանալ՝ թէ Յիսուսի Երուսաղէմ գալուն կը սպասէին, որպէս զի որեւէ կերպով անոր վրայ ձեռք դնեն, և զայն

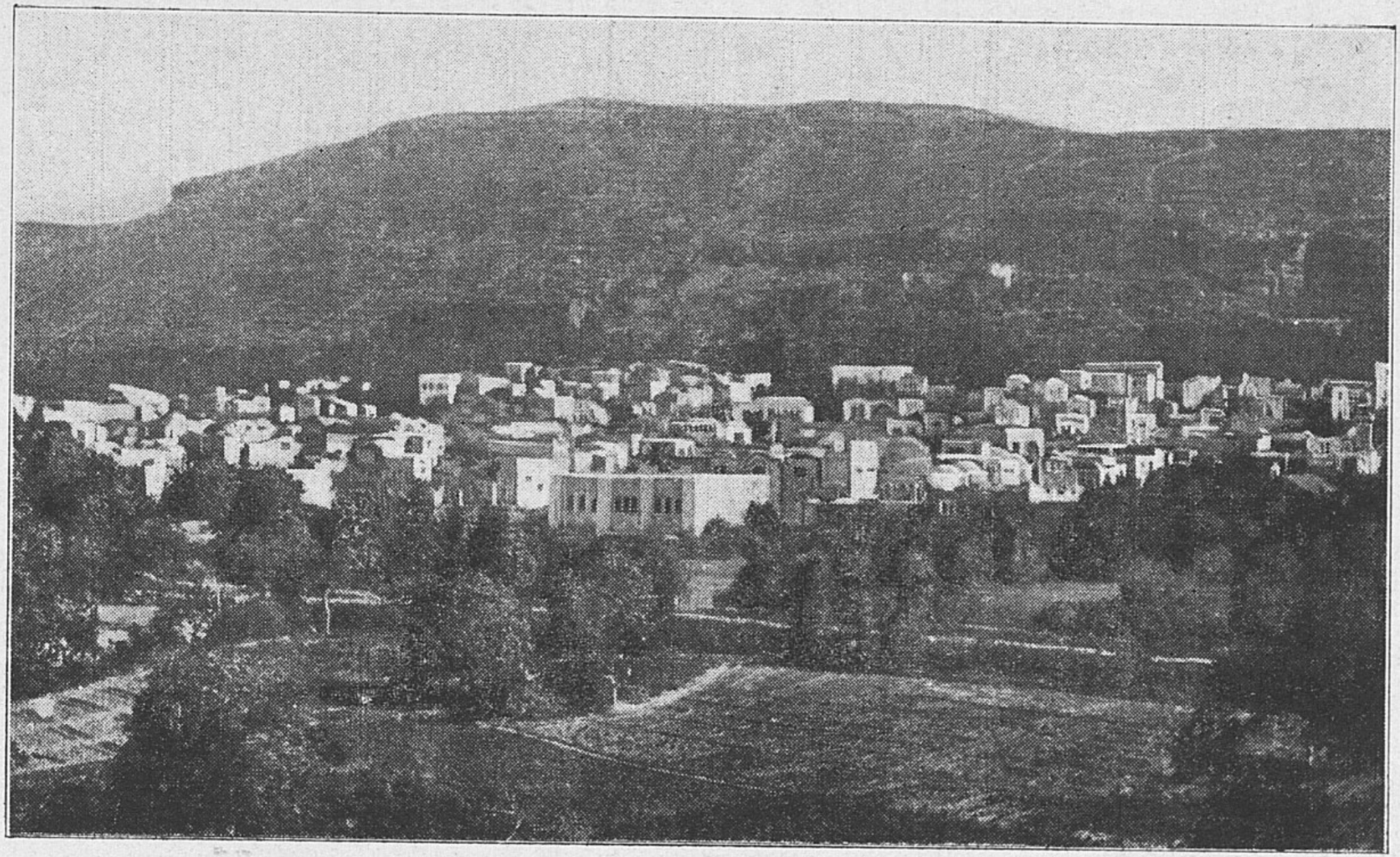
դաւաճանութեամբ կամ թէ սուտ ամբաստանութեամբ մէջտեղէն վերցընեն։ Այդ Գալիլիացի վարդապետը, որ իրենց կեղծաւորութեան ամբարտակը հիմէն կը քանդէր, իրենց գործին չէր գար, և պէտք չէր որ ապրէր ու գործէր։ Երբոր տեսան որ Յիսուս երուսաղէմ չեկաւ, և իրենց մտադրութիւնը գլուխ չելաւ, իրենք անոր ետեւէն երթալու պարտաւորութեան, և դպիրներէն ու Փարիսեցիներէն քանի մը անձեր յատկապէս Գալիլիա ղրկուեցան՝ Յիսուսին հետեւելու, փորձելու, վանգելու, որպէս զի ձեռներին փաստ մը կամ մէկու մը անյընեն կամ մէջտեղէն դայն վերցնելու, և կամ անուանարկելով ազդեցութիւնը կոտրելու։

Ասոնք Գալիլիա հասնելով կը տեսնեն որ Յիսուսի աշակերտներէն ոմանք առանց սուաջուընէ ձեռներնին լաւ մը լուալու, խառնակ ձեռքով կերակուրները կը բռնեն և կ'ուտեն։ Այս տեղ ձեռք լուալու պայմանը պարզապէս մաքրութեան և կենցաղագիտութեան տեսակէտէն չտեսնուիր, այլ օրինական պղծութեան տեսակէտէն։ Հին օրէնքին մէջ պիղծ բանի մը դպչիլը կամ պիղծ համարուած բան մը ուտելը բաւական էր դպչողը կամ ուտողը պղծել, և ինքն օրինական պահանջներու դէմ մեղանչած նկատել։ Այդ պղծութիւններէն ազատելու միջոցն ալ օրինական լուացումներն էին։ Արդ՝ նկատելով որ մարդ յանգէս ալ կրնայ պիղծ բանի մը դպած ըլլալ, և պիղծ բանի դպած ձեռքը կերակուրը կը պղծէ, և պղծեալ ուտողը՝ ինքն ալ պղծեալ կը համարուի, անոր համար Հրէից մէջ աւանդական օրէնք մը եղած էր կերակուրէ առաջ բունալիր, այսինքն ձեռքը ամբողջ և առատ ջրով լաւ մը լուանալ, որպէս զի ոչ կերակուրը և ոչ ինքը պղծուի։ Այդ լուացմանց աւանդութիւնը այնչափ տարածուած ու ընդարձակուած էր, որ ոչ միայն կերակուրը, այլեւ բոլոր կերակուրի առաններն, զոր օրինակ՝ բաժակ, ամաման, պղինձաման, եւսեւ կարասիներ, ինչպէս սահիճ, աթոռ, սեղան, օրինական լուացումէ չանցուցած գործածութեան չէին մտցըներ։ Իրաւ՝ պիղծ եղողներուն համար լուացումը օրէնք էր, քայց պիղծ չեղած առնն բոլորովին աւելորդ էր, անոր համար Յիսուս և իր աշակերտները այդ լուացումներու մտադրութիւն չէին դարձներ, որ օրէնքէ դուրս կամաւոր յաւելուածներ էին։

Երբոր Յիսուս դպիրներուն ու Փարիսեցիներուն ամբաստանութիւնը ու բամբասանքը կը լսէ, կը զայրանայ անոնց կեղծաւորու-

թեան վրայ, որ մէկ կողմէն օրէնքները ոտնակոխ կ'ընեն, և միւս կողմէն աւելորդ զգուշութիւններով օրինապատն երեւնալ կ'ուզեն: կը յանդիմանէ զիրենք. եւայի մարգարէին կեղծաւորներու դէմ ըսած խօսքերը կրկնելով. Ծողովուրդս այս շրթամբ+ ինձ կը մօտենայ, և բերան+ նոցա զիս պատուեն, սրտերնին ինձմէ շատ հեռացեալ են անոնք, ըսելով պաշտօնը, որ մարդկան պատուիրանքն է սորված: և նոյն վրայ կը բերէ իրենց եզրակացութիւն. Թողեալ զպատուիրանն Աստուծոյ, ունիք զկարգ մարդկան. ինչպէս+ զպատուիրանն Աստուծոյ, որ կայ որ մարդկան կարգացուած ձեւէն, և հետեւաբար բաղդատելը աւելորդ կը գտնէնք: Սանդուխտեանց մասին Յիսուսի յայտնած արհամարհանքը, և սանդուխտեանց հիմամբ թէ՛ եկեղեցւոյ և թէ՛ ուրիշ ընկերական շրջանակներու մէջ օրինական վիճաբեր կալմելը, պէտք չէ իրարու հակասական երեւին: Սանդուխտեանց օրինական միաբը կը կազմուի՝ մինչեւ իրենց ծագումը կամ աղբիւրը բարձրանալով, իսկ եկեղեցական շրջանակին մէջ՝ մինչեւ առաքեալները և մինչեւ Քրիստոս հասնելով, և անոնց մինչեւ մեզի անընդհատ և անխոտոր և ընդհանուր գործնական եղելութիւն մը երեւան հանելով: Իսկ Յիսուսի արհամարհած՝ մարդկան կամ ծերոց կամ փարիսեցիական սանդուխտութիւնը, որեւէ յետագայ և կամաւոր և մանաւոր աղբիւրէ կ'առնէ իր ծագումը և հեղինակութիւնէ զուրկ կը մնայ:

Փարիսեցւոց պաշտպանած սանդուխտեան տգեղութիւնները յուցընելու համար՝ օրինակ մը միջաւեղ կը դնէ Յիսուս, որպէս զի զգալի ընէ թէ ինչպէս սանդուխտիւն պատուելով օրէնքը կ'անարգեն: Մովսէս սահմանադիրնայ օրէնքին մէջ գրած էր. Պատուեա զհայր+ ոս և զմայր. և ուրիշ տեղ մըն ալ գրած էր. Ոչ քամբասեսցէ զհայր կամ զմայր է-է, մահու վախճանեսցէ (Ելից ի. 12 եւ ԻԱ. 17). ուր պատուիրը հարկաւ լոկ խօսքով կամ արտաքին ձեւով իմանալու չէր, այլ հնազանդելով և օգնելով և ձեռքէն եկած ջիւրութիւնը ընծայելով: Այս էր օրէնքը: Իսկ սանդուխտեան զօրութեամբ՝ փարիսեցիներ և դպիրներ կը սորվեցնէին, որ երբ մարդ իր ունեցածը Աստուծոյ նուիրած է, թէպէտեւ ինչքը իր ձեռքն ըլլալով՝ ինքն անկէ կ'օգտուի, սակայն անկէ բան մը հանել և ծնողացը չկրնար տալ, և չտալով այլ օրէնքի դէմ մեղանչած չըլլար: Այս է աւե-

12. Գարիգին Լեռ

*տարանին այդ մասին գրածին ճիշդ իմաստը. Նրբե ասէիք ո՞ւ ցհայչ կամ ցհայչ, կրքեան, ոչ է պատշաճ, զոր չինեն օֆթեոցի՞ս: Կոչքեան բառը հին տառադարձութեամբ գրուած, միեւնոյն մեր այժմեան տառադարձութեամբ գրուած ֆոթպոն արտասանութեան բառն է, որ կը նշանակէ պատարագ կամ նուէր, ինչպէս աւետարանի մէջ ալ թարգմանուած է: «Դուք կը տրվեցնէք, կ'ըսէ Յիսուս, որ եթէ ոչ հօրը կամ մօրը ըսէ, ինչ որ ես քեզի պիտի տամ, կամ ինչ որ դուն ինէ պիտի օգտուիս. Աստուծոյ ֆոթպոն կամ պատարագ եղած է, այլ ես հնար չէ որ նա հօրը կամ մօրը օգնութիւն մը ընէ: Ես այս կերպով, կը յաւելու Յիսուս, աստուածային մեծ պատուիրան մը կ'անարգէք, միայն ձեր կազմած աւանդութեամբ, զոր դուք ուրիշներուն կը տրվեցնէք: Ես այս իրեւ օրինակ մը կը յիշեմ, կ'ըսէ Յիսուս. որովհետեւ ասոր նման չատ և չատ անտեղի և ապօրէն սկզբունքներ կը տրվեցնէք ձեր պատուած ու պաշտպանած աւանդութիւններով: Դուք ինձի կը հարցնէք, թէ ինչո՞ւ կ'անարգեմ այս տեսակ աւանդութիւնները. բայց ես ձեզի պիտի հարցնեմ, թէ ինչո՞ւ կ'անարգէք աստուածային պատուիրանները ձեր տատուիտատ մարդկային աւանդութեանց համար»:

Յիսուսի պատասխանը չախչախիչ եղաւ դպիրներուն ու Փարիսեցիներուն դէմ, և պարտաւորուեցան պապանձիլ և հեռանալ:

105. ԱՐՏԱՔԻՆ ԵՒ ՆԵՐՔԻՆ ՊԱՇՕՈՒԹԻՒՆ

Մատթ. ԺԵ. 10—20, Մարկ. է. 14—23.

Փարիսեցիներուն ու պիրներուն հետ վէճը դադրեցաւ, անոնց պապանձելովը: Ինդիրը աւանդութեանց չուրջը կը դառնար, բայց առիթը աշակերտներուն անլուայ ձեռքով ուտելն էր տուած, որով վէճին խնդութիւնը միշտ արտաքին պղծութեան վրայ կը մնար: Աւանդութեան ինդիրը խօսքը ընդարձակած էր. բայց պղծութեան կէտը միշտ խօսակցութեան հիմը կը կազմէր: Հետեւաբար Յիսուս, երբոր հակառակորդները լուեցին, բազմութեան դարձաւ, և խօսքը

անոնց ուղղելով ըսաւ. «Ահա տեսաք այս մարդերուն ինչ ըլլալը. ուրեմն խօսքիս մտադրութիւն ըրէք, և միտուքներնուդ մէջ հաստատուն բունեցէ՛ք: Ինչ որ բերնէն կը մտնէ չկրնար մարդը պղծել. ինչ որ բերնէն կ՛ելլէ՝ այն է որ մարդը կը պղծէ: Ասոնք հասկցողը լաւ ապահովէ՛ այդ կէտը իր միտքին մէջ»: Յիսուսի գործածած հակադրութեան ձեւը, մարդուն համար արտաքին և մարդուն ներքին նշող իրերուն վրայ հաստատուած է. և ոչ թէ պարզապէս մտնելուն և ելլելուն վրայ. որովհետեւ ինչ որ մարդուն արտաքին է, թէ՛ մտնելուն և թէ՛ ելլելուն ալ մարդը չպղծեր, իսկ ինչ որ մարդուն ներքին է, ոչ միայն ելլելուն՝ այլև մտնելուն ալ կրնայ մարդը պղծել: Մատթէոսի բացատրութիւնը՝ Ոչ ինչ ելանէ ի բերանոյ, Մարկոսի մէջ աւելի որոշակի կերպով ըսուած է, Ոչ ելանէ ի նմանէ, այսինքն ի մարդոյ և այս իմաստը չատ բացայայտ կերպով կը հաստատուի երկու աւետարանիչներէն ալ, որոնք աւելի վար, երբ մարդին ելածները կը յիշեն. կ՛ըսեն. Ի ներքուստ է ածել ի մարդկան խորհուրդք չարութեան ելանէն: Եւ իրաւամբ՝ չար խորհուրդները ուղղակի մարդէն ելած իրեր կ՛ըսուին. որովհետեւ արդիւնք են իր հոգւոյն, իր միտքին մէջ կը յղանան, և իր կամքով իրականութեան կ՛անցնին:

Յիսուս ընդհանուր կերպով արտաքին իրերէ չատակ եկած պղծութիւնները մերժելով, Փարիսեցիներուն աչքին օրինաց անարգող մը կը նկատուար. որովհետեւ ուրացած կ՛ըլլար սուրբ ու պիղծ կերակուրներու խարութիւնը և ծիսական սրբութեանց օրէնքները: Եթէ արտաքին ոչ մի բան չէր կրնար մարդը պղծել, ուրեմն Մովսէսի օրէնքով հրամայուած խարութիւններն ու մաքրութիւնները նոյնն իսկ աննշանակ բաներ կը դառնային, և Մովսէսի օրէնքներն իսկ իրենց զօրութիւնը կը կորսնցնէին: Փարիսեցիներ այդ ամէնը նկատի առին, և Յիսուսին վրայ ամէն տեսակ ամբաստանութիւններ սկսան խօսիլ, Աշակերտները չփոթեցան, իրենք ալ վարանման մատնուեցան, և Յիսուսի մօտենալով կամացուկ մը հասկցուցին, թէ Փարիսեցիներ գայթակղեցան իր խօսքերուն վրայ, և թէ ժողովուրդին միտքն ալ չփոթեցնելու կ՛աշխատին:

Իրաւ ալ Յիսուսի խօսքերը ընդհանուր էին, և կրնային բոլոր մովսիսական օրէնքներու վրայ տարածուիլ, եթէ բացարձակ կերպով առնուէին, սակայն նախընթաց և հետեւորդ խօսքերու հետ

քաղդաեոյս, և առանց Յիսուսի բուն նպատակին մասդրութիւն դարձնելու: Բայց մենք չենք կրնար ըսել՝ թէ Յիսուս այն իսկքով միանգամ ընդ միշտ և բացարձակ կերպով օրինական խորութիւնները և մաքրութիւնները չնչից ու վերուց և դադարած հրաչակեց: Յիսուս մինչեւ իր մահը մովսիսադիր օրէնքները յարգեց ու պահեց, ու առաքեալներն ալ աստիճանաբար դադրեցուցին և չընչացին Հին Օրինաց արտաքին և ծիսական մասերը: Յիսուսի խոսքերուն բուն նպատակը ներքին սրբութիւնը արտաքին սրբութենէն որչափ է. և բոլոր նախանձայուզութիւններն արտաքին սրբութեան վրայ չնորհներուն կ'ուզէ իմացնել, թէ պէտք է աւելի ներքին սրբութեան կարեւորութիւն տալ: Երբայական ոճով բաղդատութիւնները խիստ ձեւ մը կը ստանան. երբ նախադասելին քացատձակ կերպով կը հրամայուի, և չհետադասելին մերժողական ձեւով կ'արգիլուի:

Յիսուսի՝ առաքեալներուն տուած պատասխանն ալ այն մեկնութեան կը նպաստէ: Յիսուս սրբութեանց և պղծութեանց խընդիրն վրայ չխօսիր, այլ Փարիսեցւոց խարդախ ու կեղծաւոր ընթացքը կը պախարակէ. «Թո՛ղ տուէք, կ'ըսէ, սա կեղծաւորները. իրենք ճշմարտութիւնը չեն ուզեր իմանալ, և ճշմարիտ լոյսին հանդէպ կոյր կը մնան, և իրենց կոյր վիճակով կ'ելլեն կոյրերու առաջնորդութիւն ընել կ'ուզեն: Բայց երբ կոյրը կոյրին կ'առաջնորդէ, երթալու ապահով ճանապարհ չգտներ, ուղիղ ճանապէն կը մոլորի, և առաջնորդող ու առաջնորդեալ երկուքը մէկտեղ փոսին մէջ կը գլորին: Անոնց ալ հարկաւ նոյնը պիտի հանդիպի: Ով որ երկնաւոր Հօր լոյսը չընդունի՝ կը վտանգուի. երկնաւոր Հօր չտնկած բոյսը չկրնար աճիլ ու զարգանալ. օտարոտի վարդապետութիւններ պէտք է խլուին, օտարոտում վարդապետներ պէտք է խայտառակուին»:

Յիսուս այլ եւս նոյն տեղ չմնաց. օրը երեկոյ կ'ըլլար, ինքն ալ յուզուած էր, ժողովուրդը թողուց ու տուն դարձաւ, առաքեալներն ալ միասին: Սակայն երբ Փարիսեցւոց գայթակղիլը հաղորդեցին, իրենք ալ շատ հանդարտ չէին. կը փափաքէին իրենք ալ բացատրութիւն մը ստանալ և օրինական պղծութեանց մասին Յիսուսին միտքը իմանալ: Բայց Յիսուս միայն Փարիսեցւոց ընթացքը պախարակելով գոհացած էր. բուն խնդիրին վրայ պարզաբանու-

թիւն չէր տուած, առաքեալներն ալ չէին համարձակած Յիսուսէ յուզուած պահուն իրենց հարցումը կրկնել: Երբ աուն դարձան, հանդարտեցան, և դուրսէն մարդ ալ չմնաց, այն աաեն միայն համարձակեցան իրենց վարանումը յայտնել, և ժողովուրդին յայտնուած հակադրութեան բացատրութիւնը ուզել. Մեկնեա՛ մեզ զաոակս զայս: Արտաքին պղծութեան և ներքին պղծութեան հակադրութիւնը առակ կը կոչուի, որովհետեւ ամէն խօսք որ այլաբանութեամբ ըսուած է՝ առակ մըն է:

Մարկոսի գրածին համեմատ, Հրեայներէն գաս աշակերտներ վրան առած էին. իսկ Մատթէոսի խօսքերով. Պատասխանեց եւ ասէ. Մեկնեա մեզ զառակս զայս: Հարկաւ երբոր առաքեալները հարցում մը կ'ուղղէին՝ սատանաներուն մասին, միաձայն և միաբերան չէին խօսիր, իրենցմէ մէկն էր որ ամենուն կողմէն կը խօսէր, և այդ մէկն ալ սուրբ Պետրոսն էր, որ առանց շատ հանե աչքե նայելու միշտ առջեւ կը նետուէր. թէպէտ և միշտ չէր յաջողեր: Այդ բաղդատութիւնը կարեւոր էր ընել, դիտել տալու համար, թէ Պետրոսի խօսքերը իր անձնականին չեն պատկանիր, այլ բովանդակ ընկերներուն, որոնց կողմէն նա կը խօսէր: Մատթէոսի մէջ ալ թէպէտ Պետրոս կը յիշուի իբր հարցնող, բայց Յիսուսի պատասխանը ոչ թէ անոր՝ այլ բոլորին կ'ուղղուի. Տակաւին և դուք անխոհեմ էք և ոչ խմանայք:

Այդ խօսքերը յանդիմանական են. այնուհանդերձ Յիսուս մեկնութենէ խոյս չտար: «Արտաքին իրերը, կ'ըսէ, անոնք են որ քերնէն ներս կը մտնեն, սատմոքս կ'ինձնեն, փորէն կ'անցնին, և անոնց աւելորդները իբր կղկղանք դուրս կ'ելլեն, և ներսիդին կը մաքրուի: Անոնք մարդը չեն պղծեր, որովհետեւ մարդուն սիրտը չեն մտներ, այլ փորը. այսինքն մարդուն ոգիին հետ յարաբերութիւն չունին, այլ լոկ մարմինին հետ, բնական բաներ են, բարոյական ոչ մի ազդեցութիւն չունին: Իսկ ներքին իրերը մարդուն սիրտէն կ'ելլեն, և ասոնք են իրեն խորհուրդները, որք երբ չար են, այն աաեն իրօք մարդը կը պղծեն: Իսկ մարդուն սիրտէն գլխով չարութեան կարգէն են, չնութիւնք, պոռնկութիւնք, գողութիւնք, սպանութիւնք, ագահութիւնք, չարութիւնք, նենգութիւնք, գիջութիւն, չարակնութիւն, հայհոյութիւն, ամբարտաւանութիւն, անզգամութիւն, սուտ վկայութիւնք»: Ասոնցմէ իւրաքանչիւրին

ինչ ըլլալը բացատրելու պէտք չկայ, անուններըը բաւական են անոնց իմաստութիւնը իմացնելու. միայն դիտել կու տանք, թէ գրեթէ ամէնքն ալ լոկ խորհուրդով կամ մտածմունքով գործուած չարութիւններ չեն, այլ նիւթական և արտաքին գործեր են. պորնիա-նակ, սպանութիւն, գողութիւն, պոռնկութիւն եւայլն. և երբ ատենք յառաջ կը բերուին իբր սիրտէն բղխած չարութեան խորհուրդներ, նոյնն իսկ կը տեսնուի, թէ Յիսուս գործին քարոյական նութիանը վրայ կը հիմնուի, և թէ գործի մը չարութիւնն ու բարութիւնը որոշելու համար, միտքն ու կամքն են որ նկատի պիտի առնուին, և ոչ թէ իրին կամ գործին արտաքին և նիւթական կողմը: Հետեւապէս Յիսուս իրաւունք ունի, իբր վերջին եզրակացութիւն և իր խօսքին կնիք, հաստատելու և պնդելու. Այո այո՛ նայն չորի՛ է ներո՛ւսոյ ելանէն և պղծէն զմարդ. այլ անլո՛այ ձեռո՛ւ ուտել ոչ պղծէ զմարդ: Խօսքը կը վերջանայ այն տեղ, ուր սկսած էր. անլուայ ձեռքը վէճին առիթ տուած էր, անլուայ ձեռքը կը կրկնուի իբր եզրակացութիւն:

106. ՔԱՆԱՆԱՅԻ ԱՂՋԿԱՆ ԿԻՏՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. ԺԵ. 21—28. Մարկ. Է. 24—30.

Յիսուսի կեանքը բաւական դժուարին դարձած էր Գալիլիոյ մէջ, հալածանքներ ու հակառակութիւններ զայրացած, և արգելքներ չատցած. Յիսուս պէտք կը զգար պահ մը այդ ամբոխէն հեռանալ և անծանօթ կողմեր քաշուիլ ու հանդարտիլ: Այդ նպատակով սկսաւ յառաջել դէպի հիւսիս-արեւմտեան կողմը, այն տեղեր՝ ուր Նեփթալիմի և Ասերի երկիրները կը վերջանան, և Փիւնիկէի սահմանները կը սկսին: Ատոնք աւետարանի մէջ կը կոչուին Տիւրոսի և Սիդոնի սահմաններ. որովհետեւ Հռովմայեցւոց իշխանութեան ներքեւ հին գաւառներ ու սահմաններու անուններ խափանուած էին, և գլխաւոր քաղաքներու անուններով կը կոչուէին անոնց շրջակաները: Աւելի տեղեկութիւն չունինք ճշդելու համար թէ Յիսուս ո՛ր ճանապով յառաջացաւ, մինչեւ ո՛ւր հասաւ և ո՛ր գիւղին կամ քաղաքին մէջ օթեւանեցաւ. նպատակ ունենալով ինքզինքը չյայտնել. թէպէտեւ չյաջողեցաւ ծածկել: Քանանացի կնոջ մը

պատմութիւնն է, զոր Մատթէոս և Մարկոս յառաջ կը բերեն այս տեղ, յարևնման պարագաներով: Մատթէոսի Քանանացի, և Մարկոսի Փիւնիկէ-Ասորի կոչելը, լոկ բառի տարբերութիւն է. զի արտաքին պատմիչներէն Փիւնիկեցի կոչուած ազգը, Հրէաներէն Քանանացի կոչուածն էր: Նկատողութեան արժանի տարբերութիւն մը կը տեսնուի գործողութեան տեղւոյն վրայ: Մարկոս՝ նախ Յիսուսի համար կ'ըսէ. Մթեալ է տուն, և ապա կնոջ համար, Եկն անկաւաջի նոցա: Իսկ Մատթէոս բնաւ տունի խօսք չընար, անմիջապէս կնոջ բժշկութիւնը կը դնէ, և աշակերտաց բերնէն առաջ կը բերէ. Աղաչէ զնա դու, որովհետև կ'իմացուի թէ Յիսուս և աշակերտք առջևէն կը քալէին, և կինը եռեւնէն կ'աղաչէր ու կ'աղաղակէր: Այդ բացատրութիւնները համաձայնեցնելու համար, իրեպ է դիտել, որ կնոջ համար ալ տուն մտած ըսուած չէ, այլ միայն Եկն անկաւաջի նոցա: Միւս կողմանէ պէտք չէ բնաւ ենթադրել թէ գործը Գալիլիայէ Փիւնիկէ եկող մեծ ճանապարհի վրայ հանդիպեցաւ, այլ այն գիւղին մէջ, ուր Յիսուս հասաւ և օթևանեցաւ, հանեւլուն լուրը կինն ալ իմացաւ, և Յիսուսին դիմաց, հաւանաբար երբ նա օթևանէն դուրս էր. և եղելութիւնը կրնար մասամբ տունէն դուրս և մասամբ տունէն ներս տեղի ունենալ: Անցնինք եղելութիւնը պատմել:

Յիսուս կը հանի ծածուկ կերպով Փիւնիկէի սահմանագլուխները դանուող գիւղ մը, և անծանօթ կերպով տուն մը կ'օթևանի: Բայց նոր հիւրին ո՛վ ըլլալը հետաքրքրութիւն կը չարժէ, և վերջապէս կ'իմացուի՝ թէ նոյն ինքն նազովրեցի Յիսուսն է, Գալիլիոյ մէջ հռչակուած հրաշագործ վարդապետը: Նոյն գիւղին մէջ կայ կին մը ազգով Քանանացի, այսինքն Փիւնիկեցի, և կրօնքով հեթանոս, որ դիւահար աղջիկ մը ունի, երկար առենէ իվեր դեւէն տանջուած ու նեղուած: Կինը միտքը կը դնէ Յիսուսին դիմել. այսչափ դիւահարներու բժշկութիւն տուած, և Հրէաներէն իբրեւ Մեսիա պատուուած և Որդի Դաւթի կոչուած վարդապետը՝ հապա իրեն աղջկան դեւն ալ կրնայ հալածել: Կինը կ'երթայ Յիսուսին եղած տունին կողմը կու գայ. զայն կը տեսնէ հեռուէն, որ ճանապարհ վրայ եղած է, կը մօտենայ երկրպագութիւն ընելով. աղջիկը կը խոնարհի, և կը սկսի բարձրաձայն աղաղակել. Ողորմեա՛ ինձ, Տէր, Որդի Դաւիթ, դուստր իմ լաւապէս այսահարէ: Յիսուս ականջ չկախեր,

և դէպի տուն կը յառաջէ. չուզեր յանկարծ մէջ տեղ ելլող՝ անծանօթ և հաւատքն ու սիրտը անյայտ մնող մը խնդիրքը կատարել. այլեւ չուզեր այն տեղ ինքզինքը յայտնել, և սմին կողմէ եկողներու դուռ բանալ: Տեղն ալ դուրս է իրեն քարոզութեանց իբր տապարէզ սահմանուած երկիրէն, բնաւ միտք չէ ունեցած հեթանոսաց երկիրներուն մէջ Եւկնից Արքայութիւն քարոզել: Ճիտս լուռ կը յառաջէ, կինը անդադար կ'ապատակէ: Իւր համոզմանը մը ոգեւորուած է նա, թէ այսչափ դիւանոյներ բժշկողը պէտք է իր աղջիկն ալ բժշկէ: Կնոջ յարատեւութիւնը ու չնորհակալութիւնը այնչափ կ'երկարի, որ առաքեալներն ալ լեզուի կ'ելլեն, և Յիսուսին դառնալով կ'ըսեն. «Սա կնոջ բան մը ըրէ՛. բան մը րսէ՛, որ իր գործին նպաստ. դուխանիս տարաւ իր պատչառներով»: Յիսուս դիտել կուտայ իր առաքեալներուն, թէ առայժմ իր պաշտօնը և իր առաքման նպատակը Աստուծոյ ընտրեալ ժողովուրդին համար է. Իսրայէլի տան ոչխարները ուղիղ ճանապէն մոլորած են, իր պաշտօնն է միայն՝ անոնք ուղղութեան բերել: Այս խօսքին վրայ առաքեալներ կը լռեն, և նոյն միջոցին տունին կը մօտենան. և Յիսուս պաղ մը կանգ կ'առնէ:

Կինը դիւրութիւն կը գտնէ Յիսուսին մօտենալու, և կրկին ու կրկին երկրպագելով և խոնարհելով կ'աղաչէ. Տէ՛ր, օգնէ՛ ինձ: Իսկ Յիսուս, առաքեալներուն ուղղած դիտողութիւնը չարունակելով կ'աւելցնէ. «Ո՞չ ապաքէն օրէն չէ տղոց բերնէն հացը առնել և շուներուն առջեւ նետել»: Եւ կնոջ ալ դառնալով կ'ըսէ. «Թո՛ղ առ՛ր, որ նախ տղաք կշտանան, ապասէ՛ որ հարգը ձեղի ալ պայ»: Նմանութիւնը ծանր էր և կնոջ նկատմամբ անարգական, սակայն նմանութեանց մէջ, մանաւանդ Աւետարաններուն բերնին վրայ, փակուածնան կէտին չատ մտադրութիւն չի դարձուիր, և բաւական է մէկ կողմը յարմարի, միւս կողմը նկատողութեան չառնուիր: Կրնանք աւելցնել որ Հրէից բերնին մէջ կատականութեան համար անսովոր ոճ մը չէր Յիսուսին գործածածը:

Կինը լսեց Յիսուսի խօսքերը, ոչ քաջալերութիւն կրանցուց, ոչ ակնարկին ծանրութենէն վիրաւորուեցաւ, ոչ ալ մեծմոնան խօսքէն յուսահատեցաւ, այլ աւաւել ևս հաստատակամութիւն առաջ, տեսնելով որ վերջապէս Յիսուս իրմով զբաղիլ սկսաւ: Յիսուսին խօսքը իրեն նպաստաւոր գտաւ, և խօսքը դարձնելով Յիսուսին

պատասխանեց. «Իրաւ է, Տէր իմ, ազգ քերնէն հացը չառնուիր ու չուներուն չտուիր. բայց ասոր համար չուներն ալ անօթի չեն պահուիր, այլ սէրերուն և անոնց ազգ սեզանին ակելցուկովը չուներն ալ կը կշտանան»: Յիսուս ալ զարմացաւ այդ խոնարհամիտ, բայց և հանճարկոտ, վիճողական՝ բայց և համոզիչ պատասխանին վրայ. «Ո՛վ կին, բաւ, Իրաւ որ մեծ ու կատարեալ հաւատք ունիս եղեր, հաւատք ունեցողներուն քան մը չեմ ժխտեր, քու խնդիրքդ ալ այս պահուս կատարուած է. աղջիկդ այդ վայրկեանէն բժշկուած է, երթ՛ը, տունդ գնա՛, ան՛ս ու մխիթարուէ՛»:

Կանանուն Յիսուսին խօսքը կրկնելու ժամանակ չմոռաց, խնդիրքը ընդունած ըլլալու նշանաւորն հաւատքով, իր երախտապիտութիւնը յայտնեց. անմիջապէս իր տունը գնաց թռչելով մանաւանդ, քան թէ քալելով, և իրօք ալ տեսաւ, որ դիւահար ու կատղի աղջիկը նստարանած է բոլորովին, դեղը նայածուած է. և աղջիկը լուկ մնչիկ անկողնին վրայ պառկած է, երկար յոգնութենէ հետը նեռացած հնչած անձի մը պէս:

107. ԴԻՒԱՀԱՐԱՑ ԱԶԱՏԱՒՈՐՈՒՄԸ

Մատթ. ԺԵ. 29—31. Մարկ. Է. 31—37.

*Ինչպէ՞ս տանն մնաց Յիսուս Փիլիպէի սահմանները, Կանանուհին աղջիկն գաս ուրիշ բժշկութիւններ կատարե՞ց, ի՞նչ ճանապարհ ետ դարձաւ, այս ամէն կէտերու վրայ տեղեկութիւններ կը պակսին, և երկու աւետարանիչներուն տեսութենով կը տեսնենք որ Յիսուս յանկարծ Գալիլիոյ մէկ ծայրէն միւս ծայրը անցած է, հետեւաբար Գամաան ծայրէն հարաւ-արեւելեան ծայրը, Փիլիպէի սահմաններէն Դեկապոլսոյ սահմանները: Այդ ուղեւորութեան համար պէտք էր Գալիլիան ծայրէ ծայր ճեղքելով անցնիլ, և ատանց գործ մը կատարելու լեռնային անցնիլն ալ դժուար էր. բայց աւետարանիչներէն և ոչ մէկը բան մը չըսաւ, և ուր անունք չեն ըսուր, մենք ալ չենք կրնար պատմել:

Դեկապոլսոյ կողմը անգամ մը միայն անցած էր Յիսուս, Գերեսիա գացած ատեն (§ 82), բայց այն անգամ Գալիլիոյ ծովակին արեւելեան եղերքին մէջտեղը եղած էր: Այս անգամ աւետարանը

կ'ըսէ. Եկն է ժողովուրդն Գալիլեացւոց է ՚ի Հրէաստանէ. Իսկ Գալիլեացւոց ժողովրդը ժողովին արեւմտեան եզերքն է, որուն հարաւային ծայրը կ'երթայ կը հասնուի ՚Ի Եկիպտոս գաւառին հետ։ Այս կողմերը կը գանուէր Յիսուս, երբ իրեն շուրջը սկսան նոյնն ժողովուիլ Գալիլեացիները, որոնց մէջ եթէ հակառակութիւն վարող մարդ մը կպզմուած էր, սակայն միւս կողմէն կար ուրիշ մարդ մըն ալ որ կարօտ էր բժշկութեանց, և կը յիշէր անցեալ տարիներու մէջ կատարուած հրաշքները, և Յիսուսը չգտնելով իր սովորական կեդրոնին՝ Կափառնաումի մէջ պարտաւորուած էր ժողովին միւս ծայրը դիմել, Դեկապոլսոյ սահմանին վրայ։ Մաթէոս խմբագին կը յիշէ դիմող ախտաժէտները և բժշկութիւն ընդունողները։ Յիսուսի նեռէն եկողները հետերնին կը բերէին կաղեր, կոյրեր, համրներ, միակողմանիներ, և այլ եւս շատ տեսակ ախտաւորներ և խնդանդամներ, ինչպէս և խուլեր, անդամալոյծներ, բորոտներ, դիւահարներ, և ամէնքը մէկէն Յիսուսին առջևը կը չարէին, և նա ամէն մէկը կը բժշկէր, և բազմութիւնը հիացած զարմացած կը դիտէր, թէ ինչպէս համրներ կը խօսէին, կաղեր կը քալէին, միակողմանիներ կ'առողջանային, կոյրեր կը տեսանէին, խուլեր կը լսէին, բորոտներ կը սրբուէին, դեւեր կը հալածուէին և ամէն հիւանդներ կը բժշկուէին, և երախտագէտ սրտով կ'օրհնէին Իսրայէլի Աստուածը՝ որ իր ժողովուրդին այսպիսի շնորհներ կը պարգեւէր։

Ընդհանուր բժշկութեանց չարչին՝ հատ մը առանձինն կերպով կը յիշատակէ Մարկոս. Հարկաւ բժշկուողին նշանաւոր և ծանօթ ախտաւոր մը ըլլալուն համար։ Ասոր և հասր մէկ մըն էր սա, որ է ըսել ի ծնէ չլսող ու չխօսող մը, որուն համար յատուկ աղաչաւորներ և միջնորդներ ալ եկած էին, և կ'աղաչէին որ վրան ձեռք մը դնէ, որպէս զի բժշկուի։ Յիսուս մէկ կողմ առաւ ախտաժէտը, ականջը բռնեց ու բացաւ, մէջը թքաւ, և մատը նեղս խօթեց, միւս ձեռքով լեզուէն բռնեց, աչուընները երկինք վերցուց, հառաչանք մը արձակեց, և երկու ձեռքերուն չարժումը մը տալով բաւ, Եփփաթա, կամ աւելի ճիշտ տառադարձութեամբ, Եթպէթա, որ արամներէնէ կը թարգմանուի, Բացո՛ր, այսինքն է Բացուէ՛։ Վայրկեանապէս խուլ և համրին լեզուն ու ականջը բացուեցան, և սկսաւ ուղիղ խօսիլ և կատարեալ լսել։

Այս տեղ աւետարանիչն Մարկոս նոյնն կը յիշէ Յիսուսէ բժըշ-

կուռղներուն և անոնց ընկերներուն տրուած հրամանը, որպէս զի չքարոզեն ու չհռչակեն կատարուած հրաշքը: Յիսուսի այդ արգելքներուն մէջ ունեցած դիտումը քանիցս յիշած ենք, և նորէն երկարելն պէտք չէ: Գալիլեացիք Յիսուսի հրաշագործութիւնը ճանչցած էին, նոր նոր պատմութիւններով համոզում գոյացնելու պէտք չկար, մինչև իսկ հնար էր ձախող արդիւնք ունենալ, կարծել տալով՝ թէ Յիսուս արտաքին համբաւի և սին ցուցմունքներու հետամուտ է: Սակայն ժողովուրդը երբէք այս պարագային ականջ չէր կախեր. ընդհակառակն քանի՛ բժշկութիւնները կը չատնային, աւելի կողմ տարածուած լուրերն ալ կ'ընդարձակուէին, և բնական ալ էր. որովհետև բաւական էր որ իւրաքանչիւր բժշկեալ իրեն մերձաւորներուն և դրացիներուն տաղորդէր իր ստացած շնորհը, որ ընդհանուր համբաւ և հռչակ մը կազմուէր:

Վերջին պատմուած բժշկութեան մէջ, այնպիսի պարագաներ յիշուած են, որ պահ մը մտածել կու տան, թէ բժշկական կամ վիրաբուժական գործողութեանց ձեւեր ուզած է գործածել Յիսուս, որոնք նոթէ իրօք արուեստական նշանակութիւն մը ունին, հրաչքին նշանակութիւնը կ'եղծանեն. իսկ եթէ բնաւ նշանակութիւն չունին, անօգուտ ձեւակերպութեանց մեղադրանքի կրնան ենթարկուիլ: Աւետարանի մէջ հաղիւ թէ երեք չորս անգամ այսպիսի հրաշքներ կը յիշուին, մինչ ընդհանուր կերպով հրաշքները կատարուած են պարզ հրամանով, կամ ձեռք դնելով, կամ հագուստին քաշուելով: Մեզի համար յայտնի է, որ սովորական թուքը բնաւ բժշկական ոյժ չունի իւրեն բժշկելու. մասը ականջը բոթելն ալ օգուտէ աւելի միտս կրնայ ունենալ, լեզուն բռնել քաշելով ալ համրներ բժշկելու կերպը դէռ ճանչցուած չէ. հետեւաբար արհեստական որեւէ միջոց չկրնար ենթադրուիլ իբր պատճառ բժշկութեան: Իսկ թէ ինչո՞ւ Յիսուս աւելորդ ձեւեր գործածած է, և այն հաղիւ թէ երեք չորս անգամ իր աւելի քան երեք չորս հազար, չըսեմ երեք չորս բիւր բժշկութեանց մէջ; չենք համարձակիր պատճառ կամ բացատրութիւն մը նշանակել, չուզելով աստուածային խորհրդոց մեկնութեան յանդգնած նիւթիլ: Յիսուս ուզեց քանի մը անգամ այդ ձեւը գործածել, և եթէ ուզեց, հարկաւ մանաւանդ պարագաներ սոյն ձեւերուն գործածութիւնը թելադրեցին, զորս աւետարանիչները մեզի չեն հասուցած:

108. ՁՈՐՍՀԱՆՁԱՐՆԵՐՈՒՆ ԿԵՐԱԿՐՈՒԻԼԸ

Մատթ. ժ·Ե. 32—38։ Մարկ. Ը. 1—9.

Նախընթաց յօդուածին մէջ սեռական թմբ ատուար բազմութիւն մը հաւաքուած էր Գեկապոլսոյ և Գալիլիոյ ահմանները՝ վրայ, բոլորն ալ բժշկութեան եռեւէն վազողներ, իրենց կամ իրենցներուն համար։ Վերջին երկ օրերուն մէջ բազմութիւնը մինչեւ չորհազարի հասեր էր, պաշարինին ալ հասեր սպառեր էր, և սկսեր էին հաց գտնելու եղանակներ փնտռել։ Յիսուս առաքեալները չորս կողմը ժողվեց, և նեղ պարագային նկատմամբ խորհրդակցիլ սկսաւ. «Ես ժողովուրդին վրայ կը խղճամ, ըսաւ. երկ օր է մեզի հետ են, ուտելիքնին չէ մնացեր, եթէ այս վիճակին մէջ զիրենք ճամպայ դնենք, ուղէն անօթի, ընելիք ճամպանին ալ բաւական երկար, յոգնութիւնն ալ վրայ գալով, կրնան ճամպան անօթութենէն նուաղիլ, և ճամպուն վրայ իյնալ մնալ։» «Եթէ զիրենք ճամպայ չդնես, կ'ըսեն առաքեալները, ուրեմն կը մտածես որ մենք զիրենք կշտացնենք. մենք ալ ինչպէ՞ս կրնանք այդ անբնակ կողմերը, գիւղերէ և քաղաքներէ հեռու, այդչափ բազմութեան բաւելու չափ հաց ճարել»։ «Ի՛նչ պաշար մնացած է մեր ձեռքը», կը հարցնէ Յիսուս, և առաքեալներէն ոմանք կ'երթան կը նային և լուր կը բերեն թէ միայն եօթը նկանակ հաց և քիչ մըն ալ չոր ձուկ մնացած է։

Յիսուս կը հրամայէ գտնուած հացերը ու ձուկերը իրեն բերել, և ժողովուրդն ալ խումբ խումբ նստեցնել. ինքն այ հացն ու ձուկը կ'օրհնէ և առաքեալներուն կու տայ, անոնք ալ ժողովուրդին կը բաշխեն։ Ամէնքն ալ կուշտուկուռ ուտելէետքը աւելցուկները կը ժողվեն, և եօթը զամբիւղ կտորտանք կը հաւաքուի։ Ժողովուրդին բազմութիւնն ալ իրր չորհազար էր, մինչեւ կիներն ու տղաքները չհաշուելով։ Հինգհազարներուն կերակրուելուն առթիւ (§ 97) հրաշքին բնութեան վրայ խօսեցանք. պարագան նոյն է, և նորէն նոյն խօսքերը կրկնել աւելորդ է. Այն տեղ հինգ հազարին հինգ հաց էր, այս տեղ չորս հազարին եօթը հաց, սակայն երկու պարագաներուն մէջ ալ ուտելիքին և ուտողներուն չափն ու

Թիւը համեմատութեան դրուելիք կէտեր չեն։ Առաջին աւթին մէջ աւելցուկներ տասուերկու սակառի էին, և տասուերկու առաքեալներուն Թիւին համեմատական գաղանք. այս տեղ հօթը զամբիւղ միայն կը յիշուի, և նոյն համեմատութիւնը չճշմարտուիր։ Գուցէ առաքեալներէն ամէնքն ալ բաչխելու չէին եղած, կամ թէ անոնց մէ ոմանք նոյն օր բացակայ կը գտնուէին։ Դիտելու կէտ մըն ալ է, որ առաքեալներուն պաչարը երկու պարագաներուն մէջ ալ չոր հաց ու չոր ձուկ է. ձկնորս առաքեալներուն չատ յարմար և իրենց նաւերով ու նաւասաններով ճարուած ուտելիք մը, որ կ'երեւի թէ Յիսուսին և իր խումբին սովորական պաչարն էր։

Հինդհազարներուն կերակրուած տեղը Բեթսայիդայի անապատն էր, չորհազարներուն կերակրուած տեղը Դեկապոլսոյ անապատն է. այն Գալիլիոյ հիւսիսային ծայրը, իսկ այս Գալիլիոյ հարաւային ծայրը. այնպէս որ թէ՛ բազմութիւնը թէ՛ հացերուն թիւը, և թէ՛ հրաչալի եղելութեան տեղը, բոլորովին տարբեր են, և իրարու հետ չփոթելու տեղ չկայ։ Բեթսայիդայի մէջ կատարուած եղելութիւնը մեսիական բորբոքման առիթ ընծայեց (§ 98). իսկ այս անգամ ամէն բան չատ հանդարտ կերպով անցաւ, և կերակրուած ժողովուրդը անձայն անչչուկ սկսաւ գրուիլ և բժշկութիւնները ստացած իրեն տեղերը դառնալ։ Յիսուս ըսած էր. Ոմանք ի գոցանէ ի հեռուստանէ եկեալ են. որով կը յայտնուի թէ Գալիլիոյ և Դեկապոլսոյ ամէն կողմերէն հաւաքուած բազմութիւն մըն էին կերակրուած չորս հազարները։

109. ԵՐԿՈՆԴԷ ՆԾԱՆ

Մատթ. ԺԵ. 39—ԺԶ. 4. Մարկ. Ը. 10—12

Դեկապոլսոյ անապատին բազմութեան գրուելէն յետքը Յիսուս Գալիլիոյ ծովեզերքը լինչաւ՝ առաքեալներն ալ մէկտեղ, և հոն տեղ պատրաստ գտնուող նաւով ելաւ ծովակին արեւմտեան եղերքը գտնուող տեղ մը։ Տեղւոյն անունը ու անոր տեղագրական դիրքը խնդրոյ նիւթ եղած են, և իրաւամբ։ Մեր թարգմանութիւնը Մատթէոսի մէջ կը գրէ Մագդալա, և Մարկոսի մէջ Դալմանուանչա, իսկ յոյնն և լատինը Մատթէոսի մէջ ունին Մագադան, և Մարկոսի մէջ

Դաղմանու-ին: Ուրիշ թարգմանութեանց և մանաւանդ հին ձեռագիր օրինակներու մէջ սառերու տարբերութիւններ չատ են, մինչ միւս կողմէ այդ անունները Ս. Գրոց ուրիշ տեղեր չեն յիշուիր, և միևնոյն անունով տեղեր այժմ չեն գտնուիր: Պէտք է ուրեմն անուններու մերձաւորութեամբ և տեղագրական զննութեամբ հաւանագոյն մեկնութիւնը գտնել: Ամենէն ծանօթ տեղն է Մագդալա քաղաքը, Գալիլիոյ ծովեզերքին արևմտեան եզերքը, բաւական նշանաւոր տեղ մը, որ այսօր ալ Էլ Մէճտել կը կոչուի, և կրնայ Մէգդել ալ տառադարձուիլ: Իսկ Դաղմանունիա կամ Դաղմանութա անունը՝ չատ հաւանական կերպով է այժմեան Էլ-Տէլմանիէ կոչուած տեղը, որ կրնայ տարադարձուիլ Դէղմանիա: Մէճտէլ և Տէլմանիէ, իրարմէ չատ հեռու տեղեր չեն, երկուքն ալ Գալիլիոյ ծովակին արևմտեան եզերքին հարաւակողմը, և Յիսուս այդ երկուքին մէջտեղերը յաճախ եղած է. որովհետև ըստ աւետարանի Յիսուս ո՛չ Մագդալա և ո՛չ Դաղմանունիա եղած է, այլ ըստ Մատթէոսի Ի սահմանս Մագդալայի, և ըստ Մարկոսի Ի կողմանս Դաղմանունէացւոց, որ է ըսել երկու տեղերէն ալ տարբեր, բայց երկուքին ալ մօտ և երկուքին մէջ տեղ նաւահանգիստ պիտի մը:

Այն տեղ ալ Փարիսեցիներ եռեւէն հասան, և վինքը հանդարտ չթողուցին. վէճի բռնուեցան, և Յիսուսի բոլոր ըրած հրաշքները պարապի հանելով, անոր վարդապետութիւնը կ'ուզէն սուտ ախալ ցուցընել: Միւս կողմէն ալ, եթէ նա վարդապետութիւնը կ'ուզէ պաշտպանել, կը պահանջեն, որ յայտնի և անհակառակելի հրաշքներ կատարէ երկինքին վրայ, կամ երկինքին ներքեւ բնութեան ընթացքին վրայ ազդող հրաշք մը ցուցնէ, որ իր առաքման և առաւածային վարդապետութեան անհակառակելի նշանն ըլլայ: Այդ առաջարկը ուրիշ անգամ ալ ըրած էին Փարիսեցիք. և մենք իր տեղը խօսած ենք այս մասին (§ 75): Այս անգամ Փարիսեցիներուն կ'ընկերանան Սադուկեցիներն ալ, որոնք թէպէտ իրարու հակառակող աղանդներ, և իրարու դէմ մաքառող կուսակցութիւններ էին, սակայն Յիսուսի դէմ մղուած պայքարին մէջ իրարու օգնել կը սկսին, նկատելով որ Յիսուս երկուքին ալ դէմ եղած էր հաւասարապէս:

Այս տեղ մեր թարգմանութիւնը չունի երկու համարի չափ կտոր մը, որ յոյնին և լատինին մէջ կը գտնուին: Ձեռագիր օրի-

նակներէն մէկը միայն այդ կտորը ունի հետեւեալ կերպով. Յովհաննէս էջին էր ասէ թէ Ջէր լինելոց է, տանչէ կոմսեցան էրկին. և ընդ այգ՝ այսօր փոխուիկ, տանչէ կոմսեցան խոշտանէցան էրկին. ջերեսս էրինէց գնոէ տնեչ, և ընչաս ժամանակաց չկոչեցէ: Իսկ Ոսկան իր առաջին հայ տպագրութիւնն մէջ աւելցուցած է հետեւեալ կերպով. Յովհաննէս էջին էր ասէ թէ Ջէր լինելոց է, չի կոմսեցեալ է էրկին: Եւ այսօր՝ այսօր մնալն, ընդ շաւոտեան պրպտութեամբ էրիւն. այդ ջերեսս էրինդ կոչէ տնեչ, եւ ընչաս ժամանակս ոչ կարէ՞ էլուծել: Դժուար է մեր թարգմանութեան մէջ այդ հատուածին պակսիլը մեկնել, քանի որ յոյնին և լատինին մէջ կը գտնուի առանց բացատրութեան, և ոչ ալ իբր երկրորդական նկատուած մի հատուած է: Յիսուսի այս խօսքերը նշան ուզողներուն առաջարկին անտուղի ըլլալը իմացնելու համար են: Նշան ուզողներ. պէտք է ժամանակին նշանները գնանեն, և անոնցմէ հետեցնեն իր առաքման ճշմարտութիւնները: Բոլոր մարգարէական կանխատեսութիւնները, և գլխաւորապէս Դանիէլի նշանակած յօթանասնեան եօթներորդաց հաշիւը, ամէն կողմեր տուտ մեսիանիր երեւնալուն պարագայն, իր ընթացքին անքննադատելի հանգամանքները, այնպիսի փաստեր, կամ ուրիշ անուամբ՝ ժամանակի նշաններ են, որ բնաւ երկբայութիւն չեն թողուր: Եթէ արեւ մտնելուն երկինքին կարմրելէն յաջորդ օրուան լաւ օդը, և արեւ ելնելուն երկինքին չառագունելէն, նոյն օրուան գէշ օդ ըլլալը գիտեն հետեցնել, ինչո՞ւ այդ նշաններէն ալ մեսիական գալստեան իրականացած ըլլալը չեն հետեցներ: Հետեւապէս նոր նշան ուզելնին տակ խաբէութիւն է, և հնար չէ զանոնք գոհացնել: Այստեղ հանդերձ Յիսուս իբր նշան կը յիշէ Յովնանը: Յովնանին հաւատացին Նինուէացիք, թէպէտ հրաշք չգործեց. պէտք էր Հրէայք ալ հաւատային իրեն առանց հրաշքի պէտք ունենալու: Քարոզութիւնն ու քարոզիչն, իրենց ներքին հանգամանքներով իրենց ճշմարտութիւնը կը յայտնեն: Յովնանի նշանին վրայ անգամ մը խօսած ըլլալով (§ 75), այսչափը հոս համառօտիւ բաւական կը սեպենք:

110. ՕՏԱՐ ԽՄՈՐԷ ՋԳՈՒՇԱՆԱԼ

Մատթ. ԺԶ. 5—12, Մարկ. Ը. 13—22

Մագդաղեայ և Դալմանունեայ կողմերը գտնուած տեղն ալ երկար չմնաց Յիսուս. Փարիսեցիներուն և Սադուկեցիներուն հակառակութենէն զգուշած, ուզեց Գալիլիոյ կեդրոնէն հեռանալ: Նոյնէն նաև մտան ամէնքը, և սկսան նաւարկել դէպի Բեթսայիդա, Գալիլիոյ ծովակին հիւսիս-արեւմտեան ծայրը, հարկաւ յուսալով այն տեղ հանդարտութիւն գտնել: Նաւին մէջ եղած ատեննին, խօսակցութիւնները բնական կերպով վերջին դէպքերուն շուրջը սկսան դառնալ, Փարիսեցւոց և Սադուկեցւոց, դպրաց և օրինականաց հակառակութիւնները յիշուեցան, անոնց ընթացքը պախարակուեցաւ, անոնցմէ զգուշանալու և անոնց յարաբերութիւններէն հեռանալու պէտքը չեչտուեցաւ, և Յիսուս խօսքը եզրակացնելով կը պատուիրէր որ անոնց յարաբերութիւններէն հեռանան և Փարիսեցիներուն ու Սադուկեցիներուն ու Հերովդիանոսներուն խմորէն զգուշանան: Հերովդիանոսներուն յիշատակութիւնը յանցաւոր է աւետարանի մէջ, և անծանօթ է արտաքին պատմիչներուն, ուստի անոնց սկզբունքին կամ աղանդին նկատմամբ ընդարձակ տեղեկութիւններ կը պակսին: Յիսուսի հրամայած զգուշութենէն կ'իմացուի թէ աղանդ մըն ալ անոնք կը կազմէին, Հերովդէսէ առնելով իրենց անունը, հետեւաբար կողմնակից էին անոր ընթացքին, և հրէայ չըլլալով հրէութեան վրայ ազդեցութիւն գործելու. ըսողներ ալ կան որ Հերովդէս Մեծը իբր Մեսիա կ'ուզէին ընդունել տալ:

Առաքեալներ Յիսուսի խօսքերը լսելով, կարծեցին որ իրենց կը հրամայէ օտար աղանդաւորներէ պատրաստուած հաց չուտել. և սկսան մտածել թէ նաւին մէջ իրենց հացէն մէկ նկանակէ աւելի չունին, և ինչպէս ընեն որ գացած տեղերնին երեք աղանդներուն հետեւողներէն չպատրաստուած հաց գտնեն: Յիսուս լսեց անոնց փսփսուքը և իմացաւ ինչ բանի համար մտածելնին, ցաւեցաւ որ իր խօսքերուն իմաստին չեն թափանցեր, և զայրացաւ անոնց կուլ միա-

քին համար, որ այսչափ բաներ տեսանել և լսել էաք, տակաւին իրենց խակութեան վիճակէն դուրս չեն ելած: «Ի՞նչ կը մտածէք, կ'ըսէ Յիսուս, ի՞նչ կը խօսիք, Թերասնաւաններ, ես ի՞նչ կ'ըսեմ, դուք ինչ կ'իմանաք. ինչպէ՞ս կրնաք միտքերնէդ անցնել որ հացին պակսելուն համար պիտի կարենաք նեղութիւն քաշել: Աչուընիդ բայ, աչուընիդուդ տակը եղածը չէք տեսներ. ականջնիդ առուղջ, ամէն կողմ խօսուածը չէք լսեր, կատարուած եղելութիւնները միտուընիդ չէք պահեր, և ձեր յիշողութեան չէք բերեր. պէտք է ըսել որ կատարեալ ապշութեան մէջ կ'ապրիք, և եղածը իմանալու իսկ կարող չէք: Հինգ նկանակով հինգ հազարները կերակրուելէն ետքը, քանի՞ սակաւի աւելցուկ հաւաքեցիք: Եօթը նկանակով չորսհազարները կերակրուելէն ետքը, քանի՞ զամբիւղ աւելցուկ ժողվեցիք, արդեօ՞ք այն ալ մոռցաք»: Աշակերտներ իրր ամէն բան միտուընին պահողներ. տասերկու սակաւ և եօթը զամբիւղ աւելցուկ ժողված ըլլալնին կը վկայեն: Յիսուս կը չարունակէ. «Ուրեմն ինչո՞ւ չէք իմանար իմ խօսքս, ինչո՞ւ տակաւին կը վախնաք թէ առանց հացի կրնաք մնալ. ինչո՞ւ չէք հասկնար թէ ես նիւթական խմորի վրայ չեմ խօսիր, թէ Փարիսեցիներուն կամ Սադուկեցիներուն պատրաստած հացէն զգուշացնելու վրայ չեմ կրնար խօսած ըլլալ»: Երբոր Յիսուս այսչափ մանրամասնաբար մեկնեց իր խօսքերը, վերջապէս արթնցան աշակերտները, և իմացան՝ որ Յիսուս զիրենք ոչ թէ Փարիսեցիներու և Սադուկեցիներու և Հերովդիանոսներու ձեռքով պատրաստուած և խմորուած հացէն կ'ուզէ զգուշացնել, այլ այդ ազանդաւորներուն քարոզած ազանդներուն համարէն:

Այդ միջադէպը տեղի ունեցաւ Փալիլիոյ ծովակին վրայ, Նաւին մէջ, Մագդալեայ և Դալմանունեայ կողմերէն դէպի Բեթսայիդա, ծովակին հարաւէն դէպի հիւսիս նաւարկած աշակերտներուն նաւագնացութեանը յաջող անցաւ, գիշերն ալ հարկաւ ծովի վրայ անցուցին, և միւս օր հասան Բեթսայիդա, Պետրոսի և Անդրէասի և Փիլիպպոսի հայրենիքը: Ոմանք աւետարաններու մէջ յիշատակուած Գնացին յայնկոյս խօսքերուն հիմնուելով, և յայնկոյսը հարկաւ արեւելեան եզերքին վրայ մեկնելով, տարբեր Բեթսայիդա մըն ալ այն կողմերը գտնել կ'անացին. սակայն ծովային նաւագնացութեան մէջ որեւէ ուղեւորութիւն. որ նոյն գիծին վրայ չէ, այլ մէկ կողմէն

13. Յակոբայ աղբիւր

միւս կողմ անցնելով կը կատարուի, միշտ յոյնիկոյս կրնայ ըսուիլ։ և այս անգամ ալ ծովակին հարուածէն դէպի հիւսիս կը կատարուէր Յիսուսի և իրեններուն նաւագնացութիւնը։

111. ԲԹԹՍԱՑԻԴԱՑԻ ԱՈՑՐԻՆ ԲԺՇԿՈՒԹԻՒՆԸ

Մարկ. Ը. 22—26.

Յիսուս և առաքեալներ Բեթսայիդա կը հասնին, բայց ասոնցմէ վրայ չքերեր, թէ բազմութիւն մը դինքն կը դիմաւորէ, և թէ ամէն կողմէն հիւանդներ և ախտաժէտներ շուրջը կը խըռնուին։ Մասամբ Յիսուսի յանձնառութիւն չընդունելու փափաքը, մասամբ Գալիլիացւոց սիրտին մէջ մտած պաղութիւնը, պատճառ եղած են այդ բանին։ Այնու հանդերձ բնաւ գործունէութիւն չէ ունեցած՝ պէտք չէ ըսուի, որովհետեւ կոյրի մը բժշկութիւնը պատմուած է, և գիտենք թէ աւետարանիչներ նշանաւոր պատահարները միայն առանձին նշանակած են։ Կոյրը բերողներ հաւատք ունէին որ Յիսուս ձեռքը դպցնելով մը կրնայ անոր աչուքները բանալ, ուստի շատ չափաւորութեամբ և կատարեալ վստահութեամբ կ'աղաչեն միայն, չէ Տէ՛ր ես։ Յիսուս քաղաքին մէջն էր երբոր կոյրը ներկայացուցին, բայց չուզեր այնպէս երեւցնել թէ ի դոյց ինչ կը կատարէ բժշկութիւնները, այլ լոկ հաւատքով դիմողներուն հաւատքը կ'ուզէ վարձատրել, հետեւաբար կոյրին ձեռքէն ինքն կը բռնէ, և անոր կ'առաջնորդէ մինչեւ քաղաքէն դուրս առանձնացեալ տեղ մը։

Հոն հասնելուն նախ կոյրին աչքին վրայ կը թքնէ, յետոյ ձեռքը վրան կը դնէ, և կը հարցնէ թէ ի՞նչ կը տեսնէ։ Կոյրին աչքերը կը բացուին. կը տեսնէ զանազան չարժուն առարկաներ, որք կը պտտին ուրիշ հաստատուն առարկաներու շուրջը։ Տակաւին առարկաները լաւ և յստակօրէն չկրնար որոշել. ծառն ու մարդը իրարմէ լաւ չկրնար տարբերել։ Կը տեսնուի թէ Յիսուս ծառատանի մը մօտ կեցած էր, և մարդ ըլլալով Յիսուսին հետ իր աչակերտները կային, բայց կոյրին համար ամէնն ալ իրարու նման երկար բաներ են. ծառեր որ կը կենան, և ծառեր որ կը չարժին,

որոնք իր համոզմամբ հարկաւ մարդիկ պիտի ըլլան. Տեսանէմ զմոբպէկ, զի շրջեր էբբե- ղձաւա: Կոյրին աչքը բացուած էր, բայց տեսողութիւնը յստակ չէր: Յիսուս անգամ մըն ալ ձեռքը վրան կը դնէ, և տեսողութիւնը կը կատարելագործուի, և կոյրը այլեւս ամէն առարկաները լաւ կը ճանչնայ և ամէն բան հասկնալու կը սկսի: Հարկաւ իր առաջին գործն եղած է Յիսուսին արտաքին չնորհապարտ ըլլուն գտնել:

Յիսուս կը տեսնայ իրեն, որ քարոզ դառնալէ և սքեռան հոգեկիր զրուցանայ, առանց քարոզ մոնելու չիտակ իր առնը երթայ, և իր պարտաւորութիւն քարոզին մէջէն անցնել կամ քարոզի մէջ երթալ իր գործին կամ իր պէտքերուն համար, մէկու մը չիտայ, մէկու մը չպատմէ: Արդեօք պատճառը նոյնն է, ինչ որ չատ անգամ բացատրեցինք: Հրեայք եթէ ուզէին հասկնալ, գիրքերը հասկնալու լաւ միտք ունենային, նոր միտք առնէին կամ հոգեկան աչքեր ունենային, որով տեսնէին և հաւատային: Եթէ աչք չկար՝ հոգեկան ալ հարկ չէր ևնար:

112. ԱՍՏՈՒԾՈՒԹԵԱՆ ԴԱՒԱՆԱՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. ԺԲ. 13—16. Մարկ. Ը. 27—29. Դուկ. Թ. 18—20.

Բեթսայիդայի մէջ երկար չմնացին Յիսուս ու իրենները, այլ անտիկէն հեռանալու. և Փիլիպոս մէջ չմնալու միտքով նորէն կը սկսին ուղեւորել դէպի հիւսիս, հանդարտ ճանապարհորդութեամբ և առիթ առիթ օթեւանելով: Բեթսայիդայէն դէպի հիւսիս, Վերին Յորդանանու արեւելեան և ձախակողմեան եզերքը ընդարձակ երկիր մըն է, լեռնային, կէս անբնակ և կէս անմշակ, մանր գիւղեր աս ան անդ սփռուած, որոնց մէջէն կ'անցնի մեծ արահետը, որ կախարհնումէն կ'երթայ Կեսարիա-Փիլիպպէոս, և անկէ Դամասկոս: Այս կողմերէն կամաց կամաց յառաջանալով, Յիսուս հասաւ Կեսարիայի մօտերը, բայց ըսուած չէ թէ յիշեալ քարոզն ալ մոնաւ, այլ հասաւ միայն ի կողմանս Փիլիպպէոս Կեսարիան ըստ Մատթէոսի, կամ ի շէնս Կեսարիոյ Փիլիպպէոս ըստ Մարկոսի: Կեսարիայ Փիլիպպեայ է նոյն ինքն Պանէաս քաղաքը, Պան չաստուծոյն անունով և պաշտօն չինուած, Պաղեստինի ամենէն հիւսիսային ծայրը, և

Անոխ-Էլբանան կամ Հերմոն կամ Սենեսմոն լերանց հարաւային ստքը: Պանէաս նոյն կը նկատուի Բաալդատ քաղաքին հետ, ուր հասաւ Յեսու, և որ կը պատուի Ա- ոտքէն Ահէլմանէ (Յես. ժ.Ա. 17): Ուրիշ թարգմանութեանց մէջ դարձեալ երկիցս կը յիշուի Բաալդատ քաղաքը, թէպէտ մերինը կը գրէ. Գողատ է պաշէն Լէքեանաու (Յես. ժ.Բ. 7), և Գադգոդ ա- ոտքէ լերկին Ահէլմանէ (Յես. ժ.Գ. 5): Հերովդէս Մեծն կարևորութեան տուաւ նոյն քաղաքին, բայց զայն աւելի չհնցուց իր որդին Փիլիպպոս չորրորդապետ, որ քաղաքին անունն ալ փոխեց ու կեսարիա անուանեց իւրոյ կայսեր, բայց միւս կեսարիային զատելու համար կոչուեցաւ Կեսարիա-Փիլիպպոսի: Սա միեւնոյն քաղաքն է, զոր յետ ժամանակաց վերանորոգեց Ագրիպպաս կրտսերն, և Ներոնիա անուանեց իւրոյ կայսեր:

Ճանապարհորդութեանց մէջ ալ Յիսուս իր հանապազօրեայ աղօթքները զանց չէր ըներ, և անգամ մը կեսարիա-Փիլիպպոսի քաղաքին մօտերը, և գուցէ Հերմոնի լեռներէն մէկուն վրայ՝ աղօթքը լրացնելէն ետքը, իր աշակերտներուն հետ իրենց վիճակին ու ժողովուրդին ընթացքին և վերջին դիպուածներուն վրայ խոսած ատեն, առաքեալներէն ուզեց իմանալ թէ ժողովուրդը իր վրայ ինչ գաղափար ունի, և ինքն ո՞վ կը կարծէ:

Այս այն խնդիրն է, որ ուրիշ անգամ ալ յիշուեցաւ, և Յիսուսի անձնաւորութեան շուրջը ուրիշ անգամ ալ յուզուեցաւ: Որովհետեւ սովորական մահկանացու մը չըլլալուն ամէնքը համոզուած էին, հինէն ու նորէն նչանաւոր անձնաւորութիւններ կը փնտռէին որ Յիսուսի հետ նոյնացնեն, ինչպէս մենք ալ բացատրած ենք (§ 95): Գլխաւոր կարծիքներ Յովհաննէս Մկրտչի եւ Եղիա Թեզբացիի և Երեմիա մարգարէի անուններուն շուրջը կը դառնար, որոնց վերադառնալուն մասին աւանդական կարծիքներ ալ կային, և եթէ այս երեքէն մէկը չէր, հարկաւ ուրիշ մեծ մարգարէներէն մին պէտք էր ըլլար, որ յարութիւն առած ու նորէն աշխարհ եկած պիտի ըլլար: Ժողովրդական նախապաշարման մէջ հին մարգարէներ այնպիսի մեծ ու անզուգական անձեր էին, որ անոնց նմանը հնար չէր որ նորէն ելլէր, և անոնց նման մէկ մը հարկաւ անոնցմէ մէկը պիտի ըլլար՝ երկրորդ անգամ աշխարհ եկած:

Երբոր ժողովուրդին կարծիքը լսեց առաքեալներէն, ուզեց անոնք

ալ փորձել: «Դուք ուրումն, ըսաւ, ինչ կը կարծէք. այս կարծիքներէն ո՞րը կ'ընդունիք. ձեր կարծիքով ես ո՞վ եմ»: Հարցումը ուղղուած էր բոլոր առաքեալներուն միանգամայն, և աւելի կաթեւր կը դառնար այդ հարցումը, քանի որ Յիսուս իր փառքէն եւ ժողովրդական ցուցմունքներէն զրկուած կ'երեւէր, Գալիլիայէց պաղելուն համար Գալիլիայէն հեռացած էր, և այսպէս հեռաւոր և օտար երկիրներ կը թափառէին, ուր Հրէաներ չատ քանցած էին և հեթանոսները կը կազմէին մեծ բնակչութիւնը. հեթանոսական կերպարան ունէր ընդհանուր կեանքը, և կ'արդարացնէր Գալիլեա Հեթանոսաց կոչումը, թէպէտ հրէայ էր իշխանը: Երբոր կաիսարիայի մէջ առաջին անգամ հակառակութեան նշաններ երեցան և աշակերտները ցրուեցան, Յիսուս այն ատեն ալ իր աշակերտներուն հաւատքը փորձել հարկ դատած էր (§ 102):

Բոլոր նմանօրինակ պարագաներու մէջ դիտել տուինք Պետրոսի առաջ նետուիլը, և ամենուն կողմէ խօսիլը. այս անգամ ալ նոյնը կատարուեցաւ: Յիսուսի հարցումին պատասխանը Պետրոս տուաւ, և Յիսուսը իբր Որդի Աստուծոյ ճանչցած և դաւանած ըլլալին համարձակօրէն վկայեց և ըսաւ. Դո՛ւ ես Քրիստոս Որդի Աստուծոյ կենդանւոյ ըստ Մատթէոսի, կամ Դո՛ւ ես Քրիստոս ըստ Մարկոսի, կամ պՔրիստոս Աստուծոյ ըստ Ղուկասու: Մարկոս և Ղուկաս լոկ մեսիայութիւնը կը յիշեն և աստուածորդիութեան չեն անդրադառնար, որ Մատթէոս միայն կը յիշէ: Բայց առաջին անգամը չէ որ առաքեալներ զՅիսուս իբր Աստուծոյ Որդի կը ճանչնան և կը խոստովանին, ճշմարիտ մեսիայութիւնը Աստուծոյ Որդի ըլլալուն հետ միաւորելով և նոյնացնելով: Բարթուղիմէոս ամենէն առաջ և ուղղակի իր կոչմանէ և իր անունով, զայդ վկայեց Յորդանանու եզերքը, և դաւանեցաւ, Դո՛ւ ես Որդի Աստուծոյ (§ 30): Պետրոս ալ այս դէպքէն քիչ յառաջ, կաիսարիայի քարոզութենէն և աշակերտաց մէջ ինկած վարանումէն ետքը նոյնը կրկնեց առաքեալներուն բերնով. Դո՛ւ ես Քրիստոս Որդի Աստուծոյ (§ 102): Հետեւաբար բոլորովին նորութիւն կամ առաջնապատուղ դաւանութիւն չէր, որ այս անգամ կը յայտնուէր, այլ նշանաւոր պարագայի մը մէջ յայտնուած կարեւոր յայտարարութիւն մըն էր:

113. ՊԵՏՐՈՍԻ ԵՐԱՆՈՒԹՒՆԸ

Մատթ. ԺԶ. 17—19.

Պետրոսի դաւանական խօսքերը յիշելէն ետքը Մարկոս և Ղուկաս խօսք մը չեն աւելցներ Պետրոսին ուղղուած։ Մատթէոս միայն յետագայ տողերը կը գրէ Յիսուսին կողմէ խոսուած. Եթէ +էպ, Սկսած ուրէք Յովհաննու, պէ մարդին և ուրիշ ոչ յայտնեաց +էպ, այլ Հայր իմ որ յերկինս է, և ես +էպ ասեմ, պէ դու ես Վէմ, և ի վերայ այսր վիմի շինեցից պեկեղեցի իմ, և դրունք դժոխոց չեն պ յաղթահարեսցեն. ես սաց +էպ պհականս Արքայութեան երկնից, և որ ինանգամ կապեսցես յերկրի, եղեցի կապեալ յերկինս, և որ արձակեսցես յերկրի, եղեցի արձակեալ յերկինս։ Հատուածը ամբողջապար բերինք մեր քնագիրին յառելով, որովհետև այդ կտորը մեծ խնդրոյ մը նիւթ ուած է ընդհանուր եկեղեցւոյ մէջ։ Արեւմտեան եկեղեցւոյ մէկ մասը, այսինքն լատին կաթոլիկը, այդ խօսքերուն վրայ կ'ուզէ հիմնել պապական դրութիւնը. իսկ Արեւմտեան եկեղեցւոյ միւս մասը, որ է բազմաճղի բողոքականութիւնը, և Արեւելեան բոլոր եկեղեցիները հակառակը կը պնդեն, չընդունելով նոյն դրութիւնը, և չգտնելով այդ խոսքերուն մէջ պապական դրութեան նպատակաւոր կարծուած իմաստը։ Յիսուսին խօսքերուն վրայ խօսած առնենս, չպատահիր հարկաւ, որ մենք այս տեղ ընդարձակ և աստուածաբանական գլուխ մը գրենք այդ նիւթին վրայ։ Բայց օրէն ալ չէր առանց ամիսի և համառօտ բացատրութեան անցնիլ այդ հատուածը։

Յիսուս նախ երանի կու տայ Պետրոսի, որ աստուածային խոր-

րին խորհուրդները ուեղեակ եղած է, ոչ թէ այս կամ այն մահկանացու անձէ զայն սորվելով, այլ ուղղակի Հօր Աստուծոյ ներչնչումով այսպիսի բարձր ճշմարտութեան տեղեկանալով։ Արդ՝ արդէն դիտել տուած ենք, թէ Յիսուսը իբր Քրիստոս ու իբր Որդի Աստուծոյ ճանչնալ, միայն Պետրոսի իմացած և Պետրոսէ վկայուած կէտ մը չէր։ Ըսենք թէ Բարթողիմէոս չատ կանուխէն նոյնը դաւանած էր (§ 30), Պետրոս ինքն ալ ի դիմաց ընկերաց կեսարացւոց մէջ նոյն դաւանութիւնը արտայայտած էր (§ 102), բոլոր առաքեալներ

ալ զայն գիտցած և յայտնած էին. ուրմէն ոչ Պետրոսի յաւուկ եւ ոչ ալ Պետրոսէ առաջին անգամ վկայուած կէտ մըն էր այս: Այդ դիտողութենէն կը հետեւի, թէ Յիսուսի տուած երանին անոնց ամենուն կը տարածուէր, որ այդ ճշմարտութեան աւելակ եղած էին, և Յիսուսի խօսքերուն մէջ չկայ՝ խօսքն ու գործը ու գոլեսան ու երանին առանձինն կերպով Պետրոսի մասնաւորելու միտում մը: Եղած խակ ըլլար, անկէ միտում մը քաղել հնար չէր:

Յիսուսի խօսքերուն երկրորդ մասին մէջ Դու ես Քրիստոս, և է վերջ այդ վէմ շինեցից եկեղեցի իմ բառերն են, որ Հռոմէադաւանները գլխաւոր միտքը կը կազմեն, և այն ալ կերպով մը հայ թարգմանութեան բառերէն օգտուելով: Ուր մերը կը գրէ Դու ես Քրիստոս, յոյն ու լատինը և ուրիշները պարզապէս կը գրեն Դու ես Քրիստոս: Բնագրին անունը մեր մէջ հասարակ անուն ձեւ է առած, և նոր իմաստ մը առեալած, զոր յոյն ու լատինն չեն ունի: պատճառն ալ պարզապէս այն է, որ յունարէն Քրիստոս, և ասորերէն Մեսիա, հայերէնի մէջ վէմ գրուած է միմանցնալ թարգմանութեան համար: Յոյնի և լատինի մէջ Քրիստոս պարզապէս յատուկ անուն է, իսկ հասարակ անունն է Քրիստոս, որուն իրարմէ ածանց են բայց իրարու տեղ միմանակելի չեն, մինչ մեր մէջ միմանակելի եղած են, հայերէն հասարակ անուններուն տեղ չունենալուն համար: Քրիստոս յատուկ անունը վէմ թարգմանուած՝ ասորւոյն ուրիշ կողմերն ալ կը հանդիպի. ինչպէս, Անդրեաս եղբայր Սիմոն Պետրոսի (Յովհ. Ա. 40 եւ 42. 8): Մեր թարգմանութեան այդ կէտը այնչափ լատին հռոմէականներու գործին յարմարած է, որ հայերէն աստուածաչունչին՝ Յօթանասնից օրինակին համաձայն և իրենց եբրայականին տարբեր ըլլալուն, և ասկէ իրենցմէ մեզապրանքի նաթարկուած ըլլալուն համակուակ, այդ մէկ բառին չնորհիւ և այս աստիճ իրենցմէ ոմանք հայերէնը Քրիստոսի Թարգմանութենէն անունով պատուելու չափ եռանդ ղգացած են:

Սակայն Դու ես Քրիստոս բնագրական բայլատութիւնը, եբրայական ոճով քաղքերական դարձուած մըն է, որ կը հնչէ իբր թէ ըսէր, Ապրիս, Քրիստոս. հետևաբար Պետրոսին վէմ ճանչցուելուն եւ վէմ կոչուելուն քնաւ նշանակութիւնը չունի: Թող որ Սիմոնին անունին կեփասի կամ Պետրոսի փոխուիլը շատ կանուխ տեղի ունեցած է Յորդանանու կողմերը գտնուած առեներին (§ 29), երբ

առևտրին Փարաս ոչ դատաստիճն ըրած էր և ոչ երանելոյն արժանացած, այնպէս որ Սիմոնին Փարաս կոչելը՝ դատաստիճան դարս ուրիշ որևէ պատասխան կամ կոմպլական պատճառի մը մէջ վիճաբանելու է:

Հետևաբար ակնյայտ, որուն վրայ եկեղեցին պիտի հիմնուի, ոչ թէ Պետրոսն է, այլ Պետրոսին յայտնած ճշմարտութիւնը, որ է Յիսուսի Քրիստոսի աստուածութիւնը, որ իսկապէս ալ ցայտ է որ եկեղեցւոյ հիմ ձանչցած, որպէս զի եկեղեցին ալ անսասանելի և անյաղթելի ըլայ: Անհնարին մտքի մը, այն ալ իր Տեառնքին մէջ կոթի խոհեմ, Յիսուսէն յանդիմանուած, Յիսուսը սրտցաւ, սատանայ կոչուած, երբէք Տեառնքին հիմ ըլլալու պատիւը չտան. մինչ յանխնդրելի և սատանայնի ճշմարտութիւն մը երբ ունի և կրնայ ամէն սատանայնի և անյաղթելի Տեառնքին: Եթէ այս տեղ սատանայնութեան ձայն մը գրելու ըլլայինք, կրնայինք յառաջ բերել նախևառաջ Ս. Տրդ, թէ՛ Արեւելեայց և թէ՛ Արեւմտեայց, այդ մեկնութեամբ իմացած ըլլալուն վկայութիւնները. նոյնպէս նոր կտակարանի մէջ իր եկեղեցւոյ վէմ միայն Յիսուսի Քրիստոսի յայտած ըլլալը, և միւսներուն զայն ճանչնալու պայմանութիւն ը, իշխանութիւն և զօրութիւն իմայնելու Տանտր:

Յիսուսի խօսքերուն վերջին մասը, ուր կը վիճաբին Փոխանորդ Աթոռոյն Եկինէց, և կապելոյ և արձակելոյ իշխանութիւն, առաքելական իշխանութենէ աւելի ընդարձակ իմաստ չունին, և նոյն կերպով արուած են յետոյ Երկուտասաններուն ալ (Մատթ. ԺԸ. 18), և նոյն կերպով կրկնուած են յատուկենէ խօսքը, (Յովհ. Ի. 23). ուստի աւելի երկար խօսք պէտք չէ ցուցընելու՝ թէ այդ մասէն ալ Հռովմէականք օգտուելու եղանակ չունին:

Յօսքերնիս ամփոփելով, և իբր աւետարանական պատմութեան չարունակութիւն, կրնանք համառօտակի ըսել, թէ Յիսուս գոհ մնաց այն յայտարարութենէն, զոր Պետրոս բոլոր իր ընկերներուն կողմէն ըրաւ, և ինչպէս Պետրոս անոնց կողմէ խօսած էր, Յիսուս ալ Պետրոսով յայտնեց անոնց իր խնդութիւնը. գովեց զանոնք, երանի կարդաց Հօր Աստուծոյ յայտնած ճշմարտութեան հաւատալնուն համար, քաջալերեց որ յարատեւ մնան, յայտնեց թէ այս ճշմարտութեան վրայ պիտի հիմնուի իր Եկեղեցին, և քանի որ Եկեղեցին այդ ճշմարտութեան հաւատարիմ մնայ՝ դիւական զօրութիւններ ղինք պիտի չկարենան կործանել, և իրենք ալ նոյն Եկեղեցւոյ մէջ իշխանութիւն պիտի վայելեն, պիտի կարենան անարժաններն պատժել և հեռացնել, և ղմայտողները վերստին Եկեղեցւոյ չնորհքներուն արժանացնել:

114. ՅԻՍՈՒՍԻ ՀԵՏԵՒՈՂՈՒԹԻՒՆ

Մատթ. ԺԶ. 20—28. Մարկ. Ը. 30 - 39. Ղուկ. Թ. 21—27.

Յիսուսի իր անձին նկատմամբ եղած կարծիքները լսելէն և իր աշակերտաց կողմէն վկայուած դաւանութիւնը ընդունելէն ետքը, կը սկսի նոր յայտնութիւններ ընել անոնց և նոր վարդապետութիւններ խօսիլ, որոնք խօսակցութեան չարքը կը պահեն, բայց խօսքը բոլորովին նոր գետնի վրայ կը տանին: Պետրոսին խօսուած երանութեան յայտարարութիւնը, որ միայն Մատթէոսէ յաւելք բերուած է (§ 113), կը մնայ իբրև միջանկեալ, և ներկայ հատուածը ուղղակի կը կապուի վերջին մասերուն հետ (§ 112):

Բոլոր աշակերտներ և ամէնուն կողմէ Պետրոս՝ Յիսուսի Մեսիա կամ Քրիստոս և Որդի Աստուծոյ ըլլալը խօսած էին, իսկ Յիսուս կը սկսի զիրենք զգուշացնել, որպէս զի գիտցածնին իրենց պահեն և ուրիշի չխօսին, թէ Նազովրեցի Յիսուսն է ակնկալեալ Մեսիան. Մէ «Ո՞վ» ասիցեն զմի նա է Քրիստոս: Ո՞չ ապաքէն պէտք էր որ ճշմարտութիւնը երեան գար, ո՞չ ապաքէն Յիսուս ալ կը ջանար որ բոլոր աշխարհ իր մեսիայութեանը հաւատար. ինչո՞ւ ուրեմն զայն խօսելու արգիլքը: Հարկաւ աստուածային խորհուրդները պրպտելու յաւակնութիւն չենք կրնար ունենալ, բայց Յի-

սուտ խորհրդաւոր խօսքերով յայտնած ճշմարտութիւններն ալ պէտք չէ անգիտանանք: Յիսուս իրաւունք ունէր առաքեալներուն արգելուլ, որովհետեւ անոնք ալ մեսիայութեան վրայ յստակ գաղափար չունէին, հրէական եւ նախապաշարեալ ըմբռնումներէ դուրս եկած չէին. մեսիայութիւնը իր արտաքին եւ երկրային իմաստով կ'իմանային, ուստի իրենց քարոզութեամբ փոխանակ չինելու կըսային ըսել, եւ նախապաշարեալ երեւոյթին ոյժ տալ, եւ Յիսուսին չուրջը գոնուելով կարծեցնել տալ՝ թէ Յիսուսին ալ գաղափարը նոյնն է: Ըստ այսմ առաքեալներուն լռութիւնը աւելի նպատակայարմար էր, քան անոնց խօսիլը: Թող որ՝ ինչ օգուտ կրնար ըլլալ եթէ Յիսուսի ընկերակից եւ հետեւող եւ անոր ապրեցութեան ներքեւ եղող անձեր վկայէին, թէ Յիսուս ճշմարիտ Քրիստոսն ու Որդի Աստուծոյ է: Խօսքերնին կատակերգական կարծիք, թեւլադրութեան արձագանգ եւ ապրեցութեան արգասիք պիտի նկատուէր, եւ ոյժ պիտի չունենար: Լաւ էր որ անոնք չխօսէին, եւ ժողովուրդին միամիտներն ալ չարամիտներն ալ իրենք իրենց խորհրդածութեամբ, տեսած հրաչքներուն ու լսած վարդապետութիւններուն ազդեցութեամբ ճշմարտութիւնը հասկնային:

Յիսուս իր առաքեալներուն միտքն ալ լուսաւորելու, եւ մեսիայութեան վրայ անոնց նախապաշարեալ կարծիքը ցրելու համար, այնուհետեւ՝ Փիլիպպեայ Կեսարիայի կողմերը, Հերմոն լերան մօտերը, բոլորովին քաշուած ու առանձնացած տեղւոյն մէջ, առանձին անգամ նոր եւ տարօրինակ յայտնութիւն մը կ'ընէ անոնց: Խօսքին կարգը կը սոսկալ ենթադրել, որ Յիսուս նախապէս տեսութիւն մը ըրաւ Գալիլիոյ մէջ կատարուած փոփոխութենէն, Հրէից կողմանէ ցուցուած հակառակութենէն, եւ Երուսաղէմի պիտանիներուն կողմանէ լարուած դաւադրութենէն վրայ, եւ որովհետեւ առաքեալներ մեսիական դաւանութեամբ՝ այնպէս իմն կը սիրէին կարծել, թէ նպատակին վարդապետը, առանց ամէնքը պիտի ցրուէ ու ցրուէ, եւ ամենուն գլուխը ձգելով անոնց նպատակը պարապի պիտի հանէ, Յիսուս պարտաւորուեցաւ հանդիպելիք եղելութիւնները յստակ կերպով մը պարզաբանել: «Իրողութիւնները, բաւ, ձեր կարծած կերպով ուղի պիտի չունենան, մեսիայութիւնը ձեր մտածած կերպով պիտի չգործադրուի: Երուսաղէմ ալ պիտի երթամ ուրկէ՛ սպէս, հակառակութիւններն ալ պիտի զօրանան, դաւաճա-

նոքիններն ալ պիտի յայտնին, հակառակորդներս եղող քահանայապետներուն և դպիրներուն և օրինականներուն ձեռքը պիտի ինամ, որ պիտի նախատանին, անարգեն, ծանչնան, չարչարեն, դատապարտեն, և մեռցնեն ալ։ Բայց մինչև հոս միայն, և մի կարծէք թէ պիտի յայտնին Աւետարանի և երկնից Արքայութեան գործը խափանել. որովհետև մեռնելուս երրորդ օրը ես վերստին կենդանի պիտի ըլլամ և յարութիւն պիտի առնեմ, և այն ատեն Աւետարանը պիտի յաղթանակէ, և իմ քարոզած Աւետարանը պիտի փառաւորուի»։ Այսպէս Յիսուս մեկին բանալով և առանց դարձուածքի ըսելիքը նախապատչակով։ Ի՜ հոմաքչոկ պէտն խօսեցա՜։

Աւազակներ չհամցան, խելագին չէր առներ, ճէ ինչպէս մեսիայութիւնն ու մուտ վախճանը կրնան իրարու հետ համաձայնիլ։ Եթէ Մեսիա է, պէտք չէ մռնուի, չարչարուի ու սպանուի, եթէ Մեսիա չէ, պէտք չէր որ այսպիսի հրաշագործութիւններ կատարեր ընէր։ Իրենց համոզումը այս վիճին նեղութիւնը չէր կրնար նախատանել. իրենց առածներն ու լսածները մեսիայութիւնը հրեայութեան ներքեւ չէին իջներ, ուրեմն Մեսիա էր. և եթէ Մեսիա էր, այն ոգորմելի վախճանը չէր կրնար ունենալ, այն վախճանը իրեն չէր կրնար վայլել։ Այդ եղաւ իրենց եզրակացութիւնը. Քա՜ լեզէ էէղ, ոբէ, ճ՛ եղէզէ էէլ ոյդ։

Պետրոս, իրեն սովորական ոճին համեմատ, այս անգամ ալ մէջ մեզ կը նետուի և կ'ուզէ որ Յիսուս այդ ոգորմելի վախճանէն զերծ մնայ։ Ծէ ինչ պատճէն, ինչ առաջարկէն, ինչ սուտակ բացատրութիւններ գործածէն, չնաք պետր, աւետարանները չեն պատմեր։ Մատթէոս կը գրէ թէ Սկսաւ կոչել ընդ նմա. և Մարկոս կը գրէ, թէ Սկսաւ սասթել նմա։ Ծէ՛ կոչել և թէ՛ սասթել բառերը աւետարանին համար սովորական չեն, և կիրառութեան մէջ ալ թեթեւ իմաստ չունին։ Պետրոս նախ խօսքը գործածած է, Յիսուս մեզատրած է որ պիտնալով ալ այդ վտանգէն խոյսելու կերպեր չխորհի, կրկին կրկին յանդուգն առաջարկներ րրած է, և Յիսուս իր նախկին ձկտրուական վարմունքներն ալ մոռը բերելով՝ խարսախել և ճարպիկ փախուստի ձեւեր ալ առչեւ դրած է։ Յիսուս ուզած է պահ մը տեւանալով խօսքը կտրել, սակայն Պետրոս նոյնէն տեսեւած է իր խօսքերը պնդելով, որովհետև աւետարանին, Յիսուս Պետրոսի պատասխանելու համար, դա-

նալով խօսելու ձեւը կ'առնէ. Ե՞ւ ես պոլիս եմ Պետրոս, ասէ: Յիսուս կը յոգնի, կը ձանձրանայ Պետրոսի անիտրհուրդ թախանձանքներէն և անոնցմէ աւազակներէն, կը տեսնէ որ մեռս առաքեալներն ալ մատղիւր են, և այդ առանձին խօսակցութեան ելքին կը սպասեն, հարկաւ իրենք ալ Պետրոսէ լաւագոյն մտածումներ չունենալով:

Վերջապէս Յիսուս տեսնելով որ Պետրոս անոյշ խօսքերէ եւ մեղմ ազդարարու թիւններէ չօգտուիր, չազդուիր, չլսեր, ասոնք ձեռք առնելու կը սոխուի. «Մէկդի դնա՛, կ'ըսէ, քովէս հեռացի՛ր, փորձիչի դերդ մի՛ առներ. Եղի չեղա՛ ինծի սոսկանալ. դիս գայթակղեցնելու և մոլորեցնելու ձիգ մըն է այդ քու ըրածդ, դուն Աստուծոյ գործերը ոչ գիտես, ոչ կը մտածես, առիին աշխարհային նպատակի կը ծառայես, մարդկային խորհուրդներ կ'առաջարկես, մարմնաւոր դիտումներ ունիս. Տգիտաբար բարիքին մեռքը չես կրնար բարձրացնել»: Վերջապէս Պետրոս ձայնը բաշխուս ելաւ. մեռս առաքեալներն ալ խրատուելուն վրայ չկրնար. բայց իրենց մեռքին չիմքը չփոխուեցաւ. ոչ մեսիականութեան և Երկինքի Արքայութեան, և ոչ ատելի և չարչարուելի և սպանուելի, ըլլայ ալ յետոյ կենդանանալու պայմանով:

Երբոր առօրինակ միջադէպը կը վերջանայ, առաքեալներուն յուզեալ մեռքերը կը հանդարտին, հանդարտ կերպով Յիսուսի կը մօտենան և կ'ուզեն իմանալ, այդ հակառակութեան, մեսիա ըլլալու և անկար գտնուելու՝ բացատրութիւնը: Յիսուս առիթ կ'առնէ իրենց խորհրդաւոր խրատական մը խօսելու, որով մի կողմէ, իրեն գլուխը գալիքին իւսաստը բացատրած կ'ըլլար, և մեռս կողմանէ իրեն հետեւողներուն ալ պահուած և անոնցմէ պահանջուած կերպը կ'իմացնէր և կը տրուէր: «Իմ Աւետարանիս կերպն ու ձեւը, նպատակն ու միջոցը, ձեր կարծած կերպերով չեն կատարուիր, կ'ըսէ, աշխարհի կանոններուն իմ Աւետարանին կանոններուն հակառակ են: Ես ձեզի ըսի թէ սիտի մատնուիմ, չարչարուիմ եւ սպանուիմ, բայց չըսի թէ վերջապէս սիտի յաղթուիմ և ընկճուիմ, ընդհակառակն մահը կենդանութեան և նեղութիւնները փառաւորութեան սիտի առաջնորդեն: Ինծի նման սիտի ըլլայ ինծի հետեւողն ալ. ուր որ կ'ուզէ իմ Աւետարանիս աշակերտիլ, պէտք է իր հաճոյքէն ու դիւրութիւններէն հրաժարի, իր կամքը մէկդի

թողու, և իրեն վրայ դրուած նեղութեան խաչը յօժարութեամբ առանձնէ. և այնպէս իմ ետեւէս գայ. այն ատեն է, որ ճշմարիտ յաղթութեան և փառքի ճանապարհ բացած կ'ըլլայ: Ով որ կ'ուզէ որ վերջնապէս կենդանի ըլլայ, թող առժամեայ կեանքի վնասէն չվախնայ. վասն զի իրօք ալ, ով որ իմ Աւետարանին ցուցած կերպով կեանքի առժամեայ վնասներուն յանձնառու կ'ըլլայ, վերջնական և իրական կենդանութիւնը ձեռք կը ձգէ: Ճշմարիտ կեանքը ու ճշմարիտ օգուտը հոգեւորական է և ներքին, արտաքինն ու մարմնաւորականը նշանակութիւն և արժէք չունի. ինչ օգուտ, որ բոլոր արտաքին և մարմնաւորական օգուտները ձեռք ձգես, ու ներքին և հոգեւորական օգուտներէն զուրկ մնաս: Անխելք է ով կը կարծէ թէ կարող պիտի ըլլայ արտաքին և մարմնաւորական չահերուն, ներքին և հոգեւորական վնասները փոխարինել: Արտաքին և մարմնաւորական չահեր որչափ ալ շատ ըլլան, չեն կրնար երբեք մարդը ներքին և հոգեւորական վնասներէն ազատելու վրայ կանք ըլլալ: Ներքին և հոգեւորական վնասները նոյն իսկ մարդուն իր անձին փրկութեան կողմանէ ըսել են, և բան չկայ որ կարենայ մարդուն անձին խնդութեան արժէքին հաւասար դալ»:

Աւետարանական պարմայումը առաքեալին մըն ալ շատցաւ. Յիսուս ոչ միայն իրեն հանդիսկիքը իբրեւ օրինաւոր մի բան կը ցուցընէր, և իբր միակ օգտակար եղանակ կը բարձրացընէր, այլեւ իրենցմէ ալ կը պահանջէր, որ հիմակուընէ միտքերնին դնեն, թէ իրենց ալ հանդիսկիքը միեւնոյն է, և պէտք է որ իրենք ալ նոյն սիրով յանձն առնուն: Պահ մը առաքեալներ սկսան իրենց միտքին մէջ դնդռեփել, այս պայմաններով աշակերտութիւնը դիւրին և դրաժադրելի բան մը չէր երեւար: «Նայեցէք, կ'ըսէ Յիսուս, իմ ընթերքս ալ այս է, իմ ուղածս ալ այս է: Ով որ այս պատճառով ինէ կը հետանայ, կամ իմ բաժին չհասնիր, կամ թէ այս սկզբունքներով ժողովուրդին կը քաշուի, և այս անօրէն և մեղաւոր ժողովուրդին առջեւ գիս չպատուեր, ես ալ երբոր մահուընէս ու յարութենէս ետքը աստուածային փառքով և հրեշտակներու փառաւորութեամբ յաղթական կերպով վերադառնամ, այն ատեն ես ալ զինքը չեմ պատուեր: Ով որ ամօթ կը համարի իմ օրինակիս հետեւողը և իմ սկզբունքներուս աշակերտ երեւնալ. գիտնայ որ ես ալ ամօթ պիտի համարիմ զայն ինծի մօտ ունենալ, և պիտի ամչ-

ցնեմ ու խայտառակեմ զայն իմ երկրորդ գալստեանս առնն։ Որովհետեւ Որդին Մարդոյ պիտի վերադառնայ իր երկնաւոր Հօր փառքով և հրեշտակներու փառաւորութեամբ, և ամենուն հատուցումներ պիտի ընէ իրենց գործերուն ու արդիւնաւորութեան համեմատ»։

Յիսուս այդ խօսքերով նոր ակնկալութիւն մըն ալ կը պարզէր առաքեալց աչքին։ Չարչարուելէն ու մեռնելէն եաքը յարութիւն, իսկ յարութենէն եաքը միւս անգամ գալուստ և փառաւորութիւն և հատուցումներ։ Հիւսաքրքրութիւնը բնական էր, մահը պիտի հանդիպէր ի մօտոյ, յարութիւնը մահուան երրորդ օրը, ե՞րբ տեղի պիտի ունենար փառաւոր գալուստը։ Առաքեալներուն հարցում ուղղելը աւետարանիչներ գրած չեն, բայց Յիսուսի խօսքերը այսպիսի հարցում մը կ'ենթադրեն։ «Վասն եղէք, կ'ըսէ Յիսուս, ահա ապագան ալ ձեզի կը յայտնեմ։ Այս տեղ ինձի հետ եղողներէն ամէնքը չմեռած, իմ երկրորդ գալուստը տեղի պիտի ունենայ. և ներկաներէն ալ ոմանք կենդանի աչքով Որդւոյ Մարդոյ փառաւոր գալուստը և Երկնից Արքայութեան յաղթանակը պիտի տեսնեն»։

Այս տեղ պէտք էր որ մենք Յիսուսի վերստին փառաւոր գալստեան, և յաղներէն ամէնքը չմեռած՝ այս գալստեան տեղի ունենալուն մասին, նոր գնուածքներ մտնէինք, թէ ի՞նչ է այդ գալուստը, և թէ որո՞նք են կենդանի մնացողները։ Բայց Յիսուսի գալստեան ինդրոյն վրայ, աւելի ընդարձակ խօսուած է Մատթէոսի ԻԴ. Մարկոսի ԺԳ. և Ղուկասու ԻԱ. գլուխներուն մէջ, և այն տեղին կը թողունք կարեւոր բացատրութիւնները։

115. ՅԻՍՈՒՍԻ ԱՅԼԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. ԻԲ. 1. Մարկ. Թ. 1. Ղուկ. Թ. 28.

Յիսուսի այլակերպութեան պատմութեան չկատած, երկու հանգամանքները նախընթացաբար ուսումնասիրել օգտակար կը սեպնենք, զոր պատմութիւնն ունի լաւ և յստակ կերպով իմանալու համար։ Այդ հանգամանքներն են. ի՞րը և ո՞ւր տեղի ունեցաւ այլակերպութիւնը։

Ժամանակին մասին ուշադրանիչներ, զորոնցմէ մէկ կերպով մը, այդ եղելութիւնը նախընթաց եղելութեան կը կցեն օրերու հաշուով մը։ Նախընթաց եղելութիւնն էր, Փիլիպպէս Կեսարիոյ կողմերը տաքնալներուն ուղղած հարցումը, անոնց պատասխանը, իր մահուան նախագուշակ գոյժը, և այդ առթիւ տեղի ունեցած խօսակցութիւնը, ամէնքն ալ քանի մը ժամուան մէջ լրանալիք եղելութիւններ. վերջապէս որոշ օրուան մը գործողութիւն։ Այս գործողութենէն անմիջապէս ետքը երեք աշակերտներն ալ այլակերպութիւնը կը պատմեն, երեքն ալ երկու եղելութեանց իրարմէ հեռաւորութեան օրերը նշանակելով։ Մատթէոս կը գրէ. Ու՝ չեռ վեց ա՛ւո՛ր. Մարկոս կը գրէ, Ու՝ չեռ վեց ա՛ո՛ր. Ղուկաս կը գրէ. Ու՝ եղե՝ չեռ այդ քառնէց էջրե՝ ա՛ո՛ր+ ո՛ր։ Օրինակի կամ գրչութեան չիմաթութիւն մը ենթադրելու պատճառ չկայ. ամէն թարգմանութիւններ և ամէն օրինակներ միեւնոյն կերպով կը գրեն. կը մնայ ուրեմն երկու բացատրութեանց և երկու թիւերու իրարու համաձայնութեան կերպը նշանակել, որ դժուար ալ չէ։

Երկու եղելութեանց օրերը իրարու կը հաւելլուին, կամ եղե-

լումնանց օրերը մէջը հաշուելով, կամ եղելութեանց օրերը հաշուէ դուրս թողլով: Երբոր օրինակի համար, դէպք մը տեղի ունեցած է Կիրակի օր մը, և դէպք մըն ալ անոր յաջորդող Կիրակին. երկու դէպքերէն մէկը միւսէն վեց օր ետքը կ'ըսուի. եթէ երկու Կիրակինները չհամրուին. և կրնան ե՛ւ օր ետքը ըսուիլ, եթէ երկու Կիրակինն ալ մէկտեղ համրուին. ինչպէս կրնան երկու օր ալ ըսուիլ եթէ միայն վերջինը դէպքին Կիրակին համրուի: Այսպէս՝ ենթադրելով որ միայնակեաց օր մըն էր Կիւտիայի Տարցումը, և միւս միայնակեացին այլակերպութիւնը, Մատթէոս ու Մարկոս կրնային վեց օր ետքը ըսել՝ միայն մէջ տեղի ողջ օրերը հաշուելով. իսկ Ղուկաս ութն օր ետքը ըսել՝ եղելութեան օրերն ալ համրելով. մանաւանդ որ Ղուկաս չէր ծրն ալ կ'ուզեցինէ, որ օրերուն թիւը ոչ ճիշդ ու կատարեալ, այլ մերձաւորապէս հաշուով համրած ըլլալը կը նշանակէ:

Իսկ եղելութեան ժամանակին մասին իրենց է պիտոլ, որ Յովհ և Լաւինք, որ արեգակնային օրերու հաշուով կը կատարին իրենց տօնները, այլակերպութիւնը ուրանդարար կը յիշատակեն Օգոստոս 6'ին, և որ Տեառն Յիսուսի քարոզութեան երրորդ տարուն մէջ ենք, կրնանք տեսնելու թէ Հռոմայ 782, մեր թուականին 29, և Յիսուսի կեանքի 33 տարուն յուլիս 30ին տեղի ունեցաւ Կեսարիայի Տարցումը իր ապրուդանքով, և Օգոստոս 6'ին այլակերպութիւնը:

Իսկ այլակերպութեան տեղւոյն համար, Մատթէոս կը յիշէ Լեառն ի Բոյէ. Մարկոս ալ Լեառն ի Բոյէ. իսկ Ղուկաս լոկ Լեառն մը կը յիշէ. երեք աւետարանիչներուն ալ լերան անունը չտալը լռելեայն առիթ տուած է: Նաեւ Պետրոս, որ իրեն ալ Լեառն ներկան գտնուիլը կը յիշէ (Բ. Պետ. Ա. 18) աւելի լուսաբանութիւն չաւելցնար: Եկեղեցւոյ հետանդ և տարաձայն ընդհանուր և հաստատուն աւանդութիւնն է, թէ այլակերպութիւնը տեղի ունեցաւ Թաբոր լերան վրայ, որուն կրնայ յարմարիլ Պետրոսի տուած «ո՛ր» անուանակոչութիւնը:

Եթէ աւանդութեան փաստով միայն խնդիրը պիտի վճռուէր, Թաբորէն զատ ուրիշ լեռ երբեք յիշուած չէ հին գաւերուն մէջ. անդամին առաջին դարուն վերջերէն սկսելով՝ նոյն աւանդութիւնը հաստատուն կերպով կրկնուած է:

Իսկ աւետարանի նոր մեկնիչներէ ոմանք, գլխաւորաբար քողքականներ, կը պնդեն թէ անհնար է թաբորը իբրեւ այլակերպութեան լեռ ընդունիլ։ Իրենց փաստերն են։ Յիսուս եօթնեակ մը առաջ կը գտնուէր Կեսարիա Փիլիպպոսի կողմերը, Գալիլիայի ամենէն հիւսիսային ծայրը. մինչ թաբոր կը գտնուի Գալիլիոյ հարաւային կողմը։ Աւետարանիչներ Կեսարիոյ հարցումը պատմելէն եաքը բնաւ Յիսուսի այն տեղէն մեկնելուն ակնարկ չեն ըներ։ Թաբոր լերան պագաթը ամրոյ չինուած էր, և այսպիսի փառաւոր և հրաշալի տեսարան մը նոյն տեղ չէր կրնար յարմարիլ։ Մարկոս այլակերպութեան և լերան տարրերը դիւահարին բժշկութիւնը պատմելէն եաքը միայն կը դնէ. Եւ անոնք ելեալ անցանէին առ Գալիլեացւ (Մարկ. Թ. 29)։ Այս փաստերուն վրայ հիմնուելով կ'ուզեն հաստատել՝ թէ այլակերպութիւն տեղի ունեցաւ Անտիլիբանանու շղթային հարաւային ծայրը, Հերմոն լերանչ գագաթներն մէկուն վրայ, Կեսարիա Փիլիպպոսի քաղաքին չրջակաները։

Սակայն մեր կարծեօք՝ այս փաստերը չեն բաւեր նախնական և հնագոյնի և ընդհանուր աւանդութենէն հեռանալու տրիալ։ Կեսարիա Փիլիպպոսի և թաբոր, Գալիլիոյ հիւսիսային և հարաւային կողմերը՝ իրարմէ այնչափ հեռու չեն, հեռաւորութիւնը քանի մը օրուան ճանապարհ է, որ չարաթուան մը մէջ շատ դիւրութեամբ կրնայ կատարուիլ։ Աւետարանիչներ երբէք Յիսուսի բոլոր ճանապարհորդութիւնները ճշդութեամբ չեն գրեր, և զանազան տեղեր կատարած գործեր իրարու հետեւ կը գրեն առանց դիտողութեան։ Թաւորի գագաթը եղած ամրոցը շատ հնուց չինուած է Յովհաննու ժամանակ, նոյն պատմիչին վկայութեամբ։ Դիւահարի բժշկութենէն հետքը այն տեղէն մեկնելուն, Եւ ելեալ անտի յիշատակութիւնը, պէտք չէ կեսարիայի վրայ իմանալ, այլ այլակերպութեան լերան վրայ։ Եթէ հին ու ընդհանուր աւանդութեան տեսլեանը, Պետրոսի տուած «ա-ջէ անուանակոչութիւնը, որ երբէք չի կրնար պատչաճիլ Հերմոնի պէս հեթանոսական բագին ունեցող լերան մը, ու դիտանք այլակերպութենէ հետքը կատարուած հրաչքները, որոնք հրէական ծանօթ կեդրոն մը կ'ենթադրեն և ոչ օտար ու հեթանոս երկիր մը, ոչ միայն Հերմոնը թաբորին տեղը անցնելու պատճառ մը չենք գտներ, այլ թաբորին նկատմամբ պահուած հնաւանդ դրութեան վրայ աւելի եւս կը հաստատուինք։

116. ՀՐԱՇԱԼԻ ԱՑԼԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. ԺԷ. 2—8. Մարկ. Թ. 2—7. Ղուկ. Թ. 29—36.

Այլակերպութիւն բացատրութիւնը համաձայն է աւետարանին գործածած բառերուն, Այլակերպեցաւ, Յայլակերպ եղեւ, եղեւ փոխել նորա այլեկերպ, որ կը նշանակէ մէկու մը կերպարանքին փոխոխութիւը, և այս է սովորական գործածուած բառը, որչափ և Եկեղեցին փոփոխութիւնը ի լաւն եղած ըլլալը ճշդելու համար Պայծառակերպութիւն բացատրութիւնն ալ ընդունած է: Մենք պատմական կարգը չարունակենք:

Յիսուս կեսարիա Փիլիպպոսի քաղաքին մօտ առաքեալներուն հետ խօսակցութենէն ետքը, Թողուց այն կողմերը և սկսաւ ետ դառնալ եկած ճանապով, իջաւ Բեթսայիդա, ծովուն անցաւ Մագդալայի կողմերը և անկէց ուղեւորեցաւ դէպի Թաբոր լեռը, որ մօտ կ'ինայ Դեկապոլսոյ անապատին, ուր տեղի ունեցած էր չորս հազարներուն հրաչքով կերակրութիւը: Երբոր օրը երեկոյ կ'ըլլար, եօթնեակ մը անցեր էր վերոյիշեալ խօսակցութենէն, Թաբորի վերայ բարձրացաւ իր դիչերային հակումը և սովորական աղօթքը ընելու, և առաքեալներէն ինը հատը վարը Թողլով, երեքը միայն իր հետ առաւ, իբրեւ դիչերային աղօթքին ընկեր: Այս երեքն էին Սիմոն Պետրոս, և Զեբեդեան եղբայրները Յակովբոս ու Յովհաննէս, Յիսուս իր աղօթքին հետ էր, բայց միւս երեքը չկրցան անքնութեան դիմանալ, քունը կոխեց վրանին, եղան ձանձացեալ ի քնոյ, և սկսան մրափել:

Երբ Յիսուս աղօթքի վրայ էր, յանկարծ նորօրինակ տեսիլ մը սկսաւ տեղի ունենալ: Յիսուսին երեսին տեսքը փոխուեցաւ, սովորական համեստ երեսոյթը կորնցուց, լուսաւոր և փայլուն և վեհ կերպ մը առաւ, և ճառագայթներ կը ցոլային անկէ, որպէս թէ լուսատիւռ արեւ մը եզած ըլլար. Հագուստներն ալ լուսաւոր ճերմակութիւն մը առին, Սպիտակ էքէր- զոյն կամ փայլուն սպիտակ յոյժ, և այնպէս ճերմակ որ բոլոր կտաւ ճերմկցնող արհեստաւորներ, Թափէդ եդէրէ, հնար չէր որ այնչափ ճերմակ կարենային ընել: Այդ գործնական բացատրու-

թիւնը Մարկոսին է, և այդ բացատրութիւնը առիթ տուաւ մեկնիչներու կարծել, թէ ինքն Մարկոս ալ արհեստով ձկնորս էր, քանի որ սովորական և ընդհանրացեալ չէր գործածած օրինակը:

Յետոյ պայծառակերպութեան ատեն հրաշալի պարագայ մըն ալ ունկցաւ. երկու անձեր, Մովսէս և Եղիա, երեւցան այն տեղ և Յիսուսի հետ սկսան խօսակցիլ, և իրենց խօսակցութեան նիւթն էր Յիսուսի կեանքին մատնել մասը, առաքելական գործունէութեան գործը, Երուսաղէմ երթալը, և այն տեղ իրեն կեանքին վերջ տալը. Անոնք գիտցած պէտք էր որ Աստուածորդի էր: Այդ երկու անձերն ալ փառաւոր կերպարանք ունէին, նըմանապէս և Յիսուս, և իրենց խօսակցութենէն կ'իմացուէր թէ մին Մովսէս էր և միւսն Եղիա:

Երբոր այդ նորահրաշ տեսիլքը տեղի կ'ունենար, երեք առաքեալներ իրենց կէս քուն կէս արթուն մրափին մէջ էին, լոյսին պզտկութիւնը զիրենք սթափեցուց, Զարթնեան, և լուսաւոր տեսիլքը իր ամբողջ թեամբը, լուսաւիւս կերպարանքը, վայլուն ճերմակ զգեստները, երկու փառաւոր անձերը, խորախորհուրդ խօսքերը, իրենց աչքին առջեւ պարզուեցան. Տեսին զիրար նոքա: Հնար չէր որ այդ անակնկալ երեւոյթին առջեւ երկիւղալի հիացում մը, պատկառելի սոսկում մը, չիմի ազդեցութիւն մը չզգային և ահուդողի մէջ չինային. Զարհուրեալ էին, Աստ հետ մէկտեղ խորչում չզգային, փախչելու հեռանալու չարժուեցան, ընդհակառակն հաղիւ թէ առաջին չիմութենէ ետքն ինքզինքնին գտան, չորս կողմերնին նայեցան, հաճոյական ապաստարութիւն մը ունեցան, լոյսի ու փառքի գետում մը, չնաչխարհիկ վիճակ մը, որուն տեւողականութիւնը փափաքելի էր: Սակայն այդ զգացումն ալ խորհրդաժուած ու կշռուած բան մը չէր, այլ երեւակայութեան քաղցրութեան ներքեւ առաջին ապաստարութեան մը արդիւնքը: Ճիշդ այս ապաստարութեան արտայայտութիւնն է Պետրոսի իր ընկերներուն կողմէն ըսած խօսքը. «Մե, այս ինչ հաճելի և ինչ գեղեցիկ տեղ է, վարդապետ, ասկէ չը հեռանանք, այս տեղ մնանք: Գեղի ալ, և քեզի հետ եղող Մովսէսին ալ, Եղիային ալ, մէյմէկ տաղաւար կը կազմենք մենք որ անոնց ներքեւ պատսպարուիք. մենք քացօթեայ ալ կրնանք անցնել»: Բան մը կ'ըսէր Պետրոս, թէպէտ խօսածը իմաստ չունէր. և տեղւոյն հետ ալ յարմարութիւն չունէր: Փառա-

էրեակ Յիսուսը և փառաւոր ընկերները, առաքելոյ տաղտալութիւն պէտք չունէին հանգիստ ընելու համար. տաղտալութիւնն ալ ինչո՞վ և ինչպէ՞ս պիտի կազմէին առաքեալները. ուստի Պետրոսի խօսքերը իմաստ չունէին, ինչպես աւետարանիչներն ալ կը դիտեն. Ոչ գիտէր ինչ ըսէր:

Տաղտալութեան գաղափարը լոյսի ու փառաւորութեան հետ կապ չունենալուն, կրնայ մտածուիլ՝ թէ Պետրոս այդ միտքը ունեցաւ, նոյն ժամուն իրենց վրայ եկող և զիրենք պատող ամպէն. որովհետեւ ամպին խոնաւութենէն պատկուելու համար տաղտալութիւններ կրնային օգուտ մը ունենալ: Տաղտալ ըսելով ալ հարկաւ պիտի իմանանք ծառերու ճիւղերով կազմուած պատսպարաններ, և ոչ թէ լաթերով կազմուած վրաններ, զորս մէկտեղ չուենէին: Այս մակնութիւնը ակնարկելով մէկտեղ, պնդել չենք ուզեր, որովհետեւ աւետարանները այնպէս իմն կը ցուցնեն, թէ ամպը խօսքէն ետքը հասած է. Ութե- զայս ասաց, ծին ամպ և հովանի եղե- է վերայ նոցա: Մինչդեռ նա խօսէր, ահա ամպ լուսաւոր հովանի եղե- է վերայ նոցա: Բայց մենք հաւանականօրէն կը գտնենք միշտ Պետրոսի խօսքը ամպին ներկայութեան հետը կապակցել, զի վախ ու ամպ միշտ իրարու կցուած են, և մինչ Մարկոս առաքելոյ վախը ամպէն առաջ կը յիշէ, Զի զարհուրեալ էին: Ես- եղե- ամպ մի հովանի, Ղուկաս վախը ամպէն ետքը կը յիշէ. Ես- երկեան ի մտանելն նոցա ընդ ամպովն: Իւօք ալ առաքելոյ ըսածն ու ըրածը չփոթութեան եւ վախի հետեւանք էր:

Սակայն այդչափով չվերջացաւ տակաւին առաքելոյ չփոթութիւնը: Երբոր ամպը եկած և առաջին փառաւոր տեսիլը ծածկած էր, և իրենք այս կողմ այն կողմ կը նայէին զարմացմամբ, եւ իրաց առուգութիւնը կը փնտռէին միտքով, ահաւոր ձայն մը եւս ամպին մէջէն, ուրախացու-ցիչ և պատուցիչ ձայն մը որ յաւակ կերպով կ'ըսէր: Դա է որդի իմ սիրելի, որդի իմ ընտրեալ, ընդ որ հաճեցայ, դմա լուարուք: Անգամ մըն ալ սարսափեցան առաքեալները այդ երկնաւոր պատգամներէն, հազիւ ինքզինքնին պիտի գտնային՝ կրկին չփոթեցան, իրենց թմբրեալ վիճակէն վեր պիտի կանգնէին, նորէն վար ինկան, և երեսնին գետին կծկուեցան, ահուդողմէջ ընելիքնին չգիտցան: Այդ խառնաչփոթ վիճակին մէջ, ահա Յիսուսի սովորական ձայնն է որ ականջնին կը հնչէ. սիրելի վար-

դապետին քաջալերիչ չեչտը, որ պիրենք թեւերնէն բռնելով եւ թոթուելով կը հրամայէ. «Վախնալու բան չկայ. մի՛ վախնաք, ոտք ելէ՛ք»: Գլուխնին վեր կը վերցնեն, աչուընին այս կողմ այն կողմ կը դարձնեն, եւ ինկած տեղերնէն չորս կողմը կը դիտեն, բան մը չեն տեսներ. ոչ լոյս, ոչ փառք, ոչ Մովսէս, ոչ Եղիա, ոչ ամպ, եւ ոչ ձայն: Միայն Յիսուս է իրենց մօտ իր ծանօթ դէմքով, իր սովորական զգեստով, իր ամենօրեայ կերպերով: Կը հանդարտին, բայց տակաւին ստուգութիւնը իմանալ կարող չեն. գիշերին մնացուածը կ'անցնեն միասին Թաբոր լերան վրայ, մտերմական խօսակցութիւններով եւ հետաքրքիր հարցումներով:

Յիսուսի այլակերպութեան խորհուրդը, իր իսկութեամբ իսկ նորօրինակ, եւ քանզեւս կը կնճռոտի, եթէ ուզենք զայն մանրակրկիտ խուզարկութեանց ենթարկել. եւ նորելուկ մեկնիչներէն անոնք՝ որ այս չափին մտան, անել բաւիղի հանդիպեցան: Ս.յուս հանդերձ առանց բան մը ըսելու անցնիլ հնար չէ: Առաջին եւ գլխաւոր խնդիրը այն է, թէ իրօք Յիսուսի վրայ փոխոխութիւն մը տեղի ունեցա՞ւ այս առթիւ. անոր երեսն ու անոր զգեստները իրօք առաջինէն տարբերեցա՞ն, թէ ոչ առերեւոյթ տեսիլ մը միայն առաքելոց երեւակայութեան վրայ ներգործեց: Ինչչափ որ ալ Ղուկաս փեսէլ բառը գործածած է. Եղէ՛ փեսէլ էբէսոց նորա այլակերպ, սակայն ոչ երբեք առերեւոյթ տեսիլի, այլ իրական տեսութեան իմաստով: Որովհետեւ նա ինքն կը յաւելու. փոխեցա՛ հանդերձ նորա, ինչ որ միւս աւետարանիչներն ալ կը կրկնեն, միշտ իրական եղելութեան, եւ ոչ առերեւոյթ տեսիլի գաղափարը տալով: Պէտք է ուսնիլն ընդունիլ, թէ իրօք էին երեսին լուսաւորութիւնը եւ զգեստին սպիտակութիւնը:

Աւելորդ կը սեպենք հետազօտել, թէ ինչ նպատակ եւ ինչ օգուտ պիտի կարենար ունենալ այդպիսի հրաշալի եղելութիւն մը. որովհետեւ մենք տնօրինական եղելութեանց ինչ ըլլալը հետազօտել կրնանք, բայց ինչու ըլլալը՝ կարգադրողին եւ կատարողին իմաստութեանը պատկանող մի կէտ է, եւ ոչ մեզի: Սակայն աւելորդ չըլլայ դիտել տալ, թէ սաստիկ հալածանաց ներքեւ եւ տպաւորութեան ծանրագոյնվտանգներու հանդէպ մեծապէս օգտակար պիտի ըլլար Յիսուսի մեսիայութեան եւ աստուածորդիութեան համար չօշափելի փաստ մը տուած ըլլալ, եւ հետեւողներու հաւատքը զօրացնել:

Հապա ինչո՞ւ միայն երեք առաքեալներուն առջեւ, և ոչ բոլոր Երկոտասաններուն, նոյն իսկ բոլոր Յիսուսի զարմացողներուն աչքին ներքեւ: Եւ այն ալ պաղատութեան ծանր հրամանի և պայմանի ներքեւ, որով այդ երեք առաքեալներն ալ Լռեցին, և ո՛չ ոմէ+ պոպռեցին յաւուրսն յայնոսիկ, և ոչինչ յոցմց պէսքին: Այս տեղ ալ դարձեալ բացատրութիւնը մեր կարողութենէն վեր է, հրամայողին և կարգադրողին իմաստութեան թողլով իր նպատակին բացատրութիւնը: Սակայն մեր կարճ խելքովն ալ կ'իմանանք, թէ ճշմարտութեան մը յայտնութիւնը միայն ժամանակին և պատեհ առիթին կարեւոր է. տարաժամ և անխորհուրդ յայտնութիւններ վնասակար իսկ կրնան ըլլալ: Նոյն ժամանակը, երբէ բոլոր առաքեալներն ալ միաբերան պատմէին, և բազմութիւն մըն ալ միաձայն վկայէր, սակաւին չարամիտ և չարակամ հակառակորդներ իրենց ուղղութենէն պիտի չդեղէին. ինչ օգուտ կրցած էին նոքա քաղել հրապարակի վրայ կատարուած հազարաւոր հրաշալի բժշկութիւններէն: Բժշկութիւններ դիւական ազդեցութիւն ըսուեցան, վարդապետութիւնն ալ սատանայական խաբէութիւն պիտի ըսուէր:

Վերջապէս դիտող ալ եղած է, թէ երբ Մատթէոս և Մարկոս ու Ղուկաս համաձայնութեամբ այլակերպութիւնը կը պատմեն, ինչո՞ւ Յովհաննէս՝ որ ականատես վկայ եղած էր, իր աւետարանին մէջ չպատմեր: Բայց մենք քանիցս յիշեցինք, թէ Յովհաննէս լրացուցիչ աւետարան մը գրել ուզած է, առաջին երեքներուն չպատմածները գրելով: Բայց երբէ Յովհաննէս չյիշեր, ականատես վկաներէն ուրիշ մը, Պետրոս, բացայայտ կերպով կը գրէ. Քանզի առեալ յԱստուծոյ Հօրէ պատիւ և փառս, յեկեալ այնպիսւոյ բարբառոյ մեծվայելուչութեան ձայնէ, երկիր դա է Որդի իմ սիրելի ընդ որ հաճեցայ. և զայս բարբառ մեր եկեալ յերկնից, որ ընդ նմա էաք ի սուրբ լերինն (Բ. Պետ. Ա. 17—18):

Երկինքէն եկող ձայնին բացատրութեան պէտք չենք զգար այսուհ. Յիսուսի մկրտութեան առթիւ Յորդանանու եզերքը հնչած ձայնն է (§ 25), որ Թաբորի վրայ ալ կրկնուեցաւ, և իմաստն ալ պարզ և յայտնի է ըստ ինքեան: Նմանապէս չենք երկարեր Մովսէսի ու Եղիայի անձնաւորութեանց և երեւնալուն կերպին վրայ: Որչափ ալ Եղիայի համար մարմնով վերացեալ ըլլալը գիտենք, եւ անոր երեւնալը մարմնով ալ կրնայ ըլլալ, սակայն Մովսէսի համար

յարութիւն առած չենք կրնար ըսել, և հետեւաբար անոնց էրեւնալը լոկ հոգեկան ներկայութեամբ կամ պարզապէս տեսիլքով պիտի ըսենք։ Մովսէսի իբր մեռելոց ներկայացուցիչ և Եղիայի իբր կենդանեաց ներկայացուցիչ ընդունուիլը, Մովսէսը իբր նախանձայոյզ օրէնսդիր և Եղիան իբր նախանձախնդիր օրինապահ նկատելը, երեք առաքեալներուն թուելը Ս. Երրորդութեան խորհուրդը ակնարկած ըմբռնելը, և այլ նման տեսութիւններ, մեր նպատակէն դուրս են, որովհետեւ պատմական կէտեր չեն։ Այլ թէ առաքեալներ ինչպէս ճանչցան Մովսէսն ու Եղիան, դժուար խնդիր մը չէ, անոնց Յիսուսի հետ ունեցած խօսակցութիւնը լսելնին բաւական էր խօսողներուն ո՛վ լինելը իմանալու։

117. ԵՂԻԱՅԻ ԵԿԱՏՄԱՄԱՐ ՀԱՐՑԱՆՔ

Մատթ. ժէ. 9—13. Մարկ. թ. 8—12. Ղուկ. թ. 36—37.

Առջի օրը եղած էին Թաբորի վրայ, միւս օր լեռնէն վար կ'իջնէին։ Բոլոր խօսակցութիւնները գիշերուան նորօրինակ տեսիլքին, անոր իմաստին և անոր նպատակին չուրջը կը դառնային. գիշերուան մէջ և առաւօտուն լերան վրայ խօսուած կէտերը նորէն նորէն կը նորոգուէին և կը կրկնուէին։ Յիսուս կը յանձնարարէր, որ երբոր վար իջնան և ժողովուրդին մէջ մտնեն, բան մը չխօսին, և իրողութիւնը գաղտնի պահեն մինչեւ որ Ինքն մեռնի երթայ, ու յարութիւն առնելով դառնայ։ Ղուկաս կը վկայէ թէ հրամանը կատարեցին և մէկուն բան մը չըսին, բայց միայն յա-ա-ըան յոյնոսկ չխօսեցան, և մինչեւ Յիսուսի մահն ու յարութիւնը՝ իրողութիւնը գաղտնի մնաց։ Թէպէտ Յիսուսի հրամանը բացարձակ էր. Մ՛ ա-ե+ ա-եցե+ ըսե-ելէ ըսէ։ բայց ենթադրելի չէ, որ դպատնութիւնը միայն երեք առաքեալներուն յոյժ նեղ չրջանին մէջ մնացած ըլլայ, և հնար ալ չէր որ երեքը միւս ինդին, և առաւելութիւնը իրենց հաւատալիք և հանապազօրեայ ընկերներուն բան մը ըսած չըլլան, որով Ո՛ ա-ե+ պատգեցնը պէտք է իմանալ ժողովրդական չրջանակին համար։

Երեք առաքեալները մեռնելու և յարութիւն առնելու գուշա-

կումիանը անգամ մը կնոջիս Փիլիպպոյ քաղաքին մօտերը լսած էին Յիսուսէն. բայց մէկ անգամ քան մը լսած ըլլալը չէր բաւեր տակաւին առաքեալներուն որոշ և յստակ գաղափար կազմելու: Ուստի կրկնելով Յիսուսին խօսքերը, խնդրեցի ընդ ինքեան, ըլլար կարելի՞ եթէ ոմանք ուրիշ Յիսուս ալ լսած ըլլային, և նա որ այդպիսի մտերմական պարագաներու մէջ քաղցր թիւններ չէր պատմեր, նորէն տուած է անոնց հարկ եղած մեկնութիւնը, և կարգաւ բացատրած է մեսիականութեան խորհուրդը. փրկագործութեան պայմանը, և իր չարչարանքն ու մահուան արդիւնքը: Այդ խօսքերը հարկաւ եղած են, որ առաքեալներ եղերքի նկատմամբ հարցում մը ուղելու առիթ են գտած: Մագաքիայի մարգարէութեամբ՝ Մեսիային առջև պիտի գար երկինք վերացած մարգարէն եղիա. ն- ահա ես առաքեմ առ ձեզ զԵղիա թեզբացի, զնոսէ- եկեալ է օր տեառն մեծ երեւելի, որ պատրաստեսցէ ընդառաջ (Մաղ. Դ. 5): Դպիրները կ'ըսէին թէ Յիսուսը Մեսիա չկըրնար ըլլալ, վասն զի Եղիա դեռ չէ եկած. առաքեալները Յիսուսին կ'առաջարկեն այդ առարկութիւնը և բացատրութիւնը կը խնդրեն: Յիսուս կը պատասխանէ. «Իրաւ է որ Մեսիային ճանապարհը պատրաստելու համար յառաջընթաց Եղիա մը պիտի գայ, որ ամէն բան պիտի յարդարէ ու պատրաստէ, և անոր համար ալ պիտի գայ Մեսիան, որ ոչ սրտմտին վարքով պիտի ճոխանայ, և ոչ ալ աշխարհային յաղթութեամբ պիտի փայլի, այլ անարգուելով ու չարչարուելով պիտի լրացնէ իր գործունէութիւնը, և իր մեռնելով պիտի գործադրէ փրկութիւնը: Եթէ ես կը հալածուիմ ու կը նախատուիմ, և եթէ վերջիվերջոյ չարչարուելս ու սպանուիլս ալ ձեզի կը ծանուցանեմ, սակայն իմ մեսիականութեան վրա մը չգայ. պիտի իմացուած մեսիականութիւնը ինչ օսար է բոլորովին. ճշմարիտ Մեսիան ես եմ: Բայց թէ Եղիան եկած չէ, կը տեսնին դպիրները. գալիք կարապետը՝ Եղիա պիտի ըլլայ հոգւով և ոչ անուամբ, և հոգւով Եղիան, նախանձայոյզ կարապետը եկաւ. նա քարոզեց և խրատեց, յանդիմանեց և սաստեց, բնաւ մէկ բանէ ակնածութիւն չունեցաւ: Մեսիային ու երկնից Արքայութեան ճանապարհը պատրաստեց, և դպիրներն ալ զայն իմացան, բայց ճանչնալ չուզեցին. որովհետև իրենց քմահաճոյքին համաձայն չէր. անոր համար ամէն տեսակ նեղութիւն անոր հասուցին, բանտարկել տուին և գլխատել ալ տուին: Ինչպէս

որ անոր համար առաջուընէ գլուածը ու սահմանուածը կատարուելու անանկ ես ալ ինձի համար գլուածները ու գուշակուածները պիտի լրացնեմ. պիտի մատնուիմ, անարգուիմ, չարչարուիմ և սպաննուիմ»: Ցիսուսի խօսքերը այնչափ յայտնի էին, որ երկու աշակերտները հասկցան և համոզուեցան՝ թէ նախագուշակուած եղիան, թեզբացի եղիային հոգին ունեցող Յովհաննէս Մկրտիչն է, և անոր ակնարկած է Ցիսուս իր բացատրութիւններով:

Այդ խօսակցութիւնով և կամաց քալելով Ցիսուս ու Պետրոս ու Յակոբոս ու Յովհաննէս թաթոր լեռնէն իջան, և լերան ստորոտը հասան, ուր ժողովուրդի բազմութիւն մը հաւաքուած գտան:

118. ԼՈՒՍՆՑՈՑ ԴԻՒԱՀԱՐԻՆ ԸԺԵԼՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. ժէ. 14—17. Մարկ. Թ. 13—26. Ղուկ. Թ. 37—44.

Լեռնէն իջնելով խօսակցելով Ցիսուս և երեք աւագներ կու գան թաթոր լեռնէն դէպի վար, դէպ այն տեղը՝ ուր Թողած էին միւս ինն աւագները. լերան ստորոտը գիւղ մը, որուն անունը յիշուած չէ: Քանի կը մօտենան կը տեսնեն գիւղէն դուրս խառնուած բազմութիւն մը, հետզհետէ կը նշմարեն որ աւագները ամբոխին մէջ են, դպիրներ անոնց մօտ են, ծանր վէճ մը կը մղեն մէջերնին. կարեւոր գործի մը կամ խօսքի մը բունուած են իրարու հետ: Հաղիւ թէ Ցիսուսը կը տեսնեն, ամէնքը այն կողմ կը դառնան, դիմաւորելու համար կը յառաջեն. կը զարմանան, վասն զի Ցիսուսին այն աւուն դառնալուն չէին սպասեր, այլ և դո՛ն կը մնան, որովհետև աւագներ կնճռոտ պարագայէ մը պիտի ազատին, իսկ ժողովուրդը իր փափաքին պիտի հասնի. միայն դպիրներ դո՛ն մնացած պիտի չըլլան, որովհետև Ցիսուսէն իրենց նպաստաւոր բան մը չեն սպասեր:

Դիմաւորութեան պզտիններէն ետքը, Ցիսուս՝ որ հետեւէն նկատած էր տաք տաք վիճաբանելնին, քաղցր ոճով կը հարցնէ իր աւագներուն. «Ի՞նչ բանի համար դպիրներուն հետ վիճաբանութեան բունուած էիք»: Աւագներ չեն համարձակիր եղելութիւնը պատմել, վասն զի իրենց համար պատուաբեր չէր, և

երբ անոնք կը լռանն, ահա՛ ժողովուրդին մէջէն մէկ մը, բազմութիւնը կը ճեղքէ, առջեւ կ'անցնի, և համարձակ կերպով կ'առաջարկէ եղելութիւնը բացատրել։ Յիսուս կը հաւանի, և մարդը կը խօսի. «Զաւակ մը ունիմ, կ'ըսէ, իր մօր մէկ հատիկը, և դեռ պզտիկ պատանեակ մը. ինչպէս եղաւ չեմ գիտեր, չար դեւը մտաւ անոր, լեզուն կապեց, համր ըրաւ, վրան մոլեգնութեան պէս բան մը բերաւ, որ առնն առնն կը բռնէ, և կատաղեալ լուանոսի պէս կը տանջուի. երբեմն ինքզինքը կրակը կը նետէ, երբեմն ջուրը. այս կողմ այն կողմ կը վազէ, կը զարնուի, կը պռոչտայ. գեամինը կ'ինդայ, կը տապլտկի, ակռանները կը կրճտէ, բերնէն փրփուրներ կը վազեն, ներսիդին կը ցամքի, և դեւը տղաս չթողուր, մինչեւ որ լաւ մը գայն չկոտրտէ, չխորտակէ, և գրեթէ չնչասպառ չընէ։ Լսեցի որ դուն այս կողմերը եկեր ես, ուրի տղաս քեզի բերի որ բժշկես. դուն չկայիր, դեռ կ'ուշանայ ըսին. այս աշակերտներն ալ լաւ եմ որ պատած տեղերնին դիւահարներ բժշկած են, անոնց աղաչեցի, անոնք ալ հաւանեցան, աշխատեցան, գիտցածնին ու կրցածնին ըրին, բայց չյաջողեցան. կ'երեւի որ այս դեւը տարբեր տեսակէ է, աւելի զօրաւոր բան մըն է։ Թէ որ դուն կարող ես այս տեսակին ալ խօսք հասկցնել, կ'աղաչեմ, կը պաղատիմ, վրաս խղճա՛, ու միամօր զաւակս բժշկէ՛»։

Յիսուս մարդուն վերջին երկիմիտ խօսքերուն վրայ զայրացած, ատամով ըսաւ. «Այսչափ բան տեսանելնէդ և լսելնէդետքն ալ, միշտ հաւատքը պակաս և մտածմունքը ծուռ ժողովուրդ մը ճնացած էք. չեմ գիտեր մինչեւ ե՞րբ ձեզի հետ ըլլալու և ձեր մէջ գործելու եմ, որ հաւատքի գաղք. գիտցէ՛ք որ այլեւս ձեզ մոխիկ ընելու չատ առեն չունիմ։ Սա հիւանդ տղան ո՞ւր է, առջեւ բե՛ր»։ Հայրը կը փութայ զաւակը առջեւ անցընել. բայց Յիսուսի ներկայացուցած առեն ալ դիւահարութիւնը կը բռնէ. տղան կը սկսի բոլոր մարմնով ցնցուիլ, գետին կ'ինդայ, մոլեգնաբար կը տապլտակի, փրփուրներ բերնէն կը վազեն։ Յիսուս հանդարտօրէն կը հարցնէ հօրը. «Ի՞նչչափ առեն է իվեր տղուդ վրայ այդ բանները տեղի կ'ունենան»։ Հայրը անհամբեր կը պատասխանէ, «Պզտիկ տղայութենէն իվեր առանկ կը մոլեգնի. կրակի ալ կը վապէ, ջուրի ալ կը նետուի, կարծես թէ դեւը կ'ուզէ տղաս մեռցնել. ան առանկ նորատեսակ բան մըն է տղուս հանդիպածը. մեր բո-

լոր ջանքերը օգուտ չունեցան, եթէ դուն բան մը կրնաս ընել, վրաս խղճա՛, մեզի օգնէ՛, ապաս թժկէ՛»: Յիսուս տեսնելով որ հայրը միշտ թէական կերպով և թերահաւատ ոճով կը խօսի, նախ հօրը միտքը կ'ուզէ թժկել. «Միշտ, կ'ըսէ, երէ կրնաս մը կը կըրկնես. չե՞ս գիտեր որ բժշկութիւն ընդունելու համար առաջին պայմանը կատարեալ հաւատքն է, վասն զի հաւատացողին համար անկարելի բան չկայ»: Ինչ հայրը որ տղուն վիճակէն չխոմած, եւ առաքեալներուն բժշկել չկրնալէն շտապած, վատահութիւնը կորսընցուցած էր. յանկարծ կը սթափի, կը յիշէ որ Յիսուս միշտ հաւատքի պայմանով բժշկութիւններ ըրած է. ուստի ծունկի վրայ կ'իյնայ, և զղջական չեչառով մը կը պոչէ. «Այո՛, Տէրդ հաւատացայ, կ'ապաչեմ, իմ յանցանքս համար տգաս չառնէ, անհաւատութեանս նկատ, հաւատքս կատարեալ է»:

Այդ կատարեալ զղջման և կատարեալ հաւատքի արտայայտութեան ատչեւ Յիսուս այլեւս բժշկութիւնը չուշացուց. չորս կողմի հաւաքուածներէն ժողովուրդին խռնուիլն ալ նկատելով, Տէրանայի առանց պեսին որ տղայէն ելլէ. «Լո՛ւ համրուխտ ոգի, քեզի հրամայեմ կը հրամայեմ, այս տղայէն ել, և մէկ մըն ալ այս տղուն չմտնես, չմտնես»: Գիւը մէկ մըն ալ վերջին ձիգը թափեց տղուն վրայ. կարծես թէ հեռանալու կամք չունէր, անտգին ձայն մը հանեց, տղան գետնին վրայ նետուց ու լկեց, այս կողմ այն կողմ պտրտուց, յոգնեցուց և պարտաւեցուց, և գրեթէ անշգայ գետինը փռուած թողուց. մինչեւ չառներ կարծեցին որ տղան մեռաւ. բայց վերջապէս դեւը հեռացաւ: Յիսուս մօտեցաւ, տղուն ձեռքէն բռնեց, կանգնեցուց, բոլորովին կայտառ ու ժիր, բոլորովին հանդարտ ու բժշկուած, և ողջ առողջ հօրը յանձնեց: Իսկ ներկայ ժողովուրդը, և մանաւանդ գպիրները, որ ինը աշակերտներուն ձախողելուն վրայ կը կարծէին, թէ Յիսուս ալ այս տեսակ դեւին պիտի չկարենայ ազդել, և Յիսուսի վրայ յաղթական տարած ըլլալու հոգիր կ'առնէին, զարմացան, ամչցան, չատնր զարմանքով և գպիրներ ամօթով ցրուեցան:

Մաթէոսի մէջ այդ դիւահար պատանեակին համար. Լուկաջ և Մարկոսի մէջ այդ դիւահար ըլլալը, և Մարկոսի տուած մանրամասն նկարագիրին լուսնոտութեան պարագաներուն նմանութիւնը, պէտք չէ կարծել ատն, թէ դիւահարութիւն բուսածը պարզ լու-

նոտութեան հիւանդութիւն ըլլայ: Աւետարանները չատ յայտնի կերպով կը հաստատեն այն ամենուն դիւահարութեան պրպիւնք ըլլալը: Միւս կողմէ ըսած ենք արդէն, թէ դեւը մարդուն վրայ ազդեցութիւն բաներնելով՝ անոր զգայարաններուն կանոնաւոր գործողութիւնները կը խափանէ, և ինչպէս կուրութիւն ու համրութիւն, նոյնպէս ալ լուանոտութիւն կրնայ պատճառել: Թող որ այս պատանեակին վրայ ոչ միայն լուանոտութեան, այլեւ համրութեան և խլութեան հանգամանքները իրականացած էին:

119. ԲԺՇԿՈՒԹԻՒՆԸ ԱՒՏԱՐԵԼՈՒ ՊԱՏՃԱՌԸ

Մատթ. ԺԷ. 18 – 20. Մարկ. Թ. 27—28.

Ժողովուրդը զարմացաւ, դպիրներ զայրացան, բայց առաքեալներուն դպացումը անոնցմէ տարբեր էր: Իրենք երբ Յիսուսի հրամանով պատրաստել պատրաստեր էին Գալիլիոյ մէջ, հիւանդներ բժշկեցին, դեւեր հալածեցին, հրաշքներ գործեցին. ասիկա իրենցմէ չէր որ այս լուանոտ դիւահարը չէին կրցած բժշկել, և եթէ իրենցմէ չէր, հապա ինչէ՞ն էր. ահա անլուծանելի խնդիրը, որուն մէջէն չէին կրնար ելլել: Իրաւ ինը առաքեալներ միայն ձախողած էին, բայց միւս երեքն ալ աարբեր կացութիւն չունէին, որ լուծում մը գտնեն: Այս մտածմունքներով, ու իրարու մէջ ականջէ ականջ խօսակցութիւններով Յիսուսի կը դիմէին, երբ նա բժշկութենէն եաքը բազմութիւնը թողլով, օրն ալ երեկոյացած ըլլալուն, գիւղ կը դառնար, այն տունը՝ ուր գիշերած էին ինը առաքեալները, գուցէ Յիսուս ալ թաքուր բարձրանալէն առաջ:

Ճամպուն վրայ խօսք բանալը յարմար չեն սեպեր. բայց երբ տուն կը մտնեն, ու իրենք իրենց կը մնան, ա՛լ համբերել չեն կրնար, Յիսուսի կը մօտենան ու կը հարցնեն. «Ինչո՞ւ այդ դեւը մեր հրամանովը չհալածուեցաւ, մենք ինչո՞ւ չկրցանք այս դիւահարը բժշկել: Չէ՞ որ ուրիշ սեպեր դեւեր մեր հրամանին հնազանդեցան. միթէ՞ տարբերութիւն մը կայ»: Յիսուս կարուկ կերպով կը պատասխանէ. «Վ՚ա՛ն ը՛ն-ը-ա՛-ա-ը-ը՛-ն յ՛է-ը-յ. որովհետեւ այս անգամ հաւատքնիդ պակաս էր»: Եւ իրաւ ալ, երբոր Յիսուսի հրամանով

չկենցան, սրտած հրամանին և առնուած իշխանութեան վրայ կատարեալ վստահութիւն ունէին, և առանց վարանման կը գործէին։ Իրենց պաշտօնը լրանցնելով դառնալնէն ետքը բժշկութիւններ չէին ըրած. Յիսուս թաղեր բարձրացած առեն նոր հրաման ու հրահանգ չէր տուած. ուստի ինքնիրեննին գործի մտած էին, աւելի փորձելու քան թէ գործելու դիտաւորութեամբ։ «Յիսուս չդարձած նայինք, բան մը կրնանք ընել» միտքով, և այս է ճիշդուճիշդ իրենց թերահաւատութեան հիմը։

«Ապա թէ ոչ, կ'աւելցնէ Յիսուս, երբ հաւատքնիդ կատարեալ ըլլար, ոչ թէ հիւանդ մը բժշկել, ոչ թէ լուանտա դիւահարին դէմը հալածել, այլ եթէ ուզէիք մինչեւ իսկ սա թաղը լեռը տեղէն չարժել, այն ալ ձեզի համար անհնար բան պիտի չըլլար։ Ինչպէս դիւրին՝ Ց'և ըսելով դիւահարը կը բժշկուի. անանկ ալ լերան Տեղէ՛ փոխ՛ ըսելնուդ՝ լեռը կը տեղափոխուի. որովհետեւ հաւատքի զօրութեան առջեւ անհնարին բան չկայ։ Բայց այս հաւատքն ալ ստանալու և մուցանելու համար, պէտք է աղօթքով և պահեցողութեամբ զինքն խոնարհեցնել և Աստուծոյ վրայ վստահութիւնը աճեցնել։ Եթէ դուք ալ այդ կերպով երած ըլլայիք և մէկ կոմէն անձնապաստան և միւս կողմէն թերահաւատ կերպով գործի չմանէիք, այս դէմն ալ ձեզի հնազանդած կ'ըլլար։ Ուրեմն, կ'եզրակացնէ Յիսուս, միտքնիդ ապաւորուի, որ աղօթքով ու պահեցողութեամբ միայն հաւատքը կը կատարելագործուի, և կատարեալ հաւատքով միայն դէմերը կը հալածուին»։

Այս տեղ կը վերջանայ աւետարանին պատմութիւնը։ Աստուածոց սասցած ապաւորութիւնը գրուած չէ, բայց լաւ խրատ մը ընդունած ըլլալնին յայտնի է. ինչ որ սակայն չարգիլեր, որ նորէն նորէն առաքեալները հաւատքի տկարութեան մէջ ինկած տեսնենք։ Երկար ու դժուար եղաւ առաքեալներուն կրթութիւնը։

120. ԱՆԳԱՄ ՄԸՆ ԱԼ ԿԱՓԱՌՆԱՈՒՄ

Մատթ. ԺԷ. 21—22. Մարկ. Թ։ 29—31. Ղուկ. Թ. 44—45.

Թաբորի ստորոտը կատարուած լուանտա դիւահարին բժշկութիւնը մեծ արձագանգ հանեց ամէն կողմ, Գալիլիոյ մէջ լսուեցաւ,

ատեն անցնելով պաղուխիւնն ալ մեղմացած էր։ Ցխտուս որոշեց նորէն կախաւնաւում դառնալ, իր քարոզութեանց և հրաշագործութեանց կեդրոնը, ուր քանի մը ամիսներէ իվեր ոտք կոխած չէր։ Թաւորի կողմերէն մինչեւ կախաւնաւում հրթալու համար Գալիլիոյ մէջտեղէն պիտի անցնէր, սակայն որչափ հնար էր առանց աղմուկի և առանց ձանձնելու, լաւագոյն սեպելով միշտ, որ գործ լինքնիրեն խօսի, և ոչ թէ խօսքն ու ձայնը, որք երբեք օգտակար չեն, եւ յաճախ վնասակար ալ են։ Այդ մտադրութիւնը յայտնի կը յիշէ Մարկոս. Ոչ կամէր ենե ոք գիտասցէ, և հետեւաբար ուղիղ գիծը բռնած պիտի ըլլայ, ցամաքի ճանապան, դէպի Մագդալա և Դեննեսարէթ, որ է կախաւնաւում տանող մեծ պողոտան։

Ճանապան խօսակցութիւնները հարկաւ վերջին դիպուածոց շուրջը պիտի դառնային։ Ցխտուս յատուկ մտադրութիւն դարձուցած էր իրեններուն սիրտն ու միտքը պատրաստել իր մերձաւոր մահուան վրայ. նախատեսելով որ յանկարծ կրնային չվոթիլ. ուստի չարչարանաց և մահուան նախագուշակութեան վրայ կ'աւելցնէր երրորդ օրը յարութիւն առնելու աւետիսը։ Աշակերտներ կը լսէին, Ցխտուսը կորանցնելնուն վրայ կը տխրէին, իսկ յարութիւն առնելու կէսին վրայ յատուկ գաղափար մը չէին կրնար կազմել. Ցխտուսի հարցնելու ալ կը քաշուէին. որովհետեւ յարութիւն առնելուն վրայ հետաքրքրութիւը՝ մահուան վրայ անտարբեր գտնուելու իմաստը կրնար առնել։

Միւս կողմէն Ցխտուսի մահուան վրայ անդրադառնալով կը սկսէին մտածել, թէ իրենց վախճանը ինչ պիտի ըլլայ, կամ թէ սկսուած գործը պիտի կարենա՞ն չարունակել։ Հարկաւ այդ վերջին գաղափարը իրենց միտքին մէջ տեղի գտած ըլլալու է, որ գործը չարունակելու համար մէջերնէն մէկուն մեծ ճանչցուելուն պէտքը կը զգային, և այդ պատճառով ծանը վէճի կը բռնուէին իրարու հետ, որոշելու համար թէ, Ո՞ ոչափ մեծ կրնէ ի նոցանէ, որովհետեւ ամէն մէկն ալ մեծ ըլլալու հետամուտ էր։ Այդ վիճաբանութիւնն ինքն ըստ ինքեան կը հաստատէ թէ առաքեալներուն մէջ մեծ նշանակուած կամ մեծ ճանչցուած մէկը չկար, և թէ հետեւաբար՝ Ցխտուսի կողմէ Հերմոնի մօտերը Պետրոսի խօսուած երանութիւնը, ոչ Ցխտուսի մտադրութեան մէջ, և ոչ առաքելոց հասկացողութեան մէջ Պետրոսի առաւելութիւն կամ գլխաւորութիւն տալու իմաստ ունեցած չէր, ինչպէս որ մենք ալ բացատրեցինք (§ 113)։

121. ԵՐԿԴՐԱՄԵԱՆ ՎՃԱՐՈՒՄԸ

Մատթ. ժԲ. 23—26.

Յիսուս կախարհասում հասաւ, քաղաք մտաւ, և դեռ տուն չհասած, ճանապարհ վրայ երկդրամեանի հաւաքիչները գինքը տեսան. չատոնց Յիսուս քաղաքէն հեռու էր, և հաւաքիչները չէին կրցած գինքը տեսնել և տուրքը գանձել: Սովիթը ձեռքէ չփախցնելու համար, անմիջապէս նեռէն կ'երթան, բայց ուղղակի Յիսուսի խօսելու քաշուելով, Պետրոսը մէկ կողմ կը կանչեն, և կը հարցնեն թէ «Վարդապետը կրնա՞յ երկդրամեանը վճարել»: «Ինչո՛ւ չէ», կը պատասխանէ Պետրոս, և տուն կ'անցնի Յիսուսի խօսելու ձեւով մը, և այս կէտին Յիսուս կը հասնի իր կախարհասումի տունը, և առաքեալներով մէկտեղ տուն կը մտնէ:

Երկդրամեանի համար ոմանք կը կարծեն՝ թէ պետական տուրք մըն էր, և ոչ տաճարի կրօնական տուրքը, հիմնուելով այն պարագային վրայ, թէ կրօնական տուրքը կրօնական տարուան սկիզբը Նիսան ամսուն մէջ կը հաւաքուէր գարնանամուտի առենը. իսկ պետական տուրքը Թշրի ամսուն քաղաքական տարեգլուխին, աշնանամուտին առենը, և Յիսուսէ երկդրամեանը ուզուած ժամանակը Հուլմայ 782 տարուան օգոստոս մէջ կրնայ իյնալ: Սակայն պատմական հետազօտութիւնք կը հաստատեն թէ ոչ Հուվմէական կայսրութիւնը և ոչ Հերովդէսեանց իշխանապետութիւնը ժողովրդեան վրայ երկդրամեանի գլխահարկ մը հաստատած չէին, որով այլեւս ընդհանրացած է այն կարծիքը, թէ Յիսուսէ ուզուած երկդրամեանը տաճարի ծախսուց համար մովսիսական օրէնքով հաստատուած տուրքն է:

Երկդրամեանը երկու հին դահեկանի կամ կէս սիկղի կամ կէս սատերի արժողութեամբ արծաթ դրամ մըն էր, ամէն ազգերու մէջ ալ ընդունուած. և իբր մէկուկէս Ֆրանք կամ եօթը դուրուշ արժողութեամբ: Ամէն Հրէայ քսան տարեկանէ վեր երկդրամեան մը պիտի վճարէր տաճարին ծախքերուն համար, որուն առաջին սկզբնաւորութիւնը Մովսէս հաստատեց (Ելից. Լ. 13—14), և Յովհաննէսի ժամանակ եղած կարգադրութենէն կ'իմանանք, թէ այդ

վճարումը ամէն տարի պիտի կատարուէր, Մովսէսի օրէնքին համեմատ (Բ. Մնաց. Խ. 5—6), և վերջապէս Եզրի և Նեհեմիի ձեռքով նորէն հաստատուեցաւ, երբ տաճարը չինուեցաւ (Նեհեմ. ժ. 32), նախ զեղչով մը, յետոյ ամբողջութեամբ, և վճարման օրէնքը հաստատուն պահուեցաւ մինչեւ տաճարի կործանումը, Քրիստոսի 70 թուականին, այսինքն մինչեւ Յիսուսի յարութենէն 40 տարի ետքը։

Յիսուս, որ օրինական պարտաւորութեանց մէջ միշտ ճշդապահ գտնուած էր, հարկաւ տարուէ տարի երկդրամեանն ալ վճարեց։ Եւ հաւաքչներուն հարցումը, Վարդապետն չէ՞ որ պէտք չէր վճարելու մեղադրանք չէ, այլ միայն հարցում մըն է, թէ վճարելու պատրաստութիւն ունի՞ արդեօք։ Այս անգամ առնել դուրս պահանջուիլը, երկար առնել իւեր Յիսուսին կախառնաւմէ բացակայութեան տեսեանքն էր, որովհետեւ Յիսուս կախառնաւմի մէջ հաստատուն բնակութիւն հաստատած ըլլալով, կախառնաւմեցիներուն չարքը անցած էր, և կախառնաւմի հաւաքչներուն տեարին մէջ կը գտնուէր։ Պատմութեան դառնանք։

Տուն մտնելէն ետքը, դեռ Պետրոս բան մը չըսած, Յիսուս կը կանխէ ու կը հարցնէ. «Իշխանապետները կը վճարե՞ն տուրք, թէ ոչ ուրիշները»։ Պետրոս կը պատասխանէ թէ «Ուրիշները կը վճարեն», և Յիսուս վրայ կը բերէ «Ուրեմն իշխանապետները չեն վճարեր»։ Պետական տուրքերու վճարման մասին Յիսուսի սկզբունքը յայտնի է. Տո՛ւր ինչ որ կ՚ուզեն։ Այս տեղ ըրած բաղդատութիւնը, Երկնային Թագաւորին և անոր զաւակներուն վրայ է, որով Յիսուս իւր Երկնից Արքայութեան Աստուածորդի, և աշակերտներն ալ իրենները. հին օրէնքին պահանջած տուրքէն ազատ պէտք է նկատուէին։ Բայց որպէս զի գայթակղութեան առիթ տուած չըլլայ, ինչպէս ուրիշ անգամներ, այս անգամ ալ երկդրամեանը վճարելու որոշումը կուտայ, և Պետրոսին կը հրամայէ երթալ վճարել։

Միայն վճարման կերպը հրաշալի է։ Պետրոսի կը հրամայէ, ծով իջնել, ձկնորսութեան ելլել, և կարթ նետել։ Առաջին բռնած ձուկին բերանը բացածին պէս ամբողջ սատեր մը պիտի գտնէ, որ է չորս դահեկան կամ երկու երկդրամեան, և կը յանձնարարէ դրամը առնել, հաւաքչները գտնել, և թէ՛ Յիսուսին և թէ՛ իրեն՝ Պետրոսին տուրքերը միասին վճարել։ Այդ գործողութիւնը բառական

իմաստով առնուած աւեն, ոչ միայն սովորական հրաչքներէն աւելի բեր իրողութիւն մը կը պարունակէ, այլեւ երբեք Յիսուս իր անձին համար հրաշք գործած չունի. հրաշքով բազմութիւնը կերակրած է. բայց հրաշքով ինքը ապրած չէ: Այս տեսութեամբ ուսանք մտածելին Յիսուսի խօսքերուն փոխաբերական իմաստ տալ, այսինքն է, որ Պետրոս ծով իջնէ, և առաջին բռնած ձուկերը վաճառէ, և անոնց արժէքով տուրքերը վճարէ: Սակայն կարմ նեւսելու, ձուկին բերանին մէջ ամբողջ արծաթ սաներ մը գտնելու պարագաները՝ չատ յատակ են, և փոխաբերական իմաստին նախադասելի է բառական իմաստը, և անտեղութիւն թնաւ չկայ, եթէ Յիսուս իրեն համար ալ հրաշք մը ըրած ըլլայ:

ԱՂԱ. ՄԱՆՈՒԿԻ ՕՐԻՆԱԿԸ

Մատթ. ԺԸ. 1—5, Մարկ. Ս. 32—36, Ղուկ. Թ. 46—48.

Պետրոսին երկդրամեանի հրամանը սալէն եաքը, Յիսուս այն օր մէջտեղ չելաւ, այլ Կափառնաումի մէջ ալ՝ աւանդին մնալու կերպը չարունակեց: Պետրոս հարկաւ հրամանը կատարեց եւ անմիջապէս դարձաւ, և Յիսուս ուրիշ խօսակցութեանց կարգին, սկսաւ աշակերտներուն հարցնել. «Ճանապարհ վրայ իրարու հետ վէճի բռնուած էիք, խնդիրը ինչ էր»: Աշակերտները լուեցին, յայտնելէ քաշուեցան, մէջերնին մեծ ո՛վ պիտի ըլլայ փնտռելը, մարդ մը չմեռած ժառանգութիւն բաչխելու չափ տգեղ բան մը ըլլալը՝ իրենք ալ կը հասկնային: Յիսուս վէճին նիւթը չգիտցող չէր. բայց կ'ուզէր որ իրենք խոստովանին. ուստի հարցումը կրկնեց, և աշակերտներն ալ անհնարին որ փախուստ տալու ճար չկայ, համարձակութիւն առին ըսելու, «Քանի որ մեզ պիտի թողուս, չենք ուզեր երկնից Արքայութեան գործէն ձեռնթափ ըլլալ, այլ կը փափաքինք գայն չարունակել, ուստի կ'ուզէինք գիտնալ, թէ մէջերնէս ո՛վ պիտի ըլլայ մեծն ու գործին գլուխը»: Եթէ երբեք Յիսուս աշակերտներուն մէջ մեծ մը որոշել ուզած ըլլար, կամ թէ որոշել ուզէր, ասկէ լաւ պարագայ մը չէր կրնար ըլլար ըսելու, թէ արդէն Պետրոսը ձեզի մեծ կարգեցի, կամ թէ Յակոբոս մեծ պիտի ըլլայ: Ընդհակառակն Յիսուս բացէբաց կը մերժէ, իրմէ հետքը

իրեն տեղ մեծ մը դնելու գաղափարը: «Ձեր մէջը, կ'ըսէ, մեծութեան և առաջնութեան, իշխանութեան ու պատուոյ հանգամանքներ մի՛ փնտռէք. ձեր առաջնութիւնը խոնարհութեան և ուրիշներու օգտակար ըլլալուն մէջ է. առաջինը նա է, որ ամենէն պզտիկն է, բայց ամենուն ծառայութեան կը հասնի. միամիտ հեզութիւնն ու խոնարհ կրօնաւորութիւնն է իմ ուզած մեծութիւնս»: Եւ նոյն տեղ պզտիկ տղայ մը տեսնելով, զայն իրեն կանչեց, սիրեց, ու գիրկը առնելով չարունակեց. «Ահա, իմ սիրած մեծութիւնս, անմեղ և միամիտ պարզութիւն. թէ որ դուք ալ պզտիկ տղու մը պէս անմեղ և միամիտ կ'ըլլաք, երկնից Արքայութեան մէջ մեծ կ'ըլլաք. որովհետեւ ով որ իր սիրտը այս տղուն պէս հեզ ու խոնարհ կրնայ ընել, նա է երկնից Արքայութեան կամ Աւետարանին գործին մէջ մեծ եղողը: Ոչ իշխանութիւնը, այլ առաքինութիւնն է Աւետարանի մեծութիւնը: Աւետարանի գործին մէջ իմ տեղս քանդողը առաքինին է, և ով որ այնպիսին կ'ընդունի, զիս կ'ընդունի՝ որ Աւետարանին հիմնադիրն եմ, և ով որ զիս կ'ընդունի, երկնաւոր Հայրը ընդունած կ'ըլլայ, որ Աւետարանին հրամայողը և զիս առաքողն է: Հետեւապէս ի զուր կը փնտռէք թէ իմ տեղս մեծ ո՞վ պիտի ըլլայ, ես մեծ մը նշանակելիք չունիմ. ամենէն պզտիկն ալ մեծ է իմ աչքիս, եթէ նա առաքինութեամբ մեծ ըլլայ»:

Որչափ ալ Յիսուսին խօսքերուն մէջ պարզապէս բարոյական իրաւաներ կան, սակայն Յիսուսի յայտրդող մէկ մը չգանուիլը չնչուած է, և այլեւս առաքեալներուն մէջէն մեծ ու պզտիկ գտնել չկրնար, ամէնքն ալ իրարու հաւասար ցուցուած են: Իսկ այն տղուն համար՝ զոր Յիսուս գիրկը առաւ, ասանդութիւն մը կայ, թէ նա երբ մեծցաւ՝ առաքեալներուն հետեւեցաւ, և ի վերջոյ Անտիոքի եպիսկոպոս եղաւ, որ Ս. Իգնատիոս Աստուածապգեաց անունով ճանչցուած է:

128. ՅԻՍՈՒՍԻ ՉՀԵՏԵՒՈՂ ԵՐԴՄՆԵՑՈՒՑԻՉԸ

Մարկ. Թ. 37—40. Ղուկ. Թ. 49—50.

Մարկոս և Ղուկաս, այստեղ կը պատմեն փոքրիկ միջադէպ մը, որուն տեղն ու առթիվը ճշդելու նպաստող թէպէտ պարագայ

մը յիշուած չէ, սակայն աւետարանիչներ զայն կը յիշեն իբր չարու-
նակութիւն նախընթաց խօսքերուն: Առաքեալներէն Յովհաննէսն
է, որ յանկարծ Յիսուսը ընդմիջելով, հարցում մը կ'ուղղէ անոր.
«Վարդապետ, կ'ըսէ, երդմնեցուցիչ մը սեսանք, որ դեւեր հալա-
ծելու համար քու անունը կը գործածէր, մինչ նա մեզի հետ եղող-
ներէն և մեզի հետեւողներէն չէր: Ես որովհետեւ քեզի հետ չե-
ղողը քու անունը գործածելու իրաւունք չունի, անոր համար
պարտք սեպեցինք անոր արգելել և արգելանք, որ քու անունը
գործածել չյանդգնի»: Որովհետեւ Որոտման կոչուած նախանձայոյզ
առաքեալներուն կրսերն էր, որ հետեւելով իր բնական թեքման
և ազմկալից գործունէութեան, կը կարծէր աղէկ բան րրած ըլլալ,
և կը սպասէր Յիսուսէ հատուցումին և գովեստ լսել: Ընդհակա-
ռակն Յիսուս իմացուց թէ հաճախ չէ. «Ինչո՞ւ կ'արգելուք, ըսաւ.
քանի որ այնպիսին իմ անունս կը գործածէ իբր իրեն զօրութիւն, նա
իմ անունս կը պատուէ, նա պիտ անարգող և հայհոյող մէկ մը
չկրնար ըլլալ. հետեւաբար մեր կողմէն և մեզի օգտակար մէկը կը
սեպուի, քանի որ իմ անունը կը փառաւորէ: Հոգ չէ որ մեզի հետ
չպատիր, մինակուածը մէկտեղ պատիլը չէ, այլ մեր գործին նպաս-
տաւոր ըլլալն է, կամ գոնէ մեզի հակառակ չըլլալն է. և ամէն որ
մեզի հակառակ չէ, նա մեզի նպաստաւոր է»:

Յիսուս ուրիշ անգամ ըսած էր. Ոչ ոք քեզ ետ է, հակառակ քո է
(Մասր. ԺԲ. 30), և գուցէ Յովհաննէս այս խօսքը միտքը պահած
ըլլալով, Յիսուսի անունը գործածող, բայց Յիսուսի հետ չեղող
երդմնեցուցիչը լսելնել աչխատած էր: Մենք աւելի ունեցանք
(§ 74) այդ երկու սկզբունքները իրարու հակառակ չըլլալը
ցուցնել, յիշեցնելով թէ այս և նմանօրինակ խօսքեր յարաբե-
րական իմաստ ունին և ոչ բացարձակ: Ամէն որ միասին ըլլալու
պարտաւոր չըլլալով հակառակ չըլլար, նա նպաստաւոր եղած
կ'ըլլայ:

Իսկ Յիսուսի անունով դեւեր հալածողին գալով, քացատրե-
ցինք արդէն (§ 74), թէ Հրէից մէջ ալ երդմնեցուցիչներ կային ու
կը գտնէին. և անոնցմէ մէկուն Յիսուսի անունը գործածած ըլ-
լալը, կ'ապացուցանէ Յիսուսի անունին ստացած հռչակն ու
զօրութիւնը, որ օտարներ անգամ նոյն անունը ուզած էին գործա-
ծել իբր յաջողութեան պայման:

Յիսուս այդ նիւթին վրայ, բացատրութիւնները կը չարունակէ, այսինքն իր անունին նշանակութեան վրայ. որովհետեւ Մարկոսի վրայ բերած խօսքերը, եթէ անմիջական կերպով նախընթացին հետ կապուած չեն երեւիր, սակայն ընդհանուր կերպով Յիսուսի անունին նշանակութեան հետ կապուած են: «Իմ անուանս նշանակութիւնը այնչափ մեծ է, կ'ըսէ, որ մինչեւ իսկ գաւաթի մը ջուրը, երբոր իմ անունիս պատուոյն համար կը տրուի, յաւուրք վարձատրութեան արժանի կ'ըլլայ»: Այս խօսքը Յիսուս երկուտասաններուն ուսուած պատուէրներուն մէջ յիշած էր (§ 92), և մենք դիտել ուսած ենք, թէ Յիսուս մէկ խօսքը մէկ անգամ միայն ըսած չէ, այլ զանազան առիթներուն մէջ նոյն խրատները և նոյն պատգամները կրկնած է:

124. ՓՈՔՐԻԿՆԵՐՈՒՆ ԴԱՒԹԱԿՊՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. ԺԸ. 6—14. Մարկ. Թ. 41—49. Ղուկ. Ժէ. 1—2.

Գայթակղութիւնն է՝ խօսքով և հրապուրելով, գործով և օրինակով ուրիշը բարոյական ընթացքին մէջ սահեցնել, որ է սխալցընել և մոլորցնել, և անոր մեղանչելուն պատճառ ըլլալ: Իսկ փոքրիկներն են բոլոր Յիսուսի հաւատացողներ և հետեւողներ, որոնք կը կոչուին երկնից Արքայութեան փոքրիկներ, իբր Աստուծոյ զաւակներ: Եւ իմայնելու համար որ մեծի պզտիկի տարբերութիւն չկայ. ամենէն պզտիկն ալ Աստուած նոյն կերպով կ'ընդունի, և ամենէն պզտիկին եղած վնասն ալ միեւնոյն աչքով կը նկատէ, գայթակղութեան մասին խօսքերը չատ ծանր չեչտով ըսուած են, և այն ալ բացայայտ կերպով, այնպէս որ չատ երկար մեկնութեանց տեղի չեն տար. և բաւական կը համարինք աւետարանին խօսքերը պրեթէ նոյնութեամբ կրկնել:

«Եթէ ոք, կ'ըսէ Յիսուս, իմ հետեւող փոքրիկներէն մէկը կը գայթակղեցնէ, չատ մեծ չարութիւն գործած և չատ ծանր հետեւանաց ենթարկուած կ'ըլլայ, այնպէս որ իրեն համար աւելի լաւ եղած պիտի ըլլար՝ եթէ վիզէն ծանր քար մը կապած և ծով նետուած ըլլար, անոյշ կերպով ընկղմելու համար»: Այստեղ ծանր քարը էրկան հաղ կոչուած է, որ է իշու մը դարձնել կրցած աղօրի-

քին երկանաքարը կամ ջաղացքի քարը: «Գիտեմ, կ'ըսէ Յիսուս, աչխարհքը առանց գայթակղութեան պիտի չըլլայ, աչխարհքի վրայ գայթակղեցնողները պակաս պիտի չըլլան, բայց ոչ թէ այս պատճառով կ'արդարանան. այնպիսիներուն լաւագոյն էր ծնած իսկ չըլլալ, քան թէ աչխարհք գալ և այդպիսի ծանր չարութիւն գործել ու իսպառ կորսուիլ»:

Յօսքը չարունակելով Յիսուս կը յայտարարէ, որ եթէ մէկ ձեռքը իրեն գայթակղութիւն կը պատճառէ՝ լաւ է ձեռքը կտրել, եթէ մէկ ոտքը կը գայթակղեցնէ՝ լաւ է ոտքը կտրել, և եթէ մէկ աչքը կը գայթակղեցնէ՝ լաւ է աչքը հանել, որովհետեւ աւելի լաւ է միաձեռանի կամ կաղ կամ միականի արքայութեան արժանանալ՝ քան թէ երկու ձեռքով՝ երկու ոտքով ու երկու աչքով դժոխքի դատապարտուիլ: Այդ խօսքերը Լերան քարոզին մէջ ալ ըսուած էին (§ 61), և հոն սեղ խնդիրը մէկուն ձեռքին կամ ոտքին կամ աչքին իրեն սայթաքելուն ու մեղանչելուն պատճառ ըլլալուն վրայ էր. այս տեղ խօսքը ուրիշը գայթակղեցնելու վրայ է, այսու հանդերձ թէ՛ Մատթէոս և թէ՛ Մարկոս համիմատ կերպով կը գրեն. ԵՐԵ ՔԱՅԼՈՒԿԵՑՈՒՑԱՆԵ ՂԵԵՂ կամ ԵՐԵ ՔԱՅԼՈՒԿԵՑՈՒՑԵ ՂԵԵՂ: Այլ խօսից կարգին և նիւթին պահանջին մատդրութիւն դարձուցած առնելս, պէտք է իմանանք, իբր թէ ըսէր. «Եթէ պատճառ կ'ըլլան քեզի փոքրիկներ գայթակղեցնելու»: Որովհետեւ Մատթէոս անմիջապէս վրայ կը բերէ. ՉՔՈՅՂ ԼԵՐՈՒԹ, ՈՒ՝ ՈՐՀԱՄԲՈՒՀԵԹ ՂԻՆ Է ՔՈԹԸՆՈՅ ՅԱՅՑԱՆԷ:

Դիտելու կէտ մը այս տեղ մեր թարգմանութեան և յոյնին՝ լատինէն տարբերութիւն ունենալն է, առանց երբեք իմաստին դպչելու: Մարկոսի մէջ ձեռքի, ոտքի և աչքի գայթակղեցուցիչ ըլլալը երբեք անգամ կրկնուած է նման բացատրութեամբ, որոնք կը վերջանան հաւասարապէս ԵՐ ԱՆԿԱՆԷԼ Է ՔԵՀԵՆ բառերով: Այդ գեհենին քով յոյն ու մեր թարգմանութիւնը միայն երկրորդ անգամին դրած են, ՈՐ ՈՐՊԷՆ ՆՈՅՆ ՈՉ ՁԵՌԱՆԷ Ե ՀՈՒՐՆ ՈՉ ՀԱՆԴՉԻՆԷ. մինչ լատինը երեք անգամին ալ աւելցուցած է այդ ասացուածքը: Իսկ ասացուածքը առնուած է Եսայիի վերջին համարէն, ուր մարգարէն ամպարիշտներուն համար կ'ըսէ. ԵՐ ԵԼՑԵՆ Ե ՊԵՏՑԵՆ ՂՈՒՂԵՐ ՄԱՐԴԿԱՆ ԱՌ Է ՅԱՆՑԱՑԵԼՑ, ՂԷ ՈՐՊԷՆ ՆՈՅՆ ՈՉ ՎԽՃԱՆԵՑԷ, Ե ՀՈՒՐ ՆՈՅՆ ՈՉ ՀԱՆՑԷ, Ե ԵՂԷՑԷՆ Է ՊԵՏՔ ՄԱՐԴՈՅՆ ՄԵՂՔԵՑ» Եսայ. 66. 24): Յիսուս նոյն խօսքերը դատապարտելոց կը պատշաճեցնէ,

որոնց որդն ու հուրը, այսինքն խիղճի ներքին տանջանքները և մարմնոյ արտաքին տանջանքները, յաւիտենական պիտի ըլլան և պիտի չվերջանան:

Փոքրիկները գայթակղեցնելուն չարութիւնը իմացնելու համար, Յիսուս իբր վասա յառաջ կը բերէ, և հրեշտակ նոցա հանապատ պեառնեն զերեսս Հօր երկնի՝ որ յերկինս է: Յիսուսի պատճառաբանութեան ոյժը հետեւեալ կերպով կրնանք վերլուծել: «Այն փոքրիկները՝ զորս դուք արհամարհել ու գայթակղեցնել՝ և հետեւաբար կորնցնել կը յանդգնիք, մէյմէկ պահապան հրեշտակներ ունին, որոնք անոնց խնամքին ու պաշտպանութեան յանձնուած են: Արդ՝ եթէ երկինքին մէջ դէմյանդիման առատաձեռն տեսութեամբ պատուած բարերարդին հոգիներ, այդ փոքրիկներուն պահպանութեան ու օգնութեան կը ծառայեն, ինչպէս կրնաք դուք յանդգնիլ, և հակառակ կերպով այդ փոքրիկները արհամարհել ու գայթակղեցնել և անոնց վնասել»:

Աւետարանին այս կտորն է որ պահապան հրեշտակներու վարդապետութեան իբր հիմ և իբր վասա կը ծառայէ, և որ անմիջապէս Յիսուսի բերնէն ելած ըլլալուն, ընդհանուր եկեղեցւոյ մէջ անհակառակ ընդունուած վարդապետութիւն մըն է:

Փոքրիկներու գայթակղութեան կարեւորութիւնը աւելի զգալի ընելու համար, Յիսուս առակ մըն ալ յառաջ կը բերէ, որ է հարիւր ոչխարներէն մէկ հատին մոլորիլը. և հովիւին այդ մէկ մոլորեալը գտնելու համար իննսունինը հատը թողլով անոր ետեւէն երթալը, և գտած ատեն չափազանց ուրախանալը, այնպէս որ հովիւին աչքին աւելի մեծ նշանակութիւն ունենալ կ'երեւի մէկ կորածին գտնուիլը՝ քան թէ իննսունհատին չկորածնիրուն մնալը: Յիսուսին նպատակն է ցուցնել թէ ինչպէս սրտակիներն ալ մեծ յարգ ունին և մեծ հոգածութիւն կը պահանջեն, և այդ կէտը Յիսուս ինքն ալ բացատրական կերպով կը յայտարարէ: Առակին ակիզբը իրեն համար կը վկայէ. «Որդի Մարդոյ եկաւ կորսուածը գտնելու և փրկելու». առակին վերջն ալ երկնաւորը Հօր կողմէ կը վկայէ. «Իմ երկնաւոր Հօրս կամքն է, որ այս փոքրիկներէն և ոչ մէկը կորսուի»:

Հարիւր ոչխարներու առակը Ղուկաս ալ յառաջ կը բերէ, բայց տարբեր առեն և տարբեր տեղ (Ղուկ. ԺԵ. 4), այսինքն ամիսներ ետքը Յիսուսի Պէրէայի մէջ քարոզած միջոցին: Ոմանք կ'աշխա-

տին աւետարանիներուն կարգը բռնագրօսկել նմանները իրարու հետ նոյնացնելու համար. մենք այս ճիգը թէ աւելորդ կը գանենք եւ թէ անտեղի, վասն զի Յիսուս երեք տարի քարոզութեանց պատած ատեն, չատ լաւ կրնար նոյն վարդապետութիւնը եւ նոյն առակը, զանազան տեղեր եւ զանազան առիթներու մէջ կրկնել: Եւ այս բանին իբր հաստատութիւն պէտք է նկատել, որ նոյն աւետարանչին ալ երբեմն նոյն խօսքը երկու եւ աւելի տեղեր կը կրկնէ. ինչպէս վերը տեսանք գայթակղութեան առիթ տուող ձեռքին կամ ոտքին կամ աչքին համար Մատթէոսի յատուկ բերածը (Մատթ. Ե. 29—30 եւ ԺԸ. 8–9):

Գայթակղութիւն չտալու դիմաքաժանելը չինութիւն տալն է, և Յիսուս առաջինէն զգուշացնել ևաքը երկրորդը կը յանձնարարէ, ինչպէս Մարկոսի մէջ կը տեսնենք: Ինչ առաջ աւազանութեան մէջ յուզուած վէճը և իւրաքանչիւրին մեծ ըլլալու ձգտումը՝ գայթակղական ընթացք մըն էր. պէտք էր որ իրարու մէջ հաւասարութիւն պահելով չինութիւն պատճառէին: Յիսուս օրինակը կ'առնէ օրինական զոհերէն, որոնք Աստուծոյ հաճոյական ըլլալու համար կրակի վրայ կը սրբուէին, և աղով կը պատրաստուէին. Ամենայն պատարագ զոհից յերից ազիւ պետաւն յաղեսցի (Ղեւտ. Բ. 13): «Դուք ալ, կ'ըսէ Յիսուս, կրակն ու աղը ձեզի օրինակ առէք և ըստ այնմ վարուեցէք, մաքուր եղէք՝ ինչպէս կրակէ անցած ամէն բան մաքուր է. հաճոյական և համեղ եղէք՝ ինչպէս աղով համեմուած ամէն բան հաճոյական և համեղ է: Աղը ձեզի օրինակ առէք. Կատարեսցի յանձին ձեր զաղն: Զըլլայ թէ բոլորովին անպիտան դառնաք, ինչպէս համը կորնցուցած աղը. որովհետև աղը անհամցած ատեն, համ տալու ուրիշ եղանակ չկայ. Երբ աղն անհամեսցի, ըստ հասեսցի» : Աղի օրինակը Հերան քարոզին սկիզբն ալ յիշուած էր (§ 60), և նոյն խօսքին տարբեր պարագաներու մէջ կրկնուած ըլլալուն օրինակ մըն ալ այս կ'ըլլայ:

Յիսուսին վերջին խօսքը. Խաղաղութիւն տամ ձեզ հիմա. ուղղակի քարոզութեան առիթ տուող վէճին կ'ակնարկէ: Իրաւ ալ գայթակղական պարագայ մըն էր առաքելոց այն ընթացքը, որով Յիսուսի մահուան լուրը առնելնուն վրայ, ամէն բանէ առաջ իրենց անձնական չահուն կամ հաճոյքին հետամուտ կ'ըլլային. առանց մտադրութիւն դարձնելու Յիսուսի ցուցած հեզութեան և խոնար-

Տաքնան օրինակին։ Կ'երեւի թէ վէճը բառական ալ ծանր եղած էր, և առաքեալներու մէջ երկպառակութիւն և հակառակութեան նշաններ երեւցած էին, որ Յիսուս կը պարսաւէ, թէպէտ դարձեալ մը, բայց բառական յարակ կերպով ապդարարել. «Չէ, որդեակք, ձեր մէջ այս տեսակ անհամոյութիւններ առնել չեմ ուզեր, ինչ կը նշանակէ ձեր մէջ մեծութեան վէճեր յուզել. մինչ ձեր մէջ մեծի պզտիկի տարբերութիւն չեմ դրած. ամէնքնիդ իրարու ընկեր ու եղբայր էք. ամէնքնիդ հաւասարապէս իմ սիրած գործս շարունակելու կոչուած էք. կը վախնամ որ հակառակութեամբ և երիցուակայութեամբ ամէն բան կը խանգարէք. զգոյշ եղէք, սէր և եղբայրութիւն և համերաշխ գործակցութիւն պիտի ըլլայ ձեր պատուիրանը. ճն ուրեմն, հաչտուեցէք. խաղաղութեան պատճէ ընդ հեղանա»։

125. ՄԵԳՈՒՑԵԱԼԻՆ ԵՒ ՅԱՆԳՈՒՑՈՒՆ

Մատթ. ԺԸ. 15—20. Ղուկ. Ժէ. 3.

Թաքնակրութեան խնդիրը, բնական կատակցութեամբ խօսքը յանցաւորներու և մեղուցեալներու վրայ կը տանի։ Եթէ պէտք է մեղքի պատճառ չըլլալ ու չխոտեցնել, հապա ինչ ընելու է երբոր մէկը մեղանչած ու սխալած է։ Այս կերպով գայթակղեցնելու խօսքին՝ ուղղելու խօսքին անցումը ձչդիւ կը համապատասխանէ Յիսուսի վարդապետութեան ընթացքին։ Աւետարանիչներ Յիսուսի ակդբոնքները առջեւ կը բերեն և քարոզութիւններ կը համառօտեն, իսկ խօսքերու կատակցութեան և նիւթէ նիւթ անցումներուն երբեք մասդրութիւն չեն դարձներ։

Մեղուցեալին և յանցաւորին հանդէպ բռնուելու ընթացքին առաջին կանոնն է անտարբեր չմնալ։ Յիսուս չհաւանիր, որ երբ ուրիշը սխալած տեսնենք, կարենանք անհոգ մնալ, և զայն իր բախտին թողուլ, և հանդարտ սրտով նայիլ անոր բարոյական անկման վրայ։ Եթէ մէկը առնած տեսնելով առանց ձեռք երկնցնելու թողուլ և անցնիլ՝ մեղադրելի է, ինչպէս մեղադրելի չըլլայ մէկուն բարոյական անկումը տեսնել, և անտարբեր մնալ։

Յիսուսի խօսածին մէջ, աւելի քան ընդհանուր յանդանք մը,

Իւրաքանչիւրին իր անձին դէմ գործուած յանցանքի ակնարկ մը կը տեսնուի. Եվէ Դղէցէ +եղ եղբայը +ո. այնպէս որ չաոերը Յիսուսի խօսքերուն մէջ, միայն անձին դէմ եղած վնասին կամ նախասին-քին հրահանգը կը տեսնեն, և ոչ ընդհանուր կերպով մեղուցեալ-ները ուղղելու հրահանգը: Բայց պէտք է դիտել, թէ Յիսուս, որ ուրիշ տեղ անձին դէմ գործուած վնասներուն համբերպ բացարձակ անյիշաչարութեան հրամայեց. բաճկոնը առնողին չապիկն ալ թո-ղուլ, մէկ երեսը ապտակողին միւսը դարձնել, մղոն մը տարա-պարհակ ստիպողին հետ երկու մղոն երթալ (§ 61), չէր կրնար բացարձակ կերպով հրահանգ տալ, որ եթէ մէկը քեզի վնաս հասցնէ, անիկա յանդիմանէ՛, ուրիշներուն առջեւ խայտա-ռակէ՛, իշխանութեան յանձնէ՛, և քեզմէ հեռացո՛ր ու օտարացո՛ր: Այդ գործողութիւնները, որչափ և ուրիշը ուղղելու միտքով կա-տարուած, անձնական վրէժխնդրութեան կերպարանը կրնային զգե-նուլ, եթէ մէկ անձին դէմ եղած վնասներուն չրջանակին մէջ մա-նուխէին: Ընդհակառակն եթէ խնդիրը ընդհանուր կերպով նկա-տենք, և տառուածային պատուիրանին դէմ մեղանչողներու վրայ խնամանք, չատ տեղի արդար և ուղիղ գետնի մը վրայ կը գտնուինք, որ է Աստուծոյ փառքին և աստուածային օրինաց նա-խանձախնդրութիւնը: Դուկասու բացատրութեամբ գրուած է. Եվէ Դղէցէ եղբայր +ո. որով Մատթէոսի խօսքերուն մէջ ալ Դղէցէ +եղը, չատ լաւ կրնանք իմանալ իբրեւ առանձնական պարագայ մը, իբր թէ ըսէր. «Եթէ տեսնես, որ ընկերդ մեղանչած ու սխալած է, անտարբեր մի՛ մնար, այլ անոր ուղղութիւնը աշխատէ՛, մինչեւ որ եթէ անոր մեղքն ու սխալը քեզի վնաս ալ հասցուցած ըլլայ, չըլայ թէ վշտանալով անոգ ըլլաս, այլ անձիդ վնասին նախատա-տէ՛ անոր վնասը, և աշխատէ՛ որ ընկերդ իր սխալէն դառնայ և մեղանչելէ վճռակէն ազատի և ուղղուի»:

Ուղղութեան հրաւիրելու հրահանգը, Յիսուսի գծած կանոնին համաձայն չորս աստիճաններու բաժնուած է, որոնք իրարու պիտի յաջորդեն, եթէ նախընթացները ազդեցութիւն չունենան. այլ երբ առաջինը իրնպատակին հասնի, յաջորդը այլ ևս աւելորդ կը դառ-նայ: Այդ չորս աստիճաններն են, առանձինն խրատ, ուրիշներու առջև խրատ, իշխանութեան կողմէ խրատ, և վերջապէս ձեռնթա-պի ըլլալով խրատներու դադարում:

«Եթէ իմացար, կ'ըսէ Յիսուս, որ եղբայրդ սխալած ու մեղանչած է, երթ՛, գնա՛. զայն գտի՛ր առանձին, և առանց ուրիշի ներկայութեան, երբոր երկուքնիդ միայն դէմ դէմի կը գտնուիք, անոյշ կերպով անոր իմացո՛ւր իր սխալը, իր առջեւը դի՛ր ուղիղ ճանապարհ և սխալէն դառնալու պայմանները, և ձեռքէդ եկած կերպերով աշխատէ՛ անոր սիրտը շարժել, ու եղբայրդ շահիլ: Եթէ խօսքերդ ազդեցութիւն ունեցան, և նա ալ խրատներդ լսեց եւ ընդունեցաւ, սխալը ճանչցաւ, և ուղղութեան եկաւ, եղբայրդ կորսուած վրկած ու անոր հոգին չաւած եղար, և Աստուծոյ հաճելի գործ մը կատարած ըլլալով, դուն ալ Աստուծոյ հաճոյ կ'ըլլաս»: Յիսուսի խօսքերուն մէջ աւետարանը չանգիմանե՛ բառը կը գործածէ, զոր պէտք չէ իմանալ ժողովրդական գործածութեան առած իմաստով, իբր կշտամբէ՛, սաստե՛, չընդի՛. այլ պարզապէս չանգիման արմատէն ունեցած իմաստով, որ է չանգիման առնել, առջեւը դնել, պարզել, յառաջնել: Ձիւր այդ իմաստով կ'իմացուի Մովսէսի օրէնքով արուած հրամանն ալ. Մի՛ ատելով զեղբօրդ սրտի մէջ չատ. չանգիմանութեամբ չանգիմանեցիր զընկեր քո, և մի՛ ընդունիր վասն նորա զվեր (Ղեւտ. ԺԹ. 17): Հոս կը լրանայ առաջին առակին մեկնութիւնը:

Եթէ այդ առաջին խորհուրդը անօգուտ մնայ, և մեղանչող ընկերդ՝ սրտած խրատին ականջ չկախեց, և իր սխալանքին մէջ յառաջացաւ, այն ատեն պէտք է անցնիլ ուղղութեան երկրորդ աստիճանին: «Եթէ, կ'ըսէ Յիսուս, եղբայրդ քու խրատներդ չընդունեցաւ, որովհետեւ քեզի կարեւորութիւն չտուաւ, և իր մտածմունքը քու մտածմունքէդ վեր դասեց, այն ատեն նայէ՛ որ ուրիշ մըն ալ, կամ ուրիշ երկու՛ք ալ գտնես՝ ուղղամիտ և քեզի համամիտ անձեր, և երկու կամ երեք հոգի միասին եղած առնելով հրամայութեամբ խրատէ՛ք նոյն մեղանչած կամ սխալած եղբայրը: Որովհետեւ եթէ մէկ հոգիի ըսածը կրնայ կասկածի ենթարկուիլ, սակայն երկու կամ երեք հոգիներէ համաձայնութեամբ վկայուած կամ հաստատուած բանը, օրէնքի համեմատ ալ ստուգութիւն կը կազմէ»: Յիսուս այս տեղ ակնարկութիւն կ'ընէ Մովսէսի օրէնքով հաստատուած սկզբունքին. Ոչ հաստատեցի զի վկայ վկայել ընդդէմ ընդ ոմանէ ապիրատութեան. և ընդ ոմանէ գործ ընդ գործել. ի բերանոյ երկուց և երից վկայից հաստատեսցի ամենայն բան (Բ. Օր. ԺԹ. 15): Ինչպէս ալ աւետարանը վրայ չբերեր, սակայն այդ պարագային

համար ալ պիտի ընդունուի, որ եթէ սխալողը անոնց խրատին, այս երկուքը կամ երեքը չանած կ'ըլլան իրենց սխալած եղբայրը:

Եթէ այլ երկրորդ աստիճանն ալ անօգուտ դառնայ, այն առեն Յիսուս երրորդ աստիճան մը դոյց կուտայ, մեղանչած կամ սխալած եղբայրը ուղղութեան բերելու, այն է Եկեղեցի անունը Յիսուսի խօսքերուն մէջ ալ պէտք է նարկաւ իր սովորական իմաստովը իմանալ, իրր Ժողովուրդ և Ժողովարան, համանանակ անունը բաւին. սակայն նար չէ կարծել՝ թէ Յիսուս հրէական ժողովարաններուն համար խօսած ըլլայ, այլ իր օրէնքով և Աւետարանով կազմուելիք եկեղեցիներուն համար: Ինչպէս որ ալ Յիսուսի չուրջը պաշտօնական կազմակերպութեամբ հաստատուած եկեղեցի մը չկար, և Յիսուս և առաքեալներ իրենց օրինական և բարեպաշտական գործունէութիւնները հրէական ժողովարաններուն մէջ կը կատարէին, սակայն երկնից Արքայութեան հաստած և Աւետարանին քարոզուած ըլլալը բուական էին Քրիստոսի եկեղեցին իր սկսած նկատել, և Յիսուսի հետևող ժողովուրդ մը կազմուած ըսել, որուն հիմն ու էութիւնը կը կազմէին Յիսուս և երկուասանները, և ասոնցմէ զատ աշակերտներու բազմութիւն մը: Պէտք չէ նաև ուշադրութենէ վրիպեցնել, թէ Յիսուս միայն եկեղեցւոյ հոգևոր վրայ չէր խոսեր, այլ իր հետևողներուն ընդհանուր և աշխարհական հրահանգներ կ'ուսանդէր և կանոններ կը հաստատէր:

Եկեղեցի անուան բացատրութեան մէջ պէտք է նաև դիտել, թէ նախ մէկ և յետոյ երկու կամ երեք հոգիներու ներկայութենէն եաքը՝ այդ անունը գործածելով, կրնայ իմայուիլ՝ որ Յիսուս ուզած ըլլայ իմացնել, թէ երբ երկու կամ երեք հոգիներու ներկայութիւնն ալ աղերսութիւն չնչերգործէ, պէտք է գործը ժողովուրդին, այսինքն հաւատքութեան կամ բազմութեան աչքե հանել: Այդ իմաստը տալ ուզողներ պակաս չեն, որպէս զի եկեղեցւոյ իշխանութեան գաղափարը հետացնեն: Սակայն բան մեզ երկու գաղափարները, բազմութիւն և իշխանութիւն, այնպէս իրարու զուգորդեալ են, որ մին միւսին լրացուցիչն է, մին միւսէն անբաժան է: Հաւատքութիւն մը, բազմութիւն մը, ժողովուրդ մը, որպէս զի իշխանական ամբոխի իշխանութիւն մը չըլլայ, պէտք է իր կարգն

ու սարքը, կերպն ու կանոնը. գլուխն ու կապմութիւնը, մէկ խօսքով իր օրինական իշխանութիւնն ունենայ, որ գործին ու խօսքին, ընելիքին ու ըսելիքին, որոշումին ու գործադրութեան վարիչն ըլլայ: Ըստ մեզ՝ եկեղեցի իր ձեռնադրեալ հովիւներն են, սարքեր չեն, գրեթէ հոմանիշ են, ամէն տեսիլի մէջ գործնականապէս նոյն նշանակութիւնն ունին: Երբոր Յիսուս կը հրամայէ. Աստուածէ յեկեղեցւոջ, եթէ ուզենք իսկ իմանալ, «Բազմութեան մէջ գործը յայտնէ» , միշտ գործնականապէս կ'իմացուի, «Գործը իշխանութեան հաղորդէ՛» : Այդ երբորդ եւ վերջին աստիճան է՝ մեղուցեալ ընկերը ուղղութեան բերելու ձեռնարկին, ուսկից ետքը Յիսուս աւելի ազդու միջոց մը չթելադրեր իրենցմէն:

Չորրորդ աստիճանը կամ վերջնական ոիճակը, ուղղութեան բերելու նոր փորձ չէ, այլ յոյսը կտրելով ձեռնթափ ըլլալու տանին է: Նկատի ունենալ պէտք է երբեք աւելութեան իմաստով հասկնալ, որ երբեք չհամաձայնիր Յիսուսի հետ և մարդասէր տեսլեան. Բոլորիս տեսողութեան և ճշմարտութեան չափ՝ մեղաւորներուն հետ քաղցր և սիրալիր ընթացք ունեցող Յիսուսին: Միայն, պարտքը կատարած, ձեռքէն եկածը ըրած, և խիղճը հանդարտեցուցած անձին ոիճակին է, զոր Յիսուս կը բացատրէ: «Ինչպէս որ, կ'ըսէ, անոնք, որ տարբեր ընթացք ունին և քեզի հետ յարաբերութիւն չունին, քու վրադ պարտաւորութիւն չեն դներ, որ անոնց գործերով զբաղիս, ինչպէս են ճշմարիտ կրօնքէն հետու տարող կուապաշտները, և բարոյական պղծութեանց մէջ համաձայնակ թաւալող պունիկները, անոնք ալ մեղուցեալ ընկերդ, երբ դուն թէ՛ առանձին, թէ՛ ընկերներու ձեռնտուութեամբ և թէ՛ օրինական իշխանութեան ձեռքով անոր ուղղութեան համար աշխատեցար, և նա չուղղուեցաւ և չօգտուեցաւ, կրնաս զայն օտարներու կարգը անցընել: Եկեղեցւոյ իշխանութիւնն ալ, որ վերջին փորձն ըրաւ և անպտուղ մնաց, կրնայ զայն եկեղեցւոյ ծոցէն հեռացնել, հաւատացեալց միութենէն բաժնել, և եկեղեցիէն հեռացած ու օտարացածներուն հաւասար սեպել»:

Այդ վճիռն հաստատուն և այգ հեռացումին օրինական ըլլալը յայտնելու համար, Յիսուս վրայ կը բերէ, թէ ինքն իշխանութիւն կու տայ եկեղեցւոյն, մեղաւորները կապելու և ապաշխարողները

արձակելու: «Զով որ, կ'ըսէ, դուք երկրի վրայ օրինական կերպով և օրինական վճռով կը կապէք, նոյնը երկինքի մէջ ալ իրօք կապուած կ'ըլլայ աստուածային կամաց հանդէպ. և զոր որ կապելէն ետքը, դարձն ու ապաշխարութիւնը տեսնելով՝ օրինական կերպով և օրինական վճռով կ'արձակէք երկրի վրայ, նոյնը երկինքի մէջ ալ արձակուած կ'ըլլայ աստուածային կամքին հանդէպ»: Այդ կապելու և արձակելու իշխանութիւնը անգամ մըն ալ յիշուեցաւ Հերմոնի ստորտը տեղի ունեցած յայտարարութեանց առթիւ (§ 113): Այդ իշխանութեան գործադրութիւնը կը վերաբերի եկեղեցւոյ ընդհանուր կերպով, ամէն դատապարտութեանց և ամէն թողութեանց սահմաններուն, ըլլան արտաքին աշխարհի մէջ բանադրանքներու և նզովքներու պարագաներուն, ըլլան ներքին աշխարհի մէջ խոստովանութեանց և արձակմանց պարագաներուն: Մեկնիչներ եւ աստուածաբաններ այդ վկայութիւններէ կը քաղեն եկեղեցական իշխանութեան տարածումը հաւասարապէս թէ՛ արտաքին և թէ՛ ներքին աշխարհներու վրայ:

Այս տեղ նկատողութեան արժանի է եւս, որ Յիսուս ուղղակի Երկոտասաններուն կ'ուղղէ խօսքը յոքնակի բացատրութեամբ, ինչ որ վերագոյն եղակի բացատրութեամբ Պետրոսի ուղղած կ'նրեւէր (Մատթ. ԺԶ. 19): Այս կերպով կը հաստատուի, թէ յատկապէս և բացառապէս Պետրոսի ուղղուած չէին այն առաջին խօսքերը, այլ իրէմս Պետրոսի խօսելով՝ բոլորին միանգամայն ուղղուած էին նոյն խօսքերը, ինչպէս որ Պետրոս ալ իրէմս ամենուն պատասխանած էր Յիսուսի, որ ոչ թէ Պետրոսին միայն, այլ ամենուն հաւասարապէս ուղղած էր իր հարցումը. Իսկ դուք ձե՞զ ասէք զինեն (Մատթ. ԺԶ. 15):

Այդ խօսքերուն վրայ յառաջ կը բերէ աւետարանիչը Յիսուսին այն խօսքերը ուր սա կը յայտնէ թէ ինքը ներկայ է ամէն անունց մէջ, ըլլան երկու կամ երեք կամ աւելի, որ իր անուամբ իրարու հետ միաւորուած են, և թէ երբ այս իրեն անուամբ միաւորուածները, բան մը խնդրեն Աստուծմէ, ինչ որ ալ ըլլայ անոնց խնդրածը, Երկնաւոր Հայրը պիտի կատարէ անոնց խնդիրը եւ պիտի տայ անոնց ուզածը: Այս բացատրութիւնները ուղղակի հաստատակաց աղօթքներու վրայ կը մեկնուին, և քանի այսմ նախընթաց հրահանգներուն հետ ներքին կապ մը ունենալ չեն կարծուիր,

և միայն իբրև տարբեր նիւթ մը աւետարանիչէն յառաջ բերուած կ'երեւին։ Սակայն չմերժելով հանդերձ սոյն խօսքերը աղօթքի վրայ մեկնողներուն կարծիքը, մեզի կ'երեւի թէ լռելեայն ներքին կապ մը կը գտնուի, մեղուցեալին ուղղութեան և հրահանգին և յանուն Յիսուսի միութեամբ և համաձայնութեամբ եղած խընդրուածներուն մէջ։

Մեղուցեալին ուղղութեան հրահանգը վերջին կէտին մէջ՝ եկեղեցւոյ կօղմէ տրուած դատապարտութեան և արձակման վճիռները յիշած էր, զոր Եկեղեցին պիտի տար անդեղջ կամ ապաշխարող մեղուցեալին համար, աւելցնելով ալ թէ երկրի վրայ տրուած վճիռները երկինքի մէջ ալ հաստատուն և վաւերական պիտի ըլլան։ Արդ՝ այս եկեղեցւոյ վճիռները համաձայնութեամբ և յանուն Յիսուսի տրուած վճիռներ պիտի ըլլային, և այդ տեսակէտով Յիսուս չատ լաւ կրնար ըսել, թէ եկեղեցւոյ կողմէ երկրի վրայ տրուած վճիռները երկինքի մէջ ալ հաստատուն պիտի ըլլան. որովհետեւ արդէն այդ վճիռներուն տրուած ատենն ալ՝ ինքն մէկտեղ եղած է, ըստ որում ինքն միշտ ներկայ է անոնց մէջ, որոնք իր անունով ժողվուած են, ըլլան երկու կամ երեք կամ աւելի։

Ուրիշ տեսակէտ մըն ալ, որով այդ վերջին խօսքերը կրնան նախորդներուն հետ կապակցիլ այն է, թէ եկեղեցւոյ անսասանող մեղուցեալներուն համար ալ, երբոր եկեղեցւոյ ճիգերը կը դադրին, եկեղեցին կրնայ աղօթքով Աստուծոյ դիմել, և յանուն Յիսուսի անոնց դարձը խնդրել Աստուծմէ։ Այդ պարագային մէջ ալ, Յիսուսի խորհրդական ներկայութիւնը իր անունով հաւախմբուողներուն մէջ, և իր անունով եղած խնդրուածներուն կատարման խոստումը, մեզ կը քաջալերեն, որ երբ մեր ջանքը աւանդին, մեր ջանքը ուրիշներու հետ, մեր ջանքը եկեղեցւոյ հետ՝ ապարդիւն կը մնան՝ բոլորովին յուսահատ չմնանք, և յանուն Յիսուսի՝ աղօթենք, Հօր Աստուծոյ այնպիսիներուն դարձին համար, և վերոյս ըլլանք, որ այս վերջին ջանքերնիս ու ճիգերնիս իրենց նպատակին կը հասնին։

126. ՄԵՂՈՒԱԼՆԵՐՈՒՆ ՆԵՐԵԼ

Մատթ. ԺԱ. 21—22. Դուկ. ԺԱ. 4.

*Կապելու համար արձակելու և դատապարտելու համար նեղելու իշխանութիւնը իրարու զուգորդած էր Յիսուս նախընթաց բացատրութիւններու մէջ, բայց չէր որոշած թէ նեղելու իշխանութիւնը ինչ կերպով պիտի գործածուի: Հարկաւ նեղելու պայման էր զղջումն ու ապաշաւը. բայց զղջալէն ետք նորէն իյնալ կար, և նորէն իյնալէն ետքը նոր զղջումը՝ կրնար արդեօ՞ք առաջին զղջումին պէս ընդունելի ըլլալ և ներումի արժանանալ: Մանաւանդ երկրորդ անկումէն ետքը երբորդ մը, չորրորդ մը, և աւելի ալ կրնային տեղի ունենալ, մինչեւ ո՛ր պէտք էր տարածել զղջումի ընդունելութիւնը և նեղելու իշխանութիւնը: Ահա ծանր խնդիր մը, զոր առաքեալներ իրենց մէջ կը յուզեն. բայց մէջէն ելլել և լուծումը գտնել չեն կրնար: Այս պատճառաւ, ինչպէս ուրիշ անգամներ, այս անգամ ալ Պետրոս առջեւ կ'անցնի, Յիսուսին կը մօտենայ, ու խնդիրը կ'առաջարկէ. «Վարդապետ, կ'ըսէ, զղջացողին ներել, կապուածը արձակել, լաւ. բայց մինչեւ քանի՞ անգամ այդ բանը կրնայ առջեւ երթալ, մինչեւ քանի՞ անգամ մեղանչել եղբօր նեղելու ենք»: Յիսուս կը պատասխանէ. «Քանի անգամ որ մեղանչեալ եղբայրը կը զղջայ, ներումը տալու է. եօթը անգամ՝ալ մեղանչէ, և եօթը անգամ ալ դառնայ ու խոստովանի թէ կը զղջայ, պէտք է որ ներես»: «Ուրեմն մինչե՞ւ եօթը անգամ», վրայ կը բերէ Պետրոս, որուն թէև մը սրտած ըլլալ կարծելով: «Ո՛չ կ'ըսէ, Յիսուս, ճիշդ ու ճիշդ եօթը անգամի համար չեմ խօսիր, եթէ եօթանասունեօթը անգամներ ալ նոյն բանը ըլլայ, որ իյնայ ու զղջայ, ներումը չդադրիր, ներման անգամներուն չափ չկայ»:

Ինչչափ ալ Պետրոսի առաջին հարցումին մէջ նորէն անձնական վնասի կամ նախատինքի ակնարկ մը կայ, Քրիստոս անգամ ըսէ մեղքէն ետք եղբայր է, սակայն ինչպէս մեղանչելը ուղղելու վրայ խօսած առեններս դիտել տուինք, և թէ նախքին պահանջէն և թէ Դուկասու բաղդատութենէն հաստատեցինք, իրարանցիւրին անձին դէմ

եղած մեղքերը ներելու բայաոիկ նպատակով չէ Յիսուսի վարդապետութիւնը, այլ ընդհանուր կերպով մեղանչածներու ու սխալածներու հետ վարուելու, և եկեղեցւոյ իշխանութիւնը գործածելու պայմաններուն շուրջը կը դառնան Յիսուսի խօսքերը։

Եթէ մարգարէութենէ մէջ կը կարդանք, որ Աստուած, Եդոմի, Ամոնի, Մովաբի և ուրիշ ամպարիշտներու երեք մեղքերուն կը խոստանայ ներել, և չորրորդին կը պատուհաս չներել (Ամոս. Ա. 11—13), կամ թէ Յիսուս ինքն ալ Հոգւոյն Սրբոյ դէմ մեղքերուն ներելը անհնար կ'ըսէ (Մատթ. ԺԲ. 31—32), պէտք չէ երբեք հետեւցնել, թէ առանց չափաւորուած ըլլայ վերոյիշեալ հոմանականին հոմին անգամ ներումներու ընդարձակութիւնը։ Որովհետեւ ինչպէս արդէն բացատրեցինք (§ 74), պէտք է զանազանել չարութեան զգացումով և անապաշաւ կերպով մեղքին մէջ յարատեւելը, և մեղանչելէ ետքը զղջում և ապաշաւ զգալը։ Յիսուս հոմանականին հոմին անգամ ներելու համար՝ հոմանականին հոմին անգամ ալ զղջում կը պահանջէ, մինչ Հոգւոյն Սրբոյ դէմ մեղքը անապաշաւ չարութեամբ մեղքին մէջ մնալն է, և մարգարէին բերնով ներուած մեղքն ալ չզղջացող ամպարիշտին մեղքն է։

127. ԱՆՆԵՐՈՂ, ՈՐ ԱՌԱՔԵԻՆ ԱՌԱՔԱԿԸ

Մատթ. ԺՀ. 23—35.

Նեղման խնդիրը առիթ կ'ընծայէ Յիսուսի գեղեցիկ և յուզիչ առակ մը խօսիլ նոյն նիւթին վրայ։ Առակները յաճախ երկնից Արքայութեան՝ այսինքն Աւետարանին նմանութեամբ խօսուած են, և այս անգամ ալ բաղդատութիւնը հաստատուած է Աւետարանին և իշխանութիւն վարող մարդու մը միջեւ։

Իշխանութիւն և հարստութիւն ունեցող մեծ մարդ մը, օր մը ուզեց բոլոր իր պաշտօնեաներուն հաշիւները տեսնել, և չատեր ներկայացան և ներկայացուցին իրենց հաշիւները, որոնք դիտողութեան տեղի չտուին։ Պաշտօնեաներէն մէկն ալ եկաւ, սակայն պարզերես չկրցաւ ըլլալ. որովհետեւ հաշիւը տասը հազար քանքար բաց մը կը ներկայէր, որ է բաւական մեծ գումար մը։ Առակին

մէջ չէ որոշուած, թէ արծաթ քանքարի կամ թէ ոսկի քանքարի վրայ է խօսքը, բայց արծաթ քանքար մըն ալ մերձաւորապար 190 օսմանեան ոսկի կ'արժէր, որով սոսկ հազար քանքարը 1,900,000 օսմանեան ոսկւոյ գումարի կը հասնի, իսկ ոսկի քանքարը՝ տասնուվեց անգամ աւելի: Բայց առակը թուաբանական ճշդութիւն չպահանջեր. Յիսուս կ'ուզէ առակը աւելի ազդեցիկ ընել անագին գումար մը յիշելով: Պարտապան պաշտօնեային կը պահանջուի պարտքը վճարել, բայց նա կարող չըլլար պարտքը փակել. բոլոր ինչքերն ու կալուածները գրաւելէն ետքը, տակաւին անագին բաց մը պիտի մնայ, և տէրը կը հրամայէ ժամանակին օրէնքներուն համեմատ, զաւակներն ալ կինն ալ իբր ստրուած ք վաճառել և արդիւնքը պարտքին հաշուել: Հարկաւ՝ եթէ նորէն պարտքը չփակուէր, կամ պարտապան պաշտօնեային ալ իբր ստրուկ պիտի վաճառուէր՝ ժամանակին օրէնքներուն համեմատ, և կամ բանտարկութեան պիտի մատնուէր: Իսկ պաշտօնեային յետին յուսահատութեան մէջ տիրոջ գթութեան կը դիմէ, կ'աղաչէ, կը պաղատի, գետին կ'ինայ, ոտք կը պագնէ, ատեն կ'ուզէ, մինչեւ որ ճար ճարակ ընէ և պարտքը վճարէ: Տէրը կը գթայ, կը խղճայ, ոչ թէ միայն ատեն տալու կը դիմանի, այլ բովանդակ պարտքն ալ կը ներէ, և պարտապան պաշտօնեային ազատ կ'արձակէ:

Հազիւ թէ դուրս կ'ելլէ այդ պաշտօնեայն, ընկերներէն մէկուն կը հանդիպի, ուսկից հարիւր դահեկան պահանջ մը ունէր. բոլորը մէկտեղ հազիւ երեք օսմանեան ոսկւոյ չափ գումար մը: Պարտապանը կը կուցնէ և իսկոյն իր պահանջը կը խնդրէ, վրան կը քալէ, կը բռնադատէ, խեղդելու չափ կը նեղէ. մարդը միջոց կ'ուզէ, նա միջոց տալ չուզեր, և երբ տակաւին պարտապան ընկերը վճարման անկարող կը մնայ, դահիճը կը կանչէ, և պարտապանը բանտարկել կու տայ, մինչեւ որ պահանջած հարիւր դահեկանը ամբողջապէս վճարէ:

Մեւս պաշտօնակից ընկերներ եղածը կը տեսանեն, կը զայրանան, ահագին գումարի մը ներումը ընդունողին՝ ընկերէ գումարէ համար ընկերը նեղելուն չեն հանդուրժեր, կը մտածեն անոր ըրածին փոխադարձը իրեն գլխուն դարձնել, և կամացուկ մը եղելութիւնը տիրոջ ականջը կը հասցնեն: Հազիւ թէ սա անցած դարձածը կը լսէ, սաստիկ կը բարկանայ, և որչափ առաջ գթած հան-

14. Սիւրէմ քաղաք

դիսացած էր, այժմ նոյնչափ խստապահանջ կը դառնայ: Առջևը կը կանչէ անուրոյ ծառան և ծանր չեչտով մը կ'ըսէ. «Տասը հազար քանքարի անագին պարտք մը ունէիր, չէիր կրնար վճարել, աղաչելու պաղատելու սկսար, գլխացի վրադ, և պարտքդ չնուազեցուր: Դուն որ սահմանք նշանաւոր չնորհք մը սահցար ինէ, պէտք չէր որ վոխադարձաբար նոյն զգացումը ունենայիր քու պարտապանիդ հանդէպ. ինչպէ՞ս կ'ըլլայ ուրեմն, որ հարիւր դահեկանի չնչին դումարի համար անկարող ընկերակցիդ դէմ անդութ կը գտնուիս, ու զայն դահիճի և բանտի կը մատնես: Ճղդութիւն կը սրթաս, ճղդութիւն ալ գտիր: Պէտք է տասը հազար քանքարը ամբողջութեամբ վճարես. դուն ներումի արժանի մէկը չես եղեր»: Աւտր վրայ ուէրն ալ դահիճները կը կանչէ, և պարտապան պաշտօնեան անոնց կը յանձնէ, որ ինչքերը գրաւեն, կին ու զաւակ վաճառեն, վինքն ալ բանտարկեն, օրէնքի ամէն խստութիւնները գործածեն, մինչեւ որ տասը հազար քանքարը ամբողջութեամբ և ճղդութեամբ գանձուի: Առակը հոս կը վերջանայ: Հարկաւ աննեղոտ ծառան նորէն աղաչելու երես չունեցաւ, և ամէն բան վրայ տալէ ետքը ինքզինքն ալ կորնցուց, վաճառուեցաւ կամ բանտարկուեցաւ:

Առաջին բացատրութիւնը Յիսուս ինքն կուտայ: Թէպէտեւ սկիզբը ըսած էր՝ թէ երկնից Արքայութիւնը նման է իշխանաւոր և հարուստ մարդու մը, սակայն վերջը աւելի յստակ կերպով կ'ըսէ թէ երկնից Արքայութեան տէր երկնաւոր Հայրը՝ նման է իշխանաւոր և հարուստ մարդուն, որովհետեւ բաղդատութիւնները անձ անձի հետ յարմար կու գան, և ոչ անձը իրի հետ: Իսկ առակին իմաստն է. թէ թողութիւն ստանալու համար պէտք է թողուլ, ներում ստանալու համար պէտք է ներել. ճիշդ այն իմաստով, որով աէրունական աղօթքի մէջ ըսուած է. Թող մեղ զպարտիս մեր, որպէս և մեք թողումք մերոց պարտապանաց (Մատթ. Զ. 12): Երկրորդ մարդութեան արժանի կէտն ալ այն է, որ կանխաւ ստացեալ ներումն ալ ոչինչ կը դառնայ, երբոր մէկ մը նորէն մուղքի կամ անողորմութեան յանցանքի մէջ կ'իյնայ: Վերջապէս առակը իր կազմութեան և բացատրութեան մէջ միշտ նոյն անձնական վնասի կամ նախատինքի ներման գոյնը կը պահէ. իբր զի իշխանաւորին դէպ իր պաշտօնեային ունեցած խնդիրը, պահանջից և պարտուց խնդիր է:

Յիսուսի բացատրութեան մէջ ալ ըսուած է. Եթէ ոչ ծնեալ ի-
բեւեռնէ եղբօր է-իւր պչրանաս նոցա: Արդ, ինչպէս վերեւ ալ դի-
տել տուինք, անձնական յանցապարտութեան ակնարկը Յիսուսի
առակին խօսքին մէջ ալ կայ, եթէ ունէ ետեղ եղբայր ։. Պետրոսի
հարցումին մէջ ալ կայ, թէ ունէ քանի եղբայր է՞: Այսու հան-
դերձ թէ՛ Ղուկասու բաղդատութենէն և թէ՛ նիւթին ընթացքէն
յայանի է որ, Յիսուս մեղուցելոյն ողղութեան և ներման խնդ-
րոյն մէջ աւելի ընդարձակ տեսակէտ մը ունի, և ընդհանուր կեր-
պով մեղանչած և սխալած անձերուն վրայ կը դարձնէ իր խօսքը:
Իր առակը բոլորովին ներքին կերպով կապուած չէ ընդհանուր հար-
ցին հետ, և անմիջապէս անոր հաստատութեան համար գրաւած
ըլլալն ալ յայանի չէ. զի աւետարանները քաղուածոյ ոճով գրուած
են. և ինչպէս միշտ տեսանք, ոչ ամէն կտորները, որ եսեւէ եաև
կու գան, ներքին կապով իրարու կցուած կ'ըլլան, և այս առակին
համար ալ կրնանք ըսել, թէ նոյն կերպով նախընթաց խնդրոյն կը
յաջորդէ՝ առանց միւնոյն նիւթին հետ միացած ըլլալու:

128. ԵՕԹԱՆԱՍՈՒՆԵՐԿՈՒ ԱՇԱԿԵՐՏՆԵՐԸ

Գոկ. Ժ. 1.

Յիսուսի հետեւողներուն խումբը Յորդանանէն սկսելով չարունակ աճեցաւ. պահ մը դրուեցաւ (§ 102), յետոյ նորէն կազմուեցաւ, սակայն մինչ անորոշ թուով և աւելի կամ նուազ յարատեւող անհատներով, որոնք առանց պաշտօնապէս Յիսուսի գործակից նշանակուելու, անոր հետեւողներ կը ճանչցուէին, անոր վարդապետութիւնը ընդունած էին, անոր անձն ու պատիւը կը պաշտպանէին, անոր գործոյն յաջողութեան և զարգացման ձեռնտու կ'ըլլային: Այդ խումբին մէջէն Յիսուս Երկոտասանները զատեց իր քարոզութեան երկրորդ տարւոյն մէջ, որոնք պահ մը առանձինն ալ չրջեցան, բայց աւելի առէպ Յիսուսի հետ պտտեցան, և հետեւող խումբին գլխաւորներն ու առաջնորդողներն եղան:

Տարի մը և աւելի անցած էր Երկոտասաններուն ընտրութենէն, Յիսուսի քարոզութեան ժամանակը տակաւ կը լրանար, և Յիսուսի վերջին օրերը կը մօտենային, ինքն ալ զայն չէր ծածկեր, և ամէն յարմար առիթին առաքեալներուն ականջը կը դնէր, թէ իր վախճանը մօտ է. և այն ալ չարչարանաց ու խաչի տագնապալից վախճան մը, որուն սակայն պիտի յաջորդէր յաղթական յարութիւնը: Յիսուսի գործունէութեան ժամանակին լրանալը կը թելադրէր, մանաւանդ թէ կը պահանջէր, իր գործին աւելի ոյժ տալ, ապագայ յաջողութեան ու զօրութեան միջոցներ պատրաստել, իր հետեւողներուն խումբին ոյժը չատցնել, և լիագոյն կազմակերպութիւն տալ: Ահա նպատակը զոր Յիսուս ունեցաւ, երբ իր քարոզութեան

երրորդ տարուն երկրորդ կէսին, Հռոմայ 782 տարուց սեպհեմբեր ամսոյն մէջ, ուզեց իր հետեւողներուն մէջէն երկրորդական խումբ մըն ալ զատել, անոնց ալ յատուկ հրահանգ և յատուկ պաշտօն տալ, որպէս զի իրմէ ետքն ալ երկտասանութեան ձեռնադրութիւն և օժանդակ ըլլան, և անոնց հետ մէկտեղ Աւետարանի տարածման, քարոզութեան և չարտօղովութեան աշխատին: Այս երկրորդ ընտրեալները կազմեցին ԾօթանասունԵւերկու աշակերտներուն խումբը:

Աշակերտ անունը ընդհանուր իմաստով կը տրուի բոլոր Յիսուսի հետեւողներուն, թէ՛ առաջուց ընտրուած երկոտասաններուն, թէ՛ ԾօթանասունԵրկուներուն, թէ՛ ընտրութենէ ետքս միացած հետեւողներուն, թէ՛ պատահաբար Յիսուսի հանդիպած գացողներուն, և թէ՛ վերջապէս Յիսուսի համբարձումէն ետքն ալ առաքեալներուն քարոզութեամբ Աւետարանը ընդունողներուն: Սակայն յատուկ անուանակոչութեամբ, ինչպէս Առաքեալ անունը երկոտասաններուն սեփականուեցաւ, նոյնպէս Աշակերտ կոչումն ալ ԾօթանասունԵրկուներուն յատկացուեցաւ. թէպէտեւ ասոնց համար ալ ըսուած է, թէ Յիսուս առաքեաց զնոսա, որով ասոնք ալ իրօք զրկուածներ, պատգամաւորներ, այսինքն առաքեալներ եղան:

ԾօթանասունԵրկուներուն թիւին վրայ դիտողութեան արժանի է, որ երբ մեր օրինակը, նոյնպէս և լատինը և ուրիշներ, ԾՕԹԱՆԱՍՆ և ԵՐԿՈՍ ընտրուածներ կը յիշեն, յոյն օրինակը, որ աւելի բնագրական կը նկատուի, կը յիշէ միայն ԾՕԹԱՆԱՍՆ ընտրուածներ, որ է ըսել երկու պակաս մեւս օրինակներուն գրածէն, թէպէտեւ կը գտնուին ԾօթանասունԵրկու նշանակող յունարէն գրչագիրներ ալ: Սնոնք որ ԾօթանասունԵրկուն թիւը իբր ճիշտ կ'ուզեն պաշտպանել, դիտել կուտան թէ Ծննդոց ժ. գլխուն մէջ յատուկ բերուած ազգաց բաժանումները ԾօթանասունԵրկուն կը լրանան՝ ըստ հրէական աւանդութեան, սակայն ոչ միայն ԾօթանասունԵրկուն թիւը այնտեղ յիշուած չէ, այլ եւ ԾօթանասունԵրկու անուններ գտնելն ալ կասկածելի է, եւ վերջապէս ընդհանուր ազգաց թիւը երբեք Հրէից մէջ իբր խորհրդաւոր թիւ մը ընդունուած չէ: Իսկ ընդհակառակն ԾՕԹԱՆԱՍՆ եւ ԵՐԿՈՍ թիւը, երկոտասանեակի խորհրդաւոր թիւին վեց անգամ կրկնուածն է, և 12 ու 72 իրարու հետ իրր մէկի վեց հաւասարութեամբ կը յիշուին Ս. Գրոց մէջ, ինչպէս Յաղիմայ աղբիւրներն ու արմաւենիները (Ել. ԺԵ. 27), ուր որչափ ալ 12 և 70 գրուած է,

սակայն համեմատութիւնը 72 թիւը կը պահանջէ, վեց աթոռաւնի առ իւրաքանչիւր աղբիւր: Նոյն կերպով Մովսէսի կողմէ 12 ցեղերու գործերը վարելու համար ընտրուած ծերերը թէպէտ և 70 կը յիշուին (Թիվ ԺԱ. 16), սակայն իւրաքանչիւր ցեղէ վեց վեց մարդ առնուած ըլլալով 72'ի կը լրանային. ինչպէս իրօք ալ 70 ծեր Վկայութեան Խորանին չուրջը հաւաքուած առնուին, երկուք ալ իրենց վրաններուն մէջ մնացած էին (Թիվ ԺԱ. 25, 26) որով կը լրանար 72 ծերոց թիւը: Հետեւաբար պէտք է ընդունիլ, թէ այսպիսի խումբերը թէպէտ 72 անձ կը պարունակէին, այլ կլոր հաշուով եօթանասունք կը կոչուէին. ինչպէս մինչեւ այսօր ալ 72 թարգմանիչներուն կատարածը եօթանասնից թարգմանութիւն կը կոչուի, եւ սոյն այս աշակերտներն ալ սովորաբար եօթանասունք կը կոչուին:

Բայց ո՞վ էին այս 72 աշակերտները: Ոչ Ղուկասի, ոչ ալ ուրիչի կողմէ անոնց ցուցակը տրուած չէ, և ոչ ալ Նոր Կտակարանին մէջ անոնց յիշատակութիւնը կայ: Ս. Փիրքէն դուրս ալ առաջին դարերու Ս. Հայրեր և մատենագիրներ մնաւ 72 աշակերտներու անուններն կամ ցուցակը չենք տար, որով բացէրայ կը պակսին մեզ 72 աշակերտաց վրայ որոշ և անուանական և ասոյգ տեղեկութիւններ. մինչեւ իսկ հաւանականներ ալ չկան, որով կարենայինք 72 աշակերտներու անուններն տալ: Զորրորդ դարու մէջ Եւսեբիոս կեսարացի քանի մը անուններ կու տայ՝ իբր եօթանասնից խումբին պատկանող. իսկ առաջին անգամ 70 անուններու ցուցակ մը կազմողը եղած է կ'ըսուի Դորոթէոս Տիւրացի, հինգերորդ դարուն մէջ. սակայն Դորոթեան ցուցակը այնպիսի անհիմն և անիմաստ գործ մըն է, որ Դորոթէոս Տիւրացւոյն երբէք վայել չկրնար ըլլալ, և Սուտ-Դորոթէոսի մը և յետնագոյն ժամանակաց գործ ըլլալը հաստատուած և ընդհանրապէս ընդունուած է: Դորոթեան ցուցակին մէջ առնուած են աւետարաններու և առաքելական թուղթերու մէջ յիշատակուած բոլոր անունները, հոգ չէ որ Յիսուսի համբարձումէն շատ տարիներ ետքը Աւետարանի աշակերտած ըլլան:

Որպէս զի անուն մը եօթանասնից ցուցակին մէջ ընդունուի, և Յիսուսի աշակերտաց խումբին մէջ կարենայ համրուիլ, պէտք է որ 1. Յիսուսի քարոզութեանց ժամանակ գործի վրայ

գանուելու սարիք և վիճակ ունեցած ըլլայ: 2. Յիսուսի քարոզութեանց ժամանակ հաստատապէս անոր հետեւած ըլլայ: 3. Յիսուսի հրամանով և Յիսուսի ժամանակ Հրէաստանի մէջ Աւետարանը քարոզած ըլլայ: 4. Հրէական ծագում ունեցած և կատարեալ թլփատութեան գաւակ, որ է ըսել կատարեալ և ստոյգ հրէայ եղած ըլլայ: Արդ, այս ամէն պայմաններուն համապատասխանող անուններ շատ քիչ են նոր կտակարանին մէջ, և աւելի քիչ առաքելական դարու աւանդական պատմութեանց մէջ, որով 72 աշակերտաց ցուցակը կազմել, պատմական անհնարութիւն պարունակող գործ մըն է: Այլ թէ այսու հանդերձ հայ և յոյն եկեղեցիներ Եօթանասունեւկու աշակերտաց ոճն կը կատարեն. պատճառը այն է, որ Յիսուս ասոնց ամէնուն համար խմբովին բաւ. Ինչպէ՛ս, չէ անուանի՝ Յէր գըէաւ են յէկին (Դատ. Ժ. 20), որով ամէնուն ալ երանելեաց դասակարգին մէջ գտնուելնուն վկայութիւն տուած եղաւ:

Երբ 72 աշակերտաց ցուցակը կազմել անհնար է, գոնէ անոնց թիւէն եղողներուն վրայ փոքրիշատէ տեղեկութիւն մը տուած ըլլալու համար կրնանք հետեւեալ ծանօթութիւնները քաղել, յիշատակելով անոնք, որք ամենայն հաւանականութեամբ, թէ ոչ ստուգութեամբ, Եօթանասնից խումբին մէջ կրնան ընդունուիլ:

1—2. Երբոր Յուդա Իսկարիովտացի Երկոտասանից թիւէն պակսեցաւ, առաքեալներ ուզեցին իրենց թիւը լրացնել, և իբր արժանաւորագոյն ընտրելիներ նկատուեցան Յովսէփ Բարսաբա և Մատաթիա. (Գործ. Ա. 23): Հարկաւ ասոնք աստիճանի բարձրացման արժանի դաստուած առեննին, նախապէս առաքեալներուն գործակից ու Յիսուսի մերձաւորագոյն պէտք էր եղած ըլլային, որ է ըսել կանխաւ Եօթանասնից թիւէն ըլլային:

3—6. Չորս Տեառնեղբայրներ Յակոբոս և Յովսէս և Սիմոն և Յուդա, որոնց համար հաստատեցինք՝ թէ Երկոտասանից թիւէն չէին (§ 58), կրնան Եօթանասնից թուոյն մէջ եղած ըլլալ, քանի որ կը տեսնենք որ Յիսուսի համբարձումէն ետքը վերնատունի մէջ են առաքեալներուն հետ (Գործ. Ա. 14), և Յակոբոս Տեառնեղբայր գլխաւոր դեր մը կը վարէ թէ՛ Պօղոսի հետ (Գաղ. Ա. 19, Բ. 6.), և թէ՝ Երուսաղէմի ժողովի մէջ (Գործ. ԺԵ. 13), եւսեբ իբր առաջին եպիսկոպոս Երուսաղէմի, և մեր չարականին մէջն ալ կը կոչուի Գլուխ առաքելոց սքանչ:

7—8. Յիսուսի յարութեան օրը եմմաուս գացողները կը կոչուին եկեղեցի ենոցանէ (Ղուկ. ԻԴ. 13), և բնական կերպով կ'իմացուին եկեղեցի յաշակերտաց, և քանի որ երկոտասաններէն չեն, պէտք է ընդունուին իբր երկուք ծօթանասնից թիւէն: Ասոնցմէ միոյն անունը կը յիշուի Կղէովպաս (Ղուկ. ԻԴ. 18), հաւանօրէն ո՛չ թէ Տեառնեղբայրներուն հայրը, այլ ուրիշ համանուն մը. իսկ միւսը պատմեալ չէ յիշուած, և չյիշելու կամք մը դրուած է, մնկնիչներու ընդհանուր կարծիքով ընդունուած է, թէ նոյն ինքն Ղուկաս աւետարանիչն է:

9. Քանի որ Ղուկաս աւետարանիչ ծօթանասնից մէջ կ'անցնի, նմանութեան հետեւանօք սովորութիւն է Մարկոս աւետարանիչն ալ նոյն դասակարգին մէջ դնել. թէպետեւ անոր վրայ ուրիշ յիշատակութիւն մը չունինք, բայց եթէ Պետրոսի գինքն պէտք եղ կոչելը (Ա. Պետ. Ե. 13):

10. Անանիա Դամասկացւոյն համար գրուած է. Էր ոմն աշակերտ ի Դամասկոս, Անանիա անուն (Գործ. Թ. 10), և այս աշակերտ կոչումը հիմ կը բռնուի ըսելու՝ թէ Անանիա ալ 72 աշակերտներէն մէկն էր:

Այս տասը անուններով կը լրանայ ինչ որ առաւել հետանականութեամբ կրնայ քաղուիլ Նոր Կտակարանէն՝ ծօթանասնակերպութիւններէն ոմանց անուններուն նկատմամբ: Իսկ հետագայ յիշատակութիւններէն քաղուելիք անուններն ալ հետեւեալներն են.

1. Թադէոս Դիդիմոս, Թովմաս առաքելոյն եղբայրը, որ Եդեսիոյ մէջ քարոզեց, և ըստ Աստուծոյ այն տեղ վախճանեցաւ, իսկ ըստ Հայոց՝ Արտագ անցաւ և այն տեղ նահատակուեցաւ:

2. Սաքէոս, որ Անդրէաս առաքելոյ գործակից եղաւ, և Բիւզանդիոյ առաջին եպիսկոպոս եղած կ'ըսուի, և կը կարծուի թէ նոյն ինքն է, որուն Պօղոս առաքեալ ողջոյն կը գրէ. Ն- Ա-ե-էս էմոյ (Հռոմ. ԺԶ. 9):

3. Եւոդիոս, որ Պետրոս առաքեալին գործակից եղաւ, և Անտիոքի եկեղեցիէն իբր իր առաջին եպիսկոպոսը կը համարուի Իգնատիոսէն առաջ:

4. Եղիշէ, որ Թադէոս առաքեալին գործակից եղաւ, և Աղուանից աթոռին առաջին եպիսկոպոսն է եղած:

5. Եւսաթէոս, որ Բարթողիմէոս առաքեալին գործակիցն է

եղած, և որուն գերեզմանը կը պատուի ցարդ Տաթեւու վանքին մէջ, և կը ճանչցուի իբր առաջին եպիսկոպոս տեղւոյն:

6. Մաքսիմինոս, որ առաքելութեամբ գացած է Տարատացին Գաղղիա, և իբր Սկուխոյ (Էքս) առաջին եպիսկոպոս ընդունուած է:

Այլ վեց անուններն իւրաքանչիւր երկրի տեղական աւանդութեանց վրայ հիմնուած են, և կրնան իբր ենթանանիս խումբէն ընդունուիլ. քանի որ աւելի հաստատուն տեղեկութիւններ կը պակսին, սակայն 16 անուններն ընդունելով ալ տակաւին չատ բան կը պակսի 72 աշակերտաց ցուցակը լրացնելու:

Թոմիանն ցուցակը և անոր հետեւողները ուրիշ չատ մը անուններ կը յիշեն 72 աշակերտաց կարգին, սակայն անոնց դէմ զօրաւոր դիտողութիւններ կրնան ըլլալ, Օրինակի համար մի քանին յիշենք: Ղազարոս Եւթանիսացի, որ Յիսուսի բարեկամը և սպննդակիցը եղաւ, սակայն անոր հետ պատած ու քարոզութենանց գացած ըլլալուն նչան չկայ: Յովսէփ Արեմաթացի և Նիկոդիմոս Փարիսեցի, որ գաղտնի աշակերտ մնացած ըլլալով, չէին կրնար Յիսուսէ քարոզութենանց զրկուած ըլլալ: Կղէոպասա Նազարէթցի, Տուռնեղբայրներուն հայրը, որուն ողջ ըլլալն իսկ երկբայական է, իսկ Եմմաուսի կղէոպասը յիշցինք արդէն: Նաթանայէլ Կանացի, որուն նոյն ինքն Բարթողիմէոս առաքեալ ըլլալը ցուցուցինք: Սիմոն Կիւրենացի, որ Յիսուսի խաչը տանելու առթիւ իբր քրիստոնեայ օտար անձ մը ցուցուած է: Ռուփոս և Ալեքսանդրոս Կիւրենացիք, Սիմոնի զաւակները, որոնք թէպէտ աշխարհի մէջ յիշուած են (Մարկ. ժ·Ե. 21), բայց աշակերտ ըլլալնուն նչան չկայ: Զաքէոս Երիքովցի, որ Յիսուսի մահուանէն քիչ տեսն առաջ դեռ Յիսուսը ճանչնալու ճիգեր կ'ընէր: Զաքարիա Նայինցի, Նայինի մէջ յարութիւն առած պատանին, որուն անուանն ալ, կոչումն ալ, բոլորովին հնիաստական են: Սոսիպատրոս և Փիլիպպոս առաքեալներուն քարոզութեամբ հաստատուած ըլլալը յայտնի ըսուած է (Գործ. Դ. 36): Յովհաննէս Մարկոս, Շիղա Սիղուանոս,

Յուդա Բարսաբա, Շմաւոն Սիգեր, Ղուկիոս Կիւրենացի, Մանայէն Դայեկորդի, Սգաթոս մարգարէ, և Մնասոնէ Կիպրացի, որոնք թէպէտ Գործոց պատմութեան մէջ կը յիշուին, սակայն պարզապէս առաքեալներուն քարոզութեամբ և Յիսուսի հաղթարձումէն ետքը Աւետարանի հետեւողութեան մտած անձեր են։ Այդ վերջին 26 անուններէն ոչ մէկը հնար է հաւանական կերպով 72 աշակերտաց ցուցակին խառնել, համաձայնակից պատճառներով, թէպէտեւ ասոնք Գործոց ցուցակին լուսագոյն յիշատակութիւններն են։ Իսկ մնացեալները կամ յայտնի կերպով ուչ առեններ հաւատացող, կամ հերձանուտութենէ Աւետարանին հետեւողութեան անցող, և կամ բոլորովին ենթադրական և կասկածական անուններ են, որոնք յիշատակելն իսկ աւելորդ է։ Մեզ բաւական ըլլայ գիտնալ՝ թէ Յիսուս 72 աշակերտաց երկրորդական խումբ մը կազմեց, որուն ցուցակը մեզի համար անծանօթ մնացած է։

129. ԵՕԹԱՆԱՍՆԻՑ ՏՐՈՒԱԾ ՀՐԱՀԱՆԳՆԵՐԸ

Ղուկ. ժ. 2—12

Ղուկաս, որ Եօթանասունների աշակերտներուն ընտրութիւնը կը պատմէ, ընդարձակ կերպով յառաջ կը բերէ այն հրահանգները, զոր Յիսուս անոնց խօսեցաւ վերնք գործի յղելէ առաջ, և որով պիտի վարուէին իրենց յանձնուած պաշտօնավարութեան մէջ։ Նախ կը յիշեցնէ թէ Աւետարանին քարոզութեան հունձքը մօտցած է, քարոզութիւնները իրենց պտուղը տալու հասած են, քայց հնձող պէտք է որ երթայ քաղէ, և Աստուծոյ դիմելու են որ իր Աւետարանին հունձքին արժանաւոր մշակներ պատրաստէ։ Կը յիշէ թէ դիւրին գործ չէ ընելիքնին. բանաւոր ոչխարները յափշտակելու պատրաստ գայլեր կան, իրենք պիտի երթան այդ գայլերուն դէմ մարտնչելու։ Արտաքին պատրաստութիւններ պէտք չէ մէկտեղ պատցնեն. ճանապան տալին անդին բարեկամութիւններ հաստատելու պէտք չէ աշխատին. ուր որ կը հանդին Աստուծոյ ողջոյնը պիտի տան, եթէ արժանաւորներ կան՝ ողջոյնէն կ'օգտուին, եթէ արժանաւորներ չկան, իրենք իրենց պարտքը կատարած կ'ըլլան։

գացած տեղերին ինչ տուն որ իրենց ցուցուի, այդ տեղ պէտք է օթեւանին. ինչ կերակուր որ առջեւնին դրուի, անոլ պէտք է գոհանան. տունէ տուն լաւագոյն տեղ փնտռելու կամ լաւագոյն կերակուր գտնելու, պէտք չէ պտտին: Իրենց քարոզութիան նիւթը պիտի ըլլայ, Աստուծոյ Արքայութիան այսինքն Աւետարանին հաստատ ու յայտնուած ըլլալը աւետել, գործերնին պիտի ըլլայ հիւանդ բժշկել, դեւեր հալածել, սրտմտալներ մխիթարել: Եթէ լաւ ընդունելութիւն չգտանին, պէտք չէ պնդեն և ոչ խնդիր յուզեն, այլ հանդարտութեամբ պէտք է այն տեղը թողուն ու ուրիշ տեղ մեկնին, յայտարարելով թէ իրենք իրենց պարտքը կատարած են: Անոնց ըրածը անոնց կը պատկանի, անոնց ըրածէն իրենց վրայ բան մը չգար ու բան մը չդպչիր, և իբր նշան իրենց անպարտ լինելնուն՝ մեկնած տեղնին հրապարակին վրայ կօշիկներնուն փոշին թօթափին, իմացնելու համար թէ անոնց ըրածէն իրենց վրայ ծանրութիւն չմնար: Թէպէտեւ աշակերտներ կրնան արդարանալ, բայց պիրենք չընդունողները չեն արդարանար, որովհետեւ Աւետարանը հասած և անոնց յայտնուած է, և չընդունողներուն կացութիւնը չատ ծանր պիտի ըլլայ Աստուծոյ դատաստանին առջեւ, և աստուածային ազդարարութեան մասիկ չընող Սողոմայեցիներէն աւելի ծանր դատապարտութեան պիտի ենթարկուին:

Ով որ այդ հրահանգներուն մտադրութիւն կը դարձնէ, իսկոյն կը տեսնէ, թէ անոնք գրեթէ բառաբառ նոյն են այն հրահանգներուն հետ, զորս Յիսուս տուաւ Երկոտասաններուն, և զորս ընդարձակօրէն յառաջ բերած էր Մատթէոս, և համառօտակի յիշած էին Մարկոս և Ղուկաս, և զորս մենք արդէն բացատրած ենք (§ 92): Այդ դիտողութենէն քաղուելիք առաջին հետեւութիւնն այն է, թէ Երկոտասաններուն ու Եօթանասուներկուներուն պաշտօնները բնութեամբ և իսկութեամբ տարբեր չէին, թէպէտ և Երկոտասաններ կարգով ու պաշտօնով Եօթանասուներկուներէն աւելի բարձր դիրք մը ունէին: Ինչպէս նախընթաց քննութենէն ալ դիտել տուինք, այդ վերջիններուն, այսինքն Եօթանասուներկուներուն առաջին Երկոտասաններուն օգնականի կերպարանքը ունէին: Եթէ պաշտօններուն բնութիւնը նոյն էր, հրահանգներն ալ նոյն էին, միայն կէտ մը կայ որ վերջիններուն չէ կրկնուած, և իրեն նշանակութիւնն ունի: Երկոտասաններուն ըսուած էր. Ի ճանապարհ

հէրեանոսց ժ՛ էբիայէ+, և է +ալա+ Սամարացոց ժ՛ տրանէյէ+ (Մատթ. ժ. 5). ինչ որ եօթանասնակումներուն չէ հրամայուած։ Սեբաստացւոյ քարոզութիւնը տակաւ ընդարձակուած էր, զոր հրէաբնակ չեղող գաւառներէն ալ, Հեթանոսաց Գալիլիայէն և Սամարիայէն և Պերէայէն, Սեբաստացւոյ հետեւողներ եղած էին, այլ եւս պէտք չէր առաջին ամիսովսմը պահել. այլ աշակերտներ կրնային համարձակ ամէն կողմ երթալ և ամէն քաղաք մտնել։

Այլ թէ ինչո՛ւ Ղուկաս եօթանասնակումներուն ուղեալ կը ցուցընէ, ինչ որ Մատթէոս երկոտասաններուն ուղեալ ցուցած է, թերեւս աւելորդ ըլլայ հետազօտել, քանի որ իւրաքանչիւր գրող իրեն յատուկ միտք կամ տեսութիւն մը ունի, թէպէտեւ զայն ամէն անգամ բացատրել պարտաւոր չէ, և ենթադրական մեկնութիւններով զբաղիլն ալ աւելորդ է։ Սակայն այս տեղին մէջ աչքի զարնող պարագայ մը կայ, որ դիւրին բացատրութիւն մը կուտայ մեզի։ Մատթէոս երկոտասաններէն մէկն է տուգապէս (§ 58), իսկ Ղուկաս եօթանասնակումներէն մէկն է ամենայն հաւանականութեամբ (§ 128). ո՞չ ապաքէն բնական էր, որ երկուքն ալ Յիսուսի խօսքերը յատուկ բերէին այն պարագային, յորում նոյն խօսքերը Յիսուսի բերնէն լսեցին։ Հետեւաբար նոյն խօսքերուն տարբեր պարագաներու մէջ յատուկ բերումը, ոչ թէ երկու աւետարանիչներուն իրարու հակառակ կամ իրարմէ տարբեր բան մը գրած ըլլալը կը ցուցընէ, այլ ընդհակառակն շատ գեղեցիկ կերպով կը հաստատէ աւետարաններու պատմութեան հաւաճայնութիւնը։

139. ԳԱԼԻԼԵԱՅԻՆ ՅԻՍՈՒՍ ԵՒ ԳԱՄԱՆԻԷԼ

Մատթ. ԺԱ. 20—24. Ղուկ. 13—15։

Երբոր Յիսուս աշակերտներուն քարոզութեանց անաստառները կը յիշէր, և այնպիսիները լսողու ու հետանալու հրանգը կուտար, իր միտքին առջեւ եկան այդչափ ժամանակէ իվեր Գալիլիոյ մէջ ըրած քարոզութիւնները, որք թէպէտ պան մը ժողովրդային շարժում մը յառաջ բերին, այլ ճշմարիտ դարձ չարդիւնաւորեցին. պարզապէս բժշկութիւններէն օգտուելու չնաշխարհական ձգտում մը, և ոչ թէ Աւետարանի վարդապետութեան հետեւելու պրպնա-

կան կամք մը: Ո՛չ դարձ, ո՛չ ղկյում և ո՛չ ապաչխարութիւն, այլ թեթեւսոլիկ և անձնասէր խանդավառութիւն մը, որ Փարիսեցինեւրուն ու դպիրներուն հակառակասէր ձիզերուն ալ դէմ չկրցաւ դնել, և անզօր ու անհիմն խօսքերով իսկոյն մարեցաւ, անտարբեր պաղումեան փոխուեցաւ, և լուռ ու խուլ հակառակութեան ալ հասաւ: Այդ յիշատակութիւններ այնչափ ազդեցին Յիսուսի միտքին վրայ, որ չկրցաւ իր նախքին յուզումը զսպել, եւ Եօթնանասնից հրահանգը ընդմիջելով՝ Սկսաւ նախատել զիտղեան, յորս եղեն քաղաք զօրութիւնք նորա, և ոչ ապաշխարեցին: Այդ նախատել եւ յանդիմանել քաղաքներն էին բոլոր Գալիլիոյ քաղաքները, որոնց մէջ քարոզեց, վարդապետեց, հիւանդներ բժշկեց, դեւեր հալածեց, ախտաժէտներ առողջացուց, և ամէն տեսակ զօրութիւններ՝ այսինքն հրաշքներ գործեց: Եւ թէպէտ համակրութիւններ յայտնուեցան, բայց ապաշխարութիւններ տեղի չունեցան: Յիսուսի բերնէն յիշուած քաղաքներ երեք են միայն, Քորազին և Բեթսայիդա և Կափառնաում. իսկ պատմութեան կարգին յիշուած ունինք նաև Նազարէթ, Կանա, Նային, Մագդալա, և անցողակար ուրիշներ ալ. և գուցէ Յիսուս անոնց անունն ալ տուաւ; և աւետարանիչներ զանց ըրին, որովհետև գիտենք թէ բառարար Յիսուսի բերնէն ելած խօսքերը չեն կրցած ազատիլ:

Երեք յիշուած քաղաքներէն ամենէն աւելի յանդիմանութեան արժանի կափառնաումն է անշուշտ, որ Յիսուսի գործունէութեան կեդրոնը եւ գործոզութեանց ընդարձակ և տեւական ասպարէզն եղաւ: Միւս կողմէն կափառնաում Գալիլիոյ կեդրոն, ընդհանուր պողոտային մեծ կայարան, առևտուրի չահաստան, միւսներուն վրայ գլխաւոր տեղ մը կը գրաւէր և մինչև երկինք բարձրացած կը կարծէր ղինքն, բայց հակառակ այս դիրքին և հակառակ Յիսուսի ցուցած խնամքին, ամենէն աւելի անպատուղ մնացած տեղն եղած էր, և Յիսուս իրաւամբ կ'ըսէր. Եւ դո՛ւ, Կափառնաո՛ւմ, որ մինչեւ երկինք բարձրացեալ ես, մինչև ի դժոխս կջցես: Բեթսայիդայի անունը քանի քանի անգամներ յիշեցինք Յիսուսի ուղեւորութեանց առթիւ, և այդ և ուրիշ առիթներուն Յիսուսի այն տեղ քարոզած եւ հրաշագործած ըլլալը աներկբայ է, մանաւանդ որ աչակերտներուն մէջէն քանիներ Բեթսայիդացի էին: Ինչ որ բոլորովին նոր կը տեսնուի, Քորազինի անունն է. Յիսուսի Քորազին գացած ըլլալը երբեք չէ

յիշուած, մինչ Յիսուս յանդիմանութիւնը սկսելուն՝ առաջին Քո-րազինը կը յիշէ. Վա՛յ եղ Քորազին, վայ եղ Բեթսայիդա: Քորազին կամ Քորոզային (այժմ Քէրազէ), կարեւոր քաղաք մըն էր Գալիլիոյ ծովակին հիւսիսակողմը, Յորդանանու արեւմտակողմը, կախուռնաումէն երկու ժամու ճանապարհ դիպի ցամաք, ուստի հնար չէր որ Յիսուս սակայն անկէ անցած չըլլար իր պտոյտներուն մէջ. մանաւանդ թէ կախտնաումի յոյժ մերձաւորութիւնը ենթադրել կու տայ՝ թէ կախտնաումի քարոզութեանց մէկ մասը Քորազինի մէջ կատարուած է, թէ ոչ առաջին անգամ Քորազինէ չէր սկսեր Յիսուս իր վայելը:

Յանդիմանութեան բաղդատական եղը կը դնէ Յիսուս, Տիւրոս և Սիդոն քաղաքները, որք Փիւնիկեցւոց հռչակաւոր մայրաքաղաքներ էին ժամանակին, և ասկաւին մեծ անուն եւ լաւ վիրք կը վայելէին, իբր վաճառականութեան չահատան և հարստութեան կեդրոն, որով և իբր բարեկեցութեան և չուայլութեան տեղեր ճանչցուածէին, ինչ որ զեղծ ու մեղաւոր ու ամպարիշտ կեանք ունենալու համանչանակ էր: Յիսուս կ'ըսէ Գալիլիոյ քաղաքներուն խօսելով. «Եթէ ձեր մէջ խօսուած քարոզութիւնները և կատարուած հրաչքները՝ Տիւրոսի և Սիդոնի մէջ կատարուած ըլլային, վաղուց այդ ամպարիշտ քաղաքներն անգամ դարձի եկած եւ քուրձ հագած ու մոխիրի վրայ նստած, ապաշխարութեան սկսած կ'ըլլային. մինչ դուք այնչափ քարոզութիւն լսելով եւ այնչափ հրաչք տեսնելով, տակաւին ձեր անպղծութեան մէջ կը մնաք: Բայց պիտցած եղէք, որ դատաստանի օրը, Տիւրոսի եւ Սիդոնի դատաստանը նուազ ծանր պիտի ըլլայ քան ձեր դատաստանը, որովհետև անոնք չունեցան այն չնորհները, որ ձեզի եղան: Սոդոմ ու Գոմորն ալ ձեզի հետ քաղդատութեան դրուած ատեն, աւելի թեթև դատապարտութիւն պիտի ունենան. վասն զի եթէ այդչափ չնորհներ Սոդոմի և Գոմորի մէջ կատարուած ըլլային, գուցէ կործանուած չէին ըլլար և մինչև այսօր կանգուն մնացած կ'ըլլային:

131. ԵՕԹԱՆԱՍՈՒՆԵՐԱՒՈՒՆԵՐՈՒՆ ՊԱՏՃԱՌԸ

Գոլ. ժ. 1 եւ 16.

Գալիլիոյ քաղաքներուն յանդիմանութիւնը խօսելէն ետքը, Յիսուս նորէն աշակերտներուն կը դառնայ, և զիրենք կը յորդորէ անվհատ կերպով երթալ և իրենց պաշտօնը լրացնել. որովհետեւ իրենց քարոզութիւնը իրենցը չէ, և իրենց հանդէպ բռնուած դիրքը իրենց համար չէ, «Որովհետեւ, կ'ըսէ, ով որ ձեր ըսածը ընդունի՝ իմ խօսքը ընդունած կ'ըլլայ: Միւս կողմէ ըրածնիդ ինձմով ալ չվերջանար, որովհետեւ իմ խօսքս ընդունողը երկնաւոր Հօրս խօսքը ընդունած կ'ըլլայ, և զիս անարգողը երկնաւոր Հայրս անարգած կ'ըլլայ»: Այդ քաջալերական վերջաբանը Յիսուս երկոտասաններուն ալ խօսած էր (§ 93), ինչ որ անգամ մըն ալ կը հաստատէ թէ երկոտասաններուն և եօթանասուներկուներուն տրուած պաշտօնները բնութեամբ և խկութեամբ նոյն էին:

Պարտուպատչաճ հրահանգներն ու պատուէրները այսպէս ատարտելէն ետքը, Յիսուս 72 աշակերտները ճանպայ հանեց, միշտ երկուք երկուք դրկելով անոնք. ինչպէս երկոտասաններու համար ալ ըրած էր, որ ըսել է թէ 36 զոյգ եղան և 36 կողմեր կամ քաղաքներ պրուեցան:

Երկոտասաններն ալ դրկուած էին այն տեղեր, ուր Յիսուս արդէն գացած և գործունէութիւն ունեցած էր, քարոզութիւնները կրկնելու և հրաշքներով ոգիները արձարծելու համար: Եօթանասուներկուներուն պաշտօնը տարբեր եղաւ, անոնք դրկուեցան Յիսուսէն այն տեղ, ուր ինքն մտադիր էր երթալ, ինչպէս էին Գալիլիոյ հարաւ և արեւելեան կողմերը, Սամարիա և Վերին Հրէաստան, Պերէա կամ Յայնկոյս Յորդանանու: Զոյգերը բանական բազմաթիւ ըլլալով իւրաքանչիւրին չրջանակը կրնար աւելի նեղ ըլլալ, և ըստ այնմ բոլոր քաղաքներ և նշանաւոր տեղեր գոտ գոտ աշակերտներ դրկուեցան:

Առանց ընելու գործն էր ժողովուրդը նախապատրաստել, քարոզել և հրաշագործել, եռանդէն եկող Յիսուսին ճանպայ բանալ,

միտքերը պատրաստել և Աւետարանի գործին դիւրութիւն ընծայել։ Կերպով մը աւելի ծանր էր այս աշակերտութեան գործը, որովհետև Յիսուսը չտեսած և Աւետարանի գաղափարը չհասած տեղեր պիտի գործէին, բայց միւս կողմէ Յիսուսի համբաւը ամէն կողմ տարածուած էր, և եթէ Գալիլիացիք առաջին եռանդէ ետքը պաղութեան մէջ ինկած էին, Յիսուսը չտեսած տեղեր տակաւին կաթօսի եւ ակնկալութեան բաղձանքով կը բորբոքէին։

Իսկ Յիսուս կը պատրաստուէր Գալիլեայէն վերջնականապէս հեռանալ։ Ջէ՞ որ աշակերտաց և առաքելոց հաւատարմապէս խրատ տուեր էր, զիրենք չընդունուղ տեղերէն հեռանալ և ոտքի փոշիներն ալ թօթուելով մեկնիլ. ինքն Յիսուս ալ կը պատրաստուէր նոյնը ընել Գալիլիացւոց մասին, և Գալիլիան բոլորովին թողուլ։ Գացող աշակերտներուն ալ հրահանգ տուաւ, գացած տեղերնէն ետ դառնալով Գալիլիա չգալ, այլ իրենց չրջանը լրացնելով Յիսուսի Վերէա անցնիլ, ուր զինքը իրենցմէ առաջ հասած պիտի գտնէին։

ԱՐԵՐՋԻՆ ՕՐԵՐ ԻԳԱԼԻԼԻԱ

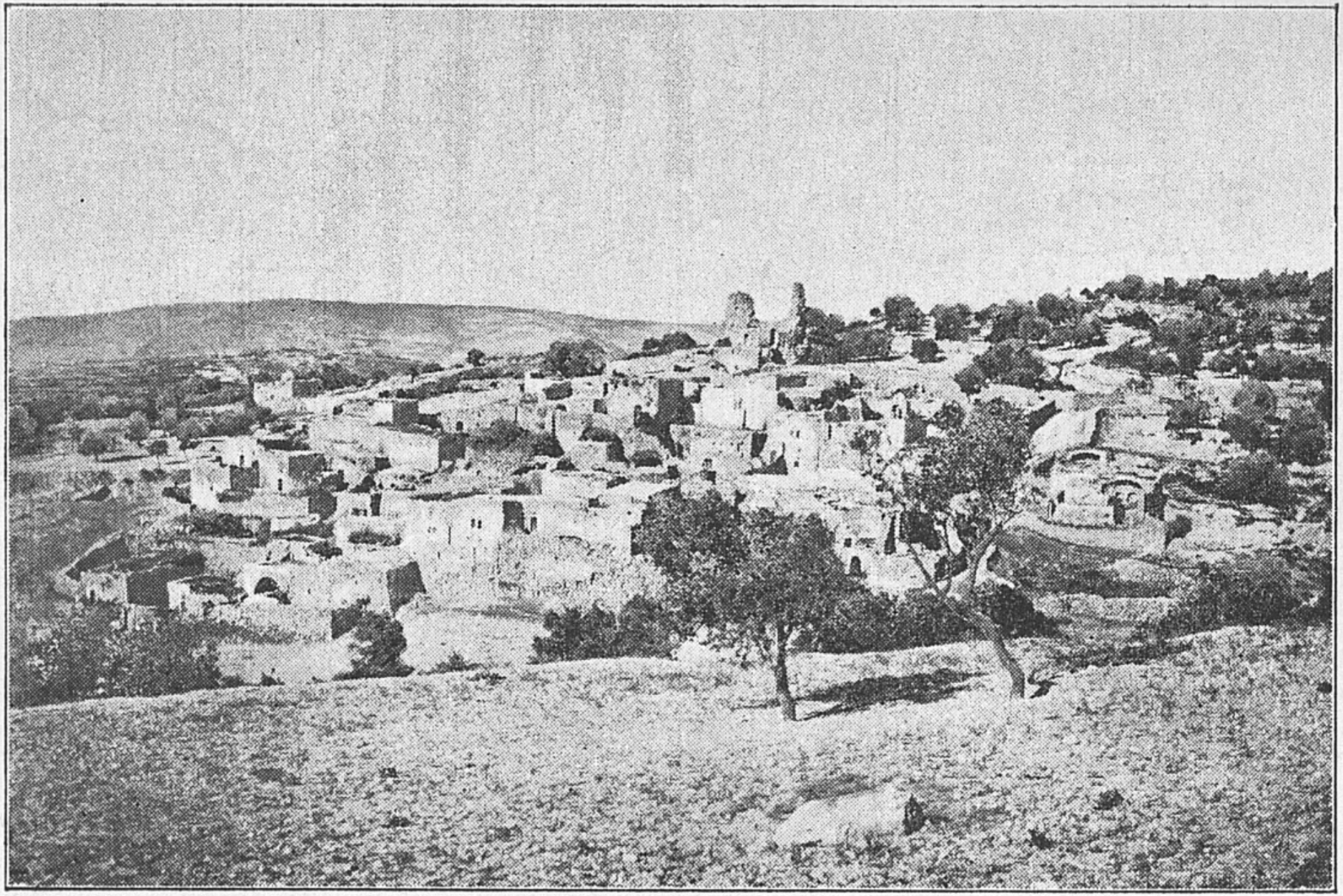
Յովհ. է. 2—9.

Այդ գործերը կը կատարուէին Հրէից տոնարին թէրի ամսոյն սկիզբները, որ կը պատասխանէ Հռովմայ 782 տարուոյն սեպտեմբեր ամսոյն սկիզբներուն։ Թէրի կրօնական տոնարին եօթներորդ ամիսն է, որուն 10'ին կը կատարուէր Քաւութեան տօնը և 15'ին Տաղաւարահարաց տօնը, որ կը տեւէր եօթն օր, և որ օրերը Հրէայք պարտաւոր էին ծառերու ճիւղերէ կազմուած տաղաւարներու ներքեւ անցընել, նշխարհաւէտ եղեւնիէն ետքը քառասուն տարի անապատի մէջ վրանաբնակ կեանք անցուցած ըլլալնին յիշելու համար (Ղեւտ. ԻԳ. 27—44)։ Տաղաւարահարաց տօնը Քաւութեան տօնէն աւելի հանդիսական պարագաներ ունենալուն, աւետարանիչը այն կը յիշէ ժամանակը իմացնելու. ե՛ր Ղէչ փօն Հրէից Տաղաւարտօհոչաց։ Հրէայք սովորութիւն ունէին մեծ տօներուն ուխտի երթալ Երուսաղէմ, ոչ ամէն տօներուն անհրաժեշտ պարտաւորութեամբ, այլ երբ աւելի յարմարութիւն և դիւրութիւն ունենային։ Այս ուխտադնացութեանց գլխաւոր չարժառիթն էր Մոսէսոյ զոհ մատու-

ցանելու միտքը, քանի որ Երուսաղէմի տաճարէն դուրս՝ ուրիշ տեղ զոհ մատուցանել օրէն չէր:

Յիսուս կը պարտաւորուէր Գալիլիան թողուլ, բայց ոչ ոք պիտէր իր միտքը, ընդհակառակն կը կարծէին՝ թէ Յիսուս կը վախնայ Գալիլիայէ դուրս ելլել, և անոր համար Գալիլիոյ մէջ կը կը մնանայ: Այդ գաղափարին իբր փաստ կը նկատուէր հարկաւ վերջին պատկին Երուսաղէմ չերթալը. մինչեւ իսկ Յովհաննէս աւետարանիչ ալ գրած է, թէ Ոչ կամէր է Հրէաստանի շրջել, զի կ'ուզէին. զնա Հրէայքն սպանանել- Այս բանը աւելի դպած էր Տեառնեղբայրներուն սիրտին, որոնք կը սպասէին Յիսուսին երեսէն վտառոտ և չահաւէտ ապագայ ունենալ, մինչ Յիսուսի քաշուած եւ զգուշաւոր ընթացքը զիրենք յուսախաբութեան կը մատնէր:

Վերջապէս համբերութիւնին կը հատնի, կը նային որ Տաղաւարահարաց ատենն ալ Երուսաղէմ երթալու պատրաստութիւն չտեսնեն. ուստի կը համարձակին անոր ըսելու. «Բաւական եղաւ որ Գալիլիոյ մէջ կը մնաս, չելլե՞ս անգամ մըն ալ Հրէաստան անցնիս, ու Երուսաղէմի մէջ ինքզինքդ ցուցընես: Ահա աշակերտներդ ալ քու քաշուած ընթացքէդ կը վհատին, լաւ կ'ըլլայ որ մէջտեղ ելլես, նշանաւոր գործեր կատարես, աշակերտներդ ալ տեսնան ու թերահաւատութեան չինանան: Քանի որ ինքզինքիդ համար կ'ըսես, թէ Հոր Աստուծմէ ղրկուած ես, Մովսէսին օրէնքը պիտի կատարելագործես, նոր Օրէնք և նոր վարդապետութիւն պիտի հաստատես, ասանկ ծածուկ մնալով ու աչխարհի մէկ անկիւնը գործելով նպատակիդ չես հասնիր, պէտք է որ համարձակութիւն ունենաս, ինքզինքդ աչխարհի յայտնես, և մեր աչխարհին կեդրոնը՝ Երուսաղէմի մէջ գործես ու յայտնուիս ու ճանչցուիս: Ահա Տաղաւարահարաց ատենը լաւ առիթ է, Ջառկին ալ Երուսաղէմ չգայիր, ազէ՛, եկո՛ւր, մեզ Երուսաղէմ երթանք»: Աշակերտները Տեառնեղբայրներուն խօսքերը յառաջ բերելէն ետքը կ'աւելցընէ. Քանի և եղբարքն իւր չէին հաւատացեալ ի նա: Որչափ եւ զանազան առիթներու մէջ տեսած էին Յիսուսի գործերը և անոր Մեսիայութիւնը ընդունած, բայց սակաւին բան մը կը պակսէր իրենց համոզմանը. և Յիսուսի վերջին ժամանակներուն մէջ քաշուած կեանք անցնելը, չատ պղտոր էր անոնց միտքը: Մենք իբր հաւանական կրցանք ընդունիլ (§ 128), որ չորս Տեառնեղբայրներ 72 աշակերտաց թիւէն ըլլան, բայց աւե-

15. Բեթանիա գոյամ

տարանքին այդ վերստաձեռնութիւնը կրնայ ըսուն իմիք այն կարծիքին վնասել, մանաւանդ որ Տեառնեղբայրներ, այդ խօսքէն ետքը իրենց կամքով Երուսաղէմի ածին կ'երթան, և ոչ թէ Յիսուսի հրամանով քարոզութեան կ'ելլեն, ինչ որ անհնար չէ որ Երուսաղէմ երթալէ ետքն ալ ակին, մանաւանդ մօտակայ քաղաքները։ Որովհետև այս ամէն պատրաստութիւնները իրարու հետ կապուած և նոյն օրերու գործեր չեն, և հակառակ չէ որ հետզհետէ միեւնոյն անձերէ կատարուած ըլլան։

Տեառնեղբայրներուն պնդելը և յորդորելը չկրցան իրենց նպատակին հասնիլ, և Յիսուս չուզեց իրենց հետ Երուսաղէմ երթալ. «Լաւ կ'ըսէք, ըսաւ, այլ այս կ'ըլլայ այն աւուն, երբ ամէն պատրաստութիւնները լրանան և գործելու յարմար աւուրը հասած ըլլայ. ինձի համար դեռ այս ժամանակը հասած չէ. հետեւաբար Երուսաղէմ երթալուս աւուրը չէ։ Ես հիմակ այս ածնին չեմ երթար. դուք կրնաք երթալ. ձեզի համար ամէն աւուր նոյն է. ամէն աւուր ժամանակին է։ Դուք զգուշանալու պէտք ալ չունիք. քանի որ ձեզի դէմ հակառակութիւն ունեցողներ չկան. մինչ ինձի դէմ անհագին հակառակութիւն ունեցողներ կան. որովհետև հրապարակաւ վիրաւորիչ կը մեղադրեմ և կը յանդիմանեմ, թէ ընթացքնին լաւ չէ, և գործերնին չար է։ Պէտք է ուրիշն որ ես ժամանակն ու պարագաները նկատի առնեմ, և ըստ այնմ չարժուիմ. հետեւաբար ներկայ պարագային ձեզի հետ հանդիսապէս և պաշտօնապէս Երուսաղէմ գալս յարմար չեմ սեպներ։ Դուք գացէք, ես տակաւին կը մնամ»։ Այս կերպով Տեառնեղբայրներ Յիսուսը թողուցին և դէպի Երուսաղէմ ճանապարհ ելան։

Յիսուսի յայտարարութեան՝ Ես ոչ էրկար է պօճն յայն, ուսանք բացարձակ և վերջնական իմաստ տալով, զայն հակառակ կը գտնեն Յիսուսի ըրածին, Ապա և ինչն եւ է պօճն. իբր թէ պարզապէս Տեառնեղբայրները խաբել ուզած և խօսքին դէմ գործած ըլլայ։ Սակայն մեր վերեւ տուած բացատրութիւնները յստակ կերպով կը պարզեն Յիսուսի բուն նպատակը, որ է յայտնապէս և հանդիսապէս Երուսաղէմ չմտնել, պարագաները լաւ չիմացած, եւ հակառակութեանց աստիճանը չկշռած, մի՛ գուցէ աւելի գրգռում տեղի ունենայ։ Ասոր համար Յիսուս Տեառնեղբայրներուն հետ չմեկնիր, որոնք հարկաւ Ջաւութեան օրն ալ Երուսաղէմ

գանուելու հաչուով կանուխէն կը մեկնին կախառնաւումէ։ Յիսուս առաքեալն կը մնայ, հետզհետէ նոր ընտրած աշակերտները ճանապայ կը հանէ, որոնք հարկաւ ամէնքը մէկտեղ մէկ օր չմեկնեցան. Երկուասանութերուն հետ քանի մը օրեր ալ կ'անցընէ, անոնց ալ կը հաղորդէ որ շուտով չդառնալու պատրաստութեամբ պիտի մեկնին, անկէ ետքը հանդարտ ուղեւորութեամբ Սամարիայի վրայէն և առանց աղմուկի Երուսաղէմի ճանապան կը բռնէ։ Այս է աւետարանիչին խօսքերուն ալ իմաստը. Ախ և ինչ եւ է պօձն, ուշ յայտնէ, այլ էքչե- է ձաձուկ.

Այս տեղ կը վիպուի Յիսուսի Գալիլիոյ քարոզութեանց չըրջանը։ Ինչ որ ասկէ ետքը պիտի պատմուի, մասամբ Պերէայի եւ մասամբ Հրէաստանի մէջ կատարուած է։

133. ԴԷՊԻ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ

Մատթ. ԺԹ. 1. Ղ. 19—22. Ղուկ. Թ. 51—62. Յովհ. Է. 10

Գալիլիոյ քարոզութեանց շրջանը փակուեցաւ Հռոմի 782 *տարուան սեպտեմբերին, որ է Յիսուսի հրապարակային դործունէութեան երրորդ տարուան Թշրի ամիսը, որուն* 10*'ին կը կատարուէր Քաւութեան տօնը,* 15*'ին Տաղաւարահարաց տօնը, և* 21*'ին կը լրանար սոյն տօնին ևօթնօրէքը: Յիսուս սոյն տարուոյ Զատկին Երուսաղէմ չէր գացած, Տաղաւարահարաց տօնին ալ պաշտօնապէս և հանդիսապէս Երուսաղէմ երթալու համար Տեառնեղբայրներուն հրաւէրը չէր ընդունած, սակայն Երուսաղէմ երթալու միտքը թողած չէր, և Պաղեստինի հարաւակողմը, Հրէաստանի և Պերէայի քարոզութեանց անցնելու միտքը հաստատուն էր: Գալիլիայի ուխտատուներուն կարաւանները վերջանալէն ետքը, Յիսուս ալ հանդարտ կերպով և առանց աղմուկի մեկնեցաւ Գալիլիայէն, իրեն հետ ունենալով Երկոտասանները, որոնցմէ ևօթանասուներկուները ցրուած էին արդէն: Անհաւանական չէ որ Երկոտասաններէն զատ ուրիշ հետեւողներ ալ ունեցած ըլլայ: Ուխտաւոր կարաւանները ճանապարհ չպղծուելու համար Սամարիայէ չէին անցներ, և Պերէայի ճանապարհը կը նախընտրէին, մինչ Յիսուս յանձնառութիւն երթալու նպատակով Սամարիայի ճանապարհը բռնեց: Ճանապարհութեան առին տեղ տեղ գիշերային օթեւաններ ընելու էին, առաջուընէ օթեւանի պատրաստութիւններ անհրաժեշտ կ'ըլլային, և այս պատրաստութեանց համար երկու հոգի առջեւ կ'անցնէին և օթեւանի պէտքերը կը հոգային: Այս ճանապարհին մէջ ալ Յիսուս Սամարիայէ անցած

աաեն, գիւղի մը մէջ գիշերելու պէտք ունենայաւ և աշակերտներէն երկուքը ղրկեց՝ կարեւորը հոգալու։ Թէ՛ որ գիւղն էր, աւետարանը չյիշեր, հարկաւ Սիւքարը չէր, ուր Յիսուս աաեն մը պատմուճներ տեսած էր (§ 38), և ոչ ալ նշանաւոր քաղաք մը, զի աւետարանը պարզապէս գէօղ ի Սամարացւոց կ'ըսէ, որ աննշան տեղ մը եղած ըլլալը կը յայտնէ։ Սամարացիք անվարժ չէին Հրէաներուն օթեւան տալ, և պանդոկի աւետաւրէն ալ օգտուիլ. այս անգամ մոլեռանդութիւնին կը բանէ, և հիւրասիրութիւնը կը զլանան։ Աւետարանը իրր պատճառ կու տայ. Զի դէմ եդեալ էր նոցա երթալ Յերուսաղէմ։ Յիսուսի յղած պատուիրակները յայտնած կ'ըլլան թէ երուսաղէմ կ'երթան Տաղաւարահարաց ուխտին, որով երուսաղէմի և Գարիզինի խնդիրը արծարծած, և Սամարացւոց համոզուածներուն դէմ գացած կ'երեւան։ Մինչ պատուիրակները գիւղացւոց հետ վէճի բանուած են, ահա Յիսուս կը հասնի իր խումբով և օթեւանը չգտնար։ Յակովբոս և Յովհաննէս, Զեբեդէոսի որդիներ, որք կ'երեւի թէ առջեւէն եկող երկու պատուիրակներն էին, և իրենց պաշտօնին մէջ անյաջող գտնուած ըլլալու ցաւը կը զգային, բոլորովին զայրացած և Յիսուսի հրաշագործ զօրութեանը վրայ վստահացած, կ'առաջարկեն երկինքէն կրակ իջեցնել և անհիւրասէր գիւղը բնաջինջ ընելով՝ անոնց հակառակութեան և հրէական կրօնքին դէմ ըրած անարգանքին վրէժը լուծել։ Անձնական զգացումներուն վիրաւորանքին՝ կրօնական գոյն մը տալով՝ վրէժխնդրութիւնը արդարացնելու նպատակը կը ցուցնեն այդ երկու աշակերտները, որք իրաւունք իրենց տրուած Որդիք Որոտման անունը կ'արդարացնեն զայրացկոտ պոռչտուքներով և յախուռն վրէժխնդրութեամբ։

Յիսուս չէր կրնար այդպիսի առաջարկութեան մը համակերպիլ. ինքն բարութիւն և աղբիւր բարութեան չէր կրնար ներել, որ վրէժխնդրութեան գործեր կատարուէին, ուր մանաւանդ կրօնամոլ զգացումներ դժուարաւ կը պարտկէին անձնասիրութենէ առաջ եկած ցասումը։ Յիսուս սաստիկ յանդիմանեց Յակովբոսն ու Յովհաննէսը. «Չէ՛ք գիտեր, ըսաւ, դեռ չէ՛ք իմացած դուք իմ հոգիս, Որդին Մարդոյ մարդիկներուն հոգին կորսնցնելու եկած չէ, մեղաւորներ և յանցաւորներ պատժել չէ իմ նպատակս. ես աշխարհ եկած եմ մեղաւորները խրատելու և քաղցրութեամբ ուղղելու, և մինչեւ իսկ

իմ կեանքով զիրենք փրկելու։ Ուր սեղէն ո՞ւր ձեր այդ հոգին, ձեզի դէմ գործողներու վրայ աստուածային վրէժխնդրութիւն հրաւիրելու բաղձանքը, ո՞ւր սեղէն սուգաք դուք այդ հոգին։ Քանի՜ անգամ, յարեց Յիսուս լրեն հետեւողներուն, եթէ ատոնք չեն ընդունիր, իրենց եկած օրհնութիւնը մերժած կ'ըլլան, մեզ ընդունողներ չեն պակսիր»։ Եւ մեկնեցաւ անկէ, և քիչ ևս յառաջանալով, մօտիկ, հարկաւ սամարացի, գիւղ մը հասաւ և իր քալլար կերպերուն չնորհիւ սիրով ընդունուեցաւ և գիշերելու օթեւան գտաւ, և գիշերուան հանգիստը լրացնելով, առաւօտուն իր ճանապարհը շարունակեց։

Ճանապարհ վրայ իրեններուն հետ խօսակցութենէն կը հասկըցուէր թէ Գալիլիայէ վերջնականապէս հեռացած է, և նորէն հոն դառնալու միտք չունի, սակայն ամէն հետեւողներ իրենց տուներէն հեռանալու պատրաստութիւն չունէին, ու այս ու այն սկսան իրենց վիճակը պարզելով խորհուրդ հարցնել կամ գործերնին լրացընելու թոյլտուութիւն ուզել։ Հետեւողներուն մէջէն մէկ մը, որ Մատթէոսի մէջ դպիր մը եղած լինել կը յուշուի, Յիսուսին կը սկսի յայտնել, թէ ինքն պատրաստ է Յիսուսի հետ ըլլալ ո՛ւր որ ալ երթայ, անոր հետ բնակիլ, անոր կերածուլը ապրիլ։ Բայց այս անձը երբ մէկ կողմէ Յիսուսի անբաժան հետեւողութիւն կը խոստանար, միւս կողմէն կերպով մը Յիսուսի երեսէն իրեն ապագան ապահովել կ'ուզէր։ Յիսուս կը նկատէ այդ երկդիմի նպատակը, և կը դառնայ ու կը պատասխանէ անոր. «Իմ վրաս յոյս մի՛ դներ, և իմ կեանքուս քու կեանքդ ապահովել մի՛ կարծեր, ես ոչ տունտեղ ունիմ և ոչ ապահովուած պաշար ունիմ, աղուէսներն ալ իրենց որջ մը ունին, թռչուններն ալ իրենց բոյն մը ունին, բայց Որդին Մարդոյ գլուխը դնելու համար ալ ափ մը տեղ չունի։ Եթէ դուն ալ, հարկաւ յարեց Յիսուս, այդ կերպով յանձնառու կ'ըլլաս, ինծի հետեւէ՛, թէ ոչ հիմակուընէ գլխուդ ճարը նայէ՛»։ Թէ ի՛նչ ըրաւ, աւետարանը չյիշեր, կը բաւականանայ խրատը աւանդել։

Յիսուսի հետեւողներէն երկրորդ մը կը մօտենայ անոր և թոյլտուութիւն կը խնդրէ որ տուն դառնայ. հայրը վտանգաւոր վիճակի մէջ թողած է, մէկ օրէն միւս օր մեռնելու վրայ է, «Երթամ, կ'ըսէ, հօրս թաղումին ալ կատարելէն ետքը, ըլլորովին ազատ քեզի հետ պտտիմ»։ Յիսուս աւելորդ կը դատէ աշակերտին մտածութիւնը. «Երբոր հայրդ մեռնի, կ'ըսէ, անոր քովինները զինքը կը

թաղեն, առնք որ արդէն մեռելին մօտենալով և դպչելով պըղծուած կը համարուին, անոնք պէտք է թաղումն ալ կատարեն. ո՛չ ապաքէն ուխտաւորներուն արգիլուած է որ մեռելներու հետ գործ չունենան (թիւ. Զ. 6), դուք ալ Աստուծոյ նուիրուած նազովրեցի ուխտաւորներ էք, մեռելներու հոգով զբաղելու պէտք չունիք. ձեր պաշտօնն է Աստուծոյ Արքայութիւնը քարոզել, այն ըլլայ քու ալ հոգն ու նպատակը»:

Երրորդ մըն ալ Յիսուսի կը մօտենայ, և թոյլտուութիւն կը խնդրէ որ տուն դառնայ, տանը կարգադրութիւնը լրացնէ, գործերը յանձնէ, և ինքն ալ ամէն գործէ ազատ վերջնական հրաժեշտը տայ և այնպէս գայ: Յիսուս ասոր ալ համաձայնութիւն չի տար, չուզեր որ իրեն հետեւելով իրեն հետ եկողներ նորէն Գալիլիա դառնան, և զանազան զբոսցներու առիթ ընծայեն: «Դուն, կ'ըսէ, անգամ մը ճանապայ ելար, այլեւս եաիդ մի դառնար. Աստուծոյ գործին եղողը առջեւը պիտի նայի, եաեւը նայողը յաջողութիւն չի գտներ: Ձեռքը մաճին վրայ և աչքը արօրին վրայ դրած երկիր հերկողը, թէ որ վոխանակ առջեւը նայելու, սկսի դէպի եաեւը նայիլ, յանկարծ կը սահի, կը գլորի, կ'ինայ: Աստուծոյ Արքայութեան արտին վրայ անգամ մը ձեռնարկած գործէ եղողներ, այլեւս եաեւնին՝ աշխարհի գործին պէտք չէ դառնան, թէ ոչ կը սահին և յաջողութիւննին կը խորտնցնեն»:

Այդ փոքրիկ միջադէպներու պատմութեամբ կը գոհանան աւետարանիչները, Յիսուսի Գալիլիայէ Երուսաղէմ ճանապորդութեան պատմութիւնը փակել, որ երկու երեք օրուան միայն միջոց կը պահանակէ, և կը հասնինք Տաղաւարահարաց տօնին առաջին մէկ երկու օրերուն:

134. ՀՐԷԱՆԵՐՈՒՆ ԻՐԱՐԱՆՅՈՒՄԸ

Յովհ. է. 11—13

Տեառնեղբայրները Երուսաղէմ հասած էին, Գալիլիացի ուխտաւորներու բազմութիւն մըն ալ եկած էր, որոնք Յիսուսը Գալիլիա թողուցած էին, սակայն Յիսուսի Երուսաղէմ գալուն հաւանականութիւնը յայտնած չէին: Ոչափ ալ Յիսուս իր ուղեւորու-

թիւնը ծածուկ պահել ուզած էր, սակայն հնար չէր որ կասկածի տեղի տուած չըլլար: Աչակերտներուն կողմէն զրուցուած կէս խօսք մը մէկուն, մտերմական խօսք մը ուրիշին՝ մինչեւ Երուսաղէմ արձագանգ տուած էր, և Հրեաները իրարու անցած էին թէ արդեօք եկած է, կամ թէ գալու մօտ է, կամ թէ եկած և ո՛ւր ալ ըլլայ է: Այդ իրարանցումը տեղի կ'ունենար ամէն առջի օրերը:

Բայց ամէնուն նպատակն ու միտքը նոյն չէր: Ոմանց համար Յիսուս մարգարէ էր, վարդապետ էր, հրաշագործ էր, և ասոնք կը փնտռէին որպէսզի օգտուին, իրաւ և թշկութիւն ընդունին, և իրենց յարգանքն ընծայեն: Ուրիշներ ընդհակառակը կ'ըսէին թէ աղէկ մարդ չէ, այլ մոլորեցուցիչ մըն է, և պէտք է գտնել, հալածել և մէկդի վերցնել: Երկու դասակարգներուն ատրեներ թիւնը իմանալ դժուար չէ, ժողովուրդն էր որ կը սիրէր, դպիրներ ու օրինականներ, քահանաներ ու քահանայապետներն էին որ կ'ատէին, իւրաքանչիւրը իր օգտին տեսակէտէն: Սակայն գօրաւոր էր այդ վերջին խումբը, որ ոչ միայն Յիսուսը կը հալածէր, այլ և Յիսուսի կողմնակիցները, հետեւողները և յարգողներն ալ հաւասարապէս կը հալածէր: Անոր համար Յիսուսի նպաստաւոր խօսողներ կը վախնային յայտնապէս իրենց կարծիքը յայտնել, մի գուցէ սինեդրիոնի վրէժխնդրութիւնը վրանին հրաւիրեն. ուստի կամաց կամաց ու փսխուքով իրենց մէջ կը խօսակցէին, և համարձակ հրապարակի վրայ խօսիլ կը վախնային, հրէական սինեդրիոնին վախը գիրենք ահաբեկած էր: Այսպէս անյայտ ոմանց առջի օրերը, թէ՛ Երուսաղէմի մէջ հաւաքուած ուխտաւորներուն և թէ քնիկ Երուսաղէմացիներուն բազմութեան մէջ:

135. ՏԱՂԱՒԱՐԱՀԱՐԱՑ ՕՆԻՆ ՄԻՋՈՑԸ

Յովհ. է. 14—31

Մինչ այս մինչ այն, երբ ժողովուրդին մէջ տարբ վիճաբանութիւններ կ'ըլլային Յիսուսի վրայ, և Տաղաւարահարաց տօնին կէսն ալ, այսինքն չորրորդ օրն ալ եղած էր, ահա յանկարծ Յիսուս կ'երեւայ Երուսաղէմի տաճարին մէջ, և սովորաբար ժողովուրդին

հաւաքման անդը եղող Սողոմոնեան Սրահին մէջ՝ արձակ համարձակ իւր վարդապետութիւնները կը կրկնէ։ Ժողովուրդը չորս կողմը կը ժողվուի, մանկ կ'ընէ հանդարտութեամբ, երկար ժամեր համբերութեամբ կ'ունկնդրէ, կը հիանայ, կը զարմանայ։ Ինչ էին Յիսուսի խօսածները, ինչ կէտեր կը պարզաբանէր, ինչ մարգարէութիւններ կը մեկնէր, ինչ խրատներ կ'աւանդէր։ Յովհաննէս աւետարանիչ, որ միակ պատմողն է Երուսաղէմի անցքերուն, մեզի չըսացատրեր։ Հարկաւ Ս. Գիրքին մարգարէական պատգամներն էին Յիսուսի քարոզութեանց նիւթը, վասն զի ժողովուրդը զարմանօք կը մտածէր. «Ինչպէս կրնայ այդ մարդը բոլոր Ս. Գիրքը գիտնալ, քանի որ բնաւ Օրէնքի ուսման հետեւած չէ»։ Այդ խորհրդածութիւնը աւելի կը վայլէ Երուսաղէմացիներուն քան թէ Գալիլեացիներուն բերնին։ Գալիլեացիներ տարիներով լսած էին Յիսուսի քարոզները և անհամատակ Ռաբբի կամ Վարպետ անունը անոր տուած էին։ Երուսաղէմացիներ, գիտնականութիւն և քահանաներու կեդրոնը, իրենց դպրանոցներէն եկողները միայն օրէնագէտ և ուսեալ կը ճանչնային. և իրաւամբ կը զարմանային երբ կը տեսնէին հիւսն Յովսէփի որդին, հիւանութեան ուշակներս Գալիլեացի Յիսուսը, որ Ս. Գիրքին վրայ կը խօսէր և կը ճառէր՝ բոլոր իրենց դպրոցներէն և օրինականներէն աւելի բարձր և աւելի ընդարձակ հմտութեամբ։

Յիսուս կը լսէ այս դիտողութիւնները, և քարոզութեանց կարգին կ'ուզէ անոնց միտքին կասկածը փարատել, և իւր ինքնութեան վրայ անոնց միտքը լուսաւորել. Իմ վարդապետութիւնս չէ իմ, կ'ըսէ. այսինքն է, «Իմ գիտցածս ու քարոզածս իմ աշխատութեամբ կազմած վարդապետութիւնս չէ. արուեստական և մարդկային չէ իմ գիտութիւնս, այլ իսկական և աստուածային։ Վարդապետածս ալ իմ անձնականս չէ, այլ միս առաքող Հօր Աստուծոյ վարդապետութիւն է։ Ով որ Աստուծոյ կամքին համաձայն կ'ուզէ գործել, պէտք է նախ գիտէ և իմանայ՝ թէ իմ խօսածս Աստուծոյ կողմէն է, և ոչ իմ անձնական խօսքս է։ Աստ ալ նշանն ու գնահատութիւնն ու իմացուածը շատ դիւրին է։ Ով որ իւր անձնական կամքով խօսք մը կը խօսի կամ գործ մը կը կատարէ, նա իւր հաճոյից կը հետեւի և իւր փառքը կը փնտռէ, իսկ ով որ Աստուծոյ կամքին կը հետեւի և անոր փառքը կը փնտռէ, նա Աստու-

ծոյ խօսքը կը խօսի կամ գործը կը կատարէ. և ով որ Աստուծոյ կամքն ու խօսքը կը քարոզէ, նա ուղիղ է, նա ճշմարիտ է, նա արդար է, և առաքինի, խաթէութիւն և անիրաւութիւն անոր վրայ չկրնար գտնուիլ»: Յիսուս այդ ոճով իւր քարոզութիւնը կը շարունակէ և միանգամայն իւր անձին պաշտպանութիւնը կը խօսի, Հրէաներուն իրեն դէմ ունեցած հակառակութեան կ'ակնարկէ, և իւր վրայ դրուած չարամիտ օրուան արգելութիւնը չպահելու ամբաստանութիւնը կը հերքէ:

Երկրորդ զատիկէն իվեր Յիսուս Երուսաղէմ եկած չէր, 781'ի ապրիլէն մինչև 782 հոկտեմբերը տասնըութը ամիսներ անցած էին: Երուսաղէմի մէջ Յիսուսին վերջին գործը Պրոբատիկէի անդամալոյծը չաբաթ օրով բժշկելն եղած էր (§ 52), և այդ առիթով յարուցած սինեդրիոնի հակառակութիւնն ու հալածանքը միտքերուն մէջ մնացած էին, և չէր ալ մոռցուած որ այս պատճառով Յիսուսը սպաննելու որոշումը արուած էր (Յովհ. Ե. 18): Յիսուս ալ իւր քարոզութիւնը կամաց կամաց այդ նիւթին կը մօտեցնէ. օրինապահութեան վրայ կը խօսի, և բաղդատութեան կը մանէ. «Մովսէսի օրէնքը ամենուդ ալ արուած է, կ'ըսէ, բայց ամենքիդ ալ Մովսէսի օրէնքին դէմ կը գործէք: Ինչ իրաւամբ ուրնդն դիս կը մեղադրէք թէ Մովսէսի օրէնքը չեմ պահեր, և իբր օրինազանց մը դիս սպաննել կ'ուզէք»:

Յիսուս բացակայ դպիրներուն և քահանայապետներուն կ'ակնարկէր. բայց ունկնդիր ժողովուրդը կարծեց թէ իրեն կ'ակնարկէ, որ ամենաբին Յիսուսը սպաննելու կամք կամ երեւոյթ չունէր: «Խե՞նթ ես, ինչ ես, կ'ըսեն, ինչ ըսել կ'ուզես, լաւ նայէ', այս տեղ քեզ սպաննել ուզող չկայ»:

Յիսուս և ոչ իսկ կ'անդրադառնայ այդ ժողովրդային ընդմիջման, որ պարզապէս իւր խօսքերուն ներքին իմաստը չիմանալէն առաջ կու գար, և հետեւաբար կը շարունակէ չաբաթ օրով բժշկութիւն կատարած ըլլալուն պաշտպանութիւնը: «Ես բարի գործ մը կատարեցի, կ'ըսէ, և դուք բոլոր զարմացումիդ անոր վրայ կը դարձնէք, և կը կարծէք թէ այդ գործը օրինազանցութիւն է. մինչ բարեգործութիւն մը օրինակատարութիւն է և ոչ օրինազանցութիւն: Մովսէսի օրէնքով հրամայուած է ութերորդ օրը նորածինը թլփատել, թէպէտև այդ թլփատութեան օրէնքը Մովսէսով

ակսած չէ, այլ Մովսէսէն առաջ նահապետներէն ակսած էր: Այդ՝ ո՞չ ապաքէն ուխտրոդը չարաթ օրուան ինկած առեն, չարաթ օրով թլփատութիւն կը կատարէք: Ուրեմն երէք Մովսէսի մէկ օրէնքը տեղը տանելու համար, չարաթ օրով թլփատութեան բարի գործը կը կատարէք, և զայն չարաթի օրէնքին դէմ զանցառութիւն չէք կարծեր, ինչո՞ւ ուրեմն դիս կը մեղադրէք, որ չարաթ օրով կատարեալ մարդը բժշկելու բարի գործը կատարեցի: Ապա ուրեմն անանկ կուրօրէն սուկ արտաքին երեւոյթի վրայ հիմնուելով դատաստան մի՛ ընէք, այլ ամէն կողմերը լաւ կշռեցէք՝ որ դատաստանիդ ուղիղ և արդար ըլլայ»:

Նորէն ունկնդիր ժողովուրդին մէջ զարմանք և համակրանք, կը չառնան, և այս անգամ ուխտաւոր գաւառացիներէն դուս յատկապէս կը յիշուին ընիկ Երուսաղէմացիներն ալ: Այդ վերջինները կը դիտեն. «Ո՞ւր մնաց մեր սինեդրիոնին հակառակութիւնը և վճիռը, ո՞ւր մնաց Յիսուսը գանելու և սպաննելու համար ջանքերնին. ահա սա համարձակ մէջտեղ ելեր է, տաճարին սրահին մէջ իր առջի խօսքերը կը կրկնէ. և բնաւ դիտողութիւն ընող կամ դինքը բռնելու աչխատող չկայ: Մի գուցէ մեր մեծերն ալ համոզուած ըլլան, թէ սա ճշմարիտ Օծեալ Մեսիան է, և սպասուած Փրկիչն է»: Երբ մէկ կողմէն այս դիտողութիւնը կ'ընէ ժողովուրդը, միւս կողմէն կը լինէ հնաւանդ նախապաշարում կարծիքը, թէ Մեսիային ո՛վ և ուսո՛ր ըլլալը յայտնի պիտի չըլլայ. անոր նախընթացն ալ յայտնի պիտի չըլլայ. յանկարծ պիտի երեւնայ գործի վրայ. ինչպէս և Մովսէս, որուն առաջին տարիները անցան խորհրդաւոր կերպով, և գործի սկսած տեղն յանկարծ եկաւ հնեաւոր Մադիամէն, և ոչ ոք դիտէր թէ ուսո՛ի եկաւ: Նոյնպէս պիտի ըլլայ Մեսիան ալ: «Իսկ այս Յիսուսին, կ'ըսէր ժողովուրդը, ուսո՛ի ըլլալը գիտենք. Նազարէթի մէջ սպրած, Գալիլիայի մէջ քարոզած, երբեմն Երուսաղէմ ալ եկած է, մինչ եթէ Քրիստոս Օծեալ Մեսիան ըլլար, այս ամէնը գիտցած պիտի չըլլայինք»:

Յիսուս այդ դիտողութիւններն ալ լսեց. և անոնց ալ ուզեց պատասխանել. «Կ'ըսէք թէ գիտէք թէ ես ո՛վ եմ և ուսո՛ի եմ. և անոր համար կը հետեւցնէք թէ Մեսիան չեմ, վասն զի Մեսիային ուսո՛ի ըլլալը պիտի չգիտցուի: Բայց այս տեսակէտէն ալ, իրաւ որ իմ ուսո՛ի ըլլալս չէք գիտեր, որովհետեւ ես ձեր դիտցածին պէս

չեմ, ես ինքնիրենս Գալիլիայէ սկսած և ասպարէզ նետուած մէկը չեմ, այլ ձշմարտապէս զիս ղրկած է իմ երկնաւոր Հայրը, ղոր դուք չէք գիտեր, բայց ես գիտեմ, որովհետև նա զիս ղրկած է, և ես անկէ ղրկուած եմ»:

Իրաւ է, կ'ըսէ աւետարանը, իրաւ է որ Յիսուսը ձերբակալել և սպաննել որոշած էին և իրենց որոշումը գործադրելու միտքը ունէին, բայց Յիսուս ազատ մնաց որեւէ վտանգէ, վասն զի այնչափ էր Յիսուսի ներգործած ազդեցութիւնը, որ ոչ ոք համարձակեցաւ անոր ձեռք երկնցնել, մանաւանդ որ անոր մահուան համար սահմանուած ժամանակն ալ լրացած չէր: Տակաւին պէտք էր որ Յիսուսի վարդապետութիւնը տարածուէր, և անոր հետեւողներ չատնային, և այս առթիւ ալ չատեր ու չատեր նորէնոր Յիսուսին կը հաւատային: «Մեծէ՞, կ'ըսէին, Քրիստոսը կամ Մեսիան սակէ աւելի հրաշքներ պիտի գործէ, կամ Մեսիայէն սակէ աւելի հրաշքներ ու նշաններ կը սպասուի՞ն, որ այս թողունք և ուրիչի սպասենք: Այս Յիսուսը ամէն պարագաներու մեր սպասած Մեսիան է»:

Յիսուսի այդ աւուր քարոզութիւնը վոխանակ Յիսուսին վտանգ մը ըլլալու, աւելի անոր վստահութեան առթիւ եղաւ, նոր հաւատացողներ ալ եղան, և Յիսուս ամենայն դիւրութեամբ տաճարէն ելաւ և քաշուեցաւ՝ կամ Զիմենեաց լեռը կամ Բեթանիա գիւղը, իւր սովորական օթեւաններէն մէկը. թէպէտ աւետարանը յայտնի չյիշեր:

136. ՏԱՂԱՒԱՐԱՀԱՐԱՑ ՏՕՆԻՆ ՕՐԸ

Յովհ. Է. 32—44

Տաղաւարահարաց տօնին օրերը մէկ անգամ միայն երեւցած էր Յիսուս տաճարին մէջ, տօնին կէսը, այսինքն չորրորդ օրը անցնելէն ետքը, դուցէ հինգերորդ օրը, վեցերորդը հաւանաբար չերեւցաւ, և եօթներորդ ու վերջին օրը նորէն կանուխէն տաճար եկաւ, ըստ սովորութեան քարոզելու համար:

Փարիսեցւոց ժողովին ականջը հասեր էին նախընթաց քարոզութեան պարագաները և ժողովուրդին խօսքերը, և մանաւանդ այն դիտողութիւնը՝ թէ ինչու Յիսուսը ձերբակալել չեն տար քանի որ այսպիսի վճիռ ուած են. և թէ մեր մեծերն ալ արդեօք

վերջապէս Յիսուսին հաւատացող դարձան: Փարիսեցիք և քահանայապետք նորէն խորհրդակցութեան նստեցան, և Յիսուսը ձերբակալել տալու որոշումը նորոգեցին, և իրենց բարապաններուն ալ հրաման տուին, որ հսկեն և փնտռեն և գտնան և ձերբակալեն: Բայց կ'երեւի թէ հրամանը խիստ ուժով չէր, այլ բարապաններուն յանձնարարուած էր, որ երբ անտեղութիւն մը ծագի, կամ թէ Յիսուս իւր քարոզութեան մէջ գայթակղութեան տեղի տայ, յարմար առիթով կամ պատճառով մը հրամանը գործադրեն:

Յիսուս ալ հարկաւ լուր ունեցաւ այդ նոր հրամանէն: Անոր համար երբոր առաւօն կանուխ տաճար եկաւ, իրեն չուրջը գրաւնուողներուն և այնտեղ հաւաքուածներուն սկսաւ ըսել. «Այլ եւս երկար ատեն ձեր մէջ պիտի չմնամ, մօտէն ձեզմէ կը բաժնուիմ, և պիտ դրկողին քովը կ'երթամ: Երբոր ես երթամ, գիս պիտի փընտռէք, բայց պիտի չգտնաք: որովհետեւ իմ գացած տեղս դուք չէք կրնար գալ»: Հանելուկի մը պէս բան մը երեւցան լսողներուն Յիսուսի խօսքերը. և իրենց մէջ կը խօսակցէին նոյն խօսքերուն լուծումը գտնելու. «Ի՞նչ ըսել է, կ'ըսէին, գիս պիտի փնտռէք ու չպիտի գտնաք. վասն զի ուր ես կ'երթամ, դուք այն տեղ չէք կրնար գալ»: Ամենքը մէյմէկ տեղի անուն կուտային ուր կարենար Յիսուս երթալ, և աւելի հաւանական լուծումը կը կարծէին. թէ Պաղեստինը կը թողու և Հրէաներուն ձեռքէն ազատելու համար Հեթանոսաց երկիրները կ'երթայ, ու այնտեղ կը սկսի Հեթանոս ազգերուն վարդապետել: «Կ'երեւի թէ, կը հետեւցնէին, այս հեռաւոր և անծանօթ երկիրներուն կ'ամնարկէ, երբ կ'ըսէ թէ մենք փնտռելով ալ պիտի չկարենանք գտնալ»:

Հրէաներուն համար ցնծութեան և զուարճութեան օրեր էին Տաղաւարահարաց եօթն օրերը. աերուազարդ տաղաւարներու տակ կը բնակէին, ամէն օր զոհեր կը մատուցուէին, վիմէն բղխած ջուրին յիշատակը կը կատարուէր, ուրախութեան հանդէսներ կը սարքուէին և նոր ատարած այգեկութին գինին ալ խնդութիւնը կը պսակէր: Վերջին օրը աւելի մեծահանդէս կը կատարուէր. տաղաւարներէն տուներնին դառնալու օրն էր, թափօրով Սելովէ աւազանը կ'երթային, քահանայ սափորով ջուրը՝ հանդէսով կը բերէր, և ցնծութեան երգերու և նուագարանաց ձայներու մէջ ջուրը տաճարին յատակին և ողջակիզաց սեղանին վրայ կը պար-

պէր, Մովսէսի գաւազանով վէմէն բղխած ջուրը պաակերացնելով, և ժողովուրդը կը գոչէր Եսայիի խօսքերով. Ե- ահէ+ ջո- ոբա- խո-ղնեան յաղքեցաց փրկո-ղնեան, և որ ի կարգին (Ես. ԺԲ. 3):

Վերջին աւուր կէսօրուան մինչոյներուն էր որ այս հանդիսաւոր արարողութիւնը կը կատարուէր, երբ Յիսուս յանկարծ ոտքէն կ'ելնեի ժողովուրդին մէջ, և բարձրաձայն աղաղակով, որպէս զի խուռն բազմութեան ձայներուն մէջէն կարենայ լսուիլ, այսպէս կը խօսի. «Ով որ ճշմարիտ ջուրին ծարաւի է, իմ վարդապետութեանս ջուրէն խմէ, ով որ ինձի կը լսէ և իմ վարդապետութեան կը հաւատայ, անոր ներսէն կենդանութեան ջուրի գետեր կը բղխին, ինչպէս Մովսէսի ձեռքով վէմին մէջէն ջուրեր վազեցին»: Պատգամախօսի մը բերնէն լսուած անհեղգոչ խօսքերու պէս ներգործեցին ամէնուն վրայ Յիսուսի խորհրդաւոր խօսքերը. և գրեթէ ամէնքը ինքնաբերաբար յուզման մէջ սկսան գոչել. «Իրաւ որ սա ճշմարիտ մարգարէն է. իրաւ որ սա րուն Մեսիան է»: Իրաւ ալ վեհ և յուզիչ էր այդ աւուր պարագան, երբ հալածեալ Յիսուսը, իւր հալածողներուն աչքին առջեւ, հալածողներուն իշխանութեան կեդրոնը եղող տաճարին մէջ, խուռն բազմութեան խելայեղ ուրախութեան մէջ, երկինքէն եկած աստուածային ձայնի մը պէս կը բարձրացնէր իւր աղաղակը. և իրեն կը սեփականէր ճշմարտութիւն, արդարութիւն և կեանք պարգեւելու աստուածային կարողութիւնը:

Բայց այն յուզուած ժողովուրդին մէջ ալ կային Յիսուսի հակառակողներ և չհաւատացողներ, որք ժողովուրդին եռանդը մարելու դիտումով կը սկսին անմիջապէս խնդիր յուղել թէ, ինչպէս հնար է նազարէթցի Յիսուսը իբր Մեսիա ընդունիլ, քանի որ Մեսիայն մարգարէութեանց համեմատ Դաւիթին ցեղէն և Բեթղեհէմէ պիտի ըլլայ. միթէ Գալիլիայէ՞ ալ Մեսիա պիտի ելլայ: Այդ խօսքերը բաւական եղան տարաձայնութիւններ ստեղծել աւագին եռանդին վրայ: Սակայն այսու հանդերձ Յիսուսը ձերբակալելու եկող սինեդրիոնի բարապանները չհամարձակեցան Յիսուսի վրայ ձեռք երկնցնել. իրենք ալ զգածուած, ժողովուրդին եռանդոտ յուզումէն ալ քաշուելով:

Երկու դիտողութիւններ յօդուածս փակելու համար: Յիսուսի խորհրդաւոր խօսքերը կենդանի ջուրին կամ կենդանութեան ջու-

բին վրայ. աւետարանիչը ինքն կը մեկնէ, թէ Յիսուս կը խօսէր հաւատացեալներուն ստանալիք Հոգիին վրայ, որ տակաւին չէր եկած, վասն զի դեռ Յիսուսի կատարեալ փրկագործ գործունեութիւնները չէին լրացած:

Յիսուս իւր խօսքերուն մէջ, Ս. Գիրքէն վկայութեան մը ակնարկելու ձեւն ունի, երբ կ'ըսէ. Որպէս և ասէն Գիր, գետք յորովայնէ նորա գնիցեն ջուրք կենդանութեան: Արդ՝ այս միեւնոյն խօսքերուն վկայութիւն մը չկայ, և Յիսուս ընդհանուր կերպով կ'ակնարկէ այն խօսքերուն, ուր ջուրի և հոգւոյ բաղդատութիւններ կը լինեին. Զի ես պոյ ջուր է ծարաւս, որոյ գինան յանգիտուկ, եդեց ջրէ ի վէրայ զաւակէ ս (Ես. ԽԴ. 3). Ե- եդեցէ յես այսորիկ հեղեց յոգւոյ ի մոյ ի վէրայ ամենայն մարդոյ (Յովէլ. Բ. 28):

137. ՓԱՐԻսԵցիՈՑ ԺՈՂՈՎԸ

Յովհ. Լ. 45—52

Սինեդրիոնը՝ այսինքն է քահանայապետներուն և Փարիսեցիներուն պաշտօնական մեծ ժողովը, ժողովասրահը նստած՝ վայրկեան կը սպասէր, թէ իր բարեպաշտները աչալուրջ կերպով մը Յիսուսը ձեռք ձգած իրեն կը բերեն, և ժողովականք ալ ի'նչ կերպով դատելու և դատապարտելու ձեւերուն վրայ կը մտածէին: Եւ ահա բարեպաշտները ձեռնունայն կը ներկայանան ժողովականներուն, խոստովանելով թէ չյաջողեցան իրենց եղած յանձնարարութիւնը գործադրել: Ժողովականք կը բարկանան և բարեպաշտները կը սկսին յանդիմանել. «Ինչ ըսել ըլլայ որ չգործադրէք, պէտք էր հրամանը կատարէիք. պէտք էր Յիսուսը այժմ այստեղ բերած ըլլայիք»:

«Ինչ ընենք, կ'ըսեն խեղճ բարեպաշտները, գայթակղութիւն պատճառող պարագայ մը չեղաւ, և Յիսուս անանկ խօսեցաւ և անանկ վարդապետեց, որ երբեք մարդ մը այնպէս աղէկ խօսած չունի, և ժողովուրդն ալ յուզուած սկսաւ պօռալ թէ Մեսիա է, ճշմարիտ մարգարէ է. ինչպէս կրնայինք մեք այդ ընդհանուր զարմացման առարկայ եղող մարդը՝ իբրեւ սովորական ոճրագործ մը ձերբակալել»:

«Ինչ, կը պատասխանեն ժողովականները, միթէ դուք ալ ակա՞ք անկէ խաբուիլ և մոլորութեան հետեւիլ. մէյմը նայեցէ՛ք. ժողովականներէն, փարիսեցիներէն, մեծամեծներէն այդ Յիսուսին հաւատացող մէկ մը տեսած ունի՞ք, այլ միայն սա ամբոխ ու տգէտ ստորին դասակարգը, այդ անիծած խաժամուժը, որ ո՛չ օրէնք գիտէ և ոչ մարգարէները կը հասկնայ ու չնորհքէ զրկուած է»:

Այդ խօսքերէն կ'առնուի ներկաներէն մէկը, Նիկոդիմոս Փարիսեցին, որ նոյն ժողովին անդամակից էր, և խորհրդակցութեանց կը մասնակցէր գաղտնութեամբ, որովհետեւ սիրտէն Յիսուսի քարոզութեանց հաւնող մըն էր. և անգամ մըն ալ, Յիսուսի առաջին գաւակին, գիշերանց Յիսուսի գաղտնի այցելութիւն մը տուած էր, և անոր բարձր վարդապետութեան վրայ զմայլած (§ 34): Յովսէփ Արեմաթացին ալ այս ժողովին անդամ էր, բայց անոր վրայ բնաւ յիշատակութիւն չունինք Յիսուսի կենդանութեան միջոցին:

Նիկոդիմոսին ծանր կուգայ լսել՝ թէ ուսեալ անձերէն ոչ ոք Յիսուսի կրնայ հաւատալ, և թէ ո՛վ որ կը հաւատայ՝ ամբոխ ու սինլքոր մէկը կը համարուի:

Կ'ուզէ պաշտպանութիւն ընել, այլ. ինքզինքը յայտնել չհամարձակիր, և միայն անուղղակի կերպով դիտել կուտայ, թէ օրինաւոր չէ այսպէս յախուռն կերպով Յիսուսը դատապարտել. քանի որ ոչ առեան կոչուած է և ոչ հարցափորձուած է. մինչ օրէնքն ալ կը հրամայէ որ պէտք չէ մէկը դատապարտել եթէ առաջուընէ քննուած և հարցափորձուած չէ. կամ թէ անոր գործը օրինական փաստերով և վկայութիւններով հաստատուած չէ:

Անոնք որ կիրքով յուզուած առանց հոգեւ առջեւ նայելու Յիսուսի դէմ ատելութիւննին յագեցնելէ զատ ուրիշ ջանք չունէին, Նիկոդիմոսին դէմ ալ սկսան ձայն բարձրացնել: «Սրդեօք դուն.ալ, կ'ըսեն, տգէտ Գալիլիացիներուն միաքէ՞ն ես. այստեղ չատ երկար քննութեան պէտք չկայ. Գալիլիացի Յիսուսը ինքզինքը մարգարէի տեղ կը դնէ, մինչ եթէ դուն ալ քննես, կը յիշես թէ Գալիլիայէն մարգարէ չկրնար ելլալ, և այդ Յիսուսին ըրածը խաբէութիւն լինելը յայտնի կ'երեւայ»:

Յովհաննէս աւետարանիչ պարզապէս կը գրէ, Մոբէոբէ է Գալիլէէ ոչ յոյնէ. և խօսքին իմաստը քիչ մը երկդիմի կը մնայ: Եթէ Մոբէոբէ անունը ընդհանուր առմամբ որ և է մարգարէի վրայ պիտի

առնենք, այն առեն Փարիսեցւոց խօսքը՝ սովորական առածին կ'ակնարկէ, որով Գալիլիացիք իբր ապէտ ժողովուրդ մը կարծուած էին, որուն կ'ակնարկէր և Նաթանայէլ. Իսկ ի Նազարեթէ մարդ ելե՞ւ բան+ լինել. (Յովհ. Ա. 46), թէպէտեւ Գալիլիացի մարգարէներ եղած են, ինչպէս Նաւում և Յովնան։ Իսկ եթէ մարգարէ անունը պիտի առնենք իբրեւ ճշմարիտ Մեծ Մարգարէ կամ Մեսիա, այն առեն Փարիսեցւոց խօսքը կրկնուելու է վերագոյնը ժողովուրդին մէջ գրուցածին, թէ Մեսիան Բեթղեհեմէ պիտի ըլլայ և ոչ Գալիլիայէ։ Այդ վերջին իմաստին աւելի կը նպաստէ լատին թարգմանութիւնը, որ միտանակ Ննե՞ւ և ա՛ւ խօսքերուն, ունի Ննի՛ւ գիւղ։

138. ԵՆԱՅՈՂԱԼ ԿՈՆԸ

Յովհ. է. 53, Ը. 1—11

Նպատակ չունենալով աւետարանի վաւերականութեանց մասին խօսիլ, այլ պարզապէս անոր չարայարեալ պատմութիւնը կազմել, աւելորդ պիտի ըլլար մեզ այդ հատուածին չուրջը յուզուած խնդիրներուն մէջ մանալ։ Բայց միւս կողմէ օգտակար և կարեւոր լինելով աւետարաններուն գրութեանց վրայ եղած տեղեկութիւններն ալ չզեղչել, համառօտ կերպով մը հետեւեալները նչանակենք։

Շնացեալ կնոջ պատմութեան հատուածը մեր հին ձեռագիրներուն մէջ բնաւ չգտնուիր, յունական հին օրինակներն ալ չունին, Սինայեան, Վատիկանեան, Աղեքսանդրեան և Էֆն-կալլեան ամենահին գրչագիրներն ալ չունին, արեւելեան և յունական Ս. Հայրերն ալ չեն յիշատակեր, միով բանիւ բոլոր Արեւելեան եկեղեցիներ այդ հատուածը իբրեւ հին և վաւերական չեն ճանչցած։ Խմբագրութեան կողմէ ալ Յովհաննու աւետարանի ոճէն և գործածական բառերէն տարբեր է, և ինչ ինչ պատմական ակնարկներ ալ Յովհաննու պատմութեան ընթացքին չեն յարմարիր, և գլխաւորապէս բոլորովին անյարմար կերպով գետեղուած է այս տեղ, ուր է. 52'էն ետքը Ը. 12 համարը նախընթաց քարոզութեան շարունակութիւնն է, և այդ պատմական ընդմիջումը բնաւ չկապեր։ Այդ պատճառով չատեր Յովհ. Ը. 36'էն, ուրիշներ Յովհ. Ը. 12'էն

և այլք դարձեալ, Ղուկ. ԻԱ. 38'էն ետքը պնտեղած են այդ պատմութիւնը։

Իսկ հաւուածին պաշտպանութեան համար յառաջ կը բերուի գլխաւորապէս լատին եկեղեցւոյ աւանդութիւնը, որ Գ. դարէն ասդին յիշատակութիւն կը պահէ. և չնորհիւ այն զարգացման՝ զոր Արեւմուտք ունեցաւ, և որով Արեւելքի վրայ ալ ազդեցութիւն սարածեց. հետզհետէ յոյն ու հայ օրինականերուն մէջ ալ մուծուեցաւ այն հաւուածը։ Մեր մէջ գլխաւորապէս սարածման նպաստեց Ամբակերտաւոյ Ոսկանեան սպագրութիւնը, որուն հետեւցան ընդհանրապէս բոլոր յետագայ սպագրութիւնները, այնպէս որ այժմ գրեթէ սովորական դարձաւ մեր մէջ ալ այն հաւուածը։

Պէտք է յայտարարել նաև, թէ նիւթին ու բարոյականը և պատմական հանգամանքները անհամաձայն չեն աւետարաններուն ոճին և պարունակութեան, թէպէտեւ Յովհաննէս աւելի Ղուկասի ոճին յարմարագոյն կրնան ըսուիլ։ Այսչափ ինչ հաւուածին վրայ. մնք մեր Համապաասումին չարունակութեան դառնանք, և պատմութիւնը յառաջ բերենք։

Փարիսեցւոց ժողովը վերջանալուն, անդամներէն իւրաքանչիւրը իրենց տեղերը գրուեցան. իսկ Յիսուս ըսաւ իր սովորութեան գնաց Ձիթենեաց լերան վրայ գիշերել, զոր պէտք չէ իբր բացօթեայ գիշերօթիկ մեկնել, այլ հաւանաբար Գեթսեմանի կամ Բեթփագէ պզտիկ գիւղերէն մէկը, և կամ նոյն իսկ Բեթանիա գիւղը Ղազարոսին տունը։ Յաջորդ կամ միւս առաւօն նորէն Երուսաղէմ եկաւ, և տաճարին շրջափակին մէջ գտնուող Սողոմոնի Սրահին մէջ իր քարոզութիւնները կը չարունակէր։ Փարիսեցւոց Յիսուսի դէմ հալածանքները այլևս դժուարութեանց կը հանդիպէին, հետեւաբար պահ մը լոկ խաբէական ձանպաններու սկսած էին հետեւիլ, և Յիսուս ալ այդ պարագային կ'օգտուէր Երուսաղէմի մէջ իր քարոզութիւնները առաջ տանելու։

Շնացեալ կնոջ մը դատը ներկայացաւ սինեդրիոնին, և ժողովականք պատեհ առիթ կարծեցին անով Յիսուսին թակարդ մը լարել, և մէկ կերպով կամ միւս կերպով Յիսուսին դէմ ամբաստանութեան կամ գրպարտութեան հիմ մը կազմել։ Կինը առին և Յիսուսին գացին, և առաջարկեցին ու կ'ըսեն. «Ահա կին մը որ շնացեալ է, շնութեան ոճիրն ալ օրինաւորապէս հաստատուած է.

մովսիսական օրէնքով չնացեալ կիները պէտք է քարկոծել. հիմակ դուն ինչ կ'ըսես, այս կինը ինչ պէտք է ընենք»: Փարիսեցւոց նենգութիւնն այն էր, որ Յիսուս ինչ ալ ըսէ, անկէ դրպարտութիւն մը գտնեն: Եթէ ըսէր, «Ուրեմն քարկոծեցէք». Փարիսեցիք մէկ կողմէն պիտի ըսէին, թէ Հռոմէական կայսրութեան օրէնքները կ'անարգէ, քանի որ Հռովմայեցիք մահու պատիժին արտօնութիւնը Հրէից ձեռքէն առած էին: Միւս կողմէ պիտի ըսէին, թէ Յիսուս, որ ամէն առթի մէջ մեղաւորներու պաշտպան և քաղցրութեան քարոզիչ կը ճանչցուի, այս անգութ խստութեան որոշմամբ ինքզինքին կը հակասէ: Իսկ եթէ ըսէր, «Ներեցէք, մի՛ քարկոծէք». պիտի ըսէին, Մովսէսի օրէնքները ոտնակոխ կ'ընէ և կինքն Մովսէսէ վեր կը դասէ:

Մովսէսի օրէնքը հրամայած էր. Եւ այլ ոք ըն ընացի ընդ առնոլ, քահա ձեռքին ընացող և ընացեալն (Deut. Ի. 10). ուրիշ տեղ ալ ըսած էր. Եթէ եղբօր պղծիկ կոյս խօսեցեալ առն և գտանիցէ զնա այլ ոք ի տալոյ, և ննջեսցէ ընդ նմա; հանցեն զերկուսին ի դուռն տալոյն ի քարանց և տարկածեսցեն զնսա տարմբ և մեռցին» (Բ. Օր. ԻԲ. 23—24): *Բարկոծման պատիժը օրէնքով միայն չնացեալ նշանածին համար էր և ոչ չնացեալ կնոջ. սակայն չնացեալ կնոջ մահուան կերպը որոշուած չլինելուն, քարկոծման ձեւը նմանութեամբ անոնց ալ տարածուած կ'երեւի:*

Յիսուս լռեց, նստած տեղէն ծռեցաւ, և մատովը գետնին աւազին վրայ սկսաւ գրել: Աւետարանը մութ կը թողու թէ գրածը ի՛նչ էր: Երբ տակաւին լուռթեամբ գրութիւնը կը շարունակէր, ժողովական քահանայապետներ և Փարիսեցիներ կը տիպէին որ վերջապէս բան մը ըսէ: Յիսուս պահ մը գլուխը վեր բարձրացուց և ըսաւ. Անդէն է յինչ նախ նա ընկեցէ տար ի վերայ դորա: Այդ պատասխանը պատանձեցուց դատախազ ժողովականները, և սկսան մէկիկ մէկիկ լուիկ մնջիկ հեռանալ, մինչ Յիսուս նորէն գլուխը ծռած գրելը կը շարունակէր, մինչև որ բոլոր եկողները հեռզհեռէ հեռացան, և մնացին միայն Յիսուս և չնացեալ կինը:

Մեկնիչներ զանազան ենթադրութիւններու կը դիմեն Յիսուսի գետնի վրայ գրածին ի՛նչ ըլլալը բացատրելու համար: Ոմանք կ'ըսեն թէ գրածը նոյն իսկ բերնով պրուցած խօսքն էր: Այս առթին մէջ պէտք է ըսել թէ իրենք ալ չնացողներ եղած լինելնուն, վախ-

ցան որ մի գուցէ Յիսուս յայտնապէս ալ իւրաքանչիւրին գործը երեանին ցարնէ, խոհեմութիւն սեպեցին կամացուկ մը հեռանալ։ Ուրիշներ կ'ըսեն թէ գրածը իւրաքանչիւրին յանցանքն էր, կամ թէ այնպիսի մի գրութիւն էր, որուն մէջ իւրաքանչիւր ոք իւր յանցանքը կը կարդար. և իւր յանցանքին երեսը զարնուելովը, բերանացի վճիռին ալ վրայ գալովը, ամթաստանութիւնը պնդելու քաջութիւն չէր ունենար, և հեռանալէն զատ ընելիք չէր մնար։ Այս կերպին կը նպատակէ մեր հայերէն տարբեր օրինակներէն մէկուն մէջ գրուածը. Իբրեւ լսաւ ցին՝ գոյին ամենեքեան և ընդհեռանային ի ծոց ծերոցն եւրեանց, և որ ընդհեռոյր՝ եւլաներ ի տաճարէն։

Անյարմար չէր լինէր, մեր կարծիքով, ըսել թէ Յիսուս նոյն իսկ օրէնքին խօսքերը կը գրէր. Մահու ծեծին ընծոյն և ընծեալն, ցուցնելու և իմացնելու համար, թէ դուք ալ նոյն պատժոյն ներքեւ կ'իյնաք, եթէ չնութեան համար քարկոծել օրէնք ըլլար։ Վերջապէս որ ձեւին ներքեւ ալ մեկնենք, միւս նոյն իմաստին կը յանգինք, թէ «Դուք որ չնացեալը կ'ամբաստանէք, դուք ալ չնացողներ էք, և անոր տուելիք պատիժը ձեզի ալ կը պատչաճի»։ Անշուշտ բացատրութիւնն ալ պէտք չունինք իմանալ իբր թէ տերտերին մեղքէ զերծ, այլ բաւական է իբր չնութեան մեղքէն զերծ իմանալ։

Երբոր ամբաստանողներ հեռացան, և կինը միայն Յիսուսի դիմացը մնաց, հնար չէ ենթադրել որ նա անշեղ կեցած ըլլայ, եւ Յիսուսի ուղքը իյնալով թողութիւն խնդրած չըլլայ, որով կը ճըշմարտուէր, պղծալով Յիսուսին դիմող մեղաւոր կնոջ պարագային (§ 70)։ Հետեւանքն ալ նմանը պէտք էր ըլլար. և իրօք Յիսուս կնոջ դառնալով կ'ըսէ. Ե՞ւ ես դատապարտեմ զքեզ, ե՛րթ, յայսմհետէ մի՛ մեղանչեր։ Իրաւցնէ Յիսուսի հոգւոյն յարմար վճիռ մը. մեղքն ու յանցանքը չպաշտպաներ, կեղծաւորութիւնը կը հարուածէ, և զըղջումը կը քաջալերէ.

139. ԳԱՆՁԱՏԱՆ ՎԻՃԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Յովհ. Ը. 12—30

Սովորաբար Յովհ. Ը. գլուխը Գանձատան խորշ անուանուի կը վիշուի մեկնիչներէն և ներածողներէն, որովհետեւ բոլոր Յիսուսի

խօսքերը աւետարանական քարոզութիւններ են։ Մեք կը նախընտրենք վիճաբանութիւն անունով յիշել, որովհետեւ աւետարանիչին յառաջ բերածը միայն Յիսուսի խօսքը չէ, ինչպէս Լերան քարոզը (§ 59—64), այլ ունկնդիրներուն հետ փոխանակուած խօսակցութիւն, Հրէաներու կողմէն առարկութիւններ, և Յիսուսէ տրուած բացատրութիւններ, ինչպէս որ առաջիկային պիտի տեսնուի։ Իսկ Գանձատան անունը աւետարանիչէն կ'առնենք որ կ'ըսէ. Զայս քանի խօսեցաւ Յիսուս ընդ նոսա ի գան գանձին, յորժամ ուսուցանէր ի տաճարի անդ։ Իսկ գանձ գան ըսուածը՝ այն պահեստի և անմերձենալի նեղքին սենեակը չէ, ուր հարուստ և արժէքաւոր իրեր կը պահուին և կորսատէ ու գողութենէ կ'ապահովուին. այլ այն տրահն է, ուր դրուած էր տաճարի գանձանակը, ինչպէս այժմ ալ եկեղեցւոյ դուռերուն մօտ հաստատուն գանձանակներ կը դնեն, և որ մեր նոր բացատրութեամբ կրնայինք կոչել տաճարի քաքը։

Ըստ այսմ գանձատուն ըսուածը ամէնուն անցուդարձի տեղն էր, որպէսզի դիւրութեամբ ամէն ոք իր նուէրը կարենար թողուլ։ Ամենուն ժողովուրդն ալ կը խնդրէր, կը խօսակցէր, կը լսէր, նորութիւնները կ'իմանար և այդ տեղն ալ միեւնոյն նպատակի կը ծառայէր ինչ որ Սողոմոնի Սրահին համար յիշեցինք։ Տաճարին չրջապատին մէջ այս տեսակ մէկէ աւելի բակեր կային, և ժողովրդական հակախմբութեանց կը ծառայէին. Յիսուսի համար ալ չատ յարմար կու գային քարոզելու և խօսելու։ Յիսուսը ուրիշ անգամ ալ պիտի տեսնանք այդ գանձատան մէջ կայնած, ժողովուրդը դիտելու և քարոզութիւն ընելու համար (Մրկ. ԺԲ. 41)։

Աւելի դժուարին է ճշդել թէ ե՞րբ և ինչ առթիւ խօսեցաւ Յիսուս այն ամէն վարդապետութիւնները, որ տուն Յովհ. Ը. գլուխին մէջ յառաջ բերուած են։ Հաւանածը կը սկսի Դաւիթ խօսեցաւ բառերով, որ հաւանաբանպէս կրնայ իմացուիլ, թէ՛ Վասն քեզո՛ և ըսա՛, և թէ՛ Ո՞ւրեն անգամ ալ ըսա՛։ Եթէ չնացեալ կնոջ միջանկեալ պատմութիւնը այս տեղէն վերցուի, կրնայ Տաղաւարահարաց վերջին օրուան քարոզութեան շարունակութիւն ըսուիլ, իսկ եթէ չնացեալ կնոջ պատմութիւնը ճիշդ այս տեղ ընդունինք, յարմար չգար ամէնուն ցրուելէն ետքը (Յովհ. Է. 53) քարոզութեան շարունակութիւն ենթադրել։ Նոյնպէս պէտք է դիտել, թէ այս գլուխին ընթացքին մէջ յաճախ ընդհատումներ կան, և խօսքը մէկ

նիւթէն մէկալին կը փոխուի առանց փոփոխութեան անցքը յայտնի տեսնուելու, այնպէս որ չատ աւելի հաւանական է ըսել, թէ ընդհատ խօսակցութիւններ են, զանազան առիթներով պրուցուած, որք Տաղաւարահարայ օրին օրերը և ոմնին յաջորդող օրերը՝ Երուսաղէմի տաճարին մէջ խօսուեցան Յիսուսէն, և ամէնքն ալ մի և նոյն նպատակին շուրջը դառնալուն, այսինքն Յիսուսի Մեսիական կերպարանին և աստուածային առաքման պատկանելուն, աւետարանիչը քալած և իրարու չտրայարելով ամփոփ հատուած մը կազմած է:

Յիսուսին բերնէն յառաջ բերուած առաջին խօսքն ալ՝ կատարեալ բնաբանի, կամ լաւ եւս, ապացուցանելի նախադասութեան ձեւն ունի, որուն շուրջը կը դառնան Հրէաներու առարկութիւնները, և Յիսուսի պաշտպանութիւնները: Յիսուս կ'ըսէ. «Ես աշխարհի լոյսն եմ. իմ ետեւէս եկողը լոյս կը տեսնէ, իմ ետեւէս չեկողը խաւարի կը մնայ»: Լոյսը իբր մեսիայութեան փոխաբերութիւն, թէ՛ ընդհանուր ըմբռնման մէջ կար և թէ Յովհաննու ոճին սիրուղ ձեւն է: Աւետարանին սկիզբն ալ ըսած էր. Էր լոյսն ճշմարիտ, որ լուսաւորէ զամենայն մարդ, որ գալոց է յաշխարհ (Յովհ. Ա. 9): Ուրիշ խօսքով և աւելի պարզ բացատրութեամբ Յիսուս ըսել կ'ուզէր. «Ձեր սպասած Մեսիան, ձեզ երջանկացնողը ու ձեզ լուսաւորողը պիտի ըլլայ. ահա այն Մեսիան ես եմ. ինէ զաս Մեսիա մի՛ վնասէք»:

Փարիսեցիներն են որ առաջ կ'անցնին և Յիսուսը վիճաբանութեամբ և փաստաբանութեամբ պզտիկ ձգել կ'աշխատին, որպէսզի Տաղաւարահարաց միջին և վերջին օրերը ժողովուրդին մէջ քորբոքած խանդավառութիւնը մարին, և յետոյ դիւրին ըլլայ Յիսուսին վրայ ձեռք դնել, առանց յուզումի սեղի տալու: Իրենց առաջին և գլխաւոր առարկութիւնն է. «Դուն ես միայն որ քու անձիդ համար կը վկայես. արդ օրինական սկզբունքով, ոչ ոք կրնայ իր խօսքին վկան ըլլալ. ուրեմն քու ըսածդ ալ ճշմարիտ չէ»:

Յիսուս կը պատասխանէ. «Ես իմ անձիս համար վկայելով, իբր ճշմարիտ վկայ պէտք է ընդունուիմ: Իր անձին համար վկայողը ընդունելի չըլլար, վասն զի կ'ենթադրուի թէ առանց խիղճի և առանց ուղղութեան, անձնական չահու և անձնական կիրքի ազդեցութեան ներքեւ կը վկայէ, կամ այսպէս ըսենք, ըսո՞ղծոյ կը մտածէ ու կը խօսի: Մինչ ես այսպէս չէ որ կը խօսիմ: Ուղղամիտ, խղճամիտ ու արդար մարդու մը խօսքը իբր ճշմարիտ կ'ըն-

դունուի ամէն առթի մէջ, նաեւ երբ իր անձին վրայ ըլլայ խըն-
դիրը. այդ սեռակ է իմ խօսքս ալ: Բայց ասոր, եթէ դուք ալ գիտ-
նայիք, ինչ որ ինձի յայտնի է, թէ ես ո՞վ եմ, ո՞սկից եկած եմ,
ինչ բանի համար ղրկուած եմ, ինչ նպատակի կը հետեւիմ, և ինչ
վախճանի սահմանուած եմ, դուք ալ կը համոզուէիք որ ես իմ վրայ
վկայած առնես ալ, հաւատացուելու իրաւունք ունիմ»: Այս առաջին
պատասխանով Յիսուս կը մեկնէ Փարիսեցիներուն յառաջ բերած
սկզբունքը, թէ՝ Ոչ ոք կրնայ իւր խօսքին վկան ըլլալ, երբ զի
այդ սկզբունքը ընդհանրապէս կ'առնուի, երբ խօսողը կասկածէ
ներքեւ կը նկատուի, բայց չտարածուիր անոնց վրայ՝ որք կաս-
կածէ վեր են:

Երկրորդ բացատրութիւն մըն ալ կու տայ Յիսուս, ընդունելով
հանդերձ Փարիսեցիներուն առարկած սկզբունքը: «Իմ յայտարա-
րութեանս համար, կ'ըսէ Յիսուս, թէպէտ այնպէս կ'երեւի ձեզի,
թէ միայն ես եմ որ կը վկայեմ, սակայն միայն ես չեմ, ինձի հետ
կը վկայէ նաեւ իմ Երկնաւոր Հայրը: Այդ ձեր իսկ ընդունած Օրէնքն
ալ ըսած է, թէ երկու վկաներու վկայութիւնը ճշմարիտ է: Ահա
ուրեմն այդ յայտարարութիւնն ալ երկու վկաներ ունի, մէկ վկայն
ես, և միւս վկայն Երկնաւոր Հայրը՝ որ զիս ղրկեց»: Երկու վկա-
ներուն խօսքը կ'անկնարկէ Մովսէսի օրէնքներուն մէջ ըսուածին.
Ոչ հարիւրեցի ոչ վկայ վկայել ըմբդոյ ըստ ոճնայն ապերասրանեան:
Եբէ- և եբէ- վկայէ- ոեռցէ որ ոեռանէցին, և ոչ՝ ոեռցէ ոով վկայէ-»
(Բ. Օր. ԺԹ. 15. Ժէ. 6): Բայց Մովսէսի օրէնքը պատժական
դատարանի վկայութեանց համար էր, և ոչ վարդապետական ճշմար-
տութիւն մը հաստատելու համար. մահապարտութեան վճիռ տալու
վկայութիւն, և ոչ ճշմարտութեան մը հաստատութիւն: Յիսուս
կերպով մը այդ տարբերութիւնը Փարիսեցիներուն կը զգայնէ, որով-
հետեւ գիտական ճշմարտութեանց մէջ, մէկ գիտնականի տուած
վկայութիւնն ալ օրինաւոր վաստ է: Երբ Յիսուս ինքզինքն ալ իբր
վկայ կը ներկայացնէ, և Երկնաւոր Հօր հետ երկու վկայ կը համրէ,
ուրեմն ինքզինքը իբր ամբաստանեալ մը չնկատեր, որուն համար
վկայողները ամբաստանեալին անձէն տարբեր պէտք է ըլլան, այլ
իբր վկայութիւք կէտ կը դնէ վարդապետական ճշմարտութիւնը,
ուսկից դուրս կը լինին երկու վկաները, Յիսուսն ու Երկնաւոր
Հայրը: Իսկ թէ Երկնաւոր Հայրը ինչպէս կը վկայէ, բացատրու-

թևան չմաներ Յիսուս, կամ եթէ մատաղ՝ ասեսարանիչը չյիշեր, որովհետև Պրոքատիկէի քարոզութեան մէջ արդէն խոսած էր երկնաւոր Հօր վկայութեան վրայ (§ 53):

Փարիսեցիներն ալ կը զգան այդ պարագանիրը, անոր համար Յիսուսի դէմ չեն ասարկեր, թէ ինչպէս կը վկայէ երկնաւոր Հայրը. և ոչ ալ կ'ըսեն, որ եթէ երկնաւոր Հօր վկայութիւնն ալ ընդունեն՝ միայն մէկ վկայ ունեցած կ'ըլլանք, քանի որ դուն ամրասանեան ես, և իրը վկայ չես կրնար համարուիլ: Ոսկին ընդունած կը լինին թէ խնդիրը վարդապետութեան մը չուրջն է, և ոչ անձի մը չուրջը, և թէ Յիսուսը և թէ երկնաւոր Հայրը իրը վկայ ընդունած կ'ըլլան:

Փարիսեցիներուն ասարկութենչ երկնաւոր ոսին կոզմէն ասեսած է. «Իմ Հայրս սուած վկայէ, կ'ըսեն, պէտք է մենք ալ ճանչնանք, և գոյ մեր աչքեր վկայէ. ո՞ր է ոսին այդ քու Հայրդ»:

Յիսուս արդարանալով մը կը պատասխանէ. «Չես դուն ճանչնալ չէք ուզեր, ինչպէս Հայրս պիտի ճանչնաք: Իմ ձեզի երկրաւոր և բնական ծնոզի վրայ չխօսեցայ, Աստուծմէ ասաքսուած ինձի պրեզնցի, և այդ առաքման իմաստով Հայրս ալ ինձի: Եթէ իմ վրաս ըսածներս ալ կը հասկնայիք, Հօրս համար բսածներս ալ կը հասկնայիք: Երբոր հարցուիք թէ ես ո՛վ եմ, նոսին իսկ կը ճանչնաք թէ Հայրս ալ ո՛վ է, և Հայրս ճանչնալու հարցումներ չէք ըներ:

Ասեսարանիչը այս անգ անյոգակի կը յիշէ. թէ արչսի ալ Յիսուս այսպէս յստակ կերպով իր աստուածութիւնը կը յայտներ, և աստուածորդի լինելը կը յայտարարէր, ինչ որ կրնար զինքն իրր հայհոյիչ ըմբռնել տալ և իրր հայհոյիչ քոնել ու սպաննել, սակայն քնաւ մէկը այդ դիտումը չունեցաւ, և ոչ ոք վրան ձեռք երկնցուց, որովհետև Յիսուսի վրկագործ մահուան համար սահմանուած ժամանակը դեռ լրացած չէր, և դեռ Յիսուս քարոզելու և գործելու ժամանակ ունէր:

Նոր խնդիր մը, գուցէ և սարիներ օրուան մէջ վիճարանութիւն մը, յանկարծ կը բերէ ասեսարանիչը՝ Նախ գործեալ սկսուածքով, որ չատ լաւ կրնայ հասկցուիլ, ո՞րչէ անգամ մըն ալ ըսած: Յիսուս կ'ըսէ. «Ես չուտով պիտի հեռանամ այս աշխարհէն, բայց այն ատեն պիտի սկսիք զիս փնտռել որ փրկութիւն գտնաք, բայց դիս ու փրկութիւն չպիտի գտնաք և ձեր մեղայ մէջ պիտի կորսուիք. ուսն զի

ձեզի անհնար պիտի ըլլայ իմ գացած տեղս գալ »։ Յիսուսի հեռանալը, իր մահուանէ յետոյ իր Երկնաւոր Հօրը վերադառնալն է, այդ հեռացումը պիտի կատարուի Յիսուսի սպանութեան համար կազմուած մատրութեան գործադրութեամբ. և անոնք որ Յիսուսի մահը պատրաստեցին, իրենց րրածին հաւնելով պիտի չկարենան միտքնին ու սրտերնին փոխել, և արժանի պիտի չըլլան նորէն Յիսուսին մօտենալ, և Երկնաւոր Հօր մօտ ըլլալ։ Այ որ Յիսուսը կը մերժէ, Երկնաւոր Հօր քով չկրնար երթալ։

Փարիսեցիներ կը սկսին ծիծաղելու կերպով իրարու ըսել. «Ո՞ւր է այդ տեղը՝ ուր ինքը պիտի երթայ, և մենք պիտի չկարենանք երթալ. արդեօ՞ք կամրջին անդին աչխարհք պիտի երթայ»։ Անձնասպանութեան ակնարկը գեղեցիկ բառախաղով բացատրուած է գրութեան մէջ. Ո՞ւր եան երթամ. Չէ՞ որվհին երթայցէ՞. ինչ որ Յիսուսի գրածած լեզուին և աեսարանի բնագիրին վրայ ալ տաւելութիւն մը կ'ընծայէ։ Հրէայք ուրիշ անգամ միևնոյն խօսքերը Հեթանոսաց երկիրները երթալու վրայ մեկնած էին (§ 136), բայց այն անգամ ժողովրդականք զարմացմամբ կը խօսէին, այստեղ Փարիսեցիք հեգնելով կը խօսին։

Յիսուս կը լսէ այդ հեգնական առարկութիւնը և կը պատասխանէ. «Դուք երկրային հոգւով մը կը խօսիք, մինչ ես ձեզի երկնային հոգւով կը խօսիմ. դուք երկրաքարշ ու սարին նպատակով կը գործէք, ես երկնաւոր ու վերնային նպատակի կը հետեւիմ. դուք բոլորովին մարդկային էք այս աչխարհի մէջ պարփակուած, ես սաստուածային եմ և այս աչխարհէ վեր կը բարձրանամ. ինչ պատճառք ունիմ որ իմ խօսքերս ձեզի ծաղրելի երեւնան։ Ես ձեզի ըսի, Թէ ձեր մեղքին մէջ պիտի կորսուիք, և իմ խօսքս կը հաստատէք ձեր ընթացքով, ուստի ալ քանի որ չէք ուզեր ինձի հաւատալ, և իմ Աստուծմէ ղրկուած ըլլալս ընդունիլ, ձեր մեղքէն չէք ազատիր, և ձեր մեղքին մէջ կը կորսուիք։ Իմ խօսքս ձեզի համար կամայական վճիռ չէր, ձեր ընթացքին նախատեսութիւնն էր, և ահա իմ նախատեսութիւնս կը հաստատէք»։

Փարիսեցիներ կը կրկնեն. «Դուն ո՞վ ես, որ քեզի հաւատանք»։ Բոլորովին ապերախտ առարկութիւն մը, քանի որ մինչեւ վերջը Յիսուս իր ով ըլլալը բացատրած էր. հետեւաբար Փարիսեցիներուն խօսքը, եթէ յետին ապիտութեան հետեւանք չէր, յայտնի

հեգնութիւն էր: Յիսուս ալ այսպէս կ'ըմբռնէ, և խիստ կերպով կը պատասխանէ. «Ես այն եմ, որ մինչեւ հիմայ ալ ըլլալս ձեզի կը բացատրեմ. Նախ դէ և խօսիմ ինչ ըն ալ ես»: Այս ըսելէն ետքը պահ մը Փարիսեցիները կը չուարին սեանալով թէ կը չարունակէ. «Դեռ, կ'ըսէ Յիսուս, շատ ու շատ կէտեր ունիմ ձեզի խօսելու, և ձեզ յանդիմանելու, որովհետեւ պէտք է խօսիմ այն ամէն բաները, զորս Երկնաւոր Հօրմէս լսած և ընդունած եմ. նա ճշմարիտ է, և նորա պատգամները ճշմարտութիւն են, պէտք է աշխարհի յայտնուին: Դուք ալ օր մը այդ բանին պիտի հաստոյտւիք, բայց իմ մահուանէս ետքը. երբոր դիս խաչի վրայ բարձրացած սեանէք, և այդ խաչին զօրութիւնն ու հրաչքներն ալ սեանէք, այն ատեն պիտի գիտնաք թէ ով եմ եղեր, և թէ ես ինքնին ընծայած և ինձմէ բան հնարող մը չեմ եղեր, և թէ ինչ որ Երկնաւոր Հօրմէս ընդունած եմ, զայն միայն քարոզած ու վարդապետած եմ: Ձիս պիտի սպաննէք, բայց ոչ իմ գործը, որովհետեւ Երկնաւորին զօրութիւնը ինձի հետ է, և նա դիս երբեք չէ թողած և չպիտի թողու, դի ես ալ իր հրամայածէն և ուզածէն դուրս բան մը չեմ ըներ»: Հրէայ ունկնդիրներ որոնք Փարիսեցիներուն և Յիսուսին վիճաբանութիւնը կը լսէին. թէպէտեւ յստակ չէին թափանցեր Յիսուսին իւր Երկնաւոր Հօրը վրայ րսած խօսքերուն. սակայն կը զգային Յիսուսի խօսքերուն հզօրութիւնը և զօրութիւնը, և այդ ազդեցութեան ներքեւ չատեր Յիսուսի հաւատացին, ինչպէս ատենապանիչը կը վկայէ: Այս տեղ պէտք չէ հաւատալը իրր կատարեալ հաւատք և իրր Յիսուսի վարդապետութեան պաշտօնական հետեւողութիւն հասկնալ, որովհետեւ անմիջապէս պիտի տեսնենք անոնց թերահաւատ խօսքերը. այլ բաւական է իմանալ իրր լոկ հաւանական վերաբերում, եւ Յիսուսի խօսքերը լսելու պրպտողական յօժարութիւն:

140. ՎԻՃԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ԾԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Յովհ. Ը. 31—59.

Աւետարանիչը կ'ուզէ չեշտել թէ Աւելի Յիսուս ատ Հրէայ հաւատացող, այսինքն թէ յաջորդ խօսքերը կ'ուղղէր ոչ եւս կամակոր

և ներգնող Փարիսեցիներուն, այլ բարեմիտ և համակիր ժողովրդականներուն. սակայն անմիջապէս Յիսուսի առակին իմաստը դէմ իսկ բողոքի ձայն բարձրացողները՝ ըստին թէ այն համակիրներուն հետ խաւն էին նաեւ հակակիրները, որոնք իսկի աչք կը կանգնէին և իրենց առարկութիւնները կը չարունակէին։ Յիսուս նոր իմաստի մը կը սկսի, և այդ հաստատակամ ընթացքին դառնալով կ'ըսէ. «եթէ դուք չարունակէք ինձի հաւատալ, եթէ հաստատուն մնաք իմ քարոզած վարդապետութեան վրայ, այն ատեն վերջնականապէս և ճշմարտապէս իմ աշակերտներս եղած կ'ըլլաք. ճշմարիտ աշակերտ եղած ատենիդ ճշմարտութիւնը ընդունած կ'ըլլաք, եւ ճշմարտութիւնը ընդունած ատենիդ Սատանայի ազատ զաւակները կ'ըլլաք»։ Յիսուս ներքին և հոգեկան ազատութեան վրայ կը խօսէր, մեղայ լուծէն ազատութեան վրայ. բայց Հրէաներ մեսիական ազատագրութիւնը նախապատրաստած, սերնդական ազատութեան և ազատութեան վրայ իմացան Յիսուսի խօսքերը, և բողոքելով պատասխանեցին. «Մենք Աբրահամի հարազատ զաւակներն ենք. մենք ազատորդի ենք, մենք ստրկորդի չենք. ինչ ըսել կ'ուզես՝ երբ մեզի կ'առաջարկես Սատանայի ազատ զաւակներն ըլլալ»։ Յիսուս կ'ուզէ Հրէաներուն թիւրիմացութիւնը ուղղել և չիմաստութիւնը պարզել. «Նայէն միայն հասկցաք, կ'ըսէ, ո՛վ ձեզի Աբրահամու ազատորդի կամ ստրկորդի լինելու վրայ կը խօսի, ես ձեզի մեղքի ծառայութեան վրայ կը խօսիմ. ո՛վ որ մեղքի մէջ կը մնայ, մեղքին ծառան է։ Տունի մը ծառան տունին մէջ միշտ չենաստէս մնացող է և տէրն է։ Եթէ Որդին Մարդոյ իր քարոզութեամբ ձեզ ալ իրեն կը միացնէ, և Սատանայի ազատ որդիներ կ'ընէ, դուք ալ ճշմարտապէս ազատորդիներ և Սատանայի որդիներ կ'ըլլաք։ Աբրահամի զաւակ ենք կ'ըսէք, ես ալ գիտեմ որ Աբրահամէ սերած էք. բայց այսու հանդերձ ելեր դիս սպաննել կ'ուզէք. որ է ըսել թէ իմ խօսքիս տեղեր չէք ուզեր։ Ինչպէս իմ ըրածս իմ Հօրմէս ինձի յանձնարարուած է, անանկ ալ ձեր ըրածը ձեր հօրմէն ձեզի յանձնարարուած է, որ չկրնար Աբրահամին ըլլալ»։

Հրէաները բողոքոյ աղաղակներ կը բարձրացնեն. «Մեզ զո՞վ կը կարծես, որո՞ն զաւակ կը կարծես մեզ, մենք Աբրահամը հայր ու նախահայր գիտենք, ուրիշ նախահայր չենք ճանչնար»։ «եթէ

դուք Աբրահամի զաւակներ ըլլայիք, կ'ըսէ Յիսուս, ձեր գործերն ալ Աբրահամի գործերը կ'ըլլային, մինչ այժմ կ'ուզէք զիս սպաննել, որ Աբրահամ երբեք չէր րած և չէր ըներ: Դուք կ'ուզէք սպաննել մէկ մը, որ միայն ճշմարտութիւնը խօսեցաւ ձեզի. այն ճշմարտութիւնը զոր երկնաւոր Հօրմէն լսեցի: Ճշմարտութեան հաւատացող Աբրահամի զաւակները անոր ընթացքին հակառակ գործ չեն ըներ. ուրեմն դուք ուրիշ հօր զաւակներ էք»:

«Ինչ հասկցնել կ'ուզես», կը պոռան Հրէաները, ինքզինքին ծանրագէս վիրաւորուած զգալով: «Մեզի կ'ըսես թէ Աբրահամու հարազատ ազատորդիներ չէք, միթէ պոռնկորդինե՞ր կ'ուզես մեզ ընել. լաւ գիտցի՛ր, մենք Աբրահամու Աստուծոյն հարազատ եւ ընտրեալ զաւակներն ենք»: Յիսուս այդ բողոքին դէմ ալ կը պատասխանէ, միշտ աւելի ծանրացնելով իր յանդիմանութիւնները: «Եթէ, կ'ըսէ, Աստուծոյ հարազատ զաւակներ ըլլայիք, ինչ որ Աստուծմէ է, պէտք էր սիրէիք: Պէտք էր ալ սիրէիք, վասն զի ես ալ Աստուծոյ քովէն ելայ. Աստուծոյ անուամբ եկայ, Աստուծոյ կողմէն գրկուեցայ, իմ կողմէս գործի չձեռնարկուի, այլ Աստուծոյ խօսքերը խօսեցայ: Ինչո՞ւ ուրեմն իմ խօսքերս չէք ընդունիր. ինչո՞ւ իմ քարոզածներս չէք լսեր, վասն զի Աստուծոյ որդիներ չէք, այլ սատանայի որդիներ էք, և սատանայի չար միտքերուն կ'ուզէք հետեւիլ, և զիս կ'ուզէք սպաննել. վասն զի նա ալ ճշմարտութեան վրայ հաստատուն չկեցաւ, և անդամին ի սկզբանէ սպանութենանց սիրող եղաւ, և ինչ որ կը խօսի սուտ է, զի սուտեանց ալ հայր է: Դուք ալ անոր կը հաւատաք, վասն զի սուտ կը խօսի. ինծի չէք հաւատար, վասն զի ճշմարտութիւն կը խօսիմ: Կրնա՞ք արդեօք երեսս զարնել որ երբեք սուտ խօսած ըլլամ, որ զիս մեղքի մէջ տեսած ըլլաք: Եւ եթէ ես ուղիղ եմ և ճշմարտութիւն կը խօսիմ, ինչո՞ւ ուրեմն ինծի հաւատալ չէք ուզեր: Աստուծոյ որդիներ ենք կ'ըսէք ու կը պնդէք. արդ ո՛վ որ Աստուծմէ է, Աստուծոյ խօսքը կը լսէ, իսկ ո՛վ Աստուծոյ խօսքը չլսեր, ան Աստուծմէ չէ: Դուք իմ խօսքս լսել չէք ուզեր, ուրեմն Աստուծմէ չէք»:

Հրէաները եւս քան զեւս զայրացած, և չկրնալով Յիսուսի խիստ պատճառաբանութեան դէմ խօսիլ, անարգելու և նախատելու ձեւին կ'անցնին ու կ'ըսեն. «Մենք չէ՞նք ըսեր թէ հերձուածող Սամարացի մըն ես, թէ խելայեղ դիւահար մըն ես, ահա

յայտնի կ'ըլլայ. ըսածներդ մեր խօսքը կը հաստատեն»: «Դիւահար չեմ, կը պատասխանէ Յիսուս, սատանան չէ զիս խօսել տուողը. ես իմ Երկնաւոր Հայրը կը փառաւորեմ, և դուք ելեր զիս կը նախատէք: Նախատինքներդ հոգս չէ, որովհետեւ երբեք իմ փառքս փնտռողը չեմ, բայց կայ Աստուած՝ որ իւր և իմ փառքը կը պահանջէ, և իւր փառաց հակառակ եղողները կը դատէ ու կը դատապարտէ: Մինչ ընդհակառակը, ձեզ կը վստահացնեմ թէ ո՛վ որ իմ քարոզութիւնս կ'ընդունի, նա երբեք չդատապարտուիր, նա յաւիտեան չմեռնիր ու չկորսուիր»:

Հրէաներ նորէն Յիսուսի խօսքերը կ'ուզեն քաշկըռտել: Յիսուսի խօսքերը յայտնապէս հոգեւոր իմաստ ունէին և հոգւոյ մահուան և կորուստին վրայ էին. տարբեր իմանալու համար կամ խոսին ազիտութիւն պէտք էր կամ յամառ կամակորութիւն: Հրէաները, հարկաւ փարիսեցիները պլուխնին, նորէն առջի զրուցածնին կը կրկնեն. «Իրաւունք չունէինք ըսելու թէ խելայեղ դիւահար մըն ես. ահա խօսքերնիս եղաւ. Աբրահամ մեռաւ, մարգարէները մեռան, ինչ խելքով կ'ըսես թէ ինձի հաւատացողը և իմ վարդապետութիւնս ընդունողը պիտի չմեռնի: Ձեզ ինչի՞ տեղ դրած ես. Հայր Աբրահամէն ալ մեծ ե՞ս, մարգարէներէն ալ մեծ մէկն ե՞ս, որ անոնց ալ մեռնելէն ետքը՝ քու հետեւողներուն չմեռնիլ կը խոստանաս»: Յիսուս չյոգնիր Հրէաներուն աւարկութիւններուն պատասխանելէ, որչափ ալ անոնք անտեղի ու բռնազբօսիկ և կամայ խեղաթիւրեալ ըլլան: Մարդիկներուն ճշմարտութիւն քարոզելու եկած ըլլալով, ամէն կերպերով կ'ուզէ իւր նպատակին հասնիլ. եթէ լսողներ օգուտ չքաղեն, ապագայ դարեր անոնցմէ պիտի օգտուին. եթէ կամակոր փարիսեցիներ անարգեն, իմաստուն ք աչխարհի պիտի յարգեն և պիտի հպատակին: Յիսուս նորէն կը պատասխանէ. «Եթէ ես աչխատիմ ինքզինքս փառաւորել, գիտեմ թէ իմ աչխատանքս նշանակութիւն չունի, ամէն մարդուն իրեն համար ըրածը նշանակութիւն չունի, Աստուած է որ պիտի յայտնէ և պիտի փառաւորէ: Ես իմ փառքս Աստուծմէ կը սպասեմ, այն Աստուծմէ՝ որուն համար կ'ըսէք թէ մեր հայրն է, սակայն և ոչ իսկ զայն կը ճանչնաք: Բայց ես կը ճանչնամ, և եթէ չեմ ճանչնար ըսեմ, ձեզի պէս սուտ խօսած կ'ըլլամ: Մինչ ես, ինչպէս Աստուած կը ճանչնամ, անանկ ալ Աստուծոյ խօսքը կը յարգեմ և հրամանը կը կատարեմ:

Դուք ձեր աչքին ներքեւ կատարուած աստուածային առաքումը չէք ուզեր ճանչնալ, մինչ ձեր պարծենցած Հայր Աբրահամը, այդ օրը տեսնել փափաքեցաւ, Մեսիայի գալուստը ողջունել ուզեց. տեսաւ իմ գալուստը աստուածային յայտնութեամբ և մխիթարուեցաւ»:

*Այս անգամ ալ Փարիսեցիք նեղսաւուր դարձուածքի կը դիմեն, որպէս զի Յիսուսի խօսքերուն մէջ սխալ ու սուտ բան մը գտնեն. և Յիսուսի վարկը կոտրելու պէնք ընեն: Յիսուս ըսեր էր թէ «Աբրահամ իմ գալուստը տեսաւ». Փարիսեցիք այնպէս դարձուցին իբր թէ Յիսուս՝ «ես Աբրահամը տեսած եմ» ըսած ըլլայ, և սկսան ծիծաղով մը գոչել. «Դեռ յիսուն տարեկան չես, և հազար ինը հարիւր տարի առաջ ապրող Աբրահամը ինչպէ՞ս տեսած կ'ըլլաս»: Յիսուս, որ նպատակ ունէր համարձակ կերպով իւր մեսիայութիւնը և իւր աստուածութիւնը յայտնել, երկդիմութեանց տեղի չթողուլ, և երկնից Արքայութեան հասած լինելուն խորհուրդը պարզել. չուզեց այլ եւս զինչանելով և յամարելով բացատրութիւններ տալ. և ոչ խօսք խեղաթիւրելուն մէջ տեղ դնել. այլ ձիշդ ու ճիշդ Հրէաներուն սխալ հասկացողութիւնն ընդունելով՝ բայէգայ հրաւարակեց, թէ ինքն իբր Երկնաւոր Հօր Միածին Որդի, Աբրահամէն ալ առաջ է, աշխարհէն ալ առաջ էր և է: Անդն ածն ասէ Յեղ, յառաջ քան զինեալն Աբրահամոս եմ ես: Այս տեղ անյապաղար ըսենք թէ ոմանք Հրէաներուն յիսուն տարին յիշելէն, ուզեցին հետեւցնել թէ Յիսուս յիսուն տարեկան էր. սակայն Հրէից խօսքը, Յիսուս պոբեկան եակ չես իմաստով ըսուած է, չափազանցութեան ոճով: Յիսուսի յայտարարութիւնը զայրացուց Փարիսեցիներէ գրգռուած ժողովուրդը. ամէն կողմէ Հայհոյեաց, հայհոյեաց ալաղակները բարձրացան, որուն անմիջապէս կը հետեւէր. Մեռցէ, մեռցէ վրէժխնդրութիւնը. ինչպէս օրէնքն ալ պատուիրած էր. Ա՛չ ոք այլ, որ անէծանիցէ զԱստուած, մահու մեռցէ, քարկոծութեամբ քարիւ ամենայն ժողովուրդն. (Ղեւտ. ԻԴ. 16): Գրգռուած ժողովուրդը քարերու վազեց, բայց մինչեւ որ Փարիսեցիները ժողովուրդը բորբոքէին, մինչեւ որ տաճարի չրջափակին մէջ քարեր ճարէին, Յիսուս առեն ունեցաւ առանց արգելքի տաճարէն դուրս ելլել, իսկ քաղաքին մէջ ոչ ոք պինքը կը հալածէր, որովհետեւ բոլոր իրողութիւնը տաճարին մէջ դտնուող բազմութեան առջեւ կը կատարուէր: Գանի որ Փարիսե-

ցիները յանկարծական չարժուամով դործը վերջացնել չէին յաջողած, քաջալերութիւն չունեցան բոլոր քաղաքին մէջ աղմուկ յարուցանելու։

Յիսուս տաճարէն ելնելով իր աշակերտներուն հետ, հարկաւ ըստ սովորութեան Զիմննեաց լերան ճանապարհը բռնեց, այն կողմերը գիշերելու։

141. Ի ԾՆԷ ԿՈՒՑԸՒՆ ԲԺՇԿՈՒԹԻՒՆԸ

Յովհ. Թ. 1—12.

Յովհաննէս աւետարանիչ պատմութիւնը կը սկսի. Ե՞ր ինչպէս անցանէք իսօքով, առանց ճշդելու թէ ե՛րբ և ո՛ւր։ Թէպէտեւ արդի բաժանմանց համեմատ այս տեղէն նոր գլուխ կը սկսի, սակայն այդ բաժանումներ հին ու բնագրական չեն, և ոմանք ուզեցին միահետ կարդալ. Ե՞ր Յիսուս խոյս եր, և եւ ինոց է պատճառէ անոր, ե՞ր ինչպէս անցանէք, եւայլն, այնպէս որ կոյրին բժշկութիւնը կատարուած ըլլայ ճիշդ տաճարէ ելած և քարկոծումէ ճողոպրած պահուն։ Մենք այդ ձեւը չատ հաւանական չենք գտներ, որ ճիշդ փախած ժամուն բժշկութիւն կատարելու կամք ունեցած ըլլայ, և աշակերտներ խնդիր առաջարկելու պատեհ ունեցած ըլլան։ Հետեւաբար լաւագոյն է ըսել թէ բժշկութիւնը կատարուեցաւ Յիսուսի այս միջոցին Երուսաղէմի մէջ անցուցած օրերէն մէկը, որովհետեւ վերջին ժխորը վազանցուկ բան մը եղաւ, և Յիսուս տակաւին չարուեստակեց տաճարին մէջ քարոզել, ինչպէս հետզհետէ պիտի պատմենք։

Արդ, Յիսուս օր մը, երբոր Երուսաղէմի մէջէն, և աւելի հաւանաբար երբոր տաճարին դուռնէն կ'անցնէր, աչքին դպաւ կոյր մը, ծնած օրէն կոյր մը, որ նստած կը մուրար, թէպէտեւ հայր ու մայր ունէր, որոնք իրենց զաւկին տիրութիւն ըրած կ'ըլլային, եթէ իրենք ալ չքաւորներ չըլլային։ Աշակերտները այդ հանդիպումէն առիթ կ'առնեն Յիսուսին հարցնելու. «Որո՞ւն մեղքին համար այս մարդը կոյր է ծնած, իւր մեղքի՞ն, թէ հօրը կամ մօրը մեղքին համար»։ Այդ հարցումը յառաջ կու գար այն նախապաշարումէն թէ արտաքին փորձանքներ հարկաւ ներքին մեղքին հետեւանք են։

Համապատումիս մէջն ալ չատ անգամ հանդիպեցանք որ Յիսուս բժշկութիւն չկատարած՝ ախտաւորին մեղքին թողութիւնը կը շնորհէր. և ուրիշ անգամներ ալ փորձանքէ ազատ լինելու համար՝ մեղքէ զգուշանալու հրամանը կուտար։ Ներքին մեղքին համար արտաքին փորձանքի հանդիպելու սկզբունքը՝ ատոյգ է, բայց բացարձակ չէ։ Ներքին մեղքին արտաքին փորձանք կը անօրինէ Աստուած, բայց ոչ ամէն արտաքին փորձանք ներքին մեղքի համար է։ Յորին պատմութիւնը չատ ծանօթ կր և է։ Յիսուս ալ կ'ըսէ. «Այս մարդուն կոյր ծնիլը, ոչ իւր և ոչ հօրը կամ մօրը մեղքին համար է, այլ միայն աստուածային փառաց յայտնութեան առիթ ըլլալու համար։ Այս պէտքն ալ յատկապէս լինի առիթ կ'ընծայէ Աստուծոյ փառաց համար գործ մը կատարել, քանի որ դեռ կեանքէս քիչ մը օրեր կան, երբոր մահուան գիշերը կը հասնի, այլեւս ոչ ոք կրնայ գործել»։

Այս ըսելէն ետքը Յիսուս կոյրը քովը կանչեց, գետնի հողին վրայ թքաւ, չաղուեց, պզտիկ ցեխ մը կամ կաւ մը կազմեց, եւ կաւով կոյրին երկու աչուքները ծեփեց, ու հրամայեց որ երթայ Սելովմայ կամ Սելովամայ աւազանին մէջ աչուքները լուայ։ Սելովամայ աւազանը կը գտնուէր Սիոնի և Ջիթենեաց լեռներուն մէջտեղ, Ոփաղ բլուրին ստորոտը, Կեդրոնի և Գեհոնի ձորերուն միացած տեղը, որուն ափերուն դեռ կը տեսնուին։ Սելովամայ և ոչ ուրիշ աւազանի ջուրով լուացուելու հրամանը կրնանք պատճառաբանել, Սելովամայ անունին, որ կը թարգմանուի Ա֊ա֊ե֊ա֊լ, իմացնելու համար Յիսուսի Աստուծմէ առաքուած ըլլալը։

Կոյրը երթալ, և հարկաւ առաջնորդի օգնութեամբ Սելովամ գնաց, լուացուեցաւ լիուլի հաւատքով, և ահա կաւին հետ իւր տեսութիւնը մթագնող վարագոյրներն ալ ինկան. աչքը բացուեցաւ, և ուրախ դուարթ քաղաք դարձաւ, բայց կ'երեւի թէ ձայն ու աղմուկ չհանեց. հարկաւ Յիսուս անոր ալ, ինչպէս ուրիշ բժշկեալներուն, հրամայած էր մէկուն բան չըսել։ Սակայն իրողութիւնը գաղանի չէր կրնար մնալ, տեսնողներ իրենք սկսան հետաքրքրուիլ ու մէջերնին խօսիլ։ Ան է, Ան չէ, Նման է, Նոյնն է խօսքերը երկնցան. իրեն ալ սկսան հարցնել. հաստատեց թէ կոյր ծնած մարդկանը ինքն է, թէ Յիսուս անունով մէկը բժշկութեան պատճառ եղած է, բայց թէ ինքն զայն չճանչնար, և ո՛ւր ըլլալը

չգիտեր, և մանրամասնաբար կը պատմէր կաւին և լուացման պատգանները։

142. ԲԺՇԿԱՒԱԼԻՆ ՀԱՐՑԱՒՐՆՆՈՒԹԻՒՆԸ

Յովհ. Թ. 13—34

Ինչպէս օրէն կայր մուրացիկը ամէնուն ծանօթ մէկն էր, և անոր յանկարծ բժշկուիլը քաղաքին հետաքրքրութիւնը չարժեց և ամէնուն խօսքին նիւթ եղող գործ մը դարձաւ. Պրուատիկէի անդամալոյծին բժշկուիլն աւելի հռչակ հանեց, և իւր նորութեամբը անգամ մը եւս քաջալերեց Յիսուսի վրայ զարմացողները, և գրգռեց Յիսուսի հակառակորդները։ Ոմանք կ'աչխատէին Յիսուսը վարկաբեկ ընել և ակարացնել, որ դիւրաւ մէջտեղէն վերցնեն, իսկ նոր բժշկութիւնը կու գար բորբոքել և ամրացնել Յիսուսի վրայ հաւատքը։ Յիսուս բաւ համարելով հրաշքին գործած ազդեցութիւնը, պահ մը առանձնացաւ և լուռ կը մնար Բեթանիայի մէջ Ղազարոսի տունը։

Փարիսեցիներ մտածեցին դրդուիլը արմատին վերցնել, և օրինաւոր քննութեամբ մը բժշկութիւնը առել, կամ թէ բժշկութեան օրինազանցութեամբ եղած ըլլալը ցուցնել, որովհետեւ շաբաթ օր մը կատարած էր Յիսուս թուքով կաւ չինելու և կոյրին աչքը ծեփելու աշխատութիւնը. կոյրին ալ հրամայած էր Սելոամայ ջուրով լուացուելու աշխատանքը։ Այդ հարցաքննութեան պատմութիւնը շատ մանրամասնութիւններով առաջ կը բերէ Յովհաննէս աւետարանիչ, որ կարեւոր է ոչ միայն իւր հետաքրքրական կողմերով, այլ աւելի անով՝ որ մեզի կը ցուցնէ և կ'ապացուցանէ, որ Յիսուսի կատարած բժշկութիւններուն լոկ ժողովրդական հանդաւատութեամբ և ամբոխին ձայնով չէին հաստատուեր, այլ քահանայապետք և դպիրք, Փարիսեցիք և Սադուկեցիք հետախոյզ քննութեամբ և դատական ձեւերով կը քննէին կը պրպտէին, նոյն իսկ ատելու բաղձանքով ճարտարութեանց ալ կը դիմէին։ Այս տեսութիւնը աւետարանական պատմութեանց ստուգութեան նոր փաստ մը կ'աւելցնէ։

Այս անգամ ալ փարիսեցիական ժողովը կը գումարուի, եւ

բժշկուած կույրը տաճան կը քերուի, և հարցաքննութիւնը կը սկսի։ Առաջին անգամ կը դիտուի գործողութեան օրը, և կը հաստատուի թէ բժշկութիւնը կատարուած է շաբաթ օր մը, և շաբաթ օր մը տեղի ունեցած է թուքով կաւ կազմելու և աչքերը ծեփելու աշխատութիւնը։ Ապա կը սկսին բժշկուած կոյրին հարցնել, թէ ո՞վ է, ինչպէ՞ս էր, ի՞նչ կ'ընէր, ի՞նչ ևղաւ, և բժշկեալը ամէն կէտերուն կը պատասխանէ, թէ ինքը կոյր էր, ծնած օրէն կոյր էր, աչխատել չկրնալուն կը մտրաւ. օրին մէկը մարդ մը մօտեցաւ իրեն, բայց ինքը այն մարդը դէմքով չճանչնար՝ւսան զի տեսնալ չէր կրնար, միայն ուրիշներէն լսած էր թէ անունը Յիսուս է, աչքին վրայ կաւ դրաւ, Սելովամի ջուրով լուացուէ՛ ըսաւ, ինքն ալ կատարեց, աչուքները բացուեցան, և այժմ կը տեսնէ։

«Ինչպէ՞ս, ինչպէ՞ս, ի՞նչ ըրաւ», կը կրկնեն ժողովականներ, կաւի աշխատութիւնը չեչտել տալու. և օրինազանցութեան վտամ կազմելու համար։ Բժշկեալը կը կրկնէ. «Աչքիս վրայ կաւ դրաւ, լուացուէ՛ ըսաւ, լուացուեցայ, և ահա կը տեսնեմ։»

Այդ խօսքերէն ետքը Փարիսեցիներէն ոմանք վրայ կը բերեն. «Ան մարդը Աստուծոյ կողմէն հրաշք գործող չկրնար ըլլալ, վասն զի շաբաթու օրէնքը չպահեր»։ Անդիէն ուրիշներ, Փարիսեցի Նիկոդիմոսի և Արեմաթիայի Յովսէփի նման Յիսուսի համակրող ժողովականներ, դիտել կու տան. «Բայց ինչպէ՞ս ալ կրնանք ըսել՝ թէ մեղաւոր մարդ մը ասանկ նշանաւոր հրաշքներ կը գործէ»։ Սինեդրիոնի ժողովին անունով ծանօթ Նիկոդիմոսէն եւ Յովսէփէն զատ՝ ուրիշ Յիսուսին համակրողներ գոնուիլը աւետարանիչը ուրիշ տեղ կը յիշէ. թէ յիշխանաց ոմանք քաղուծ հաւատացին ի նա (Յովհ. ժԲ. 42)։ Երկու կարծիքներուն բախտումէն պահ մը ներքին բանակռիւ մը կը սկսի ժողովականներուն մէջ. Ե՞ւ էին հերձուածէ ի ներ նոցա։ Այս անգամ կը դառնան բժշկեալին հարցնել. «Դու աչքդ բացողին վրայ քու կարծիքդ ի՞նչ է»։ Այդ հարցումը հարկաւ բժշկեալին հեղինակութեամբ խնդիրը լուծելու համար չէր, այլ անոր խոստովանութեամբ անիկա դատապարտելու համար։ Բայց կոյրը չվարանիր համարձակ յայտարարել. «Եթէ ինձի կը հարցնէք, ճշմարիտ մարգարէ մըն է»։

Այս անգամ կ'ուզեն խնդիրը փոխել, և հաստատել թէ ինքզինքը բժշկեալ ըսողը՝ կոյր մուրացիկը չէ, անձերու փոխոխութեան

խարդախութիւն մը եղած է։ Վկանելու կը դիմեն, բայց իբր վըճռական վկայ կ'որոչուի բժշկապետին հայրն ու մայրը հրաւիրել։ Ճառ կը բերուին երկուքն ալ, որոնք հարկաւ այս չափին ժամանակ տունին նստած չէին կրնար ըլլալ, և հաւաքուած բազմութեան մէջ կը գտնուէին։ Կը սկսին առանց հարցնելու. «Նայեցէք սա մարդուն. ձեր զաւակը այս է, կոյր ծնած քսած զաւակնիդ այս է՞. հապա ինչպէ՞ս եղաւ որ հիմայ աչքերը բաց են ու կը տեսնէ»։ Ծնողքը վախկոտ խեղճ անձեր, գիտէին թէ ժողովը Յիսուսի հակառակորդն է, Յիսուսը սպաննել ուզած է, Յիսուսի հետեւողներուն ալ պատիժ որոշած է, և այսպիսիները պիտի անիծուին և հրէական հաղորդակցութենէ պիտի զրկուին։ Անոր համար կը զգուշանան Յիսուսի անունը բերանին առնել, և ոչ ալ բժշկութեան կերպը գիտցած երեւալ կ'ուզեն, թէպէտեւ հարկաւ ամէն բան իրենց զաւկէն լսած պիտի ըլլային. բայց չէ՞ որ իրենք գրոծողութենէն ներկայ եղած չէին։ Հետեւաբար կը բաւականան ըսել. «Գիտեմք և կը վկայեմք որ այս մարդը մեր զաւակն է, գիտեմք և կը վկայեմք թէ կոյր ծնաւ, գիտեմք թէ մինչեւ վերջի օրերն ալ կոյր էր, բայց հիմայ կը տեսնէ, մեզ քան մը չտեսանք, քան մը չենք գիտեր. ինքն այլեւս մեծցած է, խելահաս մարդ եղած է. ինքը հարկաւ գիտէ, իրեն հարցուցէ՛ք, ծոզ գիտցածը խօսի. մեր ըսելիքն այսչափ է»։ Այսպէս անձերու վհատութեան պատուհակով գործը ծաղելու փորձը պարապի կ'ելլէ, և բժշկութեան իրօք կատարուած լինելը կը հաստատուի։

Նորէն կը դառնան բժշկութեան չաբաթ օր կատարուած լինելու պատրուակով գործն ու գործողը դատապարտելու դրութեան։ Նորէն բժշկեալը առեան կը բերեն. «Դուն փառք տո՛ւր Աստուծոյ, որ Սելոամի ջուրին զօրութեամբ քեզ բժշկեց, սակայն ոչ թէ այն Յիսուս ըսուածին զօրութեամբը, վասն զի մեզ քննած և հաստատած ենք, թէ նա օրինազանց է, և մեղաւոր մարդ է»։ Բժշկեալը կը պատասխանէ. «Արդար է, մեղաւոր է, իմ գիտնալու բանս չէ, միայն գիտեմ թէ այդ Յիսուսը եղաւ զիս բժշկողը. առաջ կոյր էի, հիմա կը տեսնեմ, այս ալ այն Յիսուսին չնորհիւ»։ «Յիսուսը ինչ գործ ունի, կը կրկնեն Փարիսեցիներ, Սելոամի ջուրը քեզ բժշկեց. Յիսուս ինչ ըրաւ քեզի», «Հիմակ հիմակ պատմեցի, կ'ըսէ բժշկեալը. արդեօք չլսեցի՞ք ու կ'ուզէ՞ք մանրամասնօրէն լսել.

արդեօք ձեր միտքէն ալ կ'անցնի Յիսուսին հետեւող ըլլալ»: Բժշեալը՝ մէկ կողմէն համբերութիւնը հատած, միւս կողմէն ժողովականներուն մէջ ալ տարակարծիքներ գոնուելէն քաջալերուած, վախն ու կասկածը մէկ կողմ թողած, կը սկսի Փարիսեցիները հեգնել:

Բժշկեալին այս խօսքերը Փարիսեցիները կը կճեն ու կը զայրացնեն և բարկութեամբ կը պատասխանեն. «Դուն գնա Յիսուսի աշակերտ եղի՛ր, խեղճ մարդ, մենք Մովսէսի աշակերտներ ենք. ամենքը գիտեն թէ Աստուած Մովսէսին հետ խօսեցաւ, Յիսուսին ինչ ըլլալը, ոսկի՞ց ըլլալն իսկ չենք գիտեր»: «Հրաշքին մեծը այս է, վրայ կը բերէ բժշկեալը՝ այլեւս ժողովականներուն հետ վիճաբանելու չափ քաջալերուած, դուք Յիսուսի ոսկից ըլլալն ալ չէք գիտեր, բայց նա կոյր ծնած կոյրի մը աչուքները բանալու զօրութիւնը ունեցաւ: Աշխարհին սկիզբէն մինչեւ հիմայ լսուած բան չէ, որ մեղաւոր մը կարենայ այսպիսի մեծ հրաշք մը գործել, որովհետեւ գիտենք որ Աստուած մեղաւորներուն խնդիրքը չկատարեր: Բայց եթէ մէկը աստուածապաշտ է, Աստուծոյ կամքը կը կատարէ, Աստուած ալ անոր խնդիրքը կը կատարէ: Եթէ Յիսուս ալ մեղաւոր ըլլար, և Աստուծոյ սիրելի չըլլար, ասանկ հրաշք մը չէր կրնար կատարել»:

Բժշկեալ կոյրին այսչափ համարձակութիւնը և օրինական խընդիրներու վրայ ժողովականներուն խելք սորվեցնելու չափ առաջ երթալը, Փարիսեցիները կը գրգռէ, և կը սկսին զայն նախատել. «Արդէն կոյր ծնելովդ Աստուծոյ երեսէն ինկած և անիծած մէկ մը ըլլալուդ չես նայիր, կը յանդգնի՞ս ալ մեզի բան սորվեցնել և մեր վրայ վարդապետի պէս ճոխանալ. գնա՛, կորի՛ր»: Այսպէս կը վերջանայ այդ նշանաւոր հարցաքննութիւնը, հրաշքի աստուածութիւնը կը հաստատուի, Յիսուսի դէմ բան մը չկրնար որոշուիլ, եւ միայն բժշկեալը դուրս հանելով կը փակուի:

Աւետարանը կը գրէ, Ե՛ հանին զնա արտաքս, բայց մեկնութիւնը անորոշ կը մնայ, որովհետեւ հաւասարապէս կրնայ իմացուիլ, թէ՛ աւելանէն դուրս վռնտել, թէ՛ տաճարէն դուրս հանել, և թէ՛ հաւատացեալոց հաղորդակցութենէն մերժել: Սովորաբար այդ երրորդ իմաստով կ'իմանան մեկնիչները, ենթադրելով որ Փարիսեցիներ ուզած են բժշկելոյն վրայ ամէնէն ծանր վճիռը արձակել: Սակայն

վերագոյնդ այդ վճիռը իմացնելու համար՝ գործածուած էր ի քաց կալ է ժողովրդենէ կամ ի քաց հանել է ժողովրդենէ բացառութիւնը, մինչ այս տեղ պարզապէս Հանել պրպտ բացառութիւնը գործածուած է, որ առաջինին բաղդատութեամբ շատ թեթեւ է, և բառոյական զրկումէն աւելի նիւթական զրկումի իմաստ կուտայ:

143. ՅԻՍՈՒՍ ՈՒ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԿՈՉԸ

Յովհ. Թ. 35—38.

Բոլոր այդ հարցաքննութեանց միջոցին Յիսուս մէջ տեղ չերեւիր: Բժշկութիւնը, ժողովրդական հետաքրքրութիւնը, Փարիսեցւոց մտահոգութիւնը, և ժողովական քննութիւնը հարկաւ քանի մը օրեր տեւեցին, և Յիսուս այս քանի մը օրերուն մէջ երուսաղէմ ալ չմտաւ, տաճարի մէջ ալ չքարոզեց:

Նոյն օրերուն մէջ բժշկեալն ալ, Յիսուսի համակրած, Յիսուսը չտեսած և չլսած՝ անոր պաշտպանութիւնը ստանձնած, սինեդրիոնէն մերժուած, կերպով մը մէջտեղ մնացած, չփոթած և շուարած վիճակ մը ունեցաւ: Բայց անոր մարմնաւոր աչքերէն աւելի միտքին աչքերը լուսաւորուած էին, և յայտնած արիութիւնը քայլայութեան արժանի էր: Անոր համար այս անգամ ինքն Յիսուս ուզեց զայն փնտռել և գտնալ և օրհնել: Բժշկեալը վերջապէս բայց աչքով կը տեսնէր իր բարերարը, և անձամբ կրնար իր երախտապիտութիւնը յայտնել. ինչ որ յայտնած էր արդէն սինեդրոնի մէջ Յիսուսը չտեսած: Հարկաւ շատ խանդաղատ խօսակցութիւններ փոխանակուեցան բարերարին և բարերարելոյն մէջ. և Յիսուս տեսնելով որ ամբոխ հետաքրքիր ակռ է այդ բժշկեալը, ուզեց զայն եւս քանդիսեւս յառաջացնել Աւետարանի վարդապետութեան և երկնից Արքայութեան քարոզութեան մէջ:

Յիսուս հարցուց բժշկեալին. «Դուն Որդւոյն Աստուծոյ կը հաւատա՞ս». «Ո՞վ է՝ չեմ գիտեր, կ'ըսէ բժշկեալը, որ անոր հաւատամ»: «Այն՝ զոր տեսար այժմ, կ'ըսէ Յիսուս և որուն հետ կը խօսիս, այն որ քու մարմնոյ աչքերդ բացաւ, Աստուծոյ Որդին նա է»: «Կը հաւատամ, Տէր, կը հաւատամ», կը գոչէ բժշկեալը այլայլմէ եղած: Իւր սիրտը՝ իւր բժշկողին ամէն պատիւ ամէն

յարգանք ընծայելու պատրաստ էր: Աստուած զինքն աշխարհ բեր-
բած էր. բայց կարծես թէ եկած չէր. հիմակ կ'իմանար իր էու-
թիւնը, իր գոյութիւնը. յուզեալ սիրտով Յիսուսի առջեւը կը
չոքի, կը ծնրադրէ, անոր ոտքին վրայ կը համբուրէ, կ'երկրպագէ
ճշմարիտ հաւատով և եռանդուն սիրով: Հարկաւ Յիսուս չզլանար
անոր իր աստուածային օրհնութիւնները:

Սյսպիսի ժիր և գործնական հաւատք նոյն իսկ Երկրաւաններ
չէին ցուցուցած, որոնք ինչչափ ալ բարեպաշտեալ, սակայն դժուա-
րութեանց առկալու արիութիւնը երբեք չցուցուցին: Իսկ սա իշ-
խանաւոր սինեդրիոնին առջեւ՝ արի, վորձութեանց դիմաց՝ անյող-
դողդ, հակառակորդներուն դէմ խիզախ, Յիսուսը կը բարձրացնէ,
Յիսուսը կը քարոզէ, Յիսուսի աստուածայնութիւնը կը պաշտպանէ,
և վերջապէս Յիսուսը կ'ընդունի իբր Որդի Աստուծոյ, և աստուա-
ծավայել պաշտօն կ'ընծայէ անոր:

144. ՃԵՄԱՐԻՏ ՀՈԳԻԻՆ ՕՐԻՆԱԿԸ

Յովհ. Թ. 39—41, Ժ. 1—18

Յիսուս իր վարդապետութիւնները և Փարիսեցիներու յանդի-
մանութիւնները նորէն կը սկսի, բժշկեալ կոյրին հետեւեցած հան-
դիպումէն ետքը, ըսել է թէ Յիսուս չատ քիչ առեն քաշուեցաւ
կոյրին բժշկութեան վրայ, որովհետեւ եղելութեան հարցաքննու-
թիւնը և հրաշքին ստուգութիւնը ժողովուրդին վրայ լաւ տպաւո-
րութիւն գործեցին, Փարիսեցիներ պարտաւորուեցան լռել, և Յի-
սուս հանգարձակ սկսաւ յանդիմանել անոնց ընթացքը:

Նոր քարոզութեան բնաբանը այսպէս կը դնէ Յովհաննէս Աւե-
տարանիչ: Ի պապանին եկէ յաշխարհս յոյս, զի որ ոչն պեսանեն՝ պես-
ցեն, և որք պեսանենն՝ կոյրացին: Տեսնելու և չտեսնելու հակադրու-
թիւնը յայտնապէս կոյրին բժշկութեան կ'ակնարկէ, բայց առումը
նիւթական չէ, այլ տեսական և հոգեկան, և մարմնոյ տեսութեան
օրինակը՝ մտքի և հոգիի տեսութիւնը բացատրելու համար գոր-
ծածուած է: Իսկ դատաստանը զոր Յիսուս եկած է կատարել, իւ-
րաքանչիւր անձի իր արժանիքին համեմատ վարձք կամ պատիժ
ընդունելն է: Յիսուսի աշխարհ եկած ըլլալը և Յիսուսի քարոզու-

թիւններըը պատճառ պիտի ըլլան ումանց հաւանելուն և օգտուելուն, և ուրիշներուն հակառակելուն և վնասուելուն. անոնք՝ որ իրենց կարողութեան և գիտութեան վրայ յաւակնելով ճշմարտութիւնը պիտի չընդունին, իրօք ճշմարտութենէ պիտի զրկուին, ճշմարտութեան լոյսը պիտի չտեսնան, և կոյրերու նման լոյսէն զրկուած պիտի մնան: Այս է չտեսնողներուն աչքին բացուիլը և տեսնողներուն աչքին կուրնալը, փոխաբերական իմաստով բացատրուած, թժկկալ կոյրին պարագային առնուած, և Փարիսեցիներուն հակառակութեան պատճառաբանուած:

Փարիսեցիներուն համար դժուար չէր հասկնալ թէ Յիսուսի ակնարկութիւնը իրենց համար է. գուցէ Յիսուս աւելի բացայայտ խօսքերով ալ ընդլայնէց իր միտքը, և աւետարանիչը ամփոփելով հատոյց մեզի: Փարիսեցիներ Յիսուսի կծու ակնարկներուն հանդէպ երբեմն լաւագոյն սեպած են չխմանալու ձարնել. բայց երբեմն ալ ուղղակի ընդդիմախօսութեամբ պատասխանել ուզած են: Այս վերջին կերպով կը վարուին այս անգամ. և Յիսուսի վրայ յարձակելու ձեւով կ'ըսեն. «Ինչպէս կրնա՞ս մեզ կոյրերու նմանցնել, մենք օրինաց վարդապետներ ենք, մենք ամէն բան գիտցող ենք, ճշմարտութիւնը հասկցող և սորվեցնող ենք. ի՞նչ յանդգնութեամբ մեզ ոգէտ կոյրերու կը նմանցնես»: Յիսուսի ըսածը քիչ մը տարբեր էր, կոյր է+, ոչ է+ չէր ըսած, բայց իրենց իմանալ չուզելը կուրութեան նմանցուցած էր, ըսել ուզելով. որ բոլոր իրենց գիտութեամբ կամաւոր ոգէներ կը մնան: Փարիսեցիք թերեւս յուսացին որ Յիսուս ակնածելով կամ վախնալով խօսքը փոխէր և իրենք արդարանային ժողովուրդին առջեւ, մինչ ընդհակառակն Յիսուս առիթ կ'առնէ խօսքը աւելի եւս ծանրացնելու: «Երանի՛ թէ, կ'ըսէ, կոյրեր ըլլայիք, վասն զի չտեսնելնիդ ձեզի յանցանք չէր սեպուեր, մինչ բաց աչքերով չտեսնելնիդ ձեզի յանցանք է, որովհետեւ կամովին աչուընիդ լոյսին դէմ փակել ըսել է»: Խօսքը փոխաբերութենէ մերկացնելով Յիսուս ըսել կ'ուզէ. «Երանի թէ ոգէներ ըլլայիք, օրէնք ու մարգարէութիւն չգիտնայիք, որովհետեւ տգիտութեան չքմեղանքով կ'արդարանայիք, մինչ հիմայ որ ձեր բերնով կը խոստովանիք թէ ոգէներ չէք, օրէնք ու մարգարէութիւն գիտցողներ էք, քանի որ օրէնք ու մարգարէք իմ քարոզութիւններս կը հաւաստեն, և դուք չէք յօժարիր իմ

քարոզութիւններս ընդունիլ, ուրկից կամովին ձշմարտութիւնը մեծաձայն եւ յաւակնութեամբ ձշմարտութեան հակառակող ըլլալնիդ կը հաստատէք, եւ ձեր բերնով ձեր յանցանքը վճռած կ'ըլլաք»:

Յիսուս Փարիսեցիներուն ընթացքը աւելի յստակ կերպով բացատրելու, եւ իւր աչխարհ գալուն եւ աչխարհի մէջ ըրած գործին ձշմարիտ նպատակը ճիշդ կերպով իմացնելու համար, սկսած խօսքը կը չարունակէ, ձշմարիտ հովիւն, ոյսինքն է ասիլ, արթուն, բարի, քաջ հովիւի օրինակը: Աւետարանիչը Յիսուսի գործածած օրինակը առակ կ'անուանէ. Չոյս առակ ասաց նոցա Յիսուս. բայց առակ անունը այստեղ ընդարձակ իմաստով առնուած է: Աւելի սեղմ իմաստով առակ կը կոչուի կենդանեաց և բուսոց աչխարհէն առնուած երեւակայական գործողութիւն մը, ինչպէս են Եղեգնոյ կամ Խիկարի երեւակայական պատմուածքները: Այսպիսի առակներ չատ անգամ կ'առնուին նաեւ մարդկային ներքին գործողութիւններէ, զոր օրինակ կորսուած դրամին կամ կորսուած ոչխարին ծանօթ առակները. իսկ այստեղ պարզապէս նմանութեան հիմամբ վոխանակուած բայաստութիւն է, որ գրականական անուանով այլաբանութիւն կը կոչուի, հովիւ ըսելով իմանալ մարդիկ, գայլ ըսելով իմանալ սատանայ եւայլն: Այլաբանութիւնները մեկնելու համար պէտք է իրաքանչիւր անձի կամ իրի կամ գործի համապատասխանող անձն ու իրն ու գործը ձշդել, եւ կանոնները պատահականներէն զատել, և կանոններուն վրայ հիմնուելով՝ քաղել իմացնել ուզուած ձշմարտութիւնը: Յիսուսի խօսած այլաբանութեան մէջ կը յիչուին, հովիւ, դռնապան, գող, վարձկան, ոչխար, գայլ, դուռ, եւայլն, բայց Յիսուսի խօսքերը սկիզբէն վերջ միակտուր և միագոյն այլաբանութիւն մը չեն, որ իրաքանչիւր օրինակի համեմատ տարբեր բան մը պատչաճեցնենք, և միայն հովիւի օրինակը Յիսուսի պահանջ. այլ ընդհակառակն Յիսուսի խօսքերը տարբեր մասերու մէջ տարբեր դարձուածներ ունին, գուցէ և տարբեր պարագաներու մէջ տարբեր ոճով եղած խօսքեր են. զոր աւետարանիչը իրարու մօտեցնելով քարոզութեան մը ձեւի վերածած է:

Յիսուսին այլաբանութեան կամ առակին իմաստը հասկնալու համար ալ՝ պէտք է նախապէս գծել հովուութեան պարագաները: Հովիւը Յիսուսի իմաստով ոչխարներու բուն տէրն ու արածողն է

միանգամայն, հովիւէն տարբեր է վարձկանը որ ուրիշին ոչխարները կ'արածէ: Ոչխարները ցորեկն ի բուն մարգագետիններու վրայ արածուելէն ետքը, երեկոյին կը հաւաքուին և փարախի մէջ կը գիշերին. բայց նոյն փարախին մէջ զանազան հովիւներ իրենց ոչխարները միասեղ կը պահեն գիշերները, իրարու օգնութեամբ աւելի դիւրաւ պաշտպանելու համար իրենց ոչխարները: Փարախը մէկ դուռ մը ունի, ուսկից կը մտնեն ու կ'ելլեն թէ հովիւները եւ թէ ոչխարները. դուռը գլխաւոր հովիւին իշխանութեանը ներքեւ է, և միւս հովիւները, որոնց ոչխարներն իսուն կը գիշերին, գլխաւոր հովիւին վարձականներն են: Երբոր այս հովիւներէն մէկը կամ միւսը կ'ուզէ մտնել ու ելլել, գլխաւոր հովիւը դուռը կը բանայ անոնց. բայց երբ օտար մը կու գայ անոր մուտք չտայ: Օտարները, որ ոչխարները գողնալու համար եկած են, դուռէն չկրնալով անցնիլ, փարախին չրջապատը վերելակելով ներս մտնել կը ջանան: Առաւօտուն իւրաքանչիւր արածող հովիւ կը սկսի իւր ոչխարներուն ձայն տալ, ոչխարներ իրենց հովիւին ձայնը կը ճանչնան. հովիւն ալ իւր ոչխարները կը ճանչնայ. դրան առջեւ կը կենայ, կը նայի, կը համրէ, երբոր իւր ոչխարները կ'ամբողջանան, առջեւէն կ'իյնայ և արածելու կը տանի: Երբ ոչխարներուն արածուած առեն, յանկարծ գայլ մը յարձակի հօտը ցրուելու և ոչխարներէն յափշտակելու համար, լաւ և ժիր հովիւը գայլին հետեւէն կ'երթայ, իր անձին վտանգն ալ աչքը կ'առնէ, մինչեւ որ ոչխարը գայլին բերնէն ազատէ. իսկ այն հովիւը, որ վատ վարձկան մըն է, քաղին ազեղ խնամով, ոչ թէ ոչխարութեան արդար վարձքը ընդունող, այլ իր վարձքն ու իր չահը միայն մտածող, չուզեր աւելի նեղութիւն յանձն առնուլ և տեղէն չերերար, և գայլն ալ դիւրաւ իւր յափշտակած ոչխարը կը տանի: Ասոնք են հոգեւոր գործունէութեան պարագաները զոր Յիսուս կը պատշաճեցնէ իւր պաշտօնին ու նպատակին և իւր հետեւողներուն և չհետեւողներուն վրայ: Անտարակոյս է թէ բուն հովիւը ինքն Յիսուսն է, թէպէտ ոմանք բուն հովիւի անձնաւորութիւնը երկնաւոր Հօր վրայ ուզեցին մեկնել. սակայն աւետարանին յարմար չգար, քանի որ ինքն Յիսուս միանգամ և երկիցս յայտնապէս ըսած է ի վերջոյ. Ես եմ հովիւն քաջ: Բայց Յիսուս միայն բուն հովիւի կերպարանքը չտար իրեն, այլ այլաբանութեան կարգին յիշուած դուռն ալ, դռնա-

պանն ալ ինքն է . և այս՝ օրինակին անյարմարութիւն չբերեր , քանի որ փարախին դուռին առէրն ու իշխողը և հսկողը միեւնոյն բուն հովիւն է , և այսպէս գործն ու գործին ու գործողը նոյնացած ըլլալու ձեւը կ'առնեն , և այս ալ հոգեւորական և գրականական ձեւերուն մէջ խիստ գործածական է : Այժմ աւելի մօտէն Յիսուսին խօսածը դիտենք :

«Ահա գիտցէք , կ'ըսէ Յիսուս , երբ կը տեսնէք մէկը որ դուռնէն չմտներ փարախը , այլ պատերուն վրայէն գաղտնի կերպով առղակելով կը մտնէ կամ կ'ելլէ փարախէն , նա աւազակ յափշտակող գող մըն է , որովհետեւ եթէ իրաւունք հովիւ մը ըլլար , փարախին դուռը պահպանող բուն հովիւը անոր կը բանար իւր դուռը , գիտնալով թէ օտար մէկը չէ» : Իսրայէլի տէս մարգարէներն են այդ օտարները , որք օտար են երկնից Արքայութեան փարախին համար , և չէին կրնար երկնաւոր առաքման նշանները : Յիսուս կ'ըսէ թէ անոնք ընդունելի չէին , վասն զի աշխատեցան գողնալ մտնել փարախը , որ բանաւոր ոչխարները գողնան և մորթեցնեն , բայց ոչխարներ անոնց պիտի չհետեւէին : Ինչպէս ալ չանային անոնք իրենց մորթութեանց խօսքերով այդ բանաւոր ոչխարները կոչել . ոչխարներ անոնց ձայնը չճանչցան , անոնց չհետեւեցան : Երբոր ճշմարիտ հովիւը ձայն կու տայ , ճշմարիտ հետեւողներ կը ճանչնան իւր ձայնը , կը հետեւին անոր ձայնին , փարախէն կ'ելլեն և արածելու կ'երթան մարգեր և ընտիր արօտներու մէջ , ուր բարի հովիւը գիրենք կը տանի և աղեւնին ինկած կ'առաջնորդէ : Յիսուս կ'ուզէր բացատրել թէ ինչու ժողովուրդը աւելի իր ձայնին կը լսէ , քան թէ տէս մարգարէներուն և տէս վարդապետներուն . որովհետեւ ինքն ճշմարիտ հովիւ է , իսկ անոնք օտար գողեր են , թէպէտեւ ինքզինքին ժողովուրդի պետեր կամ հովիւներ ցուցնել կ'ուզեն : Յիսուս չատ բան կ'ուզէր իմացնել . իւր քարոզութեանց գտած յաջողութենէն՝ անոնց ճշմարտութիւնը կ'ուզէր հաստատել , և Փարիսեցիներուն հակառակութեանց անիրաւ և անիմաստ գործ մը ընելը կ'ուզէր հակցնել , բայց անոնք այս կէտերուն իմաստին չէին թափանցեր :

Երբոր Յիսուս կը տեսնէր որ չփոխած կը նային , և իր խօսածին խորհուրդը չեն իմանար , կ'ուզէ քիչ մը աւելի պարզաբանել իւր խօսքը , և աւելի բացայայտ հասկցնել իւր միտքը : «Ահա գիտ-

ցէք, կ'ըսէ, փարախի դուռն ալ ես եմ, և ինձմէ զատ ճշմարիտ մարգարէ ու ճշմարիտ վարդապետ չկայ: Գիտեմ որ այս կերպարանով ինձմէ առաջ ուրիշներ ալ երեցան, բայց յաջողութիւն չունեցան, ժողովուրդը անոնց չհաւատաց ու չհետեւեցաւ, որովհետեւ բուն դուռն ու ճշմարիտ հովիւը չէին, և ժողովուրդն ալ անոնց ձայնին մաիկ չըրաւ, ֆանի որ երկնից Արքայութեան փարախին ճշմարիտ դուռը ես եմ, ինձմէ պէտք է անցնիք, որ մտած առնիք ապահով կեանք և նլած առնիդ առատ մնունդ գանէք: Գողերը ո'չ կեանք և ո'չ առատ մնունդ տալ կը հոգան, այլ միայն գողնալու և յափշտակելու, սպաննելու և լափելու համար կու գան, իրենց օգուտը կը մտածեն, ոչխարներուն վատն ու վնասը չեն հոգար. մինչ ընդհակառակն բոլոր իմ նպատակս է, որ ոչխարները անանին ու ապրին ու առելի լաւ կեանք ունենան»: Յիսուս սուտ մարգարէներուն ակնարկելով, ի'մաստ յիշեցնել, իրմէ առաջ իբր ակնկալեալ Մեսիա ասդեն նետուողները:

Պատմութիւնը կը յիշէ Թեւդաս մը և Յուդաս մը, որք Յիսուսէ յառաջ ինքզինքին Մեսիա-Փրկաւոր հռչակեցին. Յիսուսէ ետքն ալ անանկներ պակաս չեղան, բայց չյաջողեցան, որովհետեւ Սուտ-Փրկաւորներ էին: Բայց նոյն իսկ այս Սուտ-Փրկաւորներու երեւումները կը հաստատեն մէկ ընդհանուր ըմբռնման մէջ Մեսիայի գալստեան ժամանակը հասած էր, և ինքզինքին Ս. Գրոց համաձայն վարդապետ կարծող գլիրներ ու փարիսեցիներ՝ Յիսուսի մեսիայութիւնը պէտք էր դիւրաւ իմանային:

Յիսուս կը շարունակէ. «Ես եմ հովիւ-ն լաւ: Արի ու քարի ու ճշմարիտ հովիւն ես եմ, և գլխաւոր նչան մըն ալ ձեզի: Ճշմարիտ հովիւը աւելի ոչխարները կը հոգայ քան իր անձը, և իր անձն ալ վտանգի կը դնէ, երբ գայլ մը ոչխարներուն վրայ կը յարձակի: Սուր հակառակն է վարձկան հովիւը՝ բաւին տգեղ իմաստով, գայլը տեսածին պէս իր անձը ապահովելու կը նայի, ոչխարները կը մոռնայ. կը թողու ու կը փախչի. և գայլն ալ համարձակ ոչխարները կը յրուէ, և քանինները կը յափշտակէ: Վարձկանը, այսինքն իր չահին նետէն եղող հովիւը, ոչխարներուն վրայ հոգ չունենար, ֆանի զի իրը չեն և վնասը իրեն չդպիր: Ընդհակառակն է բուն հովիւը, որ ոչխարներուն տէրն է, և վնասը իրը ի'ըլայ»: Այս կտորին մէջ բաղդատութիւնը կը փոխուի, հովիւին ու գողին

տեղ կը յիշուի հովիւն ու վարձկանը: Գողերը Սուտ-Քրիստոսներն էին. իսկ վատ վարձկանները Սուտ-Վարդապետներն են՝ գպիրներն ու Փարիսեցիները, որոնք ժողովուրդը հովուել կը ձեւացնեն, բայց չեն պաշտպաններ. աւելի ժողովուրդին կաթ կ'ուզեն ու բուրդն կ'ուզեն օգտուիլ, և ոչ թէ ժողովուրդին օգուտն ու աղէկութիւնը հոգալ:

Յիսուս կը շարունակէ, և ոչխարներուն համար իւր անձը վտանգելու յիշատակութիւնը ըրած ըլլալով, փրկագործութեան խորհուրդը կը բացատրէ. «Ես եմ հովիւն քաջ, կը կրկնէ Յիսուս, որ իմ ոչխարներս կը ճանչնամ և իմ ոչխարներէս կը ճանչցուիմ. եւ ինչպէս Երկնաւոր Հայրը զիս կը ճանչնայ, ես ալ իմ Երկնաւոր Հայրը կը ճանչնամ. դիտեմ անոր կամքը, կը կատարեմ անոր հրամանը. իմ կեանքս ալ պիտի զոհեմ, որ մարդկութիւնը հոգեւորապէս փրկուի, և ասոր համար է՝ որ Երկնաւոր Հայրն ալ զիս կը սիրէ: Բայց երբ իմ կեանքս կը զոհեմ, մի՛ կարծէք թէ պիտի կորսուիմ, այլ գիտցէք որ նորէն զայն պիտի առնամ: Ուրիշին կամքը չէ որ քունութեամբ իմ կեանքս կը վերցնէ, այլ ես եմ որ ցօժարակամ զայն կը զոհեմ: Ես իշխանութիւն ունիմ իմ կեանքս զոհել, և իշխանութիւն ունիմ իմ կեանքս վերառնելու. կը մեռնիմ, բայց նորէն կը վերակենդանանամ, ես եմ մահը յանձն առնողը, և ես եմ մահը ջնջողը: Երկնաւոր Հօր կամքն ալ այս է, իմ կատարած գործն ալ այս է, փրկագործութեան խորհուրդն է այս»: Յիսուսի խօսքերը չատ խորհրդաւոր էին. նա իւր մեսիայութեան և փրկագործ մահուան և կենդանարար յարութեան չատագովականը կը խօսէր աւետիսի կերպով. և լսողներ հարկաւ այդ երկրորդ մասին համար ալ նոյն չուարեալ վիճակը ունէին, ինչ որ առաջին մասին համար յիշեց աւետարանիչը. Ոչ գիտէին ըե ղինչ էր որ խօսէրն ընդ նոսա:

Յիսուսի խօսքերուն մէջ ակնարկ մըն ալ կայ հեթանոսաց կոչման վրայ, զոր առանձին նկատի առնելու համար յետաձգեինք: Յիսուս ըսած է. Նաե- այլ եաս ոչխարք են ես, որ ոչ են յայսմ գաւթէ, և ըզնա եւս պարտ է ինձ ածել այսր, և յականէ ես-ոյ լսիցեն, և եղիցին մի հօտ և մի հովիւ: Այս տեղ յիշուած ոչխարաց գաւիթը, Իսրայէլին վարանն է, Հրէից ասուածածանօթ ժողովուրդն է, որուն անձնատիր և փրկագործ հովիւն է Մեսիան, իսկ այս վարանէն դուրս եղողները հեթանոսներն են, ճշմարիտ Աստուած չճանչցող և կուռ-

քերը պաչոտլ ժողովուրդներ։ Մեսիան՝ միայն Հրէաներուն համար պիտի չգայ, Հեթանոսներն ալ պիտի կոչէ և պիտի փրկէ. այդ նպատակին կը դիմէ Յիսուս, որ խոստացեալ Մեսիա-Ջրիստոսն է։ Իր վիրկագործութիւնը հեթանոսներու վրայ ալ պիտի տարածուի, և իր վարդապետութիւնը հեթանոսներու ալ պիտի քարոզուի, այնպէս որ այլ եւս Հրէի ու Հեթանոսի տարբերութիւնը պիտի չմնայ. ամէնքը նոյն հաւատքով միացած մէկ փարախի միակ հօտը պիտի կազմեն, և Յիսուս պիտի ըլլայ ամէնուն միակ հովիւը. Մէ հօտ և մ հովիւ։

Հեթանոսներու կոչումը հրէական անապարծութիւնը վիրաւորող ակնարկ մըն էր, և Յիսուս քանիցս այդ կէտը չօշափելով հանդերձ, չէ ուզած զայն ևրկարօրէն բացատրել, թերեւս չուզելով Հրէականութեան նոր խնդրոյ նիւթ պատրաստել։ Սակայն ճշմարտութիւնն ալ երբէք լուած չէ, և բացայայտ բայց համառօտ կերպով բացատրած է միշտ հեթանոսաց կոչման խորհուրդը։

Հռոմէական կաթոլիկ եկեղեցւոյ այժմեան վարդապետներ՝ Մէ հօտ և մ հովիւ խօսքը այնպէս կը մեկնեն, իբր թէ Յիսուս բուն ըլլար, թէ բոլոր քրիստոնեաներ մի հօտ են և Պետրոս միակ անոնց հովիւն է, և Պետրոսին իրաւունքն ալ Հռոմայ պապերուն սեփական է։ Յիսուսի այս խօսքերուն մէջ, ինչպէս որ աւետարանին մէջ կը կարդանք, և ինչպէս բացատրեցինք, հովիւ կոչումը միայն եւ միայն Յիսուսի տրուած է եւ ոչ ուրիշի մը։ Յիսուսի կրկին եւ կրկին ես եմ հովիւն յայտարարելէն ետքը, Հովիւը Պետրոսն է ըսելը, Յիսուսի վարդապետութեան հակառակ և Յիսուսի միտքէն բոլորովին դուրս իմաստ մըն է։

145. ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԷ ՊԵՐԷԱ

Յովհ. ժ. 19—21.

*Զորս աւետարաններով Համապատում կազմելու աշխատութիւնը բաւական ծանր դժուարութեանց կը հանդիպի, որովհետեւ աւետարանիչներ պարզապէս Յիսուսի վարդապետութիւնը բացատրելու մտադիր, ժամանագրական տեղեկութիւններ ղանց կ'ընեն, նման խօսքեր և նման լրոզութիւններ լրացու մօտ կը բերեն, և քաղուածօրէն ամփոփումներ տալ կը սիրեն: Մեկնիչներ եւ քննադատներ պարտաւորեալ են մանր հանգամանքներու կարեւորութիւն տալ և յարմարութիւններու կէտերը դիտել, և այնպէս միահետ պատմութիւն մը կազմել: Աւելի դժուարին մասերէն մէկն ալ Ղուկասի ժ. գլուխէն մինչեւ ԺԸ. գլուխ յատուկ բերուած քարոզութեանց և առակներու կտորն է. վասն զի աւետարանին ամենէն նշանաւոր մի հատուածն է, և ուր և երբ խօսուած լինելը կարեւոր պարագայ մըն է: Արդէն Ղուկաս այս ամփոփումէն առաջ ըսած է, թէ Յիսուս Գալիլիոյ քարոզութիւնները աւարտելով դէպի Երուսաղէմ ճամբայ ելած էր (Ղուկ. Թ. 51), որով անկէ ետքը գրուածներուն Գալիլիայէ դուրս տեղի ունեցած լինելը կը հետեւի: Այդ մեծ հատուածին մէջտեղն ալ նորէն կը յիշէ թէ դէպի Երուսաղէմ երթալու վրայ էր (Ղուկ. ԺԳ. 22), ուսկից կը հետեւի թէ Յիսուս անգամ մը Երուսաղէմ եկած, և մեկնելէն ետքը նորէն դարձած է: Յովհաննէս ալ, որ աւելի Երուսաղէմի մէջ կատարուած եղելութիւններով և քարոզութիւններով կը զբաղի, կը յիշէ թէ Յիսուս հոս անգամ գնաց Յայնկոյս Յորդանանու (Յովհ.

ժ. 40), որով կը հաստատէ. Ղուկասի գրածը թէ Յիսուս երկու տարբեր անգամներ Երուսաղէմ եկաւ։ Այս մանր պարագաներ կը բաւեն մեզի հետեւցնելու, թէ Յիսուս Գալիլիոյ և Երուսաղէմի ծանօթ գործունէութիւններէն զատ, յաւուկ գործունէութեան չըրջան մըն ալ կատարեց Յայնկոյս Յորդանանու, որ է Պերէա գաւառը։

Մովսէսին կենդանութեան ժամանակէն, տակաւին Յորդանանը չանցած, Հրէայք գրաւեցին այն երկիրը, որ Տիբերեայ ծովակէն մինչեւ Մեռեալ ծով կը տարածուէր Յորդանան գետին ձախ կողմը, որ Յայնկոյս կոչուեցաւ, հրէական Պաղեստինի գլխաւոր մասին հետ համեմատութեամբ։ Այդ երկիրը Ռուբէնի և Գադի ցեղերուն և Մանասէի կէս ցեղին բաժին տրուեցաւ, և հրէաբնակ երկիր եղաւ, որչափ ալ Մովաբացւոց և Ամմոնացւոց և Ասորւոց սահմանակից ըլլալուն համար հեթանոս բնակիչներ ալ ունեցաւ իր մէջ։ Յիսուս որ ամբողջ Պաղեստինի մէջ իր գործունէութիւնը տարածեց, այս մասն ալ պիտի չանտեսէր և պիտի չմոռնար։ Ըստ այսմ պէտք է որ նախ Տարաւարտահարաց և Նաւակատեաց ծոցերուն միջոցին, և յետոյ Նաւակատեաց և Զատկի ծոցերուն միջոցին, երկու մասէ բաղկացած գործունէութեան չրջան մը ընդունինք Պերէայի մէջ։ Ղուկաս է այդ գործունէութեան գլխաւոր պատմողը, և անոր հետեւելով յաւուկ պիտի բերենք Պերէայի մէջ տեղի ունեցած դէպքերը և խօսած քարոզութիւնները։ Սակայն չենք պնդեր թէ ինչ որ Ղուկաս այստեղ յաւուկ կը բերէ, միահետ և չարունակեալ կերպով կատարուած կամ խօսուած են, որովհետեւ Ղուկաս ալ միւս աւետարանիչներուն նման քաղուածօրէն ամփոփումներ ըրած է, և նման կէտեր իրարու մօտեցուցած է։

Դիտելու արժանի է եւս, որ Ղուկասի այս մասին մէջ յաւուկ բերած քարոզութիւններէն չատ կտորներ, միւս աւետարանիչներ ուրիշ պարագաներու մէջ կը յիշեն։ Բայց այս ալ կը մեկնուի այն մեծ սկզբունքով, զոր իբր հիմնական քանիցս կրկնած ենք, թէ պէտք չէ կարծել որ Յիսուս մէկ խօսքը մէկ տեղ և մէկ անգամ խօսած է. այլ ընդհակառակն աւետարանական ճշմարտութիւնները զանազան տեղեր և զանազան անգամներ կրկնած է, և աւետարանիչներ կրնային՝ մէկը մէկ տեղ և մէկ անգամ, և միւսը միւս տեղ և միւս անգամ յաւուկ բերել։

Յիսուսի Երուսաղէմ մնացած օրերը ճշդիւ չենք կրնար որոշել։ Տաղաւարահարաց ծօնը թշրի ամսոյն մէջ կը հանդիպէր այսինքն հոկտեմբերի սկիզբները կը լրանար, անկէ մինչեւ Նաւակատեաց ծօնը, Բաղեւի վերջերը կամ դեկտեմբերի մէջը, երկու ամիսէ աւելի միջոց կար։ Այդ միջոցին առջի մասին մէջ տեղի ունեցան մեր յառաջ բերած վիճաբանութիւնները և ի ծնէ կոյրին բժշկութիւնը։ Այդ միջադէպները ծանր դրգռումներ յառաջ բերին Յիսուսին դէմ Երուսաղէմի մէջ, և Փարիսեցիներուն առելութիւնը զայրացաւ, մանաւանդ որ վերջին բժշկութիւնը մեծ տպաւորութիւն գործած էր ժողովուրդին վրայ։ Փարիսեցիներ ամէն կողմ կը հռչակէին, թէ Յիսուս սատանայէ բռնուած դիւահար մըն է, երած հրաշքները սատանայի խաբէութիւններ են, իսկած խօսքերը դիւական բանդագուշանքներ են, պէտք չէ անոր կարեւորութիւն տալ, պէտք չէ խօսածը մտիկ ընել, պէտք չէ անոր հետեւիլ։ Սակայն ժողովուրդին մէջ չէին պակսեր հանդարտ մտածողներ ալ, որոնք դիտել կուտային, թէ Յիսուսի վրայ դիւահարի նշաններ չկան։ «Միթէ, կ'ըսէին, դեւը կոյրեր կրնա՞յ բժշկել, միթէ դեւը այդպիսի ազգանչելի քարոզութիւններ կրնա՞յ խօսիլ»։ Բայց նոյն իսկ այս բարեմիտներուն խօսքերը Յիսուսի դէմ հալածանքները սաստկացնելու պատճառ կ'ըլլային, և Յիսուս պատշաճ սեպեց պահ մը Երուսաղեմէ հեռանալ, գրգռուած միտքերը հանդարտեցնել, մինչեւ որ իւր չարչարանաց և մահուան սահմանեալ ժամանակը հասնի։

146. ՄԱՐԹԱ ԵՒ ՄԱՐԻԱՄ

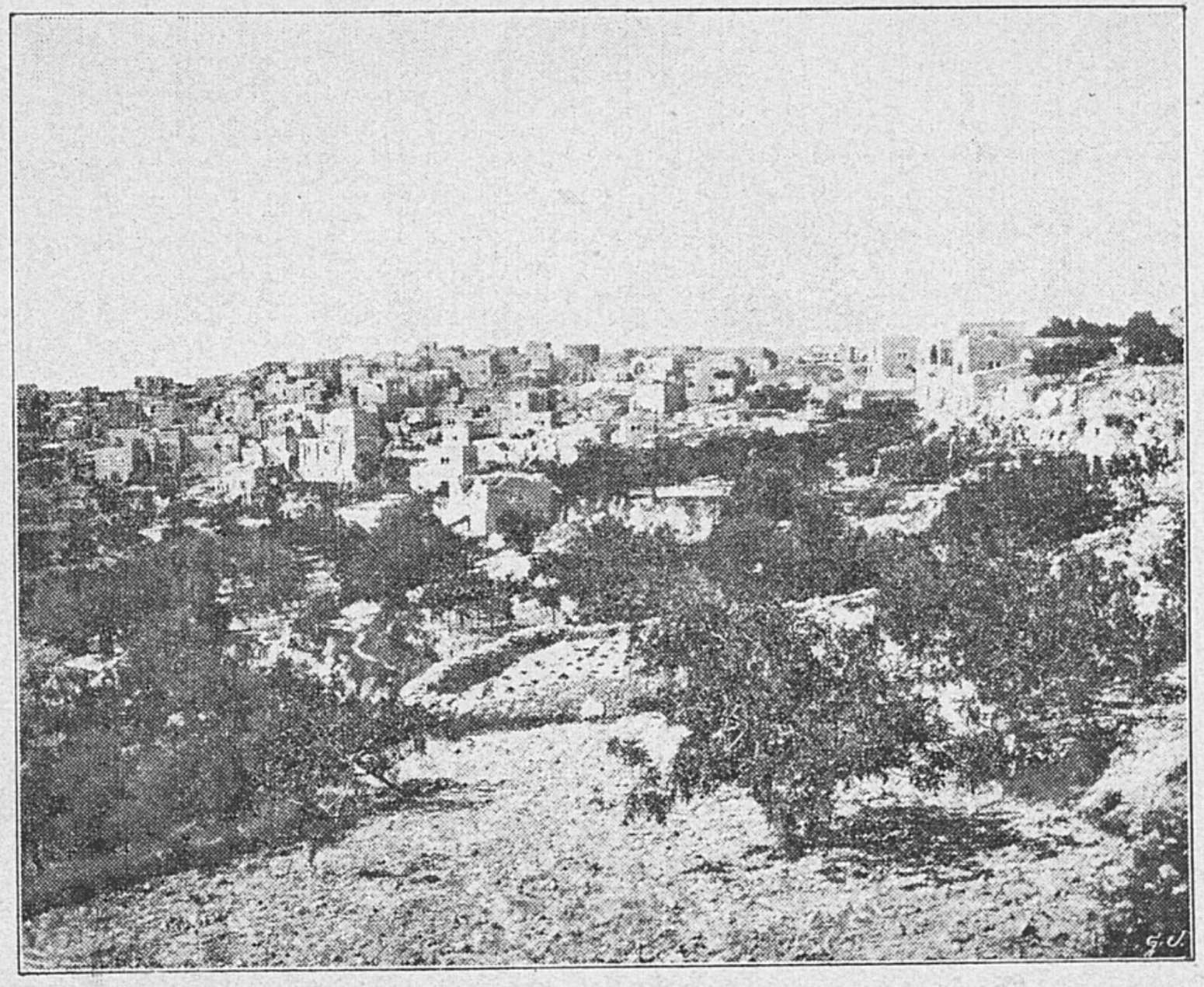
Ղուկ. ժ. 58 – 42.

Յովհաննու աւետարանէն գիտենք թէ Յիսուս Երուսաղէմ գնուած միջոցին, թէ ոչ միշտ, գոնէ ատեպ, Բեթանիայի մէջ Ղազարոսին տունը կը հիւրընկալուէր, և Ղազարոսի երկու քոյրերը, Մարթա և Մարիամ, Յիսուսին պէտք եղած հոգածութիւնը կը կատարէին, ինչպէս Գալիլիացի աշակերտուհիները Գալիլիոյ քարոզութեանց միջոցին, (Ղուկ. Ը. 2—3)։ Ղուկաս, Երուսաղէմի գործունէութեամբ չատ չզբաղիր, ուստի Յիսուսի Բեթանիոյ մէջ գտած հիւրընկալութիւնը իբր նոր ինչ կը յիշատակէ։ Բեթանիա գիւղի

անունին Ղուկասի կողմէն չի արուիլը, եւ միայն գէթ-ը ոչ բացատրութեամբ յիշուիլը, ոմանց կարծել տուաւ, թէ Ղուկասի յիշած Մարթան ու Մարիամը, Յովհաննէսի յիշած Բեթանիացի Մարթան ու Մարիամը չեն. սակայն ոչինչ կը սահիպէ գմեզ առանց բաւական պատճառի, նոյնանուն անձեր բազմացնել:

Մարթա եւ Մարիամ բնութեամբ քիչ մը տարբեր էին: Մարթա, որ երիցագոյնն ալ էր, բնութեամբ ժիր եւ գործունեայ, արթուն եւ հոգածու, ընտանեկան գործերուն հոգը տանձնած էր: Կ'երեւի թէ մայր ալ չունէին այլ եւս, եւ բնական կերպով տնական հոգը մեծ քրոջ վրայ կը ծանրանար: Մարիամ որ կրասերագոյն էր, աւելի տեսական եւ վերացական, կամ թէ այսպէս ըսենք, ուսումնական ճաշակի տէր էր, կը սիրէր լսել եւ միտքը պարարող գործունեութեամբ աւեն անցնել. Յիսուսի բացատրութիւնները ու խրատները գինքը կը չահագրգռէին: Այս անգամ որ Յիսուս միջոց մը Երուսաղէմի եւ Բեթանիոյ մէջ ապրելէն ետքը, հետու կողմեր երթալու կը պատրաստուէր, եւ գրեթէ հրաժեշտի այցելութիւն մըն էր, գոր կու տար Ղազարոսի տունին, Մարիամ առաւել եւս զգածուած, չէր ուզեր Յիսուսի քովէն հեռանալ, եւ անոր խօսքերէն քան մը կորսընցնել, այլ որչափ հնար էր զայն վայելել:

Մինչ կողմէն Յիսուսին հեռանալու մտադրութիւնը՝ հիւրասիրութեան հոգերը կը ծանրացնէր, պէտք էր քան մը աւելի ընել, պէտք էր Յիսուսի եւ առաքելոց ուղեւորութեան աւթիւ անոնց ճանապարհի պաշար ալ պատրաստել: Աշխատութիւնը չսանալուն հակառակ՝ Մարթա մինակ մնացած էր, որովհետեւ Մարիամ Յիսուսին խօսքերով զմայլած, ոչ մնական պէտքերը եւ ոչ կարեւոր աշխատութիւնները կը մոռնար: Մարթա կարծես թէ Մարիամէն աւելի Յիսուսէն էր ցաւած. կը սպասէր որ Յիսուս ինքն ալ մտածէ թէ խեղճ Մարթան օգնականի պէտք ունի, եւ Մարիամին պատուիրէ երթալ քրոջը օգնել: Նայելով որ ո՛չ Մարիամ եւ ո՛չ Յիսուս իրեն մտադրութիւն չեն դարձներ, ինքը պարտաւորուեցաւ իրեն պէտքը հոգալ, եւ համարձակութիւնը ձեռք առած, եկաւ դիմացին կայնեցաւ, եւ Յիսուսին դառնալով ըսաւ. «Վարդապետ, կը տեսնեմ որ ամենեւին հոգդ չէ, որ Մարիամ այս տեղ նստի, եւ ես անդին հոգիս հանելու չափ աշխատիմ, խնդրեմ որ իրեն պատուիրես, որ ելլէ եւ գայ տունի աշխատութեանցը մասնակցի»: Յիսուս

16. Բեթղեհէմ Խաղաղ

անոյշ դիտողութեամբ մը կը պատասխանէ մեծ քրոջ գանգատանեբուն. «Մարթա՛, Մարթա՛, աչխատութիւնդ չատցնողը դուն ես, մենք քիչով ալ գոհանալ գիտենք, դուն քեզմէ հիւրասիրութիւնդ ընդարձակելով աչխատութիւնդ ալ կը չատցնես. եթէ դուն աչխատանքդ չափաւորես, դուն ալ քիչ կը յոգնիս, Մարիամ ալ իր սիրած աստուածային խօսակցութիւններէն չզրկուիր: Վասն զի վերջէնվերջ պէտք է գիտնաս, թէ Մարիամի գործունէութիւնը քու գործունէութիւնդ լաւ է. աւելի աղէկ է հոգեւոր պէտքերու գոհացում տալ, քան թէ մարմնաւոր պէտքերուն հոգ տանիլ»:

Պատմութիւնը այս տեղ կը փակուի, և աւետարանիչը չյիչեր թէ Մարիամ գործի ելաւ, թէ ոչ Մարթա լուց ու գործաւ: Աւետարանը նպատակ չունի մեզի կենսագրական տեղեկութիւններ տալ, այլ միայն վարդապետական և քարոյական սկզբունք մը աւանդել, և այդ միջադէպին մէջ Յիսուսին խօսքերը, և հոգեւորական զբաղումներուն գերազանցութիւնը յիչատակելով նպատակին հասած կ'ըլլայ, և պատմութիւնը կը վերջացնէ:

147. ԵՕԹԱՆԱՍՈՒՆԵՐԿՈՒՆԵՐՈՒՆ ԳԻՒՂԱԼԸ

Մատթ. ԺԱ. 25—30. Ղուկ. Ժ. 17—24.

Բեթանիայէ ելնելով Յիսուս այս անգամ արեւելեան կողմը ուղղեց իր ճանապան, և Սքուվքի ձորէն, Երիքովէն ու Գաղգաղայէն անցնելով իջաւ Յորդանան, անցաւ միւս եղերքը, այն տեղեր ուր առաջին անգամ Յովհաննէս Մկրտիչ իր քարոզութիւնները սկսած էր. ուր Յիսուս ինքն ալ քարոզած էր, և որ իբր յարմար կեդրոն մը ճանչցուած էր: Հարկաւ ճանպուն վրայ ալ այստեղ այնտեղ քարոզութիւններ րրած էր Յիսուս. բայց աւետարանը այս ամէնը կարգով չպատմեր, եւ գլխաւոր դէպքերը յիչելով, քարոզուած նիւթերն ալ հատաքաքար կը գրէ: Այս տեղ Յիսուս ժամադրութիւն տուած էր իր Եօթանասուներկու աշակերտներուն՝ անոնք Գալիլեայէն ցրուած առնը (§ 131), և իր հասնելէն քիչ ետքը անոնք ալ սկսան հետզհետէ հասնիլ, և երբ եկան ամբողջացան, սկսաւ անոնցմէ համար պահանջել, թէ ի՛նչ ըրին, ի՛նչ խօսեցան, ինչչափ յաջողեցան: Ուրախ և զուարթ էին ամենքն ալ, մեծամեծ յաջողու-

զուրթիւններ ունեցած լինելու պոհունակութեամբ լեցուն։ Ուր որ գացած են, քարոզութիւնին ընդունուած է, հակառակութեանց չեն հանդիպած, իրենց դիմողները մխիթարած են, հիւանդներ առողջացուցած են, դիւահարներ ալ բժշկած են. «Դիտե՞ս, տէր, կ'ըսեն հրճուանօք, դեւերն իսկ մեզի կը հնազանդէին, երբ քու անունով զանոնք կը հալածէինք»։

Այդ երեւոյթը, այսինքն է նոր Նոր Ուխտին պաշտօնեաներուն գտած յաջողութիւնը, նշան էր որ Յիսուսի քարոզած Երկնից Արքայութիւնը ճշմարիտ էր և աստուածային. և անոր քանդել ուզած փարիսեցիական դրութիւնը այլ եւս իւր օրութիւնը կրանցուցած էր. Յիսուսի դէմ լարուած հակառակութիւնները և հալածանքները արդիւնք պիտի չունենային. Յիսուսի Աւետարանը պիտի ունենար իւր հաստատութիւնը։ Այդ քաջալերական տեսութիւնը և իւր աշակերտները ոգեւորելու յարմար մտածումները այլաբանական ձեւերով կ'ուզէ Յիսուս ներշնչել իրեններուն. որպէս զի օրինակը և վոխադրութիւնը զգալի և տեւական տպաւորութիւն գործեն անոնց միտքերուն վրայ։ «Շատոնց է, կ'ըսէ Յիսուս, որ ես այդ ամէնը նախատեսած եմ, և աչքս դէպի երկինք վերացած տեսն՝ նկատած եմ դիւական իշխանութեան կործանումը. որ եթէ պահ մը փայլակի պէս կը փայլի, սակայն այն մխիթարիչ լոյս չէ, կայծակի պէս երկինքէն երկիր իյնալու նշանն է։ Ուրեմն ալ մի՛ վախնաք, մի՛ կասկածիք. դիւական թշնամւոյն բոլոր ոյժերը ոչնչացնելու և զանոնք կործանելու զօրութիւնը տուած եմ ես ձեզի, ինարդ կարիճներու և ակար օձերու պէս կարող էք դեւերը կոխկրտել ու ճզմել, որոնք կրնան ձեզի վնաս հասցնելու ճիգեր ընել, բայց իրօք վնաս հասցընել չեն կրնար այլ եւս։ Սակայն չըլլայ թէ այս բանիս վրայ յոխորտաք. և ոչ ալ այս պարագայով ինքզինքնիդ մխիթարուած զգայք։ Դիւական թշնամին վրայ զօրանալնիդ ձեր արդիւնքը չէ, և ոչ ալ այն ձեր չնորհքն է, այլ պարզապէս աստուածային զօրութեան արտայայտութիւնն է։ Եթէ բան մը կայ որ ձեզ պիտի ուրախացնէ, այն ալ երկնից Արքայութեան հետեւողներ լինելնիդ է. և ձեր անուններուն երկնից Արքայութեան ընտրեալներուն տոմարին մէջ արձանագրուած ըլլալն է»։

Այս գեղեցիկ խրատաբանութենէ ետքը, ինքն Յիսուս ալ ներքին մխիթարութիւն մը զգաց, երկնից Արքայութեան աստուածա-

յին գործին պատած յաջողութեան վրայ, և իր և երկոտասաններուն պատած արդիւնքէն եւս քը, եօթանասուներկուներուն ալ ունեցած արդիւնաւորութեան վրայ հրճուեցաւ, ու բազուկները դէպի վեր և աչուքները դէպի երկինք, գոհաբանական մաղթանք մը խօսեցաւ և ըսաւ. «Փառք քեզ Տէր, ընդունէ՛ սիրտիս գոհաբանութիւնները, ընդունէ՛ բերնիս փառաբանութիւնները, դուն որ երկնաւոր Հայրն ես, ու երկինքի և երկրի տէր: Որովհետեւ թէպէ ինքզինքին իմաստուն և գիտուն կարծող պիրներ և օրինականներ չհանչցան քու հրամանով քարոզուած ճշմարտութիւնները, այս տղայամիտ կարծուած անուս անձերը, որք բարեմտութեամբ ինծի հաւատացին և քարոզութիւններս ընդունեցան, յաջողեցան երկնից Արքայութիւնը քարոզել և տարածել և դիւական զօրութեան դէմ մաքառիլ: Փառք քեզ Հայր, որ հաճեցար այսպէս ամենայն ինչ յօգուտն և ի բարին կարգադրել, և ամէն իշխանութիւն տուիր ինծի քու Աւետարանդ տարածելու համար: Սակայն ոչ ոք գիտէ դեռ՝ թէ ես իսկապէս ով եմ, ինչպէս որ ինձմէ զատ ալ մէկը չկայ որ գիտնայ՝ թէ ոեւէ բանէս դուն ալ ես. եթէ ոչ նա՝ որուն դուն ուզենաս զայդ յայտնել»:

Յիսուս նորէն խօսքին դէմքը կը փոխէ, և իրեններուն դառնալով, բայց խօսքը ընդհանուր մարդկութեան ուղղելով կ'ըսէ: «Աշխարհի մէջ նեղութիւններէն յոգնածներ, և աւելորդ ու ծանրացեալ բեռի տակ ընկճուածներ, ինձի եկէ՛ք, և ես ձեզ ամենեւին սփոփեմ ու հանգչեցնեմ: Աւետարանին լուծը առէ՛ք. իմ օրինակիս հետեւեցէ՛ք, հոգւով հնազանդելով խոնարհ եղէ՛ք. և ձեր հանգիստը կը գտնէք: Քանի որ աշխարհի մէջ մարդ առանց լուծի և առանց բեռի պիտի չըլլայ, իմինէս անոյշ լուծ մը և իմինէս թեթեւ բեռ մը հնար չէ որ գտնաք»:

Յիսուսի իր աշակերտաց խօսած մխիթարական խօսքերը փակելու համար, աւետարանիչը կը յիշէ իվերջոյ Յիսուսին իրեններուն ուղղած խօսքը. «Երանի ձեզի որ արժանացաք Մեսիային գալուստը ողջունել, որ արժանացաք զիս տեսնել: Ինչչա՛փ հոգեւոր մարգարէներ, ինչչա՛փ նշանաւոր անձեր, անցեալ դարերու մէջ փափաքեցան ձեր տեսածը տեսնել և ձեր լսածը լսել. սակայն իրենց փափաքին չհասան, և Մեսիայի գալուստը և Նոր Ուխտի սկզբնաւորութիւնը արժանի չեղան տեսնել»:

148. ՕՐԻՆԱԿԱՆԻՆ ՀԱՐՑՈՒՄԸ

Ղուկ. ժ. 25—29

Պերէայի քարոզութեանց առաջին մասին մէջ ընդհատ կտորներ են Ղուկասի առաջ բերածները, որուն իւրաքանչիւրին մէջ մէկմէկ բարձր սկզբունք կը պարունակուի. մենք նոյն ոճով պէտք է շարունակենք մեր բացատրութիւնները: Այդ կտորներ յաճախ միջադէպէ մը ծագում առած են, որովհետեւ Յիսուս ամէն պատահական պարագային ալ ուզած է օգտուիլ կարեւոր ճշմարտութիւն մը պարզաբանելու համար: Ահա առաջին միջադէպ մը:

*Օրինական մը, այսինքն դպիրներուն խումբէն օրէնագիտութեամբ աւելի զարգացեալ անձ մը, Յիսուսին հարցում մը կ'ուղղէ. «Ինչ պէտք է ընեմ որ հանդերձեալ յաւիտենական կեանքին մէջ իրաւունք արժանանամ»: Օրինականներէն Փարիսեցւոց աղանդին հետեւող եղողներ՝ հանդերձեալ կեանքը կ'ընդունէին. մինչ Սադուկեցւոց աղանդին հետեւողներ հանդերձեալ կեանք չէին ընդունիր: Ասոնցմէն կարգէն կ'երեւի որ այս օրինականը Փարիսեցի է՝ որ հանդերձեալ կեանքը կը մտածէ, թէպէտեւ օրինականին հարցումը ուղիղ միտքով իրաւունքի ճամբան տրուելու համար չէ, այլ կամ պարզ հետաքրքրութեամբ կամ նենգաւոր մտադրութեամբ եղած հարցում մըն է. վասն զի աւետարանն ալ կ'ըսէ, թէ փորձելէ ըլլա: Յիսուս անմիջապէս պատասխանը չտար. ինչ որ ըրած կ'ըլլար հարկաւ եթէ բարեմիտ հարցում մը ըլլար իրեն ուղղուածը. այլ ինքն ալ կ'ուզէ օրինականը փորձել, և հարցումի դիմաց հարցում մը կը դնէ. «Դուն որ օրէնագէտ ես եւ Ս. Գիրքը ուսումնասիրած ես, հարկաւ այդ չափը Ս. Գիրքէն մինչեւ հիմայ քաղած պիտի ըլլաս. ուրեմն Ս. Գիրքին մէջ ինչ գրուած է. Ս. Գիրքին մէջ ինչ կարդացած ես»: Օրինականը, եթէ արդար ըլլալ ուզենք, բոլորովին նենգամիտ չերեւիր, որովհետեւ առանց վարանելու չիտակ պատասխանը կուտայ. «Իմ գիտցածս, կ'ըսէ, Ս. Գիրք սէր կը պատուիրէ. Աստուած սիրել բոլոր սրտով և բոլոր անձով և բոլոր կարողութեամբ, ընկերը սիրել իւր անձին պէս»: Այդ երկու պատուիրաններն ալ Մով-

*սէսլ օրէնքէն են. թէպէտ անմիջապէս իրարու ետեւ գրուած չեն. Սէբեացիք ղրկէր Աստուած *ո յաղենայն արդէ *ոտմէ և յաղենայն անձնէ *ոտմէ և յաղենայն ղբտ-ընենէ *ոտմէ (Բ. Օր. Զ. 5). Սէբեացիք պէտք *ո էբէբ- ղանձ *ո (Ղեւտ. ԺԹ. 19): Այդ երկու պատուիրանները գլխաւոր և հիմնական լինելը ինքն Յիսուս ալ կը վարդապետէր (Մատթ. ԻԲ. 37 - 39), ուստի օրինականին թերնէն ալ նոյնը գրուցուած աւեն բնական էր որ Յիսուս հաւանէր անոր ըսածին, վրայ բերելով իր հեղինակաւոր հաստատութիւնը, և կերպով մը հասկցնելով օրինականին, թէ այս ամէնը գիտնալէն ետքը հարցումը աւելորդ էր, և ունայն դատարկաբանութիւն կը սեպուէր: «Պատասխանդ չիտակ է, կ'ըսէ Յիսուս. յաւիտենական փրկութեան համար հարկաւորը այս է, դուն ալ եթէ իրաւցնէ յաւիտենական փրկութեան փափաք ունիս, այս պատուիրանները կատարէ՛, և յաւիտենական երջանիկ կեանքին կ'արժանանաս»:

Օրինականը չուզեց ունայն դատարկաբանութիւն ըրած ըլլալու լռելեայն յանդիմանութեան ներքեւ մնալ, և իբր հարցումին աւելորդ եղած չլինելը արդարացնելու դիտումով նոր հարցում մըն ալ ուղղեց Յիսուսին.

«Աստուած սիրելը, ըսաւ, կ'իմանամ, Աստուած մէկ է և սիրելիքնիս յայտնի. բայց ընկերը սիրել ըսելով ինչ իմանամ, այսչափ մարդիկներուն մէջէն ընկեր ըսելով զո՞վ պիտի հասկնամ, որոնց վրայ պէտք է որ տարածեմ իմ սէրս, և սիրել ըսելով ինչ պիտի ընեմ»: Հարցումը այս անգամ բոլորովին պարապ չէր. որովհետեւ ատոյգ ալ իբր մերձաւորէն սկսելով և կամաց կամաց տարածուելով, մինչեւ բոլոր աշխարհի մարդիկներուն վրայ կրնայ իմացուիլ ընդհանրութիւնը: Յիսուս այս անգամ կը հաւանի վարդապետօրէն պատասխանել, և ընկեր ըսուածին ո՛վ ըլլալը բացատրել. և ըստ իբր սովորութեան՝ բացատրութիւնը կու տայ գեղեցիկ և տպաւորիչ առակով մը:

149. ՍԱՄԱՐԱՑԻՆ ՈՁԸ ԱՌԱՆՑ

Ղուկ. ԺԱ. 30—36.

Հրէայ մը երուսաղէմէ ճանապայ ելաւ երիքով երթալու համար, բայց ճանապան աւազակներ ելան դիմացը, լաւ մը կողոպտեցին, ունեցածը չունեցածը առին։ զինքն ալ վիրաւորեցին, և մեռնելու վիճակի մէջ թողուցին ու հեռացան։ Խեղճ մարդը կը մնար այն տեղ առանց կարենալ բան մը ընելու և առանց օգնական մէկին ուննալու։ Դիպուածով ճանապորդ քահանայ մը անցաւ այն տեղէն, տեսաւ, բայց մտադրութիւն չդարձուց, խեղճ վիրաւորն ալ մնաց յուսահատ, մինչ կը կարծէր հարկաւ քահանայէն օգնութիւն գտնել։ Քահանային ետեւէն Ղեւտացի մըն ալ անցաւ, բայց այն ալ միեւնոյն անհոգութիւնը ցուցուց, և խեղճ վիրաւորը կը մնար իր տեղը առանց օգնութեան, ծանր էր մանաւանդ յոյսերուն պարապ ելլելը։ Երկուքին ետեւէն երրորդ ճանպորդ մը կը տեսնուի. վիրաւորը կը նայի, օտար մըն է և ոչ իսկ Հրէայ, Սամարացի վաճառական մը. վիրաւորը յուսաթեկ քահանային ու Ղեւտացիին անհոգութիւնը տեսնելով, միտքէն իսկ չկրնար անցնել որ խրոխտ Սամարացի մը խեղճ Հրէին օգնութեան գայ։ Այս անգամ ալ վիրաւորին ակնկալութեանց հակառակը կը պատահի, բայց արդիւնքը լաւ։ Սամարացին ճանապէն կը չեղի, վիրաւորին կողմը կու գայ, ձիէն կ'իջնէ, մարդասիրութեամբ կը մօտենայ. վէրքերը կը զննէ, իւր ճանպորդի պարկէն կտաւներ կը հանէ, ձէթով ու գինիով կը լուայ, լաւ մը կը պաուէ վէրքերը, հագուսուով ու ըմպելիքով կը պատսպարէ նուաղեալ մարմինը, սիրտը չտանիր խեղճը մինակ թողուլ, կը վերցընէ և իւր ձիոյն վրայ կը նստեցնէ, և ինքն ալ քալելով մինչեւ ճանպուն վրայ առաջին հանդիպող պանդոկը կը տանի, գիչերն ալ մէկտեղ կ'անցընէ, ուտելիք և դարման կը հոգայ, առտուանց կ'ելլայ, պանդոկապետին իրեն համար ալ՝ վիրաւորին համար ալ կը վճարէ, և միանգամայն կ'ապսպրէ պանդոկապետին՝ որ ինչ դարման և հոգ պէտք է կատարէ, հաչիւն ալ բռնէ, որ երիքուէն եաթ դարձած առեն բոլորն ալ ինքը կը վճարէ։

Յիսուսի յառաջ բերած այդ օրինակին համար աւետարանիչը ոչ-ոք բառը գործածած չէ: Այդ պարագան, և միւս կողմէն Երուսաղէմի և Երիքովի անուններուն յիշուիլը, և այդ ճանապարհն վրայ Եղովմինի կամ Ադոմմիմի ապառաժուտ ելքին աւազակաց նշանաւոր բոյն մը ըլլալը, առիթ տուին շատերուն պնդելու, թէ Յիսուս ոչ թէ առակ մը խօսեցաւ, այլ իրօք կատարուած եղելութիւն մը յիշեցուց օրինականին: Տեղական աւանդութեան մէջ ալ Եղովմինի, այժմ Թալաթէդդում, ելքին վրայ կը ցուցնեն վիրաւոր Հրէին և բանեցէր Սամարացւոյն հանդիպած տեղը: Այսու ամենայնիւ մեկնիչներու գրեթէ ամբողջին կարծիքն այն է, թէ Սամարացւոյն պատմութիւնը առակ է և ոչ եղելութիւն:

Յիսուսի բացատրել ուզած կէտը չատ պարզ էր: Ընկերին սէր ցուցնելու պարագան՝ աւետեալպէս անոր օգնութեան կարօտ եղած ժամանակն է, իսկ ընկերին անձը որոշելու կէտն ալ, այդ օգնութիւնը տալու պարագան է, առանց մինաւելու թէ օգնութեան կարօտը ո՛վ է և ի՛նչպիսի ոք է. Հրէացին ալ Սամարացւոյն համար ընկեր կը նկատուի, երբոր պարագային մին միւսին օգնելու վիճակին մէջ կը դնէ: Բայց Յիսուս առակը խօսելէն ետքը՝ իմաստն ամենութիւնը նոյն ինքն օրինականին բացատրել կուտայ. — «Ահա, կ'ըսէ, դիպուած մը, օգնութեան կարօտ Հրէայ մը, զոր կը տեսնեն քահանայ մը, դեւտացի մը, Սամարացի մը, երեքէն ո՞րը կը կարծես թէ ընկերը սիրելուն պատուիրանը կատարեց, և ընկերը ով ըլլալը իմացաւ»: «Ակնթ յայտնի ի՛նչ կայ, կը պատասխանէ օրինականը, հարկաւ անիկա որ խնդճին օգնեց ուղղմեցաւ»: «Ապա ուրեմն, կ'ըսէ Յիսուս, քանի որ պատուիրանը գիտես, պատուիրանը բացատրելու կերպն ալ գիտես, հարցնելու ու իմանալու բան չունիս. գնա՛ դուն ալ այնմ գործէ՛, սիրոյ պատուիրանները պահէ՛, և փրկութեան կը հասնիս և յաւիտենական երջանիկ կեանքին կ'արժանանաս»: Աւետարանիչը չըսեր, բայց խօսքին կարգէն կը հասկըցուի որ օրինականը այլ եւս հարցումին վրայ չպնդեց, և ելաւ գնաց: Նա Յիսուսը կ'ուզէր փորձել, անոր կարողութեան չափը իմանալ. լաւ ու կատարեալ կերպով ճանչցաւ:

Սամարացւոյն առակը այնչափ պարզ և զգայուն է, որ տեսիլ կը կրկնուի, և Ս. Հայրեր ուզած են անոր բարոյական իմաստին բացատրութեանցը մտնել, և պատմութեան ամէն մի պարագային և

տարրին իմաստ մը և նշանակութիւն մը տալ։ Ճանապարհը, ճանապան, աւազակաները, կոզոպտելը, վիրաւորելը, ձէթը, գինին, պատելը, պանդոկը, դարմանը, վճարումը, մեր հոգեւորական փրկութեան և բարոյական կեանքին հետ համեմատութեամբ յատուկ նշանակութիւններ առած են, որոց բացատրութիւնը աւելի քարոզի նիւթ կ'ըլլայ քան թէ Համապատում։

Սակայն Յիսուս իր առակով նպատակ ունեցած է իր Աւետարանին քարոզութեան ալ ակնարկել, և օրինականներուն և քահանայապետներուն ընթացքը յանդիմանել։ Առանց խորհուրդի չէ որ բարեգործութիւնը Սամարացւոյն կը տրուի, և բարեգործութիւն չընելը քահանային և Ղեւտացիին։ Վասն զի Յիսուսի դատաստանով ինքզինքին բանի մը տեղ դնող հոգեւոր պաշտօնեաներ, անհոգ ու անպիտան անձեր կրնան ըլլալ, իսկական բարութենէ զուրկ. մինչ անդին իրենցմէ անարգուած և անօրէն ու մեղաւոր կարծուած մաքսաւորներ և Սամարացիներ, իսկապէս բարի ընելու յարմար անձեր կ'ըլլան։

150. ՓԱՐԻՍԵՑԻՆ ՃԱՇԸ

Ղուկ. ԺԱ. 37—44.

Պերէայի քարոզութեանց միջոցին վրայ Ղուկաս պատմած. նկրէն չատ մասեր՝ մօտէն կը չօշափուն Գալիլէոյ քարոզութեանց միջոցին վրայ Մատթէոսին ու Մարկոսին պատմածները։ Ոմանք կը ջանան նման իրողութիւնները իրարու քով բերելով, Ղուկասու պատմածներն ալ Գալիլէոյ վրայ իմանալ, և պարագայից տարբերութիւններն ալ բնաւգրօսելով երկու տեղի պատմուածները իրարու ձուլել։ Մենք բոլորովին հակառակ կարծիքի կը հետեւինք, ամէն բանելով նման իրողութեանց և նման քարոզութեանց՝ տարբեր առիթներու և տարբեր տեղերու մէջ կրկնումը, որուն նմանները բնաւգրօսութեամբ նոյնացնելու պարտաւորութեան ներքեւ ալ չենք մտներ, և աւելի բնական և ահուն պատմական չարք մըն ալ կը կազմենք։ Ըսած էինք (§ 104) թէ Երուսաղէմի փարիսեցիներ և դպիրներ Երուսաղէմէ Գալիլիա եկած էին, Յիսուսին ընթացքը զննելու և նենգութեամբ ամբաստանութեան պատճառանքներ յե-

լիւթելու համար։ Պերէայի նկատմամբ պատմուածնեւրն ալ միևնոյն ձեւն ունին, և միեւնոյն կերպով պատրաստուած կ'երեւան։ Վերեւ օրինականին հարցումը սեսանք, Փարիսեցիին ձայն ալ անոր նման է։

Օր մը երբոր Յիսուս իւր քարոզութիւնները կը խօսէր, Փարիսեցի մը մօտեցաւ և աղաչեց որ ճաշը գայ իւր տունն ընէ։ Յիսուս հաւանեցաւ։ Թերեւս շաբաթ օրուան սովորական քարոզութիւնն էր, ուսկից ետքը սովորութիւն էր քարոզիչը յարմար տուն մը կերթար ճաշուելի տանիլ. և քարոզիչը ո՛վ ալ ըլլար, ո՛ւր որ կը տանէին կ'երթար, ճանչնալու կամ ճանչցուելու պէտք չկար։ Մեր մէջն ալ ժամարարութեան հրաւիրեալ մը, ուր որ տանին կ'երթայ, առանց ո՛ւր և որմո՛ն երթալը հարցնելու։ Աւետարանը շաբաթ օրուան պարագան չյիշեր, բայց շատ հաւանական է։ Յիսուս հրաւիրողին եռեւէն կ'երթայ, տուն կը մտնայ, ճաշ լուալու արարողական սովորութեան հոգ չըներ, և չուտակ կ'երթայ անոր գլուխը կը նաւի։

Փարիսեցին զարմացա- կ'ըսէ աւետարանը. այսինքն է չիմթեցաւ ու գայթակղեցաւ, կ'երեւայ թէ չէր սպասեր որ այսպէս խորունկ կերպով օրէնքը բացատրողը՝ օրէնքին հանդէպ այսչափ անմտադիր գտնուի։ Սակայն ինչ որ Փարիսեցին օրէնք կը կարծէր, օրէնք չէր, այլ միայն օրինական ձեւակերպութեանց և պղծութեանց օրէնքին սխալ բացատրութիւն մը։ Պղծեալներուն սրտութիւը օրէնք էր՝ բայց բայց ամէն առեն պղծեալ կարծուելու օրէնք չկար։ Մանաւանդ որ Փարիսեցիները, որ օրինական սրբութեանց նախանձախնդիր կ'երեւային, միայն մարմնոյ սրտաքին սրբութեան հետամուտ, հոգւոյ ներքին սրբութեան համար քնաւ հոգ չունէին։ «Դուք Փարիսեցիք, սկսաւ ըսել Յիսուս, միայն գաւաթին ու պնակին դուրսի կողմը մաքուր պահելով գոհ կը մնաք, անոնց մէջը սպառոտ ըլլալը չէք մտածեր. ձեր մարմնոյն արտաքինը կը սրբէք, ձեր ներքին հոգին յափշտակութիւններով և չարութիւններով պղծելէ չէք զգուշանար։ Միթէ արտաքին սրբութիւն հրամայող օրէնքը՝ ներքին սրբութիւնն ալ հրամայած չէ՞։ Եթէ իրօք մաքուր սրտի ըլլալ կ'ուզէք, յափշտակութիւն և չարութիւն մի՛ ընէք, ողորմութիւն և բարութիւն ըրէ՛ք, և այն ատեն իսկապէս սուրբ ու մաքուր եղած կ'ըլլաք. ձեռք լուալով սրբուելու պէտք չէք ունենար։ Բայց վա՛յ ձեզի, ամէն բանի մէջ ալ սանկ ծուռ կը մտածէք։

Անանուխի և փեգենայի (նաև օշո– և «էֆէֆ օշո–) և ուրիշ մանր մունր կանանչեղէններու վրայ տասանորդ վճարելու խղճահարութիւնը կ'ունենաք, և անդին Աստուծոյ սիրոյն և արդարութեան պատուիրանին դէմ մեծամեծ զանցառութիւններ ընելու չէք խըղճար։ Չեմ ըսեր որ տասանորդը չտաք. պզտիկ օրէնքն ալ պահեցէ՛ք, բայց մեծամեծները մի՛ անարգէք։ Չեզի օգուտ մը չկայ, եթէ ժողովներու մէջ վեր կը նստիք, կամ թէ հրապարակի վրայ առաջին բարեւը կ'ընդունիք, միշտ անարգ կը մնաք, եթէ ձեր գործերով չէք վայլիր, չէք երեւար։ Գերեզմաններ ալ կան որ փառաւոր յիշատակներ կը պարունակեն բայց վրան ուրիշ բանեբուլ, հողով ու խոտով ծածկուած ըլլալը, նշանակութիւն չունի, ամէն մարդ վրայէն կը քալէ ու կ'անցնի, ու ներքնը գտնուած յիշատակին մոռադրութիւն իսկ չդարձներ»։

Այս տեսակ յանդիմանութիւններ առէպ խօսած է Յիսուս, եւ աւետարաններուն չատ կողմերը անոնց յիշատակութիւնները կան. բայց ամէնէն ընդարձակը իր վերջին օրերուն մէջ խօսեցաւ. (Մատթ. ԻԳ.). Հետեւաբար այսուհետ աւելի երկարել պէտք չենք տեսնար։

151. ՕՐԻՆԱԿԱՆՆԵՐՈՒՆ ՑԱՆԳՈՒԹԻՒՆԸ

Ղուկ. ԺԱ. 45—54.

Փարիսեցիին տեղանին վրայ Յիսուսէ պատ ուրիշ հրաւիրեալներ ալ կային, որոնք գանազան աղանդներու պատկանող օրինականներ էին, գուցէ ալ մինչեւ աստիճան մը փարիսեցիական կեղծաւորութեան կողմնակից չէին։ Բայց երբոր տեսան որ Յիսուս միմիայն փարիսեցւոց յատուկ կէտերու վրայ չմնաց, այլ խօսքը բոլոր վարիչ դասակարգերուն վրայ կը տարածէ, դպիրներ, քահանաներ, օրինականներ՝ ամէնքն ալ մէկ կողով կը լուայ, ինչպէս առակին կ'ըսենք, սկսան յաւիլ, և մէկերնէն օրինական մը ամէնուն զգացածը բացատրելով, դարձաւ և Յիսուսի ըսաւ. «Վարդապե՛տ, չատ առջեւ կ'երթաս, կամաց կամաց մեզի ալ կը հասնիս, քու խօսքերդ մեզի ալ կը դպչին», Յիսուս, որ այս գանազան դասակարգերուն մէջ քնաւ տարբերութիւն չէր դներ, և դպիր ու օրի-

նական, Փարիսեցի ու Սադուկեցի, քահանայ ու քահանայապետ, ամէնն ալ մէկ խմորէ կազմուած և մէկ ուղղութեամբ գործող մարդեր կը ճանչնար, առանց բնաւ վարանելու, խօսքը օրինականներուն դարձնելով կը չարունակէ. «Ձեզի ալ, օրինականներուդ ալ նոյն վայթը կը վայլեն։ Միթէ դուք չէ՛ք որ ծանրածանր ու անտանելի օրինական բեռներ կը կազմէք և ժողովրդեան վրայ կը բեռցնէք, իսկ դուք մէկ մատով դպչելու ալ չէ՛ք մօտենար։ Հայրերնիդ մարգարէները սպաննեցին, դուք կ'երթաք անոնց գերեզմանները կը փառաւորէք, իբր թէ անոնց յանցանքը քաւելու, բայց նոյնն իսկ մանակից ըլլալնիդ կը յայտնէք։ Ձեզի ալ ուրեմն կը պատչաճի աստուածային պատգամին յանդիմանութիւնը, թէ՝ Ես մարգարէներ և առաքեալներ կը ղրկեմ, իսկ անոնք մարգարէ և առաքեալ կը սպաննեն, սակայն ամէնուն ալ արեան վրէժը իրենցմէ պիտի պահանջեմ, Աբէլի առաջին արիւնէն մինչև աճարին մէջ սպաննուած Զաքարիայի արիւնը։ Դուք օրինականներդ ճշմարտութեան տաճարին դրան բանալիները կը պահէք. բայց թէ՛ դուք չէ՛ք մտներ, և թէ՛ մտնել ուզողներուն արգելք կը դնէք»։ Այս յանդիմանութիւններն ալ այսպէս համառօտիւ կ'անցնինք, վասն զի նոյն խօսքերը պիտի կրկնուին (Մատթ. ԻԳ.), և այն առեն բացատրելու արժանի կէտերուն վրայ կը խօսինք։

Յիսուսի յանդիմանութիւնները աւելի եւս կը գրգռէին Փարիսեցիներն ալ, օրինականներն ալ։ Յիսուս ժողովուրդին առջեւ հրապարակաւ կը խօսէր. անոնք չէին կրնար հակառակը հաստատել, և լռելով ամօթապարտ կը մնային։ Այս պատճառաւ ուրիշ ճանապայ չէր մնար, բայց եթէ նենգութեան և խարդախութեան դիմել, թերնէն բան մը որսալ, որ ամբաստանութեան հիմ ընեն, և սպաննելու փառատ կազմեն։

152. ԿԱՐՈՂՈՒԹԵԱՆՑ ԱՆՓՈՓՈՒՄ

Ղուկ. ԺԲ. 1—12.

Պերէայի քարոզութիւնները հարկաւ նոր աւետարան և նոր վարդապետութիւն պիտի չպարունակէին. այլ Գալիլիոյ քարոզութեանց կրկնումը պիտի ըլլային. հետեւաբար բնաւ զարմանալի չէ,

էթէ Ղուկաս կը չարունակէ այնպիսի քաղուած մը կազմել, որ Մարկոսի և Մատթէոսի Գալիլիոյ քարոզութեանց մասին գրածնե-րուն կրկնութիւններն են: Մենք ալ պէտք չենք զգար, երկարօրէն նոյն կէտերը բացատրել, այլ որովհետեւ նպատակնիս աւետարանի պատմութիւնը չարտայարտել տալն է, պատմական կարգը չընդմիջե-լու համար քաղուածօրէն կը յիշենք Ղուկասու գրածները: Միայն թէ Ղուկաս ինքն ալ չատ երկարաբան չէ. և իրարմէ անջատ և տարբեր նիւթեր իրարու քով ամփոփած է: Յիսուսը մոխկ ընելու համար ամէն կողմերէ խռնուած բազմութիւնը այնչափ էր, կ'ըսէ Ղուկաս, որ բազմութիւնը զիրար կոխկրտելու կը հասնէր: Սոնց աւելնան էր որ Յիսուս հետեւեալ կէտերը կը խօսէր:

Նախ կը զգուշացնէր Սադուկեցիներուն խմորէն, այսինքն ընթացքէն, ինչպէս բացատրած ենք (§ 110): Սադուկեցիներն ալ Փարիսեցիներէն չէին տարբերիր կեղծաւորութեան մէջ, երեւոյթով օրինապահներ, բայց ներսէն օրինազանցներ:

Յետոյ կը յիշեցնէ. թէ չկայ ծածուկ բան մը՝ որ չյայտնուի, և ոչ գաղտնի խօսք մը՝ որ մէջտեղ չելլայ: Այս ալ արդէն բացատ-րուած է (§ 93):

Կը խրատէ մարմնոյ վնաս հասցնողներէն աւելի, հոգին դա-տապարտել կրցող Աստուծմէ վախնալ (§ 93).

Կը սորվեցնէ թոլոր յոյսը Աստուծոյ վրայ դնել. որ ճնճղուկ-ներն ալ կը հոգայ. և մարդիկ ճնճղուկներէն չատ աւելի կ'արժին, եւ թէ մարդուն մի մազն անգամ Աստուծոյ խնամոց առար-կայ է. (§ 93):

Կ'ազդարարէ որ պէտք է համարձակ խոստովանիլ իրեն վար-դապետութիւնն ու Աւետարանը, որովհետեւ զինքն առ երեսս ու-րացողը ինքն ալ կ'ուրանայ (§ 93):

Կը զգուշացնէ որ գիտակցութեամբ չար գործելով. Հոգւոյն Սրբոյ դէմ չմեղանչեն, վասն զի այսպիսիներ անապաշա կը մնան և ներում չեն գտնար. (§ 74):

Կ'ապահովցնէ որ հաւատոյ համար իշխանութեան առջեւ ամ-բաստանուած ատեններին, Հոգին Սուրբ իրենց պէտք եղածը պիտի ներշնչէ, և պէտք չէ որ առաջուընէ ըսելիքներնուն համար մտա-հոգութիւն ունենան (§ 93):

153. ԺԱՌԱՆԳՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ ԲՈՂՈՔՈՂԸ

Ղուկ. ԺԲ. 13—15.

Միջադէպ մը եւս որ Յիսուսի առիթ կ'ընծայէ աշխարհի բարիքներուն վրայ խօսիլ։ Օր մը Յիսուս քարոզելու վրայ էր, երբ յանկարծ ժողովուրդին մէջէն ձայն մը լսուեցաւ.— «Վարդապետ, հայրենիս մնաս, պէտք է եղբօրս հետ ստացուածքի ժառանգութիւնիս բաժնեմ. բայց եղբայրս զիս կը դրկէ, բոլոր ինչքը գրաւել կ'ուզէ. դուն որ խեղճերուն օգնելու պատրաստ ես, ինձի ալ օգնէ՛, եղբայրս համոզէ՛, որ արդարութեամբ իմ բաժինս տայ»։ Յիսուս, որ ամէն խեղճերուն օգնութիւն չէր ղրացած, երբ իրեն կը դիմէին, այդ բողոքողը մեծ երկու գլխաւոր պատճառներով։ Նախ որ լոկ բարերարութեան գործ մը չէր առաջարկուածը, այլ օրինական և դատական գործ մը. պէտք էր միւս եղբայրն ալ լսել, թէ ինչ պատճառով կը ղրանար եղբօր բաժինը, կամ թէ իրօք բողոքողը զրկեալ մըն էր. թէ ոչ այս կերպով խաղ մը դարձնելու միտք ունէր։ Հետեւաբար Յիսուս պատասխանեց. «Ե՞րբ լսեցիր որ այս երկրին մէջ դատաւորի պաշտօն ստանձներ եմ, որ ինձի բողոք կ'ընես, կամ թէ երբէն ե՞րբ ես ժառանգութիւններ բաժնելու և իրաւարարի գործ եմ բացած, որ ինձի կը դիմես»։

Երկրորդ պատճառը բարոյական էր. Յիսուս չարունակ այս աշխարհի բարիքը անարգելու, ինչքէ ու ստացուածքէ հրաժարելու, միայն բարոյական և հոգեւորական բարիքները փնտռելու քարոզութիւնն էր խօսած, և քնաւ իրեն չէր յարմարիր երկու եղբայրներուն նիւթական չահովը զբաղիլ, մէկին կամ միւսին աւելի տալուն օգնութիւն ընել, որ է ըսել ագահութեան զգացումներ և միտումներ քաջալերել։ Ահա այդ է Յիսուսին ըսածը. «Ամենքիդ ալ զգոյշ եղէք դրամ ու հարստութիւն ձեռք ձգելու ագահ միտումէ, որովհետեւ մարդուն ճշմարիտ կեանքը և հոգւոյն օգուտը շատ ինչքեր ունենալէն չէ»։

154. ԱՆՄԻՏ ՄԵԾԱՏՈՒՆԻՆ ԱՌԱԿԸ

Ղուկ. ԺԲ. 16—21

Ժառանգութեան համար բողոքողին միջադէպը առիթ կ'ընծայէ Յիսուսի, իբր սիրած մի նիւթը ընդարձակել, որ է աշխարհային նիւթական առաջութեանց անարդութիւնը, որուն վրայ այնչափ գեղեցիկ կերպով խօսած էր գլխաւորապէս Լերան քարոզին մէջ (§ 63): Այս տեղ սակայն Ղուկաս առակ մըն ալ կը յիշէ որ ուրիշ տեղ գրուած չէ: Հարուստ ագարակատէր մը չատ ընդարձակ հողեր ունէր, և եղաւ որ տարի մը իւր հողերը յաւուրսովոր առատութեամբ բերք տուին, այնպէս որ իւր տվրական տարիներու համեմատ ունեցած չտեմարանները պիտի չբաւէին տարուան բերքը պարունակել: Երբոր այս ու այն՝ ինչ ճար մտածելը և ինչ ընելիքը կ'ուզէին իմանալ, «Ես ընելիքս գիտեմ, ըսաւ. չէ՞ որ չտեմարանները պզտիկ կու գան, պզտիկները կը քակեմ, մեծերը կը չինեմ. բոլոր տարեկան արդիւնքս մէջը կը լեցնեմ, այլ ևս մտածելու և հոգալու պէտք չեմ ունենար: Ոհ, կ'ըսեմ ես ինձի, երջանիկ մարդ, այլ ևս աշխատելու ալ պէտք չունիս, մինչև կեանքիդ վերջը վայելելու չափ ցորեն ալ ունիս, ուրիչ վայելքի պէտք եղածներն ալ ունիս, հանգիստ նստէ՛, կե՛ր, խմէ՛, պաւակէ՛, զուարճացի՛ր. ու ուրախ զուարթ կեանքդ վայելէ՛»: Յիսուս կը յաւելու. «Աստուած լսեց այս մեծատունին խօսքերը, և վրան ծիծաղեցաւ. գիշերով իրեն երևցաւ ու ըսաւ. «Անմիտ մարդ, բոլոր կեանքիդ համար քեզի հանգիստ ու վայելք կը խոստանաս, բայց կրնաս արդեօ՞ք քեզի կեանք ալ խոստանալ. երբ այս գիշեր հոգիդ առնեմ ու մեռնիս. համբարած բարիքներդ միթէ քեզի օգտակար կ'ըլլա՞ն»: Յիսուս վրայ կը բերէ առակին բարոյականը ու կը յաւելու. «Ահա այսպէս անմիտ է ամէն մարդ, որ իւր երջանկութիւնը՝ գանձերու և ինչքերու և վայելքներու վրայ կը դնէ, և զանց կ'ընէ իրեն համար երկնաւոր գանձեր և հոգևորական հարստութիւններ և վայելքներ պատրաստել»: Առակը պարզ է, աւելի բացատրութիւն չպահանջեր, մենք ալ աւելի երկարել հարկ չենք տեսներ:

155. ՀՈԳԱԾՈՒԹԻՒՆ ՈՒ ԳԱՆՁ

Ղուկ. ԺԲ. 22—34.

*Ղուկաս Յիսուսի բերնէն բաւական ընդարձակ բացատրութիւններ կու տայ, նպատակ ունենալով արտաքին բարութեանց, ինչքերու և պէտքերու մասին աւետարանական վարդապետութիւնը ամփոփել, ինչ որ Մատթէոսի աւետարանին հետեւողութեամբ բաւական ընդարձակ կերպով արդէն բացատրեցինք Լերան քարոզին մէջ. (§ 63): Հետեւաբար այս տեղ բաւական ըլլայ յոյժ հակիրճ կերպով գլխաւոր կէտերը յիշել: Ոգիի և մարմնոյ պէտքերուն համար մեծ հոգ չընել. այսինքն կերակուրի և հագուստի հոգերու վրայ սիրտ չհատցնել. ոգին՝ այսինքն կեանքը, և մարմինը՝ այսինքն ապրիլը, կերակուրէն և հագուստէն աւելի յարգի պիտի սեպուին: Աստուած որ ագռաւներուն ալ հոգ կը տանի, և անոնք առանց սերմանելու և առանց հնձելու և առանց համբարելու պէտքերնին կը գտնեն նախախնամութեան չնորհիւ, հարկաւ աւելի հոգ պիտի տանի մարդիկներուն, որ այդ թռչուններէն աւելի յարկ ունին: Մարդ իւր հոգածութեամբ իւր հասակին վրայ կանգուն մը չկրնար աւելցնել. ինչ յանդգնութեամբ կը կարծէ որ ինքիրեն կարող պիտի ըլլայ աւելի մեծ արդիւնքներ ձեռք բերել: Շուչան ծաղիկն ալ իրեն համար հոգ ունցող չէ. բայց Սողոմոնին բոլոր իւր հարստութեամբ ու կարողութեամբ՝ իրեն համար պատրաստած զարդերէն աւելի՝ զարդարուն է: Վերջէն վերջ շուչանի ծաղիկն ալ խոտ մըն է, այսօր թարմ. վաղը չոր. մէկ օր կրակի նետ, մինչ մարդը գերազանց արարած մըն է բանական և անմահ հոգւով օժտուած: Ուստի քանի որ Աստուած կայ, որ ամէն բան կը նախախնամէ, հեթանոսական թերահաւատութիւն է, ամէն նեղքին հոգ մոռնալով ուտելիքի և խմելիքի և հագնելիքի ետեւէն ըլլալ: Իբր եղրակացութիւն և խօսքին կնիք Յիսուս կը հրամայէ առաջին և գլխաւոր մտադրութիւնը Երկնից Արքայութիւնը ձեռք ձգելու դարձնել. վստահ ըլլալով թէ մնացեալը աստուածային նախախնամութիւնը պակաս չընէր: Այդ խօսքերը ինչ չափով և ինչ

իմաստով հասկնալին արդէն իւր տեղը բացատրած ենք (§ 63):

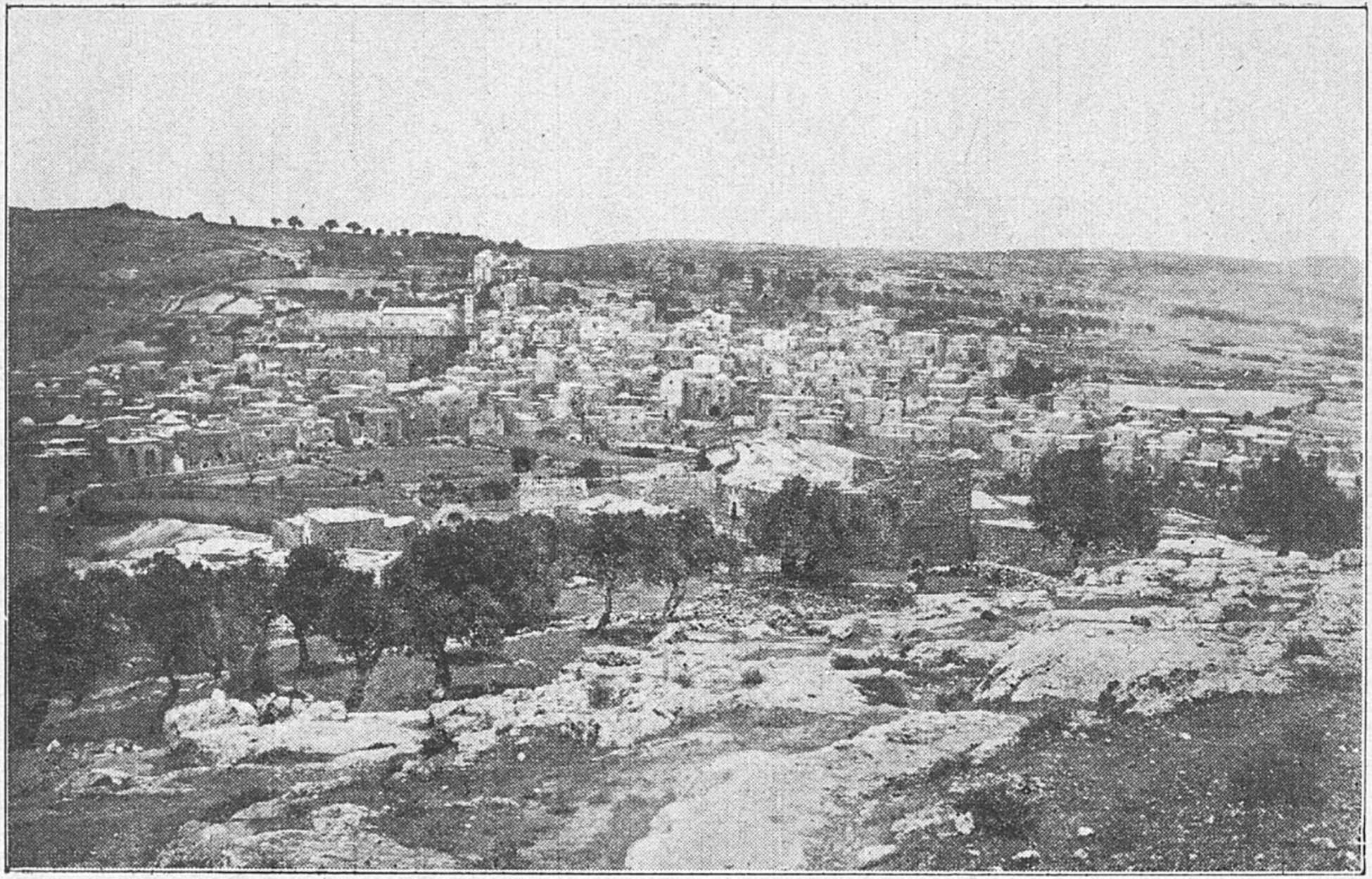
Այդ սկզբունքը դնելէն ետքը Յիսուս կը դառնայ իրեն հետեւող պղտիկ բազմութեան, սկզբնական եկեղեցւոյ փոքրիկ հօտին, և կը քաջալերէ, որ բնաւ վախ չունենայ իւր արտաքին բարեթիւննալէ զուրկ լինելուն համար, վասն զի բարեթեանց գլխաւորը, այսինքն երկնից Արքայութիւնը և Աւետարանը՝ երկնաւոր Հայրը տուած է փոքրիկ հօտին: Այլ եւս իրենք ապահովուած գանձ ունին երկինց Արքայութեան մէջ, պէտք է որ այստեղ ունեցածնին վաճառեն ու ողորմութիւն բաշխեն. որովհետեւ ով որ իւր ունեցածը ողորմութեան կը գործածէ՝ տուածը Աստուծոյ գանձին մէջ պահած կ'ըլլայ: Այս աշխարհի գանձերուն գողեր կը սպառնան և ցեցեր կը ճլասեն. իսկ երկինքի մէջ Աստուծոյ գանձին ոչ գող կը մօտենայ և ոչ ցեց կ'ապականէ, սիրտդ ալ կ'ըլլայ հանդարտ և ապահով: Մարդ միշտ իր սիրտով իր գանձին կապուած է, գանձը կը մտածէ, գանձը կը հոգայ, գանձին վտանգներէն կը վախնայ: Երկրի գանձին կապուած սիրտը միշտ արտաքոյ մէջ է. երկինքի գանձին կապուած սիրտը վախէ և կասկածէ ազատ կը մնայ, և երջանկութիւն կը վայելէ:

Այդ հատուածին մէջ արտաքին պիտոյից յետադասութիւնը կը կապուի ողորմութեան հետ, որով այդ աւելորդ ըսուած բարիքներէն քաղուելիք ներքին և ճշմարիտ օգուտը մատնանիշ կ'ըլլայ, և մեր արտաքին կեանքին ընթացքին և բարիքներուն կիրառութեան վրայ ուղիղ ճանապայ ցոյց կը տրուի:

156. ԱՐԹՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԹԻՒՆ

Ղուկ. ԺԲ. 35—40.

Ղուկաս կը չարունակէ Յիսուսի վարդապետութիւնները քաղել: Յիսուս, երբ մէկ կողմանէ երկնից Արքայութեան հասնելուն, և անոր լման խորհուրդները կը յայտնէր, միւս կողմանէ իւրաքանչիւր անհատի համար ալ իրեն անձին պատկանող բարոյական տեսակէտներ կը բացատրէր: Խօսքերը միշտ Որդւոյ Մարդոյ գալստեան չուրջը կը դառնան, սակայն Որդւոյ Մարդոյ գալուստը մէկէ աւելի առումներ ունի: Առաջին գալուստը աւետարանական

17. Քերոն հոլաք

քարոզութիւնն է, որ արդէն սեղի ունեցած էր Յիսուսի աշխարհ գալով և գործունէութեան սկսելով. բայց ամէնուն ծանօթ չէր, և չգիտցողներուն ու չճանչցողներուն իմացնելու պէտք կար։ Որդւոյ Մարդոյ այդ գալուստը զգալի յայտութեամբ պիտի չփակուէր որովհետև հալածեալ ու չարչարեալ պիտի մեռնէր, ինչպէս ինքն Յիսուս կանխաւ կը ծանուցանէր իրեններուն; հայց Յիսուսի գործը պիտի չսկարանար, այլ իւր քարոզած Աւետարանը և իւր սեռած Երկնից Արքայութիւնը պիտի տարածուէր, պիտի փառաւորուէր, և Յիսուսի բացատրութեամբ, այս ալ Որդւոյ Մարդոյ գալուստներէն մին էր։ Յիսուսի գաղափարով, հին հեթանոսական և հին հրէական աշխարհին վերջանալով, և նոր քրիստոնեայ աշխարհի սկզբնաւորութեամբ Որդւոյ Մարդոյ գալուստ մը սեղի պիտի ունենար, նոյնպէս ալ այդ հին աշխարհի վերջանալով և հանդերձեալ աշխարհի սկզբնաւորութեամբ, դարձեալ Որդւոյ Մարդոյ գալուստ մը սեղի պիտի ունենար, և այս ալ աշխարհի վերջին երեւոյթն է, որ դարձեալ Որդւոյ Մարդոյ գալստեան տարբեր մէկ առումն է։ Սակայն ամէն մարդ մինչեւ աշխարհի վերջը ապրելու չէ, այլ իւր կարգին ամէն մարդ կը մեռնի, և իւր մեռնելէն մինչեւ աշխարհի վերջը իրեն համար կայուն վիճակ մը կ'ունենայ, որ գինքն աշխարհի վերջին պիտի կապէ, և քանի որ այդ միջանկեալ կայուն վիճակը իրեն համար նոր գործունէութեան առաքելք չէ, իւր մահուան օրը իրեն համար աշխարհի վերջը եղած կ'ըլլայ, և ինչ որ ընդհանրութեան համար աշխարհի վերջին վրայ կ'ըսուի, նոյնը մասնաւոր անհատի համար իւր մահուան համար կրնայ ըսուիլ, և այս տեսակէտէն է որ իւրաքանչիւր անձի մահուան ալ՝ Որդւոյ Մարդոյ գալուստին նշանակութիւնը կը տրուի։

Յիսուսի խրատները կը յանձնարարեն արթնութեամբ և հաստատութեամբ սպասել Որդւոյ Մարդոյ գալուստին, վասն զի այդ գալուստը անակնկալ է, ժամով և պայմանաժամով որոշուած չէ, ով որ գալստեան պահուն պատրաստ չգտնուիր՝ նա կը ձախողի, կը վնասուի, կը պարսաւուի, կը պատժուի։ Յիսուս իր խրատներն ու յորդորները զանազան առակներով և դարձուածներով կը հաստատէ, զգալի և չօչափելի կ'ընէ, և իւր ունկնդիրներուն դիւրամատչելի և դիւրահասկնալի կը գործէ, որով իւր քարոզութիւնը նոյն իմաստին կրկնութիւնները, և ոչ թէ նորանոր իմաստներ, կը պա-

բունակէ : Իսկ թէ Որդւոյ Մարդոյ գալստեան ո՞ր առումին կ՚ակնարկէ Յիսուս , կարուկ կերպով հնար չէ ճշդել , և առումներէն մէկն առնուլ և միւսները թողուլ : Եթէ մանուկ պարագաները զընենք , և իսկզին ամէն մի դարձուածքին հանգամանքները զտնենք , պիտի համոզուինք թէ Յիսուս ինքն ալ զանազան առումները միանգամայն նկատի առած է : Եկեղեցին և Ս . Հայրերն ալ , որ այդ կտորները իւրաքանչիւր անհատի մահուան կը պատչաճեցնեն , և իբր հանգստեան աւետարան ննջեցելոց յուղարկաւորութեան կը կարդան , և մահուան անստուգութեան վրայ կը մեկնեն , Յիսուսի միտքէն օտար չեն , և յարմարական իմաստով մը չեն ըներ այդ կիրառութիւնները , այլ Յիսուսին միտքին հաւատարիմ հետեւողութեամբ : Այդ ընդհանուր տեսութիւնները կարեւոր էին , Որդւոյ Մարդոյ գալստեան վրայ խօսող աւետարանի հատուածներուն իմաստը լաւ ճշդելու համար . այժմ անցնինք առաջիկայ հատուածը պարզաբանել :

Յիսուս իբր արձնութեան օրինակ կը յիշէ նախ՝ իրենց տիրոջ տուն դառնալուն պիղերանց սպասող ծառաները , որոնք պէտք չէ պիղերային հանգիստը վայելեն , այլ կազմ ու պատրաստ կենան , որովհետեւ տէրը ժամ ոլոչած չէ , այլ յանկարծ երբ և ուզէ կրնայ տուն դառնալ . և պէտք չէ որ ծառաները զինքը դրան առջեւ սպասեցնեն : Գօտին մէջքը կապուած ու ճրագը վառած սպասելը , ինքզինքը հանգիստի չտալ ըսել է , վասն զի երբ ծառայութեան առենը կը լմննայ , այն առեն միայն կրնան ծառաները գօտինին քակել և ճրագնին մարել և պիղերային հանգիստը վայելել : Գօտին հին ժամանակի հագուստներուն էական մասն էր , ինչ որ մինչեւ հիմա ալ գաւառացւոց զգեստի ձեւերուն և զինուորական համազգեստներուն վրայ կը տեսնուի : Իսկ տիրոջ հարսնիքէ դառնալուն պարագան կը յիշեցնէ հին առեններու սովորութիւնը , երբ ամէն մարդ սովորաբար գիշեր եղածին պէս տուն կը դառնար , և միայն հարսնիքներու կամ հարսնիքի ձեւով ուրախութիւններու պատճառով գիշեր առեն տունէն դուրս գտնուելու առիթ կ՚ունենար : Միանգամայն Յիսուս կ՚ուզէ ակնարկել թէ Որդւոյ Մարդոյ գալուստը , հարսնիքէ եկողի պէս ուրախալի և բարեգուշակ գալուստ մըն է : Իսկ այս գալուստը կրնայ ճշմարտուիլ , երկրորդ պահուն ալ , երրորդ պահուն ալ , ինչ որ մեր քացատրութեամբ պիտի

ըսէինք, թէ այս գալուստը կրնայ տեղի ունենալ կէս գիշերին մօտ ալ՝ կէս գիշերէ եառքն ալ։ Օրուան հին բաշխումին համեմատ արեւ մտնալէն մինչեւ արեւ ելնելը գիշերուան 12 ժամն էր, արեւ ելնելէն մինչեւ մտնելը ցերեկուան 12 ժամն էր, և գիշեր ու ցերեկ աւելի կարճ ըլլալով ալ՝ չորս պահերու կը բաժնուէին, և իւրաքանչիւր պահին սկիզբն ու մէջն ու վերջը երեք ժամեր կը կազմէին, ընդամէնը 12 ժամ, բայց անհաւասար տեւողութեամբ, ինչպէս ուրիշ տեղ ալ յիշեցինք (§ 99)։ Ըստ այսմ երկրորդ պահուն վերջը եւ երրորդ պահուն սկիզբը կէս գիշեր ըսել կ'ըլլար։

Եթէ տէրը որ և է պահին հասնէր և ծառաները արթուն գըտնէր, ծառաները երջանիկ պիտի ըլլային, վասն զի իրենց տիրոջմէն վարձքի արժանի կը գտնուէին։ Այս վարձքը բացատրելու համար Յիսուս կ'ըսէ. թէ տէրը ինքը ծառայութեան գօտին ու գոգնոցը պիտի կապէ, ծառաները սեղանի պիտի նստեցնէ. ու ինքն անոնց պիտի ծառայէ։ Մեր սովորութեանց մէջ տէրերը այդպիսի բան չեն ըներ, հին ժամանակներու սովորութեանց վրայ ալ թէպէտ շատ բացայայտ յիշատակութիւն չենք գտներ, բայց Յիսուսի խօսքէն կը հետեւի թէ գոնէ Գալիլիայի ու Պերէայի մէջ այսպիսի պատուասիրութեան և վարձատրութեան օրինակ կայ եղեր։ Սմէն աւետիի մէջ Յիսուսի խօսքը չափազանցութեան ոճ ունի, թէ տէրերը մինչեւ իսկ իրենց ամենէն բարձր պատիւներ պիտի ընեն իրենց ծառաներուն։ Իսկ երբ այդ ձեւը նիւթական առմամբ չհմանալով բարոյական իմաստով հասկնանք, շատ լաւ կը յարմարի քարի մահուամբ մեռնողներուն, որոնց Աստուծոյ կողմէ այնպիսի վարձքեր պիտի տրուին, որոնք Աստուծոյ տիրելի զաւակներուն կը վայլեն։

Ուրիշ նմանութիւն մըն ալ կը գործածէ Յիսուս միեւնոյն արթնութիւնը յանձնարարելու համար։ Տանուտէր մը որ գողերէն կը վախնար, գիտէր գողերուն գործի ելնելու ատենը, և ըստ այնմ կը կարգադրէր իր հսկողութիւնը։ «Դուք, կը յարէ Յիսուս, ատենը չէք գիտեր, և կրնայ ըլլալ որ ամէնէն չկարծած ատեննիդ գողը գայ. ուրեմն ամէն ատեն պատրաստ գտնուեցէ՛ք»։ Այդ նմանութեան մէջ համեմատութիւնը չեղակի է. ով որ ատենը գիտէ, կրնայ պէտք եղած ժամանակը հակել, ուրեմն ով որ ատենը չը գիտեր, պէտք է ամէն ատեն հակէ։ Տանուտէրը որ գիտէ՝ Աստուած է, ծա-

ման որ չգիտեր՝ մարդն է. և հետեւաբար մարդուն արթնութեան համար է խրատը, իսկ նմանութիւնը Որդւոյ Մարդոյ աւետարանական պատմութիւնէն առնելի, անհատական մահուան պարագային կը պատկանի:

157. ՀԱՒԱՏԱՐԻՄ ԾԱՌԱՑՈՒԹԻՒՆ

Ղուկ. ԺԲ. 41—48.

*Այդ քարոզութիւնները կը լսէին Յիսուսի աշակերտներն ալ և ունկնդիր ժողովուրդն ալ: Աշակերտներ արդէն Որդւոյ Մարդոյ գալստեան հաւանած և հետեւած էին, և չէին կրնար իրենց պատճառ ընել պատրաստակամ ապաստան խրատը: Բայց որովհետեւ Յիսուս իրենց և ժողովուրդին մէջ տարբերութիւն չէր դներ, տեսակ մը վարանման մէջ կը գտնուէին: Պետրոս, որ միշտ առջեւ նետուելու համարձակութիւնն ունէր, այս անգամ ալ Յիսուսը ընդմիջելով, հարցում մը կ'ուղղէ անոր. «Տէր վարդապետ, որո՞նց կ'ուղղես դուն այդ ազդարարութիւնները, մեզի՞ թէ ամէնուն»: Երկու կերպով կրնան մեկնուիլ Պետրոսի ըսածները. և՛ ընդհանրապէս դիմաբաժանելով խօսքերը. այսինքն կրնայ մեկնուիլ, թէ՛ մինակ Յիսուսի աշակերտներուն և բոլոր ունկնդիր ժողովուրդին վրայ, և թէ՛ ամէն Յիսուսի հետեւողներուն և բոլոր մարդիկներուն վրայ: Նշան մը չունինք մէկ իմաստը միւսին նախապատուելու, և Յիսուս ալ չատ մտադրութիւն չդարձներ հարցումին, և ընդհանուր պատասխան մը կու տայ. իբր թէ ըսէր. «Ես աշակերտի կամ հետեւողի, և ունկնդիրի կամ բացակայի տարբերութիւն չեմ դներ. ես կը խօսիմ ամէն մարդու համար՝ որ իմ խօսքերէս օգուտ քաղելու և իմ խրատներս գործադրելու վիճակի մէջ է»: Դարձեալ Յիսուսի պատասխանը նմանութեամբ է: Տանուտէր մը որ չատ ծառաներ ունէր, անոնց մէջէն մէկը բոլորին վրայ գլխաւոր և հոգածու կը նշանակէ, որպէս զի ժամանակին ամէնուն ուտելիքը և ուրիշ պէտքերը պատրաստ բռնէ: Այս տեղ գերդաստան բառը պէտք չէ իմանալ մեզի սովորական եղած իմաստով, իբր տանտիրոջ ընտանիք՝ կին և զաւակներ, այլ պարզապէս իբր ծառայից խումբ: Արդեօք մեր մէջ ալ գէշ և գերդաստան բառերը ունի՞ն իրենց մէջ

այն առընչութիւնը, զոր ամանք ունած են լատիներէն famulus գերի և familia գերդաստան բառերուն մէջ։ Բայց մենք բառագնութեամբ չենք զբաղիր. դառնանք նմանութեան։

Տանուտէրը այդ կարգադրութիւնը կ'ընէ իր ագարակին համար, ուր միշտ ինքը ներկայ չէ. և երբ ագարակը գնելու եկած առեն կը տեսնէ, որ ամէն ինչ կարգով կանոնով յառաջացած է, և իր հրամանները ճշդիւ գործադրուած են, կը փութայ իր գոհունակութիւնը յայտնել այդ գլխաւոր ծառային, և իվարձ նորա հատատարիմ և արթուն պաշտօնավարութեան, անոր պաշտօնը կը բարձրացնէ, և ագարակի ծառաներուն գլխաւորութենէն հանելով, իր իսկ առնին ընդհանուր անտեսութիւնը անոր կը յանձնէ, և բոլոր իր ինչքերուն մատակարարութիւնը անոր կը վստահի։ Ահա զարձեալ օրինակ մը որ Որդւոյ Մարդոյ աւետարանական գաղտնի առակն առնէ, իբրև քանչիւր անձի հատատարիմ պատուիրանապահութեան կը պատուիրէ, որ այս կեանքին ագարակային պաշտօնավարութենէն բարձրանալով՝ հանդերձեալ կեանքին մէջ, Աստուծոյ տան մէջ, իբր տան գլուխ և տան անդամակից պիտի ընդունուի։

Սակայն աւետարանական գաղտնին վրայ ալ կը մեկնուի դիւրաւ, իբր դի Հին Ուխտի ագարակային պաշտօնավարութենէն պիտի կարենայ Նոր Ուխտի տնական պաշտօնավարութեան բարձրանալ, եթէ առաջինին հատատարիմ եղած է։

Ինչպէս առաջին պաշտօնին հատատարիմ և ամէն վայրկեան արթուն գտնուողը պիտի վարձատրուի, անանկ ալ անհատատարիմ և անպատրաստ եղողը պիտի պատժուի։ Անհատատարմութեան գլխաւոր չարժառիթը, տեսակ մը վստահութիւնն է. թէ տէրը տակաւին գալու չէ, որով մինչեւ անոր գալը կրնայ ինքը իր կիրքերուն ու հաճոյքներուն հետեւիլ։ Մէկ կողմէն իրեն հետ եղող և հոգերնին իրեն յանձնուած այր ու կին ծառաներուն վրայ կը բռնանայ, կը նեղէ, կը ձեծէ, միւս կողմէ ինքզինքը կերուխումի ու արբեցութեան կու տայ։ Եւ երբ այդպէս վստահօրէն կը զեղծանէր, ահա յանկարծ տէրը կուգայ, և զինքն այդ վիճակին մէջ գտնելով, անոր արժանաւոր պատիժը կուտայ. Ընդ ՀԷՋ ԽՓԵՑԷ ՔՆ։ Այդ քացատրութիւնը որ բառ առ բառ մէջքէն երկու կտոր ընել կը նշանակէ. վոխաբերութեամբ պիտի առնուի, իբր ծառան պաշտօնէն հեռացնել, կամ ապաննել, կամ ձեծի տակ չարդուբուրդ

ընել : Զանազան մեկնիչներ այդ տարբեր իմաստներով ալ կ'իմա-
նան : Բայց թերեւս աւելի յարմար է հոգիին մարմինէն բաժանման
վրայ իմանալ , որովհետեւ յաջորդ խօսքը բոլորովին հոգեկան է ,
և այլաբանութիւնը դադարած է , և պարզապէս կ'ըսէ թէ անհա-
ւատներու պահուած դատապարտութիւնը պիտի ընդունի . որով
անհաւատարիմ և պատուիրանազանց հաւատացեալը անհաւատին
հաւասար և յաւիտեան կը սեպուի :

Իւր լրումն այդ վարդապետութեան Յիսուս վրայ կը բերէ ,
թէ ո՛վ որ իւր տիրոջ կամքը չգիանալով պարտապանց կը գտնուի ,
նա ներողամտութեան արժանի կ'ըլլայ . իսկ քնաւ ներողամտու-
թեան արժանի չէ նա , որ տիրոջ կամքը գիտնալով պարտապանց
գտնուած է : Այս է չատ ծեծ և քիչ ծեծ ուտելու բացատրու-
թեանց իմաստը , և այդ բացատրութեանց հիմնուելով է որ Ընդ-
դէմ կ'ըսէ թէ բացատրութիւնը ըստ ոմանց ծեծի վրայ մեկնուած է :
Խօսքը այլաբանութենէն հանելով , Յիսուս իմացնել կ'ուզէ թէ
չատ աւելի թեթեւ է պարտ անհաւատին կայութիւնը , քան թէ
պատուիրանազանց հաւատացեալին վիճակը :

Իւր տիրոջ կամքը չգիտցողն ալ Յիսուս գոնէ քիչ ծեծի մը
արժանաւոր կը գտնէ , թէպէտ և կրնար մտածուիլ թէ չգիտցողը
պատասխանատուութիւն չկրեր , և քնաւ խակ ծեծի արժանի պիտի
չըլլայ : Սակայն ճշմարտութիւնն այնպէս ըօրաւոր է և ուղղու-
թիւնը այնչափ յայտնի , որ անհաւատը կրնայ թեթեւացուցիչ պա-
րագաներու համար ներողամտութեան արժանի ըլլալ , բայց ոչ եր-
բեք բոլորովին արդարանալ : Անոր համար Յիսուս քնաւ երկնային
չնորհք և ճշմարտութեան լոյս չընդունողի ենթադրութիւնը չըն-
դունիր , այլ կ'ընդունի աւելի և պակաս ընդունողներու ենթադ-
րութիւնները , և չատ ընդունողէն չատ պահանջելու նշանաւոր
պատճառով կը փակէ արթնութեան և հաւատարմութեան քարոզ-
ները :

158. ԱՒԵՏԱՐԱՆԻ ՆԵԱՆՆԴԸՐԸ

Ղուկ. ԺԲ. 49—59.

Երկնից Արքայութեան կամ ուրիշ բառով Աւետարանի քարոզութեան վրայ խօսած առնն, Յիսուս առիթ ունեցաւ անոր ուրիշ հանգամանքներն ալ բացատրել, կամ թէ նոյն իսկ աւետարանիչը մէկ յիշատակութենէն առիթ քաղեց, նոյն նիւթին շուրջը դարձող ուրիշ քարոզութիւններն ալ միասինամփոփել։

Առաջին պարագայն է Աւետարանի քարոզութենէն ծագելիք հետեւանքը։ Իբր զի Յիսուս ճշմարտութիւնը քարոզելու եկած ի-նելով, չներեր որ մարդկային ակնածութեան համար ճշմարտութիւնը զոհուի. և ընտանեկան սիրոյն և տանտրանեայով հրամայուած ծնողաց յարգանքին սխալ իմացուածով՝ Աւետարանի ճշմարտութեան ընծայուելիք հնազանդութիւնը խափանուի։

Հետեւաբար Աւետարանի քարոզութեան հետեւանքով, հակա-ռակութիւններ պիտի լինին նոյն իսկ մէկ ընտանիքի անդամներուն մէջ, հինգ հոգիով բաղկացած ընտանիքի մը մէջ ալ երկուքը երե-քէն տարակարծիք պիտի կարենան ըլլալ, և հայր ու որդի, մայր ու աղջիկ, կեսուր ու հարս՝ իրարմէ տարբեր համոզումներ ունենալ։ Երբ մէկը Աւետարանը ընդունի և միւսը ոչ, իրարմէ պիտի բաժ-նուին և հետաքրքրով իրարու հակառակ պիտի ըլլան։ Այս կէտը ու-րիշ տեղ ալ առիթ ունեցանք բացատրել (§ 93)։ Այս տեղ Յի-սուս սոյն վիճակը կրակի յղութեամբ կը բացատրէ. կրակ մը հոգեւորական որ հոգիներու վրայ կ'ազդէ. ինքն ալ տաժանք կեր-պով կը փափաքի, որ Աւետարանի տարածման օրերը հասնին։ Իրեն անձին ալ կը պատչաճեցնէ նոյն կացութիւնը. գիտէ որ այդ հա-կառակութիւնը եւսքանչելս պիտի չատնայ, կը նախատեսէ որ այդ երեսէն իրեն մահ ալ պիտի հասնի, զոր ինքն փոխաբերու-թեամբ մկրտութիւն կը կոչէ. բայց չվարանիր, և այդ մկրտու-թիւնն ալ սիրով յանձն կ'առնէ, և օր յառաջ տեղի ունենալուն կը փափաքի։

Երկրորդ կէտ մըն ալ զոր Յիսուս մատնանիշ կ'ընէ, և որուն

համար փարիսեցւոց և դպրաց վրայ կը ծանրանայ, Աւետարանի յայտնութեան ժամանակը չիմանալնին է։ «Դուք, կ'ըսէ Յիսուս, երկինքին երեւոյթները և երկրին փոփոխութիւնները գնահելով կը գուշակէք թէ ժամանակը ի՛նչ պիտի ըլլայ։ Արեւմտեան կողմէն, այսինքն ծովին կողմէն, ամպ մը տեսանուդ պէս՝ կ'իմանաք թէ նոյնէն անձրեւ պիտի գայ. հարաւային հովը սկսելուն պէս կ'ըսէք թէ նոյն տաքութիւն պիտի ըլլայ. և ըսածնիդ ալ կը ճշմարտուի։ Սակայն եթէ այսպէս գանազան նշաններէ ժամանակը կ'իմանաք, ուրեմն ինչո՞ւ Ս. Գիրքը ձեռնընդդէմ ունենալով, մարգարէութիւնները կարգացած ըլլալով, և Ս. Գրոց մեկնութեան գիտակ և վարդապետ ըլլալնուդ վրայ պարծենալով ալ, չէք ուզեր իմանալ, թէ Երկնից Արքայութեան կամ Մեսիային գալստեան համար ցուցուած նշանները կատարուած են, և Մեսիային յայտնութեան ժամանակը հասած է։ Եթէ այդ կէտերը գիտէիք ու ճշմարտութիւնը ճանչնայիք, այն ատեն ոչ ևս ինձի դէմ հակառակութիւն կ'ընէիք։ Գալիլիոյ քարոզութեանց մէջ ալ Յիսուս այդ յանդիմանութիւնները ուղղած էր Փարիսեցիներուն (§ 109)։

Ցանդիմանութենէն ետքը Յիսուս յորդոր կը կարդայ որ գոնէ հիմայ, երբ դեռ օգտակար ժամանակը լրացած չէ, և իր քարոզութիւնները կը չարունակեն, գոնէ այժմ հակառակութենէ ետ կենան, ճշմարտութիւնը ճանչնան, և աստուածային արդարութեան առջեւ պարտաւոր չլինան։ «Ինչո՞ւ, կ'ըսէ, տակաւին ձեր անձին համար պէտք եղածը չէք գործեր». և վրայ կը բերէ պարտապանին օրինակը։ Որպէսզի պարտքին համար ձերբակալուած՝ իշխանին առջեւ չտարուի, լաւ էր որ առանձ իր պարտատէրին հետ կերպով մը հաչտութիւնը տակէր և բան մը տար ու գոհացնէր, որպէս զի իշխանէն պատուհասին և անկէ դահիճին ձեռքը չիյնար. և երկարատեւ և ժուռարին բանտարկութեան չդատապարտուէր, մինչեւ որ պարտապան եղած դումարին վերջին սուակը վճարէ։ Այդ սուակը Յիսուս ուրիշ անգամ ալ իսսած էր Լերան քարոզին մէջ (§ 64). սակայն այնտեղ պարզապէս բարոյական խրատ էր, միտք և հաչտութեան խրատ, իսկ այստեղ Աւետարանի ընդունելութեան կը պատչաճեցնէ։ Առակին մէջ այստեղ իշխան և դատաւոր զատ զատ իշխանութիւնը մեկնութեան կարօտ մնացած է. բայց կրնայ նոյն անձը երկու անունով բացատրուած ըսուիլ, որովհետեւ հիներուն մէջ վարչական և դա-

տական իշխանութիւնները միեւնոյն անձի վրայ միացած էին: Բայց լաւագոյն է իշխան անուանով պարտաւէրին և պարտապանին անմիջական տէրը կամ տանուտէրը իմանալ, որ կարող էր պետական դատաւորին չդիմած՝ իւր տորդաններուն կամ ծառաներուն մէջ տեղի ունեցած վէճը կամ հաշիւը հաշտարար կերպով վերջացնել, և դիւրութեամբ խնդիրը փակել:

159. ԳԱԼԻԼԻԱՑԻՆԵՐ ԵՒ ՍԵԼՈՎԱՄՑԻՆԵՐ

Գով. ԺԴ. 1—5

Երբ Յիսուս Պերէայի մէջ աւետարանական պատգամներ կ'ընէր, Երուսաղէմի մէջ պատահած երկու արկածներու լուրը ներին իրեն,

Ասոնք մը Գալիլիացիներ Երուսաղէմ եկած էին տաճարին մէջ զոհ մատուցանելու, սակայն այդ առթիւ չիրթութեան և խռովութեան տեղի տուած էին: Հրէաստանի կառավարիչ Պիղատոս՝ պարտաւորուած էր անոնց վրայ լէգէոնական զինուորներ դրկել. Գալիլիացիներ պիտպրութեան յանդգնած էին, երկուսանք զէնք գործածուած էր, և բաւական թուով Գալիլիացիներ զոհին առեն սպաննուած էին, և զոհին արիւնը Գալիլիացիներուն արիւնին հետ խառնուած էր:

Միւս արկածը աւելի պատահական էր: Երուսաղէմի մէջ Սելոամի կամ Սելոամի աւազանին մօտ եղող՝ քարաքին աշտարակներէն մէկը յանկարծ փլած էր, և տասնմէկ Երուսաղէմացիներ փլատակին ներքեւ մնացած ու մեռած էին:

Երկու արկածներուն վրայ ալ արուաքին պատմութիւններէ յիշատակութիւն չունինք. բայց աւետարանի պատմութիւնը բաւական է անոնց իրականութիւնը հաստատելու: Սելոամի աշտարակին փլչիլը պարզ պատահական դէպքուած մըն է, իսկ Գալիլիացիներուն մասին մեկնիչներուն կարծիքն է, թէ ատոնք Յուդա Գալիլիացիին (Գործ. Ե. 39) կամ Յուդաս Գաւղոնացիին հետեւողներն էին, որ Յիսուսի ծննդեան տարին իբր Մեսիա հրապարակ եկած էր, և ժողովուրդին մէջ դժուութիւն առաջ բերած էր: Ինքն Յուդա արդէն սպաննուած էր. բայց իւր հետեւողներէն կային տակաւին նախանձայոյզ կոչուած խմբակներ, և հաւանաբար ատոնցմէ

էին Երուսաղէմ եկող և զոհին առթիւ չփոթութիւն հանող Գալիլեացիները, զորս Պիղատոս հարկադրուած էր պօրութեամբ զսպել:

Փարիսեցիներ երկու արկածներն ալ իրր յանցաւորներուն գլխուն Աստուծմէ ղրկուած պատիժ մը բացատրած էին, և ժողովուրդն ալ նոյն համոզումը ունէր, և այդ տեսակէտէն էր արկածներուն Յիսուսի պատմուելուն առիթը: Յիսուս չմերժեց այդ մեկնութիւնը: Ստոյգ ալ յաճախ աստուածային բարկութեան արդիւնք են աշխարհային արկածներ, և այս համոզումը ընդհանուր է ամէն կրօնքներուն մէջ: Միայն թէ՝ եթէ ատոնք իրր մեղաւորներ աստուածային պատժոյ ներքեւ կ'իյնային, ըսել չէր թէ ատոնցմէ աւելի կամ ատոնցմէ զատ ուրիշ մեղաւորներ չկային Երուսաղէմի մէջ:

Այդ տեսակէտէն է, որ Յիսուս ալ այդ արկածներուն վրայ կը խօսի: «Մի՛ կարծէք, կ'ըսէ, որ այդ Գալիլեացիներէն և այդ Սելովամցիներէն զատ ուրիշ մեղաւոր չկար Երուսաղէմի մէջ. որովհետեւ անոնք միայն պատժուեցան, և ուրիշներ անփորձ մնացին: Աստուածային գթութիւնը իւր աներեսփաստ տեսութեամբ երկայնամիտ է մեղաւորներուն վրայ. անոնց ատեն կու տայ ղղջալու եւ ապաշխարելու և արդարանալու, և միայն երբ կը տեսնէ որ իւր ներողամտութենէն չեն օգտուիր, չնորհուած ժամանակին մէջ չեն ապաշխարեր, և անապաշաւ կը մնան, այն ատեն միայն կը դադրեցնէ գթութիւնը, ձեռք կ'առնէ արդարութիւնը և կը հասցնէ պատիժը: Այն Գալիլեացիներուն և Սելովամցիներուն վրայ լրացած էր Աստուածային գթութեան չափը, և պատիժնին գտան: Բայց եթէ դուք ամենքնիդ ալ, որ անոնց վրայ խիստ դատաստաններ կը խօսիք, եթէ դուք ալ ձեզի չնորհուած ժամանակէն չօգտուիք ու չապաշխարէք, գիտցած եղէք, որ ամենուդ գլուխն ալ գալիք փորձանքը նոյն է, դուք ալ նմանօրինակ պատիժներով պիտի կորսուիք»: Յիսուս ըստ իւր սովորութեան, այդ արկածներէն ալ օգտակար խրատ մը հանելով, ժողովուրդին կը քարոզէր:

160. ԱՆՊՏՈՒՂ ԾԱՌԻՆ ԱՌԱԿԸ

Ղուկ. ԺԳ. 6—9

Աստուածային գթութիւնը և մեղաւորներու վրայ ցուցած նեղոդամտութիւնը աւելի լաւ բացատրելու համար, Յիսուս գեղեցիկ առակ մը կը խօսի։ Տանուտէր մը պտղատու ծառերու այգի մը ունէր, և անոր մէջ գեղեցիկ թզենի մը կար. տանուտէրը ամեն ամեն կու գար որ թզենիէն պտուղ քաղէր, բայց միշտ յուսախաբ կը դառնար. ծառը պտուղ չունէր, տարիներ կը կրկնուէին, բայց պտղաբերութիւնը չէր հասներ։ Այսպէս տևեց երեք տարի ամբողջ։ Վերջապէս յուսահատ, և տեսնելով թէ պարապ տեղ պարտէզին մէջ բաւական տեղ կը գրաւէ, և թէ անոր տեղ հնար էր ուրիշ պտղատու ծառ մը տնկել, բարկութեամբ մը կը դառնայ և պարտիզպանին կը հրամայէ. որ ծառը կտրէ ու վերցնէ, և չարդելով վառելափայտի գործածէ։

Պարտիզպանը, որ բաւական աշխատութիւն թափած էր այն ծառին վրայ, կը սկսի աղաչել և խնդրել, որ տարի մըն ալ համբերութիւն ունենայ, ինքը այդ տարուան մէջ իւր վերջին ճիգը պիտի թափէ. չորս կողմէ հողը պիտի կակղցնէ, արմատները պիտի աղբէ, կանոնաւորապէս պիտի ոռոգէ, և եթէ անկէ ետքն ալ գալ տարին պտուղ չի տայ, այն ատեն ինքն ալ պիտի հաւանի կտրելու և վերցնելու։

Առակը հոս կը վերջանայ, այնպէս ցուցնելով որ տանուտէրը զիջած է պարտիզպանին աղաչանքին։ Առակին իմաստը ոչ թէ լոկ ընդհանուր կերպով մեղքին և մեղքին պատժոյն համար է, այլ կը դիտէ ևս հրէական ժողովուրդին Յիսուսի քարոզութեանց հանդէպ ցուցած անտարբերութիւնը, Տանուտէրը՝ երկնաւոր Հայրն է, պարտիզպանը՝ Յիսուս է, անպտուղ ծառը՝ հրէական ժողովուրդն է։ Այդչափ քարոզութիւններէն ետքը, և ճիշդուճիշդ Յիսուսի երեք տարիներու քարոզութիւններէն ետքը, տակաւին ապաշխարութեան և հաւատքի պտուղ չցուցներ. Հայր երկնաւոր կ'ուզէ զայն կտրել ու նետել. Յիսուս կը միջնորդէ միջոց մը ևս համբերել։ Այդ մի-

ջոցը կը տրուի իրաւ, սակայն Հին Ուխտն մարդիկ այդ ժամանակը կը գործածեն Յիսուսի դէմ եղնելու: Անկէ ետքն ալ դեռ միջոց կ'ունենան, բայց միշտ նոյն հակառակութիւնը Նոր Ուխտի դէմ, մինչեւ որ Հին Ուխտը կը քանդուի տաճարին կործանումովը:

161. ԿԱՐԿԱՄԱԾ ԿՆՈՋ ԲԺՇԿՈՒԹԻՒՆԸ

Ղուկ. ԺԳ. 10—17

Պերէայի քարոզութեանց միջոցին հրաշքի պատմութեան դեռ չէինք հանդիպած. հատ մը այստեղ կը յիշատակէ Ղուկաս, Գալիլիոյ մէջ չաբաթ օրերը կատարուած բժշկութիւններուն յարեւնման պարագաներով: Յիսուս չաբաթ օր մը ժողովրդանոցներէ մէկուն մէջ կը քարոզէր, և այնտեղ աչքին կը զարնէ խեղճ կին մը, բոլորովին կարկամած և երկուքի ծռած, այնպէս որ չէր կրնար գլուխը վերցնելով դէպի վեր նայիլ: Այս հիւանդութիւնն ալ դիւական ներգործութեան արդիւնք էր սեպուած, որովհետեւ հիւանդութեան այս կոչուած ձեւը կապած էր խեղճ կինը տասնուվեց տարիներէ ի վեր: Յիսուս զայն իւր առջեւ կանչեց, հարկաւ առաջ կամ յետոյ կինը հաւատքով իւր բժշկութիւնը խնդրած էր Յիսուսէ, զի Յիսուս այդ պայմանը կը պահանջէր անդրաժեշտաբար: Յիսուս հրամայական կերպով մը ըսաւ. Աչքակեաց եւ ի հիւանդութենէ քումմէ, և ձեռքը գլուխը դրաւ, և մէկէն կինը ուղղուեցաւ, կանգնեցաւ, և սկսաւ օրհնել զԱստուած իւր հրաշալի բժշկութեան համար: Եւ ահա մէկէն կը սկսի չաբաթի խնդիրը:

Ժողովրդապետը կը բարկանայ Յիսուսին չաբաթ օր բժշկութիւն ըրած ըլլալուն համար, բայց չկրնալով Յիսուսին բան մը ըսել, կը սկսի ժողովուրդը յանդիմանել. «Աշխատելու համար վեց օր ունիք, ինչո՞ւ այն օրերը բժշկուելու չէք գիմեր, և կու գաք պարապ տեղ չաբաթի օրէնքը սուրել»: Յիսուս, չնայելով որ յանդիմանութիւնը ժողովուրդին էր ուղղուած և ոչ իրեն, ինքն կը փութայ պատասխանել, և խիստ կերպով պաշտպանել չաբաթ օրերն ալ բարեգործութիւն ընելու ազատութիւնը, մանաւանդ թէ պարտաւորութիւնը, ինչ որ այնքան անգամներ այնչափ յստակ և օրաւուր կերպով բացատրած էր. և մենք ալ քանիցս պարզաբա-

նած ենք: Այս անգամ տարբեր պատճառաբանութիւն մը կը յիշէ՝ Ղուկաս: Ո՛վ որ եզ մը կամ էշ մը ունի իւր ախոռին մէջ կապած, չաբաթ օրերն ալ պայն կը քակէ ու ջուր կը տանի, ջուր կը խմցնէ ու եաո կը բերէ, որպէս զի կենդանին առանց ջուրի չմնասուի: «Այդ կինը, կ'ըսէ Յիսուս, զոր սատանան տարինեղէ իվեր դեւը կապած կապկպած էր, եզի կամ էշի մը չափ ալ չէ՞, որ արժանի ըլլայ քակուիլ և իւր կարօտութիւնը ու պէտքը ընդունիլ»: Օրինակը որչափ ալ ռամկական, այնչափ աւելի գօրաւոր էր ժողովուրդը համոզելու, որոնք մէկ կողմէ բժշկութեան վրայ ուրախանալով, միւս կողմէ բժշկող Յիսուսին գօրաւոր խօսքերուն վրայ հիանալով, դպիրներու և Փարիսեցիներու վրայ կը խրոխտային, եւ անոնց պարտութեան վրայ կը ծիծաղէին, մինչ միւս կողմէն չատը վնասէին սրտէն՝ որ հակառակն կ'ըլլէ Յիսուսին:

162. ՊԵՐԷԱՅԷ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ

Ղուկ. ԺԹ. 22

Տաղաւարահարաց տօնէն եօթը քանի մը օր ալ Երուսաղէմի մէջ անցնելէն եօթը Յիսուս մնկնած էր դէպի Պերէա (§ 145), ու հոն եղած տեղն յառաջ տարած էր իւր աւետարանական գործունէութիւնը, քարոզներ խօսելով, զրոյց քաղեցինք, և հրաշքներ գործելով, որոնց մէկը միայն պատմած է աւետարանիչը։ Յիսուս փափաքեցաւ նորէն Երուսաղէմ դառնալ. ուրիշ տօն մը մօտալուտ էր, Նաւակատեաց տօնը, որ կրնար իրեն առիթ ընծայել իւր վարդապետութիւնը տարածելու, յուսալով որ արծարծուած գրգռութիւնն ալ քաւական մարած և հանդարտած կ'ըլլայ, և աւելի յարմար հանգամանքներու մէջ գործելու հաւանականութիւն կ'ունենայ։ Պերէայի մէջ տեղ մը հանդարտ կեցած չէր. Շրջէր ընդ տպտո և ընդ գե-ղ ըսած է աւետարանը. թէպէտև ոչ մի քաղաքի և ոչ մի գիւղի անունը յիշուած չէ։ Երուսաղէմ դառնալու ճանապարհութիւնն ալ այդ չրջագայութեան չարունակութիւնն էր. ուղղակի մէկ տեղէ միւս տեղ երթալու կերպով ճամպայ ելած չէր, այլ հետզհետէ իւր պատգամները դէպ արեւմուտք կը հակեցնէր, Յորդանանը կ'անցնէր և Երիքովի ճանապով կամաց կամաց Երուսաղէմ կը մօտենար։ Այդ վերջին միջոցին վրայ ալ Ղուկաս ինչ ինչ քարոզութիւններ ու գործողութիւններ յառաջ կը բերէ, առանց տեղերու անուն տալու, բայց միշտ Պերէայի մէջ։

168. ԱՒԵՏԱՐԱՆԻՆ ԸՆՏՐԵԱԼՆԵՐԸ

Ղուկ. ԺԹ. 23—30

Մեսիայի գալուստը և երկնից Արքայութեան ժամանումը Հրէաներու համոզմամբ իրենց պատկանող բան մըն էր. իրենք, իրենք միայն և իրենք բոլոր, պիտի վայելէին այդ բախտը, մինչ Յիսուս իւր քարոզութեանց մէջ այնպէս կը ցուցնէր թէ Հրէայք, եթէ ոչ բոլոր, գոնէ մեծամասնութեամբ զրկուած պիտի մնային այդ բարիքէն: Այդ յայտնութիւնը ծանր էր մեծամիտներուն, ցաւալի էր բարեմիտներուն, ընդհանուր անհամաձայնութեանց պատճառ էր, լռդիրի նիւթ կ'ըլլար և մասնաւոր վիճաբանութեանց տեղի կու տար: Այս մտածմունքներով զբաղուող մէկ մը, որուն ի՛նչ դասակարգէ լինելը գրուած չէ, և պարզապէս Ոմն կոչուած է, Յիսուսի մօտեցաւ իւր կասկածը յայտնելու, և աւելի որոշ պատասխան մը առնելու համար. «Վարդապետ, ըսաւ, արդեօք սո՞յգ է որ քիչեր պիտի օգտուին Երկնից Արքայութեան յայտնուելէն և Մեսիային փրկագործութենէն»:

Յիսուս այդ հարցումին պատասխանելով բաւական ընդարձակ բացատրութիւններ կու տայ Աւետարանին տարածման և անոր հետեւողներուն, Հրէաներու մերժման և հեթանոսներու կոչման վրայ: «Այո՛, կ'ըսէ Յիսուս, Երկնից Արքայութեան մուտքը նեղ է, և քիչեր կրնան անկէ անցնիլ և ներս մտնել. ուստի պէտք է որ դուք ալ չանք ընէք քիչերուն հետ այս նեղ դուռնէն անցնելու: Եւ ոչ միայն դուռը նեղ է, այլ և մտնելու ժամանակն ալ որոշ է. մինչեւ որ տանուտէրը գայ և իւր տունը մտնէ. վասն զի ինքը մտնելէն ետքը դուռները կը փակուին և անկէ ետքը մտնել ուզողներն ալ, այլեւս չեն կրնար մտնել: Երբոր դուռները գոցուին, անկէ ետքը աղաչանք պաղատանք օգուտ չունին, և Տէր, Տէր, քա՛ց մեզ, աղաղակներն ալ լսելի չեն ըլլար, որովհետեւ տանուտէրը ներսէն ժխտողական պատասխան մը միայն պիտի տայ, թէ Ո՞ւր գէթեմ դէպ ո՞ւր էք: Այդ խօսակցութեանց մէջ տունը Երկնից Արքայութիւնն է, իսկ տանուտէրը Մեսիան է,

այսինքն ինքն Յիսուս է, որուն գործունէութեան շրջանը լրանալէն և օգտակար միջոցը կորսուելէն ետքը, այլեւս երկնից Արքայութեան աշակերտելու խնդիրքն ալ օգուտ չունենար: Յիսուս այս խօսքերով Սեւտարանի հետեւողութեան պայմանաժամը անհատներու համար իւր մահուան չկապեր, զի իւր գործունէութիւնը իւր աշակերտներով չարունակեց. և իւր վերջնական մուտքը, իւր երկրորդ գալստեան հետ կապ ունի: Ինչ որ այսօրեայ կը քարոզուի Յիսուս կը պատկանի, որուն իւր ամբողջութեամբ Նոր Ուխտին անցնելու օգտակար ժամանակը կը լրանայ, և Սեւտարանէն օտարանալով բոլորովին կը դադարի, և Սեւտարանի աշակերտութիւնը հնձանոներու առջեւ կը բացուի:

«Դուք, կը չարունակէ Յիսուս, պիտի ըսէք, թէ երթայ ապրեցանք ու կերանք ու խմեցինք, մէկտեղ էինք, այն տեղերը ուր դուն վարդապետեցիր, մեր քաղաքներն ու գիւղերն էին, ինչպէ՞ս կ'ըլլայ որ մեզ չճանչնաս: Բայց նորէն ու նորէն ձեր երեսն իվեր պիտի կրկնուի. թէ՝ Չեմ ճանչնար թէ ո՞վքեր էք, չեմ ճանչնար թէ ո՞ւսկից էք. անիրաւութեան մշակողներ էք դուք. այս տեղ արդարութեան տաճարն է, դայ՛ք, հեռայի՛ք: Այն ատեն պիտի ղրկեմ ձեր կորուսեալին մեծութիւնը, ձեր անհոգութեան խեղճ հեւանքը, ձեր անառասութեան վնասակար արդիւնքը, պիտի լաք, պիտի ողբաք, ակռայ պիտի կրճտէք, բայց օգուտ պիտի չունենաք: Պիտի տեսնաք որ ձեր նախահայրերը՝ որոնցմով կը պարծենաք, Աբրահամը, Իսահակը, Յակոբը, Մովսէսը և բոլոր մարգարէները, երկնից Արքայութեան մէջ փառաւորապէս բազմած են. իսկ դուք անկէ դուրս վտարուած էք: Եւ ոչ միայն ձեր նախահայրերը, այլ եւ ձեր անարգած հեթանոսները, արեւելքէն և արեւմուտքէն, հիւսիսէն և հարաւէն և աշխարհի ամէն կողմերէն պիտի գան, և անոնք ալ երկնից Արքայութեան մէջ փառաւոր աթոռներ պիտի առանան: Դուք՝ որ ինքզինքնիդ նախադաս կը կարծէիք, յետադաս պիտի ըլլաք, և անոնք որ դուք իբր յետագաս կը կարծէիք, նախադաս եղած պիտի տեսնաք: Առաջինները պիտի ըլլան յետին, յետիններն պիտի ըլլան առաջին»:

Այս պատասխանները տուաւ Յիսուսէն այն Ոմնէն որ հարցումը ուղղած էր, սակայն պէտք չէ կարծել թէ խօսակցութիւնը միայն երկուքի մէջ անցած ըլլայ. այլ հարկաւ աշակերտներն ալ

ներկայ էին, ունկնդիր ժողովուրդ մըն ալ կար, և հարցումն ընող Ոմն ալ՝ ամէնուն կողմէն խօսող մըն էր: Սակայն դիտելի է որ Յիսուսի այդչափ կծու ակնարկներուն վրայ ընդդիմախօս մը չյիշեր աւետարանը: Դիտեցինք չատ անգամ թէ աւետարաններ պատմագրական և կենսագրական ձեւերու չեն հնազանդիր, այլ կը բաւականանան Յիսուսի վարդապետութիւնը աւանդել և հրաշագործութիւնները յիշել: Եթէ ընդդիմախօսութիւն ալ տեղի ունեցած ըլլար, չատ անգամ գրուցուածներուն կրկնութիւնը պիտի ըլլար, և ամենայն իրաւամբ կրնային աւետարանիչներ աւելորդ կրկնութիւնները համառօսել:

164. ՓԱՐԻՍԵՑԻՔ ԵՒ ՀԵՐՈՎԴԷՍ

Ղուկ. ԺԳ. 31—35

Պերէա Գալիլիոյ չորրորդապետութեան միացած էր, և Հերովդէս Անտիպասի իշխանութեան ներքեւ էր. հետեւաբար Պերէայի մէջ ալ Յիսուս Հերովդէսի ազդեցութեան ենթարկեալ էր: Յիսուս արդէն միտքը դրած էր Երուսաղէմ երթալ, և իր ուղեգիծն ալ ըստ այնմ կարգադրած էր, բայց Փարիսեցիք վատահ չէին թէ Յիսուս Երուսաղէմ կերթա՞յ նորէն, ինչպէս որ իրենք կը փափաքէին: Վասն զի Հերովդէս կրօնքով հրէայ և Յիսուսի քարոզութիւնները յարգող և Յիսուսի մարգարէական ազդեցութենէն պատկառող. Փարիսեցւոց ձեռք գործիք չէր կրնար ըլլալ Յիսուսի կեանքը վերցընելու, ինչ որ իրենց աւելի դիւրին էր ընել հեթանոս կառավարիչին վրայ ազդեցութիւն բանեցնելով: Այդ նպատակով է որ Փարիսեցիք Յիսուսի կը մօտենան, և իբր թէ անոր կեանքը ապահովելու բարեկամութեամբ լուր կու տան, թէ լաւ կ'ըլլայ, որ ինչպէս Գալիլիայէ հեռացաւ, Պերէայէ ալ հեռանայ, և Հերովդէսին սահմաններէն դուրս ելլայ, վասն զի Հերովդէս կը մտածէ զինքը մեռցնել տալ: Աւետարանական պատմութեան մէջ ոչ մի նշան չկայ, որ Հերովդէս Յիսուսը մեռցնելու զաղափար ունեցած ըլլայ. ընդհակառակն կը բաղձար իսկ անոր հրաշագործութիւնները տեսնել (Ղուկ. ԻԳ. 8). թող որ եթէ իրօք Հերովդէս Յիսուսը մեռ-

ցնելու գաղափար ունեցած ըլլար, Փարիսեցիք ոչ թէ փախչելու խորհուրդ կու տային, այլ ապանութեան խորհուրդին գործադրութեան կ'օգնէին: Հետեւաբար Փարիսեցւոց տուած լուրը պարզապէս խաբէութիւն էր Յիսուսը երուսաղէմ ձգելու համար:

Յիսուս իրեն տրուած լուրին սոսկ կամ անսոյզ ըլլալը չքններ, և ոչ իսկ մահուան վտանգին կարեւորութիւն կու տար, այլ Փարիսեցիներուն միտքը հասկցած ըլլալը յայտարարէ, թէ ինքը Հերովդէսներէ ակնածութիւն չունի, սպառնալիքներէ վախ չունի, ինքն համարձակ իւր աւետարանական գործունէութիւնը կը կատարէ. գիտէ թէ վերջապէս պիտի սպանուի և այն ալ երուսաղէմի մէջ, բայց վայ պիտի գայ երուսաղէմի գլխուն: «Եթէ, կ'ըսէ, Հերովդէս սասկ խաբէական միտք մը ունի, գացէք ըսէք այն նենգաւորին, որ ես իմ գործէս եւս չեմ կենար, և գործունէութիւնս կը շարունակեմ. դեւեր կը հալածեմ, բժշկութիւններ կը կատարեմ, այսօր այսպէս, վաղն ալ նոյնպէս. և միւս օր ես ալ կեանքս կը կնքեմ: Սակայն սուր համար գործէս եռեւ չեմ կենար, այսօրուան գործս ալ կը կատարեմ, վաղուան գործս ալ կը լրացնեմ, մինչեւ որ կեանքիս վերջին որոշեալ օրը հասնի: Եւ այն ալ, վստահ եղէք, երուսաղէմի մէջ պիտի ըլլայ, ինչպէս ամէն մարգարէներ երուսաղէմի մէջ հալածուեցան ու սպանուեցան: Բայց վա՛յ ձեր երուսաղէմին: Վա՛յ քեզ երուսաղէմ: երուսաղէ՛մ, որ քեզի եկող մարգարէները կը սպաննէիր, քեզի ղրկուած առաքեալները կը քարկոծէիր, քանի անգամներ ուզեցի քեզ պաշտպանել իմ հովանաւորութեանս ներքեւ, ինչպէս հաւ մը իր վառեակները կը պաշտպանէ իր թեւերուն ներքեւ, բայց դուն հեռացիր, մերկ չդիր, ու իմ պաշտպանութիւնս չուզեցիր, իմ քարոզութիւններս մերժեցիր. այլ եւս ես ալ քեզ քու բախտիդ կը թողում, դուն կը վտանուիս, քու տունդը կ'ըլլան աւերակ, և այլ եւս ինծի չես կրնար մօտենալ ու ինէ օգտուիլ, բայց եթէ զղջալով ու իմ խօսքերս ընդունելով, և իմ քեզի գալուստս բարձրաբարբառ օրհնելով, և գոչելով, թէ՝ Օրհնեալ ըլլաս դուն որ յանուն Աստուծոյ և Աստուծոյ կողմէն եկած ես»: Այդ առաջին անգամն է, որ երուսաղէմի անկման գուշակութիւնը կը խօսի Յիսուս. բայց դեռ ուրիշ անգամներ ալ պիտի լսենք Յիսուսի բերնէն կրկնուած նոյն վայերը, և նոյն սպառնական գուշակութիւնները:

165. ՋՐԳՈՂԻՆ ԲԺԵԿՈՒԹԻՒՆԸ

Ղուկ. ԺԳ. 1—6.

*Հրաշք մը պատմեցինք Պելէայի քարոզութեանց միջոցին, երկրորդ մըն ալ կը յիշէ այստեղ Ղուկաս, նորէն չաբաթ օր կատարուած, և չաբաթու պահպանութեան խնդիրը յուզուած: Այս անգամ Յիսուս ժողովարանի քարոզութիւնը ատարած է, և տկարական ճաչը ընելու համար փարիսեցիի մը տունը հրաւիրուած է: Փարիսեցին մէկ կողմէն կերակուր տալու և միւս կողմէն նեղաւոր թակարդ մը լարելու համար կը հրաւիրէ: Փարիսեցիին տունը ուրիշ ընկերներ ալ ժողուած են, և հիւանդ մըն ալ պատրաստած բերած են, որպէս զի Յիսուս բժշկելու ձեռնարկէ և իրենք ալ ամբաստանութեան կէտ մը ձարեն: Այս անգամ հիւանդը ջրգողն մըն է, սարսեր ուրիշ անգամներու հիւանդներէն, որուն վրայ չգային վիճակ մը չկայ, և փարիսեցիք կը կարծեն թերևս որ Յիսուս այս տեսակ հիւանդութիւն մը բժշկելու չյաջողի: Յիսուս յայտնի կը տեսնէ այս ամէն նենգաւոր պատրաստութիւնները, անոր համար պաշտպանողականը կը կանխէ, որպէս զի հակառակորդները լռեցընէ և ամչցնէ եաքը՝ հանդրուանակ կատարէ խնդրուած բժշկութիւնը: Յիսուսի պատճառաբանութիւնը միշտ օրինակով է, և օրինակն ալ այս անգամ ջրգողին ջրային ախտին նմանութեամբ կը կազմէ: «Ո՞նչ կ'ըսէք, կ'ըսէ, օրինաց վարդապետներ, արժան է՞ արդեօք չաբաթ օրով այդ հիւանդը բժշկել»: Փարիսեցիներ կը լռեն, նշանակաւոր լռութեամբ մը, իբր թէ ըսել ուզէին, «Ա՛ս ալ հարցնելու բան մըն է՞»: Յիսուս վրայ կը բերէ. «Ինդրեմ ինձի ըսէք, եթէ ձեզմէ մէկուն էշը կամ եզը չաբաթ օրով ջրհորի մը մէջ ինկայ, արդեօք կենդանին մինչեւ միաշաբաթ ջրհորին մէջ կը թողուք, որ խըղդուի, թէ ոչ անմիջապէս չաբաթ օրով ալ ամէն միջոց կը գործածէք, որ չուտով կենդանին ջրհորէն հանէք և սառկելէ ազատէք»:

Այդ հարցումին պատասխան չգտան և լռեցին փարիսեցիները, ոչ թէ խրոխտ, այլ կատարեալ ամօթապարտ լռութեամբ մը: Յիսուս իւր նպատակին հասած էր, և իւր սիրելի սկզբունքը ուժգին կեր-

պով պաշտպանած էր, թէ բարեգործութիւն մը ընելու համար շաբաթ օրուան պատուիրանը արգելք չկրնար ըլլալ։

Երբոր Փարիսեցիք կը լսեն, Յիսուս համարձակ կերպով չրջողեալը առջեւ կը կանչէ, և ձեռքը երկնցնելով զայն կը բռնէ և կը ցնցէ։ Հիւանդը կը բժշկուի, և Յիսուս զայն կ'օրհնէ և ճանպայ կը դնէ։

Աւետարանը այստեղ ալ հրաչագործութեան հետեւանքը չպատմեր, այլ սքանչելի եղելութեան հետ սքանչելի վարդապետութիւնը յիշելով, ուրիչ խօսքի կ'անցնի։

166. ԿՈՉՆԱԿԱՆՆԵՐՈՒՆ ԱՌԱԿԸ

Ղուկ. ԺԴ. 7—11.

Ղուկաս աւետարանիչ այս տեղ յառաջ կը բերէ երեք առակներ, որք հաւասարապէս կոչունքի օրինակէն առնուած են։ Երեքին ալ իմաստը առաջին տեսութեամբ պարզապէս բարոյական կ'երեւի, և բարեգործութեան և կենցաղավարութեան ձեւեր սորվեցնելու համար խօսուած կը կարծուին։ Սակայն Յիսուսի նպատակը և խօսքին ընթացքը աւելի բան մըն ալ իմացնել կ'ուզեն, մանաւանդ երբ այս մասը՝ ընտրեալներու նկատմամբ վերեւ (§ 163) յառաջ բերուած հատուածին իբր շարունակութիւն առնենք, և Հերովդէսին համար պատմուածները իբր միջանկեալ. եւ բժշկութիւնը սեղանին առթիւ եղած նկատումը։

Յիսուս Աւետարանի հետեւողութեան կոչուածներուն վրայ կը խօսէր. և երկնից Արքայութեան մէջ մտնելու սահմանուածները կը ցուցնէր, և Հրէաներուն կը հասկըցնէր, թէ իրենք միայակ չեն կոչուածներ, այլ և հեթանոսներ։ Մանաւանդ կը չեշտէր թէ իրենք իրենց սխալ ընթացքով և մոլոր գաղափարներով հետ պիտի մնան, և իրենց անարգած հեթանոսները աւելի առաջ պիտի անցնին։ Երեք առակներն ալ սոյն այս միտքը կը չօշափեն։

Առաջին առակը կոչնականներուն, այսինքն կոչունքի հրաւիրուածներուն ուղղուած է, և Յիսուս խօսած է զայն առիթ առնելով այն իրական կոչունքէն ուր կը գտնուէր, եւ կը տեսնէր որ հրաւիրուածներ իրարմէ վեր դիրք ու տեղ գրաւելու համար չանքեր և հնարքներ կը գործածէին. Բոլշնոյէ լինէին։ Յիսուս կ'ըսէ.

«Երբոր կոչունքի մը կամ հարսնիքի մը կը հրաւիրուիս, մտածէդ պէս ինքիր գլուխ չիտակ ամէնէն վեր նստելու փափաք մի՛ ունե-նար. կ'ըլլայ որ քեզմէ պատուաւոր մէկը կու գայ, և կոչնաւէրը կը պարտաւորուի անոր պատչած պատիւը տալ. և կու գայ քեզմէ խնդրել որ տեղէդ ելլաս և պատուականագոյն հիւրին տեղ տաս. դուն ալ կը պարտաւորուիս ամչնալով տեղէդ ելլալ և աւելի վար տեղ մը նստիլ: Ուր ընդհակառակն, եթէ իրօք քեզմէ պատուա-կանագոյն մը չգտնուիր հրաւիրեալներուն մէջ՝ կոչնաւէրը կու գայ և ամենայն ազնուութեամբ կ'ազդարարէ, թէ նստած տեղդ քեզի յարմար չէ, քու տեղդ աւելի վեր է. և կ'առնէ քեզ ուրիշներէն վեր կը տանի, և դուն ալ բոլոր ներկայ հրաւիրեալներուն առջեւ կը փառաւորուիս»:

Առակին դուռ բարոյական իմաստը այն է. թէ ով որ ինք-զինքը բարձրացնելու եռանդ կ'ըլլայ, դժբախտաբար ընդքը ստոր-նայած կը տեսնէ. իսկ ով որ խոնարհութեամբ ինքզինքը չափա-ւորութեան մէջ կը պահէ, անիկայ ընդհակառակն ինքզինք պատ-ուած կ'ըլլայ, և աւելի եւս կը բարձրանայ:

Իսկ աւետարանական իմաստով խրատ մըն է հրէական մեծա-մտութեան ուղղուած. որոնք Երկնից Արքայութեան մէջ անկա-կած ինքզինքնին առաջին տեղւոյն արժանաւոր կը սեպէին, քայց իրենց տեղէն վար իջնալու պիտի պարտաւորուէին. վասն զի ու-րիշներ իրենցմէ արժանաւորագոյն պիտի նկատուէին: Ուր ընդհա-կառակն եթէ իրենց չափը գիտցած և ուղղութեան մէջ մնացած ըլլային, կրնային իրօք առաջին տեղւոյն արժանաւոր համարուիլ:

167. ԿՈՉՆԱՏԷՐՆ ԱՌԱԿԸ

Ղուկ. ԺԴ. 12–14

Երկրորդ առակը կոչնաւէրին ուղղուած է, ոչ պատմական ոճով, ինչպէս նախորդ և յաջորդ առակները, այլ խրատական և և յորդորական ոճով: «Երբոր հացկերոյթ մը պիտի տաս, կ'ըսէ Յիսուս՝ կոչնաւէրին ուղղելով խօսքը, եղբայրներդ, ազգական-ներդ, բարեկամներդ, դրացիներդ և կարող անձեր մի՛ հրաւիրեր. որովհետեւ այս աւելի տալ է, որ անոնք ալ քեզ հրաւիրեն, եւ

հրաւէրը հրաւէրով հատուցուած կ'ըլլայ, և դուն բարեգործութեան արժանիք մը չես ունենար: Ընդհակառակն եթէ ընդունելութիւն մը պիտի ընես և հացկերոյթ մը պիտի տաս, աղքատներ և խեղանդամներ, կաղեր և կոյրեր ժողվէ, և անոնց սեղան տո՛ւր, որոնք քեզի փոխարէն սեղան տալու կարողութիւն չունին, և տուածիդ հատուցումը այս տեղ չառնելովդ, արժանի կ'ըլլաս որ հանդերձեալ կեանքին մէջ, մեռելոց յարութենէն ետքը, արդարներուն հետ Աստուծմէ առանաս բարեգործութեանդ փոխարէնը»:

Յիսուսի խօսքը հնար չէ իմանալ բառիւամական և ընտանեկան հացկերոյթներու համար, որոնք օրինաւորապէս կրնան կատարուիլ պարկեշտ զուարճութիւններ կազմելու համար: Ասպա թէ ոչ հնար չէ ենթադրել, որ բարեկամական կամ ընտանեկան ուրախութեան մը համար, մարդ պարտաւոր ըլլայ, իր ազգականները եւ բարեկամները զանց ընել, և աղքատներով և խեղանդամներով սեղանի նստիլ: Այլ Յիսուսի խօսքը այն ճաշերու կամ ընթրիքներու համար է, որոնք բարեգործական կամ բարեյիշատակ նպատակով կը կազմուին. ինչպէս էր նոյն պահուն չաբաթու քարոզութենէն ետքը տրուած սեղանը, և ինչպէս որ մեր օրերն ալ տակաւին սովորութիւն կայ հոգեհացեր և մատաղներ պատրաստելու: Ասոնք փոխանակ բարեգործական ձեւ մը առնելու, բարեկամական հացկերոյթի կերպարան կ'առնեն, ազգականներու և բարեկամներու շրջանակին մէջ ամփոփուելով, և նոյն իսկ կարող անձեր մասնակից ընելով մատաղին կամ հոգեհացին: Այսպիսի սեղաններ իրենց նպատակէն դուրս կ'ելլեն, ու կենցաղավարական գործողութեան մը ձեւ կ'առնեն. հրաւիրեալները կը ստիպուին հացկերոյթի փոխարէն հացկերոյթ տալ, և առիվ հոգեհաց կամ մատաղ պատրաստողներ իրենց հատուցումը առած կ'ըլլան, և Աստուծմէ հատուցում առնելու իրաւունք չեն ունենար: Ահա առակաձեւ յորդորակին բարոյական իմաստը:

Իսկ աւետարանական իմաստով առակը կ'ակնարկէ դարձեալ Աստուծոյ կողմանէ Հրէից անարգուելուն և հեթանոսաց յառաջ կոչուելուն: Հրէից ըմբռնմամբ՝ իրենք երկնից Արքայութեան կոչնաւէրին մերձաւորներն ու բարեկամներն են, իսկ հեթանոսներ՝ օտարներ և անարժաններ են: Սակայն Աստուած, որ Աւետարանի քարոզութեամբ բարի գործոյ նպատակ ունի, պիտի նախադասէ

այդ օտար և անարժան կարծուածներըը, և այդ ընելով ուղղակի իւր նպատակին յարմար գործած պիտի ըլլայ։

168. ԿՈՉՈՒՆՔԻ ՍՈՒՍԱՆԿ

Ղուկ. ԺԴ. 15—24

Երբոր առանն ալ չարունակութիւն կը կազմէ նախընթացին, և նոյնքը աւելի լաւ կը բացատրէ։ Ցիսուս այդ առակները կը խօսէր երբ Փարիսեցիին տունը չարաթ օրուան սեղանին վրայ կը գտնուէր, և ուր չրգողին բժշկութիւնը կատարուած էր. սակայն խօսակցութիւնը չարաթ օրուան բժշկութեան վրայ չէր, այլ Աստուծոյ Արքայութեան տարածման և Աստուծոյ հետեւողութեան ու կոչման վրայ։ Կոչունքէ կոչումի անցքը դիւրին էր, և Աստուծոյ կոչման կը յարմարցնէր Ցիսուս կոչնականներու և կոչնատէրի և կոչունքի առակները։ Երրորդին առիթ ընծայեց սեղանի վրայ եղողներէն մէկ մը, որ լսելով, թէ ինչպէս այս աշխարհի մէջ ազգատոհմերը կերակրողը հանդիսանալ աշխարհի մէջ փոխարէն պիտի ընդունի, այդ փոխարէնը պարզապէս սեղանին փոխարէն սեղան մեկնելով, կեցած տեղէն ընդմիջեց Ցիսուսին խօսքերը և ըսաւ. «Երանի՛ անոր որ Աստուծոյ Արքայութեան մէջ ճաշ ընելու պիտի արժանանայ»։ Ցիսուս նոր առակով մը պատասխանեց.

«Մեծատուն մը, ըսաւ, ուղեց իր բարեկամներուն սեղան մը տալ և չաւերուն առաջուընէ հրաւէրներ ղրկեց։ Երբոր սեղանին օրը հասաւ իւր ծառաներուն հրամայեց. որ երթան հրաւիրեալները միկիկ մէկիկ հրամցնեն. և ըսեն. Հոմանէք՝ + եկէ՛ք, ահաքը պատրաստ է։ Երբոր ծառաները սկսան ներկայանալ և հրամցնել. ամէն մէկը մէկմէկ պատճառանքով սկսան հրաժարիլ, թէ պիտի չկարենան սեղանին ներկայ գտնուիլ։ Առաջինը ըսաւ. Նոր ագարակ մը գնեցի, պէտք է որ այսօր երթամ տեսնեմ, և ստայութեան մտնեմ. ինդրեմ ըրէ՛ք. զիս հրաժարեալ ընդունեցէ՛ք։ Երկրորդը ըսաւ. Հինգ զոյգ եզներ գնեցի գութան մը վարելու համար, պէտք է որ այսօր երթամ ու փորձեմ, կը խնդրեմ զիս իբր հրաժարեալ համարեցէ՛ք։ Երրորդը ըսաւ. Բարեբաղդ պարագայով մը այսօր ամուսնութեանս օրը պիտի ըլլայ, յայտնի է որ այլեւս իմ գալս անհնա-

ին է: Զորրորդ մըն ալ, հինգերորդ մըն ալ, ուրիշներն ալ, նմանօրինակ չքմեղանքներով հրաժարեցան մեծաւորնին հացկերոյթէն, անանկ որ եկող գացող չեղաւ, և ծառաները դարձան, ու ասոր անոր յայտնած պատճառանքները պատմեցին: Կոչնատէրը բարկացաւ. «Պարապ տեղ, ըսաւ, այդ անպիտանները մարդու տեղ դրի և հացկերոյթի հրաւիրեցի. իմ տեղանս վայելելու արժանի մարդեր չեն եղեր: Բայց պէտք չէ որ իմ պատրաստութիւնս պարապի երթայ. ուրեմն դուրս ելէ՛ք, փողոցներն ու հրապարակները պտռեցէ՛ք, և աչուընիդ բռնած մարդը ներս հրամցուցէք, թո՛ղ աղքատ ըլլայ կամ խեղանդամ, թո՛ղ կաղ ըլլայ կամ կոյր, բաւական է որ ձեր ըմբռնմամբ յարմարութիւն ունենայ»: Ծառաները, չարունակ Յիսուս, ելան և բաւական մարդ ժողվեցին, բայց կըրցան հրաւիրեալներուն համար պատրաստուած բոլոր տեղերը լեցնել, և տանուտէրին լուր տուին թէ. Հրամանդ կատարեցինք, բայց դեռ պարապ տեղ կը մնայ: «Պարապ տեղ պէտք չէ մնայ, կը պատասխանէ կոչնատէրը, եթէ փողոցներէն և հրապարակներէն բաւական մարդ չգտաք, մինչեւ դուրսի ճանապարհները և ցանկապարհները գացէ՛ք, ու այն տեղերէն ալ յարմար տեսածնիդ ներս հրամցուցէք. պէտք է որ իմ տունս լեցուի և տեղանին վրայ պարապ տեղ չմնայ»:

Այդ առակին մէջ ալ բարոյական և աւետարանական իմաստներ գոյզ կ'ըսմանան: Բարոյական իմաստն է, պարապ սարապ եւ արտաքին պատճառանքներով ինքզինքը չհեռացնել հոգեւոր մխիթարութիւններէն. մի՛ գուցէ իսպառ զրկուի հանդիպին: Իսկ աւետարանական իմաստն է. Երկնից Արքայութեան կոչումէ Հրէաներուն զրկուիլը, նոյն իսկ իրենց անհիմն կարծիքներով և կամակոր ընթացքով, որով իրենք դուրս մնացին աւետարանական հրաւէրէն, և իրենց տեղ մտան անոնք. որոնք իրենց աչքին անարժան և անյարմար կը սեպուէին: Ինչպէս սկիզբը յիշեցինք. երեք առակները իբր իրարու յարակից միեւնոյն նպատակի ծառայող ամբողջութիւն մը կը կազմեն, և աւետարանական կոչման խորհուրդը կը բացատրեն:

169. ՆԱԽԱԿԱՏԵՑԻՆ ՏՕՆԸ

Յոյն. ժ. 22.

Նաւակատիք իր սովորական և գործնական իմաստով կը նշանակէ, նոր չինուածքի մը բացման կամ նուիրագործման հանդէսը։ Նաւակատիք անունը կը տրուի նաեւ այն հանդէսին տարեդարձի օրերուն։ Այսպէս նոր եկեղեցւոյ մը նաւակատիքը կը կատարենք անոր բացման և օծման օրը, և նաւակատիքը կը տօնենք բացման օրուան տարեդարձներուն։ Աւետարանին յիշած Նաւակատեաց տօնն ալ Երուսաղէմի տաճարին կը պատկանի։ Առաջին տաճարը Սողոմոնին չինածն է, որուն նաւակատիքը տեղի ունեցաւ Քրիստոսէ 1008 տարի առաջ, Թշրի կամ Ետանիմ ամսոյն մէջ (Գ. Թագ. Ը. 63—66), բայց այդ նաւակատիքը տարեդարձի տօն չունեցաւ։ Երկրորդ տաճարը Զորաբաբէլի չինածն է, որուն նաւակատիքը կատարուեցաւ, Քրիստոսէ 517 տարի առաջ, Ադար ամսոյ 3'ին, եւ այս ալ նաւակատիքի տօն չունեցաւ երբեք (Բ. Եզր. Զ. 15—16)։ Երբոր Պաղեստին Սելեւկացւոց ներքեւ էր, Անտիոքոս Եպիփան Երուսաղէմի տաճարը կողոպտեց, և նոյնիսկ տաճարին մէջ կուռք կանգնեց (Ա. Մակ. Ա. 23 եւ 57), որով Աստուծոյ անուան նուիրուած տաճարը պղծեալ համարուեցաւ, և պէտք էր զայն նորէն սրբել և նուիրագործել։ Այդ արարողութիւնը, որ նոր նաւակատիքի կերպարանքը առաւ, կատարուեցաւ Յուդա Մակաբէի ձեռօք, Քրիստոսէ 164 տարի առաջ, Քասլեւ ամսոյ 25'ին (Բ. Մակ. Ա. 5)։ Այնչափ մեծ նշանակութիւն ունեցաւ այդ գործողութիւնը, որ Յուդա Մակաբէի կարգադրութեամբ որոշուեցաւ զայն ամէն տարի հանդիսապէս տօնել Քասլեւ 25'ին, և որ Հրէից մէջ ծանօթ էր Տօն Ճրագաց կամ Ճրագալոյց անունով, և ութն օր շարունակ լուսավառութիւններ կը կատարուէին ամէն տուներու դուռներուն վրայ (Բ. Մակ. Ա. 8)։ Հրէական աւանդութիւն մը կը պատմէ թէ երբ Յուդա Մակաբէ տաճարը սրբելու արարողութիւնը հրամայեց, Երուսաղէմի մէջ տաճարի լապտերներուն համար սուրբ ձէթ չգտնուեցաւ, բայց մէկ փոքրիկ սրուակ մը քա-

հանապատական կնքով մնացած, որ հազիւ թէ օրուան մը պէտքին կրնար բաւել, սակայն ամբողջ չաթաթ մը այս ձէթը տաճարին ջահերուն գործածուեցաւ ու չսպառեցաւ: Ահա այդ ծոմն էր որ Հռոմայ 782, և մեր թուականին 29, և Յիսուսի կեանքին 33 տարուան ալ պիտի կատարուէր, և որ հաւանականապէս հայուով այն տարի մեր դեկտեմբեր 20'ին կ'իյնար, ինչ որ աւետարանին պատմութեան ալ ճշդիւ կը պատասխանէ, որովհետեւ Յովհաննէս յայտնապէս կը գրէ. Եղեն յոյնեւամ Նաւակոպէն յերուսողէմ, ենդեան էր:

Յիսուս Տաղաւարտաց ծոնէն քիչ ետքը Երուսաղէմէն մեկնած էր (§ 145), և Պերէայի կողմերը պտոյտ մը ընելէ ետքը, անկէց կամաց կամաց նորէն Երուսաղէմ մօտենալու սկսած էր (§ 162), և այժմ կը տեսնենք որ Նաւակատեաց ծոնին արդէն Երուսաղէմ դարձած է:

170. ՅԻՍՈՒՍ ՆԱԻԱԿԱՏԵԱՑ ՏՕՆԻՆ

Յովհ. ժ. 23—38.

Ձմարիտ անակնկալի առջեւ կը գտնուին Հրէաները, երբ տեսնին առտուն տաճար գացած տեղնին կը տեսնեն, որ Յիսուս, որուն Երուսաղէմէն հեռացած լինելը պիտէին, և Երուսաղէմ դարձած լինելը չէին լսած, հանդարտ կերպով տաճարին հարաւակողմը Սողոմոնեան Սրահին մէջ կը պատի: Մէկէն անոր չուրջը կը խըռնուին, և անհամբեր կերպով կը պնդեն, որ եթէ իրաւցնէ սպասուած Մեսիան ինքն է, թող համարձակ յայտնէ, իրենց հոգին չքաղէ, և իրենք ալ ընելիքին գիտնան: Յիսուս՝ իրեն ակնկալեալ Մեսիան լինելը քանիցս խօսած ու վկայած էր, և ուրիշ վկայութիւններ ալ յիշած էր, բայց Հրէաները մեսիայութիւնը Յիսուսի իմացած կերպով չէին իմանար, այլ կը սպասէին որ Մեսիան իրենց գլուխը անցնի և արտաքին փրկութեան ձեռնարկ մը սկսի: Այս էր Հրէաներուն կուն ուզածը:

Բայց Յիսուս չհետեւիր անոնց միտքին, իւր ըրածը ու ընելիքը տարբեր է անոնց նախապաշարումէն, ինքն փրկիչ է հոգեւոր փըր-

կութեան, ինքն աստուածառաք Մեսիան է երկնից Արքայութեան։ «Ի՞նչ կը պնդէք, կ'ըսէ Յիսուս, ի՞նչ նոր հարցումներ կ'ուզէք ինձի. ես այնչափ անգամներ ըսի թէ, այո՛, ակնկալեալ Մեսիան եմ, բայց դուք չէք հաւատար, և իմ խօսքերս ձեր նախապաշարմանց համաձայն չէք գտներ։ Եթէ վկայութիւն կը փնտռէք, ահա երկնաւոր Հօր անունով կատարած գործերս, խօսած վարդապետութիւններս, ըրած հրաշքներս, ձեզի համար ծօրաւոր վկայութիւններ պէտք էր ըլլային. սակայն ի՞նչ ընեմ, որ իմ ժարանին ոչխարներէն չէք, և իմ ձայնիս չէք հետեւիր։ Իմ ձայնս ճանչնալու և ինձի հետեւելու համար, պէտք է իմ ժարանիս ոչխարներէն ըլլալ, որպէս զի ոչ կարենայ իմ տուած յաւիտենական կեանքը տանալ, յափշտակող գայլեր չկարենան անոր վնասել, և երբէք կորուստի չմատնուի։ Իմ ոչխարներս իմ երկնաւոր Հայրս ինձի յանձնած է. նա ամէնէն մեծ և ամէնէն կարող է, և անոր ձեռքէն ոչ ոք կրնայ բան մը յափշտակել։ Ինչպէս երկնաւոր Հօր ձեռքէն իւր ոչխարը չյափշտակուիր, անանկ ալ իմ ոչխարներս իմ ձեռքէս չեն յափշտակուիր, որովհետեւ երկուքը մէկ բան ըսել է։ Ինչ որ երկնաւոր Հօր զօրութիւնն է, իմ զօրութիւնն ալ է, որովհետեւ երկու տարբեր զօրութիւններ չեն, այլ միեւնոյն զօրութիւն, որովհետեւ երկնաւոր Հայրն և ես մէկ ենք, միեւնոյնն ենք»։

Վերջին բացատրութիւնը յանկարծ զայրացուց Հրէաները, եւ մէկէն չորս կողմերնին պառնալով գետնէն քարեր սկսան առնել, որպէս զի իբրեւ հայհոյիչ մը նոյն տեղ Յիսուսը քարկոծեն։ Մովսէսի օրէնքին մէջ ըսուած էր. Այր ոք այր, որ անէծանէցէ զԱստուած, յանո՛ր զնոցէ, ստըբնկէցո՛ւցեալ ստկոծ սրտացէն զնա ամենայն ժողովո՛ւրդն (Ղեւտ. ԻԴ. 16)։

Այդ սպառնական գիրքին հանդէպ Յիսուս հանդարտութեամբ կը պատասխանէ. «Բարութիւը չարձակած, մէկ մը իմանանք թէ ինչ պատճառով զիս պիտի քարկոծէք։ Մինչեւ հիմայ այնչափ աղէկութիւններ ըրած եմ ձեզի երկնաւոր Հօրս զօրութեամբ, ասոնց համար՞ է արդեօ՞ք որ զիս պիտի քարկոծէք»։ «Չէ, կ'ըսեն Հրէաները, ըրած աղէկութիւններուդ համար չէ, այլ անոնց մասին տուած բացատրութեանդ համար, որ ինքզինքդ երկնաւոր Հօր հետ կը նոյնացնես։ Դուն ալ մեզի պէս մարդ մը ըլլալով, ինքզինքդ Աստուծոյ տեղ կը դնես. այս հայհոյութիւն է, և հայհոյիչը օրինօք պիտի քարկոծուի»։

Օրէնքի և Մ. Գիրքի փաստով խօսողներուն՝ Մ. Գիրքով կը պատասխանէ Յիսուս: «Մ. Գիրքի մէջ գրուած է. Ես ասացի Ընդ աստուածս էք (Սաղմ. ՁԱ. 6). և այս անունը տրուած է անոնց, որոնք Աստուծոյ հրամանով իշխանութիւն մը կը վարեն: Արդ, դուք ալ կ'ընդունիք որ Մ. Գիրքին ըսածը ուղիղ է, և եթէ Մ. Գիրք՝ աստուած կ'անուանէ՝ լոկ աստուծոյ հրամանով իշխանութիւն վարողը, ինչո՞ւ հայհոյութիւն կը դաւէք երբոր աստուած անուանուի այն որ Աստուծմէ սրբուած և օծուած և ղրկուած է: Եթէ աստուածորդիութիւնս յայտնած ատենս Աստուծոյ գործերը կատարած չըլլայի, թերեւս դիտողութեան պատճառ ունենայիք, և չհաւատալու արդարացումէիք: Արդ՝ քանի որ կը տեսնէք որ Աստուծոյ գործերը կը կատարեմ, եթէ խօսքիս չէք հաւատար, գործին հաւատացէ՛ք. եթէ խօսքերուս զօրութիւնը չէք ըմբռներ, գործերուն զօրութիւնը ընդունեցէ՛ք. և համոզուեցէ՛ք որ նոքին միութիւն կայ Հօր Աստուծոյ և իմ մէջ. Նա ինձմով կը գործէ, Ես անով կը գործեմ. Հայր չէ՞ ես, և ես է Հայր: Ես և Հայր էմ ոչ եմ»: Յիսուսի խօսքերը որչափ և զօրաւոր էին, սակայն Հրէաները հանդարտեցնելու և հակառակութիւնը դադրեցնելու չբաւեցին:

Յիսուսի խօսքերուն վրայ անդրադառնալով, հարկ է դիտել, թէ Յիսուս ուղեց կերպով մը մեղմացնել Հրէից դայթակղեալ միտքերը, և Սաղմոսին խօսքովը ջանաց համոզել թէ զինքը Աստուած ըսելուն մէջ վնաս մը չկայ: Արդ Սաղմոսին խօսքերը փոխաբերաբար գրուցուած են Աստուծոյ հրամանով իշխանութիւն վարողներուն վրայ, որք պարզաբար մարդեր են. մինչ Յիսուս կ'ուզէր իր աստուածութիւնը հաստատել իսկական կերպով և էակից բնութեամբ: Հետեւաբար եթէ լաւ զննենք Յիսուսի պատճառաբանութիւնները, է նման ա- նմանն ձեւով չեն, այլ է փոխանակ ա- ղբյուր: Յիսուս չուզեր ըսել, թէ ինքն իւր վրայ կը խօսի ճիշդ այն կերպով, որով Դաւիթ խօսեցաւ իշխաններուն վրայ: Այլ ըսել կ'ուզէր, որ եթէ Դաւիթ այսպէս խօսեցաւ իշխաններուն վրայ, որչափ եւս առաւել կրնամ ես խօսիլ իմ անձին համար:

171. ԵՐԿՐՈՐԴ ԱՆԳԱՄ ՊԵՐԷԱ

Մատթ. ԺԹ. 1—2, Մարկ. Ժ. 1, Ղուկ. ԺԴ. 25, Յովհ. Ժ. 39—42

Ըսինք թէ Յիսուսի տուած մեկնութիւնը և Ս. Գիրքին բերած վկայութիւնը՝ չբաւեցին հանդարտեցնել Հրէաներուն հակառակութիւնը, որ երթէ պահ մը քարերը վար թողուցին և քարկոծելու գաղափարը չգործադրեցին, սակայն հակառակութիւնը չդադրեցուցին: Յիսուսի խօսակցութիւնները Սողոմոնի Սրահին մէջ յայտնապէս եղած էին, ինչպիսին հոն մօտ էր, Փարիսեցիներ եւ դպիրներ տեղեկութիւն ունէին, կ'ուզէին Յիսուսի խօսքերը հիմ բռնել և օրինական ճանապով Յիսուսը ձերբակալել և դատել: Բայց դեռ անօրինական ժամը հասած չէր, պէտք չէր կանխել և աստուածային կարգադրութիւնները խանգարել. հետեւաբար Յիսուս տեսնելով թէ մէկ կողմէն Հրէաները համոզելու և հակառակորդները չահելու յոյս չկայ. միւս կողմէն իր մահուամբ աւետարանական առաքման լուծումը փութացնելու առնը չէ, հարկ սեպեց քանի մը օրեր Երուսաղէմի մէջ մնալէն յետոյ, նորէն անկէ հեռանալ, և երթալ դարձեալ Յայնկոյս Յորդանանու կամ Պերէա գաւառը, ուր նուազ էր այն հակառակութեան բորբոքը, որուն պատճառաւ Գալիլիան թողած էր և Երուսաղէմ մնալը գրեթէ անհնարին դարձած:

Յովհաննէս աւետարանիչ կը ճշդէ իսկ Յիսուսի հասած տեղը, ըսելով թէ երեն իրր հաստատուն կեդրոն ստեղծեց, անոր լինէր, այն տեղը՝ ուր Յովհաննէս Մկրտիչ իր քարոզութիւնները սկսած էր, և ուր իր մկրտութիւնները կը կատարէր: Այս տեղն էր Բեթաբրա

կոչուած գիւղին մօտերը, Յորդանանու արեւելեան եզերքը, Մեռեալ ծովէն ոչ չատ հեռու, ուր որ գետը հուն մըն ալ ունէր (§ 22)։ Այս տեղը ոչ միայն իւր բնական և կեդրոնական դիրքով, Հրէաստանի և Գալիլիոյ և Պերէայի բնակիչներուն համախմբութեան յարմար տեղ էր, այլ և Յովհաննէս Մկրտիչի քարոզութիւններով հրաշակառոր եղած էր, և Յիսուս ալ իւր հրապարակային գործունէութեան սկզբնաւորութիւնը այն տեղ նուիրագործած էր իւր մկրտութեամբ, իւր քարոզութիւններով և իւր առաջին աշակերտներով։ Կերպով մը Յիսուս կ'ուզէր իւր հրապարակային գործունէութիւնը վերջացնել նոյն տեղը, ուր որ սկսած էր։

Հազիւ թէ Յիսուսին Բեթաբարայի կողմերը քարոզելուն ձայնը լսուեցաւ, մօտէն հեռուէն, ամէն կողմերէն սկսաւ ժողովուրդը այն տեղ դիմել, և Հռոմայեցւոց 780 թուականին յունուարէն մինչեւ 783 թուականին յունուարը անցած երեք տարիներուն յիշատակները պրպտելով՝ բաղդատութիւններ դնել Յովհաննէսի և Յիսուսի մէջ, և նոյն իսկ Յիսուսի առաջին և երրորդ տարիներու մէջ, և զարմայմամբ չեչտել այն առաւելութիւնները զոր Յիսուս հետզհետէ ստացած էր իւր առաքելական, վարդապետական և հրաշագործական ընթացքին մէջ։

Գոհունակութեամբ կը յիշէին, թէ Յովհաննէս Մկրտիչը, որուն անունը միշտ պաշտելի մնացած էր այն կողմերը, գուշակած էր Յիսուսի մեծութիւնը, փառաւորութիւնը և աստուածայնութիւնը, և համոզուած չեչտով մը կը կրկնէին. «Իրաւ Յովհաննէս հրաշագործ մը չեղաւ և բնաւ հրաշք մը չգործեց, սակայն Յովհաննէս մեծ մարգարէ մը եղաւ, վասն զի ահա այդ նազովրեցի Յիսուսին մկրտուած օրը եղած տեսիլքներուն տուած մեկնութիւնները, եւ չարունակ անոր առաւելութեանց վրայ տուած վկայութիւնները, ամէնն ալ ճշդութեամբ իրականացան, և Յիսուսն ալ կը տեսնենք մեծ ու փառաւոր, քարոզիչ ու հրաշագործ, ինչպէս որ Յովհաննէս նախագուշակեց»։ Այս խորհրդածութիւնները բաւական եղան չափերուն միտքին մէջ համոզում գոյացնելու, թէ ուրեմն Յիսուս ճշմարիտ Մեսիան է, և քաղաքական հաւակնոտ նպատակներ չունի, Յորդանանու եզերքներուն վրայ ժողվուած ժողովուրդին մէջէն։

Աւետարանիչներէն չորսն ալ համաձայն կերպով կը յիշեն թէ այս կողմերը մեծ բազմութիւն հաւաքուած էր ամէն կողմերէն,

թէ Յիսուս չարունակ կը քարոզէր ու կը մխիթարէր այդ բազմութիւնը. և թէ բժշկութիւններ ալ կը կատարէր իրեն դիմող ախտաժէտներու և դիւահարներու վրայ: Սակայն հրաշքներէն և ոչ մէկը պատմուած կը գտնենք. իսկ քարոզութեանց մասին միայն Ղուկաս է որ ընդարձակ քաղուած մը ունի այս տեղ և ԺԴ. գլուխին կէսէն մինչեւ ԺԸ. գլուխին կէսը, ընդարձակ մաս մը ունի, նման այն ընդարձակ քաղուածին զոր Մատթէոս տուած էր, եւ զոր Լերան քարոզի անունին ներքեւ բացատրեցինք իւր տեղը (§ 59—64): Ղուկասի քաղուածն ալ իդէպ էր Պետրոյ +ուղղ անուանել, վասն զի ոչ նուազ կարեւոր ու չահեկան է, և յատուկ կէտեր կը պարունակուին այդ քաղուածին մէջ ալ: Քաղուած անունը կու տանք այն պատճառով, որ բնաւ պէտք չենք զգար, ամբողջն ալ միահետ կերպով Յիսուսէ խօսուած ենթադրել. միւս կողմէ բաւական կարեւոր ընդմիջումներ ալ կան խառնուած, որոնք յայտնի կ'ընեն թէ աւետարանիչը իրարու քով մօտեցուցած է զանազան առիթներու մէջ խօսուած քարոզութիւնները:

Իբր Պետրոյ քարոզին առանձնայատկութիւնը պէտք է դիտել տանք. թէ այն մեծաւ մասամբ առակներով կազմուած է, և թէ այդ մասին մէջ կը գտնուին մոլորեալ ոչխարին, կորուած դրամին, անառակ որդւոյն, անիրաւ տնտեսին, մեծատունին և աղքատին, դատաւորին և այրիին, փարիսեցիին և մաքսաւորին նշանաւոր առակները, որոնք այնչափ ազդեցիկ իմաստներ կը պարունակեն, և որոնք գեղեցիկ խորհրդով և մեր Ս. Եկեղեցիին կարդաղրութեամբ՝ Մեծ Պահքի կիրակիներուն աւետարանի ընթերցուածները կը կազմեն, և զորս մենք հետզհետէ պիտի բացատրենք, մեր աւետարանական Համապատումի կարգին հետեւելով:

17ԺԸ. ՀԵՏԻՈՂՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏՄԱՆՆԵՐ

Ղուկ. ԺԴ. 26—35

Երկու կերպ կրնանք առնել Յիսուսի հետեւողութիւնը, և երկուքին համեմատ տարբերել պայմանները: Մէկ կերպն է պարզ Աւետարանի աշակերտութիւն, ընդունելով անոր վարդապետութիւնը և կատարելով անոր պատուիրանները: Միւս կերպն է, Աւե-

տարանի գործակցութիւն, քարոզելով անոր վարդապետութիւնը և տարածելով անոր աշակերտութիւնը: Հարկաւ Աւետարանի գործօն պաշտօնեայ լինելու և Աւետարանը տարածելու համար շատ աւելի պայմաններ և ձիրքեր կը պահանջուին, քան թէ լոկ աշակերտութեան համար: Եթէ այսպէս օրէն է բացատրել, լոկ աշակերտութիւնը կրաւորական դեր մըն է, մինչ գործօն պաշտօնէութիւնը՝ ներգործական դեր կը պահանջէ: Յիսուսի բերնով այս հատուածին մէջ բացատրուած պայմանները, որչափ և պարզ աշակերտութեան ալ կարենան պատկանիլ, սակայն շատ աւելի ընդարձակ և շատ աւելի ծանր լինելնուն՝ սովորաբար կը մեկնուին գործօն պաշտօնէութեան վրայ, և իբր պայման կ'առաջարկուին անոնց՝ որ քրիստոնէական եկեղեցւոյ մէջ կրօնական պաշտօններու կը կոչուին, ինչպէս որ առաջին անգամ Յիսուս իւր Երկոտասան աւետարաններուն և Եօթանասուներկու աշակերտներուն առաջարկուեցան: Աւետարանը իրաւ կ'ըսէ, թէ Յիսուս իրեն հետեւող ժողովուրդին դառնալով խօսեցաւ, սակայն խօսքին ընթացքին մէջ տեղ տեղ պարզ ժողովուրդէ պահանջուելիք պայմաններէն աւելի ծանրներ յառաջ բերուած պիտի տեսնենք:

Առաջին պայմանն է, ընտանեկան և աղգակցական հոգերուն և սիրոյն չյետադասել Աւետարանի պարտաւորութիւնը: Այս է հայր ու մայր, ամուսին ու զաւակ, եղբայր ու քոյր ատելու պայմանը: Հարկաւ ոչ թէ բառը խիստ նշանակութեամբ պիտի չառնուի, քանի որ պատուիրանի հակառակ գործ մըն է, այլ պիտի իմացուի երրայեցութեան հետեւողութեամբ և բաղդատական ձեւով, թէ երբեք ընտանիքի սէրը Յիսուսի և աւետարանի սէրէն վեր պիտի չի բռնուի: (§ 93:)

Երկրորդ պայմանն է, նոյն իսկ անձնական սէրէն հրաժարիլ, և երբեք իւր անձին դիւրութիւնը, Յիսուսի սիրոյն և Աւետարանին չահին չվերապահել: Այս է ջանջ ոչխել և քաշուիլ ցնոյց բացատրութեանց իսկական իմաստը, ինչ որ քանիցս առիթ ունեցած ենք ըսելու և կրկնելու: Այդ երկու պայմանները ուղղակի և դիւրաւ Աւետարանի պարզ աշակերտութեան ալ կրնան պատշաճիլ:

Երրորդ պայմանն է գործի չձեռնարկած, գործին ծանրութիւնը և անձին կարողութիւնը լաւ կշռել, և ըստ այնմ գործի ձեռնարկել, այնպէս որ եթէ ոք զգայ որ իւր միջոցներն ու կարողութիւնը

չպիտի բաւեն ձեռնարկած գործը գլուխ հանելու, խոհեմութիւն է բնաւ իսկ չձեռնարկել, և խոհական կերպով գործին կամ վտանգին առջեւն առնուլ: Երկու օրինակներ կամ առակներ նմանութիւններ յառաջ կը բերուին այս տեղ: Մարդ մը կ'ուզէ աշտարակ մը չինել, որ է ըսել, ոչ թէ խրճիթ մը կամ սովորական բնակարան մը, այլ կափածոյ քարերով ամուր և հաստատուն չէնք մը կառուցանել: Անպիսին պէտք է որ առաջուընէ ունեցած դրամը և ըլլիք ծախքը բաղդատէ, և երբ տեսնէ որ գործը լրացնելու բաւական գումար ունի, այն ատեն միայն գործին ձեռք զարնէ, ապա թէ ոչ կէս ճանապան կը մնայ: չէնքը կիսկատար և ինքը խայտառակ կ'ըլլայ, և անցնող դարձող անկատար չէնքը տեսնելով կը սկսի ծիծաղիլ ու ըսել: Այս մարդը սկսաւ չինել, բայց չկրցաւ լրացնել: Երկրորդ օրինակը առնուած է իշխանէ մը, որ յանկարծ կը լսէ թէ դրացի իշխանը լրեն վրայ պատերազմի կու գայ քսան հազար մարդով, մինչ ինքը սաստ հազարէ աւելի չունի: Պէտք է նախ մտածէ և կշռէ թէ կերպ մը ունի՞ լրեն մարդերով թշնամիներուն դէմ դնել, զէնքերու, գործիքներու, կիրճերու, բերդերու, և ուրիշ հնարքներու առաւելութիւններ ունի՞ թշնամւոյն չատուելիքը կշռելու: Եթէ սաստկ յոյս մը ունի, թշնամւոյն դէմ ելլայ. իսկ եթէ չունի, քանի որ թշնամին դեռ հեռու է՝ հաչտութեան դեսպաններ զրկէ, և պատուաւոր ու չահաւոր կերպով հնարաւոր խաղաղութիւն մը խնդրէ և ստանայ: Այս պայմանը, ինչպէս կը տեսնուի, աւելի գործօն պաշտօնէութեան համար է, որուն ամէնոք սխալեալ չէ, մինչ պարզ աշակերտութեան համար ոչ մի միջոցներու պակասութիւն չկրնար եւս կենալու փաստ ըլլալ, կամ չձեռնարկելը արդարացնել:

Այս հատուածին ծայրը իբր հետեւութիւն կցուած մասը, թէ ո՛վ որ իբր ինչքերէն չհրաժարիր՝ չկրնար Աւետարանի աշակերտ ինել, պէտք չէ իբր նախնթացին եզրակացութիւն ընդունիլ, որուն հետ իմաստի ներքին կապ չունի, այլ աւելի պիտի առնուի իբր նոր և չորրորդ պայման մը, որ է ինչքի և հարստութեան սէրը չվերադասել Աւետարանի սիրոյն: Այս կերպով աւելի յարմար կը լինէր ժդ. 33 համարը կցել անմիջապէս ժդ. 27 համարէն ետքը: Ոմանք կը կարծեն իսկ, թէ այդ տեղափոխութիւնը գուցէ պատահական ընդօրինակութեանց չփոթմունքէ յառաջ եկած ըլլայ, սա-

կան այնչափ անհրաժեշտ ներթադրութիւն մը չէ, քանի որ աւետարանին առաջ բերած պայմանները իրարմէ անկախ կէտեր են։

Հինգերորդ պայման մըն ալ աղի օրինակէն առնուած է։ Աւետարանի հետեւողը պէտք է ինքն իր մէջ կատարեալ ըլլայ որպէս զի ուրիշի ալ օգտակար ըլլայ։ Այդ նմանութիւնը ուրիշ տեղ ալ բացատրեցինք (§ 124), բայց այս տեղ հետեւողութեան պայմաններուն կարգին՝ գործօն պաշտօնէութեան վրայ մեկնաբերելիք պայմաններուն մէջ պիտի համարուի, քանի որ աղի բնութիւնն ու պաշտօնը, որ է կերակուրները համեմելը, ուղղակի ուրիշի օգտակար լինելու իմաստը ցոյց կու տայ։

Հատուածին վերջաբանը, Որ ունէջ ականջս լսելոյ՝ լուիջ, զանձն պատասխանատուութենէ ազատելու, և պատասխանատուութիւնը ունկնդիրներուն վրայ բեռցնելու նպատակն ունի։ «Իմ պարտքս ազդարարել էր, ըսել կ'ուզէ Յիսուս, ես խօսեցայ ու ազդարարեցի, լսել և իմանալ և գործադրել լսողին պարտքն է, ո՛վ որ լսելու պատրաստ ականջ ունի, թող լսէ և կատարէ, իսկ ո՛վ որ չկատարեր, ինքզինքը մեղադրէ»։ Յիսուսի գործածած առակը առած դարձած սովորական խօսք մըն է, զոր Յիսուս ուրիշ անգամներ ալ գործածած է, իբր խօսից և քարոզութեանց կնիք ու փակում։

173. ԿՈՐՍՈՒԱԾ ՈՉԽԱՐԻՆ ԱՌԱԿԸ

Ղուկ. ԺԲ. 1—7.

Յիսուսի քարոզութիւնները միշտ անոր չուրջը ամէն տեսակ անձեր կը հաւաքէին, հետեւելու յօժարակամ ժողովուրդին հետ՝ լսելով զուարճանալու հետաքրքիրներ ալ, ինչպէս նաեւ խծբծելու առիթ փնտռող պիրներ և Փարիսեցիներ ալ։ Այս վերջինները դիտեցին թէ Յիսուսին չուրջը մաքսաւորներ և մեղաւորներ ալ կան, որոնց հետ Յիսուս անոյշ վարմունք ունի, անոնք իրեն կը մօտեցընէ, ինքն անոնց կը մօտենայ, և մինչեւ իսկ անոնց հետ անխտիր կը տեսնուի ու միասին սեղանի կը նստի, և ամենեւին չզգուշանար անոնց կենակցութենէն պղծուելու վտանգէն։ Մինչ եթէ պղծուելու վտանգն ալ չըլլար, պէտք չէր որ անոնց համարձակութիւն տար, և իբր թէ անոնց անիրաւութիւնները քաջալերէր։

Դպիրներ և Փարիսեցիներ սկսան տրտունջները չատցնել։ Յիսուս առակով մը անոնց պատասխանեց.

Հովիւին մէկը հարիւր ոչխար ունէր, զորս լեռներու արօտանեւրուն մէջ արածելու էր հանած. ոչխարներէն մէկը քիչ մը ընկերներէն հեռացաւ և սխալ ուղղութիւն բռնեց։ Վերջապէս թոլորովին մոլորեցաւ և կորաւ։ Հովիւը երբ զգաց որ ոչխարներէն մէկը պակաս է, իննսունումինը հատը ձգեց առանձին արածուելու, և ինքն սկսաւ լեռնէ լեռ, ձորէ ձոր թափառիլ, փնտռել, ձայն հանել, մինչեւ որ յաջողեցաւ մոլորեալ ոչխարը գտնել։ Ուրախացաւ, բայց տեսաւ որ ոչխարը յոգնած է. առանց իւր յոգնութիւնը մտածելու, բռնեց ոչխարը ուսերուն վրայ դրաւ, ու դարձաւ միւս ոչխարներուն հետ փարախը մտցուց։ Անկէ ետեն գնաց, և այն երեկոյ բարեկամները ու դրացիները հրաւիրեց, անոնց հետ ուրախութեան և գոհարձութեան նստաւ, և սկսաւ ամէնուն ասեմել. «Այսօր չատ ուրախ եմ, և կը խնդրեմ որ ինծի ուրախակից ըլլաք, ոչխարներէս մէկը կորստած էր, եռեւէն գացի ու յոգնեցայ, բայց հոգ չէ, վասն զի յաջողեցայ զայն գտնել և բերել»։

Այս առակը մենք ուրիշ տեղ ալ տեսանք (§ 124), բայց այնտեղ փոքրիկներու ընծայութիւնը կարեւորութիւնը ցոյց տալու համար չատ բերուած էր, մինչ այստեղ չատ բերուած է մոլորեալներուն, այսինքն մեղաւորներուն դարձին համար ըլլալիք աշխատութիւնը յանձնարարելու և մեղաւորին դարձը յաջողած ատեն, չատ գալիք ուրախութեան աստիճանը բացատրելու համար։

Ոչխարները մարդիկ են, մոլորեալ ոչխարը մեղաւորն է, հովիւը ինքն Յիսուսն է, որ մեղաւորաց դարձին համար աշխարհ եկած է։ Անոր ուրախութիւնը մեղաւորները դարձնելուն վրայ է. չատ աւելի ուրախութիւն կը զգայ մէկ մոլորեալին դարձին վրայ, քան թէ իննսունըիններուն չմոլորելուն վրայ։ Յիսուս ինքն ալ այդ ուրախութեան վրայ կը պատչաճեցնէ առակը, բայց ուրախութիւնը կը պահէ Երկինքի մէջ, ակնարկելով Երկնից Արքայութեան, զոր ինքն եկած է քարոզել։

Յիսուս այս առակով կը պատասխանէ Փարիսեցիներուն, որ զինքը կը մեղադրէին մաքսաւորներն ու մեղաւորները հոգալուն ու պաչտպանելուն համար. սակայն այդ բարոյական իմաստէն զատ, աւետարանական իմաստ ալ ունի այս առակը, ինչպէս բոլոր ուրիչ

առակներն ալ : Երկնից Արքայութիւն դարձող մոլորեալը հեթանոսներն են , որոնց Աւետարանի փարախը դառնալը աւելի մխիթարութիւն կ'ազդէ , քան թէ աստուածանօթութեան Հին Ուխտին ներքեւ գտնուողներուն փարախի մէջ մնալը :

Առակին մեկնութեան մէջ Ս . Հայրեր եկեղեցւոյ պաշտօնեաներուն ուղղուած խրատ մըն ալ կը տեսնեն . թէ ինչպէս պէտք է անոնք մեղաւորներու դարձին համար աշխատին , և անոնց դարձին համար չանք ու աշխատանք չխնայեն :

Վերջին դիտողութիւն մըն ալ , ոչխարին մոլորելուն վրայ , որ անքան անասունին անմտադրութենէն յառաջ եկած է : Այս պատճառով նա արժանի կ'ըլլայ , որ հովիւը իւր եռեւէն վազէ , բայց ինքն ալ հովիւի ձայնը առնելուն անոր կը վազէ : Այդ պատրաստանները ապիրատութեան կամ անգիտութեան մեղքերուն կը յարմարին , որոնց համար աստուածային դիմութիւնը կը կանխէ իւր շնորհքները :

174. ԿՈՐՍՈՒԱԾ ԴՐԱՄԻՆ ԱՌԱԿԸ

Ղուկ. ԺԵ. 8—10.

Երկրորդ առակ մըն ալ նախընթացէն եռքը իսուաած՝ նոյն նպատակով և նոյն իմաստով : Ազքատ կին մը տասը դրամ ունի միայն , և տասը դրամներէն մէկը ձեռքէն կ'իյնայ , ծակ մը կը մտնէ , կը կորսուի : Խեղճ կինը կորսուած դրամը գտնելու համար տունը տակնուվրայ կ'ընէ . աւելը ձեռքը ամէն կողմերը կը պրպտէ , ճրագ կը վառէ որ մութ անկիւններն ու խորչերը զննէ . վերջապէս կը յաջողի կորսուած դրամը գտնել : Ուրախութենէն բարեկամներուն ու դրացուհիներուն լուր կու տայ , ու կը պատմէ . «Գտէ՛ք , կ'ըսէ , կորսուած դրամս գտայ» : Ինքն կ'ուրախանայ և դրացիներն ալ իրեն հետ ուրախանալու կը հրաւիրէ :

Ցիսուս այս առակին վերջն ալ Երկնից Արքայութեան մէջ մեղաւորի մը դարձին համար եղած ուրախութիւնը կը կրկնէ , և այս կերպով թէ՛ բարոյական և թէ աւետարանական կրկնակ իմաստներն ալ կը հաստատէ , թէ՛ մեղաւորաց համար ըլլալիք չանքը և թէ հեթանոսաց կոչման համար աստուածային կարգադրութիւնը :

*Իսկ դրամին կորսուելուն մասին դիտուելիք կէտը այն է, որ ո՛չ միայն անթան և անգիտակից է դրամին կորսուիլը, այլ և թո-
ղորմին իրմէ կախում ունեցած չէ։ Դրամը անշունչ և անկար նիւթ-
մը, չէր կրնար իսկ տեղէն շարժուիլ, ինքնիրեն իյնալ ու կորսուիլ.
ու հարկաւ դրամին միրոջ թերի գործողութենէն առաջ եկաւ, որ
իւր դրամը կորսուեցաւ։ Հետեւաբար կնոջ ըրած ջանքերը շատ
աւելի են, աւելն ու ճրագը մեծամեծ ճիգերու նշանակ են։ Սոյն
պարագան լաւ կը պատշաճի պարզ անկարութեան մեղքերուն,
որոնց մէջ յաճախ, երբ անկարութիւնը կատարեալ է, պատասխա-
նատուութեան իսկ տեղի չմնար, և կորսուելը գտնելու հոգը
աստուածային չնորհաց արդիւնք կը լինի կատարեալապէս։*

175. ԱՆԱՒԱՍԱԿ ՈՐԴՒՈՑՆ ԱՌԱԿԸ

Ղուկ. ԺԵ. 11—32.

*Կորսուեալ ոչխարին և կորսուեալ դրամին առակներուն կը յա-
ջորդէ կորսուեալ զաւակին առակը, զոր Աստուած Որդի անունին
ներքեւ կը յիշենք չարունակ. և որուն ներքին նպատակը նախըն-
թացներուն համանման է։ Բայց առակը ոչ եւս անշունչ կամ ան-
բան էակին չուրջը կը դառնայ, այլ բանաւոր էակի պատկանելով,
աւելի պարագաներով զարդարուած է, որոնցմէ ոմանք յաւուրկ
խորհրդով մը յիշուած են, մինչ ուրիշներ պարզապէս զարդի հա-
մար յիշատակուած են։*

*Մեծատուն հայր մը երկու զաւակ ունի. որոնք իւր հոգևանաւո-
րութեան ներքեւ կ'ապրին և հօրենական տան մէջ կը մնանին։
Պզտիկը այդ կացութենէն կը ձանձրանայ. կ'ուզէ ինքիր գլխուն
գործի տէր ըլլալ, և իւր ուզածին պէս ապրիլ։ Իւր միտքը հօրը
կը յայտնէ և կը պահանջէ իսկ, որ իւր ժառանգութեան մասը հի-
մակուընէ իրեն յանձնուի, և ինքն ալ բաժնուի, երթայ, ինքիր
գլխուն աշխատի ու չահի։ Կամայ կամ ակամայ, համոզուած կամ
բռնադատուած, հայրը պզտիկ զաւկին կամքը կը կատարէ, և իւր
ստացութեան կէս բաժինը անոր կը յանձնէ իբր ապագայ ժառան-
գական իրաւունք։ Տղան առածը բոլոր ստակ կ'ընէ, և գոյացած
գումարը կը ժողվէ և հեռու քաղաք կ'երթայ. այն տեղ աչքէ հե-

ու աւելի ազատ ապրելու համար: Երբոր այնչափ դրամ ձեռքը կը տեսնէ, աշխատելու և վաստկելու միտքը, եթէ ունէր ալ, կը մոռնայ. կը սկսի ուտել ու խմել, զուարճանալ և զեղխանալ, խաղի և ցոփութեան եռեւէ ըլլալ. հարկաւ իրեն յարմար ընկերներ ալ գտնալով, վասն զի այսպիսի բաներ ալ մեն մինակ չեն կրնար կատարուիլ: Շատ չանցնիր, ունեցածը կ'ուտէ կը լմնցնէ, թերեւս պարտք ալ կ'ընէ յուսադրելով, վերջապէս այն դուռն ալ կը փակուի, և բոլորովին չքաւոր ու մնանկ կը մնայ մէջտեղ, օտարութեան մէջ ծանօթ բարեկամ ալ չգտներ. ուրախութեան ընկերներէն մէկ մը իրեն վրայ չգթար, ու վաստկելու յարմարութիւն ու վարժութիւն ալ չունի: Եղած տեղէն կը հեռանայ, անծանօթ գիւղեր և ագարակներ կ'իյնայ. գիւղատնտես անձի մը մօտ ծառայութեան կը մտնէ, որն որ խոզ արածելէ աւելի գործի մը կարողութիւն չգտներ տղուն վրան, վարձքի ալ արժանաւոր չտեսներ, մանուկն իսկ այնչափ քիչ կու տայ, որ խնդձ տղան կշտացնելու իսկ չբաւեր, և սա կը պարտաւորուի խոզերուն առջեւ նետուած վայրի եղջերւոյ պտուղներէն մաս մը վերցնելով իրեն ուտելիք ընել:

Այս վիճակին մէջ ինկած մեծատունին տղան կը սկսի մտածել թէ ինչ էր և ինչ եղաւ, կը մտածէ իւր եղբօր վիճակը որ հօրենական տան մէջ բանի մը պակասութիւն չունի, միտքը կու գան նոյն իսկ իրենց տունին թոշակաւոր ծառաները ու վարձկան գործաւորները, որոնք ինքը կ'անարգէր, և որոնց նայիլ իսկ թերեւս չէր զիջաներ, որոնք իրեն հօր տունը ուզածնուն չափ հայր ու կերակուր ունին, կրցածնուն չափ հանգիստ կրնան ընել, իսկ ինքը ոչ հանգիստ ունի և ոչ պատսպարութիւն, ոչ զգեստ և ոչ կերակուր: Բաւական մըտածելէ ետքը, և թերեւս հօրը բարկութեան գաղափարին հանդէպ բաւական վարանելէ ետքը, վերջապէս սիրտի քաջութիւնը ձեռք կ'առնէ, հօրը դիմելէ զատ ուրիշ ճար չգտներ, և խոզերն ու եղջիւրները թողած՝ իրենց քաղաքին և իրենց տունին ճանապարհ ձեռք կ'առնէ: Միտքը կը դնէ առանց անձին արդարացման խօսքեր ընելու, պարզ ու բացարձակ մեղայն արտասանել, իւր յանցանքը խոստովանիլ, որդիութեան անարժան եղած ըլլալը ճանչնալ, և իբր չնորհք իւր տան վարձկաններուն կարգին ընդունուիլ ու աշխատիլ, զոնէ հանգիստ անկողին մը, և կշտանալու չափ կերակուր ունենալու համար:

Այս մտածմունքով, կամքի հաստատ որոշմամբ և սիրտի խոնարհ արիութեամբ, կը մօտենայ խնդճ անառակը իրենց քաղաքը, և ահա իրենց տունն ալ հեռուէն աչքին կը զարնէ։ Տղան անյողդողդ միտքով կը յառաջէ։ Բարեբաղդ դիպուածով մը հայրը չորս կողմը նայելու ելած կ'ըլլայ, հեռուէն կը տեսնէ խնդճուկ մէկ մը, մատղուկութիւնը սեւեռելով կը ճանչնայ իւր տղան, սիրտը կը յուզուի, գութը կը չարժուի, սիրութեամբ խառն բարկութիւնը կը մարի, կորստեան գիւտը միայն կը մտածէ, կը մխիթարուի և կ'ուրախանայ. և բնական իմն չարժմամբ. դէպի տղուն կողմը կը քալէ, կը քալէ արտորնօք, գրկել կը վազէ։ Տղան ալ կը յառաջէ, և հայրը տեսնելով կարծես թէ աւելի կը քաջալերուի, իրարու կը հանդիպին, տղան կը պատրաստուի իւր յայտարարութիւնն ու խոստովանութիւնը ընել. բայց դեռ նա բերանը չբացած, հայրը վիզին կը պլլուի, ու խղաղութենէ նկոզ աղուոս ու կեղտոտ տղան կը սկսի կրկին ու կրկին պագնել ու պագնել։ Անառակութենէ դարձող տղուն գլխուն վրայ տաքսարեալ է և առաջադրութիւնը հաստատուն, նօթը ցուցած դուխէն ու սէրէն ալ չզուարթ ու չփոխոխուիր, եւ իւր պարզ ու յստակ յայտարարութիւնը կը խօսի համարձակ. Հայր, ղեղայ չեմկին և ասաջկ է։, և ոչ եւս եմ արժանի կոչել որդի է։, ասա զիս իբրեւ զմի ի վարձկանաց է։։

Հայրը ուրախութենէն այլայլմէ եղած, հազիւ մէկ կը լսէ տղուն խօսքերը, և ոչ իսկ կը պատասխանէ, ձեռքէն կը բռնէ ու տուն կը տանի, ծառաները կը կանչէ, կը հրամայէ որ տակաւին պահուած աւջի հագուստը հանեն, լուան տղան ու մաքրեն, օրհնեն և օծեն, փառաւոր հագուեցնեն, բոթիկ ոտուըներուն կօշիկներ տան, կոշտացած ձեռքերուն մատանի անցընեն, ամէն արդուզարդը լրացընեն, մեծ հացկերոյթ մը պատրաստեն, պահծու պարարակ եզը մորթեն, երգիչներ և նուագածուներ բերեն, և չէնք չնորհք ուրախութեան և զուարթութեան երեկոյթ մը սարքեն։ Հայրը հանդէսին գլուխը անցած և իր զաւակը քովը նստեցուցած խնդութեամբ, կը կրկնէր ամէնուն. Կեղծաւոր և սրտաբեկ լեցո՛ւ, զի այս որդի իմ մեռեալ էր և եկեաց, կորսուեալ էր և գտաւ։

Բախտը անանկ բերաւ, որ մեծ տղան այն օրը տունը չէր, օր առաջ ագարակ էր գացած և անցած դարձածէն, տեղեկութիւն չէր ունեցած։ Իրիկուան դէմ միայն տուն կը դառնար, մօտեցած աեն

երգերու և պարերու ձայներ կը լսէ, պատճառը չիմանար, ծառա-
ներուն մէկէն բացատրութիւն կը հարցնէ. այն ալ կ'աւետէ, թէ
պզտիկ նոթայրէ յանկարծ դարձաւ խեղճուկրակ վիճակի մէջ, բայց
բոլորովին զղջացած, հայրէ ալ ուրախութիւնէն ինչ ընելիքը չգի-
ցաւ, հազուեցուց պզուեցուց, կոչունք ուրախութիւն սարքեց,
մինչեւ իսկ պահծու պարտքակ եղը մորթել տուաւ: Մեծ տղան վո-
խանակ ուրախանալու կը տխրի, կը նախանձի անառակ եղբօր
եղած պատուոյն ու ցուցուած սիրալիր ընդունելութեան: Նա հօրը
ինչքին կէսը վճացուցեր էր, միւս կէսը բոլոր իրեն պիտի ըլլար,
բայց հիմայ նա եկեր էր միացած կէսին ալ բաժնեկից տէր ըլլալու:
«Ա՛լ ուրեմն, կ'ըսէ, այս տունին մէջ ինձի տեղ չկայ, հայրս անա-
ռակը առնէ ու նստի, ես այլ եւս տուն չեմ մտներ»: Ծառաները
կը վազեն և մեծ տղուն բանը հօրը կը հաղորդեն:

Ծերունին չուարած դուրս կը վազէ, մեծ տղան կը տեսնէ, և
կը սկսի սիրտը առնել, կը վախնայ որ կորսուած տղան գտած
տանն, ունեցած տղան չկորսնցնէ: Անոյշ խօսքերով կը չողոմէ,
բայց մեծ տղան խստութեամբ կը պատասխանէ. «Այսչափ տարի
քեզի հնազանդութեամբ ծառայեցի, երբեք կամքիդ դէմ բան մը
չըրի, երբեք հրամաններդ անկատար չմոռցի, և այս ըրածիս վո-
խարէն օր մը ոչ մըն ալ չտուիր քացէն, որ երթամ բնկերներուս
հետ ուրախութիւն մը ընեմ: Ինչպէ՞ս ուրեմն, երբ սա տղադ կու
գայ, որ քու ինչքդ տարու ցոփութեանց ու անառակութեանց մէջ
վատնեց, մինչեւ իսկ պարտքակ եղը անոր սիրոյն կը մորթես. ինչ
է եղեր անոր արժանիքը, ինչո՞ւ նա ինէ աւելի սէր տեսնելու ար-
ժանի կը սեպուի եղեր»:

Հայրը քաղցրութեամբ կը պատասխանէ. «Արժանիքի խնդիր
չկայ, տղաս, ոչ մէկին միտքէն կ'անցնի թէ նա քեզմէ աւելի սիրոյ
ու պատուոյ արժանի էր, դուն ալ պէտք է ուրախանաս որ կոր-
սուած մը գտանք այսօր: Քանի որ ամէնէն չնչին կորսուած բանի
մըն ալ գտնուիլը ուրախութեան պատճառ է, այժմ մեր գտածը իմ
զաւակս է, քու եղբայրդ է: Դուն տունին մէջն էիր, բոլոր տունը
քուկդ ալ էր, ուլ ուզէիր, հորթ ուզէիր, եզ ուզէիր, ինչ ուզէիր
առնել ու գործածել քու իրաւունքդ էր. երբ ուզեցիր, ու ես զլա-
ցայ: Մէկ կողմ ձգէ՛, տղաս, ծուռումուռ մտածմունքներ, հիմակ
ուրախութեան վայրկեան է, եկո՛ւր, եղբայրդ տե՛ս, սիրէ՛, համ-

քուրէ՛, տեսնես ինչպէս խելօքցած է, դուն ալ պիտի հասնիս, դուն ալ մեզի պէս մեզի հետ պիտի ուրախանաս, թէ կորսուած մը գտնուեցաւ, թէ մեռած մը յարութիւն առաւ»:

Ինչպէս ամէն առակներուն մէջ, նոյնպէս այս առակի մէջ ալ գործոզութեան պատմական լուսը կը պակսի, պէտք եղած խրատական կտորները զրուցուելէն ետքը, եղելութեան պարագաները կարեւորութիւն չեն ունենար: Հետեւաբար չէ ըսուած թէ մեծ եղբայրը ինչ ըրաւ. ներս մտաւ, երկու եղբայրներ տեսնուեցան արդեօ՞ք, անառակը ինչ տեսակ կեանք սկսաւ վարել, և այլ այսպիսի պարագաներ լուսթեան մէջ մնացած են:

Այս առակն ալ կրկին նպատակով խօսուած է. այսինքն է աւետարանական և բարոյական: Աւետարանական իմաստով նորէն հեթանոսաց կոչման խորհուրդն է: Պզտիկ տղան, որ է անառակը, Աստուծոյ տունէն հեռանալէն ետքն ալ, զղջումով, նորէն պատուով և գովեստով կ'ընդունուի երկնից Արքայութեան մէջ. իսկ մեծ տղան, որ է Հին Ուխտի իսրայէլեան ժողովուրդը, կարծես թէ պզտիկ եղբօրմէն եռանդ կը մնայ. և իր նախանձոտ և անճնասէր բնոյթով մինչեւ իսկ երկնից Արքայութիւն մտնալ չուզեր և կամովին կը հրաժարի, և երկնաւոր Հօր հրաւէրն ալ մերժելու ձեւեր կը ցուցնէ: Գուցէ այս կէտը աւելի չեչտելու համար է, որ առակին վերջը մեծ զաւկին տուն մտնելուն յիշատակութիւնն իսկ չըներ Յիսուս:

Իսկ բարոյական իմաստը շատ աւելի զգայուն և շատ աւելի բեղուն է, և քրիստոնէութեան սկիզբէն մինչեւ յայսօր, չեմ կարծեր թէ անառակին առակէն աւելի խօսուած, կրկնուած, բացատրուած, մեկնուած, սիրուած և զգացուած աւետարանական կտոր մը եղած ըլլայ: Որչափ կենդանի և ճշգրիտ է մեղաւորին վիճակը, հօրը տունէն գլուխը առնող և կամովին մեկնող զաւկին դործին մէջ: Որչափ զգայուն և արտագրաւ է Աստուծոյ գթութեան նմանութիւնը, տուն դառնալու միտքը յղացող և կամքը յայտնող անառակին սիրալիր ընդունելութեան մէջ: Մեղք և ապաշխարութիւն, սէր և թողութիւն, կարծես թէ իրարու հետ կը մրցին իրենց զօրութիւնը յայտնելու մէջ:

Նախընթաց երկու կտրուածներուն՝ ոչխարին և դրամին առակներուն հետ, այս երրորդ կտրուածին՝ անառակ որդւոյն առակը

*թաղդատած առնելիս, աչքի զարնելու պարագայ մըն է, որ երբ հովիւն ու կինը կորսուածին եռեւէն կ'երթան ու կը փնտռեն, կորսուած զաւկին հայրը ամենաւին փնտռելու չելլար, ոչ ալ եռեւէն խնդրակներ կը ղրկէ, և ոչ ալ կացութիւնը իմանալու հոգ կը տանի: Արդ՝ այս կէտը հիմնական պարագայ մը կը կազմէ ապաշխարութեան մէջ: Դրամին համար ըսինք թէ անչունչ ու անկար կորսուած մըն էր, ոչխարին համար ըսինք թէ անբան ու տգէտ կորսուած մըն էր, հետեւաբար անկարութեամբ և անգիտութեամբ ինկած մեղաւորներու կը նմանէին, որոնք ներում ու չնորհքը դիւրաւ կրնային ընդունիլ: Իսկ զաւակը՝ անչունչ կամ անբան, անկար կամ անգէտ չէր, այլ կրնար րուածը չունել, գիտէր ըրածը ճանչնալ, և գիտութեամբ և կարողութեամբ օժտուած լինելով հանդերձ, չարութեամբ կը մեղանչէր: Ահա այսպիսիները արժանի չեն ըլլար աստուածային գթութեան, քայց եթէ երբ իրենք զղջացած միտքով ու հաստատուն կամքով կ'ուզեն իրենց մեղաւոր վիճակէն ելնել. սրտով ու մաքրով իրենց ընտրած գարչելի վիճակէն, դառնալ Աստուծոյ տունը ուտիք կամովին մնալնուցան: Այստեղ լիքէպ է կրկնել ինչ որ ուրիշ տեղ բացատրեցինք (§ 74) անկարութեան և անգիտութեան և չարութեան մեղքերուն տարբերութենանց վրայ. որք կը կոչուին Հօր դէմ, Որդւոյն դէմ և Հոգւոյն դէմ մեղքեր, և այդ վերջիններուն այսինքն չարութեան մեղքերուն համար կ'ըսուի թէ քնաւ ներում չեն գտներ, մինչեւ որ նախընթաց զղջմամբ իրենց չարութեան կերպարանքը չթօթափեն: Եւ այս կը տեսնուի ճիշդ ճիշդ անառակին օրինակին մէջ. որուն հայրը, զաւկին եռեւէն չեղաւ քանի որ կամովին մեկնած էր, և գութ ու ներում չցայտնեց մինչեւ որ անառակը հօրենական տունը չմտաւ:

Բարոյական իմաստին կողմէ նկատողութեան արժանի կէտ մըն ալ է, անառակին անկման և անառակին վերականգնման քուն և հիմնական պատճառը գտնել: Հօրենական տան մէջ վայելած խնամքը աստուածային չնորհքին օրինակն է, և նոյն չնորհքին յարգը չճանչնալը եղած է մեր անկման պատճառը, ինչպէս և նոյն չնորհքին յարգը ճանչնալը բուականաւ եղած է զինքն վերստին ինկած տեղէն վեր կանգնելու:

Ներողութեան արժանի կէտեր են և առակին չուրջը դարձող ընտանեկան պարագաներ, որ ընտանեկան կեանքին բարոյա-

կան հիմերը գծելու կը ծառայեն։ Անառակին տան մէջ մօր կամ քրոջ յիշատակը կը պակսի. կանանց ներկայութիւնը տան մէջ գորովոյ նշանակ է, և եթէ մօր մը կամ քրոջ մը փափուկ գորովը գտնուած ըլլար, հաւանաբար անառակը այն յեռասիրտ որոշումը տուած չէր ըլլար։ Անառակին իւր մանկութեան մէջ լաւ կրթութիւն առած, արհեստ կամ արուեստ մը սորված, որ և է ընդունակութիւն մը ստացած լինելը չյիշուիր, այլ կը ներկայացուի պարզապէս հարուստի չիացած տղու մը պէս։ Եթէ անառակին մանկութիւնն ու երիտասարդութիւնը խնամով կրթուած, եթէ անառակը օգտակար ընդունակութեան մը տէր եղած ըլլար, յանկարծ դժբախտութեան մէջ ինկած ատենն ալ, կրնար իւր մտաւոր զարգացմամբ ինքն կանոնաւորել, և ստացած ընդունակութեամբ իրեն յարմար զբաղանք ու վաստակ մը ձարել, և ոչ թէ իւր յուսին անպիտան մը խոզարածութենէ վեր զբաղանքի մը տէր չկըրնալ ըլլալ, և անոր մէջն ալ վարձքի իսկ արժանի չսեպուիլ։

Ընտանեկան յուի կրթութեան հետեւանք է նաև մեծ եղբօր յայտնած նախանձոտ ու դժպհի ընթացքը, որ կրտսեր եղբօր մը գրեթէ յարութիւն առածի պէս երեւան գալու պատճառն, բնաւ եղբայրական սիրոյ նշոյլ մը չցուցնելը, և իւր անձնական չահուն ու հաշիւին հետեւելով, կարծես թէ կը ցաւի որ իւր եղբայրը չէ մեռեր, չէ պակսեր, ու ելեր կու գայ նորէն հօրենական ժառանգութենէն բաժին առանալու հաւանականութեամբ։

Ս. Հայրեր փոխաբերական կամ յարմարական իմաստներով ալ զանազան գեղեցիկ խորհուրդներ քաղած են անառակին առակէն, և ատոնց մէջ նշանաւոր է վերկագործութեան խորհուրդին վրայ պատչաճեցումը, ուր մեղաւոր մարդկութիւնը կը վերկուի զննմամբ Փրկչին, և կը զգենու անմեղութեան ժամանակէն պահուած սըրբութեան պատմուճանը, և կը հրաւիրուի արքայութեան երկնային ուրախութեանց։ Առակիս վրայ քիչ մը աւելի երկարեցինք, բայց կ'արժէր ալ նշանաւոր հատուած մը յաւ լուսաբանել։

176. ԱՆԻՐԱՒ ՏՆՏԵՍԻՆ ԱՌԱԿԸ

Դատ. ԺԶ. 1—13.

Անատակին առակին անմիջապէս կը կցէ Դաւկաս անտեսին առակը. միայն Ե– ասէ ա– աշակերտին անցումը դնելով երկուքին մէջտեղ։ Աշակերտ անունը աւետարաններուն մէջ երեսին երկուասաններուն միայն տրուած է, երեսին Յօթանասունեկուներուն, բայց երեսին ալ ընդհանուր կերպով կը տրուի Յիսուսին բոլոր բարեմասնեալ հետեւողներուն։ Եթէ առակին վերջը դրուած ծանօթութիւնը նկատի առնենք, թէ ունկնդիր Փարիսեցիները կը գայրանային, կը պարտաւորուինք ըսել, թէ այս տեղ աշակերտ անունը պէտք չունինք սեղմ իմաստով առնել, և թէ միայն իրեններուն ուղղած չէ Յիսուս այդ առակը, այլ բոլոր ժողովուրդին։

Նոյնն մեծատուն տանուտէր մը կայ, որ իրեն մատակարարական գործերուն վրայ ընդհանուր վերակացու մը ունի, որուն պոռնիկ անունը կը տրուի, հայերէն բառին հին և լաւ իմաստով, և ոչ այժմեան աղաւաղած և ստորնացած նշանակութեամբ։ Բառական տարիներ գործի գլուխ գտնուելէ ետքը տանուտէրին ականջը կը հասցնեն, թէ տնտեսը հաւատարիմ չէ իր տիրոջ տուացութեանց, և թէ մատակարարութիւնը վնասի և վտանգի ներքեւ է։ Տանուտէրը այս որ կը լսէ, տնտեսը կը կանչէ, և չիտկէ չիտակ կը յայտարարէ. «վրադ լաւ չեմ լսեր, պաշտօնավարութիւնդ ինձի օգտակար չէ, հաշիւդ կապէ՛, ու տրդիւնքը ներկայէ՛ ու գործէդ քաշուէ, այլևս քեզի պէտք չունիմ»։ Տնտեսը անակնկալի կու գայ. բայց չզուարիր, կերպ մը կը խորհի որ պաշտօնը ձգելէն ետքն ալ իրեն ապրուստը ապահոված ըլլայ. վասն զի կը մտածէ թէ արհեստի աշխատութիւն մը ընելու կարողութիւն ու վարժութիւն չունի, իսկ ձեռք բանալով մուրալու ալ կ'ամչնայ. հնարքի մը պէտքը անհրաժեշտ կը տեսնէ, և կը գտնէ։ Գտած կերպն է տանուտէրին պարտապաններուն մուրհակները փոփոխել, պարտքերնին նուազ ցուցնել և տարբերութիւնէն ինք օգտուիլ։ Կը կանչէ մէկը որ հարիւր մար ձէթ կը պարտէր, այսինքն է մարը 16 քաշէն իբր 1600 քաշ ձէթ։ Կը

հրամայէ որ յիսուն մարի համար նոր պարտքի մուրհակ մը չինէ, հարիւրնոցը կը ջնջէ և յիսուննոցը անոր տեղ կը դնէ։ Մարդը խոր րին չնորհակալութեամբ կը մեկնի։ Երկրորդ մը կը կանչէ, որ հարիւր քոռ ցորեն կը պարտի, այսինքն է քոռը 158 քաշէն 15800 քաշ ցորեն։ Անոր ալ կը հրամայէ որ 80 քոռի նոր մուրհակ մը գրէ, հարիւրնոցը կը ջնջէ և ութսուննոցը տեղը կը դնէ։ Ան ալ չնորհակալութիւններով կը մեկնի։ Երրորդի մըն ալ, չորրորդի մըն ալ նոյն բանը կ'ընէ, վերջապէս բաւական գեղչեր կը կատարէ իր պատուպարտապանաց և ի վնաս տանուտէրին։ Կրնար մտածուիլ որ խորամանկ տնտեսը այդ գեղչերը ըրած ատեն, տարեկրութեան գումարէն անմիջապէս օգտուէր, նոյն ատեն պաշտաճ մասը պարտապաններէն ոտանալով, բայց ատոնցմէն առակը այս չըսեր, այլ ընդհակառակն կը թելադրէ, թէ անտեսը նկատի ունեցաւ միայն պարտապաններուն երախտապարտութիւնը չահիլ, որպէս զի երբ պաշտօնէն ելլէ, անոնց տուներուն մէջ բնակութիւն և կերակուր գտնէ։ Գործը գաղտնի չէր կրնար մնալ, քանի որ բաւական ընդարձակուեցաւ, և տանուտէրին ականջն ալ հասաւ, որ անտարբերութեամբ լսեց. և փոխանակ բարկութեամբ պայրանալու, տնտեսին հնարագիտութեան վրայ գոհացաւ, «Լաւ վարպետ է եղեր, ըսաւ, իր գործը գիտցեր է, արդէն այդ խորամանկ խարդախները՝ մտացի և ճարպիկ ալ կ'ըլլան, և աւելի խելացին, քան թէ բարի և հաւատարիմ պաշտօնեաները»։

Մինչեւ հոս առակը, որուն ընթացքը բնաւ գովելի պարագայ մը չներկայեր։ Տանուտէրին ինչքերը լաւ չմատակարարելը՝ յանցանք, տիրոջը ստացուածոյ դէմ խարդախելը՝ յանցանք, մուրհակներ փոփոխել տալը՝ յանցանք, իրեն համար անիրաւ չահ պատրաստելը՝ յանցանք, և պարապդութեամբ ուրիշի բնաւ ըլլալով ապրելու մտադրութիւնն ալ՝ յանցանք։ Այս պատճառով Յիսուսի ըսելը թէ Գովեաց տէրն ղպնդեան անիրաւութեան, խորթ կը հնչէ շատերուն ականջին, իբր թէ Յիսուս ինքը գոված ըլլար անիրաւ արեւտեսին ըրածները։ Սակայն Յիսուս չէ որ կը գովէ, այլ կ'ըսէ թէ աէրը գովեց, որևիցէ մեծատունի մը տարօրինակ միտքն ու դատաստանը կը պատմէ։ Մեւս կողմէն ուրիշներ կը դիտեն, թէ չէ որ տանտուէրը առակին մէջ աշխարհի տէր Աստուծոյ օրինակն էր, ուրեմն խօսքի բնական բերմամբ Աստուած ալ անիրաւութիւնը.

գոված կ'ըլլայ։ Սակայն այդ պարագային մէջ ալ պէտք է դիտել տալ, թէ առաքներուն մէջ երբոր երկու իր կամ երկու անձ իրա-րու կը համեմատուին, անոնք իրենց բոլոր հանգամանքներուն մէջ բաղդատութեան չեն դրուիր, այլ միայն ու միայն նկատի առնուած նմանութեան կէտին մէջ։ Ըստ այսմ այս առակին մէջ ալ տանուտէրին և անտեսին ամէն հանգամանքները Աստուծոյ և մարդուն հետ բաղդատութեան պէտք չէ դնել, այլ միայն տնտեսին հնարիմացութիւնը և տանուտէրին ինչքովը իրեն օգուտ պատրաստելուն կէտը։

Այս պարագան ակնյայտնի կ'երեւի Յիսուսի անմիջապէս իր հետեւութիւն վրայ բերած խօսքերէն. Ես ձեզ ձեզ ասեմ. թողէք ձեզ քովէկտա ի տանջանէ անէրեւոյթեան։ Մամոնայ, ստորերէն կամ արամերէն արմատէն կը նշանակէ ինչք և առատութիւնք. և Մամոնային իբր աստուածութիւն մը պաշտուած լինելը, չաւերուն կարծիքը եղած է, բայց վաւերական փաստով հաստատուած չէ։ Ըլլայ թէ ոչ, մամոնայն իբր հասարակ անուն կը նշանակէ ինչք կամ հարստութիւն՝ նիւթական իմաստով, և այն ալ սեպի՝ անխտիր կերպով և որևէ ապօրէն կամ օրինաւոր միջոցով ձեռք ձգուած հարստութեան համար, և այս պատճառաւ, ասէպ մամոնայ անէրեւոյթեան բառերը իրարու կից կը գործածուին։ Ինչպէս ալ տնտեսին առակին մէջ ալ, մամոնայն՝ ուսից տնտեսը կ'օգտուի, անիրաւութեան կեղտէն ազատ չէ, սակայն բացարձակ կերպով անիրաւութեամբ ստացուած հարստութեան վրայ մեկնելու պէտք չունինք. վասն զի սեպի վար անէրեւոյթ բառը ճշմարիտ բառին դիմաքաժանեալ կը գործածուի, ենէ անէրեւոյթ մամոնայէն չեղէք հաւատարիմ, ճշմարիտ չեղէք՞ ո՞ հաւատայցէ, որպէս անէրեւոյթ մամոնայ, վաղանցուկ և անհաստատ և սուտ հարստութեան իմաստով գործածուած կ'ըլլայ։

Բոլոր մեկնիչներ համաձայն են, թէ տնտեսին առակը չատ ներքին դժուարութիւններով լեցուն հաւատած մըն է, և թէ չատ նուրբ մեկնութեանց պէտք կայ, որպէս զի Յիսուսի բերնով անիրաւ չահը արդարացուած չըսուի։ Շատեր չատ կերպեր և դարձուածներ յառաջ կը բերեն, այլ մեր նպատակը նրբութեանց մէջ մտնել չէ, և մեք կրնանք ընդունիլ թէ Յիսուս երբեմն տգեղ օրինակներով ալ ուզեց աստուածային սկզբունքներ բացատրել, զորօրինակ երբ աղօթքի զօրութիւնը ուզեց ցուցնել այրիին օրինակով, և Աս-

առեծոյ հետ բաղդատութեան դրաւ անխիղճ դատաւորը։ Մեզի ուրեմն բաւական ըլլայ անտեսի առակով յայտնուած իրաւը բացատրել։

Տանուտէրը Աստուած է, անտեսն ալ մարդն է, աշխարհի բոլոր բարութիւնք Աստուծոյ ստացութիւնք են, մարդը անոնց տէրը չէ, այլ մատակարարող պաշտօնեան է։ Աստուած աշխարհի բարութիւնները մարդուն յանձնած է, որ այդ աշխարհի մէջ անոնք գործածելով, հանդերձեալ աշխարհին համար արդիւնք և չահ պատրաստէ, ինչպէս տանուտէրին ինչքերը տնտեսին ձեռքը կը գտնուէին և անոնցմով իւր ապագան պատրաստելու հոգ կը տանէր։ Աշխարհի բարութիւններ մարդուն ձեռք առժամանակեայ են, օր մը այլևս անոնք ձեռքի տակ պիտի չունենայ, ինչպէս տնտեսը օր մը տանուտէրին ինչքերուն մատակարարութենէն զուրկ պիտի մնար։ Ճիշդ այս խորհրդով է, որ առակին մէջ տանուտէրը տնտեսին պաշտօնը դադրեցնելէ ետքն ալ անոր ժամանակ կուտայ, որ ձեռքի եղած ինչքերէն օգուտ քաղէ, ինչ որ աշխարհի սովորութեան համաձայն չէ, և պէտք էր որ տնտեսին անհատատարմութիւնը գործած ժամէն, անոր գործէ ձեռք քաշել տար, և ոչ թէ դիւրութիւն ընծայէր նորանոր անհատատարմութիւններ աւելցնելու։ Ուրեմն առակին տանուտէրը այնպիսի մէկն է, որ յօժար սրտով թող կուտայ իւր տնտեսին, որևէ կերպով օգտուիլ իւր հարստութենէն։ Ճիշդ այս նկարագիրն է զոր Յիսուս կ'ուզէ ընծայել Աստուծոյ, թէ Աստուած իւր ստացութիւնն եղող աշխարհի բարութիւնները յանձնած է մարդուն ի մատակարարութիւն, կամ լաւ եւս ի չահագործութիւն, որպէս զի նա որևէ կերպով օգտուի այդ բարութիւններէն. ցորչափ անոնք իւր ձեռքն են, և երբ անոնք իւր ձեռքէն պակսին, այսինքն երբ մարդը մեռնի, իւր ապագայ կեանքին մէջ այս աշխարհի մատակարարութենէն օգուտ քաղած ըլլայ։

Նշանակութեան արժանի է օգուտ քաղելու կերպն ալ։ Երբ պատմիչը տնտեսին մուրհակներ փոփոխել տալու գործողութիւնը, դիտել տուինք թէ նա տարբերութիւնները գանձելու միտք չըրաւ, այլ ուզեց միայն ընկերին աղէկութիւն ընել, և ընկերին ըրած աղէկութեան երեսէն օր մը ինքն ալ օգտուիլ. Աւետարանն նպատակն է իմացնել և սորվեցնել, թէ մարդ պարտաւոր է ձեռքը եղած աշխարհի բարութիւններէն ընկերին օգուտը հոգալ, օգնել, նպաստել, աղօթել։ Ահա առակին մեծ բարոյականը։

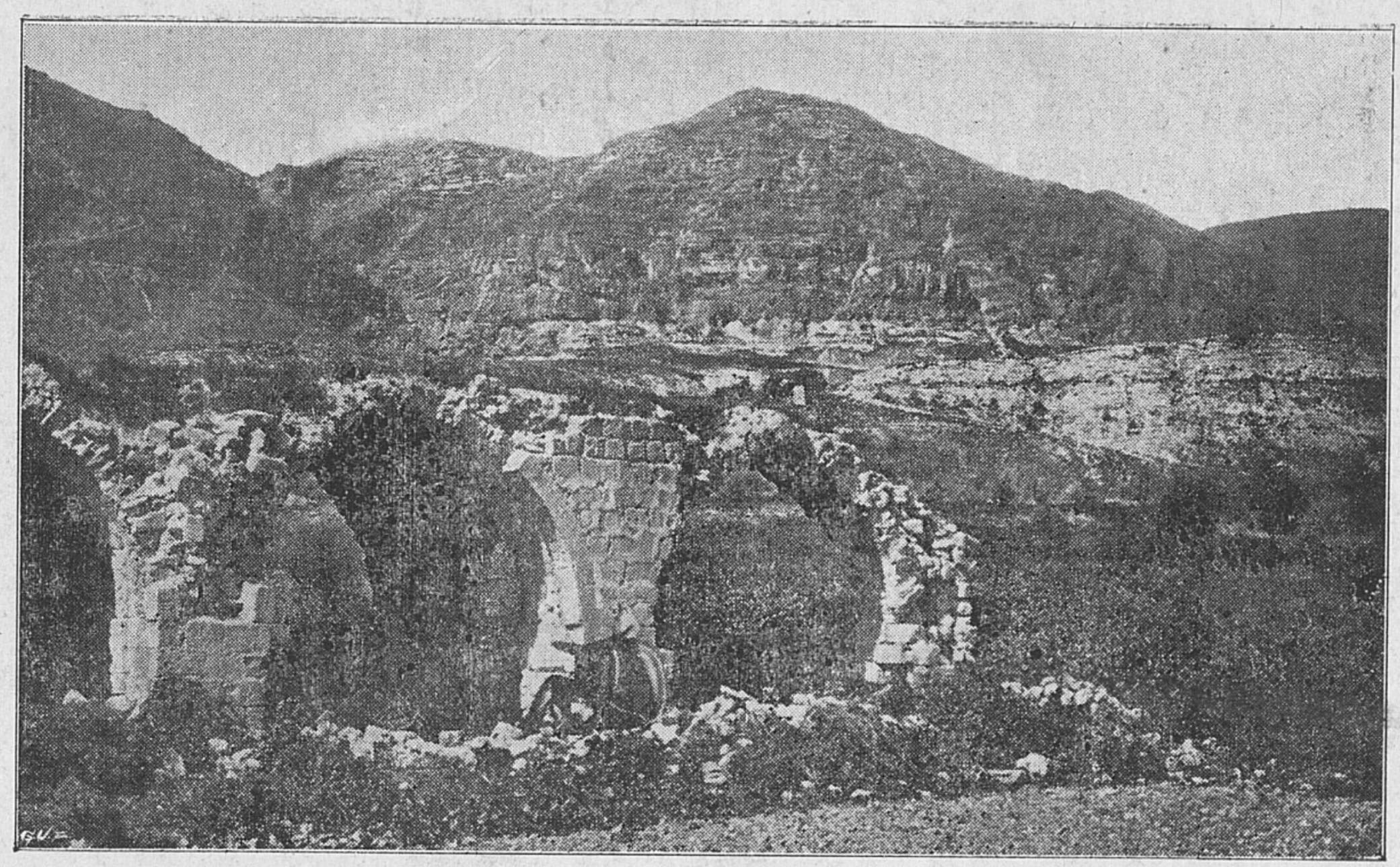
Այսպէս գլխաւոր կէտերը ճշդելէն ետքը, աւելի կը պարզուին այն քանի մը ընդհանուր սկզբունքները, որք սոյն առակին նուէրէն յառաջ քերուած են, և ամէնն ալ աշխարհի բարութեանց կիրառութեան շուրջը կը դառնան: Ինչին հաւատարիմը չասին ալ հաւատարիմ կ'ըլլայ, քիչին անհաւատարիմը չասին ալ անհաւատարիմ կ'ըլլայ. անցաւորին հաւատարիմ չեղողը հաստատունին ալ հաւատարիմ չըլլար. օտարին ինչքին հաւատարիմ չեղողը՝ իրենին վրայ աւելի անհոգ կ'ըլլայ: Երկու իրարու հակառակ տէրերու միանգամայն հաւատարիմ ըլլալ անհնարին է, մէկուն հաւատարիմ եղողը միւսին անհաւատարիմ եղած կ'ըլլայ. Աստուած և Մամոնայ իրարու հակառակ տէրեր են. աստուածային բարութիւններ աշխարհի բարութեանց հակառակ են. աշխարհի բարութեանց հաւէսն եղողը աստուածային բարութեանց հակառակ եղած կ'ըլլայ: Աստուծոյ ու Մամոնայի միանգամայն հաւատարիմ ըլլալ և հաւատարմութեամբ ծառայել հնարաւոր բան չէ:

Առակիս մեկնութիւնը գլխաւորաբար բարոյական իմաստին վրայ տուինք, և աւետարանն ալ այդ ուղղութիւնը կը ցուցնէ: Աւետարանական իմաստին ակնարկ չըներ աւետարանիչը, և մենք նոր բան մը չենք աւելցներ, որովհետեւ նախընթացներուն հետ նոյն է:

177. ՓԱՐԻՍԵՑԻՆԵՐՈՒՆ ՁԱՑՐՈՑԹԸ

Ղուկ. ԺԶ. 14—17.

Յիսուսի խօսած առակը, որչափ և կենճռոտ, սակայն բացայայտ կերպով կը դատապարտէր անոնք, որ իրենց ձեռք անցուցած նիւթական միջոցներով հոգ չէին տաներ ընկերին օգնել, այլ լոկ իրենց անձնդիւրութեան ծառայեցնել, և ագահութեան և արծաթասիրութեան ճանպուն մէջ քալել: Փարիսեցիներ որ այդ առակը լսեցին, ծայրը ո՛ւր երթալը կռահեցին, և յանդիմանութեան իրենց ուղղուած լինելը հասկցան, և սկսան Յիսուսին բաները քաշկըռտել, և Յիսուսը անարգել. Քանի որ ներկաներէն էին, ինչպէս յայտնապէս կը գրէ աւետարանիչը, Յիսուս տեսնալով որ Փարիսեցիներ կ'աչխատին ժողովուրդին միտքերը յուզել, և պարզաւիտ-

18. Անապատին Լեռը

ները գայթակղեցնել, խօսքը անոնց դարձնելով, խիստ ու կարուկ ոճով մը սկսաւ զիրենք կշտամբել. «Պարապ տեղ. ըսաւ կ'աչխատիք դուք ինքզինքնիդ մարդիկներուն աչքին արդար երեւցնել, և առերեւոյթ ու կեղծաւոր բարեգործութիւններով ժողովուրդը խաբել. սակայն Աստուած երեւոյթէն չխաբուիր. նա սրտագէտ է, ձեր սիրտն ու միտքը կը տեսնէ ու կը գնահատէ, և գիտէ թէ ի՛նչ աղտեղութիւններով լեցուած է ձեր ներսը: Ո՛վ որ ինքզինքը մարդկներուն առջեւ միայն բարձր ցուցնել կ'աչխատի, նա ատրին է Աստուծոյ աչքին. և ով ո՛ր ինքզինքը մարդիկներուն առջեւ սուրբ ցուցնել կ'աչխատի, նա պիղծ է Աստուծոյ աչքին»:

Եւ որովհետեւ Փարիսեցիներուն հակառակութեան գլխաւոր չարժառիթը՝ Յիսուսի նոր օրէնք և նոր Ուխտ քարոզելն էր, և ինքզինքնին իրր հին օրէնքի և Հին Ուխտի պաշտպաններ կ'ուզէին ցուցնել, այս կէտին նկատմամբ ալ կարուկ կերպով մը կը պատասխանէ Յիսուս, թէ իրենց չանքը պարապ է. «Օրէնք ու մարգարէք, կ'ըսէ, այսինքն Մովսէսի օրէնքներուն և մարգարէական պատգամներուն ազդեցութիւնը, մինչեւ Յովհաննէս Մկրտիչի քարոզութեան օրը կրցան ոյժ ունենալ: Յովհաննու քարոզութեան սկիզբէն Հին Ուխտը դադրեցաւ. և այն օրէն երկնից Արքայութեան Նոր Ուխտը սկսաւ, ամենայն ոք այնուհետեւ պարտաւորուած է Նոր Ուխտի հետեւողութիւնը ձեռք ձգել, և այդ նպատակին համար ամէն չանք գործածել»:

Վերջապէս Փարիսեցւոց առջեւ ապագայ յուսադրութեան ամէն դուռ փակելու համար կ'ապդարարէ, որ չըլլայ թէ յուսան իրաց վիճակը փոխուիլ. կամ թէ Հին Ուխտը նորէն կենդանացնել. «Աւելի դիւրին է, կ'ըսէ, որ երկինք ու երկիր իրարու անցնին ու կործանին, քան թէ Նոր Ուխտին համար քարոզուած ճշմարտութիւններէն առ մը կամ կէտ մը հետեւ մնայ»:

Այսուհետեւ պէտք է դիտել տալ որ Յիսուսի խօսքերը սկզբունքի հիմամբ խօսուած են աւելի, քանթէ գործադրութեան հիմամբ: Իրաւ է թէ Նոր Ուխտը սկսաւ այն օրէն, երբ Յովհաննէս սկսաւ քարոզել թէ Մերձեցաւ է Արքայութիւն երկնից (Մատթ. Գ. 2), բայց իրաւապէս և ոչ իրապէս, սկզբամբ և ոչ արդեամբ, վասն զի հնար չէր որ փոխոխութիւնը մէկ վայրկեանի մէջ լրանար: Եւ Յիսուս ինքն ալ թէպէտ ամէն պարագայի մէջ Հին Ուխտի դադարումը

քարոզեց, և Հին Ուխտի պաշտպաններուն դէմ ելաւ, բայց մինչև իւր կեանքին վերջը Հին Ուխտին օրէնքները պահեց և հրամաննեբուն համակերպեցաւ, և լրեննեբուն ալ նոյնպէս պատուիրեց, մինչեւ որ իւր մահուանէ ու յարութէնէ ետքը, կամաց կամաց Հին Ուխտի օրէնքներուն ոյժը սկսաւ տկարանալ, և դադրեցաւ տաճարին կործանման առթիւ։

178. Ապաշարջանի Խնդիրը

Մատթ. ԺԹ. 3—9. Մարկ. Ժ. 2—9. Ղուկ. ԺԶ. 18.

Առաքներուն կարգին մէջ անկեալ խօսք մը դրած է Ղուկաս, զոլորովին անկախ անոնցմէ նախընթաց առակէն և մեծաւորնին յաջորդ առակէն, և զոլորովին նոր նիւթ մը չօշափող, թէ ո՞վ որ իւր կինը կը թողու և ուրիշ մը կ'առնէ, չնուիթիւն ըրած կ'ըլլայ: Այդ անակնկալին բացատրութիւնը կու տան մեզի Մատթէոս եւ Մարկոս, որոնք կը պատմեն թէ իրօք Յիսուսի՝ Յայնկոյս Յորդանանու գտնուած աուեն, Փարիսեցիներ ամուսնական կապի մասին խնդիր մը առաջարկեցին անոր, և Յիսուս ալ հարկ սեպեց բացայայտ կերպով իւր վարդապետութիւնը պարզել նոյն խնդրոյն վրայ: Ղուկասին միջանկեալ խօսքը կ'առաջնորդէ մեզ աւետարանական պարագաներուն կարգը ճշդելու, իսկ Մատթէոս և Մարկոս կ'օժանդակեն խնդիրը հանգամանօրէն լուսաբանելու: Խնդիրն ալ ապահարզանի խնդիրն է:

Յայտնի է թէ Մովսէսի օրէնքով Իսրայէլացւոց ներեալ էր որ ամուսնացեալ այրերը իրենց կինը արձակեն, բաւական էր որ իրենց կամքը պաշտօնական գիրով մը յայտնէին և կնոջ ձեռքը տային, սակայն Օրէնքին խօսքերը չատ պարզ չէին, թէ ե՛րբ և ի՛նչ պարագայի մէջ այրը այդ իշխանութիւնն ունէր: Մովսէսի օրէնքը կ'ըսէր. Եթէ առնուցու ոք կին և տիրանիցէ սա նա, և եղիցէ եթէ ոչ գտանիցէ շնորհս առաջի նորա, զի եգիտ ի նմա իբս անպիտանեան, գրեսցէ նմա գիր ապահրկանի և տացէ ի ձեռս նորա, և արձակեսցէ զնա ի տանէ իւրմէ (Բ. Օր. ԻԴ. 1): Խնդրոյ նիւթ եղող կէտը կնոջ վրայ իբս անպիտանեան բառերն էին, որոնց մեկնութեան մասին երկու տարբեր կարծիք կար Հրէից մէջ: Շամմայի դպրոցը կը հետեւէր խիստ մեկնութեան մը, որ կ'ըսէր թէ այրը իրաւունք չունի իր կինը արձակելու, եթէ ոչ միայն անբարոյական կեանքի մը մեղադրանքը չհաստատուի անոր վրայ: Հիլլելի դպրոցը կը հետեւէր աւելի ազատ մեկնութեան մը, որ կ'ըսէր թէ այրը իրաւունք ունի իր կինը արձակելու, եթէ անոր ներկայութիւնը իրեն համար անհաճոյական կամ ձանձրալի կ'ըլլայ, կամ եթէ ուրիշ կին մը աւելի գեղեցիկ կը գտնէ քան զինքը: Հիլլելի դպրոցին մեկնութիւնը աւելի ընդհանրական էր, և ասոր համեմատ ամէն մարդ կրնար իր կինը արձակել ամէն պատճառով, որ իրեն համար բաւական կը թուէր: Ասոր համար Յիսուսի ժամանակ ամէն կողմ ապահարզանի խնդիրը շատ տարածուած էր, և ամէն մարդ կ'ուզէր գիտնալ թէ Յիսուս որ դպրոցին կը հետեւի: Ասոր համար Փարիսեցիներ կ'ուզէին գիտնալ թէ Յիսուս ինչ կը սորվեցնէ այդ մասին, որպէսզի անոր վրայ մեղադրանք մը հանեն:

Յիսուս իր պատասխանին մէջ ոչ մէկ դպրոցի կողմը կը բռնէ, այլ կը դիմէ Աստուածային Օրէնքին, որ ամուսնութիւնը սրբազան կը համարի, և ամուսնական կապը կը սեպէ անլուծանելի: Ասոր համար Յիսուս կ'ըսէ թէ Մովսէս ներեց ապահարզանի իրաւունքը, որովհետեւ ժողովուրդը չէր կրնար հասնիլ կատարեալ բարոյականութեան, որ ամուսնութիւնը անլուծանելի կը համարի: Ասոր համար Մովսէսի օրէնքը ներելի կը համարէր ապահարզանը, որպէսզի ամուսինները ամուսնական կապէն ազատելով, ուրիշ ամուսնութիւններ ընեն, և ամուսնական կապը անլուծանելի չսեպեն: Յիսուս կ'ըսէ թէ ինքը եկած է ամուսնութիւնը իր սկզբնական սրբութեան մէջ վերահաստատելու, և ասոր համար ամէն ապահարզան կը դատապարտէ, որ ամուսնական կապը կը լուծանէ: Ասոր համար ամէն մարդ որ իր կինը կ'արձակէ, և ուրիշ կին մը կ'առնէ, շնութիւն կը գործէ, և ամէն մարդ որ արձակեալ կին մը կ'առնէ, շնութիւն կը գործէ (Մատթ. Ե. 32, ԺԹ. 9, Մարկ. Ժ. 11, Ղուկ. ԺԶ. 18, Ա. Կորնթ. Է. 10, 11):

գոՒԼԵան գանելու պայմանն էր, որ հիմ և փաստ պիտի ըլլար այր մարդուն իւր կինը արձակելու: Հին Ուխտի օրէնսգիտանութեան մէջ ալ այդ կէտը երկու տարբեր դրութեանց դուռ բացած էր: Ոմանք կը պնդէին թէ նախապէս կ'իմացուի ամուսնութեան առած աղջիկը կոյս գտած չըլլալ, և երկրորդաբար ամուսնութենէ ետքն ալ կինը ուրիշի հետ պոռնկութեան մէջ գտած ըլլալ. և հետեւաբար այս երկու կէտերուն վրայ կ'ուզէին սեղմել ապահարզանի իրաւունքը: Իսկ ուրիշներ կը հիմնուէին խօսքին առաջին մասին վրայ, և կը պնդէին թէ բաւական է որ կինը ոչ գոՒԼԵանէցէ ընդհա առՒԼ նորա, ըլլայ այսպիսի մեզադրելի գործի մը համար, ըլլայ որևէ մարմնական պակասութեան համար, ըլլայ եւս որևէ բարոյական կամ մտաւորական թերութեան համար, բաւական է որ կինը այլ եւս ամուսնոյն աչքին հաճելի չերեւի: Այդ երկու դրութիւնները Յիսուսի ժամանակ ընդարձակ վէճերու առիթ տուած էին, որովհետեւ ժամանակին տիրապետող Հիլլէլի և Շամմայիի դպրոցները երկու դրութիւններուն ամուր պաշտպան կանգնած էին: Շամմայի օրէնքին առին ու գիրին վրայ հիմնուելով ապահարզանի իրաւունքը սեղմ կերպով կը մեկնէր, և միայն ամուսնութենէ յառաջ կամ ետքը պղծութեան վրայ կ'ամփոփէր: Իսկ Հիլլէլ աւելի օրէնքին հոգւոյն վրայ հիմնուելով, ամուսնոց մէջ փոխադարձ հաճութեան և հաշտութեան նպատակին կը հետեւէր, և որևէ անհաճոյութիւն՝ ապահարզանի համար բաւական վաստ կ'ընդունէր: Այդ երկու դպրոցներու տարբերութենէն ծագած վէճի մը արդիւնքն էր, որ Փարիսեցիք Յիսուսի կը դիմէին, իբրեւ կարող և հեչակեալ վարդապետի, որպէս զի իրեն կարծիքը տայ, իւրաքանչիւր կողմ յուսալով որ Յիսուսի հեղինակութեամբ պիտի կարենայ իւր կարծիքը զօրացընել: Առիթն ալ յարմար էր, որովհետեւ Յիսուս այն միջոցին Հին Օրէնքին ակարանալուն վրայ կը խօսէր, և օրէնքին այժը չափաւորող մեկնութիւններ կու տար. հետեւաբար չատ բնական էր Օրէնքի այժին և իմաստին վրայ խնդիր մը մէջտեղ նետել: Մատթէոս կ'ըսէ թէ փոչեէն ըՒա, Մարկոս ալ կը հաստատէ թէ փոչելով հարցանէին, այլ այստեղ փոչելը հարկ չենք սեպեր Յիսուսին դաւելու կամ որոգայթ լարելու իմաստով իմանալ, որովհետեւ այդպիսի դիտումի նշան մը չկայ մարտնիրի, այլ փորձելը կը լինի ուՒԼե ԼՀանալ՝ թէ Յիսուս ո՞ր կողմին և ո՞ր դրութեան այժ պիտի տայ. պիտի սեղմէ՞ ապա-

հարգանի իրաւունքը, թէ ոչ պիտի ընդարձակէ՝ անոր կիրառութիւնը Հիլլէլեանց դրութեամբ: Մաստիէոսի յառաջ բերած ձեւին մէջ շատ յայտնի կը տեսնուի այդ նպատակը, որովհետեւ Փարիսեցիք կ'ուզեն իմանալ, Եթէ ոք թոյլ տայ ոմէ՛ ոչնախել դէն ի՛ր քոյ ամենայն ընտանւոյ, այսինքն է, ըստ Հիլլէլեան դրութեան. որևէ պատկառութեան կամ թերութեան կամ անհաճոյութեան համար ապահարզանի գիրը տալու և կինը արձակելու իրաւունք ունենալ, և ոչ թէ լոկ քանի մը պարագաներու մէջ՝ ըստ Շամմայեան դրութեան:

Յիսուսի համար այդ առաջին առիթը պիտի չըլլար ապահարզանի խնդրոյն վրայ կարծիք յայտնելու և իր վարդապետութիւնը բացատրելու: Արդէն շատ կանուխէն Լերան քարոզին մէջ ալ րսած էր. Ասացէն ասացաւ, Ով որ արձակէցէ զնէր ի՛ր, տացէ նմա գրչիկման. բայց ես ասե՛մ ձեզ, Եթէ ամենայն որ արձակէ զնէր ի՛ր առանց բանի պոռնկութեան, նա պատ նմա գնալ, և որ գրչիկեալն առնէ՝ գնայ (Մատթ. Ե. 31—32): Մենք ալ յիշեցինք այդ կէտը Լերան քարոզին պարզաբանութեան առթիւ, բայց նոյն նիւթը չկրկնելու համար ապահարզանի խնդիրը յետաձգեցինք ներկայ հարցումին (§ 61): Յիսուս հարկաւ ուրիշ առիթներու մէջ ալ իր վարդապետութիւնը կրկնած էր, որ սկզբամբ ոչ թէ ապահարզանի լոկ իրաւունքը սեղմելու, այլ և բոլորովին ջնջելու կը միտէր. և կրնանք ենթադրել թէ այս հարցումը ընողներ Շամմայեաններէն էին, որոնք Յիսուսը իրենց կարծիքին նպաստաւոր գիտէին, և անոր հեղինակութեամբ զօրանալու կ'աշխատէին:

Յիսուս ուզեց այս առթիւ իր վարդապետութիւնը բացարձակապէս յայտնել, և ապահարզանի իրաւունքին նախնական և բնական և հիմնական օրէնք մը չլինելը հաստատել, ու ըսաւ. «Ի՞նչ պարապ սեղ այս կամ այն դրութեան վէճերով կը զբաղիք: Ս. Գիրքը ձեռնարկիդ է և ամէն առեն կը կարդաք, որ երբ Աստուած առաջին անգամ այրն ու կինը ստեղծեց ու իրարու հետ միացուց, երկուքը այնպէս իմն մէկ ըրաւ որ այլ եւս իրարու հետ միացած մնան, ծնողքնին ալ թողուն, և միայն իրարու համար ապրին, այնպէս որ երկուքը մէկ մարմին նկատուին իրը թէ մէկ մարմնի մէջ երկու հոգի ըլլային: Ըստ այսմ, եթէ այլ եւս երկուք չեն, այլ մէկ են, աւելորդ է անոնց երկու լինելուն վրայ խնդիր ընել, և փնտռել թէ ի՛նչպէս կրնան իրարմէ բաժնուիլ: Այդ ամէնը դուք Ս.

Գիրքին մէջ մարդուն ստեղծագործութեան առթիւ Աստուծմէ ըսուած և հաստատուած կը գտնէք. ուրեմն եթէ Աստուած միութիւնը հաստատեց, պէտք չէ որ մարդ երկու ընելու ջանք ընէ, կամ երկուքի բաժնելու իրաւունք ունենայ»:

Մենք Յիսուսի խօսքերը բացատրեցինք անոնց ընդհանուր և սիրող իմաստը երեւան հանելով, սակայն Մատթէոսի և Մարկոսի մէջ կարդացուած խօսքերը քանի մը լնդլխրներու առիթ կու տան, ղօս հարկ կը սեպենք պարզաբանել քիչ մը աւելի ընդարձակ կերպով, մեր հետեւած չափէն ալ աւելի, նկատելով որ խնդիրը թէ՛ կենսական է մարդուն կենցաղական վիճակին հետ ունեցած յարաբերութեանց համար, և թէ փափուկ ու կարեւոր է՝ եկեղեցւոյ վարդապետութեանց հետ ունեցած կապակցութեան համար:

Արդ նախ Յիսուս Ս. Գիրքին խօսքերը Աստուծոյ բերանը կը դնէ. Ո՞ հատորեցաւն է սկզբանէ՝ արու և էգ արար զնոսա և ասէ, Վասն այսորիկ ընդոյէ այր զհայր և զմայր և երթիցէ զնեա կնոջ իւրոյ և եղիցին երկոքեան ի մարմին մի (Մատթ. ԺԹ. 4—5): Իսկ Ս. Գիրքին մէջ նոյն խօսքերը Ադամի կողմէ ըսուած կը յիշուին. Եւ ասէ Ադամ. Այս այժմիկ ոսկր յոսկերաց իմոց և մարմին ի մարմնոյ իմմէ. սա կոչեսցի կին զի յառնէ ի՞մմէ արա՞ս: Վասն այսորիկ ընդոյէ այր զհայր իւր և զմայր իւր, և երթիցէ զնեա կնոջ իւրոյ, և եղիցին երկոքեան ի մարմին մի. (Ծննդ., Բ. 23—24):

Այս մասին նախապէս կրնանք դիտել տալ, թէ Ս. Գիրքին մէջ շատ սովորական է մէկուն բերնէն խօսք մը յառաջ բերել. և յետոյ առանց չեշտելու թէ այլեւս է անոր բառը, սրբագիր հեղինակին բերնով խօսքը շարունակել, այնպիսի ինն կերպով որ կը կարծուի թէ առաջին խօսողն է որ կը շարունակէ: Ըստ այսմ ոչինչ կ'արգելու մեզ ըսելու, թէ Ծննդոց գիրքին պատմութեան համեմատ, Ադամին բառը կը հասնի մինչեւ յոսկերաց իմոց առաջ խօսքը, իսկ յաջորդող վերջ այսորիկ խօսքէն սկսելով սրբագիր հեղինակն է որ եզրակացութիւնը կ'աւելցնէ: Ինչպէս նոյն իսկ մեր Տէրը եղած կորին մէջ Յիսուս, և մարդն ալ խօսքէն ետք, խօսողին դէմքը չի փոխեր, այլ իւր առաջին խօսքին շարունակութիւն վրայ կը բերէ, ապա ուրեմն ևայլն, այնպէս որ եթէ Ծննդոց գիրքը առջեւնիս չունենայինք, պիտի կարծէինք թէ այդ երկրորդ մասն ալ նոյն գիրքէն առնուած է, և ոչ թէ Յիսուսի աւելցուցած եզրակացութիւնն է: Բայց եթէ ենթադրենք ալ որ Ծննդոց գիրքին մէջ եղած ամ-

բողջ խօսքը Ադամին բերնով ըսուած է, նոյնն գժուարութեան տեղի չի մնար, որովհետեւ սրբագիր հեղինակներուն խօսքերը Աստուծոյ ներշնչութեան ներքեւ գրուած կ'ընդունինք, և ինչ որ այս կամ այն մարգարէին, այս կամ այն առաքելոյն կողմէ ըսուած է, իբր ուղղակի Աստուծոյ կողմէ ըսուած յառաջ կը բերենք. և այս կերպը կրնար գործածուիլ նոյն իսկ Ադամայ համար, որ դրախտի կեանքին մէջ և մեղքէն առաջ, սրբագիր հեղինակներու նման ներշնչեալ խօսող մըն էր:

Մեա խնդիրը թէ՛ Ծննդոց գիրքին և թէ՛ աւետարանին մէջ յիշուած սա խօսքերուն նշանակութիւնն է. Վասն այսորիկ ըսղջէ այր զհայր և զմայր և կցիցէ զկնոջ և երկիցէ զնոսայ: Բառական իմացուածով այնպէս իմն կը հնչէ, որ այրը այլ եւս հայրն ու մայրը պիտի մոռնայ, և իր կնոջ պիտի յարի, կինը աւելորդէն պիտի նրա թայ, ինքն ալ անոր եասնէն. կինը իր կամքը պիտի յայտնէ եւ այրն ալ անոր պիտի հպատակի: Բայց այսպիսի իմաստ մը թէ՛ բնական կարգով անճահ, թէ բնաւանեկան դրութեամբ անյարմար, եւ թէ բարոյական իմաստով անպատեհ է, որով և երբեք ընդունելի եղած չէ, և չէր կրնար ալ ընդունելի ըլլալ: Ի՞նչ է ուրեմն հարազատ իմաստը: Ս. Գիրք բացարձակ կերպով բարձրացուցած են կանխին դէպ աս ծնողն ունեցած պարտաւորութիւնները, որք եւ Տասնաբանեայ Օրէնքին մէջ աստուածութեան ունեցած իրաւունքներէն ետքը, անմիջապէս առաջին տեղը կը գրաւեն, և իբր բացարձակ և անհրաժեշտ և գերագոյն պատուիրան հռչակուած են: Արդ Ս. Գիրք կը հասկցնէ, որ ամուսնական օրէնք նոյն իսկ այդ օրէնքէ ալ աւելի զօրաւոր է: Զաւակը որ այդչափ ամուր և անխզելի կերպով կապուած է որդիական պարտաւորութիւններով իր հօրն ու մօրը հանդէպ, երբ կ'ամուսնանայ, իր բնաւանեկան եւ ամուսնական պարտաւորութիւնները նախապատս կը լինին նոյն իսկ որդիական պարտաւորութեանց, և հարկադրուած կը լինի նախ կինը հոգալ և յետոյ ծնողքը, առաջ իր մտադրութիւնը ու հոգածութիւնը կնոջը ընծայել և յետոյ ծնողքին, որով հայրն ու մայրը լքուած, և կնոջը եասնէն գացած կ'ըլլայ: Եւ այս ալ զօրութեամբ այն միաւորութեան՝ զոր ամուսնական կապը կը կազմէ երկու ամուսիններուն մէջ, առն ու կնոջ մէջ, որ այլ եւս երկու իսկ ըսուելու չեն, այլ իբր թէ մէկ մարմին կամ մէկ անձ եղած կ'ըլլան:

Այդ միաւորութեան արտայայտութիւնն է Ծննդոց գիրքին մէջ ըսուածը. Եղիցին երկուքեան ի մարմին մի, որուն վրայ ինքն Յիսուս ալ եղրակացնելով ու կրկնելով կ'ասելցնէ. Ապա ուրեմն ոչ են երկու, այլ մի մարմին: Այդ խօսքերն ալ բառացի իմանալ անհնար է, որովհետեւ այր ու կին ամուսնանալէ ետքն ալ երկու գատ գատ մարմիններ կը մնան, որչափ ալ մարմնական զուգաւորութեան իրաւունք առացած և իրաւունքին գործածած ըլլան: Հետեւաբար բնաւ իսկ դժուարութիւն չկայ հետեւցնելու, որ թէ' Ծննդոց գիրքէն և թէ' Յիսուսի խօսքերէն յիշուած ու հռչակուած մարմնաւոր միութիւնը բարոյական իմաստ ունի, և ոչ թէ նիւթական իմաստ: Իսկ բարոյական իմաստն ուրիշ բան չէ, բայց եթէ այն անխզելի միաւորութիւնը որ առն ու կնոջ մէջ կը գոյանայ իրենց ամուսնութեան պատճառով, որովհետեւ այն միաւորութիւնը զոր իրենք կը ստեղծեն իրենց կամքով չեն կրնար այլ եւս իրենք եղծանել իրենց կամքով, ինչպէս որ չեն կրնար իրենց մարմինը երկուքի բաժնել: Այդ խիստ և անխզելի միաւորութեամբ կազմուած միութեան արձագանգն է, որ եւրոպական լեզուներու ընտանեկան կիրառութեան մէջ ալ սովորական եղած է, որ այրն իւր կինը և կինն իւր այրը՝ իւր կէսը կ'անուանէ, որով երկու կէսերն՝ այր ու կին մէկ եղած կը սեպուին, և այլ եւս երկու չեն ըսուիր, թէպէտ երկու են և երկու կը մնան նիւթապէս և իրապէս: Այդ միութեան եթէ օրինական իմաստը անխզելի միաւորութիւնն է, բարոյական իմաստով հոգիի ու միտքի և սիրտի միաւորութիւնն է. վասն զի ընտանեկան կեանքը կը պահանջէ, որ այր ու կին յօժարութեամբ ու խորհրդով ու կամքով ալ իրարու միաւորուած ըլլան, որպէս զի ընտանեկան կեանքին թէ' գոյութիւնը հաստատուի, թէ օգուտը քաղուի, և թէ վսեմարութիւնն ու վայելքը ապահովուի: Բայց այդ բարոյական պահանջին մանրամասնութիւնները պարզաբանել մեր նպատակէն դուրս կը նկատենք:

Մնդրոյ նիւթ է եւս Յիսուսի վերջնական եզրակացութիւնը. Ապ ղը Աաոո-ած ղո-ֆէաց, Տէր Ի' Ղէղնէացէ, որ իւր հիմնական օրէնք պէտք է ընդունուի քրիստոնէութեան համար, և որ իրօք կարեւոր վիճաբանութեանց և դրութեանց դուռ բացած է: Ամուսնութեան անխզելի միաւորութիւնը և անլուծելի կապը այնպէս է Յիսուսի օրէնքով, որ երբեք հնար չըլլայ անգամ մը ամուսնացած այրն ու

կինը իրարմէ զատել։ Իրաւ է որ Յիսուսի առաջարկուած հարցումը Մովսէսի օրէնքին մեկնութեան համար էր, հետեւաբար Յիսուսի պատասխանն ալ նոյն օրէնքին նկատմամբ պէտք էր ըլլար, սակայն Յիսուս լոկ Մովսէսի օրէնքին վրայ չմնաց, այլ Մովսէսէն առաջ և դրախտին մէջ հաստատուած նախնական օրէնքին դիմեց. և ուզեց Փարիսեցիներուն իմացնել թէ ապահարզանի օրէնքին համար ոչ Հիլլէլին և ոչ Շամմայիին դրութիւնները տեղի ունին, որովհետեւ սկզբնական դրութեամբ բնաւ իսկ ապահարզանի դրութիւն տեղի ունեցած չէ, և ամուսիններուն զիրար թողլու կամ զիրար արձակելու իրաւունք տրուած չէ, այլ պարտաւորուած են իրենց ստեղծած կապը տանիլ մինչեւ ի մահ։ Այդ կէտէն կը ծնի ընդհանուր խնդիրը. «Արդեօ՞ք բնաւ զատուելու կերպ մը կայ»։ Այս խնդրոյն լուծումն է Յիսուսի հետեւեալ սկզբունքը. Զոր Աստուած ղօ՛գէաց, մարդ մի՛ ռէնէցէ։

Այլի բերան այնպէս կը տեսնուի, թէ այնեւս Փարիսեցիներուն հարցումին նիւթէն ալ դուրս կը գտնուինք, և թէ բոլորովին անկախ և ընդհանուր օրէնք մը արտասանուած է Յիսուսէ։ Սակայն պէտք չէ ամբողջ խօսքի մը ներքին կապակցութիւնը ուրանալ։ Յիսուսի խօսքերը, իւր բնական իմացուածէն օտարացնել է՝ զայն բոլորովին տարբեր կերպարանի մը ներքեւ դնել։

Ինչ էր խնդիրը. — Ապահարզանի կիրառութեան ընդարձակութիւնը։

Ինչ էր Յիսուսի պատասխանը. — Ապահարզանի դրութեան ջնջումը,

Ինչ էր ապահարզանը. — Մարդուն իւր անհատական կամքով կինը արձակելու իրաւունքը։

Արդ, Յիսուս կ'ըսէ, թէ մարդ իւր կամքով ու իշխանութեամբ ամուսնական կապը խզելու իրաւունք չունի, որովհետեւ ինքը չէ այդ միաւորութեան տէրը, այլ Աստուած է որ այդ միաւորութիւնը կամ զուգաւորութիւնը կազմած է։ Այսպէս իրարու հանդէպ դիմաբաժանեալ կը գտնեմք, Աստուած ու մարդ. առաջինը կը կապէ և երկրորդը չկրնար քակել. այլ չէ ըսուած թէ առաջինն ալ իւր կապածը չկրնար քակել։ Երբոր Աստուած ղօ՛գէաց կ'ըսէ Յիսուս, չիմանար թէ ամէն այր ու կին Աստուած է որ կը զուգէ, ինչպէս դրախտին մէջ ինք Եւան պատրաստեց, և ինք ած ղօ ա-

Ապա՛, և կերպով մը անոնց աւուանութեան խորհուրդը կատարեց և անոնց պսակը օրհնեց: Այժմ Աստուած, ոչ եւս անձնաւորական առմամբ կը գուգէ, այլ օրէնսդրական առմամբ, այսինքն Աստուծոյ օրէնքն է որ կը գուգէ: Յանուն Աստուծոյ, Աստուծոյ կողմանէ հաստատուած օրէնքին գործադիրն է որ կը գուգէ, նա՝ ոչ թէ իւր կամքին զօրութեամբ, այլ Աստուծոյ օրէնքին զօրութեամբ, ամուսնութիւնը կը վաւերացնէ, կը հաստատէ, կ'օրհնէ, և ամուսինները կը գուգէ: Ատոր դիմաբաժանելն է մարդը, որ է օրէնքէ դուրս եղող մարդուն ազատ կամքը, որ չկրնար օրէնքով եղած բան մը իւր կամքով ջնջել, ոչ ալ օրէնքով եղած բան մը իւր կամքով քակել: Հետեւաբար երբոր Յիսուս կ'ըսէ. Զոր Աստուած զուգեաց՝ մարդ մի զատներ, անոր հնչական սկզբունքը կ'ըլլայ, Զոր օրէնն Աստուծոյ զուգեաց, կամ մարդոյ մի՛ զատներ, կամ աւելի պարզ կերպով. Ամուսիններ այր և կին օրէնքով մը կապուած են, պէտք է օրէնքով մըն ալ քակուին, և ոչ թէ իրենց կամ իրենցմէ մէկուն ազատ և անհատական կամքով:

Այսօրեղ թող աւելորդ չերեւի, խնդիրը քիչ մը իւր պատմական վիճակէն հետացնել, և Յիսուսի արուսանած խօսքերուն քրիստոնէական եկեղեցւոյ մէջ ըմբռնումը և առումը բացատրել: Յիսուսի եղած հարցումը և Յիսուսի առաջարկուած խնդիրը, ապահարզանի կէտն էր, այսինքն մովսիսական օրէնքով մարդուն տրուած իրաւունքն էր՝ իւր կինը իւր անհատական կամքով արձակելու. հետեւաբար քրիստոնէութեան մէջ արմատաքի և բացարձակապէս չընջուածը՝ ապահարզանի դրութիւնն է, այսինքն մարդուն իւր կինը արձակելու անհատական իրաւունքը: Սակայն տարբեր է պչոհել, և տարբեր է լուծանել. առաջինը անհատական գործողութիւնն է, երկրորդը օրինական գործողութիւն է: Անհատականին չնջումը օրինական ալ չի չնջեր: Այսպէս իմացած են իսկզբանէ անտի բոլոր Արեւելեան եկեղեցիները, որոնք ընդունած են թէ եկեղեցին իշխանութիւն ունի ամուսնական կապը լուծանել, իբր աստուածային օրէնքին գործադիր, և իբր զուգաւորութիւնը նուիրագործող, գործնական ներկայացուցիչ այն Աստուած բացատրութեան, որ ըստ Յիսուսի ամուսնութիւնը կը գուգէ: Մեր Հայ Ուղղափառ եկեղեցին ալ, բոլոր Արեւելեան եկեղեցիներու հետ կ'ընդունի և կը գործադրէ ամուսնական լուծման իշխանութիւնը: Մենք այս տեղ սկզբուն-

քի վրայ կը խօսինք, և հետեւաբար զանց կ'ընենք ամուսնալուծման կանոնական հանգամանքներուն վրայ խօսիլ, թէ ո՞վ և ե՞րբ, ինչ պատճառով և ո՞ր առիթով օրէն է կամ ի դէպ է ամուսնութիւններ լուծանելու վճիռ արուսանել:

Լատին եկեղեցին կը տարբերի այս կէտին վրայ եւ կ'ուսուցանէ թէ երբեք ամուսնութիւնները չեն քակուիր, ոչ միայն արձակմամբ, այլ եւ ոչ լուծմամբ, այլ անքակտելի են միշտ եւ յամենայնի առանց բացառութեան: Այս մասին Ժ. դարուն կիսուն հաւաքուած Տրիսենդոնի հռովմէական ժողովը, իբր է. կանոնով նզովք ալ արձակեց անոնց դէմ որ կ'ըսեն, թէ գոնէ վատ պոռնկութեան կրնայ ամուսնական կապը քակուիլ, եւ թէ գոնէ անմեղ կողմը կրնայ նորէն ամուսնանալ: Սակայն հռովմէական աստուածաբանք կը խորհին այդ նզովքը Արեւելեան եկեղեցիներու հնաւանդ վարդապետութեան վրայ ալ տարածել, եւ ամէնէն խստապահանջներէն Հ. Յովհաննէս Բէրքոնէ, Յիսուսեանց միաբանութենէն եւ աստուածաբանութեան ուսուցիչ, կը գրէ յայտնապէս, թէ Սովին կանոնաս պատպատրպե ժողովը վավերական և վկայական, որ ինքը մոլորեալ ամբաստանէն զեկեղեցին (Հռովմէական), և ոչ զՅոյնս (զԱրեւելեայս) որ հինգեր ցորդ վերապահեցին ըստ հնոյ է լուծանել զամուսնութիւն վատ բանի պոռնկութեան (Դատախօսութիւնի աստուածաբանական հատուածք, Հատ. Դ. եր. 324): Հռովմէական եկեղեցին այս կերպով ոչ միայն ամուսնալուծութեան վարդապետութիւնը մերժած չըլլար, այլ ինքն ալ կը վարդապետէ, թէ պապական իշխանութեամբ հնար է ամուսնութիւններ լուծանել, և որ աւելին է, բազմաթիւ և կամաւոր պատճառներ կազմած է ամուսնութիւնները անվաւեր հռչակելու, որով փոխանակ լուծանելու, ամուսնութիւնները՝ նաեւ յետ ժամանակաց իբր չեղեալ համարելու դրութեան կը հետեւի, և բառերու տարբերութեամբ միեւնոյն արդիւնքին կը հասնի: Այլ մենք դառնանք մեր պատմական կարգին:

Երբոր Փարիսեցիք տեսան թէ Յիսուս ո՛չ Հիլլէլեանց և ոչ Շամմայեանց դրութիւնը կ'ընդունի, այլ ինքն կին արձակելու իրաւունքը բացարձակապէս չնչելու նոր դրութիւն մը կը պաշտպանէ, համարձակեցան իրեն դիտողութիւն ընել, թէ ինքն Մովսէսի օրէնքին ալ դէմ կ'ելնէ, և նոյն իսկ Մովսէսի ձեռօք տրուած

աստուածային թոյլտուութիւնը կը վերցնէ։ «Եթէ, կ'ըսեն, բացարձակ կերպով մարդ իրաւունք չունի իւր կինը արձակել, հապա ինչպէ՞ս կ'երևայ որ Մովսէս յայտնապէս օրինագրեց ապահարզանի գիր յանձնել կնոջ ձեռքը և կինը ամուսնութենէ արձակել»։ Յիսուս կը պատասխանէ. «Գիտեմ որ Մովսէս այսպիսի իրաւունք մը տուաւ այրերուն իւր օրէնքներուն մէջ, սակայն ասիկայ օրինական իրաւունք չէր, որովհետև մարդկային ամուսնութեան և ընտանեկան կենաց սկզբնական հաստատութեան առեն ասանկ իրաւունք չտրուեցաւ մարդուն։ Միայն Մովսէս նկատի առնելով Իսրայէլացի ժողովուրդին խստասրտութիւնը, այսպիսի թոյլտուութիւն մը տուաւ ներելով և առժամեայ կերպով, և ոչ հաստատուն օրէնքով։ Հետևաբար այլևս ժամանակը հասած է, որ այս ներելով տրուած թոյլտուութիւնն ալ վերջանայ, և Հին Օրէնքին այդ կարգադրութիւնը՝ Հին Օրէնքին հետ դադրի և Նոր Օրէնքին չանցնի»։

Յիսուսի խօսքերուն մէջ նկատողութեան արժանի է վասն խըզոպսոբոնեան եղած թոյլտուութիւնը, որովհետև ըստինքեան մէկուն անուղի ընթացքը չկրնար օրէնք փոխելու պատճառ համարուիլ. բայց երբ բնական կամ բարոյական արգելք մը կ'ընդհանրանայ, օրէնսդիրը իրաւամբ թոյլտուութիւններ և բացառութիւններ կը հրամայէ, որպէս զի իրաց օրինական վիճակը պահուի։ Իսրայէլացւոց խստասրտութեան համար տրուած ապահարզանի իրաւունքը՝ իրեն գերագոյն նպատակ ունէր ընտանեկան կենաց խաղաղութիւնը։ Եթէ առն և կնոջ մէջ այս կամ այն պատճառով անհամաձայնութիւն, երկպառակութիւն, անհաշտ հակառակութիւն տիրէր, ընտանեկան խաղաղութեան համար պէտք էր որ մէկ կողմը խոհեմութեամբ տեղի տար, ինչ որ հաւանական չերեւցաւ Աստուծոյ այլքին խստասիրտ ժողովուրդի մը վրայ, որոնք իրենց կիները իրենց անհաճոյ եղած ատեն, ոչ միայն ընտանեկան կենաց նպատակը ձեռք պիտի չձգէին, և ամուսնական կեանքը իրապէս պիտի եղծանէին, այլ և կիները տարաբաղդ զրկանաց և խոչտանգանաց պիտի մատնէին. որով աւելի դիւրին և աւելի օգտակար սեպեց Աստուած, այդ խստասիրտ ժողովուրդին արտօնութիւն տալ, որ կիներնին արձակեն, և հակառակութեանց տեղի չմնայ։

Նոր Օրէնքին մէջ այդ վիճակը պիտի փոխուէր։ Յիսուսի դրութեամբ, սիրոյ և գթութեան, հեզութեան և երկայնամտու-

թեան նոր օրէնք մը կը քարոզուէր, և անոր հիմը պէտք էր սկսէր նոյն իսկ ընտանեկան յարկէն: Ամուսինները պարտաւորեալ միութիւնը պիտի ստիպէր զիրենք աւելի քաղցր և աւելի մարդասէր ընթացք մը ունենալ, իրենց միութիւնը պիտի ապահովէր զաւակներուն ապագան, պիտի ամրապնդէր ընտանիքի բոլոր անդամներուն իրարու հետ ունեցած սերտ կապակցութիւնը, մինչ առն և կնոջ ազատ և անհատական կամքով բաժնուելու դրութիւնը կը ջնջէր ընտանիքի գաղափարը: Իսկ սիրոյ և միութեան օրէնքը, եթէ ընտանիքի մէջ ամուր չմնար, բոլոր հանրային դրութեան մէջ ալ պիտի չտարածուէր:

Այս բացատրութեան իբրև կնիք և եզրակացութիւն կ'աւելցնէ Յիսուս կին արձակելու բացարձակ արգելքը: Ղուկաս կը գրէ. Ամենոյն որ արձակէ կին իւր ընոյ, և որ ըարձակեալն առնէ՝ ընոյ: Մարկոս կը գրէ. Եթէ այր արձակեցէ կին իւր, և առնիցէ այլ ընոյ. և կին եթէ ելցէ յառնէ իւրմէ, և եղիցէ առն այլոյ՝ ընոյ: Մատթէոս կը գրէ. Ամենայն որ արձակէ կին իւր, և ոչ վասն պոռնկութեան, և առնիցէ այլ ընոյ, և որ ըարձակեալն առնէ՝ ընոյ: Նման է և Լերան քարոզին մէջ գրուածն ալ. Ամենայն որ արձակէ կին իւր առանց բանի պոռնկութեան, նա պատ նմա ընալ, և որ ըարձակեալն առնէ՝ ընոյ: Աւետարանիչներու գրածներուն բաղդատութիւնը ըրած առենիս, եթէ Մատթէոսի գործածած ձեւը նկատենք, կրնանք ըսել թէ Յիսուս միայն Հին Օրէնքի դրութիւնը կ'ուզէ բացատրել, և Շամմայեանց կարծիքին նախապատուութիւն կու տայ, թէ իրաւունք չէ քար ամենայն պատճառու կինը արձակել, այլ կրնայ արձակուիլ միայն վասն քանի պոռնկութեան: Այդ բացատրութեամբ Յիսուսի խօսքը մեզի համար և ոչ մի խնդրոյ առիթ չկրնար տալ: Իսկ եթէ առնենք Մարկոսի և Ղուկասու գործածած ձեւը, Յիսուս խօսած կ'ըլլայ Նոր Օրէնքի դրութեամբ, և բացարձակ կերպով չնչած կ'ըլլայ Մովսէսի օրէնքով այրերուն արձակելու իրաւունքը:

Մարկոսի գործածած ձեւին մէջ յատուկ դարձուած մը նկատողութեան արժանի կը տեսնենք. որովհետեւ Յիսուս ոչ միայն կը յիշէ այն պարագան յորում այր արձակեցէ կին իւր, այլ և այն պարագան, ուր կինն արձակէ իւր այրը, որովհետեւ կ'ենթադրէ որ կրնայ ըլլալ, որ կին ելցէ յառնէ իւրմէ: Սակայն այդպիսի իրաւունքի մը վրայ Օրէնքին մէջ յիշատակութիւն չկայ և միայն ապօրէն

այրաթողութիւն կրնայ իմացուիլ: Այսպէս թէ այնպէս Յիսուսի խօսքերը զժուարութեան տեղի չէին տար, եթէ մեկնուէին ինչպէս որ մենք յառաջ բերինք: Սակայն Հռովմէական աստուածաբանները կ'ուզեն Մարկոսի և Ղուկասի բացատրած կին ոչխարը բացարձակ արգելքը՝ իբրեւ լուծանելու արդելք մեկնել, և Մատթէոսի բացատրութիւնն ալ միւսներուն հետ նոյնացնել, և այնատեն է ու վան պոռնկութեան, կամ ատոնց քանի պոռնկութեան բացատրութիւնները ահագին զժուարութիւն մը կը կազմեն իրենց առաջ: Որովհետեւ քնական և ուղիղ իմաստով կը հետեւէր. թէ ուրեմն Նոր Օրէնքին մէջ ալ պոռնկութեան առիթը, ոչ միայն լուծանելու այլ և ոչխարը վտաս և հիմ կրնայ ըլլալ, ինչ որ հակառակ կ'ելլայ իրենց ժ.Զ. դարուն մէջ վճռած վարդապետութեան:

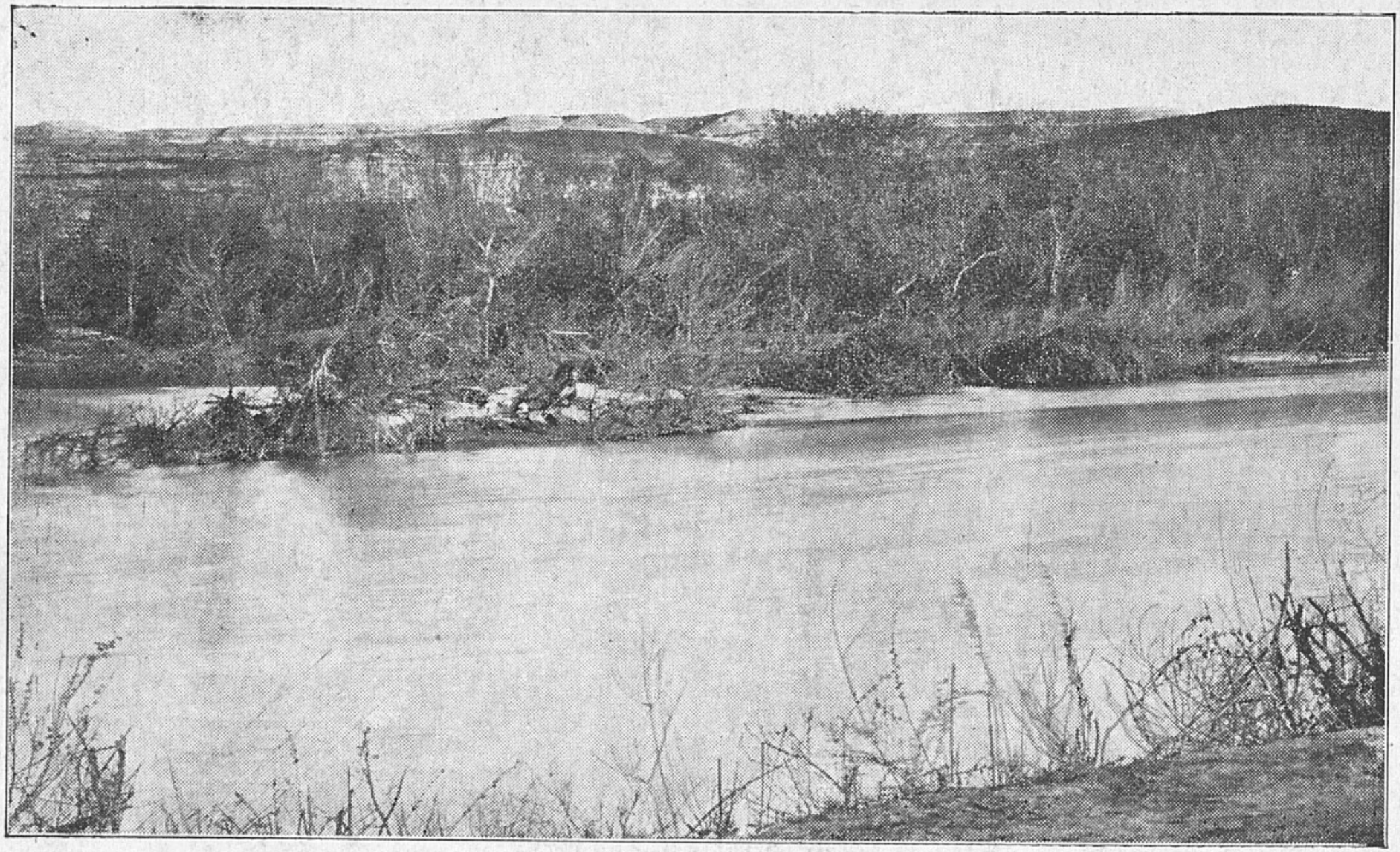
Ոմանք ըսին թէ ոչխարը կը նշանակէ պարզապէս առաքաստի և կենակցութեան բաժանում, և թէ ու վան պոռնկութեան պայմանը կը կապուի միայն ու միայն ոչ ոչխարին է որ նախնեաց կէս նախադասութեան, և չտարածուիր հետեւորդ կէս նախադասութեան՝ է ոչնչէ այլ: Այս բռնազբօսեալ մեկնութենէն հաւատոյ վարդապետութիւն ալ կը հետեւցնեն, թէ ուան պոռնկութեան հնար է ամուսնական բաժանում ընդունիլ, այլ ոչ վերամուսնութեան արտօնութիւն ունենալ: Ուրիշներ ըսին, թէ պոռնկութիւն կը նշանակէ, առանց օրինական պայմաններուն առն և կնոջ ամուսնական կեանակցութիւն. իսկ օրինաւորապէս ամուսնացելոց խառնակեցութիւնը կը կոչուի շնութիւն. եթէ Յիսուս օրինաւոր ամուսնոց անհաւատարմութեան պատճառով ամուսնական կապին իսպառ քակուիլը ընդունէր, պիտի ըսէր ուան շնութեան: Հետեւաբար, կ'ըսեն, Յիսուս կ'ընդունի բաժանում և կրկին ամուսնութիւն՝ ապօրէն կեանակցութեամբ ապրողներուն համար. և ոչ օրինաւոր ամուսնոց համար: Այս կ'ըսեն առանց մտաբերելու, որ անուղղակի կերպով Յիսուսը, քա՛ւ լիցի, ներող և թոյլատրող կ'ընեն ապօրէն կենակցութեանց, քանի որ անոնց բաժանումը և վերամուսնութիւնը արտօնութիւն կը համարուի, որով ներեալ կը լինէր անոնց չարունակութիւնը: Թո՛ղ որ պոռնկութեան և շնութեան մասին տրուած բացատրութիւնն ալ, բառագիտական հիմամբ չարդարանար, և մերս Լամբրոնացի կը գրէ. Պոռնիկ է, որ լքեալ ամուսնոյ ոճիրային գեղոյ մէջ անդէ, եւ ընդ այլ ոճիր ի ձեռն է ձեռնոյ և գողտրիկ կոպրէ:

Մենք այսպիսի տարադէպ և բունապրօսեալ մեկնութեանց պէտք չենք զգար Նոր Օրէնքի վարդապետութիւնը ճշդելու համար: Յիսուս միշտ ոչնակեաց վրայ կը խօսի, և ոչնակեաց անհատական իրաւունքը կը դադրեցնէ, այն է հին օրէնքին ապահարզանի դրութիւնը կը ջնջէ, և չխօսիր օրինօք և իշխանութեամբ և եկեղեցական իրաւասութեամբ ամուսնութիւն լուծանելու վրայ: մինչ ընդհակառակը լուծանելու իշխանութիւնը յայտնի կերպով կը թելադրէ. կապողը և քակողը, Աստուած և Մարդ, օրինական իշխանութիւն և անհատական կամայականութիւն, իրարու հանդէպ իբր դիմաբաժանեալ ցուցնելով, ինչպէս վերեւ բացատրեցինք: Խօսքերնիս եւս ամրացնելու համար կ'աւելցնենք, թէ Պօղոս առաքեալ ալ իբր թուղթերուն մէջ, երբոր ամուսնական կապին վրայ կը խօսի, միշտ ոչնակել և ձգնել և ընդլուծել բառերը կը գործածէ, մարդուն անհատական իրաւունքը ժխտելու համար, և ոչ եկեղեցական և օրինական իշխանութեան լուծանելու իրաւասութիւնը մերժելու համար: կին առնակին, ինչ կենդանի է այդ, շո՜ւն կուզ ըլլէ ըլնէջ առն այլոմ (Հռոմ. է. 3), որ է իբր կամօք առնէն մեկնիլ. ինչպէս Մարկոսի մէջ ալ գրուած էր: Այլ կանամբեաց պատուիրեմ, ոչ ես այլ Տէր, կնոջ յառնէ ի՛ ձգնել, և առն ոչին է՛ ի՛ ընդլուծել (Ա. Կորնթ. է. 10—11), որ է դարձեալ իբր կամքով կինը արձակելու պարագան: կապեալ ես է կին, ի՛ նոքրբէ ոչնակել (Ա. Կորնթ. է. 27), ճիշդ ու ճիշդ մովսիսական ապահարզանին ակնարկութիւն է: Միով բանիւ Յիսուսի վարդապետութեամբ և Նոր Օրէնքի համար ուած պատուիրանով կը ջնջուի Հին Օրէնքի ապահարզանի դրութիւնը և կը դադարի այրերուն ներելով տրուած թոյլտուութիւնը, որով կիներնին արձակելու անհատական իրաւունք էին ստացած, այլ քնաւ արգելք մը դրուած չէ, որ օրինական իշխանութեամբ լուծուի օրինական իշխանութեամբ հաստատուած ամուսնական կապը: Աւետարանը սկզբունքի վրայ կը խօսի, և մենք սկզբունքի հիման վրայ կը կենանք: Աւետարանը կանոնական մանրամասնութեանց չմտներ, եւ գործողութեան պարագաներն նկատի չառնուր, մենք ալ մեր Համապատումին մէջ անոնց վրայ խօսելու հարկ չենք տեսներ:

178. ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԱՄՈՒՐԻՒԹԻՒՆ

Մատթ. ԺԹ. 10—12, Մարկ. Ժ. 10—12.

Ապահարզանի խնդիրին փարիսեցիներէն յուզուած երեկոյին, երբոր Յիսուս և աշակերտներ իրենց սովորական քնակարանը մտան գիշերելու, այդ վերջիններըը խօսակցութիւնը նորէն նոյն նիւթին վրայ բերին, որովհետեւ առաւօտին Յիսուսի հռչակած նոր պրոթեան տպաւորութեան ներքեւ կը գտնուէին: Աւանդութիւնը կը յայտնէ թէ Երկոտասաններէն Յովհաննէս միայն ամուրի էր, իսկ մնացեալները բոլոր ամուսնացեալ էին, և իրենց վրայ չափելով կը մտածէին թէ ծանր պիտի ըլլայ այրերուն իրենց կիները արձակելու իրաւունքէն զրկուիլ և անյարմար ամուսնութեան կամ ամուսնական անտեղութեան առթին, մինչեւ վերջը այդ վիճակին մէջ մնալ, առանց ինքզինքը անկէ ազատել կրնալու: Այդ միտքով և Յիսուսէն նոր բացատրութիւն ստանալու դիտմամբ «Հասա՞ծ է ուրեմն: կը հարցնեն, թէ այլ եւս ապահարզանի իրաւունքը չնջուած է. և երբ հարկ տեսանե՞նք պիտի չկարենա՞նք կիկերուն ձեռքը ապահարզանի գիրը տալ և ճանապայ դնել»: «Այո՛, կը պատասխանէ Յիսուս եթէ այր մը իր կինը արձակէ, և ուրիշ կին մը առնէ, երրորդը չնուութիւն կ'ըլլայ, ինչպէս որ կին մըն ալ եթէ իւր այրը թողու և երրորդ ուրիշին կին ըլլայ, չնութիւն երրորդ կ'ըլլայ»: «Թէ որ սասկ է, կը կրկնեն առաքեալները, թէ որ այր ու կին ամուսնանալէն ետքը պիտի չկարենան զատուիլ երբոր ուզեն, և եթէ այր մը անյարմար ամուսնութեան կամ ամուսնութեան անտեղութեան առեն ալ իրաւունք պիտի չունենայ այդ վիճակէն ինքզինք ազատել, և պարտաւոր պիտի ըլլայ անոր մէջ մնալ. աւելի լաւ կ'ըլլայ որ մարդ չամուսնանայ, այլ ամուրի մնայ, որով անտանելի և անդարմանելի փորձանքի մը հաւանականութենէն ազատած կ'ըլլայ»: «Լաւ կ'ըսէք, կը պատասխանէ Յիսուս, թէ չամուսնացող ու ամուրի մնայողը՝ ամուսնական կեանքին վնասներէն կամ վտանգներէն զերծ կը մնայ. սակայն ամուրի կեանքն ալ ջուրին բան չէ, ամէն մարդու գործ չէ կնոջական յարաբերութիւններէ հեռու մնալ. որովհետեւ

19. Յորդացաց Գետ

հարկաւ միաուբնունդ չէք անցըներ, օրինական ամուսնութեան առ ապօրէն կենակցութիւն կազմել: Սակայն դժուարութեան ամուրի մնացողները ներքինիներն են, և ասոնցմէ կան որ ի բնէ ներքինի են ծնած, և կան ալ որ մարդիկներու ձեռօք ետքէն ներքինացուած են: Ասոնցմէ դուրս իրենց կամքով ներքինիի կեանք վարողներ ալ կան, որոնք ինքզինքնին Երկնից Արքայութեան սիրոյն ներքինիի կարգ անցուցած են, ամուսնական յարաբերութիւններէ հեռանալով, և այնպէս ապրելով բարոյապէս, իբր թէ մարմնապէս ներքինիներ ըլլային. որպէս զի աւելի դիւրին կերպով և ընտանեկան հոգերէ անզբաղ լինելով՝ լրջորէն Աւետարանին ծառայութեան նուիրուին: Բայց ասիկա ընդհանրութեան համար չէ. կան որ ասկալու աւելի ոյժ ունին, և կան որ չունին. ով որ կրնայ տոկալ, թող անիկայ ընէ, բայց հանրութեան համար այս տեսակ դրութիւն մը հնար չէ առաջարկել»:

Յիսուսի խօսքերը այստեղ կը վերջանան, և Յիսուսի և աշակերտաց տան մէջ ունեցած գիշերային խօսակցութիւնը այստեղ կը փակուի. կ'երեւի թէ առաքեալներն ալ առջեւ չգային: Իսկ Յիսուսի խօսքերուն մէջ լուսաբանելու կարօտ չատ կէտեր չկան: Երբոր Յիսուս ամուրիութիւնը չի յանձնարարեր և զայն իբր դժուարին գործ մը կը ցուցնէ, նովին իսկ կը մերժէ և կը դատապարտէ այն ձեւական ամուրիութիւնը, որով ոմանք օրինաց առջեւ ամուսնական կեանք չունին, բայց ամուսնական կեանքը ապօրէն կենակցութեամբ կը փոխանակեն: Ամուրիութեան վիճակը ներքինիներու վիճակին հետ նոյնացնելը, բնական պատճառներու ներքև տեղի ունեցած ամուրիութեան համար է, ըլլա՛ն բնական, ըլլան արհեստական ներքինիներ: Կամաւոր ներքինիներու վիճակը պէտք չէ տառական իմաստով առնել, որ մեծ սխալ մը կ'ըլլար, որուն մէջ նշանաւոր իմաստուն մըն ալ ինկաւ: Որոգինէս գիտնականին պատմարը աչխարհածանօթ է, որ իր յօժարութեամբ ինքզինքը բնական ներքինացման ենթարկեց: Յիսուսի խօսքը, թէպէտև իր խիստ բացատրութեամբ չեչտուած, սակայն բարոյական ներքինացման, այսինքն կամաւոր կուսակրօնութեան վրայ պիտի մեկնուի. այսպէս իմացաւ եկեղեցին, այսպէս հասկցան եկեղեցւոյ բոլոր վարդապետները: Բայց երբ այդ կամաւոր կուսակրօնութեան համար կ'աւելցնէ թէ, Ով կրնայ ի՛մանալ՝ թողէ, նովին իսկ անոր քիչերու

վերապահուած և զգուշութեամբ սահմանելի և արհեստիւ գործադրելի բան մը լինելը կ'իմացնէ. հետեւաբար երբեք անոր պարտաւորիչ ձեւեր տալը չքաջալերեր: Այս միտքով մեր Ս. Եկեղեցին և բոլոր Արեւելեան Եկեղեցիներ կուսակրօնութիւնը չատ քիչերու վերապահած են, և չեն հետեւիր Արեւմտեան Եկեղեցւոյն, որ կուսակրօնութիւնը պարտաւորիչ ըրաւ բոլոր եկեղեցականներուն: Իրաւ է որ երկնից Արքայութեան համ Աւետարանի ծառայութեան համար, յարմար կը լինին ընտանեկան հոգերէ ազատ եղողներ, ինչպէս որ Պօղոս ալ կ'ըսէ, բայց այս անոնց համար, որոնք չարունակ չարժուն ու չրջուն պաշտօնի կը սահմանուին և որոչ տեղւոյ մը հետ կապուած չեն. մինչ տեղւոյ մը վրայ հաստատուն պաշտօն ունեցողներուն համար, ընտանեկան կեանքը մեծ դժուարութիւն չբերեր: Այս կերպով կուսակրօն կենաց պատիւն ու յարգը կը պահուի, սակայն յանխորհուրդս ընդարձակելու փափաքը կը զսպուի, և եթէ քիչ մըն ալ տեսութիւնները ընդարձակենք, նոյն իսկ ընդառաջ ելած դժուարութեանց դիւրութիւններ ընծայելու միտքը կը յանձնարարուի:

180. ՄԵԾԱՏՈՒՆԻՆ ԵՒ ԱՂՔԱՏԻՆ ԱՕԱՆԱՔԸ

Դուվ. ժ.Զ. 19—31

Ասպահարպանի խնդրոյն միջադէպը թէպէտև Յիսուսի վարդապետութենէն կարգը կը գտնուի, սակայն նուիրեալ տարբերութեամբ աւելի կարեւորութիւն կը ստանայ: Յիսուս իւր քարոզութիւնները կը չարունակէ օրըստօրէ, և միւս օր ժողովուրդին խօսած առեն նոր և գեղեցիկ առակ մը եւս կը պատմէ:

Մեծատուն մարդ մը կար, որ ազնիւ կերպասներէ հագուստներով կը զարդարուէր, իշխանական ծիրանի իսկ կը գործածէր, ամէն օր կերուխումի եռեւէ էր, և յաճախ իւր պալատին մէջ ուրախութեան հանդէսներ կու տար, Մեծատունը այսպիսի ճոխութեամբ ու զեղխութեամբ ապրած առեն, բնաւ աղքատներու վրայ կարեկցութիւն չունէր, մինչև իսկ իւր դրանը մօտ ինկած խեղճ ու վէրքերով լեցուն աղքատին վրայ ալ գութ չէր զգար, կը տեսնար ու անզգայ կը մնար, անոր փորը կշտացնելու չափ իսկ կերակուր տալու մտադրութիւն չէր դարձներ, այնպէս որ խեղճ աղքատը կը պարտաւորուէր ծառաներուն դուռնէ դուրս թափած փշրանքներով

անօթութիւնը անցընել։ Աղքատին վէրքերուն ալ դարման մը չէր հրամայէր, և աղքատը իւր վէրքերուն ապիացումը շուներուն կը պարտէր, որոնք գեղմ ու անկարեկից մեծատունէն աւելի գթայուն կ'ըլլային, ու աղքատին վէրքերը կը լզէին։ Խեղճ աղքատը չատ չդիմացաւ այդ ցաւերուն ու մեռաւ. և որովհետև իւր ցաւերն ու վիշտերը համբերութեամբ և առաքինութեամբ կրած էր, այս աշխարհի դժբախտութեան փոխարէն անդիի աշխարհը երջանկութեան արժանացաւ, ու հրեշտակները իրեն հոգին տարին արդարներուն կայանը, որ է Աբրահամու Գոգը։ Շատ չանցաւ, մեծատունն ալ իւր գեղխութենից և չուայտութենից հետևանօք հիւանդացաւ, դարմանները օգուտ չունեցան, ու մեռաւ։ Բայց որովհետև այդ աշխարհի մէջ մոլութեանց վճիռն ծանրացած էր և իւր երջանկութիւնը այս աշխարհի մէջ վնասած էր. անդիի աշխարհը դժբախտութեան հանդիպեցաւ, վասն զի հրեշտակները իւր հոգին տարին սարիշաններուն կայանը, որ է դժոխքը։

Այս տեղ կ'ենթադրուի թէ Աբրահամու Գոգին ու դժոխքին մէջ եղողներ իրար կարենային տեսնալ։ Որ մը մեծատունը դժոխքին տանջանքներուն մէջ չարչարուած միջոցին, կրակներու մէջ այրուած, և ծարաւով նեղուած ատեն, հեռուէն տեսաւ Աբրահամու Գոգին մէջ երջանկութիւն վայելող արդարները, և տկաւ Աբրահամ նահապետին աղաչել որ իրեն գթայ։ Անտանգ աչքին կը զարնէ իւր դրան առջեւ մուրացող վիրաւոր աղքատը, և կը յուսայ գէթ անոր ձեռքով օգնութիւն մը առանալ։ «Գոնէ, կ'ըսէ Աբրահամին դառնալով, եթէ ուրիշ չնորհք չես ըներ, գոնէ սա իմ աղքատին հրաման տուր, նա աղէկ և առաքինի մարդ մըն է, գիս ալ կը ճանչնայ, հարկաւ իմ վրաս կը գթայ. թող մատը պաղ ջուրի թաթխէ, և գայ լեզուիս վրայ պուտ մը ջուր կաթեցնէ, որ եթէ այս տեղէն ալ պիտի չազատիմ, գոնէ քիչ մը տապանալս անցնի և լեզուս զովանայ, որովհետև ալ չեմ կրնար դիմանալ»։ «Չէ, կ'ըսէ Աբրահամ նահապետ, բանդ ըլլալու բան չէ. նախ որ ասկէ հոն և անկէ հոս երթալու գալու հնարաւորութիւն չկայ և մէջտեղը անդրպետ մը կայ։ Ես անկէ եւքը ինչո՞ւ կրած տանջանքներուդ վրայ կը գանգատիս, չէ՞ որ դուն աշխարհի մէջ կատարեալ աշխարհային և մարմնական երջանկութիւն վնասեցիր ու վայելեցիր, ու հոգեւոր առաքինութենից մասդրութիւն չդարձուցիր. չէ՞ որ այս աղքատն ալ աշխարհի մէջ

բնաւ աչխարհային ու մարմնական մխիթարութիւն չգտաւ, բայց հոգեւոր առաքինութիւններով հարստացաւ. ուրեմն հիմայ ալ պէտք է որ դուն քու մեղքերուդ համար տանջուիս, ու նա ալ իր առաքինութեանց համար մխիթարուի: Հետեւաբար քու տեղդ ու մեր տեղին մէջ մեծ հեռաւորութիւն կայ, և հաղորդակցութիւն անհնարին է. քու և աղքատին կեանքին մէջ մեծ տարբերութիւն կայ, և փոփոխութիւն անհնարին է»:

Պատասխանը վերջնական և վճռական էր. մեծատունը յոյսը կտրեց Աբրահամին կողմէն և Աբրահամին հետ եղողներէն օգնութիւն մը գտնելէ: Բայց եթէ ինքն իր կեանքը վերջացուցած ըլլալով չէր կրնար այլ եւս իրեն վիճակին դարման մը ընել, կը մտածէ որ իր եղբայրները, որ տակաւին կեանքի մէջ են, կրնան օգտուիլ, եթէ մէկը իրենց ազդարարէ, թէ եղբայրնիդ անդիի աչխարհ փորձանքի հանդիպած է իր անկարգ գործերուն համար, ձեր գլուխը գալիքն ալ նոյնը կ'ըլլայ եթէ ճանապարհդ չփոխէք, հետեւաբար քանի որ կեանք ու ատեն ունիք ընթացքնիդ փոխեցէք և առաքինի կեանք վարեցէք: Ուստի նորէն հայր Աբրահամին դառնալով կ'աղաչէ. «Համոզուեցայ, հայր պատուական, որ ինձի համար այլեւս յոյս չկայ. գոնէ իմ եղբայրներուս ողորմէ. այդ աղքատին հրաման տուր, ելլայ մեր տունը երթայ, տեսածը ու գիտցածը անոնց հաղորդէ. իմ դժբախտ փորձանքս ալ անոնց պատմէ, որպէսզի զգաստանան և իմ ըրածներս չընեն. թէ ոչ հետզհետէ պիտի մեռնին, եւ ամենքն ալ այս տեղ իմ տանջանքներուս ընկեր ըլլալու պիտի գան: Մեղք են, թող չգան»: «Ի՞նչ հարկ, կ'ըսէ Աբրահամ, որ այս տեղէն աչխարհ նորէն մարդ ղրկենք. այս ամէն ճշմարտութիւնները Մովսէսին օրէնքին և մարգարէներուն պատգամներուն մէջ գրուած են, անոնց գրածներն ալ միշտ իրենց աչքին առջեւն են. թող կարդան, հասկնան, և ըստ այնմ ապրին, և այսպէսով իրենք ալ տանջանքներու դժոխքէն կ'ազատին»: «Ս. Գիրքը ես ալ գիտէի, կ'ըսէ մեծատունը, բայց անկէ չօգտուեցայ. անիկայ մեռած տատի պէս կը մնար, ու ազդեցութիւն չգործեց. սովորական բան մը դարձած էր անոնց ընթերցումը, և տպաւորութիւնը կորնցուցած էր: Եթէ յանկարծ մեռել մը յարութիւն առնելով և կենդանի ձայնով իրեւ ականատես վկայ բան մը գրուցէ, անոր ազդեցութիւնը ուրիշ է: Մովսէս ալ, մարգարէներ ալ, տեսնելէնետքը

չդարձան ու չպատմեցին, այլ անոնք ալ տեսնելէ առաջ գրած էին, և ականատեսներ չէին սեպուիր»։

Աբրահամ այդ պատճառաբանութեան ալ կը պատասխանէ. «Անոնք որ Մովսէսին և մարգարէներուն գրածներուն ականջ չեն կախեր, և մտացածին պատճառաբանքներով անոնց պատգամներուն ոյժը կը սկսրացնեն, և չեն մտածեր որ աւետարանն ալ Աստուծոյ ներչնչութեամբ գրուած ճշմարտութիւններ են, թէ որ մեռել մըն ալ յարութիւն առնէ ու քան մը պատմէ, անոր ալ առաջին գրած մեկնութիւն տալու, սուտ է, երեւոյթ է, խաբէութիւն է ըսելու կերպը կը գտնան, ու նորէն չեն հաւատար։ Հետեւաբար քու աղքատիդ յարութիւն տալու, ու աչխարհ դարձնելու ո՛չ պէտք կայ և ոչ ալ օգուտ կը սպասուի։ Եթէ երբեք հինգ եղբայրներուդ սիրտին մէջ քարի ազդեցութիւն մը արդիւնք պիտի ունենայ, Ս. Գիրքին ընթերցմամբ և անոր պատգամներով կրնան ինքզինքին ուղղել և քու փորձանքէդ ազատիլ»։

Այսպէս կը փակուի մեծատունին և հայր Աբրահամին խօսակցութիւնը, և կը վերչանայ առակին բարոյականը։ Ոմանք կարծեցին թէ ասիկա առակ չէ, այլ իրական պատմութիւն է, և մեծ փաստն է աղքատին անունով յիշուիլը, Աղեազր ոչն անուն Ղազարոս, ինչ որ բնաւ ուրիշ աւետարանական առակի մէջ չտեսնուիր, թէպէտեւ անունով առակներ չլինել նոր բան չէ։ Ուրիշներ ըսին թէ այս անունով ծանօթ աղքատ մը եղած ըլլայ, և Յիսուս այդ անունը գործածած ըլլայ իր առակին ոյժ տալու համար։ Կան ըսողներ ալ որ Ղազարոս անունը, Եղիազարոս անունին կրճատուածը չէ, այլ եբրայական ը եղէր բառն է, որ կը նշանակէ անօգնական։ Սորյգ է սակայն որ այդ աղքատ Ղազարոսը՝ Երեմուտքի մէջ իր աղքատութեան պայտպան սուրբ նկատուեցաւ, և Սուրբ Ղազարոսը տօն ալ ունեցաւ, և Սուրբ Ղազարոս անունով Պաղեստինի մէջ հիւրընկալ ասպետներու միաբանութիւն մըն ալ կազմուեցաւ. անկելանոցներ և ուրկանոցներ Սուրբ Ղազարու անունով նուիրագործուեցան, և նոյն իսկ Վենետիկի Սուրբ Ղազար կղզեակը, որ առաջին ժամանակներու մէջ բորոտներու պատսպարան էր եղած, աղքատ Ղազարոսէն առացած է այդ անունը։ Այսպէս նաեւ վարակիչ հիւանդութեանց դէմ հաստատուած զգուշարաններուն սովորական դարձած Ղազարաւտուն (Lazzaretto, Lazaret) *անունը, այս Ղազարոսէն*

առնուած է։ Բայց աւետարանին յատուկ բնրած օրինակին պարզապէս առակ լինելը պէտք չէ կասկածի ներքեւ թողուլ։

Կազմութեան կողմանէ առակը չատ պարագաներ ունի, որոնք բառացի եւ տառական իմաստով պէտք չէ առնել, որովհետեւ կամ հիմնուած են ժամանակին սիրուղ կարծիքներուն վրայ, կամ ինչինչ պարագաներ լրելեայն իմացուելու թողուած են, և կամ երեւակայական ու բանաստեղծական ոճով յօրինուած են։ Այսպէս Աբրահամոս գոչ բացատրութիւնը, պէտք է առնուի իբր Աբրահամոս հետ, և ո՛չ ինչպէս պատկերահանները կը նկարեն՝ Ղազարոսը Աբրահամի ծոցին վրայ նստեցնելով։ Յիսուս ուրիշ անգ ըսած էր, թէ Բազում յարեւելից և յարեւմտից եկեսցեն և բազմեսցին ընդ Աբրահամոս և ընդ Սահակայ և ընդ Յակոբայ յԱրքայութեան երկինից (Մատթ. Ը. 11), ուր Աբրահամ առաջին յիշուած և իբր նախահայր ու նախապահ նկատուած լինելուն, Հրէից ժողովրդական սովորութեամբ արդարոց օթեւանը Աբրահամոս գոչ կոչուած էր։ Աբրահամի խոսքերուն մէջ. Յիշեա՛ որդեակ զբարիս քո և կեանան քոմ, և Ղազարոս նոյնպէս ընդունելութեան, որ սա սաստ ծնեալ, և դուն այդր պատիւ ըսելը, պէտք չէ հասկնալ բառացի կերպով, իբր թէ հարուստ ըլլալը դատապարտութեան և աղքատ ըլլալը փրկութեան հիմ ըլլայ. այլ երկու վիճակներու մէջ ալ նկատի պիտի առնուի կեանքի օրինաւորութիւնը։

Մեծատունի առակը տնտեսի առակին հետ ներքին առնչութիւն ունի, արտաքին միջոցներու կիրառութեան նկատմամբ, և մեծատունը կը դատապարտուի ոչ թէ չատ միջոց ունենալուն համար, այլ ունեցած միջոցներով ողորմութիւն և ուրիշի օգնութիւն ըրած չըլլալուն համար։ Այս է առակին բուն ոգին և հիմնական նպատակը։ Աբրահամոս և մեծատունին խօսակցութիւնն ալ բանաստեղծական ձեւով մը կը պատկերացնէ մարդուն ընթացքին և աստուածային պատգամներուն, և երկու կեանքերուն իսկական նչանակութիւնը։ Նմանապէս մեծատունին և Ղազարոսին անդիի աշխարհին մէջ մտնելէն ետքը ունեցած վիճակը չնպաստեր Հռովմէական եկեղեցւոյ դրութեան, որ մեռելոց յարութենէն և ընդհանրական դատաստանէն առաջ իւրաքանչիւր հոգին արքայութիւն կամ դժոխք կը դրկէ, և ետքէն նորէն դուրս կը հանէ աշխարհի վերջը կրկին դատելու համար։ Որովհետեւ Յիսուս Հին Օրէնքի դրութեան ներքեւ կը խօսէր, և Յիսուսի վրկագործ մահուանէն առաջ Հռովմէականք ալ

կ'ընդունին թէ Արքայութեան դուռները բացուած չէին. նոյնպէս այդ կէտին ալ առակին մէջ վարդապետական նշանակութիւնն չկրնար փնտռուիլ, և լոկ առակաւոր ներկայութեան է, ինչպէս Աբրահամոս Գոգէն դժոխքի հետ տեսակցութիւնն ու խօսակցութիւնն ալ։

181. ՏԱՍՆ ԲՈՐՈՏՆԵՐՈՒՆ ԲԺՇԿՈՒԹԻՒՆԸ

Նայ. ԺԷ. 11—19

Աստուածային այդ մասին մէջ նշուած են բժշկութեանց պատմութիւններ, այն թէ անոր համար որ բժշկութիւններ չէին կատարուեր, այլ ինչո՞ւ պիտի Յիսուս բժշկութիւններ տեսնէր քաղաքացիներէն պատմած է, և վերջն ալ վարդապետական մասերը կ'ամփոփէ։ Ամէն բժշկութեան հետ հանգամանորէն տեղն ու ժամանակը նշանակուած չգտնելուն, պարտաւորեալ էինք աստուածաշունչին պահած կարգը մեզի առանձնորէն տնտնել, և քանի մը Համապատասխանութիւն ալ կազմել։ Այս տեղ միջանկեալ կերպով ըսուած պատմութիւնը կը պատմէ, բայց մենք չենք կրնար պնդել, թէ ճշդիւ այդ առակներուն խօսուած օրը կատարուած է, մանաւանդ որ Ղուկաս տեղն ալ կը ճշդէ, թէ կատարուեցաւ Սամարիոյ և Գալիլիոյ սահմանագլխին վրայ գտնուած ատեն մը, երբ Յիսուս դէպ Երուսաղէմ կը ճանապարհորդէր։ Այդ տեղագրութիւնը զբաղեցուցած կը համաձայնի Յիսուսի Պերէայի մէջ գտնուելու ժամանակին, և աւելի յարմար կը լինէր ըսել, թէ տասն բորոտներուն բժշկութիւնը կատարուեցաւ երբ Յիսուս վերջին անգամ Գալիլիայէ մեկնեցաւ և Սամարիայի ճանապարհ Երուսաղէմ ուղեւորեցաւ, ինչպէս իւր տեղը պատմեցինք (§ 133)։ Սակայն մեկնիչներ բնդհանրապէս չեն սիրեր տասն բորոտներու բժշկութիւնը տեղափոխել, և այդ նեղութեամբ յարմար կը լինի ըսել, թէ բժշկութիւնը կատարուեցաւ, երբ Յիսուս Պերէայի քարոզութիւնը փակեց, և ընդարձակ չրջանով մը Երուսաղէմ դառնալու սկսաւ, Յորդանանը անցաւ, և Սամարիա մտաւ Գալիլիոյ սահմաններուն մօտէն. բայց Գալիլիա չմտաւ, և նորէն ճանապարհ ելաւ Երուսաղէմ ուղղեց։ Այդ տեղագրական բացատրութիւնը և Յիսուսի ուղևորիծր աստուածային ընթացքին ալ անյարմար չգար, որովհետև այլ եւս համառօտ կտոր

մը միացած է վարդապետական մասերէն, և անոնց հարկաւ Պերէ-այի մէջ խօսուած լինելը ցուցնող նշան մը չունինք: Մենք ալ աւետարաններու համաձայնութեան այդ ձեւին կը հետեւինք, և տան բորոտներու բժշկութիւնը Ղուկասի դրած կարգին մէջ կը պահենք:

Յիսուս այս ուղեւորութեան մէջ գիւղ մը կը մտնար, որուն անունը բսուած չէ, այլ Սամարիոյ և Գալիլիոյ սահմանագլուխին վրայ կը գտնուէր. և անա այն կողմերը գտնուող տասը հաս բորոսներ, որոնք իրենց հիւանդութեան համար գիւղէն դուրս հանուած էին և չրջակաները կը թափառէին, հազիւ թէ Յիսուսը ճանչցան, սկսան հեռուէն բարձրաձայն աղաղակել. Յիսուս վարպետ, ողորմեա մեզ: Հեռուէն պօտալնուն պատճառը գլխաւորաբար բորոսներուն վրայ դրուած՝ մարդու չմտնելու պայմանն է, որպէս զի ուրիշներ ալ չպղծուին կամ չվարակուին. բայց ասոնց չկորսընցնելու սրտտրանք ալ կայ, վասն զի Յիսուս քալելու վրայ էր, և մինչեւ մտնելնան կրնար հեռացած ըլլալ: Խեղճերուն վիճակը և հաւատալ եղան եռանդուն աղաղակը Յիսուսին ազդեց, և հեռուէն նետ ինքն ալ պատասխանեց. «Երեակ քահանաներուն գացէ՛ք, և օրինական քննութեան պայմանը կատարեցէ՛ք. վասն զի նոքին իսկ բժշկուած պիտի ըլլաք»: Ամենքն ալ ուրախութեամբ Յիսուսին խօսքը լրեւ կատարեալ գործողութիւն ընդունելով, չուտով գիւղ կ'երթան, քահանայն կը գտնեն, որ օրինական քննութիւնը ընելով վերեն բժշկած և սրբուած կը հռչակէ: Տասնէն ինը հաս ուրախ գուարթ իրենց տունը կը վազեն իրենցները ուրախացնելու և անակն հանդիսաը վայելելու, և այս ինն ալ Հրէայ էին: Տասներորդը, որ Սամարացի մըն էր, կը մտածէ նախ իւր բժշկողին շնորհակալութեան երթալ, վասն զի նոյն Յիսուսը կը գտնէ, որ արդէն գիւղ մտած էր, և երկրպագութիւններով և օրհնութիւններով իւր երախտապիտութիւնը կը յայտնէ, Յիսուսի փառաւորութեան համար բարեմաղթութիւններ կ'ընէ, և Աստուծոյ ալ օրհնաբանութիւններ կը մատուցանէ, որ Յիսուսին ձեռքով իրեն բժշկութիւն շնորհեց: Երբոր Յիսուս Սամարացի բժշկալին այդ փափուկ նկատմունքը և սրտաբուղխ գգացումը կը տեսնէ, չկրնար լուել և իրեններուն դիտողութիւն մը չուզղել: «Տասը հաս չէ՞ին այդ բորոսները զորս բժշկեցի. ինչո՞ւ ինը հասը

չմտածեցին իրենց բժշկուելուն համար դառնալ և չնորհակալութիւն մը յայտնել և գՅատուած փառաբանել: Այս եկողը Սամարացի է, մինչ միւս ինը Հրէայ էին: Սամարացիները իբրև անարժաններ կ'ամբաստանուին, բայց ահա արժանաւորութիւնին կը վկայեն, մինչ միւսները որ Հրէայ էին և ինքզինքին իբր արժանաւորներ կ'ուզեն ցուցնել, այսչափ փոքրիկ բան մը իսկ չեն մտածեր»:

Այս դիտողութեամբ Յիսուս կ'ուզէր նկատել տալ Հրէաներու պատուական ընթացքը, թէպէտ ինքզինքին ամէն բանի մէջ ճշդապահ կ'ուզէին ցուցնել, ուր ընդհակառակը յաւէտ գործ կատարողները իրենցմէ անարգուած Սամարացիներն ու հեթանոսներն են, որոնք թէ՛ կը մտածեն և թէ կը գործադրեն: Ասոր վրայ կը դառնայ Յիսուս ու Սամարացի բժշկեալը կ'օրհնէ. «Ե՛լ, կ'ըսէ, գնա՛. Յատուած հետդ ըլլայ. Յատուծոյ գոհութիւն ընծայէ, վասն զի զօրաւոր հաւատքդ եղաւ քու բժշկութեանդ պատճառը»:

182. ՄԵՍԻԱԿԱՆ ԳԱԼՈՒՍՏԸ

Գով. ԺԷ. 20 – 37.

Աւետարանիչին պատմութիւնը լաւ ըմբռնելու համար, պէտք չէ այնպէս ենթադրել թէ իրարու ետեւ գրուած խօսքերը և գործերը, միահետ իրարու յաջորդած են, որովհետեւ այն ատեն չատ դժուար կ'ըլլար անցումները բացատրել և կապակցութիւնները մեկնել: Ուր ընդհակառակն բացատրութիւնը չատ կը դիւրանայ երբոր պիտանք, թէ չատ չաթաթներու միջոցին մէջ պատահան օրեր եղած խօսակցութիւններ և կատարուած գործողութիւններ, առանց ժամանակագրական քաժանմանց քաղուածօրէն իրարու ետեւէ կը պատմուին:

Այսպէս այս տեղն ալ ատսը բռնաններուն քժշկութեան հետ կապակցեալ կարծելու չենք Փարիսեցիներուն հարցումը. Ե՞րբ գայցէ Աքտայո-ընէ-ան Աստուծոյ: Երկնից Արքայութեան նկատմամբ Փարիսեցիներուն և ժողովուրդին ըմբռնումը չատ տարբեր էր Յիսուսի ըմբռնումէն: Անոնք երկրային գործողութիւն մը կը մտածէին. Յիսուս երկնային յայտնութիւն մը կը քարոզէր, անոնք աշխարհային յաջողութիւն կ'երեւակայէին, Յիսուս աստուածային անօրէնութիւն կը պատմէր, անոնք արտաքին փառքեր կը սպասէին, Յիսուս ներքին պայծառութիւն կը ցուցնէր: Փարիսեցիներ երբոր յիշեալ հարցումը ըրին՝ իրենց միտքով ըսել կ'ուզէին. «Քանի որ ինքզինքդ իբր Մեսիա կը հռչակես, և Իսրայէլին խոստացեալ փրկիչը լինել կը պնդես, կ'ուզենք վերջապէս իմանալ թէ ե՞րբ փրկութեան գործին պիտի ձեռնարկես: Քանի մը տարիներ եղան, որ Գալիլիա,

Պերէա և Հրէաստան պատեցար, քարոզեցիր, աւետեցիր, և հրաշալի գործեր ալ կատարեցիր, սակայն դեռ սա մեր ապաստած Երկնից Արքայութեան գործը չտեսանք։ Վերջապէս կ'ուզենք գիտնալ, թէ ինչչա՞փ ալ պիտի սպասեն ք, ե՞րբ պիտի գայ քու խոստացած Արքայութեանդ ատենը»։

Փարիսեցիները անանկ բան մը կը հարցնէին որ բոլորովին օտար էր Յիսուսի միտքէն և Յիսուսի նպատակէն, իր քարոզած Երկնից Արքայութիւնը հրէական նախապաշարեալ միտքին սպասուածէն տարբեր բան մըն էր, հետեւաբար հարկ կը սեպէ բացատ ձակ կերպով հետացնել անոնց մտքէն իրենց սխալ ըմբռնումը։ «Իմ քարոզած Երկնից Արքայութիւնը ձեր կարծածին պէս արտաքին և աշխարհային բան մը չէ, իմ տալիք փրկութիւնը ձեր զաղափարած փրկութիւնը չէ. այս տեղ կամ այն տեղ, այժմիկ կամ յետոյ յայտնուելիք բան մը չէ. իմ Արքայութիւնը արդէն եկած է, բայց եկած է սիրտերու և հոգիներու մէջ, և եթէ դուք ալ լաւ մտածէք, պիտի տեսնաք թէ անտեսանելի իմ քարոզած Երկնից Արքայութիւնը ձեր սիրտերուն մէջ յայտնուած է»։ Այս տեղ դիտել տալու ենք թէ մեր Թարգմանութեան մէջ գործածուած ոչ գոյ խոսքով բացատրութիւնը. ճիշդ ու ճիշդ չտար բնագրին իմաստը, որ աւելի կը նշանակէ ոչ գոյ ներմուծելով, այսինքն է տեսանելի կերպով և արտաքին կերպարանով։

Այս վճռական խօսքէնետքը, Յիսուս իր աշակերտներուն մատդրութիւնն ալ հրահրելով կը սկսի բացատրել. թէ իր Արքայութեան գալուստը փառաւոր և յաղթական ձեւերով պիտի չըլլայ, այլ ընդհակառակն՝ ցաւոց ու նեղութեանց օրեր պիտի տեսնան, ամէն տեսակ տագնապներու պիտի հանդիպին, և Երկնից Արքայութեան այսինքն Աւետարանի վերջնապէս և հիմնապէս հաստատութիւնը, և նոր Օրէնքին՝ Հին Օրէնքին տեղ փոխանակելը չատ դժուարութեանց մէջ պիտի իրականանայ։ Այս միտքը կը զարդարէ Յիսուս զանազան փոխաբերութիւններով և կ'ընդլայնէ զանազան օրինակներով, որպէս զի զգալի ընէ և լաւ տպաւորէ իրենց միտքին մէջ Աւետարանի խակութիւնը, և թօթափէ անոնց միտքէն նախապաշարեալ ակնկալութիւնները։

«Գուցէ, կ'ըսէ, դուք յուսաք թէ ժամանակ անցնելով Որդւոյ Մարդոյ փառաւոր օրերը տեսնաք. գուցէ փափաքիք ալ օր յառաջ

արտաքին փառաց օրևրուն հասնիլ, բայց ո՛չ, ո՛չ բաղձայէք և ո՛չ ապաւեցէք. ասանկ օրեր պիտի չտեսնաք, այս տեսակ արտաքին փառաց օրեր պիտի չգան: Ես եթէ երբեք ձեզի այսպիսի բաներ աւետողներ ալ ըլլան, սուտ է, մի՛ հաւատաք. հոս է՛, հոն է՛, ըսելով գուցէ ձեզ խաբել ուզեն, չըլլայ թէ անոնց ըսածին ականջ կախէք. կամ անոնց հետևէն երթաք: Որդւոյ Մարդոյ փայլը յանկարծական բան մը պիտի ըլլայ, ինչպէս յանկարծ փայլակը երկինքին վրայ կը փայլատակէ. լոյս մըն է կ'երեւի, բայց ոչ տեւողական է, և ոչ ուրախական, այլ ընդհակառակն փոթորիկի և տեղատարափի նչան է. Որդւոյ Մարդոյ յայտնութիւնն ալ անոր պէս պիտի ըլլայ: Սակայն այս փայլէն առաջ շատ չարչարանքներ պիտի կրէ ինքն Որդին Մարդոյ, և պիտի նախատուի ու պիտի մատնուի, նոյն իսկ իւր ժողովուրդէն: Իւր յանկարծական փայլով երեւնալէն ետքն ալ՝ իրեններուն հանգիստ և արտաքին վայելք պատրաստած պիտի չըլլայ: Աշխարհ ալ որ անհոգ կը կենայ, փոխանակ անկէ օգտուելու, իւր անհոգութեան ու ամպարշտութեան պատիժը պիտի կրէ, ճիշդ ինչպէս Նոյին առենը հանդիպեցաւ: Աշխարհ զբաղուած էր ուտելու և խմելու, իսառնակ կեանք անցընելու և պղծութեանց մէջ լողալու. Նոյի խրատները չլսեցին, յանկարծ երկինքէն փայլակներ ու կայծակներ սկսան որոտալ, Նոյ փրկարար տապանը մտաւ, բայց աշխարհ չկրնցաւ բռնուեցաւ, ընկղմեցաւ ու կորսուեցաւ: Որդւոյ Մարդոյ փայլին ալ՝ Աւետարանին չհնազանդող աշխարհին կորսուելուն նչանը պիտի ըլլայ: Ինչ որ Նոյին օրովը եղաւ, Ղովտին օրովն ալ կրկնուեցաւ: Այն առեն ալ կ'ուտէին ու կը խմէին, կը գնէին ու կը վաճառէին, կը տնկէին ու կը չինէին, զեղխութեամբ ու չարաշահութեամբ և աչխարհասիրութեամբ առեն կ'անցընէին, Ղովտին ազդարարութեան մտիկ չըրին, Ղովտ Սոդոմէն եւաւ, ծծումբ ու կրակ սկսաւ երկինքէն անձրեւել, և Սոդոմ ու Գոմոր, Ադամաա ու Սեբոյիմ այրեցան և կործանեցան իրենց բոլոր բնակիչներով: Նոյնը պիտի պատահի երբ Որդի Մարդոյ յայտնուի, և իւր Աւետարանը վերջնապէս հիմնուի: Այս տագնապալից միջոցին երբ մէկը տանիքի վրայ ըլլայ, երբ իւր ունեցածը տունին մէջն է, թող ունեցածը առնելու համար վար չիջնայ, որովհետեւ առեն կորսընցնելով կը վաստգուի՝ ով որ արտին վրայ աչխատելու զբաղած ըլլայ, այն ալ քաղաք դառնալու համար ետին չդառնայ: Ետ դար-

ձող կինը միասին ընդ թերէք. Ղեւաին կնոջ օրինակը յիշեցէք: Ով որ կ'ուզէ իւր կեանքը ազատել, թող անոր հանգիստն ու պէտքը չհոգայ. վասն զի ով այսպիսի բաներ չհոգար, նա իւր կեանքը կ'ազատէ: Այն ահագին օրւան տագնապը այնպիսի անակնկալներ պիտի ունենայ, որ մէկ անկողինի մէջ պառկող երկու անձերէն մէկը պիտի ազատի և միւսը պիտի վտանգուի, մէկ աղօրիքի մէջ գտնուող երկու աշխատողներէն մին պիտի ազատի միւսը պիտի վտանգուի, մէկ արտի վրայ քուէ քուէ աշխատող երկու մշակներէն մէկը պիտի ազատի միւսը պիտի վտանգուի: Պիտի ազատուի այն՝ որ միայն իւր անձին փրկութեան պիտի հետեւի, պիտի վտանգուի այն՝ որ աշխարհի բարիքներու հետեւէն կ'երթայ, և տունին կամ քաղաքին մէջ ունեցածին հետեւէն կը լինի»:

Աշակերտներ և ունկնդիրներ Յիսուսի կենդանի նկարագրութեամբ յայտնած երեւոյթներէն չփոխած, սաստիկ տպաւորութեան ներքև, կ'ուզեն իմանալ, թէ ո՞ւր և ե՞րբ այդ բաները տեղի պիտի ունենան, Յ՞ Տէր: «Ո՛չ ապաքէն, կ'ըսէ Յիսուս, արծիւներ դիակին հետեւէն կ'երթան. անոնք որ պիտի նայեցեալ աշխարհի իրերուն հետեւէն կ'երթան, և Աւետարանի կենդանի քարոզութեան չեն հետեւիր, անոնց բախտն ալ կորուստ կը լինի»: Դիակը աշխարհն է, որ Աստուծոյ կենդանի և կենդանարար հոգին չունի, չաղլակեր արծիւները աշխարհի ունայնութիւններով և պղծութիւններով կ'ըստացող աշխարհասէր մարդեր են, որք Աւետարանին կենդանի և կենդանարար վարդապետութիւնները չեն սիրեր, չեն փնտռեր:

Այդ նկարագիրներէն առաք պէտք էր որ մենք պարզաբանէինք, թէ ո՞ր պարագայի, ո՞ր մեսիական գալստեան, երկնից Արքայութեան ո՞ր յայտնութեան վրայ կը խօսի Յիսուս: Յիսուս առէպ կ'ակնարկէ իւր մեսիական գալստեան, և անոր պարագաները կը բացատրէ, և Աւետարանի սկսիլը, ընդարձակուիլը և վերջնապէս հաստատուիլն ու տիրելը կը յայտնէ: Այդ գալուստին մասին անգամ մ'ակնարկեցինք (§ 114), և նոյն նիւթին աւելի ընդարձակ բացատրութիւնը ուրիշ յօդուածի մը թողուցինք: Նոյնը պիտի կրկնենք այս տեղ ալ, և Տաճարի աւերտան ըսուած հատուածներուն պարզաբանութեան պիտի թողունք այդ բացատրութիւնը: Սակայն գոնէ անցողակի բան մը ըսած ըլլալու համար, պէտք է գիտնալ թէ

Աւետարանը վերջապէս հիմնուեցաւ, և Որդի Մարդոյ իւր գործոյն հաստատութեամբ փայլեցաւ, և երկնից Արքայութիւն կամ Քրիստոնէութիւն տիրապէս հռչակուեցաւ՝ Յիսուսի աշխարհէ մեկնելէն ետքը, երբ սաճարը կործանեցաւ, և Հին Օրէնքն կորնցուց իւր հիմերը, և Նոր Օրէնքը փայլեցուց իւր հաստատութիւնը:

183. ԴԱՍՏԻՈՐԻՆ ԵՒ ԱՁԵՐԻՆ ՍՕՍԱՆԱ

Ղուկ. ԺԸ. 1—8.

Յիսուսի քարոզութիւնը, թէպէտ մեծաւ մասամբ առակներով կազմուած, սակայն աւելի կ'ընդհատի մեխական և աւետարանական խնդիրներով, այլ մենք կը պահենք Ղուկասու չարակարգութիւնը, որովհետև ուրիշ տեղէն բաղդատելու կամ այլայլելու մասեր չունինք: Մեխական գալուստին մասին բացատրութիւններէն ետքը, նոր առակ մըն ալ առջեւ կը բերէ Ղուկաս, յառաջապէս աղերսարկելով թէ ի՛նչ նպատակով խօսուած է այս առակը. այսինքն է իմայնելու համար, թէ պարբ է յաղենալ ամ կաւ նոյա յաղեալ, և չ' յանձնալ: Աղօթքի մէջ յարատեւութիւնն ինքն իրեն նկատուած, գեղեցիկ և օգտակար խրատ մըն է, և մեր տկարութեան հանդէպ աստուածային օժանդակութեան վրայ վստահութիւններս աւելցնելու կը ծառայէ: Իսկ մեխական գալուստի խընդիրէն յետոյ յիշուելով, ներքին կապակցութիւն մըն ալ կը դիտուի երկու կէտերուն մէջ: Քանի որ մեխական յայտնութիւնը ցաւալի պարագաներով ընկերացած պիտի ըլլայ, ինչպէս նախընթաց յօդուածով բացատրուեցաւ, պէտք էր անոնցմէ զերծ մնալու համար Աստուծոյ աղաչել, և աղաչանքին կատարումը անմիջապէս չտեսնուելուն համար չվհատիլ. այլ աղօթքը կամ աղաչանքը շարունակել, և անձանձրոյթ յարատեւել. վերջէն վերջ Աստուած հարկաւ իրեններուն պաշտպանութիւն պիտի ընէ: Ասոր վրայ կը բերուի առակը:

Խեղճ որբեւարի կին մը կար, որ անպիտան մարդու մը հակառակութեան առարկայ եղած էր, և չարունակ անկէ կը նեղուէր: Ինչ տեսակ նեղութիւն ըլլալը չէ բացատրուած, կրնայ այրիին պարկեշտութեան ու պատուոյն դէմ լարուած մեքենայութիւն

մըն ալ ըլլալ, բայց աւելի հաւանական կ'երեւի ենթադրել, թէ այրին տակաւ գանելով՝ անոր գեղունը կամ կալուածը գրաւելու համար՝ բռնութեան գործ մըն է խնդիրը: Ինչո՞ւ այրին, չկրնալով թշնամիին դէմ դնել, քաղաքին դատաւորին կը դիմէ, կ'աղաչէ որ իր թշնամիին անիրաւ ձգտումները արգիլէ, անոր բռնութեան կամ խարդախութեան դէմ դնէ, իրաւունք ու արդարութիւն պաշտպանէ, և վինքն հակառակորդին ձեռքէն ազատէ: Այրին կ'երթայ, կու գայ, կ'աղաչէ, կը պաղատի, բայց դատաւորը այն տեղերը չէ, մտիկ անգամ չըներ, ոչ խնդրութենէն կ'ազդուի, ո՛չ անիրաւութենէն կը չարժուի, հոգն իսկ չէ: Այրին Սատուծոյ անունով կ'երդուընցնէ, բայց դատաւորը Սատուծոյ վախն ալ չդպար, և լրբութեամբ՝ «Սատուծմէ վախնալու չափ փոքրոգի չեմ» կ'ըսէ: Սա ու նա իրեն կը յիշեցնեն, թէ գործը ամէն տեղ կը խօսուի, ամէնուն բերանը ինկած է, ամէնը իր երեսը վար կ'առնեն այսչափ անհոգ գտնուելուն, իսկ նա կ'ըսէ. «Ատոր անոր խօսքը վրաս ազդեցութիւն չունին, անոնց խնդրելը դադրելու չափ ուկար չեմ, ուզածնին կրնան խօսիլ, ինծի տաք ու պաղ չըներ»:

Այդ անհոգութեան և այդ լրբութեան դիմաց, խեղճ այրի կինը չհոգնիր, չձանձրանար, ու չարունակ, է քաղաք քաղաքացի, նոյն դատաւորին դուռը կու գայ, ու իր կրկնէ՝ թէ նա միայն պիտի կարենայ զինքն իր անիրաւ հակառակորդէն ազատել: Դատաւորը, ո՛չ նուազ անիրաւ քան հակառակորդը, որ ո՛չ Սատուծոյ վախով կը կակղնար և ոչ մարդիկներուն խօսքերէն կ'ամչնար, վերջապէս այրին յարատեւութենէն յաղթուեցաւ, ու «Սա կնկան գործը վերջացնեմ, ըսաւ, որ թախանձանքէն ազատիմ, ուզածը ընեմ որ չարունակ աղաչելը լմնայ»: «Այսպէս, կը հետեւցնէ Յիսուս, անիրաւ դատաւորն ալ յարատեւութեամբ կը յաղթուի, կը պիղանի, և աղաչողին ուզածը կը կատարէ: Մինչ Սատուած ալ պիտի չպիղանի՞ ձեր աղօթքներուն, եթէ տոկուն յարատեւութեամբ չարունակէք, մինչ նա իր ծառաներուն խնդրուածները պիտի չկատարէ՞, ու անոնց պիտի չօգնէ՞ եթէ գիշեր ու ցորեկ չարունակ աղօթեն, մինչ պիտի կարենա՞յ անհոգ կերպով չարժիլ անոնց յարատեւ աղաչանքներուն հանդէպ: Չէ, չկրնար իր ծառաներուն խնդրուածները չկատարել, այլ պիտի գիջանի, և վերջապէս պիտի օգնէ անոնց՝ իրենց նեղութեան մէջ: Սատուած պիտի չլքանէ

իրեններըը. ասոր վրայ վատահ կրնաք ըլլալ, բայց իրեններըը հաւատարիմ պիտի մնա՞ն մինչեւ վերջը. ահա թուն խնդիրին լուծմանն կէտը: Մարդիկ աշխարհի մէջ պիտի ունենա՞ն այն հաւատքը, որ զիրենք պիտի մղէ Աստուծոյ վրայ կատարեալ վստահութեան, և երբ Աստուծոյ կը դիմեն, արժանի պիտի ըլլա՞ն Աստուծոյ ողորմութիւնը վայելելու, պիտի աղօթե՞ն Աստուծոյ կատարեալ հաւատքով և առաքինական յարատեւութեամբ»:

Յիսուսի այդ խօսքերը ընդհանուր և բարոյական առմամբ կը պատչաճին ամէն աղօթողներու. իսկ Ոդէ մտքոյ եկեալ խօսքերը, աւելի մօտէն կը չօշափեն մեսիական խնդիրը և երկնից Արքայութեան յայտնութիւնը, և կը թելադրեն աւետարանական իմաստով ալ մեկնել դատաւորին առակը:

Տնտեսին առակին վրայ խորհրդածեցինք թէ ոգեղ օրինակով մը կը բացատրուէր Աստուծոյ դերը, և անիրաւ գործի մը օրինակով կը բացատրուէր առաքինական գործ մը: Նոյնն է այս առակին մէջ ալ. անիրաւ դատաւորը իւր անիրաւ ընթացքով Աստուծոյ ողորմութիւնը բացատրելու օրինակ կը գործածուի: Սակայն ոչ թէ նմանութեամբ այլ քաղցրութեամբ. Յիսուս չըսաւ թէ Աստուած կը գործէ այն կերպով՝ որով անիրաւ դատաւորը կը գործէր, այլ կը պատճառաբանէ, որ եթէ անիրաւ դատաւոր մըն ալ, որուն վրայ ոչ Աստուծոյ երկիւղը և ոչ մարդկան ամօթը չէին ներգործեր, կը յաղթուի յարատեւութեան ազդեցութեան առջեւ, որչափ եւս առաւել ինքն Աստուած բարութեան և գթութեան աղբիւրը: Հոգ չէ որ օրինակները չաւ քնքուշ չըլլան, հասարակ ժողովուրդին հետ խօսուած առեն, աւելի ազդու են մեծ ուսուցչութիւն գործող օրինակները:

Աղօթքին յարատեւութեան համար ալ բաւական ըլլայ այդ առակը մեծցնել միւս պատուէրին, ուր կը հրամայուէր, Ջ՛ շարունակ լինիլ (Մատթ. Զ. 7), և զոր արդէն բացատրեցինք (§ 62), թէ Յիսուս չարգելուր շատ աղօթելը, այլ կ՛արգելու դատարկաբան և անփառ և անճնապատան աղօթքները:

Մեր վերը յառաջ բերած պարզաբանութեամբ լուծած կ՛ըլլանք նաեւ այն դժուարութիւնը, որ ամենց կողմանէ յառաջ բերուած է, թէ՝ Իսկ ոդէ մտքոյ եկեալ՝ գիտեցէ՞ ոդեօտ հաստատ չեղիւէ խօսքերը, նախընթաց առակին հետ չեն կապեր, և բոլորովին տարբեր

և անկախ նիւթ մը կը նկատուին, Մինչ, ինչպէս տեսանք, աղօթքին մէջ նկատի առնուելիք երկու կէտերը իրարու կը բաղդատուին, աղօթողը և աղօթքը ընդունողը, Աստուած ու մարդը:

184. ՓԱՐԻսԵՑԻՆ ԵՒ ՄԱՐԳՍԱԽՈՒՆ ԱՌԱԿԸ

Ղուկ. ԺԸ. 9—14.

Ահա երկրորդ առակ մըն ալ, դարձեալ նպատակ ունենալով աղօթքին հանգամանքը բացատրել, առաջինը աղօթքին յարատեւութիւնը կը պահանջէր, իսկ այս երկրորդը աղօթքին հոգին կը ցուցնէ: Այս անգամ ալ առակը չափազանց յայտնուած է նպատակը, ինչ որ ամէն առակներուն համար եղած չէ: Ուրիշ անգամներ աւետարանը յանկարծ առակը կը սկսի պատմել. և վերջէն անոր բարոյականը կամ մեկնութիւնը կը դնէ, իսկ այս երկու առակներուն մէջ Ղուկաս առակը չպատմած, ինչու համար խօսուած լինելը կը զեկուցանէ, և այս տեղ ալ յայտնապէս կը գրէ թէ Յիսուս ուզեց խրատել ու յանդիմանել անոնք որ ինքնինքնին արդար տեղ կը դնեն, իրենք իրենց փքուռոյց կը պարծենան, եւ իրենցմէ դուրս ամէնքը կ'անարգեն, և ամէնքն ալ անարժանի տեղ կը դնեն: Առակը հետեւեալն է:

Տաճարին մէջ աղօթքի ատեն, ուրիշ աղօթողներուն հետ երկու նկատելի անձեր ալ կը գտնուէին. մէկը սադիմ, միւսը անդին, իրարմէ ոչ շատ հեռու: Մէկը Փարիսեցի մըն էր, ամէնէն օրինապահ և պատուաւոր անձ ճանչցուած մէկ մը, ինքն ալ իրեն վրայ մեծ համարում ունեցող, որ Աստուծոյ ըրած աղօթքը այնպէս իմն կը մատուցանէր, իբր թէ Աստուած պարտաւոր ըլլար իրեն ամէն չնորհքները տալ, որովհետեւ արժանաւոր էր. «Փառք քեզ Աստուած, կ'ըսէր, բիւր գոհութիւն սրբութ անուանդ, աչխարհ լեցուն է անիրաւ մարդիկներով, յափշտակողներ և անիրաւներ և չնայողներ են բոլոր աչխարհի բնակիչներ, փառք քեզ որ ես անոնց պէս չեմ: Ահա սա մօտս աղօթող մաքսաւորն ալ անոնցմէ մէկն է, որչափ յափշտակութիւններ գործած է. ես անոնցմէ և ոչ մէկը ըրած եմ: Ընդհակառակն օրէնքին պատուիրած տասանորդները ճշդութեամբ վճարած եմ, մինչեւ իսկ անանուխի և սեզենայի սերմնա-

քին վրայ ալ տուած եմ։ Օրէնքին չհրամայած բարեպաշտութիւններն ալ յօժարութեամբ կատարած եմ, և չարաթը երկու օր ծոմապահութեան սովորութիւնը երբեք զանց ըրած չեմ։ Փառք քեզ Աստուած, որ զիս սրբութեան մէջ պահած ես, և քու չնորհքներուդ արժանաւոր ըրած ես»։

Բոլորովին հակառակն էր մաքսաւորին ալօթքը։ Նա միտքը կը բերէր թէ քանի քանի անպատմելիք անիրաւութեան գործեր ըրած է, կը զգար թէ Աստուծոյ դէմ մեղանչած է. Աստուծոյ չնորհքներուն անարժան է, բայց մոռնալով որ Աստուած բազումողորմ ու երկայնամիտ է, և մեղաւորին դատապարտութիւնը չուզեր, այլ զղջումին կը սպասէ, անկեղծ սրտով կը զղջար. պատրաստակամութիւն ունէր ըրած անիրաւութիւնները առատօքը վոխարինել, և ապագային նորէն մեղանչական գործերու մէջ չգտնուիլ։ Սակայն չէր համարձակեր աչքերը վեր վերցնել և սրբութեան տաճարին նայիլ, վախնալով որ Աստուծոյ բարկացեալ նայուածքին կը հանդիպի, այլ գլուխը խնկած, աչուքները դէպ իվար, ձեռուքներով կուրծքը ուժգին կը բաղխէր։ և կը հառաչէր չարունակ կրկնելով. «Աստուած, մեղաւոր եմ, ինձի ներէ՛, մեղքս քաւէ՛. Ախտաւոր եմ՝ ողորմեա՛ ինձ ընդ ամենայն»։ Հեռուէն դիտող մը պիտի ըսէր. Աստուած օրինապահ Փարիսեցիին վրայ գոհ պիտի ըլլայ, յափշտակող մաքսաւորէն երես պիտի դարձնէ։ Այլ բոլորովին հակառակն է Յիսուսի դատողութիւնը. «Աստուծոյ առջեւ, կ'ըսէ, մաքսաւորը արդարացաւ, և Աստուծմէ թողութեան արժանանալով տաճարէն ելաւ ներուած ու սրբուած, մինչ արդար երեւցողը նոր մեղքի տէր եղաւ և աւելի մեղաւոր՝ տաճարէն մեկնեցաւ»։ Տարբերութիւնը ալօթքի մէջ յայտնուած հոգին է. ինքզինք հաւնող պարծենկոտը, զղջում չունի, արժանաւորութիւն ալ չունի, մարդիկները խաբելուն նման, կը կարծէ Աստուած ալ խաբել։ Արդէն լոկ ուրիշներու երեւնալու համար կատարուած օրինապահութիւնը առաքինութիւն ալ չէ, բուն առաքինութեան հոգին չկայ անոր մէջ, կեղեւը միայն փայլուն է, իսկ միջուկը փտուկ է. Աստուած սրտաքինը չընդունիր, այլ սիրտ կը փնտռէ։ Իսկ ընդհակառակն մեղաւորն ալ Աստուծոյ ընդունելի կ'ըլլայ կատարեալ զղջումով, որ կը պարունակէ անկեղծ ցաւ, հաստատման պատրաստութիւն և չմեղանչելու առաջադրութիւն։

«Ահա այսպէս, կ'եզրակացնէ Յիսուս, ո՛վ որ ամբարտաւա-

նուիրեամբ ինքզինք կը բարձրացնէ, Աստուծոյ երեսէն կ'իյնայ, կը ցածնայ ու կը սորնանայ. իսկ ո՛վ որ ճշմարիտ խոնարհութեամբ ինքզինք կը սորնացնէ, նա Աստուծոյ գթութեան կը հանդիպի, և իրօք կը բարձրանայ»:

Այդ սկզբունքը, որ բարոյական է և առակին նպատակն է, ոչ միայն իւր յատուկ առմամբ աղօթքի վրայ կը մեկնուի, այլ և ընդհանուր առմամբ ամէն գործի վրայ կը գործածուի: Սակայն բարոյական իմաստին քով աւետարանականն ալ կայ: Փարիսիին Հին Ուխտին հետեւողներուն պարծենկոտ դրութեան օրինակն է, Մաքսաւորը նոր Ուխտին հետեւողներուն զղջացող և ապաշխարող դրութեան նշանակն է: Հին Ուխտը պիտի իյնայ ու սորնանայ իւր ամբարտաւանութեամբ. նոր Ուխտը կամ Աւետարանը պիտի բարձրանայ իւր անկեղծ վերանորոգութեամբ:

185. ՄԱՆՈՒԿՆԵՐՈՒՆ ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. ԺԸ. 13—15. Մարկ. Ժ. 13—16. Ղուկ. ԺԸ. 15—17

Ղուկասու ընդարձակ կերպով յառաջ բերած Պերէայի առակաւոր քարոզութեանց չարքը կը վերջանայ, և կը սկսին մանր պատմական դիպուածներ, իրարմէ անկախ, և ամէնքն ալ բարոյական և վարդապետական սկզբունքի մը բացատրութեան համար պատմուած: Սրբէն յիշեցինք (§ 181) թէ Յիսուս սկսած էր Բեթաբարայի կեդրոնէն հեռանալ, և պտոյտով մը հետզհետէ դէպի Երուսաղէմ մօտենալ: Այդ միջոցին կը պատկանին ասկէ ետքը պատմուելիքները:

Յիսուս գիւղ մը կը հասնի, և հոգիս թէ կը լսուի հրաշագործ վարդապետին հասնիլը, որ օրհնելով ու դպչելով ամէն տեսակ հիւանդներ կը բժշկէր, գիւղին կիները զաւակնին գրկած՝ Յիսուսը դիմաւորելու կը վազեն, որպէս զի նա իրենց տղաները օրհնէ եւ ձեռքը գլուխնին դնէ, այն հաստատուն հաւատքով՝ թէ Յիսուսի դպչիլն ու օրհնէնքը բարեգուշակ պիտի ըլլան իրենց զաւակներուն, և անոնք ամէն փորձանքէ ազատ պիտի մնան: Հարկաւ այդ ոչ առաջին և ոչ միակ անգամն էր որ մայրեր իրենց տղաքը Յիսուսին օրհնուելու կը բերէին, բայց այս անգամ խռնումը չափազանց եղած

պիտի ըլլայ, այնչափ որ առաքեալները Յիսուսի վրայ խղճալով, և մայրերու ու տղաքներու մէջտեղ նեղուած ըլլալը տեսնելով, քերնով ու ձեռքով՝ յանդիմանելով ու հեռացնելով անոնց խռնումը արգիլելու կ'աշխատին։ Մայրեր կը դժուարանան, նպատակին Յիսուսի մօտենալ և իրենց տղուն ձեռքը դպցնել տալն է, կը դառնան ու կը խռնուին։ Յիսուս կը միջամտէ, մայրերուն և տղաքներուն պաշտպանութիւնը կը ստանձնէ և առաքեալներուն կը հրամայէ ետ քաշուիլ, և բարկացոտ չեչտով ու սաստելու ոճով, ինչպէս Մարկոս կը դիտէ, կ'ըսէ անոնց. «Ետ քաշուեցէ՛ք, արգելք մի՛ դնէք, թող տուէ՛ք այդ տղաքները ինծի մօտենան, ես կը սիրեմ անոնք, ես կ'ուզեմ անոնք իմ չուրջս ունենալ»։ Մինչեւ հոս արտաքին պատահարն է, տղոց համար Յիսուսի ցուցուցած գուրգուրանքը, բարեպաշտութեան արուած բաւարարութիւնը։

Աւետարանին մէջ պատմուածը նոր ու տարօրինակ բան մը չէ. նոյն փափաքը այդչափ դարերէ ետքը տակաւին կայ ու կը տեւէ։ Մայրեր երբոր պատկառելի ծերունիի մը, նշանաւոր անձի մը, նուիրական պաշտօնէի մը, հոգեսէր մարդու մը դիմաց կը գտնեն, սովոր են անոր աղօթքն ու օրհնէնքը խնդրել իրենց մանր զաւակներուն վրայ. իրենք ալ անձամբ կ'առաջնորդեն, տղաքն ալ կը յորդորեն. «Գնա՛, ձեռքը համբուրէ, ձեռքը գլուխդ դնէ. քեզ օրհնէ»։ Ճիշդ այս էր եղածը Յիսուսին հետ ալ։ Գալիլիայէն եկող այդ մեծ վարդապետը. հրաշագործ մարդարէն, աստուածառաք պատգամաւորը, ժողովուրդին պաշտելութեան առարկայ դարձած էր, հակառակ ամէն տեսակ թշնամութեանց։

Բայց Յիսուսին խօսքերը այդ տեղ չեն վերջանար, նա դիպուածին աւետարանական իմաստ մըն ալ կու տայ, և իր ըրածին բարձր իմաստ մը կը յատկացնէ։ «Երկնից Արքայութիւնը, կ'ըսէ, տղոց պէս մարդոց համար է. լաւ գիտցէ՛ք, որ ո՛վ որ Երկնից Արքայութիւնը տղու մը պէս չընդունի, նա Երկնից Արքայութիւնը չկրնար մտնել»։ Տղուն վիճակը խակութեան, այսինքն ակարութեան և տգիտութեան վիճակ կը նկատուի, և հնար չէ այդ կողմէն մտնել Յիսուսի խօսքերը, որովհետեւ այն տեսեն Երկնից Արքայութեան մուտքը պատուաւոր իմաստ մը չէր ունենար։ Սակայն տղայութիւնը խակութեան իմաստով չառնուիր այս տեղ. այլ այն քնքուշ ու սիրուն կերպարանին տակ, որով մանկութիւնը կը ներ-

կայանայ անխարդախ միամտութեան և գրաւիչ անկեղծութեան կերպարանին ներքեւ: Տղան դիտումնաւոր միտքեր չունի, չահի հաշիւներ չունի, կեղծ երեւոյթներ չունի, չարութեան նպատակներ չունի: Այսպիսի ուղիղ և պարզ և անկեղծ սիրտեր միայն Յիսուսի քարոզած Երկնից Արքայութեան մէջ կը մտնեն, իսկ ընդհակառակն փարիսեցիական կեղծաւորութեամբ չաղախեալ և սադուկեցիական թշնամութեամբ տոգորեալ, չարամտութեամբ ամէն բան այլայլողներ, գիտակցութեամբ ճշմարտութիւն ուրացողներ, չեն կրնար Երկնից Արքայութիւն մտնել: Անոր համար է որ Յիսուսի հակառակորդ խումբը անոր չաչակերտիր. այս կարծեցեալ իմաստնոց ու գիտնոց չյայտնուիր Աւետարանը. այլ կը յայտնուի միամիտ՝ պարզ և ուղղամիտ, խակ՝ բայց և անկեղծ տղայոց: Այս սկզբունքը անգամ մըն ալ ըսած էր Յիսուս Եօթանասունեւերկուներուն դառնալուն առթիւ. (§ 147):

Յիսուս տղայական անկեղծութեան գովեստը խօսելէն ետքը, գործնական գուրգուրանք մըն ալ ցուցուց այդ անմեղուկ մանկիկներուն, և խօսածը գործով յայտնեց, անոնք օրհնելով: Մատթէոս կը գրէ. Եւ եաւ յետս ի վերոյ նոցա, գնաց անտի: Իսկ Մարկոս աւելի մանրամասնօրէն կը գրէ. Առեալ ընդոսա ի գիրկս, յետս եդ ի վերոյ, և օրհնեաց նոսա: Ամէնքը օրհնելը չատ դիւրին է, նոյնպէս դժուար չէ բոլոր տղոց գլխուն ձեռք դնել. միայն ամէնքը գիրկը առնելը աւելի աշխատութիւն եղած պիտի ըլլայ. սակայն հարկաւ որչափ տղայք ներկայացան. ամէնքն ալ գիրկը առաւ ըսելու պէտք չենք զգար, վասն զի Յիսուսը նեղելու չափ չատ էին, այլ բաւական է ըսել թէ քանի մը հատը, որոնք աւելի փոքրիկ էին, գիրկը առնելով սիրեց ու գգուեց, իսկ ամէնուն վրայ ձեռք դրաւ, և ընդհանուր կերպով օրհնութիւն մը կարդաց. մայրեր ու տղաքներ գոհ, ինքն ալ ուրախ, իրարմէ մեկնեցան:

186. ՀԱՐՈՒՑՍ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴԻՆ ՀԱՐՑՈՒՄԸ

Մատթ. ԺԹ. 16—26. Մարկ. Ժ. 17—27. Ղուկ. ԺԸ. 18—27.

Երեք աւետարանիչներ հաւասար կերպով և գրեթէ բառացի ճշդութեամբ կը պատմեն Արքայութեան արժանանալու պայմանները իմանալ ուզող անձի մը հարցումը, և Յիսուսի տուած պատասխանը: Առաջին նկատելու կէտն է հարցնողին դիտումը: Աւետարանիչներուն գործածած ոճէն և Յիսուսի տուած պատասխաններէն չափելով, այդ անձը նենգամիտ մէկը չերեւար, այլ իրաւցնէ Արքայութեան արժանանալու փափաքող մըն է, ոչ ժողովրդական դասակարգէն, այլ հարուստ դասակարգէ մէկը, որ հանգիստ ու դիւրին կեանք մը կ'անցընէ, բայց տեսնելով որ Յիսուս միշտ խեղճերուն և աղքատներուն գովեստը կ'ընէ, կ'ուզէ իմանալ թէ Յիսուս իրենպէսներուն համար ինչ կը մտածէ: Հետեւաբար պէտք չունինք ենթադրել թէ նենգամիտ Փարիսեցիներուն խումբէն կամ անունցմէ որեւէ մէկը ըլլայ:

Այդ հարցում ընող անձին յայտնի և ծանօթ մէկը չլինելը կը հետեւի երեք աւետարանիչներուն ալ զինքը «Ոմն» կոչելէն: Ուր տարբերութեան համար, Մատթէոս կը կոչէ զայն պարզապէս. բայց որովհետեւ ինքն հարցում ընողը կ'ըսէ թէ ի մանկութենէ ի վեր պատուիրանապահ եղած եմ, ուրեմն նորահաս պատանի մը պէտք չէ ըսել, այլ տարիքին երիտասարդութիւնը չանցուցած անձ մը: Ղուկաս կը կոչէ զայն իշխան, անուն մը որ կը տրուէր քաղաքներու և, գիւղերու ժողովրդապետներուն կամ ժողովարաններու հոգաբարձուներուն: Յիսուսի դիմող անձն ալ՝ Ցորդանանի այս կողմը Հրէաստանի մանր քաղաքներուն մէկուն ժողովարանին հոգաբարձուներէն եղած պիտի ըլլայ: Ինչ որ աւելի չեշտուած է, հարուստ և ունեւոր անձ մը լինելն է. Մատթէոս կ'ըսէ թէ «անիկ մեծատունն էր», Մարկոս կ'ըսէ թէ «ան շատ հարուստ էր», և թէ «անիկ ինչս բազումս», Ղուկաս ալ կը յիշէ թէ էր շատ մեծատուն յոյժ. ուրեմն գաւառացի լաւ հողատէր մըն էր դեռ երիտասարդութեան տեսն հօրենական սահմանութենից տէր և տանուտէր եղած, և կանոնաւոր կեանք վարող և ժողովարանին հոգաբարձու ընտրուած:

Յիսուս այդ հարուստին գիշերը լմնեւանած էր, խրատներ լսած էր, երիտասարդ մեծատունն ալ լսած էր, լաւ տպաւորութիւն ըսացած էր, կ'ուզէր իմանալ թէ աղքատներուն տրուած երանութիւններէն ինքը զո՞ւրկ պիտի մնայ. թէ ոչ Յիսուս հարուստներուն համար ալ ուրիշ ճանապայ ունէր ցուցնելիք, երբ ինքը այդ մտածումներուն մէջ կը դնգերէր, կը լսէ որ Յիսուս մեկնելու վրայ է, կ'աճապարէ Յիսուսին երթալ, և կը հասնի երբ նա ճանապայ կ'ելլար, ընդ ելանելն նորա անտի ի ճանապարհ. կը փութայ եռեւէն հասնիլ, կը վազէ, ընդոծեալ, և յարգանաց և մեծարանաց արտայայտութիւններով, ինչպէս կը վայլէր մարգարէանման մեծ վարդապետի մը, ի ձո՞նդ ելանէր, և ամենայն համարձակութեամբ ու պատկառանօք կը հարցնէր. — «Վարդապետ բարի, ամէնուն համար գեղեցիկ խրատ մը ունիս, ամէն դասակարգի սէրք եղած հրահանդը կու տաս, ինձի համար ի՞նչ կ'ըսես, ես ի՞նչ ընելու եմ որ երկնից Արքայութեան արժանանամ, և յաւիտենական կեանքը ժառանգեմ Աստուծոյ Արքայութեան մէջ» — ։ Յիսուսի առաջին նկատողութիւնը բոլոր կոչման վրայ է. Ձի՞ ասես զիս բարի, չէ՞ ոչ բարի, բայց ոչ Աստուած։ Հարցնող անձը, իւր բարութեան վրայ ալ մեծամտութիւն մը ունէր, երբոր Յիսուսի բարիութիւնը կը դնէր առաջ, իրր ամէնէն աւելի նկատողութեան արժանի կէտ մը։ — «Մեր բարութեան վրայ մեծամտելու չենք, ըսել կ'ուզէ Յիսուս. որովհետեւ ճշմարիտ բարութիւնը առանց պակասութեան ըլլալն է, և միայն Աստուած է առանց պակասութեան, մարդիկ ճշմարտապէս բարի չեն կըրնար ըսուիլ»։ Յիսուս խօսքը իւր վրայ պատչաճեցուցած առեն, մարդկութեան վրայ կ'ուզէ խօսիլ, և նոյն իսկ միամիտ կերպով իրենց բարութեան վրայ վստահացողները կը խրատէ մեղմ և կակուղ կերպով։

Այդ առաջին ազդարարութենէն ետքը Յիսուս կը դառնայ, և բուն հարցումին կը պատասխանէ. — «Երկնից Արքայութեան արժանանալու ճանապայ չատ յայտնի է. եթէ դուն ալ կ'ուզես Արքայութեան արժանի ըլլալ, պատուիրանները պահէ»։ Յիսուս ընդհանուր կերպով կը խօսէր, և երիտասարդ մեծատունը առիթ կ'առնէ կրկնելու. «Ձո՞ր. ո՞ր պատուիրանները պէտք է պահեմ», որովհետեւ Հրէից համար նախապատուութիւն ունեցող պատուիրանները, մաքրութեանց և խորութեանց արտաքին պատուիրաններն էին. կ'երեւի թէ այն կողմը աւելի կը հակէին հարցնող

մեծատունին ալ կարծիքները։ Բայց Յիսուս անոնցմէ և ոչ մէկուն կ'ակնարկէ, այլ յառաջ կը բերէ պարզապէս սինէական օրէնսդրութեան տասնաբանեայ պատուիրանները, նախապատուութիւն տալով անոնց՝ որ ընկերական կեանքին հետ կապ ունին, լռելով իսկ առաջինները որք ուղղակի Աստուծոյ ընծայուելիք պատիւները կը պարունակեն։ Յիսուսի յիշած պատուիրաններն են. Մի՛ սպանաներ, Մի՛ շնար, Մի՛ գողանար, Մի՛ սուտ վկայեր, Պատի՛ւ ընծայ հօրդ և մօրդ, որք հաւասարապէս յիշուած են երեք աւետարանիչներէն ալ, իսկ Մատթէոս այդ հինգ տասնաբանեայէ առնուածներուն (Ելից. Ի. 12—16) վրայ կ'աւելցնէ, անոնց ամփոփումը կազմող պատուիրանն ալ, որ ուրիշ տեղ յիշուած է Մովսէսէ, Սիրեսցես զընկէր քո իբրեւ զանձն քո (Ղեւտ. ԺԹ. 19)։ Այս պատուիրանները բարոյական կեանքի ամփոփումը կը կազմեն, և օրինաւոր կեանք վարող մեծատունը կրցաւ համարձակութեամբ ըսել թէ, «Այդ ամէնը տղայ հասակէս մինչեւ հիմա ամենայն երկիւղածութեամբ պահած եմ, մարդասպան, չնացող և գող չեմ եղած, սուտ վկայութիւն չեմ խօսած, ծնողքս պատուած եմ, և ընկերներուս կրցածիս չափ սէր ցուցած եմ։ Եթէ այսչափ են Արքայութիւն մտնելու պայմանները, ասոնք կատարած եմ, այդչափով կրնա՞մ գոհանալ, թէ ոչ ուրիշ ընելիք ալ կա՞յ»։ Այդ պատասխանը բնաւ յոխորտանօք և յանձնապաստանութեամբ չէր, այլ միամիտ պարզութեամբ. որովհետեւ Մարկոս վրայ կը բերէ թէ, Յիսուս հայեցեալ ի նա, սիրեաց զնա, ինչ որ չէր կրնար ըսուիլ ներգամիտ կամ մնապարծ անձի մը համար։

Արքայութեան արժանի ըլլալու երկու աստիճաններ կան, մին սովորական աստիճան, որ պատուիրաններու պահպանութեամբ կը բաւականանայ. միւսը կատարեալ աստիճան՝ որ բարեգործական արժանիքի առաւելութիւններ կը պահանջէ։ Յիսուս տեսնելով որ մեծատունը սովորական արդարութեան աստիճանը արդէն ունեցած կը կարծէ, զայն կը հրաւիրէ կատարեալ աստիճանին թեւակոխել։ «Եկո՛ հետս, կ'ըսէ, կոփծելով զինքը. եթէ Արքայութեան մէջ աւելի արժանիքի և փառքի հասնիլ կը փափաքիս, քանմըն ալ պէտք է ընես։ Պէտք չէ գոհանաս պատուիրանները պահած ըլլալովդ, այլ բարեգործութեան և ողորմութեան արդիւնքն ալ պէտք է շահիս, ունեցածդ աղքատներու և կարօտներու բաշխելով, և աշխարհային հոգերն ալ թողլով, ինքզինքդ նուիրես Աւետարանին տարածման։

Դուն ալ պէտք է իմ և իմ աշակերտներուն քունած ճանպուն հետեւիս, և ամէն ունեցածդ վաճառելէ ու ցրուելէետքը ինձի հետ քարոզութեան պտտիս: Իրաւ որ այս կերպով չարչարանք ու նեղութիւն յանձն առած կ'ըլլաս, խաչը կռնակը մեռնելու պացող մը պէս, սակայն Աւրքայութեան համար հոգեւոր հարստութիւնները չատցուցած կ'ըլլաս: Այս աշխարհի մէջ այլեւս տառացած և գանձ չես ունենար, բայց Աւրքայութեան համար աւելի մեծ գանձ ապահոված կ'ըլլաս»,

Յիսուսին առաջարկը ծանր եկաւ երիտասարդ մեծատունին. նա օրինապահութեան և արդարութեան սէրը ունէր անկեղծօրէն, բայց այս աստիճան զոհողութեան պատրաստակամութիւն չունէր. հարուստի զաւակ, բարեկեցիկ վիճակ ունեցող, հանգիստ և առատ կեանք վարող մէկը եղած էր, թերեւս տառացեալ ունակութեամբ դիւրակեաց ըլլալու պէտքն ալ կը զգար, չարքաշ կեանք անցընելու քաջութիւն չունէր: Ունեցածէն մերկանալ և կարօտ մարդու մը պէս ապրիլ. ասոնք ամէնքը երիտասարդին աչքին ծանր երեւցան, և կ'երեւի թէ չէր ալ ապատեր որ Յիսուս իրեն այսպիսի բան մը առաջարկէ, ուստի յանկարծակիի եկած և անակնկալի հանդիպած պէս դէմքը թմրեցաւ, ու բանիքը չփոթեցաւ, բան մը չկրցաւ պատասխանել, և կամացուկ մը սկսաւ հեռանալ, խոժոեալ ընդ քանն, գնաց տխուր:

Կ'երեւի թէ Յիսուս կ'ուզէր քանի մը քաջալերական խօսքեր ալ աւելցնել, սակայն մեծատունը հեռացած էր: Այս կողմ այն կողմ նայեցաւ. Հայեցեալ յոյս կոյս յոյն կոյս Յիսուս, և մեծատունը չտեսնելով, խօսքին կարգը փոխեց և աշակերտներուն դառնալով ու արգահատելով ըսաւ. «Ո՜հ, ինչպէս գօրաւոր է սիրտերու մէջ հարստութեան սէրը: Կը տեսնէ՞ք, որդեակք, ինչչափ դժուար է որ հարստութեանց հետ սիրտերնին կապած մարդիկներ կարենան անկէ բաժնուիլ, և երկնից Աւրքայութեան սիրոյն իրենց հարստութեանը զոհողութիւնն ընել: Շատ աւելի դիւրին է որ ուղտ մը ասղի ծակէն անցնի քան թէ, հարուստ մը երկնից Աւրքայութիւն մտնէ»:

Երկու խնդիրներ նկատի պիտի առնուին Յիսուսի խօսքերուն մէջ, մէկ մը նիւթական օրինակին բացատրութիւնը, մէկ մըն ալ օրինակին բարոյական իմաստը: Նիւթական օրինակին համար

յայտնի է թէ Յիսուս սովորական առած մը կը գործածէ, և ոչ թէ նորահնար խօսք մը կը գրուցէ; Միայն թէ յոյն քնագիրին և ամէն թարգմանութեանց մէջ ֆլըխ բառին տեղ դրուած է աղբ, որով ուղտի մը ասեղի ծակէն անցնելուն վրայ խօսած կը լինի Յիսուս: Այդ կերպով չատ յարմարութիւն չի տեսնուիր ուղտին և ասեղի ծակին մէջ. հետեւաբար չատ մեկնիչներ բառին աստուածաբանական առումներուն կը դիմեն, և կը մեկնեն պոչանի վրայ, որ աւելի համեմատ կու գայ ասեղին ծակին, ուսկից բարակ դերձաններ կ'անցնին, բայց դերձանի նմանութիւն ունեցող հասու չուաններ չեն անցնիր: Ուրիշներ փոխանակ պարանի վրայ հիմնելու, նմանութեան միւս եզրին վրայ կը ծանրանան, թէ ասեղի ծակ կը կոչուէին ցած ու նեղ դուռեր, ուսկից հազիւ մարդ մը մինչեւ մէջքը ծռելով կրնար անցնիլ, սակայն ուղտի մը անկէ անցնիլ անհնարին էր: Մինչեւ իսկ կ'աւելցնեն, թէ Երուսաղէմի պարիսպներուն վրայ տասնակ յոյժ մանր ծակ մը կար իբր դուռ, և թէ Յիսուս այս պզտիկ դուռին կ'ակնարկէր, թէ ուղտը այն դուռէն չի կրնար անցնիլ: Այդ մեկնութեանց վրայ կը պիտուի թէ բնագիրին բառը բնագրօսիկ կերպով պարանի իմաստով կ'առնուի, և թէ Երուսաղէմի Ծակ ասպան դուռը, և բոլոր պզտիկ դուռներուն այսպէս կոչուիլը՝ հին պատմական փաստերով չեն հաստատուիր: Հետեւաբար չատեր չիտակէ չիտակ ուղտի և ասեղի վրայ կը մեկնեն, ըսելով թէ առածները սովորութեամբ կը նուիրագործուին, և թէ իրօք Թալմուտի և ուրիշ գիրքերու մէջ ալ նոյն առածը գործածուած է ուղտի իմաստով: Մեր թարգմանիչները հայերէն ֆլըխ բառը գործածելով երկու իմաստներն միասին չօշափած են, վասն զի թէ՛ ուղտի և թէ՛ պարանի իմաստ ունեցող բառ մըն է:

Իսկ բարոյական իմաստով այնպէս ինձ կարծես թէ կը հնչէ, որ նրբիք հարուստ մարդուն փրկութեան յոյս չկայ: Ինչ որ բացարձակ հաստատել անհնարին է: Արդէն Յիսուս ալ իր առաջին խօսքերուն մէջ Աւրքայութիւն մանելու համար սովորական աստիճանը բաւական սեպած էր, և սովորական աստիճանին համար ինչքերու զոհողութիւն չէր առաջարկած, այլ միայն կատարեալ աստիճանի բարձրանալու համար: Արդ՝ սովորական աստիճանին մէջ ալ արքայութիւնը ապահովուած է: Ասկէ զատ հարստութիւնն ալ բարեգործութեամբ և բարեպարութեամբ գործածուած առեն, աւե-

լի արժանեաց միջոց մըն է, և Արքայութիւն մտնելու ոչ միայն արգելք չէ այլ, և փառաց առաւելութիւն ալ կրնայ պատրաստել։ Իսկ բարեգործութեան և ողորմութեան համար՝ բոլոր ունեցածը վաճառելու և ցրուելու պէտք չկայ բնաւ։ Հետեւաբար չենք կրնար ըսել թէ Յիսուս բացէբաց ամէն հարուստները Արքայութենէ կը զրկէ։ Եթէ աւետարանի խօսքերն ալ կշռենք, թէպէտ և Մատթէոս Ղեւտոն կ'ըսէ, և Ղուկաս ոչ ինչ ուռնգին բացատրութիւնը կը գործածէ, սակայն Մարկոս աւելի յստակօրէն յոտոցելոց ինչ անձերու վրայ կը մտանատրէ խօսքը։ Շատ տարբեր բաներ են, ինչքեր ունենալ, և ինչքերու վրայ յոյսը դնել։ Յիսուս կը յայտարարէ թէ աշխարհի բարիքներ չեն որ մեր բարոյական հարստութիւնը պիտի կազմեն, մանաւանդ թէ աշխարհային բարիքներ՝ ոչ թէ կը նպաստեն, այլ աւելի կը վնասեն և գայթակղութեան ու աշխարհասիրութեան վտանգներ կը ստեղծեն։

Ուրիշ պիտոլութիւն մըն ալ։ Յիսուսի խօսքը պէտք չունինք լոկ յաւիտենական փրկութեան վրայ մեկնել, որովհետեւ Երկնից Արքայութիւնը կամ Աստուծոյ Արքայութիւնը աւետարանական քարոզութեան և Նոր Ուխտի հաստատութեան վրայ ալ կը մեկնուի։ Մեծատունին Յիսուս այդ կատարելութիւնը կը յանձնարարէր, որպէս զի աշխարհային հոգերը թողու և իրեն աշակերտի, իրեն հետեւի և իրեն հետ աւետարանական քարոզութեանց զբաղի։ Արդ՝ այս կատարելութեան համար ստոյգ է, որ ունեւոր մը, հանգիստ ապրող մը, իր ինչքերուն դիւրութիւնները վայելող մը չէր կըրնար Յիսուսի առաջարկին համեմատ իրեն գործակցիլ։ Եւ ասկէ էր որ մեծատունը կը փախչէր։ Նա կը մտածէր թերեւս՝ իր նիւթական կարողութեամբ, իր հարստութեամբ և իր դիրքով Յիսուսի ձեռնարկներուն և Աւետարանի յաջողութեան գործակցիլ. իսկ Յիսուս իրեն կը պատգամէր թէ ինք ունեւորի կամ իշխեցողի, միջոց ու դիրք ունեցողի պէտք չունէր Աւետարանի տարածման համար. ինքն աղքատ, աղքատ աշակերտներով պիտի կատարէր իր ձեռնարկը։ Մեր այս տեսութիւնը աւելի կ'արդարանայ Պետրոսի հարցումին հետ բաղդատուելով, որուն վրայ պիտի խօսինք յաջորդ յօդուածով։

Առաքեալները լսելով Յիսուսի տուած բացատրութիւնները, և մեծատուններուն վիճակին վրայ ըրած յայտնութիւնները, զարմաց-

մամբ կը գոչեն. «եթէ գործը այդպէս է, եթէ մեծատուններուն համար այսչափ վտանգ կայ, ո՞ւր կրնայ երկնից Արքայութիւն մտնել»: եթէ պարզ յաւիտենական փրկութեան վրայ առնէինք, առաքեալներուն զարմացումը տեղի պիտի չունենար: Որովհետեւ եթէ հարուստներ պիտի կորսուին ու աղքատներ պիտի փրկուին, քանի որ աշխարհի մէջ շատեր աղքատ են, և քիչ են միայն հարուստ, ուրեմն աշխարհի մեծագոյն մասը պիտի կորսուի, և քնաւ յուսահատելու տեղի չկայ, թէ ով կրնայ ապրիլ: Ուրեմն առաքեալներն ալ լաւ թափանցեցին Յիսուսի խօսքը, և իմացան թէ վնասակարը հարուստ ըլլալը չէ, այլ սիրտով ինչքին կապուած ըլլալը, և քիչ թէ շատ ունեցածին վրայ իր յոյսը դնելը: Բայց աւետարանական իմաստն ալ, զոր յիշեցինք, այսինքն Երկնից Արքայութեան ծառայելու, և Յիսուսի քարոզութեանց գործակից լինելու կէտն ալ, վրիպած չէ առաքեալներուն միտքէն. իբր զի եթէ միջոց ունեցող և կարող անձեր չկարենան այդ գործը կատարել, ո՞վ ապա պիտի կարենայ զայն գլուխ հանել:

Այդ բացատրութիւններէն ամէնն ալ մարդկային տկարութեան վրայ յայտնուած կասկածներ են, և եթէ գործը մարդուն կարողութենէն սպասուէր, քնաւ յաջողութեան ապաւել չէր, ոչ ի-րաքանչիւրին փրկութիւնը, ոչ Աւետարանին քարոզութիւնը, և ոչ մարդուն առաքինական արժանիքը երբեք մեր ակնկալած արդիւնքը պիտի չտային: Բայց կարողութիւն և յաջողութիւն մարդիկ իրենցմէ պիտի չսպասեն. և ոչ ալ ընդհանուր մարդկութեան վրայ պիտի հիմնեն մեր ակնկալութիւնը: Ամէն քանէ վեր աստուածային կարողութիւն կայ, որուն առջեւ անհնար բան չկայ, և որ յամենայնի գործակից և օգնական է մարդկութեան՝ իւր պարգեւներով և շնորհքներով: Ինչ որ մարդիկ իրենք իրենց պիտի չկարենան ընել՝ Աստուծոյ օգնութեամբ կրնան կատարել. ինչ որ մարդկութեան կարողութենէն վեր է, Աստուածային կարողութեան համար դիւրին է. Անհնարինը միայն է մարդկանէ, հնարաւոր են Աստուծոյ:

Այդ խօսքը քրիստոնէական վարդապետութեամբ. և յատկապէս Պօղոս առաքեալին տուած բացատրութեամբ, կը պատչաճի մարդուն յաւիտենական փրկութեան, իբր զի մարդ մի միայն ինքն իրեն մնացած չկրնար իւր յաւիտենական փրկութիւնը պատրաստել. և աստուածային օգնութիւնը և կամքը կ'առաջնորդեն հոգին յաւի-

տեսական իրկութեան։ Ընտիր վարդապետութեան դժուարին խնդիրն է այս, որ առիթ առած է նաեւ բողոքական դրութեան մէջ ամենայն ինչ Աստուծմէ սպասելու, որ մարդուն գործն ու արդիւնքը բնաւ նշանակութիւն չունենան իւր փրկութեան մէջ։ Ողջամիտ վարդապետութիւնն ալ կ'ընդունի չնորհքը և նախասահմանութիւնը, սակայն առանց ջնջելու մարդուն գործակցութիւնը, որպէս զի չջնջուի նաեւ ազատ կամքը, առանց որոյ արդարութեան և անօրէնութեան, հոգեւոր փրկութեան և դատապարտութեան կէտերը կը կորսնցնէին իրենց իսկական նշանակութիւնը։ Մարդուն համար քաջալերական է գիտնալ և հաւատալ, որ եթէ անհնարութեան մէջ կը գտնուի, աստուածային չնորհքը կ'օգնէ իրեն, և դժուարինները դիւրին և անհնարինները հնարաւոր կը դարձնէ։

187. ԱՌԱՔԵԱԼՆԵՐՈՒՆ ՎԱՐԺՔԸ

Մատթ. ժ-թ. 27—30, Մարկ. ժ. 28—31, Ղուկ. ժԸ. 28—30

Մեծատունին միջադէպը և այդ առթիւ Յիսուսի տուած քարոզութիւնները, և մանաւանդ Երկնից Արքայութեան միտին աշխարհի հոգերէն ու ինչքերէն բաժնուելու յանձնարարութիւնը, և այս առաջարկէն խուսափելուն համար իսօսուած մեղադրանքը, առաքեալներուն միտքին մէջ մերձեցում մը յառաջ բերին իրենց և այդ մեծատունին մէջ։ Նա կը մեղադրուէր որ չհաճեցաւ իւր ինչքերէն և հոգերէն հեռանալ, որպէս զի Յիսուսի հետեւի և անոր աշխատակից. իսկ իրենք ըրած էին այդ քանը։ Եթէ նա կը մեղադրուէր, պէտք էր որ իրենք գովուէին, ու փոխարէն մը ընդունէին, մինչ այդպիսի խոստում մը դեռ եղած չէր իրենց Յիսուսի կողմէն։ Պան մը իրենց մէջ այդ իսօսակցութիւնները ընելնէն և լուծումը չգտնելնէն առաջ, Յիսուսէ բացատրութիւն ուզելու պրչումը կու տան, և նորէն Պետրոսն է որ առաջ կը նետուի, և յանուն իւր բոլոր ընկերներուն Յիսուսի հետ այդ մասին իսօսակցութիւն մը կը բանայ. և վերջէն վերջ իւր դիտած կէտին վրայ կը բերէ իսօսքը։ «Այն մեծատունը, կ'ըսէ, չուզեց իւր ունեցածները թողուլ և քու ետեւէդ գալ, և դուն անիկա մեղադրեցիր. մեք ահա ամենքնիս ալ տուն տեղ, ստացուածք ու գրաղանք, հայր ու մայր, եղբայր և քոյր, կին ու զաւակ, արհեստ ու պաշ-

րակ, ինչ որ ունէինք, ամէն բան թողուցինք, քեզի հետեւեցանք, քեզի գործակցեցանք, քեզի հետ նեղուեցանք, մեզի համար ինչ պիտի ընես»։ Այդ հարցումը, ինչպէս վերը յիշեցինք, կը ցուցնէ թէ երկնից Արքայութիւն մտնելու առաջարկը, Յիսուսի ու մեծատունին միջեւ տեղի ունեցած խօսակցութեան մէջ ալ, Աւետարանի քարոզութեան կը պատկանէր, և ոչ թէ լոկ յաւիտենական փրկութեան համար, թէպէտեւ այդ երկու բաները Յիսուսի միտքով միեւնոյնն էին, այսինքն է յայտնուած երկնից Արքայութիւնը՝ յայտնուելիք յաւիտենական արքայութեան միջոց և պայման ճանչնալ, և Աւետարանով փրկութեան հասնիլ։

Առաքեալներուն վիճակին և ամէն բան թողած ըլլալնուն պատկառելով, չենք կարծեր թէ հարկաւ առաքեալներ ինչ որ ունէին վաճառած, ցրուած, և ուրիշներուն տուած ըլլան։ Նախ որ այդպիսի գործողութիւն մը բնաւ յիշուած չէ, և երկրորդ որ մեծատուններ չէին այդպիսի գործեր կատարելու համար, և մանաւանդ որ ինչ ինչ նշաններ կան ցուցնելու, որ առաքեալները իրենց ձկնորսութեան նաւերը ձեռքէ հանած չէին։ Քարոզութեան միջոցին ալ Պետրոսի նաւը կը յիշուի (Ղուկ. Ե. 3). Յիսուսի ծովագնաց համպորդութիւնները հարկաւ առաքեալներուն նաւերով կ'ըլլային, Զեբեդեան եղբայրներ նաւերնին հօրերնուն թողած էին, և ինչ որ աւելի յայտնի է, Յիսուսի մահուանէն ետքը Պետրոս և միւս առաքեալները ձեռնարկներնուն ներքև պատրաստ նաւեր ունէին, որ կրնային ձկնորսութեան դառնալ (Յովհ. ԻԱ. 3)։ Նոյն իսկ առաքեալներ, ամէն բան թողած ըլլալնին միայն կը յիշէին, և ոչ թէ վաճառած և պինը բաշխած ըլլալնին։ Մէտ Նողատ վասնոյն կը գրեն երեք աւետարաններն ալ հաւասար կերպով։

Յիսուս մտադիր կ'երեւի իր առաքեալները քաջալերել, և անոնց հարցումին գոհացուցիչ պատասխան մը տալ, ինչ որ ուրիշ անգամ ըրած չէր։ Պատասխանը թէպէտ նախ ուղղակի առաքելոց կ'ուղղէ ըսելով՝ «Ահա մենք ինչ ենք, սակայն բուն նպատակը ընդհանուր է, և Աւետարանի ծառայութեան համար աշխարհի բարութիւններէն հրաժարող ամէն անձերու հաւասարապէս կը տարածուի. ոչ ոք է որ ընդհանուր խօսքերով։ Յիսուս ամէն այնպիսիներուն որ տուն, եղբայր, քոյր, հայր, մայր, կին, որդի, ագարակ և ամենայն ինչ կը թողուն երկնից Արքայութեան սիրոյն, կը խոս-

տանայ թողածներուն հաթիւրապատիկը այս աշխարհին մէջ, և յաւիտենական կեանք հանդերձեալ աշխարհին մէջ: Որչափ դիւրին է բառացի իմանալ հանդերձեալ աշխարհի յաւիտենական կեանքը, նոյնչափ դժուարին է բառացի իմանալ այս աշխարհի հարիւրապատիկը: Որովհետև եթէ մէկ տունի և մէկ ագարակի տեղ, հարիւր տուն և հարիւր ագարակ ունենալ անհնարին չէ, բայց հարիւր մայր և հարիւր հայր ունենալ հնար չէ, հարիւր եղբայր և հարիւր քոյր ունենալն ալ յուսալի չէ, և հարիւր որդի ունենալն ալ յուսահատական կը դառնայ: Ուրեմն յայտնի է, որ ոչ թէ բառացի և նիւթական իմաստ պիտի տանք այդ խօսքերուն: Մարդուն սիրտը այնպիսի գոհունակութիւն պիտի տանայ, և այնպիսի հոգեկան արտագրաւ ազդեցութիւններ պիտի ունենայ, որ իբր թէ թողածին հարիւրապատիկը տուացած ըլլար: Հոգևոր քարոզութեամբ չահուած անձեր, իւր խնամքով մխիթարուած անձեր, իրեն համար ընտանեկան մխիթարութեան պակասը պիտի լեցնեն, իւր ընկերները՝ եղբայրներ ու քոյրեր, իւր առաջնորդները՝ հայրեր ու մայրեր, իւր աշակերտները՝ ուսարներ ու դուստրներ պիտի ըլլան իրեն: Ես որպէս զի իմացնէ թէ իրաւցընէ այդ աշխարհի վայելքներուն վրայ չխօսիր, և խոստացած բարութիւնները նիւթական չեն, Մարկոս չմոռնար աւելցնել հալածանօք հանդերձ պայմանը, որ իսկական և հիմնական կնիքն է ամէն աւետարանական բացատրութեան: Ըստ աշխարհի զրկումը՝ ըստ հոգւոյ վայելումն է:

Յիսուսի խոստումները Մատթէոս, թէ Յիսուսի հետեւող երկոտասաններ, Յիսուսի երկրորդ և փառաւոր գալստեան առեն, երբոր Որդի Մարդոյ փառաց աթոռին վրայ իշխանական և դատողական գործին ձեռնարկէ, երկոտասաններն ալ իրեն հետ մէկտեղ գործակից պիտի ըլլան, և տասերկու աթոռներու վրայ նստած պիտի դատեն Իսրայէլի տասերկու ցեղերը: Այս տեղ ալ պէտք չէ բառացի և նիւթական իմաստ տալ Յիսուսի խօսքերուն: Որդի Մարդոյ միւս անգամ գալուն պիտի դատէ բոլոր աշխարհը (Մատթ. ԻԹ. 32), և ոչ թէ միայն Իսրայէլի ժողովուրդին տասերկու ցեղերը: Եւ ոչ ալ հնար է ըսել. թէ ինք իբր նախագահ Հեթանոսները պիտի դատէ. իսկ Հրէաներուն իւրաքանչիւր ցեղը առաքեալ մը պիտի յանձնէ: Եւ ոչ իսկ հնար

է Երկոտասաններուն տասերկու ցեղերէն առնուած լինելուն ակնարկ մը տեսնել, վասն զի ամէնքն ալ Գալիլիացի էին Նեփթաղիմի և Զաբուղոնի գաւառներէն: Եւ դարձեալ նոյն առեն Յիսուսին հետ եղող Երկոտասաններէն մէկն ալ Յուդա Իսկարիովտացին էր, որ այսպիսի վարձքի մը սահմանուած չէր: Նոյն իսկ Յիսուսի առեն տասերկու ցեղերը այնպէս խառնուէր էին, որ իւրաքանչիւր անձի վրայ որ ցեղէն ըլլալը չյիշուիր, միայն Փանուէլեան Աննայի համար ըսուած է թէ Ասերի ցեղէն էր (Ղուկ. Բ. 36), և Պօղոս իրեն համար գրած է թէ Բենիամինի ցեղէն էր, (Հռոմ. ԺԱ. 1): Հետեւաբար տասերկու ցեղերուն յիշուիլը, բոլոր հրէական ազգը ըսել է. իսկ հրէական ազգն ալ յիշուած է իբր անձնաւորութիւն Աւետարանի հակառակորդներուն. և Յիսուս ըսել ուզած է միայն թէ՝ «հակառակութիւնք և հալածանք ազգեցութիւն պիտի չունենան, Աւետարանը պիտի տարածուի և պայծառանայ. Որպէ Մարդոյ պիտի փառաւորուի, և դուք ալ մանակից պիտի ըլլաք այդ արդիւնքին և փառքին: Որոնք որ այժմ ինքզինքնին մեծ ու առաջին կը կարծեն, ինքզինքնին պզտիկ ու վերջին եղած պիտի տեսնան, և անոնք որ պզտիկ ու վերջին են կարծուած, անոնք մեծ ու առաջին պիտի ըլլան», Յիսուս կ'ուզէ հասկցնել թէ Հրէաները որ իրենց Հին Օրէնքով կը պարծենան ու Երկնից Արքայութեան մէջ առաջին ըլլալ կը կարծեն, յետին պիտի մնան. իսկ հեթանոսներ որք Հին Օրէնքի տեսակէտով յետիններ էին ըմբռնուած, Նոր Օրէնքի մէջ առաջին պիտի հանդիսանան»:

188. ՎԱՐՁՔԵՐՈՒՆ ԱՌԱԿԸ

Մատթ. Ի. 1—16

Վերջինի և առաջինի վոխադարձ փոխանակութեան սկզբունքը առիթ կ'ընծայէ Յիսուսի առակ մը լսելու զայն լաւ եւս բացատրելու համար: Տանուտէր մը այգի մը ունէր. այգին փորելու առենը կու գայ, մշակներու պէտք ունի, հրապարակ կ'ելլէ առաւուն կանուխ. առաւօտուն առաջին պահուն կամ առաջին ժամին, և քանի՛ մշակի որ պէտք ունի, սակարկութիւնը կ'ընէ, օրական մէկ դահեկանի, —մեր դրամով՝ երեք ղուրուշի— վարձքը կը սա-

կարկէ, և կը պրկէ այգին աչխատելու։ Նորէն հրապարակ կ'ելնէ երկրորդ պահուն կամ ժամը երեքին, և կը տեսնէ պարապ կեցող մշակներ։ «Ինչո՞ւ գործի չէք գացեր, ինչո՞ւ պարապ տեղն կ'անցընէք» կը հարցնէ. անոնք ալ կը պատասխանեն. «Հոսուընէ եկեր էինք, բայց փնտռող չեղաւ, ճնացինք անգործ»։ «Լաւ, կ'ըսէ տանուտէրը, քանի որ աչխատելու փափաք ունիք, և պարապ ճնալնիդ ձեզմէ չէ, գացէք իմ այգին, աչխատեցէք, և յարմար վճարումը կ'ընեմ ձեզի»։ Մարդիկները իսկոյն երկու չեն ըներ, յարմար վճարումը ի՛նչ պիտի ըլլայ չեն հարցներ, կ'երթան այգին աչխատելու։ Երրորդ պահուն, այսինքն ժամը վեցին, նոյն տանուտէրը ասդին անդին պտտած տեղն, պարապ կեցող մշակներու կը հանդիպի. անոնց հետ ալ նոյն խօսակցութիւնը կ'ընէ և վերջապէս անոնք ալ իւր այգին աչխատելու կը պրկէ։ Միևնոյնը կը կրկնուի չորրորդ պահուն սկիզբը, այսինքն ժամը իննին, և մինչեւ իսկ չորրորդ պահուն կէսը անցնելէն ետքը, օրը լմնալու մօտ, ժամ տասնըմէկին, նորէն տանուտէրը քաղքին մէջ պտտած տեղն պարապ կեցող մշակներ կը տեսնէ, և անոնցմէ ալ միևնոյն պատասխանը առնելուն, անոնք ալ աչխատելու կը պրկէ իւր այգին։ Անոնք ալ կ'երթան առանց վնասելու թէ ժամուան մը տամար ի՛նչ վարձք կրնայ տալ իրենց։

Իրիկուն կ'ըլլայ, գործերը կը դադրին և գանազան ժամերուն եկողներ մէկտեղ աչխատութիւնին կը վերջացնեն. բայց մէջերնին 12, 9, 6, 3 և 1 ժամ աչխատող և հինգ տեսակ աչխատութեան իրաւունք ունեցող մշակներ կան։ Ագարակին տեսուչը, աւետարանին բառով՝ գաւառապետը, տանուտէրին կը հարցնէ թէ ինչ համեմատութեամբ պիտի վճարէ օրականները.— «Ամէնուն ալ, կ'ըսէ տանուտէրը, սովորական գահեկանը հատատարապէս կու տամ, խեղճերուն պարապ ժամեր անցնելը իրենց յանցանքէն չէ, թո՛ղ օգտուին. միայն թէ վճարումը վերջիններէն սկսէ՛». Այս վերջին պայմանը հարկաւ առաջին ոյժ տալու համար աւելցուած է, որպէս զի երեւան գայ սակարկեալներուն հանդէպ բռնուելիք ընթացքը։

Ժամը տասնըմէկին եկողներէն կը սկսի տեսուչը գահեկանը տալ, որ մէկ ժամ միայն էին աչխատած. նոյնպէս կ'առնեն 3, 6 և 9 ժամ աչխատողներն ալ. կարգը կու գայ 12 ժամ աչխատողներուն։

բուն. երբոր անոնց ալ սակարկեալ դահեկանը կը տրուի, կը սկսին տրտնջալ. «Մենք օրն ի բուն աշխատեցանք, յոգնեցանք. ցերեկի սաստիկ արեւն ալ կրեցինք. շատ գործ հանեցինք. իսկ մեզմէ եւս քը եկողներ, մեզի չափ գործ չառան և մեզի չափ չյոգնեցան, մանաւանդ սա վերջի եկող ու միայն ժամ մը երեկոյին գալին աշխատողները։ Ինչու մեք ալ անոնց պէս դահեկան մը միայն պիտի առնանք»։ Տանուտէրը որ ըսելիքը գիտէր և մօտիկ կնցած առիթին կը սպասէր, կը դառնայ տրտնջողներուն, ու անոնց գլխաւորներէն մէկը մօտը կանչելով կ'ըսէ. «Աղբար, ինչ սակարկութիւն ըրինք քեզի հետ. դուն մէկ դահեկան ուզեցիր, ահա՛ դահեկանը կը տանաս. աւելի բան մը պահանջելու իրաւունք չունիս, գըրկում մը չես կրեր, պահանջդ ա՛ռ, ձայնդ կտրէ՛ ու գնա։ Ինչ որ ուրիշին կու տամ այն քու գիտնալու բանդ չէ՛, այն իմ կամքէս կախում ունի, դրամը իմս, գործը իմս, միթէ իշխանութիւն չունի՞մ իմ դրամիս վրայ, կամ միթէ աչք չե՞մ իմ գործս ես կարգադրելու, ինչո՞ւ պէշ աչքով կը նայիս իմ բրածիս վրայ. միթէ իմ առատաձեռնութիւնս քու չարակնութեան պատճառ կրնա՞յ ըլլալ»։ Առակը այստեղ կը փակուի. հարկաւ տրտնջող մշակները բան մը չկրցան պատասխանել, ու ձայներնին քաշեցին, սակերնին առին ու մեկնեցան։

Աստուածաշնչական իմաստը այն է, թէ Աստուած, սիրերից տանուտէրը, չմեղադրեր այն մարդը որ առանց իր յանցանքին պակասաւոր կը գտնուի, մանաւանդ թէ այդպիսիներուն հանդէպ ողորմած կը գտնուի անոնց պակասը իր գթութեամբ լրացնելու։

Սակայն Յիսուսի նպատակին մէջ աստուածաշնական իմաստ մըն ալ կայ։ Սակարկեալ և կանուխէն գործի սկսած մշակները Հին Օրէնքի մարդիկն են, որոնց հետ Աստուած Մովսէսի միջնորդութեամբ դաշն կնքեց և ուխտ հաստատեց։ Իսկ պահ մը անգործ մնացող մշակները հեթանոսներ են, որոնց հետ աստուածային ուխտը կնքուած չէր, և մնացեր էին այդիէն դուրս, բայց երբ տանուտէրը կը տեսնայ և գործի առիթը կը բացուի, կը փութայ հետզհետէ իրենց պարտքը կատարել։ Աստուած անոնց հանդէպ գթած կը գտնուի, անոնք ալ արժանացնելով այն չնորհին, որուն արժանացած էին Հին Ուխտի մարդիկը։ Այսպէս վերջիններ

առաջիններուն հաւասար կ'ըլլան, մինչ առաջիններն ալ վերջիններուն հետ կը նոյնանան: Եղեկն ասաջն չեփն, և չեփն ասաջն առածը, վերթե Աւետարանի հետեւողներուն խնդիրին մէջ՝ առաջիններուն սորնացումը և վերջիններուն բարձրացումը կը ցուցնէր, այսսեղ առաջիններուն և վերջիններուն փոխադարձաբար իրարու նմանիլ ու հաւասարիլը միայն կը ցուցնէ: Իսկ Բաղամ են կալեցեալ և սակաւ են ընտրեալ առածը, պատուած առակին հետ բաղդատուած առնն, այն իմաստը կու տայ թէ, ասոնք ամէնքը որ վարձքի արժանացան ընտրեալ են, և թէ որեւէ ժամուան մէջ Աւետարանին այգւոյն մէջ աշխատութեան կալեցեալներ շատ են: Բոլոր աշխարհ հրաւիրուած է, բայց պէտքտարար ամէնքը չեն ներկայնար, չեն աշխատիր, վարձքի չեն արժանանար:

189. ՀԱՒԱՏՔ ԵՒ ՊԱՐՏԱՒՃԱՆԱՑՈՒԹԻՒՆ

Դուվ. ԺԷ. 5—10.

Յիսուսի խօսած առակները և յայտնած ճշմարտութիւնները, և ի մանաւորի առաքեալներուն խոստացուած վարձքերը, իրենց եռանդը աւելի բորբոքեցին, ինքզինքին բոլորովին Յիսուսի և Աւետարանին նուիրելու փափաքը սաստկացաւ, և այդ նպատակին մէջ յաջողելու համար, «Տէր, կ'ըսեն Յիսուսին, հաւատքնիս չատցուր»: Սակայն հաւատքը քիչ ու չատ չունի, կշռուելու ու չափուելու նիւթ չէ, անոր ոյժը իւր հաստատութեան մէջն է: «Մանանխի սերմի մանրուկ հատի մը չափ ալ հաւատք ունենաք, կ'ըսէ Յիսուս, անիկայ բաւական է ամէնէն մեծ գործերը կատարելու, հաստատուն թթենի ծառի մըն ալ հրամայելու որ տեղէն ելնէ և ծովին վրայ իյնէ, որ անմիջապէս ծառը ելլայ, օդէն քալէ, և ծովին երեսը կայնի»: Այդ բացատրութեան մէջ հարկաւ մանանեխի հատին նիւթական չափը, և թթենիին տեղէն խլուիլ և ուրիշ տեղ երթալը՝ նմանութեամբ պիտի առնուին. և ոչ թէ իրենց նիւթական և տառական իմաստով:

Հաւատքի մասին բացատրութիւնը տալէն ետքը, պարտուց կատարման մասին ալ խրատ մը կ'աւելցնէ, և կերպով մը կը չափաւորէ հարիւրապատիկ փոխարինութեան և աթոռակից դատողու-

թեան հրապուրիչ վարձքերը, զորս քիչ առաջ կը խոստանար առաքեալներուն, որոնք աւետարանին ծառայութեան մտած էին:

«Ինչ որ ընէք ալ, ըսել կ'ուզէ Յիսուս, ինչչափ արդիւնաւոր ալ ըլլաք, չատ մեծամտելու և չատ պահանջկոտ ըլլալու պէտք չունիք. ըրածնիդ պարտքերնիդ է, ինչ որ ընէք՝ պարտքերնիդ կատարելէ աւելի բան ըրած չէք ըլլար: Օրինակ իմն, գիւղական տանուտէր մը, որ իրեն ձեռքին տակ հողագործ կամ հովիւ ծառայ մը ունենայ, երեկոյին մէկտեղ աշխատութենէ դարձած ատեննին՝ միթէ ծառային կ'ըսէ՞, Հրամմէ՛, նստէ՛, հանգիստ ըրէ՛. թէ ոչ կ'ըսէ, Ելի՛ր ուտելիքս պատրաստէ՛, կերակուրս տո՛ւր, խմելիքս հոգա՛, եաքէն ալ տուն գնա՛, կե՛ր ու խմէ՛: Եւ երբոր ծառան տիրոջ ըսածը ընէ, միթէ կրնա՞յ ապասել որ տէրը պարտաւոր ըլլայ իրեն խորին երախտագիտութիւններ յայտնել, որովհետեւ անոր ըսածներն ըրաւ ու կերակուրը տուաւ: Նոյնն է ձեզի համար ալ: Երբ ինչ որ ձեր պաշտօնն է՝ կը կատարէք, և ինչ որ ձեզի կը հրամայուի՝ կը գործադրէք, պէտք չէ որ դուք ձեր կողմէն երախտագիտութիւններու յոյցեր կամ չնորհապարտութեան վարձքեր սպասէք, այլ անկեղծ սիրով համոզուած պիտի ըլլաք թէ պարտքերնէդ աւելի բան մը ըրած չէք. և թերանով ալ պիտի յայտարարէք թէ, Ընածնիս բան մը չէ, մենք խոնարհ ծառաներ ենք, ըրածնիս ալ մեր պարտքէն աւելի բան մը չէ»:

Այս խրատը ուղղակի առաքեալներուն խօսուած մտերմական յանձնարարութիւն մըն է, և կատարեալ ընտանեկան ոճ մը ունի: Սակայն խրատին իմաստը կ'ընդարձակուի նախապէս բոլոր Աւետարանի և եկեղեցւոյ պաշտօնեաներուն, և երկրորդաբար բոլոր աստուածային օրէնքներու և հրամաններու հպատակ գտնուող հաւատացեալներուն: Ամէնուն համար չափաւորութեան և համեստութեան կանոն է՝ համոզուած ըլլալ, թէ ինչ աղէկութեան և ինչ բարութեան գործ ընեն, իրենց պարտքէն աւելի բան մը ըրած չեն ըլլար, որովհետեւ ամէնքնիս ալ Աստուծոյ ծառաներն ենք. նա մեզմէ ամէն տեսակ հնազանդութիւն և հրամանակատարութիւն պահանջելու իրաւունք ունի. և պէտք չէ չատ մեծամտինք և կամ պահանջկոտ միտքեր ունենանք, երբոր անոր օրէնքները կը պահենք և հրամանները կը գործադրենք:

190. Ղազարոսին Մաշը

Յովհ. ԺԱ. 1—16

Վերջին անգամ Յիսուս Երուսաղէմ կը գտնուէր Նաւակատեաց տօնին, որ է ըսել Հոկտեմբեր 782, մեր թուականին 29, և Յիսուսի կեանքց 33 տարուան դեկտեմբեր 20 ին, ինչպէս բացատրեցինք (§ 169): Հակառակութեան բորբոքումը և քարկոծելու սպառնալիքը յորդորած էին Յիսուսը՝ նորէն Երուսաղէմէ հեռանալ և երթալ Պերէա, և քարոզել Յորդանանու եզերքը Բեթաբարայի մօտերը: Այդ տեղ խօսուած քարոզութիւններէն և տեղի ունեցած միջադէպներէն բաւական մասեր պահած են մեզ աւետարանիչները, և մենք անոնք լուսաբանեցինք (§ 172-189): Դիտել տուինք միանգամայն, որ անոնց մի մասը տեղի ունեցաւ, երբ Յիսուս Բեթաբարայէն հեռանալով Պերէայէ անցած էր Հրէաստանի հիւսիսակողմը, Սամարիոյ սահմանագլխոյն վրայ (§ 181), կամաց կամաց նորէն Երուսաղէմ մօտենալու համար, որովհետեւ ինքն ալ ըսած էր թէ, Ոչ է տասն ժամք ցերեկոյ (Ղուկ. ԺԲ. 33): Բայց պէտք էր միանգամայն՝ որ վերկչական տնօրինութեանց սահմանեալ ժամանակը լրանար: Երուսաղէմէ մեկնելէն գրեթէ երկու ամիս և թեւս աւելի անցած էր, փետրուարի վերջին կամ մարտի առաջին օրերն էին, որ Յիսուս Յորդանանու ալ եզերքը, Հրէաստանի կողմին գետեզերքը բարձրացող՝ լեռնային երկիրը կը գտնուէր, Երուսաղէմէ իբր երկու օրուան ճանապայ հեռու: Այն տեղ յանկարծ խնդրակ մը կը հանի Յիսուսի առեւէն: Մարդը ծնած ուր գըտնուելը խնամով հետազօտելէ ետքը, վերջապէս յաջողած էր զայն գտնել և իրեն յանձնուած լուրը հաղորդել:

Բեթանիացի երկու քոյրեր, Մարթա և Մարիամ, զորս արդէն ծանօթացուցած ենք իրենց Յիսուսի Երուսաղէմ գոնուած միջոցին հիւրընկալներն ու սպասկանները (§ 146), ղրկած էին այդ խընդրակը որպէս զի իմացնեն, թէ իրենց եղբայրը Ղազարոս, որ բաւական ժամանակէ իվեր հիւանդ էր, դեղ ու դարման օգուտ չէ տեսած, աւելի ծանրացած է, թող հաճի Բեթանիա գալ, և իրեն սիրելի բարեկամը բժշկել: Իրաւ ալ Յիսուս աւանձինն սէր և բարեկամութիւն ունէր այս Բեթանիացի ընտանիքին, ինչպէս Ղազարոսին, նոյնպէս Մարթային և Մարիամին, վասն զի ոչ միայն աւտուածավախ և առաքինի տուն մըն էին, այլ և Յիսուսի համար ամէն խնամք ու գուրգուրանք ունէին և անոր պէտքերը կը հոգային:

Ղազարոսին վրայ աւետարանին մէջէն ուրիշ տեղեկութիւն չունինք. իսկ անունի նմանութեամբ այդ Ղազարոսը՝ աղքատ Ղազարոսին հետ նոյնացնելը, ինչպէս ոմանք մտածեցին, բոլորովին անտեղի է: Աղքատը՝ վիրաւոր և տնանկ խեղճ մըն էր. մինչ Բեթանիացին՝ Յիսուսը և առաքեալները հիւրասիրելու և կերակրելու կարող տանուտէր մը: Աղքատը՝ առակին բերմամբ կանուխէն մեռած պէտք է ննթադրել, մինչ Բեթանիացին՝ դեռ կենդանի էր, թէպէտ հիւանդ: Իր Յիսուսի սիրելի, հարկաւ անոր հաւատացող մըն է, բայց Եօթանասուներկուներու թիւին մէջ չկրնար համրուիլ, քանի որ անոնք հաւանաբար բոլոր Գալիլեացիներ էին, իսկ Ղազարոս Հրէաստանցի էր. և քանի որ Ղազարոս Յիսուսի հրամանով քարոզութեան գացող չէ եղած, այլ հաստատուն բնակութեամբ Հրէաստանի մէջ Երուսաղէմի մօտիկ Բեթանիա գիւղի բնակիչ մը: Իսկ ասպնջականութեան պարագան արդէն պատմեցինք (§ 146):

Աւետարանը Մարիամին համար կ'աւելցնէ, թէ սա էր որ Յիսուսի ոտուընները անոյշ իւղով օծեց և մազերովը չորցուց: Քանի որ սովորաբար նախընթաց պարագայ մը կրնայ իրր ծանօթացնելու նշան տրուիլ, չատեր կարծեցին թէ այս Բեթանիացի Մարիամը նոյն ինքն այն մեղաւոր կինն է, որ կափառնաումի մէջ Յիսուսի ոտուընները արցունքով կը լուար, մազերով կը սրբէր և անոյշ իւղով կ'օծէր (§ 70-71): Սակայն մենք այն տեղ ալ բացատրեցինք, թէ այդ մեղաւոր կինը ոչ Բեթանիացի Մարիան է, և ոչ Մագդաղենացի Մարիամը, այլ բոլորովին տարբեր կին մը, զոր Յիսուս երբեք իրեն

մօտ չպահեց, այլ հեռացուց և արձակեց, երթ է Խոլոդ-ին ըսելով (Ղուկ. Է. 50): Իսկ աւետարանիչին տուած նշանը, ոչ թէ կանուխէն, այլ աւելի ուշ կատարուած օձման մը կը պատկանի, որ Յիսուսի վերջին օրերուն մէջ տեղի ունեցաւ, ինչպէս պիտի պատմենք, և որուն համար առաքեալներ կինը մեղադրեցին, բայց Յիսուս գովեց, և յանձնարարեց որ ուր տեղ որ Աւետարանը քարոզուի, այդ կնոջ անունն ալ յիշուի (Մարկ. ԺԴ. 9. Մատթ. ԻՋ. 13): Աւետարանիչին նպատակն է, ոչ թէ պատմական կարգով խօսիլ, այլ իւր ընթերցողներուն յիշեցնել, թէ այդ Մարիամը նոյն ինքն Յիսուսի հրամանով հռչակուած կինն է: Այս կերպով իրաւ աւետարանիչը Բեթանիացի Մարիամը կը ձանօթացնէ կանխաւ կատարուած իրողութեամբ մը, բայց ոչ թէ Ղազարոսի հիւանդութենէն առաջ, այլ իւր աւետարանին գրութենէն առաջ կատարուած իրողութեամբ մը:

Յիսուս երբոր եկող մարդուն բերնէն կը լսէ թէ Ղազարոս ծանր հիւանդ է, հանդարտ կերպով մը կը պատասխանէ. «Անիկա մահացու հիւանդութիւն մը չէ, հոգ ընելու բան չէ, այդ առթիւ Աստուծոյ փառքը պիտի յայտնուի, և միանգամայն Որդին Աստուծոյ պիտի փառաւորուի, քնաւ աճապարելու պէտք չկայ»: Այս ըսելով ճամբայ կը դնէ եկող խնդրակը: Թէպէտև մարդը, որ մօտէն տեսած էր Ղազարոսին ծանր վիճակը, ամէն տեսակ ջանքեր կ'ընէր որ Յիսուսը համոզէ անմիջապէս ճամբայ ելնելու, բայց առաքեալները, որ վերջին անգամ սաստիկ վախերու հանդէպ երուսաղէմէ մեկնած ըլլալին կը յիշէին, գոհ էին որ Յիսուս նորէն երուսաղէմ դառնալու միտք չունի, և ամենևին վրայ չէին տար և խնդրակին ստիպումներուն չէին օգներ: Խնդրակը ետ դարձաւ. և Յիսուս երկու օր եւս նոյն տեղ մնաց առանց ուղեւորութեան համք յայտնելու: Բայց իսկական իրողութիւնը տարբեր էր. Ղազարոս մեռած էր նոյն այն օրը, որ խնդրակը Յիսուսին հասած էր, և երբ Յիսուս կը պնդէր թէ անոր հիւանդութիւնը մահացու չէ: Եղելութիւնը Յիսուսէն զատ գիտցող չկար, և Յիսուս ալ կրնար այնպէս խօսիլ: որովհետև Ղազարոս վերջնականապէս մեռած պիտի չըլլար:

Երրորդ առտուն, երբ առաքեալներ Երուսաղէմի վտանգէն ազատ մնալնուն համար գոհ էին, Յիսուս յանկարծ ճամբորդութեան ձայն տուաւ. «Ելէ՛ք, երթանք Երուսաղէմ»: Առաքեալները

կը չուարին. «Վարդապետ, կ'ըսեն, հարիւր քարկոծումէն աղատ այս կողմերը ապահով տեղ կը գտնուիս, մենք ալ քեզի հետ նեղութիւններէ ու արտադրէ գլուխ կը մնանք. ինչո՞ւ ուրէն կ'ուզես երուսաղէմ դառնալ. և ուրէն ինչքինքդ ու մեզ ալ վտանգներու ենթարկել»: «Վտանգը, կը պատասխանէ Յիսուս, գիշեր ատեն մութին քալողին կը հանդիպի, ցորեկի տասներկու ժամերուն քալողին համար վտանգ չկայ. վասն զի գացած տեղը գիտէ, կոխած տեղը կը տեսնէ: Մենք ալ գացած տեղերնիս գիտենք, կոխած տեղերնիս կը տեսնենք, տեղերը ու պարագաները գիտենք, վտանգէ սպառ կրնանք մնալ: Միւս կողմէն երթալնիս պարտաւորութիւն է, մեր բարեկամին ու տապնջական Ղազարոսը ննջեր է, պէտք է երթամ զինքը արթնցնեմ»: «Եթէ քնացեր է, կը պատասխանեն աշակերտները, ինքնիրեն ալ կ'արթնայ, արթնցնողի պէտք չունի, մեզի ալ վտանգի դէմ երթալու հարկ չըլլար»: Աշակերտներ ննջելը՝ քնանալ կ'իմանային, բայց Յիսուս ննջելու իմաստով կ'ուներ, և տեսնելով որ աշակերտները, այսպիսի տալոտական փոխաբերութիւնն ալ չեն իմանար կամ չիմանալու կը պարնեն, կը պարզաբանէ բացայայտ կերպով կրկնել. «Ղազարոս մեռաւ, բայց մի՛ այլայլիր, մի՛ յուսահատիր. գործին վերչին ապատեցէ՛ք. լաւ եղաւ որ ես հոն չէի՝ չմեռած բժշկելու համար, վասն զի այս կերպով աւելի նչանաւոր հրաշքի մը առիթ բացուեցաւ. և երթ դուք զայն տեսնաք, իմ վրաս ունեցած լաւ կարծիք պիտի վարատի և կատարեալ պիտի հաւատաք ինձի և իմ վարդապետութիւններուս. ինչ որ ինձի մեծ ուրախութիւն կը պատճառէ: Ուրեմն գնանք վտանգելու տեղի չայ. աղէ՛, ելէք ճանապայ իյնանք, և Բեթանիա երթանք Ղազարոսին տունը»: Երբոր աշակերտները ականին վտանգու միտքով կը դանդաղին ճանապայ ելնել, և Երուսաղէմի վտանգը կը կրկնեն, մէջերնէն Թովմաս ընկերներուն պատնալով կը քաջալերէ. «Եղբայրներ, կ'ըսէ, վտանգելու ատեն չէ, վարդապետնիս միտքը դրած է երթալ. և մենք անոր միտքը չպիտի կարենանք փոխել. ուրեմն քաջեցէ՛ք միասին երթանք, եթէ վտանգի հանդիպի՝ կ'օգնենք, եթէ մենք ալ վտանգի հանդիպինք, հոգ չէ. եթէ մեռնիլ ալ կայ մէկտեղ կը մեռնինք, վարդապետնիս մինակ չենք կրնար թողուլ»: Այս խօսքերուն վրայ անմիջապէս գտնուած տեղերնէն կը մեկնին, և Երուսաղէմի ճանապան կը բռնեն:

Դիտելու կէտ մըն է Յիսուսի վերեւ ըսածը, թէ ցերեկը միշտ 12 ժամ է, ինչ որ մեր այժմեան ժամացուցով ճիշդ չէ, վասն զի օրը 24 հաւասար մասերու կը բաժնենք. մինչ հին աւուններ, մութին ու լոյսը կը զատէին, գիշերն ու ցերեկը զատ զատ կ'առնէին, ու իւրաքանչիւրը թէ երկայն և թէ կարճ եղած աւուն, միշտ 12 մասերու կը բաժնէին, և ամրան ու ձմեռուան ժամերը հաւասար չէին ինչպէս ուրիշ տեղ ալ բացատրեցինք (§ 99)։ Թովմաս առաքեալի համար ալ ասելնիս, թէ անոր բուն անունն էր Յուդա, իսկ Թովմաս մակդիր անուն էր, որ կը նշանակէ երկուորեակ. և յունական բառով Դիդիմոս, ինչպէս յիշեցինք (§ 58)։ Ասելնիս եւս թէ Թովմայի վրայ խօսուած Թերահաւատութիւնը բնաւ չհաստատուիր, այլ ամէնէն անճնուէր և ամէնէն արիասիրտ առաքեալ լինելը յայտնապէս կը հաստատուի այդ պարագայով։

191. ԼԱԶԱՐՈՍԻ ՑԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

Յովհ. ԺԱ. 17—41

Երկու օր Յիսուս մնացած էր գտնուած կողմերը. երրորդ օրը ճանապայ ելեր էր. չորրորդ օրը Երուսաղէմի մօտերքը Բեթանիայի կողմէն, որ ինչպէս աւետարանիչն ալ կը յիշէ, Երուսաղէմէ 15 ասպարէզ միայն հեռու էր, կամ մեր չափերով 2775 մեդրը, այն է մերձաւորապար երեք քիլօմեդր։ Հրէից սովորութեամբ չարաթի մը սուգ կ'ըլլար մեռելին վրայ, և չորրորդ օրը յատուկ նշանակութիւն ունէր իբր սուգին միջինքը։ Ղազարոսին տունը այն օր աւելի բազմութիւն կար, ցաւակցութեան եկողներուն թիւը աւելի չատ էր։ Մարթա և Մարիամ չատ մեծ յոյս դրած էին Յիսուսին գալուն, բայց նա տակաւին չէր հասած, անոր քովէն դարձող խնդրակն ալ Յիսուսին գալուն լուրը բերած էր, բայց տակաւին նա չէր երեւար. այլ եւս գալուն չէին սպասեր։ Եւ ահա լուր կը տրուի, թէ Յիսուս հետուէն երեւցաւ։ Մարթա, որուն գործունեայ բնոյթը արդէն ճանչցանք (§ 146), չսպասեր պէս ճանապայ կ'ելլէ Յիսուսը դիմաւորելու. Մարիամին բան չըսեր. զայն այցելուներուն հետ կը թողու, ինքը կը մեկնի և Յիսուսի կը հանդիպի դեռ նա գիւղ չմտած։

Առաջին խօսքը սիրտին ցաւն է. «Ա՛խ Յիսուս, կ՚ըսէ Մարթա, ո՞ւր էիր, ո՞ւր մնացիր, թէ որ հոս ըլլայիր, եղբայրս հիմա գերեզմանին մէջ չէր ըլլար»։ «Հո՛գ չէ, կ՚ըսէ Յիսուս, մի՛ յուսահատիր, Աստուած մեծ է, եղբայրդ կրնաւոած չես ըլլար» — «Մ՚ն գիտեմ, կը պատասխանէ Մարթա, թէ չատ բան կրնաս ընել. և ինչ որ Աստուծոյ անունով կ՚ուզես, այն հարկաւ կ՚ընէ. քու խօսքերդ Աստուծոյ առջեւ պարապի չեն ելլար»։— «Ոչինչ, կ՚ատելցնէ Յիսուս, վստահ եղիր թէ եղբայրդ յարութիւն կ՚առնէ» — «Գիտեմ, կ՚ըսէ Մարթա, որ եղբայրս յարութիւն պիտի առնէ, բայց այդ բանը աշխարհս վերջին օրը տեղի պիտի ունենայ»։ Եւ իրաւ, Հրէայք ալ կը սպասէին վերջին յարութեան, ինչպէս Դանիէլի մարգարէութեան մէջ բսուած էր. Ան քեզնմէ է ննջեցեալց է հող երկրի՝ յարիցեն, սոմանք է կեանն յաւիտենական, և սոմանք է նախատինս և յաւիտենական (Դան. ԺԲ. 2)։ Յիսուս կը պատասխանէ. «Ան որ աշխարհի վերջը յարութիւն պիտի տայ ամէնուն, և կեանք պիտի շնորհէ մեռելներուն, ան ալ ես եմ. հետեւաբար աշխարհի վերջին սպասելու հարկ չկայ։ Ո՛վ որ ինձի կը հաւատայ, եթէ մեռնի ալ, նորէն կը կենդանանայ. կամ թէ կենդանի է և ինձի կը հաւատայ, կրնայ երբեք չմեռնիլ։ Դուն ալ չե՞ս հաւատար այդ ճշմարտութեան, չե՞ս ընդունիր որ յարութիւնն ալ՝ կեանքն ալ ես եմ, և ինչպէս հիւանդներուն կեանքը կը պահեմ, անանկ ալ մեռելներուն յարութիւն կու տամ» — Մարթա չիմցած Յիսուսի ծանր խօսքերն, որք անոյշ յանդիմանութեան չեչտ մը ունէին, և իր թերահաւատութիւնը մէյտեղ կը հանէին, կը փութայ պատասխանել. «Ինչպէ՞ս չեմ հաւատար, տէր իմ, ո՞չ ապաքէն ամէն տեսն հաւատացած և խոստովանած եմ, թէ դուն ամէնուն սպասած Մեսիան ես, օծեալ Քրիստոսը, ու Որդին Աստուծոյ, որ աշխարհի փրկութեան համար պիտի գայիր»։

Յիսուս գոհ կը մնայ այդ խոստովանութենէն և կ՚ուզէ գիտնալ թէ միւս քոյրն ալ՝ Մարիամ ինչ կը մտածէ։ Մարթա լաւագոյն կը սեպէ որ Մարիամ ինքը խօսի, չուտով տուն կը դառնայ, և Մարիամին ականջէն վար լսէ կու տայ, թէ Յիսուս վարպետը եկած է, դեռ գիւղէն դուրսն է, իրեն հետ խօսած է, ինքն ալ կ՚ուզէ տեսնել։ Մարիամ, առանց այդ լուրեն բան մը ըսելու, իսկոյն տեղէն կ՚ելլէ և Մարթային հետ Յիսուսը տեսնելու կը փու-

թայ հոն, ուր արդէն Մարթայի հետ տեսակցութիւնը տեղի ունեցած էր։ Այցելուներ անցած դարձածը չիմանալով, կը կարծեն թէ երկու քոյրեր Ղազարոսին գերեզմանը կ'երթան՝ վրան լալու համար, իրենք ալ սգաւոր քոյրերուն կը հետեւին, բայց յանկարծ ինքզինքին Յիսուսի դիմացը կը գտնեն։

Մարիամին առաջին խօսքն ալ Մարթային ըսածը կ'ըլլայ. «Ո՛ւր էիր, վարդապետ, ո՞ւր մնացիր, եթէ առեղին եկած ըլլայիր, եղբայրս մեռած չէր ըլլար»։ Մարիամ այդ խօսքերը կը զրուցէր լալով ու հեծկլտալով, Մարթային աչուընեն ալ լեցուած էին. ներկաներն ալ ինքզինքնին չկրցան զսպել. ընդհանուր լացք մը սկսաւ։ Թերեւս ոչ այնչափ Ղազարոսի կորուստն էր որ ամէնուն կը դպչէր, որչափ երկու քոյրերուն խեղճ ու յուսահատ վիճակը։ Յիսուս ալ յուզուեցաւ այդ աղէկաուր տեսարանին առջեւ, անոր աչուընեն ալ լեցուեցան, արցունքներ սկսան երեսալ անոր այտերուն վրայ։ Յիսուս յուզուած էր զգալի կերպով, ինքն ալ կու լար ամէնուն հետ։ Աւետարանին մէջ ուրիշ տեղ բնաւ Յիսուսի լալը յիշուած չէ. կ'երեւի թէ իրօք ալ երբեք անոր լալը տեսնուած չէ, որ Հրէաներն ալ զարմացմամբ սկսան իրարու մէջ խօսիլ. «Իրա՛ւ որ Ղազարոսը շատ կը սիրէ եղեր, իրաւ որ այդ ընտանիքին վրայ մեծ դուխ ունի եղեր, հապա ուրեմն ինչո՞ւ չփութայ չուտով գալ, ու իր սիրելին բժշկել, ինչո՞ւ կերպ մը չմտածեց որ Ղազարոս չմեռնէր, մինչ Ղազարոսի բժշկութիւնը իւ ծնէ կոյրին բժշկութենէն աւելի դժուար բան մըն է՞ր, որ անկէ խուսափեց. իւ ծնէ կոյրը բժշկողը հարկաւ Ղազարոսն ալ կրնար բժշկել, ինչ գաղտնիք կայ չենք իմանար»։

Աւետարանիչը այստեղ Յիսուսի համար սաստիկ բառեր կը գործածէ, թէ Յիսուս խռովեցաւ յոգիի եւ եղեռ ցաւցեալ, եւ թէ Յիսուս երեւցաւ Հայցողեալ ընդ նոսա եւ։ Բայց զայրոյթը պէտք չէ իբր բարկութիւն եւ ցասում մեկնել. վասն զի մէկու դէմ բարկանալու աւելի ալ չկար, այլ պէտք է իմանալ իբր սաստիկ յուզում եւ սրտնեղութիւն, սիրտի վրայ զգացուած ճնշում մը, որ արցունքներուն ալ դուրս պոռթկալուն պատճառ եղաւ։ Յիսուսի վրայ մարդկային բնութեան ամէն բնական երեւոյթները տեղի ունեցած են, գոյչափ անունը մեղանչական կիրպարան մը չեն ունեցած, և հետեւաբար խղճալի պարագայի մը առջեւ զգացած յուզումն ալ, բնաւ խնդրոյ նիւթ չկրնար ըլլալ, թէպէտեւ գործին վերջը իրեն անծանօթ չէր։

Այդ ընդհանուր յուզման և ողբուլացին մէջ, Յիսուս կ'ուզէ Ղազարոսին գերեզմանը երթալ, «Ո՞ւր թաղեցիք, կ'ըսէ, Ղազարոսը, ո՞ւր է անոր գերեզմանը»: Ամենքը կը պատասխանեն. «Քա՛ւ լէ՛, երթանք, կը տեսնաս թէ ո՛ւր է»: Եւ ամենքը մէկտեղ կ'ուղղուին դէպի գերեզմանին տեղը, որ հարկաւ գիւղէն դուրս տեղ մըն էր, և Յիսուսի կեցած տեղէն ալ շատ հեռու պէտք չէր ըլլար: Հիմակ ալ հին Բեթանիա, (այժմ էլ-Ազարիէ, երրեմն Լազարիօն), գիւղին մօտերը ցուցուած Մարթայի հանդիպած տեղը և Ղազարոսին գերեզմանին տեղը, իրարու մօտաւորութիւնը կը հաստատեն: Յիսուս և քոյրեր և ժողովուրդ կը հասնին գերեզմանին տեղը, որ պզտիկ քարայր մըն էր ժայռի մէջ խորցուած, ինչպէս որ շատեր կան այն կողմերը, և քարայրին մէջ գետնին վրայ դրուած էր մարմինը պարունակելու յարմար փոս մը, և այս բացուածքին վրայ՝ զայն ծածկելու բաւական մեծ քար մը ձգուած էր իրեւ կափարիչ կամ իբրեւ գերեզմանաքար: Յիսուսի այն կողմ երթալը, նկատուեցաւ իբրեւ բարեկամական ցոյց մը, բարեկամին գերեզմանին այցելութիւն մը, ինչպէս որ մենք ալ սովոր ենք ընել մինչեւ այսօր: Բայց երբ Յիսուս քովինները հրամայեց, «Կափարիչին քարը վերցուցէք», չփոթած ձեւով մը առջեւ նետուեցաւ Մարթա, կափարիչին վերցուիլը արգիլելու: Չորրորդ օր էր որ Ղազարոս թաղուած էր, և չորս օր ետքը մարմնոյն լուծումը ու նեխումը սկսած պիտի ըլլար, գարշահոտութիւնը սկսած, և կերպարանը ապականուած, ինչ որ հաճելի բան մը պիտի չըլլար ո՛չ Յիսուսին և ոչ ներկաներուն, և ոչ իսկ իրեն և իր քովջ զգացումներուն: «Ինչպէ՞ս բանանք, դիտել տուաւ Մարթա, չորս օրուան թաղուած է, արդէն հոտիլ սկսած է»: Յիսուս կը պատասխանէ. «Ձեզի ըսի արդէն որ միայն հաւատքդ հաստատուն պահես, և ուրիշ բան չմտածես, գիտեմ որ չորս օրուան է, և դիտալով կը հրամայեմ, ուրեմն պիտի իմանաս թէ աստուածային փառաց յայտնութեան և աստուածային գործոյ մը կատարման նպատակն ունիմ»: Մարթա կը լռէ, քովիններուն ինքն ալ կ'ակնարկէ որ Յիսուսին հրամանը կատարեն, և գերեզմանին բերանը գոցող կափարիչը մէկ կողմ կը քաշուի:

Յիսուս այս պահուն, աչուքները դէպի երկինք, ձեռուքները տարածած, աղօթք մը կ'ուղղէ Աստուծոյ. «Ով իմ երկնաւոր Հայրս, բիւր գոհութիւն քեզ որ միշտ իմ ինդրուածներս լսեցիր ու կատա-

*բեցիր, որով և վատահութիւն ներշնչցիր թէ ամէն առթիւ ալ իմ խնդրածներս պիտի կատարես։ Ես սէտք չունէի և չունիմ քնաւ սրտաքին նչաններու՝ որպէս զի այդ ճշմարտութեան համոզուիմ. սակայն ժողովուրդին համար պէտք են այդ նչանները, որպէս զի համոզուին, թէ իրաւցնէ աստուածային են իմ գալուստս ալ, երկնից Արքայութեան քարոզութիւնն ալ։ Այս նպատակով միայն կատարեցի բոլոր հրաշագործութիւնները, նոյն նպատակը զօրացնելու համար է, որ այժմ կը պատրաստուիմ նոր հրաշագործութիւնը մըն ալ կատարել քու անունով, որպէս զի հաստատուի Աւետարանի վարդապետութիւնը»։ Ազօթքը լմնցուցած՝ սէս աչուընները կը դարձնէ գերեզմանին կողմը, տխուր և սգաւոր և յուզեալ կերպարանը աստուածային փառք մը կը պգենու, ձայնը զօրաւոր չեչա մը կ'առնէ, և ամուր և բարձր ձայնով մը կը հրամայէ. «Ղազարո՛ս, վեր կանգնէ՛, գերեզմանէդ դուրս ե՛լ»։ Ու իսկոյն մեռելը վեր կը կանգնի ինչպէս որ էր, երեսն ու մարմինը պատանքով փաթթուած, ձեռքերը երիզով պնդուած, ոտուընները իրարու կապուած։

Ան ու սարսափ բոլոր ներկաներուն վրայ, չփոթութիւն մը ամէնուն վրայ. ուրախութենէ խելագորոյս վիճակ մը քոյրերուն վրայ, անանկ որ և ոչ մէկը կը մոածէ յարուցեալին մօտենալ, և անիկա պատանքէն և կապերէն ազատել, մինչեւ որ Յիսուս կը հրամայէ, «կապերը քակեցէ՛ք, պատանքը հանեցէ՛ք, ճանպայ րաց ցէք, որ քալէ ու մեկնի». Աւետարանը ուրիչ պարագայ չաւելցներ, բայց յայտնի է թէ ի՛նչ չատպոյ Ղազարոսի պատանքները քակուեցան, ինչ գուրգուրանքով քոյրերը իրեն փաթթուեցան, ի՛նչ եռանդեամբ Ղազարոս Յիսուսի ոտքերը ինկաւ, ու չնորհակալութիւն յայտնեց, և ի՛նչ մեծ դէպքեւն ու համբաւ մը եղաւ Բեթանիայի մէջ, որ վայրկեանապէս մինչեւ Երուսաղէմ ալ հասաւ.

Ղազարոսի յարութիւնը նչանակ էր Յիսուսի յարութեան, ժողովուրդին և Փարիսեցիներուն համար գրաւական մըն էր, թէ Յիսուսի իւր յարութեան մասին խօսածներն ալ ճշմարտութիւն էին և պիտի ճշմարտուէին։

192. ԵՒՄՈՒՍԻ ՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՈՐՈՇՈՒՄԸ

Յովհ. Ժ.Ա. 45—53.

Ղազարոսի յարութիւնը տարբեր ազդեցութիւններ գործեց այն բազմութեան վրայ, որ Մարթային և Մարիամին ցաւակցական այցելութիւն տալու ժողվուած էր, և որ երկու քոյրերուն հետ գերեզման եկած էր: Նշանաւոր դիպուածը, Յիսուսի հանդիպիլը, քոյրերուն դիմաւորելը, և գերեզման երթալը, հարկաւ չատ մըն ալ բեթանիացիներու աւելի եղած էին այցելուներուն հետեւիլ. և երբ Ղազարոս գերեզմանէ ելաւ ողջ առողջ, ուր չորս օր առաջ թաղուած էր, բազմաթիւ ժողովուրդ մը ներկայ և ականատես վկայ եղած էր այդ մեծ հրաշագործութեան: Անոնք որ կանխակալ կարծիքներ չունէին և հակառակութեան ոգւով տոգորուած չէին, հրաշքին ազդեցութեան ներքեւ; և անոր ակնյայտնի ճշմարտութեան առջեւ՝ պարտաւորուեցան խոստովանիլ, թէ աստուածային զօրութիւն մը կայ Յիսուսի վրայ, թէ նա աստուածային գործ մը կատարելու ահմանուած է. թէ անոր քարոզած վարդապետութիւնն ալ աստուածային է. և համարձակ ական յայտարարել թէ Յիսուս ակնկալուած Մեսիան է:

Բայց բոլոր ներկաները այդ զգացումը չունեցան: Անոնց մէջ կային անտարբերներ ալ, կային կանխակալ հակառակորդներ ալ, որոնք չուարած մնացին, և չկրնալով ո՛չ հրաշքը ուրանալ և ո՛չ Յիսուսին հաւատալ, չունչերնին երուսաղէմ առին, փարիսեցիները գտան, և տեսածնին պատմեցին, աւելցնելով միանգամայն թէ ժողովուրդին մէջ մեծ յուզում առաջ եկած է, Յիսուսին համակիր կողմը զօրացած է, և նորէն նորէն չատեր Յիսուսին կողմը անցած և անոր հաւատացած են: Փարիսեցիները իրար անցան, հրապարակաւ և բազմութեան առջեւ ծանուցեալ մեռեալի մը յարութիւնը, դիւրաւ ուրացուելու կամ ծուռ մեկնուելու իրողութիւն մը չէր. պէտք էր աւելի ազդու և աւելի գործնական միջոց մը խորհիլ, Յիսուսին հետզհետէ տարածուող ազդեցութիւնը ջնջելու:

Սինեդրիոնը տիպողական և բացառիկ կերպով ժողովի գու-

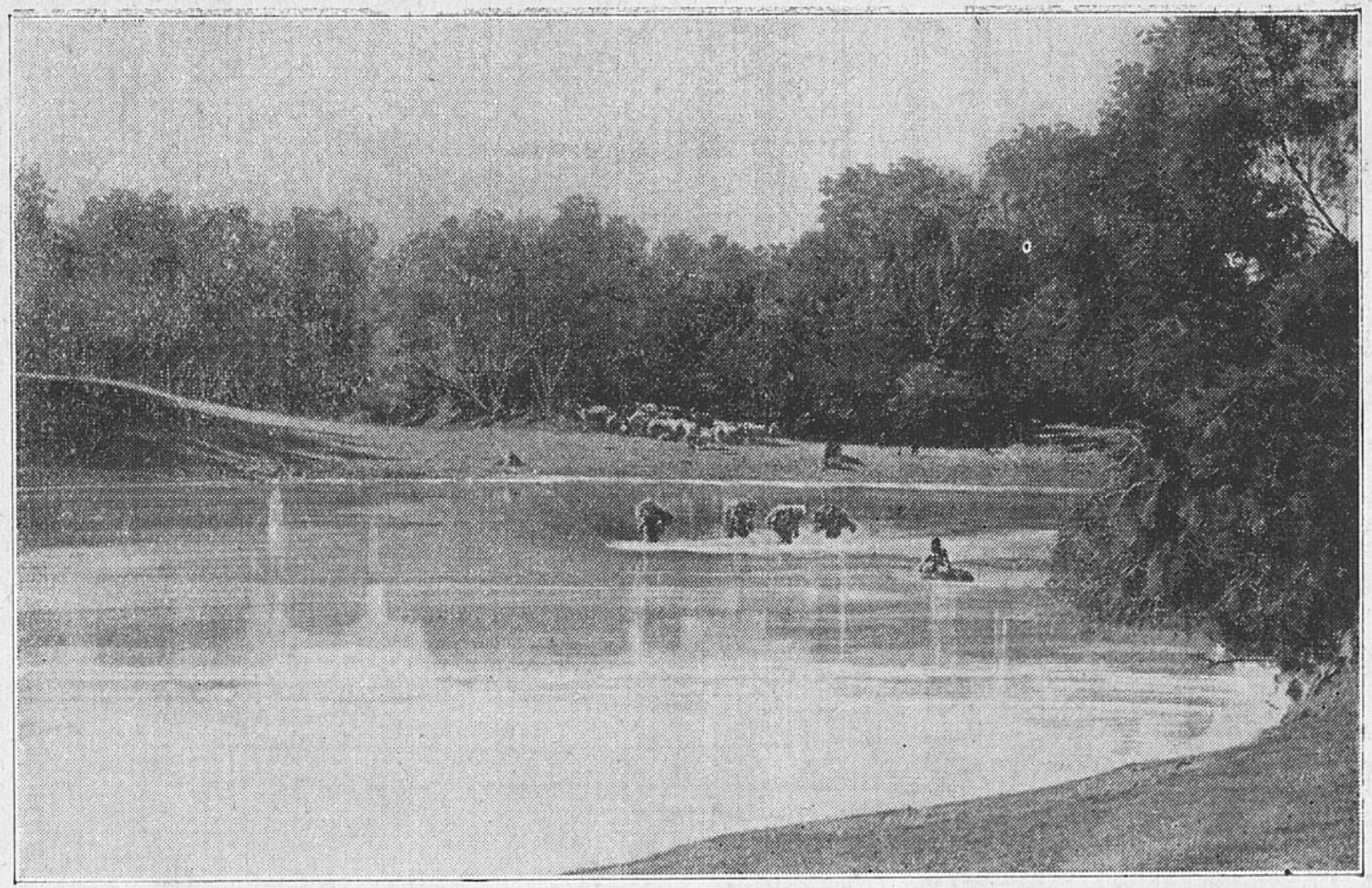
մարուկյաս, քահանայապետներէն և Փարիսեցիներէն և Սադուկեցիներէն ժողովի անդամ եղողներ խորհրդակցութեան մտան. «Ի՞նչ ընենք, կ'ըսէին, ի՞նչ միջոց գործածենք, որպէս զի Յիսուսի ունեցած յաջողութեանց առջեւը առնենք։ Նա վարդապետութիւն մը կը տարածէ՝ որ մեր ուղղութեան համաձայն չէ, որ մեր տեսութեամբ ուղիղ ալ չէ, սակայն վարդապետութեան արքունիքը և ճշմարտութիւնը ինքնիրեն կը յայտնուի, և որ աւելին է, հրաշքներով ալ կը հաստատուի։ Մեր աչխատանքները մինչեւ հիմա ապարդիւն մնացին, ո՛չ վարդապետութեան վրայ զօրաւոր մեղադրանք մը կրցանք դնել, և ո՛չ հրաշքներուն ճշմարտութիւնը խախտելու եղանակ մը գտանք։ Համատակ մեր բոլոն ջանքերուն՝ անոր կողմը կը զօրանայ, ժողովուրդը անոր ետեւէն կ'երթայ, և զինքն իբր Մեսիա, և իբր փրկիչ կը հռչակէ։ Ո՞չ ապաքէն այդ պարագաներ կրնան Հռովմայեցւոց կասկածը արթնցնել, և մեր ազգն ամբողջ կասկածաւոր ցուցնել, և ամենքնիս ալ վտանգի ենթարկել։ Հետեւաբար հնար չէ որ անտարբեր մնանք, պէտք է որ հնարնական որոշում մը տանք, և վտանգին առջեւը առնենք»։

Այդ խօսքերը բոլոն վիճաբանութեանց առիթ տուին, ամէնքը սկսան մէյմէկ տեսակ կարծիքներ յայտնել։ Հարկաւ գտնուեցան քիչ ու չատ նպաստաւոր խօսողներ ալ. վասն զի գոնէ երեք անուններ կը ճանչնանք Յիսուսի համակիր, Նիկոդեմոս Փարիսեցին և Յովսէփ Արիմաթացին և Գամաղիէլ օրէնուսոյցը, ուրիչներ ալ եղած պիտի ըլլան, նայելով աւետարանիչին ըսածին, թէ չէշխանաց մեծ բազմութիւն էր նա (Յովհ. ԺԲ. 42)։ Սակայն ժողովին մէջ նպաստաւորներ փոքրամանութիւն էին, և հակառակորդներուն ձայնը կը տիրէր։ Վիճաբանութիւնները փակելու համար խօսքն ինքն առաւ սինեդրիոնին նախագահը, Յովսէփ Կայիափա քահանայապետը, և սկսաւ ըսել. «Դուք պարապ տեղ կը վիճիք, առանց կշռելու խնդիրին ծանրութիւնը։ Ես յայտնի կը տեսնեմ որ դուք անցած դարձածէն բան մը չէք հասկնար, և խոհական կերպով մըտածել իսկ կարող չէք։ Խնդիրը անհատական չահու համար չէ, այլ մեր ընդհանուր չահին վրայ է։ Մեզի ինչ թէ Յիսուս ի՛նչ կերպով և ի՛նչ զօրութեամբ կը դործէ։ Երբոր կը տեսնենք թէ Յիսուսի անձը և Յիսուսի ընթացքը վտանգաւոր կը դառնայ հանրութեան, մեր նպատակը պիտի ըլլայ Յիսուսը մէջտեղէն վերցնել»։

Կայիափայի դարձուածքը իր ազդեցութիւնն ունեցաւ. մեծամասնութիւնը ամենայն եռանդեամբ հաւանութիւն և ձայնակցութիւն յայտնեց, խոհականութեան կողմ բռնողներ աւելի առաջ չկրցան երթալ և լռեցին, և ժողովական որոշում տրուեցաւ, թէ պէտք է յարմար կերպով մը Յիսուսը մեռցնել տալու ճամբան գըտնել, և գործին օրինաւորութիւն մը տալու աշխատիլ. և անհատական պատասխանատուութիւն չհրաւիրել վրանին: Այն օրէն Յիսուսի սպանութեան որոշումը տրուեցաւ: Օրը ճիշդ հաշուով որոշել դժուար է, բայց ինչպէս արդէն յիշեցինք, փետրուարի վերջին կամ մարտի առաջին օրերուն մէջտեղ պէտք է դնել Ղազարոսի յարութիւնն ալ և Յիսուսի սպանութեան որոշումն ալ:

Կայիափայի երած առաջարկը աւելի կ'ընծայէ Յովհաննէս աւետարանիչին, Յիսուսի մահուան փրկագործ խորհուրդը բացատրելու: «Իրաւ ալ, կ'ըսէ, ինչ որ Կայիափա խօսեցաւ, իրականութիւն էր. Յիսուս կը մեռնէր որպէս զի ժողովուրդը փրկուէր, բայց ոչ թէ Հրէից ժողովուրդը միայն. այլ բոլոր աշխարհի վրայ եղող ժողովուրդները միանգամայն: Բայց փրկութիւնը Կայիափայի նախատեսած մարմնաւորը չէր, այլ աստուածային խորհուրդով նախատեսմանուած հոգեւոր փրկութիւնը. վասն զի Յիսուսի մահուամբ բոլոր մարդիկ հոգեւոր փրկութեամբ իրարու պիտի մօտենային: Անոնք որ Աստուծոյ որդի լինելով Աստուծոյ տունէն հեռացած ու ցրուած էին, նորէն Աստուծոյ տունը պիտի դառնային և իրենց երկնաւոր Հօր հովանւոյն ներքեւ պիտի հաւաքուէին»: Հրէից համար քահանայապետական աստիճանը նուիրական և աստուածամերձ վիճակ մըն էր. քահանայապետը ճշմարտութեան պատգամախօս մըն էր, թէեւ ինքն արժանաւոր անձ մը չըլլար, ինչ որ Յիսուս ալ ուրիշ տեղ յիշած է, թէ ըրածներուն մի՛ նայիք, բայց խօսքերուն յարգեցէ՛ք (Մատթ. ԻԳ. 3): Գրեթէ նոյն ըմբռնումով ալ կը խօսի Յովհաննէս, երբ դիտել կու տայ, թէ Կայիափա թէպէտ ուղիղ միտքով չխօսեցաւ, բայց զօրութեամբ իր քահանայապետական աստիճանին, չիտակը խօսած եղաւ, և առանց գիտնալու մարգարէացած եղաւ, երբոր ըսաւ թէ՝ պէտք է Յիսուս մեռնի ի վերոյ ժողովրդեան, վասն զի Յիսուս ժողովուրդին հոգեւոր փրկութեան համար պիտի մեռնէր:

Իսկ Կայիափայի համար ըսուած պատգամն. թէ ոհմակապետ էր պարտական, սմանց կողմանէ այնպէս մեկնուեցաւ, թէ այն

20. Յորդանանի հունը

աոեն քահանայապետութիւնը տարեկան պաշտօն մը եղած էր, և իւրաքանչիւր տարի կը փոխուէր: Իսկ Յովհաննէս Մկրտիչի քարոզութեան թուականին համար Ղուկասին ըսելը, Ի թագաւորութեան Տիբերիոսի Կայսեր Պոնտացի Պիղատոսի Հրէաստանի իշխանութեամբ Անանայ և Կայիափա (Ղուկ. Գ. 2), այնպէս կը մեկնին թէ Անանա և Կայիափա փոխոխակի մէկ մէկ տարի պաշտօն կը վարէին: Ստոյգ է որ Կայիափայէ առաջ, Հռովմայ 768, 769, 770, և մեր թուականին, 15, 16, և 17 տարիներուն մէկ մէկ տարի քահանայապետացան Իսմայէլ և Եղիազար և Սիմէոն (§ 22). բայց Յովսէփի Կայիափա, Աննայի փեսան, որ Հռովմայ 771 և մեր 18 թուականին պաշտօնի անցաւ Վալերիոս Գրատոս դատաւորին իշխանութեամբ, իր պաշտօնը պահեց մինչև Հռովմայ 789 և մեր թուականին 36 տարին՝ Վիտելլիոս դատաւորին օրը, և 18 տարի չարունակ պաշտօնի վրայ մնաց, և տարեկան քահանայապետ չեղաւ: Ոմանք կարծեցին թէ Կայիափա չարունակ վերահաստատութեամբ պաշտօնի վրայ մնաց, սակայն բացայայտ պատմական յիշատակ մը չկայ այդ մասին: Միւս կողմէն Ս. Եւսեբիոսին խօսքը, թէ Քահանայապետ եր. պօ-ոյն այնոքիկ, երբեք չտիրեր մեզ տարեկան քահանայապետութեան իմաստը ընդունելու, այլ պարզապէս կը ցուցնէ թէ Յիսուսի չարչարանաց և մահուան նշանաւոր թուականին քահանայապետը նա էր:

Իսկ Աննայի քահանայապետութեան մասին, որ թէ՛ Յովհաննէս Մկրտիչի քարոզութեան թուականին (Ղուկ. Գ. 2), և թէ Յիսուսի չարչարանաց տարին (Յովհ. ԺԸ. 13) յիշուած է, պէտք է դիտել թէ Աննա կամ Աննաս կամ Անանոս որդի Սեթայ՝ իրօք քահանայապետ եղաւ Հռովմայ 759'էն մինչ 768, մեր թուականին 6'էն մինչև 15 տարիները, Կուրինոս դատաւորի իշխանութեամբ: Երբոր քահանայապետութենէն եղաւ, քահանայական տիտղոսը պահեց, իբր հմտութեամբ և ձիրքերով պատկառելի եղաւ, իբր հինգ որդիները և վեցեան քահանայապետ անունելու բախտն ունեցաւ, ամէնէն ակնածելի անձը նկատուեցաւ, և նոյն իսկ քահանայապետներ իբր խորհրդով չարժուեցան: Հետեւաբար բնաւ զարմանալի չէ որ իրը քահանայապետ ալ յիշատակուի:

193. ԵՓՐԱԻՑԻՍԻ ԱՌԱՔՆԶՆՈՒԹԻՒՆԸ

Յոմի. ԺՍ. 54.

*Սինեսարիոնին առած որոշումը պատճառ եղաւ որ Յիսուս ինքնայն թանիայէ Երուսաղէմ չանցնի, և նոյն իսկ Բեթանիայի մէջ ալ չմնայ, այլ բոլորովին հեռանալու համար, Բեթանիայէն մեկնի դէպի հիւսիս, Սամարիայի արեւելեան կողմը, Յորդանանու այլ գեաւեղերքին վրայ տարածուող անբնակ անապատէն անդին քաշուի, և հոն Եփրայիմ կամ Եփրեմ կամ Եփրա կամ Ոփրա (այժմ Թայէպէ) կոչուած գիւղը առանձնանայ իր աշակերտներով, բոլորովին ծածուկ և խաղաղ դրութեան մէջ, առանց քարոզութեան ալ ղբաղելու, և ամէնէն անծանօթ մնալու ձեւով: Յիսուսի բոլորովին առանձնութեան և խաղաղութեան մէջ մնալու մտադրութիւնը հնար չէ երկիւղի և վախուստի նպաստակով մեկնիլ, քանի որ քիչ օր ետքը պիտի սեռանին որ յօժարակամ Երուսաղէմի ճանապարհը բռնած և արիաբար մահուան վտանգին դիմաց կը քալէ: Քանիցս կրկնած ենք, թէ վրկագործ անօրինութեանց համար սահմանեալ աւուրը պէտք էր լրանար, և Յիսուսի ժամանակ չէ կոչած աւուրը պէտք էր հասնէր, որպէս զի նա այլ եւս փարիսեցիական հակառակութեան առջեւ և սինեսրիոնի դժգոհ որոշմանց դիմաց զգուշութեանց ձեւեր չգործածէր, այլ ի յատուկն սահմանեալ վրկագործ անօրինութիւնները լրացնէր:

Այսուհ հարկ կը սեպենք դիտել տալ, որ Յիսուսի վերջին օրերուն մէջ կատարուած այդ առանձնութիւնը բաղդատական հանելութիւն ունի, Յիսուսի հրապարակային կեանքին սկիզբը տեղի ունեցած քառասնօրեայ առանձնութեան և պահեցողութեան հետ, Յորդանանու այլ գեաւեղերքը՝ Յուդայի անապատին մէջ, և այս անգամ դարձեալ նոյն կողմերը, Յուդայ, նոյն անապատին գրեթէ յարակից Բեթանի անապատին ծայրը, Եփրեմի անապատին մօտ: Այնուհետեւ Յիսուս նախապատրաստութիւն մը կը կատարէր իր վարդապետական հրապարակային գործունէութեան համար, այսուհետեւ ալ դարձեալ պատրաստական հանդարտութիւն և հոգեկան ամփոփում

մը կը կատարէ իւր գործունէութեան վակման և իւր կամաւոր պատարագին մատուցման համար :

Յիսուսի Եփրայիմի մէջ անցուցած միջոցը, Հռոմէական 783, մեր թուականին 30, և Յիսուսի կեանքին 34 տարուան մարտ ամիսն է, վասն զի Զատկոյ յարութիւնը փետրուարի վերջին կամ մարտի առաջին օրերուն տեղի ունեցած լինելով, յաջորդ ապրիլ 1'ին, Յիսուս Բեթանիայի մէջ պիտի տեսնէր նորէն, որով Եփրայիմ մնացած միջոցը ամբողջաբար մարտին մէջ կ'իյնայ, այլ ոչ ամբողջ երեսնօրեայ միջոց մը, քանի որ ապրիլ 1'էն քանի մը օրեր առաջ Եփրայիմէ մեկնած և Երիքովի ճանապարհ դէպի Բեթանիա յառաջացած լինելը պիտի պատմեն :

194. ՋԱՏԻԿԻՆ ՄՕՏԵՆԱԼԸ

Յովհ. ԺԱ. 55.

Յիսուսին վերջին զատիկին օրը, բաւական ընդարձակ և ճիշդ տեղեկութիւններ տալէ ետք Աւետարանները տուած տեղեկութիւնները զետեղելու և չարայարելու, և միանգամայն անոնց ցուցած պարագաները համաձայնեցնելու համար : Մեկնիչներ և քննադատներ հատորներով գրութիւններ ունին այս մասին. և հարկաւ մեզմէ չպահանջուիր անոնց ամէնուն ըսածները կրկնել և բաղդատել, քանի որ քննական ու պիտական չէ մեր ոճը, այլ միայն ժողովրդական ոճով աւետարանական պատմութիւնը դիւրմատոյց գործելու կը հետեւինք : Զատկի օրուան խնդիրին մէջ գլխաւոր կէտն է, թէ ո՛ր օր կը սկսէր բաղարջակերաց տօնը, և թէ հինգշաբթի երեկոյն, երբ Յիսուս օրինական պատնակերութիւնը կատարեց, ճիշդ նիսանի 14'ին իրիկունը ու բաղարջակերաց սկիզբն էր, թէ ոչ բաղարջակերքը ուրբաթ երեկոյ կը սկսէր, որով զատկի տօնը և նիսանի 15'ը ոչ թէ ուրբաթ, այլ շաբաթ օրուան ինկած կը լինէր : Յոյները, որ խմորեալ հացով Ս. Հաղորդութեան խորհուրդը կը կատարեն, կ'ուզեն պնդել, թէ հինգշաբթի երեկոյ բաղարջակերք չէր, որով կ'ըսեն թէ Յիսուս իւր ընթրիքին մէջ խմորեալ և ոչ բաղարջ հաց գործածեց : Աւետարաններուն մէջ կան ուրիշ տեղեր ալ՝ որ յատուկ բացատրութեան կը կարօտին, այլ մեք չենք ուզեր մեր

Համապատումին ոճը փոխել, և այս տեղ ապացուցական և պատճառաբանեալ յօդուած մը գրել։

Մեզի համար բաւական է ընդհանրապէս ընդունուած և մեր քննութեամբ ալ իբր ստոյգ ցուցուած դրութեան հետեւելով, Յիսուսի վերջին պատիկը. այսինքն Հռոմայ 785, մեր թուականին 30, և Յիսուսի կեանքին 34 տարուան պատիկը, կամ լուսնային նիսան ամսոյն 15'ը դնել ապրիլ 7'ին, ուրբաթ օր, որով ընթրիքն ալ կատարուած կ'ըլլայ մովսիսական օրինաց համեմատ հինգշաբթի երեկոյ նիսանի 14'ի երեկոյին, արեգակնային ապրիլ ամսոյ 6'ին իրիկունը։ Ս. յոյժ տարեթիւը կ'արդարանայ գլխաւորապէս Տերտուղիանոս վարդապետին երկրորդ դարու մէջ գրած վկայութեամբ. որ զննելով ու ճշդելով գտած է թէ Յիսուսի մահն ու յարութիւնը տեղի ունեցած է երկու Փեմինոններու հիւպատոսութեան տարին, որ է Հռոմայ 783 թուականը։

Զատկական խնդրոյն չուրջը դարձող զանազան խնդիրները, և աւետարաններու համաձայնութեան կէտերը պիտի չկանգնք բացատրել Համապատումին կարգին, որով թէ՛ մեր հետեւած ոճը խանգարած չենք ըլլար. և թէ կարեւոր կէտերը լուսաբանած կ'ըլլանք.

105. ՅՈՒԴԱՅԻ ՄՏԱՀՈԳՈՒԹԻՒՆԸ

Յովհ. ԺԱ. 55—56.

Յիսուսի Եփրայիմի մէջ առանձնութեան օրերը յաւելցան, և պատիկի օրերը մօտեցան. սկսան ամէն կողմէն ուխտաւորներու բաւականներ հասնիլ, և երուսաղէմ սկսաւ լեցուիլ գաւառացի Հրէաներով, մանաւանդ Գալիլեացիներով, որոնք շատոնց զրկուած էին Յիսուսի ներկայութենէն, կամ լաւ եւս՝ Յիսուսի հրաշագործութիւններէն, մինչ կը կարծէին աւելի իրաւունք մը ունենալ իրենց երկրացւոյն՝ Նազովրեցի Յիսուսին վրայ։ Լսած էին Պերէայի կողմերը կատարուած հրաշքներն ալ, և մանաւանդ շատ նոր էր Բեթանիայի Ղազարոսին յարութիւնը, որ երուսաղէմի մօտ կեցած կրնայինի և իսկոյն յիշատակարան մըն էր վերոյիշեալ նշանաւոր հրաշագործութեան։ Քանի շաբաթներէ իվեր բոլորովին ալ լսած էին Յիսուսի գործունէութեան խօսքերը, մինչեւ իսկ չէին պիտեր թէ ճշդիւ ո՛ւր կը գտնուէր այն օրերուն մէջ։ Գիտէին միայն թէ

նա սովորութիւն ունի զաւակական պարտաւորութիւնը կատարել, և վախի պատճառով պարտաւորութիւնը զանց ընող չէ, ուստի վտահ էին, որ հարկաւ զաւիկի օրերուն մէջտեղ կ'ելլէ, և իրենք ալ կը քախտաւորուին անոր տեսութեամբ և կ'օգտուին անոր բժշկութիւնները: Այդ էին ուխտաւորներուն մտածումները, երբ միւս կողմէն զբաղուած էին տօնական ծիսակատարութեանց և պոհագործութեանց համար ինքզինքին պատրաստել, պղծութիւններէ մաքրուիլ, և սրբութեան օրէնքները լրացնել: Չէ «ըքեօղեն ղանչինա է-ըքեանց, կը գրէ աւետարանիչը:

Տարբեր էին Փարիսեցիներուն և քահանայապետներուն, այսինքն սինեդրիոնի անդամներուն և իրենց համախոհներուն մտածումները: Հազիւ թէ իրենք վերջնական որոշումը տուած էին Յիսուսի սպանութեան, և կը կարծէին թէ Բեթանիայէ Երուսաղէմ կու գայ, և իրենք ալ դիւրաւ կրնան իրենց որոշումը գործադրել: Յիսուս յանկարծական որոշմամբ մը առանց Երուսաղէմ մտնելու Բեթանիի անապատին ճանապարհը բռնած և մինչեւ Եփրայիմ գացած էր, և ամէն գործունէութենէ դադրելով՝ մինչեւ իսկ ո՛ր գտնուիլը ժողովուրդէն գաղտնի պահած էր: Փարիսեցիք իրենց ակնկալութեանց մէջ յուսահատ մնացած էին: Բայց անոնք ալ վստահ էին որ հարկաւ Երուսաղէմ կու գայ զաւիկին համար, սակայն կրնար անձայն կերպով առանց մէկուն գիտցնելու Երուսաղէմ մտնալ, ինչպէս վերջին Տաղաւարահարաց տօնին ըրած էր (§ 135): Անոր համար յատուկ պատուէրներ տուած էին իրենց պաշտօնեաներուն՝ որպէս զի եթէ Յիսուսի Երուսաղէմ գալուն լուրը առնեն, հոգ տանին զայն ձերբակալել, կամ թէ լուր տան որ իրենք հոգան: Աւետարանին գործածած բացատրութիւնը, թէ «ի գիտացէ ոք ո՛ւր է, գուշակեցէ ընդմանէ, ոչ թէ պաշտօնէից, այլ ընդհանրապէս ամէնուն ուղղուած է. և իրաւունք կու տայ մեզ հետեւցնել թէ սինեդրիոնը պարզեւ ալ խոստացած էր, եթէ ոք յայտներ Յիսուսին Երուսաղէմի մէջ կամ Երուսաղէմէ դուրս ո՛ւր լինելուն լուրը տալ: Այդ մեր կարծիքը լիովին կը հաստատուի Յուդային ըրածովը, որ պիտի չհրապուրուէր և պիտի չյուսադրուէր վարձք մը ակնկալել, եթէ սինեդրիոնին կողմէ կանուխէն հրատարակուած չըլլար վարձատրութեան խոստումը:

196. ԵՓՐԱՅԻՄԷ ԵՏ ԳԱԼԸ

Մարկ. ժ. 32.

Մինչ Երուսաղէմի մէջ Յիսուսի վրայ այդ մտածումները կ'ըլլային և իւրաքանչիւր ոք իր միտքին համաձայն պատրաստութիւններ կը կարգադրէր։ Յիսուսի անօրինութենէն վերջնական ժամանակը հասած էր, և աշակերտներուն ձայն կու տար ուղեւորութեան պատրաստուիլ, և գաղական ծովին համար Երուսաղէմ երթալ։ Նիսանի 2 և մարտի 25 չաբաթ օրը կրնանք նկատել իբրև Եփրայիմի առանձնութեան վերջին օրը, և յաջորդ միաշաբաթին նիսանի 3 և մարտի 26'ը իբր Եփրայիմէ մեկնելուն թուականը։ Առաքեալներ ամենևին յօժարակամ չէին այդ ուղեւորութեան, կարծես թէ դժպհի նախազգացում մը տիրած էր անոնց վրայ. սիրով պիտի յօրդորէին Յիսուսը այս անգամ ալ զանց ընել Երուսաղէմի գաղական ուխտագնացութիւնը, սակայն յոյս չունէին զայն համոզել. Յիսուսի կամքը հաստատուն էր այս անգամ։

Շատ խորհրդաւոր է Մարկոսի այս պարագային գործածած բացատրութիւնը. Եղիայը Յիսուս առջէ գնաց, և զարմացեալ էին որ կենդան եղիայն և եկնէր։ Յիսուս ականջ չկախեր առաքեալներուն ուսած գաղուծութեան առակարկներուն, և վերջին անգամներ Երուսաղէմի մէջ հանդիպած փորձանքներուն, և ոչ ալ սինեդրիոնի կողմանէ տրուած վերջնական որոշումներուն, և իրեն վրայօք լուր ուղղներուն խոստացուած վարձատրութեան։ Ինչ արիւթար առջևէն կը քալէ, առաքեալներ բունազբօսիկ կերպով կու գան ետևէն, իրարու մէջ հիացում և զարմացում յայտնելով թէ ինչպես

սանկ համարձակութեամբ կրնայ Երուսաղէմ երթալու կամք ունենալ : Զարմացումին եւս տեւել կը սակաւատար , քանի որ հետզհետէ սինեդրիոնի որոչման վրայ մանրամասնութիւններ կը լսէին : Ամէնքը կը վախնան , կը վախնան իրենց համար , կը վախնան մանաւանդ Յիսուսին համար , որուն հետ այնչափ սիրով կապուած են , և որուն գործը այնչափ սիրած ևն , և չեն ուզեր որ նա ալ այսպէս կանուխ վերատի , և այսպէս համարձակ վտանգին դէմ երթայ : Բայց Յիսուսին միտքը չեն կրնար փոխել տալ . նա առջեւէն կը քալէ , իրենք ալ կէս զարմացմամբ և կէս վախով պարտաւորուած են հետեւիլ , և վարդապետին միտակ չթողուլ :

197. ՄԱՀՈՒԱՆ ԿԱՆԽԱԳՈՒԵՑԱՒՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. Ի. 17 - 19. Մարկ. Ժ. 32—34. Ղուկ. ԺԸ. 31—34

Երբայիմէ մնալնէն երկար ձանձրացայ մը բանեց Յիսուս , Յուդայի անապատին չուրջը պտտելով . և Հեռմոնի և Դուբրի կամ Դովկի ճանապով իջաւ Երիքով , և անկէ ուղեւորեցաւ դէպ ի Բեթանիա և Երուսաղէմ . այս պատճառով հարկ չեղաւ հինգ օրէն կրնար Բեթանիա հասնիլ : Աշակերտներ այդ օրերուն գործերը օրերով չեն մանրամասներ , այլ համեմատական թիւեր մը կրնայ կազմուիլ կատարեալ հաւանականութեամբ :

Առաջին օրուան ճանապարհին անցաւ այն տպաւորութեան տակ զոր վերեւ բացատրեցինք (§ 196) : Շատ ղգայնոյն նկատեցին պիչերը անցուդին հաւանաբար Հեռմոնի մէջ (այժմ Թամմուն) , և միւս օր , երկուշաբթի նիսան 4 և մարտ 27 , նորէն ճանապայ եղած առնին՝ առաքեալներ դարձեալ իրենց թախանձանքները կրկնեցին , աչխատելով որ Յիսուսը Երուսաղէմ երթալու վտանգաւոր մտադրութենէն ետ դարձնեն : Հարկ էր ուրեմն վերջնապէս առաքելոց այդ առաջարկները կարճել , և միանգամ ընդ միշտ անոնց հասկցնել թէ այդ է աստուածային կամօք սահմանեալ նպատակը , այդպէս պիտի լրանայ Յիսուսի աստուածային գործունէութեան արդիւնքը . այդպէս պիտի կատարուի մարդկութեան հոգեւոր փրկագործութիւնը . իրենք ալ պէտք է համակերպին , և իրենց կոչման մէջ հաստատուին , և աստուածային կամայ գործակից ին : «Երուսաղէմ երթալնիս պարտք է , կ'ըսէ Յիսուս , և որևէ պատճառով անկէ ետ

կնայ չինք կրնար». և ինչպէս Ղուկաս կը յիշէ, սկսաւ բացատրել մեսիական մարգարէութեանց ներքին և իսկական իմաստը, և իմացուց թէ անհրաժեշտ է, որ Կոտոքնեցին ուղնայն գըլուխն տըքեր- է+ վան Ոըբ-ոյ Մոըբոյ: Յետոյ հանդիպելիք դիպուածոց մանրամասնութեանց մտնելով, միատմի յիշատակեց թէ Ոըբէ Մոըբոյ տաղնեսցէ +ահանայապետքին և դպրոց. թէ ասոնք առաջ իրենք պիտի դատեն զայն և մահուան դատապարտեն, յետոյ պիտի յանձնեն հեթանոսաց, այսինքն է հռոմէական իշխանութեան դատարանին, և թէ այդ կրկին դատարաններու վճռով պիտի յաղողին զինքն այպանել, կատակել, հարկանել, թքանել, սպաննել և ի խաչ հանել: Վերջապէս իրեն դէմ լարուած հակառակութիւնը այս անգամ իւր նպատակին պիտի հասնի, և իւր անձին դէմ ուղղուած ամէն սպառնալիքներ պիտի իրականանան, և խոժդոժ չարչարանքներու չարքէ մը վերջ պիտի յաղողին զինքն խաչի վրայ մեռցնել:

Հարկաւ այդ կանխատեսութիւնը՝ իսկական առաքելոց վրայ քաջալերութիւն չէրնար, եւս քան զեւս զիրենք պիտի վհատեցնէր, տեսնելով որ իրենց վախը իրականութիւն պիտի գտնէ, և թէ Յիսուս ինքն ալ համաձայն է իրենց ունեցած կասկածին: Միայն թէ պէտք չէր որ վախին իրականութեան հանդէպ վհատէին, այլ արիասիրտ համակերպութեամբ հնազանդէին աստուածային կամքին, որ իրենց կը յայտնուէր մարգարէութեանց մեկնութեամբ: Այսչափը հարկաւ բաւական չէր լիովին քաջալերելու առաքեալները, որոնք տակաւին երկնային աղեցութեանց և Հոգւոյն Սրբոյ չնորհաց լրումը առացած չէին, և դժուարութիւններէ արիութիւն քաղելը չէին սորված. հետեւաբար Յիսուս իրենց քաջալերութեան նոր միտում մըն ալ կ'աւելցնէ, և կը վստահացնէ, որ հակառակութեանց յաղթութիւնը և իր մահր վերջնական բան մը չեն, այլ ինքն Ցէէբ ---ը յոէեց. մեռնելուն երրորդ օրը նորէն պիտի կենդանանայ, որով իւր գործն ալ նոր ոյժ և նոր ըօրութիւն պիտի առնայ:

Սակայն չէրէր ---ը յոաննէ քացատրութիւնը առաքելոց համար յստակ իմաստ մը չունեցաւ. ինչ էր յարութիւնը, ինչպէս պիտի կատարուէր, ինչ արդիւնք պիտի ունենար: Յիսուս այդ մանրամասնութեանց չէր մտած, անոր համար նոյն ինքն իմացած չէին, այլ էր քան զանգիտել է նոցանէ, և ալ գիտէին զատացեալն, ինչպէս յայտնի կերպով կը յիշէ Ղուկաս. ինչ որ Երկոտասաններէն

եղող Յովհաննէսն ալ կը խոստովանի, և Յիսուսի յայտնութիւնը պատմելէն ետքն ալ կ'ըսէ, թէ չե՛ն գիտեր զինք, ըե պարտ է նմա ի մեռելոց յառնել (Յովհ. ի. 9).

198. ՉԵՐԵԳԵԱՆ ԵՂԲԱՐՑ ԱՆԴՐՈՒԱԾԸ

Մատթ. ի. 20—28. Մարկ. ժ. 35—45.

*Յիսուսի կանխագուշակութեան խօսքերը կրնան նկատուիլ իբր նիսան 4, մարտ 27 երկուշաբթի օրուան գլխաւոր դիպուածը։ Բուլոր օրը առաքեալներ այլ ձանր ապաւորութեան ներքեւ անցուցին, խօսեցան ու խօսակցեցան, հարցուցին ու լսեցին, և վերջապէս ներքին համոզում գոյացուցին թէ Յիսուսի միտքը Աստուծոյ կամքն է, և թէ այս այնպէս պիտի ըլլայ։ Ան երեկոյ հաւանաբար գիշերեցին Բուլը կամ Բուլկ փոքր քաղաքը (այժմ Այն-էլ-Տուք), զոր չինած չիտկած էր ժամանակին Պաղեմէոս որդի Աբուբայ, և վերապայ Շմաւոն Մակաբէ մեծ քահանայապետին (Ա. Մակ. ժԶ. 15)։ Մարդկային բնութիւնը օտար չէ մէկ ձայրայեղ մտածութենէ միւս ձայրայեղ մտածութեան անցնիլ, և ասոր մէկ օրինակը կը տեսնենք առաքեալներուն վրայ։ Առջի օրը Յիսուսը մահուան վտանգէ ազատելու աշխատողներ, երկրորդ օրը մահուան գտպատիարին հետ հաշտուելով կը սկսին մտածել, թէ ո՞վ պիտի ըլլայ մէջերնին Յիսուսին տեղը բռնողը, և Յիսուսին սկսած Աւետարանի գործին չարունակութեան գլխաւորութիւնը վարողը։ Այս պարագան կը բաւէ հասատատելու, թէ Յիսուս իր առաքեալներուն մէջ գլխաւորութեան կամ առաջնութեան որեւէ մը տուած չէր, և թէ կեսարիա Փիլիպեայ քաղաքին մօտերը Պետրոսի հետ տեղի ունեցած խօսակցութիւնը (§ 113), բնաւ Պետրոսի գլխաւորութիւն տալու իմաստը չունէր։ Յիսուսի յաջորդութեան և ընկերներու մէջ գլխաւորութեան աւելի իրաւունք ունենալ կը կարծեն՝ Յակոբոս և Յովհաննէս՝ Զեբեդէոսի որդիները, իբր զի իրենց մայրը Սողոմէ՝ Յիսուսի մօր Մարիամու հետ՝ իրարու մօրաքեռորդիներ էին (§ 3), և իրենք ալ Յիսուսի հետ երկրորդ աստիճանի արենակից եղբայրներ կամ քեռորդիներ էին, և ազգակցական իրաւունքով ժառանգներ ըլլալ կը կարծէին։ Երեքշաբթի օր, նիսան 5 և մարտ 28 առաւօտուն,

դեռ ամէնքը ցրիւ եղած առեննին, երկու եղբայրները մայրերնին ալ մէկտեղ առնելով և առանձին կերպով Յիսուսի կը ներկայանան։ Զբեդեան եղբայրներուն մայրը Սողոմէ՝ Յիսուսի հեռու կինեբրէն մէկն էր (§ 71), որուն ամէն տեղ Յիսուսի հետ կը գտնուէին և անոր պէտքերը կը հոգային։ Իրաւ է որ ամէնքը ամէն տեղ միասին չէին կրնար ըլլալ, բայց դժուար չէ նկատել որ Սողոմէ այդ միջոցին Յիսուսի մօտ գտնուողներէն մէկն էր, կամ թէ Սողոմէ ալ մերձաւոր զատիկին առթիւ Երուսաղէմ կու գար, և Յիսուսի այն կողմերը գտնուիլը լսելով, անոր տեսութեան եկած էր։

Մայրը իր զաւակներով և պատուասիրական արտաքին հանգամանքներով կը մօտենայ Յիսուսի, ինչպէս սովորութիւն է ամէն ազնչանք ընողներու. Եբկիրպագանէը և խնդրէը ինչ ի նմանէ։ Յիսուս նայելով որ Սողոմէ աղերսով կը մօտենայ, համարձակութիւն կու տայ խօսելու, և կը հարցնէ. Ձի՞նչ կամիս։ Սողոմէ բնական էր որ չըսէր, «Քանի որ քու մանդ սուրբ է, իմ ազաքներս քեզի յաջորդ նշանակէ», այլ դարձուածով մը նոյնը կը հասկցնէ. «Դուն, տէր, երկնից Արքայութեան աւետիսը մեզի բերիր, և երկնից Արքայութեան գործը երկրի վրայ հաստատեցիր, դուն այդ գործին տէրն ու մեծն ես, պէտք է քեզի անմիջական օգնականներ ալ ունենաս, կը խնդրեմ որ իմ այս երկու զաւակներս, որ քեզի ալ ազգականներ ու սիրելիներ են, իբր քեզի օգնական նշանակես, և անմիջապէս քեզմէ ետքը ատոնք ըլլան Աւետարանի գործին գլխաւորները, և մէկը աջ կողմդ և միւսը ձախ կողմդ, քեզի մօտ առաջին տեղերը գրաւեն»։ Յիսուս պահ մը կը լռէ, և երկու եղբայրներ հաստատակութիւն կ'առնեն իրենց մօր առաջարկը կրկնելու. «Կ'աղաչենք, կ'ըսեն, որ մեր առաջարկը չմերժես, և մեզի իրաւունք չնորհես որ քու հաստատած երկնից Արքայութեան գործին մէջ, քու աջ ու ձախ կողմերդ առաջին տեղերը մերը ըլլան, և քանի որ քու ազգականներն ենք՝ ուրիշներու վրայ աւելի նպաստաւորուածները մենք ըլլանք»։

Յիսուս օր մը առաջ յայտնապէս ըսած էր թէ իր երկնից Արքայութիւնը նեղութեանց ու չարչարանաց արքայութիւն էր, և թէ իւր փառքը խաչի և մահուան փառքն էր, որով Զբեդեան եղբայրներ իւր արքայութեան և իւր փառաց մէջ իրեն երկրորդ ըլ-

լալ ուղելով, իրօք թոլորովին տարբեր քան մը ուզած կ'ըլլային, քան ինչ որ իրենք իրենց միտքով կը գաղափարէին: Ուստի կ'ըսէ. «Կը տեսնեմ որ ուզածնիդ դուք ալ չէք իմանար, երբոր իմ արքայութեան եւ իմ փառքին մէջ առաջնութիւն կը փնտռէք: Վասն զի այս կերպով նեղութեանց եւ չարչարանաց, խաչի եւ մահուան առաջնութիւն խնդրած կ'ըլլաք: Ես բաժակ մը ունիմ որ պիտի խմեմ, սակայն իմ բաժակը նեղութեանց եւ չարչարանաց բաժակ է. ես մկրտութիւն մը ունիմ որով պիտի լուացուիմ, բայց իմ մկրտութիւնս խաչի եւ արեան մկրտութիւնն է. կրնա՞ք դուք ալ այդ բաժակը խմել. կրնա՞ք դուք ալ այդ մկրտութեամբ լուացուիլ»: Յակոբոս եւ Յովհաննէս բուռն փափաքանաց եւ ձգտմանց զգացումով հաստատակ կը պատասխանեն. «Այո՛. կրնանք»:

Յիսուս վրայ չի գար թէ իրենց յանձնառութիւնը անհատական զգացման մը հետեւանք է, Յիսուսի առաջարկութեան տակ չկանգնելու անպատրաստ արիութիւն մը. որպէս զի իրենք իրենց քերնով իրենց առաջարկէն հրաժարած չերեւին: Ուստի առանց յանդիմանութեան դիտողութիւն մը ընելու, գործին խորութեան կ'անցնի, և կը պատասխանէ. «Ըսեմք թէ իմ չարչարանաց բաժակին ալ խմէք և իմ արեան մկրտութեամբ ալ լուացուիք, բայց տակաւին ինչ այսպիսի առաջնութեան խոստում մը կամ պատուութիւն մը չէք կրնար սպասել: Այն երկինց Արքայութեան մէջ, ուր որ իմ երկնային փառաւորութիւնս պիտի լրանայ, այն տեղ փառաց առաջնութիւն չնորհելը ինչ կախում չունի. իմ այս ու ձախս գլխաւոր տեղերը գրաւելը ինչ որուելիք չնորհք մը չէ, և ոչ ալ պզակցական յարաբերութեամբ որոշուելիք մի բան է. այն չնորհը երկնաւոր Հայրը պիտի պարգեւէ անոնց, որոնց համար ինքն ի սկզբանէ պատրաստած է»: Յիսուս այսպէս անոյշ բայց ճարտար կերպով մերժեց Զեբեդեան եղբայրներուն և իրենց մօրը անպիտան առաջարկը՝ յայտնելով միանգամայն, որ եթէ առաջնութիւն մըն ալ կայ, ոչ թէ երկրի վրայ հաստատուած երկնից Արքայութեան, այլ սինքն Աւետարանով հաստատուած եկեղեցւոյն մէջն է, այլ հանդերձեալ աշխարհի արքայութեան մէջ է, և այն ալ առաւելապէս արդեանց հիմամբ պիտի չնորհուի Աստուծմէ:

Որչափ և մայր ու զաւակներ առանձինն մօտեցած էին Յիսուսի, սակայն եղելութիւնը ծածուկ չէր կրնար մնալ: Միւս տասն

առաքեալները իրենց երկու ընկերներուն առած քայլը իմանալով, սկսան գայրանալ և գանոնք մեղադրել, և ըրածնին երեսնին գարնել. Թեթեւա կերպով մը Յիսուսէ ալ ցաւիլ, չգիտնալով թէ նա բացարձակ մերժումով պատասխանած է Զեբեդեաններուն: Յիսուս չուզելով որ առաքեալներու մէջ երկպառակութեան և գժտութեան սաղմ տրուի, և ուզելով ալ որ իր միտքը լաւ հասկցուի. բոլոր առաքեալները, տասներկուքն ալ երկուքներն ալ քովը կանչեց, և ամէնուն մէկտեղ պէտք եղած բացատրութիւնները տուաւ: «Գիտէք, ըսաւ, որ աշխարհի մէջ երբոր իշխանութեան կամ թագաւորութեան խօսք կ'ըլլայ, այնտեղ կը գտնուին իշխողներ՝ որ կը հրամայեն, և ուրիշներ՝ որ իշխողներուն ակնկիցներ և օգնականներն են: Բայց իմ քարոզած արքայութեան և երկնային իշխանութեան մէջ գործը նոյն կերպ չէ. հետեւապէս ձեր մէջն ալ իշխողի դրութիւններ տեղի չունին: Իմ ձեզի համար հաստատած դրութեամբ, ձեր մէջ մեծը այն է՝ որ ամէնուն սպասաւորն է. և առաջինը այն է՝ որ ամէնուն ծառան է: Զեզմէ ալ մեծ ըլլալ ուզողը նայի որ ուրիշներուն սպասաւորութիւն ընէ, և առաջին ըլլալ ուզողը նայի որ ուրիշներուն ծառայութիւնն ընէ: Ես իսկ որ իբր երկնից Արքայութեան տէր և իշխան եկած եմ աշխարհ, երբեք չեմ ուզած որ ուրիշներ ինծի սպասաւորեն, այլ միշտ ես ուրիշներուն սպասաւորած եմ, մինչև իսկ իմ անձս ու կեանքս մարդիկներուն հոգեւոր փրկութեան տալու պատրաստ եղած եմ, ինչպէս որ առաջ ձեզի քացատրեցի, և իմ մահուանս խորհուրդն ու նպատակը ձեզի իմացուցի: Պէտք էր որ դուք այդ խորհուրդին մտադրութիւն դարձնէիք, և ոչ թէ այդ աւելիւ մեծ ըլլալու թեկնածութիւններ կամ նախանձոտութիւններ ստեղծէիք»:

Եփրայիմէ Երիքով քանի մը օրուան ճանապարհութեան վրայ ատնիմէ զատ պարագաներ չեն պատմեր աւետարանիչները, և պատմածնին ալ կը բաւէ հասատատել. թէ այդ օրերուն բոլոր մտածումները ու խօսակցութիւնները միշտ ու միայն Յիսուսի մօտալուտ մահուան, և այդ մահուան պարագաներուն շուրջը դարձած են:

199. ԵՐԻՐՈՎՅԻ ԿՈՑԻՆ ԲԺՇԿՈՒԹԻՒՆԸ

Ղուկ. ԺԸ. 35—43.

Նիսան 6, մարտ 29, չորեքշաբթի օր Յիսուս կը հասնի Երիքով քաղաքը (այժմ Էր-Րիհա), չարունակելով Երուսաղէմի գաւառական ուղեւորութիւնը: Քաղաք մտնելու առնը, դիմացը կ'ելլէ մուրացիկ կոյր մը, ճամպուն քովը նստած՝ անցնող դարձողի ձեռք բացող մը, ինչպէս խեղճ կոյրերուն սովորութիւնն է ամէն տեղ և ամէն տեն: Մարդը բան մը չտեսնար, բայց եռւմ զեռւմ մը կը լսէ, բազմութիւնը կ'երթայ կու գայ, և իրարու անցած կը խօսի և կը քալէ: Երիքովցիք են, որ Յիսուսի հասնիլը լսելով դիմաւորելու կը փութան, և իրեն հանդիսաւոր ընդունելութիւն կը պատրաստեն: Յիսուսի ուրիշ անգամ Երիքով եկած ըլլալը անունով նշանակուած չէ, բայց քանի որ Յիսուս իր քարոզութենէն առաջին տարւոյն սկիզբը և երրորդ տարւոյն վերջը բաւական ժամանակ անցուց Յորդանանու հարաւային կողմերը, և քանի որ Երիքով Երուսաղէմ տանող գլխաւոր պղտոտային վրայ կը գտնուէր, հնար չէ որ Յիսուս շատ անգամներ Երիքով հանդիպած չըլլայ: Վերջին ժամանակը առանձնութիւնն էր որ մասնաւոր նշանակութիւն մը կ'աւելցնէր այս անգամ Երիքով գալուն: Դիտելու է նաև որ գաւառական ուխտագնացութեան առթիւ, Երուսաղէմի ճամպուն վրայ կը գտնուէին գաղիլկին համար Երուսաղէմ գացող Գալիլացիներուն և Պերէացիներուն կարաւանները, ամէնքն ալ Յիսուսը նորէն տեսնելու կարօտով վառուած:

Մուրացիկ կոյրը որ շարժում մը կը լսէր, բայց ինչ ըլլալը չէր իմանար, մօտ եղողներուն կը հարցնէ, թէ ինչ կայ և ինչու ժողովուրդը կը խռնուի. և կը լսէ թէ Յիսուս Նազովրեցի հրաշագործ մարգարէն է, որ քաղաք կը մտնէ: Մարդը, որ Յիսուսի անունը և այնչափ կոյրեր բժշկած լինելը լսած էր, և ժողովուրդին կողմանէ իբր Մեսիա ընդունուած լինելը իմացեր էր, ինքն ալ կեցած տեղէն կը սկսի բարձր ձայնով կրկին կրկին աղաղակել. «Յիսուս, որդի Դաւիթ, ողորմեայ ինձ: Յիսուս Մեսիա, որ ամէնուն ամէն տեղ ողորմութիւն ըրիր, ինծի ալ ողորմէ»: Ողորմութիւն ու-

պիլը, կ'երեւի թէ բառին սովորական իմաստով առնուեցաւ, իբր քանի մը սահակ ընդունելու ձայն մը, անոր համար Յիսուսին առջեւէն գացող իր աշակերտներէն ոմանք, սկսան խնդճ կոյրին սաստել, որ ձայնը կտրէ ու չձանձրացնէ. բայց նա աստուածներուն ականջ չէր կախեր, ու միշտ բարձր ձայնով կը կրկնէր, Յէսո՛ս, որդի Դաւի՛թ, ողորմեցո՛ ինձ:

Յիսուս կը լսէր կոյրին ազաղակը, բայց չկտրի մը պէս կ'անցնէր, մինչեւ որ անոր անձանձիր անդադար ազաղակէն անոր հաւատքին տաստկութիւնը հետեւցնելով, կոյրին առջեւէն անցնելէն առաջ կանգ առաւ, ու հրամայեց իրեններուն որ կոյրը առջեւ բերեն: Խնդճին ուրախութիւնը մեծ էր. իր ձայնը լսելի եղած էր, հարկաւ իր ազաչանքն ալ ընդունելի պիտի ըլլար: Աշակերտներէն մէկուն ձեռքով առաջնորդուած մինչեւ Յիսուսի դիմաց բերուեցաւ, և երբոր կայնեցաւ, Յիսուս քաղցր կերպով անոր կը հարցնէ. «Ի՞նչ ողորմութիւն է ինէ ուզածդ, ի՞նչ կ'ուզես որ ես քեզի տամ, ի՞նչ կը սպասես որ ընեմ»:—«Ի՞նչ, կ'ըսէ կոյրը, ի՞նչ կրնայ ըլլալ կոյրի մը ուզածը, կոյրին ուզածը երկու աչք, զոյգ աչուքները բացուին և բայ աչքով աչխարհ տեսնէ»: Յիսուս պէտք չզգար նոր հարցմամբ անոր հաւատքին զաւանութիւնը պահանջել. խնդճը իր անդադար և հաստատամիտ աղաչանքով իր հաւատքին մեծութիւնը վկայած էր: Ուռոի փոխանակ հաւատքը պահանջելու, յայտնած հաւատքը կը հաչակէ. «Հաւատքդ, կ'ըսէ, քեզ քու ցաւէդ կը փրկէ, հաւատքդ քեզ կը թժկէ: Ինծի նայէ՛»: Ինքնաբերաբար շարժմամբ մը գլուխը կը բարձրացնէ կոյրը, աչքերը կը դարձնէ ձայնին եկած կողմը, և ահա իր դիմաց կանգնած կը տեսնէ Յիսուսը. աչուքները բացուած են նոյն պահուն:

Յիսուս առնն չատ որ մարդը չնորհակալութիւններ ու երախտագիտութիւններ յայտնէ, և անմիջապէս իր ճամպան կը շարունակէ. իսկ թժկեալը կը սկսի հոն էն երթալ, բարձրաձայն օրհնութիւններ կարդալ, և զԱստուած փառաւորել. բոլոր ժողովուրդն ալ, որ դիմաւորելու փութացած էր, կը սկսի կոյրին ձայնակցիլ, Յիսուսը գովել, անոր զօրութիւնը բարձրացնել, և Աստուծոյ փառաբանութիւններ երգել: Ափեսարանը չյիշեր թէ ուրիշ թժկութիւններ ալ եղան, բայց անհնար է որ ուրիշ հիւանդներ և ախտաժէտներ ալ փութացած չըլլան Յիսուսի դիմել, և իրենց հիւան-

դուխիանները բժշկուիլ և ախտերէն սրբուիլ։ Աւետարանը ամէն առեն, նշանաւոր հրաշք մը կը պատմէ, և ուրիշներն ալ խմբովին կը յիշատակէ կամ լռելեայն կ'իմացնէ։

200. ԶԱԿՔԷՈՍ ՄԱԿՈՍԱԻՈՐԸ

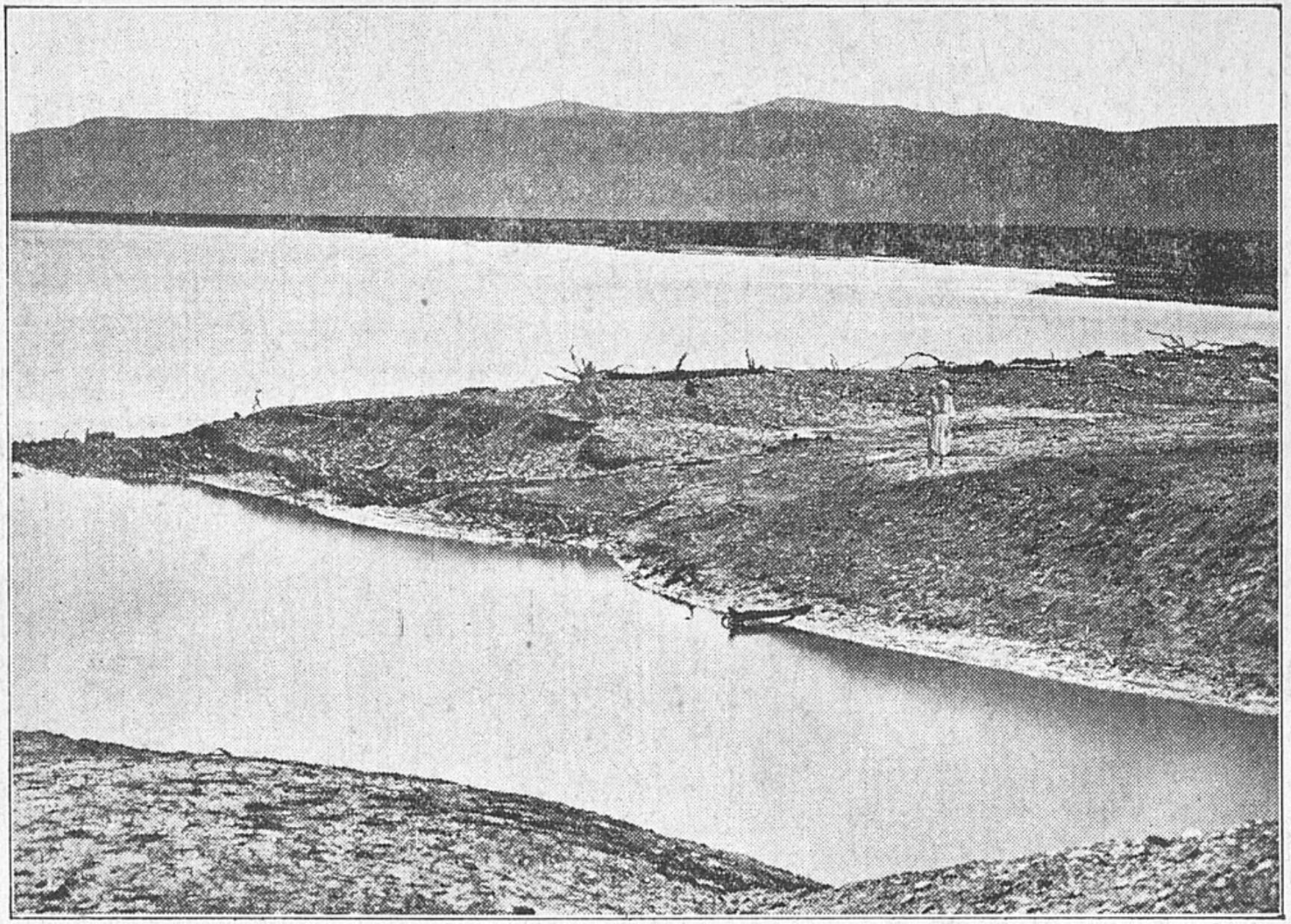
Ղուկ. ԺԹ. 1—10

Քաղաքին մէջ մտնալով Յիսուս գլխաւոր փողոցէն կ'անցնէր. բազմութենէ չրջապատուած և ժողովուրդէն փառաբանուած, ամէն մարդ կը փափագէր անոր մօտենալ, և հարկաւ ապաչնանք մըն ալ ընել, բժշկութիւն մըն ալ խնդրել։ Երիքովի մէջ կը բնակէր մաքսակալ գլխաւոր պաշտօնեայ մը։ Հարուստ և պատուաւոր մարդ մը, անունը Զակքէոս. սա ալ հետաքրքիր էր անգամ մը սա Յիսուս Նազովրեցի կոչուած անձը մօտէն ճանչնալ։

Լսած էր թէ բարեգործ անձ մըն է, թէ մաքսաւորներէն չխորշիր, թէ անոնց վիճակին կ'արգահատի, և անուղղակի կը պաշտպանէ, որով հետեւէն հետեւ համակիր տպաւորութիւնն մըն ալ կազմած էր անոր նկատմամբ։ Կ'ուզէր Յիսուսին մօտենալ, բայց բազմութեան մէջ կը կորսուէր, որովհետեւ հասակը չափազանց կարճ էր։ Մտածեց քիչ մը առաջ անցնիլ, և Յիսուսի անցնելիք ճանապարհն վրայ գտնուող, ժանտաթզենիի կամ մոլաթզենիի ծառի մը վրայ բարձրանալ, որպէս զի վերէն լաւ մը կարենայ դիտել։

Յիսուս ծառին առջեւ հասած առեն վեր նայեցաւ և Զակքէոսը տեսաւ ու ճանչցաւ։ Առաջուընէ տեսակցած պիտի չըլլան, ապա թէ ոչ Զակքէոսի հետաքրքրութեան տեղի չէր ըլլար, բայց Յիսուսի համար անծանօթ մէկը պէտք չէր ըլլար Երիքովի հարուստ և կարճահասակ մաքսապետը, որուն բարի տրամադրութիւններն ալ պէտք էր ծանօթ ըլլային. և առ այս յայտնի նշան մըն էր Յիսուսը ճանչնալու համար յանձն առած աշխատութիւնը։ Յիսուս վեր նայելով և մաքսապետը անունովը կոչելով, կ'ըսէ. «Զակքէոս, շուտ իջի՛, վար իջիր, այդ աշխատութեանդ պէտք չկայ. ես այս երեկոյ քու տունդ պիտի գիշերեմ, այն տեղ կը տեսնես ալ, կը տեսակցինք ալ»։ Ուրախութենէն չփոթած, ծառէն վար կ'իջնէ մաքսապետը։ Յիսուսին յարգալից չնորհակալութիւններ կ'ընծայէ, իրեն եղած մեծ պատուոյն համար երախտագիտութիւններ կը յայտ-

նէ, և առջեւը լինալով Յիսուս առաքեալներով մէկտեղ իր առնը կ'առաջնորդէ, հիւրամեծարութեան ամէն պայմանները կը լրացնէ, ոտքերը կը լուայ, հանգիստ ընել կու տայ, սեղան կը պատրաստէ, և ամէն կերպով կը պատուէ: Երբ Զակքէոս և իր մտերիմ բարեկամները կ'ուրախանան այս պատուոյն համար, որ ժողովուրդին առջեւ իրենց յարգն ու պատիւը կը բարձրացնէր, անդին ժողովուրդէն չատեր, փարիսեցիներէ թելադրեալ, սկսան դիտողութիւն ընել, թէ ինչո՞ւ մեղաւոր մարդու մը պզծեալ տունին մէջ կ'ուտէ ու կը գիշերէ, միթէ կը պակսէին Երիքովի մէջ օրինապահ ու արդարակեաց անձերու տուներ, ուր կարենար գիշեր մը անցընել: Զակքէոսի ականջը կը հասնին եղած գանգատները, որոնք իրեն համար մեղադրանք էին, և իր անձնական պատիւը կը վիրաւորէին: Գուցէ իր պաշտօնին բերմամբ կրցած էր ոմանց համար խիստ և ոմանց համար անիրաւ եղած ըլլալ, բայց իր սիրտին տրամադրութիւնը ուղիղ էր· և օրէնքի յարգն ինքն ալ կը ճանչնար: Եւ որպէս զի տրտնջողներուն բերանը գոցէ ու ձայնները կտրէ, նոյնժամայն Յիսուսի կը ներկայանայ, և համարձակ կը յայտարարէ.— «Ես ալ, կ'ըսէ, կը ճանչնամ օրէնքը. ես ալ կը յարգեմ Աստուծոյ պատուիրանները, բայց ակար մարդ եմ, գործս ալ ամէնուն հաճելի չէ, մեղաւոր կը նկատուինք ամէնէն. սակայն ես պատրաստ եմ հատուցանել ամէնուն իմ ձեռքէս եղած վնասը: Եթէ ինէ զրկուած մը կայ, թող ներկայանայ և հատուցէ, և ես երեք զրկանքիս քառապատիկը իրեն վճարեմ: Եթէ կը մեղադրուիմ որ աղքատին չեմ օգնած, պատրաստ եմ ունեցած հարստութեանս կէսը անմիջապէս աղքատներուն բաշխել: Այս է իմ յօժար և անկեղծ պատրաստականութիւնս, և քեզ կը յանձնեմ, ահա, ինչ որ արժան է քննել և տեսնել և ինձի հրամայել»: Յիսուս կ'օրհնէ Զակքէոսի յայտարարութիւնը, կ'ընդունի անոր պատրաստականութիւնը, և կ'ըսէ. «Այսօր այս տունին մեղքը հեռացաւ, այսօր այս ան մէջ հոգեւոր փրկութիւն կատարուեցաւ. հիմակ գործով տեսնուեցաւ որ այս Զակքէոսն ալ, թէպէտ մաքսապետ, սակայն Աբրահամու հարազատ զաւակ և նահապետին հաւատքին հաւատարիմ հետեւող է: Այս է Որդւոյ Մարդոյ ձչմարիտ կոչումը, և անոր առաքման բուն նպատակը: Նա չէ եկած որ պատուպարտութեամբ և պատիժներով հոգիներ կորնչցնէ, այլ եկած է որ քարոզութեամբ և չնորհքով մեղաւորները փնտռէ,

21. Մեռեալ Ծով

կորսուածնները պտնէ, եւ հոգւոյ մեռածները կենդանացնէ»։

Հարկաւ այդ եպրակացութիւնը եւ Զակքէոսի ընթացքը տարան Յովնները լուսցուց, և անգամ մըն ալ Յիսուսի քարոզութեանց նպատակութիւնը բարձրացուց։

201. ՄԵԱՍՆԱՐՈՒ ԱՌԱԿԸ

Ղուկ. ԺԹ. 21—27.

*Զակքէոսի տան մէջ էր Յիսուս, երբոր յայտարարեց մեղաւոր դարձին համար ունեցած փափաքը։ Այդ առթիւ նա խօսեցաւ մարդկներու հոգեւոր փրկութեան համար իւր կատարելիք վերջնական գործողութիւնը, զոր առաքեալներուն բացատրած էր իւր չարչարանաց և մահուան կանխագուշակութեամբ (§ 197), սակայն ինքն զայն Որդւոյ Մարդոյ փառաւորութիւն կը կոչէր։ Ժողովուրդը որ կը լսէր, այդ բացատրութիւնը նոյն իմաստով չէր առներ։ Անոր համոզմամբ Յիսուս՝ Մեսիա էր, և Մեսիայի փառաւորութիւնը՝ Աստուծոյ Արքայութեան յայտնութիւնը միայն կրնար ըլլալ. հետեւաբար կը կարծէին թէ այդ յայտնութիւնը մօտալուտ է, և թէ երուսաղէմ երթալն ալ նպատակով է։ Այսպէս երկու տարբեր առումներու և տարբեր իմացուածներու ընթացքներ իրարու կը բաղխէին հրապարակի վրայ, մէկ կողմանէ երկիւղ մը Յիսուսի մահուան համար, և միւս կողմանէ խանդավառութիւն մը վասն հռոմէլոյ նոցա ընէ առաջնոյն յոյսնէլոց է Աբրահամին Աստուծոյ։ Երիքովի մէջ եղած ընդունելութիւնը այդ ըմբռնման հետեւանքն էր, և Յիսուս պատեհ առիթ սեպեց այդ նպատակին յարմար առակ մը խօսիլ Երիքովի մէջ, և հաւանաբար Զակքէոսի տունը։

Ազնուական անձ մը, ճանապարհութեան ելաւ հեռու երկիր մը երթալու։ Ճանապայ չելած իւր պաշտօնեաները կանչեց և իւրաքանչիւրին տասնական մնաս տուաւ, որ չահագործեն մինչեւ որ ինքը դառնայ։ Առակը չորոշեր թէ արծաթ կամ թէ ոսկի մնաս էր տուածը, արծաթ մնասը 1200, իսկ ոսկի մնասը 10000 դուրուշ կ'արժէր։ Ազնուականը երբ վերադարձաւ, իւր առաջին գործը եղաւ տուած մնասներուն արդիւնքը իմանալ, և պաշտօնեաները հրաւիրեց հաշիւ ներկայել։ Առաջին եկողը յայտնեց որ տասը մնասը գործածելով տասն եւս չահած է։ Տէրը գովեց զինքը իբր ազնիւ

և բարի ծառայ, և քիչին վրայ ցուցած հաւատարմութեան համար տասը քաղաքներու կառավարիչ կարգեց զայն: Երկրորդ եկողը յայտնեց որ տասը մնասը գործածելով հինգ մնաս ևս շահած է. այն ալ զովնաս տասյաւ և հինգ քաղաքներու կառավարչութեան կոչուեցաւ: Երրորդ եկողը բաւ թէ դործածելու վախցաւ, մի՛ գուցէ կորսնցնէ, և իւր սիրոյ բարկութեան հանդիպի, որ կրնար իրեն տուածին կորուստին համար ծանր վրէժխնդրութիւն ընել. անոր համար տասը մնասները թաշկինակի մէջ փաթթեց ու զգուշութեամբ պահեց, և հիմայ նշմարութեամբ կը բերէ որ յանձնէ: Այս ամէնը լսելով տէրը սկսաւ զայն յանդիմանել. «Ինչ խօսքով կ'ուզեմ քեզ դատել. եթէ գիտէիր որ այնպէս անզգամ մէկն եմ, չդրածս կը վերցնեմ և չսերմանածս կը հնձեմ, պէտք էր, որ եթէ դուն ալ չաշխատէիր, գոնէ ինձ տուած տասը մնասը երթայիր սեղանատերի մը յանձնէիր, որ գէթ անկէ առնելիք տոկոսը չահէիր, և հիմայ առնեաս որ եւ է արդիւնք մը ներկայէիր»: Այս ըսելով կը դառնայ իրեններուն. «Առէ՛ք, կ'ըսէ, իրեն տրուած տասը մնասը, և տուէ՛ք տասին վրայ տասը չունեցին»: «Նա արդէն բաւական ունի», կը պատասխանեն քովինները: «Հոգ չէ, կ'ըսէ տէրը, չհեգնելով ունեցողին արժան է տալցնել, և չունեցողէն պէտք է առնել»: Առակին սկիզբը չէր ըսուած, թէ քանի էին մնասներ ընդունող պաշտօնեաները, սակայն միայն երեք անձերէ հաշիւ պահանջուած լինելը, իւր ընդհանուր առնուած է չաւ և քիչ չահեցողները և բնաւ չչահեցողը գտնելու:

Առակը երկու զանազան մասեր ունի, որոնք կրնան առանձին ալ իրենց մէջ ամբողջութիւն ունենալ. մէկը մնասներուն չահագործումը, և միւսը հակառակորդներուն ընթացքը: Մնասներու առակը նման է քանքարներու առակին (Մատթ. ԻԵ. 14–30) զոր իւր կարգին առանձին պիտի յառաջ բերենք. որովհետեւ երկուքը իրարմէ տարբերեալ են չատ մը պարագաներով, և մանաւանդ զրուցուած օրուան և տեղւոյն պարագաներով: Պէտք է ըսել թէ Յիսուս նոյն նիւթը տարբեր անգամներու մէջ տարբեր դարձուածներով կրկնած է: Այդ կէտը քանի քանի անգամներ դիտել տուած ենք և պնդած, թէ պէտք չէ երբեք կարծել թէ Յիսուս իւր քարոզութեանց մէջ մէկ նիւթը միայն մէկ անգամ և մէկ տեղ մը ըսած է. այլ նոյն

նիւթը զանազան տեղեր և զանազան անգամներ, զանազան դարձուածներով խօսած է։

Ճիշդ ասոր հետեւանքն է, որ Երիքովի մէջ խօսած ատեն, առակին այնպիսի զարդեր աւելցուցած է, որ կերպով մը Երիքովցիներուն յատուկ էր, և անոնց հետաքրքրութիւնը կրնար գրգռել։ Հակառակորդներու ըրածը կը յիշեցնէ Երիքովցիներուն Արքեղայոսի դէմ բռնած ընթացքը, երբ Արքեղայոս իւր հօր Մեծին Հերովդէսի մեռնելէն ետքը Հրէաստանի չորրորդապետութեան յաջորդ եղաւ։

Առակին ուսեցած բարոյական իմաստը չատ յայտնի է, թէ ինչպէս պէտք է մարդուն՝ Աստուծմէ ընդունած շնորհքները և բարիքները իրր ատենդ նկատել, և անոնք արդիւնաւորել, և իրեն օգտին համար չանցնել։ Կերպով մը այստեղ ալ կը յանձնարարուին անտեսի առակով ատենդուած սկզբունքները (§ 176)։ Իսկ աւետարանական իմաստը կը պատկանի Հին Ուխտի մարդիկներուն, որոնք չգիտցան Երկնաւոր Հօր կողմէ իրենց պարգեւուած միջոցներուն յարգը ճանչնալ, և արդիւնաւորել Յիսուսի գալուստը, քարոզութիւնը, վարդապետութիւնը, հրաշագործութիւնը, որոնք զատ զատ մնաններ էին, ոչ գործածեցին և ո՛չ չահեցուցին. ուստի և նոր վարձատրութեան արժանի չեղան։ Անոր համար իրենց յանձնուած Հին Ուխտի մնան ալ իրենցմէ պիտի առնուի, և այն ալ պիտի տրուի՝ Յիսուսի չնորհած մնանները արդիւնաւորող և Աւետարանին համար արդասաւոր ընդ նոր ուխտի հաւատացեալներուն։

Իսկ ազնուականին նկատմամբ եղած հակառակութեան մասերը, ուրանց համար Երիքովցոց պարապանէն առնուած լոկ զարդեր են. իսկ ըստ այլոց այն մասերն ալ աւետարանական իմաստ ունին, և կը ցուցնեն թէ ինչպէս Հրէայք աչխատեցան որ Յիսուսի քարոզած Երկնից Արքայութիւնը չյաջողի, բայց իրենց նպատակին չհասան, և Յիսուսի Երկնից Արքայութեան վարդապետութիւնը և Աւետարանին հաստատութիւնը իրականացան, իսկ Յիսուսի դէմ գործող հակառակորդներն ալ իրենց պատիժը պիտի առնուն։

ՀՕՋ. ԲԱՐՏԻՄԷՈՍ ԿՈՒՐԻՆ ԲԺՇԿՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. Ի. 29—34, Մարկ. Ժ. 46—52

*Յիսուս գիշերը Երիքովի մէջ անցուց, Զակքէոսի տունը, և միւս օր իւր ուղեւորութիւնը շարունակեց դէպի Երուսաղէմ: Երիքովէն դուրս ելլելն ալ նորէն հանդիսաւոր կերպարան մը առաւ. աշակերտներէն զատ խուռն ժողովուրդ մըն ալ անոր ետևէն կ'երթար: Այդ խանդավառութիւնը յայտնի նշան է թէ Երիքովի մէջ բազմաթիւ բժշկութիւններ կատարուեցան, վասն զի մենք գիտենք, թէ ուր Յիսուս չուզեց իւր չնորհքները առատացնել, ժողովուրդը շատ ժլատ եղաւ անոր հանդէպ պատուասիրութեանց և խանդավառութեանց մասին: Հետեւաբար քնաւ խնդրոյ տեղի չկրնար տալ, եթէ Երիքովէ ելած աւենն ալ կոյր մը եւս բժշկեց, մտած աւենը բժշկած կոյրին համանման պարագաներու մէջ: Առաջինը Ղուկաս էր պատմած. այս երկրորդն ալ Մարկոս կը պատմէ. այն հանդիպեցաւ ի մօտելն Նոցա յԵրիքով. իսկ այս կատարուեցաւ Ընդ ելանելն նոցա յԵրիքովէ. և որչափ ալ մնացեալ պարագաներր ըստ ամենայնի նոյն ըլլան, այս պատճառ մը չէ, որ երկուքը իրար խառնելով, աւետարանիչներուն պատմութեան մէջ օրի և տեղւոյ չփոթութիւն եղած կարծենք: Մանաւանդ որ Երիքովի մէջ բժշկուած կոյրերուն երկու ըլլալը յստակ կերպով կը յիշատակէ Մատթէոս. թէ Անդ կոյր էրկու նստէին առ ճանապարհաւն: Թէպէտև չգատէր թէ մէկը աւելի օր մտած աւեն՝ և միւսը յայնորդ աւուրս եղած աւեն բժշկուեցան: Այս երկրորդ կոյրին անունն ալ կու տայ Մարկոս, թէ Բարտիմէոս կը կոչուէր, որ կը նշանակէ որդի Տիմէի: Բոլ եբրայեցերէն կը նշանակէ որդի, և յաճախ են Հրէից մէջ այս տեսակ հայրանունով կամ ուրիշ նշանակալից իմաստով կազմուած անուններ. զորօրինակ. Բարաքիա, Բարաբբաս, Բարսաբա, Բարթողիմէոս, Բառնաբաս, Բարյեսուս, և ուր որ մեր թարգմանութիւնը ունի. Սկսան որդի Յովնանու- (*Մատթ. ԺԶ. 17*), ուրիշ թարգմանութիւններ ունին Սկսան Բոզյովնան:

Գալով Բարտիմէոսի բժշկութեան պարագաներուն, գրեթէ

ճշդիւ կը կրկնուին մեւս Երիքսվցի կոյրին համար պատմուածները (§ 199): Ան ալ նստած է ճանապարհն վրայ մուրալու, կը դիտէ, ժողովուրդին խռնիլը, Յիսուսի անցնիլը կը լսէ, և աղաղակով կը գոչէ. Ովէ Դաւիթ Յիսուս, ողորմեայ ինձ: Շատեր կը սաստեն որ լռէ, նա նոյն աղաղակը կը չարունակէ, մինչ որ Յիսուս կանգ կ'առնէ և առջեւը կը կանչէ: Քովիններըը կը չնորհաւորեն կոյրը. թէ վերջապէս փափաքին հասաւ, Քաջալերեցաք, ասե, կուզէ ղեկ: Բարտիմէոս վրայի ձորձերը կը նետէ, ու Յիսուսի առջեւ կու գայ. և անոր հարցումին պատասխանելով աչուքներուն բացուիլը կը խնդրէ: Յիսուս անոր հաւատքը կը գովէ, և հրամանով մը աչուքները կը բանայ. քժկեալ կոյրը զԱստուած փառաբանելով Յիսուսին ետեւէն կը սկսի երթալ: Միեւնոյն կերպով կը պատմէ Մատթէոս ալ երկու կոյրերուն քժկութիւնը:

203. ԵՐԻՔՈՎԷ ԲԵԹԱՆԻԱ

Ղուկ. ԺԹ. 28. Յովհ. ԺԲ. 1.

Երիքովէ եղնելը նիսան 9, մարտ 30, հինգշաբթի օր տեղի ունեցած հաչուելով, նոյն գիշերը անցուցած կ'ըլլայ Բեթասիւս կամ Բնաէմէս, (այժմ Ա.յն-էլ-Հասւա), և յաջորդ առտուն ճամբանին չարունակելով կը հասնին Բեթանիա, ուր էր Յիսուսի սովորական օթեւանը՝ երբոր Երուսաղէմ կը գտնուէր, և ուր իբր ամիս մը առաջ Ղազարոսի յարութեան նչանաւոր և համբաւեալ հրաչքը կատարած էր: Յիսուս Բեթանիա հասնելով Երուսաղէմ հասած կը սեպուէր, զի սովորութիւն ունէր ցերեկները միայն Երուսաղէմի մէջ քարոզել և գործել, և գիչերները գառնալ Բեթանիա, կամ եթէ Բեթանիա չհասնէր, Ձիթենեաց լերան ստորոտը Գեթսեմանի գիւղը, կամ լերան վրայ Բեթփագէ գիւղը կ'անցընէր գիչերը, միւս առտու նորէն Երուսաղէմ գառնալու և իր գործին պարապելու համար. Եւ է որ է ի տունն ուսուցանէր, և ցերեկս ելեալ ապառնէր է լերինն՝ որ կոչէր Ձիթենեաց (Ղուկ. ԻԱ. 37.):

Յովհաննէս կը ճշդէ թէ Յիսուս գաղիկէն վեց օր առաջ Բեթանիա եկաւ, և մեր հաչուով նիսան 8, մարտ 31, ուրբաթ օրէն համրելով, մինչեւ նիսան 14, ապրիլ 6, հինգշաբթի, գառնը ուտելու օրը, այդ վեց օրերու հետաւորութիւնը կը ճշմարտ

առի, և անգամ մըն ալ մեր ընդունած ժամանակագրական հաշիւը կը հաստատուի։

204. ԲԵԹԱՆԻԱՑԻ ԸՆԹՐԻՔԸ։

Մատթ. ԻԶ. 6–7. Մրկ. ԺԴ. 3. Յովհ. ԺԲ. 2–3.

Յիսուս Բեթանիա հասնելուն յաջորդ օրը. Նիսան 9 և ապրիլ 1. չաբաթ առաւօտ, հարկաւ չաբաթու արարողութիւնը կատարեց Բեթանիայի ժողովարանին մէջ. և լուսցեալ իւր վերջին ժողովրդական քարոզը, ու Ս. Գրոց ընթերցումը և մեկնութիւնը կատարեց հաւաքուած բազմութեան առջեւ։ Քարոզութենէն ետքը տեղի ունեցաւ սեղան մը, թերեւս ան ճաշը, որ չաբաթու քարոզութենէն ետքը կը տրուէր որեւիցէ յարմար տուն մը։ Բայց Յովհաննէս ընդե՛ր կը կոչէ զայն, որ երեկոյին և ոչ կէս օրուան կերակուրը կը նշանակէ, և մեր կարծիքով բնաւ աւետարանին պատմութեան դէմ չըլլար, եթէ ըսենք, թէ այն հոգեկերոյթը, զոր աւետարանիչները կը պատմեն, ոչ թէ չաբաթ կէս օրուան կերակուրն էր, ընդհանրապէս պարզ և դիւրապատրաստ սեղան մը. այլ չաբաթ երեկոյին, չաբաթու հանգստեան ժամը լրանալէն ետքը պատրաստուած ճոխ և հանդիսաւոր հոգեկերոյթ մը։ Այս երկրորդ ենթադրութիւնը անով աւելի հաւանականագոյն կը լինի, որ աւետարանիչը յատուկ պատուոյ հոգեկերոյթի մը գաղափարը տալ կ'ուզէ, երբ կ'ըսէ. Ասոնք անդ նմա ընդրէ՛ս. և յատկապէս կը յիշէ Ղազարոսի և Մարթայի և Մարիամի ներկայութիւնը։ Ղազարոս սեղանակից էր, Մարթա սեղանը կը կառավարէր, և Մարիամ՝ Յիսուսի յատուկ պատիւներ կ'ընծայէր։

Իրօք ալ Ղազարոսի յարութենէն ետքը, Ղազարոս և իւր քոյրերը պատճառ աւելի չէին ունեցած Յիսուսի պատուոյն հանդիսական սեղան մը տալ և ընտանեկան ուրախութեան հանդէս մը կազմել, ինչ որ իրը երախտապիտութեան արտայայտութիւն կը նկատուէր։ Վասն զի Յիսուս իսկոյն Բեթանիա թողած ու Եփրայիմ երթալու համար մեկնած էր. և ինչ որ այնատեն չէին կրցած ընել, բնական էր որ Յիսուսին վերադառնալուն կատարել աճապարէին,

Յովհաննէս, ինչպէս ըսինք, այս ընթրիքին օրը կը ճշդէ. մինչ Մատթէոս ու Մարկոս աւելի ետքը զայն կը նշանակեն, յաջորդ

չոր քաղաքի օրուան , Յուդայի մասնութիւնը պատմելու առթիւ : Այդ պարագան չատերուն առիթ տուաւ կարծելու թէ չարաթ և չոր քաղաքի օրերու անդանները երկու տարբեր հայկերոյթներ են , սակայն ո՛չ միայն հաւանական չէ քրիստոսի մէկ օրերու տարբերութեամբ նմանօրինակ իրողութիւն մը կրկնել , այլ և միտքի մօտ չէ որ աւետարանիչներ երկու օձուածներու առթիւ միեւնոյն դիտողութիւնը կրկնած ըլլան : Իսկ ինչ որ աւելի որոշիչ է , մենք պիտի տեսնենք որ Յիսուսի չորեքշաբթի օրուան գրաղմանց կարգին բնաւ հայկերոյթի մը տեղ չկրնար տրուիլ : Հետեւաբար լաւագոյն է այն կարծիքը՝ որ մէկ անգամ միայն , չարաթ օր , Բեթանիայի մէջ հայկերոյթի մը տեղի ունեցած ըլլալը կ'ընդունի : Իսկ Մատթէոսի և Մարկոսի չորեքշաբթի օրուան Յիսուսի մասնութեան առթիւ պատմելն ալ՝ չատ լաւ կը մեկնուի , դիտելով , որ Յուդա դրամի միտքն մասնութենէն կ'ընէր , այս ալ գաղափարներու կապակցութեամբ յիշել կու տար աղնիւ իւղոյն վաստումին՝ Յուդային կողմէն դրամի կորուստ նկատուած ըլլալը : Անկասկած նաեւ , որ Մատթէոս և Մարկոս , ընթրիքի համ կերպարուրի յիշատակութենէն չեն բնար , այլ միայն կը պատմեն օձուածը և Յուդային դիտողութիւնը , որով աւելի նաև կը հաստատուինք ըսել , թէ երկու ընթրիքներ տեղի չունեցան , այլ միայն մէկ ընթրիք չարաթ օր , և այդ ընթրիքին առթիւ նշան օձուածն ալ ու Յուդային դիտողութիւնն ալ , որով Մատթէոս ու Մարկոս իրաւունք ունեցան մասնութեան առթիւ յիշել այդ վերջին պարագան :

Տունը՝ ուր ընթրիքը տեղի ունեցաւ , Սիմոն Բորոսի մը տունն էր , Բեթանիայի մէջ , որ հարկաւ նոյն տանն բորոտը մը չէր , թէ ոչ անոր տունին մէջ չէր կրնար այսպիսի տեղան մը տրուիլ , այլ կամ երթեմն բորոտ եղած և վերջէն բժշկուած մէկ մըն էր , կամ թէ որևիցէ առիթով մը Բորոտ կոչումը իբր մականուն տուած էր : Սիմոնի տեղանին գլխաւոր բազմականներէն էր Ղազարոս յարուցեալն , ինչ որ նոյն իսկ հայկերոյթին նպատակն ալ կը ցուցնէ : Տեղանին կը ծառայէ , կամ տեղանը կը կատարէ Մարթա՝ Ղազարոսին քոյրը , որ պատրաստութիւններուն կարգադրած է և կարգաւորութեան կը հսկէ , իբր երախտագիտութեան արտայայտութիւն մը : Մութ կը մնայ թէ ինչո՛ւ տեղանը Սիմոն Բորոսին և ոչ Ղազարոսին տունը կը տրուի : Ոմանք կը կարծեն թէ Սիմոն եւ

Մարթա ամուսիններ էին, և Սիմոնի տունը նոյն ինքն Ղազարոսին ալ տունն էր. բայց քնաւ պատմական կամ աւանդական փաստ մը չունի այդ նիմադրութիւնը: Սմէն առթի մէջ Սիմոն աւելի յարմար և աւելի ընդարձակ տուն ունեցող մըն է, և իբր Ղազարոսին ազգականը կամ բարեկամը, ուզած է իր տունը Ղազարոսի տրամադրութեան ներքեւ դնել հանդիսաւոր ընթրիքին առթիւ: Մարթային վարած դերը, ըստ ամենայնի նման է ուրիշ առիթով իր վարած դերին և իր անաչէն բնաւորութեան (§ 146):

Ղազարոսին և Մարթայի քոյրը Մարիամ, զոր պէտք չէ քնաւ Մարիամ Մագդաղենացիի հետ չփոթել (§ 71), ինչպէս յաճախ մեկնիչներ սովոր են ընել, նա ալ իր ղեկավանց փափկութեան դերին մէջ կը տեսնուի այս առթիւ: Ազնիւ ու թանկագին նարդեան իւղի լիտրանոց չիշ մը առնելով կուգայ Յիսուսին ընծայել՝ ժամանակին սովորութեամբ ամէնէն մեծ ընդունուած պատուասիրութիւնը, որ էր հիւրը անուշ իւղերով օծել: Նախ իւղէն կը թափէ անոր գլխոյն վրայ, և Յիսուսի գլխուն հարուստ մազերը կը թրջէ նոյն իւղով, և կը տարածէ իր ձեռքերով անոր գլխոյն և վիզին վրայ, որով թէ մաքրութիւն և թէ անուշահոտութիւն կը տայէ Յիսուսի անձին վրայ: Անկէ կ'անցնի Յիսուսի ոտուներն ալ օծել միեւնոյն ձանրային իւղով: Շիշը կոտրելով ինչ որ կայ կը թափէ երկու ոտուըներուն վրայ. որոնք մերկ էին հարկաւ ժամանակին սովորութեան համեմատ, իսկ տրեխանման կօշիկները հանած էր հարիւր սեղանին չուրջը չընկոզմանած: Եւ որպէս զի իւղը մէկ տեղ միայն չմնայ, ու անհաճոյ անպատեհութեան տեղի չտայ. այս անգամ Մարիամ իր տուտ և խնամուած մազերը կը գործածէ իբր չնչան, և անուշ օծումը կը տարածէ ոտուըներուն ամէն կողմերը, և կը չորցնէ տարտպայման թացութիւնը: Իւղին լաւութիւնն ու առատութիւնը սաստիկ անուշահոտութիւն կը տիրէ բոլոր տունին մէջ, ամէնուն վրայ ալ հաճոյական զգայութիւն մը կը պատճառէ, տակայն չատերուն աչքին իբր չափազանց կ'երեւի եղած գործը, ոչ եւս իբր կանոնաւոր պատուասիրութիւն մը, այլ իբր անխորհուրդ չռայլութիւն մը:

Այդ օծումը զոր երկք աւետարանիչները կը պատմեն, թէպէտ Ղուկասէ, բաղդատելով միեւնոյն կնոջ օծման հետ, զոր Ղուկաս միայն կը պատմէ և միւս երեքը չեն պատմեր, կարծել տուաւ

ամանց, թէ միեւնոյն իրողութիւնն է, և թէ աւետարանիչներ զայն իրարու անյարմար պարագաներով կը ներկայեն։ Այդ ենթադրութիւնը յառաջ կու գայ այն սխալ տեսութենէն, զոր քանիցս մատնանիշ ըրինք, և պիտի չկասինք կրկնելէ, իբրեւ թէ իրողութիւն մը կամ գործողութիւն մը կամ քարոզութիւն մը, պէտք չէ երբեք Յիսուսի կեանքին մէջ երկու անգամ տեղի ունեցած ըլլայ. և թէ նմանները պէտք է նոյնացնել, պարագաները բռնազբօսելով կամ աւետարանն ալ փոփոխելով։ Մինչ այս ամէնը չուտով կը փարատի, երբոր ընդունինք թէ նման իրողութիւններ կրցան տեղի ունենալ տարբեր պարագաներու մէջ, և թէ նմանները երբեք նոյնացնելու ճիգ պէտք չէ թափել։

Ներկայ պարագային մէջ ալ պէտք է յիշենք, ինչ որ արդէն դիտել տուած ենք (§ 70) երկու օծումներուն տարբերութեանց մասին։ Մէկը Կափառնաումի մէջ էր, միւսը Բեթանիայի մէջ եղաւ։ Մէկը մեղաւոր կինն ըրաւ, միւսը առաքինի Մարիամ Բեթանիացին գործն էր։ Մէկը ղկղման արտայայտութիւն էր, իսկ միւսը ուրախառնիթ երախտագիտութեան մը նշան։ Մէկուն մէջ արցունք կը սրբէր, միւսին մէջ ցնծալից զուարթութիւն։ Մէկուն մէջ մեղաց թողութիւն կը չնորհուէր, միւսին մէջ սուրբ սիրտը կը գովուէր։ Մէկուն մէջ օծող կինը կը հեռացուէր, միւսին մէջ Յիսուս՝ օծող կնոջ հիւրն էր։ Հետեւապէս երկու օծումները իրարու հետ չփոթել, բոլորովին անհնար է։

205. ԻՒՂԻՆ ՄԱՍԻՆ ԴԻՏՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Մատթ. ԻԶ. 8—13, Մարկ. ԺԴ. 4—9, Յովհ. ԺԲ. 4—8

Բեթանիայի ընթրիքին մէջ Մարիամին կատարած օծումը չափազանցուած պատիւ մը եղեւցած էր շատերուն, իբր անխորհուրդ շռայլութիւն մը։ Եթէ հիւրը լուացմամբ և օծմամբ մեծարել գնահատելի հիւրասիրութիւն մըն էր, ամբողջ լիտր մը, այսինքն իբր 160 տրամ ազնիւ և թանկագին իւղը մէկ անգամէն սպառելը անխորհուրդ գործ մը սեպուեցաւ։ Եթէ Յիսուսի պատուոյն որևիցէ զոհողութիւն մը կ'ուզէին ընել Ղազարոսի քոյրերը, կրնային իրենց զոհողութեան աւելի օգտակար ձեւ մը տալ, և ոչ թէ վայրկեանի մը մէջ տանց նպատակի օդին մէջ ցնդեցնել նշանաւոր արժէք

մը։ Երբոր այդ դիտողութիւնները այս ու այն կողմէն կամ մտալի և կամ լռելեայն կ'ըլլային, Յուդա Իսկարիովտացի լռութիւնը իզնց և համարձակ կերպով սկսաւ Մարիամին ըրածը պախարակել. «Վարդապետը պատուելու համար, ըսաւ, քիչ մը իւղ ալ բաւական էր, նա որևէ իւղով ալ գոն եղած կ'ըլլար, մինչ ամբողջ լիտր մը նարդեան իւղը երեք հարիւր դինարի արժէք կը ներկայացնէ, և եթէ վաճառուէր, կրնար այդ դրամը շատ մը աղքատներ սնխիթարել. և հարկաւ մեր վարդապետն ալ աւելի կ'ուրախանար այդ բարեգործութեամբ, քան թէ իրեն եղած անխորհուրդ պատուախնամութեամբ»։ Միւս առաքեալներն ալ, առանց Յուդայի ներքին մտադրութեան վրայ կասկած ունենալու, սկսան անոր խօսքերուն իրաւունք տալ. և իրենք ալ իրենց կողմէ հատուցանել ու կրկնել, թէ իրօք լիտր մը նարդեան իւղը կրնար երեք հարիւր դինարի համ դահեկանի վաճառուիլ, և այդ գումարով բաւական աղքատներ կրնային հոգացուիլ։ Դինարը կամ հռոմէական դահեկանը այժմեան Ֆրանքի պրեմէ հաւասար արժէք ունէր։

Եթէ առաքեալներուն դիտողութիւնները իրաւցնէ միամիտ նախանձախնդրութեան խօսքեր էին, սակայն նոյն արդարացումը չէր ճշմարտուէր Իսկարիովտացի Յուդային համար։ Այդ դիտողութիւնը իւր ընկերներէն Յովհաննէս աւետարանիչն է որ կ'ընէ. «Յուդա կ'ըսէ, քնաւ աղքատի հոգածութիւնէն չէր չարժուեր, նա մեզի պէս աղքատներու համար գթութիւն ընելու նպատակ չունէր. որովհետև նա մեր արկղակալն էր, հասարակաց քսակը անոր ձեռքն էր, և ինչ դրամ որ մեզի կը հասնէր՝ իրեն քով կը պահուէր՝ բայց նա հաւատարիմ չէր իւր պաշտօնին, այլ մեր պահեստի դրամին ալ խարդախութիւն կը խառնէր, որովհետև անհաւատարիմ գող մըն էր»։

Յուդայի այդ ընթացքը հարկաւ Յիսուսի համար գաղտնիք մը չէր, և մենք առիթ ունենալ չենք Յիսուսի այն ակնարկութիւնը, որով առանց անուն տալու ըսած էր, թէ նոյնիսկ Երկոտասաններէն մէկը սատանայ է (§ 102)։ Աւետարանիչ այդ խօսքին որչ իմաստ մը տուած չէին, և պէտք է ընդունիլ թէ Յուդայի անհաւատարիմ արկղակալութիւնը մինչև վերջին առիթներ, և մինչև Բնթանիայի ընթրիքին օրը աւետարանիչներուն ծանօթ չէր, ապա թէ ոչ հնար չէ կարծել, որ աւետարչէ եկող և գործերնին

գիտցող անձեր, ինչպէս էին առաքեալները, իրենց դրամը անհաւատարիմ անձի մը ձեռք՝ գիտնալով թողլու միամտութիւնը ունեցած ըլլային: Բայց Յիսուսի համար գործը տարբեր էր: Անոր համար դրամին պահուիլը կամ գողցուիլը կաբեւորութիւն չունէր, իսկ գողին ձեռքը դրամ յանձնելն ալ, բարոյական բարձր նպատակ մը ունէր, ինչպէս Ս. Հայրեր կը խորհրդածեն: Վասն զի Յիսուս կ'ուզէր սյս կերպով արծաթասէր աշակերտին մոլութիւնը թուժել, և դրամը ձեռքը տալով՝ անոր անյագ ագահութիւնը կշտացնել և անով արծաթախրութեան ախտը փարատել: Հետեւաբար ամէն ինչ լմնալէ ետքը, և ամէն բան երեւան գալէն ետքն է, որ Յուդան նէս գործին խոկութեան սեղեկացած, և Յուդայի ներքին նպատակը հասկըցած, և իր աւետարանին մէջ նշանակած է: Իսկ Մատթէոս և Մարկոս առանձինն Յուդայի վրայ բան մը չեն ըսեր:

Երբեր այսպէս ամէնքը Բեթանիացի Մարիամին ըրածը կը քննադատէին, և նարդեան իւղին չտայլուելուն վրայ դիտողութիւններ կ'ընէին, և մինչեւ իսկ Մարիամին վրայ կը բարկանային և կը զայրանային, Յիսուս հարկ սեպեց Մարիամին ըրածը պաշտպանել, թէ՛ եղելութիւնը ինքիր մէջ կշռելով, և թէ՛ անոր խորհրդական իմաստ մը տալով. «Սա կնոջ, կ'ըսէ, ինձի ըրած պատուախրութեան յարգը կ'ուզէք նուազեցնել, աղքատասիրութեան նպատակ մը մէջտեղ նետելով: Աղքատներուն օգնելու գաղափարը ես եմ ձեզի թելադրած, և իրաւացի է անոր հետեւելնիդ. բայց երբեք չեմ ըսած, թէ աղքատներու օգնելէն զատ ուրիշ բարեգործութիւն չկրնար ըլլալ: Որքուր Մարդոյ ընծայուած պատուասիրութիւնն ալ բարի գործ է, և այն ալ իւր տեղը ունի, մանաւանդ որ իմ աւետնս հասած է, և իմ մահս մօտալուտ է, և քիչ օրէն այլ եւս չիմամ. և եթէ ոք ուզէ ալ՝ ինձի պատուասիրութիւն ընելու առիթը պիտի չգտնէ: Ընդհակառակը, աղքատները կան ու կը մնան, և ինաւ պիտի չպակսին, և երբ ալ ըլլայ՝ անոնց աղէկութիւններ կրնաք ընել. մինչ ինձի նորէն պատուասիրութիւն ընելու առիթն ալ պիտի չը գտնաք, եթէ ընել ալ ուզէք: Ուրեմն քանի որ իմ ժամանակս նեղ է, ինծի ընելիքնիդ լրացուցէք, և յետոյ՝ երբ ալ ուզէք՝ աղքատներուն ընելիքնիդ կրնաք կատարել: Մանաւանդ որ այս օծուժը որով Մարիամ զիս ուզեց պատուել ու մխիթարել, ինձի համար վերջին անգամ կատարուած օծուժ մը եղաւ. վասն զի ինչ-

ակէս ըսի, իմ մահս մօտալուտ է: Մեռելներու վրայ կատարուած պատանքի օծումը առաւօրէն կ'ըլլայ, և Մարիամ առաւ օծումով իմ պատանքի օծումը կանխաւ ըրած նկատ: Հետեւաբար քնաւ իրաւունք չունիք անոր ըրածը քննադատել և զինքը պախարակել. ընդհակառակն շատ նշանաւոր և շատ խորհրդաւոր գործ մը ըրած եղաւ, և իւր անունը կցեց իմ երկնառաք պաշտամանս նուիրական վախճանին: Այնպէս որ՝ ո՛ւր որ Աւետարանը քարոզուի և մահս պատմուի և փրկագործութիւնս հռչակուի՝ աշխարհիս ամէն կողմերը, այդ կնոջ ըրածն ալ միասին պիտի պատմուի և հռչակուի, և իւր անունը գովեստով և պատուով պիտի քարոզուի ամէն տեղ և ամէն տեղ»: Այդ ոճով կը գրեն Մատթէոս և Մարկոս, իսկ Յովհաննէս գործողութեան ապագայ ձեւ մը տալով կը գրէ. Թոյլ տուր զմա, զի յօրն պատանաց իմոց պահեսցէ զայդ: Անոնք որ այդ կըսորին ապառնի ձեւը կը չեշտեն, կարծեցին թէ Մարիամ բոլոր իւղը նոյն վայրկեանին թափած չըլլայ, և Յիսուս ալ կերպով մը ապագան ըլլայ իւղին մնացորդը իւր պատանքին ու թաղումին պահել: Սակայն Մարկոս չիչը կտրելով թափած ըլլալուն պարագան կը յիշէ, Բեկեալ զնձն եհեղ. որով այլեւս չիչին մէջ մնացած մաս մը չկրնար ըլլալ: Միւս կողմէն Յուդան ալ, առաքեալներն ալ ամբողջ իւղին արդէն կորած ըլլալուն վրայ կը ցաւէին. Ընդէ՞ր ելեալ կորեաւ այդուիկ, ինչ որ պիտի չկարենային ըսել, եթէ մի մասը տակաւին մնացած ըլլար: Ուստի հարկ է Յովհաննէսի ապառնի ձեւը իբր պարզապէս խօսքի դարձուածք մը առնել. ոչ իւղին այլ օծման վրայ. իբր թէ ըսէր. «Թէ որ այդ օծումը հիմակ ձեզի չատ կ'երեւայ, միտուընդ պահեցէք, և իբր իմ պատանքիս ու թաղմանս օծումը համարեցէք»:

206. Միաշաբաթի Առտուն

Յովհ. ԺԲ. 9—12.

Յիսուսի Բեթանիա հասնիլը ուրթաթէն առաջ լսուած էր Երուսաղէմի մէջ, որովհետեւ Ղազարոսի յարութիւն առնելէն իվեր Բեթանիայի ու Երուսաղէմի մէջ երթեւեքարձը աւելցած էր. ամէն ոք կ'ուզէր աչքովը տեսնել թաղուելէն չորս օր ետքը գերեզմանէն կենդանի ելնող Ղազարոսը: Հետաքրքրութիւնը եւ քանի չատցած էր ուխտաւորներուն հետզհետէ հասնելովը, որոնք չատոնց Յիսուսը չէին տեսած, և անոր կատարած մեծ հրաշքը պնդելով, կարծես թէ կարօտին կը լեցնէին և ակնկալութիւնին կը սրէին: Այս կերպով դեռ Յիսուս Բեթանիա չհասած՝ անոր մօտենալուն լուրերը կը տարածուէին, և հետաքրքիրներու բազմութիւնը Յիսուսէ առաջ Բեթանիա կը վազէր, որպէս զի տեսնէ թէ՛ յարութիւն առնող Ղազարոսը և թէ՛ յարութիւն տուող Յիսուսը: Ուրբաթին ու չաբաթը աւելի ժողովուրդ լեռնուած էր, Ղազարոս՝ Յիսուսին յարգը բարձրացնելու մեծ միասն էր: Յիսուսին վրայ զարմացողներ, Յիսուսի յարգը ճանչցողներ, Յիսուսի մեսիայութեան հաւատացողներ եւս քանզեւս կը չատնային: Բայց Փարիսեցիներ ու քահանայապետներ, Յիսուսի հակառակորդներու խումբը, չէին կրնար այդ ամէնը հանդարտ աչքով տեսնել, որովհետեւ երբ իրենք Յիսուսը մէջտեղէն վերցնելու միտքերով կը զբաղէին, Յիսուսին նշանակութիւնը կ'աճէր, և Ղազարոս ալ այդ աճումին մեծ միասը կը լինէր: Սինեդրիոնը սկսաւ մտածել, թէ Յիսուսին հետ Ղազարոսն ալ մէջտեղէն վերցնելու է, ու իրենց մէջ սկսան ծրագիրներ

կաղմել թէ ի՛նչ կերպով կրնան յաջողիլ Ղազարոսն ալ վերցնելու և մեռցնելու նպատակին մէջ։

Շաբաթ օրուան ընթրիքին միւս առաւօտն, միաշաբաթի օր, նիսան 10 և ապրիլ 2, Յիսուս միտքը դրած էր Երուսաղէմ գալ. արդէն օրինական գործողութիւն մ՚ալ կար կատարուելիք։ Մովսէսի օրէնքը կը հրամայէր նիսան տասնէն զատկական գառնը զատուել կամ գնել և պատրաստել. ի փառնէրոքրոմ ամենան այսորիկ տա-ցեն էրեքանց էրեսփանդէր ոչխար ըստ տոնս ազգացն էրեքանց, ոչխար ըստ էրէց (Ելք. ԺԲ. 3)։ Յիսուսի Երուսաղէմ գալը յայտնուեցաւ և ամէնուն զգացումները չարժեց, ձայն տուին իրարու, Երուսաղէմացիներէն աւելի Գալիլեացի և Պերէացի ուխտաւորները նոր եռանդ մը զգային, իրենց հրաշագործ վարդապետն էր որ կու գար. բանական ժամանակէ իվեր անկէ զրկուած էին, կարօտնին չատցած էր և նոր զարթնում մը առած։ Անցելոյն քաղցր յիշատակները բուռն զօրութեամբ կը նորոգուէին, վարդապետութեան քաղցրութիւնը, ժողովրդական մխիթարութիւնը, հրաշքներուն պատմութիւնը կը խօսուէին ու կը կրկնուէին, և խօսողներուն ու լսողներուն եռանդը կը բորբոքէին։ Ղազարոսին յարութիւնն ալ իբր այս ամէնուն պսակ վերջին հրաշքն էր. այն ալ կու գար բորբոքման չափը լրացնել։ Ե՛ ժողովուրդն վկայէր, որ էր ընդ նմա. երկի գՂազարոս կոչեաց երեքեմնեան և յերոյ ընդ ի մեռելոց (Յովհ. ԺԲ. 17)։ Այն օրէն իվեր ամենքը այդ հրաշքին չուրջը միտք յոդնեցուցած էին, փարիսեցիներ անոր ազդեցութիւնը կտրելու համար մեկնութիւններ տալև զրած էին, սակայն ճշմարտութիւնը քօղարկել հնար չէր եղած. ժողովուրդը իր տեսածը չէր կրնար ուրանալ, և հաստատակ կը վկայէր. «Ղազարոս չորս օր առաջ թաղուած էր. Յիսուս նոր կը հասնէր, հեռուէն բերնով միայն կոչեց, և Ղազարոս տեղէն երևնելու պէս դուրեկմանէն եկաւ»։

Այդ ամէն խօսքերն ու յիշատակները զօրաւոր պրկում մը եղան, որ Յիսուսի այս անգամ Երուսաղէմ գալը բացառիկ և հանդիսաւոր կերպարան մը առնէ, և մեսիական փառաւորութեան պարագաներ գան նորատեսիլ ցուցմունքի մը հանգամանքները զգենուլ։ Կը սպասէր արդեօք ժողովուրդը Յիսուսի կողմէն ալ մեսիական փառաւորութեան մը ցոյցը տեսնել, կամ թէ իր միտքով մեսիական գործունէութիւն մը ունենալ։ Հարկաւ ժողովրդա-

կան նահանգը իրեն գրգիռն ունէր, Յիսուս ալ իր նպատակին համաձայն կը գտնէր եղելութիւնը, միայն թէ մեսիական գործունէութեան և փառաւորութեան առումները տարբեր էին Յիսուսի և ժողովուրդի միտքերուն մէջ: Յիսուսի համար իր փառաւորութիւնը իր վրկապարծ մահն ու յարութիւնն էր, ժողովուրդին համար արտաքին գործերու և փայլերու հետ կապուած էր:

Միաշաբաթին առաւօտ Յովսէ-էդ Բաղո՞ ոչ եկեալ էր ի ծովն, կանուխէն Բեթանիայի ճանապարհը բռնեց, և չորս կողմէն խառնեցաւ հանդիսական ձևերով: Յիսուս ալ երբոր ճանապարհ կ'ելլար, ինքզինքը չկ'ապատուած գտաւ անօրինակ բազմութենէ մը, և սկսաւ պզտուածութիւն զգալ ժողովուրդին մէջ հետի քալելու:

207. ԲԵԹՓԱԳԷԻ ԵՐԿ

Մատթ. ԻԱ. 1—3 եւ 6—7, Մարկ. ԺԱ. 1—7. Ղուկ. ԺԹ. 29—35. Յովհ. ԺԲ. 14

Յիսուսի ճանապարհութիւնները ցամաքի վրայ միշտ հետոտն եղած են, և աւետարաններուն մէջ բնաւ ակնարկութիւն չկայ, որ երբեմն կամ գոնէ չատ յոգնած տեղն ձի մը կամ էշ մը գործածած ըլլայ, որով այս միաշաբաթին տեղի ունեցած յատնակի հեծնելութիւնը իբրև նորօրինակ հանդիսաւորութիւն մը նկատուած է Յիսուսի ամբողջ կեանքին մէջ: Յիսուս Բեթանիայէ ելնելով և բազմութիւնը ետևնէն առնելով, ժողովուրդին մէջէն աւելի դիւրութեամբ անցնելու և բոլոր ժողովուրդը լաւ դիտելու, և միանգամայն ժողովրդական ցոյցին համակերպութեան և գոհունակութեան նշան մը ցոյց տալու համար, ուզեց հեծելութեան պարագան աւելցնել այս ճանապարհութեան համար: Երկոտասաններէն երկուքը կանչեց քովը, և հրահանգ տուաւ որ չուտ քալեն ու յառաջեն, և ճանապարհն վրայ գտնուող Բեթփագէ (այժմ էլ-Պիար) փոքրիկ գիւղէն հեծնելու համար կենդանի մը ճարեն: Այսպիսի առիթներու մէջ Յիսուսի գործի ղրկած առաքեալները սովորաբար Պետրոս ու Յովհաննէս էին (Ղուկ. Իբ. 8), բայց այստեղ անուն յիշուած չէ, և որ երկուքը լինելնին չենք կրնար ճշդել: Բեթանիայէն դէպի Երուսաղէմ ճանապարհը Ձիթենեաց լերան վրայէն կ'անցնին. ճանապարհ մը

աւելի ուժով բայց աւելի ցից՝ ուղղակի դէպի լերան գագաթը կը բարձրանայ. ճանապայ մը աւելի երկար բայց աւելի դիւրին բլուրին կողերէն պտտելով կ'երթայ նոյն լերան գագաթը. այս երկրորդ ճանապարհն վրան է Բեթփագէ, և Յիսուս զայն կը նախապատրաստէ այս անգամ, հարկաւ բազմութեան խռնուելուն պատճառաւ։

Ինչպէս ըսինք, Յիսուս երկու աշակերտները մօտը կանչելով, կ'ըսէ. «Շտապեցէ՛ք և առջեւ անցէ՛ք, և Բեթփագէէ ինծի հեծնելու էշ մը բերէ՛ք։ Հապա թէ գիւղէն ներս կը մտնէք, այն տեղ դուռի մը մօտ կապուած պիտի գտնէք զայն. քակեցէ՛ք ու առէ՛ք բերէ՛ք. և թէ որ քսած աւեննիդ ձայն հանող ըլլայ, և ձեզի արգելք ըլլալ ուզեն և ըսեն. Ինչ է ըրածնիդ, ուր՞ կը տանիք, ո՛վ ձեզի հրաման տուաւ—, անոնց ըսէ՛ք, թէ նոյն իսկ տէրը մեզ դրկեց, իրեն հարկաւոր է, ինքը պիտի հեծնայ։ Թէ որ ասչափ ըսէք, անոնք կ'իմանան ու թող կու տան»։ Իրօք երկու աշակերտներ Բեթփագէ հասնելով, դուռի մը մօտ գտան կապուած էշը, և քակելու մօտեցած աւեննին, այնտեղ եղողներէն ոմանք դիտողութիւն ըրին ու կ'ուզէին արգելուլ. բայց աշակերտներէն լսելով, թէ նոյն իսկ տէրն է որ կ'ուզէ և ինքը պիտի հեծնայ, ձայներնին քաշեցին, և թող տուին որ քակեն ու տանին, և աշակերտները իրենց յանձնուած պաշտօնը կատարելով, աւելն կեն-դանին ու Յիսուսին բերին։

Մարկոս և Ղուկաս, պարզապէս նոր հասած և տակաւին չգործածուած, տրմուղ կրմուզ յաւանակի մը վրայ կը խօսին. «Գոհանէք յաւանակ մը կապեալ, յորոյ վրայ ոչ ոք է մարդկանէ նստաւ։ Կամ Գոհանէք յաւանակ կապեալ, յորմէ ոչ է մարդկանէ երբէք ոչ նստաւ։ Իսկ Յովհաննէս յաւանակի տեղ կը յիշէ. Գոհալ Յիսուսէ էշ մը. մինչ Մատթէոս մին և միւսն ալ կը միացնէ. Գոհանէք էշ կապեալ և յաւանակ ընդ նմին։ Տրմուղ յաւանակ մը սովորաբար մինակ չգտնուիր, և որ աւելին է, դեռ սանձի տակ մտած և կապուած ալ չըլլար, ուստի սովորական իմացուածքի մէջ աշակերտներուն Բեթփագէէ բերածը առնուած է իբր մատակ էշ մը սանձով կապուած և անոր հետ իւր արդէն մեծցած ու հասած, բայց դեռահաս ու չգործածուած յաւանակը։ Հեծնելու յարմարը հարկաւ էշն էր։ Թերեւս Յիսուս աւանակն ալ գործածեց։ Աւելի ճիշդ մէկուն վրայ հեծնելով միւսին վրայ ալ հեծած նկատուեցաւ, զի սովորական խօսակցու-

թեան մէջ ալ՝ քառակը միասին ունեցող մասակ գրասաներ իրը մէկ կը նկատուին, և զատ զատ նկատի չեն առնուիր: Մարկոս և Ղուկաս և Յովհաննէս համաձայն են ըսելու թէ Նոքա՝ է վերայ նոքա, մինչ Մատթէոս կը գրէ թէ Նոքա՝ է վերայ նոցա: Երկուքի վրայ նասիլը յարմար օրինակ մը ընծայած է մեկնիչներու, օրէնքին առաձըն ու լուծը տրված Հրէային, և օրէնքին առնձէն ու լուծէն առեղակ հնձանոսը խմանալ՝ երկու կերպանիներուն օրինակովը, որոնք հատատարապէս Աստուածային փառաւորութեան կը ծառային, ինչպէս մեր Շնորհալին ալ ևրգած է. Նոքեալ է յեղ և յառնակ, էրէն պանց գոլ օրինակ: Յիսուսի Բեթփագէի դրան առջև կապուած յատնակէն լուր տալը, սովորաբար կը մեկնուի իրր մարգարէական գործ մը, սակայն «Տէրը պիտի հնծնայ» ըսելով իւրեան ակերուն զինչանիլը, կանխաւ ապահովուած գործի մը նչան կրնայ սեպուիլ:

Երկու առաքեալներ Բեթփագէէն գառնալով էշը յատնակուիը բերին, բայց Յիսուսը նստեցնելու համար, տարկ եղաւ նստելու յարմար թամբ մըն ալ ունենալ, ինչ որ ձեռնըներին պատրաստ չունէին. և հետևաբար իրենց թիկնոցները ձալելով մերկ կենդանիին վրայ ծողուցին, և Յիսուսին օգնելով վրան հեծուցին, և իրենք ալ անոր չորս կողմը բոլորուելով սկսան յառաջել խնդուած ամբոխին մէջէն, որ քանի կ'երթար, միշտ կը չատնար, Երուսաղէմէն եկող նոր նոր խումբերով:

208. ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՓԱՌԱՒԱՒԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. ԻԱ. 4 — 5, եւ 8 — 9. Մարկ. ԺԱ. 8 — 10, Ղուկ. Ժ·Թ. 36 – 38. Յովհ. Ժ·Բ. 13 եւ 15—18:

Երբոր Յիսուս էշին վրայ հեծած ժողովուրդին մէջ երեցաւ, կարծես թէ հանդիսական ցոյցը նոր վայր մը առաւ, և ժողովրդական խանդավառութիւնը իւր գագաթնակէտին հասաւ: Էշին վրայ հեծնալը անարգ բան մը չէր, ինչպէս որ մենք այսօր կը կարծենք, մեր ժամանակի գաղափարներով: Հին աւուններ էշը սովորական հեծնալու կենդանի մըն էր, թէպէտ երիվարէն աւելի վար, բայց ոչ ըստ ինքեան սորին, զի ձին հարաւային երկիրներու մէջ թագաւորայ եւ իշխանաց սեփական բացառիկ առաւելութիւն մըն էր:

Այսօր ալ Եգիպտոսի և Պաղեստինի մէջ էշ հեծնելը պատուաւոր համարուած է: Յիսուս ալ սովորական եղած պատուաւոր ձեւ մը գործածած եղաւ, թէպէտ բացասիկ քարոզութենէ համեմատութեամբ խոսասելով. ժողովուրդն ալ նոյն զգացմամբ պատուոյ և փառաց նշանները սկսաւ առատացնել այդ պարագային: Առաջին նշանն էր ամէնուն ձեռքը կանանչ ոստեր բռնել, զոր Զիմինակայ լեռան ծառերէն կը կտրէին, և ձիմենիի ոստն էր աւելի մէկտեղ երեւցողը, թէպէտ արմաւենիի ոստեր ալ կային, ինչպէս Յովհաննէս կը յիշէ: Թէպէտ այժմ արմաւենին առատ չէ այդ կողմերը, սակայն հին աւուններ բաւական կար, ինչպէս Եզրի ժամանակն ալ առատարտասրոց ոտին պրծածած լինելը կը յիշուի (Նեհեմ. Ը. 15), և մանաւանդ Ելիմանիայի չորքը, որուն անունն ալ լատագոյն առատպտղութեամբ Տաճ պտոյտ կը թարգմանուի: Զանազանին ոստեր բռնելէն զատ, ճանապարհ ալ կանաչ ոստերով կը ծածկէին, և յանդգնութեան աւելի բորբոքած միջոցին, վրայի ձորձերնին ալ ճանապարհ վրայ Յիսուսի անցնելու տեղերը իբր գորգ կը սփռէին: Սրսաքին ցոյցերէն աւելի նշանաւոր էին երգուած օրհնութիւնները. Ովսաննա բարձրեալն. Օրհնութիւն արքայ Դաւիթ: Օրհնեալ որ գայ յանուն Տեառն: Օրհնութիւն ի բարձունս: Օրհնեալ որ գայ յանուն Տեառն: Օրհնեալ ընտանութիւնդ եկեալ հօր մերոյ Դաւիթ: Հոսանա ի բարձունս և գոռ ի բարձունս: Ովսաննա: Ամէնն ալ իրարու նման խմաստներ ունին, և ինքնաբերաբար քալած հոսանքներու արտայայտութիւններ են, և Աստուծոյ ուղղուած օրհնութիւններ, որոնք մեծ յայտնութեան մը առթիւ կ'երգուին իրր խնդութեան նշանակ: Ովսաննա երբայերէն բառը այսպիսի առիթներու համար հրճական սովորութեամբ նուիրագործուած բառ մըն էր, և մեծ առիթներուն կը գործածուէր, և ժողովուրդը ինքնաբերաբար այդ մեծ առիթին ալ կը կրկնէր. Յիսուսի վրայ իր մեծ ըմբռնումը կը վկայէր: Այս բառին նախնական ձեւը կը կարծուի, Ովսիաննա, և կը թարգմանուի Աղաչեմ ձգէ՛ք, բայց վերջէն Ովսաննա ձեւն է առած և նշանակութիւնն ալ փոխուած է, և եղած է Օրհնեցո՛ւք, Օրհնեալ լե՛ց: Այդ իմաստով է որ քրիստոնէից մէջ ալ գործածական եղած է և աւէն եկեղեցիներէ անխափ կը գործածուի: Այդ օրհնաբանութեանց իմաստը ընդհանուր առմամբ կը ցուցնէ ժողովուրդին կողմէն Յիսուսը իբր Մեսիա ճանչնալու զգացումը, ինչ որ զրուցուած բառերուն իրաքանչիւրին

մէջ ալ կը տեսնուի. և աւելի պարզաբանութեան պէտք չմղուր: Այսպիսի խանդավառութեան ցոյց մըն ալ ուղեցին ընել Գալիլիացիք Բեթսայիդայի անապատին մէջ հացերուն հրաշքէն ետքը (§ 98). բայց այն առեն Յիսուս նոյն ատով ցոյցը արգիլեց. մինչ այս անգամ յօժարակամ հաւանկերպեցաւ և հեծելութեան պարագան ալ աւելցուց, որովհետև իր նախի մահէն առաջ պէտք էր որ աշխարհի առաջ իւր մեսիայութեան ճշմարտութիւնը վկայուէր: Ղուկասի մէջ կը կարդանք թէ օրհնաբանողներու մէջն էր Ադնաց քահանայապետը, որ ժողովուրդէն տարբերելով երկոտասաններուն վրայ կ'իմացուի, և կը յայտնէ թէ անոնք ալ ժողովրդեան երգերուն ձայնակցելով սկսած էին ուրախութեամբ օրհնել Աստուած և յոյն ձեռ: Վերջապէս նկատելի է Մատթէոսի և Յովհաննէսի կողմանէ դիտուած մարգարէութեան լրումը: Զաքարիա գրած էր. Ահա ընդառաջ քո գայ քեզ, հեզ և հեծեալ ջեշ և է յաւանակէ ելոյ, կամ ըստ բնագիրին. Ահա ընդառաջ քո գայ առ քեզ արդար և փրկիչ, նոյն հեզ և հեծեալ է վերայ ելոյ և յաւանակէ նորոյ: (Զաք. Թ. 9), և մարգարէութիւնը կը կատարուէր այս առթիւ, Սակայն Յովհաննէս կը խոստովանի թէ այն առեն այս բանը չյիշեցին, և միայն Յիսուսի յարութենէն ետքը զգացին, և յայնժամ յիշեցին ըն ան էր որ գրեալ էր վասն նորա, և քան արարին նմա:

209. ՋԻՊԵՆԵԱՑ ԴԱՐԱՓՈՒՂՆ

Ղուկ. ԺԹ. 41—44

Ոսաներ և ձորձեր, երգեր և օրհնութիւններ; ուրանոնանաներ և խնդութիւններ ընկերացան Յիսուսին Բեթփագէէն դէպի վեր մինչև Ձիթենեաց գագաթը, ուր դառիվայրը կը սկսի դէպի Կեդրոնի ձորը, որուն միւս կողմը կը տարածուի Երուսաղէմ քաղաքը. և անոր յառաջակողմը հոյակապ տաճարին գրաւիչ տեսարանը: Ուրախութեան նշաններ և ցոյցեր ազդած էին Յիսուսի սիրտին վրայ ալ, և պահ մը ինքն ալ զուարթ ու ժպտուն կը յառաջէր օրհնաբանող ժողովուրդին մէջէն, և իր հեծելութեան վրայէն հանդարտօրէն կը դիտէր ժողովուրդը, որ միամիտ զգացումներով մեսիական յայտնութեան ոճը կատարել կը կարծէր: Տեսարանը կը փոխուի, Յի-

սուսի զգացումներն ալ կը փոխուին։ Երուսաղէմի տեսարանը միտքը կը բերէ քիչ օրէն կատարուելիք խաչին խորհուրդը, կը մտածէ թէ ինչ անուղիղ ճանապարհով պիտի յաջողին իւր հակառակորդները, կը յիշէ թէ որչափ աչխատեցաւ Սւեռարան ու ճշմարտութիւնը անոնց սրտին մէջ տպաւորելու։ Ի՛նչչափ հոգ տարաւ Երուսաղէմը փրկութեան ճանապարհ բերելու, և թէ ինչպէս Երուսաղէմ անզգայ և ապերախտ՝ անարգեց իւր Չանքերը, չօգտուեցաւ քարոզներէն, չաղտուեցաւ հրաչքներէն, և չուղեց իւր ընթացքը։ Երուսաղէմի ամպարիշտ գործերը պիտի չարժեն աստուածային վրէժխնդրութիւնը, պիտի իչնեն անոր վրայ աստուածատաք պատիժները, փառաւոր քաղաքը պիտի կործանի, հոյակապ տաճարը պիտի քանդուի, ընտրեալ ժողովուրդը պիտի ցրուի։ Այդ մտածումները յանկարծ ալեծին Յիսուսի սիրտին վրայ, և որովհետև աստիկ էին անակնկալ վտիտութիւնները, աստակագոյն եղաւ ուրախալից պարագաներու մէջտեղ ծագող տխրալից զգայումը, փղձկեցաւ անոր սիրտը, թախծեցաւ անոր հոգին, լեցուեցան աչուքները, արցունքի կաթիլներ սկսան իչնել այտերէն իվար։ Սւեռարանը քիչ անգամ կը յիշէ Յիսուսի արցունքը, և երբ կը յիշէ, կ'ուզէ իմացնել թէ որչափ խորին էր այն վայրկեանին յուզմունքը. Տեսեալ ղՓողոսն՝ եղաց ի վերայ նորա։

Սիրտին զեղուածը չկրնար զսպել Յիսուս, և քաղցր ու գըթալից, բայց միանգամայն յաւագին չեչտերով կ'արտայայտէ իւր զգացումները, ո՛չ բարձրաձայն և ամէնուն լսելի ձայնով, այլ մեղմիկ կերպով, հազիւ մօտիկ եղողներէն լսուելու չափ։ «Երուսաղէ՛մ, Երուսաղէ՛մ, ինչու չուզեցիր քեզի եկած աստուածային այցելութիւնը ճանչնալ. ինչո՞ւ օրէնքներու և մարգարէներու ծանօթ լինելով հանդերձ՝ չգիտցար աստուածային խոսմանց ժամանակները իմանալ. ինչո՞ւ այդչափ հրաչքներու և յայտարարութիւններու դէմ ուղեցիր աչքերդ գոցել։ Եթէ մինչեւ հիմայ չուզեցիր օգտուիլ, գոնէ սա վերջին վայրկեանին աչքդ բանայիր և երկնային լոյսը տեսնայիր, գոնէ այսօր քու փրկութեանդ ու խաղաղութեանդ վերչին պատեհը չանարգէիր։ Սակայն անոր ալ պատրաստ չես. կամաւ խաւարը կը սիրես և մեղքիդ մէջ կը մնաս, և ճշմարտութիւնը քեզի ծածկուած կը մնայ։ Բայց, աւա՛ղ, աստուածային ողորմութեան չափը քեզի համար պիտի լրանայ, և արդարութեան խստու-

թիւններըը ձեռք պիտի առնուին քու վրայ: Տաղնապի և վտանգի օրեր պիտի հասնին քու վրադ, թշնամիներ պիտի հասնին, պիտի պատեն պատնէշներով, պիտի պաշարեն խստութեամբ, պիտի նեղեն ամէն կողմէն, պիտի կործանեն քեզ և պիտի աւերեն, և քու հոյակապ չինուածներդ հողի հաւասար պիտի ընեն, բնակիչները պիտի կոտորեն, զաւակներդ պիտի ցրուեն, և բոլոր քու այժմեան մեծութիւնէն քարի վրայ քար մը պիտի չմնայ. և այդ ամէն աղէտները պիտի կրես, որովհետեւ չուզեցիր աստուածային այցելութեան ժամանակը իմանալ, չուզեցիր աստուածային ողորմութեան պատեհէն օգտուիլ, և աստուածային բարկութեան արդար վրէժխնդրութեան մատնուեցար»:

Ատանք եղան Յիսուսի բերնէն բղխած ցաւագին հառաչանքները, մինչ ժողովուրդը իւր խանդավառութեան բորբոքման մէջ բնաւ մտադրութիւն չէր դարձներ, այլ ոտներ ձեռքը և երգեր բերանը, ոստումներով և պարերով Յիսուսին եռեւէն առջեւէն կը քալէր կը յառաջէր, իօլամիտ քան թէ միաւիտ ղպացումներով:

210. ՅԻՍՈՒՍ ՏԱՃԱՐԻՆ ՄԷՋ

Մատթ. ԻԱ. 10—11 եւ 14. Մարկ. ԺԱ. 11

Աուտն ամբոխը աղաղակներով, առաքեալներ անոնց ձայնակցելով, Յիսուս նորօրինակ կերպով մը յաւանակի հեծած, իջան Ձիթենեաց լեռնէն դէպի վար, անցան Կեդրոնի ձորակը, հասան Երուսաղէմի արեւելեան դուռը, և նոյն հանդէսով մտան քաղաքը, և յառաջեցին ուղիղ դէպի տաճարը: Քաղաքացիք ցնցուեցան: Բոլոր քաղաքը իրար անցաւ, Դպրեցաւ Հոգին ամենայն. և ամէն ոք սկսաւ իրարու հարցնել, թէ նոր ինչ կայ, ինչի՞ հանդէս է, կամ թէ տարօրինակ ինչ հանդիպած է: Սակայն երկար չտեւեց անստուգութիւնը, գործը երեւան եկաւ: Նազովրեցի Յիսուսն է, հրաշագործ մարգարէն, որ բաւական ժամանակէ իվեր մէջտեղ չէր երեւար, և Երուսաղէմ մնալէ խուսափելով Յորդանանու կողմերը տուն կ'անցընէր, զատիկի առթիւ Երուսաղէմ կու գայ, և իւր երկրացիները, Գալիլիացի և Պերէացի ուխտաւորներ, զինքը նորէն տեսնելնուն ուրախութեան հանդէսներ են սարքեր, և ինչ որ բերանին կու գայ

կը վրուցեն, կ'երգեն, կը պօռան, կ'աղաղակեն։ Բայց անարգական է Երուսաղեմացիներուն բռնած ընթացքը, և մտադրութիւն ալ ուներ Թշնամական գործ մըն ալ կատարելու, սակայն այնչափ խուռն է համակիրներու բազմութիւնը, և այնչափ բուռն է ժողովրդական խանդավառութիւնը, որ բնաւ չեն համարձակիր հակառակ բան մը ընել, կամ թշնամական գործ մը կատարել, և ոչ ալ հռովմայեցի դատաւորին մտադրութիւնը կը յանդգնին հրաւիրել այդ տարօրինակ դէպքերու և մեսիական օրհնաբանութեանդ վրայ։

Օրհնաբանող ամբոխին մէջ աչքի կը զարնէ մանր ազեկներու բազմութիւն մը, որ ժողովուրդին ըրածին նետելով, իրենք ալ անոր հետ և աւելի ուժգին կերպով և աւելի բարձր ձայնով. Օհ-նա-նէ-ն ապ-օյ Դա-նէ, մեսիական ոլջոյնը կ'երգէին։

Իսկ Յիսուս իւր հեծելութենէն ինչած, տաճարին բակին մէջ պահ մը կը հանգստանայ։ Ինչչափ ախտաւորներ և խնդանդամներ որ այն տեղ կը գտնուէին, կաղեր և կոյրեր, անդամալոյծներ և դիւահարներ, հետզհետէ սկսան Յիսուսին չուրջը խռնուիլ և բժշկութիւն խնդրել, Յիսուս ալ ամէնուն խնդիրը կը կատարէ, և բոլոր հիւանդները կը բժշկէ։

214. ՓԱՐԻՍԵՑԻՆԵՐՈՒՆ ՏՐՏՈՒՆՋԸ

Մատթ. ԻԱ. 15-16. Ղուկ. ԺԹ. 39-40. Յովհ. ԺԲ. 19

Այդ մեծ և նշանակալից գործը, ինչպէս էր Յիսուսի մատուցած մեսիական պատիւը, հնար չէր որ Փարիսեցիները չգրգռէր, որոնք սակայն չէին համարձակիր հրապարակային հակառակութիւն մը յայտնել, ինչպէս որ յիշեցինք։ Բայց իսպառ լռելն ալ պատշաճ չսեպեցին, և ուզեցին գոնէ ուղղակի իրեն դիտողութիւն յայտնել, որ եթէ օրինապահ մէկն է, պէտք է չներէ որ իւր լսին հանդիսութեամբ իրեն այնպիսի պատիւներ տրուին և օրհնութիւններ երգուին, որ թէ իրօք ինք ակնկալեալ Մեսիան եղած ըլլայ, ինչ որ իւր կողմանէ յանդգնութիւն մը և աստուածային անուան անարգանք մը, և օրէնքի դէմ գործ մը եղած կ'ըլլար։ Սկիզբէն իսկ վեր Յիսուս իւր մեսիայութիւնը կը քարոզէր և կը պաշտպանէր, բացարձակ կերպով կը յայտարարէր, հրաշքները և վկայութիւնները

իբր փաստ կը ցուցներ. և եթէ Յիսուս պահանջել որ այսպէս անուղղակի կերպով իր բառերը հերքէ և իր կոչումը անարգէ, պէտք է ըսել, որ եթէ չաս միտիա դրդ մը չէր, հարկաւ ժխիրհ լրբութիւն մըն էր: Մանաւանդ որ նոյն առեներ և նոյն ժամը սա-ճարին բակին մէջ այնչափ նոր բժշկութիւններ ալ կը կատարուէին, որոնք Յիսուսի վարդապետութեան նորանոր փաստեր էին: Սակայն երբ մարդուն միտքը կիրքերով մղտած է, ո՛չ թէ հոգւոյն, այլ և մարմնոյն ալ աչքերը չտեսնել կը դառնան:

Փարիսեցիներ և քահանայապետներ և դպիրներ, որ է ըսել նոյն առեն առաջին մէջ կամ մօտերը գտնուող սինհեդրինի անդամներ, հրաչքները կը տեսնան, օրհնութիւնները կը լսեն, և փոխանակ անոնցմէ ազդուելու, առասիկ կերպով կը զայրանան, և Յիսուսի վրան գալով կը պահանջեն, որ երկնքի ազդ տրամայէ որպէս զի լսեն. «Ջ՞նս լսեր, կ՚ըսեն, թէ ինչեր կը գրուցեն ու կ՚երգեն. և ինչպէ՞ս կրնաս նկատել որ քու առջեւէդ ասանկ բաներ գրուին»: Հարկաւ առաջ իրենք գրած էին լսեցնել, չէին յաջողած: «Ինչ օգուտ, կ՚ուզեցին Յիսուսի հակառակորդները, ինչ օգուտ կրնայ յուսալ բան չգիտցող ապիկարու խօսքերէն. միթէ անոնց խօսքը կրնա՞յ բան մը հաստատել»: «Այո՛, կը պատասխանէ Յիսուս, չաս աղէկ կրնայ հաստատել, որովհետև ընդհանուր կերպով ալ ընդունուած է, թէ առուգութիւնը ապիկարէ պէտք է քաղել: Ս. Գիրքին մէջ ալ նոյն բանը գրուած է, և Դաւիթ ալ սաղմոսին մէջ կ՚ըսէ. Ի բերանոյ պղտոց և ծծնդեցոց կատարեցեր զքնա-ինեան»: Իսկ ըստ բնագրին, Ի բերանոյ մանկանց պղտոց ծծնդեցոց կատարեցեր օրհնութիւն (Սաղ. Ը. 3):

«Գոնէ աշակերտներուդ խօսք մը հանդիմանէ, կ՚ըսեն փարիսեցիները, իրենց վարդապետն ես, և անոնց գործը քեզի կրնայ վերագրուիլ. պէտք է որ իրենց սասես, որպէս զի այդ տեսակ անհիմն բաներ չընեն»: «Ձ՚մարտութիւնը, կը պատասխանէ Յիսուս, չծածկուիր, որչափ ալ ծածկես, այն նորէն մէջտեղ կ՚ելլէ. ուստի ի զուր կ՚աշխատիք որ խօսողները լռեցնէք և ճշմարտութիւն քարոզելուն ընթացքը գոցէք: Վասն զի եթէ մարդիկ լռեն, քարեր լեզու կ՚ելլեն, և եթէ սանք չխօսին, սա քարերը կը սկսին աղաղակել»:

Փարիսեցիք իրենց ձգտելուն ապարդիւն մնալը տեսնելով, և

Յիսուսին ըսած խօսքերուն դէմ բան մը չկրնալով ըսել, գրեթէ յուսահատութեան մէջ կ'իյնան, և իրարու հետ խօսակցելով կը խոստովանին, թէ բոլոր իրենց հնարագիտութիւնները և ճարտարութիւնները օգուտ մը չեն ունեցած, և այս ճանպով Յիսուսի հետ գլուխ ելնելու, անիկա լռեցնելու և յաղթահարելու յոյս չէ մնացած: Որովհետև հակառակ իրենց աչխատութեան Յիսուսի համբաւը կը տարածուի, անոր քարոզութիւնները գրաւիչ են, անոր հրաչքները ազդեցութիւն կը գործեն, և բոլոր Պաղեստին, Գալիլիայէ Պերէա և Պերէայէ Հրէաստան, անոր եռեւէն կ'երթայ, և անիկա իբրեւ Մեսիա կ'ընդունի, ինչպէս որ նոյն օրուան ժողովրդական խանդավառութիւնն ալ և ընդհանուր յուզումն ալ դուցուած էին:

212. ՅԻՍՈՒՍ ԲԵԹԱՆԻԱ ԿԸ ԴԱՌՆԱՑ

Մատթ. ԻԱ. 17. Մարկ. ԺԱ. 11.

Մատթէոսի և Ղուկասի պատմութենէն, առջի բերան այնպէս կը տեսնուի, որ Յիսուս նոյն միաչաբաթի երեկոյին, հանդիսով Երուսաղէմ և տաճար գալէն յետոյ, տաճարի մէջ առաւօտուն ընողները այն տեղէն դուրս հանելու ձեռնարկած ըլլայ: Սակայն Մարկոս յատուկ կերպով կը պատմէ, թէ նոյն երեկոյ առնը ուշ էր, և թէպէտ չորս կողմը զննաց, ու տեսաւ տաճարի մէջ տեղի ունեցող անպատեհութիւնները, բայց որովհետև իրիկուն եղած էր և գործի առնն չէր մնացած, չկրցաւ բան մը ընել. այլ գիշերելու համար Բեթանիայի ճանպան բռնաց և դարձաւ այն տեղ, ուսկից առտուն մեկնած էր. Հայերս ըսբլ զանեխոմբ, և զէ էր երեկոյացեալ ժամն, եւ ի Բեթանիա: Միւս աւետարանիչներուն պատմածն ալ աւոր հակառակ չէ, որովհետև անոնք առանց օրերը պատելու, քանի մը օրուան եղելութիւնները իրարու եռեւէն կը չարեն:

Այսպէս ուրեմն կը փակուի, Նիսան 10 և ապրիլ 2 միաչաբաթի օրը, և Յիսուս օրուան ամբոխէն և աղաղակներէն հանդարտած երկրաւորները առնելով Բեթանիա կը դառնայ, և կը գիշերէ իր սիրական ասպնջականին Ղազարոսին տունը:

213. ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ ԱՌՏՈՒՆ

Մատթ. ԻԱ. 18—19, Մարկ. ԺԱ. 12—14

Միւս առաւօտն, նիսան 11, *ապրիլ* 3, *երկուշաբթի օր, Յիսուս նորէն Երուսաղէմ կը դառնայ։ Վերջին օրերն էին, պէտք էր վերջնական կերպով իւր վարդապետութիւնները կրկնէր, և իւր ակզբունքները հռչակէր, որպէս զի ամէնուն միտքին մէջ թարմ մնար իւր քարոզութիւնը, և ինքն ալ իւր գործին գլուխը՝ փակած ըլլար իւր ընթացքը։*

Առտուն կանուխ ելան Բեթանիայէն, և թերեւս չատ կանուխ եկլալով բան մը ուտելու առիթն ալ չունեցան, որով քիչ մը ճանապայ առնելէն ետքը սկսան անօթութիւն զգալ։ Յիսուս ինքն ալ բան մը ուտելու պէտքն զգայ, և բնական բերմամբ մը ճամպուն վրայ գանուող թուզի ծառի մը մօտեցաւ, վրան ուտելու բան մը գտնալու միտքով. սակայն ծառը տերեւէ զատ բան չունէր. աղուր սաղարթախիտ ծառ մըն էր, ուսկից չատ բան կը յուսայուէր, սակայն ժամանակաւոր պտուղ բնաւ չկար։ Բայց չէր կրնար ալ ըլլալ. ապրիլի առաջին օրերը Պաղեստինի մէջ ալ թուզեր չեն հասնիր, և Մարկոս ալ կ'ըսէ յայտնապէս թէ ոչ եակ էր ժամանակ ըլլայ։ Թզենիներուն պտուղը տերեւներէն առաջ կը ցցուի, և թզենի մը որ լաւ տերեւազարդ կերպարան ունէր, պէտք էր պտուղներ ալ ունենար, թէ ոչ հասունցած, գոնէ բաւական կազմուած, և ծաղիկ տերեւներուն աճումէն հետեւցնելով, կրնար ալ յուսացուիլ որ կանխահաս պտուղներ ալ ունեցած ըլլար, որով քաղցրութիւնն անհիմն չէր կրնար ըսուիլ Յիսուսի թուզ գտնելու յոյսը։

Բեթանիայի և Բեթփագէի չրջակաները աւաւ են թզենիները, և նոյն իսկ Բեթփագէի անունը, որ սովորաբար Խակ-Նաշ-պոան կը թարգմանուի, մեզի առիթ կու տայ ենթադրելու որ անպտուղ թզենին ալ Բեթփագէի պարտէզներուն մէջն էր, որ գիւղէն էր Յիսուսի հանած յաւանակը:

Թուզի ժամանակէն դուրս թուզ գտնելու յոյսը թէպէտև բոլորովին անհիմն յոյս մը չէր, սակայն աւետարանին նպատակէն դուրս եղած չենք ըլլար, եթէ ըսենք որ աւետարանական առակի ձեւ ունի Յիսուսի այդ գործողութիւնը, ոչ թէ մտովի կազմուած առակ մը, այլ իրական պատահարէն առնուած: Մեկնիչներ անպտուղ թզենին վրայ կը նկատեն Հին Ուխտը, որ թէպէտ արտաքին երեւոյթով զարդարուն, և կերպարանով կատարեալ, և արդիւնաւոր լինելու նշաններով հարուստ, և ամէնուն յաւ ակնկալութիւններ յուսադրելու վիճակին մէջ էր, սակայն իրօք արդիւնք մը չէր տուած, և օգուտ մըն ալ չէր ցուցուցած, բարոյական քայքայումը կանխելու բան ական արգելք մը չէր արտադրած:

Երբոր Յիսուս աերեւազարդ թզենիին վրայ պտուղ գտնելուն մասին յուսախաբ եղաւ, ծառին դառնալով ըսաւ. Մի՛ այսուհետե՛ ի դէն պտո՛ղ եղիցի յաւիտեան, և Մի՛ Եւ ոչ յաւիտեան ի դէն պտո՛ղ ելիցէ: Ծառը բարոյական գործողութիւն, արժանիք կամ չարժանիք չունէր, որ պատժոյ ենթարկուէր, և յաւիտեան անպտղութեան անէծքը լսէր Յիսուսի բերնէն: Բայց ծառը օրինակ էր, և աւելի մեծ ճշմարտութեան մը խորհուրդը կը պարունակէր: Իր անպտղութիւնը հատուցուած էր, ոչ թէ հասունցած պտուղ չտեսնելովը, այլ ժամանակին պահանջածին չափ պտուղի նշաններ չունենալովը: Հին Ուխտէն ալ չէր պահանջուեր հարկաւ հասունցած աւետարանական պտուղներ ունենալ, բայց կը պահանջուեր պտուղի խակ գնդակներ ունենալ՝ եղանակին յաւելչանալուն համեմատ զարգացած, անոր համար թզենիին օրինակաւ Հին Ուխտն է որ այլեւս յաւիտենական անպտղութեան կը դատապարտուի: Հին Ուխտի ներկայացուցիչները, քահանայապետներ և քահանաներ, դպիրներ և օրինականներ, ընդհանրապէս նոր Ուխտը կը հալածէին և Աւետարանի պտուղներ չունէին, թէպէտ փարիսեցիական կրկնաւորութեամբ և սադուկեցիական խրոխտանօք արտաքին երեւոյթներով և սին աերեւներով ինքզինքին զարդարուն

կը ցուցնէին: Երեւոյթը չփրկեց. մշտական անպատրաստութեան պատուհասեալ Հին Ուխտը, մխեւնոյն նպատակով եւ դիտամտիւ, որով առջի երեկոյին Զիմենեաց գագաթէն ախտալից չեչտով մը երուսաղէմին յայտնած էր Յիսուս՝ անոր կործանումը, փոխանակ ղէ՞ զ ձանէաւ ղժամանակ այցելութեան տոյ:

214. ՅԻՍՈՒՍ ՏԱՃԱՐԸ ԿԸ ՄԱՔՐԻ

Մատթ. ԻԱ. 12—13. Մարկ. ԺԱ. 15—17.
Ղուկ. ԺԹ. 45—46.

Զաւակի առթիւ շատ մը օրհնական ձախքեր կ'ըլլային Հրէաստան մէջ. գառնական գառ պատրաստել առաջին երեկոյին համար, զոհի կենդանիներ պատրաստել զաւակի առաւօտեան համար, ոչխար, արջառ, նոխազ, աղաւնի էն. հրէական եւ օրինական դրամ պատրաստել գանձանակներու համար՝ հռոմէական ներթանոս դրամները անտարբեր նկատուած լինելով. ասոնց հետ նաեւ բազարչի եւ նաչինի պէտքերն ալ հոգալ: Այդ ամէնը ընդարձակ առնետուր մը կը բանար Երուսաղէմացոց համար, նկատի առնելով մանաւանդ գաւառացի ուխտաւորներու բազմութիւնը, որոնք այդ պէտքերը դժուարաւ կրնային իրենց տեղէն միասին բերել, և պարտաւոր էին Երուսաղէմի մէջ հոգալ: Մէկ կողմէն ուխտաւորաց դիւրութիւնը, միւս կողմէն քահանայապետներուն ակնկալած րրամական չահը, տաճարին մէջն ու դուրսը հատաքած էր այդ առնետուրը, և ոմն փոխառած էր ոծնալաճառի, որ առաջ տաճարին դուրսէն սկսելով, կամաց կամաց ներս էր մտած, և մինչեւ իսկ նաւթրական և տուրք առնելն ալ գրաւած:

Յիսուս իր առաջին զաւակին ալ այդ արբապղծութենէն ազատած, չուանէ խարազանով բոլոր վաճառողները տաճարին ներսի մասերէն դուրս էր վռնտած (§ 33), սակայն հաստատուն արդիւնք չէր ունեցած, և յաջորդ զաւակներուն ալ միեւնոյն անտեղութիւնը կրկնուած էր: Առջի երեկոյին տաճար եկած աւեն, դարձեալ սխուր զգացում մը ունեցաւ Յիսուս, սիրտը յուզեցաւ, բայց գործի չձեռնարկեց. աւենը ուշ էր: Երկուշաբթի առաւօտ տաճար գալուն նոյն նախանձախնդրութիւնը բորբոքեցաւ, Աստուծոյ տան անարգու-

թիւնը և սրբութեանց պղծութիւնը յուզեցին անոր զգայումները. և անմիջապէս սկսաւ տաճարին նուիրականութիւնը պաշտպանել, և բոլոր առնուտուրով զբաղողները ներքին մասերէն դուրս հանել, և սոխակը որ տաճարէն դուրս կատարեն իրենց չահագործումը: Ջուանէ խարազանի յիշատակութիւն չկայ այս անգամ. կ'երեւի բուռն միջոցներու պէտք չտեսաւ, սակայն խիստ միջոցներ բոլորովին չպակսեցան: Վաճառողները և գնողները դուրս հանեց, կ'ըսեն աւետարանիչները, հաւասարաճառներուն այսինքն է լումայափոխներուն սեղանները տապալեց և ցրուեց, աղաւնի ծախողներուն աթոռները՝ այսինքն է վանդակները զետեղած տեղերին ալ աւերեց ու կործանեց. հարկաւ միեւնոյն կերպերը գործածեց ոչխար ու արջառ ծախողներուն հետ ալ, ու քշեց հետայոյս խմբուած կենդանիները: Այս ամէն գործերուն մէջ հարկաւ իրեն օգնական ու գործակից ունեցաւ իր աշակերտներն ալ, թէպէտ յատկապէս աւետարանը չյիշէր:

Յիսուսի այդ գործողութեան դէմ գնող եղած չէ և ոչ ալ այս երեսէն ժողովուրդին մէջ չիոթութիւն մը ծագած է, որովհետեւ դեռ ամէնուն միտքին մէջ կը տիրէր աւելի օրուան ժողովրդական փառաւորութեան տպաւորութիւնը. և ոչ միայն վաճառողներ ու գնողներ, այլ նոյն իսկ քահանայապետներ ու Փարիսեցիներ չէին համարձակիր դիմադրութիւն ընել, վախնալով որ ժողովուրդը և մանաւանդ ուխտաւորաց բազմութիւնն ալ իրենց դէմ ելնէ և Յիսուսի ըրածը պաշտպանէ:

Յիսուս ոչ միայն համարձակ կը գործէր, այլ և համարձակ ըրածը կը պաշտպաներ. «Աստուած, կ'ըսէր, յայտնապէս հրամայած է, որ իւր տունը սուրբ ըլլայ, իրեն նուիրեալ տան մէջ միայն աղօթք մատուցուի. Տուն իմ պտուղից կոչեսցի ամենայն հեթանոսաց (Ես. ԾԶ. 7). հեթանոսներն անգամ պէտք է իմ տաճարը յարգեն իբր լոկ աղօթքի յատկացած տեղ մը. ինչպէ՞ս կը յանդգնիք դուք նուիրական տեղը պղծել, տաճարը չուկայի դարձնել, և ձեր իսարդախութեանց և նենգութեանց ասպարէզ դարձնել այդ սուրբ տեղը, իբր թէ աւազակներու որջ մը եղած ըլլար և ոչ թէ Աստուծոյ տունը:» Այս ըսելով ու կրկնելով, Յիսուս հեռացաւ պարսպեց ու մարքեց տաճարին ներքին կողմերը, և պարսպէլէն ետքն ալ սկսաւ արգելուլ նորէն ներս մտնել ուղողները, և չէր ներեր որ ծախուելու իրեր կամ անոնց վերաբերեալ բաներ անցնին տաճարին մէջէն:

215. ԵՐԿՈՒԵԱՒԹԻ ԵՐԵԿՈՑ

Մարկ. ԺԱ. 18-19. Ղուկ. Ժ. 47-48.

Տաճարը չուկայիկ անկարգութիւններէ մաքրելու գործողութիւնը գրաւեց նիսան 11 և ապրիլ 3 երկուշաբթի օրուան մեծ մասը: Յիսուսի հանդարձակ գործողութիւնը սաստիկ տպաւորութիւններ գործեց թէ՛ ժողովուրդին և թէ հակառակորդներուն վրայ, որոնք թէպէտ ուղղութեամբ տարբեր էին, սակայն նոյն հետեւանքին յանգեցան, վասն զի ամէնքն ալ պատկառում և անգործ լռութեան մը դատապարտուեցան: Յիսուս իր գործողութիւնը լմնցնելէն ետք, տաճարին պարպուած բակին մէջ կանգնած, տուած ժխորէն ազատած, և ունկնդիր բազմութենէ մը չպատասխանած սկսաւ իր քարոզութիւնները խօսիլ, երած գործողութեան անհրաժեշտութիւնը յայտնել, իր աստուածային պաշտօնին պատգամները բացատրել, անոր վերջնական ըլլալը հաստատել, և իր մօտալուտ վախճանին պարագաները իմացնել: Անկախ ոգեւորեալ և գրաւիչ կերպով կը խօսէր Յիսուս, որ բազմութիւնը լուռ և անշարժ անոր բերնէն կախուած մարդ կ'ընէր. ժողովուրդն ամենայն կախեալ կոչին ընծանէ ի լսել:

Իսկ հակառակորդներուն խումբը, քահանայապետներէ և դպիրներէ և ծերերէ բաղկացած, թէպէտ պատրաստ Յիսուսի դէմ ամէն թշնամութիւն կատարել, և նախապէս մտածուած ապանութեան որոշումը գործադրել. սակայն իրենք ալ ապշած ու չմոթած, և ժողովրդեան համակիր խանդավառութենէն ազդուած, չէին համարձակիր բան մը ընել, և ոչ մատ մը մրուծել, այլ վրանման մատնուած ալ գոռանէին ընդ ընդ ատամունս, վասն զի ժողովուրդին կողմէ դիմադրութեան հանդիպելու և իրենց վրայ ալ հակառակութիւն հրաւիրելու վտանգը կը տեսանէին:

Յիսուս օգուտ կը քաղէր այդ կացութենէն, և նոյն երկուշաբթի օր մինչեւ երեկոյ իր քարոզութիւնները կը շարունակէր, և ուժգին չեչտերով Աւետարանին հակառակորդները կը յանդիմանէր, ժողովուրդին կողմանէ սիրով կը լսուէր և, իր պաշտօնին վա-

կումը կը հոչակէր: Երբ օրը կը վերջանար, և երեկոյի ժամն ալ հասնելով, բաղմութիւնը կամայ կամաց կը ցրուէր, և ամէն ոք իւր տեղը դառնալու կը սկսէր, Յիսուս ալ իւր աշակերտներով տաճարէն կը մեկնէր, և քաղաքէն ալ դուրս ելլելով Կեդրոնի ձորին և Ձիթենեաց լերան ճանապարհը կը բռնէր, և դէպի Բեթանիա կը յառաջէր: Մարկոս կը գոհանայ ըսելով, թէ Աբոտոյ տան պատմութեան եւանէին. իսկ Ղուկաս այս քանի մը օրերուն վրայ խօսելով կը յիշէ, թէ Զքէոս ելլելու ատեն է լերին ու կոչէր Ձիթենեաց (Ղուկ. ԺԹ. 37). սակայն մենք չենք կարծեր թէ այս երկու չաբթի երեկոյ՝ լոյս երեքշաբթի, Յիսուս գիշերը լերան վրայ անցուցած ըլլայ. այլ լերան ճանապով մինչեւ Բեթանիա հասած պիտի ըլլայ ըստ սովորութեան, վասն զի մեւս առտուն նորէն անպտուղ թզենիին հանդիպած ըլլալնին կը պատմուի, և թզենին Բեթանիայի և Բեթփագէի մէջտեղը անկուած ծառ մըն էր, և ոչ Ձիթենեաց լերան երուսաղէմի կողմը: Քանի որ Բեթանիա, Բեթփագէ և Գեթսեմանի, մեւնոյն Ձիթենեաց լերան վրայ կամ սորտրը չինուած գիւղեր էին, կրնայինք առանց դժուարութեան նոյն լերան անունով ալ յիշուիլ:

Երբոր առտուն Յիսուս անպտուղ թզենին անիծեց, ծառը խակոյն չորցած էր, բայց աշակերտները նոյն ատեն ճանապարհին չարուշնակած և առջեւ անցած էին, և չէին կրցած թզենիին չորնալը նկատել: Երեկոյին վերադարձած ատեննին՝ արդէն գիշերը վրայ հասած ու օդը մթնցած էր, ուստի դարձեալ թզենիին չորցած լինելուն մասդրութիւն դարձնել չէին կրցած:

Յիսուս և աշակերտները ուշ ատեն Բեթանիա հասնելով, գիշերը անցուցին ըստ սովորութեան Ղազարոսի տունը:

216. ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ ԱՌՏՈՒՆ

Մատթ. ԻԱ. 20—22. Մարկ. ԺԱ. 20—26

Նիսան 12 և ապրիլ 4, երեքշաբթի առաւօտ կանուխ՝ նորէն Յիսուս երկուսամանեայն հետ Բեթանիայէ կը մեկնի և Զիմենեաց լերան վրայէն երուսաղէմ գալու համար ճանապայ կ'ելլէ: Հազիւ թէ գիւղէն կը հեռանան առաքեալներուն աչքին կը զարնէ առջի օրուան անպտուղ թզենին, որ բոլորովին տերեւաթափ եղած ու չորցած էր, արմատէն մինչև վերջին ճիւղերը: Առաքեալներ իրարու մէջ զարմացմամբ կը խօսին, թէ ինչպէս մէկէն Յիսուսի անէծքը բերած էր, թէ ինչպէս անոր խօսքին ծառերն ալ կը հնազանդին, ինչպէս երբեմն հնազանդած էին Տիբերիոյ ծովակին ալիքներն ալ (§ 82): Յիսուս քիչ հեռէն կու գար, դեռ ծառը չէր տեսած: Պետրոս, որ ամէն պարագայի մէջ փութկոտութեան նշաններ ցոյց կու տար, նեթադրելով որ Յիսուս ծառին չորնալէն տեղեկութիւն չունենայ, կը փութայ Յիսուսի քովը գալ և չգիտցուած բանի մը լուրը տալու կերպով, Յիսուսին կ'ըսէ: «Վարդապետ, ահա՛ թզենին զոր երեկ առաւօտ անիծեցիր, անէծքդ տեղը հասեր է, և սաղարթներէն թզենին բոլորովին չորցեր է, և տերեւներէ մերկացած կոճղ մը դարձեր է»:

Յիսուս կը պատասխանէ. «Եղածը զարմանալու բան չէ, վասն զի մինչև հիմայ լմնցած և հաստատուած պէտք էր ըլլայիք, թէ որուն որ հաւատքը հաստատուն է և բնաւ երկմտութիւն չունենար, ինչ որ նա Ախտածմէ կը խնդրէ, Աստուած անոր խնդրուածը կը կատարէ: Եւ այս ալ ոչ թէ ինձի համար է, այլ ամենուդ համար

ալ նոյն է, միայն թէ նոյն հաստատուն հաւատքը ունենաք: Եւ ոչ թէ միայն թզենիին՝ Զոյգ՛ ըսէք կը չորնայ, այլ սա լերան ալ Տէր ղէպ եւթ՛ը ո՛ր ձով ինկ՛ը ըսէք, լեռը այս տեղէն կ՛երթայ եւ կ՛երթայ ծովին մէջ կ՛իյնայ. միայն թէ հաստատուն կերպով եւ առանց երկմտութեան հաւատաք, թէ ինչ որ կ՛ըսէք պիտի ըլլայ, եւ ինչ որ կը խնդրէք պիտի կատարուի: Ես ձեզ կը վստահացնեմ, թէ ինչ բանի համար որ աղօթքով Աստուծոյ կը դիմէք եւ ինչ որ հաստատուն հաւատքով վստահ կ՛ըլլաք որ պիտի ընդունիք, այն կը կատարուի Աստուծոյ կողմէ»:

Այս տեղ Մարկոս աղօթքի ընդունելի ըլլալուն համար հաւատքէն զատ երկրորդ պայման մըն ալ կ՛աւելցնէ, այսինքն է որ աղօթողը պէտք է մաքուր և սրտաբուղխ սիրտ ունենայ, ընկերին դէմ խէթ կամ քէն չպահէ, և նոյն իսկ եթէ ընկերներէն անարգուած կամ վնասուած ըլլայ, անարգողին և վնասողին ներէ, որպէս զի երկնաւոր Հայրն ալ իրեն յանցանքներուն եւ մեղքերուն ներէ, և այդ ներումով արդիւ, և իբր արդուած՝ աղօթքը ընդունելի լինելու արժանի ըլլայ: Հետեւաբար մի միայն հաւատքով չըրանար աղօթքի արժանաւորութեան պայմանը, այլ կատարեալ սէրն ալ անոր հետ միացեալ պիտի ըլլայ, կամ ուրիշ բացատրութեամբ մը, հաւատքը հաստատուն և կատարեալ չսեպուիր, եթէ անոր մէջ սիրոյ կողմէ որևէ մանր թերութիւն մը գտնուի:

Աւետարանի գործածական ստագիրներուն մէջ, Մարկոսի ժ·Ա. 26 համար մը կայ. Զի եթէ դուք ոչ ներէք, և ոչ Հայրն ձեր որ յերկինս է՝ ներէ ձեզ զանցառութիւնս ձեր: Բայց այս համարը բոլոր հին հայերէն գրչագիրներուն մէջ չգտնուիր, այլ Ոսկան վարդապետ լատիներէնէն առնելով աւելցուցած է առաջին տպագրեալ օրինակին մէջ, և անկէ առնելով կրկնած են ուրիշ տպագրութիւնները ալ: Այս տունին իմաստը աւետարանչէն օտար չէ, վասն զի նոյն իսկ Մատթէոսի Ջ. 15 համարն է. Ապա եթէ ոչ ներէք մարդկան զանցառութիւնս ձեր, և ոչ Հայրն ձեր ներէ ձեզ զանցառութիւնս ձեր: Եւ ամենայն հաւանականութեամբ նախընթաց Մարկ. ժ·Ա. 25 և Մատթ. Ջ. 14 համարներուն նոյնութեան պատճառաւ, Մատթէոսի յայտուղ համարը Մարկոսի մէջ ալ կրկնուած է լատինական օրինակին մէջ, որ յունարէն բնագիրին և հայերէն թարգմանութեան մէջ չգտնուիր:

217. ՓՈԽԱԴԱՐՁ ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ

Մատթ. ԻԱ. 23—27, Մարկ. ԺԱ. 27—33,

Ղուկ. Ի. 1—8

Միայաբաթի օրուան մեծ ցնծութիւնը, և երկուշաբթի օրուան մեծ դէպքը, եթէ մէկ կողմանէ աւելի զբաղած էին Յիսուսի հակառակորդները, միւս կողմանէ ալ իրենց վրայ զգուշաւորութեան պէտքը ազդած էին, Յիսուսին վնասած առնելին ինքզինքնին վտանգած չլինելու համար: Վերջին երեկոյն ու գիշերը անշուշտ գաղտնի խորհրդակցութիւններ ունեցած էին, և յաջորդ օրուան եղելութիւններէն չափելով կը հետեւցնենք, թէ ամէն տեսակ նախապատրաստութիւններ ձեռք առին, որպէս զի առաջին անգամ Յիսուսին վարկը կոտրեն ժողովուրդին աչքին, և այնպէս կարող լինին համարձակ անոր վրայ ձեռք դնել և չար նպատակին յարծարծել: Երեքշաբթի օրուան գործողութիւնները, զոր մի առ մի յառաջ պիտի բերենք, այդ տեսութիւնը կ'արդարացնեն: Միւս կողմանէ ալ Յիսուսի հրապարակային քարոզութեանց վերջին օրն ըլլալով, անոր վարդապետութեանց լրումն և ամփոփումը կը կազմեն:

Հազիւ թէ Յիսուս երուսաղէմ հասնելով տաճարին բակը կը մտնէ, և իր քարոզութեանց կը սկսի, ահա սինեդրիոնի անդամներէն խումբ մը, քահանայապետներու և դպիրներու և ծերերու եռեակ դասակարգներէն կազմուած, առաջին բարոյական յարձակումը կ'ընէ Յիսուսի վրայ, և տեսակ մը հարցաքննելու և համար պահանջելու ձեւով կ'ըսէ. «Կրնա՞նք արդեօք դիտնալ թէ ի՞նչ իշխանութեամբ տաճարին գործերուն կը խառնուիս, և ուստի՞ց կամ ո՞ւմկից քեզի իշխանութիւն տրուած է այս տեղ կարգ դնել, մէկը վռնտել, միւսը արգելուլ»: Հակառակորդներ այդ հարցումը ընելու համար իրր փաստ ունէին առջի օրուան Յիսուսի կատարած՝ վաճառողներն ու գնողները տաճարէն արտաքսելու ձեռնարկը, և հարկաւ այսօր ալ Յիսուս նոյն գործը չարունակելով՝ չէր ներեր որ վաճառողներ ու գնողներ նորէն ներս մտնեն, ինչ որ յայտնի կ'իմաց-

ուի աւետարանին գրածէն. Ե՞ ոչ ընդոյչ էրնէ ոտ անօր ինչ անցուցանէցէ ընդ պատճառն (Մարկ. ժ.Ա.. 16)։

Յիսուսի համար շատ դիւրին էր ըսել. «Իմ իշխանութիւնս Աստուծմէ է, այդ իշխանութիւնը երկինքէն ինծի տրուած է, և այս նպատակով աշխարհ եկած եմ. ես պէտք չունիմ քահանայապետէն կամ սինեդրիոնէն պաշտօն և արտօնութիւն առնելով։ Բայց այդպէս պարզ ու յստակ պատասխան մը պիտի չթաւէր հակառակորդները լռեցնել, և անոնց անսանձ լեզուն պապանձեցնել, այլ թերևս առիթ պիտի առնէին պոռչտալու, թէ «Օրէնք չճանչնար, Մովսէսը կ'անարգէ, զԱստուած կը հայհոյէ»։ Ասոր համար Յիսուս իրենց այդ ձանպան ալ փակելու համար, և ճարտար կերպով մը նոյն պատասխանը հասկցնելու համար, փոխադարձ առածչարկ մը րսաւ. «Լաւ, ըսաւ, ես հարցումիդ կը գոհացնեմ և ուզած բացատրութիւնիդ կու տամ, միայն թէ դուք ալ առաջուց իմ մէկ հարցումիս բացատրութիւնը տաք»։ Հարցումը ընդհները առօթ սեպեցին փախուստ տալ, և իրենց գիտութեան վրայ վստահ, թէ հարկաւ Յիսուսի որևէ հարցումին պատասխան տալու կարողութիւն ունին, պայմանը ընդունեցան և համաձայնութիւն յայտնեցին, որպէս զի աւելի դիւրաւ Յիսուսը պարտաւորցնեն։ Ասոր վրայ Յիսուս հետեւեալ հարցումը րսաւ. «Գիտէք որ Յովհաննէս Մկրտիչ Յորդանանի կոզմերը քարոզած ատեն, իրեն աշակերտութեան մտնողներուն համար Յորդանանի մէջ մկրտութիւը պայման դրաւ, և այդ պայմանն ալ գործադրեց։ Արդ Յովհաննէսի պահանջած մկրտութիւնը ինչ իշխանութեամբ հաստատուած էր, աստուածային իշխանութեամբ, թէ մարդկային իշխանութեամբ. ասոր բացատրութիւնը տուէք, ես ալ ձեր առաջարկած բացատրութիւնը տամ»։

Քահանայապետներ և դպիրներ և ծերեր, ամէնն ալ օրէնսգէտ անձեր, թէ Փարիսեցւոց և թէ Սադուկեցւոց աղանդներուն հետեւողներէն, անակնկալի եկածի պէս չփոթեցան Յիսուսին այս հարցումէն, և վարանեցան թէ ի՛նչ պատասխանեն, և սկսան մէջերնին լուռ խորհրդակցիլ։ «Եթէ ըսենք թէ Յովհաննէս աստուածային իշխանութեամբ մկրտութեան պայմանը դրաւ, կրնայ մեզի ըսել՝ եթէ կ'ընդունէք որ այդ մկրտութիւնը աստուածային իշխանութեամբ էր, ապա ուրեմն ինչո՞ւ դուք ալ չմկրտուեցաք, ինչո՞ւ

աստուածային իշխանութեամբ հաստատուած բան մը մերժելիք։ Իսկ եթէ ըսենք որ լոկ մարդկային իշխանութեամբ էր, այսինքն լոկ Յովհաննէսի քմահաճոյքն էր, այն ատեն Յովհաննէսը անարգած պիտի ըլլանք, և բոլոր ժողովուրդը մեզի դէմ պիտի ելլայ, որովհետև ժողովուրդին մէջ մարդ չկայ որ չհաւատայ թէ Յովհաննէս իրաւցնէ մարգարէ մըն էր»։ Մարդկային իշխանութեան մեկնութիւնը՝ Հրէաներ այդ կողմի վրայ ատին, քայց կրնային նաև ուրիշ կերպով ալ առնել. զոր օրինակ, իբր սինեարիոնէ կամ քահանայապետէ ստացուած արտօնութիւն մեկնել, սակայն այն ալ գոհացուցիչ չէր լինէր, որովհետև Յովհաննէս ոչ ոստեք իշխանութիւն առած էր իւր նոր քարոզութեանց համար։ Նայելով որ գոհացուցիչ կերպով պատասխան մը պիտի չկրնան տալ, որոնցմէն խնդիրը վրաներնէն նետել, իբր իրենց ձեռնահասութենէ դուրս գործ մը. «Մենք ի՛նչ գիտենք, կ՚ըսեն, թէ Յովհաննէսի պահանջած մկրտութիւնը ի՛նչ իշխանութեամբ եղած էր. այդ խնդիրով մենք զբաղած չենք»։

«Բանի որ, կը պատասխանէ Յիսուս, դուք իմ ուզած բացատրութիւնս չէք տար, ես ալ ազատ եմ ձեր ուզած բացատրութիւնը չտալ, ինչպէս որ առաջուընէ համաձայնած ու պայմանաւորուած էինք»։

Յիսուսի բռնած ճամբան, առաջին երեւոյթով մը կրնայ այնպէս կարծուիլ թէ Յիսուս պատասխանէ խուսափելու ճարպիկ ձև մը գործածած ըլլայ. մինչ եթէ լաւ դիտենք բոլորովին հակառակը կը ճշմարտուի, և Յիսուս ուզած բացատրութիւնը տուած կ՚ըլլայ, առանց հակառակորդներուն զինքն նախատելու աւիժ ընծայելու։ Յովհաննէսի իշխանութիւնը երկինքէն էր, այսինքն Աստուծմէ էր, ինչ որ հակառակորդներն ալ լռելեայն կ՚ընդունէին, միայն այդ մասին ցուցած հակառակութիւններին չկրնալ արդարացնելնուն համար կը լռէին։ Յիսուս այս հարցումով իրենց իմացուց, թէ իւր իշխանութիւնն ալ Աստուծմէ էր, ինչպէս էր Յովհաննէսի իշխանութիւնն ալ. և իւր փոխադարձ հարցումով անոնց ըսել ուզեց, թէ ինչ որ գիտէք Յովհաննէսի համար, նոյնը իմացէք ինծի համար, և այս կերպով ուզուած բացատրութիւնը կատարեալապէս տուած եղաւ, և ոչ թէ բացատրութիւն տալէ խուսափեց։ Հրէաներն ալ վերջէն վերջ լաւ հասկցան թէ իրենց պատրաստած դարանին մէջ իրենք

ինկած եղան, և անոր համար առանց ձայն հանելու և առանց Յիսուսի դէմ նախատական կամ հեգնական ակնարկ մը կարենալ ընելու, լռեցին, և ինդիրը փակուած լինելով հնուացան, ուրիշ միջոց մը պատրաստելու կամ պատրաստածնին գործածելու նպատակով։

128. ԵՐԿՈՒ ՕՐԴԻՆԵՐՈՒՆ ԱՌԱԿԸ

Մատթ. ԻԱ. 28—32

Երբոր միջադէպը փակուեցաւ, Յիսուս սկսաւ իր քարոզութիւնը չարունակել, միևնոյն ոճով և միևնոյն ուղղութեամբ ինչ որ իւր քարոզութեանց ընթացքին մէջ պահած էր, և որոյ փակումն էր այդ վերջին օրուան առաջարի քարոզութիւնը։ Յիսուսի ուղղութիւնն էր եղած Հին Ուխտի անկումը իմացնել և Նոր Ուխտի հաստատութիւնը աւետարանել, Հրէաներուն բացատրել իրենց ընտրուած ժողովուրդ լինելուն դադարումը յայտնել, և հեթանոսներուն ալ Աւետարանին և երկնից Արքայութեան մէջ ընդունուած լինելը իմացնել։ Իսկ այս նպատակին բացատրութիւնները միշտ առակով կը տրուէին, կամ նոր առակով մը կամ հին առակի մը փոխելով կրկնութեամբ։ Աւետարանիչներ ատոնք ամէնքը աւանդած են՝ չենք կրնար ըսել, իրր թէ Յիսուսի խօսքերը ազագրութեամբ հաւաքած լինէին, այլ գլխաւորները միայն յառաջ կը բերեն. և այն ալ ոչ ամէնքը, և ոչ ամէն կողմները։

Ահա այս առակներէն մէկը։ Հողագործ և հողատէր մարդ մը երկու զաւակ ունէր, որք իրեն հետ սովոր էին իրենց հողերը մշակել։ Օրին մէկը հայրը զաւակներէն մէկուն կ'ըսէ. Որդեակ, այգին չատ գործ կայ այսօր, հարկաւ այգի կ'երթաս, և գործը կը կատարես։ — Ինչո՞ւ չէ, հայր, պատրաստ է, կ'ելլեմ, կ'ըսէ տղան և տունէն դուրս կ'ելնէ։ Հայրը միւս տղուն կը դառնայ, և անոր ալ նոյն հրամանը կը կրկնէ, որ երթայ աշխատի և եղբօրը հետ գործը լրացնէ։ Տղան կը դժկամակի. «Այսօր, կ'ըսէ, քիչ մը հանգիստ ընել կ'ուզէի, և այգի երթալու միտք չունէի, ինծի այսօր նեղէիր»։ Հայրն վրայ կու տայ, տղան չհաւանիր, քիչ մըն ալ կը զղջայ, ու Չէ՛, չեմ ո՛չէր ելլեմ, չեմ ելլեմ. ըսելով տունէն կը մեկնի։ Հայրն ալ կը կարծէ թէ առաջինը աշխատանքի գնաց. իսկ երկրորդը՝ պրօսանքի։

Սակայն իրականութիւնը բոլորովին հակառակը եղած էր, Կ'ԷՀ-ՆԱՀ ըսողը, միայն հայրը խաբել ուզած էր, և փոխանակ այգի երթալու, տունէն ելնելուն զուարճութեան էր գացած: Իսկ ՉԵՀ ԷՀՆԱՒ ըսողը, տունէն ելնելէն ետքը խիղճը զարկած էր, և հօրը սիրտը կոտրելուն համար ցաւելով, փոխանակ զուարճութեան երթալու, ճանապհան փոխած և չիտակ այգին էր գացած և մինչև երեկոյ աշխատելով տուն դարձած, և այն ատեն հայրերնին եղելութիւնը իմացած էր: Յիսուս կ'եզրակացնէ իւր խօսքը, ներկայ եղող Փարիսեցիներուն ու անոց համախոհներուն դառնալով. «Ի՞նչ է ձեր կարծիքը այս երկու զաւակներուն մասին. երկուքէն ո՞րը հօրը կամքը կատարած, հօրը պատիւը պահած, և հօրը հանդէպ իւր որդիական պարտքը կատարած եղաւ»: Լսողները համարձակ կը պատասխանեն. Թէ «Երկրորդը. այսինքն չեմ երթար ըսելէն ետքը այգի գացողը»: «Այնպէս է, կը յարէ Յիսուս, գնահատումիդ իրաւ է» և խօսքին աւետարանական իմաստը մեկնելով կ'աւելցնէ. «Պէտք է ուրեմն դուք ալ համոզուիք, Թէ դուք որ օրէնքը կը պահենք ըսելով օրէնք չէք պահեր, և երկնից Արքայութեան վարձքը ընդունելով չէք գործադրեր, երկնաւոր Հօր կամքը կատարած չէք ըլլար: Իսկ ընդհակառակն. մաքսաւորներ և պոռնիկներ, մեղաւորներ և հեթանոսներ, որք օրէնքի անսասան կ'երեւան, անոնք զղջումի գալով և երկնից Արքայութեան քարոզութիւնը ընդունելով, ձեզմէ առաջ պիտի անցնին. և նախապատուութիւն և գովեստ պիտի ընդունին երկնաւոր Հօր կողմանէ»:

Այս եզրակացութենէն ետքը խօսքը կը բերէ քիչ առաջ տեղի ունեցած Յովհաննէսի մկրտութեան հարցումին վրայ, որուն չէին կրցած պատասխանել. բայց իրենց բնադատեալ լռութեամբ ճըշմարտութիւնը խոստովանած էին. «Յովհաննէս, կ'ըսէ, եկաւ արդարութեան ճանապարհը տրվեցնել, աստուածային իշխանութեամբ երկնից Արքայութեան մօտալուտ յայտնութիւնը քարոզել, բայց դուք անոր չհաւատացիք, չապաշխարեցիք, և արժանաւոր պտուղ չցուցուցիք. մինչ ընդհակառակն մաքսաւորներ և պոռնիկներ հաւատացին Թէ նա Աստուծոյ կողմանէ եկած է, և անոր խօսքը մտիկ ըրին, զղջացին, ու արդարացան: Անկէ ետքն ալ դուք այդ ամէն արդիւնքը զգալով և Յովհաննէսի աստուածային առաքման նշան-

ներն ալ տեսնելով՝ տակաւին չզղջացիք ու չապաշխարեցիք, չհաւատացիք ու չհետեւցաք անոր»։

Յիսուս այս տեղ ալ Յովհաննէսի խօսքը ընելով, լռելեայն իւրաստուածային իշխանութեամբ գործելը, Աստուծոյ կողմանէ եկած ըլլալը, Աստուծոյ պատգամները քարոզելը, և աստուածային զօրութեամբ հրաշագործելը կ'ուզէր յիշեցնել. և Յովհաննէսի չհաւատալնին չեչտելով, իրեն ալ հաւատալ չուզելնին կը յանդիմանէր։ Աւետարանի քարոզութիւնը փակելու վրայ էր Յիսուս, և անոր համար ամէն միջոցներով կ'աշխատէր հակառակորդներուն վերջին ազդարարութիւններն ընել, և անոնց ընթացքին անարդարանալի սխալները իրենց աչքին ներքև դնել։

219. ՉԱՐ ՄԵԱՆԵՐՈՒՆ ԱՌԱԿԸ

Մատթ. ԻԱ. 33—44, Մարկ. ԺԲ. 1—11, Ղուկ. Ի. 9—18

Ահա երկրորդ առակ մըն ալ նախընթացին հետ նոյն նպատակով, բայց տարբեր պարագաներով կազմուած։ Մատթէոսի Այլ առակ ըսելով սկզբնաւորութիւնը լաւ կը բացատրէ սոյն պարագան։ Ագարակատէր անձ մը, այգի մը կը տնկէ ընդարձակ և կանոնաւոր և ընտիր որթերով, չորս կողմը լաւ կերպով կը յանկապատէ, մէջը գինի կոխելու համար հնձանի գուբ մը կը փորէ կենդանի ժայռի մէջ խորցնելով. բարձր չէնք մըն ալ կը կառուցանէ՝ մէջը պահապանները պատսպարելու և կառուբէն այգիին վրայ հսկողութիւն ընելու, և ամէն բան կարգով կանոնով լրացնելէետքը, երբ պէտք կ'ունենայ որ ինքը հետու երկիր մը փոխադրուի, այգին բոլոր իւր պատրաստութեամբ մշակներուն կը յանձնէ, որպէս զի իւնամեն և հոգան. իրենք ալ մէջէն օգտուին, և այգիին արդիւնքէն, խաղողէն և գինիէն, որոշեալ չափը իրեն ղրկեն։ Աչունը անցնելէն, այգեկութքը և հնձանահարութիւնը լրանալէն ետքը՝ ագարակատէրը իրեն պաշտօնեաներէն մէկը կը ղրկէ որպէս զի մշակներէն առնայ որոշեալ արդիւնքը, և իրեն բերէ։ Մշակները, որ այլ եւս ինքզինքնին այգիին տէր կարծելով՝ ուզածնուն պէս վարուելու և այգիին տէրը չճանչնալու յանդգնութիւնը ձեռք առած էին, երբոր պաշտօնեան կու գայ՝ բացէբաց կը զլանան պարտքերնին վճարել. և երբ

պաշտօնեան աւելի կը պնդէ, խեղճին լաւ ծեծ մը կը քաշեն և ձեռնունայն եաւ կը դարձնեն: Տէրը՝ նայելով որ առաջինը չյաջողեցաւ, իւր պաշտօնեաներէն աւելի կարող կարծուած երկրորդ մը կ'ընտրէ, և զայն կը ղրկէ որոչեալ սակով արդիւնքը առնելու ու բերելու: Մշակները երկրորդին ալ միևնոյն ընդդիմութիւնը կը յուցնեն, անոր պնդելուն ականջ չեն կախեր. ոչ միայն կը ծեծեն, այլ և չարաչար կը վիրաւորեն, և այս երկրորդն ալ կը պարտաւորուի ապարդիւն եաւ դառնալ: Ագարակատէրը, միշտ այն յուսով որ նոր ղրկուած մէկ մը պիտի կարենայ յաջողիլ, երրորդ պաշտօնեայ մը կ'ընտրէ և կը ղրկէ նոյն գործին, սակայն այս երրորդին վախճանը աւելի գէշ կ'ըլլայ, որովհետև նա այժի կը դիմէ, բայց դժբախտաբար կուռին մէջ կեանքն ալ վրայ կու տայ, և չկըրնար իսկ եաւ դառնալ ու սիրոջը լուր բերել: Այս տեղ Մատթէոս և Մարկոս կ'աւելցնեն, թէ Աստուծոյ այլ ծառաներ քովէքով էն ղրկուէին, բայց մշակները զանոնք հալածէին և զանոնք սպանանէին. և կամ զանք պանդխտին, զանք սպանին, զանք քարկոծեցին: Այդ անորոշ թիւով եղած յիշատակութիւնները կը ծառայեն միայն իմացնելու թէ ագարակատէրը ամէն խաղաղական միջոցներ գործածեց իւր իրաւունքը առնելու համար. միւս կողմանէ ալ կը ծառայեն առաջին աւետարանական իմաստը չեչտելու:

Վերջին ճանապայ մը կը մտածէ ագարակատէրը: Միակ և սիրելի զաւակ մը ունէր, զոր ամէնքը կը պատուէին. որոչեց նոյն իսկ իւր տղան ղրկել, մտածելով թէ հարկաւ այդ մշակները ագարակատէրին զաւկէն կը պատկառին, և անոր սիրալիր կերպարանքը կ'ողոքուին, և կը փլչանին այգիին տիրոջ հանդէպ իրենց պարտաւորութիւնը կատարել: Տղան ճանապայ կ'իլլէ իւր պաշտօնը լրացնելու ամենայն քաղցրութեամբ, և առանց բռնական միջոցներ գործածելու: Մշակները կը լսեն անոր ճանապայ իլլելը, և փոխանակ պատկառելու ու զիջանելու, կը մտածեն թէ եկողը ագարակատէրին միակ զաւակն է, որ հօրմէն ետքը այգիին տէրը պիտի ըլլայ: Կը խորհին որ եթէ այս տղան մէջտեղէն վերցնեն, ագարակատէրը ուրիշ զաւակ չունի, այգին կը մնայ անտէր անտիրուկ, և իրենք կրնան այնուհետև առանց վախի և առանց կասկածի անտէր այգիին տէրը դառնալ: Այդ մտածումով երբոր սիրոջ զաւակը կը դանեն, զինքը նախ կեղծաւորութեամբ ներս կ'առնեն, և ետքը դաւաճանութեամբ օր մը

այգիէն դուրս կը հանեն և խարդախութեամբ կը սպաննեն, կարծելով թէ այլեւս այգիին մասին իրենցմէ հաչիւ պահանջող և արդիւնքէն բաժին ուզող տէր չմնար, և իրենք այգիին տէր կը դառնան։ «Արդ, ինչ կը կարծէք, կը յաւելու Յիսուս, ինչ պէտք է ընէ ագարակատէրը այդ մշակներուն հետ»։ «Ընելիքը յայտնի է, կը պատասխանեն լսող Փարիսեցիները, չարերուն գլուխը իրենց արժանաւոր պատիժը կը հասցնէ, ամէնքն ալ մէկտեղէն կը վերցնէ, նոր բարի մշակներ կ'ընտրէ, որք հաւատարմութեամբ այգիին արդիւնքէն իւրաքանչիւրին ճանչնան և վճարեն, և այգին այսպիսիներուն կը յանձնէ»։ «Լաւ կը խորհիք, կը պատասխանէ Յիսուս. այգիին տէրը պիտի գայ, անհատաւորիմ մշակները պիտի վնասէ և պատժէ, նոր և հաւատարիմ մշակներ պիտի գտնայ, և իւր այգին անոնց պիտի յանձնէ։ Դուք Աստուծոյ այգին լաւ չգիտցաք պահպանել։ Աստուծոյ ընտրեալ ժողովուրդն էր այդ այգին, ինչպէս Եսայի ալ յայտնած էր (Սաղ. 80. 9). Աստուած կը սպասէր որ հաւատարմարար այս այգիին պտուղը իրեն հատուցանէիք. բայց դուք հաւատարմարար չծառայեցիք, անոր համար պիտի զրկուիք ձեզի յանձնուած պաշտօնէն, և ուրիշներ պիտի գան Աստուծոյ այդպէս ծառայել»։ Այդ սպառնական խօսքը լսողներէն մէկ մասը, յաւելի հառաչանք մը կ'արձակեն ինքնաբերաբար. «Աստուած չգտնէ. Բա՛ւ, մի՛ լիցի»։

Թէպէտ Յիսուս աւելի բան չըսաւ, սակայն պաշտօնեաներու հնազհեաէ զրկուիլը՝ կը նշանակէր Աստուծոյ կողմէ զրկուած բազմաթիւ մարգարէներու տառապիլները, և ատոնց չհաւատալուն ակնարկելու և չեշտելու համար էր, որ առակին մէջ ալ այդիին սիրոյ զրկած պաշտօնեաները քանի՛ մը քանի՛ այլ ըսուած էին. մինչ նախկին այդիին արդիւնքը առնելու համար զրկուած պաշտօնեայներուն փորձը՝ երբ անգամէն անդին անցնիլ բնական չէր։ Իսկ վերջին անգամ զրկուած այդիին տիրոջ որդին՝ ինքն Յիսուս էր, որ յայտնապէս Որդի Աստուծոյ (Յովհ. Ա. 49) և Որդի Աստուծոյ կենդանւոյ (Մատթ. ԺԶ. 16) ճանչցուած էր, և զոր իրենք կը մտածէին սպաննել և անով կը կարծէին Աստուծոյ իրաւունքը խափանել։

Յիսուս՝ իրեն համար ըրած ակնարկութիւնը աւելի եւս չեշտելու և լսողներուն հասկնալի ընելու համար, ուրիշ վկայութիւն մը և օրի-

նակ մըն ալ վրայ կը բերէ, որով առակին մեկնութիւնը աւելի բացայայտ կ'ըլլայ: Վկայութիւնը Սաղմոսէն է. Վէմն զոր անարգեցին շինողքն, նա եղեւ գլուխ անկեան. է Տէառնէ եղեւ այս, և է սքանչելի յաչս ՚ի (Սաղ. ՃԺԸ. 22): Օրինակը չինուածական գործոցանէ առնուած է: կոչտ ու խոշոր երակներով վճասուած քար մը, զոր քարակոփները մէկ կողմ թողուցին իբր ոչնանալու անյարմար, նոյն քարը իբր ամուր և հաստատուն վէմ, շէնքին հիմին մէջ անկունդ գլուխ ըլլալու գործածուեցաւ: Չէջ՞ եբբեւ, կը հարցնէ Յիսուս, ընթերցեալ յԵր է գիր. Զի՞ւ եղե այն որ գրեալն է: Եւ ասով կ'ուզէ հասկըցնել, թէ «Իմ վրայ եղած մարգարէութիւնները պէտք է ձեզի ծանօթ եղած ըլլան, և դուք որ ինքզինքիդ Ս. Գրոց հմուտ կը կարծէք, պէտք է անոնց մեկնութիւնն ալ գիտնաք, և անոնց կատարելուն հետեւիք: Կրնաք զիս անարգել իբր ձեր գործին չեղող մի քար. բայց ես պիտի ըլլամ Աւետարանի նոր չինուածին անկեան վէմը: Ոչնախ և ձեզի այդ զարմանալի երեւի, պէտք է համոզուիք թէ այս է ատուածային կարգադրութիւնը, այսպէս ալ պիտի ըլլայ այն իսկզբին համեմատ. Ասենայն որ ընդհատիցի ընդ վէմս այս՝ խորտակեսցի, և յորոյ վերայ անկցի՝ հոսեսցէ զնա: Ով որ փորձէ այդ վէմին հետ պարնուիլ, ինքը կը փչրի, և ինչ բանի վրայ որ այդ վէմը իյնայ, զայն կը տապալէ և կը ճզմէ»: Այդ վերջին պարբերութիւնը որ վկայութեան ձեւն ունի, ուրիշ տեղէ առնուած չէ, այլ Յիսուսէն իրեն համար արտաբերուած պատգամն է, նմանութեամբ այն վէմին զոր Նաբուգոդոնոսոր տեսաւ երազին մէջ, որ ինքնիրեն լեռնէն փրթաւ և զանազան նիւթերէ կազմուած մեծ արձանը խորտակեց ու մանրեց (Դան. Բ. 34):

ՀՀ. ՓԱՐԻսԵՑԻՈՑ ՆՈՐ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ

Մատթ. ԺԱ. 45—46, Մարկ. ԺԲ. 12, Ղուկ. Ի. 19.

Փարիսեցիական խումբը, քահանայապետներու և պիրներու և ծերերու դասակարգներէն կազմուած, նոր սուիթ գտաւ Յիսուսի դէմ գրգռուելու, որովհետև յայտնի էր թէ առակը ուղղակի իրենց նկատմամբ գրուցուած էր, և ժողովուրդին առջև իրենց յարգն ու վարկը կոտրելու բնութիւնն ունէր: Երբոր Յիսուս կը խօսէր և ժո-

զուարդեան բալմուԹիւն մը՝ Գալիլիացի և Պերէացի ուխտաւորնեբուն ամբոխը՝ համակրուԹեամբ և գոհունակուԹեամբ անոր ըսածները կը լսէր, Փարիսեցիներ անդին անկիւն մը քաշուած խորհրդակցուԹիւններ սկսան կատարել, Թէ ինչպէս ընեն որ Յիսուսի քարոզուԹեանց և գործունէուԹեան վերջ տան։ Պահ մը մտածեցին նոյն առեն Յիսուսի վրայ յարձակում մը ընել, և բռնուԹեամբ պինդ հետացնել և անյայտ ընել, սակայն նորէն խանդավառ ժողովուրդին վախը պրեկնք կառնցուց, որոչեցին քանի մը օր ևս համբերել, մինչև որ Երուսաղէմ ուխտաւորներէ պարպուի և ամբոխի վախը փարատի, որովհետև բնիկ Երուսաղէմացիներէն չատ վախ չունէին, մինչ Գալիլիայի և Պերէայի մէջ Յիսուս իրեն մարգարէ ընդունուած էր, և այն տեղերէն եկած ուխտաւորներ կրնային Յիսուսի պաշտպանուԹեան ձեռնարկներ ընել։

Այս մտածմունքով խորհրդակցուԹիւնին ընդհատեցին և պահ մը այն կողմերէն հետացան, նոր միջոցներ մտածելու դիտմամբ։

221. ՀԱՐՍԱՆԵԱՅ ՍԵՂԱՆԻՆ ԱՌԱԿԸ

Մատթ. ԻԲ. 1—14։

Յիսուս առանց մատղրուԹիւն դարձնելու իրեն դէմ կազմուած դաւաճանուԹեանց, հանդարտօրէն կը չարունակէ իր քարոզուԹիւնը և երկու վերև յիշուած առակներուն երրորդ մըն ալ կ'աւելցընէ միեւնոյն աւետարանական իմաստով։ Հարսանեաց առակը չատ կը նմանի իր կազմուԹեամբ կոչումի քի առակին, զոր իր կարգին յառաջ բերինք (§ 168), Թէպէտ մանրամասնուԹիւններով բաւական կը տարբերի անկէ։

Այն տեղ որեէ կոչումն էր, այստեղ հարսանիքի տեղան է, զոր կու տայ մեծամեծ անձնատրուԹիւն մը՝ իր տղան ամուսնացընելուն առԹիւ։ Միեւնոյն կիրպով հարսնեաէրին ծառաները աչէն կողմ կը դրուին հարսնեաւորներուն և հրաւիրեալներուն լուր տալու, Թէ ճաշը պատրաստ է, զուարակներ և պարարակներ զննուած և եփուած են, ուտելու և զուարճանալու ամէն պատրաստուԹիւններ լրացած են, Թող հրամմեն և վայելեն։ Հակառակ եղած հրապուրիչ պատրաստուԹեանց, հրաւիրեալները կը ժխկամակին, մէկը ծու-

լութեամբ ու թուլութեամբ, միւսը հոդապործութեան, և ուրիշ մըն ալ առեւտուրի պատճառանքներով չեն ուզեր գալ։ Այսօրէ ընդհանուր գիծերով նշանակուած են պատճառանքները, մինչ կոչունքի առակին մէջ, որուչակի ըսուած էր թէ մէկը ագարակ էր առած, միւսը եզներու լուծք էր գնած, և ուրիշ մըն ալ ամուսնութեան պիտի կատարէր։ Հարսանեաց առակին մէջ նշանակելի պարագայ մըն ալ կայ, այն է թէ հրաւիրեալներ ոչ միայն պատճառանքներով չուզեցին գալ, այլ և անոնցմէ ոմանք հրաւիրած ծառաները վռնտեցին, ծեծեցին, վիրաւորեցին և մինչև իսկ սպաննեցին, և հրաւիրող մեծամեծն ալ իրեն մարդիկները ղրկելով անոնցմէ իրեն վրէժը լուծեց։ Հարսնիքի սեղանը պատրաստելու համար հարսնեաէրին բռնած եղանակն ալ, կոչնատէրին ըրածին հետ միեւնոյն է, այսինքն է հրապարակներ և փողոցներ ելնել, և տեսածնին հարսնիքի հրաւիրել, և այս կերպով հրաւիրեալներու նոր բազմութիւն մը կազմել։

Հարսանեաց առակին մէջ ուրիշ նոր պարագայ մըն ալ՝ հարսնեաէրին իր նոր հրաւիրեալներուն ի պատիւ անոնց տեսութեան գալն է, և սեղանին շուրջը անցնելով իւրաքանչիւրին բարեկամական ցոյց մը ընելն է։ Կոչունքի սեղանին համար ծառաները գացածնին ներս բերեր էին ինչպէս որ գտնուած էին։ Իսկ հարսանեաց առակին մէջ պէտք է ենթադրել, որ ծառաները իրենց նոր հրաւիրեալներուն հարսնիքի տուն գալերնին հաւկցուցին. և անոնք ալ քիչէն չառնէն վրանին չակելով և հարսնիքի հագուստներ հագնելով սեղանին եկան։ Ապա թէ ոչ հարսնեաէրը իրաւունք չէր ունենար, բոլոր այն բազմութեան մէջ մէկ հատ, ամենօրեայ աշխատանքի հագուստով նստած բազմական մը տեսնելով, անոր դիտողութիւն ուղղել. Ընկեր, ինչո՞ւ հոս եկար, դուն ալ հանդերձ հարսանեաց։ Աւետարանը կը գրէ թէ մարդը պապանձեցաւ, իսկ պապանձելու պատճառ չէր ըլլար, եթէ բոլոր բազմականներն ալ ինչպէս որ ճանպան հանդիպեցան՝ անանկ սեղանի նստած ըլլային, կամ թէ ծառաները առեղին պատչաճ ազդարարութիւնն ըրած չըլլային։

Այդ մարդուն բռնած ընթացքը այնչափ ծանր եկաւ հարսնիքին տիրոջ, և այն աստիճան զինքն անարգուած ու նախատած զգաց, որ դարձաւ իրեն հետեւող ծառաներուն և հրամայեց, որ

առանց պատշաճ հաղուստի նստող բազմականը, տեղէն վերցնեն, դուրս տանին, ձեռուընները ու ոտուընները չղթայէ զարնեն, և դուրսը եղող մուխ սենեակին մէջ բանտարկեն, ուր որ ուրիշ բան չէր մնար այլ խեղճին, բայց եթէ բարկութենէն ականները կրճտել և ներքին յուզումէն չարունակ արցունք թաւիլ:

Առաւելն մեկնութիւնը Յիսուս ինքն ուսած է ըսելով. Չէ քաղցած են կուշտ լինելու, և ողբացած են ընկալելի: Երկնից Արքայութեան սեղանին ալ հրաւիրեալները չատ եղած են, որովհետև քարոզութիւնը բոլոր աշխարհի ուղղուած էր անխտիր. թէ՛ Հրէից և թէ՛ Հեթանոսաց, բայց ընտրեալներուն թիւը հազւագիւտ չէ հրաւիրելոց, որովհետև սոնց սիրտը չեն գիտցած ինքզինքնին քարոզուած վարդապետութեան համաձայնեցնել: Անոր համար ալ հակառակ եղած հրաէրին հարնիքէ կը վռնտուին և պատիժ կ'ենթարկուին, ինչպէս պատիժ ենթարկուեցան առաջին հրաւիրեալներէն անոնք՝ որ հրաւիրակները թշնամանեցին: Յիսուսի քաղցած և ծարաւ ըսելը պէտք չէ միայն վերջին հրաւիրեալներուն վրայ մեկնել, վասն զի այնչափ տեղանի նստողներուն մէջէն անարժանը միայն մէկ հատ գտնուեցաւ. այլ պէտք է տարածել առաջին հրաւիրեալներուն ալ վրայ, որոնք աւետարանին իմաստով քաղցած էին, այսինքն բոլոր մարդիկ՝ մինչ տեղանի վրայ նստողներ վերջին ժամուն ներս ընդունուած քիչեր եղան, և նոյն իսկ այս քիչերուն մէջէն ալ, մէկ մը դուրս հանուեցաւ:

Առակիս աւետարանական իմաստն է. թէ Յիսուսի քարոզութեամբ չատեր Երկնից Արքայութեան հետեւելու հրաւիրուեցան, բայց ամէնքը անոսի պատճառաներով մերժեցին՝ և սոնք ալ նոյն իսկ ուելի պատուաւոր և մեծաւոր սեպուածներն էին, այսինքն Հին Ուխտի մարդիկ: Ուստի անոնց տեղ վերջին եկողներ, այսինքն հեթանոսներ, հրաւիրուեցան և ընդունուեցան, բայց սոնք ալ պարտաւոր են ընդունուած տեղերնուն պահանջին համեմատ ինքզինքնին բարի գործերով զարդարել, որ է հարսանեաց զգեստ ըսուածը:

ՀՀՀ. «ՏՈ՛ՒՐՔ ՉԿՈՒՑՄԵՐՆ ԿՈՒՑՄԵՐ»

Մատթ. ԻԲ. 15—22. Մարկ. ԺԲ. 13—17. Ղուկ. Ի. 20—26

*Քահանայապետներ և դպիրներ և ծերեր, որք նոյն օրը Յիսուսի վրայ ձեռք դնելու համարձակութիւն չէին ունեցած (§ 220), նորէն խարդախ կերպով Յիսուսը յանցանքի մէջ բռնելու և մեղապարտութեան ենթարկելու փորձը ուզեցին ընել, և այս անգամ Փարիսեցիներ Սադուկեցիներէ բաժնուեցան, իրարանչիւրն իր բերնին կերպով ծուղակ մը լարելու համար: Փարիսեցւոց խումբին միացան Հերովդիանոսներն ալ, որոնք ըստ ոմանց Հերովդէսը իրր Մեսիա հռչակողներ էին, բայց աւելի հետևանականութեամբ Հերովդէսի պաշտօնեաներ էին, որոնք կայսերական տուրքերն ալ հաւաքելու կը ծառայէին. և ընդհանրապէս Փարիսեցի ազանդին կը հետևէին: Փարիսեցիական խումբը մտածեց, որ երթայ Յիսուսին հարցնէ թէ Հռոմայեցւոյ կայսեր տուրքը տալու պարտաւորութիւն կա՞յ Հրէաներուն համար: Իրենք կը խորհէին թէ Յիսուս իբր խիստ օրինապահ և Մովսէսի օրէնքին պաշտպան, և իբր մխիթարիչ Հրեայ մը, որ հեթանոսներու հետ որևէ յարաբերութիւնը պղծութիւն կը համարի, պիտի պատասխանէ թէ տուրքը տալու պարտք չկայ. և իրենք ալ առիթ պիտի ունենան Հռոմայեցւոյ դատաւորին առջեւ Յիսուսը ամբաստանել, թէ տուրք տալու արգիլք կը դնէ: Այս որոշումը տակնուվրայ ընելու էր մեր Տիրոջ, որ կատարեալ կեղծաւորի կերպարով և իրենց նման խստակրօն օրինապահ և արդար ձեւացնելով Յիսուսին մօտեցան չորքորթի լեղուով և սկսան առաջարկել:

«Վարդապետ, գիտեմ որ ուղիղ և առողջ սկզբունքներու տէր ես, միայն ճշմարտութեան և ուղղութեան կը հետեւիս, և անոր համեմատ անաչառ կերպով արդարութիւնը կը քարոզես, միայն ու միայն Աստուծոյ ճանապարհին ժողովուրդին կը սորվեցնես, քեզի մէկէ մը կախում կամ ակնածութիւն չունիս, ինչպէս նաև որեւէ անձէ վախ չունիս, քու կարծիքներուդ համարձակ տէրն ես, և ինչ որ կը զգաս և ինչ որ համոզուած ես՝ յայտնելու որեւէ կաչկանդում չու-

նիս. մենք ալ քեզի պէս մէկու մը խորհուրդին պէտք ունինք մեր խնդիրը հանդարտեցնելու, վասն զի կը վախնանք որ չըլլայ թէ հեթանոսներու հետ որեւէ յարաբերութիւն մեր վրայ պղծութիւն և Աստուծոյ օրէնքին անարժանութիւն բերէ: Ուստի, կ'աղաչենք, որ մեզի յայտնապէս ըսես, թէ ներեա՞լ է կայսեր տուրքը տալով հեթանոսներու հետ յարաբերութեան մէջ գտնուիլ: Ինչ կ'ըսես, Հռովմայ կայսեր տուրք տալո՞ւ ենք, թէ տալու չե՛նք»:

Այդ ըսողը չորքերորդ բացատրութիւններու ներքև խաբէութեան ծոյնը ծածկուած էր, ինչ որ Յիսուսի համար գուշակել չատ դժուար չէր, ինչու որ երբեք Փարիսեցիներ իրեն հանդէպ բարեկամական կամ պատուաղիր ձեւեր գործածած չէին. և այս անգամ ալ չափը անցնելու չափ չորքորթութիւնը կը չատցնէին:

Յիսուսի դժուար չէր մէկ խօսքով կտրուկ պատասխանը տալ, վասնզի օրէնքին մէջ այդ մասին ոչ մի արգելք կար, և արդարութեան և արդարութեան ձեւն ալ այդ պարագային բնաւ տեղի չունէր: Սակայն պարզ պատասխան մը կրնար միշտ հարցնողներուն խնդանքի առիթ տալ. պէտք էր զիրենք ամչցնելով ու պատանեցնելով գործը վերջացնել, որպէս զի որեւէ առնն բերան բանալու յանդգնութիւն չունենան: Անոնք կը կարծէին թէ պիտի կարենան կամ տէրութեան օրէնքին դէմ և կամ հրէական օրէնքին դէմ անարգութիւն ըրած է ըսել Յիսուսի համար:

«Կեղծաւորներ, պատասխանեց Յիսուս, ինչ ելեր էք դիս փորձել, և ձեր խելքով դիս մեղադրանաց ներքև թողուլ: Ձեր կեղծաւոր նենգութիւնը չատ յայտնի է, սակայն հնարքնիդ չատ տկար է: կայսեր տուրքը կը վճարուի դրամով, այդ դրամէն հատ մը մեջտեղ բերէ՛ք տեսնամ»: Իսկոյն հարցնողները գրպաննէրնէն հռովմէական դահեկան մը հանելով Յիսուսին ներկայացուցին: Յիսուս հարցուց. «Այս դահեկանին վրայ պատկեր մը և գիր մը կայ. պատկերը որո՞նն է և գիրը որո՞ն անունը կը նչանակէ:» Հարցնողներ առանց մտածելու թէ Յիսուսի հարցումէն ինչ հետեւանք կրնայ ելնել՝ մէկէն պատասխանեցին. «Պատկերը Հռովմայ կայսեր պատկերն է, գիրն ալ նոյն կայսեր անունն է»: «Ինչո՞ւ ուրեմն կը վարանիք, կ'ըսէ Յիսուս, գացէ՛ք, ինչ որ կայսեր կը պատկանի, կայսեր տուէք, իսկ ինչ որ Աստուծոյ կը պատկանի, այն ալ Աստուծոյ կուտաք. Եբրայեցերէն, տուէք զկայսերն կայսեր, և զԱստուածոյն Աստուծոյ»:

Այնչափ պարզ և այնչափ համոզկեր էր Յիսուսի կատարած դարձուածքը, որ նենգաւոր հարցնողներն ալ, և իրենց թելադրողներն ալ պապանձեցան, լռեցին, և դիտողութիւն մը չկրցան ընել. և Յիսուսի իմաստութեան վրայ զարմացած, թողուցին, հեռացան, ցաւելով հարկաւ որ իրենց նպատակին չկրցան հասնիլ. Ես ալ կոչուին ընե ըմբռնել քանի+ տողի ժողովրդեան:

223. ԵՕԹՆ ԵԼՔԱԾՐՆԵՐՈՒՆ ԱՌՆԸ.

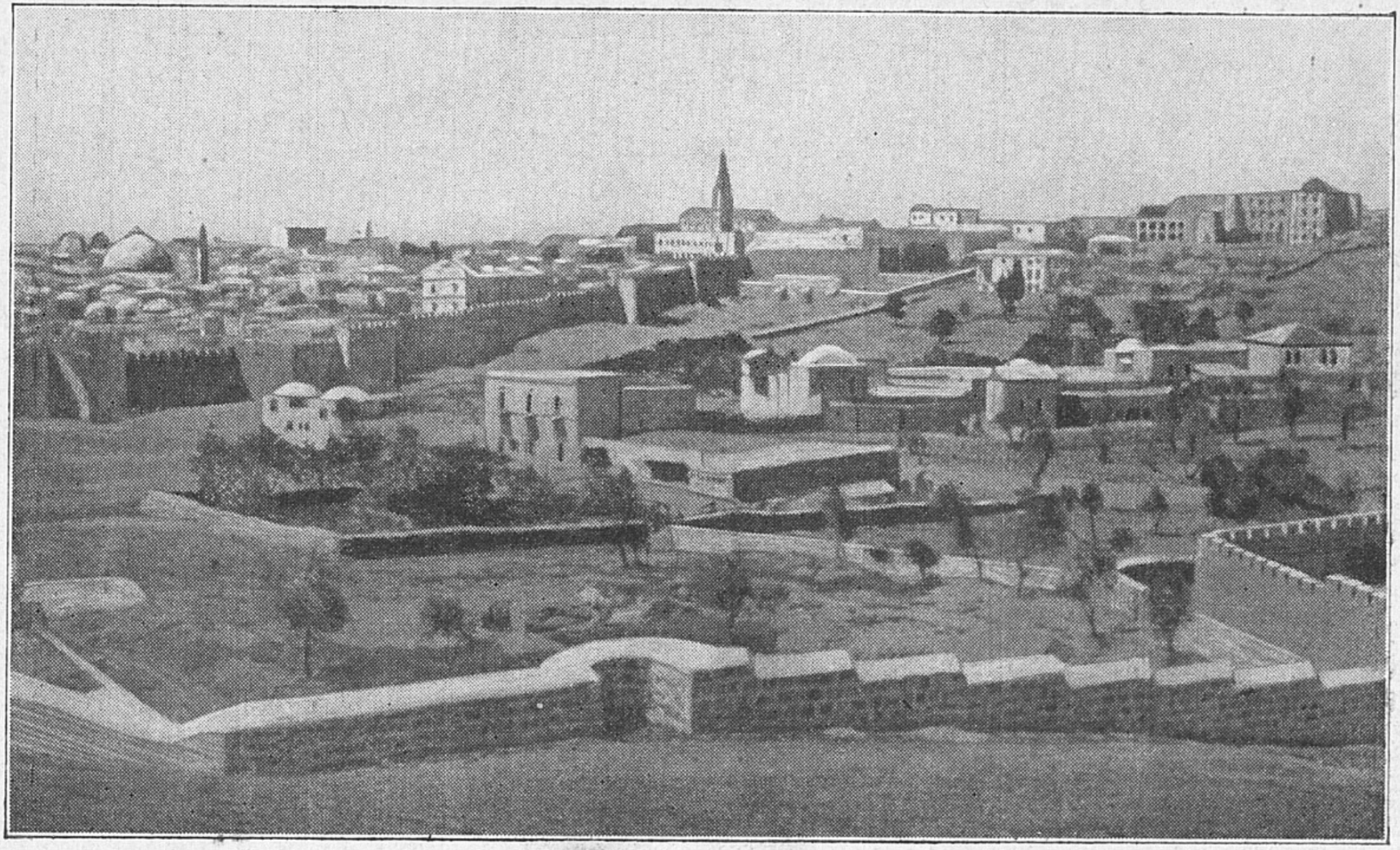
Մատթ. ԻԲ. 23–33, Մարկ. ԺԲ. 18–27, Ղուկ. Ի. 27–39.

Փարիսեցիներէ ետք կարգը կու գայ Սադուկեցիներուն, Յիսուսը փորձելու: Սակայն անոնց հարցումը, ոչ այնչափ խաբէական դաւաճանութեան կը նմանի, որչափ դպրոցական խնդրանաց. Յիսուսէ առնելիք պատասխանին ոչ մի կերպով անոր վրայ մեղադրանքի պատճառ կ'ըլլար, մանաւանդ որ Փարիսեցիներու կարծիքն ալ իրենց հակառակ էր. այլ միայն պիտի ծառայէր Յիսուսը նեղի մէջ դնելով, անոր իմաստութեան և կարողութեան յարգանքը նուազեցնելու: Սադուկեցիները հոգւոյ անմահութեան և մեռելոց յարութեան վարդապետութիւնները չէին ընդունիր. և այս մասին իրենց փաստերը կը քաղէին Աստուածաշունչի հնագոյն գիրքերէն, որոնց մէջ անմահ հոգւոյ և յաւիտենական կենաց և հանդերձեալ վարձուց և պատժոց խօսքեր չեն ըլլար, և արդարութեան և բարութեան վարձքերը այս աշխարհի մէջ երկարակեցութեան և բարօրութեան վայելքներով կը լրանան: Սադուկեցիք իրենց վարդապետութեամբ իբր թէ անլուծելի կնճիռ մը կը սեպէին յարութենէ ետքը պահուելիք ամուսնական կապերը: Մովսէսի օրէնքով հրամայուած էր, որ եթէ մէկ մը ամուսնանայ և անորդի մեռնի, մեռնողին եղբայրը պարտաւոր է անոր այրին իրեն կնութեան առնուլ, և անկէ ըլլալիք զաւակը իբր մեռած եղբօրը զաւակ նկատել և մեռնողին ժառանգ ճանչնալ, որպէս զի անորդի մեռած մարդուն ցեղը չկորսուի: Այդ պարտաւորութիւնը նուիրական պարտաւորութիւն մը համարուած էր, այնպէս որ անորդի մեռած եղբօրը այրին իբրև կին առնել չուզող մարդը՝ պաշտօնապէս հրապարակային նախատանայ կ'ենթարկուէր (Բ. Օր. Իե. 5–10): Այս օրէնքին զօրութեամբ անլուծանելի կնճիռ մը կազմած լինելու համոզմամբ, Սադուկեցիներ

եկան Յիսուսի առաջարկել. «Անգամ մը եօթն եղբայրներ կային, առաջինը ամուսնացաւ և զաւակ չունեցած մեռաւ, երկրորդը անոր այրին առաւ և զաւակ չունեցած այն ալ մեռաւ. երրորդը պարտաւորեցաւ նոյն այրին առնել, բայց այն ալ մեռաւ անորդի. կարգը եկաւ չորրորդին, այն ալ նոյն այրին կնութեան առաւ, բայց ինքն ալ անորդի մեռաւ. հինգերորդն ալ նոյնպէս, վեցերորդն ալ նոյնպէս. վերջապէս եօթնևորդը առաւ նոյն կինը, բայց այն ալ զաւակ չունեցած մեռաւ, և վերջէն վերջ կինն ալ մեռաւ, որ եօթը եղբայրներուն ալ կին եղած էր, և քնաւ զաւակ չէր ունեցած: Արդ՝ եթէ մեռեալները յարութիւն առնեն, ինչ պիտի ըլլայ այդ կնոջ վիճակը, եօթնէն որո՞ւն կինը պիտի ըլլայ. վասն զի եօթն եղբայրներուն ալ հաւասարապէս կին եղած էր»: Այդ իբր թէ անլուծանելի կնճիռով Սադուկեցիներ կը կարծէին մեռելոց յարութիւն առնելուն վարդապետութեան անմեղսութիւնը ցուցուցած ըլլալ:

Յիսուս կը պատասխանէ. «Մարդիկ ցորչափ այս աշխարհի մէջ են, իրենց քնութեան բերմամբ ամուսնական կապերու պէտք ունին և իրենց մահկանացու ըլլալուն պատճառով ածման պայմաններու պարտաւոր են: Այս պատճառով այրեր կին կ'առնեն և կիներ այրու ամուսին կ'ըլլան: Սակայն հանդերձեալ աշխարհին մէջ քնութեան պայմանները կը փոխուին, և այլ եւս մահկանացու չեն. այս պատճառով ո՛չ քնութեան բերմամբ և ո՛չ ածման պահանջով ամուսնութեան պէտք չի մնար. յարութենէն ետքը էրիկին կնիկ և կնիկին էրիկ պէտք չէ, այլ յարութիւն առած մարդիկ Աստուծոյ մօտ երկնային վիճակ մը կը առնան, ուսկից մը հրեշտակներ կ'ըլլան, որոնց համար, ինչպէս գիտէք, ամուսնական պահանջներ չկան: Հետեւաբար այն եօթն եղբայրներուն հետ ամուսնացող կնոջ ալ քնաւ տարբերութիւն մը չկայ, ո՛չ ինքն այր մը պիտի փնտռէ, և ո՛չ եօթն եղբայրներ ինքը իրր կին պիտի պահանջեն: Այդ կոլմէն քնաւ ձեր վարդապետութեան փաստ չէք կրնար քաղել»:

Աւսր վրայ հարկաւ Սադուկեցիներ դիտել կու տան թէ Մովսէսի Հնգամատեանին և հնագոյն գիրքերուն մէջ քնաւ յիշատակութիւն չկայ, թէ մարմինէ բաժնուած կենդանի հոգիներ կը գտնուին, հետեւաբար յարութիւն առնելու պէտք ալ չկայ, կերպ ալ չկայ: Յիսուս այդ առարկութեան լուծումը կու տայ ըսելով. «Դուք դժ-

22. Երուսաղէմ քաղաք

ուարութիւն չունիք ուրեմն մեռեալներուն յարութիւն առնելուն հաւատալ, եթէ իմանաք և համոզուիք որ մարմինէ բաժնուած կենդանի հոգիներ կը գտնուին։ Արդ՝ ամէնուէ ալ ծանօթ են այն խօսքերը զոր Աստուած ուղղեց Մովսէսին՝ Քորեբի անապատէզ մորենիին մէջէն. Ես եմ Աբրահամու և Աբրահամ և Աստուած Իսահակայ և Աստուած Յակոբայ (Ել. Գ. 6.)։ Արդ Աստուած երբ Մովսէսի հետ կը խօսէր, և նոյն վայրկենին Աբրահամու և Իսահակի և Յակոբի Աստուածն եմ կ'ըսէր, նովին իսկ կը յուցնէր թէ նոյն վայրկեանին Աբրահամ ու Իսահակ ու Յակոբ կային, որ անոնց Աստուածը կ'ըլլար, մինչ նահապետները այն աստն մեռած էին, և Աստուած մեռելներուն Աստուածն եմ պիտի չկարենար ըսել, եթէ անոնք չկային. այլ պիտի ըսէր թէ Աբրահամու և Իսահակի և Յակոբի Աստուածն՝ ես էի։ Արդ քանի որ անոնց Աստուածն եմ կ'ըսէ, պէտք է ընդունիք թէ մեռած նահապետները կային և կենդանի էին տակաւին, հարկաւ ոչ մարմնով այլ հոգւով։ Եթէ կենդանի հոգիներ կան մարդուն մեռնելէն ետքը. ուրեմն յարութիւն կրնան առնել, և դուք, որ հակառակը կը պնդէք, Ս. Գիրքին հակառակ վարդապետութիւն կը քարոզէք, և իրօք մոլորեալներ էք, վասն զի ձեր մեկնութեամբ ըսած կ'ըլլաք թէ Աստուած մեռելներու Աստուածն է, մինչ Աստուած կենդանիներու Աստուածն է, և մեռելներն իրեն աչքին կենդանի են, հոգւով կենդանի»։

Յիսուսի տուած մեկնութիւնը ո՛չ միայն ժողովուրդին համար բարձր ու զարմանալի երեւցաւ, հապա նոյն իսկ փարիսեցի ազանդէն եղող գպիրներ և քահանայապետներ, սկսան Յիսուսը գովել և Յիսուսին իրաւունք տալ, թէ լաւ խօսեցաւ և ճշմարտութեամբ խօսեցաւ։

224. ՄԵԾ ՊԱՏՈՒԻՐԱՆԻՆ ՀԱՐՑՈՒՄԸ

Մատթ. ԻԲ. 34—40, Մարկ. ԺԲ. 28—34

Սադուկեցիք ուզած էին Յիսուսը չփոթեցնել իրենց դպրոյական նրբութիւններով, և անոր իմաստուն և օրէնագէտ և մեծ վարդապետի համբաւը կոտրել, անլուծանելի խնդիրներ առաջարկել կարծելով։ Բայց արդիւնքը բոլորովին հակառակն էր եղած, զի ոչ

թէ կրցած էին Յիսուսը պապանձեցնել, այլ իրենք պապանձումի մատնուած մնացին։ Փարիսեցիներ, որչափ և ուրախ որ Յիսուս մեռեալներու յարութեան վրայ իրենց կարծիքը պաշտպանեց, սակայն չէին տանիր որ Յիսուս իրենց բարեկամներն ու հակառակութեան օգնականները ամօթապարտ թողու. ուստի որոշեցին առաջ անցնիլ և նոր խնդիրով մը Յիսուսը չփոթեցնել։ Իրենց առաջարկած հարցումը եղաւ. Ո՞ր պատուէրն ունէ է յօրէնս։ Այդ հարցումը Գալիլիոյ մէջ ալ օրինական մը ուղղած էր Յիսուսի (Ղուկ. ժ. 25), բայց նա ուրիշ կողմէ քաղած էր առաջարկը, այսինքն թէ ինչ կրնէ որ Երկնից Արքայութեան արժանանայ (§ 148)։ Թէ հարցումին տեղը, թէ տեսնը, և թէ առիթը բոլորովին տարբեր լինելուն, յայտնի բնութագրութենէն պիտի հասկնանք անոնց կարծիքը, որ Ղուկասին նախընթացաբար պատմածը, Մատթէոսի և Մարկոսի այստեղ պատմածին հետ նոյնացնելու ճիգեր կ'ընեն։ Մանաւանդ որ Ղուկասու մէջ նոյն ինքն օրինականն է որ գլխաւոր պատուիրանները կը յիշէ։ իսկ այստեղ ինքն Յիսուսն է, որ մեծ պատուիրանը կը բացատրէ։

«Մեծ պատուիրանը, կ'ըսէ Յիսուս, սէրն է, որ երկու մասեր ունի։ Առաջինը Աստուծոյ սէրը, իսկ երկրորդը ընկերին սէրը, և այս պատուիրանները Մովսէսին կողմանէ ալ հռչակուած են կանոնուխէն, և անոր օրէնքներուն մէջ գրուած են թէ, Սէրէսոյե պՏէր Աստուած ո յոՂենայն սդոկ ոսմՂ և յոՂենայն անյնէ ոսմՂ և յոՂենայն մտաց ոդ (Բ. Օր. Զ. 5). և թէ Սէրէսոյե պընկեր ո ԷԷրև պՏին ո (Ղևտ. ժԹ. 18)։ Մովսէսի օրէնքներուն և մարգարէներու պատգամներուն մէջ ինչչափ հրամաններ ու պատուիրաններ կան, ամէնքն ալ այդ երկու խօսքերուն մէջ կը պարունակուին. այնպէս որ ով որ այս երկու պատուիրանները լիովին կը կատարէ, նա կատարեալ մարդ է։ Դուք ալ պէտք է այդ պատուիրաններուն վրայ մտադրութիւն դարձնէք, և իզուր արտաքին ձեւակերպութենանց վրայ չդնէք կատարելութեան և արդարութեան կարեւորութիւնը»։

Յիսուսը փորձելու համար խմբուած Փարիսեցիներու մէջ կը գտնուէր դպիր մը, աւելի բարեմիտ տրամադրութիւններով պզտեալ, ինչպէս դիտել կու տայ Մարկոս, որ համակրութեամբ կը լսէր Յիսուսի տուած իմաստուն պատասխանները, և Սադուկեցիներն ու Փարիսեցիները նոյն իսկ Ս. Գիրքին խօսքերով պապանձեցնելը։

Ով էր չենք գիտեր, բայց գիտենք թէ նոյն իսկ սինեդրիոնի մէջ չէին պակսեր Նիկոդիմոսի նման Յիսուսի վարդապետութեան վրայ զարմացողներ: Այդ դպիրն է, որ Յիսուսի վերջին պատասխանին վրայ չկրնար լուռ մնալ, և առջև անցնելով համարձակ կը խոստովանի. «Իրաւունք ունիս, վարդապետ, մեծ ճշմարտութիւն մը խօսեցար, ուղղութեան ճիշդ հիմը ցուցուցիր. Աստուած է ամենայն ինչ, անկէ դուրս որեւէ բան նշանակութիւն ու կարեւորութիւն չունի, և կատարելութիւնն ալ այն գործն է որ ուղղակի Աստուծոյ կը դիմէ, և այս է Աստուծոյ սէրը: Անկէ դուրս չատ մը արտաքին գործեր, որ ուղղակի Աստուծոյ չեն դիմեր, մարդը կատարեալ չեն ըներ: Պէտք է, այո՛, զԱստուած սիրել: և բոլոր սիրտի և միտքի զօրութիւնները Աստուծոյ սիրոյն համար գործածել: Աստուծոյ սիրոյն ամբողջացումն է ընկերին սէրը, երբոր մարդ ընկերը կը սիրէ Աստուծոյ համար, առանց որեւէ երկրորդական նպատակի, և առանց այս սիրոյն չափ մը սահմանելու, այլ կը սիրէ ընկերը կատարելապէս ինչպէս ինքզինքը կը սիրէ: Իրաւունք ունիս, վարդապետ, հաւարձակ հռչակելու թէ այդ սէրն է բոլոր պատուիրաններուն լուծը, և թէ սիրոյն հետ բաղդատելով չատ եաև կը մնան զոհեր ու ողջակէզներ, մաքրութիւններ և խարոյթիւններ»:

Այս բարեմիտ դպիրին համարձակ յայտարարութիւնը Յիսուսին ալ մեծ գոհացում պատճառեց, և անոր դառնալով ըսաւ: «Այդ սկզբունքներովդ դուն ալ իմ քարոզած երկնից Արքայութեան վարդապետութիւնը ընդունած կ'ըլլաս. Աստուծոյ Արքայութեան մօտեցեր ես, նայէ՛ որ անոր մէջ մտնելէետև չքաշուիս»: Այսպէս փակուեցաւ մեծ պատուիրանին խնդիրը:

ՀԶԵ. ԸՆԴԴԻՄԱԽՕՍՆԵՐ ԿԸ ԼՌԵՆ

Մատթ. ԻԲ. 46, Մարկ. ԺԲ. 34, Ղուկ. Ի. 40

Երեքշաբթիին առաւօտեան ժամերը այդ խնդիրներով անցան, և Յիսուսի հակառակորդները իրենց պատրաստութեանց մթերքը սպառեցին: Կ'ուզէին անոր իմացնել թէ ինքն իշխանութիւն չունի տաճարին գործերուն մէջամտելու, կ'ուզէին նուազեցնել անոր առակներուն թողած տպաւորութիւնը, կ'ուզէին դժուարին խնդիր-

*ներով նեղի դնել անոր միտքը, կ'ուզէին ժողովուրդին աչքին կուտ-
րել անոր ստացած գերազանց յարգանքը, կ'ուզէին իրենց միտ-
քով՝ խայտառակել հրաշագործ և մարգարէականի վարդապետը:
Բայց այս ամէն նպատակները պարապի ելան, իրենց պատրաստու-
թիւնները ապառնեցան, իսկ Յիսուսին վնաս մը չկրցան հասցնել,
իրենք յոգնեցան, բայց միայն Յիսուսին վտանգը աւելցնելու աչխա-
տած եղան: Տեսնելով որ բոլոր թափած ճիգերնին անօգուտ եղաւ,
որոշեցին այլ եւս լռել. իրենց հնարագիտութիւններէն հրաժարե-
ցան, և բոլոր միտքերնին դարձուցին կանուխէն որոշուած ձեւին,
այն է դատաճանութեամբ կամ զրպարտութեամբ Յիսուսը մեռցնել,
կամ մեռցնել տալ, Յիսուսը մէջտեղէն վերցնել, որ իրենց չար
միտքը տեղը երթայ, և իրենց թերութիւնները և մոլորութիւնները
յանդիմանող բերանը այլ եւս չխօսի:*

226. ԴԱՒԹ ԵՒ ՈՐԴԻ ԴԱՒԹԻ

Մատթ. ԻԲ. 41—46, Մարկ. ԺԲ. 35—37, Ղուկ. Ի. 41—44

*Երեքշաբթի առաւօտն Յիսուսի վարած պայքարը, պաշտպանո-
ղական էր, եթէ ներեալ է պայքարներու յատուկ այդ բառը գոր-
ծածել: Հակառակորդներն էին որ իրենց հնարքներով և հարցումներով
Յիսուսի վրայ կը քալէին, և Յիսուս պատասխաններով և լուծում-
ներով հակառակութիւնները կը ցրուէր: Երբոր հակառակորդներ կը
լռեն ու անդի կու տան, Յիսուս ինքը կը սկսի անոնք նեղը դնել,
և պայքարը յարձակողականի կը փոխէ, պայքարներու յատուկ բառը
գործածելու համար: Վերջին երեքշաբթիին մնացած մասին մէջ աւե-
տարանիչներուն յատուկ բերածները այդ ոճը ունին, որովհետեւ կամ
Յիսուսէ առաջարկուած խնդիրներ են, և կամ Յիսուսէ խօսուած
յանդիմանութիւններ են:*

*Յիսուսին առաջին խօսքը Ս. Գիրքէն քաղուած խնդիր մըն է,
ինչպէս էին Փարիսեցիներուն և Սադուկեցիներուն իրեն առաջարկած
խնդիրներն ալ: Խնդիրը կը դառնայ Սաղմոսէ առնուած տունի մը
իմաստին վրայ, որ է, Ասաց Տէր տեառն իմոյ նիստ ընդ աջմէ իմմէ, մինչ-
եւ եդից զթշնամիս քո պատուհանդան ոտից քոց (Սաղմ. Ճ�ժ. 1): Սրդ Յիսուսի
ընդդիմախօսները կ'ընդունէին թէ այդ սաղմոսը մեսիական է, և
թէ նա որուն կը խոստացուի Աստուծմէ իր աջակողմի առաջին*

աթոռը, և միանգամայն կ'ապահովուի անոր իւր թշնամիներուն վրայ տանելիք յաղթանակը, նոյն ինքն Մեսիան է։ Տէր՝ որ կը խօսի, Աստուած է. և Տէր ին՝ որուն կը խոստացուին մեծութիւնները, Մեսիան է։ Թէպէտ ընդունուած է թէ բոլոր 150 սաղմոսներուն ալ հեղինակը մինակ Դաւիթ չէ, և թէ, մանաւանդ վերջին մասին մէջ, Դաւիթի ոճով ուրիշներէ գրուած սաղմոսներ ալ կան, սակայն սոյն ճիշ. սաղմոսին Դաւիթին լինելը ընդհանուր կերպով ընդունուած էր, և Յիսուսի ընդդիմախօսներուն համար ալ երկբայելու կէտ չէր, որով Յիսուս վաստահօրէն կը կազմէր իւր հարցումը. «Դուք, կ'ըսէր, ընդունած էք թէ Մեսիան Դաւիթին որդին պիտի ըլլայ, և ամենքնիդ ալ Որդի Դաւթի անունը Մեսիա անունին հետ իբր նոյնանշան կը գործածէք»։—«Այո՛, այսպէս է, կ'ըսեն Փարիսեցիները»։—«Արդ, կ'ըսէ Յիսուս, Դաւիթ ինքն՝ Մեսիան իրեն տէրը կ'անուանէ։ Եթէ Մեսիան Դաւիթին որդին է, ինչպէս անոր տէրը կրնայ ըլլալ, և եթէ Դաւիթին տէրն է, ի՛նչպէս անոր որդին կրնայ ըլլալ։ Ինչպէս կը մեկնէք այդ կէտը, և ի՞նչ գաղափար պէտք է կազմել Մեսիայի ինքնութեան վրայ»։

Յիսուսի նպատակն էր մեսիայութեան գաղափարը ճշդելով, անոր աստուածորդիութեան ատուգութիւնը յայտնել. որովհետեւ այն՝ որ ըստ մարմնոյ Դաւիթին որդին պիտի ըլլար, ըստ հոգւոյ՝ Դաւիթին տէրն էր։ Եւ որովհետեւ մեսիայութիւնն ալ համաձայն իրեն կը վերագրէր Յիսուս, անով հասկցուցած կ'ըլլար Փարիսեցիներուն, թէ պարապ տեղ կը հակառակին իրեն և զինքն մեռցնելու կ'աշխատին, որովհետեւ եթէ իբր որդի Դաւթի կրնայ մեռնիլ, իբր տէր Դաւթի կենդանի կը մնայ, եթէ իբր որդի Դաւթի յաղթուած կ'երեւի, իբր տէր Դաւթի յաղթական կը դառնայ։

Փարիսեցիներ և իրենց համախոհներ չկրցան այդ խնդիրին լուծումը տալ և սոխպուեցան լուռ մնալ։ Բայց չենք կարծեր թէ իրօք ալ իմացած չըլլան հարցումին նպատակը և լուծումին հետեւանքը։ Յովհաննէսի մկրտութեան մասին հարցումին ալ լուած էին ու չէին պատասխանած, բայց ոչ թէ չիմանալով, այլ իմացածնին խոստովանիլ չուզելով (§ 217)։ Այս անգամ ալ մենք նոյն կերպը կը սիրենք ընդունիլ. որովհետեւ իրենք, որ յիշեալ սաղմոսին մեսիականութեան համոզումը ունէին, այսչափ դիւրին բաղդատութեան համար պէտք եղած գիտութիւնն ու մեկնիչութիւնն ալ ունէին, և

անհնար էր որ եզրակացութեան ուր երթալը չիմանային։ Բայց չատ հնարաւոր էր, և նախընթացով ալ հաստատուած էր, իմացածնին խոստովանելէ փախչելու ճանապարհ։ Երբոր Փարիսեցիներ աւօթապարտ կերպով լուռթեան կը բռնադատուէին, Յիսուսի համակիր բազմութիւնը, և գլխաւորապէս Գալիլիացի և Պերէացի ուխտաւորներու ամբոխը, կ'ուրախանար ու կը խնդար, Յիսուսին փառաւորութիւը և հակառակորդներուն ընկճուիլը տեսնելով։

227. ՓԱՐԻՍԵՑԻՈՑ ՅԱՆԴԻՄԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. ԻԴ. 1—7, Մարկ. ԺԲ. 28—40, Ղուկ. Ի. 45—47

Յիսուս վերեւ յիշուած հարցումով Փարիսեցիներուն վրայ իւր ազդեցութիւնը գործած էր, վինքը պատող ժողովուրդն ալ զարմացման և համակրութեան ցոյցերը կ'առաջացնէր. ամենայն ինչ նպաստաւոր էր Յիսուսի վարդապետութեան. և հակառակորդներ ևս դատաճանութենէ զուրկ ուրիշ միջոց չունենալով՝ անոր գործերուն համար հետացած էին: Վերջին օրն էր, և վերջին ժամերն էին զոր Յիսուս ժողովուրդին մէջ կ'անցընէր. պէտք էր վերջնական կերպով մը Աւետարանին հակառակորդները խայտառակել և Աւետարանի վարդապետութիւնը հռչակել: Այս է զոր Յիսուս կը սկսի խօսիլ, և ծանր ու ծանրածանր բացատրութիւններով իրեն հակառակորդներուն կեղծաւոր ընթացքը մէջտեղ դնել, որպէս զի օրինադրութեան և կեղծեալ արդարութեան և պատրուակեալ սրբութեան կերպարանով ճշմարտութիւնը հալածել կը կարծէին:

«Դպիրներ և Փարիսեցիներ, կ'ըսէ Յիսուս, Մովսիսական օրէնքներուն պահպանութեան նկատմամբ գերագոյն ժողովին մէջ մտած, ու Մովսէսին օրէնադրական իշխանութիւնը ժառանգ եղած են. և անոր աթոռը գրաւած են: Օրէնքի գիրքը ձեռնընին, անոր պատուիրանները կը խօսին, և Աստուծոյ տուած օրէնքները կը կրկնեն: Ինչ որ օրէնքին մէջէն ձեզի կը զրուցին, մի՛ անարգէք, լսեցէք և գործադրեցէք. բայց չըլլայ թէ անոնց գործերը և անոնց ընթացքը ձեզի իբր օրինակ առնէք ու հետեւիք, որովհետեւ ըրածնին և գործածնին, ըսածնուն և խօսածնուն բոլորովին հակառակ է. ըսելը

կ'ըսեն, բայց լսելը չեն ըներ: Ամէնէն ծանր օրէնքներն ալ, առանց երեք թեթեւցնել ուզելու, վրայէ վրայ կը դիզեն, և ամենածանր ու զժուարակիր հակեր կազմելու պէս իրար կը միացնեն ու կը բարդեն, և այսպէս ժողովուրդին ուսին վրայ բեռցնելէ չեն քաշուիր: Բայց իրենք այն ծանր հակերը տանելու կամ չարժելու համար մատներնին իսկ չեն մօտեցներ, ուր կը մնայ, այն օրէնքներուն բեռին տակ մնալ: Եւ եթէ երբեք բարեգործութիւններ ալ կ'ընեն, անոնք ամէնքը կեղծիք ու երեւոյթ են, իսկապէս բարեգործութիւն չեն, այլ միայն բարեգործ երեւնալու և ժողովուրդէն գովեստ ընդունելու ցոյցեր են: Օրէնքը աչքի առջեւ ունենալու և պահպանելու հրամանը (Եղ. ԺԹ. 9. 16 եւ Բ. Օր. Զ. 8), բոլորովին նիւթական ձեւին վերածելով, կը կարծեն թէ երբ օրէնքի տառը պրաւականի վրայ գրուած ճակտին կամ ձեռքին վրայ կը կապուի, օրէնքը պահուած կ'ըլլայ. և աւելի օրինական երեւնալու համար գրաւականները աւելի լայն և աւելի խոշոր կը չինեն: Նոյնպէս աւելի առատաձեռնական և բարեպաշտ երեւնալու համար իրենց զգեստներուն քղանցքները ու ծոպերը. աւելի ընդարձակ և օրինական նկատուիլ ցանկացած կը չինեն (Թիւ. ԺԵ. 38): Իրենց մեծութեան և իշխանութեան արդիւնքը, ոչ թէ ժողովուրդին օգտակար ըլլալն է, այլ ընծրիքի սեղաններու առաջին տեղերը գրաւել, ժողովներու և գումարումներու մէջ նախաթոռ նստիլ, հրապարակներու և փողոցներու վրայ ամէնուն կողմէն յարգանաց բարեւներ առնուլ, ուրիշներէն Ռաբբի, Ռաբբի, այսինքն է Վարպետս, Վարպետս, սիրողուսով ինդուիլ ու կոչուիլ: Բայց մեծ կողմէն ոչ միայն ժողովուրդին օգուտ մը չեն ըներ. այլ և խեղճ որբեւարիներու իրաւունքները կ'ուտեն: Եթէ ազօթասէր կ'երեւնան, սոսկ երեւնալու համար է. աստ համար կամ հրապարակային տեղեր կ'ազօթեն, և կամ կամովին ազօթքնին կ'երկնցնեն, որպէս զի ժողովուրդը զիրենք օրինաւոր և բարեպաշտ կարծէ, և իրենց գործած անիրաւութիւնները պարտկուին: Սակայն Աստուած այս երեւոյթներով չխաբուիր, գիտէ անոնց ամէնուն ներքինը, և իրենց ներքին անիրաւութեանց համեմատ պիտի դատէ զանոնք. աստիճան մըն ալ աւելի խիստ կերպով, որովհետեւ կամովին և չարամտութեամբ բարեպաշտութեան նշանները կը գործածեն իրենց անիրաւութիւնները և պղծութիւնները համարձակ գործելու համար:

ՋԶԸ. ՎԻՐԴԱՊԵՏՆ ՈՒ ՀԱՒԱՏՔԸ

Մատթ. ԻԴ. 8—12

Փարիսեցիներուն չափազանցեալ և կեղծուպատիր ձգտումը, և ժողովուրդէն իրեւ վարդապետ ոչնունելու անյագ տենչանքը, առիթ կու տայ Յիսուսի այդ կոչումին իսկական իմաստը բացատրելու։ Վարդապետ կամ ուսուցիչ նա է, որ իւր աւանդած ճշմարտութեան իսկութեանը տնղեակ է, անոր ներքին և հիմնական ծանօթութիւնն ունի, կամ ուրիշ բացատրութեամբ, իւր վարդապետութեան տէրն է։ Իսկ այն որ մէկէն առածը միւսին կ'աւանդէ՝ միջնորդ մըն է ուսման, և ոչ իսկապէս ուսուցիչ. միջնորդ մըն է վարդապետութեան, և ոչ իսկապէս վարդապետ։ «Հետեւարար, կ'ըսէ Յիսուս, իսկապէս ուսուցիչ և իսկապէս վարդապետ՝ միայն երկնաւոր Վարդապետ Քրիստոսն է, որ սկիզբն և արմատ և տէրն է ճշմարիտ վարդապետութեան, և ինքն երկնային իմաստութիւն։ Իսկ մարդիկներ իրարու հաւասարներ են, և եթէ մէկը միւսին վարդապետ և ուսուցիչ կը լինի, նա իրմէ բան մը չունի, երկնաւոր վարդապետէն բղխած վարդապետութիւնն է, որ անկէ առնելով իւր ընկերներուն կը հաղորդէ»։ Վարդապետութեան և ուսուցչութեան նման է հայրութիւնն ալ։ Հայր մը որ զաւակին լինելութեան պատճառն ու սկիզբն է, լինելութեան սկզբնապատճառը չէ, այլ առաջին պատճառէն՝ այսինքն է Աստուծմէ առած լինելութիւնը կը հաղորդէ ուրիշին. ոչ ինքը սկիզբ՝ այլ լոկ միջնորդ ըլլալով զաւկին լինելութեան, ոչ սիրապէս հայր մը, այլ լոկ միջնորդաբար հայր մը։

Այդ իմաստով է որ Յիսուս ժողովուրդին դառնալով կ'ըսէ. «Փարիսեցիներ կը սիրեն ամէն տեղ իրենք վարդապետ ողջունուիլ, սակայն ո՛չ բուն վարդապետ են, ո՛չ բուն ուսուցիչ և ոչ բուն հայր. և դուք պէտք չէ որ այս անունը որեւէ մարդու տաք, գիտնալով որ վարդապետութեան ալ, հայրութեան ալ աղբիւրն ու սկիզբը երկինքէն է. վարդապետ՝ Քրիստոսն է, և հայր՝ երկնաւորն է, ու անոնց միայն իսկապէս կը վայլեն այդ անուններըը»։

Սակայն մենք այդ անուններըը անխտիր կը գործածենք թէ՛ մարմնաւոր և թէ հոգեւոր իմաստով, և մեզի հայր կը ճանչնանք և կը կոչենք մարմնաւոր ծնողները և հոգեւոր գլուխները, պատիւ-րակները և կրօնականները, և բնաւ խիղճ չենք ըներ այդ անուն-ները գործածելու. նոյն իսկ եկեղեցին ալ իւր հաստատութեամբ կը նուիրագործէ մեր ըսածն ու ըրածը: Բայց այս ընելով մենք երբեք Յիսուսի հրամանին անսաստած չենք ըլլար, որովհետեւ մեր համոզ-մամբ ալ այդ անուններըը բացարձակ իմաստով չենք առներ, այլ միջնորդական իմաստով կ'ընդունինք, և իբր պարզ պատուանուն կը գործածենք:

Այդ առթիւ Յիսուս նորէն կը կրկնէ խոնարհութեան և համեստութեան մեծ սկզբունքը, ինչ որ ուրիշ տեղեր և ուրիշ առիթներու մէջ ալ կրկնած էր, թէ մեծը ինքզինքը պզտիկի տեղ պիտի դնէ, և թէ ինքզինքը խոնարհեցնողը կը բարձրանայ (Մատթ. ի. 26, Ղուկ. ժԴ. 11, ժԸ. 14), ինչպէս որ մենք ալ իրենց տեղերը յառաջ բերինք (§ 198. 166. 184):

229. ՓԱՐԻսԵՑԻՈՑ ԴԷՄ ՎՃԻՌԸ

Մատթ. ԻԳ. 13—31

Յիսուս ատեպ յանդիմանած էր (§ 105. 151) օրէնքին ատե-ներքև պարտկուելով օրէնքին իսկութիւնը անարգող կեղծաւոր-ները, որոնք հակառակ իրենց ունեցած դպիրի, օրինականի և քա-հանայապետի աստիճաններուն, և իրենց ընդունած փարիսեցական և սադուկեցական սկզբունքներուն, պարզապէս օրինազանցներ էին, իրենց անձնդխրութեանը ծառայողներ, և ժողովուրդին աչ-քին խաբէութեան փոշի ցանողներ: Եթէ այն ժամանակի հրէական ժողովուրդին գլուխը գտնուողներուն աստիճանները նկատի առ-նենք, կամ եթէ անոնց վարդապետութիւնները քննենք, անոնց մէջ ըստ ինքեան եսկերելի բան չենք գտներ, քանի որ Մ. Գիրքին հիման վրայ հաստատուած բաներ էին: Միայն թէ ինչ որ կը սոր-վեցնէին կամ ինչ գործ որ իբր պաշտօն կը կատարէին:, լոկ արե-րեւոյթ բաներ դարձած էին, օրէնքին կամ սկզբունքին կամ պաշ-տօնին տառը միայն արդարացնող և իսկութիւնը զանց ընող: Այս

էր Յիսուսի համար ամենէն ծանր կէտը. Չէ ասէն և ոչ ասնէն (Մատթ. ԻԹ. 3)։ Ակէ առաջ կու գայ կեղծաւորեալ կացութիւնը, և հրէական ժողովուրդին գլխաւորներուն վարած հակասական ընթացքը. դուրսէն սուրբ և ներսէն կեղծ, գուրսէն արդար և ներսէն անօրէն, դուրսէն օրհնապահ և ներսէն օրհնազանց։ Վերան քարոզին մէջ ալ (§ 61-64), եթէ լաւ դիտենք, այդ հակասութիւններն ու կեղծապատիր ձեւերն էին որ աւելի նիւթ ընծայեցին Յիսուսի խօսքերուն. և իւր քարոզութեանց վերջին օրն ալ, Հռոմայ 783 տարւոյ ապրիլ 4ին կամ Նիսանի 12ին, կերպով մը բոլոր իւր քարոզութեանց վերջաբանը կազմած առեն, նոյն նիւթն է որ աւելի իւր սիրտն ու միտքը կը յուզէ, և կծու չեչտերով այդ կեղծաւորներուն ինչ ըլլալը յայտնապէս մէջտեղ կը դնէ, և միտքի անոնց գործածած խաբէութեանց դիմակը կը պատռէ և ըրածնին երեսնուն կը զարնէ։

Յիսուսի խօսածները հատուած հատուած են և իւրաքանչիւրն ալ՝ Վա՛յ ձեզ դպրաց և Փարիսեցւոց կեղծաւորաց խօսքերով կը սկսի. ըսուածներուն այժ և ազդեցութիւն աւելցնելով։ Մեկնիչներ դիտած են թէ աւետարանի և առհասարակ Ս. Գիրքի մէջ վա՛յ բառացանչութիւնը ամենէն խիստ խօսքն է՝ որ կը գործածուի անոնց համար միայն, որոնց չարութիւնը ամենածանր է և վիճակը դատապարտելի, և այդ ահագին վճռոյն ներքև կ'իյնան կեղծաւորները։ Դպիրներ և Փարիսեցիներ տարբեր դասակարգեր չեն, որովհետև դպիրը իւր ուսումնական կարողութեամբ պաշտօնի հասած մէկն է. իսկ փարիսեցին ժամանակին տիրապետող ազանդներէն մէկուն հետեւողն է, և դպիր մը կրնայ միանգամայն փարիսեցի կամ սադուկեցի կամ Եսսէնեան ըլլալ, թէպէտև աւետարանին մէջ այդ երրորդ ազանդը բնաւ յիշուած չէ։ կեղծաւորութիւնը միւս ազանդներուն ալ օտար չէր, և չենք կրնար ըսել թէ Սադուկեցիներ կեղծաւոր չէին. այլ Փարիսեցիներուն մէջ աւելի յառաջացեալ կ'երեւի կեղծաւորութիւնը. կամ թէ անոնք աւելի աչքի կը զարնէին, կամ թէ անոր համար որ ինքն Յիսուս ալ Փարիսեցւոց վարդապետութեան կողմն էր Սադուկեցւոց դէմ, ինչպէս ետքն եղբայրներուն առակին մէջ տեսանք (§ 223), և կարեւոր կարծեց յատկապէս յիշել անոնց անունը, որպէս զի այդ մասին անոնց համակարծիք եղած ըլլալու կասկած չտայ, թէպէտև բոլոր քարոզութեանց մէջ առեպ չեչտուած էր այդ կէտը։

Վայ քաւսոլ սկսած հաստուածնեսրը ուխին են մեր գործածած սովորական տպագրութեանց մէջ. սակայն յունարէն քնագիրին և մեր հայ թարգմանութեան դրչագիրներուն մէջ եօթին են միայն, և բոլոր հին օրինակներ չունին Ի Գ. 14 համարը. Վա՛յ ձեզ գպրաց և փարիսեցւոց կեղծաւորաց, զի ո՛պէս գոսան այբեաց, պատճառանօք եկեսբէք զաղօիս, ևման զի աւելի գատաստան ընդունիցէք: Այդ համարը Ոսկան վարդապետ աւելցուց իւր առաջին տպագրութեան մէջ լատինական թարգմանութենէն փոխադրելով, ինչպէս ըրած էր Մարկոսի ԺՍ. 26 համարն ալ (§ 216): Այս տեղ ալ պէտք է աւելցնենք թէ այդ յաւելուածական համարին իմաստը աւետարանէն օտար չէ, վասն զի կը գտնուի Մարկոսի մէջ ալ, Որ ո՛պէն գգոսա այբեաց, պատճառանօք չերկեսբեալ գաղօիս, զի աւելի եա գատաստան ընկալցին (Մրկ. ԺԲ: 40), և Ղուկասի մէջ ալ, Որ ո՛պէն գգոսա այբեաց, և պատճառանօք չերկեսբեն գաղօիս, նոյա ընկալցին աւելի գատաստան (Ղուկ. Ի. 47), ինչպէս որ մենք ալ իրենց տեղը յիշեցինք, (§ 227), սակայն մեր բացատրութեանց մէջ նախնական օրինակներուն կը հետեւինք:

Առաջին վայը (Ի Գ. 13) կեղծաւորներուն կոչմանէ Աւետարանի կամ երկնից Արքայութեան դէմ յուցուած հակառակութեան համար է. ոչ միայն իրենք չեն հաւանիր և չեն համոզուիր Յիսուսի քարոզած Աւետարանին հետևիլ, այլ և ամէն տեսակ հնարքներով և հակառակութիւններով կ'աշխատին որ ուրիշներ ալ անոր չհաւանին և չհետևին: Բոլոր աւետարանական պատմութեան պարագաները կը հաստատեն և կը հաւաստեն փարիսեցիական հակառակութեան ճիգերը, Յիսուսի հրաշքները ուրանալու, թժկութիւնները դիւական զօրութեան վերագրելու, օրինապանցութեան ամբաստանութիւններ յերիւրելու, ամէն կողմերէն հալածանքներ յարուցանելու, որոնց ամէնուն դիտումն էր ժողովուրդը Աւետարանին հետևելէ կամ երկնից Արքայութիւն մտնելէ արգելու:

Երկրորդ վայը (Ի Գ. 15) նկատի կ'առնէ հրէական օրէնքին տարածման համար եղած սուտ ջանքերը: Եկեսբ ըսուածները հեթանոսութենէ հրէութեան դարձողներն են. «Ամէն ջանք կ'ընէք, կ'ըսէ Յիսուս, ամէն կողմ կը շրջիք, ծով ու ցամաք չէք թողուր ու կը պատիք, որպէս զի հեթանոս մը կրապաչութեան մոլար վարդապետութենէն ազատէք և հոգւոյ կորուստէն փրկէք, բայց երբ որ յաջողիք, փոխանակ ուղիղ վարդապետութեամբ և մաքուր

սկզբունքներով զօրացնելու, ձեր կեղծաւորութեանց ձեւերը կը տեսնէք այդ եկամուտներուն, որով նորէն պահանջի կոչուած զաւակներ կը կազմէք անոնք, և ձեզմէ չարաչար աշակերտներ կը հասցնէք»։

Երրորդ վայը (ԻԳ. 16—22) երդումի մասին կազմուած սխալ վարդապետութեան համար է, ինչ որ Հերան քարոզին մէջ ալ բացատրեցաւ (§ 61)։ Փարիսեցւոց դրութեամբ տարբերութիւններ դրուած էին երդումներու մէջ. տաճարին վրայ երդումը տարբեր էր տաճարին ոսկիին վրայ երդումէն, սեղանին վրայ երդումը տարբեր էր սեղանին պոհին վրայ երդումէն։ Պատճառը ագահութիւնն էր։ Սովորութիւն էր, որ երդում ընողը պէտք էր ձեռքը երդում րած բանին վրայ դնէր, ինչպէս որ այսօր ալ աւետարանին վրայ երդում ընողը ձեռքը աւետարանին վրայ կը դնէ։ Սրդ տաճարին կամ սեղանին վրայ երդում ընողէն տաճարի պաշտօնեաներուն օգուտ մը չէր ըլլար, բայց երբ տաճարին դրամ բերէր, և սեղանին պոհ բերէր, և ձեռքը անոնց վրայ դնէր երդում ընելու համար, դրամին ոսկին և պոհին կենդանին տաճարի պաշտօնեաներուն կը մնային, և երդումէն օգուտ կը քաղէին։ Անոր համար սկսած էին ուսուցանել թէ լոկ տաճարի կամ լոկ սեղանի վրայ եղած երդումը ոյժ չունի, զօրաւոր չէ, պէտք է տաճարը ոսկիով ըլլայ, սեղանը պոհով։ Մոտ, չնոր, հոյչ և հոյչ ա-ՄՆոդ կը կոչէ Յիսուս այս կերպով վարդապետողները. «Ո՞չ ապաքէն, կ'ըսէ, տաճարն է որ ոսկին կը սրբէ, և սեղանն է որ պոհը կը նուիրագործէ. ապա ուրեմն ինչպէս կրնաք դուք տաճարն ու սեղանը՝ ոսկին ու պոհին յետադասել իրմէ պատճառ, և ոսկին ու պոհը յետադասել իրմէ հետևանք։ Ուրիչ առմամբ ալ, ո՞չ ապաքէն տաճարին վրայ երդում ընողը՝ բոլոր տաճարին մէջ եղած բաներուն վրայ, և սեղանին վրայ երդում ընողը՝ բոլոր սեղանին վրայ գտնուած բաներուն վրայ երդում րած կ'ըլլայ։ Ինչպէս երկինքին վրայ երդում ընողը, երկինքին վրայ նստող Աստուծոյ անուան երդում րած կ'ըլլայ, վասն զի երկինք բաժնիս իրմէ Աստուծոյ աթոռ կ'ըսեղնանք, և անոր համար երկինքին վրայ երդում կ'ընենք»։

Չորրորդ վայը (ԻԳ. 23—24) տասանորդի պատուիրանին մէջ ցոյց տրուած կեղծաւորական ճշդութեան համար է։ Մովսէսի օրէն-

քով հրամայուեցաւ, որ ամէն Հրէայ իւր չահին տանին մէկը Աստուծոյ պիտի նուիրէ և պիտի յանձնէ Ղեւտացիներուն, Աստուծոյ տաճարին և տաճարին պաշտօնեաներուն ծախուց համար (թիւ. ԺԸ. 21)։ Այդ տուրքը նուիրական էր և նիւթական, այսինքն է նոյն իսկ արտադրուած նիւթէն պիտի տրուէր, հունձքէ առնուած տասը քառ արմտիքէն քառ մը, այգեկութքէն առնուած տասը մար գինիէն կամ ձէթէն մար մը, և այլն։

Կեղծաւոր վարդապետներ այդ պատուիրանը այնչափ խղճահարութեան կը տանէին, որ պարտէզին մէջ աճած անանուխի և սամիթի և չամանի (նանէ օշոռ, չէօրեկ օշոռ, չէմէն օշոռ) նման անշանակ բոյսերուն ալ նոր բուսած տերեւները համրելով, տասը տեսնելի վրայ տերև մը իրրև տասանորդ վճարելու ցոյցը կ'ընէին (§ 150)։ Յիսուս չըսեր որ այս ճշդապահութիւնը չընեն, մանաւանդ թէ կը հաստատէ ընելով. Զայս գործել էր առնել։ Միայն դիտել կուտայ թէ յայտնի կեղծաւորութիւն է, այսպիսի մանր պատուիրաններու վրայ խղճահար ճշդապահութիւն ցուցնել. և միւս կողմէն օրինայց գիրքին ամէնէն ծանր պատուիրանները, որոնք արդարութեան կամ գառաւատնի, սիրոյ կամ ողորմութեան, և ներքին սրբութեան կամ հաւատքի կը վերաբերին՝ անուշադիր ընել. անոնց մասին հոգ չդարձնել, և դիտակցաբար զանցառու գտնուիլ։ Այդպէս ընողներ և ժողովուրդին այսպէս սորվեցնողներ կոյր առաջնորդներ են, որ ոչ իրենք ուղիղ ճամբէն կ'երթան և ոչ ալ ժողովուրդը ուղիղ ճամբէն կը տանին։ Իսկ իրենց խղճահարութիւնը կը նմանի այն մարդուն, որ խմած ջուրը կը քամէ որպէս զի մանր և անտեսանելի ճճիներ միասին կուլ չտայ, բայց երբ բաժակին մէջ ուղտ մըն ալ ինկած ըլլայ, զայն ի միասին կուլ չտալու զգուշութիւն չընար»։ Օրինակը չափազանցեալ է հարկաւ. վասն զի գաւաթի մը մէջ ուղտ մը չկրնար իյնալ. բայց չափազանցեալ օրինակները ժողովուրդին համար աւելի ազդեցիկ կ'ըլլան. և մենք քանի քանի անգամներ հանդիպեցանք Յիսուսի գործածած չափազանցութեան օրինակներուն։

Հինգերորդ վայրը (ԻԳ. 25—26) կեղծաւորութեան ուրիշ մէկ երեսոյթին համար է, ուտելիքի կամ ըմպելիքի ամանի մը մաքրութենէն առնուած։ Ով որ կ'ուզէ մաքուր ուտել և մաքուր խմել, պէտք է գլխաւորապէս մտադրութիւն դարձնէ իւր ամանին ներսի

կողմը մաքրելու, որ մէջի դրածն ալ չկեղտոտի և չպղծուի. ու մաքուր ու սուրբ բան կերած կամ խմած ըլլայ: Իսկ եթէ միայն ամանին դուրսի կողմը կը մաքրէ, և ներսի կողմը աղտոտ կը թողու, անոր կերածն ու խմածը մաքուր չըլլար: Կեղծաւորի սրբութիւնն ու արդարութիւնն ալ ասոր նման է, կեղծաւոր արդարը դուրսը մաքուր, բայց ներսը կեղտոտ ամանի մըն է, դուրսէն լաւ կ'երեւայ, բայց ներսը յափշտակութիւններով և անխտնութիւններով, անիրաւութիւններով և պղծութիւններով լեցուն է. և այն մարդը որ այսպէսով ուրիշները կ'ուզէ խաբել, երբ ուրիշները կոյր կը կարծէ որ իսկութիւնը չտեսնան, ինքն իսկապէս կոյր է որ ճըշմարտութիւնը չտեսնար: «Կեղծաւոր Փարիսեցի, կ'ըսէ Յիսուս, կոյրը դուն ես; որ ինքզինքդ չես տեսներ, աշխատէ՛ որ ներսդ մաքուր ըլլայ. վասն զի եթէ ներսէն և իսկութեամբ արդար ու սուրբ կ'ըլլաս, արտաքինդ ալ նոյնին իսկ արդար և սուրբ եղած կ'ըլլայ. վասն զի մարդիկ կը տեսնան քու բարի գործերդ, և քու վրադ լաւ գաղափար կը կազմեն, և քեզի քնաւ աշխատանք չմնար ուրիշին լաւ երեւնալու համար ջանք և ճիգ թափելու:»

Վեցերորդ վայը (ԻԳ. 27—28) դարձեալ կեղծաւորութիւնը յանդիմանելու համար է, գեղեցիկ և զարդարուն շիրիմներու օրինակէն առնուած: Կուխալ ու յղկեալ, ծեփեալ ու բռեալ դամբարաններ կ'երեւին չատ տեղեր, որոնց վրայ նայելով մարդ կը զարմանայ, և իրրև գեղեցիկ չինութիւններ կը նկատէ: Բայց եթէ մտածէ ոք թէ ի՛նչ են այդ շիրիմները, չուտով պիտի ըմբռնէ, թէ ասոնց մէջ դրուած են մեռելներու դիակներ, որոնք նեխած ու փտած են, և որոնցմէ ուրիշ բան չի մնար բայց եթէ ցամաք ոսկորներ և գարշահոտ աւելորդներ. «Ահա, դուք ալ սանկ էք, կ'ըսէ Յիսուս կեղծաւորներուն, ձեր արտաքինայարդար գարանքները տեսնողներուն աչքին գեղեցիկ կրնաք երեւալ, սակայն իրօք գեղեցիկ չէք, որովհետև ձեր ներսը անօրէնութեամբ և անիրաւութեամբ, սուտութեամբ և խաբէութեամբ լեցուն է, և այն է ձեր իսկութիւնը, և ոչ թէ դուրսի երեւոյթը (§ 150):

Եօթներորդ վայը (ԻԳ. 29—31) կը խօսի ժամանակին Հրէաներուն իրենց նախնեաց ըրած ակնարկութեան վրայ. վասն զի լսելով ու կարդալով որ իրենց նախնիքը Աստուծոյ մարգարէները անարգած ու նախատած, հալածած ու սպաննած էին, կ'ըսեն որ եթէ

իրենց նախնեաց աեղ իրենք եղած ըլլային՝ սասկ բաներ ըրած չէին ըլլար: Եւ որպէս զի իրենց պարծննկոտութեան հատուցումն տուած ըլլան, իրենց նախնեաց արհամարհած մարգարէները իրենք կը պատուեն, անոնց փառաւոր գերեզմաններ կը կանգնեն, կրցածնուն չափ կը զարդարեն, և իրենց նախնիքներէն տարբեր լինելնին կ'ուզեն ապացուցանել: «Բայց չէ՞ որ, կ'աւելցնէ Քիւրս, այս ըսելով և այսպէս ընելով ալ կը խոստովանիք թէ մարգարէասպաններուն զաւակներն ու յաջորդներն էք: Սպանեալ մարգարէներուն գերեզմանները զարդարելով՝ սպաններուն նմանող եղած ըլլալնուդ ամբաստանութենեն չէք ազատիր, քանի որ այդ ցոյցերը արտաքին բաներ են՝ իսկ իրօք դուք ալ անոնց ըրածը կ'ընէք, վասն զի կը հալածէք Երկնից Արքայութիւն քարոզողը և կը մերժէք Աւետարանի վարդապետութիւնը: Սակայն ոչ միայն ձեր նախնիքներէն տարբեր չլինելնիդ կը հաստատէք, այլ և քայլ մըն ալ առչև գայած ըլլալնիդ կ'արդարացնէք: Անոնք Մեսիային մարգարէները հալածեցին. դուք յայտնուած Մեսիան կը հալածէք, որով ձեր նախնեաց անօրէնութեան չափը կը լրացնէք»:

ՁՅՕ. ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ ԵՒ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԱՑԻՔ

Մատթ. ԻԳ. 32—39

Վայերուն եղրակացութիւնը ուրիշ կերպ չէր կրնար ըլլալ, բայց եթէ գործած չարիքին մեծութեան համեմատ սաստ մը և կատարուած ոճիրին համաչափ պատիժ մը: Յիսուս ալ այս կերպով կը վախէ իր յանդիմանական խօսակցութիւնը, որ ամփոփում մըն է եւամեայ ժամանակով կատարուած քարոզութեանց:

«Ա՛յ խաբեբայ օձեր, ա՛յ իժերու խայթող ձագեր. թերեւս աշխարհի առչև և մարդիկներու աչքին յաջողիք ձեր անօրէնութիւնները ծածկել. բայց ի՞նչ պիտի ընէք ամենատես և ամենազէտ Աստուծոյ դատաստանին առչև, ինչպէս յաւիտենական գեհենին դատապարտութենէն պիտի խուսափիք: Չիս հալածեցիք, ինծի հակառակեցաք, դիս ալ պիտի սպաննէք, բայց Աւետարանի քարոզութիւնը պիտի չխափանէք, Երկնից Արքայութեան դուռները պիտի չկարենաք փակել: Ինչ եաքը պիտի գրկեմ ես Աւետարանի

23. Երուսաղէմ Արեւմուտքէն

պաշտօնեաներ ու մարզպետներ՝ որ պիտի աւետարանեն, իմաստուններ՝ որ պիտի քարոզեն, դպիրներ՝ որ պիտի վարդապետեն։ Ինծառ որ անոնց դէմ ալ հալածանք պիտի հանէք, պիտի խաչէք, պիտի սպաննէք, իմ պաշտօնեաներուս հանգիստ պիտի չտաք. բայց սասանկով ալ Աւետարանի քարոզութիւնը ու տարածումը պիտի չյաջողիք արգելուլ։ Աւետարանը պիտի տարածուի. երկնից Արքայութիւնը պիտի յաղթանակէ. միայն դուք պարտաւոր պիտի ճնաք այդչափ արդար արիւններուն, Աբէլէն մինչև Զաքարիա։ Վայ քեզի Երուսաղէմ, որ մարգարէները կը սպաննէիր և քեզի ղրկուած առաքեալները կը քարկոծէիր. այնչափ բաներ ընելէդ ետքն ալ, ես ուզեցի քեզի ողորմիլ, և քեզ քու բնակիչներով իմ գթութեանս տակ պահել, ինչպէս հաւ մը իր փոքրիկ վառեակները իր թեւին ներքև կը պահպանէ։ Այս նպատակով քեզի եկայ. այս նպատակով մինչև հիմա քարոզեցի, սորվեցուցի, հրաշագործեցի. բայց դուն քեզի եկած բարերար այցելութիւնը չճանչցար, և ինձի հետեւիլ չուզեցիր. քու չարութեանդ մէջ հաստատուն մնացիր։ Ուրեմն պատիժդ ժամանակը հասաւ, վճիռը արուեցաւ։ Մէկ մըն ալ դիս պիտի չտեսնես, մէկ մըն ալ իմ ձայնս պիտի չլսես, մէկ մըն ալ իմ քարոզութիւնս քու մէջդ պիտի չհնչէ, բայց եթէ զղջումի գաս, ճանապարհ փոխես, Մեսիան ճանչնաս, Աւետարանը ընդունիս։ և ուղիղ սիրտով իմ մեսիական գալուստը խոստովանիս, և գոչես. Օրհնեալ ըլլաս դուն որ Տառուծոյ կողմէն կու գաս»։

Ահա Յիսուսի քարոզութեանց վերջին խօսքերը, ահա՛ աւետարանին քարոզութեան փակումը։ Այլեւս Յիսուս ընդհանուր կերպով ժողովուրդին չքարոզեց, և ինչ որ ասկէ ետքը խօսուած պիտի տեսնանք, մասնաւոր կերպով իր առաքեալներուն, և կամ յաւուկ կերպով իրեն դիմողներուն ուղղուած խօսքեր են։

Այս հատուածը չփակած պէտք է բացատրութիւն մը տանք. Աբէլէ տէրտէսի և Զաքէոս պետի Բոքաէոս անուններուն, զորս Յիսուս տուաւ Հրէաներուն վրայ ծանրացող պատասխանատուութիւնը յիշած տեղը։ Աբէլի մահը ճիշդը խօսելով Հրէաներուն վրայ պէտք չէր ծանրանար. չատ կանուխէն, տակի ունեցած էր կայէնի ձեռքով, մինչ Հրէից ազգութիւնը Աբրահամէ սադին իր կազմութիւնը ստացաւ։ Իսկ Զաքարիա որդի Բարաքեայ, Բաբելոնի գե-

բուժենէն եաքը փայլող վերջին մարգարէներէն է (Զաք. Ա. 1). սակայն նա խաղաղութեամբ վախճանած է, և չէ սպաննուած տաճարին մէջ. և իրեն չյարմարիր Զոր սպանէ+ ընդ ՀԷՂ պատճառին և աԷղանոյ խօսքը: Ոմանք կարծեցին թէ յիշուած Զաքարիան Յովհաննէս Մկրտչի հայրն էր, սակայն անոր ոչ տաճարի մէջ սպաննուած լինելը և ոչ Բարաքիայի որդի լինելը յայտնի է: Զաքարիա որդի Բարաքեայ մը կը յիշէ Եսայի (Ես. Ղ. 2), սակայն սա ո՛չ քարոզիչ է և ոչ սպաննուած է: Յովսեպոս պատմիչ կը յիշէ թէ Զաքարիա որդի Բարուքայ անուն անձ մը Երուսաղէմի կործանման միջոցին տաճարին մէջ սպաննուեցաւ, սակայն այս ալ Յիսուսէ եաքը հանդիպած մի գործ է, և Յիսուսի խօսքերը մարգարէական չէին այլ պատմական: Ամենէն հաւանական մեկնութիւնն է, թէ Յիսուս կ'ակնարկէ Ազարիա քահանայապետին, որ Յովասի հրամանով սպաննուեցաւ տաճարին մէջ (Բ. Մնաց. ԻԴ. 22), վասն զի այս քահանայապետին անունը եբրայեցերէն բնագիրին, և լատիներէն թարգմանութեան մէջ ալ Զաքարիա գրուած է, և այնպէս պէտք էր յիշէր Յիսուս ալ: Իսկ հայրանունի մասին Զաքարիա քահանայապետ ոչ Բարաքեայ այլ Յովիդայեայ որդի էր, և հաւանական է որ Ղեւտ. Բարաքեայ յաւելուածը պատահական մուծուած յաւելում մըն է, վասն զի նոյն յիշատակութիւնը Ղուկասի մէջ կը գտնենք առանց այս յաւելուածին, այլ պարզապէս ըսուած է. Մինչև ցօրէն Զաքեայ՝ կորսուելոյ ընդ սեղանն և ընդ տաճարն (Ղուկ. ԺԱ. 51):

Յիսուս արդար Աբէլը և քահանայապետ Զաքարիան յիշելով կ'ուզէ ընդհանուր կերպով սպանուած արդարներուն ակնարկել՝ որ Ս. Գիրքին մէջ յիշուած են, և ասոնք ալ իրօք այս երկուքն են, Աբէլ առաջին և Զաքարիա վերջին:

231. ԱՅՐԻՆ ԼՈՒՄԱՆ

Մարկ. ԺԲ. 41—44, Ղուկ. ԻԱ. 1—4

Յիսուս իւր յանդիմանութեան խօսքերը աւարտելէ եաքը, պահ մը հանդարտելու նպատակաւ տաճարին մօտ, գանձատան դրան դիմաց կայնած լուին կը ճնար, և կը դիտէր տաճար եկող դացող ուխտաւորները, որք իբր ուխտաւորութեան յատուկ պարտա-

տրուելիքն մը՝ կու գային գանձանակին մէջ իրենց դրամական նուէրն ալ թողուլ։ Նիսան 12 էր այն երեքշաբթին, երկու օրէն զատկական գառնազէնութիւնը պիտի կատարուէր, ուխտաւորութեան պարտքերը լրացնելու օրերը կը կարճէին, և հարկ էր փութալ։ Ուխտաւորներ քաղաքէն և ուխտաւորներ գաւառներէն հետզհետէ սաճար կու գային և գանձանակին մօտենալով իրենց նուէրը կը թողուին, տեսակ մը ցուցամոլութիւն լսուելով անոր մէջ ալ, որպէսզի ամէնքը տեսնեն իրենց կարողութեան և բարեպաշտութեան չափը։

Գանձը կամ Գանձանակը՝ Մովսէսէն հաստատուած էր, և ժամանակ ժամանակ նորանոր կարգադրութիւններ ունեցած էր։ Յիսուսի ատեն Հերովդէսեան սաճարը գանձարան մը ունէր, որուն դուրսի կողմէն սանտրուկ սարքեր բերաններ կամ ծակեր կային, որոնք փող կը կոչուէին, դէպի ներս փողի ձեւով նեղնալնուն համար։ Իւրաքանչիւր ծակը սաճարին կամ արարողութեանց որոշ պէտքերուն սահմանուած էր, ու ժողովուրդը և ուխտաւորը իւրաքանչիւրին համար իր նպատակը պիտի ձգէր ըստ իր կարողութեան։ Յիսուս կը դիտէր դրամ նետողները, որք փարիսեցիական կեղծաւորութեամբ սուածնին ամէնուն լսցնելու ձեւեր կը գործածէին, և իրօք ալ չատ մը ունեւորներ նշանաւոր նուէրներ կը թողուին գանձատան բերաններուն մէջ։

Անոնց մէջ խառնուած կին մըն ալ կը յառաջանայ, այրի, աղքատ, խեղճ, և կատարեալապէս ստուգեալ մը. ձեւքը միայն երկու լումայ բռնած, որ է մէկ նաքարակիտի գումար մը, մեր դրամով երեք փարայի արժէք մը։ Այրին իր կարողութեան չափ օրէնքին պատուէրը կատարելու խղճահարութեամբ, երկու լումաները երկու գլխաւոր փողերէն ներս կը թողու։

Յիսուս կը զգածուի այդ խեղճ ու համեստ օրինապահ կնոջ երածէն, որ կրնար ալ զինքն բոլորովին ազատ նկատել գանձանակի նուէրին օրէնքէն, բայց կրցածն ընելու խիղճն ու հաւատքը ունէր, և նաքարակիտ մը նուիրելու բարեպաշտութիւնը կը կատարէր, հարկաւ իր անհրաժեշտ օրապահիկէն կտրելով այդ գումարը։ Ունեւորներուն նետած նշանաւոր գումարները յատուկ մատդրութիւն չէին գրաւած. այրիին նաքարակիտը Յիսուսին վրայ իսկ տպաւորութիւն ներգործած էր։ Սուաքեալները դիտեցին Յիսուսի

կերպարանը և ղգացած գոհունակութիւնը, Յիսուս ալ զանոնք իւր մօտը կոչելով ըսաւ. «Կը դիտէ՞ք սա նուիրատուները. թերեւս ձեր մատրութիւնը գրաւեցին և ձեզի գոհունակութիւն պատճառեցին չատ մը ունեւորներու նշանաւոր նուէրները. սակայն անոնց ըրածը ըստ ինքեան արժէք մը չունի, որովհետեւ ինչ որ տուին իրենց հարստութեան առիթ մը չէր. իրենց պէտքէն աւելին, իրենց աւելորդն է զոր Աստուծոյ կ'ընծայեն: Իսկ Աստուած կ'ուզէ որ իրեն հաճելի ըլլալ ուզողը, գոհողութիւն մը յանձն առնու իրեն համար, և իր սիրոյն զգացմամբ բան մը նուիրած ըլլայ, և ոչ թէ աւելորդովը զԱստուած պատուէ: Եթէ դուք ալ լաւ դիտեցիք՝ նուիրատուներուն կարգին խեղճ կին մըն ալ եկաւ և երկու լումայ նետեց: Այն խեղճը իւր անհրաժեշտ մնունդին, իւր կեանքին զոհողութիւնը ըրաւ, որ կարենայ գանձանակի օրէնքը լրացնել. թերեւս օր մը պիտի չուտէ, թերեւս կարեւոր մի բանէ զրկուի, երկու լուման իրմէ զրկելով և տաճարին նուիրելով: Ահա ճշմարիտ նուիրատուութեան օրինակ մը, ահա Աստուծոյ հաճելի գործ մը, ահա՛ չքնաղ և զօրաւոր առաքինութիւն մը, ինչ որ չճշմարտուիր իրենց աւելորդէն նուէր տուողներուն վրայ: Աստուծոյ արուած նուէրին արժէքը գումարին նիւթական չափը չէ, այլ գոհողութեան չափն է. անոր համար այն տատապեալ այրին նուէրը, իրօք չատ աւելի և չատ մեծ է, քան թէ հարուստներուն նշանաւոր գումարները: Ողորմութեան արժէքը համեմատականի վրայ հիմնուած է»:

Այդ միջադէպը ներքնապէս կը կապուէր քիչ առաջ (§ 229) բացատրուած կեղծաւորներուն ընթացքին հետ, և հարկաւ նոյն տպաւորութեան ներքև էր, որ Յիսուս հարկ տեսաւ այրին նուէրին մեկնութիւնը տալ իւր աշակերտներուն: Ուրիշ անգամ ալ Յիսուս վիրով և թմրուկով ողորմութիւն տուողները խայտառակած էր (Մատթ. Զ. 2), և ասանգամ ալ գործնական օրինակով մը՝ միեւնոյն սկզբունքը կը տրվեցնէր:

ՃՁԲ. ՀԵԹԱՆՈՍ ՈՒԽՏԱՒՈՐՆԵՐ

Յովհ. ԺԲ. 20—23

Մէջանկեալ դիպուած մը կը յիշէ Յովհաննէս, որ թէպէտ պատահական կ'երեւի, այլ խորհրդաւոր նշանակութիւն ունի։ Տաճարին մէջ հաւաքուած խուռն բազմութեան մէջ կային հեթանոսներ ալ, որոնք Երուսաղէմ եկած էին զատիկին առթիւ, Հրէից Աստուծոյն ուխտը կատարել և Եհովայի տաճարին երկրպագութիւն ընել։ Ցիսուսի այն օրուան րրածներն ու ըսածները իրենց ալ մտադրութիւնը և հետաքրքրութիւնը գրաւած էին, իրենք ալ փափաքեցան մօտենալ հրաշագործ մարգարէին և անզուգական վարդապետին, իրենք ալ իրենց վերաբերեալ խրատները լսել, և անոր չնաշխարհիկ կարողութենէն օգտուիլ։ Բայց իրենք տաճարին արտաքին գաւիթէն, Հեթանոսաց Գաւիթ կոչուած բակէն անդին չէին կրնար անցնիլ, մինչ Ցիսուս տաճարին ներքին գաւիթին մէջ կը խօսէր, ուստի պէտք ունեցան Ցիսուսի լուր հասցնել որ իրենց քովն ալ գայ։ Այդ առաջարկը Ցիսուսին հասցնելու համար դիմեցին Երկոտասաններէն մէկուն, Բեթսայիդացի Փիլիպպոսին, և սկսան աղաչել, «Տէր, կ'ուզենք Ցիսուսը տեսնել։ Կ'աղաչենք, տէր, մենք ալ կը փափաքինք քու վարդապետիդ մօտենալ, խօսածը լսել, աղօթքը առնել. մեր կողմէն իրեն խօսէ, որպէս զի մեր քովն ալ գայ»։ Փիլիպպոս չի համարձակիր ինք իր գլխուն այս տեսակ նոր առաջարկ մը Ցիսուսին տանիլ, ուստի նախապէս իրմէ աւելի Ցիսուսին մօտ և անոր դիտումներուն աւելի տեղեակ ընկերի մը կ'ուզէ հաղորդել իրեն եղած առաջարկը, և իրեն քաղաքացւոյն Բեթսայիդացի Անդրէասին կը դիմէ։ Երկուքը կը խորհրդակցին, և միասին Ցիսուսի կը ներկայանան, և հեթանոս ուխտաւորներուն փափաքը կը յայտնեն, թէ դուրսը կեցող հեթանոս ուխտաւորներէն ոմանք կը խնդրեն որ քեզ տեսնեն և իրենց ալ խօսիս։ Այսչափ է աւետարանին պատմածը, բայց բազմաթիւ են այդ միջադէպին շուրջը յուզուած պատմական խնդիրները, զորս մենք ալ պիտի հարկ կը զգանք քաղել։

Ինդիր է թէ ե՞րբ տեղի ունեցաւ այդ միջադէպը։ Միայն Յովհաննէս գայն կը յիշէ Յիսուսի հանդիսապէս Երուսաղէմ մըտնելէն անմիջապէս ետքը, որ կիրակի օր տեղի ունեցաւ, և աշակերտներուն ոտուընները լուալէն անմիջապէս առաջ, որ կատարուեցաւ հինգշաբթի երեկոյ. և քնաւ ժամանակագրական պարագայ մը չաւելցներ։ Այս պատճառով աւետարանի մէկնիչներէն ոմանք կիրակի, ոմանք երկուշաբթի, և ոմանք երեքշաբթի երեկոյին հանդիպած կը դնեն հեթանոսներու միջադէպը։ Մենք այդ վերլիններուն տեսութիւնը նախընտրեցինք, որովհետև կիրակի երեկոյ, երբոր Յիսուս տաճար հասաւ, արդէն եէ եբեկոյոցեաւ ֆոճ (Մարկ. ԺԱ. 11), և նոր գործողութեան տեղն չէր մնացած (§ 212)։ Երկուշաբթիին համար որեւէ հաւանականութեան նշան չկայ. մինչ երեքշաբթիին համար, կը դիտենք, որ Յովհաննէս սոյն միջադէպին յարակցեալ մասերը պատմելէն ետքը, կ'աւելցնէ յայտնապէս թէ Յիսուս ըռէաա ընռէաա ֆ նոցանէ (Յովհ. ԺԲ. 36), և այս պարագան երեքշաբթի երեկոյին կը պատշաճի, երբ Յիսուս վերջին անգամ ժողովուրդին հետ էր, և այլ եւս ժողովուրդին մէջ չմտաւ։

Թէ ինչո՞ւ առաջ Փիլիպպոսին և ոչ ուրիշի մը մօտենան, մեծ խնդիրի նիւթ չէ։ Թերեւս պատահաբար անիկայ տեսան Հեթանոսաց գաւիթէն անցած ատենը, կամ թէ անոր հետ որեւէ նախընթաց ծանօթութիւն ունէին, կամ թէ Փիլիպպոս Թերեւս օտարներու հետ տեսակցութեան եւ միջնորդութեան պաշտօնն ունէր, ինչպէս Յուդա արկղակալութեան պաշտօնը կը վարէր (Յովհ. ԺԲ. 6)։ Աւելի մտադրութեան արժանի է Փիլիպպոսին առանձինն չհամարձակելով Անդրէասին դիմելը։ Գանի քանի անգամներ պիտի տեսած ենք թէ Յովհաննեան և Ջեբեդեան եղբայրներ Յիսուսի աւելի մերձաւոր քառեակ մը կը կազմէին, որոնք աւելի համարձակութիւն ունէին, և Յիսուս երբեմն անոնք կը զատէր և իրեն հետ կ'առնէր։ Իսկ Փիլիպպոս երկրորդ քառեակին մէջէն էր, և առաջին քառեակէն մէկը իրեն խորհրդակից և ընկերակից չառած՝ չհամարձակեցաւ այսպիսի տարօրինակ առաջարկ մը Յիսուսին խօսիլ։ Երկուսաններուն երեք քառեակները իր տեղը բացատրած ենք (§ 58)։

Ինդիր ալ է թէ ո՞յք ոմանք և ո՞ր ազգէ էին այդ հեթանոսները։ Որովհետեւ աւետարանի մէջ ուրիշ հեթանոսաց յիշատակութիւն չկայ. և աւետարանիչն ալ յատկանիշ մը չի տար հաւանական

մեկնութիւն մը տալու համար, զանազան ազգեր փափաքած են այդ հեթանոսները իրենցմէ կարծել: Նախ Յոյները, հիմնուելով յունարէն բնագիրին բառին, որ հԷՆոռոց բառին տեղ կը գրէ, Էջն ոռոց եւ ՀԷլլէն: Սակայն ամէն թարգմանութիւններ անխափր ՀԷլլէն բառը իմացած են իրեն տարածելով իմաստով և թարգմանած են ՀԷՆոռոց, և ոչ երբէք սեղմեալ իմաստով առած են իբր յունական: Ասոնց ետեւէն կուգան Արեւելեայք, որոնք Եդեսիոյ կողմէ ըրկուած պատուիրակներ կը կարծեն այդ հեթանոսները, և Ասորիներ ու Հայեր իրենցմէ կ'ընդունին աւետարանի հեթանոսները: Արեւմտեայք ալ իրենցմէ կ'ընեն այդ հեթանոսները, կարծելով թէ Պաղեստինի պաշտպանութեան նպատակ Իտալական լեգէոնէն էին, որուն մէջ կային Հրէից կրօնքը յարգող շատեր. ինչպէս կախմանութիւն տարածուած էր որ ժողովրդեան մէջն ալ չինած էր (Գործ. է. 5), և կառնելիոս հարիւրապետը քոբէպոլցին և եկեղեցած յԱստուծոյ (Գործ. ժ. 2): Եւ որովհետեւ այն աստն Պաղեստին գտնուող երկրորդ Իտալական լեգէոնը, ճիշդ բառով Իտալիկեան կը կոչուէր, Իտալացիք կը կարծեն թէ այդ հեթանոսները Հռոմայեցիներ էին. իսկ Սպանիացիք կը պնդեն թէ Սպանիոյ Իտալիկա քաղաքէն Սպանիացիներ էին:

Եթէ մենք փոխանակ զանազան ազգերու կամայական փափաքներուն անսալու, աւետարանի վրայ հիմնենք մեր տեսութիւնները, կը գտնենք որ չատեր կային այն ատեն՝ որ զատիկին տեղին ուրիշ յատկապէս ուխտ ընելու համար. Յերկրէն անոնք ալ երթային պատանքեն ի պօնէն: Ատոնք հետեւաբար չատերը էին, և տարուէ տարի գալու սովորութիւն ունեցողներ էին, և ոչ թէ բացառապար այս անգամ այն տեղ հանդիպողներ, և այս բազմութենէն քիչերներ էին որ Փիլիպպոսի մօտեցան հետեւապար բազմութեան կողմէն, և ոչ թէ լոկ իրենց կողմէն խօսելու. Ոմանք հԷՆոռոց յԷլլէնէն անոնք էին: Այս տեսակ հեթանոսներ չատ էին այն ժամանակ Պաղեստինի շրջակը բնակող զանազան ազգերուն մէջէն, ինչպէս էին Եդոմայեցիք, Մովաբացիք, Ամոնացիք, Փիւնիկեցիք, Ասորիք, որոնք թէ բազմաստուածեան դրութեամբ դժուարութիւն չէին զգար, իրենց աստուածներուն վրան եհովային պաշտօնն ալ աւելցնել, և թէ Հրէից եհովային զօրաւոր ներգործութիւնները լսած ու տեսած ըլլալով՝ յատուկ պատկառանք և երկիւղ կը զգային անոր հանդէպ, և անոր յատուկ պաշտօն մատուցանել կը յորդորուէին:

Ւրնչ եղաւ Փիլիպպոսի և Անդրէասի կատարած միջնորդութեան վերջը, չենք գիտեր. աւետարանը կը լռէ, և Յիսուսի բերնէն անմիջապէս յետոյ յառաջ բերած պատասխանը, աշակերտներուն ուղղուած լինելու բնութիւնն ու իմաստն ունի, և ոչ թէ հեթանոսներու ուղղուած խօսքեր են: Ասկից ընթացքէն ալ կ'երեւի թէ Հրէաստան տարբն էր ունկնդրողը և թէ Յիսուս տակաւին ներքին բակին մէջ կը գտնուէր Հրէաներուն մէջ, և ոչ թէ արտաքին բակը հեթանոսներու հետ: Սակայն անհատնական չէ որ Յիսուս ներքին բակին մէջ խօսքերն ու գործերը լրացնելէ յետոյ, անկէ դուրս ելած աւանն այդ բարեպաշտ և երկիւղած հեթանոսներուն ալ միտքը լրացուցած ըլլայ, անոնց ալ պատշաճ խրատներ ուղղելով:

Մանաւանդ որ աւետարանիչը խորին և խորհրդաւոր նպատակ մը ունի հեթանոսները յիշելով: Յիսուս յայտնի և համարձակ կերպով հռչակած էր Հին Ուխտի դադարումը, հրէական ընտրեալ ժողովրդին անկումը, Նոր Ուխտին բոլոր աշխարհի առջեւ բացուած լինելը, և հեթանոսներու աւետարանական կոչումը: Այս վարդապետութեան նշրակացութիւնն ու գործնական հաստատութիւնն է՝ հեթանոսներու Յիսուսի մօտենալուն յիշատակութիւնը, ակնյայտնի ցուցնելու համար, որ եթէ Հրէայք Յիսուսի աւետարանէն կը հեռանան, Հեթանոսներ Յիսուսի աւետարանին կը մօտենան, եթէ Հրէայք երկնից Արքայութեան հրաւէրը կը մերժեն, Հեթանոսներ երկնից Արքայութեան հրաւէրը սիրով կ'ընդունին:

233. ՅԻՍՈՒՍԻ ՓԱՌԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆԸ

Յովհ. ԺԲ. 23 – 27

Գեղեցիկ հատուած մը և սրտառուչ զգացմանց արտայայտութիւն մըն է, ինչ որ այս տուղ յառաջ կը բերէ աւետարանիչը, առիթ առնելով հեթանոս ուխտաւորներու յայտնած փափաքէն, և Աւետարանի քարոզութեան ստացած ընդարձակութենէն: Յիսուսի խօսքերը ուղղուած են իր աչակերտներուն, և կը զգացնեն անոնց Աւետարանի քարոզութեան յաջողութիւնը: Փիլիպպոսի և Անդրէասի հետ էին հարկաւ իրենց միւս ընկերներն ալ, և երբ աւետարանը կը գրէ թէ Յիսուս պատասխանէ նոցա և ասէ, հարկ չկայ միայն երկու առաջարկութիւն ընող առաքեալները իմանալ, այլ բովանդակ առաքելական խումբը:

«Այդ լուրը, կ'ըսէ Յիսուս, այդ խնդրուածը զոր ինձի կը հաղորդէք, ձեզ ալ պէտք է համոզէ, թէ երկնից Արքայութեան լրանալուն և Որդւոյ Մարդոյ փառաւորուելուն ժամանակը հասած է: Բայց երբ ձեզի փառաւորութեան վրայ կը խօսիմ, չըլլայ թէ տարբեր միտքերու երթաք և աչխարհային կերպով իմանաք. իմ փառաւորութիւնս ցորենի հատին փառաւորութիւնն է, որ մէկ հատիկէ կը չատնայ, կը ծլի, կը ծաղկի, հասկ կը կապէ, և չատ արդիւնք կը պտղաբերէ: Սակայն այս փառաւորութեան համար, պէտք է որ ցորենի հատիկը հողին մէջ թաղուի ու մեռնի. իր փառաւորութիւն իր իսկ լմնալովը և կորսուելովը կը կատարուի: Այդպէս է ինձի համար ալ, ամէն մարդու համար ալ. մինչև որ մարդ իր անձը չկորնցնէ, զայն չյանիր ու չփառաւորեր. եթէ այս աչխար-

հիս մէջ կը մնանի ու կը կորսուի, յաւիտենական աչխարհին զայն պահած կ'ըլլայ: Այսպէս է իմ փառաւորութիւնս՝ որ այժմ կը կաւտարուի. ես կը մեռնիմ կ'երթամ, և երբ թէ կը կորսուիմ, բայց իմ մահուանս արդիւնքը իմ փառաւորութիւնս է: Ինչպէս ես, անանկ ալ իմ հետեւողներս: Ով որ իմ Աւետարանս կ'ընդունի ու ինձի կը հետեւի, նա ինձի նմանած կ'ըլլայ, և եթէ այս աչխարհին մէջ իր անձը կը կորնչնէ, յաւիտենական աչխարհին մէջ ինձի հետ փառաւորութիւն կը ստանայ: Վասն զի ես և ինձի հետեւողը պէտք է որ միասին ըլլանք. ուր որ և ինչպէս որ ես կ'ըլլամ, նոյն տեղ և նոյնպէս կ'ըլլայ հաւատարմութեամբ ինձի հետեւողը և իմ Աւետարանին պաշտօնեայն եղողը: Երկնաւոր Հայրը որ զիս կը սիրէ, իմ Աւետարանին պաշտօնեայն ալ կը սիրէ, և ինչպէս զիս կը պատուէ ու կը փառաւորէ, նոյնպէս ալ իմ Աւետարանին պաշտօնեայն կը պատուէ ու կը փառաւորէ: Սակայն այդ փառաւորութիւնը, որչափ և ընդունելի հոգևկան տեսութեամբ, նոյնչափ ալ ծանր է մարմնաւոր զգայութեամբ. չարչարանք և մահ թեթև չեն մարմնոյ զգայմանց համար: Անոր համար այս վայրկեանիս ես ալ իմ մէջ դժուարին պայքար մը կը զգամ. միտքս ու սիրտս չփոթած են. կը տեսնեմ արդիւնքն ու փառաւորութիւնը. բայց կը զգամ վիշտն ու նեղութիւնը: Բայց ինչ ընեմ, ինչ ըսեմ: Միթէ խնդրե՞մ Երկնաւոր Հօրմէ, որ այս դժուարին կացութենէն զիս ազատէ, որ այս նոր տեսակ փառաւորութենէն զիս խնայէ, որ պատրաստուած չարչարանքները և մահը ինէ հեռացնէ: Բայց չէ՞ որ այս նպատակով աչխարհ եմ եկած, այդ նպատակին համար մինչև հիմայ եմ աչխատած, այդ նպատակին լրման համար ալ այսօր այս ժամուս այս տեղ կը գտնուիմ»:

Քիչ մը կը լուէ Յիսուս այդ սրտառուչ խօսքերէն ետքը, պահ մը ինքն իր մէջ ամփոփուած աչքին առջև կը բերէ այդ երկիւղալի ճանապարհը, այդ տաժանակիր փառաւորութիւնը, այդ փառաւոր նեղութիւնը: Եւ կարծես երկար վարանումէն յանկարծ սթափող մը պէս, աչքը կը բարձրացնէ դէպի վեր, ձեռքերը կը պարզէ դէպի երկինք, և ամուր և հոսատուն ձայնով մը կը գոչէ. «Հայր, փառաւորէ՛ ղանոնք քու: Հայր Երկնաւոր, քու անունդ փառաւորուի, քու փառաւորութիւնդ յաղթէ, իմ չարչարանքս ու մահս ըլլայ իմ փառաւորութիւնս ալ. որ է Աւետարանին քարոզութիւնը և քարոզութեան տարածումը»:

234. ԵՐԿԻՆՔԷՆ ԵԿԱԾ ՁԱՅՆԸ.

Յովհ. ԺԲ. 28—33

Հազիւ թէ Յիսուս այդ հառաչանքը կ'արձակէ, և հաստատուն միտքով չարչարանաց և խաչի յանձնառութիւնը կ'արտայայտէ, որ յանկարծական ձայն մը կը հնչէ երկինքէն, տեսակ մը երկինք գոռալու ձայն մը. բայց սովորականէն տարբեր և խորհրդաւոր նշանակութիւն ունեցող ձայն մը: Ինչ ըլլալը ժողովուրդը չիմացաւ, բայց նշանակաւոր բան մը ըլլալը ամէնքը կռահեցին, և սկսան ըսել թէ երկինքէն հրեշտակ մըն էր որ Յիսուսի հետ խօսեցաւ: Իսկ հակառակութեան ոգւով մեկնութիւն տալ ուզողներ կ'ըսէին. թէ սովորական որոտում մըն է, նշանակութիւն ունեցող բան չէ: Յիսուս միայն իմացած էր ձայնին իմաստը, որ պատասխանն էր իւր հառաչանքին, Հայր, փառաւորէ՛ քու անունդ եւ. որուն երկնաւոր Հայրը այդ ըզգալի նշանով և լսելի ձայնով կը պատասխաներ. «Ե՛ւ փառաւորէ՛ ապրեցի, և պիտի փառաւորեմ ապրեցոյ. ինչպէս որ մինչեւ հիմայ ամէն պարագայի մէջ ըրի, այնպէս ալ ասկէ ետքը Աւետարանի քարոզութեան և Աւետարանը քարոզողիդ յաջողութեան և փառաւորութեան համար պիտի ըլլամ, չարչարանք և խաչ արժանաւոր պիտի ըլլան, և երկնից Արքայութեան փառաւորութիւնը պիտի պատրաստեն»:

Երբոր սեսաւ Յիսուս որ ձայնը լսողներ տարբեր կերպով կը մեկնեն. և ճշմարտութիւնը ծածկելու հիգեր կը թափուին, պարտք սեպեց իսկութիւնը բացատրել և ըսաւ. «եկած ձայնը սեւելի ձեզի, քան թէ ինձի համար է, որովհետեւ երկնաւոր Հայրը Աւետարանի յաջողութիւնը ու փառաւորութիւնը կը վստահացնէ, և կ'ապահովացընէ, թէ այն դիւական խաբէութիւնը՝ որ աշխարհի վրայ քարոզեսպէս տարածուած է, և Աւետարանի տարածման դէմ ամէն չանք կ'ընէ, նա այլ եւս դատապարտուած ու մերժուած է, և Աւետարանի դէմ հակառակութիւնը պիտի չյաջողի. և ինչչափ որ ալ նա չարչարանայ և մահուան պիտի ենթարկուիմ, և երկրէն վեր բարձրանալով պիտի մեռնիմ, սակայն բարձրանալովս ամէնքը ինձի պիտի քաշեմ, և մեռնելով ամէնուն հոգեւոր կենդանութիւն պիտի տամ»:

Երկրէն վեր բարձրանալով մահը կանուխէն ալ Յիսուս յիշած էր Նիկոդիմոսի հետ խօսած ատեն երեք տարի առաջ (Յովհ. Գ. 14), և յիշած էր անապատին մէջ բարձրացած պղինձէ օձին օրինակը։

Հարկաւ ուրիշ առիթներու մէջ ալ տեսլ կրկնած էր նոյն բացատրութիւնը։ Նմանութիւնը կը պատասխանէր խաչին մահուան, որուն վրայ կը բարձրացնէին ու կը կախէին մահուան դատապարտածը, որ երկրէ վեր ելած և կերպով մը օդին մէջ կախուած կը մնար։ Այս անգամ ալ ժողովուրդին դժուար չեղաւ Յիսուսին միտքը հասկնալ, և երկրէ բարձրանալու առակաւոր բացատրութեան ներքև իմանալ խաչելութեան մահը։ Ոչ միայն աւետարանիչն է որ Յիսուսի խօսքերը մեկնելով կ'աւելցնէ, թէ այս խօսքերով Յիսուս իր մահուան կերպը իմացուցած կ'ըլլար, այլ և ժողովուրդն ալ Յիսուսի ուղղած առարկութեամբը կ'իմացնէր, թէ անոր միտքը լաւ հասկցած է։

235. ՄԵՍԻԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐԸ

Յովհ. ԺԲ. 34—36

Յիսուսի նախընթաց խօսքերը երկու կէտեր կը չօշափէին միանգամայն. մէկ կողմէն իր մեսիայութիւնը կը պնդէր, միւս կողմէն իր մահը կը գուշակէր։ Լսողներէն շատեր, որոնք Յիսուսի համակիր ժողովուրդէն էին, բոլոր իրենց բարեմտութեամբ և բարեացակամութեամբ ալ՝ այդ երկու կէտերը իրարու միացնելու դժուարութիւն կը զգային։ Իրենք լսած ու իմացած էին որ Մեսիան պիտի չմեռնի. արդ եթէ Յիսուս Մեսիա էր՝ պէտք չէր մեռնէր. իսկ եթէ պիտի մեռնէր՝ Մեսիա չէր կրնար ըլլալ. մինչ այնչափ հրաշքներ և այնպիսի բարձր վարդապետութիւններ Մեսիա լինելուն հաստատ նշաններ էին։ Պահ մը իրենց մէջ խորհրդակցելէ ետքը, լուծում մը չկարենալով գտնել, կը համարձակին Յիսուսի դիմել։ «Մենք, կ'ըսեն, Ս. Գիրքէն իմացած ենք, որ Մեսիան պիտի չմեռնի և անմահ պիտի ապրի յաւիտենական կեանքով։ Արդ դուն ալ կը յայտնես, մենք ալ կը տեսնենք որ դուն Մեսիան ես. ինչպէ՞ս ուրեմն խաչուելուդ ու մեռնելուդ վրայ կը խօսիս. ո՞վ ես դուն ուրեմն, Որդւոյ Մարդոյ նկատմամբ խօսածներդ որո՞ն կը վերաբերին, քեզի՞ թէ ուրիշի»։

Յիսուս անոնց երկմտութիւնը ու վարանումը լուսաբանելու, և իրեն մեսիայութեան վրայ անոնց հաւատքը հաստատելու համար, պատասխան տուաւ ու ըսաւ. «Ստոյգ է ձեր կարծիքը թէ ես եմ Մեսիան, և թէ իմ վարդապետութիւնս ձեր մտքերուն համար լոյս է, թէ որ ինձի կը հաւատաք, լոյսի մէջ կ'ըլլաք. իսկ եթէ չէք հաւատար, խաւարի մէջ կը մնաք։ Մեսիային անձը չէ որ պիտի չմեռնի, այլ Մեսիային վարդապետութիւնը. իմ առնս չատ քիչ մնացած է. ու ես ձեզմէ կը հեռանամ, սակայն իմ լոյս վարդապետութիւնս ձեզի հետ կը մնայ. անոր հաւատացիմ մնացէ՛ք, որ խաւարի մէջ չինաք, և վտանգի չհանդիպիք. վասն զի մութին մէջ քալողը ո՛ւր երթալը չտեսներ, և կրնայ վտանգուիլ։ Դուք իմ լոյսէս, այսինքն իմ հաւատքէս մի՛ հեռանաք. այդ լոյսը միշտ ձեզի հետ պահեցէ՛ք. այդ հաւատքին լոյսով լուսաւորուեցէ՛ք, և միշտ լուսաւոր կը մնաք, լոյսի մէջ քալած կ'ըլլաք, և բնաւ վտանգի չէք հանդիպիր»։

Այդ խօսքերը նոր քարոզութիւն չէին, այլ հրաժեշտի վերջին խօսքեր էին, զորս Յիսուս կ'ուղղէր իրեն համակիր ժողովուրդին։

236. ՎԵՐՋԻՆ ԾԱՆՑԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

Յովհ. ԺԲ. 44 - 50

Վերջին հատուած մըն ալ ունի Յովհրննէս, Ե- Յ---ս պղպջակէը ԵՒ ասէը սկզբնաւորութեամբ, զոր յառաջ կր բերէ Յիսուսին տաճարէ մեկնիլը պատմելէն ետքը (Յովհ. ԺԲ. 36), և այս պատճառով մեկնիչներէն ոմանք կարծեցին, թէ այդ հատուածը ո՛չ թէ նոյն տեղն Յիսուսի բերնէն ելած խօսքերն են, այլ Յիսուսի սովորական եղած յայտարարութիւններէն՝ աւետարանիչի կողմանէ ամփոփուելով իբրեւ վերջաբան նշանակուած են այս տեղ, իբր թէ ըսել ուզէր. «Յիսուս սովոր էր միշտ բարձրաձայն յայտարարել», և ոչ թէ ըսէր. «Յիսուս բարձր ձայնով խօսեցաւ ու ըսաւ»։ Մեր տեսութեամբ բոլոր աւետարանին մէջ յառաջ բերուած Յիսուսի խօսքերը սղագրութեամբ ամփոփուած չեն, այլ ընդարձակ խօսակցութեանց համառօտ ամփոփումներ են, և ինչպէս յաճախ առիթ ունեցանք դիտել տալու, կտոր կտոր իրարու կցուած են առանց պատշաճ անցումնե-

րու և առանց կապակցութեանց միտ դնելու. հետեւաբար այս տեղ ալ միեւնոյն կերպով պէտք է նկատենք աւետարանիչին գրածը, որ ժամանակագրական կարգին հետեւելու պարտաւորութիւն չզգար, և նոյն իսկ ժ֊ի. 36—43 հատուածով իւր պատմութիւնը փակելէն ետքն ալ կ'անդրադառնայ, և Յիսուսի բսածներէն նշանաւոր կտոր մըն ալ յառաջ կը բերէ. ևս Յիսուս պղպղակէ և ասէ սկզբնաւորութեամբ: Պղպղակէ այս տեղ պէտք չէ լոկ ձայնին սաստկութեան իմաստով առնել, այլ աւելի՝ համարձակ և հանդիսաւոր յայտարարութեան իմաստով, ինչպէս որ վայել էր աւետարանի ժողովրդական քարոզութեանց վերջն ու փակումը ցուցնելու համար:

Յիսուսի այս վերջին խօսքերը ամփոփ և վճռական յայտարարութիւններ են: Նախ կ'ըսէ. «Եթէ ես իմ վարդապետութեան համար և ինձի համար հաւատք կը պահանջեմ, երկնաւոր Հօր անուանումն է որ կը խօսիմ: Ինձի հաւատացողը ոչ թէ վերջնականապէս ինծի, այլ զիս առաքող երկնաւոր Հօր հաւատացած կ'ըլլայ, ինչպէս որ զիս տեսնողն ալ երկնաւոր Հայրը տեսած կ'ըլլայ»: Ս.յդ. սկզբունքը սակայն կրկնուած կը գտնենք Յովհաննու աւետարանին մէջ (ե. 36. Զ. 38. է. 29. Ը. 42. ժ. 38), և առ ալ աւելի ևս կը հաստատուի թէ այդ հատուածը վերջաբան ամփոփում մըն է:

Յայտարարութեան երկրորդ կէտն է, թէ Յիսուս եկած է աշխարհի վրայ լոյս սփռելու, իրեն հետեւողը լոյսի մէջ, իրեն չհետեւողը խաւարի մէջ մնացած է: Ս.յդ կէտը վերեւ նախընթաց յօդուածի մէջ աւելի ընդարձակ ըսուած էր (ժ֊ի. 35), և անկէ առաջ ալ միեւնոյն իմաստը քանիցս զրուցուած է (գ. 19, Ը. 12, թ. 5):

Երրորդ կէտը Աւետարանը անարգողներուն դատապարտութիւնն է, բայց ոչ թէ Յիսուս դատապարտութեան առիթ տուած է: Ինքն միայն ու միայն հոգեւոր փրկութեան համար եկած է, իւր հրաչքներն ու քարոզութիւններն ալ ընդհանուրին հոգեւոր փրկութեան համար կատարուած են, այլ անոնք որ հրաշքներուն չեն հաւատար և քարոզութեանց չեն հետեւիր, իրենք իրենց դատապարտութիւնը պատրաստած կ'ըլլան: Ոչ թէ ինքն Յիսուս, այլ Յիսուսի վարդապետութիւնը. և այդ վարդապետութեան չանսալնին իրենց դատապարտութեան փաստ կը դառնայ: Ս.յդ է Յիսուսի ըսածը. Ես ոչ դատիմ զնա: Բայն զոր ես խօսիցայ, նա դատի զնա: Ս.յդ դատապարտութիւնը պիտի յայտնուի յաւուրն յետնում, այսինքն, թէ

աշխարհին վերջին օրը, և թէ Աւետարանի կատարեալ հաստատութեան վերջին օրը, որ տեղի պիտի ունենայ Հին Ուխտին և տաճարին կործանման առեն։ Այդ խմաստն ալ նոր չէ, այլ կանխաւ ուրիշ տեղեր ալ յայտնուած է (Գ. 17, Ե. 24, Ը. 15, Թ. 39)։

Վերջին կէտն է Յիսուսի և երկնաւոր Հօր իրարու հետ ունեցած ներքին և իսկական միութիւնը, ուսկից կը հետեւի թէ Յիսուսի խօսքը նոյն իսկ երկնաւոր Հօր խօսքն է. «Ես ինձմէ բան մը խօսած չեմ, կ'ըսէ Յիսուս, այլ ինչ որ խօսեցայ երկնաւոր Հօր կողմէ ինծի յանձնարարուած ու հաղորդուածն էր, և ես ալ տարբեր կերպով չեմ խօսիր. ուստի պէտք է ընդունիք, թէ ինչ որ մինչեւ հիմա խօսեցայ իմ երեք տարիներու քարոզութեանցս մէջ, ամէնն ալ երկնաւոր Հօր խօսքերն են, ու յաւիտենական կեանք ալ տուող են»։ Այդ վերջին կէտն ալ, ինչպէս նաեւ նախընթացները, Յովհաննու աւետարանին մէջ ամէն կրկնուած խօսքեր են (Ե. 30, Զ. 63, Է. 16, Ը. 28, Ը. 38)։

Այդ վերջնական յայտարարութիւններով վերջնականապէս կը փակուի Յիսուսի ժողովրդական քարոզութիւնը. և աւետարանիչն ալ չէր կրնար լաւագոյն կերպով վակել աւետարանին այդ մասը. զոր կրնանք իբր երկրորդ մաս նկատել։ Առաջին մասն է Յիսուսի առանձնական կեանքը, ծնունդէն մինչեւ մկրտութիւնը. և երկրորդ մաս՝ հրապարակային կեանքը, ժողովրդական քարոզութեանց սկիզբէն մինչեւ վերջը, որուն պիտի յաջորդէ երրորդ մասը, որ կը պարունակէ Յիսուսի վերջին օրերուն վիրապործական անօրինութիւնները, ժողովուրդէն բաժնուելէն մինչեւ համբառնալը։

237. ՏԱՃԱՐՈՒՆ ԴՐԱՆ ԱՌՋԵՒ

Մատթ. ԻԴ. 1—2, Մարկ. ԺԳ. 1—2, Ղուկ. ԻԱ. 5—6

Վերջին եռանդուն խօսքերը արտասանելով կը վակէ Յիսուս իւր հրապարակային քարոզութեանց ընթացքը, կը վակէ միանգամայն իւր քարոզչական պաշտօնը։ Ջոյս կողմը կը նայի կարեկից զգացմամբ, հրաժեշտը կու տայ տաճարին և ժողովուրդին, և տխուր շեշտով մը հրաման կու տայ իր աշակերտներուն ճանապայ ելնել, և կը յառաջէ դէպի տաճարին մեծ դուռը։ Այդչափ քարոզութիւնք

ու աչխատութիւնք, այդչափ նշաններ ու հրաչքներ, այդչափ սէր ու գորով, կարծես թէ անպատուղ մնացած էին, և Յիսուս իւր չանքերը նոյն առեն ապարդիւն մնացած կը տեսնէր։ Բայց ոչ այնչափ իւր անօգուտ աշխատանքն էր, որչափ անհատաո հակառակորդնեռուն իրենց վրայ հրաւիրած դատապարտութիւնն էր, որ կը ճմլէր ու կը ճնշէր Յիսուսի սիրտը։ Հին Ուխտը պիտի դադրէր, ընտրեալ ժողովուրդը պիտի մեռնուէր, և այն հոյակապ տաճարն ալ, որ Սողոմէսի կազմած խորանին, Դաւիթի պատրաստած յարկին, Սողոմոնի չինած տաճարին, և Զօրաբաբէլի վերաշինած տաճարին յաջորդելով՝ այդչափ տարիներէ իվեր ճչմարտին և միոյն Աստուծոյ նուիրեալ սրբավայրը, և անոր անուան կատարուած պաչտամանց կեդրոնն էր եղած, պիտի չմնար այլեւս, պիտի կործանէր, պիտի քանդուէր, և աւերակ պիտի մնար։ Աստուածաչունչն ալ այդ խոսքերը ատեպ լսած էին Յիսուսի բերնէն, մանաւանդ այդ վերջին օրերը, և երբ հրաժեչտի ողջոյնով, և մէյ մըն ալ տաճար չդառնալու դիտաւորութեամբ, տաճարէ կը մեկնէին. հարկաւ այդ նիւթերն էին, որ իրենց մէջ կը խոսուէին, և սիրտերնին կը խչխչար երբոր տաճարին դուռնէն կ'ելլէին, և կը մտածէին թէ հոյակապ և և չքնաղկերտ չինուածը պիտի կործանի և պիտի քանդուի։ Տաճարին դուռնէն կ'ելնենն, բայց աչուընին եռեւնին է, կարծես թէ ոտուընին չերթար անկէ հեռանալ, ամէն մի քար, ամէն մի զարդ, ամէն մի կտոր, իրենց աչքին առջև աւելի մեծ և աւելի կարեւոր կը դառնայ, կը նային ու կը յուսին, կը խոսին ու կը տխրին։ Պահ մը լռութիւնն է որ կը տիրէ, ոտուընին դէպ յառաչ, աչուընին դէպ եռև. կարծես թէ տաճարէն հեռանալ չեն ուզեր։

Վերջապէս մէկնունէն մէկը, որուն անունը յիչուած չէ և նենթադրութիւնն ալ աւելորդ է, լռութիւնը կը խզէ և Յիսուսին դիմելով կ'ըսէ. «Մէկ մըն ալ սա տաճարին չնայիս, մէկ մըն ալ սա տաճարը չդիտես, նայէ՛ ինչ ընտիր քարերով է չինուած, ինչ գեղեկիկ զարդերով է կազմուած, ինչ ազուր աչտարակներով է չրջապատուած, ինչ հոյակապ չէնք մըն է դիմացնիս կանգնած»։ Աստուածն խոսողին կը յաջորդէ երկրորդ մը, երրորդ մը, և ամէնքը միաբերան նոյն խոսքերը կը կրկնեն, իբր թէ ըսել ուզէին։ «Մեղք չէ՞, որ այսպիսի չտեսնուած և հրաչալի չէնք մը կործանի, մեղք չէ՞ որ Աստուծոյ անուան նուիրեալ տաճար մը քանդուի»։

Յիսուս կը պատասխանէ. «Իրաւ չէնքը հրաշակերտ է, և Աստուծոյ տաճարը նուիրական է, բայց այդ տաճարին պաշտօնեաներ և հետեւողներ չճանչցան իրենց եղած այցելութիւնը, չիմացան մեսիական խորհուրդը, չընդունեցան երկնից Արքայութիւնը. հալածեցին և կը հալածեն աստուածառաք վարդապետն ու վարդապետութիւնը. անոր համար իրենց դատապարտութիւնը կնքուած է, որովհետեւ անզգոյ պիտի մնան մինչեւ վերջը: Պիտի մերժուի ընտրեալ ժողովուրդը, պիտի դադրի Հին Ուխտը, պիտի կտրծանի Հին Ուխտի հոյակապ տաճարն ալ, և այդ բոլոր չնայտարհիկ չինուածքն աւերակներու կոյտ մը միայն պիտի մնայ, բոլորը պիտի քանդուի ու պիտի քակուի, քարի վրայ քար մը միացած պիտի չմնայ»:

Անգամ մըն ալ Յիսուս բացայայտ ձեով կը նախագուշակէր տաճարի կործանումը և Հին Ուխտին անկումը: Աշակերտներ պատասխանելու խօսք չգտան, վերջին անգամ մըն ալ տաճարին վրայ տխուր ակնարկ մը նետեցին, և իրենց ճանապարհը շարունակեցին. քաղաքէն ելան, Կեդրոնի ձորը անցան, և Ձիթենեաց լեռը բարձրանալ սկսան:

238. ՅԻՍՈՒՍ Ա՛ԱՌԱՔՆԶՆԱՆԱՑ

Ղուկ. ԻԱ. 37, 38, Յովհ. ԺԲ. 36

Հռոմէական 783 *տարուոյ ապրիլ* 4 *և նիսանի* 12 *երեքշաբթին, շատ նշանաւոր օր մը եղած էր Յիսուսի կեանքին մէջ, ինչպէս որ քարոզութեանց վերջին օրուան ալ վայել էր ըլլալ: Բեթանիայէ երուսաղէմ գալուն բացատրած էր թզենիին չորնալուն խորհուրդը, տաճարին մէջ իմացուցած էր իր երկնային իշխանութեան ծագումը. խօսած էր երկու որդիներուն, չար մշակներուն և հարսանեկան սեղանին առակները, պատասխանած էր տուրքին և. յարութեան և մեծ պատուիրանին վերաբերեալ հարցումներուն, Դաւթի և որդւոյ Դաւթի հարցումը ուղղած էր Փարիսեցիներուն, սաստիկ կերպով յանդիմանած և վայ կարդացած էր կեղծաւորներուն վրայ, այրին լուման էր գոված, հեթանոս ուխտաւորներուն բաղձանքն էր լսած, և իր մեսիական գործունէութեան լրումն էր հռչակած, յայտնելով իր խաչելութիւնը, իմացնելով Նոր Ուխտի հաստատութիւնը, և*

գուշակելով Հին Ուխտին անկումը և տաճարին կործանումը: Լրացած էր Յիսուսի գործունէութիւնը և կը սկսէր իւր մահուան վերջակագործ անօրինութիւնը: Ջիթենեաց լեռնէն անդին չանցաւ Յիսուս այն երեկոյ, Բեթանիա չգնաց, ուր յայտնի էր իւր օթեւանը, ուր զեց որ ոչ ոք գիտնայ իւր ուր ըլլալը, որպէս զի ապահովութեամբ իւր վրայ չյարձակին, ու բռնութեամբ կամ խաբէութեամբ իրեն վրայ ձեռք չդնեն, այլ լուսոյն սեպեց լերան մէկ կողմը թաքըստոյի մէջ մնալ, և ամէնէն անծանօթ մնալ այնտեղ իրեններուն հետ: Յովհաննէս կը գրէ, Զոտա- ըռէտա- է նոցանէ. և Ղուկաս կը բացատրէ, թէ Աֆանէէ է ըէրին որ կոչէր Զէընէնօտ:

Լուսնային նիսան ամսոյ 13 'ին նախընթաց գիշերն էր. լուսինը գրեթէ լրացեալ կը լուսաւորէր Երուսաղէմ քաղաքը, և Յիսուս և առաքեալներ քաղաքին հանդիպակաց Ջիթենեաց լերան գագաթէն կը դիտէին հռչակաւոր քաղաքը, որուն վրայ այնչափ մեծ գաղափարներ ունէին. բայց միանգամայն այդչափ սխրալի գուշակութիւններ ալ կ'ըլլային: Մեկնիչներուն մէջ կան ոմանք, որոնք կը կարծեն թէ Յիսուսի մարգարէական խօսակցութիւնները Երուսաղէմի վրայ, զոր քիչ ետքը պիտի բացատրենք, կատարուեցան երեքչաբթիէն չորեքշաբթի գիշերը, լուսինի լոյսով դիտելով Երուսաղէմ քաղաքը: Գաղափարը գեղեցիկ է և կատարեալապէս բանաստեղծական, բայց չենք կարծեր թէ միրապէս պատմական ալ ըլլայ: Աւետարանին մէջ բնաւ ակնարկ մը չկայ գիշերային խօսակցութեան, ընդհակառակն Ղուկասու գործածած ֆֆանէէ բառը կը ցուցնէ, թէ գիշերային հանգիստ առնելով անցուցին այն գիշերը Ջիթենեաց լերան վրայ. ձիթենիներու հովանիին ներքեւ և կամ քարաժայռերու խոռոչներէ կազմուած պատսպարաններուն մէջ: Յիսուսի և իրեններուն համար հանգիստի վերջընթեր գիշերն էր, եթէ հնար էր սակայն յուզուած սիրտերու համար կատարեալ հանգիստ վայելել:

ՀՅ. ԱՒԵՏԱՐԱՆԻՉԻՆ ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆԸ

Յովհ. ԺԲ. 37—43.

Յովհաննէս աւետարանիչ, Յիսուսի սիրելի աշակերտը, անոր զգացմանց աւելի մօտէն տեղեակ և Յիսուսի խորհուրդներուն կա-

տարեցապէս մտերիմ ու մանակից, այս նշանաւոր երեքշաբթիին դէպքերէն բան մը չպատմեր Փարիսեցիներու հետ եղած յարաբերութենանց վրայ. կը լռէ առակները և հարցումները և վայրը, բայց ընդարձակօրէն կը պատմէ այն միտքի և սիրտի յուզումները որոնց ենթարկեալ էր Յիսուս, մարդկօրէն նկատելով անցածը և կշռելով ներկան։ Այդ անցեալի և ներկայի բաղդատութեան մէջ ամէնէն աւելի սիրտերու վրայ ծանրացող կէտը Յիսուսի քարոզութենանց նոյն ժամու ապարդիւնութիւնն էր։ Այնչափ հրաշքներէն, այնչափ աշխատութենէն, այնչափ քարոզութենէն, և այնչափ դէրդեայուքէ դէպքերէն ետքը, պէտք էր որ բոլոր Պաղեստին, որուն մէջ ծայրէ ծայր շրջեցաւ Յիսուս, յօժարութեամբ ու միաձայնութեամբ Աւետարանը ընդունած, երկնից Արքայութեան աշակերտած, և Յիսուսին հետեւող դարձած ըլլար։ Մինչ ընդհակառակն երեւցածը մնծերուն կողմէ սաստիկ և կատաղի հակառակութիւն մըն էր, ամէն կերպ թշնամութեանց և դատաճանութեանց գործերով զօրացած. իսկ ամբոխին կողմէ յուզուածը մոլի և անգիտակից համակրութիւն մըն էր, պարզապէս բժշկութենանց օգուտէն վառուած, առանց վարդապետութեան խորը թափանցելու, և առանց հասատատուն հաւատքի կամ անկեղծ հետեւողութեան նշաններ ցոյց տալու, միայն անձնական օգուտի տեսակէտէն փառաբանող և աղաղակող, և ոչ թէ ներքին պգացմանց հետեւող և հաւատացող։

Այդ խորհրդածութիւնը աւետարանիչը իր կողմէն կը գրէ, սակայն այնպիսի ոճով մը՝ որ յայտնի կը ցուցնէ, թէ իր կողմէն խօսած առեն Յիսուսի պգացմանց ալ թարգման կ'ըլլայ, վասն զի Յիսուսի վերջնական որոշումը և յուսաբեկ կերպով գործունէութենէ քաշուիլը պատմելէն ետքը, Զ«+«- ընե+ե«- է նոցանէ, անմիջապէս իբր փաստ ու բացատրութիւն վրայ կը բերէ. Ե- այնքա՛ն նշանս արա- եալ էր առաջի նոցա, և նո՛ա ոչ հաւատային է նա. ուր ակնարծին է- բան ը պատճառաբանութեան վրա՛ն դի այժը կը զգենու։ Այդ սխալ երեւոյթը, աւետարանիչին կարծիքը պէտք չէր իբր անակնկալ ինչ նկատել, որովհետև շատ կանուխէն Եսայի մարգարէ նախատեսած էր այդ երեւոյթը, և կանխաւ գուշակած էր թէ քարոզութենանց հաւատացող պիտի չըլլայ և իբր հաստատութիւն յառաջ կը բերէ Եսայիէն երկու վկայութիւններ. Տէր, ո՞ հաւատաց է լուր մեր, և բազուկ Տեառն ո՞ւմ յայտնեցաւ. և միւսն ալ, Կուրացոյց զաչս նոցա, և

ափշեցույց ըսէրտա նոցա, ղէ ծ՛ տեսցեն աչք+ և խմացեն սրտի+, և դառնայցեն և բժշկեցից զնոսա: *Սոյն վկայութիւնները Եսայիին մէջ գրուած են հետեւեալ կերպով. Տէ՛ր, ո՞ հաւատաց լրոյ մերում, և բազկի Տեառն ո՞ւմ յայտնեցաւ (Ես. ԾԳ. 1). և յետոյ, Թանձրացաւ սիրտ ժողովրդեանդ այսորիկ, և ականջի՛ն ծանրաւնա լսեան, և զաչս իւրեանց հատին, զի մի՛ երբեք աչօքն տեսցեն, և ականջօք լսիցեն, և սրտիւ իմասցեն և դարձեալ ես բժշկեցից զնոսա: Առաջին վկայութիւնը նոյնութեամբ յառաջ բերուած է, ոչ նոյնպէս և երկրորդը, ուր բայերու և դէմքերու տարբերութիւն կայ. զի մինչ Եսայի կ'ըսէ թէ իրենք իրենց աչուընին և ականջնին գոցեցին որ չտեսանեն ու չլսեն, Յովհաննէս կը գրէ թէ ուրիշ մըն է որ անոնց աչքն ու ականջը գոցեց: Սակայն այդ ուրիշը՝ պէտք չէ իմանալ, իբր թէ Աստուած ինքն անօրէններուն աչքն ու ականջը ու սիրտը գոցած ըլլայ: Այդ ամէն տարբերութեան երեւոյթը կ'անհետանայ, երբոր իմանանք թէ իրենց չարութիւնը իրենց աչքն ու ականջը գոցեց, որ ըսել կ'ըլլայ՝ թէ իրենք իրենց աչքն ու ականջը գոցեցին, համաձայն Եսայիի բնագիրին:*

Ուրիշ դիտելու կէտ մըն ալ կայ այդ վկայութեանց մասին: Եսայիի խօսքը, մանաւանդ երկրորդ վկայութեան մէջ, իբր ժամանակի ժողովուրդին համար է, վասն զի նոյն ինքն Եսայի իր վրայ կը խօսի, որուն Աստուած կը հրամայէր որ երթայ ու քարոզէ իր ժողովուրդին. և այս ժողովուրդն էր որ կամաւ աչքն ու ականջը կը գոցէր: Իսկ առաջին վկայութիւնը ընդհանուր կերպով մեսիական ընդունուած հատուածէ մը առնուած է: Յովհաննէս ընդհակառակն այնպէս լման կը ցուցնէ, իբր թէ իրօք Յիսուսի ժամանակից ժողովուրդին անհաւատութիւնը Եսայիէ գուշակուած ըլլար, վասն զի կը գրէ. Նոյն ոչ հաւատային է նա, զի յոմն քան Եսայէայ մարգարէէ. և կամ, Ոչ կարէին հաւատալ, զի ջնա անգամ ասէ Եսայէ. և ի վերջոյ կը յարէ. Զայս ասաց Եսայէ, զի ետես զփառս նորա և խօսեցաւ վասն նորա: Համաձայն այդ բացատրութեան պէտք է ընդունինք թէ Եսայիի խօսքերը մարգարէական էին Յիսուսի համար: Արդէն առաջին վկայութեան ուղղակի մեսիական լինելը ընդհանուր կերպով ընդունուած է՝ իսկ երկրորդ վկայութեան համար եթէ ուղղակի մարգարէական պիտի չկարենանք ըսել, կրնանք զայն իբր օրինակապէս մարգարէական ըսել, վասն զի Ս. Գրոց մէջ

չաո են իրեր և անձեր և դէպքեր՝ որք օրինակ են Քրիստոսի. և անոնց վրայ գրուցուածները օրինակապէս մարգարէական են: Օրինակ իմն, զաւակական գառին ոսկրներուն չկոտրիլը և Յիսուսի ոսկրներուն խաչին վրայ չփշրուիլը (ելից ԺԲ. 46. եւ Յովհ. ԺԹ. 36): Աւելցնենք նաև որ ինչ որ Եսայի Աստուծոյ կը վերագրէ, Յովհաննէս զայն կը վերագրէ Յիսուսի, որով Քրիստոսի աստուածութեան գեղեցիկ փաստ մը կ'ընձեռէ, երկուքն ի մի նոյնացնելով.

Երբոր աւետարանիչը կը ցաւի թէ բոլոր մեծամեծներ Յիսուսի հաւատալ չուզեցին, կը դիտէ, որ թէև արուարքուստ հաւատացողներ չերեւցան, սակայն ներքուստ հաւատացողներ գտնուեցան, և թէ այսպիսիներ քաղաքէ ալ էին, այլ չէին համարձակիր ինքզինքնին յայտնել, որ չըլլայ թէ սինեդրիոնի փարիսեցիական ժողովէն նզովուին, հրէական ժողովուրդէ մերժուին, և արդիւնքեանց հաղորդակցութենէ զրկուին: Այսպիսիներուն ընթացքը աւետարանիչը կը պախարակէ, որովհետև մարդկային փառքը Աստուծոյ փառքին նախադասեցին, Աստուծոյ սէրը մարդուն սիրոյն յետադասեցին, երկրայինը աւելի սիրեցին քան երկնայինը, ստուր անձերնին առին ճշմարտութիւնը ճանչնալով: Այդ դատապարտութիւնը պէտք կը լինէր տարածել Փարիսեցի Նիկոդիմոսին և Արեմաթացի Յովսէփին վրայ ալ, սակայն ատոնք գովութեամբ յիշուած են Յովհաննէսէ (Յովհ. ԺԹ. 38. 39), և չենք կարծեր որ անոնց ակնարկել ուզած ըլլայ: Ատոնցմէ զատ գիտենք եւս Գամաղիէլ օրէնուսոյցին անունը (Գործ. Ե. 34), բայց չենք գիտեր թէ ատոնցմէ դուրս ո՛վ են այն ձեշխանաց անթիւ քաղաքէ, որոնց կ'ակնարկէ Յովհաննէս այդ խորհրդածութիւնները գրած ատեն:

240. Չորեքշաբթի Առտուն

Մատթ. ԻԴ. 3, Մարկ. ԺԳ. 3—4, Ղուկ. ԻԱ. 7

Ընդարձակ քարոզութեան հաւատած մը կը բացուի մեր առջեւ, որ ընդարձակագոյն եւս է Մատթէոսի մէջ, և ամբողջ ԻԴ. և ԻԵ. գլուխները կը գրաւէ: Բայց քարոզութիւնը ժողովուրդին ուղղուած չէ, այլ առանձին առաքեալներու նեղ շրջանակին մէջ խօսուած է: Տեղը միայն յայտնապէս նշանակուած է. այսինքն է Ձիթենեաց լերան վրայ, և իրաւունք կու տայ մեզի Ձիթենեաց քարոզը կոչել զայն: Առաջինը այնչափ յստակ գրուած չէ, թէպէտեւ երեքշաբթի իրիկուն մը հնարելէն և չորեքշաբթի ցերեկէն անդին չանցնիր բովանդակ տարբերութիւնը: Երեքշաբթիէ չորեքշաբթի գիշերը նիսանի 13'ին նախընթաց գիշերն էր. և գրեթէ լիալուսին երեկոյ մը պիտի ըլլար նոյն գիշերը, ուրկէ յորդորուեցան ամանք, ինչպէս ըսինք, Ձիթենեաց քարոզը լուսնի լոյսով գիշեր առեն խօսուած կարծել: Մենք կը սիրենք նախադասել միւս մեկնիչներուն կարծիքը, թէ Ձիթենեաց քարոզը չորեքշաբթի առտու խօսուած է:

Երեքշաբթի երեկոյ Յիսուսի տաճարէն մեկնիլը և ժողովուրդէն հեռանալը վերջնական եղաւ, և չորեքշաբթի նա Երուսաղէմ չդարձաւ, և այս կողմէն ալ աւելի յարմարագոյն կը լինի Յիսուսի չորեքշաբթի օրուան գործունէութիւնը այդ քարոզութեամբ լրացնել:

Ապրիլ 5'ի նիսան 13'ի չորեքշաբթի առտու լուսացաւ, Յիսուս և առաքեալք իրենց լեռնային և բացօթեայ քունէն ելան, քիչ քիչ սկսան իրարու մօտենալ ու խմբուիլ, բայց ամէնուն միտքը գրաւուած էր տակաւին առջի երեկոյին խօսակցութիւններէն: Յիսուսի վախճանին հանիլը, Հրէից հակառակութիւնը, Երուսաղէմի կոր-

ծանումը, Հին Ուխտի դպրութիւնը, բոլորն ալ յուզիչ գաղափարներ: Սակայն կից կ'ընթանային նոր Ուխտին սկիզբը, Յիսուսի Աւետարանին փառաւորութիւնը, երկնից Արքայութեան հաստատութիւնը: Երկու տեսակ գաղափարներուն իրարու բաղխելէն յառաջ կու գար մեծ հետաքրքրութիւն մը՝ գիտնալու համար թէ ե՞րբ պիտի լրանայ Հինը ու պիտի սկսի Նորը, ե՞րբ պիտի աւետարի հին ժամանակը և պիտի հասնի նոր ժամանակը, ե՞րբ պիտի վերջանայ երկրաւոր կեանքը և պիտի գայ հանդերձեալը: Առաքեալներ յուզման և հետաքրքրութեան և ներքին չփոթութեան մասնուած էին. ո՛վ գիտէ քանի քանի անգամներ գիշերուան լռութեան մէջ ալ ընկերներուն խորհուրդ ու գաղափար հարցուցին, բայց քայքայութիւն մը չկրցան գտնել, և միայն հետաքրքրութիւննին զօրացուցին:

Յիսուս կանուխէն ելած ու նստած էր Ձիթենեաց լերան կողին բարձրաւանդակի մը վրայ, ուսկից ընդարձակ պատկերի մը պէս կը պարզուէր իր աչքին Երուսաղէմը՝ իր արեւելեան կողմէն տնտնուած, որուն վրայ կը սփռուէին տակաւ արեւին առաւօտեան ճառագայթները և կը լուսաւորէին բոլոր չինուածները, և ամէնէն աւելի՝ տեսարանին առաջակողմը կանգնած հոյակապ տաճարը: Յիսուսի առաջին մօտեցողները առաքելոց առաջին քառեակն էին, Յովհաննէս եղբայրներ Պետրոս և Անդրէաս, և Զեբեդեան եղբայրներ Յակովբոս և Յովհաննէս: Քանի մը խօսքերէետքը կը համարձակին վերջապէս Յիսուսի հարցում մը ուղղել որ իմանան աս վերջին օրերու խօսակցութենանց նիւթ կազմող նշանաւոր դիպուածներուն ժամանակը, որոնք կը կեդրոնանան Երուսաղէմի և տաճարին կործանման վրայ. «Կ'ազաչենք, կ'ըսեն, վարդապետ, կը խնդրենք որ ճիշդն ըսես, ե՞րբ տեղի պիտի ունենան այդ զրուցածներդ, և ի՞նչ նշան կրնաս տալ մեզի, որպէսզի այդ կործանման տեղին մօտեցած ըլլալը գիտնանք, և պէտք եղած զգուշութիւնն ընենք»:

Հազիւ թէ չորս առաքեալները այդ հարցումը կ'ընեն, հետզհետէ մնացեալներն ալ կը խմբուին, և միաբերան կը կրկնեն նոյն հարցումը, որ հաւասարապէս բոլորին ալ միտքը տանջող ու մտածումները յուզող խնդիրն է:

Երեք աւետարանիչներն այ գրեթէ միեւնոյն կերպով կը բացատրեն հարցումը. Ասա մեզ ե՞րբ լինելոյ այդ, և ի՞նչ նշան է քոնոյ գալստեան: Ասա մեզ ե՞րբ լինելոյ այդ, և ի՞նչ նշան է յետոյ կատարելոյ է

այդ ածնայն: Վարդապետ, ե՞րբ լինիցի այդ, և ղի՞նչ նշան եցե յոբքամ այդ լինելոց եցե: Այդ խօսքերը յայտնի կերպով Երուսաղէմի և տաճարի կործանման կ'ակնարկեն, սակայն Մատթէոս յաւելուած մըն ալ ունի, ՝ի՞ վախճանէ աշխարհիս. որ բառական նիւթ ընծայած է մեկնիչներու քայլատրութեանց: Մանաւանդ որ կոպտած աշխարհիս քայլատրութիւնը ուրիշ լեզուներու մէջ բառական ճշդութեամբ կը հնչէ իբր l'extrémité du temps. և ոչ թէ հրէական աշխարհին կամ թէ տաճարի կեանքին կամ թէ Հին Ուխտի ժամանակին վրայ կը մեկնուի, այլ կ'իմացուի իբր աշխարհին վերջը, և հանդերձեալ կեանց սկզբնաւորութիւնը:

Այս նիմադրութեամբ տուաքեալներուն հարցումն ալ, Յիսուսի քայլատրութիւններն ալ երկու տարբեր կառարածներու չուրջը դարձած կ'ըլլան. կառարած Հին Ուխտի և կառարած աշխարհի, կործանում տաճարի և կործանում երկրի, գալուստ Յիսուսի աւետարանի յայտնութեամբ և գալուստ Յիսուսի վերջին դատաստանի համար: Պատմական պարագաներ, զորս յառաջ բերինք մինչեւ հիմայ, ապրատէս Երուսաղէմի և տաճարի և Հին Ուխտի չուրջը կը դառնային, սակայն ոչինչ կ'արգելու ըսել. թէ այն երկար խօսակցութեանց մէջ, որք տերի ունկնդան անչուշտ Երուսաղէմէն մինչեւ Ձիթենեաց լեռը և երկոցէն մինչեւ առաջ, դեռ չհանգչած և կամ պղծուելէն առաջը, անմիջական և մերձաւոր կառարածին հետ, վերջնական և հեռաւոր կառարածն ալ խառնեց Յիսուս, իբր մին միւսին օրինակ, իբր մին միւսին իսկական ապրատ, և առաքեալներն ալ անկէ յորդորանցան երկու հարցումները իրարու խառնել:

Մեկնիչներէն չատեր աշխատած են Յիսուսի քայլատրութեանց մէջ բաժանում մը մտցնել, և բոլորը երկու մասերու զատելով, մին Երուսաղէմի վերջին, և միւսը աշխարհի կառարածին պատչաճեցնել. սակայն չատ դժուարին, չըսեմ բնաղբօսիկ, եղած է այդպիսի բաժանումի կազմութիւնը: Հետեւաբար լաւագոյն նկատուած է երկուքը իրարու խառն տեսնել· չատ անգամ նոյն խօսքին մէջ՝ մերձաւոր օրինակականը և հեռաւոր իսկականը միասին տեսնել, և երբեմն ալ միոյն և միւսին առանձնայատուկ կէտերը իրարմէ զատել և զատարար իմանալ: Իրաւ որ այսպիսի ննթադրութիւն մը քիչ մը չփոթի կ'ընծայէ ամբողջ հատուածին կանոնաւոր իմացուածը, սակայն մեզ պէտք դիտել տուած ենք. որ աւետարանիչներ ոչ թէ իրենց

կողմէն կանոնաւոր խմբագրութիւն մը կազմելու դիտում ունեցած են, արուեստական գրութեանց կանոններու հետեւողութեամբ, այլ պարզապէս քաղուած մը կ'ընծայեն մեզ Յիսուսի վարդապետական պատգամներէն և հրաշալի գործունէութիւնէն և փրկագործ տնօրինութիւններէն, առանց ժամանակագրական կարգ կամ տրամաբանական կապ դնելու իրենց առջև բերած քաղուածոյ հատուածներուն մէջ:

Այսչափ ինչ ընդհանուր կերպով դիտելէն ետքը, կ'անցնինք Քիթննեաց քարոզին դանազան մասերուն բացատրութիւնները տալ, որչափ հնար է համառօտ ոճով, և չառանալով ակնարկներ միայն ընել Յիսուսի գուշակութեանց և պատմական եղելութեանց միջև դրուելիք բաղդատութեանց նկատմամբ:

241. ՍՈՒՏ ՔՐԻՍՏՈՍՆԵՐ

Մատթ. ԻԴ. 4–5, Մարկ. ԺԳ. 5—6, Ղուկ. ԻԱ 8

Յիսուս կը հաւանի առաքեալներուն ուզած բացատրութիւնը տալ, և խնդրուած նշաններն ալ ցուցնել, որովհետև նպատակ ունի թէ՛ իրեններուն հաւատքը զօրացնել, երբոր իւր գուշակութիւնները իրականան, և թէ՛ իրեններուն օգնած լինել, որպէսզի նշանները տեսնելով հետեւանքին գիտակ ըլլան և պարտուպատաչաճ զգուշութիւնները կատարեն և վտանգներէ զերծ մնան: Վերագոյնդ ըսինք թէ Յիսուսի խօսքերը մերձաւոր և անմիջական իմաստով Երուսաղէմի կործանման կը պատկանին, որ իրօք տեղի ունեցաւ Հռովմայեցւոց 823 և Քրիստոսի 70 թուականին, Յիսուսի խօսած օրէն ճիշդ 40 տարի ետքը, և այնպիսի ճշդութեամբ որ հիացում կը պատճառէ ամէն մեկնաբանի: Այդ գուշակութիւնները չատ նման ու կատարեալ համաձայն կերպով գրած են Մատթէոս և Մարկոս և Ղուկաս, երեքն ալ վերոյիշեալ 70 թուականէն առաջ իրենց կեանքերնին կնքած հեղինակներ. և չատ խորին խորհրդով մը զանց կ'ընէ գրել Յովհաննէս, որ գուշակութեանց իրականանալը տեսաւ և տեսանէր տարիներ ետքը այս աշխարհէ մեկնեցաւ, որով գուշակութիւնները գրել աւելորդ դատեց: Դառնանք Յիսուսի խօսածներուն:

Առանց չաո կանխաբանութեանց Յիսուս կը սկսի միառմի թուել այն եղելութիւնները, որոնք Երուսաղէմի և տաճարի կործանումէն առաջ տեղի պիտի ունենան, և հետեւաբար ապագայ գործողութեանց իբր նշան կը ծառայեն: Այդ կարգին մէջ իբր առաջին կը յիշէ Սուտ-Քրիստոսներու բազմանալը: Հրէական ժողովուրդը իր մարգարէներու խոստմանց և կանխագուշակութեանց համաձայն Մեսիա-Քրիստոս-Օծեալ փրկիչի մը գալստեան կը սպասէր, և նոյն Մարգարէութեանց օրութեամբ Մեսիային գալստեան ժամանակը հասած լինելն ալ կը զգար: Այդ համոզումը իբր հիմ կը ծառայէր ամէն խաբեբայի, ինքզինքը իբր Մեսիա հռչակելու և մէջտեղ իյնալու, միամիտները խաբելու և չարութեանց պատճառ ըլլալու: Անոր համար խրատելով մը կ'ըսէ Յիսուս· «Զգոյշ եղէք, չըլլայ թէ ասոր անոր խօսքերէն խաբուիք, վասն զի շատեր պիտի ըլլան որ Մեսիա կամ Քրիստոս անունը վրանին պիտի առնեն, և ինքզինքնին իբր փրկիչ պիտի ձեւացնեն, և պիտի հռչակեն, թէր թէ իրենք խոստացուած Մեսիան ըլլան, և պիտի յաջողին մաս մը միամիտներ ալ խաբել ու մոլորեցնել, բայց դուք զգոյշ եղէք, չըլլայ որ ասանկներուն խօսքերէն խաբուիք»:

Յիսուսէ ետքը երեցած Սուտ-Քրիստոսներէն Ս. Գիրքը կը յիշէ Թեւդաս Գալիլիացին (Գործ. Ե. 36), Սիմոն Մոգը (Գործ. Ը. 9), և Անանուն Եգիպտացին (Գործ. ԻԱ. 38), սակայն այսպիսիներ շատ աւելի բազմացան Հռոմայ 813 և Քրիստոսի 60 թուականներէն ետքը, ինչպէս կը պատմէ նոյն ինքն Յովսեպոս Հրէայ պատմիչը, որ այդ միջոցին գործերը և Երուսաղէմի կործանումը մանրապատում յառաջ կը բերէ, ըստ ամենայնի հաստատելով Յիսուսի գուշակութիւնները: Յովսեպոսէ զատ Տակիտոս և Դիոն Կասիոս հեթանոս պատմիչներէն ալ շատ կարեւոր պարագաներ ունինք Յիսուսի գուշակութեանց հաստատութեան համար:

242. ԱՐՏԱՔԻՆ ՆՇԱՆՆԵՐ

Մատթ. ԻՏ. 6—8, Մարկ. ԺԳ. 9—8, Ղուկ. ԻԱ. 9—11

Զգալի և արտաքին նշաններ ալ կը յիշէ Յիսուս, որք իբր աշակերտներուն թէ՛ համոզելու և թէ՛ զգուշանալու պիտի ծառա-

յէին։ Ասոնց կարգին առաջինն է պատերազմներու նչանը, որ սեղի պիտի ունենային Պաղեստինի մէջ։ Իրօք ալ գիտեմք թէ Երուսաղէմի կործանումէն առաջ, Հռոմայ 819 թուականին՝ երբ Հրէաստանի մէջ Սուտ-Քրիստոսներու յարուցած յուզումները չատացան, Հռովմէական կայսրութիւնը պէտք զգաց Հրէաներու դէմ զէնքի զօրութեան դիմել. և կեստիոս Գալլոս զօրապետը ներոն կայսեր հրամանով Հրէաներուն վրայ եկաւ, բայց յաղթուելով քաչուեցաւ։ Երթեք չէր կարծուէր որ Հռովմայեցիք Հրէաներէ յաղթուէին, և բնական էր ենթադրել որ կեստիոս յաղթութեամբ Երուսաղէմ կը մտնէր, և Յիսուսի նախատեսութիւնը թէ առաջին պատերազմը վերջնական հանգամանք պիտի չունենայ, սովորական մակաբերութեանց հակառակ էր, և կատարեալ մարգարէական գուշակութիւն մըն էր։

Աւետարքին նչաններու կարգին կը յիչէ Յիսուս. թէ ապէ յոպէէ վչէայ, և ընգեաւորուենան է ընգեաւորուենան վչէայ պիտի ելնեն, և այդ ալ ճչմարտուեցաւ, թէ՛ Հրէից մէջ ընտանի և քաղաքական բաժանումներով և պատերազմներով, և թէ՛ հռովմէական աչխարհին մէջ, կայսերութիւն ձեռք ձգելու համար մղուած քաղաքական պատերազմներով։ Ներոնի մահուընէ ետքը, Գալբա, Ոթոն, Վիտելիոս, և այլք կայսրութիւնը իրարու ձեռքէ յափչտակեցին արիւնաչաղ պատերազմներով, որք սրածութեան ահագին հարուածը կը կազմէին։ Ընտանի պատերազմներու հետեւանքով մչակութիւնը վնասուեցաւ, և խաղողենին ամէն կողմ ոչխաւէ սիրեցին, ինչպէս որ ժամանակակից պատմիչներ մանրամասնօրէն կը յիչատակեն։

Աւետարքին նչաններու կարգին Մատթէոս սաստնաւէն ալ կը յիչէ, Մարկոս ըոչմոան է պեղե պեղե կ'աւելցնէ, և Ղուկաս նշան ֆեաֆեա յերկինք կը յիչատակէ։ Երբոր Յովսեպոսի գրածները նկատի առնուին, և ժամանակակից հռովմայեցի պատմագիրներուն հետ բաղդատուին, այդ բնական երեւոյթներուն ալ իրականացած լինելը պիտի տեսնանք, այնպէս որ Յիսուսի տուած աւետարքին նչանները, յաւուկ և յատակ նչաններ են եղած, իւր աչակերտներուն միտքը բանալու և ընելիքին ցուցնելու բաւական։ Մենք հարկ չենք տեսներ աւելի մանրամասնութեանց մտնել, և ամէն մի պարագայի պատմական իրականացումը քաղելով յառաջ բերել։

Այս նչաններուն յիչատակութիւնը կը վերջացնէ Յիսուս ըսելով.

թէ Այս ածենայն սկիզբն է ելկանոց. այսինքն է ցաւալի կատարածին սկզբնաւորութիւնն է. «Երբոր, կ'ըսէ, կը սկսիք հետզհետէ այդ նշաններուն իրականանալը տեսնել, իմացէք թէ կատարածը սկսած է. այլ ևս ետ դառնալ չկայ, ցաւերը երթալով պիտի աճին և բարդուին, և իրենց վերջնական լրումը պիտի ստանան»:

243. ՀԱԼԱԾԱՆՔՆԵՐՈՒ ՆԵՏԱՆՔ

Մատթ. ԻԴ. 9 - 13, Մարկ. ԺԳ. 9 եւ 11—13, Ղուկ. ԻԱ. 12—19

Երուսաղէմի կործանումը Աւետարանին հաստատութեան հետ ներքին կապ ունենալուն, հնար չէր որ այդ չփոթութեանց միջոցին Աւետարանի հետեւողները խաղաղ և հանդարտ կացութիւն ունենային: Բնական էր ուրեմն որ Հրէաներ մէկ կողմէն և Հեթանոսներ միւս կողմէն անհաչտ աչքով նայէին բոլոր Աւետարանի հետեւողներուն, և ամէն նեղութիւն ու վիշտ, մինչև իսկ հաւատքի համար հալածանքներ, և նոյնիսկ մահուան վտանգներ ու մեծամեծ վնասներ հասցնէին անոնց գլխուն: Յիսուս այս կէտն ալ կը յիշեցընէ իր աշակերտներուն, ինչ որ կանուխէն ալ, զանոնք պաշտօնի կանչած ատեն ազդարարած էր (§ 93), և ըսած էր յայտնապէս թէ Աւետարանին պատճառով չարութիւն տեսնելուն պիտի հրաւիրեն վրանին, և մինչև իսկ եղբայր եղբօր դէմ պիտի ելլայ, երբոր մէկը Աւետարանին աշակերտի և միւսը ոչ, ծնողներ զաւակներուն և զաւակներ ծնողներուն թշնամի պիտի ըլլան, և իրար պիտի սպաննեն, կարծելով լաւ բան մը ընել. և հակառակութեան հոգին այնչափ պիտի զօրանայ, որ նոյն իսկ արեան և բնութեան նուիրական զգացումներն իսկ ոտնակոխ ընելու պիտի առաջնորդէ:

Այս ամօթիկ հալածանքներուն պատմութիւնները յայտնի են: Հրէաստանի մէջ Հերովդէսներու և ժողովուրդին կեղմանէ, կայսերութեան մէջ Ներոններու հրամանով, կայսերութենէ դուրս Սատանաորուկներու ձեռքով, քրիստոնեաներ անարգուեցան, հալածուեցան, տանջուեցան, սպանուեցան, նոյն իսկ Յիսուսի ունկնդիր երկոտասաններէն չատեր, այդ միջոցին մարտիրոս եղան:

Որչափ ալ Յիսուսի խօսքերը ուղղակի երկոտասաններուն կը խօսուէին, բայց երկոտասանից հետ բոլոր Աւետարանի հետեւող-

ներուն կ'ուղղուէին, և անոնք ալ Յիսուսի խօսքերէն օգուտներ պիտի քաղէին: Յիսուս ցաւով կը յիշէ, թէ ատոնց մէջ ակարա-ցողներ ալ պիտի ըլլան, Սուտ-Քրիստոսներէ խաբուածներ պիտի գտնուին, Աւետարանի սէրէն ուծացողներ ալ պիտի ըլլան, ցամաքեցէ սէր քովմոց. անոր համար արիութեան և համբերութեան խրատներ ալ կ'աւելցնէր: Դիտելու կէտ մըն է, որ Յիսուս արիութիւն և համբերութիւն կը յանձնարարէ, իսկ ընդդիմութեան և ընդդիմադրութեան բնաւ խօսք չըներ, և Աւետարանի յաղթանակը համբերութեան վրայ կը հաստատէ: Դատարաններու առջև և հարցափորձներու ներքև երկնային չնորհք և վերնային օգնութիւն կը խոստանայ, նոյն իսկ պէտք եղած կերպով և իմաստութեամբ պատասխանելու համար աստուածային ներչնչութիւնն ալ կը յիշէ, որպէսզի համբերութեան յաղթանակին վստահութիւնը աւելցնէ: Իսկ համբերութեան մասին չափ և կոպար չդներ, և կը պահանջէ որ համբերողը ի՛պա՛ հոգեբեցէ, և ոչ թէ համբերութենէ յոգնելով զգացումները փոխէ: Համբերութիւնը որ կը դադրի, իւր այժն ու զօրութիւնը կը կորնչնէ. և մինչև վերջ և անընդհատ համբերութիւնը կրնայ յաջողութեան ապահով: Իսկ այս յաջողութիւնն ալ ճշմարիտ և յաւիտենական կեանքն է, որ միայն ու միայն ի՛պա՛ համբերողներուն պահուած է:

244. ԱՒԵՏԱՐԱՆԻ ՏԱՐԱԾՈՒՄԸ

Մատթ. ԻԴ. 14, Մարկ. ԺԳ. 10

Ուրիշ նշան մըն ալ, կամ թէ ուրիշ պայման մըն ալ որ Երուսաղէմի կործանումէն առաջ կատարուած պիտի ըլլար, Աւետարանի տարածումն է, այսինքն է Երուսաղէմի կատարածը չհասած, Աւետարանի քարոզութիւնը ծանօթ աշխարհին ամէն կողմերը հասած պիտի ըլլայ: Ժամանակին ծանօթ աշխարհը մեծաւ մասամբ Հռովմէական կայսրութեան սահմաններու մէջ կը պարունակուէր, աւելցնելով Պարթեւներու և Հայերու և Եթովպացիներու երկիրները, որոնք կայսերութեան հետ սերտ յարաբերութեան մէջ էին: Արդ պատմական ստուգութիւն մըն է որ առաքեալները Յիսուսի համբարձումին վրայ եկող քառասուն տարիներու մէջ ամէն կողմեր

պատեցան, կայսերութեան ամէն կողմերը Աւետարանի քարոզութիւնը լսուեցաւ. և հաստատուն ապացոյցներ կը վկայեն թէ Թադէոս և Բարթողիմէոս՝ Հայոց, Շմաւոն՝ Պարսից, Թովմաս՝ Հնդկաց, և Մատթէոս՝ Եթովպացւոց առաջին առաքեալները եղած են: Մինչեւ Երուսաղէմի կործանման թուականը, Քրիստոնէութիւնը կանոնաւոր կազմակերպութիւն ստացած էր, մանաւոր եկեղեցիներ կազմուած էին իրենց երէցներով և եպիսկոպոսներով և քրիստոնէութիւնը ամէնուն աչքին խիթալի ոյժ մը նկատուած էր:

Նոյնինքն Պօղոս առաքեալ Հռովմայ 811 և Քրիստոսի 58 թուականին Հռովմայեցիներուն գրած թուղթին մէջ համարձակ կերպով կը հաստատէր, թէ Հաւատք ձեր պատմեալ են ընդ ամենայն աշխարհ (Հռոմ Ա. 8): Այս նշանը աչակերտներուն համար վստահութիւն կու տար, թէ Երուսաղէմի կործանումին դեռ բաւական տարիներ կան, միւս կողմէն ալ ոյժ մը կ'աւելցնէր թէ Աւետարանը արեւէ վառանգէ երկիւղ չունի. իր թշնամւոյն անկումէն ալ առաջ յաջողութիւն ունեցած պիտի ըլլայ, որ ևս քանզևս պիտի աճի հարկաւ, երբոր Երուսաղէմի ու տաճարի կործանմամբ Հին Ուխտը բոլորովին դադարի:

245. ՍՐԲՈՒԹԵԱՆ ՊՂԾՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. ԻԴ. 15, Մարկ. ԺԳ, 14, Ղուկ. ԻԱ. 20

Վերջին նշան և մերձաւորագոյն նշան կու տայ Յիսուս Սրբութեան պղծութիւնը, այսինքն տաճարին Սրբութիւն Սրբութեանց մասին պղծութիւնը, երբ Երուսաղէմ ամէն կողմանէ խիստ պաշարման պիտի ենթարկուի: Պաշարման վիճակը յայտնի բան մը ըլլալուն ներքոյ տեղի չի տար. Սակայն Սրբութեան պղծութիւնը կերպ կերպ մեկնութեանց առիթ տուած է: Ոմանք ուզեցին զայն բացատրել Պիղատոս Պոնտոս դատաւորին ժամանակ, Հռովմայեցւոց արծուենիշ դրօշներուն Երուսաղէմի մէջ հաստատուելուն վրայ, երբ զի այդ դրօշները նուիրականնշանակութիւն մը կը կրէին հեթանոսներու աչքին. և անոնց ներկայութեամբ սուրբ քաղաքը պղծուած կ'ըլլար: Սակայն այդ իրողութիւնը կանուխէն կատարուած մի բան էր, և Սրբութեան տեղւոյն հետ բնաւ յարաբերութիւն չունէր:

Ուրիշներ ուզեցին պատշաճեցնել Տիտոսի բանակին արծուենիշ դրօշներուն տաճարին մէջ մուծուելուն վրայ, սակայն այս իրողութիւնը կործանման գործին հետեւանքն էր, և իբր նախընթաց նշան չէր կրնար ծառայել:

Ուստի աւելի ճիշդ է մեկնել զայն նոյն իսկ Հրէից իրենց ձեռքով կատարած պղծութեան վրայ: Հռովմայ 823 և Քրիստոսի 70 թուականին գարուն էր, երբ Տիտոսի բանակը ուժգին պաշարման ենթարկեց Երուսաղէմ քաղաքը: Այդ միջոցին երեք գլխաւոր վարիչներ, Եղիազար և Սիմէոն և Յովհաննէս, քաղաքի պաշտպանութեան համար տաճարը զրաւեցին, և զայն իբր միջնաբերդ ական գործածել. Սրբութեան պահանջքները զանց ընելով և անարգելով, և Սրբութիւն Սրբութեանցը իբր հասարակ մի տեղ գործածելով և պղծելով, զէնքեր և զինուորներ, վիրաւորեալներ և մեռեալներ տաճարին ամէն կողմերը լեցնելով:

Այս էր ճշդիւ պղծութեան ատեանին ըսուածը, որ կատարուեցաւ է տեղւոյն պրծութեան: Յիսուս այդ նշանը առած աւուն, կը յիշէ կանուխէն Դանիէլի բերնով եղած մարգարէութիւնը. եօթանասուն եօթներորդներուն, այսինքն է 490 տարիներու հաշուոյն առթիւ: Վասն զի Հրէաներն ալ այդ հաշուոյն վրայ կը հիմնէին Մեսիայի գալստեան ժամանակը: Դանիէլ վերջին եօթներորդն ալ յիշելէն ետքը ըսած էր. Ե՛ է վէրայ պատուիրեն պղծութեան ատեանին կոչ է վէրայ ատեանին (Դան. Թ. 27): Ով որ, կը յաւելու Յիսուս, այդ կտորը կը կարդայ, թող լաւ մտադրութիւն դարձնէ, և այն աւուն դիւրաւ կը հասկընայ, թէ երբ տեղի պիտի ունենայ Երուսաղէմի տաճարին կործանումը, և Հին Ուխտին և իրեն վոհելուն ու սրբութիւններուն կատարածը:

246. ՉԳՈՒԵՑՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՑԱՆՁՆԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. ԻԴ. 16—26, Մարկ. ԺԳ. 13—23, Ղուկ. ԻԱ. 21—24

Այդ զանազան նշանները տալով գոհացուցած էր Յիսուս իրեններուն հետաքրքրութիւնը, և անգամ մըն ալ կրցած էր հաւատացնել անոնց իրեն խօսքերուն ստուգութիւնը, որովհետև ոչ թէ ընդհանուր կերպով մը խօսած էր, այլ ամենայն մանրամասնութեամբ բա-

յաւրած էր ըլլալիքին պարագաները։ Ինչպէս առաջ ըսինք, Յիսուս երկու նպատակ ունէր. մէկն էր առաքեալներուն հաւատքը աճեցնել, իսկ երկրորդը անոնց զգուշութեան դիւրութիւններ ընծայել, որով գիտնան օգտուիլ, և Երուսաղէմի ու տաճարի կործանման աւթիւ իրենք ալ վտանգի չենթարկուին։ Ճիշդ այդ կէտն է որ նշաններու բացատրութեանց կը յայտնէ։ Իրաւ է որ ներկաներէն շատեր պիտի վախճանած ըլլային, երբ կործանման ժամանակը հասնէր, սակայն անոնք պիտի խրատէին իրենց աշակերտները, և անոնց պիտի զեկուցանէին ընելիքին, և Յիսուս ներկաներուն խօսելով, պարտաւպատչաճ յանձնարարութիւններն ալ կ'ընէր հարկաւ, որպէս զի իրենց ետեւէն եկողներուն հարկ եղած զգուշութիւնները հաղորդեն. «Երբ, կ'ըսէ Յիսուս, այդ ամէնն նշանները հետզհետէ կը կատարուին, և ամէնէն վերջ Սրբութեան տեղւոյն պղծուելուն նշանն ալ կ'իրականայ. այլեւս ոչ ոք կասկած ունենայ թէ կործանման օրը հասած է։ Երուսաղէմ գտնուողներ քաղաքէն դուրս ելլան, Հրէաստան գտնուողներ լեռնային կողմեր քաշուին, փախուստը առանց յապաղելու կատարին, և որեւէ պատճառով դանդաղութեան տեղի չտրուի, մինչեւ իսկ տանիքի վրան եղողը առնին մէջէն բան վերցնելու համար տունին մէջը չիջնէ, արտի վրայ եղողն ալ լաւ հագուստները առնելու համար քաղաք չդառնայ, այլ իսկոյն փախչելու ձգտարէ։ Աւելի մեծ դժուարութիւնը յղի եղող ու ծիծ տուող կիներուն պիտի ըլլայ, որ շուտ շուտ պիտի չկարենան փախչիլ. Աստուած անոնց օգնող ըլլայ։ Նոյնպէս չատ ձանր պիտի ըլլայ փախուստի խուճապը, եթէ ձմեռ առնն հանդիպի. որովհետեւ դուրս օրերուն դուրս իյնալ և լեռներ ապաւինիլ դիւրին չէ։ Եթէ չաբաթ օր մըն ալ հանդիպի, դարձեալ շատ դժուար պիտի ըլլայ, քանի որ չաբաթ օրով երկար ճանապայ ընել Հրէաներու ներելի չէ։ Աղօթք ըրէք որ այդ ձանրացուցիչ պարագաները խեղճ վախչողներուն համար խնայուին։ Չէք կրնար ըմբռնել, թէ որչափ ձանր պիտի ըլլայ Երուսաղէմի կրելիք նեղութիւնը պաշարման երեսէն։ Վստահութեամբ կ'ըսեմ, թէ աշխարհի սկիզբէն մինչեւ հիմայ անանկ ձանր նեղութիւն մը տեղի ունեցած չէ, և անկէ ետքն ալ ըլլալիք չունի»։

Յուսեպոս շատ ազէկտուր պարագաներով կը նկարագրէ պաշարման ներթարկեալ Երուսաղէմի մէջ տեղի ունեցած նեղութիւն-

նելը : Իբրև նմոյշ և վերջին խօսք բառական ըլլայ ինչ , մայրերին ամանց իրենց փոքրիկները մոլեռնալով ենելը , և իբր կեանքի վերջին միջոց՝ պրացիներով մէկտեղ ուտելը : «Եթէ , կ'աւելցնէ Յիսուս , այսպիսի սաստիկ նեղութեան օրեր քիչ մը առելի անէին, քաղաքին մէջ կենդանի մարդ մնացած պիտի չըլլար , սակայն Աստուած , այն բազմութեան մէջ ընտրեալներ ալ տեսնելովը , պիտի գթայ և պիտի կարճցնէ այդ նեղութեանց անհուելութիւնը» : Յովսեպոսէ կը քաղենք թէ Հռոմայ 823 թուականին մարտ 1'ին Տիտոսի բանակը պաշարումը սոսկացուց Զիմննաց լերան և Բեթհեզդա թաղին կողմերէն , հետզհետէ չրջանակը նեղցուց , և մարտ 29'ին տաճարն ալ , որ պղեակի վերածուած էր , պրատուեցաւ : Տիտոս խաղաղ մայած էր տաճարին խնայել և չինուածը պահպանել իբրև արուեստի հրաշակերտ մը , բայց տարի տանն աւարառու զինուորներուն ձեռքէն ինկած խանձող մը հրդեհի սկիզբ եղաւ , և ինքնիրեն աճելով տաճարն ամբողջ հրկիզեցաւ և կործանեցաւ :

Սուտ-Քրիստոսներ որ տարիներ առաջ սկսած էին բազմանալ , վերջի օրերն ալ չպակսեցան . «Ըլլայ թէ , կ'ըսէ Յիսուս , այսպիսիներու հաւատաք և անոնց հետեւիք : Անոնք կրնան արուեստական նշաններ և խոթէական հրաչքներ ալ կազմակերպել , միամիտները խաբելու համար . գուցէ ընտրեալներուն ալ զարմանք ազդելու յաջողին . չըլլայ թէ խաբուիք : Հիմակուընէ ձեզ կը զգուշացնեմ , հիմակուընէ բոլոր ինձի հաւատացողներուն կ'ազդարարեմ : Թէ որ ըսող ըլլայ , թէ Քրիստոս մը անապատին մէջ երեցած է , նա սուտ է , չըլլայ թէ անոր հետեւին երթաք , կամ եթէ ըսին թէ ահա Քրիստոսը քաղաքին ամենէն կողմն է , ան ալ սուտ է , չըլլայ թէ հաւատաք» :

Յիսուս կը փակէ իր գուշակութիւնը , թէ Երուսաղէմի քանկիչներուն մէկ մասը պիտի կոտորուի պատերազմի առեն , մնացածը գերի պիտի տարուի , հեթանոս երկիրներու ամէն կողմերը պիտի սփռուին Հրէաները , Երուսաղէմն ալ ուրիչ ազգերու իշխանութեան ներքեւ պիտի մնայ մինչեւ ժամանակաց սպառումը : Պատմութենէն գիտենք որ Երուսաղէմ պաշարուեցաւ երբոր գաղիկի պատճառաւ արտասովոր բազմութիւն կար քաղաքին մէջ , սպանուածներուն թիւը , քաղաքին մէջ և քաղաքէն դուրս , միլիոնի մօտ կը հասցնեն պատմիչները ,

հարեւր հազարէ աւելի եղան Հռոմայեցիներու կողմէ գերի բռնուածները, և քաղաքին բոլորովին կործանուած ըլլալուն իբր նշան, Հռոմայեցիք իրենց սովորութեան համեմատ, արօր քալցուցին քաղաքին մէկ ծայրէն մինչեւ միւս ծայրը։

Երուսաղէմի կործանման պատչակութիւնը, իր ամէն պարագաներով նկատուած ատեն, կատարեալ մարգարէութեան պայմաններ կը պարունակէ։ Նախ որ գործերու բնական բերմամբ, և ժամանակին պարագաներուն կրնադատութեամբ, միտք անցնելիք բան մը չէր, որ Երուսաղէմ Հռոմայեցւոց իշխանութեան անցած ըլլալէ ետքը, կարենար տարբեր կերպարան զգենուլ և մնծ պատերազմի նպատակակէտ դառնալ։ Եւ երկրորդ, որ Յիսուս ոչ թէ ընդհանուր իսօք մը կը նեաէր մեկնելով, այլ հետզհետէ կատարելիք իրողութիւնները իր նախընթաց նշաններ կը պատմէր մանրամասնաբար, որոնք կատարեալապէս իրականացան։ Եւ վերջապէս նկատելի է, որ տաճարի կործանումը կը գործադրուէր, նոյն իսկ յաղթական Տիտոսի կողմէն հակառակ, որ հրաման արձակած էր, որպէս զի տաճարին հրաչակերտ շինուածը պահպանուի։

Քար քարի վրայ չմնալուն պարագային համար ալ կը պատմուի, թէ կործանումէն 292 տարի ետքը, Յուլիանոս կայսրը արտօնեց Հրեաներուն կործանուած տաճարը վերաշինել, բայց գործը գլուխ չելաւ Յուլիանոսին վաղաժամ մահուամբը, և միայն պատերուն մնացորդներն ալ այս առթիւ քակուեցան, և հին տաճարէն հետաքրքրութեան քար մը չմնաց։ Հին տաճարին տեղ կը բարձրանայ այժմ Իսմէրի մեծ մզկիթը, որ բոլորովին կ'արգելէ հրէական տաճարին վերաշինութեան հետաքրքրութիւնը։

247. ՈՐԴՈՑ ՄԱՐԴՈՑ ԳԱԼՈՒՍՏԸ

Մատթ. ԻԴ. 27-31, Մարկ. ԺԳ. 24-27, Ղուկ. ԻԱ. 25-27

Աւետարանի ամբողջութեան մէջ ատեպ կը յիշատակուի Գալոս Ոզեաց Մարդոյ բացատրութիւնը, որուն նշանակութիւնը պարզ կերպով իմացնելու համար կրնանք ըսել Քէֆոպոսի յայտնութիւնը։ Ամենուն յայտնի է որ Ոզեի մարդոյ բացատրութիւնը գործածուած է միշտ Յիսուսի անձը նշանակելու համար, իսկ Յիսուս ալ նոյն ինքն խոս-

տացեալ Քրիստոսն է, որ է Մեսիա կամ Օծեալ: Իսկ գալուստը զանազան կերպերով իմացուած է, երբեմն անձամբ եկաւորութիւն, երբեմն փառքով յայտնութիւն, երբեմն գործով ներկայութիւն, և այս ամէն պարագաներուն ալ գալու կամ յայտնուելու կերպն ու նշանակութիւնը տրուած է: Սակէ յառաջ եկած է որ աւետարանի մեկնաբանները զանազան իմաստներով կ'առնեն Գալստոց Որդւոյ Մարդոյ խօսքերը, նկատի առնելով գալստեան պարագաներուն և իմաքին ամբողջութեան պահանջը:

Որդւոյ Մարդոյ առաջին գալուստը տեղի ունեցաւ Յիսուսի ծննդեամբ ըստ արտաքնոյն, կամ Բանին մարդեղութեամբ ըստ ներքնոյն: Գալուստ մըն ալ եղաւ երբոր Յիսուս յայտնուեցաւ աշխարհի երկնաւոր վկայութիւններով, և հրաշագործութեամբ: Գալուստ մըն ալ կ'ընդունին ամէնքը անհակառակ, երբ Յիսուսի սկսած Աւետարանի գործը իւր վերջնական լրումը առաւ, երբ Հին Ուխտը վերջնականապէս դադրեցաւ առաքելի կոչմանմամբ, քանի որ Հին Ուխտի կեանքն ալ առաքելին հետ կապուած էր, և անկէ դուրս ինքն ալ իրեն կեանք չէր տեսնար: Գալուստ կը կոչուի նաև նորա վերստին երեւնալն իւր համբարձումէն յետոյ, ինչպէս որ ժամանակակիցներ կը կարծէին, նիւթապէս իմանալով անոր խոստումները, մինչ իսկական իմաստը նախընթացաբար բացատրուածն էր, Աւետարանին և Նոր Ուխտին վերջնական հաստատութիւնը: Աշխարհի վերջն ալ բոլոր մարդկութեան դատաստանը կատարելու համար դարձեալ Որդւոյ Մարդոյ գալուստին կը սպասուի, ինչ որ աշխարհի կատարածին հետ կը նոյնանայ: Որովհետև աշխարհի կեանքը իւրաքանչիւր անհատի համար իւր մահուան առնն կը վերջանայ, ինչպէս աշխարհի դատաստանը հանրութեան համար, նոյնպէս կեանքի դատաստանն ալ անհատի համար՝ Որդւոյ Մարդոյ գալուստ կը համարուի, և մահն ալ նոյն անունով կը յորջորջուի:

Այն զանազան իմացուածներէն առջի երկուքը, այսինքն մարդեղութիւնը և հանրային կեանքը, այնքան մարմնով երկրի երեսնալուն՝ իմացուածը՝ արդէն փարատուած նախապայման մըն է, և իւրաքանչիւր անհատի մահուան իմացուածն ալ փոխաբերական առում մըն է, որով իւր մեր դիտողութեանդ նիւթ կը

մնան, տաճարին կառարածը և աշխարհին կառարածը, և այդ երկուքին չուրջը կը դառնային աստեղոց հարցումներն ալ, ինչպէս իրեն տեղը դիտել տուինք (§ 240)։ Աստուարանի զանազան կտորներուն մէջ Որդւոյ Մարդոյ գալուստի յիշատակութեանց հանդիպած առնններս, այս կտորին թողուցինք կատարեալ բացատրութիւնը (§ 114 եւ 182), թէպէտև այն տեղերն ալ վերքրչատէ ակնարկեցինք այդ տարբեր առումներուն։

Յիսուսի բերնէն մինչև հիմայ յստակ բերուած նշանները և յանձնարարութիւնները, երուսաղէմի և տաճարի կործանման վրայ կը խօսէին յայտնապէս, և տակաւին նման ակնարկներ պիտի տեսնենք ասկէ ետքն ալ, միայն թէ սոյն հատուածին մէջ յստակ բերուած ակնարկները աւելի ընդարձակ առումներ և տարբեր իմաստներ ալ ունին, որովհետև Յիսուս, պահ մը իւր խօսքերուն սովորական ոճը կը փոխէ, ոչ եւս տեղական և անձնական պարագաներ կը բացատրէ, այլ երկնային և վերայական կէտեր կը չօշափէ, և հետևաբար գալուստի մը խօսքը կ'ընէ։ «Որդւոյ Մարդոյ գալուստը, կ'ըսէ, պիտի կատարուի յանկարծական և ահեղ կերպով, ինչպէս փայլակը, որ երկինքին վրայ կը փայլատակէ, և աչք բանալ դոցելու առնն արեւելքէն մինչև արեւմուտք կը քալէ։ Այդ պատուաստը տեղի պիտի ունենայ արդէն պատմուած նեղութեան օրերէն վերջ, և երկնային նշաններ պիտի ընկերանան անոր։ Արեգը պիտի խաւարի, լուսինին լոյսը պիտի դադրի, աստղները երկինքէն վար պիտի թօթափին, բոլոր երկիր պիտի չարժուի և պիտի սասանի։ Այս երկնային ահեղ չփոթութեանց մէջէն, Որդւոյ Մարդոյ նշանը, այսինքն իւր Խաչը, երկինքին վրայ լուսաւոր և փառաւոր պիտի տեսնաք։ Բոլոր աշխարհ անդադրմ մաանուած պիտի սկսի լալ ու ողբալ, ամէն կողմէ ահեղ ձայներ և սոսկալի տագնապներ պիտի լսուին, աշխարհ ալեկոծեալ ծովի կերպարանքը պիտի առնէ, մարդիկ ամէն տեսակ կասկածի ու վախի պիտի մատնուին, վասն զի աչուընին վեր վերցուցած տեսնն պիտի տեսնան, որ երկինքին ամպերը կամաց կամաց վար կ'իջնեն աշխոռի ձեռով, և այդ աշխոռին վրայ նստած է Որդին Մարդոյ՝ փառաւոր կերպով և զօրաւոր տեսքով, և ոչ եւս տկար և անչուք կերպարանքով, ինչպէս որ այժմ կը տեսանէք։ Նա յանկարծ իւր ամպեղէն աշխոռին վրայէն պիտի կոչէ հրեշտակները, որ իւր սպասաւորներն են, և պիտի հրամայէ

անոնց՝ որ աչխարհի չորս կողմը երթան, և մեծամեծ փոքրու պատարտութեամբ ձայն տան բոլոր ընտրեալներուն, ուր որ ալ ըլլան, աչխարհի մէկ ծայրէն մինչև միւս ծայրը, որպէս զի փութան Որդւոյ Մարդոյ հրաւէրին համեմատ անոր մօտը ժողվուիլ»:

Ահա այս հատուածն է, որ չատերուն կարծիքով չկրնար յարմարիլ Երուսաղէմի կործանման կամ կատարածին, և պէտք է պատչաճեցնել աչխարհի վերջին կատարածին: Գլխաւոր դիտելու կէտ մըն է, որ մինչ Երուսաղէմի կատարածին համար նախընթաց նչաններ ցուցուած և զգուչութիւններ յանձնարարուած են, այս հատուածին մէջ. ամէն բան իբր յանկարծական և անակնկալ կը ցուցուի, և դիտելով պայմանելու տեղի չըլլալուիր: Այդ առթին մէջ, այն հատուածը իրև միջանկեալ պէտք է նկատել և ըսել, թէ Յիսուս Երուսաղէմի կատարածէն առիթ քաղելով, և առաքելոց երկրորդական հարցումն ալ նկատի առնելով, իր խօսքին պատուէրի մաս մը աւելցուցած է, վերջին կատարածին պարագաները պատմելով:

Սակայն աւետարանին ուղղութենէն չեղած չենք ըլլար երբ ըսենք, թէ այդ հատուածն ալ Երուսաղէմի կործանման հետ կապ ունի, ոչ աստեղական այլ փոխաբերական իմաստով: Մարգարէներ ասէլ այդ ձեւը գործածած են երբոր աստուածային բարկութեան սաստկութիւնն ուզած են յայտնել: Եսայի (ԺԳ. 9–10), Եզեկիէլ (ԼԲ. 7–8), և Յոէլ (Գ. 14–15) միեւնոյն կերպով արեւի խաւարումը, լուսինին մթնալը և աստղներուն իյնալը կը յիչեն, երբոր Աստուծոյ սաստիկ բարկութիւնը կ'ուզեն բացատրել, ինչպէս որ Յիսուս ալ այս տեղ կ'ուզէր իմացնել: Մարդիկներուն կոծն ու սգագնացն ու վախը չուտով կը բացատրուին՝ Երուսաղէմին կործանմամբ ամէնուն ղգացած սգագնացը: Իսկ հրեչտակներուն ձեռքով ընտրեալներուն եղած հրաւէրը հեթանոսաց կոչման արտայայտութիւնն է, վասն զի հրէական Հին Ուխտին պիտի յաջորդէր Նոր Ուխտը, որ գլխաւորապէս հեթանոսներով կազմուելու և տարածուելու և հաստատուելու:

Դիտելու արժանի է նաև, որ այս տեղ հրեչտակներու փոքրը, ոչ թէ բոլոր մարդկութիւնը դատաստանի կը հրաւիրեն, ինչպէս աւելի առաջ պիտի տեսնենք (Մատթ. ԻԵ. 31–32), այլ լոկ ընտրեալները կը հրաւիրեն Աւետարանին հետեւողութեան, և երկնից Արքա-

յութեան Նոր Ուխտը կազմելու համար։ Նոր պարագայ է միայն, Որդւոյ Մարդոյ Նշանին, այսինքն է Խաչին երեւումը, բայց այս ալ փոխաբերաբար կ'առնուի, և խաչով կատարուած Յիսուսի փրկագործութեան և փառաւորութեան նշանակութիւնն ունի յայտնապէս։

Ինչպէս առաջին անգամ յիշեցինք, բոլոր Չիթենեաց քարոզին մէջ, եթէ մերձաւոր և անմիջական իմաստով Երուսաղէմի կատաստածը կը քացատրուի, հեռաւոր և օրինակական իմաստով աշխարհի կատարածը կ'իմացուի, և Որդւոյ Մարդոյ գալուստն ալ միեւնոյն մերձաւոր և հեռաւոր առումներով երկու կատարածներն ալ կը ցուցնէ, կամ լաւ եւս երկու սկսուածներն ալ, այսինքն թէ Նոր Ուխտին և թէ հանդերձեալ կեանքին սկզբնաւորութիւնները։

248. ԿԱՏԱՐԱԾԻՆ ՍՏՈՒԳՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. ԻԴ. 32—35, Մարկ. ԺԳ. 28—31, Ղուկ. ԻԱ. 28—33

Յիսուսի խօսքերը նոքին բացայայտ կերպով Երուսաղէմի կատաստածին վրայ կը դառնան, այնպէս որ իրաւունք կու տան ըսելու թէ բոլոր Չիթենեաց քարոզը, երբեմն տառական և երբեմն այլաբանական բացատրութեամբ, նոյն կատարածին համար խօսուած է։ Յիսուս փափաք մը ունի իրեններուն համոզել, թէ ինչ որ ինքն կը գուշակէ՝ անվրէպ պիտի կատարուի։ Առակաւոր օրինակ մը կը բերէ թզուկի ծառէն, որ գարունը սկսելուն կը սկսի արթնալ, և ճիւղերուն վրայ կը սկսին ցից ցից երեւնալ պտուղներուն և տերեւներուն առաջին ծիլերը, և տեսողներ չուտով կը հասկնան թէ եղանակը փոխուած է, ձմեռն անցած է, ամառը մօտ է, որ ըսել է թէ գարունն եկած է։ Այսպէս կը գրեն Մատթէոս և Մարկոս, իսկ Ղուկաս թզենիին հետ ուրիշ ծառերն ալ կը խառնէ, և պտուղներուն առաջին կոկոններուն երեւնալէն գուշակել կու տայ ամառուան մօտենալը։ Երկու ձեւեր իրարմէ իսկական տարբերութիւն չունին։

Մաւին ծիլերէն ամառը գուշակելու ստուգութեան չափ, վերոյիշեալ նշաններէն պիտի գուշակուի Երուսաղէմի կատարածին, կամ Որդւոյ Մարդոյ գալուստին, կամ երկնից Արքայութեան մօտալուտ լինելուն ստուգութիւնն ալ, դարձեալ առջև հասած եկատրին

պալատաին նման։ Թէ Թլենին նմանութիւնը, և Թէ դուռը հասած լինելու քացատրութիւնը՝ ժողովրդական ոճերն են, որոց յաճախ կը գործածէր Յիսուս։ Իսկ Թէ խօսքը սուտիւ Հին Ուխտին պատարման և Նոր Ուխտին սկզբնաւորութեան վրայ է, յայտնապէս կը քաղուի աւետարաններուն մէջ մնացեալ բաւի համար կոպտօթ և ֆլուտա և Եբէնէց Ազտայո-ընէ անուններուն անխտիր գործածուելէն։

Յիսուս իր խօսքին եզրանգեա հաստատութիւն տալու համար, բացայայտ ձև մը կը գործածէ, կերպով մը երդման նմանութեան նման ձև մը, երբ կ'ըսէ, Թէ ամէն պիղծ է որ երկինք կոծանի և երկիր ոչնչանայ, քան Թէ իր գոչական կտուրը չկատարուի։ Եւ այն ալ ոչ չատ ուշ, որովհետև ներկայ տունդը քոլորովին չպատուած, նախագուշակուած կատարածը, այսինքն Երուսաղէմի կոծանումը պիտի իրականանայ։ Յիսուս գուշակեմէն Վինչև կոծանման կատարումը ձիշդ 40 տարիներ անցան, և 40 տարուան մէջ Յիսուսի հետ տարող ամբոխը սպառած չէր կրնար ըլլալ, որովհետև նոյն սերունդին անդամները, 20 Թէ 30 տարեկան եղողները, 60 Թէ 70 տարեկան եղած պիտի ըլլային։ Նոյն իսկ առաքեալներէն ոմանց վինչև Երուսաղէմի կոծանումը ապրած լինելնին պատմական իրողութիւն է։

249. ՁԻԵՑ ՕՐԻՆ ԱՆՍՏԱԻԳՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. ԻԴ. 36 41, Մարկ. ԺԳ. 32

Կ'երեւի Թէ առաքեալներ այդչափ սուտգուխեան նշաններ և ժամանակին վրայ տեղեկութիւններ առնելնէն ետքը, հետաքրքրութիւնը մինչեւ ծայրը մղելով ուզած են եղելութեան օրն ու ժամին ալ իմանալ, որ Յիսուս անոնց հետաքրքրութեան չափն անցած նկատելով, պատասխանեց անոնց այդ մասին գոհունակութիւն տալ։ «Այդչափը գիտնալնիդ, կ'ըսէ, ձեզի բաւական է. ասկէ աւելին գիտնալու պէտք չունիք, օրին ու ժամին տեղեկութիւնը երկնաւոր Հայրը իրեն պահած է, երկինքի հրեշտակներն իսկ այդ տեղեկութիւնը չունին, և նոյն իսկ Որդին Մարդոյ, իբր սոսկ մարդոյ որդի, այդ տեղեկութիւնը չունի»։ Երբ Յիսուս իբր որդի մարդոյ այդ կէտին վրայ տեղեկութիւն չունենալը կը յայտնէ, հարկաւ իբր

Որդի Աստուծոյ ալ տեղեկութիւն չունենալը չհաւնիր. այլ Յիսուսի բացատրութիւնը, չսխալանալու ոճով մը, այդ տեղեկութեան միայն Աստուծոյ սեփական լինելը կ'ուզէ յայտնել։

Այդ բացատրութիւնը ղանալն ալ, ոչ այնչափ առաքեալներէն ծածկելու համար է, որչափ մեղաւորներէն ծածկելու համար։ Աստուած առանց հաճար ընդհանուր տեղեկութիւններ և աղբարարութիւններ չղանար, այլ օրը օրին և վայրկեանը վայրկեանին ալ տպատնակներ չունի, որպէս զի անոնք իրենց չարութեան մէջ չքաջալերուին, մինչդ մը և համարձակ գործելու առիթ առնելով, մինչև որոշել վայրկեանին մօտենալը։ Այլ կ'ուզէ որ աստուածային աղբարարութիւնէ իրաւունքով, օր առաջ և ժամ առաջ իրենց վատ ու մեղսալարտ ընթացքէն հրաժարին։ «Այսպէս եղաւ, կ'ըսէ Յիսուս, նոյի ժամանակն ալ։ Աստուած չրհեղեղի սպառնալիքն ըրաւ. նոյին ալ աստղանի չինութիւնը հրամայեց իր վերկութեան միջոցին ալ նոյնպէս պիտի ըլլայ Մարդոյ Որդւոյն գալուստը։ Նոյին ատենները չրհեղեղի օրերուն մինչև որ նաւը մտաւ, մարդիկ կուտէին, կ'ըմպէին, կ'ամուսնանային, կամ կուտային, մինչև որ նոյ տապանին մէջ մտաւ, և չգիտցան մինչև որ չրհեղեղը եկաւ և ամենքը կորսնցուց, Մարդոյ Որդւոյն գալուստն ալ նոյնպէս պիտի ըլլայ։ Այն ատենը երկու հոգի պիտի ըլլան դաշտին մէջ, մէկը պիտի առնուի և միւսը պիտի չառնուի։ Երկու կին պիտի ջրաղացին մէջ աղան, մէկը պիտի առնուի և միւսը պիտի չառնուի։ Ուստի արթուն կենացէք, վասն զի չգիտէք ձեր Տէրը որ ժամու պիտի գայ։ Բայց այս գիտցէք, որ եթէ տունի տէրը գիտնար թէ գողը որ ժամու պիտի գայ, արթուն կը կենար և իր տունը չէր թողուր որ պատռեն։ Ասոր համար դուք ալ պատրաստ եղէք, վասն զի ձեր չկարծած ժամուն պիտի գայ Մարդոյ Որդին» (Մատթ. ԻԴ. 37–44)։ Եւ Պետրոս Մարկոսի գրասենեակին մէջ կ'ըսէ թէ Տէրը առակ մը կ'ըսէ թէ տան տէրը ճամբորդութեան պիտի երթայ, և ծառաներուն գործերը կը բաժնէ, դռնապանին ալ կը պատուիրէ որ արթուն կենայ, վասն զի չգիտեն տան տէրը երբ պիտի գայ, իրիկուն մը, կամ կէսգիշերին, կամ աքաղաղին ժամուն, կամ առտուն, որպէս զի յանկարծ գալով չգտնէ զիրենք քնացած։ Ինչ որ ձեզի կ'ըսեմ, բոլորին կ'ըսեմ, արթուն կենացէք (Մարկ. ԺԳ. 33–37)։ Եւ Պետրոս Ղուկասի գրասենեակին մէջ կ'ըսէ թէ Տէրը առակ մը կ'ըսէ թէ տան տէրը հարսանիքէ մը պիտի դառնայ, որպէս զի երբ գայ և դուռը զարնէ, անոնք յանկարծ բանան անոր։ Երանի այն ծառաներուն որ տէրը գալով արթուն կը գտնէ։ Ճշմարիտ կ'ըսեմ ձեզի, որ գօտի պիտի կապէ և զանոնք սեղանատուն պիտի նստեցնէ և գալով պիտի սպասարկէ անոնց։ Եթէ երկրորդ պահակութեան ժամուն գայ, կամ երրորդ պահակութեան ժամուն գայ, և այդպէս գտնէ զանոնք, երանի այն ծառաներուն։ Բայց այս գիտցէք, որ եթէ տան տէրը գիտնար թէ գողը որ ժամու պիտի գայ, արթուն կը կենար և իր տունը չէր թողուր որ պատռեն։ Դուք ալ պատրաստ եղէք, վասն զի ձեր չկարծած ժամուն պիտի գայ Մարդոյ Որդին (Ղուկ. ԺԲ. 35–40

մուն հակոտուածեան հարկը կ'առնղծեն։ Գալուստը անատոյգ չէ, որ մարդ կարենայ անկէ աղատելու ակնկալութիւնն ունենալ, ժամը ստոյգ չէ, որ մարդ ըսա այնմ պատրաստութիւնը կատարէ։ Ամէն վայրկեան, ուշ թէ շուտ, գալուստը կընայ տեղի ունենալ, և պէտք է որ մարդ ամէն վայրկեան արթուն ու պատրաստ գտնուի, որպէս զի յանկարծական գալուստի պահուն անպատրաստ չգտնուի, և փորձանքի ու վտանգի չենթարկուի։ Արթնութեան խրատը, նախ մինչև հիմայ բացատրուած կէտերուն հետ համեմատենք, ուղղակի կերպով Երուսաղէմի կատարածին առթիւ գործածուելիք զգուշութեանց վրայ պիտի մեկնուի, սակայն Յիսուսի խօսքերը այսօր ալ ընդհանուր բացատրութիւններ և ալեկի ընդարձակ իմաստներ կ'առնեն։ Ոչ միայն աշխարհի վերջին դառնութեանն վրայ կրնան տարածուիլ, այլ սովորական առմամբ իւրաքանչիւր անհատի կեանքին կատարածին ալ կը պատշաճեցուին, և այդ իմաստով բոլոր նկեղեցիներու տարածութեանց մէջ. այդ հատուածները քրիստոնէից մտածութեան առթիւ կը կարդացուին. և քարոզիչներն ալ անհատական կեանքի մէջ պահուելիք զգուշաւորութեանց վրայ կը մեկնեն։ Մենք ալ այդ ամէն առումները Յիսուսի խօսքերէն օտար չենք սեպեր։

Հարկաւ նախապատրաստութիւն տալու ենք առաւօտեան իմաստին որ Զմմեոնեաց քարոզին բուն նիւթն ու բուն նպատակն է, սակայն Յիսուս ամէն պարագայի մէջ ուզած էր պարագաներէն և դիպուածներէն օգտուելով՝ խորհրդական և օրինակական իմաստներ ալ խառնել իր խօսքերուն։ Իսկ անհատական կեանքի կանոններ. արթնութիւն և պատրաստութիւն, միշտ և յարաժամ իրեն աւելի սիրական նիւթեր եղան, իրեն՝ որ մեզառները դարձի կերպը, և անհատապէս ամէն մէկ մարդը փրկութեան հասցնելը՝ իրեն գիրագոյն նպատակ էր ըրած։ Հետևաբար Յիսուս ընդհանուր բառերով պատգամներ կ'արձակէ. Արթո՛ւն կացէք, չէ ոչ գիտէք յորո՛ւ ժամո՛ւ տէրն գայ։ Զգոյշ եղէ՛ք, հսկեցէք, և կացէք յաղօթո՛ւ, չէ ոչ գիտէք երբ ժամանակն իցէ։ Զոր ձեզ ասե՛մ, ամենեցուն ասե՛մ, արթո՛ւն կացէք։ Արթո՛ւն կացէք այսո՛հետև. յամենայն ժա՛մ աղօթս արարէք։ Յիսուս այսպէս խօսելով վերցնելու կէտերը միանգամայն կ'ըմբռնէ. թէ՛ ժամանակակից սերունդին կը հրամայէ որ Երուսաղէմի կատարածին փորձանքներէն ազատելու պատրաստ գտնուին, և թէ՛ բոլոր մարդկութեան, և մանաւանդ բոլոր Աւետարանի հետևողնե-

ներուն կը հրամայէ, որպէս զի իրենց կեանքին կատարածին յաղթութեամբ կնքուելուն համար, միշտ Աւետարանի սկզբանց համեմատ ապրելու հոգացող ըլլան:

Արթնութեան պատուիրանը ամենուն սիրտին մէջ լաւ տպաւորելու համար, Յիսուս իրեն սովորական ոճով կերպ կերպ առակաւոր դարձուածներ կը գործածէ: «Տանուտէր մը կար, կ'ըսէ, որ կ'ուզէր իր տունը գողերու անակնկալ փորձանքներէն ազատ պահել, անոր համար ամէն առեն իւր տունին չորս կողմերը խնամով կը պտտէր, որպէս զի չըլլայ թէ տունին ներքնուէն ոեւէն անցք բանալով ներս մտնելու յաջողութիւն գտնեն: Մանաւանդ դիտած էր գողերու գործունէութեան սովորական ժամերը, և այն ժամերուն աւելի կը սաստկացնէր իւր զգուշութիւնները: Դուք ալ, կ'ատելցնէ Յիսուս, նոյն կերպով կաղմ ու պատրաստ կեցէք, Որդին Մարդոյ անակնկալ կերպով կու գայ չկարծած առեններդ»: Որդւոյ Մարդոյ գալուստը յանկարծական երեւոյթի կատարածին վրայ առնուած առեն, գողերուն սովորական ժամին անփութութիւնը պիտի մեկնուի ակնարկելու յաւերժացած նշաններուն վրայ, ուստի զի նշաններուն ետեւէն երթալ կանանալը, Որդւոյ Մարդոյ գալստեան յարմարագոյն առնելին նշանակութիւնը կ'առնէ: Իսկ անհատական կատարածի, այսինքն մահուան վրայ առնուած առեն, ուղիղ և կանոնաւոր կեանքի գլխաւոր պատուէր մըն է Յիսուսի յանձնարարութիւնը: Միայն ոմանց աչքին անպատշաճ կ'երեւի Որդւոյ Մարդոյ գալուստը գողին գալուն նմանցնելը: Սակայն փոխանակ բառերուն միտ դնելու, նէթ իմաստին միտ պնդելը, և մահը գողին հետ բաղդատելը, կատարեալ յարմարութիւն կը գտնենք յիշեալ նմանութեանց մէջ:

Ղուկաս գողի նմանութեան փոխարէն որոգայթ լարելու նմանութիւնը կը յիշէ, ուր մարդկային դատաճանութեան որոգայթ մը, այլ մոլութիւններուն գործածուած որոգայթը, որով թռչունները յանկարծակիի կը բերեն, և չհարծած առեններին կը բռնեն, որ է անոնց կեանքին կատարածը: Այնպէս ալ այս որոգայթը պիտի հասնի և վերջապէս՝ ոչ քնակեալ են ընդ ամենայն երեսս երկրի: Այս տեղ ալ ամենայն երկրի յիշատակութիւնը, նէթ կրնայ բոլոր Հրէաստանի երկիրն վրայ առնուիլ, բայց իւր ընդարձակ բացատրութեան մէջ, բոլոր աշխարհի վրայ կը մնկնուի, և Յիսուսի միւսանգամ գալստեան նպատակը բոլոր աշխարհը եղած ըլլալը կը ցուցնէ:

Սրբենութեան համար ուրիշ օրինակ մըն ալ անտեսէն առնուած է: Տնտեսը տանտիրոջ մը ընդհանուր գործակատարն է, և բոլոր ծառաներուն վրայ վերակացութիւն ընողը: Տանուտէր մը պէտք կ'ունենայ հետու տեղ մը երթալ, է պարագան, և կը պարտաւորուի իւր տունին և կալուածներուն հոգը ուրիշին յանձնել: Տնտեսը կը կանչէ, պէտք եղած հրահանգները կուտայ, և յատկապէս կը հրամայէ որ իրեն ծառաներուն վրայ լաւ հսկողութիւն ընէ, որպէս զի ամէնուն պէտքը հոգայուի, և ժամանակին ուտեստ ու պահեստ ունենան: «Արդ, կ'ըսէ Յիսուս, եթէ անտեսը իրեն տրուած հրամանները ճշդութեամբ կատարէ, եթէ ամէնուն հոգը հաւատարմութեամբ լրացնէ, երանի անոր, վասն զի տէրը դարձած ատենը անոր ճշդապահութիւնը տեսնելով զին կը վարձատրէ, և իրեն ամէն ընդհանուր հազարապետ և իրեն անձնական ներկայացուցիչ ալ կ'ընէ: Իսկ եթէ ընդհակառակը կը մոռնայ եթէ յանկարծ տէրը կրնայ դառնալ, և անոր ուշանալէն քաջալերուելով ամէն հոգածութիւն ու զգուշութիւն ձեռքէ կը թողու, ծառաները կը զրկէ, մինչև իսկ անոնց վրայ բռնանալու ու անոնք ծեծելու կը յանդգնի, ինքն ալ արբեցութեան ընկերներու հետ օրերը չուայտութեամբ և ցոփութեամբ կ'անցնէ, յանկարծ չսպասած ատենը տէրը կը դառնայ, իրեն ապօրէն և եպերելի գործերը կը տեսնէ, գործած անիրաւութիւնները և անհատոտութիւնը կ'իմանայ, և փոխանակ վարձատրութեան անոր արժանաւոր պատիժը կուտայ, կեղծաւորներու պահուած պատիժը, որոնց նմանցաւ նա իւր երկու երես ընթացքով: Պաշտօնէ զրկուած, ունեցածէն կապուտած, իւր բախտէն ու դիրքէն հանուած, տանջուած ու բանուտած, պիտի մնայ այնտեղ ուր ուրիշ ընելիք չունի, բայց եթէ իւր ըրածին վրայ լաւ և ցաւահատութենէն ակռայ կրճտել: Այդ պիտի ըլլայ բոլոր արթուն չեղողներուն վիճակը, եթէ Որդւոյ Մարդոյ գալստեան պահուն պատրաստ չգտնուին, ընտրեալներու հետ բաժին պիտի չունենան, իրենց բաժինը կեղծաւորներուն հետ պիտի ըլլայ»:

Մարկոս միևնոյն նպատակով դռնապանի վրայ խօսուած առակ մը կը գրէ: Հետու երկիր գացող տանուտէրը, ծառաներէն իւրաքանչիւրին պէտք եղած հրահանգները տուած և գործերը յանձնած ըլլալով կ'ապսպրէ, որ միշտ արթուն կենայ և դուռին հսկէ, որպէս զի եկած ատեն դուռը բանայ: Սակայն գալուն օրն ու ժամը չորոշեր,

որևիցէ օր մը որևէ ժամուն կրնայ դառնալ, իրիկուան կամ կէս գիշերին, արշալոյսին կամ արեւածագելուն: Առակին իմաստը նոյնն է. դռնապանը պարտաւոր է ամէն ատեն արթուն մնալ, որպէս զի տանուտէրին դուռը բաղխած ատեն անմիջապէս բանայ: Եթէ արթուն գտնուի՝ վարձքի պիտի արժանանայ ընտրեալներուն հետ, իսկ եթէ արթուն չգտնուի, պատիժ պիտի կրէ անհաւատարիմ կեղծաւորներու հետ:

Յիսուսի վերջին խօսքերը՝ արթնութեան պատուիրանին կատարելապէս ընդարձակ իմաստով իմայուելուն կը նպաստեն. Զոր ձեզի ասեմ, ամենեցուն ասեմ, արթուն կացէք. և այսպէս կ'արդարանան Որդւոյ Մարդոյ գալստեան տարբեր աստիճանները: Ատոնց մէջ իւր տեղը կրնայ գրաւել և, Յիսուսի մօտալուտ և փառաւոր վերադարձին մասին նախապաշարեալ կարծիքն ալ, շատոյն անիկայ պարզապէս Յիսուսի վերադրել չենք կրնար, իրական և ուղիղ իմաստ մը չինելուն:

251. ՏԱՍՆ ԿՈՒՍԱՆԱՑ ԱՌԱԿԸ

Մատթ. ԻԵ. 1–13

Արթնութեան պատուիրանն է, զոր Յիսուս կրկին և կրկին օրինակներով կ'ուզէ իրեններուն յանձնարարել, ոչ եւս լոկ երեսաղէմի կործանման վտանգին մէջ մոռնալէ ազատելու համար, այլ աւելի ընդարձակ իմաստով, աշխարհի ընդհանուր կատարածին, և իւրաքանչիւր անհատի մասնաւոր կատարածին առթիւ՝ պատրաստ գտնուելու համար: Զիթենեաց քարոզին այդ երկրորդ մասը միայն Մատթէոս կը քաղէ այս տեղ, և անոր հետեւողութեամբ յառաջ կը բերենք և մենք:

Երկնից Արքայութիւնը, ուրիշ բացատրութեամբ, Որդւոյ Մարդոյ գալուստը, և կամ Աւետարանի Նոր Ուխտը, Յիսուս կը նըմանցնէ հարսանեաց հանդէսի մը, և անոր կ'առնէ տասն կուսանոց առակին նիւթը: Այս կոյսեր, հարսին ընկերացող աղջիկներն են, որոնք մեր ժամանակի սովորութեանց մէջ ալ պահուած են, և ժողովրդական անուամբ հոբռնէոյչ կը կոչուին: Հրեայք ալ ունէին այդ սովորութիւնը, և թէ՛ փեսային և թէ՛ հարսը իրեն հասա-

*կակից ընկերներով կը ներկայանային, որք վնասաբերու և հարբ-
սըն.քոյրերու զուարթ խումբերը կը կազմէին։ Հարսնաւոր արարո-
ղութիւնը կը կատարուէր պիշերը, և վնասոյն վնասաբերներով հար-
սին տունը կ'երթար, ուր հարսն.քոյրերէն դիմաւորուելով հարսին
կը ներկայանար։ Ժամանակը պիշեր լինելուն սովորութիւն էր որ
հարսն.քոյրեր վառուած լապտերներ ունենային վնասոյն դիմաւորած
առնելին։ Հարսին տունը սան կուսաններ իրր հարսն.քոյր խմբուած
էին, իւրաքանչիւրը իւր լապտերով, բայց վնասոյին գալուն ժամը
որոշ չէր։ Սառնամէ հինգը միւս հինգերէն աւելի մաածոլ և
հոգացող էին, կասկածելով որ վնասոյն կրնայ ուշանալ, լապտերին
պրուած ձէթէն զատ պզտիկ սրուակներով պահեստի ձէթ առած
էին մէկտեղ, ինչ որ միւս հինգերը մտածած չէին, և այս պատ-
ճառով առակին մէջ յիմար անունը կը սրուի իրենց։ Իրօք ալ վնա-
սոյն ուշացաւ, կուսաններ իրենց լապտերները վառած կը պահէին
յանկարծակիի չգալու համար. իրենք աչխատութենէ յոգնած և ըս-
պասելէ ձանձրացած, մրափել սկսան, մինչ միւս կոյսերն լապտե-
ներուն ձէթը տեսչտեակ կը ապառէր, և ձեռքի կանթեղները մա-
րելու վրայ էին։ Կէս գիշերին յանկարծ լսուր կու գայ. Թէ վնասոյն
ճանապայ եկաւ, մէկէն ձայն կուսոյն հարսնեւորներուն որ պատ-
րաստուին, հարսն.քոյրներն ալ կը սթափին, բայց կը տեսնան որ
լապտերները մարելու մօտ են։ Հինգ խմաստուհիները առանց չմո-
թելու սրուակնին կը հանեն և լապտերնուն ձէթը կը նորոգեն.
հինգ յիմարները կը չմոթին, և ընկերներնուն կ'ապաչեն որ պահես-
տի ձէթէն իրենց ալ մաս հանեն։ Խմաստուհիները կը պատասխանեն
որ ունեցածնին հազիւ իրենց կրնայ բաւել, և Թէ կուտեն, ամէնքն
ալ բացը կը մնան, ուստի լաւ է որ իրենք իրենց վաճառած լապ-
տերներով չատասչեն, իսկ անոնք ալ ճանապան խանութպաններուն
հանդիպին, քիչ մը ձէթ գնեն, լապտերնին նորոգեն և նոյնէն
տանին։ Յետոյ յիմարներ կը պարտաւորուին հասկերպիլ։ Փեսայն
կը հասնի, հարսնաւը կը կատարուի, և հարսանեկան թափօրը վնա-
սոյն տունը կը դառնայ, հրաւիրեալներ կը լեցուին, հարսնիքը
կը սկսի, և դուռները կը փակուին։ Հինգ յիմար հարսն.քոյրերը, որ
խանութպաններու երթալու համար տեղնին կորսնցուցած են,
հարսնիքի տան դուռներուն փակուելէն ետքը կը հասնին, կը սկսին
դուռը բաղխել, և վնասոյն խօսելով ազաչել, Տէր, Տէր, քաց մեզ։

Պատասխան չառնելուն վրայ աղաչանքին կը կրկնեն, սակայն ի զուր, դուռը չբացուիր, և անոնց թախանձանքը լսեցնելու համար վերջապէս փեսային ներսէն ձայն կու տայ. «Պարապ տեղ մի՛ յոգնեցնէք, դուռը բացուելիք չունի, եկողները եկան, գուք ո՞վ էք. չեմ գիտեր, ձեզ չեմ ճանչնար»: Այս տեղ կը փակուի աւետարանին առակը:

Առակիս մէջ պէտք չէ փնտռել այնպիսի պարագաներ, որք առակախօսին նպատակէն դուրս լինելուն համար զանց եղած են: Զոր օրինակ աւելորդ կը լինի հարցնել, թէ արդեօք հարսին տունն ալ քիչ մը պատրաստ ձէթ չկա՞ր հարսնքոյրները պզտիկ չձգելու համար, կամ թէ ինչ կանոնով հարսնիքի մը տունը ուշ մնացողներուն առջեւ դուռները չեն բացուիր, քանի որ պարզ պատուասիրութեան խնդիր է: Այս և այսոյ նման զննութիւններ առակներու վրայ չեն ըլլար, վասն զի անոնք միայն նպատակայարմար պարագաներով կը կազմուին, և միւսները նկատի չեն առնուիր:

Առակին մեկնութիւնը ինքն Յիսուս կու տայ ըսելով, Արթուն կացէ՛ք, զի ոչ գիտէք զօրն և ոչ ժամն: Արթուն կացէք իսկը պէտք չէ Մ՛ հնաոք իմաստով առնել. վասն զի իմաստուն կուսաններն ալ ալ փեսային ուշանալուն վրայ մրափել սկսած էին. Նէ՛ հէցէն ամէնքն: Այլ պէտք է պարզապէս պատրաստ գտնուեցէ՛ք իմաստով առնել, որովհետեւ բոլոր գովեստը հինգ իմաստուններուն պահեստի ձէթ ունենալուն վրայ կը կայանայ: Այդ պահեստի ձէթը պէտք է մնկնել առաքինութեանց և բարեգործութեանց պաշարին վրայ, որով միայն իմաստուններ կրնան երկնից Արքայութեան հարսնեւորը մտնել, ուր փեսայն ինքնին է և եկեղեցին ալ հարսն է: Փեսային կամաւ իւր գալստեան ժամը չորոշեր, որպէս զի հարսն ու հարսնքոյրեր ու հարսնեւորներ անհոգ չկենան, այլ միշտ պատրաստ գտնուին իրեն գալստեան: Նոյնն Որդւոյ Մարդոյ յանկարծական գալստեան խնդիրն է որ կը կրկնուի, իւր բովանդակ առումներով, բայց աւելի մօտէն աշխարհի կատարածին, և մանաւանդ անձնական կատարածին կամ մահուան առումով:

252. ԿԱՆՉԱՐՆԵՐՈՒ ԱՌԱԿԸ

Մատթ. ԻԵ. 14—30

*Այդ առակը սերտ նմանութիւն ունի մեսանեաց առակին հետ, զոր Յիսուս խօսեցաւ Զակքէոսի տունը, և մենք ալ իր տեղը բացատրեցինք (§ 201), այնպէս որ մեկնաբաններէն շատեր կ'աշխատին երկուքը նոյնացնել, իբր մէկ անգամ միայն խօսուած առակ մը ներկայացնել, և տարբերութիւնները իրարու յարմարցնել: Սակայն մենք սկզբամէ հերքած ենք նմանները նոյնացնելու դրութիւնը, և ընդունած ենք թէ Յիսուս կրնար միեւնոյն խօսքը տարբեր անգամներու մէջ կրկնել, և կամ նման նիւթի վրայ տարբեր առակներ և բացատրութիւններ տալ: Մնասներու և քանքարներու առակներուն մէջ նախ անդուլ և ժամանակի յայտնի տարբերութիւններ կան, անիկայ խօսուած է Երիքովի մէջ Զակքէոսի տունը, ասիկայ խօսուած է Երուսաղէմ Ձիթենեաց լերան վրայ: Տարբեր են նաև նպատակները: Մնասներու առակով Յիսուս կ'ուզէր բացատրել այն կէտը, թէ Աստծոյն յայտնելոց է Աւետարանին Ասորածոյ. իսկ քանքարներու առակով կ'ուզէ բոլորովին տարբեր կէտ մը բացատրել, թէ Աշխատիլ կայ, պէտք ըլլալ ջանք և ուշադրութիւն: Մնասներու առակին մէջ շատ մը քաղաքական կէտեր կան խառնուած, այսինքն է, աղնուականը թագաւորութիւն առնելու կ'երթայ, իրեն դէմ հակառակորդներ ունի, հակառակ ընդդիմութեանց իշխանութիւնը ձեռք կը ձգէ, և պառնալէն ետքը իր հակառակորդներէն վրէժ կը լուծէ. մինչ քանքարներու առակին մէջ բնաւ այս տեսակ յաւելուածներ չկան, այլ պարզապէս դրամատուէն չահերը տնելու պարագան կը նշուի: Վերջապէս մնասներու առակին մէջ յանձնուած դրամագլուխը ամէնուն հաւասար տրամական մնաս է, և միայն չահեցողութիւնները տարբեր են. մինչ քանքարներու առակին մէջ յանձնուած դրամագլուխները տարբեր են. իսկ չահեցողութիւնները դրամագլուխներուն հաւասար են: Այս ամէն տարբերութիւնները շատ իսկ են ապացուցանելու թէ մնասներու և քանքարներու առակները նման են, բայց նոյնը չեն:

Տանուտէր մը, որ հեռու երկիր երթալու որոշում առած է, իր ստացուածքները իր մարդերուն կը յանձնէ որ չահեցնեն. մէկուն հինգ, մէկուն երկու. և մէկուն մէկ քանքար կը յանձնէ: Քանքարը հրէական +էէ+ոչ բառով բացատրուած է մեր թարգմանութեան մէջ. մինչ ուրիշ լեզուներու մէջ պողանք բառով յիշուած է: Քանքարին արժէքը տարբեր է արծաթ և ոսկի եղած ատեն, իսկ աւետարանին մէջ տեսակը որոշուած չէ: Տաղանդի կամ քանքարի մը արժէքը, եթէ արծաթ ըլլայ 385 օսմանեան ոսկի կը հաշուուի, իսկ եթէ ոսկի ըլլայ 6000 ոսկիի կը հաւասարի: որով նոյն իսկ մէկ քանքարը բաւական գումար մը կը կազմէ: Բայց կան ուրիշներ որ լոկ 165 ոսկի կը հաշուեն ոսկի տաղանդը, և 13 ոսկի արծաթի տաղանդը:

Տանուտէրը բաւական երկար բացակայութենէ ետքը, ՅԷս քովը ժամանակ կը դառնայ. և իր յանձնած գումարներուն արդիւնաւորութեան հաշիւը կը պահանջէ, և իւրաքանչիւրը իր հաշիւը կը ներկայացնէ. հինգ քանքար առնողը հինգ ևս չահած է, երկու առնողն ալ երկու ևս, իսկ մէկ առնողը չահեցուցած չէ: Ինքը պիտի արդարացնելու համար կը սկսի տանուտէրն ամբաստանել. «Ախաւ ու անիրաւ մէկ մը ըլլալդ գիտէի, կ'ըսէ, որ չցանած տեղէդ հնձել կ'ուզես և չցրուած տեղէդ ժողվելու կ'ելլես: Մտածեցի որ եթէ չահեցնելու համար գործածած առենս յանկարծ չյաջողէի, այլ ևս ձեռքէդ պատուիրք չունէի, անոր համար աւելի ապահով սեպեցի, առածդ նոյնութեամբ ծրարել ու պահել, ու ահաւասիկ պատրաստ քեզի կը դարձնեմ ինչպէս որ առիր»: Տանուտէրը, որ առածնուն չափ չահեցնողները հաւասարապէս գոված էր, և աւելի չատ դրամագլուխ յանձնելու խոստում առած էր, և իրեն հետ մէկտեղ ուրախանալու և վայելու հրաւիրած էր, չյաջեցնողին հետ լեզուն կը վոխէ, և խիստ յանդիմանութեանց կը սկսի: «Քանի որ այդչափ խիստ ու պահանջկոտ ըլլալս գիտէիր, կ'ըսէ, եթէ դուն ալ չաչխատէիր, գոնէ յանձնած դրամագլուխս տոկոսի դնէիր, ու այսօր գոնէ առածէդ աւելի գումար մը կարենայիր ներկայացնել. և արդիւնք մը ցուցնել. ինչպէս որ ես ձեզի յանձնարարեր էի: Իմ նպատակս ձեր աչխատութիւնն ու արդիւնաւորութիւնն էր, և ոչ թէ իմ ունեցածիս պահպանութիւնը: Ուրեմն դուն բոլորովին յանցաւոր ես և պատժոյ արժանի»: Աստ վրայ կը հրամայէ, որ այդ

24. Չիթենեաց Կապաթէն

մէկ քանքարը քանքարաթաքոյին ձեռքէն առնուն, և ասկի չտեղնոպին յանձնեն, քանքարաթաքոյն ալ խաւարչտին բանտը նետուն, ուր երթայ իր վիճակը ողբայ և յուսահատութենէն ակռայ կրճտէ։

Առակիս աւետարանական իմաստը, ինչպէս միւսներուն համար ալ ըսինք, հրէական ժողովուրդին աւետարանական քարոզութիւնները արդիւնաւորած չլինելուն կ'ակնարկէ, ինչ որ ներքին կապակցութիւն ունի Երուսաղէմի կործանման և Հին Ուխտի պաղարման գուշակութիւններուն հետ, զորմէն բուն պատճառը բացատրելով։ Իսկ բարոյական իմաստը արթնութեան համար է, քան մըն ալ ապրելով նախընթացպատրաստութեան վրայ, և պահանջելով ոչ միայն երկնային չնորհներու հաւատարիմ պահպանութիւնը, այլ և անոնց արդիւնաւորութիւնը։ Որովհետև ոմն որ գիտէ չահեցնել, նա նորանոր չնորհներու կ'արժանանայ, իսկ ոմն որ ունեցածը չահեցնել չգիտեր, իրեն յանձնուածն ալ պահելու արժանի չի սեպուիր։ Այս է Յիսուսի քարոզած սկզբունքը. Ամեն ոք ունէցէ, պոցէ և յաւելցէ, և ոչ ոք ունէցէ, և ըստ ունէցէնի՝ քաշչէ է նմանէ։

Իբր լրումն և եզրակացութիւն աւետարանական բարոյականին, օգտակար կը սեպենք խորհրդածել, որ եթէ աւետարանի սկզբմամբ, քանքարաթագոյցը, այսինքն է երկնային չնորհները առանց արդիւնաւորելու անկորուստ պահողը, դատապարտութեան և պատժապարտութեան արժանի կը համարուի, նոյնպէս ինչ պիտի ըլլայ, քանքարակորոյսին, այսինքն երկնային չնորհները մեղքով և չարութեամբ կորնչցնողին դատաստանը։ Յորդրածութիւնս թէպէտ աւետարանի մէջ յիշուած չէ, սակայն աւետարանական սկզբունքէն բղխած ծանրակչիռ ճշմարտութիւն է։

253. ԴԱՏԱՍՏԱՆԻ ԲԱՅՏԱՏՐՈՒԹԻՒՆ

Մատթ. ԻԵ. 31–46

Չիմեննաց քարոզին մեծաւոր նիւթն եղած էր Երուսաղէմի կառուցածը, իսկ հետաւոր նիւթը աշխարհի կառուցածը, ըստ այսմ Յիսուսի խօսքերը, որ առաջ ամբողջաբար Երուսաղէմի վրայ ամ-

փոխուած էին, կամաց կամաց սկսան ընդհանրանալ և աչխարհի կառավարին բարձրանալ, այնպէս որ քարոզին այդ վերջին հատուածը, ամբողջապէս և յատկապէս աչխարհի կառավարին կը պատկանի, և այսպէս իմացած և ընդունած են բոլոր եկեղեցիներ, և այս հատուածին մէջ կը գտնեն աչխարհին կառավարին տեղի ունեցած ընդհանրական դաստիարակութիւնը և կանխագուշակութիւնը:

Ոմանք ուզեցին այս հատուածն ալ իրր պարզ առակ մը ցուցնել, նման նախորդ առակին, ուր տանուտէրը իր ծառաներուն արդիւնաւորութիւնը կը քննէ ու կը դատէ, սակայն որչափ ալ քննութեան ու դատաստանի նմանութիւն մը ունայնի, նիւթին և ձևին հիմնական տարբերութիւնը յայտնի է:

Աւետարանները ոչ միայն ամէն մէկ առակի սկիզբը՝ այդ անունը բացայայտ կը նչանակեն, այլ և Յիսուսի բացատրութեան ոճը յստակ կերպով կը յայտնէ, թէ առակ մըն է բուածը. մինչ այս հատուածին սկզբնաւորութիւնը հիմնապէս կը տարբերի առակներու սկզբնաւորութիւններէն: Եւ յոբեամ եկեաց Որդէ Մարդոյ ցառօտ է-ցովէ: Այս տեղ՝ մարդ մը, տանուտէր մը, պղնուական մը, կին մը, հասյլն անունով չնչանակուիր անձը, այլ Որդէ Մարդոյ անունով, որ Յիսուսի սեփական յատուկ կոչումն է, և գործողութիւնն ալ որչափ յայտնուած է, իրր առաքեալք մի եղելութիւն, Յոբեամ եկեաց: Հետևաբար այդ հատուածին մէջ առակ մը ենթադրել, աւետարանի իմաստը բնաղատել եղած կ'ըլլայ: Յիսուսի կատարելիք գործողութիւնն ալ առնական և դատական է:

Որդէ Մարդոյ պիտի գայ, իսկ առենը վերի խօսքերէն կը յայտնուի, թէ աչխարհի կատարածն է: Այդ գալուստը պիտի ըլլայ հանդիսաւոր և փառաւոր, փառքն ալ նոյն ինքն Որդւոյ Մարդոյ սեփական, ցառօտ է-ցովէ, և ոչ թէ լոկ փառօք Հօր իւրոյ: Պիտի քաղմի փառաւոր աթոռի վրայ, յաՆոա ցառաց է-ցոյ, նման թագաւորական փառաւորութեան, որովհետև քիչ եաքը, խօսքը Որդւոյ Մարդոյ ակնարկելով, նա թագաւոր կը կոչուի, Յոյնեամ առաջե ԸնացՆ: Այդ անունը դատողական իշխանութիւնը ցուցնելու համար գործածուած է, որովհետև հին առեններ դատաւորութիւնը նոյն ինքն քաղաքական տիրապետողին կապուած իշխանութիւն էր, և ոչ թէ, ինչպէս այսօր, մասնաւորներու յանձնուած պաշտօն մը:

Որբեւոյ Մարդոյ շուրջը պիտի սպասաւորեն բոլոր հրեշտակները, ամենայն հրեշտակ։, և հարկաւ անոնց պաշտօնը պիտի ըլլայ բոլոր աշխարհի մեռեալներուն ձայն տալ, որ գան ժողվուին գերագոյն դատաւորին առջև։

Դատաստանի եկողները ցուցուած են ամենայն ազգ։ բառերով, և հարկ չենք տեսներ այս բառերը իրենց բնական իմաստէն հեռացնել, որ է աշխարհի աւէն ազգերը, այսինքն է բոլոր մարդիկ։ Ոմանք ուզեցին Հրէից տասներկու ցեղերուն վրայ մեկնել, ուրիշներ բոլոր ընտրեալները կամ քրիստոնեաները իմանալ, ուրիշներ ալ քրիստոնեաները իրենց հաւատքովը փրկուած և դատաստանէ ազատ ըսբռնելով, ուզեցին բոլոր քրիստոնեայ չեղողները իմանալ. սակայն այս մեկնութիւններուն բնագրատական լինելը ակներեւ է, և բնական իմաստին նախադասելի ըլլալը կը հաստատէ։

Դատաստանի տեղւոյն համար ալ կ'ըսուի թէ Յովսափաթի ձորը պիտի ըլլայ, և բուն ասանդութեան այդ անունը տրուած է կեդրոնի ձորին. որ Զիմենեայ լերան և Սիոնի լերան մէջ տեղը կը տարածուի, և պիտի թէ Յիսուս այդ խօսքերը խօսած տեն Զիմենեայ լերան վրայ նստած էր, Սիոնի լերան կամ Երուսաղէմի տաճարին հանդէպ, որով խօսքին և տեղին մէջ յարաբերութիւն մը կը գտնուի։ Միւս կողմէ այդ իմաստով կ'առնուին Յովէլի մարգարէական խօսքերն ալ. Ազգերն և ելլեն ամենայն ազգ։ ի Յովսափաթ. զի անդ նստայց դատել զամենայն ազգս շուրջանակի(Յովէլ. Գ. 12)։ Այդ դիտողութիւնները կ'աւելցնենք լոկ իբր տեղեկութիւն, վասն զի բարեպաշտական ասանդութիւն մըն է միայն, և աւետարանին հաստատութիւն չունի։

Յիսուս կ'ըսէ, թէ երբ բոլոր ազգեր կամ բոլոր մարդիկ գան ժողվուին, Որբեւոյ Մարդոյ թագաւոր-դատաւորը մարդիկը երկու մասի պիտի բաժնէ, և բարիները չարերէն պիտի զատէ, ինչպէս հովիւ մը որ իւր հօտին մէջէն ոչխարները այծերէն կը զատէ։ Այդ օրինակին մէջ ոչխարներ բարիներ են, իսկ այծերը չարեր են։ Եւ այդ նմանութիւնը հաստատուած է այդ կենդանիներուն բնաւորութեան վրայ։ Ոչխարները իբր անմեղ անասուններ, հեզ և հնազանդ, կանոնի անասցող և հովիւէն չհեռացող, արդարներուն նմանութիւնը կը կրեն, իսկ այծեր մեղաւորներուն կը նմանին. որովհետեւ իրենց գլխուն աստանդ կը ցրուին, վտանգաւոր տեղեր կ'երթան, հովիւին

չուրջը ամփոփ չեն մնար, և անսասան ընթացք մը ունին: Միւս կողմէն գիտենք թէ այծերն ալ սուրբ անասուններու կարգէն էին և զոհի ալ կ'ընդունուէին (Ղեւտ. Գ. 12), որով տարբերութիւնը սուրբի և անսուրբի զանազանութեան վրայ հաստատուած չէ, այլ պարզապէս յիշեալ կենդանիներուն բնաւորութեանց վրայ:

Ինչպէս պիտի ցաւէ դատաւորը յարիները չարեր էն՝ բայատրուած չէ. այլ միայն ըսուած է· ինչպէս պնոտա է պիտանց, և հարկաւ այդ կէտին մէջ պէտք է ենթադրել իւրաքանչիւրին գործերուն յայտնութիւնը, քննութիւնը, կշռադատութիւնը և որոշումը: Որպէս զի դատաստանը արդարադատ ըլլայ, պէտք է որ ինքն ալ՝ արդարը կամ մեղաւորը դիտակից ըլլայ իւր վիճակին, ուրիշներն ալ տեսնեն և համոզուին որոշման ուղղութեանը, և դատողութեան գործողութեանց պայմանները ճշմարտուին, և ոչ թէ կամայական որոշման մը ձեւով կատարուին. որչափ ալ դատաւորին արտօրութիւնը և դատաստայ ծանօթութիւնը խնդիրէ դուրս կէտ մը ըլլայ:

Հաւանեսք որ իւրաքանչիւր անձի գործերը յայտնուին, յարիններ կամ ոչխարներ դատաւորին աչք կողմը, իսկ չարեր կամ այծեր դատաւորին ձախ կողմը պիտի խմբուին, մինչև որ դատաւորութիւնն գործը աւարտի, և կարգը հասնի վճիռներու հռչակման, որ աւետարանին ցուցած ձեւովը, մէկ անգամէ պիտի արտասանուի բոլորին համար միանգամայն: Մեզի սովորական ձեւով, նախ վճիռն վասերը կամ հիմերը կը բացատրուին, և անոնցմէ կը քաղուի վճիռը իբր եզրակացութիւն: Յիսուսի տուած բացատրութեան մէջ նախ վճիռն է արտասանուած. և յետոյ անոր հիմերն են յիշուած իբր վասս հռչակուած որոշման: Առաջին վճիռով յարիներուն վարձքը կը հռչակուի. և երկրորդով չարերուն պատիժը:

Որպէս Մարկոս, թագաւոր-դատաւորը նախ աջ կողմը դառնալով, ուրախ ու զոհունակ ձայնով մը պիտի ըսէ արդարներուն. «Իմ երկնաւոր Հօրմէ օրհնուած զաւակներ, եկէք ինձի հետ վայելել ու ժառանգել այն երկնից Արքայութեան երջանկութիւնները, որ անդառնին աշխարհի սկիզբէն ձեզի պէս արդարներու և բարեգործներու համար պատրաստուեցան: Դուք արժանի էք այդ վայելքներուն. և ես նրանից պէտք կը հրաւիրեմ զձեզ այդ երջանկութեանց, որովհետև դուք ալ բարի եղաք ինձի հանդէպ:

*Երբոր անօթեցայ՝ ինձի կերակուր տուիք. երբոր ծարաւեցայ՝ ինձի խմելիք մատուցիք. երբոր օտար պանդուխտ էի՝ զիս հիւրընկալեցիք և պատսպարեցիք. երբոր մերկ էի՝ ինձի հագնելիք հագուցիք. երբոր հիւանդ էի՝ զիս խնամելու փութացիք. երբոր բանտարկեալ էի՝ զիս մխիթարելու համար այցելութեան եկաք»: Այդ ըսուածները առօրինակ պիտի հնչեն արդարներուն՝ խօսքին ձեւին համար, որովհետեւ որչափ ալ գիտակից ըլլան իրենց կատարած բարեգործութենէն, սակայն ատոնք իրենց ընկերներուն վրայ կատարուած են, և ոչ թէ նոյն իսկ դատաւորին անձին վրայ: Ուստի զարմացմամբ ու հրացմամբ երկնային դատաւորին դառնալով պիտի ըսեն. «Տէր, բոլորովին նոր և անհասկանալի կու գան մեզի խօսքերդ. հիմէ երբէք ողորմութեան և սիրոյ գործեր ալ ըրինք, երբեք ձեզի համար բան մը ըրածնիս չենք գիտեր, քեզ երբեք անօթի չտեսանք որ կերակրէինք, ծարաւի չտեսանք որ խմցնէինք, պանդուխտ չը տեսանք որ պատսպարէինք, մերկ չտեսանք որ հագուեցնէինք, հիւանդ չտեսանք որ խնամէինք, բանտարկեալ չտեսանք որ այցելէինք, չենք գիտեր որ քեզի օգնութիւն մը ըրած ըլլանք»: «Մի՛ զարմանաք, պիտի պատասխանէ դատաւորը, այլընդայլոյ կամ երեւակայական բաներ չեմ ըսեր ձեզի. ինչ որ ձեր ընկերներէն կամ իմ փոքրիկ եղբայրներէն մէկուն ըրիք, դուք իմ անունով ըրիք, ինձի համար ըրիք, իմ պատուիրանները հնազանդելով ըրիք. որով ձեր բուն նպատակը ես եղած կ'ըլլամ, և անոնց ըրածնիդ ինձի ըրած կ'ըլլաք: Ես ալ անոնց ըրածնիդ ինձի ըրածի պէս կը ընդունիմ, և իբր ինձի ուղղակի պատկանող բարեգործութիւն մը՝ կ'ուզեմ փոխադարձ վարձատրութիւնը չնորհել»: Այդ պատասխանը, որ արդարները միտքերը լուսաւորելով, աստուածային արդարութեան և սիրոյ գաղտնիքները անոնց պիտի իմացնէ, մեզի ալ երկու գլխաւոր ճշմարտութիւններ կը տրվեցնէ աստուածային դատաստանին նկատմամբ: Առաջինն է թէ փրկութեան հասնելու համար բարեգործութիւն պէտք է, և մարդ լոկ հաւատքով փրկութեան չարժանանար, եթէ բարի գործեր ալ կատարած չէ. իսկ այս բարի գործերուն մէջ էականներն ալ սիրոյ և ողորմութեան գործերն են: Իսկ երկրորդը, թէ ով որ ընկերներէն այսինքն մարդիկներէն մէկուն ազէկութիւն մը կ'ընէ յանուն Յիսուսի և ի յարգանս Աւետարանի, և ոչ ուրիշ որեւէ օտարոտի նպատակով, անոր ըրածը Յիսուս իբրեւ իրեն եղած կ'ընդունի:

Այդ երկու կէտերը, որ ըրած ըլլալնուն տեսակէտով արդարներուն արժանիքը կը կազմեն, ըրած չըլլալնուն տեսակէտով ալ մեղաւորներուն յանցանքներն են և դատաւորը աջակողմեաններուն վարձքի որոշումը արտայայտելէ ետքը, ձախակողմեաններուն կը դառնայ, և անոնց դատապարտութեան վճիռը կը հռչակէ: «Ով դուք, իմ երկնաւոր Հօրմէս անիծուածներ, գացէք, հեռացէք ինձմէ, լնձի հետ բաժին չէք կրնար ունենալ, այլ ձեր բաժինը յաւիտենական կրակեան հուրն է, որ պատրաստուեցաւ Սատանային և իրեն հետեւող չար հրեշտակներուն համար: Վասն զի դուք զիս չկերակրեցիք երբ անօթի էի, չխմցուցիք երբ ծարաւի էի, չպատսպարեցիք երբ պանդուխտ էի, չհագցուցիք երբ մերկ էի, չդարմանեցիք երբ հիւանդ էի, չայցելեցիք երբ բանտարկուած էի»: Մեղաւորներ դատաւորին խօսքերէն կ'ուզեն իրենց չատապոլոգիան քաղել, յայտնելով թէ բնաւ աւելի չէ եղած որ իրենք նոյն ինքն դատաւորը այդ նեղութեանց մէջ տեսած ըլլան: Իսկ դատաւորը անոնց պատճառանքները կը չրէ իմացնելով, թէ ոչ թէ իր անձին համար կը խօսի, այլ իր անուամբ իրենց ընկերնեռւն ունեցած պարտքերնուն վրայ կը խօսի, ինչ որ իրենք չեն կատարած. այլ անկարելիր սրտով և անձնասէր զգացումով անարգած են անօթիները և ծարաւիները, պանդուխտները և մերկերը, հիւանդները և բանտարկեալները. ունեցածնին իրենց հաճոյից և կրից ծառայեցնելով և ընկերին կարօտութիւնը անտեսելով: «Իմ փոքրիկ եղբայրներուս չըրիք, ուրեմն ինձի չըրիք»: Այս է դատաւորին վճիռին վերջնական կնիքը:

Անոր վրայ ատեանը պիտի փակուի, դատաւորը իրեն հետ առնելով արդարները պիտի մտնէ զանոնք իր արքայութիւնը, արժանացնելով զանոնք Աստուծոյ երանաւէտ տեսութեան, և արքեւելով անոնց յաւիտենապէս երջանիկ և երանելի կեանք: Իսկ մեղաւորներ սատանաներու առաջնորդութեամբ պիտի երթան դժոխք, ուր յաւիտենական տանջանաց պիտի ենթարկուին, իրենց սիրտերը կրծող ներքին որդին. և իրենց մարմինը տանջող չմարող կրակին պիտի մատնուին:

Մեզի չպատկանիր ոչ երանաւէտ տեսութեան և ոչ յաւիտենական տանջանքներուն բնութեան վրայ խօսիլ, որոնց նկատմամբ Սուրբ Գիրք կատարեալ և մանրամասնեալ բացատրութիւններ չու-

նին, և աստուածաբաններ զանազան տեսութիւններ և կարծիքներ կը բայատրեն։ Մեզի բաւական է իրին իսկութեան տեղեկութեամբը չատանալ, և ապագային գաղանիքներուն մեկնութեամբ չյոգնիլ։ Միայն յիշենք, որ այդ հատուածը այնարհի վերջին, մեռելներու յարութեան և վերջնական դատաստանին վարդապետութիւնը կը պարունակէ, և դատաստանին վրայ այն կերպով կը խօսուի, որ անկէ առաջ դատաստան մըն ալ եղած ըլլալու են։ Թաղրութեան տեղի չտուր. և բացարձակապէս կը հերքուի նաին եկեղեցւոյ մէջին դարերու մէջ կազմած վարդապետութիւնը, թէ մեռելներ իրենց մահուանէ անմիջապէս վերջ կը դատուին, և երանութեան արքայութեան կամ դժոխքին տանջանքներուն մէջ կը մտնեն, կամ թէ մարդոցի մէջ ժամանակաւոր պատիժ մը հատը արքայութեան կ'անցնին։ Այդ տեսիլին մէջ Յիսուսի պատմած դատաստանը, այնհետ դատաստան եղած չէր ըլլար, այլ լոկ տեսութեան մը, և ոչխարները այծերէն զատելու գործողութեան ալ պէտք չէր մնար, վասն զի անոնք արդէն զատուած կ'ըլլային, մինչ աւետարանը յայտնապէս կ'ըսէ թէ այդ գործը կատարած տակն պիտի ըլլայ, երբ երկնային դատաւորը ծնունդ ընտրեալները ձախէն։

§54. ՆԱԶԻ ՄԱՀՈՒԱՆ ԴԱՐԵԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. ԻՉ. 1 - 2

Զիմեննաց քարոզը, որչափ ալ ընդարձակ կերպով Մատթէոսէ յառաջ բերուած, այլ տակաւին համառօտութիւնն ու ամփոփումն է այն յայտնութեանց և բացատրութեանց, զորս Յիսուս իրիկնապուն հաղորդեց երկու նշանաւոր կատարածներուն վրայ, Երուսաղէմի կատարածը և աշխարհի կատարածը։ Այդ խօսքերը գրաւեցին ամբողջ չորեքշաբթին գործունէութիւնը, վասն զի մենք, ինչպէս ուրիշ տեղ ալ բացատրեցինք (§ 204), չենք ընդունիր որ այս չորեքշաբթի օր Յիսուսի Բեթանիա գացած ըլլալուն առիթով այնտեղ իրեն պատուոյն ընթրիք մը տրուած ըլլայ։ Այդպիսի պատրաստ մը բնաւ չկրնար հաշտուիլ կատարածներու ակսուր նախատեսութեանց հետ, ընթրիքի օրը շատ ճշդութեամբ կը գիտէ Յովհաննէս, նախընթաց չաբաթ երեկոյին եղած ըսելով, և Մատթէոս ու Մարկոս, որ

Զմեհենաց քարոզէն ետքը յիշատակութիւնը կ'ընեն, քնաւ ընթերքի խօսք չեն ըներ, ինչ որ չատ նշանակական է, այլ լոկ նարեկեան իւղին թափուելուն, անոր արժէքին, և Յուդայի դիտողութեան խօսքը կ'ընեն, այն առնչութեան համար՝ որ կար ապահ աչակերտին մառնութեան գրդռուելուն, և իւղին գինէն ակնկալած չահին կորսուելուն մէջ։

Երբոր Յիսուս կատարածնելու քարոզը աւարտեց, իւր կատարածին խօսքը րացաւ, և իւր կեանքին վերջին օրերուն հասած լինելուն գոյժը առաւ։ «Գիտէ՞ք, ըսաւ, որ քանիցս ձեզի ազգապարած վախճանս յոլորովին մօտիկցած է, և կեանքէս երկու օր միայն մնացած է այլեւս. երկու օրէն զատիկ է, և ճիշտ երկու օրէն ալ Որդին Մարդոյ իւր ընծայքը պիտի լրացնէ, նա պիտի մնայ, ոչ թէ բնական մահուամբ, այլ իւր թշնամիներուն ձեռքը պիտի մատնուի, որ երկար ատենէ իվեր անոր կեանքը վերջնելու հնարներ են. անոնք վերջապէս պիտի յաջողին, և Որդին Մարդոյ մահուան պատրաստուած, խաչին վրայ պիտի կնքէ իւր կեանքը»։

Թէպէտ աշակերտները չէին կրնար, թէ ինչ ապստամբութիւն թողուին առաքելոյ վրայ այդ խօսքերը, սակայն դիւրին է մակաբերել թէ չատ ուժգին և ցաւալի եղած պիտի րլլայ այն։ Յիսուս չատոնց է որ իւր մահուան գուշակութիւնը կը կրկնէր իրեններուն, բայց միշտ անորոշ ժամանակով. ինչ որ չատ կը նուազէր խօսքին ապստամբութիւնը։ Մինչ այս անգամ ճիշտ ժամանակին յայտնութիւնը, այն ալ յոյժ մերձաւոր ժամանակով, միայն երկու օր ետքը, պէտք էր որ աւտիկ և յուդիչ ապստամբութիւն մը գործէր, և գրածած ըլլալն ալ պէտք է ընդունինք, թէպէտև աւետարանիչը միչտ նոր նորկ չէ տեսած։

Յիսուս չորեքշաբթի օրը այդ խօսքերը կը խօսէր, երկու օր ետքը ուրբաթն էր. և Յիսուս ուրբաթ օր պիտի խաչուէր ու մեռնէր։ Զատիկը, իւր ուրախութեան օրն մը կը սպասէին առաքեալները, բայց տաճարի կործանումին գուշակութեան վրայ, Յիսուսի մահուան գործն ալ, քոլորովին չփոթեցին անոնց միտքերը։

255. ՍԻՆԵՏՐԻՈՆԻ ԳՈՒՄԱՐՈՒՄԸ

Մատթ. ԻԶ. 3—5, Մարկ. ԺԴ. 1—2, Ղուկ, ԻԲ. 1—2

Երբ Յիսուս Զիմիննայ լերան վրայ այդ յայտնութիւնները կը խօսէր, ձորին հանդիպակայ կողմը, Սիոնի բարձունքին վրայ, տաճարին մօտիկ, քահանայապետական ժողովարանին մեծ սրահին մէջ Հրէից բարձրագոյն ժողովը գումարուած էր, Նազովրեցի Յիսուսին նկատմամբ վերջնական որոչման մը յանգելու համար:

Կայիափա քահանայապետ կը նախագահէր. քահանայական դասակարգութեանց գլուխներ, դպրաց դասէն եղող ժողովականներ, ժողովուրդին աւագանին կամ ծերերը բազմութեամբ խմբուած էին: Ամէնքն ալ Յիսուսի ունեցած յաջողութենէն սրտմտած, և իրենց դիրքին խախտուելը զգացած, իրենց դէմ ուղղուած յանդիմանութիւններէն զայրացած, և ժողովրդական խանդավառութենէն իրենց համար անհաճոյ արդիւնքի մը յառաջանալուն կասկածէն զգաստացած, կ'ուզէին ասոնց ամէնուն առջեւը առնել, և որեւէ վերջնական և արմատական որոչմամբ մը իրենց դիրքը ապահովել: Յոյսերէ և խօսակցութեան, խորհրդակցութեան և խորհրդակցութեան, և նախապէս մտածուած մրջոցէն ոտրքեր եղանակ մը չգտան, այն է Յիսուսը մէջտեղէն վերցնել, գործիչը վերցնել որ գործը խափանուի: Այդ մասին որոշումը համաձայնութեամբ տրուեցաւ. միաձայնութեամբ ըսել չենք համարձակիր, վասն զի Նիկոդեմոս և Արիմաթիացին և ուրիշներ ալ կային ժողովին մէջ, որ առաջ միաձայնութեան դէմ ձայն հանելու անհնարութիւնը կը զգային:

Պատուիրան որոչումէն ետքը սկսան գործադրութեան կերպը խորհիլ: Օրինաւոր ամբաստանութեան և դատական ձեւակերպութենէ և դատաստանական վճիռին կերպը դժուար երեւցաւ ժողովականներուն: Օրինական յանցապարտութեան փաստ գտնելու դժուարութիւնը մէկ կողմէն, և ժողովրդական կարծիք, և Յիսուսի նպաստաւոր չարժումներու կասկածը միւս կողմէն. ժողովը համոզեցին օրինական ձեւերէ խորհիլ, այլ պարզապէս գարան մը լարելով և խաբէութիւն մը գործածելով Յիսուսի անձին գաղտնա-

պէս սիրանալ. և նոյնհետայն սպանանել, և լմնցնել, և լրացեալ գործողութեան մը դիմաց դնել Յիսուսի հետեւող աւբոխը: Այս է Մատթէոսէ յիշուած որոշումը. Չէ նենգութեամբ կալցին զՅիսուս և բռնացնեն. և Մարկոսի ժողովին վերագրած մտածմունքը, Չէոբդ զնա նենգաւ կալեալ սպանանիցեն: Իսկ Ղուկաս ալ այդ որոշումին պատճառը կը բացատրէ. Բայց երկնչէին ի ժողովրդենէ անտի: Վերջէն սիրտ տեսանելք որ նենգութեան ճանապարհ ալ չկրնալով յաջողցնել, աւելի դիւրին սեպեցին դատական վճռով մը Յիսուսին սպանութիւնը գործադրել. բայց առաջին մտածմունքնին այդ չէր եղած:

Կերպը որոշելէն ետքը առնի խնդիրը յուզուեցաւ, թէ երբ պէտք է գործադրել: Բնական էր որ ամէնուն փափաքն էր օր առաջ և ժամ յառաջ Յիսուսը մէջ տեղէն վերցած տեսնել, ուստի առանց ժամավաճառութեան անմիջական գործադրութիւնը խնդրոյ նիւթ չէր կրնար ըլլալ: Սակայն ծոմական օրերը հասած էին, էջ ղոփէն և Բաղարջակեբ+ չեփ եբկոց ա-ո-ւց. քաղաքը ամէն կողմէ եկած ուխտաւորներով լեցուած էր, Յիսուսի նպաստաւոր եղող Գալիլեացիներ և Պերէացիներ բազմութեամբ եկած էին, անցեալ միաշաբաթի օրուան առաջին ցոյցին յիշատակը դեռ թարմ էր, նախընթաց երկու օրերուն մէջ Յիսուսի խօսած քննադատութեանց և յանդիմանութեանց հանդէպ ամբոխը նպաստաւոր կոյսեր բռած էր, ուրեմն վտանգաւոր էր այդ կացութեան մէջ Յիսուսի դէմ բան մը ընելու ձեռնարկել. ամբոխը կրնար Յիսուսի պաշտպանութիւն ընել, կամ թէ նոյն իսկ Յիսուս կրնար հալածողներուն դէմ ելլալ, և ժողովականք չէին կրնար իրենց նպատակին հասնիլ, թերեւս ալ կրնային վրանին վտանգ մը հրաւիրել: Ուրեմն պէտք էր սպասել, որ ծոմը անցնի, ուխտաւորներ սկսին մեկնիլ. Գալիլեացիներ և Պերէացիներ պակսին, քաղաքը հանդարտի, և իրենք աւելի ապահովութեամբ իրենց որոշումը գործադրեն: Երուսաղէմացի ամբոխէն կասկած չունէին, միայն կը մնար հակել Յիսուսին անձին վրայ, որ գաղտնի կերպով չհետանայ, և իր տեղը անծանօթ չընէ, որպէս զի զայն ձեռք ձգելու անհնարութեան չմատնուին:

Այդ որոշումներով պիտի փափաքէր չարեքշաբթի դատաստանը գումարումը, սպասութիւնը և նենգութիւնը վերջնականապէս հաստատուած, և միայն Յիսուսի անձին վրայ հակելու գործը իբր հոգացողութեան նիւթ մնացած: Այս մասին ամէն ժողովական ձեռքէն եկած հետազօտութիւնը պիտի ընէր:

256. ԾՈՒԴԱԾԻ ՄԱՏՆԻՉՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. ԻՀ. 14-16, Մարկ. ԺԴ. 10-11, Ղուկ. ԻԲ. 3-6.

Անակնկալ յաջողութիւն մը կու գայ ժողովականները այդ մեծամտութենէն ու հոգածողութենէն ալ ազատել։ Ժողովը չլուծուած լուր կը տրուի թէ Յիսուսի աշակերտներէն մէկը եկած է տեսակցելու առանձին, և կայսրին գլխաւորներով մէկտեղ կը փութայ Յիսուսի աչակերտին ըսելիքը իմանալ։

Եկողը Իսկարիովտացի Յուդան է, Սիմոնի որդի, Յիսուսի նախապատուհաս Երկոտասաններէն մէկը, որ այդ ատեն մէջ յատուկ դիրք ու գործունէութիւն ունէր, վասն զի Յիսուսի այդ փոքրիկ հասարակութեան արկղակալն ու մատակարարն էր, ինչ նպաստ որ իրենց ապրուստին համար կը նուիրուէր՝ պահողը Յուդան էր, և ինչ պէտք որ ունէին՝ գնողն ու պատրաստողը դարձեալ Յուդան էր. Յիսուսի խումբին ելեւմտից տեսուչն ինքն էր։ Դժբախտաբար իւր գործին հաւատարիմ չէր, արծաթասէր ապահ մըն էր, իւր անձնական չահին հետամուտ, որ ձեռքը ինկած դրամներէն խաբէութեամբ մաս մը իւրացնելէ չէր զգուշանար, վասն զի գող էր, ինչպէս յայտնապէս իրեն համար կը գրէ իւր ընկերակիցը։ (Յովհ. ԺԲ. 6)։ Յուդայի համար մեծ վշաս մը եղած էր, անցեալ չաբաթ օր Բեթանիայի մէջ, երեք հարիւր դենարի արժողութեամբ նարդեան իւղին Յիսուսի պատուոյն համար թափուիլը, վասն զի եթէ փոխանակ թափելու, իւղը տրուակով Յիսուսի ընծայ ըրած ըլլային, իրեն պիտի կրնար երթալ գոյն վաճառել, և գինը աղքատներու բաժնելու առթիւ, մէջէն լաւ բաժին մը իրեն հանել։ Այն օրէն իվեր այդ կորուստին ցաւը՝ և հնարաւոր չահի մը ձեռքէ փախչիլը Յուդային սիրտէն չէր ելած, գոյն թափել տուող և թափուիլն ալ պաշտպանող (§ 204) Յիսուսին դէմ զգայած զայրոյթը չէր անցած, և միշտ միտքին մէջն էր կերպով մը կրծանցուցածին տեղը լեցնել, և ուրիշ կերպով մը նոյն չահը ձեռք բերել։

Չորեքշաբթի օր, երբ Յիսուս քաղաք իջնել չէր ուզած, և

Զիթենեաց լերան վրայ կառարածներու քարոզը խօսիլ սկսած էր. Յուդա միայնակ քաղաք եկած էր, ինչ որ շատ բնական բան մըն էր իւր մտաւակարտի պաշտօնին համար. որպէս զի այն օրուան պէտքերը հոգայ, և գաւակական ծախքերուն պատրաստութեան ալ սկսի: Առաքեալներուն համար դիտողութեան արժանաւոր կէտ մը չէր կրնար ըլլալ Յուդայի միայնակ մեկնիլը. ինչ որ հարկաւ յանախակի հանդիպող պատահար մը պիտի ըլլար, քանի որ ամէն Յուդայի նմանական պաշտօնը՝ զինքն Յիսուսի քարոզութիւններէն հետու պահելու պատճառ կ'ըլլար:

Յուդա երբ ամէն հանդերձ և քաղաքին մէջ պատելու իւր կ'առնէ քահանայապետական սինեդրիոնին յատկապէս գումարումին, ժողովին մէջ յուզուած խնդիրին, արուած որոշումին, և Յիսուսի անձը ապահովաբար ձեռք ձգել կարենալու համար մտածուած հոգացողութեան վրայօք: Թէ կանուխէն յարմիր մտածմունքով մը քաղաք եկած էր, կամ թէ առիթը իրեն առջեւ չանի դուռ մը կը բանար, որոշակի ճշդել դժուար է: Միայն թէ աւետարանը երբեք Յիսուսի դէմ առելութեան հոգին չվերագրեր Յուդայի, այլ լոկ գրամական չահուն գրգռմամբ գործած լինելը կը չեշտէ, որով պատմական ուղղութենէն չեզած չենք ըլլար եթէ ըսենք, թէ գաղտնի տեղեկութեան և լրտեսական գործունէութեան համար սինեդրիոնէն խոստացուած վարձքը՝ մատնիչութեան տարտ Յիսուսի առաքեալը, և այդ հոգին է որուն համար կը գրէ Ղուկաս. Եմոտ սատանայ է Յուդա ի կոչեցեալն Իսկարիովտացի:

Յուդա, այդ վարձքին յոյսով եկած էր սինեդրիոնին, ուստի յայտնապէս առաջարկից թէ ինքն կրնայ ամենայն դիւրութեամբ Յիսուսի անձին տիրանալու ճանապարհներ յուցնել. և առանց ամբոխին գիտնալու գաղտնի կերպով Յիսուսը իրենց յանձնել, եթէ իրեն արժանաւոր վարձատրութիւն մը խոստանան: Յուդայի համար այդ գործը չատ դիւրին էր, որովհետեւ միշտ Յիսուսի հետ էր, և իւր պաշտօնին բերմամբ կանուխէն ուր երթալիքն ալ կ'իմանար, և կրնար ժամանակին քահանայապետներուն լուր տալ, իսկ անկէ ետքը անոնց կ'իյնար Յիսուսը ձեռք ձգելու միջոցները գործադրել: Յուդայի պայմանն էր, Մատնել ընդ նոսա, ձիշտ չոմբէն: Երբը որոշակի ըսուած չէ, բայց հարկաւ մի՛ է պոնէ ասպ որոշումը հաստատուն կը մնար, և Յուդայի մեծ օգնութիւնը պիտի

ըլլար. զգուշանալ որ Յիսուս տօնէն ետքը յանկարծ և գաղտնի կերպով չհեռանար:

Յուդայի առաջարկը ժողովին հաղորդուեցաւ, և սիրով հաւանութեան լաւ վարձատրութիւն մը ընել. խոստացան պոլ նմա տալ, կ'ըսեն Ղուկաս և Մարկոս. մինչ Մատթէոս կ'ըսէ թէ կշռեցին նմա երեսուն արծաթի: Հարկաւ պէտք չէ այնպէս իմանալ թէ դրամը նոյն օրին յանձնեցին, այլ թէ Յուդայի տրուելիք վարձքը սակարկեցին. և երեսուն արծաթի սիկղ որոշեցին, և Յուդա պոհացաւ այդ դրամատրել և յանձնառու եղաւ Յիսուսը յանձնել և սակարկուած վարձքը առնուլ: Սակարկութիւնը աւարտելով Յուդա սկսաւ իւր առիթը դառնալ, այսինքն է Զիմենիայ լեռը, ուր ծոլած էր վարդապետն ու ընկերները, միշտ մրտքին մէջ չափելով չափչփելով, թէ երբ և ինչ ձանապով խոստումը կատարէ և վարձքը առնայ. Յոյնըմհեռք քնդբէք պոբաք, զի տոպնեացէ զնա նոցա:

Յուդային սակարկած գումարին մասին որոշ քացատրութիւն մը տալ դժուարին կը լինի, որովհետև սիկղը ծէ կշիռ էր և ծէ դրամ, և տեսակ տեսակ սիկղներ կային այն ժամանակ: Սովորաբար արծաթի դահեկանը կամ սիկղը կամ կրկինաաւորը, մեր արծաթի բէալի կամ մուրճի կամ հինգ ֆրանքնոցի կամ մէճիտիէի հաւասար դրամ մը հաշուուած է. որ եթէ մեզ գումար մը չկազմէ ըսանիքեան, Յուդային աչքին մեծ երեւցած կրնայ ըլլալ: Հին օրէնքին մէջ երեսուն արծաթը գերիի մը արուան գինն էր. «Եթէ ջաուաց կամ զազախին հարկանիցէ ցոնը, երեսուն կռկինաապէր արծաթ պոցէ պեռան նոցա» (Ել. ԻԱ. 32): Մարգարէութեանց մէջ երեսուն արծաթը իբր ամբողջ վարձքի, այսինքն տարեկան վարձքի մը չափ կ'առնուի. Եւ կշռեցին զվարձս նմ, երեսուն արծաթ (Զաք. ԺԱ. 13), և աւելի վար պիտի տեսնենք թէ երեսուն արծաթը Բրուանեան Սահակի չափ գետինի մը գինը կը լինի (Մատթ. ԻԷ. 7): Ըստ այսմ դրամներու կարգն ու արժէքը պէտք չէ իրենց չափին ու կշռին համեմատութեամբ հաշուել. այլ այն արժէքով՝ զոր համեմատաբար ունէր հին ժամանակներու մէջ:

257. ՎԵՐՋԻՆ ՋԱՏԻԿԸ

Մատթ. ԻՋ. 17, Մարկ. ԺԸ. 12, Ղուկ. ԻԲ. 7, Յովհ. ԺԹ. 1

Յիսուսի մահուան օրն ու ժամն ճշդելու մէջ չորս աւետարանիչներն ալ համաձայն են, թէ այն տեղի ունեցաւ ուրբաթ օր կէսօրէն ետքը։ Մահուան նախընթաց պարագաները պատմելու մէջ ալ չորս աւետարանիչներ համաձայն են, թէ նոյն առտուն գաւառեցաւ, նախընթաց գիշերուան մէջ ձերբակալուեցաւ, առջի իրիկունէ գատական ընթրիքը ընելէն ետքը, որով կը ճշդուի թէ ընթրիքը կատարուեցաւ հինգշաբթի երեկոյին։ Աւետարանիչներ համամիտ են այդ ընթրիքը իբր զատկական ընթրիք ճանչնալու բոլոր օրինականարարողութիւններով, այսինքն է գառնազէնութեամբ և բաղարջակերութեամբ մէկտեղ։ Հետեւաբար պէտք է ըսել թէ հինգշաբթին, որուն երեկոյին ընթրիքը տեղի ունեցաւ, նիսան 14 էր և յաջորդ ուրբաթը յորում Յիսուս խաչուեցաւ ու մեռաւ, նիսան 15 էր, այսինքն է զատիկի տօնին առաջին և մեծ օրը։

Այդ հաշիւը բնաւ դժուարութիւն չկրեր եթէ պարզապէս Մատթէոսի և Մարկոսի և Ղուկասի աւետարանները նկատի առնենք, մինչ Յովհաննէսի աւետարանին ինչ ինչ բացատրութիւնները, այնպէս իմն կը ցուցնեն, թէ այն ուրբաթը յորում Յիսուս խաչուեցաւ ու մեռաւ, ոչ թէ զատիկի տօնին առաջին օրն էր, այլ տակաւին երեկոյին բաղարջակերը սկսելու օրն էր, որ է ըսել թէ ուրբաթը նիսանի 14 էր, իսկ նիսանի 15 ը չաբաթ օր կ'իյնար

Այդ տարբերութիւնը տակաւին մեկնիչներուն մէջ տարբեր կարծիքներու պատճառ եղած է, ըստ որում կամ երեքներուն և կամ

Յովհաննէսի պատմած պարագաներուն ոյժ տալ կ'ուզուի: Այս խընդիրը աւելի կարեւորութիւն առած է յունական եկեղեցւոյն իմաստութիւնը հացով պատարագելէն, իբր զի Յոյներ կ'ուզեն իրենց արարողութիւնը աւետարանով արդարացնել: Պնդելով թէ Յիսուսի վերջին ընթրիքը բաղարջակերէն օր յառաջ եղած լինելով, սեղանին հացը խմորուն էր և խորհուրդն ալ խմորուն հացով կատարուեցաւ: Նոյնպէս մեկնիչներն ալ այդ կարծիքին ոյժ կուտան, կերպով մը հաւատալով եկեղեցւոյ արարողութեան ոյժը կորնչելու համար:

Հայ եկեղեցին ի սկզբանէ անտի բաղարջ հացով պատարագի խորհուրդը կը կատարէ, որով ինքն ալ Յիսուսի ընթրիքին բաղարջակերաց օրով կատարուած լինելը կ'ընդունի, և նիսան 14 'ին հինգշաբթի օր հանդիպած լինելը կը հաստատէ: Մենք ալ այդ դրութեան հետեւող ենք, որովհետեւ երեք աւետարանիչներուն միաբերան վկայութիւնները այնչափ յայտնի են, որ առանց աւետարանները եղծանելու և աւետարանիչները սուտ, հնար չէ անոնց պատմութիւնը այլայլել և հինգշաբթին նիսան 13 ենթադրել: Միւս կողմէն Յովհաննէսի աւետարանէն քաղուած բացատրութիւնները, յայտնի և յստակ ատութիւններ չեն, այլ միայն տարբեր մեկնութեան ընդունակ խօսքեր, որոնք ամենայն պարզութեամբ և ամենայն դիւրութեամբ կրնան միւս երեք աւետարանիչներուն համաձայնող իմաստով ալ առնուիլ: Եթէ աւետարանիչները իբր պարզ պատմիչներ ալ նկատել ուզէինք, հարկաւ երեքներուն, Մատթէոսի և Մարկոսի և Ղուկասի վկայութիւնները. միայնոյ Յովհաննէսի վկայութեան պիտի նախադասէինք: Լոկ պատմաքննական տեսութեամբ ալ երեքներուն պատմութիւնը քնաւ իւր մէջ իրարու հակասող պարագաներ չպարունակեր, և կատարեալ կապակցութեամբ ամբողջութիւն կը կազմէ:

Թերեւս պէտք էր որ մենք մեր կարծիքը հաստատելու համար, թեր ու դէմ կէտերը այստեղ առջև բերէինք և բացատրէինք. սակայն այս ընելու համար պատմական հանգամանքները քաղելու պիտի պարտաւորուէինք, և մեր Համապատումին կարգը պիտի խանգարէինք: Ուստի այս տեղ այսչափը միայն կանխաւ ծանուցանելը բաւական կը սեպենք՝ և կը վերապահենք պատմութեան կարգին և զանազան պարագաներուն յիշուելուն առթիւ, այդ խնդիրին վերաբերեալ կէտերը չեչտել և պատշաճ լուսաբանութիւնները տալ,

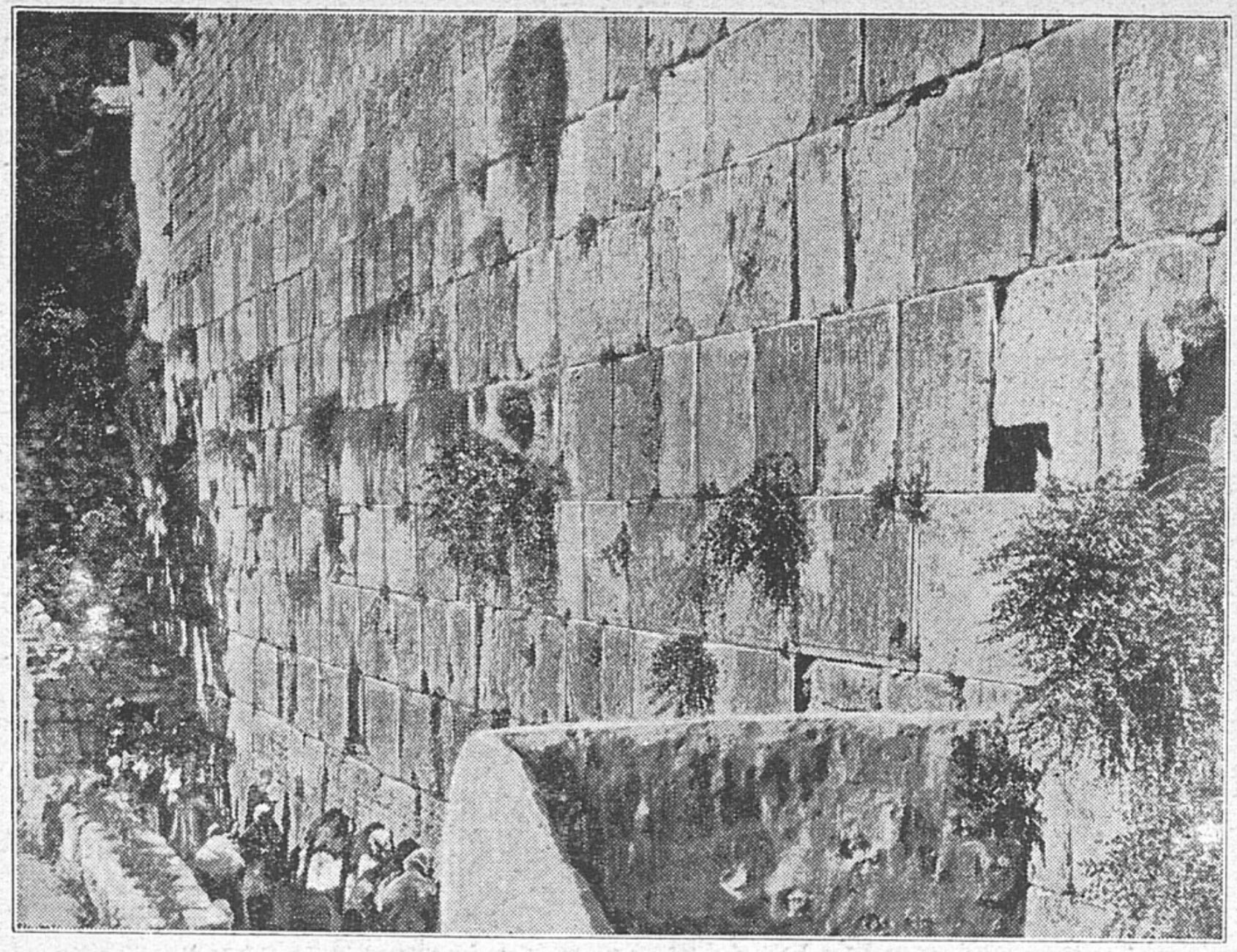
*միչտ տասանասելու համար թէ հինգշաբթին նիսանի 14 էր, և ութ-
բաթը նիսանի 15. իսկ հռովմէական սոմարով, հինգշարթի ապրիլի
6, և ուրբաթը ապրիլի 7. Հռովմի 783 թուականին, մեր թուա-
կանին 30, և Յիսուսի կեանքին 34 տարին։*

258. ՉՈՏԵԱԿԱՆ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԹԻՒՆՔ

Մատթ. ԻՋ. 17—19, Մարկ. ԺԴ. 12—16, Ղուկ. ԻԲ. 8—13,

*Աւետարանիչներ մեզի չեն պատմեր, թէ ինչ ըրաւ Յիսուս Զի-
թենեաց քարոզէն ետքը մինչև տասկական ընթրիքին առնելը. որ
է նիսան 13 չորեքշարթիին կէսօրին ետքէն մինչև նիսան 14 հինգ-
շաբթիին կէսօրէն ետքը։ Պէտք չենք զգար ենթադրել թէ նոյն
գիչերն ալ և միւս օրն ալ Զիթենեաց լերան վրայ անցուց, այլ
ամենայն հաւանականութեամբ Բեթանիա եղաւ, իր բարեկամին և
ասպնջականին Ղազարոսի տունը գիչերից, և միւս օրն ալ անոնց
հետ անցուց, ուր այլևս գառնապիք չունէր, և գրեթէ իրիկնապուն
հրաժեչտի այցելութիւնը կուտար։ Պիտի աւելցնենք թէ տիրամայրն
Մարիամ ալ հոն պէտք է եղած ըլլայ, վասն զի ուրբաթ կէսօրին
գինքը Golgotha-ի վրայ կը գտնենք. և հնար չէ ենթադրել թէ
յանկարծ Գալիլիայէ հասած ըլլայ. այլ թէ նա ալ զատիկին հա-
մար Երուսաղէմ եկած էր, և հարկաւ օթևանած էր նոյն տունը
ուր Յիսուս սովորաբար կը հիւրընկալուէր։*

*Նմանապէս հնար չէ ենթադրել, որ Տիրամօրէն և Ղազարոսի
անցքիներէն գաղտնի մնացած ըլլայ, մինչ որ Յիսուս յայտնի կեր-
պով առաքեալներուն ըսած էր. թէ երկու օրէն պիտի խաչուի ու
մեռնի։ Ուրեմն այդ չորեքշարթիի գիչերը և հինգշարթիի առաւօ-
տուր թախծութեան ժամեր եղան բոլորին համար. հարկաւ Յի-
սուսին թախանձելով նոր աւղեկութիւններ ուզեցին իր մահ-
ուան պարագայներուն վրայ։ Հարկաւ անոյչ բնաղդաւորութեամբ
ուզեցին Յիսուսը համոզել որ այլևս Երուսաղէմ չդառնայ և Բե-
թանիայէ գաղտնի կերպով Եփրեմի լեռները կամ Յորդանանու
անապատները քաչուի։ Հարկաւ Յիսուս երկնային նախախնամու-
թեան վերին կարգադրութեանց հպատակելու պարտքը բացատրեց։
Հարկաւ մարդկային փրկագործութեան մեծ խորհուրդը հասկցուց.*

25. Տաճարի հին պատեր

որչափ որ իւր ունկնդիրներ կրնային հասկանալ։ Վերջապէս հարկաւ ինչ որ ուրիշ անգամներ ըսած էր, թէ երկնք օրէն յարութիւն պիտի առնէ, այս անգամ ալ կրկնեց, և անոնք ամէնուն ցաւերը մեղմեց, և երկնաւոր Հօր կամքին հնազանդելու յորդորեց։

Երբոր առաքեալներ կը տեսնեն, թէ Յիսուսի կամքը հասատուն է, և փախուստ տալու բնաւ միտք չունի. «Ուրեմն ինչ պիտի ընենք, կ'ըսեն, անա բաղարջակերը հասաւ, զատիկը եկաւ, այս երեկոյ գառնապէնութիւնը կատարելու օրն է։ Ո՞ր պիտի կատարինք մենք զատկական սպարողութիւնը, ինչ է քու կամքդ»։ «Երուսաղէմի մէջ, կը պատասխանէ Յիսուս, Երուսաղէմի մէջ պիտի կատարենք, և պէտք է որ ձեզմէ երկուքը մեզմէ առաջ երթան, և պէտք եղած պատրաստութիւնները լրացնեն, ես ալ միացեալներով իրիկուան դէմ կը հասնիմ, և օրինական սպարողութիւնները կը կատարենք. զատկական գառնը կը վնտռենք. եաեէն ալ ես կը վնտռեմ, օրինականին հետ իսկականն ալ կը կատարուի, ինչպէս որ երկնաւոր Հայրը կարգադրած է»։ Եւ առաքեալներուն մէջէն Պետրոս ու Յովհաննէսը կ'որոշէ որ երթան զատկական պատրաստութիւնները կատարեն։

Թէ Յիսուսի զատկական ընթրիքի պատրաստութիւններ հրամայած օրը ճիշդ ու ճիշդ բաղարջակերաց օրինական օրն էր, բնաւ կասկած չկրնար ըլլալ, եթէ ասեսարանիչներուն բացատրութիւնները դիտենք։ Մատթէոս կը գրէ. «Ե՚ յառաջնոյ աւուր բաղարջակեաց։ Մարկոս կը գրէ. Ե՚ յառաջնոյ աւուր բաղարջակեաց՝ յորժամ զատիկն զնուին։ Ղուկաս կը գրէ. Ել՚ն օր բաղարջակեաց, յորում օրէն էր զնուլ զատիկն։ Արդ այն օրը, որ բաղարջակերաց առաջին օրն էր օրինապէս և սիրապէս, յորում ամէնքը զատկական գառը կը մորթէին, և յորում օրէնքով պարտ էր զատկական գառը մորթել, երեք նիսան 13 չէր կրնար ըլլալ. այլ պէտք էր որ օրէնքին հրամայած նիսանի 14'ը եղած ըլլար։ Ի ընբեւորացանէրորդաւ աւուր ամսոյն առաջնոյ արարեն զայն ընդ երեկս (Թիւք. Թ. 3)։ Ասկա թէ ոչ թէ՛ Յիսուս օրէնքի հակառակ գործած կ'ըլլար, և թէ՛ ասեսարանիչներ օրէնքի ծուռ մեկնութիւն տուած կ'ըլլային։ Երբեք ոյժ չունի ամանց ըսելը, թէ Գալիլիացիներ սովորութիւն ունէին օր առաջ գառնազէնութիւնը կատարել, վասն զի օրէնքին մէջ այսպիսի բացատրութիւն մը ներկայ չէ, և միայն բացառաբար եար ամսոյն 14'ին

ներկեալ է կատարել, Որ լինէին անսուրբ... և դամ ըն է ի հետէ ծանոթացնել ոտ էջէ.. ապացոյց ղէպքին պետուն յոհանեան երկրորդէ ի ընբէ+պատանեբոր-պոմ ատոր քնդ էրեկս (Թիտ. Թ. 11): Այսպէս ուրիշ լուանի 14 մը վոխանակելու բացատութիւնը կայ. բայց լուանի 13'ին ընելու բացատութիւնը, ոչ օրէնքին մէջ կայ, և ոչ աւանդութենէ վկայուած է, այլ լոկ մտացածին բարուրանք մըն է երեւակայութեամբ կազմուած: Ըստ այսմ ընթերցքի հինգշաբթին նախանի 14 եղած լինելը հնար չէ երկբայութեան ենթարկել:

Իսկ ասնին անունը զանազան կերպերով տրուած է աւետարանին մէջ. պաե+, պատ, քաղաքկնե+ և ղաբէկ: Պաե+ ուղիղ հընչմամբ, երրայերէն բառն է, որ անց+ կը թարգմանուի. պատ նոյն բառին յունական ձեւի վերածուածն է. քաղաքկնե+ օրինական մէկ արտարութենէ առնուած բացատրական անուն մըն է, սովորութեամբ ընդունուած ամէն լեզուներէ իրենց բառերով. իսկ ղաբէկ հայերուն յատուկ անուն է, ըստ ոմանց իբր թարգմանութիւն պաեք բառին. բայց ըստ մեզ աւելի հաւանականօրէն, Զաւիկը Հայոց հեթանոսութեան ժամանակէն մնացած եղանակներու զատման կամ դիւերահաւաստի ոճն է, որ քրիստոնէութեան մէջ՝ պաեքի քրիստոնէացած հրէական ոճին հետ փոխանակուած է, ինչպէս եղած է Վարդավառ և Ծաղկազարդ անուններուն և ոճներուն համար ալ: Այժմ դառնանք պատմութեան կարգին:

Պետրոս և Յովհաննէս զատիկ պատրաստելու հրամանը առանալնէն ետքը կ'ուզեն գիտնալ, թէ ո՞ր տուն պիտի երթան և ո՞ւր պիտի հաւաքուին: Աւետարանը առանց դիտողութեան կարդացած աւեննիս, այնպէս իմն կը կարծուի աւչի բերան, թէ Յիսուս որոշ տեղ չը ցուցներ, այլ միայն ինչ ինչ նշաններ կու տայ որոնք դիտելով և որոնց հետեւելով առաքեալներ տեղը պիտի գտնեն: Ընդհակառակն եթէ լաւ դիտենք Մատթէոսի գրածը, Յիսուս բացայայտ կերպով տանուտէրին անունը կու տայ. Եբրայե+ ի +պղաե+ ոտայս անոե: Միայն կ'երեւի թէ առաքեալները նշանակուած տունին տեղը լաւ չէին գիտեր, անոր համար կ'աւելցնէ. «Այն մարդուն ծաւան, աշակերտները քաղաքին դրան դիմաց եղող աղբիւրէն ասիորով չուր տանելու կու գայ, անոր կը գտնէք, անոր կը խոսիք, և անոր հետ մէկտեղ գրուցած տունս կը գտնէք. և այս անուն տանուտէրին կը ներկայանաք»: Հետեւաբար մենք քնաւ

պէտք չենք սեւանար, տուն մը նչանակելու նման ամենասովորական գործի մը մէջ, մարդարէական հոգւոյ բարձր պայմաններ ենթադրել:

Առաքեալներուն ալ անծանօթ եղող տունի մը մէջ զաւիկ կատարելուն որոշումը, Յիսուսի կողմանէ արտասովոր կարգադրութեան մը հետեւանքն է: Գիտենք որ Յիսուս սովորաբար Երուսաղէմի մէջ չէր գիշերեր, գիտենք եւս որ նա մեծատուններուն տուները յաճախող չէր, և միշտ համեստ պայմաններու մէջ կը կատարէր իր գործերը: Այս անգամ ընդհակառակն իր ընտրած տեղն է վերնատուն մը ձեռք ձգել, տուն մը վերնայարկով և ընդարձակ և զարդարուն. որ Յիսուսի կեանքին համար տարօրինակ պայմաններ են: Պատճառն է իր կեանքին վերջին զաւիկը լինելը, իր մահուան մօտալուտ ըլլալը, եւ իր վախճանին չքեղ կերպարան մը տալու մտադրութիւնը. ինչ որ բաւական յայտնի կերպով կը պարունակուի այն խօսքերուն մէջ. որս առաքեալներուն կը յանձնարարէ տանուտէրին իր կողմէն ըսել. Վարդապետն ասէ. ժամանակ իմ մերձ է. առ քեզ առնեմ զպասկն աշակերտօք հոնդերձ, իբր թէ ըսէր. «Վերջին օրս հասաւ, պէտք է որ կեանքիս վերջը յատուկ հանդիսաւորութեամբ տօնախմբեմ. չեմ ուզեր այս անգամ համեստ ու խոնարհ տեղեր իջեւանիլ, այլ չքեղ ու զարդարուն տուն մը կ'ուզեմ կատարել վերջին զաւիկը, և իմ մահուան նախատօնակը: Անոր համար քու ընդարձակ և զարդարուն վերնայարկդ ընտրեցի, այնտեղ պիտի գամ այս երեկոյ աշակերտներուս հետ, ուստի նայէ որ պատշաճ կերպով պատրաստութիւնները կատարել տաս, չքեղ սրահ մը և փառաւոր սեղան մը դանեմ այս երեկոյ քու տունդ»:

Պետրոս և Յովհաննէս առած հրահանգնուն պէս ըրին. քաղաք եկան, ծառան գտան, նչանակուած տունը մտան, տանտիրոջ խօսեցան. մարդը ուրախութեամբ ընդունեցաւ, պէտք եղած հրահանգները տուաւ ծառաներուն, երկու առաքեալներն ալ իրենց կողմանէ ընելիքնին ըրին, սրահը ու սեղանը պատրաստեցին, և դարձան Յիսուսի լուր տանելու, թէ ամենայն ինչ իր փափաքին և հրահանգին համեմատ կատարուած է:

Հարկաւ Յիսուսի գաղտնի աշակերտ մեծամեծներէն մէկուն տունն էր այս, ուր Յիսուս վերջին զաւիկը կատարեց, և որուն վրայօք նոյնիսկ Յիսուսի մերձաւորագոյն առաքեալները, Պետրոս ու Յովհաննէս ալ տեղեկութիւն չունէին: Մէկէն թերեւս

միաքը Նիկոդիմոսներէն և Արեմաթացիներէն մէկուն վրայ երթայ, այլ պզտիկ գնտուխեամբ մը հաւանական կը գտնենք թէ Յովհաննէս Մարկոսի տունը լված է։ Վերջին ընթրիքի վերնատունը առաքեալներուն համար նուիրական տեղ մը և սովորական ժամադրավայր մը դարձաւ Յիսուսի վերահաս մահուանէ ետքը։ Աշակերտներ յարուխեան միաշաբաթին երեկոյին տեղ մը համախումբ հաւաքուած էին (Ղուկ. ԻԴ. 33, Յովհ. Ի. 19), ուր օր յետոյ դարձեալ նոյն տեղ խմբուած էին (Յովհ. Ի. 26), Յիսուսի համբառնալէն ետքն ալ նոյն օթեւանը դարձան, որ այս անգամ վերնատունի անունով կը յիշուի. Ելլեն է վերնատունն, ուր վանդն կայ էին (Գործ. Ա. 13)։ Հոգւոյ գալստեան օրն ալ ամէնքը նոյն տեղ խմբուած էին (Գործ. Բ. 1), որ այլևս առաքեալներուն և աշակերտներուն և նոր հաւատացեալներուն համախմբութեան սովորական տեղը դարձաւ, այնպէս որ առաջին քրիստոնեայ ժողովները կատարելէն ետքը, քրիստոսաւանդ արարողութեանց կատարման համար առանձին ընկանէին ընդհանրական ժողովներ և էին հանապազորդեալ ի վերնատունն ընդ առաքեալսն և հաղորդակցեան և ընկանելոյ հացին և աղօթիցն (Գործ. Բ. 46 եւ 42)։ Այնուհետեւ չարունակ կը յիշուի հաւատացելոց հաւախմբութեան այդ սովորական տեղը. և Պետրոս ալ հրաշքով բանտէն ազատուելէն ետքը, գիտցուած տեղ մը հաւատացեալները և ընկերները գտնելու համար, միեւնոյն ծանօթ տեղը դիմած է։ Այդ այս տեղին համար կը գրէ Ղուկաս. Ելլեն է առն Մարիամ տօր Յովհաննու, որ կոչեցաւն Մարկոս, ուր էին բազումք ժողովեալ և աղօթս առնէին (Գործ. ԺԲ. 12)։ Այսպէս ծայրերը իրարու միացնելով կը հետեւցնենք, թէ ընթրիքի վերնատունը առաջ առաքելոց ժամադրավայրը եղաւ, յետոյ հաւատացելոց աղօթավայրը եղաւ, որ Յովհաննու Մարկոսի տուն կը կոչուի։ Ուրեմն ընթրիքի վերնատունը միեւնոյն Յովհաննէս Մարկոսի տունն էր, իսկ տանուտէրը, որուն երկու առաքեալները ներկայացան, Յովհաննէս Մարկոսի հայրը եղած կ'ըլլայ, Մարիամու ամուսինը։ Աւանդութիւնն ալ այդ վերնատունը կը ճանչնայ իբր առաջին քրիստոնէական եկեղեցի, որուն տօնն ալ կը կատարենք Աչխարհամատուռն անունի ներքև։ Անոր դիրքը ցարդ կը գուշուի Սիոնի բարձունքին վրայ։

259. ՀԱՏԿԱԿԱՆ ԸՆԹՐԻՔԸ

Մատթ. ԻՀ. 20, Մրկ. ԺԴ. 17, Ղուկ. ԻԲ. 14

*Պետրոս և Յովհաննէս ամէն պատրաստութիւններըլ աւարտեալ դարձան և լուր տուին Յիսուսի, որուն չուրջը համախմբուած եղան Երկոտասաններըլ ամբողջապէս։ Երեկոյեան դէմ Յիսուս իրենց հետ, Ղազարոսի տնեցիներուն և նոյն իսկ իր Տիրամօր, ինչպէս դիտել տուինք, հրաժեշտի վերջին ողջոյնը տալով, Բեթանիայէ մեկնեցաւ, և հանդարտ ուղեւորութեամբ և պարապային յարմար խօսակցութիւններով, նաև Զիմենեաց դաշտը, ակնարկ մը ևս նետեց տաճարին, ինչպէս կեդրոնի ճորտակը, յառաջացաւ Սիոնի բարձունքը, մտաւ քալաք և հասաւ պատրաստուած ընդարձակ և զարդարուն վերնատունը։ Սեղանը մէջտեղն էր դրուած, և չուրջը բազմոցներ, որոնց վրայ սեղանակիցներ պիտի ընկղմային, ժամանակին ընկալնալ սովորութեամբ, գլուխնին դէպի սեղան և ոտքերնին դէպի դուրս, և պիտի բոլորէին սեղանին չուրջը։ Այլ հոս դադրած էին գասիկի նախնական սրբազործութիւնները, ինչպէս երբեմն հրամայուած էր, Այսպէս ուտէք. գօտի՛ ձեր ընդ մէջս, և կօշիկ՛ ձեր յոտս, և ցո՛ւպ՝ ձեր ի ձեռին, փո՛խանակ ուտէք՝ պէս պէտ է (Եղ. ԺԲ. 11)։ Հրէայք, նոյն իսկ Բաբելոնի գերութենէն ալ առաջ, հանդիսաւոր և սոճնական ձեւեր սեպհագրած էին գասական ընթրիքին, որք մեզի ծանօթ են թալմուտական գրուածներէն. և որոց Յիսուս ալ անշուշտ կը հետեւէր, ինչպէս աւետարաններէ քաղուած մանրամասնութիւններն ալ կը հաստատեն։

Երբոր բոլոր սեղանակիցներ կը խմբուէին, և տեղերնին կ'անցնէին, տանուտէրը կամ սեղանին մեծը առաջին բաժակ մը կ'օրհնէր, փառաբանելով զԱրարիչն պաղոցն ցորենոյ և գինւոյ, և նոյն բաժակէն կը ճաշակէին կարգաւ բոլոր սեղանակիցները։ Ապա կոնք ու կոյժ ու ղենջակ կը բերուէր, ամէնուն կը ներկայացուէր և սրբութեան լուացումը կը կատարուէր հանդիսապէս։ Սեղանին վրայ կը գտնուէին խորոված գառնուկը իր ամբողջութեամբ, բաղարջ

հացեր, դառնահամ խոտեր, ուրիշ կերակուրներ, որոնց մէջ աւանդական խոզօճէնը, զանազան պտուղներէ քացախով և համեմներով եփուած բանդակ մը: Երկրորդ բաժակ մը կ'օրհնուէր և կը բաշխուէր սեղանին սկիզբը, անոր ընկերացնելով դառնահամ խոտերը խարօսէթին մէջ թաթխուած, իբրեւ ըմպելիքին համեմ: Այդ դառնահամ խոտերը նշանակ էին եգիպտական տառապանքներուն, որոնցմէ ազատուելնուն պատմութիւնն ու բացատրութիւնը կ'ընէր սեղանին մեծը, և կ'երգուէին Սէլուխա սաղմոսները, ճԺԲ. Օգնեցէ՛ հանկոանէ սաղմոսէն, մինչև ճԺէ. Խոստովան եղէ՛ սաղմոսը, չեշտելով մանաւանդ ճԺԹ. սաղմոսին, Յեսանեն Խոյէլէ չնչէպոսե, և Ծով եաե և փախչաս տուները: Երգերուն կ'ընկերանային ուրախութեան բաժակներ: Անկէ ետքը՝ նախ բաղարջը, յետոյ գառնուկը. և յետոյ կերակուրները կը բաշխուէին և կը ճաշակուէին հեռագհեռէ, միշտ պատճէնին սկզբնաւորութեան և նշանակութեան խօսքերը կրկնելով, և Սէլուխա սաղմոններէն տուներ երգելով: Աստուծմէ վերջը երրորդ բաժակը կ'օրհնուէր և կը խմուէր, և վերջին անգամ մըն ալ կ'երգուէին, Մէ՛ ռեղ, Տէր, ռ՛ ռեղ, և յաջորդ տուները: Ընթրիքը վախելու համար չորրորդ բաժակ մըն ալ կը բաշխուէր, և գառնական ընթրիքը աւարտած կ'ըլլար, բաւական երկար տեւողութեամբ ըստ պարագայից և պատրաստութեանց, բաղմականներուն կացութեան և կարողութեան համաձայն խօսակցութեանց հետեւանօք:

Այդ համառօտ նկարագիրը պէտք էր, որպէս զի աւելի կանոնաւոր կերպով կարենանք հիւանդ զանազան աւետարանիչներուն յիշած տարբեր պարագաները, և ամբողջացնել Յիսուսի վերջին ընթրիքին կարեւոր և չահեկան պատմութիւնը:

Յիսուսի սեղանին վրայ միայն տասներիք հոգի գանուիլը բացարձակ կերպով չենք կրնար պնդել: Աւետարանը կ'ըսէ, թէ երբեմն ան էլ՝ բազմեցաւ, և երկոտասան աշակերտներն ալ ան մէկու մը ներկայութիւնը ընդունելու չնպաստեր, և աւանդութեան մէջ ալ այնչափ հաստատուն է միայն տասներիք հոգիներու

այն սեղանին վրայ գանուած լինելու կարծիքը, որ նոյն առաւելութիւններէն մէկուն քանուչորս ժամ չանցած մեռած լինելը, առաւելիւք հոգիով սեղան չնաւելու նախապաշարումին ծագում տուած է:

Իսկ սեղանակիցներուն կարգին վրայ, պատմուած պարագաները կշռելով, կրնանք ըսել, թէ Յիսուսին առջեւի կողմը անոր մօտ կը գտնուէր Յովհաննէս, իսկ միւս կողմէն անմիջապէս Յիսուսի մօտ կը գտնուէր Յուդա, և Պետրոս Յովհաննէսի կողմին էր, անկէ քանի մը բազմական տնոտ: Միւսներուն վրայ որոշ նշան մը չենք գտներ:

Այս ընդհանուր տեղեկութիւնները տալէն յետը, անցնինք այս վերջին և նշանաւոր և խորհրդական ընթրիքին մանրամասնութիւնները քննութեան:

260. ՆՈՐ ՈՒՂՂՈՒԹԻՒՆ

Դուկ. ԻԲ. 15—18

Ընթրիքին գանազան պարագաները և գանազան միջադէպները պատմելու մէջ պէտք չէ աւետարանիչներէն ոմանց նման բառերու ճշդութիւն և ժամանակագրական կարգաւորութիւն պահանջել: Անոնք յուշիկ և արագագրուած դիպուած մը կը ներկայացնեն, և աւելի նիւթին և գաղափարներուն ազդեցութեան ներքեւ կը գրեն: Մենք անոնց գրածները արարողական կարգին վերածելով, շատ լաւ կրնանք ամբողջական պատմութիւնն ունենալ:

Միայն Դուկաս է որ գառնական առակին և սկզբնաւորութեան բաժակը կը յիշէ. ուրիշներ՝ խորհրդական բաժակին կարեւորութենէն գրաւեալ, սովորական բաժակները յիշելու պէտք չեն տեսներ: Հարկ թէ ընթրիքին ժամը հասաւ, որ էր նիսան 14'ի արեւմտեան միջոցը, և բոլոր բազմականներ իրենց տեղերը անցան, Յիսուս արարողական առաջին բաժակը ձեռք առած և սովորական օրհնութիւններն արտասանելէ ետեւ ասելով. «Ես վիճակ մը ունէի այս գառնկին ալ ձեղի հետ մէկտեղ կատարել, կեանքիս վերջին վայրկեանը չհասած, որ մօտալուտ է, և չարչարանքներուս պիտի վերջանայ: Ուզեմ եմ որ այս վիճակը ալ լրացաւ, ու գա-

տիկը ըրած լլալով պիտի բաժնուիմ ձեզմէ: Այս զաւիկը զոր կը կառաւրնք, վերջինն է զոր ձեզի հետ միաբանութեամբ կ'ուտեմ: Այլեւս այս աշխարհի մէջ նիւթական գինւոյ բաժակ ալ ճաշակելիք չունիմ, և միայն երկնից Արքայութեան իմանալի բաժակը կը մնայ ինծի ճաշակել, երբոր երկնաւոր Հօր սահմանած Աստուծոյ Արքայութեան գործը լրանայ, և այնտեղ հաւաքուած երկնային բաժակին ուրախութեամբ զուարճանանք. և Իսրայէլի փրկութեամբ օրհնակալ մարդկութեան փրկութիւնը հռչակենք: Անա այդ զգացումով կը խմեմ ես այս բաժա՛կը, այդ զգացումով մասնակցեցէք դուք ալ սոյն բաժակին»: Բաժակի օրհնութիւնը կը լսացնէ Յիսուս, ումպ մը կ'առնէ, և ըստ սովորութեան քովինին կը կը յանձնէ. որ ամէնքն ալ մէկմէկ ումպ առնեն. Անոնք ալ այդ ընեցին:

261. ՈՏՔԸՐՈՒ ԼՈՒԱՑՈՒՄԸ

Յովհ. ԺԳ. 1—20

Յովհաննէս միայն կը պատմէ այս միջադէպը. որուն համար ամէնէն յարմար միջոցն էր ձեռքերու օրինական լուացման ատիճը, երբոր կոնք ու կոյժ մէջտեղ եկած էին և լուացման գործողութիւնը սկսած էր: Արդէն յիշեցինք թէ լուացման արարողութիւնը տեղի կ'ունենար առաջին բաժակէն ետքը և գառնակերութենէ առաջ: Անհնար է տրիճի ատեն ոչ խոզել ոտնալուայն. և սկսած ընթրիքը ընդհատելու ներելի պատճառ մը կապմել:

Աշակերտները հանդիսաւոր յառաջադասանուլ մը կը բանայ այդ միջադէպին պատմութիւնը. Յիսուսի սէրը բարձրացնելու և այդ գերագոյն սիրոյն խօսքին ետքը ներկայացնելով ոտնալուայն. ահա ձիւդ խօսքերը. Յուդայ Իսկարիովտացի ըսուած աշակերտէն Յիսուս ըն հասել է ժամ նորա, զի փոխեսցէ յաշխարհէ առ հայր, որ էր ինքն որ յաշխարհի սա էն, եսպես սիրեաց զնոսա: Աշակերտներ սովորաբար այդ յառաջաբանը անմիջապէս հետեւող ոտնալուայի պատմութեան կը յաւելացնեն և անոր մէջ միայն կ'ուզեն Յիսուսի իր աշակերտոյ վրայ ցուցած խղճալ սիրոյն փաստը տեսնել: Սակայն ոչինչ կը սոիպէ այսպիսի սեղմ և ամփոփ խմաստ մը տալ

աեսա «րանիչին ընդարձակ և հանդիսաւոր խօսքերուն, մանաւանդ որ ոանալուայն իւր մէջը նկատուած, գերազանց սիրոյ նշանակութիւն մը չպարունակեր, այլ գերազանց խոնարհութեան օրինակ մըն է, և առաքեալներուն մեծամտութեան հանդիսաւոր յանդիմանութիւն մը: Մեր կարծեօք, որ պատմութեան ամբողջութեան վրայ կը հիմնուի, գերազանց սէրը յայտնուած է նախ Մարմնոյ և Արեան խորհուրդին մէջ, զոր Յովհաննէս չպատմեր, իսկ անկէ աւելի այն արտաքուստ և արտաշարժ կտակին և խրատներուն մէջ, զորս Յիսուս ընթրիքին վերջը խօսեցաւ, և այն արտադրաւ աղօթքին մէջ զոր առաքեալներուն համար ըրաւ, և որ Յովհաննու աւետարանին ԺԳ. ԺԴ. Ժե. Ժզ. և Ժէ. գլուխները կը բովանդակեն ամբողջապէս. Այսպիսի ընդարձակ հատուածի մը համար յատկացուած մը իւր նշանակութիւնը կ'ունենայ. իսկ լոկ ոանալուայի միջադէպին համար յարմար չգար. և մանաւանդ սիրոյ նշանակութիւնն ալ չարդարանար:

Անկէ զատ, այդ աունին ոանալուայի պատմութեան գլուխը կցուած լինելը, լաւին անուսոին կամայականութեան հետեւանքն է, և ոչ թէ հեղինակին գործն է: Ամենուն հին բաժանմունքով Յովհաննու Ժ. գլուխը, Ժ. 46'էն սկսի և Ժգ. 1 աունով կը վերջանայ. իսկ Լ. գլուխը Ժգ. 2'էն կը սկսի, ձիշդ ոանալուայի պատմութենէն, որով Յոռոլեփոյն նայն աունը այդ պատմութենէն կը զատուի: Այս տեսութեամբ բոլորովին կը հերքուի նիսան 13'ի ընթրիքի պաշտպանները, որք Յոռոլեփոյն «ան գործն զոհին խօսքերը յետագայ Ե- է լինել ընդհանուր խօսքերուն կապելով կը ջանան հետեւցնել թէ ընթրիքը զատիկի օրէն առաջ տուի ունեցաւ, մինչ Յոռոլեփոյն «ան գործն զոհին խօսքը կը վերաբերի այն զգացման զոր Յիսուս ունեցաւ իւր մահուան վերջնական որոշման և գուշակութեան հետ, առաքեալներուն սիրոյ վերաբերեալ յայտարարութիւն մըն ալ ընելու միտքը ունեցաւ, և այս ալ կատարեց զատկական ընթրիքին աոթիւ, կամ թէ կ'ուզուի, նոյն իսկ խոչելութեան կամաւոր անձնազոհութեամբ, և անոր մէջ կատարուած ամէն մի հանգամանքներով: Սակէ ետքը Ե- է լինել ընդհանուր խօսքը, առջինէն անկախաբար, զատկական ընթրիքի առ-

թիւ պատահած և միւս աւետարանիչներէն չյիշուած պարագայ մը պատմելու սկզբնաւորութիւնն է։

Ի լինել ընդբեաց խօսքն ալ մեր և յունական բայաարութեամբ շատ լաւ կրնայ ընթերքին սկզբնաւորութեան ալ պատչաճիլ, մինչ լատինը այս տեղ անցեալ ընդունելութիւն բառ մը գործածած լինելուն, լատին մեկնիչներ նեղի կը մտնեն, թէ ինչպէս հնար է ոտնալուայն ընթրիքին վերջը ծառել, իբր թէ ըսուած ըլլար ի լինել ընդբեաց. սակայն յունական բնագիրը և մեր լատագոյն թարգմանութիւնը կարծեցեալ դժուարութիւնը կը պարզեն։

Դիտողութիւն մը ևս։ Եթէ աւետարանին բառերուն նշանակութիւնները պիտի բանագրօսնք, պէտք է կարծել, թէ միայն ընթրիքէն ետքը Յուդա մատնիչութեան գաղտիարը ունեցաւ, վասն զի գրուած է. Ե՛ ի լինել ընդբեաց, ոտքանայէ եկ ոչինչ է ասէ, զի տարեաց զնա Յո՛ւդա Սիմոնէ Իսկարիովտացւոյ։ Բայց մինչ գիտնք, թէ չատ կանուխէն Յուդա այդ խորհուրդը յղացած էր, և օր առաջ չորեքշաբթիէն քահանայապետներուն հետ մատնութեան սակարկութիւնը կատարած էր։ Միւս կողմէն դիտել կու տանք, թէ այդ Յուդայի մատնութեան յիշատակութիւնը, բոլորովին կը զատէ ոտնալուայն պատմութիւնը, և ժդ. 1 համարին հանդիսաւոր յառաջաբանը։

Իբրև ոտնալուայն յատուկ մոտք աւետարանիչը կը գրէ, Գէտաց Յէսո՛ս զի զտճնայն ինչ եա Հայր է յէս՛ նորա, և ըե յԱստո՛ծոյ էլ և ա՛ս Աստո՛ած երթոյ։ Այդ յառաջաբանը ներքին կերպով կապակցութիւն ունի գերագոյն խոնարհութեան օրինակին հետ, իբր թէ ըսէր. «Թէպէտև Յիսուս գիտակ էր իւր ծագման և իւր կոչոմութեան, որ բոլորովին բարձր ու աստուածային էր, այսու հանդերձ իրեն աստրնութիւն չսեպեց այսպիսի մեծ խոնարհութեան գործ մը կատարել»։ Դիտողութիւնները վակելու եղելութեան անցնինք։

Կանք ու կոյժ, չուր ու ջննչակ պատրաստ բերուած էին, և բազմականք, միաւմի իրենց օրինական արբութեան լուացումը կը կատարէին, յանկարծ Յիսուս տեղէն կ'իջնէ, վրայի հանդերձը կամ օձոյը ուսէն վար կը թողու, և մեծակ ջննչակ մը կ'առնէ և սփածանելի պէս մէջքը կը պնդէ, կոյժը կամ սափորը վերցնելով կանքը չուրով կը լեցնէ, և լեցուն կանքով առաքեալներէն

մօտիկ եղողին առչեւը կը ծռի, և կը սկսի ոտուընեը լուալ։ Առաքեալներ կը չուարին նոթօրինակ միջադէպին առչեւ. ուրիշին ոտքը լուալ սիրոյ կամ պատուոյ արտայայտութիւն մըն էր, այլ պետիկը մեծին և ոչ թէ մեծը պզտիկին կ'ընծայէր այն պատիւը, և սիրոյ համար ալ կը մատուցուէր օտարներուն, այլ ոչ երբեք անեցիներուն։ Ոչ մէկ և ոչ միւս առիթը կրնար արդարացնել Յիսուսի նոթօրինակ գործողութիւնը։ Առաքեալներ աւելի չուարած քան թէ ուրախացած, թոյլ կուտան որ Յիսուս միտքը դրածը կատարէ, իրենց ոտուընեը կոնքին մէջ լուալով, և թաց ոտուընեը մէջքին կապած ղեկչակին վրայ սրբելով և ցամքեցնելով։ Աւանդութիւն է կարծել թէ առաջին անգամ Յուդային սկսաւ այդ գործողութիւնը, և թէ յատկապէս Յուդայի բան մը հասկցնելու համար ըրաւ այդ գործողութիւնը։ Յուդային սկսելու պարագային կրնանք ընդունիլ, նկատելով որ նա Յիսուսի անմիջապէս քովը նստած էր։

Առաքեալներէն քանիներ չուարած ու ինչ ընելիքին չգիտցած, գրեթէ մեքենաբար թող տուած էին որ Յիսուս միտքը դրածը ընէ, և հետաքրքիր կը սպասէին Յիսուսի նոթօրինակ գործին նշանակութիւնն իմանալ, գիտնալով որ նա առանց բարձր դիտումի գործ մը չկատարեր։ Պետրոսի բնութիւնը ուրիշներէն կը տարբերէր, նա խիզախ էր, միտքը եղածը յայտնող, խելքը չկտրած բանին դիտողութիւն ընող, առջև նեռուելէ չվախցող։ Երբոր կարգը իրեն եկաւ, զարմայմամբ մը պատասխանեց, «Վարդապետ, ինչպէս կ'ըլլայ որ դուն իմ ոտուընես լուաս, միթէ այդ կը վայլէ. միթէ ես կրնամ սանկ բան մը ներել»։ Յիսուս մեղմօրէն կը պատասխանէ. «Շատ մի՛ մտատար, Պետրոս, չիմացած բանիդ ալ մի՛ մտներ. դուն իմ ըրածիս նշանակութիւնը չես իմանար, անոր համար չես համակերպիր, թող տուր հիմայ գործը լրանայ, ետքէն նշանակութիւնն ալ կ'իմանաս»։ «Չիմանալու բան մը չկայ, կը պատասխանէ Պետրոս, գործը յայտնի է, դուն վարդապետս, մենք աշակերտ, և աշակերտի մը չվայլեր որ իր վարդապետին իր ոտուընեը լուալ տայ. հետեւաբար ըլլալու բան չէ որ ես իմ ոտուընես քեզի լուալ տալու համաձայնիմ»։ Յիսուս այդ ընդդիմութեան զոր կերպով մը կը պատասխանէ. «Ո՛րեմն դուն իմ աշակերտներուն դասէն չես. ամէն իմիններուս ոտքը կը լուամ, եթէ քու ոտուը-

ներդ չլուամ, րսել է թէ դուն ինձի հետ մասնակցութիւն չունիս և պիտի չունենաս»։

Այս անակնկալ հետեւանքին առջեւ Պետրոս յանկարծ կը դառնայ։ «Եթէ, կ'ըսէ, այդ լուացումը քեզի հետ մասնակցութեան նշան է, ոչ միայն կը հաւանիմ որ ոտուընես լուաս, այլ մասնակցութիւնը ա՛լ աւելի ընդարձակելու համար, կը խնդրեմ որ ձեռքուես գլխուես բոլոր զիս լուաս»։ «Այսչափ առաջ եղածով պէտք չկայ, կը դիտէ Յիսուս, անոնք որ լուացուելէն և մաքրուելէն ետքը բաղնիքէ կ'ելնեն, բաւական է որ ոտուընին միայն լուան, և որովհետեւ դուք ալ մաքրուած ու սրբուած էք արդէն, անոր համար ձեր ալ միայն ոտուընները լուալ բաւական է։ Սակայն եթէ դուք մաքրուած ու սրբուած էք կ'ըսեմ, ամէնուդ համար ամբողջապէս չեմ իմանար, վասն զի մէջերնիդ դեռ չմաքրուած ալ կայ»։

Այդ վերջի ակնարկը, կը դիտէ աւետարանիչը, Յուդային համար էր։ Արդէն Յովհաննէս առիթ չփախցներ, որ Յուդային համար բացատրութիւն ընէ, և ամէն Յիսուսի ձախող ակնարկները անոր վրայ մեկնէ, (Յովհ. Ջ. 72, ժԲ. 6, ժԳ. 11)։ Յովհաննէս, սիրոյ աչակերտը, սոսկիկ կերպով զգածեալ կ'երեւի որ Յուդա այսպիսի չարութեամբ կը պատասխանէ Յիսուսի սիրոյն։

Վերջապէս Պետրոս կը զիջանի, անոր ալ ոտուընները կը լուացուին, անկէ ետքը մնացողներուն ալ նոր ըսելիք կամ ընելիք չը մնար. և երկոտասաններուն չրջանը լրացնելով, ամէնուն ալ ոտուընները կը լուացուին. և օրինական լուացման արարողութիւնը, նոր օրինակ ձև մը ու յաւելուած մը կը կրէ այս անգամ Յիսուսի կատարած ոտքերու լուացումովը։ Այդ լուացման մեծ նշանակութիւն տրուած է Եկեղեցւոյ հայրերուն կողմէ, հիմնուելով մանաւանդ այն խօսքին վրայ, թէ այս լուացումը Յիսուսի հետ մասնակցութեան նշանակ է. և անոր դանցառութիւնը մասնակցութենէ զրկում յառաջ կը բերէ։ Ոչ միայն Արեւելեան եկեղեցիներու հայրեր, այլ և Արեւմտեան եկեղեցւոյ հայրեր և վարդապետներ, ոտնալուայն եկեղեցւոյ խորհուրդներուն կարգը անցուցին, մինչև որ միջին դարու Սկոլաստիկներուն դրութիւնը զօրացաւ և ոտնալուայն եկեղեցւոյ խորհուրդներու կարգէն դուրս թողուեցաւ։ Ոտնալուային յիշատակը հանդիսապէս կատարելու հնդինակը կը նկատ-

ուի Ս. Եփրեմ Ասորի, և մեր մէջ ամէն աւագ հինգշաբթի անոր օրինակը կը կատարենք: Հին ժամանակներ, ամէն հատատացեալ կը փութար մասնակցիլ. եթէ ոչ ոտուքները գոնէ ձեռուքները լուալ տալով: Մեր եկեղեցւոյ արարողութեան մէջ ջուրով լուացումին իւղով օծում ալ կ'աւելցուի: Թէպէտ վերջին ընթրիքի լուացման մէջ օծում յիշուած չկայ, սակայն ընդհանուր սովորութիւն էր լուացումին օծում ալ կցել. կամ թէ նոյն իսկ ազնիւ իւղը իբր լուացման նիւթ գործածել, ինչպէս աւետարանական յիշատակներ ալ կը հաստատեն (Ղուկ. Է. 38 եւ 44, Յովհ. ԺԲ. 3):

Երբոր Յիսուս լուացումը ատարեց, կոնքը ծղուց, սիմոն ծանելին հանեց, օմոցը առաւ և նկատ նորէն իր տեղը նստեցաւ սեղանին գլուխը: Աստուածային լուացումը սրտաւոր յաւելումներով լրացած էր, բայց աստուածային կարգերը իսկապէս չէին կրած. և կարգը եկած էր գաւնակերութեան սկսիլ: Երկրորդ բաժակ մը պիտի յառաջէր, և հարկաւ Յիսուս դայն զանց ըրած չէ, թէպէտև աւետարանիչներ պէտք չեն զգար, ամէն մանրամասնութիւն միատեղի յիշատակել: Անոր համեմն սկսաւ բարձը բանել, և խորհած գաւնը պատուելով իւրաքանչիւրին մաս մաս տալ, վասն զի օրէնք էր որ զատկական գառին ոսկրները պիտի չկարտուէին և պիտի չփշրուէին (Ելք. ԺԲ. 46):

Երբոր այդ գործողութիւնները լրացան, և սեղանի վրայ խօսակցութեանց կարգը եկաւ, առաջին նիւթ պէտք էր ըլլար Յիսուսի կատարած նորօրինակ գործողութիւնը, որ խորհրդաւոր նշանակութիւն մը առած էր, և որուն բացատրութիւնը կը սպասէին լսել առաքեալները, մանաւանդ որ Յիսուս ալ կերպով մը բացատրութիւնը տալ խոստացած էր Պետրոսին. Բայց տգէտ գէօտալէր: Սպասողական լռութիւն մը կը տիրէր սեղանին վրայ, երբ Յիսուս զայն ընդմիջելով սկսաւ սպասուած բացատրութիւնը տալ: «Կրցա՞ք արդեօք խորհրդածել և թափանցել իմ կատարած գործողութեանս նշանակութիւնը: Դուք զիս իբր ձեր վարդապետը և իբր ձեր մեծը ճանչցած էք. և իրաւունք ունիք. վասն զի իրօք ալ միշտ ձեզի ուսուցիչ և ձեզի առաջնորդ եղայ: Քանի որ ձեզի պարտուպատշաճը սորվեցնել յանձնառու եղած եմ, այս անգամ ալ գործով և օրինակով ուզեցի ձեզի հասկցնել, որ եթէ ես ձեր ուսուցիչն ու ձեր մեծը ըլլալով ձեր ոտունները լուալէ իսկ չքաշուեցայ. և մեծերուն

իրենց պզտիկներուն հանդէպ ինչպէս վարուելնին ցուցուցի, դուք ալ հասկնաք թէ իրարու հետ ինչպէս պիտի վարուիք. և թէ իրարու ատք լուալու չափ իրարու հանդէպ խոնարհ և ջիղանող պիտի ըլլաք: Ինին ըրածս օրինակի համար էր, ուրեմն ինչին ըրածս միշտ ձեր միտքին մէջ իբր օրինակ պահեցէք, որ ինչպէս ես ձեզի հետ վարուեցայ, դուք ալ իրարու հետ նոյնպէս վարուիք: Ցայտնի բան մըն է, որ ծառան իր տիրոջմէն մեծ չէ, և ուրիշէն պաշտօն մը ընդունողը պաշտօնը տուողէն աւելի մեծ չէ: Այս սկզբունքը երբոր միտումնիդ մէջ տպաւորէք, այն ատեն այլեւս տուած օրինակս գործադրելու դժուարութիւն չէք զգար, և շատ աւելի մեծ և բարեբախտ կ'ըլլաք, երբոր ըստ այնմ ալ կը գործէք և տուած օրինակս ու խրատս կը գործադրէք: Այն ատեն ձեր առանձնած պաշտօնն ալ աւելի յաջողութիւն կ'ունենայ, և դուք ալ ամէնուն կողմէն կատարեալ ընդունելութիւն կը գտնաք, և ուրիշներուն աւելի աղէկութիւն կրնաք ընել: Երանի անոց որ ձեզի լաւ ընդունելութիւն կ'ընեն և ձեր քարոզութեանց կը հետեւին, վասն զի անոնք զիս ընդունած և ինձի հետեւած կ'ըլլան, և զիս ընդունողն ալ Երկնաւոր Հայրը ընդունած կ'ըլլայ, որուն կողմանէ ես եկած եմ Երկնից Արքայութեան գործը կատարել: Ասոնք հիմակուընէ ձեզի կը յիշեցնեմ, որպէս զի միտումնիդ պահէք. և երբոր անոնց իրականանալը տեսնէք. յիշէք որ այն ամէնը ես կանուխէն գուշակած էի, և անոնք իմ վրաս ունեցած հաւատքնիդ զօրացնէք. և աւելի ևս արիութեամբ և վստահութեամբ գործէք: Այս խօսքերը ձեզի ուղղած ատենս, ընդհանուր կերպով ձեր խումբին կը խօսիմ, և ոչ ամէն մէկերնուդ անձնականապէս, վասն զի իմ ընտրածներուս ով ըլլալը և ինչ ըլլալը լաւ գիտեմ, և պէտք չէ պահեմ, որ մէջերնիդ ինձի դէմ դաւաճանութիւն մտածող ալ կայ, ճիշդ Ս. Գիրքին մէջ գրուածին պէս, թէ Ո՛վ ուտէր ընդ իս հաց, արար ինձ խաբէութիւն» (Սաղ. խա. 10):

262. ՄԱՏՆՈՒԹԵԱՆ ՑԱՑՏՆՈՒԹԻՒՆԸ

Մտթ. ԻԶ. 21–25, Մրկ. ԺԴ. 18-21, Ղուկ. ԻԲ. 21–23, Յովհ. ԺԳ. 21–30

Խօսքին կարգը Յիսուսի առիթ տուած էր դժպհի պարագայի մը ակնարկել: Ընթրիքին մէջ միշտ իբր մօտալուտ մահուան վրայ

կը խօսուէր, խաչն ու չարչարանքները կը յիշուէին, սակայն թէ այս ամէնը ինչպէս կը պատրաստուի և ինչպէս պիտի գործադրուի, չէր ըսուէր, թէպէտ Յիսուսի աչքին ներքև ներկայ էր մահուան հեղինակը: Երբոր իւր առաքեալներուն ընելիքին վրայ կը խօսքը, չէր կրնար չդիտել թէ անոնց մէջ բացատրութիւն կազմոզ մը կայ, որ այդ ապագայ գործունէութիւնը պիտի չունենայ, որովհետև բոլորովին հակառակ միտքի մը կը ծառայէ, և հետևաբար անուղղակի կերպով մը իմացուած էր, թէ իր խօսքերը երկուասաններէն ամէնուն համար չէին, մէջերնին կար մինչև իսկ դաւաճանութիւն մտածող մը: Այդ ակնարկը, որ բնական կերպով մը խօսեցաւ Յիսուս, առանիկ ուշադրութիւն մը ըրաւ նոյն իսկ խօսողին վրայ. Ձայս ԷԷև ասաց Յիսուս, ևովՔեցաւ յոգի ևէ. մահուան դառնութիւնը և մահիճին չարութիւնը ծանր կերպով ձնչեց Յիսուսի սիրտը, իւր ներքը պահած գաղտնիքը այլևս չկրցաւ ծածկել, պէտք ալ ղգաց որ այլևս իրողութիւնը մէջտեղ եկլայ, անոր համար բացէն բաց ըսաւ, թէ իւր մահը նոյն իսկ իւր աշակերտներուն ձեռքով կը պատրաստուի, և թէ ներկայ ու սեղանակից ևրկուասաններուն մէջէն մէկն է, որ գինքը պիտի մատնէ. Վկայեաց և ասէ, ամէն ամէն ասեմ ձեզ, զի ոմն ի ձենջ մատնելոց է զիս:

Յանկարծ չուարում մը, չփոթութիւն մը, սակնուվրայութիւն մը տիրոջ բոլոր ներկաներուն վրայ, առանկ բան մը միտքերնէն չէին կրնար անցնել, իրարու վրայ կասկածելու պատճառ չէին ունեցած, բայց Յիսուս հաստատ չեչտով մը կը խօսէր, սխալ մը կամ թիւրիմացութիւն մը ենթադրելու տեղի չէր մնար: Առաջին չարժումնին եղաւ իրարու երեսը նայիլ, և իրարու նայուածքէն ու դէմքին չարժումներէն կռահել, թէ ով յանկարծ չփոթութիւն կըրած է, և որուն վրայ կասկածելու նչան կը տեսնուի: Հոյէին ընդ միմեանս աշակերտքն փոքիո-ոեալ. ևէ զո-մնէ ասէցէ: Բայց այդ զննութենէն բան մը չկրցան հասկնալ, արդարները հարկաւ այլայլութիւն պիտի չզգային, վասն զի անանկ բանի մը հետևած չլինելնին գիտէին, իսկ միակ մեղաւորն ալ բաւական վարպետ էր ինքզինքը չմատնելու համար: Այսչափին ալ բաւական է ցուցնելու, թէ ինչպէս չարութեան մէջ հինցած և քարացած սիրտ մը կազմած էր Յուդա, իւր չարունակեալ արծաթասիրութեամբ և գողութեամբ:

Այս առաջին չուարճումը անցնելէն ետքը, սկսան Յիսուսը հարցումներով ստիպել որ բան մը իմանան, և ախրագին ձայնով ամէն մէկն ալ կը կրկնէր, Մինչ՞ե՞ն եղեմ: Հարկաւ այդ հարցումը հնար չէ իմանալ այնպէս, իբր թէ իւրաքանչիւր ոք իրեն ինչ ըրած ըլլալը Յիսուսէն ուզէր իմանալ, վասն զի իրենց խիղճերը իրենց գործեցուն կը վկայէին, և Յիսուսէ պիտի չիմանային թէ իրօք մատնութիւն ըրած չեն: Այլ կ'ուզէին գիտնալ թէ Յիսուս որուն վրայ կասկած ունի, ուստի Մինչ՞ե՞ն եղեմ հարցումը կը նշանակէր պարզապէս, «Միթէ՞ կը կասկածիս որ ես ըլլամ, արդեօ՞ք իմ վրաս կը կասկածիս»: Յիսուս թախանձագին կրկնութիւներուն պատասխան մը տուած ըլլալու համար կ'ըսէ· «Ով որ ձեր ձէջէն առաջին անգամ ինձի հետ ձեռքը պնակին վրայ տարաւ, մատնութիւն ընողը այն է»: Յիսուսի տուած բացատրութենէն բան մը իմացող չեղաւ, և չէր կրնար ալ ըլլալ. ոչ ոք դիտողութիւն ըրած էր թէ պնակին ձեռք երկնցնողներուն առաջինը ով եղած էր, և քանի որ լմնցած գործի վրայ էր, մտադրութիւն դարձնելու այլեւս տեղի չկար. իրաւ հարցնելով ալ ստոյգ բացատրութիւն մը չէին գտներ, ուրեմն չփոթութիւնը չէր փարատուէր և աւազանին չարժումը կը չարունակուէր:

Յիսուս սիրող լռութեան մէջ նորէն խօսելու սկսելով կ'աւելցնէ: «Իմ մահս, կ'ըսէ, մարդկային փրկութեան համար կատարուելիք և աստուածային կամօք որոշուած նախատահմանեալ մի կէտ է. հետեւարար անիկայ խափանել հնար չէ, Որդի Մարդոյ պիտի խաչուի ու մեռնի. և կը խաչուի ու կը մեռնի: Սակայն վա՛յ այն մարդուն, որ այս աստիճ մատնութեան և չարութեան գործիք կը դառնայ, և այսպիսի մեծ եղեռնագործութեան մը մեղքը վրան կ'առնէ. աւելի լաւ էր որ այն մարդը աշխարհ եկած չըլլար, քան թէ աշխարհ գալով իրեն ասանկ անեղ դատապարտութիւն մը պատրաստէր:

Եթէ ամէն առաքեալներ չուարճումէն ինչ ընելիքնին չէին գիտեր, և գաղտնիքը իմանալու չանքեր կ'ընէին, Պետրոս ամէնէն աւելի կը յուզուէր, որովհետեւ ատեպ Յիսուսի հետ խնդիրներ ալ ունեցեր էր, կը մտածէր թէ մի՛ գուցէ Յիսուս իւր վրայ կասկածի: Յիսուսին մօտ չէր, որ կամացուկ բան մը իմանար, հետեւ հետեւ մանաւոր հարցում մըն ալ յարմար չէր տեսներ, ուստի

եղած անգէն աչքով նչան կ'ընէ Յովհաննէսին, որ Յիսուսին քովը էր, որպէս զի մտերմօրէն և ծածուկ կերպով բան մը իմանայ, որպէս զի աւուգութիւնը յայտնուի, ով ըլլալը իմացուի, և իրենք հանդարտին։ Յովհաննէս, որ հարկաւ ինք ալ հետաքրքրուած էր, Պետրոսի ակնարկէն ալ քաջալերուած, մտերմութեան կերպով մը Յիսուսին կողմը կը հակի, այնպէս որ գլուխը Յիսուսին կուրծքին կը կրթնցնէ, և դարձ ձայնով, և ուրիշներէն չլսուելու կերպով կը հարցնէ. Տէր, ո՞վ է։ Յիսուս սիրելի և սիրեցեալ աշակերտին հարցումին, և թախանձանքին կը պիտասխանէ. Այն է, որուն ես ես ընծչ ղպտոան, և տուց։ Այս ըսելով բաղարջի պատառ մը կերակուրին թացանին թաթխելով, իր միս կողմը բաղմոց Յուդային կու տայ։

Հարկաւ Յովհաննէս այս ամէնը տեսաւ և մտանիշին ով ըլլալը իմացաւ, և եթէ իմացաւ, կրնար ամէնուն ալ հաղորդել։ Բայց որովհետեւ Յովհաննէս կը գրէ, թէ Զայս ոչ ոք գիտաց թէ ընծչ ասաց նմա անդր. և թէ առաքեալներ մտանիշին ով ըլլալը չհասկցան, պէտք է ենթադրել, որ Յիսուս Յովհաննէսին պատասխանած ատեն խստիւ պատուիրած պիտի ըլլայ, թէ «Դուն գիտցիր, բայց ուրիշին մի՛ իմացներ»։ Անոր համար ալ Յովհաննէս լսածը և իմացածը Պետրոսին ալ ըսած չէ. և ոչ ալ անկէ ետքը ուրիշի մը իսսած է, և նոյն իսկ աւետարանին մէջ յիշել չէ ուզած, և լսածը մոռցածի պէս մինչև վերջը բան մը ակնարկել կամ գիտցած ըլլալու ձևը չէ առած։ Դիտողութիւն մըն ալ աւելցնենք Թոցէց ղպտոան բացատրութեան վրայ. վասն զի խորհած գաղտնը թացան չունէր, և բանէ է թէ մինչեւ այն ատեն գաղտնակերութիւնը լմնցեր էր. և միւս կերակուրներէն ուտելու սկսեր էին։

Յիսուսի առանձինն պատառ մը տալուն նչանակութիւնը չէր լսած Յուդա, ուստի ընդհանուր չխորհուրդեան մէջ Յիսուսի կողմէն պատուասիրութեան նչան մը ընդունիլը, վինքը քաջալերեց կարծելու թէ իրօք Յիսուս իր վրայ կասկած չունի. ուստի Յիսուսի ձեռքէն մատուցուած պատառը գոհունակութեամբ ընդունելով. դարձ ձայնով և մտերմական չեշտով մը կրկնեց. Մի՞թէ ես եմ, վարդապետ. կամ որ նոյն է. «Վարդապետ, իմ վրաս ալ արդեօք կը կասկածի՞ս», իբր թէ իմացնել ուզէր. «Շնորհակալ եմ պատուասիրութեանդ, կը տեսնեմ որ իմ վրաս չես կասկածիր»։ Սակայն

յանկարծակի եկաւ երթոր Յիսուսի կողմէն Դռ- ասոցէ վճռական պատասխանը լսեց, որ է ըսել. «Չրուցածիդ պէս է. ահա խոստո- վանելցար թէ դուն ես»: Յիսուսին ըսածը քովէ քով նսոդներու մէջ ականջէ ականջ խօսակցութիւն մը եղած է, ուրիշներ բան մը չհմացան, բայց Յուդայի համար այլեւս երկբայութեան տեղ չը մնաց, թէ Յիսուս ամէն բան իմացած է, թէ իր ըրածը Յիսուսին ականջը հասած է, և թէ անոր մէջտեղ նետած խօսքերը, անուղ- ղակի բան իմացնելու նպատակ ունին, և ոչ թէ կերպով մը բան իմանալու: Ձեռ պոպոռոյն ապա Եմաթ ի նա ասպանոյ. կը գրէ Յով- հաննէս: Շիոշեցաւ, գրգռուեցաւ, իր ծրագիրը խառնակեցաւ, դուշէ և չահը վտանգուեցաւ, Յիսուս որ դաւաճանութիւնը իմա- ցեր էր, պաշտպանութեան կամ խուսափման միջոցներն ալ կրնար գործածել. Յուդա կրնար թէ տուած վստահութեան համար պզտիկ իյնալ. և թէ ակնկալած դրամական օգուտէն զրկուիլ: Նսոած տեղը հանդարտ չէր կրնար կենալ, ինչ ընելիքը չէր կրնար որոշել:

Յիսուս որ Յուդային չփոթութեան վիճակը կը դիտէր, հան- դարտ կերպով մը անոր կը դառնայ, և մեղմ ձայով մը կ'ըսէ. «Ելի՛ր, ընելիքդ չուտով կատարէ. Այդ, որ ղինչ ասանելոյն ես, ասա վոդվո- ղոկէ»: Յիսուսին խօսքին ներքին իմաստը Յուդա լաւ հասկցաւ, գուցէ Յովհաննէս ալ բան մը կռահեց, բայց ուրիշներ բան մը չը հասկցան: Եվթաղրեցին թէ Յիսուս մատակարարութեան վերա- բերեալ բան մը ապսպրած է անոր, և գործադրութեան փութա- ցումը կը հրամայէ, առաւօտեան կատարուելիք զատկական ծախ- քերը հոգալու կամ թէ աղքատներուն բաշխուելիք ողորմութիւնը կարգադրելու համար: Յուդան յանկարծ սթափելով, Յիսուսի խօս- քերէն օգուտ կը քաղէ, և իրաւ թէ Յիսուսէ հրամայուած և իր մատակարարի պաշտօնին վերաբերեալ գործ մը կատարելու ձեւով, տեղէն կ'ելլէ, և հրաժեշտի ողջոյնը տալով, անմիջապէս կը մեկնի վերնատունէն, կարծես տակաւին առած պատուէն ալ չմարսած. Իսկ նորա ասէալ ղպոպոռն՝ եւ պրպռ+ա վոդվողակէ: Այս տեղ զանց կ'ընենք հետեւիլ Յուդային. և իր տեղին կը թողունք լուսա- բանել, թէ ինչ նպատակով մեկնեցաւ, և թէ ուր գնաց վերնա- տունէն եւնելէն ետքը:

Աւետարանիչը կը յարէ, թէ երբ Յուդա մեկնեցաւ, արդէն

ժուխը կոխած էր. Ե՞ր էր գնչէր: Ընթրիքը սովորաբար արեւմտեան մէջոցին կը սկսէր, ուրեմն արդէն ժամ մը և աւելի անցեր էր, և հին կամ արեւելեան ժամահաշուով, ժամը մէկ եղեր էր չաւոնց, և իրօք ալ բաւական գործողութիւններ կատարուած էին, ինչպէս են բազմականի կարգադրութիւնը, առաջին բաժակը, օրհնական լուացումը, ոտնալուայն, գառնակերութիւնը, կերակուրը և մատնութեան յայտնութիւն մանրամասնութիւնները:

263. ՄԵԾՈՒԹԵԱՆ ԽՆԴԻՐԸ

Ղուկ. իԲ. 24 – 30

Մի՛ջադէպ մը կը պատմէ այս տեղ Ղուկաս, որ ինչ ինչ դիտողութեանց ալ առիթ տուած է: Պատմուածը այն է, թէ երբոր առաքեալներ Յիսուսի մօտալուտ մահուան լուրը առին, և անոր իրականանալուն վրայ ապահովութեան, սկսան մտածել, թէ Յիսուսին հետանալէն ետքը անոր տեղը բռնողը ով պիտի ըլլայ և առաքելական խումբին մեծը ով պիտի նկատուի: Այդպիսի վէճ մը Մատթէոս և Մարկոս պատմած են Զեբեդեան եղբայրներուն խընդրութեան առիթը (§ 198), ինչ որ Ղուկաս չէ պատմած, և Ղուկասի այստեղ պատմածն ալ Մատթէոս և Մարկոս չեն յիշած, այնպէս որ մեկնիչներէն ոմանք, միայն մէկ վիճաբանութիւն եղած կ'ընդունին և տեղափոխութեամբ պատմուած: Ասոր ալ իբր հաստատութիւն կը նկատեն, երկու տեղերը Յիսուսի կողմէ միեւնոյն պատասխանին տրուած լինելը:

Սակայն մենք, միշտ մեր հետեւած սկզբունքը աւելի պնդելով, նմաններուն նոյնացնելու դրութենէն կը խորշինք, երբոր արտաքին պարագաներ տարբեր կը ներկայանան: Մատթէոսի և Մարկոսի պատմութիւնը կը կատարուի Երիքովի ճանապարհ վրայ, Զեբեդեան եղբայրներուն խնդրանքին առթիւ. Ղուկասի պատմութիւնը կը կատարուի Երուսաղէմի վերնատունին մէջ, մատնութեան յայտնուելուն առթիւ: Առանց աւետարանը բռնազբօսելու այդ պարագաները նոյնացնել անհնար է, և տարբեր լինելը պէտք է ընդունիլ:

Միայն թէ բաւական նկարագրական է առաքելոց ընթացքը, որ մատնութեան խնդրոյն մէջտեղ ելնելէն, և այդ պատճառով

խորապէս զգածուելնէն ետքը, դեռ կրնան միաբերնին այսպիսի փծուն խորհուրդներու տանիլ, և Յիսուսը արդէն մեռած ըմբռնելով, անոր յաղորդութեան կամ անոր ժառանգութեան խնդրով մէջերնին տաք վիճաբանութիւններ ընել. Ե՞ւ եղե՞ւ հակառակո՞ւն է ըլլալ նոցա: Միայն թէ, պէտք չէ երթէք առաքեալները այդ միջոցին, իրր կառարեալ և առաքինի անձեր նկատել, և որեւէ թերութիւն անոնց վրայ անընդունելի ըմբռնել: Չէ՞ որ քիչ ետքը վարդապետին լքանելու և ուրանալու չափ սխալութիւն ալ պիտի ունենան: Ուստի ամենևին զարմանալու չէ, որ Յիսուսի խօսքերուն աստուածութիւնը անցածին պէս, և Յուդային մեկնելէն ետքը մատնութեան խօսքերուն դադրելուն պէս, առջի տպաւորութիւնին մոռցած. բոլորովին տարբեր մտածումներու անցած կը տեսնուին: Որչափ ալ Յիսուս անոնց համար Դո՛ւ ու՛ր է՞ ըսաւ, ոչ թէ անոնց ներկային մէջ եղածին և ըլլածին համար ըսաւ, այլ ապագային Աւետարանի տարածութեան և պաշտպանութեան համար ընելիքներնուն տեսակէտին խօսեցաւ:

Յիսուսի պատասխանը ըստ ամենայնի նման է այն սկզբունքներուն զոր բացատրեց Չեթեդեան եղբայրներուն մրցանքին առթիւ. «Աշխարհի մէջ, կ'ըսէ, թագաւորներ կ'իշխեն, կը ճոխանան, ու բարերարներ կը սեպուին. բայց իմ Աւետարանին ձեւը տարբեր է, մեծը պէտք է պզտիկի պէս վարուի, և գլխաւորն ալ սպասաւորի պէս: Որո՞նի մէջ մեծը ո՞վ է. նստող տանուտէ՞րը, թէ կանգնող սպասաւորը. հարկաւ նստողը. ես ալ ահա այստեղ նըստած եմ, բայց ձեր մէջ ինքզինքիս սպասաւորէ աւելի ճոխութիւն չեմ տար, ինչպէս որ քիչ առաջ ձեր ոտքերը լուալով ցուցուցի: Ձեր մեծութիւնը այս աշխարհի մէջ մի՛ փնտռէք, այլ երկնից Արքայութեան մէջ: Այս աշխարհի մէջ սակայն ինձի հետ փորձանքներու և հալածանքներու ընկեր եղաք: Ասկէ ետքը դեռ շատ աւելին ալ պիտի ունենաք. սակայն հոգ մի՛ ընէք: Ինչպէս որ երկնաւոր Հայրը իմ կրածներուս փոխարէն ինձի երկնից Արքայութիւնը խոստացած է, նոյնպէս ես ալ ձեր կրելիքներուն փոխարէն ձեզի երկնից Արքայութիւնը կը խոստանամ, որպէս զի դուք ալ ինձի հետ երկնից Արքայութեան վայելքներով ուրախանաք. և իմանալի բարութեանց ճաշակմամբ զուարճանաք, և աշխարհի կառավարիչ, ինձի աթոռակից ըլլաք, և երկոտասան աթոռներու

վրայ Իսրայէլի երկոտասան ցեղերը, այսինքն բոլոր Աւետարանի հակառակորդները դատէք»։

Այս խօսքերը, որ ուրիշ առիթով ալ կրկնուած են, աւելի ընդարձակօրէն բացատրած ենք իրենց տեղերը (§ 198 եւ 187)։ Իսկ երկոտասան աթոռներու յիշատակութիւնը առաքելական խումբին ամբողջութիւնը կը ցուցնէ, որչափ ալ մէկերնէն մէկը մահուիչ եղած ըլլայ։ Արդէն ժամանակին ալ երկոտասանից խումբին ամբողջութիւնը նոր ընտրութեամբ լրացաւ (Գործ. Ա. 26)։

Այդ միջադէպը այս տեղ բացատրելով, և մահուան յայտնութիւնը իբր յարակից նկատելով մէկտեղ, բոլորովին անյարմար չենք տեսներ. եթէ այդ մեծութեան վէճը ուզուի քիչ մը եւս յետաձգել, և Մարիամ և Մարթան խորհուրդէն եւս քը դնել, վասն զի և ոչ մի նեղքին պարագայ չստիպեր տյն միջադէպը այս կամ այն տեղ զետեղել։

264. ՄԱՐՄՆՈՑ ԵՒ ԱՐԵԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ

Մատթ. ԻՋ. 26–28, Մարկ. ԺԴ. 22–24. Ղուկ. ԻԹ. 19–20

Զատկական ընթրիքին գլխաւոր և էական մասը կը շարունակէր, այսինքն է բաղարջն ու գառնը, և անոնցմէ ետքը ուրիշ կերակուրներն ալ ուտելու վրայ էին, երբոր մահուան յայտնութիւնը տեղի ունեցաւ, Յուդա մեկնեցաւ, և մեծ ըլլալու խնդիրը յուզուեցաւ։ Այդ պարագաներէն ետքն էր, որ Յիսուս իր մեկնիլը նկատի առնելով, իր աշակերտներուն և իր հաւատացեալներուն հետ մշտատեւ ներկայութեան կերպ մը հաստատելու համար, նոր խորհուրդ մը կամ նոր խորհրդական ներկայութիւն մը ուզեց հաստատել, և այս եղաւ Մարմնոյ և Արեան խորհուրդը, կամ ինչպէս սովորական բառով կը նշանակենք՝ Սուրբ Հաղորդութեան խորհուրդը, կամ ինչպէս ուրիշ եկեղեցիներ կ'անուանեն՝ Սուրբ Պատարագը։ Տակաւին ամէնքը ուտելու ղբաղեալ էին, ինչպես ուրիշ անգամներ ալ, ինչպէս Մատթէոս ու Մարկոս կը ճշդեն։ Զարմանալու ալ չէ որ ուտելին կ'երկարէր, վասնզի մահուան յայտնութիւնն և չփոթութիւններուն պատճառով ընթրիքը իր կանոնաւորութիւնը կորանցուցած էր։

Ուսելնին վերջանալու վրայ էր և երրորդ բաժակին կարգը մօտեցած էր, Յիսուս ալ այդ պարագային պահած էր իւր մեծ խորհուրդին հռչակումը։ Հաց մը առաւ, բաղարջ հաց մը, զի սեղանը բաղարջակերաց ընթրիքն էր, և Յիսուս ինքն ալ յայտնապէս ըսած էր, թէ իւր այդ սեղանը զաւակական բաղարջակերաց սեղանն էր. Յանկարծ ցանկացայ զայս պատե+ առել ընդ ձեզ։ Առած հացը ձեռքին վրայ օրհնեց, երկնաւոր Հօր գոհութեան հառաչանք մը արձակեց, և ըսաւ, «Առէք այդ հացը և զայն կերէք, ոչ իբրեւ սովորական հաց, այլ իբրեւ իմ մարմինը, վասն զի այս հացը իմ մարմինս է, որ ամէնուն փրկութեան համար կը սրուի»։ Եւ հացը բեկանելով մաս մաս ըրաւ և առաքեալներուն տուաւ որ մէկմէկ կտոր ուտեն, և կերան։ Եռեէն բաժակն առաւ, այն ալ օրհնեց, նորէն գոհութեան հառաչանքը կրկնեց, և ըսաւ, «Առէք այդ բաժակը, և առէք խմեցէք, ոչ իբրեւ սովորական բաժակի գինի, այլ իբրեւ իմ արիւնը, զի այս բաժակին գինին իմ արիւնս է, որ ամէնուն փրկութեան համար կը թափուի»։ Այս ըսելով բաժակը երկնցուց առաքեալներուն որ մէկմէկ ումպ խմեն, և խմեցին։ Եւ որպէս զի իւր ըրածին աւետական նշանակութիւն ունենալը իմացնէ, աւելցուց. «Ինչպէս որ ես այժմ կատարեցի, դուք ալ այսուհետև միշտ նոյնը ըրէք, և իմ Մարմնոյս ու Արեանս խորհուրդը կատարեցէք իմ յիշատակիս, միշտ յիշելով թէ ամէնուն փրկութեան համար մարմինս տուի և արիւնս թափեցի. Զայս պտտՀէ+ ա+ էմոյ յիշատակի։ Ինչ որ աւետարանիչը Յիսուսի մէկ քանի բառերովը կը յիշէ, աւելի երկարօրէն յառաջ բերած է Պօղոս առաքեալ, Զայս պտըէ+ ա+ էմոյ յիշատակի։ Զայս պտըէ+ +անէցս անգամ ընէ ըմպէցէ+ ա+ իմոյ յիշատակի։ Եւ Յիսուսի բերնէն այդ խօսքերը յիշելէն ետքը, իւր կողմէն ալ կ'աւելցնէ. Քանէցս անգամ ընէ ուտէցէ+ զհացս զայս և զբաժակս ըմպէցէ+, զմահն Տեառն պատմէցէ+, մինչև եկեսցէ նա (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 24—26)։

Մարմնոյ և Արեան խորհուրդը քրիստոնէական եկեղեցւոյ գլխաւոր և յատկանշական խորհուրդներէն և խնդիրներէն մին եղած է, և որչափ ալ անոր շուրջը կերպակերպ վարդապետութիւններ, արարողութիւններ և սովորութիւններ կազմուած են, և զանազան եկեղեցիներ իրարու հետ աստիճ վէճեր յուզած են, սակայն ընդհանրապէս ընդունուած և անվիճելի կէտեր եղած են, անոր ընծայուած բարձր նշանակութիւնը, խորին յարգանքը, տեւական կի-

բառարանը և անհատական ընդունելութիւնը: Մեր նպատակէն զոլորովին դուրս է Սուրբ Հաղորդութեան խորհուրդին վերաբերեալ դաւանական վարդապետութեանց մէջ մտնել և ձիւտական արտայոլութիւնները քաղել, միւս կողմէն այսպիսի կարեւոր խնդիրի մը վրայ ալ, զոլորովին լուռ կեցած չըլլալու համար յիշենք քանի մը կէտեր, որ աւելի պատմական բնութիւն ունին:

Մարմնոյ և Արեան խորհուրդին կատարման համար էական նշանակութիւն ունին արտասանուած բառերը, որոնք ըստ աստուածաբանից խորհուրդին յետը կը կազմեն: Արդ այս բառերը զոլորովին աւետարանիչներէն մինուոյն կերպով յիշուած չեն, և խնդիր կը մնայ թէ ճիշդ Յիսուսի բերնէն ելած բառերը քանի էին և որոնք էին: Հայոց վրայ արտասանած բառերը ըստ Մատթէոսի եղած են, Առէք կերայք, այս է մարմին իմ. ըստ Մարկոսի Առէք, այս է մարմին իմ. ըստ Ղուկասու. Այս է մարմին իմ, որ վասն քոյոյ պահեալ. և ըստ Պօղոսի. Այս է իմ մարմին որ վասն ձեր: Իսկ բաժակին վրայ արտասանուած բառերն ալ են ըստ Մատթէոսի՝ Արբէք ի սմանէ ամենեքին, զի այս է արիւն իմ նորոյ ուխտի, որ ի վերայ բազմաց հեղու ի թողութիւն մեղաց. ըստ Մարկոսի, Այս է արիւն իմ նորոյ ուխտի, որ փոխանակ բազմաց հեղու. ըստ Ղուկասու, Այս բաժակ նոր ուխտ է յիմով արեամբ, վասն ձեր հեղեալ, և ըստ Պօղոսի, Այս բաժակ նոր ուխտ է իմով արեամբ: Ինչպէս կը տեսնուի իրարմէ բառական տարբեր կերպով յառաջ բերուած են Յիսուսի խորհրդական խօսքերը, որոնք հարկաւ միակ և որոշ ձեւ մը ունեցան: Եկեղեցին խորհուրդին կատարման համար հաստատուն ձեւ մը որոշած և օրինադրած է, յառաջ բերուած զանազան ձեւերէն ամբողջութիւն մը կազմելով և իրարմով լրացնելով. ինչպէս որ պատարագին մէջ կը գործածեն.: Առէք կերէք, այս է մարմին իմ, որ վասն ձեր և բազմաց բաշխի ի թողութիւն և ի թողութիւն մեղաց: Արբէք ի սմանէ ամենեքեան, այս է արիւն իմ նորոյ ուխտի, որ յաղթօ ձեր և բազմաց հեղանի ի թողութիւն և ի թողութիւն մեղաց: Այսպէս հացին և բաժակին արեագործութեան ձեւերը իրարու նման և համաչափ ձեւերու վերածուած են, և աւետարանիչներուն տարբեր բառերը իրարու միացուած են, և այլ եւս նուիրական և անփոփոխելի դարձած ձեւեր եղած են:

Միւս խնդիրն է թէ ինչ կերպով հացն ու գինին Յիսուսի նեղ կայութեան միջնորդ կը դառնան: Եկեղեցիներու հին խառնքը ամուր

բռնած է իրական ներկայութիւնն վարդապետութիւնը, թէպէտ կը տարբերին անոր կերպը բացատրելու մէջ: Իսկ նորադանդ եկեղեցիներ պարզապէս օրինակի և յիշատակի ներկայութիւն կ'ընդունին, առանց իրի՛ք իրականութեան: Լատին եկեղեցին, որ միշտ ամէնէն ծայրահեղը եղած է իւր դաւանական ձեւերու մէջ, գայացափոխութեան ձեւը կը վարդապետէ, թէ հացին և գինիին գոյութիւնը կամ գոյացութիւնը կ'անհետանայ և կը չնչուի, և Յիսուսի Մարմին ու Արիւնը անոնց կը փոխանակէ: Այդ պարագային դժուարութիւն մը կայ թէ ինչպէ՞ս արդեօք հացին և գինիին բոլոր հանգամանքները, համը, հոտը, գոյնը, քանակը, ուռասկը, որակը, չափը, առանց գոյութեան կրնան մնալ, և թէ ինչպէ՞ս հացն ու գինին մնացած կամ ճաշակուած առեններն, փտութեան, փտումն, փոխոխութեան ամէն պարագաները կը ներկայեն, եթէ գոյութիւններն չնչուած էր: Կը պարտաւորուին նաև չարք մը աւելորդ և մտացածին հրաշալիքներ աւելցնել, զորօրինակ հացին և գինիին ի Մարմին և յԱրիւն Յիսուսի գոյափոխուելէն ետքը, վերսին Յիսուսի Մարմնոյն և Արեան ի հաց և ի գինի գոյափոխուիլը ընդունել, և այլ նմանօրինակ բանազրօսիկ խնդիրներ: Առանց մէ փախչելու համար ուրիշներ Յիսուսի Մարմնոյն և Արեան՝ հացին և գինիին նոր միստրման ձեւը խորհեցան, հացերոյթեան և գինեղութեան վարդապետութիւն մը՝ մարդեղութեան վարդապետութեան նման: Շատեր համոզուեցան բացատրութիւնը նախապատրաստելին, որ է Յիսուսի իրական ներկայութիւնը հացին և գինիին իրական գոյութիւնը պահելով: Բայց մեզի շատեր կը նախապատրաստեն անձամբ խորհուրդներու բացատրութենէ խուսափիլ, խորհուրդը ընդունիլ իբրև առաքելական յայտնութիւն, բացատրութիւնը չպրպտել իբր գերբնական և անիմանալի պաղտնիք: Մեզի ալ մեզի խնդիրներու համար աւելորդ կը դառնայ, քանի որ առաքելական հատոր մը կազմել չէ նպատակնիս:

Իր պատմական խնդիր կը մնայ ան, թէ Յիսուս ինքն ալ ճաշակից արդեօ՞ք սրբագործեալ հացէն ու բաժակէն, թէ Յուդա մանկից եղաւ արդեօ՞ք նորահաստատ խորհուրդին, թէ Յիսուսի սրբագործած հացէն ու բաժակէն աւելորդներ մնացին արդեօ՞ք, թէ ոչ նոյնհետայն ամբողջովին ապառեցան: Յիսուսի ալ ճաշակած լինելը միտքն հակառակ չէ, քանի որ արարողապէս ալ սեղանի մե-

ծին առաջին անգամ ճաշակելը կանոն էր։ Յուդային համար ընտրելագոյն կարծիքն է արդէն մեկնած լինելը, ինչպէս մենք ալ պատմեցինք աւետարաններու հետեւողութեամբ։ Բոլոր խնդիրը կը ծագի Յովհաննէսին խորհուրդին վրայ չխօսելէն, մինչ միայն ինքն է Յուդային մեկնելը պատմողը։ Իսկ արքագործեալ մասերուն և բաժակին նոյն տեղ ապառած լինիլը, աւելի հաւանական և ընդունելի է։

265. ՎԵՐՋԻՆ ԲԱԺԱՆՄԱՆ ԽՕՍՔԵՐ

Մատթ. ԻՋ. 31—32, Մարկ. ԺԴ. 27—28, Յովհ. ԺԳ. 31—35

Երբոր Յիսուս իր Մարմնոյ և Արեան երկնային խորհուրդին հաստատութիւնը կ'ատարէ, նորահրաշ գործ մը ատարած, և աստուածային փառաց բարձրացման արժանաւոր գործ մը կատարած լինելու գոհունակութիւնը կը ղգայ. և ի խորոյ սրտի իր ղգայումը կը յայտնէ։ «Ահա հիմակ, կ'ըսէ, Որդին Մարդոյ փառաւորուեցաւ, և անոր փառաւորուելովը աւելի ևս փառաւորուեցաւ Աստուած, երկնաւոր Հայրս։ Եւ փոխադարձաբար, եթէ Աստուած Որդւոյ Մարդոյ գործովը փառաւորուեցաւ, հարկաւ նա պիտի փութայ եւաքանչեայ փառաւորել Մարդոյ Որդին։ Իսկ այս փառաւորումը այլեւս չուշանար, մօտալուտ է, և չտառել կ'իրականանայ, և իրականացումը կը տեսնէք։»

Յորին խորհուրդներ կը կատարուէին այս նշանաւոր վայրկեաններուն մէջ. Յիսուսի մահը կը պատրաստուէր, մարդկութեան փրկութիւնը պիտի կատարուէր, Յիսուս իր անհուն սիրոյն մէկ նշանը կու տար իր վիրկագործ մահուամբ, այդ մեծ սիրոյն նորօրինակ բարձրայղում ալ կու տար նոր խորհրդոյ մը հաստատութեամբ, Մարմնոյ և Արեան խորհուրդի մշտատեւ ներկայութեամբ, որ Յիսուսի վիրկագործ մահուան տեւողականութիւնը կը կազմէր. և սէր ու փառք իրարու կը կապակցէին։ Որդին Մարդոյ մէկ կողմէն խաչ ու մահ կը տեսնէր իր առջեւ, միւս կողմէն սէր ու փառք կը նկատէր անոնց մէջ, և այդ անճառելի միաւորման արտայայտութիւնն էին աւետարանիչին ըսելը, Խոսո- «ԷԷՔԵԱՑ ՂՆՈՈՄ, և աւետարանական հառաչելը, Փոռ-ոոՔԵՑոռ- Որդին Մարդոյ։ Պատմութիւնը, երբ մէկ կողմէն աւելութիւն և չարութիւն և մատնութիւն կը

ներկայէ, միւս կողմէն չարչարանք և մահ և խաչ կը գուշակէ։

Վարվառակն փոփոխեցէ զնա խօսքը, Յիսուսի միտքով՝ Մահս տօ- պօրոտ է ըսել էր. անոր համար հրաժեշտի խօսքեր վրայ կը բերէ. «Որդեակք իմ, քիչ ժամեր միայն ձեզի մէկտեղ ըլլալու, վասն զի չուտով ձենէ պիտի բաժնուիմ, այս աշխարհէ պիտի ելլեմ, դուք զիս պիտի փնտռէք երթալ միանակ ձեզի, բայց զիս պիտի չկարենաք ձեզի հետ ունենալ, որովհետև ոչ դուք իմ եղած տեղս պիտի գաք, և ոչ ես ձեր եղած տեղը պիտի ըլլամ, որ միա- սին գործենք։ Կը յիշէք որ այս խօսքերը առնուք Հրէաներուն ալ կ'ըսէի, բայց ձեզի համար տարբեր է. անոնց հետ ամբողջական անջատում էր. իսկ ձեզի հետ ժամանակաւոր և մարմնաւոր անջա- տում է միայն, և դարձով մէկտեղ կ'ըլլանք, միայն թէ դուք ալ հոգւոյ կապը պահէք ինծի հետ։ Ահա կապը սէրն է. հինէն արուած պատուիրան մը, զոր ես ձեզի բոլորովին տարբեր և կատարեալ կերպով, իբրև նոր պատուիրան մը կու տամ։ Որովհետև կ'ուզեմ որ իմ հրամայած սէրս ըլլայ այնպէս, ինչպէս որ ես ձեզ և բոլոր մարդիկը սիրեցի. երթալ ինծի համար բան մը չպահանջելով, այլ յամենայնի և ըստ ամենայնի և բոլոր անձամբ ձեզի և մարդ- կութեան համար զոհուելով. ինչպէս որ իմ մօտալուտ մահուս ալ պիտի լրանայ։ Եթէ իրօք այդ կերպով սէր ունենաք իրարու, այն աւանն պիտի տեսնուի և հաստատուի, որ իրագնէ իմ աշակերտներն էք։ Վատահ եմ որ այդպիսի արիական սէր մը պիտի ունենաք օր մը, բայց հիմա տակաւին այդ արիական սէրը չունիք. այս գի- շեր իսկ ինծի հաւանելիք վասնզին դիմանալու չափ ալ արիութիւն պիտի չունենաք. և ինծի վկայած սէրնիդ գործով պիտի չը ցուցնէք. այլ ամէնքնիդ ալ պիտի տկարանաք ու ահիք ու իյնաք և զիս վասնզին դիմաց թողլով՝ ինքզինքնիդ մտածելու միայն պիտի հոգաք, զիս մինակ պիտի թողուք ու պիտի ցրուիք, ճիշդ ինչպէս Ս. Գիրքին մէջ բառած էր, Հարէց զհովիւն և ցրուեսցին ոչ- խարք հօտին (Զաք. ԺԳ. 7)։ Սակայն մի՛ յուսահատիք, արդէն ըսած եմ և նորէն կը կրկնեմ, թէ մեռնելէս եառքը նորէն պիտի կենդա- նանամ, և թաղուելէս երեք օրէն յարութիւն պիտի առնեմ. և երբ- որ յարութիւն առնեմ, նորէն Գալիլիա կը դառնամ, և երբոր զիս նորէն վնասէք, կրնաք այնտեղ գալ ու զիս գտնել»։

266. ՊԵՏՐՈՍԻ ՀԱՄԱՐՁԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Մտթ. ԻՋ. 33-35, Մար. ԺԴ. 29-32, Ղտ. ԻԲ. 31-34. Յով. ԺԳ. 36-38

Յիսուսի խօսքեր թէ յուզիչ էին և թէ հետաքրքրական, յանդիմանութիւններով ալ խառն։ Մօտալուտ մահը, սիրոյ պատուիրանը, անձանօթ տեղ երթալը, առաքեալներուն ակարանալը, Փաղիլիայի ժամադրութիւնը, բոլորն ալ իրարմէ տարբեր, բայց և միանգամայն գրգռիչ կողմեր ունէին։ Առաքեալներուն վրայ ունեցած տպաւորութիւն գործեց, վարդապետին լքանելու յանդիմանութիւնը, իրենք որ կը կարծէին թէ բան մը չկրնար զիրենք Յիսուսէ բաժնել, և թէ կրնան ամէն տեսակ վտանգի դէմ դնել։ Հետեւաբար ամէնքը մէկ բերան ակամն կրկնել, թէ ուր ալ երթայ մէկտեղ պիտի ըլլան, ինչ ալ հանդիպի պիտի չհեռանան։ Սակայն Յիսուս դաձեալ իւր բաժնումը կը կրկնէր, թէ իր գացած տեղը չպիտի գան, և զինքը լքանելուն պիտի հեռանան։

Ընդհանուր խօսակցութեան մէջ, Յիսուսի կրկնելուն և առաքելոց պնդելուն մէջ, ահա Պետրոս նորէն առջեւ կը նետուի, և ուրիշներէն աւելի խիզախ կերպով մը կ'ըսէ. «Այս ինչ տեղ է եղեր, որ մենք չենք կրնար եղեր երթալ, ըսէ նայինք թէ երթալիք տեղդ ուր է, որ իմացուի, թէ կրնանք կամ թէ չենք կրնար մենք ալ գալ»։ Յիսուսի երթալիք տեղը չարչարանաց ասպարէզն էր. անոր համար կը պատասխանէ. «Ուր ես պիտի երթամ, դուն հիմակ չես կրնար գալ, և ինչպէս ըսի, դուն ինձի չես կրնար հետեւիլ, բայց օր կուգայ ու ատենը կը հասնի որ դուն ալ ինձի կը հետեւիս և իմ գացած տեղս կուգաս»։ Պետրոս Յիսուսի խօսքերուն թագուն միտքը չկրնար թափանցել, և նկատելով որ Յիսուս միայն իրեն հետեւելու դժուարութեանց և վտանգներու կ'ակնարկէ, աւելի աստիկ համարձակութեամբ կը կրկնէ. «Զեմ իմանար թէ ինչու. պիտի չկարենամ եղեր քեզի հետեւիլ։ Քանի որ ես միտքս դրած եմ ամէն վտանգի յանձնառու ըլլալ, մինչեւ իսկ քեզի համար կեանքիս վտանգն ալ աչքս առնել, այլ ևս քեզի չհետեւելու, և քեզ լքանելու ու հեռանալու պատճառ չմնար։

*Ուսաի եթէ ընկերնիրէս բոլորն ալ պիտի սկարանան, պիտի չուա-
բին, ու պիտի գայթակղին, սակայն ես մինակ պիտի չսկարանամ
ու պիտի չհեռանամ»:*

*Յիսուս կէս հեգնական և կէս յանդիմանական չեչտով մը կը պատասխանէ. «Ինձի համար կեանքիդ վտանգը յանձն առնողը դուն ե՞ս եղեր, Պետրոս: Դուն տակաւին չատ հեռու ես այդ սէ-
բէն ու այդ արիւթենէն: Ոչ թէ միայն վտանգի դիմագրաւող չես:
այլ նոյն իսկ այս գիշերուան մէջ, դեռ լոյսը չճեղքուած ու հա-
ւախօսի ժամը չհասած, դուն երեք անգամ պիտի զիս ուրանաս,
ու պիտի պնդես թէ զիս չես ճանչնար»: Պետրոս աւելի զայրացած
քան զարմացած Յիսուսի կշտամբողական գուշակութիւններէն, կը
պատասխանէ. «Ամէնէն մեծ վտանգը ինչ կրնայ ըլլալ, քայց եթէ
մեռնիլ: Ես անա կը յայտարարեմ, թէ մահուան ալ յանձնառու
եմ, անոր համար գայթած տեղէ երթալուս և քեզմէ չհեռանալուս
կրնաս վստահ ըլլալ»:

Յիսուս նորէն կը պատասխանէ, արգահատական ոճ մը տալով
իր խօսքերուն. «Սիմո՛ն, Սիմո՛ն, խօսքիս լաւ ուշադրութիւն ըրէ,
սատանան նեռէդ է քեզ փորձելու և կորնդանելու, նա իր խա-
չերութեանց մաղին մէջ, քեզ ալ ցորենի պէս մաղէ պիտի զարնէ
և տակնուվրայ ընէ, և դուն անոր խարխալէն ազատելիք չունիս:
Միայն թէ քեզ չատ սիրելուս և քու եռանդդ տեսնելուս, խնդ-
րած եմ Երկնաւոր Հօրմէս, որպէս զի քեզ իսպառ կորնդանման և
կրատեան չմատնէ, այլ ուրացութենէդ ետքը զգաստանաս, ըրա-
ծիդ վրայ զղջաս, նորէն ինծի դառնաս, և քու բարի օրինա-
կովդ ընկերներուդ ալ զղջումին և լաւ ճանապան հետեւելնուն
օգնական ըլլաս»: Պետրոս փոխանակ հանդարտելու և իր համար-
ձակութիւնը չափաւորելու, Յիսուսի այս խօսքերէն աւելի վիրա-
ւորուած, և իր զգացումներուն վրայ յանձնապաստան, դարձեալ
խրոխտանօք կը պատասխանէ, «Վարդապետ, նորէն կ'ըսեմ, նորէն
կը պնդեմ, ես քեզի հետ բանտ մտնելու ալ պատրաստ եմ, չար-
չարանք կրելու ալ պատրաստ եմ, մեռնելու ալ պատրաստ եմ,
անոր համար կը խնդրեմ որ կասկածդ փարատես, և իմ վրայ չը
կասկածիս»:

«Ես ալ քեզի կը կրկնեմ և կը պնդեմ, կը պատասխանէ Յի-
սուս, որ դուն Պետրոս, որ այդ յայտնարարութիւնները կ'ընես,

նոյն իսկ այս գիշեր, դեռ լոյսը չբացուած, և աքաղաղը երկրորդ անգամ չխօսած, դուն երեք անգամ զիս պիտի ուրանաս, պնդելով որ զիս չես ճանչնար»։

Յիսուսի կրկին ու կրկին պնդումները մեծ տպաւորութիւն չը գործեցին Պետրոսի վրայ, և նա տակաւին իւր յամառ յայտարարութիւնները կը կրկնէր, և անոր նայելով միւս առաքեալներն ալ նոյնը կը պնդէին, թէ որևիցէ վտանգի առջեւ Յիսուսը պիտի չը լքանեն, և թէ իրենց վարդապետին սիրոյն կեանքերնին ալ զոհելու պատրաստ են։ Ունայն և անխոհեմ պարծենկոտութիւն. թեթեւամիտ անձերու սովորական երեւոյթ մը. որուն իրենց վրայ մեծմեծ գաղափարներ անուցանելով՝ իրական և գործնական դիպուածները չեն կշռեր։

Այդ հատուածին վերջը անցողակի յիշենք, թէ աւետարանին այդ պատմութիւնը, և Յիսուսին Պետրոսի ըսած խօսքերը. Անոնցմէ ինքնիշխան չէին խօսիլ ինչ պարագայի մէջ էին, այլ ես ալեւոյթի վրայ էի, չի մի պակասեցնէր հաւատքս էր, և դու երբեմն դարձեալ և հաստատեցնէ եղբարս էր, բանական եղան վասնիկանի 1870 տարուոյ ժողովին, իբր հաւատոյ դաւանութիւն ընդունելու համար, թէ Պետրոս առաքեալ անսխալ է, և թէ անոր նմանութեամբ բոլոր Հռոմի պապերը անսխալ եղած են և անսխալ պիտի ըլլան։ Պետրոս, որ միամտութեամբ ինքզինքը բան մը կը կարծէ, որ իւր ունայն պարծենկոտութեան համար կը յանդիմանուի, որ իւր անկումովը կը խայտառակուի, որ ուրացութեամբը իւր հաւատքին ակարութիւնը կը յայտնէ, որ զղջումով միայն նորէն առաքելութեան՝ պաշտօնին կ'արժանանայ, անսխալ անձի տիպար մը չներկայացուցանէր Հռոմի պապերը կարենան օգտուիլ։ Պետրոսի բուն մեծութիւնը կը կազմեն իւր առաքելական արդիւնքները, Աւետարանին համար կրած հալածանքները, և մարտիրոսական մահը, որք անսխալութեան փաստ չեն կազմեր ոչ Պետրոսի անձին և ոչ Հռոմի պապերուն։

267. ՋԷՆՔԻ ՄԱՍԻՆ ՄՈՋԱԳԷՊԸ

Ղուկ. ԻԲ. 35-38

Երբոր Յիսուս Պետրոսին ու բոլոր առաքեալներուն խօսելով, անոնց սկարուԹիւնը, Ղինքը լքանելնին, և իրեն մինակ մնալը կը գուշակէր, պահ մը միտքը իւր մարդկային զգացմանց ապդեցուԹեան ներքև մնաց, անոք և անպաշտպան մնալը սկարուԹիւն երեւցաւ, անկար և անճար մնալը ստորնուԹիւն Թուեցաւ, անձին պաշտպանուԹեան գաղափարը հրապուրիչ կերպարան առաւ, և յանկարծական փոփոխուԹեամբ մը տարբեր տեսուԹիւններ սկսաւ փայփայել. և անակնկալ ձեւով մը դարձաւ իրեններուն հարցնել։

«Երբոր մեր առաքելական աշխատուԹեանց միջոցին, ձեզ ամէն կողմ կը ղրկէի առանց պայարի և առանց պաշտպանուԹեան, առանց ղրամի և առանց տոպրակի, առանց սեղորդի և առանց զէնքի, միԹէ վտանգի հանդիպեցաք, կամ Թէ պէտքի մը կարօտ մնացի՞ք, և կամ Թէ վնաս մը կրեցի՞ք, ինչ կ'ըսէք, ինչպէ՞ս եղաւ»։ «Բան մը չհանդիպեցաւ, կը պատասխանեն առաքեալները, ոչ կարօտուԹիւն զգացինք և ոչ մէջտեղ մնացինք, ոչ վտանգի ենԹարկուեցանք, և ոչ վնաս կրեցինք»։

«Այս լաւ, կ'ըսէ Յիսուս, այն ատեն անանկ եղեր է, բայց հիմակ պարագաները փոխուած են, այն ատեն ամէն կողմէն մեզի կ'օգնէին, այժմ ամէն կողմէ մեզի կը հակառակին, ուստի հիմայ այլեւս նոյն հրահանգները չեն գործեր։ Հիմակ կ'ըսեմ որ ով որ ղրամ ունի՝ քսակը մէկտեղ առնէ, ով որ տոպրակ և ապրանք ունի ապահով պահէ, ով որ զէնք ունի՝ իրեն հետ կրէ. վտանգի անձի պաշտպանուԹեան դիմել արգելեալ բան չէ։ Մինչև իսկ պիտի ըսեմ որ հիմակ անանկ պարագաներու մէջ ենք, որ ինչպէս կ'ըսեն, մանգաղը սուրի փոխելու ատենն է, մինչև անգամ հագուստը ծախելու և զէնք գնելու ատենն է։ Թերեւս երբոր մեզ գինուած տեսանեն, մեզ չարագործ մարդիկներու կարգը պիտի դնեն, բայց հոգ չէ. չէ՞ որ Ս. Գիրքին մէջ ալ գրուած է արդարին համար, Թէ Ընդ անօրէնս համարեցաւ (Ես. ԾԳ. 12)։ Ինչ որ մարգարէ-

ներըը ինձի համար պուշակեցին, ամէնքն ալ իրենց իրագործումը ունեցան, այս ալ թող իրականանայ, և ամենայն ինչ կատարեալ ըլլայ»։

Առաքեալները, որ արդէն նախընթաց կշտամբողական գուշակութենանց վրայ գրգռուած էին, դիւրաւ վառուեցան Յիսուսի նոր հրահանգներէն, և աչուընին չորս կողմ նետեցին զէնքի պատրաստութիւն տեսնելու, և գուշակուած վտանգին առջև Յիսուսն ու ինքզինքնին պաշտպանելու։ Մէջերնէն անոնք որ աւելի եռանդուռ էին և զէնք վնտռելու տեսուած էին, կը պատասխանեն. «Ահա, այստեղ երկու հատ սուր կայ»։ Այդ երկու սուրերուն պատրաստ գտնուիլը բացատրելու համար, չատերուն հետ մենք ալ դիտել կուտանք, թէ առաքեալներ երբէք զինեալ չեղան, և զատկական ընթրիքին ալ զէնքով գալերնին ենթադրելի չէ։ Նմանապէս ոմանց կարծածին պէս, սեղանի մեծ դանակները սուրի տեղ իմանալը, բոլորովին տարօրինակ է, վասն զի առաքեալներ սուրը դանակէ գատելու կարող էին, և զատկական ընթրիքին ալ դանակ գործածելու պէտք չկար։ Ուստի հաւանական է կարծել թէ, այդ երկու սուրերը զարդարուն վերնատունին տանտէրոջը կը պատկանէին, որ իբր ունեւոր մարդ կրնար երկու հատ սուր ունեցած ըլլալ, և առաքեալներ կրնային անոնք կամ կախուած տեսնալով և կամ տանտէրէն ուզելով և առնելով Յիսուսին ցուցնել։ Նոյն իսկ են ապա էկեղեցւոյ բացատրութիւնը, աւելի դիպուածով, տան մէջ գտած ըլլալնին կը ցուցնէ, քան թէ կանուխէն իրենց հետ ունենալնին։

Բայց Յիսուսի վայրկենապար յուզեալ զգացումները տեսական չեղան, նոյնիսկ իր աչակերտներու եռանդով զէնքի եռեւ ըլլալնին՝ իրեն ախորժելի չեղաւ, և բոլորովին զինեալ խումբ մը չորս կողմը ունենալն ալ չսիրեց, հետեւաբար ինքն նորէն՝ իրմով բորբոքուած եռանդը մարելու փութաց, և Բառական են վճռական պատասխանով առաքեալները տեղերնին նստեցուց։ Սակայն այն երկու սուրերը առաքելոց ձեռքը մնացին, «Անոնք ալ տեղը դարձուցէք» չըսաւ, բայց վերջէն, Գեթսեմանիի մէջ, անոնց կիրառութիւնը արգելեց, և անոնցմով գործուած վնասը, Մաղքոսի ականջին վէրքը դարմանել փութաց, զինեալ պաշտպանութեան դրութիւնը խափանելով և իրմէ հեռացնելով։

Ջէնքի յիշատակութիւնը վայրկենական յուզման մը հետեւանքը եղած էր, և նշանակութեան արժանի հետեւանք մը չունեցաւ, բայց եթէ Ցխտուսի, վինեալ պաշտպանութեան դէմ դժկամակութիւնը աւելի ևս շեշտեց, զի չատ աւելի նշանակալից եղաւ վերջին արգելքը, քան թէ առաջին քաջալերութիւնը։

278. ՅԻՍՈՒՍԻ ԿՏԱԿԸ

Յովհ. ԺԹ. 1—4

*Երեք առաջին աւետարանիչները այնեա ուրիշ յիշատակութիւն չունին վերջին ընթրիքին պարագայից վրայ և Յիսուսին վերնատունը թողլով Գեթսեմանի երթալը յիշատակելով կը փակին. սակայն Յովհաննէս չատ ընդարձակ կերպով յառաջ կը բերէ վերնատան պարտողական մասերը լրանալէն, և Մարմնոյ և Արեան խորհուրդին ալ հաստատուելէն ետքը, Յիսուսի խօսած վերջին խրատները, յորդորները, յանձնարարութիւնները և յայտնութիւնները: Այս մասերը սովորաբար Վերակ անունով կը կոչուին, իբր թի կտակ է մահամերձ անձի մը վերջին կամքին բացատրութիւնը, և Յիսուսի խօսքերն ալ, իբր կտակը կը կազմեն, ոչ նիւթական, այլ բարոյական կտակ մը: Համապատասխան նպատակ ունենալով չորս աւետարանութեան բովանդակութիւնը չատացատրել կարդի մէջ ներկայել և բացատրել, կտակին պարունակութիւնն ալ լուսաբանելու կը պարտաւորուինք: Անոր ընդհանուր գիծերը յուզիչ են և սրտագրաւ, սիրալիր և սիրայորդոր, և իրաւունք Սիրոյ Աչակերտին գրիչին արժանի: Բոլոր խօսակցութիւնը թէ խօսողին և թէ գրողին կողմէ արուեստական կարգաւորութեան վերածուած չէ, սիրով լեցուն, յաւուր ցայտուն, զգացմամբ զեղուն, սիրտի ինքնաբեր բղխումներ են. նիւթեր յանկարծ կը փոփոխուին, միեւնոյն նիւթ նորէն կը կրկնուի, բայց ամէնը մէկտեղ անանկ գրաւիչ ոճ մը ունի, որ այսօր իսկ, այնչափ դարերէ ետքը, առանց յուզուելու կարդալ հնար չէ:

Մենք, որչափ հնար է, զանազան կէտերը պարզաբանելու, և

խօսքերուն ներքին իմաստները բացատրելու համար, հատուածներու պիտի բաշխենք կտակին ամբողջութիւնը, և իւրաքանչիւր հատուածը բացատրաբար պիտի թարգմանենք. ինչպէս երբեք միշտ, քանի անգամ որ Յիսուսի խօսածն ու տրվեցուցածը յառաջ բերելու առիթին ունեցանք,

Թէպէտ մեր եկեղեցին աւագ ուրբաթի կտակի աւետարանին ընթերցումը, աւելի վերէն, Յովհաննու ԺԹ. 16 համարէն կը սկսի, սակայն անոր առաջին մասերը ոտնալուայի գործողութեան, մատնութեան յայտնելուն, և Պետրոսի համարձակութեան պատմութիւնները կը պարունակեն, և մենք ըստ այնմ զեռեզեցինք (§ 262, 265, 266). իսկ բուն կտակը Յովհաննու ԺԳ. 1 համարէն կը սկսի, ըստ այնմ կը սկսինք մենք ալ:

Յիսուս պատգամախօսական և վստահացուցիչ չեշտով մը կը սկսի իւր խօսքը. Մէ՛ խռովեսցին սիրտ ձեր: Այնչափ միտքերը յուզող և չարչարող կէտեր յառաջ բերեր էր Յիսուս, որ առաքեալները չվհատելու իրաւունք ունէին: Մօտալուտ մահուան և վերջնական բաժանման յաւերը չէին բաւեր, այլ մահուան միջնորդը և Յիսուսի մահինչը իրենցմէ մէկը պիտի ըլլար, ուրիշ մը իրենցմէ Յիսուսը պիտի ուրանար, ամէնքն ալ Յիսուսը պիտի լքանէին ու փախչէին, զինուելու հրահանգ մը տրուած էր յանկարծ, և նոյնպէս յանկարծ հրահանգը ետ էր առնուած: Ինչ պիտի ըլլար, բուլոր այս պարագաներուն ելքը: Միթէ բնական չէր որ առաքեալներուն սիրտերը ալեկոծեալ ծովի նման տակնուվրայ եղած ըլլային: Իրօք ալ եղած էին, ամէնքը չտարած ու չփոթած կը մնային. ոչ ընելիքնին և ոչ ըսելիքնին պիտէին, տատանեալ և տատամսեալ վիճակ մը ունէին: Յիսուս կը խոչճայ, և բոլոր կտակի քարոզը միևնոյն նպատակն ունի. առաքեալները ոգևորել, միխիթարել, և յուսադրել, անոր համար հաստատ ձայնով և վստահացուցիչ ոճով կը սկսի. Մէ՛ խռովեսցին սիրտ ձեր:

«Տխուր և կսկծեցուցիչ խօսքեր ըսի ձեզի, մտահոգութեան մէջ ձգողութի ձեզ. ցաւալի բաժանման մը հետեւանօք ձեզ անպաշտպան ձգողս յայտնեցի, այլ մի՛ չփոթիք, մի՛ յուսահատիք. ատոնք վերջնական պիտի չըլլան, բաւական է որ Աստուծոյ վրայ հաւատքնիդ ու վստահութիւննիդ ամուր պահէք»: Այդ յառաջաբանէն ետքը, որ առաքելոց ղգացումները հանդարտեցնելու և ապա-

գայն լաւագոյն ցուցնելու արդիւնքը պիտի ունենար, Յիսուս կ'անցնի հաւատքն ու վստահութիւնը գործնելու միասներ բացատրել։ Ասոնցմէ առաջինն է. գացած տեղէն դառնալով առաքեալները իրեն եղած տեղը տանելու խօսումը։ «Երբ այս աշխարհէ կը մեկնիմ, կ'ըսէ, նորէն իմ երկնաւոր Հօրս կ'երթամ. որ ընդարձակ օթեւանի մը տէրն է, ուր չատ չատերու համար տեղ կայ։ Եթէ ես առջեւէն կ'երթամ, միայն ինձի համար չէ, այլ ձեզի համար ալ. որպէս զի ձեզի համար ալ օթեւանելու տեղ պատրաստեմ. և երբոր պէտք եղածը կարգադրեմ, նորէն կու գամ ձեզ կ'առնեմ, և մէկտեղ երկնաւոր Հօր օթեւանը կ'երթանք։ Եթէ առաջ ըսի, որ ուր երթալս չէք գիտեր, բայց այն տեղն ամէն բան կը գիտնաք. ուր երթալս ալ կ'իմանաք, և այլեւս չենք բաժնուիր, և ուր ես ըլլամ, դուք ալ միշտ ինձի հետ մէկտեղ կ'ըլլաք»։

Վերջնական բաժանման խօսքէն ետքը նորէն միաւորուելու խոստումը, իրաւոր մեծապէս միխիթարական էր, և առաքեալներուն սիրտն ալ սկսաւ փոքր մի հանդարտիլ։ Բայց ինչ կ'իմանար արդեօք Յիսուս վերադարձի խոստումով, կամ ինչ իմացան արդեօք առաքեալները նոյն վերադարձի խոստումով։

Ընդհանրապէս խօսուած էր Մեսիայի մը յաղթական գալուստը, և Յիսուսի մեսիայութիւնը ընդունողներն ալ, տեսնելով անոր ստվորական և անշուք կացութիւնը կը սպասէին, որ կամ յանկարծական ինն վոխոխմամբ յաղթական դիրք զգեստ, և կամ այս վիճակի մէջ մեկնելէն ետքը յաղթական կերպարանով վերադառնայ։ Յիսուսի հետեւող հրէական բազմութեան մէջ առջի գաղափարը զօրաւոր էր, և օրէ օր Յիսուսի դիրքին փոխուելուն կը սպասէին։ Բեթսայիդայի անապատին մէջ հայերու հրաշքէն ետքը (§ 98), և Ջիթենեաց լերան վրայ վերջին միաշաբաթի օրը (§ 208) տեղի ունեցած խանդավառութիւնները, այդ ակնկալութեան հետեւանքն էին։ Իսկ առաքեալներուն ակնկալութիւնը աւելի երկրորդն էր, այսինքն անգամ մը մեկնելէն ետքը փառաւոր վերադարձը, վերստին գալստեան յայտնի խնդիրը, որ այնչափ անգամ կրկնուած էր։

Յիսուսի այս կտակի խօսքերն ալ կերպով մը միեւնոյն իմաստը կը շօշափէին, և մինչեւ իսկ նոյն համոզումը կը քաջալերէին. բայց մենք չենք կրնար ըսել, թէ Յիսուս ալ այսպիսի սխալ իմացուած մը կը հաստատէր, այլ թէ նա աւելի հետու, բայց

նոյն չափ ստոյգ գալատեան մը կ'ակնարկէր, այն կատարած գալատեան, որուն վրայ օր առաջ Զիթենեաց քարոզին մէջ ալ խօսած էր (§ 253)։ Ա.յլ եթէ քիչ մը քօղարկեալ կը խօսէր, և առաքեալներուն սխալ իմացուածը ուղղել չէր հոգար, ճշմարտութեան դէմ ոչինչ չկար այդ պարագային մէջ. որ միւս կողմէն աւելի մօտիկէն և աւելի ազդու կերպով առաքեալները մխիթարելու և քաջալերելու կը նպաստէր, ինչ որ Յիսուսի գլխաւորապէս դիտած նպատակն էր։ Առաքեալներ դեռ պատրաստ չէին վերնային և աստուածային ստուգութեանց փաստերով ազդուիլ, պէտք էր անոնց տկարութեան համեմատ միջոցներ գործածել, կամ Պօղոսի բացատրութեամբ, դեռ տամոքանին հաստատուն կերակուրներով սնանելու չափ զօրաւոր չէր, և լոկ կաթով պէտք էր իրենց անունդ ճարել (Ա. Կորնթ. Գ. 2)։

269. ԹՈՎՄԱՍԻ ՀԱՐՑՈՒՄԸ

Յովհ. ԺԴ. 5—7

Կաակի քարոզին մէջ քանի մը հատ ընդմիջումներ կան, կամ ուրիշ խօսքով, առաքեալներուն կողմէն միջանկեալ հարցումներ, որք եթէ ըստ ինքեան մեծ կարեւորութիւն պարունակող կէտեր ալ չըլլան, կը ցուցնեն թէ ինչ հետաքրքրութեամբ և ինչ մտադրութեամբ կը հետեւէին առաքեալները Յիսուսի խօսքերուն։

Ընդմիջողներուն մէջ առաջին յիշուածը Թովմասն է, Դիդիմա կամ Երկուորեակ մականուանուածը, որ իբր թերահաւատ և սակաւահաւատ նկատուած է, յարութենէ ետքը յայտնած երկբայութեան համար (Յովհ. Ի. 25)։ Սակայն մենք արդէն աւելի ունեցանք ցուցնել, թէ ոչ սակաւահաւատ, այլ հաստատուն հաւատքի հետամուտ և եռանդուտ անձ մըն էր Թովմաս (§ 190)։

Յիսուս ըսած էր, թէ երթոր դառնայ և առաքեալները մէկտեղ տանի, իր գացած տեղն ալ և տեղւոյն ճանպան ալ գիտցած պիտի ըլլան։ Թովմաս այնպէս իմացաւ, թէ Յիսուս հիմակուընէ իսկ գիտցած կ'ըլլան կ'ըսէ, ուստի զարմացմամբ մը կ'ընդմիջէ, «Տէր, ուր երթալդ իսկ չենք գիտեր, և երթալու տեղիդ ճանպան ինչպէ՞ս գիտնանք»։ Յիսուս Թովմասին սխալ իմացած լինելը իրեն

հասկնալու միտք չունի, չըսեր թէ, ես հիմակ կը գիտնաք չըսի, այլ երբոր դառնամ ու ձեզ տանիմ, այն ատեն կ'իմանաք ըսի: Այլ ընդհակառակն, իբր թէ իւր առջի բացատրութիւնները չարուեցնակէր, խօսքին ընթացքը պահելով կ'աւելցնէ. «Ճանպան կ'ուզէք գիտնալ, այն յայտնի է. ճանպան ալ ես եմ, ճշմարտութիւնն ալ ես եմ, կեանքն ալ ես եմ: Բնաւ մէկը իմ երկնաւոր Հօրս չկրնար մօտենալ. եթէ ոչ իմ միջնորդութեամբ: Դուք ալ եթէ զիս լաւ ճանչնայիք, երկնաւոր Հայրս ալ ճանչցած կ'ըլլայիք, վասն զի զիս տեսնելով, երկնաւոր Հայրը տեսած կ'ըլլայիք. ինչ որ տեսած կրնաք սեպել, քանի որ զիս տեսած էք»:

Յիսուս գրեթէ առաջին անգամ ըսածը կը կրկնէ. Հաւատացէք ինծի, և չէս հաւատար: Միշտ ինքզինքը Աստուծոյ հետ միացած կը ցուցնէ. և ինչ որ Աստուծոյ կը պատկանի, իրեն ալ կը վերագրէ: Աստուած կեանք է, կամ թէ կեանքը Աստուծմով է, կեանքի իրականացումը՝ ճշմարտութեան հետեւելով կը տարածուի, իսկ ճշմարտութեան ուսուցիչն ալ ինքն Յիսուս է: Ուրեմն ինքն Յիսուս է Աստուծոյ հասնելու ճանապարհ, և ճշմարտութիւն ալ և կեանքն ալ իրմով կ'իրականանան և կը տարածին, որով ինքն կ'ըլլայ ճշմարտութիւն և կեանք տուողը, կամ թէ նոյն իսկ ճշմարտութիւնն ու կեանքը:

ՋՅՕ. ՓԻԼԻՊՊՈՍԻ ՀԱՐՑՈՒՄԸ

Յովհ. ԺԴ. 8—11

Մօտ խօսքը կը բանայ կ'ըսէն. Թովմասին տուած բացատրութեան մէջ, Յիսուս ըսած էր. թէ որովհետեւ զինքն տեսած են, ուրեմն Երկնաւոր Հայրն ալ տեսած են. Տէ՜ր ջնո: Փիլիպպոս կը մտածէ թէ իրենք երբեք Երկնաւոր Հայրը տեսած չեն, և մէկը տեսնելով միւսն իմանալը իրեն խելքով, երբեք տեսնել չըլլար. անոր համար առջեւ անցնելով, և ուրիշներուն ալ միտքէն անցածը յայտնելով կ'ըսէ. «Տէր, անգամ մը Երկնաւոր Հայրը տեսնենք. և ալ ուրիշ բան չենք պահանջեր. հաւատքնիս կատարեալ ընելու համար այս միայն բաւական է մեզի»:

Այս անգամ Յիսուս ուղղակի կը պատասխանէ Փիլիպպոսի

առաջարկին, և աւելի մանրամասնօրէն կը բացատրէ իւր և երկնաւոր Հօր ունեցած նոյնութեան գաղափարը։ «Philիպպոս, կ'ըսէ, ձեզի հետ եմ, և դուն տակաւին զիս չե՞ս ճանչցած, Philիպպոս։ Զիս տեսնողը երկնաւոր Հայրը տեսած կ'ըլլայ ըսի ձեզի, և եթէ տակաւին երկնաւոր Հայրը տեսնել ուզես, պէտք է ըսել, որ զիս ալ չես տեսած և չես ճանչցած։ Զիս տեսա՞ր ու ճանչցա՞ր. ուրեմն երկնաւոր Հայրն ալ տեսար ու ճանչցար. ինչո՞ւ ուրեմն տակաւին երկնաւոր Հայրը տեսնելու խնդրանք կ'ընես։ Միթէ չե՞ս հաւատար որ երկնաւոր Հայր և ես միեւնոյն ենք, նա ես է, ես ան եմ, նորա խօսքը իմ խօսածս է, իմ խօսածս նորա խօսքն է, որովհետեւ ես երբեք իմ կողմէս և իմ միտքէս չեմ խօսիր, այլ երկնաւոր Հօր տուն տուածն է որ կը խօսիմ, նա ինքը գիս է, և նա է որ ինձմով կը խօսի։ Նոյնպէս իմ գործերս ալ երկնաւոր Հօր գործերն են, ես ինձէն և ինձմով չեմ գործեր, այլ երկնաւոր Հայրը, որ ինքը գիս է, նա է բուն գործողը։ Այս ամէնուն դեռ չէ՞ք հաւատար արդեօք։ Արդ եթէ երբեք խօսքերուս չէք հաւատար, գոնէ գործերուն հաւատացէք։ Միթէ այն ամէն սքանչելիքները ու հրաշքները, զորս անցած ժամանակներու մէջ տեսաք. հնա՞ր էին առանց Աստուծոյ կատարուիլ։ Բայց քանի որ կատարուեցան, ճանչցէք թէ Աստուծով կատարուեցան, թէ բաներս ճիշդ են, թէ Աստուծոյ հետ միացած եմ, թէ ես և երկնաւոր Հայր միեւնոյն բան ըսել է»։

Այդ վարդապետութիւնը ուրիշ անգամներ ալ Յիսուս խօսած էր, և մենք ալ իրենց տեղերը բացատրած ենք (§ 53 եւ 170), հետեւաբար նորէն երկարել չենք ուզեր, միայն դիտել կու տանք թէ այստեղ Յիսուս, առաքեալներուն անձուկ չրջանակին մէջ, շատ աւելի յստակ բացատրութիւններ կը գործածէ։

271. ԳԱՂԱՆԻԵՐՈՒԹԵԱՆ ՓԱՍՏԵՐ

Յովհ. ԺԴ. 12—21

Թովմասի և Փիլիպպոսի ընդմիջումներուն գոհացում տալէ, և հարցումներուն պատասխանելէ ետքը, Յիսուս իր կտակի քարոզին ընդմիջուած թելը ձեռք կ'առնէ, և իր նպատակին, այսինքն առաքեալները ոգեւորելու, մխիթարելու և քաջալերելու յարմար

նրանց փասին կամ խոստումներ յառաջ կը բերէ : Աւաչինը եղած էր, վերադառնալով առաքեալներն ալ իւր երկնաւոր Հօր օթեւանը տանելու խոստումը, երկրորդը կը լինի ապագայ ընդարձակ գործունէութեան մը յայտարարութեանց տեսակէտը, որ այժմէն կրնար առաքեալներուն ոգեւորութիւն գրգռել : «Սուրգապէս գիտեք, կ'ըսէ Յիսուս, և ես ձեզ կը վստահացնեմ, որ իմ մեկնելէս ետքն ալ, ով որ հաւատքով ինծի հետ կապուած է, պիտի կարենայ ինչ իմովս կատարել այն ամէն գործերը, զորս ես կատարեցի, մինչև իսկ իմ երած գործերէս աւելի մեծերն ալ պիտի կատարէ : Հոգ չէ որ ես այլեւս մեկաներ չըլլամ, վասն զի ես երկնաւոր Հօրս քովը կ'երթամ, և ինչ ետքն որ պէտք կ'ունենաք իմ անունովս խնդրեցէք, և ինչ որ կը խնդրէք, ես երկնաւոր Հօրս կը միջնորդեմ և ձեզի համար կ'ընդունիմ : Որպէս զի ինչպէս հիմայ, նոյնպէս այն առեն ալ Որդւոյ Մարդոյ փառքը չտեսնակէ, և երկնաւոր Հայրը Որդով փառաւորուի» :

Քաջալերութեան այդ երկրորդ փառը, իրաւ ալ կրնար շատ մեղմել առաքեալներուն՝ առանց Յիսուսի մնալու ցաւն ու վարանումը, երբոր վստահութիւն կը տառնային, թէ Յիսուս մօտէն կամ հեռուէն միշտ նոյն կերպով պիտի պաշտպաներ, և իրենց պիտի օգնէր : Յիսուսի խօսքերուն մէջ դիտողութեան արժանի կէտ մը կրնայ համարուիլ, նոյն իսկ Յիսուսի ըրածներէն աւելի մեծ գործեր կատարելու խոստումը : Եթէ պարզապէս հետաքրքրական չափազանցութեան ձև մը չուզենք տալ, պէտք է մեկնենք առաքելական գործունէութեան ընդարձակութեան վրայ, որ երկար աշխարհի մէջ տարածուելու, մինչ Յիսուսի գործունէութիւնը Պաղեստինի մէջ ամփոփուած մնայ : Իսկ հրաշքներու մեծութեան կամ պզտիկութեան բաղդատութեան մասնել, բոլորովին անտեղի կը սեպենք, որովհետև ամէնն ալ հետաքրքրական գերբնական կոչումներ են :

Այս տեղ պատշաճ կը սեպենք դիտել տալ նաև, թէ Յիսուս իւր կտակի քարոզով, որչափ ալ ուղղակի իւր առաքեալները քաջալերելու նպատակ ունի, սակայն այդ չքաւեր նպատակին ամբողջութիւնը կազմելու : Յիսուս նկատի կ'առնէ իւր աշակերտներն ու հետեւողները բոլոր յետագայ դարերու մէջ, և անոնց ամենուն կը խօսի իւր ոգեւորիչ յորդորականները : Նոյն ինքն Յովհաննէս

առաքեալն ալ, որ իւր աւետարանը կը գրէր, երբ բոլոր առաքեալները արդէն վախճանած էին, և եկեղեցին բաւական ընդարձակութիւն ստացած էր, և նոր հովիւներ ու հասարակութիւններ երեւան եկած էին, Յիսուսի այդ գեղեցիկ քաջալերականները պիրի առնելով, իւր ժամանակին եկեղեցւոյ պաշտօնեաներն ու հաւատացեալները ոգեւորելու նպատակ ունէր, և անոր համար այսպէս ընդարձակ և մանրամասնաբար կերպով գիրքի կ'առնէր Յիսուսի վերչին և ազդու խօսքերը:

Երրորդ քաջալերական փաստ մըն ալ կ'աւելցնէ Յիսուս, ու կ'ըսէ. «Եթէ իրաւցնէ դիս կը սիրէք և ինձի հաւատարիմ կը մնաք, իմին բոլոր պատուէրներս ճշմարտութեամբ պահեցէք, որ ես ալ Երկնաւոր Հօրմէս խնդրեմ, և նա ալ ձեզի, իմ տեղ ուրիշ Մխիթարիչ մը դրկէ, որ այլ եւս ձեզմէ չհեռանայ, և միշտ մինչեւ վերջը ձեզի հետ մնայ: Այդ նոր Մխիթարիչն է Հոգին Սուրբ, ճշմարտութեան Հոգին, որ աշխարհայինք արժանի չեն ընդունելու, վասն զի զայն տեսնել ու ճանչնալ չեն ուզեր. բայց դուք, որ Երկնից Արքայութեան հետեւեցաք և Աւետարանին աչակերտեցաք, զայն ճանչցած եղաք, ուրեմն ընդունելու ալ արժանի եղաք, որով պիտի կարենաք զայն ընդունիլ, և զայն միշտ ու միշտ ձեզի հետ ունենալ, և նա ալ այլեւս ձեզմէ պիտի չհեռանայ»:

Յիսուսի այդ խոստումը հնար չէ բացատրել Հոգւոյն Սրբոյ գալստեան և Պենտեկոստէի օրուան եղելութեան վրայ մեկնել, թէպէտև այն՝ Հոգւոյն ազդեցութեան առաջին և զգալի նշանակն եղաւ: Յիսուսի խօսքով Հոգին Սուրբ մէկտեղ պիտի մնայ և պիտի բնակի ի յաւէտեան, և այս պարագայն որոշիչ է Հոգւոյն Սրբոյ ազդեցութեան և հովանաւորութեան իմաստը ճշդելու համար: Հոգին Սուրբ այս տեղ Մխիթարիչ կ'անուանուի, և այդ ալ համապատասխան է Յիսուսի նպատակին, որ էր առաքեալները մխիթարել. սակայն քանի որ այս տեղ մխիթարութիւնը գործնական և իրական իմաստով կ'առնուի, Մխիթարիչ անունն ալ, պաշտպանի հովանաւորի, օգնականի, խրատուսի, ուսուցչի և սփոփիչի իմաստները միանգամայն կը պարունակէ, առաքելոց համար անմիջապէս, և հաւատացելոց համար միջնորդաբար: Վստահութեան և ոգեւորութեան մեծ փաստ է սուգը, ապահով ըլլալ, թէ միշտ և յամենայն ատեան ներկայ Հոգւոյն օժանդակութիւնն ու չնորհները պիտի վայելեն:

Մխիթարութեան և պնդութեան փաստեր առած առեն չորրդ մըն ալ կ'աւելցնէ Յիսուս, ու կ'ըսէ. «Մի՛ մտածէք, ձեզ որբ և բոլորովին լքուած չեմ թողուր: Նորէն ձեզի կու գամ: Իսկ որ քիչ ետքը այլեւս աշխարհ զիս պիտի չտեսանէ, բայց դուք զիս պիտի տեսնէք, վասն զի ես կենդանի պիտի ըլլամ, և դուք ալ կենդանի պիտի մնաք: Ան օր որ զիրար պիտի տեսնենք, պիտի իմանաք և պիտի համոզուիք, թէ ես Հօրս հետ, դուք ինծի հետ, ես ձեզի հետ միացած, ամենքիս իրարու կապուած ու միացած պիտի ըլլանք: Այդ միութեան յօդակապն ալ սէրն է, և սիրոյն ալ նշանը պատուիրանապահութիւնն է, ով որ իմ պատուիրաններս կը պահէ, նա է որ զիս կը սիրէ, և ով որ զիս կը սիրէ նա երկնաւոր Հօրմէս ալ կը սիրուի, ես ալ զայն կը սիրեմ, և ինքզինքս անոր կը յայտնեմ»: Քաջալերութեան այդ չորրորդ փաստը, ինչպէս բացատրութիւններէն ալ յայտնի է, առաջին փաստէն տարբեր է: Ան տեղ յետ ժամանակայ դառնալուն և առաքեալները մխիթարել սկսնելու խօսքը կ'ըլլար, այս տեղ դեռ առաքեալներուն կենդանի եղած առեն այս աշխարհիս մէջ Յիսուսի իրենց յայտնուելուն խօսքը կ'ըլլայ, և եթէ խօսքին նպատակը ընդարձակենք, ընտրեալներուն չնորհուելիք յայտնութեան մը խօսքը կ'ըլլայ: Ոմանք ուզեցին այդ յայտնութիւնները մեկնել այն զանազան երեւումներուն վրայ, որոնք առեն առեն առանձին հրաչքներով սուրբերէն ոմանց չնորհուեցան, սակայն այդ չէր կրնար ըլլալ Յիսուսի քուն նպատակը, որ առաքեալներուն կ'ուղղէր իւր խօսքերը գլխաւորապէս: Ուրիչներ մեկնեցին այն հոգեւորական և ներքին յայտնութեան վրայ, զոր ընտրեալներու հոգիներ կը զգան, իրենց ներսը տպաւորեալ տեսնելով Յիսուսի ներկայութիւնը, որ կարծես իրենց սիրտին և հոգւոյն կը տիրապետէ, և ներքին մարդուն վրայ կ'իշխէ ու կը թագաւորէ: Այդ մեկնութեան կը նպաստեն այն պայմանները զոր Յիսուս կը յիշէ սիրոյ և պատուիրանապահութեան յօդակապը բացատրելով, և Հօր և Որդւոյ և ընտրելոց մէջ փոխադարձաբար ներքին միաւորութիւն մը ընդունելով: Բայց բոլորովին օտար և անտեղի պիտի չսեպէինք լռելեայն և անուղղակի կերպով իւր յարութեան ակնարկ մը տեսնելով այդ չորրորդ փաստին մէջ: Փոքր մի ժամանակ ցաւ ու տագնապ կրելէն ետքը առաքեալներ պիտի հանդարտին, Յիսուս վերակենդանացեալ պիտի յայտնուի

իրեններուն և ոչ թոլոր մարդիկներուն, և անոնք ալ այդ երեւոյթով քաջալերուած սէրերնին պիտի չատցնեն և պատուէրները պիտի գործադրեն: Ուրիշ տեղերէ ալ գիտենք, որ Յիսուս իւր յայտնութեան խօսքը առաքեալներուն ըսած էր, և այսպիսի նշանաւոր պարագայի մը մէջ թոլորովին լռած պիտի չըլլայ, քանի որ առաքեալները ոգեւորելու համար ալ, չատ յարմար եւ չատ զօրաւոր միտում մըն էր:

272. ԹԱԴԷՈՍԻ ՀԱՐՑՈՒՄԸ

Յովհ. ԺԴ. 22—24

Առաքեալներէն ուրիշ մըն ալ, Յիսուսին ըսածները մոխկ ըրած աւանն, հարցուց մր ուղղելու առիթ կը դանէ: Հարցնողին անունը տալով աւետարանիչը կը կոչէ զայն, Յուդա՛ ոչ Իսկարիովտացին, որպէս զի համանունները զատէ, և Երկոտասաններուն մէջ գտնուած երկու Յուդաներ իրարու չշփոթուին: Սրբ՝ Իսկարիովտացիէն տարբեր եղող Յուդան, Յուդա Յակոբեանն է (Ղուկ. Զ. 16. Գործ. Ա. 13.), որ կոչուած ալ Թադէոս (Մրկ. Գ. 18.), կամ Ղեբէոս (Մատթ. Ժ. 3.), և զոր մեր Հայ եկեղեցին, իբր իւր առաջին լուսաւորիչը կ'ընդունի: Առաքեալն հարցումը Յիսուսի յայտնութեան ամէնուն հասատար չըլլալուն համար է. «Տէր, կ'ըսէ, ի՞նչ է պատճառը, որ մեզ միայն պիտի յայտնուիս, և բոլոր աշխարհի պիտի չյայտնուիս»:

«Պատճառը չատ պարզ է, կը պատասխանէ Յիսուս: Երբոր ես մէկու մր կը յայտնուիմ, և անոր կ'երեւիմ և անոր հետ կը միանամ. իմ Երկնաւոր Հայրս ալ ինձի հետ կը յայտնուի, անոր հետ կը բնակի և անոր հետ կը միանայ: Եւ որպէսզի այդ ամէնն ըլլայ, պէտք է որ Երկնաւոր Հայրս զայն սիրած ըլլայ, իսկ նա ոչ մէկը կը սիրէ, եթէ նա իմ պատուէրներս չպահէ ու չգործադրէ: Դուք և ընտրեալներ այս պայմանը կը կատարէք, և ես ալ ձեզի կը յայտնուիմ: Իսկ աշխարհի մարդիկ ոչ զիս կը սիրեն, ոչ իմ խօսքերս մոխկ կ'ընեն և ոչ պատուէրներս կը պահեն, որով նոյն իսկ Երկնաւոր Հայրը անարգած կ'ըլլան, վասն զի իմ խօսքերս ու պատուէրներս ինէ բղխած չեն, այլ Երկնաւոր Հօր խօսքերն ու պատուէրներն են: Հետեւաբար դիւրաւ կը բացատրուի թէ ինչու այսպիսիներուն չեմ յայտնուիր»:

Այս բայսատրութիւններէն դիւրաւ կը հետեւի, թէ Յիսուս այս տեղ չխօսէր այն փառաւոր և արտաքին յայտնութեան վրայ, որով Որդի Մարդոյ պիտի ցուցնէ իւր յաղթութիւնը բոլոր աշխարհի, և անով իւր հակառակորդներն ալ ամօթասպարտ պիտի ընէ: Այլ կը խօսէր միայն այն ներքին և իմանալի յայտնութեան վրայ, որ ինչպէս վերը ըսինք, իւրաքանչիւր արդարոյն ներքնապէս զգալի կ'ըլլայ: Նոյն բացատրութիւնները կը ծառայեն ևս բայսատրելու թէ ինչու Յիսուս իւր յարութենէն ետքը միայն իւր աշակերտներուն և աշակերտուհիներուն երեւցաւ, և բոլոր աշխարհի երեսուն և յայտնուիլ չուզեց:

278. ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍԻՆ ՓԱԼՈՒՄԸ

Յովհ. ԺԹ. 25—31

Կաւակի քարոզը իւր գլխաւոր նպատակը ասպրած կը սեպուէր, առաքեալներուն բացատրելով չորս գլխաւոր միխիթարեսներ կէտեր, և պարզաբանելով երեք առաքեալներուն միջանկեալ հարցումները: Խօսից ընթացքն ալ կը ցուցնէ, թէ Յիսուս կ'ուզէր իւր ըսածները ամփոփելով կասկը փակել, և վերնասուն էն մեկնիլ: «Ահա, կ'ըսէ, ինչ որ ես ձեզի պիտի իմացնէի, քանի որ ձեզի հետ վերջին ժամերս կ'անցնեմ: Ուրիշ իմացնելու և ներշնչելու կէտեր ալ կան, բայց անոնց վրայ երկարելու տանն չմնար, անոնք ալ կը թողում որ լրացնէ Միխիթարիչը, զոր ինչպէս ըսի, Երկնաւոր Հայրը իմ տեղս և իմ խնդրանքիս վրայ պիտի ղրկէ ձեզի, նա բոլոր մնացած կէտերն ալ ձեզի կը սորվեցնէ, և իմ սորվեցուցածները կը կրկնէ և ձեզի կը յիշեցնէ: Ուրեմն այլ ևս պիտի բաժնուինք, մնացէ՛ք բարեւ, իմ վերջին հրաժեշտի ողջոյնս է որ կու տամ ձեզի, խաղաղութեան և ողջոյնի մաղթանքս կ'ընեմ: Խաղաղութիւն ընդ ձեզ, որդեակք: Բայց այս ողջոյնը, այս խաղաղութիւնը զոր ես ձեզի կը թողում, աշխարհի մէջ սովորաբար իսօսուած կերպով չէ. վասն զի արդէն ձեզի յայտնեցի, որ դառն ու վիշտեր, նեղութիւններ ու տառապանքներ կը թողում ես ձեզ իմ մեկնելովս, սակայն, ինչպէս սկիզբէն ըսի, Մէ խռովեցին սիրտ ձեր. մի՛ չփոթիք, մի՛ վախնաք, մի՛ յուսահատիք, անոնք վերջնական

և յուսահատեցուցիչ չեն: Ինչպէս խոստացայ, երկնաւոր Հօր կ'երթամ որ ձեզի ալ տեղ պատրաստեմ, և պիտի դառնամ որ ձեզ առնեմ ու մէկտեղ տանիմ: Եթէ ինձի ունեցած սէրերնիդ ճշմարիտ և հաստատուն է, պէտք է մանաւանդ ուրախանաք, որ երկնաւոր Հօր քովը երթալով, անոր կամքը կատարած և անոր հրամանը գործադրած կ'ըլլամ, ինչպէս պարտաւորութիւն է ամէնուն համար, մեծին հրամանը կատարել, և երկնաւոր Հայրը աւելի մեծ է քան Որդին Մարդոյ: Ըլլալիքները մանրամասնաբար պատմելս, թերեւս ժամանակէն առաջ ձեզ տխրեցնելու ծառայած կ'ըլլայ, սակայն միւս կողմէն ալ օգտակար է, վասն զի երբոր փորձանքները սկսին, կը յիշէք թէ անոնք ամէնքը արդէն ես գուշակած էի, և վատահ կ'ըլլաք, որ ձախորդութիւններէն ետքը գալիք յաջողութիւնները ալ պիտի իրականան, և այս կերպով փորձանքները թեթեւցած կը զգաք: Ա՛լ խօսքս չերկնցնեմ, պէտք եղածները բացատրեցի ձեզի, միւս կողմէն ալ վերջին ժամը մօտեցաւ, սատանան իւր հակառակութեանց ասպարէզը պիտի քանայ՝ ինձի դէմ և իմ Աւետարանին դէմ, կարծելով զիս կորնցնել և Աւետարանը ջնջել: Սակայն նա իր ոյժը ինձի դէմ պիտի չկրնայ ցուցնել, իմ վրաս և իմ գործիս վրայ իւր կարծած տկարութիւնը պիտի չը գտնայ. այլ ընդհակառակն պիտի յայտնուի որ ես Աստուծմէ զօրացած եմ և գործս Աստուծմէ պաշտպանուած է, թէ ինչ որ ըրի երկնաւոր Հօր հրամայածն էր, և ինչ որ գործեցի երկնաւոր Հօր սիրոյն համար ըրի, և ինչ որ հիմակ ալ կ'ընեմ, երկնաւոր Հօր պատուէրն է՝ որ կը գործադրեմ»:

Ինչպէս յայտնապէս կը տեսնուի, Յիսուսի այս խօսքերը, իւր վերջին և բարոյական կտակին փակումը կը կազմէին, և աւելի ևս չարունակելու միտք չեն ցուցներ, իսկ պարունակած խմաստներն ալ, արդէն նախընթացաբար բացատրուածներն են: Յիսուսի խոսքը վերջացնելու նպատակը, աւելի յայտնի կերպով կը տեսնուի, աւետարանիչին Յիսուսի բերանը դրած խօսքերէն. Ովս. ոչի՛ գնաց՛ո՛ւ ասոր, որ ըսել է. «Ա՛լ բաւական է, ելէ՛ք, այս տեղէն մեկնինք, և տեղերնիս երթանք»: Ասոր ետեւէն պէտք էր զատկական ընթրիքին վերջին բաժակն օրհնել, և վերջին երգը երգել և ճանապայ ելնել: Բայց այնպէս չըլլար, ոչ Յիսուս և ոչ ալ առաքեալներ տեղերնէն չեն ելներ, կամ Յիսուս է՝ որ սիրտին ներքին

զեղուածէն մղուած՝ նորէն խօսելու կը սկսի, կամ առաքեալներն են՝ որ հարցումներով և առաջարկներով նորէն Յիսուսը խօսելու կը յորդորեն. վերջապէս կոակի քարոզին առաջին մասը փակուելէն ետքը, նորէն երկրորդ մաս մը կը բացուի, առաջինէն ոչ տարբեր նիւթերով, այլ առաջինէն աւելի ընդարձակ բացատրութիւններով: Այս մասն է որ պիտի պարզաբանենք, բայց կ'ուզենք աւելի հա-

մառօտ ոճ մը պահել, կրկնութեանց մէջ չյիյնալու համար:

274. ՈՐԹԻՆ ԵՒ ՀԻՒԳԻՆ ՆԱՒԱՒՈՐԹԻՒՆԸ

Յովհ. ԺԵ. 1—11

Երբ Յիսուս նորէն խօսելու կը սկսի իր միտքը գրաւող գաղափարը՝ իր և իրեններուն մէջ ներքին միաւորութեան տեսակէտն է, որով պիտի ծնանի հաւատքը և պիտի արձարծի վառահաւթիւնը. և ուստից պիտի հետեւի առաքելական գործունէութեան պատգաթերութիւնը: Առակներն ու նմանութիւնները՝ տպաւորութիւն գործելու աւելի յարմար լինելով, այս անգամ նմանութեամբ մը կը սկսի իր խօսակցութիւնը. իբր նմանութեան ազբ յառաջ կը քերէ որթին ու անոր ճիւղը ու անոր պտուղը, որ է խաղողը, և զայն միտք բերելու համար կրնան նպաստած ըլլալ ընթրիքին մէջ պարպուած և դեռ սեղանին վրայ կեցած գինիին բաժակները: «Դուք լաւ գիտէք, կ'ըսէ, թէ ինչպէս հնար է առանց ընտիր և օգտակար արդիւնքներ ունենալ: Խաղողներ որթերու ճիւղերուն վրայ յառաջ կու գան, բայց այդ ճիւղերը չէին կրնար պտղաբեր ըլլալ, եթէ որթատունկէն կտրուած ու բաժնուած ըլլային: Կարէ՛, բաժնէ ճիւղը իր որթատունկէն, ոչ թէ պտղաբեր կ'ըլլայ, այլ բոլորովին կը չորնայ, և խաղողի պէս ընտիր և աղնիւ պտուղ բերող որթաճիւղը, և ոչ իսկ իբրև փայտ ու առաձգ օգտակար կ'ըլլայ, այլ իբրև ցամքած խոհիւ մը կրակի նետուելէն ուրիշ բանի չծառայեր: Նմանապէս եթէ որթի ճիւղ մը վրան ողկոյզներ չունենար, անպտուղ ուռը որթատունկին վրայ չթողուիր, այլ մշակը կու գայ, և զայն կը կտրէ, և կրակը կը նետէ: Ահա առանկ է ձեր ալ ինձի հետ միաւորութեան և արդիւնաւորութեան վիճակը: Ճշմարիտ որթատունկը՝ ես եմ, որթին ճիւղերը դուք էք. Երկնաւոր Հայրն ալ

մչակն է: Ինչպէս որ որթին ճիւղերը իրենց հիւթը որթատունկէն կ'առնեն, և անով է որ պտուղ կը բերեն, սանկ ալ դուք առանց ինձ պտուղ տալու համար ոչի ու հիւթը ինձ առնելու էք: Դուք ինքնիրեն և ձեզմով միայն պտղաբեր չէք կրնար ըլլալ: Նոյնպէս եթէ ինձի կպած ու միացած առեննիդ ալ, եթէ պտուղ չէք արտադրեր, երկնաւոր մչակը կու գայ, ձեզ կը կարէ ու կը նետէ, ու ըլլայ որ դուք բաժնուիք կամ թէ մչակը ձեզ բաժնէ, ամէն առիթի մէջ կը չորնաք, խուճ կը դառնաք, և կրակի նետուելէ զատ ուրիշ բանի չէք ծառայեր: Պտուղ բերող ճիւղերն ալ կը կարատէ մչակը. բայց ոչ թէ ճիւղը կը կարէ կը նետէ, այլ կըրտելով՝ ճիւղը կը յօսէ և կը մաքրէ. որպէս զի աւելի լաւ և աւելի առատ պտուղ տայ: Սրտաքին յաւերն ու զրկանքներ, որ Աստուծոյ ներելով ձեզի կը հասնին, կարել նետելու համար չեն, այլ յօսելու ու ճիւղը մաքրելու օգտակար գործողութիւններն են: Ահա թէ ինչ ճանչով պիտի կատարուի և արդիւնաւորուի ձեր առաքելական գործունէութիւնը, և թէ ինչպէս պիտի վարուիք դուք ձեր գործունէութեան մէջ յայտնելու համար: Դուք առանչին միաւորութիւնը ինձի հետ ունեցաք, և առանչին մաքրութիւնը ստացաք իմ վարդապետութիւնը ընդունելով և ինձի հետեւելով: Նայեցէք որ ինձի հետ միշտ միաւորուած մնաք, ու ինչ չբաժնուիք: վասն զի եթէ այդ միաւորութիւնը պահէք և իմ վարդապետութիւնէս չհեռանաք, ամենայն ինչ ձեզի յայտ կ'երթայ, և ինչ բանի որ կաթօտութիւն կ'ունենաք, այս կերպով ձեռք կը բերէք: Երկնաւոր Հայրը ձեր վրայ իւր փառքը յայտնեց, և այնպէս կարգադրեց, որ այս կերպով իմ հաւատարիմ աշակերտներս ըլլաք, և ինձի հետ միաւորուած մնալով առատ արդիւնքներ ունենաք: Արդէն ես ալ ներքին և սերտ սիրոյ միաւորութեամբ կապուած եմ ձեզի հետ, ինչպէս որ երկնաւոր Հայրն ալ սուրբ միաւորութեամբ կապուած է ինձի հետ: կ'աղաչեմ, սիրելիք, չըլլայ թէ այս սէրը պաղեցնէք ու հեռանաք, զիս սիրելնուդ մէջ անսասան մնացէ՛ք, և այդ սիրոյն նշան իմ պատուիրանները պահեցէք, ինչպէս որ ես ալ երկնաւոր Հօր պատուէրները կատարեցի, և այնպէս անոր սէրն ալ պահեցի. զի եթէ պատուէրներս չէք կատարեր, իմ սէրս ալ պահած չէք ըլլար: Այս ամէն բացատրութիւնները և յորդորները անոր համար կը խօսիմ ու կը կրկնեմ, որպէս զի ձեր հաւա-

տարիմ միաւորութիւնն ու արդիւնաւոր գործունէութիւնը տեսնամ, և ձեր վրայ ուրախանամ, և ինչպէս ես ձեզմով կ'ուրախանամ, դուք ալ ձեր յաջողութեամբ ու արդիւնաւորութեամբ ուրախանաք եւ միխիթարուիք։ Մեր հոգեւոր ու ներքին միաւորութիւնը, մեր առաքելոյ բաժանումին ցաւը անցնէ, և ձեր վրայ գալիք նեղութիւններն ու հալածանքներն ալ, յօժելու ու մաքրելու գործողութեան տեղ անցնին, և առաքելական պարտաւորութեան պատճառ ըլլան»։

Յիսուսի պարզած ճշմարտութիւնը և իրեն հետ միաւորութեան վրայ հիմնուած՝ արդիւնաւորութեան պայմանը, ընդհանուր է ամէն հաւատացեալի համար։ Թէ անհատական առաքինութենէ և թէ առաքինական գործունէութենէ արդիւնքները, միայն Յիսուսի սիրոյն զօրութեամբ յառաջ կու գան։

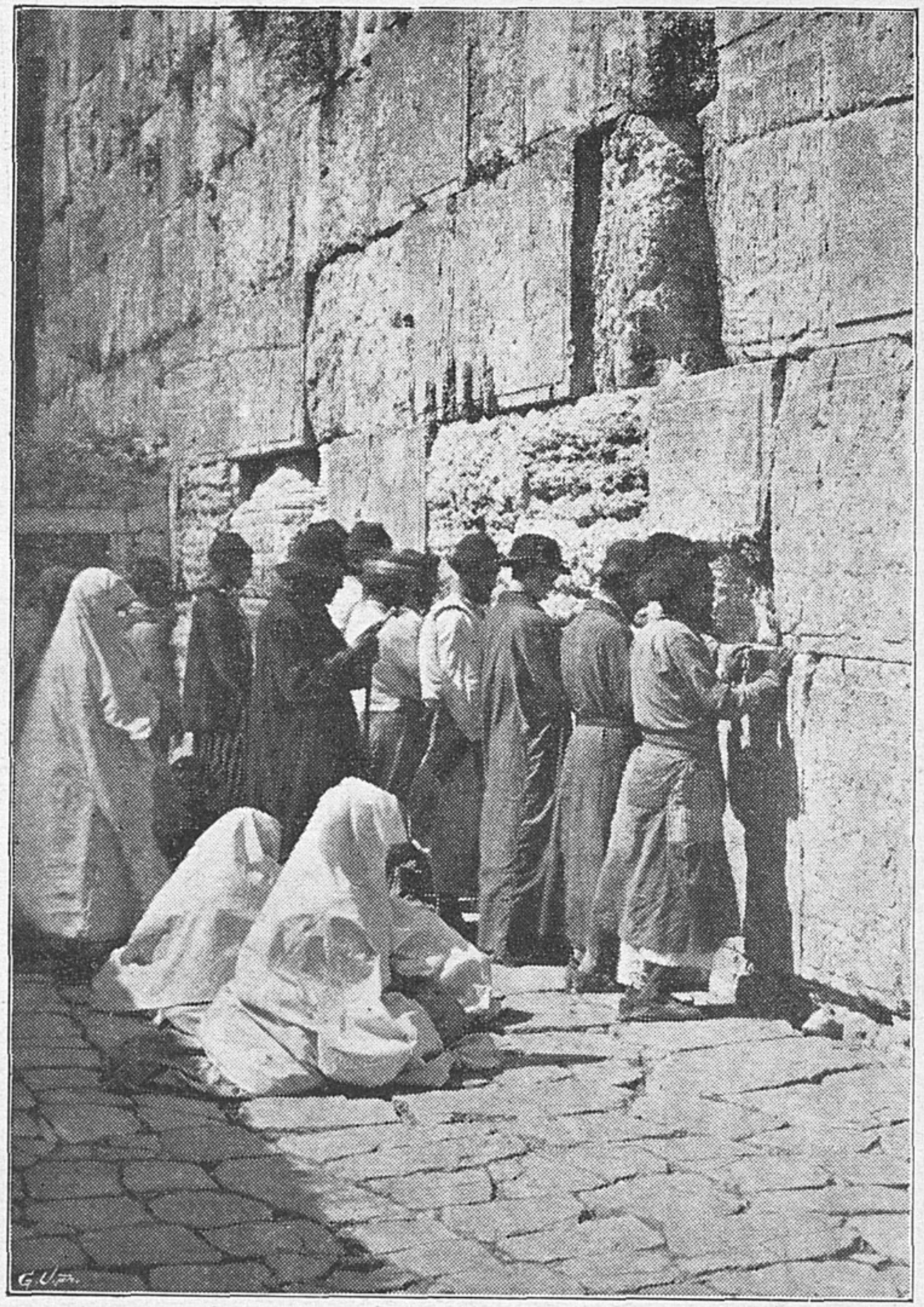
275. ՍԻՐՈՑ ԿԱՏԱՐԵԼՈՒԹԻՆԸ

Յովհ. ԺԵ. 12—17

Յիսուսի կտակ-քարոզը, թէպէտ գրու իմաստներով կը ներկայանայ, և արուեստական յօրինուած չունի մասերու համեմատութեանը մէջ, սակայն ընդհանուր գիծերը շատ յայտուն կերպով կ'երեւնան և դժուար չէ անոր ներքին տրամաբանական ընթացքը կազմել։ Առիթ ընծայող կէտը, Յիսուսէ բաժնուիլն է, ու առաքեալներուն այդ երեսէն ունենալիք չփոթութիւնն ու նեղութիւնն է։ Այդ չփոթութիւնը փարատելու և նեղութիւնը մեղմելու համար, քաջալերութիւն ազդող ապագայ երեւոյթներ և եղելութիւններ կը համրէ (§ 271)։ Այդ երեւոյթներուն և եղելութիւններուն իրականացման վստահութիւնը պիտի ունենան անմիջապար Յիսուսի, և միջնորդաբար Երկնաւոր Հօր հետ միաւորութեամբ։ Միաւորութիւնը վայելելու համար պէտք է Աստուծոյ և Յիսուսի և իրարու սէրը անխարդախ կերպով մշակեն։ Սէրը մշակելու համար ալ, հաւատարիմ և մշտական պատուիրանապահութիւն ունենան, այսինքն Յիսուսի վարդապետութեանց հետևին և պատուէրները գործադրեն։ Երբոր կտակին գանազան մասերը այդ ընդհանուր գիծերու պատչաճեցնենք, շատ աւելի պարզուած կը գտնենք բոլոր խօսքերուն

իմաստները: Միաւորութեան կէտը ընդարձակօրէն բացատրած էր որթին ու ճիւղին և պտուղին նմանութեամբը, անմիջապէս կ'անցնի սիրոյ վրայ բացատրութիւններ տալ:

«Իմ միակ և գլխաւոր պատուէրս սէրն է, կ'ըսէ Յիսուս, բայց սէր կատարեալ և սէր չարունակ, և սէր ամէն պարագայի մէջ: Ինչպէս որ ես ձեզ սիրեցի, անանկ ալ դուք զիրար սիրէք: Ես սէրը մինչեւ վերջին ծայրը հասուցի, որովհետեւ իր բարեկամներուն համար կեանքը վրայ տալէն անդին սէր չկրնար ըլլալ, և ես ահա ձեզի և բոլոր մարդիկներուն համար է, որ կեանքս վրայ պիտի տամ և պիտի մեռնիմ, և դուք ալ պէտք չէ քաշուիք ձեր սէրը մինչև այդ կէտը հասցնելէ, երբոր ձեր մահուամբ ձեր ընկերներուն բարիքն ու օգուտը պիտի պատրաստէք: Ձեզի տարօրինակ չերեւի, որ ձեզ և մարդիկները բարեկամի տեղ կը դնեմ, բարեկամ կը կոչեմ, և ոչ ծառայ, թէպէտ ես իսկապէս տէր ըլլամ: Ծառայի հետ վարմունքը բարեկամի հետ վարմունքին հետ նոյն չէ, և միայն բարեկամին հետ է, որ մարդ բոլոր ըրածը կը խօսի և գիտցածը կը հաղորդէ. մինչ ծառան չգիտեր սիրոյ ըրածը և չէսեր սիրոյ գիտցածը: Ես ձեզ ծառայի պէս սէն բանի անգիտակ չպահեցի, այլ ընդհակառակն ինչ որ երկնաւոր Հայրս ինձի հաղորդած էր, ես ալ ամբողջաբար ձեզի խօսեցայ ու հաղորդեցի. որով ձեզ իսկապէս բարեկամի տեղ դրած եղայ: Գիտէք որ ոչ թէ դուք եղաք, որ առաջ միութիւն մը կազմեցիք, և ձեր կամքով զիս ձեզի գլուխ ընտրեցիք: Աւետարանի գործը այս կերպով չկազմուեցաւ, մարդկային գործ չեղաւ, այլ Աւետարանի գործը աստուածային էր. վասն զի երկնաւոր Հօր կամքով եկայ զայն հաստատել, և ես ձեզ ընտրեցի ու ինձի ընկեր սուի այդ գործը կազմելու և ընդարձակելու և ինչ եաքը չարունակելու համար: Այս ալ նշան մըն է, որ ձեզ ծառայի տեղ դրած չեմ, այլ ձեզ գործակից բարեկամի աստիճանին բարձրացուցած եմ, և կ'ուզեմ որ իմ մեկնելէս եաքը իմ գործս չարունակէք, ամէն կողմ երթաք, Աւետարանը քարոզէք, և աւետարանին պտուղները առատացնէք, և այդ պտուղներն ալ երբեք չի պակսին: Վասն կրնաք ըլլալ, որ մեկնելէս եաքն ալ ձեզ անօգնական պիտի չթողում. ինչ բանի որ պէտք ունենաք իմ անունով երկնաւոր Հօրմէն խնդրեցէք. և ամէն անգամ որ իմ անունով կը խնդրէք, նա ուզածնիդ չզլանար: Միայն

26. Տաճարի հին հիմերը

Թէ գլխաւոր և հիմնական պայմանին մէջ չմնացաք, և սէրը չպահեցիք։ Ամէն բանին հիմը ու արմատը, այս սէրն է։ Զիրար սիրեցէք. ասով գիս, և ինձմով երկնաւոր Հայրը սիրած կ'ըլլաք, և ամէն բան ձեզի յաջող կը դառնայ»։

276. ԱՇԱԿԵՐՏ ԵՒ ԱՒԵՏԱՐԱՆ.

Յովհ. ԺԵ. 18 — ԺԶ. 4

Սիրոյ կատարելութիւնը մինչև կեանքը վրայ տալու հասուցած էր Յիսուս, և կերպով մը հակկուցած կ'ըլլար, թէ առաքեալներն ալ Աւետարանը քարոզելու և տարածելու և մարդիկները Աւետարանի հաւատքին վրայ հաստատուն պահելու համար, պարտաւոր պիտի ըլլային կեանքերնուն վտանգն ալ աչքին առնել, և Աւետարանին հաւատքին համար մեռնիլ։ Այդ ենթադրութիւնը մտածել պիտի տար, թէ սաստիկ տանջութիւններ և հակառակութիւններ, հալածանքներ և խարդաւանանքներ պիտի գործեին Աւետարանին հակառակորդներուն կողմէն։ Ասոնք ընդհանուր անունով աշխարհ կը կոչուին Յիսուսէն, դիմադրելով Աւետարանին հետ, որ երկնից Արքայութիւն կոչուած է, և այս կերպով երկինք և Աշխարհ իրարու դէմ պայքարի եղած կը դառնուին։ Յիսուս կը սկսի աշխարհի ընթացքին և գործերուն բացատրութիւնը տալ, անոնց պատասխանատուութեան և մեղապարտութեան կէտերը պարզել, և քաջութիւն ու արիութիւն ներշնչելու յարմար խօսքեր ընել, մէկ խօսքով առաքեալները հալածանքներուն դիմաց տոկալու, և մինչեւ ցմահ հաստատուն մնալու պատրաստել։ Ինչպէս կը տեսնուի այս հատուածն ալ նախընթացին հետ ներքին կերպով կապուած է, և կտակին ամրոզչութեան լրացուցիչ մաս կը կազմէ։

«Մի՛ զարմանայք, կ'ըսէ Յիսուս, որ աշխարհ ձեզի դէմ աութիւն պիտի ունենայ. ո՞չ ապաքէն ձեզմէ առաջ ինձի դէմ աութիւն կը ցուցնէ։ Ինչպէս որ նա ինձի հետ կը վարուի, հարկաւ իմիններուս հետ ալ նոյնպէս պիտի վարուի. ամէնքին քարոզողներն ենք նոյն Աւետարանի, որ իրեն հաճելի չէ։ Եթէ դուք ալ աշխարհի մասէն ըլլայիք և աշխարհի ուզածը քարոզէիք, ձեզ ալ

հարկաւ սիրած կ'ըլլար, վասն զի անոր բարեկամները եղած կ'ըլլային: Բայց քանի որ ես ձեզ աչխարհէ զատեցի, և Աւետարանի բարեկամներ ըրի, անհրաժեչտ է որ աչխարհի ատելութեան առարկայ ըլլաք: Մեր ընթրիքին սկիզբը, լուացման պործողութեան առթիւ, յիչեցուցի ձեզի սովորական առածը, թէ ծառան տիրոջմէն մեծ չէ: Ծառայ կոմ բարեկամ, վերջապէս ձեր մեծն եմ, և ինձի հանդէպ ատելի ակնածութիւն պէտք էր ցուցնէին:

«Իմ պատուէրներս պահեցիք, որ ձերը պահեմ. իմ քարոզութեանց հաւանեցաք, որ ձեզի հաւանին. իմ պատիւս յորդեցիք, որ ձեզ յարգեն: Ընդհակառակն զիս հալածեցին, ուրեմն ձեզ ալ պիտի հալածեն, ինչ որ ինձի հետ ըրին, ձեզի հետ ալ պիտի ընեն, քանի որ իմ անունով կը գործէք, և քանի որ չեն ուզեր ճանչնալ երկնից Արքայութիւնը, ու զայն հաստատելու համար ինձի պաչտօն յանձնող երկնաւոր Հայրը: Սակայն վա՛յ իրենց, վա՛յ իրենց դլխուն, վասն զի չարաչար պիտի տուժեն այդ ըրածնին: Եթէ ես եկած չըլլայի և նմին ես քարոզած չըլլայի, յանցանքի տէր եղած պիտի չեպուէին, քանի որ ճչմարտութիւնը լսած չըլլալով և աւետարանի վրայ տեղեկութիւն ունեցած չըլլալով, իրենց անգիտութեամբը կ'արդարանային: Բայց քանի որ եկայ, քարոզեցի, աւետարանեցի, ու իրենք ալ լսեցին ու զգացին, այլևս չըմեղանքի տեղ չմնար իրենց. և ոչ միայն քարոզեցի ու խօսեցայ, այլ սքանչելիքներով և հրաչքներով ըսածներս հաստատեցի, և այնպիսի հրաչքներ ցուցի իրենց, որ թէ՝ յայտնի և աղյգ էին, և թէ՝ մեծ ու նչանաւոր էին, այնպէս որ ոչ չիմանալու ու չճանչնալու, և ոչ ալ ինքզինքին արդարացնելու իսկ չէր մնար իրենց: Սակայն իրենք վոխանակ ճանչնալու, զիս սիրելու և ինձի հետեւելու, սեռաձնին խակ ուրանալու հասան, սուտքութեան դիմաց աչուընին գոցեցին. ճչմարտութիւնը խեղաթիւրելու չանքեր ըրին, և ինձի դէմ ատելութիւն վարել սկսան, և ոչ թէ զիս միայն, այլ և երկնաւոր Հայրն ալ ատելու յանդգնեցան: Վասն զի ով որ զիս կ'ատէ, երկնաւոր Հայրը ատած կ'ըլլայ, քանի որ անոր կողմէն եկած և անոր անունով քարոզած եմ: Բայց այս ատելութիւնը արդէն կանուխէն Ս. Գիրքին մէջ ալ գրուած էր. թէ Անտեղի զիս պատերազմեցան. կամ որ նոյն է, Ի դատէ ատելոյն զիս (Սաղմ. ԺԸ. 19): Երբոր Մխիթարիչն ալ գայ, ճչմարտութեան Հոգին, որ ի Հօրէ կը

*զվախ, և զոր ես ձեզի Հօր Աստուծոյ կողմէն խոստացայ ըրկել, նա աւելի ևս պիտի բացատրէ այս կէտերը, և պիտի հաստատէ իմ բանիս, եթէ երբէք նոր հաստատութեան պէտք ունենաք. վասն զի դուք ալ, որ քարոզութեանցս առջի օրէն սկսած ինձի հետ ապրեցաք ու գործեցիք, կրնաք ձեզմէն ալ բանիս ատենդումթիւնը հաստատել: Բայց պէտք էր որ ես նորէն այդ ամէնը ձեզի կրկնէի ու յիշեցնէի, որպէս զի չմոռնաք ու չակարանաք, երբոր տեսնէք որ աշխարհ ձեզ իր մէջէն կը վտարէ, և իր վնասակարներ ձեզ մէջտեղէն վերցնել կ'աշխատի. և մինչև իսկ կը կարծէ, թէ ձեզ սպաննելով, հանրութեան օգտակար և Աստուծոյ հաճոյական գործ մը կատարած կ'ըլլայ: Մի' զարմանայք, երբոր կը տեսնէք որ ձեր հակառակորդները այս աստիճան յետամիտ կուրութեան կը հանին: Ով որ ղիս ու Երկնաւոր Հայրս չճանչնար, Աւետարանի վճիտ աղբիւրէն չխմեր, Աւետարանի սկզբունքներուն ուղիղ ճանապէն չքալեր, այս ամէնը և ասկէ աւելին ալ կը գործէ և կուրօրէն կը գլորի: Ատոր հետեւանքներն են ձեզի դէմ ցուցնելիք աստելութիւններն, յայտնելիք հակառակութիւններն և գործելիք չարութիւններ: Ատոնք հիմակուընէ ձեզի գրուցելուս նպատակն է ձեզի քաջալերութիւն ազդել. որպէս զի երբոր այդ հակառակութիւններ տեղի ունենան, յիշէք որ կանուխէն ես ձեզի ըսած էի, և միանգամայն միտումնիս բերէք որ անոնք ոչ ձեզի և ոչ Աւետարանին գործին, իսկական վտանգ ու վնաս պիտի չբերեն: Ասկէ առաջ, երբեմն Աւետարանի հետեւողներուն գլուխը գալիք հալածանքներուն խօսքը ըրած եմ, բայց ատանկ մանրամասն կերպով և մօտալուտ ժամանակի մէջ ձեզի հանդիպելիք փորձանքներու և տագնապներու վրայ չէի խօսած: Ինչի որ մէկտեղ էինք, աճապարելու պէտք չկար, բայց քանի որ մեկնելուս առնը և բաժնուելուս ժամը հասած է, այլևս յետաձգելու առնն չկայ, անոր համար յայտնի յայտնի ամէն բան իմացնել հարկ սեպեցի»:

Այդ հատուածը, որչափ ալ, անմիջապէս առաքեալներուն ուղղուած է անձնականապէս, սակայն բացատրուած սկզբունքները ընդհանուր բնութիւն և իմաստ ունին. և բոլոր Աւետարանի հետեւողներուն վրայ կը տարածուին: Հարկաւ Յիսուս ալ այդ միտքը ունեցաւ, և երբոր մարմնոյ աչքին առջև եղող առաքեալներուն կը խօսէր, մտաց աչքին առջև ներկայ եղող հետեւողները

սեռութենէ չէր կրնար վրիպեցնել, ինչպէս որ քէչ եաքը իւր բեր-նով իսկ յայտարարուած պիտի տեսանենք. Ոչ վան նոցա Ջուան ալլայ, այլ և վան ամենայն հա-ապոցելոց քանէ-ն նոցա չէս (Յովհ. ժէ. 20):

ՀԱՐՒՈՑՆ ՍՐԲՈՑ ԱՋԳԱՑՈՒԹԻՒՆԸ

Յովհ. ժե. 5—15

Յիսուս իւր բացատրութիւններով և կանխագուշակութիւններով և տեսութիւններով կ'աշխատէր առաքեալներուն սիրտը ոգեւորել, անոնց քաջալերական մխիթարութիւններ պատրաստել, և կը սպասէր որ ամէնքը միաբերան արհութեան և համակերպութեան արտայայտութիւններ ընեն, ինչպէս որ քիչ առաջ ալ ըրած էին, թէ՛ բանտի և թէ՛ մահուան յանձնառու ըլլալնին յայտնելով, երբոր կ'ըսէր թէ վինքը պիտի լքանեն ու պիտի ցրուին (§ 266): Սակայն բոլորովին հակառակ արդիւնքը տեսաւ առաքեալներուն վրայ: Վանգ ու վնաս իրենց համար պարապ խօսքերու պէս կ'անցնէին երբոր ընդհանուր կերպով կը խօսուէր. այլ հետզհետէ որ պարագաները մօտաւոր և զգալի ըլլալ սկսան, վրանին տարբեր տպաւորութիւն ըրին, զգածութեան և տխրեցան, և՛ հակառակ քաջալերական եւէոյթներուն՝ վանգին և վնասին ծանրութիւնը սկսան կշռել և չափել: Յիսուս նկատեց անոնց վիճակը: «Իմ խօսքերս, ըսաւ, ձեզ չփոթեցուցին, ամէնքնիդ ալ սիրած տրամած վիճակ մը առիք, բերաննիդ ալ չբացուէր: Ես հեռանալս կը յիշեմ, բայց դուք մինչեւ իսկ ոչ երթալս չէք հարցներ այլեւս: Ինչ որ առաջ ձեզ կը հետաքրքրէր, հիմակ այն ալ ձեզի համար անտարբեր կը դառնայ»:

Յիսուս նայեցաւ որ առաքեալներ նորէն բերան չեն բանար, յուզեալ և զգածեալ և կէս ապշած կը մնան, ուստի ինքը նորէն իւր կտակ-քարոզը շարունակելով կ'ըսէ. «Եթէ ճշմարիտը կ'ուզէք գիտնալ, եթէ ձեզի համար աւելի օգտակար ձեւը կ'ուզէք իմանալ, լաւագոյնը իմ մեկնիլս է. վասն զի եթէ ես չերթամ Մխիթարիչը գալիք չունի, մինչեւ փորձանքները տեղի չունենան, մխիթարութիւն սկսելիք չունի, բայց երբոր ես երթամ, Մխիթարիչը կը ղրկեմ, և մխիթարութիւն կ'ունենաք: Վասն զի երբոր Մխիթարիչը

կու գայ, նա ընդհանուր աչխարհի առջեւ բացայայտ կերպով կը պարզէ ճշմարտութեան երեք մեծ կէտերը, մեղքը, արդարութիւնը, ու դատաստանը: Մեղքն այն է, որ աչխարհ ճշմարտութիւնը լսեց եւ հրաչքները տեսաւ, բայց չուզեց հաւատալ. եւ իմ քարոզած Աւետարանին չհաւատաց: Արդարութիւնն ալ այն է, որ հակառակ Որդւոյ Մարդոյ դէմ գործուած անիրաւութեանց, եւ անոր կեանքին դէմ եղած դաւաճանութեանց, անիրաւութիւնը չկրցաւ յաղթել, եւ արդարութիւնը զօրացաւ, որովհետեւ երէկ գիս մէջտեղէ կը վերցնեն, ես յաղթութեամբ եւ փառօք երկնաւոր Հօրս կը վերադառնամ: Իսկ դատաստանի յայտնութիւնն ալ այն է, որ սատանան, որ ինքզինքը աչխարհի աչքը կը կարծէր եւ բոլոր մարդկութիւնը իրեն գերի ըրած էր, պիտի կորնչի իւր կարծեցեալ տիրապետութիւնը. եւ իւր չարութեան արժանաւոր դատապարտութիւնն ու պատիժները պիտի կրէ: Ահա այն մեծ գործերը՝ զորս Մխիթարիչ Սուրբ Հոգին պիտի կատարէ, եւ այն մեծ ազդեցութիւնները՝ զորս պիտի ներգործէ: Եթէ ես ուզէի ամէն բան լիուլին ձեզի բացատրել, դեռ չատուչատ բաներ ունէի ըսելու, եւ չատ եւս կէտեր բացատրելու, սակայն ամէնքը տակաւին չէք կարող հասկանալ. եւ կը տեսնամ թէ ամէն ծանր բաներն ալ լսելու չէք կրնար դիմանալ: Անոր համար այլեւս աւելի չեմ երթար, եւ իսկոյն կը վերջացնեմ, եւ կը թողում որ Հոգին ճշմարտութեան, որ ինչ ետքը պիտի գայ, նա ձեզի իմացնէ, ձեզի սորվեցնէ եւ ձեզի առաջնորդէ: Արդէն նա ալ ինքնիրեն նորահնար կամ նորաձուր բաներ պիտի չիմացնէ, այլ նա ալ ինչ որ երկնաւոր Հօրմէ լսած ու իմացած է, նոյնը պիտի կրկնէ, ինչպէս եւ ես, եւ ապէ ետքը ըլլալիք բաներն ալ ժամանակին ձեզի պիտի ազդարարէ: Անոր խօսածն ու յայտնածը իմ բաներուս հետ նոյն պիտի ըլլան, որով իմ բաներս ու ըրածներս հաստատելով, իմ փառքս ու պատիւս աւելցուցած պիտի ըլլայ: Վասն զի վերջապէս, նա ալ իմինէս, այսինքն իմ աղբիւրէս պիտի քաղէ ըսելիքը եւ պիտի պատմէ ու հաղորդէ ձեզի: Ինչ ու ինչչափ որ երկնաւոր Հայրը ճշմարտութիւններ եւ խորհուրդներ ունի, անոնք ամէնքը ես ալ ունիմ, եւ այս պատճառով ինչ որ Սուրբ Հոգին ալ երկնաւոր Հօրմէն պիտի ընդունի, այդչն ամբողջապար իմ ունեցածս է, եւ այս նպատակով էր որ ըսի, թէ իմինէս պիտի քաղէ եւ ձեզի հաղորդէ»:

Այս հատուածին վերջին մասը չանացինք որչափ հնար է աւետարանի բնագիրին հետ նոյնութեամբ յառաջ բերել. որովհետեւ Սուրբ Երրորդութեան դաւանութեան վերաբերող մաս մըն է: Ահա՛ ճիշդ բնագրական խօսքերն ալ. Նա ինձ փառաւորեսցէ, ի յիմմէ առնուցու և պատմեսցէ ձեզ. ամենայն ինչ՝ զոր ունի Հայր՝ իմ է, վասն այսորիկ ասացի ձեզ, ի յիմմէ առնու և պատմէ ձեզ: Այդ խօսքերէն քաղուած դաւանութիւններ երկու տարբեր կէտեր կը չօշափեն, մին երեք Անձանց պատկանող աստուածային սորոգելիքները, եւ միւսը երեք Անձանց փոխադարձ յարաբերութիւնները: Առաջին կէտին վրայ բոլոր եկեղեցիներ համաձայն են. եւ Հօր և Որդւոյ եւ Հոգւոյն սորոգելիքներուն կատարեալ հաւասարութիւնն ու նոյնութիւնը կ'ընդունին: Բայց երկրորդ կէտին մասին Արեւելեայք Արեւմտեաններէն կը տարբերին. եւ այս է Հոգւոյն Ի Հօրէ, կամ Ի Հօրէ եւ յՈրդւոյ բղխման խնդիրը: Երբոր Արեւմտեաններ կ'ըսեն, անոնց միջին եւ վերջին դարերու վարդապետութիւնը կ'իմանանք, վասն զի հնագոյն դարերու մէջ անոնք ալ Արեւելեաններուն հետ համաձայն էին, ինչպէս պատմականօրէն հաստատուած է: Արեւմտեաններ այժմ Ի Հօրէ և յՈրդւոյ բղխման վարդապետութիւնը կը պաշտպանեն, մինչ Արեւելեաններ Ի Հօրէ բղխման հին բանաձեւը ամուր կը պահեն, վասն զի Յիսուս ինքն ալ վերագոյնդ յայտնապէս ըսած էր, Որ ի Հօրէ ելանէ (Յովհ. ժե. 26). և այս տեղ ալ չըսեր Յինէն առնու, այլ Յիմմէ առնու, որ ըսել է անոր ասոր և ես, այսինքն ի Հօրէ: Այսչափ ինչ հակիրճ կերպով բաւական կը սեպենք այս խնդիրին նկատմամբ:

278. ԱՌԱՔԵԱԼՆԵՐՈՒՆ ՏԱՐԱԿՈՑՄԸ

Յովհ. ԺԶ. 16—28.

Հոգւոյն Սրբոյ ներգործութեանց մասին տրուած տեղեկութիւնները, պէտք էր առաքեալներուն վրայ օգտակար ազդեցութիւն մը գործէին, և գալիք օգնութեանց նախատեսութիւնը պէտք էր ցրած ըլլար անոնց տխուր մտահոգութիւնները: Բայց այս ազդեցութիւնը նուազ լինելուն, Յիսուս ևս քանզևս զօրացնելու դիտամբ կ'աւելցնէ, թէ ոչ միայն Մխիթարիչ Հոգին պիտի գրկէ,

այլ և ինքն ալ պիտի դառնայ ու իրենց պիտի երևայ։ «Ինչ մը առնէն վիս ա՛յլևս պիտի չի տեսնէք, վասն զի ես, ինչպէս ըսի, երկնաւոր Հօրս մօտը պիտի երթամ, բայց անկէ քիչ մը ետքը նորէն վիս պիտի տեսնէք»։ Աշակերտներուն համար առեղծուածական երեւցան այդ խօսքերը, եւ սկսան իրարու մէջ փսփսալ, բան մը չիմացած ըլլալին յայտնել, և իրարմէ բացատրութեան ապաւել, վնասելով թէ մէջերնէն խօսքերուն իմաստը ծանիցող և բան մը հասկցող կա՞յ արդեօք։ Ինչպին բոլոր մտածմունք խորհրդաւոր էին և գաղտնութեան քողով ծածկուած, ոչ՝ Քէն ասկէն պէտք չը պեանէ, ոչ ալ Քէն եթէ նորէն պէտք պեանէ, և ոչ ևս Հօրս մօտ կ'երթամ խօսքերը, պարզ իմաստ մը չունէին։ Հետեւաբար երրոր իրարմով ալ՝ տեսի բան մը իմանալու չէին յանդգներ, կը մտածէին քայքայութիւնը նոյն ինքն Յիսուսէն ուզել, բայց հարցնելու չէին համարձակեր։

Յիսուս լսեց աշակերտներուն իրարու հետ խոսակցութիւնները, և տեսաւ իրեն հարցում ուղղելու համար երկիւղած չարժումները, և չուզեց այլ ևս խնդիր աւելցնել տարակոյսի և վարանումի մէջ թողուլ, և ինքն կանխեց ու մտածած բացատրութիւնին ուզեց տալ։ «Կը տեսնեմ, ըսաւ, որ Քիչ եթէ ձեզ պէտք չտեսնէք, և Քիչ մը եթէ նորէն պէտք պեանէք ըսելս, ձեզի մութ երեւցաւ, և ինչ իմացնել ուզելս կ'ուզէք գիտնալ։ Ուրեմն գիտցէք, որ երբոր դուք, Աստուածանի աշակերտներ, արտասուեան մէջ իյնաք, ու լացի և ողբի մատնուիք, աշխարհ, այսինքն Աստուածանի հակառակորդները ուրախութիւն պիտի ըզգան, բայց ձեր արտասուքիւնը երկար պիտի չըլլայ, չտեսնել ուրախութեան պիտի փոխուի»։

Յիսուս այդ բացատրութիւնն ալ առանց իսկէն աւելի բացատրած չէ, և այսօր ալ մեկնիչներ անոր իմաստը ճշդելու համար տարբեր կարծիքներ ունին։ Յիսուսի հետանալը և աշակերտներուն արտասուքը, բոլոր աստուածանէն և կասկ-քարոզի ամրողջութենէ Յիսուսի մահուան վրայ իմանալ դիւրին է, բայց ո՞րն է նորէն աւանելնին։ Ոմանք մտածելէն քիչ ետքը յարութիւն առնելու վրայ կ'իմանան, երբոր Յիսուս վերակենդանացնալ իր աշակերտներուն երեւցաւ հակիրճ միջոց մը։ Եւ ասոնք մինչեւ իսկ Ես ոչ ասկոնէկ չ և պետանէցէք ղես խօսքը, կ'իմանան իբր Ան ասկոնէկ չ պետանէցէք ղես. իբր թէ ըսէր, Մեռնելէս եթէ համառօտ ժամ մը յետք

նոքեն պէտք պետռնաէմ: Ուրիշներ Յիսուսի վերսաին երեւնալը, վերսաին գալստեան իմաստով կ'առնեն, և գալուստն ալ նոր Ուխտի յաղթութեան վրայ կը մեկնեն, որ կատարուեցաւ Երուսաղէմի և տաճարի կործանումով. և իրօք ալ կ'ըսեն Յիսուսի մահուընէ մինչեւ Երուսաղէմի կործանումը անցած միջոցը կրնայ համարուիլ և ակռանէն ը ըսուիլ: Այս պարագային Յիսուս ըսել ուզած կ'ըլլայ. «Ինչ մը առնելն իմ մահուամբս վիս հեռացած, ակարացած ու ընկճած, և Ահեռաբանը վռանդուած պիտի կարծէք, բայց չատ չանցնիր, նոքեն Ահեռաբանին յաղթանակը կը տեսնէք, վասն զի ես մեռնելով ակարացած չեմ ըլլար, այլ երկնաւոր Հօր մօտը երթալով, կրկին զօրացած, Ահեռաբանին յաղթանակը կը պատրաստեմ»:

Կան և ուրիշներ որ պարզապէս հոգեբանական իմաստով կը մեկնեն վերսաին առաքելութիւնը, այսինքն թէ երբ որ առաքեալներ Յիսուսի իրենց մտքին աչքէն կորսնցնելով, առջի բերան սխալութեան մէջ պիտի իյնան, և զայն իսպառ անյայտացած պիտի կարծեն, բայց երբոր սթափին, առաւելագոյն խորհուրդներուն խորութիւնը իմանան, և Ահեռաբանին զօրանալը տեսնան, Յիսուսը հոգեպէս իրենց մէջը նոր կեանք պիտի տեսնեն: Վասն պիտի ըլլան, թէ նա մարմնով հետս՝ այլ հոգով մօտիկ իրենց հետ է, և նոր քնարգէս պիտի ուրախանան, և Յիսուսը կարծես միշտ իրենց հետ ունենալ պիտի հաւատան: Այդ երեք մեկնութիւններն ալ, իրենց նորքին և բուն իմաստին նայելով, իրարմէ իսկապէս չեն տարբեր, վասն զի երեքին մէջ ալ վերջապէս Յիսուսի մահուամբ հեռանալը և զօրութեամբ վերադառնալը կը պարունակուի, կամ Ահեռաբանին նախապէս սկսրանալը և յետոյ յաղթանակելը կը գուշակուի:

Յիսուս իր քաջալերական խօսքերը կը շարունակէ, և աւելի զգալի ընելու համար օրինակ մըն ալ կու տայ, «Երբոր, կ'ըսէ, յղի կին մը երկունքի կը հասնի և ցաւերը կը սկսին, աստիկ մտմտուքի և տխրութեան մէջ կ'իյնայ, և մինչև իսկ կը վախնայ, որ չըլլայ թէ իր վերջին ժամն հասած ըլլայ: Բայց երբոր ծննդաբերուած մինը կը լսանայ, և ազատիկ մանկիկ մը լոյս կու գայ, նա մեծ ուրախութիւն կը զգայ. զոլոր ցաւերը ու նեղութիւնները կը մոռնայ, մինչև իսկ անունք միւքն ալ չթերեր, վասն զի աշխարհի վրայ նոր մարդ մը աւելցաւ: Դուք ալ այժմիկ, ճիշտ այսր նման

*տրամաբանեան մէջ ընկղմած էք, բայց ձեր ցաւերը պիտի անցնին, այլ բարոյական երկունքին պտուղը մէջտեղ պիտի ելլայ: Ես ձեզ ծորքն պիտի տեսնեմ, ձեր սիրտերը ուրախութեամբ պիտի լեցուին, և այդ ուրախութիւնն այլ եւս պիտի չկրնայնէք, այլ մշտնջենաւոր պէս պիտի վայելէք: Եւ ըլլալիքին բացատրութիւնները պահանջելու համար ինձի հարցումներ ուղղելու պէտք պիտի չունենաք. Աւետարանի գործին համար հաւատքնիդ պիտի զօրանայ, աներկիւղ պիտի գործէք. և ամէն անգամ որ բանի մը պէտք ունենաք, իմ անունով երկնաւոր Հօր պիտի դիմէք, և անմիջապէս պիտի ընդունիք: Մինչեւ հիմայ առիթ չունեցաք, դուք ձեր կողմէն՝ իմ անունով երկնաւոր Հօր խնդրանք մը ընելու, վասն զի ես ձեզի հետ էի, և պէտք եղածը ես կը հոգայի, բայց իմ մեկնելէս ետքը ձեզի պիտի իյնայ, ձեր կողմէն երկնաւոր Հօր դիմել և պէտք եղածը խնդրել: Խնդրեցէք իմ անունով, և անշուշտ կ'ընդունիք, և կատարեալ ուրախութիւն կը վայելէք: Այս ամէնը տակաւին առակաւոր ձեւերով կը բացատրեմ, բայց օր պիտի գայ, որ ներչէն ձեզի պիտի խօսիմ, և ամէն բան պիտի բացատրեմ, և այն առեն այլեւս առակ և նմանութիւն և դարձուած պիտի չգործածեմ, այլ բացէբաց և չխոկէչխոսակ աւետաւածային խորհուրդներու խոկութիւնը ձեզի պիտի խմացնեմ: Դուք ալ ներչէն համարձակութիւն պիտի առնէք ուղղակի երկնաւոր Հօր դիմելու: Իմ անունով պիտի դիմէք հարկաւ, բայց գիտցէք թէ այլեւս պէտք պիտի չըլլայ որ ես ձեզի համար աղաչատոր և միջնորդ ըլլամ: Վասն զի ան առեն կատարեալապէս երկնաւոր Հօր սիրելի և հաճելի եղած պիտի ըլլաք, ձեր սիտքէն ամէն տարակոյս և ձեր գործէն ամէն տատամսութիւն հեռացած պիտի ըլլայ: Ան առեն գործով պիտի ցուցնէք թէ դիս իրաւցնէ կը սիրէք. քանի որ ամուր հաւատքով պիտի քարոզէք, թէ իմ պաշտօնս և քարոզութիւնս և Աւետարանս աստուածային է, և այդ հաւատքին համար ամէն նեղութիւն ու հալածանք ու չարչարանք, և մինչեւ իսկ մահը յանձերնիդ պիտի առնէք: Այս կերպով բոլոր աշխարհի յայտնի եղած պիտի ըլլայ. թէ ես երկնաւոր Հօր մօտէն ելայ և աշխարհ եկայ, և աշխարհէ երթալով նորէն երկնաւոր Հօր մօտ դարձայ, երկնաւոր պաշտօն մը կատարելի, երկնից Արքայութիւնը քարոզելի, և երկնապարգեւ նոր Ուխտը հաստատելի»:

Յիսուսի կռակ-քարոզին այդ մասը, վերև յառաջ բերուած մասին ընդլայնումն է, և հոն յիշուած երեք տարբեր մեկնութեանց ալ ընդունակ է: Յիսուսի յարութեան վրայ մեկնողներ, յաճուկ կերպով մատղրութիւն կը հրաւիրեն այն խօսքերուն վրայ, ուր կ'ըսէ, Եկէսցէ ժամանակ, յորժամ ոչ եւս առակօք խօսեցայց ընդ ձեզ, այլ յայտնապէս ձեզօրէ պատմեցից ձեզ: Վասն զի ընդունուած է, թէ Յիսուս յարութենէ ետքը, քառասուն օրերուն մէջ երկնային խորհուրդները պարզ կերպով բացատրած է առաքեալներուն, ինչպէս Ղուկաս ալ գրած է, Յառաջս խոսեալ եղէ ի նոցա և ասել. վասն Աբրահամեանն Ասպուածոյ: (Գործ. Ա. 3):

279. ԱՏԱԿՈՆ ՎԵՐՋՆԱԿԱՆ ՓԱԿՈՒՄԸ

Յովհ. ԺՋ. 29-33

Յիսուսի վերջին խօսքերը լաւ ապաւորութիւն կը թողուն առաքեալներուն վրայ, իրօք ինքզինքին ոգեւորուած կը զգան, կը կարծեն թէ իրենց ապագային համար Յիսուսի յայտնած նպատակը կարծիքները, հիմակուընէ իսկ իրենց կը պատչաճին. և թէ իրենք արդէն կատարեալ հաւատքով Յիսուսի հետ միացած, և անոր երկնային պաշտօնին վրայ հաւոստուած, ամէն պարագայի անկէ պիտի չդաժնուին, և ինքը ու իր գործը պիտի չլքանեն: Այդ զգացումը ամէնուն հաւասար է, Մեսսանները կարծես իոխուած են, ամենքն ալ լուռթենէ ու թմրութենէ ազատած, խրոխտ չեչտերով խօսիլ կը սկսին, «Այլ դիտողութեան պատճառ չունինք, ալ հարցումի պէտք չունինք, որովհետեւ դուն ալ բացայայտ ոճով կը խօսիս, առակաւոր և խորհրդաւոր դարձուածներ չես գործածեր: Այս կերպով է որ մենք ալ կը հասկնանք ու կը համոզուինք թէ իրաւունք ամէն բան գիտես, և մթին ու անիմանալի բաներ չես գրուցեր, և մեզի ալ հարկ չմնար մթին և խորհրդաւոր խօսքերուդ իմաստին համար չարունակ հարցումներով քեզ նեղել: Այլ եւս համոզուած ու հաւատացած ենք, թէ Աստուծոյ կողմանէ ելեր քեզ եկած ես, և Երկնից Արքայութիւնը հաստատելու պրկուած ես: Այլ եւս երկբայութիւն չունինք, և այլ եւս քեզմէ չենք բաժնուիր և քեզմէ չենք հեռանար»:

Առաքեալներուն այս տարաժամ աչխոյժը և յայտարարութիւնները տեսնելով, Յիսուս չկրնար անոնց թեթեւութեան վրայ զգացած արգահատանքը զսպել, և հեգնական ոճով մը կը պատասխանէ. «Դեռ նոր կը հաւատա՞ք, դեռ նոր կը համոզուի՞ք, և այս նոր հաւատքով է՞ որ այլ եւս ինէ չդաժնուելու խրախոյսով կը խօսիք։ Չէ, սիրելիք, այս բանը պիտի ըլլայ, ինչպէս ըսի, այլ ոչ հիմայ։ Այս խրախոյանիդ ալ տակաւին ճչմարիտ չէ, ինչու որ ահա իմ տագնապներուս առնը հասաւ, ինձի հանելիք փորձանքները սկսելու մօտ են, և դուք չփոթած ու չուարած մէկ մէկ կողմ պիտի փախչիք, և ինծ մինակ պիտի թողուք, թէպեւս մինակ մնացած չեմ ըսուիր, քանի որ Երկնաւոր Հօր պաչտպանութիւնը իմ վրաս է, և ես Երկնաւոր Հօր հետ միացած եմ։ Սակայն վերջին ըլլալով, անգամ մըն ալ ըսեմ, որ այս ամէն բաները ձեզ յուսահատութեան մէջ չթողուն։ Աչխարհի մէջ նեղութիւն պիտի ունենաք, բայց ինձի հետ միաւորուած ըլլալով, սիրտի խաղաղութիւն և հոգւոյ ուրախութիւնը կ'ունենաք։ Աչխարհի փորձանքները ձեզ չվհատեցնեն, աչխարհի բռնութիւնը ձեզ չսփոթցնէ, անոր փորձանքները անցաւոր են, անոր բռնութիւնը զօրաւոր չէ։ Քաջ եղէք, ոգեւորուեցէ՛ք, ինչպէս ես աչխարհի կը յաղթեմ, անանկ դուք ալ աչխարհի պիտի յաղթէք»։

Այս զօրաւոր և քաջալերական խօսքերով կը փակէ Յիսուս իր կտակը, վերջին խրատն ու վերջին յորդորն է զոր նա իր հետեւողներուն կը խօսի, և իր խօսքերը, ինչպէս բոլոր կտակը, եթէ անմիջական կերպով, իր չուրջը գտնուող Մեսսիանններուն ուղղուած էին, մինչդեռ ամբողջ և ընդհանրաբար բոլոր Աւետարանի հետեւողներուն ուղղուած են։ Ինչպէս ամէն զաւակ իր մահամերձ ծնողին վերջին բառերը, իբրեւ նուիրական պատուէր սիրտին վրայ տպաւորուած կը պահէ, նոյնպէս ամէն քրիստոնեայ իր Երկնաւոր Վարդապետին բերնէն ելած սա վերջին պատուէրը երբեք իր միտքէն պիտի չհեռացնէ, ընդ ե-ե-ղ-ե-ն-ա-ն ա-ն-է-ց-է-ք։ յ-չ-ա-ր-հ-ի ա-ս-ո-ր-հ-ի ն-ա-ղ-ե-ն-ա-ն ա-ն-է-ց-է-ք։ ա-յլ ե-ա-լ-ե-ր-ե-ց-ա-ր-ո-ւ-ե-ք, ք-ե ե-ս յ-ա-ղ-թ-ե-ց-է-ք աչխարհի։

280 ԵԽՍՈՒՍԻ ՎԵՐՋԻՆ ԱՂՕԹՔԸ

Յովհ. ԺԷ. 1—8

Երբոր յուզիչ գաղափարներ միտքը կը վրդովեն, և սրտաչարժ պատկերներ սիրտը կ'այլայլեն, ներքին վրդովմամբ մը կը գոյանայ հոգւոյն վրայ. զգացումներ կը գրգռուին, և փղձկեալ սիրտէն յանկարծական հառաչանքներ կը բղխին ինքնաբերաբար: Այդ երեւոյթն է որ Յիսուսի վրայ ալ կը ճչմարտուի: Կսակ-քարոզին մէջ կրկնուած գաղափարներ ուժգին աղեցութիւն մը կը գործեն. մանուածեան և չարչարանքներուն և խաչին հեռապատկերները երեւակայութիւնը կը գրգռեն, իրեններուն տկարութեան նախազգացումը ցաւալի ցնցում յառաջ կը բերեն, սիրտը կարծես կ'ուռեցնայ, իղձեր կը բորբոքին, և կսակը աւարտած վայրկեանին, յանկարծ աչքերը կը բարձրացնէ դէպի վեր, և ի խորոց սրտի հառաչանք մը կ'ելնէ բերնէն· «Հա՛յր, Հա՛յր, ահա նախասահմանեալ ժամը հասաւ, ահա իմ մահուան վայրկեանը եկաւ, պահ մը ես և կեանքս պիտի զոհեմ մարդկային փրկութեան համար: Որդին Մարդոյ այս կերպով քու անունդ կը փառաւորէ, դուն ալ զինքը փառաւորէ, որպէս զի իր կամաւոր պատարագը թէ երկն անուանին և թէ երկնից Արքայութեան փառաւորումը պատրաստէ: Դուն էիր որ երկնից Արքայութեան իշխանութիւնը տուիր իրեն, որպէս զի այդ իշխանութիւնը ամէն մարդկեղէն արարածի վրայ տարածէ, և զօրութեամբ այդ իշխանութեան փրկագործութեան անեղ խորհուրդը լրացնէ. և բոլոր մարդկութեան յաւիտենական երանաւէտ կենաց մուտքը բանայ. և անվախճան հոգևոր կենդանութիւն շնորհէ: Այդ յաւիտենական կեանքին հիմն ալ՝ մեծ ճչմարտութիւնը ճանչնալն է, ուստի պէտք է ամէնքը զայն ընդունին, ու քեզ միայն ճչմարիտ Աստուած ճանչնան. և քո ղրկած Յիսուսը Քրիստոս ճանչնան»:

Աղօթքին իմաստը չատ պարզ է, Յիսուսի կատարեալ փրկագործութեան յայտարարութիւնն է, և աւելի բացատրութեանց չը կարօտիր, միայն յառաջ բերուած վերջին համարը կէտադրութեան

խնդրոյ մը սեղի կու տայ: Սրդէն յայտնի է թէ բնագիրին առնը կէտադրութիւն չկար. և եաքէն նոր դրութեամբ կէտեր մուծուեցան, որով տարբեր կէտադրութենէ յառաջ եկան տարբեր իմաստներ, և ժուռար կ'ըլլայ սրբագիր հնդինակին բուն միտքը ճշդել: Խնդրոյ նիւթ առնդ համարը հետեւեալն է.

«Զի ձանիցին ղէղ ոյոյն ճշմարիտ Աստուած և զոր առաքեցեր զՅիսուս Քրիստոս: Իմաստը ճշդելու համար կէտեր կամ ըստ մեզ բուներ պէտք է առելցուին. և երկու կերպով ալ կրնան դրուիլ. այսինքն. Զի ձանիցին ղէղ՝ ոյոյն ճշմարիտ Աստուած, և զոր առաքեցեր զՅիսուս Քրիստոս. կամ թէ Զի ձանիցին ղէղ ոյոյն՝ ճշմարիտ Աստուած, և զոր առաքեցեր՝ Յիսուս Քրիստոս: Առաջին հատուածին մէջ տարբերութիւնը շատ մեծ չէ, վասն զի ճանչնալ որ՝ Հայր ենիսոր՝ է ոյոյն ճշմարիտ Աստուած, կամ թէ Հայր ենիսոր ոյոյն՝ է ճշմարիտ Աստուած, հիմնական զանազանութիւն չունիր: Իսկ երկրորդ հատուածին մէջ, բաւական կը տարբերին, ճանչնալ թէ Յիսուս Քրիստոս՝ չենիսոր Հօրէ առաքեալ է, կամ թէ ճանչնալ որ չենիսոր Հօրէ առաքեալ Յիսուս՝ է Քրիստոս որ է խոստացեալ Մեսիա: Այդ երկու իմաստներն ալ իրարու կը մօտենային, եթէ երկուքին մէջ ալ միմիայն աստուածառաք Մեսիայն առումը պիտի տիրէր, սակայն աստուածաբաններ այդ վկայութենէ կ'ուզեն Յիսուսի Քրիստոսի աստուածութեան փաստ մը քաղել, որուն վրայ մենք երկարելու հարկ չենք սեպեր: Միայն դիտել կու տանք, որ թէպէտ մեր աւետարաններուն մէջ Յիսուս-Քրիստոս անուանումը այսպէս կցուած չենք գտներ. սակայն Յովհաննէս ուրիշ տեղեր ալ զայն կը գործածէ. Ընդհ+ և ճշմարտո-ին է յեսս Յիսուսի Քրիստոսի եղեն. և դարձեալ Զի հաստատեայ ըն Յիսուս Քրիստոս է Որդի Աստուծոյ: (Յովհ. Ա. 17, Ի. 31)*

Յիսուս իր աղօթքը կը չարունակէ, և իր խօսքը երկնաւոր Հօր ուղղելով կ'աւելցնէ. «Երկրի վրայ ինչ որ քու փառքդ աճեցընելու համար պէտք էր, ես ամէնքը ըրի. ինձի հրամայած բոլոր գործերդ կատարեցի, և այժմ կը մնայ որ դուն ալ, Հայր, զիս փառաւորես վերադարձնելով այն առաջին փառքին՝ զոր քեզի հետ ունէի դեռ տակաւին աշխարհս չստեղծուած: Քու անունդ յայտնեցի ու սրվեցուցի անոնց, զորս աշխարհէ զատելով ինձի յանձնեցիր, անոնց տէրը դուն էիր, և ինձի յանձնեցիր քու վարդապե-

տուժիւնդ ու պատուէրներդ անանց հաղորդել, ես իրենց հաղորդեցի, և իրենք ալ քու վարդապետութիւնդ ու պատուէրներդ ընդունեցան. և վերջապէս համոզուեցան ու հաւատացին, թէ բոլոր իմ իրենց հաղորդածներս, քեզմէ են, և այդ գիտակցութեամբ ալ ընդունեցան: Մէկ խօսքով ճանչցան ու խոստովանեցան անկեղծ սիրտով, թէ ես քու մօտէն ելած ու եկած եմ, և թէ դուն զիս ղրկեցիր»: Յայտնուած գաղափարները կատկիս մէջ արդէն բացատրութիւններուն հետ նոյն և նման: լինելուն, նորէն անոնց վրայ անդրադառնալու տարկ չմնար:

281. ԱՌԱՔԵԱԼՆԵՐՈՒՆ ՅԱՏՈՒԿ ՄԱՂԹԱՆՔՆԵՐ

Յովհ. ԺԷ. 9—19

Նախընթաց հատուածին վերջին կտորը, ուղղակի իւր առաքեալներուն վրայ ակնարկ մըն էր, և այս ակնարկը առիթ կ'ընծայէ անոնց համար յատուկ աղօթք մը ընել, և անոնց գործին համար յատկապէս երկնաւոր Հօր հովանաւորութիւնը հայցել, հիմնուելով այն պարագային վրայ, թէ ինքն այլ եւս անոնց հետ պիտի չըլլայ, և անոնք մօտէն պաշտպանելու կացութեան մէջ պիտի չըգտնուի: « Ձիշտ ասոնց համար է, կ'աղօթէ Յիսուս, ասոնց համար է որ կ'աղաչեմ քեզի, Հայր, և ոչ թէ բոլոր աշխարհի մարդիկներուն համար. այլ միայն ասոնց համար, զորս յատկապէս ինձի յանձնեցիր, և իմս եղան, թէպէտեւ քուկդ էին միանգամայն: Վասն զի ինչ որ իմ է, քուկդ ալ է, և ինչ որ քուկդ է, իմս ալ է, որով ես ալ հաւատարմապէս անոնց գործերով կը փառաւորուիմ: Ես ա'յլ եւս աշխարհի մէջ չեմ մնար, որովհետեւ քեզի կու գամ, բայց անոնք այս աշխարհի մէջ կը մնան, ուստի դուն, Հայր Սուրբ, դուն պահէ անոնք ու պահպանէ քու անունովդ, զի այդ անունով ալ ինձի յանձնեցիր: Դուն հոգա՛ որ միշտ միացեալ մնան, ինչպէս որ մենք միաւորեալ ենք: Քանի որ աշխարհի մէջ էի, ես զիրենք կը հոգայի և կը պահպանէի քու անունովդ, ու ամէնն ալ պահեցի ամբողջ, միայն մէկ հատ մը մէջերնէն, կորստեան որդին, մատնիչ դարձաւ ու կորաւ, ինչպէս որ Ս. Գիրքին մէջ ալ գրուած էր (Սաղմ. Ճ. 10): Բայց հիմայ քեզի գալու և անոնցմէ բաժնուելու

պահուս, տակաւին ոտքս աշխարհի վրայ, վերջին անգամ մը կ'աղաչեմ, որպէս զի ղիրենք քու հովանւոյդ ներքև առնես, որպէս զի իմ ներկայութեամբս ունեցած ուրախութիւնին չպակսի երբեք իրենց սիրտէն: Որովհետեւ անոնք քեզմէ յանձնարարուած վարդապետութիւնը ընդունեցան և Աւետարանին հետեւեցան, անոր համար Աւետարանի հակառակորդ աշխարհը, ղիրենք պիտի ատէ և պիտի հալածէ, քանի որ աշխարհի հետ համամիտ և գործակից պիտի չըլլան, ինչպէս որ ես ալ երբեք չեղայ: Բայց հարկաւ աշխարհի մէջ պիտի ապրին որպէս զի գործեն, անոր համար ղիրենք աշխարհէ հեռացնելով քու մօտդ առնելդ չեմ խնդրեր, այլ կը խնդրեմ որ աշխարհի մէջ պահելով մէկտեղ, ղիրենք չար սատանին վտանգներէն և վնասներէն ազատ պահես: Քու ճշմարտութիւնդ միշտ սիրապետէ անոնց սիրտին մէջ, և տառթնէ ու չարութենէ չազդուին, այլ միշտ սուրբ ու մաքուր մնան, և քու վարդապետութիւնդ, որ ճշմարտութիւնն է, անոնց միակ առաջնորդն ըլլայ: Ինչպէս որ դուն զիս աշխարհ ղրկեցիր՝ ճշմարտութիւն քարոզելու, նոյնպէս ես ալ ղիրենք աշխարհի ամէն կողմերը կը ղրկեմ ճշմարտութիւն տարածելու: Դուն ուրախ, նուիրագործէ՛ անոնց այս պաշտօնը, ինչպէս որ ես ալ իրենց այդ նուիրական պաշտօնը յանձնեցի, որպէս զի միշտ ճշմարտութեամբ մաքրուած և ճշմարտութեամբ նուիրագործուած, ճշմարտութեան հաւատարիմ պաշտօնեաներն ըլլան»:

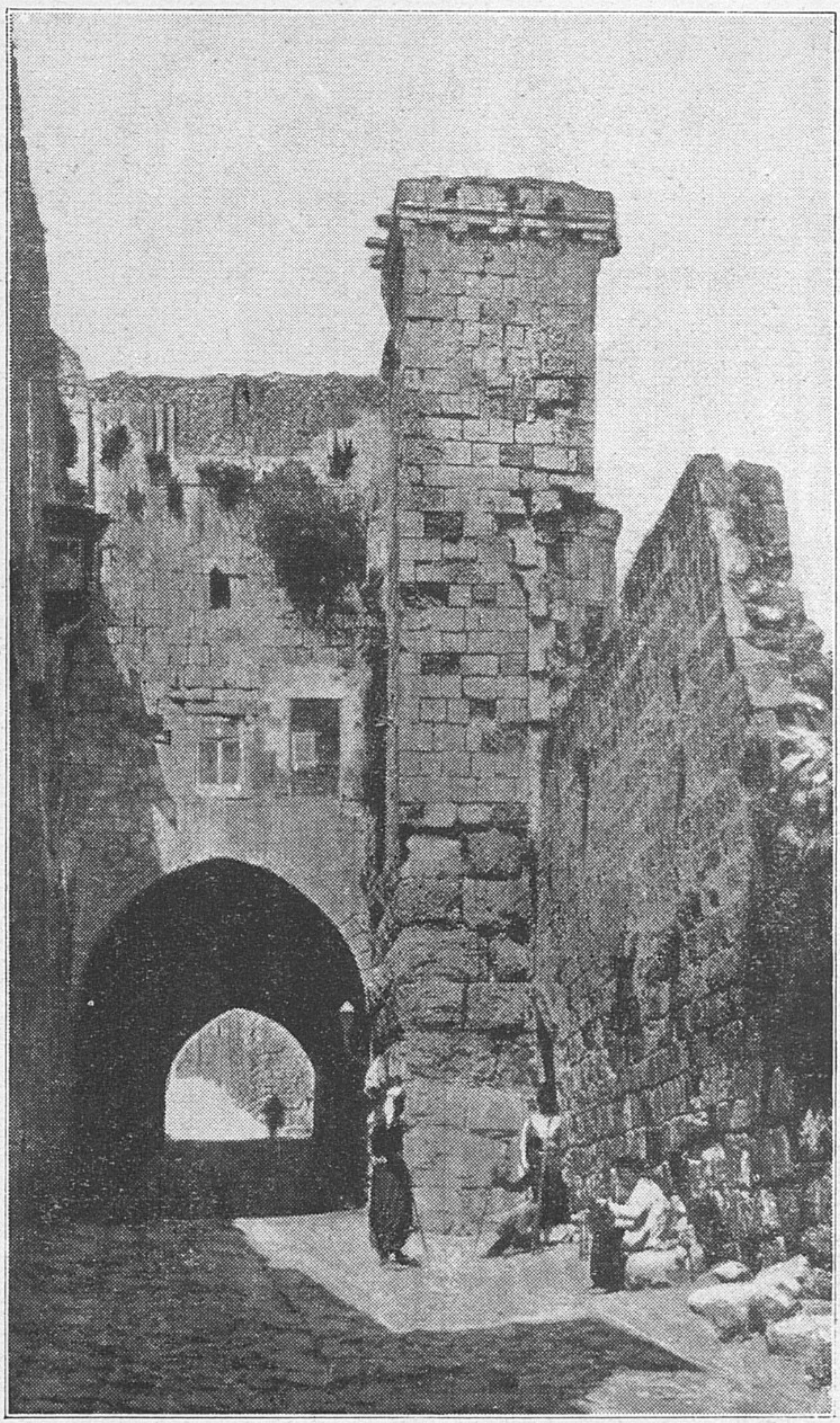
Ջանացինք որչափ հնար է պարզաբանելով յառաջ բերել Յիսուսի աղօթքը, որ չատ տեղ վճռական նախադասութիւններով կազմուած լինելով, կապակցական անցումներ կ'ենթադրէ յայտնապէս: Իմաստները զգայուն են և արտագրաւ, սիրաբուղխ հայրական սիրտի մը բորբոքեալ զգացումներ, որք դիւրաւ ալ հասկնալի կը դառնան: Եթէ բոլոր խօսքերը ուզենք ամփոփել, կրնանք երկու գլխաւոր կէտերու վերածել: Յիսուս երկու գլխաւոր խընդրանքներ ունի իւր առաքեալներուն համար. մէկը որ երկնաւոր Հայրը զիրենք պահէ չար սատանային և չար աշխարհին հակառակորդներէն, ոչ զի բնաւ չկրեն, այլ զի անոնցմէ չընկճուին: Իսկ միւսն է, որ երկնաւոր Հայրը նուիրագործէ և օրհնէ Յիսուսի կողմանէ իրենց յանձնուած առաքելական պաշտօնը, որպէսզի յաջող և արդիւնաւոր ըլլայ, և բոլոր աշխարհի փրկութեան ծառայէ:

ՀԱՒԱՏԱՒԵԼՈՑ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ՍԱՂՄՈՍԱԿԵՐԳԵԱՑ

Յովհ. ԺԷ. 20—21

Եթէ Յիսուս պահ մը իւր մաղթանքները ամփոփեց, և իրեն հետ գանուղ առաքեալներուն համար աղօթքներ ըրաւ, յատուկ պէտք մըն էր, զոր ուզեց չեչտել, վասն զի անոնք պիտի ըլլային Աւետարանը տարածողները, և զայն աշխարհի ամէն կողմ տանողները, և Յիսուսի եկեղեցին հիմնողներ: Բայց Յիսուս իւր տեսութենէն չվրիպեցներ, անոնք ալ, որ առաքեալներուն քարոզութեամբ Աւետարանը պիտի ընդունին. և մէկէն միւսը անցնելով և իրարու յաջորդելով յաւերժական և տեւողական եկեղեցին պիտի կազմեն: Ուստի յայտնապէս կ'ըսէ, միշտ երկնաւոր Հօր ուղղելով իւր խօսքը, «Այս ամէնը կը խնդրեմ իմ անմիջական առաքեալներուս համար, բայց իմ աղաչանքս անոնց պէտք եղածը խնդրելով չվերջանար, ոչ թէ՛ լոկ անոնց համար կ'աղօթեմ, այլ կ'աղօթեմ նաև բոլոր անոնց համար, որ այս առաքեալներուն քարոզութեամբ պիտի լուսաւորուին, և իմ հաւատքս պիտի ընդունին, և ինձի պիտի հաւատան, ըլլայ անմիջապէս ասոնց քարոզութիւնը ընդունողներ, ըլլայ անոնց աշակերտներուն ձեռքով դարուց ի դարս նոյն քարոզութիւնը ընդունողներ, և Աւետարանի հետեւողներ: Ասոնց ամէնուն համար կը խնդրեմ, որ սերտ կապով և սուրբ սիրով իրարու հետ համաձայն և միաբան ըլլան և նոյն կերպով ինձի հետ և ինձմով քեզի հետ միացած ըլլան, այնպէս որ ես և դուն բոլոր հաւատացեալք ներքին և անձուկ կերպով միաւորուած ըլլանք, և ինչպէս որ ես և դուն մի ենք, այնպէս անոնք ալ ինձի հետ ես քեզի հետ միանալով, կատարեալ և անթերի միութիւնը կազմենք: Այդ միութիւնը և եկեղեցւոյ ամուր հաստատութիւնը փաստ մը պիտի ըլլայ ամէնուն սչքին, թէ ստուգապէս ես աստուածատուք եղած եմ, և Աւետարանի գործն ալ աստուածային է»:

Յիսուսի այս աղօթքը իրաւունք կու տայ մեզի եզրակացնելու, թէ Քրիստոսի եկեղեցւոյն հիմն ու լրումը սէրն ու միութիւնն է:

27. Ս.Գևորգեան Բերդ

ՁՁՅ. ԱՄԷՆՈՒՆ ՀԱՄԱՐ ՄԱՂԹԱՆԿՆԵՐ

Յովհ. ժ·է. 22—26

*Աղօթքին վերջին մասը աւելի ընդհանուր իմաստներ կը պա-
րունակէ, այնպէս որ չենք կրնար ոչ առաքելոց և ոչ ալ հաւա-
տացեալց համար իրր յատուկ մասեր զատել, այլ իրենց ընդհան-
րութեան մէջ պիտի պահենք: Իրաւ ինչ ինչ դարձուածներ իրրեւ
առաքելոց յատուկ կ'երեւին, բայց անոնք ալ՝ աւելի քան նախկայ
Մեսսիանից, թոյլ նկատելու պաշտօնէից վրայ կրնան իմացուիլ,
որք առաքելոց սահմանական եղած՝ քարոզելու և վարդապետելու
պաշտօնները պիտի շարունակեն եկեղեցւոյ մէջ: Առաքելական պաշ-
տօնը, եթէ ինչ ինչ բոլորովին առանձնայատուկ և նոյն ժամանա-
կին համար բացառիկ մասեր ունէր, բայց իւր ունեցած մասերուն
մէջ տեւողական բնութիւն ունէր, քանի որ նկատելոյն առանց վար-
դապետութեան ապրիլ իսկ չէր կրնար: Այդ մասին մէջ Յիսուս
իրեններուն յաղորդուած սէրն ու միաբանէն զատ, անոնց յա-
ղորդութիւնը Հօրմէ մին ալ կը յիշէ, և այս ալ իրր հետեւանք սիրոյ
առաքինութեան և սիրով ձեռք բերուելիք միութեան: Այդ թէ
Յիսուսի միտքով և թէ Աւետարանի վարդապետութեամբ, ամէն
առաքինութենէն և ամէն արդիւնաւորութենէն վարձքն ու արիւ-
նը, յաւիտենական երանութիւնն է, որ Երկնից Արքայութեան
լման կեանք է: Երկնից Արքայութիւնը այս աշխարհս մէջ՝ երա-
նութեան հասնելու միջոցն է, Երկնից Արքայութիւնը այս աշխար-
հէս եաքը՝ նոյն երանութեան վայելքն է, և ամէն զատ ուրիշ բան
մը չկրնար ըլլալ այն Հօրմէ բուսածը, զոր Յիսուս կու տայ կամ
պիտի տայ սուրբ սիրով իրեն հետ միաւորուած եղողներուն:*

*Աղօթքը շարունակելով կ'ըսէ Յիսուս. «Այն փառքը զոր դուն
ինծի տուիր, ես ալ անոնց տուի»: Հարկաւ փառքին տրուած ըլ-
լալը չենք կրնար այնպէս իմանալ, իրրեւ թէ առաքեալներ ու հա-
ւատացեալներ, այս աշխարհէ եկած, և հանդիպելով աշխարհի երա-
նութեան վայելքին մատած ըլլան, վասն զի այն միջոցին դեռ ոչ
ոք այս աշխարհէ եկած էր: Այլ Հօրմէ խօսքը պիտի իմանանք էօ-*

*ական և ոչ երկան խմաստով: Մէկուն բան մը տուած կ'ըլլանք, երբ որ որոշ պայմաններու ներքև կամ որոշ ժամանակամիջոցի մէջ տեղեկանալու իրաւունքը կու տանք: Այսպէս ալ երանութեան փառքը առաքելոց և հաւատացելոց տրուած կրնար ըսուիլ այն վայրկեանէն, որ սիրոյ և միութեան պայմաններուն ներքև յիշեալ փառքը վայելելու իրաւունքը կը տրուէր, և վայելքը կ'ապահովուէր: Մանաւանդ որ երանութեան վայելքը ապամային մեղքով խափանուած, Յիսուսով նորէն կը բացուէր: Դիտողութեան արժանի այս կէտերէն դուրս, Յիսուսի խօսքերը անոյշ գորովոյ և սիրաբուղխ սիրտի արտայայտութիւններ են: «Այն փառքը, կ'ըսէ, զոր դուն ինձի տուիր, ես ալ անոնց փոխանցեցի, և ստահացուցի որ պիտի վայելեն, երբոր իրենք ալ միացեալ ըլլան, ինչպէս մենք մի ենք, և ամէնքնիս կատարեալ միութիւն մը կը կազմենք, ես անոնց հետ և դուն ինձի հետ միացած ըլլալով: Այս կերպով թող բոլոր աչխարհ հաստատի, թէ յիս գործս և քարոզութիւնս Աստուծմէ է, և թէ ես մարդիկներուն համար կատարեալ սէր ցուցուցի, ինչպէս որ դուն զիս կը սիրես: Հայր, իմ փափաքս է, որ ես ուր եմ, անոնք ալ այնտեղ ըլլան, և աչքովին տեսնան այն փառքը՝ զոր դուն ինձի տուիր, որովհետև աչխարհի առեղծուածէն առաջ ալ զիս սիրեցիր, և ոչ թէ միայն այս վերջին պարագաներուն առթիւ: Հայր արդար, իրաւ որ ուղղութեամբ են գործերդ ալ վճիռներդ ալ: Քու փառքդ աչխարհի կը զլանաս, և ինձի և իմիններուս կը շնորհես, որովհետև աչխարհ չուզից քու Աւետարանդ ու ճշմարտութիւնդ ճանչնալ, բայց ես ճանչցայ, և ասոնք ալ ճանչցան ընդունելով թէ քու կողմէդ եկած եմ: Ինչպէս որ մինչեւ այս վայրկեան քարոզելով և վարդապետելով քու անունդ ու ճշմարտութիւնդ այս առաքեալներուս և ուրիշ շատերուն ճանչցուցի, նոյնպէս ասկէ ետքն ալ անոնց ձեռքով և երկինքէն հովանաւորութեամբ պիտի ճանչցնեմ ուրիշներու ալ, և ընդհանուր պիտի տարածեմ Աւետարանը: Այս կերպով քու ինձի ցուցած սէրդ ես ալ անոնց պիտի փոխանցեմ, և ամենայնի արմատ՝ կատարեալ միութիւնը հաստատուն պիտի մնայ: Իմ սէրս անոնց հետ, անոնք ինձի հետ, ես քեզի հետ, այսպէս ամենքնիս իսկապէս և կատարեալապէս միացած պիտի ըլլանք»:

Ստոյգ է, որ Յիսուսի խօսքերուն մէջ իրարու նման կրկնութ-

*ներու կը հանդիպինք, սակայն իւրաքանչիւրը իրեն յատուկ քաղ-
ցրութիւնը և իրեն յատուկ ներքին իմաստն ունենալուն, չուզե-
ցինք բոլորովին ամփոփելով համառօտել, և ուզեցինք որ լաւ ևս
երևան գայ Յիսուսի հոգին, սիրոյ և միութեան հոգին, որ այս աշ-
խարհիս մէջ Աւետարանի յաղթանակը պիտի արդիւնաւորէ, և հան-
դերձեալ աշխարհին մէջ երանութեան փառքը պիտի պատրաստէ:
Ա՛յս է վերկագործութեան ահեղ խորհրդոյն գաղտնիքը: Զայնակ-
ցինք և մնք և մաղթենք, որ Յիսուսի սրտաբուղխ խնդրանքները
ամէնուն վրայ իրականանան, և եկեղեցւոյ Միութիւնը յաղթանակէ:*

284. ԳԷՊԻ ԳԵԹՍԵՄԱՆԻ

Մատթ. ԻԶ. 29-30, Մրկ. ԺԴ. 25-26, Ղուկ. ԻԲ. 39, Յովհ. ԺԸ. 1

Կաակի քարոզը և անոր հետեւող աղօթքը ոմանք կ'ուզեն ոչ թէ վերնատունին մէջ խօսուած ընդունիլ, այլ վերնատունէ իջնելէն ետքը Գեթսեմանիի ճանապարհն վրայ խօսուած ըսել: Սակայն գլխաւոր փաստն է, Ովն, ասէ, գնացուցած աթոռէ խօսքը, զոր մենք արդէն իւր տեղը բացատրեցինք (§ 273): Սակայն այս ենթադրութիւնը չատերուն հետ մեզի ալ նախընտրելի չերեւիր: Բուսական է կաակի քարոզին խօսքերուն ընթացքին և ոճին, վերհուխան և նպատակին մոտրութիւն դարձնել, համոզելու համար, որ անոնք ճանապարհ քալած ատեն, սոր անոր հետ խօսուած պատահական և ընդհատ խօսակցութեան ձեւը չունին: Եւ ոչ ալ հնար է ենթադրել, թէ գիշեր ատեն Երուսաղէմի փողոցներուն մէջ քալած ատեննին, Յիսուս կրնար աւետեանները կանոնաւոր չրջանակ կազմած և ունկնդրութեան բերրուած դիրքի մէջ պահել, որպէս զի ամէնքը հետեւաբար և օրինաւորապէս իւր ըսածները լսեն և միտնին ամփոփեն: Եթէ երբեք Յիսուսի խօսքերը ճանապարհ վրայ խօսուած լինէին, աւետարանիչը անոնց այնչափ կարեւորութիւն տուած չէր ըլլար, ու այս պարագային կերպով մը կը հասկցնէր. մանաւանդ չէր կրնար ըսել, թէ Յիսուս այդ բոլոր խօսակցութիւնները լրացնելէն ետքը ճանապարհ ելաւ. Չոյս էր ասոր Յիսուս, եւ աշակերտն հանդէպ:

Ուրեմն զատական ընդհրկը փակուելու վերջին աղօթքէն ետքը, և անկէ վերջ պարպուելու փակման բաժակը, և երգուե-

ցաւ վհակման երգը, որ է ՃԺ. սաղմոսը. Յելանելը Իոթայէլի, և Մի՛ ձեղ, ոչը, ձ՛ ձեղ: Անկէ ետքը Յիսուս անգամ մըն ալ կրկնեց հրաժեշտի ողջոյնը: «Ահն ասեմ ձեզի, աստուածութեամբ և վստահացնելով կ'ըսեմ ձեզի, թէ այլ եւս այս աշխարհի մէջ որեմի պատուէրն քամուած գինիէն պիտի չխմեմ, այլ կը սպասեմ որ հասնի այն օրը, յորում ամէնքնիս երկնից Արքայութեան մէջ հաւաքուինք, և այն տեղ միասին խմենք երկնային երանութեան նոր բաժակը»: Աւելի համառօտ կերպով Յիսուս ըսել կ'ուզէր. այս աշխարհիս մէջ այլ եւս մէկտեղ չենք, անդին աշխարհի տեսութեան կը սպասենք: Այդ բացատրութիւնը Ղուկաս յիշած էր առաջին բաժակին հետ (§ 250), իսկ Մատթէոս և Մարկոս կը կցեն Մարմնոյ և Արեան խորհուրդին բաժակին հետ, ինչ որ նոքին կերպով չկրնար յարմարիլ, վասն զի խորհրդական և նուիրական բաժակին չկրնար վերապրուիլ ե քեզոյ ոչնչ պարզ կոչումը, այլ պէտք է զայն պարզ և սովորական գինիի բաժակի պատչաճեցնել: Աւետարանիչներ Յիսուսի խօսքերը յաւաչ բերած տեսնելին, սովոր են ամփոփումներ ընել, առանց բաժանումները և պարագաները դիտել տալու, և նոքին բնութիւնն ու հանգամանքներուն ուսումնասիրութիւնը պիտի առաչնորդեն մեզ մեկնութեանց և պարպաբանութեանց մէջ:

Վերնատունէն չմեկնած վերջին երկխոսութեան յիշատակն ալ աւետարանիչներէն կը քաղենք: Մատթէոս կը գրէ, Ե- օրհնեցին և ելին. Մարկոս ալ կը գրէ, Ե- գոհացեալ ելին. և երկուքն ալ կ'ի- մացնեն թէ զատկական ընթրիքին արարողական մասերէն բան մը զանց չեղաւ, թէպէտ կարի յուզուած և բոլորովին տարօրինակ միջադէպներ և պարագաներ տեղի ունեցան այս նշանաւոր ընթրիքին մէջ:

Սրե մտնելու միջոցին սկսած էր ընթրիքը ըստ սովորութեան, մութը կոխած էր երբ որ Յուդա վերնատունը թողուց ու մեկնեցաւ, անկէ ետքը կատարուեցաւ Մարմնոյ և Արեան խորհուրդը և խօսուեցաւ կտակի քարոզը: Ժամ մը կամ ժամուկէս ևս պէտք է տանք այդ գործողութեանց, և արեւը մտնելէն ետքը կամ արեւելեան ժամահաչուով՝ ժամը իբր երկուք կամ երեք եղած պիտի ըսենք, երբ որ Յիսուս վերնատունը թողուց և հիւրընկալ տունէն ելաւ, և իբր սովորական ճանապարհ բռնեց, դէպի Ձիթենեաց լերան

կողմը. Ելեալ փնաց ըստ սովորութեան ի լեառն Ձիթենեաց: Վերնատունէն պիտի երթար դէպի քաղաքին արեւելեան կողմը, մօտենալ տաճարին բակին, քաղաքէն դուրս ելնել այն երեք դուռներուն մէկէն որ այս կողմը կը գտնուէին, և Երիվարաց և Արեւելեան և Դատաստանաց դուռներ կը կոչուէին ժամանակին: Անկէ քիչ մը դէպի ձախ պիտի իջնէին կեդրոնի ձորակը, և անոր վրայէն անցնելով, նորէն կամաց կամաց պիտի բարձրանային դէպի Ձիթենեաց լեռը, այլ ոչ թէ մինչև լերան վերը ելնել, այլ լերան ստորոտը մնալ Գեթսեմանի կոչուած տեղը: Քանիցս յիշեցինք թէ Յիսուս Երուսաղէմի մէջ գիշերելու սովորութիւն չունէր, այլ միշտ քաղաքէն դուրս կ'ելնէր, և պարագաներուն և տրամադրելի ժամերուն համաձայն այդ ճանապարհն վրայ տեղ մը կը գիշերէր: Լերան առաջակողմը կար Գեթսեմանին, աւելի վեր Ձիթենեաց գագաթը, միւս երեսը բեթփագէ, և միւս ստորոտը Բեթանիա, և կ'երեւի որ ուր կրնար հանիլ, մինչև այնտեղ կ'երթար: Գեթսեմանին ալ Յիսուսի սովորական գիշերային օթևաններէն մէկն էր, որովհետև Յովհաննէս յայտնապէս կը գրէ, Գնաւ դարձեալ յայնկոյս ընդ ղեղէնն, ուր էր պարտէզ, ուր մտին ինքն և աշակերտք նորա: Գեթսեմանին ուրեմն շատ ուշ մնացած օրերուն օթևանն էր, ինչպէս հանդիպած էր այս գիշերն ալ: Եթէ մէկ կողմէն ուշանալնուն պարագային Գեթսեմանիի օթևանը նախընտրել կու տար, միւս կողմէն փրկագործական խորհրդոյն կատարման ալ դիւրութիւն կ'ընծայէր՝ Երուսաղէմի շատ մօտիկ օթևան մը:

Գեթսեմանիի տեղը մինչև հիմա կը ցուցուի ստոր տեղեաց սրբավայրերուն կարգին: Անոր նախնական վիճակին համար, Մատթէոս և Մարկոս կը կոչեն զայն գեղ, բայց ստոր տեղեաց հետազնիներ չինութեանց հետքեր չգտնելնուն, կ'երկրային թէ օրինաւոր գիւղ մը եղած ըլլայ: Գեթսեմանի անունը Ձիթահանք կը թարգմանուի, և Ձիթենեաց լերան ստորոտը ձէթ քամելու գործարան մը յարմար կու գայ, և շուրջը սակաւաթիւ բնակարաններ ունենալով չէն մը կամ գիւղ մը կրնար ըսուիլ: Վերջապէս անցորդներ օթևանելու յարմարութիւն ունեցող տուղ մըն էր: Այստեղ կը հանի Յիսուս գիշերուան ժամը երկրին առեններըը:

Այդ գիշերը մենք, այժմեան ժամահաշուի ոճով, հինգշաբթի գիշեր կ'ըսենք, որովհետև օրուան սկիզբը կէս գիշերին կը դնենք,

բայց հին ու արևելեան ժամանակագրով, օրուան սկիզբը արեւ մըտնալէն սկսելուն, պէտք է արդէն իրեւ ուրբաթի գիշեր հաշուել, Յիսուսի մահուան եւ տապանաց գիչերը, Գեթսեմանիի մէջ անցուցած տագնապի ժամերէն սկսելով։

285. ԳԵԹՍԵՄԱՆԻ ՄԷՋ

Մատթ. ԻՋ. 36—39, Մարկ. ԺԴ. 32 36, Ղուկ. ԻԲ. 40—42

Երբոր Գեթսեմանի հասաւ Յիսուս, իրեն հետ էին Մեսսիան առաքեալները, և ամէնքը մէկտեղ գային այն տեղը, որ սովորական օթեւանն էր։ Յիսուս առաքեալներուն դառնալով կ'ըսէ. «Դուք այս տեղ մնացէ՛ք, հանգստացէ՛ք, քնացէ՛ք, ես այս գիչեր հանգստանալու տրամադրութիւն չունիմ, յուզեալ եմ, վրաս սխալութիւն մը կայ, մօտալուտ փորձանքներուն նախասահմութիւնը վրաս կ'ազդէ, անոր համար կ'ուզեմ քիչ մը առանձին մնալ եւ աղօթել, և աղօթքով Տզիս զօրացնել»։ Հոսկից մեկնելու վրայ, բոլորովին առանձնութիւնն ալ իրեն ծանր կ'երեւի, և կը դառնայ նախապատիւ առաքեալներէն՝ Պետրոսին, Յակոբոսին ու Յովհաննէսին ու կը խնդրէ որ գինքը բոլորովին մինակ չթողուն այդ չափազանց կացութեան մէջ, միասեղ գան և իրեն մօտը գտնուին իւր աղօթքին ժամանակ։ Առաքեալներէն ուժերը կը մնան օթեւանին մէջ, իսկ Յիսուս միւս երեքներով կը մտնէ յարակից պարտէզը։ Այն տեղ, բաց օդին մէջ, նիսանի 14՝ էն 15 գիշերը, լիալուսին երկինքին ներքեւ իւր աղօթքը երկնաւոր Հօր մատուցանել կ'ուզէ։ Պարտէզին մէջ քալած ատենը, երեքներուն հետ խօսելով, նորէն կը կրկնէ թէ մահուան տխրութիւն մը վրան չոքած է, սիրտը յուզուած է, միտքը չփոթած է, ինքն ալ դժուարութիւն կը զգայ ինչ ընելիքը որոշել, իւր կեանքին վերահաս վտանգին ինքզինքը մատնե՞լ, թէ ուրիշ կերպ բան մը ընել։ «Դուք ալ որ ինձի հետ եկաք, կ'ըսէ, կ'ըլլայ որ դուք ալ փորձանքի հանդիպիք։ Ես երկնաւոր Հօր պիտի աղօթեմ, որ ինքն վրս զօրացնէ, և ինչ որ իւր տեսութեամբ աւելի օգտակար է, զայն անօրինէ։ Դուք ալ անտարբեր մի՛ ձգաք. դուք ալ ձեզի համար աղօթեցէ՛ք, որ փորձանքի մէջ չիյնաք։ Ուրեմն դուք այս տեղ աղօթեցէ՛ք, ես ալ

քիչ մը ուելի անդին կ'երթամ աղօթելու»։ Պետրոս և Յակոբոս և Յովհաննէս կը մնան պարտէզին մէջ, ուր որ խօսելով հասած էին, Յիսուս քարընկէցի մը հեռաւորութեամբ ուելի առաջ կ'անցնի։ Քարընկէց մը սովորաբար երեսուն մեթրի չափ հեռաւորութիւն մը կ'առնուի. և այժմ ալ Գեթսեմանիի պարտէզին մէջ այդպիսի հեռաւորութեամբ կը ցուցուին ուխտաւորաց և երկրացուաց և Յիսուսին կեցած տեղերը։ Միայն թէ իրաւ Յիսուսի աղօթքի տեղի ցուցուածը, քարայր մըն է, իսկ ուեստրայի պատմութեան մէջ չգտնուիր Յիսուսին քարայրի մէջ ծակամուտ աղօթելը։ Այլ որովհետև քարայր մը կը գտնուի Գեթսեմանիի մէջ, ուելի յարմար կ'ըլլար կարծել, թէ սովորաբար իրաւ օծութեան ծառայող տեղն էր այն, և ուր այս գիշեր ալ ուխտերը հանգստանալու միացեր էին։

Երբոր Յիսուս բոլորովին միտակ մնաց, ծունկի վրայ եկաւ, անհուն երկինքի ստեղծութեան վրայ հառաչուած Աստուծոյ աղօտին առջև, հառաչանքներ բարձրացուց սիրտէն, կրակ կրակ մաածմտանքներ պաչարեցին անոր միտքը։ Աչքին առջեւ կը տեսնէր վերոյիշեալ տառը, միտքը կը չափէր այդ տառին ներքինին նշանակութիւնը, կը սիրէր իր մահուամբ կատարելիք փրկագործութեան խորհուրդը, բայց կը զգայր կեանքի զոհաբերութեան անհուն ապտնապը։ Որո՞ւն ապտ նախապատրաստութիւնը. միա՞յր անվկանդ և անուսան մահուան վտանգին հանդէպ, թէ որուն կերպով մը խոյս տա՞յր և ազատուէր այդ դառն յանձնառութենէն։ Հնար չէ՞ր արդեօք, որ աստղ փրկագործութեան խորհուրդը եղծանելու, աստղ մարդկային փրկութեան գործը խափանելու, ինքն ազատուէր այդ դառն և բազմաչարչար յանձնառութենէն։ Աստղ մտածելով Յիսուս երեսն վրայ ինկած էր, և ճակատը գետնին, և սիրտը երկինք, այդ հոգեւոր խորհուրդներու մէջ կը ծփայր, և ալեկոծեալ հոգին վհատութենէ ծովի կերպարանը ունէր։

Յանկարծ Յիսուս ոգեւորեալ ներչնչումով մը, նորէն ծունկերուն վրայ կը բարձրանայ, ձեռքը կը տարածէ դէպ երկինք, և կը պոչէ. «Հա՛յր, Հա՛յր, քեզի համար անհնար բան չկայ։ Եթէ կ'ուզես, կրնաս մարդկային փրկութիւնն ալ լրացնել, և դիս կակծային մահուանէ ալ ազատել. հեռեւաբար կրնաս ինձի խնայել, և վերստաս պատն մահուան լեզի բաժակը քամելու դիս չստիպել։ Կը տեսնեմ այս ներաւորութիւնը, բայց չեմ համարձակիր անոր

վրայ պնդել։ Թող իմ կամքս չըլլայ, թող քու կամքդ կատարուի. և փրկագործութեան խորհուրդը լրանայ, ոչ ինչպէս որ ես կը մտածեմ, այլ ինչպէս որ դուն կը հրամայես»։

Աստուածային կամաց համաձայնութեան վերջնական որոշումը, կարծես թէ ներքին զօրութիւն մը կ'ազդէ Յիսուսին վրայ, պահ մը ինքզինքը հանդարտած կը զգայ, ոտք կ'ելլէ, կը կանգնի, չորս կողմը կը նայի, մինակութիւնը ազդեցութիւն մը կ'ընէ, քովը մարդ տեսնելու զգացում մը կ'ունենայ, նոթ կուգայ, հոն թողուցած երեք առաքեալներուն միանալու։

286. ՍԻՄՈՆ ԱՌՈՒՐԵԱԼՆԵՐԸ

Մատթ. ԻԶ. 40—44, Մարկ. Ժ. 37—40

Յիսուս իր երեք սիրելիներուն պալով կը յուսար անոնցմէ քաջալերութեան խօսք մը լսել, կամ գոնէ արթուն հսկողութենէն օգնութեան յոյս մը կալնել. բայց քնոտութիւն կը տիրէ, կը կանգնի, երբոր կը տեսնայ, երբոր կը տեսնէ որ երեքն ալ իրարու քով պառկած անուշիկ քուն կը քաշեն, և կատարեալ անտարբերութեան ապացոյցը կուտան։ Չենք ուզեր ըսել, որ Յիսուսի խօսքերուն մեծ կարեւորութիւն չտալով, անոր հետեւանքն ալ չէս պառկելու նայեցան. այլ հարկաւ պահ մը իրարու հետ խօսակցեցան, եղածին և ըլլալիքին մասին գաղափարներ փոխանակեցին, իրենց ալ ապառնացող վիճակը յիշեցին, և ոգեւորուիլ ալ սկսան. բայց նոյն օրուան աչխատութենէն յոգնածութիւնին, ընթրիքին ծանրութիւնին, և յուզմունքներէ յառաջ եկած չփոթութիւնին, իրենց վրայ զօրացան, կամաց կամաց թմրեցան, թմրեցան, մրափեցին, և քնանալու սկսան։ Այս ամէնն ալ քանի մը վայրկեանի մէջ լրանալու գործեր չէին, ուստի Յիսուսի տխրագին վիճակը և յուզումնալից աղօթքը, կէս ժամէ աւելի միջոց մը գրաւած պիտի ըլլայ, գուցէ և ժամի մօտ։

Յիսուս իր ղարմացումը ու վարանումը չի կրնար զսպել, երբոր այսպէս անտարբերութեան վիճակի մէջ կը գտնէ իրենները, որոնց այնչափ յուզիչ յայտարարութիւններ էր պարզեր, այնչափ սրտաչարժ յորդորներ էր խօսեր, և այնչափ կարեւոր յանձնարա-

րութիւններ էր ըրեր։ Ո՛ւր էին այն հաւատարմութեան և սիրոյ և անձնուիրութեան խրախուսելի խօսքերը։ Բարձր ձայնով մը կ՚արհնցնէ ու կը սթափեցնէ քնած առաքեալները, և երկրին հաւատարապէս խօսելով կ՚ըսէ. «Աս է՞ ձեր սիրոյ և անձնուիրութեան նշանը, ասանկ պիտի կատարէի՞ք ձեր խոստումները, ժամ մը իսկ չկրցա՞ք ինձի հետ արթուն մնալ, հապա ինչպէ՞ս պիտի կարենաք ոտկալ աւելի մեծ դժուարութեանց, որ ինձի հետ ձեզի ալ պիտի հանդիպին։ Իրաւ ես այդ փորձանքներուն նախատեսութեամբը վրդովուած եմ, այլ այն միայն մարմնոյ տկարութեան հետեւանք է, ապա թէ ոչ հոգիս զօրաւոր է, և ամէն տեսակ փորձանքներու յանձնառու է. Հոգիս յօժար է, բայց մարմինս տկար։ Մարմնոյ տկարութիւնն ալ՝ ես աղօթքով զօրացնելու կ՚աշխատիմ, դուք ալ աղօթեցէ՛ք որ ձեր տկարութիւնը զօրացնէք, և վերստաս մահու փորձանքներուն առջեւ չմուլնաք և չվատնդուի՛ք։ Ահա ես ծորէն աղօթքի կը դառնամ։ գոնէ այս անգամ դուք ալ նկճեցէ՛ք և աղօթեցէ՛ք»։

Այսպէս երեքներուն խօսելէն ետքը, առաձինն Պետրոսին կը դառնայ. «Սիմոն, Սիմոն, կ՚ըսէ, դուն ալ կը քնանա՞ս. ինձի օգնելու համար ժամ մը անքուն մնալու ալ չե՞ս դիմանար, ո՛ւր են մինչեւ վերջը ինձի հետ ամէն նեղութիւն կրելու, ամէն դժուարութեանց դիմանալու, մինչեւ իսկ ինձի հետ մեռնելու պատրաստակամութեան համար պռոտապոս խոստումներդ։ Շատ չուտ ժողովրդեան խօսքերդ, սակայն փորձանքները պիտի գան աւազակի. հիմակուընէ աղօթէ՛, որ պատրաստ գտնուիս, և փորձանքներուն հասած ատենը չտկարանաս, և առաջին վտանգը տեսնելուդ, ինչպէս առաջ ըսի, ձիս ուրանալու չիուլնաս, մինչեւ իսկ ձիս չգիտցողի ու չճանչցողի յայտարարութիւններ չընես։ Ելէք ուրիմն, դուն ալ, ընկերներդ ալ, ելէք և աղօթքի նստեցէք»։

Առաքեալներուն այդ ակարացած վիճակը, Յիսուսի վրայ նորէն վարանման ազդեցութիւն կը բերէ, և կը տեսնէ որ երբ մարդիկ մէկ կողմէն իւր կրնուսաը կը պատրաստեն, միւս կողմէն իւր ամէնէն մօտիկներն ալ կատարեալ անհպատութեան մէջ կը գտնուին. ուստի դարձեալ երկնային օգնութիւնէն զատ ուրիշ ապաւէն չտեսնելը, և նորէն իւր աղօթքին դառնալ կ՚որոշէ, և առաջին անգամ աղօթքի կեցած տեղը կու գայ, երեքներէն քարընկեց մը հեռու։

Աղօթքը միշտ նոյն է, Ջնոյն քանա ասաց· որովհետեւ սարքեր խնդիր մը չունի, մարդկային վիրապտութեան խորհրդոյն պահանջը, և իւր դառնակսկիծ մահուան յանձնառութիւնը: Առաջինը կ'ուզէ, երկրորդէն կը սարսի. առաջինը զանց ընել չուզեր, երկրորդը յանձն առնուլ ծանր կու գայ. նորէն նոյն յուզումը, նոյն ներքին ալեկոծութիւնը: Արդեօք հնար չէ՞ որ երկնաւոր Հայրը երկու ծայրերուն միջին ելք մը գտնէ, վիրապտութիւնը չխափանէ, և իւր չարաչար մահր խնայէ: Նորէն այս ալեծուփ մտածումներն են, որ Յիսուսի մարմնաւոր չարչարանքէն առաջ, անոր հոգեկան չարչարանքները կը ծանրացնեն, բայց անոնց մէջ ալ լուծման մը չկարնալով յանգիլ, վերջապէս աստուածային կամաց յանձնուելէն և անոր համակերպելէն զատ ելք մը չգտներ, և իւր առաջին յայտարարութիւնը կը կրկնէ: «Հայր իմ, կ'ըսէ, եթէ հնար մը կայ որ այս գաւն մահուան լեղի բաժակը ինձի խնայես ու ցմրուր քամելու չտիպես, լաւ· ապա թէ ոչ պատրաստ եմ զայն քամել առանց ընդդիմութեան. քու կամքդ կատարուի, քու կամքդ օրհնեալ ըլլայ»:

Միեւնոյն զգացումներն են որ վերհոգակի կը կրկնուին. յուզումն, վարանում, ամիսիում, համակերպութիւն, որոշում: Դարձեալ առաջին անգամին նման, երկինքին հանդէպ յանձնառութենէ եռքը, երկիրին օժանդակութիւնը կը վնտռէ: Այս զգայմամբ նորէն ոտք կ'ելլայ, ետ կու գայ, առաքեալներուն կը մօտենայ, և նորէն երեք քնացողներ կը գտնէ, վոխանակ երեք աղօթակից օգնականներ գտնելու:

Առաքեալներ կ'երեւի թէ այս անգամ Յիսուսի առջի խօսքերէն ալ չէին ազդուած, և հաւիս թէ Յիսուսը հեռացած՝ իրենց քունն էին չարունակած: Աչեստարանիչներ արդարացման ձեւ մը գտնելու կերպով դիտել կու տան, Քանդի էին ալ նոցա ձանրացեալ. քունը այնչափ վրանին ծանրացած էր, որ մինչև իսկ աչուընին բանալու կարողութիւնը չունէին: Թէ Յիսուս այս անգամ ինչ բան առաքեալներուն, աչեստարանիչներ չին յիշեր. թերեւս հնար լինէր ենթադրել, թէ Յիսուս անոնց անհոգութեան և անտարբերութեան յայտնի նշանը տեսնելով, մինչև իսկ ուզած չըլլայ դիտողութիւն մը ընել, և ետ դառնալով երրորդ անգամ իւր աղօթքը չարունակած ըլլայ: Սակայն Մարկոս կը յիշէ թէ երեքները սաստիկ չփոթութեան մէջ ինկան, ինչ ըսելնին չէին իմանար, արդարացման խօսք մը

չէին գոնէ : ըսել է որ Յիսուս դիտողութեան և մեղադրանաց խօսքերը կրկնեց , որոնք առաջին անգամ ըսածներէն աւելի չէին կրնար ըլլալ :

Աղօթելու և հակելու , աղօթքով իրեն օգնելու , և աղօթքով ինքզինքին ալ զօրացնելու յորդոր նորէն կրկնելէն ետքը , Յիսուս երրորդ անգամ մըն ալ , ինչպէս Մատթէոս յայտնապէս կը գրէ , իր աղօթքին դարձաւ , և երրորդ անգամ մըն ալ տխրութեան յուզումները կրնց , անորոշ վարանման ծիւմները անցուց , և երկնային կամքին համակերպելու որոշումը տուաւ , կաց յաջող երրորդ անգամ , և ինչո՞ւ բան ասաց :

287. ԿՐՏՆԴԿ ԵՒ ՀՐԵՇՏԱԿ

Ղուկ. ԻԲ. 43 — 44

*Յիսուսի երրորդ և վերջին անգամ աղօթելուն , նոր հանգամանք մը կ'աւելցնէ Ղուկաս , զոր միւս աւետարանիչներ չեն յիշեր : Հարկաւ մխիթարութիւն ըսելը պատճառ մը չէր ըլլար , մեկուն պատմածին վրայ տարակուսանքով նայելու , եթէ խնդիր չըլլար այդ երկու համարներուն բնագրական վաւերականութեան վրայ : Շատ հին օրինակներ այդ համարները չունին , ինչպէս նաև մեր ընտիր յունարէն գրչագիրներուն մէջ այդ համարները կը պակսին . և ասկէ կը ծագի անոնց վաւերականութեան վրայ կասկածը : Ոմանք կը պնդեն թէ բնագիրին մէջ կային , բայց յետոյ վերցուեցան անոնց ձեռքով , որք Յիսուսի աստուածային անձնաւորութեան անպատչաճ նկատեցին արիւն քրտինք թափելու չափ յուզումը և հրեշտակային օգնութեան կարօտ մնալը : Ուրիշներ կ'ըսեն թէ բնագիրին մէջ չկային , և յետոյ աւելցուեցան անոնց ձեռքով , որք Յիսուսի անձնաւորութեան աստուածային կերպարանքը չտալու յնդունարաններ կ'ուզէին : Պնդաստական զննութիւններ որոշ եզրակացութեան մը չեն հասցներ , և խնդիրը անորոշ կը թողուն , բայց շատ և ընտիր օրինակներու մէջ չգտնուիլը , և շատերուն մէջ ալ տարբեր և կրճատուած ձեւերով գտնուիլը , բաւական զօրաւոր փաստեր են , այդ երկու համարներուն վաւերականութեան վրայ կասկածելու : Մենք կը չարունակենք զայն մեր Համապատումի կարգին մէջ լուսաբանել ,

քանի որ սովորական օրինականեւս մէջ եւ եկեղեցական ընթերցուածոց մէջ այժմ ընդունուած են:

Այդ հաւատացին մէջ կ'ըսուի, թէ Յիսուս երթ է փոքնուպէ, եւ մտաքե-ըուլեամբ եւս կայր յաղօթս. եւ հոսէն է նմանէ բարուն երբեմն պիտլեհեմ ոբեան, ուրուն ուրուն հելեալ է յերկինս: Արդէն բացատրեցինք Յիսուսի կրած տագնապը, եւ աղօթքին մէջ ունեցած զգացումը, թէ ինչպէս եւ ինչպէս կը ճնշէին անոր վրայ պարագային ծանրութիւնն ու սասկութիւնը, եւ այժ կու տային երկնուորը Հօր ուղղած աղաչանքներուն: Այդ ամէնը հետզհետէ կը սասկանային, քանի մտածումները կը կրկնուէին, քանի անոր տագնապին ժամը կը մօտենար: Այդ սասկութիւնն էր որ մարմնոյն զգայութիւններն ալ կը ճմլէր, բոլոր մարմնոյ կազմածը կ'այլայլէր, ներքին տաքութիւնը կը բորբոքէր, եւ տագնապի ու նեղութեան հետեւանօք՝ արտասուքի քրտինք մը կը սկսէր հոսիլ ներսէն եւ մարմինէն, կամ ուրիշ բացատրութեամբ՝ արիւն քրտինք կը թափէր. իբրեւ գիշերուան ոբեան ուրուն հելեալ յերկինք: Լսուինն ունի պարզապէս. Ու եղեալ է պաղնապէ, երկարօքեան եւս աղօթէր. եւ եղեն իբրեւ նորա իբրեւ գիշերուան հելեալ յերկինք. որ կը պակսին գլխաւորապէս յոյնին եւ մերինին մէջ գանուած ուրուն ուրուն բառերը: Այդ ամբողջ բացատրութիւնները մեկնիչներէն չատեր, գլխաւորապէս լատիններ, այնպէս իմն կ'իմանան, թէ այնչափ սասիկ եղաւ Յիսուսի տագնապը, եւ այնչափ սասկացաւ նեղութիւնէ առաջ եկող քրտինքը, որ չրային նիւթը ապառելով, սկսան երակները ճնշել, եւ արիւն դուրս տալ, որ մարմնոյն ծակերէն ալ անցնելով, անկէ ալ դուրս հոսեալ հասաւ, եւ արեան կաթիլներ իբրեւ քրտինք սկսան թափիլ երեսէն եւ բոլոր մարմինէն: Այս բացատրութիւնը ընդունողներ, պարտաւորի կ'ըլլան ուրիշ խնդիր մըն ալ ընել, թէ արեան քրտինքը կամ արիւնահոսութիւնը բնական երեւոյթ մըն է՞, թէ ոչ բոլորովին հրաշալի պատահար մը. թէ բնութիւնը իր սովորական ընթացքով կրնա՞յ արիւնը մարմինէն դուրս հանցնել, թէ ոչ իսկապէս հրաշք մը պէտք է ընդունիլ այդպիսի եղելութեան մէջ: Մենք աւելորդ կը դատենք այս տեսակ խնդիրներու մէջ մտնել: Ոչ միայն ոբեան տրուած բացատրութիւնը սովորական իմաստքի մէջ դրծածուող ձեւ մըն է, եւ սասկի տրուած իմաստէն աւելի բան մը չնշանակեր, այլ եւ աւետարանի իբրեւ բառը մեզ չսիրեր, նմանու-

թիւնը իսկականութեան հետ խառնելով, ոչ թէ կորնչեցու պէս բացատրութիւնը՝ ոչ թէ կորնչել իմանալ։ Քրտինքը սովորաբար թոյլ է և վազուկ, կը սա՛ի և կը հոսի քան թէ կը կաթի. երբոր առատանայ, աւելի կը թանձրանայ, և կաթիլ կաթիլ իյնալու կը դառնի, եւ կը նմանի արեան, որ ըստ ինքեան թանձր է եւ հատիկ հատիկ իյնալու կերպարանքը կ'առնէ. Ոչ թէ հեղձաւ չերկիր։ Մենք այս բացատրութիւնը աւելի բնական եւ աւետարանի խօսքերուն աւելի յարմար կը գտնենք։

Յիսուսի կրած տագնապին ծայր աստիճան հասած պահուն, երբոր կարծես ոյժը կը պակսէր մարդկային զօրութեան, երկնային պաշտպանութիւնը, որ կարծես մինչև այն առեն անտարբեր կը դիտէր Յիսուսի անտանելի տառապանքը, քաջալերութեան այցելութիւն մը կը հասնէ անոր։ Եբեւեցաւ նմա հրեշտակ չերկնից և զօրացուցանէր զնա։ Հրեշտակներու երեւումները տարբեր իմաստներ կը յայտնեն տարբեր պարագաներու մէջ։ Երբեմն հրեշտակներու մարմնաւոր տեսլեամբ և կերպարանով երեւնալն է. երբեմն լոկ մտաւորական տեսիլքի մէջ երեւնալն է. երբեմն աստուածային բացառիկ ներգործութեան յայտարարն է, երբեմն ալ ներքին անակնկալ ազդեցութեան համանչանակ բացատրութիւն մըն է։ Յիսուսի վրայ հինգական փոփոխութեան վայրկեանն է, որ այս տեղ կը չեշտուի։ Գեթսեմանիի պարտէզին մէջ յանկարծ անտանելի և անհնարին կացութեան մէջ ինկած Յիսուսը, մենք պիտի տեսանենք ասկէ ետքը արի և զօրաւոր աւէն հանդիպմանց դէմ, ոչ մի նեղութենէ ընկճուող, ւոչ մի հակառակութենէ չփոթող, այլ դատարաններու առջև և տանջանքներու ներքև և խաչին վրայ, անվրդով և անսասան արիութեամբ աւէն բանի տոկացող։

Այդ փոփոխութիւնն է որ կը բացատրուի այս տեղ հրեշտակի երեւումով, որ աստուածային կամաց վերջնական որոշումը յայտնելով, փրկագործութեան խորհրդոյն պահանջը կրկնելով, և մարդկութեան մեծ օգուտին ընդարձակութիւնը յիշեցնելով, կը յորդորէր Յիսուսի միտքէն ամէն վարանումները վանել, և անդառնալի որոշման առջև որեւէ ակնկալութեան տեղի չթողլով, վերջնական յանձնառութեան և վերջնական պատրաստականութեան զօրութեամբ, պէտք եղած արիութիւնը և հանդարտութիւնը կու

տար։ Մենք գիտենք, թէ ցորչափ վարանում կայ և փորձանք մը ու վտանգ մը խաւիանելու յոյս կայ, ազատուելու ճիգերու հետ ներքին տագնապն ալ կը տիրէ։ Այլ ներքին տագնապը կը դադրի, երբոր ազատուելու յոյսը կը պակսի, և կամայ կամ ակամայ յանձնառութեան տխրադեան անխուսափելիութիւնը կը տիրէ։ Յիսուսի վիճակն ալ այդ կերպով չատ լաւ կը մեկնուի։ Իսկ վերջնական յանձնառութեան միջնորդը եղած է հրեշտակ մը, երկնաւոր հօր կողմէ ղրկուած, թէպէտև Յիսուսի համար հրեշտակի միջնորդութեան անհրաժեշտ պէտքը չկար։ Սակայն բոլոր Գեթսեմանիի եղելութիւնները լոկ մարդկութեան կերպարանով և մարդկային պահանջներու համաձայն կատարուած բաներ էին, որք Յիսուսի ճշմարիտ և իսկական մարդկութեան փաստը պիտի կազմէին, և առաջուընէ պիտի հերքէին երեւութական կամ երեւակայական կամ գերբնական մարդկութեան դրութիւնները։

288. ՄԱՏՆՈՒԹԵԱՆ ԱՏԵՆԸ

Մատթ. ԻՋ. 45, մարկ. ԺԴ. 41, Ղուկ. ԻԲ. 45-46

Յիսուս երրորդ անգամ ըրած աղօթքը կը վերջացնէ, բայց առջի երկու անգամներէն բոլորովին տարբեր զգացումներով։ Այլ եւս վարանում չունի, այլ եւս Երկնաւոր Հօրմէ տարբեր կարգադրութիւն մը չի սպասեր, ինչ որ պիտի ըլլայ որոշուած է և անդառնալի, և ինքն ալ լիովին համակերպած է նոյն որոշման. կեանքը պիտի նուիրէ, դառնագին մահը յանձն առած է, որպէս զի մարդկութեան փրկագործութիւնը լրացնէ։ Այդէն ալ այդ եղելութեանց իրականացման ժամանակը ծայրը ծայրին հասած է, զինքը ձերբակալելու և իր անձին սիրանալու համար դաւաճանութիւնը իր ընթացքն ըրած է, գործադրութեան կերպը որոշուած է, գործադրողներ ճանպայ իսկ եղած են, կը մնայ միայն իրեններն ալ նախապատրաստել, որպէս զի տարօրինակ բան մը չպատահի։

Աղօթքի տեղէն դառնալով, կու գայ այն տեղ ուր երեք առաքեալները թողած էր։ Երեքն ալ տակաւին խոր թմրութեան մէջ թաղուած կը քնանային։ Առաջին տպաւորութիւնը նորէն զարմացական է, և ներքին վիշտ յայտարար։ «Ձեզի չըսի՞, կ'ըսէ, որ

եղէք ապօթէք, որպէս զի դուք ալ փորձանքի ժամանակ չմտնէք: Եւ դուք տակաւին կը քնանա՞ք: Մակայն ասկէ ետքը ապօթելու և փորձութենանց պատրաստուելու ալ աւուն չմնաց. եթէ կ'ուզէք չարունակեցէ՛ք, քնացէ՛ք, հանգստացէ՛ք, որովհետև պատրաստութենանց աւուրը վերջացաւ, և գործելու կամ թէ կրելու աւուրը հասաւ, և հիմակ, հիմակ կը տեսնաք որ Որդին Մարդոյ իրեն հակառակորդներուն ձեռքը կը մատնուի, անոնց բռնութենան ներքև կ'իյնայ, և ինչ որ միչտ ձեզի կ'ըսէի, կը գործադրուի: Եկէ՛ք ուրեմն, երթանք:

Վերջին բացատրութիւնը քիչ մը մութ կը մնայ: Ան պէտ, գնացող պէտ խօսքը, ուրկից համար իրեն խոյս տալու իմաստ ունի, որ բնաւ չյարմարիր այլ եւս Յիսուսին, որ երկինքէն գօրանալով ամէն փորձութենանց յաղթական էր: Աստ համար պէտք է դիտել, որ պէտք բառը, յոյնին և լատինին մէջ չի գտնուիր, և այս կերպով Աբէ, Եբենեցեր բառերը, ոչ եւս խոյս տալու և հեռանալու, այլ ընդ առաջ երթալու և վտանգը դիմագրաւելու իմաստը կ'առնեն, որ կատարեալապէս կը համապատասխանէ Յիսուսի տուած նոր հանգչման կացութեան, և եղելութենանց կարգին ու պատանքին: Յիսուսի բերնէն ելած խօսքին ձեւն ալ մխիթարական իմաստը ունի. Աբէ եբենեցեր, դէ ահաւասիկ եհաս ու մօտենալու է դէս: Ահաւասիկ եհաս բացատրութիւնը չի կրնար այլ եւս խոյս տալու միջոց թողուլ, այլ ընդհակառակն ըսել կ'ուզէ. «Այլ եւս փորձանքներէ ազատելու հոգ չմնաց, վտանգը հասաւ, փորձանքը եկաւ, ուրիշ բնելիք չմնաւ, ուրեմն ելէ՛ք, չարժուեցէ՛ք, մատնիչը եկաւ, դիմացը ելէ՛ք, ինչ որ պէտք է ընենք»:

289. ՄԱՏՆԻՉԻՆ ՄՕՏԵՆԱԼԸ

Մատթ. ԻՋ. 46, Մարկ. ԺԴ. 42

Յաւուկ նկատողութեան արժանի է, որ Յիսուս Ահա եհաս խօսքովը միայն մատնիչ աչակերտին կ'ակնարկէ, մինչ իրեն վրայ եկողը և արդէն Գեթսեմանիի պարտէզ հասնողը միայն Յուդան չէր, այլ բազմաթիւ ամբոխ մը ամէն տեսակ պատրաստութիւններով կազմուած: Յիսուսի վրայ եկողը եթէ միայն Յուդա ըլլար, մէկ

անձին, որչափ եւ չար ըլլար, ընելիքը ոչ ոյժ եւ ոչ արդիւնք կ'ունենար. վասն զի հասցնել կրցողը ձերբակալելու եկած խումբն էր: Բայց Յիսուս անոր վրայ չխօսիր, միայն մանրիչ աշակերտը կը յիշէ: Այդ պարագայն լաւ կը բացատրէ Յիսուսի փափուկ վերաբերմանց վիրաւորանքին իսկութիւնը: Հակառակորդներ միշտ հակառակորդներ էին, անոնց ըրածն ալ ընելիքն ալ յստակ էր, անոնցմէ սարքեր բան մը չէր սպասուէր, եւ հետեւաբար անոնց ըրածը նոր ապատրանք մը չէր ըներ: Մինչ աշակերտի մը ըրածը, որ եռանդուն յայտարարութիւններ ըրած էր Յիսուսի հետեւելու, որ այնքան պաշտպանութիւն եւ բարիք տեսած էր Յիսուսէն, որ ուրիշ աշակերտներուն մէջէն երկոտասանից ընտրեալ խումբին մէջ առնուած էր, որ Յիսուսի գործունէութեան ընկերակից եղած էր, որ մինչեւ վերջի առիններ սիրոյ եւ հաստատութեան վկայութիւններ էր կրկնած, այսպէս մէկէն բոլորովին փոխուելը, եւ անպէտ չափ անկախութեամբ միայն, իր անցեալը ոտնակոխել, եւ երկարատեւ կեղծաւորութեան դիմակը պատռելով, իր բարերար վարդապետը հակառակորդներուն ձեռքը յանձնելու գործակիցը. եւ մինչեւ իսկ անոր մահուան վտանգին առջեւ ալ չկասիլը, Իրաւ որ արժան էր, որ Յիսուսի սիրտը ծակող եւ անոր տագնապին մէջ ամէնէն նշանաւոր պարագայն ըլլար: Մարգարէն ալ այդ զգայուն կէտը նշանաւորած էր. Զի ըն ընշամտոյն նախատեալ էր՝ համբերեցի արդեօք, կամ ըն ատելոյն ձեռնամուխ էր՝ ըռտղէի արդեօք ի նմանէ. իսկ դուն մարդ հաւասար ես, առաջնորդ ես և ծանօթ ես (Սաղմ. ԾԴ. 13—14):

Յուդային անունը վերջին անգամ յիշելիս, երբոր զատկական ընթրիքէն առաջ խօսեցայ (§ 262), և մէկ մըն ալ այս տեղ կը գրանեմք, երբոր մատնութեան գործը լրացնելու համար Գեթսեմանի կուգայ, Յիսուսի վրայ եկող ամբոխին առջեւը անցած: Աւետարանը քնաւ բան չի պատմեր, թէ ինչ ըրաւ Յուդա, այլ երբ չորս մատեաններուն մէջ, որ այդ երկու յիշատակութեանց միջոցին անցան. բայց մենք պարագաները ուսումնասիրելով հնար կրնանք լրացնել այդ պատարկը, և Յուդայի գործերուն չարքը կազմել: Յուդա իր առաքելութեան և քահանայապետաց իրենց խորհրդակցութեան մէջ որոշած էին, որ Յիսուսի մատնութիւնը և անոր կեանքին դէմ դաւադրութիւնը գաղիկի օրերը անցնելէն ետքը պիտի գործադրուէր (§ 252 եւ 256). հետեւաբար պէտք էր որ խորհուրդը գաղանի մնար

Յիսուսի ականջը բան մը չհասնէր, որ խոյս տալու միտք չունենար, ինչպէս ուրիշ անգամներ եղած էր (§ 145, 171, 193). որպէս զի քաղաքին մէջ գտնուող ուխտաւորներուն ցրուելէն՝ նաքը առանց ազմուկի գործը լրանար: Յուդա ալ այդ մասին պէտք եղած հրահանգութիւնը պիտի կատարէր (§ 255): Ձաւակական ընթրիքին մէջ տեղի ունեցած միջադէպը, այդ ծրագիրը խանգարեց: Յիսուս տեղեկութիւն առած էր անցած գարձածէն, նա իմացեր էր որ աչակերտներէն մէկը մատնիչութիւն պիտի ընէ, և նոյնիսկ Յուդային ականջէն վար ըսած էր թէ մատնիչը ինքն է: Դաւադրութեան գաղտնութիւնը չէր մնացած, Յիսուս վտանգը զգացած էր. կրնար անմիջապէս և լռելեայն խոյս տալ, ինքն ազատիլ, և Յուդայի սպասած չահը կորչիլ:

Այդ մտածմունքն է, որ Յուդան անմիջապէս գործելու կը յորդորէ: Վերնատունէն մեկնելով չունչը Կայիափայի մօտ կ'առնէ, և եղածը կ'իմացնէ. կը զգայնէ, որ եթէ անմիջապէս բան մը ընել չուզեն, և գործը առաջին որոշման համեմատ զատիկի օրերէն եաքը թողուն, այլ ևս գործը յաջողցնել հնար չըլլար, վասն զի Յիսուս ամէն բան իմացած է, և հարկաւ խոյս տալու եղանակ կը գտնէ: Կայիափա անակնկալի հանդէպ կը գտնուի, և հապճեպ խորհրդակցութեան պէտք կը զգայ, որ դիւրին էր, քանի որ պէտք եղած անձեր ատքի վրայ էին գատական ընթրիքի պատճառով, և հարկ եղածի չափ խորհրդականներ կրնային իրարու մօտ գալ: Յուդա կ'իմացնէ եղելութիւնը, ինքն Յիսուսի ուր ըլլալը գիտէ, անկէ ուր երթալին ալ ճշդել կարող է, հարկաւ տօնական օթեւաններէն մէկուն մէջն է: Ուստի եթէ առանց ժամավաճառ լինելու, պէտք եղած մարդիկը պատրաստեն, ինքն անոնց կ'առաջնորդէ, գիշեր առնն չփոթութիւն չպատահելուն կը հսկէ, և ուղղակի Յիսուսի անձն ալ կը ցուցնէ, և իր յանձնառութիւնը կատարած կ'ըլլայ: Ա՛լ մնացածը ընել իրենց կը մնայ, ինչ կերպով որ կ'ուզեն, և որ աոնն որ ուզեն կրնան գործերնին լրացնել. և կերպով մը Յիսուսը մէջտեղէն վերցնելով իրենց նպատակին հասնիլ: Առաջին որոշումը փոխելու հարկը, անմիջական գործողութեան ատիպողականութիւնը, առանց ատիթը կորնցնելու՝ Յիսուսին անձին տիրանալու նպատակը, խորհրդակցութեան մէջ կը զօրանան. և իսկոյն պէտք եղած հրամանները կը տրուին, ձերբակալութեան երթալիք խումբը կազ-

մել, ճանապայ եղնել, և Յուդային ցուցնելիք տեղը երթալ, և որ և է կերպով Յիսուսին անձին տիրանալ: Այդ մասին պէտք եղած հրամանն ու հրահանգները կը տրուին:

Մինչև որ այդ պատրաստութիւնները կատարուին, հարկաւ Յուդա անգամ մըն ալ գաղտագողի դարձած է, մինչև վերնատունին կողմերը, դիտած է Յիսուսին երբ դուրս եղնելը և դէպ ուր երթալը. և վերջապէս ուր օթեւանելու մնացած լինելը, որ չատ հաւանաբար Գեթսեմանին պիտի ըլլար, նկատելով առեղին ուշ և օթեւանին մօտաւորագոյն լինելը: Այդ ամէնուն վրայ ապահովութիւն կազմելէն ետքը, նորէն քահանայապետարան կը դառնայ, կարգադրուած պատրաստութիւնները լրացած և խումբը կազմուած կը գտնայ, և առջեւնին կ'իյնայ: Գաղաքէն դուրս եղնելով, և Կեդրոնի ձորակը անցնելով, կը հասնին Գեթսեմանի, ուղիղ կ'երթան Յիսուսի սովորական և ծանօթ օթեւանը, եւ կը մանեն օթեւանին պարտէզը: Յիսուս իւր տագնապի ժամերն էր անցուցած, և իւր տագնապալից աղօթքներն լրացնելով երեք առաքեալներուն մօտ էր եկած, և վերջին ժամուն հասած լինելը կը զրուցէր, երբ ձերբակալութեան եկող խումբը կը նշմարէ, և իրեններուն լուր կու տայ. Ահաւասիկ եհաս՝ ոչ մատնելոց է զիս:

290. ՅԻՍՈՒՍԻ ՎՐԱՆ ԵԿՈՂ ԽՈՒՄԲԸ

Մատթ. ԻՋ. 47, Մարկ. ԺԴ. 43, Ղուկ. ԻԲ. 47, Յովհ. ԺԸ. 2—3

Յիսուսի վրայ եկող խումբը ըստ Մատթէոսի էր ամբոխ բազմ, սուրերով և բիրերով զինուած, որուն մէջ կային և քահանայապետներ և ծերեր. Մարկոս կը յիշէ և դպիրներ: Իսկ Յովհաննէս խումբը կազմուած կ'ըսէ քահանայապետներուն և փարիսեցիներուն սպասաւորներէն և գունդէն, որք կը կրէին զէնքեր և ջահեր և լապտերներ: Այս տեղեկութիւնները գումարելով կը գտնենք. որ Յիսուսի վրան եկող խումբը, քանի մը հոգիէ կազմուած գաղտնի և ծածուկ դաւադիրներու խմբակ մը չէր, այլ ընդհակառակն բազմաթիւ ամբոխ մը, որ ընդարձակ պատրաստութեամբ գործի կու գար Յիսուսը բռնելու, ի հարկին դիմադրութեան դէմ դնելու, և կամ զանազան կողմեր բաժնուելով պաշարելու: Այս ամբոխին բուն

մարմինը կազմէին քահանայապետարանի սպասաւորները կամ բարեպաշտները: Առանց հետ եղած կ'ըսուին նաեւ Հռոմայեցի զինուորներու գո՜նէ մը՝ որովհետեւ լատին օրինակը cohors պաշտօնական բառը կը գործածէ, որ լեգէոնի մը տասներորդ մասն էր, եւ քանի մը հարիւրականերէ կը կազմուէր: Այս առթին մէջ հարկաւ պէտք չէր որ ամբողջ գունդ մը եկած կարծենք. այլ թերեւս չորս մը նոյն գունդէն, որ սովորաբար քահանայապետարանի պաշտպանութեան, և գաւիկի օրերը յատկապէս ընդհանուր կարգապահութեան համար մեծ քահանայապետին և սինեդրիոնին տրամադրութեան ներքեւ կը դրուէր: Այս կերպով հռոմէական իշխանութիւնը ուղղակի ձերբակալութիւն կատարած չէր ըլլար, այլ քահանայապետարանի հրէական իշխանութիւնը՝ հռոմէական իշխանութեան աղեցութենէն անուղղակի օգտուած կ'ըլլար: Այսպէս կ'ընդունինք, որչափ ալ յոյնին և մերինին գործածած բառերը չեն տիպար հարկաւ Հռոմայեցի զինուորներու գունդ ենթադրել, այլ պարզապէս քահանայապետարանի զինեալ պահակներ: Երբոր ձերբակալութեան համար պէտք եղած պաշտօնեաներ կը զրկուին, նկատողութեան արժանի է, նոյն իսկ քահանայապետներէն, և դպիրներէն և ծերերէն, այսինքն է սինեդրիոնի անդամներէն և ժողովրդեան առաջնորդէն ումանց անոնց ընկերանալը. հարկաւ գործին մօտէն հսկելու, գործադրութեան մէջ թերութեան տեղի չտալու, և նպատակին ապահովապէս կատարուելուն նայելու համար: Այդ պարագան կը ցուցնէ պաշտօնական դասակարգին մէջ Յիսուսի դէմ զգայուած բուռն տրամադրութեան աստիճանը:

Ձերբակալութեան եկող ամբոխը սուրերով և բիրերով զինուած ըլլալէն զատ, չաներ և լապտերներ ունեցեր է միասին: Լիալուսնի գիշեր մը. և գեթ լուսինին երկինքին վրայ տեսնուած ժամերուն, հարկաւ չանի և լապտերի պէտք չկար ճանապարհ տեսնելու համար: Անոնց կիրառութիւնը կրնանք մէկ կողմէն վերագրել զինուորական ներկայութեան, որպէսզի ոտնահարով զիշերները չահերով երթալ. լուսինի և ժամի տարերութենէն չեն նայիր. և կուրօրէն կանոնին կը հետեւին: Իսկ միւս կողմէն բոլորովին տեղի չունեցած չաներն ու լապտերները, քանի որ խուժդուժ և անձուկ ճանապարհէ անցնելու պարտաւոր էր, Գեթսեմանիի պարտէզներուն թաւուտներուն ձիթենիներուն ներքեւը պիտի գործէր, և ով գիտէ ինչ ուրիշ անակնկալ պէտքի դիմաց ալ կրնար գտնուիլ:

Գեթսեմանիի պարտէզը, ուր Յիսուսի օթեւանն էր, Ձիթենեաց պարտէզ էր, և ձիթենիներէն մնացորդներ այժմ ալ կը տեսնուին։ Մանաւանդ ուխտը մեծ չյաջողած հաստատուն ձիթենի ծառը կը մնայ տակաւին. որուն վրայ բուսաբաններ ալ ջննութիւն կատարելով, անհաւանական չեն կարծեր ըսել, որ այդ սոսկալի գիչերին անցքերուն ժամանակակից եղած ըլլայ։

291. ՅՈՒԴԱՅԻ ՀԱՄԲՈՒՐԸ

Մատթ. ԻՋ. 48—50, Մարկ. ԺԴ. 44—45, Ղուկ. ԻԲ. 47—48

Մանուչ աչակերտին և ձերբակալութեան ամբոխին մէջ առաջուընէ կարգադրութիւն եղած էր, որպէս զի դատապրութիւնը ապահովապէս կատարուի։ Ամբոխը քիչ մը հեռու պիտի մնար, մէկէն չփոթ չձգելու համար. առանց ձայն հանելու և առանց աղմուկի պիտի սպասէր։ Յուդա միայնակ առջեւ պիտի անցնէր, իբր թէ գործի մը համար գացած ըլլար. եւ գործը աւարտելով վարպետին մօտը դառնար։ Առանց վարանման Յիսուսի պիտի մօտենար, անոր բարի տեսանք ողջոյնը պիտի տար, և մտերմօրէն երեսէն պիտի համբուրէր։ Համբոյրը նչան պիտի ըլլար, որուչակի իմացնելու թէ առաքեալական խումբին մէջէն Յիսուսը ով է։ Այդ նչանին վրայ ձերբակալութեան եկող խումբը մէկէն Յիսուսը պիտի պատէր, և պաշտօնեաներ և զինուորներ Յիսուսի վրայ ձեռք պիտի դնէին, պիտի ձերբակալէին, պիտի կապէին, և գործը պիտի վերջանար։

. Յիսուս Գեթսեմանիի մէջ էր, օթեւանին մօտ, ուր եկած էր միւս ուխտերուն հետ ալ միանալու համար։ Եւ ասոնք ալ քուններէն եկած միւս երեքին հետ միացած էին։ Յուդա մինակ, առանձին վրայ ուխտակիր վստահութեամբ, իբրեւ թէ կարօտցած ըլլար և վարդապետին տեսութեան փութացած, Յիսուսին վրայ կ'երթայ, Ռաբբի, ռաբբի, այսինքն՝ Վարդապետ, վարդապետ, կանչելով։ Յիսուս անտարբերութեամբ մը կը պատասխանէ. «Ի՞նչ կայ, եղբայր, ինչի կու գաս, ինչ կ'ուզես. Ընկեր, վասն որո՞յ եկիր»։ Յուդա առանց պատասխանելու, և իր սովորական ձեւն ալ չաւարելով, Յիսուսին կը մօտենայ յարգական ողջոյնով, և Յիսուսին փարելով մը անոր երեսը կը համբուրէ։ Յիսուս չկրնար այդչափ լրբութեան դիմաց

լռել, և այդպիսի վատ դաւադրութեան գործ մը չյանդիմանել։ Յուդային դառնալով, ծանր կերպով, լուրջ կերպարանով, դէպի ձայնով, անոր երեսը կու տայ այդ աննեղելի վատութիւնը. «Յուդա, կ'ըսէ, սիրոյ համբոյրն ալ մատնութեան նշան ընել համարձակեցա՞ր, Համբուրելով մատնե՞ս զՈրդի Մարդոյ»։ Յուդան կը մնայ սարսափահար, որչափ ալ նա հասկցած էր թէ Յիսուս իր մատնութեան տեղեակ է, սակայն ատորին և վատ բնաւորութեանց բնական է՝ միշտ իրենց նպատակը ենթադրութիւններով օրօրուիլ։ Յիսուս մատնութիւնը իմացած կրնար ըլլալ ընդհանուր կերպով, բայց համբոյրը մատնութեան նշան տուած ըլլալն ալ ուսմէ պիտի իմանար. դեռ նոր մտածուած և նոր կարգադրուած գործ մըն էր։

Յիսուսի և Յուդայի մէջ անցած խօսակցութիւնը ամէնքը չէին լսած, ամբոխը աչքերը սեւեռած հետեւէն կը դիտէր թէ որը պիտի ըլլայ Յուդային համբուրելիքը։ Քահանայապետարանի բարձրաստիճաններէն ոմանք կրնային գիտցած ըլլալ թէ որն է Յիսուսը, իսկ ոչ ամէնքը, մանաւանդ Հռոմայեցի զինուորներուն դժուար էր Յիսուսը ճանչնալ։ Թո՛ղ որ գիշերային ժամանակ, Գեթսեմանիի ձիթենիներուն հովանիին տակ, և իւառնակ միջոցի մը մէջ անձը ճանչնալով իսկ չփոթել դիւրին էր։ Ահա թէ ինչու անհրաժեշտ եղած էր արտաքին և չշփուելի նշանով Յիսուսին անձը որոշել։ Աւանդութիւն մը կայ, թէ Յիսուս և տեառնեղբայր Յակոբ այնչափ իրարու նման էին, որ դիւրաւ մին միւսին հետ կը չփոթուէր, և այս ալ համբոյրով նշանին իրր պատճառ կը յիշուի։ Սակայն այդ բացատրութիւնը կը հիմնուի տեառնեղբայր Յակոբի՝ Երկոտասաններէն մին լինելուն և Յակոբ Ալփեայի հետ նոյն լինելուն վրայ, ինչ որ մեք չընդունեցինք. և երեք Յակոբներու, այսինքն Զեբեդեան և Ալփեան և Տեառնեղբայր Յակոբներու երեք որոշ անձեր լինելուն դրութիւնը պաշտպանեցինք (§ 58)։

292. ԱՄԲՈԽՆ ՍԱՐՍԱՓԸ

Յովհ. ԺԸ. 4—9

Յիսուս Յուդային համբոյրը յանդիմանելով, անկէ կը բաժնուի, զայն մէկ կողմ կը թողու, և դէպ առաջ քալելով խումբին կը մօ-

տեսայ, որ ներքակալութեի՛ք անձը նչանակուած տեսնելով, բռնելու համար առաջ կու գար: Յիսուս ամուր ձայնով և վեհ կերպարանով մը կը հարցնէ. Զո՞ խնդրէ: Անոնք դիւերային չփոթութեան և իրենց ալ ճամապարհին մէջ չնն իմանար, թէ հարցնողը նոյն ինքն է, զոր Յուդան համբոյրով իրենց մատնանիշ ըրած էր, և բնական քերմամբ մը միտքերնին կը յայտնն և կ'ըսեն թէ Նազովրեցի Յիսուսը կը փնտռեն: Յիսուս աներկիւղ համակերպութեամբ կը պատասխանէ, Ես եմ:

Պաշտօնեաներ ու զինուորներ, այս ձայնին հանդէպ կը չուարին, երբոր կը տեսնեն, թէ իրաւցնէ իրենց խօսողը նոյն ինքն Նազովրեցի Յիսուսն է, որուն համար եկած էին, և որ Յուդայի համբոյրով հետուէն իրենց նչանակուեցաւ: Կը չուարին մանաւանդ տեսնելով, թէ նա փոխանակ փախուստի դիմելու, ինչպէս որ իրենց հակուցուցած էին, և հակառակ իրենց կողմէն փախուստը արգելելու համար կազմուած պզտիկ-մի՛ւնեղուն, նա համարձակ առջեւ կու գայ և ինքզինքը կը յայտնէ: Երբոր մարդուն միտքը իւր կարծածին ու սպասածին հակառակ բան մը կը տեսնէ, յանկարծ կ'ապշի, ընկիքէն կը դադրի: Յիսուսը բռնելու համար առջեւէն գացողներ, նոյն բանը կը զգան. յանկարծ հակառակ շարժում մը կ'ընեն դէպ ետեւ. ետեւէն եկողներուն կը զարնուին, իրար ետեւ կը մղեն, իրարու կը զարնուին. ուժերնին կը կորընչեն, կը սահին, կը գլորին, ու կ'իյնան:

Յիսուսի խօսքին և խաւմրին իյնալուն մէջ կատակերգութիւնը, դերբնական զօրութեան մը վերապրողներ կան, որք կ'ենթադրեն թէ Յիսուսի վրան քալողներ, յանկարծ Յիսուսը լուսաւոր և ահագայթարձակ կերպարանով տեսան ու զարհուրեցան, և երկնային տեսիլքէն սոսկալով դեռին թաւալեցան: Որեւէ հրաչալի պատահար մը ընդունելու դժուարութիւն չունինք, այլ ոչ տեսանողը կը լուէ և իրողութիւնը չպատմէր, տեսիլքի ենթադրութիւններու ալ հարկ չենք տեսներ: Աւետարանը կ'ըսէ պարզապէս. Իբրեւ ասոց ըն ես եմ, յետս յետս գնան և գետին իյնան: Գետին իյնալնին դէպ ետեւ քալելնուն կը վերագրէ և ոչ հրաչալի տեսիլքի մը: Յուդային համար ալ խօսելով կը գրէ, թէ Կայը ընդ նոսա և Յոպա. և անոր ալ գետին փռուիլը չըսեր, վասնզի նա խումբէն դուրս էր, և Յիսուսին հետը մնացած: Տեսլեանը նաև, որ նոյն խումբին՝

երկրորդ հարցման մը համարձակ պատասխանելով՝ Նազովրեցի Յիսուսը վնասունին կրկնելը, նչան է թէ երկնային սեպհական մը սարսափահար եղած և բնելիքնին չուտած վիճակ մը չունէին, ինչ որ գերբնական երեւոյթի մը անհրաժեշտ հետեւանքը պիտի ըլլար։

Գեահին ինկողնիր չուտով կը կանգնին, և մտաբերելով նորէն դէպ առաջ կ'ուզեն քալել։ Յիսուս երկրորդ անգամ ալ կը հարցընէ. Զո՞ խնդրէ՛ք. և նոքա առաջին պատասխանը կը կրկնեն թէ Նազովրեցի Յիսուսը կը վնասուին։ Այն ատեն Յիսուս կը յայտնէ. «Անգամ մը ըսի, նորէն ալ կ'ըսեմ, թէ Նազովրեցի Յիսուսը ես եմ. ծն ուրեմն, եթէ միտակ ինձի համար եկած էք, աշակերտներուս մի՛ դպչիք. ինձի ինչ պիտի ընէք. ըրէ՛ք, բայց իմիններս ազատ թողուցէք»։

Այս տուղ աւետարանիչը, Յիսուսի այս պաշտպանողական խօսքերուն ակնարկելով կ'աւելցնէ, թէ Յիսուս այս կերպով կատարեց այն խօսքը. զոր քիչ առաջ իւր մեծ աղօթքին մէջ ըսած էր, թէ Զոր եռուէն ինձ, ոչ կորուաէ է նոցանէ և ոչ մէ։ Յիսուսի աղօթքին մէջ ըսածն էր. Ես պահեցէ ընուս յանուն ո, և ոչ ո է նոցանէ կորեաւ։ Աղօթքին մէջի իմաստը հոգեկան պահպանութեան համար էր, որովհետեւ Յուդայի կորուստին հետ կը բաղդատուէր (§ 281), իսկ այս տեղ խօսքը մարմնաւոր պահպանութեան համար է, որովհետեւ ձերբակալութենէ ազատուելուն կ'ակնարկուի։ Երկու առաքեալները իրարմէ սպրեր ինելով, մին միւսին հետ նոյնացնելու տեղի չէր մնար. սակայն դժուար չէ երկու առումներուն մէջ ներքին առնչութիւն մը տեսնել, դիտելով որ առաքեալ ձերբակալութիւնը, կրնար վիրաւոր հոգեկան անկման առաջնորդել, և առաքելական հետեւողութենէ ալ դուրս նետել, ինչպէս եղաւ Յուդային վիճակը։ Հետեւաբար Յիսուս իւր առաքեալ թիւին և կոչումին պահպանութեան կ'ակնարկէ երկու տեսակէտ ալ, թէ՛ երբոր կ'ըսէ որ Յուդայէն զատ ուրիշ մը այդ կոչումէն չզրկուեցաւ, և թէ՛ երբ կը հոգայ որ առաքեալներ փրկութեան համար հաւատալով կոչումէ չզրկուին։

293. ՅԻՍՈՒՍԻ ՎՐԱՅ ՅԱՐՁԱԿՈՒՄ

Մատթ. ԻՋ. 50. Մարկ. ԺԴ. 46

Վերջապէս Յիսուսը բռնելու եկող խումբը, քարապաններ և զինուորներ առջեւէն՝ իրեն յատուկ պաշտօնեաներ, և անոնց հետեւէն քահանայապետներ և դպիրներ՝ իր գործին կատարման և ապահովութեան հակողներ, կր սկսին Յիսուսի վրայ քալել, և ամէն կողմէն պաշարել, որպէս զի ձերբակալեն և տանին: Առաքեալներուն վրայ մտածել կամ անոնք ալ բռնել ուզող չըլլար: Սինեսրիոնը անանկ որոշում և հրահանգ չէր տուած: Առաքեալներուն վրայ մտադրութիւն դարձնել երբեք չմտածեցին, լաւ գիտնալով թէ ինքիրենին բան մը կարող անձեր չեն, թէ ամենայն ինչ Յիսուսն է, և թէ անիկա մէկդի ձգուելէն վերցնելէն ետքը, Յիսուսի անունով կազմուած շարժումը ինք իր տեղը կը մարի և կը լմննայ:

Այդ միջոցին Յիսուսի շուրջը Մեսսիականներուն ալ հաւաքուած լինելը յայտնի է, թէպէտև աւետարանի մէջ Յիսուսին երեքներուն հետ միանալէն ետքը, ուրիշներուն հետ ալ միացած ըլլալը չէ յիշուած: Սակայն անհնար է որ ուրիշներն ալ ամրոխին գալէն արթընցած և ոտք ելած չըլլան, ինչպէս և անհնար է որ երեքները իրենց միւս ընկերներուն ձայն տուած և ոտք հանած չըլլան:

294. ՊԱՏՏՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՓՈՐՁԸ

Մատթ. ԻՋ. 54-56, Մարկ. ԺԴ. 47-49, Ղուկ. ԻԲ. 49-53, Յովհ. ԺԸ. 10—11

Յիսուսի վրայ ուղղուած յարձակումը, չփոթութեան և խառնակութեան տեղի կու տայ պահ մը: Մեսսիականները անգործ և անտարբեր ականատեսներ մնալ չեն ուզեր, ձեռուընին եկած միջոցներով Յիսուսը պաշտպանելու կը ձեռնարկեն, կր հրեն, կը պարնեն, Յիսուսը կը պատեն, իրենց մարմնովը ալ ծածկոյթ կը

կազմեն, քանի որ յարձակողները զէնք չէին գործածեր, և ապամոկ չհանելու հրահանգ ունէին. Յիսուսը կենդանի բռնել, անոր անձին տիրանալ, կապել և կապկպել և քահանայապետարան յանձնել. այս էր ընելիքին: Մեսսաներ տեսնելով որ իրենց պաշտպանութիւնը կը տկարանայ, քանի որ խումբը իրենցմէ բազմաթիւ էր, և բարապաններէ ու զինեալներէ կազմուած էր, Յիսուսին կ'ազդարարեն թէ պարտաւորեալ են զէնքի դիմել, Տէր, հարցուր ընոսա սրով. և ձեռք կ'առնեն երկու սուրերը, որոնք ընթրիքի առեն ճարած էին, և մէկտեղ բերած (§ 267): Սուրերէն մէկը Պետրոսին մօտն էր, միւսը չենք գիտեր թէ որուն ձեռք հասած էր: Պետրոս, միշտ առջև նետուող և միշտ նախաձեռնութեան պատրաստ, սուրը կը քաշէ, և տեսնելով որ քահանայապետարանի սպասաւորներէն մէկը, կառավարութեամբ Յիսուսի վրայ կը խոյանայ, դիմացը կ'ելլէ, սուրը կը բարձրացնէ և գլխուն վրայ կ'իջեցնէ, սակայն մեծ հարուածը կը վրիպի, և միայն քովնի կ'իջնէ սուրը, և պաշտօնէին գլխուն այ կողմէն այ ականջը կը կտրէ:

Աւետարանիչներ, ամէնքն ալ համաձայնութեամբ է քայ հան և է քայ ա- բացատրութիւնները կը գործածեն վիրաւորեալ պաշտօնէին ականջին համար, որուն անունն ալ Յովհաննէսէ կ'իմանանք թէ Մալքոս էր: Եթէ, բառացի ճշդութեան հետեւինք, պիտի ըսենք, թէ Մալքոսին այ ականջը տեղնիտեղ ամբողջովին բաժնուեցաւ և գետին ինկաւ: Սակայն պէտք չենք գտար բառացի ճշդութիւնը այդ խաւութեան հասցնել. կտրուած կրնայ ըսուիլ ականջը, երբոր հարուածով մաս մըն ալ կը բաժնուի և կը կախուի, կամ թէ ծանր կերպով կը վիրաւորուի: Ականջին բժշկութիւնը պատմող Ղուկան ալ, Մաթուսեալ յոհնն բժշկեայ ըսելով կը չատանայ, որ աւելի վէրք մը դարմանելու, քան թէ մարմինէն բաժնուած անդամ մը նորէն տեղը դնելու իմաստն ունի: Նկատողութեան արժանի է նաև, որ Պետրոսին ըրածը, դիմադարձ հարուածի կամ վիրաւորողին վրան քալելու կամ վրէժխնդրութիւն յուղելու պարագաներուն ալ տնտի չտուաւ, այլ իրեւ աննշան մի միջադէպ մոռցուեցաւ և այլ եւս չյիշուեցաւ:

Սակայն վէրքէ և արիւնի տեսքը Յիսուսին ախորժելի չեղաւ: Թէպէտ ինքն էր զինուելու հրահանգը տուողը, բայց արդէն

տուած հրահանգը գրեթէ ետ առած էր (§ 267): Կիրառութենէ ծագած սխալ հետեւանքը առնելի եւս գրգռից վինեալ պաշտպանութեան մասին ունեցած հակակրութիւնը, և իսկոյն Պետրոսին դառնալով հրամայեց. «Կեցի՛ր, առջև մի՛ երթար, եղածն ալ բաւական է. սուրդ իւր պատեանին դարձո՛ւր, սուր գործածել լաւ չէ, ուրիշը վիրաւորելու եղողը ինքն ալ կը վիրաւորուի, ուրիշը մեռցնելու համար սուր քաշողը, կրնայ ինքը մեռնիլ: Ես սուրի պէտք չունիմ, ես դիմադրելու միտք չունիմ, Երկնաւոր Հայրն ուզած է որ ես իմ կեանքս զոհեմ, ես ալ այդ լեղի բաժակը խմելու յանձնառու եղած եմ, ինչպէ՞ս կրնամ այլ եւս ետ դառնալ, և այդ յանձնառութենէս և երկնային կամաց համակերպութենէս հրաժարիլ: Եթէ պաշտպանուիլ ուզէի, այդ երկու սուրերուն կարօտ չէի, Երկնաւոր Հայրը երկինքէն օգնութիւններ կրնայ հասցնել, և մէկ խնդրանքիս վրայ սասուերկու գունդ հրեշտակներ կ'իջնէին, որ այդ մեր վրայ եկող գունդը աւնթարմի մէջ կը ցրուէր: Բայց այժմ ընելիքնիս և ըլլալիքնիս այս չէ: Իմ մահս և փրկագործութեան խորհուրդը Ս. Գիրքին մարգարէութեանց մէջ արդէն նախագուշակուած են, և ինչ որ մարգարէութիւն է, իւր լրումը պիտի ունենայ»: Այս ըսելով Յիսուս Մաղքոսին մօտեցաւ, և միջապէսը փակելու, և եղածին հետքն ալ կոտնցնելու համար, անոր վիրաւոր ականջը դնելով, անմիջապէս արիւնը դադրեցուց, կտրուած կտորը տեղը բերաւ, վէրքը սպիացուց և կատարեալապէս բժշկեց:

Անկէ ետքը՝ վրան եկող ամբոխին դառնալով ըսաւ, «Ձեմ իմանար թէ ինչու այսպիսի ծանր պատրաստութեամբ, և վինեալ բազմութեամբ, սուրերով ու բիրերով վրաս կու գաք, իբր թէ լեռներու վրայ սպառազինեալ աւազակախումբի մը հետ պատերազմելու պէտք ունենայիք: Չէ՞ որ ամէն օր տաճարի մէջ կը գտնուէի, ձեզի հետ կը տեսնուէի, կը խօսէի ու կը քարոզէի, ամէն օր մէկտեղ էինք, և ես դիմադրութիւն բրած չունէի: Եթէ զիս բռնելու միտք ունէիք, երբոր ուզէիք, ցորեկ լոյսին և յայտնի կերպով զիս կրնայիք բռնել, բայց չէ՞ որ ձեր գործէն դուք ալ կ'ամչնայիք, և ընելու կը քաշուէիք. պէտք էր որ խարդախութեամբ ու գաղտնութեամբ ընէիք, որ ըրած ըլլալնիդ ծածկուի: Սակայն գործեր լոյսին յայտնի կ'ըլլան. գէշ գործեր միայն խաւար ու գաղտնութիւն կը փնտռեն, ձեր բոլոր կարողութիւնը՝ միայն խաւարի մէջ և խար-

դախտածին գործելու կը բաւէ։ Բայց այս կէտն ալ մարգարէական պատգամներուն մէջ գուշակուած էր. այս ալ ատանկ պիտի կատարուէր»։

295. ԾԻՍՈՒՍԻ ՉԵՐԹԱԿԱՆԱԼՈՒԻԼԸ

Մատթ. ԻՋ. 56 – 57, Մրկ. ԺԴ. 50. Ղուկ. ԻԲ. 54, Յովհ. ԺԸ. 12

Մարգարէութեանց կատարման հետ ըլլալիք գործազուխխութիւններն ալ լրացած էին։ Յիսուս իրեններուն արգիլած էր պաշտպանութեան չարժուիներ ընել, երկնային ու գերբնական պաշտպանութիւն կանդրելու միտք չունէր, վրան եկող խումբին դիմադրելու կամք չունէր, միայն ինքզինք անոր ձեռքը չի յանձնած, ուզած էր իր միտքը բացատրել, եկեղեցիին իսկութիւնը պարզել, և այլ բանտին գործողութեան մէջ գանուողները յանդիմանել։ Նպատակ ունէր նաև ամէնուն մեղապարտութիւնը մէջտեղ հանել, Յուդայի մանուխին, քահանայապետներուն ու դպիրներուն սորնութիւնը, անոնց խորհուրդներուն խարդախութիւնը, և վրան եկող խումբին ակարութիւնը, և ասոնց ամէնուն կը դիմադրէր միայն իր բարձր և վեհ և աստուածավայել ինքնայքը։ Ամէնուն պաշտպանութենէ ձեռնթափ ըլլալէն ետքը, մեծ ճիգ չէր պահանջէր ինքզինք յօժարակամ յանձնել մը բռնելու, և այս եղաւ խումբին ըրածը։

Մօտցան Յիսուսին, պառկեցին զայն ամէն կողմէն, ձեռնունը կապկպին, և ուրախութեամբ ու ցնծութեամբ, որ վերջապէս այսչափ տարիներէ ի վեր եռեռը եղած մէկ գործերնին լրացուցին, Յիսուսը մէջ տեղերնին առած, սկսան երթալ դէպի Երուսաղէմ, Գեթսեմանիին կեդրոնի ճորակը իջնելով, և անկէ դէպի քաղաք բարձրանալով։ Յիսուսի բռնողները յայտնելով Յովհաննէս նորէն կը յիշէ, Գունդն և հազարապետն և սպասաւորք Հրեից. ինչպէս որ եկած ատենին ալ յիշած էր։ Գունդին հետ մէկտեղ հազարապետի մը յիշուիլը, նորէն Հռովմայեցի զինուորներուն ակնարկ մը կը մնկնուի, թէպէտ քահանայապետարանի զինեալ բարապաններուն և անոնց դլխաւորին ալ այս կոչումը կրնար պատշաճիլ։ Այլ Հռովմայեցի զինուորներու վրայ ալ լսանալով, պէտք չէ երթեք,

Հռովմէական իշխանութեամբ կատարուած ըսել Յիսուսի ներքակալութիւնը. վասն զի ոչ միայն Հռովմայեցի դատարանին հրամանով եղած չէ այն, այլ նաև անոր համար, որ եթէ դատաւորին իշխանութեամբ եղած ըլլար, ներքակալեալը ուղղակի դատաւորին և ոչ քահանայապետին պէտք էր տանիլ և յանձնել: Հռովմացւոց պետութեան մաս մը, ինչպէս ուրիշ տեղ ալ ըսինք (§ 290), առաջուընէ քահանայապետարանի տրամադրութեան դրուած էր, անոնց իշխանութեան և անոնց անձերուն պաշտպանութեան համար: Այդ բանը առաջարանի մէջ ալ յիշուած է (Մատթ. ին. 65). և հետևաբար այդ պարագային մէջ ալ կրնային քահանայապետն ու ժողովականք Հռովմայեցւոց պետութենէն անուղղակի օգտուիլ:

Երբոր պետական ամբոխը զգուշութեամբ կը տանէր Յիսուսը, որպէս զի կամ փախչելու կամ փախցնելու փորձ մը տեղի չունենայ, քահանայապետներէն և զօրքերէն և ծերերէն ներկայ եղողներ ուրախութեամբ կը հետևէին, և իրարու մէջ ինչ ընելիքնին կը խորհրդակցէին: Անոնց հետ էր և Յուդա, որ վերջապէս յանձնառեալ գործը յաջողցուցած ըլլալուն համար, առակարկեալ վարձքը պանձել կը մոռնար, և ամէն տարակոյսները տեսնելու համար ժողովականներուն առաջարկներ կ'ընէր:

Միայն առաքեալներուն կացութիւնը դժուարացած էր: Յիսուսի պաշտպանութեան համար եռանդին նոյն ինքն Յիսուսի հրամանով եղած էր, և իրենց ձեռնհասի լինելուն վրայ Յիսուս ձերբակալուած էր: Նա թշնամիներուն ձեռքն ինկած էր, և պայն ազատելու ճիգն ալ՝ այլ եւս աւելորդ էր: Յիսուսին հակառակորդներ իրենց ալ հակառակորդ էին. իրեւ Յիսուսի խօսքին վրայ, նոյն տեղ և նոյն ժամուն իրենց չէին դարձած, սակայն միևնոյն վերջ չդպչելնին երաշխաւորուած չէր, և ինքնինքնին վտանգի ենթակելն ալ խելք չէր, և օգուտ ալ չունէր: Գուցէ վերջին վարկեանին իրենց վրայ ալ ձեռք դնելու տրամադրութիւններ տեսան, երևոյթով մը բանելու համար եղած յիշատակութիւնը, հետևանքն կը ցուցնէ, որ Յիսուսէ ետքը Յիսուսի հետևողներն ալ մէջտեղէ վերցնելու միտքեր և ջանքեր երեւցած են: Մանաւանդ որ օրինական և դատական գործառնութեան մը դիմաց չէին, այլ պարզապէս խարդախ դատաճանութիւն մըն էր կատարուածը:

Այդ ամէն մտածումներ զօրացան առաքեալներէն իւրաքան-

չէրին միտքին մէջ, խորհրդակցելու և որոշելու ալ պատեհ չունեցան, այլ Յիսուսի ձերբակալութեան անսպասելի պատահարին տըպաւորութեան ներքեւ, պաշտպանութեան միտքին արթնալուն ազդեցութեան տակ, և անձնական վտանգի մը հաւանականութեան հանդէպ, ամէն մէկը ինքզինքը աղատելու և ապահովելու համար, նախ ծածկուելու և պահուըտելու, ապա խոյս տալու և անյայտանալու դիտմամբ հնարաւոր ձեւերը գործածեց, մինչեւ որ իրարանչիւրը մէկ մէկ կողմ գնաց ու ցրուեցաւ. Յայնժամ աշակերտին ամենէն ընդին գնա և փախեան:

296. ԱՆԾԱՆՕԹ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴԸ

Մարկ. ԺԴ. 51—52

Բոլորովին միչանկեալ, և կերպով մը առեղծուածական պատգայ մը կը յաւելու այստեղ Մարկոս: Երբոր Յիսուսը ձերբակալուած և կապուած կը տանէին, երիտասարդ մը անոր կը հետեւէր, միայն կտաւ մը ունենալով վրան իբրեւ բոլանդակ զգեստ: Ձերբակալող խումբէն ոմանք կասկածելով անոր վրայ, ուզեցին բռնել, և երիտասարդը պարտաւորուեցաւ փախչիլ, հետապնդողներ հասիւ կրցան կտաւին ձեռք հասցնել, երիտասարդն ալ կտաւը անոնց ձեռքը թողլով ինքզինքը ազատեց, առանց զգեստի փախաւ ու հեռացաւ:

Ինչո՞ւ կը պատմուի այս միչադէպը, որ գլխաւոր պատմութեան հետ կապ չունի, և որուն վրայ աւետարանին և ոչ մի կողմէն բացատրութեան լոյս մը չ'քաղուիր: Հարկաւ այդ անծանօթ երիտասարդը ժամանակին զարգացած և նշանաւոր անձ մը եղած էր, և ժամանակակից սերունդը անոր ով ըլլալը գիտէր, և աւետարանին ալ անցողաբար անոր պատահմունքը ուզեց յիչել: Բայց տակաւին անծանօթ կը մնայ այդ անձնաւորութիւնը, և մեկնիչներ ատոր կամ անոր պատչաճեցնելու ենթադրութիւններ կ'ընեն: Որովհետեւ ենթադրութիւններէն և ոչ մին իրեն համար փոքրիչատէ հաւանականութեան փաստ մը չունի, մեք կը նախընտրենք այն կարծիքը, որ նոյն ինքն Մարկոս աւետարանիչը կը ճանչնայ այդ երիտասարդին մէջ, և որ չատ լաւ կրնար առանց իւր անունը տա-

լու յիշել իրեն հանդիպածը, ինչպէս որ Յովհաննէս ալ իւր մէկ պարագային յիշած է առանց իւր անունը տալու (§ 29):

Ոմանք ըսին թէ Գեթսեմանիի պարտիզպանին տղան էր, որ չփոթութենէն արթնցած դուրս էր ելած. սակայն եթէ ուրիշ պատպագայ մը չըլլար, լոկ այսչափին համար տղան չէր յիշուեր, այլ կրնար ըսուիլ թէ Գեթսեմանիին պարտէզը կամ թէ օթեւանը Մարկոսին հօրը կը պատկանէր:

Մերկութեան պարտպայն ենթադրել կու տայ, թէ երիտասարդը՝ դեռահաս պատանի մըն էր միայն, որովհետեւ այդ երկիրներուն մէջ սովորական է տղոց մերկ կամ լոկ կտաւով մը ծածկուած չըլլիլը:

Վերջապէս այդ յիշատակութիւնը կրնայ իբր փաստ ծառայել, թէ Յիսուսի ձերբակալողները, Յիսուսին պատկանող կամ հետեւող անձերն ալ հալածելու եռեւէ էին, որով կ'արդարանայ առաքեալներուն կացածը՝ իրենց ալ վտանգի հաւանականութեան ներքեւ լինելուն, և կը ճշմարտուի Յիսուսի կանուխէն ըսելը, թէ վտանգի երկիւղէն զինքը պիտի լքանին ու փախչին:

297. ՔԱՀԱՆԱՅԱՊԵՏԱԿԱՆ ԱՏԵԱՆ

Յովհ. ԺԲ. 13 եւ 24

Երեք աւետարանիչներ համաձայն են ըսելու թէ Յիսուս Փեթսեմանիէն չիտակ քահանայապետարան բերուեցաւ, և Կայիափա քահանայապետի առեանը հանուեցաւ, և հարցափորձը սկսաւ անոր առջեւը։ Յովհաննէս, որ սակայ երեք աւետարանիչներուն վանց երած պարագաները կը յիշատակէ, այսպէս ալ կը պատմէ թէ Յիսուս Կայիափայի առեանը չհանուած. նախկին քահանայապետ Անանայի առջեւը տարուեցաւ. և անկէ ետքը Կայիափայի ղրկուեցաւ։ Այս իսկզբէն շատ խնդրոյ նիւթ չէր լիներ, եթէ Յովհաննէս՝ Յիսուսին Աննային տարուիլը յիշատակելէն ետքը չպատմէր անոր հարցափորձէն և Պետրոսի ուրացութենէն մաս մը. իրր թէ Աննայի տարբանքը կատարուած ըլլային, մինչ միեւնոյն բաները ուրիշ աւետարանիչներ Կայիափայի պարտանքը եղած կը պատմեն։ Սակէ ահա երեքներուն և Յովհաննէսի մէջ տարբերութեան նոր կէտ մը, և համաձայնեցնելու նոր խնդիր մը։ Անոնք որ կը սիրեն միշտ Յովհաննէսի նախապատութիւն տալ, Աննայի պարտանքի մէջ կատարուած գործողութիւններէն կարը մը կը յօրինեն, և նոյնները կամ Կայիափայի պարտանքին մէջ ալ կրկնուած կ'ըսեն, և կամ Կայիափայի առեանին գործողութիւններէն կը զեղչեն։ Մեր կարծիքն է թէ Աննայի պարտանքին մէջ հարցաքննութեան գործողութիւն բնաւ չեղաւ, և թէ Պետրոսի երեք ուրացութիւններն ալ Կայիափայի պարտանքը տեղի ունեցան, և այս կարծիքը շատեր ալ ընդունած են արդէն։

Մեր պիտել տալու կէտերէն մէկը այն է, որ եթէ Կայիափայի

առանին մէջ եղած գործերը Աննայի առանձին խոհարարին, պէտք է որ երկաթուղիներուն պատմութիւնը հիմնովին քննարկուած ունենք և եզրանանք, ինչ որ բնաւ ընդունելի չկրնար ըլլալ։ Մինչ Յովհաննէսի պատմութիւնը բնաւ բանաստեղծական տարրին մէջ չենք իյնար, եթէ Աննայի ապարանքին մէջ առեան կազմուած չլինելը պնդենք։ Հրէական բարձր առանձնակի քահանայապետական ժողովը կամ սինեդրիոնը մէկ հատ էր, և մէկ պաշտօնատուն ունէր, և այն տեղ պիտի հատաքուէր, և հանդիպած տեղ պաշտօնական գործողութիւններ չէր կրնար կատարել։ Անոր նախկին քահանայապետ էր, բայց պաշտօնավարող քահանայապետ չէր. շատ ազդեցութիւն ունէր իր անձնական ձիրքերով. Յովհէի կարծիքը իր վերաբերեալ էր, եկեղեցւոյ իր որդին ալ քահանայապետութիւն ըրած էր, և ամէն ատեն ալ իր միտ որդիներ, Յովնաթան, Թէոփիլոս, Մատաթիա, և Անանոս իր ազդեցութեան շնորհիւ քահանայապետութիւն վարեցին. սակայն տարբեր է քահանայապետութիւն վրայ իսկ ազդեցութիւն ունենալ, և տարբեր է պաշտօնական ձեռնարկութիւններ վարել, որոնք կրնան այս կերպով իրենց օրինաւորութիւնը կորնցնել։ Ուստի անտեղի էր Աննայի նախապատմութեան մէջ մտնել և գրել։

Մեր այս դիտողութիւններուն կը նայատէ Յովհաննէս ալ, որ բնաւ Աննայի չատ քահանայապետ անունը, և զայն բոլորապէս կայսրական կը վերապահէ։ Ե՞ր ածին զնա նախ առ Աննա, որ էր անէր կայսեցէն, որ հանդերձեալ էր տարեան այնորիկ. և զարձեալ. Ե՞ր առաքեաց զնա Աննա կապեալ առ Կայիափա հանդերձեալ։ Իսկ այս երկու հատկութիւնն մէջտեղ դրուած դրութիւնները երբէք Աննային չվերագրեր, այլ քահանայապետին. Ե՞ր հանդերձեալ նկատի կ'ունի, որ ըսել չէ թէ Աննա նկատի, այլ նա՝ որ խնդրոյ քահանայապետն էր, այսինքն Կայիափա։ Տեղւոյն վրայ ալ տարակարծիք վերնախոհ կը նկատենք, որ Յուսոյ Կայիափային գրկուելը չվերագրած Պետրոսի համար կը գրէ, Կայ ընդ նմա և Պետրոս և ընդոստ։ Իսկ Յուսոյ Կայիափայի գրկուելը վերջէն եկաքը կ'առնչցնէ. Ե՞ր Սկսան Պետրոս կայ ընդ և ընդոստ։ Այս վերջին անգամ գրուած անդ բառը, յայտնապէս երկու տեղերուն վերնախոհ ընդհարը կը նշանակէ, և մէկը Աննայի և մեծ Կայիափայի տարակարծիքին վրայ մեկնելու համար չմնար։

Հետաքրքրական պէտք է ըսել, որ Յովհաննէս կնքողով մը՝ իր տեղը մոռցուած և զանց եղած պարագայ մը կ'աւելցնէ, երբոր Յիսուսի Անտրէ Կայիափայի զրկուիլը կը յիշէ, այնպիսի տեղ մը, ուր բնաւ պատմական կարգը չպահուիր, որ միեւնոյն գործողութեան տեղին համար՝ միշտանկեալ յիշատակութիւն կատարուի: Անտրէի համար Կայիափայի անոր լինելը, և Կայիափայի նոյն քահանայապետը ըլլալուն յիշատակութիւը, գաղափարաց լծորդութեամբ առիթ կ'ընծայէ Կայիափայի գործերը պատմելու, և քիչ մը յառաջանալէն ետքը կը տեսնէ որ Կայիափայի տակնուվրայ երթալը չէ յիշած, ուստի անմիջապէս այդ թերին կը լրացնէ միշտանկեալ կերպով, և կը գրէ, թէ Եւ ասէաց ընա Աննա՝ կապեալ ա- Կայիափա քահանայապետ, այն իմաստով և նպատակով, որ թէ ըսէր, թէ Եւ ասէալ էր ընա Աննա. որով ըսել կ'ուզէ թէ ինչ որ կը պատմեմ Կայիափայի ապարանքը կատարուեցաւ, ուր Յիսուս զրկուած էր արդէն Աննայի կողմէն:

Կը մնայ դեռազօտել թէ ինչ նպատակ և ինչ խորհուրդ ունէին Յիսուսի հակառակորդները, զայն առանց Աննայի ապարանքը անցնելու, քահանայապետարան չտարած: կերպ կերպ ենթադրութիւններ բրած են շատեր: թէ Աննայի ապարանքը ճամբու վրայ էր քահանայապետարան չհասած, և պահ մը հանգստանալու և կարգադրութիւն ընելու պէտք ունեցաւ: թէ հակառակորդներուն բուն պարագլուխը Աննա էր, որ ամէնուն կողմէն իբր պատկառելի անձնաւորութիւն յարգուած էր, և ձերբակալութեան յանձնարարութիւնը յարմար էր նախևառաջ անոր հաղորդել և ներկայել: թէ Յուդա, որ կը չտապկընէր իւր սակարկեալ վարձքը առանալ, պնդեց որ իւր յանձնառութեան կատարումը հաստատութեամբ մտանութեան դիմը վճարուի, և սոր համար այն տեղ մտան և կարգադրեցին:

Այս գրուցուածներ, թէպէտ ոչ անհաւանական, այլ կրնան անբաւական նկատուիլ նշանակութիւն ունեցող գործողութեան մը պատճառ մը յուցուելու, և մեք աւելի կարեւոր նպատակ մը կը տեսնենք այդ պարագային մէջ: Յիսուսի հակառակորդներուն միակ և ուղիղ նպատակը զայն մեռցնել և մէջտեղէն վերցնելն էր, ոչ կը մտածէին զայն իրենց օրէնքով ամբաստանել ու դատել, դատապարտել ու սպաննել, և ոչ ալ քաղաքական օրէնքով Հռոմայեցւոց դատաւորին առջեւ ամբաստանել ու դատապարտել տալ. այլ

պարզապէս կը մոռնէին խարդախ դաւաճանութեամբ մը վրան հասնիլ, և նենգութեամբ սպաննել. Սին ալ ըսած պէս կ՚ուզէ (Մարկ. ԺԴ. 1): Այս էր իրենց բուն և ուղիղ միտքը: Արդ Յուդայի հետ սակարկած էին գաղիկէն ետքը, Յիսուսի գըտնուած տեղը իմանալ և նենգութեամբ մարդասպանութիւնը գործադրել (§ 256). բայց վերջին պահուն մտանութեան և իրենց մոռդրութեան յայտնուած լինելը իմանալով, Յիսուսը չհետացած, զայն ամասպարանօք ձերբակալելու պէտքը զգացին (§ 289): Այժմ վերջապէս յայտած էին այսպէս թէ այնպէս Յիսուսի անձը իրենց ձեռքը ինկած տեսնել, և զայն կապուած ու կաշկանդուած իրենց իշխանութեան ներքեւ ունենալ (§ 295), ուստի պէտք էր ինչ ընելիքնին որոշել: Եթէ իրենց առաջին խորհուրդին, առաջին որոշման և բուն նպատակին պիտի հետեւէին, կրնային Յիսուսը տեղ մը փակել, և այնտեղ դաւաճանօրէն սպաննել, և մեծ դիտումին հասնիլ, Յիսուսի ձեռքէն ազատիլ, իրենց դրութեան դէմ դիմագրաւող ընդդիմամարտը մէկտեղէ վերցնել, և հանդարտութիւն գտնել: Ահա մեծ խնդիրը որուն համար հարկ էր տեղ մը նայիլ, պարագաները կշռել, հնարաւորը մտածել, օգտակարը նախապատել, ընելիքնին որոշել. և այս խորհրդակցութիւնը պէտք չէր քահանայապետարանի մէջ պաշտօնական կերպով կատարել, այլ անպաշտօն կերպով և անպաշտօն տեղ մը ընել, և ըստայնմ ալ Յիսուսին մասին ընելիքնին որոշադրել. մինչեւ իսկ եթէ պէտք ըլլար, նոյն տեղ զարնել և սպաննել:

Այս խորհրդակցութիւնն է որ կատարուեցաւ Աննայի նախագահութեամբ, որ հակառակորդներուն պարագլուխն էր, և անձնական ազդեցութեան մենաշնորհը կը վայելէր: Այդ պատճառով ալ Յիսուս այն տեղ մուծուեցաւ, Յուդայի վարձքը վճարուեցաւ և հետացուեցաւ, ձերբակալող խումբը ցրուեցաւ, և պաշտօնեաներ և զինուորներ իրենց տեղերը ղրկուեցան, առանձնութիւն կազմուեցաւ Յիսուսի շուրջը, և միայն քանի մը պահապաններու յանձնուեցաւ անոր անձը, որպէս զի եթէ իսկոյն բան մը գործադրել հարկ լինի, առանց աղմուկի և առանց ամբոխի կարենայ կատարուիլ:

Գործին ընթացքը և Յիսուսի վրայ կատարուած յաւուպայ գործողութիւնները կը ցուցնեն, թէ դաւաճան սպանութեան խորհուրդը դժուարացաւ, քանի որ ձերբակալութիւնը մեծ պատրաս-

տուեցաւ և գրեթէ պաշտօնական հանգամանքներու ներքեւ գործադրուած էր։ Յիսուսի վրայ կատարուած բոլոր գործողութիւնները չատ յայտնի կերպով ու ծանօթ անձանց ձեռքով կատարուած էին, և Յիսուսի դատաճանօրէն և ննդումեամբ և ապահովութիւնը մէջտեղ կրնար ըլլալ, որուն ձեռքով կատարուած ըլլալը յայտնի կ'ըլլար, Յիսուսի աշակերտները, և նոյն իսկ սինեդրիոնի անդամներէն Յիսուսի համակիր Նիկոդիմոսներ եւ Արիմաթիացիներ, մինչեւ իսկ Հռոմայեցի պետեր, կրնային քաղաքական իշխանութեան և Հռոմայեցի դատաւորին առջեւ, ապահովներուն դէմ դատախազ կանգնիլ, և անոնց վրայ մարդասպանութեան ամբաստանութիւն բնել։ Հետեւանքը ոչ օգտակար կ'ըլլար և ոչ պատուաւոր, մանաւանդ թէ կարի իսկ վտանգաւոր։

Այդ մտածումները գործոյն Անոնայի ատարանքին իրագործութեան մէջ, և պրոկուրատոր հրէական օրէնքի տեսակէտով Յիսուսը իբր օրինազանց և հայհոյիչ ամբաստանել և դատապարտել, և այդ ձեւով մահապարտութեան վճռատրամիլ, և ապահով հետեւանքը օրէնքի յուցած քարկոծման ձեւով (Ղեւտ. ԻԴ. 16)։ Պրոկուրատոր միանգամայն այդ գործը չկատարել, որպէս զի նոր դժուարութեանց առիթ չտրուի, այլ հարճակ կատարել և վերջացնել, և այդպիսի սահպազական ձեւով նախնիկ ժողովուրդին վրայ տպեցուցեալ նախապաշարմունքը ջնջել, և Յիսուսի մասին հետաքրքրութիւն չկալ։ Այդ պատճառի վրայ է որ Անոնա ձերբակալեալ և կապեալ Յիսուսը անմիջապէս քահանայապետին կը դրկէ, և կարիական կը յանձնարարէ, որ ձեռնկրպութեանց պահպանութեամբ ինչ որ կատարեալ է՝ գործադրուի, և Յիսուսի վրայ օրինազանցութեան և Աստուծոյ դէմ հայհոյութեան դատապարտութիւնը և մահապարտութեան վճիռը արձակուի։

298. ԱՆՆԱՅԻ ՈՒՆԱՅԱԾ ՀԱՐՑԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. ԻՉ. 57, Մրկ. ԺԴ. 53. Ղուկ. ԻԲ. 54, Յովհ. ԺԸ. 14

Անհաւատութիւն էր, որուն կը յանձնուէր Յիսուսի գործը աւանդել. և կանխաւ որոշուած վճիռին յանգիլ։ Հրէից պետրապոյն ատեանն էր այն. հօմանաստան անդամներէ բաղկացեալ. որք երեք տարբեր

դասակարգին էն առնուած էին, որք են քահանայապետք, դպիրք և ծերք։ Քահանայապետք, գլխաւոր քահանայութեան դասակարգենէն գլուխներն էին, և հասարակ քահանաներէ տարբերելու համար քահայանապետք կը կոչուէին, առանց չփոթելու մեծ եւ բուն քահանայապետին հետ։ Դպիրներ՝ օրինականներ և գիտականներ և սուրբ գրոց հմուտներ էին, որ պէտք եղած մեկնութիւնները կուտային, կ'ուսուցանէին և կը քարոզէին։ Իսկ ծերք ժողովուրդին աւագանին էն առնուած, դիրքի և կարգութեան և հօսքի սէր անձեր էին։ Իւրաքանչիւր դասակարգի թիւը ճշդուած չէր, բայց սովորդին լրումը եօթանասունը պիտի չանցնէր։ Յիսուսին ժամանակը քահանայապետներ ընդհանրապէս Սադուկեցիներ էին, ինչպէս էր և մեծ քահանայապետը. դպիրներ ընդհանրապէս Փարիսեցիներ էին, իսկ ծերերը ոչ այնչափ դպրոցի որչափ գործի մարդկութեան դարձնողներ էին։

Այս ժողովին նախագահն էր կայիափա քահանայապետ, որուն միտքը արդէն ծանօթ եղած էր իւր մէկ հօսքովը (§ 192), թէ Յիսուս արդար է թէ ոչ, վնասուել հարկ չկայ, որովհետև խնդիրը հանրային կարեւորութիւն ունի, և քանի որ համոզում գոյացուած է թէ Յիսուսի բռնած ճանապարհէն օգտակար չէ, և ընդհանուր ժողովուրդին ալ վնասակար կը դառնայ, այլեւս երկար բարակ խղճահարութեան պէտք չկար, պէտք էր Յիսուսը մեռցնել որ կասկածը փարատի։ Թող մէկ անձեր ալ զոհուի, բանական է որ ժողովուրդը չվատնուի։ Այլ սկզբունքով առաջնորդուած անձի մը նախագահութեամբ արուեստք վճիռին ինչ ըլլալիքը, այլ ևս երկբայութեան տեղի չէր կրնար տալ։

Խնդիր է թէ երբ գումարուեցաւ հրէական ժողովը և երբ առաւ իւր վճիռը։ Մատթէոս և Մարկոս և Յովհաննէս պիշերային հաւաքման հօսքը կ'ընեն, մինչ Ղուկաս զայն չպատմեր, և միայն առաւօտեան գումարում ու վճիռ կը յիշէ։ Սակայն քանի որ միւս երեքներուն մէջ ալ առաւօտեան գումարման մը անցողաբար յիշատակութիւնը կայ, դիւրին է տեսնել թէ Ղուկաս երկու գումարումներէն մին գանց ըրած է յիշել, բայց գումարումները երկու եղած են, մէկը գիշերուան մէջ, կէս գիշերին առեններըը, երբոր Յիսուս Անանայի սպասաւորէն կայիափայի քահանայապետարանը բերուեցաւ, միւսը առաւօտ լուսնալէն և գործելու յարմար ժամը ըլլալէն ետքը։

Միայն թէ Հրէից ժողովական կանոններուն մէջ յիշուած կը տեսնենք, որ դրամական խնդիրներու դատերը կրնան ցերեկ սկսիլ և գիշերը վերջանալ և մէկ օրուան մէջ լրանալ. բայց եղեռնական դատերը, ալէտք է ցերեկ սկսին և ցերեկ աւարտին, և սկըսած օրերնին չլրանան, այլ յաջորդ օրուան թողուին, որպէս զի հապճեպով սխալմունք տեղի չունենայ, և ամբաստանելոյն նպաստաւոր փաստեր չանտեսուին: Այսպէս օրինադրուած է Միշնայի մէջ յառաջ բերուած Լբ. յօդուածով: Հրէայք այդ օրէնքին մասին չատ մատղրութիւն չդարձուցին. աճապարելու փափաքը, աւելթը չկորանցնելու չտապը, և նոր պատահարներու տեղի չտալու ջանքը, զիրենք թձախնդիր օրինապահութենէ հեռու կը պահէին: Ան առաւելն գործողութիւնը երկու նիստերու բաժնելնին, և վերջնական որոշումը առաւօտեան նիստին յետաձգելնին կերպով մը վերոյիշեալ օրէնքին յարմարելու միտքը կը ցուցնեն:

Ննոյն ապարանքին մէջ կատարուած խորհրդակցութեան ելքը՝ մոլսիսական օրէնքներու դէմ յանցապարտութիւն կալմելու որոշումն եղած էր, և նոյն օրէնքներու զօրութեամբ մահապարտութեան վճիռ արձակելու պիտի հասնէր. սակայն այդ վճիռը գործնականութիւն պիտի չկրնար ունենալ առանց Հռովմայեցի դատաւորին հրամանին: Վասն զի Հռովմայեցիք կատարեալ ազատութիւն թողած էին Հրէից իրենց օրէնքները պահելու և գործադրելու, միայն մահուան վճիռը, կամ ինչպէս Հռովմայեցիք կ'ըսէին, Սուէթ էքսուսթը, իրեն վերապահած էր քաղաքական իշխանութիւնը, և հրէական օրէնքով արուած մահուան վճիռներն ալ, առանց դատաւորին հաստատութեան գործադրելի չէին (Յովհ. ԺԸ. 31): Ուրեմն սինեդրիոնի տալիք վճիռը, թէպէտ իրաւապէս վճիռ մը ըլլար, սակայն իրապէս գործադրելի վճիռ պիտի չկարենար ըլլալ, և պէտք պիտի ըլլար յանցաւորն ու վճիռը դատաւորին ներկայել և վաւերացնել տալ:

Ժամանակի խնդիր մըն ալ կրնայ ըլլալ այս տեղ, թէ ինչպէս կրնար սինեդրիոնը այսպիսի գործ մը կատարել նիսան 14'է 15 նուիրական գիշերուան մէջ. որ տօնական օր մըն էր: Սակայն պաշտօնական գործեր, ժողովներ, որոշումներ, հաւաքումներ, երբէք ծառայական գործ նկատուած չեն օրէնքին մէջ, և երբէք տօնական օրերու մէջ այդ գործերը կատարելու արգելք չէ յիշուած:

Շաբաթի հանգստեան և ծառայական գործերէ զադարման օրէնքը, մինչեւ իսկ զեւտացիներու և քահանաներու տաճարի ծառայութեանց և զոհագործութեան աչխատութենէ վրայ չէր տարածուէր (Մատթ. ԺԲ. 5), թո՛զ թէ օրինական պաչտօնավարութեան վրայ։ Մանաւանդ թէ տօնական օրեր աւելի յարմար կը նկատուէին պաչտօնական գործողութեանց համար, և անոնց աւելի հանդիսակատարութիւն կու տային, և մինչեւ իսկ այդ առաւելութեանց մատրութիւն կը դարձնէր։

299. ՅԻՍՈՒՍԻ ԴԷՄ ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Մատթ. ԻՋ. 59—63, Մարկ. ԺԴ. 55 - 61

Որևէ դատական գործողութիւն որ յանցապարտութեան մը չուրջը կը դառնար, պէտք էր վկաներով հաստատուէր, և այն ալ ոչ երկու մէկ վկայով (Թիւք. ԼԵ. 30), այլ միւս երկու կամ երեք վկաներով (Եբր. Ժ. 28)։ Մինեսթեան ալ ամէն բան կանոնաւոր ընելու ցուցադրութեամբ, իր դատավարութիւնը կ'ուզէ վկաներու ներկայութեամբ սկսիլ, և Տրտէր կը կարդայ, որ Նազովրեցի Յիսուսի ապօրէն գործերը դիտցողներ առջեւ գան, և առանձին առջեւ դիտցածնին և տեսածնին և լսածնին վկայեն։ Հարկաւ ժողովականներ առաջուընէ իրենց բարեկամներուն և արտանականներուն մէջ չինած վկայութեանց համար հրահանգներ տուած և խօսուելիք պատրաստած էին։ Սատանք ալ հազիւ առջեւ կու գային, մէկը բան մը կը ըսէր, միւսը ուրիշ բան մը կը պատմէր, ատեանին ինչպէս առածը կ'ըսէ, առանին ոտնակներ կարճ կ'ըլլան։ Բոլոր տուած վկայութիւններն ալ օրինաւորութեան կերպարան չէին նկատուիր, հակառակ ամենքին դատապարտութեան անոնց մէջ տալու բարեկամցողութեան, որովհետեւ Նոյն ժամանակ ալ էին վկայութիւն, այլ մէկուն լսածը միւսին հակառակն էր, և իրար կը ուժէին։

Երբոր այսպէս չատեր կը խօսէին ու կ'իյնէին, և երկու հատ իրարու համաձայն վկայողներ գտնել չէին յաջողեր, վերջին ճիգ մը կը ծախսեն, որ գոնէ երկու հոգիներ գտնուին, որ միեւնոյն բանի վրայ իրարու յարմար վկայութիւն տան։ Աստ վրայ երկու հոգի վերջապէս առաջ կ'անցնին, մէկը կը վկայէ, թէ «Նազովրեցի Յի-

սուսը ըսած է, որ ինքն կընայ Աստուծոյ տաճարը քակել, և երեք օրուան մէջ վերաշինել»: Միւսն ալ եսեւէն կու գայ ու կը վկայէ. «Ես Նազովրեցի Յիսուսին քերնէն լսեցի որ կ'ըսէր, թէ ես այդ ձեռագործ տաճարը պիտի քակեմ, և երեք օրուան մէջ պիտի վերաշինեմ աւանց ձեռագործի»: Աւելի ուժովը չգտնելնուն, այս երկու վկայութիւնները վաւերական և բաւական սեպեց ժողովին նախագահը, և Յիսուսի դառնալով կը հարցնէ, թէ այս վկայութեանց դէմ ինչ բանիլ ունի: Յիսուս կը լսէ: Քահանայապետը կը կրկնէ. «Ինչո՞ւ կը լսես, ինչո՞ւ չես պատասխաներ. չե՞ս լսեր թէ քեզի դէմ ինչպիսի ծանր ամբաստանութիւններ կ'ընեն»: Յիսուս դարձեալ կը լսէ:

Սովորաբար լռութիւն պահողին համար կ'ըսենք, թէ պատասխան տալ չկրնալէն կը լսէ, և անոր համար լռութիւնը հաւանութեան նշան է կ'ըսենք: Յիսուսի լռութիւնը այս կերպ չէր, և այս իմաստով չէր կրնար առնուիլ: Վանդի ամէնուն յայտնի էր ամբաստանութեան չինած և վկայութեան սուտ լինելը. իբր պատրաստ ժողովականներն ալ պիտի ամբաստանութեանց ինչպէս կատմած լինելը, անոր համար հակառակ նախագահ քահանայապետին պնդումներուն, ոչ ոք վկայութեանց կարեւորութիւն սուտ: Աստուածպաշտութենէն ալ կը քաղենք, որ այդ վկայութիւնները բան մը չհաստատին, և անոնց վրայ հիմնուելով որոշում մը չկրցաւ տրուիլ:

Թալով երկու վկաներուն յառաջ բերած իրողութեան, առանց իսկ մը Յիսուս իսած էր աւերին զաւխին (§ 33), բայց երեք տարի առաջ պատցուած իսօքը միտք բերելնին այնչափ հաւանական չերեւնալուն, մենք անհատանական չսեպեցինք կարծել, թէ նեռնօրինակ իսօք մը Յիսուս, վերջին զաւխին քիչ առաջ, հանդիսական մուտքին յաջորդ երկուշաբթին, տաճարը նորէն մաքրելու պատրաստին կրկնած լլլայ (§ 214): Սակայն Յիսուսի իսօքերը չատ սլլալած և խեղաթիւրուած կերպով յառաջ բերուելնին յիշեալ վկաներէն: Յիսուս երբէք չըսաւ, թէ ինքն պիտի քակէ տաճարը, ինչ որ իմնամական պատճառ մը կ'ենթադրէ, այլ միայն ըսաւ, որ եթէ անոնք տաճարը քակեն, ինքն երեք օրուան մէջ կրնայ չինել: Բայց Յիսուսի իսօքերը ոչ տաճարի այլ փոխաբերական իմաստով արտացուած լինելը, նոյն պահուն փոխանակուած իսօ-

քնքէն յայտնի եղած էր, և նորէն տառական և նիւթական իմաստի վերածել, կամաւոր խեղաթիւրում էր: Կարծես թէ այդ խեղաթիւրումը չեչտելու համար էր, որ տաճարին ձեռագործ լինելուն և վերաշինութեան առանց ձեռագործի լինելուն յատկանշները իրենց խօսքին կը կցէին վկաները:

Ինչ ալ ըլլայ վերջապէս վկայութեանց նիւթը, Յիսուս լռութեամբը ցրից անունց այժը, և սինեդրիոնը չկրցաւ վկայութեանց զօրութեամբ օրէնական մը յանգիլ: Թերեւս Յիսուսին նայուածքն և դէմքն իսկ բաւական եղան վկայութեանց խեղճ թիւնը արտայայտել, և անոր համար աւելորդ եղաւ բերանով և կենդանի բարբառով և մերժողական բացատրութեամբ անունք տալ:

309. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԵՒ ՊԵՏՐՈՍ

Մատթ. ԻՉ. 58. Մարկ. ԺԴ. 54, Ղուկ. ԻԲ. 54-55, Յովհ. ԺԸ. 15-16 եւ 18

Առաքեալները Յորդանան Գեթսեմանիի պարտէզին մէջ, երբոր Յիսուսի ձերբակալման վրայ, իրենց սպառնացող վտանգին առջեւ ամէնքը մէկ մէկ կողմ ցրուեցան, և վերջապէս վտանգէն ինքզինքնին ազատել նայեցան: Առաքեալներէն ինը տասը ինչ րին և ուր գացին չենք գիտեր, Մատթէոս ալ այն վախկոտներէն մէկն է, ինչ ըրած ըլլալին չգրեր: Երկուքը միայն բոլորովին Յիսուսը լքելու ու հեռանալու միտք չունեցան, և կատարեալ անտարբեր ըլլալու զգայումը իրենց չնեղցին, այլ գոնէ իրեւ լոկ հետաքրքիր մը և անծանօթ մէկ մը, ուզեցին հետեւէն ու ծածուկ կերթալ, առանց ճանչցուելու և առանց ճանչնալ ուզելու, հետեւիլ և իմանալ թէ գործը ուր պիտի վերջանայ, և թէ իրենց հրաշագործ վարդապետը, որ ամէն նեղ ժամուն մէջ, ազատելու և ազատուելու կերպը գտեր էր, այս պարագային հանդէպ ինչ պիտի ընէ: Այս երկուքն էին Յովհաննէս Զեբեդեան և Պետրոս Յովհաննէս, առաջինը Յիսուսի ազգակից և յատուկ սիրով մը անոր հետ կապուած, երկրորդը աւելի խիզախ և ամէն բանի մէջ համարձակ առջեւ նետուող:

Առաջ փախչելով մօտաւոր տեղ մը կը պահուըտին, և երբոր

ձերբակալող խումբը Յիսուսը առած կը տանի, առանք ալ մէջտեղ կ'ելլան, և ինքզինքնուն չուտով չճաչցուելու ձև մը և գործին հետ յարաբերութիւն չունեցողի կերպ մը տալով, բուռական հետևէն կը հետևին քաղաք դարձող խումբին, կը սպասեն մինչև որ Անանայի ապարանքէն Յիսուսը հանեն, և երբոր Կայիափայի ապարանքը կը տանին, կը ջանան իրենք ալ մտնել, և վարի գաւիթը նստած սպասաւորներուն և ժողովրդականներուն խառնուելով եղածը ու ըլլալիքը իմանալ։

Յովհաննէս դռնապանին հետ ծանօթ կ'ելլայ, և առանց դժուարութեան կը յաջողի ներս մտնել։ կը կարծուի թէ Զեբեդէոս քահանայապետարանին ձուկի հայթհայթիչն էր, և Յովհաննէս ալ առիթ ունեցած էր ժամանակին ձուկ տանելով ճանչցուիլ. բայց կ'երևի թէ Յիսուսի աշակերտած և անոր հետևողներէն մէկը եղած լինելը չէր գիտցուեր քահանայապետարանի սպասաւորներէն։ Յովհաննէսի համար բուռածը թէ աշկերտն այն ծանօթը էր քահանայապետին, պէտք է իմանալ ոչ թէ իբր քահանայապետին անձին, այլ իբր քահանայապետին տունին ծանօթ մը։ Անանք որ քահանայապետին անձը կ'ուզեն իմանալ, այդ անանուն աշակերտը Յովհաննէսին տեղ չեն առներ, այլ սինեդրիոնի անդամ և Յիսուսի համակիր ծածուկ աշակերտներէն մէկուն վրայ կ'ուզեն իմանալ։ Բայց այս բացատրութիւնը չյարմարիր աւետարանի խօսքերուն, թէ Եբրայեցի վեհապետ Սիմոն Պետրոս և ուրիշ աշակերտ, որով երկուքը իրարու ընկերակից և Յիսուսի հետ գտնուող Երկոտասաններէն կ'ըլլան։ Յովհաննէս ալ սովոր է միշտ իւր անունը չտալ, այլ ուրիշ աշակերտ, կամ աշակերտ զոր սիրէր Յիսուս դործակիցներով նշանակել։

Երբոր Յովհաննէս ներս կը մտնէ, Պետրոս դուրս կը մնայ և դրան դուրսը կը սպասէ, ծանօթ չունենալուն և կերպ մը չգտնելով։ Յովհաննէս կը նայի որ ուրիշ ճար չկայ, ինքն ատ կ'ելլայ, իբր ծանօթին կը դիմէ, և դուրսը կեցողին իրեն ծանօթ և վստահելի անձ մը լինելը ապահովելով, կը յաջողի այն ալ ներս առնել, Պետրոս առանց ինքզինք յայտնելու. Յիսուսի հետ բնաւ գործ չունեցողի պէս ներս կը մտնէ, քահանայապետարանի ծառայութեան և սպասաւորներուն, սենեկապաններուն և բարեպաններուն ուրիշներուն խումբին մէջ կը մտնէ, որոնք կրակ վառած և անոր դիմացը չարուած կը նստէին, կը տաքնային, ու ասկէ անկէ կը

խօսէին։ Հարկաւ իրենց խօսքին գլխաւոր նիւթն էր վերը կատարուող նազովրեցի Յիսուսի հարցաքննութիւնը։ Պետրոս ալ Յովհաննէս ալ խօսքի կը խառնուէին, առանց ինքզինքնին յայտնելու և առանց Յիսուսի վրայ համակրութեան նշան տալու։

ՅՕԱ. ՊԵՏՐՈՍԻ ԱՌԱՋԻՆ ՈՒՐԱՑՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. ԻՋ. 69—70, Մարկ. ԺԴ. 66—68, Ղուկ. ԻԲ. 56—57
Յովհ. ԺԸ. 17

*Պետրոս իւր եռանկին պահանջած հետաքրքրութիւնը լրացուցած էր, քահանայապետարանէ ներս մտած էր. և անճանաչ կերպով կ'ուզէր հետեւիլ անակնկալ արկածին նպաստոր երեւոյթներուն։ Գուցէ յիշելով ալ հրաշագործ վարդապետին կարողութիւնը, վայրկեանէ վայրկեան կը սպասէր տեսնել տարօրինակ կերպով մը վանգին փրթտուիլը. Յիսուսին ազատուիլը, և իրենց ապահովուիլը։ Սակայն այսպիսի նշան չէր երեւար։ Սինեդրիոնը համարձակութիւն կ'ունենար ուզածին պէս Յիսուսը նեղել և նախատել. Պետրոսի սիրտը վախի և յոյսի ներքեւ չփոթուած և գրեթէ թմրած էր։ Հարկաւ չուզելով ալ իւր տատաքինին վրայ բան մը կը յայտնէր, և այս ամէնուն անծանօթ հիւրը ներկաներուն մատդրութիւնը կը գրաւէր։ Գլխաւորապէս Յովհաննէսի խօսքին վրայ վինքն ներս առնող կին դռնապանը, կասկածոտ գնութեամբ կը դիտէր Պետրոսը, և վերջապէս անոր դէմքն ու կացքը չկրնալով հանդիլ, քովը կը մօտենայ. և յանկարծական կերպով մը կը հարցնէ, «Զըլա՞յ որ նազովրեցի Յիսուսին մարդիկներէն մէկը ըլլաս»։ «Ինչքի՞ դ է եկեր, ա՛յ կին, կը պատասխանէ Պետրոս առանց չփոթելու, վրացածդ չեմ իմանար. ոչ նազովրեցիին ընկերներէն եմ, ոչ անոր հետ գործ ունեցած եմ, և ոչ անոր ոտ ըլլալը գիտեմ»։ Պետրոսի հատմարձակ պատասխանը կը հանդարտեցնէ աղախինը, որ այլեւս վրայ չի տար, և ոչ ալ ուրիշներուն բան մը կ'ըսէ։ Պետրոս ալ վրդովմունքէ ազատածի գոհունակութեամբ, ինքզինքը աւելի կը ժողվէ, և պահ մըն ալ ծառայից խումբը թողլով, բիչ մը կը հեռանայ ու կը պատկուի, նորէն իւր տեղը դառնալու համար, կրակին առջեւ, *

նանաման. և գաւառը հարաւային, սակայն գիտենք որ այս կողմերն ալ գիշերային յուրսը լաւ գգալի կը լինի: Կէս գիշեր, կամ քիչ անցած էր. երբ այդ բաները կը կատարուէին Կայիափայի քահանայապետարանը:

ՅՕՋ. ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՀԱՐՑԱԶՆՆՈՒԹԻՒՆԸ

Յովհ. ԺԸ. 19—23

Գաւթին մէջ այս եկեղեցիները պատահած ատեն, դահլճին մէջ Յիսուսի հարցաքննութիւնը կը շարունակէր: Յիսուսի դէմ հիմնական ամբաստանութիւն մը առաջարկուած չէր, արժանահաւատ վկայ մը գտնուած չէր. պէտք էր որ դատող ժողովը ինքը կերպով մը հոգար ամբաստանութեան կէտը, որպէս զի կարենար վճիռ մը յանգիլ: Դատաւորներ որ դատախազի դեր կը ստանձնեն. դատավարութեան անկանոնութեան և դատաստանին անիրաւութեան վատագոյն իրնք տուած կ'ըլլան:

Կայիափա ինքն անձամբ առջև կ'անցնի, և կ'աշխատի կերպով մը Յիսուսի բերնէն բան մը քաղելով ամբաստանութիւն կազմել: Ասոր պատրաստ հարցումներ կը պակսի ընել Յիսուսին, թէ իւր ակզբունքներն ինչ են, քարոզութեանց մէջ ինչ կը խօսէր, մանաւանդ օրէնքներուն վրայ ինչ կարծիք ունի, իւր վարդապետութեան հիմնական կէտերն ինչ են, թէ աշակերտներ և հետեւողներ ունեցած է, թէ ինչ գործութեամբ հրաշքներ գործել կարծած է, նոր դպրոց մը հիմնելու կամք ունեցած է, և չատ մը այս տեսակ հարցումներ, որոց Յիսուս չպատասխաներ, և քանի Յիսուս կը լռէ, Կայիափա զարհուրածները կը չատնէ:

Յիսուս տեսնելով որ խօսքը չվերջանար, և իզուր ժամավաճառութիւնը և կեղծաւորութիւնը կը չարունակէ, հարկ կը սեպէ կարուկ պատասխանով մը Կայիափայի հարցումները լռեցնել, «Ինչ որ, կ'ըսէ, խօսեցայ, քարոզեցի ու վարդապետեցի, ամէնն ալ հրապարակաւ իւր աշխարհի կատարեցի, ես միշտ ժողովարաններու մէջ, տաճարի մէջ, դաշտերու վրայ, բաց տեղեր խօսեցայ, ուր հրէական ժողովուրդը խառն բազմութեամբ ներկայ էր միշտ. և ատանձին, գաղտնի տեղեր, ծածուկ կերպով երբեք չխօսեցայ ու

չքաղցրանայի։ Ուրիշին ինձի հարցնել և ինչ բան իմանալու ետաքրքիր լինել, աւելորդ և անտեղի գործ մըն է։ Կը յուսամ թէ անոնց ամէնքը ձեր ականջն ալ հասած են, և դուք ալ մինչեւ հիմայ գիտցած ըլլալու էք։ Իսկ եթէ չէք իմացած, կրնաք դիմել անոնց որ լսած են, և ինչ որ իմ ետաքրքիր գիտեն, թող ինչ որ ձեզի պայ և վկայէ, թէ քաղցրանալու և սրբակրօնացածներս ինչ էինք»։

Ժողովականները իրարու երես կը նային, կայիափա չկրնար իր հարցումը կրկնել, ընդհանուր վարանում մը կը տիրէ, վասն զի Յիսուսի պատասխանը սրմանէն կարի էր կեղծաւորական տարբերացումին անճարակ դիտը։ Կացեմիները դարմանելու համար օգնութեան կը հասնի, առանձին ներկայ եղող բարապաններէն մէկը, և նախանձախնդրութեան և կարգապահութեան կեղծիք բարեկամը, յանկարծ ոտքի մը կ'ելլայ կապիլ Յիսուսի երեսին, յանդիմանելով միանգամայն, «Այս ինչ ըմբռնութիւն է ըրած, մինչ ներկայ է այս կերպով պատասխան տալ մեծ քահանայապետին»։ Յիսուս կապկպել էր, ուրիշ կերպով չէր կրնար հարցումէն խուսափիլ, խօսքով միայն կրնար ինքզինքը պաշտպանել, և համբակ կերպով, բայց միշտ ոճով և ետ նայելով բարապանին կը դառնայ ու կը պատասխանէ, «Ինչ անտեղի կամ անիրաւացած իմ խօսքիս մէջ. եթէ իրօք բան մը ներսիդիր, ասոր դէմ բացատրէ ու ցուցուր, իսկ եթէ որ բան մը ներսիդիր չես կրնար և խօսածս իրաւացի է, ինչ իրաւունք տալուդ հարցաքննել ուս ասս»։

Աւետարանը այդ միջադէպին չարունակութիւնը չատր, և անոր ինչպէս վերջանալը չյայտարեր. սակայն դժուար չէ նկատել, որ Յիսուսի խօսքերը ժողովականաց վրայ ազդեցութիւն ըրին։ Եթէ բերանացի ալ չյայտնեցին, սակայն սրտի անդնդայն չամաձայնեցան, բարապանն ալ ետ ու քաչուեցաւ, և կայիափայի հարցումները փակուեցան, և Յիսուս յանգստարար ծոցը և դասատրութեան հետ մը ճարելու այդ երկարող փորձն ալ պարապի եղաւ։

Ասանդութիւն մը կայ, թէ ատոնց ինչցնող բարապանը նոյն ինքն Մաղքոս էր, որ Գեթսեմանիի մէջ ալ յանդուգն հակառակութեան նշանը տուած էր Յիսուսի վրայ ասչեն խոյանալով, և Պետրոսի սուրով ականջն վիրաւորուած էր, բայց Յիսուսի խնամքով արագապէս բժշկուած էր։ Ասանդութիւնը կը յիշենք, առանց անոր հաստատութեան վրայ մը ունենալու։

Իսողութիւն ընդ ալ կայ թէ Յիսուս, որ ըսած էր թէ ապաւակ մը իչխանութիւն դիմաց պէտք է միւս երեսը դարձնել (Մատթ. Ե. 39). ինչո՞ւ այս անգամ ոչ միայն միւս երեսը չդարձներ, այլ և իրաւունք պահանջելու կ'ըլլէ: Բացատրութիւնը մենք կանուխէն տուինք. անհատական և հանրական խնդիրներու տարբերութիւնը չեչանելով (§. 61): Յիսուսի վարդապետութիւնը կատարեալ հնազանդութիւն և զիջողութիւն կը սորվեցնէ անհատական գործերու մէջ և անհատական չահերու համեմատ. վասն զի անձնական չահերու հետաքրքրութիւնը հանրային չահերու արգելք կը գառնայ: Տարբեր է գործը երբոր հանրային չահերու վրայ խօսուի՝ վասն զի մենք անոնց տէրը չենք և չենք կրնար զոհել: Յիսուսի ուղղուած հարցումը իւր վարդապետութեանց մասին էր: Յիսուս լուած էր երբոր իւր անհատական գործերուն մասին վկայութիւններ կը խօսուէին. չէր կրնար լռել երբոր իւր վարդապետութեան վրայ կը խօսուէր, թէ ոչ կրնար իւր քարոզած ճշմարտութիւնները յետս կոչած երեւիլ: Եւ երբոր այդ ճշմարտութեանց պաշտպանութեան համար կը խօսէր, չէր կրնար յանդուգն բարպանին յանդիմանութեան առջև լռել, առանց լռելեան իւր վարդապետութեան և իւր քարոզութեանց ուղղութիւնն ու առաքելութիւնն ուրացած երեւալու, ինչ որ գերագոյն հանրային չահի մը խնդիր էր, և ոչ իւր անհատական հաճութեան կամ պատուոյն մէկ խնդիրը:

303 ՄԵՍԻԱՑՈՒԹԵԱՆ ՀԱՐՑԱԿՐՆՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. ԻԶ. 63—65, Մարկ. ԺԴ. 61—63

Յիսուսի վարդապետութեան մասին ուղղուած հարցումները, խարդաւանանք էին անոր բերնէն քաղելու համար թէ ինքն է խոստացեալ Մեսիան՝ Օծեալ Քրիստոսը. Որդի Մարդոյ, բայց և միանգամայն Որդի Աստուծոյ: Յիսուսի պատասխանը պարապի հանած էր Կայիափայի դարանակալ ճարտարութիւնը, և Յիսուս առանց իւր բառերը ետ առնելու, բերնէն չէր հանած քահանայապետին ապատած յայտարարութիւնը: Նայելով որ այս կերպով նպատակին չհասնիր, վերջին միջոցին կը դիմէ, և Յիսուսը երդման ընդդատութեան ներքեւ թողլով, և յանուն Աստուծոյ երդ-

ընցնելով, ներշնչյալ Աստուած կենդանի, կը պահանջէ որ բացէբաց ըսէ, թէ իրաւունէ ինքն է խոստացեալ Մեսիան, Աստուծոյ Որդին, մարգարէներուն պաշտպանածը, և Իսրայէլի ակնկալածը. Դո՞ւ ըլլիսա Որդի Աստուծոյ ակնհնելոյն: Աստուծոյ անունը կը տրուէր, յանուն Աստուծոյ կը պահանջուէր, երկմիտցուցանելու պայմանով կը հարցուէր, այլ ևս միայն ճշմարտութիւնը խօսելու սրիպտական պարտաւորութիւնը կայր. և Յիսուս չվարանիր զայն համարձակ ու անկաշկանդ կերպով յայտարարել. «Այդպէս է, ի՛ըսէ, բայց դուն պէտք է, ևս նոյն ինքն խոստացեալ Մեսիան եմ, որուն դուք կը սպասէք, աստուածային զորութեամբ ճոխացեալ, և երկնային կարողութեամբ մինչեւ ամպերը բարձրացած և յաղթանակած տեսնել: Անանկ ալ պիտի երևամ ես, թէպէտ այժմ այսպէս ընկճեալ և յաղթահարեալ կը տեսնէք, վասնզի այս իսկ է մարգարէութեանց մէջ գրուածը, եթէ անոնք ուղղութեամբ ուսումնասիրէք»:

Յիսուսի պատասխանը պէտք էր լաւ տպաւորութիւն գործէր ժողովականաց վրայ, եթէ անոնք ուղիղ միտս ունենային, և պէտք էր մարգարէութեանց քննութեան մղէր. սակայն ամէնուն միտքը արդէն տոութեան և խորհրդութեան վրայ հաստատուած էր, և գումարումին սկիզբէն մինչեւ վերջ, բոլոր չանքերնին խարդախութեամբ ու դաւաճանութեամբ Յիսուսին վրայ յանցանք մը նետելու, և անով մահապարտութեան ենթարկելու համար էր, և վերջապէս կարծեցին թէ գտան: Կայիափա առաջին, Յիսուսի թերնէն Մեսիոյն եմ բացատրութիւնը առած ըլլալուն վրայ խելայեղեալ, թատերական ամէն ձեւերը գործածեց, ամէնուն վրայ տպաւորութիւն մը թողլու համար. և ձեռքը պգեստին տանելով, վրայի օձիցը և ներքևի պատմուճանը պատառեց: Ատենի ուսուցիչները և անակնկալ յայտնութեան երեսէն մոռցած՝ որ ինքն քահանայապետ է, և քահանայապետին արգիլուած են ժողովրդական այդ ատենի ցոյցերը, ևս տեսանոյն ձեզ յերկրէ է՞ւոց, յորս վերայ գալոյն ոչինչ եղե զի՞ն օձո՞ւիեան... վերոյիշեալ է՞ր ի պատասխան (Գեղս. ԻԱ. 10): Հակառակ այդ բացայայտ հրամանին, Կայիափա պատասխաց վերոյիշեալ է՞ր քան Մատթէոսի, և պատասխաց զգուշանալու է՞ր քան Մարկոսի. և երբ օրէնքի պահպանութեան կեղծ թծախնդրութեամբ կ'ուզէր ուրիշը ամբաստանել, ինքն պայծռնապէս և յատենի օրէնքը ոտնակոխ կ'ընէր:

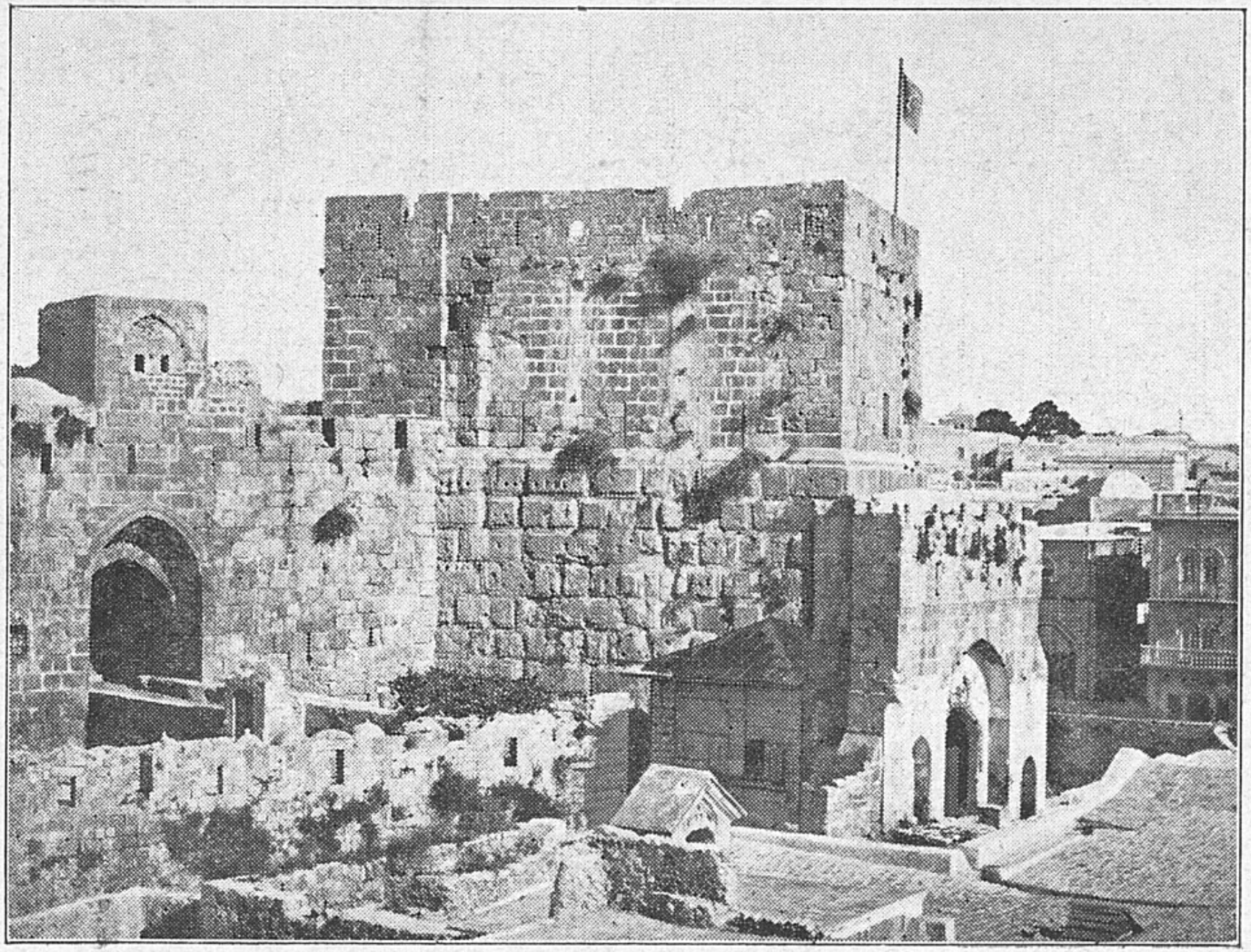
304. ԳԻՇԵՐԱՑԻՆ ԺՈՂՈՎԻՆ ՓԱԿՈՒՄԸ

Մասր. ԻՋ. 65—66, Մարկ. ԺԴ. 63—64

Կայսրեա, իբր թաւերական սոսկումին և գայթակղութեան ձևերը լրացնելով, կը ճգնի օրինականութեան ձեւ մը տալ եղած գործողութեանց, և կը դառնայ, իբր նախագահ, ժողովականաց ներկայել դատավարութեան ամբաստանեալը։ «Նազովրեցի Յիսուսը, կ'ըսէ, իր ամբաստանեալ հանդուցեալ մեր առեանը, վկան էր ըզգինք լսել. բայց կարծեմ թէ այլ ևս վկայի ալ պէտք չկայ։ Նա ամբաստանուած էր, թէ Աստուծոյ անունը կը հայհոյէ, Աստուծոյ անունը վրան առնելով. և անտարակ նա այս տեղ, ամէնուն աչքն իր հայհոյութիւնը լսացած։ Օրէնքին յայտնի է, թէ Որ անէծանէցէ վնասուած... և որ անուանեաց զանուն Տեառն, մահու մեռցէ (Ղեւտ. ԻԴ. 16)։ Արդ ինչ է ձեր կարծիքը նազովրեցի Յիսուսին նկատմամբ. Չէ՞ որ ըսուէ չէր»։

Ժողովականք որ արդէն դատապարտելու նպատակով հաւաքուած էին, և մինչև այն ատեն դատապարտելու բարոյական մը առեղծելու համար սպասած էին, երկար խորհրդակցութեան պէտք չունեցան կարծիք մը կազմելու և որոշումնին արտայայտելու համար։ Ամէնքը միաբերան դատապարտեցին. Մահապարտ է, և այդ որոշման վրայ ամենքին ձայները նիստը փակեցին։

Կատարած գործողութեան բնութիւնն ու արժէքը ճշդելու համար, մենք նորէն կը սկսինք դիտել ատ, թէ այդ Մահապարտ է որոշումը, Յիսուսին դատապարտութեան վերջնական վճիռը չէր. որովհետև ոչ միայն Գալիլա աստուածան նիստի մը մանրամասնութիւնները մեզի կու տայ, այլ և միւս ևրեքն ալ կը հաստատեն թէ ժողովականք առաջ ալ նորէն խորհուրդ պարզի ձեւնարկեցին։ Արդ եթէ առաջին նիստը վերջնական ըլլար, երկրորդ նիստին պէտք չէր ըլլար։ Միւս կողմէն Միշնայի օրէնքներով ալ յիշեցինք, թէ մահապարտութեան վճիռներ մէկ նիստով պէտք չէր վերջանային. և երեւի թէ այդ պայմանին ձեւակերպութիւնը ուզեցին պահել։ Արդէն ամէն դատավարութեան մէջ, հարցաքննու-

28. Դաւիթի Աշտարակը

թիւններ կը յաւելլեն, եանէէն կու գան պաշտպանութիւններ, և անկէ ետքը կը կատարուին վերջնական խորհրդակցութիւնն ու վճռական որոշումը։ Գիշերային նիստը դատավարութեան առաջին մասը, կամ հարցաքննութեանց մասն էր, այդ տարբերութեամբ, որ վոխանակ իրական ամբաստանութեան վկաներ լսելու, կամայական ամբաստանութեան մը բարութեանքներ առնելու աշխատեցան։ Եւ երբոր Յիսուսի խօսքերուն մէջէն բան մը որսալու յաջողեցան, աշխատանքնին դադրեցուցին Մահապարտ է ըսելով, կամ լաւ եա ըսել ուզելով, թէ այնպիսի մեզի բանական է մահապարտութեան վճիռ մը կազմելու համար։

Առ վրայ գումարումը լուծելին, և ամէնքին իրենց գիշերային հանգստանան, կամ գոնակալան գիշերին տրախութիւնները լրացնելու մեկնեցան, առաւօտուն նորէն գումարուելու, և վերջնական որոշումը կազմելու, մահապարտութեան վճիռը արձակելու, և վճիռին գործադրութեան համար Հռոմայեցի դատաւորին դիմելու համար։ Իսկ Յիսուսը յանձնեցին քահանայապետին բտրապանիներուն, որպէս զի լաւ հսկողութեան ներքև զայն պահեն մինչև առաւօտ, համարձակութիւն տալով անոնց՝ ուզածնուն պէս վարուելու անոր հետ, միայն թէ փախչելու կամ փախցնելու փորձերուն տեղի չտուէր և Յիսուս ձեռքէ չելլէր։

305. ՊԵՏՐՈՍԻ ԱՐԱՔԻՆ, ՈՒՐՈՒԱՑՈՒԹԻՒՆՆ ԵՐԸ

Մատթ. ԻՋ. 71—75, Մարկ. ԺԴ. 68—72, Ղուկ. ԻԲ. 58—62
Յովհ. ԺԸ. 25 - 27

Երբոր քահանայապետարանի դահլիճին մէջ Յիսուսի հարցաքննութիւնը կը շարունակէր, Պետրոս և Յովհաննէս վարը գաւիթին մէջ, կրակին դիմաց, և սպասաւորներու խումբին խառնուած սպասարկի կը սպասէին, այդ արկածին ելքը տեսնել, և հարկաւ նաև ձայներէն և առնուած տեղեկութիւններէն կը նկատէին, տեսնելով որ գործը միշտ ձախողագոյն ելք մը կը սպառնայ։ Այդ չփոթութեան մէջ ինքզինքնուն վրայ բաւական բանութիւն ալ պիտի գործածէին, որ ով ըլլալնին չյայտնուի, և անմեղական փորձանքի մը չհանդիպին, և իրենց նահանդնուտ հետաքրքրութիւնը

աւելի չնայիր: Պետրոս պատրաստութեան պատասխանով մը կրցեր էր պահապան կնոջ ծուլութենեն ազատիլ (§ 301), և իր յաջողութեան վրայ ուրախ, և ոչ իսկ միտքը բերած էր, թէ Յիսուսի գուշակած ուրացութենեն ակրնատրութիւնն էր այն: Այլ միջոցին, որ Պետրոս ուրանալէն ետքը պահ մը դուրս եկած էր, առտնին հաւախօսի ժամը հասած էր, և աքաղաղի ձայն մըն ալ լսուեցաւ (Մարկ. ԺԴ. 68), սակայն Պետրոս մոռացութենեն իսկ չյուշացաւ, և միշտ ինքզինքը ծածկած վիճակի մէջ, նոյնն եկած ու ծառայից հետ կրակին դիմաց նստած էր:

Առտնին պատասխանէն ետքը շատ չէր անցած, յետ սակաւ ջոյ կ'լսէ Պետրոս, դարձեալ ուրիշ մը, այս ալ նորէն կին մը, քահանայապետարանի ազախիններէն մէկը, Պետրոսի մօտենալով կը կըրկնէ, թէ արդարև ալ նա ինքզինքը ծածկել կը ջանայ, սակայն չատ հաւանական կ'երեւայ, որ Յիսուսի հետեւողներէն մէկը եղած պիտի ըլլայ: Պետրոս նորէն իր պատասխանին հաստատութիւնը ձեռք կ'առնէ, և անմիջապէս կը պատասխանէ. «Չեմ և նորէն կը կրկնեմ, ես Նազովրեցիին մարդիկներէն չեմ, Նազովրեցին իսկ չեմ ճանչնար». և իր խօսքը կը հաստատէ ամբողջական երդումի ձևերով: Աւար վրայ Պետրոս՝ այլ ևս իր անձանօթ մնացած լինելը ապահովուած կարծեց, և կրցաւ հետեւիլ հետաքննութեան որ ժողովական դահլիճին մէջ տակի կ'ունենային:

Բաւական ժամանակ անցեալին այդ գործողութիւնները, և երկրորդ ուրացութենէ ետքը բաւական միջոց մը անցաւ, առանց նոր պատահարի. ևս չէի ես ամ ի վերայ կ'լսէ Պետրոս, երկրորդ ուրացութենէ ետքը անցած ժամանակը ձգելու կերպով: Այս անգամ Պետրոսի անձը ծառայից խումբին մէջ ալ գարնող բան մը դարձած էր, աղախիններն ալ հարկաւ բնականին կզած լուռ կեցած չէին, և միտքերնին անցածը, Պետրոսի ըրած հարցումին, ու անոր պատասխաններն, գոնէ մասնաւոր կերպով մէկուն մէկալին խօսած էին: Ծառաներուն մէջ կարծիքներ կազմուիլ սկսած էին, թէր ու դէմ ուղղութիւններ կային, և իրարու մէջ ալ կը վիճէին, թէ Նազովրեցիին հետեւողներէն է, կամ թէ Նազովրեցիին հետեւողներէն չ'երեւիր: Վասն զի եթէ ըլլար, պիտի չհամարձակէր մինչեւ քահանայապետարան մտնել, և այսչափ առեն

անկարելի եւ անտարբեր ձեւով մէջերնին մնալ եւ խօսքի ալ խառնուիլ : Անոնք որ Նազովրեցիին մարդիկներէն ըլլալը կը պնդէին, կ'ըսէին թէ Գալիլիացի է, եւ բոլոր Գալիլիացիք Նազովրեցիին կոչնականները ներ են : Վերջապէս Պետրոսի վրան կը սկսին իյնալ, թէ հարկաւ Նազովրեցիին մարդիկներէն է, քանի որ իր խօսակցութիւնն ալ կը յայտնէ Գալիլիացի ըլլալը, եւ քանի որ Գալիլիացի է, հարկաւ Նազովրեցիին մարդիկներէն է :

Պետրոս կ'աչխատի իր վրայ կտրուած կասկածը փարատելու համար ամէն ճիգ թափել. «Ձեր խմանայր, կ'ըսէ, ինչ ըսել կ'ուզէք. ես ձեզի յայտնապէս կը պրուքեմ թէ Նազովրեցի Յիսուսին մարդիկներէն չեմ, եւ ոչ ալ անոր հետ երբէք յարաբերութիւն ունեցած եմ. Գալիլիացի ըլլալն ալ նշան մը չէ, Գալիլիայ մէջ ալ շատ ու շատ են Նազովրեցիին հակառակ եղողներ» : Ու արդէն դի հաւատայնել, սկսաւ ծանր երդումներ ընել, եւ մինչեւ իսկ Յիսուսի դէմ նզովքի խօսքեր ներել : Ժամանակն մէջէն մէկ մը, քանիցս յիշուած Մալքոսին ազգականներէն մէկը, առջեւ անցած ըլլալով թէ այդ մարդը նոյն Նազովրեցիին մարդիկներէն է, թէ ինքը Գեթսեմանիի պարտէզին մէջ, Յիսուսի վրայ գտնուած ատենին, այդ մարդն ալ հոն ներուած է : Պետրոս անոր ալ ընդդիմացաւ, եւ աւելի ծանր երդումներով, Յիսուսին չտեսնուիլ ընելը եւ Յիսուսը ճանչցած ըլլալը ուրացաւ, մինչեւ որ ամէնքը անոր համարձակ յայտարարութեանց առջեւ տախտակեան լռել. եւ Պետրոս հանդարտեցաւ եւ ապահով եղաւ թէ վերջապէս վտանգէ մը կրցաւ ինքզինքը ազատել :

Ձիշդ այդ պահուն բուն հաւախօսի ժամը եղած էր. գալիլեան մէջ եղող աքաղաղը խօսեցաւ, եւ Պետրոս գայն լսեց ուղղուելու : Հազիւ թէ աչքը անդին դարձուց, և անա բարեպաշտներ Յիսուսը չրջապատած ժողովրդեան դահիճէն կը հանէին, վար ինկնելու. և արեւուծ հրահանգին համեմատ պահպանելու համար : Պետրոս հետաքրքրութեամբ ուղեց եղածը իմանալ և անցողները սեանել. յառաջ անցաւ, և կատեալ Յիսուսը տանողներուն մօտեցաւ : Յանկարծ Յիսուս դարձաւ, և Պետրոսին վրայ նայուածք մը նետեց. նայուածք մը խորհրդաւոր և թափանցիկ, որ մինչեւ Պետրոսի սիրտին խորերը հասաւ :

Գիշերուան նախընթաց ժամերուն մէջ, ընթրիքի վերնատու-

նին մէջ, բոլոր եզածներն ու խօսուածները Պետրոսին միտքին մէջ ամբողջապէս նորոգուեցան։ Յիսուսի իւր չարչարանքն ու մահը գուշակելը, առաքեալներուն փախուստը նախատեսելը, ատոնց խրոխտ յայտարարութիւնները, իւր պոռոտախօս խոստումները, երկրորդ եւ քանի հատախօսէն առաջ իրեն երեք անգամ ուրանալիք լինելը, եւ իւր այդպիսի ուրացութեանց հնարաւորութիւնը հերքելը։ Բայց չէ՞ որ այս երրորդ անգամն էր, որ այդ գաւթին մէջ ինքն երդուեցաւ ու նզովք առաջ եկաւ թէ Յիսուսը չճանչնար. և անոր հետեւողներէն մին լինելը ուրացած էր։

Սղաւիններու և ծառաներու ոտիպանց և պնդանց հանդէպ համարձակ ընդդիմացող Պետրոսը, երդում ու նզովք առանց խըղճալու եռնէ եռև կրկնող Պետրոսը, այս անգամ ինքն իր խիղճին յանդիմանութեանց հանդէպ սկարացած, չփոթած ու չուարած մնացած էր։ Յիսուսի նայուածքը մինչեւ իւր սիրտին և երիկամներուն խորերը թափանցած էր, իւր վրայ խորապէս և ազդուապէս ներգործած էր։ Այլեւս չկրցաւ քահանայապետարանի գաւթին մէջ մնալ. ինչ ըլլալիքը իմանալու հետաքրքրութիւնը մարեցաւ, ամէն բան աչքին առ ու մոռթ սկսաւ երեւնալ. և արտրնօք քահանայապետարանէն դուրս ելաւ, վասն զի ա՛լ պիտի չկրնար իւր կեղծիքը շարունակել և իւր ինքնութիւնը ծածկել։ Արդէն ծածկած ըլլալուն ամօթը կը կրէր, թէպէտ ինքն յայտնելու արիութիւնն ալ չէր զգար։

Թէ քահանայապետարանէն ուր գնաց, ըսուած չէ։ Բայց հարկաւ առանձին և անծանօթ տեղ մը քաշուելու, և հոն իւր սիրտին փլձկելուն ազատ ընթացք տուաւ, որ ու հատուչանք եղան միայն իւր խօսքերը. արցունքներ սկսան հոսիլ իւր առնգի և խրոխտ աչքերէն, և սկսաւ սղաւիններուն ուղեւ սկարացած հնօրեայ և քաջարի ձկնորսը, կանացի սկսաւ արարածներու նման լալու սուաւ ինքզինքը. ելաց դառնապէս։

Աւետարաններէն բնաւ տեղեկութիւն չունինք, թէ երբոր քահանայապետարանի գաւթին մէջ, այդ ամէնը կը պատահէր Պետրոսին, ինչ կ'ընէր իւր ընկերը՝ Յովհաննէս, որ նոյն տեղ միասին կը գտնուէր։ Մակաբերելու միայն կէտ մը այն է, որ Յովհաննէս վերջէն ալ Գողգոթայի վրայ կը գտնուի, մինչ Պետրոս այլ եւս մէջտեղ ելնելու քաջալերութիւն ունեցած չէ, թէպէտեւ առաջուընէ

միաւոր Յիսուսին եռեւէն պատելու համաձայնութիւնը ունեցած կ'երեւան: Յովհաննէս առանց կասկածի տեղի տալու, կրցած է մինչեւ վերջ գաւթին մէջ մնալ, ականատես եղած է քահանայապետարանին անցուդարձին, առանց թերեւս Պետրոսի հետ ալ մտերմութիւն յայտնելու: Իսկ յաջորդ առտուն միացած է Տիրամօր եւ Յիսուսի հետեւող կիներուն հետ, և անոնց առաջնորդած մինչեւ Golgothaյի գագաթը, ինչպէս իր կարգին պիտի պատմենք:

306. ԿԱՅԱՆԱՑԱՊԵՏԱՐԱՆԻ ՋԱՐԱՆԿԸ

Մատթ. ԻՋ. 67—68, Մարկ. ԺԴ. 65, Ղուկ. ԻԲ. 63—65

Երբոր այնեարիոնը, և յանուն ժողովոյն նախագահ կայիափա, քահանայապետարանի բարւոյականներուն ու սենհեդրականներուն, և բոլոր ազատասուրներուն ու ծառաներուն հրաման տուաւ որ Յիսուսը մինչեւ առաւօտ զգուշութեամբ պահպանեն, ազատ թողուց որ ուզածնին ընեն անոր հետ: Արդէն ընկալեալ սովորութիւն էր, որ դատապարտեալ մը այլեւս որեւէ անհատական իրաւունքէ զրկուած կը նկատուէր, և ով որ ինչ որ ուզէր կրնար անոր ընել, որովհետեւ դատապարտեալը այլեւս անձի կամ կեանքի իրաւունք չէր ունենար, այլ ամէնուն աչքին իրեւ անարդ առարկայ մըն էր: Այդ տեսութիւնները, և ժողովականներէն իրենց մարդիկներուն փոխանցուած և ներշնչուած տեսլութիւնը, տուիմ և իրաւունք տուին քահանայապետարանի ազատասուրութեան, որ գիշերուան մնացած ժամերուն մէջ ուզածնին ընեն Յիսուսին հետ, և ամէն տեսակ նեղութիւն և տանջանք հասցնեն անոր գլխուն, առանց կարգի և չափի. այլ որուն գլուխէն ինչ որ կ'անցնէր կամ միտքը իյնար, համարձակ և անհակառակ կը գործադրէր:

Երեք աւետարանիչներու մէջ այդ մասին գործածուած բացատրութիւնները իրարու մօտեցնելով, կը գտնենք, որ ոչխն ոչ պահէին չեռ, այլն առնէին չեռվա, հարկանէին, պռնկէին, ըէին ընդ երեսս նորա, յոչ չգլխով ածկանելով, հարցանէին և ասէին՝ Մարգարէացդ, ո՞վ է որ քեզ զէշ, և այլ բազո՛ք ինչ հայհոյութեամբ խօսէին ի նա: Մէկ խօսքով Յիսուսը մէջտեղ դրած, և ազատասուրաց խուժանը չորս կողմը պատած, ամէն մէկը ուզածը կ'ընէր, քամինելի ձաղանք մը և խուժդուժ ծանականք մը հասցնելով նորա գլխուն:

Աւետարաններէն յառաջ բերուած բառերը բաւական բացայայտ լինելուն, չենք մտներ ամէն մէկ գործողութեան կերպերը պարզաբանել: Միայն կը դիտենք, որ Յիսուսի մարմնոյն տրուած կռուփներէն, ապտակներէն, ոտնձգանքներէն և հարուածներէն զատ, անոր սիրտը ծակող նախատինքներ ալ խառնուած են ձաղանքներուն մէջ: Այսպէս են իբր սուտ մարգարէ ծաղրելու նպատակով, գլուխը բան մը ծածկելով և վրայէն զարնելով՝ զարնողը գիտնալու համար եղած հարցումները, և Յիսուսի ոտտուածային պաշտօնաման և վարդապետութեան և կոչման դէմ խօսուած անլուր հայհոյանքները:

307. ԱՌԱՒՕՏԵԱՆ ԺՈՂՈՎԻՆ ՎՃԻՌԸ

Մատթ. ԻԶ. 1. Մարկ. ԺԵ. 1. Ղուկ. ԻԲ. 66—71

Նիսան 15, ապրիլ 7, ուրբաթ օրը լուսացաւ, չենք ըսեր թէ սկսաւ, որովհետեւ Հրէից արեւելեան ժամանակով ուրբաթը նախընթաց արեւ մտնալէն սկսած էր: Գիշերը ծառայած էր գառաճանութեան գործը կատարելու՝ Յիսուսի ձերբակալութեամբ և ամբաստանութեամբ, ցերեկը պիտի ծառայէր մինչեւյն գործը լրացընելու՝ Յիսուսի դատապարտութեամբ և մահուամբ: Գիշերային գումարումը դատավճռոյն առաղձը պատրաստած էր, եթէ այսպէս օրէն է բացատրել. առաւօտեան գումարումը անոր օրինականութեան կերպարանքը և գործնական լրումը պիտի տար: Կանուխկէն սինեդրիոնի առեանը կազմուելու և բացուելու, զոր ձեռնոյ ծողովէան կ'անուանէ Ղուկաս, և քահանայապետներէն և գպիրներէն և ծերերէն եղող անդամներ հաւաքուելուն, մինչ Կայիափա քահանայապետի նախագահութեամբ: Դատավարութեան ձեւակերպութիւնները զանց ըրած չերեւնալու համար՝ որոչեցին անգամ մըն ալ Յիսուսը առեան բերել, անոր վերջնական յայտարարութիւնն առնել, և իրեն չաստգովութեան համար ըսելիքը լսել:

Յիսուսի վրայ դրուելիք յանցանքը, Մեսիա և Որդի Աստուծոյ ըլլալուն յայտարարութիւնն էր, ոչ վկաներով, այլ յառնին ժողովոյ բուն իսկ բերնով հաստատուած: Հետեւաբար կը մնար որ կամ այս յայտարարութիւնը ետ առնէր, և այն առնն իբր կանխաւ հայ-

հոյած պիտի վճռուէր, և կամ յայտարարութեան վրայ պնդէր, և այն ատեն իբր հայհոյող պիտի դատուէր: Ժողովին ծրագիրը երկու պարագային մէջ ալ իրեն նպաստաւոր պիտի ըլլար, և Յիսուս նոյնն իսկ ենթադրէին իրենց նպատակին վնաս մը պիտի չկրէին:

Յիսուս կը թերուի ատեան, և նոյնն կը տարցաքննուի: Ղուկաս Եւ- ան ըացատրութիւնը կը գործածէ, որ բոլոր ժողովականներուն համաձայնութեամբ կը ցուցնէ. սակայն եթէ մէկ կայիաֆա ալ իսկէր իրր նախագահ, բոլոր ժողովը իսկոյն կրնար քանել: Յիսուսին ուղղուած հարցումը այս է, «Նախընթաց գտմարտման մէջ, յաւիտեան Որդոյդ և բացայայտ կերպով ըսէր, Թէ դուն խոստացեալ Մեսիա Քրիստոսն ես: Ի՛ուզէինք գիտնալ Թէ ասկաւին նոյն միտքի վրայ ե՞ս, և կը մնա՞ս Թէ Քրիստոս ես, կամ Թէ քու պաշտպանութեանդ համար ինչ ուրիշ բանէր ունիս, կը սպասենք որ ինչ պիտի բանս վերջնականապէս բանս. Առ Ղ»:

Յիսուս կը պատասխանէ. «Ես ձշմարտութիւնը ձեզի կ'ըսեմ և հաչքներով տեսնելիք. այս սեղ բաւական կանուխէն քարոզեցի և հրաչքներով հաստատեցի, ու չհաւատացիք: Եթէ, ձեզի նոյնն կրկնեմ բաներս, նոյնն պիտի չհաւատաք: Եթէ ձեզի խնդիրներս առաջարկեմ, ու մարգարէական պատգամներուն բացատրութիւնը պահանջեմ, պատասխան պիտի չտաք, որպէս զի մարգարէութեանց լուացած ըլլալը խոստովանած չըլլաք: Ինձի համար ոչ պատի և չատապովական կէտեր ցոյց տալ և պաշտպանողական խօսքեր ընել, խօսքերս հաստատել ալ գանէք, նոյնն գիս պիտի չպատուէք: Ինչ կ'ուզէք ուրեմն որ ընեմ. յայտարարութիւնս միշտ նոյն է. Թէ հակառակ իմ այդ նկատմամբ և ընդհակառակն պիտի սեանէք որ Որդին Մարդոյ երկնային փառքով ճոխացեալ և աստուածային զօրութեամբ յաղթանակեալ, իբր ինչ բլուր պիտի ցուցնէ»:

Նախագահն ու ժողովականք այդ յայտարարութեանց պատասխանելով կ'ըսեն. «Ուրեմն դուն տակաւին կը պնդես Թէ Ծնեալ Մեսիա և Որդի Աստուծոյ ես»: Յիսուս վրայ կը բերէ. «Դուք ձեր բերնով ձշմարտութիւնը խոսած եղաք. Թէ իրաւունք ես եմ»: Ժողովին եզրակացութիւնը կը լինի ինչ որ պիղատոսին գտմարտման մէջ եղած էր, Թէ Յիսուս հայհոյիչ է. վասն զի ինքզինքին Մե-

պիտ և Որդի Աստուծոյ անուններըը կու տայ. իւր հայհոյութեան հա-մար վկաններու պէտք չկայ. վասն զի յառեղի ժողովոյն համար-ձակ կրնայ. և ամենքեան իրենց ականջով անոր բերնէն ելած խօսքերը լսեցին: Այդ եղրակացութեան համեմատ կրկնուեցաւ Մահապարտ է վճիռը:

Պէտք չէ այդ մասին վճռագիր կազմուած կարծել, վասն զի ոչ միայն նախկին ժամանակներու մէջ կենդանի խօսքը պաշտօնա-կանութեան ներքև կը կրէր և ինքն ըստ ինքեան կը բաւէր, այլ և սինեդրիոնին վճիռը վերջնական և գործնական վճիռի կերպարան չունէր, քանի որ վճիռ առող սինեդրիոնը անմիջական գործա-դրութիւնը հրամայելու իրաւունքը չունէր. այլ պարտաւոր էր. իւր վճիռը իրր պարզ որոշում մը Հռոմէացւոյ դատաւորին ներկա-յել: Նա ալ իրաւունք ունէր գործը վերսկսին քննել և նորէն դա-տաստութիւնն կատարել, և երբ ինքն ալ վճիռը արդար գտնէր, գործադրութիւնը հրամայել, թէ ոչ գործադրութիւնը արգիլել և վճիռը չնչել: Այս առումով սինեդրիոնի վճիռը, ամբաստանեալ անհատի որոշիմագիրքին ներքև դժ չունէր, և Հռոմէացւոյ դատա-տորը, ոչ թէ վերաքննիչ ատեան մըն էր, այլ սիրապէս նախադատ ատեան մը մահուան վճռի ընդհանուր գործերու համար, կամ մեր ալեվեան բացատրութեամբ՝ եղերնադատ ատեան մը:

Յիսուսի դէմ օրինազանցութեանց ամբաստանութիւնները բո-լորովին մէկ կողմ թողուցան, երբոր վկաներով բան մը հաստա-տել անհնար եղաւ: Հրէից ձեռքը միայն հայհոյութեան ամբաստա-նութիւնը, այն ալ ոչ թէ վկաներով հաստատուած, այլ ժողով-կաններուն բերնին վրայ հիմնուած, որով իրր դատաւոր վճիռ տուողներ, միանգամայն վկայ և դատախազ ալ եղած կ'ըլլային, ինչ որ բնաւ օրէնք մը չներեր, և վճիռին անիրաւութեան և ապօ-րինաւորութեան վտանգը կը կազմէ:

Աստուածային պատմութիւնը սինեդրիոնի գործողութեանց մասին ուրիշ պարագայ չաւելցներ, և ուրիշ ամբաստանութեամբ զբաղած լինելը չպատմեր, սակայն գործոց ընթացքը կը ցուցնէ, թէ գործը այսչափով վերջացած չէ: Սինեդրիոնը գաղանի գործո-ղութիւն ալ ունեցած է, որուն աստուածայինները հետաքրքրուած չեն եղած, կամ թէ յետագայ պատմութիւններէն իմացուելը բաւական սեպած են: Ըստ այսմ պաշտօնական հարցաքննութիւնը լրացած

յայտարարելով, և Յիսուսի մահապարտութեան վճիռը արտասանուած ցուցնելով, Յիսուս առեանէն կը հանուի, և բարապանութեան կը յանձնուի, որպէս զի զայն կապանօք և պահպանութեամբ Հռոմայեցի դատաւորին տանելու պարտաւորութիւնները կատարէին:

Այդ պահուն քահանայապետարանի ժողովականք հարկաւ պէտք ունեցած են գաղտնի խորհրդակցութեան մտնելու, որովհետեւ իրաւունք ունէին կասկածելու թէ դատաւորը չհամձի իրենց վճիռը յարգել, և Որդի Աստուծոյ ու Մեսիա կոչումներուն վրայ հիմնուած հայհոյութեան ոճիրը՝ չհամոզէ այսպիսի բանիւ կարեւորութիւն չտուող, և իր անիրաւութիւններով ու ահեղութիւններով ծանօթ դատաւոր մը: Կրօնական խնդիրներուն ազդեցութենէ զուրկ մնալը նախատեսելով պէտք էր դատաւորին վրայ ազդելիք ամբաստանութիւններ խօսիլ, և այդ պէտքին համար նախապատրաստութիւնները հարկաւ կատարուեցան մինեաորիոնի առաւօտեան գումարման յաւելուածական և գաղտնի մասին մէջ: Այդ առասկ ամբաստանութիւններ մինչ պիտի տեսնենք, որ դատաւորին առջեւ պիտի խօսուին. յոլորովին քաղաքական ամբաստանութիւններ, որոնք հարկաւ նոյն տեղ յանկարծապէս չէին կրնար կազմուիլ, եթէ առաջուընէ մտածուած ու ծրագրուած չլինէին: Այդ նախապատրաստական խորհրդակցութեանց գործութեամբ, Քրիստոսութիւնը՝ Հրէից թագաւորութեան փոխուելու, երկնից Արքայութիւնը՝ քաղաքական տպատամբութիւն ելաւ, Աստուծոյ քարոզութիւնը՝ ժողովրդական գրգռութիւն ըսուեցաւ, և այսպէս ուրիշ կէտեր ալ կերպարանափոխուեցան: Ժողովականք Յիսուսը դատաւորին տալու առնելին ամբաստանութեան պահուան զէնքերն ալ մէկտեղ կը տանէին:

308. Առաջին Ատեան

Մասր. Իէ. 2, Մարկ. ԺԵ. 1, Ղուկ. ԻԳ. 1, Յովհ. ԺԸ. 28

Յիսուս դատաւորի ներկայելու համար՝ տրտաքին ու ներքին, յայտնի ու գաղտնի պատրաստութիւնները քահանայապետարանի մէջ աւարտելով, տանող խումբը ճանապայ կ'ելնէ Հռոմայեցւոյ դատաւորին ապարանքը երթալու, որ լատինական կոչմամբ Պրետորէն կը կոչուի, և պատրան կը թարգմանուի, այլ իսկապէս կառավարութեան ապարանքն է. որովհետեւ դատաւոր ըսուածն ալ իսկապէս Հրէաստանի կառավարիչն էր, Կարթոյ կամ Անտիքայ կուսակալին իրաւասութեան ներքեւ։ Ծանօթ կէտ մըն է, թէ նախնի ժամանակներու մէջ վարչական և դատական իշխանութիւններ տարբեր անձերու յանձնուած չէին, այլ միեւնոյն պաշտօնէն կը պահանջէին։

Յիսուսը տանողներ, հոհանոյսպէս և ձեր կը յիշուին Մատթէոսէ. պիտի կ'ուրախացուին Մարկոսէ, և ասոնց կ'ակնարկէ Ղուկաս ուշնայն քաղաքները նոցա ըսելով, որով կ'իմացուի թէ ուշնայն ատեանն միանամայն այդ գործին մէջ մասն, ինչպէս Մարկոս ալ կը գրէ։ Սակայն դարձ չենք տեսներ պնդել թէ բուվանդակ հօթանասնից ժողովը Յիսուսին նեղէն քաղց. ոչ միայն անոնց մէջ Յիսուսի ծածուկ համակիրներ ալ կային, որք նուիրեամբ կամ բացակայութեամբ չէին յայտնուեր, այլ և ժողովական պատգամաւորութիւն մը բնական էր ուղարկել նպատակին։ Ժողովականներէն զատ պէտք է նկատել բարեպաշտներ և սպասաւորներ և վիճակներ, որոնք կապիալը պահպանելու, և փախչելու կամ վախցնելու փորձի մը դէմ դնելու պաշտօնը ու-

նէին : Այս երկու պաշտօնական խումբերուն պէտք է աւելցնել հասարակ ժողովուրդի հետաքրքիր ամբոխ մը, որ հարկաւ քահանայապետարանի շուրջը խմբուած էր Յիսուսի ձերբակալութեան լուրը լսուածին պէս. և որ հետզհետէ աւելի պիտի սաստկանար, երբոր Յիսուս կապեալ և բարապաններէ չրկնպատուած, քահանայապետարանէ պրեատորիան կը տարուէր : Այդ ամբոխը կէս մը չուարած և կէս մը համակիր, անհամառակ եւ անդիմադիր կերպով կը հետեւէր անակնկալ թափորին :

Պէտք չէ բնաւ զարմանալ, թէ ինչպէս քիչ օր առաջ Յիսուսի պատուոյն խանդավառութեամբ յաղթական հանդէս կազմակերպող ամբոխը, կրնար չորս հինգ օր ետքը անհամառակ անոր ձերբակալութիւնը տեսնել. և եթէ ոչ համակրութեամբ, գոնէ կատարեալ անտարբերութեամբ, անոր մահապարտութեան տեսարանին հանդուրժել : Ոչ որ ռամիկ ամբոխին և ժողովրդական խուժանին հոգեբանական վիճակին ուսումնասիրութեամբ զբաղուած է, բնաւ զարմանալի չեւնար այդպիսի փոփոխութիւն մը, այլ և պատմութիւնն ալ բազմաթիւ օրինակներով կը հաստատէ անոր իրականութիւնը : Երուսաղէմի մէջ գտնուող ժողովուրդը, զատիկի օրերուն առթիւ, երկու որոշ մասերէ բաղկացած էր. տեղացի Երուսաղիմացիներ և Հրէաստանցիներ, և ուխտաւոր Գալիլիացիներ և Պերէացիներ : Առաջիններուն չարունակ փարիսեցիական և հակայիսուսեան ազդեցութեանց ներքեւ մնացած, ընդհանրապէս Յիսուսի համակիր չէին, և ամէն անգամ որ Յիսուս Երուսաղէմ կու գար, միշտ անոնցմէ հակառակութեանց կը հանդիպէր : Իսկ վերջիններուն ընդհանրապէս գռեհիկ և ռամիկ խաւերէ կազմուած, սարզապէս Յիսուսէ պաշտպանութիւն գտնելու ակնկալութեամբ և Յիսուսի մարգարէական և յաղթական գործունէութեան համակիրներ եւնէին գացած էին. որով յուսահատութեան մէջ պիտի լինային, երբոր Յիսուսը տկարացած, յաղթահարուած և ընկճուած վիճակի մէջ կը տեսնէին, որով այլևս անկէ պաշտպանութիւն գտնելու ակնկալութիւնն ալ կը կորսընցնէին : Յիսուս իբրեւ Մեսիա կ'ընդունուէր, և Մեսիան ալ փառաւոր, յաղթական, անընկճելի և անպարտելի ըմբռնուած էր : Նազովրեցի Յիսուսը, ձերբակալուած և կապուած, դատուած և դատապարտուած, իրեն անթաժան աշակերտներէն իսկ լքուած, այլևս Գալիլիացիներուն և Պերէացիներուն երեւակայածը չէր, և յաղթական

փրկիչը ու ապագայ ազատարարը չէր կրնար ըլլալ։ Ուրիշ բան պէտք չէր զիրենք պաղնցնելու և անտարբեր դարձնելու, մինչև իսկ Յիսուսի դէմ հակառակորդ և թշնամի և ոխերիմ դարձնելու, իրր թէ մինչև այն աստն զիրենք խարած ըլլար։ Հրաշագործ վարդապետը, չաստերուն բարեբարոքը, ամէնուն փրկութիւն խոստացողը, պէտք է՞ր մի՛թէ որ ինքզինքը չկարենար ազատել, և իրր խեղճ ուրիշ անպարներուն յետիններ բռնուէր, կապուէր և սպանուէ՞ր։ Ահա ասոնցմէն հոգեբանութիւնը, ահա երուսաղէմի ամբոխին նչանակութիւն ունեցած ընթացքը։ Բայց մենք դառնանք Յիսուսի տանջանքներուն։

Կայիափայի ապարանքէն մինչև պրետորիոն ճանապարհ գծել չենք ձեռնարկեր։ Կայիափայի տունին և պինեարիոնի տեսանին նոյնաբնեան վրայ խնդիր կայ, և դատաւորին բնակութեան՝ Հերովդեան պալատան թէ Անտոնեան դղեակին մէջ լինելը ճշդուած չէ։ Որն և ըլլայ, վերջապէս խումբը կամ բազմութիւնը կը հասնի պրետորիոն առաջ կանուխ, ե՜ր էր ժ։ Այսուղ Յովհաննէս կը գրէ. ե՜նտ ոչ մտին յոպոբանան, զի մ՛ պղծեցե՜ն, այլ զի ո՜ւտէին զպասկն. և այդ համարը վճռական և որոշ կ'երեւի անոնց համար, որ կը պաշտպանեն թէ Յիսուս նիսան 14'ին չարչարուեցաւ և մեռաւ, և նիսան 13'ին ընթրիքը կերաւ, ինչ որ մենք նախընտրելի չդատնիք, և հակառակ դժուարութիւնները լուծել խոստանք (§ 257)։ Զատիկ ուտել, հակառակ կարծիքը պաշտպանողներուն համար, գառնակերութիւնն է, և եթէ ուրբաթ առաջ տակաւին Հրէայք գառնակերութիւն կատարած չէին, ուրեմն երթկոյին պիտի ուտէին, ուրեմն ուրբաթը նիսանի 14 էր, և ոչ թէ նիսանի 15։ Յովհաննէսի ըսածը այսպէս լմցուած առնենք պէտք կ'ըլլայ ասել Ղուկասը, որ կ'ըսէ թէ հինգշաբթի Օրն էր պէտք զառնուլ զպասէն (Ղուկ. ԻԲ. 7), պէտք է ասել Մարկոսը, որ կ'ըսէ թէ հինգշաբթին էր օրը, Յորժամ զպասկն զառնուն (Մարկ. ԺԴ. 12), պէտք է ասել Մատթէոսը, որ կ'ըսէ թէ հինգշաբթին էր Յառաջնոյ առաջ քաղցրկերցն (Մատթ. ԻՋ. 17), որ օր պատրաստուեցաւ Յիսուսի զատկական ընթրիքը։ Իսկ մենք չենք ուզեր ոչ աստուածաբանիչները ասել, և ոչ ալ Յովհաննէսը սխալած կարծել։ Բոլոր խնդիրը զատկն ուտել և զատկն զառնուլ բացատրութիւններուն իմաստը ճշդելու վրայ է։ Արդ այս բացատրութիւնները բացատրապէս և բացարձակապէս նիսանի 14'ի

երեկոյին գառնապէնութեան վրայ չեն խմացուիր, այլ և նիսանի 15'ի առաւն կատարուելիք ոչխարապէնութիւն և արջառապէնութեան վրայ: Մովսէս կը հրամայէ. Ե– ղբնդբ ղբոփկն Տէառն Աստուածոյ ձոյ ո–մ, ոչխարս և արջառս, է փեղ–ովն ղոյ ընտրեսցէ Տէր Աստուածդ ո– (Բ. Օր. ԺԲ. 2): Արդ եթէ Հրէայք ուրեմն առաւս խղճեցին և հեթանոս գառապուին ապարանքը չմտան, որպէս զի գառակերութեննէ չարգելուին, ոչ թէ երեկոյին գառնակերութեան կը պատրաստուէին, այլ քիչ հաքը՝ նոյն օրը կատարուելիք ոչխարակերութեան և արջառակերութեան համար կը զգուշանային: Որովհետև դեռ չատ կանուխ էր, և անկէ հաքը պատչաճ ժամուն, այդ օրինապատ քահանայապետները եւ գպիրները և ծերերը առաջարդիսի երթային, և առաւօտեան գառիկը, նիսան 15'ի գառիկը, պիտի զեներին, պիտի զոհէին, և զոհէն պիտի ճաչակէին: Այդ արարողութիւնն ալ գառիկ էր, և գառիկ կը կոչուէր, մովսիսական օրէնքներուն ձշդապահութեամբը:

Արդ՝ քանի որ Յովհաննէսի խօսքերը, ամսաթիւն հաշիւ չունին, գառնուկի կամ ոչխարի սպրդութիւն չեն յիշեր, այլ պարզապէս գառիկ ուտելու պարագան կը նչանակեն, այդ խօսքերը ամենայն ուղղութեամբ առաւօտեան գառիկի վրայ պիտի խմացուին, որով չենք ստիպուիր երեք ակատարմանիչներու միտքն և միտձայն, պարզ և յստակ պատմութիւնը այլայլել, այլ մանաւանդ ակատարմանիչներուն հաւատձայնութիւնը անխախտ պահպանել և ամբողջ պաշտպանել:

309. ՊԱՏԱՍՏՈՒԹԻՒՆ

Մատթ. ԻԶ. 2, Մարկ. ԺԴ. 1, Ղուկ. ԻԲ. 1, Յովհ. ԺԱ. 28

Հրէայք որ Յիսուսը հեռուէն առած հեռմէական գառապուին կ'երթային, իրենց առաջարդը պիտի ներկայէին Պիղատոսի, որ չորս տարիէ իվեր, այսինքն Յիսուսի հրապարակային կեանքի սկզբնաւորութենէն առաջ Հրէաստանի գառապուր, կամ մեր այժմեան բացատրութեամբ, Հրէաստանի կառավարիչ էր անուանուած: Պաղեստին, որ Հերովդէս Մեծի չնորհուած թագաւորութիւն մըն էր եղած, անոր մահուանէ ետքը չորս չորրորդապետութեանց բաժնուեցաւ իր զաւակներուն վրայ: Բուն Հրէաստանի չորրորդապետ Թա-

գաւառն Արքեղայոս գահազուկ եղաւ մեր սովորական 6 թուականին, և անոր տեղ Հռովմայեցի կառավարիչներ անուանուեցան, Անտիոքի կամ Սասրոց կամ Արեւելից կուսակալութեան ներքև, և առնցմէ հինգերորդն եղած էր Պիղատոս (§ 22): Սա է որ Յիսուսի դատապարտութեան վճիռը արձակեց, և յարակից գործողութեանց մէջ աչքառու դեր մը ունեցաւ, և ալեւոք կը զգանք իրեն վրայ քիչ մը տեղեկութիւններ տալ:

Լուկիոս Պոնտիոս Պիղատոս է նորա բուն և ճիշդ անունը: Անտարակոյս հայ թարգմանութեան մէջ, Պոնտոցի թարգմանուած է հռովմէական ծանօթ Պոնթիոս անունը, պարզ անմատչելութեան կամ թիւրիմացութեան տեսութեանը, վասն զի Պիղատոս ոչ Պոնտացի է Սակայ Պոնտոսի նահանգէն, և ոչ Պոնտացի է իսալիոյ Պոնտիա կղզիէն, այլ պարզապէս ներսնդ է հռովմայեցի ծանօթ և վաղեմի Պոնտիոսներու գերդաստանէն: Ինչ չափ որ ալ հայերէն նոր կտակարանի մէջ, առ Պոնտացի գրուած է, բայց անգամ մըն ալ աւելի ճշդութեամբ Պոնտիոս Պիղատոս ալ գրուած կը գտնենք (Գործ. Դ. 27): Լուկիոս լատիներէն յատուկ և անհատական անուն մըն է, իսկ Պիղատոս մականուն մըն է այս ընտանիքին տրուած, և Pilatus բառը բուն ինչ ունի pileum և բուն այլոց pilum բառերէն ածանցուած կը կարծուի, և բուն ինչ կրնայ նշանակել Գեղեցիկ կամ Նէթոտ:

Լուկիոս Պոնտիոս Պիղատոս որդի էր Մարկոս Պոնտիոս Պիղատոսի, որ Սպանիոյ մէջ զօրավարութիւն և կառավարութիւն էր ըրած, և Լուկիոս ծնած էր նոյն միջոցին Սպանիոյ Հիսպալիս (Սիվիլիա) քաղաքը: Լուկիոս Պոնտիոս, որ հռովմէական ասպետականութեան դասակարգին էր, պետութեան մէջ յառաջացաւ, Տիբերիոսի թանկին հետ Սասրոց պատերազմներուն մէջ գտնուեցաւ, և Հռովմ դառնալէն ետքը Տիբերիոսի արքունեաց վեղծ պալատականներուն խառնուեցաւ: Ան ատեն ծանօթութիւն կապեց, Կղաւպիա Պրոկուղա դեռատիս աղջկան հետ, որ դուստրն էր Յուլիայի և Թոմն Օգոստոս Ոկտաւիանոս կայսեր, և մօրը աքսորուելէն ետքը Տիբերիոսի արքունեաց մէջ իբր պչրուհի կը մնար: Լուկիոս Պոնտիոս Պիղատոս զայն կնութեան ուզեց, և Տիբերիոս հաւանեցաւ, ամուսնութիւնը կատարուեցաւ, բայց անմիջապէս վերայն Հրէաստանի դատաւոր անուանուեցաւ, և պարտաւորուեցաւ Հռովմէ

հետանալ կինը այն տեղ թողով, որովհետև Հռոմայեցի գաւառապետներ սովորաբար առանց ընտանեաց պէտք էր երթային: Բայց Կղաւդիա Պրոկուլա կրցաւ վերջապէս Տիբերիոսը հաճեցնել, և արտօնութեամբ մնաւ նմա երթալ ի Պաղեստին:

Հրէաստանի գաւառին կառավարիչն պաշտօնատեղին էր Կեսարիա Պաղեստինայոյ (Բայսարիա) ծովեղերեայ քաղաքը, և միայն մեծ տօներուն պէտք եղած տանն Երուսաղէմ կուգար: Սահակ Հռոմայեցւոյ կողմէ տեսակ մը անհաճութիւն էր Հրէից համար, որպէս զի անոնց նախկին քաղաքը ազատ մնար և հեթանոսական պատկերներ չունենար: Պոնտիոս Պիղատոս, ինչպէս բոլոր ժամանակակիցներ կը գրեն, վատ բնաւորութեան, զեղծ պաշտօնավարութեան, և խէնդ կենցաղավարութեան տէր մէկն է եղած. մէկ կողմէն չար և բռնաւոր, և միւս կողմէն աւելորդապաշտ և երկչոտ: Փիլոն փիլիսոփայի գրութեան մէջ պահուած է Ագրիպպաս թագաւորի առ Կայիոս կայսր նամակը, ուր Պիղատոսի կը վերագրուին, կաշառակերութիւններ, բռնութիւններ, յափշտակութիւններ, անիրաւ ձեռնարկներ, հարստահարութիւններ, առանց դատաստանի վճիռներ, կամայական սպանութիւններ, և անթիւ անասնելի անպիտանութիւններ. և իր բնաւորութիւնը կը նկարագրուի յոմաւ և դաժան և ամբարտաւան: Հրէաներու հանդէպ իր ընթացքը միշտ անհամակիր էր եղած, անարգելով անոնց օրէնքներն ու կրօնքը, զրկանք միշտ անհաչտ նկատելով հռոմէական տիրապետութեան հետ, և ձեռքէն եկածին չափ խորչելով զոհացում տալ անոնց կրօնական և ազգային սովորութեանց և իշխանութեանց: Ահա անձը, որուն կ'երթային ներկայանալ հրէական ծերակոյտին անդամները, և իրենց տուած որոշման գործադրութիւնը անկէ պահանջել:

310. ՊԻՂԱՏՈՍԻ ՆԵՐԿԱՑՈՒՑՄԸ

Դան. ԻԳ. 2, Յովհ. ԺԸ. 29—32

Պիղատոսի ապարանքը կամ պրետորիոնը հին ժամանակի չէնքերուն ձեւովը պէտք է կերպարաներ: Նախ արտաքին գաւիթ մը բաց. անոր մէջ բարձրացած բեմի նման քարայատակ մը, ամէն կողմէ բաց, վրան գոց, քովերի սանդուխներով, անկէ ներս դա-

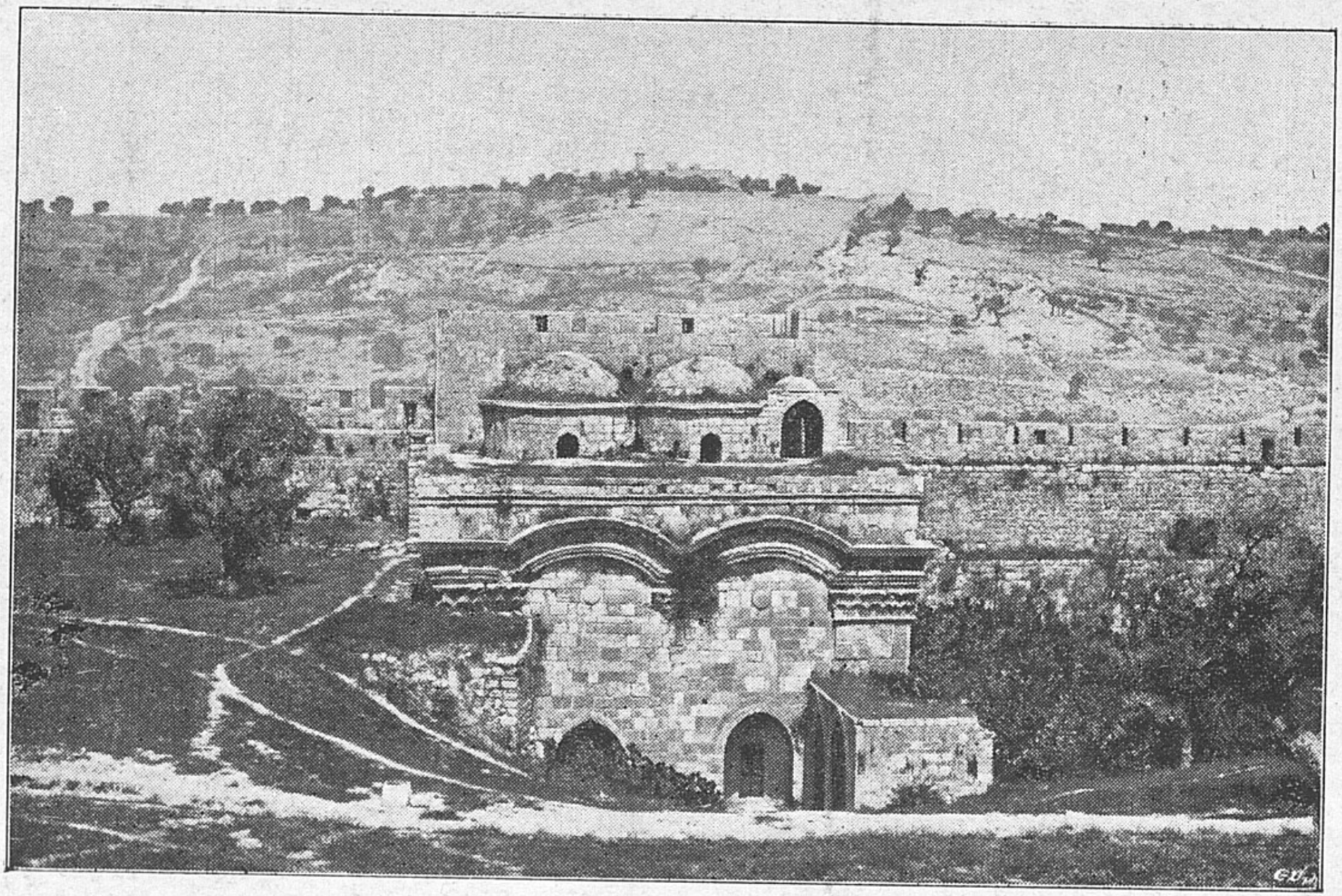
տաճանի դահլիճը, սրահի նման, սակայն առջեւէն բաց, որով հնար էր վարի գաւիթէն կամ բակէն ներսը եղածը տեսնել։ Դատաւորին աթոռը այդ դահլիճին մէջ էր, այն տեղ նա կը նստէր, և դատ ունեցողներ առջեւը կ'ելլէին, կը խօսէին, կր խնդրէին և դատ կը վարէին։ Այս տեղ պէտք էր ելլէին Հրէաները և օրինաւորապէս իրենց առաջարկը մատուցանէին։ Սակայն ինչպէս ըսուեցաւ (§ 308), Հրէայք զատիկի առաւօտուն զատկական արարողութիւնը դեռ չէին կատարած, և տակաւին տաճար պիտի երթային ոչխար և արջառ զննել և ճանչակել, անոր համար դատաւորին լաւ կու տան, թէ ներս գալու կը քաշուին, վասն զի հեթանոս յարկի ներքեւ մտնելով, իրենց օրինաց համաձայն, անմիջապէս արարողութիւնին չեն կրնար կատարել, և պարտաւոր կը լինին սրբութեան պայմանները գործադրել։ Որովհետեւ հռոմներ հասարակ ժողովրդականներ չէին, որ եթէ մտնել չուզեն, խնդիրքնին ալ մերժուի, այլ գերագոյն ժողովին անդամներն ու իշխանաւորներն էին, Պիղատոս կը զիջանի տեղէն ելլել, և դուրս գալ, և բարձր քարայատակին վրայ կանգնած, առջեւը գաւիթին մէջ խառնուած բազմութեան կը նայի, և անոնց առաջը անցած քահանայապետ և դպիր և աւագանի ժողովականներուն կը խօսի, և կը հարցնէ թէ ինչո՞ւ են եկած, և խնդրանքնին ի՞նչ է։

Ժողովին կողմանէ խօսելու նշանակուած անձեր, մեծագանեցութեամբ և բոլոր ներկաներուն ձայնակցութեամբ կ'ըսեն, «Ցիսուս Նազովրեցին մեզ քննեցիր ու դատեցիր, ու մահապարտութեան արժանի տեսար, ուստի կը խնդրենք որ անոր մահուան պատիժը գործադրել տաս»։

Պիղատոս կը պատասխանէ. «Ի՞նչ է այդ մարդուն յանցանքը, ի՞նչ մահապարտութեան արժանի ոճրագործութիւն ըրած է. այդ մասին ի՞նչ բացատրութիւն ունիք տալու»։

Հրէաներ կը պատասխանեն. «Եթէ մահապարտութեան արժանի գործ մը ըրած չըլլար, եթէ իբր յայտնի չարագործ դատուած չըլլար, ոչ մեզ վիճքը մահապարտութեան արժանի գտած կ'ըլլայիք, ոչ մահուան վճիռ արձակած կ'ըլլայիք, և ոչ ալ գործադրութեան համար զայն քեզի յանձնելու բերած կ'ըլլայիք»։

Պիղատոս կը տեսնէ որ Հրէաներ որոշ բան մը չեն ըսեր, մահապարտին յանցանքին անունն իսկ չեն տար, այլ պատիպատ խօս-

29. Ոսկի դուռ Ցերեկը

քերով վախտառ տալու կ'աշխատին, կէս ներգնական ձեւով մը կը պատասխանէ. «Լաւ ուրեմն, յանցանքը գոնր է.ք, դասը առած է.ք, վճիռն ալ ձեր օրէնքով արձակեր է.ք, գացէք գործադրութիւնն ալ ձեր օրէնքով դուք լրացուցէ.ք, դասը վերջացուցէ.ք, կը տեսնեմ որ ինձի ընելիք չէ մնացած»։

Հրէաներ կը պատասխանեն. «Եթէ այս մարդուն յանցանքը որևէ թեթեւ պատիժով վերջանալու գործ ըլլար, մենք արդէն այստեղ եկած չէինք ըլլար. սակայն մեր օրէնքով այս մարդուն չարագործութեան համեմատ պահանջուածը մահուան պատիժն է, և մահուան պատիժը կայսերական իշխանութիւնը իրեն վերապահեց, և մահու ու կեանքի իրաւունքը մեզի արգիլեց. ուստի այդ պատճառով է որ քեզի կու գանք, որպէս զի մեր օրէնքով պահանջուած մահուան պատիժին գործադրութիւնը հրամայես»։

Պիղատոս վրայ կը բերէ, «Եթէ մահուան վճիռը ինչ պիտի ելլէ, գոնէ պէտք է գիտնամ թէ յանցանքը ինչ է, և յանցանքին տէրը ըլլալուն համոզում գոյացնեմ, թէ ոչ առանց այս բանները գիտնալու, ինծի՞ մինչեւ մէկուն դատավճիռը տալ»։

Հրէաներ կը պատասխանեն որ վերջապէս իրենց պահանջած կերպով Յիսուսի մահապարտութեան վճիռը Պիղատոսէն պիտի չկարենան ստանալ, իրարու հետ խորհրդակցելով յանցանք մը ցուցնելու որուչափը կու տան։ Սակայն իրենց ժողովին դատավարութեան նիւթը, և իրենց գտած հայհոյութեան յանցանքը, նիկոդիմոս դատաւորին վրայ ազդեցութիւն ընելիք չըլլալը դիտած կը նախատանեն, և քերանին առնելու իսկ չեն համարձակիր. այլ գողանի խորհրդակցութեան մէջ որոշուած քաղաքական մեղադրանքէ ակնարկը աւելի օգտակար կը տեսնեն (§ 307)։ «Մենք քննեցինք և հասատատեցինք, կ'ըսեն, որ այդ մարդը մեր ազգը հետատարմութենէ չեղեցնելու կ'աշխատի, ժողովուրդը կը գրգռէ որ կայսերութեան տուրքէ հարկը չվճարէ, և ինքզինքը իբր թագաւոր կը հռչակէ, ըսելով թէ ազգին ազատարար և Իսրաէլ-Մեսիա իրկիչը ինքն է»։ Որչափ խօսք այնքան ատելութիւն կը պարունակէր այդ ամբաստանութիւնը։ Յիսուս հարկ տալու հարցումին՝ զայն վճարելու պատասխանը տուած էր (§ 222). զինքը թագաւոր հռչակել ուզողներուն չարժեցին առջեւը տուած էր (§ 98). և մինչ երկնից Արքայութիւն քարոզած էր, և ոչ երբէք աշխարհի թագաւորութիւն։

Պիղատոսին ալ միտքը չուտով տեսաւ ամբաստանութեան անհիմն ըլլալը, որովհետեւ յաւէտ գիտէր Հրէաներուն ազգայնական ձգտումները եւ հակահռովմէական զգացումները. անանկ որ եթէ յոյժ՝ մէկը այդ պատիժները վայելած ընծայք ունենար, ոչ թէ Հրէաներէն կ'ամբաստանուէր, կը դաւուէր ու հռովմէական իշխանութեան կը յանձնուէր, այլ ընդհակառակն անոնցմէ կը սիրուէր եւ կը պաչուէր: Պիղատոսի անծանօթ չէր այդ Մեսիա կամ Քրիստոս անունը, վասն զի այդ անունով քանիներ մէկտեղ եված էին, եւ նոյնէն խուռներ կազմած եւ չարժումներ գրգռած, որոնց դէմ ինքն զէնք ու զինուր գործածելու խոկ պարտաւոր եղած էր (§ 159): Իսկ այս նազովրեցիին անունը չատոնց է որ կը լսէր, քարոզելը եւ գործելը գիտէր, ամբոխին անոր նոյնէն երթալն ալ իմացեր էր, բայց բնաւ քաղաքական չարժումի մը նշանը չէր տեսնուած:

Այդ մտածումները բաւական էին Պիղատոսի, եղած ամբաստանութեան վրայ ճիշդ գաղափար մը կազմելու: Այսու հանդերձ ուզեց, մէկ՝ գործը մօտէն իմացած ըլլալ, եւ թէ բազմութեան քննութիւն ըրած երեւնալ, եւ այս նպատակաւ հարցաքննութիւն մը կատարել: Այս տեղ Յովհաննէս կը յիշէ թէ այդ նզելութիւնները հասատտեցին Յիսուսի կանուխէն իւր մահուան վրայօք ըրած գուշակութիւնը, առանց յիշելու թէ որը: Սակայն դժուար չէ տեսնել, թէ առ աւետարանիչը կը յիշէ Յիսուսի հետեւոտայ ձեռքով դատապարտուելուն համար ըրած գուշակութիւնը. Մատթէոսէն գնա հետեւոտայ (Մատթ. ի. 19): Երբոր Յիսուս այդ խօսքը կ'ընէր, Հրէական հակառակութիւնը միայն ու միայն դատաճանութեամբ Յիսուսը սպաննելու տեսամուտ էր, եւ Հռովմէական իշխանութեան դիմելու բնաւ միտք չունէր: Միայն պարապաներուն պատահական կապակցութեամբ Հրէայք պարտաւորուեցան Յիսուսը Պիղատոսին առնանը հանել: Հետեւաբար Յիսուսի կանխաւ ըսածը կատարեալ էր մարգարէական գուշակութիւն էր: Բայց ասոր հարկ կը սեպեն դիտել առ, որ այդ գուշակութիւնը գրողը Մատթէոսն է, եւ Յովհաննէս չէ զայն առաջուընէ պատմողը, ինչ որ չորս աւետարանիներուն իրարու համաձայն եւ կապակցեալ ըլլալը կը ցուցնէ, եւ Յովհաննէսին՝ միւս երկրէն գաղուած եւ անոնցմէ տարբեր ըլլալուն կարծիքը կը հերքէ, եւ անգամ մըն ալ Համապատումին մէջ մեր հետեւած դրութեան ուղղութիւնը եւ տուեալութիւնը կը հաստատէ

311. ՊԻՂԱՏՈՍԻ ՀԱՐՑԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. ԻԷ. 11, Մարկ. ԺԵ. 2, Ղուկ. ԻԳ. 3, Յովհ. ԺԸ. 33—38

*Հարցաքննութիւն կատարելու համար, Պիղատոս ուզից իւր պաշտօնական դիրքը առնել և պաշտօնական ձեւակերպութիւնները պահել, պրետորիոնի դրան առջեւի քարայատակէն ներս մտաւ, դահլիճին մէջ իւր աթոռը բազմեցաւ, Յիսուսն ալ ներս առնել տուաւ և դիմացը կայնեցուց, մինչ Հրէայք գաւթին մէջէն կընային եղած դործողութիւնը տեսնել, թէպէտ և բոլոր խօսքերը չի լսէին։ Կ'ենթադրուի որ հարցաքննութեան մանրու ակզբնաւորութիւնները կատարուած ըլլան, որոնք չենք կրնար դմեզ հետաքրքրել։ Պիղատոս քանի ամբաստանութեան նիւթին մէջ մանելով, Յիսուսի ուղղելով իւր խօսքը, կ'ըսէ, «Դուն ե՞ս Հրէաներուն թագաւորը»։ Յիսուս Պիղատոսի պատասխանելով, ինքն անոր կը հարցնէ. «Սրտիօք դուն քու կողմէդ բան մը դիտե՞ս, կամ բան մը կ'ուզե՞ս իմանալ, թէ ոչ պարզապէս ուրիշներէ լսածդ կը կրկնես»։ Պիղատոս վրայ կը բերէ. «Ես Հրէայ չեմ, որ Հրէից յատուկ աւանդութիւնները և զաղափարները գիտնամ, և Մեսիա կամ Քրիստոս ըսել՝ ինչ ըլլալը իմանամ։ Քու ազգիդ գերագոյն ժողովին իշխանները ու քու ազգայիններդ են, որ կ'ըսեն թէ Մեսիա կամ Քրիստոս մը պիտի գայ, որ Հրէաներուն թագաւորն ու ազատարարը պիտի ըլլայ, և թէ դուն այս անունով թագաւոր մըն եմ ըսելու եկեր ես եղեր, և այս պատճառով քեզ յանցաւոր գտեր են, ու եկեր են ինձ քու մահապարտութեանդ վճիռը կը պահանջեն։ Արդեւ այս բաները դուն ալ լսած ես ու գիտես, ուրմէն ինձի իմացուր ի՞նչ է այս գործը, և թէ քու ըրածդ ի՞նչ է»։

Պիղատոսի յուզած խնդիրը կարեւոր խնդիր մըն էր, և որչափ ալ Պիղատոս անկէ բան մը իմանալիք չունէր, սակայն Յիսուս չուզեց լռել, և հեթանոս դատաւորին ըմբռնելուն չափ, մեսիայութեան խնդիրը ուզեց բացատրել։ «Երբոր դուն թագաւորութեան անունը կը լսես, ըսաւ, չըլլայ թէ քու կարծածիդ պէս աշխարհային թագաւորութիւն կամ քաղաքական իշխանութիւն ըմբռնես։

իմ ընթացքիս մէջ ասանկ բան մը տեղի չունի, և ոչ ալ Հրէաներուն մեսիայութիւնը այս է, այլ այն երկնից Արքայութիւն կամ երկնային թագաւորութիւն է, քարոյական իշխանութիւն մը մարդիկներուն ճշմարտութիւն տրվելնելու և հոգևոր փրկութիւն տալու, այս է Մեսիայութիւնը, և այս է իմ իշխանութիւնը, կամ թագաւորութիւն բառածը, որ աշխարհային չէ։ Այս ալ այնչափ յայտնի է, որ եթէ ես աշխարհային թագաւորութեան հետամուտ լինէի, հարկաւ օգուտ քաղած կը լինէի այն ժողովրդական իշխանութենէն, որ ամէն տեղ ունեցած եմ, և հազարներով մարդիկ եռեւէս եկած են, և որուն մէկ օրինակը՝ դուռ քիչ օր առաջ քաղաքիս մէջ ալ տեսնուեցաւ։ Եթէ իրաւցնէ աշխարհային իշխանութիւն ըլլար իմ նպատակս, այդ ամբոխը կը քաջալերէի, անոնց մոլ կը չրջապատուէի, և իմ հետեւողներուս ձեռօք ինքզինքս կը պաշտպանէի և Հրէաներուն ձեռքը ինկած չէի ըլլար»։

«Ուրեմն, կ'ըսէ Պիղատոս, քու կարծիքովդ տեսակ մը թագաւոր ալ դուն ես»։

«Եթէ, կը պատասխանէ Յիսուս, իմ տուած բացատրութիւնովս կ'ասես, ըսածդ ուղիղ է թէ թագաւոր մըն ալ, բայց ոչ թէ այս աշխարհի մէջ իշխանութիւն վարելու հետամուտ թագաւոր մը։ Իմ աշխարհս գալուս և աշխարհի մէջ գործելուս միտքին նպատակը այն է եղած է, որ ճշմարտութիւնը տրվելնեմ, և ճշմարտութիւնը տիրէ աշխարհիս մէջ, ամէն անոնք որ ճշմարտութիւնը կը սիրեն՝ իմ քարոզութիւնս ընդունին, և իմ վարդապետութեանս հետևին, և ճշմարտութիւնը իրենց վրայ իշխէ»։

«Ճշմարտութիւն ըսածդ ինչ է որ, կը պատասխանէ Պիղատոս, ես այս տեսակ վերացական և հոգեւորական խօսքերէ բան չեմ իմանար»։ Այս կ'ըսէ, ոչ իրրև հարցում ընելու և բան իմանալու նպատակով, այլ հարցաքննութիւնը փակելու և խօսքը վերջացնելու համար։ Կր տեսնէ որ իրրև թագաւորութեան հետամուտ ամբաստանուած անձը՝ բնաւ այն տեղերը չէ, այլ երկինքէն, հոգիէն, բարոյականէն խօսող անվնաս մէկն է, ինչ որ կը հաստատէ առջի առաջուընէ ալ Նազովրեցի Յիսուսի վրայ իր կազմած գաղափարը։ Այս տեսութեամբ հաքանգեւս իր առջի կարծիքին վրայ կր հաստատուի, թէ քաղաքական յանցանքի տեր և մահապարտութեան արժանի մէկը չէ Յիսուս, այլ միայն Հրէաներուն մէջ նղող ընտանեկան վէճերուն և անձնական հակառակութիւններուն զոհն է։

312. ՀՐԷՒՑ ՁԱՐԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆԸ

Գաւթ. Իէ. 12-14, Գարկ. ԺԲ. 3-5, Գովկ. ԻԳ. 4-5, Ցովհ. ԺՀ. 38

Պիղատոսի կազմած համոզումը հաստատուն էր իր միտքին մէջ, և Յիսուսի անմեղութեան և Հրէաներուն անիրաւութեան վրայ այլ եւս վարանում չունէր, և հետեւաբար միտքը դրաւ Հրէաներուն անիրաւ պահանջումին տեղի չտալ, և Յիսուսը վերահաս վտանգէն ազատել: Եթէ իր համոզումը գործադրելու քաջութիւն մը ունենար, արդարասիրութեան դատը անաչառապէս պաշտպանող, անձնական տեսակէտներով չգործող, հրապարակային չարժուններու և անիմաստ խլրտումներուն առջև չընկճող, միով բանիւ իր հանգիստը ու չահը արդար իրաւունքի չվերադասող մէկը ըլլար Պիղատոս, հարկաւ Յիսուսի հանդէպ բռնած ընթացքը ուրիշ կերպ՝ և ելքը տարբեր եղած կ'ըլլար: Բայց Պիղատոսի գերագոյն նպատակակէտը իր անձն ու իր օգուտն էր, որուն կը զոհէր արդարութիւնն ալ իրաւունքն ալ: Այսու հանդերձ նա եւս չկեցաւ Յիսուսը ազատելու համար քանի մը անուղղակի ճանապարհ ձեռք առնել:

Առաջին եղանակը եղաւ, իր քարձրագոյն իշխանութեամբ յայտարարել, թէ ինքն պատշաճ քննութիւնը կատարեց և ամբաստանութիւնը հարցաքննեց, և մահապարտութեան արժանի յանցանք մը չգտաւ: Որովհետև Հրէաներ տակաւին կը պնդէին պնեւտորիոնէն նոր չմանել (§ 308), ինքն կը պարտաւորուի նորէն քարոյատակին վրայ գալ, Յիսուսն ալ մէկտեղ, և քարձրէն խօսելով իշխանութեան կը յայտարարէ. «Ձեր բերած այս մարդը ես քննեցի, խօսեցուցի, մահապարտութեան արժանի չգտայ, հետեւապէս ձեր խնդրած դատաստութիւնն ու վճիռը պիտի չկարենամ տալ»:

Հապա Պիղատոսի բերնէն այս խօսքերը կը լսուին, բողոքի ժխոր մըն է կը բարձրանայ՝ թէ անմեղ մը չէ, անպարտ չէ, չարագործ է, յանցապարտ է, սինեդրիոնը դատաստանը տեսած է, վճիռ տուած է: Հարկաւ չէին նկատի առներ, որ սինեդրիոնի վը-

ճիւռը ուրիշ հիմամբ տրուած էր, և Պիղատոսին եղած առաջարկը ուրիշ ամբաստանութեամբ խօսուած էր, թէ ոչ պիտի քաշուէին այսպէս խօսելէ։

Պիղատոսին պատասխանելու համար առջև կ'անցնին քահանայապետները և դպիրները ամբոխը, և Յիսուսի դէմ կը խօսին, իբր թէ անոր չարագործութիւնները պատմելով ամբաստանութիւնները ներկայելու. բայց ոչ խօսածնին հիմ ունէր և ոչ վկաներով կը հաստատուէր, անոր համար ատեանապետները, Հոգեհօրէն յոյժ ջնդանդ կ'ըսեն, և կ'ամբաստանէին չեն ըսեր։ Որովհետև անհիմն և անտեղի խօսքերուն ամբաստանութեան անունը չկրնար տրուիլ։ Չարախօսներ խօսք խօսքի՝ զրպարտութիւն զրպարտութեան վրայ դիզել չէին դադարիր, մինչ Յիսուս հանդարտ կերպով կը լսէր, անայլայլակ կը լռէր, և հերքելու ու բողոքելու խօսք մը չէր գրուցեր։ Դատաւորը Յիսուսը կը հրաւիրէ որ պատասխանէ, «Ինչո՞ւ, կ'ըսէ, կը լռես, ինչո՞ւ չես պատասխաներ, չե՞ս լսեր թէ ինչ ամբաստանութիւններ կը խօսին քեզի դէմ»։ Յիսուս նորէն կը լռէ։ Պիղատոս կրկին կը յայտարարէ, Յիսուս միշտ կը լռէ, բայց այնպիսի վեհութեամբ, այնպիսի ծանրութեամբ և պատկառելի կերպարանով, որ Պիղատոս ոչ թէ կը զայրանայ, այլ կը զարմանայ յոյժ յոյժ։

Շատ իրաւացի էր Պիղատոսի զարմացումը, որովհետև թէ իր կանխատեսած կազմած դաղափարով, և թէ հարցաքննութեան վրայ ստացած համոզումով, կ'իմանար թէ որչափ անհիմն են զրպարտողներուն չարախօսութիւնները, և որչափ դիւրին է Յիսուսի երկու խօսքով հերքել անոնց ըսածները։ Մանաւանդ որ ինքն արդէն բաղմութեան առջև յայտնած էր Յիսուսի անմեղութիւնը, և Յիսուս կրնար վստահ ըլլալ որ իր չատագովութիւնները ընդունելութիւն պիտի գտնէին և պիտի նպաստէին իր ազատութեան։

Իսկ Յիսուս իրաւունք ունէր լռելու, որովհետև չարամիտ և չարախօս զրպարտողներ ոչ մի խօսքով ու հերքումով համոզուելիք չունէին, և քանի որ արդէն կամովին արդարութիւնը ուրանալու և անմեղին անիրաւելու դիտմամբ գործի մտած էին, երբեք իրենց նպատակէն ետ կենալիք չունէին։ Իսկ Պիղատոս արդէն Յիսուսի անմեղութեան համոզուած, և Յիսուսի կողմէն պետորիոնի մէջ տրուած բացատրութիւններով աւելի ևս հաստատուած, եթէ իր

կազմած գաղափարով պիտի առաջնորդուէր, այդէն խօսուածը բաւական էր։ Իսկ եթէ իւր իղձամիտ համոզումը՝ ամբոխին եւ զրպարտողներուն համբին պիտի հնազանդեցնէր, որեւէ խօսք եւ հերքում օգուտ պիտի չունենար, ուստի լռելն էր խոհականագոյն եղանակը։ Եւ իրօք ալ կը տեսնուէր որ Պիղատոս իւր համոզումը քալցնելու համբը չունէր, այլ դարձուածներով կ'ուզէր գործին մէջէն ելլել։

Զարհուռն քահանայապետներ եւ դպիրներ տեսնելով որ իրենց աղաղակները ու զրպարտութիւնները գործը անորոշ ձգելու կը յաջողին, եւ դատաւորը կարուկ մերժողականով գիրենք կը լռեցնէր, զրպարտութիւնները կը կրկնեն, միշտ նոյնպէս քաղաքական յանդիման գոյնը տալով իրենց խօսքերուն, ինչ որ առաջուընէ խօսուածներուն մէջ ալ կրկնուած էին. «Ինչպէս հնար է՞, կ'ըսեն, անմեղ եւ անպարտ համարել մարդ մը, որ բոլոր մեր Պաղեստինը տակնուվրայ բրաւ, ամէն կողմ պատճառով ժողովուրդը կայսերութեան դէմ գրգռեց, Գալիլեայէն մէջ սկսած ապստամբութիւնն գործը ամէն կողմ տարածեց, եւ մինչեւ մեր դռները եւ մինչեւ Երուսաղէմ հասեր է»։

Վարանոտ դատաւորը զրպարտողներուն ամէն մէկ բառէն օգուտ քաղելու մտադիր էր։ Յիսուսի գործունէութենէն տիրապետութիւնը Գալիլեայ մէջ եղած լինելուն յիշատակութիւնը միտքը բացաւ այդ խօսքէն օգտուելու համար։

313. ՅԻՍՈՒՍ ՀԵՐՈԴԵՍԻ ԱՌՋԵՒ

Դուկ. ԻԳ. 6—12

Հազիւ թէ Պիղատոս՝ Գալիլեայի անունը լսեց, սկսաւ հարցում ու փորձ ընել, թէ Յիսուս մնիկ ո՞րտեղացի է, իր բնակութիւնը ո՞ւր է, ո՞ւր գործունէութիւն ունեցած է։ Առած պատասխաններէն իմացաւ թէ մնիկ Գալիլեացի է, եւ Գալիլեայ մէջ ալ մեծ եւ մեծ ակնբնական գործունէութիւն ունեցած է։ «Բանի որ Գալիլեացի մին է, ըսաւ, պէտք է որ անոր դատաստանը Գալիլեայ կառավարութիւնը քննէ։ Գալիլեայ չորրորդապետն ալ այդ ատեն քաղաքս եկած է, առանց աման անցնելու, եւ առանց ատիկը կո-

ընդունելու, ես հիմայ այս նազուկնիկի Յիսուսը պահպանութեան ներքեւ իրեն կը ղրկեմ. դուք ալ գացէք այնտեղ ձեր ամբաստանութիւնները խօսեցէք, Հերովդէս չուտով ձեր խնդիրը կը լուծէ»:

Ինչ կրնար ըսել թէ Պիղատոս այս ընելով, օրինական պահանջ մը կը կատարէր. վասն զի ոչ մի կերպով Հերովդէս Անտիպաս, Գալիլիոյ չորրորդապետը, իրաւունք ունէր Յիսուսի դատաստանը վճռել: Հերովդէս Հռովմայեցւոց իշխանութեամբ, Գալիլիոյ և Պերէայի կառավարողն էր, և անուն և ձեւի տարբերութեամբ, նա ալ կայսերութեան պաշտօնեայն էր Գալիլիոյ մէջ, ինչպէս Պիղատոս Հրէաստանի մէջ: Ջեռնհատութեան տեսակէտով Պիղատոս աւելի վեր էր. վասն զի բոլոր Պաղեստինի գինուորական հրամանատարն էր, և նոյն իսկ չորրորդապետներու վրայ հսկող: Յիսուսի Գալիլիացի ըլլալը, ամենեւին անոր դատաստանը Գալիլիոյ դատարանի իրաւասութեան ներքեւ չէր թողուր, քանի որ Երուսաղէմի մէջ ձերբակալուելուն և Երուսաղէմի մէջ ամբաստանուելուն մը դատը Երուսաղէմի մէջ պէտք էր տեսնուէր: Վերջապէս ոչ մի աւելի մէջ Գալիլիոյ դատարան իրաւունք չունէր իր առանձին դատը, Երուսաղէմի մէջ առնան կազմել, դատավարութիւն կատարել և վճիռ արձակել: Այդ ամէն կէտերը Հռովմայեցի դատաւորին անծանօթ չէին կրնար ըլլալ:

Բայց նաեւ Պիղատոս տակաւին կ'որոշէր Յիսուսը Հերովդէսին ղրկել, պարզապէս անելանելի պարագային մէջէն կերպով մը ելլելու, և անդամանալի տպաւորութիւն մը գլուխէն հեռացնելու նպատակն էր: Նոյն անմոլին դատապարտութենէն խոյսելու եղանակ մը. առանց հրէական ժողովուրդին ալ գէշ երեւնալու, և առանց սինեդրիոնը կատաղ ընելու: Միւս կողմէն, քանի որ քաղաքական կեղծ պատիր ամբաստանութեան ներքեւ, Հրէաներու կրօնքին պատկանող կէտ մը կը տեսնուէր, այն է Մեսիայի ակնկալութիւնը և Երկնից Արքայութիւնը, ինչպէս որ Յիսուս ալ խօսած էր, Հերովդէս իբր հրէադաւան և հրէական խնդիրներու ներհուն, կըրնար կերպով մը խնդիրին մէջէն ելլել, խնդիրին չափաբերութիւնները լուծել. և եթէ ոչ խնդիրը վճռաբար վերջացնել, գոնէ Պիղատոսին պէտք եղած տեղեկութիւնները տալ. և գործին ելքը դիւրացնել: Ահա Պիղատոսին միտքը. և Յիսուսի դատաստանը իրմէ հեռացնելու համար գտածած միւս եղանակը:

Հրէաներ չընդդիմացան դառին անզաւխութեան, հարկաւ մտածելով, որ սինեդրիոնի մէջ պաշտօնապէս առած որոշումին, հայհոյութեան ամբաստանութիւնը, մովսիսական օրէնքին պահանջը, կրնան Հերովդէսին առջեւ ներկայել, և Յիսուսին մահապարտութիւնը վաւերացնել տալ. և Հերովդէսի վկայութեամբ և որոշմամբ Պիղատոսէ պահանջուած արտօնութիւնը առնուլ:

Իսկ Յիսուս բնաւ ձայն չհանեց, ոչ բողոքեց և ոչ ալ հաւանեցաւ այդ տեղափոխութեան, և թոյլ տուաւ որ հակառակորդներ իրենց ատելութիւնը յագեցնեն: Հերովդէս, որուն առջեւը կը տարուէր Յիսուս, Հերովդէս Մեծի որդին Հերովդէս Անտիպասն էր. զոր յիշեցինք Յովհաննէս Մկրտիչը բանտարկելուն (§ 36), և մեռցընելուն. (§ 94), և Յիսուսի վրայ ունեցած հետաքրքրութեան առիթով (§ 95): Այդ հետաքրքրութիւնը տակաւին կը մնար Հերովդէսի միտքին մէջ. և երբոր իմացաւ որ Պիղատոս Յիսուսը իրեն կը ղրկէ, ուրախացաւ, որ վերջապէս նշանաւոր և հրաշագործ նոր մարգարէն պիտի տեսնէ, և անոր գրուելիք քարոզութիւնները պիտի լսէ, յուսալով միանգամայն որ իր աչքին ներքեւ յայտնի անոր հրաշք մը ընել տալ: Անոր համար ամէնքէր և պատուաւոր ընդունելութեան կերպեր մտածեց, և այնպէս ընդունեցաւ Յիսուսը, հետեւեալ Ս. Ղուկասի կոչուած ապարանքին մէջ:

Հարկաւ նախ և առաջ Պիղատոսի նշանակած պահակներուն գլխաւորը խօսեցաւ, և առաքման չարժառիթը բացատրեց. հարկաւ քահանայապետներ և դպիրներ ամբաստանութիւնը սկսան. Պիղատոսի առջեւ խօսածնին չսեպելով, թայց հրէական հայհոյութեան տեսակէտն ալ պարզելով: Բայց Հերովդէսի միտքն ուրիշ տակը ուրիշ տող էր: Այս քանի տարիներ էին որ լսէր քրիստոսի մասին, և ժողովուրդին խանդավառութիւնը լսելով, ինքն ալ ցանկացէ է քրիստոս ժամանակաց պեսոնել ընա. և բազմաթիւ և նշանաւոր հրաշքներու պատմութիւնները ու վկայութիւնները խմանալով, ան ուներ նշան ինչ լեսւ պեսոնել է նմանե: Հետեւաբար ոչ ամբաստանութեան մէջ կը մտնէր, և ոչ ալ դատական հարցաքննութեան ձեւ կու տար, այլ հետաքրքրութեան և բարեացակամ խոստովանութեան կերպով, հարցաներ ընա քանի- քրիստոսի: Այդ հարցումները Յիսուսի վարդապետութեան, աստուածային պաշտաման, և գործած հրաշքներուն շուրջը կը դառնային, և մեզմօրէն ա-

ռաջարկներ և հրաւէրներ ալ կը խօսուէին, սրպէս զի նոյն տեղ հրաշք մը կատարէ, որով իւր ըսածները հաստատէ, և ամբաստանողները լռեցնէ:

Աւետարանիչին քանի՛ քանի՛ ըսելը կը ցուցնէ, թէ Հերովդէս պէսպէս դարձուածներով, և թախանձագին կրկնութիւններով, բաւական երկար խօսած է Յիսուսի հետ, որ կարենայ իւր փափաքին հասնիլ: Բայց ինչ որ ըրաւ, և ինչ ալ ըսաւ, չկրցաւ Յիսուսի դրդուելի կամքին յաղթել. Յիսուս ոչ խօսեցաւ, ոչ վարդապետեց, և ոչ հրաշագործեց: Պատճառն ալ չատ յայտնի էր: Հերովդէսի նպատակը ոչ վարդապետութենէն օգտուիլ էր և ոչ հրաշքներով համոզուիլ, սրդեպէս թատերական հանդէսի մը վայելքն էր, զոր նա կ'ուզէր իրեն պատրաստել: Իսկ երկնային պատգամներ և աստուածային հրաշքներ, երբէք հետաքրքիրներու յարդուրդ տալու համար չեն գործուիր, այլ հոգևորական օգուտի համար, ինչպէս նաև, ոչ երբէք հրաշագործներու արուեստին և ունայնամիտ հաճոյութեան համար կը կատարուին, այլ միայն հանրութեան հոգևոր օգտին համար:

Յիսուսի հաստատամիտ լռութիւնը ծանր եկաւ Հերովդէսի, որ իւր կամքը ամէնուն յարգել տալու յատկութիւնն ունէր, և սկսաւ զայրանալ Յիսուսի վրայ, և սրամտիլ իւր յուսախաբութեան համար: Քահանայապետներ ու գիրներ, որ այս եղելութեան ներկայ, և Հերովդէսի սոխակութիւններուն ունկնդիր էին, տեսնելով Հերովդէսի զգացած վիրաւորանքը, սուիթը յարմար կարծեցին ամբաստանութիւնները կրկնել ու Յիսուս մեղապարտ և մահապարտութեան արժանի ցուցնել: Պնդաֆոյն ըբռնօռէն կ'ուզէ աւետարանիչը, Հրէից մեղադրանքներուն՝ ամբաստանութեան ձևը չտալու, այլ պարզապէս զրպարտութիւն լինելը իմացնելու համար:

Հերովդէս դատական վճիռ տալու ձեռնհասութիւնը չունէր Երուսաղէմի մէջ, ինչպէս դիտցինք. նմանապէս ամբաստանութեանց և յանցապարտութեան և մահապարտութեան մասին ամենևին միտք յայտնելու չմտաւ. այլ լոկ իրր Յիսուսէ արհամարհուած, ինքն ալ փոխադարձարար զայն արհամարհելը և հրապարակը խայտառակելը բաւական սեպեց: Իրեն պաշտօնեայ և անձնական զինուորներուն հրամայեց, որ Յիսուսին ճերմակ ու փառաւոր հագուստ մը հագցնեն, և նորէն Պիղատոսին դարձնեն. ինչ որ ոչ

վճիռ մըն էր, և ոչ մահապարտութեան արժանաւոր լինելուն վկայութիւնն էր, այլ պարզապէս Յիսուսի անարժէք և անկարեւոր մէկ մը լինելը պիտի յայտնէր:

Յիսուսի վրայ ձգուած հանդէսի ապիրատ բառածը, յոյնին մէջ հանդէսի պոյծառ բառած է, որ ճիրմակութիւն ու փառաւորութիւնը միանգամայն կը ցուցնէ: Սյն գաղափարը, թէ ճերմակ զգեստը յիմարութեան ու տկարութեան նշանակ էր, և թէ Հերովդէս Յիսուսը խեղճի տեղ դնել ուզած է, ոչ ուստք կը հաստատուի, և յիմարներուն ճերմակ հագուեցնելու սովորութիւնը բնաւ տեղ մը չէ տեսնուած: Ընդհակառակն ճերմակ զգեստը մեծ պաշտօնատարներու և հին պատմութիւնները և նոյն իսկ Յիսուսի վրայ գրուածները պաշտօնական զգեստ էր, և յոյնին պոյծառ բառը կը ցուցնէ որ սարդ ճերմակ կտաւէ պատմուճան մը չէր Յիսուսին տրուածը, այլ պաշտօնական զգեստ մը: Այդ պարագային մէջ եղած արհամարհանքը խեղճի տեղ դնելու մէջ չէր կայանար, այլ Յիսուսի թագաւորութիւնը ու մեսիայութիւնը ծաղրելու մէջ. իմացնելով որ այդ մարդն վախնալու պատճառ մը չկայ, վնասակար և վտանգաւոր անձնաւորութիւն չէ, յանակնութիւնը կարեւորութիւն տրուելու բան չէ, ծաղրս և ծիծաղի արժանի կրնայ համարուիլ, և ոչ թէ պատժի ու մահուան:

Հերովդէս հրամայեց իրիններուն որ այդ ծաղրելի արդուզարդի ներքեւ Յիսուսը նորէն Պիղատոսի դարձնեն, և յայտնեն թէ ինքն աւելի ըսելիք մը չունի, թէ Յիսուսի վրայ մահապարտութեան արժանի բան մը տեսած չէ, և թէ անիկայ աւելի արդահատանաց արժանի մոլեռանդ մը կ'երեւի, քան թէ կատաղած և վախ ազդող գրգռիչ մը:

Պիղատոսէն Հերովդէսի և Հերովդէսէն Պիղատոսի դրկուիլը, Յիսուսի գործին վրայ փոփոխութիւն մը չբերաւ, և Հրէաներուն պահանջը քայլ մը առնել չգնաց: Սակայն ուղղակի հետեւանք մը ունեցաւ, որ Պիղատոս և Հերովդէս իրարու բարեկամ դարձան: Հռովմայեցւոյ դատաւորին և Հրէայ թագաւորին մէջ պաղութիւն մը կար հետեւէն, իրարու հետ նախանձով և թշնամութեամբ կը վարուէին: Հարկաւ Պիղատոս իր իշխանութեան ընդարձակութեամբ կ'ուզէր ճոխանալ, և Հերովդէս իր տիտղոսին աւանդութեամբ կ'ուզէր ուռենալ. և իրարու սահմանակից լինելով, և շատ գործե-

րու մէջ ալ փոխադարձ չփումներ ունենալով, իրարու հետ հակառակութիւններ վարելու առիթներ ալ կ'ունենային։ Պիղատոսի ընթացքը Հերովդէսէն իբրև զինչուժ և իբր աստիճանին յարգանք ընդունուեցաւ, և սիրտը չինուեցաւ. և ինքն ալ փոխադարձաբար Յիսուսը Պիղատոսին դարձնելով, անոր յարգանք և պատուադրութիւն մը ցուցած եղաւ։ Երկուքը իրարու վրայ չինուեցան, յարաբերութիւնին չտկուեցաւ, և այդ առթիւ եղեր քաղեհատ իրարու։ Յիսուս ալ անուղղակի կերպով աղէկութեան մը միջնորդ եղաւ, վասն զի երկու դրացի իշխանաւորներուն անհամաձայնութենէն, հանրութիւնն է որ միշտ կը տուժէ։

314. ԵՐԿՐՈՐԴ ԱՏԵԱՆ

Գով. ԻԳ. 13—16

Պիղատոսի ակնկալութիւնն ու. Տալիւը պարապի ելան։ Նա կը կարծէր թէ Նազովրեցի Յիսուսի գործը Հերովդէսի վրայ նեռնելով, այդ ձանձրութենէն ազատուած պիտի ըլլայ, և ահա կը տեսնէ որ նորէն Յիսուսը իրեն կը դարձնեն, առանց գործը դէպի լուծում քայլ մը յառաջացնելու։ Վասն զի Հերովդէս ալ մահապարտութեան արժանի պատճառ մը չգտած լինելը կը յուցնէր, սակայն ոչ որոշակի մեղադիր մը կը յայտնէր, և ոչ կնճիռին մէջէն ելնելու ճանապարհ մը կը բանար։

Պիղատոս, այս անգամ ալ դատի քարտուղարը ելնելով, և Յիսուսի նոր ու խոնարհ բազմութեան ներկայանալով, առջեւը կը կանչէ ժողովական քահանայապետները և իշխանաւորները, և կը սկսի անոնց իր միտքը բացատրել։ «Ինչ Նազովրեցին, կ'ըսէ, առիք և ինձի բերիք, պնդելով որ ժողովուրդը ապստամբութեան պրպտող մըն է, և կայսերական իշխանութեան դէմ ըմբոստ մըն է։ Ինչ առաջ, դուք ալ ներկայ էիք, երբոր ինքը հարցաքննեցի, և ամենեւին ձեր բրած ամբաստանութեանց մասին նշան մը չգտայ։ Դուք իրեն դէմ չատ բաներ ըսիք, սակայն բաւածնիդ պարզ չարախօսութենէ անդին չանցաւ, որովհետեւ օրինաւոր վկայութիւններով և վաւերական փաստերով բան մը չհաստատեցիք։ Քանի որ Գալիլիացի է և Գալիլեայ մէջ գործած է կ'ըսէիք, Գալիլեայ թագաւորին ղրկեցի, որպէս զի ձեր ամբաստանութեանց ստուգութիւնը քննէ և որոշէ. բայց ահա Հերովդէս ալ ձեր ամբաստանութիւնները

հասատատուն չէ գտած, և այդ ծաղրական ձեւովն ալ կարեւորութեան արժանի բան մը չգտնուիլը յայտնած է: Ըստ այսմ, ես այս մարդուն վրայ չարագործութիւն մը չեմ գտած. վնաս ինչ ու գոխ յոռնո յոյսին: Հետեւաբար չեմ կրնար անոր վրայ մահապարտութեան վճիռ արձակել, ոչ ինչ մեծ ոգեշնչութիւն է զոլջնալ պոռթ: Ուստի ձեր խնդիրքին չեմ կրնար համակերպիլ, առ առաքելն կրնամ ընդունիլ, որ անպզտոյն ընթացք մը ունեցած ըլլայ, որով չեմ կրնար ոճրագործութեան պահուած մահուան պատիժը վճռել, այլ կրնամ իրեն զգաստացուցիչ և ուղիղ պատիժ մը տալ, ինչպէս թեթեւ յանցաւորներու համար օրէնքը կը ցուցնէ, և այնպէս գործը կը վերջացնեմ, և այդ մարդն ալ ազատ կը թողում»:

Պիղատոս նոր եղանակ մըն ալ գտած կը կարծէ, Յիսուսին գործը վերջացնելու համար, ո՛չ անմեղը դատապարտել, և ոչ պահանջկոտ և կատաղի ամբաստանողները գրգռել, ոչ իր խիղճին դէմ դործել, և ո՛չ ալ Հրէաներուն առաջարկը բոլորովին մերժած կարծուիլ: Արդէն Պիղատոսի վրայ խօսելով դիտել տուինք (§ 309), որ որչափ անիրաւ և ամբարտաւան, նոյնչափ ալ երկչոտ և վարանոտ բնաւորութիւն ունէր, Առաջ Հրէաներուն թողուց իրենց օրէնքով դատել, յետոյ դատավարութեան ձեւակերպութիւն կատմեց, վերջէն գործը Հերովդէսին վրայ նետել ուզեց, հիմայ ալ յանցանքը և պատիժը մեղմացնելով Հրէաները գոհացնել կը մտածէ:

Բայց այս պայմանն ալ ընդունելի չեղաւ, ամբաստանողներուն պնդումը և ամբոխին ժխորը չդադրեցաւ, և Յիսուսի մահապարտութիւնը պահանջող ձայներ երթալով բարձրացան: Պիղատոս տակաւին իր ընթացքը չփոխեր, և նոր եղանակ մըն ալ գտնելու կ'աշխատի:

315. ՅԻՍՈՒՍ ԵՒ ԲԱՐԱԲԲԱՍ

Մատթ. ԻԷ. 15—18. Մարկ. ԺԵ. 6—7. Ղուկ. ԻԳ. 17—19
Յովհ. ԺԸ. 39

Աւետարանիչներ համաձայնութեամբ կը վկայեն, թէ սովորութիւն էր, որ զատիկի տօնին առթիւ Երուսաղէմի ժողովուրդին խնդրանքին վրայ մահապարտի մը կեանքը չնորհուէր. տեսակ մը իրաւունք ժողովուրդին թողուած, ինչպէս որ վերապետներ կը վա-

յելեն պատիժներ թեթեւցնելու կամ ջնջելու իրաւունքը: Սուրբ Գիրք երբեք տուղ մը այս տեսակ հրէական իրաւունք մը կամ առանձնաշնորհութիւն մը չեն յիշեր, որով չենք կրնար ըսել թէ Հրէից յատուկ սովորութիւն մըն էր այս՝ Հռովմայեցիներէն յարգուած ու պահուած: Հռովմէական սովորութեանց մէջ այս տեսակ յիշատակութիւն մը ունինք Վիկտիաներնեան կոչուած տօներուն առթիւ, և նմանօրինակ սովորութիւն մըն ալ կը յիշուի Յունաց մէջ Ելեւտերեան Բագոսի տօնին համար: Իրենք տառուածներուն հաճոյական մի բան, մահապարտութեանց և ուրիշ պատժապարտութեանց մասնակի չնորհումներ մը գործադրուէին, ժողովրդական խնդրանքներու համեմատ: Հետեւաբար Հռովմայեցիներէն Հրէացներուն նոր չնորհուած իրաւունք մը պիտի ըսենք այդ սովորութիւնը: Իրաւ որ աւետարաններէն դուրս՝ արտաքին պատմիչներու մէջ այսպիսի սովորութեան մը յիշատակութիւնը չունինք, սակայն ոչ ոք կրնայ պնդել թէ արտաքին պատմիչներ ամէն բան անթերի գրած են կամ գրելու տիպ ունեցած են և բնաւ բան մը զանց ըրած չեն: Մեզի համար աւետարանիչներուն վկայութիւնն ալ բաւական է, պատմական պարագայ մը հաստատելու, զոր արտաքին պատմիչներ չեն յիշած:

Երուսաղէմի ժողովուրդը այդ իրաւունքը կը գործադրէր պատիկի տօնին օրը, որ զատիկի հանդիսութեանց մէջ արտագրաւ մաս մը կը կազմէր: Այդ ալ մեզի իբր փաստ կը ծառայէ, թէ այս ուրբաթը իրօք նիսանի 15 և զատիկի առաջին օրն էր: Արձակուելիք մահապարտները Հռովմէական իշխանութիւնը կը ցուցնէր, և եթէ այսպէս կրնանք ըսել, ընտրելաց վակեալ ցանկը դատաւորը կը կազմէր, ժողովուրդը իւր մէջը կը խորհրդակցէր և առաջարկեալներէն մէկ հատին համար կեանքի չնորհումը կը խնդրէր:

Պիղատոս մտածեց այդ պարագային ալ օգտուիլ Յիսուսը ազատելու, և ինքզինքն ալ հանդարտեցնելու համար: Մահապարտութեանց վճիռներն ալ հին առիններ հանդիսաւորապէս կը կատարուէին, և ժողովուրդին վրայ աւելի ազդեցութիւն ներգործելու համար, հանդիսաւոր օրերու մէջ կը գործադրուէին: Սոյն զատիկի օրն ալ երեք մահապարտներու վճիռը պիտի գործադրուէր, որոնք առաւելապէս ժողովրդեան ալ զայրոյթի նշաւակ եղած էին: Այս երեքներուն գլխաւորն էր, Բարաբբա անուն աւազակապետ

մը, որ քաղաքին մէջ ածուղով սիրելու և խռովութիւն հանելու գլուխ եղած էր, և այս խռովութեան մէջ մարդ ալ սպանուած էր, և վիրկսպէս ձեռք ինկած էր և մահուան դատապարտուած, և նոյն օր վճիռը պիտի գործադրուէր խայի պատիժով, և ժողովուրդն ալ ատելութեամբ լեցուն պատիժին գործադրութեան կը սպասէր։ Պիղատոս իր նպատակը դիւրացնելու համար, ազատութեան հաւմար առաջարկութիւնը ըրաւ ազատել. և միայն Յիսուս նախկինին առաջարկել Յեսու Բարաբբայի տեղ, վստահ լինելով թէ ժողովուրդը երբէք պիտի չկարենայ ահարկու խռովարարին և սրինարբու ապստամբին ազատութիւը ուզել, և այս կերպով Յիսուս պիտի կարենայ ազատել։

Բարաբբայի անունը զանազան ընդունելու մէջ յիշ տարբերութեամբ գրուած կը գտնենք։ Բարաբբա, Բարաբբան, Բարաբա, Բարաբան, և Բարաբբա, որոնց մէջ քիչ ակզբնատառութիւնը ոչնչական թիւն ունի, և տարբեր վերջաւորութիւնները իր Ռաբբեի, կամ Աբբայի, կամ Աբբայի որդի կը բացատրուին։ Սակէ աւելի կարեւոր է Յեսու անունը, որ Բարաբբայի կը տրուի Մատթէոսի մէջ, և որ միայն մեր և ասորական թարգմանութեանց մէջ կը գտնուի, և սովորական յոյն և լատին օրինակներուն մէջ չգտնուիր։ Եւ որովհետև Յեսու անունը նոյն ինքն Յիսուս անունին տարբեր հընչումն է, սեռակ մը դիմաբանութիւ կը կազմուի Յիսուս Նազովրեցիին և Յիսուս Բարաբբային բազդատութեան մէջ, և յոյն ու լատին մեկնաբանները զայն ատոր ու հոյ թարգմանիչներէ կատարուած կամայական յաւելում մը կը կարծեն։ Մենք չենք կարծեր որ մեր և ասորի թարգմանիչներ այսպիսի յաւելում մը կարենային ըրած ըլլալ, եթէ առջևնին եղած բնագիրին մէջ չը գտնային։ Արդէն քանի քանի հին յոյն գրչագիրներու և Որոգինէսի բացատրութեանց մէջ Յիսուս կամ Յեսու անունը Բարաբբայի տրուած կը գտնուի։

Երբոր Պիղատոս սեաւ որ թեթև պատիժով մը Յիսուսը արձակելու առաջարկն ալ Հրէաները չգոհացուց, ուրիշ եղանակ մը մտածեց, ինչպէս ըսինք, և պահ մը պրետորիոն դառնալէ, և ինչ ըսելիքը մտածելէ ետքը, նորէն քարայատակը դարձաւ, և բազմութեան խօսելով բաւ, «Այսօր ձեր մեծ տօնին օրն է։ Հռոմէական կայսրութիւնը ձեր տօնին ուրախութիւնը աւելցնելու

համար սովորութիւն ըրած է, ձեր մեծ ուրին առթիւ, ձեր խրնդրանքին վրայ մահապարտի մը կեանքը չնորհել: Այսօր պատրաստուած ենք ազատականտ Բարաբբայի մահուան պատիժը գործադրել, այժմ ալ Նազովրեցի Յիսուսը իրրև մահուան արժանի ինծի կը ներկայէք: Արդ ձեզի կը թողում ընտրել, ո՞րը կ'ուզէք որ արձակեմ, Յիսուս Նազովրեցին, թէ Յեսու Բարաբբան: Գացէ՛ք, մտածեցէ՛ք, և ինձի պատասխանեցէ՛ք»:

Պիղատոս իր նպարագիտութեան մէջ չէր նկատէր, որ ինքն իրեն հակասող կը դառնար: Կեանքի չնորհումը ոչ թէ ամբաստանեալներու այլ դատապարտեալներու վրայ կը գործադրուէր: Բարաբբա դատապարտեալ մըն էր, իսկ Յիսուս լոկ ամբաստանեալ մըն էր, և այն ալ դատարանին թերնով անմեղ յայտարարուած ամբաստանեալ մը, որ է պարզապէս զրպարտեալ մը: Արդ Պիղատոսի կողմէն Յիսուսը Բարաբբային հետ բաղդատութեան դնել, և ժողովրդական հաճութեամբ կեանքի չնորհման ենթարկել, անմեղ Յիսուսը դատապարտեալի տեղ դնել կ'ըլլար, իր առաջին յայտարարութիւնը ոչնչացնել, և Հրէաներուն իրաւունք տալ, ուրիշ Յիսուսի մահապարտութիւնը պահանջեն՝ իրրև օրէնքով դատապարտեալի մը:

316. ՊԻՂԱՏՈՍԻ ԿՈՆԸ

Մատթ. ԻԷ. 19

Պիղատոս իր առաջարկութիւնը ընելով, նորէն պրետորիոն կը քաշուի, Հրէաները կը թողու որ իրենց խորհրդակցութիւնը կատարեն, Յիսուսն ալ մէկկողմնակ կ'առնէ, և ամենայն հանգստութեամբ, կը սկսի անոր հետ զբաղիլ, և երկրութենէ ու պարագայէ վրայ աւելի մանրամասնական տեղեկութիւններ փնտռել: Այս բացատրութեան հիմ կ'ընծայեն մեզի աւետարանին՝ Մինչ նոքա յաննին իսօքերը, որ կերպով մը առեղնական և դատավարական գործերով զբաղիլը կը ցուցնեն:

Այս միջոցին է որ Պիղատոսի կնոջ կողմէն մտերիմ մը առնան կու գայ, և դատաւորին բան մը հաղորդելիքը կ'իմացնէ, և անոր մօտ գալով առանձինն և ծածուկ կերպով կ'ըսէ. «Քեր սիկնոջ

Պրոկուղայի յանձնարարութեամբ կու գամ ձեզմէ խնդրել. որպէս զի Հրէաներուն կողմէն ղրկարտուած Նազովրեցի Յիսուսին խնայէք, և մոռց չի տաք որ Հրէաներուն առելութիւնը նպատակին հասնի: Պրոկուղա տիկին կ'ըսէ, թէ այս գիշեր չատ գէշ երազ մը տեսած է այդ մասին, և երազին մէջ իմացած է որ Նազովրեցին արդար մին է, և անոր հակառակորդները չարաչար վնասներու պիտի հանդիպին: Ուստի չուզեր որ դու Յիսուսին դէմ եղած թշնամութեանց մէջ մաս ունենաս, և անոր մահուան գործակից գըտնուիս»: Պիղատոս կը վերջանայ ատոնցմէն պատմութիւնը, առանց բացատրելու մրջադէպին եղքը: Սակայն հնար չէ չսեանել, որ Պիղատոս արդէն չփոթած, տատիճան մը ևս հատատուեցաւ իւր վարանանց մէջ, առանց տակայն խնդիրին լուծում մը գտնելու:

Պիղատոսի կնոջ Կղաւդիա Պրոկուղայի երազը տարբեր կերպերով կ'ատնուի մեկնաբաններէն. ոմանց համար բնական երազ մըն է, ուրիչներուն համար գերբնական տեսիլք մը: Բնական երազ ըսելու դէմ իւր գժուարութիւն կը նկատուի՝ առնը: Յիսուս առաջին Պիղատոսին բերուեցաւ, հետեւաբար այն առեն միայն կինը առիթութիւն ունեցաւ, և անկէ ետքը քնանալու և երազ տեսնելու առեն չկար: Բայց ընտ պէտք չկայ ըսել, թէ կինը Յիսուսի տատան բերուելէ ետքը միայն կրնար տեղեկութիւն ստանալ: Յիսուս կանուխէն հանրածանօթ անձնաւորութիւն մըն էր, և դատաւորին հետ իւր կինն ալ Յիսուսի անձին վրայ նպատատար գաղափար մը պէտք էր կազմած ըլլային: Չատիկի գիշերը, երբ բոլոր քաղաքը ուրախութեան և չարժման մէջ էր, դատաւորը ամէն բանէ անտեղեակ չէր կրնար ըլլալ, մանատանդ որ այս պատճառով Պաղեստինացւոց կեսարիայէն երուսաղէմ եկած կը հակէր: Յիսուսի ձերբակալութեան, և այդ պատճառով տեղի ունեցած գործողութեանց մասին, դատաւորին հետ իւր կինն ալ եղածը հաչտ աչքով չէին տեսած, և Յիսուսի վրայ խղճացած և եղածը անիրաւ գտած էին: Այդ ղպացումներով քունի մտնող կինը, չատ լաւ կրնար գիշերուան վերջին մասին մէջ երազներ տեսած ըլլալ, եւ երբոր կ'իմանայ որ գործը Պիղատոսին գլուխը եկած է, կը փութայ լուր ղրկել իւր ամուսնոյն, որպէս զի երազին մէջ տեսած ձախորդութիւնները անոր վրայ չգան: Հռոմայեցի կիներուն, և տատատակ ամէն կիներուն կողմէ, երազներու տրուած կարեւորութիւնը ծանօթ·կէտ մըն է:

Անոնք ալ որ գերբնական տեսլքի մը կը վերագրեն Պրոկուղայի երազը, նուազ դժուարութեանց չեն հանդիպիր։ Ոմանք աստուածային տեսլքը հեթանոս կնոջ մը անյարմար գտնելով, դիւական ազդեցութեան կը վերագրեն զայն. իբր թէ սատանան այս կերպով կ'ուզէր մարդկային փրկագործութիւնը եւ իր ժողովին իշխանութեան կործանումը արգելել։ Իսկ անոնք որ կ'ուզեն աստուածային ազդեցութեան վերագրել սոյն տեսլքը, անոր մէջ Յիսուսի անմեղութեան երկնային վկայութիւն մը կը գտանեն, Պրոկուղան հրէական կրօնքին հակառակ, եւ Յիսուսի քարոզութեանց համակիր մէկը կը նկարագրեն, եւ անոր համար աստուածային այցելութեան արժանացած։ Յունաց եւ Լատինաց մէջ այնչափ յառաջացած է այդ կարծիքը, որ Պրոկուղան, Տիբերիոսի նախկին պըշրուհին, վերջէն քրիստոնեայ եղած կը կարծեն, եւ իրենց յայտնութեան մէջ իբրեւ յիշատակելի սուրբ անցուցած են Սրբուհի Պրոկուղայի անունն ալ։ Այս տեղեկութիւնները առջեւ բերինք միայն իբր հետաքրքրական բան մը, թէ ոչ կը կարծենք թէ սոյն նկարագրութեան մէջ, բնական երազէ աւելի բան մը փնտռելու չէ։

317. ԲԱՐԱԲԲԱՅ ԿԸ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԻ

Մատթ. ԻԷ. 20—23, Մարկ. ԺԵ. 8—14, Ղուկ. ԻԴ. 18—23
Յովհ. ԺԸ. 40

Այն միջոցին որ Պիղատոս քաշուած էր, եւ Հրէաներուն առաջարկած էր երկու յանցապարտներէն մէկուն վրայ իրենց հաճութիւնը յայտնել, քահանայապետներ եւ դպիրներ եւ ծերեր, այսինքն է ժողովուրդին առջեւ կնկող ժողովականներ, գործի վրայ էին. որպէս զի ժողովուրդը հաւանեցնեն Բարաբբան նախադասել եւ անոր ազատութիւնը ուզել, որպէս զի Յիսուսի մահապարտութեան գործը ապահովուի։ Պիղատոս այլեւս իր խօսքը բռնուած էր, Յիսուս ալ Բարաբբայի համահաւասար մահուան դատապարտուած մը ցուցնելովը։ Յիսուսի ոխերակ հակառակորդները նպատակնուն հասան, եւ հաւանեցուցին ղժողովուրդն, զի խնդրեցին զԲարաբբաս եւ զՅիսուս կորուսցեն։ Մինչեւ հիմայ ժողովուրդին Յիսուսի հակառակ շարժումները եւ աղաղակները տեղի ունեցած էին, իբր պարզ եւ

անխորհուրդ հեռեւողութիւն մը ուրիշներու կողմանէ կառարուած ցոյցերուն և յայտարարութիւններուն, ինչ որ հաստատակ ամրոխին սովորական գործելուն ձեւն է: Այս անգամ քիչ մը տաքկեր էր խնդիրը. պէտք էր որ ժողովուրդին յայտնուէր ըրածին և ընելիքին նշանակութիւնը. և միանգամայն անոր միտքէն հեռացուէր բռնաբռքայի պէս արիւնկզակ աւազակապետի մը դէմ ղգացած սոսկումը:

Ժողովականներուն յաջողութիւնը մեկնելու համար, չատեր դիտել կու տան, թէ պրետորիոնի առջեւ հաւաքուած ամբոխը, վերջին միաչաբաթի օրը Յիսուսը ուրանալով փառաւորող ժողովուրդը չէր: Անիկա Գալիլիայի և Պերէացի ուխտաւորներու բազմութիւնն էր. կանուխէն Յիսուսի համար խանդավառուած, որ միջոց մը բացակայութենէ եւքը Յիսուսը նորէն տեսնելուն յանկարծ եռանդուռ բորբոքում մը ղգացած էր: Իսկ այսօր հաւաքուած բազմութիւնը բնիկ Երուսաղէմացիներ էին, որք Յիսուսի համար երբեք չատ տաք չեղան, և սինեդրիոնի ազդեցութեան համակերպելու պատրաստ էին: Բայց եթէ այս հաւաքուած բազմութեան մէջ ուխտաւորներուն ալ խառնուած լինելը ընդունինք, քահանայապետներուն և դպիրներուն դիւրին էր ժողովուրդին միտքը դրաւել յուսախաբութեան միասով: Որովհետև կապուած, դաւուած, և դատապարտուած Յիսուս մը, չէր համապատասխաներ ամբոխին ակնկալած փառաւոր և յաղթական և ազատարար մեսիայութեան, ինչպէս ուրիշ տեղ ալ ըսինք (§ 308): Ըստ այսմ դիւրաւ կը մեկնուի հրէական ամբոխին ղգացումներուն յանկարծական յեղաշրջումը:

Երբոր ժողովուրդին խորհելու համար տրուած պայմանաժամը կը լրանայ, և դատաւորին լուր կը տրուի թէ ժողովուրդը պատրաստ է. Պիղատոս նորէն դուրս կ'ելլէ սովորական քարայատակը, և ընդհանուր կերպով իւր հարցումը ժողովուրդին կ'ուղղէ և կ'ըսէ. «Ըսէք ուրեմն, թէ իմ ցուցած երկու անձերէս, Յիսուս Նազովրեցիէն և Յեսու Բարաբբայէն, որո՞ն կեանքը կ'ուզէք որ չնորհեմ, և այսուղ ազատ արձակեմ»: Հազիւթէ Պիղատոս իւր խօսքը վերջացուց, քահանայապետներ և դպիրներ և ծերեր, որք առջեւ անցած էին. ձայն տուին, և բոլոր բազմութիւն ալ անոնց ձայնակցելով, սկսան գոչել և աղաղակել. «Բարաբբան, Բարաբբան»: Պիղատոս, որ այսպիսի պատասխանի բնաւ չէր սպասեր, և

իւր գործածած հնարքին յաջողութեան վրայ մնծայոյս էր, զարմայմամբ մը, և իրր թէ իւր խօսքը չարունակելով, սկսաւ կրկնել. «Ձէ՞ք ուզէր որ Նազովրեցի Յիսուսը արձակեմ, որ ձեր ազգին ալ թագաւոր պիտի ըլլայ եղեր»։ Ժողովականներ եւ ժողովուրդ, առանց Պիղատոսի խօսքերուն մտադրութիւն դարձնելու, միշտ իրենց աղաղակը կը կրկնէին. «Բարաբբան, Բարաբբան»։

Պիղատոս պահ մը լռեց, մինչեւ ամբոխին աղաղակը դադրի և իւր խօսքը կարենայ լսուիլ։ Երբոր քիչ մը հանդարտութիւն կը տիրէ, նորէն խօսելու սկսելով կ'ըսէ, «Եթէ կուզէք որ Բարաբբան արձակեմ, Յիսուս Նազովրեցին ի՞նչ ընեմ»։ Քահանայապետներ և դպիրներ անմիջապէս կը պատասխանեն. Ի խաչ հան զդա, և ժողովուրդը անոնց եւս էն խօլեցէք, խօլեցէք, աղաղակներով օդը թրնդացնելու կը սկսի։ Այստեղ դիտել կու տանք, որ մինչեւ հիմայ Հրէայք Յիսուսի մահապարտութեան վճիռը կ'ուզէին, առանց մահուան կերպը որոշելու, այստեղ առաջին անգամ պատիժին կերպն ալ կը սկսին ցուցնել և խաչի պատիժը կը խնդրեն։ Այս որոշումը հարկաւ պարագաներն էին որ թելադրեցին. որովհետև Բարաբբային համար որոշուած էր արդէն խաչի պատիժը և խաչն ալ պատրաստուած, ուստի երբոր Պիղատոս կը հարցնէր, թէ Յիսուսը ի՞նչ ընէ, Հրէաներ բնական կարգով մը սկսան ըսել. «Բարաբբային համար պատրաստուած խաչին վրայ Նազովրեցին հանել տո՛ւր»։

Պէտք եղաւ որ Պիղատոս լռէ, մինչև որ ամբոխին ժխորը հանդարտի, և անկէ ետքը երրորդ անգամ ըլլալով խօսք կ'առնէ, Ընչո՞ւ ինչ չարեաց, «Ի՞նչ յանցանքի համար կարենամ ես Նազովրեցին խաչի պատիժին դատապարտել, ի՞նչ ձեր գործեց. ո՞չ ապաքէն ձեր աչքեն ալ դաւեցի ու տեսնուեցաւ որ մեծ յանցանքի մը տէր չէ. ուստի աւ առաւելն ինչպէս առաջ ըսի, եթէ Բարաբբան կ'արձակեմ, Յիսուսին միայն իրատական պատիժ մը կրնամ տալ, և այնպէս ազատ թողուլ, և ոչ թէ խաչի մահուան դատապարտել»։ Քահանայապետներ և դպիրներ և ծերեր, Յիսուսի ուխտեալ թշնամիներ, անագին ժխոր մը բարձրացուցին, և բազմութիւնն ալ անոնց եւս էն խօլեցէք, խօլեցէք, աղաղակները անդադար կը կրկնէր։ Ատոնք ըսել կ'ուզէին թէ իրատական պատիժով չեն գոհանար, ազատ արձակուիլը չեն ուզեր, հարկաւ մահուան դատապարտուիլը կը պահանջեն։ Պիղատոսի նշանացի կամ քերա-

նայի յայտարարութիւնները չէին բաւեր բազմութիւնը լուծցնել, անընդհատ և անդադար նոյն խօսքով ազազակը կը կրկնուէր։ Իսուսերը ինքզինքը չուսցած կը զգար մոլեգին ամբոխին պահանջմանց հանդէպ, իր մտածած մեծ հնարքը բոլորովին անյաջողութեան մատնուած էր, վասն զի իր իսկ անմտութեամբ և իր միաքին հակասելով, անգամ մը անմիջ Յիսուսը մահապարտ բարաբբասին հետ բազդատութեան դրած էր։ Վերջապէս ինքն կը սկսրանայր, և ջրամաչին քաքքառփն նոցա։

318. ՊԻԼԱՏՈՍ ՁԵՌՈՒՔՆԵՐԸ ԿԸ ԼՈՒԱ

Մատթ. ԻԷ. 24—25

Պիղատոսի վարքրագի ընթացքը այնչափ աւելի յայտնի կ'ըլլայ, որչափ աւելի կը յառաջնանք իր կատարած դատավարութեան մանրամասնութեանց մէջ։ Ինքն ներքնապէս և հաստատապէս համոզուած էր Յիսուսի անմեղութեան վրայ, որուն դէմ ժողովուրդը ապստամբեցնելու և կայսերութեան դէմ ելլելու և հրէական անկախ թագաւորութիւն մը հաստատելու ձանր ամբաստանութիւններ կ'ըլլային։ Ինքն Հրէաստանի կառավարիչ՝ այնչափ տարիներէ իվեր Յիսուսի վրայ այսպիսի ձեռնարկի մը նշանը սեռած չէր։ Եթէ Յիսուս իսկապէս ասանկ բան մը ընէր, Հրէայք իրենց մոլի ազգասիրութեամբ՝ ընողը չէին ամբաստաներ, և վկայութիւն և հաստատութիւն չէին տար, և չէին թողուր որ ամբաստանելոյն հարցաքննութեանն ասանկ բան մը քաղուէր։ Ուրեմն յայտնի էր թէ անձնական հակառակութեան հետեւանք էր եղածը, և Պիղատոս ինքն ալ գիտէր, ըէ ա՛ռ նախանձո՛ տարնեցին զնա։ Հետեւապէս իրենց ուրիշ բան չէր մնար, բայց եթէ վերջնական և կտրուկ վճիռով մը ամբաստանողներուն, կամ լաւ եւս զրպարտողներուն առաջարկը մերժել, Յիսուսը ձեռնբներնէն առնել, և ազատութեան ներքև դնելով՝ ազատ արձակել։ Հակառակ այդ յայտնի և իրաւացի ճանպուն, կերպ կերպ հնարքներու կը դիմէ, որ Հրէաները հաճեցընէ ու համոզէ Յիսուսը արձակելու, կարծելով որ անձնական եւ արմատացեալ ատելութիւն մը մանր ու թեթեւ կերպերով կրնայ մարիլ։ Այդ հնարքները հետզհետէ բացատրեցինք, անոնց կարգէն է եւ ձեռք լուալու ձեւակերպութիւնը։

Սովորական խօսից եզանակ մըն է, որ երբ մէկուն՝ գործէ մը մասնակցութիւն ունենալ չուզէր պիտի յայտնէր, ձեռքը լուաց, ու ՀԷՔԵն ելաւ կ'ըսենք: Այդ ոճին գործնական ձևը հրէական սովորութեանց մէջ կար: Երբոր վիրաւոր մը գտնուէր և վիրաւորողը չգտնուէր, վիրաւորին գտնուած տեղւոյն գլխաւորները իրենց քաղաքին կամ գիւղին մասնակցութիւն չունենալը յայտնելու համար, երկու մը մէջ սեղ պիտի դնէին, և անոր գլխուն վրայ ձուլուելին պիտի լուային, ըսելով, թէ ՁԵՌՔ ԴԷՐ ՉԱՆՔ ԱՅՍ ՀԵՂԻՆ ԼՈՒԱՑԻՆ, Ե ՉԵՔ ԴԻՏԵՑԻՆ (Բ. Օր. ԻԱ. 6—7): Պիղատոս այդ հրէական արարողութեան նմանութիւնը կ'ուզէ կատարել հանդիսաւորապէս բազմութեան առջեւ, որպէս զի անոնց վրայ ապաւորութիւն գործէ, թէ անմեղ արիւնին վրէժխնդրութենէն, իրենց վրայ կը ձանրանայ, եւ կրնայ իրենց վրայ անէծք և փորձանք հրաւիրել: Այս կ'ընէ, որովհետև կը տեսնէ որ այլ եւս իրաք ու հնարք օգուտ չընէր, մանաւանդ թէ չփոթութիւնը ու խառնակութիւնը կը չատնայ եւ աւելի խռովութիւն կ'ըլլայ:

Ներկայացուածին վրայ, ուր կը գտնուէր տակաւին, բազմութիւնն հանդէպ կանք ու կրնայ բերել կու տայ, եւ ջուրով ձեռքները կը լուայ բարձրաձայն յայտարարելով. «ԲԱՒԱԿԱՆ ԵՄ ԵՒ ՄԵՐԵՆ ԱՓԱՓԱՅԵՔ ԱՅՍՈՐԻՆ, ՔԱՀԱՆԱՅԻՔ: Ես չեմ ուզեր պարտաւոր մնալ անմեղի մը արիւնը թափել տալով և անոր կնանքը վերցնելով, որովհետև ես անիկայ մահապարտութեան արժանի չեմ գտներ: Բայց քանի որ գուք կը պնդէք, պէտք է որ գուք բոլոր պատասխանատուութիւնը ստանձնէք, և գուք միայն պարտաւոր մնաք այն ամէն փորձանքներուն ու անէծքներուն, որ անմեղ արիւն թափողներուն գլուխը կը հասնին»:

Պիղատոսի միտքով, Հրէաներն պիտի տակաւին այդ անեղ պատասխանատուութենէն ու տեղի պիտի տային: Ընդհակառակն Հրէայք այդ ձեւին մէջ տեսան Պիղատոսի զիջողութիւնը և իր կարծիքէն եւս կենալով, իրենց պահանջին համակերպելու պատրաստականութիւնը, ուստի, գոհունակութեամբ ու խնդութեամբ սկսան պոռալ. «ԱՐՅՈՒՆ ՊՈՂՈՏ Է ՎԵՐԱՅ ՄԵՐ ԵՒ Է ՎԵՐԱՅ ՈՐԴՈՑ ՄԵՐՈՑ: Դուն հանդարտ եղիր, մեզ քու վրադ պատասխանատուութիւն չմնայ, քանի որ կը վարանիս այդ մարդուն մահապարտութեան արժանի լինելուն վրայ: Մենք գիտենք և համոզուած ենք այդ մասին, և

պատրաստ ենք ամէն պատասխանատուութիւն վրանիս առնել։ Ինչ անէծք և ինչ վտանգ որ այդ մարդուն սահուան պատճառով պիտի կարենայ տեղի ունենալ, թո՛ղ մեր վրան գայ, և մեզմէ եւթն ալ յոլտաց յորդիս բոլոր մեր ազգին վրայ։ Մի՛ վարանիր այլ եւս մահուան վճիռը արձակել»։

Մեկնիչներ և Սուրբ Հայրեր Հրէաներուն այդ յայտարարութիւնն աւելի դիտել կու տան, թէ այն ամէն փորձանքները, զորս Յիսուս կանուխէն գուշակեց Երուսաղէմի և տաճարի կործանման վրայ խօսելով (§ 242—247), Հրէաներ այս կերպով կամովին վրանին հրաւիրած եղան, և անոնց դարուց ի դարս կրած տառապանքները և նեղութիւնները, յաժառակամ տանձնուած պայմաններու ձեւն առին։

319. ԲԱՐԱԲԱՅԻ ԱՐՁԱԿՈՒԻԼԸ

Մատթ. ԻԷ. 26, Մրկ. ժե. 15, Ղուկ. ԻԳ. 24—25

Պիղատոս, մինչ իւր հետքերուն յաջողութեան վրայ յուսադիր, Հրէից զգայուններն լսել չ'ուզեր, և իւր կատարեալ իշխանութիւնը գործածել խոստովել, նորէն անակնկալի դիմաց կը գտնուի, երբոր կը տեսնէ որ Հրէաներ արձակ համարձակ անմիջապիսին պատասխանատուութիւնը կը տանձնեն, և իւր խիղճին կատարեալ հանգստութիւն կու տան։ Քարայատակը կը թողու և նորս կը մտնէ, որպէսզի վի՛ւ իւր վճիռը կամ որոշումը արձակէ։ Այնպիսի երկու մարդ ունէր. Բարաբան արձակել, և Յիսուսը խաչել։ Առաջինը պետութեան տեսի չէր տար, որչափ ալ անարգութեամբ մըն էր, որուն ազատ թողուլը կրնար նոր անախորժութեանց տեղի տալ, այլ վերջապէս հակառակութեամբ և զօրութեամբ պիտի էր արգիլել և զսպել։ Ինքն առաջարկած էր, պաշտօնական խօսք և գործ լրացած էին, պէտք էր զայն գործադրել, ինչ ալ բլլար հետեւանքը. ուստի այդ առաջին մասին գործադրութիւնը հրամայեց։ Բարաբան բանտէն բերուեցաւ, իւր վրայ դրուած վճիռը ջնջուեցաւ, ազատուելուն պաշտօնական գործողութիւնները եղան. հարկաւ այդ չնորհէն օգտուելով, իւր նոր կեանքը

տարբեր կերպով վարելու յորդորներ ալ լսուելնյան, եւ առաքեալը յանձնուելու ներկայ թագմութեան։

Գալով Յիսուսին խաչուելուն, Պիղատոսի դժկամակութիւնը առակաւին կը տիրէր իւր միտքին վրայ, եւ նորանոր հնարքներու դիմելու ճանպէն չէր հրաժարած, առանց երթեք իւր իշխանութեան կարուկ գործադրութիւնը ձեռք առնելու։ Ով որ լսրծուն գնանի վրայ կը քալէ, որչափ ալ պահ մը գգուչութիւններ ընէ. բայց վերջապէս կը սահի, եթէ նոյն գնանին վրայ յամառութեամբ մնայ։ Այս եղաւ Պիղատոսի վիճակը։ Նա վերջնավերջոյ Յիսուսը խաչելու հրամանը տուաւ, այնպէս որ այդ անիրաւ մահուան գործադրութիւնը առանձնոյ կատարեալ գիտակցութեամբ եւ յայտնի խղճահարութեամբ, իւր տեղ եւ եպերելի ընծայքին ամբողջ պատասխանատուութեան ներքեւ մտնելով, երբ կը կարծէր անկէ խուսափիլ։ Պիղատոս այդ վայրկենին մինչեւ վերջնական վճիռը, նորէն կարգ մը վարանոտ գործեր կատարեց, զորս Յովհաննէս միայն կը պատմէ եւ միւս երեքը անոնց մասին կը լռեն, որովհետեւ գործին իսկութիւնը չեն փոփոխած, թէպէտեւ Պիղատոսին փոքրոգութիւնը եւս քանզեւս երեւան հանած են։

Ըստ այսմ Պիղատոսի որոշմանց մէջ երկու ասպիճաններ պիտի որոնենք. մէկ մը կէսաւակէս եւ երկրդիմի որոշում մը վերջնական որոշումէն առաջ եւ տարբեր, եւ մէկ մըն ալ վերջնական եւ կատարեալ եւ գործադրական որոշում մը։ Երեք աւետարանիչներ որ այդ երկու որոշումներուն միջեւ կատարուած պարագաները չեն պատմած, երկու որոշումները իրարու կցելով, իբրեւ մի վերջնական որոշում մը կրցած են ցոյց տալ։ Իսկ Յովհաննէս, որ միջանկեալ պարագաները կը պատմէ, վերջնական որոչման յետաձգութիւնը կը յետաձգէ։

Երբոր Բարաբբա արձակուեցաւ, կերպով մը Յիսուսի դատապարտութիւնը հաստատուած եղաւ։ Հրէաներուն համար այլ դատապարտութիւնը կրցաւ իրրեւ մահապարտութիւն առնուիլ, եւ դրծին վերջնական ելքն ալ զայն հաստատեց։ Իսկ Պիղատոսի համար տակաւին պարզ պատժապարտութիւն էր, եւ ըստ այնմ ալ գանակոծութեան հրամանը տուաւ։

ՏՀՕ. ՅԻՍՈՒՍԻ ԳԱՆԱԿՈՉՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. ԻԷ. 26, Մարկ ԺԵ. 15, Յովհ. ԺԹ. 1

Լոկ քանի մը բառերով կը գոհանան աւետարանիչները, ամբողջ եղելութիւն մը բացատրելու համար։ Մատթէոս և Մարկոս կը պատմեն. Եւ ՅԻՍՈՒՍ գան հոբեալ. Յովհաննէս կը գրէ. Ետ գան եհաք. և մեզի կը մնայ գանակոծութեան նպատակին և պարագայից վրայ քիչ մը աւելի երկարել։ Գանակոծութիւնը, երբեմն ամբողջ և ըրեալ պատիժ էր, երբեմն թեթև յանցանքի համար կը կատարուէր, և երբեմն պատժի լոկ սկզբնաւորութիւն էր, երբոր մահապարտութեան պատիժ աւելի ըլլար։ Այս պարագային գանակոծութիւնը կը ծառայէր մահապարտը նախապատրաստելու աւելի սաստիկ տանջանքին։ Դարձեալ գանակոծութիւնը կը կատարուէր երբեմն հրէական օրէնքով, և երբեմն հռոմէական օրէնքով։ Հրէից սրբեալուած էր քառասուն հարուածէ աւելի տալ. Ետ հոբցեն պիտ ըսո ամպարշտութեան նորա, ետուալ տասսուն, և այլ մի՛ յաւելցուսն (Բ. Օր. ԻԵ. 3), և այս պատճառով Հրէայք սովոր էին միշտ երեսունեւերկու հարուած տալ, որպէս զի սխալմամբ քառասունը անցուցած չըլլան, և սուրբ Տառ Պօղոս կը գրէ. Ի Հրէից հնգից տասսուն պակաս ոչինչ (Բ. Կորնթ. ԺԱ. 24)։ Իսկ Հռոմայեցւոց մէջ օրէնքով չափ մը չկար, և պատահար ուզածին չափ կրնար շատցնել հարուածները։ Վերջապէս գանակոծութիւնը երբեմն կ'ըլլար գաւազանով կամ բիրաւ, երբեմն կաշեայ վոտով կամ արջառակիւով, երբեմն չուան խարտանով, և երբեմն ձայրերը երկաթէ վուշերով զօրացած մարմնեղով։ Պատմիչներէն ոմանք կը յիշատակեն թէ Հռոմայեցւոց մէջ գաւազաններ ապառներուն կը պահուած, իսկ խարտանները պերիներուն և սարուներուն։ Հռոմէացիի իշխանաւորներուն առջևէն սակրատոր թարտաւանները կ'երթային, որք իրենք կը կրէին տապար մը գաւազաններով խուրձ կապուած։ Յանապանները պէտք եղած ատեն խուրձը կը քակէին, և տապարը կամ գաւազանները կը գործածէին։ Այսչափ տարբերութիւնով մէջէն Յիսուսի վրայ գործածուած կերպը որոշելու համար աւետա-

բաններէն որոշ նշաններ չունինք։ Բայց յայտնի է թէ այս անգամ հրէական գանակոծութիւնը չէր, այլ հռովմէականը. քանի որ Հռովմայեցի զօրաւորին հրամանովը կը կատարուէր։ Իսկ կիրառուած գործիքները՝ հաւանաբար Պիղատոսի սակրաւորներուն գործաններն էին, թէպէտ ըսողներ ալ կան, թէ նազովրեցի Յիսուսը հռովմէական ազատ քաղաքացի չլինելուն՝ կաչեայ խարազաններ գործածուած պիտի ըլլան անոր վրայ։ Ծեծելու կերպին համար, հին յիշատակներէն կը քաղինք, թէ յանցապարտը մերկացնելով ձեռքերէն կարճ սիւնի մը կը կապէին կօրացնելով անոր թիկունքը, որ աւելի դիւրութեամբ ընդունի հարուածները։ Համաձայն այս տեղեկութեան կանգունի մը բարձրութեամբ սիւն մը կը պահուի Հռովմայ Սրբուհի Պրաքսիդէի եկեղեցւոյն մէջ, մինչ Կոստանդնուպոլսոյ յունական մայր եկեղեցւոյն մէջ երկնէկ սիւնի կտոր մը կը պահուի. երկուքն ալ իբր Յիսուսի ձաղկանաց սիւնը։ Հարուածներուն թիւին վրայ բարեպաշտական տեսութեամբ ենթադրութիւններ շատ են, մինչեւ իսկ լատին կուսանի մը տեսիլքին համեմատ, 6666 հարուած տուեր են ըսուած է։ Մեզի դժուար է թիւ մը որոշել։

Առաջ աւելի կարեւոր է գնահատել թէ ինչ էր Պիղատոսի միտքը գանակոծութիւնը հրամայելուն մէջ։ Մատթէոսի և Մարկոսի գանակոծութենէն ետքը եղելութիւնները լուծելնին, և անմիջապէս խաչելութիւնը պատմելնին այնպէս կրնայ ցուցնել, թէ պարզապէս մահապարտութեան պատիժին սկզբնաւորութիւնն էր։ Սակայն Յովհաննէսի տուած մանրամասնութիւնները կը ցուցնեն, թէ Պիղատոս իւր նախապէս առաջարկած ձեւին կը հետեւէր, և Յիսուսը ոչ թէ ապստամբութեան քրէական յանցանքի, այլ լոկ անխորհուրդ չարժուններու յանցապարտ նկատելով, գանակոծութեան պատիժով կ'ուզէր ինդիրը փակել, և Յիսուսը յանցանքին համեմատ պատժուած նկատելով, ազատ արձակել։ Իրաւ երկու անգամ այս առաջարկը ըրած էր Հրէաներուն, և անոնցմէ մերժուած, սակայն կը մտածէր, թէ գանակոծութեան իրականացումը և Յիսուսին հարուածներուն ներքեւ կրած տանջանքը, և անոր կերպարանին վրայ յառաջ եկած ցաւագին փոփոխութիւնը, շատ աւելի ազդու պիտի ըլլային, քան թէ կանուխէն պրուցուած խօսքերը։ Պիղատոս իւր տեսութեամբ և այդ կերպով յաջողած պիտի ըլլար իւր մտածա-

ձին հնարքներուն մէջ, որոնցմէ չէր հրաժարէր, և անմեղութեան կտրուկ վճռով գործը վաւերելու արիւնքին ալ չունէր։

ՃԻ. ՊԻԼԱՏՈՍԻ ՉԱՓԱՆԸՐԸ

Մատթ. ԻԷ. 27—30, Մրկ. ԺԵ. 16—19, Յովհ. ԺԹ. 2 3

Երբոր Պիղատոս իրեններուն հրամայեց Յիսուսը գանակոծել, կ'երեւի թէ չափ և ոչ կերպ որոշեց, այլ միայն յանձնարարեց սպաներուն, որ Հրէից կարծեցեալ թագաւորին, կամ ինքզինք Հրէից թագաւոր կարծել տալ ուզողին յարմար պատիժը տան։ Ակէ զինուորներուն առացած ազատութիւնը ուզածնին ընելու և ուզած խայտառակութիւններուն գործադրելու՝ յանցապարտ դառնած նազովրեցիին վրայ։ Ինչպէս Պիղատոս, նոյնպէս և իր զինուորականներն անարդական նպատակ մը ունէին Հրէաներուն վրայ, և իրենց ձեռքը ինկած ծիծաղելի թագաւորին վրայ կատարուած ձաղանքով, ամբողջ հրէութիւնը ու անոնց իշխանութիւնն ու պատիւը ծաղրելու նպատակն ունէին։ Այդ բանին պատճառ տուողներն նոյն ինքն Հրէաներն եղած էին, և իրենց խելացի կարծուած ժողովականները, որոնք երբ Յիսուսի վրայ առելութիւնին յագեցնելու համար զայն իրր կայսրութեան դէմ ապստամբ մը կ'ուզէին ցուցնել, և Հրէից թագաւորութիւնը վերականգնել չկանացող կը կարծեցնէին, նոյն իսկ իրենց ազգը կը խայտառակէին իրր ապստամբ և խռովեցուցիչ և թագաւորութեան հետամուտ ամբաստանելով մէկ մը, որ ոչ զէնք ունէր և ոչ զինուոր, ոչ բանակ և ոչ հանդերձանք, և ոչ աւել մը ուր ամրացած կամ ուր պաշտպանուած ըլլար։ Ծիծաղելի թագաւորութիւն մը. բայց աւելի ծիծաղելի էին զայն մատծող և պատուրին ներկայացնողները։

Երբոր գանակոծութիւնը բաւարար չափով մը կը յառաջանայ, զինուորներ կամ սակրաւորներ ձեռը կը դարձնեն, և Յիսուսը, արդէն գանակոծութեան համար մերկացուած, ու մարմինը գաւազաններուն անխնայ հարուածներուն տակ ճմլուած ու խոչտանգուած, կը տանին պրետորիոնին ներսը, զօրանոցին գաւիթը, և հոն որչափ որ պրետորիոնի պահպանութեան համար կեցած զինուորներ կան, ղրկուկը կը թափին, և Յիսուսի անձին վրայ հրէական ազգը

ծալրելու նպատակով, ծաղրական թագաւորի ձեւեր կը կատարին։ Այս կերպով ոչ միայն Յիսուսը իբր ծաղրելի թագաւոր մը կը խայտառակեն, այլ և Հրէաները ծաղածանակ թագաւորէ ատելի բանի մը անարժան և անպատական կը ցուցնեն։

Զինուորներուն կատարած ձաղանքը կատարելապէս Հռոմայեցի լեգէոնականի տիպարը ունէր, մէկ կողմէն հպատակ և յաղթուած Հրէաներու համար նախատական, և միւս կողմէն ձեռնարկին ինկած խեղճին համար կոչտ և անգութ։ Յիսուսը, որ արդէն գանակոծութեան համար մերկացուած էր, կը նաւցնեն մէջտեղ ծաղրական նատարանի մը վրայ իբրեւ գահ, կռնակը կը նետեն լէգէոնականներուն գործածած կարմիր քղամիդի կամ տապոսի հինցած և թղլուած պատառ մը՝ իբր արքայական ծիրանի, ձեռքը կու տան եղէգի կտոր մը՝ իբր թագաւորական մականի, ձեռնարկներուն ներքեւ գանուած փշոտ ճիւղ մը կը բոլորեն և կնիւնով կը կապեն և գլուխին վրայ կը դնեն՝ իբր պսակ, և կը սկսին ծաղրել. «Ահա Հրէաներուն վայել թագաւոր մը»։ Բաւական չէր ծաղրական կերպարանքը տալ, անոր հետեւանքն էր նաև ձեռնարկին ինկած խեղճը առնչել և նեղել, երեսը թքնել, ապտակներ իջեցնել, և ձեռքի եղէգովը փուչով պսակուած գլուխը ծնծղել աւելի կսկծցնելու համար, և առչուբը անցնելով՝ ծաղրական խոնարհութիւններ և երկրպագութիւններ ընել պաշտօնական ոչխոյին ազաղակը բարձրացնելով. Ողջ լե՛ր Թագաւոր Հրէից։ Այդ խայտառակ ձաղանքը բաւական երկար տեւեց, պրետորիոնի ներքին գաւիթին մէջ, ուր Հռոմայեցւոց զինուորներու ձեռքով և անոնց գունդին մէջ, ուր Հրէաներ մտած չէին։ Դատաւորին կողմէն ոչ որոշակի այդ տանջանքին համար հրաման տրուած էր, և ոչ ալ վերջնական մահապարտութեան վճիռը արձակուած էր, այլ ինչպէս դիտել տուինք, անորոշ կերպով գանակոծութեան և պարզ պատժապարտութեան հրաման մը կար, և մնացածը պահակ զինուորներուն կամ սակրատր բռնապաններուն կամքէն յառաջ եկած գործեր էին։ Հրէայք առանց եղածը մօտէն տեսնելու, եղածին լուրը հարկաւ կ'առնէին, և իրենց խօսքերով, և թերեւս նաև պարգեւներով, զինուորները կը գրգռէին իրենց հնարիմայ տանջանքները սաստկացնել և երկարել։ Չէին մտաբերեր, կամ մտաբերել չէին ուզեր, թէ երբ Յիսուսը իբրև ծաղու թագաւոր ձաղանաց

ննթարկուելուն կը գործակցէին, բուն իսկ իրենց ազգը և իրենց ազգութիւնը ծաղրել տալու կը նպաստէին:

Յիսուսի ձայնաց գործածուած նիւթերուն մէջ գլխաւոր տեղ կը գրաւէ փուչէ պահակը, թէ իւր տարօրինակ նորութեամբը և թէ խոժդուժ հեգնութեամբը: Անտարակոյս է որ գինուորներ, ինչպէս եղեգն ու կղամիթը, նոյնպէս փուչէ պահակին նիւթն ալ, ձեռքի տակ գտնուած բաներէ պատրաստուին. իսկ ձեռքի տակ ունէին վառելիք խոխոնները: Փուչէ պահակի մասունքներ երեսուն տեղէ տեսիլ կը ցուցուին այսօր. բայց աւելի նշանաւորներ կը նկատուին, Փարիզի, Բիզայի, Թրէվիի, և Պրուժի եկեղեցիներուն մէջ պահուածները, և անոնց վրայ եղած գնուածիւններով կը տառապուի, թէ գործածուած ճիւղերը փշատիի կամ վայրի յունապենիի չոր ճիւղեր էին, կլորած կամ բոլորուած և ինիւնով կապուած: Փշատիի փուչերը բաւական սուր և ամուր են, և մանաւանդ գանկին շուրջը խայթիչ և աստիկ ցաւեցուցիչ կը լինին, արիւնալից վէրքեր ալ պատճառելու բաւական, գլուխն ու երեսը քաղցեցուցիչ կերպարանի վերածելու չափ:

322. «ԱՀԱ ԱՑՐԴ ՅՉԲՉ»

Յովհ. ԺԹ. 4—7

Պիղատոս չուարած ու վարանոտ իւր դատարանին մէջ նստած, դժուարին պարագայէն ազատելու կերպեր կը մտածէր: Մէկ կողմէն միաքն ու խելքը չէին ներեր Յիսուսի մահապարտութիւնը վճռել. միւս կողմէն սիրտն ու կամքը չէին զօրեր Հրէաներուն պահանջը մերժել, և ինչ որ քերնով կը հռչակէր՝ գործով ալ հաստատել: Հետամուտ էր որ համոզմամբ կամ կարեկցութեամբ կամ զիջողութեամբ Հրէաները ետ կենան իրենց պահանջումէն, և Յիսուս ազատուի Հրէաներու հաճութեամբ: Մինչեւ հիմա տեսանք Պիղատոսի այդ մեղմեխ ընթացքին զանազան երեւոյթները: Անանք բաւական բազմաթիւ եղան, և ամէնքն ալ Պիղատոսը իւր նպատակին չհասուցին, բայց Պիղատոս դեռ չէր յուսահատած իւր կարծեցեալ հնարագիտութիւնները վերջացնել, և խիղճին վկայած արդարութիւնը գործադրել:

կը կարծէր թէ գանակոծութիւնը, իրեւ պարզ պատժապարտութիւն, գործադրութենէ ետքը ուրիշ ոգիու պիտի ըլլար, ուստի կը մտածէր, որ Հրէաներուն նորէն լուսի, և իբր թէ անոնց կամքը կատարած ըլլալը յայտնէ և գործը վերջացնէ։ Երբոր կ'ուզէ իր հրամայած պատիժին գործադրութիւնը տեսնել, կը տեսնէ որ զինուորներ, ա՛լ աւելի առաջ անցեր են նպատակակէտ ձաղանքով. ինքը կը զգաստի, և նորէն Հրէաներն ալ պիտի զգաստին կարծելով, կը մտածէ Յիսուսը այդ խնդիր ու խղճալի վիճակի մէջ բազմութեան ներկայացնել, և անոնց սիրտը չարժել։

Կը հրամայէ որ Յիսուսը զօրուցին գաւիթէն դուրսի քարայատակը բերին, և ինքն ալ առջեէն դուրս կ'ելլայ. և քահանայապետներուն ու դպիրներուն ու ժողովուրդին խօսելով կ'ըսէ. «Ձեզի արդէն յայտնեցի, որ ես ձեր ամբաստանած նազովրեցի Յիսուսը ամէն օրինական կերպով քննեցի ու գտայ, բայց անոր վրայ մահուան արժանի ձանր յանցապարտութիւն մը չգտայ. բայց որովհետև այսպէս թէ այնպէս ժողովուրդին մէջ չփոթութեանց պատճառ եղած է, անոր համար պարզ և մեծ յանդգնութեան համար որոշուած պատիժ մը տալ բաւական սեպեցի, և ըստ այնմ ալ հրամայեցի։ Գանակոծութիւնը կատարուեցաւ և աւելի պատիժներ ալ տրուելոյն արդէն, և իբր վիճակն իսկ կը ցուցնէ, որ այլ ևս նշանակութիւն ունեցող գործ մըն ալ չկրնար ընել։ Դուք ալ երթոր այդ վիճակը տեսնէք, հարկաւ նոյն համոզումը պիտի գոյացնէք, անոր համար ուզեցի միևնոյն վիճակի մէջ զայն դուրս բերել և ձեզի ցուցնել։ Ահա ձեր մարդը, նայեցէք ու տեսէք, եթէ յանցանք ալ ունի, եւեթօք պատժուած է, այսպիսի մէկէ մը կայտռութիւնը վախ չունի, դուք ալ կրնաք այդ մասին ապահով ըլլալ»։

Պիղատոսի ակնկալութիւնը այս անգամ ալ պարապի ելաւ։ Քահանայապետներ առջեւ անցան պատասխանել, անոնց հետ և ապստամբք, որք են անոնց իշխանութեան ներքեւ գտնուող, վարձեալ եւ ժողովուրդը գրգռելու ու ժողովուրդին աղաղակներուն առաջնորդելու համար յատկապէս բերուած անձեր, ամէնքը սկսան բարձրաձայն պոռչտալ, «Ի՞նչ ազատել, ի՞նչ արձակել, արդէն անոր խաչուիլը խօսուեցաւ. ժամ յառաջ գործադրութիւնը կ'ուզենք, է խաչ հան, է խաչ հան պըռ»։ Պիղատոս քիչ մը աւելի զայրացկոտ ձեւ մը

բռնելով, և վերջնական մերժումի տալեր առնելով կը պատասխանէ. «Ըսի ու կը կրկնեմ, ես այլ մարդուն վրայ մահապարտութեան յանցանք չեմ դներ, ես այս մարդուն համար խառն վճիռ չեմ կրնար տալ. գայէ՛ք, ինչ կ'ուզէք րրէք, դուք ձեր ձեռքով խաչեցէք»:

Քահանայապետներ չվոխեցած, և կարծելով որ Պիղատոսի ընդդիմութիւնը յաղթելու գօրաւոր միջոց մը կ'ըլլայ, պահ մը առաջնորդութեան ձեւը կը փոխեն, քաղաքական ամբաստանութիւնը կը մոռնան, և կրօնական ամբաստանութիւնը կը խօսին ինչ որ իրենց քահանայապետական ժողովին վճիռն էր (§ 307), և մինչև հիմայ լռած էին, հեթանոս դատաւորին համար կարեւորութիւն չունենալիքը գուշակելով: «Եթէ դուն, կ'ըսեն, կը կարծես որ այդ մարդը կայսերութեան աչքին նշանակութիւն չունի, և անոր համար անոր կեանքը վերցնելու հոգ չես ըներ, սակայն նա մեզի համար և մեր օրէնքով պէտք չէ այլ եւս ապրի, վասն զի ինքզինքը աստուածորդի կը հռչակէ և մեր կրօնքը կ'ուզէ կործանել, ինչ որ կայսրութիւնն ալ խոստացած ու յանձն առած է միշն կերպով պաշտպանել»: Հրէայք կը սպասէին այս կերպով Պիղատոսը տեղի տալու ստիպել, սակայն անոնք ալ այս անգամ սխալ ճանապարհ բռնած եղան, որովհետև Պիղատոսին վարանումն ու չփոխութիւնը աստիճան մը եւս չաւելցուցին:

323. Երրորդ Աստան

Յովհ. ԺԲ. 8—11

Աստուածորդի կամ Որդի Աստուծոյ ըլլալուն համար եղած յայտարարութիւնը նոր ապաւորութիւն մը ըրաւ աւելորդապաշտ և փոքրոգի հեթանոսին վրայ: Աստուածներու որդիներ և աղջիկներ շատ ունէին հեթանոսները իրենց կրօնքին մէջ. և մանաւանդ այն ժամանակին մէջ Հռովմայեցւոց աւելորդապաշտութիւնը ընդարձակած էր իրենց տիրապետութեան չափ, և իրենց տիրած աշխարհին կիրներուն աստուածները ներս քաշուցած և ընդունած էին այն համոզմամբ, թէ ամէն երկիր իւր չահապ աստուածներն ունի, և երկրին տիրողները պէտք է որ այն աստուածները յարգեն ու պահպանեն իրենց տիրապետութիւնը ամրացնելու համար: Հրէաներուն ենովան ալ Պաղեստինի չահապն էր, այն ալ կրնար իւր որդիներն ունեցած ըլլալ, և անոնցմէ մէկին ալ կրնար երկիր եկած ըլլալ: Սրբէն ամէն պարագաները կը նպաստէին այդ կասկածը ամրացնելու Յիսուսի վրայ. բարձր վարդապետութիւն մը, զօրաւոր հրաշագործութիւն մը, գերբնական խորհրդաւորութիւն մը, և նոյն իսկ հաւանաբար և ամբաստանութեանց և չարչարանքներէն ազատականին շատ բարձր վեհութիւն մը: Ամէնքը համարակ մարդիկներէ շատ վեր հանած էին Յիսուսը՝ Պղատոսին աչքին: Երբոր կը լսէ թէ Յիսուս ինքզինքը Որդի Աստուծոյ հռչակած է, իւր կասկածը կը զօրանայ, թէ իրօք Պաղեստինի չահապ ենովայի յայտնութեան մը դիմաց կը գտնուի: Մէկէն բազմութիւնը կը թողու, ապարանքը կը քաշուի, կ'առանձնանայ և Յիսուսն ալ ներէն մօտը բերել կուտայ, այդ նոր յայտարարութիւնը լուսաբանելու համար:

«Դուն ո՞վ ես, դուն ուսո՞ց ես», կը հարցնէ Պիղատոս յանկարծական կերպով մը։ Յիսուս կը լռէ։ Պիղատոս հարցումը կը կրկնէ։ Յիսուս նորէն կը լռէ։ Պիղատոս կը սիրէ, բայց Յիսուս միշտ լուռ է։ Պիղատոս զայրացմամբ մը կ'ըսէ. «Հրէաներուն չպատասխանելիր, լաւ. իրաւունք ունէիր անարգելու. ինձի ինչո՞ւ չես պատասխաներ, միթէ չի՞ս ալ անարգելու կը յանդգնիս. չե՞ս գիտեր որ քու բախտդ ինէ կախուած ունի, ւ՛ան զի կատարեալ իշխանութիւն ունիմ, կ'ուզեմ քեզ խաչել կրնամ, կ'ուզեմ քեզ արձակել կրնամ»։ Յիսուս այս խրոխտ յայտարարութեան առջեւ չուներ ալեւս և կը պատասխանէ. «Դուն կ'ըսես թէ կատարեալ իշխանութիւն ունիս. բայց միթէ քեզմէ բղխած է՞ այդ իշխանութիւնը։ Ոչ երբեք։ Աստուածային կարգադրութիւն մըն է որ կը կատարուի. և դուն՝ քու իշխանութիւնդ գործածելու կարողութիւն չէիր ունենար, եթէ այդ մասին աստուածային թոյլտուութիւն եղած չըլլար։ Դուն քու իշխանութիւնդ գործածէ՛, դուն ալ խաչել տուր, բայց քեզմէ աւելի մեծ պատասխանատուութիւն պիտի ծանրանայ անոնց վրայ, որք զիս քու առջեւդ ամբաստանեցին և իմ վճիռը քու ձեռքդ յանձնեցին»։ Յիսուս այս վերջին խօսքերով թէ՛ աստվին լուսնան պատճառն ալ բացատրած եղաւ, և թէ՛ իրեն ո՞վ և ուսո՞ց ըլլալը յայտնեց։ Հեթանոս անձի մը, աւելորդապաշտ մէկու մը, վատոգի դատաւորի մը, ասկէ աւելի բացատրութեան պէտք չկար՝ վիրապտծութեան գերբնական խորհուրդը պարզարանելու։ Պիղատոսի համար այսչափն ալ բաւական էր, նորա մեղքը պատկերնելու համար, թէ Հրէաներուն յայտարարութեամբ ինքզինքը Որդի Աստուծոյ ըսող Նազովրեցի Յիսուսը՝ իրօք գերբնական անձնաւորութիւն մըն է, սովորական մարդկներէ մէկ մը չէ, այլ վրայ խորհրդաւոր նշանակութիւն մը կայ։

ՅԲ4. "Ա՛Ն Ա ԹԱԳԱՒՈՐԴ ՉԵՐ ՅՉԵՉ,,

Յովհ. ԺԹ. 12—15

Իրօք ալ Պիղատոս զօրաւոր ցնցում մը կը զգայ վրան. խորհուրդ տպաւորութիւն մը կ'ընեն իւր վրայ Յիսուսի վեհ պատգամները։ Այս տեսակ խօսքեր հնար չէր որ բղխէին ոչ սոսկական անձէ

մը և ոչ բանտանդիր խուսափարակ մը: Ժողովուրդը Յիսուսը իբր երկնաւոր մարգարէ մը ընդունած էր. Պիղատոս ալ կը զգար թէ երկնաւոր և բացառիկ մէկ մըն է իր դիմացը կայնողը: Պիղատոս միտքը կը դնէ, որ այսպէսի մէկու մը արիւնին պարտաւոր չմնայ, և զայն արձակելու դիտմամբ, նորէն դուրս կ'ելլէ ապարանքին առջեւի քարայատակը, Հրէաներէն Կապպաթա կոչած բարձրաւանդակը. ամբոխն ալ թերեւս կու տայ, և պաշտօնապէս կը նստի իշխանական կարողութիւնը գործածելու համար: Քանիցս յայտարարած էր Յիսուսի անմեղութիւնը, նորէն նոյնը կը հռչակէ. կատարուած դատավարութեան զանազան պարագաները կը քաղէ, իր հարցաքննութեանց բացասական արդիւնքը կը սնդէ, Հերովդէսի ալ յանցապարտ չգտնելը կը յիշեցնէ, և արդէն ըստ բաւականին պատժուած ըլլալն ալ կը բացատրէ, և կ'եզրակացնէ, թէ քանի որ Հրէաներն ալ չեն կրցած իրենց ամբաստանութիւնը հաստատել· ինքը պէտք կը զգայ Յիսուսը արձակելու հրամանը տալ: Հրէաներուն գլխաւորները, քահանայապետներ և դպիրներ կը պգան, թէ իրենց գործածած վերջին միջոցը, բոլորովին հակառակ արդիւնք է ունեցած: Ինքզինքը Որդի Աստուծոյ անուանելուն ամբաստանութիւնը, Պիղատոսի վարանումը կը դատապարտութեան բերած է, ուստի իբր թէ այն խօսքերը երբեք ըսած չըլլային, նորէն քաղաքական ամբաստանութեան միջոցին կը դառնան: «Ով որ, կ'ըսեն, ինքզինքը թագաւոր կը հռչակէ, նա կայսեր հակառակ է, և Հռոմէական կայսրութեան թշնամի է. և ըստ այնմ մահապարտութեան արժանի է: Այդ Յիսուսը ինքզինք թագաւոր հռչակած է, ուրեմն կայսերութեան թշնամի է: Ով որ ալ անոր պաշտպանութիւն կ'ընէ, անոր քրէական ոճիրին գործակից և քաջալերիչ, և կայսեր թշնամի կը նկատուի: Եթէ դուն այդ նազովրեցին չես պատժեր ու կ'արձակես, ըսել է որ անոր ըրածին համամիտ և համակից ես, դուն ալ ուրեմն կայսեր թշնամի ես. և մեզի կը մնայ այդ մասին պատշաճ քողքնիս կայսեր հասցնել»: Հրէայք այս անգամ Պիղատոսի վարանումը յաղթելու վերջնական միջոցը գտած էին: Պիղատոս անմեղ Յիսուսը ազատելու համար ինքզինքը վտանգի ենթարկած պիտի ըլլար, և նկատելով Տիբերիոսի կասկածոտ և բռնակալ ընթացքը, և Պիղատոսի մասին ունեցած անհամակիր զգացումները, վտանգը գրեթէ ստոյգ էր: Այդ չափ ուղղութիւն և այդչափ արիւթիւն փոքրոգի և անգութ դա-

տաւորէ մը չէր սպասուեր. ինչ ալ ըլլային իւր ներքին համոզումը, փաստերու անպոյութիւնը, առելութեան ակնյայտնի դէրը, կնոջը ղրկած յայտարարութիւնը, և իւր իսկ Յիսուսի հանդէպ զգացած պատկառանքը: «Թող նա կորսուի, քան թէ ես կորսուիմ», պիտի ըսէր Պիղատոս իւր միաքէն, երբոր իրեն դէմ ուղղուելիք ամբաստանութեան սպառնալիքը կը լսէր:

Պիղատոս լռեց. չկրցաւ Հրէաներուն բան մը ըսել. և հրամայեց որ Յիսուսը նորէն առջև բերեն: Նա տակաւին ձաղանաց տաբային ներքևն էր, փուչէ պսակը գլուխը և կարմիր լաթը մերկ մարմնոյն վրայ, ծաղածանակ թագաւոր մը: «Ահա ընթացքդ ձեզ ցՅեղ, կ'ըսէ Պիղատոս. տեսէ՛ք թէ ինչ վիճակի մէջ է այն, զոր դուք իբր Հրէից թագաւորութեան հետամուտ կ'ամբաստանէք»: «Քաշէ՛ զնէ՛ք, քաշէ՛ զնէ՛ք, կ'աղաղակէ բազմութիւնը ժպրտական նախանձու թելադրութեամբ, մեզմէ հեռու, մեզմէ վերցո՛ւր, մեռցնել տո՛ւր, խաչել տո՛ւր. Հան զդա՛ նե խաչ»: Պիղատոս դառնացած սիրտով, տեսնելով որ չկրնար Հրէաներուն առելութեան հետ գլուխ ելլել, և զգուելով այդ ժողովրդին սորութենէն, որ իւր ազգային զգացումներն ալ իւր առելութեան կը զոհէ, և նպատակին հասնելու համար, սիրապետող օտարը կը չորթորթէ, և իւր պաշտպանութեան հակառակ զրպարտութիւններ կը յերիւրէ, հեգնական յանդիմանութիւն մը կ'ընծայէ այդ բազմութեան երեսին. «Կ'ուզէ՞ք ուրեմն, կ'ըսէ, որ ես ձեր թագաւորը խաչի անարգական պատժով խայտառակել և մեռցնել տամ»:

Բազմութեան առաջնորդներ, իմաստուն և ազդասէր կարծուած քահանայապետներ և դպիրներ, չեն թաւանցեր Պիղատոսի հեգնական խօսքերուն բուն իմաստը, և միայն իրենց առելութեան յագուրդը գիտնալով, անգամ մըն ալ բաժնին հաստատելու համար կը գոչեն. «Կեցցէ մեր կայսրը, կեցցէ Հռոմայ կայսրը, մենք Հռոմայ կայսրէն զատ ուրիշ թագաւոր չունք ճանչնար»: Պիղատոսի բոլոր հնարքները ի դերև ելած էին, Հրէաներուն ընթացքը պժգանք ազդելու աստիճանին հասած էր, Յիսուսի պատուհասի ամէն յոյսեր սպառած էին այլևս:

325. ՎԵՐՋՆԱԿԱՆ ՎՃԻՌԸ

Ղուկ. ԻԳ. 25, Յովհ. ԺԹ. 16

Պիղատոս տեղի կու տայ վերջապէս։ Նա որ ամէն ատիճանաբար ժամալաճառութեամբ կամ հնարագիտութեամբ վերջնական վճիռէն խուսափելու ձեւեր գտած էր, այլեւս իր բոլոր ճարտարութիւնը սպառած տեսաւ, երբոր ապառնալիքը իրեն դէմ դարձաւ, և իր անձնական վնասին կասկածը ծագեցաւ։ Պիղատոս Յիսուսի խաչելութեան որոշումը տուաւ, երբ քարայատակին վրայ իր իշխանական աթոռին վրայ բազմած էր, որով իր գործին դատական ձեւակերպութիւն մը տուած եղաւ։ Արդեօք դատավճիռի գիր կազմե՞ց, կամ թէ իր վճիռը միայն երկրով հաստատե՞ց, բնաւ յիշատակուած չէ. և մենք կը կարծենք թէ բոլորը բերանացի և պիղատական յայտարարութեամբ մը վերջացաւ։

Շատ նշանակալից է այս մասին Ղուկասի գործածած բացատրութիւնը. Եւ ձեռս մատնեց կամցն նոցա։ Ո՛չ դատ, ո՛չ վճիռ, այլ բանաբարկ պահանջողութիւն մը, և բռնադատեալ պիղատութիւն մը. այս է Պիղատոսի դատավարութեան ճշգրիտ կերպարանը։ Յիսուսի մահուան գործողութեան մէջ, գլխաւոր դերակատարներն ու պատասխանատուներն եղան անշուշտ Հրէական մեծ ժողովը կալմողները, մեծ քահանայապետ նախագահը և քահանայապետ և գիր և տաճարի անդամները, որք չատ կանուխէն այդ խորհուրդը յղացան (§ 52), և վերջապէս գայն գլուխ հանելու համար ամէն ուխտանք թափեցին։ Իրաւ իրենց առաջին ծրագիրէն հեռացան, որ էր ննդութեամբ սպաննել, սակայն երբոր պարապանք գայն դժուարացուցին, յաջողեցան նոյն իսկ հռովմէական դատաւորը իրենց նպատակին ծառայեցնել։

Ոմանք նկատելով Պիղատոսի կողմէն Յիսուսի անմեղութեան համար տրուած պաշտօնական վկայութիւնը, անմեղ Յիսուսը ազատելու համար բազմաթիւ հնարքներու դիմելը, և վերջապէս լոկ ատիպողականութեան առջև և գրեթէ անձնապաշտպանութեան համար երած զիջողութիւնը, կ'ուզեն Պիղատոսը արդարացնել Յիսու-

ան սպանութեան պատասխանատուութենէն : Կ'ըսուի թէ եթովպական եկեղեցին մինչև իսկ Սուրբ Պիղատոսի յիշատակութիւն ունի, ինչ որ չենք կրցած տեսնել : Սակայն ընդհանուր քրիստոնէութեան կարծիքը միշտ աննպաստ եղած է՝ Լուկիոս Պոնտիոս Պիղատոս դատաւորին նկատմամբ : Անոր օրինական պարտաւորութիւնն էր առջի վայրկեանէն , երբ անմեղութիւնը ճանչցաւ ու հռչակեց , անոր գործնական ընթացք տալ , և ոչ թէ այնպիսի հնարքներու դիմել , որոնք ոչ թէ Հրէաները համոզելու , այլ մանաւանդ անոնք քաջալերելու ձեւեր ունէին . և որով մինչև իսկ դատաւորը ամբաստանելու համարձակութեան հասան , ինչ որ առաջ իրենց միտքէն իսկ չէր անցներ : Արդարութեան պաշտօնեայ դատաւորներ չեն արդարանար , եթէ վատոգի ակարութեամբ իրենց խիղճին հակառակ վճիռ կ'արձակեն :

Ղուկասու Մատթէոյ կոմսին նոյնը , և Յովհաննէսի ներկան է հերոս նոյնը ըսելը , այնպէս իմն կը ցուցնէ , իբր թէ մահապարտութեան վճիռին գործադիրները նոյն ինքն Հրէաներ պիտի ըլլային : Սակայն չենք կրնար այն խօսքերը սոյն իմաստով առնել , վասն զի ոչ միայն յետագայ պատմութիւններ յատկապէս հակառակը կը հաստատեն , այլ և Հռոմէական իշխանութիւնը իր վճիռները իր պինուրներով եւ պաշտօնեաներով կը կատարէր , և ոչ թէ անպաշտօն անձերու կը յանձնէր : Աւետարանիչներ այդ խօսքերով վճիռին քարոյական կողմը կ'ուզեն իմացնել , թէ Պիղատոս ոչ թէ օրէնքով և իրաւունքով , եւ ոչ ալ իր հաւոտմամբ ու կամքով վճիռ մը արձակեց , այլ պարզապէս Հրէաներուն կամքին ու պահանջին տեղի տուաւ . եւ Յիսուսը Հրէաներուն քմահաճոյքին զոհեց :

ՏՀԶ. ՎՃԻՌՆ ՕՐՆ ՈՒ ԺԱՄԸ

Մարկ . ԺԵ. 25. Յովհ. ԺԹ. 14

Յովհաննէսի մէջ կը կարդանք . Էր ուրբաթն պատիւ և էր ժամ երեք- վեցերորդ , և Պիղատոս ասէ ցՀրէայն : Այս համարին ուրբաթն և վեցերորդ բառերը մեզ կրկին խնդիրներու առջեւ կը դնեն : Ուրբաթ՝ շաբաթէն վեցերորդ օրն է , և վեցշաբթի այ կոչուած է լատիներէն , իսկ յոյներէն կոչուած է Պարասկեւի , որ է օր պատրաստութեան :

Այդ անունը արուած է յոյներէն համամատութեամբ չարաթ օրուան հանդիսատին, որուն պատրաստութիւնները կը տեւեցնէին նախընթաց օրուընէ: Արդ ասիկա ըսել կ'ուզէ թէ յայտարարութիւնը յաւնարէնին տուգանական թարգմանութեամբը կրնար իմացուիլ նաև Ոչ պարասքեուի ըսել, և անոնք որ ուրբաթը նիսան 14 և չարաթը նիսան 15 եղած կը պաշտպանեն (§ 257), կը կարծեն Յովհաննէսի այդ խօսքերով, իրենց կարծիքին վճռական փաստ մը գտած ըլլալ: Սակայն ոչ մի պատճառ չունիք զմեզ Պարասքեուին իրրեւ տուգտանքի հասարակ անուն իմանալ, և ոչ թէ իրրեւ չարթուն օրերէն մէկուն յատուկ անունը: Անէն թարգմանութիւններ համաձայն կերպով Պարասքեուի բուռը իմացած են իրրեւ վեցերորդ օրուան յատուկ անուն, և ոչ երբէք իրրեւ հասարակ անուն: Դարձեալ այդ անունը չունէին յատուկ լինելով, և ոչ հրէաներն, հնար չէ երբէք Յիսուսին և ժամանակակից Հրէաներուն գործածական բացատրութեան հետ կապել: Դարձեալ ոչ մի պատմական իմաստասիրական յիշատակ կը գտնուի, որով հաստատուի թէ Ոչ պարասքեուի բացատրութիւնը նիսան 14ին համար կը գործածուէր. այսպիսի կոչում մը Հրէաներուն մէջ երբէք գործածական չէ եղած, և Յովհաննէս ալ զայն գործած չէր կրնար ըլլալ: Հետեւաբար Ոչ-ըբաթն ըսելի բացատրութիւնը, ոչ թէ երկու օրերու վրայ զատաբար պիտի առնուի, այլ միեւնոյն օրուան վրայ, իմացընելու համար թէ այն օր ուրբաթ և զատիկ էր միանգամայն, ինչպէս մենք այժմ Կիրակի զատիկ բառը գործածելով թէ միեւնոյն օրը կիրակի և զատիկ է միանգամայն, և ոչ թէ երկու զատ օրեր: Այդ բացատրութիւնը շատ տարօրինակ է այժմ ալ, և հասարակ խօսակցութեան մէջ ալ կ'ըսուի օրինակի համար, Աշխարհութեան ուրբաթը, Վարդավառի կիրակին, Համբարձման հինգշաբթին, Նահապատուց չարաթը եւայլն, և միշտ երկու բառերը միեւնոյն օրուան վրայ կ'իմացուին, չարթուն օրը և տօնական յիշատակը միանգամայն ցուցնելով: Այսպէս ալ Ոչ-ըբաթն ըսելի բացատրութիւնը, օրուան յատուկ անունով յիշատակն ալ կը միացնէ, և կը ցուցնէ թէ այն օր ուրբաթ ու զատիկ էր, և ոչ երբէք թէ զատիկի պատրաստութեան օրն էր: Հետեւաբար Յովհաննէսի խօսքը չկրնար նպաստել Յիսուսի մահուան ուրբաթը նիսանի 14 կարծողներուն, և չհակասեր մեր պաշտպանած կարծիքը, թէ նոյն ուրբաթը նիսանի 15 էր և զատիկի տօնին առաջին օրը (§ 257):

Միս խնդիրը յառաջ կու գայ Յովհաննէսի և Մարկոսի խօսքերու բաղդատութենէն, վասն զի Յովհաննէս կ'ըսէ թէ վճիռը տրուած աւուն էր Հոմ ԷՔԵ- ՎԵՑԵՈՒԴ, մինչ Մարկոս կ'ըսէ թէ խաչուած աւուն էր Հոմ ԵՐԻՈՒԴ, և հարկաւ դործադրութիւնը վճիռէն առաջ չէր կրնար ըլլալ: Հին մեկնիչներ բարոյական մեկնութիւններու կը դիմեն բանալ, թէ Յիսուս խաչուած կրնար ըսուիլ, առաջին անգամ Հրէաներուն խաչեցի ազազականները բարձրացած աւեն, սակայն մեզի դժուար չէ ճիշդ ժամանակի ձեւով երկու բացատրութիւնները Համաձայնեցնել: Հիներուն ժամերը մեր գործածութենէն տարբեր էին, մութն ու լոյսը կը կազմէին գիշերն ու ցերեկը, և իրարանցիր չորս պահերու կը բաժնուէր, և իրարանցիր պահ երեք ժամերու, սակայն պահերն ալ սովորաբար Հոմ կը կոչուէին: Պահերուն կամ ժամերուն երկարութիւնը կը տարբերէր եղանակներու տարբերութենէն Համեմատ, բայց միշտ ցերեկի երկրորդ պահը կ'եօթին, և գիշերի երկրորդ պահը կէս գիշերին կը վերջանար:

Պահերը կրկին կոչում ունէին, մէկը իրենց չորսերէքութեամբ աւաջին, երկրորդ, երրորդ եւ չորրորդ պահ, և միւսը ժամերուն չորսերէքութեամբ, առաջին, երկրորդ, երրորդ եւ չորրորդ ժամ: Ըստ այսմ ժամ 3'է մինչեւ 6, կը կոչուէր Համապատասխան երկրորդ պահ եւ երրորդ ժամ, եւ ժամ 6'էն 9, կը կոչուէր երրորդ պահ եւ վեցերորդ ժամ: Ինչպէս որ ժամ 9'էն մինչեւ 12 կը կոչուէր չորրորդ պահ կամ վեցերորդ ժամ: Ուրեմն երբ ժամ 5 էր, առաջին երրորդ ժամին մէջ լինելով կ'ըսուէր Եբրայեցի Հոմ, ինչպէս որ վեցերորդ ժամին մօտ լինելուն Համար կրնար ըսուիլ ՄԵՔԵ- ՎԵՑԵՈՒԴ Հոմ:

Մենք տեսանք որ Հրէաներ կանոնաւոր իշխանութիւն պէս Համապատասխան դատել մը ըրին եւ Յիսուս Պղատոսին յանձնին (§ 307): Ինչ կը մտքը տեղի ունեցող գործողութիւնները անընդհատ եւ շատ չարունակութեամբ իրարու յաջորդեցին, եւ բոլորը մէկտեղ գրեթէ չորս չորսուկէս ժամուան միջոցի մէջ լրացան: Իսկ ժամերուն երկարութիւնը մեր այժմեան ժամերէն շատ տարբերութիւն պիտի չունենար այն օրերը, քանի որ եղանակը գիշերահաւասարի վրայ էր, եւ ժամերն ալ իրենց միջին երկարութիւնն ունէին: Գիտելու է նաեւ որ Պղատոսի դատարանէն մինչեւ Գողգոթա, միջոցը շատ երկար չէր, և վճիռէն գործադրութիւն հազիւ թէ կէս ժամի մի-

ջոց մը պէտք կը լինէր, և ժամ 5'էն մինչև 6 միջոցները այդ գործերը կրնային լրանալ: Անոր համար Յովհաննէս կ'ըսէ թէ վճիռը տրուած սահմն էր ժամ իբրեւ վեցերորդ, ոչ թէ ճիշդ լրացած վեց, այլ վեցի մօտ, իբրեւ վեցերորդ: Իսկ երբոր Յիսուս խաչուելու երրորդ ժամը չէր լրացած, և Մարկոս, կրնար ըսել, էր ժամ երրորդ, և երկուքն ալ իրարու հակառակ խօսած չեն ըլլար: Մարկոսի պատմութիւնը գննելով, կը տեսնենք որ քիչ ետքը կ'ըսէ թէ, իբրեւ վեց ժամ եղեւ խաւար կալաւ, որ է ըսել թէ վեցերորդ ժամը անմիջապէս յաջորդեց երրորդ ժամուն, որովհետեւ խաւարումը Յիսուսի խաչելութեան հետ անմիջապէս կապուած երեւոյթ մը եղաւ, և ոչ թէ խաչուելէն երեք ժամ ետքը սեղի ունեցաւ, ինչ որ բոլորովին անհնարանք կը դարձնէր խաւարման պատմութիւնը:

327. ԽԱՉՈՒԵԼՈՒ ԿԸ ՏԱՐԱԾՈՒԻ

Մատթ. ԻԷ. 31, Մարկ. ԺԵ. 20, Յովհ. Ժ.Թ. 17

Հարկաւ չատակնյուցիչ վուխկոտուխին մը սրտից Հրէաներու մէջ, անմիջապէս որ Պիղատոսի բերնէն, «Տարէք, խաչեցէք» հրամանը եղաւ: Կրնային կասկածիլ, որ չըլլայ թէ դատաւորը միտքը փոխէր, ու նորէն նոր միջադէպ մը ստեղծէր: Մահապարտութիւնը գործադրելու համար ալ մեծ պատրաստութեանց պէտք չկար. երեք ուսազականներու խաչուելուն վճիռն ալ եղած, խաչերն ալ չինուած, կարգադրութիւններն ալ եղած, գործադրութեան համար ճանապայ ելլելու պատրաստուած էին: Երեքէն մէկը, Բարաբբան, ժողովրդական խնդրանօք նետուեցաւ ու դուրս եղաւ, միայն անոր տեղ Նազովրեցի Յիսուսը դնելով՝ գործը կը կատարուէր, և այս բանին համար, ոչ աւելն պէտք էր և ոչ պատրաստութիւն:

Մահապարտութեան վճիռ մը գործադրելու համար Հռովմայեցիներուն սովորութիւնն էր չորս զինուորի յանձնել զայն, հարիւրապետ մըն ալ անոնց վրայ հսկելու համար: Երեք մահապարտներու համար չորս չորս զինուոր նշանակուած էին, հսկող հարիւրապետն ալ որոշուած էր, Բարաբբային համար նշանակուած չորսերը, որ անոր արձակուելէն ետքը տրամադրելի կը սպասէին, անմիջապէս ձեռնարկին երկնցուցին, Յիսուսը իրենց մէջ քաշեցին և անոր անո-

ձին սիրացան, որպէս զի իրենց յանձնուած դահիճի պաշտօնը լրացնեն։

Այստեղ միջանկեալ կերպով դիտել տալ կ'ուզենք, թէ Յիսուսի խաչելութեան յուզիչ և կակծցուցիչ գործողութիւնը ընդարձակ նիւթ եղած է քրիստոնէական զգացմանց և գաղափարաց, և բարեպաշտներ և գրագէտներ և արուեստագէտներ ամէն կերպերով, և նոյն իսկ երեւակայութեան թռիչներով, աշխատած են անոր աւելի սրտագրաւ և աւելի զգայուն կերպարանքներ տալ։ Բանաստեղծութիւններ և բանաստեղծութիւններ, մեկնութիւններ և տեսութիւններ, պատկերներ և արձաններ, չքանչաններ և զարդեր, յաւերժացուցած և փառաբանած են Փրկչին Մարտիրոսութիւնը, և ամէնն ալ իրենց բուռն զգացմանց յուզուրդ տուած են այնպիսի հանգամանքներով, որոնց ամէնքը պատմական չեն։ Այդ բանին ճշմարտութիւնը տեսնելու համար բաւական ըլլան խաչելութեան շուրջը դնուած գրուածներուն և պատկերներուն տարբերութիւնները։ Համապատասխան նպատակն է, պատմական կէտերուն վրայ ամուր կենալ, աւետարանական յիշատակներուն ճշդութենէն հետեւիլ, երեւակայական պարապանքէն հեռու մնալ, ուսոյ մեր ընթերցողներ պէտք չէ զարմանան, եթէ մեր քայլափոխութեանց մէջ այնպիսի ժանրամանութիւններ տեսնեն, որ իրենց սովորաբար կարդացած գիրքերէն և սովորաբար տեսած պատկերներէն տարբեր ըլլան։

Երբոր Յիսուսը տանիլ եղան, նա տակաւին ձաղանաց տաբատին ներքև կը մնար, կարմիր քողամիթով, փուշէ պսակով և եղէգէ գաւազանով, և այս կերպարանին ներքև զայն պահել, աւելորդ մի պատիժ էր, որ վճիռին մէջ չկար։ Զինուորներ հարկ տեսան քղամիթն ու պսակը վերցնել վրայէն, և իր սովորական պատմուճանը, որ գանակոծութեան պատճառով մերկացնելու համար հանած էին, նորէն անոր հագուեցուցին։ Սովորական պատկերներ գրեթէ միշտ Յիսուսը փուշէ պսակը գլուխը կը նկատեն, որ սիրտերը չարժելու յարմար պարագայ մին է, և թերեւս ալ աւետարանին՝ Մեծկոցոցին ի նմանէ ձէլսին բսելէն, և պսակը չյիշելէն հետեւած է։ Սակայն երբոր քղամիթը հանեցին կ'րսէ աւետարանը, ձաղանաց տարազը վերջացուցին բսել կ'ուզէ, որով պսակն ալ եղէգն ալ վերուցած ըլլալնին լռելեայն կ'իմացուի։ Փորանկատ

պատմուճանն ալ, գլուխէն վար իջնող գգեստ մըն էր, և զայն հագուեցնելու համար միշէ պատկը հանել անհրաժեշտ էր, և պատճառ մը չկայ, որ արդէն հանուած ձաղանաց տարազին մէկ մասը նորէն դնէին, երբոր ձաղանքին ժամանակն ալ նպատակն ալ արդէն դադրած էին:

Օրէնք էր որ դատարանէն մինչև խաչելութեան տեղը, պատժական գործիքը մահապարտն ինքն չալկած տանէր, թէ իբր նահանքի ձև և թէ իբր չարչարանքի միջոց: Համաձայն այդ սովորութեան թէ Յիսուս և թէ մեւս երկու աւազակներուն չալկեցուցին իրենց խաչերը, և անոնք առչնէն, զինուորները նոնէին, և հետաքրքիր բազմութիւնն ալ ամէն կողմէն չրջապատած, սկսան յառաջել Գողգոթայի բարձունքը, որ էր այն մահապարտութեանց կատարման համար նշանակուած տեղը, Երուսաղէմի քաղաքին արեւմտակողմը, քաղաքին չրջապատ պարիսպներէն դուրս: Պիղատոսի դատարանը եղող Անտոնիան դղեակէն մինչև Գողգոթա, մեր չափերով, հազիւ չորս հարիւր մէթր հեռաւորութիւն մը կայր:

Գողգոթա անունը, արամարդուին է տորին երբայեցերէն Գոլգոլթա անունին, որ կը նշանակէ Տեղէ գանկէ կամ Տեղէ կոտոփէ, թէպէտ մեր թարգմանութեան մէջ գրուած է Տեղէ կոտոփելոյ (Մարկ. ժե. 22.), կամ Գոլգոն (Ղուկ. ԻԳ. 33), և կամ Տեղէ Գոլգոթան (Յովհ. ժթ. 17): Վերջին բացատրութիւնները աւելի մօտ են բնագիրին, վասն զի Հրէաներ կառափնելոյ կամ գլխատելոյ սովորութիւն չունէին, իսկ Գոլգոն բառն ալ ասիկա իմանալը իբր մարդու գագաթ կամ գանկ: Գողգոթա անունը յատիններ մէջ կոչուած է Կալվարիոմ, միեւնոյն գանկի իմաստով: Գողգոթային գանկի անուղի կոչուելուն համար ոմանք ըսին թէ Ադամի գերեզմանը կամ գանկը այն տեղ լինելէն առնուած է, այլ այս լոկ բարեպաշտական մտածմունք մըն է: Ուրիշներ ըսին թէ խաչեալներու և մահապարտներու գանկերը և ոսկրոտիքը այդ բլուրին վրայ ցրուած լինելէն առնուած է, սակայն այսպիսի բան մը Երուսաղէմի մէջ չէր կրնար պատուիլ, քանի որ Հրէաներուն օրէնքը կը պահանջէր որ կախուածներ և խաչուածներ, նոյն օրը վարեն ու թաղուէին: Ամէնէն աւելի հաւանական բացատրութիւնը կը մնայ, թէ այդ անունը առնուած է Գողգոթայի գագաթին ճաղատ գանկի մը նմանութիւնը ունենալէն:

Ձեռք կրնար պատմականօրէն հաստատել թէ Յիսուսի խաչը, երկու աւազակներուն խաչերէն աւելի մեծ էր, ինչպէս նկարիչները կը պատկերացնեն։ Սակայն բոլորովին անհատնական չենք գտներ, քանի որ Յիսուսին համար գործածուած խաչը Բարաբբային համար պատրաստուած խաչն էր, և Բարաբբային՝ իբր աւազակապետի և միւս մահապարտներու գլխաւորին, աւելի մեծ խաչ մը պատրաստուած կրնար ըլլալ։

Խաչին ձեւին և մեծութեան վրայ ըսած ինչեան և որչ ոեն մը չենք կրնար ըսել, որովհետև չատ ձեւեր կային և կամայական ձեւեր ալ կրնային կազմուիլ։ Խաչին էութիւնը կախաղանն էր, ոչ թէ վիզէն կախելով խեղդել, այլ թեւերէն և ոտքերէն կամ մարմինէն կախելով, ծողուլ մահապարտը դացօթեայ, մերկանդամ և անասուղ, մինչեւ որ կենսական գործարաններուն խանգարմամբ, և կենսական զօրութեան սպառմամբ այդ վիճակին մէջ մեռնէր։ Կախելու կամ սրկելու համար ալ տարբերութիւն էր կամ չտանով կապկըպել և կամ բեւեռներով գամել։ Խաչին ձեւը՝ երեսին ուղղաձիգ անկուած ձող մըն էր, կամ ուղղաձիգ ձողին հորիզոնական երկրորդ ձող մը կ'աւելցուէր։ Երեսին երկու ձողեր իրարու չեղակի կը կցուէին, եւ մահապարտին ձեռուընները ու ոտքերը չորս մասերուն վրայ չեղակի կը տարածուէին, եւ կամ երկրորդ ձողը վարի կողմը գրուելով մահապարտը գլխիվայր կը կախուէր։ Այս վերջինեորուն օրինակներն ունինք Անդրեաս առաքեալի խաչ եւ Պետրոս առաքեալի խաչ կոչուած ձեւերու վրայ։ Իսկ սովորական խաչին վրայ մահապարտին թեւերը հորիզոնական ձողին վրայ կը տարածուէին, իսկ ոտքերը ուղղաձիգ ձողին վրայ կը միացուէին։ Սովորութիւն էր երեսին երկու ոտքերուն մէջ փայտի կտոր մը աւելցնել որուն վրայ մահապարտը կերպով մը կը հանգչէր ծանրակի նստած ատեն, եւ երեսին ալ ոտքերուն ներքեւ փոքրիկ յաւելուած մը կը դրուէր իբր պատուանդան, եւ կամ ոտքերը աւելի դիւրին կերպով գամելու համար չեղանկիւն փայտ մը կ'աւելցուէր ներքեւը։ Հորիզոնական ձողն ալ երեսին ուղղաձիգ ձողին գագաթը կը միացուէր, երեքթեւեան խաչ մը կազմելով, եւ երեսին ալ ուղղաձիգ ձողին վրայէն մաս մը դուրս կը թողուէր գլուխ ընծայելու համար, եւ խաչն ալ քառաթեւեան ձեւ կ'առնէր։

Իսկ մեծութեան կողմէն, հարկաւ խաչեալին ոտքերը գետ-

նէն կտրելու, եւ ամէնուն հպելի չընելու համար կանգունի չափ վեր պէտք էր ձնային ոտուընները, կախուած մարմինն ալ երկու կանգունէ աւելի կը գրաւէր, գիր վերատուն դնելու մասն ալ աւելցնելով չորս կանգունէ կամ երեք ու հինգ աւելի տեսնուելու մաս պիտի ունենար խաչը։ Միւս կողմէն գետնին մէջ ամրապէս հաստատելու եւ կախուած մարմինն ապահովապէս վերցնելու համար, գոնէ կանգուն մը գետին մտած մաս ալ պիտի ունենար, որով մերձաւորապէս հինգ կանգունի կամ չորս մեթրի չափ երկարութիւն պիտի ունենար ուղղաձիգ ձողը, հորիզոնականն ալ անոր համեմատութեամբ։ Այդ չափերով ձողն ալ պատշաճ սատարութիւնը պիտի ունենար իր նպատակին ծառայելու համար, որով բաւական ծանր բեռ մը Յիսուսի կռնակը դրուած կ'ըլլար։

Վերջապէս խաչափայտի նշանաւոր մասունքներու վրայ կատարուած զննութիւնները կը ցուցնեն, թէ Յիսուսի խաչին փայտը մայրի ծառերու ընտանիքէն էր, որ ծանր վայրերու տեսակին կը պատկանի։

328. ՍԻՄՈՆ ԿԻՒՐԵՑՆԱՅ

Մատթ. ԻԷ. 32. Մարկ. ԺԵ. 21, Ղուկ. ԻԳ. 26

Բեռին ծանրութիւնը մէկ կողմէն, Յիսուսի փոխուկ կազմութիւնը միւս կողմէն, ատոնց վրայ աւելցուին անքուն և տագնապալից գիշեր մը, դատարաններու տառապանքը, գանակոծութիւնն ու ձաղանքը, և ոհա չուտով կ'իմացուի թէ ինչու Յիսուս չկրնար խաչին բեռին ներքեւ տակաւ։ Աւետարանը չգրէր, բայց աւանդութիւնը կ'ընդունի թէ քանի քանի անգամներ բեռին ծանրութեան ներքեւ ընկճելով, Յիսուս կը սահի, կ'իյնայ, կը գլորի, մինչեւ որ զինուորներն ալ կը զգան թէ նազուկ էակին պիտի չկրնայ խաչը մինչեւ Golgotha հասցնել։ Քահանայապետներ ու դպիրներն ալ կը կասկածէին մի գուցէ տեղը չհասած ճանապարհ վրայ մեռնի, և իրենք Յիսուսը խաչին վրայ տեսնելու անդուլ հաճոյքէն զրկուին։ Ամէնուն հաճութեամբ խաչին բեռը Յիսուսի կռնակէն վերցնել կ'որոշուի, և գայն մինչեւ Golgotha տանելու համար պահակ մը փնտռած ատեն, աչուընին կ'իյնայ քաղաքին դուրսէն նեռս նկող ուժեղ

մարդ մը, և զինուորներ զինքը կը բռնադատեն Յիսուսին խաչը չալկել, և անոր ետեւէն բերել մինչև Գողգոթա: Նկարիչներուն առած ձեւը, որով խաչին գլուխը Յիսուսին ուսը կը մնայ, և պահակը անոր վարի ծայրէն բռնելով վերցնելու կ'օգնէ, աւետարանին պատմութեան համաձայն չէ: Ղուկաս յայտնապէս կը գրէ, Եւ՚ի վերայ նորա դնեն, բերել զնի Յիսուսի, որ է Յիսուսը կատարեալապէս խաչին բեռէն ազատուել, և խաչը ամբողջապէս պահակին չալակը բեռցնել:

Այդ միտադրութիւնը հարկաւ առաքին քաղաքին չըլսպատէն դուրս չելած կատարուեցաւ, որովհետեւ աւետարանիչներ պահակին համար կ'ըսեն, թէ Ընդ այն անցանէր, եկեալ յերկրէ, կամ Գայր յանդէ, որով կ'ուզեն իմացնել թէ քաղաքին դուրսէն կու գար, ինչ որ քաղաքին մէջ եղած միջոցին կը յարմարի:

Պահակը յանուանէ նշանակուած է իր հայրենիքով, թէ էր Սիմոն կիւրենացի, Հրէայ մը, ինչպէս անունէն յայտնի է, Եգիպտոսի կիւրենէ, այժմ Պէնղազի կոչուէն, կամ նոյն իսկ կիւրենէ, այժմ Տրիպոլի քաղաքէն, ուր ստուար և ծաղկեալ հրէական գաղթակայ նութիւն ալ կար, ինչպէս ստեղ գրոց ուրիշ տեղերէն յայտնի է (Գործ. Բ. 10, Ձ. 9): Ձառիկի օրով քաղաքին դուրսի արտերէն գալը, ոմանք ագարակատէրի կամ հոլագործ մշակի վրայ կը մեկնեն, այլ արտի կամ ագարակի յիշատակութիւնը միայն քաղաքին դուրսէն գալը իմացնելու համար յիշուած է, և ոչ թէ Սիմոնի զբաղումը կամ կացութիւնը բացատրելու համար: Սիմոն կիւրենացիի բոլոր աւետարանիչներէն անունով նշանակուիլը կը ցուցնէ, թէ նա քրիստոնէութեան մէջ նշանաւոր դէմք մը եղած է: Աւանդութիւնը կ'ըսէ թէ քրիստոնէութեան աշակերտեցաւ, և օրաւուր քարոզիչ մը եղաւ Պաղեստինի մէջ, և Հրէաներու աւելութեամբ հալածուեցաւ և խաչելութեամբ մարտիրոսացաւ:

Բայց կ'երեւի թէ Սիմոնէն աւելի նշանաւոր եղան իր որդիքը, Աղեքսանդրոս և Ռուփոս, վասն զի Մարկոս Սիմոնը ճանչցնելու համար որդիները կը յիշէ, Հայր՝ն Աղեքսանդրի՛ և Ռուֆոյ, և այդ յիշատակութիւնը քրիստոնէութեան պատկանող պարագայէ մը զատ ուրիշ պատճառի չկրնար վերագրուիլ: Ոմանք կը կարծեն թէ Աղեքսանդրոս և Ռուփոս արդէն Յիսուսի աշակերտած և գուցէ եօթանասնից թիւէն էին, սակայն մենք դիտեցինք (§ 128) որ եօթանասունք

պէտք է Պաղեստինայի ըլլային և ոչ գալթական Հրէաներէն։ Եթէ վերջէն ալ աչակերտեցան, պէտք է ըսել թէ նշանաւոր քարոզիչներ եղած են։ Անդրէասին Ագեքսանդրոսը կ'ուներ առաքեալ և քարոզիչ կը կարծէ, իսկ Ռուփոս Հռոմ գայած կը կարծուի, հիմնուելով Պօղոսի խօսքերուն, որ Հռոմայեցիներուն գրելով ողջոյն կը յղէ Ռուֆոյ ընտրեալ ի Տէր (Հռոմ. ԺԶ. 13)։

329. ԾԻՍՈՒՍԸ ԽԱՉՄԱՒՈՂ ԿԻՆՔԸ

Դուկ. ԻԹ. 27 – 31

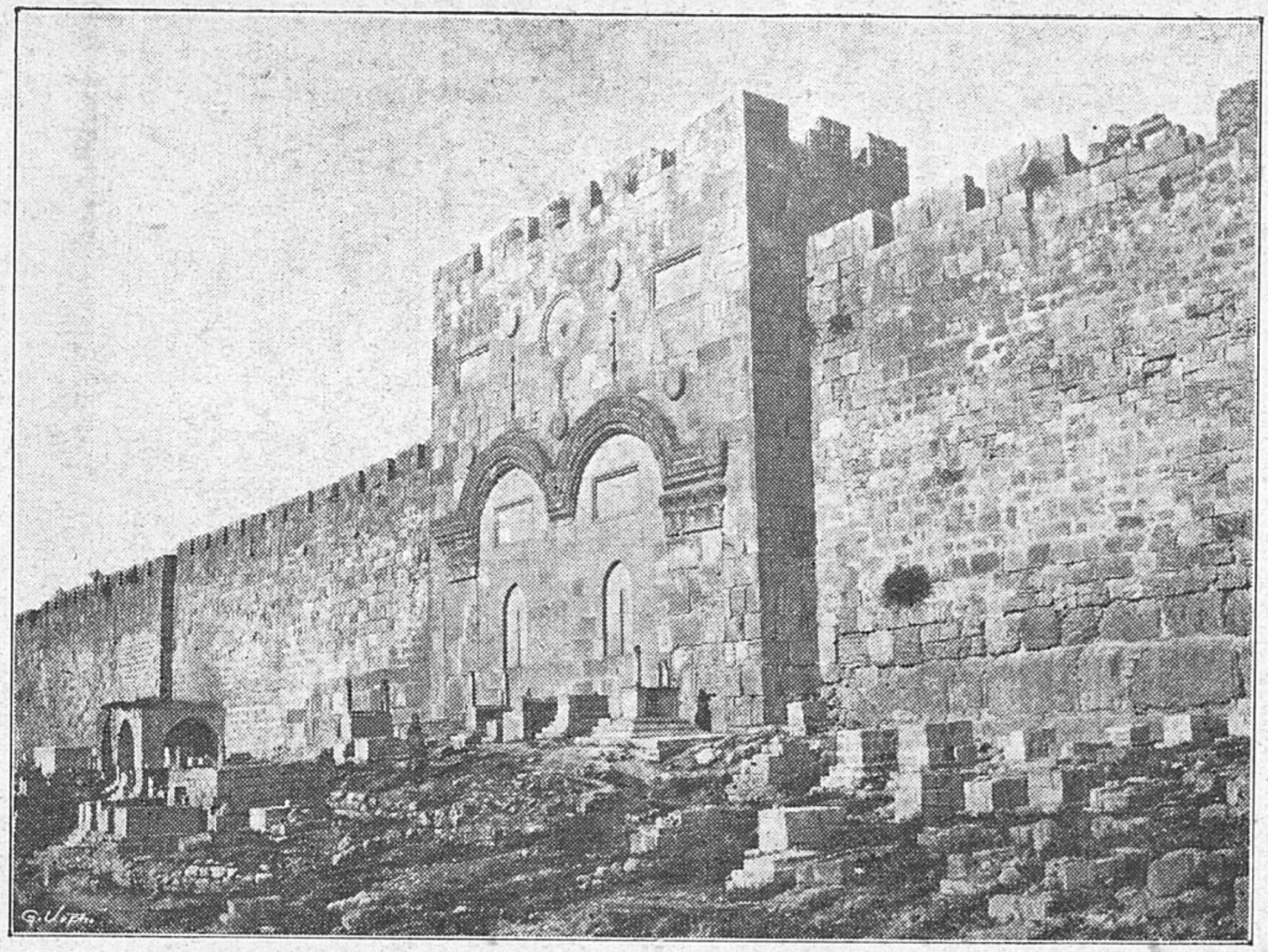
Որևէ բացառիկ պարագայ միշտ ժողովուրդին համար հետաքրքրութեան առարկայ կ'ըլլայ, եւ յանկարծ բազմութիւն մը այն տեղ կը խառնուի։ Յիսուսին ձերբակալութիւնը եւ դատաստանը, դատապարտութիւնը եւ մահուան տարուիլը, ամենամեծ հետաքրքրութեան նիւթ էր, մանաւանդ որ սինեդրիոնի իշխանները ամէն ճիգով զայն հրահրել կը ջանային, եւ զատիկին պարապող օրը աւելի եւս կը դիւրացնէր բազմութեան ածիլը։ Այս պատճառով պրետորիոնէն Գողգոթա երթալէ ետքը մեծ բազմութիւն ժողովրդեանն։ Իսկ բազմութեան մէջ սիրող զգայուններ եւ կիրքեր տարբեր էին։ Քահանայապետներ եւ դպիրներ, Յիսուսի երդուեալ թշնամիներ, որոնք վերջապէս այնպէս աչխատանքով իրենց նպատակին հասած էին, յաղթական գոհունակութեամբ գրգռութիւնը կը հրահրէին։ Երուսաղէմացիներ՝ որոնք միշտ Յիսուսի վրայ կասկածոտ աչքով նայած էին, իրենց թերահաւատ զգայուններուն ասպարէզ կու տային ամէն տեսակ անարգական եւ երգիծական խօսքերով։ Գալիլացի եւ Պերէացի ուխտաւորներէն ոմանք յուսախաբութենէ արբնցած պէս Յիսուսի վրայ կը խոյանային, իբր թէ մինչեւ հիմայ զիրենք խաբած ըլլար, իսկ ուրիշներ ապշած ու չուարած չէին գիտեր թէ Յիսուսի վրայ ունեցած ակնկալութիւնին ինչպէս անոր ինկած ու տկարացած վիճակին հետ համաձայնեցնեն։

Բազմութեան մէջ կար նաեւ կիներու խումբ մը, որ կանացի բնութեան սովորական դիւրազգած զգացմանց համեմատ, ոչ անցեալի եւ ոչ ապագային մտածմունքն ունէր, այլ աչքին ներքեւ եղող իղձալի տեսարանէն յուզուած, լաց ու կոծ կը հնչեցնէր եւ

արցունքներ կը թափէր. Բալմո-ին՝ կանանց ոչ կոչէին և աշխոյժ չնա: Սանք բնիկ Երուսաղէմացի կիներ էին մեծամասնութեամբ, որոնց բոլորովին անծանօթ չէր հրաշագործ Նազովրեցին, և նոր վարդապետ Յիսուսը, և հաւանաբար առիթ ունեցած էին անոր վարդապետութիւններն ալ լսել և հրաշքներն ալ տեսնել: Անհատանական չէ որ գաւառացի ուխտաւոր կիներ ալ անոնց խառնուած ըլլան, սակայն հարկաւ մեծամասնութիւն չէին կազմեր, որ Յիսուս անոնց խօսած առեն միանգամ ալ Դոմէր+ Եբուսոդէմ կը կոչէ: Յիսուսի խօսքերը յանդիմանական և սպառնական լինելուն, քնաւ յարմար չի լինիր ենթադրել, թէ այդ կիներու գլուխը պըտըտուէին Յիսուսի աշակերտուհիներ, կամ Մագդալա կոչուած կիներ, որոնց չէր կրնար Յիսուս յանդիմանութիւններ ուղղել:

Յիսուս կը դիտէ այդ լացող ու կոծող կիներու խումբը, և գնահատելով անոնց բարեմիտ զգացումները, կ'ուզէ անոնց միտքը լուսաւորել, և անգամ մըն ալ իր սիրոյն խորունկ մտածմունքները անոնց հաղորդել: Յիսուսի կիներուն ուղղած խօսքերը յայտնապէս կը ցուցնեն, որ այն առակալ մարդկանցին մէջ, որ իր կեանքին վերջինն էր, երբ մարմնոյ չարչարանքները մէկ կողմէն, սիրտի կսկիծները միւս կողմէն, նախատական արհամարհանքներ ամէն կողմէն իր վրայ կը ծանրանային, Յիսուսի մտածմունքը իրեն համար չէր, այլ ապագային ժողովուրդին չարագործութեան վրայ կը մտածէր, և անոր վրայ գալիք ներկային պատիժներուն նախատեսութեամբ կը նեղուէր: Տակաւին կը մտածէր այն անեղ ապտնապը անոնցմէ հեռացնել, իրենց անեղ ոճրագործութենէն հեռացնելով: Ջիթենեաց գաշտական քարոզին նամատեսութիւնն էր զոր անգամ մըն ալ ուզեց կրկնել, իր մահապարտութեան բարձունքը քալած առեն: Մահաբեր վարդապետին վերջին քարոզն էր այն:

Յիսուս որ խաչին բեռէն ազատած, բայց ակարացած անձամբ, քաղաքին չկրցաւ դուրս ելած եւ Գողգոթայի ելքը բարձրանալու կը սկսէր, պատ մը կանգ առաւ, եւ լացող կիներուն դառնալով ըսաւ. «Երուսաղէմացի կիներ, ինձի նայեցէք, ըսելիքս մոխիկ ըրէ՛ք: Սիրտերնիդ ելեր է, եւ իմ վրաս կու լաք, սակայն ինչ ասելի լալու արժանի դուք էք, ձեր զաւակներն են, Երուսաղէմի ժողովուրդն է: եթէ իմ կրած տանջանքներս մեծ են, Երու-

30. Ոսկի դուռ դուրսէն

սակէմի վրայ գալիք առաջադրանքներն ունել մեծ պիտի ըլլան։ Վան զի անունը այնչափ սաստիկ եւ տնտանելի պիտի ըլլան, որ մարդիկ աչխարհ գալեքնուն պիտի զղջան։ Երեսաղէմի մարդիկ երանի պիտի տան այն դժբախտ ամուլներուն, որ ոչ տղայ ունեցան եւ ոչ փոքրիկներ դիեցուցին, գոնէ իրենց տղոց տագնապները ցաւը պիտի չտեսնան։ Բայց Երեսաղէմի ժողովուրդը ունէր երջանիկ պիտի սեպէ զինքը, եթէ լուռներ պայթէին եւ իրենք տակը մնային, կամ թէ երկիր բացուէր եւ իրենք մէջը ծածկուէին, քան թէ այն դժբախտ օրերուն տագնապը կրէին։ Եթէ գալար միայն ալ կրակի կուռ տան, ինչ պիտի չընեն երբ միայն հոս չեն։ Եթէ արդարն ու տնմեղն ալ տանջանաց եւ գառապարտութեանց ներքեւ կ'ինայ, ինչպէ՞ս պիտի կարենան չարագործներ եւ եղեռնագործներ իրենց արժանաւոր պատիժէն եւ մահապարտութենէն ազատիլ»։

Սակայն պարագաներ չաւելցներ սենատորին, որ այս միջատէրը կը պատմէ։ Կիներ հարկաւ ատրամիտար լսելին գուժարեր գուշակութիւնը, սակայն ձեռնունայնէն բան մը չէր գար, որ իրաց վիճակը փոխէին։ Քահանայապետներ եւ գպիրներ ալ հարկաւ լսեցին կիներուն ուղղուած խօսքերը, միտքերնին մէջ նորոգեցան Յիսուսի երկնային վարդապետութիւնները, եւ որպէս զի ժողովուրդին մէջ նոր չարժում մը յառաջ չգայ, եւ Յիսուսի նկատմամբ ապատրութիւններ չփոխուին, իրենք ժողովուրդը գրգռելու աղաղակներ բարձրացուցին, եւ զինուորները յորդորեցին, որ Յիսուսը խփեն ու քակեցնեն, եւ ժամ յառաջ Գողգոթայի պատը թը հասնին։

Սանդութիւն մը կայ, թէ այդ Երեսաղէմացի կիներէն գլխաւոր մը առջեւ անցաւ, եւ ձեռնակ վարշամակով մը ուզեց Յիսուսի երեսն իւար հասուղ արիւնն ու քրտինքը սրբել, եւ թէ չարչարուած Յիսուսին պատկերը նոյնհետայն վարշամակին վրայ դրոշմուեցաւ, որ իրեւ նուիրական յիշատակ Յիսուսի աչակերտներուն ձեռօք պահուեցաւ, եւ որ այսօր իբր նշանաւոր մասունք Հռոմայ մէջ վաստիկանեան Ս. Պետրոսի եկեղեցին կը պահուի։ Այդ կնոջ անունն ալ կը յիշուի, թէ Վերոնիկէ է, թէպէտ շատեր կը կարծեն թէ այդ անունը յունարէնին թարգմանութեամբ Ճշմարիտ պատկեր կը նշանակէ, եւ կնոջ անունն ալ պատկերէն առնուած է։

Պաղեստինյան եկեղեցին Սրբուհի վերոնիկէն իր իբր առաքեալուհին ներկայ մին կ'ընդունի, եւ ժիրօնա գաւառի Սուլաք քաղաքը անոր գերեզմանը կը պատուէ։

330. ՅՈՒԴԱՅԻ ՅՈՒՍԱՓԱՏՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. Իէ. 3—10

Մաթէոս աւետարանիչ Յիսուսի մանուկութեան պատմութիւնը պահ մը կ'ընդհատէ, որպէս զի մանկիկին վերջին յուսահատ կոչտասը յիշուցնէ. մենք ալ աւետարանիչին հետեւողութեամբ ընդհատում մը կ'ընենք այստեղ։ Մաթէոս աւելի կանուխ ղեռեղած է, այդ միջանկեալ պատմութիւնը, Յիսուսին Պիղատոսի առջեւ տարուելուն պարագային հետ կցելով. հարկաւ ոչ թէ ճիշդ ժամին ու վայրկեանին մատդրութիւն դարձնելով, այլ միայն նշանաւոր պատահար մը ղանց չընելու դիտմամբ։ Մենք կը կարծենք թէ կայսրեայէ Պիղատոսին տարուելուն պարագան՝ դեռ չատ կանուխ էր Յուդային վրայ յուսահատութեան զգացումը զարթուցանելու համար, և հազիւ թէ այդ զգացումը կրնար վերջնական և վճռական ըլլալ Յիսուսին խաչի վրայ բարձրացած առնը։ Եթէ մենք ալ խաչելութիւնը չպատմած յուսահատութիւնը ուզեինք զետեղել, նպատակնիս՝ պարզապէս խաչելութեան մանրամասնութիւնները չարունակաբար պատմել ուղեղնիս է։

Նշանաւոր և խորունկ նկատողութեան արժանի հոգեբանական փոփոխութեանց վիճակ մըն է, որուն կ'ենթարկուի Իսկարիովացի մանուկը, տասնեւինգ ժամերու կարճ միջոցին մէջ։ Առջի երեկոյին կեղծաւոր բարեպաշտութեամբ Յիսուսի հետ ընթրիքի նստած է, որուն մասնութիւնը արդէն սակարկած ու կարգադրած է։ Իր մասնութեան խորհուրդն իմացած լինելը լսելով՝ գործադրութիւնը կանխելու համար ամէն փութկոտութիւն ձեռք կ'առնէ։ Կէս գիշերէն առաջ խարդախ համբոյրով մասնութիւնը կը կատարէ, և Յիսուսը Անոնայի ապարանքը յանձնելով սակարկեալ վարձքը կը դանձէ։ Անկէ ետքը անոր հետքը կը կորսնցնենք. աւետարանները կը լռեն, սակայն դժուար չէ մակաբերել, թէ նա քայլատքայլ, իր գործած մասնութեան հետեւանքները կը դիտէր, և դատարանէ

դատարան առանց ինքզինք յայտնելու ամէն մանրամասնութեանց տեղեակ կը լինէր, գործին ելքը սպասելով տեսնել։ Արծաթասիրութեան բուռն տենչը՝ իր յագուրդը ունեցած էր, երեսուն արծաթի դահեկանները իր կամարին մէջ էին, ա՛լ իրեն համար սպասելիք բան մը չկար։ Յիսուսին դէմ առնելութիւն չունէր, Յիսուսէն վրէժ լուծել չէր ուզեր, Յիսուս իրեն համար որևէ առարկայ մը եղած էր դրամական չահ մը ընելու, անկէ եաքը կրնար Յիսուս ինքզինքը ազատել, որ թերևս իրեն աւելի ալ հաճոյական մի բան էր։

Ոմանք աւելի ալ առաջ կ'երթան, և մենք չենք վարանիր իրենց հետեւելէ։ Յուդա այսչափ առեն Յիսուսի հետ պտռելով և գործելով, տեսած և համոզուած էր անոր գերբնական կարողութեան վրայ։ Յուդա քանի քանի անգամներ փորձով տեսած էր, որ Յիսուս նոյն իսկ կենաց յայտնի վտանգներէն ինքզինք գերբնական զօրութեամբ ազատած էր. նաղարէթցիներ չէին յաջողած զինքն գահավէժ ընել (§ 41), Տիբերեայ ծովակին ալէկոծութիւնը հրամանով մը դադրած էր (§ 82), անհամար բազմութիւն մը հրաչալի կերպով կերակրուած էր (§ 97), անթիւ անհամար հրաշքներ լոկ խօսքով մը կատարուած էին։ Յուդա կրնար ներքին համոզում մը գոյացնել, թէ Յիսուս այնպիսի անձնաւորութիւն մըն էր, որուն ոչ ոք կրնար չարիք մը հասցնել, և իր ընելիք մասնութիւնն ալ Յիսուսի իրական վնաս չէր կրնար պատճառել։ Յուդա կրնար կարծել որ ինքը Յիսուսը կը մատնէ, վարձքը կը գրպանէ, սակայն Յիսուս վնաս չկրեր, և առանց Յիսուսի վնասին ինքն գեղեցիկ չահ մը ըրած կ'ըլլայ։ Այդ հոգեբանական վիճակը, թէպէտ ենթադրական, սակայն իսկականին հակառակ չէ, և շատ լաւ կը յարմարի յետագայ պատահարներուն։

Լոկ չարաչահութեան սկզբամբ չարութիւն գործողներ, բուռն և յուզեալ կիրքի վիճակ չունին. նենգամիտ հաչիւի մը հանդարտ հետեւողներ են, բայց անոնց յուսախաբութիւնը շատ սաստիկ է, երբոր իրենց հաչիւը չիրականանար։ Շահի փափաքը կը մարի իր գործադրութեան հետ, և անոր ազդեցութիւնը կը տկարանայ իր նպատակին հասնելուն պէս։ Դէպի չահը դիմումը՝ բուռն է. չահը ձեռք ձգածին պէս՝ կը թուլնայ կը տկարանայ։ Յուդայի չարաչահութեան կիրքն ալ թուլցած էր երբ Սիմայի տպարանքէն դուրս

եւս վարձքը գրպանած : Անկէ ետքը հետաքրքիր կերպով սկսաւ դիտել իւր կատարած մանութեան հետեւանքները . վայրկեանէ վայրկեան սպասելով որ Յիսուս գերբնական և զօրաւոր կերպով մը ինքզինք ստանգէն ազատէ : Սակայն այդ ակնկալութիւնը չիրականացաւ . Կայիափայի առաջին առեանը Յիսուսը ամբաստանեց . քահանայապետարանի ձագանքը Յիսուսը խայտառակեց , առաջեան ժողովը Յիսուսը դատապարտեց , և վերջապէս Յիսուս հեթանոս դատաւորին և կայսերական կառավարիչին ձեռքը ինկաւ : Հարկաւ անագին ցնցում մը զգայ Յուդա այդ միջոցին , և Մաթթէոս իրաւունք ունցաւ այդ պարագային կցել մատնչին յուսահատութիւնը :

Միթէ Յիսուս իրօք պիտի վտանգուէր . միթէ Յիսուսի հակառակորդները պիտի զօրանային . միթէ Յիսուս ինքզինք պիտի չազատէր . միթէ մեծ վարդապետը չարագործ աւազակի պէս պիտի խաչուէր : Այս մտածումները կը սկսին Յուդային խեղճը տանջել վրայ բնել , տակալի նախատեսութիւնը և իւր պատասխանատուութիւնը իւր սիրտը կը կրծեն . առանց իրեն գործակցութեան ոչ հակառակորդները պիտի յաղթէին , ոչ Յիսուս այդ վտանգին մէջ պիտի իյնար : Պիղատոսի հնարքներուն միամիտ կը հետեւի Յուդա . դատաւորին չանքերը ակնկալութիւն կը ծնուցանեն , դատաւորին անյաղթութիւնները յուսահատութիւն կը զարթեցնեն , Պիղատոսին ելեւէջներով Յուդա ալ կ'ելլէ ու կ'իյնէ . տնագին ժամեր կ'անցնէ մատնչ աչակերտը : Միտքը կը շուարի , բայց չարութեամբ և չարաչահութեամբ և պաղարեամբ մեղանչողը , դժուար է թէ ունի դարձ մը ունենայ . ճահիճի մէջ ինկածի նման , նա քանի կը յուզուի , աւելի կը խրի , քանի կ'ալլայլի , աւելի կը խաղուի : Հարցաքննութիւնները , Հերովդէսի դատը , Բարաբբայի ազատութիւնը , անիրաւ դատակռծութիւնը , անգութ ձագանքը , հեռուհետէ կը ծանրացնեն Յուդայի վիճակը : Յուսադրութիւնը յուսահատութեան , և յուսահատութիւնը յուսահատութեան կը հասնի , երբոր կը տեսնէ , որ Յիսուս խաչը ուսին Գողգոթայի ճանապարհը կը բռնէ դահիճներու հսկողութեամբ և թշնամիներու բազմութեամբ : Զգաց , կ'ըսէ Մատթէոս , ընէ պոբոա-ոքեցա- :

Այդ զգացումը սարսռացում մը կը բերէ վրան , դղջացա- . բայց ոչ դարձի զղջում . և ոչ ներման դիմում , այլ սոսկ ցաւ մը

ըսածին վրայ, անպտուղ ախտավախ մը հաչիւը սխալելուն վրայ, վասն զի Յիսուսին միտքը իրեն աւելի չահաւոր պիտի ըլլար: Եթէ չմատնէր, եթէ Յիսուսի հետ չարունակէր, չատ աւելի չահ կրնար իրականացնել ելեւմտից տեսուչի պաշտօնով, քան ինչ որ չահեցաւ միանուագ երեսուն արծաթով: Կամարին մէջ դրուած երեսուն դահեկանը այլեւս աչքին բան մը չերեւցաւ, զինքը մոլորեցնող քահանայապետներուն դէմ զայրացաւ, և երբոր Յիսուս Գողգոթա կ'երթար, միտք չբրաւ այնտեղ ալ երթալ և իսչի տխուր տեսարանին ներկայ ըլլալ, այլ վազեց դէպի տաճար, սինեդրիոնի անդամներէն ներկայ եղողներուն ներկայացաւ. «Մխաելեցայ, գոչեց, մխաելեցայ, այս երեսուն դահեկանը զիս հրապուրեց անիրաւ գործ մը ընել, իմ նախատեսութիւններս չհչմարտեցան. Յիսուս անմեղ մըն էր, ես զայն ձեր անիրաւութեանց զոհեցի. առէ՛ք, արծաթներդ ձեզի, ըսածնիդ ուղեցէ՛ք, Յիսուսը ազատեցէ՛ք»: «Մենք ըսածնիս գիտե՛նք, կ'ըսեն քահանայապետները՝ հարկաւ Կայիափա ալ գլուխնին. Ձեր ընելիք չունինք. քու ըսածդ ալ դուն մտածէ, մխաելը ես, խաբուար ես, մեր գիտնալու բանը չէ, տուածնիս ալ ես չենք առներ, գնա, քու գործդ դուն կարգադրէ»:

Մեկացնորի պէս ժողովարանէն դուրս կը վազէ Յուդա, դէպի տաճար կը քալէ, ուր գանձանակի սրահն է. սուակը գանձանակին մէջ նետել ալ չմտածեր, ներքին խռովայոյզ մը զինքն կը հալածէ. սրահին դուռնէն երեսուն արծաթը քսակովը ներս կը նետէ, և առանց եռուը դառնալու հապճեպով կը մեկնի. կարծես ամէն մարդ զինքը կը նախատէ, ըսածը երեսը կը զարնէ, կը ապտակայ, կը հալածէ: Տաճարէն ելնելով հարկաւ Գողգոթային հակառակ ուղղութիւնը կ'առնէ, որպէս զի Յիսուսին չհանդիպի, և անոր վերաբերող բան մը չտեսնէ, չլսէ. այլ հաւանաբար դէպ հարուր կ'երթայ, դէպի Գեհէնի անիծապարտ ձորը, որ գարչելեաց աղբանոյ էր նչանակուած, և ուր աւելորդ կրակով կ'ապատուէին օդը չապականելու համար: Սյնտեղ անձանօթ և անճանաչ, յուսահատութեան յետին աստիճանը իջած, ինքն իր կեանքին դահիճ կը դառնայ, և անկիւն մը պահուըտած ծառէ մը վար կը կախէ ինքզինքը, երբ անդին Գողգոթայի բարձունքը՝ Յիսուս խաչին վրայէն կը կախուէր: Սյնտեղ փրկութիւն. այտեղ կորուստ: Այսպէս կը փակուի Յուդայի անձնասպանութեան եղերական միջադէպը: Մենք

ալ պիտի փակէինք մեր միջանկեալ յօդուածը, սակայն նիւթին ամբողջացման համար քանի մը պարագաներ յիշենք:

Մատթէոս Յուդայի մահը մէկ բառով կը բացատրէ, ինքնասպանութեամբ, բայց Պետրոս ուրիշ պարագաներ ալ կ'աւելցնէ, թէ «առաւօտուն հերիւն ընդ ինքն, և հեղաւ ամենայն փոր նորա (Գործ. Ա. 18): Ոմանք կարծեցին թէ Պետրոսի տուած տեղեկութիւնը Մատթէոսի պատմածէն տարբեր բան մը կ'ենթադրէ, սակայն այդպիսի տարբերութիւն մը ենթադրելու բնաւ պատճառ մը չկայ: Յուդա անձանօթ և անբնակ անկիւն մը կախած է ինքզինքը, ուստից ոչ ոք հոգ պիտի տանէր զինքն իջեցնել, և ուր անցորդներ ցանցառ էին կախուած անձնասպանէն լուր տալու համար: Մարմինը օրերով ծառէն վար կախուած մնացած է, մինչեւ որ թոլորովին ապականուած և քայքայուած է, և այս վիճակի մէջ գտնուած և ով ըլլալը իմացուած է: Երբոր Պետրոս այդ տեղեկութիւնները կուտար, Յուդայի մահուան օրէն քառասունուհինգ օր անցած էր, և ամէն բան երևան եկած էր: Մատթէոս Յուդայի անձնասպանութիւնը ակնարկելով միայն բաւականացած է, մանրամասնութիւնց մտնելու հարկ մը չկար:

Պարապայ մըն ալ մատնութեան դրամի կիրառութիւնն է: Յուդա երեսուն դահեկանը գանձանակի սրահին մէջ գտնելը նեցած էր: Երբոր գանուեցաւ և ինչ ըլլալը իմացուեցաւ, ժողովականներն ենթադրութիւնեամբ չուզեցին զայն նուէրներու և զոհերու յատուկ գանձանակին մէջ նետել: Այդ գանձանակը որ Կոբբան կը կոչուէր, և որ մենք մեր այժմեան տառադարձութեամբ Գո-ղպան պիտի գրէինք, նուիրական և սուրբ էր, իսկ երեսուն արծաթը պիղծ համարուեցաւ, վասն զի մէկու մը արեան իբր գին ծառայած էր, և այն դրամով անմեղ արիւն մը թափելու մատնութիւնը կատարուած էր: Նոյն օրը դրամը զատէն պահելով, ուրիշ օր ժողովի մէջ ինչ ընելիքնին խօսակցեցան, և վերջապէս բացէն և ոչ նուիրական բանի մը գործածել ուզելով՝ Ակեզդամայի արտը գնեցին, Դեհէնի ձորին մէջ, որ առաջ բրուտի արտ էր, և անկէ եւքը օտար մուտքներու գերեզմանոց լինելու յատկացուեցաւ: Ակեզդամա կամ Գեօզարեան անունը այդ առաքելութենէն եւքը տրուեցաւ բրուտի արտին, ինչպէս յայտնապէս կ'ըսեն Մատթէոս և Պետրոս: Նոր տրուած անունը Մատթէոսի նայելով՝ Յիսուսի արիւնի գին եղող դրամով գնուած ըլլալուն համար տրուած է, մինչ Պետրոսի խօսքը ուխտի Յուդայի արիւնին այն տեղ թափուած լինելուն կրնայ տարուիլ: Սակայն Պետրոսի խօսքը չատ մութ է, և Յուդայէն թափուածը ոչ

թէ արիւն այլ նեխութիւն յիշուած է, և ապահովագոյն է Մաթէոսի տուած բացատրութիւնը:

Այս տեղ հնար չէ նկատի չառնուլ քահանայապետներուն կեղծաւոր խղճահարութիւնը, որ Յիսուսի արիւնը գնելու համար դրամ ալեւորին պիղծ չհամարելով՝ պաշտօնապէս կը վճարեն, և յետոյ նոյն դրամը պիղծ կը համարին, երբ պիղծ գործողութիւնը ջնջելու միտքով Յուդա զայն եւս կը դարձնէ: Ճիշդ տեսիլն է Յիսուսի վայելը (§ 229) նորէն իրենց գլուխը կարդալու:

Բացատրութեան արժանի կէտ մըն ալ Մաթէոսի յատուկ բերած մարգարէութիւնն է. Յայնժամ լցաւ որ ասացաւ է Յեռան Երեմիա մարգարէէն. Եւ առին զերեսուն արծաթին զին վաճառելեալին, զոր արկին յորդւոցն Իսրայէլի, և եդոն զնա յագարակն բրդի, որպես հրամայեաց ինձ Տէր: Արդ այս վկայութեան մէկ անունը և մէկ խօսքերը նոյնութեամբ չեն գտնուիր սուրբ Գրոց մէջ: Զաքարիայի մէջ կը կարդանք. Եւ ես ըսի ցնա. Եթէ բարի է ձեզ, տուէք ինձ. և եթէ ոչ, դադարեցէք: Եւ կշռեցին զվարձս իմ երեսուն արծաթս. և ասէ ցիս Տէր, արկ զսա առ գանձապետն, զգեղեցիկ գինն զոր գնահատեցան ինձ: Եւ առի զերեսուն արծաթսն, և արկի զնոսա ի տան Տեառն առ գանձապետն (Զաք. ԺԱ. 12, 13): Իսկ Երեմիայի մէջ նմանօրինակ վկայութիւն մը չգտնուիր, և բուռն յիշատակութեան կը հանդիպինք միայն հետեւեալ հատուածին մէջ. Եւ ասէ Տէր, արի, էջ ի տուն բրդին, և անդ լուիցես զբանս իմ. էջի ի տուն բրդին, և ահա նա գործէր ի վերոյ վիմոց, և անկաւ ամանն ի ձեռն գործէր ի կաւոյն՝ ի յետոյ նորա, դարձեալ արար զնա այլ ամանս (Երեմ. ԺԸ. 2—4): Այս վերջին վկայութիւնը բնաւ համեմատութիւն մը չունի Մաթէոսի յատուկ բերած մարգարէութեան հետ, իսկ առաջինն ալ թէ անունը տարբեր է և թէ խօսքը: Ասոնցմէ տարբերութեան համար դիտել կու տան մեկնիչներ, թէ երբայեցերէն բառը պզտիկ կէտի մը տարբերութեամբ կրնայ թարգմանուիլ և ոտան բերող, վոխանակ թարգմանողն է եղեր՝ ինչպէս մերը, կամ է ոտան գնող՝ ինչպէս լատինը: Իսկ մարգարէին անունին Երեմիա բառին վոխանակ Զաքարիա ըսուելու, չատեր առաջին ընդօրինակողէն սխալման կը վերագրուին, թէպէտ ուրանք անպատճառ չեն գտներ ըսել, թէ աւետարանիչներն ալ, իբր պարզ գրիչներ, յիշողութեան սխալմունք կրնային ունենալ: Ըստ մեզ տարբերութիւնը նախնական ընդօրինակողներուն չիմթռնուելուն վերագրել՝ աւելի ապահով է:

Յուդայի վերաբերող միջանկեալ յօդուածը այսպէս վերջացնելով, Յիսուսի խաչելութիւնը պատմելու սկսինք:

331. ԳՈՂԳՈԹԱՅԻ ՎՐԱՅ

Մատթ. ԻԷ. 33, Մարկ. ԺԵ. 22, Ղուկ. ԻԳ. 32—33, Յով. ԺԹ. 17

Յիսուս թողուցինք Գողգոթայի ճանապարհն վրայ, բերին սարբաստը, ուր իրեն վրայ խղճալով ու լացող կիներուն պէտք եղած ազդարարութիւնը կ'ուղղէր, և Երուսաղէմի կործանման գուշակութիւնը անգամ մըն ալ կը կրկնէր: Ճանապարհն մնացորդը կատարեցաւ միևնոյն կերպով, քահանայապետներ և դպիրներ հոգալով ժամ յառաջ տեղը հասնիլ, և նոր պարագայ մը չծագած, դատապարտեալն նոր հրաման մը չհասած, Յիսուսի վրայ նուազում չեկած, իրենց առելութեան յաղթութիւնը լրացնել: Իսկ զինուորներն ալ իրենց պաշտօնը լրացնելով պատասխանատուութենէ ազատիլ կը փութային, գուցէ քահանայապետներէն աւելի վարձք ալ ստանալ: Մահապարտաց թափորը կը կազմէին երկու աւազակներ իրենց խաչերը չալած, Յիսուս առանց խաչի քալելով, Սիմոն Կիւրենացին Յիսուսի խաչը ուսը, հարիւրապետ մը իբր վերին հսկող, ասոնցմէ զինուորներ երեք մահապարտներուն պահպանութիւնը կատարելու, քահանայապետներէն և դպիրներէն և ծերերէն բաւական խումբ մը՝ գործին վերջաւորութիւնը տեսնելու, հետաքրքիր ժողովուրդի բազմութիւն մը տարբեր զգայուններով տոգորուած, ինչպէս որ քանիցս ատեն անցանք բացատրել:

Գողգոթայի մասին ալ արդէն խօսեցանք (§ 327) և նոր նկատողութիւն չունինք: Յովհաննէս դիտել կուտայ թէ Գողգոթայի գագաթը քաղաքին չատ մօտ էր. (Յովհ. ԺԹ. 20), և այս մտքի կը ծառայէ հետեւցնելու թէ պիտորիոնէն Գողգոթա երթա-

լու երկար ատեն պէտք չէր, թէ ծնեալն օրուան հանգիստը արգելք չէր ըլլար Հրէաներուն մինչեւ այն աւուր քալելու, թէ քաղաքին մէջէն ալ հնար էր Գողգոթայի վրայ կատարուած գործողութիւնները տեսանել և դիտել:

332. ՄԱՀԱՊԱՐՏԱՅ ՄԱՐԳԵԼԻՆ

Մատթ. ԻԷ. 34, Մարկ. ԺԵ. 23

Տեսակ մը պատժական գիմութեան կարգադրութիւն էր, մահապարտներուն վերջին մտածում գործադրութիւնը չկատարած, անոնց զգայութիւնները ընդարմացնել և անոնց գլուխը դարձնել տալ արբեցուցիչ խմելիքով մը: Այդ նպատակին կը գործածուէր սասիկ, բայց սորին գինի մը, մէջը տեսակ տեսակ ապտակացուցիչ և գբաղեցուցիչ նիւթեր խառնուած, զորօրինակ, լեղի, զմուռս կամ ուրիշ դառն հաւնիներ, և յաճախ այդ խառնուրդը կրակի վրայ եփուած և յատկապէս պատրաստուած էր, և իբր էական մի մաս մէկտեղ կը տարուէր մահուան պատիժներու տալիներուն: Երբոր Գողգոթա կը հասնին Հռոմայեցի զինուորներուն առաջին հոգածութիւններէն մին կը լինի, իրենց աւանդական սովորութեան համաձայն, կանոնական ըմպելին մատուցանել մահապարտներուն, և փարջամ մը ներկայել անոնց Գինի ընդ լեղի խառնեալ կամ Գինի զմռսեալ կոչուած ըմպելին: Յիսուս բնաւ կը մօտեցնէ փարչը, բայց մէկի եղածը հապճեպ Ճաշակած և ինչ ըլլալը իմացած, կը մերժէ խըմել և չուզեր: Ահաւասիկ ներուն համար բան մը չէ պրուած, բայց անոնք հարկաւ կուշտուկուշտ պատրաստին իրենց մատուցուած փարչերը:

Յիսուսի մերժելու պատճառը կը գտնենք նախ իր կենցաղական սովորութեանց մէջ, որովհետեւ նիւթ երբեմն հատարակ գինիներ կը գործածէր ալ, սակայն սասիկ և անուշոր ըմպելիներու վարժութիւն չունէր, և չէր կրնար անոնք տանիլ: Բայց աւելի մեծ պատճառը կը գտնենք իւր կատարեալ գիտակցութիւնը և միտքի պարզութիւնը պահելու մտադրութեան մէջ: Ոչ միայն Յիսուսի վիրապորձ մահուան տեսակէտով, այլ և իբր կամաւոր և գիտակից գործողութեան սկզբունքով, բնաւ յարմար չէր գար Յիսուսի

թմրեցուցիչ դեղերով ինքզինքէն ելած ձեւ մը առնել, երբ իսկապէս չգիտցող արբեալի մը պէս անգիտակցարար իր կեանքին պատարագը մատուցանել: Նա չէր ուզեր իսկ այսպիսի արհեստական և պայմանադրական միջոցներով իր չարչարանաց աստիճանը թեթեւացնել, այլ կատարեալ միտքի պարզութեամբ և կամքի պատրաստականութեամբ կ'ուզէր չարչարանաց և մահուան դառն բաժակը քամել, և ոչ թէ զգեխեցուցիչ ըմպելիքին փարելը պարպել:

333. ՅԻՍՈՒՍԻ ԽԱՉԵԼՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. ԻԷ. 35, Մարկ. ԺԵ. 23, Ղուկ. ԻԳ. 33, Յովհ. ԺԹ. 18

Ես հանէալ չեմ ի խաչ — Ես հանին չեմ ի խաչ — Անոք հանին չեմ ի խաչ — Ո՞ր և ի խաչն էակ հանին չեմ: Անտարակոյս չորս աւետարանիչներուն քովանդակ գրածը այնպիսի մեծ գործողութեան մը նկատմամբ որ անհուն նշանակութիւն մը ունեցաւ աշխարհի վրայ: Յիսուսի խաչելութիւնը քրիստոնէին աչքին առջեւ հոգիով վրկագործութեան մեծ իրարտրդին լրումն է, որ բոլորովին նոր կեանք մը կը բանար մարդկութեան առջեւ, անոր ներկայի կանոնաւորելով և հանդերձեալը ապահովելով: Քաղաքական աշխարհի համար ալ Յիսուսի խաչելութիւնը սոսկալի վոխոխութեան մը նախադրեալն է, որով նոր ընթացք մը առաւ մարդկութիւնը և նոր գաղափար սասյան անոր ճիրքերուն ու ձգտումներուը: Անհատական մարդն ալ Յիսուսի արեան կամաւոր հեղմամբ հաստատուց. ամէն դատկարգի համար ազատութեան սկզբունքը, իշխց սորովներու գերութեան չղթաները, քանզեց իրական սիրոյն ատրնութեան կապերը, հոչակեց ամէն մարդու անխտիր հաւասարութեան նշանակութիւնը, բացաւ իրաքանչիւրի ճիրքերուն և ձգտումներուն անկաչկանդ ասպարէզը: Գողգոթայի Զոհը սիեզերական պատմութեան ամէնէն նշանակելի կէտն է, և մեր հոգեկիր պատմիչներ մէկ մէկ բառով միայն կ'ատանդեն անոր լրումը: Մեր նպատակը միայն պատմականը լինելով, կը սպասատրուինք եղելութեան լոկ պատմական պարագաներուն սահմանին մէջ պարփակել մեր պարզաբանութիւնները:

Երբոր դատապարտեալներ իրենց դահիճներով Golgothայի գագաթը հասան, և դահիճներ մահապարտներուն թմրեցուցիչ ըմպելին մատակարարեցին, վերջնական գործողութեան ձեռնարկելու սկսան: Քանի որ աւետարանները մեզի ոչ մի պարագայ չեն տար, կը պարտաւորուինք սովորական ձեւերով և ցանուցիր նչաններով անոնց ամբողջութիւնը կազմել: Ինդիր է թէ ինչ դիրքի մէջ խաչուելիքները իրենց խաչերուն վրայ կը տարածուէին: Ոմանք ըսին թէ խաչը գետինը կը դրուէր, և խաչուելիքը վրան կը տարածուէր ու կը պրկուէր, և յետոյ խաչ ու խաչեալ միասին բարձրացուելով, խաւսափայտին ոտքը՝ պատրաստուած փոսին մէջ կ'ինկչեցուէր, ու ցիցերով ու քարերով կ'ամրացուէր ուղղաբերձ և հաստատուն մնալու համար: Իսկ ուրիշներ կ'ըսեն թէ առաջուց լոկ խաչափայտը պատրաստուած փոսին մէջ լաւ մը կ'ամրացուէր, և յետոյ մահապարտը դէպի վեր կը բարձրացուէր ու. կը բռնուէր, և ոտուըներէն ու ձեռուըներէն պնդուելէն ետքը, իւր կապերէն կախուելու կը թողուէր: Թերեւս երկու կերպերն ալ ըստ պարագայից գործածուած էին, բայց անոնք որ խաչին չարչարանքը աւելի կըստկծագին նկարագրել կը միտին, առաջին ձեւը կը յիշատակեն, խաչին խաչեալով բարձրացուելուն առթիւ տեղի ունեցած ցնցումները ու կսկիծները մանրամասնելով: Սակայն մեր տեսութեամբ, խաչը խաչեալով մէկտեղ բարձրացնել, խաչահանութեան համար ալ նոր դժուարութեանց և առաւել աշխատութեան պատճառ լինելուն չենք կարծեր թէ այդ ձեւը սիրէին նախադասել: Մենք կը կարծենք ուրեմն թէ դահիճի գործը կատարելու սահմանեալ չորս գինուորներ Golgotha հասածնուն պէս, յարմար կէտը ընտրեցին, ուս մը բացին, Սիմէոն Կիւրենացիին բերած խաչը առին, և փոսին մէջ մտցնելով, անոր ոտքը ցիցերով ու քարերով լաւ մը ամրացուցին որպէս զի խաչեալին բեռն ալ ապահովաբար վերցնէ: Խաչեալին մարմնոյն բեռը բովանդակ խաչին մէկ կողմէն կախուած լինելուն, պէտք էր որ խաչին ոտքը չատ ամուր հաստատուած լինէր, որպէս զի ամբողջը իւր հաւասարակշռութիւնը չկորսնցնէր:

Խաչեալները մօրէմերկ վիճակի մէջ իրենց կախաղանը կը բարձրացուէին, հետեւաբար դահիճներուն երկարատ գործողութիւնը եղաւ, Յիսուսին վրայէն հանել բոլոր իւր զգեստները, օծումը, պատմուճանը, և ուրիշ ինչ ալ ունէր՝ թէ գլուխն և ոտքը և թէ

արտաքին հանդերձներուն ներքեւը։ Պետրոսին մէջ ձաղանքի առարկայ եղած առնները, զինքն նորէն բովանդակ իւր զգեստներով հագուեցուցած էին, և այնպէս կառարած էր Յիսուս Գողգոթայի ճանապարհ։

Դատապարտուելը խաչին վրայ կը պրկուէր ձեռուընիրէն և ոտուընիրէն, և այս ալ կը կատարուէր թէ չուանի կապերով, և թէ բեւեռներ գարնելով չորս թաթերէն։ Յիսուսի ոչ մէկ կապերով այլ բեւեռներով խաչուած լինելը աւետարաններուն մէջ այս տեղ ըսուած չէ, սակայն յարուածնէ ետքը Թովմաս առաքեալ Յիսուսի ինքնութիւնը հաստատելու համար կը պահանջէ, որ ձեռուընիրուն և ոտուընիրուն վրայ բեւեռներուն տեղերը տեսնէ (Յովհ. Ի. 25), և Յիսուս զինքը կը հաճեցնէ ու բեւեռներուն տեղերը անոր չօշափել կու տայ (Յովհ. Ի. 27)։ Այդ պարագան մեզի աւելի պարզապէս կը ցուցնէ թէ Յիսուս ոչ մէկ կապերով այլ բեւեռներով խաչուեցաւ։ Խաչելու կերպին մէջ ձեռուընիրուն համար դժուարութիւն մը չկար, բազուկները խաչին հորիզոնական թեւերուն վրայ տարածելով աթոռուն մէջէն բեւեռները կը գարնէին։ Սակայն ոտուընիրուն համար սովորական պատկերներ, երկու ոտուընները վրայէ վրայ բերելով մէկ բեւեռով միայն գամուած կը ցուցնեն, ինչ որ շատ դժուար դիրք մըն է՝ թէ կեցնելու և թէ գարնելու համար, և նոյն իսկ ատրապային երկայնութեամբ բեւեռ մը կ'ենթադրէ ունենալ։ Ասոր աւելի հաւանական կը կարծուի թէ երկու ոտուընները զատ զատ բեւեռներով քովէ քով գամուեցան խաչին ուղղարձիկ մասին վրայ։

Խաչին ձեւին վրայ խօսած առենիս (§ 327) ցուցինք թէ խաչին երկու ձողերէն զատ, երկու մանր կտորներ ալ կը գտնուէին անոր վրայ, մէկը երկու ազդրներուն մէջտեղ խաչեալին գիտին դրուած, որպէս զի անոր վրայ հեծնայ և բոլոր մարմինը ուիներուն վերքերէն կախուած չմնայ. և միւսը ոտուընիրուն ներքև թեքեալ պատուանդան մը, ոտուընիրուն թաթերը վրան դնելով դիւրաւ գամելու համար։ Սովորական պատկերներ, նաև հնագոյններ, Յիսուսի խաչին վրայ այդ երկու մասերը չեն ներկայեր, որոնք խաչերուն ամբողջացուցիչ մասերն էին սովորաբար։ Սակայն անհաւանական չէ ենթադրել, որ յատուկ չարամտութեամբ և քահանայապետներու պրգռամամբ Յիսուսի համար չգործածուեցան, չարչարան-

քեն ու ցաւերը սասակացնելու դիտմամբ։ Անկեն առթի մէջ դժուար է վերլնական կարծիք մը կազմել, քանի որ նշան մը չունինք ձեռնարկելու և ոչ ակնարկ մը աւետարանութեան մէջ։

Հաւանական ենթադրութիւնները միացնելով կրնանք ուրուագրել, թէ առաջ չորս գինուորներ Յիսուսն միայն պատրաստեցին, յետոյ խաչին տակը անոր մէջ ամրացնելին, Յիսուսը քոլորովին մերկացուցին, երկու գինուորներ երկու կողմէն իրենց տարբեր ձեռքեն բան մը դնելով մինչև հորիզոնական թևերը բարձրացան՝ բևեռ ու մուրճ ձեռնարկին, մինչդեռ մնացեալ երկուքը Յիսուսը առաջնորդին գրկելով բարձրացուցին դէպի վեր։ Երկու բարձրացողներ Յիսուսի բազուկները տարածելով և քաշելով ափերէն գամելին հորիզոնական թևերուն վրայ։ Անկէ ետքը Յիսուսի մարմինը ի կախ ձգելով, առաջնորդը ափերուն ուղղորդ թևին վրայ, և ոտից երկու բևեռներով քովէքով գամելին և ձգուցին, իրենց պաշտօնը լրացուցած ընելով։

Վերջապէս Հրէական առնլութեան ձիգերը իրենց լրումը առած էին, և նազովրեցի Յիսուս, հրաշագործ նոր մարգարէն, երկնառաք վարդապետ, ակնկալուած Մեսիան, հռչակեալ Որդի Աստուծոյ, վերանալ սկսած բարեխնամութենէ և ճշմարտութենէ, խաչի խայտառակ պատժով, իւոս ժողովրդեան, իւոս աշխարհի, քառակի կախաղանի վրայ մերկանդամ պրկուած իր կեանց վերջին վայրկեանին կը մտանար։ Կայսերական քահանայապետին խելքով այլ ճ կը մեռնէր գի ճ՝ ամենուն ապրն կոչնէ։ Բայց աստուածային նախախնամ կարգադրութեամբ ճեռանէց էր Յեսու, որպէս գի ըստ գրեան Աստուծոյ զգլուխն ջաղջեցէ է ճ, (Յովհ. ժ.Բ. 50—52), ինչպէս որ ինքն Յիսուս ալ կանխէն յայտարարած էր, թէ յոբաջ քաշէցուցայ չուէկէ, ջամենեուն չքեցէ ատ է (Յովհ. ԺԱ. 32)։ Հորհրդաւոր իրողութիւններ մեզ չատ աւելի տեսութիւններու կը տանին, մենք մեր նպատակին դառնանք, և պատմական պարագաները բացատրենք։

Աշխին չուրջը կատարուած և աւետարանիչներէն յառաջ բերուած մանրամասնութիւններ խառն են և տարբեր, և ոչ ալ աւետարանիչներ խիստ ժամանակագրական կարգ մը կը պահեն. հետևաբար մենք ալ լաւագոյն կը սեպենք աւելի նմանները իրարու մօտ բերելու աշխատիլ, քան թէ անոնց ժամանակագրական կարգը

պրպտել, քանի որ ամէնքը միասին երէք ժամերու տեղութեան մէջ պարունակուած իրողութիւններ են։ Ըստ այսմ նախ պաշտօնական կամ նիւթական եղելութիւնները կը դնենք, և յետոյ Յիսուսին խօսքերուն կ'անցնինք։

334. ԱՒՏԱՀԱՆԵՐՈՒՆ ԽԱՉԸ

Մատթ. ԻԷ. 38, Մրկ. ԺԵ. 27-28, Ղուկ. ԻԳ. 33, Յովհ. Ժ. 18

Յիսուսի խաչելութեան անմիջապէս յարակից գործողութիւնը պիտի ըլլար, իրեն հետ խաչելութեան բերուած երկու աւազակներուն ալ մահապարտութեան գործադրութիւնը։ Ասոնք բարաբբային ընկերներն էին և իրենց գլխաւորին հետ մահուան դատապարտուած էին (§ 315), և երբ անակնկալ յաջողութեամբ մը Բարաբբայի մահուան վճիռը չնչուեցաւ (§ 319), ասոնց վիճակը չփոխուեցաւ, և միայն Նազովրեցի Յիսուս իրենց ընկեր ստուեցաւ, իրենց բուն գլխաւորին տեղը։ Այս երկուքին վրայ չատ որոշ տեղեկութիւններ չունինք. աւանդութիւնն անոնց մէկուն անունը Դիսմաս, և միւսինը Գեսմաս ըսած է, և բաւական կը սեպնենք պայն յիշատակած ըլլալ։ Ասոնց խաչելութեան կերպին վրայ բնաւ ծանօթութիւն մը չունինք. հին և նոր պատկերներ այդ երկուքը խաչի վրայ կապուած, և ոչ խաչի վրայ գամուած կը ցուցնեն, սակայն աւետարանիչներ նմանօրինակ բառերով և նոյնութեան կերպով մը կը գրեն աւազակներու խաչումը, և անոնք ալ գամուած կարծել աւելի հաւանական կ'երեւի։ Երբոր Յիսուսի համար որոշուած չորս գինուորները անոր խաչելութիւնը կը գործադրէին, հարկաւ միեւնոյն ժամանակ միւսներուն յատկացուած չորս չորս գինուորներն ալ իրենց գործը կը լրացնէին, և իրենց խաչելութիւնները միաժամանակ կը լրանային։

Գլխաւոր պարագայ մը, որ աւետարանիչներէն յատկօրէն յիշուած է, խաչերուն դիրքն է, իբր զի Յիսուսի խաչը մէջտեղն էր դասեղուած, իսկ միւս երկու խաչերը անոր երկու կողմերը, մէկը աջ կողմը և միւսը ձախ կողմը, այնպէս որ երեքը միասին նոյն խմբակցութիւնը կը կազմէին, ինչ որ Բարաբբայի հետ պիտի կազմուէր, գլխաւոր աւազակը մէջտեղ, և օգնական աւա-

զակնները երկու կողմերը։ Այդ դիրքն է որ Յիսուսի ալ աւագ զակապետի և անօրէններու գլխաւորի կերպարանը տուաւ, և ճչմարտութեան կ'ըսէ Մարկոս, թէ որ սուրբ գրոց մէջ Մեսիայի համար ըսուած էր, թէ Ընդ անօրէնս համարեցաւ։ (Ես. ԾԳ. 12)։ Եսայիի այդ խօսքերը նշանաւոր մեսիական մարգարէութեանէն առնուած են, և նոյնը անգամ մըն ալ յիշուեցաւ (§ 267), երբոր ընթրիքէն վերջ գինուելու խօսակցութիւնը եղաւ։ Բայց բուն Յիսուսի անօրէն համարուելուն պատճառը, մարդկութեան մեղքերն ու անիրաւութիւնները իւր վրայ առնելն է. Նա զնեղ քառմոց վերացոյց, և վանն անօրէնութենց նոցա մատնեցաւ՝ ինչպէս Եսայի գրած էր կանուխէն։

335. ԳԻՐ ՎԻՃԱԿՈՒ

Մատթ. ԻԷ. 37, Մարկ. ԺԵ. 26, Ղուկ. ԻԳ. 38, Յովհ. ԺԹ. 19—22

Ամէն մահապարտի համար, որ կախաղանի կամ խաչի կը դատապարտուէր, սովորութիւն էր գլուխին վերեւը տախտակ մը դնել որուն մէջ կը նշանակուէին կախելոյն կամ խաչելոյն անունն ու յանցանքը։ Այդ տախտակն է Վէր ընծան ըսուածը։ Յիսուսի համար ալ այդ տախտակը պատրաստուեցաւ Պիղատոսի հրամանով, և գրութեան պատճէնն ալ նոյն դատաւորէն տրուեցաւ, իբր զի գիր վիճակու՝ նոյն ինք դատական վճռոյն վաւերագիրը կը կազմէր։ Յիսուսի ծանուցուած անունն էր Յիսուս Նազովրեցի, իսկ վերջնական կերպով իբր օրինական ամբաստանութիւն ընդունուած զրպարտութիւնն ալ այն էր, թէ ինքզինքը Հրէից թագաւոր հռչակել յանդգնած է։ Այդ հիմամբ Պիղատոսի կազմած վիճակու գիրը եղաւ Յիսուս Նազովրեցի Թագաւոր Հրէից։ Յովհաննէս է որ այդ պատճէնը կու տայ իբր ճիշդ օրինակ, ըսելով Ե- էր գրեալ։ Միւս աւետարանիչներ բառերու պզտիկ տարբերութիւններ ունին, սակայն անոնք պատճէն չեն տար, այլ միայն իմաստը կը քաղեն ըսելով, թէ վիճակու գիրը կը յայտնէր, թէ այս է Յիսուս Թագաւորն Հրէից — թէ Թագաւոր է Հրէից —թէ սա է արքայն Հրէից։

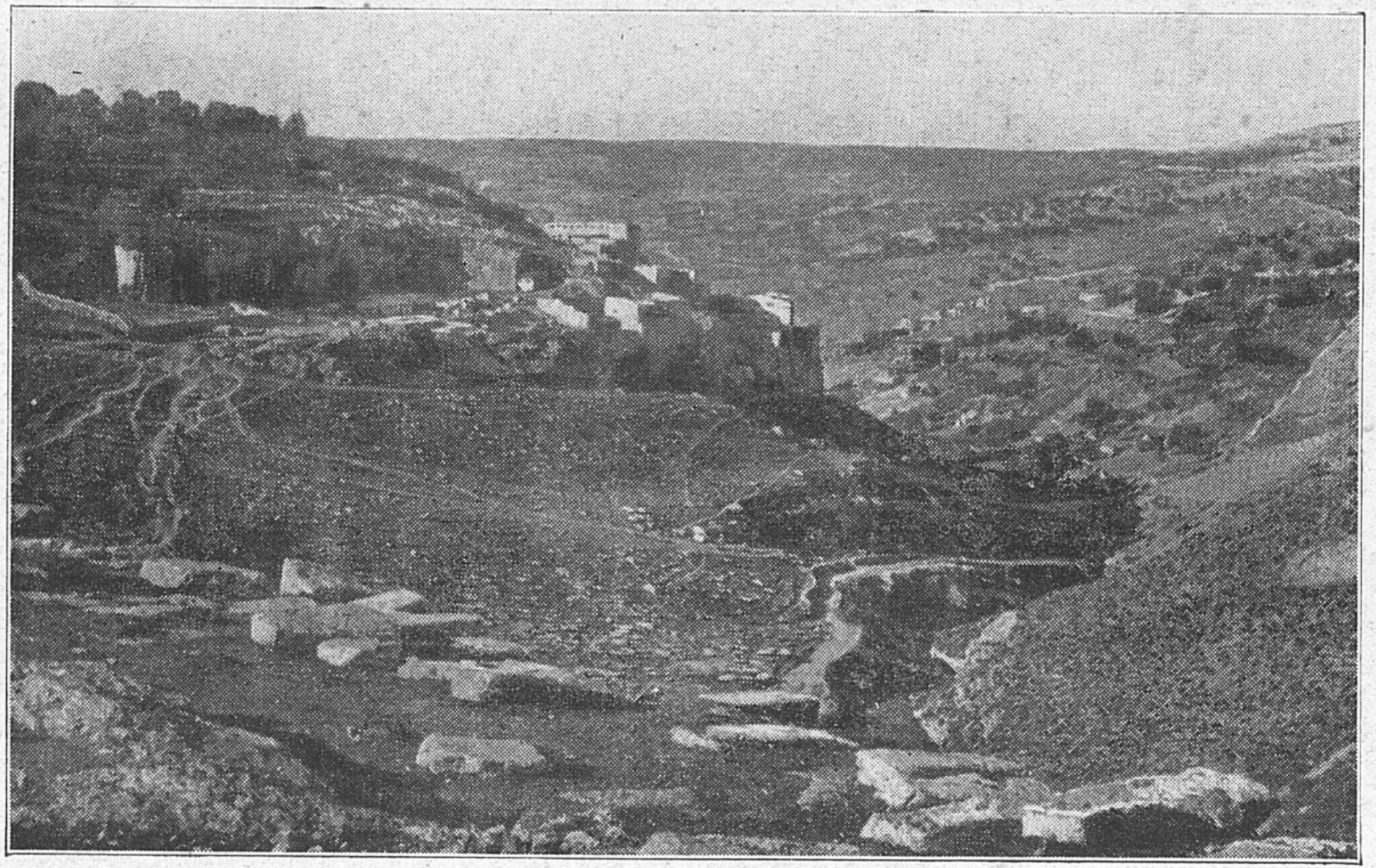
Գիր վիճակու գրուած էր խաչին ուղղաբերձ թեւին վրայ և գրուած էր երեք լեզուով. լատիներէն, եբրայեցերէն և յունարէն։

Լատիներէնը իբրև հռոմէական կայսրութեան պաշտօնական լեզուն, եբրայեցերէնը իբր Հրէաներուն ազգային լեզուն, և յունարէնը իբրև ժամանակին ընդհանրացած միջազգային լեզուն։ Լատիներէնը մեր խաչմանութեան մէջ ըսուած է Գողգոթային, իսկ յունական գրութեան մէջ կոչուած է Հռովմայեցին, և այդ տարբերութիւնը Հայերուս յատուկ. լեզուագրականական իմաստ մըն է։ Թէ ինչու մեր բանք լատիներէնին անունը գոռոզմասերէն են ըսած, լուծումը մեր լեզուաբաններուն կը թողունք, և միայն անցողակի կը յիշենք, թէ Դիոկղետիանոսի և Մաքսիմիանոսի ժամանակներ՝ Դաղմատիան մեծ կարեւորութիւն էր ստացած Դաղմատացի կայսրներուն շնորհիւ. և մեր քով կրցած են հռոմէական կայսրութեան կեդրոնը Դաղմատիա կարծել։

Տախտակը բաւական մեծ եղած պիտի ըլլայ, թէ երեք լեզուով գրութիւն մը պարունակելուն համար, և թէ այնչափ խոշոր տառերով գրուած ըլլալուն համար, որ քալաքին մօտերէն իսկ կարդացուելու հնար եղաւ, ինչպէս Յովհաննէս կը պրէ. Զայն պախպակ ընդերցան քաղաքէ ի Հրէից, զի մօտ էր ի տաղտ անդր պեղին՝ ուր խաչեցան Յիսուս։ Պիղատոս արդէն ժգոհ և դժկամակ, և Հրէաներուն զինքն սպիտակ ներկելուն համար ատելի դառնալու, և իր վարանումներով և կնոջ երազներով նեղութեան մատնուած, ուզած էր Հրէաներէն քէն լուծելու պէս անոնց նոր արհամարհանք մը ցուցընել, և Յիսուսը ոչ իրեն թախտակիր և ապստամբ մը ներկայացուցած էր, այլ իբր թէ Յիսուս իսկապէս Հրէից Թագաւորը ըլլար, որով ուղղակի Հրէից ազգը անարգուած ու նախատուած կ'ըլլար իւր Թագաւորին արհամարհելով և իայտառակ մահուամբը։

Սինեարիոնի մէջ հարիւ թէ լուռ կ'առնուի, և Վեսաս գիրին օրինակը կը տեսնուի, ժողովականք կ'իմանան այդ ծածուկ խաղը, բայց իբր թէ Պիղատոսի հրամանը ճշդիւ կատարուած չըլլար, կամ թէ ինքն Պիղատոս իւր թելադրութեան մէջ չփոթած ըլլար, մէջերնէն քանի մը հոգի կը նշանակեն որ երթան Պիղատոսի իսկին և գրութիւնը ուղղել տան, որպէս զի Յիսուս ոչ թէ Հրէից Թագաւոր, այլ ինքզինքը Հրէից Թագաւոր կարծեցնել ուզող բախտախնդիր մը ըսուի։

Պատգամաւոր քահանայապետներ Պիղատոսի կը ներկայանան, և կը յայտնեն թէ Վեսաս գիրին մէջ չփոթութիւն մը ապրած է,

31. Յովսափար Ձոր

և այնպէս կը կարծուի թէ Նապուղոնին Հրէաներուն թագաւորն եղած ըլլայ, ինչ որ իրենք չեն կրնար հանդուրժել, վասն զի կայսրէն զատ ուրիշ թագաւոր չեն ճանչնար: Ուստի կը խնդրեն որ տախտակը փոխել տայ, և այնպէս գրուի թէ Յիսուս Նազովրեցի ինքզինք Հրէից թագաւորի տեղ դնող խաբեպայ մըն է: Պիղատոս կը լսէ ևկող ժողովականներուն դիտողութիւնը, բայց որովհետև ինքն իւր ըրածը գիտէր, և նպատակն հետանալու կամք չունէր, զայրացմամբ և չոր պատասխանով մը պատգամաւորները կը մերժէ ըսելով «Զոր ես գրեցի՝ գրեցի. գրածս գրած է, փոխուելս բան չկայ»: Պատգամաւորները Պիղատոսի խօսքերէն ու դէմքէն իրենց առաջարկին անհնարութիւնը կը կռահեն, և վախնալով որ պնդելնին կրնայ նոր եղելութիւն մը առիթ ընծայել, ձայներնին կը կըտրեն և առանց կրկնելու դուրս կ'ելլեն, և իրենց պատգամաւորութեան ելքը կու գան մեծ քահանայապետին և ժողովին հաղորդել:

Հետեւանքն այն կ'ըլլայ, որ հակառակ Հրէից թշնամութեան, և հակառակ ամէն դիտումնաւոր պատրաստութեանց, ճշմարտութիւնը կը հաչակուի, թէ Նազովրեցին Յիսուս Հրէից թագաւորն է. բայց ոչ թէ յեսուայի ժողովրդեան սպասած երկրային և աշխարհային թագաւորը, այլ մարգարէութեանց գուշակած և Դաւիթի ցեղէն սպասուած Երկնից Արքայութեան առաւելագոյն թագաւորը:

336. ԽԱՉԵԼՈՑՆ ԿՈՂՈՊՈՒՏԸ

Մատթ. ԻԷ. 35—36, Մարկ. ԺԵ. 24, Ղուկ. ԻԳ. 34, Յովհ. ԺԹ. 23—24

Դահիճի պաշտօնը վարող զինուորներուն իրաւունքն էր իրենց սեփականել ինչ որ մահապարտին վրայ կը գտնուէր վերջին գործադրութեան առեն: Բնական էր որ մեծ արժէքաւոր բան մը պտնուէր, այն առաջնորդնէ վրայէն առնուած կ'ըլլար դատարանին մէջ, և հաւնի թէ մահապարտը իւր սովորական զգեստով գտնուած կ'ըլլար պատիժին գործադրութեան առեն: Մերկացումը չատ սովորական մի պայման էր ամէն պատժապարտութեան առեն. սովորական զգեստներն ալ մերիններուն նման ամէն կողմէն փակուած չէին, գերիներ և ծառաներ գրեթէ կիսամերկ էին. յանցաւորնե-

բուն և պատժապարտներուն վրայ ըլլալիք գործողութիւնները՝ մերկացնելէ կը սկսէին։ Յիսուս իր սովորական զգեստներով եկած էր Գողգոթա, բայց խաչելու համար բոլորն ալ վրայէն առնուած էին, և բոլորովին մերկացուած էր. այդ հագուստները կը կազմէին զինուորներուն իրաւունքը, կամ կողոպուտը՝ սովորաբար գործածուած անունով։ Սակայն զինուորներ չորս էին, ուստի հարկ եղաւ մասերը գառնելով, և թերեւս ալ քակուելու յարմարներն ալ քակելով, չորս բաժիններ կազմել, իւրաքանչիւր զինուորի բաժին մը։ Զգեստներուն մէջ նշանաւոր կտոր մըն էր Յիսուսի ներքին պատմուճանը, որ միակտուր հիւսկէն էր, առանց կարի ու կտորի, և ներէ կտրտուէր ու կտորներու բաժնուէր, ոչ մէկ կտորը բանի մը օգտակար պիտի ըլլար. ուստի որոշուեցաւ, որ այն զգեստը ամբողջապէս և գառնապէս վիճակի դրուի։ Կ'երեւի թէ առաջ վիճակ մը նետուին, թէ չորս գառնուած բաժիններէն որը որ զինուորին պիտի իյնայ. որովհետեւ Մարկոսի գրածին համեմատ, Բաժանեցին զհանդերձս նորա արկեալ վիճակս ի վերայ ընդ՝ դին աստուածոյ. և յետոյ երկրորդ վիճակ մըն ալ նետուցին միայն առանց կարի պատմուճանին համար, որովհետեւ Յովհաննու գրածին համեմատ, չորս զինուորներ հատանձնեցան, Մի՛ պատռեսցուք զայդ, այլ արկցուք վիճակս ի վերայ դորա, ո՛ւմ և ելցէ։ Այդ առանց կարի պատմուճանին համար բարեպաշտական աւանդութիւն մը կայ. թէ զայն Տիրամայրն իր ձեռքով հիւսած էր Յիսուսի տղայութեան առեն, և թէ նոյն պատմուճանը Յիսուսին տարիքին հետ աճելով և երբեք չմաշելով, նոյնութեամբ կը գործածուէր մինչև մահուան օրը։ Յիսուսին կեանքը մարդկային կեանց սովորական պայմաններու ներքև կատարուած լինելով, և աւետարանէն և ուրիշ արժանահաւատ աղբիւրներէն այսպիսի բան մը ակնարկուած չլինելով, մենք աւելորդ կը գտնենք ամէն սովորական պարագային հրաշալի և արտասովոր հանգամանք մը կցել։

Յիսուսի հանդերձներուն բաժանումը և պատմուճանին վիճակահանութիւնը, համաձայն կը գտնեն աւետարանիչներ Ի. սաղմոսին խօսքերուն. Բաժանեցին զհանդերձս իմ յանձինս, և ի վերայ պատմուճանի իմոյ վիճակս արկանէին (Սաղ. Ի. 19)։ Այդ Ի. սաղմոսը գրեթէ ամբողջ հատուածներով մարգարէական յատկերութիւն մը ունի Յիսուսի մերկապորձ չարչարանաց պարագաներուն հետ, և եսա-

յիւ ԾԳ. գլուխին հետ սուրբ գրոց այս երկու կտորները քրիստոսական մարգարէութեանց ամէնէն նշանաւոր հատուածները կը կազմեն: Թէպէտ աւետարանիչներ չեն յիշած, բայց Յիսուսի խաչելութեան համար ալ ի դէպ էր նախընթաց համարին գուշակութիւնը յառաջ բերել. Ծակեցին ձեռս եւ ոտս, և ըսեցին զամենայն ոսկերս եմ, և նոքա հայեցան և տեսին զիս (Սաղ. ԻԱ. 18):

Զորս զինուորներ երբոր Յիսուսը խաչեցին ու կողոպտուրը բաժնեցին, ա՛լ ուրիշ ընելիք գործերնին չմնաց, բայց եթէ խաչեալին պահպանութեան նստիլ, որովհետև իրենց պարտաւորութիւնն էր խիստ պահպանութիւն ընել ցորչափ խաչեալը կենդանի էր, որպէս զի ոչ մի կողմէ վճիռին գործադրութիւնը խափանող կամ արգելող ձեռնարկ մը կամ պատահար մը տեղի ունենար: Այս է աւետարանին բսածն ալ. Ե՛ նստէալ պահէին զնա:

337, Խաւարման ժամերը

Մատթ. ԻԷ. 45, Մարկ. ԺԵ. 33, Ղուկ. ԻԳ. 44

Յաչելութեան առեն տեղի ունեցած նչանաւոր պատահմանեըէն մին խաւարումն է, զոր յայտնապէս կը պատմեն երեք աւետարանչներ Յովհաննէսէ զատ, և երեքն ալ համաձայն կերպով անոր սկիզբը կը դնեն ժամը վեցին և վերջը ժամը իննին, որ է ամբողջ ցերեկի երրորդ պահն տեւողութիւնը: Եթէ Մարկոսի գրածը, էջ ֆամ եէրօբ, և հանին զնա ի խաչ, այսպէս ուզէինք իմանալ իբր թէ Յիսուս երրորդ ժամին սկիզբը խաչ նլած ըլլար, պէտք էր ենթադրել թէ խաւարումը խաչելութենեն երեք ժամ ետքը սկսաւ, և անիմանալի պիտի դառնար, թէ ինչու երեք ժամ լուսով և երեք ժամ խաւարով կատարուեցաւ խաչելութիւնը, և աւելի միտքի մօտ պէտք էր լինէր որ խաւարը տիրէր Յիսուսի խաչին վրայ եղած ամբողջ միջոցը: Մենք արդէն այդ ժամահաշուի խնդիրը բացատրեցինք (§ 326), և Յովհաննէսի մէջ յիշուած ժամերուն հետ բաղդատելով ցուցուցինք, թէ խաչելութիւնը տեղի ունեցաւ երկրորդ պահը կամ երրորդ ժամը աւարտելու մօտ. այնպէս որ խաչուելէն ետքը երրորդ պահը կամ վեցերորդ ժամը սկսաւ, և Յիսուս երեք ժամեր կամ ամբողջ պահ մը խաչին վրայ մնաց, և խաւարն ալ սկսաւ և վերջացաւ Յիսուսի խաչի վրայ եղած միջոցին: Նկատի առնելով նաև այն ամէն գործողութիւնները, որք ցերեկը սկսեէին, այսինքն առաջին ժամէն ետքը կատարուեցան, Պիղատոսի առեանը, Հերովդէսի առեանը, Բարաբբայի խնդիրը, գանակոծութիւնը, ձաղանքը, երկիցս ժողովուրդին ներկայացուիլը, Պիղատոսի վարա-

նումները, վերջնական վճիռը, և Գողգոթայի ճանապարհը, բացարձակապէս անհնար է այդ ամէնը երեք ժամերու կամ մէկ պահի նեղ միջոցի մէջ ամփոփել, և հարկաւ խայեւութենէ առաջ հինգ վեց ժամերու միջոց մը ունենալ անհրաժեշտ է։ Ուստի պէտք է առանց վարանման հաստատել, թէ Յիսուս վերջերդ ժամին սկսեր էն քիչ առաջ խայտնեցաւ, թէ անմիջապէս խաւարումը սկսաւ, թէ խաւարումը երեք ժամ տեւեց, և թէ Յիսուսի հոգին աւանդելուն՝ ժամը իննին վերջացաւ։

Խաւարումին ալ իսկութիւնը բացատրելու համար, պէտք է համարձակ հաստատենք, թէ սովորական արեւի խաւարում կոչուած երեւոյթը չէր, ինչպէս որ չատեր ուղած են իմանալ։ Արեւի սովորական խաւարումները տեղի կ'ունենան լուսինին՝ մեր երկրին եւ արեւին մէջտեղ մտնելէն, որով լուսինին գունտը արեւին ճառագայթները կը կտրէ։ Այդ աստղաբաչխական պիտութիւնը կը հաստատէ թէ լուսինի լրման օրերը՝ այդ դիրքը չկրնար ձշմարտուիլ, այլ ընդհակառակն երկիրին գունտը կրնայ արեւին ճառագայթները լուսինին վրայ անցնիլը արգելել, և լուսինի խաւարում տեղի կ'ունենայ։ Արեւի խաւարումները կրնան տեղի ունենալ նոր լուսինի օրերը։ Այդ պիտանի որ խայտնեան ուրբաթը նիսանի 15'ին լուսինի լրման օրն էր, և արեւի խաւարում հնար չէր սովորական կերպով։ Իսկ լուսինի գունտին միջնորդութեամբ խաւարում մը յառաջ բերելու համար պէտք էր բոլոր երկնային մարմիններու չրջանը խանգարել, որ ենթադրելի չէ։

Միւս կողմէն աւետարաններուն խօսքերն ալ մեզ չեն սիրեր այդ ենթադրութեան դիմել։ Մատթէոս կ'ըսէ. Ից՝ ի վեցից ժամուն եղեւ. Մարկոս կը գրէ. Ից՝ ի վեցից ժամուն եղեւ. Ղուկաս ալ կ'ըսէ. Ից՝ ի վեցից ժամուն եղեւ. Յովհաննէս աւետարանիչներուն խօսքերը արդարացնելու համար, որ մթութիւն մը տիրէ ամէն կողմ, բաւական է որ արեւի լոյսը պայծառ ու ջօրաւոր չըլլայ, ուսկից և ինչպէս յառաջ եկած ըլլալուն վրայ աւետարանը բան մը չըսեր։ Այդ թանձր ամպերէ գոյացած մթութիւն մըն ալ, կամ թէ արեւի լոյսին նուազեալ երեւոյթը, բաւական են աւետարանի պատմած խաւարումը բացատրել, և երկնային մարմիններու չրջանակները խանգարելու բնաւ պահանջ մը չկայ։

Գալով խաւարումին կամ մթութեան կամ լոյսին նուազելուն

աստիճանին , աւետարանի պատմութիւնները ընթերցով կը տեսնենք , որ մթութիւնը բնաւ լսային չուրջը հատաքուած բազմութեան վրայ վախի ու սարսափի արդեցութիւն մը չբերեր , այլ ինչպէս պիտի տեսնենք՝ քահանայապետներ և դպիրներ իրենց հեգնութիւնները կը չարունակեն , յետսամիտ ամբոխը իր խայտառակութիւններէն ետ չկենար , հեռուէն կեցող կիներ Յիսուսը կը դիտեն , Յիսուս լսային ներքեւ եղողներուն կը խօսի , դինուորներ իրենց անտարբեր վիճակը կը պահեն , բնաւ մէկ սովորական գործ ոչ կը խանգարուի և ոչ կը խափանուի : Արդ եթէ աստիկ խաւար մը ըլլար , որ տեսութիւնները արգելէր , և նորօրինակ աստկութեամբ ահռելի ազդեցութիւն մը ներգործէր , այդ ամէն գործողութիւններ անտարբեր կերպով չէին կրնար կատարուիլ , և աւետարանիչներ հարկաւ խաւարին ազդած վախին ու սարսափին վրայ բան մը կ'ըսէին : Ուրեմն խաւարին աստկութիւնը չատ չեղաւ , մթութիւնը ընդհանուր կացութեան և գործողութեանց արգելք ըլլալու չափ չեղաւ . կամ այսպէս ըսենք , գէշ օդի մը թղթայորդ ախրութեան չափին աւելի չեղաւ , որովհետեւ Գողգոթայի բազմութիւնը իր զբաղումներէն արգելուելու չհասաւ : Բայց քանի որ՝ ոչ արեւի բնական խաւարում էր , և ոչ միջոցական օդի մը կնքպատանն ունէր , յատուկ և արտասովոր և գերբնական ներգործութեան մը հետեւանքն էր , Յիսուսի չարչարանաց և խաչելութեան հանդէպ՝ անչունչ բնութեան տուգն էր , Բարձրելոյն կամքով անօրինուած :

Խաւարման չուրջը յարուցուած խնդիրներէն մէկն ալ՝ ի վերոյ ակնարկեցինք , թէ արդեօ՞ք բովանդակ հողագունտին , թէ ամբողջ կիսագունտի թէ ոչ միայն Պաղեստին երկրին կամ թէ Երուսաղէմի չրջակայ երկրին վրայ տարածուեցաւ այդ մթութիւնը : Ինչպէս որ ալ բովանդակ կիսագունդին համար իմացողներ կան , և Աթէնքի մէջ Դիոնեսիոս Արիսպագացիի կողմէ արտասովոր և անօրինակ խաւարումի մը օրով և ժամով դիտուած ըլլալը աւանդութեամբ կը պատմուի , սակայն մենք տիպողական պահանջ մը չենք զգար , աւետարանին եղեալ բառը , բոլոր հողագունտին կամ կիսագունտին վրայ իմանալ , որովհետեւ միեւնոյն բառով անխտիր կ'իմացուին պետութիւն մըն ալ , նահանգ մըն ալ , գաւառ մըն ալ : Հրաչքները իրենց նշանակութիւնը կրնան ունենալ այն տեղ , ուր եղելութեան վրայ մտադրութիւն դարձնելու առիթն ալ կայ , և

Յիսուսի իշխանութիւնը իր նշանակութիւնն ունէր Երէսասանի և Գալիլեայի մէջ, ուր ճանչցուած ու գիտցուած էր, և բնականաբար մը չէր կրնար ունենալ հեմանոս երկիրներ, ուր Յիսուսի գոյութիւնն իսկ լսուած չէր: Սկզբունք է, ոչ միայն աստուածաբաններէ իսկ ընդունուած, թէ հրաշալիքները պէտք չէ ընդարձակել և աճեցնել և բազմացնել իրենց նշանակութենէն աւելի, և մենք ալ նոյն սկզբունքին կը սրեենք հետեւիլ:

338. ԳՈՂԳՈԹԱՑԻ ԿԱՆՉՈՒՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. ԻԷ. 39-43, Մրկ. ԺԵ. 29-32, Ղուկ. ԻԳ. 34—35

Եղելութեան ատրօրինակութիւնը, ամնական օրը, տեղւոյն մօտաւորութիւնը, բազմաթիւ հետաքրքիրներ հաւաքած էր Գողգոթայի գագաթը, ուր հռչակաւոր և հրաշագործ մարգարէն խրոճալի և խայտառակ մահուամբ իր ընթացքը կը փակէր և կեանքը կը կնքէր: Այդ բազմութեան գլուխը կը գտնուէին Յիսուսի անհաշտ թշնամի քահանայապետներ և գրիչներ, որք իրենց օրինակով ամբոխը կը գրգռէին, որպէս զի Յիսուսի մարմնոյ չարչարանքներուն և ցաւերուն, սիրտի կսկիծներ և տառապանքներ ալ աւելցնեն: Առիթ առնելով Յիսուսին իր քարոզութեանց առնն խօսած բացատրութիւններէն ու կատարած գործերէն, ամէն բաները իրեն դէմ, երգիծաբան նզովութեանց կը դարձնէին: Ժողովուրդն ալ անոնց նեղէն խօսքին աչքնէն կ'անցնէին ու կը դառնային, գլուխնին երերցնելով կը ծիծաղէին, մատնին ցցելով սպառնական չարժուձեր կ'ընէին, անարգ ծիծաղներով խայտառակ խօսքեր կը զրուցէին, նախատական ձեւերով հայհոյութիւններ կը կրկնէին, միով բանիւ ձեռնարկէն եկած և միտքնին ինկած ոեէ բան պակաս չէին ըներ, որպէս զի բեւեռներով ծակուած մարմնոյն սիրտն ալ լեզուի սլաքներով ծակծկին:

Այդ ժամուն մէջն էր որ ամէնէն անլուր հայհոյութիւններ կը լսուէին, «Տաճարը պիտի քակէիր, ու երեք օրէն պիտի չինէիր, կեանքդ ահա կը քայքայուի ու կը լմնայ, եթէ կրնաս՝ այն չինէ ու ապրէ: — Աստուծոյ որդի եմ և ամէն բանի կարող եմ կ'ըսէիր, կարողութիւնդ ցուցուր ու խաչէդ վար իջիր, եթէ կրնաս: — Այ-

չաի մարդիկներ հիւանդութիւններէ և մահերէ կ'ազատէիր, մեռելներու ալ յարութիւն կու տայիր, եթէ իրօք զօրութիւն մը ունիս, ինքզինքդ ազատէ ու կեանքդ պահպանէ։ — Հրէաներուն թագաւորն ես կ'ըսէիր և ազգը պիտի ազատէիր, զօրքերդ ու բանակներդ բե՛ր. որ քեզ պաշտպանեն։ — Աստուած իմ հայրս է, իմ ամէն ուզածս կը կատարէ կ'ըսէիր, լա՛ւ տե՛ր քու Հօրդ, որ գայ իւր Որդին պաշտպանէ։ — Ամէն առեն յոյզ Աստուծոյ վրայ դրած, բլոր վտանգներու դէմ կը խրոխտայիր, եթէ յոյզ իրական է և Աստուած ալ քեզ կը սիրէ, ծոզ գայ ու քեզ խաչէդ վար առնէ։ — Հրաչքներուս հետաքրքիր կ'ըսէիր, հրաշք մը ըրէ՛ և հիմակ խաչէն իջիր, և մենք ալ հետաքրքիր։»

Այս ու ասոր նման խօսքեր անդադար կը կրկնուէին, մէկը կ'անցնէր՝ ու միւսը կու գար, մէկը կը լռէր՝ միւսը կը սկսէր, և երբ կարծես թէ ժողովուրդը կը յոգնէր. ահա քահանայապետներ և դպիրներ և ծերեր, նորէն կ'արծարծէին ժխորը, նորէն կը գրգռէին մոլեգին ամբոխը։ Այլ ևս մոռցուէր էին այնչափ հրաշքներ, անթիւ բժշկութիւններ, անհամար բարիքներ, զրուկի քարոզներ, ու չինչ վարդապետութիւններ։ Խռնուած էին սիրտեր, լուած էին զգայուններ, խելայեղ գարձած էին ամէն միտքեր։ Այս է ամբոխին ընթացքը, այս է չարամիտ հրգռութեանց հետեւանքը, այս է անգութն զրպարտութեանց արդիւնքը։ Յիսուսին վրայ եղածը գերազանց օրինակ է. անոր տակտ նմանութիւններ անպակաս են աշխարհի մէջ։

Յիսուսի վրայ գործադրուած այդ անարգական ցոյցերուն գուշակութիւնն ալ կը գտնենք մեսիական սաղմոսին մէջ. Անէնէէան ոբ փէսանէէն զիս, ոբհամոբհէէն զինէ, խօսէէն շբլոմբ, և շոբձէէն զէլոխս էոբէանց։ Յոսացոս է Տէբ և փբկէսցէ զնս, կէցոսցէ զնս զի կամէ զնս (Սաղ. ԻԱ. 8—9)։ Խառնակութեան բազմութեան համար ալ ըսած էր Սաղմոսերգուն. Շուրջ եղէն զինէ ղօսոբակ բոզնոմ, և ցոլէ գէբ պազսբէցէն զիս։ Շուրջ եղէն զինէ ղանդ բոզնոմ, և ժողովէ ղբոց պազսբէցէն զիս (Սաղ. ԻԱ. 13, 17)։

339. «ՀԱՑԸ, ԹՈՂ ԴՈՑԱ»

Դուվ. ԻԳ. 34

Յիսուսի առակին բերան բանալը անկիւնաքարութեան նկատելին զգացման բացատրութիւնն է: Նայէին վրայ գամուած, չկրնային ձգձգուելէն թուլցած ու կքած, անգութ վերքերէն իւր ծանրութեամբ կախուած, նա կարծես ինքզինք մոռցած, առակին հայցուածը իւր թշնամիներուն, հալածողներուն, չարչարողներուն, սպանողներուն համար կ'ընէ: Ինքզինքը կը բռնադատէ, գլուխը դէպի վեր, աչուքները դէպ նկինք, «Հայր, կ'ըսէ, Հայր, ներէ՛ասոնց, վասն զի ըրածնին չեն գիտեր, ինչ ծանր չարութիւն գործելնին չեն իմանար»:

Դուկաս միայն այդ առակին խօսքերը կը գիտէ, և զայն անմիջապէս նայէն վրայ գամուելուն գործակցութեան կը կցէ, իբր այն թէ ուղղակի նայհանուս գինուորներուն համար աղօթած ըլլար: Սակայն գինուորներուն գործը իրենց վրայ պատասխանատուութիւն բերելու հանգամանք իսկ չունէր: Հռոմայեցի գինուորը իւր հրամանատարին ձեռք՝ անչունչ գործիքէ մը տարբեր չէր. իրեն հրամայուած գործը կատարած ատեն, ոչ պատճառը, ոչ նպատակը, և ոչ նշանակութիւնը գիտնալու պէտք ունէր, իրեն համար Յիսուս որևէ մի առարկայ էր, որուն վրայ իւր հրամանատարին կամ դատաւորին վճիռը գործադրելու պարտքը միայն գիտէր, չգործադրած ատեն պատժապարտ կամ մահապարտ լինելու վտանգով: Հետեւաբար չենք կարծեր, որ այս գինուորներն եղած ըլլան Յիսուսին առակին և մեծ աղօթքին առարկայն. այլ ընդհակառակն այն չարաճիտ հալածողները, այն ախերիմ թշնամիները, այն վատագի ժողովականները, որք դատաճանութիւնը պատրաստեցին, մահուիչը հրապուրեցին, ժողովուրդը գրգռեցին, դատաւորը բռնադատեցին, և ամէն չանք թափեցին, մինչև որ Յիսուսը խաչին կախուած տեսնելու վատաբախտ յաջողութեան հասան: Ասոնց համար է Յիսուսի անմիջական աղօթքը, ասոնց մտաց կուրութիւնը կ'ողբայ Յիսուս, և ինչ որ անոնց չարութեան լուսնին է, զայն իբր

չաւագովութեան փաստ առչև կը դնէ, որ եթէ իրօք համոզուած լինէին թէ Յիսուս ակնկալեալ Մեսիան է, Օծեալ փրկիչն է, երկնաւոր վարդապետն է, Աստուծոյ Որդին է, հարկաւ այդ չաւրութիւնները գործելէ զգուշացած կը լինէին։

Մենք ալ այդ մտածումով է որ Յիսուսի սրտաբուխ աղօթքը, ժողովուրդին և ժողովականներուն ցոյցերէն և հայհոյութիւններէն վերջ գեաեղել յարմարագոյն դաւնցինք, որով աւելի եւս երեւան կ'ելլէ անյիշաչար զգացմանց բարձրութիւնը, անոնց չարութեան և Յիսուսի բարութեան չօշափելի հակադրութեամբ։

340. ԽՈՒՉՈՒԾ ՈՒՆՉԱՆԵՐԸ

Մատթ. ԻԷ. 44, Մարկ. ԺԲ. 32, Ղուկ. ԻԳ. 39 43

Մատթէոս և Մարկոս յատնապէս կը գրեն, թէ Յիսուսի հետ խաչուած աւազակներն ալ իւաժամուժ ամբոխին ձայնակցելով Յիսուսը կը նախատէին ու կը հայհոյէին, մինչ Ղուկաս՝ միայն մէկուն նախատելը կը յիշէ և մեսին դարձը կը պատմէ։ Դարձի եկողին աւազակութեան նախատած և հայհոյած լինելը անյարմար դատելով, մեկնիչներուն մէկ մասը Մատթէոսի և Մարկոսի յոգնակի բայաստութիւնը իբր եզակի կ'ուզեն իմանալ, իբր թէ անորոշ կերպով մը ըսուած ըլլայ, թէ մինչեւ իսկ խաչուած աւազակներէն ալ նախատող ու հայհոյող կար։ Թէպէտ այս մեկնութիւնը աւետարանչին օսար չէ, բայց մես կողմէն մենք դժուարութիւն չէինք զգար, ժամանակներու տարբերութիւն մը դնել երկու պատմութիւններուն մէջ, և այնպէս երկուքն ալ բառացի ընդունել։ Առջի քերան երբոր ամբոխը կը պռաար ու կը պռչտար, խաչուած աւազակներն ալ իրենց ցաւերուն և յուսահատ զգացմանց մէջ ամբոխին ձայնակցեցան Յիսուսին անարգական խօսքեր ուղղելու։ Սակայն վրան ժամ մը կամ երկու անցնելէն ետքը, աւազակներէն մէկը Յիսուսի համբերատար և առաքինի վիճակը տեսնելով, և անոր անյիշաչար աղօթքը լսելով, զգածուեցաւ և կամաց կամաց կակղցաւ ու փոխուեցաւ, և քանի որ այլ ևս այս աչխարհի կեանքին վրայ յոյս չունէր, Յիսուսին արիութիւն և համբերութիւն տուող հանդերձեալ կեանքէն օգտուիլ մտածեց։ Աւանդութիւն մը կ'ըսէ թէ դարձի եկող աւա-

զակը, ժամանակին Յիսուսի եգիպտոս տարուած առնը (§ 17), անապատին մէջ այդ խեղճ կարաւանին հանդիպած, և խղճալով անվնաս թողած ու անցուցած էր։ Այդ յիշատակը քիչ մը ուշ առաջակին միտքը գալով, և Յիսուսին այն հրաշալի մանուկն եղած լինելը յիշելով, երօք կրնար միտքը փոխել, և հակառակութենէ հաշտութեան անցնիլ։

Դարձի եկող աւազակը միւս աչակողմեան աւազակ կոչուած է. թէպէտ աւետարանը աւազականէն մէկը՝ Մէ «ոմն», և միւսը՝ Ընկերը կը կոչէ, և ալի ու ձախի նշանակութիւն չունի։ Թէպէտ և աչակողմանը կարծելը, աչը յայտ և ձախը ձախող ըմբռնելէն յառաջ եկած կ'երեւի, սակայն ընդհանրացած աւանդութեան մը հակառակ ենթադրութիւն ընելու բնաւ պատճառ չունինք։ Երկու աւազականէն դարձի եկողը Դիսմաս եղած է ըստ աւանդութեան, և յատկն յայտնութիւնը՝ Սուրբ Դիսմասի յիշատակութիւնն ալ ունի։ Ըստ այսմ անզիջող աւազակն ալ Գեսմաս կ'ըլլայ։

Երբոր աւազականերուն առաջին բորբոքումը մարեցաւ, և վրան ալ բաւական ժամանակ անցաւ, յանկարծ Դիսմաս իւր վիճակէն դառնացած, և իւր վերքերէն զայրոյացած, և թերևս ալ պահ մը՝ Յիսուսի հրաշքով ազատուելու յոյս ունեցած ու յուսախաբ մնացած, Յիսուսի դառնալով երեսն իվեր երգիծական չեչտով մը կը պոռայ, «Միթէ դուն փրկիչ Քրիստոսը չե՞ս, ուրեմն ինքզինքդ ցուցու, քեզ ալ ազատէ, մեզ ալ ազատէ»։ Դիսմաս, որ քարի խորհուրդներով հանդարտելու սկսած էր, յանկարծ ցնցուելով, զայրացկոտ յանդիմանութեամբ մը ընկերին կը դառնայ ու սաստելով մը կ'ըսէ. «Աստուծմէ ալ չե՞ս վախնար, որ այսպէս անմեղ մը կը նախատես. ամենքնիս ալ նոյն մահապարտութեան պատիժը կը քաշենք, սակայն մեր ըրածը մէչտեղն է. ըրածնիս գլուխնիս է եկած, ուրիշը մեռուցինք, մեզ կը մեռցնեն։ Իսկ այս խեղճը ի՞նչ ոճիր է գործած, չե՞նք գիտեր միթէ՞ թէ ով է, դուն ալ չես գիտեր միթէ՞, թէ չարութիւն մը գործած մէկը չէ՞»։

Դիսմաս կը կարկի, բայց զայրոյթէն ու դառնութենէն քարի խորհուրդ մը յղանալ չկրնար։ Իսկ Դիսմաս Յիսուսին դառնալով կ'ըսէ «Գիտեմ որ քու մահդ յաղթութիւն պիտի ըլլայ, կը հաւատամ որ ինչպէս կը քարոզէիր, այս կեանքէն ետքը երկնից Արքայութեան նոր կեանքը պիտի վարես։ Երբոր փառաւորուիս, գիս ալ մի'

մոնար քու հետեւորդներուդ մէջ ընդունիլ»։ «Օրհնեալ ըլլաս, կը պատասխանէ Յիսուս, զգացումներդ ճշմարիտ են և ընդունելի, այսօր իսկ, երբ այդ խաչին վրայ հոգիս ասանդելով, հանդերձեալ կեանց մէջ երջանիկներու օմարանը կ'երթամ, քեզ ալ այնտեղ ինձի հետ կը տանիմ. Այսօր ընդ իս եցես ի դրախտին»։

Քրիստոնէական վարդապետութեան համեմատ, Յիսուսի մահուանէ առաջ արդարներ Փրկչին գալստեան ակնկալութեամբ յատուկ տեղ մը կը սպասէին, և այդ տեղ իջաւ Յիսուս ալ իւր մահուանէ յետոյ, և այդ արգելեալ հոգիներուն աւետեց կատարուած փրկութիւնը։ Յիսուսին մահուանէն ետքն ալ արդարներ և սուրբեր մինչև վերջին դատաստանը՝ յուսով փառաց կ'ուրախանան իրենց կայանը, մինչև որ լուսով փառաց աստուածային տեսութեան հասնին։ Ասոնք են Դրախտ անունի ներքեւ իմացուած տեղեր, որ երկնային դրախտանք կը կոչուին, երկրային դրախտին նմանութեամբ. իբրեւ տեղի փափկութեան և երանութեան։

341. ՄԱՐԻԱՄԱՆԻ ԽԱՉԻՆ ԵՐԹՔԵԻ

Յովհ. ԺԹ. 25

Գեթսեմանիի պարտէզէն ետքն է որ Յիսուսին մօտ իրենք երէն և ոչ մէկը կը տեսնենք. քահանայապետարան մտնող երկու աւազանեալներն ալ յոլորովին անծանօթի պէս կեցած էին, մէկը ճանչնալու թիւնն ալ ուրացաւ, միւսը անճանաչ մնալ յաջողեցաւ, և Յիսուս անոք անօգնական մնայ իւր թշնամիներուն մէջ, ճիշդ մեսիական սպասուին գուշակածին պէս. Ընդ-ընդ-ած ցրուեալ են, և ոչ ոք է ոչ օգնէ ինձ (Սաղ. ԻԱ. 12)։ Եւ ահա յանկարծակի կերտով մը Յովհաննէս կը պատմէ թէ խաչին ներքեւը կային Յիսուսի մայրն, իրեն հետեւող կիներէն ոմանք, և ինքն Յովհաննէս անոնց հետ։ Թէ երբ և ինչպէս այնտեղ հասած էին՝ որոշակի պատմուած չէ, սակայն դիւրին է ենթադրել, թէ Յիսուս քահանայապետարանէ պրետորիոն տարուած ատեն, Յովհաննէս յաջողեցաւ անճանաչ կերպով եղելութեանց հետեւիլ մինչև Պիղատոսի վերջնական վճիռը։ Այն ատեն պարտաւորուեցաւ չարաչուք գործողութեանց գոյժը Տիրամօր հաղորդել, որ պատիկի ոտքին պատճառաւ Բեթանիայէ երու-

սաղէմ եկած էր, և Յիսուսի գլուխն եկած ափկածներուն լուրն առած, և վերջնական ելքը իմանալու եռեւէն էր: Մարիամու մայրական գութը չներեց որ վերջին անգամ մըն ալ իր Յիսուսը չի տեսնէ, ուստի որևէ արկած ու դժուարութիւն աչքի առնելով, ուզեց ինքն ալ Golgotha երթալ: Յովհաննէս չկրցաւ ընդդիմանալ և առաջնորդելու պատրաստուեցաւ: Յիսուսի հետեւող Գալիլիացի աշակերտուհեայ խումբը, թէ Յիսուսի սիրոյն և թէ Տիրամօր սիրոյն, հարկ տեսաւ ինքն ալ խմբուիլն ընկերակցիլ Մարիամու, եւ այսպէս կազմուեցաւ Golgotha ուղղութեամբ կարաւանը: Այդ խումբը տարբեր էր Յիսուսի վրայ խղճացող երուսաղէմացի կիներէն (§ 329), և ինքներին, առանց անոնց հետ խառնուելու և առանց Յիսուսի հանդիպելու, հետէն հետեւելով Golgotha եկաւ: Մեւս ուեւտարանիչներն ալ յիշած են այդ խումբը, Ա՛ղնոյն Յովհ՛ն նորա (Ղուկ. ԻԳ. 40), և Կաղայի քաղաքն, որ եկեր պինէ Յեսուէ և Գալիլէէ (Մատթ. ԻԷ. 55) բացատրութիւններով, որ բուսական ծուռ խումբ մը ըլլալին կը հաստատէ: Սակայն այդ խումբը կազմողներ Կային և Եհուսափաղէ և հայէին (Մատթ. ԻԷ. 55), իսկին չուրջը պատող ամբոխին մէջ չէին հասարակիր մանել, և միայն հետէ հետու խաւարման ժամերուն աղօտ լոյսով կը դիտէին կատարուածը: Այդ խումբը տարբեր էր Յիսուսի վրայ խղճացող երուսաղէմացի կիներէն (§ 329), և ինքներին, առանց անոնց հետ խառնուելու և առանց Յիսուսի հանդիպելու, հետէն հետեւելով Golgotha եկաւ: Մեւս ուեւտարանիչներն ալ յիշած են այդ խումբը, Ա՛ղնոյն Յովհ՛ն նորա (Ղուկ. ԻԳ. 40), և Կաղայի քաղաքն, որ եկեր պինէ Յեսուէ և Գալիլէէ (Մատթ. ԻԷ. 55) բացատրութիւններով, որ բուսական ծուռ խումբ մը ըլլալին կը հաստատէ: Սակայն այդ խումբը կազմողներ Կային և Եհուսափաղէ և հայէին (Մատթ. ԻԷ. 55), իսկին չուրջը պատող ամբոխին մէջ չէին հասարակիր մանել, և միայն հետէ հետու խաւարման ժամերուն աղօտ լոյսով կը դիտէին կատարուածը, Սիրելին, և կարծես թէ անոր ամէն կսկիծին ամէն մի չարժումին արտատրուի կը հետեւէին, վայրկեանէ վայրկեան անոր վերջին չունչը սեանելու սպասելով:

Յովհաննէսի պատմութեան մէջ խաչին ներքեւ եղողները չորս հինգ հոգիէ աւելի չեն, և պէտք է ըսել, թէ Տիրամօր Մարիամու մայրական գորովը վերջապէս ամէն վախի և ամէն կասկածի յաղթեց, և բազմաթիւ կանանց խումբէն բաժնուելով ուղեց իսկին չել, խաչին մօտենալ, մօտէն դիտել իր որդւոյն վերջին վայրկեանները, իսկ մը ուղղել անոր, իսկ մը լսել անոր բերանէն, վերջին հրաժեշտի ողջոյնը փոխանակել: Յովհաննէս չէր կրնար զայն մինակ թողուլ, աշակերտուհի կիներէն աւելի եռանդոտներն ալ Տիրամայրը չթողուցին, և այսպէս քանի մը հոգի միայն մինչեւ խաչին մօտը կան: Թէ առաջուընէ ասոնք խաչին մօտը չէին, և թէ եաքէն այնտեղ կան, շատ յստակ կերպով կը հետեւի Յովհաննէսի՝ Յեսու- չբբե- եաե- բացատրութիւններէն, որ եթէ սկիզբէն այն տեղ ըլլային, եաքէն եաք մէկէնիմէկ տեսածի պէս չէր կրնար

ըլլալ : Ուրեմն Յիսուս եօթքէն տեսաւ իւր մայրը և Յովհաննէսը և անոնց ընկերացող քանի մը կիները, երբոր սաստիկ խաչին մօտ հասան և կայնեցան :

Կայնա՝ սա՝ խալին Յէսո՝ւէ մայրն նորա, և էոյր մօր նորա Մարիամ կղէովպէոյ, և Մարիամ Մագդալենացի : Այսպէս կը կէտադրեն և կը կարդան սովորական օրինակներ խաչին մօտեցող կիներուն անունները, և երեք Մարիամներ միայն կը դնեն այն տեղ, Մարիամ Տիրամայր, Մարիամ կղէովպայ, և Մարիամ Մագդալենացի : Այս ենթադրութիւնը պինդ բռնելով, բաւական ծանր դժուարութեան կը հանդիպին, թէ ինչպէս Մարիամ կղէովպայ՝ կրնայ Տիրամօր Մարիամու էոյր կոչուիլ : Սոյն այս Մարիամ կղէովպայ, ուրիշ տեղ Յակոբէոյ և Յովսէփոյ մայր (Մատթ. ԻԷ. 56) կոչուած է, որով կը լինի կղէովպասի կինը, և Յակոբ և Յովսէս և Սիմոն և Յուդա տեառնեղբայրներուն մայրը : Իսկ կղէովպասը Յովսէփ Առաուածածնօր եղբայր լինելուն, Մարիամ Տիրամայր և Մարիամ կղէովպայ իրարու ներ եղած կը լինին և ոչ քոյր : Մեա կողմանէ քոյրերուն միանգամայն ներ լինելը հրէական օրէնքով ալ ներեալ չէր, և կրկու քոյրերու միանգամայն Մարիամ անուն ունենալն ալ բոլորովին անհաւանական է, հետևաբար անլուծելի դժուարութիւն մը կը դառնայ երկու Մարիամներուն իրարու քոյր կոչուիլը : Բայ սակի հաստատուն աւանդութեան մը համեմատ, Մարիամ Տիրամայր իւր ծնողաց Յովակիմի և Աննայի միամօր զաւակն էր, և քոյր չունէր :

Մեր տեսութեամբ դժուարութիւնը պարզապէս սխալ կէտադրութենէ առջև եկած է, և Սուրբ Գրոյ կէտադրութիւններն ալ բնագրական չեն, այլ հետ ժամանակաց ուրիշներու կողմէն մտածուած են, երբոր կէտադրութիւնը սկսաւ ընդհանրանալ. որով կէտադրութեան սխալը ոչ թէ սրբագիր հեղինակին, այլ եօթքէն ձեռք խառնողներուն կը վերագրուի : Եթէ Յովհաննէսի տուած անունները միւս աւետարանիչներուն տուած անուններուն հետ բաղդատենք, կը տեսնենք որ Յիսուսի եօթէն եկող կիներուն գլխաւորներն են. Մարիամ Մագդալենացի, Մարիամ կղէովպայ կամ մայր Յակոբայ, և Սողոմէ Զեբեդեայ, (Մատթ. ԻԷ. 56, Մրկ. ԺԵ. 40) : Այս Սողոմէ, որ նոյն իսկ Յովհաննէս աւետարանիչի մայրն է, հնար չէր որ Յովհաննէսէ մոռցուեր և չյիշուէր, իսկ միւս կողմէն գիտենք, որ Յովհաննէս կը քաշուի իւր անունով ինքը զինքը յիշել, և միշտ

դարձուածներ կը գործածէ ինքզինքը իմացնելու համար, և Մէ «Ջ յաշակէտացն՝ ըստ «էջէն Յէսու—» (Յովհ. ԺԴ. 23), կամ Աշակէտն՝ «ք անկա— ղանջէն նորա (Յովհ. ԵԱ. 20) բացատրութիւնները կը գործածէ, որոնք որչափ ալ ատելի պատուաւոր, սակայն յատուկ անունի գործածութենէ խոտափիլը կը հաստատեն: Այդ միևնոյն ձեւը կը կը գործածէ Յովհաննէս իւր մօրը համար, անոր անունը չտար, այլ դարձուածով մը «ոչ մօր նորա կը կոչէ զայն, վասն զի եթէ ատրակէտը տեղափոխենք, թէ աւետարանիչներուն համաձայնութիւնը կը հաստատուի իսկին ներքեւ գտնուող կանանց մասին, և թէ Մարիամ Տիրամօր քոյրը բացատրելու դժուարութիւնը կը լուծուի: Ըստ այսմ պէտք է ուրեմն կարդալ. Ե— կային ա— էսկէն Յէսուսի մօրը նորա և «ոչ մօր նորա, Մագդալէնացի Ե— Մագդալենացի: Այսինքն է չորս կիներ Մարիամ Տիրամայր և Սողոմէ Ջեբեդեայ, Մարիամ Կղէոպայ և Մարիամ Մագդաղինացի: Իսկ Սողոմէի խնկապէս Տիրամօր քոյրը լինելը ուրիշ տեղեր ալ բացատրեցինք, թէ իրարու հարազատ մօրաքեռորդիներ էին, որք հնաւանդ սովորութեան համեմատ իրարու պարզապէս քոյրեր կը կոչուէին, քանի որ իրենց մայրեր Աննա և Մարիամ հարազատ քոյրեր էին և Մատթանի աղջիկներ: Մատթանի երրորդ աղջիկն էր Սուվսէ, մայր եղիսաբէթի, որ է Յովհաննէս Մկրտիչի մայրը, որով Մարիամ Տիրամայր, Սողոմէ Ջեբեդեայ և եղիսաբէթ Զաքարեայ արհնակից քոյրեր կը լինին, և Յիսուս և Յովհաննէս աւետարանիչ և Յովհաննէս Մկրտիչ իրարու երկրորդ աստիճանի արհնակից եղբայրներ (§ 3):

343. ՏԻՐԱՄԱՅՐՆ ԵՒ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ

Յովհ. Ժ·Թ. 26—27

Ճաչելութենէն երկու և աւելի ժամեր անցած են, Յիսուս չարչարանքներէն և արիւն կորանցնելէն նուաղած, հետզհետէ կեանքին վերջին չունչին կը մօտենայ: Տիրամայրն Մարիամ այդ վայրկեանին մօտենալը զգալով առաջ անցնելու որոշումը տուած է, Յովհաննէսի առաջնորդութեամբ, և Սողոմէի ու Մագտաղինացիին ու Կղէոպեանին ընկերակցութեամբ ու օժանդակութեամբ մինչև խաչին ներքեւը մօտեցած է, սիրտը վիշտերով համակուած,

բայց աստուածային կամայ հպատակելով, ցաւերը իր ներսը զսպելով և իւր կերպարանով Յիսուսի վիշտը չյայտնելու նպատակով, հոգեւոր արիութեան զօրութեամբ կը կենայ, և կը դիտէ խաչուած որդւոյն տրտաճմիկ տեսարանը։ Կոչ կ'ըսէ աւետարանը, կանգուն կը կենար, արիութեան տիպար կը ներկայանար։ Տիրամայրը կ'անարգևին նկարիչներ, որոնք զայն խաչին ներքև ինկած ու նուաղած, մարած ու կէս անզգայ վիճակի մէջ կը ցուցնեն։ Յիսուս աչուընները չուրջը պատուցած առնը կը տեսնէ իւր մայրը, և յեանին հրաժեշտի ողջոյնը կ'ուզէ անոր։ «Այլ եւս ես կը մնամ, կ'ըսէ, և դուն մինակ կը մնաս, այլ եւս ես քեզ պիտի չկարենամ հոգալ, Թող ասկէ ետքը Յովհաննէս քեզ հոգայ, անկայ իմ տեղս քեզի որդի ըլլայ. Այն դո՛ս, ահա որդի՛ դ»։ Անկէ Յովհաննէսին կը դառնայ։ «Լսեցիր, կ'ըսէ, քեզմէ կը սպասեմ որ այսուհետև իմ մայրս քու մօրդ պէս հոգաս ու խնամես. Ահա մայր դ»։ Որիսական վախուկ զգացման պարտքը կը կատարէ Յիսուս, իւր վերջին վայրկեանին մէջ իւր մօրը սպագային մտածելով, որպէս զի նա աչխարհի վրայ անոր անօգնական տառապեալ կին մը չմնայ։

Այս տեղ մեր դիտելու գլխաւոր կէտն է, թէ ուրեմն Յիսուս, թէպէտ սէպ իւր մօրմէն հեռու, սակայն անոր հոգն ու խնամքը ձեռքէ թողած չէր, որ վերջին պահուն իրեն փոխանորդ մը նշանակելու պէտքը կը զգար։ Թէպէտ և տեսանք թէ Յիսուսի մայրը երեմն Տիառնեղբայրներուն ընկերակցու թեամբ կը պատէր (§ 97), սակայն ըսել է թէ Տեառնեղբայրներ մինչև վերջը Տիրամօր խնամքը առանձնած չէին։

Յիսուսի մտածմունքէ ետքը Յովհաննէս իրեն եղած յանձնարարութիւնը լրումին կատարած լինելը, ինքը յայտնապէս կը վկայէ, ցոյն ժամանակէ սկսեալ աշակերտեաց ընա սկսեալ է։ Ջեբեդէոսի տունը բարեկեցիկ տուն մըն էր, Սողոմէ Տիրամօր ազգականն էր, Յովհաննէս Յիսուսէ հրաման մը առացած էր, հարկաւ ամէնքն ալ չանացին Մարիամ ցաւերը մեղմացնել իրենց խնամքով և գուրգուրանքով։ Աւանդութիւնն ալ կը պատմէ թէ Տիրամայրը մինչև իւր կենաց վերջը Յովհաննէսի մօտ և անոր խնամոց ներքև եղաւ։

Մեկնիչներ այդ Յիսուսի յանձնարարութեան մէջ, Յովհաննէսը բոլոր Յիսուսի աշակերտութեան ներկայացուցիչը նկատելով, կը խորհրդածեն թէ Յիսուս նովին իսկ բոլոր քրիստոնեաները Աստուածած-

նայ հովանաւորութեան և բարեխօսութեան յանձնեց: Ասիկա գեղեցիկ և խորհրդաւոր իմացուած մըն է, և Եկեղեցւոյ կողմէ Տիրամօր ընծայուած պաշտամունքը կ'արդարացնէ:

Վերջապէս դիտողներ կան թէ ինչո՞ւ Յիսուս Տիրամօր խօսելով կը դո՛, կ'ըսէ, և Մայր է, չըսեր: Շատեր երկու բացատրութիւնները իրր նոյնանշանակ կ'ընդունին, սակայն այդ կոչումներ տեղւոյ և ժամանակի սովորութիւններէն կախում ունեցող բան մը լինելուն, ապահովագոյն կը սեպնենք ըսել, թէ Յիսուս սիրով առաւորութեան մը հետեւած է: Նոյն ձեւը գործածած էր ուրիշ անգամ ալ (§ 31): Թուղէ Յիսուս մօրը կսկիծը չուզեր զայրացնել, մայրութեան յիշատակութեամբ մօրենական գորովալից կսկիծը նորոգել չուզելով:

343. "ԸՆԴԷ՞Ր ԹՈՂԵՐ ՁԻՍ,,

Մատթ. ԻԷ. 46—47 եւ 49, Մարկ. ԺԵ. 34—36

Յիսուսի խօքերը խաչին վրայ եօթը կը հաշուուին, որոնցմէ երեքը արդէն բացատրեցինք՝ անյիշատակ ազօթքը, առաքինին խոստումը և մօրը յանձնարարութիւնը, չորս ևս ունինք յառաջ բերելու. որոց մասին դիտելու կէտերնիս գլխաւորաբար առանձին պարագայն է: Զորրորդը յիշած առեն, Մատթէոս կ'ըսէ թէ Ձիւն ժամուան գոլքօց, և Մարկոս աւելի ևս ճշդելով կ'ըսէ թէ Յիննեքսոքը ժամուան ալեալքեաց: Ըսել է թէ Յիսուսի խաչելութեան առաջին ժամերը բոլորովին լռութեամբ անցան. և միայն մահուան վայրկենին մօտենալուն է, որ Յիսուսի վրայ նորէն կը ծանրանան այն մահաչուն տագնապները, որք Գեթսեմանիի մէջ անցան, և սիրտին դառնութեան հառաչանքներն են, զորս իրր վերջին յայտարարութիւն կը խօսի խաչին բազմաչարչար բեմէն: Եթէ մի կողմանէ դառնակսկիծ մահուան սաստկութիւնը Յիսուսի վրայ կը ծանրանայ, ինչպէս Գեթսեմանիի մէջ, միւս կողմանէ նորա սիրտին յօժարութիւնը և միտքին ուղղութիւնը կը ցոլայ իւր հառաչանքներուն մէջէն, իսկ ներքին կորովը կը յայտնուի իւր ձայնին արիական չեչտովը, Գոլեաց, ալալակեաց, կ'ըսեն աւետարանիչները. որ բարձր և զօրաւոր, հաստատուն և անդողդոջ սիրտին յայտնի ապացոյցն է,

Յիսուսի այս անգամ արձակած հառաչանքը, բուն իսկ երթալիքին բառերով չատ մը բերին աւետարանիչները. Էլի, Էլի, լամա սաբաքթանի, կամ ասելի ճշդութեամբ, Էլոի, Էլոի. լեմա սաբաքթանի, որ թարգմանի, Աստո՜ւած իմ, Աստո՜ւած իմ, ընդէ՞ր ետուր զիս: Բնագրական լեզուով չատ բերուելուն երկու պատճառներ կրնանք նշանակել: Մին է, այդ հառաչանքին տեղի տուած բառախաղին բացատրութիւնը տալ. միւսն է, խօսքերը առաջնոյն առնուած լինելով նոյն իսկ նախնական բառերը գիշած ըլլալ:

Էլի, Էլի, կամաւոր ծամածռութեամբ, իբր Էլի՜, Էլի՜, առնելով Եղիա մարգարէի ուղղուած նկատուելցան, և սկսան չորս կողմէն ծիծաղելով կրկնել. «Եղիային կը դիմէ, Եղիան կը կանչէ. կնջէք, նայինք, Եղիան կու գա՞յ արդեօք զինքն խաչէն վար ինջեցնելու»: Քահանայապետներ և դպիրներ, սուրբ գրոց հմուտ անձեր, հարկաւ չէին կրնար սաղմոսի ծանօթ մէկ համարը անգիտանալ, հետեւաբար լոկ ծաղրածու և կամակոր խաղ մըն էր իրենց ըրածը: Իսկ Եղիային վրայ դարձնելնին յատկերութիւն ունէր միւսական խնդրոյն հետ, իբր զի Մաղաքիայի մարգարէութեան համեմատ Եղիա պիտի ըլլար Մեսիայի կարապետը (Մաղ. Գ. 5), և սուտ Յիսուսի ինքզինքն իբր Մեսիա հռչակած լինելը ծաղրած կ'ըլլային, երբոր Եղիան օգնութեան կը կանչէ կ'ըսէին: Ոմանք Հռովմայեցի զինուորներուն տգիտութեան ուզեցին վերագրել՝ Աստուծոյ անունին Եղիայի անունին հետ չփոթուիլը. սակայն Հռովմայեցի զինուորներ ոչ երբայերէն գիտէին, և ոչ Եղիա կը ճանչնային, որպէս զի այս տեսակ բառախաղ մը կարենային կազմել: Եղածը նոյն իսկ բանգէտ դպիրներու և հմուտ քահանայապետներու կամաւոր և ծաղրական ծամածռութեանց հետեւանքն էր:

Յիսուսի բուռ հառաչանքը, քանիցս յիշուած ԻԱ. սաղմոսին սկզբնատրութիւնն է. Աստո՜ւած, Աստո՜ւած իմ, նայեաց առ իս, ընդէ՞ր ետուր զիս. հեռո՞ւ եղեր ի փրկութենէ իմմէ վասն բանից յանցանաց իմոց: Այս սաղմոսին քանի քանի համարները սրտէն յիշեցինք, որոնք աւետարանիչներէն ալ իբր մեսիական մարգարէութիւն ընդունուած էին, և որք չատ մօտէն կը պատչաճէին Յիսուսին չարչարանաց և խաչելութեան: Քրիստոնեայ մեկնիչներ ամբողջ սաղմոսը իբր մեսիական մարգարէութիւն ընդունած են. և յանդուգն և անհաւանական ենթադրութիւն պէտք չէ համարուիլ. եթէ ըսուի թէ Յի-

առաքելոց ի վերջին վայրկեաններուն մէջ, բարձրացման սկսած ապտակը լռութեամբ չարունակեց, և ամբողջապար զայն քաղեց, մարգարէութեանց լրումը և իր վիրապարծ մահուան խորհուրդը հաստատելով։ Այդ ապտակին մէջէն, ումանք Յիսուսի անյարմար կը գտանեն ինչ ինչ բացատրութիւններ, որք յանցանաց խոստովանութիւն կը պարունակեն. զորօրինակ. Վասն քանից չանգանաց ինծ։ Այլ ես ոչդն եմ, և ոչ եմ մտիկ, նախատինս մտիկեան, և արհամարհանս ծաղկիցդ (Սաղմ. ԻԱ. 1 եւ 7)։ Սակայն պէտք չէ մոռնալ որ Յիսուս մարդկութեան մեղքն վրան առած, անոնց մեղայ ծանրութիւնը կը կրէր, իբր ինքն նոյն մեղքերուն պարտաւոր ըլլար. հետևաբար այդ տեսութեամբ, աւելի վիրապարծութեան խորհրդոյն հետ յարմարութիւնը նկատելի է, քան թէ անյարմարութիւնը։ Այդ միտքով ըսուած էր կանուխէն մարգարէին բերնով. Նա զնեղ ոչ քաշեաց և վասն ոչ զարհուրեաւ, և ոչ հոմարեցաւ զնա ի ցաւս և ի հարուածս և ի զարհուրանս երեսաց։ Բայց նա վիրաւորեցաւ վասն ոչղոց ոչղոյ, և պատճեցաւ վասն ոչղոց անիրաւութեանց (Ես. ԾԳ. 4—5)։

344. «ԾԱՐԱՒԵԼ ԵՄ»

Մատթ. ԻԷ. 48, Մարկ. ԺԵ. 36, Ղուկ. ԻԳ. 36-37, Յովհ. ԺԹ. 28-29

Փրկչական անօրէնութիւնք հնազհնաէ կը լրանային, մարգարէներու նախագուշակութիւններ կարգաւ կը կատարուէին. անոնց չարքը կ'աւարտի ծարաւով և քացախ խմելով։ Յովհաննէսի բացատրութիւնը այդ իմաստով պէտք է առնել երբոր կը գրէ. Դէպոց Յիսուս եղէ ահա ամենայն ինչ կատարեալ է, զի կատարեցի գիրն ասէ, Ծարաւի եմ։ Հնար չէր որ աւետարանիչին միտքէն անցնէր ըսել, թէ Յիսուս ոչ թէ ծարաւելուն, այլ միայն մարգարէութեանց համապատասխանելու համար, Ծարաւի եմ ըսած ըլլայ. ինչպէս աւետարանի խօսքերը քաշկռտել ուզողներ յանդգնած են ըսել. այլ թէ, ինչպէս ուրիշ պարագաներու մէջ, այս առթիւ ալ Յիսուսի ըրածն ու ըսածը մարգարէութեանց գուշակածն էր։ Յիսուսի ծարաւին յիշատակը, քանիցս յառաջ բերուած սաղմոսին մէջ ալ կայ, Զոբացաւ պղպէս խեցւոյ՝ զբուխն իմ, ընդ ոսկերս իմ ի միմեանս իմ կցեցաւ (Սաղ. ԻԱ. 16)։ Բայց աւելի յստակ կերպով ուրիշ սաղմոսի մէջ ըսուած է, Եղեն ի ճա-

բակոբ ինչ լեզէ, և է ձոքա- էմ «բբոպկն ինչ +ոցոխ (Սաղ. ՀԸ. 22)։

Անմկլապէս որ Յիսուսի բերնէն ծարաւի լինելուն յայտարարութիւնը կ'ելլէ, պահպանութեան նստող զինուորներ իրենց պարտաւորութիւնն կը սեպեն ներթալ դիւրութիւնը մահամերձ մահապարտին չզլանալ. սպունգ մը կը թաթխեն քացախով ու ջուրով ու լեզիով պատրաստուած խառնուրդ խմելիքին մէջ, թաթախեալ սպունգը եղեգի մը ծայր կ'անցնեն, և բանել տալու հաւար չորս կողմը զոպայի ճիւղեր մխտիկի պէս կը կապեն, և վեր բարձրացընելով բերնին վրայ կը ճնշեն, որպէս զի սպունգէն քամուած և զոպայի մխտիկէն անցած խմելիքով, Յիսուսին բերանը թրջուի, և կոկորդն զովանայ։ Յիսուսին այս անգամ մատուցուած ըմպելին, առաջին անգամ մատուցուած զմռսեալ գինին կամ մահապարտաց զգլխեցուցիչ ըմպելին չէր, այլ զովանալու ղործածուող քացախի խառնուրդ մը, ղոր Հռովմայեցի զինուորներն ալ կը գործածէին իրենց ծանր յոգնութեանց առիթներուն։

Ղուկասի պատմութեան համեմատ, երբոր խաչը պահպանող զինուորներ մէկ կողմէն մարդասիրական ծառայութիւն մը կը կատարէին, միւս կողմէն չէին վարանիր իրենք ալ Յիսուսը ծաղրող բազմութեանն ձայնակցիլ, և Հրէից թագաւոր լինելուն խօսքը կրկնելով կ'ըսէին. «Չէ՞ որ Հրէաներուն թագաւորն ես, չէ՞ որ իրեւ թագաւոր իշխանութիւն մը ունիս. ազէ՛ ուրեմն, հրամայէ մարդիկներուդ, որ գան և քեզ մեր ձեռքէն ազատեն»։ Զինուորներուն այդ ըրածն ու ըսածը չարունակութիւն էր այն կոչ ու անգութ ձաղանքին, ղոր առաջուց Յիսուսի կրել տուած էին պետրոնի գաւիթին մէջ։

345. «ԱՄԵՆԱՑՆ ԻՆՉ ԿԱՏԱՐԵՑԱԼ Է»

Յովհ. ԺԹ. 30

Յովհաննէս կը գրէ, թէ երբոր Յիսուս իրեն մատուցուած քացախը ընդունեցաւ, բոլոր եղածները մխտքը բերելով, և տեսնելով որ այլեւս իրեն համար ընելիք պարտաւորութիւն մը չէր մնացած, գոհունակութեան չեչտով մը յայտարարեց, թէ Ամենայն ինչ կատարեալ է. իր երկնաւոր պաշտաման ընթացքը լրացած է, քա-

ղոզութեանց և հրաշագործութեանց չրջանը աւարտած է, իւր կեանքին զոհաբերութեան պարտքն ալ կատարած է, ամէնէն դառնակսկիծ ցաւոց բաժակը քամած է, իւր մարմնոյն ամբողջ արիւնն ալ թափած է, այլեւս գործ մնացած չէ. Ամէնուն ինչ հատուցեալ է: Ինչ որ աստուածային կարգադրութեամբ որոշուած էր, ինչ որ մարգարէական գուշակութեամբ նախատեսուած էր, ինչ որ մարդկային փրկութեան խորհուրդը պահանջած էր, ամէնն ալ եղած լմնցած է. Ամէնուն ինչ հատուցեալ է:

326, ՅԻՍՈՒՍԻ ՄԱՇԸ

Մատթ. ԻԷ. 50, Մրկ. ԺԵ. 37, Ղուկ. ԻԳ. 46, Յովհ. ԺԹ. 30

*Երեք ամբողջ ժամեր անցած են յորմէհետէ Նազովրեցին Յիսուս Գողգոթայի գագաթը խաչին վրայ պրկուած, ասուընկէն և ձեռուընկէն բեւեռներով գամուած, մարմնոյն ծանրութեամբ իւր վերքերէն կախուած, գանակոծութեան և փուչէ պակի վերքերէն սկարացած, չարունակ կաթիլ կաթիլ արիւնը կը կորնցնէ, երակներուն կենսական հիւթը հետզհետէ կը պակսի, կը նուազի, կեանքին լոյսը մարելու կը մօտենայ: Վերջին ժամին մէջ արտաբերած է քանի մը մանր խօսքեր, որոնք մէկմէկ փափուկ և վեհոգի զգացմանց արտայայտութիւններ էին, և միանգամայն իւր սիրտին արիութեան անչէջ և ամբողջ ըլլալը կը յայտնէին: Իւր հալած մաչած և հիւծած մարմնոյն վիճակը համաձայն կու գայ Աղմոսերգուին գուշակութեան, Ես պէս ջուր հեղայ, և ցրուեցան ամենայն ոսկերք իմ, և եղեւ սիրտ իմ պէս մոմ հալեալ ի մէջ փորուածնէ իմոյ, և ի հող մահու իջուցին զիս (Սաղ. ԻԱ. 15—16). այլ հոգւոյն քաջութիւնը և հոգեկան վստահութիւնը իրեն ըսել կու տայ. Ի ձեն ի գովութիւն իմ, յետ կենդանի ձեռ օգնեցից ձեզ. պատուեցից զՏեառնէ ազգի որ գիւղն է, պատուեցեն զերդումնիւն նորա՝ ժողովրդեան որ ծնանելոցն է, զոր արար Տէր (Սաղ. ԻԱ. 26 եւ 32): Մահ մարմնոյ և կեանք հոգւոյ, սկարութիւն ըստ աշխարհի և փրկութիւն ըստ Աստուծոյ: Այս է Գողգոթայի քառնիսցուցիչ տեսարանին ճշմարիտ իմաստը:

• Լրացած է ամենայն ինչ, հասած է մահուան վերջին վայրկեանը, երբոր շուրջը եղողներ կը դիտեն որ այլևս ոչ մի ոյժ կամ կա-

ոգուածին չէ մնացած խաչեալ Նազովրեցիին վրայ, և անա յանկարծ ուժգին և բարձր ձայն մը կ'ելլէ խաչին վրայէն, յստակ և զօրաւոր ձայն մը, ազատակ բառելու չափ մեծ և տղեղ. Հո՛չ, է՛հ-ա-ա-ա-նպէս զնոքէ էր: Զայն արձակելու համար մարմինը ցցուած էր, գլուխը բարձրացուցած, աչուընիր դէպ երկինք յառած, բայց հազիւ թէ հառաչանքը կ'արտասի, վերջին ճիգն ալ կը սպառի, գլուխ կը խոնարհեցնէ, մարմինը կը ծռընայ, բերնի վերջին չարժում մը կը նշմարուի, վերջին չունչն է, հոգին կ'արձակէ. Եհոա զբէ — Աբյաթարայ զբէն — Ա-ա-նպէտց զբէն:

347. ՀՈՒՇԱԼԻ ՆՇԱՆԸ

Մատթ. ԻԷ. 51—53, Մարկ. ԻԸ. 38, Ղուկ. ԻԳ. 45

Երկինք խառնուրդով յայտնած էր իր սուրբ Յիսուսի խաչելութեան պահուն. երկիր անոգին ցնցումով յայտնեց իր սակումը անոր մահուան ժամուն: Մատթէոս կը գրէ, թէ նորին շուքեցո-ե-վեհ պոռոտեցան, ե-ր-կ-ի-ր-ն-ք-ը-ս-ա-ս-ա-ն: Ասոնք, որ մինչեւ հոնկէ ժամը սեւած էր, յանկարծ փարատեցաւ, և կարծես թէ անոր ցնցումը երկինքին ծպրտուցած փոշը պատճառ, և արեգակին լոյսը նորէն երեւցաւ իր կատարեալ պայծառութեամբ: Երկրաշարժներ բնութեան մէջ սովորական են, անոր անոգին արարածները սովոն սեւնած են, ժայռեր կը պատռին, գերեզմանոտքարեր ալ կը ծառային, և այս մահուամբ երբոր գերեզմանները՝ բերդերու և քարանձաւներու և խոռոչներու մէջ կը փորուին, ինչպէս հին առեններու սովորութիւն էր: Աւելորդ կը սեպենք որոնել, թէ արդեօք բնութեան սովորական երկրաշարժ մըն էր, որ զուգադիպեցաւ Յիսուսի մահուան սոսկ կը պատահէր, որմէհետեւ ուրիշ տեղէ որեւէ յիշատակութիւն չունինք, որ մեզի իր համեմատութեան կէտ ծառայէ աւետարանին պատմութիւնը բաղդատելու: Որեւէ նմանադրութեան մէջ միմիայն Մատթէոսի աւետարանին պատմութեան վրայ պիտի հիմնուինք, ըլլայ որ բնական երկրաշարժ մը հանդիպած կարծենք, ըլլայ որ հրաշագործ չարժուած մը ընդունինք, ինչպէս աւետարանին ոճէն ալ կը տեսնուի, և ինչպէս որ ընդհանուր քրիստոնէութեան համոզումն ալ կ'ընդունի:

Ուրիշ հրաչալի պարագայ մըն ալ կը տիշեն երեք աւետարանիչներ համաձայնութեամբ, թէ մեծ վարագոյրը որ տաճարին մէջ Սրբութիւն Սրբութեանց կոչուած ներքին մասը կը ծածկէր, և ուր միայն մեծ քահանապետը տարին մէկ անգամ մտնելու արտօնութիւն ունէր (Ղեւտ. ԺԶ. 34, Եբր. Թ. 25), յանկարծական կերպով վերէն վար պատռեցաւ և բացուեցաւ։ Այդպիսի երեւոյթ մը ակնյայտնի և ամէնուն տեսանելի բան մը չլինելով, և եղելութիւնը աւետարանիչներուն ատենքն ալ դժուար լինելով, և քահանայապետներ զայն ծածուկ պահելու ամէն ճիգ թափելու ստիպուած լինելով, ըսողներ եղան թէ վարագոյրին պատռիլը նիւթական իմաստով պէտք չէ առնուիլ, այլ լոկ խորհրդական իմաստով, իբր թէ Յիսուսի մահուամբ Հին Ուխտի նուիրակութիւնը վերցաւ, և անոր խորհրդաւոր նշանակութիւնը դադրեցաւ։ Մէկ խօսքով Հին Ուխտը լսախտուեցաւ ու կտրծանեցաւ, և Նոր Ուխտին դուռները բացուեցան։ Դիտել կը տրուի նաև որ Պօղոս առաքեալ, Եբրայեցւոց գրած թուղթին մէջ, Հին Ուխտին դադարման և անկման մասին ամէն տեսակ պարագաներ և միասեր յաւելուած բերած առեն, մեծ վարագոյրին ալ պատռած լինելը չյիշեր, ինչ որ իրեն նպատակին ծառայող անհնարին միասը եղած պիտի ըլլար։ Ինչպէս որ ալ այս տեսութիւններէ իրենց կարեւորութիւնն ունին, սակայն մեզի համար բաւական չեն երեք աւետարանիչներուն համաձայնութեամբ յաւելուած բերած մէկ պարագային տակը, քանի որ մեկնութիւն ու ներշնչութիւն չեն՝ կրնար զօրել պատմութեան և վկայութեան դէմ։

Աւելի ծանր դժուարութեան տեղի կուտայ, Մատթէոսի աւետարանին մէջ՝ մեռելներու մասին գրուածը, ըսելով որ Յիսուսի մահուանէն յետոյ, ու երկրաշարժէն ալ յետոյ, շատ մը սուրբեր յարութիւն առած ըլլալով, իրենց գերեզմաններէն ելած են, և սուրբ քաղաքը մտած, և շատերու երեւցած։ Աւետարանին գրածին համեմատ, երեք գերեզմաններ կը բացուին, մէջը պառնուած մարմիններ, կամ լաւ ևս դիակներ, մարմին կ'առնեն ու կը կազմուին և նորէն կենդանութեան կը գառնան։ Անոնք առաջուընէ մեռած սուրբ անձեր են, և քանի՞ են, այլ թէ քանի են և որոնք են՝ յայտնի չէ, և քանի՞ ըսելն ալ անտուչ է, ստուգութեամբ ալ կրնայ իմացուիլ, հարիւրեակներով ալ։ Երբոր յարութիւն կ'առնեն, հարկաւ այլ ևս գերեզմանի մէջ պիտի չպատահէին, այլ թէ ո՞ր մեռցին և ինչ երին յայտնի չէ,

որովհետեւ Յիսուսի յարութենէն առաջ քանի մէկու չերեւցաւ, որով յայտնի ալ չէ, թէ ուրեմն երեկոյէ մինչեւ միւսօրուան առաւօտուն եղած միջոցը ինչպէ՞ս անցուցին: Իսկ միւսօրուան առաւօտն է որ Երուսաղէմ կը մտնեն ու բաղմաց կ'երեւան: Այդ տեղ ալ անհրաժեշտ կը մնայ թէ ո՞րչափ եւ որոնք են այդ առնուողները: Արդեօ՞ք Յիսուսի աշակերտները, կամ Յիսուսի հետեւողները, թէ ոչ Յիսուսի հակառակորդները եւ հասարակ ժողովուրդը: Ի՞նչ ապեցութիւն պրծեցին, ինչ արդիւնք ունեցան, որովհետեւ աւետարաններուն մէջ ոչ մի տեղ այս յարուցեալներուն յիշատակը չկայ, եւ անոնք տեսնող մը յիշուած չէ: Ի դէպ էր նա ինամել թէ այդ յարուցեալները ինչ եղան՝ Երուսաղէմի մէջ միւսօրուան օր չառներուն երեւնալէն ետքը, նորէն գերեզման դարձան ու ննջեցին արդեօք, եւ թէ ինչ կերպով նորէն մեռան, թէ ոչ կենդանի մնացին եւ նոր կեանք մը վարեցին:

Այդ պատմական դժուարութիւններէ զատ, վարդապետական դժուարութիւններ ալ դիմացին կ'ելլան, թէ ինչպէս կ'ըլլայ որ Յիսուսի յարութենէն առաջ յարութիւններ տեղի կ'ունենան, թէ ինչպէ՞ս Յիսուս կրնայ Անդրանիկ է ննջեցից (կոր. Ա. 18) կոչուիլ եթէ անկէ առաջ ուրիշ շատեր արդէն յարութիւն առին, թէ ինչպէս հնար է ժամանակէ դուրս ընդհանուր յարութեան ձեւ մը ընդունիլ, մինչ ընդհանուր յարութիւնը աշխարհի կատարածին տեղի պիտի ունենայ, Յիսուսի խօսքին համեմատ (Մատթ. ԻԵ. 32): Թէ Յիսուսի եւ թէ առաքեալներու եւ թէ ուրիշ տեղերու ձեռքով կատարուած մեռեալներու յարութեան հրաշքներ, երեք հինէն եւ կանուխէն մեռածներու վրայ ընդհանուր կերպով կատարուած չեն, այլ անհատական մտերու անմիջապէս հետեւող յարութիւններ են, նորէն մեռնելու համար, իսկ ատոնցմէ շատ տարբեր է Մատթէոսի գրածը, թէ Բազում մարմինք ննջեցելոց սրբոց յարեան:

Այս ամէն կէտեր մեկնիչներէ եւ աստուածաբաններէ նկատի առնուելով, եւ քացատրութիւնը դժուարութիւններն ալ զգացուելով, ոմանք Մատթէոսի խօսքերը լոկ խորհրդական իմաստով առնել ուզին, թէ Հին Ուխտի սուրբեր որ յաւիտենական կենաց ակնկալութեամբ կը սպասէին, Յիսուսի մահուամբ իրենց հոգեւորական կեանքը սացան: Սակայն Մատթէոսի խօսքերուն մէջ այնպիսի պատմական ոճ մը կայ, որ դիւրաւ խորհրդական իմաստի տանիլ

դիւրին չէ, թէեւ պատմական ոճով եղելութիւնը բացատրել դժուար կ'երեւի: Մենք բաւական կը սեպնենք յիշատակել թէ Յիսուսի մահը քնութիւնն ալ ցնցեց, և հրաչալի երեւոյթներով փառաւորեցաւ. իսկ ինչ որ անուծելի կը մնայ, մեզի հասած տեղեկութենց անբաւականութեան կը վերագրենք, և ուր բաւական ծանօթութիւն չունինք, ենթադրութենց եռեւէն թափառիլն ալ աւելորդ կը դատենք:

348. ՀՐԱՇԱԼԻՔՆԵՐՈՒՆ ԱՋԳԵՑՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. ԻԷ. 54, Մարկ. ԺԵ. 39, Ղուկ. ԻԳ. 47-48

Հրաշալի երեւոյթներ յանկարծական և սաստիկ տպաւորութիւններ գործեցին ներկաներուն վրայ, վասն զի յանկարծական ու սաստիկ տպաւորութիւններ՝ միշտ արտասովոր և հրաշալի երեւոյթներու հետեւանքն են: Այսպէս ներքեւ այդ սաստիկ և յանկարծական տպաւորութիւններուն տեղի ունեցած լինելն ալ, հրաշալի երեւոյթներուն իրականութեան վոսոը կը լինի: Առաջին ազդեցութիւնը գործեցաւ հարիւրապետին վրայ, որ հսկող եղած էր երեք մահապարտներուն պատիժներուն գործադրութեան, և որ մահապրեթեամբ ու բարեսէր զգացումով հետեւած էր, տեղի ունեցած ամէն մանրամասնութեանց: Մարկոս կ'ըսէ թէ հարիւրապետին վրայ մեծ ազդեցութիւն գործել պարագան, Յիսուսի վերջին անգամ արձակած զօրաւոր ձայնն էր, վասն զի բնական կերպով անհնար կը դատէր, որ խոշտանգած, տկարացած, արիւնը սպառած ու կենսական ոյժերը կորնչուցած մարմինէ մը այսպիսի զօրաւոր ձայն մը ելլար: Տէ՛ր իմ Աստուած, ընչո՞ւ կամեցար զիս լքել: Իսկ ըստ Մատթէոսի հարիւրապետին վրայ ազդեցութիւն գործող պարագաներն են շարժումը և անոր յարակիցները, որք բնական բաներ չէին, և Յիսուսին բնականէն վեր անձ մը լինելը կը յայտնէին, Իսկ հոբէ-ըսպէսդ և ոբ ընդ նմա, երբեմն պեսկն պղտիտ և պէպէսլան, երկեան յոյժ և ասեն: Ղուկաս երկու կէտերն ալ կը միացնէ, և ընդհանուր կերպով կ'ըսէ, Ե- պեսել հոբէ-ըսպէսդ ըոբ ինչ եղե՛ն, ետ-ետ ոբոբ պիսդ-ետ և- ասէ, Մենք կրնանք երեքին գրածները ամփոփելով ըսել, թէ հարիւրապետին

միաքը արդէն յուզուած էր, խաչեցեալ Նազովրեցիին վրայ առաքինութեան և վեհութեան բնականէ չատ բարձր նչանները դիտելով. վերջին չունչին զօրաւոր աղաղակն ալ մարդկային զօրութենէ վեր լինելը յայտնեց. քնութեան ցնցուխին ու չարժուխին ալ վրայ գալով, բոլորովին իսկ անոր միտքին վրայ ծանրացաւ, և չկրնալով այլ եւս ինքզինքը զսպել, յայտնի և համարձակ կերպով սկսաւ գոչել, Արդարև այս այս արդար էր: — Արդարև այս այս Որդի Աստուծոյ էր: Յիսուսի անմեղութեան համար դատաւորին կոչմանէ առած վկայութեան, այժմ դահձապետին հարիւրապետին վկայութիւնն ալ կ'աւելնայ, և աստուածային անօրինութեամբ այնպէս լին կը կարգադրուի, որ թէ վճիռը տուողը և թէ վճիռը գործադրողը՝ գոչին անիրաւութեան վկայ հանդիսանան:

Յիսուսի խաչելութեան պահուն հետաքրքրող հարիւրապետին անունը աւետարանին մէջ չկայ, բայց աւանդութիւնը մեզի հաղորդած է նորա Ղուկիանոս անունը, (որ ուղղագրութեամբ Ղոնկիանոս կամ Լոնգինոս ալ գրուած է), և որ իրր տօնելի սուրբ ընդունուած է ամէն եկեղեցիներէ, և մեր եկեղեցին կոչմանէ ալ: Կը պատմուի թէ մկրտուելով զինուորութիւնը թողած, և իր հայրենական կապադովկիա նահանգը քաշուած է, և Յիսուսի խաչելութեան և յարութեան ականատես վկայն ու քարոզիչը լինելուն, Հրէից դատաճանութեամբ դատապարտուած, և կայսերական հրամանով, նահատակուած է Սատուղա քաղաքը, իր դարձէն քիչ տարի ետքը:

Հարիւրապետին կրած ազդեցութեան ընկերակից են եղած, Յի ուսի խաչելութեան տրծտղութիւնը կատարող և մինչև խաչելոյն մահը խաչին քով պահպանութեան կենալու պարտաւորեալ եղող չորս զինուորները: Մատթէոս յայտնապէս կը գրէ, Հրէից պետն ու որ ընդ նմա պահէին զՅիսուս, Անոնք ալ հարիւրապետին ձայնակից կը լինին համարձակ յայտարարելու. Արդարև Աստուծոյ Որդի էր ատ. և Յիսուսի անմեղութեան վկայութիւնը կը կրկնուի նոյն իսկ պատիժը գործադրողներուն բերնէն: Այս չորս զինուորներէն մէկը եղած է այն, որ յետոյ Յիսուսին կողը խոցեց, և որուն վրայ առանձինն պիտի իօսինք: Երկուքին համար ալ կը պատմուի թէ հարիւրապետին հայրենակիցը լինելով, անոր հետ մկրտուելան ու կապադովկիա քաշուելան, և հարիւրապետին յայտարարութենէն

ու քարոզութեանց ձայնակից լինելնուն համար, անոր հետ նահատակուեցան: Այս երկու անունները քնաւ չեն յիշուած, իսկ չորրորդ գինուորին վրայ ամենեւին քնաւ յիշատակութիւն չըրած:

Եթէ նոյն իսկ Հռովմայեցի հեթանոս և կարծրասիրտ գինուորականներ, Յիսուսի մահուան պահուն տեղի ունեցած հրաշալի նշաններէն կ'ազդուէին, հնար չէր որ ժողովուրդին մի մասին վրայ ալ խորունկ ազդեցութիւն չներգործուէր: Եթէ ժողովուրդին մի մասին մէջ չարութիւն և չարաճիճ ատելութիւնը արմատացած էր, և քահանայապետներ ու դպիրներ ու անոնց անսացող դասակարգեր յամառութեամբ իրենց չարութեան մէջ կ'ամրանային, անդին կայր բազմաթիւ ամբոխ մը, որ պատահական դիպուածներէ կը մղուէր, և զմայլը եղող պարագայից համեմատ զգացումներ կը փոխէր: Եթէ Յիսուսի հրաշագործութեանց նուէրն բազմութեամբ կը խրտնուէր ու կ'օրհնաբանէր, եթէ Յիսուսէ ընդունած բժշկութեանց և բարութեանց համար ոմանք երախտագիտութիւն կը հնչեցնէր, եթէ նոյնպէս դիւրութեամբ Յիսուսը տկարացած և կապուած տեսնելով անկէ երես կը դարձնէր, եթէ քահանայապետներու և դպիրներու անսալով խաչելութեան կը գոռար, բնաւ զարմանալու չէ որ հրաշալի երեւոյթներուն հանդէպ ալ, նոյնն կը փոխուէր, ըրածին վրայ կը ցաւէր, կորուսաին վրայ կ'ողբար, և զղջումով կուրծքը կը ծնծէր, ու գլխակոր և ամօթապարտ Գողգոթայէ հետ կը դառնար: Անոնց խղճմտութիւնը չէր եղած, և պատահելէն վերջ և պատ[illegible], քանի որ պատահելէն վերջ և պատ[illegible], Յովհաննէս ավետարանիչը: Մանաւանդ թէ ամէն ժամանակի և ամէն տեղի հասարակ ամբոխին ճշգրիտ տիպարը:

349. ԳԻՏՈՂ ԱՇԱԿԵՐՏՈՒՀԻՆԵՐԸ

Մատթ. ԻԷ. 55—56, Մարկ. ԺԵ. 40—41, Ղուկ. ԻԳ. 49

Պատմեցինք արդէն (§ 341) թէ ինչպէս Յիսուսի հետեւած էր իր Գալիլեացի աշակերտուհիներէն խումբ մը, ընկերակցելով Մարիամ Տիրամօր և առաջնորդ ունենալով Յովհաննէս աւետարանիչը: Այդ խումբին ներկայութիւնը անագան կը յիշեն երեք աւետարա-

նիչները, Յիսուսի մահն ալ պատմելէն ետքը, բայց անհնար է հետքերել, թէ այն առեն միայն Գողգոթա հասած էին, այլ ինչպէս ըսինք, ժամանակին Յիսուսին հետեւելով եկած էին Գողգոթա, և չհամարձակելով մոլեգին ամբոխին մէջ խառնուիլ, հեռուէն կեցեր սխուր եղելութիւնները կը դիտէին։ Պահ մը անոնցմէ երիքը Տիրամօր քովն փափագանաց սէրն տալով մինչեւ խաչին ներքեւը անոր ընկերացեր էին, միւս Յովհաննէսը իրենց առաջնորդ ունենալով, և այն տեղ կատարուած էր Յիսուսի յանձնարարութիւնը իւր մօրը համար, որպէս զի Յովհաննէս իրեն տեղ տիրանակէ և Տիրամայր Մարիամի հոգն ու խնամքը տանձնէ։

Եթէ պահ մը սիրտ ըրեր էին խաչին մօտենալ, բայց չէին կրնար համարձակիլ մինչեւ վերջը այն ժխորին մէջ մնալ, և յուզեալ ամբոխին ամէն րոպեներուն և րոպեներուն տակեր, ուստի այն յաւաչ անցող հինգերն ալ ետ եկան, և հեռու տպաւորներուն խառնուելով անոնց հետ կայն և հետաքրքրեցան, երբոր Յիսուս վերջին շունչը կուտար, երբ որ հարիւրապետն ու զինուորները իրենց վկայութիւնը կուտային, երբ որ ամբոխական ժողովուրդը ախովախով և անուդողով Գողգոթայէն ետ դառնալու կը սկսէր, և երբ խաչեալներուն մարմինները խաչերէն վար կ'իջեցուէր, ինչպէս պիտի պատմենք։

Այդ խումբին ով և որոնք լինելը, հետեւեալ կերպով կը բացատրուի աւետարանիչներէ։ Մատթէոս կը գրէ. Կանայք եւս, որ էին ընդ նմա ի Գալիլեայէ և գալեին պատրել զնա։ Մարկոս կը գրէ, Կանայք, որք յաջամ էին ի Գալիլեա զհետ նորա, և պատրեին զնա, և այլ բազում կանայք, որ ընդ նմա եկեալ էին յերուսաղէմ։ Ղուկաս կը գրէ. Անձինք յանուն նորա, և կանայք որ եկեալ էին զհետ նորա ի Գալիլեայ։ Ըսել է թէ աշակերտուհիներ խումբը իւր ամբողջութեամբ հոն էր, որուն վրայ վերջիշեալ տեղեկութիւնն տուած ենք արդէն (§ 71), և նորէն կրկնելու հարկ չենք տեսներ։ Երեք աւետարանիչներ համաձիւ են, Գալիլեացի աշակերտուհիները մանանիչ ընելու մէջ, և Ղուկասին աւելցուցած յանուն ալ չենք կարծեր որ նոր խումբ մը նշանակէ, այլ միայն Տիրամօր և Յովհաննէսի այդ խումբին հետ գտնուելուն կրնայ ակնարկել։

Մատթէոս ու Մարկոս իրր խումբին գլխաւորներ յանուանէ կը յիշեն. Մարիամ Մագդաղենացին, Մարիամ Յակովբայ և Յովսեայ

մայրը որ է Կլէովպայ Մարիամը, և Զեբեդեան եղբայրներուն մայրը Սողոմէն: Ասոնք նախընթացաբար խաչին ներքեւը գայած տեսանք Տիրամօր և Յովհաննէսի հետ, այժմ ալ խումբին գլուխ տեսնալնիս կը հաստատէ, թէ պահ մը խաչին մօտենալէն ետքը նորէն ետ եկած և մեծ խումբին միացած էին:

350. ԽԱՉԷՆ ՎԱՐ ԱԾՆԵԼՈՒ ՀՐԱՄԱՆԸ

Յովհ. ԺԹ. 31.

Օրը ուրբաթ էր, կ'ըսէ Յովհաննէս, յայորդ չաբաթն ալ մեծ օր էր, այդ պատճառով Հրէաները մտածեցին որ խաչեալներուն մարմինները գիշերը խաչերուն վրայ չմնան, և Պիղատոսին դիմեցին որպէս զի խաչեալները խաչերուն վրայ մեռցնեն լմնցնեն, և մարմինները վար իջեցնեն:

Այս տեղ պէտք է դիտել թէ երկոյէն խաչեալներու մարմինները վար առնելու հոգը, ոչ ուրբաթի և ոչ չաբաթի հետեւանքն էր, այլ հրէական ուրիշ օրէնքի մը պահանջը: Հռովմայեցիներու սովորութեամբ, մահապարտները խաչի վրայ կապուելէն ու կախուելէն ետքը ծով կը տրուէին այնպէս մինչեւ որ մեռնին, ինչ որ սովորաբար երկու երեք օր կը տեւէր, և մինչեւ ոսկն օր մնացողներ ալ եղեր են կ'ըսուի: Մեռնելէն ետքն ալ մարմինները կախուած կը ծողուէին մինչև ապականուին ու քայքայուին: Սակայն Հրէաներուն արգելուած էր այդ խստաշունչ սովորութիւնը. եթէ գաղանէցեն -ան+ ալէ+ մահապարտ-ներ եւ ալ-ուան, կախել+ ընա պէտք, և ի տանէցե մարմին նոր է էտքին, այլ ննպելով ննպելէ+ ընա է նդին -ուր (Բ. Օր. ԻԱ. 23): Յետու ալ երբ Մակեդա այրին մէջ պահուըտած հինգ թագաւորները կախել տուաւ, մինչեւ երեկոյ կախուած մնացին, ե- եղե ընդ աբեահատան հրամայեաց Յեսու, և էլցեին զնուս է էտրեին. (Յես. Ժ. 27): Հրէաները այդ օրէնքը հաստատուն կը պահէին, դի պղծութիւն կը համարուէր կախուածներուն գիշերն ալ մնալը, ուստի Հռովմայեցւոց իշխանութեան ներքեւ ալ յատկապէս կը դիմէին դատաւորին, որպէս զի արտօնէ խաչեալներուն մարմինները իջեցնել եթէ մեռած են, կամ թէ մեռցնելով իջեցնել, եթէ տակաւին կենդանի են:

Այդ նպատակով, երբ տակաւին Գողգոթայի քառմնելի գոր-

ծոլումիւնները կը չարունակէին, քահանայապետարանի գլխաւորներ կանխեցին և Պիղատոսին դիմեցին, որպէս զի սովորութեան համեմատ հրաման ընէ Գողգոթայի երեք խաչեալները զարնել ևոտեցնել, և մարմինները իջեցնել և թաղել: Հռոմէացիք կախաղանի և խաչի գաւառպարտութեանց թաղման պատիւն ալ կը զլանային և մարմինները՝ կախուած կամ նետուած վիճակի մէջ՝ գիշատիչ թռչուններու և գազաններու կեր կը թողուին: Պիղատոսի համար ծանօթ մի բան էր խնդրուած արտօնութիւնը, և դիւրաւ տուաւ ուզուած հրամանը:

Այդ պատմութեան մէջ Յովհաննէսի գործածած, ՚Իուն պէ ա–բէ–ի էր. և դարձեալ Չէ էր օր Ջէ չ–բ–ն–ա–ի բացատրութիւնները, իրրեւ փաստ կ'ուզեն գործածել անոնք որ կը պնդեն թէ ուրբաթը նիսան 14 էր, և դեռ այն երեկոյ պիտի կատարուէր գառնակերութիւնը, և թէ զատիկի առաջին օրը նիսանի 15 օրը՝ յաջորդ շաբաթ օրուան կ'իյնար: Նախ ա–բէ–ի բառը պէտք չունին երբեք իրր հասարակ անուն և իրր պ–ա–ր–ա–կ–ե–ա օր իմանալ, այլ պարզապէս իրր շաբաթին վեցերորդ օրուան յատուկ անունը, ինչպէս որ ընդարձակօրէն ցուցած և բացատրած ենք արդէն (§ 326): Իսկ թէ յաջորդ շաբաթ օրը օր Ջէ էր, բնաւ զատիկի առաջին օր լինելը չը ցուցներ: Հրէաներուն համար հանդիսաւոր մեծ օրերը տարուան բոլոր շաբաթ օրերն էին, իսկ շաբաթ օրուընէ դուրս հանդիսաւոր տնական օրեր, երկրորդական հանդիսաւոր ձեւ ունէին, այսինքն է ինչ ինչ գործեր որ հասարակ շաբաթներուն ներեալ չէին, տնական հանգիսաներուն կրնային կատարուիլ, մանաւանդ այնպիսի գործեր որ անձնական պէտքերու կամ պաշտօնական պահանջներու հետ կապուած էին: Իսկ այն շաբաթ օրը որ զատիկի ութնօրէեքին մէջ հանդիպէր, ՚Իաբ ՚Իաբ–ու կը համարուէր, առաջին և մեծ շաբաթին էր, աւելի նուիրական և աւելի մեծ, և իրաւամբ օր Ջէ կրնար ըսուիլ. մանաւանդ որ աւետարանիչը օր Ջէ կ'ըսէ և պօն Ջէ չըսեր: Նոյն շաբաթ օրուան Ջէ ըսուելուն ուրիշ կարեւորագոյն պատճառ մըն ալ կար: Զատիկի առաջին օրուան յաջորդ օրը· Ի վղեանդր ա–ա–բ–ն ա–ա–ղն–ւ (Ղեւս. ԻԳ. 12), որ է նիսանի 16, հնձոց նուիրման օրն էր, այն օրը որուան կ'ընծայուէին տաճարը. և ոչխար տարեւոր և նաչիհ զանգեալ միասին զոհ կը մատուցուէր: Հետեւաբար այն օրը քահանաներուն և քահանայապետներուն նշա-

նաեւ գործառնութեանց եւ չահագործութեանց օրն էր, եւ չարաթ օր մը՝ որ նիսանի 16 էր, իրաւունք ունէր քահանայապետարանին համար: Ըստ այսմ Յովհաննու աւետարանչին այս հատուածին խոսքերն ալ բնաւ վերջնական եւ վճռական իմաստ մը չեն ընծայեր առնոյ, որ հակառակ երեք աւետարանիչներուն ամենայայտնի վկայութեանց՝ Յովհաննէսի աւետարանչին մինդողարար կազմուած են թաղրութիւններով, կը ջանան խաչելութեան օրերուն նիսանի 14, եւ յաջորդ չարաթի օրը նիսանի 15 հաշուել:

351. ՅԻՍՈՒՍԻ ԿՈՂԻՆ ԽԱՉԸ

Յովհ. ԺԹ. 32—37

Գողգոթայի երեք խաչեալները մնացնելով վար առնելու հրամանը բերող պատգամաւորը, ուղղը հասաւ ճիշդ այն պահուն, որ Յիսուս իւր հոգին աւանդած էր: Հրամանը տարկաւ հակող տարիւրապետին հաղորդուեցաւ, և նա ալ իւր կողմէն իւրաքանչիւր խաչեալին պահպանութեան նշանակուած չորսական զինուորներուն հրամայեց: Երկու աւազակներուն յատկացուած զինուորներ անմիջապէս գործի ձեռնարկեցին, և Հռոմայեցի դահիճներուն սովորական ձեւով սկսան չախչախել ու չարդուիչուր ընել խաչեալներուն ոսկրները և ազդրները, և այնպէս չարաչար մնոյնել երկու աւազակներն ալ: Յիսուսի պահպանութեան յատկացուած չորսերը դեռ նորած էին Յիսուսի վերջին հառաչանքը, դիտած էին անոր գլուխին ծռիլը և բերնին վերջին չարժումը, զգացած էին որ յետին շունչն ալ տուած է, և հրաչալի նշաններէն զգացած սարսափներն և բնական բերմամբ մը տուած վկայութիւններ՝ դեռ զիրենք կը յուզէր: Չհամարձակեցան իրենց միւս ընկերներուն նման Յիսուսին վրայ ալ յարձակիլ և անոր ոսկրները չախչախել: Բայց միւս կողմանէ ուզելով ալ Յիսուսի մնուած ըլլալուն վրայ ապահով ըլլալ, և կիսամեռ վիճակի մէջ անոր նոր չարչարանք մը չպատճառել, մէկնումէն մէկը ձեռքի տէգը ուղղուց դէպի վեր, և ծայրով խոցեց Յիսուսին ձախ կողը, սիրտը վիրաւորելու և մահը վճռական ընելու նպատակով:

Հաղիւ թէ Յիսուսի կողին խոցը բացուեցաւ, վազվզուկէ եւ

ապեր և ջուր, աւետարանչին իօսքին համեմատ: Ջուրը այսօր հարկաւ սովորական և բնական ջուրի իմաստով չկրնար առնուիլ, որովհետև մարդկային մարմինէն այսպիսի նիւթ մը չարտադրուիր, այլ ջուրը գրուած է արիւնին դիմաքաժանմամբ: Յիսուսի մարմինէն այնչափ արիւն էր հոսած, որ արիւնին կեդրոնն եղող սրտէն արիւնը սպառելով, անոր հետ սրտին մէջ գտնուող աւիշը սկսաւ դուրս գալ: Աւիշը արիւնին պէս կարմիր չէ, այլ ճերմակի զարնող հիւթ մըն է, որ արիւնի բաղդատմամբ սպիտակ ջուրի նմանութիւնը կը կրէ. և աւետարանիչը գործածական լեզուով, և ոչ բժշկական ճշդութեամբ, կրնար արիւն և ջուր ելաւ ըսել:

Որովհետև երեւոյթը անսովոր էր, և լողներուն կասկածելի կրնար երեւնալ, աւետարանիչը իր անձնական վկայութիւնը կը դնէ այս տեղ: «Ես այն տեղ ներկայ էի, կ'ըսէ, երբոր պինդորը խոցեց, և երբոր խոցէն արիւն վազեց, միայն կարմիր արիւն չէր հոսածը այլ և սպիտակ ջուր. ուստի աչքովս տեսածս է, որ կը պատմեմ, և գիտեմ կրնաք ըլլալ որ բուռն ճշմարտութիւն է, և երբեմն ալ կը հաստատեմ վկայութիւնս, որպէս զի հաւատաք ու հաստատաք»:

Յիսուսի կողէն արիւն և ջուր ելլալուն խորհրդաւոր նշանակութիւն տալ ուզողներ կան, պատմական նշանակութիւնը անհաւասարի ցուցնելով: Սակայն պատմական նշանակութիւնը բնական եղելութեամբ ալ կ'արդարանայ, առանց գերբնական եղելութեան դիմելու: Իսկ պատմական եղելութիւնը պահելով մնանք, մենք ալ համաձայն կը գտնուինք խորհրդական նշանակութեան տալու, այլ ոչ թէ, ինչպէս ուզեր կ'ըսեն, լոկ ծիսական նշանակութիւն մը պատարագի բաժակին ջուր խառնելու իմաստով, այլ քրիստոնէութեան կրկին կենսատու խորհուրդներու իմաստով, որ են Մկրտութիւն և Հաղորդութիւն, իբր զի առաջ եկեղեցին ջրոյն ծներ է, ջրեան եմպէ, ինչպէս կ'երգէ Շնորհալին:

Աւետարանիչը այդ առիթով երկու մարգարէութիւնու կատարումը կը յիշէ: Մէկն է, Ոսկր նորա ոչ' փշրեսցէ: Այդ խօսքը Մովսէսի օրէնքէն է, որ զատկական գառնուկին համար հրամայած էր, թէ Ոսկր ոչ' քեկանիցէ+ ի նմանէ (Ել. ԺԲ. 46), որովհետև պէտք էր զատկական գառնը պատուելով բաժնել և ոչ թէ դանակով կտրատել: Որչափ ալ Մովսէսի խօսքը ուղղակի զատկական գառին հա-

մար ըսուած էր, սակայն այն ալ Յիսուսի օրինակն էր, վասն զի ինքն էր Գառն Աստուծոյ որ քառնայ զմեղս աշխարհի (Յովհ. Ա. 29), որ և խաչին վրայ զննուելով՝ աշխարհի ընդհանուր փրկագործութիւնը կատարեց: Մարգարէներուն գուշակութեանց մէջ առակական իմաստով խօսուածներէն աւելի են խորհրդական իմաստով ըսուածները: Հաւկական Գառին և Յիսուսի մէջ նմանութիւնը առիթ տուած է ուրանց ըսելու, թէ պէտք էր որ Յիսուս հաւկական գառին մարելուն օրը և ժամը մնար, այն է նիսան 14 երեկոյին, և ոչ թէ նիսան 15ին, երբ հաւկական գառը արդէն զննուած և սպառած էր: Սակայն հին կտակարանի խորհրդաւոր նմանութիւնք ընդհանուր պայմաններով, և գլխաւորաբար նպատակի և գործողութեան պայմաններով համեմատութեան կը մտնեն. և ոչ թէ օրուան և ժամի հաշուով: Եթէ իրենց դրութիւնը խստիւ ընդունէինք, պէտք էր ըսել թէ Յիսուս ժամ ինկին չմեռաւ, այլ սպասուերկուքին, վասն զի արեւը մարը մտնելուն պիտի ուտուէր գառկական գառնը: Բայց ասի ու պատմական նկատութիւնք յայտնի են և յստակ, խորհրդաւոր մեկնութիւններ չեն զօրեր: Եթէ նիսան 14 Յիսուսի մահուան օրը լինէր, Յիսուս գառկական ընթրիքը կերած պիտի չըլլար, մինչ երեք աւետարանիչներ բացայայտ կերպով կը վկայեն թէ կերաւ:

Աւետարանիչին յստակ բերած միւս մարգարէութիւնն է. Հայեցին է նա՝ ըր խոցեցին: Մեր թարգմանութեան մէջ այդ խօսքը Զաքարիայի մէջ թարգմանուած է. Հայեցին ոտ ևս ինձառնակ կոտորելոյն (Զաք. ժ-Բ. 10), սակայն այդ տարբերութիւնը Յոթանասնից թարգմանութեան մէջ սպրդած տարբեր ընթերցուածոյ մը հետեւանքն է, որովհետև թէ եբրայեցերէն բնագիրը և թէ լատին թարգմանութիւնը ունին. Հայեցին ոտ ևս՝ ըր խոցեցին:

Այդ հատուածին վերաբերեալ կէտերը լրացնելու համար յիշենք ևս, թէ Յիսուսի կողը վիրաւորող զինուորը, ըստ աւանդութեան կոչուած է Ղոնգինոս, որ Ղուկիանոսէ տարբեր անուն է, վասն զի առաջինը լատիներէն Longus=երկայ բառէն, իսկ երկրորդը լատիներէն Lucius=լուսաւոր բառէն ածանցուած է: Ղոնգինոսի համար ըսուած է, թէ միականի էր, և Յիսուսի կողէն ցայտած արիւնը գոց աչքին դպչելով, իսկոյն բացուեցաւ, և անոր վրայ առաջուընէ զգացած հաւատքին վրայ աւելի եւս հաստատուելով, աւետարանին

աշակերտեցաւ և մկրտուեցաւ. և Իտալիա դառնալով աւետարանի գօրաւոր քարոզիչ մը եղաւ: Իտալիոյ Մանդուա քաղաքը Սուրբ Ղոնգինոսը իբր իւր առաջին եպիսկոպոսը կ'ընդունի, և Ներոնի հալածանաց առեն նահատակուած կ'ըսէ լատին յայտաւուրքը:

Իսկ Ղոնգինոսի գէնքը որով Յիսուսի կողը վիրաւորեց, քրիստոնէութեան ամենանշանաւոր մասունքներէն է եղած, և երկու հատ կը պահուի այժմ. մին Հռոմայ մէջ Վատիկանու Ս. Պետրոս եկեղեցին, և միսը էջմիածին Մայր տաճարի գանձին մէջ. ուր բերուած է վերջին առեններ, երկար դարեր Այրեվանքի Ս. Գեղարդ եկեղեցին պահուելէն ետքը: Էջմիածնի Ս. Գեղարդը առանց մանաւուփի բնական վիճակին մէջ պահուած է, և Միւռոնի օրհնութեան գործածուած երեք նշանաւոր մասունքներէն մէկն է:

352. ՅԻՍՈՒՍԻ ԹԱՂՈՒՄԸ

Մատթ. ԻԷ. 57—58, Մարկ. ԺԵ. 42—45, Ղուկ. ԻԳ. 50—52

Յովհ. ԺԹ. 38

Հապէ թէ քահանայապետարանի պատգամաւորները Պիղատոսին քովէն մեկնեցան, խաչեալները մեռցնելու և վերցնելու հրամանը առած, և ահա գատաւորին կը ներկայանայ սինեդրիոնի ապագանիներուն կամ ծերերուն գասակարգէն անդամակից մը, և յայտնելով թէ խաչեալ Նազովրեցին մեռած է, պատմելին կը խնդրէ որ իրեն ներսի անոր պատուաստ կերպով թաղումը կատարել։ Յիչեցինք արդէն թէ հռոմէական օրէնքով կախաղանի և խաչի դատապարտուածներ թաղման իրաւունք ալ զրկուած էին, և այդ պատճառով պէտք էր բացառութեան համար գատաւորէն յատուկ արտօնութիւն առնել։ Միանգամայն կայսերական կառավարութեան ներկայացուցիչէն առցուած հրամանը զօրեղ կանոնաւոր կատարման հրաշխատութիւն կ'ընծայէր, և հակառակորդներու կողմանէ հանուելիք դժուարութեանց և չխոթութեանց առջեւը կ'առնէր։

Պիղատոսին ներկայացողն էր Յովսէփ Արիմաթիայի, քնիկ Արիմաթիէմ, այժմ Ռամլէ քաղաքէ, Լիւտդէմէ Յոպպէ իջնող ճանապարհն վրայ նշանաւոր տեղ մը։ Յովսէփ նախօրօք կը կոչուի, իբր ժողովականութեան համար, որովհետեւ գերագոյն ժողովին իշխանութիւն էր։ Իրեն համար աւետարանիչներ կը վկայեն, թէ էր այր բարեպաշտ, արդար և պիտեալ, և միանգամայն ընտանեաբար, ինչ որ առանձնութիւն մըն է հարկաւ, որովհետեւ ինքն Յիսուս ալ ըսած էր, թէ ինչպէս դժուար է որ հարստութիւն ունեցողներ, միան-

զամայն առաքինի և արքայութեան արժանի անձեր ըլլան (Մարկ. ժ. 23)։ Թէպէտ սինեդրիոնի անդամ, սակայն Արեմաթացին զգուշացած էր Յիսուսի թշնամիներուն կողմէ ժողովով գործուած անիրաւութիւններու մասնակից ըլլալէ, և չէր ջնջած ընդ խորհուրդս և ընդ գործս նոցա. որովհետեւ միաքով ու սիրտով յարած էր Յիսուսի քարոզութեանց, և անոր հաչակած Աւետարանին հաւատացած, և ինքն իսկ ակն ունէր Աբրահամեան Առաքեալ։ Հետեւաբար ինքն ալ կրնար Յիսուսի հետեւողներէն նկատուիլ, սակայն ինքզինքը յայտնելու չէր համարձակեր, վրան փորձանք չհրաւիրելու համար, այլ կը մնար աշակերտ Յիսուսի և ծածուկ վասն ահին Հրէից։ Ուստի կը յուսար այդ կերպով անուղղակի ծառայութիւն և օգնութիւն մըն ալ ընել Յիսուսին, նոյն իսկ անոր թշնամիներուն գաղտնի դաւաճանութիւնները արգելելով։ Սակայն վերջէն օր մը եկաւ, և Յովսէփ ամէն վարանում մէկդի նետելով՝ աշակերտեցաւ իսկ Յիսուսի աւետարանին։

Վերջին գիշեր և վերջին ցերեկ հարկաւ Յովսէփի համար տագնապի ժամեր եղան, իւր յարգած ու պաշտած Յիսուսին վատնուն ու չարչարանքը, խաչն ու մահը զգաց ու տեսաւ, բայց եթէ խնդճը հանդարտ կը պահէր ինքն մասնակից չլինելով, սիրտը անհանդարտ էր օգնութիւն մը ընել չկրնալով։ Եթէ Յիսուսի չարչարանքները չկրցաւ մեղմել, եթէ Յիսուսի մահը չկրցաւ արգիլել, գոնէ անոր պատիւը որչէց պահպանել, և չթողուլ որ Յիսուսի մահուընէ ետքը անոր թշնամիներ անոր մարմինը նախատեն անարգական և անչուք թաղմամբ մը։ Վերջապէս բոլոր իւր ներքին արիութիւնը ձեռք առաւ, մասնց ալ որ Յիսուսին մեռնելէն ետքը Յիսուսի թշնամիներուն առելութիւնն ալ մեղմացած կ'ըլլայ, և այդ համոզմամբ համարձակեցաւ, ու դատաւորին արիւտորիոնը գնաց, ևոտ ա Պիղատոս, և իւր առաջարկութիւնն ըրաւ, ու խաչելեալ Նազովրեցւոյն մարմինը իրեն յանձնուելուն ու անոր պատուաւոր թաղման արտօնութիւն տրուելուն խնդրանքն ըրաւ, և ինքզինքն ջատկին Յիսուսի։

Պիղատոս դժուարութիւն չունէր Յիսուսի նպաստաւոր որևէ գիջողութիւն ընելու՝ մանաւանդ վճիռը տալէն ետքը, ա՛լ աւելի շատցեր էր իւր խիղճին խայթը, և Հրէաներուն բռնադատութենէն յաղթուած լինելուն զայրոյթն ալ կը կրէր։ Բայց զարմացաւ, որ

Յիսուսի խաչուած լինելուն լուրէն գրեթէ անմիջապէս ետքը՝ անոր մեռած ըլլալուն լուրը կը հասնի, մինչ սովորաբար չատ աւելի երկար կը տևէր խաչուածներուն մահը, և քահանայապետարանն ալ քիչ առաջ մեռցնելու և վերցնելու հրամանն էր ուզած։ Լուրը ճանապեց, և Գողգոթայի խաչեալներուն վրայ հսկող հարիւրապետը իրեն մօտ կանչեց, որ երթար եկաւ, հետաքրքրութեամբ մը հարցուց թէ ինչպէ՞ս եղաւ, որ այնքան վաղ մեռաւ։ Ղուկիանոս որ մահը ստուգած և նշանները նկատած և կողի խոցին փորձն ալ տեսած էր, եղածները միտքի պատմեց Պիղատոսի, այն համոզուած նշաններով՝ որոնց Գողգոթայի վրայ ունեցած զգացումներուվը կազմած էր, և հարկաւ աւելցուց թէ Նազովրեցին խաբեբայ մը չէր, սովորական մարդկներէ վեր բան մըն էր, իր վեհ հոգին և հրաշալի նշանները կը հաստատէին թէ Աբբոբե- այբ- այ Որդէ Աստուծոյ էր։

Երբոր Պիղատոս այդ ամէն բանները լսեց, և Յիսուսի խաղաղօրէն և ինքնիրեն մեռած ըլլալը, և անոր մահուան հրաշալի նշաններով ընկերացած լինելը պրե-բէտոյ է հոբէ-բոպէտե անդէ, այլ եւս վարանում չունեցաւ, և սիրտի կատարեալ զոհունակութեամբ մը եղած առաջարկը ընդունեցաւ, և ընդհեռ վմբդեն Յովսեփոյ. և հաւրիւրապետին դառնալով ստուած արտօնութեան և օրինաւոր գերեզմանի հաստքը եղած հրահանգները կրկնեց, և հրամայեց անոր՝ թող վմբդեն Յովսէփին։

353. ԹԱՂՄԱՆ ՊԱՐԱԳԱՆԸ

Մատթ. ԻԷ. 59—60, Մարկ. ԺԵ. 46, Ղուկ. ԻԳ. 53—54
Յովհ. ԺԹ. 38—42

Յովսէփ և Նուկիանոս ընկերակցութեամբ կ'երթան պրետորիանէն, Յովսէփ պատանաց վերաբերեալ պէտքերուն հոգէն կ'ըլլայ, և բե-էէ այսինքն նոր ու մաքուր կտաւներ կը պատրաստէ, իսկ գերեզմանի տեղւոյն համար մեծ հոգ չունէնար։ Այնտեղ Գողգոթայի մօտ, իրեն սեփական պարտէզին մէջ յատուկ գերեզման մը ունէր պատրաստ, զոր ինքն փորել տուած էր լերան ժայռին մէջ, նոյն գործուածով երթալ է վէ. և ուր տակաւին չէր դեռ եղեալ, և որ

բոլորովին մաքուր ու կոյս մնացած էր: Այդ գերեզմանը որոշեց Յիսուսին յատկացնել: Յովսէփին երած ձեռնարկը, ստացած արտօնութիւնը, և ինչպէս պատրաստութիւնները լսեց Նիկոդեմոս փարիսեցին, սինեդրիոնի դպիր անդամներէն Արեմաթացին համարձակ և համախոհ ընկերակիցը, այն ալ Յիսուսի հաճակիր, թայց ինքզինք ծածուկ պահող մը, թէպէտև Արիմաթացին աւելի արտաք, համարձակութիւն ունեցած էր գիշեր մը առանձին կերթալ Յիսուսին այցելել (§ 34), և անգամ մըն ալ սինեդրիոնի դատաստան մէջ Յիսուսի պաշտպանութիւնն ընել (§ 137): Նա ալ կրնար Արեմաթացին ընկերակից, և որովհետև սա կտաւի ու պատանքի պէտքերը հոգացած էր, ինքն ալ մարմինը պատելու համար պէտք եղած խունկերը կրնար հոգալ, և հարիւր լիտր չափ գնուած ու հասկ կ'ուզէ մէկտեղ: Հատնարար երկոյն օգնելու և յուղման գործողութիւնները կատարելու համար հարկաւոր մարդերն ալ ամէն կողմէ ծառաներուն ու ծանօթներուն մէջէն: Աւելորդ չենի ցիշել թէ յուղման գործողութիւններ սովորական հանգիստի օրերուն յարմար էին, և օրինական հանգիստի պատճառով՝ յուղումներ չէին կատարուեր:

Յովսէփ և Նիկոդեմոս կողմէ հետեւորդներով յուղարկին հասնիլ Golgotha, և Golgotha հովանաւորութեամբ ու պաշտպանութեամբ առանց մէկ կողմէ արգելք տեսնելու կամ դժուարութեան հանդիպելու, մարմինը սրճնային զգուշութեամբ խոյնին լվացին, բեւեռները քակելով և մնդմօրէն վար առնելով: Աւետարանները բոլոր գործողութիւնները Յովսէփի կը վերագրեն ուղղակի, թէ նա ինքն Յովսէփ էլ-ոեալ չնո, և ո-եալ չմարդեն, պոռեց ոո-ըբ կոո-ավ, և եր է նոր գեղեցմանէ, և ընո-ալեցայց վեր, և գնաց: Սակայն հարկաւ հնար չէր որ բառական գործ և աշխատալի գործողութիւններ, ինչպէս են գամուած մարմինը քակել, մաքրութեան և պատանաց գործողութիւնները լրացնել, գերեզմանին մէջ գետեղել, և ծանր կափարիչ մը թաւալեցնել, մէկ Յովսէփի ձեռքով կատարուէր. և ոչ ալ միայն Յովսէփի և Նիկոդեմոսի ձեռքով, ինչպէս դարձեալ աւետարանէն հնար էր քաղել, թէ այս երկուքը եղան, որ ո-ըն չմարդեն, և պոռեցին «Ոչ օրեն, էր պոռել, և եղեն գեղեցմանէն մէջ:

Յաւէն իջնելուն և պատելուն գործողութեանց մասին, աւե-

տարանէն մանրամասնութիւններ չունինք, բայց պարտականները միտք բերելով գաղափար մը կազմել դիւրին է: Հարկաւ իջեցնելէն ետքը յարմար տեղ մը գետնելցին, և ցարդ Երուսաղէմի Ս. Յարութիւն եկեղեցւոյն մէջ Պոռոնտոց մը կը պահուի, Յիսուսի գերեզմանին տապանաքարէն տարբեր, որ պատանքի դործողութեանց ծառայած է: Պառկելու գործողութեան պէտք էր յառաջէր մարմինը մաքրելու և սրբելու, արեան բիծերը վերցնելու և վէրքերու բերանները յարդարելու դործողութիւնը, ասկից ետքը կուգար մարմինը պատրաստուած խոնկերուն մէջ, այսինքն զմուռսի և հալուէի մէջ առնել, և նոր և մաքուր կտաւներով պատել պատանել, և ամէն կողմէ գոյել. և անկէ ետքը վիմափոր գերեզմանին մէջ գետեղել:

Յովհաննէս կ'ըսէ, թէ Պոռեցին Նոռով խնովն հոնդերց, որպէս օրէն էր Հրեից պոռել. որ ըսել է թէ նմանօրինակ պարագայից մէջ ինչ որ պատուական մեռելի մը համար ընել սովորութիւն էր, ամէնն ալ լման կատարուեցաւ:

Գալով գերեզմանին ուր Յիսուսի մարմինը դրուեցաւ, թէպէտ մինչեւ յայսօր Սուրբ Գերեզման կայ և ընդհանուր քրիստոնէութեան ամենամեծ ուխտատեղին է, և այսօր ալ անոր տեղն ու ձեւն ու կերպը յայտնի են, սակայն անհնարին է այժմեան ձեւը իր սկզբնական և նախնական ձեւին հետ անփոփոխ և միեւնոյն համարել: Ոչ միայն պահ մը Ս. Գերեզմանին տեղանունէ անարգուած և տարածուած լինելուն պատճառով, այլ և յետ հալածանաց՝ քրիստոնէական բարեպաշտութեան կողմէն Գերեզմանին վրան ու չորքը սեպհագուած չէնքերով և զարդերով. Ս. Գերեզմանին նախնական ձեւը բուսական տարերքներ կրեց, և այժմեան ձեւին հիմնուելով, վճռական և վերջնական նկարագրութիւններ և բացատրութիւններ տալ անհնար է:

Հին ժամանակներէ պահուած Պաղեստինի և Եգիպտոսի վիմափոր գերեզմաններուն վրայ եղած հետազօտութիւններով, և մասամբ Ս. Գերեզմանին վրայ եղած բաղդատութիւններով, հնար է Սբեմամայրին պատրաստել տուած և Յիսուսի թաղուած գերեզմանին ձեւը ուրուագծել: Գերեզմանը կենդանի վէմի կամ ժայռի մէջ փորուած էր. Զոր եր էրեալ ի վեմ, այսինքն քարակոփներու ձեռքով ու կռանով չինուած նոյն բերդին: Սմբուղը մէջէ մէջ երկու սենեակի պէս էր, արտաքինը իբր մուտք կամ նախագաւիթ կը ծա-

ռայէր, ու սգաւորներ և լալականներ ալ կրնային կենալ. և ուր չափաւոր դուռով մը կը մտնուէր: Առաջինէն երկրորդը չատ ցած ու նեղ դուռով մը կ'անցնուէր, որպէս զի դիւրին և համարձակ չըլլայ մուտքը: Այս երկրորդին մէջ մէկէ աւելի խորունկցած կար ևս ցած վոսներ էին փորուած չուրչանակի կամ քուէ քով. և որոնց մէջ պառեալ և պատանեալ մարմինները կը զետեղուէին, և մարմիններու չուրչն ալ խուռնկեր կը դրուէին, պատանքին մէջները դրուածներէն զատ, գարշահոտութիւնները դարմանելու համար: Հապա մէկ հոգի մը նեղ մուտքէն ներս մանելով մարմինը և խուռնկերը կը զետեղէր և դուրս կ'ելլէր, և այդ նեղ մուտքին կամ ցած դրան առջեւ անագին և ծանր քար մը կը դրուէր իբրեւ դուռ, և այն ալ ներքեւը դէպի ներս չնչղ վորուած դեանի մը վրայ, որպէս զի դիւրին չլինի քարը դէպի յետկոյս շրջել: Նոյն գերեզմանին մէջ մէկէ աւելի մեռելներ հնար էր զետեղել, անոր համար՝ աւետարանիչները չեչտելով պիտի կուսան թէ Արիմաթիայեցին գերեզմանը նոր ու կոյս էր. Յոյժ ոչ էրբեր էր եդեալ: Մեր նկարագրած գերեզմանին ձեւը և դրան առջեւ դրուած քարին կերպը, աւետարաններուն գրածին կատարելապէս յարմար կու գան: Մատթէոսի համեմատ, գերեզմանը փակուեցաւ՝ Թաւալեցուցեալ կոփուէ մեծ քար ի դրան գերեզմանին: Մարկոսին գրածին համեմատ ալ՝ Յուսէի եւ Սողովմէի եկեալ էր դիտել զերեզմանին:

Թաղման գործողութիւնը յայտնութեամբ և հանդարտութեամբ կատարուելուն պարագայն պէտք է վերագրել Դանկիանոս հարիւրապետին, որ իբր նոր ու ներքին զգացմանց լերմամբ և Պիղատոսէ առտչած լայն հրամանգին համեմատ, չնեղուց որ Յիսուսը խաչին վրայ նախատողներ յանդգնին խաչէն եւրքն ալ նոյնպէս չարչարանքով, այլ փոյթ ատրաւ խաղաղ ամբոխը ցրուել, և կատարի հակառակորդները հեռացնել, անանկ որ Արիմաթիացին կրցաւ ապահով կերպով գերեզմանը ազատ թողուլ, իբր պարտիզպանին միայն թերեւս զգուշանալու յանձնարարութիւն ընելով. ինքն ալ Նիկոդեմոսին և իր մարդիկներուն հետ մեկնեցաւ ու գնաց: Դանկիանոս ալ իր զինուորները առաւ ու պրետորիոն դարձաւ, ատացած հրամանգին գործադրութիւնը Պիղատոսին հաղորդելու:

Աւազակներու սրունքները չախչախուելէն ետքը, աւետարանը բան մը չգրեր անոնց թաղման վրայ: Սակայն պէտք է ըսել

թէ անոնք ալ թաղուեցան, որովհետեւ Հրէից հրամայեալ էր կախուածները նոյն օր հարկաւ վար առնել ու թաղել. թողեալ թողէին եդեն առ (Բ. Որ. իԱ. 23): Թէպէտ անշուք կերպով, բայց վերջապէս անթաղ թողուած չեն հեթանոսաց սովորութեան համեմատ: Գողգոթայի գագաթը կանգուն մնացին միայն երեք գաւարկ խաչերը:

Թագման պատմութեան մէջ ալ ուրթաթ երեկոյին յիշատակութիւնը կ'ընեն աւետարանիչները: Մարկոս կը գրէ. եւ երբ եղեւ, որովհետեւ պարասկեւի էր, այ է շաբաթն հանդէս: Ղուկաս կը գրէ. եւ օրն էր պարասկեւի եւ շաբաթն լուսանայր: Յովհաննէս կը գրէ. Անդ ուրբաթն էր, վասն զի մօտ էր երեկման, եդեն զՅիսուս: Մատթէոս միայն ակնարկ մը չունի: Անոնք որ ամէն մի բառէ ու կէտէ խաչելութեան ուրբաթ օրը նիսան 14 կ'ուզեն հաշուել, և ոչ նիսան 15, այս խօսքերէն ալ կ'ուզեն հետեւցնել, թէ ուրիմն խաչելութեան ուրբաթ օրը աշխատութեան օր էր, և ոչ օրինական հանգիստի օր, ուրիմն նիսան 15 չէր: Սակայն այս խօսքերուն մէջ ալ չկայ յայտնի նշան մը թէ ուրբաթը պասկի օրը չէր: Իսկ ինչ որ յաջորդ օրուան վերաբերեալ նոյն երեկոյ աւետարելու չանք կը լինի, հանդիստի օրը սրգելուած գործ մը չէ, քանի որ մեռեալ թաղելու գործ է, և ինչ որ յաջորդ օրը չընել կը մտադրուի, աւելորդ աշխատութիւններն են, որոնք անհրաժեշտ չլինելնուն, չարաթի օրով ընելու պէտք չունէին: Աւելցնենք այս ամէնուն վրայ ինչ որ կանխեցինք և բացատրեցինք (§ 350) պասխի նօթնեակին մէջ հանդիպող չարաթ օրուան վրայ, որ ամէն չարաթներուն վրայ պերապոյն չարաթ մըն էր, և պասխի երկրորդ օրը նիսան 16 լինելով, հնձոց և գոհից ընծայման նուիրական օրն էր, և այն օր ամէնքը ուրիշ պարտաւորութիւններ ունէին, և քահանաները չահագործման աշխատութիւններ: Ուստի շատ լաւ կը մտածէին Սրեմաթացին և իրենները ուրբաթ երեկոյէ ընելիքնին լրացնել, և յաջորդ օրուան գործ չթողուլ, այլ ամէն պէտք եղածները կանուխէն վերջացնել, պասխի օրուան թեթեւ հանգիստին պատրաստուիլ:

354. ՄԱՐԻԱՄԱՆՔ ՈՒՐՓԱԹ ԵՐԵԿՈՑԻՆ

Մատթ. իէ. 61, Մարկ. ժե. 47, Ղուկ. իԳ, 55—56

Գալիլիացի կիներուն խումբը, Գողգոթայի վրայ, հաչնամենը չէն հետու կեցած, դիտող եղած էր Յիսուսի մահուան (§ 349), և հարկաւ չէր կրցած հետանալ երթոր անոր մարմնոյն թաղման գործողութիւնը կը կատարուէր: Այս կ'ենթադրէ, որ եւեթ ընդ նմա է Գալիլեէ, Յիսուսի թաղման առեն երեսէն ընդ նորա, Գողգոթայի խաչին տակէն մինչեւ Արիմաթացիին պարտէզը կը հետեւէին մեռելական թափորին, եթէ այսպէս ներելի է խօսիլ. և առանց գործողութեանց մանակցելու, լոկ հանդիսատես կ'ըլլային թաղման կարգին կատարման, որովհետեւ ամուսրանիչին գրածին համեմատ, միայն Տէրէն վերջեղեալն, և որոյ երես մարդն նորա: կ'երեւի թէ գերեզմանին տակը և կարգադրութիւնները տեսնելէն ետքը, առանց գործողութեան վերջին ապասելու դիտմամբ, որովհետեւ առաջին հոգերնին եղաւ Յիսուսի մարմինը խնկելու պատրաստութեանց ձեռնարկել, և առանց ժամաճառ լինելոյ նոյն ուրբաթ երեկոյէ պարտասեալ էր:

Այդ պատրաստութիւնները կը յիշեն երեք ամուսրանիչներն ալ, և Իւղաբեր կիներուն հոգածութեան մասին տեղեկութիւններ կու տան, թէ ուրբաթ երեկոյ և թէ միաշաբաթին առաւօտ ըրածնին պատմելով: Իսկ Յովհաննէս Իւղաբեր կիներուն այդ հոգածութիւնը կը լռէ, և անոր տեղ կը յիշէ Նիկոդեմոսի բերած հարիւր լիտր խառնկերը, որով ուրբաթ երեկոյէ Յիսուսի մարմինը խնկուեցաւ: Հարիւր լիտր խառնկ, որ մեր կշռով քսանեւհինգ օխայի կը համեմատի, բաւական քանակութիւն մըն է, և հնար չէ որ տեսած չըլլայն Նիկոդեմոսի պատրաստութիւնը: Հետեւաբար պէտք է ըսել, որ ոչ թէ պակաս մը լրացնելու և ոչ ալ թաղման գործողութիւնները ամբողջացնելու դիտմամբ էր Իւղաբերներուն պատրաստութիւնը, այլ միայն գերեզմանին բարեպաշտական այցելութիւն մը ընել, և ինչպէս ուրիշ տեղեր սովորութիւն է, մոմեր վառելով և խառնկեր ծխելով հանգուցեալին յիշատակը պատուել, առանց ալ հրէական սովորութիւն էր նոր թաղուածներուն գերեզմանին մէջ, պատանեալ այլ ոչ փակեալ մարմնոյն վրայ իւղեր և խառնկեր դնելով, նոր յար-

գանք մը ընծայել : Այդ գործողութիւնը ամիսպազական չէր , չաբաթ օր այդ նպատակով մինչեւ գերեզմանին երթալու պէտք չկար , սակայն սովորին այդ կիները օրինական հանգիստը յարգել , [illegible]

Գողգոթայէն քաղաք դարձող կիներուն գլուխը կը գանուի Մարիամ Տիրամայր , Յովհաննէս պարտաւորեալ է անոր առաջնորդել և զայն չլքանել Յիսուսի յանձնարարութեան համեմատ (§ 342) , Սողոմէի ալ պէտք էր անոնցմէ չպառուիլ , զի Յովհաննէսի կոչմանէ առաքելական պարտք մըն ալ իւր վրան կ'ինար , միացեալ խումբին ալ առանց հետեւեցաւ , և Երուսաղէմ դարձան : Իրենցմէ երկուքը միայն , աւելի ժիրեր և գործունեաներ , և ամէն աշխատութիւնց մէջ առաջին դերը ստանձնողներ , խումբին հետ չդարձան , և մնացին մինչեւ որ ամէն բան վերջանայ , ամէն բան իմանան և ամէն պարագայ գիտցած ըլլան : Այս երկուքն են Մարիամ Մագդաղենացի , և միւս Մարիամ , որ է Յակոբի և Յովսէի մայրը , և զոր աւելի յաճախ Մարիամ Կղէոպասյ անունովը կ'անուանեմք : Առանք մնացին տակաւին , [illegible] , այսինքն մինչեւ գերեզմանին ներքին մասին մէջ դեռեւոումն ալ նկատեցին . և գերեզմանին փակուելէն և թաղողներուն մեկնելէն ետքն ալ , տակաւին [illegible] կարծես չկարենալով Յիսուսէն բաժնուիլ : Սակայն վերջապէս պէտք էր անոնցմէն դառնալ , գերեզմանին պահպանութեան համար գիշերելու չէին , այն երկուքն ալ մութը չկոխած Երուսաղէմ դարձան :

Արեւը մտաւ , և խոր լռութիւն մը տիրեց Գողգոթայի վրայ , Գողգոթայի շուրջը և Գերեզմանին տակը . ահագին ժխորը և խառնակ եռուզեռը դադրեցաւ : Մեծ Անօրէնութեան կատ մեծ Տնօրէնութեան խորհուրդ մըն ալ կատարուած եղաւ : Յիսուս մեռաւ , մարդ կենդանացաւ . մարմին անշնչացաւ , հոգի ներշնչուեցաւ : Մեծ հզնլութեան չօշափելի նշանը ըլլալով , միայն մարմինէ թափուր խաչը կանգուն կը կենար Գողգոթայի գագաթը , և վայրենի գիշերին մէջ սոսկալի՝ բայց և սիրալի տեսարան մը կը պարզէր : Անեզ օրուան անխոս վկայն էր այն :

355. ԳԵՐԵԶՄԱՆԻՆ ԱՆԿՈՒԻԼԸ

Մատթ. ԻԷ. 62—66

Յիսուս մեռած էր, հրէական սինեդրիոնին սպասի ոտքի այդ նոր մարգարէն ոչ ևս էր, հակառակորդներ իրենց առելութիւնը յաղեցուցած լլալու գոհունակութեամբ կ'սպասէին, հարկաւ իրենց մէջ ցնծութեան հանդիսութիւններ ալ կազմելու ձեռնարկած էին, բայց տակաւին հանդարտ և ապահով չէին Յիսուսի մեռնելը, Յիսուսի աոաքերն ալ վիրաւոր կը տանջէր, և դեռ մահացու վնասուածքներ կը մնային: Մէջերնին ուրիշ հարցումներ կը ցնցեին, թէ Յիսուս իր կենդանութեան ըսած էր, թէ պիտի մեռնի, յարուցուի, յաղթէ և ապրուի, ինչ որ իրօք եղած էր, նոյն իսկ սինեդրիոնին մտադրութեան հակառակ, որովհետև իսկ նենգաւոր դաւադրութեամբ սպանուածն էր իրենց միտքը, և ոչ դատապարտութեամբ և կայսերական իշխանութեան վճռով մահապարտութիւն: Ուրեմն Յիսուս սոսկալի սպրդայն վիրաւոր և հոգեւոն մարգարէ մըն էր: Սակայն Յիսուս ըսած էր, թէ մեռնելուն երրորդ օրը յարութիւն պիտի առնէ: Սրդ եթէ իր խօսքին սուտին մասը ճշմարտացաւ, հոգին միւս մասն ալ կը ճշմարտէր, և այսպէս սինեդրիոնի մտածողութիւնը կարծես թէ ամբողջապէս նորոգուեցաւ: և այդ վտանգին առջեւը առնելու կերպերը պիտի մտածել: Նորհրդածութիւններէ և խորհրդակցութիւններէ վերջ ոտիչ եղանակ չկրցան գտնել, բայց եթէ քարտապան իշխանութեան միջամտութիւնը հրաւիրել: և յետոյ անոր ձեռքով եղելութիւնը առնել, և այսպէս հրապարակին վրայ սպրդել, եւ եղելութեան սղեցութիւնը խափանել:

Շարաթ առաւոտն լուսնելուն եւ գործի ժամը սկսելուն, ժողովէն որոշուած քահանայապետները և փարիսեցի դպիրները պատգամատուութիւն մը պրեատոսի կու գայ և Պիղատոսին ներկայանալով կ'ըսէ, «Տէր դատաւոր, այս գիշեր մեր մէջ երկրին իշխանութեան համար խորհրդակցած և իսօսակցած առիթով՝ միտքերնիս ինկաւ, որ այն մոլորեցուցիչ նազովրեցին, որ վերջապէս քո արքայական վճռով իբր արժանաւոր պատիժն առացաւ, երբոր կենդանի

էր եւ ամէն տեղ խռովութեանց քարոզներ կը խօսէր, սովոր էր ըսել, որ ինքն երէկ մեռնի եւ յաւիտեան ալ, երեք օր ետքը պիտի նորէն կենդանանայ եւ յարութիւն առնելով դործի պիտի սկսի։ Այս խօսքը, որ իրեն աշակերտներուն ծանօթ է, կրնայ լաւ պատրուակ մը ըլլալ անոնց ձեռք, իրենց գլխաւորին սկսած խռովութիւնները վերսկսելու. որովհետեւ կրնան Նազովրեցիին մարմինը գերեզմանէն գողնալ վերցնել, եւ ժողովուրդին հաւատացնել թէ յարութիւն առած է, եւ այս ալ կրնայ կոյր ամբոխին վրայ մեծ ազդեցութիւն գործել, եւ մենք մինչ կ'ուրախանայինք, որ երկրին մէջ խռովութեան եւ կայսրութեան դէմ ապստամբութեան սերմերը քանդած ենք, նոր եւ աւելի ծանր վտանգի եւ խռովութեան մը դիմացը պանուած կ'ըլլանք։ Ուստի մտածեցինք, եւ կը յուսանք որ քու բարեխնամ իմաստութիւնն ալ կը հաւանի, որ գերեզմանին պահպանութեան չոկաս մը զինուոր դրուի մինչեւ երեք օր, որպէսզի մարմինը գողնալ չկարցուի։ Իսկ երեք օր անցնելէն ետքը մարդկութիւնը պայմանաժամն ալ լրացած կ'ըլլայ, կասկածն ալ կը փարատի, եւ այլեւս երկրին հանդարտութեան վտանգուելուն վախն ալ անցած կ'ըլլայ»։

Պիղատոս տժգոհ եւ դժկամակ կերպով մը մոխիկ ըրաւ եկող պատգամաւորութեան առաջարկը. իր սիրտն ու միտքը տակաւին յուզուած էր Նազովրեցիին մահապարտութիւնը վճռած ըլլալուն վրայ. հարիւրապետն ալ իր հրաշալի պատմութիւններով աւելի ևս վրդոված էր անոր սիրտը, անհանդարտ գիշեր մը անցուցած էր, եւ Պրոկուղա ալ չէր լռած հարկաւ. իր նախընթաց գիշերուան երազը նորէն յիշել։ Չէր կրնար իրեն վրայ զգուանք չազդել, սա նախանձոտ եւ վրէժխնդիր Հրէաներուն ընթացքը, որ սպաննելէն ետքն ալ տակաւին սպաննուածը կը հալածէին։ Ուստի ձանձրացած կերպով եւ խօսքը կարճ կապելու միտքով պատասխանեց. «Արդէն քահանայապետարանի պահպանութեան համար ժողովիդ տրամադրութեան ներքեւ չոկաս մը զինուոր տուած եմ. ուժէ պէտք չկայ. գացէ՛ք, գիտցածնուդ պէս եւ ձեր խելքին համեմատ ինչ զգուշութիւն որ կ'ուզէք, կարգադրեցէ՛ք»։

Պատգամաւորութիւնը այսչափ արտօնութենէն ալ գոհ մնաց, եւ եկաւ ժողովին հաղորդեց իր ձեռք ձգած արդիւնքը։ Անմիջապէս նոր յանձնախումբ մը կազմուեցաւ քահանայապետներէն եւ

*դպիրներէն, անոնց հետ դրուեցան քահանայապետարանի պաշտօնեաներ, և Հռոմայեցի պինուորներու չոկատի հատուած մը. և ամէնքը մէկէն քահանայապետարանէ մեկնելով, եկան Գողգոթայի չուրջը Սրեմաթացիին պարտէզը, ուր էր Յիսուսի գերեզմանը: Հարկաւ ամէնէն առաջ ներքին գերեզմանին դրան մեծ քարը չարժեցին, որպէս զի տեսնեն թէ մարմինը արդէն վերցուած չէ. Յիսուսի մարմնոյն տակաւին իւր տեղը գտնուելը տեսնելէն ետքը, նորէն դրան կափարիչ մեծ վէմը գլորցուցին և տեղը դրին, և որպէս զի այլեւս մէկը չկարենայ խառնել ինչեցին վճռի, ինչպէս կը գրէ Մատթէոս: Թէ ինչ ձեւով և ինչ կերպով վիմաւոր գերեզմանին դուռը փակող մեծ քարին վրայ կնիք կրցան գարնել, աեւտարանին մէջ բացատրուած չէ: Մենք ալ աւելորդ նկատեցինք թիւններու ետեւէն չվիննելու համար մանրամասնութեանց մէջ մըտնել չնչք ուզեր: Միայն թէ ժայռի կտոր մը և խոշոր քար մը պզտիկ կնիքով մը իրարու չեն կրնար միացուիլ, այլ հարկ կը լինի երկուքը նախապէս կապերով և հանդոյցներով իրարու զօդել, և յետոյ այդ կապերուն և հանդոյցներուն ծայրերը կնքել. այնպէս որ հնար չըլլայ առանց կնիքը խախտելու և առանց կապերը չարդուրդ ընելու գերեզմանին դուռնէն կափարիչ վէմը հեռացնել: կնքելէն ետքը Հրէայք մեկնեցան և պինուորներ մնացին:

Բայց ինչ ըրած կը կարծէին արդեօք քահանայապետները իրենց կարգադրած նախազգուշութեամբը: Հարկաւ իրենց կնիքը պիտի չկարենար աստուածային զօրութիւնը արգելուլ և հրաչալի յարութիւնը խափանել. ինչ որ իրենք յակամայից իրենց խիղճին մէջ կը վկայէին, տեսած ըլլալով Յիսուսի երկնային վարդապետութիւնը և աստուածային հրաշագործութիւնը, և նոյն իսկ իւր մահուան մասին ըրած մարգարէութիւնը: Նմանապէս իրենց կնիքը պիտի չկարենար առաքեալները կասեցնել. եթէ իրօք Յիսուսի մարմինը գողնալու համար՝ գործողութեան մը ձեռնարկելու համարձակութիւն ունենային: Բոլոր նպատակը հռոմայեցի պինուորներուն վկայութեամբ՝ յարութիւնը ուրանալու փաստ մը ճարելու մտածմունքն էր. մինչ միւս կողմէն նոյն պինուորներու վրայ ալ կատարեալ վստահութիւն չունենալին կը ցուցնէին՝ գերեզմանին դուռը կնքելով: Որովհետեւ երբոր բան մը հռոմայեցի պինուորին պահպանութեան կը յանձնուի, կնիք գարնելը աւելորդ կը դառնայ, և այնպէս իսկ

ցոյց կու տայ, թէ զինուորը իրեն յանձնուած գործին դէմ անհա-
ւատարիմ պիտի գտնուի: Ինչ ալ ըլլայ քահանայապետութեան
դիտումը, իրենց նախադատողութիւնը, միայն յարութեան իրակա-
նութիւնը ատոր գոյութեան ծառայեց:

356. ՄԱՐԻԱՄԱՆ ՇԱԲԱԹ ԵՐԵԿՈՑԻՆ

Մատթ. ԻՀ. 1, Մարկ. ԺՉ. 1

Մատթէոս յայտնապէս կ'ըսէ թէ յերեկոյէ շաբաթուան Մագդալե-
նացին, իրեն հետ ունենալով կէսուպայ Մարիամը եկն փնտռելդիեզեր
տանը, և Մարկոս կ'աւելցնէ, որ չաբաթու օրինական հանգիստը լրա-
նալուն, ինքնա ինչ շաբաթին, նոյն երկու Մարիամները և Սողոմէ ըլ-
գերեզմանէ տուն դարձան և պատրաստեցին խունկ: Յունկ պատրաստե-
լու գործը, շարունակութիւն և լրումն է ուրբաթ երեկոյ միւս իրա-
րերկնելին սկսուած աշխատութեան, որուն կը մասնակցին երկու Մարի-
ամներն ալ, որ ուրբաթ երեկոյ գերեզմանին մօտ մինչև ուշ առեն մնա-
ցած էին, և Սողոմէ, որ առջի երեկոյին աշխատութեան գլխաւորն էր
եղած հարկաւ, իրեն Տիրամօր հետերնակալը: Խունկ իւղ և խունկ պատ-
րաստելու աշխատութիւնը յատուկ իւղագործութեան արհեստ մըն
էր, և զոր կիներ աւելի լաւ գիտէին և զանազան հոտաւէտ խէ-
ժեր ձեռնելով և հալելով և խառնելով՝ տեսակ տեսակ անուշահո-
տութիւններ կը կազմէին: Բնական է և դիւրաւ իմանալի է այդ. Ի-
րաւ կիներու Յիսուսի գերեզմանին մասին զգացած հետաքրքրու-
թիւնը, և իրենց խումբէն երկու ժրագոյն և արիագոյն Մարիամնե-
րուն, անդամ մը դէպի Գողգոթա երթալ և գալը, գերեզմանը
տեսնելու, եղածը իմանալու, և ապահով լուր մը ունենալու, և
միւսներուն, և գլխաւորապէս Տիրամայր Մարիամու հաղորդելու
համար:

Այլ թէ ինչ տեսան, ինչ իմացան, ինչ ապրեցութիւն ունեցան
և ինչ լուր բերին, դժուար է ճշդել: Իւղաբերներուն բոլոր հոգը
Յիսուսի մարմինը խնկելու փափաքն էր, և այդ նպատակով կը
կատարուէին խունկերու և իւղերու պատրաստութիւնները: Եթէ
երեկոյէն տեսան որ գերեզմանը գոցուած ու կնքուած է, և հռով-
մայեցի զինուորներն ալ նիզակ ձեռնընին կանգնած՝ գերեզմանին

32. Գեթսեմանի Պարտէզ

պատանութիւն կ'ընեն, Տարկաւ յուսախարութիւն զգացած պիտի ըլլայի իրենց նպատակին հասնելու, որովհետեւ զինուորներ պիտի ներկին իրենց գերեզմանին մօտենալ, և ոչ իրենք պիտի յանդգնէին կնիքները կոտրել և գերեզմանը բանալ։ Եթէ անսասանին եկան յոյր առ, և գերեզմանը ինքնուն և զինուորները կանգնած անանային հազարդեցին, Տարկաւ խնդ Իզաբելլային մօտ դիմելը վերին եղաւ, և ընկերքին չվոլեցան։ Նոյն իսկ առանց նկատ Մարիամներուն մինչև գերեզման երթալուն, չատ հատանական է, որ քահանայապետներուն Պիղատոսին դիմելը, և զինուորներով գերեզման երթալը, և գերեզմանը կնքելնուն և պահպան զինուոր կեցնելնուն գործողութիւնը, ծածուկ չմնայ։ Ամ ու նա, Յովհաննէս նամ առաքեալին ուրիշներ յոյր առին, և առած լուրերնին իրենց խնամակալ կիներուն ալ հազորդեցին։ Իզաբելլա կիներ, այսպէս թէ այնպէս, իրենց մտադրութիւնը գործադրելու. գժուարութիւնը պէտք էր զգացած ըլլային։

Այստ հանգիստ կը սեպնինք որ գերեզմանին դառնալին ետքն ալ իրենց պատրաստութիւնները կը չարունակեն, և միտքնին չեն փոխեր. վասն զի սուտն գերեզման երթալու ալ ճանապայ կ'ելլեն։ Հաստատուն վստահութիւն ու հատաք մը կայ այդ երանելի կիներուն սրտին մէջ, թէ իրենց Յիսուսը պիտի յարչդնի իրենց նպատակը, և թէ ոչ գիտէ՝ ինչ անակնկալ պարագաներ կրնան ծագիլ ատկան։ Եւ վերչապէս անհատականն չենք կարծեր ենթադրել, թէ այդ կիներուն սրտին մէջ եղածը, հնարաւորը գրած ըլլալու պոռնկական զգացումն է։ Յիսուսի մարմինը խնկելու նպատակը ունին, եթէ գերեզմանին դուռը բացուի՝ ներսէն, իսկ եթէ չբացուի՝ դուրսէն, բայց միշտ կրնան իրենց իւղերը և խունկերը մատուցանել, ձեռքերնին եկածը ընել, և Յիսուսի մարմնոյն որեւէ պատիւ մը ընծայել. իրենց զգացումը վկայել, և իրենց սիրային գոհունակութիւնն աուած ըլլալ։

Անցզգարար դիտել կուտանք այստեղ, թէ աւետարանիչներուն բաժին հասնեան՝ իւղաբերներուն պատրաստութիւնները միշտ մարմինը խնկելու կը ծառայեն, ինչ որ կը կատարուի գերեզմանին մէջ դրուած պատանեայ մարմնոյն չուրջը խունկեր դնելով կամ ծխելով։ Մարկոս անգամ մը կ'ակնարկէ նաև բացատրութիւնը կը գործածէ, զոր պէտք է պարզապէս խնկելու իմաստով առնել, որովհետև

եմմաոդրնի իսկ չէ, որ իւզաբերներ դիտում ունցած ըլլան Յիսուսի մարմինը՝ զոր Յովսէփ պոպեաց պոպոռակալ, և զոր Յովսէփ և Նիկոդեմոս պոպեցին կոռովէ խնկովէ հանդերձ, որպէս օրէն էր Հրեից պոպել, իրենք երկու օր հոգը քակեն, պատանքէն հանեն, և օծելէ հոգը նորէն պատանեն և հանգչեցնեն իւր տեղը:

*Շաբաթ օրուան գործերը չվասած և միաշաբաթի հրաչալի օրուան պատմութեան չանցած, կ'ուզենք պահ մը առաքեալներուն վիճակը յիշել: Գեթսեմանիին պարտէզէն ցրուած ինաերէն քնաւ մէկուն վրայ յիշատակութիւն չունինք ուեւտարանէն: Գահանայապետաց պալատի մէջ՝ իւր ուրացութեան վրայ վշտացեալ և զղջացեալ Պետրոսի արցունքներէն հոգ, անոր վրայ ալ յիշատակ չունինք: Յովհաննէս ալ մինչև խաչին ներքեւը տեսանք, և անկէ հոգը ինչ ըրածը գրուած չէ: Սակայն միաշաբաթի օրը զիրենք համակամբել կը գտնենք, ինչ որ նախընթաց օրուան մէջ բան մը ըրածնին կը ցուցնէ: Յիսուս Պետրոսի ըսած էր, թէ ուրացութենէ հոգը զղջալով, իւր ընկերներուն ալ քաջալերութիւն պիտի ազդէ (Դուկ. ԻԲ. 32), և ըստ այսմ կը յորդորուինք ըսել, թէ Պետրոս իւր ակարութենէն խորապէս ցաւած, սիրտին մէջ իւր առաջին աչխոյժը և եռանդը նորոգեց, և սկսաւ ընկերները փնտռել, որ Յիսուսի իրենց յանձնուած գործը բոլորովին չդրուի: Նոյն ուրբաթ օրը, ինքն ալ ընկերներն ալ անճառաչ կերպով Յիսուսի արկածներուն և չարչարանքներուն և մահուան պարագաներով հետաքրքրուեցան, մինչև որ Յովհաննէսէն խաչելութեան մանրամասնութիւնները ալ լսեցին: Վերջին հրաչալի նշանները զիրենք զօտեպնդեցին, Յիսուսին իւր կրկին գալստեան և փառաւորութեան համար ըսածները միաւորին բերին, հարկաւ երրորդ օրը կենդանանալուն և յարութեան առնելուն խօսքն ալ յիշեցին: Այսչափը բաւեց զիրենք նորէն իրարու մօտ բերել: Վերջին ընթրիքին վերնատունը՝ ուր Յիսուսի կտակին քաղցր խօսքերը լսած էին, իրենց զգայուններն զգացին, վերնատունին տանտիրոջ հիւրասիրութեան դիմեցին, և չաբաթ օր Մեսսեաններ առաջին անգամ ըլլալով առանց Յիսուսի այնտեղ գտնուելու գումարուեցան, լուին կերպով և աղմուկ չյարուցանելով: Հրէաներուն վախը և սինեդրիոնի սպառնալիքները տակաւին իրենց սիրտին վրայ կը ծանրանար (Յովհ. Ի. 19), Յիսուսի վերստին գալստեան քաջալերութիւնը նորինորոյ իրենց սիրտին մէջ կը ծագէր, այդ երկու

հակառակ զգացումներու մէջ չուարեալ և վարանեալ ժամեր կ'անցընէին խեղճերը, չգիտնալով և վստահ չըլլալով, թէ ինչ նորութիւն պիտի ծագի վաղուան օրը, որ Յիսուսի ակնարկած երրորդ օրն էր:

357. ՅԻՍՈՒՍԻ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

Մատթ. ԻԶ. 2—4

Զարչարանաց և խաչի և մահուան տխրագոյժ յիշատակները, յարութեան և կենաց և փրկութեան ուրախալի յիշատակները կը սկսին յայտնել: Յիսուսի մարդկային սովորական կեանքին պատմութիւնը վակեցինք, քայց դեռ վերակենդանացեալ և փառաւորեալ կեանքին պատմութիւնն ունինք ապջենիս: Հարկաւ ոչ ևս բնական դիպուածներու բնական ընթացքներ և կիրպեր պիտի պատմինք, այլ գերբնական գործերու գերբնական ձևերը պիտի բացատրինք, և սքանչելիք սքանչելիք պիտի անցնինք չարունակաբար: Ամենէն գլխաւոր կէտ մըն է, զոր պէտք է միտքնիս մէջ հաստատինք, թէ յարուցեալ և փառաւորեալ մարմիններ, նախնական մարմիններու յատուկ պայմաններու և պահանջներու և պէտքերու ենթարկուած չեն, ինչպէս ուղղափառ վարդապետութիւնը իր սկզբունք կ'ընդունի, ոչ միայն յարուցեալ Յիսուսի մարմնոյն, այլ և բոլոր մարդկանց համար, երբոր ատոնք ալ կատարեալ ատեն յարուցեալ և փառաւորեալ մարմիններ ստանան: Ընդունուած է թէ փառաւորեալ մարմիններ ոչ ևս կ'ենթարկուին նախնական ծանրութեան, և բնական անթափանցութեան, և տեղի անհրաժեշտութեան, և ապականական փոխոխմանց, և այլ սոյնպիսի նախնի յատկից և անկէ անբաժան պայմաններուն: Այլ իրեու եթերային մի էակ թափանցելով կը մտնեն և կ'ելնեն, անարգել կը տեղափոխուին, տեսանելի և անտեսանելի կը լինին միմեանց, ոչ կը յաւելուն և ոչ կը նուազին, և առանց տարա-

*նայ միջոյներու կ'ապրին և չեն մեռնիր: Մարմին ունին նիւթե-
ղէն, այլ կեանք մը հոգևղէն, և ինչպէս Յիսուս ըսաւ, մարդիկ
չորեքտասն է ձեռելոց չորեցեն, երբեք ընդհատակ են՝ որ չեռկին են (Մարկ
ժ.Բ. 25): Այսուհետեւ այդ պայմաններուն համաձայն պարտաւոր
ենք գնել և քայլարկել Յիսուսի գործերը:*

*Յիսուսի յարութիւնը տեղի ունեցաւ միաշաբաթի առաւօտեան,
աւետ ծագման հետ: Աղարչագործութեան սկիզբը նախ լոյսը
ցրեաց ընդհանուր արարածին վրայ, և լուսոյ ծագումը նշան աշ-
խարհի ամէն բարութեանց նշանակը, և նոյն ինքն Աստուած, աղ-
բիւր բարութեանց և զօրութեանց, լուսոյ նմանութեամբ նկարե-
ցաւ մարդիկներէն և Աբեբային պղպջաքեան կոչուեցաւ: Նմանա-
լուսոյն ծագման հետ, վերութեան և յաղթութեան լոյսն Յիսուս,
Օծեալն Բրիստոս և Փրկիչ աշխարհաց, ծագեցաւ ընդհանուրս, և
գերեզմանին և մահուան խաւարը փարատեց, և թաղեալ մարդ-
կութիւնը վերկացուց: Յարութեան պատգամները աւետարանիչներ
չեն պատմիր, որովհետեւ պատմական պայմաններու ներքեւ կնկատ
գործողութիւն չէ: Ինչ պարագաներ որ աւետարանիչներէ պատ-
մուած կը գանեինք, յարութեան լրանալէն ետքը տեղի ունեցած
եղելութիւններ են, յարութիւնը անոնցմէ առաջ տեղի ունեցած է:
Յիսուս ինքն իւրոյն իւր կեանքն վերանորոգած է, ինքն իւր իշ-
խանութեամբ մահուան զօրութիւնը ինքնիրմէ հեռացուցած է,
ինչպէս կանխասէն քաջ էր, թէ Իշխանութիւն ունիմ դնել զանձն իմ,
և իշխանութիւն ունիմ զնոսանգամ առնուլ զնա (Յովհ. ժ. 18): Յիսուս
պէտք չունեցաւ, որ հրեշտակը գայ և գերեզմանին քարը վերցնէ,
որպէս զի ինքն անկէ դուրս կարենայ ելլալ, այլ Յիսուս փակեալ
գերեզմանէն դուրս ելաւ, դեռ գերեզմանին կափարիչը չվերցուած,
ի հոյս վիճակն սկսելով իւր այս նոր կեանքը, ինչպէս ի հոյս մօրէ սկը-
սած էր առաջին կեանքը: Հետեւապէս պիտի չկարենանք պատմել
թէ ինչպէս յարութիւն առաւ, ինչպէս վերակենդանացաւ, ինչպէս
գերեզմանէն ելաւ, ինչպէս առանց պահապաններէն տեսնուելու
գերեզմանէն հեռացաւ, և ինչպէս Արեմաթացին պարէգը մանե-
լով ոչ ոքէ նշմարուեցաւ ու նկատուեցաւ:*

*Յիսուս յարութիւն առած էր, Յիսուս գերեզմանէն ելած էր,
բայց յարութիւն առած ըլլալը պէտք էր նորահրաչ կերպով յայտ-
նուէր և աշխարհի ծանուցուէր, և ահա այս պարագային է, որ*

երկնային հրաշալի նշաններ կը կատարուին։ Յանկարծական չարժում մը կը զգացուի գերեզմանին շուրջը, երկիր և ամենայն ինչ կը ցնցուի ուժգին կերպով։ Գերեզմանին կնքեալ կափարիչը կը շարժի տեղէն, և կը գլորի, և գերեզմանին դուռը կը բացուի։ Ներսը դատարկ է, մեռեալը կանուխէն կենդանացած և հոգացած է։ Պահապաններ անուդողի մատնուած, ինչ եղած ըլլալը չեն իմանար։ Բայց իրենք հարկաւ գիտեն թէ ինչու այնտեղ դրուած են, Հրէից կողմէ ինչեր խօսուած են։ Յաչելեալ Նազովրեցիին արտասովոր և աստուածային անձնաւորութիւն մը եղած ըլլալուն խօսքերը գինուորներուն մէջ ալ պատած է հարկաւ, որովհետեւ խաչին պահպանութիւնն ընող հարիւրապետը և չորս գինուորները իրենց տեսածը ընկերներէն չեն ծածկած։ Այս պատճառով գերեզմանին պահապաններն ալ, հրաշալի գործողութեան մը դիմաց գանուելնին չուտով կը կռահեն։ Մինչ այս չփոթութեան մէջ աչուընին վեր կը վերցնեն, ահա գլորուած կափարիչին վրայ նոր տեսարան մը կը բացուի աչկնեին։ Ներսինակ պահապան մը նստած էր անոր վրայ, բոլորովին լոյսէ անձ մը, երեսը փայլակի պէս փայլուն, բոլոր զգեստը ձիւնէ աւելի ճերմակ, Տեսէլ նորա իջեր գիւղացին, և հանդերձ նորա ոպիսոկ իջեր դիւռ։ Այնչ գինուորներ արդէն յուզեալ, բոլորովին ապրատիանար մը մնան նոր տեսարանին առջեւ, ինչ ընելիքնին չեն գիտեր, խուճապեան, գոյներնին նետեց, ոտուընին կը դողայ, գրեթէ անշունչ անդամ կը դառնան, ելլեն իջեր գնեալ։

Որչափ տեւեց տեսիլը, աւետարանը չըսեր, այլ հարկաւ տեւական չեղաւ։ Պահապան գինուորներ քիչ մը ոգի առին, երբ տեսան և լուսաւոր պահապանը նորէն չտեսան, ինքզինքնին ժողվեցին, բայուած ու պարպուած գերեզմանին առջեւ կենալու այլեւս պէտք չունէին, լաւագոյն սեպեցին քաղաք դառնալ, և եղածը իրենց հրամանատարին, և անոր ձեռքով կայսերական կառավարիչին իմացնել, որպէս զի եղելութիւնը գիտնայ, և ինչ որ պատշաճ կը դատէ՝ կարգադրէ։

358. ԻՆՉԱՒԱԾԵՐՔ ԳԷՊԻ ԳԵՐԵԶՄԱՆ

Մարկ. ԺԶ. 2—4, Ղուկ. ԻԴ. 1—2, Յովհ. Ի. 1

Շատեմէ միաչափութիւն գիտնալը անհամբերութեամբ կ'անցընեն, իբրեւ թէ կինալը, լուանալուն սպասելով, որ կարճուան ճանապարհ ելլայ։ Որչ չենք գիտեր թէ ուր կը գիշերէին, Երուսաղէմի մէջ, թէ Բեթանիա գիւղը, գուցէ մասամբ երկու տեղն ալ, որովհետեւ դժուար՝ թէ բոլոր խումբը մէկ տեղ և մէկ տուն կարենար հիւրասիրուիլ։ Հարկաւ գոնէ որ մտադիր էին երթալ, իրարու հետ ժամադրութիւն և ժամադրավայր ունէին միանալու և այնպէս երթալու։ Զարմանալի է այդ բարեպաշտ կռնանց արիւնքիւնը, որ երբ առաքեալներ կը պահպանէին, և ուրիշներ իրենց աչակերտութիւնն իսկ գաղտնի կը պահէին, վասն ահին Հրէից, այս կիներ հանդարտ մէջ տեղն են, խոչընդոտութեան առանց ալ նեղկայ կը գտնուին, ծաղման ալ կը հնազանդին, և խնկելու համար խմբովին ճամբայ կ'ելլեն։ Թերեւս նոյն իսկ իրենց կռնացի սկզբունքն է իրենց արիւնքիւնն պատճառը, մտածելով թէ Յիսուսի հակառակորդներն պիտի չկարենար և կարող չլինաին նեղութիւն չեն տար, և իրենց վրայ հալածանք չեն հաներ։

Գերեզման գացող խումբին մէջ են, Մարիամ Մագդաղենացի՝ որ գլուխնին է, Մարիամ Կղէոպայ՝ որ Մագդաղենացիէն անբաժան է, Սողոմէ Զեբեդեայ, Յովհաննա Բուզայ, և այլ շատ նոսա, որոց ոչ թիւը յայտնի է, և ոչ անուններն, այլ Տարիս երեք կամ չորս ընկերակիցներ ևս եղած են միասին։ Արեւ երեսը դուս է, շատ ագեռագին, որ գերեզմանին մօտեցած են, և իրարու հետ կը մտածեն թէ արդեօք գերեզմանին կափարիչ վէմը պիտի կարենա՞նք շարժել, վասն զի քարը շատ ծանր է, և իրենց կռնացի սկզբունքն զուգներ զայն գլորելու անբաւական։ Մարկոս է որ այդ խորհրդակցութիւնը իւրաքանչիւրուն բերանը կը դնէ, և այնպէս կ'երեւի որ այդ կիներ ոչ գերեզմանին կը մտնէին տեղեկութիւն ունին և ոչ հուղմայեցի զինուորներուն գերեզմանին պահպանութեան կինալէն։ Սակայն ոչ միայն շատ երեկոյէն երկու Մարիամները այցելութեան եկած էին, այլ և քաղաքին մէջ կատարուած գործերէն

անանձնական չէին կրնար ըլլալ : Թէ հետաքրքրութիւնը որ կիներուն բնական բերմունքն է, և թէ առանց Յիսուսի համար ունեցած յատուկ զուարգուարանքի՝ վիրենք հետաղօտութիւնէ ետ չէր կրնար թողուլ. և ոչ մի գործողութիւն կրնար իրենց աչքին խուսափիլ : Մեկնիչներէն ոմանք չատմի երեկոյի այցելութիւնը ուզեցին միայնաբանի առաւօտուն այցելութեան հետ նոյնացնել, և իւղաբերներուն քնացութիւնն ալ ենթադրել, որպէս զի Գերեզմանին կրնան քովնալ ու պոնգոնուելէն վիրենք անանձնական ցուցնեն : Սակայն, թող որ անհատական մնասորդներու մը պէտք է ենթադրել իւղաբերներուն վրայ, երթալու օրի չատի Յիսուսի չտեսնը զարմանքը չմնասնելնուն համար, նոյն իսկ աւետարանի խօսքերն ալ հարկ կը լինի բանասրօրել : Մատթէոս չերեկոյէ շաբաթուան գալերնին կը պատմէ, որ երթալ յառաւօտու միայնաբանի իմասը չկրնար ունենալ : Մարկոս ինքն ալ կ'ըսէ թէ երեքշաբթի շաբաթին վերջը, ուրբաթ երեկոյէն ի վեր եկեցին, ըսել է որ անգամ մը եկան, և զարմանք որ նոյնն գան, և այս ալ միայնաբանի առաւօտուն գործողութիւնը չը կրնար ըլլալ : Յիսուսի յարութեան մասին աւետարանիչներուն պատմածները, որչափ ալ իրարմէ տարբեր, և մինչև իսկ տեղ տեղ իրարու անյարմար երեւան, սակայն անոնց համաձայնութիւնը անհնարին չէ : Նոյնիսկ պատրգային մէջ ալ, իբրև լոկ նկատման մը պատճառան յիշատակ կրնանք առնել Մարկոսի պատմածը իւղաբերներուն մտածմանքին համար : Քարը գլորելուն վրայ մտածեցին՝ ըսել, ուրիշ բան չմտածեցին՝ ըսել չէ, թերևս ուրիշ բան ալ մտածեցին, և այլ պարագաներուն պատճառ մը և ճար մը մտածել չատ տեղի պիտին երեւցած իրենց, քան թէ ճանր վէմը գլորելու գործը, վասն զի էր ՌԵՆ ՅՈՅԺ : Մարկոսի այդ պատրգային յիշելը, քանին հնչիւնին պատճառած ըլլալը չհաստելու համար է, ամէնուն մտածումները տրամիրով թէ ինչպէս յոյժ մեծ քարը հնչիւնին կըրցած չափուիլ :

Իւղաբերներ այնչափ կը մօտենան գերեզմանին, որ հնար լինէր արտաքին սենեկին դռանէն ներքին սենեկին դրան կափարիչը տեսնել : Պատրգային գիտուններ մեկնած են արդէն ուրիշ կողմէն, և իւղաբերներուն չեն հանդիպած, հանդիպէին ալ գիտուններ հարկաւ անոնց բան մը ըսել կը գգուշանային, փութալով նախ իրենց հրամանատարին լուր տանիլ : Հետաքրքիր աչքերով գերեզ-

մանը կը դիտեն իւզարկընները, և կը տեսանեն, որ յոյժ մեծ վէմը գլորած և մէկ կողմ ինկած է, գերեզմանին դուռն ալ բաց է: Պահ մը չուսարած կը մնան այն տեղ, ուր հասած էին, ոտքերնին չերթար առնել եւս յառաջել, չփոթած իրարու կը նային, եւ աչքերով զիրար կը հարցափորձեն, թէ ինչ պէտք է մտածեն այդ անակընկալ պարագային վրայ:

359. ՄԱԳԴԱԼԱՑՒՆԱՅԻ ԵՏ ԿՈՒՐԳԱԾ

Յովհ. Ի. 2

Մարիամ Մագդալինացի, Իւզարկիներուն պարագլուխը, ընկերներուն ժրագոյնը, եւ գժուարութեանց մէջ նեցուկ մը գտնելու համար առջեւ նետուողը, հրէական թշնամութեան մասնաւորը կը յղանայ, եւ Յիսուսի մարմնոյն անարգանք հասցնելու համար յանդուգն ձեռնարկի մը գաղափարը կը ծնի իւր միտքին մէջ: Մտածելով որ ինքն միեսակ այդ մասին բան մը ընելու կարողութիւն չունի, եւ իւր կին ընկերներն ալ նախաձեռնութեան մը յարմարութիւն չունին, եւ իւր կին ընկերներն ալ նախաձեռնութեան մը յարմարութիւն չունին, պէտք կը զգայ առաքեալներուն դիմել, որոնց առջի օրուընէ արդէն համախմբուած ինկերը գիտէ, և որոնց հետ միշտ յարաբերութեան մէջ գտնուած է: Առանց վայրկեան մը կորնչնելու, Իւզարկիներուն խումբը կը թողու Արիմաթիացիին պարտէզին մէջ, և ինքն չտատաս և արագոտն կը դառնայ Երուսաղէմ, և կու գայ ընդհակառակ վերնատունը, որ առաքեալներու խմբուելու տեղն եղած էր: Առանձինն մէկ կողմ կ'առնէ Պետրոսն ու Յովհաննէսը, որոնք աւելի գործունեաներն են, և որոնց վրայ աւելի վստահութիւն հնար էր ունենալ. և կամացուկ մը անոնց կը ձանձրացնէ. «Առաւ կանուխ ընկերներով գերեզման գացինք Յիսուսի մարմինը իննկելու, բայց կափարիչը գլորած և գերեզմանը բացուած գտանք: Հարկաւ Յիսուսի մարմինը վերցնելու համար բացուած է գերեզմանը, և հաւանաբար ուրիշ մօտաւոր գաղտնի տեղ մը պահած են զայն, սակայն չկրցանք իմանալ թէ ուր դրած են: Մենք ուրիշ բան մը ընելու կարողութիւն չունէինք. եկէ՛ք, դուք ալ տեսէ՛ք, և ինչ որ պէտք է ընել, ըրէք, մեզի ալ ընելիքնիս ցուցուցէք»:

Պետրոս և Յովհաննէս կ'այլայլին, ինչ ընելնին, և ինչ ըսելնին չեն կրնար որոշել, և առանց իրենց ընկերակից առաքեալներուն ալ ձայն տալու, կը խորհին անգամ մը անձամբ երթալ, տեսնել, պատգամները առնուլ և անկէ ետքը ընելիքնին որոշել: Պետրոս եւ Յովհաննէս աճապարանօք կը մեկնին դէպի գերեզման, Մագդալենացին ալ անոնց հետեւէն նորէն գերեզման գալու համար ճանապայ կ'ելլէ:

360. ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ԱՒԵՏԻՍԸ

Մատթ. ԻՀ. 5—7, Մարկ. ԺԶ. 5—7, Ղուկ. ԻԴ. 3—7

Մագդալենացին մեկնելէն ետքը, գերեզմանին մօտ մնայող իւղաբեր կիներ, որոնց մէջ նաև կը սպասէին, Յիսուսին համար պատրաստած ու բերած իւղերնին ու խունկերնին ձեռքերնին, առանց ինչ ընելիքնին որոշել կարենալու: Մագդալենացին բերելիք լուրին սպասելով կեցած առեններին, հետաքրքրութիւնները առջև կը մղեն, գերեզմանին աւելի մօտ կոչտան, և տեսնալով որ մէկէն կողմ լուսնին է, վերջապէս գերեզմանին արտաքին սեմեկին մէջն ալ մտնելու կը համարձակին: Այն տեղ գտնուած կախարդին վրայ պատահան նստող հրեշտակը, որ գինուորները սարսափի էր մատնած, հոգ և գրաւիչ կերպարանով կ'երեւի իւղաբերներուն: Հրեշտակը լուսաւոր կերպարան և սպիտակ զգեստներ ունէր, և նոյն վէմին վրայ նստած էր, ներքին գերեզմանին դրան աջ կողմը: Իւղաբերներ յանկարծական տեսիլքէն սլայլեցան և ըմբռնեցան: Բայց հրեշտակը ժպտուն դիմօք և անոյշ խօսքերով անոնք քաջալերեց, «Մի՛ վախնաք, ըսաւ, մի՛ չփոթիք. գիտեմ որ խաչեալ Յիսուսն եաւն էիք, և անոր մարմինը կը փնտռէք պատշաճ յարգանքը ընծայելու. բայց նա այստեղ այլևս չկայ, նա յոքեաւ, չէ ասո, նա մեռեալ չէ, նա կենդանի է, մարմինն ալ չկայ. ներս մտէք, տեսէ՛ք, որ մարմինին դրուած տեղն ալ դատարկ է»:

Հրեշտակային այսպիսի, որ սուտ չփոթութիւն էր պատճառած, հետզհետէ մեղմացաւ իւղաբերներուն սրտին, անոյշ խօսքերը, քաջալերիչ ձայնը, գրաւիչ կերպը, վերնք հանդարտեցուց, և հրեշտակին առաջարկին անսալու, և ներքին գերեզմանն ալ մտնելու

և տեսնելու համարձակեցան. Ու՞ր գնեմ քնքո՛ւշ ոչ գոքն զմարմինն պետրե Յիսուսի: Սակայն նոր երեւոյթի մը նորէն զիրենք չվոմեցուց: Երկու լուսաւոր զգեստներով անձեր, հարկաւ երկու հրեշտակներ, կային Յիսուսի մարմինին եղած տեղին երկու ծայրերը, մին գլխուն և միւսը ոտքին կողմը: Աւանց լուսաւոր կերպարանն ալ առաջին տպաւորութիւն գործեց գերեզմանին նայողներուն վրայ, չվոմեցան և չհին հոգի, և աչուընին անոնց լուսաւոր տեսիլքին չդիմանալով՝ խոնարհեցո՛ցին գետնէն չբնաւ: Երկու հրեշտակներն ալ միեւնոյն ատենուր կրկնեցին Մագաղենացուն, «Ինչ կու լա՞ս, մեռելներու գերեզմանին մէջ կենդանի մէկ մը փնտռելու. չե՛ս տար, այլ յարեա՛ւ:»

Մագաղենացի նորէն ամէնէն ալ արտօրէն սեռնակին մէջն են, ու՛ր էր վէմին վրայ նստող և գերեզմանին դրան պահպանութեան կեցող հրեշտակը: Սա նորէն կը խօսի Մագաղենացուն. «Մի՛ տա՛ք և համոզուեցա՛ք որ այլեւս Յիսուս այս տեղ չէ, և թէ յարութեան առած է: Գէտք է մխուրնիդ բերէք, որ Գալիլեոյ մէջ քարոզութիւններ ըրած ատենէն, խաչուիլը, մեռնիլը և նորէն յարութիւն առնելը ըսած էր. սոնա խօսքը կատարուած է: Գայէք, այդ տեղը քոլոր տուաքեալներուն տուէք, Պետրոսն ալ զանց մի՛ ընէք, թէպէտ նա պահ մը իր տուաքելութիւնը ուրացած ըլլայ: Անոնց ըսէ՛ք, որ յարուցեալ Յիսուսը նորէն Գալիլեա ալ պիտի երթայ, և այնտեղ նորէն տուաքեալներուն նեռ պիտի տեսանի: Երբոր Յիսուս առջեւէն երթայ, իրենք ալ նեռէն Գալիլեա երթան որ անոր նեռ տեսնուին: Ինչ որ ըսի՛ մի՛ մոռնաք. Ահա ասոցի ձեզ»:

Մագաղենացի իրարու հակառակ տպաւորութեանց ներքեւ մնացին: Մէկ կողմէն տարտամ, միւս կողմէն ուրախութիւն. մէկ կողմէն պատկառանք, միւս կողմէն քաջալերութիւն. մէկ կողմէն վտանգ, միւս կողմէն յորդորանք. և այդ տպաւորութեանց ներքեւ սկսան գերեզմանէն հեռանալ: Հրեշտակին խօսքով տուաքեալներուն պէտք էր երթային, բայց երեւակայական տեսարանի մը առջեւ չէին եղած արդեօք: Յիսուսին կանուխէն ըսածները կը յիշէին, բայց իսկական եղելութիւնը կատարուած էր արդեօ՞ք: Այդ էր Մագաբերնեռուն վիճակը երբոր կամաց կամաց Երուսաղէմի ճանապան կը բռնէին:

361. ՊԵՏՐՈՍ ԵՒ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ Ի ԳԵՐԵԶՄԱՆ

Յովհ. Ի. 3—10

Հասկնալ թէ Խզմտներ կը տեսանան, և անոնց հետիոտնելով վազելով կը հասնի Յովհաննէս գերեզմանին տակը։ Պետրոսին հետ միասին ճանապարհ եած էին վերնատունէն, և երկուքն ալ կ'աճապարէին, բայց Յովհաննէս ընկերէն առնլի երիտասարդ և թեթեւոտն, քայլերը կը չափագնէ, և առնլի առաջ գերեզմանին կը հասնի։ Արտաքին անհատը կը մանէ, կը ծռի և փոքրիկ դուռնէն ներքին անհատը կը նայի, մարմինը տեղը չտեսնար, այլ պատանքի կտաւները միայն կը տեսնէ, և Յիսուսին մարմինին գերեզմանին մէջ չըլլալը տեսնելով ետ կը քաշուի, և դիտմիտնները առնլի առջև չմտներ։

Յովհաննէսին գերեզմանէն դուրս ելնելուն, վրայ կը հասնի Պետրոս, և ինքն ալ կը մանէ տեսնել Յովհաննէսին տեսածն ու պատմածը։ Պետրոս չդոհանար արտաքին անհատէն ներսը դիտել, այլ ներքին անհատն ալ կը մանէ, ներսը ի գերեզման, և կը նայի որ ներսը ամէն բան կարգաւոր է, մարմինը պատող պատառոտակալը կանոնաւոր ծալտած մէկ կողմն է. իսկ գլուխը ծածկող վարշամն ալ ուրոյն ձևլեալ միւս կողմը կը մնայ։ Այդ դիրքը փառմը կ'ըլլայ Պետրոսը համոզելու, թէ գողտնի և հապճեպ գործողութեամբ մը Յիսուսի մարմինը տարտած չէ, այլ իրօք գնականէ դուրս խորհուրդ մը կայ այս տեղ, մարդկային ձեռքէ տարբեր զօրութեան մը գործն է։ Յովհաննէս կը լսէ Պետրոսի խորհրդածութիւնը, և որպէս զի անձամբ ինքն ալ անոր հետ եղող պատգամաւոր ըլլայ, Պետրոսէն ետքը ինքն ալ ներքին գերեզմանը կը մանէ, և պատառոտակալը ու վարշամակը զատ զատ ծալտած և զատ զատ տեղեր դրուած կը տեսնէ։ Դուրս ելնելուն Պետրոսի խորհրդածութեան ինքն ալ կը ձայնակցի, ինքն ալ կը հաւանի թէ գողտնի կամ որեւէ մարդկային գործէ տարբեր բան մըն է եղածը. Եթէ և հաւատաց։ Սակայն երկուքն ալ տակաւին յարութեան ճիշդ գաղափարը չեն կրնար կազմել, և Յիսուսի՝ յարութիւն պիտի առնելմ ըսելուն ճիշդ արդիւնքը ինչ լինելը չեն կրնար հասկանալ, և

առաքելական իշխողով իմացողութեան չեն թափանցիր, որովհետև չէ՛ եա գիտեին ղիչէս, ըէ պոչա է նմա է ձեռնէց յառնել:

Այս ամէնը քանի մը վայրկեանի գործ կը լինի և երկու առաքեալներ անմիջապէս գերեզմանէն կը մեկնին իրենց ընկերները մօտ դառնալու. Յիսուսին մարմինին տրուելի կերպով մը վերցուելուն առեղծուածը առանալով, այլ հզելութեան իշխութեան խնդիր հասուցած չլինելով:

Պետրոս և Յովհաննէս գերեզմանէն գոլով, ոչ գերեզմանին ներքին դրան աջ կողմը վէմին վրայ նստող հրեշտակը կը տեսանեն, և ոչ ալ ներքին գերեզմանը մտնելով, Յիսուսին մարմինին տեղն երկու ծայրերը նստող հրեշտակները կը տեսանեն, որոնք արդէն իւզաբերներուն երեցած էին: Քան թ մէջ առաքեալին իշխութեանց գաղտնիքը հասկնալ: Սակայն իւզաբերներուն պարզեւուած չնորհքին՝ առաքեալներուն ալացուիլը, երկնային հաւատարմութեան իմաստուն տնօրէնութիւն էր: Առաքեալներ՝ որ յետոյ յարութեան գօրաւոր և անձնազոհ քարոզիչները պիտի լային, կասկածանաց և թերահաւատութեան ձանոթել պէտք է առաջնորդուէին յարութեան հաւատքին. որպէս զի տեսի ամէն և արմատական ըլլար իրենց համոզումը, հաւատան փաստերու քննութեամբ առացուած, և ոչ թէ պարզապէս առաջին տեսիլքներու տպաւորութեանց հետևանօք կազմուած:

362. ԳԻՏՈՒՑ ՄԱԳԴԱԼԵՆԱՅԻՆ, ԱՅՑԵԼՈՒ

Մարկ. ԺԶ. 9, Յովհ. Ի. 11—17

Մարիամ Մագդաղենացի, որ քանի գացած առաքելոց լուր տուած էր, Պետրոսին և Յովհաննէսին եռանէն ինքն ալ նորէն գերեզման էր եկած, և անոնց տեսածները լսելով, աւելի ոգեւորուեցաւ, և երբոր անոնք գացին, ինքն չմեկնեցաւ, այլ անորոշ և վարանոտ տպաւորութեանց ներքև, ոչ ինչնամական գողութեան մը կասկածը կրնար միտքէն փարատել, և ոչ ալ գերբնական եղելութեան մը գաղափարին կրնար հաւանիլ, և երկու հակառակ տպաւորութեանց ներքև, արտաքին աշխարհին մէջ նստած կու լար. վասն զի և ոչ իսկ իւր իւզաբեր ընկերներուն լսած աւետիսէն տե-

գեկուԹիւն ունէր: Այդ միջոցին անգամ մը կը ծուի, որ ներքին սենեակին դունէն լաւ մը դիտէ այն տեղը, ուր Յիսուսի մարմինը դրուած էր, և որ այժմ դատարկ կը մնար, և ուր Պետրոս և Յովհաննէս ծալլուած կտաւները տեսած էին: Նոր տեսարան մը կը բացուի յանկարծ Մագդաղինացիին աչքին: Երկու սպիտակազգեստ հրեշտակներ նստած են Յիսուսի մարմինին դրուած տեղը, մէկը գլուխին կողմը և միւսը ոտքին կողմը, որք կարծես Թէ այն նուիրական տեղւոյն հսկողուԹեան են կեցած: Միւս Եւաքեներն ալ այդ երկու հրեշտակները տեսած էին նոյն դիրքին մէջ, (§ 360), միայն դրան դուրսը պահպանուԹեան կեցող հրեշտակը՝ Մագդաղենացիին տեսնուած չէ: Երբոր Մագդաղենացին արցունքոտ աչքերուն գերեզմանին ներսը կը դիտէ, հրեշտակները բարեմիտ և սքանչացուցիչ կերպով մը իրեն դառնալով, կ'ըսեն. «Կին ջո՛ւր, ինչո՞ւ լա՛ս: Մագդաղենացին ընտանեկան հարցումէն քաջալերուած պարզամտուԹեամբ կը պատասխանէ. «Ինչո՞ւ չլամ. վարդապետս այս տեղ էր Թաղուած, եկայ որ խնդրեմ, այժմ վերուցեր տարեր են, և չեմ գիտեր ուր են տարեր, որ երԹամ գտնեմ, և յարգանքս ընծայեմ»: Երբոր հարցումին պատասխան մը առնել կը յուսար, տեսիլքը կը փարատի, և Մագդաղենացին չուսարած ետ կու գայ և չորս դին կը նայի:

Նոր անակնկալ մըն ալ այս կողմէն: Անմիջապէս ետեւը կայնած կը տեսնէ մէկ մը, երբ ինքնինքը բոլորովին մինակ կը կարծէր, հասարակ կերպարանքով և սովորական տարազով մէկ մը, որուն ով ըլլալն չգիտեր: Միտքովը նմանցնելով կը կարծէ Թէ ԱրեմաԹացիին պարտէզին պարտիզպանն է, որ հարկաւ այն պարտէզին մէջ եղող գերեզմանին հսկողուԹեան համար կը պտտի: Այդ մարդն ալ պարզամիտ կերպով մը Մագդաղենացիին կը հարցնէ, Կին ջո՛ւր, ինչո՛ւ լա՛ս, ո՞վ կ'ուզես: Մագդաղենացին՝ միշտ իր առաջին մտածումին վրայ սեւեռուած, մարմինին գողցուելուն ու վերցուելուն գաղափարէն չզատուիր, և այս նոր տեսած մարդուն ալ նոյն առաջարկը կ'ընէ, «Վարդապետիս, կ'ըսէ, մարմինը կը փնտռեմ, որ այս տեղ Թաղուած էր, և տեղը չգտնելուս համար կու լամ. Թէ որ դուն վերուցիր, կամ Թէ գիտես Թէ ով վերուց, կ'աղաչեմ ինձի իմացուր, որ ես երԹամ, գտնեմ, և առնեմ, և ըրածիդ վրայէն պէտք եղած պարտքս քեզի կ'երաշխաւորեմ»:

Երբոր Մարիամ յուսալից կերպով կարծեցեալ պարտիզպանէն նպաստաւոր պատասխանի մը կը սպասէր, ծանօթ ձայնով արտասանուած իւր անունը կը լսէ, Մոքեմ։ Սլացած կերպով մը աչքը վեր կը վերցնէ, և ահա ձայնին հետ դէմքն ալ կը ճանչնայ. Յիսուս է, որ իւր դիմացը կենդանի կայնած է, և իւր սովորական ձայնովը զինքը կ'ողջունէ։ Մէկէն յուսակ կը նետուի Մագդալենացին, Յիսուսին պիտի մօտենայ, Յիսուսին առջև պիտի երկրպագէ, Յիսուսին ոտքերը պիտի համբուրէ. երկնային մխիթարութեան ճառագայթ մը ծագած է իւր սիրտին մէջ, կատարեալ ցնծութեամբ լեցուած է իւր հոգին, չատ բան պիտի ըսէ բայց լեզուն կը կապուի, ուրախութիւնը պիտի յայտնէ, բայց խօսք չգըտներ, Վարբոնի կ'ըսէ, իւր սիրտին ամբողջ գուրսածումը. աւետարանը երբայեցերէն կոչումն ալ կը յիշէ, Րաբոնի։

Երբոր Մագդալենացին մօտենալու համար կը յուսայէ, Յիսուս զինքը կ'արգիլու, չնայիր որ իրեն մերձենայ, «Ինծի մի մօտենար, կ'ըսէ, դեռ երկնաւոր Հօրս մօտ ելած չեմ, այլ գնա լուր տուր եղբայրներուս, թէ ես կը բարձրանամ իմ երկնաւոր Հօրս, որ ձեր ալ Հայրն է, և իմ Աստուծոյս, որ ձեր ալ Աստուածն է»։ Մեկնիչներ կը յորդին բացատրել, թէ ինչո՞ւ կ'արգելէ Մագդալենացին որ իրեն մօտենայ, և թէ ինչ կերպով կ'իմանայ Յիսուս երկնաւոր Հօր մօտ երթալը։ Անտրանալի է, թէ չատ խորհրդաւոր են Յիսուսին ըրածն ալ ըսածն ալ, և թէ իրական դժուարութիւն ունինք անոնց ներքին իմաստը թափանցելու։ Զանազան մեկնիչներու տուած իրարմէ տարբեր և բազմաձիւ բացատրութիւններուն մէջ, մեզի յարմարագոյն և հաւանագոյն երեւցածը այն է, թէ Յիսուս կ'ուզէ ուղղել Մագդալենացիին սխալ ըմբռնումը, և անոր իմացնել յարուցեալներու նորոյնակ և տարբեր վիճակը (§ 357)։ Մագդալենացին կը դիմէր Յիսուսի այն զգայումներով զորս Յիսուսի կենդանութեան կը տածէր, կ'ուզէր Յիսուսը համբուրել և Յիսուսի փարիլ այն ոգւով, որով կենդանութեան ատեն կը վարուէր։ Յիսուս անոր կ'ուզէ իմացնել, թէ նոր կեանքը տարբեր է. Այժմ այլեւս ամենայն ինչ երկնային է, երկնաւոր Հօր հետ Արքայութեան կեանքն է որ կը սկսի, յարուցեալներու կեանքը երկնային տիպար մը ունի. ինքն այդ կեանքին մէջն է, օր մը իրենք ալ այդ կեանքին մասնակից պիտի ըլլան, և նոյն կերպով

պիտի ըլլան Երկնաւոր Հօր հետ և Աստուծոյ մօտ, ինչպէս որ ինքն եղած է իւր յարութեամբ։

Յիսուսի Մագդալինացիին երեւնալը, որ մանրամասնութեամբ պատմուած է Յովհաննէսէն, համառօտակի յիշուած էր Մարկոսի վերջին գլխուն երկրորդ մասին մէջ, որ կը պարունակէ 9—20 համարները։ Այդ հատուածը հին և բնաբլագոյն օրինակներու մէջ չգտնուիր, մեր թարգմանութեան մէջ ալ վերջերը մուծուած է, և ընդհանրապէս իբր երկրորդական ընդունուած է։ Մեր տեսութեան ալ նոյնն է, բայց որովհետև Սուրբ Գրոյ քննադատութիւնը մեր նպատակէն դուրս է, անոր համար մենք անոր քովանդակութիւնը կը խառնենք մեր Համադասութեան մէջ։ Այս հատուածին նոյն իսկ լեզուն և ոճն ալ, Մարկոսի սեռնորայինն ոճէն կը տարբերի, և 8 համարէն 9 համարին անցումն ալ, սովորական եղանակէ օտար է։ Յարութեան առաւօտը «առջի շաբաթուն» կոչուած է, Հրեից գաւիթէն նայելը առաջին միաշաբաթի ըլլալուն, քան թէ յարութեան առաջին սերունդական միաշաբաթը կամ քրիստոնէութեան առաջին կիրակին ըլլալուն համար։ Յիսուսին Մագդալենացիին երեւնալն ալ իբր առաջին երեւում լուսած է, որ Յովհաննէսին պատմածին համաձայն է։ Մագդալենացիին համար ալ, յոգեհանելը էր ջեռն պեաշ ըսելն ալ, կրկնուելի է Ղուկասի գրածին (Ղուկ. Ը. 2)։

Իսկ առաջին երեւում լսուիլը տարի կամ տասը մեզի խորհրդաւոր ձևով, թէ Յիսուս Մագդալենացիին երեւնալէն առաջ, հարկաւ ժամադրած էր իւր մարդը միմիայն իւր անդրանիկ երեւմամբ։ Որչափ ալ աւետարանիչներուն մէջ յիշատակութիւն չենք գտներ, սակայն իւր առջև կրնանք ընդունիլ այս երեւումը, ոչ թէ լոկ իբր բարեպաշտական նիմադրութիւն, այլ իբրև անհրաժեշտ հետեւանք այն յարութեան, որ Յիսուսի և իւր մօր միջև տեղի ունեցան խաչելութեան պահուն և խաչին ներքև (§ 342)։ Հնար չէ նիմադրել, որ այն ցաւալի պարագային հետքը, յետոյ մայր ուշադրութեամբ բաժնուեցան Գողգոթայի վրայ, Յիսուս ժամադրած չլինի իւր առաջին միմիթարական երեւումը իւր մօրն ընել, բարեպաշտութեան իրաւարկներէն առաջ։

33. Գեթսեմանիի Ձիթենիք

363. ՅԻՍՈՒՍ ԻՆՉ ԱՌԹԵՐՆԵՐՈՒՆ Կ'ԵՐԹԱՒ

Մատթ. ԻԸ. 8-10, Մրկ. ԺԶ. 8, Ղուկ. ԻԴ. 8

Մարիամ Կղէոպասյ, Սողոմէ Զեբեդեայ, Յովհաննա Քուզայ, և իրենց միւս ընկերները, հրեշտակներէն լսած աւետիսին որոշ ճալով նա կը պատային, իրենց եղած յանձնարարութեան համեմատ երթալու, և Յիսուսին յարութիւն առած լինելը աւետելու Տասնին հալորդելու: Հրեշտակը ըսած էր թէ պէտք էր միաւորին երթէին, ինչ որ Յիսուս Գալիլիոյ մէջ քարոզած աուն իր մահուան և յարութեան վրայ գուշակած էր: Ընկեր ընկերի օգնելով սկսան միաւորին երթալ զանազան ամիմներով և զանազան կերպերով Յիսուսի բանտնելը, երբոր պարիսներուն և փարիսեցիներուն հալածանքները կը պարտային, և Յիսուս անոնցմէ խուսափելով հանդերձ կ'ըսէր թէ ասկաւին իր ժամանակը հասած չէ: Բայց երբ ժամանակը հասնի հակառակորդները պիտի զօրանան, ինքը պիտի մահնուի, խաչուի ու սպանուի, բայց երրորդ օրը նորէն կենդանի պիտի ելլայ: Գուշակութեանց կատարումը տեսնելով կը քաջալերուէին, և ընդհանոյն պատրաստ աշակերտոց, ինչպէս Մատթէոս կը գրէ: Բայց նոյնհետայն կասկածն ու վարանումը իրենց միտքը կը պաուէր, հզելութեան կերպը չէին կրնար բմբռնել, և աւետիսին բանալութիւնը իրենց միտքին մէջ չէր ազմիր. անոր համար խոյս տալով ծածկուիլ կ'ուզէին, փոխանակ և քեբեզմանէն, որովհետև վհատ հաքեալ էին, և մէկու մը երթալ իսկ չէին ուզեր, որովհետև երկնչէին:

Այդ պատճառով վարանելով կը յառաջէին իրենց ճանապարհին մէջ, և Երուսաղէմ հասնիլ կը յապաղէին, մինչև որ Մագդալենացին Յիսուսը տեսած ըլլալուն ոգեւորութեամբ արագ արագ Երուսաղէմ հասնելու կը ժրաքայ: Անդրադարձ նորէն միացան իւրաքանչիւր իրենց գլխաւորին Մագդալենացիին հետ, լսեցին անոր եղած երեւումը, մանկ ըրին Մագդալենացիին հետանդնոտ ոգեւորութիւնները, և իրենք ալ կրկին ոգեւորուեցան, և դարձեալ ամէնքը մէկտեղ ընդհանոյն պատրաստ աշակերտոց: Յուսքը երանի կը կարդար Մագդալենացիին իրեն չնորհուած երեւումին համար, ամէնուն

ալ վտակը բորբոքած էր, որ իրենք ալ այդ երջանիկ երեսումին ապրանային։

Եւ ահա ճանապարհ վրայ դիմացին կ'ելնէ Յիսուս, իւր սովորական ուղղութեամբ կերպարանով և տարազով, իբր թէ ճանապարհ վրայ անցորդ մը ըլլար, և իւր դիմացը եղողներուն սովորական ողջոյնը կու տայ. Ողջ եք։ Ամէնն ալ չուտով կը ճանչնան իրենց սիրելի վարդապետը, բայց սեռակ մը երկիւղած վարանմամբ անոր կը մօտենան, նախ իրենց յարգանաց երկրպագութիւնը կ'ընեն, և ապա կը ձգեն ու ոտքերուն կը փարին ու կը համբուրեն։ Յիսուս վիրնք կը քաջալերէ, «Վախնալու բան չկայ, կ'ըսէ, չիոթելու պատճառ չկայ, Մի՛ երկնչիք, ես իսկ եմ ձեր գիտցած վարդապետը, ինչպէս որ կը տեսնաք և կը չօչափէք։ Գացէ՛ք, ուսուցանեցէք ինծի աշակերտներուն, իմ սիրելի եղբայրակիցներուս պատմեցէք, որ առաջուընէ լսած պէս, Գալիլիա ալ պիտի երթամ, և հոն ալ իրարու հետ կը տեսակցինք և կը խօսինք»։

Այլ ես իմ իղձերներուն ուրախութիւնը չափ չկար, ամենքին ալ հազարապէս յարուցեալ Յիսուսը տեսնելու արժանացած էին։ Աչքերնին գոյն տեսած, սկանչումնին ձայնը լսած, ձեռքերնին ուժը ստացած, այլ ևս երկբայելու տեղ չէր մնացած, թէ հրեշտակներուն ուսուցանեցեք ինծի համեմատ Յիսուս այլ ևս մեռեալ մը չէր, նա յարութիւն առած էր, նա վերակենդանացած էր, իւր գուշակութիւնները կատարուած էին, խաչելեալը մահուան վրայ յաղթութիւնը տարած էր։ Այս հաստատուն համոզումով կը փութացնեն իրենց քայլերը, որպէս զի վայրկեան մը առաջ մեծ ուրախութիւնը առաքեալներուն հասցնեն։

364. ԻՒՂԱՐԹՈՒԹԻՒՆԸ ԿԸ ՊԱՏՄԵՆ

Մարկ. ԺԶ. 10-11, Ղուկ. ԻԴ, 9-11, Յովհ. Ի. 18

Վերնատունին մէջ հաւաքուած Մեսսեանները, չիոթ և անոր վիճակ մը ունէին։ Յիսուսէ բաժնուած, անոէր անտէրունչ մնացած էին, իրենց վիճակը կ'աւազէին։ Յիսուսը այնչափ աղէկութիւններ ընելէն ետքը ապաշնորհ և ապառում թշնամիներու առջեւ զոհ գացած էր, անոր մահը կու լային։ Յիսուսի

մարմինը գողցուած էր, իրենց սիրելի վարդապետին յիշատակին
խակ նախատուխլը կը մտածէին։ Իրենցմէ երկու-քը մինչև գերեզման
գացած ու եկած և ատոյգ բան մը իմացած չէին, գողութեան են-
թադրութիւնը հաւանական չէր երեւար, բայց ուրիշ հաւանական
բացատրութիւն մըն ալ չէին գտներ, յարութիւն առնելու իսօքեր
կանուխէն եղած էին, բայց թէ յարութիւն առնել ինչ տեսակ բան
է և ինչ կերպով կ'ըլլայ չէին գիտեր։ Անդադար ախոյր ու տրտում,
տրտում և անորոշ, լայնն և ոգեայնն։

Եւ ահա ուրախութեան ձայներ կը հնչեն ականջնուն, Իւղա-
բերներն են, որ ուրախ և զուարթ վերադառնալ կ'ելլեն, խնամուխ-
բեռ և ծիծաղկոտ ամբոխ ալ կը վուխան. «Յիսուսի մարմինը
գողցուած չէ, Յիսուս յարութիւն առած է, Յիսուս կենդանի է,
Քրիստոս յոբեա՛»։ կը գոչեն իւղաբերները ամէնքը միաբերան։ Բայց
առաքեալները կասկածոտ են և թերահաւատ, ոչ գիտէ այդ կիները
ինչ տեսան և ինչ հասկցան, ինչ լսեցին և ինչ հաւատացին, և
հետաքննին հարցումներով իւղաբերները կը նեղեն։ Անոնք կը
սկսին պատմել հրեշտակներուն ամբոխները, և երած յանձնարա-
րութիւնները, Լուսաւոր կերպարանքը, հրաշալի տեսիլը։ Բայց առա-
քեալներ դժուարահաւատ են երեւակայութիւնին թորթոքած այդ
տկար արարածներուն վրայ, կ'երեւի թէ անոնք բայց աչքերով
երազ են տեսեր, կամ թէ գերեզմանին առջև մրափեր և երազեր
են։ Իւղաբերներ նոյն իսկ Յիսուսը տեսածնին կը սկսին պատմել,
թէ ինչ կերպարանով էր, ձայնը ինչպէս էր, բսածը ինչ էր, ձեռ-
քով ալ ատոլները բռնած, չօչափած, ու համբուրած են, վերջա-
պէս աչուընին կոյր չէ, ականջնին խուլ չէ, ձեռուընին անզգայ
չէ, կրնան հարկաւ բան մը իմանալ, և իմացածնին ատուգել։
Մագդաղենացին առջև կ'անցնի, և իրեն եղած մանաւոր երեւումը
մանրամասնօրէն և եռանդուռ ոճով կը պատմէ, բայց առաքեալն
առաքեալներ հաւատալու հակամէտ չեն։ Ամէն մէկը իւղաբերներէն
հաս մը մէկ կողմ կը քաշէ, և դաւական հարցաքննիչի պէս բը-
ծախնդիր հարցումներ կ'ուղղէ, և առած պատասխանները ընկերին
ատացած տեղեկութեանց հետ կը բաղդատէ։ Պատմութիւնը նոյն է,
եղելութիւնները միօրինակ պատմուած են, վկաները իրար չեն հա-
կասեր, բայց առաքեալներ կը դժուարանան հաւատալ,
յարութիւն առնելու կէտը միտքերնուն մէջ չի տպմիր բնաւ, կեր-

պով մը այդ բանին խնդրանքին չպատկիր։ Իշխաբերնեռան բոլոր ըսածները եղե՛ծան ուռչի նոցա ընդդիմե՛ն, և ընդ-ոտոյին նոցա։

Վերնատունին այս տեսակցութիւնը կացութեան պարզուելուն նչոյլ մը կու տայ, բայց տակաւին կացութիւնը չլուսաւորեր, միտքերը չհանդարտեցներ։

365. ՊԵՏՐՈՍ ԴԵՐԵԶՄԱՆ ԿԸ ԴԱՌՆԱՅ

Գոր. ԻԴ. 12

Առաքեալներուն ամէնն ալ չփոթած ու վարանոտ են, բայց ամէնէն աւելի Պետրոս տխուր ու տարտամ վիճակ մը ունի, սիրտին մէջ խիզճի խայթ մը զինքը կը կծէ։ Այն վերջին նայուածքը զոր իրեն ուղղեց Յիսուս Կայիափայի առեանէն դուրս ելած առեն (§ 305), տակաւին աչքին առջևէն չերթար, երիցս ուրացութեամբ ցուցած ակարութիւնը իր խրոխտ և յախուռն բնաւորութիւնը միշտ կը ստանչէ, կը մոռծէ թէ Յիսուսի աշակերտութենէն ինքզինքը դուրս հանած լինելը՝ արդեօք վճռական կերպարան մը պիտի առնէ՞։ Այդ տուառկուտ մոռծումներուն քով քիչ մը քաղաքերութիւն կու տայ՝ իշխաբերնեռան բերած այն խոսքը, թէ հրեշտակը յատկապէս իր անունն ալ յիշած է (Մարկ. ԺԶ. 7), թէպէտ և վերջնական վստահութիւն մը չկրնար կապել ներնեռան տեսիլքին վրայ։

Այդ չփոթ ու յուզեալ վիճակի մէջ Պետրոս կը մոռծէ, նորէն դուրս ելնել, ապին անդին պտտիլ, մինչև գերեզման երթալ, նոր գնումներ կատարել, որպէս զի կարենայ բան մը ուտել։ Առանց ձայն հանելու, առանց մէկուն բնկեր առնելու, Պետրոս մինչև գերեզման կու գայ, ոչ տեսիլք կայ, և ոչ հրեշտակ, ոչ Յիսուս և ոչ մարմին, այլ միայն նոյն դիրքը, դատարկ գերեզմանը և ծալուած պատանեկան ու վարչամակը՝ ինչպէս առաջ ալ տեսած էր, որ բնաւ նոր լոյս մը չեն տար, նոր բացատրութիւն մը չեն ընծայեր։ Խեղճ Պետրոս նորէն նպատակին չհասնիր, առեղծուածին մը ձեռք չձգեր, իրաց վիճակը չկրնար պարզել, տրտում տխուր կը սկսի եռ դառնալ, ընդ ճամբայ ըմբոստանալ ընդ ինքն եղբ։ Եղելութեան համար մնասուզութիւնը զինքը սաստիկ կը տանջէ,

*քայց աւելի սաստիկ կը տանջէ իւր ուրացութեան խայթը և աչա-
կերտութենէ մերժուած լինելու վախը։*

*Յիսուս որ խրոխտ և յախուռն առաքեալին բուռն արտայայ-
տութիւնները յանդիմանած, բայց անոր խոպան կործանումը չէր
ուզած, և աղօթքով միջնորդած էր որ Պետրոս քոթոթովին հաւատքը
կորնչցնելով կորուստի չմատնուի (Ղուկ. ԻԲ. 32), և որ վերջին
անգամ յանդիմանով քայց գթոտ նայուածք մըն ալ դարձուցած էր
Պետրոսին (Ղուկ. ԻԲ. 61), ուզեց վերջապէս անկեալ՝ քայց կանգ-
նեալ, մեղուցեալ՝ քայց ապաչաւեալ առաքեալը միխիթարել, և
Պետրոսին յուսահատ ու յուսակտուր՝ գերեզմանէ ետ դառնալուն,
անա անոր դիմացը կ'երեւի Յիսուս, իբր առաւօտեան կերպարանով
և ատրաղով։ Պետրոսի ուրախութիւնը անպատմելի է, վարանումը
փարատած է, կենդանի Յիսուսը ոչ ետս կիներու վկայութեամբ,
այլ իւր անձնութեամբ և չօչափմամբ առուգած և համոզուած է։
Այդ երեւումին մանրամասնութիւնները աւետարանը չպատմեր,
սակայն երեւումին տեղի ունեցած լինելը հաստատուն է։ Ղուկաս
կը պատմէ թէ վերնատունին մէջ տեղի ունեցած խօսակցութենէն
մէջ յիշուեցաւ, թէ Յարեաւ ձեր և երեւեցաւ Սիմոնի, (Ղուկ. Ի.Դ 34),
մինչ տակաւին Յիսուս Մեսսիանութիւն խմբակին երեւցած չէր
միայնութեան երեկոյին։ Պօղոս ալ կը պատմէ թէ Յիսուս յարու-
թենէն ետքը երեւեցաւ Կեփայի, և ապա Երկոտասանից (Ա. Կորն. ԺԵ. 5)։
Հետեւաբար այդ երեւումը Պետրոսի առանձինն գերեզման երթալուն
պարագայէն յարմարագոյն առենի մէջ դեռեզել անհնար է։

Հռոմէական մեհնարաններ Յիսուսին առանձինն և նախապէս
Պետրոսի երեւնալը, ուրիշ առաքեալներուն վրայ գերազոյն առա-
ջանի և բարձրագոյն իշխանութեան վառ կ'ուզեն ցուցնել, և
իրենց պապական դրութեան չաստագրութեան ծառայեցնել։ Ինչպէս
նաեւ գերեզմանին դրան առջեւ երեւցող հրեշտակին կողմէն Պետ-
րոսին առանձինն յիշուիլն ալ, նոյն նպատակի ծառայեցնել կ'ուզեն։
Հռոմէականաց համար Պետրոսի անունին յիշուիլը, ինչ նպատակով
և ինչ կերպով ալ ըլլայ, միշտ նոր փաստ մը նիւթ կը կազմէ։
Սակայն մենք ալ, եթէ իրենց պատճառաբանութեան կերպերուն
հետեւինք, կրնանք իրենց դիտել տալ, թէ հրեշտակը ցաշխէրսս նորս
և ցՊետրոս (Մարկ. ԺՋ. 7) ըսելով, Պետրոսը միւս առաքեալներէն
վեր չդասեր, այլ կը յետադասէ, որով Պետրոսը նոյն վայրկենին

առաքելական խումբէն դուրս ինկած և ետեւ մնացած կը դտնէ, ինչպէս որ մենք ալ պարզաբանեցինք (§ 360)։ Իսկ առանձինն երեւումին՝ ուրացեալ բայց ղղջացեալ առաքեալին քաջալերութեան նպատակով եղած լինելը չատ յայտնի է թէ՛ պատմութեան ընթացքէն, ու թէ՛ իշխանութեան նշան կամ յիշատակութիւն չկայ։ Եթէ երեւումներուն առաջնութիւնը իշխանութեան նշանակութիւն ունենար, պէտք էր եկեղեցւոյ գլխաւորութիւնը Մագդաղենացիին վերապրել և ոչ Պետրոսին, և եկեղեցական պաշտօնէութեան մէջ կիները սկիզբն նախադասել, որովհետեւ Յիսուս առաջ Մագդաղենացիին երեցաւ և վերջէն Առաքեալներուն։

366. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԸ ՍՏԵԼՈՒ ՋԱՆԿՈՒԸ

Մատթ. ԻԸ. 11—15

Մատթէոսի հետ մենք ալ պահ մը Յիսուսի հետեւողներուն և երեւումներուն պատմութիւնը ընդհատելով, քահանայապետարանին և ժողովրդեան նախկին վիճաբանութեան վերադառնանք։ Պետրոսի և Յովհաննէսի գերեզմանին գտնուելէն ետքը, ուրիշ աշակերտներ ալ գացին, և գերեզմանը ներսէն ու դուրսէն քննելով, տեսան որ ամէն բան ինչպէս որ Մագդաղենացին ըսած էր, այնպէս էր։ Ասոնք ալ տեսնելով հաւատացին, որ Յիսուսի մարմինը գերեզմանէն վերցուցած էին։ Բայց դեռ չէին գիտեր Գրոց այն խօսքը, որ պէտք էր որ յարութիւն առնէր մեռելներէն։ Ասոնք ալ իրենց տեղերը դարձան։

Մինչդեռ Մագդաղենացին գերեզմանին առջեւ կուլար, նորէն նայեցաւ գերեզմանին մէջ, և տեսաւ երկու հրեշտակներ սպիտակ հագած, որ Յիսուսի մարմնոյն դրուած տեղը մէկը գլխուն կողմը և միւսը ոտքերուն կողմը նստած էին։ Անոնք հարցուցին անոր, թէ՝ Կին, ինչո՞ւ կուլաս։ Ան ալ պատասխանեց, թէ՝ Տէրս առին, և չեմ գիտեր թէ ուր դրին։ Ասիկա ըսելէն ետքը, ետեւ դարձաւ, և տեսաւ Յիսուսը որ կեցեր էր, բայց չգիտցաւ թէ Յիսուս է։ Յիսուս ալ հարցուց անոր, թէ՝ Կին, ինչո՞ւ կուլաս, զո՞ւր կը փնտռես։ Ան կարծելով որ պարտիզպանն է, ըսաւ անոր, թէ՝ Տէր, եթէ դուն տարեր ես, ըսէ ինծի ուր դրիր զայն, որ երթամ առնեմ։ Յիսուս ըսաւ անոր, թէ՝ Մարիամ։ Ան դարձաւ, և եբրայերէն ըսաւ անոր, թէ՝ Ռաբբունի, որ կը նշանակէ վարդապետ։ Յիսուս ըսաւ անոր, թէ՝ Մի՛ դպչիր ինծի, վասն զի դեռ չեմ համբարձած առ Հայրս։ Բայց գնա՛ եղբարցս քովը, և ըսէ՛ անոնց, թէ՝ Կը համբարձնում առ Հայրս իմ և ձեր Հայրը, առ Աստուածս իմ և ձեր Աստուածը։

Մագդաղենացին գնաց, և աշակերտներուն պատմեց թէ՝ Տէրը տեսեր է, և թէ՝ ինչ որ ըսեր էր անոր։ Ասոնք ալ հաւատացին։

Ուրբաթ երեկոյեան, որ կիրակէին առաջին օրն էր, աշակերտները հաւաքուած էին, և դռները փակ էին հրեայներէն վախնալով։ Յիսուս եկաւ, և կեցաւ անոնց մէջտեղը, և ըսաւ անոնց, թէ՝ Խաղաղութիւն ձեզի։ Ասիկա ըսելէն ետքը, ձեռքերը և կողը ցուցուց անոնց։ Աշակերտները ուրախացան, որ Տէրը տեսան։ Յիսուս նորէն ըսաւ անոնց, թէ՝ Խաղաղութիւն ձեզի։ Ինչպէս որ Հայրը զիս դրկեց, ես ալ ձեզ կը դրկեմ։ Ասիկա ըսելէն ետքը, փչեց անոնց վրայ, և ըսաւ անոնց, թէ՝ Առէ՛ք Սուրբ Հոգին։ Որոնց որ մեղքերը ներէք, ներուած կ'ըլլան անոնց, և որոնց որ պահէք, պահուած կը մնան։

Ինչպէս որ Յիսուս Պետրոսին և Յովհաննէսին գերեզմանին գտնուելէն ետքը, Մագդաղենացիին երեւցաւ, նոյնպէս ալ Թովմասին չգտնուելուն, միւս աշակերտներուն երեւցաւ։ Ասոնք ալ Թովմասին ըսին, թէ՝ Տէրը տեսանք։ Ան ալ ըսաւ անոնց, թէ՝ Եթէ անոր ձեռքերուն մէջ մեխերուն տեղը չտեսնեմ, և մեխերուն տեղը մատս չդնեմ, և ձեռքս անոր կողը չդնեմ, չեմ հաւատար։

Ութ օր ետքը, աշակերտները նորէն ներսը էին, և Թովմաս անոնց հետ էր։ Յիսուս եկաւ, դռները փակ էին, և կեցաւ անոնց մէջտեղը, և ըսաւ, թէ՝ Խաղաղութիւն ձեզի։ Ետքը ըսաւ Թովմասին, թէ՝ Մատդ հոս մեկնէ, և ձեռքերս տես, և ձեռքդ մեկնէ, և կողս դիր, և մի՛ եղիր անհաւատ, հապա հաւատացեալ։ Թովմաս պատասխանեց, և ըսաւ անոր, թէ՝ Տէրս և Աստուածս իմ։ Յիսուս ըսաւ անոր, թէ՝ Թովմա՛, որովհետեւ զիս տեսար, հաւատացիր, երանի՛ անոնց որ չտեսնելով հաւատացին։

Յիսուս ուրիշ շատ նշաններ ալ ըրաւ իր աշակերտներուն առջեւ, որոնք գրուած չեն այս գրքին մէջ։ Բայց ասոնք գրուեցան, որպէսզի հաւատաք որ Յիսուս Քրիստոս է Աստուծոյ Որդին, և հաւատալով կեանք ունենաք անոր անունովը։

Յովհաննէս Աստուածաբանին Աւետարանին վերջին գլուխը, որ ետքէն աւելցուած է, կը պատմէ թէ՝ Յիսուս Տիբերիական ծովուն քովը նորէն երեւցաւ իր աշակերտներուն։ Ասոնք գիշերը ձուկ չբռնեցին, բայց առտուն Յիսուս ափը կեցած էր, և աշակերտները չգիտցան թէ Յիսուս է։ Յիսուս ըսաւ անոնց, թէ՝ Տղաքնե՛ր, ուտելիք ունի՞ք։ Ասոնք պատասխանեցին, թէ՝ Չունինք։ Ան ալ ըսաւ անոնց, թէ՝ Նաւուն աջ կողմը ձգեցէ՛ք ձեր ուռկանը, և պիտի գտնէք։ Ձգեցին, և չկրցան քաշել ձուկին բազմութենէն։ Յովհաննէս ըսաւ Պետրոսին, թէ՝ Տէրն է։ Պետրոս լսելով որ Տէրն է, վերարկուն հագաւ, որովհետեւ մերկ էր, և ծովը նետուեցաւ։ Միւս աշակերտները նաւակով եկան, որովհետեւ ցամաքէն հեռու չէին, միայն երկու հարիւր կանգուն։ Երբ ցամաք ելան, տեսան որ ածուխներ վառած էին, և ձուկ դրուած էր անոնց վրայ, և հաց։ Յիսուս ըսաւ անոնց, թէ՝ Ձուկերէն որ հիմա բռնեցիք, բերէ՛ք։ Սիմոն Պետրոս նաւը բերաւ, և հարիւր հիսուն երեք մեծ ձուկերով լեցուն ուռկանը ցամաքի վրայ հանեց։ Յիսուս ըսաւ անոնց, թէ՝ Եկէ՛ք ճաշեցէ՛ք։ Աշակերտներէն ոչ մէկը համարձակեցաւ հարցնել անոր, թէ՝ Դո՞ւն ով ես, գիտնալով որ Տէրն է։ Յիսուս եկաւ, հաց առաւ, և տուաւ անոնց, և ձուկն ալ նոյնպէս։ Ասիկա երրորդ անգամն էր որ Յիսուս երեւցաւ իր աշակերտներուն, մեռելներէն յարութիւն առնելէն ետքը։

Ճաշելէն ետքը, Յիսուս հարցուց Սիմոն Պետրոսին, թէ՝ Սիմո՛ն Յովհաննու, զիս այս ամենէն աւելի կը սիրե՞ս։ Ան ալ պատասխանեց, թէ՝ Այո՛, Տէր, դուն գիտես որ քեզ կը սիրեմ։ Յիսուս ըսաւ անոր, թէ՝ Իմ գառներս արածեցո՛ւր։ Նորէն երկրորդ անգամ հարցուց անոր, թէ՝ Սիմո՛ն Յովհաննու, զիս կը սիրե՞ս։ Ան ալ պատասխանեց, թէ՝ Այո՛, Տէր, դուն գիտես որ քեզ կը սիրեմ։ Յիսուս ըսաւ անոր, թէ՝ Իմ ոչխարներս հովուէ՛։ Երրորդ անգամ ըսաւ անոր, թէ՝ Սիմո՛ն Յովհաննու, զիս կը սիրե՞ս։ Պետրոս տրտմեցաւ, որովհետեւ երրորդ անգամ ըսաւ անոր, թէ՝ Զիս կը սիրե՞ս, և ըսաւ անոր, թէ՝ Տէր, դուն ամէն բան գիտես, դուն գիտես որ քեզ կը սիրեմ։ Յիսուս ըսաւ անոր, թէ՝ Իմ ոչխարներս արածեցո՛ւր։ Ճշմարիտ, ճշմարիտ կ'ըսեմ քեզի, երբ երիտասարդ էիր, գօտիդ կապելով կ'երթայիր ուր որ կ'ուզէիր, բայց երբ ծերանաս, ձեռքերդ պիտի տարածես, և ուրիշ մը գօտիդ պիտի կապէ, և պիտի տանի ուր որ չուզես։ Ասիկա ըսաւ նշանակելով թէ՝ ինչ մահով պիտի փառաւորէր Աստուած։ Ասիկա ըսելէն ետքը, ըսաւ անոր, թէ՝ Ինծի հետեւէ՛։

Պետրոս դարձաւ, և տեսաւ որ Յիսուսի հետեւող աշակերտը, որ ընթրիքին ատեն անոր կուրծքին վրայ հենած էր, և ըսած էր, թէ՝ Տէր, ո՞վ է քեզ մատնողը, կը հետեւէր։ Պետրոս տեսնելով զայն, ըսաւ Յիսուսի, թէ՝ Տէր, ասոր ի՞նչ պիտի ըլլայ։ Յիսուս ըսաւ անոր, թէ՝ Եթէ ես կամենամ որ ան մնայ մինչեւ որ գամ, քեզի ի՞նչ է։ Ինծի հետեւէ՛։ Ասոր համար այս խօսքը ելաւ եղբայրներուն մէջ, թէ՝ Այդ աշակերտը չի մեռնիր։ Բայց Յիսուս չըսաւ անոր, թէ՝ Չի մեռնիր, հապա՝ Եթէ ես կամենամ որ ան մնայ մինչեւ որ գամ, քեզի ի՞նչ է։

Ասիկա է այն աշակերտը որ կը վկայէ այս բաներուն վրայ, և որ գրեց զանոնք, և գիտենք որ անոր վկայութիւնը ճշմարիտ է։ Յիսուս ուրիշ շատ բաներ ալ ըրաւ, որոնք եթէ մէկիկ մէկիկ գրուին, կարծեմ որ աշխարհս անգամ չի տեղանար գրուած գիրքերը։ Ամէն։

Յիսուս աշակերտներուն հետ Գալիլիոյ լերան վրայ խօսելէն ետքը, Երուսաղէմ դարձան, և Ձիթենեաց լերան վրայ հաւաքուեցան։ Հոն Յիսուս իր աշակերտներուն հրամայեց որ Երուսաղէմէն չհեռանան, հապա Հօրը խոստացած Սուրբ Հոգիին սպասեն։ Ասոնք հարցուցին անոր, թէ՝ Տէր, ատկէ ետքը Իսրայէլի թագաւորութիւնը կը վերահաստատե՞ս։ Յիսուս ըսաւ անոնց, թէ՝ Ձեզի չի վերաբերիր գիտնալ ժամանակները կամ ատենները, զորս Հայրը իր իշխանութեան տակ դրած է։ Հապա Սուրբ Հոգին ձեր վրայ պիտի գայ, և զօրութիւն պիտի առնէք, և Երուսաղէմի մէջ, և ամբողջ Հրէաստանի մէջ, և Սամարիայի մէջ, և մինչեւ երկրին ծայրերը ինծի վկաներ պիտի ըլլաք։ Ասիկա ըսելէն ետքը, ինչպէս որ նայեցան, վերցուեցաւ, և ամպ մը առաւ զայն անոնց աչքերէն։ Ինչպէս որ երկինք կ'երթար, անոնք նայեցան, և ահա երկու մարդ սպիտակ հագած անոնց քովը կեցեր էին, որոնք ըսին, թէ՝ Գալիլիացի՛ մարդիկ, ինչո՞ւ կեցեր էք երկինքը նայելով։ Այս Յիսուսը որ ձեզմէ երկինք վերցուեցաւ, նոյն կերպով պիտի գայ, ինչպէս որ տեսաք զայն երկինք երթալ։

Ասոնք Երուսաղէմ դարձան Ձիթենեաց լերանէն, որ Երուսաղէմէն մօտ է, շաբաթ մը ճամբայ։ Երբ քաղաք մտան, վերնայարկ մը ելան, ուր կը բնակէին Պետրոս, Յովհաննէս, Յակոբոս, Անդրէաս, Փիլիպպոս, Թովմաս, Բարթողիմէոս, Մատթէոս, Յակոբոս Ալփէոսի որդին, Սիմոն Նախանձաւոր, և Յուդա Յակոբոսի։ Ասոնք բոլորն ալ միաբանութեամբ կը հաստատէին աղօթքին մէջ, կիներուն, Յիսուսի մայրը Մարիամին, և Յիսուսի եղբայրներուն հետ։

Այդ օրերուն, Պետրոս աշակերտներուն մէջտեղ ելաւ, և ըսաւ (հաւաքուած էին մօտ հարիւր քսան հոգի), թէ՝ Եղբայրնե՛ր, պէտք էր որ Գրոց այն խօսքը կատարուէր, զոր Սուրբ Հոգին Դաւիթի բերնով Յուդայի վրայ, որ Յիսուսը բռնողներուն առաջնորդ եղաւ, կանխաւ ըսած էր։ Ան մեզմէ մէկն էր, և մեր պաշտօնին բաժինը ստացած էր։ Ան ալ իր չարութեան վարձքով արտի մը տէր եղաւ, և գլխիվայր ինկաւ, և միջէն պատռուեցաւ, և բոլոր ընկերութիւնները թափեցան։ Ասիկա Երուսաղէմի բոլոր բնակիչներուն յայտնի եղաւ, այնպէս որ այդ արտը իրենց լեզուով Աքէլդամա, այսինքն արեան արտ կոչուեցաւ։ Որովհետեւ Սաղմոսներու գրքին մէջ գրուած է, թէ՝ Անոր տեղը ամայի թող մնայ, և անոր մէջ բնակող մը չըլլայ, և անոր պաշտօնը ուրիշ մը թող առնէ։ Ուրեմն հարկ է որ մեզի հետ ամէն ատեն ընկերացող այն մարդոցմէ մէկը, որոնց մէջ Տէր Յիսուս մտաւ ելաւ մեզի հետ, Յովհաննէսի մկրտութենէն սկսեալ մինչեւ այն օր որ մեզմէ վերցուեցաւ, անոնցմէ մէկը մեզի հետ յարութեան վկայ ըլլայ։

Ասոնք առաջարկեցին երկու հոգի, Յովսէփ որ Բարսաբաս կոչուած էր, որուն մականունն էր Յուստոս, և Մատթիա։ Աղօթեցին, և ըսին, թէ՝ Դո՛ւն, Տէր, որ բոլոր մարդոց սիրտերը կը ճանչնաս, ցո՛յց տուր այս երկուքէն որ մէկը ընտրեցիր, որ այս պաշտօնին և առաքելութեան բաժինը առնէ, զոր Յուդա թողուց, որ իր տեղը գնաց։ Ասոնք վիճակ ձգեցին, և վիճակը Մատթիայի ելաւ, և ան միաբան ընդունուեցաւ տասնմէկ առաքեալներուն։

պետերէն ոմանց կոչէին, և իրենց պարտաւորուածը յանձնարարութիւններն եղան. «Երթայ թէ, կ'ըսեն, Պետրոսին ինչպիսին բացուելուն և կամ լուսատու տեսիլքներուն ու հրեշտակ երեւնալուն խօսքն ընէք. սոսկ տեսածդ դուք միայն էք, և եթէ դուք չէք խօսիր, ձեզի հակառակ խօսող չգտնուիր: Նազովրեցիին մարմինին տեղը չգտնելուն համար կ'ըսէք, թէ գիշերուան մէջ ոմն մը քուներնիս տարած էր, և Յիսուսի աւազանները այլ պարագայէն օգտուելով, եկան գերեզմանը բացին, և մարմինը գողցան տարին: Եթէ այս ըսելով կը վախնաք, որ դատաւորին կոչմէ պատժուիք, իր ձեր պաշտօնին մէջ թերացած, այլ մեսին մենք ձեզի կ'երաշխաւորենք, որ դատաւորին սկսք եղածը կը հանկցնենք, և ձեր վրայ պատասխանատուութիւն չենք ծորար: Ահա այս է ձեր բնաւիքը և ըսելիքը: Ձեր ծառայութիւնն ալ առանց վարձատրութեան չենք ծորար, և ձեզի ահա արժանաւոր գումարը կը յանձնեմք. և մեր յանձնարարութեան կատարումը կը սպասենք»: Ասոր վրայ Պետրոս յոյժ եռուռ ջղաձգուեցաւ, և անոնք ալ Պետրոս ջղաձգուեցան, որպէս սուսեր, և խօսելոյն ինչպէս որ լսեցին:

Թէպէտ աւետարանը չըսեր, բայց հարկաւ խօսքը մինչեւ դատարանին ականջը հասաւ, և քահանայապետներն ալ հարկադրուեցան խոստովանիլ, թէ պինուտոնեայն խօսածը ուղիղ չէ, անոնք իրենց պարտքին մէջ թերացած չեն, այլ թէ իրենք այդ գիրքով կարգադրած են, երկրին խաղաղութիւնը պահպանելու համար, և որպէս զի Նազովրեցիին հետեւողները այդ պարագային օգուտ չը քաղեն՝ երկրին մէջ նոր վրդովում և նոր յուզում մը հանելու: Դատաւորն ալ այդ Յիսուսի գործին երեսէն կրած ձանձրութիւններէն յոգնած, ծոզ առած է, որ խօսքը քալէ, և իր բան չգիտցող չարժուած է, ապա թէ ոչ հռոմէական օրէնքով ամէն գինուոր որ իրեն յանձնուած գերի պահպանութեան մէջ թերանար, իր կեանքով կը վճարէր իր զանցառութիւնը, որչափ ալ անհչան ըլլար պահպանութեան առարկան:

Ասոր բոլորովին հակառակն էր և է, որ հռոմայեցւոյն գինուորներ քնանալով Յիսուսի մարմինը գողցնել տուած ըլլան: Ասկայն միւս կողմէն բառական տխմարութիւն է քահանայապետներուն գտած բացատրութիւնը: Գերեզմանին քարը եղ ձեռ յոյժ, որ առանց չարժուի և դիրդուի հանելու տեղէն գլորուիլ չէր կրնար: Գերեզ-

մանին սրտաբին նեղ սինեակը թայ էր վինատրներուն առջեւ, և այնտեղ մտած և քարը գլորած պիտի ըլլան գոնէ չորս հինգ առաքեալներ, որոնցմեն մէկերկու հոգիով չարժուելու քար չէր, և այս ամէն գործողութենանց առեն, վինատրները ոչ թէ քնացած այլ մեռած ըլլալու էին, որ նեղ տեղւոյն մէջ կատարուած գործողութիւններէն ո՛չ արթնուան և ո՛չ խռհան, քանի որ գրեթէ իրենց վրայ կոխելով կոխկռտելով այդ բանները կատարած պիտի ըլլային։ Իսկ եթէ երբ մեռելի պէս քնացած էին, ինչպէ՞ս տեսան առաքեալները, ինչպէ՞ս իմացան գերեզմանին բացուիլը, ինչպէ՞ս հասկըցան մարմնին գողցուիլը։ Իսկ եթէ գործին վերջերը արթնցան ու հասկցան, ինչո՞ւ և ինչպէ՞ս գողերուն նեռէն չվազեցին, և գողցած մարմինը նա չառին, ինչ որ իրենց համար չատ դիւրին պիտի ըլլար։ Իսկ եթէ վերջապէս, ոչ թէ քնացան, այլ առաքեալներուն կատարելով մարմինը գողնել տուին, ինչո՞ւ քահանայապետները վինատրները չամբաստանեցին ու դատարանի չքաշեցին, ինչ որ ասկի հատուցուն միտ մը պիտի ըլլար առաքեալներուն կատարած խաբէութեան, այլ ընդհակառակն իրենք վինատրները կաշառեցին, և անոնց պջեռն չուտ։

Հակառակ այդ չատ բնական և չատ արդարոյի առարկութեանց, Հրէաներ սիրեցին հաստատել իրենց կազմած բացատրութեան, որ Հրէաներէն եղնելով համբառը ուրիշ տեղեր ալ տարածուեցաւ, և Մատթէոս գրած առեն կը վկայէ, թէ այս համբառը կը քալէ մինչեւ յայսօր։ Մատթէոսի գրութենէն ետքն ալ այդ գրոյցը տարածողներ եղան, բայց այն հաստատութիւն չկրցաւ գտնել։ Քրիստոնէութեան գտած անօրինակ յաջողութիւնը, իւր վարդապետութեանց առագրութեան իրական և գործնական փաստն է. և Յիսուսի յարութեան վարդապետութիւնն ու հաստատը այնպէս ներքին կերպով քրիստոնէութեան հետ կապուած է, որ յարութիւն և քրիստոնէութիւն նոյնանչան եւ միեւնոյն դարձած է, մինչեւ իսկ Պօղոս առաքեալ իրաւունք ունեցած է ըսել. Եթէ Քրիստոս չէցե յարուցեալ, ընդունայն է տարոզութիւն մեր, ընդունայն են. և հաւատք ձեր (Ա. Կորնթ. ԺԵ. 14)։

367. ՅԱՐՈՒԹԵՆԷ ԵՏՔԸ

Մարկ. ԺԶ. 12, Ղուկ. ԻԴ. 13—32

*Յարութեան միաշաբաթի օրը աւդի ունեցած երեւումներուն կարգին նշանաւոր տեղ մը կը գրաւէ, եմմաուս գայող երկու աշակերտներուն չնորհուած երեւումը, զոր ընդարձակ կը պատմէ Ղուկաս, և որուն կ'ակնարկուի Մարկոսի յաւելուածական հատուածին մէջ: Սակայն մեծ խնդիր մը կայ մեկնիչներուն մէջ եմմաուսին տեղն ու անունը ճշդելու համար, և խնդիրին պատճառ տուող պարագայն ալ եմմաուսին երեսաղէմէ հեռաւորութիւնը թէ գրչագիրներու թէ թարգմանութիւններու մէջ հոգե՛ւ տարբեր ընթերցուածքով գրուած ըլլալն է: Յունարէն մը գրչագիրներ և աւելի հնագոյններ և հին հայերէն, ինչպէս և մեր հայերէն թարգմանութիւնը, կը գրեն, որ հե՛տ էր յերուսաղէմ հոգե՛ւ և վաճառաս տադրելոյ, մինչ անդին ուրիշ խումբ մը գրչագիրներ և յիշատակներ և թարգմանութիւններ, որոնց գլխաւորն է լատիներէնը, ունին միայն որ հե՛տ էր յերուսաղէմ վաճառաս տադրելոյ: Լատին մեկնիչներ, իրենց թարգմանութեան անխախտ և անտարակոյս ընթացքն մասին Տիտանեան ժողովոյ որոշման չնորհիւ, մինչև վերջին տասնամեակը, երեսաղէմէ վամուն տասարէգ, կամ գրեթէ վամուն տասարէգ, այսինքն է հօթնուկէս հռոմէական մղոն հեռաւորութեամբ եմմաուս մը գտնել աշխատեցան, և ճիշդ ամէն այս անունը չգտնելով, նմանութիւններով կամ մերձաւորութիւններով, երեսաղէմի գանազան կողմերը գտնուող, և այժմ Օրթաս, Կաուխ, Պէյթ միզէ կամ Մօզա, Քօլօնիէ, և Պէյթ ուլմա, կոչուող տեղերը իբր եմմաուս

նշանակեցին, և ամէն մէկին պաշտպանութեան հատորներ ալ գրեցին։ Սակայն հին յիշատակոյ մէջ ճիշդ անունը նշանակուած միայն մէկ տեղ կը գտնենք, որ է Եմմաուս կամ Ամուսա կոչուած քաղաքը՝ եբրայական և ասորական և յունական ձեւերամբ, որ լաւինականին մէջ Ամմաուս, և հայերէնին մէջ Ամաւիա է գրուած (Ա. Մակ. ը. 50), և որ երուսաղէմէ մօտաւորապար հարիւր վաթսուն ասպարէզ, կամ տասնեւութը հռոմէական մղոն հեռու է։ Այժմեան մեկնիչներու մեծամասնութիւնը, նոյն իսկ լատիններէն ընտրելապոններ, ասոտրանի Եմմաուսը այլ Ամաուս, և երեմն Նիկոպոլիս ալ կոչուած քաղաքը կ'ընդունին, և ասեստրանին հետքերը և վերոնշեալ ասպարէզ ընթերցուածը կը նախապատանին, և գրչագիրներու հետեւանքով և հին հայրերու վկայութեանց օգնութեամբ ալ, այդ ընթերցուածը աւելի վաւերական և աւելի բնագրական կը գտնեն։ Մնասականը որ վերոյ յիշուած անուներէն շատեր, վաթսուն չափ պակաս, և մինչեւ երեսուն ասպարէզ միայն երուսաղէմէ հեռու են։ Կը մնայ միայն նոյն օր երուսաղէմէ Եմմաուս երթալու և Եմմաուսէ երուսաղէմ դառնալու ժամանակը համեմատել նշանակուած հեռաւորութեան հետ։ Այդ տարբերութիւնը հռոմէական մղոններ երեք ժամով կրնան աւելցնել սովորական քալուածքով, և մեր պարագային մէջ Եմմաուսը միայն մօտաւորապար 160, այլ իրօք 150 ասպարէզ միայն հեռու լինելով, երթը քալողները ժիր և տոկուն ըլլան, և չհոգով քալելու ալ ճաշակ ունենան, երեք ժամէ պակաս միջոցի մէջ ալ կրնան այդ ճանապարհը աւնել, և այսպէս հինգ կամ տասնուվեց վեց ժամ կը բաւեն երթալու և դառնալու, և այս ճանապարհորդութիւնն ալ մէկ օրուան մէջ չըլլալիք ճանապարհ չէ։ Այժմ գանք երեւումը պատմելու։

Յարութեան միաշաբաթի օրը Յիսուսի աշակերտներէն երկու հոգի երուսաղէմէ եղած դէպի Եմմաուս կ'երթային, և իրենց խոսակցութիւնը վերջին օրերուն դէպքերուն վրայ էր, իրենց վարդապետին պատմը եկած արկածը, խաչուիլն ու թաղուիլը, և գերեզմանին նոյն առաւ պարապ գտնուած լինելը։ Այս երկուքէն մէկը Կղեոպաս էր, չատերուն կարծիքով Տիառնեղբայրներուն հայրը և իւղաբեր միւս Մարիամին ամուսինը, և Յովհէի աւետարանչին հորեղբայրը, որ է ըսել Յիսուսի հետ մեծաւոր մը։ Զմուռնան թէ աւելցնել թէ հետեւան աշակերտի մը վրայ առնուներ ալ

կան: Ոմանք աւետարանիչներուն ընդհանուր եզրը ինքզինքին ծածկելու սովորութեան վրայ կենալով, եւ եղելութեան չատ մանրամասնօրէն պատմուած լինելը դիտելով, յորդորուեցան ըսել թէ նոյն ինքն Ղուկաս աւետարանիչն էր այդ երկրորդը: Սակայն Ղուկաս Անտիոքացի կը ճանչցուի չատերէն, որով Յիսուսի կենդանութեան ատեն աշակերտած չկարծուիր: Սակայն ատոր հակառակ, ուրիշներ Ղուկասը, Անտիոք կրթուած, բայց Պաղեստինի ծնած կը կարծեն: Ուրիշ հին աւանդութիւն մըն ալ, նոյն ինքն Սիմոն ուսուցիչը եւ կղեմպասի որդին կը կարծէ կղեմպասի ընկերը. հաւանականապէսը ճշդել չենք կրնար այդ մասին:

Երբոր կղեմպաս եւ ընկերը ապաքսիք կը խօսակցէին, ճանապարհն վրայ եղող երրորդ ուղեւոր մը իրենց կը մօտենայ, ոչ անունը կուտայ եւ ոչ միւսներէն կը ճանչցուի, և կը սկսի անոնց խօսքին խառնուիլ, եւ կը հարցնէ թէ ինչ բանի վրայ կը խօսիք, ինչո՞ւ տխուր վիճակ մը ունիք, որո՞ն մասին տագնապ կը կրնիք, կամ թէ ինչ յաւ ունցած էք: Կղեմպաս այդպիսի անտարբեր եւ անգիտակ հարցումներէ զայրանալով, կիրքով մը կը պատասխանէ անծանօթ ուղեկիցին: «Կ'երեւայ, Կ'ըսէ, դուն միայն մնոյկը ես Երուսաղէմի մէջ, որ այս վերջի օրեր կատարուած նշանաւոր եւ զարմանալի եղելութիւններէն անգեկութիւն չունիս, Կ'երեւի թէ Երուսաղէմի մէջ չես ապրիր»: «Ինչ է եղեր որ», կը պատասխանէ անծանօթ ուղեւորը: «Ինչ պիտի ըլլայ, Կ'ըսէ Կղեմպաս, Յիսուս Նազովրեցիին դործը: Միթէ՞ չես գիտեր, թէ ինչպէս մեծ ու նշանաւոր մարգարէ մըն էր, սաստուածային զօրութիւն մը ունէր, անթիւ անհամար հրաշքներ կը կատարէր, անոր երկնային քարոզութեանց դիմաց մէկը չէր կրնար կենալ, Աստուծոյ առջեւ ընդունելի և սիրելի էր, ժողովուրդն ալ խմբովին անոր հետևէն կ'երթար: Բայց մեր ժողովին իշխանաւորները և քահանայութեան գլուխները նախանձեցան ու հակառակեցան, անոր համար հետևէն ինկան եւ հալածեցին, մինչեւ որ յաղթական իրենց տագնապտու պատասխին առջեւ ամբաստանել, և խաչի դատապարտել տալ եւ մեռցնել: Մենք ամենքիս հոգի ժողովուրդին հետ, այն վստահութիւնը ունէինք, թէ ինքը խոստացեալ Մեսիան է որ Իսրայէլի ժողովուրդը պիտի ազատէ, բայց այդ վախճանը մեզ չհոգցուց: Անկէ իվեր երեք օր է, եւ դեռ նոր բան մը չտեսանք: կը յուսայինք որ նոր

հրաչքով մը մեր սպասածը կատարուի։ Այս առտու մեր կիներէն ոմանք գերեզման գացած ըլլալով, գերեզմանը պարապ գտան, եւ կ՚ըսեն թէ հրեշտակներ ալ իրենց երեւցան եւ Յիսուսին կենդանի եղած ըլլալը ըսին։ Ասոր վրայ մեզմէ ոմանք եկան գերեզման գացին եղածը տեսնելու, եւ կիներուն պրուցածին համաձայն գերեզմանը պարապ գտան, բայց ոչ հրեշտակ տեսան եւ ոչ Յիսուս, անանկ որ մենք ալ չենք գիտեր, թէ տեսլականը ինչ է. Յիսուս մեռած չէ՞, կամ թէ նորէն կենդանացած է, կամ թէ հիմակ ինչ է, ո՞ւր է, եւ հետաքրքիր ենք ժամ առաջ ճշմարտութիւնը գիտնալ»։

Անծանօթ ուղեկիցը համբերութեամբ կղեոպասի խօսքերը մտիկ ընելէն ետքը, երբոր նա լմնցաւ, սկսաւ մեղադրելով մը պատասխանել. «Ձեզ, ըսաւ, յոլորտիին տգէտ եւ տաբր գրոց պատգամներուն ու մարգարէութիւններուն անտեղեակ կը տեսնեմ, որովհետեւ մեսիական գուշակութեանց մասին յոլորտիին մոացածին եւ աչխարհային գաղափար էք կազմեր։ Մեսիային գալուստէն մեր սպասած վերկութիւնը, Իսրայէլացի ազգին քաղաքական ազատութիւնը չէ, այլ բոլոր մարդկութեան ընդհանուր եւ հոգեւոր ազատութիւնն է. միրելով այն չղթաները զոր մեղքն ու սատանայ հոգիներուն վրայ ձանրացուցած են։ Եթէ մարգարէները լաւ քննէք, Մեսիան պիտի նեղուէր ալ, չարչարուէր ալ, սպաննուէր ալ, բայց մեռնելով ալ իբ փառաւոր յաղթութիւններն ալ պիտի կատարէր։ Անոր համար Նազովրեցի Յիսուսին խաչուիլը ու մեռնիլը բնաւ անոր մեսիայութեան հակառակ չէ, եւ հարկաւ անիկա յարութիւն պիտի առնէր, եւ հոգեւոր յաղթանակը պիտի տանէր։ Ուստի հրեշտակին կիներուն ըսածը պարապ խօսքերու պէս առնելու չէք. եւ դուք ալ որ Նազովրեցիին աշակերտներն էք, հոգեպէս ըլլալու չէք, յուսահատելու տեղի չունիք, եւ պէտք է հաստատի մնաք անոր, որ անոր նոր փառաւորութիւնը առնէք»։ Անծանօթ ուղեկիցը այս եւ ասկէ աւելի ընդարձակ կերպով կը բացատրէր Մեսիական խնդիրը, եւ իր խօսքերը կը հաստատէր Մովսէսէն, Դաւիթէն, Եսայիէն, Դանիէլէն եւ ուրիշ մարգարէներէն վկայութիւններ յիշելով եւ վկայութիւնները մեկնաբանելով։

Այս խօսակցութիւնները երկարեցան, հարկաւ կղեոպասի եւ ընկերին կողմանէ ընդմիջումներով եւ հարցումներով, մինչեւ որ

երեքն ալ եմմաուս մտանցան, ուր պիտի մնային կղեոպաս և իր ընկերը. իսկ անծանօթ ուղեկիցը աւելի հեռու երթալուք ըլլալը կը յայտնէր: Կղեոպաս անծանօթ ուղեկիցը սիրած, և խոսակցութիւններէն հմուտ և կարող անձ մը լինելը տեսնելով, փափաքեցաւ անկէ չբաժնուիլ և քիչ մը եւս անոնց վայելել, և առաջարկեց որ այն օր իրենց հիւր մնայ. «Կէսօրը անցաւ, ըսաւ, իրիկունը կը մօտենայ, աւոնն ա՛լ ուշ է ուրիշ տեղ երթալու, եկո՛ւր, այս գիշեր մեզի հետ անցուր, յոգնած ալ կ'ըլլաս, մեր մօտ հանգիստ կրնաս ըլլալ. և վաղը առաւօտ ճանապարհ կը շարունակես»: Ուղեկիցը քիչ մը դժուարութիւն ցուցուց, բայց կղեոպաս և ընկերը վրայ տուին, և վերջապէս հաւանեցաւ առաջարկուած հիւրասիրութիւնը ընդունիլ. և երեքը միասին իջան կղեոպասի օթարանը եմմաուսի մէջ. և հանգստացան:

Որովհետև ճանապէ կու գային, անմիջապէս սեղան դրուեցաւ և կերակուր բերուեցաւ. և երեք ուղեկիցներ սեղանի նստան: Հին հիւրասիրութեան սովորութիւնն էր, հիւրը ընդունիլ և կերակրել իբր հիւր, առանց ով ըլլալն ալ փնտռելու. այսպէս կը վարուէր և կղեոպաս: Սեղանի վրայ նստելնուն, անծանօթ ուղեկիցը որ իսմաուսն և պատուական մարդ մը յայտնուած էր, հնէն առաջին հացը առաւ, օրհնեց, կտրեց, և սեղանակիցներուն տուաւ հնապեսական սովորութեամբ: Հազիւ թէ կղեոպաս և ընկերը հացը առին և պիտի ճաշակէին, յանկարծ տեսարանը փոխուեցաւ: Անծանօթ ուղեկիցը իրենց ծանօթ կերպարան մը առաւ, Յիսուս ինքն էր իւր ծանօթ կերպարանով և տարազով, զոր մինչև այն վայրկեան բնաւ ճանչցած չէին: Հազիւ թէ ճանչնալուն պէս՝ անոր պարտապարշաճ յարգանքը ցուցնելու կը շարժուէին, երեւոյթը դադրեցաւ, ոչ Յիսուս կայր այլեւս, և ոչ անծանօթ ուղեկիցը, այլ երկուքը միայն առանձինն մնացած էին, և ապշած իրարու երես կը նայէին, թէ ինչպէս մինչև այն վայրկեան չէին կրցած Յիսուսը ճանչնալ: «Բայց կարծես թէ, կ'ըսէին իրարու, նախազգայութիւն մը կ'ըլլար մեզի, երբոր ճանապարհն վրայ այնքան բարձր և այնքան անոյշ կը խօսէր, կարծես թէ սիրտերնուս վրայ քաղցր յուզում մը կը զգայինք. «էրտ ֆէլէնն է ֆեղ: Ո՞չ ապաքէն սաստիկ զարմացում մը կը զգայինք երբոր այնպէս ճոխ և յստակ կերպով մարգարէութիւնները կը բացատրէր: Առանց ուզելու ալ կը

զգային թէ սովորական մէկ մը չէր մեր անձանօթ ուղեկիցը, կարծես թէ ինքն Յիսուս էր, որ իւր երկնային քարոզութիւնները կը կրկնէր։ Չենք գիտեր ինչու չարթնցանք, ու չկրցանք մոռնալ թէ ուղեկիցնիս Յիսուսէ տարբեր մէկ մը պէտք չէր ըլլար»։

Նորօրինակ տեսիլը և Յիսուսի երեւումը գիրենք ստիպեց միտուքնին փոխել, Եմմաուս գիշերելու միտքէն ետ կենալ, և հապճեպով երուսաղէմ դառնալ, և առաքեալներուն և ուրիշ աչակերտներուն լուր տանիլ, թէ Յիսուս իրաւցնէ կենդանի է և իրենք ալ զայն տեսած են։

868. ՎԵՐԴԱՏՈՒՆԻ ՀԱՒԱՏՔՈՄԸ

Մարկ. ԺԶ. 13, Ղուկ. ԻԴ. 33—35

Հապճեպ քայլերով և սաստիկ աճապարանօք կղէոփասս և ընկերը կը կտրեն Եմմաուսէ Երուսաղէմ ճանապարհը, կը չտապեն վայրկեան մը առաջ առաքեալներուն հասնիլ և մեծ աւետիսը հաղորդել։ Վերջապէս կը հասնին, երբ գրեթէ երեկոյացեալ է օրը, արեւ մըտնելու տեղն է, արդէն արդէն կ'ելլեն վերնատունը, և հաւաքուած գտանեն զԱԵփեսեանն և ըրս ընդ նոսայն էին։ Ըսել է թէ վերնատունի մէջ միայն առաքեալները չեն, այլ և եօթանասուններէն շատեր ևս իւղաբերներ, գուցէ և ծածուկ աչակերտներէն ոմանք։ Ամէնուն խօսակցութիւնը և հետաքրքրութիւնը Յիսուսին վրայ է, և ամէնուք գիտցածը կը պատմէ, Էմեչտակներուն բսածները, Մագդաղենացիին երեւումը, Իւղաբերներուն երեւումը, Պետրոսի երեւումը, կը պատմուին և կը քննուին, երեւումը տեսողներ կը պնդեն, ուրիշներ կը քննադատեն, վիճաբանութիւններ կը չարունակեն։ Այդ միջոցին վրայ կը հասնին կղէոփասս և ընկերը և անոնք ալ իրենց վերջնական և վճռական մի փաստ իրենց տեսածը կը պատմեն, ճանպան անձանօթ կերպով Յիսուսին իրենց հետ քալելը, և Եմմաուսի մէջ տեղանի վրայ ինքզինքը յայտնելը։ Որչափ ալ երեւումները տեղողներուն վրայ երազատեսի կամ խաբեբայի մեղադրանքը չէին կրնար պատուճանել, բայց և ոչ կը յանդգնէին Յիսուսի յարութիւնը իբր տուգութիւն ընդունիլ, այլ միշտ թերահաւատ վերաբերում մը կը պահէին նորօրինակ և նորահրաշ եղելութեան հանդէպ։ Որչափ ալ դրին վերուցին և թեր ու դէմ խօսեցան, տակաւին ոչ հաստատեցին,

369. ՎԵՐՆԱՏՈՒՆԻ ԵՐԵՎՈՒՄԸ

Մրկ. ԺԶ. 14, Ղուկ. ԻԴ. 36—43, Յովհ. Ի. 19 20

*Միաշաբաթին առտուընէ որ առաքեալներուն համար յուզման և վարանման և նեղքին առիթ մը եղաւ, խեղճերը երկար ժամեր անցուցին. յարութիւնը ուրանալ չէին կրնար, յարութեան հաւատալ չէին համարձակիր: Յիսուսին համար դիւրին էր առաջին երեւումը առաքեալներէն սկսիլ, և անոնց ձեռքով լուրը տարածել, և անոնց հաւատքով ուրիշները հաւատքի բերել, բայց հարկաւ առանց խորհրդոյ չէր, որ առաւ և անդ երեւումներ կը կատարուէին, յարութեան համբաւը կը տարածուէր, և առաքեալներ, Յիսուսի ամենամօտ անձեր, դեռ երեւումի մը չէին ժանտցած էին: Մեղի ներկայ չէ հարկաւ առաջածային խորհուրդները հետազօտել, սակայն ներուի դիտել տալ, թէ առաքեալներ՝ որ Յիսուսի չարչարանաց և մահուան օրը այնչափ ակարութենէն յուզած էին, պէտք էր իրենց այդ յանգստին պատիժն ալ կրէին, պէտք էր նախապատրաստեալներ չլինէին, այլ իրենց ընթացքին արդար հատուցումը առնային և սթափէին: Մեռած կողմէն առաքեալներ Յիսուսի յարութեան քարոզիչները և վկաները ըլլալու առնմանուած էին, և եթէ իրենց հաւատքը թերահաւատութենէ սկսելով, կասկածոտ հետազօտութեանց և վարանոտ մտադրութեանց ընթացքով աճէր, հարկաւ աւելի զօրաւոր կը լինէր իրենց սիրտին մէջ և աւելի աղբեղիկ կը լինէր ուրիշներուն սիրտին վրայ, քան եթէ նախնական և անկասկած սկզբնաւորութեամբ կազմուած, և առանց քննութեան և զննութեան հաստատուած ըլլար: Այդ խորհրդածութիւններ կրնան կերպով մը մեր միտքը պատկեցնել, թէ ինչու Յիսուս հոգի կը թողու առաքեալներուն երեւումը:

Միաշաբաթին երեկոն եղած էր, Մեսսեաններ և իրենց հետ եղողներ, վերնատունին մէջ ժողվուած էին, դռո֊ փակելով, որպէս զի յանկարծական յարձակումի և վտանգի չենթարկուին. նոր եկող մը քննութեամբ և զննութեամբ միայն ներս կ'առնէին: Եմմաուսէ դարձողներ, որոնք իրենց տեսիլը կը պատմէին, ամէնուն հետա֊

քրքրութիւնը կը չարժէին, բայց ամբաւին անոնք ալ իբր վճռական վկայութիւն չէին ընդունուեր. և ահա յանկարծօրէն, առանց լուր առնուելու, առանց գոնը բանալու, առանց մէկ կողմէն մուտքի քայլ առնելու մը գանուելու, Ինձն եկ Յիսուս եկաց ի մէջ նոցա: Յանկարծական յուզում մը բոլոր ներկաներուն վրայ. Յիսուսը, իսկական Յիսուսը, իրենց սրբեալ վարդապետը մէջերնին տեսնելու գոհունակութիւն, բայց ինչպէ՞ս և ուսկի՞ց եկած լինելը չիմանալնոն վրայ վարանում և չփոթում: Յորին լուութիւն մը ամէնուն կողմէն, անորոշ ամխոլում մը ամէնուն վրայ. ոչ յարգելու և համբուրելու կը մօտենան, և ոչ խուսափելով կը հեռանան, սրճանայելով կը մնայ իւրաքանչիւրը իր տեղը:

Յիսուս է որ առաջին անգամ լուութիւնը կ'ընդհատէ, և սովորական ոգեկոչը կու տայ ներկաներուն, Խաղաղութիւն ընդ ձեզ: կը տեսնէ որ և ոչ ոգեկոչին պատասխանելու կը համարձակին, և չփոթած կերպով, և երկիւղած զգուշութեամբ մը իւր երեսն իրեր կը նային: «Ինչ կը վախնաք. կ'ըսէ, ես եմ, ես ձեր գիտցած Յիսուսն եմ, ես իսկապէս կենդանի մէկն եմ, ոս աչս երեւոյթ մը չեմ: Եթէ կը կարծէք թէ ոգի մըն է որ Յիսուսի կերպարանով ձեզի կ'երեւի, և եթէ այդ մտածումներն են որ ձեր միտքը կը չփոթեն, ես ձեզ կը վստահեցնեմ թէ կը սխալիք. վասն զի ես իսկապէս և անձնապէս ձեր վարդապետ Յիսուսն եմ: Ոգի մը, երբոր կ'երեւի, սոսկ առտչս տեսիլք մըն է, իսկապէս մարմին չէ, ոչ մարմին ունի և ոչ ոսկորներ, մինչ ես մարմնով և ոսկորներով ճշմարիտ անձ մըն եմ: Եւ եթէ տակաւին կ'երկրայիք, նայեցէք, մօտեցէք, դպէք, տեսնցէք, չօշափեցէք, և համոզուեցէք, որ ես նիւթապէս և անձնապէս այն եմ, ինչ որ դուք կը տեսնէք: Եւ ոչ ալ տարբեր մէկն եմ. ձեռքներս և ոտքերս և կողս վրայ եղող սպիացեալ վէրքերն ալ ձեզ պիտի համոզեն, թէ նոյն ինքն խաչուած և ձեռքերէն ու ոտքերէն գամուած և կողէն վիրաւորուած Յիսուսն եմ. որ մեռայ. բայց այժմ կենդանի եմ»: Այս ըսելով Յիսուս ձեռքերը և ոտքերը միատեմի ցոյց կու տայ, կողն ալ կը բանայ և գերդաստի խոցին տեղը կը ցուցնէ, և աւելի համարձակ եղողներ զննելու կը մօտենան, և ձեռքերին երկնցնելով չոչափողներ ալ կըլլան:

Ասոր վրայ քիչ քիչ կը սկսի հանդարտիլ ներկաներուն չփոթութիւնը, գոհանակութեան զգացում մը կը սկսի փոխանակել

տեղի տուող վարանման, բայց ուրախանալով իսկ, պահ-ին Հաւատացեալ է Հնդու-ընէին, և զարմացեալ էին, չէին կրնար եկեղեցեան իսկութիւնը թափանցել: Յիսուս խաչեալ, Յիսուս մեռեալ, Յիսուս թաղեալ, Յիսուս կենդանի, և Յիսուս ներկայ, այսպիսի տարբեր և ներհակ գաղափարներ էին, որ իրարու յարակից կը գծուարանային: Բայց Յիսուս ուզելով իր աշակերտներուն Հաւատքը զօրացնել, և անոնց իր իսկութեան և անձնականութեան վրայ մը եւս աւելցնել, «Երիկուն է, կ'ըսէ, կեթակուրի առեն է, ես ալ ուսել կ'ուզեմ, ինձի ուսելու բան մը Հանեցէք»: Անմիջապէս Յիսուսի Հրամանը կը կատարեն, և ինչ որ առձեռն պատրաստ ունէին մէջ տեղ կը Հանեն, և Յիսուսի առջեը կը դնեն. կաթ մը խտուած ձուկ և կաթ մըն ալ խորխոր, այն է բնական վիճակի մէջ մոմով մէկտեղ մեղր, անչուշտ բաղարջ Հացն ալ ուսելիքներուն Հետ: Յիսուս կը նայի վերնատունին մէջ, ուր վերջին ընթրիքն էր ըրած, և ամենուն աչքին նայելով կերակուրը կ'ուսէ, բայց բոլոր առջեը դրածը չկրնար լմնցնել, ուսոի մնացածն ալ ներկաներուն կը Հրամցնէ, որ ուսան և տեսնեն թէ կերածն ալ նիւթական կերակուր էր, և ոչ թէ ուսել ձեւացնելու երեւոյթ մը: Այս վերջին պարագան նոր ապդեցութիւն մը գործեց ներկաներուն վրայ, և միտքերնին պատկեցաւ, թէ ինչպէսը փնտռել այլ եւս պէտք չկայ, որովհետև իսկապէս և նիւթապէս և անձնապէս Յիսուսն էր որ մեռնելէն ետքը կենդանացած վիրնք մխիթարելու և ոգեւորելու եկած էր: Անոր համար ընդոծին աշակերտն, որովհետև ճշմարտապէս պետն էր:

370. ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆ

Յովհ. Ի. 21—23

Վերնատունի մէջ Հաւաքուած անձերը սարսափէս աշակերտներէն ընտրուած են Յովհաննէսէն, իսկ Ղուկաս կը յիշէ Ա Կերտուածոյն և ըստ ընդ նոսայն էին, որով կը ստուգուի թէ Յիսուսի երեւման ներկայ եղողներուն մէջ ոչ միայն Երկոտասաններու խումբէն եղողներ, այլեւ անոնցմէ զատ աշակերտներ ալ կային: Յովհաննէս այդ առիթին և այդ երեւումին պատմն կը պատմէ նաև այն իշխանու-

թեան տուեալ ժամանակին՝ զոր Յիսուս առաքեալներուն չնորհեց, և որ անոնց տրուած բոլոր իշխանութեան լրումն է, պարունակելով թէ եկեղեցւոյ մէջ հաստատուն կերպով պահուելիք քահանայական և հովուական իրաւասութիւնները, և թէ բացառապէս չնորհուած առաքելական բարձր իշխանութիւնը: Այդ գործին մէջ նկատուելու արժանի կէտերն են, թէ որո՞նց տրուեցաւ իշխանութիւնը, և թէ ինչ էր տրուած իշխանութիւնը: Եթէ ըսենք թէ բոլոր ներկաներուն տրուեցաւ, այն ատեն առաքեալներէն զատ միւսներն ալ համահաւասար իշխանութիւն ընդունած պիտի ըսուին: Իսկ եթէ երկոտասանից խումբին յատուկ ըսենք, միայն սոսկ տրուած կը լինի, զի ոչ միայն Յուդա պակսած էր, այլ և Թովմաս ալ այն միջոցին այնտեղ չէր: Յիսուս կանուխէն ալ երկոտասաններէն զատ եօթանասունեակնոցին ալ ընտրած էր, և անոնց ալ միևնոյն հրահանգները և իշխանութիւնները տուած էր (§ 129), և դժուարութիւն չունինք ըսելու, թէ եօթանասուններն ալ ուղղակի Յիսուէ ստացան իրենց եկեղեցական պաշտօնն ու աստիճանը, և ոչ թէ առաքեալներէն, թէպէտ պահելով աստիճանի դասակարգութիւնը, որ սկիզբէն հաստատուած էր երկու տարբեր խումբերուն մէջ: Յիսուս ոչ թէ միայն այդ պարագային մէջ իրեններուն իշխանութիւններ յանձնեց, այլ և ուրիշ առիթներու մէջ ալ, թէպէտև ամէն մէկին և ամէն մէկ անգամին յիշատակութիւնը աւետարանին մէջ գտնուիր:

Գալով տրուած իշխանութեան, եկեղեցւոյ վարդապետները կը գտնազանին տարբեր տեսակներ և աստիճաններ: Տեսակներուն մէջ քահանայականը հաւատացեալոց մանաւոր հոգեկան պէտքերուն համար է, հովուականը եկեղեցիներու կառավարութեան համար, իսկ առաքելականը քրիստոնէութեան հաստատութեան համար է: Թէ ներկայ և թէ ուրիշ առիթներու մէջ Յիսուսէն արտասանուած խօսքերն ու բառերն իսկ մանրամասնօրէն ուսումնասիրուած են աստուածաբաններէ, որպէս զի անոնց համաձայնութեամբ ճշդեն սրբուած իշխանութիւնները և անոնց տեսակները: Մենք այսպիսի մանրամասնութեանց մտնելու պարտաւորուած չենք, բայց եւ ոչ կրնանք առանց պարզաբանութեան թողուլ Յիսուսի խօսքերը:

Յիսուս իշխանութիւն տալու խօսքերը կը սկսի, ողջոյն ընդ Յեղ, ողջոյնի ձեւով, որ հարկաւ նոր տեսութեան ողջոյնը չէ, լինչ որ

արդէն յիշեցինք. ուրեմն հրաժեշտի ողջոյն է, և Յիսուս առաքեալներէն մեկնած առնն ըսած կ'ըլլայ յաջորդող խօսքերը, բառական առնն էր որ վերնատունի մէջ էր, և կերակուրի առնն և կերակուրէ վերջ զանազան խօսակցութիւններ ըրած կ'ըլլար, և իրր անոնց վերջաւորութիւն կը խօսէր աւետարանչին յառաջ բերածները: Միևնոյն պարագայն կը նպատակ ընելու, թէ Յիսուս ոչ ևս բոլոր ներկայութեան հետ կը խօսէր, ինչպէս Դուկաս կը ցուցնէ, այլ յատկապէս առաքեալները իր շուրջը հաւաքած էր, ինչպէս Յովհաննէսի գրածէն կը քաղուի:

Յիսուսի խօսքերուն առաջին մասը պարզապէս առաքելական իշխանութիւն է, եկեղեցին հաստատելու, Աւետարանը տարածելու, երկնից Արքայութիւնը քարոզելու, ինչ որ իր ինքեան Յիսուսի ալ յատուկ նպատակն էր եղած: «Ինչպէս, կ'ըսէ, և ինչ նպատակով որ Երկնաւոր Հօր կամքով ես երկինքէն եկայ, նոյնպէս և ես նպատակով ես ալ ձեզի պաշտօն կու տամ այնարհի ամէն կողմեր երթալու»:

Սակայն վերջ Յիսուս չունչ մը վերցուով կ'ըսէ. «Սուրբ Հոգին ընդունեցէք, հոգիով սուրբ ըլլայ»: Այս առաքելութիւնը կատարելապէս վերջին կտակին մէջ խոստացուած Մխիթարիչ Սուրբ Հոգւոյն առաքումը չէր: Այն իր ժամանակին տեղի պիտի ունենար, երբ այլ ևս ինքն երկրի վրայ չըլլար, և իր երկինք եղած առնն Հոգին պիտի առաքէր, իսկ այժմ ինքն դեռ երկրի վրայ էր: Հետևաբար այս պարզապէս առաքելոց հոգին ղօրացնելու սկզբնաւորութիւն էր, որովհետև առաքելներ առիթ պիտի ունենային քարոզելու, թէ առաքեալներ Հոգւով Սրբով լցնել և ղօրացնել անձեր չեն, և մինչև իսկ Յիսուսի վրայ հաւատքին ալ առաքելն վերանում և անհատատու է:

Այդ փչման վրայ, իշխանական առաքելութեան նոր մաս մըն ալ կ'աւելցնէ. «եթէ մէկուն մեղքին թողութիւն տաք, թողութիւնը տրուած ըլլայ, և եթէ մէկուն մեղքը կապէք ու թողութիւն չտաք, կապուած մնայ»: Այս տեղ խօսքը յայտնապէս մեղքի վրայ է, եւ հետևապէս քահանայական իշխանութեան յատուկ ձեռնհասութիւնն է, հաւատացեալներուն մեղքերը արձակելու իշխանութիւնն է, որ ապաշխարութեան խորհուրդին մէջ կը գործադրուի, և այդ ձեւին ներքեւ եկեղեցւոյ մէջ կը պահուի: Կապելու և ար-

ձակելու իշխանութեան մասին կանուխէն ալ խօսած էր Յիսուս, թէ յատկապէս Պետրոսի (Մատթ. ԺԶ. 19) և թէ ընդհանուր առաքեալներուն (Մատթ. ԺՀ. 15) ուղղելով իր բառերը։ Ինչ որ այն առեն իրր խոստում և իրր նախատեսում կարգադրութիւն էր, այժմ իրր լրումն և պաշտօնական գործողութիւն կը կատարէր։ Այս տեղ իրր ընդհանուր սկզբունք կրնանք յիշել, թէ Յիսուսի յարութենէն ետքը բառերը և գրառները պաշտօնական լրացումներն ու գործադրութիւններն են, զորս մանուանէ առաջ բառներուն և գրառներուն։

ՏՀԱ. ԹՈՄԱՍԻ ԱՌԱՔՈՒՈՒԹԻՒՆԸ

Յովհ. Ի. 24—25

Երբոր միաչաբաթի երեկոյին Յիսուս վերնատունին մէջ երեւնալով իր սպիները չշտափել կուտար և ձուկն ու խորիսխը կը ճաշակէր, և առաքեալներուն իրարառաջի խնդութիւններ կը շնորհէր, առաքեալներէն մէկը բացակայ էր, Թոմաս որ վերնատունէն դուրս կը գտնուէր. հաւանաբար Յուդայէ ետքը մասնակարգութեան պաշտօնը առանձնած, և վերնատունին մէջ փակուածներուն ապրուստի պէտքերը հոգալու գացած։ Յիսուս ինչպէս յանկարծօրէն իւրն դէպ+ ֆոկըվէ վերնատուն էր մտած, նոյնպէս ալ դէպ+ ֆոկըվէ յանկարծօրէն մեկնած և աներեւութացած էր, զորս ներկաները նոր հրաշքին և չուարման մասնակցելով։ Յիսուս կը մեկնի, և Թոմաս կը հասնի, ամէնքը մէկէն վրան կը թափուին։ «Գիտե՞ս, կ'ըսեն, Յիսուս վարդապետ իրաւունէ կենդանի է և յարութենն առած է, քիչ առաջ այս տեղ մեզի հետ էր, իր ձեռքերը ու ոտքերը ու կողը վէրքերուն սպիները ունէին, մեզ ալ սեռանք ու չօշափեցինք, նոյնիսկ այս տեղ կերակուր ալ կերաւ, այլ եւս երկրայութիւն չկայ որ Յիսուս յարութենն առած է»։ «Հիմակ ո՞ւր է», կը հարցնէ Թոմաս, և անոնք կը պատասխանեն խոստովանիլ թէ չեն գիտեր յանկարծ երեւոյթ, ու յանկարծ անհետութեան։

«Ինչպե՞ս մեկէն վոխուեր էք, կ'ըսէ Թոմաս, քիչ առաջ ամէնքնիդ ալ չէիք հաւատար, և երազ երեւոյթներուն պէս չէիք

կախեր, և առ այս բաներ կը կարծէիք. հիմակ միտուընիդ փոխեր էք, որովհետև վէրքերը չօշափեր էք և իրաւցնէ իսկական ոսկր ու մարմին ունենալուն համոզուեր էք: Ես ալ ձեռ չտեսայ ու չօշափեցի, մինչև որ ես ալ անոր ձեռքերուն վրայ բեւեռներուն տեղերը չտեսնեմ, և անոնց ծակերուն մէջ մատս չխօթեմ, և ձեռքուս անոր կողին վէրքը չօշափեմ, ես ալ չեմ հաւատար: Դուք տեսեր ու չօշափեր և հաւատացեր էք, երբոր ես ալ տեսնամ ու չօշափեմ, այն ատեն՝ ես ալ կը հաւատամ»: Այս պէս կը փակուի աւետարանին պատմութիւնը, կ'երեւի թէ ընկերներն ալ չկրցան Թովմասին առարկութեան պատասխանել:

Թովմասի այդ ընթացքը չատերուն իրեւ մեղադրելի թերահաւատութիւն երեցած է, և ետքէն Յիսուսին ըսած, Ա՛լ լինիր անհաւատ հօգին ալ, խիստ իմաստով մեկնուած, և Թովմաս իրեւ հաւատքին մէջ տկար կամ հաւատքէ զուրկ մէկ մը կարծուած է: Մեր տեսութեամբ Թովմասի ըրածը հաւատքի տկարութենէ աւելի, հաւատքի զօրութեան նշանակութիւնն ունի: Մենք ուրիշ տեղ տեսանք անոր խրոխտ և արի բնաւորութիւնը, երբոր ընկերները կը քաջալերէր, որ իրենց անձին վտանգին համար Յիսուսը չլքանին, և մինչև իսկ անոր հետ մէկտեղ սպանուելէ չվախնան (§ 190): Հետեւաբար հնար չէ ըսել թէ Թովմաս փոքրոգի և վատոգի մէկն էր: Գալով նոր պատմուած պարագային, երբոր առաքեալներ և աշակերտներ ուրիշին եղած երեւումին հաւատք չընծայելով, և իրենց եղած երեւումն ալ բաւական չսեպելով, չօշափման նիթաման վստահով միայն յարութեան հաւատալու հասած էին. ո՛վ կըրնար Թովմասի մեծագոյն իրաւունքը ջնջել, որ ինքն ալ տեսնէ ու չօշափէ եւ ետքը հաւատայ: Եթէ մեռածները իրենց չեղած երեւումները բանի տեղ չդնելու իրաւունք կ'ունենային, Թովմաս ալ նոյն իրաւունքը կրնար ունենալ վերնատունին մէջ գտնուողներուն վկայութեան չհաւատալու, և հաւատալու համար անձամբ տեսնալու և չօշափելու պահանջն ընելու:

Ուրիշ գլխաւոր դիտողութիւն մըն ալ կրնանք ասելդնել այդ մասին: Երկոտասաններուն խումբը Յիսուսի աշակերտութեան գլխաւորները կը պարունակէր, որոնք ամէն կողմ պիտի երթային, աւետարանը պիտի քարոզէին և տարածէին, և եկեղեցիներ պիտի հաստատէին: Այդ երբ ուրիշներ իրենց տեսնելը ու չօշափելը չհե-

լոլ պիտի կարենային անձնական վկայութիւն տալ համարձակօրէն, եթէ Թոլմաս անձամբ տեսած ու չօշափած չըլլար, պիտի պարտաւորուէր ըսել, թէ իւր ընկերները տեսած ու չօշափած ու իրեն պատմած են, ինչ որ թէ իւր վկայութիւնը կը տկարացնէր, թէ իւր աստիճանը կը տարնացէր, և թէ իւր առաքելութիւնը կ'անպատուէր: Թոլմաս իրաւունք ունէր պահանջել, որ ինքն ալ իւր ընկերներուն հաւասար դիրք ու համարձակութիւն ու տեղեկութիւն ունենայ: Այս ալ իւր արժանապատուութիւնը ճանչցող, և իւր ձեռնարկութեանց մէջ զօրաւոր կերպով գործելու կամք ունցող մէկու մը նկարագիրը կը յայտնէ, որ ոչ մեղադրելի կ'ընէ Թոլմասը, և ոչ տարնայուցիչ անոր բնաւորութիւնը:

Իսկ Յիսուսի խօսքը. Մէ լինէք անհաւատ, այլ հաւատացեալ, պէտք չունինք բառին ուղիղ իմաստը մեկնել, այլ պէտք է իմանանք իրր թէ ըսէր. «Դուն ալ հաւատքէ զուրկ չի մնաս, այլ յարութիւն առնելուս ստուգութիւնը անձամբ տեսած ու հաստատած, և այնպէս հաստատուն հաւատք կազմած ըլլաս»:

373. ՄԻՒՍ ՄԻԱՇԱԲԱԹԻՆ ԵՐԵՒՈՒՄԸ

Յովհ. Ի. 26—29

Յիսուսի յարութեան միաշաբաթի օրը, Հռոմայ 783 և մեր Թուականին 30 տարուան ապրիլի 9 և նիսանի 17 օրը, վակուեցաւ վերնատան երեւումով, ուր աշակերտաց խումբ մը աչքով ալ տեսաւ և ձեռքով ալ չօշափեց Յարուցեալ Յիսուսը, իւր անձնական խօսքերուամբ: Նոյն օր ուրիշ երեւումներ ալ տեղի ունեցած էին, և Մագդաղենացին և Իւղաբերներ և Պետրոս և Կղէոպասի ընկերին հետ, զատ զատ անգամներ Յիսուս տեսած էին: Առաջին օրը բազմաթիւ երեւումներ տեղի ունեցած տեսին, պէտք էր ենթադրել թէ այդ երեւումներ օրէօր չարունակէին, և Յիսուսի յարութեան հաւատքը ամէն օր նոր փաստ մը ստացաւ, և տակաւ տարածուելու և ընդհանրացաւ: Բայց իղուր աւետարաններուն մէջ այսպիսի յիշատակներ կը փնտռենք: Միաշաբաթէ միաշաբաթ ամբողջ օրթնեակը կ'անցնի, և բնաւ երեւում մը չի պատմուիր, և ամենայն դիւրութեամբ պիտի ըսէինք թէ աւետարանիչներ ամէն դիպուած

չեն պատմեր, և թէ չպատմելնին չըլլալուն փաստը չէ, եթէ Յովհաննէս միւս միաշաբաթին երեւումը իբր Երկրորդ չհաշուէր, Գալիլիոյ ծովակին երեւումն ալ Երրորդ ցուցնելով (Յովհ. ԻԱ. 14)։ Մենք ալ հետեւաբար ենթադրական պարագաներով չզբաղելու համար, կ'անցնինք անմիջապէս, միւս միաշաբաթին երեւումը պատմել։

Տակաւին առաքեալներ Երուսաղէմ կը մնան, և Յիսուսը ամբողջ օրինակ մը չտեսնելնին, կրնար ալ վերնք չմոռնալ։ Հրէից վախը վրանիրնէն փարատած չէր, ուստի առջի փակեալ կը մնային իրենց օթարանը կամ կեդրոնը դարձած վերնատունին մէջ։ Միւս միաշաբթի երեկոյին ամէնքն ալ հոն են, թոմաս ալ այս անգամ բացակայ չէ։ Երբ բնաւ չէին ապաւար, նորէն Յիսուս դրօն փակեալ ներս կը մտնէ, և քաղց խումբը կ'ողջունէ՝ Ողջոյն ընդ ձեզ, սովորական ձեւով։ Ապա նորէն պէտք եղած խօսքերը ուղղեց առաքեալց, զորս աւետարանիչը չյիշեր. աւելի նշանաւոր պարագային վրայ մտադրութիւնն հրաւիրելու համար։ Ասկէ կարգին Յիսուս թոմասին դառնալով կ'ըսէ. «Մուկդ եկուր, թոմաս, դուն ալ փոխաքդ կառարկ', ընկերներդ ալ չօչափեցին ու հաւատացին, դուն ալ եկո'ւր չօչափէ', մատդ բեր և ձեռքերուս վրայ գամերուն տեղերը տեսէ', ձեռքդ բեր և կողս վէրքին մէջ խոթէ', որպէս զի քու հաւատքդ ալ կատարեալ ըլլայ, և այլեւս կասկած ու վարանում չմնայ հաւատքիդ մէջ»։ Թոմաս մտածելու հարկաւ, այլ թէ չօչափեց, ուշադրանիչը յայտնի չըսեր, բայց պէտք է կարծել, թէ այո՛, որովհետեւ անանկ չուտով խօսքին նա դարձով նկատողութիւն մը չունենար թոմասի վրայ։ Ու երբ իւր կասկածը փարատելու փոյթը ունեցաւ, և անձամբ չօչափեց ու տեսաւ, որ աւտյս երեւոյթ մը չէ, իրական էակ ոգի մը չէ, այլ մարմնով և ոսկրներով կազմուած մնեւնոյն Յիսուսն է, իւր ներքին եռանդը բորբոքեցաւ, և ինչ որ բնաւ մէկը չէր ըսած, և ուր որ բնաւ մէկը չէր հասած, Յիսուսի աստուածութեան դառնութիւնն ալ կը հոչակէ և կը գոչէ. Տէր իմ և Աստուած իմ։ Մեծ երկբայութենէ եկող հաւատքներ, սովորականէն չատ աւելի մեծ կ'ըլլան, ինչպէս չատ մեծ կ'ըլլան մեծ վատահութենէ ետքը եկող յուսահատութիւնները։

Յիսուս միջադէպը կը փակէ ընդհանուր սկզբունքով մը, որ վինքը չտեսնելով իրեն հաւատացողներուն մխիթարութիւնն է, «երանի քեզ, կ'ըսէ Յիսուս թոմասին, որ տեսար ու հաւատացիր, բայց

շատ աւելի երանի անոնց, որոնք պիտ անձամբ տեսնելու և ձեռքով չօշափելու բախտը պիտի չունենան, բայց ըօրութենէն ու արդիւնքէն համոզուելով ինձի պիտի հաւատան»: Այս մեծ երանութիւնը բոլոր քրիստոնէից համար է, որոնք այսչափ դարերու մէջ Յիսուսը տեսնելու և չօշափելու առիթը չունեցան և չէին կրնար ունենալ, բայց Յիսուսի քարոզած աւետարանին յարգութիւնը, հրաշքներուն ըօրութիւնը, քրիստոնէութեան արդիւնքը, հաւատքին հոտեւանքները, և առհասարակ Յիսուսի քարոզած կրօնքին մեծութիւնը զգալով, անոր աշակերտած և հետևած և հաւատացած են, և քրիստոնեայ եկեղեցւոյն հաւատացեալներն են:

373. ԳԱԼԻԼԱՅՈՑ ԾՈՎԱԿԱՆԻՆ ԵՐԵՒՈՒՄԸ

Յովհ. ԻԱ. 1—14

Վերջին ընթրիքին առնն Յիսուս աշակերտներուն ըսած էր, թէ Ձեզ յարուցեալ եմ յառաջագոյն քան զձեզ երթայ ի Գալիլեա (Մարկ. ԺԴ. 28): Հրեշտակը Մագդաղենացուն յանձնարարած էր աշակերտներուն ըսել, թէ Ձեզառաջ յառաջագոյն քան զձեզ երթայ ի Գալիլեա (Մարկ. ԺՉ. 7): Ինքն Յիսուս ալ նոյն իւղաբերներուն հրամայած էր աշակերտներուն յանձնարարել, որ երթան Գալիլեա և անդ տեսցեն զինքն (Մատթ. ԻԸ. 10): Այս խօսքերը այնպէս մը կրնային կրնային իմացուիլ, թէ աշակերտներ Գալիլեոյ մէջ պիտի կարենան Յիսուսը տեսնել, և ոչ թէ Երուսաղէմի մէջ: Սակայն աշակերտներ Երուսաղէմի մէջ եղան, ինչպէս արդէն տեսանք, և եթէ աշակերտներ ըսած խօսքերը լաւ գիտնանք, անոնց մէջ չենք գտներ Գալիլիայէ դուրս տեսնելու արգելք մը, այլ միայն խոստում մը Գալիլիա երթալու և այնտեղ ալ տեսակցելու, որպէս զի այն տեղեր որոնք Յիսուսի քարոզութենանց աշակերտներ և աւելի ընդարձակ մասերը վայելեցին, յարութեան աւետիսն ու արդիւնքներն ալ վայելել չզրկուին: Մատթէոս և Մարկոս որ Գալիլիա երթալու յանձնարարութիւնները կը յիշեն, իրաւ Երուսաղէմի երեւումները չեն պատմեր, սակայն չպատմելնին մերժելու նշանակ չէ, և Յովհաննէս որ Երուսաղէմի երեւումները կը պատմէ, և յատկապէս ալ յարութեան ութերորդ օրը տեղի ունեցած վերնատունի երկրորդ

երեւումը, Գալիլիոյ ծովակին երեւումն ալ կը պատմէ. իսկ Մարկոս Գալիլիոյ մէջ տեղի ունեցած երեւումն ալ չպատմեր: Աւետարանիչներէն ոչ մէկը չարայարեալ եւ չարակարգեալ եւ արուեստաւոր կերպով լրացեալ պատմութիւն չէ կազմած, եւ նոյն իսկ այս ոճն է, որ անոնց անկեղծ վաւերականութեան եւ առաքելական վկայութեան նկատքին փաստը կը կազմէ:

Աւետարանիչներուն պատմածները համախմբելով եւ չարայարեալ պիտի ըսենք, թէ Յիսուսի Գալիլիա անցնիլը, յարութեան ութերէքէն եաքը տեղի ունեցաւ: Հաւանականապար վերնատունի երեւումներուն առթիւ Գալիլիոյ այցելութիւնը նորէն յիշեցուց, եւ ինքն առջեւէն այն տեղ գնաց, առաքեալներն ալ եռեւէն ճանպայ եկան իրենց ծննդավայր գաւառը դառնալ, ուսկից բաւական առեղ իվեր հեռացած էին: Յիսուսի Գալիլիա երթալուն պատճառեղած պիտի ըլլայ. ոչ միայն առաջին քարոզութեանց կոլմերը մխիթարել, այլ եւ իր Տիրամօր մօտ երթալ, որ զատիկի ուրբանը վերջացնելով հարկաւ դարձած էր իր առօրեական քնակութեան տեղը, որ կափառնաումը եղած էր (§ 43): Գալիլիոյ մէջ տեղի ունեցած երեւումներէն, առաջինը Յովհաննէս կը պատմէ եւ միւսը Մատթէոս:

Առաքեալներ խմբովին երուսաղէմը թողուցին առնուազն յարութեան ինսերորդ երկուշաբթի օրը, այն փափաքով որ Գալիլիոյ մէջ Յիսուսի չարունակեալ եւ անդադար կենակցութիւնը պիտի վայելեն, ինչպէս մահուանէ առաջ տեղի կ'ունենար. բայց հոն գալէն եւ վերադառնալէն եաքը՝ ոչ Յիսուսի կենակցութիւնը կ'ունենան եւ ոչ անոր հետքը կը գտնեն: Նորէն յուզում եւ վարանում, նորէն չվստահութիւն եւ անորոշութիւն, ինչ ընելիքնին չեն գիտեր խեղճ առաքեալները: Զանգրութեան եւ չուսումնասիրած, եւ ինքզինքնին գլորովին Յիսուսի գործունէութեանէն բաժնուած կարծելով, իրենց առաջին գբաղման դառնալու եւ նորէն ձկնորսութիւնը ձեռք առնելու կը փորձուին: Օր մը քանի մը հատը մէկտեղ կը գտնուէին ու կը խօսակցէին, երբոր Պետրոս իր որոշումը առաջի պէս կը գառնայ ու ընկերներուն կ'ըսէ. «Ես ձուկի կ'երթամ, ես նորէն ձկնորսութիւնը ձեռք կ'առնեմ»: Գալի եղողները կը հաւանին, «Մենք ալ քեզի հետ ենք. մենք ալ մէկտեղ կու գանք», կը պատասխանեն, եւ մէկէն կափառնաումի ծովեղերքը կ'իջնեն, նաւը կը

պատրաստեն և կը մանեն: Այս պարագան մեզ կը յորդորէ հաւատալ, թէ առաքեալներ Յիսուսի հետեւած առեննին, արհեստ ու տուն թողուցին. բայց ամէն բան չատրտղնեցին, այլ իրենցներուն թողուցին գործածել, որով երբ կը դառնան ամէն բան պատրաստ կը գտնեն, և նոքին նաև և ուրիշ հայթայթելու պէտք չեն ունենար, այլ պէտք եղածը պատրաստ գտնելով, կրնան անմիջապէս գործի սկսիլ:

Այս առթիւ մէկանչ եղողներ ամբողջ մտաստաններն չեն. այլ եօթը միայն, որոնցմէ հինգը յանուանէ յիշուած են. Սիմոն Պետրոս, Թովմաս Երկուորեակ, Բարթողիմէոս Նաթանայէլ, Յակոբոս Զեբեդեան, և ինքն Յովհաննէս Զեբեդեան: Մնացեալները, որոնք այլ աշակերտաց անուն կրնան, յիշուած չեն, այլ յարմարագոյնները կը նկատուին Պետրոսի եղբայրը Անդրէաս, և աստց քաղաքակիցը Փիլիպոս, ամէնքն ալ վարժ ձկնորսներ: Երեկոյեան դէմ ձուկի կ'իջլեն, ինչպէս ամէն ձկնորսներուն սովորութիւնն է գիշերները գործել, երբ գիշեր կ'աչխատին, առտու կ'ընեն կը լուացնեն, բայց արդիւնք մը չեն ունենար, կալան և ոչինչ: Առտուն լուսնալուն ծովեզերքին վրայ մէկը կ'երեւի, որ իրենցմէ ձուկ կ'ուզէ առնել. «Մանկտունք, կը կանչէ, ուտելու լաւ բան մը ունի՞ք»: «Բան մը չունինք, կը պատասխանեն նաեւէն, բան մը չկրցանք որսալ»: «Ինչո՞ւ չկրցաք, կ'ըսէ ծովեզերքի մարդը, մէկմէ ուրիշներ նաեւին այ կողմը նետեցէ՛ք, և կը տեսնէք թէ ինչչափ ձուկ կայ»: Նաեւին մէջ եղողներ, լաւ չեն դիտեր թէ խօսողը ո՞վ է, և ոչ ալ կը մտածեն թէ Յիսուս կրնայ ըլլալ. իրենք բաւական ժամանակէ իվեր նաև և ուրիշ մարդ, ձկնորսութեան արհեստն ալ թողած էին, ուստի կը վստահին թէ իրենց խօսողը չուրեքուն և հոսանքներուն և ձկնաւէտ կողմերուն տեղի վարժ տեղացի մըն է, երբ գիշերուան անպտուղ աշխատութենէն ալ ձանձրացած, առանց բան մը ըսելու, մարդուն խօսքը մտիկ կ'ընեն, և ուրիշներուն այ կողմը կը նետեն:

Հազիւ թէ ուրիշները կ'իջնցնեն, կարծես թէ ձուկերը այն տեղ պատրաստ կենային, կը սկսին ուրիշին մէջ մտնել, ձկնորս առաքեալներ ուրիշներուն ծանրանալը կը զգան. կը սկսին վեր քաշել, բայց կը դժուարանային չուտ չուտ վեր առնել, ուրիշները չափազանց լեցուած և չափազանց ծանրացած էին: Յաջողու-

թիւնը մեծ էր, բայց աւելի մեծ էր այդ անծանօթին անձնաւորութիւնը որ ձեռքով դրածի պէս ձուկերուն տեղը գիտէր, կամ թէ ուզածին պէս ձուկերը կը քալցնէր: Ամէնէն առաջ Յովհաննէս կը սթափի, ու երբոր ընկերները ուրիշներու վրայ ծռած են, ինքն եւս կը դառնայ ծովեզերքի մարդը դիտելու, յիշելով որ ուրիշ անգամ մըն ալ Յիսուսին ցոյց տալուն վրայ հրաշալի ձկնորսութիւն մը ըրած էին (§ 47): Իրաւ, այս անգամ ալ նոյնինքն Յիսուս էր: Յիսուս զինքը կը ճանչնայ, Յովհաննէս զայն կը ճանչնայ, և Պետրոսին դառնալով կ'ըսէ. «Գիտես որ ծովեզերքի մարդը, ինքն մեր վարդապետ Յիսուսն է»: «Ինչ կ'ըսես» կ'ըսէ Պետրոս, և մէկէն ուրիշները կը թողու ձեռքէն, և որովհետև ինչուան կէս մէջքը մերկացած կ'աշխատէր ձկնորսներու կերպով, սրտածանելի մը ձեռք կ'անցնէ, կոնակը կը նետէ, և անհամբերութենէն ծանրացած նաւին թիավարելուն ալ չսպասեր, որ ցամաքէն երկու հարիւր կանգուն, այնինքն հարիւր մէթր աւելի հեռու կը գտնուէր, ծով կը նետուի, և հապճեպ լողալով ծովեզերք կ'ելլայ, Յիսուսին իւր յարգանքը ընծայելու և իւր եռանդնոտ սէրը վկայելու: Մինչ այս մինչ այն նաւին մէջի վեցերն ալ թիավարելով և լեցուն ուրկանը քաշելով ցամաք կը հասնին, և կը տեսնեն, որ իրենք գործի չըսկսած, Յիսուսին մօտ պզտիկ կրակ մը վառուած է, և վրան խորովելու դրուած ձուկ մը կայ, քովն ալ հացը պատրաստ, ինչ որ կը ցուցնէր, թէ Յիսուս իրեն ուտելու պէտք ունենալուն համար ձայն առած չէր, այլ միայն ինքզինք իրեններուն յայտնելու համար:

Այլեւս ամէնն ալ կը վստահին թէ Յիսուսին հետ կը գտնուին, և կը սկսին ընտանեբար անոր հետ խօսակցիլ, առանց պէտք ունենալու նոր հարցումներ ուղելու, կամ թէ առտուն Յիսուսը լալուն նշաններ տեսնելու, ինչպէս որ վերնատունին մէջ ըրեր էին սպիները զննելով և մարմինը չօշափելով: «Ուրեմն, կ'ըսէ Յիսուս, քանի որ ուտելու բաւական ձուկ ունինք, նախ քանի մը ձուկ բերէք»: Պետրոս կը վազէ նաւ մտնել և որսացուած ձուկերէն բերել. մինչ ընկերները ուրկանները պարպելու կ'աշխատէին: Որսին առատութիւնը և հիանալի չափութիւնը իմանալու համար բռնուած ձուկերը համրելու վրայ էին, և տեսան որ հարիւրհիսունուերեք հատ խոշոր խոշոր ձուկեր բռնուեր են: Ձուկերուն թիւին վրայ խորհրդաւոր մեկնութիւն մը տալու համար մեկնիչներուն ճի-

դերը, հաւանական և մխոքի մօտ քան մը արուարձան չեն. և հին վիճակագրի մը՝ Անտիոքայ պատրիարքութեան մէջ հարիւրչուն և երեք եպիսկոպոսական թեմ գանուելուն ըրած ակնարկը, պարզ գուգադիպութենէ աւելի նշանակութիւն չունի:

Պետրոսի հանած ձուկերը կ'ևփուին, սեղան կը պատրաստուի. Յիսուս և իրենները կը ըղձրուին, և ուրախութեամբ լաւ ճաշ մը կը կատարեն Տիբերիոյ ծովակին եզերքը. այլ թէ որ կողմը և որ կէտը, չենք կրնար ճշդել, աւետարանչն նշան մը չունենալնուս համար: Բայց հաւանաբար կախարանաւմի մօտերը եղած է. որովհետև կ'երեւի թէ առաքեալ ձկնորսներ ապարդիւն գիշերային աշխատութենէն յոգնած ու յուսահատ տեղերնին դառնալու վրայ էին:

Այդ երեւումը եղաւ կ'ըսէ Յովհաննէս. հարկաւ առաքեալներուն ընդհանուր երեւումները հաշուելով, որք են վերնատունի առաջին միաշաբաթին երեւումը (§ 369), դարձեալ վերնատունի մէս միաշաբաթին երեւումը (§ 372), և այս Գալիլիոյ ծովակին երեւումը: Այս կերպով Թուանտարի անցած չեն ըլլար Մագդալենացիին, Էմմաուսին, Պետրոսին և Եմմաուսի երեւումները, և այս իրաւունք կու տայ մեզի ըսելու, թէ ուրիշ մանաւանդ երեւումներ ալ տեղի ունեցած են, որ աւետարաններու մէջ պատմուած չեն:

374. ՊԵՏՐՈՍԻՆ ՍԻՐՈՑ ՎԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆԸ

Յովհ. ԻԱ. 15—17

Տիբերիոյ ծովեզերքին ճաշը մտերմական և ընտանեկան ժամանակ մը եղաւ Յիսուսին և առաքեալներուն միջև. հարկաւ այդ միջոցին անցեալ ժամանակները յիշուեցան, Գալիլիոյ քարոզութեանց զանազան դիպուածները պատմուեցան, հրէական հակառակութեան և ատելութեան հետեւանքները խօսուեցան, Յիսուսի չարչարանքները և խաչելութիւնը սիրտերը յուզեցին: Հարկաւ Յիսուս յիշեց ու պարզեց իւր վերջին կտակին մէջ խօսած խորհրդաւոր կէտերը, և առաքեալներուն երեսը տուաւ ակարանալնին և փախչելնին և պահուըտելնին: Պետրոսին ալ առանձինն խրոխտ պարծենկոտութիւնը յիշեցուց, մինչեւ ի մահ Յիսուսէ չբաժնուելու յայտարարութիւնը, և քիչ ետքը քահանայապետարանի երեք ուրա-

ցուքիւնները: «Վերչապէս, կ'ըսէ Պետրոսին դառնալով, անունք անցան, հիմակ նայինք թէ այժմեան պատճառմդ ինչպէ՞ս է, արդեօք ինձի համար ունեցած սէրդ ամէն բանէ վեր է՞, և իմ սիրոյս համար ամէն բանի դէմ պնդելու պատրաստ ե՞ս»: «Այո՛, Տէր, կը պատասխանէ Պետրոս իւր սովորական համարձակութեամբ, այո՛, քեզի համար ունեցած սէրս կատարեալ է, և դուն գիտես թէ որչափ քեզ կը սիրեմ»: «Եթէ անանկ է, կ'ըսէ Յիսուս, ես ա՛լ, այլեւս անցեալը չեմ յիշեր, և թէպէտ դուն աշակերտութիւնս ուրացար, բայց ես նորէն քեզ առաքելութեան պաշտօնին մէջ կը հաստատեմ, և պատուիրութիւն կու տամ որ իմ հոգեւոր հօտիս գառնուկները արածես»:

Յիսուս նորէն Պետրոսին կը դառնայ. «Ըրած յայտարարութիւնդ լաւ, բայց արդեօք պարզ խօսք մըն է ըրածդ, թէ ոչ հաստատուն և նորէն ետ չառնուելու վկայութիւն մը. ինչ կ'ըսես, իմ սէրս ամէն բանէ վեր պիտի բլլա՞յ»: «Այո՛ վարդապետս, կը յարէ Պետրոս, ես ուրիշի երաշխաւորութեան դիմելու պէտք չունիմ, դուն զիս ամէնէն լաւ կը ճանչնաս, դուն կրնաս վկայել թէ ուզած սէրդ ունիմ»: «Լաւ ուրեմն, կ'ըսէ Յիսուս, ուրիշն ամէն բան մոռցուած է, և իմ հոգեւոր հօտիս ոչխարները արածելու իշխանութիւնդ կը նորոգեմ»:

Բայց Պետրոս երեք անգամ կատարած էր ուրացութիւնը, պէտք էր երեք անգամ ալ կրկնուէր ապաչաւի խոստովանութիւնը և կատարեալ և ամենայաղթ սիրոյ վկայութիւնը. ուստի Յիսուս երրորդ անգամ ալ կը հարցուփորձէ Պետրոսը. «Ուզիլ խօսէ, կ'ըսէ Պետրոսին, վստահ բլլա՞ծ թէ ինձի ունեցած սէրէդ, որևիցէ պատրաստին ետ պիտի չդառնա՞ս», Մատնութիւնը առաջ Պետրոսը: Յիսուս վարդապետ սիրտերը կարդացող և ապագան գիտցող մէկն է, մի՛ գուցէ նորէն իւր գլուխը փորձանք մը պիտի գայ, և զոր գիտնալով է որ Յիսուս միևնոյն խօսքին կը դառնայ, և իւր յայտարարութիւնը երկրորդելէն ետքն ալ, նոյնին վրայ կ'անդրադառնայ: կարծես թէ Պետրոսին խրոխտ համարձակութիւնը կը նուազի, վախի կասկած մը սիրտին մէջ կը ծագի, ինքն իր վրայ կը սկսի երկնալ, և տխրած չեչտով մը Յիսուսին կը դառնայ. «Տէր, կ'ըսէ, ինչո՞ւ զիս նոր հարցուփորձելով կը նեղես, դուն ամէն բան գիտես և ամէն բան կը ճանչնաս, սիրտերուն գաղտնիքները կը կար-

դաս և ապագային գաղանիքները կը գուշակես, ահա միտս բաց է քու առջեւդ, դուն նայէ, տե՛ս իմ սէրս, և ճանչցիր թէ որչափ կատարեալ և որչափ հաստատուն է»: «Այլ ևս վստահ եմ, կը պատասխանէ Յիսուս, մէկ մ'ալ ուրանալու չես գիս, այլ ևս իմ սէրս բաժնուելու չես, ուստի անցեալը քոլորովին քաւուած է, հոգևոր հօտիս ոչխարները արածելու իշխանութիւնդ հաստատուած է, առաքելական պաշտօնդ կատարելապէս կրնաս վայելել»:

Պետրոս կը հանդարտի, սիրտի արտիւմը կը դադրի, ինքն ինքիմէն գոհ է, կը վստահի թէ ուրեմն այլ ևս երկնաւոր վարդապետին աչքն ու պատիւն պիտի ըլլան իր առաջնորդը, որևէ արատքին վախ կամ կասկած զինքը պիտի չմոլորեցնէ:

Հռովմէական աստուածաբաններ այդ հաստատուն ալ իրր վճռական վիաստ կը գործածեն պապական դրութիւնին պաշտպանելու, անոր մէջ գտնելով Հռովմայ եպիսկոպոսներուն տրուած իրաւունք մը, և Պետրոսին իր ընկերակիցներէն և առաքելակիցներէն բարձր և անոնց վրայ իշխելու համար իրաւասութիւն մը: Սակայն աստուածաբանական պատմութեան ընթացքը այսպիսի նշանակութեան հետքն անգամ չունի, և հին Սուրբ Հայրերէն ամէնքն ալ, և ոչ մի քայտառութեամբ, այդ հաստատը իրր Պետրոսի երկք ուրացութենանց դէմ երկք խոստովանութենանց դարման իմացած են: Սրբ. յանցանքի մը քաւութիւնը շատ հեռու է բարձրագոյն իշխանութեան մը տուտչութենէն. դիտելի է մանաւանդ որ Յովհաննէս Պետրոսի զղջումը իր տեղը գրած չէ, և այս կերպով կը դիտէ լռացընել: Իսկ գառնուկներ և ոչխարներ արածելու պատուութիւնը նոյն ինքն առաքելութեան պաշտօնն է, ուսկից Պետրոս կամովին հրաժարած էր Յիսուսի աչակերտութիւնը ուրանալով, և պէտք էր որ նոյն պաշտօնին մէջ նորէն հաստատուէր, նոյն իսկ Գալիլիոյ մէջ և նոյն ծովափին եղերքը ուր այն առաջին անգամ տրուած էր(§ 42):

Եթէ առանձինն երեսումով (§ 365) Յիսուս ուզած էր մխիթարել յուսահատուր և վշտահար Պետրոսը, բայց չէր յայտնած առաքելութեան մէջ վերահաստատութիւը: Վասն զի ինչպէս ուրացութիւնը հրապարակաւ եղած էր. պէտք էր ապաչաւն ալ հրապարակաւ ըլլար, հրաժարումը հրապարակաւ հռչակուած էր, վերահաստատութիւնն ալ պէտք էր հրապարակաւ հռչակուէր:

375. ՊԵՏՐՈՍԻ ԵՒ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԻ ՎԱՒՃԱՌՆԵՐԸ

Յովհ. ԻԱ. 18 - 24

*Երբոր Պետրոսի խոստովանութիւնները կը կատարուին և առաքելութեան պաշտօնին մէջ վերահաստատուելը կը հռչակուի, յիսուս կը սկսի այս պաշտօնին ապագայ հետեւանքները բացատրել։ Իրաւ որ աւետարանը տարածելով, և հոգիները ուղղութեան հրաւիրելով Աստուծոյ հաճոյ և մարդիկներուն օգտակար արդիւնքներ պիտի ունենային, բայց միւս կողմէն իրենց դէմ ատելութիւններ և հալածանքներ ալ պիտի պրգռէին, և նոյն իսկ կեանքերնին յիսուսին և աւետարանին սիրոյն համար վրայ պիտի տային։ «Բառոզելով և աւետարանելով, կ'ըսէ Յիսուս Պետրոսին խօսելով, տառիներ պիտի անցնին, և դուն ծերացած պիտի ըլլաս, և այն տանն գործելու կերպը պիտի փոխուի։ Քանի երիտասարդ և ժիր էիր, կրնայիր ուզածիդ պէս ուզած տեղդ երթալ ու գալ, ուզածիդ պէս չըչխլել, և քու գօտիդ դուն կապել, այսինքն է քու գործերդ դուն կարգադրել. բայց երբոր ծերանաս, քու ձեռքերդ պիտի տկարանան, ուրիշներ քու գօտիդ պիտի կապեն, և ուզածնին քու վրադ պիտի կարգադրեն, ուզած տեղերնին պիտի տանին, և չուզած տեղդ ալ պիտի տանին»։ Աւետարանիչը վրայ կը բերէ թէ Յիսուս այս խօսքերով ուզեց իմացնել, թէ աւետարանի աշխատութեանց մէջ համարձակ և ազատօրէն գործելէն ետքը, վերչխլերջոյ պիտի ձերբակալուի, չղթայի պիտի զարնուի, և բռնական մահուամբ պիտի սպանուի։

Պատմութենէն ալ գիտենք թէ Պետրոս առաքեալ, աւետարանի քարոզութեամբ շատ տեղեր չրջելէն ետքը, Ներանի հալածանքին ատեն բռնուեցաւ և կալանակապ դատապարտուեցաւ, և Հռովմայ Յանիկուլոն բլուրին վրայ գլխիվայր խաչուեցաւ 67 *տարին։ Յիսուսին Պետրոսին ըսածը, թէ ծերցնէն ուրիշ ոչ կոխելու, տեսիլ կու տայ աւանդական պատմութիւն մը յիշել։ Պետրոս հալածանաց ատեն Հռովմայ մէջ գտնուելով, բռնուելու և դատապարտուելու վտանգին ներքեւ էր, ուստի կը խորհի Հռովմէն հոյս տալ, և*

քաղաքէն ելլելով առաջին երեկոյ Սպաեան ճանապարհ վրայ տեղ մը յանձնաժողով կը գիշերէ։ Գիշերը երազին մէջ կը տեսնէ Յիսուսը, որ խաչը ուսին վրայ կ'երթար։ Պետրոս զարմացած կը հարցնէ, Տէր, յո՞ երթաս, և Յիսուս կը պատասխանէ, «Հռոմ կ'երթամ քու տեղդ նոյէն խաչուելու համար»։ Ատոր վրայ Պետրոս ղջալով քաղաք կը դառնայ ու կը մարմրտանայ։ Մինչեւ այսօր Հռոմի պարիսպներէն դուրս Սպաեան ճանապարհ վրայ. Յո՞ երթաս (Quo vadis ?) եկեղեցի մը կայ, այդ աւանդութեան յիշատակին նուիրուած։ Պետրոս ոչնախ և սիրով բորբոքուած, բայց միշտ դժկամակ եղած կ'երեւի դժուարութեանց առկայու. և ինչ որ Հռոմէ փախուստին աւանդական պատմութեան մէջ կը տեսնուի, գալիլիոյ ծովակին եղերքն ալ Յիսուս Պետրոսին երեսը դրուցած պիտի ըլլայ, որ անոր կապուելուն ու սպանուելուն գուշակութիւնն ընելէն ետքը կը դառնայ ու կ'ըսէ, «Եկ գնանք յմ. հոգ չէ, դուն ինծի հետեւէ, և իմ ճանապէս գալէ»։ Պետրոսի դժկամակութիւնը մեղմելու համար ըսուած խօսք մըն է, թէ ինչպէս ես չարչարանքով ու խաչով փառքի հասայ, քեզի ալ նոյնպէս կ'ըլլայ, եթէ նոյն ճանապէն ես գաս։

Ոմանք ուզեցին Յիսուսի Եկ գնանք յմ, խօսքը այնպէս իմանալ, իբրեւ թէ Յիսուս Պետրոսը մէկ կողմ քաշելով, անոր հետ առանձին խօսիլ ուզած ըլլայ, կամ թէ Պետրոսը ընկերներէն զատելով իրեն հետ տանիլ ուզած ըլլայ։ Սակայն այդ իմաստը բոլորովին օտար է, եղելութեան ընթացքին և հետեւակ խօսքերէն, վասն զի Պետրոս նոյն միջոցին քովը կը տեսնէ Յովհաննէսը, ու կը դառնայ Յիսուսին հարցնել, «Տէր, եւ սա՞ ոչ. վարդապետ, հապա Յովհաննէսին վախճանը ի՞նչ պիտի ըլլայ»։ Յիսուս կը պատասխանէ, «Կ'ուզեմ որ անիկայ մնայ, մինչեւ որ ես նորէն գամ։ Դուն ուրիշին ինչ ըլլալիքովը ինչո՞ւ կը զբաղիս, այն քու հոգալու գործդ չէ. քեզի կը բաւէ, որ դուն ետեւէս գաս ու իմ ճանապէն գնաս»։ Այդ այս խօսքով Յիսուս երբեք ըսել չուզեց. որ Յովհաննէս ծովեզերքը սպասէ. մինչեւ որ ինքն նորէն ծովեզերք դառնայ։ Բոլոր ներկաներն ալ Յիսուսի, կոպէ՞ պա՞ ըսելը, իմացան իբրեւ թէ ըսեր, անկոյ ապէ, և անկէ հետեւցուցին թէ Յովհաննէս պիտի չմեռնի և մինչեւ Յիսուսի միւսանգամ գալուստը կենդանի պիտի մնայ։ Սակայն այդ իմացուածը բոլորովին ճիշդ չէր այն իմաս-

ատ, թէ պիտի չմեռնի, այլ թէ պիտի ապրի մինչև միւսանգամ գալուստը։ Այլ՝ միւսանգամ գալուստը Հին Ուխտին կոծանման և Նոր Ուխտին յաղթութեան վրայ խմացած առեններս, ինչպէս ուրիշ տեղ ալ ըսինք (§ 247), Յիսուսի խօսքը արդարացուցած կ՚ընեն, որ երբ ուրիշ առաքեալներ 60'է 70 թուականներուն մէջ նահատակութեան ու մեռնան, Յովհաննէս Երուսաղէմի կործանումը տեսած և անկէ ետքը հանգեաւ խաղաղութեամբ։ Այդ յայտարարութիւնն ինչո՞ւ Յովհաննէս է որ կը թելադրէ աւետարանին մէջ գրելով. Ե՛ն եւ քանի այլ բաներ, և համարձակ ըսենք ալ՝ որ չեն գրուած, և ոչ ասոց նմա Յիսուա՝ եթէ ոչ չեռանիցէ, այլ ըսէ կամիմ ես ըսէ կացցէ քո մինչեւ ես գամ։ Եւ աւելցնենք, որ երբ Յովհաննէս այդ խօսքերը կը գրէր, Երուսաղէմի տաճարն ու քաղաքը արդէն կործանած էին։

Յովհաննէս այս հատուածին մէջ ինքզինքը, ոչ անուն, այլ չարձանագրով կը նշանակէ, գործածելով նախապէս Աշակերտն զոր սիրէր Յիսուս բառակապակցութիւնը, որ ուրիշ տեղ ալ գործածուած է. յետոյ յիշելով վերջին ընթրիքին մէջ տեղի ունեցած միջադէպ մը, երբ Պետրոս ցանկալի նորա և ասէ, Տէր, ո՞վ է որ մատնելոցն է զքեզ, (Յովհ. ժ.Գ. 25), և վերջապէս յայտնելով, թէ Այս աշակերտ է որ վկայէ վասն այսոցիկ. որ և գրեաց եւ գիտեմք եթէ ճշմարիտ է վկայութիւն նորա։ Այս հատուածին ձեւը վերագոյնէ անգամ մըն ալ գործածած կ՚ը Յովհաննէս, Յիսուսին կողին խոցելուն պատմութիւնը ըսած առնն (Յովհ. ժ.Թ. 35), և մեզի համար ալ վաւերութիւն աճեցնելու և աւետարանի եղելութեանց հաւատալու նոր միտում մը կը լինի այդ վկայութիւնը։

376. ԳԱԼԻԼԱՅՈՑ ԼԵՌԱՆ ԵՐԵՒՈՒՄԸ

Մատթ. ԺԷ. 16—17

Գալիլիոյ մէջ կատարուած երեւումներէն մէկը Յովհաննէսի պատմածն է, ծովակին եղերքը, մեռած ալ Մատթէոս կը պատմէ, լերան վրայ։ Մատթէոս իւր պատմածին մէջ այնպիսի ոճ մը կը գործածէ, իբր թէ երեւումը թէ առակինը և թէ վերջինը ըլլար,

և թէ Գալիլիոյ լճոյն վրայ առաջին անգամ առաքեալներ Յիսուսը տեսած և նոյն տեղ վերջնական յանձնարարութիւնները ընդունած ըլլան: Սակայն Մատթէոսի խօսքերը լաւ զննելով այդ միտքը յայտնի չտեսնուիր, և ոչի վրայ հաստատուած ներժողական մեկնութիւններ միւս աւետարաններուն յայտնի պատմութիւնները չեն կրնար եղծանել: Յիսուսի իբր ժամադրավայր ցոյց տուած լեռը, ամենայն հաւանականութեամբ Կարմրատունկի լեռը կարծուելն է, Երանութեանց լեռը, որ լճոյն քարոզին ալ տեղը եղած էր, Յիսուսի քարոզութեանց սովորական բեմն էր, և պատշաճ ալ էր, որ ինչպէս ամբողջ Գալիլիա, նոյնպէս այդ լեռն ալ յարութենէ ետքը Յիսուսի նորոգիչ և նորահրաշ գործունէութեան ասպարէզն ըլլար:

Այդ լճոյն վրայ հաւաքուողներ այս անգամ Մեսսիականներն էին միայն, և Մատթէոսի յիշած ժամադրութիւնը, ոչ թէ լոկ վերջին ընթրիքի առնն կամ յարութեան առտուն յիշուած ժամադրութիւններուն վրայ կրնանք մեկնել, այլև յաւուրց և որոշ ժամադրութեան մը վրայ, զոր Գալիլիոյ ծովակի երեւումին է կամ ուրիշ չպատմուած երեւումի մը առնն կրնայ տուած ըլլալ, այնտեղ յանկարծ հաւաքուելու, որպէս զի իրենց առաքելական պաշտօնին վերաբերեալ իրաւասութիւններն ու հրահանգները բացատրէ, ինչպէս առաջ ալ ըսինք:

Թէպէտ ժամադրութեամբ և գիտակցութեամբ եկած են, թէպէտև Յիսուսը քանիցս տեսած են, թէպէտև Յիսուսին ապասելու համար այն տեղ կը գտնուին, սակայն միշտ վարանումը ու կասկածը առաքեալներուն սիրտէն վտարուած չէ, և նոյն միջոցին իսկ որ Յիսուսը տեսնելով իրենց խորին յարգանաց ոչխարը կը մատուցանեն և աշխարը երկրպագութիւն կ'ընեն, տակաւին երկբայութիւնը սիրտերնուն վրայ կը սիրէ. Ոմանք չերկրպագին: Այդ տեղական և չարունակեալ կասկածն ու վարանումը՝ ոմանց կողմէ մեղադրելի արարք մը կը նկատուի առաքեալներուն վրայ, որոնք անգամ մը հաւատալնէն ու Յիսուսին վէրքերը զննելէն և մարմինը չօշափելէն և ապինները տեսնելէն ետքը, այլ եւս պէտք չէր որ նորէն երկբայութեան և վարանման նշաններ տային: Իսկ մենք ընդհակառակն պիտի համարձակինք մինչև իսկ խոհական և գովելի հռչակել առաքեալներուն ընթացքը:

Նկատելով եղելութեան տարօրինակ և անօրինակ վիճակը, ինչպէս էր մեռեալի և թաղեալի մը երրորդ օր վերակենդանանալը, նկատելով նաև վերակենդանացեալ և յարուցեալ անձին նորօրինակ ընթացքը ու կենցաղը, որ փակուած դուռերով կը մանէ ի՛ելնէ, աչք բանալ զոցելու առեն կը տեսնուի և ի՛անհետանայ, զատ զատ և հետաւոր տեղեր գտնուելու համար առեն չդներ, և որուն ոչ բնակութիւնն և ոչ կենցաղը կրնայ ճշդուիլ, առաքեալներ ամէն իրաւունք ունէին, երեւումի մը հաւատալ, և երեւումէ ետքը հաւատքնին վոխել, իրողութեան մը հանդէպ համոզուիլ և իրողութենէ ետքը երկբայութեան մէջ ինկնալ, իրենք ալ չկրնալով խելքնուն մէջ տեղաւորել և բացատրել հրաշափառ յարութեան հրաշալի եղելութիւնը: Մեռա կողմէ առաքեալներուն քննադատ հետապնդումները, նորանոր կասկածները վարանելու չափերը, եղելութեանց և երեւումներու կրկնութեամբ հաւատքնին ամրանալը, անոնց մաւտորական կարողութեան զօրութիւնը ի՛ապացուցանէ, և ոչ երբեք տկարութիւնը: Եւ մենք և մեր նախնեաց համար որ Յիսուսի յարութեան հաւատքով քրիստոնէութեան հետեւած ենք, չատ աւելի վստահութեան հիմն և համոզման վրատ կ'ընծայեն այդ յարութեան վկաները, որք երկար ատտամտութենէ, չարունակեալ երկբայութենէ և կրկնուած կասկածներէ ետքը Յիսուսի յարութեան հաւատացան, և զայն քարոզեցին և իրենց կեանքով և արիւնով հաստատեցին, քան թէ մէկ երեւումով և անցողակի տեսիլքով հաւատացողներ ըլլային:

377. ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏՏՕՆԸ

Մատթ. ԻԸ. 18—20, Մարկ. ԺԶ. 15—18

Գալիլէոյ լերան ժամադրութիւնը Յիսուսի նշանաւոր երեւումներէն մէկը եղաւ, որովհետեւ այդ առիթով աւելի յատակօրէն Յիսուսեան առաքելական պաշտօնին բնութիւնն արտայայտող լուսաբանութիւնները, առաքեալներուն տրուեցան կարեւոր իրաւասութիւնները, և միաւորի բացատրուեցան պատշաճ հրահանգները: Ասանք համառօտ խօսքերով, բայց կատարեալ ամփոփումով յատակ կը բերէ Մատթէոս: Մարկոսի յաւելուածական կամ երկրորդական հատուածին մէջ ալ նոյն կէտերը չօչափող կտորներ կան,

որք յիշած են առանց տեղը ձչդելու, և մեզ յայտնապես կը դառնք Մատթէոսին հատուածին կցել, որովհետև Մարկոս ալ Գալիլիոյ ժամադրութիւնը յիշած է հրեշտակներուն բերնով (Մարկ. ԺԶ. 7):

Յիսուս նախ կը բացատրէ առաքելական պաշտօնին ընդարձակութիւնը. «Թէ երկինքի մէջ, կ'ըսէ, և թէ երկրիս վրայ, ամէն իշխանութիւն տրուած է ինձի, և այն կատարեալ իշխանութեամբ՝ զոր ես կը վայելեմ, ես ալ ձեզի իշխանութիւն կու տամ, և ինչպէս որ Երկնաւոր Հայրը զիս առաքեց Երկինքը Աւրքայութիւնը քարոզելու և հաստատելու, ես ալ ձեզ կ'առաքեմ»: Այդ լիուլի և ընդարձակ իշխանութիւնը մտս մը ունի որ առաքեալներուն անձին անհատական է, և աւետարանի ակզբնաւորութեան բացառիկ պարագաներուն պահանջն է, մտս մըն ալ կայ որ առաքեալներէն ետքը անոնց յաջորդներուն պէտք է անցնի, աւետարանի կամ եկեղեցւոյ պահպանութեան տեւական պահանջմամբ: Իսկ երկինքի մէջ և երկրի վրայ իշխանութիւնն վարելը, ներքին և արտաքին հրամանութեանց տեսակները կը ցուցնէ: Երկինքի մէջ է այն իշխանութիւնը որ խորհի ներքին տեսանելի մէջ կը գործադրի, և որուն վճիռները նաև աւուրի Դատաստան զօրութիւն ունին, և մարդուն հոգին կը ծանրաբեռնեն: Իսկ երկրի վրայ իշխանութիւնը արտաքին տեսանելի մէջ կը գործադրի, և որուն վճիռները արտաքին կարգադրութեանց վրայ կը տարածուին, և առաջի մարդկան պարտք և պատասխանատուութիւն յառաջ կը բերեն: Այդ երկին իրաւասութիւնները կը զանազանեն եկեղեցւոյ պահպանութեան համար պահանջուած տեւական իշխանութեան մէջ, և ուղղափառ եկեղեցին այնպէս կ'իմանայ և այնպէս կը գործադրէ առաքեալներով իրեն փոխանցուած իշխանութիւնը:

«Գնացէք այսուհետև, աշակերտեցէք զամենայն հեթանոսս, կ'ըսէ Յիսուս: Մինչև հիմայ ձեզի ըսած էի, որ հեթանոսներուն կողմերը չերթաք. և նոյն իսկ հրամայել Սամարացիներուն քաղաքները չմտնէք, այլ միայն ճշմարիտ օրէնքին հետեւող Հրէաներուն քարոզէք (Մատթ ժ. 5), բայց այս աւետարանի ակզբնաւորութեան համար առժամեայ մի պայման էր: Աւետարանը սկսաւ և հաստատուեցաւ, իր մահուամբ և յարութեամբ Նոր Ուխտը իրագործուեցաւ, այլ եւս աւետարանը Իսրայէլի երկիրներուն մէջ սահմանա-

վակ պիտի չմնայ, ուստի այսուհետեւ բոլոր աչխարհ Արեւելքէն մինչեւ Արեւմուտք ձեզի համար բայ ասպարէզ է, աւետարանը պէտք է քարոզէք, որչափ որ ծանօթ հեթանոսաց երկիրներ կան, և պիտի չանաք որ բոլոր աչխարհը, բոլոր ազգերը աւետարանի հաւատոյթեան բերէք և աւետարանի աչակերտ ընէք»: Ցիսուս իչխանութեան ընդարձակութեան հետ, ասպարէզի ընդարձակութիւն ալ կը բանայ իրեններուն առջեւ, և սիրելեաց կերպարան մը կու տայ առաքելութեան պաշտօնին:

Ակռեցէք զնոսա յանուն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ: Աւետարանի հաւատոյ տարածելու և աւետարանի աչակերտ ըլլալու անհրաժեչտ և սկզբնական պայմանն է, զոր Ցիսուս նախ և առաջ իրեններուն կը յանձնարարէ աւետարանը ընդունողներուն վրայ կատարել, այսինքն է մկրտել: Մկրտութիւնը նախ օրինակաւ Յովհաննէս Մկրտչի ձեռքով հաստատուեցաւ, յետոյ Ցիսուս ինքն զայն իւր վրայ ընդունեցաւ, և սկսաւ ուրիչներուն վրայ գործադրել, և իւր աչակերտներուն ալ տրուեցաւ կատարել, և այսպէս մկրտութիւնը Ցիսուսի կենդանութեան առնչէն իրեն հետեւողներուն նչան եղաւ արտաքինապէս և ինքը ներքինապէս, որովհետեւ մկրտութիւնը երկնից Արքայութիւն մտնելու անհրաժեչտ պայման հռչակուեցաւ (Յովհ. Գ. 5): Մկրտութիւնը Ցիսուսի քարոզութեանց առն, միայն Հրեաներուն վրայ կը կատարուէր, բայց Ցիսուս այժմ կը հրամայէ որ հեթանոսներն ալ ուղղակի մկրտութեան ընդունուին. Աչակերտեցէք զամենայն հեթանոսս, Ակռեցէք զնոսա: Մկրտութեան կերպը նոյն իսկ բառին մէջ յայտնուած է, որովհետեւ Ակռել արտ լուալ չէ, այլ ջուրին մէջ ընկղմելով լուալն է, և այդ կերպը անխախտ պահուած է Արեւելեան եկեղեցիներու մէջ, մինչդեռ Արեւմտեայք անոր կերպը թեթեւցնելով և կրճատելով, լոկ գլխուն վրայ թափուած ալի մը ջուրը, իբր լուացում կամ մկրտութիւն ընդունիլ կը բաւականան: Նիւթն ալ հաւատակ չուրէ տարբեր բան մը իմանալ անհնարին է, քանի որ պարզ չուրէն զատ ուրիչ հեղանիւթ՝ ոչ երբէք իբր մաքրութեան և լուացման նիւթ կը գործածուի, թէպէտ իբր բժչկութեան կամ չպարման դեղ գործածուած ըլլայ: Վերջապէս Ցիսուսի օրէնսդրութեամբ որևէ նիւթական մկրտում կամ լուացում, աւետարանի աչակերտութեան պահանջուած մկրտութիւնը չէ, այլ այն միայն որ խորհրդաւոր և յատուկ կերպով կը

կատարուի՝ Յանուն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ: Այդ ձեւը իբր բանաձեւ հաստատուած է ընդհանուր եկեղեցւոյ մէջ, եւ այն օրէն մինչեւ հիմայ քրիստոնէական կրօնքին հիմը այդ բանաձեւին վրայ հաստատուած է, եւ առանց անոր կատարուած մկրտութիւնը երբեք իբր խորհրդական մկրտութիւն ընդունուած չէ: Իսկ բանաձեւն ալ իւր մէջ Սուրբ Երրորդութեան խորհուրդին արտայայտութիւնն է, որ քրիստոնէական հաւատքին հիմնաքարն է, եւ Երրորդութեան խորհուրդին խակութիւնն ալ, նոյն իսկ ներ+ անձնի+ և մի քնութեան պատանութիւնն է, որ կը պարունակուի երբ+՝ Հայր եւ Որդի եւ Հոգի անձերուն, մէկ անուան կամ բնութիւն վերագրուելուն մէջ, քանի որ չէ ըսուածչանուանան Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն: Աստուածաբանական և պատմական կէտերու վրայ աւելի եւս ընդարձակուիլ, մեզ մեր նպատակէն կը չեղկցնէ:

Ո՞սոյե+ նոցա պահել զամենայն զոր ինչ պատուիրեցի ձեզ: Հաւատոյ պարտաւորութեանց ամփոփումն է Յիսուսին այս հրամանը, որպէս զի ինչ որ իւր վարդապետած և պատուիրածն է, ամէնն ալ լուալին գործադրուի: Յիսուսի պատուիրանները քերականի խօսուեցան և մաամբ աւանդութեան մէջ պահուեցան, բայց գլխաւորները աւետարանի մէջ են, աւետարանն է ուրեմն հաւատոյկանոնի գլխաւոր օրինագիրքը, և քարոզչին համար մեծ ուղեցոյցը: Աստուածաբանական յայտարդող հոլիւներ և վարդապետներ, պէտք է աւետարան քարոզեն, և հաւատոյկանոնին աւետարանի կատարեալ հաւատարիմ հետեւողութիւնը յանձնարարեն, և ամէն քրիստոնեայ աւետարանին մէջ փնտռէ իւր հոգեւոր ուղղութիւնը:

Ո՞ր հա՞ւտոյ և ո՞րիկ՝ կ'ըսէ, և ոչ ոք հա՞ւտոյ՝ պատասխանէ: Քրիստոնէութեան հիմնական պայմաններն են, ներքնապէս հաւատք, և արտաքնապէս մկրտութիւն. և Յիսուսի խօսքերը եղած և արձանագրած կ'ըլլայ, ոչ որ հաւատքն ալ արտաքին պայմանի պէս կ'ընդունի, և չկ աւետարանին հաւատացող և ուղիղ վարդապետութիւնը ընդունողը՝ եկեղեցւոյ անդամ կը հաշուէ: Հաւատքը՝ որ պիտի ապրեցնէ, և առանց որոյ մարդ պիտի դատապարտուի, հաւատք մըն է ներքին և իսկական, որ ամբողջ մարդուն կը տիրէ, անոր միտքին կ'իշխէ, անոր սիրտը կը գրաւէ, և անոր բոլոր գործերը կ'ուղղէ: Անոր համար առանց գործոյ կենդանի և կատարեալ հաւատք չկայ, և առանց գործոյ հաւատքը մեռած է (Յակ. Բ. 26), ինչպէս կեանք չունի, որ մարդուն ալ կեանք տայ:

Հաւատոյ զօրութեան արդիւնք կը նկատուին, ամէն դժուարութեանց յաղթել, և ոչ մի արգելքին պատահարէ ընկճուիլ, և ոչ մի արկածէ տիրապէս և իսկապէս վնասուիլ։ Այս իմաստով ըսուած է, որ եթէ օձերէն խածուին՝ չեն վնասուիր, և եթէ թոյն խմեն՝ չեն մեռնիր։ Հրաշալիքներ կատարելու կարողութիւնն իսկ հաւատքի զօրութեան արդիւնք է, և ճշմարիտ և իսկապէս հաւատացեալներ պիտի կարենան մինչեւ իսկ դիւահարներ քշել և հիւանդներ առողջացնել և զանազան լեզուներ խօսիլ, առանց մարդկային միջոցներու։ Կանուխէն ալ ըսած էր Յիսուս, թէ մանանեայ հաղի չափ մանր հատիկ մը լերան չափ խոշոր զանգուած մըն ալ անբեկ չարժելու կարող է. (Մատթ. ժէ. 19)։

Յիսուս այդ յանձնարարութիւններէ ետքը կ'ելլակայնէ և կուսայ իր մշտական հովանաւորութեան և պաշտպանութեան խոստումը։ Աշակերտին դէմ հակառակութեանց և ատելութեան քարոզներուն դէմ հոգածանաց նախատեսութիւնը երբէք չնուազուց Յիսուս իրենները։ Հետեւարար անոնք քաջալերելու և անոնց վստահութիւն ազդելու համար, կ'ըսէ, որ եթէ անոնց աշքէն ալ հեռանայ, սակայն իրօք հեռացած պիտի չըլլայ, հոգիա միշտ ու յարաժամ անոնց հետ պիտի ըլլայ, անոնց օգնելու և անոնք պաշտպանելու պատրաստ։ Յիսուսի խոստումը միայն ներկայ առաքեալներուն համար չէ, այլ անոնցմէ ետքը եկողներուն համար ալ ինձ է խոստացած աշխոյժն, ինչ որ կը տարածուի դարուց ի դարս տեղ քրիստոնեայ եկեղեցւոյն վրայ։ Որովհետև Յիսուսի երկնային հովանաւորութիւնը երբէք պիտի չպակսի, ուրեմն եկեղեցին ալ երբէք պիտի չպակսի, և Յիսուսի հիմնած սուրբ և ուղղափառ և ընդհանրական եկեղեցին անսասան և հաստատուն պիտի չարունակէ մինչև աշխարհի վերջը, հետեւելով միշտ աւետարանի ուղղութեան, և գործադրելով ինչ որ Յիսուս աւետարանով պատուիրած է։

378. ԵԱՐՈՒԹԵԱՆ ՐԱՌԱՍՈՒՆ ՕՐԵՐԸ

Գործ. Ա. 3,

Յարութենէ ետքը քանի օր Յիսուսի երկրի վրայ մնացած ի-նելուն վրայօք, չորս աւետարաններէն բնաւ ճիշդ տեղեկութիւն պիտի չկարենայինք քաղել, եթէ Ղուկաս, իր երկրորդ գրու-թեամբ, որ առաքելոց գործերուն նուիրուած է, անցողակի յիշա-տակ մը ծոցած չձգեր այդ մասին: Այս կերպով միայն ճշդիւ գիտցած ենք, թէ Յիսուս չեզ ջրբաբանոց երեք եւ իր մեռելէն ետքը՝ յարութեան առաջ, և իր առաքեալներուն յանդիման կեցած ձեւն կենդանի բաւական միջոց մը, այնքան է յաւարտ փառաւոր, և այդ միջոցին հոգ տարաւ տակաւ երթալ նոցա, և պիտնք կրթել և պատրաստել և ուսուցանել իրենց պաշտօնին վերաբերեալ գործերուն և իրենց թարգելիք վարդապետութեան մասին, և ասել՝ ձան Աբտեղոնեան Ասորածոյ:

Մինչև հիմա պատմուած երեւումները չորս անգամ միայն տեղի ունեցան առաքելոց խումբին առջև, երկուքը Երուսաղէմի վեր-նատունին մէջ իրարմէ հօծնակ մը հետաորութեամբ, և երկուք ալ Գալիլիոյ մէջ, կախուտատուին ծովեզերքը և լեռը: Այդ վերջին երկու երեւումներուն օրերը ճշդուած չեն, բայց եթէ անոնց ալ հօծնակի մը միջոցը ունք, յարութենէն իբր քսան օր անցին գալած կ'ըլլանք, և քսան օր ետև կը մնայ, քառասուն օրերը լրացնելու, և այդ մասին վրայ ոչ տեղեկութիւն ունինք և ոչ պատմութիւն: Ինչ որ Ղուկաս աւետարանին վերջը և Գործք առաքելոցին սկիզբը կը յիշէ բոլորն ալ քառասուն օրերուն վերջին օրուան կը պատկանին, և բնաւ դատարկ միջոցը լեցնելու չեն օգներ:

Այդ միջոցը ուրիշ պիտի լրացնենք Ղուկասի ընդհանուր կեր-պով յիշած երեւումներով, թէ Յիսուս իրեններուն երեցաւ և խօ-սեցաւ, ուսոյց և հրահանգեց, և այդ միջոցին առաքեալներ Յի-սուսէն լսեցին բոլոր կարեւոր տեղեկութիւնները, որոնց բոլոր աւետարանի վարդապետութիւնները, առաջին բոլոր պէտք եղած

հրահանգները։ Անոնցմով առաջնորդուցան յետոյ իրենց առաքելական քարոզութեանց և չրչապտյութեանց մէջ, և անոնցմով կատարեցին քրիստոնէական վարդապետութեան աւանդը։ Բոլորն ալ բերանացի յանձնուցյաւ իրենց Յիսուսէն, և գրաւոր բան մը չմոռցուց Յիսուս իրեններուն իր կանոն։ Բոլոր նոր կտակարանը առաքինեալ յետոյ գրուեցյաւ առաքեալներէն, և այն ալ ոչ մէկ կանոնաւոր և արուեստաւոր և լիակատար ուրուագրութեան մը կազմելու դիտմամբ, այլ պարզապէս առթական պահանջին համեմատ պատահական գրուածներ գիրի առնելով։

Այդ երեսումներուն ոչ թիւը կրնանք ճշդել և ոչ անգամները, այլ պէտք է ընդունինք որ մեծ առաջին միջոցին մէջ յանգամառ եղան երեսումները, հետզհետէ աւելի յաճախակի տեղի ունենալու, այնպէս որ ոչ նուա պատահական երեսումներու, այլ սովորական կենցաղի յարաբերութիւն մը հաստատուց Յիսուս իրեններուն հետ, ինչպէս վերջին օրուան տեսակցութեան պարագաները կը ցուցնեն, և ինչպէս կատարել ուսուցման գործն ալ կը պահանջէր։ Իսկ տեղին մասին, ընդհանրապէս կարծելքն է, որ առաջին ուխտեցքն Յիսուս Գալիլիա վերադրուելով, չարունակ այն տեղ մնաց, մինչև վերջին միայնաբանքը, որ է յարութեան երեսնտասերորդ օրը, և անկէ ետքը Երուսաղէմ դարձաւ, միասին բերելով իրեն առաքեալներն ու գլխաւոր աշակերտները, Տրամային ու Իզաբերները։

Պօղոս առաքեալ ալ քանի մը երեսումներ կը յիշէ կարգաւ, թէ երեւեցաւ Կեփայի, ապա Երկոտասանից, ապա հինգ հարիւր եղբարց, ապա Յակոբայ, ապա առաքելոց ամենեցուն, նոյնպէս յետոյ իրեն (Ա. Կորնթ. ժե. 4—8)։ Այս երեսումներէն Կեփայի կամ Պետրոսինը արդէն պատմեցինք (§ 365), իսկ Երկոտասանից կամ եաւ եւս Մեսսիանից երեսումը պէտք է ըլլայ երկրորդ միայնաբանքի երեկոյին երեսումը (§ 372), ուր Երկոտասանք կոչումը ընդհանուր կերպով Երկոտասանից նշումը ըսելու տեղ գործածուած է։ Ինչպէս կը տեսնուի Պօղոս ամբողջական չարաչարութիւն մը չկազմեր, այլ քանի մը գլխաւորներ կը յիշէ կարգաւ, իրեն եղած երեսումին գալու համար. ուզելով ցուցնել, թէ այն ալ Յարուցեալ Յիսուսի երեսում մը եղած է, համբարձումէ առաջ կատարուածներուն նման։ Իսկ միւս երեսումը որ եղած է ա-եւլ է-ա +ա՝ պ՝ինգ-

հոբիւբ եղբօրց, յորոց կ'ըսէ Պօղոս, թողուտ կան ինձէ ցոյժ և ոմանք ընկենուն, հնար չէ Գալիլիայէ դուրս ուղղ մը դնել, վասն զի այնտեղ միայն հնար էր այսպիսի ժողովրդական բազմութիւն մը հաւաքել Յիսուսի շուրջը, այն ալ եղբօրց բազմութիւն, այսինքն հաւատացեալ անձանց բազմութիւն մը: Ղուկաս ըսած էր թէ Յիսուս քառասուն օրերուն մէջ երեւցաւ ի թողոմ ապուեսպս, ինչ որ հրաչալի և սքանչելի գործերու, կամ պարզապէս հրաշքներու վրայ սէաք է խմանալ, և Յիսուսի հրաչքները՝ քարոզութեանց առաջին օրերուն պէս, Յիսուսի շուրջը ժողովրդական բազմութիւն հաւաքելու պատճառ եղած են:

Յակոբ կոչուածը, որուն ալ երեւում մը եղած է, հարկաւ Տեառնեղբայրն է, վասն զի նա միայն է Պօղոսի ձանօթ Յակոբոսը (Գաղ. Ա.. 19), իսկ երեւումն ալ կրնանք հասանօքէն Գալիլիոյ մէջ կատարուած ընել, ուր գտնուած էին առաքեալները, և ուր հարկաւ գտնուած պիտի ըլլային Տեառնեղբայրներն ալ, եթէ պատիւի ծնին համար Երուսաղէմ գացած ըլլային ալ: Վերջապէս բոլոր առաքեալներուն երեւումը յարմարագոյն կերպով պէտք է նոյնացնել, վերջին օրուան երեւումին հետ, որ է նոյն ինքն համբարձման օրը:

Ահա բոլոր պատմական յիշատակները, զորս նոր կտակարանին գանազան տեղերէն հաւաքելով, կրնանք լրացնել Յիսուսի քառասուն օրերուն պատմութիւնը, թէպէտև տակաւին անոնց չատ թիւի ըլլալը յայտնի է: Մենք երբէք չենք պիտած, ամէնքն ինքնաշխութիւններով դատարկներ լրացնել:

379. ՎԵՐՋԻՆ ՕՐՈՒՆ ԱՌՏՈՒՆ

Ղուկ. ԻԴ. 44—49, Գործ. Ա.. 4—8

Գալիլիայէ դարձած էին ամէնքն ալ, Յիսուս և մայրը. առաքեալներ և աշակերտներ, Տեառնեղբայրներ և Իղաթերներ, և այդ համախումբ գալուստը առանց տեղեկութեան և առանց նպատակի չէր կրնար ըլլալ: Ինչպէս յարութենէն ետքը Յիսուս Գալիլիա գացած էր, որպէս զի աւետարանական քարոզութիւնը վերանորոգուի միեւնոյն տեղը ուր սկսած և կատարուած էր, նոյնպէս

ալ Գալիլիայէ Երուսաղէմ կը դառնար, որպէս զի իւր այս աշխարհէ վերջնապէս հեռանալը կատարուէր այն տեղ՝ ուր չարչարանաց և խաչելութեան, մահուան և յարութեան փրկագործ խորհուրդները կատարուած էին։ Ապրիլի 9'ին հաշուեցինք յարութիւնը, մայիս 18 օրը կը լինի յարութեան քառասուն օրերուն վերջինը և Յիսուսի երկինք համբառնալուն օրը։ Գոնէ նախընթաց օրէն, թէ ոչ քանի մը օր առաջ, պէտք է բոլոր խումբը Երուսաղէմ հասած ըսել, որովհետեւ նոյն առաւօտեան ճաշը՝ ընթրիքին վերնատունին մէջ կատարեցին։ Երբոր սեղանի վրայ էին, ե՞ւ հարցուցին ինք նոսա հոգի՞, Յիսուս սկսաւ նորէն իւր վերջին հրահանգները ու խրատները խօսիլ իրենցմէ, նման պարագաներու մէջ կրկնելով նման խօսքերը։ Այս անգամ ալ բաժանման խօսքեր կ'ընէր, բայց ոչ թէ չարչարանաց և խաչի և մահուան նախապատրաստութեամբ, այլ երկնից Արքայութեան և յաւիտենական կեանց նախաստեղծութեամբ։

Յիսուս քաղաքած մը կ'ընէ նորէն կանխաւ խօսածներուն և գլխաւորապէս իւր մահուան և փրկագործութեան խորհուրդներուն վրայ, և վրայ կը բերէ. «Ահա ատենք են այն կէտերը, որոնց վրայ. սեպ կը խօսէի ձեզի մինչ ես առաջ, և կը կրկնէի թէ պէտք է որ կատարուին ինչ որ Մովսէսի գիրքերուն, Դաւիթի սաղմոսներուն, և մարգարէական պատգամներուն մէջ իմ վրայ գրուած են։ Մեսիական մարգարէութիւնները ժողովուրդին կարծածին պէս, արտաքին իշխանութեան և փրկութեան և փառաւորութեան իմաստը չունին, այլ ընդհակառակն յայտնապէս կը յուցնեն թէ Մեսիա-Քրիստոսը պէտք էր չարչարուէր, սպանուէր և երրորդ օրը յարութիւն առնէր և վերակենդանանար։ Եւ անկէ ետքը անոր անունով աւետարանը սկսէր քարոզուիլ և տարածուիլ, և մեղաւորները ապաշխարութեան հրաւիրուէին, և մեղքերու թողութիւն պատրաստուէր։ Այս մեծ արդիւնքը Երուսաղէմէն պիտի սկսէր, ուր փրկական անօրինութիւններ կատարուեցան, և հետեւաբար պիտի տարածուէր բոլոր հեթանոս ազգերու մէջ մինչեւ աշխարհիս ամէնէն հեռու կողմերը։ Այդ դուք էք, որ այս քարոզութիւնը պիտի կատարէք. որովհետեւ ամէն անօրինական գործողութեանց ականատես վկաներն եղաք, և վերջէն ալ իմ յարութեան համոզուած վկաներն հանդիսացաք։ Ուստի ձեզի կը յանձնեմ Աւետարանը քարոզելու եւ տարածելու, հաւատքը սորվեցնելու և հա-

ատաղձակաները հավաքելու իշխանութիւնը։ Ինչպէս որ երկնաւոր Հայրն ինծի առած էր, ես ալ ձեզի կու տամ, որովհետեւ ինծի յանձնուած առաքելութիւնը աւարտելով ես երկնաւոր Հօրս կը դառնամ, և ձեզի կը մնայ սկսուած գործը շարունակել և յառաջացընել։ Բայց քանի մը օր ես այս տեղ Երուսաղէմի մէջ սպասեցէ՛ք, և գործի մի՛ սկսիք, մինչեւ որ ձեզի խոստացած երկնային աւետիս, Մխիթարիչ Հոգին, ձեզի գրկեմ, և այս կերպով երկնային նոր զօրութիւն մը առնէք եւ հոգեկան արիութիւն ու ոգեւորութիւն առանալով, աներկիւղ եւ համարձակ ապագային նետուելիք։ Իմ գրկելիք Հոգին կերպով մը ձեզ պիտի սրբէ, զօրացնէ և ժրացնէ, ինչպէս որ երբեմն Յորդանանի ջուրով մկրտուող Յովհաննէսի հետեւողները, վրանին վերանորոգութիւն մը կը զգային, և համարձակութիւն կը առանային։ Հարկաւ դուք ալ պիտի յիշէք, որ Յովհաննէս մկրտուած էիք, միայն թէ Յովհաննէսինը պարզ ջուրի ապղեցութիւն մըն էր մարմինին վրայ, ձերինը իմացական մկրտութիւն մը պիտի ըլլայ հոգիին վրայ»։

Այս խօսքերը լսած աւուն Յիսուս յառուկ կերպով աւաքեալներուն վրայ ալ կը ներգործէր, որպէս զի մեսիական խորհուրդին նեղքինը թաւնանցնին, և մարգարէութիւնները լաւ իմանան. ԵՔԱՅ ՂԵՓԱ ՆՈՅԱ, ԽՄԱՆԱԼ ՊԵՏԲՈՍ։ Իսկ առաքեալներ տակաւին Յիսուսի վերարձնին և յաղթական երկրորդ գալստեան գաղափարով և յուսով ոգեորուած, հետաքրքրութեամբ սկսան հարցնել. «Ե՞րբ պիտի ըլլայ քու գալուստդ, կրնա՞նք արդեօք սպասել որ մօտ ժամանակի մէջ գաս՝ Իսրայէլի արքայութիւնը վերանորոգել, և երկնից Արքայութեան յաղթութեան լուրը կատարել»։ Յիսուս հարկ չսեպեր անոնց հետաքրքրութիւնը գոհացնել, և ոչ ալ աստն և օր ցուցնել։ Ուրիշ անգամ պարզապէս ըսած էր, թէ երկնաւոր Հօրմէ զատ մէկ մը, նոյն իսկ Որդին Մարդոյ չգիտեր այդ օրը (Մատթ. ԻԴ. 36)։ Բայց այս անգամ յանդիմանողական չեչտով մը կ'ըսէ. «Երկնաւոր Հօր, իր բացարձակ կամքով և ամենակալ իշխանութեամբ ընելիք բաները պրպտել, ձեզի չպատկանիր, հետաքրքրութիւննիդ աւելորդ և անտեղի է. ձեզի բաւական ըլլայ գիտնալ որ ի մօտոյ ներքին զօրութիւն մը պիտի առնաք Մխիթարիչ Հոգւոյն ձեր վրայ իջնելուելը, և այդ զօրութեամբ քաջալերուած իմ Աւետարանիս քարոզները պիտի ըլլաք, Երուսաղէմէ սկսելով բոլոր Հրէաստանի

և Գալիլիոյ և Սամարիոյ մէջ, և բոլոր հեթանոս երկիրներու մէջ ալ մինչեւ աշխարհի ամենահեռաւոր ծայրը։»

Յիսուս խօսքը վերջացուց, առաքեալներ այլ ևս կրկնել չհամարձակեցան, սեղանը վերջացաւ, վերջին խրատներն ու յանձնարարութիւնները ալ աւարտեցան, կերպով մը երկրորդ և վճռական կտակ մըն էր Յիսուսէն իր առաքեալներուն խօսուած։

380. ՅԻՍՈՒՍԻ ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄԸ

Մարկ. ԺԲ. 19, Ղուկ. ԻԴ. 50—51, Գործ. Ա. 9—11

*Ամէն ինչ լրացած էր, և Յիսուսի ալ երկրէ երկինք դառնալուն ատենը հասած էր. և այդ հրաշալի եղելութիւնն ալ պէտք էր կատարուէր նոյն այն տեղը, ուր վիրկագործ չարչարանաց և մահուան գործերը կատարուեցան: Այն տեղեր որ սարսափելի եղելութիւններու տեսել էին, ուրախական եղելութեանց ալ վկայ պէտք էր ըլլային: Յիսուսի մէկ ակնարկին վրայ Մեսսիանները ուրախ ելան, և Յիսուսը չրջապատելով սկսան ճանապայ ելնել: Յիսուս կ'երեւէր իրենց աչօք լացօք, Յիսուս քաղաքին մէջէն կ'անցնէր, այլ ամբոխը գայն չէր տեսներ, առաքեալներուն անցնիլը կը դիտէր: Վերնատունէն մինչև Կեդրոնի ձորակը միեւնոյն ճանապան կտրեցին, որ վերջին գիշերը մահահանգոյն թախծութեան մէջ ըրած էին. անցան Գեթսեմանիէն ուր չարչարանաց սկիզբն էր տրուած, բայց կանգ չառին. բարձրացան հետզհետէ դէպի վեր, և Բեթանիայի ճանապան բռնեցին, բայց Բեթանիա գիւղը չհասան, այլ Ձիթենեաց գագաթը հասնելով կանգ առին: Յիսուս վերջին անգամ մը հրաժեշտի ողջոյնը տուաւ իրեններուն, համառօտ խօսքեր ըրաւ նոց, վերջին բաժնները ամփոփելով, որպէս զի երուսաղէմէ չհեռանան և չցրուին, այլ ամփոփ սպասեն իրենց սովորական օծարանը, և գործէ չսկսին երկնային զօրութեան Հոգին չեկած իրենց վրայ: Հարկաւ մէկմէկ քաղցր համբոյր մըն ալ տուաւ իւր սիրելիներուն, զորս Եղբայրնե՛ր կոչելու պատուոյն արժանացուցեր էր (Մատթ. ԻԸ. 10), ձեռքը բարձրացուց, դէպ երկինք տարա-

ձեց, և օրհնութեան մաղմանք մը կարդաց անոնց վրայ, և այս դիրքին մէջ ոտուընները սկսան գետնէն կտրուիլ, և մարմինը սկսաւ դէպի վեր բարձրանալ։

Առաքեալներ հետաքրքիր աչուըներով դիտեցին անոր համբառնալը, և որչափ Յիսուս դէպի վեր կ'ելլար, նոյնչափ առաքեալներ աչուընին կը վերցնէին դէպի վեր, և գլուխնին թիկանց վրայ ծռած՝ կը դիտէին ու կը դիտէին, և աչուընին ուրիշ կողմ դարձնել չէին համարձակիր։ Յիսուսի երեսոյթը տակաւ ու տակաւ սկսաւ նուազիլ և անհետանալ, թէպէտ անոնք վերանալուն ուղղութեան հետեւելով՝ կը կարծէին տեսնալ։ Յիսուս ամպերուն բարձրութեան հասած էր, ամպերուն գիծն ալ անցաւ, անտեսանելի եղաւ, Ահդն կոլա- ընա յոլոց նոցա։ Բայց առաքեալներ դեռ աչուընին հա չեն դարձներ, պակուցեալ և գրեթէ թմրեալ դէպի ամպեր կը նային, յուսալով թերեւս, որ ամպերուն ճեղքերէն նորէն տեսնեն։

Եւ ահա դիմացէն իրենց աչքին կ'երեւան ոբ- Եղիս, բոլորովին ճերմակ հագուած և երկնային չնորհք մը երեսնուն վրայ. որ ձայն տալով կ'ամփոփեցնեն Մեսսեանները. «Գալիլեացիներ, կ'ըսեն անոնց, ինչ ապշած դէպ երկինք կը նայիք. Յիսուս վարդապետը, գնայ, մեկնեցաւ, երկինք եղաւ, և այնտեղ կը մնայ. հիմակ այլեւս յոյս մի' ունենաք տեսնալու, մինչև որ սահմանեալ ժամանակը հասնի, և նորէն երկինքէն երկիր իջնէ, ինչ կերպով որ տեսաք այժմ անոր երկիր երկինք վերանալը»։ Հրեշտակներ էին այս երկնային պատուիրանները, զոր Յիսուս յղած էր իրեններուն անպատուել ակնկալութիւնը վերջացնելու, և անոնց անվերջ դէպ երկինք պչուցեալ նայելու յոգնութիւնն դադրեցնելու համար։ Իսկ ինքն Յիսուս այլեւս երկրի վրայ չէր, այլ Երկնաւոր Հօր քովը, Երկնից Արքայութեան օթարանն էր դարձած, և հոն բազմած աստուածային աթոռոյն աջակողմը. Նոցա ընդ ոչնչ Հօր։ Նա լրացուց իրեն յանձնուած առաքելութիւնը, Նա կատարեց քարոզութեանց և հրաշագործութեանց պաշտօնը, Նա կրեց վիրապարծ չարչարանքներն ու խաչը, յաղթեց մահու հրաշափառ յարութեամբ, տարաւ դժոխոց վրայ իմանալի յաղթութիւնը, և պէտք էր որ վերջէն յաղթական փառքը վայելէր յերկինս։

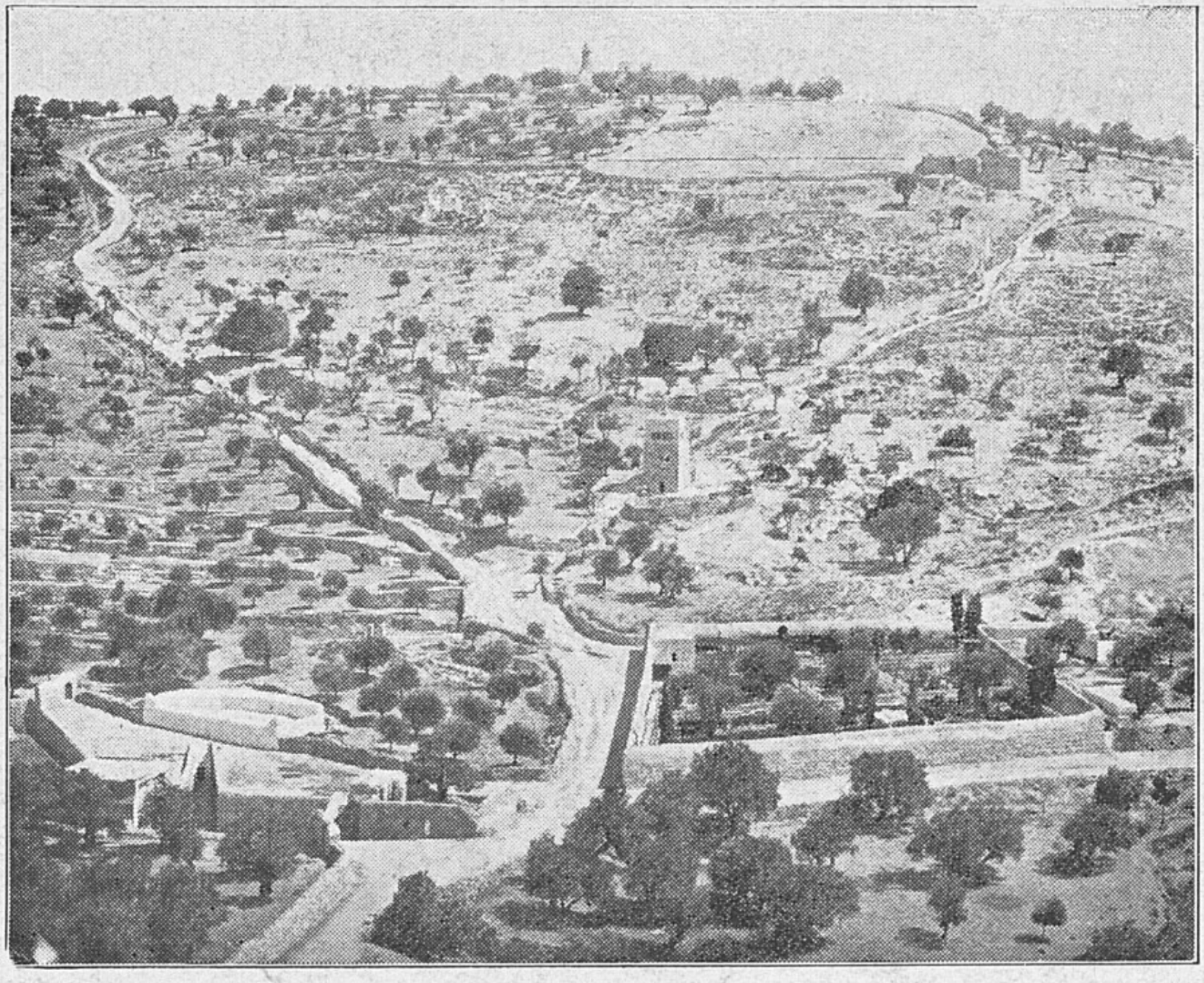
381. ԱՌԱՔԵԱԼՆԵՐ ՎԵՐՆԱՏՈՒՆ ԿԸ ԳԱՂՆԱՆ

Ղուկ. ԻԴ, 52, Գործ. Ա. 12—13

Երկնային պատուիրակներ իրենց ազդարարութիւնը կատարելով անթերեւմտօրէն, և առաքեալներ այլեւս միտքով ու սրտով բաւական լուսաւորուած, համոզուելով թէ այլեւս Յիսուսը վրնասուելու և Յիսուսին չտրկը գործելու առնը անցած է. նա այլեւս տեսանելի աչօք իրենց հետ չէ, մէկէն իմանալի աչօք միշտ մէկտեղ պիտի ըլլայ: Ոչ եւս Յիսուսը իրենցմէ դուրս իրենց չտրկը պիտի վնտռեն, այլ իրենց սրտին մէջ պիտի գտնեն անոր ազդեցութիւնը. այնտեղ պիտի վնտռեն Յիսուսը, և իրենց ներսէն բղխած զօրութեամբ պիտի գործեն, պիտի քարոզեն, պիտի աւետարանեն: Ուրիշ բան չէր մնար իրենց, բայց եթէ անգամ մըն ալ բարձրացնել աչուընին այն ուղղութեամբ, որով Յիսուս վերացաւ, աստուածային կամաց առջեւ երկրպագութեամբ խոնարհիլ, և դառնալ իրենց օմարանը ընելիքնին կարգադրելու. Ե՞ռ ուրիշ ըրելիքնին կրնային ըլլալ, քօջեն:

Գարձողներ Մետաոանները էին զոր անունով կը յիշէ Ղուկաս, Առաքելոց Գործերուն պատմութեան սկիզբը: Որովհետեւ անոնց գործերը պիտի պատմէր, պէտք էր ով ըլլալնին ալ կանխաւ նշանակէր: Մենք արդէն անոնց անուններն յիշած և ով ըլլալնին բացատրած ենք (§ 58), և անուններուն տարբերութենէն մասին կարեւոր դիտողութիւններն ալ տուած, Ղուկասին այստեղ գրած ցուցակն ալ բաղդատութեան մտնելով, որով նոր դիտողութեան տեղի չմնար: Բուսական լինի ուրեմն անոնց անուններն յիշատակել մեզի դիտք և աւետարար գործածուած կերպով, որք են, Սիմոն Պետրոս, Յակոբոս Զեբեդեան, Յովհաննէս Զեբեդեան, Անդրէաս Յովհաննան, Փիլիպպոս Բեթսայիդացի, Թովմաս Երկուորնակ, Բարթողիմէոս Նաթանայէլ, Մատթէոս Ղեւի, Յակոբոս Ալփեան, Շմաւոն Նախանձայոյզ և Յուդա Թադէոս:

Առաքեալներ Ձիթենեաց լեռնէն ետ կը գան Գեթսեմանիի և կը դրունի ճանապարհ և կը հանին քաղաք: Հաւթարձման տեղւոյն

34. Չիբեճեաց Լեռ

դիրքը ճշդելով Դուկաս կ'ըսէ, թէ երկու կէտերուն տեսանելիութեան էր ըստ չափոյ ճանապարհի, այսինքն օրինական հանգիստի չաբաթ օր մը քալելու ներեալ չափով: Դուկասու խօսքը միայն չափ ցուցնելու համար է, ըլլ օրը հինգշաբթի էր: Շաբաթի ներեալ չափը ութը տասարէգ կը համրուէր, և տասարէգն ալ 185 գաղղիական մեթր կը հաշուուի, որով չաբաթու ճանապարհը կը լինի հին հռոմէական մղոն մը կամ 1480 մեթր: Այդ չափը, և դարձեալ յանուանէ ճանչնալ ընդհանուր բացատրութիւնը, զոր Դուկաս կը յիշէ Գործոց մէջ, կը բացատրեն աւետարանի մէջ գործածուած՝ եկած գնաց ինչ է ըլլիանէ խօսքը, և կը ցուցնեն թէ Յիսուս ինքնին ճանապարհ բռնեց, բայց ինքնիւրա չհասաւ, որ չատ աւելի հեռու է երուսաղէմէ, և որ Զիմենեաց լերան մէտ կողմն է լեռը ելլելու նային ճամբը, և թէ Զիմենեայ լերան գագաթէն տեղի ունենալ Յիսուսի համբարձումը, ինչպէս որ հաստատուն և տեղական աւանդութիւնն ալ պահած է:

Երուսաղէմ հասնելով չիտակ ելլեն է ընթացողն, Յիսուսէ վերջին ընթրիքին վերնատունը, որ այնուհետեւ Յիսուսի առաքեալներուն կերբանը և սովորական օթևանին եղած էր, ոտ վանդ ինկ էին: Այն բարեսէր անձը, որ հաճած էր պատկան ընթրիքի համար իւր տարեպտակ վերնատունը Յիսուսին տրամադրելի ընել (§ 258), Յիսուսի համակիրներէն էր հարկաւ, որ վերոհաս արկածներուն պատճառով պէտք սկսից ձեռքէն եկած պաշտպանութիւնն ընել Յիսուսի երկուցեալ և պակուցեալ աշակերտներուն, անոնք իւր տունին մէջ պահել, որով արժանացաւ քանի մը անգամներ յայտուցեալ Յիսուսն ալ իր տարկին ներքեւ ընդունիլ, և անկէ ետքը իւր նախագործեալ տունը մնայնականէս Յիսուսի աշակերտութեան գումարումներուն և անոնց բնակութեան յատկացնել: Այսպէս կարմակրպուեցաւ Երուսաղէմի առաջին քրիստոնէական եկեղեցին կամ ժողովարանը, կամ ինչպէս սովոր եմք կոչել Աչխարհամատուռը:

382. ՀԱՄԲԱՐՁՄԱՆ ՏԱՍՆ ՕՐԵՐԷ

Դուկ. ԻԴ. 53, Գործ. Ա. 14

Աւետարանիչներէն Դուկաս, որ ամէնէն հեռու կը մղէ իւր պատմութիւնը, աւետարանը կը վախէ յիշելով Յիսուսի համբար-

ձուկը, իսկ միւսներ և ոչ զայն կը յիշեն, եթէ չնկատեն՛ք Մարկոսի յատկութեան հաստատը: Մեզի ալ կը մնար նոյն չափին մէջ պահել մեր Համառօտութիւնը, և այս տեղ վերջացնել և փակել մեր աշխատութիւնն ալ, սակայն յարմարագոյն սեպեցինք անօրինական խորհրդոց չրջանը հասցնել մինչեւ իրենց լրումը, որ է Սուրբ Հոգւոյն գալուստը, և այնպէս փակել աւետարանական պատմութիւնը:

Հոգւոյն Սրբոյ գալուստը տեղի ունեցաւ զատիկի պենտեկոստէին կամ յիսնակին լրանալուն, մինչ համբարձումը տեղի ունեցած էր յարութենէն քառասուն օր ետքը, որով համբարձումին և հոգեգալուստին մէջ տասն օրերու տարբերութիւն մը կը մնայ: Այդ միջոցն էր, զոր Յիսուս հրամայած էր ակնկալութեամբ անցընել, ինքզինքին պատրաստել երկնային զօրութիւնն ընդունելու, և անկէ առաջ գործի չձեռնարկել: Հետեւաբար առաքեալներուն ուրիշ բան չէր մնար, բայց եթէ աղօթական ապաշխարութեան օրեր անցընել, առանց ուրիշ որեէ արտաքին գործի միտքնին ցրուելու կամ յոգնեցնելու: Էին հաւատացեալ ժողովս կ'ըսէ Ղուկաս Գործոց մէջ, իսկ աւետարանին մէջ կ'ըսէ թէ էին հաւաքած ի տաճարին, գովէին և օրհնէին Աստուած: Աղօթական զբաղումները երկու մասերու կը բաժնուէին, մին հին օրինական ու կանոնական աղօթքներ որոնց համար բան սովորութեան տակառ կ'երթային, և միւսը՝ մանաւանդ և Յիսուսէ կարգադրուած աղօթքներ՝ զոր վերնատան մէջ կը կատարէին: Առաքեալներուն ընթացքը և օրինական կարգ ու սարքը, չէր կրնար մէկ վայրկեանէ միւսը յանկարծական ոստումով մը փոխուիլ, այլ փոքր առ փոքր տարբերութիւններով հինը պիտի նուաղէր և նորը պիտի աճէր: Ուստի անոնք զանց չէին կրնար ընել ոչ տաճարի պատուը, ոչ օրինական կարգերը, և ոչ Հին Ուխտին գործերը, այլ պիտի կատարէին զանոնք աչքի չզարնելու չափ: Իսկ միւս կողմէն պիտի սկսէին Յիսուսէ հրամայուած և քրիստոնէութեան նոր Ուխտին յատուկ կարգերը գործադրութեան մտցնել, և հետզհետէ անոնք ամէնուն ու տարածել: Այս պատճառով առաքելոց աղօթքները և հոգեւորական զբաղումները, տաճարին ու վերնատունին մէջ կը կատարուէին փոխանակաւ:

Աւետարանագիրն Ղուկաս տեղեկութիւն կու տայ և թէ այդ աղօթքներու մէջ միայն Մեսսիան առաքեալներ չէին, այլ իրենց հետ կային և կիներ և Տեառնեղբայրներ, և Յիսուսի

մայրը Մարիամ: Հարկաւ Յիսուսի հետեւողներու այդ խումբը վերջին անգամ Գալիլիայէ եկած էր Յիսուսի հետ, և սկսած էր քրիստոնէական եկեղեցւոյ նախասկիզբը նուիրագործել իրարու հետ համախմբութեամբ և միաբանութեամբ: Տիրամայր Մարիամ, որուն մասին աւետարանի քարոզութեանց տարիներուն չատ յիշատակներ չեռանք, աւելի ստէպ մեր աչքին կը ներկայանայ Յիսուսի վերջին ժամանակներու մէջ, և միշտ ականատես է Յիսուսի փրկագործ անօրինութեանց, խաչին և մահուան, յարութեան և համբարձման: Կիներ ըսուածներ Իզաբելներն են, անոնք ալ Յիսուսի երեսումներուն պատուած, և միշտ Յիսուսին ծառայելու և Յիսուսի խումբը սպրեցնելու ջանացած: Ասոնց գլխաւորներն են Մարիամ Մագդալենացի, Մարիամ Կղէոպասյ, Սողոմէ Զեբեդեայ, Յովհաննա Քուզայ, Շուշան, և ուրիշներ ալ, որ միշտ և այլ ևս նոսա ընդհանուր քարոզութեան ներքեւ կը պարունակուին, սակայն երեք աւետարաններ մէջ չեն յիշուիր: Մեկնիչներ և վկայագիրներ ինչպէս որ աւետարաններ մէջ յիշուած կիներ կը գտնեն, Պետրոսի զոքանչը, Սամարուհին, Նայինի այրին, Բանտարհին, Յայրոսի կինը, Կափառնաումի պաշնիկը, Տեռատես կինը, ամէնն ալ Իզաբելներուն խումբին մէջ կը դասեն, այն խորհրդածութեամբ, որ եթէ անոնց վերաբերեալ եղելութիւնները կը պատմուին, հարկաւ նշանաւոր անձնաւորութիւններ եղած ըլլալնուն համար է: Սակայն այդ դիտողութիւնը պարզ ենթադրութենէ անդին չանցնիր: Բեթանիացի Մարթա և Մարիամ քոյրերն ալ չատ Իզաբելներուն մէջ կը դրուին, սակայն Իզաբելներ բոլոր Գալիլիացի էին, ինչ որ Բեթանիացիները չեն, և դարձեալ Բեթանիացի քոյրեր հասուսաուն բնակութիւն ունէին, և Յիսուսի Երուսաղէմ եղած ժամանակը ղինքը կը հիւրասիրէին ու կը խնամէին, և միայն յարութենէ ետքը Գալիլեացի կիներուն խումբին հետ կրցած են գործել: Այս տեղ անգամ մըն ալ յիշենք, թէ աւետարանական յիշատակներուն համաձայն չէ, Մարիամ Մագդալենացին և Մարիամ Բեթանիացին և Կափառնաումի պաշնիկը միևնոյն անձ նկատել, թէպէտեւ Արեւմտեայք այդ կարծիքին հետեւին, այլ երեքը երեք տարբեր անձնաւորութիւններ են (§ 71):

Տեառնեղբայրներուն գալով, ասոնք արդէն ծանօթ են, Կղէոպասի և Մարիամի զաւակ՝ Յակոբ և Յովսէս և

Սիման և Յուդա: Աստոյ մասին ալ նորէն դիտել կու տանք թէ աւետարանին համաձայն չէ այդ առաւնեղբայրներէն Յակոբն ու Սիմոնը ու Յուդան, Յակոբ Ալփեայ, Սիմոն Նախանձայոյզ և Յուդա Թադէոս առաքեալներուն հետ նոյնացնել և Երկոտասանից խումբին խառնել: Երբոր Ղուկաս կը գրէ թէ Սոտա, այսինքն յանկանէ յանուանէ իշուած Մեսսիաններ, կ'ակնարկէին հանդիպելի եղբօրը Տեառնեղբայրներուն ընկերակցութեամբ, վճռական է Մեսսիաները Տեառնեղբայրներէն տարբեր ընդունիլ, և համանուններն իրարու հետ չշփոթել (§ 58):

383. ՄԱՏԹԻԱՅԻ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆԸ

Գործ. Ա. 15—26

Ակօթքի և առանձնութեան օրերուն մէջ, առաքեալներ սկսան իրենց ապագայ գործունէութեան վրայ մտածել, առաջ խրատներն և հրահանգները վերյուշել, վերջին եղելութիւնները միտք բերել, և տարակոյս մը մատրութիւններ ալ կազմել: Այդ խորհրդածութեանց մէջ յիշեցին թէ իրենք Յիսուսէ խորհրդաւոր թուով մը ընտրուած էին, որ կը պատասխաներ Իսրայէլի երկոտասան ցեղերուն, այնպէս ամէն թուահամարի և չափի հիմն եղող երկոտասանեակ թիւին: Բայց դժբախտաբար իրենցմէ մէկը այլեւս չկար, ապստամբութեան մորճութենէն յաղթուելով մահուան ենթարկուելով՝ անձնասպան եղած: Օր մը, որ այս խոսքերը կ'ըլլային, և ըստ աւանդութեան համբարձման ութօրէքին, կամ դիմացի հինգշաբթին, որ է մայիս 25, և հարիւր քսան հոգիներու համախմբութիւն մը ժողովուած էր վերնատան մէջ, Պետրոս առաջարկեց պակասութիւնը լրացնել, և Երկոտասանից խումբը ամբողջացնել, Յուդային տեղ ուրիշ մը իրենց ընկեր առնելով:

«Եղբայրներ, կ'ըսէ Պետրոս, ինչ որ Հոգին սուրբ կանուխէն գուշակեց, և Դաւիթին բերնով խօսեցաւ, անոնց ամէնն ալ պէտք է կատարուին ու լրանան: Այդ գիտէք որ մեր ընկերներէն, Իսկարիովատցի Յուդան, որ մեզի պէս առաքելութեան պաշտօնին բարձրացած էր և մեր երկոտասանեակ խորհրդաւոր թիւը կը լրացնէր, մասնիչ մը եղաւ և Յիսուսը ձերբակալելու եկողներուն

առաջնորդեց ու մեր վարդապետը իւր հակառակորդներուն ձեռքը յանձնեց: Այդ բանը Սաղմոսին մէջ գուշակուած էր, թէ Ո՛վ ոտքէ ջնջոց է, յածախեաց առնել ինձ խոքէոնէն (Սաղ. Ի. 10), որով այս առաջին մարգարէութիւնը կատարուեցաւ: Անկէ ետքը Յուդա իրեն մասնութեան վարձքովը յաւուկ արտ մը առացած եղաւ, որովհետեւ այն դրամով արտ մը գնուեցաւ, ուր տեղ ինքն ալ կախուած մեռած էր, և մարմինը ուռելով պայթած և աղիքները թափած էին, և արտն ալ Ակեղդամայ այսինքն է Գեօղարեան անուն առած է, և այս պատճառով անբնակ և անչէն տեղ մըն է մնացած: Այդ մասին ալ Սաղմոսին մէջ գուշակութիւնը կանխաւ եղած էր, Նղէոյ քնակոնէն նորա աւերակ, և չ՛ոք ոտ ՚ի նմա որ քնակէոյ է նմա (Սաղ. ԿՀ. 26): Այդ կը մնայ ուրեմն որ մարգարէութեանց կատարումը ամբողջացուի, և որովհետեւ գրուած է, թէ Զկոչէ նորա տոյե այլ (Սաղ. ՃՀ. 8), պէտք է մեր կրօնաւոր ընկերին տեղ ուրիշ մը նշանակել, որպէս զի անոր յանձնուած սեպհականութիւնը բոլին չմնայ: Իսկ ընտրելին համար անհրաժեշտ պայման կը նկատուի, որ Յիսուսի ամբողջ կեանքին և ամբողջ ըսածներուն ու ըրածներուն անձամբ գիտակ, տեսնող ու լսող եղած ըլլայ, Յիսուսին Յորդանանու մէջ Յովհաննէս Մկրտիչի ձեռքով մկրտուած օրէն, մինչև մահն ու յարութիւնը, և մինչեւ համբարձումը, ՚որպէս զի կարենայ մեզի հետ համահաւասար կերպով և կատարեալ հաւատքով Յիսուսին յարութեան համար վկայութիւն տալ»:

Ներկայ եղողներ միաձայնութեամբ Պետրոսի խորհուրդին հաւանեցան և առաջարկը ընդունեցան. և սկսան երկուասաններէն ետքը Յիսուսի աշակերտներուն յաւաջադէմներէն և եօթանասունհրեաներուն գլխաւորներէն յարմարագոյնները գտնել, և առաջարկութիւնները առաջարկել, մինչև որ վերջիվերջոյ երկու հատի վրայ կանգ առին, և այն երկուքին մէջէն արժանաւորագոյնը որոշելու աւեն, մին միւսին նախադասելու պատճառներ չի գտան, և երկուքն ալ հաւասարապէս արժանաւոր ընտրելիներ նկատուեցան: Այս երկուքն էին Յովսէփ Բարսաբա, մականուանեալ Յուստոս այսինքն է Արդար, և Մատաթիա: Երկուքին վրայ ալ նախընթաց տեղեկութիւններ կը պակսին, բայց Պետրոսի առաջարկած պայմաններուն բացարձակապէս համապատասխանելնին կը ցուցնէ, թէ Յիսուսին առաջին և անբաժան և հաւատարիմ աշակերտներ և ուրիշ աշակերտներուն նման՝ Գալիլիացիներ են եղած:

ընտելմներուն հաւասար ձայն առացած առեն, կամ որ նոյն է, իրենց արժանիքը համահաւասար նկատուած առեն, ընդհանուր սովորութիւն է որոշումը վիճակի թողուլ: Այսպէս որոշեց ընել հարիւրքսաններու ժողովն ալ: Միայն թէ պարագայ մը ասելի նչանակութիւն առաւ անոնց համար: Աստւածներ Յիսուսէ ընտրուած էին, պատճառ էր որ պակասն ալ Յիսուսի ընտրութեամբ լինէր: Յիսուս դեռ եւս ամէնուն աչքին առջեւ կենդանի էր, և երկինք մեկնած պահուն իրենց հետ և իրենց մէջ լինել, և իրենց գործերուն աւարտումն խոստացած էր: Այդ հաւատքամբ և այդ ըզգացմամբ մտածելին որ վիճակը կերպով մը իրենց միտքին կը յարմարի, երբոր Յիսուս ինքն հանէ և աւարտէ, ուստի համաձայնութեամբ մաղթանք մը ուղղելին Յիսուսին. «Դուն Տէր, կ'ընտանես, որ սիրտերու գաղտնիքներն ալ գիտես, և խորհրդանշելու անձին նեբքին գործերն ալ կը ճանչնաս, դուն ատենի լաւ գիտես թէ այս երկուքէն որը աւելի արժանաւոր է և աւելի արդիւնաւոր պիտի ըլլայ: Դուն յայտնէ այդ վիճակահանութիւնը, որպէս զի յարմարութիւնը կոչուի Երկոտասաններուն առաքելական խումբին մէջ մտնել, և ելլալ այն տեղը՝ զոր պարտ թողուց Իսկարիովտացին իրեն կրնաւոր ինքը պարտաւորով»: Աստր վրայ վիճակը նետեցին, և վիճակը եկաւ Մատթիայի, որ ընտրելութեան մէջ երկրորդ էր նչանակուած, բայց Տարկաւ նուազ արժանաւոր չէր, թէ ոչ վիճակի տեղի չէր մնար: Այս կերպով խնդիրը վախճացաւ, և այնուհետև Մատթիա Երկոտասաններու մէջ համրուեցաւ, զոր պէտք չէ չփոթել իր նմանանուն Մատթէոսի հետ: Այս չփոթութիւնը աւելի զգալի կը լինի ուրիչ լեզուներու մէջ, որոնք երկու անուններդ Մատթիաս ու Մատթէոս կը գրեն և կը հնչեն:

Այդ պատմութեան մէջ դիտելու կէտերէն առաջինն է, որ առաքեալներ բաւական քաջալերութիւն առացած են, պաշտօնապէս հաւաքուելու և գործելու, ինչպէսև յայտնապէս տաճարը յաճախելու առանց Հրէաներէն վախնալու: Մեռ կողմէն Հրէաներն ալ, և յատկապէս սինեդրիոնն ալ, Յիսուսի մահուան եղերական պարագաներէն ապրած, և Յիսուսի յարութեան ազդեցութիւնէն չատրած, իրենց հակառակութիւնները չափաւորած, և տեսակ մը նկրտողական, կամ լաւ եւս ապաստղական դիրք են կազմած Յիսուսի հետեւողներուն հանդէպ. նայելով թէ ինչ պիտի կարենայ ըլ-

ել Գալիլիացի ձկնորսներուն գլխաւորութեան ներքև միապած չարժումը։

Երկրորդ կէտն է հարիւրքսան անձանց համախմբութեան կազմութիւնը։ Եթէ բոլոր Յիսուսի աշակերտութիւնը հաշուենք, այսինքն Տէրտասերը և 11 առաքեալներ, 72 աշակերտներ, 4 սուսանեղբայրներ և իրր 12 իզաթեր կիներ, կ'ունենանք 100 անձերու խումբը, որուն վրայ պէտք կը լինի աւելցնել 20 անձ եւս Յիսուսի ծառայուկ աշակերտներէն, և նոյնիսկ ընտրեալ խումբերէն դուրս միապած հետեւողներէն։ Սմէն առթի մէջ այդ 120 անձանց համախմբութիւնը, որ յանուն Յիսուսի հաւաքուելով, Յիսուսի հետեւողութիւնը հրապարակաւ կը խոստովանի, և Յիսուսի անունով գործի կը ձեռնարկէ, կը կազմէ Քրիստոնեայ Եկեղեցւոյ անդրանիկ համայնքը, որ բնաւ բնութ հաղորդութիւն չունայ աշխարհի վրայ։

Վերջապէս իրր պարզ հետեւութեան համար կը յիշենք, թէ Պետրոսի առաջարկին մէջ յիշուած մարգարէութիւններէն առաջինը, որ Յիսուսի ընթրիքին առնչ ալ յիշուեցաւ։ Երկրորդը Սաղմոսին մէջ յոգնակի ձեւով է. Եղէցին բնակութիւն նոցա աւերակ, և ոչ է յոքն նոցա որ բնակէցէ (Սաղ. ԿԸ. 26), և երրորդն ալ մեր Թարգմանութեան մէջ գրուած է, Եւ զայցելութիւն նորա՝ զոյն ալ պոչէ. իսկ յոյն ու լատինն կը Թարգմանեն, Եւ զթեականութիւն նորա այլ ոչ առցէ (Սաղ. ՃԸ. 8)։ Պետրոս երկրորդը եզակիի վերածելով Յուդայի վրայ կը մանաւորէ, նոյնպէս անոր կը պատչաճեցնէ վերջինն ալ, զոր մեզաւորին և նեղգաւորին համար երգած է Դաւիթ։ Կանխատեսութեանց լրումը կրկին առումով կրնայ արդարանալ. մին մանաւոր գուշակութեան իրագէս կատարուելովը, և միւսը ընդհանուր գուշակութեան մը մանաւոր առիթին պատչաճելովը։ Պետրոսի յառաջ բերած վկայութեանց մէջ երկու տեսակներն ալ կը գտնենք։

384. ՀՈԳԻՈՅՆ ՍՐԲՈՅ ՊԱԼՈՒՍՏԸ

Գործ. Բ. 1—3

*Հոգւոյն Պալատեան մանրամասնութեանց չմտած պէտք կը լինի նախ օրը ճշդել, ժանաւանդ որ նորին զաւիկի օրուան խնդիրը կը խառնուի անոր: Ի կատարել սուրբն պենտեկոստէից, կը գրէ Ղուկաս, և յունարէն Պենտեկոստէ Յիսունք կամ Յիսնեակ ըսել է, որ մեր մէջ Յինսունք ալ կ'ըսուի, և զաւիկէն յիսուն օր ետքը կատարուելիք մօն մըն էր: Տօնին գլխաւոր նչանակութիւնը Սինէականի օրինաց սուսչութիւնն էր, որ առաջին Զաւիկէն կամ Եգիպտոսէ ելնելնէն իրր յիսուն օր ետքը տուղի ունեցած էր. իսկ գլխաւոր արարողութիւնը նոր հունձքին երախայրիքը նուիրելու և ճաշակելու օրէնքն էր, որուն համար Հրէայք այն օրը Տօն Էրախայրեաց Գնյոց կը կոչէին: Օրէնքը կը հրամայէր, այն օր Աստուծոյ նուիրել նոր յորենի պաներ այնինքն նկանակներ, և գոհել եօթն որոջ և մէկ զուարակ նոտահաս հօտէն և երկու խոյեր: Հրամայուած էր որ այս նուէրն ու գոհը չըրած նոր ցորենը չուտուի. Ե- զահենոյն հո-էի ֆէրբեալ ի' ո-ոֆեցէ+ ֆինէ- յօքն յոբո-ծ հոպո-ցանէցէ+ պոպոբոֆո: Իսկ մօնին օրը հաչուելու եղանակն էր, զաւիկին երկրորդ օրէն սկսելով եօթը եօթնեակ համրել, և քառասուն և ինն օրերը լրացնելէն ետքը, յիսներորդ օրը մօն կատարել (Ղեւտ. ԻԳ. 15), որ է ըսել թէ Պենտեկոստէին օրը զաւիկի 51'րդ օրն էր, և զաւիկի երկրորդ օրուան հետ միևնոյն եօթնեկական օրը պիտի իյնար: Արդ մենք պաշտպանած լինելով թէ զաւիկը կամ նիսան 15 ուրբաթ օր էր, չաբաթէն սկսելով եօթը եօթնեակներ պիտի հաչուուէին, և եօթնեորդ ուրբաթին յա-

Չորեղ շաբաթ օրը Պենտեկոստէ եղած պիտի ըլլար Յիսուսի մահուան և յարութեան տարին։ Դուկաս ոչինչ կը պրէ թէ ինչ օր տեղի ունեցաւ Հոգւոյն գալուստը, և բնաւ փաստ մը և պատմութեանց ընթացքին չէջ նշան մը չկայ ըսելու, թէ շաբաթ օր չէր, այլ միայն տաղաւարաթի օր։ Որովհետև շատ հաւանական է, որ քրիստոնէութիւնը խորհրդով Հոգւոյն գալուստը միայն տաղաւարաթի օրուան հաւաձայնեցնելու, և Պենտեկոստէն ոչ թէ Հրէից զատիկէն այլ Յիսուսի յարութենէն ուզեց համրել։ Սակայն առանց այդ դիտողութեան ալ Դուկաս չըսեր, թէ եղելութիւնը Յաւուրն Պենտեկոստէ տեղի ունեցաւ, այլ ի կատարել աւուրն Պենտեկոստէի ըստ բնագրին, կամ ի կատարել աւուրն Պենտեկոստէից ըստ մեր թարգմանութեան, որ ըսել է Պենտեկոստէի ամենայն օրուան անցնելէն ետքը, և ճշդիւ Պենտեկոստէին շաբաթ օրուան յաջորդող միաշաբաթի օրը։ Ասոնի թէ Դուկասի խօսքը ճշդելով, թէ միաշաբաթի օրը պահելով, մեր պաշտպանած զատիկի օրուան հայեցը արդեօք մը չգար. և նիսանի 15'ը շաբաթ օրուան առնողներ և Յիսուսի վերջին ընթրիքին պատկան լինելը մերժողներ, իրենց կարծիքին նպաստաւոր փաստ մը չեն ունենար։ Իսկ միաշաբաթին այն տարին մայիս 28'ին ինկած կ'ըլլայ։ Կրնանք նաև դիտել տալ որ եթէ Հոգւոյն գալուստն նշանաւոր եղելութիւնը, Պենտեկոստէին առնուն ժամը երկրին տեղի ունեցած ըլլար, ոչ Յիսուսի հետեւողներուն խումբը վերնատան մէջ գտնուած կ'ըլլար, և ոչ բազմութիւն մը վերնատան մօտերը խմբուած կ'ըլլար, այլ ամէնքն ալ տաճարի արարողութենանց գտնուած կ'ըլլային։ Ասոնք շատ տեղի յարմարագոյն է Հոգւոյն գալուստը տեղին յաջորդող օրը տեղի ունեցած ըսել։

Վերնատան մէջ գտնուողներուն համար Դուկաս կ'ըսէ թէ էին ամենեքեան ինքեան և ինքեան, և որովհետև ոչ թիւ կու տայ, ոչ բացատրութիւն. սովորական կարծիքն է թէ պէտք է ամենեքեան բառը աւելի վերը յիշուած Անուանց ԺԲ-ից հոգիները ըլլան խումբին վրայ իմանալ, և այս ամէն բազմութեան վրայ հաւասարապէս Սուրբ Հոգւոյն շնորհաց լիչումը տարածել, քանի որ ամէնքն ալ հաւասարապէս, և ոչ երկոտասանքն միայն, պէտք ունէին հոգեւոր զօրանալ, միտքով լուսաւորուիլ։ և Աւետարանին համար աշխատիլ։

Հոգւոյն Սրբոյ գալստեան բուն իմաստը, աստուածային շնոր-

հայ աչակերտներուն վրայ ներքնապէս հետումն է, ներքին զօրութիւն մը որ անոնց հոգիին վրայ կ'ազդէ, միտքը կը լուսաւորէ, սիրտը կ'ուղղէ, կամքը կը զօրացնէ, վարանումը կը փարատէ, արիութիւն կը ներշնչէ, և ազդեցութիւն ընելու կարողութիւն կու տայ: Այդ էր որ առաքեալներուն պէտք էր, այդ էր զոր Յիսուս խոստացեր էր, և այդ էր որ յաւուրն և յայնմ կերպով նոյն օր պարգեւուեցաւ վերնատան մէջ եղողներուն: Շնորհք իմանալի էր, հոգեկան և ներքին, սակայն աստուածային յաղթութեան նշանակութիւնը պէտք էր տեսանելի և նիւթական և արտաքին կերպով ալ յայտնուէր ժողովուրդին, որ արտաքինով կ'ապրէր, և դպալի կերպով պէտք էր ներգործէր աշակերտաց, որոնց վրայ դեռ չատ ակնկալութիւն էր իմանալի դրութեան ազդեցութիւնը: Այդ է պատճառը որ Աստուածային ակնկալութեան տանն հրաշքներ և հրաշալիքներ յաճախ կը կատարուէին, և միեւնոյն պահուընէ հետեւանքն էր, որ Հոգւոյն զօրութեան և չնորհաց աշակերտներուն վրայ իջնել և հանդիսանալ արտաքին հրաշալիքներով յայտնուեցաւ: Երեք պարագաներ կը կան որ արտաքին պատմիչը. 1. Հնչեց յերկնից եկեալ նըման սաստիկ հողմոյ, 2. Բաժանեալ լեզուք երեւեցան ի հրոյ, 3. Սկսան խօսիլ յայլ լեզուս:

Առաջին հրաշալի նշանը վերջերուն հանուած հնչիւնութիւն նման ձայն մըն է, որ ընդհանուր և տարածեալ չէ, որովհետեւ միայն Երից ժամուն տունն յորում նստէին, այսինքն է աստիճից և հետեւողաց սովորական կեդրոնը դարձած վերնատունը: Հրաշալիքին յայտարար նշան՝ այդ մանրամասնութիւն է, թէ ոչ օտարոտի բան մը պիտի չըլլար վերջերուն մը յուզումը. թէպէտ անսովոր ըլլայ մարդ տանն վերջին օրերը վերջերուն հանդիպիլ Պաղեստինի մէջ: Իսկ երկրորդ հրաշալիքը կը կազմեն վերջերուն բոցեր որք օդին մէջ կը թռչտին և նստկանեցէն իւրաքանչիւրին գլխուն վրայ մէկ մէկ հատ կը հանգչին: Հրեղէն լեզուս բացատրութիւնը պէտք չէ բնաբանութիւնը և սաթրինակ լոյսի կամ բոցի ձեւեր առնդենք՝ լեզուի նմանութիւն կազմելու համար, որովհետեւ ճրագի պզտիկ բոցերը արդէն լեզուի նմանութիւն ունին, և երեւցածները պզտիկ բոցիկներ են զոր պատմիչը լեզուներու նմանութեամբ կը նկարագրէ, և ոչ իսկ անոնց մեծութեան վրայ բան մը կ'ըսէ, որով շատ մանր բոցիկներ ալ նկատելու սպզելք չենք ունենար:

Այդ երկու նշաններն ալ նիւթական բնութեան և օդային

երեւոյթներու կը վերաբերին, և ազատամիտ մեկնիչներ կ'ուզեն օդին մէջ յանկարծական լուսերէն կէտերու և փոթորիկի մը դիպուածով մեկնել եղելութիւնը: Սակայն անոնց նպատակն է ամէն հրաշք և հրաշալիք մերժել, ինչ որ մեր դրութեան մաս չկազմեր: Մենք հաւատացեալ ժողովուրդի համար կը գրենք, և քրիստոնէական հաւատքին և յայտնեալ կրօնքին հիմերը քննադատելու նպատակ չունինք, որով հրաշքներն ու հրաշալիքները բնական երեւոյթներու վերածելու պէտք չենք զգար, և ինչպէս աւետարանական պատմութեան հրաշքները. նոյնպէս Պենտեկոստէի հրաշալի երեւոյթներն ալ, իբր գերբնական զօրութեան բացատրիչ նշանակութիւններ ընդունիլ չենք տարակուսիր:

Նիւթական երեւոյթներուն քով ունինք առաքելոյ և աշակերտաց վրայ ներգործած իմանալի զօրութիւնը, որ Հրէից վախէն ծածուկ պահուըտողները յանկարծ համարձակ և աննկուն քարոզիչներ կը դարձնէ. Յիսուսին հետեւող երեւնալով դժուարութենանց չքաղխելու համար վախկոտները, արիասիրտ նահատակներ կը կազմէ. Գալիլիոյ ձուկնորին անուս ձկնորսները աստուածոյայ վարդապետներու կը փոխէ. և այս կերպով աւետարանը Երուսաղէմէն սկսելով Հռոմ և ծայր երկիր կը տարածէ և կը հաստատէ: Հին Սուրբ Հայրեր կը դիտեն թէ Հոգւոյն գալստեան Պենտեկոստէի ծանին յարակցիլը խորհրդաւոր նշանակութիւն մը ունեցաւ. որովհետև հին ծոնը Սինէական օրինաց տուտւթեան և Հին Ուխտի հաստատման յիշատակն էր, նոյն ծոնն ալ Քրիստոնէական օրինաց տուտւթեան և Նոր Ուխտի հաստատման յիշատակն եղաւ: Եւ ինչպէս հին ծանին բնական երախայրիքները կ'ընծայուէին Աստուծոյ, նոր ծանին ալ բանական երախայրիքներ Աստուծոյ ընծայուեցան, Քրիստոնէական եկեղեցւոյ անդրանիկ քարոզիչները խօսեցան, և Քրիստոնէական եկեղեցւոյ անդրանիկ հաւատացեալները մկրտուեցան:

385. ԼԵԶՈՒԱՑ ԵՆՈՐՀԸ

Գործ. Բ. 4—13

Յատկապէս ուզեցինք զատել և առանձինն խօսիլ Հոգւոյն գալստեան ատեն տեղի ունեցած երրորդ հրաշալիքին վրայ, որ է

այլ և այլ լեզուներ խոսելու երեւոյթը, որովհետեւ թէ խակութեամբ կը տարբերի նախընթաց երկու հրաշալիքներէն՝ որ նիւթական բնութեան կը պատկանէին, և թէ չատ աւելի լանդիրներու տեղի տուած է եղելութեան դժուարակնճիռն լինելուն պատճառով: Մենք այս տող լեզուաց չնորհքին ընդհանուր քննութիւնն ու պարզաբանութիւնը պիտի չընենք, այլ Պենտեկոստէի օրուան հրաշքին առիթով մէջ պիտի մնանք, ինչպէս կը պահանջէ Համապատասխան նպատակը: Որովհետեւ պիտենք թէ լեզուաց չնորհքը ուրիշ առիթներով ալ տեղի ունեցաւ եկեղեցւոյ մէջ, սակայն այն անգամներուն մանրամասնութիւնները չեն հասապատասխաններ Պենտեկոստէի եղելութեան հանգամանքներուն, և չատ լաւ կըրնանք տարբերութիւններ ընդունիլ տարբեր եղելութեանց վրայ: Գիտենք եւս որ եկեղեցւոյ մէջ լեզուաց չնորհքը անտեղութեանց կամ զևղծմանց ալ տեղի կրցաւ տալ, որոց դէմ Պօղոս գրեց Կորնթացւոց թուղթին մէջ, բայց ապագային տեղի ունեցած զեղծումները պատճառ չեն նախնական և նշանաւորագոյն եղելութեան մը խակութիւնը մերժելու: Այդ դիտողութիւնները կարեւոր էին մեր գրելիք պարզաբանութիւններուն իմաստը ճշդելու համար:

Սրբազան պատմիչը կ'ըսէ որ հնչիւնի ձայներուն և հրեղէն լեզուներուն հրաշալի երեւոյթին հետ, ամենեւին, որոնք վերնատունի մէջ հաւաքուած էին; առաքեալներ և աշակերտներ և իւղաբերներ, լսեն Հոգւով Սրբով, նոր և երկնային չնորհք մը առացան, եռանդնին բորբոքեցաւ, իղձերնին արծարծեցաւ, սիրտերնին քաջալերուեցաւ, և սկսան խօսիլ յայլ լեզուս, իրենց գիտցած լեզուէն դուրս ու տարբեր լեզուով մը խօսիլ. ոչ թէ իւրաքանչիւրը իր ուզած լեզուն որոչելով և գործածելով, այլ ներքին ներշնչման ազդեցութեան ներքև խօսիլ այն լեզուով, որպէս և Հոգին պայծառել նոցա: Իսկ խօսածնին ոչ պատմութիւն էր և ոչ եղելութեանց բացատրութիւն, և ոչ իսկ նոր հաւատքին քարոզութիւնը, այլ միայն օրհնաբանութիւն և փառաբանութիւն ուղղել Աստուծոյ, պարգեւած չնորհներուն համեմատ գոհաբանութեան մաղթանքներ, որովհետեւ կը խօսէին ղՂեզուեն Աստուծոյ:

Հնչիւնը և բոցերը և լեզուախօսական հրաշալիքը լսուեցան ամէն կողմ, և ամէն կողմէ էին ժողով եղեալ հրեայք և խառնիճաղանջ վերնատունին չուրջը: Երուսաղէմ լեցուն էր միշտ, ոչ միայն Պա-

ղեսարնացի ճանապարհներով, այլ և աշխարհի ամէն կողմ սիրուած ու ցրուած Հրէայ գաղթականներով և հրեութեան եկերով, այսինքն հրէական կրօնքը ընդունողներով, որոնք չէին կրնար իրենց ծուսաղէմը մոռնալ, և շարունակաբար ուխտաւորներ և այցելուներ անպակաս էին, մանաւանդ գլխաւոր տօներու առիթներուն, Զատկին, Պենտեկոստէին և Տաղաւարահարացին: Նոյն օրն ալ Երուսաղէմ այդ բազմաթեւակ բազմութիւնը կար, և մանաւանդ ասոր անոր ըսելը, թէ «Բան մը կ'ըսեն որ չենք իմանար, լեզու մը կը խօսին որ չենք հասկնար», այն տեղ հաւաքեց գլխաւորաբար գաղթականութիւններէ եկած Հրէաները, և հրեութեան յարող հեթանոսները, որ եկէ կը կոչուէին: Սրբազան պատմիչը այդ գաղթականները յիշելու առթիւ զանազան երկիրներու անուններն կու տայ, ինչպէս են, Պարթեւք, Մարք, Ելամայիք, Միջագետք, Հրէաստան, Կամիրք, Պոնտոս, Ասիա, Փռիւգիա, Պամփիւլիա, Եգիպտոս, Լիբիա, Կիւրէնէ, Հռոմ, Կրետէ և Արաբիա. ընդամէնը տասնուվեց զանազան գաղթականութիւններէ եկողներ, և նոյնչափ տարբեր լեզու գիտցողներ:

Այս տեղ պզտիկ և միջանկեալ դիտողութիւն մը ընել նրչակուած աշխարհագրական անուններուն վրայ: Անոնց շարքին մէջ յայտնապէս սեղագրական կարգ մը կը տեսնուի, որ արեւելեան ամենատեղ Պարթեւաց աշխարհէն կու գայ դէպ յառաջ, և Մարաց ու Ելամացոց այսինքն Պարսից երկիրները յիշելէն ետքը, կը հասնի Միջագետք, և Հրէաստան մը յիշելով, Փոքր Ասիոյ երկիրներուն կ'անցնի, որք են Կամիրք կամ Կապադովկիա, Պոնտոս, Ասիա որ է Յոնիա, Փռիւգիա և Պամփիւլիա. այս մասն ալ աւարտելով կ'անցնի Եգիպտոս և անոր չրջակաները Լիբիա և Կիւրենէ, և ամենէն վերջը ծնացեալ ցրիւ աշխարհներ, Հռոմայեցւոց կողմերը՝ որ է Իտալիա, Կրետէ և Արաբիա: Այս շարքին մէջ ինչ որ աչքի կը զարնէ Միջագետքի և Կապադովկիոյ մէջտեղ Հրէաստանի յիշատակութիւնն է, որ ոչ այդ երկու երկիրներուն մէջ կը գըտնուի, և ոչ ալ հրէական գաղթականութեան կամ օտարականու քնակութեան երկիր կրնայ ըսուիլ: Միջագետքի և Կապադովկիոյ մէջ ինկող երկիրը Հայաստանն է, և Սիրիկեան եկեղեցւոյ նշանաւոր հայրերէն Տերտուղիանոս և Օգոստինոս, որք Սուրբ Գրոց ամենահին և Իտալեան կոչուած Թարգմանութիւնը գործածած են, այդ

հաստատած բացատրած առեններին, իրօք Հրէաստան անունին տեղ Հայաստան կը դնեն: Այդ ընթերցումը աչխարհագրական տեսակէտով կ'արդարացնէ սրբազան պատմիչին պահած կարգը, պատմական տեսակէտով Հայաստանի մէջ Հրէայ գաղթականութիւն գըտնուելուը կը հաստատուի, և եղելութեան պահանջմամբ օտար լեզու մը յիշուած կ'ըլլայ, մինչ առաքեալներուն Հրէաստանի լեզուն խօսիլը, ոչ հրաշալիք էր և ոչ զարմացում կրնար պատճառել: Այլ թէ ինչպէս բոլոր սովորական օրինականերու և թարգմանութեանց մէջ Հայաստան անունը Հրէաստան անունի կրցեր է փոխուիլ, մեր նպատակէն դուրս է բացատրելու աշխատիլ:

Պատմութեան կարգին դառնալով, այս ամէն գաղթականութիւններէ եղող անձեր, կը յիշատակուին իբր Հրեայ և Աւր Եբկիղաձ, որ երբ վերնատունի աշակերտներուն ոնկնդրութեան կը վազէին, ու լեզուն չեղաւ խօսիլ նոցա, այլայլմէ եղած և անակնկալ եղելութեան առջև չուարուած ապանդային և զարմանոյին, և իրարու դառնալով և միտք հարցափորձելով, երբոր կը տեսնէին թէ ամէն մի տեսակ խօսողին լսացող մը կայր, և բոլորովին անծանօթ լեզու մը խօսող չկայր, ասէին ընդ միմեան, «Չէ՞ որ ատոնք ամէնքը Գալիլեացիներ են, տիմար և անուս Հրէաներ, հապա ինչպէ՞ս կրնան խօսիլ այն օտար լեզուներով զուս մեզ տրված ենք ու դիտենք, այդ օտար երկիրներու մէջ ծնած և սորված ըլլալնուս համար: Ինչպէ՞ս կրնան ատոնք իրենց չգիտցած ու չսորված լեզուներով Աստուծոյ ուղղուած գեղեցիկ փառաբանութիւններ խօսիլ, ի՞նչ կերպով պէտք է մեկնել այդ տարօրինակ երեւոյթը»: Երբոր մէկ կողմէն երկիւղած գաղթականներ խօսուածները իմանալնուն համար ապշած ու չուարած էին, և եղելութիւնը բացատրել կը չփոթէին, անդիէն Երուսաղէմացի Հրէաներ, որ օտար լեզուներ չէին գիտեր, և խօսուածները չէին իմանար, և չիմանալնուն համար, աչակերտները՝ բերաննին եկածը դուրս տուող և անչան աղաղակ բարձրացնողներ կը սեպէին, ծաղրելով կը խնդային անոնց վրայ, թէ գինով-ուկ էին, և օբեհալ էին, խօսածնին չգիտցող գինուվներ են:

Հրաշալի եղելութեան պատմական կողմը պարզաբանելէ ետքը, անոր բացատրութեան և քննադատութեան մասին տեղի ունեցած խնդիրներէն և տեսութիւններէն գոնէ գլխաւորները, որչափ հնար է համառօտակի քաղենք:

1. Ըսողներ եղան թէ լեզուաց շնորհքը ոչ ենթակայական էր խօսողներուն վրայ, այլ առարկայական լսողներուն վրայ. հրաշքին էջը ոչ թէ աչակերտաց լեզուն էր որ տարբեր լեզուներ կը խօսէր, այլ ունկնդիրներուն ականջը, որ աշակերտաց իրենց լեզուով խօսածը, պարթեականներ իրենց պիտացած լեզուով կը հասկնային։— Եղելութեան հրաշալի ըլլալը չէր դադրեր եթէ այդպէս ալ իմանայինք, միայն թէ արբազան պատմիչին միտքէն հեռացած կ'ըլլանք, որ կ'ըսէ թէ անոնք խօսիլ սկսան եւ ոչ թէ ունկնդիրներ սկսան հասկնալ սկսան։ Մանաւանդ որ պէտք չէ ենթադրել թէ պարթեական Հրէաներ բոլորովին իրենց լեզուն մոռցած էին, այլ հարկաւ պարթեականութեան մէջ ալ իրենց մայրենի լեզուն պահած էին, եւ բնաւ տարի չկայր որ մայրենի լեզուով խօսածը օտար լեզուով իմանային։

2. Ըսողներ եղան թէ լեզուաց շնորհքը պէտք չէ երկնք տարբեր եւ օտար լեզուներ խօսելու վրայ մեկնել, որովհետեւ լեզուաց կամ լեզուի շնորհք ունեցած կրնայ ըսուիլ նա ալ, որ հարատար եւ առատ եւ արագ եւ պղտու եւ յուղիչ եւ հմուտ լեզուով կը խօսի, ունկնդիրները կը գրաւէ, եւ դիւրին ատատութեան մը կ'ապդէ։— Այս ալ հրաշալի եղելութիւն մը եղած կ'ըլլար, եթէ իրօք այս ըլլար Հոգւոյն պղեցութիւնը աշակերտաց վրայ, որ սկար զուպէտ Գալիլեացիները յանկարծ անհման հռետորներու վիճակէր։ Սակայն պատմական պարագաներ շատ հեռու են այս ենթադրութենէն, որովհետեւ գալիլական Հրէաներ ընդհանրապէս լեզուի տեսակէտով շատ հեռու չէին իրենց հայրենակիցներէն, որոնք Երուսաղէմ կը բնակէին, ոչ թէ միայն անոր համար որ խօսէին գրեթէ նոյն լեզուն, այլ նաեւ որովհետեւ գալիլական Հրէաներ ալ՝ ինչպէս Երուսաղէմացիներ, Երուսաղէմ կը յաճախէին։

3. Ի լեզուս խօսելու շնորհքը ոմանք ալ հիմնուելին աղաւաղելով, կ'ուզեն անընդհատ եւ անիմաստ ձայներ հանելու վերածել, լեզուին եկած ձայները դուրս տալ, մոլեգնածի պէս ձայներ հանել, եւ լեզուով խօսիլ նախադէպ եւ ոչ թէ լեզու մը խօսիլ։— Այդ բացատրութիւնը ոչ միայն անարգական է աշակերտաց՝ որ խօսեցան եւ Հոգւոյն Սրբոյ՝ որ պատճառ եղաւ խօսելու, այլ եւ չենք իմանար թէ ինչ հրաշալիք կրնայ ենթադրուիլ խեղդուխեղդ ձայնարձակութեանց մէջ։ Եթէ կային լեզու չգիտցող Հրէաներ, որ բան մը չիմանալնուն յայտ. լեզուաց խօսողները տեսնէին, այսինքն է քարոզելու կամ գինովցած կը կարծէին, բայց կային ալ օտար

լեզուներ գիտցողներ, որք անկեղծաբար կը վկայէին յԵրուսաղէմ եղեալ։

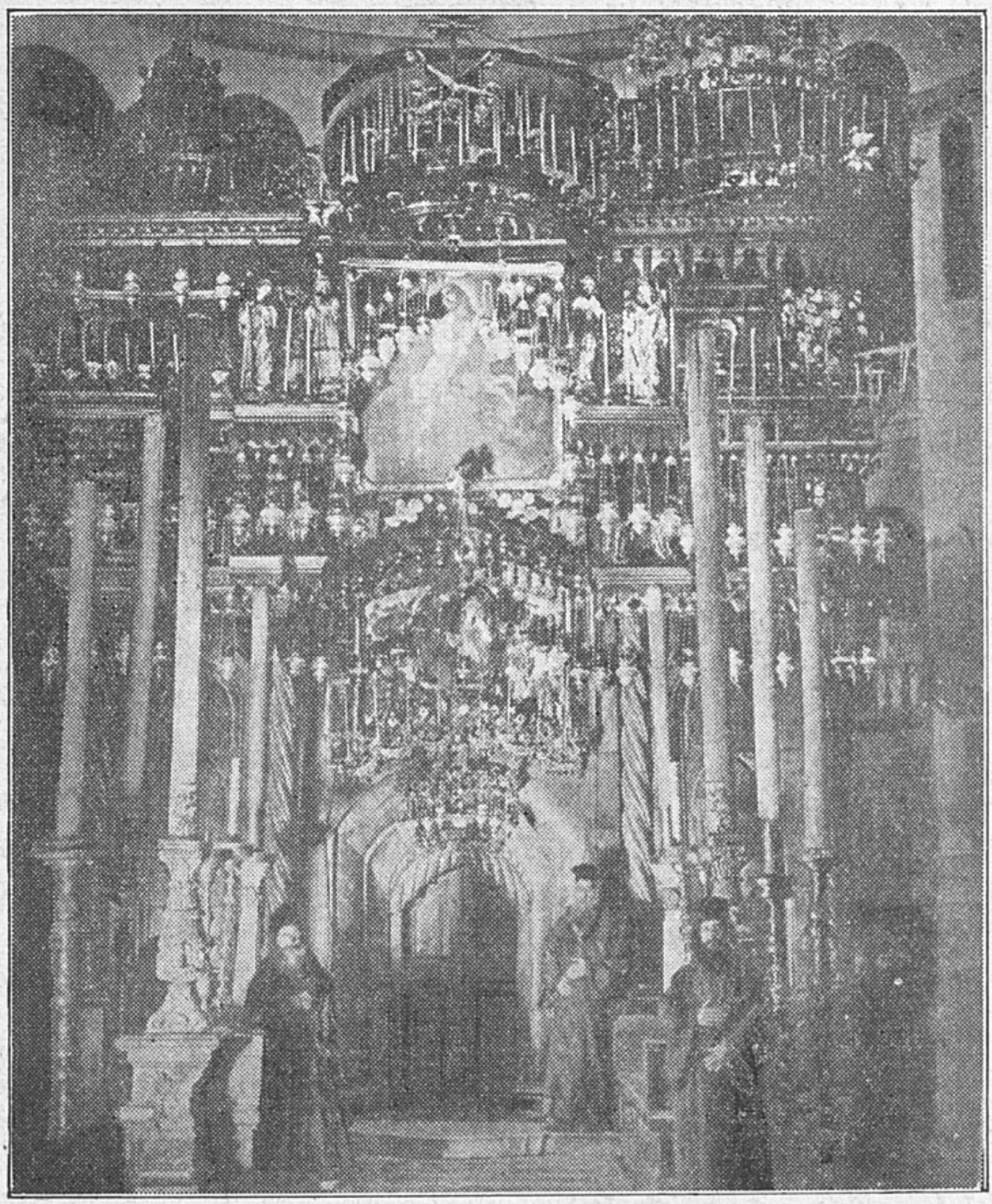
4. Ինդիր է թէ ինչ լեզուով կը խօսէր Իւրաքանչիւրը, որովհետև կարծիք է թէ Իւրաքանչիւրը ակաւ խօսել այն երկրին լեզուն, ուր որ քարոզելու պիտի երթար։ Ըստ այմ մեր Լամբրոնացին խօսքը մտանաւորելով կ'ըսէ, թէ Պետրոս լատիներէն կը խօսէր, Փիլիպպոս յունարէն, Յովհաննէս կիլիկերէն, Թովմաս եթովպերէն, Թադէոս հայերէն, Բարթողիմէոս մարերէն, ուրիշներն ալ հնդկերէն և պարթեւերէն։ — Սակայն ոչ մի նշան չունինք պնդելու թէ այսպիսի յատուկ Իւրաքանչիւրին մը եղած ըլլայ Իւրաքանչիւրին խօսած լեզուին և իր քարոզութեան երկրին մէջ, որովհետև չենք ալ կրնար ըսել թէ Տիրոջ տրուած սեպհական լեզուով քարոզեցին, մինչ երկնց հրեարէնը բաւական էր հրէայ գաղթականութեանց հետ խօսելու, և յունարէնն ալ միայեակ ազգութեանց հետ յարաբերութեան մտնելու։

5. Այլ պատճառով և ոչ իսկ կրնանք պնդել թէ Իւրաքանչիւր այսկերտ սեռագրաբար պահեց այն լեզուին Նմանութիւնը, զոր այդ օր խօսեցաւ։ Այն օրուան հրաշալիքը, բացատիկ երեւոյթ մըն էր, նման հնչիւնի ձայներուն և հրեղէն լեզուներուն, և ինչպէս հրեղէն լեզուն ոչ Նոյա֊ է֊բա֊նէ֊ է վերայ Նոցա, միայ անոնց գլխուն վերայ սեռանիլի և ոգալի չմնաց, նոյնպէս ալ պէտք չունինք ըսել թէ անդամ մը խօսած լեզուներն մինչև վերջը խօսեցան։

6. Միեւնոյն պատճառով չենք կրնար ըսել, թէ Իւրաքանչիւրը իւր ուղած լեզուով կերպաւ խօսիլ, ընտրութիւնն ինքն ընելով, և չնորհքը երկինքէն ընդունելով։ Սրբազան պատմիչը յստակ կերպով կը շեշտէ այդ պարագային երբոր կ'ըսէ, թէ կը խօսէին որպէս Հոգին պոյր բարբառել Նոցա։

7. Կը մնդրուի եւս թէ ինչ կը խօսէին։ Եթէ առջեւնիս եղած հատուածը ուսումնասիրենք, պիտի ըսենք թէ խօսածնին վարդապետութեան և քարոզութեան և քրիստոնէական հաւատքի բացատրութիւն չէր, այլ պարզապէս Աստուծոյ ուղղած օրհնութիւններ, որ այս է խօսիլ զՆեձամեձս Աստուծոյ, որ է զԱստուած մեծացուցանել և փառաբանել նորա կատարած հրաշալի գործերուն յիշատակութեամբ։

8. Այլեւայլ լեզուներ խօսողներ կ'իմանային արդեօք բած-

35. Յիսուսի Գերեզմանը

նին, գիտէ՞ն ինչ ըսածնին, կամ թէ կ'ըսէ՞ն ինչ կ'ուզէին: Այս ալ խնդիր եղած է մեկնիչներուն մէջ, և մեծագոյն մասը կը կարծէ թէ քանի որ հրաչալի երեւոյթի մը պնուելուն ունեցող հրաշքն մըն է, և ուրիչներուն ապատորութեան և ոչ թէ իմացողութեան ամմանուած միջոց մը, բնաւ անհրաժեշտ չէ խօսողին գիտակցութիւնը եւ կամակցութիւնը պահանջել, եւ թէ յայն կերպ խօսողը պարզապէս յանիշատակուածի եւ վերին ազդեցութեան ներքեւ գործողի դերը կը վարէ, եւ ոչ պատասխանատու գործողի մը վիճակը:

9. Վերջապէս անոնք որ լեզուաց չնորհքին նշանակութիւնը ուրանալով զայն պարզապէս խնդկատակ ցուցադրութեան կարգը կ'ուզեն իջեցնել, իրենց իբր վառ կը ծառայեցնեն Պօղոսի գրածները (Ա. Կորն. ԺԴ.), ուր լեզուաց չնորհքը անօգուտ ցուցնելու կ'աշխատի, իբր չիմացութենէն եւ գայթակղութենէն պատճառ, եւ այդ չնորհքին կիրառութենէն զգուշանալ կը հրամայէ: Հարկաւ այս տեղ Պօղոսի թուղթին մեկնութեամբ պիտի չզբաղինք: Բայց չենք իմանար, թէ ինչ վառ կրնայ քաղուիլ վերնառումն հրաշքին դէմ, եթէ յետ ժամանակաց այդ չնորհքը կեղծ ձեւակերպութեանց եւ անտեղի զեղծմանց առիթ ուսաւ Կորնթոսի մէջ, եւ առաքեալը պէտք ունաւ արմատական դարմանների դիմել տիրող զեղծումները խափան ընելու համար: Մինչ որեւէ սկզբունքին կամ գործին կամ չնորհքին զեղծումը, կրնայ առիթ տալ անոր խափանը, կամ թէ ոչնչացնել անոր ուղիղը ու ճշմարիտը: Ընդհակառակն ոչ մի բանի կեղծն ու զեղծը չկրնար տեղի ունենալ, եթէ անոր իսկն ու ճշմարիտը եղած չըլլայ: Այդ քանի մը գիտողութիւնները բաւական ըլլան, ոչ թէ լեզուաց չնորհքին մասին վարդապետելոց խօսած ըլլալու, այլ պարզապէս հոգեպատեան օրուան հրաչալի երեւոյթները հանգամանօրէն բացատրած ըլլալու համար:

ՅՁԶ. ՊԵՏՐՈՍԻ ԱՏԵՆԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Գործ. Բ. 14—36

Երուսաղեմացի և լեզու չգիտցող Հրէաներուն կողմէ աշակերտներուն երեսին նետուած նախատինքը, թէ գինովքեր են և բերան-

նին եկածը դուրս կու տան, ծանր նկաւ առաքեալներուն: Անոնք դիտցին, թէ նրբ մէկ կողմէն երկիւղած բազմութիւն մը Աստուծոյ հրաշալիքներուն վրայ կը զարմանայ ու կը սքանչանայ, միւս կողմէ լուր խուռն մը առաւօտուան գործերը ծաղրել կը յանդգնի, անոր համար ուզեցին պատշաճ բացատրութիւններ տալ, և այն նոր ու նորահնարաւոր զօրութեամբ և համարձակութեամբ, զոր Հոգւոյ Սրբոյ ներգործութեամբ արդ ևս առացած էին, առջեւ անցան և երկառատաններ խմբովին ամբոխին ներկայացան, և մէջերնէն Պետրոս, արդէն առջեւ նետուելու և համարձակ խօսելու վարժ, ամէնուն կողմէն սկսաւ ըսել. «Տեղացի Հրէաներ կամ դուրսէն եկողներ, ամենքիդ ալ որ Երուսաղէմ կը գանուիք, ըսելիքս մտիկ ըրէք և լաւ ուշադրութիւն դարձուցէք: Գործը ձեր գիտցածին պէս չէ, և այս բազմութիւնը՝ որ մեզի հետ է, գինովներու խումբ մը չէ, գի դեռ նոր առաւօտ եղած է, և ժամն ալ հազիւ երեք է, դեռ խմելու ատեն ալ չէ, որ գինովցած ըլլանք: Եթէ աւելի Գրոց պատգամները քննած ըլլայիք, և մարգարէութեանց կատարման ուշադրութիւն ընծայէիք, չէաւոլ պիտի իմանայիք որ Յոէլի մարգարէութիւնն է, որ այժմ կը կատարուի: Յոէլ ըսած էր. Ու՝ եղիցի յետ այսորիկ յա՜ւ՜ր յեղիցի, ասէ Աստուած. հեղից յոգւոյ իմմէ ի վերայ ամենայն մարմնոյ, և մարգարէասցին ո՜ւսդիք+ ձեր և դստերք+ ձեր, և երիտասարդք+ ձեր տեսիլս տեսցեն, և ծերք+ ձեր երազովք յերազեսցին. և ի վերայ ծառայից իմոց և ի վերայ աղախնաց իմոց յա՜ւ՜ր յայնոսիկ հեղից յոգւոյ իմմէ, և մարգարէասցեն, և տաց նշանս յերկինս ի վեր, և նշանս յերկիր ի խոնարհ, արիւն և հուր և մրրիկ ծխոյ. արեգակն դարձցի ի խաւար և լուսին յարիւն, մինչև եկեալ իցէ օր տեառն մեծ և երեւելի. և եղիցի ամենայն, որ կոչեսցէ զանուն Տեառն՝ կեցցէ (Յոէլ. բ. 28—31): Ահա այդ մարգարէութիւնն է, կը չարունակէ Պետրոս, որ այսօր կը կատարուի, Հոգին Աստուծոյ կ'իջնէ Իսրայէլի զաւակէն եղող այրերու և կիներու վրայ. Աստուծոյ ծառաներն ալ աղախիններն ալ՝ նոյն Հոգւոյն զօրութեամբ Աստուծոյ փառաբանութիւններ կը խօսին, և այնպիսի մեծ հրաշքներ կը կատարուին, իբրեւ թէ արեւ եւ լուսին խաւարէին, եւ հուր եւ արիւն մրրիկի պէս երկրի վրայ թափուէին: Պէտք է ուրեմն որ Աստուծոյ այդ նշանաւոր օրը հասած ըլլալը ճանչնաք, և ոչ որ ձեզմէ այդ ճշմարտութիւնը ճանչնայ ու Աստուծոյ գառնայ, այնպիսին յաւիտենական կեանքը առացած կ'ըլլայ»:

Պետրոսի առնչությանց այդ առաջին մասը օրուան հրաշքը բացատրելու և պաշտպանելու նպատակն ունի։ Յովէլէն յառաջ բերած վկայութիւնը բառ առ բառ նոյնն է, միայն յատուկ անունները Յովէլի բնագիրին մէջ չկան, և անոնք Պետրոսէ իրեն բացատրութիւն առնելյած կրնան ըլլալ, եթէ ուրիշ օրինակի մէջ չկային ալ։ Աստուծոյ ծառայներուն և աղախիններուն յիշատակութիւնը, վերնատունին մէջ Տիրամօր և Իւղաբերներուն ներկայութեան կ'ակնարկէ, իսկ բոլոր մարգարէական պատգամին ոյժը՝ Հոգւոյն սրբոյ իջնելը և վերնատունի աշակերտաց վրայ հանգչիլը կը նշանակէ։ Վերջին կտորին մէջ ալ յորդոր կը կարդացուի ներկայ Հրէաներուն, որպէս զի իրենցմէ ամէն մէկը ֆոքտասթէ ջանուան Տէառն, և Տեառն Յիսուսի վարդապետութեան հետեւի, և այնպէս կեցցէ։ Սնոնք որ լեզուաց շնորհքին ուղիղ բացատրութիւնն կ'ուզեն խուսափիլ, կը դիտեն թէ ոչ Յովէլ լեզուներու վրայ կը խօսի, և ոչ ալ Պետրոս լեզուներու վրայ կը մեկնէ, այլ լոկ ֆոքտթէասթին խօսքը կայ, պետք պետէն բացատրութեամբ։ Սրբ. մարգարէութեան շնորհքը բոլորովին տարբեր է լեզուաց շնորհքէն, ինչպէս Պօղոս ալ կը ձեչափէ (Ա. Կոր. ժԴ. 5), և մարգարէութեան շնորհքը իւր լեզուով վարդապետութիւններ խօսիլ և ապագային համար բարեմաղթութիւններ և նախատեսութիւններ ընելն է։ Սակայն մենք լեզուաց շնորհքին վրայոր չենք խօսիր, ոչ թէ մարգարէութեան, այլ պատմութենէն պիտի քալենք, և Պետրոսի վարդապետութեան մէջ ընդհանուր կերպով առաքեալին ներկայութենց և Հոգւոյն Սրբոյ ներգործութեանց ազդեցութիւնը կը գտնենք, որ կրնայ տարբեր կերպերով յայտնուիլ, և տարբերութիւնը արդիւնքին աղբիւրը և պատճառին նոյնութիւնը չվտիտներ։

Պետրոսի առնչության երկրորդ մասը Յիսուսի յարութեան պաշտպանութիւնն է, կրկին վարդապետով հաստատուած, եղերութեան համար՝ իրենց վկայութիւնը, և խորհուրդին համար՝ Դաւիթին մարգարէութիւնը։ Որովհետեւ առաջին մասը վերջացուցեր էր, Ո՛ֆոքտասթէ ջանուան Տէառն՝ կեցցէ խօսքերով, անմիջապէս կ'անցնի բացատրել թէ ինչ կերպով պէտք է կարդան ջանուան Տէառն։ «Իսրայէլացիներ, կը շարունակէ Պետրոս, հիմայ լսեցէք թէ ինչ պիտի ընէք որ ջանուան Տէառն կարդալով, յաւիտենական կեանքին արժանանաք։ Յիսուս Նազովրեցին, որուն մենք աշակերտներն ենք,

Աստուծոյ կողմէն ըրկուած էր, որ իւր պաշտօնը հաստատեց զօրութեամբ եւ նշանօք եւ սքանչելիօք, որոնք ամենքն ալ ձեր աչքին առջեւ կատարուեցան եւ դուք ալ կրնաք վկայել: Սակայն աստուածային կամաց անքննելի խորհրդով Թոյլ տրուեցաւ, որ դուք զայն հեթանոսներուն մատնէք, եւ խաչին վրայ գամելով սպաննել տաք: Արդ այս Յիսուսը մեռած մնացած չէ, նա յարութիւն առած է, նա մահուան վրայ յաղթութիւն տարած է, եւ Դաւիթի մարգարէութեանց մէջ ալ ըսուած էր թէ հնար չէր որ Մեսիան մահուան իշխանութեան ներքեւ ընկճեալ մնար: Սաղմոսին մէջ գրուած է. Յարոյցեալ պետրոսէ ըՏէր առաջի իմ յամենայն ժամ, զի է ընդ աջմէ իմմէ, զի մի՛ սասանեցայց, վասն այսորիկ ուրախ եղեւ սիրտ իմ, եւ ցնծացաւ լեզու իմ, եւս եւ մարմին իմ քնահեցիկ յուսով, զի ոչ Թողցես զանձն իմ ի դժոխս, եւ ոչ տացես սրբոյ քոմ պեսանել ջապականութիւն, ծանուցեր ինձ ճանապարհս կենաց, լցուցեր զիս ուրախութեամբ երեսաց քոց (Սաղ. ԺԶ. 8—10): Այս խօսքերը Դաւիթի ըսած է, բայց յիւր ինքեան ըսած չկրնար ըլլալ, որովհետեւ այդ խօսքերը իր վրայ չկատարուեցան. ինքն է դժոխս մնաց, այլ ինքն մահուան իշխանութեան ներքեւ մնաց անդին աշխարհը, մեռաւ եւ թաղուեցաւ, ու մարմինը ապականեցաւ, եւ գերեզմանն ալ իր ոսկորոտիններով մեր աչքին ներքեւ կը մնայ: Ուստի քանի որ խօսքերը իրեն համար չեն, մարգարէական են Մեսիային համար, եւ ինքն իրր մարգարէ գիտցած էր, թէ Աստուած իւր զաւակէն պիտի յարուցանէ Մեսիան. Ի պղծոյ որովայնէ ըՏմէ նորոցէ յոմնոցէ ը (Սաղ. ՃԼՍ. 11): Նոյնպէս առաջուընէ իմացած ալ էր, թէ Մեսիա-Քրիստոսը յարութիւն պիտի առնէ. Զի ոչ ԹողցԷս զանձն իմ ի դժոխս, եւ ոչ տացես սրբոյ ըմոմ պեսանել ջապականութիւն (Սաղ. ԺԶ. 10): Եւ այս իրաւցնէ Յիսուսի վրայ ճշմարտուեցաւ, Զի ոչ ԹողԱցես զանձն իմ ի դժոխս, եւ ոչ տացես նորա քո պեսանել ջապականութիւն: Այս Յիսուսն է որ յարութիւն առաւ, եւ որուն վրայ մարգարէութիւնները կատարուեցան, եւ մենք ամենքնիս որ այս տեղ ենք, այդ բանին ճշմարտութիւնը կը վկայենք: Նոյն Յիսուս յարութենէն ետքը աստուածային կարողութեամբ երկրէ համբարձաւ, Հոգւոյն Սրբոյ աւետաւոր չնորհքները երկնաւոր Հօրմէ ընդունեցաւ, եւ նոյնները երկինքէն մեր վրայ սփռեց: Եւ ինչ որ դուք այժմ կատարուած տեսաք, Հոգւոյն չնորհքներուն Յիսուսի միջնորդութեամբ երկրի վրայ սկսուիլն է: Մեսիա Քրիստոսն է, որ երկինք համբառնալով

երկնաւոր Հօր աչ կողմը պիտի բազմէր, ինչպէս Դաւիթ ըսած էր. Աւաց Տէր ցոեր իմ, նետ ընդ ոչխ իմոյ, ձնեալ եւեց պընծոյ ս պատուական ոչխ ոյ (Սաղ. ճԺ. 1)։ Արդ երկինք երթալը Դաւիթ ինքն չէրաւ երթեք, այլ Մեսիա-Քրիստոսին համար ըսաւ, և ոյսվհետեւ մահն ու անապականութիւնն, յարութիւնն ու համբարձումը, բոլորն ալ Յիսուսի վրայ կատարուեցան, և ասոնք ալ Մեսիայի յատուկ նշաններն էին, պէտք է Իսրայէլի ժողովուրդը ճշմարտութեամբ ընդունի և հաւատայ, թէ այն նազովրեցի Յիսուսը՝ զոր դուք խաչեցիք, նա ինքն է Աստուծոյ կողմանէ օրհնած ու խոստացուած Օծեալ-Մեսիա-Քրիստոսը, և իսկապէս մեր Տէրը»։

Պետրոսի այդ առնարարութիւնը, առաքելական անդրանիկ քարոզութիւնն է, և մեզի կը ցուցնէ, թէ Յիսուսին կողմանէ ուսանելուած մարգարէութեանց մեկնութեան ոճը, և թէ՛ առաքելոց քարոզութեանց կերպը։ Յայտնի կը տեսնուի որ բոլոր այժը Յիսուսի յարութեան վրայ կը դնեն, և զայն աստնային հաստատութեամբ եւ աստնային վաստակութեամբ բազմամբոխ ժողովուրդին հանդէպ կը հռչակեն, որուն մէջ հարկաւ քահանայապետներ եւ դպիրներ ալ պակաս չէին, և իրենց յայտարարութիւնը սակայն ընդունող մէկ մը չեղաւ դէմերնին։ Իսկ երբ բոլոր վերնատունին մէջ գտնուողներուն համար կ'ըսէ, թէ ամենեքեան ինքն վկայ եմք, պէտք է ըսել թէ հարիւր քսաններն ալ յարուցեալ Յիսուսի երեւութիներուն արժանացած անձեր էին, ինչ որ մնաւ դժուարութեան տեղի չտար, քանի որ մինչեւ հինգ հարիւր անձանց ի միասին երեւցած ըլլալը գիտենք (§ 378)։

387. ԵՐԵՔ ՀԱԶԱՐՆԵՐՈՒՆ ԴԱՐՁԸ

Գործ. Բ. 37—41

Պետրոս ուժգնութեամբ կը խօսէր, մինչ առաքեալներն ալ նոյնը կը կրկնէին, բոլոր ներկաներ Յիսուսի յարութիւնը կը վկայէին, որ զգալի և ապրուստ հակապրութիւն մըն էր Գողգոթայի նզոված նագորթ սպանութեան։ Երկնային նշաններուն ապշեցութիւնն ալ վրայ գալով, խորունկ տպաւորութիւն կը գործէին, և ներկաները սիրտի խորերը կը թափանցէին, և ամէն ոք սթափելով չէր

ուզեր մեղսակցութիւնան արատը վրան առնել, այլ վինքը Յիսուսէ մահուան մասնակցութենէն վերծ համարելով, կամ եթէ Յիսուսի դէմ պատչառող ամբոխին մէջ ալ գտնուեցաւ, անդիսակցաբար ըրած ըլլալը առջեւ դնելով, կը փափաքէր իր վրայէն որեւէ չարութեան երեւոյթը հեռացնել, և այդ զօրաւոր և երկնաւոյժ մարգարէին հանդէպ իւր համակրութիւնը, մանաւանդ թէ անոր հաստատած Ուխտին հետեւողութիւնը կը վկայէր: Այդ նպատակով առաքեալներուն կը դիմեն, և կը սկսին հարցնել, թէ ինչ ընելու են որ այդ նպատակին իրականանայ. Ձինչ գործեսցո՞ւք: Պետրոս դարձեալ ամէնուն կողմէ խօսելով, և ամէնքն ալ իրենց մտիկներուն դառնալով կը պատասխանեն. «Ըրածնուդ վրայ զղջայէք, Յիսուսի հետեւողութեան յայտարարութիւնը ըրէք աներկիւղ, և այդ նպատակին հասնելու համար Յիսուսի հաստատած պայմանը կատարեցէք, այսինքն է Յիսուսի հրամայած ձեւով ու կերպով մկրտուեցէք, որպէս զի թէ մեղքերնուդ թողութիւնը ընդունիք, թէ Սուրբ Հոգւոյն շնորհներուն արժանանաք, և թէ Յիսուսանդ Նոր Ուխտին աշակերտած ըլլաք: Ատոնք ամենքը Յիսուս ձեզի համար հաստատեց, ձեր փրկութեան համար կարգադրեց, և ոչ միայն ձեզի այլ և բոլոր հեռաւոր ժողովրդոց համար, որ վերջին աստուածային կոչման պատասխանել»:

Այդ յորդորները և խրատները թէ Պետրոս և թէ միւս առաքեալները կրկնելով և բացատրելով ամէնուն միտքին մէջ կը տարածէին, առանձին հարցումներ ընողներուն դարձեալ պարզաբանութիւններ կու տային, դժուարութիւն և երկբայութիւն յայտնողներուն վհատ-ընթա չէին, վհատեալ և վարանոտ եղողները չէ-ընդունէին, և իրր իրենց խօսքերուն կնիք կը քաջալերէին, ու կ'ըսէին «Ով որ կը փափաքի երկնից Արքայութեան աշակերտիլ, Յիսուսի հարազատ վարդապետութենէն հետեւիլ, Յիսուսի աւետարանը ընդունիլ, նոր հաստատուած Նոր Ուխտին մէջ մտնել, թող զատուի և հեռանայ Յիսուսը ապականող, Յիսուսը անարգող, Յիսուսը մտիկ չընող ժողովուրդէն. Ապբեցարո՛ւ յազգէ ասոր խոտորեալ յայսմանէ»:

Երկնային հրաշալիքները, մեծ քարոզութիւնը, վերջին բացատրութիւնները, քաջալերական յորդորները իրենց արդիւնքը ունեցան. և հետզհետէ այս ու այն համարձակութեամբ սկսան առաքեալներուն ըսել, թէ կը հաւանին առաջարկեալ պայմանները կա-

ասրել : Ոմանց օրինակը ուրիշները յորդորեց , և հետզհետէ ժողովուրդին մէջ հոսանքը ընդարձակուելու և սկսան Յիսուսի վարդապետութեան դասանութիւն տալ և Յիսուսի հրամայած մկրտութիւնը ընդունիլ : Սամարիտուն թիւը երեք հազարի հասաւ կ'ըսէ սրբազան պատմիչը , որ աւետարանի աշակերտելով , քնկալեալ ղբանն , խորհրդաւոր պայմանը կատարելին , և վերածնութեան խորհրդով և Յիսուսաւանդ ձեռով Հրեաց , և Յիսուսի հետեւող խումբին խառնուելան ու յա-ելան յա-ո-ը յաղնիկ :

Այլ երբ հազարները Յիսուսի եկեղեցւոյն անդրանիկ ժողովուրդը կրնանք հռչակել : Սակ առաջ Յիսուսի հետեւողներ , Յիսուսը սեռած ու լսած , Յիսուսէ ընտրուած և որոշուած , կամ գոնէ ընդունուած և ճանչցուած անձեր են եղած . և այս պատճառով Յիսուսի աշակերտաց խումբը կը կազմեն : Անոնք ինչպէս ալ եկեղեցւոյ առաջին հաւատացեալքը կարենան րսուիլ , այլ պարզապէս ժողովրդական և Յիսուսի մեկնելէն ետքը աշակերտած հաւատացեալքը այս երեք հազարները կը կազմեն : Առանց վրայ յայտնապէս կը յիշուի մկրտութեան պայմանն ալ , ինչ որ յայտնի չէ րսուած աշակերտական դասակարգին համար , սակայն անշուշտ անոնց ամէնքն ալ Յիսուսի մկրտութիւնը ընդունեցան , կամ նոյնիսկ Յիսուսէ կամ անոր աշակերտներէն , ինչ որ աւետարանը անգամ մը երկուքէն կ'ընէ ետքը (§ 35 և 37) , նորէն նորէն կրկնելու հարկ չէ տեսած : Մկրտութեան կերպը նախնական և աւետարանական ընկերման կերպը լինելուն , բնաւ երկբայութիւն չկրնար տեղի ունենալ , և աւելորդ կը լինի հետազօտութիւններ կազմել և խնդիրներ պրպտել , թէ ո՞ւր և ո՞ր ջուրին մէջ կրցած երեք հազարները մկրտութիւնը կատարուիլ , թէ կրցա՞ն արդեօք յա-ո-ը յաղնիկ , այսինքն կէսօրէն մինչև երեկոյ երեք հազարներուն մկրտութիւնը լրացնել , թէ ոչ յաջորդ օրն ալ շարունակեցին , ինչ որ բնաւ հակառակ չէրնար յա-ո-ը յաղնիկ բացատրութեան , որ նոյն օր աւետարանի աշակերտելուն էական հանգամանքովը կ'արդարանայ :

ՅՏՏ. ԱՌԱՔԵԼԱՆԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԷՈՒԹԻՒՆ

Մարկ. ԺԲ. 20

Աւետարանական պատմութիւնը յերկարագիցին մինչև Հոգեդոյ գալստեան օրը, այն մտածումով որ այդ ալ վերագործ խորհրդոյ բնութիւնն ունի, և իսկապէս անոնց չարքը կը փակէ: Հետեւաբար այդ օրուան իրիկունով Համառօտութիւնս ալ կը փակուի. աւարտելով ինչ որ Յիսուսի կեանքին միջոցին կը պատկանէր: Ասկէ ետքը աւետարանին համար նոր չրջան մը կը բացուի, զոր կընանք Առաքելոց Շրջան, կամ առաքելոց գործերուն միջոցը նկատել, հասնելով մինչև ամէնէն վերջին վախճանող առաքեալին մահը, որ Յովհաննէս եղաւ, առաջին դարուն վերջը: Այդ միջոցին համար ակնարկ մը միայն ունինք Մարկոսի երկրորդականոն հատուածին մէջ, ուր կ'ըսուի թէ առաքեալներ Երուսաղէմէ երթալով աշխարհի ամէն կողմերը, ընդ ամենայն երկիր, գային, և աւետարանը քարոզեին, ամէն տեղ ընդարձակ յայտնութիւն ձեռք բերելով Տէրոջ գործակցութենէ, այսինքն է Յիսուսի երկնային պաշտպանութեամբ, և հրաշքներու զօրութեամբ: Որովհետև կարող կ'ըլլային ժողովուրդին վրայ մեծ ազդեցութիւն ներգործել, երբոր չքեղն հատորներն ամենայն նշանօք, ամեն տեսակ հրաշալիքներով, որք միշտ իրենց քարոզութեանց և գործունէութեանց կ'ընկերանային:

Այդ համառօտ ակնարկը անկարելի է ընդարձակ միջոցի մը պատմութեան, զոր չնարչէ կարճ խօսքով կամ յօդուածով մը աւարտել կամ տեղի տալ. որչափ ալ կարեւոր և հետաքրքրական ըլլայ առաքելական գործունէութեան և նախնական եկեղեցւոյ կազմութեան պատմութիւնը: Այդ նիւթերը կը պատրաստեն Գործք Առաքելոց մասին գրուելիք պատմութեան և առաքելական թուղթերու մէջ. բայց ոչ կատարեալ և անթերի կերպով. և հարկ կը լինի թերին լրացնել արժանահաւատ և հաւանականագոյն աւանդական պատմութիւններով: Մեր նպատակն հիմա չէ, ինչպէս նախապէս մէջ ալ դիտցինք, Համառօտութիւն առաջին մասին, երկրորդ մըն ալ տալ. և ինչպէս այս հատորը կրնար ՅԻՍՈՒՍ մակագրուիլ. յաջորդ մըն ալ կոչուիլ ԱՌԱՔԵԱԼՔ մակագրութեամբ: Բայց ասկայ վա-

վաք մըն է առ այժմ, և չենք գիտեր թէ կեանք և ժամանակ, պարագայք և դիւրութիւնք պիտի նկրեն մեզ այդ գործին ալ ձեռնարկել, և ձեռնարկելէն ետքը ի գլուխ հանելու քանտին արժանանալ :

389. ԱԵՏԱՐԱՆԻ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Յովհ. Ժ. 30, ԻԱ. 25

Աշակերտներէն Յովհաննէս, իր ընկերներուն ալ կոչմէն հարկ կը սեպէ յանդուգնել, թէ ինչ որ Յիսուսի անօրինական պատմութենէն, հրաշքներէն և քարոզութիւններէն աւետարաններուն մէջ գրուած է, երբեք պէտք չէ իրր անոնց ամբողջութիւնը նկատել, որովհետև նա ուրիշ շատ ու շատ հրաշքներ ալ ըրած է, քանո՜ւ և այլ նշանա պէտ Յիսո՜ւս: Նա շատ ուրիշ վարդապետութիւններ ալ խօսած է, խրատներ ալ տուած է, մարգարէութիւններ ալ մեկնած է, սկզբունքներ ալ սորվեցուցած է, պատուիրաններ ալ հրամայած է, խորհուրդներ ալ հաստատած է, որ աւետարան կոչուած գիրքերուն մէջ գրուած չեն: Եւ եթէ հարկ ըլլար, աստք ամէնքը կաշարեալպէս և ամբողջապէս, առանց մէկ բան մը դուրս թողլու գիրի առնուլ, կ'ըսէ աւետարանիչը, որ աշխարհք բովանդակ՝ բաւական պիտի չըլլար պարունակել այդ նիւթերով գրուած գիրքերը: Որչափ և չափազանցեալ ձև մը ըլլայ աւետարանիչին գործածած նմանութիւնը, սակայն իսկապէս ալ անհամար և անթիւ եղած կ'ըլլային աւետարանները եթէ վայրկեան առ վայրկեան Յիսուսի ամբողջ ըրածները և ըսածները գրել հարկ եղած ըլլար:

Այլ նկատումն է որ զմեզ կ'առաջնորդէ աւետարանէ դուրս մնացած Յիսուսի գործեր ընդունիլ, բայց գործերէն աւելի, աւետարանի մէջ չգրուած վարդապետութիւններ և խորհուրդներ որոնք կը կազմեն եկեղեցւոյ նախնական և ընդհանուր ա-

աւանդութիւնը, և որ ուղղափառ վարդապետութեան համեմատ աւետարանի լրումը կը կազմէ, և քրիստոնէական վարդապետութիւնը քաղելու և ճշդելու երկրորդ ազբիւր մըն է: Աւանդութեան մասին երկու ծայրահեղ սկզբունքներու կը ծառայեն Բողոքականք և Հռոմէականք: Բողոքականք աւանդութեան անբաւականութիւնը և մարդկային հաճոյից ենթարկեալ վիճակը դիտելով, իսպառ կը մերժեն զայն, և միայն Սուրբ Գիրքը իբր վարդապետութեան աղբիւր կը ճանչնան: Հռոմէականք աւանդութեան պահպանութիւնը ու զօրութիւնը այնպէս կ'ընդարձակեն, որ մինչև վերջին ինն հարիւրերորդ դարու մէջ աւանդութեան միաբերան նորանոր վարդապետութիւններ կը սահմանեն, և դեռ չաւարտեալի վիճակ մը կ'ընդունին: Այս երկու ծայրահեղ կարծիքներու հանդէպ, մեր Հայ Ուղղափառ Եկեղեցին միջակութեան ճամբան մը կը պահէ. և նախնական չորս դարերու միջոցին տուած որոշումներով և հաստատած վարդապետութիւններով կը գոհանայ, և յանդուգն երկարացեալ վարդապետութեանց և դաւանութեանց կազմութիւնին կը խորշի:

Աւետարաններու պակասը լրացնելու միտումով, նախնի դարերու մէջ շատ մը անվաւեր աւետարաններ գրուած են, որք սակայն քնաւ չեն ծառայեր ընկալեալ աւետարանները ամբողջացնելու, որովհետև օտարոտի դիտումներով պատրաստուած՝ և ոչ արժանահաւատ աղբիւրներէ քաղած գիրքեր են: Այս անվաւերներու ցուցակը շատ երկար է, և մէկդի թողլով անոնք որ հին կռապարանքի միջոցին կը պատկանին, և որք աւետարաններու բովանդակութեան հետ կապ չունին, Յիսուսի կեանքին և աւետարանին միջոցին համար կը գանուին, Թադէոսի, Պետրոսի, Մատթիայի, Յակոբոսի, Բարթողիմէոսի, Բառնաբասի, Թովմասի, և Անդրէասի աւետարաններ, Անդրէասի, և Թովմասի և Պետրոսի գործեր, Յիսուսի մանկութեան և Յիսուսի մանկութեան գիրքեր, Գամալիէլի և Եսիքիոսի պատմութիւններ, որք առնասարակ աւազապեղական պարունակութիւններ ունին և վաւերականութենէ զուրկ են: Հետեւաբար որչափ և չորս աւետարանիչներուն բովանդակութեան՝ ամբողջական չըլլալը գիտենք, սակայն պէտք է որ մենք անոնցմով բաւականանանք: Այս պատճառով Համապատումիս մէջ ալ քնաւ չորս աւետարաններէ դուրս աղբիւրներու չդիմելնիք,

և նոյն իսկ պատմական յիշատակներէ դատարկ մնչլոցները, ինչպէս են գլխաւորապէս Յիսուսի մանկութեան և առանձնական կեանց տարինները, չուզեցինք օտարոտի պատմութիւններով լեցնել։

390. ԱՒԵՏԱՐԱՆԻՉԻՆ ՎԵՐԱԲԱՆԸ

Յովհ. Ի. 31

Աւետարանի պատմութիւնը կամ մեր Համապատումը չենք կրնար յարմարագոյն խօսքով մը փակել, քան ինչ որ աւետարանագիրն Յովհաննէս գրած է իւր տանինն։ «Թէպէտև շատ եւս ուրիշ բաներ կային գրուելիք, կ'ըսէ Յովհաննէս, Այլ ա՛յս այնքա՛ն ինչ ընտրեա՛, զի հաւատայէ՛ն ընդ Յիսուս Քրիստոս է Որդի Աստուծոյ և զի հաւատայէ՛, և վկեանս յաւիտենական ընդունիցէ՛ յանուն նորա։ Աւետարանը սկիզբէն այն նպատակը միայն կը դիտէր որ ցուցնէ և հաստատէ թէ Նազովրեցի Յիսուսը, նոյն ինքն մարգարէներուն խոստացած Մեսիան կամ Քրիստոսն է, որ է Աստուծոյ Օծեալը, որ աշխարհի փրկութիւնը պիտի կատարէ. ոչ հրէական աշխարհին քաղաքական փրկութիւնը, ինչպէս Հրէայք սիրեցին կարծել և սպասել, այլ բովանդակ աշխարհի հոգեկան փրկութիւնը, որուն Յիսուս Նազովրեցին պէտք է ճանչցուի և ընդունուի և կոչուի Յիսուս Քրիստոս։ Սակայն երկնային խորհուրդը այստեղ չվերջանար, այլ ինչ որ մարգարէներ ընդհանօս կերպով մը նախապատմեցին, զայն աւետարանիչներ յայտնի կերպով կը հռչակեն, թէ Քրիստոսն ալ, թէպէտ և իր մարդ կը կենցաղավարի, իբրև մարդ կը գործէ ու կը կրէ, և Որդի Մարդոյ կը կոչուի, սակայն աւելորդական ոմն և լոկ մարդ մը չէ, այլ միանգամայն Որդի Աստուծոյ է, Որդի իսկական և էականց, և հետեւաբար ինքն ալ Աստուած, և անձն աստուածային Երեքանձնեայ Աստուածութեան։ Ահա այս եղած է աւետարաններուն նպատակը, գրել և պատմել և ուսուցանել թէ Յիսուս Քրիստոս է Որդի Աստուծոյ։

Մարդեղութեան անճառելի խորհուրդը իւր էութիւնն ունի փրկագործ անօրինութեան խորհուրդին մէջ, և Որդին Աստուծոյ կը լինի միանգամայն Որդի Մարդոյ, որպէս զի մարդը փրկէ և յաւիտենական կեանքին հասցնէ, ինչ որ պիտի ընդունուի և իրագոր-

ծուի մարդեղութեան և փրկագործութեան հաւատքով: Ասաւ ով որ կը հաւատայ թէ Յիսուս Քրիստոս է Որդի Աստուծոյ, և կը հաւատայ ոչ թէ երեւութապէս այլ իրապէս, ոչ թէ տեսականապէս այլ գործնականապէս, ոչ թէ անուանապէս այլ իսկապէս, այնպիսին կ'ելնան յաւիտենական ընդունէից, շնորհօք և զօրութեամբ և հաւատովք նոյն ինքն Յիսուսի և Յովհաննու նոքա:

Այս եղաւ աւետարանչութեան նպատակը, սարքեր չէր կրնար ըլլալ Համապատումիս ալ նպատակը: Մենք ալ աւետարանական պատմութիւնը պարզաբանելով և լուսաբանելով, և ընդհանուր հասկացողութեան դիւրամատչելի ընելով, և ժողովրդեան առձեռն կիրառութեան ընծայելով, փափաքեցանք որ Աւետարանը աւելիուն աիրտին մէջ Յիսուսասէր պատուիրաններուն սէրն արծարծէ, Քրիստոնէական կրօնքին յարգն ու արժանիքը բարձրացնէ, և Աւետարանական սկզբունքներուն օգուտներուն համոզէ: Մեր նպատակին ալ հասած պիտի ըլլանք, եթէ մեր ընթերցողներ, պարզաբանեալ բացատրութիւններով յորդորուին Յիսուսի Քրիստոսի ցոյցած չաղէն ընթանալ, և ձչմարիտ հաւատքով պատրաստուին իրենց համար՝ խաղաղ և պարկեշտ և արդար և սիրայորդոր քրիստոնէական կեանք մը այդ աշխարհի մէջ; և երջանիկ կեանքը յաւիտենական հանդերձեալին մէջ:

ՎԵՐՋ

ՑՈՒՑԱԿ Ա.

ՀԱՄԱՊԱՏՈՒՄԻ ՅՕԳՈՒԱԾՆԵՐՐ ԿԱՐԳԱԻ ԴԱՍԱԽՕՐՈՒԱԾ

1. *Իւրաքանչիւր յօդուածը կամ գլուխը գտնելու համար պէտք է առաջնորդուիլ կարգի թուահամարով։*

2. *Նիւթերուն մէջտեղերը նշանակուած են եղելութեանց թուականները, հաւանականագոյն ժամանակագրութեան համեմատ։*

3. *Տարիները նշանակուած են սովորական գործածական ժուռկանով, իսկ փակագիծի մէջ, (Ծն.) նշանակուած թուականը կը ցուցնէ Յիսուսի կեանքին տարին, ինչպէս նախագիտելիքներուն սկիզբը բացատրուեցաւ։*

4. *Յօդուածները այս կարգով կարդացուած առեն, պատմական ամփոփում կը կազմեն։*

5. *Իւրաքանչիւր գլուխի դիմաց դրուած է նոյն նիւթը պարունակող աւետարանին գլուխն ու համարը, կամ ուրիշ բացատրութեամբ, կազմուած է Աւետարանի Համաբարբառը։*

6. *Մեր Համաբարբառը 390 յօդուած կամ գլուխ կը բովանդակէ, որոյ համաձայնութիւնը հետեւեալն է։ Մատթէոս, Մարկոս, Ղուկաս, Յովհաննէս 31 տեղ — Մատթէոս, Մարկոս, Ղուկաս 82 — Մատթէոս, Ղուկաս, Յովհաննէս 2 — Մատթէոս, Մարկոս, Յովհաննէս 10 — Մարկոս, Ղուկաս, Յովհաննէս 3 — Մատթէոս, Մարկոս 33 — Մատթէոս, Ղուկաս 22 — Մատթէոս, Յովհաննէս 0 — Մարկոս, Ղուկաս 9 — Մարկոս, Յովհաննէս 2 — Ղուկաս, Յովհաննէս 6։ Իսկ առանձինն կը մնան Մատթէոս 29 տեղ, Մարկոս 5, Ղուկաս 65, Յովհաննէս 85, իսկ 6 գլուխ ալ միայն Գործք Առաքելոցն են։*

Ցօդ.	Նիւթ	Մատթէոս	Մարկոս	Ղուկաս	Յովհաննէս
1.	*Հովինակի կանխաբանութիւն*	....	....	*Ա.* 1—4	....
2.	*Յիսուս Քրիստոս*	....	....	....	*Ա.* 1—6
	Ն. Ք. 6. Սեպտեմբեր				
3.	*Զաքարիայի աւետումը*	....	....	*Ա.* 5—25	....
	Ն. Ք. 5. Ապրիլ				
4.	*Մարիամի աւետումը*	....	....	*Ա.* 26—38	....
5.	*Մարիամի այցելութիւնը*	....	....	*Ա.* 39—56	....
6.	*Յովսէփի յայտնութիւնը*	*Ա.* 18—25	....	....	....
	Ն. Ք. 5. Յուլիս				
7.	*Կարապետին ծնունդը*	....	....	*Ա.* 57—79	....
8.	*Կարապետին պաշտօնը*	....	....	....	*Ա.* 7—14
9.	*Յիսուսի ազգաբանութիւնը*	*Ա.* 1—17	....	*Գ.* 23—38	....
	Ն. Ք. 4 (Ծն. 1) Յունուար				
10.	*Նազարեթէ Բեթղեհէմ*	....	....	*Բ.* 1—5	....
11.	*Յիսուսի Ծնունդը*	*Ա.* 25	....	*Բ.* 6—20	....
12.	*Ծնունդին օրը*	*Ա.* 25	....	....	....
13.	*Թլփատութիւնն և անունը*	*Ա.* 25	....	*Բ.* 21	....
	Ն. Ք. 4 (Ծն. 1) Փետրուար				
14.	*Ծնունդին քառասունքը*	....	....	*Բ.* 22—38	....
15.	*Մոգերուն գալուստը*	*Բ.* 1—12	....	....	....
16.	*Բեթղեհէմի Մանուկները*	*Բ.* 16—18	....	....	....
17.	*Եգիպտոս փախուստը*	*Բ.* 13—21	....	....	....
18.	*Յիսուսի մանկութիւնը*	*Բ.* 22—23	....	*Բ.* 39—40	....

Օր	Դիր	Մատթէոս	Մարկոս	Ղուկաս	Յովհաննէս
	9 (Ծև. 13) Ապրիլ				
19.	*Յիսուս Մանուկի վարդապետելը*	....	....	Բ. 41—49	....
20.	*Առանձնական կեանքը*	Բ. 23	....	Բ. 50—51	....
21.	*Կարապետին աւազին կեանքը*	Գ. 4	Ա. 6	Ա. 80	....
	26 (Ծև. 30) Ապրիլ				
22.	*Սկիզբն աւետարանի*	Գ. 1—6	Ա. 1—5	Գ. 1—6	....
23.	*Կարապետի քարոզութիւնները*	Գ. 7—10	....	Գ. 7—14	....
24.	*Կարապետի կանխատեսութիւնը*	Գ. 11—12	Ա. 7—8	Գ. 15—18	....
	27 (Ծև. 31) Յունուար				
25.	*Յիսուսի մկրտութիւնը*	Գ. 13—17	Ա. 9—11	Գ. 21—22	....
26.	*Անապատն ու փորձութիւնը*	Գ. 1—11	Ա. 12—13	Գ. 1—13	....
	27 (Ծև. 31) Փետրուար				
27.	*Յովհաննու վկայութիւնը*	....	....	....	Ա. 15—28
28.	*Կրկին վկայութիւնները*	....	....	....	Ա. 29—34
29.	*Յիսուսի աւաջին հետեւողները*	....	....	....	Ա. 35—42
30.	*Միւս հետեւողները*	....	....	....	Ա. 43—51
	27 (Ծև. 31) Մարս				
31.	*Կանայի հարսնիքը*	....	....	....	Բ. 1—11
32.	*Յիսուս ի Գալիլիա*	....	....	....	Բ. 12
	27 (Ծև. 31) Ապրիլ				
33.	*Աւաջին զատիկ*	....	....	....	Բ. 13—25
34.	*Նիկոդեմոսի տեսակցութիւնը*	....	....	....	Գ. 1—21

Թիւ.	Նիւթ	Մատթէոս	Մարկոս	Ղուկաս	Յովհաննէս
	27 (Մև. 31) Մայիս				
35.	*Յիսուս և Յովհաննէս կը մկրտեն*	....	....	....	Գ. 22—36
	27 (Մև. 31) Վերջերը				
36.	*Յովհաննէսի բանտարկութիւնը*	ԺԴ. 3—5	Ջ. 17—20	Գ. 19—20	....
37.	*Յիսուս Հրէաստանէ կը մեկնի*	Դ. 12	Ա, 14	....	Գ. 1—3
	28 (Մև. 32) Յունուար				
38.	*Յիսուս ի Սամարիա*	....	....	....	Գ. 4—43
39.	*Գալիլիոյ քարոզութեանց սկիզբը*	....	....	Գ. 14—15	Գ. 45
40.	*Թագաւորական որդւոյն բժշկութիւը*	....	....	....	Գ. 46—54
	28 (Մև. 32) Փետրուար				
41.	*Յիսուս ի Նազարէթ*	....	....	Գ. 16—30	Գ. 44
42.	*Յովհաննէսի և Զերեդեանց*	Դ. 17—22	Ա. 14—20	....	....
43.	*Կափառնաում կը հաստատուի*	Դ. 13—16	Ա. 21—22	Գ. 31—32	....
44.	*Կափառնաումի դիւահարին բժշ.*	....	Ա. 23—28	Գ. 33—37	....
45.	*Պետրոսի սոքանչին բժշկութ.*	Ը. 14—15	Ա. 29—31	Գ. 38—40	....
46.	*Բարեզութեանց ընդարձ.*	Դ.23, Ը,16	Ա. 32—39	Գ. 41—45	....
	28 (Մև. 32) Մարս				
47.	*Հրաշալի ձկնորսութիւնը*	....	....	Ե. 1—11	....
48.	*Գալիլիայի բոլորին բժշկութ.*	Ը. 2—4	Ա. 40—45	Ե. 12—16	....
49.	*Կափառնաումի անդամալոյծին բժշ.*	Թ. 2—8	Բ. 1—12	Ե. 17—26	....
50.	*Մատթէոսի կոչումը*	Թ. 9—17	Բ. 13—22	Ե. 27—39	....
	28 (Մև. 32) Ապրիլ				
51.	*Երկրորդ զատիկ*	....	....	....	Ե. 1

Թիւ	Խնդիր	Մատթէոս	Մարկոս	Ղուկաս	Յովհաննէս
52.	*Պրոքաւիկէի անգամալոյծին բժշ.*	....	....	....	*ե.* 2—18
53.	*Պրոքաւիկէի քարոզը*	....	....	....	*ե.* 19—47
54.	*Աչակերտաց հասկ կոտրելը*	*ժԲ.* 1—8	*Բ.* 23—28	*Զ.* 1—5	....
55.	*Կափառնաումի գօտաւոր բժշ.*	*ժԲ.* 9—14	*Գ.* 1—6	*Զ.* 6—11	....
56.	*Մովսէսի պատուանները*	*ժԲ.* 15—21	*Գ.* 7—12	....	....
	28 (Մև. 32) Մայիս				
57.	*Աւազանեալներուն ընտրութիւնը*	....	*Գ.* 13—15	*Զ.* 12—13	....
58.	*Երկտասան առաքեալները*	*ժ.* 2—4	*Գ.* 16—19	*Զ.* 14—16	....
59.	*Լերան քարոզը*	*ե.* 1—2	....	*Զ.* 17—20	....
60.	» *առաջին մասը*	*ե.* 3—16	....	*Զ.*20, *ժԱ.*33	....
61.	» *երկրորդ մասը*	*ե.* 17—48	....	*Զ.* 27—36	....
62.	» *երրորդ մասը*	*Զ.* 1—18	....	*ժԱ.* 1—4	....
63.	» *չորրորդ մասը*	*Զ.* 19—34	....	*ժԱ.*34—36	....
64.	» *վերջին մասը*	*է.* 1—27	....	*Զ.*37, *ժԱ.*5	....
65.	*Նոքէն Կափառնաում*	*է.*28, *Ը.* 1	..... —	*է.* 1	....
66.	*Հարիւրապետի ծառային բժշ.*	*Ը.* 5—13	....	*է.* 2—10	....
67.	*Նայինի պատանիին յարութիւնը*	....	....	*է.* 11—17	....
	28 (Մև. 32) Յունիս				
68.	*Յովհաննէսի պատգամաւորները*	*ժԱ.* 2—6	....	*է.* 18—23	....
69.	*Յովհաննէսի գովեստը.*	*ժԱ.* 7—19	....	*է.* 24—35	....
70.	*Մեղաւոր կինը*	....	....	*է.* 36—50	....
71.	*Յիսուսի հետեւող կիներ*	....	....	*Ը.* 1—3	....
72.	*Յիսուս ժողովուրդին հետ*	....	*Գ.* 20—21	....	....

Ցօդ.	Նիւթ	Մատթէոս	Մարկոս	Ղուկաս	Յովհաննէս
73.	*Համբուկոյր դիւահարին բժշ.*	ԺԲ. 22—23	....	....	....
74.	*Դիւական զօրութեան հերքում*	ԺԲ. 24—45	Գ. 22—30	ԺԱ. 17—26	....
75.	*Հրաշք կը պահանջեն*	ԺԲ. 38—42	....	ԺԱ. 29—32	....
	28 (Մև. 32) Յուլիս				
76.	*Յիսուսի մայրը եւ ազգ. կինը*	....	....	ԺԱ. 27—28	....
77.	*Յիսուսի մայրն ու եղբայրները*	ԺԲ. 46—50	Գ. 31—25	Ը. 19—21	....
78.	*Յիսուսի առակները*	ԺԳ. 1—3	Դ. 1—2	Ը. 4	....
79.	*Սերմնացանին առակը*	ԺԳ. 4—23	Դ. 3—25	Ը. 5—18	....
80.	*Վեց փոքր առակներ*	ԺԳ. 31—50	Դ. 26—34	ԺԳ. 18—21	....
81.	*Որոմանց առակը*	ԺԳ. 24—52	....	....	....
	28 (Մև. 32) Օգոստս				
82.	*Ալեկոծութեան հանդարտիլը*	Ը. 18—27	Դ. 35—40	Ը. 22—25	....
83.	*Գերգեսացի դիւահարին բժշկ.*	Ը. 28—34	Ե. 1—20	Ը. 26—39	....
84.	*Կափառնաում կը դառնայ*	Թ. 18—19	Ե. 21—24	Ը. 40—42	....
85.	*Տեառտես կնոջ բժշկ.*	Թ. 20—22	Ե. 25—34	Ը. 43—48	....
86.	*Յայրոսի ազկան յարութիւնը*	Թ. 23—26	Ե. 35—43	Ը. 49—57	....
87.	*Երկու կոյրերուն բժշկ.*	Թ. 27—31	....	....	....
88.	*Համր դիւահարին բժշկ.*	Թ. 32—34	....	ԺԱ. 14—15	....
	28 (Մև. 32) Սեպտեմբեր				
89.	*Երկրորդ այց ի Նազարէթ*	ԺԳ. 53—58	Զ. 1—6	....	....
90.	*Քարոզութիւնը կը տարածուի*	Թ. 35—38	Զ. 6	....	....
91.	*Երկոտասանից պաշտօնը*	Ժ. 1	Զ. 7	Թ. 1— 2	....
92.	*Երկոտասանից հրահանգը*	Ժ. 5—16	Զ. 8—13	Թ. 3— 6	....

Թող.	Խոր	Մատթէոս	Մարկոս	Ղուկաս	Յովհաննէս
93.	*Պատուէրներուն չարունակութ.*	ԺԱ. 17—42	....	....	....
	(28 Մև. 32) Վերջերը				
94.	*Յովհաննէսի մահը*	ԺԴ. 6 - 12	Ձ. 21—29	....	....
95.	*Քրիստոսի վրայ կարծիքներ*	ԺԱ. 1 ԺԴ. 1	Ձ. 14—16	Թ. 7—10	....
	29 (Մև. 33) Գարուն				
96.	*Բեթսայիդայի անապատը*	ԺԴ. 13—14	Ձ. 31—34	Թ. 10—11	Ձ. 1—3
97.	*Հինգհազարներուն կերակրուիլը*	ԺԴ. 15—21	Ձ. 35—44	Թ. 12—17	Ձ. 5—13
98.	*Մեխական ծորտքուիմը*	ԺԴ. 22—23	Ձ. 45—47	....	Ձ. 14—16
99.	*Ստոքեաններուն հատագնացութ.*	ԺԴ. 24—34	Ձ. 48—53	....	Ձ. 17—21
100.	*Քրիստոս և Կափառնաում քաղաք*	ԺԴ. 35—36	Ձ. 54—56	....	Ձ. 22—25
101.	*Կափառնաումի քարոզը*	....	....	....	Ձ. 26—60
102.	*Հետեւողներուն վարանումը*	....	....	....	Ձ. 61—72
	29 (Մև. 33) Ապրիլ				
103.	*Երրորդ պասիկը*	....	....	....	Ձ. 4. Ի. 1.
104.	*Աւանդութեան վէճը*	ԺԵ. 1—9	Ի. 1—13	....	....
105.	*Արտաք. և ներք. պղծութիւն*	ԺԵ. 10—20	Ի. 14—23	....	....
	29 (Մև. 33) Մայիս				
106.	*Քանանուհւոյն բժշկութիւնը*	ԺԵ. 21—28	Ի. 24—30	....	....
	20 (Մև. 33) Յունիս				
107.	*Դեկապոլսոյ բժշկութիւնները*	ԺԵ. 29—31	Ի. 31—37	....	....
108.	*Ջրսահապարներուն կերակրուիլը*	ԺԵ. 32—38	Ը. 1—9	....	....
109.	*Երկինքէ նշան*	ԺԵ.39.ԺԶ.4	Ը. 10—12	....	....
110.	*Սաար խմորէ զգուշութիւն*	ԺԶ. 5—12	Ը. 13—22	....	....

Թիւ	Նիւթ	Մատթէոս	Մարկոս	Ղուկաս	Յովհաննէս
	29 (Ծն. 33) Յուլիս				
111.	*Բեթսայիդացի կոյրին բժշկութիւնը*	....	Ը. 22—26	....	....
112.	*Աստուածութեան դատաստիւնը*	ԺԶ. 13—16	Ը. 27—29	Թ. 18—20	....
113.	*Պետրոսի երանութիւնը*	ԺԶ. 17—19	....	....	....
114.	*Յիսուսի հետեւողութիւնը*	ԺԶ. 20—28	Ը. 30—39	Թ. 21—27	....
	29 (Ծն. 33) Օգոստոս				
115.	*Յիսուսի այլակերպութիւնը*	ԺԷ. 1	Թ. 1	Թ. 28	....
116.	*Հրաշալի այլակերպութիւնը*	ԺԷ. 2—8	Թ. 2—7	Թ. 29—36	....
117.	*Եղիայի նկատմամբ հարցում*	ԺԷ. 9—13	Թ. 8—12	Թ. 36—37	....
118.	*Լուսնոտ դիւահարին բժշ.*	ԺԷ. 14—17	Թ. 13—26	Թ. 37—44	....
119.	*Բժշկութիւն կատարելը*	ԺԷ. 18—20	Թ. 27—28	....	....
120.	*Անգամ մըն ալ կաթխառնաւմ*	ԺԷ. 21—22	Թ. 29—31	Թ. 44—45	....
121.	*Երկդրամնոյն վճարումը*	ԺԷ. 23—26	....	....	....
122.	*Մանուկի օրինակը*	ԺԸ. 1—5	Թ. 32—36	Թ. 46—48	....
123.	*Չնեռուոզ երդմնեցուցիչը*	....	Թ. 37—40	Թ. 49—50	....
124.	*Փոքրիկներուն գայթակղութիւնը*	ԺԸ. 6—14	Թ. 41—49	ԺԷ. 1—2	....
125.	*Մեղուցեալը ուղղել*	ԺԸ. 15—20	....	ԺԷ. 3	....
126.	*Մեղուցեալներուն ներել*	ԺԸ. 21—22	....	ԺԷ. 4	....
127.	*Աննեղոզ ծառային առակը*	ԺԸ. 23—35	....	....	....
	29 (Ծն. 33) Սեպտեմբեր				
128.	*Եօթանասուներկու աչակերտներ*	....	....	Ժ. 1	....
129.	*Եօթանասնից հրահանգները*	....	....	Ժ. 2—12	....
130.	*Գալիլեացւոյ յանդիմանութիւնը*	ԺԱ. 20—24	....	Ժ. 13—15	....

Ցոդ.	Նիւթ	Մատթէոս	Մարկոս	Ղուկաս	Յովհաննէս
131.	*Եօթանասնից պաշտօնը*	....	....	*ժ.* 1, 16	....
132.	*Վերջին օրեր ի Գալիլիա*	....	....	....	*է.* 2—9
	29 (Ծն. 33) Հոկտեմբեր				
133.	*Դէպի Երուսաղէմ*	*ԺԹ.* 1, *Ղ.* 19	....	*Թ.* 51—62	*է.* 10
134.	*Հրէաներուն խրատնդումը*	....	....	....	*է.* 11—13
135.	*Տաղաւարահարաց միջին քը*	....	....	....	*է.* 14—31
136.	*Տաղաւարահարաց վերջին օրը*	....	....	....	*է.* 32—44
137.	*Փարիսեցւոց ժողովը*	....	....	....	*է.* 45—52
138.	*Շնացեալ կինը*	....	....	....	*է.* 53-*Ը.*11
139.	*Գանձատան վիճաբանութիւնը*	....	....	....	*Ը.* 12—30
140.	*Վիճաբանութեան չարունակութ.*	....	....	....	*Ը.* 31—59
141.	*Ի ծնէ կոյրին բժշկութիւնը*	....	....	....	*Թ.* 1—12
142.	*Բժշկական հարցաքննութիւնը*	....	....	....	*Թ.* 13—34
143.	*Յիսուս ու բժշկեալ կոյրը*	....	....	....	*Թ.* 35—38
144.	*Ճշմարիտ հովիւին օրինակը*	....	....	....	*Թ.*39-*ժ.*18
145.	*Երուսաղէմէ Պերէա*	....	....	....	*ժ.* 19—21
146.	*Մարթա և Մարիամ*	....	....	*ժ.* 38—42	....
	29 (Ծն. 33) Նոյեմբեր				
147.	*Եօթանասնից դառնալը*	*ԺԱ.* 25—30	....	*ժ.* 17—24	....
148.	*Օրինականին հարցումը*	....	....	*ժ.* 25—29	....
149.	*Սամարացւոյն առակը*	....	....	*ժ.* 30—36	....
150.	*Փարիսեցիին ճաշը*	....	....	*ԺԱ.*37—44	....
151.	*Օրինականներուն յանդիմանութ.*	....	....	*ԺԱ.*45—54	....

Ծոլ.	Նիւթ	Մատթէոս	Մարկոս	Ղուկաս	Յովհաննէս
152.	Քարոզութեանց ամփոփում	....	....	ժԲ. 1—12	....
153.	Ժառանգութեան համար բոլոք.	....	..... —	ժԲ. 13—15	....
154.	Անմիտ մեծատունին առակը	....	....	ժԲ. 16—21	....
155.	Հոգածութիւն ու գանձ։	....	....	ժԲ. 22—34	....
156.	Արթնութիւն ու պատրաստութ.	....	....	ժԲ. 35—40	....
157.	Հաւատարիմ ծառայութիւն	....	....	ժԲ. 41—48	....
158.	Աշխատանի նշանները	....	....	ժԲ. 49—59	....
159.	Գալիլիացիներ և Սիլոամցիներ	....	....	ժԳ. 1—5	....
160.	Անպտուղ ծառին առակը	....	....	ժԳ. 6—9	....
161.	Կարկամեալ կնոջ բժշկութիւնը	....	....	ժԳ. 10—17	....
162.	Պերէայէ Երուսաղէմ	....	....	ժԳ. 22	....
163.	Աշխատանի ընտրեալները	....	....	ժԳ. 23—30	....
164.	Փարիսեցիք և Հերովդէս	....	....	ժԳ. 31—35	....
165.	Ջրգողին բժշկութիւնը	....	....	ժԴ. 1—6	....
166.	Կոչնականներուն առակը	....	....	ժԴ. 7—11	....
167.	Կոչնաէրին առակը	....	....	ժԴ. 12—14	....
168.	Կուչունքի առակը	....	....	ժԴ. 15—24	....
	29 (Մև. 33) Դեկտեմբեր				
169.	Նաւակատեաց ծօնը	....	....	....	ժ. 22
170.	Յիսուս Նաւակատեաց ծօնին	....	....	....	ժ. 23—38
	30 (Մև. 34) Յունուար				
171.	Երկրորդ անգամ Պերէա	ժԹ. 1—2	ժ. 1	ժԴ. 25	ժ. 39—42
172.	Հետեւողութեան պայմաններ	....	....	ժԴ. 26—35	....

Ցօդ.	Նիւթ	Մատթէոս	Մարկոս	Ղուկաս	Յովհաննէս
173.	*Կորսուած ոչխարին առակը*	....	....	ժե. 1—7	....
174.	*Կորսուած դրամին առակը*	....	....	ժե. 8—10	....
175.	*Անառակ որդւոյն առակը*	....	....	ժե.11—32	....
176.	*Անիրաւ տնտեսին առակը*	....	....	ժԶ. 1—13	....
177.	*Փարիսեցիներուն զայրոյթը*	....	....	ժԶ.14—17	....
178.	*Աստհարզանի խնդիրը*	ժթ. 3—9	ժ. 2—9	ժԶ.18	....
179.	*Ամուսնութիւն և ամուրիութիւն*	ժթ.10—12	ժ.10—12	....	....
180.	*Մեծատունին և աղքատին առակը*	....	....	ժԶ.19—31	....
181.	*Տասը բորոտներուն բժշկութիւնը*	....	....	ժէ.11—19	....
182.	*Մեսիական գալուստը*	....	....	ժէ.20—37	....
183.	*Դատաւորին և այրիին առակը*	....	....	ժը. 1—8	....
184.	*Փարիսեցիին և մաքսաւորին առակը*	....	....	ժը. 9—14	....
185.	*Մանուկներուն օրհնութիւնը*	ժթ.13—15	ժ.13—16	ժը.15—17	....
186.	*Հարուստ երիտասարդը*	ժթ.16—26	ժ.17—27	ժը.18—27	....
187.	*Առաքեալներուն վարձքը*	ժթ.27—30	ժ.28—31	ժը.28—30	....
188.	*Վարձքերուն առակը*	ի. 1—16	....	....	....
189.	*Հաւատք և պարտաճանաչութիւն*	....	....	ժէ. 5—10	....
	30 (Ծն. 34) Փետրուար				
190.	*Ղազարոսին մահը*	....	....	....	ժԱ. 1—16
191.	*Ղազարոսին յարութիւնը*	....	....	....	ժԱ.17—44
192.	*Յիսուսի ապանութեան որոշումը*	....	....	....	ժԱ.45—53
	30 (Ծն. 34) Mars				
193.	*Եփրայիմի առանձնութիւնը*	....	....	....	ժԱ. 54

Թիւ	Տիւք	Մատթէոս	Մարկոս	Ղուկաս	Յովհաննէս
194.	*Զաւրկին մօտենալը*	....	....	....	ԺԱ. 55
195.	*Հրէից մոահոգութիւնը*	....	....	....	ԺԱ. 55—56
	30 (Ծև 34) Mars 26				
196.	*Եփրայիմէ եա գալը*	....	Ժ. 32	....	....
	30. (Ծև. 34) Mars 27				
197.	*Մահուան կանխագուշակութիւնը*	Ի. 17—19	Ժ. 32—34	ԺԸ. 31—34	....
	30 (Ծև 34) Mars 28				
198.	*Զեբեդեան եղբարց խնդրուածը*	Ի. 20—28	Ժ. 35—45	....	....
	30 (Ծև. 34) Mars 29				
199.	*Երիքովցի կոյրին բժշկութիւնը*	....	....	ԺԸ. 35—43	....
200.	*Զակքէոս մաքսաւորը*	....	....	ԺԹ. 1—10	....
201.	*Մնասաներու առակը*	....	....	ԺԹ. 11—27	....
	30 (Ծև. 34) Mars 30				
202.	*Բարտիմէոս կոյրին բժշկութիւնը*	Ի. 29—34	Ժ. 46—52	....	....
	30 (Ծև. 34) Mars 31				
203.	*Երիքովէ Բեթանիա*	....	....	ԺԹ. 28	ԺԲ. 1
	30 (Ծև. 34.) Ապրիլ 1				
204.	*Բեթանիայի ընթրիքը*	ԻԶ. 6—7	ԺԴ. 3	....	ԺԲ. 2—3
205.	*Իւղին մասին դիտողութիւններ*	ԻԶ. 8—13	ԺԴ. 4—9	....	ԺԲ. 4—8
	30 (Ծև. 34) Ապրիլ 2				
206.	*Միաշաբաթի առաւօն*	....	....	....	ԺԲ. 9—12
207.	*Բեթփագէի յաւանակը*	ԻԱ. 1—7	ԺԱ. 1—7	ԺԹ. 29—35	ԺԲ. 14
208.	*Ժողովրդական վառաբանութիւնը*	ԻԱ. 4—9	ԺԱ. 8—10	ԺԹ. 36—38	ԺԲ. 13—18

Օր.	Նիւթ	Մատթէոս	Մարկոս	Ղուկաս	Յովհաննէս
209.	Զիմեոնեայ գաղամիէն	....	....	ժ·թ. 41—44	....
210.	Յիսուս տաճարին մէջ	ի·Ա. 10—14	ժ·Ա. 11	....	....
211.	Փարիսեցիներուն տրտունջը	ի·Ա. 15—16	....	ժ·թ. 39—40	ժ·ԺԸ. 19
212.	Յիսուս Բեթանիա կը դառնայ 30 (Մև. 34) Մարիամ 3	ի·Ա. 17	ժ·Ա. 11	....	....
213.	Երկուշաբթի առաւտ	ի·Ա. 18—19	ժ·Ա. 12—14	....	....
214.	Յիսուս տաճարը կը մաքրէ	ի·Ա. 12—13	ժ·Ա. 15—17	ժ·թ. 45—46	....
215.	Երկուշաբթի երեկոյ 30 (Մև. 34) Մարիամ 4	....	ժ·Ա. 18—19	ժ·թ. 47—48	....
216.	Երեքշաբթի առաւտ	ի·Ա. 20—22	ժ·Ա. 20—26	....	....
217.	Փոխադարձ հարցումներ	ի·Ա. 23—27	ժ·Ա. 27—33	ի·. 1—8	....
218.	Երկու որդիներուն առակը	ի·Ա. 28—32	....	....	....
219.	Չար մշակներուն առակը	ի·Ա. 33—44	ժ·Բ. 1—11	ի·. 9—18	....
220.	Փարիսեցւոց նոր խորհուրդը	ի·Ա. 45—46	ժ·Բ. 12	ի·. 19	....
221.	Հարսանեաց սեղանին առակը	ի·Բ. 1—14	....	....	....
222.	«Տուք զկայսերն կայսեր»	ի·Բ. 15—22	ժ·Բ. 13—17	ի·. 20—26	....
223.	Եօթն եղբայրներուն կինը	ի·Բ. 23—33	ժ·Բ. 18—27	ի·. 27—39	....
224.	Մեծ պատուիրանին հարցումը	ի·Բ. 34—40	ժ·Բ. 28—34	....	....
225.	Ընդդիմախօսներ կը լռեն	ի·Բ. 46—14	ժ·Բ. 34	ի·. 40	....
226.	Դաւիթ և որդի Դաւթի	ի·Բ. 41—46	ժ·Բ. 35—37	ի·. 41—44	....
227.	Փարիսեցւոց յանդիմանութիւնը	ի·Գ. 1—7	ժ·Բ. 38—40	ի·. 45—47	....
228.	Վարդապետն ու հայրը	ի·Գ. 8—12	....	....	....
229.	Փարիսեցւոց դէմ վայրը	ի·Գ. 13—31	....	....	....

Ցոդ.	Խրբ	Մատթէոս	Մարկոս	Ղուկաս	Յովհաննէս
230.	*Երուսաղէմ եւ Երուսաղէմացիք*	ԻԴ. 32—39	....	....	....
231.	*Այրին լուման*	....	ԺԲ. 41—44	ԻԱ. 1—4	....
232.	*Հնձանոց ախտաւորներ*	....	....	....	ԺԲ. 20—22
233.	*Յիսուսի փառաւորութիւնը*	....	....	....	ԺԲ. 23—27
234.	*Երկինքէն եկած ձայնը*	....	....	....	ԺԲ. 28—33
235.	*Մեսիական խնդիրը*	....	....	....	ԺԲ. 34—36
236.	*Վկրջին յայտարարութիւնը*	....	....	....	ԺԲ. 44—50
237.	*Տաճարին դրան առջեւ*	ԻԴ. 1—2	ԺԳ. 1—2	ԻԱ. 5—6	....
238.	*Յիսուս կ'առանձնանայ*	....	....	ԻԱ. 37—38	ԺԲ. 36
239.	*Ա. հաւատանիչին խորհրդածութիւնը*	....	....	....	ԺԲ. 37—43
	30 (Ծև. 34) Ապրիլ 5				
240.	*Զորեքշաբթի առաւօտ*	ԻԴ. 3	ԺԳ. 3— 4	ԻԱ. 7	....
241.	*Մաս Քրիստոսեան*	ԻԴ. 4—5	ԺԳ. 5— 6	ԻԱ. 8	....
242.	*Սրտաբին նշաններ*	ԻԴ. 6—8	ԺԳ. 7— 8	ԻԱ. 9—11	....
243.	*Հալածանքներու նշանը*	ԻԴ. 9—13	ԺԳ. 9—13	ԻԱ. 12—19	....
244.	*Ա. հաւատանի տարածումը*	ԻԴ. 14	ԺԳ. 10	....	....
245.	*Սրբութեան պղծութիւնը*	ԻԴ. 15	ԺԳ. 14	ԻԱ. 20	....
246.	*Զգուշութիւնք եւ յանձնարարութ.*	ԻԴ. 16—26	ԺԳ. 14—23	ԻԱ. 21—24	....
247.	*Որդւոյ մարդոյ գալուստը*	ԻԴ. 27—31	ԺԳ. 24—27	ԻԱ. 25—27	....
248.	*Կատարածին ատուգութիւնը*	ԻԴ. 32—35	ԺԳ. 28—31	ԻԱ. 28—33	....
249.	*Ճիշդ օրին անատուգութիւնը*	ԻԴ. 36—41	ԺԳ. 32	....	....
250.	*Տանուտէրն ու անտեսը*	ԻԴ. 42—51	ԺԳ. 33—37	ԻԱ. 34—36	....
251.	*Տասն կուսանաց առակը*	ԻԵ. 1—13	....	....	....

Թվ.	Անվ	Մատթէոս	Մարկոս	Ղուկաս	Յովհաննէս
252.	Քանքարներու առակը	ԻԵ.14—30	....	....	....
253.	Դատաստանի քաջատրութիւնը	ԻԵ.31—46	....	....	....
254.	Աչի մահուան գուշակութիւնը	ԻՋ. 1—2	....	....	....
255.	Սինեարիմի դումարումը	ԻՋ. 3—5	ԺԴ. 1—2	ԻԲ. 1—2	....
256.	Յուդայի մատնիչութիւնը	ԻՋ.14—16	ԺԴ.10—11	ԻԲ. 3—6	....
	30 (Ծև. 34) Ադրիլ 6				
257.	Վերջին պասիկ	ԻՋ. 17	ԺԴ. 12	ԻԲ. 7	ԺԴ. 1
258.	Զատկական պատրաստութիւնք	ԻՋ 17—19	ԺԴ.12—16	ԻԲ.8—13	....
259.	Զատկական ընթրիքը	ԻՋ. 20	ԺԴ. 17	ԻԲ. 14	....
260.	Առաջին բաժակը	....	....	ԻԲ.15—18	....
261.	Ոտքերու լուացումը	....	....	....	ԺԴ. 1—20
262.	Մատնութեան յայտնութիւնը	ԻՋ.21—25	ԺԴ.18—21	ԻԲ.21—23	ԺԴ. 21—30
263.	Մեծութեան խնդիրը	....	....	ԻԲ.24—30	....
264.	Մարմնոյ և Արեան խորհուրդը	ԻՋ.26—28	ԺԴ.22—24	ԻԲ.19—20	....
265.	Վերջին բաժանման խօսքեր	ԻՋ.31—32	ԺԴ.27—28	....	ԺԴ. 31—35
266.	Պետրոսի համարձակութիւնը	ԻՋ.33—35	ԺԴ.29—31	ԻԲ.31—34	ԺԴ. 36—38
267.	Ձէնքի մասին միջադէպը	....	....	ԻԲ.35—38	....
268.	Յիսուսի կտակը	....	....	....	ԺԴ. 1—4
269.	Թովմասի հարցումը	....	....	....	ԺԴ. 5—7
270.	Փիլիպպոսի հարցումը	....	....	....	ԺԴ. 8—11
271.	Քաջալերութեան փաստերը	....	....	....	ԺԴ. 12—21
272.	Թադէոսի հարցումը	....	....	....	ԺԴ. 22—24
273.	Առաջին մասին փակումը	....	....	....	ԺԴ. 25—31

Ցօդ.	Նիւթ	Մատթէոս	Մարկոս	Ղուկաս	Ցոփհաց ճէս
274.	*Որթին և ճիւղին նմանութիւնը*	....	....	....	ԺԵ. 1—11
275.	*Սիրոյ կատարելութիւնը*	....	....	....	ԺԵ. 12—17
276.	*Աշխարհ և աւետարան*	....	....	....	ԺԵ. 18-ԺԶ. 4
277.	*Հոգւոյն Սրբոյ ազդեցութիւնը*	....	....	....	ԺԶ. 5—15
278.	*Առաքեալներուն տարակոյսը*	....	....	....	ԺԶ. 16—28
279.	*Կատակին վերջնական փակումը*	....	....	....	ԺԶ. 29—33
280.	*Յիսուսի վերջին աղօթքը*	....	....	....	ԺԷ. 1—8
281.	*Առաքելոց յատուկ մաղթանքներ*	....	....	....	ԺԷ. 9—19
282.	*Հաւատացելոց յատուկ մաղթանք.*	....	....	....	ԺԷ. 20—21
283.	*Ամէնուն համար մաղթանքներ*	....	....	....	ԺԷ. 22—26
284.	*Դէպի Գեթսեմանի*	ԻԶ. 29—30	ԺԴ. 25—26	ԻԲ. 39	ԺԸ. 1
	30 (Մև. 34) Ապրիլ 7				
285.	*Գեթսեմանիի մէջ*	ԻԶ. 36—39	ԺԴ. 32—36	ԻԲ. 40—42	....
286.	*Երեք առաքեալները*	ԻԶ. 40—44	ԺԴ. 37—40	....	....
287.	*Բռնիչք և հրեշտակ*	....	....	ԻԲ. 43—44	....
288.	*Մատնութեան առնը*	ԻԶ. 45	ԺԴ. 41	ԻԲ. 45—46	....
289.	*Մատնիչին մօտենալը*	ԻԶ. 46	ԺԴ. 42	....	....
290.	*Յիսուսի վրան եկող խումբը*	ԻԶ. 47	ԺԴ. 43	ԻԲ. 47	ԺԸ. 2—3
291.	*Յուդայի համբոյրը*	ԻԶ. 48—50	ԺԴ. 44—45	ԻԲ. 47—48	....
292.	*Ամբոխին ասպատիը*	....	....	....	ԺԸ. 4—9
293.	*Յիսուսի վրայ յարձակումը*	ԻԶ. 50	ԺԴ. 46	....	....
294.	*Պաշտպանութեան փորձը*	ԻԶ. 51—56	ԺԴ. 47—49	ԻԲ. 49—53	ԺԸ. 10—11
295.	*Յիսուսի ձերբակալութիւը*	ԻԶ. 56—57	ԺԴ. 50	ԻԲ. 54	ԺԸ. 12

Թիւ	Խնդիր	Մատթէոս	Մարկոս	Ղուկաս	Յովհաննէս
296.	Անձանօթ երիտասարդը	....	ԺԴ .51 - 52	....	....
297.	Քահանայապետական ատեան	....	....	....	ԺԸ. 13 և 24
298.	Կայիափայի առեանը	ԻԶ. 57	ԺԴ .53	ԻԲ. 54	ԺԸ. 14
299.	Յիսուսի դէմ վկայութիւններ	ԻԶ .59—63	ԺԴ .55—61	....	....
300.	Յովհաննէս և Պետրոս	ԻԶ. 58	ԺԴ .54	ԻԲ .54 - 55	ԺԸ. 15—18
301.	Պետրոսի առաջին ուրացութիւնը	ԻԶ .69—70	ԺԴ .66—68	ԻԲ .56—57	ԺԸ. 17
302.	Վարպապետութեան հարցաքննութ.	....	....	....	ԺԸ. 19—23
303.	Մեսիայութեան հարցաքննութիւն	ԻԶ .63—65	ԺԴ .61—63	....	....
304.	Դիշերային ժողովին փակումը	ԻԶ .65—66	ԺԴ .63—64	....	....
305.	Պետրոսի կրկին ուրացութիւնները	ԻԶ .71—75	ԺԴ .68—72	ԻԲ .58—62	ԺԸ. 25—27
306.	Քահանայապետարանի ձաղանքը	ԻԶ .67—68	ԺԴ. 65	ԻԲ .63—65	....
307.	Առաւօտեան ժողովին վճիռը	ԻԷ. 1	ԺԵ. 1	ԻԲ .66—71	....
308.	Առաջին տեսան	ԻԷ. 2	ԺԵ. 1	ԻԳ. 1	ԺԸ. 28
309.	Պիղատոս դատաւոր	ԻԷ. 2	ԺԵ. 1	ԻԳ. 1	ԺԸ. 28
310.	Պիղատոսի ներկայացումը	....	....	ԻԳ. 2	ԺԸ. 29—32
311.	Պիղատոսի հարցաքննութիւնը	ԻԷ. 11	ԺԵ. 2	ԻԳ. 3	ԺԸ. 33—38
312.	Հրէից չարախօսութիւնները	ԻԷ .12—14	ԺԵ .3 -5	ԻԳ. 4—5	ԺԸ. 38
313.	Հերովդէսի առջեւ	....	....	ԻԳ. 6—12	....
314.	Երկրորդ տեսան	....	....	ԻԳ .13—16	....
315.	Յիսուս և Բարաբբա	ԻԷ 15—18	ԺԵ. 6—7	ԻԳ .17 և 19	ԺԸ. 39
316.	Պիղատոսի կինը	ԻԷ. 19	....	....	....
317.	Բարաբբա կը նախադատուի	ԻԷ .20—23	ԺԵ. 8—14	ԻԳ .18—23	ԺԸ. 40
318.	Պիղատոս ձեռուքները կը լուայ	ԻԷ .24—25	....	....	....

Ցօդ.	Խնդր	Մատթէոս	Մարկոս	Ղուկաս	Յովհաննէս
319.	*Բարեբաստի առձակութիւը*	ԻԷ. 26	ԺԲ. 15	ԻԳ. 24—25	....
320.	*Յիսուսի գանակոծութիւը*	ԻԷ. 26	ԺԲ. 15	....	ԺԹ. 1
321.	*Պետրոսի ձուլանքը*	ԻԷ. 27 - 30	ԺԲ. 16 19	....	ԺԹ. 2—3
322.	«*Ահա այրդ ցձիզ*»	....	....	....	ԺԹ. 4—7
323.	*Երրորդ առեան*	....	....	....	ԺԹ. 8—11
324.	«*Ահա թագաւորդ ձեր ցձիզ*»	....	....	....	ԺԹ. 12—15
325.	*Վերջնական վճիռը*	....	....	ԻԳ. 25	ԺԹ. 16
326.	*Վճիռին օրն ու ժամը*	....	ԺԲ. 25	....	ԺԹ. 14
327.	*Խաչուելու կը սարսի*	ԻԷ. 31	ԺԲ. 20	....	ԺԹ. 17
328.	*Սիմոն Կիւրենացի*	ԻԷ. 32	ԺԲ. 21	ԻԳ. 26	....
329.	*Յիսուսի խղճացող կիները*	....	....	ԻԳ. 27—31	....
330.	*Յուդայի յուսահատութիւնը*	ԻԷ. 3—10	....	....	....
331.	*Golgothայի վրայ*	ԻԷ. 33	ԺԲ. 22	ԻԳ. 32—33	ԺԹ. 17
332.	*Մահապարտայ ըմպելին*	ԻԷ. 34	ԺԲ. 23	....	....
333.	*Յիսուսի խաչելութիւնը*	ԻԷ. 35	ԺԲ. 23	ԻԳ. 33	ԺԹ. 18
334.	*Աւազակներուն խաչուիլը*	ԻԷ. 38	ԺԲ. 27—28	ԻԳ. 33	ԺԹ. 18
335.	*Գիր Վերատու*	ԻԷ. 37	ԺԲ. 26	ԻԳ. 38	ԺԹ. 19—22
336.	*Խաչելոյն կողապուտը*	ԻԷ. 35—36	ԺԲ. 24	ԻԳ. 34	ԺԹ. 23—24
337.	*Խաւարման ժամերը*	ԻԷ. 45	ԺԲ. 33	ԻԳ. 44	....
338.	*Golgothայի բազմութիւնը*	ԻԷ. 39—43	ԺԲ. 29—32	ԻԳ. 34—35	....
339.	«*Հայր, թող զոքա*»	....	....	ԻԳ. 34	....
340.	*Խաչուած աւազակները*	ԻԷ. 44	ԺԲ. 32	ԻԳ. 39—43	....
341.	*Մարխամանք խաչին ներքեւ*	....	....	....	ԺԹ. 25

Ծոդ.	Նիւթ	Մատթէոս	Մարկոս	Ղուկաս	Ցափհացնէս
342.	*Տիրամայրն և Յովհաննէս*	....	....	....	ժթ .26—27
343.	«*Ընդէ՞ր թողեր զիս*»	իէ .46—49	ժե .34—36	....	....
344.	«*Ծարաւի եմ*»	իէ. 48	ժե. 36	իԳ .36—37	ժթ .28—29
345.	«*Ամենայն ինչ կատարեալ է*	....	....	....	ժթ .30
346.	*Յիսուսի մահը*	իէ. 50	ժե. 37	իԳ .46	ժթ .30
347.	*Հրաշալի նշաններ*	իէ .51—53	ժե. 38	իԳ .45	....
348.	*Հրաշալիքներուն ազդեցութիւնը*	իէ. 54	ժե. 39	իԳ .47—48	....
349.	*Դիտող աչակրատհները*	իէ .55—56	ժե .40—41	իԳ .49	....
350.	*Ինչէն վար առնելու հրամանը*	....	....	....	ժթ .31
351.	*Յիսուսի կողին խոցը*	....	....	....	ժթ .32—37
352.	*Յիսուսի թաղումը*	իէ .57—58	ժե .42—45	իԳ .50—52	ժթ .38
353.	*Թաղման պարագաները*	իէ .59—60	ժե. 46	իԳ .53—54	ժթ .38—42
354.	*Մարիամանք ուրբաթ երեկոյին 30 (Ծև. 34) Ապրիլ 8*	իէ. 61	ժե. 47	իԳ .55—56	....
355.	*Գերեզմանին կնքումը*	իէ .62—66	....	....	....
356.	*Մարիամանք չաբաթ երեկոյին 30 (Ծև. 34) Ապրիլ 9*	իԸ. 1	ժԶ. 1	....	....
357.	*Յիսուսի յարութիւնը*	իԸ. 2—4	....	....	....
358.	*Իղաբերք դէպի գերեզման*	....	ժԶ. 2—4	իԴ. 1—2	ի. 1
359.	*Մագդաղենացին եւ կուգայ*	....	....	....	ի. 2
360.	*Յարութեան աւետիսը*	իԸ. 5—7	ժԶ. 5—7	իԴ. 3—7	....
361.	*Պետրոս և Յովհաննէս ի գերեզման*	....	....	....	ի. 3—10
362.	*Յիսուս Մագդաղենացիին կ'երեւի*	....	ժԶ. 9	....	ի.11—17

Ցօդ.	Նիւթ	Մատթէոս	Մարկոս	Ղուկաս	Յովհաննէս
363.	*Յիսուս իշխանութեան կ'երթէ*	ԻՀ. 8—10	ԺՋ. 8	ԻԴ. 8	....
364.	*Իշխանները կը պատմեն*	....	ԺՋ. 10—11	ԻԴ. 9—11	Ի. 18
365.	*Պետրոս գերեզման կը դառնայ*	....	....	ԻԴ. 12	....
366.	*Յարութիւնը ստելու ջանքեր*	ԻՀ. 11—15	....	....	....
367.	*Յարութենէ ետքը*	....	ԺՋ. 12	ԻԴ. 13—32	....
368.	*Վերնատունի հաւաքումը*	....	ԺՋ. 13	ԻԴ. 33—35	....
369.	*Վերնատունի երեւումը*	....	ԺՋ. 14	ԻԴ. 36—43	Ի. 19—20
370.	*Աւաքելական իշխանութիւնը*	....	....	....	Ի. 21—23
371.	*Թովմասի տարակուսիւնը*	....	....	....	Ի. 24—25
	30 (Ծն. 34) Ապրիլ 16				
372.	*Մեռս միաշաբաթի երեւումը*	....	....	....	Ի. 26—29
	30 (Ծն. 34) Ապրիլ վերջերը				
373.	*Գալիլիոյ ծովակին երեւումը*	....	....	....	ԻԱ. 1—14
374.	*Պետրոսին սիրոյ վկայութիւնները*	....	....	....	ԻԱ. 15—17
375.	*Պետրոսի և Յովհաննէսի վախճան.*	....	....	....	ԻԱ. 18—24
	30 (Ծն. 34) Մայիսի սկիզբ				
376.	*Գալիլիոյ լերան երեւումը*	ԻՀ. 16—17	....	....	....
377.	*Աւաքելութեան պայծոնը*	ԻՀ. 18—20	ԺՋ. 15—18	....	....
		Գործ			
378.	*Յարութեան քառասուն օրերը*	Ա. 3	....	....	....
	30 (Ծն. 34) Մայիս 18				
379.	*Վերջին օրհնան առումն*	Ա. 4—8	....	ԻԴ. 44—49	....
380.	*Յիսուսի համբարձումը*	Ա. 9—11	ԺՋ. 19	ԻԴ. 50—51	....

Ցօդ.	Նիւթ	Գործ	Մարկոս	Ղուկաս	Յովհաննէս
381.	Առաքեալներ վերնատան մէջ	Ա. 12—13	....	ԻԴ. 52	....
382.	Համբարձման տասն օրերը	Ա. 14	....	ԻԴ. 53	....
	30 (Ծն. 34) Մայիս 25				
383.	Մատաթիայի ընտրութիւնը	Ա. 15—26	....	....	....
	30 (Ծն. 34) Մայիս 28				
384.	Հոգւոյն Սրբոյ գալուստը	Բ. 1—3	....	....	....
385.	Լեզուաց շնորհքը	Բ. 4—13	....	....	....
386.	Պետրոսի առնաբանութիւնը	Բ. 14—36	....	....	....
387.	Երեքհազարներուն դարձը	Բ. 37—41	....	....	....
388.	Առաքելական գործունէութիւնը	....	ԺԶ. 20	....	....
389.	Աւետարանի բովանդակութիւնը	....	....	....	Ի.30, ԻԱ.25
390.	Աւետարանիչին վերջաբանը	....	....	....	Ի.31

ՑՈՒՑԱԿ Բ.

ՀԱՄԱՊԱՏՈՒՄԻ ՅՕԹՈՒԱԾՆԵՐԸ ՆԻՒԹԻՆ ՀԱՄԵՄԱՏ ԲԱՇԽՈՒԱԾ

1. Ուրաքանչիւր յօդուածը կամ գլուխը գտնելու համար, պէտք է առաջնորդուիլ կարգի թուահամարով:

2. Նիւթերու բաժինները չշատցնելու համար նմանները իրարու հետ դրուած են, ուստի պէտք է ըստ այնմ վարուիլ փնտռելու առիթներուն մէջ:

ԱՒԵՏԱՐԱՆԻՉՆԵՐՈՒ ՅԱՏՈՒԿՆԵՐ

1. Հեղինակի կանխաբանութիւնը
239. Աւետարանիչի խորհրդածութիւն
389. Աւետարանի բովանդակութիւն
390. Աւետարանիչի վերջաբան

ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԱՅՏՆՈՒԹԵԱՆ ՊԱՐԱԳԱՆԵՐ

2. Յիսուս Քրիստոս
6. Յովհէլի յայտնութիւն
9. Յիսուսի ազգաբանութիւնը
11. Յիսուսի ծնունդը
12. Ծնունդին օրը
13. Թլփատութիւն եւ անուն
14. Ծնունդին բառնունքը
15. Մոգերուն գալուստը
16. Բեթղեհէմի Մանուկները
17. Եգիպտոս փախուստը
18. Մանկութիւնն ի Նազարէթ
19. Յիսուս Մանուկի վարդապետելը
20. Հրանձնական կեանքը
25. Յիսուսի մկրտութիւնը
26. Անապատն ու փորձութիւնը

ՔԱՐՈԶՈՒԹԵԱՆ ՄԻՋՈՑԻՆ ԵՂԵԼՈՒԹԻՒՆՔ

32. Յիսուս ի Գալիլիա
37. Հրէաստանէ կը մեկնի
41. Յիսուս ի Նազարէթ
43. Կափառնաում կը հաստատուի
46. Քարոզութեանց ընթացքը
56. Ծովեզերքի պտոյտները
65. Նորէն Կափառնաում
72. Ժողովուրդին հետ
84. Կափառնաում կը դառնայ
89. Երկրորդ այց ի Նազարէթ
90. Քարոզութիւնը կը տարածուի
95. Յիսուսի վրայ կարծիքներ
96. Բեթսայիդայի անապատը
98. Մեսիական բորբոքումը
100. Յիսուս եւ Կափառնաումցիք
102. Հետեւողներուն վարանումը
120. Անգամ մըն ալ Կափառնաում
121. Երկրամեանի վճարումը
123. Չհետեւող երիտասարդը
132. Վերջին օրեր ի Գալիլիա
133. Դէպի Երուսաղէմ

145. Երուսաղէմէ Պերէա
162. Պերէայէ Երուսաղէմ

ԲԺՇԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

40. Թագաւորական որդւոյն
44. Կախառնաւմի դիւահարին
45. Պետրոսի զօքանչին
48. Գալիլեացի բորոտին
49. Կախառնաւմի անդամալոյծին
52. Պողպատիկէի անդամալոյծին
55 Կախառնաւմի զօրացեալին
66. Հարիւրապետի ծառային
73. Համրուկոյր դիւահարին
83. Գերգեսացի դիւահարին
85. Տեառնեա կնոջ
87. Երկաբ կոյրերուն
88. Համր դիւահարին
106. Քանանացի աղջկան
107. Դեկապոլսոյ մէջ
111. Բեթսայիդացի կոյրին
118. Լուսնոտ դիւահարին
141. Ի ծնէ կոյրին
161. Կարկաւեալ կնոջ
165. Ջրգողին
181. Տասը բորոսներուն
199. Երիքովցի կոյրին
202. Բարտիմէոս կոյրին

ՀՐԱՇՔՆԵՐ

31. Կանայի հարսնիքը
47. Հրաշալի ձկնորսութիւնը
67. Նայինի պատանիին յարութիւնը
82. Ալեկոծութեան հանդարտիլը
86. Յայրոսի աղջկան յարութիւնը
97. Հինգհազարներու կերակրուիլը
99. Աւաքեալներուն նաւագնացութ.
108. Չորսհազարներուն կերակրուիլը
115. Յիսուսի այլակերպութիւնը
116. Այլակերպութեան հրաշալիքը
191. Ղազարոսի յարութիւնը

ԱՌԱԿՆԵՐ

78. Յիսուսի առակները
79. Սերմնացանի առակը
80. Վեց փոքր առակներ
81. Որմանց առակը
127. Անպտուղ ծառային »
144. Ճշմարիտ հովիւին օրինակը
149. Սամարացւոյն առակը
154. Անմիս մեծատունին »
160. Անպտուղ ծառին »
166. Կոչնականներուն »
167. Կայնատէրին »
168. Կոյտնքի »
173. Կորսուած ոչխարին »
174. Կորսուած դրամին »
175. Անառակ որդւոյն »
176. Անիրաւ տնտեսին »
180. Մեծատունին եւ աղքատին »
183. Դատաւորին եւ այրիին »
184. Փարիսեցիին եւ մաքսաւորին »
188. Վարձիրուն »
201. Մնասներու »
218. Երկու որդիներուն »
219. Չար մշակներուն »
221. Հարսանեաց սեղանին »
250. Տանուտէրին ու տնտեսին »
251. Տասն կուսանաց »
252. Քանքարներու »
274. Որթին եւ ճիւղին նմանութիւնը

ՔԱՐՈԶՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

39. Գալիլիոյ քարոզութեանց. սկիզբը
53. Պողպատիկէի քարոզութիւնը
59. Լերան քարոզութիւնը
60. » առաջին մասը
61. » երկրորդ »
62. » երրորդ »
63. » չորրորդ »
64. » վերջին »

101. Կախառնաւմի քարոզութիւնը
124. Փորիկներուն գայթակղութիւնը
125. Մեղուցեալները ուղղել
126. Մեղուցեալներուն ներել
139. Գանձատան վիճաբանութիւնը
140. Վիճաբանութեան շարունակութ.
152. Քարոզութեանց ամփոփում
155. Հոգածութիւն ու գանձ
156. Արժնութիւն եւ պատրաստութիւն
157. Հաւատարիմ ծառայութիւն
178. Ապահարզանի խնդիր
179. Ամուսնութիւն եւ ամուրհութիւն

ՎԱՐԴԱՊԵՏԱԿԱՆ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

34. Նիկոդեմոսի հետ տեսակցութ.
38. Յիսուս ի Սամարիա
54. Աշակերտաց հասկ կորզելը
70. Մեղաւոր կինը
74. Դիւական զօրութիւն
75. Հրաշք կը պահանջեն
104. Աւանդութեանց վէճը
105. Արտաքին եւ ներքին պղծութիւն
109. Երկինքէ նշան
110. Օսար խմորէ զգուշանալ
114. Յիսուսի հետեւողութիւն
119. Բժշկութիւն կատարելու պայման
122. Մանուկի օրինակը
130. Գալիլացւոց յանդիմանութիւն
143. Բժկեալ կոյրին հետ
158. Աւետարանի նշանները
159. Գալիլացիներ եւ Սելովամցիներ
163. Աւետարանի ընտրեալները
172. Հետեւողութեան պայմաններ
189. Հաւատք եւ պարտաճանաչութիւն
222. «Տուք զկայսերն կայսեր»
223. Եօթը եղբայրներուն կինը
224. Մեծ պատուիրանին հարցումը
226. Դաւիթ եւ որդի Դաւթի
228. Վարդապետն ու հայրը
231. Այրին լուման
233. Յիսուսի փառաւորութիւնը
264. Մարմնոյ եւ Արեան խորհուրդը

ԳԱԼՍՏԵԱՆ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

182. Մեսիական գաղտնը
234. Երկինքէն եկած ձայնը
235. Մեսիական խնդիրը
236. Վերջին յայտարարութիւն
241. Սուտ Քրիստոսներ
242. Արտաքին նշաններ
243. Հալածանքներու նշանը
244. Աւետարանի տարածումը
245. Սրբութեան պղծութիւնը
246. Զգուշութիւնք եւ յանծնարար.
247. Որդւոյ Մարդոյ գաղտնը
248. Կատարածին ստուգութիւնը
249. Ճիշդ օրին անստուգութիւնը
253. Դատաստանի քաջատրութիւնը

ՎԵՐՋԻՆ ԿՏԱԿԸ

268. Յիսուսի կտակը
269. Թովմասի հարցումը
270. Փիլիպպոսի հարցումը
271. Քաջալերութեան փաստեր
272. Թադէոսի հարցումը
273. Առաջին մասին փակումը
275. Սիրոյ կատարելութիւնը
276. Աշխարհ եւ աւետարան
277. Հոգւոյն Սրբոյ ազդեցութիւնը
279. Կտակին վերջնական փակումը
280. Յիսուսի վերջին աղօթքը
281. Առաքեալներուն յաւուկ »
282. Հաւատացելոց յաւուկ »
283. Ամէնուն համար »

ՏՕՆԱԿԱՆ ԵՂԵԼՈՒԹԻՒՆՔ

33. Առաջին զատիկ
51. Երկրորդ զատիկ
103. Երրորդ զատիկ
135. Տաղաւարահարաց միջինքը

136. Նոյնին վերջին օրը
169. Նաւակատեաց տօնը
170. Յիսուս Նաւակատեաց տօնին
194. Զատիկին մօտենալը
210. Յիսուս տաճարին մէջ
257. Վերջին զատիկ
258. Զատկական պատրաստութիւնք
259. Զատկական ընծրիքը
260. Առաջին բաժակը
261. Ոտքերու լուացումը

ՎԵՐՋԻՆ ՄԻՋՈՑԻ ԵՂԵԼՈՒԹԻՒՆՔ

171. Երկու տրդ անգամ Պերէա
185. Մանուկներու օրհնութիւնը
190. Ղազարոսի մահը
193. Եփրայիմի առանձնութիւնը
196. ԵՓրայիմէ ետ գալը
200. Զակքէոս մաքսաւոր
203. Երիքովէ Բեթանիա
204. Բեթանիայի ընծրիքը
206. Միաշաբաթի առտուն
207. Բեթփագէի էշը
208. Ժողովրդական փառաբանութիւն
209. Զիմեոնեաց գագաթէն
212. Բեթոնիա կը դառնայ
213. Երկուշաբթի առտու
214. Տաճարը կը մաքրէ
215. Երկուշաբթի երեկոյ
216. Երեքշաբթի առտու
232. Հեթանոս ուխտաւորներ
237. Տաճարին դրան առջեւ
238. Յիսուս կ'առանձնանայ
240. Չորեքշաբթի առտու

ՀԱԿԱՌԱԿՈՒԹԵԱՆՑ ՇՈՒՐՋԸ

134. Հրէաներուն իրարանցումը
137. Փարիսեցւոց ժողովը
138. Շնացեալ կինը
142. Բժշկեալ կոյրին հարցաքննութ.
148. Օրհնականին հարցումը
150. Փարիսեցիին ճաշը
151. Օրհնականներու յանդիմանութ.
153. Ժառանգութեան համար բողոք
164. Փարիսեցիք եւ Հերովդէս
177. Փարսիեցիներուն գայթակղը
186. Հարուստ երիտասարդը
192. Պաղեստինեան որոշումը
195. Հրէից մտահոգութիւնները
211. Փարիսեցիներուն տրտունջը
217. Փոխադարձ հարցումներ
220. Փարիսեցւոց նոր խորհուրդը
225. Ընդդիմախօսներ կը լռեն
227. Փարիսեցւոց յանդիմանութիւնը
229. Փարիսեցւոց դէմ վայրը
230. Երուսաղէմ եւ Երուսաղէմացիք
255. Սինեդրիոնի գումարումը

ՄԱՏՆՈՒԹԻՒՆ

197. Մահուան կանխագուշակութիւն
205. Իւղին մասին դիտողութիւններ
254. Խաչի մահուան գուշակութիւն
256. Յուդայի մատնիչութիւնը
262. Մատնութեան յայտնութիւնը
265. Վերջին բաժանման խօսքեր
267. Զէնքի միջադէպը
284. Դէպի Գեթսեմանի
285. Գեթսեմանիի մէջ
286. Երեք առաքեալներ
287. Քրտինք եւ հրեշտակ
288. Մատնութեան ատենը
289. Մատնիչին մօտենալը
290. Վրան եկող խումբը
291. Յուդայի համբոյրը
292. Ամբոխին սարսափը
293. Յիսուսի վրայ յարձակում
295. Յիսուսի ձերբակալութիւը
296. Անծանօթ երիտասարդը
330. Յուդայի յուսահատութիւնը

ԴԱՏԱՐԱՆՆԵՐԸ

297. Քահանայապետական ատեան
298. Կայիափայի ատեանը

299. Ընդէմ վկայութիւններ
302. Վարդապետութեան հարցաքնն.
303. Մեսիայութեան հարցաքննութ.
304. Գիշերային ժողովին վախումը
306. Քահանայապետարանի ծաղանքը
307. Առաւօտեան ժողովը
308. Առաջին ատեան
309. Պիղատոս դատաւոր
310. Պիղատոսի ներկայացումը
311. Պիղատոսի հարցաքննութինը
312. Հրէից չարախօսութիւնները
313. Հէրովդէսի առջեւ
314. Երկրորդ ատեան
315. Յիսուս եւ Բարաբբա
316. Պիղատոսի կինը
317. Բարաբբա կը նախադասուի
318. Պիղատոս ծեուրները կը լուայ
319. Բարաբբայի արձակումը
320. Յիսուսի գանակոծումը
321. Պրետորիոնի ծաղանքը
222. «Ահա այրդ ցնեզ»
323. Երրորդ ատեան
324. «Ահա խաչեսդ ձեր ցնեզ»
325. Վերջին վճիռը
326. Վճռին օրն ու ժամը

ԽԱՉԵԼՈՒԹԻՒՆ

327. Յիսուս խաչուելու կը տարուի
328. Սիմոն Կիւրենացի
329. Յիսուսը խղճացող կիներ
331. Golgotha վրայ
332. Մահափարտաց ըմպելին
333. Յիսուսի խաչելութիւնը
334. Աւազակներուն խաչուիլը
335. Գիր վնասու
336. Խաչելոյն կողոպուտը
337. Խաւարման ժամերը
338. Golgotha բազմութիւնը
339. «Հայր Թող դոցա»
340. Խաչուած աւազակները
343. «Ընկե՛ր Թողեր զիս»
344. «Ծարաւի եմ»
345. «Ամենայն ինչ կատարեալ է»
346. Յիսուսի մահը
347. Հրաշալի նշաններ
348. Հրաշալիքներուն ազդեցութիւնը
350. Խաչէ վար առնելու հրամանը
351. Յիսուսի կողին խոցը

ԹԱՂՈՒՄ

352. Յիսուսի Թաղումը
353. Թաղման պարագաները
355. Գերեզմանին կնքումը

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ

357. Յիսուսի յարութիւնը
366. Յարութիւնը ստելու ջանքեր
367. Յարութենէ եօքը
369. Վերնատունի երեւումը
372. Մ՛իւս միաշաբաթին երեւումը
373. Գալիլիոյ ծովակին եւ երեւումը
376. Գալիլիոյ լերան երեւումը
378. Յարութեան բուռն օրերը
379. Վերջին օրուան առտուն

ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄ

380. Յիսուսի համբարձումը
382. Համբարձման տասն օրերը

ՀՈԳԵԳԱԼՈՒՍՏ

384. Հոգւոյն Սրբոյ գալուստը
385. Լեզուաց շնորհքը
387. Երեքհազարներուն դարձը

ՄԱՐԻԱՄ ՏԻՐԱՄԱՅՐ

4. Մարիամի աւետումը
6. Մարիամի այցելութիւնը
10. Նազարեթէ Բեթղեհէմ
76. Յիսուսի մայրը երանող կինը
77. Մայրն ու եղբայրները
342. Տիրամայրն եւ Յովհաննէս

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԿԱՐԱՊԵՏ

3. *Զաքարիայի աւետումը*
7. *Կարապետին ծնունդը*
8. *Կարապետին պաշտօնը*
21. *Առաջին կեանքը*
22. *Սկիզբն աւետարանի*
23. *Յովհաննէսի քարոզութիւնները*
24. *Յովհաննէսի կանխասացութիւնը*
27. *Առաջին վկայութիւնը*
28. *Կրկին վկայութիւնը*
35. *Յիսուս եւ Յովհաննէս կը մկրտեն*
36. *Յովհաննէսի բանտարկութիւնը*
68. *Յովհաննէսի պատգամաւորութ.*
69. *Յովհաննէսի գովեստը*
94. *Յովհաննէսի մահը*
117. *Եղիայի նկատմամբ հարցում*

ԵՐԿՈՏԱՍԱՆ ԱՌԱՔԵԱԼՔ

29. *Յիսուսի առաջին հետեւողները*
30. *Միւս հետեւողները*
42. *Յովնաններանք եւ Զերեդեանք*
50. *Մատթէոսի կոչումը*
57. *Առաքեալներու ընտրութիւնը*
58. *Երկոտասան առաքեալները*
91. *Առաքելոց պաշտօնը*
92. *Առաքելոց հրահանգը*
93. *Պատուէրներուն շարունակութ.*
112. *Աստուածային դաւանութիւնը*
113. *Պետրոսի երանութիւնը*
187. *Առաքեալներուն վարձքը*
198. *Զերեդեանց խնդրուածքը*
263. *Մեծութեան խնդիրը*
266. *Պետրոսի համարձակութիւնը*
278. *Առաքեալներու տարակոյսը*
294. *Պաշտպանութեան փորձեր*
300. *Յովհաննէս եւ Պետրոս*
301. *Պետրոսի առաջին ուրացութիւնը*
305. *Կրկին ուրացութիւններ*
361. *Պետրոս եւ Յովհաննէս*
365. *Պետրոս գերեզմանը*
368. *Վերնատունի հաւաքումը*
370. *Առաքելական իշխանութիւն*
371. *Թովմասի աւարտութիւնը*
374. *Պետրոսի սիրոյ վկայութիւնները*
375. *Պետրոսի եւ Յովհաննէսի վիճ.*
377. *Առաքելութեան պաշտօնը*
381. *Վերնատուն կը դառնան*
383. *Մատթիայի ընտրութիւնը*
386. *Պետրոսի ատենաբանութիւնը*
388. *Առաքելական գործունէութիւն*

ԵՕԹԱՆԱՍՈՒՆԵՐԿՈՒ ԱՇԱԿԵՐՏՔ

128. *Եօթանասուներկու աշակերտք.*
129. *Տրուած հրահանգներ*
131. *Եօթանասնից պաշտօնը*
147. *Եօթանասնից դառնալը*

ԻՒՂԱԲԵՐ ԿԱՆԱՅՔ

71. *Յիսուսի հետեւող կիներ*
146. *Մարթա եւ Մարիամ*
341. *Մարիամանք խաչին ներքեւ*
349. *Դիտող աշակերտուհիներ*
354. *Մարիամանք ուրբաթ երեկոյին*
356. *Մարիամանք շաբաթ երեկոյին*
358. *Իղաբեր դէպի գերեզման*
359. *Մագդաղենացի եւ կու գայ*
360. *Յարութեան աւետիսը*
362. *Մագդաղենացին կ'երեւի*
363. *Իղաբերներուն կ'երեւի*
364. *Իղաբերներ կը պատմեն*

ՅՈՒՅԱԿ Գ.

ԱՒԵՏԱՐԱՆՆԵՐՈՒՆ ԻՐԱՔԱՆՉԻՒՐ ԿՏՈՐԸ ՀԱՄԱՊԱՏՈՒԻՄԻՆ ՅՕԴՈՒԱԾՆԵՐՈՒՆ ՀԵՏ ԲԱՂԴԱՏՈՒԱԾ

1. *Յուցակս նպատակն է դիւրութիւն ընծայել անոնց, որ աւետարանին որևէ մէկ կտորին բացատրութիւնը կը փնտռեն Համապատումին մէջ։*

2. *Աւետարաններուն գլուխները և համարները կարգաւ չարուած են, դիմացն ալ դրուած է համապատասխանող յօդուածին թիւը։*

Մ Ա Տ Թ Է Ո Ս

Գլ.	Հմր.		Յօդ.
Ա.	1—17	=	**9**
	18—24	=	**6**
	25	=	**11, 13**
Բ.	1—12	=	**15**
	13—15	=	**17**
	16—18	=	**16**
	19—21	=	**17**
	22 - 23	=	**18**
	23	=	**20**
Գ.	1—3	=	**22**
	4	=	**21**
	5—6	=	**22**
	7—10	=	**23**
	11—12	=	**24**
Գ.	13—17	=	**25**
Դ.	1—11	=	**26**
	12	=	**37**
	13—16	=	**43**
	17—22	=	**42**
	23—25	=	**46**
Զ.	1— 2	=	**59**
	3—16	=	**60**
	17—48	=	**61**
Է.	1—18	=	**62**
	19—34	=	**63**
Ը.	1—27	=	**64**
	28—29	=	**65**
Թ.	1	=	**65**

Գլ.	Հմր.		Յոդ.
Ը.	2— 4	=	**48**
	5—13	=	**66**
	14—15	=	**45**
	16—17	=	**46**
	18	=	**82**
	19—22	=	**133**
	23—27	=	**82**
	28—34	=	**83**
Թ.	1	=	**84**
	2— 8	=	**49**
	9—17	=	**50**
	18—19	=	**84**
	20—22	=	**85**
	23—26	=	**86**
	27—31	=	**87**
	32—34	=	**88**
	35—38	=	**90**
Ժ.	1	=	**91**
	2— 4	=	**58**
	5—16	=	**92**
	17—42	=	**93**
ԺԱ.	1	=	**95**
	2— 6	=	**68**
	7—19	=	**69**
	20—24	=	**130**
	25—30	=	**147**
ԺԲ.	1— 8	=	**54**
	9—14	=	**55**
	15—21	=	**56**
	22—23	=	**73**
	24—37	=	**74**
	38—42	=	**75**
	43—45	=	**74**
	46—50	=	**77**

Գլ.	Հմր.		Յոդ.
ԺԳ.	1— 3	=	**78**
	4—23	=	**79**
	24—30	=	**81**
	31—35	=	**80**
	36—43	=	**81**
	44—51	=	**80**
	51—22	=	**81**
	53—58	=	**89**
ԺԴ.	1— 2	=	**95**
	3— 5	=	**36**
	6—12	=	**94**
	13—14	=	**96**
	15—21	=	**97**
	22—23	=	**98**
	24—34	=	**99**
	35—36	=	**100**
ԺԵ.	1— 9	=	**104**
	10—20	=	**105**
	21—28	=	**106**
	29—31	=	**107**
	32—38	=	**108**
	38	=	**109**
ԺԶ.	1— 4	=	**109**
	5—12	=	**110**
	13—16	=	**112**
	17—19	=	**113**
	20—28	=	**114**
ԺԷ.	1	=	**115**
	2— 8	=	**116**
	9—13	=	**117**
	14—17	=	**118**
	18—20	=	**119**
	21—22	=	**120**
	23—26	=	**121**

Գլ.	Հմր.	Յօդ.
ԺԸ.	1— 5	= **122**
	6—14	= **124**
	15—20	= **125**
	21—22	= **126**
	23—35	= **127**
ԺԹ.	1	= **133**
	1— 2	= **171**
	3— 9	= **178**
	10—12	= **179**
	13—15	= **185**
	16—26	= **186**
	27—30	= **187**
Ի.	1—16	= **188**
	17—19	= **197**
	20—28	= **198**
	26—34	= **202**
ԻԱ.	1— 3	= **207**
	4— 5	= **208**
	6— 7	= **207**
	8— 9	= **208**
	10—11	= **210**
	12—13	= **214**
	14	= **210**
	15—16	= **211**
	17	= **212**
	18—19	= **213**
	20—22	= **216**
	23—27	= **217**
	28—32	= **218**
	33—43	= **219**
	44—46	= **220**
ԻԲ.	1—14	= **221**
	15—22	= **222**
	23—33	= **223**
	34—40	= **224**
	41—45	= **226**
	46	= **225**
ԻԳ.	1— 7	= **227**
	8—12	= **228**
	13—32	= **229**
	33—39	= **230**
ԻԴ.	1— 2	= **237**
	3	= **240**
	4— 5	= **241**
	6— 8	= **242**
	9—13	= **243**
	14	= **244**
	15	= **245**
	16—26	= **246**
	27—31	= **247**
	32—35	= **248**
	36—41	= **249**
	42—51	= **250**
ԻԵ.	1—13	= **251**
	14—30	= **252**
	31—46	= **253**
ԻԶ.	1— 2	= **254**
	3— 5	= **255**
	6— 7	= **204**
	8—13	= **205**
	14—16	= **256**
	17	= **257**
	17—19	= **258**
	20	= **259**
	21—25	= **262**
	26—28	= **264**
	29—30	= **284**
	31—32	= **265**

Գլ.	Հմր.	Յօդ.
ԻՉ.	33—35	= **266**
	36—39	= **285**
	40—44	= **286**
	45	= **288**
	46	= **289**
	47	= **290**
	48—49	= **291**
	50	= **293**
	51—56	= **294**
	56—57	= **295**
	57	= **298**
	58	= **300**
	59—63	= **299**
	63—65	= **303**
	65—66	= **304**
	67—68	= **306**
	69—70	= **301**
	71—75	= **305**
ԻԲ.	1	= **307**
	2	= **308**
	3—10	= **330**
	11	= **311**
	12—14	= **312**
	15—18	= **315**
	19	= **316**
	20—23	= **317**
	24—25	= **318**
	26	= **319, 320**
	27—30	= **321**

Գլ.	Հմր.	Յօդ.
ԻԷ.	31	= **327**
	32	= **328**
	33	= **331**
	34	= **332**
	35	= **333, 336**
	36—37	= **335**
	38	= **334**
	39—43	= **338**
	44	= **340**
	45	= **337**
	46—47	= **343**
	48	= **344**
	49	= **343**
	50	= **346**
	51—53	= **347**
	54	= **348**
	55—56	= **349**
	57—58	= **352**
	59—60	= **353**
	61	= **354**
	62—66	= **355**
ԻՀ.	1	= **356**
	2— 4	= **357**
	5— 7	= **360**
	8—10	= **363**
	11—15	= **366**
	16—17	= **376**
	18—20	= **377**

Մ Ա Ր Կ Ո Ս

Գլ.	Համ.		Յօդ.
Ա.	1— 5	=	**22**
	6	=	**21**
	7— 8	=	**24**
	9—11	=	**25**
	12—13	=	**26**
	14	=	**37**
	14—20	=	**42**
	21—22	=	**43**
	23—28	=	**44**
	29—31	=	**45**
	32—39	=	**46**
	40—45	=	**48**
Բ.	1—12	=	**49**
	13—22	=	**50**
	23—28	=	**54**
Գ.	1— 6	=	**55**
	7—12	=	**56**
	13—15	=	**57**
	16—19	=	**58**
	20—21	=	**72**
	22—30	=	**74**
	31—35	=	**77**
Դ.	1— 2	=	**78**
	3—25	=	**79**
	26—34	=	**80**
	35—40	=	**82**
Ե.	1—20	=	**83**
	21—24	=	**84**
	25—34	=	**85**
	35—43	=	**86**
Զ.	1— 6	=	**89**
	6	=	**90**
Զ.	7	=	**91**
	8—13	=	**92**
	14—16	=	**95**
	17—20	=	**36**
	21—29	=	**94**
	30	=	**95**
	31—34	=	**96**
	35—44	=	**97**
	45—47	=	**98**
	48—53	=	**99**
	54—56	=	**100**
Թ.	1—13	=	**104**
	14—23	=	**105**
	24—30	=	**106**
	31—37	=	**107**
Ժ.	1— 9	=	**108**
	10—12	=	**109**
	13—21	=	**110**
	22—26	=	**111**
	27—29	=	**112**
	30—39	=	**114**
Ի.	1	=	**115**
	2— 7	=	**116**
	8—12	=	**117**
	13—26	=	**118**
	27—28	=	**119**
	29—31	=	**120**
	32—36	=	**122**
	37—40	=	**123**
	41—47	=	**124**
Ա.	1	=	**171**
	2— 9	=	**178**

Գլ.	Հմր.	Յօդ.
Ժ.	10—12	= **179**
	13—16	= **185**
	17—27	= **186**
	28—31	= **187**
	32	= **196**
	32—34	= **197**
	35—45	= **198**
	46—52	= **202**
ԺԱ.	1— 7	= **207**
	8—10	= **208**
	11	= **210, 212**
	12—14	= **213**
	15—17	= **214**
	18—19	= **215**
	20—25	= **216**
	27—33	= **217**
ԺԲ.	1—11	= **219**
	12	= **220**
	13—17	= **222**
	18—27	= **223**
	28—34	= **224**
	34	= **225**
	35—37	= **226**
	38—40	= **227**
	41—44	= **231**
ԺԳ.	1— 2	= **237**
	3— 4	= **240**
	5— 6	= **241**
	7— 8	= **242**
	9	= **243**
	10	= **244**
	11—13	= **243**
	14	= **245**
	14—23	= **246**

Գլ.	Հմր.	Յօդ.
ԺԴ.	24—27	= **247**
	28—31	= **248**
	32	= **249**
	33—37	= **250**
ԺԵ.	1— 2	= **255**
	3	= **204**
	4— 9	= **205**
	10—11	= **256**
	12	= **257**
	12—16	= **258**
	17	= **259**
	18—21	= **262**
	22—24	= **264**
	25—26	= **284**
	27—28	= **265**
	29—31	= **266**
	32—36	= **285**
	37—40	= **286**
	41	= **288**
	42	= **289**
	43	= **290**
	44—45	= **291**
	46	= **293**
	47—49	= **294**
	50	= **295**
	51—52	= **296**
	53	= **298**
	54	= **300**
	55—61	= **299**
	61—63	= **303**
	63—64	= **304**
	65	= **306**
	66—68	= **301**
	68—72	= **305**

Գլ.	Հմր.		Յօդ.
ժբ.	1	=	**307, 308**
	2	=	**311**
	3— 5	=	**312**
	6— 7	=	**315**
	8—14	=	**317**
	15	=	**319, 320**
	16—19	=	**321**
	20	=	**327**
	21	=	**328**
	22	=	**331**
	23	=	**332, 333**
	24	=	**336**
	25	=	**326**
	26	=	**335**
	27—28	=	**334**
	29—32	=	**338**
	32	=	**340**
	33	=	**337**
	34—35	=	**343**
	36	=	**344, 343**

Գլ.	Հմր.		Յօդ.
ժբ.	37	=	**346**
	38	=	**347**
	39	=	**348**
	40—41	=	**340**
	42—45	=	**352**
	46	=	**353**
	47	=	**354**
ժգ.	1	=	**356**
	2— 4	=	**358**
	5— 7	=	**360**
	8	=	**363**
	9	=	**362**
	10—11	=	**364**
	12	=	**367**
	13	=	**368**
	14	=	**369**
	15—18	=	**377**
	19	=	**380**
	20	=	**388**

ՊՈՂՈՍ

Գլ.	Հմր.		Յօդ.
ա.	1— 4	=	**1**
	5—25	=	**3**
	26—38	=	**4**
	39—56	=	**5**
	57—79	=	**7**
	80	=	**21**
բ.	1— 5	=	**10**
	6—20	=	**11**

Գլ.	Հմր.		Յօդ.
բ.	21	=	**13**
	22—38	=	**14**
	39—40	=	**18**
	41—49	=	**19**
	50—51	=	**20**
գ.	1— 6	=	**22**
	7—14	=	**23**
	15—18	=	**24**

Կլ.	Հմր.		Յօդ.
Գ.	19—20	=	**36**
	21—22	=	**25**
	23—38	=	**9**
Դ.	1—13	=	**26**
	14—15	=	**39**
	16—30	=	**41**
	31—32	=	**43**
	33—37	=	**44**
	38—40	=	**45**
	41—45	=	**46**
Ե.	1—11	=	**47**
	12—16	=	**48**
	17—26	=	**49**
	27—39	=	**50**
Զ.	1— 5	=	**54**
	6—11	=	**55**
	12—13	=	**57**
	14—16	=	**58**
	17—20	=	**59**
	20—26	=	**60**
	27—36	=	**61**
	37—49	=	**64**
Է.	1	=	**65**
	2—10	=	**66**
	11—17	=	**67**
	18—23	=	**68**
	24—35	=	**69**
	36—50	=	**70**
Ը.	1— 3	=	**71**
	2	=	**78**
	3—18	=	**79**
	19—21	=	**77**
	22—25	=	**82**
	26—39	=	**83**

Կլ.	Հմր.		Յօդ.
Ը.	40—42	=	**84**
	43—48	=	**85**
	49—57	=	**86**
Թ.	1— 2	=	**91**
	3— 6	=	**92**
	7—10	=	**95**
	10—11	=	**96**
	12—17	=	**97**
	18—20	=	**112**
	21—27	=	**114**
	28	=	**115**
	29—36	=	**116**
	37	=	**117**
	38—44	=	**118**
	44—45	=	**120**
	46—48	=	**122**
	49—50	=	**123**
	51—62	=	**133**
Ժ.	1	=	**128, 131**
	2—12	=	**129**
	13—15	=	**130**
	16	=	**131**
	17—24	=	**147**
	25—29	=	**148**
	30—37	=	**149**
	38—42	=	**146**
ԺԱ.	1— 4	=	**62**
	5—13	=	**64**
	14—15	=	**88**
	16	=	**75**
	17—26	=	**74**
	27—28	=	**76**
	29—32	=	**75**
	33	=	**60**

Գլ.	Հմր.		Յօդ.
ժՍ.	34—36	=	**63**
	37—44	=	**150**
	45—54	=	**151**
ժԲ.	1—12	=	**152**
	13—15	=	**153**
	16—21	=	**154**
	22—34	=	**155**
	35—40	=	**156**
	41—48	=	**157**
	49—59	=	**158**
ժԳ.	1— 5	=	**159**
	6— 9	=	**160**
	10—17	=	**161**
	18—21	=	**80**
	22	=	**162**
	23—30	=	**163**
	31—35	=	**164**
ժԴ.	1— 6	=	**165**
	7—11	=	**166**
	12—14	=	**167**
	15—24	=	**168**
	25	=	**171**
	26—35	=	**172**
ժԵ.	1— 7	=	**173**
	8—10	=	**174**
	11—32	=	**175**
ժԶ.	1—13	=	**176**
	14—17	=	**177**
	18	=	**178**
	19—31	=	**180**
ժԷ.	1— 2	=	**124**
	3	=	**125**
	4	=	**126**
	5—10	=	**189**

Գլ.	Հմր.		Յօդ.
ժԸ.	11—19	=	**181**
	20—37	=	**182**
ժԹ.	1— 8	=	**183**
	9—14	=	**184**
	15—17	=	**185**
	18—27	=	**186**
	28—30	=	**187**
	31—34	=	**197**
	35—43	=	**199**
ժԲ.	1—10	=	**200**
	11—27	=	**201**
	28	=	**203**
	29—35	=	**207**
	36—38	=	**208**
	39—40	=	**211**
	41—44	=	**209**
	45—46	=	**214**
	47—48	=	**215**
Ի.	1— 8	=	**217**
	9—18	=	**219**
	19	=	**220**
	20—26	=	**222**
	27—39	=	**223**
	40	=	**225**
	41—44	=	**226**
	45—47	=	**227**
ԻՄ.	1— 4	=	**231**
	5— 6	=	**237**
	7	=	**240**
	8	=	**241**
	9—11	=	**242**
	12—19	=	**243**
	20	=	**245**
	21—24	=	**246**

Գլ.	Հմր.	Յօդ.
ԻԱ.	25—27	= **247**
	28—33	= **248**
	34—36	= **250**
	37—38	= **238**
ԻԲ.	1— 2	= **255**
	3— 6	= **256**
	7	= **257**
	8—13	= **258**
	14	= **259**
	15—18	= **260**
	19—20	= **264**
	21—23	= **262**
	24—30	= **263**
	31—34	= **266**
	35—38	= **267**
	39	= **284**
	40—42	= **285**
	43—44	= **287**
	45—46	= **288**
	47	= **290**
	47—48	= **291**
	49—53	= **294**
	54	= **295**, **298**
	55	= **300**
	56—57	= **301**
	58—62	= **305**
	53—65	= **306**
	66—71	= **307**
ԻԳ.	1	= **308**
	2	= **310**
	3	= **311**
	4— 5	= **312**
	6—12	= **313**
	13—16	= **314**

Գլ.	Հմր.	Յօդ.
ԻԳ.	17	= **315**
	18	= **317**
	19	= **315**
	20—23	= **317**
	24—25	= **319**
	25	= **325**
	26	= **328**
	27—31	= **329**
	32	= **331**
	33	= **333**, **334**
	34	= **339**, **336**
	35	= **338**
	36—37	= **344**
	38	= **335**
	39—43	= **340**
	44	= **337**
	45	= **347**
	46	= **346**
	47—48	= **348**
	49	= **349**
	50—52	= **352**
	53—54	= **353**
	55—56	= **354**
ԻԴ.	1— 7	= **360**
	8	= **363**
	9—11	= **364**
	12	= **365**
	13—32	= **367**
	33—35	= **368**
	36—43	= **369**
	44—49	= **379**
	50—51	= **380**
	52	= **381**
	53	= **382**

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ

Գլ.	Հմր.		Յոդ.
Ա.	1— 6	=	**2**
	7—14	=	**8**
	15—28	=	**27**
	29—34	=	**28**
	35—42	=	**29**
	42—51	=	**30**
Բ.	1—11	=	**31**
	12	=	**32**
	13—25	=	**33**
Գ.	1—21	=	**34**
	22—36	=	**35**
Դ.	1— 3	=	**37**
	4—43	=	**38**
	44	=	**41**
	45	=	**39**
	46—51	=	**40**
Ե.	1	=	**51**
	2—18	=	**52**
	19—47	=	**53**
Զ.	1— 3	=	**96**
	4	=	**103**
	5—13	=	**97**
	14—16	=	**98**
	17—21	=	**99**
	22—25	=	**100**
	26—60	=	**101**
	61—72	=	**102**
Է.	1	=	**103**
	2— 9	=	**132**
	10	=	**133**
	11—13	=	**134**
	14—31	=	**135**
	32—44	=	**136**

Գլ.	Հմր.		Յոդ.
Է.	45—52	=	**137**
	53	=	**138**
Ը.	1—11	=	**138**
	12—30	=	**139**
	31—59	=	**140**
Թ.	1—12	=	**141**
	13—34	=	**142**
	35—38	=	**143**
	39—41	=	**144**
Ժ.	1—18	=	**144**
	19—21	=	**145**
	22	=	**169**
	23—38	=	**170**
	39—42	=	**171**
ԺԱ.	1—16	=	**190**
	17—44	=	**191**
	45—53	=	**192**
	54	=	**193**
	55	=	**194**
	55—56	=	**195**
ԺԲ.	1	=	**203**
	2— 3	=	**204**
	4— 8	=	**205**
	9—12	=	**206**
	13	=	**208**
	14	=	**207**
	15—18	=	**208**
	19	=	**211**
	20—22	=	**232**
	23—28	=	**233**
	28—33	=	**234**
	34—36	=	**235**
	36	=	**238**

Գլ.	Հմր.	Յօդ.
ԺԲ.	37—43	= **239**
	44—50	= **236**
ԺԳ.	1	= **257**
	1—20	= **261**
	21—30	= **262**
	31—35	= **265**
	36—38	= **266**
ԺԴ.	1— 4	= **268**
	5— 7	= **269**
	8—12	= **270**
	12—21	= **271**
	22—24	= **272**
	25—31	= **273**
ԺԵ.	1—11	= **274**
	12—17	= **275**
	18—26	= **276**
ԺԶ.	1— 5	= **276**
	5—15	= **277**
	16—28	= **278**
	29—33	= **279**
ԺԷ.	1— 8	= **280**
	9—19	= **281**
	20—21	= **282**
	22—26	= **283**
ԺԸ.	1	= **284**
	2— 3	= **290**
	4— 9	= **292**
	10—11	= **294**
	12	= **295**
	13	= **297**
	14	= **298**
	15—16	= **300**
	17	= **301**
	18	= **300**

Գլ.	Հմր.	Յօդ.
ԺԸ.	19—23	= **302**
	24	= **297**
	25—27	= **305**
	28	= **308**
	29—32	= **310**
	33—38	= **311**
	38	= **312**
	39	= **315**
	40	= **317**
ԺԹ.	1	= **320**
	2— 3	= **321**
	4— 7	= **322**
	8—11	= **323**
	12—13	= **324**
	14	= **326**
	14—15	= **324**
	16	= **325**
	17	= **327, 331**
	18	= **333, 334**
	19—22	= **335**
	23—24	= **336**
	25	= **341**
	26—27	= **342**
	28—29	= **344**
	30	= **345, 346**
	31	= **350**
	32—37	= **351**
	38	= **352**
	39—42	= **353**
Ի.	1	= **358**
	2	= **359**
	3—10	= **361**
	11—17	= **362**
	18	= **364**

գլ.	ՀՒՐ.	ՅՕԳ.	գլ.	ՀՒՐ.	ՅՕԳ.
	19—20	= **369**	Ի.	31	= **390**
	21—23	= **370**	ԻԱ.	1—14	= **373**
	24—25	= **371**		15—17	= **374**
	26—29	= **372**		18—24	= **375**
	30	= **389**		25	= **389**

ԳՈՐԾՔ ԱՌԱՔԵԼՈՑ

Ա.	3	= **378**	Ա.	15—26	= **383**
	4— 8	= **379**	Բ.	1— 3	= **384**
	9—11	= **380**		4—13	= **385**
	12—13	= **381**		14 – 36	= **386**
	14	= **382**		37—41	= **387**

ՅՈՒՑԱԿ Դ.

ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՉ ԳԻՐՔԵՐԷՆ ՅԱՌԱՋ ԲԵՐՈՒԱԾ ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1. Այս ցուցակը պատրաստուած է, գլխաւորապէս Օրէնքնե-րու և Մարգարէութիւններու բաղդատութիւնները դիւրացնելու համար:

2. Զորս Աւետարաններէն և Գործոց առաջին և երկրորդ գլուխներէն, բաղդատելու համար յառաջ բերուած վկայութիւններ զանց եղած են:

3. Վկայութեանց յառաջ բերուած տեղերը երեսներու թուա-համարով ցուցուած են:

ԾՆՆԴՈՑ ԳՐՔ

Գլ.	Հմր.		Երես	Գլ.	Հմր.		Երես
Բ.	23 – 24	=	502	Ժէ.	12	=	22
Ժ.	1	=	372	ԼԹ.	19	=	85
	16	=	241	Լե.	19	=	33
Ժե.	21	=	241	ԽՀ.	22	=	85

ԵԼՔ

Գ.	6	=	625	ԺԳ.	16	=	632
ԺԲ.	3	=	56, 590	Ժե.	27	=	372
	11	=	709	Ի.	12	=	304, 536
	46	=	661, 929		13	=	163
ԺԳ.	9	=	632		14	=	165

գլ.	հմր.		երես
ԻՍ.	17	=	304
	23—25	=	167
	32	=	701
Լ.	13—14	=	350
ԼԲ.	26	=	24
ԼԳ.	2	=	241
ԼԴ.	19—20	=	24

ԳԵՂՑՈՒԿ

Բ.	13	=	358
Գ.	12	=	692
Ե.	6	=	56
ԺՍ.	22	=	42
ԺԲ.	2— 8	=	24
	3	=	23
ԺԴ.	1—32	=	113
ԺԶ.	31	=	119
	34	=	920
ԺՓ.	12	=	166
	17	=	361
ԺՓ.	18	=	167, 626
	19	=	437, 536
Ի.	10	=	402
ԻՍ.	10	=	815
ԻԴ.	12	=	927
	15	=	1016
	27—44	=	383
ԻԴ.	5— 9	=	135
	16	=	413, 475, 804
ԻԵ.	10	=	44

ԹԻՒՐ

Գ.	12	=	24
	17	=	24
Զ.	6	=	390
Թ.	3	=	705
	11	=	706
ԺՍ.	16	=	373
	25—26	=	373
ԺԵ.	38	=	632
ԺԷ.	8	=	7
ԻՍ.	9	=	74
ԻՀ.	9	=	137
Լ.	14	=	119
ԼԵ.	30	=	807
ԼԶ.	8	=	14

ԵՐԿՐՈՐԴ ՕՐԷՆ

Զ.	5	=	437, 626
	8	=	632
	13	=	52
	16	=	52
Ղ.	3	=	52
ԺԶ.	2	=	829
	16	=	37
ԺԷ.	6	=	406

Գլ.	Հմր.		Տրես
ԺԸ.	15	=	54, 133
ԺԹ.	15	=	361, 406
ԻԱ.	6— 7	=	855
	23	=	926, 938
ԻԲ.	23—24	=	402
Գլ.	Հմր.		Տրես
ԻԴ.	1	=	165, 499
ԻԵ.	3	=	858
	5	=	14
	5—10	=	623
ԻԷ.	12	=	84

ՅԵՍՈՒ

Ժ.	13	=	216
	27	=	926
ԺԱ.	17	=	323
ԺԲ.	7	=	323
ԺԳ.	5	=	323
ԺԵ.	8	=	164
	24	=	153
ԻԱ.	11	=	4
ԻԴ.	32	=	85

ԱՌԱՋԻՆ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ

Բ.	1—10	=	8
ԻԱ.	1— 6	=	135
ԻԲ.	16	=	136
	20	=	136

ԵՐԿՐՈՐԴ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ

Ը.	17	=	136
ԻԴ.	24	=	84

ԵՐՐՈՐԴ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ

Ը.	63—66	=	473
ԺԶ.	6	=	84
ԺԷ.	8—10	=	96
ԻԳ.	10	=	164

ՉՈՐՐՈՐԴ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ

Ե.	9—14	=	96
Ը.	24	=	15
ԺԱ.	2	=	15
ԺԷ.	6	=	84
ԺԷ.	24	=	84
	28	=	84
	41	=	84
Ի.	11	=	216

Գլ.	Հմր.		Երես	Գլ.	Հմր.		Երես
			Ա Ո Ա Ջ Ի Ն				**Մ Ն Ա Ց Ո Ր Դ Ք**
Գ.	5	=	13	ԻԴ.	10	=	4
	17	=	15				
			Ե Ռ Կ Ր Ո Ր Դ				**Մ Ն Ա Ց Ո Ր Դ Ք**
ԻԴ.	5—6	=	351	ԻԼ.	3	=	164
	22	=	642	ԼԳ.	6	=	164
ԻԶ.	1	=	15				
			Ս Ռ Ս Զ Ի Ն				**Ե Զ Ր**
Ե.	70	=	84				
			Ե Ր Կ Ր Ո Ր Դ				**Ե Զ Ր**
Դ.	3	=	84	Զ.	15—16	=	473
			Կ Է Է Մ Ի				
Լ.	15	=	594	ԺԳ.	28	=	85
Ժ.	32	=	351				
			Ե Ս Թ Ե Ր				
Գ.	9	=	124	Թ.	19	=	124
			Ց Ո Ւ Գ Ի Թ				
ԺԵ.	5	=	14	ԺԵ.	9	=	14
			Ա Ո Ա Ջ Ի Ն				**Մ Ա Կ Ա Բ Ա Ց Ե Ց Ի Ք**
Ա.	23	=	473	Թ.	50	=	970
	57	=	473	ԺԶ.	15	=	569
			Ե Ր Կ Ր Ո Ր Դ				**Մ Ա Կ Ա Բ Ա Ց Ե Ց Ի Ք**
Ա.	5	=	473	Ա.	8	=	473

գլ.	հմր.	երես	գլ.	հմր.	երես

ՍԱՂՄՈՍ

ՀԵ.	3	= 599	ԽԲ.	10	= 1013
ԺԲ.	8	= 1028	ՃԴ.	13—14	= 785
	10	= 1028	ԿՀ.	10	= 72
ԻԱ.	1	= 914		22	= 916
	7	= 40, 915		26	= 1013, 1015
	8— 9	= 904	ՀԱ.	10	= 30
	12	= 908	ՀԷ.	2	= 232
	13	= 904		24—25	= 291
	15—16	= 918	ՀՓ.	9	= 616
	16	= 915	ՁԱ.	6	= 476
	17	= 904	Ղ.	11—12	= 52
	18	= 899	ՇՀ.	8	= 1013, 1015
ԻԱ.	19	= 898		18	= 267
	26	= 918	ՇՓ.	1	= 628, 1029
	32	= 918	ՇԺԷ.	22	= 617
ԻԴ.	19	= 754	ՇՀԱ.	11	= 1028

ԱՇՏԱՐԱԿ

ԺՓ.	17	= 178

ԵՐԱՆԵԼ

Ա.	2	= 18	ԽՐ.	1— 4	= 141
Զ.	9—10	= 227	ԽԴ.	3	= 398
	10	= 660	ԾԴ.	1	= 660
Է.	14	= 9		3	= 40
Հ.	2	= 642		4	= 56, 106
Փ.	1— 2	= 100		5	= 915
ԺԱ.	1	= 39		7	= 56
ԺՐ.	3	= 397		10—11	= 56
ԺԴ.	9—10	= 677		12	= 106
ԻՓ.	13	= 304		13	= 294
ԽԲ.	3	= 44	ՑԱ.	1— 2	= 95
	4— 5	= 44	ՑԶ.	24	= 356

գլ.	հմր.	տրես	գլ.	հմր.	տրես

ՈՎՍԵԵ

Զ.	6	=	118, 137	ԺԱ.	1	=	34

ԱՄՈՎՍ

Ա.	11—13	=	367

ՄԻՔԻԱՍ

Բ.	2	=	28

ՅՈՎԵԼ

Բ.	28	=	398	Գ.	12	=	691
	28—31	=	1026		14—15	=	677

ՋԱՔԱՐԻԱՍ

Ա.	1	=	642	ԺԲ.	10	=	930
Թ.	9	=	595	ԺԳ.	7	=	730
ԺԱ.	13	=	701, 887				

ՄԱԼԱԳԻԱ

Ա.	11	=	87	Գ.	5	=	54, 197, 343
Գ.	1	=	44, 197				

ԵԲԵՐԻԱ

Գ.	9	=	217	ԻԶ.	4	=	15
ԺԶ.	2— 4	=	887	ԼԱ.	15	=	33
ԻԲ.	18	=	15				

ԴԱՆԵԼ

Բ.	34	=	617	Թ.	27	=	671
Թ.	16	=	125	ԺԲ.	2	=	554
	24	=	46				

Գլ.	Հմր.	Երես	Գլ.	Հմր.	Երես

ԵԶԵԿԻԷԼ

ԼԲ.	7— 8	= 677	ԼԶ.	25	=	74

ԳՈՐԾՔ ԱՄԱՔԵԼՈՅ

Դ.	36	= 376	Զ	9	=	878
Ե.	34	= 661	Ղ.	9	=	666
	36	= 666	Թ.	10	=	375
	36 - 37	= 54	Ժ.	2	=	192
	37	= 151	ԺԲ.	12	=	708
	39	= 457	ԺԵ.	13	=	374
Զ.	1— 3	= 376	ԻԱ.	38	=	666

ՅԱՆՈՒՄ

Բ.	26	= 998				

ԱՌԱՋԻՆ ՊԵՏՐՈՍ

Ա.	19	= 56	Բ.	24	=	106
Բ.	4— 6	= 327	Ե.	13	=	375

ԵՐԿՐՈՐԴ ՊԵՏՐՈՍ

Ա.	17—18	= 341	Ա.	18	=	335

ՅՈՒԴԱ

Ա.	1	=	153

ՊՕՂՈՍ ԱՌ ՀՈՎՀԱՓԻՄԱՑԻՍ

Ա.	8	= 670	ԺԲ.	21	=	167
Ի.	3	= 511	ԺԶ.	9	=	375
ԺԱ.	1	= 544		13	=	879

Գլ.	Հմր.	Երես	Գլ.	Հմր.	Երես

Ա Ո Կ Ո Ր Ն Թ Ա Ց Ի Ս Ա Ռ Ա Ջ Ի Ն

Ի.	10—11	= 511	ԺԵ.	1	= 2
	27	= 511		4— 8	= 1001
ԺԱ.	24—26	= 626		5	= 965
ԺԴ.	1—40	= 1025		14	= 968
	5	= 1027			

Ա Ո Կ Ո Ր Ն Թ Ա Ց Ի Ս Ե Ր Կ Ր Ո Ր Դ

Ը.	18	= 2	ԺԱ.	24	= 858

Ա Ո Գ Ա Ղ Ա Տ Ա Ց Ի Ս

Ա.	19	= 374, 1002	Բ.	6	= 374

Ա Ո Կ Ո Ղ Ո Ս Ա Ց Ի Ս

Ա.	18	= 921

Ա Ո Ե Բ Ր Ա Ց Ե Ց Ի Ս

Թ.	25	= 920	Ժ.	28	= 807
	28	= 106			

Ա Ո Տ Ի Մ Ո Թ Է Ո Ս Ա Ռ Ա Ջ Ի Ն

Բ.	4	= 154

Ա Ո Տ Ի Մ Ո Թ Է Ո Ս Ե Ր Կ Ր Ո Ր Դ

Դ.	10	= 2

Յ Ա Յ Տ Ն Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն

ԺԴ.	1	= 32

ՑՈՒՑԱԿ Ե.

Ա.ՆՁԵՐՈՒ ՅԱՏՈՒԿ ԱՆՈՒՆՆԵՐ

1. *Աստուածաշունչի սրբագիր հեղինակներուն անուններդ ցուցակի անցած են, միայն պատմական պարագաներու առիթով, և ոչ վկայութեան կոչուած առներնին:*

2. *Այն անուններդ որ գրեթէ չարունակ և կամ յաճախակի կը յիշուին, կամ բոլորովին դանդ եղած են, և կամ չատ կարևոր տեղերդ նշանակուած են:*

3. *Միևնոյն անձի տարբեր անուններդ փակագիծի մէջ նշանակուած են, և պէտք է այն անուններն ալ նայիլ ցուցակիս մէջ:*

4. *Անուններուն դիմացը ցուցուած տեղերդ երեմներու թուահամարով նշանակուած են:*

5. *Անձերուն վիճակը ցուցնելու համար հետեւեալ համառօտագրութիւնները գործածուած են:*

առ. *Առաքեալ, Աշակերտ*	հր. *Հրեշտակ*
դ. *Դուստր*	մ. *Մայր*
եպ. *Եպիսկոպոս, Հայրապետ*	մր. *Մարգարէ*
թգ. *Թագաւոր, Թագուհի*	նհ. *Նահապետ*
ժղ. *Ժողովուրդ, Ազգ*	ո. *Որդի, Ուսար*
իշ. *Իշխան*	պտ. *Պատմիչ*
կ. *Կին*	վր. *Վարդապետ*
կյ. *Կայսր, Կեսար*	ք. *Քոյր*
կռ. *Կռապաշտիչ, Դատաւոր*	քհ. *Քահանայ, Քահանայապետ*
հ. *Հայր*	

Աբգար թգ. 150
Աբել ճհ. 443, 641, 642
Աբիա թգ. 12
Աբիա ֆհ. 4, 21
Աբիաթար ֆհ. 136
Աբիմելէք ֆհ. 135, 136
Աբիուդ ճհ. 12
Աբրահամ ճհ. 11—16, 22, 45, 191, 241, 410—413, 464, 515—518, 576, 641
Ագաբոս մր. 377
Ագրիպպաս (Հերովդէս) թգ. 323, 668, 831
Ադամ ճհ. 11—16, 502, 503
Ադդէս ճհ. 12
Ադմէս ճհ. 12, 13
Ադոմ ճհ. 12
Ազարիա ֆհ. 642
Ալեք իշ. 20
Ալիէոս հ. *Մաթթէոսի*, 117, 149
Ալիէոս հ. *Յակոբոսի*, 154
Ալիէոս (Կղեոպաս), 151
Ահարոն ֆհ. 4, 6, 135
Ակիքաանդրոս Կիւրենացի, 373, 878, 879
Ակուանք ժղ. 375
Ամասիա թգ. 15
Ամբիլիոս Մարկոս կր. 43
Ամինադաբ ճհ. 12, 13
Ամոզ թգ. 12
Ամոս ճհ. 12
Ամրի թգ. 84
Անանիա աո. 375
Անանոս ֆհ. 801
Անանուն Նգիպտացի, 666
Անդրէաս առ. 58—60, 98—109, 144—150, 224, 263, 279—280, 320—326, 645—649, 662, 876, 986, 1008, 1035
Աննա պ. Փանուէլի, 25—27, 38, 544
Աննա մ. Սամուէլի, 8
Աննա մ. Տիրամօր, 4—6, 259, 260, 910
Աննա ֆհ. 42—44, 561, 800—805, 882
Աննիոս Հուստոս կռ. 43
Անտիոքոս Եպիփան թգ. 473
Անտիպաս (Հերովդէս) թգ. 35
Անտիպատրոս հ. Հերովդէսի, 31
Առնէս ճհ. 12, 13
Ասա (Ասաֆ) թգ. 12
Ասաֆ (Ասա) թգ. 12
Ասեր ճհ. 26
Ասմոնեան իշ. 841
Ասորիք ժղ. 375, 647
Ասամ ճհ. 12, 13
Աքեռաս թգ. 81
Աքիաոքոսդոս ո. Հերովդէսի, 80
Աքիաքսատ ճհ. 12
Աքրեղայոս թգ. 35, 43, 579, 830
Աքսար թգ. 15
Աքաղ թգ. 12, 164
Աքին ճհ. 12
Բագոս Ելիւտերեան, 847
Բահադ—Զևբուլ, 209
Բանեբրեգէս (Յակոբոս, Յովհաննէս) աո. 145, 149, 150

Բառնաբաս Յովսէփ ատ. 376, 1035
Բարսեղ Յեսու, 846—857, 873—876, 884, 894, 900
Բարսեղ իշ. 641
Բարժոպիմէոս (Նաթանայէլ) ատ. 62—63, 144—149, 263, 323—325, 375—376, 670, 986, 1008, 1024, 1035
Բարսխմէոս կոյր, 580
Բեթզեհէմի Մանկունք, 32
Բենիամին Ցհ, 33
Բերնիկէ կ. Սրիասորուզոսի, 80
Բերսաբէ կ. Դաւիթի, 13
Բէէզեկերուզ, 209—210, 270
Բէրծնէ Յովհաննէս վր. 507
Բոաս Ցհ. 12

Գաբրիէլ հր. 5—9
Գալբա կյ. 667
Գամաղիէլ վր. 25, 54, 559
Գաստար մոգ, 30
Գեմինոս հիւպատոս, 564
Գերմանիկոս կյ. 830
Գիսաս աւազակ, 894—907
Գանիէլ մր. 318
Գաւիթ մր. 4—23, 84, 135—136, 209, 310, 397, 476, 574—581, 598, 628—629, 656, *և յաճախ*
Գիդէմոս (Թովմաս, Թադէոս) 150
Գիոկղետիանոս կյ. 896
Գին կասսիոս պտ. 666
Գիոնիսիոս Արիսպագացի. 902
Գիսաս աւազակ, 894—907
Գորթէոս Տիւրացի պտ. 373

Եբեր Ցհ. 12
Եգիպտացիք ժղ. 24
Եզեկիա թգ. 12
Եզովբոս սուսկախօս, 428
Եզր մր. 351, 594
Եզրովն (Եսրովմ) Ցհ. 12
Եթովպացիք ժղ. 668, 670, 870
Ելմոդադ Ցհ. 12
Եղեկիմ Ցհ. 12
Եղիա Թեղբացի մր. 5, 47, 54—55, 96, 197, 277, 323, 339—344, 914
Եղիազար Ցհ. 12
Եղիազար, միւս Ցհ. 12
Եղիազար իշ. 671
Եղիազար ո. Անտակի ֆհ. 43, 561, 801
Եղիակիմ Ցհ. 12
Եղիակիմ (Յովակիմ) հ. *Տրաւօր*, 6, 14,
Եղիսաբէ ֆՑ. 85
Եղիէ ատ. 375
Եղիուդ Ցհ. 12
Եղիսաբէթ մ. Կարապետի, 4—9, 20, 47, 260, 911
Եղիսէ մր. 96
Եմմեր Ամովրացի, 85
Ենոխ Ցհ. 12, 13
Ենովք Ցհ. 12
Եսայի մր. 216
Եսթա կ. Յակոբայ, 14
Եսթեր թգ. 124
Եսիքիոս պտ. 1035
Եսղէս Ցհ. 12
Եսրովմ (Եզրովն) Ցհ. 12, 13
Եր Ցհ. 12

Երանոս (*Իրինէոս*) եպ. 123
Երեմիա մր. 323
Եւոդիոս եպ. 375
Եւսեբիոս Կեսարացի պտ. 250, 373
Եւսաթէոս առ. 375
Եփրեմ Ասորի վր. 717
Զակքէոս մաքսաւոր, 376, 575—580, 687
Զաքարիա ճ. *Կարապետի*, 40—10, 20—21, 642, 914
Զաքարիա մր. 641
Զաքարիա (*Ազարիա*) ֆհ. 642
Զաքարիա սպանեալ, 443, 641—642
Զաքարիա ո. *Բարաքեայ*, 642
Զաքարիա ո. *Բարուքեայ*, 642
Զաքարիա Նայինցի, 376
Զեբեդէոս հ. *Յակ. և Յովհ.* 59, 99, 148—149, 912
Զօրաբաբէլ իշ. 12—16, 71, 84, 473, 656
Էսայեանք, 635
Թադէոս (*Դիդիմոս*) առ. 150, 375
Թադէոս (*Յուդա*) առ. 145, 151, 263, 670, 946, 1008, 1024, 1035
Թարա ճհ. 12
Թեւդաս իշ. 54, 426, 666
Թէոփիլէ քաջն, 2
Թէոփիլոս եպ. 2
Թէոփիլոս ֆհ. 801
Թովմաս (*Դիդիմոս, Յուդա*) առ, 144—150, 263, 375, 552—553, 670, 740, 978—986, 1008, 1024, 1035
Իգնատիոս եպ. 353, 375
Իսահակ ճհ. 12, 191, 464
Իսմայէլ ո. *Փաքեայ* ֆհ. 43, 561
Իսրայէլ ժղ. 5, 10, 18, 26, *և ասէպ.*
Իրինէոս (*Երանոս*) եպ. 123
Լիկոնեաոնեան տօն, 847
Լիւստիոս թգ. 42, 43
Լուսինէ քոնաճուհի, 204, 310
Խիկար առակախօս, 423
Յունկիանոս (*Ղուկիանոս*), 923
Կալիգուլա կյ. 831
Կայէն ճհ. 641
Կայիափա Յովսէփ ֆհ. 42—43, 559—561, 697, 786, 800 *և յաճախ.*
Կայնան ճհ. 12
Կայնան, միւս ճհ. 12
Կեսար կյ. 245
Կեսարիա Փիլիպոս կռ. 667
Կեփաս (*Պետրոս, Սիմոն*) առ., 59, 147, 965, 1001
Կիւրակիա ֆ. *Փոսինէի*, 90
Կիւրենէս (*Կուիրինոս*) կռ. 16
Կղեմեսպաս հ. *Տեառնեղբայր*, 151, 259, 376, 970—974
Կղեոպաս առ. 375—376, 970
Կոպռնիոս կռ. 43
Կովսաւմ ճհ. 12
Կուիրինոս (*Կիւրենէս*) կռ. 16, 561

Կուռնելիոս Տարիբապետ, 192
Համան իշ. 124
Հայք ժղ. 63, 375, 647, 667—670, 706
Հեղի ցճ. 12, 13, 14
Հերոնիմոս վր. 275
Հերոմդէս Ագրիպպաս թգ. 668
Հերոմդէս Անտիպաս թգ. 35—45, 81—83, 92—94, 191—192, 206, 273—277, 465—468, 839—844, 900
Հերոմդէս Մեծ թգ. 4, 16, 27—43, 71, 80, 319—323, 579, 829—841
Հերոմդէս Փիլիպպոս թգ. 35, 42—43, 81, 323
Հերոմդիադա թգ. 80—83, 273—275
Հերոմդիանոսք, 319
Հիլել վր. 25, 500—501
Հնդիկք ժղ. 670
Հռոմայեցիք ժղ. 16, 402
Հրէայք ժղ. 24 և *յաջորդ*.
Ղազարոս աղքատ, 517—518, 550
Ղազարոս Բեթանիացի, 376, 401—432. 549—564, 581—590, 606, 704—709
Ղամեք ցճ. 12
Ղէքէոս (Թագէոս, Յուդա) ատ. 144, 151, 746
Ղեւի (Մատթէոս) առ. 117, 149, 153
Ղեւի ցճ. 12
Ղեւի, տիւս ցճ. 12
Ղեբեդէոս ցճ. 12
Ղեւտացի, 24
Ղոնգինոս զինուոր, 930—931,
Ղոմա ցճ. 524, 525
Ղուկաս ատ. 1, 2, 375, 971
Ղուկիանոս Տարիբապետ, 923, 930—935. 1035
Ղուկիոս Կիւրենացի, 377
Ղունկիանոս (Ղուկիանոս), 923
Ճանճիկ Բահաղ, 209
Մաժդաւատա ցճ. 12
Մակաբեանք, 85
Մաղադայէլ ցճ. 12
Մաղքոս սպասաւոր, 735, 794—795, 813
Մանայէն Դայեկորդի, 377
Մանասէ թգ. 12, 164
Մանասէ ֆճ. 85
Մատաթ ցճ. 12, 44
Մատաթիա ցճ. 12
Մատաթիա ֆճ. 801
Մատաթիա ատ. 374, 1012—1014—1035
Մատթան ցճ. 12, 14
Մատթան ֆճ. 4, 260, 911
Մատթէս ցճ. 12
Մատթէս. տիւս ցճ. 12
Մատթէս, տիւս և ցճ. 12
Մատթէոս (Ղեւի) ատ. 116—119, 144—150, 263, 670, 1008, 1014
Մատուսաթա ցճ. 12
Մարթա f. *Ղազարոս*, 431—433, 550—558, 582—584, 1011

Մարիամ ղ. *Մատթանայ*, 4, 260
Մարիամ Տիրամայր, 4—9, 16—29, 34—40, 47, 64—66, 148, 219—223, 256—260, 704—709, 908—912, 940 *և չարունակ.*
Մարիամ Մագդալեցւոյի, 202—206, 258—260, 550, 910—911, 925, 940—944, 950—953 *և չարունակ,*
Մարիամ Կղէոպայ, 204, 258—260, 910—911, 925, 940, 950, 961
Մարիամ f. *Ղազարու* 202—206, 431—433, 550—558, 582—588, 1011
Մարիամճէ ղ. *Հիւրկանոսի* թգ. 80
Մարիամճէ ղ. *Սիմոնի* թգ. 80
Մարկոս առ. 375, 798
Մաքսիմիանոս կյ. 896
Մաքսիմինոս առ. 376
Մելքոն մոգ, 30
Մելթէս Gh. 12
Մելքէս Gh. 12
Մելքի Gh. 12
Մինա Gh. 12
Մեսիա (*Յիսուս, Քրիստոս*) 7, *և չարունակ.*
Մնասական Կիպրացի, 377
Մոզոք, 164
Մովսէս մր. 23, *և յառաջիկ.*
Յադդոս fh. 85
Յակոբ Gh. 12, 85—86, 191, 464
Յակոբ h. *Յովսեփայ*, 12, 13, 14
Յակոբոս Զեբեդեան առ. 59—60, 99—109, 144—153, 224, 252, 263, 337, 344, 388, 569, 663, 775, 790, 986, 1008, 1035
Յակոբոս Ալփեայ առ. 144—153, 263, 790, 1008, 1012
Յակոբոս Տեառնեղբայր առ. 9, 68, 151—153, 257—258, 374, 790, 910, 1001, 1011
Յայրոս իշ. 149, 204, 249—253, 1011
Յաննէս Gh. 12
Յաննա, 16
Յարեդ Gh. 12
Յեզաբէլ թգ. 15
Յեսու Gh. 4, 47, 164, 216, 323, 926
Յեսու, մխս Gh. 12
Յեսու Յովսեդեկեան, 84
Յեսսէ Gh. 12
Յերքոնիա Եղիակիմ թգ. 12, 15
Յերքոնիա Յովակիմ թգ. 15
Յիսուս (*Քրիստոս, Մեսիա*) 3, *և չարունակ.*
Յովաթամ թգ. 12
Յովակիմ h. *Տիրամօր*, 6, 14, 259, 910
Յովաս թգ. 15
Յովդա Gh. 19
Յովիդայէ fh. 642

Յովիդիա ֆհ. 84
Յովհաննա կ. *Բուզայ*, 94, 204—207, 951, 961, 1011
Յովհան Ոսկեբերան եպ. 21
Յովհաննէս կարապետ և Մկըրտիչ, 3 և *տեպ*.
Յովհաննէս Զեբեդեան առ. 58—60, 99, 108—109, 144—150, 224, 388, 569, 591, 663, 705 և *չարունակ*.
Յովհաննէս Հիւրկանոս թգ. 85
Յովհաննէս իշ. 671
Յովհաննէս Մարկոս առ. 376, 708
Յովհաննէսեանք, 77—78, 119—120, 195—196, 276
Յովխաման ֆհ. 801
Յովխամ ճհ. 12
Յովխան ճհ. 12
Յովխան մր. 217—218, 318, 400
Յովխան ճ. *Պետրոս*, 59, 147, 325
Յովխանիտա թգ. 12
Յովխեդոս պտ. 82, 275, 642, 666—667, 672—673
Յովսէս Տեառնեղբայր 9, 68, 151, 257—258, 374, 910, 1011
Յովսէփ ճհ. 12, 85
Յովսէփ, միւս ճհ. 12
Յովսէփ, միւս և ճհ. 12
Յովսէփ ո. *Յակոբայ*, 6—40, 61, 94, 256—259, 294, 392, 971
Յովսէփ Արիմաթացի, 376, 399, 417, 559, 661, 932, և *յաճախ*.
Յովսէփ Բարսաբա առ. 374, 1013
Յովսէփ ո. *Փոսինէի*, 90
Յովսիա թգ. 12, 164
Յովրամ ճհ. 12
Յովրամ թգ. 12, 15
Յուդա ճհ. 12
Յուդա, միւս ճհ. 12
Յուդա Բարսաբա առ. 377
Յուդա Գալիլեացի կամ Գաւլոնացի, 54, 151, 426, 457
Յուդա Մակաբէ, 473
Յուդա (Թադէոս, Ղեբէոս) առ. 145—153, 1012
Յուդա Տեառնեղբայր, 9, 68, 151, 257—258, 374, 910, 1012
Յուդա Իսկարիովտացի, 63—64, 145—153, 263, 299, 544, 565, 583—587, 699—701, 711—725, 773 և *չարունակ*,
Յուլիա պ. *Օգոստոսի*, 830
Յուսուս (Յովսէփի Բարսաբա), 1013
Նասոմ ճհ, 12, 13
Նաթան ճհ. 12, 13, 14
Նաթանայէլ (Բարթողիմէոս) առ. 60—65, 146—149, 376, 400
Նանդէս ճհ. 12
Նաոում ճհ. 12

Նաւում մր. 400
Նաքուր Ցհ. 12
Ներ Ցհ. 12
Ներո կյ. 667—668, 931, 991
Ներսէս Լամբրոնացի, 510, 1024
Ներսէս Շնորհալի 20, 21, 929
Նէէման Սասի, 96
Նէէմի իշ. 84, 351
Նիկանոր սարկաւագ, 376
Նիկոդեմոս Փարիսեցի. 73—79, 376, 399, 417, 559, 627, 652, 661, 935, 939, 946
Նիկոլայոս սարկաւագ, 376
Նինուէացիք, 217, 218, 318
Նոյ Ցհ. 12, 524
Շամխայի վր. 500, 501
Շիլա (*Սիլուանոս*) առ. 376
Շմաւոն (*Սիմոն*) առ. 145, 150—152, 670, 1008
Շմաւոն Նիգեր, 377
Շմաւոն Մակաբէ, 569
Շուշան իւզարիր 204-207, 1011
Ոզիա թգ. 12, 15
Ոթոն կյ. 667
Ոսկան վր. 401, 636
Ովբէդ Ցհ. 12
Որոգինէս վր. 513
Ոքոզիա թգ. 15
Չինացիք ժղ. 31
Պաղտասար մոգ, 30
Պարսաքեւիա f. *Փառնէզ*, 90
Պարթեւք ժղ. 669
Պարմենաս սարկաւագ, 376
Պարսիկք ժղ. 670
Պետրոնիլլա դ. *Պետրոսի*, 104
Պետրոս (*Սիմոն, Կեփաս, Վէմ*) առ. 59 *և յաճախ*.
Պերպետուա կ. *Պետրոսի*, 104
Պիղատոս Պոնտացի կամ Լուկիոս Պոնտիոս, 42—43, 457—458, 670, 829 *և չափունակ*.
Պիղատոս Մարկոս Պոնտիոս ճ. *Պիղատոսի*, 830
Պոմպէոս զօրապետ, 238, 242
Պողոմէոս ո. *Աքուբայ*, 569
Պրաքսիդէ սրտուհի, 859
Պրոխորոն սարկաւագ, 376
Պրոկուզա Կղաւդիա կ. *Պիղատոսի*, 830—831, 850—851, 942
Պօղոս առ. 2, 276, 375, 511, 514, 540—544, 670, 920, 1001, 1025
Ռագաւ Ցհ. 12
Ռաքէլ կ. *Յակոբայ*, 33
Ռոթոմաժ թգ. 12
Ռուֆոս Կիւրինացի, 376, 878—879
Սարայի դշխոյ, 217
Սաղոմկ Ցհ. 12
Սպասկեցիք, 45, 76, 317—319, 436—444, 559, 621—625, 635, 805
Սազա Ցհ. 12
Սաղաթիէլ իշ. 12, 14, 15
Սաղման (*Սաղմոն*) Ցհ. 12
Սաղմանասար թգ. 84

Սաղմոսք (Սաղման) Ցհ. 12
Սամսթայիք, 83—89, 149, 265, 379, 388, 521, 996
Սամսթուհի, 85—89, 292, 1011
Սամէր Տրէայ, 84
Սանասարակ թգ, 668
Սաւուղ թգ. 135 - 136
Սկրտութ Ցհ. 12
Սէթ Ցհ, 12, 13
Սէթ ճ. *Անունայի*, 561
Սէմ Ցհ. 12
Սէմէի Ցհ. 12
Սիզուանոս (Շիզա) աո. 376
Սիմէոնի Ցհ. 12
Սիմէոնի Ծերունի, 25, 26, 38
Սիմէոնի ո. *Կամիրեայ* ֆհ. 43, 561
Սիմէոնի իշ. 671
Սիմոն (Պետրոս, Կեփաս) աո. 58—60, 144—147, 153, 298, 325 *և յաճախ.*
Սիմոն Տեառնեղբայր, 9, 68, 151, 257—258, 374, 910, 1012
Սիմոն Կանանացի աո. 64, 145—151, 263, 1012
Սիմոն Խկարիոտացի ճ, *Յուդայի*, 153, 299, 699
Սիմոն Փարիսեցի, 199, 200, 206
Սիմոն Բարսա, 202, 205—206, 583—584
Սիմոն Կիւրենացի, 376, 877—878, 891
Սիմոն մոգ, 666
Սոդոմայիք, 378
Սոդոմ կ. Զկրկեայ, 4, 59, 148, 204, 258—260, 569—570, 910—912, 926, 940—944, 951, 961, 1011
Սոդոմ ղ. Հերովդիադայ, 82, 274
Սողոմոն թգ. 13—15, 71, 179, 217, 447, 473, 656
Սովսէ ղ. Մատթանայ, 4, 260, 911
Սոսթենես աո. 375
Սոսիանոս սարկաւագ, 376
Վաղերիոս Պռաւոս կո. 43, 561
Վարդիկէ Երուսաղէմացի, 881, 882
Վերոնիկէ Պանէասցի, 250
Վէմ (Պետրոս, Կեփաս, Սիմոն) 59, 147, 325, 326
Վիկտոր ո. *Փոսինէի*, 90
Վիտելիոս կյ. 667
Վիտելիոս կո. 561
Տակիտոս պս. 666
Տերտուղիանոս վր. 564, 1021
Տիբերիոս կյ. 42, 43, 830, 867
Տիմոն սարկաւագ, 376
Տիտոս կյ. 673
Բնաէ Ցհ. 12
Փազէկ Ցհ. 12
Փանուէլ ճ. *Անունայի*, 26
Փարէս Ցհ. 12, 13
Փարիսեցիք, 54, *և չարունակ*

Փիլիպպոս առ. 60—64, 144—149, 263, 279—280, 320, 645—649, 741, 986, 1008, 1024
Փիլիպպոս սարկուագ, 376
Փիլիպպոս (*Հերովդէս*) թգ. 35, 80, 274, 279
Փիլոն վր. 831
Փոսիա f. *Փոսինէի*, 90
Փոսիդիա f. *Փոսինէի*, 90
Փոսինէ (*Սամարիոյ*), 90, 204
Քամ Ցհ. 241
Քանան Ցհ. 241
Քուզա իշ. 94, 206
Քրիստոս (*Մեսիա, Յիսուս*) 1, և յաճախ.
Օգոստինոս վր. 1021
Օգոստոս կյ. 16, 43, 279

ՑՈՒՑԱԿ· Զ.

ՏԵՂԵՐՈՒ ՅԱՏՈՒԿ ԱՆՈՒՆՆԵՐ

1. *Շատ գործածական անուններ կամ զանց եղած են, կամ թէ կարեւորագոյն իրւանները միայն ցուցուած են։*

2. *Նոյն տեղւոյ տարբեր անուններ, փակագիծի մէջ նշանակուած են, և անունք ալ նայելու է։*

3. *Անուններուն դիմացի թուանշանները, գիրքին իրւանները կը ցուցնեն։*

4. *Գործածուած համառօտագրութիւնները հետեւեալներն են.*

աղ. *Աղբիւր, Աւազան*
գղ. *Գիւղ, Աւան*
գւ. *Գաւառ, Նահանգ*
եր. *Երկիր, Աշխարհ*
ճճ. *Ճանապարհ*
վճ. *Վանք, Մայրավանք*
ֆղ. *Ջաղաք, Մայրաքաղաք*

Աբիւլա ֆղ. 247
Աբիւլինիա գւ. 35, 42
Ագամաա ֆղ. 524
Ագամմիմ (*Եգոմմին*) ձոր, 439
Ազարիէ (*Բեթանիա*) գղ. 556
Ամէնք ֆղ. 902
Ակկարոն ֆղ. 209
Ակռիա (*Էքա*) ֆղ. 376
Ահիման (*Հերման*) լեռ, 323
Աղեքսանդրիա ֆղ. 25
Ամմաուս (*Եմմաուս*) գղ. 970
Ամաթիա (*Եմմաուս*) գղ. 970
Ամոն գւ. 367, 430, 647
Ամուսա (*Եմմաուս*) գղ. 970
Անդոմին գղ. 77, 79
Անէլ-Հաուա (*Բեթսամիս*), գղ. 581
Անէլ-Տուք (*Դովկ*) գղ. 569
Անդրեվանք վճ. 931
Անտիլիբանան (*Հերման*) լեռ, 322
Անտիոք, ֆղ. 1, 2, 353, 375, 988
Անտիպան ճճ. 992
Անր գւ. 309, 544
Անր (*Յանիա*) գւ. 1021
Անոք (*Կարիոթ*) ֆղ, 153
Անոքիք գւ. 16, 100, 430, 647
Անաքիա գւ. 30, 1021
Անհամէմ ֆղ. 932
Անտալ գւ. 375
Անրիկէ, 1021
Անքոր ձոր, 433
Բաալպատ (*Պանէաս*) ֆղ. 322

Բաբելոն fղ. 15, 28, 71, 84, 541
Բեթարբա պղ. 42—48, 54—58, 77—79, 477—478, 531, 549
Բեթանիա պղ. 80, 202—206, 395—401, 416, 431—433, 550, 557, 563—567, 581—591, 601, 607 *և չարունակ*
Բեթհեզդա (Պրոբատիկէ), աղ. 125—126, 673
Բեթղեհէմ fղ. 16-41, 397, 400
Բեթսամիս գղ. 581
Բեդասյդա fղ. 60, 91—98, 140-149, 279, 299, 301, 316, 319-322, 337, 380-381, 595,
Բեթսայիդա Յուլեայ fղ. 279, 284—285
Բեթան fղ. 77, 82, 562—565
Բեթփագէ գղ. 401, 581—595, 602—606
Բենիամին գլ. 164, 544
Բենամ (Դինէն) ձոր, 164
Բիղա fղ. 862
Բիւզանդիոն fլ. 375
Գաղ գլ. 430
Գադարա fլ. 241—247
Գադարացիք գլ. 241, 242
Գազա, fղ. 34
Գալիլէա գլ. 6, 16, *և չարունակ*
Գալիլէա Հեթանոսաց գլ. 323, 379
Գալիլեայ (Տիբերիոյ) լիճ, 107, 224, 237, 241
Գահիրէ fղ. 34
Գաղատացի (*Բասղդատէ*) fղ. 323
Գաղդալա (*Բասղդատէ*) fղ. 323, 433
Գաղղիա եր, 376
Գամլրք (*Կապադովկիա*) գլ. 1021
Գարիզին լեռ, 84—87, 388
Գաւգոնիա գլ. 279
Գերասդ լեռ, 85
Գեթսեմանի պղ. 149, 401, 581, 606, 735 *և չարունակ*
Գինէն ձոր, 164, 415
Գեննեսարէթ գլ. 287
Գեննեսարէթի (Տիբերիոյ) լիճ, 107
Գերասա fղ. 241—247
Գերասացիք գլ. 241—242
Գերգեսա fղ. 242—250, 312
Գերգեսացիք գլ. 241
Գերգեսացւոց (Տիբերիոյ) լիճ, 107
Գերմանիա եր. 30
Գերսա (Գերգեսա) fլ. 242
Գոլգոթա լեռ, 820, 872 *և չարունակ*
Գոմոր fղ. 267, 381, 524
Գազմանիա (Գազմանտունիա) գլ. 317
Գազմանտունիա (Գազմանիա) գլ. 317
Գազմանտունիա գլ. 316-319, 320
Գազմաստիա գլ. 896
Գամասկոս գլ. 68, 99, 322
Գեկապողիս գլ. 238—248, 300, 312—316, 337
Գովկ (Գովք) գղ. 567

Դովը (Դովկ) պլ. 567, 569
Եգիպատոս եր. 29, 33—34, 594, 907, 1021
Եգեսիա ֆլ. 375, 647
Եզոմ գ. 30, 367
Եզովմին ձոր, 430
Եկեթերուպոլիս ֆլ. 34
Եմմաուս պլ. 375—376, 969-974
Ենոմ ձոր, 164
Ենոսիմէս (Բեթսամիս) պղ. 581
Եուդա (Յուդա, Յեղբա) ֆլ. 5
Երանուէնայ լեռ. 143, 155, 994
Երիքով պլ. 80, 433—438, 462, 567—581, 687, 723
Երուսաղէմ ֆլ. 5 *և չորսնակ*
Եփեսոս ֆլ. 276
Եփրաթա (Բեթղեհեմ) ֆլ. 33
Եփրայիմ պղ. 562—567, 582,
Եփրեմ գ. 84, 153
Եփրեմ լեռ, 704
Զաքուզան գ. 100, 544
Էլիաբ (Բեթփագէ) պլ. 561
Էջմիածին վնճ. 931
Էրիհա (Երիքով) ֆլ. 573
Էքս (Ակռէ) ֆլ. 376
Թաբոր լեռ. 335—348
Թալաթէզդեմ (Եզովմին) ձոր, 439
Թայնակ (Եփրայիմ) պլ. 562
Թարսիս գ. 30
Թէլէսարէմ (Սաղիմ) պղ. 77
Թէլ ֆլ. 862
Ժիրօնա գ. 882.
Իլամացիք (Պարսկաստան) եր. 1021
Իսպահան եր. 30, 647, 830, 931, 1021
Իտուրիա գ. 35, 42, 300
Լազարիոն (Բեթանիա) պլ. 556
Լիբիա գ. 1021
Խալիւբրանման (Քեբրոն) ֆլ. 4
Խամէ պլ. 969
Ծակատան դուռ, 538
Կալվարիամ (Գողգոթա) լեռ. 875
Կանա ֆլ. 64—68, 83, 90—97, 111, 380
Կապադովկիա (Գամիր) գ. 923, 1021
Կարիովա ֆլ. 153
Կափառնաում ֆլ. 64, *և չար*
Կեդրոն ձոր, 164, 415, 597 691, 709, 796. 1006—100
Կեսարիա Կապադովկացոց ֆլ.
Կեսարիա Պաղեստինացոց ֆլ 43, 192, 831
Կեսարիա Փիլիպպեայ (Պանէա ֆլ. 250, 322, 329, 334-343, 569
Կիւրենէ գ. 878, 1021
Կիւրենէ ֆլ. 878
Կոստանդնուպոլիս ֆլ. 859
Կորնթոս ֆլ. 1020, 1025
Կրետէ գ. 1021
Հայաստան եր. 1021—22
Հեղիուպոլիս ֆլ. 34
Հերմոն լեռ, 323, 329, 349, 3
Հիպպոս (Սիվիխա) ֆլ. 8
Հնդկաստան եր. 30
Հոամս պղ. 33
Հռեմոն պղ. 567
Հռոմ ֆլ. 16—17, 42, 90, 85 868, 931, 991—992, 102

Հրէաստան գլ. 6, 16, *և յաճախ*
Զիմենեաց լեռ. 149, 395, 401—415, 581, 591 *և շար.*
ձէկնամ (*Գեհէն*) ձոր, 164
ձէպէլթուր (*Թաբոր*) լեռ. 335
ձէրաչ (*Գերասա*) բլ. 241—242
ձուլա (*Գաւլան*) լեռ. 279
Մագաղան բլ. 316
Մագդալա բլ. 91, 205—206, 316—320, 337, 380
Մադիան գլ. 394
Մաթաւրիէ գլ. 34
Մակեդոս լեռ. 926
Մանասէ գլ. 241, 430
Մանդուա բլ. 931
Մարաստան եր. 84, 1021
Մաքերոն գլ. 82, 275,
Մեռեալ Ծով, լիճ, 41—42, 82, 275, 430, 478
Մէհտէլ (*Մագդալա*) բլ. 317
Միլանօ բլ. 30
Մինիէ (*Կափառնաում*) բլ. 68
Միջագետք եր. 1021
Մոկք գլ. 30
Մովաբ գլ. 30, 367, 430, 647
Մօզա (*Պէյթմիզէ*) գլ. 969
Յակոբի Աղբիւր այլ. 85, 88—89
Յայկոյս Յորդանան. (*Պերէա*) գլ. 140, 429—430
Յանիկուլոն լեռ, 991
Յեղբա (*Յուդբա, Եուտա*) բլ. 5
Յոնիա (*Ասիա*) գլ. 1021
Յոպպէ բլ. 932
Յովսափաթ (*Կեդրոն*) ձոր, 691
Յորդանան գետ, 21, 42—49, 54, 63—90, 117, 132—150, 197, 322—326, 341. 371, 430, 462, 478, 562, 610, 704, 1004, 1012
Յուդա գլ. 153, 164
Յուդայաստան գլ. 76
Յուդայի անապատ, 41—51, 562
Յուդբա (*Յեղբա, Եուտա*) բլ. 5
Նազարէթ (*Նասարա*) բլ. 6—9, 16—17, 29, 35—47, 61—68, 99, 106, 255—261 380
Նային բլ. 193—196, 204, 253, 376, 380, 1011
Նապլուզ (*Սիւքէմ*) բլ. 85
Նասարա (*Նազարէթ*) բլ. 6
Նէրոնիա (*Պանէաս*) բլ. 323
Նէփթալիմ գլ. 100, 309, 544
Նէապօլիս (*Սիւքէմ*) բլ. 85
Նէյն (*Նային*) բլ. 193
Նիկոպոլիս (*Եմմաուս*) գլ. 971
Նոմփա բլ. 135
Ոսմքէյս (*Գադարա*) բլ. 241
Ոփազ լեռ. 415
Ոփրա (*Եփրայիմ*) գլ. 562
Պաղեստին գլ. 16, 34 *և շարունակ.*
Պամփիւլիա գլ. 1021
Պանէաս (*Կեսարիա Փիլիպեայ*) բլ. 322
Պարթեւաստան եր. 1021
Պարսկաստան եր. 30, 1021
Պելլա բլ. 247
Պերէա (*Յայկոյս Յորդանան.*) գլ. 80, *և շարունակ*
Պէյթմիզէ (*Մօզա*) գլ. 969
Պէյթուլմա գլ. 969
Պէնզապի (*Կիւրինէ*) գլ. 878
Պոնտիա կղզի, 830

Պոնտոս գլ. 830, 1021
Պրոքաոպիկէ այլ. 125—130, 290—293, 393, 407, 416
Պրուժ ֆլ. 862
Ռամէէ (Արիմաթիա) գլ. 932
Ռամիռան (Հռեման) գլ. 567
Ռուբէն գլ. 430
Սէթա գլ. 30
Սաղիմ գլ. 77
Սամարիա գլ. 47, 83—92, 379—387, 519—520, 549 1005
Սաուագա ֆլ. 923
Սարեփթա գլ. 96
Սեթոյիմ ֆլ. 524
Սելոամ այլ. 396, 415—418, 457
Սիդոն ֆլ. 140, 155, 309, 381
Սինա լեռ 1019
Սիոն լեռ, 32, 415, 691, 697, 708
Սիսիլիա (Հիսպալիա) ֆլ. 830
Սիւքար ֆլ. 85—89, 388
Սիւքէմ կամ Սիկիմ գլ. 85, 89
Սկիւթոպոլիս (Բեթսան) ֆլ. 77
Սոդոմ ֆլ. 267, 281, 524
Սուլաք ֆլ. 882
Սպանիա եր. 647, 830
Վաոիկան լեռ 733, 881, 931
Տաթէոս վկ. 376
Տէլմանիէ (Դալմանուդա) ֆլ. 317
Տիբերիա ֆլ. 81—91, 275
Տիբերիոյ (Դալիլիոյ) վիճ 68, 98—116, 214—155, 231, 430, 883, 988
Տիրոս ֆլ. 140, 155, 309, 381
Տրաքոնիա գլ. 42
Տրիսենդոն ֆլ. 507
Փարիզ ֆլ. 862
Փիլիպէ գլ. 140, 300, 309—312, 381, 647
Փռիւգիա գլ. 1021
Քայսարիէ (Կեսարիա Պաղեստինացւոյ) ֆլ. 41, 831
Քերթոն (Յակոբեան) ֆլ. 4—9, 41
Քէնեդրէթի (Տիբերիոյ) վիճ, 107
Քէրապէ (Քորապին) ֆլ. 381
Քէօլն ֆլ. 30
Քորապին ֆլ. 91, 380—381
Քուրայի գլ. 84
Քրէննա (Կիւրենէ) ֆլ. 878
Քօլոնիէ գլ. 969
Քօրուն Հաթթին (Եղանակաթեան) լեռ, 143
Օրֆաս գլ. 969

Հայաստանի
Ազգային գրադարան — Գրանցման

ՅՈՒՅՑԱԿ Է.

ՀԱՏՈՐԻՍ ՄԷՋ ՉԵՏԵՂՈՒԱԾ ՊԱՏԿԵՐՆԵՐ

1—2. *Պաղեստինի քարտէս*
3. *Երուսաղէմ և շրջակայքը*

ԳԱԼԻԼԻԱ

4. *Կանա քաղաք*
5. *Նազարէթ քաղաք*
6. *Կափառնաում քաղաք*
7. *Երանութեանց լեռ*
8. *Թաբոր լեռ*
9. *Տիբերիոյ լիճ*
10. *Տիբերիոյ նաւ*

ՍԱՄԱՐԻԱ

11. *Սամարիա քաղաք*
12. *Կարիզին լեռ*
13. *Յակոբայ աղբիւր*
14. *Սիւքէմ քաղաք*

ՀՐԷԱՍՏԱՆ

15. *Բեթանիա քաղաք*
16. *Բեթզեհէմ քաղաք*
17. *Քերրոն քարաք*
18. *Անապատի լեռը*
19. *Յորդանան գետ*
20. *Յորդանանի հովիտ*
21. *Մեռեալ ծով*

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ

22. *Երուսաղէմ քաղաք*
23. *Երուսաղէմ հեռուէն*
24. *Ձիթենեաց պազարիէն*
25. *Տաճարի հին պատեր*
26. *Տաճարի հին հիմեր*
27. *Անտոնեան բերդ*
28. *Դաւիթի աշտարակ*
29. *Ոսկի դուռ նեռէն*
30. *Ոսկի դուռ դուրէն*
31. *Յեհոսափաթի ձոր*
32. *Գեթսեմանի պարտէզ*
33. *Գեթսեմանի ձիթենիներ*
34. *Ձիթենեաց լեռ*
35. *Յիսուսի գերեզման*

ՑՈՒՑԱԿ Ը.

ՔԱՐՏԷՍՆԵՐՈՒՆ ՄԷՋ ՆՇԱՆԱԿՈՒԱԾ ՏԵՂԻ ԱՆՈՒՆՆԵՐ

Պաղեստինի երկու մասերով քարտէսը չորս սիւնակի բաժնուած է, Ա. Բ. Գ. Դ. տառերով, և հինգ բաժիններով, իսկ Երուսաղէմի վրայ քարտէսը ե. տառով յուցուած է։

ԱԲԻԼԻՆԻ գաւառ, Գ. 1
ԱՆԱՊԱՏ ՅՈՐԴԱՆԱՆՈՒ, Գ. 3
ԱՆԱՊԱՏ ՅՈՒԴԱՅ, Բ. 5
ԱՆՏՈՆԵԱՆ քերդ, ե.
ԱՄԱՂՈՆ քաղաք, Ա. 4
ԱՄՄՈՆԵԱՆՑ թագ, ե.
ԱՐԱԲԻԱ հարաւոտ, Դ. 5
ԱՐԻՄԱԹԵԱ քաղաք, Բ. 4
ԲԵԹԱԲԱՐԱ գիւղ, Գ. 4
ԲԵԹԱՆԻԱ գիւղ, Բ. 4. և ե
ԲԵԹՂԵՀԵՄ քաղաք, Բ 4
ԲԵԹՍԱՅԻԴԱ քաղաք, Գ. 2
ԲԵԹՍԱՅԻԴԱ ՅՈՒԼԻԱՅ, Գ. 2
ԲԵԹՍԱՆ քաղաք, Բ. 2
ԲԵԹՓԱԳԷ գիւղ, ե.
ԳԱԴԱՐԱ քաղաք, Գ. 2
ԳԱԶԱ քաղաք, Ա. 4
ԳԱԼԻԼԻԱ գաւառ, Բ. 2
ԳԱՐԻԶԻՆ լեռ, Բ. 3
ԳԵԹՍԵՄԱՆԻ գիւղ, ե.
ԳԵՀՈՆ ձոր, ե.
ԳԵՐԳԵՍԱ քաղաք, Գ. 2
ԳՈՂԳՈԹԱ լեռ, ե.
ԳԱԹԹ ՔԱՂԱՔ, ե.
ԳԵԿԱՊՈԼԻՍ գաւառ, Գ. 2
ԳՈՎԿ գիւղ, Բ. 4
ԵԴՈՄ գաւառ, Բ. 5
ԵԼԵՈՒԹԵՐՈՊՈԼԻՍ քաղաք, Ա. 4
ԵՐԻՔՈՎ քաղաք, Բ. 4
ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ քաղաք. Բ. 4, և ե
ԵՓՐԱՅԻՄ գիւղ, Բ. 4
ԹԱԲՈՐ լեռ, Բ. 2

ԻՏՈՒՐԻԱ, գաւառ. Գ. 1
ԿԱՆԱ քաղաք, Բ. 2
ԿԱՓԱՌՆԱՈՒՄ քաղաք Գ. 2
ԿԵԴՐՈՆ ձոր. Ե.
ԿԵՍԱՐԻԱ ՊԱՂԵՍՏԻՆԱՑ., Ա. 3
ԿԵՍԱՐԻԱ ՓԻԼԻՊՊԵԱՑ, Գ. 1
ՀԵՐՄՈՆ լեռ, Գ. 1
ՀՈՌԵՄՈՆ գիւղ. Բ. 4
ՀՐԷԱՍՏԱՆ գաւառ, Բ. 4.
ՋԻԹԵՆԵԱՑ լեռ, Ե.
ՄԱԳԴԱՂԱ քաղաք, Գ. 2
ՄԱՌԵՐՈՆ լերդ, Գ. 4
ՄԵՌԵԱԼ ծով, Գ. 4
ՄՈՎԱԲ գաւառ, Գ. 4
ՄՈՐԻԱ լերդ, Ե.
ՁՈՊՊԷ քաղաք, Ա. 3
ՅՈՎՍԱՓԱԹ ձոր, Ե.
ՅՈՐԴԱՆԱՆ գետ, Գ. 1, 2, 3,
ՆԱԶԱՐԷԹ, քաղաք, Բ. 2
ՆԱՅԻՆ քաղաք, Բ. 2
ՊԱՂԵՍՏԻՆ նահանգ, Ա. 1
ՍԱՄԱՐԻԱ գաւառ, Բ. 3
ՍԱՐԴԱԲԱ գիւղ, Գ. 3
ՍԱՐԵՓԹԱ գիւղ, Բ. 1
ՍԵԼՈՎԱՄ գիւղ, Ե.
ՍԻԴՈՆ քաղաք, Բ. 1
ՍԻՈՆ լեռ, Ե.
ՍԻԻՔԱՐ քաղաք, Բ. 3
ՏԱՃԱՐ երուսաղէմի, Ե.
ՏԻԲԵՐԻԱ քաղաք, Գ. 2
ՏԻԲԵՐԻՈՑ ծովակ, Գ. 2
ՏԻՐՈՄ քաղաք, Բ. 1
ՏՐԱՔՈՆԻԱ գաւառ, Գ. 1
ՓԻՆԻԿԷ գաւառ Բ. 1
ՔԵՔՐՈՆ քաղաք, Բ. 4
ՔՈՐԱԶԻՆ քաղաք, Գ. 2